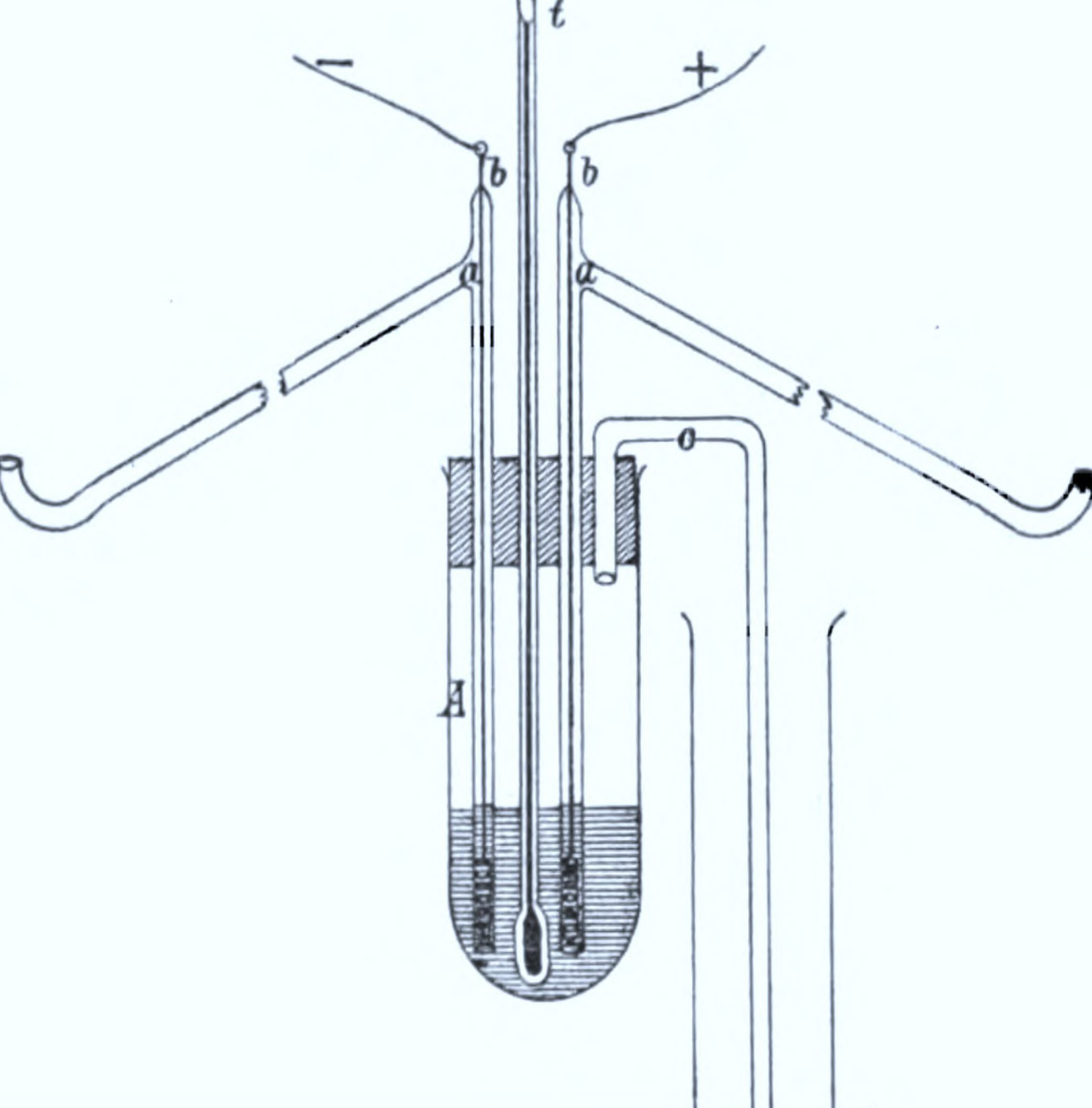

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXI. LXXXII. LXXXIII.
LXXXIV. LXXXV
LXXXVI

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XIV.

U ZAGREBU 1886.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH)

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga	1
O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Od dra. T. Maretića	81
Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio III Sunce. Od Nadka Nodila. (Ostatak.)	147
Ostatak optativa u staroj slovenštini. Od M. Valjavca	218
Izvodi iz zapisnika	220
Darovane knjige	237

759871

Digitized by Google

Digitized by Google

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. veljače 1885.

Ivan Kukuljević Sakcinski.

Uvod.

Dva su povjestnika pisala do sada o prioratu vranskom. Šibenčanin Ivan Tomko Marnavić i Ugrin Gjorgje Pray. Prvi ostavi u rukopisu na taljanskom jeziku godine 1609 pisanu razpravu pod naslovom: „Discorso dell' priorato della Wrana". Drugi dao je godine 1773 u Beču tiskati svoju latinsku razpravu: „Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae, in qua origo, progressus et interitus ex monumentis nondum editis compendio explicantur".

Obje razprave su veoma uredjale. Prayevo djelce može se jedva antikvarno nabaviti. Od Marnavićeva rukopisa poznat mi je samo jedan eksemplar. Taj se čuvao njegda u Pragu u arkivu českih vitezova hospitalaca sv. Ivana, a sada se nalazi u knjižnici njemačkih vitezova u Beču.

Marnavićeva razprava od male je kritičke vriednosti. Ali ima njekoliko podataka, koji se drugdje ne nalaze. Kao vrela upotrebio je rukopise popa Gjorgje Sriemca i Antuna Vrančića. Sa ovimi vreli upoznao se po svoj prilici kod kuće. Služio se takodjer djeli starijih ugarskih povjestnika i razgledao njeke domaće arkive.

Svoju razpravu posvetio je Marnavić svomu zemljaku: „Presvietlomu gospodinu i zaštitniku Franji Antunu Bertučiju (Bertučeviću), najvriednijemu prioru vranskomu".

U posveti kaže M., da je to djelce sastavio po Bertučijevom nalogu. On se latio radnje velikom žestinom (avidità), samo da zadovolji njegovoj želji. Bojeći se, da mu ne dosadi sa svojom

Digitized by Google

črčkarijom (scartofacci), moli ga, neka ga izpriča, ako radnjom ne bude zadovoljan. Za sad imao je malo vremena, pišući bijaše zabavljen raznimi javnimi poslovi. K tomu spremao se podjedno na polazak iz Rima kući. Uprkos želji Bertučijevoj nije nikako mogao sakupiti bolje podatke, jer ne mogaše razviditi sve potrebite arkive, od kojih bijaše odviše udaljen. Izvinjava se nadalje glede loša pisanja na jeziku talijanskom, kojemu da nije podpunoma vješt. Priznaje, da ne običaje pisati ni misliti talijanski, pošto se služi većom stranom jezikom hrvatskim kao materinskim. Spominje napokon Poljaka Krsta Tarnovskog, koji se takodjer htio upoznati sa zgodami Vrane i priorata vranskog. Ovaj Tarnovski prepisa Tomkovo djelo i preda ga zastupniku reda Hospitalaca u Rimu, Jeronimu od Gvevare, koji ga je za to umolio.

Prayeva razprava osnovana je na boljih vrelih. Al ima takodjer mnogo mana i nedostataka. Zgode vitezova templara i hospitalaca sv. Ivana u Ugarskoj i Hrvatskoj malo mu bijahu poznate. Nije se mnogo ni obazirao na nje, premda poviest vranskog priorata stoji sasvim na podlozi poviesti rečenih redova.

Na hrvatskom jeziku priobci nedavno vatreni rodoljub g. Grgur Urlić-Ivanović u nar. koledaru Matice Dalmatinske za g. 1878—9 poveći članak o Vrani. Pisac uzeo je najveći obzir na poviest samoga mjesta i na zgode vranske okolice. O prioratu vranskom govori malo, još manje o povjesti templara i hospitalaca.

U obće nije se do sada nitko bavio pogledom na Hrvatsku proučavanjem poviesti najvažnijih u srednjem vieku viteških redova templara i hospitalaca sv. Ivana. Ono, što su Fuxhoffer i njeki magjarski pisci u novije doba o tih redovih pokušali napisati, neima prave kritičke vriednosti.

S toga imao sam prokrčiti sasvim novi put u književnosti. Imao sam razgledati čitavu literaturu inih naroda, pogledom na poviest rečenih redova u inih pokrajinah. Najveću pomoć pružile su mi ipak zbirke listina, izdane u novije doba u Hrvatskoj i Ugarskoj. Upotrebio sam takodjer bogata vrela domaćih arkiva i vlastitu svoju zbirku listina.

Ako mi ipak uz sav uloženi trud nije pošlo za rukom stvoriti dovršenu povjestnu sliku priorata vranskog i spomenutih viteških redova, neka me izvine stara rečenica: „Omne initium durum et difficile est“.

U Puhakovcu dne 17. kolovoza 1884.

Pisac.

Digitized by Google

I.

Mjesto Vrana.

Vrana, maleno mjestance u benkovačkom kotaru, leži u onom dielu današnje Dalmacije, koju u prvašnje doba isti Mletčani nazivahu Hrvatskom. Vrana je udaljena od Zadra 37, od Benkovca 18, a od primorskog Biograda 8 kilometara.

Drže njeki, da je u Vrani bila naselbina rimska Arausa, koju Antoninov Itinerar spominje medju Blandonom i Praetoriom. Drugi tvrde, da je Vrana Ptolomeova Arauzona, stari grad Liburnije.

Proti ovomu mnienju bijaše ustao Fortis u prošlom vieku. Tražeći on oko Vrane rimske starine, nije mogao naći ni jedan rimski kamen, kamo li nadpis. Ali u novije doba izkopaše doista oko Vrane, u daljini od pet do šest kilometara, rimske zidine sa nadpisi i novci rimskimi. Ovi dokazuju, da su tu doista bile njeke rimske zgrade ili mjesto rimsko.

U srednjem vieku dolazi Vrana u latinskih i talijanskih izprava i listina pod imenom Aurana, i Laurana (La Vrana). Isto tako bijaše i istarska Vrana poznata pod imenom Laurana i Lovrana. Hrvati nazivahu od pamtivieka oba mjesta Vranom ili Branom.

Položaj dalmatinske Vrane divan je. Na produljenom polju ravnih kotara, prislonilo se mjesto sa ruševinom staroga grada. Prama iztoku stoji tavna „Crna gora“. Prama zapadu prostire se veliko bajevno jezero. Ovo su kušali u prošlo doba umjetnim prokopom spojiti sa ne dalekim morem. Ali posao ne podje za rukom poradi prirodnih zaprieka[1].

Jezero vransko širi se do dvie milje u duljinu, a pol milje u širiuu. Prima u se potočiće: Skorobić, Bibu (stara Vila voda), Smoković, Ričinu, Pećinu i vrelo Vila. Jezero je počam od god. 1630 slano kao voda morska. Primjećava se na njem osjeka i plima, a hrani dobre ugore i jegulje.

U Vrani bijaše njegda uz veliki samostan utvrdjeni grad. Mjesto je brojilo do 600 kuća. Kad ga g. 1538 osvojiše Turci, podigoše u njemu stolicu poglavice ličkoga sandžakata. Silni sandžak Alibeg Atlagić sagradi u Vrani prekrasan dvorac pod imenom Ka-

[1] Fortis dokaza u obširnom razlaganju, kako bi svaki trud i rad zaludan bio oko izsušenja jezera vranskog. Ovo bo stoji u podzemnom savezu sa morem, koje višje leži nego li jezero. F. je mislio, da bi se poplavam okolice doskočiti moglo jedino onda, kad bi se bliži potoci uredili.

Digitized by Google

ravan Seraj. Uresio ga divnimi baštami i perivoji. Ustrojio vodovode i umjetne vodomete.

Priča se od Ali-bega, da se je vazda čudio, kako su mogli stari Hrvati divno ovo mjesto nazvati kukavnom Vranom, pošto bi zavriedilo da se nazove plemenitim sokolom.

Kad je g. 1647 mletački general Foscolo Vranu Turkom oteo, poruši on stari tvrdi grad i Atlagićev dvorac, kojega Turci kasnije iznova sagradiše.

Godine 1684. osvojiše Hrvati pod generalom Donatom za uvjek Vranu. Protjeraše Turke. Upališe veću stranu mjesta. Od onda stoji u Vrani, usred ponositih ruševinah, samo još njekoliko seljačkih kuća, sa dvorcem kneževske obitelji Borellija, koja dobi vranski posjed od mletačke vlade na dar.

Sa Vranom spletena je osamstogodišnja poviest naroda hrvatskoga. Tri crkvena reda, pobožni Benediktinci, slavni vitezi templari ili vitezi sv. hrama, i hrabri hospitalci sv. Ivana jerusolimskog, imali su u Vrani glavno svoje sielo, a stranom i svoje počelo. Od tuda razprostraniše rečeni vitezi svoju vlast po čitavoj Hrvatskoj, Dalmaciji i Ugarskoj. S toga je i glavnim predstojnikom svih hrvatskih i ugarskih hospitalaca uz mnoga stoljeća bio predstojnik ili prior vranski. Njegovo dostojanstvo bijaše toli odlično, da se takmilo sa najvišimi crkvenimi i svjetskimi dostojanstvi.

Moja je zadaća o tom prioratu predočiti, koliko bude moguće, vjernu poviest, većom stranom po manje poznatih vrelih; nu prije svega valja mi zaviriti u poviest onih redova, koji bijahu najstariji posjednici Vrane.

II.

Redovnici Benediktinci.

Kao što sv. Vasilje veliki (r. 329 † 379) na iztoku, tako bijaše na zapadu sv. Benedikt (r. 480 † 543) pravi osnovatelj crkvenih redova. Nu dočim je iztočna crkva skoro nepromienjene sačuvala uredbe sv. Vasilja za sve svoje kaludjere; raztvorio se na zapadu red benediktinski u čitavu vojsku različitih redova, pod različnimi uredbami i zakoni.

Kao što iztok Vasiljancem, tako ima zapad Benediktincem zahvaliti veliki dio svoje duševne obrazovanosti.

Ako se je red sv. Vasilja odmah u svom začetku mogao dičiti brojem od 18.000 svojih kaludjera, to se red benediktinski može ponositi, da je tečajem svoga obstanka ustrojio do 40.000 mana-

Digitized by Google

stira, i da je iz svoje sredine podao crkvi 35 papa, 212 kardinala, 1184 nadbiskupa, do 4000 biskupa, 55 000 svetaca i što je najslavnije 15.700 spisatelja i književnika. Tako barem tvrdi poviest njihova reda.

Od slovjenskih pokrajina bijaše Hrvatska i Dalmacija svakako prva, kamo se doseliše Benediktinci iz Italije. Neznam, koje upravo godine nastaniše se kod nas, nu izviestno je, da u zaključcih prvoga solinskoga crkvenoga zbora g. 530 točka VI govori jur o dalmatinskih monastirih i njihovih predstojnicih[1]. Od IX. do XII. vieka obstojalo je u Hrvatskoj i Dalmaciji jur trideset i četiri benediktinskih samostana, a do konca XII. vieka trideset i tri.

Predaleko bih išao, kad bi htio poviest i djelovanje reda sv. Benedikta u Hrvatskoj potanje orisati. Neka bude dosta napomenuti, da se i mi Hrvati imamo uvjek zahvalnim okom obazirati na ovaj red. Vriedni članovi i otci reda sv. Benedikta podupirahu i dizahu našu narodnu književnost. Oni su revno gojili slovjensku liturgiju u crkvi. Oni su pomagali učuvati starodavnu našu glagolicu u svojih spisih. Oni su poučavali djecu i odvraćali narod od zla i opačine. Oni su pristajali jur za vrieme hrvatskih narodnih vladalaca uvjek uz narodnu stvar proti tudjinskom duhu. S toga su ih rado podupirali naši kralji, knezi, bani i mogućnici, darivajuć ih blagom i posjedom. Nije dakle čudo, da je broj samostana benediktinskih, jur do propasti kraljevine hrvatske toli znatno narasao.

Evo ih poimence kronologijskim redom, kako se spominju u suvremenih listinah ili u inih izpravah.

God. 837. U Putalu. Samostan sv. Gjorgja, sagradjen vel županom Trpimirom.

„ 837—852 medju Solinom i Klisom samostan sv. Petra, sagradjen Trpimirom.

„ 850. U Karinu. Sv. Marija.

„ 850. U Beševu (Busi) na otoku Visu Sv. Silvestar kasnije Sv. Nikola.

„ 908. U Zadru. Sv. Krševan osnovan ili povećan po Maju, prioru zadarskom.

„ 918. U Belgradu, kasnije u Tkonu. Sv. Kuzma i Damjan.

„ 941. U Ninu. Sv. Ambrozije.

„ 948. U Ninu. Uznešenje sv. Marije. Samostan za kaludjerice sv. Benedikta.

---

[1] Codex. Dipl. Croat. I p. 196.

Digitized by Google

God. 988. Na ostrvu Uljanu. Svt Mihalj arkandjel.
„ 1018. Kod Zadra. Sv. Nikola, osnovan od Stjepana bana.
„ 1020. U Solinu. Sv. Stjepan mučenik. } Sagradila hrv. kraljica Jelena.
„ 1020. U Solinu sv. Marija. }
„ 1023. Na Lokrumu. B. d. Marija.
„ 1025 Na ostrvu Mljetu. U Babinom polju. Sv. Pankracije.
„ 1030. Na Osoru. Sv. Nikola.
„ 1038. Na Osoru. Sv. Petar.
„ 1052. U Koprivi kod Obrovca. Sv. Gjorgje.
„ 1057. U Sriemu kod Mitrovice. Sv. Dimitrije.
„ 1059. Na Rabu. Sv. Petar u Dolcu.
„ 1059. U Belgradu. Sv. Ivan Ev. Kasnije u Rogovu, osnovan po kralju Petru Kresimiru.
„ 1064. U Trogiru. Sv. Dujam za kaludjerice sv. Benedikta.
„ 1064. U Klobuku ili Klobučcu kod Trogira. Sv. Petar
„ 1066. U Zadru. B. d. Marija, osnovan po Čiki, rodjakinji kralja Petra Kresimira.
„ 1069. U Belgradu. Sv. Toma, za kaludjerice sv. B.
„ 1069. U Belgradu. Sv. Bartol.
„ 1069. U Spljetu. Sv. Benedikt, za kaludjerice sv. Ben.
„ 1070. U Selu ili Gumaju kod Solina. Sv. Petar. Osnovao Petar Crni Gumajski.
„ 1071. Na ostrvu Lošinju. Sv. Mihaljo od Sučaka (Sanzikova).
„ 1071. U Neumu. Sv. Petar.
„ 1072. U Bubnjarih kod Belgrada. Sv. Petar za kaludjerice sv. Ben.
„ 1076. U Vrani sv. Gjorgje. Kasnije sv. Grgur. Nezna se kada i po kom je osnovan.
„ 1078. U Solinu sv. Mojsija.
„ 1081. U Babinom polju na Mljetu sv. Benedikto.
„ 1095. U Solinu sv. Nikola.
„ 1100. Na Krku u Baškoj sv. Lucija.
„ 1100. (oko) Na ostrvu Krku sv. Ivan od visokoga brda.
„ 1100. U Dubrovniku sv. Srdj i Bako.
„ 1102. U gradu Pagu sv. Petar.
„ 1105. U Spljetu sv. Stjepan de Pinis.
„ 1109. U Dubrovniku sv. Šimun za kaludjerice.
„ 1121. U Rožati kod Dubrovnika. B. d. Marija.
„ 1145. U Kamenici medju Ilokom i Petrovaradinom. Banski monastir sv. Stjepana muč. Osnovan po banu Belušu.

Digitized by Google

God. 1153. Na ostrvu Krku. Sv. Martin osnovan po Dujmu knezu krčkom.
„ 1166. U Budvi sv. Marija.
„ 1166. U Kotoru sv. Ivan i Mihaljo.
„ 1166. U Baru sv. Spas.
„ 1167. U Zadru sv. Platon.
„ 1170. U Podborju kod Daruvara sv. Jelena.
„ 1174. U Kobešu (Kolban aliter Koblan) sv. Benedikt. (?)
„ 1184. Na ostrvu Braču u Povelji sv. Ivan.
„ 1188. Na ostrvu Krku sv. Ciprijan.
„ 1189. U Zadru sv. Dimitrije za kaludjerice.
„ 1190. U Vaški na Dravi sv. Martin.

Veća strana ovih samostana podignuta je u ime zadušbine od hrvatskih kraljeva, kraljica i banova. Medju njimi pripada jedno od prvih mjesta samostanu sv. Gjorgja u Vrani.

Nisam žalibože našao pismena traga, kada i po kom je osnovan vranski. Sudeći po tom, da je g. 1076 slovio kao jedan od većih i bogatijih samostana u kraljevini Hrvatskoj, možemo svakako zaključiti, da je postojao jur za vrieme kraljeva Kresimira III i Držislava (960–1000)[1].

Kad je godine 1076 mjeseca listopada papa Grgur VII. Hildebrand, u crkvi sv. Petra na polju Solinskom dao svečano kruniti hrvatskoga bana Sv'nmira (Zvonimira) za hrvatskoga kralja, tad je taj pobožni kralj, primivši starohrvatsku krunu, žezlo i kraljevsku zastavu iz rukuh kardinala rimskog Gebizona, prisiljen bio u ime uzdarja nagraditi stolicu rimsku On joj darova velikoljepan samostan vranski za buduće svratište rimskih poslanika, koji u ono doba žalibože veoma često uznemirivahu duhove hrvatske. Zajedno sa samostanom vranskim pokloni novi kralj papi sve samostanske dragocjenosti. Medju ovimi bijahu moći sv. Grgura, sahranjene u srebrnoj škrinjici[2], dva srebrena križa[3], jedan zlatni kalež

[1] Urlić-Ivanović drži, da je osnovan negdje u drugoj polovici IX. vieka za županovanja Branimirova. Nar. kol. 1878 p. 51.

[2] Učeni kanonik zadarski Bianchi spominje u svom djelu: „Zara christiana“ t. II. 361 u bilježci, da se kod zadarskih kaludjerica benediktinskih nalazi srebrena škrinjica sa moći sv. Grgura, na kojoj su urezane slike njekoga kralja i kraljice. On misli, da bi ova škrinjica mogla biti ona ista, koju je kralj Sv'nimir sa vranskim samostanom darovao stolici rimskoj.

[3] Tomko Marnavić tvrdi, da se jedan od tih križa čuva u sakristani crkve vatikanske u Rimu. Da je sam vidio i protumačio nadbiskupu

Digitized by Google

sa pladnjem, dvie zlatne krune, urešene dragim kamenjem, i srebrna knjiga evandjelja. K tomu je kralj dodao još čitav pokretan i nepokretan imutak samostana vranskog[1].

Da li je stolica rimska doista primila u podpuni posjed samostan vranski, nezna se pravo. Ali može se o tom za cielo dvojiti, pošto je još početkom dvanaestoga vieka samostan bio u rukuh reda sv. Benedikta. Oko g. 1106—1111 spominje se još Deša *opat* sv. Grgura od Vrane, koji je zajedno sa njekimi biskupi i opati prisustvovao crkvenomu zboru u Zadru[2]. Crkva samostanska promienila je dakle samo svoga zaštitnika sv. Gjorgja sa sv. Grgurom, odkad joj postade poveljenim vlastnikom Grgur papa.

Više pomenuti Deša, kao jedini po imenu poznati opat samostana vranskog, bijaše po svoj prilici posljednji opat reda sv. Benedikta. Sredinom dvanaestoga vieka nalazimo jur u Vrani templare ili viteze sv. hrama. Oni su preuzeli samostan vranski sa svimi pripadci od Benediktinaca, kako ćemo vidjeti niže.

III.

Vitezi templari.

U vrieme križarskih vojna razvili su se mnogi pobožni redovi. Medju ovimi bijaše najglavniji red vitezova hospitala sv. Ivana jerusalimskog, i red vitezova templara.

Oba reda stoje u tiesnom savezu sa poviešću Vrane i vranskog priorata. S toga mi je o njihovom postanku progovoriti koju, ako i u kratko, premda je poviest njihova osnutka u obće poznata.

Godine 1118 načini devet francezka viteza u Jerusolimu bratinski savez u ime obrane groba spasova i kršćanskih hodočastnika.

Pod zaštitom bl. d. Marije položiše oni u ruke tadašnjega patrijarke carigradskog Garmunda svečanu zakletvu, da će se strogo držati čistoće, siromaštva i poslušnosti; da će vazda biti pripravni na obranu svetoga groba Isusova i vjere kršćanske.

Pobožna ova družina vitezova, na polu kaludjerska, na polu vojnička, stavi se iz prvine pod strogi redovni zakon Benediktina i Augustinaca. Ona stopi samostanski zapt sa običaji vojničkimi;

---

od Zanta *hrvatski* nadpis, što se na njem nalazi: „Li caratteri illirici, con li quali quella venerabilissima Croce viene a essere soprascritta".

[1] Codex. Dip. Regni Croatiae, p. 152.

[2] Farlati. T. V. 53, 235 i t. III p. 165.

Digitized by Google

smjernu pobožnost sa smjelom hrabrošću; ubojni mač sa skrušenom molitvom.

Čitavo kršćanstvo pozdravi velikom radošću novi taj red vitezova.

U prvo doba nije imao viteški taj red ni svoje crkve ni kapele u Jerusolimu. Kralj jerusolimski Balduin II. darova mu svoju palaču kraj hrama svetoga groba. Od tada poprimio je red ime vitezova templara ili sv. hrama (Templari, Milites seu fratres Templi, pauperes commilitones Christi templique Salamoniaci).

Odjeća vitezova bijaše biela halja. Godine 1146 dobiše od pape Eugena III. dozvolju, da mogu nositi na bielom plaštu crveni krst, kao simbol mučeničtva.

Na čelu reda stajaše veliki meštar. Njemu bijaše podredjeni: senešali, maršali, blagajnici, drapieri, turkopoljci i komturi. Pojedinim državam reda predstajahu veliki priori, veliki preceptori, zatim priori, preceptori, bailli.

U svih kršćanskih bojevih bijahu vitezi sv. hrama i hospitalci jerusolimski duša vojničtva i najodvažnija sila u redu bojovnika Često borijahu se tolikom odvažnošću, da nijedan od borećih ne osta na životu. Kad padoše u sužanjstvo, voliše svi do jednoga prije umrieti, nego li iznevjeriti se vjeri Isusovoj. Zasužnjene viteze nesmjedoše drugovi izkupiti redovnim novcem, nego jedino zamjenom neprijateljskih zarobljenika.

Glas ovih vitezova odjeknu u to doba po svem kolikom svietu. Viteški red bijaše obasut darovi pokretnina i nepokretnina u svih državah kršćanskih. Alfonso kralj od Novare i Aragonije ostavi im dapače oporukom čitavu svoju kraljevinu, u to ime, da ju brane proti Arabom.

Dakako, da se umnožanjem slave, bogatstva i blagostanja porodilo u redu vitezova i mnogo mana. Medju ovimi bijaše oholost i nadutost, kao i pohlepa za još većom slavom i većim bogatstvom.

Ugled i bogatstvo reda povećao se još tim, što su templari u mnogih državah obnašali velike časti na dvorovih vladalaca. U svetoj zemlji, u Francezkoj, Englezkoj, Spaniji, Njemačkoj, Českoj i Ugarskoj, nalazimo templare kao dvorske dostojanstvenike. Čestokrat bijaše im povjerena i uprava pjenezničtva i porezničtva. Kao umni poslanici hodahu oni od dvora do dvora. Kao hrabri vojnici bijahu visoko štovani od vladalaca i plemstva.

U bogatstvu i ugledu templara imamo tražiti uzrok, da osim svete zemlje nalazimo najviše templarskih mansija i priorata u

Digitized by Google

Franceskoj, Engleskoj, Belgiji i Njemačkoj, manje u Italiji, Španiji, Portugalskoj, Ugarskoj, Českoj, Poljskoj i Hrvatskoj.

Medju ovimi posljednjimi državami bijaše *Hrvatska* jedna izmedju prvih, u kojoj se nastaniše templari.

Po mnienju njekih povjestnika uveden je red templara jur *početkom* XII. vieka u Hrvatsku, jer se držalo do sad, da je Vrana jur god. 1138 po kralju Beli II. darovana templarom. Nu za to mnienje neimamo jasnih dokaza.

Farlati, nespominjući vrieme dolazka templara u naše strane, tvrdi, da im je Vranu darovala stolica rimska[1]. Ovo mnienje možemo prihvatiti; jer nije vjerovatno, da je koji kralj u ono doba sa crkvenimi dobri, osobito sa samostani svojevoljno razpolagao, bez privolje stolice rimske.

Na koliko nam svjedoče listine, posjedovali su templari svakako i Vranu jur u drugoj polovici XII. stoljeća. Poradi ovog svog posjeda imali su odmah u početku ljute razpre sa biskupom skradinskim.

Kad Mletčani u ratu sa kraljem ugarsko-hrvatskim Stepanom II godine 1128 razoriše do temelja starodavni grad Belgrad na moru, nesta i stolice biskupije belgradske. Ovu razdieliše tada u dvoje. Jedna pola pripade biskupiji zadarskoj, druga biskupiji skradinskoj. K ovoj bijaše prislonjena i okolica vranska sa benediktinskim samostanom sv. Grgura.

Kada kasnije templari preuzeše samostan vranski, htjede biskup skradinski svoju crkvenu vlast (jus parochiale) i nadalje sačuvati nad samostanom vranskim. On htjede prisvojiti i njeki dio njegova posjeda. Jednomu i drugomu zahtjevu uzprotive se templari. Tužba obijuh stranaka dodje napokon pred papu Aleksandra III., velikog zaštitnika templara. On podieli 18. veljače g. 1169 strogi nalog spljetskomu nadbiskupu i svomu poslaniku Gerardu, da ima štititi templare, a biskupu skradinskomu zabraniti svako uznemirivanje njihova posjeda i vlasti u Vrani[2].

U isto doba, kad nalazimo templarom prve tragove u Hrvatskoj, uzpe se njihova moć na istoku do vrška. U samom Jerusolimu živilo je tada u dvoru kraj Salamonova hrama do 400 vitezova. U njihovih rukuh bijahu skoro svi utvrdjeni gradovi Palestine. U

[1] Illyricum Sacr. T. I p. 190.

[2] Codex Dipl. Croat. II p. 86.

Digitized by Google

neprestanom boju podje im za rukom pokoriti takodjer izmaelitskog poglavicu Šeiha od Džebela (starca od brda). Taj Šeih zadavaše sa svojom fanatičnom četom assasina strah i trepet Saracenom i Kršćanom. Osvojivši asasinska najbogatija brda i doline prisiliše templari Šeiha na godišnji danak od 300 bizantina[1].

Papa rimski Aleksandro III. priznavši velike zasluge templara za kršćanstvo, izdade g. 1172 pečatnicu, kojom ih nadari nečuvenimi povlasticami. „Vi izabraste", veli papa, „u vašoj čednosti strmo brdo, kojim se putuje do neba. U znak, da vojujete kao vojnici božji, nosite na grudih sliku spasonosna krsta. S toga iznimljem red templara izpod suda patriarke jerusolimskog i podlažem ga neposredno pod oblast stolice rimske. Zabranjujem svim svjetskim i crkvenim vladaocem zahtievati od velikoga meštra templara zakletvu lena i podložničtva. Svećenike reda podčinjam jedinoj vlasti velikoga meštra, a svoje bogomolje može graditi red u svakom svom području (komturatu) bez ičije dozvolje[2].

Sa dizanjem slave i moći templara dizalo se potajno sve veće neprijateljstvo proti njim. U srodnom redu vitezova hospitalaca sv. Ivana uvrieži se takodjer ljuta mržnja proti templarom. Nesloga medju ova dva, za obranu svete zemlje najzaslužnija reda, razplodi neslogu medju svimi kršćani u iztoku. Po malo oslabi sva prvašnja snaga kršćana uprav onda, kad bijaše najnuždnija. Jer tada pojavi se na polju bojnom veliki vladalac onoga vremena, hrabri i čestiti sultan Saladin.

U Hrvatskoj počeo se medjutim red templara razplodjivati sve to većma. Iz Vrane, kao iz prvobitna siela i matice prodrieše naselbine templara u prekovelebitsku Hrvatsku i Ugarsku, a valjda i u Kranjsku. U Ljubljani, nalazimo barem jur g. 1167 samostan templara, dočim je kod Metlike, pripadajuće još tada biskupiji zagrebačkoj, imao red tri svoja hrama[3].

U Vrani stolovahu poglavice države Hrvatske (Sclavonia) i Ugarske pod različnimi imeni, meštara, priora i preceptora. Jur g. 1165 spominje se u listinah „Praeceptoratus Templariorum S. Gregorii in Vrana[4].

---

[1] Jacobus de Vitriaeo p. 1142.

[2] Papinski taj list priobćen je po Dupueju u „Histoire de l' ordre militaire des Templiers. p. 124.

[3] Diemitz. Geschichte Krains I p. 165.

[4] Fejér Cod. Dipl. VII, vol. 2, p 323.

Digitized by Google

Ako smiemo vjerovati jednoj po Fejéru veoma pogriešno priobćenoj listini, to su templari jur g. 1165 posjedovali i grad Belu kod Varaždina. U toj listini spominje se njeki „Guillelmus dictus Althavis (ili Althaviz)“ kao praeceptor od Čurgova u šumskoj županiji, zajedno kao kastelan belski (u listini stoji pogriešno Capellanus). Grad Bela bijaše kasnije svojina vitezova hospitalaca sv. Ivana.

Kako se templari u ono doba sasvim udomiše u Hrvatskoj, dokazom nam je templar Bernardo, koj oko g. 1160—1176 zasjede stolicu biskupije zagrebačke[1]. Bivši u milosti kralja Stjepana III. dobiše od ovoga kralja templari mnoga dobra u dar, koja darovanja kasnije kralj Andrija II. potvrdi.

Bernardov nasljednik stolice biskupije zagrebačke, Prodan (1170 do 1175), bijaše takodjer veliki zaštitnik templara. On im darova imanja kod Glogovnice i Rasinje u križevačkoj županiji, odkuda se kasnije znatno razplodiše.

Isti biskup Prodan uvede templare takodjer u glavni grad Zagreb, namjestiv ih u Novoj vesi. Njeki misle, da je njihov samostan sa crkvom stajao na onom mjestu, gdje je danas crkva sv. Ivana krst. Nu poznato je, da župu sv. Ivana zajedno sa crkvom utemelji Ivan naddjakon gorički tekar g. 1334. S toga nam je tražiti za templare drugo mjesto u Novoj vesi. Ja držim da je redu templara pripadala sadanja zvonara, sagradjena njegda u romanskom slogu, i narešena uklesanim krstom. A da je kuća stojeća uz crkvu bila prije valjda samostan, to nam dokazuje njezina vanska slika i one velike ploče od kamena, što su ne davno izkopane na zemljištu iste kuće.

O Glogovnici kaže kralj Andrija II. u svojoj listini od g. 1209, da ju je biskup Prodan svojimi novci kupio, i dozvoljom kralja Bele III. templarom u ime zadušbine darovao. Medje glogovničkoga posjeda prostirahu se od potoka Selne i mjesta gdje ovaj utiče u rieku Glogovnicu, uzduž njeke šuplje struge, do zemljišta boljara Vinislava, i preko puta, koj vodjaše u Križevac. Zatiem preko šuma do Sopota. Nadalje graničilo je zemljište sa velikom i malom vodom Vrtilnicom. Sa putevi koji vodjahu u „Kostinac“ i Ke-

[1] Krčelić veli: „Bernaldum hunc ex Templariorum fuisse ordine, vetus manuscriptum dicit et in tantis fuisse Stephani (III) Regi gratiis, ut plurima eis in Slavonia et Dalmatia Stephanus latifundia concesserit. Hist. Eccl. Zagr. p. 76.

Digitized by Google

mihcth (? valjda Kamnik) nadalje sa seli Vejsa, Bata, Bočka (sadanji Bočkovec) i Hranka.

Ovo darovanje poveća kralj Emerik sa razširenjem granica do zemalja mjesta Dubovice i Logdona, do potoka Glonice, Grajene, Leskovice i Koprivnice, sve do zemljišta hospitalaca sv. Ivana[1].

I u današnjoj Slavoniji nalazimo u isto doba templare. Ovim bijaše Borić ban bosanski oko g. 1160—1163 darovao sela Esdel (Zdelja), kojemu banovi unuci pridružiše kasnije i druga mjesta, uz potvrdu kralja Bele III.

U hrvatskom primorju darova templarom kralj Bela III. jur g. 1183 grad Senj sa svimi pristojališći, i sa crkvom sv. Jurja izvan Senja. Ovo darovanje potvrdio je papa Lucio III. g. 1184—5 dne 22. studenoga[2].

Darovanje Senja i crkve sv. Gjorgje spominje i kralj Andrija II. u svojoj povelji od g. 1209. Ali dočim za Senj priznaje, da ga je darovao otac mu Bela III., veli za crkvu sv. Gjorgje kod Senja, da ju je templarom darovao spljetski nadbiskup Petar (VII. ili VIII. 1185—1197)[3].

Koncem XII. vieka porodile se prepirke medju templari vranskimi i Benediktinci samostana sv. Kuzme i Damjana poradi granica njihova posjeda. Ovu prepirku utaloži g. 1194 Mirko mladji kralj, koji je u ono doba mjesto svoga otca Bele III. kraljevao u Hrvatskoj i Dalmaciji

Sa spljetskim nadbiskupom i sa više biskupa, opata, kaludjera, velmoža, plemića i gradjana sastale se tada u gradu Kninu pruće stranke, da izravnaju rečenu prepirku Napokon nagode se sretno. Granice budu po obćenitoj želji razvedene. Obje stranke ostaše zadovoljne. U zboru bijahu od prućih stranaka prisutni Dominik opat sv. Kuzme i Damjana, meštar templara Gvalter, i preceptor Aco (Azzo). Ovo su uprav prvi po imenu poznati poglavari templara u Hrvatskoj[4].

---

[1] Tkalčić Mon. Ep. zagr. 20—24.

[2] Cod. Dipl. R. Croat. II p. 172. Farl. III p. 225.

[3] Cum ecclesia B. Georgii in eiusdem civitatis territorio, quam eis Petrus archiepiscopus Saloniae dedit. Fejér Cod. Dipl. II p. 204. Jaffé. Regesta Pontific. Pesty u svojoj razpravi a Templáriosok Magyarországon p. 36—38. drži Senj (Signye) za ugarsko mjesto, te ga traži po abaujvarskoj, šaroškoj i liptovskoj županiji.

[4] Cod. Dipl. R. Croat. II p. 172. Farl. III 225.

Digitized by Google

Četiri godine kasnije (1198) podieli Mirko, kao kralj ugarski i hrvatski, na molbu meštra templara Konje, fratra Franka, i ostale braće vitezova svečanu povelju, kojom potvrdi njihovomu redu sav pokretan i nepokretan imutak. Uzme pod svoju zaštitu sve članove i podložnike reda. Oprosti red od svih daća i poreza. Poda mu slobodu, da može po čitavom kraljevstvu uživati prosto vode, pašovine i gorivo. Zabrani pobirati od templara ikoju mitnicu, pijacovinu, trgovinu ili inu koju daću. Napokon podieli zapovied: da nitko nesmije uznemirivati templare bud u kućah, u posjedu ili u ikojoj drugoj stvari[1]. Ovu znamenitu povelju potvrdi g. 1226 papa Honorio III. i g. 1236 papa Grgur IX.

Kralj Mirko potvrdi templarom još i drugu darovnicu svoga otca Bele III. vrhu velikog zemljišta zvanog *Pisana,* u gorskoj županiji. Ovaj posjed graničio je tada sa mjesti Belošem, Kutinom, Gametom, Baukom, Novakom, Ćavlovim mostom, Volčenom potokom itd. U isto vrieme bijaše Gaufredo meštar templara, a Kalan ban Hrvatske i Dalmacije (oko 1195).

U ovo doba pripade templarom i veliki posjed kod *Vaške,* kojega im darova g. 1199 ban hrvatski Benko u ime zadušbine. Tu podigoše oni samostan sa crkvom sv. Martina[2]. Taj posjed zamieniše g. 1230 sa posjedom Raseka, kojega im predade biskup zagr. Stjepan II[3].

Kad kralj Andrija II. g. 1209 templarom sve starije darovnice potvrdi, spomenu on još druga darovanja učinjena prije njega redu templara. Tako mu bijaše za vrieme kralja Bele III. (1173—1196) župan Vukiša (Wolchis) darovao mjesto Kupa (Kupčina?). Još prije bijaše župan gorski Godimir (Gutimerus) za vrieme kralja Stjepana III. (1161—1173) darovao templarom posjed Hako (Haco), takodjer u gorskoj županiji. Taj posjed predadoše redu zakonitim putem pristav Ivan Dravski (de Drava) i knez Burilo od Gorice. Još darova templarom kralj Bela III njeki trg (forum) u ime luči ili svieće (luminarii) za crkvu B. D. Marije, koja stojaše u dvoru templara kod Gore. Zatiem sela Kreševo, (Cresseno) i Tresinu kod rieke Kupe i vode Kremenčice. (Cremekysa).

U vrieme sramotna vojevanja križara pod mletačkim duždom Andrijom Dandulom proti Zadru (1202), kojega nemilice razoriše,

[1] Theiner Mon. Hist. Hung. I p. 67 Feyér Cod. Dipl. t. II, p. 329. T. IV vol. 1, p. 37 Pray. De prioratu Auranae p. 7.

[2] Fejér Cod. Dipl. II 348.

[3] Tkalčić Mon. Eccl. zagr. p. 65.

Digitized by Google

stajaše templari hrvatski sa spljetskim nadbiskupom Bernardom i ostalimi Dalmatinci na strani Zadrana. U Vrani digo je rečeni nadbiskup od templara novce, kojimi podmiti mornaricu gajetansku. Pomoću ove osvojiše prognani Zadrani g. 1203 natrag svoj grad, poubivši u tvrdji zadarskoj svukoliku posadu mletačku[1].

U ovo doba nalazimo u Senju preceptora templara Tersina (fratrum Templariorum segniensium dominator). U družtvu sa senjskim satnikom Krivošjem i ostalimi gradjani, izmirio se on g. 1205 sa Rabljani poradi njekih prepiraka obijuh gradova[2]. U isto doba bijaše meštar i prior vranski *Vitalin*, kojega zgode nisu ni malo poznate[3].

Ozbiljne posljedice imala je njeka razpra vranskih templara sa biskupi kninskim i ninskim. Ovu je morao miriti sam papa Inocencio III. Pošto se biskup ninski, valjda na korist templara, izmirio, razljuti se na njega biskup kninski na toliko, da ga je izobćio. Slučaj ovaj prijaviše templari odmah papi Inocenciu III. Ovaj naloži 11. lipnja 1208 nadbiskupu dubrovačkomu i naddjakonu trogirskomu, da proti biskupu kninskomu povedu strogu iztragu. Posljedice iztrage nisu poznate[4].

Kad vojvoda hrvatski Andrija zasjede priestol kraljevski, sjeti se blagodarno mnogih svojih privrženika hrvatskih, koji ga podupirahu u buni proti svomu bratu kralju Mirku i u vrieme zatvora svoga u Knegincu kod Varaždina. Medju njegovimi najvjernijimi bijahu i templari. Sa gore spomenutom poveljom od g. 1209 pod zlatnom pečatju potvrdi im on sva darovanja svojih predšastnika, dodavši još nova.

Prije svega izuzme red templara izpod suda banskoga. Zabrani iz nova pobirati od njih bud kunovinu, bud ikoju drugu daću. Potvrdi im jur gore spomenuti posjed *Pisana* u gorskoj županiji. Granice ovomu posjedu naznačuje listina ovako. Najprije: drum za vojsku (via exercitus), koji je vodio prema „Trsteniku“ i stari drum (rimski) krečom zidan (via cementario opere circumfusa). Zatiem mjesto „Čepreni“ i rieka Glina, od koje obedvie obale pripadoše templarom. Zatiem zemljište „Bris“ i „Lipjena“ (Lipje?) odkuda se granica vraćala na stari zidani drum. K tomu doda

[1] Thomas Archid. Spal. Cad. XXV.

[2] Farlati. T. V p. 239 priobćio je žalibože samo početak pomiriteljne izprave.

[3] Bianchi. Zara Christiana vol. IV p. 361.

[4] Theiner, Mon. Slav. mer. I p. 44.

Digitized by Google

kralj šest seljačkih kuća (kmeta?). Ovim poda slobodu, da neimadu nikomu služiti nego meštru i fratrom templarom. Još ih oprosti od svih daca običajnih u Hrvatskoj (per Sclavoniam). Zatiem darova im bogati posjed *sv. Martina* kod Zagreba i Zeline (pod Božjaci nazvan Božjakovina). Ovaj posjed bijaše Andrija II. odprije darovao valpotu Krakonu, dok mu bijaše vjeran. Kad mu se iznevjeri, uzme mu posjed i dade ga pogubiti. Medju granicami sv. Martina spominje se „Prelišće" mjesto, i potoci Orihov, Likoš (Likoos), veliki Črnec (Schernet), Polica i Zelina. Uz ovaj potok tekla je granica do maloga Črnca. Odovud do „Trebeševa polja" (Terbensapole) do na Koren i Lupoglavu. Zatiem kraj suhe Lonje i zemljišta „Petkova" na veliku Lonju, do ceste zagrebačke. Zatiem kraj zemljišta „Hrtkova" na Babinu goru i vodu „Bogorod" (Bogord) koja utiče u Zelinu. Zatiem kroz Klenovicu do Dubrave (Dumbro) do vode Črničine i Glovice (Glogovnice?), koja ntiče u Črnec. Napokon kroz njeku šumu do Kašine vode, i prolazeć preko nje svršuje opet u Prelišću[1].

Iz ovoga popisa granica razabire se, kako na daleko širio se posjed sv. Martina, za kojim se kasnije otimaše najotmenije porodice plemićke. U taj posjeđ uvede templare župan Vanlegjin, dvornik (contubernalis) Benka bana, kasnije g. 1226 pod vojvodom Kolomanom ban hrvatski

Uz ove posjede predade kralj Andrija II. višerečenom poveljom na prošnju meštra Konje templarom još dva slobodnjaka od grada Gore: Velislava i Hudislava; sa vlašću, da služe templarom onako, kako su do sada služili kralju ili banu[2].

Odmah sliedeće godine 1210 potvrdi kralj Andrija II. redu templara još njeke druge posjede. Medju ovimi nalazimo ponajprije *Liesnicu,* na istoimenoj rieci u požežkoj županiji. Ovaj posjed bijaše kralj Andrija II. odprije darovao svomu vjernomu Šćepanu (Chepano) velikomu županu bačkomu i nadvorniku. Ovaj pako ostavi taj posjed templarom u svojoj oporuci. Granice posjeda prostirahu se od mjesta „Starše" (Starsa) do „Dobre rieke". Zatiem od ove rieke do mjesta gdje ona utiče u Liesnicu. Odavlje uzduž Liesnice do njezina utoka u Savu. Sava pako činila je granicu

[1] Njekojim od imenovanih mjesta, neima sada traga.

[2] Važna ova listina čuva se u arkivu nadb. zagreb. samo u prepisu Sigmunda kralja od g. 1425. Ima na hrbtu glagolicom pisanu bilježku. „List kotarni *priurije vranske* na gore i na druge grade u Hrvatih i u Slovinah od Sigmunda kralja".

Digitized by Google

posjeda sve do „Trtine“ (Tortina). Nu i Sava pripadala je unutar granica posjeda. Od Trtine prema sjeveru tekla je medja do potoka Vjepernjaka (Wieperyek). Odavlje protezala se uz banski drum (via Bani) do brda velikog, zvana Pisana ili Picuna (magnum Pizun). Odavlje do Slemena. A po brdu iduci, sjedinila se sa Starčom. Sa ovim posjedom bijahu skopčani svi prihodi i porezi, koje davahu prije podložnici kralju ili banu u ime kunovine i ostalih krunskih daća.

U darovnici primieti kralj Andrija II., da je taj posjed darovao županu Šćepanu dviema listinama Jedna je imala voščanu, druga zlatnu pečat. Ovu posljednju listinu nisu mogli templari naći medju ostavštinom županovom. S toga odredi kralj: „ako bi tko kasnije sa ovom zlatnom pečatnicom pokušao zahtievati pravo na rečeni posjed, da se ista listina nikad više pravovaljanom smatrati nesmije“.

Istom listinom darova kralj Andrija II. templarom susjedni posjed „Rateš“ ili Raceš (Racessam). Ovaj bijaše oteo kralj Petru sinu Tatarovomu poradi njekih njegovih smrću kažnjenih zločina. Isto tako potvrdi rečeni kralj redu templara njeko zemljište, što mu ga bijaše zajedno sa crkvom sv. Marije darovao *Odola,* unuk (nepos) Borića bana. Napokon potvrdi isti kralj darovanje pokojnoga Stjepana župana od Gorice, koj bijaše templarom predao u ime zadušbine njeko zemljište ležeće u županiji Vodici, kao takodjer i drugo zemljište u županiji goričkoj, darovano templarom u ime zadužbine od župana Domalda.

I u toj listini potvrdi kralj na molbu meštra Konje prvašnje svoje darovanje, dvajuh slobodnjaka gorskih, Velislava i brata mu Hudislava[1].

Iz nabrojenih do sada darovanja možemo razabrati, kolikim obširnim posjedom vladahu jur tada templari u kraljevini Hrvatskoj. Ovaj posjed dobi kasnije, kako ćemo viditi, još daleko veći obseg.

Za vrieme meštra Poncija de Cruce postigne vlast i moć templara u Hrvatskoj svoj vršak.

Kralj Mirko i brat mu Andrija II. još kao vojvoda hrvatski, bijahu se papi zavjetovali svečanom prisegom, da će sa križarskom vojskom poći oslobadjat svetu zemlju. Premda bijaše u to ime jur mnogo novaca sakupljeno, ustručavao se Andrija podjedno, kao vojvoda i kao kralj, zadovoljiti svomu zavjetu. U prkos neprestа-

[1] Wenczel, Mon. Hung. hist. XX. (XI) Kötet. p. 105—108.

Digitized by Google

nomu poticanju i prietnjam stolice rimske, nemaknu se nijedna četa niti iz Ugarske niti iz Hrvatske. Tekar g. 1217 odvaži se kralj Andrija II. izvršiti svoj zavjet. Nezna se pravo, što je konačno potaknulo na to malo- i lakoumna Arpadovca. Tvrde njeki, da ga nije toliko vodila u svetu zemlju iskrena pobožna ćut, koliko tašta nada, da će zasjesti stolicu iztočnoga carstva. Ovu mu doista po smrti cara Henrika ponudiše poslanstvom iz Carigrada.

Jur bijaše kralj spremio križarsku vojsku i načinio savez sa Leopoldom hercegom austrijskim. Jur bijaše, po nalogu pape, sakupio dvadesetinom od svećenstva ugarskog i hrvatskog silni novac, kojim upravljahu templari i hospitalci[1]. Tad iznenada osujeti papa Honorio III. kraljeve težnje. On okruni u Rimu kraljeva tasta Petra od Courtenaisa za carigradskog cara. Tim se izjalovi podpunoma laskava nada Andrijina. Nu sad nemogaše već od stida pred kršćanstvom odstupiti od svoga poduzeća. On krene g. 1217 sa deset tisuća vojske kroz Hrvatsku i Dalmaciju put svete zemlje.

Uz svoju mladu ženu Jolantu od Courtenaisa povjeri upravu Ugarske nadbiskupu ostrogonskomu Ivanu. U Hrvatskoj i Dalmaciji postavi kraljevskim namjestnikom meštra templara i priora vranskog Poncija de Cruce, koji je čast bana obnašao jur od g. 1214 ili 1215., poslije Bertolda, brata ubijene kraljice Gertrude.

Poncio bijaše sa svojim redom veliku zaslugu stekao za Andriju. On ga je podupro ne samo znatnom četom svojih vitezova, nego i silnim novcem sahranjenim u Vrani.

Ali ovaj novac nedoteče toli velikomu poduzeću. Kralj Andrija bijaše prisiljen porobiti crkve i samostane u Ugarskoj i Hrvatskoj. Morao je prodati za 140 srebrnih maraka dragocjenu krunu Gizele, prve kraljice ugarske. Odlučio je napokon za nabavu brodova prodati Mletčanom i grad Zadar u Dalmaciji. U tu svrhu posla on P. (valjda Petra) priora hospitalaca, (a ne Poncija templara, kako njeki drže) zajedno sa Aleksandrom predstojnikom erdeljskim u Mletke. Ovi sklopiše ugovor sa Petrom Zianom duždom mletačkim. Obvezaše se u ime kralja s jedne strane, da će predati Mletčanom grad Zadar na vječna vremena. S druge strane obrekne mletački dužd, da će poslati kralju potrebite brodove i mornare, koji će ga s vojskom prevesti u svetu zemlju[2].

[1] Theiner Mon. Hist. Hung. I p. 6.
[2] Ljubić, Listine I p. 29.

Digitized by Google

Baveći se kralj Andrija u Spljetu, kamo je sa čitavom križarskom pratnjom došao 23. kolovoza 1217, predade meštru Ponciju tvrdi grad *Klis*, da ga u napried drži sa svojimi templari.

Kada kralj iza duljega boravka u Spljetu krene napokon put svete zemlje, pratijahu ga uz ine Hrvate u velikom broju templari i hospitalci i dvie galije spljetske sve do Drača. U kraljevoj pratnji bijaše i Stjepan Stjepanov Babonić sa 250 svojih konjanika i rodjaka, koji se o svom trošku odpremiše u svetu zemlju.

U Hrvatskoj ostade neograničenim gospodarom meštar Poncio de Cruce, imajući glavni svoj stan u Vrani.

Još iste godine 1217 dade on za svoj red sagraditi samostan u *Kamenskom*, koji je valjda spadao pod preceptorat gorski[1].

Kao što je Poncio jur prije dvie godine na saboru kod sv. Petra na Bojišću blizu Vrane upokorio bio na korist Trogirana silnoga župana Domalda Kačića[2]: isto tako umio je sada po svoj Hrvatskoj i Dalmaciji uzdržati mir i pribaviti si veliku privrženost mlade kraljice Jolante.

Kad se kralj Andrija II. g. 1218 vratio iz križarske vojne, preporuči kraljica meštra Poncija svomu suprugu. Iz blagodarnosti i za njegove zasluge nadari kralj Andrija g. 1221 njegov red *županijom gadskom*, u primorju, koja ležaše medju gradovi Senjem, Bužani i Modrušami.

Darovnicu kraljevu potvrdi papa Honorio III g. 1226[3]. U toj darovnici spominje kralj velike troškove (gravissimas et non modicas expensas), kojimi je Poncio podupirao kralja tako na putu u svetu zemlju, kao i na povratku kroz Grčku, braneći čast i osobu kraljevu. Kralj priznajući njegove zasluge veli: da poslije Boga, imade najviše zahvaliti banu i meštru Ponciju". Na njegovu molbu darova kralj templarom i grad *Steničnjak*.

Poslije godine 1221 nestaje traga meštru Ponciju de Cruce. Njegov nasljednik bijaše meštar *Rainardo Argentarus* Kao prior vranski imao je razpre glede njekih posjeda sa Benediktinci samostana St. Kuzme i Damjana od Rogova. Dodje tužba obijuh stra-

[1] Maretić, MSC.

[2] Lucius Mem. di Trau p. 30.

[3] Theiner, Mon. Hist. Hung. I p. 68. Fejér II p. 272. Mikotzi Series Banorum p. 97. U Andrijevoj listini stoji pogrješno datum anno MCCXVIIII Regiminis A. decimo sexto. Što se medju sobom nikako ne slaže, pošto znamo, da je Andrija II. preuzeo vladu g. 1205. Sada dakle šestnaesta godina pada na g. 1221.

Digitized by Google

naka pred Kolomana kralja galičkog i vojvodu hrvatskog, te pred bana hrvatskog Gjulu. Ali ovi nemogoše izmiriti pruće se stranke. Izabraše za pomiriteljnog sudca Gunčella nadbiskupa splietskog. Pred ovim zastupao je templare meštar Rajnardo, a benediktince Stjepan Šubić knez trogirski, te brat njegov Grgur knez spljetski. Ali ni nadbiskup nemogaše izmiriti stranke. Dogovoriše se napokon g. 1229., da će parbu odstupiti odabranomu sudu. Položiše i prisegu, da će se svakako zadovoljiti onom presudom, koju će izreći odabrani sudci. Ustanoviše ipak, pošto je ban Gjula oteo bio njeka zemljišta u ime krune, za koja bijaše benediktinci u ime odkupa platili 60 zlatnih romanata, da će templari, ako bude njihova dobit, benediktincem rečeni novac vratiti. S druge strane obvezaše se Stjepan i Grgur Šubići, u ime takodjer svoje braće i rodjaka, da od zemalja i posjeda porušena grada Belgrada, koji je sa svojimi pristojališti pripadao templarom vranskim, od ovih na korist benediktina ništa zahtievati neće.

Za pomiritelje sudce bijaše odabrani, osim spljetskog nadbiskupa Gunčella, takodjer Borislav biskup ninski sa svojim bratom kaludjerom cistercitskim iz Toplica (Topuskoga); zatim jedan fratar hospitalac, dva fratra dominikanca, i dva malobraćanina sv. Franje. Ovim bijaše naloženo, da se sastanu na dan sv. Andrije (30 stud.) god. 1229.

Nadbiskup Gunčello sazove jur mjeseca rujna i. g. odabrane sudce u Rogovo. Za svjedoke uze Nikolu biskupa skradinskoga, R. popa bribirskoga, Dodona popa, Fuskona djakona, njeke kanonike iz Spljeta i njekoliko plemića i gradjana. Ali od templara nedodje nitko na odabrani sud. Na molbu Roberta opata benediktinskog poslaše i pismo u Vranu, pozivajući templare na sud. Tada dodjoše dva viteza, ali izjaviše, da nisu došli praviti mir. Oni da neće odgovarati sudcem. Ali nežele ni odgadjati rok suda, jer neimadu od svoga meštra za oto naputaka. I odoše. Za njekoliko dana pozva ih sud po drugi i treći put preda se. Oni dodjoše opet, ali odgovoriše isto te isto. Napokon izrekoše odabrani sudci, u prisuću dvojice templara, odluku na korist benediktina. Ovi dokazaše svoje pravo trimi listinami, dobivenimi od kraljeva Stjepana II., Bele III. i Andrije II. Dobiše dakle pravdu i posjed. Obvezaše se ujedno, da će nadbiskupu nadoknaditi troškove putne, ako bi ga templari tužili papi ili kralju poradi izrečene presude i kad bi ga pozivali bud u Rim, bud u Ugarsku[1].

[1] Farlati Illyr. Sac. III p. 2, 57.

Digitized by Google

Nezna se pravo, da li su templari tražili dalje pravdu, premda su pred sudom stolice rimske skoro vazda pobjedjivali.

Još prije nego bijaše svršena rečena parnica, potužili su se topličkí cistercite g. 1224 pred mladjim kraljem Belom i banom Belušem, da je župan Domaldo Kačić njihov posjed *Mogoš* u županiji gorskoj darovao u ime zadušbine templarom gorskim. Na što izjavi Domaldo: da je darovanje iz pogreške učinjeno, jer da on u gorskoj županiji nikada posjeda imao nije[1]. Iz česa može se zaključiti, da su ga templari krivo izviestili o ležaju rečenog posjeda kad su zanj' molili.

Godine 1227 potvrdi papa Honorio III templarom mansiju u *Luku* (Luz) sa lukom i ribnimi trgovi (piscariis). Zatiem: *Rasan, Karrešice, Liesnicu* (Licenica) *Odohilu?* i *Vodicu*. Od ovih posjeda bijahu skoro svi u Hrvatskoj[2].

I sa crkvom zagrebačkom imali su u ovo doba templari prepirke radi zemljišta *Raseke*. Napokon izmiriše se g. 1236 pred nadbiskupom koločkim Ugrinom sa zagrebačkim biskupom Stjepanom II. Ovaj im odstupi za uviek svoje pravo na Raseku. Templari pako predadoše biskupu i kaptolu zagrebačkomu njeko zemljište u Podravini kraj Vaške, što ga bijaše njihovomu redu u ime zadušbine darovao Benko ban[3]!

U ovo njekako doba medju 1221 i 1230 bijaše ban hrvatski Gjula sa svojom ženom Jelenom darovao templarom veliki svoj posjed *Nekče* (Necche) ili *Našice*, sa svimi zemljami, šumami, otoci i kmetovi. Darovnicu banovu potvrdi papa Grgur IX. g. 1230[4]. U istom mjestu sagradi rečeni ban templarom i samostan sa crkvom. Poslje dokinuća reda darova kralj Karlo Roberto taj posjed Aleksandru Aleksandroviću od plemena Abe, za njeke izvanredne zasluge[5].

Veliki udarac zada templarom, valjda iz stare osvete, silni župan Domaldo Kačić. Znamo, da je kralj Andrija II. za vrieme meštra Poncija templarom darovao tvrdi grad Klis, koji se mogao smatrati kao vrata u primorsku Dalmaciju. Od tada uznemirivahu templari često puta neprijateljske gradjane spljetske i trogirske. Spljetčani bijahu dakle pravedno ogorčeni na svoje susjede kliške. Oni pod-

[1] Tkalčić, Mon. I p. 52 i 54.
[2] Mon. Hung. hist. XX kötet p. 21.
[3] Tkalčić, Mon. Eccl. zagr. 65. Farlati V. p. 363.
[4] Mon. Hung. Hist I. kötet, p. 277.
[5] Tramsumpta. Doc. mixt. in Archivo Regni Croat. T. I p. 54.

Digitized by Google

huškaše župana Domalda, da templarom otme grad Klis. Stari vuk Domaldo izvede njihovu želju lukavim načinom g. 1229[1]. Templari nedobiše više natrag izgubljene tvrdje. Kasnije izprosiše u zamjenu od kralja Andrije II. grad Šibenik. Ali Šibenčani nehtjedoše se staviti pod upravu templara. Tako nedodjoše oni ni do uživanja dohodaka grada Šibenika.

Tvrde njeki, da su templari u to doba osvojili predgradje i tvrdjavu Ninsku. Nu o tom neima vjerodostojnih dokaza.

Sretni bijahu templari sa jednom parnicom, koju vodjahu proti kralju i vojvodi Kolomanu. Taj bijaše templarom oteo neke posjede u Hrvatskoj što silom, što sudom. Templari podnesoše proti tomu svoju tužbu stolici rimskoj. Papa naloži Ugrinu nadbiskupu koločkomu, Bartolu biskupu pečujskomu i Stjepanu biskupu zagrebačkomu, neka prisile Kolomana makar i crkvenim izobćenjem, da otete posjede templarom povrati. Koloman uplašen obeća povratiti ne samo otete posjede, nego izdade ujedno g. 1231 povelju na korist templara, kojom se obveza, da će braniti unapried sav njihov posjed i sve njihove povlastice. Ujedno podieli zapovied kao vojvoda čitave Slavonije, da nijedan vojvoda, ban, župan, ili bio tko mu drago u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, nesmije zahtievati od vitezova hrama jerusolimskog i njihovih ljudih i dobarah bud stan (descensum), bud kakova godj imena danak ili plaću. Ovu povelju poslaše obzirni templari u Rim, te ju papa Grgur IX dne 8 srpnja 1231 radostno potvrdi[2].

Ali vojvoda Koloman povriedi do skora svoju pismenu obreku. Po savjetu svojih velmoža stao se izvinjavati, da nije svojom već kraljevom vlašću oteo templarom gore spomenute posjede. Templari odpraviše opet tužbu u Rim. Papa Grgur IX naloži 30 srpnja 1236 biskupu i predstojniku pečuvskomu, zatim opatu cistercita cikadorskih u istoj biskupiji, kao i opatu varadinskih benediktina, da prisile Kolomana na držanje svoje rieči, ili da ga ujedno sa njegovimi savjetnici i upravitelji otetih dobara izobćenjem kazne[3]. Koloman pokori se iz nova.

Jur prije bijaše isti papa naložio biskupom vacke, njitranske i bosanske biskupije, da prisile i kralja Belu IV. na povratak crkvenih dobara, što ih bijaše oteo templarom, hospitalcem i njekim

[1] Thomas Archid. Cap. XXXI.
[2] Theiner Mon. Hung. hist. I p. 97.
[3] Theiner I p. 146.

Digitized by Google

drugim redovom. Ujedno potvrdi papa templarom g. 1236 sve darovnice podieljene im od kraljeva ugarskih i hrvatskih (Ungariae et Sclavoniae regibus) Mirka i Andrije II[1].

U nijednoj od navedenih listina i papinskih pečatnica nespominju se žalibože poimence ona dobra i posjedi, koji bješe oteti templarom. Nu nesmiemo dvojiti, da su templari pomoću papa Grgura IX napokon postigli svoju svrhu i da su otete posjede natrag dobili. Jer moramo uzeti u obzir, da je isti papa i od kralja Andrije II, kad ga bijaše po nadbiskupu ostrogonskom sa čitavom Ugarskom izobćio iz crkve, takodjer postigao podpunu zadovoljštinu. Kralj Andrija drugi morao je ne samo nadbiskupa, kao papina povjerenika, po trikrat skrušeno moliti da digne izobćenje; nego je i u Rim poslao svoga naddvornika Dionisa sa gjurskim županom Šimunom i sa Rembaldom meštrom Hospitalaca sv. Ivana Jerusalimskog. Ovim naloži kralj, da u njegovo ime najvećom poniznošću umole papu za oproštenje kazni[2].

U ovo doba bijaše nakon Rajnarda postao meštrem templara Rembaldo de Karon, nazvan takodjer Karomp i Karumb. On se spominje jur g. 1235 u jednoj listini kralja Andrije II. Ovom potvrdi kralj iznova onu slobodu, koju bijaše za vrieme meštra Konje podao templarom, da mogu u ime zadušbine primati od svietskih ljudih i od koga im drago posjede, kmetove, slobodnjake itd.

Istomu meštru Rembaldu i njegovomu redu darôva oko g. 1236 ban hrvatski Opoj Rasinski, znameniti posjed kod Rasinje, sa gradom Opojem, od njega sagradjenim[3].

Za Rembaldovo vrieme izmiri konačno g. 1239 Bartol biskup pećuvski red templara sa Kolomanom vojvodom poradi polovice posjeda od Liesnice u požežkoj i Mladine u dubičkoj županiji ležećega. Ovom nagodom dobiše templari svu crkvenu desetinu od Liesnice i Našica, koja imanja njim pripadoše[4].

Znameniti dar dobiše templari u isto doba i od meštra Gjule. Ovaj im darova svoj posjed, nazvan *Novak* kod Drave. Tu podigoše oni kasnije i svoju manziju ili samostan. Posjed taj ležaše nedaleko od Vaške. Darovnicu potvrdi ponajprije vojvoda Koloman

[1] Fejer. C. D. T. IV. vol. I. p. 33, 37.
[2] Theiner Mon. Hung. I. p. 104.
[3] Krčelić. Hist. Eccl. zagr. p. 84.
[4] Fejer Cod. Dip. p. IV. vol. 1, p. 172.

Digitized by Google

zatim g. 1255 kralj Bela IV., premda je ovaj čitavu župu Novak darovao bio prije banu Prezdi[1].

Godine 1240 imadoše templari glavnu skupštinu (generale capitulum) u Glogovnici pod predsjedanjem meštra Rembalda Karonskog. Tu zaključiše, da će topličkim (topuskim) Cistercitom predati u gradu Senju njeko zemljište, da mogu sagraditi tamo jednu kuću. Zemljište ovo pripadalo je njegda prioru *Opraku*. Templari staviše uvjet, da cistercite nesmiju nabaviti u Senju drugu kuću, ili vinograd, ili bud kakav posjed, bez dozvolje meštra i vitezova reda templara[2].

U ovo doba spominje se i templarski preceptorat u Gori.

Sliedijahu dvie užasne godine. Nastade borba sa Mongoli i Tatari. Templari bijahu u prvom redu vojnika hrvatskih, koji vojevahu sa vojvodom Kolomanom kod Šajove, i kasnije u Hrvatskoj uz kralja Belu IV. Oni pomagaše kralja novcem, savjetom i hrabrom mišicom. U bitki kod Šajove pao je takodjer meštar Rembaldo sa čitavom četom svojih vitezova[3]. Kad se kralj Bela vraćao nakon slavne pobjede Hrvata nad Mongoli u Ugarsku, bijahu uz knezove krčke templari, koji ga pratijahu i potrebitimi sredstvi podupirahu.

U ovo doba spominju njeki[4] kao priora vranskih templara Dešu Spingarolla rodjena Zadranina. Sudeći po krstnom imenu i po rodnom mjestu bio bi ovaj prvi Hrvat, koji se podigo na uzvišeno mjesto vranskog priorata, pošto su do njega većom stranom Francezi i Talijani obnašali tu čast.

Odkad Hrvati slavno pobiediše u Primorju Tatare, a kralja Belu IV. sa svom Ugarskom spasiše od najveće nevolje, desio se Bela IV čestokrat u Hrvatskoj. Kao mjesta njegova boravka naznačuju se Zagreb, Virovitica, Vaška, Spljet, Trogir i Vrana. U ovom posljednjem mjestu nalazimo ga na sám uskrs godine 1245 zajedno sa novoizabranim nadbiskupom spljetskim Ugrinom, i sa sjajnom pratnjom svojih dvornika. Tu je primao i mnoga poslanstva od različitih gradova dalmatinskih i hrvatskih. Tu se sakupljahu oko kralja boljari i plemići hrvatski i ugarski. Ovamo je došao proti svojoj volji i umni ljetopisac Toma naddjakon spljetski,

---

[1] Tkalčić Mon. Eccl. zagr. I, p. 103.

[2] Tamo p. 78.

[3] Thomas Archid. Spal. Cap. XXXVII Tomko Marnavić imenuje pogriešno mjesto Rembalda njegovog starijeg predšastnika Poncija de Cruce. Rogerius Carmen miserabile.

[4] Bianchi. Zara Christiana.

Digitized by Google

jer ga prisiliše, da je sa svečanim izaslanstvom povesti morao iz Vrane novo izabranoga nadbiskupa i dovesti ga do one stolice, koju romanski njegovi prijatelji prije malo vremena bijahu njemu ponudili. Jednom riečju, Vrana bijaše u ono doba, ako i na kratke časove, ona točka, oko koje se kretaše sav državni život kraljevine Ugarske i Hrvatske.

Za vrieme navale tatarske izkusiše templari, koliko je po njekih mjestih razdražen bio puk proti njim. Uz ino stanovničtvo moradoše pred Tatari bježati i templari stališa svećeničkog. Medju ostalimi pobjegoše takodjer svećenici templarskog samostana sv. Gjorgje kod Senja. Oni utekoše na susjedni otok Krk. Ali tu navališe na njih mješćani iz Baške i oplieniše ih, pod izlikom, da su i templari senjski g. 1239 za vrieme meštra Rembalda, prilikom njekog požara u Senju, do gola oplienili trgovce krčke, rabske i mletačke. Tekar g. 1248 dne 25 travnja nagodili su se templari sa mletačkim duždom Jakovom Tiepolom radi nanešenih medjusobnih šteta i uvrieda. Nagodu sklopio je sa Mletčani 6 travnja 1248 izaslanik meštra templara Guilelma od Sonara ili Sinaja, i vitez Jakov de Tornellis. Prisutni bijahu u Mletcih od strane templara fratar Herman od Burga, preceptor u Kampaniji, i krajini tarvizkoj, i fratar Jordan preceptor od Vrane i Senja[1]. Ugovoreno bijaše: da templari u ime nanešenih šteta podložnikom mletačkim u Senju imadu platiti 5250 libara malenih mletačkih dinara, a glede štete nanešene njim po Bašćanih, da će se povesti iztraga i knezu krčkomu naložiti, da učini pravdu templarom. Ujedno obvezaše se templari, da neće vriedjati ni Krčane ni Rabljane radi nanešenih im raznih šteta.

Nu Mletčani nisu od templara ugovorenu odštetnu svotu nikada podpunoma primili. Mletačko veliko vieće izabra još iste godine 5 kolovoza Ivana Kvirina za svoga povjerenika, podavši mu nalog da ide u Senj, i da utjera od meštra templara i manzije senjske 5200 dinara, koje templari ostadoše dužni u ime odštete za počinjenu štetu trgovcem mletačkim, krčkim i rabskim u Senju, u vrieme gradskog požara. Povjerenik imao se pozvati na izpravu fratra Guilelma od Sonara ili Sinaja, meštra templara, providjenu redovnom olovnom pečatju[2].

[1] U listini, priobćenoj po meni u Borbi Hrvata s Tatari, i u listinah Ljubićevih I. p. 76 stoji pogriešno *Oranie* mjesto Vranae.

[2] Ljubić Listine I. p. 138, III. p. 42. Nu ove odluke senata stavljene su tu pogriešno pod g. 1284 mjesto g. 1248.

Digitized by Google

Više rečena nagoda mira nije imala povoljnih posljedica ni za jednu ni za drugu stranku. Mletčani nisu dobili ugovorene odštete, a templari moradoše do skora napustiti grad Senj i župu gadsku, za kojim posjedom vrebahu jur od davna silni knezovi krčki i modruški.

Medjutim umjeli su templari podjedno koristiti se zaštitom rimske stolice. Na njihovu molbu potvrdi im g. 1253 papa Inocencio III. zlatnu bulu kralja Bele IV., kojom bijaše taj kralj zajamčio sav darovani posjed i podieljene im povlastice od predšastnika svojih; premda je ova darovanja prije njekoliko godina opozvao bio[1].

Manji uspjeh imala je pečatnica Aleksandra IV. od 5 srpnja 1255. Templari bijahu se potužili papi na Šibenčane, koji njihovu tvrdju nad Šibenikom razoriše i svaku im poslušnost odrekoše.

Rečenu tvrdju i sav grad bijahu templari, kako gore spomenuh, dobili od kralja Andrije IV. uz kasniju potvrdu kralja Bele IV., u zamjenu za grad Klis. Papa naloži uslied tužbe templara nadbiskupu zadarskomu i opatu samostana sv. Krševana, da razvide stvar, i ako nadju, da templari imadu pravo, neka Šibenčane natjeraju na poslušnost. Šibenčani braniše tvrdokorno svoju slobodu i neodvisnost. Po smrti kralja Bele IV. priteče im u pomoć i kralj Stjepan sin Bele IV. Templari nemogoše nikada upokoriti Šibenčane.

U to doba 1254 nalazim kao priora vranskog templara *Crnotu* od *Botona,* o kojem negovore pobliže naša vrela.

Sretniji bijahu templari jednom parnicom, što su ju imali sa njekimi plemići pokupskimi, poradi posjeda zvana Novak i njekih drugih zemalja uz Kupu. Pred banom Stjepanom izmirišo se obje stranke g. 1258 na dobit templara. Ovi dokazaše svoje pravo listinami kaptola zagrebačkog i Pajdona opata topličkoga[2]. Parnicu vodio je meštar templara Jordan, bivši prije preceptor vranski.

Spomenuo sam, da je kralj Bela IV. knezove krčke i modruške, za velike službe izkazane mu u vrieme navale tatarske, nagradio gradom Senjem, dodavši im kasnije i upravu župe gadske.

Templari nemogahu mirnim okom gledati, da im kralj toli veliki i bogati posjed na silu otimlje i drugim poklanja. Premda oni kasnije priznaše, da im u Senju nebijaše obstanka, jer im gradjani senjski svaku pokornost odkazaše (cum apud Sceniam propter ma-

[1] Fejér t IV. vol. 2 p. 202.
[2] Fejér IV. vol. 2 p. 47b.

Digitized by Google

litiam civium proficere non possent). Ćutiv se ipak prikraćenimi u svom pravu, podigoše tužbu pred stolicom rimskom. Parba trajaše njekoliko godina. Kada vojvoda Bela, mladji sin kralja Bele IV, kao samovlastan gospodar preuze vladu nad Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom, obrekne on templarom, da će im učiniti pravo i riešiti ih troškova, koje imadoše pri vodjenju parnice. Uvjet nagode bijaše, da templari pristanu na zamjenu grada Senja sa drugim posjedom. Pošto tadašnji meštar templara u Hrvatskoj, putujući u svetu zemlju, bijaše dobio u gradu Akonu od svog velikog meštra dozvolju, da se može nagoditi i pristati u zamjenu, prihvatiše templari uvjet vojvode. Ovaj im uslied toga g. 1269. za izgubljeni Senj i za županiju gadsku podieli u zamjenu grad *Dubicu* na Uni sa čitavom županijom i njezinom upravom, sa svimi pripadci i pravicami (cum omni districtus jurisdictione ac suis pertinentiis). Ujedno odpusti im sve daće, bir, kunovinu, bansku zalazinu (descensus bani, vulgariter zalasina). Za sebe sačuva vojvoda dohodke i bire, koji se po svoj Hrvatskoj pobirahu u ime komorske daće. Izuzme templare izpod suda banskog i županijskog. Darova im 1050 maraka fina srebra. Obveza se napokon, da će red templara braniti u svih pravicah i povlasticah, kao i u posjedu rečene županije dubičke proti svakomu neprijatelju. Ako bi pako red templara pokušao raditi proti ugovoru zamjene, onda ima red platiti u ime globe dvadeset tisuća maraka fina srebra. Istu svotu da je dužan platiti i onaj, koji bi templare smetao u posjedu Dubice. U svakom slučaju ima županija dubička ostati u rukuh templara (comitatus de Dubicza nihilominus apud domum manente). Templari obvezaše se ujedno, da će odstupiti od svih prava, što ih imadoše na grad Senj i županiju gadsku. Nadalje da će povratiti sve izprave, darovnice i listine glaseće na Senj i gadsku županiju, podieljene im od kraljeva Bele III, Andrije II, Bele IV i vojvode Kolomana, kao i potvrde rimskih papa.

Medje županije dubičke počimale su tada od Smrzenice (ili Gverženice) i kod Save, gdje voda Pakra utiče u Savu. Zatim protezala se granica uzduž Pakre prema iztoku, do mjesta, gdje gornja ili široka Pakra utiče u Veliku Pakru. Od tuda prema iztoku do zemlje sinova Petruša. Zatim dugim putem do rieke Kosačine, i uzduž ove rieke gore prema jugu do mjesta *Kališta* i do rieke Ravenice preko sela Vračišća (Wrachiche i Bratyche.) I opet kroz šumu na brdo, a odavle na rieku Veliku, do utoka ove u Klokovec. Onda uzduž Velike do rieke Granice i Nagadine do Save.

Digitized by Google

Zatim dugim putem uz Savu do mjesta, gdje rieka Izpijaš (Izpyas) utiče u Savu, i gdje se diele granice županije dubičke i vrbaške. Odavlje prema jugu, uzduž Izpijaša, do utoka rieke Likovice (Lykovich) u Izpijaš. Zatiem kroz šumu gore do brda Rakova glava. Odavlje do mjesta Rasoj, preko brda Kosmareva, do mjesta Kališta i gore preko Slemena na veliki drum, koj vodi u Vrbas. Po ovom drumu prema zapadu na brdo medju Rakovcem i Jastrebicom (Ystrebycha). Zatim preko visokih gora do mjesta Široka (Syrugo, Symiga) i opet preko brda i doline do brda Hodinova glava. Od tuda u Gvozd i kroz njega do rieke Meščenice, gdje je granica vrbaška. Još se imenuju sela Jelavec, Predol, Visović, Puliska, Vrača ili Vraga, Rokmićeva glava. Zatim potok Kojvanica ili Kotmanica, rieka Štrigonja ili Strigonina, Jalšovica. Drum koj dieli granicu dubičku od Vodice, veliki drum Vranica (Wranza), rieka Suhodol, Kostajnica i Una, i potoci Turica, Turja i Pulska.

Ovu darovnicu potvrdi još iste godine 1269 kralj Bela IV. zatim godinu dana kasnije njegov stariji sin kralj Stjepan V. i g. 1272, na molbu meštra Guilelma, kralj Ladislav IV. Napokon g. 1274 papa Grgur X[1].

Godine 1277 darova kralj Ladislav IV zagrebačkomu kaptolu i biskupu Timoteju zemlju Blagušu kod Kašine, što ju prije držaše Vuk sin Dobrolića. U darovnici spominje se fratar Benvenud preceptor templara od sv. Martina (Božjakovina). Ovaj uvede zagrebačkog biskupa i kaptol u posjed, i podnese kralju svoje izvješće[2].

Sliedeće godine 1278 dne 19 travnja primio je tadašnji meštar templara i prior vranski fratar Gerardo riedke goste u gradu svoga reda Dubici. Tu se sastadoše na rečeni dan članovi dvajuh ljuto zavadjenih vlasteoskih porodica. Bijahu to sinovi slavnoga Stjepana bana i kapetana štajerskog, i knezovi Ivan Stjepanov Babonić ban čitave Slavonije, brat njegov Radoslav i rodjaci njihovi Nikola i Stjepan. U Dubicu biše pozvani po Timoteju biskupu zagrebačkom, po Mati palatinu ugarskom, po Mati opatu topličkom i po rečenom meštru Gerardu, kao pomiriteljnimi sudci. Po nalogu kralja izmiriše oni zavadjene stranke. Sinovi bana Stjepana oprostiše Ba-

[1] Dva primjerka ove darovnice nalazila su se u kasnijih kraljevskih potvrdah u zem. arkivu N. R. A Fasc. 458 br. 31. Fasc. 1550 br. 22. Theiner Mon. Hung I p 310

[2] Tkalčić. Mon I p. 184

Digitized by Google

bonićem ubojstvo svoga brata Jaćima bana, jer on pade od njihove ruke u pravednom boju kao buntovnik[1].

Templari običavahu takodjer svoje privrženike i zaslužne za red ljude nadarivati novcem i posjedom, Tako nagradiše god. 1284 svoga vjernog privrženika Luku Deševića, gradjanina zadarskog, zemljištem Podskalinom, ležećim u preceptoratu zablatskom. Darovnicu izdade na dan sv. Andrije ap. fratar *Guilelmo de Peymes,* meštar templara u Ugarskoj i Hrvatskoj. Njegovu listinu odobriše Petar od Beizeja podpreceptor u Vrani, Ivan od Foisa preceptor u Zablati, zatim fratrovi Oliver, Toma i Ivan. Kasnije, g. 1291 7. travnja, izdade istu darovnicu u vjerodostojnom prepisu Marcello biskup ninski, a potvrdi ju *Salamon* prior templara vranskih[2].

Više rečeni meštar Guilelmo darova takodjer njekomu Jakovu, sinu Bartola zemlju zvanu Turguša, kod Berzenice u požežkoj županiji[3].

Po smrti kralja Ladislava IV. Kumana, kad je velika stranka u Ugarskoj izabrala posljednjeg Arpadovca Andriju III za svoga kralja, iznevjeriše se templari papi i Šubićem, kao privrženikom kuće anžovinske. Oni popratiše bivšeg hrvatskog vojvodu Andriju iz Dalmacije do Zagreba. Potratiše mnogo novaca u svrhu njegova izbora. Branijahu ga odvažno proti njegovim neprijateljem.

Poradi oskudice novaca moradoše kasnije zalagati svoje posjede. Medju ostalimi založiše njekomu Niemcu (Theutonico) Petru za 27 srebrnih maraka svoj glogovnički predium Gradjina ili Grajina (Gragina et Gragena). Ovaj posjed držao je njekad Butko od Butkovca. Medjašio je sa zemljama istoga Butka, zatim sa mjestom Selnicom, i velikim drumom, koji je vodio u Križevac. Založni list izdade u Zagrebu 5 srpnja 1292 fratar Guilelmo de Peimes meštar templara. Zalog odobriše fratar Franko de Valegio, fratar Viliam de Brabantia, preceptor sv. Martina kod Zeline, fratar Rogerio, preceptor od Glogovnice, fratar Grgur, preceptor Vranski[4], i fratar Samson[5].

---

[1] Moja razprava Zringrad i njegovi gospodari, l. 8.

[2] Kubinyi Mon. Hung. Hist. II. kötet p. 148, 174. Wenzel Mon. Hung. Hist. IX. p. 403.

[3] Fejér t. VIII. vol. 2 p. 619.

[4] Bianchi Zara Christiana spominje pod g. 1290 njegova predšastnika *Mirka de Grabonja.*

[5] Wenzel. Mon. Hung. Hist. t. X. p. 79.

Digitized by Google

Godine 1293 nalazim opet kao meštra templara u Hrvatskoj fratra Gerarda. On je nasliedio staroga Guilelma, koj bijaše preko dvanaest godina meštrom.

Meštar Gerardo bijaše privrženik kuće anžovinske, a prijatelj porodice Šubića. Rečene g. 1293. putovao je zajedno sa Volčetom, rodjakom bana Pavla Šubića, u Napulj do kralja Martella, u poslu nasljedstva priestolja ugarskog i hrvatskog Kad se kući vraćao, naloži kralj Martel svojim činovnikom lučkim u Apuliji, da ga u putovanju po moru neprieče, udario on kojom godj stranom. Ujedno mu dozvoli kralj, da poveze iz Pulje 30 salma sočiva[1]. Dvie godine kasnije putovao je u Napulj u istom poslu preceptor templara Roberto de Gude, vraćajući se iz Napulja natrag u Dalmaciju 28 kolovoza 1295[2].

Medjutim primicahu se sve to bliže crni dani za red templara. U potaji radili su većom stranom svećenici i kaludjeri jur od davna po svih stranah Europe i Azije proti redu vitezova sv. hrama. Veliki njihov upliv u kršćanstvu; izvanredne povlastice podieljene im od papa i vladara; ogromno njihovo bogatstvo, njihovo nasilje i lakomost za još većim blagom i posjedom — sve to ogorči vladare i pučanstvo svake ruke, nahuškano ponajviše po monasih i svećenicih. Jur papa Grgur X. pokuša na crkvenom zboru lugdunskom g. 1274. stopiti u jedan red templare i hospitalce sv. Ivana Jerusolimskog. Ali mu nepodje za rukom. Tomu se protivila ponajviše Španija. Papa Nikola IV. nastavi pokušaj pape Grgura X. I on nastojavaše stopiti oba reda u jedno tielo, da mogu tobože sjedinjenom silom uspješnije vojevati za krst proti poganom. U tom smjeru pisa on nadbiskupom narbonskomu i soligradskomu, koji posljednji držao je u tu svrhu i koncil g. 1292[3]. Za Hrvatsku obrati se papa na spljetskog nadbiskupa. On naloži ovomu, da sazove pokrajinski (provincijalni) crkveni zbor i da sa podložnim svećenstvom podupre želju pape pogledom na sjedinjenje obijuh redova. Nu templari umjeli su odstraniti prieteću im opasnost. Viećanja spljetskoga i ostalih koncilija ostadoše jalova

U Hrvatskoj i Dalmaciji bijaše templarom lak posao. Tu vladahu tada domaće razpre poradi nasljedja novoga kralja. U Dalmaciji držahu najveću vlast u ruci knezovi Šubići. A ovi bijahu

[1] Mon. Hung. hist. Acta extera p. 101.
[2] Ibidem. p. 127.
[3] Hartheim. Concilia Germaniae t. IV. p. 1.

Digitized by Google

saveznici i prijatelji templara Pobjeda ostade dakle na njihovoj strani. Protivnici njihovi bijahu preslabi da im nahude.

Gorje bijaše po njih u drugih državah. Jur g. 1287 bijaše u napuljskoj kraljevini oduzeo kralj Karol redu templara sva imanja, jer su podupirali Hugona kralja od Cipra, koj se, uz prkos kralju napuljskomu, pomoću templara u azijskom gradu Akonu dao okruniti za kralja jerusolimskog.

Do skora padoše i u svetoj zemlji svi gradovi i ogromni posjedi templara i hospitalaca u ruke muhamedanske.

Vriedno je da se u kratko osvrnemo na znamenite tadašnje zgode svete zemlje, koje su tiesno svezane sa sudbinom reda templara.

U Palestini bijaše jur od poduljega vremena medju kršćani zavladala velika pokvarenost i ćudoredna razvraćenost. Bijaše se tamo sakupio izmet svih zapadnih naroda. Onamo pošiljahu svi rimsko-zapadni kršćani najveće zlotvore, da kao hodočastnici nadju milost pred sudom. Mnoge protuhe pohrliše u svetu zemlju, da na lahak način dočepaju se živeža i imetka. Krčmari, lihvari, svakojaki trgovčići obogatiše se do skora i pobraše sav imetak pobožnih putnika i hrabrih borioca za krst. U primorskih gradovih vrvilo je od svakovrstnih igrača, razuzdanih žena, lopova i ubojica. Svjetski i redovni vitezovi zaboraviše čestokrat na svoju svetu zadaću, predavši se u ruke razkalašenosti. Obogaćeni novcem i imutkom osiromašili su ljudi na značaju i krieposti. Oni zaboraviše sasvim na kršćansku poniznost i pokornost prema poglavarom. Redovnici, opati, priori, kaludjeri i kaludjerice ostavljahu svoje zatvorene samostane, da se naužiju svjetske slasti u gostionah, kupalištih, igraonicah i u raznih tajnih vrelih tjelesne naslade.

Najveća razvraćenost vladaše u gradu Akonu, trgovačkom sielu i smjesi svih narodâ. Tu bijaše sedamnaest predjela, sa toliko narodnosti kršćanskoga svieta. Tu se nagomilaše svi kršćani, koji pobjegoše iz različitih gradova pred mačem musulmanskim.

Hrabri Malek al Ašra, sin sultana Kelavuna, bijaše jur predobio sve gradove u svetoj zemlji. Tad se odvaži da osvoji i grad Akon.

Početkom travnja mjeseca god. 1291 dodje sa velikom vojskom pred grad. Poče ga odmah obsjedati sa svih strana. Krstonosci i vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana jerusolimskog predadoše

Digitized by Google

zapovjedničtvo vojske velikomu meštru templara Vilimu Beaujeu (tal. Bellgioco).

Izvanrednom hrabrošću i umnom razboritošću branio je veliki meštar, zajedno sa svojimi vitezi, posljednju tvrdju kršćanstva u svetoj zemlji. Ali nesloga medju križarskimi vojnici i gradjani prisili ga do skora na ugovaranje sa sultanom glede predaje grada. Pučanstvo se tad podigne proti zapovjedniku. Ovaj odstupi od zapovjedničtva. Kad uvidi, da za grad neima više spasa, pobere blago, dragocjenosti i svetinje svoga reda, ukrca se sa 10 svojih vitezova na jedan brod, ostavi goruću za sobom grad i ode u Cipar[1]. Sultan Melek osvoji grad 18. svibnja 1291. Trideset tisuća kršćana pade u gradu od mača i noža arapskog. Medju ovimi bijaše 490 templara.

U čitavoj Palestini ostadoše tada u kršćanskih rukuh još dva grada: Sidon i tako zvani grad „pobožnih putnika". Oba vlastničtvo templara. Oba od njih samih branjena. Kad uvidiše templari da za kršćanstvo neima više spasa u svetoj zemlji, ostaviše oni i ta dva grada, te odoše stranom na Cipar za velikim meštrom, stranom na ostrov Aradus (Tortozu).

Ta dva ostrva postadoše posljednja zakloništa prebjeglih iz Sirije templara i hospitalaca. Odavlje nastaviše oni po moru krvnu borbu proti muhamedanskim gusarom. Odavlje dopiraše sa svojimi galijami do Aleksandrije i južne Anatolije.

Na Cipru sprovede svoje posljednje godine i posljednji veliki meštar Jakov Molay stojeći u vječnom tajnom sukobu sa kraljem od Cipra Henrikom II od Lusinjana.

Sa odlazkom templara i hospitalaca iz Palestine ostade prazna od kršćanskih borilaca sveta zemlja. Kraljevstva kršćanskog, podržavana od zapadnih kršćana 180 godina, nestade sa lica poviesti. Fanatična i oduševljena borba za krst i za koran, kojoj pade žrtvom do deset miliuna ljudih, svrši se onkraj sredozemna mora da se kasnije tim žešće i groznije nastavi na zemljištu grčkom, slovjenskom i germanskom.

---

[1] Kolinović (Chronicon Templariorum) i Falkenstein (Gesch. des Tempelherrn-Ordens) tvrde: da je veliki meštar Beaujeu u jednom uasrtaju izvan zidina gradskih, hrabro vojujući pao U drugih vrelih nisam našao istinitom ovu tvrdnju. Gl. Havemann Gesch. des Ausgangs. des Tempelherrnordens p. 99.

Digitized by Google

Templari hrvatski, ostaviše, kako spomenuh, do skora stranku Andrijinu, prisloniv se uz Šubiće i stranku anžovinsku. Koncem godine 1298 primiše oni u Vrani slavnoga bana hrvatskog i bosanskog Pavla Šubića kneza bribirskog kao svoga gosta i prijatelja. U tom gradu izmiri medju sobom ban Pavao 26. prosinca knezove i plemiće krbavske od plemena Gušića[1]. Dvie godine zatim odvede on u družtvu sa vranskimi templari Karla Roberta u Zagreb, gdje ga Hrvati svečano okruniše za kralja.

I zagrebački templari bijahu odvažni privrženici Karlovi, dotično papinske stranke. Kada sinovi bana Henrika Gusingovca sa gospodari medvedgradskimi podigoše bunu proti zagrebačkomu biskupu Mihalju i njegovom kaptolu, kao privrženikom kralja Andrije III.; tada se sjediniše i novoveški templari sa buntovnici, vodeći krvavi rat proti svećenstvu[2].

U proglasu pape Bonifaca VIII. g. 1303, što ga razasla na sve crkvene i svjetske oblasti kraljevine Ugarske i Hrvatske, pozivajući ih, da priznadu za kralja Karla Roberta, spominje papa takodjer templare i hospitalce kao vjerne svoje privržene[3].

Nu sva naklonost dojakošnjih papa i vladara kršćanskih neizbavi templare od konačne žalostne katastrofe, koja uništi za uvjek viteške i mnogo zaslužni njihov red.

U *Hrvatskoj i Dalmaciji* uživahu templari svoja prava i svoja dobra sve do god. 1313. Još za vrieme iztrage u Francezkoj zaiskaše vranski templari g. 1308, po njekom starom pravu, od obćine dubrovačke, da im se predade ostrv Lastovo. Dubrovčani privoliše. Ali pučanstvo na ostrvu, nahuškano valjda od monaka i svećenika, nehtjede pod vlast templara. Kada dodjoše na Lastovo, da preuzmu ostrvo, digne se puk i protjera ih oružanom rukom.

Bulla Klimenta V. od 6 svibnja 1312, kojom se dokida red templara, prizna, da ga nemogaše dokinuti putem suda iz zakonitih razloga, nego iz obzira shodnosti. (Ordinis statum, veli bulla, habitum atque nomen, non per modum definitivae sententiae, cum eam super hoc secundum inquisitiones et processus super his habitos non *possemus ferre de jure,* sed *per viam provisionis* seu

[1] Ljubić. Listine III. p. 432.
[2] Krčelić. Hist. Eccl. zagr. p 99.
[3] Theiner, Mon. Hung. hist. I. 401.

Digitized by Google

ordinationis apostolicae sustulimus.) Nu papa i koncil odrediše ipak, da se sva templarska dobra imadu predati redu vitezova hospitala sv. Ivana jerusolimskog[1]. Naredbu papinsku primiše u Dalmaciji nadbiskup spljetski i biskup zadarski. U primorju biskup senjski. Od godine 1313 može se dakle smatrati dokinutim i samostan templara sv. Grgura u Vrani i sv. Gjorgje kod Senja. U ovo doba predana je i Vrana, u smislu papinske odredbe, redu hospitalaca sv. Ivana

U današnjoj Hrvatskoj primi biskup zagrebački Augustin Kazotić preko Vinka nadbiskupa kaločkog papinsku naredbu od 2. kolovoza 1309. Papa poziva svećenstvo ugarsko i hrvatsko na občinski crkveni koncil, sazvan u poslu reda templara.

Ova bulla pape Klimenta V. pisana je u Piktaviji. Glasi na nadbiskupa kaločkoga i njemu podredjeno svećenstvo. Prije svega navadja papa, kako je katolička crkva uviek nastojala oko toga, da oslobodi svetu zemlju iz rukuh nevjernika. Zatim, kako je stolica rimska viteze hrama jerusolimskog u tu svrhu uviek podupirala i mnogimi povlasticami nadarivala. Kako je kasnije tužnim srdcem i potresom duše razabrao papa njihove zločine, koje potanje nabraja. Kako je francezki kralj Filip, čuvši za ove zločine, ne iz pohlepe za blagom, nego iz ljubavi kršćanske potaknuo ga na strogo postupanje proti templarom. Kako su na dalje pod iztragom dvajuh kardinala i velikoga inkvizitora veliki meštar, preceptori i mnogi vitezi templari svoju krivnju priznali i za oproštenje svojih zločina molili. Kako je uslied toga papa odlučio da sazove obćeniti crkveni zbor mjeseca listopada na dvie godine, da može načiniti shodne naredbe, tako glede reda templara i njihovih dobara, kao i glede osvajanja svete zemlje i glede popravka stanja crkve. Papa pozivlje napokon rečenoga nadbiskupa kaločkog i biskupe zagrebačkog i sedmogradskog na crkveni zbor u Viennu, kamo imadu osobno doći. Za druge biskupe veli, da mogu doma ostati[2].

Nadbiskup Vinko posla ovo papinsko pismo biskupu Augustinu iz Dmitrovice 15. veljače 1310. Pisa mu, da ga je primio tek šestoga siečnja. Pozva biskupa na osobni sastanak, da se mogu u toli važnoj stvari ozbiljno dogovoriti (quia cum grande sit negotium, matura oportet deliberatione super eo providere.)

Po svoj prilici radio je blaženi Augustin u smislu rečenog dogovora, kad je naložio svomu vikaru Petru i predstojniku kaptola

[1] Fejer, t. VIII. p 452.

[2] U arkivu nadbiskupije zagr. Liber Privilegior. p. 61 – 63.

Digitized by Google

zagr. Jakovu, da povedu iztragu proti templarom. Čini se ipak, da je ova za templare povoljno izpala.

Nalazim u jednoj zagrebačkoj listini, da je još g. 1311 Andrija, preceptor templara sv. Martina (Božjakovine), potvrdio darovnicu svoga predšastnika preceptora Vilima, kojom ovaj, dozvoljom svoga meštra, darova županu Parišu za vjerne službe njeki posjed preceptorata sv. Martina, što ga je prije kao predium od strane templara držao ban Aleksander. Ove listine prepis izdade još iste godine na molbu župana Pariša občina grada Zagreba po svojem sudcu Nikoleti[1].

Da li je biskup Augustin na poziv pape i doista otišao u Francezku, i da li je sudjelovao na obćenitom koncilu, nisam nigdje našao zabilježeno. Nu kasnije, primivši isti biskup Augustin papinsku odluku od g. 1312, kojom se red templara dokida, držao je tekar g. 1314. pokrajinski crkveni zbor. U ovom bijaše zametnuto pitanje dokinuća reda templara Što je na tom zboru zaključeno, nezna se. Nu neima sumnje, da su do skora i u Hrvatskoj templarska dobra većom stranom predana redu hospitalaca. Tim je dakako i reda templarskog sve pomalo nestalo u Hrvatskoj.

Po svjedočanstvu suvremenog Ivana naddjakona Goričkog, ostavljen bijaše templarom u Novoj vesi, blizu sv. Ivana u Zagrebu stan, (valjda samostan). Tu su njeki templari stanovali do kraja svoga života pod upravom ili pazkom (cura) biskupa i bana.

Dobra templara bijaše biskup Augustin uzeo iz prvine pod svoju upravu. Proti tomu podigao se ban Ivan Babonić, a za njim i njegovi sinovi, nezna se iz kojih razloga. Ovaj odpor silnih velmoža, natjera biskupa Augustina Kazotića, da je kasnije račune o upravi istih dobara javno iz prodikaonice polagao pred pukom[2], dok nije veća strana templarskih dobara predana hospitalcem sv. Ivana.

Pregleda radi smatram za shodno navesti ovdje sva dobra i posjede, koje su templari za vrieme svoga obstanka držali u pokrajinah hrvatskih.

U Dalmaciji.

1. *Vrana,* grad sa samostanom i okolicom 2. *Klis* grad. 3. *Šibenik* grad. 2. *Zablatje* samostan i preceptorat. 5 *Luka* sa lukom i trgom.

[1] Matica u arkivu grada Varaždina. Sv. II br. 9.
[2] Krčelić. Hist. Eccl zagr. p. 103.

Digitized by Google

U današnjoj Hrvatskoj.

1. *Senj* grad na moru. 2. *Sv. Gjorgje* kod Senja, samostan. 3. Županija *gadska*. 4. *Sv. Marija* kod Gore sa samostanom. 5. *Kupa* lli *Kupčina* u gorskoj županiji. 6. *Pisana,* u gorskoj županiji. 7. *Hako* u gorskoj županiji. 8. Zemljišta N. u *goričkoj* i vodičkoj županiji. 9. *Kamensko* sa samostanom. 10. *Dubica* grad sa samostanom i županijom. 11. *Steničnjak* grad. 12. Zagreb, *Novaves* sa samostanom. 13. *Sv. Martin* kod Zeline sa samostanom 14. *Glogovnica* sa samostanom. 15. *Gradjina* kod Glogovnice. 16. *Rasika* ili *Rasan.* 17. *Bela* grad sa samostanom. 18. *Ivanec* sa kapelom. 19. *Rasinja* sa gradom Opojem.

U Slavoniji.

1. *Berzenica* u pož. žup. 2. *Liesnica,* u pož. žup. 3 *Rateš* ili *Races* (Racessa) u pož. žup. 4. *Beženica* u požežkoj žup. 5. *Našice* u virovitičkoj županiji, sa samostanom. 6. *Novaki* kod Drave, u vir. žup. 7. *Sv. Martin* kod Vaške sa samostanom, u vir. žup 8. *Zdelja.*

U Medjumurju.

Štrigovo i Novi dvori.

U turskoj Hrvatskoj sadašnjoj Bosni.

1. *Mladina,* u dubičkoj županiji. 2. *Vrbas,* u vrbaškoj županiji.

U sadašnjoj Kranjskoj.

U *Metliki,* pripadajućoj biskupiji zagr., sa tri hrama templara.

IV.

Hospitalci ili vitezi hospitala sv Ivana jerusolimskog.

Pošto sam po mogućnosti iztaknuo u glavnih crtah poviest najstarijih vlastnika Vrane, imam sada razjasniti poviest mladjih posjednika, koji ju nasliedišc odmah iza dokinuća reda templara.

Kako gore spomenuh, pripade odlukom obćenitog crkvenog sbora vienskog od 6. svibnja 1312 veća strana dobara templarskih redu vitezova hospitala sv. Ivana jerusolimskog.

Red ovih vitezova bijaše nješto stariji od templara. Jur godine 1048 zamoliše njeki trgovci iz Amalfija, tadašnjega kalifu Mostakši

Digitized by Google

Billaha za dozvolju, da mogu u Jerusolimu, ne daleko od svetoga groba, sagraditi pristanište za putnike i hodočastnike zapadnoga kršćanstva: oni dobiše dozvolju i sagradiše crkvu Sv. Marije, (S. Maria della Latina) ujedno sa pristaništem, bolnicom ili hospitalom i kapelom sv. Ivana krstitelja.

Monasi, koji crkvom i bolnicom upravljahu, primiše iz prvine zakon i odoru benediktina, pripojivši na haljini sa lieve strane grudih *bieli krst.* Dvorbom i njegovanjem putnika i bolestnika stekoše doskora veliki glas u kršćanstvu, i dobivahu podpore od svih strana zapadnoga svieta.

Po smrti Gerarda, prvoga predstojnika rečenih monaka, stupi na njihovo čelo križarski vitez Rajmundo de Puy (de Podio i dell Poggio). Ovaj pretvori skromne kaludjere u vitezove. Ponizni dvoritelji bolestnika zamieniše samostansku crnu halju sa crvenom odorom urešenom sprieda i straga bielim krstom, i sa železnim oklopjem i kacigom. Iz tihe svoje sobice premjeste se novi vitezi na burno pozorište krvave borbe, razora i uništenja. Red je dobio od tada dvostruku zadaću: braniti mačem svetu zemlju, i paziti bolestnike i putnike.

U red vitezova hospitala sv. Ivana primahu se muževi samo čiste plemićke krvi. Osam čistih djedova plemenita svoga koljena imao je dokazati svaki, koji htjede da bude primljen za člana. Svaki član reda imao je biti jaka tiela, zdrave pameti, i na plemićko odgojen. U medjusobne borbe i kavge kršćanskih vladara niesu smjeli hospitalci uticati. Svrha im bijaše poticati kršćane na medjusobni mir i na rat proti nevjernikom. Njihov bieli krst bijaše razdieljen na osam šiljaka ili ugla, kao simbol osam kršćanskih krieposti. Predstojnik reda nosio je naslov: „Sluga ubogih Isusa krsta, i meštar hospitala sv. Ivana jerusolimskog.“ Čitav red bijaše razdieljen na više jezika Medju ovimi brojila se Ugarska i Hrvatska (Slavonia)[1].

[1] Dojakošnji pisci poviesti vitezova reda hospitalaca tvrde jednoglasno, da je taj red razdieljen bio samo na *osam* jezika i država po imence: 1. Jezik i državu od Provence. 2. Od Auvergne. 3. Francezke. 4. Taljanske. 5. Aragonije, Katalonije i Novare. 6. Englezke. 7. Njemačke. 8. Kastilije, Leona i Portugalije. K njemačkoj državi računaju Ugarsku i Hrvatsku. Nu pošto nigdje ne nalazim traga, da bi ugarski i hrvatski hospitalci ikada pripadali bili pod veliki priorat Njemačke, to sam prisiljen tvrditi, da je Ugarska i Hrvatska (Slavonia) svakako sačinjavala posebnu državu i posebni jezik.

Digitized by Google

U svakoj državi stajaše na čelu reda izvan samostana prior ili predstojnik države. Ovu čast obnašao je po dokinuću templara u Hrvatskoj i Ugarskoj *prior vranski,* dočim je prije na čelu reda u istih pokrajinah stajao posebni meštar.

Red hospitalaca uveden je u Hrvatske zemlje poslie templara, ali takodjer u XII. vieku. Prve tragove nalazim hospitalcem u županiji i biskupiji ninskoj. Tu im darova g. 1184 biskup ninski crkvu *sv. Petra u Bojišću,* gdje podigoše hospitalci svoj hospital.

Darovnicu biskupovu potvrdi 9. svibnja g. 1186 papa Urban III. na molbu Mateja predstojnika rečenog hospitala. Papa primi pod svoju zaštitu hospital sa svimi darovanimi hospitalcem zemljišti. Osigura im taj dar sa svimi budućimi posjedi, koje bi mogli u napried dobiti bud od papa i vladara, bud od drugih pobožnih darovnika.

Medju pristojališti hospitala sv. Petra imenuje se i njeko mjesto zvano Palača (palatium). Papa oprosti hospitalce od svake vrsti desetine. Podieli im slobodu, da mogu primati u svoj red svećenike i svjetovnjake, koji bi se k njima utekli. Zagrozi se napokon kaznom svakomu svećeniku i svjetovnjaku, koj bi se usudio red vitezova hospitalskih uznemirivati bud u imetku bud u posjedu[1].

U sadašnjoj Hrvatskoj nalazim hospitalce koncem XII. vieka ponajprije u Marči, njegdašnoj križevačkoj, sadašnjoj belovarskoj županiji. Ovamo naseli ih kralj Mirko koncem XII. stoljeća. Tu im sagradi samostan i darova potrebno zemljište. U isto doba uvede brat kralja Mirka, Andrija, tadašnji vojvoda hrvatski, hospitalce u Glogovnicu. Na molbu Nikole predstojnika reda hospitalaca u Poljskoj i Ugarskoj, darova on njegovomu redu sedam sela, po imence: Kuzme ili Kuzminec, Porev, Vistumeje, Poklanicu, Židovinu i Durbe (ili Turje, Druže). Sela ova ležahu kraj potoka Glogovnice, Stražila, Rasinje, Bršdine i Koprivnice. Medjašila ili graničila su za zemljami templara i Pridanca ili Prodavca, i sa seli Dolja, Dvaše, Kusinci, Zadrec, Pridanka, i sa brdi Lipa gora i Gradeš. Ovaj dar potvrdi Andrija kao kralj godine 1207. i dade hospitalce uvesti u zakoniti posjed po kraljevskom pristavu Osenu iz Paga. Stanovnikom rečenih sela podieli iste slobode, koje uživahu ostali podložnici hospitalaca i templara. A samo vlastničtvo vitezova rieši od svake daće. Istom darovnicom potvrdi hospitalcem

[1] Codex Dipl. R Croatiae II p. 135.

Digitized by Google

i njihov posjed u Marči[1]. Kasnije sagradiše u Glogovnici vitezi hospitala sv. Ivana jerusolimskog i samostan sa crkvom sv. Marije.

U isto skoro doba nalazimo hospitalce sv. Ivana i oko Varaždina kod Gazišća ili broda Plitvice, zvana Brodni (Prodni). Tu su u blizini jur g. 1201 posjedovali njeko selo (villa Hospitaliorum)[2]. Ovo selo pripadalo je valjda preceptoratu hospitalaca varaždinskih, koji se kasnije (1238) spominju (terra s. Joannis de Vorosdino)[3]. U Varašdin uvede ih bez sumnje takodjer hrvatski vojvoda Andrija oko g. 1197—1200.

Meštar Hospitalaca hrvatskih stanovao je u prvo doba u *Marči*. Pod ovu spadaše i Glogovnica. Zemljišta glogovničkih hospitalaca ili *Križnika*, kako ih tamošnji narod nazivao, spominju se često u suvremenih i kasnijih listinah i razvodih.

Glogovnički hospitalci posjedovali su kasnije njeka zemljišta kod *Ljudbrega*, gdje bijahu sagradili posebni samostan sa crkvom[4].

Početkom XIII. stoljeća bijahu hospitalci nastanjeni i u županiji *Gorskoj* oko Kupe. Tu su imali samostan sa crkvom sv. Mihalja. Medju njihovimi tamošnjimi posjedi spominje se jur g. 1211 *Pešćenica* (Pescenyce quae est villa patrum Hospitalis[5].

Kad se kralj Andrija II. vraćao sa svog pustolovnog puta križarskog iz Palestine, sjetio se je velikih zasluga, stečenih od hospitalaca u svetoj zemlji. „Gledao sam“, veli kralj, „mojima očima, kako bratovštine sv. Ivana jerusolimskog uz razne krieposti podnašaju za kršćanstvo velike žrtve. Vidio sam danomice, kako poput Joba i Tobije hrane uboge i daruju ih. Kako bolestnike i ranjenike dvore i goje. Kako mrtve dostojno pokapaju; a vojujući proti nevjernikom nemare za život i hrle u smrt za vjeru i krst.“

Hospitalci svete zemlje podvoriše kralja Andriju sjajno u gradovih: Akonu, Kratu i Margati. Zajedno sa svojim meštrom Quarinom de Monte pratijahu ga svuda i vojevahu š njim u Siriji i Palestini. Oni ga odpratiše i kući. Iz blagodarnosti zapisa im kralj u ime

---

[1] Darovnica Andrijina sačuvana je u jednom prepisu kaptola čazmanskoga od g 1375. Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Fasc. II cr. 34. Farlati i Fejér priobćiše ju veoma pogriešno.

[2] Tkalčić. Mon. Hist Ep. zagr. I p. 13.

[3] Fejér. Cod. Dipl. Hung IV vol. 1, p. 110.

[4] Informatio circa alienationem agrorum Ludbregensium. MSC. saec. XVII.

[5] Tkalčić. Mon. Eccl. zagr I p. 26.

Digitized by Google

nadarivanja ubogih godimice 500 srebrnih maraka, a u ime uzdržavanja gradova Margati i Krati, kao predzidja svete zemlje, darova za podporu svakoga grada godimice 100 maraka srebrnih iz dohodaka soli i solare u Solašcu (Scolasche). Ove darovnice potvrdi sliedeće godine 1218 papa Honorio III[1].

Za vrieme kralja Andrije II. podigoše hospitalci znatno svoj upliv i moć u Hrvatskoj i Ugarskoj. Jedan od njihovih članova Guncello Kornelijev sjede dapače nastojanjem bana Gjule na stolicu nadbiskupije spljetske. A ova smatrala se tada još uviek primatom čitave Hrvatske.

Godine 1220 bude Guncello kod templara u Vrani po Grubu biskupu ninskom posvećen za djakona. Iz Vrane odvedena u Spljet dočekaše tamo njegovi birači velikom svečanošću. S njim postaviše na stolicu nadbiskupsku muža, koj odprije ni svećenikom nije bio. Papa Honorio III. potvrdi ipak njegov izbor, samo iz toga razloga, jer oni, koje prije njega izabraše, nehtjedoše radi siromaštva nadbiskupije primiti ovu čast. Ovo bijaše proti običaju stolice rimske i proti zaključkom obćenitoga zbora crkvenog. Jer ovaj bijaše zabranio, da vitezi reda sv. Ivana i templari zasjedaju stolice biskupske.

Po primjeru templara i ostalih redova i bratovčina one dobe upotriebiše i hospitalci pobožnost i dobroćudnost vladara i mogućnika na svoju korist.

Hospitalci glogovnički nezadovoljni sa svojim posjedom oko Glogovnice, zamoliše kralja Andriju II., da im daruje imanje *Lagu*, kasnije zvano *Kalec* i *Tkalec*, što je pripadalo gradu Križu (Križevci). Kralj Andrija II. darova im doista ovo imanje g. 1223 i dade označiti njegove medje po Joni Pavlovom od Gjoga. Granice sačinjavahu potoci Kamašnica, Velika, Vogrica, Sopot, mjesto Gotovec i zemlja kneza Pavla[2].

Ovu darovnicu potvrdi kralj Bela IV. god. 1244 na molbu *Arnolda* meštra kospitalaca glogovničkih. U prepisu izdade ju Vilim biskup pečujski i kancelar kralja Ludovika I. g. 1366, na molbu Petra kanonika crkve jerusolimske i predstojnika glogovničkih fratara od sv. groba jerusolimskog.

Stjepan biskup zagrebački oprosti g. 1226 na molbu hospitalaca glogovničkih dobro Tkalec od crkvene desetine[3].

---

[1] Theiner. Mon. Hist. Hung. I p. 14—17.
[2] Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Fasc. VIII br. 1. U zem. arkivu.
[3] Acta. Kako gore. Fasc. VIII br. 2.

Digitized by Google

Čini se, da su u ovo doba hospitalci imali jur posjed i u Sriemu. Oni bijahu oko g. 1220—1224 oplienili samostan benediktinski sv. duha u Nuštru. Radi toga zavade se sa benediktinci, te ih moradoše pomiriti izaslanici pape Inocenca III. i Honoria III.[1] Moguće je, da su rečeni hospitalci pripadali samostanu od *Kamenice,* gdje ih Pray spominje, ili *banskomu monastiru* (Bán monostor), kako Mikotzi tvrdi.

Opaka vladavina kralja Andrije II. i po tom nastavši obćeniti metež u državi upotrebiše na svoju korist plemstvo, svećenstvo i redovi. Hospitalci obogatiše se silno u to doba. Oni posudjivahu novac i primahu ga u zastavu. Tako uzeše u sahranu 30.000 srebrnih maraka od udovice kralja Mirka, koje kralj Andrija II. njihovom dozvoljom u nuždi za se upotrebi. S toga se uzdržaše oni podjedno u kraljevoj milosti.

Kad je kasnije nadbiskup ostrogonski i papa rimski kralja Andriju II. radi povrede svoje zakletve izobćio, bijaše uz nadvornika Dionisa, kraljeva ljubimca, *Rembaldo* meštar hospitalaca sv. Ivana jedan od onih odličnika, koje zamoli kralj g. 1232, da idu u Rim i da izprose od pape Grgura IX. pomilovanje. Ovo im sretno za rukom podje.

Veliko povjerenje uživahu hospitalci i kod stolice rimske. Papa Grgur IX., pošto je nahuškao Kolomana vojvodu hrvatskog na rat proti Bogomilom u Bosni i Hrvatskoj, naloži g. 1234. svojim „dragim sinovom" križnikom (Cruciferis): Da kao vojnici krsta dignu svoj mač proti nevjernim Bogomilom, i da se sjedine proti njim sa ugarskom križarskom vojskom. U ime nagrade uze ih papa pod svoju osobitu zaštitu[2].

Krčelić tvrdi, da su hospitalci u ovo doba, za vrieme zagr. biskupa Stjepana II., imali takodjer u *Čazmi* dva samostana (duas residentias)[3]. Dokaza za to našao nisam.

Meštrom hospitalaca u Ugarskoj i Hrvatskoj (in Ungaria et Slavonia) bijaše u to doba podjedno Rembald od Vočana (de Voczan). Njemu povjeri papa Grgur IX. g. 1237. iztragu proti biskupu čanadskomu, koj bolestan i sliep nehtjede upravu svoje biskupije predati u druge ruke[4].

---

[1] Brüsztle. Recensio Cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis III p. 946. Theiner. Mon. Hung. Hist. I p. 55.

[2] Theiner. Mon. Hist. Hung. I p. 129.

[3] Krčelić Hist. Eccl. zagr. p. 81.

[4] Theiner. Mon. Hung. I 158—163.

Digitized by Google

Isti Rembald potuži se kod stolice rimske na novoga kralja Belu IV., koj htjede opozvati njeke darovnice, podane od njegovih predšastnika crkvam, svećenstvu i plemstvu. Posljedica ove tužbe bijaše, da je kralj Bela IV. g. 1238 poveljom, izdanom pod zlatnom pečatju, i dozvoljom svoga brata vojvode hrvatskog Kolomana, potvrdio sve darove podieljene hospitalcem od svojih predšastnika, kraljeva Mirka i Andrije II., dodavši još njeke druge[1].

Medju ostalimi darovanimi hospitalcem posjedi spominje kralj Bela IV. njeko zemljište Kroak, (Novak?), što je pripadalo prije gradu *Valpovu* (castro Walkoy): ovo zemljište ležaše kraj samostana (domus) hospitalaca, stojećega u *Velikoj* (magna villa).

Još im darova isti kralj zemljište zvano *Petric* u požežkoj županiji, pod uvjetom, kad bi se tamo pronašle zlatne rude, da imaju od njih davati petu stranu dobitka njegovomu bratu Kolomanu, kao vojvodi hrvatskomu. Kad bi se pako pronašle rude zlata i srebra, tad imadu hospitalci dobivati od njih samo trećinu, a dvie strane, po običaju zemlje da ima pripasti kraljevskoj komori. Još im darova kralj i njeke zemlje, u županiji varaždinskoj, ležeće kraj zemalja njihova samostana *sv. Ivana u Varaždinu*[2].

Za vrieme navale tatarske ne nalazim da bi se hospitalci u borbi onako iztaknuli bili kao templari. Rukopisne povjestne crtice u Glogovnici, iz XVII. vieka spominju samo, da su Tatari samostan i crkvu hospitalaca u Glogovnici razorili i fratre raztjerali. Njekoliko godina kasnije morao je papa Inocencio IV. (1248) pismeno pozivati ugarske i hrvatske hospitalce, neka se spremaju na vojnu proti Tatarom, kad bi ovi iz nova navalili na opustošenu zemlju[3].

Odmah po odlazku Tatara (g. 1242) spominju se u jednoj listini vojvode i bana Dioniza i kralja Bele IV. hospitalci sv. Martina i sv. Jurja[4].

Samostan *sv. Jurja* ležaše kod *Planine* blizu Kašine. Od tuda nosio je kasnije ime (monasterium s. Georgii de Planina). Još danas stoji u kašinskoj župi kod Planine kapela *sv. Jurja*. Kako su došli hospitalci do posjeda Kašine, nisam mogao pronaći. Godine 1278 bijahu Planinu prodali Timoteju biskupu zagr. za 20 maraka dinara zagrebačkih, braća Aleksander Petrov i Matej Blažev od plemena Oća. Imao je dakle biskup zagr. darovati Planinu hospitalcem.

[1] Fejér. Cod. Dipl. IV vol. 1, p 104—111.
[2] Fejér. T. IV vol 1, p. 109—110.
[3] Theiner. Mon. Hung. I p. 206.
[4] Moja borba Hrvata s Mongoli i Tatari, l. 79.

Digitized by Google

Suvremene listine govore i o sadašnjih hospitalcih u *Dubici*[1]. Njihov posjed pružio se duboko u Slavoniju prema iztoku do rieke Pakre i Vuke, a preko Une po današnjoj Bosni. Sa dubičkim posjedom graničio je njihov posjed samostana sv. Mihalja u gorskoj županiji, koji je dopirao do Petrinje i Kupe.

Iza navale tatarske, čini se, da su hospitalci sv. Ivana glogovnički posjed i samostan napustili i predali *kanonikom* sv. groba jerusolimskog reda sv. Augustina. Ovi kanonici bijahu takodjer po kralju Andriji II. uvedeni u Hrvatsku. Posjedovahu Bienik kod Zagreba. Priznavahu zakon sv. Augustina, a nošahu bielu halju sa pet *crvenih* krsta. Ovim glogovničkim kanonikom bijaše u to doba predstojnik Stjepan (Praepositus S. Sepulchri de Glogovnicha et canonicus ecclesiae Iherosolomitanae[2]. Od tada govore često listine o medjah posjeda ovih kanonika. Oni posjedovahu i Planinu.

U ovo doba spominje se i njeki posjed hospitalaca oko vode Žepnice u zagrebačkoj županiji, ali neznam pod koj samostan pripadaše[3].

Godine 1255 dne 13. travnja rieši kralj Bela IV. dugotrajnu parnicu, koju je vodio radi posjeda sv. Martina na Dravi zagr. biskup Filip proti Pavlu sinu Borića bana. Taj posjed pripadao je prije hospitalcem. Ovi ga prodadoše u vrieme meštra Rembalda biskupu zagrebačkomu Filipu. Ali Pavao Boričević ote isti posjed na silu, kao tobože svoju djedovinu. Filip podigne parnicu pred kraljevim sudom. Pavao htjede krivimi izpravami dokazati, da je taj posjed njegova zakonita djedovina. Ali biskup Filip, pozivajući se na svjedočanstvo praeceptora hospitalaca Arnolda, dokaza pred kraljevim sudom, da je biskup doista taj posjed kupio od meštra Rembalda, predšastnika Arnoldova. Biskup dobi svoj posjed natrag. Pavao Boričević izgubi radi prevare sva svoja imanja[4]. Rečeni Arnold bijaše veliki preceptor još g. 1259.

U to doba bijahu hospitalci nastanjeni i u Zagorju. Oni posjedovahu kod grada Belca: *Kremene gorice* i *Selnice* (sadašnja Selnica). Ovaj posjed pripadao je valjda samostanu sv. Margarite pod Belom[5]. Malo kasnije pojavljuje se i preceptorat *u Čičah* na Savi.

[1] Fejér. T. XI Suppl. p. 408. T. VII vol. 4 p. 102.
[2] Acta Cap. zagr. Antiqua. Fasc. 32 nr. 9.
[3] Tkalčić. Mon. Eccl. zagr. I p. 93.
[4] N. R. A. Fasc. 1531. N. 13, odnešeno iz zem. arkiva.
[5] N. R. A. Fasc. 1675. Nr. 2, odnešeno iz zem. arkiva.

Digitized by Google

Kolikom brigom njegovaše podjedno stolica rimska red hospitalaca, svjedokom nam je pečatnica pape Aleksandra VI. pisana u Viterbu 10. lipnja g. 1258 kralju Beli IV. U njoj opominje papa kralja, neka uredno plaća hospitalcem godimice one 1000 srebrne marke, koje im zapisa otac mu Andrija II. na podporu reda, a u svrhu uzdržavanja svete zemlje[1].

Nije mi poznat povod, zašto je kralj Bela IV. pod konac svoje vlade hospitalcem manje naklonjen bio, nego li odprije. Ovo nam svjedoče dvie listine istoga kralja. Prva je od g. 1257. Njom oslobadja kralj Hala Kuzmića i sinove Bodića, podložnike grada Zagreba, izpod vlasti hospitalaca, kojoj bijahu se podvrgli prinuždeni gladom. Druga je listina od g. 1264. Ovom podjeljuje kralj njekomu meštru Tiburciju vlast, da može prodati svoja imanja komu godj hoće, samo ne hospitalcem ili križnikom (cruciferis duntaxat exemptis). Premda po zakonu Tiburcio nebijaše vlastan prodati svoj posjed, ne imajući odvjetka[2].

Moguće je, da je vladi i zemlji sada jur dozlogrdilo, što su uz templare i hospitalci sve to više gomilali dobara i kmetova u Ugarskoj i Hrvatskoj. Nu kadikad bijahu prisiljeni i hospitalci prodavati svoje posjede. Tako prodadoše oni, kako gore vidismo, svoj posjed kod sv. Martina biskupu zagr. Isto tako prodade g. 1262 meštar Ferustan njeke zemlje u Ugarskoj knezu Ivanu Kerekiju, u svrhu da podupre hospitalce u svetoj zemlji[3].

Ugled vitezova reda hospitala sv. Ivana dizao se medjutim sve to većma i u Hrvatskoj i Ugarskoj. Redovna meštra zastupao je kad i kad veliki samostalni prior države Ugarske i Hrvatske. U to doba (1272) obnašao je ovu čast priora fratar *Pontius de Fayn* (Prior Hosp. per Hungariam et Slavoniam). Suvremene listine spominju ga zajedno sa Margaritom preceptorom od Čiča. Rečeni prior Poncio darova g. 1275 knezu Perčinu, sudcu (potestati) grada gričkoga u Zagrebu i njegovomu bratu Andriji, za vjerne službe, njeke puste zemlje zvane Pešćenica i Lekenik u ime lena. Zemlje ove ležahu u vlastelinstvu hospitalske kuće (samostana) od Čiča (Chichan)[4]. Kasnije se ne spominje nikad više taj samostan u poznatih mi izpravah. Isti prior Pontius putovao je g. 1276 u svetu

[1] Theiner. Mon. Hist. Hung. I p. 236.
[2] Acta monasterii Garić. Fasc. I Nr. 2, odnešen iz zem arkiva.
[3] Fejér Novol. 3, p. 98.
[4] Wenzel IX (XIII) p. 128. Fejér V vol. 1, p. 212.

Digitized by Google

zemlju preko Pulje. Od napuljske vlade dobi dozvolju, da može zajedno sa svojom pratnjom ukrcati u Brindižu ili u Barulu[1].

U Hrvatskoj upotrebljivahu hospitalce ili viteze sv. Ivana takodjer za vjerodostojne svjedoke kod razvoda medja i kod uvoda stranaka u dopitani po kralju ili sudu posjed. Tako uvede g. 1277 fratar Benvenud, preceptor hospitalaca sv. Martina kod Zagreba, po nalogu kralja Ladislava IV. kaptol zagrebački u posjed zemlje Blaguše. Ova je medjašila sa zemljami hospitalaca sv. Jurja od Planine.

Vitezi sv. Ivana podjeljivahu svojim podložnikom takodjer osobita prava i povlastice. Tako bijaše oko g. 1230—40 meštar Rembald, sjedeći u samostanu svoga reda u Čičah stanovnikom slobodnoga mjesta Čiča podielio slična prava kakova dobivahu slobodni gradovi od kraljeva. Njim bijaše dozvoljeno prodavati svoje pokretnine i nepokretnine domaćim ljudem i ostavljati ih po smrti komu su htjeli. Ako bi tko ubio domaćega čovjeka, bijaše dužan platiti 100 penza a preceptoru hospitalaca pet penza. Ako li bi ubojica utočište tražio u samostanu hospitalaca, to ga onda preceptor izdati nije smio. Preceptor mogao je pokušati sa neprijatelji ubojice nagoditi se, ako li nagoda nije pošla za rukom, imao je ubojica platiti preceptoru jednu marku, a on ga je imao pustiti na slobodu, da ide kamo mu drago. Ali njegova dobra nije smio nitko otimati ili prodavati. Krivce radi kradje, paleža ili proljevanja krvi imao je pravo suditi preceptor sa svojimi vitezi itd. Pošto su Rembaldovu povelju Čičani prilikom nemira za vrieme Andrije III., kad je i njihov grad (castrum) upaljen bio, izgubili, to umoliše oni 1293 fratra Guilerma, propreceptora Belskog i namjestnika meštrova u Ugarskoj i Hrvatskoj, da im više spomenuta prava potvrdi, što je on i učinio, pošto se iz izvješća fratara Oriša iz Čića, i N. preceptora pakračkoga osvjedočio, da Čičani istinu govore[2].

Koncem XIII. vieka dovršili su hospitalci svoje spasonosno djelovanje u svetoj zemlji. Godine 1291 pade sa gradom Ptolomeisom ili St. Jean d' Acrom posljednji bedem kršćanstva u ruke muhamedanske. Sveti grob i svetu zemlju osvojiše opet nevjernici. Red hospitalaca sv. Ivana morao je iz svojega mirnoga sjedišta u Ptolomeisu preseliti se u Europu. On odabra za svoj stan ponajprije ostrvo Cipar. Na svom obćenitom zboru, držanom u Limissu,

[1] Acta Externa I p. 33 (Mon. acad. Hung.)
[2] Codex Dipl. Patrius Hung. T. VII p. 228.

Digitized by Google

ustanovio se red iz nova. Njegu bolestnika odabra on prvom svojom zadaćom. U svrhu progona nevjernika po moru ustroji mornaricu, koja s vremenom uspe se do velike sile i moći, ali uprav ova vojnička moć i snaga izkvari prvobitni značaj hospitalaca. Još godine 1259 izmoli tadašnji meštar u Ugarskoj i Hrvatskoj, fratar Rembald, težkim trudom dozvolju: da vitezovi njegova reda mogu kod objeda i večere medju sobom razgovarati se. Strogi zapt držahu još tada posvema. Siromaštvo, poniznost i poslušnost vladaše obćenito kod svih članova. Nu kad se obogatiše, zavlada medju njima razkalašenost. Oni držahu konje i množtvo podvornika. Odjevahu se sjajno. Njihovo vitežko oklopje i bogati uresi potamnjivahu velikoljepje mogućnika i vladara Dragocjene gostbe i zabave dodjoše u običaj. Tako prevrnu red u svemu prvobitnu svoju svrhu i zadaću. Jedinoj borbi sa nevjernici i dvorbi bolestnika ostade red hospitalaca i na dalje vjeran.

Nu pojedini pobožnjaci nadarivahu red i u napried novimi posjedi. Tako dobi samostan B. D. M. od *Novaka* opet novi posjed. Njeki meštar Egidio Gregurov darova g. 1298. u ime zadušbine, t. j. za dušu svoju, svoga otca i svoje žene Anke, rečenomu samostanu posjed *Vratinu,* u vesničtvu (visnicatu) istoga imena, sa svimi zemljami, oranicami, livadami, šumami, mlinovi i sa dva vinograda. Ovo darovanje potvrdi kasnije (1461) Ivan Vitovec Grebenski i Nikola Iločki, banovi hrvatski[1].

Koncem XIII. i početkom XIV. vieka dokazuju sve to jasnije izprave, da je i *grad Bela* jur od davnih vremena pripadao hospitalcem sv. Ivana. Nu pošto ima tragova, da su ovdje svoj posjed imali takodjer templari, to moramo pristati uz misao, da su se i ovdje ta dva vitežka reda uprav onako dielila u posjedu kao i u Glogovnici.

Stari grad Bela ležaše u varaždinskoj županiji. Bijaše sagradjen na obronku gore Ivanščice. Brdo na kom se još danas vide ruševine toga grada, zove narod Ivanuševo brdo. Izpod grada uzduž druma, koj vodi u Gotalovec, teče potok Belščina toli silnim tiekom, da u daljini od $^1/_4$ sata može tjerati pet mlina. Prema iztoku diže se brdo Ranjak. Prema zapadu mali i veliki Vršinec. Prema sjeveru leži gornje i spodnje Pleso, odmah kraj rieke Bednje, pri novih gradovih. Iznad Bednje stoji brdo zvano Gradišće sa ostanci starih zgrada. Podalje za selom Margećani stoji župna crkva sv.

[1] Zem. arkiv. Acta Jesuitarum zagr. Fasc. I br. 2.

Digitized by Google

„Margete“, kojoj i crkva hospitalaca posvećena bijaše. Kraj potoka Jalovca vide se opet starinske zgrade, valjda od samostana, koj se tu nalazio.

Vlastelinstvo belsko bijaše tada jedno od najvećih u županiji varaždinskoj. Njegove granice prostirahu se s ove i one strane Ivanščice daleko u Zagorje i do Štajerske. K vlastelinstvu pripadala je i ogromna dubrava Cerje gornje i dolnje, i prostrano imanje *Ivanec,* sa posebnim utvrdjenim samostanom i kapelom.

Grad Bela smatrao se pograničnom tvrdjom prema Niemcem. (Theutonicos), s toga bijaše jedan od poglavica vitezova sv. Ivana uvjek zajedno i kastelan grada Bele.

Godine 1304 bijaše meštar hospitalaca u Hrvatskoj fratar *Konstancio.* U osmici bogojavljenja iste godine, sjedeći on u *gradu Beli,* darovao sa dozvoljom svoga reda *Tomi crnomu,* posjed Ponikve, uz plaćanje običnih daća[1]. Taj Tomo crni bijaše vlastnik razbojničkoga grada Lobora, ležeća na južnom obronku Ivanščice, posred guste šume. Njegovo ime spominju često suvremene listine. Nasilje i zloba bijaše značajni biljeg toga crnoga viteza.

Godine 1306 darova meštar *Oliverio* selo Tužno, pripadajuće gradu Beli, svomu momku ili štitonoši Ivanu, za vrieme službe počinjene redu od svoje mladosti. U ime pripadnosti imao je Ivan i njegovi nasljednici meštru hospitalaca ili pako kastelanu od Bele svake godine na Martinje plaćati jednu marku starih dinara[2].

Koliko je rimska stolica u ovo doba štitila red hospitalaca sv. Ivana, svjedoči nam pečatnica pape Klimenta V. od 21. prosinca 1307, ovom naloži papa biskupu ostrogonskomu, neka ni pošto ne dozvoli proganjati meštra i viteze reda hospitala sv. Ivana jerusolimskog, proti kojim bijahu se podigli njeki mogući neprijatelji[3]. Vriedno je sjetiti se, da je to nalagao onaj isti papa Kliment V., koji je u isto doba biesnio proti templarom.

Dvie godine kasnije osvojiše Hospitalci pod svojim velikim meštrom Fulkom od Villareta sjajnim junačtvom na jugu grad i ostrov Rod. Ovamo premiestiše oni tada svoje glavno sielo. Sviet ih nazva od tada vitezovima od Roda.

Njihova snaga, slava i bogatstvo ponaraste silno sa padom templara. Oni nasliedišc kako gore iztaknusmo veću stranu dobara tega prebogatoga reda u svih država zapadnoga svieta.

[1] N. R. A. Fasc. 1597 br. 16 odnešen iz zem. arkiva.
[2] Fejér. C. D. VIII v. 1, p. 202.
[3] Theiner Mon. Hung. Hist. I p. 422.

Digitized by Google

U Hrvatskoj bijaše glavna stečevina hospitalaca, poslje dignuća templara, Vrana, Dubica, Božjakovina ili sv. Martin kod Zeline Čiče, Novaki, Novi Dvori *(Nova curia)* u Medjumurju, Pakrac, Našice, Kamenica ili banski monastir u Sriemu. Od ovih posljednjih nalazim jur g. 1315 preceptore fratra Ivana i fratra Adama. Ovi se spominju u darovnici meštra hospitalaca *Rolanda de Grandana*, kojom ovaj darova posjed Našice meštru Nikoli Aleksandrovu, za izkazane vjerne službe[1].

Prije nego prvi anžuvinac Karlo Roberto kod nas kraljevsku stolicu zasjede, nastadoše u pograničnih krajevih uz Dravu i Sutlu grozna komešanja. Kao što se proti Karlu Robertu podigao u Slovačkoj Mato Trenčinski, a u Erdelju vojvoda Ladislav Apor, koj na kraljevsku stolicu ugarsko-hrvatku svoga zeta Milutina kralja srbskoga posaditi htjede, isto tako uznemirivali su podravsku hrvatsku knezovi Gusingovci, sinovi bana Henrika, kao protivnici Karla Roberta.

Hrvatski hospitalci sa svojim priorom Franjem od Granane pristadoše uz rimskoga papu i njegova štićenika Karla Roberta. Gusingovci im se osvete, otmu im sa njemačkimi četami tvrdi grad Belu, koji je njeki kastelan veoma slabo branio. Taj kapetan bijaše po svoj prilici Gerardo, kojega spominju listine g. 1322 kao kastelana belskog, podpriora i preceptora po Ugarskoj.

Gubitak Bele bijaše velik udarac ne samo po hospitalce nego i po čitavu podunavsku Hrvatsku. Tada sakupi iznenada Nikola Petrov vlastelin Ludbrežki hrvatske čete oko Drave, pohrli pod grad Belu, raztjera privrženike Gusingovaca, osvoji grad Belu i obskrbi ga živežem i svim potrebnim. Popravljen i snova utvrdjen grad predade natrag u ruke hospitalaca sv. Ivana.

Za ovu veliku zaslugu nagradi Nikolu ljudbrežkoga prior Filip od Granane, brat i nasljednik Franje, bivši tada u Perusiji na dvoru pape rimskoga, njekim posjedom ležećim medju riekom Lonjom i Zelinom, pripadajućim samostanu sv. Martina. Nu radi ovoga posjeda podigne parbu knez Pariž, koji iste zemlje jur prije od hospitalaca ili templara u dar dobio bijaše. Iza poduljeg prepiranja zadovoljiše napokon hospitalci Nikolu. Oni mu darovaše g. 1320. imanje Černec, ležeće u blizini grada Ljudbrega, i njeki drugi posjed medju Lonjom i Zelinom[2].

[1] Codex Dipl. Andegavensis 376 390.
[2] Zem. arkiv. N. R. A. Fasc. 605. Br. 1.

Digitized by Google

I kralj Karlo Roberto htjede se odužiti hospitalcem za njihove vjerne službe. Prije svoga odlazka u rat proti Mladenu banu i hrvatskim ustašem izdade on 15. siečnja 1322 povelju, kojom potvrdi na molbu podpriora Gerarda od Granane, reda sv. Ivana, sva ona prava i sloboštine, koje mu bijaše podielio kralj Andrija II. g. 1217. Istu povelju potvrdi kralj Karlo po drugikrat g. 1324 na molbu Filipa od Granane, priora hospitalaca rimskih i ugarsko-hrvatskih[1].

Kad se je Karlo Roberto povratio iz Hrvatske i Dalmacije u Ugarsku, potvrdi 13. prosinca iste godine 1323 ugovor mira, sklopljena medju Gerardom, podpriorom vitezova sv. Ivana i kastelanom grada Bele, u ime takodjer Filipa velikog meštra s jedne strane, a Hektora Vekoslavića Grebenskog i brata mu Punika s druge strane. Obe stranke izjaviše pred kraljem, kako se pred dobrimi ljudi obvezaše, da će zaboraviti na sve medju sobom nanešene štete, razore, paleže, ranjenja i ubijanja ljudih, jednom riečju na sva bivša neprijateljstva, i da će od sada živiti u skladu i u miru[2].

I stolica rimska ostade vjerna zaštitnica reda sv. Ivana. Papa Ivan XXII. čuvši od davna, kako se je taj red u Hrvatskoj i Ugarskoj zadužio, kako je uslied toga prisiljen da proda ili založi njeka svoja imanja: podieli 17. studenoga 1322 zapovied svim nadbiskupom, biskupom i kaptolom, stojećim u zemljah kralja Karla Roberta, da imenuju od svoje strane odbornike, koji će sa izaslanici hospitalaca razviditi, koja njihova dobra mogla bi se prodati, založiti ili u vječni zakup dati[3].

Žalibože nije nam sačuvana nijedna listina, iz koje bi se razabrati moglo, da li su uslied papinske dozvolje ikoja dobra toga reda prodana, založena ili u zakup dana.

Nu imamo dokaza, da su hospitalci još uvjek nadarivali svoje vjerne. Tako je 28. studenoga 1323 fratar Filip od Granane, meštar hospitalaca rimskih i ugarsko-hrvatskih, bivši tad u Našicah, darovao Hrenji, podložniku samostana sv. Martina, njeku kuću u Našicah, zajedno sa mlinom, vinogradom i ostalimi pristojališti[4].

Valjda radi svojih velikih dugova nemogoše hospitalci kaptolu zagrebačkomu plaćati desetinu, na koju biše se obvezali. S toga

[1] Fejér. T. VIII v. 2, p. 543.
[2] Nagy. Codex Dipl. Andegavensis. T. II p. 55.
[3] Theiner. Mon. Hung. I p. 485.
[4] Fejér. Cod. D. T. VIII vol. 2 p. 495.

Digitized by Google

nastadoše velike svadje medju njimi i kaptolom. Napokon uvidi Filip od Granane, prior (ne već meštar) rimskih i ugarsko-hrvatskih hospitalaca, štetu nanešenu kaptolu zagrebačkomu. On se odvaži nagoditi s kaptolom. Vrativ se iz Rima u Hrvatsku načini g. 1324 na dan uzašašća Isusova podulji pismeni ugovor sa kaptolom u Zagrebu. Vitezi sv. Ivana obvezaše se, da će kaptolu dužnu desetinu za šest godina izplatiti. Opredieliše ujedno potanko način, kojim će se unapried desetina davati i utjerivati od onih *devet* hospitalskih pivnica ili samostana (domibus), što su ih imali u zagrebačkoj biskupiji[1].

Sliedeće godine 1325 spominje se Filip *prior* hospitalaca zajedno sa svojim generalnim odvjetnikom fratrom Markom od Bolonje u jednoj izpravi. Tom izpravom darovan je od hospitalaca meštru Dominiku posjed *Beženica* u požežkoj županiji, a njeki dio toga posjeda Jakobu sinu Bartola. Posjed ovaj biše hospitalci nasliedili od templara[2].

Isti Filip, kao prior od Kapue, Ugarske i Hrvatske, sjedeći u svom samostanu u *Pakracu,* darova na dan sv. Jelene g. 1326 Fabijanu Borislaviću, svomu sudcu, za vjerne službe izkazane od mladosti redu hospitalaca sv. Ivana i priorovomu bratu knezu Petru kastelanu grada Pakraca, posjed Slatinu, koju držahu strici Fabijanovi, Junac i Sek[3].

Filipa od Granane kao priora hospitalaca ugarskih, hrvatskih i od Kapue u Italiji nalazim posljednji krat spomenuta godine 1328 u jednoj za grad Vranu važnoj listini. Dne 26. svibnja rečene godine desio se Filip u samostanu vranskom. Tu je od svoje braće fratra Gerarda od Granane, podpriora vranskog, fratra Franje Grenje iz Karana, fratra Marka iz Bolonje, fratra Gerardina iz Massadelora i ostalih vitezova čuo: kako je plemeniti muž Kodul, sin Luke od Spinagarole, gradjanin zadarski, junački se vladao u ono doba, kad su Hrvati (valjda pod banom Mladenom) obsjedali grad Vranu. Kodul bijaše zatvoren u gradu sa svojom braćom sa vojnici hospitalaca, braneći grad i samostan veoma odvažno. Nije mario, što su mu Hrvati iz osvete spalili kuće i odtjerali marvu. On obrani slavno grad. Za ovu vjernu službu nagradi ga prior Filip sa njekim posjedom (praedium) zvanim Mihagran (?)

[1] Farlati. Illyr. Sacr. T. V. p. 416.
[2] Fejér Cod. T. VIII. vol. 2. p. 619.
[3] Fejér. Cod. T. VIII. vol. 3. p. 147.

Digitized by Google

Ovoga medje dopirahu do Dobrogdola, Blata, Okrinja i Stenica; zatim do brda Visokog i Murne i do vrela Triglava[1].

Da su hospitalci u ovo doba držali u vlasti još posjed Novake kod Vaške, svjedoči nam darovnica Jakova, Ivana i Petra sinova meštra Lovre od Šoprona ili Šoplona, kojom ovi darovaše g. 1331 samostanu hospitalaca od b. d. M. u Novakih njeku zemlju u vesničtvu (visnicatu) vratinskom[2].

Uz priorat čitave Ugarske i Hrvatske (Slavonia) počimlje se u to doba sve to većma izticati *podpriorat* vranski. Spomenuh gore fratra Gerarda. Taj bijaše g. 1322 podprior i kastelan belski. G. 1328 bio je podpriorom *vranskim.*

Nu godine 1333 spominju izprave mletačke jur bezimena *priora vranskog.* Iste naime godine naloži mletačko vieće svojemu poslaniku u Hrvatskoj, da po mogućnosti posjeti u Vrani *priora vranskog,* i da se radi njekih stvari s njime dogovori[3].

U isto doba imenuje se priorom čitave Ugarske i Hrvatske (per Hungariam et Sclavoniam) fratar Petar Kornuto, koj se kasnije ističe kao prior vranski. Ovaj dakle imade se smatrati *prvim* priorom vranskim, s kojom časti bijaše skopčan priorat čitave Ugarske i Hrvatske.

V.

Priori vranski.

Petar Kornuto.

Petra Kornuta nalazim spomenuta u listinah prvi krat g. 1336. Desio se tada u gradu Beli. Tu potvrdi 6. prosinca na molbu kneza Bede, sina kneza Ivana, onu darovnicu, kojom bijaše meštar hospitalaca Oliverio (g. 1306.) darovao njegovomu otcu Ivanu posjed Tužno kod Bele. U listini govori se i o ratu, koji su tada vodili Hrvati proti Niemcem (Guerra Teutonicorum quam habent cum illis de partibus Sclavoniae). Ističu se nadalje zasluge Bedove glede obrane granica grada Bele naprema Njemačkoj. Izrazuje se ujedno nada, da će knez Beda i nadalje braniti grad Belu kao i njegove granice i njegove podložnike[4]. U istoj darovnici navode se kao prisutni svjedoci: fratar Lovro od Perusije, preceptor šoprunski,

[1] Fejér. Cod. T. VIII vol. 3 p. 341.
[2] Arkiv. Nadb. zagr. Donationalia vol. I br. 8.
[3] Ljubić. Listine I p. 398.
[4] Fejér. Cod. T. VIII vol. 4 p. 204.

Digitized by Google

fratar Ivan Latin od Perusije preceptor *Novih dvorova kod Čakovca,* fratar Krevlo, preceptor od Čorgovice i fratrovi Ivan Malaražon i Tadija de Altitio. Kako vidimo, poglavari hospitalaca u Hrvatskoj i Ugarskoj bijahu još tada sami Talijani. Neima dakle sumnje da je i Petar Kornuto (Cornuto) bio rodom iz Italije.

Njeki pisci stavljahu početak priorata vranskog, skopčana sa prioratom čitave Ugarske i Hrvatske, u kasnije doba.

Pray, a za njim Krčelić tvrde: da je kralj Ludovik oko god. 1345 prvi utemeljio za hospitalce sv. Ivana u Ugarskoj i Hrvatskoj priorat u Vrani, te da je imenovao prvim priorom vranskim Rajmunda de Bellomonte. Ivan Tomko Marnavić stavlja početak priorata vranskog u vrieme vladavine kralja Karla Roberta. Nu i Marnavić imenuje pogriešno prvim priorom vranskim njekog bezimenog sina Nikole Drugetića[1].

Glede imena prvoga priora vranskog nije dakle osnovano ni jedno ni drugo mnienje. Rajmundo Bellomonte pojavljuje se kao prior mnogo kasnije. A Drugetiću ili Drugetu neima medju vitezi sv. Ivana nigdje spomena, već samo medju svjetskimi plemići.

Držim dakle opravdanim svoje mnienje, da se prvim priorom vranskim i obćenitim priorom vitezova sv. Ivana u Ugarskoj i u Hrvatskoj ima smatrati Petar Kornuto. Jer premda ga listine još g. 1347 spominju samo kao obćenitog priora u Ugarskoj i Hrvatskoj, moramo ipak uvažiti, da susjedna mletačka vlada, kojoj sve što je u Dalmaciji i Hrvatskoj bivalo, dobro poznato bijaše, u svojih javnih izpravah govori izrično jur g. 1330—33 o *prioru vranskom,* ako mu ime i ne kaže. Prije g. 1330 bijahu pako, kako gore vidismo, još *podpriori* u Vrani (na primjer Gerardo 1322 do 1328). Ovih podpriora nestaje kasnije sasvime.

Kolika razvraćenost bijaše zavladala u ono doba kod njekih članova reda sv. Ivana, pokazuje nam jedan slučaj, koji se dogodio u samostanu vranskom. Tu je živio njeki fratar Ivan de Camporiano, kao jedan od poglavica (praefectus) reda hospitalaca. Ovaj fratar oženi se njekom djevojkom. Ukrade u samostanu više pokretnina (izprava veli: „mobilia et immobilia“ ?), te uteče sa ženom. Primi zatim krivo ime Bonjoannes i stavi se pod okrilje obćine zadarske. Na tužbu priora hospitalaca naloži papa Benedikt XII. g. 1337 nadbiskupu zadarskomu i biskupom ninskomu i skradin-

[1] Nikola Druget bijaše brat Vilima Drugeta palatina ugarskog (Archid. de Kükölö).

Digitized by Google

skomu, neka povedu iztragu, i neka postupaju proti zločincu u smislu zakona[1]. Uspjeh iztrage nezna se.

Ako su ovaki zločini mogli pobuditi ogorčenost svećenika i svjetovnjaka proti redu vitezova sv. Ivana, to je ipak stolica rimska uz vladare zapadnih država taj red krepko štitila radi njegove vojničke snage na kopnu i na moru, radi njegova velika upliva u kršćanstvu i radi bogatstva, što ga je stekao nasljedstvom templarskih dobara. Na sredozemnom moru bijahu hospitalci jaki štit u obrani proti navalam turskim.

Kad je papa Kliment VI. g. 1343 i 1345 pozivao kršćane u križarski boj, umoli on uz kralja od Cipra i uz republiku mletačku, osobito hospitalce, da se pridruže križarom sa svojom pomorskom vojskom. Pod svojim velikim meštrom Helionom od Villeneuv'a (Villa nova) starcem od 80 godina i pod svojim admiralom Ivanom od Biandre oteše oni 28. listopada g. 1345 na juriš bogati trgovački grad Smirnu i odtisnuše Turke od Jonskih ostrova. U toj borbi sudjelovahu i hrvatski vitezi sv. Ivana. Oni bijahu pozvani u križarski rat po papi, kroz nadbiskupa ostrogonskog[2].

U svrhu ovog križarskog rata dao je prior vranski, ujedno i prior čitave Ugarske i Hrvatske države, graditi poveći brod, za kojega je u Mletcih platio brodarinu. Od mletačke vlade dobi on i dozvolju dne 2. srpnja 1345, da može kod Zadra isti brod natovariti sa vesli, na porabu mornarice velikoga meštra sv. Ivana. Od njega imao je pribaviti i namiru vrhu doista primljenih vesala[3].

Da li je prior vranski doista odpremio rečena vesla do opredieljenog miesta, o tom bi se dalo posumnjati, pošto je uprav tada buknuo rat medju kraljem Ludovikom I. i Mletčani poradi Zadra. A uz stranku kraljevu pristajali su potajno i hrvatski vitezi sv. Ivana, premda se javno prikazivahu kao prijatelji Mletčanom.

Kad je mjeseca studenoga 1345 došla u Dalmaciju sjedinjena ugarska, hrvatska i bosanska vojska na obranu Zadra, pala je uprav kod Vrane, da si osigura zaledje. To bijaše uzrok, zašto su hrvatski protivnici kraljevi zajedno s mletačkimi vojnici sjedinili se proti hospitalcem. Pod vodstvom kneza Mladena III. Šubića navališe oni početkom mjeseca prosinca 1345 jurišem na grad Vranu. Poubijaše mnoge branioce gradske, upališe i tvrdju vransku.

[1] Farlati. Illyr. Sacr. T. V p. 96.
[2] Theiner. Mon. Hung. I p. 658, 697.
[3] Ljubić. Listine II p. 253.

Digitized by Google

Mletačka vlada našla se u čudu radi toga čina, jer je držala viteze vranske za svoje najiskrenije prijatelje (qui sunt intimi et devoti nostri Dominii). S toga se požurila, da upita pismeno svoga pomorskoga kapetana i svoje upravitelje dalmatinskih gradova: što je dalo povod njezinim prijateljem, da navališe na grad Vranu[1].

Da su vitezi vranski pristajali uz kralja Ludovika I., potvrdjuje još bolje sâm kralj. Vraćajući se on godine 1348 iz napuljskoga rata, ukrca se 1. srpnja i. g. uprav kod Vrane. On odsjede u popravljenom gradu kod hospitalaca, kao svojih vjernih privržnika. Odavle stoprv premjesti se u još jaču tvrdju Ostrovicu[2], koju bijaše godinu dana prije dobio u zamjenu za grad Zrin od Grgura i Jure Šubića.

Za čitavo ovo vrieme predstojao je redu sv. Ivana u Hrvatskoj prior Petar Kornuto.

Kao prior hospitalaca ugarskih i hrvatskih spominje se isti Petar još g. 1347. Ove godine nagodio se sa biskupom pećujskim radi desetine, koju su imali davati hospitalci od svojih dobara ležećih u kotaru pakračkom i od Našicah u Slavoniji[3].

Za vrieme Petra Kornuta bijaše predstojnikom samostana i dobara u Glogovnici i u Novakih fratar Petar Ladislajev. S ovim se zavadi ban hrvatski Nikola, i ote na silu njeke posjede crkve glogovničke. Kad predstojnik Petar zamoli bana, da mu posjede vrati, protjera ga ban pomoću župana križevačkog Pavla Polče i njekih susjednih plemića. Ban skine ga i sa časti predstojničtva, otme sve pokretnine i nepokretnine crkvene i preda upravu glogovničkih dobara njekomu apostati Pavlinu, Ivanu Kornišu. Isto tako protjera te izrani Petrova brata Nikolu, koji je upravljao kao svjetski čovjek imanjem samostana Novaki.

Na pritužbu predstojnika Petra kod rimske stolice naloži papa Kliment VI. iz Avinjona 2. travnja 1347 biskupu pećujskomu, opatu od Hocka i predstojniku crkve požežke, neka bez vike i buke izravnaju tu stvar. Papa nije htio dati isti predmet po crkvenom propisu na razpravu biskupu zagrebačkom, u kojega biskupiji ležahu ista imanja, jer se Petar predstojnik, iz bojazni pred banom, strašio putovati na sud u Zagreb[4].

---

[1] Mon. Hung. hist. Acta extera II p. 124. Ljubić, Listine II p. 247.
[2] Lucius. Memorie di Traù p. 244. Bulletino Arch. l. 1881.
[3] Fejér. Cod. Dipl. T. IX vol. 1 p. 515.
[4] Theiner. Mon. Hung. Hist. I p. 738.

Digitized by Google

Poslje godine 1347 neima u javnih izpravah traga prioru Petru Kornutu. Kao njegov nasljednik pojavljuje se:

Monialis.

Uspomenu ovoga priora sačuva nam suvremeni ljetopisac i kancelar kralja Ludovika Ivan naddjakon Kikelevski. Pray nazivlje ga pogriešno Morialis. Listine pišu ga još izkvarenije Monergalus.

Ivan naddjakon imenuje ga naročito priorom vranskim (priorem Auranae, militem ordinis S. Johannis Hierosolimytani). Sa svojimi vitezi bijaše on g. 1347 pošao u Italiju u rat proti kraljici Ivani Napuljskoj. Kralj Ludovik I. bijaše mu povjerio grad Anversu, da ga čuva i brani. Poslje odlazka kraljeva predade on sramotno grad u ruke principa Ludovika od Tarenta, privrženika kraljice Ivane. Ovo izdajstvo dade povod, da je Monialis g. 1348 sa časti priora skinut.

Nu on bijaše u Italiju ponio pečat i veoma važna pisma priorata vranskog. S toga je njegov nasljednik morao listine po njemu izdane ili izpraviti ili iz nova izdati. Kralj Ludovik I. podieli ujedno zapovied svim hospitalskim samostanom, neka bolje čuvaju svoja pisma, i neka ih po nikom raznašati nedozvoljavaju[1].

Monijalov nasljednik bijaše:

Baudon ili Baldon i Valdon Kornuto.

Ovaj bijaše po svoj prilici ili brat ili bližnji rodjak priora Petra Kornuta. Za njegovo doba nastavljena su u Hrvatskoj nasilja i otimanja gradova, sela, kuća, zemalja i čitavih posjeda vitezova sv. Ivana. Poremećeno državno stanje, te vanjski i domaći ratovi, prijahu otimačem i silnikom. Na pritužbu priora Baudona izdade kralj Ludovik I. dne 6. veljače 1349 povelju, kojom se prioru Baudonu daje sloboda, da može sva hospitalska imanja, koja su tečajem od 32 godina na silu oteta, natrag uzeti[2]. Nu kad kraljeva dozvolja pomogla nije, uteče se prior k stolici rimskoj. Papa Kliment VI. naloži iz Avinjona 29. siečnja 1352 biskupom pečujskomu i bosanskomu, kao i opatu sv. Nikole u Šibeniku, neka povedu strogu iztragu proti svim otimačem hospitalskih dobara, i

[1] Pray. De prioratu Auranae p. 15. Archid. de Kükölö Chronica Francofurti 1600 p. 101

[2] Fejér. C. D. IX v. 7 p. 94.

Digitized by Google

neka nastoje, da se učini pravica vitezom sv. Ivana makar i oružanom rukom svjetovne vlasti[1].

Nu čini se, da je i papina rieč u ono ratno doba u državi kralja Ludovika I., kao neprijatelja papina, veoma malo važila.

I sami hrvatski hospitalci imali su malo vremena brinuti se za svoja prava i dobra. Oni biše prisiljeni podjedno vojevati uz kralja proti Ivani napuljskoj, proti Mletčanom, proti Dušanu caru srbskom i u pokrajinah poljskih.

Prior Baudon Kornuto nosio je u to doba jur naslov župana dubičkog. Ovaj naslov zadržali su kasnije svi skoro priori vranski. Dubičku županiju nasliediše hospitalci od templara.

Kao župan dubički darova prior Baudon godine 1353 knezu Ivanu Ivanoviću selo Sitno ili Žitno, u kotaru gorskom. Ovom prilikom opozva on sve izprave izdane po fratru Monergalu (Monijalu), odpadniku vjere (rebellem religionis), koj bijaše, kako gore spomenuh, stari pečat priorata krivo posvojio[2].

Radi velikih zasluga hrvatskih i ugarskih vitezova sv. Ivana uze ih kralj Ludovik I. pod svoju osobitu zaštitu. Godine 1355. 18. listopada podieli on prioru Baudonu Kornutu pohvalnu povelju poradi vjerne službe, izkazane mu u svih zgodah (pro fidelitatibus quibus idem Regi in cunctis negotiis, toto suo posse laudabili virtute studuit complacere et se reddere gratiosum). Ovom poveljom izvadi kralj priora i sav njegov red izpod suda hrvatskoga bana, velikih župana i plemićkih sudaca. On stavi članove reda vitezova pod svoj osobni sud ili svoga nadvornika i dvorskoga sudca[3].

Istu povelju potvrdi kralj Ludovik I. dne 9. ožujka 1357[4]. Sliedeći dan, naime 10. ožujka i. g., podieli kralj prioru Baudonu Kornutu i fratrom Donatu podprioru u Krašovu i Novih dvorih, Guilermu preceptoru u Čorgovu, i Albertinu preceptoru u Šoprunu i Gori iznimnu vlast, da mogu bez ikakove parnice i suda oteti posjede onim plemićem, koji bijahu obvezani davati hospitalcem desetinu, a ne htjedoše ju dati. Izuzeti bijahu samo oni posjedi, koje darova sam kralj ili njegov otac. Od ovih posjeda imala se desetina tjerati sudbenim putem[5].

---

[1] Idem. C D. T. IX v. 7. p. 170.
[2] Arkiv Nadb. zagr. Donationales. Vol. I. Nr. 17.
[3] Fejér C. D. T. IX vol. 2 p. 369.
[4] Tamo p. 373.
[5] Tamo p. 582.

Digitized by Google

Nu dočim su hospitalci od svjetskih plemića i vlastele, pomoćju vlade utjerivali najvećom strogošću dužnu desetinu, to su ipak od svoje strane na tu dužnost rado zaboravljali.

Spomenuh jur gore, kako su medju hospitalci i kaptolom zagrebačkim dugo trajale ogorčene razpre i parnice poradi dužne kaptolu desetine. Pruće stranke bijahu se nagodile za kratko vrieme. Ali nagoda osta na papiru. Godine 1358 podignu kaptol zagrebački pred hrvatskim banom Leustakijem iz nova parnicu proti prioru Baudonu i njegovom redu poradi dužne desetine. Kaptol izasla na samo Jurjevo svoga kanonika pjevca Pavla i kanonika čuvara Ivana, da se sastanu u Zagrebu pred banom sa izaslanici priora Baudona. Izaslanici bijahu dubički preceptor Ilija i šoprunski i gorski preceptor Albertin. Stranke se i opet nagodiše. Hospitalci obrekoše za vječna vremena, da će kaptolu revno plaćati u ime desetine svake godine na Martinje tri marke dobrih dinara. Ako li nebi platili, da je kaptolu prosto ovrhu voditi na stvarih hospitalskoga posjeda u Sv. Martinu (Božjakovini)[1].

Više spomenuti preceptor dubički Ilija obnašao je svoju čast u Dubici jur g. 1354. On podieli tamo svjedočanstvo dubičkim Pavlinom, kako im knezovi Nikola i Stjepan Odulenovići od Kosuće, u ime zadušbine, darovaše njeki posjed nazvan Otok. Sa preceptorom imenuje se ujedno i zemaljski župan (comes terrestris) dubički Filip Varković[2].

Baudon Kornuto prior vranski i župan dubički nije imao svoga stalnoga stana. U vrieme mira bavio se je obično u Hrvatskoj na raznih imanjih. Mjeseca svibnja (25.) g. 1357 nalazimo ga u Pakracu (domo nostra). Tu je darovao njekomu Gjorgji Rusu, sinu Ivanovu, posjed nazvan Veliki Martin, radi zasluga učinjenih hospitalacem[3].

U to doba počeše se plemići županije dubičke otimati izpod suda vitezova sv. Ivana. Prior Baudon potuži se radi toga god. 1359 kralju Ludoviku I. Ovaj naloži kaptolu zagrebačkomu, neka po svom čovjeku dade razviditi: da li ovi plemići podpadaju doista pod sud hospitalaca. Kaptol javi kralju 18. prosinca 1359, da je kanonik Dionisij saslušao ove plemiće od Kosuće, Grede, Perca i Vrućine. Oni izjaviše, da su njihovi djedi i pradjedi, odkad tem-

[1] Listinu priobćio mi I. Tkalčić.
[2] Fejér. C. D. IX vol. II p. 708.
[3] Tamo t. IX v. 2 p. 624.

Digitized by Google

plari i hospitalci posjedovahu Dubicu, vazda podpadali pod sud i sudište (judicio et judicatui) priora i preceptora dubičkog[1].

Kad se plemići dubički hospitalcem još uviek pokoriti nehtjedoše, zapovjedi kralj Ludovik I. na molbu priora Baudona kaptolu požežkomu, neka iz nova razvidi, da li su plemići županije dubičke stojali od njegda pod sudom priora i preceptora dubičkog, i da li su im plaćali kunovinu i njeke druge daće. Kaptol požežki odgovori kralju 20. siečnja 1360, da su plemići dubički doista od vajkada plaćali kunovinu templarom i hospitalcem[2].

Da predobe što više mogućnika za svoj red, običavahu hospitalci plemićem od najboljih obiteljih darivati predija. Tako podieli prior Baudon g. 1360 sinovom bana Nikole od Lendave posjed Sentu u ime predija, uz godišnju plaću od pet maraka dinara[3].

Iste godine spominje se u listinah Albertin kastelan od Moštenice, zajedno kao preceptor vitezova sv. Ivana od Dubice, Gore i Šopruna. Ovaj prijavi službeno kaptolu požežkomu, da je Jakov sin Ladislava od Toplica dne 20. prosinca 1360 jednoga slugu priora Baudona zlostavio i jednu marku novaca mu oteo, premda sluga ništa nije skrivio, jer ga bijaše kanonik Dionis u njekom poslu hospitalaca k njemu poslao. Albertin moli, da mu to kaptol pismeno posvjedoči[4].

Neznam, kojemu sv. Martinu samostanu hospitalaca pripadao je prior Grgur, koj se g. 1363 bavio u poslu svoga reda u Dalmaciji. Tu je on (valjda u Vrani) izdao priznanicu, da je od Adama Varikašića, za dušu njegove žene primio pet libara[5].

Godine 1364 24. srpnja baveći se kralj Ludovik I. na lovu u Gerenčeru naloži kaptolu pečuvskomu, da razvidi granice medju posjedom Ladislava Filipova svoga dvornika i Vandona (Baudona) Kornuta *priora vranskog*[6]. Znamenito je, da u toj listini kralj uz naslov priora vranskog nikakav drugi dodao nije. Nov dokaz, kako je u ono doba jur sasvim u običaj ušlo, obćenitoga priora ugarskih i hrvatskih vitezova sv. Ivana nazivati prosto priorom vranskim.

---

[1] Fejér. T. IX vol. 7 p. 170.
[2] Isti. T. IX v. 3 p. 195.
[3] Tamo p. 198.
[4] Tamo. T. IX. vol. 7 p. 188.
[5] Arkiv Fanfonjin u Zadru.
[6] Fejér. T. IX v. III p. 390.

Digitized by Google

Imamo i drugu listinu od iste godine 1364., kojom je kaptol pečuvski razvodio granice hospitalskog posjeda *Dobre*. Tu se pozivlje kaptol na svjedočanstvo Stjepana biskupa njitranskog, koji je isti posjed njegda u prisutnosti priora Donata, a u novo doba sa *priorom vranskim* Vaudonom, razvodio bio[1].

Baudon Kornuto, kao župan dubički, darova g. 1365 Pavlinom dubičkim sve kunovine i daće, koje pripadahu hospitalcem od maloga posjeda Otoka, darovana Pavlinom po sinovih Odolena[2].

U ovo doba vojevahu vitezi sv. Ivana zajedno sa kraljem od Cipra proti Saracenom u Africi. Kod Aleksandrije razbiše oni mornaricu turskih gusara. Oni biše odlučili osvojiti i Aleksandriju za red hospitalaca. Veliki meštar Rajmundo Beranger, grof od Barcelone, na čelu svojih vitezova stane jurišati grad velikom žestinom. Kralj od Cipra videći da je grad težko osvojiti, reče velikomu meštru: „Zabadava naš trud, mi smo izdani!“ Ponositi vitez odgovori: „Hrabri vitezi sv. Ivana nesmjedu nikad biti nadvladani od Saracena“. On poda odmah znak za novi juriš. Uzpe se sâm na ljestve, te protjera svojim mačem neprijatelja sa zidina. Za njim uzapnu se i njegovi vitezi po ljestvah na zidine. Prodru u grad 10. listopada 1365 i posjeku sve što im se uzprotivi. Ali kao pobjednici zaboraviše, da su kršćani. Oni pališe, ubijaše, robiše kao divja zvierad. Poplieniše sve kuće i kućarice i odvedoše mnogo roblja obojega spola, pošto se u gradu uzdržati ne mogoše[3].

Kad se sliedeće godine 1366 spremahu Turci na osvetu, pisa papa Urban V. iz Avinjona kralju Ludoviku: Neka priteče u pomoć vitezom u Cipru i Rodu sa nješto vojske[4]. Nezna se, da li se je kralj odazvao pozivu; ali prior vranski Baudon Kornuto ode sa svojimi vitezi valjda u pomoć svojoj braći, jer mu kod kuće sve do g. 1370 neima traga u listinah. Na njegovo mjesto dodje privremeno za priora

Arnold Belmonte.

Ovoga priora spominje samo jedna listina kaptola zagrebačkog od g. 1367. U toj listini svjedoči kaptol, kako je na molbu Mihalja i Benka sinova Stjepana, unuka Luke od Gjepova svetopetarskog, poveo iztragu proti Arnoldu, prioru hospitalaca, poradi

[1] Tamo p. 455.
[2] Acta Mon Dubicensis Fasc. I Nr. 6. Odnešena iz zem. arkiva.
[3] Falkenstein. Gesch. d. Johanniterordens p. 133.
[4] Fejér. C. D. T. IX vol. 7 p. 241.

Digitized by Google

njekog nasilja, što ga počiniše ljudi samostana Božjakovine na imanju zvanom Lumpno (?) kod sv. Nikole[1]. Kasnije bijaše Arnold pod svojim rodjakom Rajmundom podprior i preceptor od Čorgova i Novih dvorova.

Baudon Kornuto
iz nova.

Oko godine 1369 imao se vratiti prior Baudon iz Cipra, jer početkom g. 1370 desio se u Dalmaciji u gradu Vrani.

Kada rečene godine dodjoše u Dalmaciju kraljevski povjerenici Ladislav biskup njitranski i Saracen župan komore pećuvske, da sude u njekih parnicah, sjedio je pri takom jednom sudu 29. svibnja 1370 u Trogiru i Baudon Kornuto, prior vranski, zajedno sa povjerenici[2].

Iste godine 8. studenoga bivši Baudon još uvjek u Vrani darova meštrom Stjepanu i Ivanu sinovom pok. Nikole bana od Lendave, njeki posjed pripadajući samostanu čorgovskomu. Ova darovnica znamenita je za pravnu povjest. Prior daruje prije svega rečeni posjed *po savjetu* (consilio) *svoje redovne braće i boljara* (fratrum et procerum nostrorum). Banovi sinovi postadoše tim darom predijaliste reda hospitalaca. U to ime imali su im svake godine plaćati 14 maraka dobrih dinara uz pripadajuću desetinu[3].

Da je u to doba red ugarskih hospitalaca spadao pod vlast priora vranskog, dokazom nam je i ova i mnoge druge listine, jer kao što se ovdje spominje čorgovski samostan, ležeći u šumskoj ili šomodjskoj županiji, tako svjedoče druge listine, da je i podprior (Donat) stolno-biogradski sa svojim velikim samostanom i mnogimi mansiami podčinjen bio Baudonu prioru vranskom[4].

U ovo doba spominje se u Varaždinu još uvjek samostan hospitalaca sv. Ivana[5], koji je u kasnije doba pretvoren u samostan reda sv. Franje.

Baudon Kornuto živio je pod konac svoga života u samostann Čorgovcu. Tu je imao dugotrajnu parbu sa meštrom Nikolom od

---

[1] Arkiv grofova Oršića. Sv. 22 br. 50.

[2] Lucius. Memorie di Traù p. 291.

[3] Fejér. Cod. D. T. IX. vol. 4 p. 263, 371. Pray. De prior. Ann. p. 19.

[4] Fejér t. IX vol. 4 p. 258.

[5] N. R. A. Fasc. 446. Nr. 17 odnešeno po banu iz zem. arkiva, i arkiv grada Varaždina. Fasc. II. N. 10.

Digitized by Google

Kaniže, sinom Ivanovim. Ovaj htjede osvojiti mjesto Beren sa povećim posjedom ležećim u blizini Čorgova. Još nebijaše svršena parba, kad prior Baudon početkom g. 1374 umre. Parbu nastavi tadašnji preceptor čorgovski Rajmundo od Bellmonta, i Alberto preceptor stolnobiogradskog samostana. Pred sudom pokazaše oni darovnicu kralja Bele III. od g. 1193. Š njom u ruci dokazaše, da im je po materi istoga kralja darovan Čorgov sa čitavom okolicom. Nu pošto se sud iz opisanih medjah nemogaše uvjeriti, da li mjesto Beren unutar naznačenih granica doista leži, odlučen bi nov razvod medja[1]. U isto njekako vrieme, na samo Jurjevo g. 1374., bude izabran priorom vranskim

Rajmundo Bellmonte.

Kako gore iztaknuh, bijaše Rajmundo Bellmonte preceptor u Čorgovu. Izabran priorom vranskim i županom dubičkim ode stanovat u Hrvatsku. Mjeseca maja 1374 desio se u svom dvorcu *Mlaki* u Turovom polju. Tu potvrdi listinu svoga predšastnika Petra Kornuta, kojom ovaj bijaše darovao Pavlu Ivanovu njeki posjed. Ujedno potvrdi on isti dan darovnicu priora Baudona, kojom ovaj darova sinovom bana od Lendave posjed Lentu[2].

Jedva bijaše imenovan novi prior, kad prije uzkrsa god. 1374. kralj Ludovik I. zapovjedi banu hrvatskomu Petru Sudaru i fratru Gerardu *predstojniku* (Praeposito) hospitalaca od Gore, da povrate njekomu Vuku Mateovom Turopoljcu i Andriji od Bachina, imanje njihova strica fratra Ilije viteza sv. Ivana, sina Odolenova i njegova brata Stjepana. Ovo imanje bijaše oteo Orlando preceptor dubički, pridruživši ga preceptoratu dubičkomu, premda je to imanje bilo djedično i vlastitim novcem kupljeno, kako su oni tvrdili[3].

U jeseni iste godine, na dan rodjenja B. D. Marije (8. rujna) držao je prior Rajmundo obćeniti zbor (generale Capitulum) sa svimi svojimi vitezi, prijatelji, podložnici (vasallis) i činovnici. Tu predade on gore rečenomu Pavlu Ivanovu imanje *Jurketinec* kod Varašdina, pripadajuće pod grad hospitalaca sv. Ivana Belu. Darova ga pako u ime predija na vrieme, dok se bude njemu i njegovim nasljednikom svidilo. (Usque ad beneplacitum nostrum et nostrorum successorum). Kao predijalista imao je Pavao plaćati

[1] Fejer. T. IX vol. 7 p. 348.
[2] Fejér. T. IX vol. IV. p. 613—615.
[3] Marcellović. MSC.

Digitized by Google

svake godine osam penza dinara, i desetinu. Vitezi sv. Ivana zadržaše po običaju za sebe pravo suda rad paleža, rad prolievanja krvi i rad nasilja. Nu krivce trećega prestupka mogaše odsudjivati samo predijalista[1].

Za vrieme priora Rajmunda imenuju se kao poglavice ugarskih i hrvatskih hospitalaca: Gerardo i Albertin preceptori od Dubice, Arnold Bellmonte preceptor od Čorgova i Novih Dvora u Medjumurju, zajedno i podprior Gerardo 'preceptor od Gore; Guilelmo de Alcaris ili Alcaniz, kastelan gradova Bele i Novih dvora.

Sa istimi poglavicami reda nagodio se g. 1375 Stjepan biskup zagrebački i brat mu meštar Ivan, sinovi Ivana od Črne (Čorne), poradi njekog posjeda zvana Somlom (Šomlov?)[2].

O prioru Rajmundu govore riedko suvremena pisma. Čini se, da se bavio često izvan Hrvatske i svoga priorata. Vojevao je valjda uz svoju braću od Roda, koja u ono doba pod velikim meštrom Rajmundom Berangerom i Robertom Julliakom bijahu osvojili Aleksandriju i obranili Smirnu.

Rajmunda Bellmonta zastupahu u prioratu vranskom većom stranom podpriori i preceptori.

Tako je g. 1376 ban Petar Sudar, povodom gore spomenute tužbe Vuka Turopoljca, u smislu dobivena naloga kraljeva, jur g. 1374 poradi otetih po hospitalcih posjeda Kosuće, Lečenice i Bačina pozvao pred sud Albertina preceptora dubičkog, nasljednika Orlandova. Kad na poziv nije došao, odsudio ga s ogluhe (in contumaciam)[3].

Sliedeće godine 1377 dodjoše pred kralja Ludovika I. u Višegrad Stjepan preceptor stolnobiogradski i Baudon od Ljube preceptor varaždinski u ime svoga reda. Oni se potužiše proti Stjepanu Lackoviću vojvodi erdeljskom, koji je putujući u svetu zemlju, izmamio bio od velikoga meštra u Rodu dozvolju, da može imanja Gjant i Fat u županiji tolnanskoj, pripadajuća samostanu stolnobiogradskomu, zamieniti za druga imanja. Kralj usliši njihovu molbu i odobri položeni po njima prosvjed[4].

Njeko vrieme bavio se prior Rajmundo i u Vrani. Tu je, nezna se koje godine, prodao sela priorata vranskog Bojišće i Zablaće zadarskim gradjanom Zaninu Butasu, Ivanu Viktorovom i Krešu

[1] Arkiv Kaptol zagr. Tkalčić.
[2] Fejér. T. IX vol. V. p. 68
[3] Marcellović. MSC.
[4] Fejér. C. D. T. IX vol. V p. 149.

Digitized by Google

Gali Varikašiću[1]. Za vrieme Rajmundovo nalazim u Glogovnici predstojnikom glogovničkim fratra Petra. On je nosio sliedeći naslov: „Hon. et religiosus vir frater praepositus montis S. Mariae de Glogoncza, imo Canonicus S. Stephani Dominici sepulchri Hierosolimitani". Na njegovu molbu izdade kaptol Časmanski u prepisu povelju kralja Andrije II., kojom ovaj g. 1207 darova sedam sela glogovničkih redu hospitalaca sv. Ivana.

Oko g. 1378 odreko se Rajmundo za njeko vrieme časti priora vranskog. Na njegovo mjesto izabran je priorom:

Ivan od Paližne.

Medju priori vranskimi bijaše Ivan prvi po rodu Hrvat. Njegov otac, takodjer Ivan, stari plemić županije križevačke, posjedovao je imanje Paližna, kasnije nazvano Palična. Od tuda nosijaše po običaju onoga vremena čitava obitelj svoje prezime.

Prior Ivan imao je braću Tomu i Petra, uz to šest stričevića, Jurja, Berislava, Ivana, Nikolu, Matu i Petra. Ovi bijahu kasnije svi zapleteni u urotu proti kraljici Mariji i Sigmundu.

Ivan od Paližne izabran je priorom vranskim oko g. 1378. Ali je jur prije, počamši od g. 1370, upravljao Vranom kao podprior.

Ovo nam svjedoči jedan pismeni naputak gradjana splietskih, što ga dadoše svomu poslaniku putujućemu g. 1388 do kralja Sigmunda. Tomu poslaniku naložiše, neka se prituži kralju u njihovo ime, kako jur 18 godina trpe velika ugnjetavanja i progone od fratra križnika (Cruciferorum) Ivana od Paližne[2]. Imao je dakle jur godine 1370 biti bud podpriorom, bud preceptorom vranskim.

Čini se, da je Ivan od Paližne kao prior najprije pomislio, kako da natrag osvoji miesta Bojišće i Zablaće, koja bijaše njegov predšastnik, valjda proti volji svoje redovne braće, prodao više spomenutim gradjanom zadarskim. Ovi se potužiše radi toga na Ivana njekoliko krat kralju Ludoviku I. Zadnju tužbu odpraviše 26. svibnja 1381. Uslied toga zapovjedi kralj, da im se oteta po Ivanu sela vratiti imadu. Ali Ivan nehtjede slušati kralja, bivši u svom pravu.

U vrieme smrti kralja Ludovika bavio se Ivan od Paližne u Ugarskoj kod kraljice Marije i Jelisave. Tu se spozna sa svimi uplivnimi muževi kraljeva dvora.

[1] Lucius. Hist. Dalm. Amst. p. 326.
[2] Ludius. Mem. di Trau p. 339.

Digitized by Google

Osamnaest dana iza smrti kraljeve (29. rujna 1382), dodje Ivan u Stolni Biograd, u samostan tamošnjih vitezova sv. Ivana. Ovi ga nazivahu u javnih izprava svojim prelatom (Joannes prior de Aurana, Praelatus noster).

Ivan donese ovamo pismo od kraljice, kojim ova, sa znanjem svojih boljara i velikaša, dozvoli, da može kao prior založiti u preceptoratu od Novih dvora njeko imanje na rieci Knežini (Kaniži) sa svimi svojimi pristojališti sinovom Ivana od Kaniže za 4000 forintih[1]. Povod ovomu zalogu bijaše, što je prior Ivan tobože za crkvene potrebe svoga reda trebao mnogo novaca. A u istinu za tajne priprave na bunu.

Mjeseca travnja godine 1383 bijaše Ivan od Paližne jošte vjeran privrženik kraljice Marije. U ovo doba izdade kraljica na molbu Ivanovu svojim ručnim pismom zapovied kaptolu stolnobiogradskomu, da povede iztragu proti meštru Jakovu, županu dvornika kraljičinih, koji na priorovom posjedu Gerenaš ili Jerenaš bijaše odveo priorova kmeta Ivana, sina Vogićeva, bez dozvolje gospodareve[2].

I kraljevski dvorski sudac Ivan Seč izdade iste g. 1383 prioru Ivanu svjedočbu, da je u njekoj parbi podprior Luka u ime priora Ivana još g. 1381 pozvao pred kraljev sud Stjepana Lackovića, sina vojvode Dioniza i njegova brata Dioniza[3].

U ovoj listini imenuje se i njeki prior Petar (g. 1381), o kojemu neima nigdje drugdje spomena. Ako se pod ovim Petrom nerazumieva možebiti Petar Kornuto (1336—1347), ili je pako ime pogriešno zapisano.

Kratko vrieme zatim vidilo se na koje svrhe je Ivan zalagao dobra svoga reda. Odmah, kako se vrati u svoju domovinu, stane ustrojavati pokret proti obstojećoj vladi.

Š njime bijaše se zavjerili prvi velmože i dostojanstvenici ugarski i hrvatski. Medju ostalimi: Stjepan Lacković i sinovac mu Andrija od Dobrogošća, Pavao Hrvat biskup zagrebački, Ivan brat njegov, ban Mačve i župan sriemski i požežki, napokon i treći brat Ladislav, sva trojica sinovi Petra. Zatim Stjepan Frankopan knez krčki, senjski i modruški, Ivan i Ladislav Korpad, Nikola Seč, bivši dvorski sudac, Nikola Sambor, kr. tovarnik i mnogi drugi.

---

[1] Fejér. T. X vol. 1 p. 52. Pray de Prior p. 21.
[2] Fejér. T. X vol. 1 p. 125.
[3] Tamo. T. X vol. I p. 130..

Digitized by Google

Ovi muževi odlučiše podići barjak slobode proti mlitavom vladanju ženskom, i proti samosilju ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog, ljubimca, ako ne ljubovnika, kraljice Jelisave, majke Marijine.

Pri skupnom viećanju o tom: koga da izaberu kraljem? sjetiše se rečeni plemići njegdašnjega vojvode hrvatskog, a tadašnjega kralja napuljskog, Karla Dračkog.

Po rodu i po krvi imao je Karlo iz kuće Anžuvaca prvo pravo na priestol ugarski i hrvatski. Kao muž i kralj ugledne države imao je svakako prednost pred slabom ženom, stojećom pod skrbničtvom tašte matere i ohola palatina.

Kralj bosanski Tvrdko I. podupirao je tajno urotnike. Plemstvo hrvatsko i bosansko, a stranom i ugarsko, spremalo se sve po malo da stupi u kolo nezadovoljnika. Nada bijaše tvrda, da će pokret uroditi dobrim plodom. S toga je i prior Ivan odvažno pristupio uz kraljičine protivnike sa čitavom svojom obitelju i mnogimi svojimi uplivnimi prijatelji.

Dok se u Hrvatskoj spremalo sve na ustanak, pohrle savjetovane po Nikoli Gorjanskom kraljice u Hrvatsku i Dalmaciju. Skinuše sa časti banske Stjepana Lackovića, te imenovaše njegova rodjaka Hinka Lackovića banom. Ovaj doprati 24. listopada 1383 kraljice u Zadar. Sa kraljicama Jelisavom i Marom bijaše došla i mladja Jelisavina kći Draga, kao i mnogi velmože sa svojimi četami.

Prior Ivan od Paližne, jošte nepripravan za otvoren rat, bijaše se zatvorio u Vranu. Ovamo poslaše kraljice svoje čete, da obsjednu grad i po mogućnosti da ga otmu. Slaba posada vranska nebijaše pripravna za obranu proti pretežnoj većini kraljičine vojske. Hitrina kraljica iznenadi priora i njegove prijatelje. Četiri dana iza dolazka kraljica u Zadar predala se Vrana.

Nakon boravka od sedam dana u Zadru, krenu kraljica 4. studenoga u Vranu, da razvidi osvojeni grad. Tu ih vitezi sv. Ivana gostoljubivo primiše. Da li je medju njimi bio prior Ivan, nezna se. Nu neima nikakova dokaza, da se pokorio. Kraljica Mara liši ga dapače jur tada priorske časti.

Dne 25. studenoga bijahu kraljice u Zagrebu. Tu naloži kraljica Marija Pavlu Horvatu biskupu zagrebačkomu, njezinomu tajnomu protivniku, da povrati samostanu Pavlina dubičkih posjed Otok, kojega Ivan *bivši* prior vranski (condam prior Auranae) i

Digitized by Google

dvugi priori rečenomu samostanu oteli biše. Sliedeće godine uvedoše doista sudbenim putem Pavline u rečeni posjed[1].

Početkom godine 1384 priznavahu ipak u javnih hrvatskih listina Ivana od Paližne još uviek zakonitim priorom vranskim i velikim županom dubičkim, prem da kraljica bijaše imenovala njeke vrsti upraviteljima (occupatores) županije dubičke Janka i Ivana Ivanoviće. Ivan od Paližne imao je pako svoga podžupana dubičkoga kneza Filipa Markova.

Pod konac godine 1384 primi valjda po nalogu kraljice iz nova naslov priorata vranskog

Rajmundo Bellmonte.

Ovaj se pisao i opet ne samo priorom hospitalaca, nego i županom dubičkim. Desivši se u Zadru, darovao je 16. studenoga 1384 novomu hrvatskomu banu Tomi od Gjurgjevca (de S. Georgio), poradi zasluga stečenih za red hospitalaca i za priorat vranski, u ime predija dva sela svoga priorata, ležeća u šoprunskoj županiji.

Darovnicu potvrdiše fratar Arnoldo Bellmonte, podprior i brat priorov, fratar Bolladin de Monte Justino, fratar Petar od sela Musi, uz ostalu braću[2].

Kratko vrieme zatim odstupio je Rajmundo priorat ili od svoje volje ili po nalogu kraljica. Na njegovo mjesto bje imenovan

Ivan od Hedervára.

Zajedno sa ovim priorom spominje se g 1385 i njeki Luka, kao predstojnik reda sv. Ivana jerusolimskog. Uz njega imenuju listine kneza Nikolu sina Dujma Blagaja županom županije dubičke, i drugoga Nikolu, sina Hektorova, zemaljskim županom grada Dubice. Ali uz ove nosijaše podjedno *naslov priora* vranskog takodjer Ivan od Paližne, ne obziruć se ni malo na svoje skinuće i na kraljičina imenovanja.

Kraljica Mara bijaše medjutim, po naputku svoje matere Jelisave i nadvornika Nikole Gorjanskog, sudbenom odlukom otela sva imanja priora Ivana od Paližne, kao i njegova brata Tome i njegovih rodjaka Jurja i Borislava, sinova Nikole, zatim Ivana,

[1] Iz odnešenih pisama zem. arkiva. Acta mon. de Dubicza. Fasc. I. N. 10.

[2] Fejér. C. D. T. X vol. 2 p. 179.

Digitized by Google

Nikole i Mate sinova Peteva ili Petra, takodjer brata priorova a sina Ivanova.

Ova imanja bijahu: Paližna, Sivec (Zywech) i Čokovština, ležeća u križevačkoj županiji. Kraljica ih darova Stjepanu Korogu, banu Mačve[1].

Ovo nasilje kraljičino moralo je da kako još većma razgnjeviti ponosita i žestoka priora Ivana.

Godine 1384 posla on jednoga od svojih sinovaca u Napulj, pod izlikom, da ide zajedno sa banom Ivanom Horvatom na pomoć kralju napuljskomu proti njegovim neprijateljem, a u istinu, da mu ponudi u ime Hrvata krunu i priestol[2].

Po odlazku bana Ivana Horvata sa svojom pratnjom u Napulj, ostadoše njegovi prijatelji u Zadru izloženi najvećoj opasnosti. Kad je mjeseca svibnja iste godine 1384 došao u Zadar novi ban Toma Gjurgjevački, dade on pohvatati uglednije protivnike kraljičine, i javno ih pogubiti.

Prioru Ivanu neima u to vrieme nigdje traga. Njegovi prijatelji Horvati, Lackovići, Seč, Zambov, Šimontornja itd. počeše g. 1385 dogovarati i miriti se sa kraljicom Jelisavom u Požegi. Isti kralj bosanski Tvrdko I. sprijatelji se sa Nikolom Gorjanskim. Njeko vrieme izgledalo je dapače, kao da će se sav pokret u svom zametku utrnuti.

Ali urotnici držahu i nadalje svoje tajne sastanke Oni nastojahu predobiti što više privrženika i nabaviti što više sredstava za rat. Po složnom dogovoru poslaše ljeti godine 1383 i Pavla biskupa zagreb. u Napulj, da ponudi opetovano kralju Karlu priestol i krunu.

Dok se kraljica Jelisava bavila u Požegi, podielila je na sam uzkrs (2. travnja) 1385 zapovied Luki preceptoru hospitalaca dubičkih, da brani dubičke Pavline proti puku, koji im bijaše nanio

[1] N. R. A. Fasc. 442 N. 43, odnešeno iz zem. arkiva. U izkvarenoj listini nemože se žalibože pročitati čitava godina, samo MCCCLXXX. Ali je iz drugih listina poznato da je Stjepan Korog bio ban Mačve samo do g. 1386.

[2] Ovako se ima svakako razumievati ovo poslanstvo, koje se bijaše i zavadilo sa privrženici kraljičinimi u Zadru. Njeki najnoviji pisci drže neimenovanoga sinovca priorova za istovietna sa banom Ivanom, premda suvremenik Pavao Pavlović naročito veli: „cum Joanne bano *et* nepote Prioris Auranae" od sinovaca priorovih nebijaše nijedan ban bud Hrvatske bud Mačve.

Digitized by Google

razne štete[1]. Dne 18. travnja iste godine bavila se Jelisava još u Požegi. Ovdje naloži opetovano svomu prioru vranskomu Ivanu od Hedervára, zatim novomu preceptoru dubičkomu Iliji, kao što i svim budućim preceptorom, da brane Pavline dubičke od svih nepravda, jer ih je primila kao vierne prijatelje pod svoju osobitu zaštitu[2]. Radi toga bijaše narod i razjaren proti njim.

Kralj Karlo, primivši u Napulju poslanstvo hrvatsko, odazva se doskora svojim. Preko Barleta i Senja dodje on mjeseca rujna 1385 sa sjajnom pratnjom u Zagreb. Taj grad bijaše mu dobro poznat od njegovih mladih godina. Tu je stolovao kao vojvoda hrvatski. Većina naroda hrvatskog prizna ga odmah svojim kraljem. Biskup Pavao Horvat pogosti ga više dana u zidinah svoga dvora.

Stoprv mjeseca prosinca odputi se kralj Karlo iz Zagreba u Budim. I tu steče veliko množtvo privržénika. Na samo staro ljeto g. 1385 dade se u Stolnom Biogradu kruniti za kralja ugarskog i hrvatskog.

Ivan od Paližne
(iz nova prior.)

Ivan od Paližne ne bijaše kod krunitbe. Kao izabrani prior hospitalaca imao je valjda posla sa odpremanjem vitežkih četa u boj proti Turkom, pošto je papa Grgur sa svojom pečatnicom od 18 prosinca 1385 naložio vitezom sv. Ivana ugarskim i *dalmatinskim,* da pošalju u Romaniju proti Turkom 500 viteza i toliko štitonoša (scutiferos)[3].

Karlo, postavši kraljem ugarskim i hrvatskim sjeti se svoga revnoga prijatelja i privržénika priora vranskog Ivana od Paližne. On ga imenova početkom g. 1386 banom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Jur prije primi da kako Ivan faktično natrag i čast priora vranskog i župana dubičkog.

Kratko vrieme iza toga zgodi se u zidinah Budima grada užasna katastrofa, kojom se okaljaše kraljice savjetom Nikole Gorjanskog, a rukom ubojice Blaža Forgača.

Kad se grozni čin kraljeva umorstva u zatvorenom kraljevskom dvoru dovršio, prodrieše Hrvati oružanom rukom kroz nagomilane madjarske čete i straže. Oni ostaviše sa banom mačvanskim Ivanom

[1] Iz odnešenih pisama arkiva zem. Acta Mon. Dubic. I. N. 14.
[2] Gl. arkiv za jugosl. povjest. Knj. II str. 36.
[3] Fejér Cod. D. T. X. vol. 8, p. 184.

Digitized by Google

Horvatom u najvećoj ogorčenosti kraljevski dvor i grad Budim[1]. Urotnici hrvatski i ugarski dadoše sad po svoj kraljevini nositi krvavi mač, da zovu na osvetu narod radi silovite smrti svoga krunjena kralja.

Ban Ivan Horvat digne do skora na oružje svoju mačvansku banovinu i Slavoniju. Prior i ban hrvatski Ivan od Paližne sakupi oko sebe čete nezadovoljnika u Hrvatskoj i Dalmaciji.

U Mačvi, Sriemu i Slavoniji započeše prve borbe medju strankama. Sad nadvlada jedna, sada druga stranka. Nikola Gorjanski odvaži se na pokon na odlučnu borbu. On sakupi u Ugarskoj poveću vojsku i naumi udariti ponajprije prema Gorjanom u Slavoniji, da obrani tamo svoj veliki posjed.

Zla kob namami Gorjanskog, da je sa sobom poveo i kraljice. Sretno prodje preko Drave. Dodje i do Djakova, gdje odpočinu njekoliko dana sa čitavom pratnjom i sa kraljicama. Na praznik sv. Jakova (25. srpnja) krenuše u zoru prema gradu Gorjani. Jur gledaše iz daleka visoke gradske kule. Tad na jednom drumu navališe iz nenada, kao oluja morska, ili kako sâma kraljica u listinah veli: *„poput tica grabilica i groznih krvnika“*, na kraljičinu pratnju razjareni Hrvati i Srblji iz Mačve, na čelu im Ivan i Ladislav Horvati, sa priorom Ivanom od Paližne. Oni razbiše u tren oka kraljevske i gorjanske čete. Pratnja kraljičina ležaše bud poubijana, bud svezana i zarobljena. Ubojici Forgaču odrubiše glavu, Nikola Gorjanski, braneći junački kola i prsa kraljičina, pade od mača osvete. Š njim zajedno pade Ivan sin Pavlov i Pavao sin Stjepana Gorjanskog. Pokraj njih i Grgur Botoš sin Andrije od Kerestúra. Živi padoše u sužanjstvo Ivan Morovićki, Ivan Trewtel od Nevne, Ivan Gorjanski sin palatinov, Meštar Pavao sin Ivana bana od Alšana i njegovi sinovi Ladislav i Nikola. Stjepan od Kaniže, Stjepan od Koroga, kraljičin ban mačvanski, Stibor Stiborski i mnogi drugi. U ruke hrvatske pade i veliko blago i sve kraljevske dragocjenosti sa spravami (cum innumerabilibus reginalis decentiae thesauris, amictibus et supellectilibus)[2].

Kraljice i njihove gospodje moradoše saći s kola. Dovedoše ih pred bana Ivana. Kraljica Jelisava baci se na koljena pred bana. On joj predbaci smrt kralja Karla. Ona prizna svoju krivnju. Moljaše za život svoj i svoje kćeri.

[1] Thuroczy. Chronica Hung. Cap. VIII.
[2] Fejer. C. D. T. X vol. 1, p. 390. T. X vol. 3, p. 312, 322.

Digitized by Google

Posred neprijateljskih liešina, ranjenika i zarobljenika utiši se jad i ogorčenost banova. On osveti grozno ubojstvo kralja, ali kraljicam pokloni život, jer glavni krivci ležahu mrtvi[1].

Zarobljene kraljice odvedoše pobjeditelji najprije u gradove biskupske Ivanić i Gumnik (Bosiljevo), a zatim u Novigrad na moru. Sužnje, sapete verugama na rukama i vratu, natjeraše u tamnice gradova Požege, Oriovca, Ćakovca i Počitelja[2].

Urotnici postadoše sada gospodari situacije. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Mačva, Banat severinski, Baranja i Bačka slušahu više ili manje zapovjedi urotnika.

Medjutim sakupljao je lakomišljeni ali lukavi suprug Marijin Sigmund luksenburžki svoje vierne u Ćeskoj, Ugarskoj i oko Drave. Kad stigne sa svojom vojskom do grada Koprivnice, premjestiše urotnici svoje djelovanje u primorske zemlje i u Dalmaciju.

Prior Ivan od Paližne, kano ban hrvatski, postade tada dušom pokreta. Početkom g. 1387 sastane se u Zadru sa Ivanom i Pavlom Horvatom. Tu se š njimi posavjetova o dalnjem radu. Dne 16. siečnja iste godine dodje glas iz Novogagrada, da je kraljica Jelisava umrla, ili kako drugi tvrdijahu, ubijena. Malo zatim dade ban i prior Ivan Florentincu Marinu u zakup sav prihod od soli i carine u Dalmaciji, jer je trebao novaca za vodjenje rata. Ujedno zametnuše kolovodje pokreta dogovore sa bosanskim kraljem Tvrdkom I. i sa napuljskim dvorom. Oni odlučiše poslati u Napulj opet biskupa Pavla sa njekimi zadarskimi plemići. Ovomu poslanstvu pridružio se i Toma, brat priora Ivana od Paližne.

Mnogi gradovi daimatinski pokoriše se prioru i banu Ivanu. Oporni grad Novak, u okolici kninskoj, obsjede prior Ivan mjeseca siečnja 1387. Tu bijaše 28 istoga mjeseca. Da li grad osvoji, nezna se.

Mjeseca veljače krenu Ivan od Paližne sa Ivanom Horvatom u prekovelebitske strane. Oni naumiše oprieti se novomu po Sigmundu imenovanomu banu Ladislavu od Lučenca. Ovaj bijaše dopro do Zagreba i utaborio se na Griču.

Zabadava naloži novi ban 1. ožujka 1387 stanovnikom Griča, da navale na protivnički grad Zagreb i da razore zidine kaptolske,

---

[1] Thuroczy. Chron. Hung. Cap. VIII.

[2] Ovi gradovi pripadahu tada porodicam Horvata i Lackovića i prioru vranskom. Turoci tvrdi, da je kraljica Marija bila zatvorena i u gradu *Krupi*, što nitko drugi ne potvrdjuje.

Digitized by Google

pošto biskup i kanonici bijahu otišli sa ustašami[1]. Gričani neposlušaše zapoviedi magjarskoga bana.

Medjutim sakupiše urotnici jaku vojsku i proćeraše novoga bana iz Griča. Oni se utvrde u Zagrebu i Medvedgradu. Tad pošalju vojsku u Slavoniju pod Ivanom Horvatom i Borislavom sinovcem priorovim.

Posljednjega ožujka 1387 dade se Sigmund u stolnom Biogradu kruniti za kralja ugarskog i hrvatskog. Kao kralj izda 4. travnja proglas na Hrvate, pozivajući ih na mir. Ujedno stavi se u dogovor sa republikom mletačkom, moleći ju, da mu pomogne osloboditi suprugu Maru. I u Hrvatskoj poče za novoga krunjena kralja dizati vojsku Ivan knez krčki i modruški, brat Stjepana, koj bijaše na strani urotnika.

Do skora promieni se ratna sreća u Hrvatskoj. Ustaše bijahu istinabog proglasili za svoga kralja Ladislava sina Karla Dračkoga. Ali taj nebijaše *krunjeni* kralj. On nemogaše hladnokrvnije na temelju zakona stojeće i nepristrane muževe za sobom povući, kao što krunjeni kralj Sigmund.

Urotnici sakupljahu istinabog napetimi silami što veću vojsku u Hrvatskoj i Slavoniji. Ali kralj Sigmund sastavi još veću sa svih strana svoje države, kao takodjer iz Češke i Njemačke. Iz Hrvatske priteku mu u pomoć Ladislav od Lučenca, njegov ban hrvatski, Nikola Gorjanski, ban Mačve, te Ivan Morović. U primorju dodje knezu krčkomu Ivanu u pomoć mletačka pomorska vojska.

Okršaji započeše sa svih strana. Prior Ivan pohiti u svoj grad Počitelj, gdje bijahu zatvoreni prvašnji ban mačvanski Stjepan od Koroga, Stjepan od Kaniže i Ladislav i Nikola od Alšana. Taj grad obsjede iznenada Ivan knez krčki sa knezovi krbavskimi Butkom, Nikolom i Tomom od plemena Gušića.

Prior Ivan, braneći se hrabro, izgubivši mnogo momaka, nemogaše odoljeti gladu i neprekidnoj borbi po danu i po noći. On preda napokon grad na vjeru. Pusti na slobodu sužnike i ode u Novigrad, da čuva zatvorenu tamo kraljicu[2].

Ali i taj grad obsjednuše Mletčani galijama sa mora. Ivan knez krčki i Budislav knez krbavski pohitiše im u pomoć sa kopna. Dugo je branio i taj grad prior Ivan riedkom odvažnošću i hrabrošću. Napokon iznemogoše mu sile. On učini ugovor sa mle-

[1] Krčelić. Hist Eccl. zagr. p. 147.

[2] Fejér. C. D. T. X vol. 1, p. 317 i 357.

Digitized by Google

tačkim zapovjednikom mornarice Ivanom Barbadikom dne 4. lipnja 1387. Uvjeti bijahu, da prior Ivan ima pustiti kraljicu Maru na slobodu, a njemu da bude prosto izaći iz grada sa oružjem i posadom[1].

Kraljica izbavljena iz sramotna zatvora otide najprije u Nin, zatim po moru, praćena od mletačkih galija, u Senj, kamo dodje u nedjelju 16 lipnja 1387. U Senju ostade do konca mjeseca kao gost Ivana kneza krčkog, modruškog i senjskog.

Tekar dne 1. srpnja krenu kraljica put Zagreba, gdje se 5. srpnja sastade sa svojim suprugom Sigmundom. U Zagrebu slavili su oba svoju sreću velikom svečanosti (magna solemnitate)[2].

Nesretni bojni uspjesi djelovahu zlo i na priorove bojne drugove kao i na bana Ivana Horvata u Slavoniji u Mačvi i na ostale urotnike u južnoj Ugarskoj. Tu se bijahu pridružili banu Ivanu Stjepan od Hedervára, valjda brat bivšega priora Ivana, zatim braća Korpadi, Ladislav Šuljok, Borislav od Paližne, sinovac priorov, Gjuro biskup bosansko-djakovački, Mirko Lacković i njeke bosanske i srbske čete.

S početka vojevaše sretno pod stiegom Ladislava napuljskoga. Ali kada Sigmundu dodjoše u pomoć nove čete sa gornje Hrvatske i primorja, tad nadvladaše hitro Sigmundovci. Ban Ivan Horvat jedva izmaknu iz obkoljene Požege. On se pridruži ustaškim četam, što su preko Save tražile utočište na bosanskom zemljištu.

Prior Ivan od Paližne vladao je medjutim kao ban hrvatski još uviek u Dalmaciji. Tu je držao čvrstom rukom u zaptu njeke pomorske gradove, koji nagibahu na stranu Mare i Sigmunda. Kad se do skora stavi na čelo hrvatskog pokreta umni kralj bosanski Stjepan Tvrdko I., tad ojača znatno Ivanova snaga u Dalmaciji.

Medju svimi gradovi dalmatinskimi ostade grad *Vrana* svomu pravomu prioru vazda vjeran i odan. Njegovi drugovi vitezi sv. Ivana branijahu ga postojano proti svim njegovim neprijateljem.

Kad kralj Sigmund u Hrvatskoj i Slavoniji nad urotnici pobjedu održa, imenova on za Dalmaciju banom Lacka Lackovića od Velikog Miholjca, a priorom vranskim i podbanom njegova brata Alberta Stjepanova Lackovića.

Prva skrb novoga bana bijaše, da za svoga brata Alberta predobije grad Vranu, znajući, da bez njega zabadava nosi naslov priora vranskog.

[1] Paulus de Paulo Memoriale. Ed. Lucii Francf. 1666 p. 424.
[2] Isti i Caresinus, Lucius Hist. p. 254.

Digitized by Google

Novi ban posla Tomu i Butka Gušića, sinove Budislava, da zajedno sa naslovnim priorom otmu grad Vranu. Mjeseca listopada 1387 obkoliše oni doista grad. Ali još polovicom mjeseca studenoga nebijaše Vrana u rukuh novoga priora. Do skora zatim morade ugarska vojska uzmaknuti pred vojskom bosanskom, koju je vodio sam stari ban Mačve Ivan Horvat i prior vranski Ivan od Paližne. Naslovni prior Alberto uteče u grad Nin. Odtuda je 17. studenoga pisao Spljatčanom, da radi velike množine Bošnjaka nemogaše ostati na bojnom polju, i da se radi toga morao povući natrag u Nin[1].

Prior Ivan od Paližne osvoji do tada veoma važnu tvrdju Ostrovicu. Još koncem prosinca iste godine spominju zapisnici grada Trogira Alberta Lackovića samo kao naslovna ili izabrana (electi) priora vranskog, dočim se u istih zapisnicih Ivan od Paližne još i sliedeće godine bilježi kao *pravi* prior vranski, ban Dalmacije i Hrvatske[2].

U godinu 1388 stavlja Pray i trećega priora vranskog Ivana Berislavića Grabarskoga. On veli o njem, da ga je našao u jednoj listini arkiva grofa Draškovića. Pray tvrdi dapače, da je taj prior bio sinovac Ivana Horvata bana mačvanskoga. Imao bi bio dakle pripadati protivnikom Sigmundovim. Nu nije ni malo vjerovatno, da bi ban Horvat uz kosu prijatelju svomu Ivanu od Paližne dao bio svomu sinovcu *onu* čast obnašati, kojom se Ivan od Paližne dičio u toli dugo vrieme. A Sigmundovoj strani težko da je pripadao ikoj sinovac bana Ivana. Dalo bi se dakle nagadjati, da je taj Prajev Ivan Berislavić onaj prior Ivan, sinovac Ivana od Paližne, koj tekar po smrti ovoga posta priorom vranskim. On je ujedno mogao nositi i ime Berislava, pod kojim se doista spominje jedan stričević priora Ivana, kako gore navedoh, te ga je Pray svakako pogriešno pričislio Berislavićem Grabarskim.

Početkom g. 1388 (19. siečnja) tuže se Splječani kralju Sigmundu na štete, što im počiniše kralj bosanski i prior vranski[3].

Da se još iste godine bavio u Dalmaciji naslovni prior Alberto, svjedoči nam pismo kralja Sigmunda, pisano u Ostrogonu 8. svibnja 1388 sliedećim velmožam: Dionizu novomu banu, Albertu Lackoviću prioru vranskom, Nikoli, Tomi, Butku i Pavlu Gušićem, knezovom krbavskim, Margariti kneginji cetinskoj, Nelipiću kastelanu

[1] Lucius Memorie di Traù p. 334.
[2] Tamo p. 335.
[3] Tamo p. 337.

Digitized by Google

skradinskomu i svim plemićem hrvatskim i gradovom pomorskim. U listu preporuča im kralj njeke gradjane trogirske, na čelu Kažotiće, koje protivnici kraljevi prognaše iz Trogira[1].

Dok je novi ban od Mačve Nikola knez Gorjanski sretno vojevao u Slavoniji proti ustašem i mnoge zasužnjene prvake poslao u Budim na grozan sud razjarenoga kralja i kraljice: do toga napredovahu Sigmundovci i u Hrvatskoj. Oni sazvaše sabor u Križevac. Tu odsudiše medju ostalim na smrt meštra Stjepana (Hedervára).

Ali u Dalmaciji uzdrža prior i ban Ivan od Paližne pobjedonosno svoju vlast. Izabrani Sigmundovi banovi mienjahu ondje podjedno svoje mjesto. Novi kraljevski poglavari pojavljivahu se jedan za drugim iznenada kao gljive, ali privrženosti naroda steći nemogahu.

Kolikom strogošću postupao je prior Ivan proti svojim protivnikom, svjedoči nam opetovana pritužba obćine spljetske, koja je vazda mienjala svoje političko uvjerenje. Ova obćina odpremi 19. siečnja i 10. lipnja 1388 svoju tužbu po malobraćaninu Nikoli. Ovomu naloži, da javi kralju i kraljici, kolika progonstva trpi grad već tri godine od mača kralja bosanskoga, a osamnaest godina od Ivana iz Paližne, križnika (Cruciferi). Ovi su prije, kaže obćina, svaki za sebe proganjali naš grad; ali počamši od 18. veljače stadoše nas sjedinjenimi silami proganjati, tlačiti, ubijati i uništivati, i to sve radi toga, što poštujemo *„svetu krunu ugarsku“*. „Bosnu i grad Klis“, vele nadalje, „napuniše oni našimi zarobljenici, mrtvaci, plienom i odkupnimi stvarmi, koje im dadosmo na izmjenu naših sužanja. Što god posjedujemo, oplienjeno je, razoreno ili požgano sve do zidina gradskih. Naši sužnji stavljaju se na grozne muke, trpe glad i žedju, sjeku im se uda, ubijaju se nemalo. Obkoljeni od neprijateljskih četa izčekujemo badava pomoći po moru. Naši susjedi i seljaci pridružili se protivnikom, i vojuju proti nam. Vojska kralja bosanskoga sjedinjena s priorovom, provalila je još 18. svibnja u naša polja i naše vinograde. Ona harači i pali podjedno tamo. U samom gradu imamo se dan i noć boriti i zidine naše braniti. Sa istoga mora sprema se neprijatelj na nas, jer kralj bosanski gradi u Kotoru galije i brodove“.

Na koliko bijahu Spljetčani razjareni proti prioru, dok su stojali pod gospodstvom svoga taljanskog načelnika Malatesta iz Jakina, svjedoči nam naputak, što ga dadoše 28. kolovoza 1388 svomu

[1] Tamo p. 338

Digitized by Google

izaslaniku Petru Zoriću. Ovoga poslaše knezu Nelipiću u Skradin; zatim Vidu Ugriniću knezu bribirskomu, i gradu Šibeniku sa nalogom: da sa svimi ovimi vjernimi *svetoj kruni ugarskoj* načini savez proti *okuženomu* (pestiferum) prioru vranskom. Jer od njega neimaju mira u nijednoj uri, ni po danu ni po noći. Valjalo bi ga obkoliti sa svih strana u njegovom gradu Klisu, *jer ako njega uhvate, pasti će svi gradovi i sva zemlja u ruke kraljeve*[1].

I doista bi učinjen obranbeni ugovor medju Skradinom, Spljetom, Šibenikom i višerečenimi knezovi. Ali krbavski knezovi, kao i grad Trogir sa ostalimi gradovi na kopnu, nehtjedoše pristati uz njih. Savez dakle nije imao nikakova povoljna uspjeha.

Najogorčeniji protivnici priorovi, Spljetčani, počeše tada misliti, kako da se predadu kralju bosanskomu. Oni načiniše mir sa priorom vranskim, pošto od Sigmunda nikakove pomoći ne dobiše.

Opasnost za Sigmundove prijatelje nastade još veća, kad na čelu bosanske vojske dodje u Knin slavni junak Hrvoja Hrvatić, sa svojim bratom Vojslavom, koje kralj Tvrdko posla u Dalmaciju, da predobe narod zanj.

Kao suri orao sjedio je tada Ivan od Paližne, prior vranski i ban hrvatski, u svom strmom gradu Klisu. Od tuda gledao je izpod sebe na kolebajuće se u vjeri i u mislih gradove primorske, kao na slabašne ptice trepteće pred njim.

Grad Trogir, da se uzdrži u njegovoj milosti, posla mu sto mjerova hrane. Ujedno je nastojao, da ga smiri sa gradom Spljetom. U Klisu primio je prior Ivan početkom mjeseca ožujka i bosanske poslanike vojevodu Vladka, i Stanoju Jelačića, zajedno i poruke od raznih gradova i knezova Dalmacije.

Mjeseca kolovoza 1388 dodje u Dalmaciju učeni biskup senjski Ivan od Pezara, kao namjestnik Sigmunda kralja. Ali kako dodje, tako prodje, bez da je štogod znamenita učinio.

Koncem rečene godine dodje u Zadar i Sigmundov ban Slavonije Ladislav od Lučenca. On ostade tamo od 23. prosinca do 8. veljače. Ali ni njegovomu djelovanju neima traga u suvremenih spisih.

Od protivne stranke bijaše početkom g. 1389 poslan po trećiput u Napulj Pavao Horvat, biskup zagrebački. Imao je nalog, da dovede na priestol Ladislava sina Karla dračkoga.

Kad se vraćao iz Pulje, razbio mu se brod u zaljevu kod Tarenta. Mletčanom, koji vrebahu na brod, dopala su rukû pisma

[1] Lucius Mem. di Trau p. 341.

Digitized by Google

kraljice Margarete i biskupa Pavla. Kao vječni neprijatelji svakog narodnog pokreta hrvatskog poslaše prepise rečenih pisama kralju Sigmundu u Ugarsku.

Dok je u Dalmaciji štitila ustaše krepka ruka Tvrdka kralja, do toga spadoše njihovi poslovi na gore u Slavoniji. Da pomogne svojim tamošnjim prijateljem, pohiti onamo prior Ivan početkom g. 1389.

Kralj Sigmund, zabavljen ratom sa srbskim knezom Lazarom, koji sa hrvatskimi ustaši bijaše u tajnom savezu, posla u Slavoniju naslovnog priora vranskog Alberta Lackovića, da brani zemlju proti staromu prioru i staromu banu Mačve[1]. Alberto ne našavši odziva u narodu, nije mogao uspješno djelovati. Ivan od Paližne opirao mu se umno i odvažno. Uz njega odlikovao se tada u svih borbah Tibaldo sin Deževa od Sinca (Zenche) u križevačkoj županiji. Njemu oduze kasnije kralj Sigmund sva imanja, koja darova svomu privrženiku meštru Ladislavu Kastelanoviću, plemiću iz Sv. Duha[2].

Pokle je kralj Sigmund svršio svoje razmirice sa Lazarom, krenu i on početkom g. 1389 sa vojskom put Slavonije. U Mačvu posla proti staromu banu Ivanu Horvatu novoga mačvanskog bana Nikolu Gorjanskog. Ovaj održa pobjedu nad Ivanom. On ga iztisnu iz Mačve. Po svoj prilici nemogaše se ni prior Ivan uzdržati u Hrvatskoj, jer ga odmah zatim, odkako se kralj Sigmund sa svojom vojskom povratio u Slavoniju i Hrvatsku, nalazim opet u Dalmaciji.

Tu su medjutim bosanski vojevode Vladko i Hrvoja Hrvatić pritiskivali primorske gradove, pozivajući ih na predaju. Trogir bijaše jur od prije priznao gospodstvo kralja bosanskoga. Spljet i Šibenik moljahu kroz poslanike, da im se rok predaje produlji, dok se vrate njihovi poslanici iz Ugarske[3].

Ivan od Paližne, vrativ se u Dalmaciju, utabori se sa svojima četama medju Zadrom, Vranom i Ostrovicom. Od tuda provali on 30. rujna 1389 sred noći do zidina zadarskih i popali njekoliko kuća. Uplašeni Zadrani poslaše svoga načelnika i ljetopisca Pavla Pavlovića dvakrat u Senj, da moli pomoć od Ivana, kneza krčkog i senjskog. Ovaj, prem da bijaše u ratu sa knezovi krbavskimi, posla napokon Zadranom u pomoć četu od 400 konjanika pod kapetanom Markom Spinelom. Ali još prije provali prior Ivan sa

[1] Fejér. Cod. D. X vol. 1, p. 517.
[2] Isti t. X vol. 1, p. 514. T. X vol. VIII, p. 291.
[3] Lucius Mem. di Trau 345 i 347.

Digitized by Google

bosanskom vojskom iz nova u zadarski kotar. Tu počini mnogo štete, uznemirivajući čete kraljevske, koje se spremahu na obsjedanje grada Vrane.

Ojačani pomoću Krčana i Bažana krenuše napokon 20. studenoga 1389 Zadrani sa 1200 pješaka i 400 konjanika prama Vrani, s namjerom, da se pridruže četam kraljevskim, i da osvoje grad Vranu, glavno sielo Ivana od Paližne. Ovaj pohiti odmah u pomoć svomu gradu i samostanu. Pobije se sa protivnici. U bitki pade od kraljevaca zapovjednik jedne čete Jure Špartić. Ivan posjeće svojom rukom jednoga Niemca od čete krčkoga kneza. Mnogo ljudi pade jedne i druge stranke. Najžešća bitka zametne se 24. studenoga. U njoj bude po nesreći iz jednoga vretena (veretono) sam prior Ivan ranjen u bedro. Do njega pade do 120 vitezova sv. Ivana i momaka, što mrtvih što ranjenih, kraj mnogo konja. Napokon povuku se obje vojske natrag. Bitka osta neriešena. Vranu zadrže na dalje Ivanovi vitezi. Kraljeva vojska vrati se sramotno (turpiter) 10. prosinca u Zadar[1]. Grad Klis, kojega bijaše zauzele kraljeve čete, predade se opet 15. prosinca bosanskomu kralju.

Sliedeće godine dne 20. ožujka provale opet Ivanovi vojnici iz Vrane do zadarskih zidina. Upale njeke zadarske vanske kućice, u kojih poginuše ljudi, djeca i marva. Nješto roblja odvedoše u Vranu.

Ovo bijaše samo predteča sliedećih pobjeda bosanskoga kralja. Sigmundove čete uzmicahu na svih stranah u Dalmaciji. Gradovom primorskim ne preosta drugo, nego pokoriti se kralju Tvrdku i njegovomu novo imenovanomu namjestniku (vikaru) banu Ivanu Horvatu.

Prvi bijahu kod predaje najosorniji do tada Spljetčani. Oni poslaše 29. ožujka i 28. travnja 1390. opetovano svoje poslanike u Trogir k banu Ivanu, moleći ga, da ih primi pod svoju zaštitu kao podanike kralja bosanskoga. Za Spljetom priznaše podaničtvo bosansko Trogir, Šibenik, Klis itd. Tvrdko potvrdi u Sutiskoj 8 lipnja 1390 Spljetčanom, Trogiranom i Šibenčanom sve povelje i sloboštine, koje im bijaše potvrdio kralj Ludovik I[2]. Do skora pridružili su se rečenim gradovom Hvarani i Braćani.

Tako je tečajem g. 1390 kralj Tvrdko I. pridružio Bosni svu skoro Dalmaciju, osim Zadra. Da dobije i taj grad u svoje ruke, zametne dogovore sa svojom tobožnjom prijateljicom republikom

[1] Paulus de Paulo Memoriale p. 425.
[2] Lucius mem. di Trau 350—352.

Digitized by Google

mletačkom. Ali kao vazda tako i tada iznevjeri se ona slavenskomu prijateljstvu. Ona priobći izdajnički kralju Sigmundu, kroz svoga poslanika i povjestnika Lovru de Monacisa, sve tajne namjere Tvrdkove, znajući dobro, da Mletci mogu Dalmaciju dobiti uvjek laglje od bud koje druge ruke nego li od slavenske.

Kralj Sigmund posla na obranu Zadra u Dalmaciju novoga bana Slavonije Detrika Bubeka sa vojskom. Početkom rujna 1390 prevali ovaj velebitske gore i utabori se izpod grada Knina. Ali junačtva nije nikakova počinio. Bosanski kralj ostao i nadalje vladaocem čitave Dalmacije, osim Zadra.

Iza posljednje bitke vranske ne nalazimo čitavu godinu dana ni na ratnom, ni na političkom poprištu priora Ivana od Paližne. Javne izprave onoga vremena ne spominju ga ni kao bana. Mjesto njega imenuju kao kraljeva namjestnika u Dalmaciji Ivana Horvata, bana Mačve. Ovaj je dakle jedini zastupao kralja Tvrdka.

Da se Ivan od Paližne u javnih izprava onoga vremena ne spominje, bijaše uzrokom njegova bolest. On je bolovao od ljute rane dobivene u bitki vranskoj. Od ove rane umre veliki taj muž 16. veljače g. 1391. u omiljeloj svojoj Vrani. Jedan mjesec i sedam dana kasnije sliedio ga u grob i slavni kralj bosanski i hrvatski Stjepan Tvrdko I.

Sa ovimi dvimi heroi pade u grob najveća nada i podpora rodoljubnih i slobodoumnih muževa na slavenskom jugu.

Iztaknuh gore, da je Ivan od Paližne bio prvi prior vitezova sv. Ivana roda hrvatskoga. Al i u rodoljubju i u obrani zemlje i njezinih prava pripada mu jedno od prvih mjesta. Neprijatelj gospodstvu ženskomu, nosio je iz prva visoko stieg *dinastije* svoga pokojnoga kralja Ludovika I., kojemu bijaše istinski odan. Karlo Drački imao je svakako od mužkaraca najveće pravo na nasljedstvo kuće anžuvinske u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kad njega izdajnički smaknuše, pristane Ivan sa svom muževnom snagom uz kralja bosanskoga Tvrdka I. Kao neprijatelj slabosti i neodlučnosti, nije htio da pristane uz Ladislava sina Karlova, koj bijaše tada još slabašno diete pod skrbničtvom svoje matere Margite. U savezu sa slobodoumnimi muževi vojevao je umno i hrabro za ideu narodnu. Na čelu Hrvata i Bošnjaka odbijao je oduševljeno podle pristaše slabih žena i još slabijega inostranca iz Luxenburga, koji je dvorio svim manam čovjeka razkalašena. Odvažnost i kriepost viteza pokazao je Ivan kod Vrane, Klisa, Ostrovice, Zadra, Novigrada, Počitelja kao i na poljanah kod Gorjana i Djakova. Ista njegova smrt bijaše posljedica muževne hrabrosti.

Digitized by Google

Medju banovi hrvatskimi ide ga častno mjesto. Medju priori vranskimi sjaje kao prva zviezda.

Po smrti ovoga najumnijega kolovodje ustaša poleti sav mukotrpni pokret nizbrdice. Sa kraljem Tvrdkom I. izgubiše oduševljeni osvetnici snažnu ruku. Sa Ivanom od Paližne nesta im umnoga vodje. Poraz sliedjaše za porazom. Uznešeni prvaci padoše u sužanjstvo. Zloćudni okrunjeni bjesnik ubijaše groznom smrću i mukami svoje plemenite žrtve. U Pećuhu, Križevcih i Budimu dade ih on sjeći i rubiti im glave, dade ih na konjskih repovih trgati, i polužive po ulicah vući. Zapovjedi razsiečena njihova uda razbacivati preko zidina gradskih na hranu pasa i divje zvieradi. Kukavni njemački čovječac bez srdca i značaja osveti se grozno, ali kukavno nad najhrabrijimi i najznačajnimi muževi svoga nezasluženа kraljevstva.

Ivan mladji od Paližne.

Ivan, stričević Ivana starijeg od Paližne, bijaše takodjer vitez reda hospitalaca. Po smrti svoga strica bijaše izabran bud po braći svoga reda, bud po kralju Tvrdku I. priorom vranskim. Njegov brat Nikola od Paližne bijaše u isto doba knez od Ostrovice.

Oba brata ponoviše 26. travnja 1392 sa občinom trogirskom ono prijateljstvo, koje bijaše ona sklopila sa pokojnim stricem „Ivanom priorom vranskim i banom Dalmacije i Hrvatske“, kako izprava kaže. Davši gradjanom slobodu da mogu u Vranu i Ostrovicu dolaziti i od onuda odlaziti po svojoj volji, izključiše ipak one, „koji se proti gradu još uvjek bune“. A to bijahu pristaše Sigmundovi[1].

Neima ni malo sumnje, da je porodica vlastele od Paližne po smrti priora Ivana I. ostala nepomično uz protivnike Sigmundove. Tim veća je zagonetka, zašto bijaše bosanski ban Vuk Vukčić, brat vojvode Hrvoje, početkom mjeseca veljače g. 1392 oba brata, „Ivana i Mikloša“ Paližnu, uhvatio, tražeći od njih Vranu i Ostrovicu[2]. Nemogu naći tomu u ničemu povoda, van u tom, da je ban bosanski po smrti priora Ivana I. od Paližne držao ove gradove za dobra krune bosanske, kao što je grad Ostrovica pod kraljem Ludovikom I. doista i bio posjed krunski, odkad ga Šubići predadoše kralju

[1] Lucius Mem. di Trau p. 352.

[2] Paulus de Paulo p. 426.

Digitized by Google

Medjutim bijahu, kako gore vidismo, oba brata jur mjeseca travnja na slobodi i u vlasti rečenih gradova.

O javnom djelovanju Ivana II. od Paližne, kao priora vranskog, malo je ostalo spomenika. Samo dvie listine Sigmunda od g. 1398 sačuvaše o njemu uspomenu.

God. 1395. kad je Ivanov brat Nikola (Mikola i Mikloš zvan) bio pao u robstvo tursko, preda Ivan II. kao prior vranski jednu škrinju sa dragocjenostmi i listinami priorata u sahranu Pavlinom od Garića. Medju timi listinami bijahu i obiteljska pisma njegova brata Nikole i njekog meštra Loranda, sina Lorandova iz Toplica kod sv. Gjorgje (Thopolcha Szent Gyurgy), sestrića Nikolina.

Rečeni Nikola od Paližne, vrativ se iz turskoga robstva, živio je na dvoru kralja Sigmunda kao plemče (aulae regiae juvenis). Na njegovu i Lorandovu molbu pisa kralj Sigmund iz sela Kutinje (Kathennia) 26 kolovoza, a po drugikrat iz Budima 8. prosinca 1398 prioru i fratrom garićkih Pavlina, da rečena pisma zajedno sa dragocienostmi predadu njegovim izaslanikom[1].

Početkom više spomenute godine 1395 morao je Ivan II. od Paližne iz nepoznatih uzroka odreći se časti priora vranskog. Vitezi sv. Ivana povjeriše mu priorat belski. Kao prior belski potvrdi Ivan 20. lipnja 1396. stanovnikom slobodnoga mjesta *Ivanca* stare sloboštine, koje im njeki neprijatelji (emuli) bijaše oteli. Stanovnici ovi, kao podložnici grada Bele, bijahu razdieljeni u staroselce i novoselce. Staroselcem, koji u zadruzi živiše, potvrdi prior Ivan sloboštinu, da godimice od svake rali zemlje samo tri dana za gospoštinu orati, žeti, žitak sakupljati, i taj u grad Belu dovesti imaju. Za vršenje žitka ima im ipak vlastelinstvo u gotovom platiti. U ime godišnjeg bira imali su „staroselci" platiti od selišta 20 dinara, i to oko Martinja. Desetinu vinsku i žitnu imali su davati u naravi. U ime ostalih desetina davali su na godinu tri obične darove (tria munera consueta). „Novoselci, koji posagradiše kuće u *Ivancu,* bijahu prosti pet godina od svake daće i od rečenih trijuh darova. Kad godine minuše imali su jednaka prava i dužnosti sa staroselci[2].

Ovom listinom svršeno je djelovanje Ivana mladjega od Paližne. Kasnije neima mu traga u poznatih meni suvremenih spisih.

[1] Arkiv zem. Acta monast. de Gorigh. Fasc. II. Nr. 55 i 56.

[2] N. R. A. Fasc 207. N. 26. Odnešena pisma iz zem. arkiva.

(Ostatak sliedi.)

Digitized by Google

O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. Travńa 1886.

DR. T. MARETIĆ.

εἰπ᾽ ὄνομ᾽ ὅττι σε κεῖθι κάλεον μήτηρ τε πατήρ τε,
οὐ μὲν γάρ τις πάμπαν ἀνώνυμός ἐστ᾽ ἀνθρώπων,
οὐ κακὸς οὐδὲ μὲν ἐσθλὸς, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται,
ἀλλ᾽ ἐπὶ πᾶσι τίθενται, ἐπεί κε τέκωσι, τοκῆες.

Odyssea VIII. 550.

Predgovor.

Gotovo bi čovjek rekao, da narodnih naših imena i prezimena ima tolika množina, da ih nije moguće sva ni doznati, a nekmoli ispitati. Tko bi ih sva hotio sa svake strane ispitati. trebalo bi mu najprije imati u rukama knigu, koje još naša literatura nema, a to je potpuni kritički uređeni onomastikon, koji bi bio od prevelike cijene koliko za filologa toliko i za istorika i etnografa. Veliku korist čim potpunijega i pouzdanijega onomastikona upravo za našu literaturu, osobito za naše starodrevnosti, uviđao je pokojni P. J. Šafařík, koji je pod konac svojega za nauku slovensku blagoslovenoga života počeo spremati građu za takovu knigu, ali kao i druge gdjekoje ńegove osnove legla je i ta s ńim u grob[1]. Ni u našoj dici, u našem tesaurusu t. j. u akademičkom rječniku, ne nalazimo zabilježena sva naša narodna prezimena, a i gdjekoje ime uzalud će čovjek tražiti u ńemu. Mogao bi dakle tko pomisliti, nijesam li ja možda priredio rečeni onomastikon i iz ńega

[1] Vidi o tom u St. Novakovića u predgovoru k ńegovim pomenicima, koje je izdao u 42. knizi glasnika srpskoga uč. društva.

Digitized by Google

gradio ovu radńu. Ja sam isprvice doista i mislio na taki posao, ali sam se brzo uvjerio, da bi mi za ń trebalo mnogo više prosta vremena nego li ga jest u mene, pak da se i ńekoliko godina uzmučim oko takoga djela, opet tko zna, ne bi li i onda bilo dosta nepotpuno. Za to sam stegnuo područje ovoj radńi svojoj na dosta uzak okrug, stavio sam na ime sebi zadatak, da napišem raspravu samo o narodnim našim imenima, a od prezimena samo ona da navodim, koja su postala od pravih imena kako je n. pr. *Blagojević* od *Blagoje* ili *Marković* od *Marko*. Ne mogu se pohvaliti, da je i u tom uskom krugu građa moje radńe potpuna. Nastojao sam doduše sabrati je čim više, ali znam za cijelo, da ima još dobrano imena i prezimena, koja bi trebala da stoje u ovoj radńi, a opet ih nema u ńoj. Ne ću i ne mogu tajiti, da se mnogo prezime, a možda i gdjekoje ime za to ne nalazi u ovoj raspravi na svome mjestu, što me je iznevjerilo moje znańe i domišļańe, te mi nije pošlo za rukom prepoznati u ńima stare znance samo više ili maňe „zakukuļene i zamumuļene", pa ih za to nijesam upotrebio. A i u ovoj građi koliko je ima znam dobro, da će se ovomu ili onomu čitaocu učiniti gdjekoje moje tumačeńe i nagađańe sad nesigurno, sad pogrješno. Premda to dobro znam, ipak izdajem na svijet ovu radńu, jer imam toliko vjere u sama sebe, da sam tvrdo uvjeren, da će čitalac naći u ovoj radńi dosta i sigurnih i dobrih stvari.

Gdje je trebalo pogledati, kako je što u ostalih Slovena, tu sam se pomagao poznatom radńom prof. Miklošića, koja je štampana 1860. godine u X. svesci „Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften" u Beču, a naslov joj je: Die Bildung der slavischen Personennamen. — Kojima sam se djelima još služio u svojim gramatičkim i drugim tumačeńima, to ću sve navesti gdje bude trebalo, a sada evo popisa onih knńiga, iz kojih je uzimana građa za ovu radńu.

Anonymus. Устанак у Босни од 1875 до 1878 године. Грађа за новију српску историју рата. Нови Сад 1884.

D. Avramović. Света гора са стране вере, художества и повестнице. У Београду 1848. (Znatno djelo poradi mnogobrojnih imena i prezimena prenumeranta).

Đ. Daničić. Рјечник из књижевних старина српских. I. II. III. У Београду 1863—64.

Imenik članova književnoga društva svetojeronimskoga. Godina 1885. — Zagreb 1885.

Izvještaj matice hrvatske za god. 1884. U Zagrebu 1885.

Digitized by Google

Календар са шематизмом књажества Србије за годину 1882. У Београду.

Vuk S. Karadžić. Правителствующіи совѣтъ сербскіи. У Бечу 1860. (Knjiga ima preko 2000 prenumeranta.)

Vuk S. Karadžić. Српски рјечник. У Бечу 1852. (Upotrebljena su i imena prenumeranta).

I. Kukuljević S. Monumenta historica Slavorum meridionalium. I. Acta Croatica. Zagr. 1863.

I. Kukuljević S. Marko Marulić i njegova doba. str. VII—X. (Štampano u I. knjizi starih pisaca hrvatskih, u Zagrebu 1869).

M. S. Milojević. Дечанске хрисовуље. У Београду (štampano u 12. knjizi II. odjeljenja glasnika srpskoga uč. društva).

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volum. VII. X. XIII. XIV. Zagrabiae 1877. 1879. 1882. 1883.

S. Novaković. Српски поменици. У Београду 1875. (štampano u 42. knjizi glasnika srpskoga uč. društva).

Pam Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—78 године. У Београду 1879.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1880—85.

Schematismus almae missionariae provinciae Bosnae ordinis fratrum minorum pro anno 1864. Budae 1864.

Schematismus cleri archidioecesis zagrabiensis pro anno 1880. Zagrabiae 1880.

Шематизам источно-православне митрополије српске у Аустроугарској год. 1878. Панчево 1878.

Zvonimir hrvatski ilustrovani koledar za godinu 1886. (str. 149 i dalje: šematizam).

Pri većini primjera ove radńe naći će čitalac zabilježeno, otkle je koji uzet. Pri sasvim poznatim primjerima nije mi se činilo nužno bilježiti izvor, otkle su. Veoma ih je malo, kojih nema ni u kojoj od navedenih knjiga, a u mojoj se raspravi ipak nalaze, jer znam za cijelo, da se nalaze u narodu i jer sam poznajem ljude, koji se tako zovu. Imena, koja su uzeta iz Vukova rječnika, imaju na sebi akcente i to onakove, kako ih Vuk bilježi; i po tome se zna, da su iz Vukova rječnika. Iza ovoga predgovora prijeđimo na posao.

Digitized by Google

Što su imena, što li prezimena.

Premda se čini, da se odgovor na to pitańe razumije sam od sebe, opet nam je potrebno zabaviti se oko toga pitańa, jer bismo inače lako došli u pogibelj, da gdjekoje pojave u narodnoj našoj onomastici krivo shvatimo. Budući da je ovoj raspravi dužnost pretraživati imena i prezimena u Hrvata i Srba, za to ćemo mi na ono pitańe, što smo ga postavili, gledati tako da odgovorimo, kako će naš odgovor biti u suglasju sa shvaćańem našega naroda i s ńegovom jezičnom sviješću ili osjećańem. Najkraći odgovor na postavljeno pitańe bio bi ovaj: Ime je u Hrvata i Srba ono, kako koga zovu po ńemu samomu, a prezime, kako koga zovu po ocu. Riječi n. pr. *Blàgoje, Mârko* jesu imena, a prezimena su *Blagojević, Marković* t. j. *Blagojev sin, Markov sin.* Iz našega se odgovora vidi, da su naša prezimena pravo uzevši sva nomina patronymica, a ako je tako, onda bi valjalo, da se samo oni ljudi zovu *Blagojević, Marković,* kojima se otac zvao ili zove: *Blàgoje, Mârko.* Tko se pravo prezimenom zove *Blagojević,* a ńegovo je individualno ime *Jovan,* ńegov sin trebalo bi da se zove prezimenom ne više *Blagojević,* nego *Jovanović* t. j. Jovanov sin; isto tako ako je u kakoga *Miloša Markovića* sin, trebalo bi, da se taj zove prezimenom *Milošević,* a ne *Marković* itd. U kratko govoreći trebalo bi, da je u Hrvata i Srba prema onomu našemu odgovoru onako, kako je bilo u starih Grka: Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου ili Θουκυδίδης ὁ Ὀλόρου itd. Pa tako je bez sumńe i bilo u narodu našem u najstarije vrijeme, kako nam dokazuje običaj, koji se u Srbiji sačuvao sve do početka ovoga vijeka. Istom kada se iza narodnoga oslobođeńa i u Srbiji put otvorio evropskim običajima i institucijama, prestala su se prezimena mijeńati od koljena na koljeno, te tko se danas u Srbiji prezimenom zove *Blagojević* ili *Marković,* tako se isto zove i ńegov sin i unuk i praunuk itd. bez ikakoga obzira na individualno ime očevo. I austrijski su Srbi do ovoga vijeka mijeńali prezimena od koljena na koljeno kao i ńihova braća u Srbiji (Vidi o tom u Vukovu rječniku s. v. „prezime"). U ostalim zemljama naroda našega: u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori, Hercegovini vlâdâ od pamtivijeka evropski običaj, da se prezimena ne mijeńaju od sina na sina; ali to nema drugoga značeńa, nego da je u rečenim zemljama mnogo prije nestalo pravoga narodnoga običaja nego u Srbiji, koja je staromu običaju duže ostala vjerna.

Digitized by Google

Sve je ovo bilo potrebno reći, da se razumije naš odgovor na pitańe, što su prezimena, i naše identificirańe prezimena s patronimicima, koje ćemo dvoje u ovoj radńi jednako identificirati ne obazirući se na okolnost, što d a n a s nijesu više naša narodna prezimena isto što i nomina patronymica.

Gdjekojega čovjeka zovu samo najbliži ńegovi pravim ńegovim imenom, drugi ga zovu ili po onome, što vide, da mu je zanat ili stališ, ili po onome, otkle se doselio. Tako će jednoga prozvati *Kovač,* drugoga *Pop;* tako će im govoriti i u oči i iza ńih: pomozi bog *kovaču!* evo *pope,* dao sam *kovaču,* vidio sam *popa* itd. Koga čitav ńegov život ne zovu seļani drukčije nego: *Kovač* ili *Pop,* naravno je, da će ńihove sinove zvati jednoga *Kovačević,* drugoga *Popović.* U istom ili u drugom selu zvaće seļani jednoga čovjeka *Arnautin,* jer je došao iz Arnautske, drugoga *Crnogorac,* jer je iz Crne gore; sin prvoga imaće po tomu prezime *Arnautinović,* sin drugoga *Crnogorčević.*

Ako je roditeļima sin vrlo lijep, ili oni žele, da takav bude, prozvaće ga od milošte *Pàun,* drugoga će opet prozvati *Orao* (Novak.-pom.), jer je junak, ili oni žele, da bude junak od oka. Kaò roditeļi prozvaće tako i drugi ļudi rečene momčiće; a kad oni odrastu i dobiju sinova, ti će sinovi biti u selu poznati kao *Paunovići, Orlovići.* Kako smo prije vidjeli, da se danas po čitavom narodu prezimena ne mijeńaju, te se *Blagojević* ili *Marković* može zvati svaki čovjek, komu i nema otac ime *Blägoje, Mârko,* tako se isto može zvati tkogod *Paunović,* ako i nije lijep ni on ni otac mu, *Orlović,* tko i nije hrabar niti mu je otac.

Nijesu ļudi samo onda domišļati, kada treba komu izmisliti ime od milošte, oni umiju više ili mańe karakteristično okrstiti i onoga, koji poradi kake pogrješke na tijelu ili na duši zaslužuje, da ga svatko već po imenu poznaje, ako ga i ne vidi. Kakome ļudeskari govoriće seļani *Pódrug* t. j. velik kolik podrugi čovjek, a sin će mu se onda zvati *Podrugović;* drugome će opet govoriti *Glavan,* a sinu mu *Glavanović.* Ima li među seļanima kaki naletica ili dosadnik, prozvaće ga *Obad,* a sina mu *Obadović.* Tko se smiješno gizda i misli, da je bog zna koji, a ono je prazna glava ili otrcani siromah, govoriće mu seļani *Kokot,* jer se kòkôtî po selu, a sina će mu zvati *Kokotović.*

Sada da složimo u prijegled narodna naša imena i prezimena. Evo toga prijegleda:

I. Prava ili krsna imena: *Blägoje, Mârko;* — prezimena *Blagojević, Marković.*

Digitized by Google

II. Imena po zanatu ili zavičaju: *Kovač, Arnautin,* prezimena: *Kovačević, Arnautinović.*

III. Imena od milošte: *Paun, Orao,* prezimena: *Paunović, Orlović.*

IV. Imena podrugljiva i smiješna (nadimci): *Glavan, Kokot,* prezimena: *Glavanović, Kokotović.*

Moglo bi se reći, da su samo tri kategorije, a ne četiri, kako ih ja uzimam, jer da se prva i treća (I. i III.) kategorija mogu i imaju sjediniti. Kasnije ćemo reći svoje, kako mislimo, važne razloge, za što treba oštro dijeliti imena prve kategorije od treće. A sada još da se vratimo na govor o prezimenima, jer što smo o ńima do sad govorili, to se sve tiče nutarńosti ńihove, a valja govoriti i o ńihovoj spoljašńosti t. j. o nastavcima, s kakimi se u jeziku pokazuju.

Iz onoga, što je već kazano o narodnim našim prezimenima, slijedi, da bi se sva prava prezimena morala svršivat na *-ović (-ević),* kako su n. pr. *Marković, Blagojević,* jer kako su po svome postańu sva naša prezimena nomina patronymica, treba da se u prezimenu kojim osobitim sufiksom pokaže posesivnost t. j. da je X. sin Y-ov. A taj je sufiks u jeziku hrvatskom kod subst.-masc. *-ov (-ev): Jovanov* — τοῦ Ἰωάννου, *kovačev* — τοῦ χαλκέως. Za to bi riječi *Jovanov, Kovačev* same po sebi mogle biti prezimena, kako nalazimo u Rusa i u Bugara, da se prezimena svršuju na *-ov (-ev).* Ali naš se narod nije tim samim zadovoljio, on je još sufiksu *-ov (-ev)* dodao *-ić.* Koje je značeńe toga *-ić?* Isto ono, koje i u drugim riječima, koje nijesu nikaka prezimena, n. pr. *junàčić* = mali ili mladi junak, *labùdić* = mali ili mladi labud, *brčić* = mali brk itd. Iz toga se vidi, da su naša prezimena kao *Jovanović, Kovačević* za pravo nomina hypocoristica t. j. *Jovanović* je = mladi ili mali Jovanov (scil. sin), a *Kovačević* je = mladi ili mali kovačev (scil. sin).

Istina je, da se velika većina naših prezimena svršuje na *-ović (-ević),* ali ima dosta i takovih, gdje je na kraju samo *-ić* bez *-ov* ili *-ev* n. pr. *Jovanić, Kovačić.* Valja nam razložiti, kako su značeńe prezimena dobile take riječi, premda nemaju u sebi elementa, kojim se naznačuje posesivnost. Riječi *Jovanić, Kovačić* po svome postańu i jamačno po najstarijoj svojoj porabi nijesu značile drugo nego: mali ili mladi *Jovan,* — mali ili mladi *kovač,* bile su dakle nomina hypocoristica imenima *Jòvan, Kovač,* dakle nijesu bile niti

Digitized by Google

su mogle biti prava prezimena iliti nomina patronymica. Najprije hajde da pokažemo, da su riječi kao *Jovanić, Kovačić* po svome postanu imena, a za tim ćemo razložiti, kako su te riječi dobile značeńe prezimena, što ga danas imaju.

Što se tiče prve točke, koju treba razložiti, vaļa znati: a) još i danas ima dosta riječi na sámo *-ić* (bez *-ov* ili *-ev* pred sobom), koje narod upotrebļava kao prava pravcata imena; — b) da je toga bilo još više u starije vrijeme, dokazuje nam priličan broj narodnih naših prezimena, koja se svršuju na *-ićević* t. j. *-ić* + *-ević*, imenu dakle na *-ić* dodano je *-ević* i nastalo je prezime kao i od svakog drugog imena, kojemu se doda *-ović* ili *-ević;* — c) u Kajkavaca ima ńekoliko prezimena, koja se svršuju na *-ičck* = štok. *-ićak*, dakle je imenu na *-ič* (štok. *-ić)* dodano još *-ek* (štok. *-ak)*, kako se može dodati i svakomu drugomu individualnomu imenu. — Odmah ovdje treba reći, da ja momentima pod *b)* i *c)* pripisujem tim veću važnost, što do sad nijesam opazio, da bi prava prezimena na *-ović (-ević)* primala još na kraju kaki završetak[1].

a) Sada evo čitula riječi na *-ić*, koja se još danas upotrebļavaju kao prava imena ili su se ńekada tako upotrebļavala: *Balić, Batrić, Barić* (acta croat. 137), *Bògić, Božić, Brätić, Dobrić, Dràgić, Đukànčić, Đurić, Ivànčić, Jànkîć, Jovànčić, Maksìmčić, Màrkîć, Mìlić, Mìtrîć, Novàčić, Pàvić, Pàvlîć, Perić, Pètrîć, Predunić* (deč.-hris. 24), *Prìbić, Radić, Ranić* (rat 393), *Sàvić, Stòjić, Todòrčić, Tomašić* (acta croat. 111), *Vladić, Vučić, Vujić, Vùkić, Vulić, Živànčić, Živojić* (rat 234). Među navedenim imenima nalazi se ńekoliko, gdje je *i* u *-ić* dugo; takih ima i apelativa: *bàgļîć, brzîć, gòlîć, kòńîć, mlàdîć, mùškîć, slàvîć* itd.

b) Evo prezimena, koja se svršuju na *-ićević* i koja su mogla postati samo od imena na *-ić: Antićević, Balićević, Barićević, Batrićević, Bogićević, Bolićević, Božićević, Dobrićević, Dragićević, Franićević, Grgićević, Grguričević* (acta croat. 191), *Ivićević, Janićević, Jerićević, Juričević, Kalićević, Kristićević, Lukićević, Matićević,*

[1] Jedini bi izuzetak, što sam ga ja do sad opazio, bilo istarsko prezime *Mohorovičić* = *Mohorović* + *ić*. To se prezime piše doduše *Mohorovičić* (izvještaj 43), i onda bi bilo izvedeno od imena **Mohorovica;* ali opet mislim, da bi moglo pravo biti i *Mohorovićić*, akoprem ne umijem protumačiti završetka *-ovićić*. Da nije prezime *Mohorovićić* nastalo istom u novije vrijeme?

Digitized by Google

Marićević, Milićević, Paskvalićević[1], *Paskićević,*[1] *Pavlićević, Petrićević, Radićević, Rakićević, Stojićević, Tomićević, Vučićević, Vukićević, Vulićević*[2].

c) Sada ćemo navesti kajkavska prezimena, koja su tako načińena, da je imenu na *-ić* dodano još *-ak* (t. j. kajkavski *-iček),* koje se ne dodaje prezimenima na *-ović, -ević,* a ne dodaje se za to, jer prezime ne treba da bude ipokoristik, a pri imenima je veoma obična pojava, da se od jednoga ipokoristika tvori drugi s novim nastavkom: *Božiček, Iviček, Mihiček, Pavliček;* isto je tako i u ovima: *Basariček, Kovačiček, Solariček.* U štokavskom bi govoru bilo: *Božićak, Ivićak, Mihićak* itd.

Da je doista samo u *-ov,* a ne u *-ić* elemenat, koji prezime čini prezimenom, to mislim da dokazuju gdjekoja od onih prezimena, koja se svršuju na *-ovac (-evac),* gdje je posesivnom *-ov (-ev)* dodano *-ac* isto onako kao u drugim prezimenima *-ić,* a to *-ac* kao i *-ić* daje kadšto riječi, kojoj stoji na kraju, značeńe ipokorističnosti: *krŭšac, izvorac, brătac;* i imena ima takih: *Vŭkac, Grŭbac, Đŭrac, Vilpac* itd. A sada evo prezimena na *-ovac (-evac): Blaževac, Davidovac, Ilakovac, Jakševac, Jovanovac, Markovac, Matijevac, Pekovac, Rajkovac, Vićovac, Vučinovac, Vukovac*[3]. Budući da je u prezimenima *-ac* svakako neobičnije od *-ić,* za to se kašto osnovi prezimena na *-ac* doda još *-ić,* da se izjednači s ostalim prezimenima, n. pr. *Markovčić* (od: *Markovac,* izvještaj 71), *Matovčić* (od: *Matovac,* imenik 77).

Mnogobrojna mjesna imena na *-ovci (-evci)* suponiraju prezimena na *-ovac: Alilovci, Mikanovci, Rokovci, Vinkovci, Kukujevci* itd. Zadruga prozvana po kakome *Alilu — Alilovci* naseli se u kojemu mjestu i ono se onda prozove *Alilovci* itd.

Istina je, da se danas sva pomenuta pod a) imena upotrebljavaju i kao prezimena n. pr. *Balić, Dobrić, Đurić, Živančić* itd. Evo

[1] Ta dva prezimena dolaze u monum. XIV. 144 („Pasqualichievich") i 143. („Paschichievich"), a isto je čeljade; tako ne znam, koje je pravo, za to mećem oboje ovamo.

[2] Danas se mjesto *-ićević* rado piše *-ičević;* n. pr. *Petričević* ili *Petrićević.* Mi ćemo na drugom mjestu ove rasprave (gdje budemo razabirali imena po nastavcima) reći o tom zamjeńivańu što treba.

[3] U Vukovu rječniku nalazimo *Rădovac* kao i m e, isto tako u Daničićevu rječniku *Dragovac* (i m e) i u Novakovićevim pomenicima *Milovac* (i m e). To treba ovako tumačiti: od imênâ *Radovan, Dragovan, Milovan* postalo je skraćivańem *Radov, Dragov, Milov,* i tim se tako postalim imenima dodalo deminutivno *-ac.*

Digitized by Google

kako je to nastalo. Sjetimo se, što smo naprijed govorili o današńim prezimenima. Danas se ovaj ili onaj čovjek zove *Blagojević* za to, jer mu se i otac zvao tim prezimenom i djed i pradjed i čukundjed, a isto će prezime imati i njegov sin i unuk i praunuk. Videći to narod lako se dao zavesti, te je prozvao ovoga ili onoga čovjeka onakim prezimenom, kakovim se imenom zvao ńegov otac, bez patronimičkoga *-ović, -evć.* Tako se dogodilo, da se danas mnoga prava pravcata imena upotrebļavaju za prezimena, premda u ńima ništa nema, čim bi se označivalo prezime. Svi znamo i osjećamo, da je riječ *Živko* pravo ime, ali gdjekojim je ļudima ta riječ prezime: Stjepan *Živko* (imenik 91), jer se u starini ńetko zvao *Živko,* pak je to ostalo ńegovim potomcima nepromijeńeno. Da se danas sva prezimena mijeńaju od sina na sina, ne mislim, da bi moguća bila taka prezimena kao što je rečeno *Živko,* jer bi narod imao oštrije osjećańe, kakova treba da budu prezimena. Ja to po tome sudim, što primjera, da ista riječ bez ikake promjene služi i za ime i za prezime, nalazim mnogo maňe u Srba nego u Hrvata, a već je kazano, da su Srbi mnogo duļe nego Hrvati mijeńali prezimena od koļena na koļeno.

Sada ćemo navesti ńekoliko pravih imena, koja se upotrebļavaju kao prezimena. Evo ih: *Antolak* (kajkavski *-lek), Antolaš, Antoš, Balan, Balas, Balota, Bareš, Bedeč, Bedenko, Bjelan* (kajk. *Bel-), Bjelas* (kajk. *Bel-), Bjelča, Bjelica* (Vuk, sovjet 167), *Blažac* (kajk. *-ec), Blažek, Bolf, Bolfan, Boļeta, Boneta, Boras, Boreta, Boroša, Borota, Brneta, Broz, Bujan, Bujas, Cvjetaš* (po zapadnom govoru: *Cvit-), Cvjetko* (acta croat.), *Cvjetkuš* (stari pisci I. str. VIII), *Ćeko, Ćure, Danko, Dobrača, Dobrila, Dominko, Domjan, Došen, Đuran, Đuranac* (kajk. *-ec), Đurašin, Đuriš, Gašparac, Grgac, Hodak, Hodaļ, Ilak, Ilijaš, Ivak, Ivanac, Ivanuš, Jareš, Krasońa, Ļubas, Ļuta* (Vuk, sovjet 156), *Marač, Marek, Markač, Markeš, Markiš, Markuš, Martinko, Matas, Matkun, Matok, Matoš, Milàdin, Milas, Mîloš* (imenik 39), *Mîrčeta* (izvještaj 112), *Miškulin* (imenik 36), *Nèdjêļko* (imenik 33), *Nòvâk, Ńegojica* (rat 224), *Ńègovân* (imenik 61), *Pavčac* (kajk. *-ec), Pavlac* (kajk. *-ec), Pavliš, Pavunac, Pecoje* (imenik 39), *Perat, Perok, Petrak, Petras, Petriš, Petruš, Pribak, Prŏdân, Radaš, Radinac, Radoj* (acta croat.), *Ràdoš, Rašeta, Rätko* (imenik 35), *Stahan, Šimat, Tomac, Vitas, Vlädân, Vučan* (Avramović 276), *Vučin, Vukàdin, Vùksan, Vûkša, Zagoda* itd. itd.

Osobito nadimci ostaju rado nepromijeńeni od koļena na koļeno: *Barabaš, Bjelobrk, Buha* (ustanak u Bosni), *Čutura, Mlatišuma, Rukavina, Smičiklas, Sova, Šipak, Zec, Zlovečera* itd.

Digitized by Google

Svi su nam ti primjeri svjedočanstvo, da je danas dosta već tupo narodno osjećańe u razlikovańu iménâ od prèzimênâ, a natuknuli smo i razlog tomu. Ne može nam se dakle davati na čudo, što se danas osjećaju kao prava prezimena i onake riječi, koje u početku nijesu bile niti su mogle drugo što biti do prava pravcata imena, n. pr. *Antić, Jović, Simić, Jovanić, Petričić, Miletić* itd Dapače te su riječi mogle još prije dobiti značeńe prezimena, jer se narod dao zavesti onim *-ić*, koje stoji na kraju u tih riječi kao i u pravih prezimena n. pr. *Jovanović*. Tako se moglo dogoditi, da su ļudi hoteći koje tuđe prezime kroatizirati dodali mu samo *-ić* kao karakteristiku tobože pravih hrvatskih prezimena: *Kolmanić* (imenik 30), *Rihtarić* (schem. zagr.), *Vahtarić* od ńemačkih prezimena: *Kohlmann, Richter, Wachter* itd.

Čudno bi se moglo komu činiti, kako je to, da narod tvori i od ženskih imena nova na *-ić*, n. pr. *Anić, Katić, Mandić, Zoričić* od *Ana, Kata, Manda, Zorica*. Taj ćemo pojav lako razumjeti, ako pomislimo ovo: Naš narod uopće nastoji, da prema muškim imenima stvori koliko je moguće slična ženska. N. pr. *Milan* pored *Mìlana, Rädul* pored *Rädula, Stánko* pored *Stânka, Vùkan* pored *Vùkana* itd. Osobito se lijepo vidi ta težńa kod kršćanskih imena, gdje je naš narod prema muškomu imenu načinio žensko ili obratno ne pitajući, ima li ili nema crkva toga sveca ili sveticu. N. pr. *Kuzman* i *Kuzmana, Lazar* i *Lazara, Manojlo* i *Manojla, Jaćim* i *Jaćima, Jakov* i *Jakova, Vasilije* i *Vasilija* itd. (*Kuzmana* se nalazi: stari pisci I, str. IX., *Vasilija* u kalend. str. 68; a *Lazara, Manojla, Jaćima* i *Jakova* u Novak. pom.). Obratni primjeri, gdje je načińeno muško ime prema ženskomu, jesu: *Korun* (rat 376) prema *Koruna* (za pravo: corona u Novak.-pom.), *Margit* ili *Margarit* (u Novak.-pom.) prema *Margita* ili *Margarita*. Sada nam je dakle jasno, da narodu nije zadavalo nikake teškoće načiniti imena *Anić, Katić* itd. prema *Jović, Petrić* itd. Sámo se po sebi razumije, da su i *Anić, Katić* iznajprije bila prava imena, istom kasnije su postala prezimena kao i *Jović, Petrić* itd. Ime n. pr. *Anić* davalo se muškomu čeļadetu kao n. pr. *Kuzmana* ženskomu.

Nije potrebno daļe raspredati ovoga predmeta, za to zakļučujemo i velimo: po svome postańu i najstarijem narodnom osjecańu samo su ono prava prezimena, koja se svršuju na *-ović (-ević)*; sve su drugo imena, koja su

Digitized by Google

istom sekundarnim putem mogla dobiti značeńe prèzimênâ.[1]

* * *

Otrsivši tako posao oko pitańa, što su imena, što li prezimena, vaļa nam se vratiti na diobu iména, kako smo je već načinili. Budući da će najveći dio radńe obuhvatati imena, koja smo metnuli u I kategoriju, a o III ćemo kategoriji morati govoriti u savezu s prvom; za to ćemo sada reći u kratko što treba o kategorijama II i IV, jer je već na početku kazano, da je krug ovoj radńi stegnut, a stegnut je baš na kategorije I i III.

Govorimo najprije o II kategoriji. Nu ćemo razdijeliti na dvoje: a) imena i prezimena po zanatu ili stališu, b) imena i prezimena po mjestima otkle je tko.

Evo ńekoliko primjera, koji idu pod a): *Brodarović, Kadić* (mjesto *Kadijć*, a to opet mjesto *Kadijić), Kamenar, Kamenarić, Klobučar, Klobučarić, Kovač, Kovačić, Kovačević, Mesarović, Popović, Putničić, Putnik, Putniković, Ratajac, Ratajić, Sabovļević, Soldatović, Sučević* (ustanak u Bosni, — mjesto *Sudčević), Sučić* (mjesto *Sudčić*, koje se također nalazi n. pr. acta croat. 166; u istoj se knńizi nalazi i *Sučić* str. 161), *Tkalac, Tkalčić, Tkalčević, Vodeničarević, Zlatarević* (ili *Zlatarović*, ovo drugo danas, a ono prvo u Daničićevu rječn. iz knńiž. star.) itd.

Najzgodnije mi se čini metnuti ovamo i imena, kojima se naznačuje, da je tko kmet ili kmetov sin: *Hlap, Hlapac, Hlapčić, *Hlapen,*[2] *Hlapenović, Hlapota, Hlapović* (staroslov. хлапъ servus, ruski холóпъ, češki chlap, poļski chłop itd.). Sva se ta imena na-

[1] Sámo se po sebi razumije, da se svako ime i svako prezime za jedno čeļade može govoriti sämo u singularu. Tomu se protive primjeri: *Jablanci* (vidi u ogledu akademičkoga rječnika 1878, str. IX), *Matunci* (schem.-zagr.), mjesto *Jablanac, Matunac.* Čudnovati se oblik tih imena, koja se upotrebļavaju kao prezimena, tumači ovako: čitavoj zadruzi ili kući govori se: to su *Jablanci*, ono su *Matunci.* Državna je vlast tako i biļežila rečene zadruge, pak se po malo zaboravilo, da su oblici *Jablanci, Matunci* plurali, te se i svakomu pojedinomu članu rečenih zadruga počelo govoriti *Jablanci, Matunci;* a u starije se vrijeme jamačno govorilo *Jablanac, Matunac.*

[2] Pred kojim imenom stoji zvjezdica, to je znameńe, da toga imena ne mogu potvrditi, nego samo zakļučujem, da je bilo, i to poradi dotičnih prezimena; budući da se nalazi prezime *Hlapenović*, za cijelo je bilo i ime *Hlapen* itd.

Digitized by Google

laze u Daničićevu rječniku iz knjiž. star., samo se *Hlapac* nalazi i u Novakovićevim pomenicima. U Daničićevu rječniku nalazim i ime *Rob*, a u dečanskim hrisovuljama str. 49. *Roban*, a na str. 11. *Služica* (muško ime), u acta croat. *Slugońić*. Sa svim tim imenima stoji možda u svezi i ime *Kupļen* (emptus), koje bi moglo biti sinonim s imenom *Hlap*.

Toliko o imenima i prezimenima po zanatu ili stališu, a sada da se časak zadržimo kod imena što smo ih metnuli pod b) Evo ih ńekoliko: *Ađanin Ađanski* (cf. àda = ostrvo), *Arapović, Arnautinović, Arnautović, Bakarčić* (od *Bakarac*, a to od *Bakar*), *Biogradac, Bjelostjenac* (kajk. *Belostenec*, poznati leksikograf hrvatski), *Blaznavac* (cf. Blaznava — selo u Srbiji), *Bosanka* (fem., u Novak.-pom.), *Bošńak, Bošńaković*,[1] *Bugarin* (ime, dač.-hris. 48), *Crnogorčević, Crnopotočanin, Drinčić, Driňanka* (fem., Novak.-pom.), *Frugiňa* (Novak.-pom., cf. staroslov. фрѫгъ Francus, od toga će imena ovo, koje sada dolazi, biti ipocoristik), *Fruja* (Novak.-pom.), *Grkiňa* (Novak.-pom.), *Grković, Hera* (masc. Rat. 96, gdje piše: Era), *Herac* (kao prezime: Rat 185), *Hèrâk* (ime i prezime), *Heraka* (fem., Novak.-pom.), *Heraković, Herić* (kao prezime: Rat 89, gdje piše: Erić), *Herko* (Novak.-pom.), *Hero* (kao prez.: imenik 93). Sva ta imena od *Hera* do *Hero* dolaze od imena *Hèrcegovac*, mjesto kojega se ipokoristički veli i *Héro*. — *Hrvat* (ili *Horvat*), *Hrvatin* (ime, u Daničićevu rječn. iz knjiž. star.), *Hrvatinić, Hrvatinović, Hrvoj, Hrvoje, Hrvojić*. Ova tri zadńa imena mislim, da su samo ipokoristici od: *Hrvat*. — *Jarmen, Jàrmênka* (u Novak.-pom. nalazi se i *Armenka* i *Rmenka*), *Jelinić* (cf. grčki Ἕλλην), *Jelinka, Jelinović, Jezerka, Kuman* (ime u Daničićevu rječn., cf. prezime *Komanović*: Rat 264. 330), *Kumanic* (u Daničićevu rječn. i u dač.-hrisovuljama 18, nastavak isti, koji i u riječima: vjètrîc, dàždîc, końîc, ògńîc itd.), *Kumanin* (ime, dač.-hris. 47), *Lapčević* (mjesto *Labčević*, kako se i piše: Rat 360; cf. ime rijeke u Srbiji: Lâb gen. Lăba), *Latinka* (Novak.-pom., i danas: kalendar 59), *Ńemičić* (po istočnom govoru *Nemičić*), *Pećanin, Persa* (Novak.-pom.), *Persida* (Novak.-pom.), *Posavac, Pirońanac, Resavac, Saraćin*

[1] Nalazi se i *Bösna* kao žensko ime, za koju Vuk piše, da je u Crnoj Gori ženski nadimak; ali kako u toj riječi nema ništa smiješna ni podrugļiva, bez sumńe je najprije bila pravo ime. U akad. rječn. protumačeno je ime *Bosna* vaļano, po tom tumačeńu ne stoji u svezi s imenom zemļe, koja se isto tako zove, nego s imenom cvijeta, otkle je i ime *Bosiļka*.

Digitized by Google

(ime postalo od: Saracenus, u Daničićevu rječn.), *Sarić* (prezime danas, mislim, da je ipokoristički od *Saraćin), Sasin* (od: Saxo deč. hris. 54), *Sasinić* (stari pisci hrv. I. VIII.), *Sebišanin* (kao prezime u Daničićevu rječn., — cf. u istom rječn. ime *Sebiš* t. j. grad Mühlenbach u Erdelu), *Sebišanović* (prezime danas), *Sibin* (muško ime dosta obično u Srba: Vuk, sovjet 170, Rat 109. 405. 413., cf. ime erdelskoga grada: lat. Cibinum, mađarski Szeben), *Sibinčić* (kao prezime: kalendar 129), *Sibinović, Slankamenac, Sracin* (cf. Šaraćin, u Daničićevu rječniku), *Sracinović, Srb* (Novak.-pom.), *Srba* (ibid.), *Srbiňa* (ibid.), *Srbljin* (prezime katoliku danas: Srbljin Jakov, imenik 35), *Srijemka* (Novak.-pom.), *Tatarin* (kao prezime: deč.-hris. 24), *Trebińac, Turčić, Turić, Turina* (kao prezime: imenik 41. 75), *Turkalj* (imenik 72), *Turko* (kao prezime: acta croat. 185), *Turković, Túro* (muški nadimak u Crnoj Gori, isprva bez sumńe pravo ime), *Turović, Tuškan* (mjesto: *Tuškanin,* čovjek iz Toscane), *Tuškanić* (acta croat. 335), *Ugra* (Novak.-pom.), *Ugravić* (kao prezime danas), **Ugren* (ime), *Ugrenić* (danas), *Ugrenović* (danas), **Ugrica, Ugričić* (kao prezime, danas), *Ugrin* (muško ime: Rat 220), *Ugrina* (Novak.-pom.), *Ugrinka* (ibid.), *Ugrinko* (ibid.), *Ugrinović, Ugriňa* (fem.), *Vlahiňa* (Novak.-pom.), *Vlahňa* (ibid.), *Vlašić, Vlaškalić* (kao prezime danas, možda bi pravije bilo pisati: *Vlaškaljić* od *Vlaškalj*, cf. *Turkalj*), *Zadravac* (kao prezime: imenik 90), *Zùgôrka* (ime fem.) itd. Među ta će imena pripadati po svoj prilici i žensko ime *Inđa* ili *Inđija,* koje se oboje nalazi i u Vukovu rječniku i u Novakovićevim pomenicima, osim toga i *Inđelija* samo u ovom drugom djelu. Cf. ime selu u Srijemu: *Indija.*

Imena se ńekih voda govore bez ikake promjene i kao ženska imena: *Nìšava, Sáva, Sitnica* (Novak.-pom.), *Struma* (ibid.). — Prva i treća riječ znače vode u Srbiji, druga je svima nama poznata voda, četvrta je riječ za cijelo Στρυμών.

* * *

Red je, da već ńešto progovorimo o četvrtoj našoj kategoriji iménâ — o nadimcima. Već je kazano, što su nadimci, a sada da vidimo, kakih sve ima nadimaka.

Dosta ima primjera, da koga zovu po kakoj životiňi ili po kakoj biljci ili plodu ńezinom. Tako n. pr. *Bobaja* (ime muško u Daničićevu rječn.), *Bobalj, Bobaljević, Boban, Bobanić, Bobe, Bobešić.* Sva su ta imena izvedena od rieči *bob,* po kojoj mogu zvati gdjekojega čovjeka ili za to, što je sitan kao zrno bobovo, ili što se hrani

Digitized by Google

bobom ili poradi drugoga česa. — *Buha* (ustanak u Bosni), *Cipriš* (kao prezime, za pravo: cupressus), *Crvenperković;* i tu rieč stavljam ovamo, jer se pravo može govoriti samo za kaku pticu, pak je ime ptice dano čovjeku. — *Čavka* (kao prezime, ustanak u Bosni; s tom riječju stoje po svoj prilici u svezi:) *Čava* (muško ime), *Čavić* (kao prezime), *Čavlin* (Novak.-pom; — možda i nije srodno s predašńe tri riječi). *Droča* (muško ime, deč.-hris. 37; to je ipokoristik riječi:) *Drokun* (za pravo: draco, deč.-hris. 4.), *Gavran* (monumenta X. 174), *Gavrančić, Gavranić, Gavranović, Gmaz, Jež* (deč.-hris. 25), *Ježić, Ježota* (Novak.-pom.), *Kobila* (kao prezime: izvješće o c. kr. višoj dubrovačkoj gimnaziji 1875—76, str. 60.), *Kokot, Kokotović, Kraguj* (kao ime muško u Daničićevu rječn.; danas kao prezime: kalendar 83), *Kragujčić* (kao prezime: deč.-hris. 17), *Kragujević, Kučak* (danas kao prezime), *Kučan* (danas kao prezime), *Kučanić* (acta croat. 200), *Kučas* (danas kao prezime), *Kuček* (u kajkavaca), *Kučevac* (muško ime: deč.-hris. 45), *Kučić* (kao prezime, ibid. 53), *Kučinić* (danas)[1], *Kukavica* (kao prezime: imenik 103), *Kukol* (u Daničićevu rječn.), *Kukolić* (danas prezime), *Lisac* (imenik 58), *Lisica* (nadimak muškarcu: deč.-hris. 11), *Magarašević, Muha* (danas kao prezime), *Obad, Pauk* (kao ime: deč.-hris. 17), *Prasetić* (u Daničićevu rječn.), *Roguļa* (kao nomen appellativum govori se kravi, pak je preneseno na čovjeka), *Roguļić* (danas, piše se *Rogulić), Sova* (danas kao prezime), *Sović* (u Daničićevu rječniku), *Šipak* (ustanak u Bosni), *Vran* (deč.-hris. 53), *Vrančić, Vràneš, Vranešić, Vranešević, Vranić, Vranko* (kao prezime: imenik 41), *Vranković, Vranotko* (u Daničićevu rječn.), *Vranović* (deč.-hris. 8), *Vrańalić, Vrańešević* (kalendar), *Vrebac* (imenik 33), *Vrabčević, Zec, Zvijerko* (u Daničićevu rječn., ali samo u adjektivnoj formi: звѣрьковь), *Živiničić* (u istom rječniku).

Evo sada ńekoliko nadimaka, što označuju čovjeka, u kojega je što na tijelu ružno ili nespretno ili smiješno: *Bradeļ* (u Daničićevu rječniku), *Crnković, Crvenković, Debeļak, Dokoļen* (доколѣнь — čovjek malen, do koļena, deč.-hris. 60), *Glavačić* (Novak.-pom.),

[1] Što sam ja imena *Kučak-Kučinić* ovamo metnuo, tomu je razlog moje mnijeńe, da u svezi stoje s riječima *Kùčka, Kùčići.* Komu bi se to činilo nevjerojatno, neka pogleda u Miklošićevu raspravu o slovenskim imenima, br. 456; tamo će naći iz ruske onomastike: Данило Щеня; osim toga neka se sjeti prezimena Собакевичъ u Gogoļevim mrtvim dušama. Krivo se pišu imena *Kučak, Kučan, Kučas* s *ć* mjesto *č.*

Digitized by Google

Glavan, Glavanović, Glavaš, Glavašević, Glavatac (deč.-hris. 52), *Glavčić, Glavić* (u Daničićevu rječniku), *Glavina* (masc., ibid.), *Glavinić, Glavońa, Grbanović, Grbatinić* (Zvonimir 158), *Grbavčić* (deč.-hris. 12), *Grbešić, Grbić, Grbović, Grpčić* (acta croat.), *Gromeļa* (masc., monum. VII; gdje je latinski pisano: „Gromela"; cf. *gromúla* — sehr grosser Mensch, *gromòradan* — sehr gross, **громада** ili **грамада** acervus), *Gromna* (Novak.-pom.), *Hrnčić* (prezime danas, vidi: Hrńak), *Hrnetić* (selo u Hrvatskoj, postalo od pluralnoga: *Hrnetići* kao i ostala takova imena sela), *Hrnko* (Novak.-pom.), *Hrńak* (u Vuka: *Ȓńâk;* cf. adjektiv *ȓnjav* — homo labiis diffissis), *Hrńaka* (Novak.-pom.), *Hromčević* (piše se: Romčević, rat 357), *Hromić* (u Daničićevu rječn.), *Hudina* (masc.; monum. VII. 133, gdje se piše: „Chudina"; u starom slovenskom jeziku **хоудъ** znači parvus, tenuis, vilis; u češkom chudý znači: mršav, isto tako poļsko chudy, rusko худой, za to mislim, da pomenutomu imenu *Hudina* odgovara latinsko: *Macer,* n. pr. Licinius Macer), *Hudońić* (acta croat.), *Kļajić* (mislim, da je to postalo od *kļajo,* za koju riječ nemam potvrde, a mogla bi biti ipokoristik od *kļàst* ili *klàkav* — manu mutilus. Rečeno ime pišu i *Klaić,* ali pravo t. j. s *ļ* nalazim pisano u schemat-fratr. 17 i u šematizmu pravosl. 165), *Krnuj* (Novak.-pom., cf. staroslov. **крънъ** ὠτότμητος cui aures amputatae sunt.; hrv. *kȓń* ili *kȓńav* — mutilus), *Krnul* (Novak.-pom.), *Krńak* (imenik 39), *Krńejević* (deč.-hris. 38), *Krtešić* (u Daničićevu rječn.; cf. hrv. *kȓto* meso — das Fleisch allein mit Ausschluss des Fettes; prema tomu će i *Krtešić* značiti lat. *Macer), Krtež* (deč.-hris. 35, vidi predašńe ime), *Migača* (masc. u Daničićevu rječn.), *Migović* (ibid.), *Mrša* (masc., ibid. također = Macer), *Mršić* (danas), *Mrško, Mršten* (deč.-hris. 10, cf. *mȓska* = ruga, *mȓštiti se* = frontem contrahere), *Mȓvâļ* (cf. *mȓva* = mica; *Mrvaļ* će dakle biti: vrlo sitan čovjek), *Mȓveta, Mrvoš* (kao prezime: Zvonimir 155), *Mžura* (deč.-hris. 5; cf. žmúriti mjesto mžuriti, staroslov. **мьжати** oculos claudere), *Oketić* kao prezime: rat 134; ako je od *oko,* biće vrlo mlado, jer bi inače bilo: Očetić), *Okoje* (deč.-hris. 39), *Okunović* (imenik 25), *Plavetić, Plâvša* (muško ime, danas), *Plavšić, Pļeša* (u Daničićevu rječn.: Calvus), *Podrugović, Poldrugačić* (acta croat.), *Suhančić* (u Daničićevu rječn.), *Škȓńa* (ženski nadimak; mislim, da je ta riječ identična i postańem i značeńem s riječju *kȓń,* koju smo već imali u nadimcima; cf. krok-škrok, kropiti-škropiti, klocati-šklocati; isto tako mislim da je i riječ *škrt* = avarus identična s *krt* u krto meso), *Škȓńeta* (muški nadimak), *Škȓńica* (ženski nad-

Digitized by Google

imak), *Škŕńo* (muški nadimak), *Štrbac* (deč.-hris. 4. 60, nalazi se i danas: *Ščerbak* — kajkavski — Zvonimir. 164; cf. staroslov. **ѭтрѣкъ** mancus, slovenski *ščrba* scherbe, scharte, češki *štěrb* scharte, poļski *szczerb* scharte, lücke, ruski щерóина spalte, ущерóъ lücke itd.), *Trbojević* (cf. golòtrb mjesto *golotrbuh), *Trbuļak, Trpčević* (mislim, da stoji mjesto *Trbčević), Trpković* (vaļada mjesto *Trbković), Ušak* (u Daničić. rječn.), *Ušoje* (ibid.), *Zub* (deč.-hris. 14), *Zubač* (ibid. 37), *Zuban, Žutić* itd.

Ima ńekoliko primjera, gdje je kojemu čeļadetu dano takovo ime, za koje bi se u prvi mah reklo, da je pravi nadimak, ali ja mislim, da ne bismo pravo učinili, kada bismo ih sasvim izjednačili s pravim nadimcima. Da to razložim. Gotovo svi nadimci, što smo ih do sad navodili, taki su, da su isprva davani samo odraslijoj čeļadi, koja je do toga vremena imala kako drukčije ime. Tako n. pr. prozvan je gdjetko *Kraguj,* pošto je pokazao svoje sposobnosti, koje su ļudi našli slične sa sposobnostima ptice kraguja; *Lisicom* su opet drugoga prozvali poradi ńegove često već dokazane lukavosti; *Debeļak* se moglo reći istom odraslijemu ili baš matoru čeļadetu, koje je odebļalo; tako isto kakome mršavom ili sitnom čeļadetu moglo se početi govoriti *Mrša* ili *Mrvoš* itd. Dakako da se u kasnije vrijeme gdjekoje od tih imena moglo nadjeti i maloj djeci odmah iza poroda, ali to je moglo onda istom nastati, pošto se zaboravilo, komu bi se po pravilu mogao dati ovaj ili onaj nadimak. Ali ima i takih imena, koja su već od samoga početka davana već maloj djeci istom rođenoj, a opet bi se moglo komu pričiniti, da su nadimci. Prije nego još progovorimo o takim imenima, nužno je navesti ih, da se zna, o čemu je govor: *Gadić* (kao prezime danas), *Gatković* (biće mjesto *Gadković,* danas), *Gnusa* (muško ime, u Daničićevu rječniku), *Grca* (Novak.-pom., biće ipokoristik imenima, koja sada dolaze:) *Grd* (u Daničićevu rječniku), *Gȑdan, Grdana* (Novak.-pom.), *Grdanac* (kao prezime u Daničićevu rječniku), *Grde* (masc., acta croat. 144), *Grdešić* (kao prezime danas), *Grdić* (kao prezime danas), *Grdinić, Grdoš* (u Daničićevu rječniku), *Grdović, Grdus* (ibid.), *Grdusović* (deč.-hris. 41), *Grđan* (danas kao prezime, izvještaj 36), *Gruba* (fem., u Daničićevu rječn.), *Grȕbac, Grȕbâč, Grubačević* (u Daničićevu rječniku), *Grȕban, Grubana* (fem., Novak.-pom.), *Grubanac* (u Daničićevu rječn.), *Grubanović, Grubaš* (Novak.-pom.), *Grube* (masc., gen. sg. *Grubete* u Daničićevu rječn.), *Grȕbeša* (masc.), *Grubešić, Grȕbeta* (masc.), *Grubetić, Grubić* (danas kao prezime), *Grubina* (masc.,

Digitized by Google

monum. VII), *Grubinić* (deč.-hris. 30), *Grùbiša, Grubišić, Grubna* (fem., Novak.-pom.), *Gruboje* (u Daničićevu rječn.), *Grubońa* (masc., mislim, da se tako ima čitati, što u monum. VII. piše latinski: „Grubona"), *Grubor* (kao prezime: ustanak u Bosni), *Gruborović, Grubula* (fem., stari pisci I. str. VIII.), *Grupko* (u Daničićevu rječn.), *Grupkorić, Grupša* (masc. u Daničićevu rječn.), *Grupšić, Mŕkša* (masc.), *Mrkšić* (kao prezime danas), *Mrkšijerić* (danas), *Mrkur* (Novak.-pom.), *Mrkušić* (kao prezime, izvještaj 68), *Zavid* (u Danič.-rječn.), *Zloba* (masc., monum. VII., gdje je latinski pisano: „Slobba").

Mislim, da ova i možda gdjekoja druga slična imena nijesu nadimci, jer je u svakom nadimku bar ńešto šale, a ako se kome reče: *Gad* ili *Gnus* ili *Grd* ili *Grub* (u značeńu „ružan", što ga još i danas ima ta riječ u Dubrovniku), ili *Mrk* ili *Zavid* ili *Zloba*, u tom svemu nema nikake šale. U tim je imenima ńešto oporno, koju je opornost tim teže razumjeti, kad se uzme na um, da se već maloj istom rođenoj djeci daju ili su se davala taka imena; tako nas prezime *Gatković* ovlaštuje, da možemo suponirati ime *Gatko (Gadko)*, koje već svojim nastavkom dokazuje, da je bilo ipokoristik, dakle da se i djeci davalo; za ime *Gnusa* naročito nam potvrđuje Daničićev rječnik, da je bilo osobno ime, tako isto i za ime *Grd;* u narodu su još i danas prava pravcata imena: *Grùbac, Grùban, Grubiša, Mrkša.* Napokon za imena *Zavid* i *Zloba* ne mogu nikako misliti, da su bili nadimci, za to mi se čine oba odviše mrskoga značeńa. Kako ćemo dakle tumačiti rečena imena? Treba se sjetiti straha, što ga imaju primitivni ļudi od vještica, od zlih očiju, od uroka, od zavisti nadnaravnih bića, od onoga, što su stari Grci zvali φθόνος θεῶν. Toga je svega još i danas dosta u našemu narodu, a u pređašńim vjekovima bilo je toga još i mnogo više. Za to možemo lako dokučiti, za što su gdjekoji roditeļi nazvali svoje dijete n. pr. *Gatko* ili *Gnusa* ili *Grd* ili *Grubac.* Tomu je jamačno bila uzrokom žeļa, da bi sve one sile, koje mogu čovjeku nauditi, dijete pustile kroz čitav ńegov život na miru, ta ono nije lijepo, nego je ružno t. j. ime mu je takovo. Imena kao: *Mrkša, Zavid, Zloba* slabo su različita od ovih, što smo ih sada rekli: zovući roditeļi dijete svoje *Mrkša* misle, da će ga se uplašiti nemile one sile i ne će mu ništa učiniti, jer je ono tobože **m r k o** t. j. mrka, huda pogleda. Isto će taki biti razlog i imenu *Zloba,* a davši roditeļi djetetu ime *Zavid* ne boje se više, da će mu nauditi kaki zli dusi; ta dijete im je i onako izvrgnuto **z a-**

Digitized by Google

v i s t i, ńemu svi zavide, čemu dakle da mu osim toga još zavide zli dusi? Mislim, da *Zavid* znači „cui invidetur". — Osim nabrojenih već imena mislim, da ovamo treba metnuti i ime *Medvjed* („Medved Prijanović", deč.-hris. 11), otkle je prezime *Međedović* (imenik 83), za tim *Grozo* (u Danič.-rječn.), ne bi li se svaka zla sila uplašila „medvjeda" i onoga, koji se „grozi". Iz svega se ovoga vidi, da nemamo prava držati za nadimke imena, o kojima je sada bio govor. Što smo ipak ovdje o ńima govorili, to je za to, jer se čine vrlo nalik na nadimke. Takova imena možemo nazvati p r o f i l a k t i č n a.

Doista ima nadimaka, gdje su po dvije riječi složene u jednu, i među tom vršću nadimaka najviše ima smiješnih; to je za to, jer smiješnost više puta stoji upravo u neobičnosti komposicije; čim je komposicija rjeđa ili čudnija, čim se više odmiče od drugih običnih složenih riječi, tim je smješnija. Cf. draživaška, gaziblato, molibog, domazet itd.

Sada evo složenih nadimaka: *Bjelbradić* (deč.-hris. 47), *Bjelobaba* (zvonimir 162), *Bjelobrk, Bjelodjedić, Crnoglavac, Češibabić, Ćulibrk* (ustanak u Bosni), *Gazibarić, Gazivodić, Golklas* (u Daničićevu rječniku), *Golojuh* (imenik 98), *Golozlo* („sin mu Radomir i Radul i Golo zlo", — deč.-hris. 53), *Gorocvijet* (deč.-hris. 17), *Grdnos* (ibid. 35), *Komumil* (ibid. 26, — kao parodija prema: Dragomil, Radomil itd.), *Kozirep* (acta croat.), *Kozoder* (deč.-hris. 54), *Kradigaća* (šemat.-prav. 91), *Krivošić* (danas, biće od: Krivošijć, Krivošijić), *Krivošija* (stari pisci I. str. X), *Kršibabić* (u Daničićevu rječn.), *Kučkòder, Kurikuća* (deč.-hris. 38), *Lažimir* (ibid. 20: л'жимирь, to će opet biti parodija prema: Ļubomir, Vladimir itd.), *Lihomil* (ibid. 42, vidi Komumil), *Lomigorić* (Rat 414), *Mećikukić* (Vuk u rječniku s. v. zacmi̯eti), *Mjehooča* (deč.-hris. 37), *Mlatišuma* (Vuk, rječnik s. v. prezime), *Močibob* (imenik 68), *Mrkobrada* (danas kao prezime), **Mrkovuk* (parodija prema: Dobrovuk, Milovuk), *Mrkovuković* (Vuk sovjet 111), *Muhoberac* (izvještaj 54), *Mutibarić, Mutivodić* (u Daničićevu rječniku), *Mùzikrava* (Vuk rječn. s. v.), *Nàzlobȓzović, Omčikus, Paunkos* (Rat 200), *Pȅcirêp, Pirivatrić, Pletikapić, Poluglav* (deč.-hris. 111), *Prčibradić* (u Daničićevu rječniku), *Pulooča* (ibid.; moglo bi se čitati i *Pu̯looča;* cf. u Vukovu rječniku: *pȕ̯a* — u Srbiji i u Bosni novac ili broj novaca od šeset para), *Pušibrk, Radooča* (deč.-hris. 25, vidi ime, koje sada dolazi), *Rakooča* (u Daničićevu rječn.), *Rogouh* (deč.-hris. 17), *Runosović* (stari pisci I, str. X; mislim, da stoji mjesto

Digitized by Google

Runonosović; cf. zakònoša mjesto zakononoša), *Salopek, Samovar* (u Daničićevu rječniku), *Smičiklas, Sočibatić* (u Daničićevu rječniku; mislim da *sòčiti* znači ovdje: kuppeln, conciliare; vidi u Vuka), *Svilokos* (izvještaj 54), *Svilokosić, Svińoglav* (deč.-hris. 55), *Šilobod, Vinubrat* (deč.-hris. 39; parodija prema Milobrat, Radobrat), *Vodogažac* (kajkavski *Vodogažec,* Zvonimir 159), *Vodopija* (kao prezime: imenik 59), *Vodopić* (mjesto *Vodopijć, Vodopijić), Vragolov* (izvještaj 54), *Vragooča* (deč.-hris. 30), *Vukobrad* (kao prezime: ustanak), *Zelenkapa, Zlobradić* (deč.-hris. 50), *Zlojutrić* (schem.-fratr. 93), *Zlokućan* (Rat 157), *Zlomanica* (masc., deč.-hris. 4. 70), *Zlonoga* (kao prezime: zvonimir 152), *Zlotrg* (stari pisci I, str. X), *Zlovečera* (izvještaj 54), *Živoder* (u Daničićevu rječniku. — i danas) itd.

Ne čini mi se nužno, da ostale nadimke, što ih još imam, dijelim u posebne kategorije. Za to ih evo svih zajedno: *Barabaš, Bestud* (impudens: deč.-hris. 32), *Britvica* (kao prez. stari pisci I, str. IX), *Bubac* (u Daničićevu rječniku, cf. búbati, bûbań), *Bubana* (masc., ibid.), *Crtalo* (deč.-hris 36), *Čutura* (kao prezime: izvještaj 73), *Desnica* (kao prezime: rat 145), *Guda* (Novak.-pom., vaļada fem.), *Gudek* (kajkavski, imenik 98), *Gudeļ* (piše se danas kajkavski *Gudel), Gudeļić* (u Daničićevu rječniku: **гоудељић**), *Gudeļević* (ibid.), *Gudović, Guloje* (u Daničićevu rječn.), *Kobasica* (kao prezime, izvještaj 52), *Kobasić* (acta croat.), *Komadina, Komadinović, Kovan* (Novak.-pom.), *Kòvana* (fem.), *Kovanović, Kovinić, Kovinka* (Novak.-pom.), *Kovinkić* (ibid.), *Kovjan* (ibid.), *Kovjana* (ibid.), *Kovna* (ibid.)[1], *Krekša* (masc., u Daničićevu rječn.), *Krpeta* („Đuho Krpeta" u Maroja Držića), *Krpetić* (imenik 95), *Kukuļ* (kao prezime: zvonimir 162), *Kukuļa* (masc. stari pisci I. str. X), *Kukuļević, Kukuļica* (acta croat.), *Kukuļić* (stari pisci I, str. X), *Laško* (deč.-hris. 8. 75: **лъж'ко**), *Lošan* (deč.-hris. 54), *Mamilo* (ibid. 30), *Mamuzić, Mekińa* (masc., deč.-hris. 43), *Mekša* (masc. ibid. 23), *Mrzan* (Novak.-pom.), *Neslan* (stari pisci I, str. X), *Oblak* (kao prezime, imenik 28), *Obliz* (deč.-hris. 6), *Oblizović* (deč.-hris. 8), *Octović* (u Daničićevu rječniku), *Oporac* (kao prez. u Daničićevu rječn.), *Pepelko* (kao prez., izvještaj 39), *Pogorelac, Pometko* (u Daničićevu

[1] Imena *Kovan-Kovna* stavļam među nadimke, jer mislim, da su načińena šale ili parodije radi prema imenima *Sazdan-Sazdana,* koja ćemo navesti na svome mjestu.

Digitized by Google

rječn), *Površku* (ibid., i u deč.-hris. 12: **покрьж'ко**)[1], *Pratež* (deč.-hris. 70), *Prebjeg* (kajkavski: *Prebeg*), *Prica* (cf. u Vuka: *prȉca* — koji koga *pre*, der kläger, accusator), *Proklečić* (mjesto *Prokletčić*, u Daničićevu rječniku; govorilo se jamačno šale radi kao i ime, koje sada dolazi), *Propadović* (rat 244), *Pùreš, Purić* (danas kao prezime), *Puriša* (u Vukovu rječniku s. v. Mušika), *Pùrko, Púro*[2], *Raspopović* (rat 343), *Rukavina, Smetiško, Smolčić* (kao prezime: imenik 64), *Smole* (ime muško: acta croat. 91), *Smolić, Smolko* (ime muško: deč.-hris. 37), *Smolković, Smoļ* (deč.-hris. 14), *Smóļa* (fem.), *Smòļan, Smòļana, Smoļanović, Smôļka*[3], *Sprémo* (kao prezime: Vuk sovjet 119, Avramović 247), *Spremić, Sramko* (deč.-hris. 12), *Sramković* (ibid. 22), *Šaptejević* (ibid. 13), *Šùran, Šaranović, Šarenović, Šarčević, Šarić, Šarović, Šarul* (deč.-hris. 31), *Šiša* (masc., ibid. 47), *Šišaković, Šišat* (u Daničićevu rječniku), *Šišić* (danas kao prezime), *Šiško* (u Daničićevu rječniku kao ime, a danas se govori i kao prezime: rat 83), *Šišković, Šišo, Šišoje* (deč.-hris. 16. 36), *Šišuļ* (izvještaj 81),[4] *Šuńić* (cf. šúńati se — schleichen, repere), *Šùtan* (cf. *šùt* — koji je bez rogova), *Šutić* (kao prezime, rat 386), *Šûto, Šutović, Šutuļa* (danas kao prezime), *Torbica* (kao prezime: zvonimir 153), *Tupe* (masc., u Daničićevu rječniku), *Tupojić* (rat 230), *Turalo* (danas kao prezime), *Ugļa* (Novak.-pom.), *Ugļeš* (ibid.), *Ùgļeša* (masc.), *Ugļešić, Ujeđa* (masc., u Daničićevu

[1] Imena *Pometko* i *Površko* imaće isto značeńe; tako se vaļada u šali govorilo djetetu, koje bi vrijedno bilo *pometnuti* ili povrći.

[2] Mislim, da imena *Pureš-Puro* stoje u svezi s riječju *pùriti* (n. pr. kukuruz) roesten, braten, torrere. Cf. *Žagrić* i riječ *žägriti* (n. pr. zelen kukuruz) sengen, amburere.

[3] Imena *Smolčić-Smoļka* mislim za cijelo da su nadimci i to za djecu, pak da znače: nečist, umrļan, kakova već djeca obično jesu. Savez tih imena s riječju *smola* mislim da je izvan svake sumńe.

[4] Imena *Šiša-Šišuļ* stajaće u svezi s riječju *šišati*, a govorila su se od šale *ošišanoj* djeci. Cf. *Strišković* (izvještaj 58) od **Striško*, a to od *strig (strići)*. Ne da mi se misliti, da su rečena imena potekla od koje turske riječi, jer protiv toga govori velika starost rečenih imena, akoprem se u turskom jeziku nalaze slične riječi sa značeńem: ugojen, debeo (Glasnik srpskoga uč. društva, kń. 59.) — Kada je preko Italije u Dalmaciju došlo ime *Siegismund*, izgovarali su ga *Šišmunda* ili *Šišmundo*, a kako su u narodu već od prije bila imena *Šiško, Šišoje* itd., dali su ńima značeńe germanskoga Siegismund. I *Šišman* je pravo slovensko ime, a ne tuđe; ono je obično u Bugara. Složeno je prema drugima, gdje je *-man* drugi dio, n. pr. *Radman, Budman* itd.

Digitized by Google

rječniku), *Vàrićâk* (ta riječ pored toga, što je muški nadimak, znači još nekaku žitnu mjeru), *Varnica* (danas kao prezime), *Vragović* (izvještaj 57), *Vražičić* (u Daničićevu rječniku), *Vražić, Vuhvić* (u Daničićevu rječn.) *Zimonić* (danas; možda bi pravije bilo: *Zimońić), Zimoña* (kao prezime: rat 97), *Žagrić* (rat 82. vidi Puro), *Žarčević, Žarić, Žarilović* (deč.-hris. 59), *Žarkić* (schem.-fratr. 44), *Žárko, Žarković, Žeravica* (rat 199), *Žeravičić, Žerić* itd. itd.

* * *

Sada nam ostaje da govorimo o imenima i prezimenima prve i treće naše kategorije, pošto smo načinili kratak prijegled nad drugom i četvrtom kategorijom. Ovaj će drugi odsjek naše radńe biti mnogo veći od prvoga, jer ćemo preglédati sa svih strana imena, oko kojih nam se sada valja zabaviti.

Svaki, makar i najpovršniji, motrilac naših imena opaža bez ikake muke dvije različite grupe: jedno su prava narodna, a drugo su tuđa. Tako su imena *Vlàdisav* ili *Radòjica* narodna, a *Mârko* ili *Jòvan* jesu tuđa, kršćanska. Tako ćemo ih i mi razdijeliti. Ali s tim još nije posao svršen, jer se opet prva grupa dijeli u dvoje; jedno su imena prosta t. j. od jednoga samo korijena kao što je n. pr. *Radòjica, Milùtin, Dràgoš,* a druga su složena kao: *Stànimîr, Mîlorad, Radivoj.* — Imena druge grupe, koja su tuđa, nije potrebno daļe dijeliti.

Prije nego počnem raspredati posao, čini se nužno, da sasvim u kratko izložim resultate jednoga učeńaka, koji je prosuo svjetlo u onomastiku indoevropskih naroda; ńegovim ćemo se djelom mi u ovoj našoj radńi koristovati prema onomu Ovidijevu stihu: Quid vetat apposito de lumine sumere lumen? To je Aug. Fick, a ńegova knńiga, koja mi je ovdje na umu, ima naslov: *Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt, mit den Namensystemen verwandter Sprachen verglichen und systematisch geordnet.* — Göttingen 1874.

Fick veli: U Grka su imena od tri ruke, jedno su složena n. pr. Νικομήδης, Εὐρυκρέων, drugo su izvedena t. j. takova, koja su postala od drugih riječi, n. pr. Ἀπολλώνιος, Λακεδαιμόνιος, a treće su prenesena n. pr. Σάτυρος, Κάπρος. — Budući da je složenih imena samih po sebi u Grka veoma mnogo, a osim toga se složena imena svakojako pokraćuju, te od ńih nastaju ipokoristici, lako je dokučiti, za što je iménâ druge i treće ruke bilo u Grka razmjerno veoma malo. Još je znatnije to, što su imena druge i treće ruke

Digitized by Google

tim rjeđa, čim se prenosimo dalje u stariju istoriju grčkoga naroda. Onda ih je bilo tako malo, da se može reći, da su dominirala samo složena imena i ńihovi ipokoristici. Za to su ona u grčkoj onomastici veoma znatna. Ne nalazi se svaka grčka riječ u složenim imenima; dočim ńeke riječi ne dolaze nikada, druge su veoma rijetke, a treće veoma obične. Osim toga treba znati, da većina riječi, koje su sastavni dijelovi grčkih složenih imena, mogu stajati i na početku i na svršetku; ńeke se nalaze samo na početku, druge samo na svršetku. Tako se n. pr. osnove δημο-, ἱππο-, νικο- nalaze i na početku i na svršetku: Δημοκλῆς, Δημόκριτος, Δημόστρατος, Ἵππαρχος, Ἱπποκράτης Ἱππόλυτος, Νίκανδρος, Νικαρίστη, Νικόλαος, ali pored takih imena imamo i ovakih: Ἀριστόδημος, Ξενόδημος, Φιλόδημος, Ἀνάξιππος, Κράτιππος, Σθένιππος, Ἀριστόνικος, Στρατόνικος, Φιλόνικος. Iz ovoga se, što smo sada rekli, sam po sebi tumači pojav, što ima dosta primjera, da se koje složeno ime može okrenuti, pak opet izlazi sasvim obično ime: to je za to, jer mnoge osnove mogu stajati i na početku i na svršetku složenih imena. Tako se nalazi: Δημόνικος - Νικόδημος, Δημόστρατος - Στρατόδημος, Ἱππόξενος - Ξένιππος, Ἱππόνικος - Νίκιππος, Νίκανδρος - Ἀνδρόνικος, Νικόφιλος-Φιλόνικος, Πατροκλῆς-Κλεόπατρος itd.

Složena grčka imena obično imaju četiri ili pet slogova: Ἡρόδοτος, Ἀρτεμίδωρος; gdjekoja imaju i šest slogova kao Διονυσόδοτος. Trosložna su rijetka: Νίκανδρος, a još su rjeđa dvosložna: Πέλοψ. Kada je dakle grčkim imenima obična dulina četiri ili pet slogova, onda nije čudo, što su Grci nastojali pokraćivati ih u govoru, jer je tolika dulina u običnom životu dosta neprilična. To je eto izvor ipokoristicima: mjesto Νικόδημος govorilo se i Νικέας, Νῖκις, Νικίας, Νίκυλλος, Νίκων; mjesto Ἱππόνικος govorilo se i Ἱππίας, Ἱππίων, Ἵππων, Ἵππυλλος itd. Tako je gdjekada nastalo ime, koje je bilo sasvim identično s kojim apelativom, n. pr. Ἵππος, Λύκος od Λυκόφρων, Ξένος od Ξενόδημος itd. Često je jezik tu identičnost osjećao pońešto nezgodnom, za to je akcentom razlikovao imena od apelativa; n. pr. Ἄγαθος (prema ἀγαθός) od: Ἀγαθοκλῆς, ili Θῦμος (prema θυμός) od Θυμόδωρος ili Σόφος (prema σοφός) od Σοφοκλῆς itd.

Mnogo je običnije, da se osnova prvoga dijela upotrebi za ipokoristik nego osnova drugoga dijela. Za ovo drugo evo dva primjera: Κρέων od Εὐρυκρέων, Μάχων od Θρασύμαχος itd. Ne može se uvijek za cijelo reći, od kojega je dijela nastao ipokoristik, jer je već rečeno, da se većina osnova nalazi i na početku i na svršetku složenih imena. Tako n. pr. ipokoristici Δᾶμος, Δημέας, Δημᾶς, Δημάδης, Δημύλος,

Digitized by Google

Δήμων mogu isto tako biti od imena Δημόστρατος kao i od Στρατόδημος, ali kako su dosta rijetke osnove, koje dolaze samo na svršetku, svakako je vjerojatnije, da su navedene riječi Δῆμος, Δημέας itd. ipokoristici prema Δημόστρατος, a ne prema Στρατόδημος. Budući da se malo koja osnova ne slaže u složeno ime s više drugih osnova, za to nije moguće reći, a nije ni potrebno iztraživati, od kojega je baš složenoga imena postao ovaj ili onaj ipokoristik. Osnovu n. pr. στρατο- nalazimo u ovim imenima: Στράταγος, Στράταρχος, Στράτιππος, Στρατόδημος, Στρατοκλῆς, Στρατόλαος, Στρατόνικος, Στρατοφάνης. Στρατοφῶν, za to od svakoga toga imena može nastati ipokoristik Στράτιος ili Στρατίων ili Στρατῖνος ili Στράτων itd. Isto tako ipokoristici Ξένος, Ξενέας, Ξεναῖος, Ξένυλλος, Ξένων mogu nastati od svakoga imena, kojemu je prvi dio osnova riječi ξένος, dakle: Ξένιππος, Ξενόδημος, Ξενοκλῆς, Ξενομένης, Ξενότιμος, Ξενόφιλος itd.

Kake sve nastavke imaju grčki ipokoristici, to za nas ovdje nema nikake važnosti, za to taj dio Fickove knjige možemo mirne duše preskočiti. Samo nam još ostaje, da se osvrnemo na dokaze, kojima Fick potvrđuje svoju nauku o odnošaju složenih imena prema ipokoristicima (str. LX i dalje).

Tko bi mislio, da su imena kao Δῆμος, Ἄγαθος, Ξένων itd. nastala samostalno od svojih osnova, a ne od Δημόνικος, Ἀγαθοκλῆς, Ξενόφιλος itd., tomu navodi Fick tu okolnost, što se nalazi v e o m a m a l o prostih imena, kojima se osnove ne bi nalazile u ovom ili onom složenom imenu, a gdje se ne nalazi složeno ime, koje bi odgovaralo onomu prostomu, tu je uzrok nedostatna tradicija, to jest, nijesu nam sačuvana s v a grčka imena, koja su se govorila. Tako n. pr. misli Fick, da imena kao Σπέρχις Σπερχύλος, Σπέρχων nužno suponiraju složeno ime Σπερχάνωρ ili drugo kakovo slično, ali je moglo veoma rano izići iz običaja, te nam nije sačuvano. — Izvedena i prenesena imena čine za sebe posebne grupe, koje ne stoje u svezi sa složenim imenima, za to se na njih ne treba obazirati.

Drugi dokaz za istinitost svoje nauke nalazi Fick u ovom: veoma mnogo prostih imena ili nema nikakoga smisla ili su sasvim neobično građena, kako se ne grade ostale riječi. Kaki n. pr. smisao nalazimo u imenima Αὐτέας (αὐτός sâm), Δῆμος (δῆμος narod), Πόλεμος (πόλεμος rat), ako držimo, da su samostalno nastala od svojih korijena? Nije li mnogo naravnije držati, da su ta i mnoga druga slična imena samo ipokoristici prema složenima n. p. Αὐτόλυκος,

Digitized by Google

Δημόνικος, Πολέμαρχος itd.? Ako tako mislimo, onda više ne nalazimo nikakoga nesmisla u imenima Αὐτέας, Δῆμος, Πόλεμος itd. Sasvim su neobična po svome obliku imena kao: Ἀγασίας, Βλέψος, Σῶσος itd., ali odmah nam je njihova neobičnost ili nepravilnost razumliva, čim pomislimo, da su postala od složenih imena kao: Ἀγασίστρατος, Βλεψίδημος Σωσικράτης itd.

Za tim navodi Fick ńekoliko, ako i ne mnogo, potvrda, gdje se ovo ili ono čeḷade, kašto i bog, zove dvojakim imenom, jednim složenim, a drugim prostim, koje je postalo od složenoga. N. pr. Κύπρις = Κυπρογένεια, Ταυρώ = Ταυροπόλα (o Artemidi), Κτησίας i Κτησικλῆς zove se isto čeḷade u jednom Demostenovom govoru, glasoviti slikar Ζεῦξις zove se dva puta Ζεύξιππος itd.

Osobitu cijenu ima četvrti i peti dokaz Fickov, na ime, što ńegovu nauku potvrđuju vijesti iz stare grčke gramatike; tako je već Dionisije Tračanin učio, da su imena Ζηνᾶς Μητρᾶς ipokoristici od Ζηνόδωρος, Μητρόδωρος. — Peti i pošḷedńi dokaz nalazi Fick u tome, što su svi ostali indoevropski narodi osim litavskoga i italskoga plemena uredili svoju onomastiku sasvim onako, kako je rečeno za stare Grke. Osobito lijepu čisto narodnu onomastiku nalazimo osim u Grka još u starih Indijanaca i Germana. Po Fickovim riječima grčka je onomastika puna mjere i ḷepote, indijanska je jasna i prozirna, a germanska je veoma bujna i sistematična (str. XCI). Za tim narodima ne zaostaju baš daleko ni plemena keltičko, iransko i slovensko. U Italaca su veoma rijetka složena imena kako je n. pr. *Poplicola;* oni su se u tom odijelili od ostalih sebi srodnih naroda i zadržali su samo ńeke ipokoristike kao n. pr. *Nero* = grčk. Ἄνδρων od Ἀνδροκλῆς ili *Hostilius* prema slov. **гостимиръ**. Ostala su sva italska imena nadimci n. pr. *Scipio, Cicero, Naso* itd. Današńi Litavci imaju gotovo sama kršćanska imena, a prezimena su ili od ńih izvedena ili su nadimci (vidi u Schleicherovoj litavskoj gramatici str. 142 i daḷe).

Tko hoće o tim stvarima više da dozna, upućujem ga na samu Fickovu knigu, a ja ću se sada latiti posla, da na temeḷu ńegovih resultata i svojih samostalnih istraživańa rasvijetlim narodnu našu onomastiku. Govorićemo najprije o složenim imenima i ipokoristicima od ńih postalima, za tim o drugim domaćim imenima, koja se također daju od milošte, ali ne stoje u svezi sa složenim imenima. Već ovdje treba reći, da je takih imena u Slovena mnogo više nego u Grka, jer je veoma lako moguće, da se dotično složeno ime prema ovomu i onomu prostomu imenu izgubilo još prije

Digitized by Google

nego su Sloveni stupili na pozorište istorije. Za tim ćemo reći koliko treba o tuđim imenima, koja su prodrla u naš narod. Napokon ćemo razrediti sva naša ipokoristična imena po ńihovim nastavcima i s tim svršiti ovu radńu.

* * *

Ako hoćemo o složenim imenima da govorimo, najprije je nužno, da po redu razaberemo one osnove ili riječi, koje se u ńima nalaze. Premda se u ovoj raspravi govori samo o narodnoj našoj onomastici, obaziraćemo se ipak i na ona imena, koja se ne nalaze u našega naroda, ali se nalaze u ostalih Slovena. To ćemo svuda činiti gdjegod bude nužno, a vadićemo ih iz Miklošićeve rasprave: Die slavischen Personennamen. Držaćemo se azbučnoga latinskog reda.

Beri (n. pr. Berislav), *bijel* (n. pr. Bjeloslav), *blag* (n. pr. Blagomir), *bog* (n. pr. Bogoļub), *boj* (n. pr. Radoboj), *boļi* (n. pr. Boļedrag), *bor* (n. pr. Borislav), *božji* (n. pr. Božetjeh), *bran* (n. pr. Branivoj), *brat* (n. pr. Dragobrat), *bud* (n. pr. Radobud), *buj* (n. pr. Bujsil), *bun* (n. pr. Bunislav).

Cijel (n. pr. Celigoj), *crn* (n. pr. Crnomir), *cvijet* (n. pr. Cvjetimir).

Čaj (n. pr. Radočaj), *čast* (n. pr. Časlav), *čedo* (n. pr. Čedomir), *čudo* (n. pr. Ćudomil).

Dar (n. pr. Daroslav), *desi* (n. pr. Desibrat), *dika* (n. pr. Dikosava), *djed* (n. pr. Djedomir), *djej* (n. pr. Dobrodjej), *dobļi* (n. pr. Dobļislav), *dobar* (n. pr. Dobrovoj), *dom* (n. pr. Domagoj), *drag* (n. pr. Dragobrat), *draži* (n. pr. Draženslav), *drug* (n pr. Boļedrug), *drži* (n. pr. Držimir), *duša* (n pr. Dušman).

God (n. pr. Godomir), *goj* (n. pr. Gojimir), *gon* (n. pr. Gonimir), *gost* (n. pr. Dobrogost), *grad* (n. pr. Gradislav), *grd* (n. pr. Grdomil).

Hlap (n. pr. Hlapomir), *hod* (n. pr. Hodislav), *hrana* (n. pr. Hranislav), *hvala* (n. pr. Dobrohval).

Ini (n. pr. Inoslav).

Jar (n. pr. Jaroslav), *jezd* (n. pr. Jezdimir).

Kaz (n. pr. Kazimir), *kloni* (n. pr. Klonimir), *kotra* (n pr. Kotroman), *kraj* (n. pr. Krajimir), *krasa* (n. pr. Krasimir), *krijes* (n. pr. Kresimir).

Lijep (n. pr. Ļeposava), *lik* (n. pr. Svetolik), *ļub* (n. pr. Dragoļub), *ļud* (n. pr. Ļudevit), *ļut* (n. pr. Ļutomir).

Digitized by Google

Man (n. pr. Vukoman), *mar* (n. pr. Marislava), *mio* (n. pr. Milorad), *misao* (n. pr. Dobromisal), *mir* (n. pr. Mirogoj), *moj* (n. pr. Mojmir), *mut* (n. pr. Mutimir), *muž* (n. pr. Crnomuž).

Nin (n. pr. Ninoslav), *nosi* (n. pr. Nosimir), *nud* (n. pr. Nudmir), *ńega* (n. pr. Ńegomir).

Ol (n. pr. Olodrag), *ozri* (n. pr. Ozrislav).

Pači (n. pr. Pačemira), *prijed* (n. pr. Predivoj), *pribi* (n. pr. Pribigoj), *prvi* (n. pr. Prvoslav), *put* (n. pr. Putislav).

Rad (n. pr. Bratorad), *ran* (n. pr. Tihoranić), *rast* (n. pr. Rastimirić), *rat* (n. pr. Ratimil), *roz* (n. pr. Rozmir), *rus* (n. pr. Rusmir).

Sebe ili *sobe* (n. pr. Sebetjeh, Sobjemisla), *selo* (n. pr. Selimir), *sila* (n. pr. Bujsil), *skor* (n. pr. Skoromir), *slava* (n. pr. Dragoslav), *srdo* (n. pr. Dobrosrd), *stan* (n. pr. Stanimir), *stoj* (n. pr. Stojimir), *strad* (n. pr. Stradoslav), *strah* (n. pr. Ļutostrah), *straža* (n. pr. Stražimir), *strezi* (n. pr. Strezimir), *stroj* (n. pr. Strojislav), *sav* (n. pr. Svemil), *svet* (n. pr. Svetislav).

Tata (n. pr. Tatomir), *teg* (n. pr. Bratoteg), *tih* (n. pr. Tihomir), *tjeh* (n. pr. Tjehomil), *tješ* (n. pr. Tješemir), *tma* (n. pr. Tmivoj), *toli* (n. pr. Tolimir), *tom* (n. pr. Tomidrag), *trp* (n. pr. Trpimir), *tuga* (n. pr. Tugomir), *tvrd* (n. pr. Tvrdislav).

Veći (n. pr. Većemir), *veli* (n. pr. Velimir), *viši* (n. pr. Višeslav), *vit* (n. pr. Dobrovit), *vlad* (n. pr. Vladimir), *voj* (n. pr. Milivoj), *voļa* (n. pr. Voļislava), *vrat* (n. pr. Vratislav), *vuk* (n. pr. Milovuk).

Zar (n. pr. Svetozar), *zbi* (n. pr. Zbisav), *zde* (n. pr. Zdemir), *zemļa* (n. pr. Zemidrag), *zora* (n. pr. Zorislav), *zvan* (n pr. Zvanidrag).

Žeļa (n. pr. Želimir), *žit* (n. pr. Žitigoj), *živ* (n. pr. Boguživ).

U ovom se prijegledu nalaze gotovo sami nominativi supstantiva ili adjektiva. Taj bi se način mogao kome učiniti čudan, tko bi pomislio, da se n. pr. u imenu *Borislav* nalazi glagol *boriti* (se) ili u *Dragoļub* glagol *ļubiti* itd., mogao bi dakle pitati, za što nijesu metnuti na dotičnim mjestima glagoli ili glagolske osnove. Na to treba da odgovorimo.

H. Osthoff je u svojoj lijepoj knizi: *Das verbum in der nominalcomposition im deutschen, griechischen, slavischen und romanischen,* Jena 1878 dokazao, da indoevropski jezici u najstarije vrijeme nijesu slagali glagola s nominima u nominalnoj komposiciji. Istina je, da u pojedinim jezicima nalazimo dosta primjera, gdje svakako moramo priznati, da je glagol složen s imenicom, n. pr. grč. φερέκαρπος ili hrv. *varimeso,* ali to su po oštroumnom Osthof-

Digitized by Google

fovom dokazivańu sasvim mladi pojavi, koji su nastali krivom analogijom iz drugih prastarih komposita, gdje se slagala samo imenica s imenicom. Budući da je mene rečena Osthoffova knjiga sasvim uvjerila, za to sam u navedeni prijegled metao gotovo same imenice. Znam dobro, da se dosta od stavljenih imenica ne nalazi ni u kojem slovenskom jeziku, ali i to znam, da je i u drugim indoevropskim jezicima običan pojav, da se gdjekoje imenice nalaze samo u komposiciji, n. pr. latinski jezik nema samostalne riječi -fugus, a u komposiciji je ima: lucifugus; ni grčki jezik nema samostalnoga κτόνος, koje se u komposiciji nalazi: λυκοκτόνος. Gdjekoje se imenice našega prijegleda ne govore u današńem hrvatskom jeziku, ali su poznate u drugom kojem slovenskom jeziku, n. pr. staroslov. **борь** (fem., pugna), **брань** (fem., lucta; riječ *bran* ima i naš akademički rječnik, ali samo kao starinsku riječ), **дѣй** (masc., actus), **котора** ili **котєра** (pugna), **мѫтъ** (masc. ταραχή turba), **звѣнъ** (masc. strepitus). Nekada je po svoj prilici u slovenskim jezicima bilo mnogo više kratkih supstantiva, koji su stajali po svome glasovnom stańu u najbližem doticaju s korijenima; tako iz današńih hrvatskih instrumentala *vîkom* (vikom vikati), *tönom* (tonom tonuti), *tekom* (tekom teći), *gazom* (gazom pregaziti), *krâdom* (kradom ići) itd. možemo sasvim sigurno suponirati ovake nominative: staroslov. **кыкъ**, **тонъ**, **текъ**, **газъ**, **крадъ** itd. (Vidi u sintaksama: Daničićevoj str. 576 i Miklošićevoj str. 157.) Za grčki jezik dokazuje Osthoff, da su složenice kao n. pr. φιλοκερδής, φιλόξενος dale povod, te su nastale nominalne složenice, u kojima je predńi dio glagol. Riječ φιλόξενος za pravo znači: „cui hospes carus est“ ili grčki φίλον ξένον ἔχων; tako isto i φιλοκερδής znači: „cui lucrum carum est“. Ali narod je pomalo počeo krivo razumijevati riječi φιλοκερδής, φιλόξενος; prvi dio na ime φιλο- počeo je dovoditi u svezu ne s adjektivom φίλος, s kojim je doista u svezi, nego s glagolom φιλέω. Tako je narod rečene riječi sam sebi razlagao: φιλοκερδής = φιλῶν κέρδος. — φιλόξενος = φιλῶν ξένον. Pośledica je takomu razlagańu bila, da je narod prema φιλόξενος načinio složenicu μισόξενος t. j. μισῶν ξένον, premda nema adjektiva, koji bi značio mrzak prema glagolu μισέω, kako se nalazi adjektiv φίλος prema φιλέω. Imajući Grci od pamtivijeka takovih složenica, gdje je prvi dio substantiv na -σις kao n. pr. τερψίμβροτος, ἐρυσίπτολις (= τέρψις + βροτός, ἔρυσις + πόλις), dali su se i tu zavoditi ńekom homofonijom: u prvoj riječi počeli su držati τέρψις kao da pripada aoristu ἔτερψα, a u drugoj ἔρυσις kao da pripada aoristu εἴρυσα. Tako

Digitized by Google

su nastale složenice kao n. pr. λυσίπονος, Τισιφόνη itd., gdje je doista prvi dio postao od aoristne osnove: λυσι — ἔλυσα, τισι — ἔτισα itd., a ne od supstantiva na -σις: λυσις, τισις. Složenice kao što su Ἀγέλαος, ἀρχέκακος postale su od starijih *Ἀγόλαος, *ἀρχόκακος, gdje su ἀγο- i ἀρχο- nominalne osnove; cf. ὁ ἀγός (vođa), ὁ ἀρχός (vođa). I tu je narod prvi dio složenice pomalo stao osjećati, kao da je od glagolske, a ne od nominalne osnove; za to mu *Ἀγόλαος nije više bilo = ἀγὸς λαοῦ niti *ἀρχόκακος = ἀρχὸς κακοῦ; prvo se pretvorilo u ńegovoj jezičnoj svijesti u ἄγων λαόν, a drugo u ἄρχων κακοῦ. A kada se to osjećańe sasvim učvrstilo, onda je *Ἀγόλαος, *ἀρχόκακος pretvoreno u Ἀγέλαος, ἀρχέκακος t. j. kao ἄγε λαόν, ἄρχε κακοῦ. Slični su primjeri: ἐχέθυμος, φερέπονος, δακέθυμος, ἑλέπτολις itd. Tako nas eto kod složenica, gdje je prvi dio imperativ (Osthoff, Verbum 137 i dalje).

Sve smo to iz grčkoga jezika za to naveli, da lakše razumijemo slične pojave slovenske komposicije, o kojoj Osthoff govori u rečerom djelu str. 209 i dalje. U slovenskim jezicima kao i u drugima srodnima stoji u prvom dijelu složenih riječi ili osnova ili gotov oblik. Tako je n pr. u složenici *mironosnica* prvi dio osnova: *miro-*, u složenici *bratučed* prvi je dio oblik *bratu* (dativ singulara); cf. grč. χοροδιδάσκαλος (osnova: χορο-); παλαιγενής (oblik ili riječ πάλαι). Kako je u grčkom jeziku po analogiji prodrlo osnovno -ο- i onamo, gdje mu po pravu ne bi bilo mjesta (πατροκτόνος: osnova πατερ, ὀδοντοφυής: osnova ὀδοντ- itd.), tako se dogodilo i u slovenskim jezicima; n. pr. *vodopija* (osnova *voda*), *kostoboļa* (osnova *kosti*), staroslov. домородьнъ (osnova домоу) itd.

Kada riječi s osnovom na *-i* čine prvi dio slovenskih složenica, onda one stoje ili u kojem padežu ili u osnovnom svojem obliku. Tako n. pr. češko ime *Mstidruh* glasilo bi staroslovenski мьстидроугъ, a tu je мьсти genitiv sing; po tome čitava složenica znači: ultionis socius. U češkom imenu *Hostmil* = staroslov. гостьмилъ nalazimo u prvom dijelu ne oblik, nego osnovu[1], a složenica znači:

[1] Osnova glasi istina гости, кости, ali ona se i u samoj deklinaciji u ńekim oblicima oslabļuje te glasi гость, кость, n. pr. гостьмь костьмъ, гостьма, костьхъ, гостьми. Tako i osnove на ог imaju u ńekim padežima slabiji vokal ъ: сынъмь, сынъмъ, сынъми. сынъхъ. I drugi jezici pokazuju glasovni razmjer koji odgovara slovenskomu и—ь (= praslov. eį—ī), оу—ъ (= praslov. eų—ū): cf. grč. nom. pl. βάσεις ἥδεῖς (osn. βασει-, ἡδεϝ-), a nom. sing. βάσις ἡδύς (osn. βασι ἡδυ); sanskrtski nom. pl. *gatayas, svādavas* (osn. gataį, svādaų), a nom.-sg. *gatis, svādus* (osn. gatī svādū).

Digitized by Google

hospiti carus. — Po pravilu bi trebalo, da prvi dio složenica izlazi na -и ili -ь samo ondje, gdje taj prvi dio pripada u deklinaciju, u koju idu riječi гость, кость. Ali su i riječi drugih deklinacija poprimale u složenicama na kraju -и ili -ь. Tako n. pr. imamo *Milislav* pored *Miloslav*, ovo je drugo po zakonu, a ono prvo po analogiji, jer je riječi милъ osnova мило. U imenu *Draživoj* nalazimo komparativ *draži*; pita se, u kakomu obliku stoji to *draži*? U imenu *Draživoj* nastalo je *-i-* po analogiji drugih riječi, gdje ono stoji po zakonu: дражикой prema мьстидроугъ. S druge strane opet za imenima, kao što su češ. *Hostmil*, rus. Ратьмиръ (= staroslov. гостьмилъ, ратьмилъ), povela su se i mnoga druga; n. pr. *Bratmir*, *Radman* (= staroslov. братьмиръ, радьманъ), dapače i *Bogdan* (= богьданъ!) mjesto: *Bratomir*, *Radoman*, *Bogodan* itd.

Kako su se stari Grci dali zavesti krivim osjećańem te su prema φιλόξενος stvorili i μισόξενος, od starijega *ἀργόκακος mlađe ἀργέκακος, tako je bilo i kod Slovena. Imajući jezik riječi kao: *gubodušnica*, *svrboguz*, staroslov. сьръдоугъстьць poljski *krętogłow*, gdje su prvi dijelovi prave imenice: staroslov. гоугва (exitium), скръкъ (scabies), сьръдъ (sordidus), кржтъ (tortus), počeo ih je po malo dovoditi u svezu s dotičnim glagolima: гоубити (perdere), скръбѣти (prurire), сьрѣдѣти (foetere), кржтити (torquere). Za to su nastale po malo i druge složenice, gdje je prvi dio glagol, n. pr. *vrtoglav*, *šišobrk*, ruski лизоблюдъ, скаловубъ itd. U imenu *Ļubobrat* (= φιλάδελφος) osjećajući narod prvi dio *ļubo-* u neposrednoj svezi s glagolom *ļubiti* promijenio je *ļubo* u *ļubi* i načinio *Ļubibrat* t. j. od prvobitnoga značeńa: „fratrem carum habens“ nastalo je značeńe: ama fratrem; cf. grčko Ἀγέλαος od *Ἀγόλαος. Imperativno je značeńe našao jezik po malo i u takim složenicama, gdje je prvi dio imenica, ali se prema njoj u jeziku nalazi glagol, kojemu imperativ onako glasi kako glasi dotična imenica u složenici. N. pr. češko *Bořivoj* (= staroslov. борикой za pravo znači: in pugna bellator; staroslov. борь fem. = pugna, бой = bellator), ali se *boři* — počelo narodu činiti imperativom glagola *bořiti* (delere, rumpere) i tako je ime *Bořivoj* dobilo u narodnoj svijesti značeńe: „dele bellatorem“. Tako je i hrv. *Branivoj* najprije imalo značeńe: „in pugna bellator“, a kasnije po krivom shvaćańu: „dele bellatorem“. Poljsko *Mścigniew* je za pravo = „in ultione iram habens“ (мьсть ultio, гнѣвъ ira), a poslije je narod tomu dao značeńe: „ulciscere iram“ (мьстити ulcisci) itd. Imena kao: *Bořivoj*, *Branivoj*, *Mścigniew* mogla su dati povod, te su nastala i ovaka: *Berivoj*, *Nosi-*

Digitized by Google

mir, Ozrislav itd., gdje je očevidno prvi dio složenice imperativ i postaňem i značeńem. I u imenu: *Milivoj* osjeća narod ono *mili* kao imperativ, premda takoga imperativa nigdje nema, pravi bi imperativ bio *miluj*. To nije drugo do naslon na ostalu veliku množinu imperativa, koji se doista svršuju na *-i;* tako je i u *pjevidrug* nastalo *pjevi* mjesto *pjevaj* očevidno prema pravome imperativu *plači* u *plačidrug;* u ruskom jeziku nalazimo: сбиридомъ (geizhals), premda je imperativ сбирай, u češkom *liziobrázek* (scheinheiliger), premda imperativ glasi: *lízej* ili *liž*, a nikako lizi itd. (Vidi u Miklošića Vgl. Gram. 2. 367.). Sada razumijemo i postaňe apelativa, gdje je prvi dio imperativ: visibaba, varimeso, gaziblato itd. Ali o svem nam tomu ne treba više govoriti, jer nam se vaļa povratiti k složenim imenima, i pošto smo o ńihovu obliku kazali sve što treba, sada nas čeka posao, da progovorimo što i o ńihovu značeńu.

Kaka se značeńa nalaze u apelativnim složenicama, taka se nalaze i u složenim imenima. Najzgodnije mi se čini dijeliti složenice po ńihovu značeńu onako, kako to čini Brugman u svojoj grčkoj gramatici str. 70. On veli: još od indogermanskoga vremena traje razlika između uporedne i između podredne komposicije; u jednoj i drugoj grupi razlikujemo opet složenice nižega i složenice višega reda. Uporedna je komposicija onda, kada se dijelovi složenice mogu tako rastaviti, da se spajaju partikulom *i* (u staroindijanskoj gramatici: dvandva); n. pr. νυχθήμερον = νὺξ καὶ ἡμέρα, staroslov. братъсестра = братъ и сестра. Podredna je komposicija onda, kada jedan dio potańe označuje drugi; n. pr. οἰκοφύλαξ = φύλαξ οἴκου; hrv. *bjelograb* = bijeli grab. Složenice višega reda jesu one, kod kojih su oba dijela objekat participiju: „imajući" (u staroindijanskoj gramatici bahuvrīhi); n. pr. grč. ὠκύπτερος = ὠκέα πτερὰ ἔχων; staroslov. бълооκъ = бъло око имѣ; ostale su složenice nižega reda. I podredne i uporedne složenice mogu biti višega i nižega reda.

U spominjanoj svojoj knizi (str. 128 i dalje) lijepo je razložio Osthoff, da su se složenice višega reda iliti posesivne složenice razvile iz složenica nižega reda. Što se u Homera nalazi ῥοδοδάκτυλος Ἠώς, to je najprije značilo: Eoja, zlatni prst, χρυσόθρονος Ἥρη značilo je najprije: Hera, zlatni prijesto itd. S tim se lijepo može isporediti, što se u našoj narodnoj pjesmi nalazi: slavuj *grlo jasno,* — paun *pero zlatno* mjesto *jasnogrli* slavuj, *zlatoperni* paun. Po svome dakle postańu nijesu složenice višega reda drugo do slo-

Digitized by Google

ženice nižega reda, ali upotrebljavane na način metafore ili sinekdohe, jer kada se govorilo χρυσόθρονος Ἥρη, to je bila najprije samo metafora ili sinekdoha; složenica χρυσόθρονος imala je supstantivno značeńe, kao da se ńemački veli „der Goldthron, Here“. Supstantivi se često upotrebljavaju kao adjektivi; n. pr. ἀνὴρ στρατηγός; hrv. koń zelenko, živac kamen, ljepota djevojka, sirotińa raja itd. To je za to, jer između supstantiva i adjektiva nema onako velike razlike, kako je između imenica i glagola. O tom Osthoff veli: „dočim je između adjektiva i supstantiva prijeboj ostao uvijek tanak i svagda ga je lako bilo prelomiti, a ono je između imenica i glagola sazdan za sva vremena veoma tvrd bedem“ (Das Verbum in der nominalcomposition, 2). Slično govori i Brugman u svojoj grčkoj gramatici, str. 114. Sada dakle razumijemo, kako se razvilo i moglo razviti posesivno značeńe u složenica.

Što znači koje složeno ime, o tom u mnogo slučajeva mogu različiti ispitivaoci biti različitoga mišljeńa Da bi se vidjelo, što ja o kojemu mislim, metat ću kod većine imena, koja ću sada nabrajati, latinski prijevod. Za što nijesam sva imena preveo, o tom mi treba ovo reći. Neke riječi, što dolaze u složenim imenima, tako su Slovenima mile, da ih slažu i s onakim riječima, s kojima ne daju pravoga ili baš nikakoga smisla. To osobito vrijedi za riječi *-slava* i *-mir*. Da je tako, to dokazuju onake složenice, gdje je koje kršćansko ime složeno sa slovenskom riječju; n. pr. *Dminoslav* (stari pisci I. str IX), *Đùrisav* (u acta croat. 75 nalazimo adjektiv *Jurislavļ), Đurisava, *Đurman* (u imenu *Đurmanec* — selo u Hrvatskoj), *Hrìstivoje, *Krstivoj* (u prezimenu *Krstivojević), Kŕsman* (mislim, da je prvi dio ime *Krsto), Krsmanović, *Nikosav* (u prezimenu *Nikosavić,* rat 396), **Petisav* (u prezimenu *Petisaļić,* Danič. rječn.), *Vidosav (Vidoslav), Vìdosava.* Kršćansko ime *Vid* nalazimo još i u *Vidman* (danas kao prezime: Zvonimir 152), *Vidmar* (prezime u Hrvatskoj). Ovamo ide i *Sracimir, Sracimirović* (u Daničićevu rječniku), gdje je prvi dio složenice u svezi s imenom *Sracin* ili *Sracinin* (Saracenus). Već smo vidjeli, da su se riječi *Sracin, Saraćin* upotrebljavale kao imena. Sa *Sracimir* srodno je bez sumńe *Stracimir* (u Daničićevu rječniku), samo je umetnuto eufonsko *t.* Od *Stracimir* mislim da je postalo *Strà̀timîr* (i prezime *Stratimirović)* tako, što je narod hotio to ime sebi nepoznato u svezu dovesti s glagolom *stratiti,* kojega glagola nema doduše u Vukovu rječniku, ali se nalazi u Daničićevu sa značeńem „perdere“. Ni ime **Hlapomir* (u prezimenu *Hlapomirić* — Danič. rječn.) ne ćemo

Digitized by Google

držati složenim imenom od iskona kakova su druga; imenu *Hlap* (koje smo već vidjeli) dodana je u sasma kasno vrijeme na kraju riječca *-mir* iz onih imena, u kojima ta riječca ima smisao.

Nadimku *Šišo (Šišoje, Šiško* itd.) dodano je *-man* i tako je na stalo *Šišman* ili *Šišmanović.*

Današńe prezime *Turoman* nema jamačno odavna svojega *-man*; cf. *Turo, Turko, Turkaļ, Tursan* itd., što smo već sve imali.

U Daničićevu rječniku nalazimo ime *Kaliman* i *Kalimanić.* Ja se ne bih složio s Miklošićem, koji pod brojem 160 svoje rasprave „Die Bildung der slavischen Personennamen" misli, da je prvi dio rečenoga imena u svezi s **калъ**, kojoj riječi on tamo daje značeńe „niger", premda je riječ **калъ** u slovenskim jezicima samo supstantiv i znači „lutum". Rekao bih, da će prvi dio imena *Kaliman* biti u svezi s grčkim καλλι- u imenima n. pr. Καλλίνικος, Καλλίστρατος itd. Cf. i kršćansko ime Καλοιωάννης. Tako bi *Kaliman* stajalo n. pr. prema Καλλίνικος, kako stoji *Nikosav* prema Νικόλαος.

I Osthoff je opazio u slovenskoj onomastici pojav, o kojemu smo mi ovdje sada govoriti. On piše: Von vielen slavischen eigennamen lässt sich deshalb kaum eine übersetzung geben, weil gewisse schlussglieder, namentlich *-slav* und das viel- und schwerdeutige *-mir* im princip überall erscheinen, sich an jeden ersten bestandtheil anhängen können, ganz ungeachtet des sinnes der ganzen composition, der dadurch herbeigeführt wird, und durchaus ähnlich, wie in der deutschen onomatologie viele namenwörter als schlussglieder der zusammensetzung überall auftreten können, die *-bald, -hard* u. a. Man kann fast bestimmt voraussetzen: wo ein slavischer Personenname mit *-slav* oder *-mir* auftritt, ohne dass ein augenfällig passender sinn des ganzen herzustellen ist, da sind *-slav* und *-mir* gewissermassen die lückenbüsser und ersatzmänner für solche schlussglieder, die in demselben falle mit dem vordergliede einen guten sinn abgeben würden. Neben čech. *Mstidruh* erscheint so ohne weiteres auch *Mstislav*, poln. *Mścisław*, russ. Мьстиславъ; neben russ. Толигнѣвъ („besänftige den zorn") existiert kroat. *Tolimir,* bei welchen um einen treffenden sinn (etwa: „ruhm der rache habend" oder „räche den ruhm" für Мьстиславъ) sich abzumühen völlig überflüssige mühe ist (Verbum in der nominalcomp. 216).

Digitized by Google

Složena imena po azbučnom redu.

Bajislav (bajo = brat + slava; u Danič. rječn.).

Balislav (Mon. X. 56.: „Petrus de Balisclaua"; i tu će biti prvi dio *balo* ili *bale* ipokoristik prema: brat).

Beridrag (Monum. VII. „collige caros").

Bèrisav ili *Berislav, Berisavljević* („collige gloriam").

Berivoj, Berivojević („collige exercitum" t. j. za pravo „collige milites ili bellatores").

Bjelimir (kako ja tumačim riječ *-mir* u složenim imenima, reći ću kod imena *Mirisav;* za sada je dosta znati, da je ja prevodim sad riječju „pax", sad riječju „modus"; бѣлъ mislim, da znači najprije „lucidus", onda istom „albus" kao i grč. λευκός; ja to za to mislim, jer držim, da je бѣлъ za pravo particip praet act. II od nestaloga glagola *бѣти, koji se nalazi u sanskrtu: bhāti, kor. bhā „lucere"; po tom bi бѣлъ imalo prvo značeńe „qui illuxit". Složenica *Bjelimir* meni znači „lucidam pacem habens" ili „felicem pacem habens".

Bjelosav ili *Bjeloslav,* fem. *Bjeloslava* (prvo u Novak.-pom., drugo u deč. hris. 28, treće u: stari pisci I. str. VIII; „lucidam [ili felicem] gloriam habens").

**Bjelovuk* u prezimenu *Bjelovuković* (kalend. 71) ili *Bjelovučić* (ibid. 47; načińeno prema *Dobrovuk, Milovuk* bez pravoga značeńa).

**Blagohran* u *Blagohranac* (Novak.-pom. „bonam custodiam habens" t. j. „bene custoditus").

Blagomir („bonam pacem habens").

Blažimir („optimam pacem habens")[1].

Bogdaboj (Novak.-pom., to mi je ime sasvim tamno).

Bògdân, Bogdanić, Bogdanović, Bògdana („a deo datus", „a deo data").

Bogobojša (Mon. VII. „deum timens"; ipokoristično *-ša,* staroslov. ьша dodano je imenu **Bogoboj).*

Bogòljub ili *Bògoljûb* („deo carus").

Bogomil, Bogomila (prvo u Novak.-pom., drugo u Monum. VII. „deo carus").

Bogomir (kalend. 100; akademički rječnik nema toga imena; „in deo pacem habens"?)

[1] Za što u složenim imenima prevodim komparativ superlativom, to će se reći iza ovoga prijegleda složenih imena.

Digitized by Google

Bȍgosav, Bogoslav, Bogosaļić, Bogoslaļić, Bogosavļević („dei gloriam habens“?).

Boguživ (deč.-hris. 19 „deo vivus“).

Boļebrat (akad.-rječn. „optimus frater“).

Boļedrag (akad.-rječn. „optimus carusque“).

Boļedrug (akad.-rječn. „optimus socius“).

Boļegrad (deč.-hris. 35; akademički rječnik nema toga imena; „optima moenia habens“ t. j. „optimum in modum munitus“).

Boļemir („optimam pacem habens“).

Boļeńega (fem., „Bolinega“ Monum. VII., „optimam curam habens“, gdje se „cura“ ima razumjeti u pasivnom značeńu, dakle „quae optimā curā fruitur“).

Boļerad (u akad.-rječn. „optimus laetusque).

Boļeslav, Boļeslavić („optimam gloriam habens“).

Borisav, Borislav, Borisavļević („pugnae gloriam habens“ ili „in pugna gloriam habens“).

Borivoj (rat 325; kalend. 124, gdje stoji „*Borivoje*“ prema ipokoristicima: *Radoje, Miloje, Ļuboje* itd.; — „in pugna bellator“ ili „ad pugnam bellatores habens“).

Boždar (Novak.-pom., vidi *Božidar).*

Božetjeh („Bosethech“, Monum VII.; „divinum solamen habens“).

Bȍžidȃr („divinum donum“ ili „divinum donum habens“).

Brajimil (prvi dio *brajo* ipokoristik je riječi *brat).*

Brajislav (vidi predašńe ime).

Branimir (Monum. VII., „in pugna modum habens“ t. j. po smislu: „qui in pugna sese moderatur“.

Branisav ili *Branislav* („in pugna gloriam habens“ ili „pugnae gloriam habens“).

Branivoj, Branivojević („in pugna bellator“ ili „ad pugnam bellatores habens“).

Bratimir (= Bratomir, koje pogledaj).

Brativoj, Brativojević (akad.-rječn., „fratris bellator“ ili još bolje: „pro fratre bellator“).

Bratman (danas kao prezime: izvještaj 81; svoje mnijeńe o riječi *-man* u složenim imenima reći ću kod imena *Manislav;* ja je prevodim latinski „incitamentum“; po tomu će *Bratman* biti: „fratris incitamentum“ ili „fratris incitator“ uzevši u konkretnom značeńu riječ, koja je sama po sebi apstraktna).

Bratmir (vidi *Bratomir).*

**Bratodraž, Bratodražić* (deč.-hris. 16; — „fratri carissimus“).

Digitized by Google

Bratoljub („fratri carus“).

Bratomil, Bratomilić („fratri carus“).

Bratomir (složenica ne daje pravoga značeńa).

Bratoňeg („fratris curam habens“).

Bratorad („ob fratrem laetus“).

Bratoslav, Bratoslaljić („fratris gloriam habens“ ili „fratris gloria“?).

Bratoteg (Danič.-rječn., riječ тагъ znači „labor“; ali što znači složenica *Bratoteg*, ne znam).

**Budimil, Budimilović* (akad.-rječn., u složenici je prvi dio supstantiv *боудь „expergefactio“; cf. *Dobrobud, Dragobud;* značeńe „in expergefactione gratus“ ńekako je rogobatno; za to mislim, da je *Budimil* mlado i skovano prema *Budimir).*

Bùdimîr, Budimira („in expergefactione pacem habens“; to se ime moglo davati sa žeļom, da se dotično čeļade uvijek probudi na mir, a ne na boj; osim toga se može lako misliti, da rečeno *боудь znači „excitatio“, a onda bi *Budimil* bilo: „in excitatione gratus“ t. j. „qui gratum in modum excitat“).

Bùdisav, Budislav, Budisaljić, Budislaljić, Budislavić, Budisavljević (ne mogu razabrati pravoga značeńa).

Budivoj („excita bellatores“).

Budman, Budmanić (stari pisci I. str. VIII. ne mogu razabrati značeńa).

Budmil (vidi *Budimil).*

Bujsil („tumidas vires habens“).

Bunislav (nema pravoga značeńa).

Cjeligoj (piše se *Celigoj* danas kao prezime, imenik 72; u ovoj će složenici цѣлъ značiti: „sanus“, cf. цѣлити „sanare“; a гой će značiti „valetudo“, cf. češko *hojiti,* poļski *goić* „sanare“; po tom mislim, da je *Cjeligoj* „sanam valetudinem habens“).

Crnobrat (danas kao prezime: imenik 20; biće složenica novijega vremena sa značeńem: „infelicem fratrem habens“; vidi tumačeńe kod *Crnomir).*

Crnogaj (akad.-rječn., najprije će biti ime mjestu, a po tom prezime čeļadetu).

Crnomir (akad. rječn.; kako smo za riječ бѣлъ rekli, da joj je prvo značeńe „lucidus“, za tim metaforski „felix“, tako će урѣнъ u metaforskom značeńu značiti „infelix“. *Crnomir* mislim, da znači: „infelicem pacem habens“; to bi ime moglo biti profilaktično. Već smo govorili o profilaktičnim imenima).

*

Digitized by Google

Crnomuž (akad. rječ.; i to će biti profilaktično ime; samo će trebati misliti, da je to ime isprva moglo biti samo feminin: *Crnomuža,* što se davalo ženskoj djeci: „infelicem maritum habens"; kako ima dosta imena, gdje prema masc. stoji fem., tako je učińeno i ovdje bez obzira, što *Crnomuž* ne daje smisla kako n. pr. daje *Bogdana* prema *Bogdan).*

Cvjetimir (цвѣтъ se može misliti, da je u ovom imenu adjektiv prema supstantivu цвѣтъ, kao što je adjekt. златъ prema supst. злато; za to prevodim *Cvjetimir* „florentem pacem habens").

Čedomiļ (u današńe vrijeme; što je na kraju *ļ,* to je vaļada samo naslon prema imenima: *Miļ, Miļana, Miļen,* a pravo bi bilo *Čedomil;* to ime tumačim ovako: prema *Bratomil, Dragomil, Radomil* načinio je narod dvandvasloženicu nižega reda *Čedomil* mjesto **Čedomilo* „infans carus").

Čedomir (u današńe vrijeme, bez pravoga značeńa).

Česlav („Τζεεσθλαβος" Monum. VII. 376, „honoris gloriam habens"; danas bi bilo *Časlav,* staroslov. ѣслакъ iz ѣстьслакъ)

Čudomil (biće mjesto **Čudnomil* i značiti: „mirus carusque").

Čudomir u mjesnom imenu *Čudomerići* (akad. rječn.; — biće mjesto **Čudnomir,* cf. *svilorun, srebrokos* mjesto: *svilenorun, srebrnokos,* i značiće: „miram pacem habens").

Dabisav (akad. rječn.; ime nema nikakoga značeńa; načińeno je prema *Dabiživ,* koje pogledaj).

Dabislavko (Monum. VII., — pređašńemu imenu dodan je ipokoristični nastavak *-ko,* staroslov. ько; vidi *Bogobojša).*

Dàbiživ (nije komposicija kakove su druge, nego je jukstaposicija: „utinam sis vivus").

Dabiživa (Novak.-pom., „utinam sis viva").

Dabživ (Novak.-pom.; načińeno od *Dabiživ* prema *Bogdan, Radmil* itd.)

Daroslav, Daroslaļić (nema pravoga značeńa).

Desibrat („acquire" ili „inveni fratrem", možda se davalo prvomu sinu u želi, da iza ńega dođe još koje dijete).

Dèsimîr, Desimirović („acquire" ili „inveni pacem", ako *-mir* nije dodano po analogiji drugih imena).

Desislav, Desisaļić („acquire gloriam").

Desivoj, Desivojević („acquire exercitum"; vidi ime *Berivoj).*

**Dikosav, Dìkosava, Dikosavļević* („honoris gloriam habens").

Djedomir (Monum. VII.), *Djedomirić* (Danič.-rječn., — „avi pax", t. j. da djeda izmijeni u boju i mir mu donese).

Digitized by Google

Djedoslav („avi gloriam habens“, ili „avo gloria“).

Dobļislav („Doblisclaug“, Monum. VII. 383; mislim, da u prvom dijelu složenice vaļa tražiti adjektiv **добль** fortis, dakle: „fortem gloriam habens“, što je po smislu isto kao i „fortitudinis gloriam habens“).

Dobrislav (deč.-hris. 42, „bonam gloriam habens“).

Dobrivoj (Novak.-pom.), *Dobrivojević* (stari pisci I, str. IX; „bonum exercitum habens“, za pravo „bonos bellatores habens“).

Dobroboj („bonam pugnam habens“; ne mora biti pogrješka mjesto *Dobrovoj*, kako misli Daničić u svome rječniku; cf. *Radoboj*).

Dobrobud, Dobrobudić (deč.-hris. 8; iz ovoga imena možemo suponirati supstantiv °**бодь** sa značeńem „expergefactio“, dakle *Dobrobud* će biti „bonam expergefactionem habens“, možda je u tom dosta neobičnom prijevodu izražena žeļa, da bi se ono čeļade uvijek u jutro probudilo na dobro ili na sreću).

Dobrodjej („Dobrodei“, Monum. VII. 383, „bonam actionem habens“).

Dobrodrug („bonum socium habens“).

Dobrogost („bonum hospitem habens“).

Dobrohval („bonam laudem habens“).

Dobroman („bonum incitamentum habens“).

Dobromir, Dobromirić, Dobromirović („bonam pacem habens“).

Dobromisal, Dobromislić, Dobromislović („bonas cogitationes habens“).

Dòbrosav, Dobrosava, Dobroslav, Dobrosaļić, Dobrosavļević, Dobroslaļić, Dobroslavić („bonam gloriam habens“).

Dobrosrd („bonum animum habens“, „bonam mentem habens“; najprije „bonum cor habens“).

Dobrostrez (Monum VII. 96.; ja bih očekivao ***Dobrostreg**, staroslov. **добрострѣгъ** ili ***Dobrostrež** **добрострѣжь**; što je na kraju *z*, to će biti možda prema imenu *Strezimir*, gdje je ono po zakonu. *Dobrostrez* će biti „bonam custodiam habens“ ili „bene custoditus“).

Dobrovit (kod imena *Vitodrag* pokazaću, za što riječ *-vit* u složenim imenima prevodim latinskim „sermo“; *Dobrovit* je meni = „bonum sermonem habens“ grč. Εὐαγόρας).

Dobrovoj, Dobrovoje, Dobrovojević (vidi *Dobrivoj*).

Dòbrovûk (biće profilaktično ime i značiće: „bonum lupum habens“ t. j. „cui lupus bonus est“; to se ime davalo, da ne bi vuk naudio dotičnomu čeļadetu).

Domagoj („domi valetudinem habens“).

Digitized by Google

Domamir („domi pacem habens").

Domaslav („domi gloriam habens").

Domogoj („domi valetudinem habens").

Domońeg („Damanego" Monum. VII. 129; „domi curam habens").

Domorad („Damarado", Monum. VII. 132; — „domi laetus").

Dragbrat („carum fratrem habens", t. j. „cui frater carus est").

Dragibrat, Dragibratić (ne će biti jukstaposicija, nego će biti mjesto *Dragobrat* po analogiji onih imena, gdje se prvi dio po zakonu svršuje na *-i;* značeńe kao i kod *Dragbrat).*

**Dragigost, Dragigostić* (deč.-hris. 116; stoji mjesto **Dragogost,* kojemu je značeńe: „carum hospitem habens" t. j. „cui hospes carus est").

Dragislav (deč.-hris. 30; stoji mjesto *Dragoslav* „caram gloriam habens"; t. j. „cui gloria cara est").

Dragmil (nije upravo nužno misliti, da je jukstaposicija; „carus gratusque").

Drägobrat, Dragobratić (vidi poradi značeńa *Dragbrat).*

Dragobud („Dragabuth", Monum. VII. 110; „caram espergefactionem habens"; vidi *Dobrobud).*

Dragodjed („Dragadet", Monum. VII. 134; „carum avum habens" t. j. „cui avus carus est").

Drägoļub („carus gratusque").

Dragoman, Dragomanić, Dragomanović („gratum incitamentum habens" t. j „qui gratum in modum incitat").

Dragomil („carus gratusque").

Drägomîr, Dragòmira, Dragomirić („gratam pacem habens").

Dragomuž („Dragamosus", Monum. VII. 322; to je ime najprije moglo biti samo fem. *Dragomuža* „carum maritum habens" t. j. „cui maritus carus est". Vidi *Crnomuž).*

Dragońeg (Monum. VII. „gratam curam habens").

Dragorad (deč.-hris. 23; „gratus laetusque").

Drägosav, Dragoslav, Dragosavļević, Dragosaļić, Dragoslaļić, Dragoslavić („gratam gloriam habens").

Dragovit (Monum. VII. „gratum sermonem habens", vidi *Vitodrag).*

Draževeslav („gratissimam gloriam habens").

Draževerit (Monum. VII. „gratissimum sermonem habens").

**Draživoj, Draživojević* („gratissimos pugnatores habens" t. j. „cui pugnatores gratissimi sunt").

Dražmir (deč.-hris. 12, „gratissimam pacem habens").

Digitized by Google

Držimir („tene pacem“ ili „habe pacem“).

Držislav („tene gloriam“ ili „habe gloriam).

Dušman (u Daničićevu rječniku i u star. pisc. I. str. IX).

Dušmanić (acta croat., Vuk sovjet 173; — „incitamentum animi habens“ ili „cui animus incitatur“ n. pr. ad bonum, ad fortitudinem).

Godebrat (deč.-hris. 25; staroslov. bi bilo **годѣбратъ**, a **годъ быти** znači „placere“, t. j. „esse in gratia“, tu je **годъ** lokal riječi **годъ**; za to mislim, da će **годѣбратъ** značiti „fratrem in gratia habens“, „cui frater placet“).

Godeslav (deč.-hris 25; „gloriam in gratia habens“ t. j. „cui gloria placet“).

Godimir (Novak.-pom.; riječ **годъ** znači „hora“, „tempus“; ali se nalazi i adjektiv **годь**, koji će biti indeklinabilan kao i **двогоубь**, **исплънь**, **свобоДь** itd.; Miklošić ima u svome staroslov. rječniku **годь бысть** — placuit. Za to mislim, da *Godimir* znači „gratam pacem habens“).

Gȍdomîr („gratam pacem habens“).

Gojsav, Gojslav, Gojsava, Gojsaļić, Gojslavić, Gojslavļić (sve u Daničićevu rječniku; *Gojslav* će značiti: „valetudinis gloriam habens“ ili „validam gloriam habens“).

Gojmir („in valetudine pacem habens“ ili „valetudinem pacemque habens“. Ime namastiru *Gòmîrje* stoji bez sumńe u svezi s ļudskim imenom *Gojmir;* cf. *Momir* mjesto *Mojmir*. U acta croat. 91. nalazimo: „plebanuš gojmerski“, a na str. 126: *Gomerje*. Ovamo ide i *Gojmerčić* prez. u acta croat., koje se danas piše i govori *Gomerčić* imenik 51. 78).

**Gojsil, Gojsilović* (izvještaj 54, imenik 32; „valetudinis vires habens“ ili „validas vires habens“).

Gonimir (Monum. VII. 383; možda znači: „in persequendo modum habens“ t. j. „qui moderatur sese in persequendis hostibus“).

Gostidrag (Monum VII; „hospiti carus“).

Gostimir (bez pravoga značeńa).

Gradislav, Gradisaļić, Gradislaļić („moenium gloriam habens“ ili „munitionis gloriam habens“).

Grdman (profilaktično ime: „tetrum incitamentum habens“ mjesto „pulchrum incitamentum habens“; to se ime moglo dati onome, za koga se žeļelo, da lijepo umije podjarivati ļude ili da ga lijepo drugi podjaruju).

Digitized by Google

Grdomil (profilaktično ime: „teter gratusque“ mjesto „pulcher gratusque“).

**Hodimir, Hodimirić* (značeńe će možda biti: „in peregrinatione pacem habens“).

Hodislav (deč.-hris. 43; „gradiendi gloriam habens“ ?)

Hodivoj, Hodivojević („in gradiendo bellator“, možda kao protivnost onome, koji se s końa bije).

**Hranidrug, Hranidružić* („salva socium“).

Hranimir, Hranimirić („salva pacem“ t. j. sebi ili drugima).

Hranisav, Hranislav, Hranisaļić, Hranisavļević („salvandi gloriam habens“, bez *h* glasi to ime danas *Ràsnisav*, otkle je i prezime *Ranisavļević).*

Hvalimir („Φχλιμέρης“ Monum. VII. „laudem pacemque habens“).

Hvalislav (stari pisci I, str. VII), *Hvalislavić* (deč.-hris. 7, — nema pravoga značeńa).

Inosav, Inoslav („in aliis gloriam habens“ ili „apud alios gloriam habens“).

Jaroslav (nema pravoga značeńa; cf. rusko ime Ярополкъ „vehementem exercitum habens“; češko *Jarohněv*, poļsko *Jarogniew* „vehementem iram habens“).

Jèzdimîr, Jezdimirović („in equitando pacem habens“).

Kàzimîr, Kàzimira (u staroslov. jeziku riječ **казити** znači perdere, evertere, **казнь** poena itd., prema tomu možemo suponirati supstantiv °**казь** perditio, te bi *Kazimir*, poļski *Kazimierz* značilo: „in perditione modum habens“ t. j. „qui sese in perdendis hostibus moderatur“).

Klonimir (Κλονίμιρος, Monum. VII. 376; ne mogu razabrati, što znači).

Kotroman, Kotromanović (staroslovenski i ruski jezik imaju riječ **котора** которá sa značeńem „pugna“; ista se riječ nalazi u staroslov. jeziku pisana i **котера**; s ńom mislim da je u svezi prvi dio imena *Kotroman* mjesto *Kotoroman ili *Koteroman, premda mi nije sasvim jasan uzrok ispatku glasa *o* ili *e;* cf. ipak malorusko котрий = rus. который, staroslov. **который**. Ako je ovo moje nagađańe istinito, onda *Kotroman* znači: „in pugna“ ili „ad pugnam incitamentum habens“).

Krajimir, Krajimirić (kako riječ *kraj* znači „finis, regio“, mislim da se *Krajimir* može prevesti: „in regione“ ili „in patria pacem habens“).

Digitized by Google

Kràjisav, Krajislav, Kràjisava, Krajislaḷić („in patria gloriam habens“).

Krasimir, Krasimirić („pulchram pacem habens“).

Kresimir (Monum. VII; staroslov. **крѣснти** znači „excitare“, s tim je srodno hrv. *Krèsati* „scintillas excitare“; za to će riječi **крѣсъ** biti prvo značene: „exc tatio“; prema tomu će *Kresimir* imati isto značeńe, što ga ima *Budimir*, koje ime molim, da se pogleda s onim, što je kod ńega rečeno; cf. češko ime *Křesomysl* „excitatas cogitationes habens“).

Ḷeposava (žensko ime danas: Avramović 200. 239; „pulchram gloriam habens“).

Ḷubdrag (Novak.-pom. „carus gratusque“).

Ḷubibrat, Ḷubibratić („carum fratrem habens“ t. j. „cui frater carus est“).

Ḷubidrag (Monum. VII; „carus gratusque“).

Ḷubigoj (stari pisci I, str. VII. „gratam valetudinem habens“).

Ḷubimir, Ḷubimirić (prvo u deč.-hris. 4. 30; drugo ibid. 46., „gratam pacem habens“).

Ḷubisav (Novak.-pom.), *Ḷubisava* (ibid.), *Ḷubislava* (stari pisci I, str. VIII.), *Ḷubisavḷević* („gratam gloriam habens“).

Ḷubivoj, Ḷùbivoje („carum exercitum habens“ t. j. „cui exercitus carus est“. Za što je danas *Ḷubivoje*, to je rečeno kod *Borivoj*.

Ḷùbobrat, Ḷubobratović (Zvonimir 155 „cui frater carus est“).

Ḷùbomîr („gratam pacem habens“).

Ḷùbosav, Ḷùbosava, Ḷuboslaḷić („gratam gloriam habens“).

Ḷubslav, Ḷubslaḷić* („любьславникь**“ deč.-hris. 41. 46; znači isto što i predašńe ime).

Ḷudemisal („liudemuhslum“ accus. Monum. VII. 328 „ad“ ili „pro populo cogitationes“ ili „consilia habens“, Ἀνδρομήδης, Λαομήδης).

Ḷudevit (Monum. VII. „inter“ ili „ad homines sermonem habens“ Ἀνδραγόρας, Δημαγόρας).

Ḷutomir (Monum. VII; nema pravoga značeńa).

Ḷutostrah (Monum. VII. „saevum terrorem habens“ scil. in alios, in hostes).

Manislav (Danič. rječn.; glagol **манити** znači istina u staroslov. jeziku „decipere“, ali u ruskom jeziku манить znači „illicere“, a supstantiv маná ili мáна znači „esca“ t. j „illecebra“, tako isto u maloruskom jeziku виманити ili поманити znači „illicere“. Očevidno je značeńe „illicere“ starije od značeńa „decipere“, ali kako

Digitized by Google

lat. „illicere“ znači kašto isto što i „adhortari“, tako mislim, da je ńekoć imalo i slov. **маниτи** isto značeńe „adhortari, incitare“, a supstantiv °**мана** mogao je onda značiti „incitamentum“. Za to ime *Manislav* meni znači „ab incitando gloriam habens“, grč. Πανσικλῆς).

Marisav (rat 208), *Marislava* (Novak.-pom.), *Marisavljević* (rat 396; — najprije bi čovjek rekao, da prvi dio toga imena dolazi od kršćanskoga *Marija* ili *Marin,* ali ćemo vidjeti istu riječ i kao drugi dio složenih imena, koja je u *Marislav* prvi dio. Ja bih je dovodio u svezu s hrv. *máriti* „curare“, *mâr* „cura, sollicitudo“, *màrljiv* „diligens“. Miklošić u svome etimolog. rječniku 183. piše, da je iz starogorńońemačkoga jezika, gdje se nalazi riječ *unmâri* „gering geachtet, gleichgiltig“. Meni se ne da pristati uz to mišljeńe, jer se riječi od osnove *mar-* nalazi još u bugarskom i u slovenskom jeziku, kako se vidi iz samoga toga rječnika, a možda bi se kako dala sjediniti rečena osnova s osnovom *mar* drugih slovenskih jezika: staroslov. **мара** mentis emotio“, ruski мара „visio“, poljski *mara* „schreckbild“, *marzyć* „schwärmen, träumen“, maloruski марливий „schwärmerisch“. Da nijesu sva ta značeńa izišla iz prvoga: misliti, izmišljati, biti zamišljenu, klapiti, tlapiti, trabuniti? *Marislav* je meni „cogitandi“ ili „in cogitando gloriam habens“, grč. Μνησικλῆς; *-mar* kao drugi dio nalazimo još u složenicama: *Stojemar, Vukmar, Vidmar;* ovo je drugo danas prezime u Hrvatskoj, kojemu je prvi dio kršćansko ime *Vid).*

Milbrat (u Daničićevu rječn. „carum fratrem habens“, t. j. „cui frater carus est“)

Mildrug (deč.-hris. 23; „carum socium habens“ t. j. „cui socius carus est“).

Milgost (deč.-hris. 31; „carum hospitem habens“; t. j. „cui hospes carus est“).

**Milidrag, Milidragović* (Avramović 186; „carus gratusque“).

Miligost (stari pisci I., str. VIII i u Monum. XIII često; znači isto što i *Milgost.*

Mìlisav, Mìlisava, Milisavljević („gratam gloriam habens“).

*Milivoj, Mìlivoje, Milivojić, Milivojević, *Milivojac, Milivojčević* („caros bellatores habens“ t. j. „cui bellatores cari sunt“).

Milman (deč.-hris. 6. 14 „gratum incitamentum habens“, a po smislu može to biti ili „gratum in modum [alios] incitans“ ili „gratum in modum [ab aliis] incitatus“).

Milobrat, Milobratić (znači isto što i *Milbrat).*

Digitized by Google

**Milodan, Milodanović* (kalend., biće jukstaposicija: „gratum in modum datus“).

Milodrag (Monum. VII., „carus gratusque“).

Milorad, Miloradović („gratus laetusque“).

Milosav [Milòsav], Miloslav, Milosava (Novak.-pom.), *Milosaljić, Miloslavić, Milosavljević* (znači isto što i *Milisav).*

Milotjeh („milotech“, Monum VII. 95. „gratum solamen habens“, a to se može razumjeti ili „erga alios“ ili „ab aliis“).

Milovuk (danas kao prezime: kalend., „gratum lupum habens“ ili „cui lupus gratus est.“ Vidi *Dobrovuk).*

Miobrat (vidi *Milbrat,* od kojega je i postalo).

Miodrâg, Miodragović („carus gratusque“; postalo je od **Mildrag* s promjenom *l* u *o).*

Mirisav (muško ime: rat 170), *Mirisava* (Novak.-pom.), *Mirisavljević* (o osnovi *mir* u složenim imenima govori Miklošić u raspravi „die Bildung der slavischen Personennamen“ br. 77. Njemu se čini najvjerojatnije držati slov. -**миръ**, mjesto kojega se nalazi i -**мѣръ**, identičnim po etimologiji i po značeńu s gotskim *-mêr,* koje stoji u svezi s glagolom *mêrjan* „nuntiare“. Za to uzima Miklošić rečenomu -**миръ** ili -**мѣръ** značeńe κλέος, dakle isto, što ga ima i **слава** u imenima na -**славъ**. Ja bih pristao uz Miklošićevo tumačeńe, kojega se on drži i u svome etimologičkom rječniku, str. 195, da se igdje u slovenskim jezicima nalazi -**мѣръ** sa značeńem, što mu ga daje Miklošić, za tim da nam ńegovo tumačeńe pomaže razumjeti okolnost, što se ne nalazi samo -**мѣръ**, nego i -**миръ**. Biće dakle i meni prosto ogledati se za vjerojatnijim tumačeńem. Evo što se meni čini prikladnije. Ja držim, da -**мѣръ** i -**миръ** u složenim imenima nije jedna riječ, nego su dvije. Ova je druga riječ **миръ** = pax, a ona će prva biti u svezi s riječju **мѣра** = mensura. Iz značeńa „mensura“ lako je moglo izići značeńe „modus“. To vidimo u staroslov. riječi **съмѣрити**, kojoj je u Miklošićevu staroslov. rječniku zabilježeno značeńe ταπεινοῦν humiliare, a nema sumńe, da je **съмѣрити** u svezi s **мѣра**; za to mislim, da je **съмѣрити** najprije značilo: moderari aliquem. Riječ **съмѣрьнъ** znači humilis, a to će biti izišlo iz značeńa: modestus. Dobro će biti uzeti na um razmjerje latinskih riječi: modus, modestus, moderari jedne prema drugoj, jer u takom razmjerju stoje i slovenske riječi: **мѣра**, **съмѣрьнъ**, **съмѣрити**. Za to ja mislim, da su u ruskom jez. Владимѣръ i Владиміръ prvobitno dva različita imena; prvo bi moglo biti: „in dominando modum habens“

Digitized by Google

t. j. „qui sese in dominando moderatur“, — a drugo bi moglo biti: „in dominando pacem habens“; t. j. „qui in pace dominatur“. Lako ce svatko dopustiti, da su Sloveni mogli pomiješati imena na -**мѣръ** s imenima na -**миръ**. Budući da je ńima -**миръ** bilo razumljivije u kasnije vrijeme od **мѣръ**, za to se moglo lako dogoditi, da je ovo drugo po malo bivalo sve rjeđe, a u Hrvata ga i Srba danas nikako i nema Iz toga se vidi, da je teško osjeći, kada naše -**миръ** ima značeńe „pax“, kada li „modus“, jer se jedno i drugo pomelo. Za to ne ostaje drugo nego izabrati svaki put ono značeńe, koje boļe odgovara Meni *Mirisav* znači: „pacis gloriam habens“ ili „in pace gloriam habens“. Cf. grč. Εἰρηνοκλῆς.

Mìrodâr („pacis donum habens“).

Mirogoj (Monum. VII. „in pace valetudinem habens“ ili „pacem valetudinemque habens“).

Miromisal („Miramuscle“, acta croat. 383. „pacis“ ili „pacificas cogitationes habens“).

Mirồsav, Miroslav, Mìrosava, Mirosavļević, Miroslaļić („in pace gloriam habens“ ili „pacem gloriamque habens“.

Mislav („Muisclavo“ Monum. VII., staroslov. bi bilo **мыславъ** mjesto ***мысльславъ** „cogitandi gloriam habens“).

Mòmîr, Momirović **момѣрь** (Novak.-pom., jamačno mjesto *Mojmir*, koje se i nalazi u Monum. VII. 60.: „Moimir“, ako i ne znam reći razloga ispatku glasa *j*, koji je ispao i u mjesnom imenu *Gomirje*, vidi kod *Gojmir*. Ime *Momir* moglo bi značiti „mea pax“, a mogli su ga od velike dragosti davati roditeļi djeci).

**Mojslav, Moslavina* (ovo je drugo ime okolici u Hrvatskoj i stoji mjesto **Mojslavina*. Ime se *Mojslav* nalazi u Rusa (Моиславъ) i u Čeha, kako se vidi iz Miklošićeve rasprave o slovenskim imenima br. 225. Ime će značiti „mea gloria“ ili „meum decus“; vidi predašńe ime).

Mutimir (to se ime različito piše u latinskim spomenicima: „Montemer“, „Montemerus“, „Muncimir“, „Muntimer“, „Muntimerus“, „Muntimir“. U staroslov. jeziku riječ **мѧтъ** znači ταραχή turba, a ja mislim, da ime *Mutimir* mogu prevesti: „in perturbationibus“ ili „in bello modum habens“ ili „qui in bello sese moderatur“).

Mužbrat (deč.-hris 24; ne mogu razabrati značeńa).

Ninoslav, Ninoslaļić (nije mi moguće reći, što znači prvi dio ovoga imena; Miklošićevo mi se nagađańe ne sviđa, po kojemu bi *Ninoslav* bilo identično s *Inoslav;* vidi rečenu ńegovu raspravu, br. 253. Cf. poļsko ime *Ninogniew*, češko *Ninomysl*).

Digitized by Google

Nosimir (Monum. VII; ne mogu razabrati značeńa; cf. češko ime *Nosislav,* koje Osthoff prevodi: „trag ruhm davon", Verbum in der nominalcomp. str. 225).

Nudmir (Novak.-pom.; prema staroslov. glagolu **нѫдити** „vim inferre, cogere" može se suponirati supstantiv ***нѫдь**; za to ime *Nudmir* = **нѫдьмиръ** tumačim: „in subigendo scil. inimicos modum habens" t. j. „qui sese moderatur").

Ńegomir, Ńegomirić („curam modumque habens").

Ńegoslav (čini se, da nema pravoga značeńa).

Olodrag (Monum. VII; ime sasvim meni nepoznata značeńa).

Olomer (Monum. VII. vidi preďašńe ime).

Ozrislav (deč.-hris. 4.), *Ozrisaļić* (Danič.-rječn.; „respice gloriam" veli Osthoff, str. 225).

Pačemil (u Danič.-rječn. „plurime gratus"; — vidi ime, koje dolazi).

Pačemira („Pacemira" Monum. VII.; u staroslov. jeziku nalazimo komparativni adverab **паче** „potius, magis, amplius", a ništa nam ne smeta suponirati komparativni adjektiv **пачии** sa značeńem „potior, maior, amplior". Tako bi ime *Pačemira* značilo „summam pacem habens").

Predimir (staroslov. riječ **прѣдь** znači „priora", „τὰ πρῶτα"; a u ovoj i drugim složenicama, što dolaze, biće **прѣди** lokal sing.; dakle **прѣдимиръ** će značiti: „in primis" ili „inter prima pacem habens").

Predisav, Predislav („in primis" ili „inter prima gloriam habens").

Predivoj („in primis" ili „inter primos bellator").

Prejslav, Prejslaļić (oboje u Daničićevu rječn.; u prvom dijelu *prej* nalazimo ime *Preja* **прѣя**, koje je ipokoristik od *Predimir).*

Pribidrug (Monum. VII.; staroslov. bi bilo **прибꙑдрѫгъ**; cf. poļski *Przybywoj, Przybysław* u pomenutoj Miklošićevoj raspravi br. 297. Glagol **прибꙑти** znači: „accedere, adnasci, nasci", a **прибꙑ-** u složenim imenima ne može drugo biti do 2. ili 3. lice sing. aorista; prema tomu će **прибꙑдрѫгъ** biti jukstapozicija i značiće: „accessit" ili „natus est socius". Teže je suponirati 2. lice sing. aorista. Cf. kršćanska latinska imena *Deusdedit, Habetdeum* [Osthoff, o. c 237]. Mogu se napomenuti i ova imena travama u hrvatskom jeziku: *krstikûmedéte* trifolium reptans, ili *pùstibäbakòńukŕv* polygonum aviculare).

Pribigoj (Momum. VII. „accessit valetudo").

Digitized by Google

Pribihval (u Danič.-rječn.; za pravo bismo očekivali: **Pribihvala*, ali jezik je to promijenio u *Pribihval* za mušku čeljad, jer se neprilično činilo muškarca zvati *Pribihvala* — „accessit laus“ ili „accessit gloria“).

Pribimir (Monum. VII., „accessit pax“?).

Pribińeg („Pribinego“ Monum. VII. 173; „accessit cura“; riječ se „cura“ ima uzeti u značeńu, što ga ima u Virgilijevoj Eneidi III. 476. Anchises, *cura* deum; za što nije **Pribińega*, vidi kod *Pribihval.*

Pribisav, Pribislav, Pribisaļić, Pribislavić, Pribislaļić („accessit gloria“; za što nije *Pribislava,* vidi kod predašńe riječi).

Pribitjeh („Prybitecho“ Monum. VII; — „accessit solamen“).

Prvońeg „Piruanego“ Monum. VII. 52. 54. „prima cura“; to se ime davalo od milosti prvorođencu).

Prvosav, Prvoslav, Prvoslavić, Prvoslaļić („primam gloriam habens“).

Putislav (deč.-hris. 31., „peregrinationis gloriam habens“).

Radaman (Novak.-pom., *rada-* mjesto *rado-* po analogiji *Domaslav;* — „laetum incitamentum habens“).

**Radibrat, Radibratić* (kalend.; „laetum fratrem habens“).

Radidrag (Monum. X. 130; „laetus carusque“).

Radigost (stari pisci I; str. VIII. „laetum hospitem habens“ a to je po smislu = „hospitem exhilarans“).

Radiman (u Daničićevu rječniku, „laetum incitamentum habens“).

Radimir (danas kao prezime: imenik 32), *Radimirović* („laetam pacem habens“).

Ràdisav, Radisavļević („laetam gloriam habens“?).

Radivoj, Rädivoje, Radivojević („laetos bellatores habens“ ili „laetus bellator“).

Rädman, Radmanović, Radmančić (acta croat.; vidi ime *Radiman).*

Rädmil, Radmilović („laetus gratusque“).

Rädmir (vidi ime *Radimir).*

Radmuž, Radmužević (oboje u deč.-hris, prvo na str. 10, drugo na str. 44.; „laetum maritum habens“, a to je po smislu = „maritum exhilarans“, vidi *Crnomuž).*

Radoboj (danas kao prezime: imenik 17; „laetam pugnam habens“).

Radobrat (deč.-hris. 9), *Radobratić* (ibid. 8; — „laetum fratrem habens“).

Ràdobud („laetam expergefactionem habens“; vidi *Dobrobud).*

Digitized by Google

Radočaj (danas kao prezime: imenik 32; iz staroslov. glagola ѵѧѧтн „expectare“ može se suponirati supstantiv ѵаѣ „expectatio“; za to će *Radočaj* biti = „laetam expectationem habens“).

**Radogost, Radogostić* (Danič.-rječn.; „laetum hospitem habens“, a po smislu je to = „hospitem exhilarans“).

Radomil, Radomilić („laetus gratusque“).

Rädomîr, Radomirić, Radomirović („laetam pacem habens“).

Radomisal (deč.-hris. 38), *Radomislić* (u Danič. rječn., „laetas cogitationes habens“)

Rädosav, Radosava, Radoslav, Radosaļić, Radoslaļić, Radoslavić, Radosavļević („laetam gloriam habens“).

Radovoj (Novak.-pom.; „laetos bellatores habens“ ili „laetus bellator“).

Räosav, Raoslav (Novak.-pom.; mislim za cijelo, da stoji mjesto *Rahosav,* a *Raho* je ipokoristik svim složenim imenima, kojima je prvi dio *Rado-* ili *Radi-* ili *Rad-).*

**Rastimir, Rastimirić* (Danič.-rječn „in crescendo pacem habens“).

Rašman (Danič.-rječn.; prvi je dio od *Rášo,* a to je ipokoristik svim složenim imenima, kojima je prvi dio *Rado-* ili *Radi-,* ili *Rad-).*

Ratimil (Stari pisci I, str. X; ne mogu razabrati pravoga značeńa).

Rozmir (muško ime: Rozmir Glišić, kalend. 88), *Rozmirović* (Avramović 186. 267; ime mi je *Rozmir* sasvim tamno).

Sebedrag (Monum. VII.; tamno).

Sebetjeh (Monum. VII.; „sibi solamen“?).

Selimir (Novak.-pom. „in agro pacem habens“).

Skoromir („citam pacem habens“, a po smislu: „qui cito pacem parat“).

Skòrosav, Skòrosava („citam gloriam habens“, a po smislu: „qui cito gloriam parat“).

Skorovoj („citos bellatores habens“ ili „citus bellator“).

Slavogost (stari pisci I, str. VIII.; „gloriae hospes?“ — Ne može se dvojiti, da je prvi dio ove složenice u svezi s riječju *slava.* Ta se ista riječ veoma često nalazi na kraju složenih imena, a onda u današńem hrvatskom ili srpskom jeziku glasi obično *-sav* n. pr. *Radosav.* Nema nikakoga glasovnog zakona, koji bi tražio da *l* ispadne, jer inače svuda glasovi *sl* stoje sasvim mirno jedan do drugoga. Vaļa nam se dakle ogledati za kakom analogijom. Ja mislim, da je onda narod počeo govoriti *Radosav* mjesto *Radoslav,*

Digitized by Google

kad se već uobičajilo kršćansko ime *Sàva, Sàvić, Sávo;* to jest, onda je narod počeo izostavljati *l,* kada je vidio, da glasa *l* nema ni u rečenom kršćanskom imenu; a da je to *l* nužno, — tako je vaļada umovao narod, — onda bi ga bilo i u imenu *Sàva, Sávo).*

Slàvoļub, Slavòļub („gloriae carus", ali to nema pravoga smisla; za to bih rekao, da je narod ime *Slavoļub* načinio istom onda, pošto je riječi kao *-ļub* počeo shvaćati kao da su particip glagolima *ļubiti* itd., dakle *Slavoļub* — amans gloriam. Treba se sjetiti onoga, što smo govorili o grčkim složenicama kao φιλόξενος, μισόξενος itd.

Slavomir (dec.-hris. 13. 29. „in gloria pacem habens").

Sobemisla („Sobemuscla" fem. Monum. VII.; ne mogu razabrati smisla).

Stànimîr, Stanimirić, Stanimirović („in firmitate pacem habens" ili „firmam pacem habens": staroslov. **станъ** = firmitas).

Stànisav, Stanislav, Stànisava, Stanislava, Stanisavļević („in firmitate gloriam habens" t. j. „firmam gloriam habens").

Stanivuk (u pomenutoj Miklošićevoj raspravi br. 366; ne mogu razabrati značeńa, kojega možda i nema, nego je ime načińeno prema drugima, gdje je drugi dio *-vuk).*

Stojemar (u Danič. rječn.; supstantiv **стой**, što ga možemo suponirati prema glagolu **стоѧти**, značiće također „firmitas"; cf. ruski застóй — stillstand. Tako bi *Stojemar* moglo značiti „in firmitate cogitationes habens", a to je po smislu: „homo mentis firmae").

Stojimir, Stojimirović („firmam pacem habens").

**Stojisav, Stòjisava, Stojislava, Stojisavļević* („firmam gloriam habens").

Stradoslav („Stradasclau", Monum. VII), *Stradoslava* („Stradosclauua" ibd.; možda je bio kaki supst. ***страдь** sa značeńem „labor, passio", te bi *Stradoslav* značilo: „in laboribus gloriam habens".

Stražimir (danas kao prezime, „in custodia pacem habens").

Strezimir (u Danič.-rječn. „observa modum").

Strojiman (u Daničićevu rječniku; ne mogu razabrati značeńa).

Strojimir („Στροήμερος" Monum. VII. 358. „in ordinando modum habens").

Strojislav („in ordinando gloriam habens").

Svemil („**всемиль**" Dec.-hris. 47 „omnibus gratus").

Sverad („**всерадь** dec.-hris. 46 „in omnibus laetus").

Svetislav (ime danas obično u Srba; sasvim se slažem s Miklošićem, koji u svojoj raspravi pod br. 339. razlaže, da je riječ

Digitized by Google

СВАТЪ najprije značila: fortis, firmus; i grčko je ἱερός najprije značilo „jak“, onda istom „svet“; dakle je *Svetislav* „firmam gloriam habens“).

Svetolik (danas u Srba: rat 212, Avramović 255, Vuk-sovjet 147; jamačno je vrlo mlado i ne znam, po kakoj je analogiji načińeno, jer se drugi dio *-lik* inače ne nalazi ni u kojem složenom imenu slovenskom).

Svetomir (u Srba će biti mlado, ali se nalazi u Čeha *Svatomír* i u Poļaka *Świętomierz:* kalend. 44. 45. Avramović 239: „firmam pacem habens“).

Svetoslav („Suataslao“ Monum. VII: „firmam gloriam habens“).

Svetozar (danas u Srba; drugi dio *-zar* ne znam protumačiti, osim ako nije uzeto po analogiji grčkoga imena *Velizar,* koje je dosta obično u Srba, n. pr. kalend. 56. 70; Avramović 254. Narodu se moglo učiniti, da je *Velizar* složeno ime kao i *Velimir* ili *Velisav,* te je tako došlo *-zar* i u *Svetozar).*

Svetslav (deč.-hris. 51, vidi *Svetoslav).*

Tȁtomîr, Tatomirović („patris pax“; vidi *Djedomir).*

**Tihobrat, Tihobratić* (deč.-hris. 8 „pacificum fratrem habens“ ili „pacificus frater“).

Tihomiļ (kalend. 151, biće mjesto *Tihomil;* vidi *Čedomiļ;* „pacificus gratusque“).

Tihomir, Tihomirić, Tihomirović („pacificum modum habens“).

Tihorad (Novak.-pom., „pacificus laetusque“).

**Tihoran, Tihoranić* (u Danič.-rječn. „tranquillum mane habens“; ne mislim da se drugi dio ovoga imena nalazi u današńemu *Ranisav,* jer što o tom imenu mislim, rečeno je kod *Hranisav).*

Tihosav, Tihoslav, Tihosava, Tihoslavić („pacificam gloriam habens“).

Tjehomil, Tjehomila (prvo u Danič.-rječn.; drugo u Monum. VII; „in solamine gratus“ t. j. „consolans homines gratus“).

**Tjehorad, Tjehoradović* („in solamine laetus“).

Tješemir (Danič.-rječn. „solamen pacemque habens“).

Tješimir („Thessimir“, Monum. VII; znači isto što i predašńe ime).

Tmivoj (Novak.-pom.; prvi je dio toga imena riječ **ТЬМА**, za koju mislim, da nema ovdje značeńe „tenebrae“, nego: multitudo, numerus infinitus; ime će dakle *Tmivoj* značiti „bellatores numeri infiniti habens“ t. j. „permultos bellatores habens“).

Tolimir (deč.-hris. 27; ne će imati pravoga značeńa; cf. rusko

Digitized by Google

ime Толигнѣвъ u Miklošićevoj raspravi o slovenskim imenima br. 400, koje ime znači „compesce iram“).

Tolislav (dеč.-hris. 13; ni to ime ne će imati pravoga značeńa).

Tomidrag (Monum. VII; u ovom i drugim imenima, što dolaze. mislim, da se ne može prvi dio uzeti za imperativ glagola **томити** — affligere, vexare, jer ne možemo nikako uhvatiti zgodnoga značeńa; što bi n. pr. značilo *Tomidrag* = „afflige carum“? To bi bilo sasvim protivno svim načelima, na kojima je osnovana narodna onomastika. Za to je nužno suponirati supstantiv °**томъ** ili °**томь** sa značeńem „afflictio“; tako ćemo ime *Tomidrag* prevesti: „in afflictione gratus“, t. j. koji ļudima u nevoļi pomaže i tješi ih).

Tomidrug (Monum. VII 153.; „in afflictione socius“).

Tomimir (Novak.-pom. „in afflictione pacem habens“; ovamo će ići i ime *Tomira* u Novak.-pom., za koje mislim, da stoji mjesto *Tomimira* kao *zakonoša* mjesto *zakononoša).*

Tomislav („in afflictione gloriam habens“).

Trpimir (i tu će biti nužno suponirati supstantiv °**трѣнь** i prema tomu prevesti „in passione pacem habens“ ili možda „in passione modum habens“ sa žeļom, da ono čeļade, koje se tako zove, ne bi mnogo trpjelo).

Tugomer (u acta croat. 161. ime mjestu, a na str. 166. *Tugomerić*; oboje bez sumńe od ļudskoga imena *Tugomjer* = staroslov. **тѫгомѣръ** „in doloribus modum habens“; cf. predašńe ime).

Tvrdisav, Tvrdislav, Tvrdisaļić („firmam gloriam habens“).

Većedrag (Monum. VII. „plurime gratus“).

Većemir (Monum. VII. „plurimam pacem habens“).

Većeńeg, Većeńega (oboje u Monum. VII. „plurimam curam habens; „vidi „Boļeńega“).

Veliman (muško ime danas: rat 345. „magnum incitamentum habens“).

Vèlimîr, Velimirović („magnam pacem habens“).

Velisav, Velisava, Velisavļević („magnam gloriam habens“).

**Velmir, Velmirović* (Novak.-pom. „magnam pacem habens“).

Višeslav („Wissasclavo“ Monum. VII), *Višesava* (Novak.-pom. „plurimam gloriam habens“).

Vitodrag („Uitadrago“ i „Vitodrago“ Monum. VII. Prof. Miklošić piše pod br. 39 u svojoj raspravi o imenima ovo: „die mit *vit* zusammenhangenden Personennamen könnten den Begriff des Wohnens einzuschliessen scheinen: aslov. *vitati* habitare. Dass sie mit *vitij* rhetor nicht zusammenzustellen sind, folglich den Begriff des Sprechens nicht enthalten, schliesse ich daraus, dass *vitij* selbst

Digitized by Google

für ein älteres *vêtij*, Thema *vêtŭ* steht: aus demselben Grunde ist das čech. *vítati* venientem salutare, Thema *vêtŭ* fern zu halten. Wahrscheinlich liegt diesen Namen der Stamm *vitĭ* in der Bedeutung lucrum zu Grunde, mit welchem Stamme auch der Begriff victoria bezeichnet werden konnte: an das entlehnte *vitęzĭ* ist jedoch hiebei nicht zu denken: *Dobrovit* — Ἀγαθόνικος, Εὔνικος; *Vitoslav* — Νικοκλῆς, *Ljudevit* — Λαόνικος". — Doista se nalazi u staroslov. jeziku riječ **къзкнть** fem. sa značeńem „lucrum". Uz Miklošićevo tumačeńe pristaje i *Fick* na strani C svojega djela o grčkim imenima i *Osthoff*, koji na str. 217 spomińanoga djela češko ime *Vitislav* prevodi: „Beuteruhm habend". Meni se za to ne da pristajati uz slavnoga učeńaka, jer mi je teško od značeńa „lucrum, commodum, usura" doći do značeńa „victoria", kojega nikako nemaju riječi **кнть**, **къзкнть**, **къзкнтиѥ**, **изкнтиѥ**; osim toga i sama ona značeńa „lucrum, commodum, usura" biće sasma mlada i specifično staroslovenska, dok se nijedan drugi slovenski jezik ne slaže u tom sa staroslovenskim: **къзкнть** ili **къзкнтиѥ** znači vaļada najprije ono, što je *uzvito* uza što, a **изкнтиѥ** ono što je *izvito* iz česa. Za to mislim, da treba naći prikladnije tumačeńe onoga *vit* u imenima *Dobrovit, Vitoslav* itd. Ja bih rekao, da je upravo ono tumačeńe prikladnije, koje Miklošić odbija, t. j. da *vit* stoji u svezi s riječima: **кнтнй** ili **кѣтнй** „rhetor", **кѣшѥ** „senatus, consilium", rus. отвѣтъ „responsum", češk. obět mj. *obvět „votum", hrv. obèćati mj. *obvetjati itd. Meni ne smeta **н** pored **ѣ**, jer ima i drugih korijena, koji imaju u jednim riječima vokal **н**, u drugima **ѣ**; cf. **тнхъ-тѣшнти**, **кндѣти-кѣдѣти**, **кнти-кѣньць** itd. Za što se dakle k tima i sličnim riječima ne bi pridružilo i **кнт-кѣт**? Kako se iz prije navedenih riječi razabira, najzgodnije je misliti, da je supstantiv °**кнтъ** značio „sermo" ili „loquela". Za to ime *Vitodrag* meni znači: „in loquendo gratus". — Može se ovdje navesti, da se po mome tumačeńu može razumjeti i ime slovenskoga boga *Svętovita*, o kojemu naročito piše Helmold, da je bio i bog proroštva: *Suantevit* deus terrae Rugianorum inter omnia numina Slavorum primatum obtinuit, clarior in victoriis, *efficacior in responsis*. Ja čitam ime rečenoga boga staroslov. **скатовнтъ** i prevodim ga: „potentem sermonem habens" t. j. „qui interrogantibus firma responsa dat". Rekli smo već, da **скатъ** znači najprije „fortis, firmus". Sam Helmold doduše veli, da **скатовнтъ** nije drugo nego sveti Vid, kojega su sveca pretvorili Sloveni u poganskoga boga, pošto su otpali od kršćanstva. Uz to mnijeńe pristaje i Miklošić u svome etimol. rječ-

*

Digitized by Google

niku, str. 393; ali ja mislim, da nam vaļa priańati uz Zeussa, koji u svome djelu „Die Deutschen und die Nachbarstämme“ str. 35. proglašuje identificiranje *Svętovita* sa svetim Vidom pustom bajkom. Zeuss će imati pravo, jer ima još drugih bogova s očevidno složenim imenima, u kojim je drugi dio *-vit: Rujevit* ili *Verovit, Porevit*, koja je dakako veoma teško tumačiti, jer su im prvi dijelovi iskvareni u tuđinskim izvorima, iz kojih za ńih doznajemo).

Vìtomîr, Vitomirović („in sermone pacem habens“ t. j. „cui sermo pacificus est“).

Vitomisal („Uuitamusclo“ Monum. VII. 383. „loquelam cogitationesque habens“).

**Vitosav, Vitosava, Vitoslava, Vitosavić* (acta croat. „sermonis gloriam habens“).

Vladimir (deč.-hris. 49; vidi značeńe kod *Mirisav).*

Vlàdisav, Vladislav, Vladisava, Vladislava, Vladisaļić, Vladislaļić, Vladislavić, Vladisavļević („dominandi gloriam habens“ ili „dominationem gloriamque habens“).

**Vladmir, Vladmirović* (schem.-fratr. 97; vidi *Vladimir).*

Vlàjisav, Vlajisava (Novak.-pom., ipokoristično ime *Vlaj,* koje može biti i od *Vladimir* i od *Vladisav,* dobilo je kao drugi dio *-sav).*

Vlastimir („Βλαστήμερος“ Monum. VII. „in potestate pacem habens“ ili „potestatem pacemque habens“).

Vòjdrag („caros bellatores habens“ t. j. „cui bellatores cari sunt“).

Vojimil (deč.-hris. 44. 51. „gratos bellatores habens“ t. j. „cui bellatores cari sunt“).

Vojislav (deč.-hris. 44), *Vojislava* (stari pisci I, str. VIII., „bellatores gloriamque habens“).

Vojmil (vidi *Vojimil).*

Vojmir (Danič.-rječn.; ne će imati pravoga značeńa).

Vojńeg (Danič.-rječn. „bellatorum cura“ ili „bellatorum curam habens“).

Vojsav, Vojslav, Vojsaļić, Vojslaļić (vidi *Vojislav).*

Vojsil (u Danič. rječn.), *Vojsilić, Vojsilović* („bellatorum robur“ po smislu = „qui bellatores corroborat“).

Volislava (fem., stari pisci I, str. VIII.; prema staroslov. riječi **доволъ** „sufficientia“ i ruskoj произволъ „arbitrium“ možemo suponirati supstantiv ***волъ** s istim značeńem, što ga ima i **воля** „voluntas“. *Volislava* bi moglo značiti „voluntatem gloriamque habens“).

**Volńeg.* (Toga imena nijesam nigdje našao, a ja ga ipak suponiram poradi hrvatskoga prezimena *Volnegović,* za koje mislim, da

Digitized by Google

bi se pravo imalo pisati: *Volńegović* ili *Volnegović*. Možda je istom u novije vrijeme palo komu na um pisati u tom prezimenu *f* mjesto *v*, pak je tako i ostalo. Ja se opomińem ńekoga *Vuksanovića*, kojega su ļudi zvali *Fuksanović*, a možda se tako i pisao. U imenima *Volńegović*, *Vuksanović* mogli su promijeniti zakonito *v* u *f* pismeni ļudi, kojima je sasvim nejasno bilo jedno i drugo prezime. — Ime *Volńeg* prevodim: „voluntatem curamque habens", a to se moglo davati čeļadetu, kojemu su ńegovi žeļeli, da ima sopstvene inicijative, ali i da ga drugi ńeguju).

Vratimir*, *Vratimirić* (dеč.-hris. 8; značeńe bi moglo biti: „in vertendis hostibus in fugam modum habens"; kako glagol **кратити znači στρέφειν, vertere, može se suponirati supstantiv ***кратъ** ili ***крать**).

Vratisav, *Vratislav* („in vertendis hostibus in fugam gloriam habens").

Vučisava (Novak. pom.; prvi dio ne će biti u svezi s adjektivom *vučji*, nego s ipokoristikom *Vûča*, koje je doduše masc. Sva će imena, u kojima se nalazi *-vuk* ili kao prvi ili kao drugi dio, biti profilaktična, jer bi čovjek uzalud tražio u ńima kakovo drugo značeńe; da ne bi *vuk* ili kako drugo zlo zvijere naudilo čeļadetu, davano mu je ime *Vuk* ili *Vukosav* ili *Vukovoje* ili *Dobrovuk* itd., da ga ime čuva; takomu čeļadetu ne će *vuk* ništa učiniti, jer mu je ono imeńak, a drugo kako zvijere ili vještica bojaće se *vuka)*.

Vùgdrag („lupo carus").

Vujimil (Novak.-pom.; prvi je dio od ipokor. *Vujo)*.

Vujisav, *Vujislav* (Novak.-pom.; vidi pređašńe ime).

Vûkman, *Vukmanić* (nema nikakoga osobitog značeńa).

**Vukmar*, *Vukmarović* (rat 185. 405; nema nikakoga drugog značeńa do profilaktično).

Vùkmîļ („lupo carus"; poradi *ļ* mjesto *l* vidi *Čedomil)*.

Vùkmîr, *Vùkmira*, *Vukmirić*, *Vukmirović* (vidi *Vukmar)*.

Vukobrat („lupo frater").

Vukòman, *Vukomanović* (vidi *Vukmar)*.

**Vukomil*, *Vukomilić* (stari pisci I., str. X. „lupo carus").

**Vukomir*, *Vukomirić*, *Vukomirović* (vidi *Vukmir)*.

Vukòsav, *Vùkosava*, *Vukosavac* (Novak.-pom.), *Vukosavić* (Danič. rječn.), *Vukosaļić* (ibid.), *Vukosavļević*, *Vukoslavac* (Novak.-pom.; vidi *Vukmar)*.

Vukovoj (Novak.-pom.), *Vûkovoje*, *Vukovojac* (kao prezime: izvještaj 44; vidi *Vukmar)*.

Digitized by Google

Zbisav, Zbisaļić* (u Danič. rječniku, gdje je napisano **сьбисланькь; ime ne će imati pravoga značeńa kao ni poļsko *Zbysław*, rusko Сбыславъ. Cf. češko *Zbyhněv*, poļsko *Zbygniew*, koje bi moglo biti jukstaposicija: „exstitit ira“, možda kao ime onomu, za koga se žeļelo, da bude strašan neprijateļima. Češ. *Zbilut* „exstitit iracundus“, *Zbivoj* „exstitit bellator“. Vidi ta imena u Miklošićevoj raspravi, br. 379.

Zdemir („Sedemir“ Monum. VII.; staroslov. bi bilo **сьдѣмиръ** „confecit pacem“).

Zdeslav („Sedesclavus“ Monum. VII., staroslov. bi bilo **сьдѣславъ** „perfecit gloriam“; prvobitna jukstaposicija ***сьдѣславж*** zamijeńena je oblikom **сьдѣславъ**, jer ono nije moglo služiti za nominativ).

Zelodrag („**зѣлодрагъ**“ deč.-hris. 27; „Zelodrag“ Monum. VII. 82: „valde gratus“).

Zemidrag, Zemidraga („Semidrag“, „Semidraga“ Monum. VII; „in terris gratus“).

Zemivit („Semiuitus“ Monum. VII. „in terris sermonem habens“ t. j. „in terris orator“).

Zorislav (kao prezime: deč.-hris. 52; ne mogu razabrati značeńa).

Zvanidrag („Suinidrag“ Monum. VII.; staroslovenski bi bilo **звьнидрагъ**, a narod bi danas govorio *Zvonidrag*, naslańajući prvi dio složenice na supst. *zvono*, jer riječi *zvan* ili *zvano* ne poznaje današńi jezik, a u staroslov. se nalazi **звькнъ** i **звькѣти**, kojima Miklošić u svome staroslov. rječniku stavļa značeńa: πάταγος strepitus, ἠχεῖν sonare. Mislim, da ne ću pogriješiti, ako uzmem za pravo značeńe riječi **звькнъ**: glas u opće, a na pose ļudski t. j. „sonus“ ili „vox“, a u složenici *Zvanidrag* značiće ļudski glas; za to je ja prevodim „in voce suavis“).

Zvanimir („Suinimir“ Monum. VII. Mjesto toga govori danas narod *Zvonimir*, kojim imenom zove u priči ńekakoga neznabošca, koji je gradio Zvornik; vidi u Vukovu rječniku kod riječi „Zvornik“ i kod „neznabožac“. Za što je u *Zvonimir* glas *o* mjesto *a*, to je rečeno kod predašńega imena. Ime „Suinimir“ *Zvanimir* glasilo bi staroslovenski **звькнимиръ** ili **звькнимѣръ**; prvo bi značilo „in voce tranquillitatem habens“, a drugo „in voce modum habens“).

Želibor („Zelebor“ Monum. VII. 382. „in desideriis pugnam habens“ t. j. „qui pugnam desiderat; — cui pugna desiderabilis est“. Poštovani izdavač sedme knige Monum. čita ovo ime: **зълєборъ**, ali meni se čini, da ćemo boļe učiniti čitajući *Želibor;* ipak dopuštam, da bi se moglo čitati i *Zeļebor*, koje je istoga značeńa s *Že-*

Digitized by Google

libor, samo što riječ желѣ u *Žeļebor* stoji u svojoj pravoj osnovi *žeļe* mjesto *žeļo,* a u *Želibor* je osnova promijeńena prema ostalim složenim imenima, gdje se prvi dio svršuje na *i).*

Želidjed („Zelidedo" Monum. VII. 16 „in desideriis avum habens" t. j. „qui desiderat avum, — cui avus desiderabilis est". G. Rački čita желидѣдъ mjesto желидѣдъ, kako ja čitam).

Želidrag (Zelidrago" Monum. VII. 16. „in desideriis gratus").

Želimir („Zelimiro" Monum. VII. 16. „in desideriis pacem habens". G. Rački čita: желимиръ).

Želislava („Zelesclauua", Monum. VII. 383. „desideria gloriamque habens". G. Rački čita зълеславѣ).

Žitigoj („Sitigoi" Monum. VII.; u staroslov. jeziku nalazi se riječ жить „vita" i ja mislim, da je ta riječ u ovom imenu kao lokal: „in vita valetudinem habens").

Žitomir („Zitemer" Monum. VII. 383., житомиръ mjesto житимиръ prema ostalim riječima s osnovom na *o:* „in vita pacem habens" ili „in vita modum habens").

* * *

Iza ovoga popisa složenih imena mogao bi čovjek koješta mnogo govoriti, što sve možemo učiti iz značeńa tih imena, kojih se većina nalazi u svih Slovena, koji su u opće do danas sačuvali složenu onomastiku, dakle imamo právo misliti, da je većina složenih imena slovenskih još iz praslovenskoga vremena. Ja se ne dajem u iluziju, da sam ja *sva* navedena imena pravo protumačio; u mojim će tumačeńima biti po svoj prilici dosta krivih stvari. Za to bi bilo smiono, kada bih iz složenih naših imena hotio izvoditi zaključke, koji bi duboko zasijecali u život, običaje i mišļeńe naših djedova. Gdješto sam do sad već rekao, naročito, što se tiče profilaktičnih imena, a jedno ću sada reći, što je sasvim sigurno. Znam, da je mnogomu čitaocu, koji je navedeni popis pročitao, udarilo u oči razmjerno veliko mnoštvo imena, koja slute na boj i na rat. Takova su imena: *Berivoj, Borisav, Borivoj, Branimir, Branisav, Branivoj, Brativoj, Budivoj, Bujsil, Desivoj, Dobļislav, Dobrivoj, Dobroboj, Dražívoj, Hodivoj, Kazimir, Kotroman, Ļubivoj, Ļutostrah, Manislav, Milivoj, Mutimir, Predivoj, Radoboj, Radovoj, Tmivoj, Vojdrag, Vojimil, Vojislav, Vojimir, Vojńeg, Vojsil, Vratisav, Želibor.* — Tomu će se pojavu samo onaj čuditi, koji još i danas drži, da su stari Sloveni bili čeļad mirna i neratoborna, koji ne zna, kako su oni bili strašni neprijateļi svim narodima, s ko-

Digitized by Google

jima su ratovali. Prvi ńihovi koraci na pozorište istorije u početku sredńega vijeka obliti su krvlju i svim strahotama ratnim, kakove su samo moguće u čilih varvarskih naroda. Sigurna svjedočanstva nalazimo o tom u djelima Prokopija i Jornanda. To sam hotio samo natuknuti ne upuštajući se daļe u stvar. Dakako da ima dosta i takih imena, koja nam prikazuju stare Slovene kao čeļad mirnu i pitomu, a taki su oni i bili, kada nije u ńih nitko dirao niti oni u koga. Iménâ, koja nam i mirnu stranu slovenskoga karaktera posvjedočuju, ima mnogo; evo ih ńekoliko: *Domagoj, Domamir, Domaslav, Domońeg, Domorad, Gostidrag, Krajimir, Krajisav, Miligost, Radigost, Selimir* itd.

Još treba reći, za što sam komparativ u složenim imenima prevodio superlativom: *Boļebrat* — optimus frater, *Draženslav* — gratissimam gloriam habens, *Većedrag* — plurime gratus itd. Poznato je, da u slovenskim jezicima nemaju adjektivi posebnoga nastavka za superlativ, nego se superlativ tvori, da pred komparativ ili positiv dođe partikula **най-**; n. pr. **найдобрѣй** ili **найдобръ**. U ruskom jeziku još i danas često čini komparativ službu superlativa, n. pr. величайшій. Za to sam mislio, da ne ću pogriješiti, ako u složenim imenima prevedem komparativ latinskim superlativom; tim više sam tako mislio, jer sam opazio, da je smisao takih složenica mnogo ļepši i prikladniji, ako se komparativi uzmu u značeńu superlativnom. Da sam na pravoj stazi, zakļučujem iz toga, što se ne nalazi nikako složeno ime, gdje bi se nalazio superlativ s **най**; očevidno je to za to, jer je jezik *boļe* u *Boļebrat*, — *draže* u *Draženslav* itd. osjećao kao prave superlative i za to nije hotio upotrebļavati u komposiciji one ńekako nespretnije oblike s **най-**.

Sada ćemo pogledati, koje riječi dolaze na prvom, koje li na drugom mjestu složenih imena. Dosta je takovih riječi, koje mogu stajati i na prvom i na drugom mjestu; n. pr. b r a t: *Brativoj* — *Dragobrat*; d r a g: *Dragomir-Radidrag*, ļ u b: *Ļubomir-Bogoļub*; s l a v a: *Slavogost-Hranislav*, v i t: *Ļudevit-Vitomir* itd. Za to nije čudo, da se nalazi ńekoliko imena, kojima se dijelovi mogu okrenuti, pak opet ostaje sasvim dobro ime, ako ne u nas, a ono u kojem drugom slovenskom jeziku. N. pr. *Borislav-Slavibor* (ovo drugo u Čeha, Miklošić die Bildung der slav. Personennamen br. 346), *Bratoļub-Ļubobrat, Bratomil-Milobrat, Bratorad-Radobrat, Dragoļub-Ļubidrag, Dragomil-Milodrag, Dragovit-Vitodrag, Gojimir-Mirogoj, Gostidrag-Dragigost, Ļubosav-Slavoļub, Milgost-Hostmil* (ovo drugo u Čeha: Miklošić br. 83), *Milivoj-Vojimil, Milorad-*

Digitized by Google

Radomil, Milotjeh-Tjehomil, Milovuk-Vukomil, Miroslav-Slavomir, Negomir-Mironěha (ovo drugo u Čeha: Miklošić, br. 221), *Radigost-Hostirad* (ovo drugo u Čeha: Miklošić, br. 83), *Slavogost-Gościsław* (ovo drugo u Poljaka, Miklošić, br. 83).

Samo na početku složenih imena dolaze ove riječi: *bijel, blag, bog, boli, bran, crn, cvijet, čedo, čudo, dika, dobar, dom, duša, god, grd, hod, in, jar, jezd, kaz, kotra, kraj, lijep, lud, lut, moj, nin, prijed, rast, sebe, selo, skor, stan, stoj, strad, straž, stroj, sav, svet, tata, tih, tvrd, veći, veli, viši, vlast, volja, zemlja, zvan, želja, žit.* Među take riječi pripadaju i one, koje narod osjeća kao gotove glagolske oblike (imperativ ili 3. lice sing. aorista): *beri, desi, drži, nosi, ozri, pribi, toli, zbi, zdje.*

Mnogo su rjeđe takove riječi, koje se nalaze samo kao drugi dio u složenim imenima: *drug, sila, srdo* (**сръдьце**), *strah, živ.*

Biće vrijedno zabilježiti i one riječi, koje je i naš narod nekoć upotrebljavao u slaganu imena, ali ih je do danas izgubio. Koje su to riječi, to nam vele ostali slovenski jezici, koji su ih sačuvali, a da smo ih doista i mi u starije doba imali, to zaključujemo ili iz ipokoristika, koji su nastali od izgubljenih složenih imena, ili iz okolnosti, što su u drugih Slovena dotične riječi u složenim imenima sasma obične. Evo dakle i takih riječi:

brz: češki *Brzetěcha.* Cf. *Brz, Brzota.* — Mikl. br. 19.

gnev: češki *Hněvomír,* poljski *Jarogniew,* ruski Толигнѣвъ. Mikl. br. 71. 401.

hot (staroslov. **хоть** desiderium): češki *Chotěbor, Chotivoj, Chotimír, Chotislav, Chotěslav,* poljski *Chociemierz.* Mikl. br. 425.

mast (staroslov. **мьсть** vindicta, cf. *odmáštiti* vergelten): češki *Mstihněv, Mstidruh,* poljski *Mściwoj, Mścisław,* ruski Мьстиславъ. Mikl. br. 235.

puk (staroslov. **плъкъ** populus, acies, exercitus) staroslov. **святополкъ**, češki *Svatopluk,* poljski *Świętopełk,* ruski Святополкъ, Ярополкъ. Mikl. br. 339. 467.

redi: češki *Ředivoj;* poljski *Rzędziwoj.* Mikl. br. 330.

rod: češki *Rodomil, Rodislav,* ruski Родиславъ. Mikl. br. 324.

svoj: češki *Svojboh, Svojmír, Svéslav.* Mikl. br. 338.

sud (staroslov. **сѫдъ** iudicium): češki *Bolesud, Sudimír, Sudivoj,* poljski *Sędziwoj, Sędzisław,* ruski Судимиръ. Mikl. br. 14. 392.

vad (staroslov. **вада, съвада** contentio, calumnia, češki *váda* zank, hader, *vaditi se* zanken, hadern): češki *Vadislav.* Mikl. br. 30. Cf. naše ime *Nevad.*

Digitized by Google

Ipokoristici od složenih imena.

Ne ćemo ponavljati ovdje ono, što smo govorili o odnošaju grčkih ipokoristika prema složenim imenima, jer sve ono vrijedi i za slovenske jezike. Za to ćemo se ograničiti samo na najnužnije.

Budući da je golema većina riječi, od kojih se slažu složena imena, takova, da mogu stajati ili samo na početku ili i na početku i na svršetku, a sasvim je malo riječi, koje mogu stajati samo na svršetku: za to ćemo samo za one ipokoristike reći, da su postali od drugoga dijela složenoga imena, gdje je u drugom dijelu takova riječ, koja se ne nalazi nikada u prvom dijelu. Da to razjasnimo primjerima. Imena: *Živko, Živo, Živan, Živoje* itd. jesu ipokoristici prema složenicama: *Boguživ* ili *Dabiživ,* jer se riječ *živ* ne nalazi u složenicama nikada kao prvi dio. Imena opet *Bogiša, Bogoje, Bogoš, Bogut* itd. mogla su nastati samo od kojega između ovih složenih imena: *Bogoljub, Bogomil, Bogomir, Bogosav, Boguživ,* jer je riječ *bog* u složenicama svakad samo prvi dio. Napokon ipokoristici: *Rado, Radoje, Radojica, Radun* itd. mogu biti sami po sebi i od složenica: *Radidrag, Radigost, Radobrat, Radomil,* ali i od: *Dragorad, Milorad.* Mi ćemo ipak reći, da su nastala od onih prvih, jer od drugoga dijela možemo reći za cijelo samo onda da nastaju ipokoristici, kada dotična riječ ne može stajati u prvom dijelu.

Što je rečeno za grčke ipokoristike n. pr. Ξένος, Ξενέας, Ξένων. da svaki ńih može stajati prema svakoj složenici, gdje je prvi dio osnova riječi ξένος, dakle prema Ξένιππος, Ξενόδημος, Ξενοκλῆς Ξενόφιλος, to isto vrijedi i za naše ipokoristike. Sasvim bi suvišno i nemoguće bilo dokazivati, je li n. pr. ipokoristik *Rado* ili *Radoje* od složenice *Radidrag* ili je od *Radigost* ili je od *Radomil* itd.

Sada se pita, kako nastaju ipokoristici iz punih t. j. složenih imena? S tim smo pitańem zasjekli u onaj dio gramatike, koji govori o tvorbi riječi. Za to ovo, što sada dolazi, pripada u gramatiku.

U grčkom jeziku ima dosta ipokoristika, koji su tako nastali, da prvi dio složenoga imena ostaje bez promjene, a od drugoga se dijela uzme samo prvi konsonant ili oba konsonanta, ako riječ počińe s dvjema konsonantima, i tomu se svemu doda koji nastavak. N. pr. od imena Νικομήδης dolazi ipokoristik Νικομᾶς, koji ćemo rastaviti ovako: Νικο μ-ᾶς, gdje je Νικο nepromijeńeni prvi dio složenoga imena Νικομήδης, μ- je prvi konsonant drugoga dijela -μηδης, a ᾶς je nastavak. Tako je Δημοσθᾶς ipokoristik od Δημο-

Digitized by Google

σθένης, a treba rastaviti: Δημο-σθ ᾶς. Evo još dva tri primjera: Ἑρμογᾶς od Ἑρμογένης, Κλεοφᾶς od Κλεοφάνης, Πόλυμνις od Πολύμνηστος, Μενεσθώ od Μενεσθένης, Θέοφις od Θεόφιλος itd. Vidi u Fickovoj knizi str. XVI.

U hrvatskom jeziku postaje t a k o veoma malo ipokoristika. Ja sam našao ove primjere: Od složenoga imena *Budimir* nalazi se *Budim,* koje bi u staroslov. jeziku bilo **боудн-м-ъ**; cf. Νικο-μ.-ᾶς. Rečeno *Budim* upotrebljava se danas kao prezime (Avramović 260), ali je ńekoć bez sumńe bilo ime. Nalazi se i *Budimović, Budimka* (fem. Novak.-pom.), **Budimko, Budimković* (akad.-rječn.). — Kako je *Budim* od *Budimir,* tako je *Dobros* od *Dobroslav;* u staroslov. bi bilo **добро-с-ъ**. Od imena *Domagoj* postalo je **Domag* (**дома-г-ъ**), kojega samoga nijesam našao, ali ga sigurno možemo suponirati poradi: *Domagović,* kako se zove jedno selo u Hrvatskoj. U Novak.-pom. nalazim *Hranis* (= **хранн-с-ъ**), što je jamačno od *Hranislav.* U istoga se nalazi i *Rados* (= **радо-с-ъ**) od *Radoslav.* Iz prezimena *Ranosović* (kalend.) zaključujemo, da se nalazi ili se nalazilo ime **Ranos* ili **Hranos* od **Ranoslav* ili *Hranoslav.* Složenomu imenu *Selimir* odgovara fem. *Selima* (= **селн-м-а**) u Novak.-pom. — Od *Vladislav* nalazi se *Vladis* (Novak.-pom.).

Mjesto sufiksa **-ъ** može i koji drugi biti: *Bratosin* (= **брато-с-нпъ**) od *Bratoslav; Dragosin* (= **драго-с-нпъ**) od *Dragoslav;* tako je i *Radosin, Radosta, Radosinić, Radostić* (**радо-с-нпъ, радо-с-та**) od *Radoslav,* otkle je i navedeno već *Rados.* U Danič. rječn. nalazimo ime *Vuksava* (**вькьсава** fem.), koje je bez sumńe složeno i prema ńemu možemo suponirati masc. *Vuksav,* od kojega je ipokoristik *Vùksan* (= staroslov. **вькъ-с-анъ**), čemu se može još dodati *Vuksić* (= staroslov. **вькъ-с-нпть**), *Vuksanić, Vuksanović.*

Starobugarsko ime *Boris* (**бори-с-ъ**) ima se jamačno izvoditi iz *Borislav* kao *Vladis* iz *Vladislav* itd.

Čudna su imena *Balosin, Raos* (prvo u Danič. rječn., drugo u Novak.-pom.). Ona su postala ovako: ipokoristicima *balo* (= brat) i *rao* (mjesto *raho* = rado) dodano je obično *-slav* i tako su nastale složenice *Baloslav* i *Raoslav,* a od ńih su nanovo načińeni ipokoristici *Balosin, Raos.*

Mnogo su običniji ipokoristici i u grčkom i u našem jeziku, kojima je temelj samo prvi dio složenoga imena. N. pr. grč. Νῖκις od Νικόδημος, Ἱππίας od Ἱππόνικος, Λύκος od Λυκόφρων itd. Tako su i u nas od *Milivoj* ili *Milobrat* ipokoristici *Miloje, Milutin, Milan, Milenko, Milaš, Miloš;* od *Stanimir* ili *Stanisav* glase ipokoristici:

Digitized by Google

Stanac, Stanko, Stanoje, Stanoš, Staniša itd.; od *Vladimir* ili *Vladisav* imamo ipokoristike: *Vladeta, Vladoje, Vladun, Vlatko* itd. Vidi se, da ipokoristici mogu imati različite nastavke. I ostali slovenski narodi tvore ipokoristike od složenih imena kao i naš, kako se može obilno razabrati iz Miklošićeve radńe o slovenskim imenima. Već se iz toga vidi, da su Sloveni još u vrijeme zajednice svoje počeli krńiti složena imena u prosta. Ovdje se može navesti primjer iz rasprave crnorisca Hrabra, koji poznatoga moravskoga kneza zove **ростиць** a isti se knez u drugim izvorima zove **Ростиславъ**. — dakle ipokoristik pored potpunoga imena. U posebnom poglavlju ove rasprave razredićemo naše ipokoristike po nastavcima, otkle će se vidjeti, kojih sve nastavaka ima u ipokoristicima, koji je više, koji li mańe običan.

Nijesu svi naši ipokoristici takovi, da bi prvi dio složene riječi bio upotrebljen kao što je upotrebljen u navedenim ipokoristicima: *Miloje, Milutin, Milan* itd., gdje je *mil* temelj svima. Tu vidimo iza prvoga sloga *mi* još konsonant *l*. Ali često se jezik zadovolji samo s prvim slogom bez konsonanta iza ńega. Tako n. pr. dosta ipokoristika od složenica: *Radoslav, Radomir, Radivoj* ima za temelj samo prvi slog *ra* bez *d* iza sebe. Tomu se slogu *ra* dodavaju onda različiti konsonanti, na koje se opet nadovezuju nastavci: tako biva *raj* ili *rak* ili *ral* dali temelj ipokoristicima: *Rajo, Rajak, Rako, Rakul, Rale, Ralen* itd., koje ćemo ovako rastavljati: *Ra-j-o, Ra-j-ak, Ra-k-o, Ra-k-ul, Ra-l-e, Ra-l-en* itd. Ne treba misliti, da tako postaju ipokoristici samo od složenih imena, jer ima sličnih primjera i od običnih apelativa. N. pr. od riječi *sèstra* glasi ipokoristik *sáka* (se-k-a), od *strîc* imamo *stríko* (stri-k-o), od *brât* nalazi se *brâle* (bra-l-e) itd.

Hajde da pogledamo sada, koji sve konsonanti pristupaju k okrńenoj osnovi. U tom ćemo se držati Daničićeva članka u 12 knjizi Glasnika društva srbske slovesnosti str. 474 i dalje: *Srpska deminucija i augmentacija*, ali i dodavati, čega tamo nema, a potrebno je. Najprije valja upamtiti, da iza konsonanta, koji se krńatku dodaje, mogu stajati različiti sufiksi, dakle ne samo n. pr. *brájo* (od *brat: bra-j-o)*, nego još i: *brâjan, brâjen, brâjko (bra-j-an, bra-j-en, bra-j-ko)* itd.

1. Krńadak prima iza sebe konsonant **c**, a onda pristupaju nastavci: *bráco* (brat), *bríca* (britva), *óco* (otac), *máca* (mačka), *kúca* (kučka), *Péco* (Petar).

2. Konsonant **č**: *báča* (babo), *téča* (tetak), *Kóčo* (Kostadin), *Kača* Katarina).

Digitized by Google

3. Konsonant *ć*: *Vlćo* (Vilip), *Mlćo* (Mihajlo), *Sáća* (Savka).

4. Konsonant *đ*. Biće veoma rijetko: *Drađa* (masc. u Danič.-rječn.), *Drađe* (masc.; deč.-hris. 53), *Drađeta* (masc., ibid. 53), **Drađ* (= dra-đ-ъ), *Drađević* (ibid. 46). Sve to mislim, da je od *Dragoslav, Dragomir* itd.

5. Konsonant *h*: *Deho* (Desimir), *Rȁhoje* (Ra-h-oje od Radislav), *Stahan (Sta-h-an* od Stanimir).

6. Konsonant *j*: *čájo* (čauš), *grója* (groznica), *lija* (lisica), *rúja* (ruka), *zéjo* (zec), *Gájo* (Gavrilo), *Kójo* (Kostadin).

7. Konsonant *k*: *djéko* (djed), *príko* (prijatelj), *stríko* (stric), *síka* (sisa), *séka* (sestra), *zéko* (zelenko), *Đúko* (Đurađ), *Jéka* (Jelena).

8. Konsonant *l*: *brâle* (brat), *tâle* (tata), *séla* (sestra), *préla* (preslica), *Krîle* (Kristofor).

9. Konsonant *ļ*. Biće veoma rijetko: *Draļa* (masc. deč.-hris. 61: Dragomir, Dragoslav itd.).

10. Konsonant *ś*: *djéšo* (djever), *vóša* (voda), *gráša* (grah), *gŕša* (grlo), *póša* (popadija), *príšo* (prijatelj), *Jášo* (Jakov), *Jéša* (Jevrosima).

11. Konsonant *ť*. I taj će biti veoma rijedak, ako ga uopće možemo uzeti. Danas se nalaze prezimena *Botić* i *Botanović* (ono prvo i u Daničićevu rječniku) i po ńima možemo suponirati imena: **Boto*, **Botan*, koja su valjada postala od *Bogoslav, Bogoļub* itd. Tako bi moglo biti i *Buta* (masc.; u Danič.-rječn.) od *Budimir, Budislav* itd.

12. Napokon konsonant *ǵ*. Taj konsonant nalazimo u primjerima: *Mǵjan, Mǵjor, Miǵić* (danas kao prezime). Za prve dvije riječi piše Vuk u rječniku, da su nadimci u Crnoj Gori. Ja mislim, da je već i narod zaboravio, otkle su ti ipokoristici, pak ih danas upotrebļava kao nadimke, a mogli bi biti od *Milisav* ili *Mitar*. — Od imena *Nikola* imamo ipokoristik **Niǵo*, kojega samoga ne mogu potvrditi, ali se nalazi prezime *Niǵović*. Od *Radoslav* nalazim *Raǵić*, koje se danas upotrebļava kao prezime (rat 37. 81).

Osim rečenih 12 konsonanta nalaze se još i ovi: *m, n, s, ž*, ali samo onda, kada mogu činiti s prvim konsonantom krńatka r e d u p l i k a c i j u, t. j. kada su jednaki s tim prvim konsonantom. Tako se nalazi u Daničićevoj rečenoj raspravi (str. 485): *máma* (mati), *néna* (nevjesta), *nóna* (noga), *Sósa* (Sofija). Tomu bih ja dodao ime **Žižo*, otkle je današńe prezime *Žižović*, jer mislim, da je *Žižo* isto što i *Živan* (koje je opet sa svoje strane ipokoristik prema: *Boguživ, Dabiživ*).

Još ima jedan način reduplikacije u ipokoristicima; može se na ime dogoditi, da se p r v i konsonant krńatka promijeni te postane

Digitized by Google

jednak s kojim od onih 12 konsonanta. Tako mislim da je postalo *ćáća* ili *ćäća* od *táta* ili *täta* tako, da je najprije bilo *taća* (ta-ć-a), a onda s reduplikacijom *ćaća* (ća-ć-a). Drugi bi mi primjer bio ovaj: danas se nalazi prezime *Cicović*, koje je postalo od imena *Cico* (ustanak u Bosni). Što znači to *Cico?* Ja mislim da je to = *Žíco* t. j. Živan ili Živko, pak je *ž* promijeńeno na *c*, da bi bila reduplikacija. Ima i prezime *Cicković* (imenik 67) od **Cicok*. Kada je tako narod stvorio *Cico* od *Žíco*, pošao je i daļe, te je i u drugim imenima promijenio *ž* na *c*, premda ne nastaje reduplikacija. Tako mislim da treba ime *Civa* (Novak.-pom.) dovoditi u svezu s imenom *Živana* (drukčije Daničić u akad. rječniku); isto će tako biti *Civuja* (Novak.-pom.) = **Živuja*, *Civić* (prezime danas u Srbiji) = Živić. Moguće je, da je prezime *Ciļović* (rat 357) mjesto **Žiļović* od imena *Ciļo* = **Žiļo*, a to opet od *Živan*.

Još ima jedan način, kako se osnova oblakšava, a to je, da se izostavi još koji konsonant osim zadńega osnovnoga. Tako n. pr. od složenoga imena *Cvjetimir* pored ipokoristika *Cvjetan, Cvjetoje, Cvjetoš* itd. imamo i *Céko* t. j. Ce-k-o, gdje je dakle nestalo još i konsonanta *v* iza *c*. Od kršćanskoga imena *Petar* nalaze se ipokoristici *Petak, Petoje, Petoš* s izostavļenim *r*, ali se može izostaviti i *t*, te biva *Péro, Périca, Pèriša*. (I bez *t* i bez *r* jesu ipokoristici *Pejo, Pejak, Peco* itd.). — Već smo rekli, da je *Vuksan* ili *Vuksić* ipokoristik od *Vuksav;* ali *Vuksan* se opet može oblakšati, te biva *Vusan* (Novak.-pom.), *Vusin* (Danič.-rječn.). Isto nam taku oblakšicu pokazuje i ime *Vúdro* (Novak.-pom.) od *Vugdrag*. Riječ *brat* može izgubiti svoje *r* i onda imamo ipokoristike *bäja, bäća* (jamačno je prije bilo: *bája, báća* kao i u drugih takih ipokoristika), *báto*. Ime *Bájo* ili *Bája* postalo je od složenoga *Bratoļub, Bratoslav* itd., pak se upotrebilo kao prvi dio složenice: *Bajislav*. Tako je i *Balislav* od **bale*, **balo* a to od *Bratoslav, Bratoļub* itd. — Početno *st* promijeńeno je na *c* u imenima: *Cána, Cânka, Cánko* mjesto: *Stana, Stanka, Stanko*.

Glasovne promjene, što smo ih sada nabrojili u tvorbi ipokoristika, nijesu nikako organične, ne zbivaju se ni po kakim glasovnim zakonima, nego narod ide samo za tim, da što više oblakša riječi, kojima zove svoje mile Ja bih rekao, da uzrok rečenim silovitim glasovnim promjenama treba tražiti u težńi, da se ipokoristici što više izjednače djetińemu govoru ili tepańu: stariji zovu dijete onako, kako se ono samo zove. Dijete ne mogući izgovarati riječi onako, kako treba, svakojako ih krńi i sebi oblakšava. Ńešto djetińega vidim osobito u pojavu **reduplikacije** (*nona* mjesto

Digitized by Google

noga itd.), za tim u okolnosti, što se glas *r* nikako ne nalazi među onim konsonantima, koji se dodavaju krńatku, a poznato je, da od svih konsonanta djeca najteže nauče izgovarati *r*, nego ga ili izostavļaju ili mijeńaju u *i (pist* mjesto *prst)* ili u *l (luka* mjesto *ruka).* S tim je u svezi i postańe malo prije pomenutih riječi: *baja, baća, bato.*

U grčkom jeziku ima ipokoristika, koji su poprimili oblik ovoga ili onoga participija, te se samo akcentom (ali ne uvijek) razlikuju od pravih participija (a za što se akcentom razlikuju, tomu je rečen uzrok ondje, gdje smo naveli imena Ἄγαθος, Θῦμος, Σόφος prema riječima ἀγαθός, θυμός, σοφός itd.). Evo ńekoliko takih primjera iz Fickove knige str. LII. i daļe: Ἀγαπωμενός prema složenomu imenu Ἀγαπήνωρ, — Ἀλεξομενός prema Ἀλέξανδρος, — Σώζων ili Σωζομενός prema: Σώσανδρος, Σωσικράτης, — Δεξαμενός prema Δεξίλαος, Χαίρουσα prema Χαιρέδημος itd. I u nas ima participija, koji su ipokoristici, n. pr. *Buđen* (deč.-hris. 27) prema *Budimir, Dragovan* (deč.-hris. 45) prema *Dragoslav, — Hrańen* prema: *Hranislav, — Hvaļen* (u Danič. rječn.) prema *Hvalimir, — Milovan* prema *Milorad, — Mìšļen* prema *Dobromisal* ili *Mislav, — Ńegovan* prema *Ńegoslav, — Radovan* prema *Radoslav, — Rȁđen* prema *Radoslav, — *Rańen, Rańenić* (u Danič. rječn.) prema *Ranislav* ili možda *Tihoran, — Toļen* (deč.-hris. 4) prema *Tolimir, — *Tomļen, Tomļenović* prema *Tomimir, — Ùtješen* prema *Tješemir.* Ima i gdjekojih imena načińenih po krivoj analogiji; tako n. pr. *Bratovan* (deč. hris. 5) prema *Bratoļub, — Dobrovan* (stari pisci I., str. VII.) prema *Dobroslav, — Mìļen* prema *Milivoj* itd. — Nalaze se i feminini: *Milovana, Radovana* (oboje u Novak.-pom.).

Od gotovih ipokoristika nastaju novi ipokoristici kao i od složenih imena. Tako smo već imali *Vusan* pored *Vuksan;* tako je *Mìlov* (Novak.-pom) pored *Milovan, — Radov* (Novak.-pom.) pored *Radovan* itd.

Još nam je nužno reći što treba o imenima, gdje je na početku koji prijedlog. Od složenice *Jezdimir* imamo danas ipokoristike *Jézdo* ili *Jézda,* za tim *Jezdić,* koje se upotrebļava kao prezime. Ńekoć smo imali i imena *Najezda* (masc. Monum. VII), *Prijezda* (masc , Danič.-rječn.) Ta su imena dobila prijedloge *na-* i *pri-* tako, što je narod ime *Jezda* hotio dovesti u svezu s glagolima *najezditi, prijezditi* (staroslov. **наѣздити** „invadere“, **пріѣздити** „advehi“). Ne mogu dopustiti, da su imena *Najezda, Prijezda* po svome postańu apelativi t. j. da nijesu ipokoristici od *Jezdimir,* jer kako bi u tom bilo značeńe, da se kome reče *najezda* (u Danič. rječn.

Digitized by Google

znači *najezda* „invasio“) ili drugome *prijezda* (u staroslov. **приꙗздъ** znači „adventus“)? Istina je, da i po mojemu tumačeńu imena *Najezda, Prijezda* stoje po značeńu u svezi s dotičnim glagolima, koji znače: „invadere, advehi“, ali treba uzeti na um, da je narod rečena imena istom u kasnije vrijeme naslonio na glagole **наѣздити, приѣздити**, pošto je već zaboravio, da je ime *Jezda* ipokoristik od *Jezdimir,* u kojoj složenici nema nikakoga prijedloga. Kao *Najezda* i *Prijezda* tumačim još i druga imena, od kojih evo ńekoliko:

**Dogod, Dogodić* (kao prezime u deč.-hris. 32) prema *Godimir, Godomir,* ali s naslonom na glagol *dogòditi* („bog godio i bog *dogodio,* na tebi se taki sanak zbio!“).

Dósta, Dostan (Novak.-pom), *Dòstana* prema *Stanimir, Stanislav,* ali s naslonom na glagol *dòstanuti* ili *dòstati* (dòstanêm „hinreichen, sufficere“).

Dovoļa (Novak.-pom.) prema *Volislava, Volńeg,* ali s naslonom na adjektiv *dòvôļan* („zufrieden, contentus“). Od *Dovoļa* nastao je nov ipokoristik *Dova* (Novak.-pom.).

Òbrad, Obradac (ime: deč.-hris. 40) prema *Radislav, Radivoj,* ali s naslonom na glagol *òbradovati.* Od ipokoristika *Obrad* postao je novi *Óbro,* a s ńim i ovi: *Ȍbren, Obrenka* (Novak.-pom.), *Obrènija,* **Obrak* u prezimenu *Obraković* (acta croat.), *Obroje* (deč. hris. 23).

Ograd (Novak.-pom.) prema *Gradislav,* ali s naslovom na glagol *ográditi.*

Òstoja prema *Stojimir,* ali s naslonom na glagol *ostati.* Od *Ostoja* je daļe postalo *Osto.*

Pobor (danas kao prezime: izvještaj 39) prema *Borislav,* ali s naslonom na glagol *poboriti,* kojega danas nemamo, ali smo ga vaļada ńekoć imali; cf. staroslov. **побороти** „luctari, pugnare“, **поборьникъ** „propugnator“.

Pobrat (deč.-hris. 10) od *Bratoslav,* ali s naslonom na riječi: *pòbratiti, pòbratim.* Ime *Pobrat* služi za temeļ daļim ipokoristicima: *Pobratac* (deč.-hris. 22), **Pobren* u prezimenu *Pobrenović* (Danič. rječn.), *Pobroje* (deč. hris. 22).

Podboj (Monum. VII.) prema: *Dobroboj, Radoboj* (isporedi i češko *Bojslav:* Miklošić, br. 12), ali s naslonom na supstantiv *pòdbôj,* koji doduše danas znači „patos u košari konjskoj“, ali u staroslov. znači **подъкой** „postis“, u današńem slovenskom jeziku „fulcrum“.

Posil* u prezimenu *Posilović* prema *Vojsil,* ali s naslonom na *pòsiliti se* „vires nancisci“; cf. starosl. **посилити „vim inferre, cogere“.

Digitized by Google

Porad (deč.-hris. 28.) prema *Radislav,* ali s naslonom na glagol *poradovati,* kojega mi danas nemamo, ali se nalazi u staroslov. jeziku **порадовати** „laetari“, **порадованиѣ** „laetitia“.

Primisal (Monum. VII. gdje piše: „Primusl“) prema *Dobromisal,* ali s naslonom na glagol *primisliti,* kojega mi danas nemamo, ali se nalazi u staroslov. **примꙑслити** „comminisci“, **примꙑслъ** „cogitatio“.

**Smil, Smilović* (deč.-hris. 26) prema *Milivoj, Milorad* itd., ali s naslonom na glagol *smìlovati se.*

**Umiļen, Umiļenović* prema *Miloslav,* ali s naslonom na riječi *ùmiliti se, ùmiļen.*

**Ugod,* **Ugodac, Ugočić* (Ugodčić) prema *Godimir,* ali s naslonom na glagol *ugòditi.*

Utjeh (deč.-hris. 24) prema *Tjehomil,* ali s naslonom na riječ *ùtjeha.*

Utješa (masc.; deč.-hris. 44), *Utješić* (kao prezime ibid. 10) prema *Tješimir,* ali s naslonom na glagol *ùtješiti.* Ovamo ide i pomenuto već ime s participijalnim oblikom: *Utješen.*

Utol (deč.-hris. 10.), *Utolac* (Danič.-rječn.), *Utolčić* (deč.-hris. 12), **Utolica, Utoličić* (Danič.-rječn.) prema *Tolimir,* ali s naslonom na glagol *utòliti.*

**Zadrag, Zadragović* (Danič.-rječn.) prema *Dragoslav,* ali s naslonom na glagol *zadrážiti se.*

Zagoda (danas kao prezime u Hrvatskoj) prema *Godomir,* ali s naslonom na glagol **zagoditi,* kojega doduše ne mogu potvrditi, ali se nalazi riječ *zàgođe* „occasio“.

Zàviša, Zavišić prema *Višeslav,* ali s naslonom na glagol *závidjeti.* Ime će *Zaviša* biti veoma staro, dok se nalazi još u Čeha *(Záviše)* i u Poļaka *(Zawisza),* kako se vidi iz Mikl. br. 138. To bi se moglo učiniti čudnovato, jer u imenu **кꙑшисслакъ** stoji glas **ꙑ**, a u glagolu **завидѣти** nalazimo **и**; osim toga malo će tko dopustiti, da su Sloveni načinili ime, u kojemu je mrsko značeńe „invidere φθονεῖν“. Evo kako ja tumačim obje te poteškoće. Moguće je, da ime *Zàviša* (Záviše, Zawisza) i nije neposredno naslonjeno na glag. **завидѣти**, nego na ime *Zavid* (Danič.-rječn.), koje imaju također i Česi i Poļaci *(Závid, Zawid),* a osim ńih i Rusi (Завидъ): Mikl. br. 139. Ime je *Zavid* profilaktično t. j. znači „cui invidetur“, da čeļadetu ne bi nikako zlo naudilo, a na ń se moglo nasloniti ime ***кꙑша** (cf. češ. *Vyšehněv, Vyšemila,* poļski

Digitized by Google

Wyszemierz, ruski Вышеславъ Mikl. br. 52) i dobiti od ńega prijedlog за, ali i promijeniti ы na и.

Ne znam, na što su naslońena imena *Podrag* (deč.-hris. 25) i *Pońeg* (Danič.-rječn.), jer ne nalazim riječi, koje bi im mogle biti naslon.

Gdjekoja su imena, koja je narod osjećao kao adjektive, dobila na početku partikulu *pre;* n. pr. *Prědrâg* od *Dragoslav*, — **Predobar, Predobrić* (deč.-hris. 11) od *Dobromir*, — *Preļub* (u Danič.-rječn.) od *Ļubomir*, — *Premil* (u Danič-rječn.) od *Milivoj*, — *Prèrad* od *Radoslav*. Po analogiji tih pet imena mogla su se razviti i druga, gdje nije *pre* pristupilo pred adjektiv, nego pred supstantiv: *Premisal* (Novak.-pom.), **Premuž, Premužić* (kao prezime: imenik 74); cf. složenice *Dobromisal, Crnomuž*. Rečeno *Premisal* isto je ime s češkim *Přemysl* i poļskim *Przemysł*: Miklošić br. 232.

Ima i takih imena, koja na početku imaju pred sobom negativnu partikulu *ne*. Kašto ima ta partikula posao, da ime učini profilaktičnim. Tako tumačim ova imena: *Nèyoda* (masc. i fem.) prema *Godomir;* značeńe bi bilo imenu *Negoda:* „neugodan, nepogodan“, dakle, kojega treba pustiti na miru.

**Nelijep* u hrvatskom prezimenu *Nelepić* ili *Nelipić* prema: *Ļeposava*. — *Nelijep* je „non pulcher“, isto što i *Grd, Grdan*, o kojemu smo imenu već govorili i vidjeli, da je profilaktično.

Nerad (u Danič.-rječn.) prema *Radoslav;* dakle „non laetus“, jer veselu čovjeku zle sile rado pokvare veseļe.

Kako značeńe ima *ne* u imenima *Nemańa, Nevad* (deč.-hris. 13)? Ona su postala od pu ih imena *Manislav, Vadislav*. Mi smo razložili, što znači *Manislav;* ali kako je glagol *maniti* dobio u narodu značeńe „decipere“, činilo se narodu neprilično zvati koga **Mańa*, jer bi to svi osjećali kao: „deceptor“; za to je od *Manislav* načińen ipokoristik *Nemańa* tobože: „qui non decipit“. Slično će biti postalo i ime *Nevad*. Prema složenomu imenu *Vadislav*, kojega mi doduše nemamo, ali ga imaju, kako smo vidjeli, Česi, očekivalo bi se ipokoristično ime **Vad*, ali to je narod osjećao kao: „rixator“ ili „calumniator“; za to ga je okrenuo na *Nevad*.

Tamno mi je značeńe imćnâ *Nemisal* i *Nedomisal*, koje oboje nalazim u monum. VII., gdje je prvo pisano „Nemuslo“, a drugo „Nedamuslo“.

(Ostatak u sliedećoj knjizi.)

Digitized by Google

Religija Srbâ i Hrvatâ

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

(Nastavak iz LXXIX. knjige Rada.)

Dio III.

Sunce.

U religiji prirodnoj, Sunce ljudima se nameće bogom. A kako i ne bi?

Čudo od sjaja i žara, Sunce redi dane, godišnja doba i godinu. Očite, a neiskazane su blagodati njegove. Svakog jutra, pred mladim Suncem, tama se rastupa, te nastaje svijet božji; svake godine, skok mu ljetni javlja plodove i dobrobit ljudskoj sirotinji. Ovo je pojav neprevarni, koga ne mogu osujetiti, a ni promijeniti, naletnici iz ude prirode. Silu toga možnoga Sunca, koje grije, čisti i oživljava, duboko osjetiše zimogrozni Arijci. Čovjeku arijskom Sunce zasjeni oči i razigra srce, pa ganuti vapaji i vruće molitve brzaše k njemu. Mimo prostu čeljad, i mnogog odličnika k svojoj žarkoj ljepoti pritegnu visoko Sunce. U skromnoj, u radišnoj sobi, na njemu se nadahnjivao ushićeni revnik stare vjere, car Julijan, slavio ga stihom neumrlim Byron, a vapio ga Göthe, na umoru.

Po ovome nije čuda, što neki, istražujući prvi osnutak mitova u prirodnoj religiji Arijaca, rekoše, da im se vjerovanje začelo s božanstvom Sunca. Drugi mitolozi taj začetak vole viditi u munjevnom ognju i u olujnoj noći neba. Prilika je, da obje teorije, sunčana i olujna, ovako strogo izražene, premašuju cijelj, te da samo djelomičnu istinu pogagjaju. Pokretači vjere arijske valjda su, zajedno, i sunce, i munja, i vidilo, i oganj, i djedovi upokojeni. Promišljeni logični sustav, po kome koncem ciglim ispredala bi se čitava religija, to može biti posao novovjekih mislitelja, ama nije

Digitized by Google

ljudi prvobitnih, koje, u tijesnome obimu prirode obeseli ili zbuni sve i svašto.

Što se tiče Slavenâ, pa i nas Srbâ i Hrvatâ, Sunce je zamašito božje biće, ali izvor religiji nije nipošto. Stari naši ne pomišliše, da je vidilo od sunca, kao što je u istinu, nego da je od vidila sunce, pa ga ovome podrediše. Ljudima priprostitim pričinjalo se vidilo na svaki način starije: gdje sunce još ne iskoči, vidilo je već tu, ali bez preteče, vidila dnevnog, sunca nema. Sunce stoji od Vida, te je njegov sin. Proizlazi ovo iz riječi Helmoldovih, isporegjenih s govorom naših pjesama narodnih. Dok Helmold reče, da Slavenima Svantevid bijaše car nebesni, „bog na nebesima, bog bogova", koji „vlada nad ostalima", što su „od krvi njegove potekli" i „kao polubogovi postali zrenjem njegovim"[1], istog ovog cara naša pjesma jekavska, iz sinje davnine, kaže ženiteljem te i ocem Sunca: „Car nebesni, kad ženjaše Sunce, — svetitelje zove u svatove"[2]. Ovako, i pjesme ostale, pa i narodne priče, uvijek Sunce iznose, ne kao starješinu, već kao momka u najvećem naponu. Dašto, Sunce ima svog Sunčevića[3], jer, kako zalaze i uzlaze, slavenski su bogovi udvojeni. Ali Sunce ipak ostaje mladić. U narodnoj tradiciji, pominje mu se stara majka, koja se zove „Sunčeva", jal „Sunčareva majka", a biti će nebesna Vida; pominje mu se, letimice, brat Mjesec i sestra Danica.

Sunce se mladi i u samom jeziku. *Sun-ce* je deminutivna riječ u svima jezicima i narječjima slavenskim. Pa kao da ga još hoće umanjiti, naš govor ima i *Sunahce, Sunašce.* A za izlazak Sunca vrijedi izraz: „ragja se Sunce", „rogjaj Sunca", što kaže, da mu se mladina danomice ponavlja. Iz ovoga se vidi, da je Sunce smatrano dragim mladim stvorom, sinom drugoga boga i boginje. Da li sinom, ili ćerju njihovom? Glede nas Srbâ i Hrvatâ, nije preporno: po postojanom predanju, a zar i po obliku prvašnjem *Slъnо*[4], reći je, da se Sunce svagda mislilo kao muško biće. Nego ga takova pomišliše, ponajčešće, i sami Arijci. Nije boginja, a bog je, kod Italo — Helena i Eranaca; bog kod Indâ, uz ime Savitar, ili Bhaga, ako i ima ćer Surju. Rekao bih, da sami Germani imadu Sunce boginju. Što Litvini, a i Rusi, gdje i gdje, motre Sunce

[1] Vidi *Dio I,* na str. 32—4 (72—4).

[2] Vrčević, *Tri glavne sreć.* str 74. Petranovićeva zbirka (knj. I, 2, v. 1) ima varijantu: „Žar nebesni žarko Sunce ženi".

[3] Vuk. *rječ.,* pod *Sunčević.*

[4] Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *Sŭl.*

Digitized by Google

ženom, te je pridaju mužu Mjesecu, to jednim, pa drugima, valjda dogje iz germanskog susjestva.

Ako Sunce ocima našim bijaše mladić, oni od mladosti njegove nikad ne odvojiše veličinu uzoritu. O božanstvenoj vlasti, o atributima Sunca, kad je vjera u njega još živa bila, nestaje nam, doduše, svjedočanstva, poput Helmoldova, ili Saksova, o Svantevidu; ali o bogu, eto, svjedoči narod s obilnim gradivom govora i pričanja svoga.

Kano vlastito Suncu bijaše jedno veliko svojstvo: taj bog čisti, pa i kaje grijeh. „Žarko, veselo" Sunce (da ovdje upotrebimo pučke epitete) obasjava svaku tvar, te prodire i u dušu čovječju, kojoj ulijeva radost svježeg jutrenjeg uranka. „Na istoku zaigralo Sunce, . . . Sunce grije, od gr'jeha nas mije", klikuje poganskom kućinom pjesma hercegovačka[1]. Etika djedova naših ne bijaše ono, što je naša sadanja. Pod hrlim zdravim mlazom Sunčeva sjaja, kao što noćna sumornost, tako ižčezava i tama grijeha; ako čovjeka Sunce redi, miri i krijepi, to biva u poglavitom odnosu s tvarnim i vidljivim svijetom[2]. Ovome Suncu, jutrenjem veseljaku i čistiocu sa istoka, kad se ono iz tame na svijet vraća, još jednako klanjaju se Jekavci, pobožno izlazeći na oborna vrata, i vapijući: „Sunce na istok, a bog na pomoć!"[3] Božja ta pomoć, ne samo da tamni grijeh s duše i sa svijeta odmiče, nego će ga, prigodno, i pokajati. „Sunce te osvetilo!" čuje se u narodu, a čuje se prečesto: „za prava boga", „na prava boga", „na pravdi boga", gdje se god hoće zločinstvo koriti, pa se sve ovo, iz prva, odnosilo na osvetničko Sunce. Od iste osvete dolazi mu, valjda, i pridjev „jarko"[4]. Ovako, u krutu tvarnost grijeha ulazi

[1] Vukove *Srpske narodne pjesme ženske* iz Hercegovine, u Beču 1866, 318, v. 12—15.

[2] Za tvarnost grijeha uporedi i jekavski govor u Vrčevićevu *Nizu prip.*, str. 79: „Nego hajte, braćo, da ja sam polovicu maknem grijeha na moju dušu, a vi svi polovicu"; a i dalje, na str. 81: „Dobaviše brijača, i ode brijaća britva svud po svatovima od ruke do ruke unaokolo, kako bi grijeh bratski podijelili".

[3] Vrčevića *Niz prip.*, str. 122: „Grane sunce, izigje Rade na oborna vrata, prekrsti se spram sunca, i po običaju reći će: „Sunce na istok a jaki Bog na pomoć! — Vuk *posl.*: „Sunce na istok, a Bog na, pomoć! prekrstivši se reče Crnogorac, kad vidi sunce gdje izlazi".

[4] Stajaća izreka „jarko sunce", po Vukovu rječniku znači: lucidus sol et callidus; no, po Miklošiću *(Bild. der slav. Personenn.*, s. 117), jarъ je i austerus ili amarus, iratus *(Etym. Wört.)*.

Digitized by Google

i sijevak jedan božje pravde. Odskače, dašto, time etična vrjednoća religije Sunca, kod neznabožnih Srba i Hrvata.

Pravednost i redeća moć pristaju bogu Suncu, ne samo po našemu, već i po davnome nazoru arijskom. Mlado duhato Sunce, svoga Mithru, koji sve čisti u jutrenje doba, a, nelažni bog, vidi, mrzi i kaje svakoga vjerolomnika i lašca, Eranci uznošahu uz velikoga Ahuru[1]. Ali možni mladi reditelj nigdje se ne oglasi, kano u klasičnoj Heladi. Mlad, kao mlado jutro, a lijep do divote, plavokosi sunčani Apolon, ma da i ljubi bojni pean te junaku hrabri mišicu, opet najvoli tihe muze. Svrh svega, on je istiniti i čisti Febo, kome se pristupa samo čistom dušom i čistim tijelom. Bog bistrine, reda i mira, hoće da bezakonje kazni, osobito učinjenu krv; ali je, jednako, sklon milosrgju. Ako se i od ljudi zazivlje, uz Zeusa i Paladu, nebesnim svjedokom i osvetnikom, isti ljudi njemu se utječu kao spasu, koji „od grijeha mije". Nije li čovjek krvnik baš zloban, pročistiće ga bog, koji sjajem svojim razagnaje tamu i tugu, koji je posrednik izmegju blaženih rajnika i začamalog ljudstva. Od boga ćudorednog i estetičnog potekoše grčke glasovite dvije besjede: „Gledaj, da upoznaš sam sebe!" i „mjera u svemu!" ali uzoritome Apolonu obris je već nacrtan u arijskome, te i u našemu mitu. Mi vidismo Sunce osvetnika i čistioca; a imademo i Sunce divno, gdje pučka naša gusla zapjeva: „Da se jarka sunca nagrejemo — i lepote krasne nagledamo"[2].

Svetijega hrama u Heladi ne bijaše do Apolonova u Delfima, niti boga, što bi, više od njega, drmao srcem grčkih ljudi. Mimo sve bogove, Grci se odadoše pronicavom jutrenjemu tješitelju, te ga milovaše i tvorom i riječju. Pažnja prema Suncu bijaše jednaka, i u nas. Od istoka njegova do zapada, pusto obilje pobožne pokliči i nježnih izražaja, praćaše Sunčev triumf preko obasjanih nebesa. Već čusmo: „Sunce na istok, a bog na pomoć!" Bogomoljci još klikovahu: „U ime boga, u čas dobar, Sunce isteče!" — „Sunce mi je na istoku, hoće da dogje!" — „O tako ti moje Sunce žarko, — tako sjalo, nikad ne tamnjelo!"[3] koje nabožne izljeve sada puk potkićuje, kao zgoljni ukras, jednoj ili drugoj pjesmi, najviše svadbenoj. Ako se ovako nebesnome mladiću, po svoj zemlji Srbâ i Hrvatâ, uzvikivalo, manje pjesnički, ili manje

[1] Khorda-Avesta, XXVI.

[2] Vuk *pjes.*, I, 16, v. 3—4.

[3] Vuk. *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, u Beču 1849, passim.

Digitized by Google

obzirno, nije se govorilo o njemu. Junak „odskočio“, ili „iskočio“ na nebu, pa, gdje nakon dnevnog sjajnog hoda zalazi, tu se on „smiruje“. Sujevjerni čovjek hoće i danas da reče: „Smirilo se sunce“, a nipošto: „zašlo“, ili „sjelo“[1]. Osam je dana nazatka onome, koga čisto Sunce vidi u jutru neumivena[2], a koga na večer, pri svome zalasku, budni veseli bog zateče gdje spava, i taj prolazi zlo. U takome času, san niti djetetu dobar nije: „Probudi mi dva nejaka sina, — da mi gjecu Sunce ne zalazi“, s ovoga obzira kaže pjesma[3]. Po eranskom i po slavenskom nazoru, san je u prilog zlima duhovima[4]. Sunce, naprotiv, zdrav je budilac: „Ko će tebe rano probuditi, — a i onu mlogu sirotinju, — golu, bosu i neopasanu?“ veli majka Suncu, u pjesmi jednoj bosanskoj[5].

Uza svu tvarnost grijeha, budno Sunce, koje ga briše i osvećuje, bijaše neko poluetično božje biće. Ali bog svraća se sasvim u obim prirode, kad je smatran kao sporitelj i davač ljetnoga ploda. Najprvi je dijelitelj, dakako, veliki tvorac sviju vidnih bogova, vrhovni Vid, od čijeg vidila, po misli slavenskoj, postaje i samo Sunce. Nego, ako je do Vida tvorno, početno vidilo, a to je do Sunca žarka, blagodatna toplota. Radi toga, Sunce će se nazivati, obično, i „žarkim“ i „ogrijanim“, a izlazak biti će mu „ogranak“. Kad starinskim izrazom velimo, da je božje Sunce „granulo“, ili „ogranulo“, kažemo, da je ono ogrijalo. Sunce, godišnjim svojim hodom, a močnim mijenama svoga žara, javlja se i najtupljemu oku dobrotvorom ljetnim, bogom silnim i podatljivim. Pače velebna riječ *boy* (baga u natpisima Akemenidâ, bagha u Avesti, βαγαῖος kod Frigâ, bhaga kod Indâ), što je od drevnog korena *bhag*, davati, podjeljivati[6], te znači davalac, iz početka, u zajednici arijskoj, pristajaše Suncu. U himnama Rig-Vede, Bhaga je jedan od mnogih pridjeva i obličja, pod kojim se prozivlje Sunce: „možni Bhaga što je rano

[1] Vuk *rječ.*, pod *Smiriti se:* „Srbljи kažu, da suncu ne valja reći *zagje*, niti *sjede*, nego *smiri se*, jer kad mu se reče *zagje*, onda ono (sunce) reče: *zašao pa ne izišao!* a kad mu se reče *sjede*, onda ono reče: *sjeo, pa ne ustao!* a kad mu se reče: *smiri se*, onda ono reče: *smirio se i ti!*“

[2] Id., pod *Sunce.*

[3] Vuk. *pjes.*, knj. III, 57, v. 90—1.

[4] Vendidad, XVIII, 37—9: „Ustanite, vi ljudi, veličajte najbolju čistoću, gonite Daeve; uz vas trči Daeva Bushyañçta Ovaj uspavljuje nanovo sav svijet oskrbljen tjelesima.“

[5] Petranovića *pjes.*, knj I, 1, v. 6—9.

[6] Fick, *Vergl. Wört.*, I B., s. 154.

Digitized by Google

stekao, ono i dijeli", dijeli on, koji je „zbilja bogat"[1]. Pučka naša poslovica: „Bog je stari davalac", skrojena je po najtačnijoj arijskoj etimologiji, i po govoru vedičnom, ako se ne tiče Vida, no se odnosi, kao što mislim, na Sunce[2].

Od čestog svakidanjeg nazivanja Sunca budnika, čistioca, osvetnika, a najskoli davača toplote i hrane, stvori mu se ime Dabog, kod Srba i Hrvata neznabožaca. Daboga, sina Svarogova, t. j. sina neba, poznaju i sjevero-istočni Slaveni. Po značenju davnom, prvo i drugo udo riječi, jednako je. *Dabog, Dajbog, Daždьbogъ*, hoće naprosto reći bog davač[3]. Kako je ime moglo lasno postati od invokacije, razabira se i sada pri izrazima, što ih puk svaki čas ponavlja: „Ako Bog da!" — „E da Bog da!" — „Da Bog dobro!" — „Bog daj budi!", gdje po gotovo izlazi na vidilo Dabog. A lična naša imena: Dabo, Daboje, Dabiša, Dabisav, Dabiživ (?), pominjahu mogućnoga boga i onda, gdje je već bio sišao sa svoje visine. Sigje, dašto, pod pritiskom hristjanstva, koje od njega napravi hromoga Daba[4] i zla duha. Bio Dabog, kazuje priča iz Srbije[5], car na zemlji, a Gospod Bog na nebesima. Pa se pogode: „grešne duše ljudi da idu Dabogu, a pravedne Gospodu Bogu na nebesa". Pogodba trajala dugo, i tamanitelju ljudskih duša sam Gospod ne mogao glave doći: „da ga ubije, nije mogao, jer je Dabog, Bože prosti, bio silan kao i Gospod Bog na nebesima, a nije mogao, niti je bilo od trebe pogodbu pokvariti". Nego će Dabogu doskočiti sin Božji. Rodio se ovaj, „da već ide po svoju očevinu", te i „na iskup duša". Kad to čuo Dabog, „od teške jarosti zine, da mu se jedna viličetina vukla po zemlji, a drugom u nebo dodirao, ne bi li i sina Božijeg proždro". Ali sin Božji na dva kraja od svoga koplja nabode mu obje vilice, koje ostadoše onako razvaljene, pa „grešne duše pokuljaše iz usta mu na nebesa". Tako nakažen i ukočen, Dabo živi još, tvrdi priča. U istoj je oprjeci Dabog s Gospodom Bogom i u drugoj srpskoj priči „o

[1] Rigv. VII, 41, v. 2—3.

[2] Ipak je opaziti, da riječ *bog*, već u vrijeme neznabožačko, odvoji se od Sunca, i označi opće božanstvo. To je izvedeno i kod Eranaca. *Baga* su svi bogovi, a najveći je od *baga* Auramazda (Spiegel, Avesta I B., *Einl.*, s 10).

[3] Jagić, *Daždьbogъ — Myth. Skizzen*, Arch. V, gdje se to tumači „deus dator", dok je Miklošiću „dispensator divitiarum", a Kreku „gieb Reichthum".

[4] Vuk. *rječ.*, pod *Dabo*.

[5] *Vila Beog.*, g. 1866, br. 40.

Digitized by Google

stvorenju svieta"[1], iz koje takogje izbija negdašnja veličina ovoga prokletnika pokrštenih Srba i Hrvata. Pričajnu gragju, ipak, volio bih držati manihejskom, prije no čistom hristjanskom. U vjeri mazdejaca, iz vremena Sasanidâ, višnji Ormazd i suprotnik mu Ahriman isto ovako pogodiše se, da na ovome jadovitom svijetu ništa se ne promijeni, za doba od devet hiljada godina „u vremenu neograničenom"[2]; a, iza navršenog roka pogodbe, mazdejci očekivahu nebesnoga Spasa, sina Božjega naše priče. Može dakle biti, da Dabog spade na zla duha pod kletvom *krestjana* bogomilskih.

Od puka čusmo riječ, da se Sunce *ragja;* a tu riječ valja nam uzeti u svoj njezinoj punoći, u smislu najstrožijem. Rogjaj Sunca, to je veliki čin božji, što na nebu biva svakog ranog dana, a, ponajsvečanije, pri svakoj mladoj godini. Pjesme skroz mitične, te i pored varijacija u suštini jednake, izdižu ovo nad svakom sumnjom. Evo takih pjesama, iz jugoistočnih krajeva naroda: „Vijer prosi u Juga djevojku, — Vijer prosi, a Jug se ponosi. — Tu su mi se vjetri zavadili, — a studene vode pomutile, — do jednoga Jovina bunara, — gdje mi sjedi vijernica ljuba. — Na krilu joj tri blizanca sina; — jednom ime: kiša divti-kiša: — drugom ime: sjajna mjesečina, — a trećemu: na istoku sunce. — Govorila kiša divti-kiša: — Svašta mi se obraduje, majko, — a najviše lijepa šenica. — Govorila sjajna mjesečina: — Svašta mi se obraduje, majko, — a najviše u putu putniče. — Govorilo na istoku sunce: — Svašta mi se obraduje, majko, — a najviše mloga sirotonja"[3]. Ko su to Jovo i vjerenica mu, iz krila koje ispada Sunce, Mjesec i nenadni prvi Dažd proljetni, nabacuje pjesma poredna: „(Vjetri) zanjijaše carevim bunarom, — tudi sjedi mlada carevica, — oko nje se tri sina igraju. — Najstariji je majci dolazio — i ovako njojzi govorio: — Ja sam, majko, sunce na istoku! — Boga mole u brdu čobani: — Daj nam, bože, sunce na istoku. — Pa je srednji majci dolazio — i ovako njojzi govorio: — Ja sam, majko, sjajna mjesečina! — Boga mole putnici u putu: — Daj nam, bože, sjajne mjesečine, — da vidimo mladi putovati. — Najmlagji je majci dolazio: — Ja sam, majko, gjurgjevska kišica! — Kad rominjkam, svak mi se raduje, — ponajviše zelena livada, — na livadi bijele ovčice"[4]. A kaže nam čudesni rogjaj najrazgovjetnije, premda ciglu majku

[1] Id, g. 1867, br. 41.
[2] Spiegel, Avesta II B, s. 218.
[3] Petranovića *pjes.*, knj. I, 8.
[4] Id. knj I, 9, v. 8—26.

Digitized by Google

rastavlja u tri, ova pjesma, takogje jekavska:" Sadih jelu u kamenu, — a uz jelu lozu b'jelu, — a uz lozu struk bosiljka. — Obidoh je do godišta, — jel mi jela rod rodila. — A kad dogjoh do godišta, — ne može se pristupiti — od visine vite jele, — od širine loze b'jele, — od mirisa bosioka . . . Iz kor'jena Dunaj teče, — iz srijede pčele lete, — u svrhu joj slavić poje, — pod njim plove košutice. — Strijelja ih careviću. — Al govore košutice: — Ne str'jeljaj nas, careviću! — Eno doli tri postelje, — na posteljam tri tungjele, — na tungjelam tri nevjeste, — svaka drži sinka svoga . . Jednomu je sunce ime, — a drugomu jasan mjesec, — a trećemu tihi daždić. — Majci reče sunce žarko: — Lijep ti sam, moja majko! — Kad izidem iza gore, — ja ogrijem sve sirote. — Majci reče jasan mjesec: — Lijep ti sam, moja majko! — Kad izidem u ponoća, — svi putnici tad putuju. — Majci reče tihi daždić: — Lijep ti sam, moja majko! — Kad ja nagjem u sred ljeta, — rodi vino i pšenica"[1].

Prikaza triju pjesama posve je čista. Sunce se ragja od majke carice, careve vjerenice. Car je, dašto, onaj „Car nebesni", koji „Sunce ženjaše"[2], a careva vjerenica ona nebesna Carica, ona Gospoja, koja s neba pušta plodonosnu kišu, a, zamamljena roditeljka, obavija se pavitinom[3]. Spomen bijele loze jal pavitine, u trećoj pjesmi, nije uzaludan, kao što nije bez uzroka tu stavljen i bosiok, koga sitnost, bjelina i miris pristaju, već to znamo, Vidovoj religiji[4]. Sunce je sin Vidov. Od Vida, i od žene mu, ono se ragja pri jutrenjim lahorima dana, i pri pirećim vjetrima a vodama odmrznutim i uzmućenim svake mlade godine. To je porogjajni Carev bunar, kojim zanjihaše ponositi Jug i drugi vjetrovi naših pjesama.

U prizoru Sunčeva rogjaja jela, „sagjena u kamenu", što uz nju raste bijela loza i bosiok, ima veliko znamenovanje. Jednome drvetu, plemenitoj dafini, ili lipi, ili jeli, ili jasenu, kako je koja klima i flora naselja narodnog, raznosi se, u drevnim ženskim pjesmama, hvala vanredna i upravo prekomjerna. Do drveta je ženskinje, kao što u pjesmi već navedenoj; ali ima pjesama, gdje žena, ili djevojka, tek mimogred dolazi, a plemenito drvo biva glavnim predmetom gatanja. Najsavršenija pjesma ovakove vrste

[1] *Slovinac*, g. 1880, br. 16.
[2] Na str. 148.
[3] Vidi *Dio I*, str. 66—79 (106—119).
[4] *Dio I*, str. 52 (92).

Digitized by Google

biti će, izmegju mnogih, ova hercegovačka iz Vukove zbirke: „Ja usadih vitu jelu — u kamenu u grohotu, — i dva lista miloduha, — jedan stručak bosioka, — jedan prutac vite loze. — Progje ljeto, ne obigjoh, — progje drugo, ne otidoh, — dogje treće, nakanih se. — Pristupit' se ne mogaše — od visine vite jele, — od treptanja miloduha — i dva struka bosioka, — od širine slatke loze; — iz stabla joj voda teče, — iz njedara čele lete, — a u vrhu vino teče. — Kupi čele gjevojčica — za kavodom u njedarca, — vino l'jeva u gjerdane, — miloduhom soluf kiti, — a bosioka kitu bera, — čim da zlato dvore mete“ [1].

Što je to drvo, pjevano posvuda u narodu, uz skoro jedne te iste izraze? Na pitanje arijski mit daje posve dovoljna odgovora[2]. Svjetlost, što u cik od zore na nebo uzlazi i razgranava se po oblacima rasvijetljenim, privigjala se Arijcima kao veličanstveno božje drvo, koje od sjajnog debla pušta sjajne grane. O tom drvetu pričaju, manje ili više, sva plemena arijska: Indi i Eranci, Kelti, Germani sjeverni i južni, Heleni i Itali, pa i Slaveni. Malorusi u zagoneci: „Stoji drvo usred sela, a vidi se u svakoj izbi“, dok to odgoneću: „Sunce i svjetlost njegova“, kažu čisto, što je to. A drvo ima svoje voće, zlatne jabuke, ili orahe, ili smokve, koje sve simbolizira po nebu osuta tjelesa, sunce, mjesec i zvijezde. Kao što voće, tako je i drvo različno, po različnosti flore kod indo-europskih naroda. Ali je ovo najviše od takih vrsta, koje i zimi čuvaju lišće, jer podržana zelen, zimzelen, označuje vječnost svjetlosti, zamrle i zabušene, no uztrajne i uvijek žive preko zime i noći[3].

Kod naroda indo-europskih, predanje o božjem drvetu leži sada razasuto u fragmentima. Nego, gatnju Skandinavci učuvaše skoro u svoj prvašnjoj cjelosti njenoj; pa čudotvorno im drvo sliči posve onome mitičnom naših pjesama. Ima na nebesima svjetsko drvo, jasen *Yggdrasil*[4], koji zar stoji od Yggra (Strahora), od Odina. Yggdrasil, najsvetije i najveće od sviju drveta, nekako se užiže, pa veže nebo, zemlju i pakao. Njegove se grane kroz vasionu ras-

[1] *Pjes. iz Herceg.*, 235.

[2] Drvo u religiji izraelskoj, te i u opće kod Nearijaca, ispada sasvim iz kruga ovih rasprava.

[3] W. Schwartz, *Indogermanischer Volksglaube* (ein Beitrag zur Religionsgeschichte der Urzeit), Berlin 1885, gdje se o nebesnom drvetu od svjetlosti kod Indo-germanâ na široko, a kašto i smiono, razlaže

[4] Valjda jednak sa glasovitim Irminsulom Sasa neznabožaca, kog uništi Karlo Veliki u vojni od god. 772.

Digitized by Google

pružile, a i preko neba proniču. Divni jasen rasturio i tri korena; ispod svakog bije po jedan studenac žive vode pomlagjujuće. Od triju bunara, prvi je nebesni, drugi divski, jal poluboga Mîmira, dok treći pripada paklu. Iz tih svetih bunara skandinavske tri Sugjenice, Norne, danomice zahvataju vode, pa njom krope grane jasenu. Onda, s drveta rominjka rosa od meda: to je takozvani *medeni pad,* od koga se čele nasićuju. Na drvetu, i oko drveta, buče životinje; orao sjedi u vrhu, vjeverica trči granama, četiri jelena, i uz njih zmije, vesele se i planduju do korenja[1].

Naša gatnja „o plemenitom drvetu" dopunjava se s gatnjom o Yggdrasilu, a ova opet s našom. Skandinavcima zbrisa se važna crta o rogjaju Sunca, koja je u našim pjesmama još duboko usječena. Ostali dio od mita bolje se izražava u germanskoj tradiciji; ali i naša, ako i manje jasna, ide s onom uporedo. Ovdje i ondje, voda izbija iz korena stabla, pa su tri bunara te vode žive. I tri Norne nam susretaju sa tri djevojke jedne naše pjesme, ako u ovoj tri djevojke ne nastadoše od jedite Sunčeve majke. U čelama, što „lete iz srijede" stabla, ili u čelama, što ih naša djevojka „kupi", dok „vino l'jeva u gjerdane", a „vino teče u vrhu" jele, imamo, drugim izražajima, *medeni pad* (hunângsfall) skandinavske mitologije. Po poznatom arijskom nazoru, med koji se lijeva, ili pada, prikazuje tekućinu nebesnog svijetla. Orao, koji sjedi u vrhu Yggdrasila čiti je slavuj, koji „poje u vrhu" jele, kao što i četiri jelena do korenja ukazuju se u našim „košuticama", koje „pod jelom plove", a „strijelja ih carević". Pače je izraz naš ovdje potpuniji. Po iztraživanju sadanjih mitologa, već je na čistu, da koliko Indi, toliko i Germani imadijahu mit jedan, koji im Sunce prestavljao kao jelena ili jelenoliku životinju, pa toga jelena strijeljao divlji jedan lovac[2]. A najčistije je u nas to, da čudno drvo „usagjeno je u kamenu", ili „u kamenu u grohotu". Po onome, što više puta izložismo, kamen je nebo. Ovako, po našoj izreci, drvo raste na nebu.

Sad naprijed rekosmo, da je Yggdrasil jasen (askr). Pa taman jasen, prije nego jela, ili dafina, ili lipa, kao da bijaše i naše plemenito drvo. „Jasenje" nazivlje se pjesma jedna ženska u Slavoniji, a da se nastranome nazivu ne zna uzroka, ako uzrok nije u

[1] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 664.

[2] Veliki taj Lovac nije drugo, do stari ili mladi Lovac, Velimir ili Veljko Lović, naših priča (v. *Dio I).*

Digitized by Google

ova dva prva stiha: „Ajd' redom, redom, jasenje! — U tvome dvoru veselo!“[1] Ovo jasenje, od koga rek' bih da je veselje u dvoru, može biti, da nas prisjeća na pomenutu malorusku zagonetku o svjetlosti: „Stoji drvo usred sela, a vidi se u svakoj izbi“[2]. Svakako je jasen, u obliku hipokorističnom *jasenak*, još u pučkom praznovjerju drvo najčudesnije: noću vile otkidaju mu vrh, a noću mu nestaje i cvijeta, pa svi alosani ljudi, kad noće pod njim, popiju li rano s jutra u vodi, ma bilo što, ispod jasenka iskopano, osvanuće zdravi[3]. Vrh noću otkinut i cvijeće nestalo, to je noćni nestadak svjetlosti u drveta, koje se eto opet vida, a vida ljude, s jutra. Ali najjači dokaz, da se nebesno drvo i u nas pomišljalo navlastito kao jasen, naći je u ovim stihovima ženske jedne pjesme hercegovačke: „U jasena sitna resa, — po njoj pada medna rosa, — kupila je košutica.“[4] Ta „medna rosa, koja pada“, tačno je hunângsfall (medeni pad) u jasena Yggdrasila skandinavskog. Svjetotvornim drvetom bio jasen i kod Italo-Helenâ. Grčko mu ime μελία odaje med njegove božje svjetlosti[5].

Svijetla medovina, koja teče s rajskog drveta, od prevelikog je zamašaja u vjeri i u bogoštovju Arijaca. Njom pomlagjuju se bogovi, zagreznuti u tami, sapeti u uzama dušmanskim; njom se krijepe, redom, svi rajnici. Ono je bogovsko pilo i jelo, besmrtno pilo, kad bijelo, a kad žuto i zlaćano, kao što je zlaćane ili bijele boje svaka svjetlost, sunčana i mjesečna. Hranu nebesnu, od koje napreduju bogovi, a svijetli se sav svijet božji, obožavaće ljudi, pa će pokušati, da je i tvarno naprave od žutog soka, iscijegjena iz bilja kojekakva. To je *Soma* u Indiji, *Haoma* na Eranu. Soma je Indima bog; a na Somu da dohrle, da se njim okrijepe, prizivlju se nebesnici, navlastito rani *Açvini*, nebrojeno puta u himnama Rig-Vede. I Erancima je Haoma nešto veličajno, neiskazano, te je, u mazdejskoj leturgjiji, od prilike ono, što euharistija u hristjanâ. Živ spomen Some, vidila, što mladi i zanavlja bogove, sačuvaše Heleni u besmrtnoj ambroziji i u čaši nektara, kojom se njihovi blaženici obregjuju na svijetlome Olimpu; čašu naljeva i dodaje bogovima rajska dikla, lakokretna, krasna Heba. Spomen bogovske gosbe traje i kod nas. Ep zapjevao: „Bože mili! čuda

[1] Pjesmu mi priopći g. F. Hefele.
[2] Na str. 155.
[3] Vuk. *rječ.*, pod *Jasenak.*
[4] Vuk. *pjes. iz Herceg.*, 232, v. 1—3.
[5] Gubernatis, *Myth. des Plantes*, pod *Frêne.*

Digitized by Google

velikoga! — Gledah čuda prije nevigjena: — u Pavlovu svetom manastiru — postavljeni od zlata stolovi, — svi se sveci redom posadili; — navrh sofre Gromovnik Ilija, — nasred sofre Sava i Marija, — po dnu sofre Petka i Negjelja. — Slavu diže svetitelj Nikola, — i napija u slavu Ristovu; — al' se njemu malo zadrijema, — u drijemu čašu ispustio, — čaša pade na stolove zlatne, — nit' se razbi, nit' se proli vino"[1]. Dà, ne razbi se, jer je čaša i u čaši pilo, vjekovito. Što se, u jednoj pjesmi[2], „srpski car Stepane" napojio vina do bezumlja, i što se vinom kiti neprestano Kraljević Marko, može biti, da je i to došlo od iste rajske gozbine svetitelja poganskih. Ova čaša, prepunjena vidilom nebesnim, čaša meda ili masla, ostade i u našim zagonetkama o suncu. Puk veli: „Čaša meda celom svetu dosta" — „Jedna čaša masla svemu svijetu dosta", a razumijeva sunce[3]. Maslo vodi nas ravno k Rig-Vedi, gdje „maslom rosukaju" sjajni bogovi[4].

Do rajskog stabla od svjetlosti, do njegove žive vode, vrutka to jal jezera, stanuju bogovi. To im je Rajevina svijetlog obilja, Rajevi protkani čistinom i vidilom[5]. Sjedeći za punom sofrom, na stolovima od zlata, po govoru naše pjesme, blaženi rajnici napajaju se tu pićem svjetlosti, iz čaše vjekotrajne. U misli Rusa neznabožaca, Rajevina bijaše zelena ubava livada[6]; pa je jednako prekrasna livada, koje se ne bi čeljade moglo dosta nagledati, i u našoj jednoj priči[7]. Pod drvetom, kod vode žive, na ubavoj livadi, bogovi se raje; ali će ih sve zadesiti nedaća, dašto mimogredna, trenutna.

---

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 22, v. 1—14.

[2] Id. ib. 28.

[3] Novakovića *zagon.* Jednako se odgoneću i ove druge gonetalice, koje je takogje uvažiti: „Jedna gruda voska svemu svijetu dosta" — „Tica bez zuba, a svijet izjede" — „Ja se pripeh na visoko. i pogledah ponisko, ali raj po biseru (sunce po rosnoj livadi) pase". Tica na visokom jasenu raja još lepeće po njima.

[4] Rigv. VII, 41, v. 7.

[5] Rajevina, i Rajevi u množini, riječi su drevnog i prethristjanskog kova, od korena *ra,* udjeljivati, uživati (Miklošić, *Christ. Term.* 48), kako već primjetismo *(Dio I,* str. 70 [110]).

[6] *Dio II,* str. 125 (223).

[7] Vuk. *prip.* 17: „Očina zakletva", gdje se priča o livadi, što na njoj raste čudna trava, koju treba da najmlagji od troje braće položi pred konjem svoga starog zeta čudotvorca. Zet zapita šuru: „Kazuj šta si video? Šura mu reče: Video sam prekrasnu livadu. Onde bi stajao tri dana, da se one krasote nagledim. Na to zet reče: Ovaki je raj onoga sveta!"

Digitized by Google

Kako stablo od svjetlosti čas napreduje, a čas nazaduje, čas sija, a čas tamni, tako jačaju, jal slabe bogovi. Ovakoj mijeni podvrženi su, poimence, Vid, Sunce i Zora.

Prikupiti i iznijeti sve pučke priče, koje govore o propadnuću i novome rogjaju Sunca i drugih vidnih bogova, ne bi bilo lasno, a nije ni potrebno. Tih priča ima tušta u Indo-europljana, a zar ponajčistijih u nas Srba i Hrvata, te u Rusâ. Zgodno će biti, da iznesemo one naše, koje su naosob vrijedne obzira.

U prvom dijelu ove radnje susretosmo, prigodno, starca dugobrada, velikog lovca Velimira, na ljutoj muci i na umoru, pod visokom jelom kod jednog izvora. Mi ga isporedismo sa starim slijepim dešom drugih naših priča i sa slavenskim bogom Velesom, jednookim i slijepim, te rekosmo, da je to Vid u starosti[1]. Vida onemogla u Rajevini, i izmučene tri noćne Zore, pa i trudno, trolično Sunce noćno, koje hoće jutrenjim dolaskom, pod trećom tvojom hipostazom[2], da rajskom vodom pomladi svoga oca, neke naše priče živo prikazuju. Idemo da ih slušamo.

Bio nekakav car, i ostario tako, „da već nije čuo, ni video", pripovijeda jedna priča[3]. Caru usnilo se u noći, da „ima negde u svetu nekaki grad, i u gradu studenac, pa da mu je vode iz onoga studenca, da se okupa i umije, da bi se pomladio i da bi opet čuo i video". Tu vodu da traži, išao i lutao debelim morem carev najstariji sin; pristala mu galija u neki kraj drugoga cara, koga osornom riječju uvrijedi, a on ga utamniči. Isto ovako zlo prošao i drugi sin, osion kao i brat mu. Treći sin prvoga cara, dobroćudan i smjeran, omili drugome caru, te se preveze dalje od njegova grada. Car ovaj reći će mu, na polasku: „I meni ima dosta godina, pak, ako bi našao tu vodu, mogao bi se i ja okupati, ne bih li se pomladio". Carev sin stigao pod jednu veliku goru, našao u gori pustinika, koji ga uputi na jednoga lovca, te ovaj sazvao sve tice, a od matora orla doznao za grad i studenac. Dovezavši se do pod drugu goru, izide carević i krenu u zoru ka gradu, da unj prispije taman u podne. Carica onoga mjesta u to doba svagda spava Nego u gradu ima čuvara, dvanaest strašnih lavova, a ima i do tri djevojke, dvije od kojih grad čiste svojim rukama. Lavovi se smirili ovnujskim mesom, a dvie prve djevojke na dobačene im dvije metle, dok se treća ućutala, kad joj se uže doda,

[1] Na str. 46—51 (86—91).
[2] O troličnosti noćnog Sunca, i noćne Zore, biće domala govor.
[3] Vuk. *prip.*, dodat 12.

Digitized by Google

jer je donle na svojoj kosi vukla vodu iz bunara. Što brže iz bunara vode zagrabila pratnja carevića, te bjež natrag na galiju. U to, carević pristupio carici, koja legla na legja te spava, pa je obljubio. Carica, kad se probudi i osjeti što je, stala grditi čuvare; no, i tri djevojke, a i sami lavovi, progovaraju, i tuže se na caričinu nebrigu za njih. S onom vodom sretni mladić vraća se caru, svome gostu, koji, „po što se okupa u vodi, postane zdrav i mlad, kao da mu je to dvadeset godina". Za to i povratio liječitelju svome dva brata. Sad ode carev sin k ocu. Sa živom vodom stari car „se pomladi, te vidi i čuje kao mladić"[1].

Stari car Vid je. Vid ostario, obnevidio i ogluhnuo, pri svakom nestajanju vidila u noći i u tami zimskoj, kako se ponovio i progledao, te opet „vidi i čuje kao mladić", pri svakom povratku dana i ljeta. Stari bog, kako oslijepio, tako se i vida kod rajskog drveta. Ovo ne kaže na više navedena priča, premda iznosi orla skandinavskog jasena Yggdrasila, ali kaže priča druga, glasa posve mitičnog, iz Vojvodine[2]. Pod jelom, koja, „koliko se gore nebu uzvišivaše, toliko po zemlji grane raširivaše", sjedi „dešo" čudotvorni sa alemovom štakom. Dešo „gledi lepo: tko bi reko, da viditi ne može?" a ipak je slijep, „voljom višnjeg boga koji vedri i oblači". Ali ne daleko od jele stoji lipa, rascvjetana, mirisava, a pod lipom izvor vode žive, te iz izvora teče potočić u veće jezero. Sa zlatnom tikvom, što mu dade dešo, pristupio k lipi davor Radovan, te „se jedared cela okolina zasvetli, da već svetlija biti ne mogaše". Iz izvora davor zahvatio žive vode u zlatnu tikvu. Napi se stari iz tikve, umije oči, i odmah progleda. Davor Sunce ozdravio Vida.

Da je Vid slijepi dešo naših priča, valjda proizlazi i iz doslije rečenoga. Ako opet sumnja koja postoji, diže je sasvim skandinavska mitologija. Već bi izloženo, da je Odin sušti Vid[3], pa Odin, u sumornoj svojoj starosti, čista je prilika dešine slike. Starčina Odin zagrnuo se avlatnim plaštom, i oborio na sustale oči šešurinu. Slijep je, ili ćorav, pa založio jedno svoje oko bogu Mîmiru u bunaru, iz kojeg se uželio piti. Od značajne te sljepoće nosi nadimak Blindr. Ojagjeli Odin pustio i bradu, te opet, i po dugoj bradetini, prozvan je Lângbarđr. U takovoj preobrazbi, samrtan

[1] Ostali dio priče bavi se o nevjeri dvoje braće starije, kivne na mlagjega, koji je od oca protjeran, dok mu najposlije prosinu pravda i nagrada.

[2] Kojanova *prip.*, 3: „Radovan i Slavojka".

[3] *Dio I,* str. 79—86 (119—26).

Digitized by Google

je i daje nesreću; on prilazi podzemnoj boginji Hel. Ipak, ostaje veliki lovac na velikom konju, uz svoja tri ogara[1].

Ne treba riječi nadostaviti, da se dokaže istovjetnost ovoga boga s omatorenim lovcem, bradatim i slijepim, naših priča[2]. Šta više? Okolnost prividno uzgredna, kao što je pometnuće jednog Odinova oka u bunaru, ponavlja se i ona, drugdje, u kazivanju našeg naroda o starome djedu. Naime, još priča jedna iz Vojvodine[3] pripovijeda, da slijepu starcu i slijepoj babi tri alovite ženturine, tri vještice, povadiše oči, pa ih staviše u lonac u med, za odžakom. Ove oči treći sin nekoga cara nagje, opra živom vodom i metnu starcima u glavu. „Vidiš li starče?" zapita carić djeda, a djed njemu: „Baš, kô da sam se juče rodio!" Med je poznata nam ambrozija, vidilo što rosi s rajskog drveta. Ovdje, ono vida oči djedu i babi, Vidu i Vidi. Uz Gospoda oslijepila i Gospa nebesna, a zatim dobila nanovo svoje čiste vrsne oči, ne samo u našem mitu, već i u latinskome. U Rimu, Bona Dea zvala se *Oclata*, pa imala bilje ljekovito i vraćala slijepcima vid[4].

U ponovljenoj svježosti dana i proljeća, Vid, Vida i Sunce, kako razgaljuju vasionu, obasjavajući je, tako i liječe sve živo. Ali, kad bogovi propadaju, onda pri krivu, pri kosu im sjaju zahoda, nedaća je u svijetu. Sami nesretnici, oni čine i ljude nesretnicima. Svjetlost, koja linja, kobna je, ili, pravije rekavši, kobno je öko vidnih bogova. Od božje sljepoće nasta naš izraz: „Zlo ti oko!" i porodi se praznovjerje u udost, u zloću očiju, koje poprijeko gledaju. Praznovjerje to još buja kod nas, kao što i kod ostalih Indoeuropljana, poimence kod Talijanâ i Grkâ; a to bijaše od vajkada. Svagda bojali se ljudi takozvanog oculus obliquus, ὀφθαλμὸς βάσκανος, φθονερός, kome pripisivali neku otajnu ubitačnu moć. Valjda se spajaju s istim pojmom slaboga zazira bogovskog i riječi „zaviditi", „nenaviditi", lat. invidere.

---

[1] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 121 i *Nachtr.*

[2] Bradurina našeg mitičnog starca istakla nam se već više puta. I sama po sebi, ta brada biva predmet pričanja pučkog. Tako, n. p., u prip. 25 Vukove zbirke car pita djevojku, koliko mu vrijedi brada, a ona mu odgovara: Koliko i tri kiše ljetne. Brada je ovdje u očitom odnosu s bogom, koji vedri i oblači.

[3] Kojanova *prip.*, 5.

[4] „Ob luminibus restitutis derelictus a medicis post menses decem beneficio dominae medicinis sanatus" kaže u natpisu bonik, koji višnjoj vidarici zahvaljuje na povraćenom očinjem vidu (Preller, *Röm. Myth.*, I B, s. 404).

Digitized by Google

Religije rimske dohvata se i naš izvor mladeće vode, pa i veći dio prednavedene Vukove priče o dva cara koja se liječe[1]. I u Rimu gradu, i u srezu drevnoga Lavinija, i još gdje pored preosvećene vode Numicia, bio bunar i boginja Juturna. Iz ovakoga studenca voda ozdravljala, voda besprimjerna, tajnovita, prečista. Da je, u misli davnih Latina, ona nekako i pomlagjivala, kaže sama riječ *Juturna,* jal *Diuturna* po drugom obliku. Ako je Juturna od juvare, to je voda od pomoći, a juvare je u jezičnoj svezi sa juventus. Diuturna znači valjda: voda što daje vidnu vječnost. Od svih iscijepanih mitova rimskih vise sad u zraku samo konci pojedini; no fragmenti Juturnina lika kod Ovidija i Vergilija kao da se svode baš na našu priču. U Juturnu, i u njenu vodu, uljubila se dva vrhovna boga latinskoga panteona, Jupiter, bog svijetloga dnevnog reda, i Jano, bog žarke godine koja zalazi i uzlazi; pa eno dva cara, kod nas, ištu mladost od vode caričine. Ima i više. Erotično pričanje o našoj carici ponavlja se kod Juturne, što ju mrzovoljastu obljubi Jupiter[2]. Uspavana naša carica, koja brižno daje „čuvati studenac vode žive", i Juturna, koja „predsjeda jezerima i rijekama šumećim"[3], vrlo prilikuju Zemlji, zamrloj u zimi, a živoj i plodnoj sa Suncem i vodama razljevanim nove godine. Juturnalia slavila se u januaru.[4] I sama priča o ćoravu bogu, o bogu koji propada u pučinu noći, skoro bih mislio, da se kod prvih Rimljana raznosila, kako se raznosi kod Skandinavaca. U rimskoj legendi, pregnuće junačine Horacija Koklesa jest od sviju najuzvisitije, kao vrhunaravno. Stao Kokles sam na most protiv čitave vojske; stao „ogromnim svojim korakom"[5], a stravio dušmane „vidom groznim"[6]. Dva sama druga (metu mi se po ustima dva Jakšića) prate pregaoca, ali ustupaju, dok se i on, u prasci razrušenog mosta, i pri silnoj vici ljudi zabrinutih,

[1] Vidi na str. 159—60.

[2] Ovidii Fasti, II, v. 585—92.

[3] Vergilii Aen., XII, v. 139—40. V. *Röm. Mith.* Prellera, s. 128—9.

[4] I Bugari pričaju o vodi besmrtnosti, za kojom gramzi „kralj Aleksandro", i njegova sestra, ili kći. Pošto predaja o toj vodi već odavna postojaše i kod Grkâ, moguće, da je Bugari od njih uzeše (A. Vesselofski: *Zur bulgarischen Alexandersage,* Arch. I). Ali je vjerojatnije, da je ta voda i kod samih Bugara općenita svojina arijska, pa da se priči kasnije priplelo, na istoku, ime velikoga Aleksandra.

[5] Livii l. II, c. 10: ... „cum ille ingenti pontem obtineret gradu".

[6] Id. ib.: „Circumferens truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum ..."

Digitized by Google

strmoglavio u rijeku. Rijeka, a na njoj most, u misli Arijaca rastavlja noć od dana i staru godinu od nove[1]. Koklesov kip, zar bogov, bio je postavljen na komiciju, a Koklesu dodijeljeno" što je za dan uzorati mogao"[2]. Tečaj dana, to je pokrajina Vidova. Ime *Cocles* znači: jednook.

Rekoh: Juturna, naša carica, vrlo prilikuje Zemlji. Ali ovo izvjesno nije. U vjerskim tradicijama naroda arijskih zar ništa mučnijeg od pokušaja, da se na svakom mjestu, u svakoj priči, čisto označi božje biće žensko, koje tu dolazi. Boginjama, osobito višim, često puta, konturi, obrisi trepte, pa im je slika nejasna. Je li Zemlja, ili Zora, ili zar najprije nebesna Vida, takogje ona čudesna žena, što ju izvodi znatna priča iz Srbije: „Božji poslužitelj"[3], ja ne rješavam. No je ta priča prezanimiv iskaz boga Odina-Vida, u starosti bogalja nagrgjenog, a poslije čilog rajskog gospodara, te višnjeg tvorca i Sunca i Mjeseca. Evo pripovijetke: Neki čovjek, na umoru, ostavio tri sina i jednu ćer, osobito lijepu, pa sinovima oporuči, da djevojku dadu prvome, koji je zaprosi. Dogje bogalj, trupac bez ruku i nogu, u samim kolima, što ih niko nije vukao; dva starija brata ne daju sestre, ali dade je najmlagji, prividno lud, a opet mudriji od njih. Bogalj, kod kuće svoje, načini se momak zdrav čitav, ne može ljepši biti. A šta si ti? zapita ga začugjena mlada, a on njoj: „Ja sam božji poslužitelj. Ja spuštam sunce na zemlju, mjesec dižem na nebo, sunce dižem na nebo, mjesec spuštam na zemlju, i raj otvaram i zatvaram". Stariji šura dogje mu u goste. Zet ga zapita: „Imaš li volju, da vidiš sve na svijetu? — Imam. — Dade mu konja, koga će sjahati, kadgod zar'že i nogom zakopa do tri puta, te pružiti mu, da jede iskopano. Ni ovi, niti drugi brat iza njega, ne izvršiše zapovijedi; no to učini treći najmlagji. Šta da vidi? Otvori se raj! Momku dalo se gledati ova čudesa: dva cvijeta u raju, jedan pokunjen a drugi upravo stojeći, dvije velike orlušine što se čupaju, dva goluba što jedan drugoga pïta. Na ubavoj livadi neka djeca u rukama drže po struk bosioka, dok drugdje po pustolini sve je obraslo trnjem i korovom. Bosiokom djeca putove čiste, a pjevaju

[1] To ćemo, sad naskoro, viditi kod božića; a što za pravo znači latinska riječ *pontifex*, biti će kazano u idućem dijelu radnje.

[2] Livii l. II, c. 10: „statua in comitio posita, agri quantum uno die circumaravit datum".

[3] *Vila Beogr.*, g. 1867, br. 49.

Digitized by Google

i klikuju: „Eto moje majke! eto moga baba!“[1]. Koliko dražesna, toliko je i razgovijetna ova jutrenja idila, koja nam slika veseli preokret u raju, iza noćne nevolje. Orla spazismo u vrhu Yggdrasila.

Žena nagrgjenog Vida često je zlovarna. Što su božje žene kadkada zle, to je do njihova dodira s tamom. Kod Indâ, i sama njihova prečista, prehvaljena Zora, biva, kašto, opaka, te sunčani Indra, njezin obični zaručnik, za to je i ubija. Što je divota sapeta tamom, to mašta pučka, i u epu i u pričama, motivira strašću, koja boginju prigoni k mrskoj grdosiji noći. Preljubnicu ojagjenog Vida prikazuje nam, možda najbolje, priča iz Bosne uz naslov: „Lovac“[2]. Neki lovac „svaki dan išao u lov i svakojaku zvjerad lovio, a „zadijevao za pas dvije male breše i jatagan“ (dvije strijele i mač grebeštak Vidov). Nego, „u vrijeme poklada[3], razboli se, i sve je herduljao tamo do uskrsa“. Tako bolestan, prečudni lovac, „baš na uskrs“, uputio se k planini, gdje u gori zelenoj ugleda jezero, pa iz jezera izmoli se konj zelen, kojega ubi. Po nagovoru vile prigorkinje, s ubijenog konja uzeo uzdu, a u toj je uzdi čudo: njom da se što udari, ono se obraća ma bilo u što. Moću uzde, obogatio se lovac vrlo; al, po nesreći, prišapnu onu tajnu ženi, koja nanj mržaše. Kad jednom zaspi, ošine ga žena uzdom, te lovac postao torski veliki pas. Kerina ta čuvala vjerno i snažno od vukova, i svake napasti, tor carevih ovaca; a od vile jedne zagorkinje očuvala, u noći, i dijete carevo. Nego, ženska omraza gonila jednako i kerinu; žena je lupne uzdom i preokrene u malu mindicu. Nije ova vukova razdirala, al je opet vrsnu pomoć pružala, u sitnome lovu, čeljadetu jednom, kome se pridruži. Pod trećim udarom uzde u ruci žene, od mindice bude majušna tica carić; na što, žena nevjera preudade se za drugog čovjeka. Onda carić uvuče se, a da ga ne vidiše, u kuću preljubnikâ, nagje uzdu, kucne je kljunom, s riječima: „Dosad sam bio carić, a odsad čovjek!“ I zbilja, čovjekom se stvori nanovo. Pod uzdom izmu-

[1] S ovom uporedi isto ovako razvedenu priču iz Srijema: „Očina zakletva“ (Vuk. *prip.*, 17), gdje se takogje pomalja neznabožački raj, livada sretnikâ, „selo pjevanke i veselja“. Prositelj bogalj tu je stara na dvokolicama.

[2] *Bosan. prip.*, 28.

[3] Valja da su „poklade“ od „klada“. Kaže se: „metnuli ga u klade“, t. j. u tamnicu. Poklade bile bi, ovako, što i „zauzi“, koji sapinju bogove u vrijeme tame. O ovome opet, dalje kod božića.

Digitized by Google

čenog lovca, žena postade vjekovna kobila, koja i danas vrše trnje. U mnogom pogledu, a to se po sebi kaže, znamenita je ova priča; no najznamenitija, mislim, time je, što nam iznosi uzdu kipa Svantevidova u Arkoni[1]. Svantevidu pronagjosmo ovako, u našem pričanju, osim ogromne pogače, roga obilnosti, mača i konja[2], takogje uzdu čudotvornu.

Majušnost zašlog boga dnevnoga vidila izražava se i drugačije. Kao što jest mindica, ili carić tica, bog biva i zrno papra. Uz njega kržljava, išla su nevidom i tri Sunca noćna, pa i Zora. Ovo se pripovijeda u priči bosanskoj o „Biberagi“[3]. Div iz pećine otme sestru triju braće, koja braći na magarcu nošaše hranu, a ugrabi zajedno i magarca s hranom. Išli jedan za drugim u divsku pećinu, eda bi sestru našli i izveli, prvi, drugi i treći brat, i svi propadoše. Proždrljivi div svakome zakla ovna zvonara, ispeče ga i dade mu pola, uz ove riječi: „Ako izjedeš to pola ovna prije nego ja, ubij me, a ako li ja prije pojedem, ubiti ću te!“ Poslije toga, sestri zarobljenoj rodi se još jedan brat, „u rastu kolik biberovo zrno“, to Biberaga, što ipak snagom bijaše jači od diva. U pećini on izvrši onu pogodbu. Pojedavši hitrije, a ubivši diva, oprosti sestru, te se s divskom imovinom vratiše kući.

U priči iskrivljeno je to, što je Biberaga četvrti brat, dok bi imao biti otac i tvorac triju braće. Ali priča važi, pošto u njoj nalazimo trag glasovitoj helenskoj basni o Odiseju i Polifemu. Kako je odavna poznato, zgodu megju Odisejem i Polifemom donosi, gotovo u cjelosti, i naša pučka jedna priča, o „Divljanu“[4]. Priča, iz Risna u Boci. glasi: Jednog popa i jednog djaka zateče noć, u planini velikoj. Iz daleka ugledavši oganj, primakoše se nekoj pećini, i naidoše tu na Divljana s jednim okom navrh glave. Čitava hrid, „koju sto ljudi ne bi moglo pomaći“, zapirala pećini vrata; div je lasno odmakne, i pripusti unutra dva putnika. Zatim privali na vrata opet onu ploču, stakne veliku vatru, a kad se dva stranca ogrijala, stane ih pipati iza vrata, pa vidivši, da je pop pretlji, ubije ga i natakne na ražanj. „I tebe ću sjutra ovako“, reče jadnome djaku, kome ne bijaše izlaza iz tvrde pećine. Od čovječjeg mesa Divljan hoće da i djak jede, ali ovaj ono ne meće u

[1] Saxonis Gram. *Hist. Dan.*, l. XIV, p. 287: „Haud procul frenum ac sella simulacri, compluraque divinitatis insignia visebantur“.

[2] Vidi u *Dijelu I.*

[3] *Bosan. prip.*, 5.

[4] Vuk. *prip.*, 38.

Digitized by Google

usta, već baca u kraj. Palo djaku na um, te stao oštriti mali šiljak, a na Divljanov upit: „Šta gjeljaš to šiljak?“ odgovori, da se tako naučio, sjedeći kod ovaca. Gdje Divljan zaspa kraj vatre, djak šiljak zavrti u jedino oko njegovo. Ciknu pomamljen div: „Neka, da je Bogu hvala! Izvadi ti mene ovo jedno oko, kad ne umjeh ja tebe obadva; ali mi ti uteći ne ćeš!“. Kad bi jutro, zaslijepljeni Divljan počeo okolo brblati po pećini, ne bi li djaka uhvatio, al ne mogao od mnoštva ovaca svojih. Djak tada ogulio kožu s jednog ovna, uturio se u nju, a kako div vabljaše stoku i puštaše glavu jednu po jednu na vrata pritvorena, megju ostalima izbaci i lukavog djaka u ovnujskoj koži. Djak vikne Divljanu: „Ne traži me, ja sam već na polju!“ Na to div rastvori vrata, i pruži mu jedan štap, rekavši: „Na ti ovi štap, da ćeraš stoku, jer ti bez njega ne će nijedna krenuti“. Kad se djak štapa prihvatio, namah pri njemu prionu mu prst jedan: vuci odovud i odonud, jadnik i Divljan sve se motali naokolo. U toj nevolji, djak nožem osiječe oni prst, te se oprosti diva. Ružeći ga, onda otjerao mu blago. Hoće za njim, ako i slijep, Divljan, dok dogjoše do jedne velike rijeke. Djak zviždi i ruga se, a Div za rugačem na vodu, te u nju strovali se. Iza legja otisnuo ga djak, pa sretno dojavio blago kući.

Ja držim, da ova priča o Divljanu nije u Grkâ uzajmljena, premda s grčkom u glavnome jednaka[1]. Dašto, ispečen i izjeden pop odgovara proždrtoj nekolicini drugova Odisejevih. Divova privaljena ploča, „koju sto ljudi ne bi moglo pomaći“, jeste Kiklopova ploča, „koju ne bi sa tla pomakla dvadeset i dva čvrsta kola uz četiri točka“[2]. I izdjeljani djakov šiljak sličan je Odisejevoj ogromnoj sirovini. A najskoli je slično to, što se djak, da izmakne iz pećine, obukao u kožu ovnujsku, te i Odisej rukama se prihvatio i skrio pod trbuh kosmatog najboljeg ovna Kiklopova, koga će, nakon spasa, žrtvovati Zeusu. Divljan upada u vodu, a morski Pozidon Polifemu je otac, pa se i more uzljuljalo pod kamenima, što ih unj rinu Kiklop za Odisejem na bijegu. Kako drugdje, u pričama i pjesmama našim, ima ruljâ divova, tako i oko Polifemove pećine nastavaju drugi divovi. Pripovijeci je dakle, ne samo osnova, već i potka, u mnogočemu, od jedne te iste pregje Ali, i pored ovoga, evo opet cijenim, da je Divljan, kao što Polifem od

[1] Odys., IX, v. 193—555.

[2] Ib. v. 241—2.

Digitized by Google

Grkâ, izvorno zamišljen od Srbâ i Hrvatâ. U našem pričanju, bolje nego u grčkome, mi se dosjećamo smislu ovoga cijelog mita. Velika je prilika, da taj mit izražava noć proždrljivu i groznu, koja privlači k sebi i zapire vidnoga boga, promučena sve dotle, dok svojim izlazom, jutrenjim ili godišnjim, grdosiju ne izlukavi i ne uništi. Značenjem imena, Πολύφημος, duboki rikač, naš je rikač Balačko, to strašilo iz Legjana[1]. Antinomija izmegju bijelog i tamnog svijeta, koja se u nas Slavena najživlje ističe, valjda učini, te je Divljan glede očiju, umišljen na lik boga vidnoga. Kao što Vid ima svoje oči dnevne, tako i Divljan ima svoje nezgrapno oko noćno; kad ga izgubi, onda je noći kraj. Divljan i Polifem drže zaprto u pećini stado ovaca, što na posljetku izilazi na polje, a naš djak odjavio ga kući; u komparativnoj mitologiji već je utvrgjeno, da blago bijelih i zlatnih ovaca prestavlja nebo zabijeljeno i pozlaćeno sunačnim zrakovima. Najsvečaniji čas priče: izmaknuće Odiseja, skrivena pod trbuh kosmata ovna, a djaka obučena u kožu ovnujsku, to je slavodobitno praskozorje[2]. Što Polifem i Divljan prianjaju pučini, onaj po ocu Pozidonu, a ovaj po konačnoj pogibiji u vodi, to je takogje uzeto iz simbolizma arijskog: noć je pukla pučina na vasioni. Privlačni štap divov, u našoj priči, simbolizira jednako noć, što malo a malo popušta. Nije bez neke, ali u drugom pravcu, niti tojaga Polifemova, ogromna tojaga maslinova[3]. Maslina je zimi zelena, te obilježje ustrajne blage moći božje mimo zimu i noć. Ne u ovoj priči o Divljanu, ali u drugim našima, divovi čupaju jele s granama iz zemlje, te je odnose sa sobom[4]; viječna zelen u jele jednaki je simbol. Ljudožderi divovi razmeću se silno, u velikom broju naših priča. Okolnost ova, pa i znatne a izvorne varijacije, prije pomenute, u grčkom i našem pripovijedanju o Polifemu i Divljanu, meni nameću mnenje, da su obe priče ubaštinjene od praotaca arijskih[5].

---

[1] *Dio II,* na str. 99(197) - 100(198)

[2] Ovnovi, u vlasti Polifema, jesu „gojni, vunati, lijepi i veliki, a s runom ljubičastim“ (Odys. IX. v. 425—6), čim se još bolje odrazuje ljubičasto vidilo ranog jutra.

[3] Odys. IX, v. 319—20.

[4] N. p. u priči Vukovoj (1, dodat.) o „Baš Čeliku“.

[5] Priča o Divljanu, ili o Polifemu, raznosi se, u dvije verzije, i kod Laponaca. Tu može biti pod sumnjom, da li je ono svojina finskoga roda.

Digitized by Google

Da je mit o Divljanu izvoran naš, sudim još po tome, što ovo nije jedino podudaranje u onom dijelu religije helenske i naše, o kome je sad govor. U priči, što ju navedesmo o Biberagi[1], pominje se drugi vilajet, drugi svijet, pa Biberaga ode onamo. U svijetu onamošnjem našao, do jezera na jeliki, div-ticu s tićima u gnijezdu. Tići cvrkuću; ali, eto već od dvije godine, iz jezera pomalja se aždaja, a div-tica tića svojih ne može odbraniti, da ih aždaja ne zoblje svakog puta, gdje se oni u matere izlegu. Div-tica tuži, dok nemiloj aždaji Biberaga došao haka glave; pogubi je, zamahnuvši čudotvornom sabljom, što „može odsjeći glavu na dan hoda". Na uzdarje, div-tica Biberagu na krilima iznese iz tamnoga k bijelome svijetu. Ovo nam isto čudo kazuje Iliada, a kroz usta trpnika Odiseja[2]. Do izvora vode žive i do oltara božjeg, na krasnom platanu sjedi tica modrokos, s osam tića svojih u gnijezdu. Zmaj rigj, nesit, stravičan, koji se iz tmine izveo na svijet, gjipi ispod oltara i proždre jadne tiće s majkom tužećom. Ali u ovoj nedaći daća je od boga. Skamenio se zmaj, a, po broju proždrtih tica, vrač Kalhas pogagja, da će se Troja, nakon devet godina helenske muke, soriti. Božje zlamenje s ticom mi ne shvaćamo uz samu pomoć grčke mitologije, dok ga dokučujemo po religiji Yggdrasila i našega jasena Vidova. Dakle, svi su ovi mitovi samonik naše zemlje. Od prvašnjih Arijaca naslijedi ih naša priča, kako ih naslijedi ep homerski. Najbitnije razlikovanje jest u ovome, što duhoviti Heleni sve to izraziše laganijom mišlju.

Pri Vidovoj starosti, pri nemoći neba, mlado Sunce liječi. Ono liječi „ostarjela oba roditelja", i po našem i po vedičnom mitu. U Rig-Vedi, Sunce je bog uzvisiti: kao Bhaga, obilati davač; kao Sûryas, „luč najljepša od luči sviju";[3] kao Savitar, životvorac „zlatoruki"[4]: ali je ipak, kao što i u nas, podložno božje biće[5]. Sunce nije samosazdano, već stvoreno; ono je oko Varuni i Mitri, koji ga dižu na nebesa[6]. Kad se k nebesima vraća, „prilazi krilu

[1] Na str. 165.

[2] II, v. 299—329.

[3] Rigv. X, 170, v. 3.

[4] I. 22, v. 5 — I, 35, v. 9 i 10 — VI, 71, v. 1, 4 i 5 — VI, 38, v. 2 — VII, 45, v. 2. O zlatorukosti Savitara bilježim tačno mjesta, jer slikovni ovi izraz vedični udržasmo i mi, u našim pričama.

[5] Pravo rekavši, podregjeno je i kod ostalih Indo-europljana, koji boga vrhovnoga nazvaše od same svjetlosti.

[6] I kod Eranaca, oko je Ahuramazdi (Yaçna, III, 49).

Digitized by Google

staroga oca svoga",[1] neba, pa „sjeda kod oca i kod majke".[2] Vraćajući se sa zapada, Sunce se zaodjelo smegjim ogrtačem, pošto mu je na troja nebesa hod kroz tri tamne prostorije. Sunce ide za Zorom ustopice.

Ali, na tumačenje našeg mita, najglavnije će biti to, da mi u Vedi vidimo, kako Sunce liječi roditelje. Sunce, dašto, zamire i samo; nipošto ne će ni ono izmaći općoj pogibiji vidnih bogova u prirodi. Za veliku nedaću nebesnu, za bogovski suton, znadu svi panteoni arijski; a taj suton ističe osobito mitologija Skandinavaca, davljenih dugima noćima i produljenom zimom. „Sunce zagje za Neven za goru!"[3] uzdisahu i naši oci. Ako neven-cvijet jamči vječnost, on je ujedno i znak smrti: Sunce ide megju mrtve. Ide, preko noći, u tamne prostorije i u samoj vedroj Indiji. No, premda čami u noći, ono je „lijepo zlato koje počiva u mraku", veli vedična riječ[4]; ono „ne vene", veli riječ naša. Luč od sviju najsvjetlija, Sunce i najmanje zamire, te njega čeka važni zadatak, da mladinom svojom istrošenog oca i majku pomladi. Pregnuće to nije bez teške muke. Kako Sunce prolazi preko triju tamnih prostorija, ono je Ekata (Prvi), Dvita (Drugi) i Trita (Treći), ono je trolično, pa su tri hipostaze, tri brata u biću jednom, od kojih su dva nesretna, dok je sretan brat najmlagji, najlugji. Tri brata noćna, u Rig-Vedi, zajedničkim imenom zovu se Riblhu. Neumrlost svoju postizavaju u stanu boga Savitara; ali su, preko noći, veliki trudnici i smrtnici. Lutajući kud kamo uz oči priklopljene i pospane, oni ipak posluju; poimence posluje Trita, snagom neizmjernom i konjem vilovnim. Na glasu vještaci, ide im svaka od ruke, a pripravljaju koješta bogovima: lisicu jednu ili dvije (simbol večeri), pa divnu kravu (oličenje Zore), pa kola sa tri točka *Açvinima*. To su sve remek-djela, no najviše i najčešće im se hvali to, što, „pobjednom moću očevom i vještinom svojom, pridaju mladenačku silu starim roditeljima, te ih obnavljaju"[5]. Trima junacima ljudi žrtvuju s večera.

Na deša i babu, kojima povraća mladost i oči liječi treći sin, mi već naidosmo u pričama našim, te o njima i povedosmo riječ

[1] Rigv. V, 47, v. 3.
[2] Id., X, 189, v. 1.
[3] B. M. *pes.*, 11, v. 1.
[4] Rigv. I, 117, v. 5.
[5] Id. I, 20, v. 4 — I, 110, v. 8 — I, 111, v. 1 — I, 161, v 3 — IV, 33, v. 3 — IV, 35, v. 5 — IV, 36, v. 3.

Digitized by Google

dosta na dugo. O tri sina putnika, navadno carska, pa o trećemu dobrome i sretnome, ako i više puta ludome[1], pripovijetke našeg naroda siplju kazivanje kao iz izvora neiscrpna. Nema mita arijskog (slobodno je reći), koji bi manje promjene pretrpio te se čvršće održao od ovoga o trojici sunčane braće. Iz prikrajka svakog o tome izbija pučko povijedanje, u suštini jednako, ako i razlikovano u okolnostima sporednim; a biva to isto i kod Rusa, koji u *skaskama* takogje najradije izvode tri brata. Pri velikom broju takovih priča, mušnoća je u probiru. Ja ću pokušati, od njih nekolike, koje mi se čine ponajznatnije i najsvježije, da ovdje prinesem, eda bi se dobila što cjelovitija slika Sunčeve noćne drame, kaku je umisliše oci naši. Uz tri brata, maldane svegjer, u priču ulazi i divna djevojka, što je Zora, te se s najmlagjim vjenčava, obično nakon kušnje kakve, svoje ili njegove. Sunce ide tragom Zore, vidismo to tuskoro u Rigvedi.

U nekoga cara bila tri sina (pripovijeda iz Vojvodine priča[2], što iznosi Sunčevu borbu s noćnom aždajom), pa dva najstarija, gdje lovljahu, proždrije, jednoga za drugim, aždaja. Ova napast, da primami u jednu rekavicu lovce, stvorila se u zeca; no, najmlagji carev sin bio oprezan, i ne pogje za zecom u rekavicu. Pomoću jedne dobroćudne babe, aždajom osužnjene, on nekako našao pravu čitu aždaju. „Velika je, strašna je, gadna je!" ali je prema nepodobi i srce u junaka. Aždaja prebivala u jezeru, gdje joj snaga ležaše, to u carstvu drugoga cara; te odanle morila i zatomljivala ljude. Baš u toga gospodara drugoga carstva unajmi se junak kao pastir ovaca, koje izjavi na jezero. Do dva puta on se s aždajom uhvatio i ponio „letni dan do podne", a „kad podne prigrije", sustala aždaja reče njemu: „Ta pusti me, carev sine, da zamočim svoju pustu glavu u jezero, pa da te bacim u nebeske visine". Onda on njoj: „Da je meni careva devojka da me poljubi u čelo, još bih te više bacio!" Na trećem kreševu, eto i careve djevojke. „Kad u jutru", veli priča, „beo dan osvanu i sunce ogranu, usta čoban, usta i devojka". Nego tužna djevojka plače od straha aždajina, pa je čoban tješi, „svirajući u gajde veselo". Da motre junačku borbu, car i dva mu konjika bijahu se uspeli na jednu visoku planinu. Gdje su strašni rvači, momak i aždaja, u koštac uhvaćeni, pritrči

[1] *Lud* u prvobitnom shvaćanju bijaše: mlagjan. Istom docnije, po drugom značenju ove riječi, najmlagji brat postao i budalast.

[2] Vuk. *prip.*, 8.

Digitized by Google

djeva i poljubi svoga čobanina, pa u taj tren mahne ovaj aždajom i baci je u nebeske visine. Opadnuta grdinja pršte na komade. Slavodobitnik tad oprostio čitavi „svet božji“ iz podruma aždajina, te i dva starija brata. S ovima i s mladom, koju sebi privjenča, vratio se za tim kući k caru ocu svome[1].

Sjetimo li se kazivanja vedičnog o trima Ribhu, i prihvatimo li ovdje riječi o skoku carevića „u nebeske visine“, pa i druge o njegovu ustajanju i slavodobiću taman u času, gdje „beo dan osvanu i sunce ogranu“, onda nam je do izvjesnosti čisto iz priče ovo: treće Sunce, kad s jutra Zoru ljubi, odskače na nebu, sijekući neman noćnu, noćnu aždaju. Velebni taj prizor gledaju s visoka Vid i dva njegova jezdioca, u priči car i dva mu konjika, ispeti na visoku planinu. U zoomorfizmu arijskom, zeč znači mjesec i noć[2], pa i naša priča, s toga, promeće u zeca aždaju, ubitačnu dvojici starije braće. Samovoljom kazivačâ ne ugje, mislim, u pričanje niti dobra baba, osužnjena a pomoćnica junaka, pošto Rig-Veda više puta pominje Noć, kao sestru Zori: baba je zar potamnjelo lice Zorino. Što se tiče aždaje, ona pripada najizvornijemu dijelu mita. Sa zmijom *azhi-dahâkom* (aždajom) rve se eranski Thraetaona, koji je isti s vedičnim Tritom, trećim bratom; pače, i indijski Trita dijeli megdan sa zmijom. Cjelokupni ovi mit, arijski i naš, vedra mašta helenska rastavi u dvije klasične priče. Sunčani mladi Apolon, koji takogje jednom bude čobanin, pogubi aždaju Πύθων; a kad hotio hram slave na delfijskom Πυθώ sebi da zavede, eno njega, gdje s kitarom u ruci, kao naš čobanin s „veselim gajdama“, veličanstveno i spokojno stupa k mjestu loma s grdosijom, k mjestu preslavnom, što će se posvetiti. Sunčani Perzej, krilima vinuvši se visoko u ajer, izbavi od morske

[1] Zanimiva je varijanta o borbi mladića s aždajom u priči iz Srbije: „Aždaja i kraljeva ćerka“ (*Vila Beogr.*, g. 1867, br. 47). Strašna aždaja tišti carstvo nekoga cara. Ona prozdire djevojke, dok joj je odregjena kao žrtva i sama careva kći. Zatočnik prijavi se u mladom lovcu, koji sviraše u sviralu, a bijaše od samog Boga, u obličju stara čovjeka, dobio strijelu. Stajala carevna, lijepa djevojka, do aždajina jezera, kad joj se primakne mladi junak, te sjedne pokraj nje zaplakane, i zaspi joj na krilu. Na jedan put sve se jezero uskolebа i uzmuti, iz jezera vriju krvavi ključevi, aždaja ide. Djevojčine suze pokapale mladića, koji se trže; zape bogodanu strijelu i ustrijeli aždaju. Djevojka je njegova.

[2] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 80—6.

Digitized by Google

nemani, od vodene aždaje, djevu privezanu za kamen i trepećuću, kvaljsku ćer Andromedu.

Zora, sugjenica trećemu bratu, ukazuje se, sa svima bojama svoga jutrenjeg uranka, u slijedećoj priči iz Srijema[1]. Jednome čovjeku i jednoj ženi bila tri sina, prva dva zavidna mlagjemu, tobožnjemu budali, dok bio od njih najljepši i najbolji. Sva su tri za ženidbu, a otac hoće da ženi onoga, koji zasluži i donese najpristaliju mahramu. Dva starija brata napustila mlagjega, a ovaj išao svojim putem, pa od careve ćeri, iz sobe zelene, kroz noćne mnoge strahote, iznio svilenu mahramu, zlatom vezenu. Po jednu mahramu donesoše i braća, ali ona bila kojekakva. Drugim naporom, iznio mlagji pred oca, iz žute sobe iste careve ćeri, zlatan lanac, što se mogao do devet puta obaviti oko očine kuće: lanci braće bijahu malo što vriedni. Trećom, najžešćom mukom, izveo, iz sobe crvene, samu carevu ćer, već ženu svoju. Gdje braća svadbuju, svaki sa svojom mladom, eto u carski dom i krasna zgloba najmlagjeg. Treći sin bio na sebe naturio siromaške haljine, te u prvi mah njega ruže; no, kad ih pometne, prosja mu ljepota, i veselje bude veliko. — Tri boje, zelena, žuta i crvena, u tri sobe carske ćeri, iztiču, uprav slikovito, susljedni šar bojâ na nebu, u praskozorje. Uzgred napominjem, da zlatni lanac, što se do devet puta obavija oko careva doma, nije drugo no sklop mladih devet možnih Sunaca, koja će zarediti kroz devet mjeseca u božjoj godini[2].

Tri boje u tri sobe tri su prozora nebesna, u priči jednoj iz Bistrice u Bosni[3]. Jednome begu bila tri sina, dva starija pametna, a najmlagji budalast. U drugog bega, na daleko, bila „lijepa i prelijepa kći", koju da vide, išla redom braća. Vidiće je, ko plati sto dukata. Najstariji, potom i srednji brat, mogoše pripaziti samo to, kako ljepota „prolazi ispred tri prozora"[4]. Pored svega prigo-

[1] Vuk. *prip.*, 11.

[2] U prirodi, za to vrijeme, vladaju sunačni *Bozi*, dočim *Bësi* imaju prevladu za tri zimna mjeseca O ovome u *Dijelu IV.*

[3] N. Tordinac, *Hrvatske narodne pjesme i pripovietke iz Bosne*, u Vukovaru 1883, *prip.* 4.

[4] Prozor nebesni, otkle istječe jutrenja svjetlost, već nam se otvori u Vidovoj religiji *(Dio I,* str. 83). Prozor je, dašto, i Vidov, i Sunčev, i Zorin. Glede Sunca, pjesme kažu: „od božjeg prozora, od Sunčevog istoka". Visoki prozor na nebu, s koga Zora spušta svoju kosu zlatnu, živo naslikava priča jekavska, 19 Vukove zbirke: Carev sin, gledajući svoju krv na snijegu, mišlju zaljubi se u djevojku onakovih

Digitized by Google

varanja dvaju braće, dobi i najmlagji od oca isti novac, te ode i on da vidi. U putu, pridruži mu se ciganin, pa dva druga od čobanina kupiše ovna, te hoće, u avliji „lijepe i prelijepe", da ga zakolju. Begović i ciganin mrdaju u poslu i klanja, i guljenja, i pečenja, i blagovanja, a smiju se grohotom sve sluškinje oko „lijepe i prelijepe". Podruguje se drugu i sam ciganin, riječima: „Vidi, pobro, lijepu i prelijepu, i bolje ćes vidjeti!" Ali je djevojka blaga, pa ona ih uči svemu. Kad se mrak uhvatio, dva druga ne znaju niti pravo spavati: njih nije više no dva, a svak hoće da bude srednji. Opet se sluškinje nasmiju, dok i ovo uredi djevojka: legne izmegju dva druga. Skoči tad ciganin i umače, zaključavši u odaji prelijepu i begova sina majmlagjega. Zatim, gdje se ovaj kući povratio i kazao sve, što je i kako je, nasta grohot silan. Svi „se tako čudili i smijali, da se već ničem drugom ne bi tako čudili i smijali". — U tom je grohotu *phallična* pritruna, a starodrevan je, koliko i zajednica arijska. Neobuzdani taki smijeh, u ribe poimence, grohoće u mnogom arijskom pričanju[1]. Već i u Vedi Zora sve dotle ćuti, dok od jednom nasmije se, kad k njoj prilazi zaručnik.

Tri maha noćna, dok sunčani junak dogje do posjeda jutrenjega svoga zlata, nekom otmjenom elegancijom izražavaju Jekavci, sa pričom: „Tri prstena"[2]. U priči nisu tri lica ljudska, već su tri tvarna obilježja, tri simbola doba večernjeg, noćnog i jutrenjeg. Kralj za sina prosi u drugoga kralja ćer; ali ova, da privoli, od vjerenika ište tri prstena, jedan od zvijezde, drugi od mjeseca, a treći od sunca. Za tri prstena nugjena je čak polovina kraljevine, a zaludu, jer ih nigdje nema. Velika tuga obuze kraljeva sina, koji se ojadi do smrti, te zagje u planinu. Tu, našao čudnovatu babu. Na „pomoz Bog!" odzdravi mu ona: „Bog daj budi, nesretnji, pa sretnji i presretnji sine!" Kraljev sin babi raspleo kosu,

---

boja, te reče: „Oh da mi je vjenčati gjevojku, da je bijela kao snijeg, a rumena kao krv!" On čezne za tim uzorom, a takove djevojke ima; ali je u gustoj šumi u gori, pa u kući bez vrata, a sa ciglim „visokim prozorom". Da k sebi uzdigne sugjenog joj ženika, djevojka „s prozora spusti svoje kose zlatne". Od žene jedne magjionice, djevojčine matere, nahrupiše strašila i silna potjera za bježećim mladencima; od žene druge bude njima pripomoć sa čudotvornim kruhom, pa lješnikom, pa orahom. Nego, noćne muke, eto hoće da minu sa ustalim Suncem. Carev sin „prekrsti se put istoka i kliknu jakoga Boga u pomoć". Djevojku on onda vjenča sebi za ženu.

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. I, p. 266—9.

[2] Vuk. *prip.* dodat. 9.

Digitized by Google

i ona mu dâ travu iz njedara, kojom će mladić prvu zvijezdu na nebu spaziti. Istom je spazi, pade prsten, i u prstenu ona zvijezda. Gdje iza gore izigje, ovako učini i s mjesecom. Kad se pak u jutru rodi sunce, stvori se takogje prsten, kao sunce! Tri prstena kraljev sin izruči djevojci, i š njom se vjenča.

Da je Zora ta djevojka, s mukom prošena, ili s mukom tražena, dok je privjenčana, to nam izrijekom kaže početak srpske priče: „Crven Vetar“[1]. Tri putnika, jedan postar, drugi malo mlagji, a treći najmlagji, zanoće kraj mora, puna morskih zvjerova. Čuvajući stražu u prvoj noći najstariji, napadne ga aždaja iz mora; u drugoj noći, na srednjega navali čak troglava aždaja; no, jedan i drugi usmrtili neman. Treće noći, najmlagji vidi pred sobom aždaju sa šest glava. Junak mačem joj odsiječe pet glava, a šestu tek malo dohvati vrhom od mača; aždaja skoći u more, pa od nje daljga udari na vatru triju putnika, i ugasi je. Ugledavši vatru na drugom brdu, najmlagji pregalac krene onamo. U to, u putu, naigje na jednu pećinu, gdje se nešto svijetljaše. Tu je neki čiča, a „motaše Zoru, da pre svane“. — Noćni čiča, to je stari dešo, Vid u noćnom jadu. Slab je i zaturen u pećinu; bog vidila, on ipak zamotava Zoru, koja će svanuti.

Nije nigdje jasan, koliko u pričama o tri brata, o tri druga, ali spomen trojnoga Sunca sačuva se i drugdje. „Tri sunca“, katkada, uznose pjesme svatovske[2]; nego je to, valjda, od krasa, od samog nakita pjesničkog, pa eto i ne kanim se, da otuda što zaključujem[3]. Zaključak kakav moglo bi se lasnije izvesti iz imena i iz bića onoga mitičnog Trojana, koji se još mota po pameti sadašnjih Hrvata, Srba i Bugara. Prosto nam misliti, da ime *Trojan* uturi u naše krajeve car Trajan, koji, veličjem rimskim i bučnim osvojem Dacije, zasjeni i poplaši djedove naše; no se čini moguće i to, da je Trojan vlastito[4] naše ime za trojno noćno Sunce. Svakako, čisti mit sunčani, s noćnim odnosom, obavija „kralja Trojana“

[1] *Vila Beogr.*, g. 1868, br. 19.

[2] N. p.: „Durmitore, visoka planino, — s tebe mi se bio grad vigjaše, — iza grada tri sunca grijahu“ (V. S. K. *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, u Beču, 1849, na str. 80).

[3] Premda je besjeda tih bježnih napomena, kašto, uprav značajna, kao n p.: „Sunce gleda, a Suncu govori: — Žarko Sunce, rastupi stupove!“ (Petranovića *pjes.*, knj I, 73, v. 4—5) Sunčevi stupovi, to je slika arijska, kako ćemo i to, boljom prilikom, kazati.

[4] Od osnove *troj* (Miklošić, *Slav. Personenn.*, s. 109).

Digitized by Google

i „Trojanov grad“, u pričanju našeg naroda. U kraju Srbije megju Zvornikom i Šapcem povijeda se[1], da je u gradu Trojanu sjedio neki kralj Trojan, a lutao noću, „što danju nije smio od sunca da se ne rastopi“. Ljubio je nekaku djevojku, ili ženu, takogje noćnu: stajao kod nje, „dok bi pijetli zapjevali“; onda se vraćao natrag, da bi „do sunca došao u svoj grad“. Nego, jednom zadocni se, jer njega, i momka mu, prevario brat, ili muž, njegove ljubaznice. Svima pijetlima ovaj povadi jezike, a konjma Trojanovim naspe u zobnice pijesak. U prevaljeno već doba noći, Trojan se prisjetio, da je dockan, i baci se na konja, te bježi. „Ali ga u putu stigne sunce“, a on bržebolje pod jedan plast, no i plast razbuču goveda. Trojana ondje „sunce rastopi“[2]. Osim ovoga pričanja o Trojanu, imamo i poznato nam drugo slavensko-frigijsko, koje mu pristavlja kozje ili magareće uši i pusto blago, pa tu tajnu šapće čudnovata svirala[3]. U pričama o tri brata malo prije vidismo, da brat treći svira, što opet može biti dokaz za istovjetnost kralja Trojana s noćnim trojnim Suncem. U kozjeg Trojana, i u magarećeg Mide, kulja zlato, a to je Sunce, ono „lijepo zlato, koje počiva u mraku“, po Rigvedi. Od ovog mraka sazda se naš noćni i nesretni Trojan grad, za koji zna i narodna pjesma: „Svetoj Gospi, blaženoj Mariji, — dadoše prokletog Trojana, — u kome se bezakonje gradi, — da umiri i zakon postavi“[4]. Znade pak za Trojana boga, ja mislim, i slavenska mitologija. U Pomorju sjeverozapadnih Slavena, bogu Triglavu ljudi podigoše hramove, pa se klanjali, koliko se čini, njemu prvome odmah iza Svantevida. Na tri glave, ili tri lica, kipa njegova, oči bijahu prevješene, a vran konj pripadaše „tamošnomu“. Veli se, da bog bješe troglav za to, što mu moć dopirala do sve tri prostorije ada, neba i zemlje. Iz ove glose ja bih rado ispustio ad, nebo i zemlju, te naprosto kazao:

---

[1] Vuk. *rječ.*, pod *Trojan.*

[2] Vidi u I. Radetića *(Pregled hrvatske tradicionalne književnosti,* u Senju 1879, na str. 68—70) istu priču u dvije manje izvorne verzije iz Like: „U Atile kralja pasja glava, ljudski trup, a kozje uši“, i „kralj Pasoglav“. Kao što meni rekoše, i u Kaštelima spljetskim ima takova priča, no uz naslov: „U cara Dioklecijana kozje uši“. Iz svega je viditi, da je mit općenit u narodu Čuje se na zemljištu i Srbâ i Hrvatâ.

[3] *Dio I,* na str. 20—1 (60—1).

[4] Petranovića *pjes.*, knj. II, 1, v. 23—6. Pa opet, v. 45—7, veli Marija: „Skoro sam ja od Trojana grada, — tamošnoga umirit' ne mogu. — Tu ne pazi mlagji starijega“...

Digitized by Google

tri prostorije. Tri prostora, preko kojih tumara u noći trolično Sunce, već nam iznese Rig-Veda, a ujedno nam prikaza trojno to Sunce, tri brata Ribhu, gdje tamo amo vrludaju uz oči pospane i sklopljene, drukčije da reknemo stvar istu, uz oči prevješene, kao u pomorskoga Triglava.

Tri se Sunčeva lica, valjda, upletoše i u legendarnu našu historiju. Kajkavci oko Krapine pripovijedaju o tri brata, početnika svega slavenskoga roda, o Čehu, Lehu i Mehu. Za čudo je, da ovaka tri brata, ponajviše kao eponimne junake, dovodi pričanje skoro sviju Indo-europljana. Od tri tobožnja sina Zarathustrina postadoše tri eranska plemena, svećeničko, vojničko i ratarsko. Djeca Helenova, Doro, Ksuto i Eolo, biše tri hreka helenskim plemenima Dorana, Jono-Ahejaca i Eoljana. Od triju Mannovih sinova narodiše se njemački Ingevoni, Herminoni i Iskevoni, kako od troje djece Boerove ponikoše Skandinavci. Ne vidimo tri brata u priči latinskog postanka, ali tim jače nam se oglašuju u počelima historije rimske. Visoki su zatočnici Rimu gradu tri brata od jednog rogjaja (trigemini), tri mlada Horacija, a dva od njih, u pregnuću viteškom, dopadoše rana i pogiboše, kako ginu dva starija brata naših priča. Konačnom pobjedom nad tri Kuriacija dušmanskoga grada proslavi se treći mladić; ali plati to maldane glavom svojom, glavom „prevješenom“[1], kao što je prevješena i u boga Triglava. I tragična sestra triju Horacija javlja se u sestri, kad jedinoj, a kad dvostručenoj i trostručenoj, kod tri brata slavenske genealogije.

Kao što Suncu, tako je i Zori prevaliti tri maha noćna, dok izigje na prozor istočni. Združena sa Zorom opazismo dva sina Vidova[2]; ali joj je ljubljeni drug Sunce ponajprije. Već u Vedi, Zora, po različitome shvaćanju njenih pojava, može biti štošta Suncu, i sestra, i kći, i mati; no je ponajviše, dok je djevičanska kći neba, mladome Suncu žena uznosita, žena gizdava, jasna, krjepka. „Vezući svoj vez umjetni, od vijeka radišna“, „pružajući zrake kao stado, kao što more pruža valove“, u svome „sjaju donoseći slatku rosu“, ruda, zlaćana Zora ustaje iz kupelji jutrenje s udima pročišćenim, „resi sebe nalik plesačice, te razgaljuje grudi“:

[1] Livii l. I, c. 26: „Is (pater trigeminorum), quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite *adoperto* velut sub jugum misit juvenem (Horatium)“. Iz ovoga mjesta Livijeva izlazi i to, da je sva priča bila u tijesnom odnosu s religijom rimskom.

[2] *Dio II.*

Digitized by Google

prema Suncu, „kao vjerenica, prosinula djeva“ ta s osmjehom[1]. Od blagoriječja ovoga vedičnog ponešto ostalo i našoj Zori, sestri i ženi Sunčevoj[2]: „Aj gjevojko, dušo moja! — Što si tako jednolika, — i u pasu tankovita, — kan' da s' Suncu kose plela, — a Mjesecu dvore mela?“[3] Zora ne plete Suncu kose, al je sva osuta rosom, srebrom i zlatom, u ovoj himni čakavskoj: „Rosna, rosna košutice, — kadi si se narosila? — Tamo doli u livadi, — kadi rastu zlati pasi, — zlati pasi, zlate žice — i sleberne podvezice. — Otrnimo jenu žicu, — pak ju dajmo zlatariću, — da nam kuje na grad ključe, — da vidimo ki je u gradu. — U gradu je devet bratac, — i mej njima jena sestra . . . Komu ote sestru dati, — ote' l Suncu, al Misecu? — Boje ju je Suncu dati, — boje Suncu neg Misecu“[4]. Rosnu i zlaćanu ovu djevu, dok je zovu „Sunčevom sestrom“, pjesme štokavske[5] hvale kao čudo ljepote, što „po svijetu pogje“[6]. Ime joj je Bosiljka, a koliko divna, toliko je i ratoborna. Pritegnuvši, bacanjem triju zlatnih jabuka, tri munje, spali, po jednoj pjesmi, tiranina prosioca[7]; po drugoj, odbi cara nekog, a, po trećoj, naletnome caru oči izvadi, razbivši ona sama tri careve vojske. Kad plane, kad ide u boj, strašna je: „Golu sablju preko

[1] Rigv. I, 92, v. 2—3, 6 i 12 — III, 61, v. 5 — IV, 52, v. 5. — V, 80, v. 5 — VII, 77, v. 1.

[2] Djevojka, za kojom idu tri brata, u pričama je, nekoliko puta, sestra njihova.

[3] Vuk. *pjes.*, 235, v. 1—5. Mitična ova ženska pjesma nastavlja dalje: „Ni sam Suncu kose plela, — nit Mjesecu dvore mela, — van stajala, te gledala, — gje se munja s gromom igra — Munja groma nadigrala, — dvjema trima jabukama — i četirma narančama“.

[4] U Radetića *Pregledu*, na str. 105—6.

[5] Vuk. *pjes.*, knj. I, 232, 233 i 234.

[6] 232, v. 7.

[7] Ta pjesma (232), koja je iz Crnegore, riše ovako djevojku i dogagjaj: „Izvirala studena vodica, — na vodicu srebrna stolica, — na stolicu lijepa gjevojka, — žute su joj noge do koljenah, — a zlaćene ruke do ramenah, — kosa joj je kita ibrišima. — Ono čudo po svijetu pogje, — i to začu paša tiranine . . . Jeste mlada riječ govorila: — Fala Bogu, čuda velikoga! — Da li je se paša pomamio? — Koga hoće da uzme za ljubu, — da on uzme Sunčevu sestricu, — Mjesečevu prvobratučedu, — Daničinu Bogom posestrimu! — Pa se mlada od zemlje podigla, — i bačila u džepove ruke, — te izvadi tri jabuke zlatne, — i bači ih nebu u visine. — Natače se svatah šes stotina, — ko će prije ugrabit' jabuke, — no tri munje od neba pukoše: — jedna gadja dva gjevera mlada, — druga gagja pašu na dorina, — treća gagja svatah šes stotinah . . “

Digitized by Google

krila drži... jelen-rogom šarca osedlala, — ljutom ga je zmijom zauzdala, — još ga ljućom zmijom ošibuje“[1]. S ovakom Zorom ide uporedo helenska ubojna Palada, koja nije drugo, do ratna strana Zorina. Nego sama Rig-Veda može, da liku ovome naše Zore postanje razjasni. Vedična Zora, premda ljupka i slatka, „u kolu zasjeda kao da ide k plijenu“[2]; ona zapaljuje snažnoga boga Agni (Ognja), pouzdanika svoga, i goni vještice. Agni „je zlatokos u prostoru ajera, zmaj je, koji brekće, vjetar koji juri“[4]. Istoga „ognjenoga zmaja“ naših pjesama i naših priča upoznaćemo drugdje. Ovdje mi samo časom svraćamo pažnju čitalaca na je lnako oličenje pomoćnika Ognja, kod Zore vedične i naše. Nije nego Oganj ona „ljuta zmija“, kojom oboružana, Sunčeva sestra do tri puta tjera dušmanina.

U Rig-Vedi, Zora se često prizivlje u množini; ali se nigdje izrijekom ne veli, da je trolična, dok je u nas čisto takova. Naša je Zora troguba, ili trojnim mahom njezina djelovanja, ili trojakim kakvim obilježjem, ili za to što boravi na tri mjesta, ili, napokon, što je prikazivana u tri djevojke. Tako, u gornjim pjesmama, Sunčeva sestra, baca nebu u visine tri jabuke zlatne, a pucaju tri munje. U pjesmi pak o „ženidbi Dušanovoj“, gdje se o Zoru boj bije, tri djevojke čame u Legjanu; „tri djevojke, sve tri jednolike, — i na njima ruho jednoliko“[5].

Tri božje djevojke, prve dvije zasužnjene (Zoru večernju i ponoćnu) od noćnoga nama poznatog dušmanina, od crnoga Arapa na suroj bedeviji, a treću (Zoru jutrenju) izbavljenu trkom junačkom mladoga Sunca na bijelcu, sretamo u pjesmi jednoj jekavskoj[6], što se optereti prilogom turskih imena, ali ostade zdrava u suštini mitičnoj. Već odvede Arap „dvije lijepe“ i „sirotne sestre“[7], a treća sestra lebdi u istoj pogibelji. Onda car Otmanović (car nebesni?) zametne trku: „Ko na konjicu brzu uteče crnom Arapinu iz Arabistana na suroj bedeviji, blago nosi a djevojku vodi“[8]. Junak Mujo Bošnjak „hrani bijesna gjogata“[9]; no, hraneći ga, osiromašio

[1] 234, v. 18 i 32—4.
[2] Rigv. I, 124, v. 7.
[3] Id. VII, 77, v. 2 i 81. v. 1.
[4] Id. I, 79, v. 1.
[5] Vuk. *pjes.*, knj. II, 29, v. 520—1.
[6] Čojkovića *pjev.*, 150.
[7] V. 93—6.
[8] V. 97—101.
[9] V. 6.

Digitized by Google

i zadužio se, valjda to slika u noći onemogla Sunca. Božanska drama očitija je u onome, što sad slijedi. Sve je do vilovnog bijelca, pa treća djevojka reći će junaku: „Položi mu zobi i sijena, — i uždi mu četiri svijeće“[1], misleći, dašto, na Sunce noćno, koje hoće da naskoro grane i rasvijetli četiri strane neba i svijeta. Ali je Bošnjak prazan, i nema čim ono kupiti, te „cura gjerdan sa gr'oca skida, — u kome je petstotin' cekina“[2], koje bi moglo znaciti, da Zora pruža Suncu zlato svoga prvog sjaja. Da je to Zora, nagoviješta pjesma zar i time. što je trka taman u svanuće: „istom svanu, eto ti gjevojke, — Muju nosi dvanaest cekina“[3]. Ovaj ponovljeni dar zlatni kao da simbolizira dvanaest sati sunčanog dana. Potekoše mejdandžije. Uprkos svemu kovarstvu opakog Arapina i svoj sili puste mu sure bedevije, junak na bijelcu nosi blago, djevojku i četiri robinje. Bijelac je brzine nedostižne: „ko gledaše, svak se kunijaše: — „Ta, bogme, su krila u gjogina!“[4]

Ali jasnije nigdje, što u pučkim pričama, ne oglašuje se trolična Zora. Već jednom pripomenuh zgode djevojke pepeljuge, koja stanuje u Čizmi gradu, pa u Legengradu, a najposlije u Sablji gradu[5], te primjetih, da je ona priča kod svih Indo-europljana poznata, i da je izatkana na osnovi trojakog boravka zamrknute noćne Zore[6]. Treći grad, što je Sablja grad, evo nas opet zanima. Kroz večernju Čizmu, i kroz ponoćni Legjan, proturila se Zora do ratnog grada svoje pobjede jutrenje. U Sablji gradu Zora biva junakinja, kao što je ubojnica Sunčeva sestra, koju mi tu skoro upoznasmo. Dodirkuju se ovako, te se megjusobno pritvrgjuju pjesma i priča, glede ratobornosti djevojke, što mami tri munje, jal boravi u tri grada.

---

[1] V. 136—7.

[2] V. 145—6.

[3] V. 159 – 60.

[4] V. 296—7.

[5] *Dio II,* str. 101—2 (199—200).

[6] O pepeljuzi, i kod nas, mnogo se priča. Ona je obično pastorka, što ju goni zla maćeha. „Blaga kao andio, dobra kao kruh, lijepa kao vila od gore, rumena kao jabuka, a u licu bijela kao gorski lijer“, kaže za mučenicu jedna pripovijetka u Vukovoj zbirci (33). „U jutro u prosvitanje“, odsječene su joj obje ruke; ali osakaćena djevojka vida se ognjem i konjima: tri dlake repne od triju konja, pošto izgore, daće joj prah ljekovit. Vidi na strani prednjoj vedičnog Agni do Zore.

Digitized by Google

Bosiljka, od bosioka Vidova cvijeta[1], zove se u pjesmama, „Sunčeva sestra“; a taman struk bosioka rodi „Sunčareva majka“, u jednoj preznatnoj priči jekavskoj[2]. Ovo će reći, da Gospa Vida rodi Zoru. Nekakva žena, povijeda priča, zatrudni, a za to što jednom zaboravi u svakoj nedjelji dana, kako bijaše usnila da to čini, dan jedan jednoničiti, ona ne rodi dijete, već rodi struk miomirisna bosioka. U taj struk zaljubi se carević, ili car, što je. Mati ne će nikako da dâ cvijeta svoga; ukrade ga onda, gospodaru u hatar, carski sluga. Dvaput carević hotio pirno pogostiti množtvo gostiju svojih, kojima će dražesni struk pokazati, a dvaput bosiok kradom počini po kući darmar. Vrlo pomnjivo pripazili trećom, a vidili čuda: mješte bosioka, nadje se zlatokosa djeva! Bila ona dva puta u kući ispremetala sve, jer mišljaše, da se carev sin ženi drugom djevojkom. U svoju kitu cvijeća još većma zaljubi se carski mladić, nego mu je sad ići na vojsku. Dok se ljubavnik ne vrati, i zvoncem na zazvoni, ljepota djevojka ostaje pritajana u bosioku. U zvonce to udarile slučajno dvije puštenice carevića, koje svuda, po spavaćoj sobi, tražahu treću ljubljenu djevojku. Bosiok prometnu se djevojkom, pa je one s mjesta zaklaše i baciše u goru. Dogje tamo stara biljarica, „Sunčareva majka“; ražali joj se na zlatokosu, nemilo posječenu, a pomoću nekakih trava, sastavi joj opet glavu i oživi ono divno tijelo. Da prehrani sebe i pomajku, zlatokosa odrezala bič čudne svoje kose, a starica išla da ga prodaje. U to, s vojske vratio se carević, oplakao svoju milu, no malo za tim, po zlatnoj vitici, doznao za nju živu. Sunčareva majka i on potekli na konju u selo k djevi, i zastali je svu suzama oblivenu, gdje tuži za dragim. Dvojica zaljubljenika zagrle se i vjenčaju; dvije djevojke ubojice plate nedjelo svoje životom; Sunčareva majka bude majka careviću i djevi. — Tri ljubovce carevića, prve dvije zle a treća dobra, tri su Zore, večernja i noćna, tamne i kobne, dok je jutrenja umiljata i sretna. Ali i pojedinosti vrijede u ovoj priči. Dvojaki darmar u kući carevića, i gosti dvaput lišeni radosti pira, opet izrazuju dva prva maha noćna: tek navratom trećim, jutrenjim, gosti, t. j. ljudi, napajaće se vidilom, nauživáće se Zore i Sunca. Mladoženji se djevojka javlja bičem zlatne kose, kao i ruda Zora Suncu kosom zrakova svojih. A što je djevojka oblivena suzama, kad je za-

[1] Vidi, na više mjesta, I i II dio radnje.

[2] Vuk. *prip.* dodat. 16: „Sunčareva majka“.

Digitized by Google

ručnik nagje, to je Zora, skvašena rosom, pri Sunčevu ogranku. Može biti, da i samo zvonce nešto znači. U Vedi, urnebesno rikanje kravâ, himne veličanstvene, javljaju svijetu zagrljaj junaka Sunca sa sjajnom *Ushom* (Zorom).

Imamo krasnu sliku treće Zore i u ovoj priči iz Vojvodine[1], drukčije kazivanoj, ali, sastavinom, jednakoj s prijašnjom. U nekog cara odraste sin do ženidbe, pa drugu djevojku u svijetu ne će, već onu, „kojoj na glavi ruža cvati, za njom trava raste, i tu travu zlatan konj pase". Carević s ocem carom tražili takovu djevojku, dok je, najposlije, eno nagju u dvorcu nasred travne lijepe livade. Carević je vodi. Ali s djevojkom bile još dvije ženske, to drugarica joj i drugaričina mati. Kad divna nevjesta, u šumi nekakvoj, do bunara hladne vode sjaše s konja, a svatovi se poizmaknu, dvije drúge „povade joj oči, odseku joj obe ruke i posade je na jednu kladu, da tu plače u svoje mlade dane". Nju uzalud tražila pratnja, „žalio carević svoje zlato", a da „ga bar sećanje na nju ne ostavi", doveo ženu mlagju njenu drugaricu. Do plačne sirote, koja napuštena sjedi na kladi, došla jedna starica, majka Božja, veli priča. Iz krila djevojčina uze djevojčin biser i povrati joj oči, sutradan uze biser od njezinih suza, te joj povrati i ruke. Zatim, djevojka baci kruglu, darovanu od iste majke pomoćnice; krugla se valja, a na njoj djeva hrli do carskog doma. Stoprvo ona ugje u dvore, „kosa joj se zlatna zasjaji, na glavi joj ruža procveta, za njom trava naraste, a tu travu za njom zlatan konj pase; sav se grad zasija od zlatne kose i konja". Patnica vjenča se s carevim sinom, dok su spaljene obje nevjerne drugarice. Mladenci sretno carovaše, poslije smrti oca cara. — Valja da klada označuje tamnovanje boginje u noći[2]. Krugla, u mitologiji arijskoj, pripada Suncu: žarkom kruglom ono hrli po nebu. Što djevojci „na glavi ruža cvati", to je skoro ista ῥοδοδάκτυλος ἠώς u Grkâ. Od ove ruže sazda se i „Ružica grad", boravište Zore, drugih naših priča[3].

Opet uz mlado Sunce tri Zore, a od njih treću najljepšu, dovodi priča iz Vojvodine: „Sin carev i tri labuda"[4]. Ta treća, pošto je pojav Zore bježan, odbjegnula Sunce, koje, dašto, ponovno do nje dolazi, ali kroza strašila noći, sazdane u lik nemile babe. Priča,

[1] Kojanova *prip.*, 18.
[2] Sravni *poklade.*
[3] N. p. „Ružica grad" u *Vili Beogr.*, g. 1868, br. 3.
[4] Kojanova *prip.*, 16.

Digitized by Google

premda se titra brojevima, gdje i gdje odiše svježom poganštinom. U cara bio sin, koji, kad odraste, u šumi zagje. U onoj šumi najmi se u nekakva starca, pa mu čuvao jezero. Oko podne, dolijetala tamo tri labuda, svlačila košulju, kupala se, onda se oblačila i odlijetala. U trećoj godini službe, po starčevoj zapovijedi, mladić odnese labudima košulje, „a tri labuda postanu tri vrlo liepe djevojke". Dvjema košulje su povraćene, te odletiše; no treću, najljepšu, carev sin zadrža i vjenča, sakrivši joj košulju. Osim mlade, dobi od starca i blago nebrojeno, pa se vrati k ocu caru. Kosulju predao materi carici, da je čuva. Svoju svekrvu stala snaha i moliti i preklinjati, dok joj jednom ona izruči košulju. U taj tren, stvori se mlada u labuda i odleti, rekavši: „S Bogom, mamo, tražite me na staklenom bregu". Šta će u tuzi carev sin? Ode opet k starcu, koji od trećega od svojih trideset i dva vjetra poslužnika dozna, gdje je stakleni brijeg. Vjetar ovaj odjuri tamo careva sina, dok je spavao. Stignuvši pod brijeg, jedva se težkom mukom nanj uspuže carević, te naide na babu nemilu. Ima na brijegu tri stotine djevojaka labudova; „sve su u jednako ruho obučene"; carev sin za glavu svoju ima pogoditi labuda, svoju ženu. Gdje baba duhne u rog, sve doletiše. „Je l' ova? — nije — je l' ova? — nije"; a kad na treću dodje red, mahne ona mahramom na muža, te na pitanje babino: „Je l' ova? — jest", odgovori muž. Ljute kušnje junaka tim se ne svršiše Mora „preneti planinu staklenom bregu za legja", pa „svu šumu na bregu poseći i u hvatove složiti", pa „njivu požnjeti, ovrći, izvejati i samleti, da od tog brašna umesi pogaču na put"; koje sve troje izvršiše mu vjetrovi, uz nastojanje žene i djevojaka labudova. Najposlije, izdržao i noćnu borbu s bijesnom babinom marvom; pa, kad mu opaka i prevarna baba izvede mnoštvo svakojakih konja, lijepih i ružnih, po savjetu žene on odabra sebi dva najružnija. Oprošteni mladenci usjeli na njih, a, kako su konji bili viloviti, sretno se vrate svojoj carevini, gdje sretno i živiše. — Gdje on spava, vjetrovi ovdje nose carskoga sina; a u Rig-Vedi već nagjosmo tri Ribhu u drijemežu. Dostojni su pažnje i vjetrovi, u ovoj priči. Dan, odnosno godina, stvara se složnim radom svih vidnih bogova, te i vjetara. S toga su na božjem Viteru, po dalmatinskom pričanju, i Jugovićâ dvori[1].

[1] Djelovanje ognja i vjetara raspitaće se na svojem mjestu.

Digitized by Google

Kao što doslije vidismo, od triju Zora i od triju Sunaca noćnih navlastito treće muči muku svakojaku. Ova se misao i drukčije izrazuje u pričanju: naružen je treći lik Zore i Sunca. Primjera radi, iznosim ovdje dvije takove priče. Car imao tri sina, pripovijedaju Srbi iz Vojvodine[1], a ovako ih ženio: oni će s kule zastrijeliti, pa „gdje koga padne strela, odanle ce mu dovesti devojku". Dvije strijele dvoje braće starije padnu u dva grada, otkle sebi oni i vjenčaše djevojke; strijela brata najmlagjega uleti u nekakav bunar, iz kojega privedena mu je za ženu žaba. Svedu se mladenci, kad eto od žabe bude krasna djevojka. Svako jutro ona ustajala, da priuzme svoju žablju kožu, pa po danu bila ružna žaba. Jednom pred zoru, kožu joj otme i stavi na prozor mladoženja, a spali je svekrva, te žablja mlada ostane vijekom djevojka. Njena ljepota, još nigdje vigjena, udivi svakoga, dok uzbudi u carici svekrvi mržnju, koja se preli i na sina vlastitog, odana mladoj svojoj djevi. Po caričinu nagovoru, car napastuje careviča sa ove tri susljedne muke: „jednim rupnjakom proje da nahrani sto bravaca — jednim kablom da napoji sto volova — da dovede gvozdena čoveka". Prvo i drugo čudo on izvrši, upravo pomoću strašnoga gvozdenoga čovjeka. Taj bijaša njemu šura. Sjegjaše u istom bunaru, iz koga izigje i sestra mu, carevića žablja žena. Gvozden čovjek bio pršljiv, a carević zet umirivao ga blagom riječju, kako mu je žena kazivaše. Gdje je treća muka carskome sinu naložena, eto ti š njim gvozdena čovjeka: „veliki je, strašan je! vuče budžu za sobom, sve ore zemlju, ide za njim brazda kao da osam volova ore". Od silnog junaka upropasti se car, i zatvori se u gornje čardake. Zaludu; gvozden čovjek bubne pesnicom u vrata, a pred njim sve se raspade. Cara zvrcne u čelo, te dušu ispusti. Onda zacario zeta i sestru svoju, žablju djevojku. — U božanstvenoj prikazi jutrenjoj, Zora i Sunce, pomoću gvozdenog čovjeka, silnog Ognja[2], zamijenili početnoga Vida.

Prije jutrenjeg slavodobića, grdo je Sunce, u priči o „Ćeli"[3]. Jedan car imao tri ćeri, pa dvije starije udao za carske sinove, dok pri sebi zadržao najmlagju a najljepšu, na kojoj je imalo ostati carstvo. U toga cara bio i jedan baščovan, ćelav, mali kao šušica; no bašču radio, kao da je u njoj deset ljudi. Čudili se svi, a i

[1] Vuk. *prip.*, dodat. 3.

[2] I o „Gvozdenom čovjeku", ili „Baš-čeliku" naših priča, na drugome mjestu.

[3] Vuk. *prip.*, dodat. 2.

Digitized by Google

careva kći. Jedno jutro, ona „s prozora“ gleda baščU, i baščovana upita, kako je to. „Ako si rada znati, porani bolje, pa ćeš videti“, odgovori maljo. Vrlo rano uranivši, ima šta i viditi! Došao zmajevit konj, doveo troje četvoro čeljadi da rade, i donio gospodsko odijelo i oružje. Ćela se oblači, postaje „lep momak što može biti“, šeće se po bašči na konju, a pomamnome konju „sve varnice iz nozdrva sevaju“. Mnogi prosci prose djevojku, koja ne će drugoga, no ćelu. Car i carica nagju se na čudu, pa, kad ne pomaže odvraćanje, obuku ćer u prostačko odijelo; prostakinja neka pogje za prostaka. Poslije nekoga vremena, sa dvije strane neprijatelji zavojštili cara; na njih ide carska vojska za vojskom, ama svaka propada. Ide, najposlije, glavom car, š njim malo i veliko, pa i ćela, rugo svačje, na jednom konjičku. Tri dana stoje, a četvrti dan bije se boj. Ćela zviznuo, a konj zmajevit obrio se pred njim. Krasnijega i strašnijega junaka, a i konja, nema: „ne zna se ili više on seče, ili mu više konj tlači“. Dušmanin je polomljen. Vraćajući se s boja, ćela, preobražen, jezdi na konju vitezu s carem naporedo; pače car, još za života svoga, preda mu carstvo.

Je li baš pučka, najzanimivija bi bila, u ovom pogledu, pričica jedna kajkavska[1]. Nekome starcu, koji ništa ne imadijaše osim jednog bika, iznebuha pobjesni taj bik. Znajući šta mu je, starac ide k nekoj ženi sa tri ćeri, da biku zaprosi djevojku. Budu sve tri mladoženji redom dovedene. Na bikovo rikanje, prva i druga psovaše, te padoše namah mrtve; treća bika rukom omilovala, pa se bik prometnuo u mladića, „sjajna kao sunce“. Sretni mladenci vjenčali se. Ovo pripovijedanje dohvata se sa strane jedne vedičnog, a s druge helenskog mita. U Rig-vedi, Zora je, često, krava, svijetla krava nebesne ambrozije, pa i mlado Sunce, koje k njoj hrli, oličuje se, katkada, bikom. Iz jednake misli izbio u Grkâ mit o Zeusu i mladoj Europi.

Skoro u svima ovim pričama prizire se konj čudan; a to je Sunčev konj. Što u Pomorju kip boga Triglava imaše do sebe i crna konja, to ovdje ne odlučuje, jer biće Triglavovo, i pored onoga što rekosmo[2], ostaje sporno. Ali konja trojne braće naših priča naći je, već iz prvog početka, u sunčanom mitu Arijaca. Malo kojemu bogu pristaje konj, koliko Suncu. Kod prvih Inda, s konjem svojim tako se sraslo Sunce, da je u Rig-Vedu uvrštena

[1] Krausz, *Sagen* etc., II B., 89.
[2] Na str. 175—6.

Digitized by Google

jedna himna, koja boga klikuje kao konja viteza[1]. Himna toga konja kaže trojakim[2], istovjetuje ga izriječno s Tritom[3], trećim od braće Ribhu, pridaje mu željezne noge uz zlatna kopita[4], i prišiva mu krila[5]. Konj-Sunce izlazi, ržući, iz mora, ili iz magle; a premda je vrhovni Indra brz kao misao, nadlijeće ga konj sunčani. Drugdje u Rigvedi, Sunce vozi se; al ga ne voze konji, nego šarene svijetle kobile, a te su kobile, ponajčešće u kupu, u jatu od sedam[6].

Ova prestava vedična ponavlja se, gotovo nepomućena, u epu i u priči našoj. Pučka historija svrnu mit o Sunčevu konju i kobilama na pustolovnog katanu vijeka XIV, na Srbo-bugarina Momčila; ali se mit time sasvim malo ozledi. Oko jezera jednog Momčilo drži čudnovato stado kobila. Noćno, kobile se pasu, a jalove se, u isto doba, po krilatu konju, koji izlazi iz jezera. Jalovljenju Momčilo, jednom, učini kraj. Po danu uze bubnjeve i talambase, i natjera kobile oko jezera, pa, pritajan, pričekao noć; onda, bukom onih sprava, poplaši konja, gdje, opasavši jednu kobilu, htjede je, kao što i prije, udarcem noge u trbuh izjaloviti. Uteče krilati konj u jezero, ali od njega kobila oždrijebi drugoga konja krilata. Junaku Momčilu taj će biti konj od mejdana, glasoviti Jabučilo. U epskoj je pjesmi Jabučilo, ili Čilaš, Čile, kad vranac, kad dorat, a kad gjogat krilati[7].

Jednakost krilatog konja i kobila Momčilovih s krilatim konjem i kobilama vedičnim očita je. Niti je manje očito značenje svega mita, kad mu se još nešto, iz iste vedične mitologije, na objašnjenje primakne. Reče nam sad naprijed Rig-veda, da je sunčani konj, u neku ruku, trojak. Evo, kako. Kadno je uhvaćeno more noći (jezero našeg pričanja), božje Sunce jaše na vranu konju; kad je prvi osvit, ima pod sobom konja siva, ima dorata; kad je napokon dan, bog okročio bijelca, ili gjogata. Što kobile katkada hrle s bogom, to su oblaci, oličeni u Vedi, kako kravama, tako i kobilama. Noću, te su kobile jalove; zrakovima Sunca, dok se rasvjetljuju, postaju bregje. Može biti, da se i bubanj Momčilov rastumačuje kazivanjem vedičnim: *dundubhi* sansk. znači bubanj.

---

[1] Rigv. I, 163.
[2] Ib. v. 3 i 4.
[3] Ib. v. 3.
[4] Ib. v. 9.
[5] Ib. v. 1 i 6.
[6] I, 50, v. 8 — IV, 13, v. 3 — VII, 66, v. 15.
[7] Vuk. *pjes.*, knj. II, opas. na str. 106.

Digitized by Google

talambas, a jeste, u onamošnjem mitu, nešto božje, jest gromot strijele, koja oblak oplogjuje[1]. Što će pak reći ime Jabučilo Momčilova konja, to se shvaća, ne samo iz indijskoga, već i indoeuropskoga naziranja mitičnog: okrugla je jabuka Suncu najnavadniji simbol, te je Jabučilo, i po imenu, Sunčev konj. Krilatog Jabučila, što se iz jezera ragja, nalazimo i u grčkoj priči. Krilati Πήγασος nosi ime od πηγή, od vodenog izvora; sin Pozidonov, rodio se, u noćnom zapadu, negdje do izvorâ neizmjernog okeana; na glasovitom Helikonu, pod njegovim kopitom, izbi Ἱπποκρήνη, konjev izvor; vitla se na njemu sunčani Perzej i sunčani Belerofon. Po ovome, što je ovdje izloženo, Momčilov mit, kad se liši simbolizma i priloga historijskog, imao bi glasiti ovako: Sunce, gdje prebiva u noćnoj pučini, drži do sebe konja krilata, a trojnog, vrana, rigjasta i bijela[2]; konj i konjik nemoćni su u noći, ali će konj okrilatiti, netom ga uzjaše rano Sunce, usred oblaka, prije tmastih i jalovih, a sad nabrizgalih svjetlošću[3].

U ostalome, pučko pričanje, kako za trojako Sunce, zna čisto i za trojakog konja njegova. Tri Sunčeva konja, crni, crveni i bijeli, pa i mač Vidov, i drvo od svjetlosti, a valjda i bog Triglav, pominju se u jekavskoj priči: „Čudotvorni nož“[4]. Mladić nekakav hoće da se ženi carevom djevojkom, a car mu je daje, ako „najdalje do osam dana njemu dobavi konja jednoga neokoćena bijela bez biljege, drugoga nejahana crljena s crnom glavom, i trećega nepotkivana crna s bijelom glavom i bijelijem nogama, a carici

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. I, p. 404.

[2] Kao što Vidu, na ovi način bijelac pripadao i Suncu. Isto i kod Rimljana, pripadao i Jupitru i Suncu; pa se gragjanima svojim zazre diktator Kamilo, što mu se htjelo, poslije zauzeća Vejâ, triumfirati na bijelim konjma: „Triumphus omnem consuetum honorandi diei illius modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse (Camillus) est curru equis albis juncto urbem invectus; parumque id non civile modo sed humanum etiam visum. Jovis Solisque equis aequiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant“ (Livii l. V, c. 23).

[3] U kajkavskoj jednoj priči, iz Varaždina, Krauszove zbirke (I, 79), Kraljević (mlado Sunce) muze preopasne kobile, pa stari njegov konj, da se ponovi i pomladi, uskoči u izmuzeno mlijeko koje kipi, a to u času prije sunčanog izlaska. Baš u to doba Kraljević, uz pripomoć kralja od vjetrova, kralja od sunca i kralja od mjeseca, bijaše došao do ljube svoje (Zore). U Vedi, vrlo je obična ova prestava: prijazno bijelo vidilo na nebu nije drugo, do bijelo mlijeko božanstvenih krava ili kobila.

[4] Vuk. *prip.*, 30.

Digitized by Google

onoliko blaga, koliko bi mogli ovi tri konja doćerati". Toga mladića zapazila careva kći, kojoj se ljepši učini od ikakva na ovome svijetu čoeka". Kad „u jutro rano kradom do nje dogje", uputi ga ona, kako će sve uraditi. Da nanj uzjaše, dade mu konja ispod sebe, te on ode u vilenu goru „put istoka na jednu trorogu glavicu". Obrnuo se tu s desne na lijevu, i vidio bisernu livadu, te po njoj i konje svakojake gdje pasu. Mladić svrnuo u onu livadu, a konji se poplašili, pa on izvadio i okrenuo put sunca nož čudotvorni, koji, kad sinu, zasja se livada kao na gori sunce. Tad se smirili konji i k njemu dolazili, te on izabra ona tri naručena. Po tom ugledao, nasred livade, i ćepariz, kucnuo ga u koren nožnicom od onoga noža, a u onaj tren prosipale se silne aspre, te on mogao tri konja blagom natovariti. Car udovoljen, pokloni mu ćer i upita ga, što će i koliko će prćije?" Gjevojku, tvoju šćer, za glavno, a tvoj nož čudotvorni za dobit!" bješe odgovor. Mladić ode doma s djevojkom i nožem, pjevajući.

Suncu junaku i krilatom konju njegovu privrnu historijskog junaka Momčila, kako pučka priča, tako i ep. Ali je pripojenje i ovdje preslabo, te se dâ razvrgnuti najlaganijim kretom kritike. Dvije su glavne pjesme, što se sad slušaju o vojvodi Momčilu i o konju mu s krilima, obje jekavske, i jednaka sadržaja, ama neodvisno spjevane, to Vukova hercegovačka: „Ženidba kralja Vukašina", i Čojkovićeva crnogorska 147. Momčilo ima ljubu Vidosavu, s kojom boravi u gradu Piritoru, ili Pirlitoru, ili Pilitoru. Tu je ciča zima. „Šta ćeš u tom ledu i snijegu?"[1] poručuje Momčilovoj ljubi napasnik joj Žura Vukašin; u kralja Vukašina hoće ona „biser nizat' na žice od zlata"[2]. Žena nevjera izdaje Momčila, al se opet boji junaka, junakova zapleća i sprave mu bojne: „U Momčila devet mile braće — i dvanaest prvobratučeda... Momčil ima konja Jabučila, — Jabučila konja krilatoga, — kudgodj hoće prelećeti može, — u Momčila sablja sa očima"[3]. I čari okriljuju junaka: ima „bilje u perčinu, — što zanj sablja prionut' ne more"[4]. Ali, pored sve moći i sile, sugjena je propast Momčilu. Legao, a izdao ljubi tajnu, gdje mu boravi krilati konj: „Kada prvi zapjevaju p'jevci, — ti otidi u nove ahare, — tad će čile popuštiti

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 25, v. 10.
[2] Čojk. v. 11.
[3] Vuk. v. 50—7.
[4] Čojk. v. 34 i 41.

Digitized by Google

krila“[1]. Namah ode nevjernica, nagje Čilu, gdje je „popuštio krila do kopitâ“, i „svijećom krila zapali“[2]. Pohita onda u riznicu, gdje „dohvatila sablju Momčilovu, — te je slanom zatopila krvlju“[3]. U to, Momčilo „čudan san usnio, — gdje se povi jedan pramen magle — od proklete zemlje Vasojeve“[4]. Junaku se sluti na zlo, te će reći ženi: „U magli se, ljubo, rastadosmo, — rastadosmo, pak se ne sastasmo“[5]. Momčilo je velik jutrenji ranilac: „u Momčila čudan nauk ima, — svako jutro u svetu negjelju, — rano rani u lov na jezera“[6]; ali „noćno, ide na jezero vražje“[7]. Žura Vukašin sa silnom vojskom „zasio u gori zelenoj“[8], a izdajnica bijaše mu poručila: „Noćno dogji na jezera ravna, — pokrij vojsku po gori zelenoj, — sam izagji na jezero vražje“[9]. Utaman junaštvo Momčilovo i njegovih drugova, braće i bratučeda: sablja s očima, slanom krvlju zatopljena, prirasla za kore. Jabučilu, koji „popušta krila — kada prvi zapjevaju p'jevci“[10], krila su spaljena; „dvije sluge“, što su prije bile u Momčila, sad su u Vukašina[11]. Gdje devet braće poginu, vojvoda hoće da izleti iz kreševa svome Piritoru, no konju se ne da poletiti. „Kune njega vojvoda Momčilo: — Jabučilo, izjeli te vuci! — Iz šale smo odavde lećeli, — bez nevolje, tek od obijesti, — a danas mi polećeti ne ćeš! — Al' mu konjic njiskom odgovara: Gospodaru, vojvoda Momčilo! — Nit' me kuni, niti me nagoni, — danas tebi polećet' ne mogu“[12]. Odsio od konja Momčilo, i „triput skoči, do grada doskoči“[13]. Očajniku spusti niz beden krpu platna sestra, lijepa Jevrosima, no krpu

[1] Vuk. v. 108—10.
[2] Id. v. 123 i 126.
[3] Id. v. 131—2.
[4] Id. v. 138—40.
[5] Id. v. 146—7. U drugoj pjesmi, Momčilo zadrijema na trpezi, pade i pršte mu čaša vina, pa reče, kad se probudi: „U snu strašan sanak vigjoh, — gdje sidosmo na jezera ravna — svakom vigjoh, moja braćo draga, — oko grla crvenu maramu, — meni, braćo, zmiju šestokrilu, — odvija je sestra Angjelija, — a privija ljuba Vidosava“ (Ćojk. v. 96—102).
[6] Vuk. v. 63—5.
[7] Ćojk. v. 76.
[8] Vuk. v. 62.
[9] Ćojk. v. 22—4.
[10] Vuk. v. 108—10.
[11] Ćojk. v. 55—6.
[12] Vuk. v. 196—204.
[13] Id. v. 213.

Digitized by Google

presječe pakosna Vidosava, te opadnutoga Momčila pokosi Vukašin, koji mu uze ruho i oružje, a uze i Piritor. „Al' da vidiš čuda velikoga: -- što Momčilu zlatan prsten bio, — tu Vukašin tri prsta zavlači; — što Momčilu taman sablja bila, — Vukašinu s' aršin zemljom vuče"[1]. Žuravom Vukašinu golemi Momčilo, na umoru, bio rekao za ženu izdajnicu: „Danas mene u tebe izdala, — a sjutra će tebe u drugoga!"[2] pa kralj mladu Vidosavu dade „svezati konjima za repove"[3] i rastrgati, ili, po drugoj verziji, „zakopa je u zemlju do pasa, — pa je crnim obasiplje prahom, — zapali je sa četiri strane, — neka ide u mutne oblake"[4]. Mladu Jevrosimu, Momčilovu sestru, Vukašin privjenča za se, a ona mu rodi Marka i Andriju: „Marko se turi na ujaka, — na ujaka vojvodu Momčila"[5].

Od starine su ove pjesme u narodu. Davnosti njihovoj unutrašnji je dokaz tvorevina im od veće strane mitična, uz izraze nerazumljive, kao što „sablja s očima". A da se odavna pjesme pronose, baš u onakoj sastavini, imamo i spoljašnji dokaz u zbirci Bogišićevoj, gdje se nalazi pjesma jedna o istoj pogibiji vojvode Momčila[6]. U svemu glavnome, i ovdje, teče jednako kazivanje. Ponešto je različito, a vrijedno da se pripazi, što „Momčil", mješte bilja, ima „dragi kamen u perčinu svijetlu"[7], a kad je „veče ka večeru, — on će doći na studenu vodu, — da napoji konja krilatoga"[8]. Njega ne stiže polom od kralja Vukašina, već „od onoga bana njemačkoga"[9]. Kad junak zadrijema, usni i prenu se, reče: „Moja braćo, čudan sanak vigjoh, — gje se povi jedna sinja magla, — od Njemačke od bogate zemlje, — a iz magle ljuta zmija pade, — te se meni savi oko vrata"[10]. U boju, Momčil „do bana se triput dogonio, — al' na bana udrit' ne smijaše, — jer kod bana do tri sluge bjehu, — koje no su Momčila dvorile"[11]. A pošto Momčil pade, „od jada ga rasparao bane, — al' u njemu dva srca

[1] Vuk. v. 273 i 280--3.
[2] Id. v. 253—4.
[3] Id. v. 294.
[4] Čojk. 225—6 i 229—30.
[5] Vuk. v. 304—5
[6] Bogišića *pjes.*, 99.
[7] V. 20.
[8] V. 25—7.
[9] V. 3.
[10] V. 38—42.
[11] V. 76—9.

Digitized by Google

junačka, — jedno mu se srce umorilo, — a drugo se istom razigralo“[1].

U ovome pjevanju nije mit natrunio historiju, već je, obratno, historija natrunila mit. Mi imamo pred sobom tužnu mijenu Sunca boga i krilatog mu konja, koja oba, noćno, idu nevidom te zaglavljuju. Toga mitičnog dogagjaja čista povijest srpsko-bugarska istom se dodirnu. U vidu historije, istinito je samo ovo, da silni, a pustolovni vojvoda Momčilo, pade ispred svoga grada Periteoria, po našu Peritora; pade u žestokom boju protiv združenih vojska cara Ivana Kantakuzena i Turčina Umur-bega, to god. 1345 po svjedočanstvima bizantijskih pisaca, ili god. 1361 po tankim napomenama srpskih ljetopisaca. Što Momčilov grad Peritor bijaše na istočnoj megji makedonskoj, južno od Rodope planine, dok je u Hercegovini grad Piritor naših pjesama, ova lokalna pogrješka mnogo ne odmaže historičnosti pučkog povijedanja o Momčilovoj nezgodi. Ali tim povijedanjem drma druga okolnost: za izdaju žene, što je najglavnije, ne samo u našim, već i u bugarskim pjesmama o Momčilu, u historiji nije naći traga ili glasa. Isto ćuti historija i o noćnoj pogibiji junaka, koje je takogje glavno u pjesmi. Iz svega je viditi, da je Momčilo tek prislonio ime svoje, i ime svoga grada, uz priču posve druge naravi. A još laganije do priče se dodjede srpski kralj Vukašin. Uturi ga u nju, po svoj prilici, jedino ovo ime Vukašin, koje prianja, kako uz ljude, tako i uz poznatog noćnog Vuču, ili Vuka. U pjesmi Bogišićevoj, boj se bije izmegju Momčila i „bana njemačkoga“, a u pjesmama bugarskim, još jasnije, izmegju Momčila i „crnoga Arapina“. Inače, i pjevanje naše čisto kaže, ko je to Vukašin: on boravi u mitičnome Legjanu! „Ajde uzmi ti to čedo ludo, — pa ga vodi u Legjenu gradu, — a na ime Vukašinu kralju“, veli jedna pjesma iz Crnegore[2]. Može biti, da iz adskog Legjana tame Vukašinu ispliva i pridjevak Žura. *Žura* je suhonjavo biće, a vidismo, da noćnoj i

[1] V. 98—101.

[2] Čojkovića *pjev.*, 152, v. 18—20. I stara jedna pjesma narodna (85 Bogišićeve zbirke) zastire Vukašina najgušćom koprenom mita. On hoće da se ženi vilom, pa sami konj svjetuje ga ovom vikom: „Potkuj mene noge sve četiri, — nemoj oštrih zavraćati čaval', — napoj to me vinom od Vidina, — i rakije sa Demir-kapije, — nazoblji me misirskom pšenicom“ (v. 14—8). Vukašin to učinio, te, usjednuvši konja „s njim udara u studeno jezero“ i „bijelu uhitio vilu“ (v. 26—7). Njoj „snima krilja i okrilja (v. 29), vjenčava je, a poslije mu rodi Andrijaša i Marka.

Digitized by Google

zimnoj strahoti ime je jedno, u Vedi, Çushna-Sušar, pa da se ta suhoća ponavlja u našim mitičnim planinama Suhari i Goleču[1].

Dok od Momčilove tragedije noćne u historiji nema nigdje ni znaje, božja drama čita se tu na trk oka. Ne upirem u to, što Momčilo boravi u snijegu i u ledu, koji može biti mitični led noćni; niti u to, što oko sebe ima devet braće i dvanaest prvobratučeda, koji su valjda, kako ćemo to drugom prilikom reći, sunčani godišnji likovi u kupu od devet i u kupu od dvanaest. Ali nam je na dogledu bog u Momčilu, postojanu jutrenjem raniocu, koji ima mač s očima i konja krilata, te „triput skoči i do grada doskoči", po primjeru homerskih bogova i indijskoga Vishnu. Šta je mač, ili „sablja sa očima", pjevači ne znaju više kazati[2]; no znaju za to Rig-Veda i Avesta. Već nam objavi Veda, da je Sunce božje „oko Varuni i Mitri"[3], pa, istom mišlju, istome Mithri, koji je mlado Sunce Eranaca, Avesta pridaje do „deset hiljada očiju"[4]. Tako je *Sahasrâksha,* „sa hiljadom očiju", i indijski veliki nebesnik Indra. Ova mitična predstava kod dvaju najčistijih arijskih naroda, Inda i Eranaca, o sunčanim očima bijaše, takogje, svojina naših djedova, davnih Srba i Hrvata. Mač s očima Sunčev je, kao što je Vidov mač zeleni i grebeški, jer, dok zelenilo izražava najprikladnije boju ranoga neba, što se njom raspara tama, sjajno oblo sunce nalikuje živu oku neba. Mač s očima, po našoj pjesmi, „zatopljen je slanom krvlju", koje mi opet razumijemo, ako se k Vedi obratimo, gdje svijetli bogovi izilaze taman iz slanog mora noći. Može biti vrijedno pažnje, da u helenskom mitu naš mač s očima premetnut je u drugoga sunčanog konja, u Pegazova brata Hrizaora; Χρυσάωρ će reći: onaj koji ima zlatni mač. Nego, sve zlato Sunčevo tamni u noći. Gdje stane do „jezera vražjeg", gdje čami u mračilu, slabomoćan je i konjik i krilati mu konj; Momčilo tad zadrijema, kao braća Ribhu, i sanja sne zlosutne. Osim noćnog Vuka, zlobi Suncu i žena nevjera, koja je valjda tamno lice s večera spaljene Zore, kao što je polusvijetlo lice iste Zore druga žena, pomoćnica Momčilu, no privjenčana noćnome Vukašinu; tek će treća Zora, to već čusmo, biti pobje-

[1] *Dio I,* na str. 59—61(99—101).

[2] Gledaj opasku Vukovu, na str. 107 knjige II *pjes.*

[3] Vidi na str. 168.

[4] Khorda Avesta, XXVI, passim.

Digitized by Google

donosna, kao što i treće Sunce[1]. Zla žena „zapalila“ krila konju, pa je i sama „zapaljena, neka ide u mutne oblake“, koje oboje zar se odnosi na poznati nam požar večernji, u kome arijski bogovi propadaju. Što će pak krilati konj „krila popustiti, kad prvi zapjevaju pijevci“, to je bez sumnje naslijegjeno od arijskog nazora o pijevcu i Suncu. Kokot i kokoš bijahu, kod Arijaca, zoomorfoza noćnoga pregalačkog Sunca. Kokoš, dan na dan, nosi obla jaja; a kokot, veseo, budan, ćubast na lik Sunca[2], u tri noćna navrata navješćuje hod neodoljiv trojnoga boga, skoroga budnika, ma da je on, u mlitavoj noći, i zadrijemao. Indima, Perzijancima i davnim Latinima bješe od boga grjehota usmrtiti božju ovu ticu: te ona proprati rimske vojske, pri osvajanju svijeta. Mrcu, eda bi se na drugi život probudio, nju pridavahu Rusi pogani[3], pa i narod naš svejednako misli, da uz slavu trećih pijevaca namah mine noćna svaka napast[4]. Jabučilu, uz prve pijevce, krila počela rasti. Krilima kidiše, za onda, žena opaka; no, kad bude treći mah, kad oblagodani, krilati će konj odskočiti s gospodarom raniocem, odskočiće sav bio pri bjeloći nebesnoj, dok prije bijaše crn i rigjast. Da je taj konj u prvom razmaku noći crn, kao što i konj u boga Triglava, osim priča, koje pregledasmo, kažu i stihovi neki mitični, a prilijepljeni jednoj svatovskoj pjesmi iz Boke[5]: „U Vukića Brankovića — vranac konjic bez biljega, — na čelo mu sjajan mjesec, — a u grivi vidra igra, — iz kopita oganj dava. — Za njega mu niko ne zna, — nego sestra Vidosava, — koja mu je zob davala — iz legjena srebrnoga — S Vukićem se posvadila“. Bog postao Vukić, jer je u vučjoj noći, a svadljiva Vidosava ovdje mu je sestra, dok je u epu žena. Ime Vidosava, pošto iz obe pjesme izilazi, može biti da je udržano od starine; te bi označivalo Zoru, što je i zbilja Vidov porod. Mjesec na čelu vranog

[1] Zla žena mogla bi biti i zimna noć, naša baba Ruga, a ruska baba Jaga. Barem ruske neke *skaske*, koje iznose Sunce kao troličnа junaka na troličnu konju, ženu napasnicu kažu vještičom babom Jagom, dočim božjem vitezu pripomaže djevojka Basilisa, to ratoborna Bosiljka naših pjesama.

[2] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 297.

[3] *Dio II*, str. 125 (223).

[4] Svirala cara Trojana pominje se i kod pijevca, u ovoj zagonetci: „Sav svijet pomrije, a jedan starčić sa košćanom sviralicom zasvira, i cio svijet oživlje“. Odgonetljaj: pijetao (Novakovića *zagon.*).

[5] V. S. K. *Kovčežić*, na str. 85.

Digitized by Google

konja noćna je biljega, kao što nam odaje noć i vidra. I u Eddi, i u *skaskama* ruskim, poluvodena vidra drži nočno zlato, Sunce[1].

Pjesme, ovako, govorom svojim dokazuju, da jezdilac vranoga konja u noći, a krilatoga konja u danu, nije drugi, do Sunce božje. Što mi, zavojitim putem indukcije, razabiramo iz pjesama, to priče ne samo da pritvrgjuju, već kažu izravno. One kažu na glas: Sunce krilato jezdi konja krilatoga, pošto se ono izvi s konjem ispod vlasti vražje, koja njega unesreći, ili odnese. Car Dukljan, pripovijeda jekavska priča iz Boke[2], lovi „po dubokijem alugama i gustijem grmenima". Gleda Dukljan iz potaje, pa vidi čudo. Iz jezera izlazi „krilat konj i na njemu krilat čoek zlatnijeh kosa, dugijeh do peta". Krilati čovjek „tek što na suho izide, side s konja i dohvati nekaku sviralu, dugu, previjenu i šarenu kao najveća zmija, i poče u nju svirjeti, da se od mila Boga ne mogaše slušati, i na ovaj glas poče se sve kamenje i drveće šikati". Vrebač Dukljan zape strijelu, kroz obadva krila ustrijeli svirača, koji vrisnu od muke i zavika: „Moli Boga, te si ti mene vigjeo prije nego ja tebe!" Obranjenoga hotio Dukljan usmrtiti sabljom, ali on tonu u jezero. Zlobni car usjede onda pustog krilatog konja, te bježi š njim, kad li eto i ovome jašiocu ničU krila. Prepao se car i bacio s konja, pa, vodeći konja u povodu, krilâ se oprostio. Još grgje će proći Dukljanov sin. Čuvši za ono čudo, ode i on na jezero, ne šumke kao što otac, već sa strijelom odmah zapetom; nagje do jezera plačnu ženu, sredoviječnu a kosa raspletenih; žena ga zgleda, i u taj tren on se onesvijesti kao mrtav. Toga časa i krilati konj, koji je već bio uveden u carevu konjušnicu, zavrišti i krilima udari tako, da se u carskom dvoru zatrese sve. Dukljan dotrči, a konj mu reče, da ga pravome gospodaru vrati, ako želi sina živa viditi. Konj, i car na konju, letnuše do jezera. Leleče car za sinom, a konj vrišti za plačnom ženom; carevu sinu, već mrtvu, žena dlakom jednom sad oči vadi. „Mijenjajmo sina za sina, a otac da mu je prost!" poviknu konj. Žena zadahnu Dukljanova sina, te mu povrati život i i oči; njoj Dukljan povrati konja — Ko je taj krilati mladić na krilatom konju, kojima napastuje Dukljan? A ko je Dukljan? Jedno je Sunce, a drugo je Vrag leda i zime, odgovara nam jedna isto jekavska pjesma iz Crnegore. Po toj pjesmi[3], car Duklijan i Krstitelj Jovan „posigrali

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 414.
[2] Vuk. *prip.*, 40.
[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 17.

Digitized by Google

se, — na pržinu nakraj mora slana“[1], onaj „zlatnom korunom“[2], ili „sjanim suncem“[3], a ovaj jabukom. Jovanova jabuka „pade moru u dubine“[3], a do dva puta zaroni Duklijan, da je izvadi, ostavivši na pržini korunu, ili sunce, a do sunca „ticu zlogasnicu“[4] Živu zgodu prihvatio Jovan i „more zaledio, — on zaledi dvanaes ledovah, — pa ugrabi od zlata korunu, — i poleće k nebu u visine . . . sjajno sunce na nebo donese“[5]. Uzalud Duklijanu veliko razmetanje njegovo: „zagna se moru iz dubine, — tri je leda glavom prolomio, — pa se natrag opet povratio, — i na glavu kami dohvatio, — mali kami od hiljade okah, — i prolomi dvanaes ledovah, — pa je svoja rasklopio krila, — za Jovanom u poćeru pogje“[6]. I pored potjere od goropadnog naletnika, sunce je oprošteno. Pjesmu prati opet priča, a ta iz Srbije[7]. Djavoli, kad od Boga otpadoše, odnijeli su sunce sa sobom na zemlju. Nabivši ga na koplje, gjavolski car nošaše sunce okolo na ramenu, a zemlja protuži Bogu, da hoće sva da izgori. Bog onda odredi svetoga arhangjela, ne bi li od cara gjavoljskog sunce oteo. Dva protivnika stala kraj mora, te kušaju, ko će dublje roniti. Kad zaroni, pa izigje arhangjeo, red je i gjavolu isto učiniti. Udari koplje sa suncem u zemlju, postavi do sunca svraku i zaroni, ali arangjeo prekrsti more i sledi ga. Bježi arangjeo sa suncem, a svrake stane kreka, te gjavo, dosjetivši se nesreći, brže bolje natrag. Led je na moru od devet aršina debeo, koji on ne može da probije, dok se ne vrne na novo ka dnu mora i uzme kamen. Nasta uzaludna potjera bijesnoga gjavola za arangjelom. Sunce je izbavljeno, ako i gjavo, u letu do neba, taman pred Bogom, arhangjelu noktima otkinu veliki komad mesa u druge noge[8].

Kao što je viditi, krilatome Suncu tek prionu ime Momčilovo, a zimnome Vragu vrebaču otaca naših neznabožnih pristavi se, uprav mehanično, ime cara Dioklecijana u jugo-istočnome, ili naziv „sveti arhangjeo“ u sjeveru-istočnom kraju naroda. Otpuhnu li se ta imena mit, kako ga kažu pjesme i priče, iznosi sušto Sunce i suštog Vraga.

---

[1] V. 2 i 7.
[2] V. 49 i 65
[3] V. 11.
[4] V. 45.
[5] V. 47—50 i 65.
[6] V. 53—60.
[7] U knjizi II Vuk. *pjesama*, na str. 84—5.
[8] Za to i u ljudi nije taban ravan, zaključuju i priča i pjesma.

Digitized by Google

A nije nego puhor historični, dok je zgoljna priča sunčana, i ono što se u Crnojgori o caru Dukljanu pripovijeda, da je u vodi, u nekom viru, te je tu svezan, pa glogje lanac. Licem uoči božića bi ga preglodao, te bi se svijet uždio, da cara cigani ne pritvrde[1]. Priča je fragmentarna, a nešto i pobrkana, ali se lasno dopunja i redi. O božiću nastupa zimski suncokret, te se svijet lučem nove godine užiže. Kroz slabe zadnje mjesece u godini okovano je Sunce, a raskovaće se na božić. Odslije stoji u lancu Sunčev dušmanin, veliki zimni Vrag.

Priča jedna opisa nam krilatog čovjeka, koga Dukljan ustrijeli, pa mu uvreba krilatog konja. Krilati čovjek izlazi iz jezera sa „zlatnijem kosama, dugijem do peta, dohvata nekaku sviralu, dugu, previjenu i šarenu kao najveća zmija, i poče u nju svirjeti, da se od mila Boga ne može slušati, i na ovaj glas počinje se sve kamenje i drveće šikati". Svak uvigja, da se ovo tačno slaže s glavnim odlomkom priče helenske o prvome kitaredu Orfeju, čarnim udaranjem lire ganiocu i krotiocu svega živoga i neživoga u prirodi. Zar se ne prevarismo, kad, na temelju srpskoga i hrvatskoga mita, reknemo, da je i Orfej slika boga Sunca u onome pjesničkome trenu, gdje se Sunce, pri rastupu noći, odvija iz tmičnih zavoja, pa rani svijet čara neodoljivim glasom jutrenje svoje pjesme. Prvim granućem, tice žubore, zvjerad se kreće, ljudi ustaju, rijeke toplom bojom svjetlucaju se i vidno hrle, drvlje i kamenje probijeno je mladom zrakom, kao da je u svemu tome živa duša. Svemožni ovaj gudač javlja se skoro posvuda, kod nas, kod Helenâ, kod Germanâ, a čak i u Kalevali nearijskih Fina. Da se pak, ovakim tumačenjem, mitično biće Orfejevo najbolje razglaba, pokazuje i ime i ostala Orfejeva legenda. Po svoj prilici, ime je od ὄρφνη, tama, noć, te je Ὀρφεύς *tamni, noćni*[2], što će reći još tamno, noćno Sunce. Po božjoj legendi, Orfej je porod sunčanog Apolona, od koga, jal od noćnoga Herme, primi i majstorsku liru. Druga verzija kaže mu ocem rijeku Eagro, jezero u našoj priči, noć po nazoru arijskom. A i zbilja Orfej sigje u ad, da dolje traži svoju Euridiku, usmrćenu zmijom, ko što je zmijinja svirala našega krilatog čovjeka[3]; više puta rekosmo, da i zmija oličuje noć. Euridika, tražena po tmini ada, noćna je Zora. U prve,

[1] Vuk. *rječ.*, pod *Dukljan*.

[2] Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 484.

[3] Svak se sjeća, pa i ne treba spomenuti, da je svirala pridijeljenja i noćnome jašiocu Trojanu.

Digitized by Google

zla je sreća krilatoga čovjeka, koga prostrijeli Dukljan, loveći po provalijama i gustome grmenju, pa tako i Orfeja, u planini, rastrgoše i proniješe bijesne Menade. Kao što se vidi, pojedinosti mita slične su, a nisu jednake. Ovo ovako mora i biti, pošto mit raspredoše, jedni od drugih neodvisno, Heleni s jedne, a Srbi i Hrvati s druge strane. Nego, čita ista je glavna misao: čudotvorna gudnja.

Sjajan, i nada sve svečan, jeste trenutak sunčeva ogranka. U duši Srbina i Hrvata neznabošca Sunčeva prva slava jeknu glasom vjere, pa od te jeke stvori im se odjeliti sunčani bog. Taki bog, Sunce na prvome skoku na nebu, još nam sija u mladome krilatome Hrelji našega epa.

U srpskoj historiji, za vrijeme posljednjih Nemanjića, ima jedan Hrelja, koji se na gornjoj Strumi u Makedoniji, posjedom znamenite krajine i silom oružja, promeće tamo amo, od oslabljene Bizantije do jačajuće Srbije. Najposlije, zavolio srpske svoje gospodare, a bio, u dvoru Silnoga Dušana, protosebast, pa i najviši dostojanstvenik, kesar. Iza burnog života, pokalugjeri se i prestavi se g. 1343, u rilskom manastiru[1].

Ovaj historični Hrelja nije, nizašto, krilati Hrelja naših pjesama. Osim slučajnog sudara istoga imena, ni spona najtanja jedno s drugim licem ne veže. Epski Hrelja viječan je mladić, „rogjeni mladić", kao što vrlo značajno veli pjesma[2]. Urogjena ta mladost hvali mu se, gdje je god o njemu govor: „Lijep mladić, pa se zakitio[3] — vino pije, nausnice smije"[4]. Dive se vile njegovoj mladenačkoj ljepoti[5], pa i samo ime mladića ep rado previja u oblik deminutivni, kao što: „Hreljica", ili „Krilatica". A kako mladost, tako i krila postojano su odličje Hrelji: „Ja da ti je okom pogledati, — kad s' obuče jedan krilat junak! No da vidiš divna gjuveglije, — gjuveglije, Relje krilatoga! — Nije šala jedan krilat junak! — Nije šala krila i okrilje! — A jadan ti prema njemu Marko! — I jadan ti Miloš vojevoda! — Vilovita konja pojahao[6]". Ta su

[1] Ruvarac, *Prilog k ispit. srpskih pes.*, str. 65—6.

[2] Petranovića *pjes.*, knj. III, 35, v. 119.

[3] Id. ib. v. 133.

[4] Id. knj. III, 54, v. 85.

[5] Ovo u Petranovićevoj zbirci; a, u Vukovoj, Leka sestri Rosi govori: „Ako li si, sestro, naumila, — da ti uzmeš krilata junaka, — da ga grliš, a da se ponosiš, — uzmi, sele, Relju krilatoga" (knj. II, 40, v. 438—41).

[6] Vuk. *pjes.*, knj. II, 40, v. 185—93.

Digitized by Google

krila zlatna: „Relja Bošnjanine — zlatna hrani u ramenim krila, — na krilu mu soko tica siva“[1]. Krilima, što ih junak „hrani“, „ima“, „rasklapa“[2], on „se izvija nebu u visine“[3]. Otkle se izvija? „Povi se magla od istoka . . . a iz magle ispanuo junak . . . na sivalju krilatu“[4], kaže pjesma. Megju epskim junacima, Hrelja je čauš[5]. Na njemu sijeva oko vrata crveni rubac, poša[6]. A šta je Hrelja? „Junak sav od vatre žive“[7].

Iz ovog epskog opisa vidi se još čistije, nego iz samih pučkih priča, da krilati mladić na krilatom konju jest mlado ogranuto Sunce. Pribrati, te složiti zajedno, razmetnute riječi epa isto je, što sklopiti sliku boga. „Sav od vatre žive“, a s „pošom“, s crvenim osjevom oko divne glave[8], bog, hitri „čauš“, hitri vijesnik slavja dnevnog, „ispanuo na sivalju krilatu, izvio se od istoka iz magle, krilima i okriljem izvio se nebu u visine“. Sivi konj i siva magla označuju izlazak iz noći, a pokazuju i na oblake, koji obično prate sunce na izhodu i zahodu. Hrelja izvio se iz magle, kao što na više čusmo, da Momčilo u mitičnoj magli rastade se s ljubom svojom[9]. Važno je i mnenje obližnjih nam Bugara o nastanju Hrelje. Narod u Bugarskoj na pitanje: Otkud junak Hrelja? kaže: Od mora[10]. To je, dakako, mitično more arijske noći.

---

[1] Petranovića *pjes.*, knj. III, 22, v. 302—4.

[2] U epu, passim.

[3] Petranovića *pjes.*, knj. III, 35, v. 255—6.

[4] Id. ib., 34, v. 361—6. Za Hreljina konja sive boje gledaj, u istoj knjizi, i pjesmu 29, v. 131—2.

[5] U epu, passim.

[6] Ovaki rubac, baš kao njegovu biljegu, navodi jedna pjesma bosanska o tri vojvode, o Kraljeviću Obiliću i Hrelji: „A na Relji poša sijevaše“ (Petr., knj. I, 110, v. 21.).

[7] Petranovića *pjes.*, knj. III, 35, v. 173.

[8] O zračnoj glavi mladoga Sunca, kojoj se začudiše Arijci, a Heleni uličiše u svome Κέφαλος, vidi, na str. 76—9, sjajnu raspravu M. Müllera: *Vergleichende Mythologie.*

[9] Vidi na str. 188.

[10] M. Pjerotić (u *N. Listu Zad.*, god. 1884, br. 80), koji priopći, prevedene, i ove stihove: „Pa mi sede junačina Hrelja, — te iskrši granu bademovu. — Stade kleti aga Asan-aga . . . Odgovara junačina Hrelja: — Ne kuni me, aga Asan-aga! — Imam ljubu gospodskoga soja, — mesto hleba, bademom se hrani“. U mitologiji arijskoj. badem, uz rano svoje cvijece, bilježi rano vrijeme (Gubernatis, *Myth. des Plantes*, pod *Amandier*). Što se tiče postanka i stana Hreljina, naš narod misli, da je Bošnjak iz „Jenje Pazara, pokraj Raške“ (Vuk. *pjes.*, knj. II, 40, v. 169—70). Ovoj lokalizaciji mita ja ne znam

Digitized by Google

U Vukovoj zbirci pjesama Hrelja nije nigdje glavnim i jeditim predmetom pjevanja. Dašto, velik je junak, biće odlično s krilâ i okrilja, ali se pomalja uz druge junake. Druguje, u zbirci Petranovićevoj, navlastito s Markom, no kao da je Hrelja junak vigjeniji. Jedna pjesma iz Hercegovine[1], izatkana obilatom žicom mita, donosi nam one iste prikaze, koje mi poznajemo iz priča o trojnome konju Sunca, o Sunčevoj rgji u nevidnoj noći, o mirisavoj svježosti i o braku njegovu s jutra. Krilati Hrelja, s drugom Kraljevićem Markom, ide, da gleda čudo neko: „Na Golubu visokoj planini, — gdje imade zelena livada, — po livadi trava gjetelina, — po njoj pasu dva vrana gavrana; — to ne bila dva vrana gavrana, — već dva konja od jedne kobile, — zlatne su im grive do koljena, — i lijepe kite do očiju . . . na sred polja zeleno jezero, — kod njega su na sastanku vile, — svake evte tri bijela dana, — sve okreću kolo naokolo“[2]. Vidivši to, Hrelja „zapjeva tanko glasovito: — kako Relja tanko popijeva, — planina se planini odziva, — a dolina dolini doziva, — a sa gore polijeće lišće“[3]. Ali Hrelji nije još pravo doba: vile mu „uklone dva konja velika . . . oba vranca od jedne kobile, — pozlaćenih griva i perčina“[4]; pače, vila „najmlagja“ Hrelji „oči pomračila, — pomračila, pa ih iskopala“[5], a uhvatila pod njim i trećega konja, crvena, konja „alata“[6]. Nego ista vila, koja ga liši vida, junaku zatim „rashodi tamu“[7], te progleda. Da to izvede, ranjenog Hrelju

pravog razloga. Da rečem: to je s toga, što u kršnome jugo-istočnom kraju Bosne, do Raške, ponajdulje udrža se starovjersko štovanje boga, time ne bih mnogo zadovoljio čitatelje. Niti bi koristilo reći, da sunce iza vrlo izdignute pazarske visočine granjiva baš u punoj slavi. Inače narod, ako i zna sjedište Hrelji, ne zna mu za oca i majku: „Što mi kažeš Relju Krilatoga . . . od koga je gjeda i koljena, — ko li otac, ko l' njegova majka? — Ja sam čula, gdje pričaju ljudi, — da je Relja Pazarsko kopile, — našli su ga jutru na sokaku, — Jegjupkinja njega odojila, — s toga ima krila i okrilje“ (v. 482—92). Ja prihvaćam riječ ovdje, da su Hrelju „u jutru našli“.

[1] Petranovića *pjes.*, knj. II, 23

[2] V. 13—20 i 25—8.

[3] V. 138—42.

[4] V. 172—5.

[5] V. 206—7.

[6] V. 205. U pričama, pojavi nam se trojaki konj boje crne, rigjaste i bijele, a ovdje je boja dvaput crna, a onda crvena, koje jednako izražava dva maha noćna i treći jutrenji, pa služi i dokazom izvornosti pjesme.

[7] V. 303.

Digitized by Google

vila „umiva studenom vodicom, — a kadi ga svakom mirodijom“[1]. Iz ovih riječi kao da nam odiše sav miris jutrenjeg orošenog bilja. U tom kadu, „mladi“ Hrelja privjenča sebi vilu „odviše lijepu“[2], najmlagju, čas prije njemu ljutu i nemilu, a sada nježnu vidaricu. To jest: prekuživši mrzost otamnjele Zore, mlado Sunce ruči se s mladom rosnom Zorom, koja, prehodnica s jutra, bogu „rashodi tamu“ na stazi neba.

Sunce je maloviječno. Mladi junak, nakon presjajnoga ali kratkoga hoda, strada pri svršetku svakoga dana. Vila Hrelji „oči pomračila, — pomračila, pa ih iskopala“, malo prije reče nam pjesma. Ovo isto platno mitično, ako i drugim nitima, snuje opet jedna pjesma iz Petranovićeve zbirke[3]. Krilati junak bolji je od Miloša i od Kraljevića Marka[4], pa nakanio se, da ih spasi od Arapâ i od arapskoga strašnoga jaza: „Arapi su endek prokopali, — u dubinu trista endezeta, — u širinu trista i četiri“[5]. I zaista spasio dva druga, dok „uzeo“ jednog „pod lijevo“, a drugog „pod desno pazuho“[6]. Nego, odmah potom pogibe od najnenadnije smrti: „okrenuo oči i obrve“[7] Arapki, i od te žene ubi ga strijela. Krilatome Hrelji, Hrelji junaku nedostižnu, postavi Marko kao viteški natpis, uz ove svoje riječi: „Nije majka rodila junaka, — što je majka Relju od Pazara. — Jao, Relja!“[8]

Pošto na više mjesta spazismo, da se adske sile, u našoj tradiciji, rado kriju za arapsko ime, ne će, valjda, puka dosjetka biti, reknemo li, da nam arapski jaz ovdje prestavlja bezadnju tminu noći. Tako i Arapka, koja ustrijeli Hrelju, biće večernja Zora. Ovo barem stoji, da u općoj mitologiji nije nepoznata naša fraza: „okrenuo oči i obrve“. Sunce i Zora Arijaca ginu „okretom“ svojim[9]. A od strijele ženskoga Parisa pokleknu i mladi Ahil,

[1] V. 342 – 4.
[2] V. 325.
[3] Knj. II, 24.
[4] V. 35: „Bolji Relja za sedamnest Marka“.
[5] V. 55—7.
[6] V. 85– 6.
[7] V. 92.
[8] V. 102 – 4.
[9] I Zorina ovaka pogibija priča se, u nas (Vuk. *prip.*, 24): „Bila je nekaka gjevojka, koja nije rogjena od oca i majke“ (nije ni Hrelja rogjen od ljudskog oca i majke), „nego je načinile vile od snijega, izvagjena iz jame bezadnje prema suncu Ilijnskome“ (Zora u juliju), „vjetar je oživio, rosa je podojila, a gora lišćem obukla i livada cvije-

Digitized by Google

junak nad junake, s koga takogjer kao da nam baca svoj sijevak mlado Sunce.

Sunce, u večernje doba njegove propasti, kao boga napose posmatraše i Heleni, sazdavši plastični lik Hipolitov. Ἱππόλυτος znači: „onaj što ima otpregnute konje", a jeste Sunce, koje, pri zahodu, već raspregnu kola svoja, te ide nevidom[1]. Zna se, da u Arijaca mitična zamisao Sunca progje kroz tri stepena razvitka. Sunce bi iz prva zamišljeno kao vrljajući točak, onda kao nešto „brzo", a pošto je brz i konj, kao „brz konj", zatim kao „konjik", jal „vozač na kolima", ovo potonje helenski Belerofon-Perzej, jal Hipolit. Srbi i Hrvati, dakako, nisu svoje bogove dotjerali prema harmoničnoj i jasnoj slikovitosti bogova Helade; ali tri ona stepena razvitka, glede Sunca boga, preturiše i oni. Mislim, ima za to dokazâ. Da je Sunce, kod nas, nekad smatrano kao točak, kolo, nagovješćuje „kolasta" azdija, što pristoji pouzvišenijim junacima pučkog pjevanja. Pak i stih, koji na više čusmo u pjesmi o Hrelji, da, naime, vile „sve okreću kolo naokolo"[2], iz početka bješe zar mitična fraza strogo realnog smisla, te hoćaše reći: oblaci tjeraju kolo sunčano. A sunčano kolo vigja se i na Jabučilu. Nego krilati naš konj već označuje drugi stepen prisjeta mitičnog, iza kojega naši oci pregjoše i na treći, s krilatim junakom. Samo, što naš Krilatica ostade jahač, dok megju Helenima sjedne u vratolomna tragična kola: on je Hipolit, mladić uzorite ljepote i uzorite čistine. Ipak, mnoge spone skopčavaju Hipolita s našim Hreljom i Momčilom. Njega upropastila Φαῖδρα, vidna, po imenu naša Vidosava, pa onda sama poginula, kao što i naša žena. Hipolita smače noćni Herme pod kacigom, pod „večernjim tmastim pramenom oblaka"[3], ili, po morskoj nemani, smače ga morski Pozidon, koji je

ćem nakitila i naresila. Ona je bila bjelja od snijega, rumenija od ružice, sjajnija od sunca, da se take na svijetu ragjalo nije, niti će se ragjati". Na nogama trčući, brža je od svakog konjika, pa otvorila trkiju, da je uzme za ženu ko će je preteći. Sam carev sin mogao pristajati za njom, no i to vrlo mučno. Kad je dostigne i uhvati, turi on djevojku za se na konja; ali, „kad dogje u najvisočiju planinu. obazre se. kad li mu gjevojke nema". Iščeznuti će naime, prebrza trenutna Zora, netom je mlado Sunce na nebu odskočilo.

[1] V. Puntoni, *Studi di mitologia greca ed italica*, u proučenoj i prozirnoj raspravi: Sulla formazione del mito di Ippolito e Fedra, Pisa 1884 (cap. III).

[2] Na str. 198.

[3] Puntoni, *Ippol.*, p. 54.

Digitized by Google

mladiću pradjed; a Momčilu dogje glave noćni Vukašin, kod „jezera vražjih", gdje „se povi jedan pramen magle"[1]. Izmrcvarenog Hipolita izliječi na nov život vidar Asklepij; oslijepljenog i nagrgjenog Hrelju ozdravi vidarica vila.

Sa Suncem trojnim u noći, i sa Suncem, koje se diže u slavi i silazi u bijedi dana, još ne uhvatismo sve slike Sunca boga. Od dnevnoga Sunca omašnije je ono, što redi godinu. Osobito mladog boga mlade godine Srbi i Hrvati željkovali, da im iskoči žarki i veseo; o dobrotvoru tome himne njihove romonile zvukom najglasnijim. Staro vjerovanje u Sunce ovo, skoro u cjelosti, stoji pred nama, jer se ona vjera ukruti, kao okami se, u božičnim običajima, koji se posvuda, manje ili više poganski, potežu u narodu. Naši oci, kad se pokrstiše, od božića Sunca premetnuli govor na božića Isusa[2].

Godišnje je Sunce pravi davalac, pravi Dabog, jer daje ljetinu; pa njega pri uzlazećoj trci do ljetnog suncokreta, a silazećoj do suncokreta zimnog, praćaše najveća sućut. Kao što dnevno Sunce ima noćnu nepriliku, tako i ovo godišnje pada u viteŝku nevolju, sve veću i veću, čim mu se staza nebesna sve to većma snizuje, u drugoj polovini godine. Bogovi već ostarili, pa njih sapeli tamni dušmani, zlovarni duhovi. Svezali Vida, njegovu ženu i Sunce. „Tako mi ovijeh zauza Hristovijeh!" još jednako zaklinju se ljudi u području jekavskoga narječja[3], na nesvjesnu uspomenu Sunčeva sužanjstva. Kad su tamo pokladni dani prije božića, domaćin prvom čašom vina, i prvim riječima zdravice, sjeća na te zauze, ili poklade: „Zdravi ste, gjeco! Zauzi Hristovi na zdravlje i na radost nam došli, a zdravo nas i vesele ostavili, da Bog da!"[4] Domaćin želi, da zauzi dogju na radost, jer na ljude oni mogu navući i žalost i pomamu, kako to dokazuje ova druga kletva: „Tako me ne smeli i ne pomamili zauzi Hristovi!"[5]. Po božjem primjeru, vezali bi se i ljudi, pa otkupljivali. Od ovoga obreda neznabožačkog dogjoše sadašnji pučki praznici, *materice* i *očići*, ili *oci*. Padaju materice u predposljednju nedjelju pred božić, a očići u posljednju.

[1] Bugarskome Hrelji prva je postojbina, rekosmo, taman more.

[2] Kako poznajemo hristjanstvo, ne će biti baš velika muka, da se razluči, malne u svakom slučaju, što je hristjanski, što li poganski obred božićni.

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Zauzi.*

[4] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 11.

[5] Vuk. *rječ.*, pod *Zauzi.*

Digitized by Google

Ili uoči, ili u jutru nedjelje, osobito djeca hoće da užetom, ili čim drugim, vežu majke i oce, koji se od toga darom kakvim otkupljuju[1]. Ova općenita zimska vežnja i Sunca i ljudstva već se verala i po arijskoj pameti. Indijski Varuna i Yama, bogovi čiče zime i noćne tame, vežu konopima svojim sve božje stvorove.

Na vežnju maloga boga, osim izraza „zauzi Hristovi", pokazuju i „poklade božićne", koje su, u govoru jekavskom, sinonimne sa Hristovim zauzima[2]. *Po-klade,* ili *po-kladi,* biti će riječ skrójena kao po-nedjeljak, po-podne, po-večerak, uz značenje: po kladama, ili poslije klada. Klade su tamnica, kako nam kaže izreka: metnuli ga u klade. Ja bih mislio, da božićne poklade prestavljaju pogansku gozbinu, pri nastupu tamnovanja božjeg. A čemu su se onda, u vrijeme nevcselo, ljudi častili? čemu pokladovali? Moguće s toga, što se prilagalo jela i pila bogovima zamrlim i utamničenim, što se njima davala daća, kako se to činilo i na ispokoj duše čovječje, nakon svakoga pogreba. Mijenom svjetlosti čamaju, u klade zapadaju, svi svijetli bogovi[3]. Za to, kod Srbâ i Hrvatâ, bilo i svakojakih bogovskih poklada, koje se, poslije, prenesoše na svece i blagdane hristjanske. Naš narod sada drži poklade: božićne, gospogjine, arhangjelove, Petrove, Mratinske, bijele, mesne, i valjda još koje.

Što se zavezalo, hoće da se i razdriješi. U oči božića zaklana je crna ovca, rek' bih na žrtvu baš tamnim duhovima[4]. Na 20 decembra, uz najveće propadajući dan, onemogao konačno Vid bog; no, licem na dan slijedeći, bog se pridigao, i rodio mu se božić. Po patroniničnom nastavku ić, *bož-ić* naprosto znači mali bog, bogov sin[5]. To je mili i slatki bogo, jal božo, kome mladome primijenjeni su nježni *gjetinci,* kao što starome bogu očići i bogovoj ženi materice[6]. Božić je spućen, dok se ne odveže te se nanovo rodi. Sunčanog boga, koji se vječito pomlagjuje, simbolizira koje-

[1] Vrčević, *Tri glavne sveč.* i Vuk. *rječ.*

[2] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str. 11: „Zauzi (pokladi) Hristovi".

[3] Kao što iz Udbine, tako i iz „kršne Kladuše" zlobni Turci rado izlijeću, u pjevanju narodnom. Kladuša je, doduše, mjesto u zapadnoj Bosni, pa ja ne ću da u ovo upirem.

[4] Vrčević, *Niz. prip.,* str. 98: „Na očiće . . . sasnio je neobičan san, i u sanku probudivši se, prekrsti se i reče: Bože daj sprama dobru! U oči božića zakolje pecivo, jednu crnu ovcu, od koje spremi desno pleće . . ." — Vidi i *Tri glavne sveč.,* str. 21.

[5] Miklošić, *Bild. der slav. Personenn.,* s. 13.

[6] *Gjetinaca* je nedjelja pred *matericama.*

Digitized by Google

kakvo vazda zeleno drveće, šimšir, lovorika, maslina; on je δαφνηφόρος, kako Heleni rekoše za mladoga Apolona i mladoga Herakla; pa će, na dan sada pokrštenih *mladijenaca,* u jutru prije svanuća, jekavska majka uzeti listatu granu takovog drveća, prekrstiti njom domaću vatru i tući redom golu djecu, uz riječ: „Pusti bolest i jade, a prifati zdravlje!“[1] Sve su sveze razdriješene. Božićeva majka skinula povezače, *babine rube*[2]; zimni jadi minuli.

Evo nam na okupu božje porodice, već začiljene i zdrave. „Sjaj, bože i božiću!“ ovi prvi uzvik radosti, i prva molitva domaćina, na božić u praskozorje[3], eda bi svima ukućanima sjalo božje Sunce, ide, kako božiću, tako i ocu mu bogu. Badnjak od sirova cera, što se siječe uoči božića, i što će vatrom goriti po svoj noći do željno očekivanog ogranka novorogjenoga Sunca, simbol je ukupne te porodice. Pače, više nego simbol, on je čista slika njihova. Badnjak je duhato nešto, nešto živo. Od *bditi,* badnjak je ono što i *budnjak;* a kako je uprav živ, on je, po pučkoj izreci, veseljak[4]. Budni i veseli badnjak oličuje veljega boga i ludoga božića, a kašto i božićevu majku. U stara doba, on davao ljudma i ime, što sluti božju budnost: Budimir, Budisav, Budman, Budin, Budko. Imaju se ložiti dva, ili tri badnjaka[5]. Dva su badnjaka bog i božić. Ovu dvojicu napominje i nužni pridavak uz deblji kraj badnjaka. Kad su tri glavnje, jedna se kaže badnjak, druga badnjačica, a treća dijete.[6] Pokrštene ove badnjake sad zovu u Srbiji Josifom, Marijom i Isusom[7], kakogod što ih naši stari zvahu bogom, božićevom majkom i božićem. Gdje se nalože, triput se pomaknu u napredak. Ako ne na trojno Sunce, a to na oca, majku i sina neznabožačkog doba kao da pokazuju i tri nožića od obilja, za koje ženska pjesma pjeva: „U Božića tri nožića: — jednim reže zaoblicu, — drugim reže kobasicu, — trećim reže česnicu“[8]. Što se još jednako, u nekim krajevima, badnjaci kite lovorikom, pa im se nazdravlja i vinom se napajaju, i ono je neprevarni ostatak bogoštovne službe,

[1] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str. 17—8.

[2] Babini su rubi dan prije badnjega dana, a inače zovu se i *tučin dan,* valjda dan zaklanih žrtvenih životinja.

[3] Vuk *rječ.,* pod *Božić.*

[4] Zgodno je opaziti, da je baš sunce „veselo“, po pučkom epitetu.

[5] Vuk. *rječ.,* pod *Badnjak.*

[6] Akad. *rječ.,* pod *Badnjak.*

[7] Id. ib.

[8] Vuk. *pjes.,* knj. I, 95. U drugim su božićnim pjesmama „tri kite cvijeća“, ili „tri tičice“.

Digitized by Google

negda obavljane na badnji dan oko tih velikih bogova. Najprvi badnjak, koji slika starog boga, valja sav da pregori, da se *preveseli,* kako obzirnom riječju veli Jekavac. Njemu pregorenom napija se, kao osobi živoj: „Zdrav badnjače, moj veseli veseljače! Sretno nam se preveselio!“[1]

Badnjakova vatra, znamen visoke lampe nebesne, ne smije da se ugasi. Dok se ona sama ne utješi, izgorjevši, nju čuvaju, gdje ostali ukućani spavaju, jedno muško i jedno žensko čeljade[2]. Varnice, koje iz vatre izlijeću, jesu svete i one. Ono je na lik zlatnih zraka, što će ih, sutradan, mlado Sunce po bijelom svijetu prosipati. Isus, hristjansko sunce naše, rodio se u noćnoj gluhoći, u skromnoj golotinji; Sunce naših pregja neznabožaca ragja se u slavnome osvitu, blista u sjaju božićnoga dana: „Božić ide uz ulicu, te se veseli, — pred njim ide žarko sunce, te mu svijetli[3]“. Kano veličajni triumfator, „dragi, plahi djetić, ognjeni Božić strilama“ stupa u svijet. Ove riječi ne udrža narodna pjesma, ali iz starine nam sačuva M. Držić[4]. Iz njih kano da prama krilata misao otaca naših, gvirećih u božićno nebo. Na plaho dijete sa strjelama gledaju i druge oči, potmurne oči zavidnih mu dušmana, duhova zime i tmine. Da ih prestraše i odklone od božića, pobožnici bučahu i lupahu oružjem, kao što sad izbacuju puške po svoj badnjoj noći. Te duhove jedna pjesma sazda u aždaje[5]. Na opasnome putu, megju strahotama ide božić s kraja jednog na drugi. Kako Sunce, iza dnevnoga hoda, vozi se po nevidnoj pučini, da se opet vrati na prozor istočni, tako mišljahu Srbi i Hrvati, da se, pri svanjivanju nove godine, božić ima na drugu stranu prevesti. Božićna pjesma glasi: „Poručila Božićeva majka: — Tamo ću vam poslati Božića“; pa opet: „Božić zove s onu stranu: Prevezite me!“[6] ili: „Božić viče iza vode: Prenesite me preko vode!“[7] Čuju ga ljudi, gdje „bahom bata, noseći guku zlata“[8]. Eto, i preveze se; ogranu

[1] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str 26.
[2] Id ib.
[3] Vuk. *pjes. iz Herceg.,* 349, v. 1—2.
[4] Akad. *rječ.,* pod *Božić.*
[5] Vuk *pjes. iz Herceg.,* 321, v. 1—6: „Kad se Hristos na zemlju rodio, — uze njega čista gjeva majka — na lijevu u naručje ruku, — na srcu mu glavu prigrlila, — te š njim šeta kraj vode Jordana; — gledale je proklete aždaje“.
[6] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str. 24
[7] Petranovića *pjes.,* knj. I, 35, v. 3—4.
[8] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str. 24.

Digitized by Google

junačko Sunce novog ljeta; ogranu, pa „Božić zove svrh planine one visoke“[1]. Molitelji *sjaču*, srca trepte. Božić strijelja mlade zrake, na skorašnji zator ljute zime; te uzletila k njemu ova ubržena himna: „Granu sunce iza brda, veselo, veselo! — Nije sunce, nego Božo, Koledo, Koledo! — Nosi igru za pojasom, veselo, veselo! — Mahnu igrom na junake, Koledo, Koledo! — Junaci se razigraše, veselo, veselo! — Drugom mahnu na mladiće, Koledo, Koledo! — A mladići na djevojke, veselo, veselo! — Svak u kolo, Božić nam je, Koledo, Koledo!“[2]

Veselje je veliko, svečanost najveća od sviju. Podigla se oborena godina. Na nebu dvori, „od srme skovani, zlatom se pozlatiše“, veli pjesma božićna[3]. A zlato sunčanog sjaja, kao što nebo, obasjava i ljudske dvore: „Božić štapom bata, — nosi suva zlata — od vrata do vrata. — Na čija će vrata — dat' blagosov zlata? — Na naša će vrata — prosut' šaku zlata“[4]. Uz novu godinu i novoga božića, kano da se i kuća ponavlja. Vatralj, stupa i još koješta, otklonjeno na badnji dan, sad se iznosi, da sve to vidi i posvježi novo Sunce. Odmah obilatim ručkom, gdje se jede glava svake stoke, slaviće se bog na obzorju. Svake vrste žito, eda bi sve rodilo, stoji na stolu. Svečano razlamanje šenične bijele česnice, u prijesno umiješene, pa i svjetiljke užizane, kako se gore na nebu užeže svjetiljka božanstvenog mladenca, i to su pobožni čini, pri kojima službu vrši domaćin sveštenik. Kao što na božić, palilo se jednako, blagovalo se, pjevalo, ustajalo u slavu boga i božića, i za sviju dana idućih, sve do malog božića. Osobito oganj na ognjištu

[1] Vuk. *pjes. iz Herceg.*, 347, v. 1.

[2] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 25. Božićev prevoz kao da nam spominje mutno i kajkavska jedna priča iz Megjumurja (Krausz, *Sagen*, 96). Kraj jedne rijeke boravi stari skeledžija. Ima krasnu ćer, koja nakon sedam godina morala se prometnuti u vilu. Gusta magla nalegla na rijeku; djevojka, a uz nju plemeniti mlad momak, sjede na lagji, dok iz prostorne dubine ori se divna pjesma, pjesma vilinska. Drugom prilikom, djevojka se odvoji od drugoga momka, pa je nasred rijeke udušena. Otac skeledžija umre iza nje. Inače, skeledžija, ili prevozara, iznosi i štokavsko pučko kazivanje o bogonoscu svetom Ignjatiju i svetom Hristoforu. Sva je prilika, da stari Ignjatije i orijaški Hristofor skrivaju staroga boga, koji prevozi božića. Možda i šaljivi priziv: „Pomozite trista i osamdeset bogonosnih otaca!“ spada amo. Bili bi to, u krupno računani, godišnji dani, prevozari nove godine.

[3] Petranovića *pjes.*, knj. I, 38, v. 10—1.

[4] Vuk *pjes. iz Herceg.*, 350.

Digitized by Google

goraše neprestano, i danju i noću[1]. U ovo vrijeme, gdje se god ljudi sretahu, iz punanog srca klikovahu: „Božić se rodi!“, kao što sada hristjanski se pozdravljaju: „Hristos se rodi!“ To bijahu, a i jesu, veseli božićni dani, „natales invicti Solis“, kako, takogje u množini, kazivahu Latini, ti tijesni arijski drugovi naših otaca u misli vjerskoj. K vlačenju božićnih dana doprinese, bez sumnje, i ustroj stare naše porodice. Obitelj, srpska i hrvatska, bijaše sklopljena, stisnuta u samoživu i gotovo samovlasnu zadrugu. Pri mnoštvu domaće čeljadi, uz ljutu zimu i smetove snijega na polju, naosob u domovini zakarpatskoj, svečanost rogjenoga Sunca posta strogo obiteljsko slavje. U božićno jutro, osim polaznika gatara, niko iz druge porodice ne dolazi u kuću, a dolaze, na pobožićnu čast, sve odive, „neka znadu, da imaju rod i braću“[2]. Nego, onomu duljenju ima zar i poteži uzrok. Božićni dani kano da su babine djeteta božića. To barem stoji, da u jednoj pjesmi od Kolede, božić nam se prikazuje čedom, kome treba prvo njegovanje i blaženjenje žensko: „Da okupam, Koledo! — malog boga, Koledo! — I božića, Koledo!“[3] Babine, u narodu, traju za kojih sedam dana, t. j. za jedne mjesečne četvrti; a sedam je dana u god od božića do malog božića.

Ako se Hrvati i Srbi silno veseljahu svome božiću, imahu i rašta. Najprvo, bijahu im to „naredili sam bog i božić“, kako veli pučka prečesta izreka. Pa od božića, i od oca mu davača boga, na pregršti im silažahu darovi: toplota, zdravlje, napredak triju rodova, ljudskog, skotskog i zemaljskog, duševna čistina i pokoj. Bez sunčanog žara, svijet bi postao prilika adske slike: jadovita pokrajina tmine, studeni i samrti. Pastirskome, više no ratarskome narodu, kao što ono iz prva bijahu plemena hrvatska i srpska, stoka je glavno dobro, prvo blago; te najvruća božićna molitva njihova prosila „volove vitoroge, konjice putonoge i ovčice svilorune“[4]. Pače, i sam božić zar privigjao im se pod čobanskim ruhom: „Čobanin se naslonio — na grančicu orahovu — tud prolazi mlada moma, — da potkine grančicu“[5]. Od čistoga mlagjanoga Sunca u svemu je spasenje. Prljavi ljudi eno ogreznuli u zimu, u gustu tamu, u grijeh; njih okaljane Sunce hoće da izvlači i razgaljuje.

[1] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 13.
[2] Vrčević, *Niz prip.*, str. 269.
[3] Vuk. *rječ.*, pod *Koleda.*
[4] Vuk. *pjes.*, knj. I, 189, v. 5—10.
[5] Id. 16, v. 11—4.

Digitized by Google

„Na istoku zaigralo sunce — za tri dana i sve bez prestanka, — za tri druga šjede na zapadu, — sunce grije, od grija nas mije“[1], krutom, neotanjenom mišlju, kaže pjesma narodna.

Da poluče ove božje blagodati, Srbi i Hrvati obraćali se, na sve načine, milosnome božiću. Njega zvali i prizivali. Pobožna riječ i pobožne čini kod naših otaca, kakogod i kod Indâ, Latina i Helenâ, imadijahu moć, da prinude i prisile bogove na dijeljenje njihovih milosti. Što se sluti, ono se i sluči; pobožnoj gatnji odgovara božja gatka. Bila, s toga, prava žurba oko začetnika božića, eda bi se, tu namah, u prve dane, zajamčila ukupna ona dobra, koja nosi godina, i koja zli duhovi ljudma zavide. Što se god vrši na božić, sve je nasporno: lopiža navrela od istoka, projahani konj, ovca iz tora dovedena u kuću i povraćena u tor. „Božić baje po svem svetu ovome“[2], veli pučka riječ, t. j. on čara, te diže crne smetnje i spori dobro. Gatalo se i bajalo, onda, na sve strane; a osobito hoćahu ljudi, da božićnom basmom naslute plodnost. Kad se, na badnji dan, badnjaci prespu žitom, i na njih sveže povjesmo; kad se oni obnesu oko ulištâ, a preostavši im ugljen metne na mladu jabuku, ili na drugu voćku; kad najrodnija žena spusti slamu po kući, a pri tom kvoče, šiče, guče, i djeca pijuču za njom, te su po slami i u dimnjak u vis bacani orasi[3], pa i vreća slamnjača služi kao trpežnjak na stolu sve do malog božića; kad se i slama, i pepeo š česnice, i rog od pečenog živoga, odnese u polje i na pitomo drveće; svi ovi, i još drugi običaji, pokazuju na božića, pouzdanog davaoca roda i ploda[4]. Naosob badnjakom, obnešenim oko ulištâ, i ugljevljem, metnutim do jabuke, napominje se bog sunčani. U vedičnoj mitologiji, jabuka uz oblo, rumeno voće, i čela što srče slatki med, kako Sunce upija nebesno vidilo, prestavljaju Sunčevo biće, a *Açvini* „čelama donose mili med“[5]. I

[1] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 73.

[2] Vuk. *pjes.*, knj. I, 190, v. 11—2.

[3] Vilovsky, *Die Serben*, s. 159—62.

[4] Što se tiče slame, na božić posvuda položene, obred taj, bez sumnje, nama dolazi od starine najdavnije. U polju na slami, od Slavenâ i Litvinâ žrtvovalo se bogovima i blagovalo u oktobru, na sijelu cijeloga naroda, ljudi, žena i djece, poslije pobranih sviju plodova. Nego i u daljoj davnini, u davnini Rig-Vede, slama je svečana, pošto se na njoj žrtva polaže. Osobito *Açvini* na tu slamu prizivlju se: „Osvećenom slamom, svijetlim stazama dogjite!“ (Rigv. I, 3, v. 3) — „Poljevajte žrtvu na slami, na troje razdijeljenoj“ (Id I, 147, v. 4). Tako i u himni VIII, 76.

[5] Rigv. I, 112, v. 21.

Digitized by Google

Grci prozvaše čelom, Μέλισσα, jednu od dviju nimfa, koje kozjim mlijekom nahraniše dijete Zeusa. Ele, svaka je sreća uz svijetloga božića. Od česnice, koju za božićnim objedom razlama domaćin svoj kućnoj čeljadi, drugi dio ide domaćoj sreći, kao što prvi bogu[1]. Božić je ovako, po narodnom vjerovanju, svemu dobru početak. „Zao ti božić!“[2] bješe negda kletva najstrašnija.

Prvi pomak k godišnjemu napretku bješe toliko do pokretača božića, da je otud, na božićni dan, nastalo čudnovato poslovanje *polažajnika,* ili polaznika[3]. Ni pop, ni domaćin, polaznik je sretalac i sluta, u ime božića, a, donekud, i prestavnik božića. Prije njega nitko živ ne smije, na božić, u srpske i hrvatske dvore. Čeka ga domaćin već u oboru, punim sudom vina[4]. Što on nosi uza se žita i povjesmo, koje će preko kućnih vrata prevjesiti, a žito posipati po kući; što ga, na kućnom pragu, domaćica, u tri maha, presiplje žitom, a on joj iza pasa vadi, pa joj sa stope na povrat nudi šipak, ono je namijenjeno na rod poljski i ljudski. Netom ugje u kuću, odmah će k badnjacima; pritiče ih, kreše ih, a gdje od njih otskaču iskre, želi polaženome domu onoliko glava stoke, onoliko uljštâ, sreće i napretka. Božićni polažaj zalazi u najdavnije doba Hrvatâ i Srbâ, po ovima riječima polažajnokove zdravice: „Neka vas jaki Bog i današnji Božić mnogo i za dugo u svakoj sreći pridrži! Dičio se, domaćine, s tvojim porodom, kao danica na vedru nebu, i kitio slavom i ponosom, kao gora s Gjurgjevdanom. Dušmaninu se s oštrom ćordom junački branio, a nikad ne umolio, nego ti pod nogama bio. Ispod svoga visokoga i jakoga šljemena iznosio pod jarko sunce dvadeset i četiri šjemena; tvojim volovima orao, a tvoji sinovi sijali; plugo ti širom gonilo, a raonik s mirom u dubinu ronio, te ti se okretao istočnom i zapadnom. Od neba ti rosilo, a od zemlje rodilo! Ko godj ti za sofrom sjedio i blagovao, svaki se sitan i dovoljan dizao, govoreći: Ko nas je častio, Bog mu samosedmo nasporio, i da Bog prosti ko nas gosti[5]“. Ove, kao čelik, pune a oštre riječi, koje sklapaju skoro sve ćudoregje, ili barem sve žive želje naših praotaca; ove riječi, doista, okali davnina: one izbijaju iz dubine srpskoga i hrvatskoga govora. Pradavno će biti i ovo, što polaznika,

[1] Vilovsky, *Die Serben,* s. 163—6.
[2] Vuk. *posl.*
[3] Vuk. *rječ.,* pod *Polažajnik.*
[4] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* pod *Polaznik.*
[5] Hercegovačka polaznikova zdravica u Vrčevićeve *Tri glavne sveč.,* str. 35—6.

Digitized by Google

kašto, časte jelom i pilom obilnim, a i preobilnim; koje, takogje, sluti na punost i plodnost. Domaćice, u juznim krajevima, primaju od njega šipak; na sjevernijim stranama, kućne žene, da dobiju od srca poroda, bacaju nanj ponjavu, na kojoj one spavaju. U ovom običaju polaznik kano da ima moć božićevu. A ima nju potpunu u ovome drugom. Da se od njega sreća prilijepi domu, gledaju ljudi kako bi na tle pao, te će pod njim izmaći stolicu. Bogodušni polaznik jeste, naravno, i najbolji vračar. U desnome pleću od božićnoga peciva, od žrtvovnoga crnog brava, koga zaklaše na badnji dan, on ti vidi i čita sve kucne sgode za buduću godinu, „kao da su tu pisane“[1]. Od svoje moći i duha dao božić nadahnutome polazniku. Božić, dok brani oda zla, prorok je. On je μάντις i ἀλεξίκακος, kao što bijahu sunčani Apolon i sunčani Herakle.

U božićnim dnevima, tri prva: Božić, Božij dan i Stjepanj dan jesu najsvečanija. Stjepanj dan načini nova religija hristjanska od neznabožačkoga Ženskoga dana, što je sada Jekavcima četvrti dan po božiću. Kakogod, u decembarske tri nedjelje, žaljahu svezane i božića, i boga, i bogovu ženu, tako isto, za tri dana zasopce, sade ih pradjedovi naši slavljahu razriješene, te svetkovaku tri osobito velika praznika: Božić, Bogov dan i Ženin dan. Ova tri dana potječu još iz vremena, gdje Slaveni bijahu na okupu sa Italo-Helenima, jer su ista tri dana Rimljanima „prima, secunda, tertia bruma[2]“. Latinske tri brume padahu na 19, 20 i 21 decembra, te označivahu, kao što i u nas, radosno vrijeme zimskoga suncokreta.

Punim pravom, ćudoredno hristjanstvo zabaci Ženski dan. Sad mu nema leturgjije[3], ali mu ima još očitih tragova prijesnog negdašnjeg bogoštovja. Božić bio odagnao jade i nevolje, i s duše zbrisao rgju; no, pri obilnom jedenju mesa i pijenju medovine u zakarpatskoj, a i vina u ilirskoj domovini, stari naši kadikad oneznanili od radosti i božićnoga i božjega dana. Ženski bi ih dan po tom zatekao sitane i napivene. Po gumnima, gdje bi to bilo slobodno od zla vremena, a inače na sijelima pod domaćim krovom, kućna vojska, na čast bogovoj ženi, božićevoj majci, hvatala se u kolo, pjevala, zbijala šalu. Da i šala i pjesma svagda ne bijahu baš tankoćutne, eno dokazâ u sačuvanim poskočnicama toga dana[4]. Iz

[1] Vrčević, passim.
[2] Ovidii *Fasti*, I, v. 393.
[3] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 56.
[4] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 58—9: „O božiću brate! — Napismo se na te, — i dva tri dni po te, — ma ne kao na te“. Krnto

Digitized by Google

usta ljudi, sa prirodom najtješnje sljubljenih, odlijetaše velikoj porodilji, božićevoj majci, mnoga riječ, koju odbi, i odbija, bistra djeva, majka Isusova.

A koja je ona majka božićeva? Po cijelome sklopu dosadašnjega izlaganja skoro je čisto viditi, da majka ima biti poznata nam Gospa, ili Carica nebesna. Što mi ovako velikom vjerovatnošću, ali neizravno, zaključujemo, ono nam ravno kaže hercegovačka čudesna pjesma o „snu prečiste Gospogje". Vuk St. je uvrsti megju pobožne; a pobožnost je očita, no je iz davnine poganske. „Gospogja rodi boga sina", dok „joj raste po kraj srca drvce, u širinu po svemu svijetu, u visinu do vedroga neba". Naime, Gospa, Vidova žena, rajskim drvetom od svjetlosti, koje mi proučismo[1], proizvagja boga sina, Sunce mlado. Evo te pjesme, a u pjesmi nepomućene misli neznabožačke: „Sanak snila prečista Gospogja, — gje joj raste po kraj srca drvce, — u širinu po svemu svijetu, — u visinu do vedroga neba — Tom' se sanku dosjetit' ne more, — no otide bratu Vasiliji. — O moj brate, sveti Vasilije! — Noćas sam ti čudan san sasnila, — gje mi raste po kraj srca drvce, — u širinu po svemu svijetu, — u visinu do vedroga neba; — ne mogu se dosjetiti sanku. — Vasilije sestri odgovara: — Seko moja, prečista Gospogjo! — Lasno ti se osjetiti sanku: — što ti

i ljubavnu požudu izražavalo kolo, uhvaćeno, rekao bih, od sve čeljadi domaće. Sada, započinju dva starca: „Bumbul pjeva u dubravi; — čuo sam ga ja, — da star može bolje ljubit', — nego mlada dva". Postarije žene prihvataju: „Toliko ti bog pomogo — i današnji dan, — kolik' mogu i tri stara, — kao jedan mlad", a pomlagje završuju: „Pjevala tica pjevica: — Ma što će starcu gjevica? — U starca kosti grohoću, — brzo će starac pod ploču". Niti epična gusla, sa svojim desetercem, ne rastavlja se od ovakovih slika: „Boga moli u majke gjevojka: — Daj mi, bože, iglu od biljura, — i svakoje svile iz Misira, — da sašijem jorgan od behara, — da pokrijem sebe i bećara, — da ja vidim kako bećar spava". Pokrivač ovi od cvijeća, valjda, bögova žena prva sebi sašila, te ležala logom na razbludnoj postelji. Da se znade, što je igla od biljura, kristalna igla nebesna, treba isporediti priču: „Čudotvorna dlaka" (Vukove zbirke 31), gdje djevojka, sjedeći „nad jezerom, zrake sunčane u iglu ulijeva". Priča je *phallična*. Ovo nas ne će da začudi, kad pomislimo na bogoštovje rujanskih Karentina (Saxo Gram., *Hist. Dan.*, p. 294), i na vjerojatnoga boga Pisius u Litvinà. Nerazumljivi čin plogjenja, i rogjajne organe, obožavali već Indi, pa i Italo-Heleni u svojim priapima Pri tome, stari ljudi ne zazirali od golote, koju otanjeni ljudski ukus poslije prekri estetičnom koprenom stidnosti hristjanske.

[1] Vidi na str. 154—9.

Digitized by Google

raste u kraj srca drvce, — to ćeš rodit' Hrista Boga sina"[1]. A „porodi ga sveta mati, — ka' sunčani zrak istočni", veli druga pobožna pjesma[2].

Pa i drukčije nam se majka božićeva prizire kao Gospa, Vidova žena. Ova se najradije javlja u pustom obilju vodâ[3], a uz vodu otkravljenu ragja se božić. Kad vjetar duha, kad prvi kišni vihar navješćuje, da će minuti zima i čič, prilazi s mladom godinom Sunce novo. Zima je najveća kad se ragja Sunce[4], ali se onda već i vlaži iduća godina. Još jednako naš čovjek u noći ustaje, i željnim očima prebira nebo, ne bi li gdje, prije božića, spazio oblak, to jamstvo skore mokrine[5]. Suh božić nije nizašto dobar; on sluti na suhu godinu, te će narod reći: „Bog te sačuvao vedra božića i oblačna Gjurgjeva dnevi!"[6] Nasuprot, veli narod: „Da Bog da, da ti raste i napreduje svaka tvoja rabota, kako voda o božiću"[7]. U jutru, na božić, ide se zahvatati žive vode.

Skoro bih rekao, da od bujne, navrele vode božićne, božićeva majka dobi ime Vara. Po hristjanskom koledaru, Vara je, dašto, mučenica Varvara. Ali se nekako čudno prikazuje ta svetica u poslovici: „Varvara vari, — Sav-Sava hladi, — Nikola kusa"[8], a još čudnije u pradavnoj besjedi: „Navrela Vara od Dundulova dola"[9]. Osim „Dundulova dola", znade se i za „konja Dun-

---

[1] *Pjes. iz Herceg.*, 319, v. 1—17.

[2] Id. ib., 334, v. 3—4. I drugom slikom, osim one rogjaja, naš mit udružuje Sunce s poganskom starom Gospom. U jednoj pjesmi od Kolede, „stara majka uranila svetoj crkvi na jutrenju, na jelenu zlatorogu i parogu" (Vuk. *pjes.* knj. I, 191, v. 1—5). Majka, ovdje, jezdi na Suncu. Već primjetismo (na str. 156), da je jelen zoomorfoza Sunca; a što je jelen zlatorog i parog, Sunce se time još jasnije iskazuje, uz zrakove svoje zlatne i prodiruće.

[3] *Dio I*, str. 75—7 (115 – 7).

[4] „Pitali kurjaka: Kad je najveća zima? a on odgovorio: kad se sunce ragja" (Vuk. *posl.*).

[5] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 18: „Babini rubi. Osviće dan, u komu sve domaće poslove treba zaboraviti, jer je šjutra badnji dan, a prošjutra božić u kući. Biće bilo prevalilo po noći, kad se Vujadin digao i izišao pred vrata, da vidi koje je doba noći i kakvo je vrijeme. Prevuče očima po nebu, i ne bješe mu milo, što nigdje ne opazi ni najmanjeg pramka oblaka, no sve vedro kao cklo".

[6] Vuk. *posl.*

[7] Vuk. *rječ.*, pod *Dobra molitva.*

[8] Vuk. *posl.*

[9] Vuk. *rječ.*, pod *Vara.*

Digitized by Google

dula“[1]. *Vara* kao da je od slavenskoga korena *ver,* otkle i naše riječi *vreti, vir, variti, var*[2], i kao da znači: mlaka voda[3]. Značenje ovo pristalo bi biću znane nam boginje mlakih voda nebesnih. Pristaje pak potpuno rodna krmad, posvećena nebesnoj Gospi[4], kao što i Vari. „Poručuje Varica božiću: — Pošlji mene od prasca nožicu, — da začinim varicu šenicu“, pjeva se, u narodu, poslije Varina dne[5], koji pada u dan četvrti decembra. Varin je dan kao sastavni dio velikih godova decembarskih; a tako se uvro našemu puku jekavskom u srce, da ga, uz odmah slijedeće dane, Savin i Nikolj, smatra svečanim praznikom[6]. Na Varin dan, od Vare se sluti i želi gotovo onoliko, koliko i od božića. Želi se, da krave budu „mliječne“, sočne, a da „se ragjaju jarice, i biele janjice, i djetići. i sinčići“[7]. Sluti se osobito po vari, ili varici, što je izmiješano svakojako žito, kojega za sjedbu ima u kući. S koje strane, uoči Varina dne, ili na Varin dan, navre lopiža s varicom, na onoj baca se sjeme u polje; najbolje je, ako navri s istoka, jal sa sjevero-istoka, najgore, ako sa strane suprotne; jesu li guke na skuhanoj varici, biće bogastva u godini, a biće nesreće, kad su pukotine po njoj. Sretna sjevero-istočna strana je ona, s koje se vraća novogodišnje Sunce. Naslućeno ovako, to je „uvarisano“, „ovarisano“, t. j. pomoću velike majke Vare pogogjeno, postignuto. Blage ruke Vara bahnu megju ljude, „navre od Dundulova dola“. Pogagjamo li drevnoj, a mučnoj riječi smisao, ona se javlja od olujne krajine, uz prvi olujni oblak mlade godine[8].

[1] Jaše ga strašni, a mitični, Gjergjelez-Alija iz Udbinje (vidi pjesmu u *Beogr. Vili,* g. 1866, br. 7, i pjesmu 79 Čojkovićeve zbirke).

[2] Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *ver* 1.

[3] U zend. jeziku *vâra* je dažd, a u sanskr. *vâr, vâri* voda (Fick, *Vergl. Wört.* I B. s. 213). Da li je s time isporediva naša riječ **Vara**, ja ne mogu reći.

[4] *Dio I,* str. 78 (118).

[5] Vuk *rječ.,* pod *Varica.*

[6] Vrčević, *Tri glavne sveč.,* str. 14.

[7] Vuk. *rječ.,* pod *Vara* i *Koleda.*

[8] *Dundul,* valjda, od korena *du,* duhati. Arijsko *dhu* znači duhati, ujati, a letoslavensko *du,* ujati. Otud grčko θύελλα. vihar, a naše *duhati* (Fick, *Vergl. Wört.* I B. s. 119, II B. s. 584—5 — Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *du).* „Konj Dundul“ bio bi, takogje, olujni konj. možda Sunčev. Ili, ne bi *Dundul* naprosto značio dundo, stric? Kako se Gospa nebesna od mila prozivala *lelja,* tetka *(Dio I,* str. 77 [117]), isto se i Gospod mogao prozvati *dundul,* striko.

Digitized by Google

U društvu mladoga božića, osim majke, vigjamo i drugu ženu. To je Koleda[1]. Da je Koleda neka boginja, stoji, mislim, tvrdo po pjesmama od Kolede, udržanim do naših doba. Koleda stupa odmah na pozornicu, pri prvom početku božićne drame; prvi uzvik pobožnikâ ide k njoj: Koledo! Koledo! Već uoči božića, gomilom mladi „Kolegjani“ („Čaroice“, ženskim imenom, u Hrvatskoj) igjahu, a gdje i gdje još idu naokolo, po selu, od kuće do kuće, pjevajući o njoj i o božiću. U staro vrijeme, „kolendali“ ljudi osobito u Dubrovniku, gdje basamo, više puta, na ostatke od stare religije A negda, i u dubrovačkoj vlasteli gdjekoji nošahu lično ime Kolenda[2].

Otkud Koleda? Pod vidom poredeće filologije, postanje joj je čisto. Po svima pravilima fonetike, *kolenda, koleda,* u starosl. prvi dan od godine, stvori se od riječi latinske *calendae,* ili od grčke καλάνδαι: na boginju koju slavensku ne treba ni misliti[3]. Zgoljno poregjenje jezično ide po tenanu. Ali tumačenje ovo, na polju narodne tradicije i na tegu vjerske misli, ima znatnih poteškoća. Zašto naš puk, u ponavljanom, u vrućem pripjevu, prizivlje Koledu baš onako, kako prizivlje, n. pr. Lelju i Ladu, koje, htjelo se, ne htjelo, ipak su boginje? Čemu tijesna sveza Kolede s božićem i s obredima božićnim, za koje sumnja nije, da ne bi, najdubljim izvorom svojim, bili narodni? Pa kojim povodom, i kojim putem, prigje k Slavenima riječ *kalendae,* ili καλάνδαί, na ništa drugo, nego na samu naznaku prvoga dana u godini, prigje već u davna doba, prije njihova odvoja u odjelite narode, jer je Koleda opća svojina sviju grana slavenskih? Ove mušnoće nadvisuju, čini mi se, jeditu onu, što riječ *koleda,* na osnovu slavenštine, dosad još se ne da razdriješiti.

Nesreća je, što ne možemo božanstvo Kolede da razbistrimo dovoljno niti na temelju onih pjesama od Kolede, koje još postoje. Pjesme, radi jakog odisaja poganskog, bijahu, jamačno, vrlo zazorne; pa nova vjera Hristova, u koliko moguće, isturi iz njih opasnu Koledu. Ali nešto od boginje zadjede se za jedan, ili drugi stih; nešto od nje preplanu i novo tijesto pjesme. Po tima trago-

[1] Kod Čehâ, Koleda dolazi s *Djedkom,* sa starim Djedom.

[2] Daničić, *rječ. iz knjiž. star.,* pod *Kolenъda.* U moje znanje, ime postoji još na otoku Lastovu. Za živo negdašnje bogoštovje Kolede u Dubrovniku svjedoči i to, što dvije hercegovačke pjesme od Kolede idu pod naslovom: „Dubrovčani žene Kraljevića“ (Vuk. *pjes. iz Herceg.,* 356 i 357).

[3] Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *Kolenda.*

Digitized by Google

vima rekao bih, da i ona djeluje kod puste vode božića: „da okupam, Koledo! — malog boga, Koledo! — i božića, Koledo!“[1] Rekao bih i to, da se ona zatim udaje za nekoga kralja, jal kraljeva sina: „Raslo drvo lovorika, Koledo, Koledo! — posred grada Dubrovnika, veselo, veselo! — Pod njom sjede sva gospoda, Koledo, Koledo! — megju sobom v'jeće čine, veselo, veselo! — da ožene Kraljevića, Koledo, Koledo!“[2] A u istoj ovakovoj pjesmi, dalje razvedenoj, nastavlja se: „Margaritu kralj prosio, Koledo, Koledo! — Margaritu majka zvala: veselo, veselo! — Margarita, šćeri moja, Koledo, Koledo! — tebe je doš'o kralj prositi, veselo, veselo!“[3] Drvo lovorika, i ovdje je, po prilici, nebesno drvo od svjetlosti, što toliko puta sretosmo; pa se sumnja nameće, da kraljević, jal kralj, može biti Sunce božićno, vjenčano s djevojkom Zorom.

To barem stoji, da tri djevojke, kako druguju s noćnim Suncem, tako prate i božića. Djevojke posluju i daju obilje, božo ih razregjuje, a nazivlju se božićeve sestre: „U Božića tri sestrice. — Božo sestre razredio: — jednu šalje janjiť ovce, — drugu šalje u vinograd, — treću šalje žeť pšenicu“[4]. Novija pjesma deseteračka kaže jednako: „U Božića tri mile sestrice. — Božo sestre divno razregjuje, — jednu šalje, da šenicu žanje, — drugu šalje, da vinograd trga, — treću šalje, da mu jagnji ovce“[5]. Pošto nam je poznata božja historija triju noćnih Zora, prilično je misliti, da i ove tri sestre nisu drugo, do tri Zore, radljive pri Sunčevu rogjaju, na mladu godinu. Koleda mogla bi biti sestra najodanija, treća Zora. Ona dijete Sunce kupa u vodi, možda u rosi godišnjega osvitka.

U misli, i u običajima našega naroda, božićni se dani ne svršavaju s božićnom trodnevnom svetkovinom. Sunašce mlade godine goji se i raste, kao što svaki živi stvor. Potiho, od stupnja na stupanj Sunce se uspinje na više; ono uzlazi, u vremenu mjesečnom i godišnjem, sve do svoga jeka najvećeg. Što obredi, a što i govor

[1] Vuk. *rječ.*, pod *Kolenda*. Ovdje mi pada na um stajaća „voda kladenac“ u narodnom pjevanju; no, o etimologiji riječi ne usugjujem se što pripaziti.

[2] Vuk. *pjes. iz Herceg.*, 356, v. 1—10.

[3] Id. ib., 357, v. 1—8.

[4] *Slovinac*, g. 1879, br. 10, v. 1—5.

[5] Vuk. *pjes. iz Herceg.*, 342, v. 1—5. Tri ove sestre dovodi i pjesma bosanska Petranovićeve zbirke, knj. I, 38.

Digitized by Google

pučki, dokazuju ovo. Progjoše tri prva svečana dana; minuše i sedmodnevne babine. Djetić odrastao, te ludo dijete božić postao *mali božić,* postao to sedam dana u god od badnjega dana do prvoga januara, što je mali božić[1]. Na slavu jačega božića, još je običaj, da se nanovo loži badnjak, a da se pritiču svi pridavci prvašnjih badnjaka, spremljeni od Stjepanja, t. j. od Ženina dne. Božić napredovao. Kod Jekavaca, novi ovi badnjak, naložen uoči maloga božića, nosi ime *napredak*[2].

Od suncokreta zimnog, od dne 21 decembra, eto već prevalilo i petnaest dana. Mjesečna je sredina, a božić u naponu snage svoje[3]. Snagom se opasavši, božić nije više, ni dijete, niti mali božić; nego se javlja kao jaki bog, koji smije vojevati na dušmane studeni, koji sve obasjava: „Ogranulo jarko sunce iza planine, — obasjalo vasi svijet, brda i doline“[4]. To je starinsko bogojavljenje, sadašnje vodokršće. Uoči bogojavljenja, u nekim krajevima lože, po treći i zadnji put, badnjake, čim se kaže, da su konačno prestali dani nejakoga, maloga božica. Sloveni i Bugari, u ovome bolji čuvari starinske vjerske misli, božićuju upravo do uoči ovoga blagdana. Što ljudi naši sad drže, da u noći bogojavljenja rastupa se nebo, te neki, po ljutoj januarskoj zimi, noćuju na polju, ne bi to spazili i očima ugrabili; a neki, prije sunca u jutru, kupaju se u mrzloj vodi[5]: ono je preostatak velikoga narodnoga bdenja, gdje se očekivalo jarko Sunce, ovjenčano slavom i ponosom. Dubinske dubine božićevih neprijatelja zatvorene su, a otvorene nebeske visine. Kaže ovo pjesma pravadna, koju još pjevaju Jekavci, na vodokršće: „Molila se prečista Gospogja: — Kijaveto, moje mjesto sveto, — kojeno si od Boga začeto! — Daruj mene ključe od potaje, — od nebesni onije visina, — i onije dubinski dubina, — da zatvorim dubinske dubine, — a otvorim nebesne visine“[6]. Legla zimna sila, Sunce odraslo, pa se i ženi; ženi se u jek najbolji svoga mladoga života, o polovini mjeseca. Gdje u mnogoj narodnoj pjesmi, osobito

[1] Mjesto malog božića, sad se kaže i novo ljeto; no je ovo docnijega postanja. Izraz: novo ljeto, za prvi dan januara, u Srbiji, n. pr., nije poznat.

[2] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 56.

[3] Taka sredina mjeseca bijaše sveta i Latinima. Njihovim *idus* sam Jupiter bješe gospodar.

[4] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 64.

[5] Vuk. *rječ.*, pod *Bogojavljenje* — Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 73.

[6] Vrčević, *Tri glavne sveč.*, str. 74. Riječ *Kijaveto, Kijaveta* (?) može biti, da je nekakva tugja i umetnuta, premda se to teško čini

Digitized by Google

u onima čudesnog sadržaja, veli se: „odgodio svadbu za petnaest dana", taj svečani rok kao da je ponavljan po nebesnoj historiji ženika božića. A što sada pop, megju Jekavcima, na bogojavljenje, drži u ruci kropilo od bosioka, i to je, valjda, spomenak onoga vjenčanja. Da se Sunce, po nazoru neznabožaca Srba i Hrvata, ženilo taman u doba bogojavljensko, stoji posve tvrdo po ovoj prečudnoj pjesmi, koju hristjanstvo utaman zapreta, jer u njoj još tinja najživlja vatra poganska[1]: " Car nebesni, kad ženjaše Sunce, — svetitelje zove u svatove: — starog svata Petra u sred ljeta, — prvijenca Gromovnik-Iliju, — a za kuma Krstitelj-Jovana, — dva gjevera dva božja angjela, — barjaktara u proljeće Gjorgja, — starog svata svetoga Nikolu, — pratioca svetog Arangjela. — Otidoše sveci po gjevojku, — u gjevojke svetodue Janje. — Lijepo ih tamo dočekaše, — i lijepim darom darovaše, — svakom svecu što je za kojega: — Iliji daše munje i gromove, — svetom Petru u snope šenicu, — a Jovanu krste i ikone, — angjelima ključe od nebesa, — barjaktaru svetitelju Gjorgju — darovaše cv'jeće u proljeće, — a Nikoli more i brodove, — Arangjelu sve pravedne duše. — S gjevojkom se svati podigoše, — i na nebu trudni počinuše, — najtrudnija svetodua Janja; — sjela Janja kumu uz koljeno, — na kuma je naslonila glavu. — Kad osvanu i ogranu Sunce, — Sunce sjanu, te ugrabi Janju".

„Dva gjevera, dva božja angjela", pri ovoj velikačkoj svadbi Sunca, to su dva Vidova konjika, dva Jakšića. Ognjenu svetoduhu Janju, koju Sunce grabi, pa i svu nebesnu gospodu neznabožačke pjesme, upoznaćemo na dalje, redovitim slijedom ovoga rada.

Pri kraju, još jedno. Naši božićni obredi zalaze, starinom, preko zajednice slavenske, jer se dohitaju latinske religije. Čitavo rimsko bogoštovje, o novoj godini, skoro je ono isto, koje i naše. Rimski *Janus geminus,* ili *biceps,* ili *bifrons,* nije drugo u suštini, no naš „bog i božić". I kod Latina, u početku, bijahu dva božja lica,

u ovoj molitvi starog i tvrdog kova. Ne bi li *Kija-veta* značilo: spokojni stan, Miroč božji, od slav. osnove *ki,* mir, i *vita-,* stanovati? „Miroč" je, drugdje u pjesmama, stajaća riječ. Griješim li u ovoj etimologiji, kao što je prilika, molim, da se pregje preko toga, odbijajući to na moje neznanje.

[1] Značajne su i riječi, kojima domaćin, Jekavac, (kod Vrčevića, *Tri glavne sveč.,* str. 71) nutka svoju mladu čeljad, da pjesmu zapjevaju: „Anu gjeco, viknuće domaćin, deder ispjevate onu starinsku našu Bogojavljensku pjesmu, kad se sunce ženilo, i zvalo za kuma šjutrašnjeg svetog Jovana krstitelja".

Digitized by Google

Clusius i *Patulcius;* prvo stari bog, što zatvara godinu, drugo Sunce mlado, što je otvara[1]. Vjerski obredi, pri otvoru januara, kad se slavio dvoglavi Jano, idu naporedo s našima običajima božićnim. U Janovu hramu bukti uspaljena vatra[2]; tu je česnica, prestavljena bogu;[3] tu su svakojake slutnje i želje za novo sretno ljeto, i sve je prokušano za dobar početak;[4] tu je, napokon, i vječito zelena grančica, i med u košnicama[5], i božični novac, i na novcu lagja prevoza iz stare u novu godinu[6]. U našoj jednoj pjesmi: „Božić, Božić bata, — na oboja vrata, — nosi kitu zlata, — da pozlati vrata — oboja poboja;“[7] a dvoja su, takogje, Janova nebesna vrata[8]. Koliko se meni čini, i sam svjetski Rim nasta na mjestu latinskoga bogoštovja „boga i božića“. *Janus* je *Divanus,* bog svjetlosti; a brijeg Janiculum, do Rima, kano da napominje jednoga *Janiculus,* deminutiv od Jana, t. j. božića[9].

[1] Ovidii *Fasti,* I: „Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem, — et modo sacrifico Clusius ore vocor . . .“ (v. 129—30). „Bruma novi prima est, veterisque novissima solis: — principium capiunt Phoebus et annus idem“ (v. 162—3).

[2] Id. ib.: „Flamma nitore suo templorum verberat aurum, — et tremulum summa spargit in aede jubar“ (v. 77—8).

[3] Id. ib. „. . . Janus, cui quum cereale sacerdos — imponit libum, mixtaque farra sali . . .“ (v. 127—8)

[4] Id. ib.: „Ecce tibi faustum, Germanice, nuntiat annum — inque meo primus carmine Janus adest“ (v. 63—4). — „Prospera lux oritur: linguisque animisque favete, — nunc dicenda bono sunt bona verba die“ (v. 71—2). — „Tempora commisi nascentia rebus agendis, — totus ab auspicio ne foret annus iners“ (v. 167—8) — „At cur laeta tuis dicuntur verba calendis, — et damus alternas accipimusque preces?“ (v. 175—6).

[5] Id. ib.: „Quid vult palma sibi, rugosaque carica, dixi — et data sub niveo candida mella cado“ (v. 185—6).

[6] Id. ib.: „. . . stipis adjice causam . . .“ (v. 189) — „. . . navalis in aere . . . signata . . . est forma“ (v. 229—30). Ovid više ne shvaća, ni što je novac, ni što lagja Janova.

[7] Vuk. *pjes.,* knj I, 194. Mjesto „Božić bata“ u drugim je pjesmama „krače“. Valjda od ovoga krakanja na vrata, božić nazivlje se od Bugara *kračun,* a od Rusâ *koročun,* onaj koji krače.

[8] Ovid. *Fasti,* I: „Praesideo foribus coeli . . .“ (v. 125) — „Sic ego prospicio, coelestis janitor aulae, — eoas partes hesperiasque simul“ (v. 138—9).

[9] *Jan-iculus* od Janus, kao što *agn-iculus* od agnus, *curr-iculus* od currus.

Digitized by Google

Ostatak optativa u staroj slovenštini.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 14 srpnja 1886.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

Poznato je, da je slovenski imperativ postaňem optativ i da mu je prve osobe u jednini nestalo, a značeńu pravoga optativa jedva ima traga.

Grčki tekst psalma 7, 4—6 glasi: κύριος ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχήν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπήσαι εἰς γῆν τὴν ζωήν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι, što je lat.: domine deus meus, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis; persequatur inimicus animam meam et comprehendat, et conculcet in terram vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat. Ove riječi u prijevodu staroslovenskom glagolskoga psaltira, koji je Geitler u samostanu na Sinajskom brdu prepisao a izdala ga na svijet jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, glase ovako: gospodi bože moi, êšte stvorihъ se, ašte estъ nepravьda vъ rąku moeju, ašte vъzdalъ vъzdająštiimъ mi zъlo, otъpadêmъ ubo otъ vragъ moiihъ tъštъ; da poženetъ ubo vragъ dušą moją i postignetъ, i poperetъ na zemli životъ moi, i slavą moją vъ prъstъ vъselitъ. — Isto tako glase iste riječi u dva glagolska hrvatskoslovenska brevijara, koja hrani knižnica akademijska. Jedan je brevijar dobavljen iz otoka Pazmana, taj će biti iz XIV—XV vijeka, a drugi iz Kukuljevićeve zbirke iz godine 1470. U prvom navedeno mjesto glasi: ašte vzdah' vzdajuštim' mnê zlo, otpadêmь ubo otь vrag' moihь taštь..., tako i u drugom: ašte v'zdahь vzdajuštimь m'nê z'lo, otpadêmь ubo otь vragь moihь taštь.

Pošto je tijem trima mjestima, koja su vaļa da sva tri potekla iz jedne matice, dovoļno potvrđen oblik otъpadêm, držim da je

on rijedak ostatak optativa u
a otъpadêmь[1] i odgovara u sv
kako u — ομι osobni nastava
koga idu tupi ili sekundarni n
praes. netematskih glagola pri
cije, pa dakle ἀποπέσοιμι stoj
slovenštini osobni nastavak m
n. p. da-mь, ušao i u optativ,
otъpade-i-m. Ta je zamjena n
kom razlikovale osobe od osob
kraju riječi otpada, sve tri oso
ili padi od pade-i-m, pade-i-s,
vidjeti, slovene se grčki optat
da i indikativom prezenta: κατ
ασκηνώσαι = da poženetъ, posti
opisivaňe moglo nastati s istoga
od osobe.

Ne sjećam se, je li ova stvar
nije, možda s toga nije, što je
rima citovano mjesto možda pre
posve drukčije glasi nego grčki

[1] *U sinajskom psaltiru* ъ, *za*
kuju n. p. damъ δώσω psl. 2/8
26 6/3 21/11 30/23 50/7 103/3
55 1, 2 87/16 90/15 118/94.141.

Digitized by Google

on rijedak ostatak optativa u staroj slovenštini. ‚Otъpadêmъ' stoji za otъpadêmь[1] i odgovara u svem grčkomu optativu ἀποπέσοιμι, jer kako u — οιμι osobni nastavak μι nije pravi nastavak optativu, koga idu tupi ili sekundarni nastavci, nego je od prve osobe indic. praes. netematskih glagola priuzet i za optativ tematske konjugacije, pa dakle ἀποπέσοιμι stoji za ἀποπέσο-ι-ν, tako je i u staroj slovenštini osobni nastavak mь od prezenta netematskih glagola n. p. da-mь, ušao i u optativ, pa je tako nastalo otъpadêmь za otъpade-i-m. Ta je zamjena mogla nastati s toga, da bi se i oblikom razlikovale osobe od osobe, jer bi, po pravilu da suglasno na kraju riječi otpada, sve tri osobe singulara jednako glasile: padê ili padi od pade-i-m, pade-i-s, pade-i-t. Kako je iz daljnega teksta vidjeti, slovene se grčki optativi za 3. osobu singulara opisno sa *da* i indikativom prezenta: καταδιώξαι, καταλάβοι, καταπήσαι, κατασκηνώσαι = da poženetъ, postignetъ, poperetъ, vъselitъ. I to je opisivaňe moglo nastati s istoga uzroka: da bi se razlikovala osoba od osobe.

Ne sjećam se, je li ova stvar već gdje napomenuta ili nije. Ako nije, možda s toga nije, što je u ostalim meni nepristupnim psaltirima citovano mjesto možda prema jevrejskom tekstu, koji baš ovdje posve drukčije glasi nego grčki i latinski.

[1] *U sinajskom psaltiru* ъ, *za* ь *ne smeta, oba se često zamijeňuju n. p.* damъ δώσω psl. 2/8 104/11, *a* 131/5 damь; esmъ εἰμί 2/6 6/3 21/11 30/23 50/7 103/33, *a* esmь 24/16 34/3 38/13 80/11 85/1, 2 87/16 90/15 118/94.141.

Digitized by Google

Ostatak optativa u staroj slovenštini.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 14 srpnja 1886.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

Poznato je, da je slovenski imperativ postaćem optativ i da mu je prve osobe u jednini nestalo, a značeńu pravoga optativa jedva ima traga.

Grčki tekst psalma 7, 4—6 glasi: κύριος ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχήν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπήσαι εἰς γῆν τὴν ζωήν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι, što je lat.: domine deus meus, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis; persequatur inimicus animam meam et comprehendat, et conculcet in terram vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat. Ove riječi u prijevodu staroslovenskom glagolskoga psaltira, koji je Geitler u samostanu na Sinajskom brdu prepisao a izdala ga na svijet jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, glase ovako: gospodi bože moi, êšte stvorihъ se, ašte estъ nepravьda vъ rąku moeju, ašte vъzdahъ vъzdająštiimъ mi zъlo, otъpadêmъ ubo otъ vragъ moihъ tъštъ; da poženetъ ubo vragъ dušą moją i postignetъ, i poperetъ na zemli životъ moi, i slavą moją vъ prъstь vъselitъ. — Isto tako glase iste riječi u dva glagolska hrvatskoslovenska brevijara, koja hrani knjižnica akademijska. Jedan je brevijar dobavljen iz otoka Pazmana, taj će biti iz XIV—XV vijeka, a drugi iz Kukuljevićeve zbirke iz godine 1470. U prvom navedeno mjesto glasi: ašte vzdah' vzdajuštim' mnê zlo, otpadêmь ubo otь vrag' moihь tаštь..., tako i u drugom: ašte v'zdahь vzdajuštimь m'nê z'lo, otpadêmь ubo otь vragь moihь tаštь.

Pošto je tijem trima mjestima, koja su vaļa da sva tri potekla iz jedne matice, dovoļno potvrđen oblik otъpadêm, držim da je

Digitized by Google

on rijedak ostatak optativa u staroj slovenštini. ‚Otъpadêmъ' stoji za otъpadêmь[1] i odgovara u svem grčkomu optativu ἀποπέσοιμι, jer kako u — οιμι osobni nastavak μι nije pravi nastavak optativu, koga idu tupi ili sekundarni nastavci, nego je od prve osobe indic. praes. netematskih glagola priuzet i za optativ tematske konjugacije, pa dakle ἀποπέσοιμι stoji za ἀποπέσο-ι-ν, tako je i u staroj slovenštini osobni nastavak mь od prezenta netematskih glagola n. p. da-mь, ušao i u optativ, pa je tako nastalo otъpadêmь za otъpade-i-m. Ta je zamjena mogla nastati s toga, da bi se i oblikom razlikovale osobe od osobe, jer bi, po pravilu da suglasno na kraju riječi otpada, sve tri osobe singulara jednako glasile: padê ili padi od pade-i-m, pade-i-s, pade-i-t. Kako je iz daljnega teksta vidjeti, slovene se grčki optativi za 3. osobu singulara opisno sa *da* i indikativom prezenta: καταδιώξαι, καταλάβοι, καταπήσαι, κατασκηνώσαι = da poženetъ, postignetъ, poperetъ, vъselitъ. I to je opisivaće moglo nastati s istoga uzroka: da bi se razlikovala osoba od osobe.

Ne sjećam se, je li ova stvar već gdje napomenuta ili nije. Ako nije, možda s toga nije, što je u ostalim meni nepristupnim psaltirima citovano mjesto možda prema jevrejskom tekstu, koji baš ovdje posve drukčije glasi nego grčki i latinski.

[1] *U sinajskom psaltiru* ъ, *za* ь *ne smeta, oba se često zamiješuju n. p.* damъ δώσω psl. 2/8 104/11, *a* 131/5 damь; esmъ εἰμί 2/6 6/3 21/11 30/23 50/7 103/33, *a* esmь 24/16 34/3 38/13 80/11 85/1, 2 87/16 90/15 118/94.141.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednice u proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske književnosti.

I. Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 16. studenoga 1885.

Pokrovitelj: preuzvišeni gosp. biskup J. J. Strossmayer; predstojnik dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, Sp. Brusina, Ar. Pavić, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo, dr. G. Janeček, T. Smičiklas; dopisujući članovi: dr. B. Jiruš, R. Lopašić, dr. M. Kišpatić, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik dr. Fr. Rački govorio je prigodno slovo.

2.

Pravi član Tadija Smičiklas čitao je razpravu: „Obrana i razvitak hrvatske narodne idee god. 1790—1835."

II. Sjednica filosofičko-juridičkoga razreda od 18. studenoga 1885.

Pokrovitelj: preuzv. g. biskup J. J. Strossmayer; predstojnik dr. P. Muhić; članovi razreda: dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, J. Torbar, Sp. Brusina, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček; dopis. članovi: dr. B. Jiruš, dr. M. Kišpatić, R. Lopašić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Fr. Marković čita razpravu: „O dru. D. Demetru, dramatiku ilirske dobe".

Digitized by Google

III. Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda od 19. studenoga 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček; dop. članovi: dr. V. Dvořak, dr. B. Jiruš, dr. M. Kišpatić; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, Ad. Veber, P. Budmani, T. Smičiklas, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član dr. Gj. Pilar čita razpravu: O napredku mineralogije i geologije kod nas za minulih 50 godina.

2.

Pravi član dr. Bog. Šulek čita razpravu: „Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina.

IV. Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 21. studenoga 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: Š. Ljubić, dr. Fr. Maixner, I. Tkalčić, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. član R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić, Sp. Brusina, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član Šime Ljubić čita svoju razpravu: O napredku arheologije kod nas poslije god. 1835.

V. Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 4. prosinca 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: Š. Ljubić, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, P. Budmani, T. Smičiklas; drugih razreda: dr. P. Muhić, A. Veber, Sp. Brusina, dr. Fr. Marković, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član P. Budmani čita svoju razpravu: „O napredku gramatike i leksikografije u Hrvatskoj od godine 1835. do današnjega dana".

VI. Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razr. od 5. prosinca 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, Š Ljubić, dr. Fr. Maixner, dr Fr. Marković, P. Budmani, N. Nodilo, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član Sp. Brusina čita svoju razpravu: O napredku zoologije u Hrvatskoj poslije god. 1835.

Digitized by Google

VII. Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 12. prosinca 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: Š. Ljubić, I. Tkalčić, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. član R. Lopašić; od drugih razreda: dr. P. Muhić, J. Torbar, Sp. Brusina, dr. Fr. Marković, dr. K. Zahradnik, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Fr. Rački čita svoju razpravu: O razvitku hrvatske historiografije poslije god. 1835.

Glavna skupština od 16. prosinca 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Š. Ljubić, A. Veber, J. Jurković, Sp. Brusina, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, dr. Fr. Maixner, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pošto su minule tri godine, na koje akademija u smislu § 6. „pravila" bira sebi predsjednika, pristupi u smislu § 4. „poslovnika" k izboru predsjednika. Glasovalo je svega skupa 17 članova (uključivo s predsjednikom), a izabran bi tajnim glasovanjem većinom glasova na tri dojduće godine opet predsjednikom pravi član dr. Franjo Rački.

2.

Za tim se pristupi k izboru (u smislu § 2. poslovnika) novo predloženih članova. Svih skupa je glasovalo 18 članova a izabrani su:

a) za počastne članove: dopisujući član Štur Dioniz, ravnatelj c. kr. geologijskoga zavoda u Beču, i dopisujući član Stjepan Schulzer Müggenburžki;

b) za dopisujuće članove u matematičko-prirodoslovnom razredu: dr. Fr. Vejdovski, izvanredni profesor na kr. českom sveučilištu u Pragu; I. M. Žujović, profesor velike škole u Biogradu, Nikolaj Aleksandrović Menšutkin, profesor na carskom ruskom sveučilištu u Petrogradu.

3.

Proračun za 1886. godinu, ustanovljen akademijskom upravom i s odobrenjem financijalnoga odbora, bi pročitan i uzet u pretres.

Digitized by Google

Tajnik čita proračun od stavke do stavke, koje su i prihvaćene, a tim je prihvaćen i predloženi proračun za 1886. godinu. Jedino kod Bolléova računa se primietilo, da ga uprava dade od stručnjaka izpitati, što bi takodjer jednoglasno prihvaćeno.

Za tim pročita predsjednik predlog odobren po financijalnom odboru, a glasi ovako:

„Pošto je izkustvo dokazalo, da se uvršćuju u proračun djela, koja nisu akademiji ni u rukopisu predana, pa se često povlače više godina u proračunih; pošto se tim prieči izdavanje drugih djela ili dogotovljenih, ili koja bi se do proračuna mogla dogotoviti; pošto se taj postupak protivi duhu akademijskoga poslovnika (§§ 18 i 20): to se predlaže, neka slavna akadomija izvoli u glavnoj skupštini povodom proračunske razprave zaključiti:

1. U proračun mogu se u buduće uvrstiti samo ona u rukopisu posvema dogotovljena djela, koja, pošto su u dotičnom razredu odobrena, pronadjena su akademijom vriedna za štampanje najkašnje u posljednjoj skupnoj sjednici prije glavne skupštine.

2. Da se uzmogne uvrstiti u proračun čim tačnija svota, ima se dotle po predlogu razrednom ustanoviti takodjer nagrada piscu dotičnoga djela, a uprava akademijska ima se pobrinuti, da financijalnomu odboru (§ 33) pribavi podatke za druge troškove, kao štamparske itd.

3. Ako odobreno i u proračun uvršćeno djelo nebi krivnjom pisca do konca travnja došlo pod tisak, akademija će po predlogu razreda odrediti, da se mjesto onoga drugo koje gotovo djelo izda one godine."

Ovaj predlog bi jednoglasno prihvaćen.

Svečana sjednica od 19. prosinca 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Š. Ljubić, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, M. Valjavec, dr. Fr. Marković, I. Tkalčić, P. Budmani, dr. G. Janeček, T. Smičiklas, dopis. član R. Lopašić, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik čita svečano slovo.

2.

Tajnik dr. P. Matković čita izvještaj o radu akademije za minule akademijske godine.

Digitized by Google

3.

Pravi član I. Tkalčić čita razpravu: O stanju više nastave u Hrvatskoj prije i osobito pod Pavlini.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 16. siečnja 1886.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Ljud. Vukotinović, Sp. Brusina, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček i dopisuj. član dr. B. Jiruš; članovi drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, M. Valjavec, P. Budmani, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Dopisujući član dr. B. Jiruš čita razpravu: Njekoje opazke o ucvasti u obće te o pleiochasiju napose; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložena bi od dopis. člana dr. Fr. Studničke razprava: O nekih vlastitostih verižnih determinanta; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 27. siečnja 1886.

Predstojnik dr. Fr. Rački; članovi razreda: Š. Ljubić, P. Budmani, T. Smičiklas i dopis. član R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Čitana bi razprava od dop. člana L. Zime: Njekoje većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine; odlučeno, da se štamp.. u „Radu".

2.

Pravi član S. Ljubić izviesti: O jednom do sada nepoznatom rukopisu Ivana Lučića; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

3.

Priobćeno je od o. E. Fermendžina: Njekoliko korespondencija Jurja Križanića; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Digitized by Google

Skupna sjednica od 31. siečnja 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Meixner, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila svoga pravoga člana dr. Jovana Subotića, koji je 28. siečnja u Zemunu preminuo. Pokojnik je pripadao akademiji od njezina postanka; premda nije imao prilike raditi za akademiju, ipak su velike pokojnikove zasluge, koje si steče za napredak srpske i hrvatske književnosti kao pjesnik i dramatik, a u to ime izriče akademija pokojniku „slava".

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dop. člana dr. B. Jiruša: Njekoje opazke o ucvasti u obće te o pleiochasiju na pose.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dop. člana dr. Fr. Studničke: O njekih vlastitostih verižnih determinanta.

3.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa razprava dop. člana L. Zime: Njekoje većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" pravoga člana Š. Ljubića: Izvještaj o nepoznatom rukopisu Ivana Lučića.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" od o. E. Fermendžina: Njekoliko korespondencija Jurja Križanića.

4.

Filologijsko-historijski razred izabrao je za svoga predstojnika opet pr. čl. dr. Fr. Račkoga.

Filosofijsko-juridički razred izabrao je za svoga predstojnika opet pr. čl. dr. P. Muhića.

Digitized by Google

Matematično-prirodoslovni razred izabrao je za svoga predstojnika opet pr. čl. J. Torbara.

5.

Filologijsko-historijski razred izabrao je opet isti odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, gg. prave članove: dr. Fr. Račkoga, Š. Ljubića, dr. P. Matkovića, I. Tkalčića, T. Smičiklasa i dop. čl. R. Lopašića.

6.

U odbor za izdavanje starih pisaca hrvatskih izabrao je isti razred gg. prave članove: dr. Fr. Račkoga, A. Pavića i P. Budmana, a filosofijsko-juridički razred gg. prave članove: Janka Jurkovića i dr. Fr. Markovića.

7.

U odbor financijalni izabrana su gg. pr. čl. dr. K. Zahradnik i T. Smičiklas.

8.

Čitan bi zapisnik matematično-prirodoslovnoga razreda od 5. prosinca 1885, kojim se predlaže, da akademija preporuči preuzvišenomu g. pokrovitelju za nabavu rukopis počast. člana Stjepana Schulzera Müggenburžkoga: O hrvatskih gljivah. S obzirom na dragocjenu gradju, sabranu velikim mnogogodišnjim trudom, prihvaća akademija priedlog, koji će uprava izvesti.

9.

Prihvaća se priedlog, da se od gosp. Vuletića odkupi priepis stare kronike za VII. sv. Rječnika, jednu knjigu Arkiva i Ljubićevu numismatiku.

10.

Kr. državno nadodvjetničtvo dostavlja zapisnik o preslušanju Ante Cuculića, koji duguje prinos od 250 for. akademijskoj zakladi. Pošto je dužnik posve osiromašio, prihvaća se priedlog, da mu se dug od 250 for., iz razloga u zapisniku navedenih, odpiše.

11.

Prihvaća se priedlog, da se stupi u zamjenu publikacija s geologičkim komitetom u Petrogradu.

Digitized by Google

12.

Prihvaća se priedlog, da se čitanja u proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige štampaju u 800 eksemplara s dvojakim naslovom, općenitim i posebnim.

Sjednica filosofijsko-juridičkoga i matematično-prirodoslovnoga razreda od 12. veljače 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Sp. Brusina, dr. Fr. Marković, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček i dr. P. Matković kao tajnik.

Predmet razpravljanja bješe priedlog matematično-prirodoslovnoga razreda, da se proslavi stogodišnjica glasovitoga učenjaka, rodom Dubrovčanina, R. Boškovića, koji je umro 13. veljače 1787. Pošto učena djela Boškovićeva zasiecaju i u filozofijsku znanost, odlučila je skupna sjednica, da i filosofsko-juridički kao i matematično-prirodoslovni razred razprave pomenuti priedlog.

Predsjednik razloživši znamenitost Boškovićevu u historiji znanosti, prihvaća se priedlog, da akademija svakako proslavi stogodišnjicu Boškovićevu.

Za tim pročita predsjednik naslove Boškovićevih djela, koje ima akademijska knjižnica i one, koje ima knjižnica Male braće u Dubrovniku. Još će se potražiti, što ima od Boškovićevih djela ovdješnja sveučilištna i metropolitanska knjižnica, te će se, što bi još možda manjkalo, zamoliti od Male braće u Dubrovniku, ili ako bude trebalo, od koje druge knjižnice.

Predsjednik misli, da bi najprije trebalo izraditi biografiju pokojnikovu, ne samo glede vanjskoga njegova života, nego i glede toka njegovih znanstvenih radnja i raznovrstnih sveza; u to ime svraća pažnju ne samo na dojakošnje biografije, nego i na korespondencije Boškovićeve, kojih ima, kojekuda raztrešenih u dosta velikom obilju.

Za tim bi se imala njegova djela podieliti na znanstvene struke, filosofijsku, astronomijsku, matematičnu i fizikalnu, a svaki strukovnjak imao bi ocieniti, koji je položaj zauzimao Bošković svojimi radnjami dotične struke u historiji tadanje znanosti i kako njegove radnje stoje prema današnjoj znanosti.

Pošto su razredi ove misli predsjednikove jednoglasno usvojili, izabran bi odbor, gg. pravi članovi: dr. Fr. Rački, J. Torbar, dr. Fr. Marković, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček i dop. čl. dr.

*

Digitized by Google

V. Dvořak, koji će ove priedloge izvoditi i akademiju u svoje vrieme o rezultatih izviestiti.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 13. veljače 1886.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar i dop. član dr. M. Kišpatić; drugih razreda: dr. Fr. Rački i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član Lj. Vukotinović čita nastavak svoje razprave: O samorastnih ružah u Hrvatskoj; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Pravi član dr. Gj. Pilar čita razpravu: O djakovačkom potresu; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 27. veljače 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Matković, M. Valjavec, P. Budmani, N. Nodilo, I. Tkalčić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. Gj. Pilar.

Pravi član dr. P. Matković čita nastavak svoje razprave: Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica 28. veljače 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, Š. Ljubić, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. Lj. Vukotinovića: O samorastnih ružah u Hrvatskoj.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dr. Gj. Pilara: O djakovačkom potresu.

Digitized by Google

2.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu“ nastavak razprave pr. čl. dr. P. Matkovića: O putovanjih po Balkanskom poluotoku XVI. vieka.

3.

Knjižara Hartmanova (Kugli i Deutsch) položila je račune o razprodanih akademijskih knjigah za 1885 godinu i izplatila čisti iznos od 2.281 for. 62 nvč. Računi su izpitani od tajnika dr. P. Matkovića i od financijalnoga odbora i pronadjeni su u redu. Financijalni odbor predlaže, da se ugovor s rečenom knjižarom na dalju godinu dana produži. Ovaj bi priedlog jednoglasno prihvaćen.

4.

Čitan je i uzet na znanje zapisnik sjednice filosofijsko-juridičkoga i matematično-prirodoslovnogu razreda o proslavi stogodišnjice Boškovićeve (gl. zapisnik od 12. veljače 1886).

5.

Kr. državno nadodvjetničtvo javlja, da je Ljudevit Švagelj, koji duguje akademijskoj zakladi prinos od 50 for., posve osiromašio, te predlaže, da bi se dug Švagljev odpisao. Akademija prihvaća priedlog kr. državnoga nadodvjetničtva iz razloga u dopisu navedenih, te odpisuje spomenuti dug Švagljev.

6.

Gradsko poglavarstvo pozvalo je akademiju, da bi naznačila one zaslužne Hrvate, kojim će Zagreb na Zrinskom trgu podići poprsja. Predsjednik je u to ime sazvao odbor, koji je gradskomu poglavarstvu predložio 20 zaslužnih Hrvata, kojim bi se imala poprsja na Zrinjskom trgu podići.

7.

Uprava akademijska sastavila je poziv na hrvatskom i latinskom jeziku s popisom akademijskih publikacija, koji će se razaslati na razna učena i književna družtva, da stupe s našom akademijom u zamjenu publikacija. Predsjednik pozivlje pojedine razrede, da naznače ona družtva, kojim bi se poziv imao poslati.

Digitized by Google

Sjednica filosofijsko-juridičkoga razreda od 13. ožujka 1886.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: A. Veber i dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Maixner, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić.

Pravi član A. Veber čita svoju razpravu: O istini; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 10. travnja 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: M. Valjavec i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član M. Valjavec čita razpravu: „Črez" u knjizi kranjsko-slovenskoj i hrvatsko-kajkavskoj do prije 50 godina; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 28. travnja 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, M. Valjavec, P. Budmani i dop. čl. R. Lopašić.

Prof. dr. T. Maretić čita kao gost svoju razpravu: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba; odlučeno, da se štampa u „Radu".

G. Ljubomirov Stojanović poslao je: jedan prilog k poznavanju bosanskih Bogomila, po rukopisu c. javne knjižnice u Petrogradu; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Skupna sjednica od 9. svibnja 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Š. Ljubić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Fr. Marković, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filozofijsko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. A. Vebera: O istini.

2.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. M. Valjavca: „Črez" u

Digitized by Google

knjizi kranjsko-slovenskoj i hrvatsko-kajkavskoj do prije petdeset godina.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ od prof. dr. T. Maretića drugi dio razprave: O veznicima, i razprava: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah“ od Ljubomira Stojanovića: Jedan prilog k poznavanju bosanskih Bogomila.

3.

Premda su Bolleovi računi izpitani i donjekle odobreni od kr. gradjevnoga ureda, ipak je g. Bollè posredovanjem predsjednikovim svoj račun od 820 for. snizio na 600 for., a ova bi mu se svota na dva obroka izplatila. Akademija, prihvaćajuć priedlog, prepušta izplatu upravi.

4.

Prihvaća se priedlog, da se zajedničkomu financijalnomu ministarstvu na njegovu molbu pošalju one akademijske publikacije, u kojih su izprave iz njegova arkiva.

5.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je osjeguravajuće družtvo „Slavia“ poklonilo akademiji po dva puta po 10 for.

6.

Na priedlog kr. državnog nadodvjetničtva odpisuje se dug Mirka Drenovačkoga u iznosu od 50 for., što ga duguje akademičkoj zakladi, s razloga u dopisu navedenih.

7.

Prihvaća se priedlog, da se stupi u zamjenu publikacija s prirodoslovnim družtvom u Frankfurtu na Odri, kojemu će se slati „Rad“ matematično-prirodoslovnog razreda.

8.

Akademijski računi o prihodu i razhodu za 1885 godinu, izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se uz izvještaj pred-

Digitized by Google

sjednikov na znanje i ravnanje (gl. niže), a predsjedniku se podjeljuje absolutorij.

9.

Akademija je po običaju čestitala za imendan preuzvišenomu pokrovitelju, koji je akademiji liepo zahvalio.

10.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja izkaz zemaljskoga računovodstva o stanju akademijske zaklade koncem 1885 godine sa 372.121 for. 51½ nvč. i proračun iste zaklade za 1886 godinu u iznosu od 15.308 for.

11.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja račun o najamnini kuće akademijske u Koprivnici i o zajmu za izplatu dugova Kosovih.

12.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je izplaćen zapis pokojnoga kanonika Kalabara u iznosu od 1000 for.

13.

Akademija je razposlala poziv na razna učena i književna društva glede izmjene publikacija: „Accademia de' Lincei“ i „Accademia di conferenze storico-jiuridiche“ u Rimu prihvatile su ponudu, te stupaju u zamjenu publikacija.

14.

G. E. Bothe podnio je molbu, neka bi mu akademija polovinu duga od 400 for. odpustila, a da će ostatak od 200 for. izplatiti u 10 obroka. Akademija nije pronašla razloga, poradi kojega bi se Botheu svota od 200 for. imala odpustiti, pošto i onako nisu još podmireni svi troškovi za gradnju palače, kojoj bijaše namienjen Botheov prinos od 500 for., što mu je akademija dozvolila reprodukciju Čermakove slike za prodaju. Nu da Bothe može lasnije svojoj dužnosti zadovoljiti, pristala je akademija, da se zaostale kamate od njega ne traže i da rečeni dug može na obroke izplaćivati.

15.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja (15/IV. t. g. br. 3841.), da bi vlada bila pripravna dati bivše vrbovačke slike

Digitized by Google

staro-njemačke škole, nabavljene za umjetničko-obrtni muzej, u zamjenu obrtnih umjetnina, nalazećih se u akademijskoj galeriji slika. Akademija pristaje načelno na tu zamjenu i opunovlašćuje upravu, da se zamjena izvede.

16.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da podžupanija osiečka odbija odgovornost za svotu od 67 for., koju da je pokojni odpravnik Živko Blažeković pronevjerio, te predlaže, da bi se rečena svota jednostavno odpisala. Ovaj priedlog visoke kr. vlade prihvatila je akademija jednoglasno.

Izvještaj k računom.

Slavna akademijo!

Pošto je tek prije njekoliko dana izašla XVI knj. historijskih spomenika, koja je štampana na račun god. 1885, nisam htio, a ni mogao do sada sastaviti i zaključiti računa minule godine.

K ovim računom imam malo što sa svoje strane dodati, a to je:

a) Prihod sa 17.110 fr. 08 nvč. izkazuje se za svotu od 3.904 for. $50^1/_2$ nč. manji od onoga godine 1884; jer je god. 1885 izostala zemaljska podpora od 2.000 for. i jer je za 839 fr. 12 nvč. manje knjiga razprodano. I četiri petine akad. zaklade iznosile su za 198 for. manje, jer se je ono, što je god. 1884 proračunano bilo, imalo vratiti. Ali prihod od akademijske kuće u vlaškoj ulici iznosi ove godine za 110 for. više.

b) Unatoč tomu manjemu prihodu akademija je izdala ona djela, koja su za izdanje ustanovljena i priredjena bila, i to 5 knjiga „Rada“, naime 72, 74, 75, 76 i 77, od kojih odpadaju na razred I i II knj. 74, 76 i 77, a na III razred 72 i 75; na dalje knj. XVII starina, knj. XVI historijskih spomenika, rječnika 7. svezak II. diela i Bernardinov lekcijonarij. Osim toga nastavljalo se i nabavljanje i redanje gradje za rječnik, u knjižnici načinjene su u skrajnoj dvorani nove stelaže, da se ondje mogu knjige namjestiti i sama knjižnica udobnije urediti.

c) Vanredni izdatak od 188 for. 70 nvč. (br. 6 sl. b) postao je tim, što prošle godine do zaključka računa nisu bili obredjeni ra-

Digitized by Google

čuni Mesića i Falleschinia o radnjah u sgradi i galeriji prigodom dekoracija sgrade i uredjenja sbirke slika; pak su s toga naknadno izplaćeni.

d) Manjak od 487 for. 31½ nvč. lako se dade protumačiti iz okolnosti navedenih pod a), te je toli neznatan, da će se lako pokriti iz prihoda tekuće godine, koji je već po samoj zakladi akademičkoj za 2.033 for. veći od onoga od prošle godine. S toga ne može biti zapreke, da se djela u ovogodišnjem proračunu naznačene izdadu na svjetlo.

U Zagrebu koncem travnja 1886. Dr. **Fr. Rački** s. r.
predsjednik.

I. Račun

o prihodu i razhodu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za god. 1885.

A. Prihod.

	for.	nvč.
1. Cetiri petine čistoga prihoda akademijske zaklade u smislu čl. 15 pravila, koje po odpisu kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastava od 22. travnja 1885 br. 3.355 iznose s kamati od uloženih novaca	13.318	71
2. Čist prihod od kuće u vlaškoj ulici br. 33 . . .	409	75
3. Čist prihod od razprodanih knjiga	2.381	62
4. Podpora preuzvišenoga g. pokrovitelja biskupa J. J. Strossmajera za akademički rječnik	1.000	—
Ukupno . . .	17.110	08

slovom: sedamnaest tisuća sto i deset for. i 8 nvč.

B. Razhod.

	for.	nvč.	for.	nvč.
1. Uprava:				
a) plaće tajnicima, podvorniku, pisaru	1.810	—		
b) nagrade za upravljanje akademijske zaklade	57	—	1.867	—
2. Pisarna			54	62
3. Akademička palača, njezine prostorije, stanovi:				
a) ogrjev	274	—		
b) razsvjeta	29	19		
c) čišćenje, dimnjaci itd. . . .	124	09		
d) pokućtvo	152	50		
e) sgrade: prenapravci, popravci .	223	65	803	43

Digitized by Google

	for.	nvč.	for.	nvč
4. Književan rad, knjižnica i arkiv, galerija slika:				
a) tisak i vez izdanih g. 1885 diela	6.135	53		
b) nagrade piscem	5.296	—		
c) gradja i redanje gradje za rječnik	165	—		
d) plaća knjižničaru, časopisi, knjige, rukopisi, vez, stelaže	1.065	43		
e) nagrada ravnatelju galerije, osiguranje, restauracija slika . .	428	05		
f) trošak oko odpreme knjiga, poštarina, brzojavke	105	99	13.196	—
6. Za pokriće manjka god. 1884 . .			710	14½
5. Izvanredni izdatci:				
a) odplata zajma od 12.000 for. za gradnju palače	735	50		
b) naknadno izplaćeni računi za radnje oko dekoracije palače i u galeriji	188	70		
c) vienci na odar akademika dra. L. Geitlera i prvih hrvatskih prosvjetitelja prigodom 50godišnjice	42	—	966	20
Ukupno . .			17.597	39½

slovom: sedamnaest tisuća pet stotina devetdeset sedam fr. i 39½ nč.

Prema tomu izkazuje se A. Razhod sa	17.597	39½		
B. Prihod „	17.110	08		
manjak . .			487	31½

koji će se podmiriti iz prihoda god. 1886

Opazka na 4 a) i b). Na taj račun izdano je ovih devet knjiga sa 167 tiskanih araka i više tabla Rada knj. 72, 74, 75, 76 i 77; Starina knj. 17, historijskih spomenika knj. 16, akademičkoga velikoga rječnika sv. 7 diela II. i Bernardinov lekcionarij.

Pronašli smo u redu račun o prihodu i razhodu za godinu 1885.

U Zagrebu dne 6. maja 1886.

Financijalni odbornici:

Tade Smičiklas s. r. Dr. **Dragutin Zahradnik** s. r.

Digitized by Google

II. Izkaz

svih na imutak zaklade jugoslavenske akademije znanosti i umjet. spadajućih javnih i privatnih obveznica koncem 1885. godine, po izkazu računarskoga ureda kr. zemaljske vlade 29. travnja t. g. br. 2400.

	for.	nvč.
U hrvatsko-slav. razteretnicah[1]	120.030	—
„ erdeljskih „	133.750	—
„ budimskih „	4.100	—
„ tamišvarskih „	2.000	—
„ odkupnih hrvatskih obveznicah	100	—
„ dionih lutrijskih srećkah	150	—
„ obveznicah lutrijskoga zajma	13.000	—
„ zadužnicah sjedinjena državna duga	30.500	—
„ zadužnicah austr. papirne rente[2]	20.000	—
„ srećkah	52	—
„ dionicah austr. kreditnoga zavoda	100	—
„ 4% ugarskoj zlatnoj renti	11.700	—
„ ugarskih državnih srećkah	100	—
„ dionicah d' assicurazione dalmata	20.000	—
„ zadužnicah parobrodarskoga družtva	100	—
„ privatnih obveznicah	16.218	—
„ štedioničkih knjižicah	221	27
„ gotovini		24½
Ukupno . .	372.121	51½

[1] U toj glavnici je i zapis pokojnoga A. Jakića s 25000 for.

[2] U toj je glavnici zaklada pokojnoga baruna G. Prandava s 10.000 fr.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od carske akademije znanostih u Petrogradu.

Memoires de l' académie imp. des sciences de St. Pétersbourg, VII série, tome XXXII. nr. 14: Über den Tubercularia Persicina, Ditm. genannten Pilz von Dr Christoph Gobi. — Nr. 15: Zur Spectroskopie des Stickstoffs, von Dr. B. Hasselberg. — Nr. 16: Über den Verfasser und die Quellen des pseudo-Photianischen Nomokanon in XIV Titeln, von E. Zacharia von Lingenthal. — Nr. 17: Die Thermodynamischen Beziehungen antithetisch entwickelt, von Dr. Arthur von Oettingen. — Nr. 18: Die Thermalwasser Kamtschatka's, von Dr. Carl Schmidt. — Tome XXXIII. nr. 1: Revision der Ostbaltischen Silurischen Trilobiten, von Fr. Schmidt. — Nr. 2. Beiträge zur Histologie und Histogenese des Knochengewebes, von J. Lilienberg. — Nr. 3: Recherches sur l' orbite intermédiaire de la comète de Faye, dans la proximité de Jupiter en 1841, par Alexandre Shdanow. — Nr. 4: Studien über das Ei, von Ph. Owsiannikow. — Nr. 5: Termins-Beobachtungen der Erdmagnetischen Elemente und Erdströme in Observatorium zu Pavlowsk, von H. Wild.

Bulletin de l' academie imperiale des sciences de St. Petersbourg. Tome XXX. nr. 1. 2.

Записки императорской академіи наукъ. 1885. Томъ LI. кньиж. 1. 2.

Сборникъ отдѣленія языка и словесности императорской академіи наукъ. Том. XXXIII. 1884.

Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches und der angrenzenden Länder Asiens. (Zweite Folge.) 1885, Band VIII.

Od c. akademije znanostih u Beču.

Sitzungsberichte der kais. Akademiae der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. Jahrgang 1884, Band CVII. Heft. 1. 2 B. CVIII. Heft. 1. 2. 3. — Jahrgang. 1885. Band CIX. Heft. 1. 2.

Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. XXXV Band. 1885.

Archiv für österreichische Geschichte, 1884. Band LXVI. Hälfte 1. 2. 1885. Band LXVII, Hälfte 1.

Od kr. pruske akademije u Berlinu.

Sitzungsberichte der kön. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1885. Nr. 1 — LII

Digitized by Google

Od carskoga universiteta sv. Vladimira u Kijevu.

Академическіе списки импер. университета св. Владиміра (1834—1884.)

Историйско-статистическія записки объ ученыхъ и учебно вспомагателъныхъ учрежденіяхъ импер. универ. св. Владиміра 1834—1884.

Исторія импер. универс. св. Владиміра. Томъ I.

Біографическій словаръ профессоровъ и преподавателей универс св. Владиміра, 1844—1884.

Юбилейный актъ имп университета св. Владиміра. 1884.

Od kr. akademije u Turinu.

Atti della r. accademia delle scienze di Torino. Vol. XX disp 3=8 (Gennaio — Giugno 1885); vol. XXI. disp. 1. (Novembre — Dicembre 1885).

L' ottica di Claudio Tolomeo da Eugenio ammiraglio di Sicilia, scrittore del secolo XII., ridotta in latino, pubblicata da Gilberto Govi. 1885.

Od poljske akademije u Krakovu:

Rocznik zarządu akademii umiejętności. Rok 1883.

Andrzéj Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła. Cześć I.

Lud Serya XVI—XVII.

Rozprawy wydzialu historyczno-filozoficznego. Tom XVII.

Rozprawy wydzialu matematyczno-przyrodicznego. Tom XI.

Sprawozdanie komisyi fizyjograficznej. Tom XVIII.

Wewnę trzne dzieje Polski za Stanislawa Augusta. Tom III.

Zbiór Wiadomości do antropologii krajowej. Tom VIII.

Pokucie. Tom II.

Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. Tom III.

Acta Joannis III regis Poloniae. fasc. II.

Archiwum francuskie do dziejów Jana III. Tom VII.

Antiquissimi libri iudicales terrae Cracoviensis. Pars 1.

Historya sztuki w Polsce. Tom III zeszyt 1.

Od kr. akademije znanosti u Monakovu.

Sitzungsberichte: a) der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b Akademie der Wissenschaften zu München. 1884. Heft V VI. 1885. Heft I—III.

b) der mathematisch-physikalischen Classe. 1885 Heft I—IV.

Sage und Forschung. Festrede zur Feier einhundert und sechsundzwanzigsten Stiftungstages, gehalten von F. Ohlenschlager.

Joh. Andr. Schmeller. Eine Denkrede von Konrad Hofmann.

Od srpskoga učenoga družtva u Biogradu.

Гласник српскога ученог друштва. 1885. кн. 53. 54. 55. 56. 57. 59. 61. 62. 63. 64.

Od estničkoga učenoga družtva u Dorpatu

Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1884. Band XII.

Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaf zu Dorpat. 1884.

Od maggjarske akademije znanostih u Pešti:

Magyar tudom. akadémiai Almanach. 1886.

Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn, redigirt von I. Fröhlich. Zweiter Band (Juni 1883 Juni 1884).

Digitized by Google

A bünkisérlet és bevégzett büncselekmény; irta Dr. Wlassics Gyula. 1885, I köt.

A Dunai hajóhadak története; irta Dr. Szentklárai Jenö. 1886.

Monumenta comitialia regni Hungariae, colleg. Dr. Fraknoi Vilmos, Dr. Károlyi Árpád. 1885. vol. IX. (an. 1598—1601).

A Linzi béke okirattára, Szilágyi Sándor. 1885.

A Francsia könyvdisz a' renaissance korban. — Dankó Jozsef. 1886.

Svéd-Lapp nyelv. I. Lule es Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár; — Dr. Halász Ignácz 1885.

A székesi gróf Borcsényi család. (1525—1885) irta Thali Kalman.

A szönyi béke okmánytára, — Majlath Béla. 1885.

A gerinczes állatok kiválasztó és ivarszervelnek fejlödése — irta Mihalkovics Géza. 1885.

Körösi Csoma Sándor dolgozatai. — Dr. Duka Tivadar. 1885.

Magyarországi városok régi számadás könyvei; — Fejérpataki László. 1885.

Ungarische Revue. 1885. Heft I—X.

Archaeologiai értesitö. V kötet. 2—5. szám.

Légtüneti észleletek. — Krusper Istvan.

A magyar tudományos akademiai XLV-dik közgyülésének tárgyai 1885.

Nyelvtudomány közlemények, irta Budenz József, köt. 1. 2. 3. — 1884.

Nyelvemlék tár. Régi magyar codexek. XIII. köt. — Volf György. 1885.

Mathematikai és természettudományi értesitö 1885. III köt. füzet 6—9. IV. köt. 1886. füz. 1—5.

A magyar tudományos akademiai elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. 1885. III köt. sz. 1. Emlékbeszéd Tarczy Lajos sz. 2 Emlékbeszéd Thiers Lajos Adolf. — sz. 3. Emlékbeszéd Lönnrot Illés. sz. 4. Emlékbeszéd Baintner Janos. — sz. 5. Emlékbeszéd Guizot Ferenc. — sz. 6. Emlékbeszéd Horváth Cyrill. — sz. 7. Emlékbeszéd Davis József Bernát. — sz. 8. Emlékbeszéd Vandrák Andras. — sz. 9. Emlékbeszéd Konek Sándor. — sz. 10. Emlékbeszéd Dr. Krues Károly Krizosztom.

Értekezések a mathematikai tudományok köréböl. 1884. XI. köt. 10. szám: A Herényi astrophysikai observatorium sarkmagasságának meghatározása. Gothard Jenötöl. — 1885. XII. köt. 1. szám: A napfoltok és a nap felületenek megfigyelése az ó-gyallai csillagvizsgálon 1884-ben. Konkoly Miklos. — 2. sz. Astrophysicai megfigyelések az ó-gyullai csillagvizsgálon 1884-ben. Konkoly Miklos. — 3. sz. Az 1884. évi megfigyelések a Herényi astrophysikai observatoriumon. Gothard Jenötöl. — 4. sz.: Hullócsillagok megfigyelése a' magyar korona területén 1884-ben. Konkoly Miklos. — 5. sz.: 615 állócsillag spectruma Konkoly Miklos. — 6. sz: A napfoltok gyakoriassága 1872-töl, 1884. végéig. Konkoly Miklos. — 7. sz.: Adatok Jupiter physikájához. Konkoly Miklos. 8. sz.: Tanulmányok az égitestek photographálása terén. Gothard Jenötöl. — 9. sz.: A Haynald observatoriumban 1880=1883 megfigyelt napfoltok. Hüninger Adolftol. — 10. sz.: Az 1873. VII. sz. Coggia — Winnecke féle üstökös pályaszámitása Schulhof Lipót.

Értekezések a természttudományok körébö'. 1884. XIV köt. 9 szám: Az associált szemmozgások idegmechanismusáról. Dr. Högyes Endre. 1885. XV. köt 1. szám: Ásványelemzési közlemények. Loczka Józseftöl. 2. sz. Gróf Széchenyi Béla közép azsiai expeditiójának növénytani eredményeiröl Kanitz

Digitized by Google

Agost. — 3 sz. Selmecz geologiai viszonyainak előzetes ismertetése. Dr. Szabo József. — 4 sv. A Tátrafüredi Hygiea-forrás vegyelemzése. Scherfel V. Auréltol. — 6 sz. A beregmegyében levö Bilásoviczi Irma-Forrás ásványvizének vegyelemzése. Dr. Nendtvich Károly. — 7 sv.: A szliácsi források chemiai elemzése. Than Károly. — 8 sz: A bártfai fürdö ásványvizeinek chemiai elemzése. Dr. Ossikovszky Jozsef. — 9 sz: A vámfalusi és turvékonyi ásványvizek vegyelemzése. Dr. Nendtvich Karoly. — 10 sz: Bacteriumok az élő állat vérében. Dr. Fodor Jozsef. — 11 sz: Magyarország ásványvizei. Dr. Nendtvich Karoly. — 12 sz: Vizsgálatok újszülött gyermekek rendes hőmérséki viszonyaira vonatkozólag. Dr. Eröss Gyulától. — 13 sz: A szemlenese fejlődésének elsö mozzanatairól a gerinczeseknél. Korany Sándor. — 14, 15 sz: Dolgozatok a k. m. tud. egyetem élettani intézetéből. Jendrassik Jenö. — 17 sz: Magyarország erdőségei. Bedö Albert. — 18 sz: A palaeoarktikus övben élö terrikoláknak revisiója es elterjedése. Dr. Örley Laszlótól.

Értekezések a történelmi tudományok köréből. XII köt. III szám: Az 1637/8-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. Zsilinski Mihály. — IV sz: Mabillon János a' diplomatika megalapitója. Horvát Arpád. — V sz: Az 1692-ik évi szőnyi békekötés története. Majláth Béla. — VI sz: A mai Nagyvárad megalapítása. Bunyitay Vincze. — VII, VIII sz: Összehasonlitó vizsgálatok a praehistorikus kőeszközőkről. Ortvay Tivadar. — 1886. IX. sz: Az 1646-ki Tokayi Tanácskozmány. Zsilinszky Mihály.

Értekezések a' társadalmi tudományok köréből. 1885. VII köt. IX. szám: A demokratia eszméje és szervezete. Dr. Kuncz Ignacz. X. sz: Szilágyi Márton tanitása az eljegyzésről 1690-ben. Kóvats Gyula. — VIII. köt. I sz: Montesquieu elmélete. Schwarcz Gyula. II sz: Fegyházi tanulmányok. Tóth Lörincz. — III. sz: A szerzői jogról szóló törvény. Apathy István. — IV sz: További adalék a gőrőgök politikai irodalmának. Schwarcz Gyula. — V sz: Okirati bizonyitás a középkori magyar perjogban. Hajnik Imre.

Értekezések a nyelv- és szép tudományok köréből. 1885 XII köt. V szam: A Magyarok eredete és a Finn-Ugor nyelvészet. Vámbéry Ármin. — VI sz: Kiktöl tanult a magyar irni, olvasni? Volf György. — VII sz: A kasztamuni-i török nyelvjárás. Thury Jozsef. — VIII sz: Nyelvészeti mozgalmak a' mai görögöknél. Télfy Iván. — IX sz: Boldogasszony ösvallásunk istenasszonya. Kálmány Lajostól. — X. sz: A mondat dualismusa. Brassai Samuel. — XI. sz: A Kúnok nyelvéről 's nemzetiségéről. Gr. Kuun Géza. — XII. sz: Isota Nogarola. Dr. Abel Jenö. — XIII. köt. I. sz: Kudrun a' monda és az epos. Heinrich Gusztav. — II. sz: A votjak nép multja és jelene. Barna Ferdinand. — V. sz: A votjákok pogány vallásáról. Barna Ferdinand.

Mathematikai es természettudományi közlemények. 1885. XX. köt. I. sz: Az astacus fluviatilis es astacus leptodactylus. Szigethy Károlytól. — II. sz: Adatok magyarország fürkészdarázsainak ismeretéhez. Mocsári Sandor. — III. sz: Crustaceologiai kutatások eredményéről. Dr. Daday Jenö. — IV. sz: Magyarhoni ritkább ásványfaj vegyi összetételéről. Dr. Sipocz Lajostól. XXI. köt. I. sz: A rhabditisek magánrajza. Dr. Örley Laszlotol.

A magyar tudományos akademia értesitöje. 1885. sz: 2—6. 1886. sz. 1.

Ungarische Revue. 1885. Heft I—XII. 1886. Heft I—III.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XV.

U ZAGREBU 1886.

KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DRUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XV.

U ZAGREBU 1886.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Ostatak.) 1

O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Od dra. T. Maretića. (Ostatak.) 69

Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji Od dra. Fr. Vrbanića. (Ostatak sliedi.) 155

Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. studenoga 1886.:

I. Besjeda predsjednika dr. Fr. Račkoga 204

II. Izvještaj tajnika dra. P. Matkovića 211

III. Poruka pokrovitelja J. J. Strossmayera 224

Izvod. iz zapisnika 229

Darovane knjige 235

Digitized by Google

Digitized by Google

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanost i umjetnosti dne 25. veljače 1885.

Ivan Kukuljević Sakcinski.

(Ostatak iz LXXXI. knjige Rada.)

Mirko Bubek od Plešovca[1].

Porodica Bubeka potekla je iz kraja slovenskog u gornjoj Ugarskoj. Ona se proslavila u Hrvatskoj jur za vrieme tatarske navale. Tada branijaše jedan član iste porodice grad Kalnik, kojega je i obranio od Tatara.

Mirkov djed Juro bijaše veliki župan liptovski. Isti imao je dva sina Mirka I. i Detrika.

Mirko I., stric Mirka II., bijaše od god. 1380. do 1385. ban hrvatski i knez zadarski. Postavši kapetanom u Haliču, uzme za banskog namjestnika svoga brata Detrika (1382—1389). Mirko I. postade kasnije dvorskim sudcem (1389—1391).

Detrika nalazim ponajprije kao bana severinskog. Od g. 1389 do 1395 bijaše ban čitave Slavonije.

Ovoga Detrika sin bijaše Mirko II. Oko g. 1395 imenovan je priorom vranskim. Kao takova spominje ga prvi krat jedna listina hospitalaca stolnobiogradskih dne 25. travnja 1395. Tu dolazi medju podpisanimi svjedoci. (Coram Emerico *filio Detrici bani*, generationis Bubek, priore Auranae, domino et Prelato nostro.)[2]

---

[1] Ime ove porodice pisalo se je različno, Bobek, Bebek i Bubek. Narod slovački kao i listine nazivahu ga najčešće Bubek.

[2] Codex dipl. patrius. Hazai Okmánytár. P. III p. 253. Dojakošnji pisci rodoslovja porodice Bubeka, kao Wagner: „Collect. Genealogica“ i Nagy Magyarország Családai držahu pogriešno Mirka II. sina Detrikova za Mirka I. sina Jurjeva.

Digitized by Google

Odmah u početku svoga predstojničtva umoli on kralja Sigmunda, da mu dozvoli u svih zemljah njegove krune, u kojih se nalaze posjedi priorata vranskog, sudbenim putem natrag tražiti izgubljena nepokretna dobra. Bijaše naime u vrieme bune mnoga prioratska imanja, u raznih županijah ležeća, stranom sasvim, stranom dielomice, ili na silu oteta, ili po priorih darovana, razprodana, založena ili u najam dana. Kralj Sigmund uslišavši molbu priorovu, naloži listinom pisanom u Moslavini 24. kolovoza 1395, palatinu, dvorskom sudcu, banovom hrvatskim i svim sudcem i činovnikom crkvenim i svjetskim, neka idu Mirku prioru vranskomu na ruku, i neka podignute parnice poradi hospitalskih dobara što prije i što pravednije rieše[1].

Godine 1398. mjeseca kolovoza primi Mirko Bubek kao prior vranski i župan dubički od kralja Sigmunda zapovied, da povrati dubičkim Pavlinom njeke zemlje. Ove im bijahu gradjani dubički darovali, a njeki prior oteo[2]. On nemogaše zadovoljiti nalogu kraljevom, jer one godine bijaše oteo županiju dubičku bosanski vojevoda Hrvoja.

Sve do godine 1400 malo se iztiče u javnom životu prior Mirko Bubek. Njegov stari otac Detrik, bijaše medjutim uzvišen na čast ugarskoga palatina. Njegov stric Mirko I., bivši ban, i zatim dvorski sudac, primi čast vojvode erdeljskog. Oba ova brata otac i stric Mirkov bijahu na čelu onih velmoža, koji g. 1401. dne 28. travnja nevriednoga kralja Sigmunda odsudiše na zatvor. Oni odvedoše ga u tamnicu, najprije u Višegrad, zatiem u Šikloš. Kraljeve razuzdane čete iz Njemačke, Franceske, Italije, Češke i Poljske biše protjerane preko granice kraljevstva.

Kod odsude kraljeve sudjelovao je po svoj prilici i prior Mirko. Dva dana prije desio se u hospitalskom samostanu stolnobiogradskom. Tu je 26. travnja 1401, kao prelat viteza sv. Ivana, izdao listinu braći Tinodom, o diobi materinskih dobara[3]. I sliedeće godine spominje se prior Mirko u dvih listinah od 1. lipnja i 17. studenoga, izdanih takodjer u Stolnom Biogradu[4].

U obćenitom metežu, koj nastade poslie zatvora kraljeva, povjeriše prioru vranskomu Mirku, čast bana hrvatskoga; premda je tada u ime kralja Ladislava napuljskoga i Dabiše kralja bosan-

[1] Fejér. Cod. D. T. X vol. 2 p. 279.

[2] Zem. arkiv. Acta monast. Dubic. Fasc. I N. 18. Odnešeno po banu iz arkiva.

[3] Házai Okmánytár t. V p. 194.

[4] Fejér. T. X vol. 2 p. 167, 169.

Digitized by Google

skoga obnašao istu čast bansku slavni vojevoda Hrvoja Hrvatić, koj stajaše u sporazumljenju sa ugarskimi i hrvatskimi nezadovoljnici.

Kad se kralj Sigmund rieši svoga zatvora, odstrani on Detrika Bubeka, otca Mirkova, sa časti palatina ugarskog. Stališi hrvatski pridieliše pako Mirku u časti banskoj Eberharda Albena, biskupa zagrebačkoga, privrženika Sigmundova. Ovim činom pokazaše oni svoje nepovjerenje u priora vranskog. Slavohlepni prior Mirko umio je svoju ogorčenost na njeko vrieme prikriti. Prema svomu drugu u časti banskoj hinio je prijateljstvo, jer u to doba bijaše stranka Sigmundova u Hrvatskoj znatno ojačala.

Početkom g. 1402. mjeseca veljače sudjelovao je prior i ban Mirko Bubek zajedno sa biskupom i banom Eberhardom u Križevcu na banskom sudu. Tu odsudiše konačno Dioniza i Nikolu sinove Ivana od Vrbovca, koji biše Nikoli sinu Dioniza od Pakraca na silu oteli ovoga imanje Trstenicu[1].

Pomoću biskupa Eberharda i njekih velmoža hrvatskih oteo je prior Mirko iste g. 1402 iz rukuh vojevode Hrvoje županiju dubičku. Sad ga odmah sjeti Toma, prior pavlina dubičkih, na onaj nalog, što ga bijaše dobio od kralja Sigmunda još g. 1398 radi otetih mu pavlinskih dobara. Mirko zadovolji tomu nalogu i uvede Pavline natrag u svoj posjed[2].

Držeći u Križevcih banski sud potvrdiše oba bana 7. travnja 1402 dvie osude proti Stjepanu Prodaniću, nazvanom Vrag, koj sa svojim sinom Nikolom i sa sinovi Petra Heninga bijaše oteo imanje Botunova gorica Tomi od iste Botunove gorice, vikaru biskupovom[3].

Dok se prior Mirko bavio sa poslovi banskimi u današnjoj Hrvatskoj, spremao se u Dalmaciji Hrvoja da osvoji Vranu. Šestoga rujna 1402 odpremi on iz Zadra svoje čete put Vrane, da osvoje grad. U vojski bijaše 500 Hrvojevih konjanika, 300 De Mareskovih vojnika, oko 400 Zadrana, Pažana i Kotarana pod Šimunom Detrikom, sa jednom stotinom susjednih seljana i stotinom strielaca pučkih i gradjanskih[4].

Čini se ipak, da obsjednuće grada ne bijaše veoma ozbiljno. Prior Mirko nije se ni pobrinuo, da priskoči u pomoć Vrani. Još

[1] Izvorna listina u mojoj zbirci.
[2] Zem. arkiv. Acta mon. Dubic. Fasc. I p. 19.
[3] Arkiv kaptola časm. Sv. II br. 22.
[4] Paulus de Paulo p. 435.

Digitized by Google

istoga mjeseca ode on u Požun na sabor. Tu je uz 100 velmoža i plemića podpisao kao svjedok znamenitu povelju, kojom kralj Sigmund svoga sinovca Albrehta IV., vojvodu od Austrije, proglasi svojim nasljednikom na priestolju ugarskom i hrvatskom.

U rečenoj povelji ne spominje se više prior Mirko kao ban hrvatski. Valjda bijaše jur tada po Sigmundu imenovan Pavao Bešen[1] banom.

Mirko vrati se s toga veoma nezadovoljan iz Požuna kući. On ode u Dalmaciju i predade 12. listopada 1402 grad Vranu napuljskom kapetanu brodovlja Alojziju Aldemarizku. Prizna ujedno Vladislava za svoga kralja.

Admiral povjeri zapovjedničtvo grada Vrane Filipu Gjorgjiću. Čini se dakle, da Ladislavovi Taljani neimahu veliku vjeru u viteze vranske.

U tadašnjoj Hrvatskoj bijaše ipak red hospitalaca još uviek u velikoj cieni. Eberhardo biskup zagrebački, sa svojim vikarom u svjetskih poslovih Tomom Stjepanovim Botunovićem, podigoše g. 1402 novi samostan vitezova sv. Ivana u Čazmi, u ulici zvanoj Vur. Tu sagradiše oni crkvu na čast ss. Kuzme i Damjana i ss. Dore i Jelisave. Na uzdržavanje samostana darovaše desetine pripadajuće im od Moslavine, zatim 200 vedara vina i desetinu kaptola časmanskoga, pripadajuću biskupu. Sve to odobriše kaptoli časmanski i zagrebački[2].

U ovo doba bijahu protivnici Sigmundovi u Požegi odabrali za svoga kralja Vladislava napuljskoga, dočim se Sigmundovi privrženici sakupiše u Zlatniku (Salatnok), gdje privoliše u izbor Albrechta od Austrije za kraljeva nasljednika.

Početkom g. 1403 posla kralj Sigmund u Dalmaciju novoga bana Pavla Bešena. Čuvši to vojvoda Hrvoje ode sa povećom vojskom banu u susret. Hrvoji pridruži se i prior vranski Mirko Bubek. Kod Bišća sretoše oni bana, udariše nanj, razbiše mu vojsku, i zarobiše samoga bana njegdje blizu Zadra. Još isti dan dovedoše zarobljenika u Zadar, i predadoše ga kapetanu Aldemarizku, koj ga pridrža u zatvoru[3].

[1] Listine imenuju ga Besenus i Bysenus. Moguće je, da Rački pravo ima, kad drži Bešene za vlasteline od Bešinca (Beši) u požežkoj županiji. Prem da nalazim da su Bešeni imali svoj posjed i kod Streze u križ. žup., a ban Pavao Bešen nosio je prezime od Ezdega.

[2] Krčelić Hist. Eccl. zagr. p. 151.

[3] Ovako se ima po našem mnenju tumačiti malko smušeno izvješće Pavla Pavlovića.

Digitized by Google

Po svjedočanstvu samoga kralja Sigmunda uhvatio je bana Pavla prior Mirko na prievari. On mu je ponudio, da može bez opasnosti dolaziti u Dalmaciju i odlaziti po svojoj volji. Nu jedva se dade povjerovati, da je noviban, na čelu vojske, tako lakouman bio, te se sliepo povjerio svomu protivniku, kojemu je uprav bio oteo čast bansku.

Odkad prior Mirko predade pristašam Vladislava napuljskoga hospitalski grad Vranu, držaše ga kralj Sigmund početnikom i uzrokom pobune i odmetničtva u Dalmaciji[1]. I doista povede Mirko pomoću svoga mogućega roda mnoge velmože i plemiće za sobom. Medju ovimi bijaše i bogati knez senjski i modruški Nikola Frankapan.

Uz svojega otca Detrika prisustvovao je prior Mirko kod krunjenja Vladislava napuljskoga u Zadru dne 5. kolovoza 1403. Hrvatski ustaše izabraše tu Mirka svojim vojskovodjom. On krenu do skora preko Velebita u Hrvatsku, kamo bijaše Sigmund poslao proti buntovnikom bana mačvanskoga Ivana Morovića. Njegdje u Slavoniji srazio se Mirko sa banovom vojskom Bitka izpade nesretno zanj. Morao je uteći preko Save u Bosnu Ban Ivan nije pošao za njim poradi pomanjkanja veće vojske, ali poče obsjedati grad Tornu što je pripadao prioratu vranskom, jer je taj grad zadavao mnogo jada pristašam Sigmundovim. Pri obsjedanju grada ranjen bje ban Ivan od strelice u glavu. Od ove rane bolovao je do četiri godine[2].

U to doba podignu pred palatinom Nikolom Gorjanskim kaptol stolnobiogradski parnicu proti prioru vranskom poradi posjeda Lulje. Nu poradi odsuća priorova bješe rok odgodjen do Miholja t. j. do 29. rujna.

Do skora bude prior Mirko po kralju Sigmundu, valjda na molbu njegovih rodjaka, uvršćen u onu amnestiju, koju 29. listopada 1403 podieli kralj primasu Ivanu Kanižaju i njegovoj braći Nikoli i Stjepanu, zatim Mirkovomu otcu Detriku, bivšemu banu i palatinu,[3] kao i bratu Mirkovu, takodjer Detriku[4].

---

[1] Kralj Sigmund kaže: Emericus Bebek, prior Auranae, qui ferme totius rebellionis et defectionis auctor fuerat et causa efficiens Fejér C. D. Tom. X vol. IV, 298. Pray. De prior. Aux. p. 35.

[2] Fejér. Cod. Dipl. X vol. IV p. 298.

[3] Tamo p. 230—233.

[4] Codex Patrius VII p. 443.

Digitized by Google

Kraljevom listinom povraćena su prioru Mirku osvojena imanja priorata vranskog uz uvjet, da ima i on vratiti zarobljenike i oteta po njem imanja. Medju hrvatskimi imanji priorata bješe spomenuta Dubica i Torna.

Ali uz prkos kraljevoj amnestiji ostade prior Mirko i nadalje vjeran sljedbenik kralja Vladislava. S toga liši ga kralj Sigmund poveljom od 28. studen. g. 1405. časti priorata vranskog[1] i oduzme opet sva imanja priorata vranskog. Rečena povelja izdana je po Eberhardu biskupu zagr. i kraljevskom kancelaru, a njegdašnjem drugu Mirkovom u časti banskoj.

Upraviteljima priorata vranskog imenova tada kralj Sigmund iste g. 1405 hrvatske banove Pavla Peća i Pavla Bešena. Javne listine od gg. 1045. 1406 i 1408 priznavahu mjesto priorovo izpražnjeno (quia idem Prioratus ipso Priore ad praesens carere dinoscetur. — Prioratus rectore ad praesens vacare dinoscitur.[2])

Čini se ipak, da stolica rimska nebijaše zadovoljna time, da se crkvena dobra prioratska povjeravaju upravi svjetskih ljudih. Ona postavi ponajprije komendatorom vranskim *Bartola Caraffu*, priora rimskih hospitalaca. Kad ovaj umre, imenova papa Inocenco VII Ivana Farkašića (Varcassii) predstojnika kaptola časmanskog upraviteljem Vrane i priorata vranskog. Papa pozivlje se na starodavno pravo, po kojem je Vrana stolici rimskoj darovana i njoj neposredno podčinjena. On uztvrdi, da komora rimska ima pravo na sve dohodke vranske. „Po pripadajućem si dakle pravu imenujem" veli papa „Ivana providnikom i upraviteljem (yconomum et administratorem) svih imanja i dohodaka prioratskih. Zabranjujem prodavanje bud gibućih bud negibućih dobara" itd. Papa naloži napokon, da obični broj vitezova (fratrum et ministrorum) ima i nadalje ostati u prioratu[3].

Iz svega, što iztaknuh, može se razabrati, da Mirko Bubek nije nikada više natrag dobio čast priorsku, niti upravu dobara prioratskih. O njegovom kasnijem životu nezna se u obće ništa. Jedna listina kralja Sigmunda od god. 1412 spominje ga kao pokojna (quondam Emerici Bubek prioris Auranae)[4]. Moguće je dakle, da je Mirko jur prije više godina umro.

[1] Fejér. X vol. VIII p. 470 priobći žalibože samo u izvadku rečenu povelju iz rukopisa Prajovih.

[2] Tamo. X. vol. IV. p. 463, 590, 704.

[3] Theiner Mon. Slav. mer. I p. 344.

[4] U arkivu kapt. časm. Fasc. II br. 22.

Digitized by Google

Godine 1409 prodao je kralj Vladislav napuljski republici mletačkoj, zajedno sa pravom na čitavu Dalmaciju, gradove *Vranu,* Zadar, Novigrad i Pag za 100.000 dukata[1]. Tako dodje Vrana, glavno mjesto i sielo priorata, u ruke mletačke Nu samostan hospitalaca osta još netaknut kao i čast priora vranskog.

Mletčani bijahu jur g. 1413 u podpunom vlastničtvu grada Vrane. To nam dokazuju dva zaključka velikog vieća. Rečene godine 16 ožujka odluči vieće da se imadu nadoknaditi štete Ivanu Bretaniću i Ivanu Ocilù, gradjanom vranskim, koje oni pretrpiše prilikom obsjedanja grada po Ugrih (tempore quo Hungari obsiderunt dictum castrum Vrana.) Drugim zaključkom od g. 23. srpnja i g. nadoknadiše štetu Krstu de Cividado, gradjaninu vranskom, pretrpljene u ratno doba od g. 1411 i 1412.[2]

Mihajlo Ferrandi.

Odkad Mletčani preuzeše grad i samostan Vranu, i odkad za vrieme buna u Hrvatskoj i Ugarskoj mnoga imanja priorata vranskog propadoše, počelo se najviše poglavarstvo hospitalaca u Rimu i u Rodu revnije brinuti za priorat vranski. Ono je nastojalo, da spasi ugled i da opet podigne moć njegda toli slavnoga priorata. Ali dobroj volji nedoteče ni vlast ni sredstvo.

Iztaknuo sam gore, da je iza odstranjenja priora Mirka Bubeka kralj Sigmund po pravu vrhovnoga patronata predao bio upravu priorata vranskog banovom hrvatskim. Odmah zatim preuze komendaturu ponajprije Caraffa, veliki meštar hospitalaca rimskih, a po njegovoj smrti, preda papa upravu priorata predstojniku kaptola časmanskoga.

Veliki meštar hospitalaca rodskih, proslavljeni vitez Filibert od Mailbat'a ili Maillac'a, bojeći se kao prvi glavar viteškoga reda, da bi pod raznimi upravitelji priorata vranskog sam priorat razpasti, a red po tom veliku štetu podnieti mogao, odluči od sele veću pozornost obratiti na priorat vranski. S toga imenova on oko g. 1410 priorom vranskim Mihalja Ferranda, viteza savjestna i sebi sasvim pouzdana. Nu čini se, da taj vitez u ono nemirno vrieme do svoje vlasti nikada dospio nije. O životu i djelovanju njegovom nije barem ništa sačuvano u suvremenih spisih. Jedino znamo iz jedne listine rečenog velikog meštra, da se je Ferrandi

[1] Lucius Hist Lib. V cap. 5.
[2] Ljubić Listine VII. p. 93 i 127.

Digitized by Google

svojevoljno odreko svoje časti i da je bio neposredni predšastnik priora Alberta od velikog Mihalja.

Alberto Velikomihaljski.

Alberto bijaše sin Grgura Ivanova sina Jakova Velikomihaljskog. Rodio se u gornjoj Ugarskoj, u mjestu Tiba županije Ungvarske, S toga nosio je takodjer ime de Ung. Iz njegove plemenite porodice proizlaze kasniji grofovi Staraji. U mladosti bijaše Alberto svjetskoga stališa i oženjen. Kao hrabar vitez na glasu vojevao je u Hrvatskoj, u Bosni i u Erdelju sa Štiborom Štiborićem pod erdeljskimi vojvodami Nikolom Marcaljem i Nikolom Čakom. U vrieme raznih buna osta postojano vjeran stranci Sigmundovoj. Radi ove često dokazane vjernosti povjeri mu kralj Sigmund vodstvo jednoga odiela vojske, koja je g. 1411 pod Florentincem Popom od Ozore vojevala proti Mletčanom u Istri, Furlanskoj i Lombardiji. U tom ratu odlikova se on zajedno sa Stjepanom Babonićem Blagajem često puta.

Neznam kada je stupio u red hospitalaca. Nu prije rodio je sa svojom ženom više sinova. Godine 1414 bijaše kao ljubimac kraljev u redu onih 1000 vitezova, koji na sam badnjak dopratiše cara i kralja Sigmunda na crkveni zbor u Kostnicu.

Čini se, da je u to vrieme jur kao vitez sv. Ivana bio imenovan priorom vranskim. Kao takav uvršćen je barem sliedeće godine 1415 u popisu prelata boravećih na zboru kostničkom[1].

Nu tekar godine 1417 dne 12. veljače potvrdio ga u časti priora vranskog veliki meštar hospitalaca Filiberto de Maillbato, boraveći takodjer na zboru kostničkom. U povelji imenovanja hvali ga v. meštar radi njegove pobožnosti, radi čistoće života i poradi vitežtva. On izjavljuje svoju nadu, da će prior Alberto zanemareni svoj priorat iz nova podići. Ujedno daje mu vlast, da u napried, pri imenovanju preceptora i drugih glavara kao i pri izboru vitezova može veći obzir uzeti na urodjenike Ugre (i Hrvate). Na dalje, pošto je priorat vranski u vrieme posljednjih buna spao na posve malene dohodke, s toga odredi veliki meštar, da prior vranski u buduće svake godine samo 400 zlatnih forinti u obćinsku blagajnu hospitalsku plaćati ima[2].

Kralj Sigmund potvrdi takodjer još u Kostnici 16. listopada 1417 priora Alberta u svojoj časti. I to, kako sam kaže, poradi

[1] Fejér X v. VIII p. 558.
[2] Nagy. Codex Dipl. Patrius. T. III 303 i 305.

Digitized by Google

njegovih vjernih i prijaznih služba, poradi odlučnih i vitežkih djela i poradi iskrene i povoljne privrženosti[1].

Iznovice potvrdi Sigmund Albertu njegovu priorsku čast doživotno 10. studenoga iste g. 1417. za njegove vojničke zasluge i od mladosti učinjene vjerne službe. Odmah zatim 22. prosinca potvrdi kralj Sigmund prioru Albertu onu povelju naimenovanja i osiguranja (litteras provisionales), koju je primio od svog velikog meštra Filiberta. A po treći put potvrdi isto naimenovanje g. 1418, pozivajući se na nepoznatu povelju velikog meštra Filiberta od 15. prosinca 1417.[2]

Rečene g. 1418 dne 24. kolovoza podieli kralj Sigmund u Ravensburgu prioru Albertu i njegovim sinovom Ivanu, Vladislavu i Gjorgji, kao i mnogobrojnoj njegovoj braći i srodnikom, sa novom darovnicom imanje Stara. Ovaj veliki posjed uživaše njegova porodica jur od prije, nu bješe ga razdielila medju sobom. Ovu diobu potvrdi takodjer kralj pod uvjetom, da od diela Albertova neima ništa pripasti prioratu vranskom, nego da ga imadu naslieditи njegovi baštinici. Ujedno dozvoli kralj ukupno svoj rodbini novi plemićki grb[3].

Grad Vranu držaše u to doba podjedno republika mletačka. Ona dade g. 1415 i 1416 gradske zidine popraviti i sagradi njeka nova utvrdjenja. Vitezi sv. Ivana gledahu to krivim okom. Veliki meštar Filibert upravi na mletačku vladu četiri molbe, da grad Vranu redu hospitalaca, kao njegovu pravu svojinu, povrati. Veliko vieće odgovori na ove molbe 5. ožujka 1420, da je taj grad sa čitavom Dalmacijom od kralja Ladislava kupila. Da su i prvašnji vladaoci Dalmacije taj grad držali u svojih rukuh. Da je s toga i vlada mletačka odlučila taj grad i nadalje držati, tim više, jer ga je dala iz nova popraviti i jer ga pod dobrom stražom drži[4].

Nezna se, da li je u to doba uz grad obstojao i nadalje samostan hospitalaca. Svakako bijaše posjed vranski za priorat, koji je od ovoga mjesta ime nosio, za dugo vrieme izgubljen.

Prior Alberto Velikomihaljski spominje se g. 1419 i kao ban Hrvatske i Dalmacije, zajedno sa Dionizom Marcaljem, banom čitave Slavonije.

---

[1] Tamo p. 307—308.

[2] Tamo p. 309—310.

[3] Pray. De prior Aur. p. 40—45. Fejér X vol. VI p. 113—116 i 128.

[4] Ljubić Listine VII, p. 205, 217, 302.

Digitized by Google

U tolnanskoj županiji imao je prior Alberto imanje Buška i Varašd. U njegovoj odsutnosti počiniše njegovi susjedi tamo mnogo štete. S toga dade on 7. srpnja 1419. po svojih činovnicih pred podžupani i sudci sa svečanim prosvjedom sve dalnje štete i napadaje sudbeno zabraniti[1]. Sedam dana kasnije podieli kao prior i ban Dalmacije i Hrvatske gradjanom i podložnikom Fadskim (Faad) njeke sloboštine. Godine 1421 potvrdi u Pakracu, 22. veljače kao prior gradjanom i občini Ivanca u kotaru belskom sve one slobodštine, koje im bijaše podielio prior Ivan od Paližne god. 1396.[2]

Sliedećih godina spominje se prior Alberto višekrat u listinah. Iz njih se vidi, kojom revnošću brinuo se on da sačuva i da poveća posjed priorata vranskog. Pošto je u ono doba grad Čakovac u Medjumurju pripadao prioratu, prosvjedova god. 1421 proti Stjepanu i Nikoli Geletićem, koje htjede sud uvesti u posjed njekih zemalja pripadajućih gradu Čakovcu.[3] Iste godine prepirao se i sa kaptolom stolnobiogradskim poradi njeke zemlje pripadajuće posjedu prioratskom Lulja; zatim g. 1422 poradi njekog ribnjaka pripadajućeg samostanu hospitalskom u Halasu. Opet g. 1423 sa opatom seksardskim radi njekih otetih zemalja u Halásu. Samostanu u Stolnom Biogradu darovao je četiri mlina, kupljena svojimi novci.

Kao ban hrvatski prisutstvovao je prior Alberto 25. svibnja g. 1424 onoj velikaškoj i plemićkoj skupštini u Budimu, u kojoj ovi odobriše novi ugovor Sigmunda kralja utanačen sa svojom suprugom Barbarom Celjskom. U tom ugovoru odstupi joj kralj dobrovoljno na uživanje mnoga imanja gradove i kotare u Ugarskoj i Hrvatskoj Medju hrvatskimi imenuju se i oba *Kalnika*, tvrdja i grad *Koprivnica*, mjesto *Sv. Petar*, *Šoplonica*, kotar i grad *Velika*, *Garić*, *Grženo* i *Palićna*, sve u križevačkoj županiji. Zatim grad *Grič* nad Zagrebom, grad *Požega*, grad *Virovitica* i sav dohodak kunovine sa osam tisuća godišnjeg prihoda od kr. komore[4].

Odmah zatim 1425 i 1426 prepirao se prior Alberto sa kaptolom stolnobiogradskim poradi njekih zemalja u Fadu i Papaju, pripadajućih redu hospitalskom.

Za vrieme Albertova priorata ističe se u Glogovnici opet prepositura hospitalaca živućih pod *zakonom sv. Augustina*. Kako je

[1] Fejér X v. VI p. 243.
[2] U odnešenih pismih zem. Arkiva N. R. A. Fasc. 207. Nr. 26.
[3] U zem. ark. N. R. A. Fasc. 1548. N. 80.
[4] Magy. történelmi tár. XII. 281—285.

Digitized by Google

Glogovnica došla u ruke ovih hospitalaca, nisam našao pravoga traga. Predstojnikom ove prepositure bijaše g. 1425 Nikola, a uz njega fratrovi Filip župnik sv. Marije u Tkalcu, staroj imovini vitezova sv. Ivana, i Toma župnik u Planini, zatim stari Matija, sakristan, Di nis, Matija crni, Nikola organista, Dinko i stari Petar. Ova braća dadoše u ime čitavoga samostana glogovničkog svojim „purgarom“ u Planini kod Kašine njeku slobodu u ime naknade za one progone i krivice, koje pretrpiše u posljednje vrieme bune. Pod rečenom slobodom razumievahu oni točno opredieljenje daća, što su ih Planinčani, poput njekog urbara, dužni bili davati samostanu glogovničkomu[1].

Medju godinom 1425 i 1427 prisutstvovao je prior Alberto i onomu saboru hrvatskomu, na kojemu su za sigurnost zemlje stvoreni mnogi spasonosni zakoni. Ove potvrdi ban čitave Slavonije Herman grof Celjski, a uz druge velikaše podpisa se pod zaključke i Alberto kao prior vranski[2].

Posliednji krat spominje se Alberto prior vranski u jednoj parnici, koju g. 1429 podigoše proti njemu Ivan Morović ban mačvanski i sin mu Vladislav poradi grada i trgovišta Velika, ležeća u križevačkoj županiji. Pošto parnica pred banom Hermanom Celjskim podignuta bijaše, morade ju ovaj odbiti, jer obe stranke bješe vlašću kraljevom izuzete izpod suda banskoga. Isto tako odbije parnicu i palatin ugarski od svoga suda, te je morala doći pred sud kraljevski, prem da je uprav kralj g. 1427 u pitanje stavljeno trgovište sa gradom darovao bio prioru Albertu[3].

Kasnije neima više spomena u listinah prioru Albertu Velikomihaljskomu. Godine 1432 i 1433 zastupa u listinah hospitalaca stolnobiogradskih njihov samostan mjesto priora, ili *čuvar* Benko ili fratar Toma. Ovaj posljednji dolazi g. 1433 mjeseca ožujka jedankrat pred sud u ime priora neimenovana. Kasnije se ne spominje ni *čast* priora. Može se dakle nagadjati, da je prior Alberto umro njekako oko g. 1433, nipošto pako g. 1436, kako je tvrdio Pray i Krčelić. Koncem studenog mjeseca 1434 spominju i listine priora Alberta jur pokojnim[4].

---

[1] Fejér X vol. VI p. 743, i u mojoj zbirci u prepisu od g. 1551.
[2] Jura Regni Cro. I, 179—184. Godina tamo pogriešno stavljena 1416—18.
[3] U arkivu zem. N. R. A. Fas. 1550 br. 22.
[4] Fejér X. vol. VII p. 564.

Digitized by Google

Matko Talovac.

O porodici proslavljenih Talovaca ima raznih priča. Pripoviedaju njeki historici, da je iza nesretne nikopoljske bitke (g. 1396) otac braće Talovaca, Ivan Dubrovčanin, spasio bježećega kralja Sigmunda. Da ga je na svom malenom brodiću po Dunavu i po crnom moru sretno prevezo do Carigrada, braneći ga od svih neprijateljskih napastih i nezgoda vremena. Drugi kažu, da je taj isti Ivan sa svojimi sinovi Matkom, Frankom, Perkom i Jovanom kao prosti krmnik vozio kralja Sigmunda iz Dubrovnika u Spljet i u Senj. Da je tada kralj iz zahvalnosti prema Ivanu, što ga je vješto vozio, uzeo njegova četiri sina sa sobom u Ugarsku. Treći tvrde, da je Ivan Dubrovčanin bio od stare vlasteoske porodice Lukarevića, iz koje bijaše i žena proslavljenog vojvode bosanskog Hrvoje Hrvatića. Suvremeni ljetopisac ugarski Ivan od Turca tvrdi opet sasvim protivno: da su braća Talovci iz Dubrovnika bili gradjanskog, sasvim priprostog roda. Nu da ih je kralj Sigmund u veliko cienio i mnogimi imanji i bogatstvom nadario. Drugi suvremenik, Filip de Diversis, koji je tada živio u Dubrovniku, govori o Talovcih, da su bili *bogati* gradjani dubrovački. Dočim dubrovački pisci Jakov Lukarević, Mavro Orbin, Appendini i Šibenčanin Tomko Marnavić naročito kažu: da spomenuta braća bijahu od porodice Lukarevića. To isto svjedoči i Bonfin, te kaže na pose o Marku Talovcu, da je kao veoma bogat čovjek počastio kralja Sigmunda u Dubrovniku i da mu je novce pozajmio. S toga da je i poveo kralj sa sobom Matka i braću mu, te načinio Matka svojim državnim blagajnikom ili upraviteljem financije, a u ime zahvalnosti darovao braći imanje Talovac[1], ležeće u Slavoniji ili Hrvatskoj, odkuda poprimiše novo ime.

Bilo kako mu drago, toliko je istina, da sva gore spomenuta četiri sina Ivana Dubrovčanina obnašahu u Ugarskoj i Hrvatskoj velike časti, i da se odlikovaše državnim uplivom, bogatstvom i slavnimi djeli. Lukari veli, da su ova četiri brata imali u Dubrovniku i dvie sestre Dekušu i Katarinu, i strinu Dobru, koja ode u kaludjerice.

Matko Talovac odlikovao se ne samo odvažnošću i hrabrošću, nego i mnogim znanjem. O njemu tvrde, da je bio učiteljem slavnoga Janka Hunjada Sibinjanina, koji da je Talovcem svu svoju sreću i napredak zahvaliti imao.

---

[1] Imanje Talovec i Dolovec spominje se u spisih gornjo-zagorskih.

Digitized by Google

U listinah nalazim jur g. 1431 Matka Talovca kao župana kovinjskog i kapetana biogradskog, a brata mu Franka takodjer kao župana kovinjskog.

Godine 1433 bijaše Matko zajedno sa grofom Gašparom Šlikom, češkim kancelarom, od kralja Sigmunda poslan u Rim, da privede papu Eugena do priznanja zaključaka koncila bazilejskog. Ova dvojica položiše u Rimu i zakletvu u ime kralja Sigmunda, da će on vazda braniti crkvu i vjeru katoličku[1].

Po smrti priora Alberta Velikomihaljskog dobi Matko godine 1434 naslov *upravitelja priorata vranskog* sa uživanjem svih dobara i dohodaka prioratskih u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Odmah u početku svoje uprave oduze Lovri, preceptoru hospitalaca šoprunskih, samostan sa crkvom i dva sela u šoprunskoj županiji, koja mu bijaše dao na uživanje pokojni prior Alberto. Preceptor Lovro potuži se kralju. Ovaj podieli iz Požuna koncem studenoga mjeseca g. 1434 Matku zapovied, da preceptoru natrag vrati što je oteo, a štetu da nadoknadi[2]. Da li se je Matko pokorio zapoviedi, neznam.

U isto doba bijaše predstojnikom glogovničkih hospitalaca Nikola Papuš. Taj bijaše prije sedam godina u Planini pobrao desetinu, pripadajuću kaptolu zagrebačkomu. Kaptol podnese tužbu koncilu basilejskomu. Izaslanik koncila Marko de Franki, predstojnik gjenoveski, odsudi Nikolu Papuša, da plati globe za svaku godinu 140 for. ugarskih. Ovu odsudu potvrdi basilejski koncil i papa Eugenio 29. studenoga 1434. Ovrhu imao je provesti *Matko Talovac*, jer bijaše medjutim na mjesto Ivana Albena imenovan upravljateljem čitave biskupije zagrebačke. Ali predstojnik glogovnički malo je držao da odsude i koncila i pape. On nehtjede platiti ni desetine ni globe. Matko postavi tad upravljateljem predstojničtva glogovničkog njekog fratra Ivana. Al i ovomu morao je kralj Sigmund g. 1437 pismeno nalagati, da izplati kaptolu planinsku desetinu. Da li je taj kraljevski nalog imao kakova uspjeha, nezna se; jer u ono doba, kad je duh Husa i Viklefa kružio po svietu, poče se svuda pojavljivati odpor proti crkvenim daćam, a navlastito proti desetini višega svećenstva.

Kralj Sigmund imenova g. 1436 svoga ljubimca Matka Talovca banom hrvatskim. Tada bijaše sakupljena u jednoj ruci uprava

[1] Pray Annales II 308.
[2] Fejér X vol. VII p. 564.

Digitized by Google

gradjanska i vojnička zajedno sa upravom velikih dobara biskupije zagr. i priorata vranskog. Moć i ugled porodice Talovaca podignu se time do svoga vrška.

Još godinu prije bijaše kralj Sigmund Talovcem darovao znameniti grad Gjurgjevac sa ogromnim posjedom u Križevačkoj županiji[1]. Osim toga dobiše Talovci i mnoga druga imanja. Njim je pripadala čitava kneževina cetinska i grad Klis u Dalmaciji. Njihov bijaše veći dio požežke županije. Dobra priorata vranskog dao je Matko upravljati po svojih činovnicih. Ovo nam sviedoči i jedna nagoda od g. 1437, koju načiniše medju sobom Toma preceptor hospitalaca stolnobiogradskih i činovnici priora Matka s jedne strane, a Stjepan Pavlov od Dereke s druge strane. Radilo se o medjah imanja Arka i Fira u županiji stolnobiogradskoj, i o štetah, koje počiniše ljudi Matkovi i Tomini.

Prioratskim gradom Belom upravljao je u ime Matkovo kastelan Vitko Blažev od Gjeletovca. Ovaj naseli g. 1437 njekoliko predijalista na pustoselini Vuglovec, ležećoj medju riekom Bednjom i potoci Rakovcem i Vuglovcem, ne daleko kipa sv. Benka, kraj zemalja gradjana Ivanečkih. Dvie godine kasnije bijaše u gradu Beli Matkov kastelan Ladislav Daraboš, koj potvrdi slobode vuglovečkih predijalista.

Početkom godine 1439 nosio je ban Matko Talovac još uvjek naslov upravljatelja priorata vranskog. Kao takav rieši on Tomu i Ladislava od Okića, sinove Benvenuta, od plaćanja njekih daća, što su ih imali davati od imanja i grada Ostrožina, odvisna od priorata vranskog a preceptorata gorskog. Ovo dobročinstvo učini im Matko, jer ga je Toma okićki revno podupirao u „osvojivanju kraljevine Hrvatske i u proganjanju buntovnika".

U ovo vrieme domaćih buna i bojeva izgubi Matko grad Cetin, što ga je držao u zalogu za položenu veliku svotu novaca[2].

U posjed darovana si grada Gjurgjevca dao se ban Matko uvesti tekar u jeseni g. 1439. Kaptol časmanski javi kralju, da je bana Matka i njegovu suprugu, velemožnu gospodju Margitu, kćer Petra Čeha Levanskoga, vojvode erdeljskog, uveo zakonitim putem u vlastničtvo grada Gjurgjevca, sa mnogimi poimence izbrojenimi seli i sa svimi pristojališti. U isto vrieme preuze Matko takodjer

[1] U zem. ark. N. R. A. Fasc. 1594. N. 5.

[2] Krčelić Hist. Cal. zagr. p. 339.

Digitized by Google

imanje Prodavec, što ga je Stjepan Vrag od Prodavca izgubio poradi veleizdaje[1].

Još iste godine darova Matko, kao upravljatelj priorata vranskog, prioratsko imanje kod Glogovnice sa svimi pristojališti svomu prijatelju Stjepanu Bočkaju Rasinjskomu. Ovo darovanje potvrdi kasnije (g. 1446) Janko Hunjadi, kao upravljatelj kraljevine Ugarske i Hrvatske. Time izgubi priorat za uviek dio hospitalskog imanja Glogovničkog

Kratko vrieme zatim odstupi ban Matko od upravljanja priorata vranskog. Mjesto njega bijaše *pravim priorom* vranskim imenovan brat mu Jovan, dočim drugi brat Perko bijaše Matku pridieljen u časti banskoj. Čini se, da je Matko u to doba tako oslabio, da je sam molio kralja, neka imenuje braću mu za namjestnike u častih, koje prvašnjom snagom obnašati mogao nije.

Jovan Talovac.

Jovana, najmladjega od braće Talovaca, spominju kao priora vranskog javne listine prvikrat početkom godine 1439. Nu pošto se ove godine i Matko kao upravljatelj ističe, to je on valjda u ime svoga mladoga brata još njeko vrieme upravljao sa imanji prioratskimi.

Kad su banovi hrvatski Matko i Perko Talovci mjeseca ožujka g. 1439. sazvali sabor u Križevac, bijaše š njimi i brat Jovan jur kao prior vranski. Trideset i pet velmoža i plemića sakupljenih na saboru dadoše svečanom prisegom i poštenom riečju, potvrdjenom sa podpisi i pečati, dozvolu Matku kao banu čitave Slavonije i njegovim podbanom i sudcem, da mogu preko uzakonjenih običaja, kratkim putem i ustmeno odsuditi svakoga, koj bi u napred otimao tudja imanja i posjede, ubijao, razbijao, krao, oskvrnjivao i progonio žene i djevice ili druga velika zla počinio. Zaključak ovaj bijaše nuždan, jer su imenovana zla i prekršaji po čitavoj zemlji mah preoteli bili. Za one, osobito mogućnije, koji pozvani pred sud doći nebi htjeli, zaključio je sabor, da im se sav imutak oteti ima[2].

Na istom saboru potvrdi Matko Talovac stališem i redovom pravo, da prabilježnika zemaljskog iz svoje sredine birati mogu. Prabilježnik taj zastupao je vazda u Hrvatskoj kancelara ili taj-

[1] Teleki. Hunyadiak kora. X. p. 62.
[2] Jura Regni Croatiae X p. 17.

Digitized by Google

nika banova i bilježnika saborskoga. Ujedno je čuvao zemaljski pečat i najvažnija pisma zemaljska.

U jeseni (27. listopada) iste godine 1439 umre kralj Alberto, kojemu Talovci, kao zetu prvog svog štićenika Sigmunda, do smrti vjerni ostaše. Albertova udova, tašta i tvrdoglava kći razkalašene Barbare Celjske, probudi prema sebi općenito nezadovoljstvo. Mnogi velikaši odrekoše joj pokornost. Medju ovimi bijahu i Talovci Oni odlučiše pozvati na prestol Vladislava Jagelonca.

Na čelu sjajnoga poslanstva, koje ode iz Ugarske u Krakov, da pozove Vladislava i da mu ponudi krunu, bijahu tri Hrvata: Matko Talovac, ban Hrvatske Dalmacije i čitave Slavonije, Ivan Gospodnetić (de Dominis), biskup kninski, ujedno legat papinski, i Mirko Marcalj virovitički. Kao tajnik pridružio se četvrti Hrvat iz križevačke županije mladi Ivan Vitez od Sredne, kasnije slavni državnik, odgojitelj kralja Matije Korvina, prvi promicatelj kulture, umjetnosti i književnosti u Ugarskoj.

Kad se rečeni poslanici sa podpisanim od Vladislava ugovorom natrag vratiše, dade razjarena kraljica udova, po naputku Ulrika grofa Celjskoga, bana Matka i Mirka Marcalja zatvoriti. Matka odvedoše celjski ljudi u njeki tvrdi grad Deneburg, i staviše ga pod pazku plemića Hinka Rudeika ili Rudeića[1].

Medjutim uvedoše sretno Vladislava u Budim i okruniše ga za kralja. Matko Talovac izbavi se iz tamnice pomoću svoga brijača i tamničara. Tad pohiti u Ugarsku i pokloni se medju prvimi sa svojom braćom novomu kralju.

Jovana Talovca, priora vranskog, imenova kralj kapetanom i zapovjednikom Biograda, najznamenitije tvrdje i prevažne strategičke točke proti Turkom u ono doba.

Car Murat znajući za nemire u Ugarskoj, čuvši da tu imaju dva krunjena kralja, oba Vladislava, jedan iz Poljske, drugi novorodjenac i sin pokojnoga Alberta kralja, odluči prodrieti u Ugarsku, i osvojiti ponajprije Biograd. Prijašnje godine bijaše on jur osvojio Smederevo, premda je taj grad najvećom hrabrošću branio Grgur Branković, mladi sin despote srbskog Gjorgja, a brat Muratove žene carice Mare. On plati u robstvu svoju hrabrost obima očima.

Ali beg, sin Evrena, dodje g. 1440 pod Biograd sa silnom vojskom. Prior Jovan podje mu u susret sa čitavom svojom posadom. Uvidivši ipak da su mu preslabe sile, za moći se pobiti na otvo-

[1] Cronica der grafen von Cilli. Hahn. II p. 702.

Digitized by Google

renom polju, povuče se natrag u grad, da ga junački brani proti pretežnoj sili. Do skora dodje i sam car Murat, da pospješi osvojenje grada, i da ohrabri jurišajuće čete turske. Ali zabadava mu bijaše sav napor. Jovan Talovac, sa odvažnimi branioci hrvatskimi i srbskimi, umio je odbiti sve nasrtaje biesnih Turaka. Po Dunavu i Savi zaploviše nebrojene neprijateljske šajke i ladje. Sa kopna opasa bedeme gradske silna vojska. Tu bijahu junak do junaka, koje porodiše tri strane svieta, a pripadaše raznim pasminam biele i crne boje. Nitko ne mogaše priteći u pomoć gradu, ni sprieda ni s traga. Obsadi bijaše prekinuto svako druženje sa kršćanskim svietom. Amo dovedoše Turci bojne strojeve razne vrsti. Iz visokih drvenih tornjeva bacahu strelivo u grad. Težke lumbarde bijahu naperene na zidine gradske. Nasipe podigoše od svih strana. Jame gradske izpunjavaše zemljom, drvljem i kamenjem. Stadoše kopati i podzemne lagume, koji dopirahu jur do zidina gradskih. Ali orlovo oko Jovanovo, njegov um i hrabre mišice branilaca nadvladaše sve opasnosti, nadmašiše svu lukavost i bjesnoću tursku. Preko sedam mjesecih stojahu Turci oko Biograda, često ponavljajući svoje juriše. Al im se izjalovi sva nada da predobe slavni Biograd. Sedamnaest, po njekih do dvadeset tisuća lješina turskih ležaše oko bedema biogradskih, kad carska trublja svoje čete natrag pozove. Nad Biogradom vijahu se veselo kršćanski barjaci. Slavoniji i Ugarskoj odlahnu. Svakomu žitelju susjednih kraljevina pade težki kamen sa srca. Da je Biograd pao, pala bi bila već tada na stranke pociepana Ugarska.

Junački vitez sv. Ivana, na čelu svojih hrabrih suboraca, ponovi staru slavu svoga reda. Hrvatski plemić Jovan Talovac pokaza na biogradskih zidina, kako imadu iza njega kršćanske bedeme braniti Hrvati Jurišić, Stančić, Nikola Zrinski u Kisegu, Sigetu i u mnogih inih gradovih.

Hvale se turski povjestnici, da su prilikom obsade biogradske Turci oplienili sav okoliš s ove i s one strane Save i Dunava. Da su zarobili toliko roblja koliko sa sobom ni povesti ne mogahu. Da su prodavali najljepšu djevojku za jednu obuću, a boljega roba za stotinu jaspra. Hvala, vriedna azijatskih barbara.

Car Murat vrati se izpred Biograda razjaren u Jedrene, da skuplja novu vojsku sa svih strana svieta. Sibinjanin Janko novi kapetan biogradski i Nikola knez Iločki spremahu čete za rat po dolnjoj Ugarskoj, Erdeljskoj i Vlaškoj, a kardinal Julijan sakupljaše križare od svega kršćanstva.

Digitized by Google

U posavskoj Hrvatskoj trajahu medjutim neprestane svadje i priepori sa višim svećenstvom poradi desetine. Ne samo vlastela nego i čitave obćine uzkratiše biskupu i kaptolu zagr. dužnu desetinu. Medju ovimi bijaše i Vugra i Čučerje, blizu Zagreba ležeća mjesta. Na pritužbu kaptola pisa ban *Matko Talovac* iz Budima 1. studen. 1442 svomu bratu *Jovanu* prioru vranskomu i knezu cetinskomu, neka priteče u obranu kaptolu zagrebačkomu, i neka prisili gore spomenuta mjesta na davanje desetine[1]. Nu ovo bijaše samo privremen liek, jer odpor proti davanju desetine uvriežio se po čitavoj zemlji, ne samo iz mržnje prema tomu nesnosnom crkvenom danku, nego takodjer s oskudice i obćenitog siromaštva.

Iza slavne bitke kod Biograda proslavi se u to doba i Sibinjanin Janko mnogobrojnimi pobjedami nad Turci. Njemu uz bok osvoji stari despot srbski Gjorgje Branković opet svoju Srbiju. Kršćanski barjaci vijahu se iz nova nad zidinami Sredca grada bugarskoga na Balkanu i na granici Rumelije. Pod brdom Kunovicom na bugarskom zemljištu i kod mjesta Jalovca svrši se koncem g. 1443 slavodobitni rat sa Turci. Neima sumnje, da je u tom krvavom boju uz druge križare vojevao i prior Jovan Talovac kao prvak svoga krstonosnoga reda.

Neznam, što je iza svršena rata dovelo priora Jovana Talovca na misao da položi svoju čast i da ostavi svoju domovinu. Početkom g. 1444 zamoli on papu Eugena IV., da mu dozvoli premjestiti se u Rod, da tamo u družtvu sa svojom redovnom braćom, pod hrabrim meštrom Ivanom od Lastica, brani krst i vojuje proti nevjernikom, koji uprav tada namjeravahu pod egipatskim sultanom osvojiti Rod, slavnu tvrdju vitezova sv. Ivana.

Papa Eugenio IV. odgovori 21. veljače 1444 svomu legatu kardinalu Julijanu Caesarinu, da rado pristaje uz pohvalnu želju Jovana Talovca. S toga naloži kardinalu, da po običaju predade Jovanu Talovcu redovnu odjeću, a meštru i samostanu rodskomu zapovjedi, da Jovana svakako u svoje družtvo primiti imadu, makar da im je od rimske stolice i dozvoljeno, da *po volji* članove primaju ili neprimaju[2].

Da li je Jovan Talovac za njeko vrieme preselio se u Rod, neznam. Ali dvojim o tom, jer ga i kasnije nalazim u Hrvatskoj. Tvrde njeki, da je vojevao u nesretnoj bitki kod Varne (11 Nov.

[1] Marcelović. MSC.

[2] Theiner Mon. Slav. mer. I p. 383.

Digitized by Google

1444) i da je tamo pao. Nu ova je tvrdnja neosnovana. On je mogao vojevati kod Varne uz svoga brata bana Franka Talovca, ali tamo nije pao. Franko ban, stojeći sa svojimi Hrvati po starom običaju na desnom krilu vojske, suzbijao je odvažno u ratnom vieću mnienje Ivana Hunjada, koji je silio na bitku kod Varne. On je savjetovao, da se počekaju još njeke čete, koje bijahu na putu. U samoj bitki vojevao je ban Franko veoma hrabro, ali ni on nije kod Varne pao, već se sretno kući vratio.

U Hrvatskoj steče Ulrik grof Celjski, sin Fridrika i Jelisave Frankapanke, po smrti Matka Talovca (1445) sve to veći upliv. Godine 1446 posla on u Hrvatsku svoga na glasu vojskovodju pana Ivana Vitovca, da otme imanja biskupije zagrebačke u korist Benka Solskog, kojega je grof Ulrik silom narinuo bio za biskupa. Vitovec obsjede i grad Gjurgjevac, kojega bješe ne davno kralj Sigmund darovao Talovcem. Čuvši to Jovan Talovac prior vranski, sakupi njekoliko četa da se junački opre Vitovcu. Kod Pakraca udari Vitovec na otvorenom polju na Jovanove čete. Prior vranski bude od pretežne većine svladan i pade u boju.

Vitovec pohara iza toga mnoga imanja priorata vranskog. Medju ostalimi Pakrac, Raču, Garić, Hrastovicu, kod kojega grada i jedno oko izgubi, poput svoga zemljaka Žižke. Vojevao je kasnije kao jednook vitez slavno i hrabro.

Od poharanih prioratskih imanja zadrža Vitovec njeka za sebe. Janko Hunjadi protjera ga istinabog do skora iz grada Gjurgjevca i oplieni celjske gradove Koprivnicu i Varašdin u Hrvatskoj, a Celje i Bistricu u Štajerskoj, ali ostala imanja prioratska nemogaše oteti Vitovcu. Mjesto vranskog priora osta medjutim izpražnjeno. Tekar kasnije, kad je Janko Hunjadi imenovan upravljateljem čitave Ugarske i Hrvatske, podje mu za rukom da je na saboru g. 1446 medju drugimi dostojanstvenici za priora vranskog izabran njegov rodjak Toma Sekelj[1].

Toma Sekelj od Sv. Gjorgje.

Ovoga uvrsti Pray medju priore vranske za 43 godina kasnije, to jest u g. 1489. Pray je u veliko pogriešio i u tom, što je proti naročitom svjedočanstvu suvremenika Turoca načinio iz Tome Sekelja i od Tome od sv. Gjorgje, kako ga listine pišu, dvie osobe, premda to jedna osoba bijaše. Tome Sekelja porodica no-

[1] Kovačić. Vestigi a Comit. p. 253. Suppl. II p. 41.

Digitized by Google

sijaše vlastelinsko ime od Sv. Gjorgje, dočim druga porodica Sekelja nosijaše ime de Kevend. U isto doba bila je u Ugarskoj takodjer slavna grofovska porodica, koja nosijaše ime od Sv. Gjorgje i Bozina. Od ove porodice bijaše takodjer jedan član Toma, taj je umro g. 1457. Drugi Ivan grof od Sv. Gjorgje i Bozina (Pösing) bijaše g. 1465 vojvoda vlaški. Treći Sigmund bijaše veliki prijatelj Albrechta nadvojvode austrijskog. Ali ova grofovska obitelj ne stojaše u rodbinskom savezu sa Sekelji. Listine spominju Tomu Sekelja kao novoimenovana priora vranskog jur g. 1446., dakle odmah po smrti Jovana Talovca, prem da je iste g. i Jovanov brat Franko, tadašnji ban, upravljao prioratom vranskim. Kao takav oteo je natrag imanje Božjakovinu, valjda od Vitovca ili grofova celjskih[1].

Toma Sekelj bijaše po svojoj materi, a strini Janka Hunjada, bližnji rodjak ovoga i brat Ivana Sekelja, izabrana bana Slavonije. Oba brata vojevaše pokraj Hunjada u nesretnoj bitki na Kosovom polju g. 1448. Tu bijaše ban Ivan od orijaškog Turčina posječen i osta mrtav. Zajedno s njim poginuše tada Franko Talovac, bivši ban hrvatski, i Mirko Marcalj Virovitički, oba dva proslavljeni junaci i državnici.

Iste godine 1448 vojevao je prior Toma Sekelj nesretno kod Košica proti Jiskrovim Čehom. Oni mu razbiše čitavu vojsku. Njeki tvrde, da je prior Toma u toj bitki pao[2]. Nu ja ga nalazim odmah sliedeće godine 1449 ponajprije u Hrvatskoj, gdje je otimao gradove Božjakovinu, Kalnik, Kozaru, Vrbas i Steničnjak[3]. Zatim u Dalmaciji, gdje se spremao, da Mletčanom otme Vranu. Godine 1453 na dan sv. Tiburcija i Valerijana (14 travnja) izdao je Toma prior u Budimu listinu, kojom darova u ime reda hospitalaca meštru Ivanu Vidovu Mohorskomu njeki posjed u novogradskoj županiji. Ovo darovanje uništi još iste godine njegov i Hunjadov protivnik Vladislav Gorjanski palatin ugarski. Kasnije vojevao je Toma u Hrvatskoj proti knezovom Celjskim i Janu Vitovcu, kojemu je 13. srpnja 1454 razbio vojsku; ali do skora izgubio grad Ostrvicu i još njeki grad[4].

Godine 1456 pratio je prior Toma svoga rodjaka Janka Hunjada u Peštu, da ga tamo sa ostalimi prijatelji brani od zasjeda

[1] Marcelović MSC.
[2] Klein-Fessler Gesch. v. Ung. p. 520.
[3] Kerč. Not Pracl. p. 285.
[4] Hahn Chronik d. Graf. Cilli II 716.

Digitized by Google

Ulrika grofa Celjskog[1]. Iste godine sudjelovao je kod slavne obrane Biograda uz Janka Hunjada i Ivana Kapistrana. Sliedeće godine 1457 spominje se prior Toma dapače kao ban Hrvatske i Slavonije[2].

Prilikom biranja Matije Hunjada za kralja kod Budima g. 1455, dovede i prior vranski Toma Sekelj svoje čete na izborni sabor. Š njimi pomnoža znatno stranku Mihalja Siladja, koja izabra Matiju za kralja[3].

Prior Toma bijaše takodjer u onoj pratnji, koja sa Ivanom Vitezom od Sredne. tadašnjim biskupom varadinskim, bijaše poslana u Prag, da odonuda dovede novoizabranoga kralja Matiju u Ugarsku.

Iste još godine dobi Toma zajedno sa banom Janom Vitovcem od novoga kralja strogu zapovied, da ima u svemu slušati novoga gubernatora kraljevine Mihalja Siladja[4]. U jeseni rečene godine imao je kao kapetan vojske u Hrvatskoj i Slavoniji ljute bojeve sa Turci, koji u ono doba biše odveli iz hrvatskih pograničnih zemalja 12. do 15000 ljudi u robstvo, počinivši silne štete u zemlji. — U njekoj bitki nasrne Toma sa 300 svojih na četu od 7000 Turaka, ali bi razbijen i jedva uteče u njeki svoj pogranični grad, kojega je tad junački branio proti Turkom, gaseći vatru s pomanjkanja vode, vinom i octom. Napokon uzmaknuše Turci, pošto bude ranjen njihov vodja pod zidinami obsjednuta grada[5].

Odmah zatim vojevao je Toma u Dalmaciji proti Mletčanom, koji što silom, što mitom i kupom htjedoše osvojiti pokojnoga Perka Talovca gradove Ostrvicu, Knin i Klis. Toma obrani rečene gradove i htjede opet oteti Mletčanom grad Vranu, staro sielo njegova priorata; ali mu ne podje za rukom. Mletčani bijahu u to doba velik dio posjeda vranskog darovali u ime lena (feuda) zadarskoj obitelji Karnarutića.

Početkom kolovoza g. 1460 iztiču listine kastelana priora vranskog u Božjakovini, koji je u šumi kaptola zagr. kod Kraljevca njeke kmetove kaptolske iztuko i oplienio, a veliki dio šume osvojio, i božjakovačkoj gospoštini pridružio. Na što je ban Jan Vitovec na tužbu kaptola iztragu poveo i šumu kaptolu povratio.

Prior Toma Sekelj spominje se posljednji krat g. 1461., kad je na dan sv. Stanislava u Pakracu, kao župan dubički, na čast

[1] Bonfin. Dec. III Lib. VII.
[2] Vitezović. Banologija MSC.
[3] Bonfin Dec. III Lib. VIII.
[4] U pismih odnešenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 20. N. 96.
[5] Emlékek. Mátyás Kir. Korából I p. 37.

Digitized by Google

crkve B. D. M., od Turaka jur od davna porušene, darovao Pavlinom dubičkim njeki brod na Uni, sa kunovinom i daćom, od koje bijaše ih oprostio još u staro doba prior Baudon. Zajedno dozvoli Toma Pavlinom i gradjanom dubičkim pašu u šumah i na pašnjacih hospitalskih[1].

U ovo doba, kad je Toma Sekelj bio priorom, uvrstio je Pray sasma nepoznata priora „Algona", kojemu slična imena naša povjest neima. Pray navadja istinabog listinu Matije kralja od g. 1460, u kojoj ovaj tobož magnifico „Algonae" priori „Auranae", zabranjuje u napred pobirati desetinu u županiji baranjskoj, premda mu bijaše darovao sve daće komorske iste županije. Nu pošto je nadbiskup ostrogonski dokazao, da samo on ima pravo pobirati desetinu u svih južnih županijah, zabranjeno je prioru vranskomu svako uticanje u to pravo. Neima dvojbe, da je Pray u toj listini rieči „Algonae priori" ili krivo čitao, ili pako u prepisu (autentica copia) rieči krivo napisane našo. Mjesto „Algonae" imalo bi se svakako čitati Thomae, jer kako gore spomenuta izvorna listina odnešena iz zemaljskog arkiva svjedoči, Toma bijaše još g. 1461 prior vranski. Nije dakle ni g. 1460 mogao drugi priorom biti nego uprav Toma.

Isto tako krivo uvrstio je Pray medju priore vranske *Ivana* Sekelja. Ovaj nosio je uz svoga brata Tomu iz prvine samo naslov upravljatelja priorata, ali nije nikad bio priorom.

I po smrti Tome Sekelja nije njeko vrieme nitko obnašao definitivno čast priora. Samo *upravu* još uvjek dosta bogatih dohodaka priorata podjeljivao je kralj svojim ljubimcem.

U vrieme priora Tome Sekelja spominju se i dva predstojnika glogovnička od reda hospitalaca. Po imence Ivan i Pavao. Od ovih bijaše Pavao i biskup jegarski. Poradi zanijekanja biskupske desetine planinske bijaše na njeko vrieme izobćen iz crkve[2].

Mirko Zapoljski

upravljatelj priorata.

Porodica Zapoljskih potiče od plemena Borića bana, kojemu pripadaše u 12. stoljeću grad Zapolja, nazvan takodjer Sopolja[3], le-

[1] U pismih odnešenih iz zem. arkiva. Acta Mon. Dubic. Fasc. I. N. 43.

[2] Kerč. Hist. Eccl. zagr. p. 175, 179.

[3] Magjarski istorici počeše u novije doba pisati mjesto Zapolja, Szápolja, da ga tobože bolje pomagjariti mogu. Kad bi već sasvim ko-

Digitized by Google

žeći medju gradovi Moslavinom i Velikom. U XVI. vieku spominje se jedna grana iste porodice pod imenom „Gospodičić (Gozpodichich) de Zapolya". Dvorski kapelan Ivana Zapoljskog, pop Gjuro Sriemac, veli o svom gospodaru: „Quoniam natione esset Sclauorum Bosnensium, de villa Zapulia"[1]. On navadja i rieči Magjara Pavla Vardaja nadbiskupa ostrogonskog, koj njekom prilikom rekne kralju Ivanu: „Vere tua majestas est ex genere Sclavorum"[2].

Mirko Zapoljski bijaše u svojoj mladosti nazvan Imbro Dijak (Emericus literatus), što će toliko reći, kao čovjek pismen. On je vojevao hrabro pod Jankom Hunjadom u više bitaka sa Turci. Od kraljeva Vladislava i Matije Korvina bijaše odlikovan velikimi častmi i darovi.

Kralj Matija imenova ga najprije svojim pjeneznikom, zatim g. 1464 banom hrvatskim i upravljateljem Bosne. Da može bolje braniti one gradove bosanske, koje Turci oteli nisu, podieli mu kralj upravu *priorata* vranskog, pošto čast priora od god. 1461 bijaše izpražnjena. Godine 1465 zamoli kralj Matija stolicu rimsku, da Mirka za vrieme od osam do deset godina potvrdi upravljateljem priorata vranskog, jer da to zahtieva ne toliko privatna, koliko javna korist i potreba. Kralj uztvrdi: tko hoće da brani Bosnu, treba mu svakako, da ima u svojoj vlasti takodjer gradove priorata vranskog. Valjda je kralj pod ovimi gradovi razumievao Dubicu, Kostajnicu, Pakrac, Našice i ostala imanja u Slavoniji.

Kako je dugo Mirko Zapoljski upravljao prioratom vranskim, nezna se pravo. Preko godine 1475 nije trajala mu uprava, jer tada bijaše jur izabran priorom vranskim Bartol Berislavić.

Za vrieme uprave zapoljskoga nalazim, da je redu sv. Ivana pripadao Damjan Hrvat Litvanski, bivši g. 1472 ban hrvatski[3].

Bartol Berislavić.

Nezna se pravo, kojoj lozi Berislavića pripadao je prior Bartol. Sa Berislavići grabarskimi spominje se u listinah suvremenih, ali nigdje se ne ističe kao rodjak njihov. Osim Grabarskih bijaše u posavskoj Hrvatskoj Berislavića iz Vrhrike, iz Mlake, iz Lužana.

---

rektni htjeli biti, morali bi pisati *Sopolja*, ali na nesreću glasi to još više po slovjenski nego li Zapolja.

[1] Mon. Hung. Hist. p. 152.

[2] Idem p. 150.

[3] Mikotzi. MSC.

Digitized by Google

U Dalmaciji poznata bijaše porodica Berislavića Trogirskih. Od ovih poteče slavni ban i biskup Petar. Neima dokaza, da je Barto i s ovimi Berislavići bio u ikakovom rodu. Svakako je najvjerovatnije, da je pripadao Berislavićem Grabarskim, jer ga listine najčešće s njimi u savezu spominju.

Kao izabrani ili imenovani prior vranski pomoljava se Bartol ponajprije g. 1475. Tada je Nikolu sina Deše i braću njegovu Martina i Berislava od obitelji Berislavića grabarskih poticao, da otmu imanja Joba Gorjanskog u Slavoniji. U otimanju pomagao ih je svojimi četami pod vodjenjem kastelana od Krasa, Broda i Ladislavca (Szent Laszló). Radi toga otimanja bijaše po nalogu kralja Matije povedena iztraga proti rečenim Berislavićem[1].

Kasnije spominje priora Bartola tekar godine 1480 papinski legat Bartol. U svom izvješću na papu imenuje ga medju prvimi velikaši kraljevine.

U ratu kralja Matije sa carem Friderikom vojevao je prior Bartol sa svojimi četami u Austriji u vojsci kraljevoj. Odlikovao se g. 1482 kod osvojenja utvrdjenoga grada Hainburga. Tu je, kako Marnavić tvrdi, sa svojom nečuvenom hrabrošću oslobodio kralja od najveće opasnosti. Tim dodje u veliku milost kraljevu.

Velikom revnošću brinuo se prior Bartol, da dobi natrag razgrabljena imanja prioratska. Godine 1485 potuži se kralju Matiji glede grada Bele, kojega jur od davna odciepiše od priorata. Grad taj bijaše Matko Talovac kao ban i upravitelj priorata osvojio, uživajući ga kao svoje privatno dobro. Po njegovoj smrti osvoji ga Jan Vitovec, pripojivši ga svojoj županiji zagorskoj. Od Jana nasliediše grad njegovi sinovi Gjuro i Vilim Vitovci, knezovi zagorski. Kralj Matija baveći se tada u Beču podieli 18. srpnja rečene godine pismeni nalog kaptolu zagrebačkomu, da povede iztragu glede podignute po Bartolu tužbe. Kaptol odgovori kralju, da je tužba pravedna, i da je s toga u smislu zakona po čovjeku svom i kraljevom pozvao rečene knezove pred sud kraljev, sa primjetbom, da ili oni došli ili ne došli pred sud, odsuda biti će svakako izrečena[2]. Čini se ipak, da prior uza svu pravednost svoje tužbe grad Belu natrag dobio nije. Koliko povjerenja imao je kralj Matija u viteze reda sv. Ivana, potvrdjuje jedna listina od g. 1487, kojom naloži kralj samostanu križnika sv. Ivana u Stolnom

[1] U zem. arkivu, Acta mixta. Transumpte p. 422—425.
[2] Listine prepis u mojoj zbirci.

Digitized by Google

Biogradu, da pošalju od svoje strane jednoga viteza, koji je imao Petra Horvata *Oršića* uvesti u posjed imanja Slavetića, u koje imanje uveden je doista Oršić po vitezu Benku od reda sv. Ivana.

Godine 1488 podigo je prior Bartol u ime svoga reda parnicu poradi imanja i grada Velika u križevačkoj županiji. Grad taj pripadao je njegda hospitalcem i prioratu vranskom. Kralj Sigmund darovao ga iza Paližnine bune Ivanu Moroviću banu mačvanskomu i njegovu sinu Vladislavu. Po smrti ovih zadrža imanja i grad Veliku Matija sin Vladislava Morovića kao nasljedno baštinstvo. Po smrti ovoga nasliedi ga pravom rodbinstva Vladislav Egervarski. Na molbu Ivana Gusenice, odvjetnika Bartolova, naloži kralj Matija rečene godine kaptolu časmanskomu, da povede iztragu proti Egervarskomu. Posljedica bijaše, da je parnica na neizviestno vrieme odgodjena[1].

Ovi jalovi uspjesi na putu pravde i zakona mogoše u ono doba lako dovesti priora Bartola na misao, da putem sile otme ono, što nije mogao postići putem pravde. On pokuša doista njeka imanja priorata vranskog silom oružja natrag oteti. Ovo je dalo povod kasnijim povjestnikom, da ga opisaše kao čovjeka silovita i kao otimača tudjih dobara, premda mu se dokazom suvremenih izprava ova pogreška spočitnuti ne može.

Po smrti kralja Matije Korvina pomoljava se često prior Bartol u javnom životu. Kao vjeran privrženik kralja Matije bijaše on u kolu onih muževa, koji iz blagodarnosti prema svomu dobročinitelju ostadoše uslied zadane rieči vjerni i njegovomu sinu Ivanu Korvinu. Prior Bartol pridruži se odlučno onoj stranci, koja naumi Ivana Korvina podići na onu stolicu kraljevsku, koju je otac mu Matija toli dično resio.

Prior Bartol sdruži se sa njekimi hrvatskimi i ugarskimi velmožami. Medju ovimi bijaše Herceg Lovro Iločki, sin Nikole, naslovna kralja bosanskoga, zatim Gjorgje Branković despot srbski, Matija Vardaj nadbiskup kaločki, bogati biskup pečujski Sigmund Ernušt, Blaž Raškaj ban jajački, braća Juraj, Vladislav i Stjepan od Kaniže, knezovi od Sv. Jurja i Bozina, braća Berislavići Grabarski, Brnando i Gjuro od Talovca, braća Frankapani, Ivan Banfi sin Perka Talovca. Gjuro od Velike, Nikola Kalimanić, Petar Klesić, Ivan Talovac sin Nikole, braća Hlapčići iz Kamičca, braća Sekelji Kevendski, itd. Uz ove odluči Bartol svojski zauzeti se za

[1] U pismih odnešenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 458 br. 31.

Digitized by Google

Ivana Korvina pri izboru. Rečeni velmože dovedoše 7000 hrvatskih i srbskih vojnika u Budim na izbor, da podkriepe stranku Ivanovu. Ugri bijahu na tri stranke pociepkani, jer toliko bijaše pretendenta iz Njemačke, Poljske i Češke. Spletkama, za mužem pohlepne kraljice udove i nevjeri Tome Bakača i Stjepana Zapoljskoga podje napokon za rukom predobiti jaku stranku za Vladislava kralja češkoga, najnesposobnijega od svih kandidata. Prestolni grad Budim, nakiti, dragocjenosti i sve blago kralja Matije bijaše u rukuh Ivanovih. Njegovi protivnici spremahu se, da obsade grad i da ga otmu na juriš. Blage ćudi Ivan Korvin nehtjede proljevanja domaće krvi. Da svoju stranku ojači prema pretežnoj većini protivnika, naumi vratiti se u Hrvatsku. On ostavi sa svojimi Budim i krene put Hrvatske sa svimi dragocjenostmi svoga otca, koje dade odpremiti što Dunavom na ladjah, što prema Pećuhu na kolih. Ali protivnici poslaše vojsku za Ivanom u potjeru. Stjepan Bátorý i Pavao Kiniži (zvan knez i knežić), koji sve zahvaliti imadoše kralju Matiji, navališe iznenada kod potoka Šare na Ivanove čete i razbiše ih. Tom prilikom uhvatiše oni priora Bartola Berislavića ranjenoga od tri sulice, a š njim i Jurja Kanižaja. Obadva odvedoše sa sedamdeset drugova kao sužnje u Budim. Surovi vojnici razgrabiše veliki dio Korvinova blaga. Ivan uteče sa ostalimi drugovi sretno preko Drave[1] u Hrvatsku.

Kraljica udova Beatrica pusti do skora na slobodu zarobljene drugove Korvinove. Prior Bartol ode u Hrvatsku i pridruži se iznova stranki Ivanovoj.

Naravna bijaše posljedica, u duhu onoga vremena, da se prior Bartol gledao osvetiti svojim glavnim neprijateljem. Medju ovimi bijaše ponajglavniji Vladislav i Petar Gereb Vinogradski, sa zagrebačkim biskupom Osvaldom Tusom, glavnim sljedbenikom Vladislava českoga. Prior Bartol sjedini do skora svoje čete u svrhu osvete sa četami Gjure despota srbskog, Ivana Horvata Hlapčića, Lovre Banfija Gorjanskoga, Franje i Ivana Berislavića Grabarskog, Davida Dombe, Petra Ampulića, Gjure od Stresemlja i Vuka Novakovića. Ovi sjedinjeni pristaše Korvinovi osvojiše još god. 1490 Gerebjanske gradove Ivanku Sv. Gjorgje, trgovište Otin ili Voćin i trgovište Osjek u Vukovskoj, kao i Suboticu u baranjskoj županiji, počinivši kod otimanja velika bezzakonja[2].

---

[1] Bonfin. Dec. IV. Lib. IX. Magy. Dipl. Emlékek IV p. 239.
[2] Iz zem. arkiva. Acta mixta, Transsumpta p. 430.

Digitized by Google

Do skora nagodiše se iz dobra pristaše Vladislavovi sa Ivanom Korvinom Ovaj odreče se krune, primi naslov vojvode Slavonije, dobi čast bansku sa neodvisnom upravom nad Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom. Zadrža sva imanja i dragocjenosti svoga otca. S toga prizna Vladislava českoga kraljem ugarskim i hrvatskim. Uz Ivana Korvina pokori se Vladislavu i prior Bartol. Oba prisustvovahu i kraljevoj krunitbi u Stolnom Biogradu (18. rujna 1490). Prilikom svečana uvoda u grad nosijaše Ivan Korvin krunu pred kraljem, a prior vranski Bartol Berislavić dragocjeni krst sa svetim drvom Isusova krsta. Zagrebački biskup Osvaldo Tus stavi novomu kralju krunu na glavu, jer po zakonu za oto opredieljeni biskup vesprimski Grgur grof Frankapan, kao malodoban, nebijaše još posvećen.

Nu mnogi drugovi Korvinovi u Hrvatskoj nehtjedoše priznati Vladislava za kralja. Oni odoše na stranu kralja Maksimiljana od Austrije, koji je jur odprije u Hrvatskoj imao svojih pristaša. Mnogi od ovih sdruže se sa vojskom Maksimiljanovom, koja provali u Ugarsku i Hrvatsku. Ona prodre u Ugarskoj do Stolnog Biograda a u Hrvatskoj do Zagreba. Činilo se jur, da će stranka Vladislavova sasvim podleći. Ali dva lukava prelata, Toma Bakač u Ugarskoj i Osvaldo Tus u Hrvatskoj, umješe nadvladati sve protivnike krunjena kralja. Maksimiljanove pobjedonosne čete moradoše do skora povratiti se onamo, odkuda su došle. Iz grada Zagreba protjera Ivan Korvin Maksimiljanovu posadu, stojeću pod zapoviedju Jakova Sekelja. Vladislav utanači sa carem Friderikom i njegovim sinom Maksimiljanom u Požunu 7. studenoga 1491 konačni mir. Uz taj ugovor mira pristadoše i Hrvati. U Budimu 7. ožujka 1492 podpisaše posebni eksemplar ugovora šestdeset i tri velikaša i plemića hrvatska. Uz ugarske i hrvatske prelate nalazi se i podpis *priora vranskog* Bartola Berislavića[1].

Ali medju domaćimi strankami ostade klica mržnje i razdraženosti. U Hrvatskoj bijaše Ivanu Korvinu i njegovim starim prijateljem najomraženiji protivnik biskup zagrebački Osvaldo Tus. Ne samo radi toga, što je svojom rukom krunio protivna im kralja, nego što je poput otca si bio najlakomiji za blagom i za imanji. Biskup Osvaldo, da se osveti ponješto prioru vranskomu, upotriebi shodnu priliku, kad g. 1492 umre posljednji predstojnik glogovnički od vitezova hospitalskih Stjepan Perović. Biskup zamoli kralja, da

[1] Firnhaber. Beiträge. Arkiv f. öst. Gesch. 1849. B. III p. 516.

Digitized by Google

izpražnjeno predstojničtvo sa Glogovnicom daruje njemu. Kralj usliši njegovu molbu. Papa Aleksander VI odobri taj dar, jer ga krivo izviestiše, da Glogovnica nenosi više od 40 for. na godinu.

Glogovnica je od starine pripadala pod nalježnost priora vranskog. Nepravedno postupanje Osvaldovo ogorči ljuto priora Bartola. Znajući da je i velika strana plemstva razdražena proti biskupu poradi silovita pobiranja desetine, sjedini se on sa Hercegom Iločkim, starim protivnikom Osvaldovim, i mnogimi drugimi plemići, a potajno podupiraše ih i herceg Ivan Korvin i Pavao Kiniži.

Sa pomoću Franje i Ivana Martinova Berislavića i drugih prijatelja osvoji prior Bartol Osvaldova imanja Zlatnik (Zalatnok), Vašku, Ratmovec, Sopje i Ivanec[1]. U isto vrieme bijaše herceg Iločki oteo njeka imanja crkve sriemske i napadaše s druge strane Osvaldove posjede. Sjedinjenimi silami navališe oni na Osvaldova imanja u kotaru dubravačkom, zagrebačkom, časmanskom i Sv. Ladislava. U izvješću kaptola zagrebačkoga na bana Ladislava Kanižaja, pisanom u Gudovcu 19. veljače 1494, kaže se: Da su ljudi Lovre hercega iločkoga, vojvode Ivana Korvina, kapetana Pavla Kinižije, priora vranskog Bartola, Jakova Sekelja, Franje Berislavića, Ivana Hlapčića nazvana mali Horvat i Baltazara Baćana, sa četami takodjer drugih plemića, navalili na biskupova imanja, razgrabivši sav žitak i stoku, uništivši strni, pogazivši podložnike, porobivši crkve i što je nečuveno kod kršćana, oskvrnivši isti najsvetiji sakramenat. Veli se nadalje, da su udove, udate žene i djevojke do gola svukli i obezčastili, a jednu nedoraslu djevojčicu dapače i zadušili[2].

Osvetljivi biskup Osvaldo, bivši u to vrieme doglavnik i doušnik Vladislava kralja, obtuži sada kod kralja Lovru hercega i priora Bartola kao najopasnije buntovnike. Na obadvojicu bijaše kralj jur odavna kivan. O Iločkom pripoviedaše mu dapače, kako svakom prilikom javno na kralja psuje, nazivajući ga „volom“. Uz to da šuruje sa Turci proti Ugarskoj. Priora Bartola okriviše, da otimlje tudja imanja, da čini nečuvena bezakonja, da oskvrnjuje djevice, kuje krivi novac i buni narod proti kralju. Dobroćudni kralj bijaše timi viestmi do skrajnosti ogorčen. On naumi svoje neprijatelje pokoriti po što po to. Podigne proti njima znatnu vojsku. Na čelu vojske posla Bartola Dragfija vojvodu erdeljskog,

[1] Arkiv nadb. zagr. Acta Juridica vol. I. N. 59.
[2] Tamo vol. I. N. 53.

Digitized by Google

kojemu se pridruži koncem godine Josip Som župan temeški. Kraljevska vojska obsjede grad Ilok, glavnu stolicu hercegovu. Iza podulje obsade dodje k vojsci sam kralj. Sada osvojiše do skora njegove čete grad, što jurišem što predajom. Na čelu svoje tjelesne češke straže unidje kralj pobjedonosno u grad Ilok, gdje ga dočeka majka hercegova rodjena kneginja Gorjanska. Obučena u crnu odjeću tuge, sa razčešljanom kosom, primi ona kralja i pade mu pred koljena, moleći milost za svoga sina. Neznajući njezin jezik, dade joj kralj po jegarskom biskupu protumačiti, neka nebude u strahu, on će činiti sinu pravicu, ako se opere od krivnje.

Grad Ilok bude po kraljevoj vojsci sav oplienjen. Do tri stotine odjećah, dragocjenimi kožami obšivenih, zlatom i srebrom urešenih, nadjoše u gradu. Osim toga množtvo posuda od zlata i srebra. Veliku svotu novaca i tri stotine vedara sriemskoga vina. Sve to razgrabiše i odnesoše bez traga.

Herceg Lovro bijaše sad prisiljen, da traži milost od kralja. Stjepan Zapoljski, palatin ugarski, zauze se kod kralja za prijatelja i rodjaka svoga. Njeke županije počeše dapače doglasivati kralju svoje negodovanje poradi kraljeva nasilna postupanja prema toli uglednomu i zaslužnomu velmoži, kakav bijaše herceg Iločki. Kralj se skloni usljed toga na pomirenje. Početkom g. 1495 sazove on hrvatski sabor u Viroviticu. Tu se zauzme plemstvo za hercega Lovru i za priora Bartola. Čuvši kralj da je ovaj ostavio stranku hercegovu, primi ga u milost. Medjutim otimahu kraljeve čete i i nadalje hercegova imanja. Tako osvoji despot Srbski Vuk hercegov grad Orahovicu, kojega mu kukavno preda Ladislav Bakač. Malo zatim pozove kralj hercega Lovru, po savjetu Andrije Bota Banjskog, uz zadanu mu vjeru, u Pećuh preda se. Herceg Lovro dodje s Nikolom Sečem. Da se opere pred kraljem, baci svu krivnju svoga odpora na bivšega svoga prijatelja priora Bartola Berislavića. On bude po kralju pomilovan, a priora Bartola dade kralj po Josipu Somu uhvatiti i zatvoriti. Isto tako pohvataše te izrobiše njegove sluge. Divlji vojnici razgrabiše kočije, konje i dragocjenosti priorove. Zabadava molio je prior kralja, neka mu dozvoli, da se odreče svieta i da se u gdjekom zabitnom mjestu posveti svećeničkomu zvanju. Kralj mu po njegovih protivnicih dojavi: „Da takovo družtvo pobožnih ljudih nebi našao, koji bi tolika zlotvora, kao što je on, uza se trpiti htjeli“. Okovana u veruge odvedoše ga pod jakom stražom u budimske tamnice. Kad se narod počeo buniti proti kralju radi nečovječna postupanja sa mužem toli uglednim i

Digitized by Google

zaslužnim, bijaše kralj prisiljen izaslati opet svoga tumača jegarskoga biskupa Tomu Bakača, da umiri puk. Prigodom sabora otvorena u svibnju g. 1495 bude prior Bartol odsudjen na doživotni zatvor.

Kasnija sudbina priorova nebijaše poznata ni njegovomu suvremeniku Bonfinu, ni kasnijim piscem povjesti ugarske. Bonfin dovršuje opis Bartolovih zgoda ovimi riečmi: Alii Budam advectum, et quod quibusdam sacris initiatus esset, in Danubium demersum; alii, quae constantior fama est, apud Temesvarum perpetuae custodiae traditum opinantur". Kasniji Ištwanfy dodaje, da su ga u mješinu sašili i po noći utopili. Vidit ćemo, da Bartol niti je utopljen u Dunavu, niti je u temešvarskih tamnicah svršio svoj život.

Toliko je istina, da je bio na obtužbu svojih neprijatelja zatvoren. Da mu je majka u vrieme njegova zatvora tražila od kralja milostinju, da može namiriti najnuždnije potrebe[1]. Da je napokon u doba njegova zatvora prioratu vranskomu nanešena velika šteta, jer siloviti njegovi protivnici otimaše i poplieniše imanja prioratska kao da su privatna vlastitost Bartolova, a ne redovna i crkvena.

Ime priora Bartola Berislavića pojavljuje se iz nova u listinah jur sliedeće godine 1496. Ove godine podieli tadašnji ban i herceg Ivan Korvin, po nalogu kraljevom, kaptolu zagrebačkom zapovied, da sa izaslanikom banskim razvidi tužbu Sofije udove Ivana Heninga poradi njeke šume, ležeće kod Želina. Radi ove šume bijaše Bartol prior vranski zametnuo parnicu, jer je pripadala Gori, gradu priorata vranskog. Medjutim je kralj Vladislav II. grad Goru darovao biskupu Osvaldu. Ovaj je sada tvrdio, da i rečena šuma njemu pripada, kao što je prije pripadala prehvaljenomu prioru Bartolu[2].

Iz ove listine razabiremo, da je znameniti i starinski posjed božjaka sa gradom Gora otet bio prioratu vranskom. Isto tako bijaše, kako gore iztaknuh, ogromni posjed templara i hospitalaca sa gradovi Belom i Ivancem, otet prioratu ponajprije po Janu Vitovcu. Iza njega dodje na njegove sinove Gjuru, Ivana i Vilima, pod kojima je grad Bela izgorio. Kralj Matija dade grad oko godine 1480 po Jakovu Sekelju oteti za sebe. Kraljev sin Ivan Korvin založi sav posjed Belski sa Ivancem Ladislavu, Tomi

[1] Engel Gesch. v. Ung. I p. 76.
[2] Arkiv nadb. zagr. Acta Juridica vol. I. N. 76.

Digitized by Google

i Franji Petevom Gržanskim za 5600 dukata. Od onoga vremena osta čitav posjed u rukuh porodice Peteva. Glogovnicu privlasti si Osvaldo biskup. Na Božjakovinu vrebao je kaptol zagrebački uz mnoge druge vlastele. Zibka priorata, grad Vrana, stojaše još uviek pod vlašću mletačkom, ali bijaše izložena neprestanim navalam od strane Turaka. Za posjedi prioratskimi u dolnjoj Slavoniji otimaše se razni mogućnici.

Takovo bijaše stanje priorata za vrieme zatvora Bartolova. Nije se ni pomislilo, da imenuju bud koga namjestnikom izpražnjene časti priorske. Jedini Pray spominje njeku listinu, u kojoj da je našao zabilježena, nepoznata inače priora vranskog *Valentina.*

Po svjedočanstvu Prayevom spominje ovoga Valentina kao priora listina od g. 1499, kojom se rješava njeka parnica glede posjeda Čerdija u baranjskoj županiji. Nu Pray ne kaže, tko je vodio tu parnicu i proti komu. Dodaje ipak, da je listinu našao u arkivu porodice Draškovića. O drugih zgoda Valentinovih i o njegovoj porodici negovori nijedno povjestno vrelo. Mogao je dakle Pray i ovoga svoga Valentina zamieniti sa Valentinom Terekom, koji je kasnije za vrieme Ferdinanda i Ivana Zapoljskog upravljao prioratom vranskim. Moglo bi takodjer biti, da je Prayev Valentin ista osoba sa Valentinom Vukom, nećakom Ivana Filipa iz Prostjejova (Pruis) u Moravskoj, biskupa Varadinskog, kojega je sliedio na istoj stolici biskupskoj. Poznato je, da je isti Valentin na budimskom saboru protumačio stališem slovjenski govor kralja Vladislava, kojim bješe ovaj pozdravio sabor, na kom se utanačio ugovor mira medju kraljem i carem Friderikom. Nu taj Valentin umro je jur g. 1495, kako jedna bilježka svjedoči. Godine 1499 mogo je dakle Pray u spomenutoj listini samo ime toga jur pokojnoga Valentina ubilježeno naći.

Godine 1499 mogao je jedva tko drugi osim Bartola upravljati prioratom, jer ove godine bijaše on jur iz zatvora izpušten. On se ove godine 17. svibnja spominje ne samo u jednoj listini medju dostojanstvenici kraljevine *kao prior* vranski, nego vodi i parnicu radi svoga zatvora i svoje odsude pred stolicom rimskom[1]. Ova povjeri iztragu Petru nadbiskupu kaločkomu, a ovaj opet Brcku Gorjanskom, doktoru, čuvaru kanoniku i vikaru crkve bačke. U parnici bijaše naglašeno: da biskup pećujski, zajedno sa Bartolom Dragfijem vojvodom erdeljskim i Jožom od Soma, priora Bartola

[1] Katona. XVIII. p. 181.

Digitized by Google

krivo pred kraljem obtužiše, da ga bez znanja kraljeva okovaše i u tamnicu zatvoriše. Povod bijaše im jedini pohlepa za priorovim blagom i prioratskimi imanji.

Godine 1500 bijaše prior Bartol jur na toliko u kraljevoj milosti, da je mogao od njega moliti pomoćne čete, s kojimi je namjeravao udariti na mletačku Dalmaciju, da osvoji staro sielo svoga priorata, tvrdi grad Vranu[1]. Želja njegova ne bijaše uslišana, jer na budimskom dvoru bijaše tada dušom vlade Toma Bakač, veliki prijatelj republike mletačke. Sa druge strane bijahu i Mletci u vječnom strahu, da im Turci uz druge pogranične gradove ne otmu takodjer Vranu. Iztrošene zidine gradske jedva da je mogao obraniti kastelan vranski Franjo de Ponte.

Prior Bartol bijaše dobar prijatelj a valjda i rodjak Petra Berislavića, tadašnjega predstojnika crkve sv. Lovre od Haja i kanonika kaločkog. Ovaj proslavljeni muž zastupao je Bartola g. 1502, 12. kolovoza pred kaptolom kaločkim u njekom poslu i predao kaptolu kaločkomu njeku povelju kralja Ludovika sa molbom, da ju prepiše i prioru Bartolu predade[2].

Tri godine kasnije (1505) nalazim priora Bartola na saboru rakoškom, gdje stvoriše zakon, da za kralja ugarskog i hrvatskog unapried nikad neće birati čovjeka stranca. Godine 1507 stoji podpisan na saveznom ugovoru, utanačenom medju kraljevi Vladislavom II. i Sigmundom poljskim. Iste godine odlikova ga kralj velikim povjerenjem, dočim ga imenova banom jajačkim, podielivši mu na račun plaće 2000 for.[3] Kao prior vranski zauzeo se Bartol ove godine za svoje kmetove božjakovačke, proti kojim tjeraše kaptol zagrebački parnicu poradi šteta počinjenih u kaptolskoj šumi kod Kraljevca. Obranu povjeri Bartol svomu kastelanu božjakovačkomu Mihalju Lancošu, koji je pred sudom odvažno zastupao priorat[4]. Iste g. 1507 spominje se prior Bartol i u jednoj listini kralja Vladislava II., kojom ovaj darova palatinu Mirku Perénju njeke posjede pokojnoga palatina Petra Gereba Vingartskoga, tasta Mirkova.

Na koliko je ponarasao iz nova ugled priora Bartola, svjedoče nam tadašnja izvješća mletačkih poslanika. Oni ga uvršćuju medju prve mogućnike kraljevine ugarske. Tako piše Petar Paskvaligo duždu mletačkomu 17. studenoga 1509 o prioru Bartolu: „Da je

[1] Sanudo. Arkiv V. p. 42.
[2] Katona XVIII p. 334.
[3] Mesić. Rad VIII p. 83.
[4] Marcellović.

Digitized by Google

najveći neprijatelj republike mletačke". Odmah zatim 7. siečnja 1510 javlja: „Da je prior vranski zajedno sa Ivanom Berislavićem, despotom srbskim, naznačen od vlade za vodju one vojske, koja bi imala doći u Dalmaciju, da ju otme Mletčanom".

U ovo doba nalazim i grad Goru sa svojim velikim posjedom, što ga bijaše stekao biskup Osvaldo, opet u rukuh priora vranskog. Prior Bartol postavi tamo kastelanom odvažna plemića Ladislava Pakračkoga (Pekrija). Ovaj je g. 1510 i 1511, neznam dali sa znanjem svoga gospodara, napadao imanja kaptola zagrebačkoga u Mokricah, pripadajućih gradu Gradcu. Načinio je štete i u glinskom lugu, pristajališću grada Gorice[1].

Prior Bartol pobrinuo se g. 1510 opetovano, da mu se povrati stari prioratski grad Bela, što ga je držao u ono doba Toma Petev Grženski. Na molbu Bartolovu zapovjedi kralj Vladislav II. kaptolu zagrebačkomu, da radi Bele povede iztragu. Ali nebijaše povoljna uspjeha za priora. Toma Petev, baveći se tada u Kestelju, kod Blatna jezera, odgovori kralju, da je njegova porodica primila grad Belu zakonitim putem od Ivana Korvina, da mu je zanj izplatila 5000 for. Ako kralj želi, da on grad predade prioru, neka mu povrati brojene novce. Ali novaca nebijaše ni u kralja ni u priora. Tako ostade Bela u rukuh Petevih[2].

Od 16. studenoga g. 1511 imamo izpravu kaptola zagrebačkoga kojom svjedoči, kako pred njega dodjoše plemeniti muževi Mihaljo Kerhen od Beloševca i sin mu Nikola, u ime plemenitoga muža Nikole iz Bužana. Oni prosvjedovahu proti tomu, što je kralj darovao kaštel i trgovište *Grabrovnicu* u križevačkoj županiji *Bartolu* prioru vranskomu. Ujedno zabraniše putem pravde svim i svakomu primiti u posjed i u uživanje rečeni kaštel i mjesto[3].

Početkom g. 1512 dovrši napokon Bartol Berislavić dugi tečaj svoga života. Preko 36 godina obnašao je čast priora vranskog, izuzamši kratko vrieme svoga zatvora. Od suvremenika kudjen i hvaljen, od slaba kralja usljed krivih potvora zatvoren, od kasnijih povjestnika lakoumno i pogriešno sudjen, zaslužio je barem to, da se o njemu pravedno reče, da je svršio svoj veoma okretan život tiho i skromno, da je bio zaslužan za državu i za svoj red. Imao je običnih mana velmoža i prelata onoga vremena. Imao je

[1] Marcellović.
[2] Listina u mojoj zbirci.
[3] U pismih odnešenih iz arkiva zem. N. R. A. Fasc. 1697 N. 25.

Digitized by Google

i riedke prednosti muža odvažna i samosviestna. U povjesti svoga reda i naroda ide mu svakako odlično mjesto. Gdje je umro, gdje li zakopan, nezna se.

N. Grimani.

Po smrti Bartola Berislavića dokopa se za kratko vrieme časti priorata vranskog opet inostranac od porodice Grimana, u hrvatskoj povjesti sasvim nepoznate.

Grimani slovili su od davna u Mletcih. Upravo tada obnašahu članovi iste obitelji u Mletcih velike crkvene i svjetovne časti. Da je dakle važno dostojanstvo priora vranskog podieljeno, ako i za kratko vrieme, jednomu članu iste porodice, mora se pripisati silnomu uplivu, kojega imadoše tada lukavi i okretni poslanici mletački na dvoru slabića kralja Vladislava. Bez dvojbe kumovao je kod toga imenovanja i stari mešetar mletački kardinal Toma Bakač.

Grimani spominje se kao prior vranski u jedinih spisih zbora lateranskog od g. 1512. Tu je on dvakrat podpisan kao: „Dominus Grimanus Prior de Ungaria, miles ordinis S. Joannis Hierosolymitani".

Neima dvojbe, da se pod priorom ugarskim ima razumievati vranski, jer samo taj obnašao je priorat hospitalaca čitave Ugarske i Hrvatske. Ovaj naslov bijaše urezan i na službenoj pečati priora vranskih[1].

Jur sliedeće godine 1513 (4. kolovoza) spominje papa Julio II, u povelji, kojom potvrdi prava nadbiskupije ostrogonske, čast priora vranskog izpražnjenu.

Na molbu kardinala i nadbiskupa Tome Bakača dozvoli papa, da u vrieme izpražnjena mjesta priora vranskog, ili kad imenovani jur prior nebi bio punoljetan, nadbiskupi ostrogonski mogu upravljati crkvenimi poslovi priorata. S toga stavi papa pod vlast nadbiskupa sve one, koji su inače zavisili od priora vranskog. Ujedno podieli nadbiskupu pravo, da može pobirati daću (contributionem) od onih, koji su podčinjeni prioratu vranskom.

Iz ove papinske bule vidi se, na kakav lukavi način nastojao je lakomi za blagom kardinal Toma Bakač dočepati se dohodaka prioratskih. Nu to mu ne podje za rukom, jer godinu kasnije bijaše čast priora vranskog opet u čvrstih rukuh.

[1] Pray. De prioratu Aur. p. 62.

Digitized by Google

Petar Berislavić.

Taj slavni i veliki muž obnašao je razne i visoke časti jur za rana. Rodjen je u Trogiru, gradu dalmatinskom, oko g. 1450 ili 1460. Došav još mlad u Hrvatsku i Ugarsku posveti se crkvenomu stališu. Godine 1503 bijaše jur kanonik kaptola kaločkog. G. 1502 obnašao je čast predstojnika crkve sv. Lovre od Haja. G. 1503 povišen je kao čovjek učen i vješt na čast tajnika ili kancelara kraljeva. Kao takova pošiljao ga kralj i dvor ugarski kao poslanika na razne inostrane dvorove, kao u Rim, Njemačku, Francesku i u Mletke. Imenovan zatim biskupom vesprimskim primi takodjer važnu čast kraljeva pjeneznika. Godine 1514 postade upravljateljem priorata vranskog, ujedno i vel. županom dubičkim i kapetanom grada Senja.

Koliko se Petar Berislavić odlikovao oštroumjem kao poslanik kod raznih dvorova, toliko proslavi se on i kao državnik i kao odvažan i sretan vojskovodja.

Iza Mirka Perenja, narinuta Hrvatom za bana, kojega narod banom priznati nehtjede, jer nije imao posjeda u zemlji, bude Petar g. 1513 imenovan i banom hrvatskim.

Kao ban pobiedi on još iste godine 1513 na dan 18. kolovoza u krvavoj bitci Turke kod Dubice. Tu pade preko 2000 Turaka, a veliko množtvo odvedoše u sužanjstvo. Glas o toj slavnoj pobjedi uzradova čitavo krščanstvo. Papa Leo nagradi bana blagoslovljenim mačem i klobukom. Mnogi hrvatski plemići dadoše nad vrati svojih gradova urezati dan pobjede na radostnu uspomenu.

Kad je sliedeće g. 1514 buknula u Ugarskoj grozna buna krstonosnih seljaka pod Gjurom Dožom, znao je ban Berislavić poprimiti takove obzirne mjere, da je hrvatsko seljačtvo ostalo sasvim mirno, prem da proti buntovnikom ugarskim vojevahu i hrvatske čete.

Nu pošto je za uzdržavanje mira i reda trebalo vojske i novaca, kojih ban od nikuda dobivao nije, bijaše on iste godine prisiljen uz dozvolu kraljevu založiti prioratsko imanje Goru zajedno sa gradom, Mihalju Slunjskomu Frankapanu za 2000 for. U istu svrhu založi on i prioratski grad Hrezno Ivanu Križaniću za 1000 for.

Kao upravljatelj priorata vranskog htjede njeka imanja Lovre Bradača i njegove braće pridružiti prioratu. Na tužbu Bradača

Digitized by Google

primi g. 1515 zapovied od kralja Vladislava, da u rečena imanja nikako ne dira[1].

U isto doba bavio se Petar na svom priorskom imanju „Sloboštini" u požežkoj županiji. Od tuda pisa svomu podbanu Baltazaru Halapiću ili Hlapčiću i kaptolu zagr., neka dovedu svoje čete uz gotovu plaću, sa potrebitom hranom, što hitrije preko Save, jer ima zapovied od kralja, da ide u pomoć Jajčanom, i da grad obskrbi hranom[2].

Sliedeće godine 1516 založi Petar opet radi oskudice novaca prioratski posjed *Sv. Ivan* u križ. žup. Mirku Bradaču Bistričkomu. Taj bude odmah u posjed zakonitim putem uveden[3]. Iste godine darova kao upravljatelj priorata predium Jandraševec, spadajući pod grad Božjakovinu, Pavlu Borotvi gornjostubičkomu, radi zasluga učinjenih kralju, njemu i redu sv. Ivana jerusolimskoga.

Više spomenuti Mirko Bradač spominje se g. 1517 kao priorov kastelan grada Gore, koj nebijaše još predan Slunjskomu. Ovoga kastelana pozva kardinal Toma Bakač, kao skrbnik biskupije i crkve zagrebačke, po svom odvjetniku Grguru od Mikole pred banski sud glede njeke parnice, što ju je vodio sa priorom. Ali pozvanik nehtjede doći na sud[4].

U isto vrieme darova Petar Berislavić kao upravljatelj priorata Pavlu Jelačiću polovicu prediuma *Sela,* koja pripadaše gospoštini Božjakovečkoj. Obdarenik morao se obvezati, da će upravljateljem ili priorom vranskim služiti sa jednim konjanikom o svom trošku svake godine po jedan mjesec. Ako bi trebalo više vremena, to će onda trošak nositi prior vranski[5].

Ovo je sve, što mogoh sabrati o djelovanju Petra Berislavića kao upravljatelja priorata vranskog. Njegov ostali život poznat je iz djela Mesićeva. Na kratko mi je samo spomenuti, da je kao ban hrvatski skoro čitavo vrieme svoga banovanja sproveo u borbi sa Turci Uz to imao je podjedno razpre i prepiranja sa Mletci i svojim glavnim protivnikom Tomom Bakačem. Ovaj podkapao je vazda kod dvora i kod prijateljskih velmoža ugled Petrov, jer ga je svakom danom prilikom priečio u gomilanju blaga.

---

[1] U pismih odnešenih iz arkiva zem. N. R. A. Fasc. 701. N. 14.
[2] Kerč. Hist. Eccl. zagr. p. 212.
[3] Repertorium Actorum Fam. Patačić. MSC.
[4] Arkiv nadb. zagr. Juridica vol. II. N. 140.
[5] U pismih odnešenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 1744. N. 30.

Digitized by Google

Sa stolicom rimskom bijaše Petar u neprestanom doticaju. On je dopisivao često sa papom Leonom X. Pošiljao u Rim višekrat svoga biskupskoga vikara Tomu Kamenjana nazvana Niger i Crnčić. Primao je legate papinske, koji mu donašahu sredstva, s kojimi je mogao uzdržavati rat sa Turci i popravljati i učvršćivati pogranične gradove. Silni car Karlo V. udostoji takodjer našega Petra Berislavića sa svojimi pismi i preporukami kod pape i Mletaka.

U privatnom životu, čini se, da je i Petar Berislavić bio isto tako sklon posvojivanju i otimanju tudjih dobara, kao i veća strana plemstva i svećenstva onoga vremena. Nemože se očistiti od ljage, da je po smrti Franje Berislavića Grabarskoga mnogobrojna njegova imanja, u ime tobož kraljeva fiska, bez privole kraljeve, oteo udovi Margiti, zadržavši do svoje smrti ista imanja u svojih rukuh. Suvremeni Niemac Ivan Thurnschwam biedi dapače našega Petra sa nedozvoljene ljubavi (illicitis amoribus), o čemu da se pravedni sud izrekne, fale dokazi i vrela.

Neima ni malo dvojbe, da je Petar Berislavić junački dovršio svoj život. Viknut na boj s Turci održao je znatne pobjede nad njima kod Dubice i Jajca. S toga pouzdao se sliepo u svoju sreću.

Početkom godine 1520 bavio se Petar u krbavskom okolišu. Tu primi glas, da su Turci provalili granicu, i Orlovčićev grad Peć jurišem osvojili. Petar, sabravši u hitrini svoje čete, pohiti Turkom na susret. Dne 20 svibnja pobije se sa Turci na potoku Korjenici. U prvoj navali natjera ih u bjeg. Njegove čete polete za bježećimi Turci. U potjeri sliedjaše ih Petar neobzirno sa malenom pratnjom. Iz nenada udare Turci iz zasjede na Petra i njegovu pratnju. U junačkoj borbi pade ban Petar smrtno ranjen. Prekasno pritekoše mu njegovi u pomoć. Raztjeravši Turke spasiše banovo mrtvo tielo. Pavao Medošić odnese ga u grad Bihač, a čitava Hrvatska zaplače nad kobnim porazom 20. svibnja 1520[1]. Kasnije odvedoše po nalogu Petrova ujaka biskupa Ivana Statilejića njegovo mrtvo tielo u Vesprim, gdje ga kraj inih vesprimskih biskupa sahraniše.

Mletački poslanik na ugarskom dvoru Lorenzo Orio pisa 27 svibnja iz Budima u Mletke: „Da je kralj velikom tugom primio glas o smrti biskupa vesprimskoga i bana hrvatskoga. Ali da još

[1] Isti dan umre slučajno nakon 339 godina posljednji od Ugarske nezavisni ustavni ban Jellačić.

Digitized by Google

nevjeruje tomu glasu". Mjeseca lipnja dobiše Mletčani takodjer iz Rima viesti, da je ban hrvatski pao u boju s Turci[1]. Iz toga dojavljivanja možemo zaključiti, koliko se je dojmila kršćanskoga svieta nesretna kob bana i priora Petra

Matija Barač ili Baračka.

O posljednjem ovom prioru vranskom od reda sv. Ivana jerusolimskog veli Pray: da je bio od porodice de Baračka. U suvremenih izpravah spominje se pod imenom de Barath t. j. Barać i Baracius. Tako ga zove takodjer Ištvanfy. Gjuro Sriemčanin i Tomko Marnavić tvrde: da je Matija bio rodom iz Bosne, nazivajući ga podjedno Bošnjakom. Tomko veli, da je Matija jur pod kraljem Vladislavom II. obnašao na dvoru poveće dostojanstvo („tenevə luogo di maggior dignità, tra l' essenziali di quella corte"). Isti dodaje, da ga je kralj Ljudevit II imenovao priorom, prem da je Pavao Tomori u isto doba tražio ovu čast. Da je dapače ovaj, po svjedočanstvu Ante Vrančića, iz tuge što nije postao priorom vranskim, stupio u red sv. Franje male braće. Ištvanfy potvrdjuje ovu viest. On kaže: da je Pavao Tomor, rodom iz gömörske županije (dakle Slovak) bio na glasu kao vodja konjanika. Da se je dvakrat oženiti htio, nu da su obe vjerenice prije vjenčanja pomrle. S toga htjede stupiti u red sv. Ivana. On je po smrti priora Bartola (Petra) zamolio kralja Ljudevita II., da mu povjeri čast priora vranskog. Nu kralj neusliša njegovu molbu, jer bijaše jur prije obreko priorat vranski svojemu obskrbniku (dispensatori) hrane Mati Baraču. Ovo razžalosti još više Tomora. On stupi zlovoljan u red sv. Franje i ode u iločki samostan, gdje su ležale kosti sv. Ivana Kapistrana[2].

Tomko nastavlja, da je Matija bio čovjek mudar, živahan i okretan. U svom ponašanju bijaše ljubezan, nu da je vodio razuzdan život. („Tutto che nelli costumi fusse dissoluto non pocco").

Na kraljevskom dvoru, (dodaje Tomko) steko je veći upliv po smrti kraljice Ane supruge Vladislava II.". Gjorgje Sriemac negovori, po svom običaju, mnogo dobra ni o prioru Matiji. On kaže o njemu, da je kao „šafar" ili meštar kraljevskih kuhača kod njeke gostbe htio otrovati ribom Jakova Banfija Talovca, kojega

[1] Sanudo. Arkiv XVIII p. 81.

[2] Istvanffy. Hist. Hung. Lib. VIII.

Digitized by Google

da je kasnije prstenom otrovao". Gjorgje tvrdi takodjer, da je Matija bio čovjek razuzdana života (homo dissolutus et meretricarius).

Mladomu kralju Ljudevitu II. bijaše Matija Barač isto tako odan, kao i njegovomu otcu. Tomko pozivajući se na svjedočanstvo dvorskog kapelana (Gjorgje Sriemca) spominje: kako je ovaj zabilježio, da kod kraljeva dvora često na kralja svi zaboraviše, tako da kadikad nije imao ni potrebite hrane. Tad je morao meštar kuhača Matija obilaziti sve prelate i velmože proseći od njih milostinju za kralja.

U javnih izpravah spominje se Matija kao prior jur g. 1520, odmah po smrti Petra Berislavića. Kad primi čast priora, obveza se pismeno, da od Mirka Bradača založeno mu po prioru Petru imanje Sv. Ivan u križevačkoj žup. tako dugo natrag zahtievati neće, dok mu onu svotu novaca neizplati, koju bijaše rečeni prior Petar primio u ime zaloga[1].

Sliedeće godine 1521 potvrdi prior Matija Šimunu Mrsiću darovanje posjeda Sv. Jelene, Lomna i Zenkovca u zagr. županiji[2].

Iste godine spominje se prior Matija u jednoj listini kralja Ljudevita II. pisanoj 13 lipnja, kao obskrbnik kraljeva dvora u Budimu. (Provisor curiae castri nostri Budensis). U toj listini nalaže kralj Gjorgji Korlatoviću Skradinjaninu, kastelanu kastela Opatovca, neka taj grad odmah predade u ruke Matije opata sv. Martina od brda panonskog, ili u ruke priora vranskog Matije Barača, pošto mu je ona svota izplaćena, pod koju mu bijaše založena od samostana hospitalskog sv. Margerite u Beli[3].

U ovo doba bijaše Matija Barač sklopio ugovor sa Ivanom Tahom ob izkupu dobara priorata vranskog. Taj ugovor potvrdi kralj Ljudevit 13 listopada 1522. Ivan Tah obvezao se, da će sa svojimi novci izkupljevati rečena dobra. S druge strane bijaše mu dozvoljeno, da zajedno s priorom vranskim može upravljati sva imanja prioratska, i od svega dohodka potezati jednu polovicu.

Uslied ovoga ugovora dolazi u kasnijih izpravah uz priora Mate Barača imenovan takodjer Ivan Tah, kao onaj, koji stoji u stanovitih pravnih odnošajih prema prioratskim imanjem. Tako postaviše njih obojica u Božjakovini kastelanom Nikolu Mrnjavčića. Obojica bijahu odgovorna i sudu za nasilja počinjena po

[1] Repertorium Patačićianum. MSC.
[2] Tamo.
[3] Codex Dipl. Patrius II p. 421, 425.

Digitized by Google

njihovih ljudih itd. Ivan Tah izkupi doista njeka prioratska imanja, ali što je izkupio, to opet uze sam u zalog za one novce, što ih je davao prioru Baraču. Tahu bijaše tim lašnji posao, što je Barač bio čovjek slab i nesposoban. On nije umio ni vršiti svoje dužnosti, koje su ga išle po njegovom duhovničko-viteškom zvanju[1].

Dok je Matija Barač predstojao prioratu vranskom, nastadoše najžalostnija vremena po red vitezova sv. Ivana Jerusolimskog i po sám priorat vranski.

Dvie stotine i dvadeset godina bijaše glavna stolica vitezova sv. Ivana i njihovoga velikog meštra grad Rod na ostrovu istoga imena. Godine 1522 odluči car Sulejman osvojiti ga po što po to. Uništenjem vitezova namislio je riešiti se svih onih nevolja, koje oni zadavahu njegovoj mornarici i turskim gusarom na sredozemnom moru.

Na samo Ivanje 1522 dojedri Sulejman na 400 brodova sa 140.000 momaka pred grad Rod. Zapovjednik turske vojske Kurtogli, poče obsjedati dobro utvrdjeni grad. Vješti mjernik Ahmed sastavi osnovu i primi ravnanje obsade. U gradu Rodu stajaše na čelu od 600 vitezova i do 5000 služeće braće junački veliki meštar Filip Viliers d' Isle-Adam. On se odlikova jur prije u mnogih bitkah i proslavi se mnogimi pobjedami nad nevjernici.

Uz ovoga slavnoga Franceza stojao je Portugizac Andrija Amoral, ili Amaral, kancelar reda hospitalaca i veliki prior od Kastilije. Taj čovjek okaljao si ime za vrieme obsade iz prekoredna častoljubja i zavisti prema svomu vel. meštru najgadnijim izdajstvom. Dogovarajući se potajno sa Turci, htjede im predati grad. Ali izdajstvo bješe još za rana prepriečeno i kažnjeno.

Šest čitavî mjesecih braniła je mala šaka vitezova svoje junačko sielo proti ogromnoj vojsci turskoj. Najhrabriji borioci padoše. Porušene zidine gradske naličile su gromadi kamenja. Veliki meštar i preostali na životu vitezi dopadoše ljutih rana. Tad ponudi velikodušno car Sulejman vitezom i gradjanom slobodan odlazak sa oružjem i imutkom, sa ženama i djetcom, prem da pred očima borilaca bijaše skoro izčeznuo predmet, kojega branijahu, a sva sredstva nestala, kojimi se u obrani poslužiše.

Junački branioci prihvatiše ponudu carevu. Sa starim i ranjenim svojim vel. meštrom ostaviše vitezovi i gradjani rodski svoj omiljeli grad, predavši ga u ruke turske. Hospitalci nadjoše novo sielo

[1] Mesić. Hrvati nakon bana Berislavića. Rad XXII p. 76.

Digitized by Google

na ostrovu Malti medju Sicilijom i Afrikom. Od ovoga mjesta dobiše i novo ime vitezova maltezkih. Ali sjaj i bogatstvo reda minu. Razsulo rodske matice vodilo je za sobom razpadnuće reda u raznih krajevih kršćanstva.

Prior vranski sa podčinjenimi vitezi ostao je kod kuće. On nepohiti rodskoj svojoj braći u najvećoj opasnosti u pomoć. Da je u to doba vladao jošte velikim imanjem Božjakovinom Sv. Martina, dokazuje nam jedna izprava kaptola časmanskog od g. 1523. Tadašnji ban Ivan Karlović bijaše rečenomu kaptolu naložio, da povede iztragu proti stanovnikom Kozinščaka, kmetom Božjakovine, imanja Matije priora vranskog. Ovi kmetovi bijahu izbili, kako se glasalo, po nalogu priorovom, njeke podložnike biskupa zagrebačkog, vraćajuće se iz sajma. Kaptol izviesti potanko o stvari, a priora pozvaše pred sud banski na odgovor[1].

Kad se iste godine 1525 slavni knez Krsto Frankapan spremao da obrani Jajce od turske obsade, bješe pozvan i prior Mato Barač, da mu dodje u pomoć sa svojimi četami, i da se pridruži banu Karloviću, Baltazaru Baćanu, Petru Kružiću, Grguru Orlovčiću, Gjuri Blagaju i Ivanu Zrinskomu, kojih čete bijahu jur sabrane. Prior Barač bijaše tad jur bolestan. On povjeri svoj prioratski banderij Ivanu Tahu, koj se pridruži Frankapanu[2].

Tahova zadaća bijaše, da čuva brodove na Savi i prelaz preko vode. Od ovuda pisà on papinskomu poslaniku kardinalu Kampegjiju, da su naši kod Jajca sakupili oko 7,000 momaka, dočim su Turci imali do 16.000. Poznato je, kako je Frankapan kod Jajca ipak slavno pobiedio i grad obskrbio hranom.

Pod konac g. 1525 primi papinski poslanik barun de Burgio nalog iz Rima, da se kod kralja Ljudevita zauzme za red vitezova sv. Ivana jerusolimskog, i da nastoji oko toga, kako da i ugarsko-hrvatski priorat vranski doprinese štogod na pripomoć raztjeranih vitezova rodskih. Legat odgovori, da je papinskomu nalogu zadovoljio, ali pripomoći valjda nije nikakove primio, jer u Ugarskoj i Hrvatskoj vladao je tada najveći metež i nered.

Uprav tada htjede kralj, poticanjem nadbiskupa ostrogonskog Salkaja, Hrvatom silom narinuti za bana Ivana Taha suupravljatelja dobara priorata vranskog. Hrvati nehtjedoše ga priznati za bana. Sazvaše na 26. siečnja 1526 sabor u Križevac. Tu zaključiše, da

---

[1] Arkiv nadb. zagr. Juridica. Vol. V N. 169.

[2] Istvanffy. Lib. VIII. Theiner Mon. Hung. p. 696.

Digitized by Google

se ima odpovjediti poslušnost kralju ugarskomu i ugovarati sa Turci. Stališi hrvatski zahtievahu dapače od kralja, da im se predadu sve tvrdje, gdje se nalazila posada kraljevska. Pozvaše i biskupa zagr. Šimuna Erdeda na sabor, nu on nehtjede doći. Ali dodjoše na sabor poslanici turski, da ugovaraju sa stališi, pod kojimi uvjeti htjeli bi priznati pokroviteljstvo cara turskog. Novo imenovani ban Tahi nemogaše doći na sabor od straha, ali papinskomu poslaniku javi, da ne može ići (do Križevca!!!) radi pomanjkanja novaca. To sve dojavi legat rimski papi, te doda: „Možemo si pomisliti, kakove će biti posljedice, kad se Hrvati predadu Turčinu[1].

Radi bolesti nemogaše se prior Mato Barač odazvati ni pozivu kralja Ljudevita, da sakuplja svoje čete proti Turkom. Ovu skrb preuze takodjer Ivan Tahi[2]. Uz bana Franju Baćana, biskupa zagr. Šimuna, biskupa sriemskog Stjepana Brodarića, Matu Frankapana sina Brnardinova, Ivana Pakračkog, Ivana Banfija Talovca, Petra Erdeda, Valentina Heninga nazvana Turčin, Turek i Török, Petra Korlatovića, Gašpara Horvat-Hlapčića, i uz ostale Hrvate, vojevao je doista kod Muhača i Ivan Tahi sa četam priorata vranskog.

Jur prije bitke muhačke umre prior Mato Barač. Pray nagadja, da je pao u nesretnoj bitci. Istvanfi javlja, kako spomenuh, da je prior Mato jur onda, kad se sakupljala vojska, bio bolestan, te da je povjerio svoje čete Ivanu Tahu. Papinski poslanik Burgio pisa pako u Rim jur 12. ožujka 1526, da je mjesto priora vranskog izpražnjeno, nu da su u smetnji šta da rade sa prioratom, pošto je velika strana prioratskih dobara založena. Legat predloži: da se podieli čast priora jednomu od sinova onoga vlastelina (Ivana Taha), koj drži u zalogu imanja prioratska, ali pod uvjetom, da po smrti ovoga sina imadu imanja ostati prosta od duga, i da se moraju vratiti budućemu prioru[3]. „Što će se zaključiti", dodaje legat, „neznam". Iz toga moramo nagadjati: da je prior Matija mnogo prije muhačke bitke (29. kolovoza) naravnom smrću umro. A to nam potvrdjuje i Gjorgje Sriemac i Tomko Marnavić Prvi kaže, da je Matija naglom smrću umro u krevetu, a oba se slažu, da je umro u Budimu i da je zakopan u crkvi sv. Stjepana reda Augustinaca

[1] Theiner. Mon. Hung. p. 749.
[2] Istvanffy. Kako gore.
[3] Theiner. Mon. Hung. p. 757.

Digitized by Google

Njekoliko mjesecih prije bitke muhačke bijaše riešena i sudbina priorata vranskog u smislu predloga papinskog legata. Ovaj razloži papi 17 ožujka 1527 još obširnije stanje priorata vranskog. „Poznato je", pisa on papi „da je taj priorat u Hrvatskoj na granici turskoj. Sama Vrana leži u Dalmaciji. U prvašnje doba bijaše njegova dobra založena po banu Berislaviću sa dozvoljom kraljevom. Berislavića sliedio je (u prioratu) Matija. Ovaj dozvoli sa priznanjem kraljevim Ivanu Tahu, da može založena imanja prioratska izkupiti. On je i za vrieme Berislavića uživao polovicu dohodaka prioratskih, jer je š njim zajedno branio imanja i založne svote izplaćivao u vriednosti od 12.000 dukata. Osim imanja, koja drži Tahi u zalogu, ima ih, koja su drugim založena za 8.000 dukata. Sada, kad je mjesto priora izpražnjeno, želi kralj predati sva imanja prioratska sinu Ivana Taha, u ime naknade za izgubljenu čast bansku, koju je Ivanu ovih dana oteti morao. Ja sam nastojao sa kraljem i sa rečenim Ivanom Tahom utanačiti sliedeći ugovor:"

„Čast priora vranskog imade se povjeriti sinu Ivana Tahe. Tomu sin, ima sada 9 godina. Otac ima se obvezati da će i dobra prioratska čuvati i braniti u ime svoga sina, tako dugo, dok ovaj ne postigne 20 ili 21 godinu. Ovomu sinu dužan je tada otac predati sva prioratska imanja bez ikakove odštete u ime zaloga brojenih novaca. Po smrti rečenoga sina imadu sva imanja prioratska bez ikakova trha pripasti budućemu prioru. Ako bi pako sin umro prije, nego li izteče 12 godina, tada imade se crkvi (t. j. hospitalcem) odpustiti dug od 6000 dukata, a imanja predati budućemu prioru sa trhom od 6000 dukata. Nadalje obvezan je otac Ivan Tahi izkupiti i polovicu ostalih založenih prioratskih imanja u tečaju od dvie godine. Drugu polovicu otih imanja izkupiti će kruna, nu stolica rimska pripomoći će sa 2000 dukata."

Ovaj dakle ugovor preporuči legat Burgio sa dobrimi razlozi stolici rimskoj na potvrdu. Na kraju svoga pisma doda molbu: „Neka se rečenomu sinu Tahovomu pošalje krst priorski ili od pape ili od velikog meštra hospitalaca sa oproštajem manjkavih godina. Ako li se nebi mogao poslati krst priorski, neka mu se dade barem krst viteza (kavaliera). On (legat) da je za krst priorski, jer će se time obvezati čvršće na poslušnost prema velikomu meštru, prem da mu nisu potanko poznati zakoni i običaji reda".

Kasnije posla isti legat izvornu obveznicu (obligatione) ili ugovor Ivana Taha u Rim, da ga more papa predati velikomu meštru u

Digitized by Google

sahranu. Tom prilikom javi legat, da je sina Tahova imenovao novim priorom vranskim (valjda dozvoljom papinskom), i primieti: da doista ne bijaše lak posao, založena imanja prioratska pod dobrimi uvjeti poslje kratka vremena osloboditi od svakoga trha, i ustanoviti da se vrate prioratu.

Mjesec dana prije bitke muhačke javlja naknadno papinski legat, da je novomu prioru vranskomu ime *Franjo Tahi.* Da mu ima po prilici 10 godina Da želi dobiti krst ili svećenićku odjeću priorsku, sa dozvoljom, da u svojih godina može biti pravim priorom". Jedva mi treba primietiti, da je taj mladi Franjo Tahi onaj isti silnik i otimač, koji je kasnije g. 1573 prouzročio seljačku bunu Matije Gubca.

VI.

Svietovni upravljatelji priorata vranskog.

Ivan Tahi.

Iza nesretne bitke muhačke nastadoše grozna komešanja u Ugarskoj i Hrvatskoj. Naš narod imao je na čelu dva kralja, priznavao više banova, saborovao na dvih saborih U zemlji bijaše silovitih otimača bez broja i konca. Na granicah Hrvatske i Dalmacije haraše i robiše turske razuzdane i razbojničke čete. Dolnja Slavonija došla skoro sva pod upravu tursku. Plemstvo, svećenstvo, gradjanstvo i seljačtvo oslabi i osiromaši. Razpre i svadje vladahu po svuda. Potrebna reda i pomoći ne bijaše od nikuda.

Priorat vranski pade do ruba propasti. Ugled reda vitezova sv. Ivana jerusolimskog utonu zajedno sa gubitkom grada Roda. Njihovih samostana i vitezova nestade u Hrvatskoj sasvim. Mnogi gradovi i posjedi prioratski založeni jur od prije dospješe sad podpunoma u tudje ruke privatne. Starodavni grad Bela sa Ivancem, Cerjem, Jurketincem i ostalim velikim svojim posjedom, bijaše jur od davna u svetovnjačkih rukuh. Glogovnica, Opatovce, Planina, Tkalec i Marča bijahu stranom u svjetovnih rukuh, stranom pod upravom crkve zagrebačke. Grad Gora pripadao je knezu Gjuri Slunjskomu Frankapanu. Hresno držahu Križanići. Slavonska imanja razgrabiše ili Turci ili tamošnji mogućnici. Dubica na Uni čekaše od dana do dana na svoju sudbinu od Turčina. A što je preostalo dobara, to je bilo založeno ili Tahu ili drugim vlasteljem.

Digitized by Google

Nu dohodci ovih preostalih dobara bijahu u ono doba još uvjek tako znameniti, da se za upravu priorata vranskoga mogućnici uprav otimaše.

Kao što je prije Mate Barača tražio priorat Pavao Tomor, kasniji nadbiskup kaločki, tako se priča, da je po smrti Baračevoj u isto doba sa Ivanom Tahom proslavljeni junak Krsto Frankapan želio, da mu se povjeri uprava priorata vranskog, i da je tu želju putem sabora postići tražio[1]. Kako gore vidismo, pobjedu održa, pomoću papinskog legata Burgija, Ivan Tahi, tobož u ime svoga sina Franje, a u istinu u ime svoje.

Ivan Tahi nosio je jur za živa priora Barača naslov upravljatelja priorata vranskog. Naslov taj nebijaše mu nitko zakonitim putem podielio, već si ga on sám prisvoji. Pravo nanj' steko je po zalogu prioratskih imanja, za koja položi, kako gore vidismo, 12.000 dukata. Jur taj slučaj, što je u ono doba imanja u zalog primati mogao za gotove novce, svjedoči: da je pripadao u red najbogatijih vlastelina hrvatskih. Ali ujedno brojio se medju najsilovitije plemiće.

U javnih izpravah spominje se Ivan Tahi počamši od g. 1518. Često pozivlje se on pred banski sud radi počinjena nasilja ili bud koje otimačine. Kadkad uredjuje pred sudom svoje imovinske poslove. Kadkad tuži se radi nanešenih mu šteta itd. Kralj Ljudevit II podieli mu najprije kao svomu ljubimcu čast bana jajačkoga. Kasnije, godine 1525, imenova ga uz Franju Baćana banom hrvatskim[2]. Ali Hrvati, poznavajući ga kao silnika i loša vojnika, nehtjedoše priznati ga svojim banom. U prkos tomu obnašao je čast bansku preko godine dana, jer je imao kod dvora revna štitnika nadbiskupa i kancelara kraljeva Salkaja, izćuškana jednom prilikom od kneza Krsta Frankapana. Sabor ugarski i hrvatski bijaše predložio za bana kralju mjesto Taha spomenutoga Krstu Frankapana. Ali proti tomu opirao se da kako dvorski kancelar neumornom revnošću. Napokon nadvladaše Hrvati svojom postojanošću. Tahi morao se odreći banstva, on bude imenovan kraljevskim savjetnikom, a doskora i upravljateljem priorata vranskog.

U bitki muhačkoj vojevao je Tahi sa prioratskim banderijem uz bok bana hrvatskog Franje Baćana. Š njim zajedno spasi se iz grozne bitke.

[1] Klein-Fessler. Gesch. Ung. III p. 344.
[2] Jura R. Croat. I p. 273.

Digitized by Google

Iza smrti kralja Ljudevita II. bijaše Ivan Tahi ponajprije pristao uz Ferdinandovu stranku. Ovaj potvrdi ga u časti upravljatelja priorata vranskog i darova mu znatno imanje Rakovac uz gotov novac od 1800 dukata. Vrh toga obveza se Ferdinand pismeno, ako bi Tahi radi njega pretrpio kakovu štetu, bud na časti, bud na imutku, da će mu sve nadoknaditi, a kod podjeljivanja častih nanj osobiti obzir uzeti[1].

Nu Tahi prevrnu do skora vjerom i pristane uz kralja Ivana Zapoljskoga. U Hrvatskoj pridružio se on veleumnomu Krstu Frankapanu i biskupu Šimunu Erdedu, prem da mu prije obadva neprijatelji bijahu.

Kad Krsto Frankapan 27. rujna 1527 kod Varaždina zaglavi, preuze Tahi zapovjedničtvo njegove vojske. Ali Hrvati ne htjedoše ni sad slušati Taha. Vojska se razidje, a zapovjednik ostade na cjedilu. Nu Tahi ostade i na dalje vjeran Zapoljevoj stranci. Kad sliedeće godine 1528 biskup Šimun priteče u pomoć obsjedjenomu po Španjolcih i Njemcih zagrebačkomu svomu gradu, pridruži mu se sa prioratskimi četami i Tahi. te pomogne odtjerati tudjince iz gornjega grada.

Kralj Ferdinand I., dobivši prevagu u Hrvatskoj, da se Tahu osveti, oduze mu prioratski, založeni mu grad Božjakovinu, i založi ga iz nova banu Ivanu Karloviću za 8000 for.[2] Lukavi Tahi, videći sada da neće moći zadržati prioratska imanja svojoj upravi povjerena, založi Nikoli knezu Zrinskomu za 12.000 for. sva imanja priorata vranskog. Medju ova brojila su se u ono doba: Božjakovina, Kostajnica, Dubica, Krupa, Pakrac, Kamensko, Gradišće, Sloboština, Trnova i Rasa u Hrvatskoj, a Sv. Martin u baranjskoj županiji. Nu Božjakovinu zadrža ipak Ivan Karlović sve do onoga vremena, dok ju u ime miraza, zajedno sa svojom sestrom Jelenom, ne predade gore rečenomu Zrinskomu, otcu sigetskoga junaka.

Kad hrvatskim strankam dosadi vječno političko trvenje, i medjusobno prolievanje krvi i haranje dobara, pomisliše napokon na pomirenje.

Bijaše mjeseca listopada g. 1530, kad se neprijateljske stranke sa svojima četama utaboriše u najljepšem predjelu Zagorja, medju Desinićem i Novimi Dvori. Na čelu Zapoljine stranke stajaše Šimun Erdedski, biskup zagrebački i ban hrvatski. Na čelu Ferdi-

[1] Theiner Mon. Hung. II p. 757, 758, 791.

[2] U pismih odnešenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 15. N. 43.

Digitized by Google

nandovaca bijaše Ljudevit Pakrački (Pekri) od Petrovine, kao glavni kapetan Ferdinandove vojske. Obje stranke izaslaše svoje zastupnike, da utanače ugovor mira. Namjera im podje sretno za rukom. U nagodi imenovani su od strane Zapoljine Šimun Erdedski kao ban. Ivan Tahi, još uvjek kao upravljatelj priorata vranskog, i Petar Erdedski veliki župan županije željezne. Od strane Ferdinandove, uz Ljudevita Pakračkoga, Petar Keglević Bužinski, Ivan Kastelanović od Sv. Duha, Ivan, Krsto i Franjo od Sinca (Zemche) Nikola Pakrački od Petrovine, Franjo Sekel od Dobrekuće i Ivan Golec od Sutiske. Obje stranke ustanoviše: 1. Da se sva imanja medjusobno na silu oteta, počamši od prvog dolazka Turaka sve do sada, prvašnjim gospodarom vratiti imadu. 2. Da se grad Gjorgje hiterata iz Kapele, sa imanji kaptola časmanskoga, otetimi po ljudih Ljudevita Pakračkoga, za tri dana predati imadu. 3. Da kanonici zagrebački, pripadali oni jednoj ili drugoj stranci, dohodke kanoničke jednako dieliti i uživati imadu. 4. Svim stanovnikom kraljevine Hrvatske, bez razlike stališa i političkih nazora, prosto je u napred hodati po zemlji bez svake zapreke, kuda im drago. Isto tako trgovati i zajedno obćiti bez ikakove napasti. 5. Isto tako ima na pose grad Zagreb uživati podpunu svoju slobodu. 6. Daću od pol forinte prosto je žiteljem hrvatskim davati Ljudevitu Pakračkomu ili uzkratiti mu, bez ikakove grožnje i upotrebljivanja sile. 7. Svaki stanovnik, kao i plemić, veliki i mali, ima u svojoj kući uživati svoju slobodu u podpunom miru. 8. Ovaj ugovor mira i bratinske sloge ima se do znanja staviti i velemožnoj gospodi Ivanu Banfiju od dolnje Lendave, županu i palatinu, zatim Urbanu Baćanu, pristašam kralja Ivana, kao i Ivanu Moru od Čule podložniku Ferdinanda kralja, da mogu i oni pristupiti uz nagodu. 9. Taj ugovor mira ima trajati do sv. tri kralja buduće godine. 10. Za potvrdu priobćit će se ugovor obim dvim kraljem. 11. U slučaju, kad bi se neprijateljstva ponoviti htjela ili morala, ima se ugovor mira po strankama odpovjediti u roku od deset dana[1].

Godine 1534 pristupi Ivan Tahi zajedno sa biskupom Šimunom opet k stranci Ferdinandovoj. Pošto su sva prioratska imanja založena bila, nije imala čast upravljatelja priorata za Taha nikakove vriednosti. On se odreče ove časti, a kralj Ferdinand podieli ju Valentinu Heningu.

[1] Pray. De prioratu p. 90.

Digitized by Google

Valentin Hening nazvan Turek.

Porodica Heningova bijaše poreklom njemačka. Jedna loza ukućila se od davna u Hrvatskoj. Vladala je Susedgradom i drugimi imanji. Druga loza bijaše se naselila u Ugarskoj, ali je imala takodjer posjede u Hrvatskoj. Od ove posljednje potiče Valentin Hening. Njegova otca Mirka nazvaše iz nepoznata uzroka Turcus, Török, Tewrek, a u Hrvatskoj Turek. Mirko bijaše na glasu kao dobar vojnik. Sa Ivanom Korvinom dodje on oko god. 1490 u Hrvatsku. Tu se i oženi. Bio je vazda Korvinov ljubimac i raznih njegovih gradova kastelan. Po Korvinovoj smrti služio je njeko vrieme i njegovu udovu Beatricu Frankapanku. Kao kastelan krapinski i tobožnji odgojitelj njezine djece pade u sumnju, da je po naputku kraljice Jelisave otrovao djecu Korvinovu, o čemu piše jedini pop Gjorgje Sriemac, koj nezaslužuje mnogo vjere. Ovomu Mirku povjeri kralj Ljudevit II. g. 1520 zapovjedničtvo najznamenitije tvrdje i grada Biograda. Za drúga mu pridieli Franju Hedervara. Kad se g. 1521 car Sulejman spremao sa vojskom na Biograd, ostavi Mirko, malo dana prije započete obsade, Biograd i predade zapovjedničtvo svomu mladomu sinu Valentinu. Ovaj mladić zajedno sa Hedervarom imao je sada ogromnu zadaću, da brani Biograd, tako zvano predzidje kršćanstva, proti velikoj sili cara Sulejmana. Neizkusni mladić, stojeći još pod skrbničtvom svojih ujaka Stjepana i Blaža Šuljoka, preplaši se svoje zadaće. Po savjetu skrbnika zamoli on kralja, da ga oprosti od biogradskog zapovjedničtva, i da imenuje drugog sposobnijeg za taj posao. Kad ne dobije odgovora od kralja, ostavi Valentin Biograd svomu udesu i vrati se kući. Skoro zatim pade Biograd u turske ruke, a za njim Šabac, Zemun i Slankamen. Javno mnienje baci sa razlogom svu krivnju na Valentina Heninga i na njegova kukavna druga Hedervára. Isto tako bješe okrivljena i obadva Šuljoka, koji predadoše gore imenovane gradove. Sabor ugarski proglasi svu četvoricu izdajicami. Zaključi ujedno da im se imadu oduzeti sva imanja[1].

Usljed saborskog zaključka darova kralj Valentinova imanja Franji Bačanu, kasnijemu banu hrvatskomu, a Hedervarova dobra predade slavnomu junaku Pavlu Bakiću. Mladi prognanik Valentin skitao se od nemila do nedraga. Čitavu godinu sakrivao se u Er-

[1] Istvanffy Lib. VII. Gjorgje Sriemac dodaje, da je narod navalio na Valentinov šator, htijući ga ubiti, nu da je sretno uteko na svojoj „bedeviji".

Digitized by Google

delju kod Ivana Zapoljskoga. Napokon izprosi kraljica Ana milost za njega. Kad se nakon toga Valentin oženi kćerju Marka Pempfligera, djevojkom kraljičina dvora i privrženicom vjere Luterove, povrati mu kralj sva oduzeta imanja.

U bitki muhačkoj bijaše Pavao Tomor Valentinu Heningu, Gašparu Raškaju i Ivanu Kalaju povjerio veliku zadaću, da čuvaju i brane kralja. Ali u metežu borbe izgubiše Hening i Kalaj kralja izpred očijuh. Jedini Raškaj zaglavi zajedno s kraljem u močvarah dunavskih, kad ga izpod konja htjede izvući iz blata.

Iza muhačke bitke pridruži se Valentin banu Franji Baćanu, koji se izjavi za stranku Ferdinanda austrijskog. On se vrati š njim zajedno u Hrvatsku. Godine 1527 dodje opet zajedno sa banom u Požun, gdje se biše sakupili ugarski pristaše Ferdinandovi, da ga proglase za svoga kralja.

Malo zatim ostavi Valentin Hening stranku Ferdinandovu i pristupi k Zapoljskomu, prem da mu se prije rugao, čuvši da želi postati kraljem[1].

Vojujući sa svojom četom konjanika proti Ferdinandovcem okalja si ime jednim uprav kukavnim činom. U Ferdinandovoj vojsci bijaše se pojavio na čelu poveće srbske čete, tako zvani crni car Jovan. Kao hrabar i odvažan junak održa on mnoge pobjede nad Zapoljevci. Ali počini i mnogo strahota sa svojimi divljimi vojnici. Vojujući on oko Segedina proti Petru Perenju, razprši mu vojsku. Nu Mirko Cibak, biskup varadinski, priteče Perenju u pomoć i natjera u bjeg crnoga Jovana. Prilikom pljaćkanja grada Segedina bude car Jovan ljuto ranjen. Njegovi ljudi odpratiše ga jedva živa u njeko selo Tornoš, gdje ga nemoćna nastaniše u jednoj kući i položiše u krevet. Čuvši to Valentin, koj se uprav desio u bližnjem svom gradu Subotici, dodje po noći sa 300 konjanika u Tornoš. Navali iznenada na kuću, u kojoj ležaše ranjeni crni Jovan. Iztrgne ga nemoćna iz kreveta, odrubi mu mačem glavu, i pošalje ovu u znak velike pobjede u Budim kralju Ivanu, da mu se tim još većma uvuče u milost[2]. Kralj Ivan darova mu za junačko djelo 1000 dukata. Nu kad se kasnije razglasilo, kako je Valentin ubio cara Jovana, rugalo mu se sve zajedno sa kraljem.

Godine 1528 ostavi Valentin stranku Zapoljskoga, i pokori se opet Ferdinandu. U družtvu sa Pavlom Bakićem i Ljudevitom Pa-

[1] Georg. Sirm. p. 132, 138.
[2] Istwanffy Lib. IX. Georg. Sirm. p. 169

Digitized by Google

kračkim, pobiedi on i zasužnji kod Keresteša najvjernijeg vodju zapoljskoga Franja Boda. Taj je volio poginuti u tamnici nego priznati Niemca za svoga gospodara. U ime nagrade dobi tad zapovjedničtvo grada Temešvara, ali ga do skora predade na čuvanje Andriji Sokolu. Sliedeće g. 1529 ode Valentin Hening u Erdelj i vojeva tamo proti Zapoljevcem i njihovim pomoćnikom Turkom i Rumunjem. U isto doba bijaše zajedno sa Petrom Keglevićem imenovan kapetanom kraljevske vojske u Hrvatskoj.

Ivan Zapoljski bijaše jur od davna na Valentina Heninga radi njegove nevjere ljuto ogorčen. Godine 1530 naloži on svojim vodjam Tomi Nadazdu, Ivanu Saracenu i Franji Kapolnaju, da Valentina na koj god način, makar iz zasjede, uhvate. Ako li je u kom gradu zatvoren, da taj grad obsjednu i na juriš otmu. Valentin desio se uprav tada u svom gradu Sigetu. Rečeni vodje dodjoše sa 10 000 stranom svojih stranom turskih vojnika pred grad Siget, i počeše ga obsjedati. Valentin dočeka ih pripravan. On provali dapače iz grada, potjera njeke čete u bjeg, ubi mnoge, i uhvati njekog Mirka nazvana Velikim sa 25 konjanika. Zasužnjena junaka opsova najprije i dade ma odrubiti glavu, jer je tobože prije dva dana kršćanskog njekog dječaka prodao bio Turčinu za jednoga konja. Ostale sužnje odpusti bez odkupa. Do skora zatim odazva kralj Ivan svoje čete izpod Sigeta, jer kralj Ferdinand I. bijaše medjutim obsjeo grad Budim.

Kad se godine 1531 počeše obe medju sobom ratujuće stranke u Ugarskoj i Hrvatskoj približavati i pomišljati na pomirenje, pristade Valentin Hening uz Petra Perenjskog, koj bijaše u šomodjski grad Belovar pozvao svoje prijatelje, sa tajnom namjerom, da ga izaberu za kralja. Nu kad se ova nada izjalovi, ostade Valentin uz stranku Ferdinandovu, nastojeći, da se dočepa dohodaka biskupije njitranske, tobože za uzdržanje svojih dobrovoljnih četa. Do skora zatim pristupi uz onu posredujuću stranku, koja pod vodjenjem Tome Nadažda odluči, da se imadu sporazumjeti sve u Ugarskoj ratujuće stranke, te predložiti, neka se zajednički i sporazumno onaj izabere za kralja, koj će dokazati, da ima potrebita za to sredstva, te izjaviti se, da je pripravan spasiti kraljevinu bez pomoći turske. Valentin prisustvova takodjer saboru u to ime sazvanomu u mjestu Knezu (Kenese) kod blatnog jezera. Uspjeh bijaše žalibože onaj isti, koj i svih prvašnjih dogovora, jer nijedan kralj ne mogaše obećati ono, šta izvršiti nije mogao.

Digitized by Google

Iza kako g. 1532 hrvatski junak Nikolica Jurišić slavno obrani grad Kisek od goleme sile turske, počela se kršćanska vojska sakupljati sa svih strana kod Beča na obranu proti Turkom. Ugarske i hrvatske čete predvodili su tada Valentin Hening, Pavao Bakić, Baltazar Banfi Talovac, i Franjo Njari. Ovi navališe medju Badenom i Traiskirhenom na Turke, bježeće jur pred njemačkimi četami, i potukoše ih do kraja. Odmah zatim sastane se ratno vieće pod predsjedanjem cara Karla V. u Beču. Tu savjetovaše Valentin Hening i Pavao Bakić, da čitava vojska ide u potjeru za Turci, da ih konačno uništi. Ali taj savjet ne bijaše prihvaćen.

Kad godine 1534 kralj Ferdinand I. u velikoj pratnji svojih dvornika dočeka turskog poslanika Mehmeta Čauša, desio se i Valentin Hening na dvoru bečkom. Od hrvatske vlastele bijahu još prisutni: Franjo Bačan, Pavao Bakić, Petar Keglević, Baltazar Banfy Talovac, Gaspar Vingradski i Nikola Kastelanović. Još iste godine dobi Valentin Hening dugoželjenu upravu biskupije njitranske, a uz njega pravoslavni Pavao Bakić upravu biskupije Gjurske i sombatheljske, Gašpar Perušić čanadske, a Ivan Saracen pečujske biskupije.

U ovo doba izprosi Valentin Hening od kralja takodjer po odreknuću Tahovom izpražnjenu čast upravitelja *priorata vranskog*. Ali pošto i on do skora uvidi da naslovni upravitelj od založenih prioratskih dobara nikakove koristi neima, zamoli kralja za dozvolu, da ista založena imanja od Ivana i Nikole Zrinskoga izkupiti može Listinom od 26. srpnja 1535 podieli mu kralj tu dozvolu. Ujedno obveza se kralj, da takova izkupljena imanja neće nitko, pa bio sám kralj ili novoimenovani prior vranski, od njega natrag zahtievati moći, osim ako za odkup položenu svotu izplati[1]. Istoga još dana podieli kralj Ferdinand I., poradi velikih zasluga Valentinovih, njegovomu sinu Ivanu Heningu Tereku, maloljetnom dječaku, čast *priora vranskog,* pod uvjetom, da ima stupiti u red sv. Ivana jerusolimskog, kad navrši po zakonu godine punoljeća.

Da li je Ivan sin Valentinov ikada stupio u red vitezova sv. Ivana i da li je doista obnašao čast priora, nisam našao nigdje zabilježeno.

[1] Listina veli: Annuimus et concessimus, ut fidelis noster magnificus Valentinus Thörök de Enningh, Capitaneus noster, atque ipsius Prioratus auranae gubernator, omnia castra, castella et bona prioratus, ab his, quibus inscripta sunt, sua pecunia, in usum et futurum commodum Prioratus redimere possit ac valeat. Pray, De prior. Aur. p 96.

Digitized by Google

Glede imanja prioratskih, založenih braći Zrinskim, naloži kralj Ferdinand I. 29 kolovoza 1535 kaptolu zagr., neka obaviesti knezove Zrinske, da je sam kralj pripravan založnu svotu odmah izplatiti im, koju da mogu kod kaptola zagr. primiti. Ako li knezovi Zrinski rečena imanja predati i novce primiti nebi htjeli, tada ih ima kaptol po svom i po kraljevskom čovjeku pozvati pred sud. Do skora odgovori kaptol kralju, da knezovi Zrinski imanja predati i novce primiti neće. Pozvani pred kraljevski sud nehtjedoše doći. Na to odsudi personal kraljevski i nadbiskup ostrogonski Pavao odsutne knezove, da imadu u ime kazni platiti kralju istu svotu, za koju su im založena dobra, a rečena dobra da imadu predati bez novaca[1].

Nu ova odsuda nije imala povoljna uspjeha. Braća Zrinski držahu i nadalje založena prioratska dobra. Suvremene izprave svjedoče, da je i porodica Slunjskih Frankopana založeni grad prioratski Goru sa čitavim posjedom, ne samo u svojih rukuh držala, nego da je kralj Ferdinand I. g. 1534. Gjuri Frankopanu, sinu Mihaljevom, isti grad Goru založio po prioru Petru Berislaviću iz nova za svotu od 2000 for.[2].

Valentin Hening nosjaše medjutim podjedno naslov upravljatelja priorata vranskog. Njeku korist imao je valjda od tuda. Dužnost mi je dakle iztaknuti, ako i na kratko, još njeke crte iz njegova života.

Koncem godine 1536 ostavi Valentin iz nova stranku kralja Ferdinanda I. i pridruži se Zapoljevcem. Povod bijaše ovaj: Prije godine dana, na praznik sv. Petra i Pavla (29. lipnja) slavio je Pavao Bakić svoj imendan u svom gradu Laki u šomodjskoj županiji. Valentin Hening desio se tada u susjednom samostanu benediktinskom sv. Egida, koji bijaše nasilno i bezpravno osvojio. Bakić pozove ga prijateljski na svoj imendan u goste. Valentin doveze se k Bakiću u kočiji, prem da grad nebijaše odaljen od samostana ni hiljadu koraka. Kad se iza vesele bučne gostbe Valentin kući vraćao, nadjačan vrućinom i vinom, zadriemlje u kočiji. Iz nenada navali tad na njega iz šumske zasjede Bakićev četovodja konjanika Pavao Delija, Srbin, oružan oštrom sjekirom i htjede ga posjeći. Ali udari sjekirom u drvo kočije tolikom silom da je nemogaše natrag povući, na što podbode konja i odjuri u

[1] Arkiv zem. Transumpta Donationalia. T. I p. 394.
[2] Tamo, I p. 394.

Digitized by Google

šumu. Taj pokus umorstva, držeći ga naručenim od Bakića, smatrao je Valentin za najveću uvrjedu gostoljubja i prijateljstva, premda se je Bakić vazda zaklinjao, da sa ovim kukavnim činom ni malo sporazuman ne bijaše. Valentin ljuto uvriedjen pozva Pavla Bakića na dvoboj. Bakić prihvati zaziv. Nu kralj Ferdinand I. čuvši glas o toj stvari zabrani obadvim izaći na dvoboj. Ujedno naloži, da razpru putem pravde pred kraljevim sudom rieše.

Zlovoljan i nestrpljiv, kako je bio od naravi, ćutio se Valentin postupkom kraljevim još više uvriedjenim. On nije mogao pregorjeti zabranu, što nije smio po svojoj volji tražiti zadovoljštinu. S toga ostavi stranku Ferdinanda, te ode iz svoga grada Sigeta preko Pećuha izravno u Budim, gdje se pokloni kralju Ivanu. Tako promieni on jur po sedmi krat svoga gospodara.

Kralj Ivan Zapoljski primi ga radostno. Nagradi ga odmah gradom Hunjadom u Erdelju, trgovištem Dobretinom (Debrecinom) i biskupijom pećujskom[1]. Osim toga darova mu krasna konja i bogatu tursku sablju, okovanu srebrom i zlatom.

Valentin Hening bio je g. 1537 uz kralja Ivana i u velikom Varadinu. Tu bijahu i najveći Ivanovi pouzdanici, većom stranom Hrvati, kao Gjuro Utješenić, Franjo Frankopan nadbiskup kaločki, Antun Vrančić, Ivan Statileić Trogiranin, biskup erdeljski, Grgur od Peščenice, Nikola Benković, još pod Ivanom Korvinom njegov vojskovodja itd.

Kad kralj Ivan turskoga poslanika vel kom svečanošću primi, izadjoše mu biskup Statileić i Valentin Hening sa 500 plemićkih konjanika jednu milju daleko na susret, i dopratiše ga u kraljeve dvore.

Iste godine osveti se Valentin Pavlu Deliji, onomu Srbinu, koj sjekirom u njegovu kočiju udari, uprav na kukavan način. U njekoj bitki sa Turci, u kojoj bijaše i Pavao Bakić ljuto ranjen, zarobiše Turci uz druge sužnje i Pavla Deliju. Čuvši to Valentin ponudi turskomu vodji Muratu tisuću dukata, ako mu izruči Deliju. Turčin Murat nehtjede hrabroga junaka prodati njegovomu neprijatelju. Nu Valentin podkupi s istimi novci drugoga Turčina, koj Deliju potajno ubije.

U posljednje vrieme života kralja Ivana (1540) bijaše Valentin vazda uz njega, i stajaše na čelu vojske u Erdelju. Još u svojoj bolesti naloži mu kralj, da u njegovo ime nastavi obsjednuće grada

[1] Istwanffy. Lib. XII Vrančić Mon. Hung. hist. Scriptores II. p. 45, 63.

Digitized by Google

Fogaraša, koji je branio za Ferdinanda kralja Valentinov najbolji prijatelj Majlat. S toga bijaše obsjednuće veoma mlitavo od strane Valentinove. Kad stiže glas, da je kraljica Izabela Zapoljska porodila sina, proslavi Valentin u taboru ovu viest velikom svečanošću. Slična svečanost, uz preobilno trošenje vina, ubi napokon od dulje bolesti oslabljena kralja Ivana. Po njegovoj smrti potvrdiše skrbnici Zapoljini Gjuro Utješenić i Petar Petrović Valentina Heninga u njegovoj časti vojskovodje. Kao takav pratio je on i mrtvo tielo Ivanovo do Stolnog Biograda, gdje ga položiše u grobnicu kraljeva ugarskih. U družtvu sa skrbnici sazva on i sabor u Tordu, da viećaju i zaključe o sudbini sina Ivana Zapoljskoga.

Nakon smrti Zapoljine dopre do skora vojska Ferdinandova do Budima. Valentin Hening kao zapovjednik vojske Zapoljine bijaše otišo u dolnje krajeve, da obsjede grad Dombo; ali se do skora vrati u Budim, gdje primi zapovjedničtvo grada uz Gjuru Utješenića, Petra Petrovića i gradskog načelnika Nikolu Turkovića.

Jednom počasti u Budimu gosta iz protivnoga logora, svog starog prijatelja Baltazara Banfija Talovca, jednoga izmedju prvih vodja Ferdinandovih. Niemce ogorči veoma taj budimski pohod Banfijev. General Rogendorf poče tad većim naporom obsjedati grad Budim. Zapoljevci branijahu ga odvažno. Valentin Hening provali višekrat iz grada, poput Hektora trojanskog, veli Gjuro Sriemac, potjera u bieg Niemce i Ferdinandove magjarske čete. Prilikom jedne provale protjera on Perenjeve čete sa brda sv. Gerarda i osvoji utvrdjenja kod vodene kule (ad aquariam turrim). Kad se pobjedonosno vraćao u grad Budim, gledala ga kraljica Izabela sa Utješenićem i Petrovićem na prozoru kraljevskoga dvora. On im u slavju pokazivaše krvavi mač, koji je napojio njemačkom krvi. Prilikom njeke druge provale, kažu, da je savjetovao svoje stare prijatelje od Ferdinandove stranke, neka na brzo ostave okolicu budimsku, jer se jur približuje sa iztoka ona ogromna zvier, koja će ih sve jednim dahom svojih ustijuh proždrieti. Kratko vrieme zatim, dodje doista pred Budim car Sulejman sa silnom vojskom.

Na dan muhačke bitke, t. j. 29. kolovoza 1541., dopratiše po želji cara Sulejmana Zapoljevci svoga maloga kralja Ivana Sigmunda u carski logor, pred koljena silnoga cara. U pratnji djeteta bijahu Utješenić, Petrović, Valentin Hening, Stjepan Verbec (Verböczy), Urban Baćan, Petar Markov i Ivan Podmanicki uz čitavo vieće grada Budima.

Digitized by Google

Car Sulejman primi diete veoma ljubežljivo. Carev sin Bajazet morao je prihvatiti djetešce iz dojčinih rukuh i poljubiti ga. Istim trenom bijaše odlučena sudbina grada Budima i polovice Ugarske. Turski car zapovjedi, da se grad Budim pod njegovu obranu i upravu primi. Gradski sudac ili načelnik Hrvat Turković morade ugarski preistolni grad predati u ruke hrvatskog poturice Suliman paše, beglerbega od Anatolije, rodom iz Klisa u Dalmaciji[1]. Na isti dan glavosjeka sv. Ivana, na koj prije petnaest godina glavar kraljevine ugarske u blatu i močvari smrt svoju nadje, zagreznu i glava ugarskih gradova i države u blato turskoga gospodstva. Isti onaj dan, koj turskom pobjedom na Muhaču pribavi Ivanu Zapoljskomu krunu i vladu, ote ju njegovomu sinu druga pobjeda turska[2].

Poglavice Zapoljevaca pridrža car sedam dana u logoru. Kad je grad Budim podpunoma preuzeo, izpusti ih iz poluzatvora, ali Valentina Heninga Tureka (Niemci ga zvahu Türk Valant) zadrža i na dalje kod sebe, pod izlikom, da se š njim o budućoj sudbini Ugarske posavjetovati ima, a u istinu, da ga nikad više iz zatvora neizpusti. Njeki pričahu, da ga je kod cara zlo opisao Gjuro Utješenić, tajni njegov protivnik. Ovo se medjutim ničim dokazati ne može[3].

Nesreći Valentinovoj bio je valjda jedini povod njegova nestalnost, a uz to vještina u vodjenju rata. Možebiti da mu je naškodilo i njegovo slavohlepje, jer naš Vrančić veli o njem: da je težio za najvišom upravom kraljevine Ugarske (aspirabat etiam Valentinus ad supremam regni gubernationem) i da su Turci njega jedina držali za sposobna, da sabere i da vodi vojsku proti Turkom[4].

---

[1] Ant. Verantius. Mon. Hist. Hung. Script. T. II p. 219.

[2] Hammer Purgstal. III 232. Gjuro Sriemac tvrdi, da u ono doba stanovahu u Budimu žitelji od deset naroda. 1. Skitski Magjari. 2. Turci (Izmaelitae). 3. Srbi (Traciani). 4. Niemci. 5. Španjolci. 6. Tatari. 7. Bošnjaci 8. Grci 9. Arbanasi 10 Perzijanci.

[3] Istwanffy. Lib. XIV.

[4] U ostalom karakteriše ga Antun Vrančić ovako: „Magnum ex his Valentini praeconium, illustre nomen, celebris fama, sed crebrae antea transitiones, quas inter duos reges fecerat, dum utriusque movetur largitione, et partes experitur, oppido aestimationem ejus atque constantiam sugillaverant, unde magnopere viri formidatum ingenium, eoque solo discrimen illi properantius comparatum". Mon. Hung. Hist. Script. II p. 225.

Digitized by Google

Kad se car Sulejman vraćao kući, dao je u Biogradu Valentina Heninga okovati u verige i pod stražom odpremiti u Carigrad. Tamo je u zatvoru od sedam kula trajao tužan život do g. 1555, kad je umro.

Valentina savjetovali su Turci često, da primi vjeru tursku i š njom časti i bogatstvo, ali ga nemogahu premamiti. Sa svojom vjerskom postojanošću, opere ponješto ljage svoga značaja i steče ime vriedna kršćanina.

Ovo su zgode čudnovata muža, koj otvori prvi kolo svjetskih upravljatelja priorata vranskoga. Porodici njegovoj prišiveno ime Turčin ili Turek nehtjede on pretvoriti u čin i u istinu, prem da je u životu sa čitavom svojom strankom često služio Turčina. Svoju privrženost k Zapoljinoj stranci, a mrzost prema Niemcem, plati svojim životom, jer od Zapoljevaca ne bijaše nikoga, koj bi se bio htio ili mogao zauzeti kod turskoga dvora za njegovo oslobodjenje.

Dok je Valentin Hening nosio naslov upravljatelja priorata vranskog, padoše u jednoj te istoj godini (1538) u turske ruke dva najstarija grada prioratska, Vrana u Dalmaciji i Dubica na Uni, sa čitavim svojim okolišem.

U Vrani zapoviedao je tada mlitavi Mletčanin Viktor Soranzo imajući u posadi 2000 vojnika. Nakon dvodnevna obsjedanja, netom ga Turci treći dan o podne stadoše napadati iz topova, uzmače Soranzo u sumraku zajedno s posadom iz Vrane i uteče sramotno u Zadar. Sto trideset i pet godina držahu Mletčani Vranu, polažući veliki trud i trošak u poljepšanje i utvrdjenje grada. Kratko vrieme prije predaje pisa Anton Diedo svojoj vladi s njekim ponosom o Vrani: „il qual non solamente è bello agli occhi, ma migliore di tutti gli altri territorii di Dalmazia, essendo posto tutto in pianura“[1]. Odmah iza padnuća Vrane pisa opet zadarski knez Jerolim Cicogna duždu mletačkomu: „Castelli di Nadino e *Laurana* per esser quelli di maxima importantia a quella sua provincia, si per consister in quelli e da essi depende el viver de li subditi soi de Zara, per haver sotto questi dui loci quasi tutte le loro intrade, i quali loci in uno mancandoli, li serà impossibile se posseno mantenirsi“. Isti Cicogna izviesti dužda, da se čitava Dalmacija uzbunila, kad puče glas, da je Vrana pala. Narod napadaše mletačke činovnike psovkama i grožnjama, govoreći: da će voljeti sam se

[1] Ljubić Relationes Venetae III 21.

Digitized by Google

braniti nego povjerivati mletačkim plaćenikom da im prodaju gradove. Zapovjednik vranski Soranzo, bojeći se smrtne kazni, kojom bje kažnjen Sevastijan Sagredo, kad je predao Turkom grad Nadin, umre njekoliko dana iza predaje od boli i od straha. Badava ulagahu Mletčani sav trud da osvoje natrag Vranu. Tekar preko sto godina kasnije podje im za rukom u kandijskom ratu zadobiti natrag i grad Vranu.

Car Sulejman darova Vranu svomu viernomu junaku Atlagić begu. Ovaj nadogradi grad. Podigne visoke kule, sagradi okrugle džamije i vitke munare. Podpasa grad jakimi bedemi.

Porodica Atlagića zadrža Vranu, dok opet ne pane u mletačke ruke.

Sretnija od Vrane bijaše Dubica. Godinu dana kasnije osvojiše ju natrag braća Zrinski. Zatim dodje u ruke kaptola zagrebačkog. Mnogi kanonici branijahu kao kapetani dubički hrabro taj grad, ali ga obraniti ne mogahu. On pade napokon sasvim u ruke turske.

Ivan i Nikola Zrinski.

Iztaknuo sam, kako je Ivan Tah braći Zrinskim sva prioratska imanja osim Gore i Božjakovine založio bio.

Kad Valentina Heninga Turci odvedoše u robstvo, zamoliše braća Ivan i Nikola Zrinski g. 1541 kralja Ferdinanda I., da im na novo potvrdi založena imanja. Kralj usliši njihovu molbu. Založena imanja za 12.000 for. potvrdi im kralj iznova[1]. Napokon darova im kralj g. 1541 18. siečnja za izkazane vjerne službe i počinjena velika junačtva *za uviek* založena imanja prioratska, ujedno sa Medvedgradom. Od tada primiše braća Zrinski naslov: „*Gubernatores Prioratus Auranae*“.

U prioratskom dobru Glogovnici obstojaše još tada Praepositura, te je ovu čast obnašao godine 1529 Gavril Mrzin knez krbavski, a kasnije (1545—1551) Gjuro Tompa, bivši ujedno gubernator biskupije zagrebačke, zatim biskup pečujski.

Po smrti Ivana Zrinskog (koncem g. 1541) primi naslov *upravljatelja priorata* vranskog sám Nikola, noseći ga vazda uz ostale svoje naslove. Nu knez Nikola Zrinski i njegovi potomci ne smatrahu se samo za upravljatelje, nego u smislu darovnice Ferdinandove za prave vlastnike dobara priorata vranskog. Oni prodavahu ta imanja, davahu ih u miraz i u baštinu svojoj djetci, dielomice zamienjivahu ih s drugimi imanji, i poklanjahu ih svojim vjernim

[1] Elenchus archivi Com. Oršić. Fasc. 18. N. 40.

Digitized by Google

slugam. Tako preda g. 1563 Nikola Zrinski Sigetski svojoj kćeri Jeleni, ženi Franje Taha Susedgradskog, imanje Božjakovinu u ime miraza. Po smrti Nikole htjedoše njegovi sinovi Božjakovinu natrag uzeti od sinova Franje Taha Iz toga porodi se medju Zrinskimi i Tahovci dugotrajna parba, u kojoj pobiediše napokon knezovi Zrinski.

Vriedno je, da ovdje sasvim na kratko iztaknem zgode Božjakovine, toga prastaroga imanja vitezova sv. Ivana i priorata vranskog. Franjo Tahi, muž Jelene Zrinske, ostavi ovo imanje nakon smrti svomu sinu Stjepanu. Godine 1591 doprieše ovamo Turci i popališe stari grad. Sliedeće godine 1592 založi imanje Stjepan Tahi svojoj sestri Margiti ženi Krste Oršića i nje zetu Jurju Jankoviću. Nu ovim ga ote na silu g. 1597 Jure Zrinski sin Nikole Sigetskoga. Tahova porodica zahtievaše pred sudom svoje imanje natrag, ali zabadava. G. 1616 podignu kr. fiscus pro i Zrinskim parnicu poradi Božjakovine, pozivajući se na staro pravo priorata vranskog, na kojega vlastničtvo samo kraljevska komora pravo nasljedstva imade. Ali ratna vremena ne dozvoliše, da se parnica konačno rieši. Božjakovina osta u rukuh knezova Zrinskih sve do Petra Zrinskoga. Po smrti ovoga pade i Božjakovina u ruke kr. fiska. Car Leopoldo I. prodao je grad g. 1686 na vječna vremena Ivanu grofu Draškoviću i njegovoj supruzi Mariji Magdaleni Nadaždijevoj. Od onoga vremena do najnovije dobe ostadoše vlastnici grofovi Draškovići. U posliednje vrieme dodje u razne privatne ruke.

Franjo Antun Brtučević

prior Vranski.

Nakon duga reda svjetskih upravljatelja priorata vranskog pojavljuje se početkom 17 stoljeća opet jedan prior vranski reda sv. Ivana jerusolimskog. Prior taj bijaše Franjo Antun Brtučević. Franjo Brtučević poteče od stare vlasteoske porodice hvarske. Taljanski pisao se, po običaju onoga vremena Bertuzzi i Bertucci, hrvatski zvala i pisala se porodica Bartučević i Bertučević.

Sredinom 16. vieka slovila su u Hvaru dva hrvatska pjesnika Jerolim i Hortenzio Brtučević, oba prijatelji proslavljenih pjesnika Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. Jerolim bijaše i vitez zlatne ostruge, a oba vlastelina veoma cienjena od svojih sugradjana. Jedan od njih bijaše po svoj prilici otac Franje Antuna.

Digitized by Google

O životu ovoga priora malo je poznato. Prvi krat ističe se pod konac 16. vieka. Bijaše tad jur vitez hospitalaca sv. Ivana Jerusolimskog. Kao čovjeka učena i okretna poslaše ga bosanski kršćani kao svoga povjerenika k papi rimskomu, kralju Španjolskomu i caru i kralju Rudolfu u Zlatni Prag, da izhodi oružanu pomoć proti Turkom i izbavljenje izpod jarma turskog. Njegovim revnim poticanjem izdade kralj Rudolfo 14. travnja 1595 u Zlatnom Pragu proglas na bosanske kršćane, u kom ih poziva, neka se podignu na oružje i podvrgnu njegovomu žezlu. Ujedno obrće, da će im priteći u pomoć. Taj proglas imao je sam Brtučević odnieti u Bosnu.

Sliedeće godine 1596 sudjelovao je znatno u borbi za grad Klis. Kad je gradska posada, pritišnjena od gladi i žedje, htjela jur da se predade Turkom, prodre on sa 200 svojih momaka do zidina gradskih i unese nješto hrane u tvrdju. Posla zatim nadpopa kliškog Pavla Sirotkovića sa pismom k hrvatskomu generalu Gjuri Lenkoviću i zamoli ga, neka odmah priteče u pomoć u najvećoj opasnosti stavljenomu gradu.

U nesretnoj bitki kod Klisa u maju iste g. 1596 vojevao je sa dva svoja brata, i pade u tursko robstvo[1]. Kasnije nije se dugo o njemu ništa čulo. Tekar početkom 17. vieka pojavljuje se opet. Godine 1609 posveti mu J. Tomko Marnavić svoj „Razgovor o prioratu vranskom", kao tadašnjem prioru vranskom. Marnavić ističe, da ga je B. g. 1608, bivši š njim zajedno u Rimu, nagovorio. da napiše poviest priorata. Kasnije spominje priora Brtučevića i Poljak Krsto Tarnowsky. Ovaj posla g. 1630 prepis Marnavićeve povjesti priorata Ivanu od Gvevare komendatoru reda vitezova hospitalaca sv. Ivana jerusolimskog. U pismu pisanom u Rimu 4. oktobra 1620. nagovara ga Tarnowsky, da pribavi redu natrag izgubljena imanja priorata vranskog, kao što je prije malo vremena oživotvorio bio priorat češki, sa svojimi komendami i to onom zgodom, kad bijaše u ime svoga reda poslan u Česku k caru Rudolfu. „U sadašnje vrieme", veli Tarnovsky", moglo bi se to tim laglje postići, jer bi ga znatno podupirao Brtučević, sa svojim znanjem, svojom vještinom i svojim razgranjenim prijateljstvom u krugu velike gospode svoga naroda (e amicizia che tiene con li principali signori di quella natione). „U istom poslu", piše na dalje T., „podupirat će ga i Jakov Restić vlastelin Dubrovački, koj veoma želi unići u red vitezova sv. Ivana jerusolimskog. Taj Re-

[1] Lopašić. Acta. Conf. Milit Croat. I p. 195—250.

Digitized by Google

stić je u velikoj milosti vojvode erdeljskog, jer je njegov gjeneral topničtva. On bi kadar bio ne samo natrag steći dobra priorata vranskog, nego je željan utemeljiti i novu komendu za isti priorat, kako je i poglavarstvu reda u Rimu dobro poznato. To isto pripravni su i drugi učiniti. A od strane naroda podupirati će takodjer mnogi liepu svrhu i zadaću da se oživotvori vranski priorat i da mu se povrate izgubljena imanja".

Nu liepe ove želje i nade Tarnovskoga ostadoše jalove. I prioru Bertučeviću neima kasnije traga.

VII.

Medjudobje

Parnice, gubitak i zamjene dobara prioratskih.

Sa Brtučevićem nestala je iz nova čast priora vranskog. Vitezi reda sv. Ivana jerusolimskog bijahu jur od davna ostavili Hrvatsku. Njihovi samostani stojahu zapušteni ili razoreni po Turcih i po domaćih silnicih.

Grad Belu sa Cerjem, Tužnom i Ivancem darova još g. 1564 kralj Ferdinand iz nova, na viečna vremena, Benku i Ladislavu Petevu, sinovom Tome Nikolajeva Peteva. Ovi sagradiše u *Ivancu* iz gradiva tamošnje samostanske crkve novi grad, (castellum noviter erectum). Na dan sv. Marka uvedena su svečano po kaptolu sagrebačkom rečena braća u zakoniti posjed grada Bele i svih njegovih sela i pripadnostih. Prisutni bijahu Adam Gotal Gotalovečki, Lovro Dijak (Literatus) Krsto i Vital Palfi Kapelski, Adam Hrković od Zajezde, Gjuro Madaras Jegudovečki, Gjuro Šemovečki od Šemovca, Gregur, Ivan i Martin Šavlovečki od Šavlovca, Grgur Božjak od Ivanuševca, a od strane kaptola poštovani pop Martin Kušter od Ivanića, prevendar kaptola zagrebačkoga[1].

Na taj način bijaše iz nova učvršćeno pravo porodice Peteva na stari priorata Vranskoga posjed grada Bele sa svojim ogromnim obsegom.

Bijaše iza toga uvoda proteklo šestdeset i pet godina, kad se umni Benko Vinković sjeti, da je grad Bela sa čitavim posjedom belskim pripadao njekoč pod crkvenu vlast i upravu. Vinković bijaše tada doktor mudroslovja i obijuh prava, licencijat bogoslovja, veliki predstavnik kaptola zagrebačkog, duhovni vikar zagr. bi-

[1] Zem. arkiv Pravde banskoga stola. Proces Prior. Aur.

Digitized by Google

skupa, te izabrani biskup pečujski. Pak ipak nije znao ovaj učeni i najviši dostojanstvenik crkveni, kojemu crkvenomu redu pripadao je njegda grad Bela sa svojim posjedom. Vidi se iz toga, koliko bijaše u Hrvatskoj izčeznula svaka uspomena na red vitezova templara i hospitalaca sv. Ivana.

Vinković, čuvši po predavanju da je grad Bela pripadao njekoč crkvi, zamoli g. 1629 kralja Ferdinanda II., da grad ovaj natrag crkvi povrati, i da ga daruje predstojniku kaptola zagrebačkog, pošto se dohodci ovoga tečajem vremena znatno umanjiše. U svojoj molbi navede Vinković: „Da je grad Bela pripadao negda redu otaca sv. Benedikta i da tamošnja crkva sv. Margite bijaše opatija benediktinska.

Na dvoru kraljevom znali su uprav toliko o poviesti grada Bele, koliko i Vinković sa čitavim kaptolom zagrebačkim. Kralj Ferdinando II. usliša kao revan katolik dragovoljno molbu Vinkovićevu. Ta on bijaše prije kratka vremena, iza prognanja protestanta, proglasio naredbu, da je crkva katolička u svem kolikom carstvu vlastna tražiti *sva* ona imanja i prava, koja bijaše tečajem vremena izgubila. S toga prizna kralj bez oklevanja veliku nepravdu, koja bijaše nanešena crkvi u Hrvatskoj otimanjem mnogobrojnih imanja i posjeda crkvenih. Nepitajući za ničije pravo kasnije zadobljeno, darova kralj 6. rujna 1629 Benku Vinkoviću, kao predstojniku crkve zagrebačke, i svim njegovim nasljednikom grad Belu sa čitavim posjedom, koji je pripadao negda tobože redu sv. Benedikta i opatiji benediktinskoj sv. Margite[1].

Naravna posljedica toga prenaglog kraljevskog riešenja bijaše, da kraljevska darovnica pred sudom nikakove zakonite valjanosti postići mogla nije. Pred sudom nije Vinković ničim pravovaljano dokazati mogao, da je grad i posjed Bela u varaždinskoj županiji ležeći ikad pripadao Benediktincem. Znalo se sa druge strane, da su Benediktinci posjedovali drugu Belu sa samostanom i crkvom sv. Margite u staroj *križevačkoj* županiji.

Isto tako lošim uspjehom urodi druga darovnica kralja Ferdinanda II., kojom ovaj velikom predstojniku crkve zagrebačke višerečene godine 1628 darova Prepuštovec ili Popovec, ležeći u Zagorju, ne daleko od grada Krapine, Belca i Zlatara. Pred sud nemogaše Vinković ni za ova dobra dovesti valjane i potrebite dokaznice.

[1] Zem. arkiv. Transumpta Collationum Eccles. ex Libris Regiis p. 118.

Digitized by Google

Tri godine kasnije popravi predstojnik Vinković svoju pogrešku pogledom na Belu. On zamoli opetovano kralja, da podieli predstojničtvu kaptola zagrebačkoga grad Belu, kao bivši posjed *priorata vranskog*. Kralj Ferdinando II. usliši i ovu molbu Vinkovićevu „obzirom na njegovu učenost i druge krieposti, kao i na izvrstne duševne darove“ (habentes respectum ad eruditionem, caeterasque virtutes et eximias animi dotes, quibus ipsum diuinitus ornatum proxima quoque experientia cognovimus). Kralj mu darova dakle poveljom izdanom u Beču 3. siečnja 1632 grad Belu, pripadajući negda *„prioratu vranskom, reda križnika“*, sa svimi pristojališći. Naročito navodi sela: Ružakovec, Završje, Lovrečan, Cerje, Tužnja (Tužno), Lokavec, Bačica, Vitošinec, Margićan, Zelna, Zaturnjak, Ponikva, Prigorec, Voglovce, Stražnovec i Ivanec ili Ivanci, gdje stoji kaštel od porušene crkve sagradjen

Ali ni ovom darovnicom nepostignu Vinković svoju željenu svrhu. Njegovim nastojanjem bijaše istina bog veliki predstojnik crkve zagr. uvršten u broj prelata. Po saboru ugarskom bješe mu podieljeno pravo glasa i sjedalo u kući velikaša. Rimska stolica dozvoli takodjer osobitom pečatnicom, da predstojnik zagr. može nositi mitru. Ali grad Belu, kao imanje priorata vranskog, ne mogaše postići.

Po smrti Vinkovićevoj potrudio se za vrieme biskupovanja Petra Petretića veliki predstojnik crkve zagr. Nikola Dijanešević, da postigne ono, što Vinkoviću za rukom nije pošlo. On izprosi od kralja Ferdinanda III. novu darovnicu za grad Belu sa svojom pripadnošću. Rečeni kralj podieli mu doista umoljenu darovnicu izdanu u Beču 17. studenoga 1650. U toj darovnici imenovana su, osim gorespomenutih Vinkoviću podanih sela, jošte sliedeća sela i imanja pripadajuća gradu Beli. Po imence Jurketinec, poveće imanje kod Varaždina, Ligaši, Vrhovec, Gačice, Škriljevac, Globočec, Galženjak, Čakanovec, Vratečno, Knapovec, Kraj, Kuštrovo, Krasenski ili Vitošev breg i Mačkovec[1].

Uz Belu dade si Dijanešević iste godine od kralja potvrditi i darovanje Prepoštovca ili Popovca u Zagorju, kao posjed pripadajući od starine predstojniku ili prepoštu zagrebačkomu, koje imanje svjetski ljudi kaptolu oteli bijaše.

Imajući Dijanešević ove darovnice u ruci znao je dobro, da bez parnice do kraljeva dara doći neće. S toga da svoje pravo na da-

[1] Transumpta Eccl. zagr. p. 176 zem. ark.

Digitized by Google

rovani mu posjed belski još bolje podkriepi, zamoli kralja, da mu podieli ujedno od davna jur dokinuti naslov *upravljatelja priorata vranskog* i to tako za sebe, kao i za svoje nasljednike, velike predstojnike crkve zagrebačke.

Taj naslov bude Dijaneševiću g. 1651 doista podieljen. Kao upravljatelj priorata vranskog, sa kraljevskimi darovnicami u ruci, započe on parnicu pred banskim stolom rečene još g. 1651 proti tadašnjim vlastnikom Bele, Cerja, Ivanca i Jurketinca. Vlastnici prvih triju imanja bijahu tada Stjepan i Ivan Petevi, a imanja Jurketinca Petar Ratkaj.

Dijanešević umre g. 1659, prije nego bijaše svršena parnica. Nebijahu sretniji ni njegovi u časti nasljednici, Bočak, Mikulić, Selišević i Češković. Svi ovi upravljatelji priorata vranskog nastaviše parnicu radi Bele, Cerja i Ivanca, ali bez ikakova uspjeha.

Godine 1682 nastavi napokon istu parnicu tadašnji predstojnik crkve zagr. i upravljatelj priorata vranskog Sigmund baron Sinersperg, proti Ivanu grofu Petevu Gerženskomu, velikomu županu srebrnićkom i c. kr. generalu. Odvjetnik prvoga bijaše Ivan Bužan, drugoga Pavao Kamičar.

Medjutim umre još iste godine rečeni Ivan grof Petev, posljednji potomak svoga plemena. On ostavi udovu Barbaru Faluši, proti kojoj nastavi predstojnik Sinersperg parnicu belsku. Ova je sveudilj tekla pred banskim stolom bez ikakova uspjeha. Napokon pojavi se godine 1730 kao pravi zakoniti baštinik Bele, Cerja i Ivanca kraljevski fiskus. Umni odvjetnik kr. komore Antun Šomšić, zastupajući direktora prokurature Antuna Grasalkovića, dade parnici sasvim drugo lice. On je tvrdokorno nijekao, uz sve navedene vjerodostojne dokaze, da je grad Bela sa svojimi pripadci ikada bio pravo i zakonito vlastničtvo bud hospitalaca, bud priorata vranskog napose, bud katoličke crkve u obće. On je smatrao Peteve, na temelju kraljevske darovnice od g. 1564, za jedine zakonite vlastnike belske. A pošto je porodica sa Ivanom Petevom u mužkom koljenu izumrla, to je u smislu zakona pravim baštinikom mogao biti jedini kr. fiscus.

Ovo mnienje prihvati g. 1734 i sud banskoga stola. Nakon sto i pet godina bude parnica belska svršena. Veću stranu vlastelinstva belskoga osvoji kr. fiskus, *Ivanec* sa njekim dielom njegova posjeda bijaše dodieljen udovi Ivana grofa Peteva. Napokon steče oko 1740 kraljevskom darovnicom čitav posjed vlastelinstva belskoga sa Cerjem, Ivancem i Jurketincem porodica grofova Erdeda. Priorat

Digitized by Google

vranski bijaše sad za uvick lišen svoga staroga imanja. Stari templarski i hospitalski grad Bela bijaše jur g. 1653 porušen. U jednoj listini bana Nikole Zrinskoga od rečene godine spominje se kao „dirutum castrum Bela". Dočim je još g. 1606 imao dva „čardaka", veliki toranj nad palačom ili čardakom; drugi toranj nad sredinom grada, kućicu za kupanje, pivnicu, branište, bedeme, i na braništu sa južne strane uzidan bieli četverouglasti kamen sa uklesanim *krstom* znakom templara i hospitalaca[1]. Godine 1651 stojaše izpod staroga grada jur novi dvor Eve kćeri Nikole Peteva, blizu crkve sv. Margarite[2].

Proti porodici Erdeda podigoše napokon g. 1763 potomci Petejanski od tanke krvi parnicu poradi vlastničtva Bele, Cerja i Ivanca. Parnica tekla je pedeset i četiri godine. Velikim trudom i nastojanjem predstojnika crkve zagrebačke i priora vranskog Mirka Karla Rafaja nadvladaše napokon potomci Petejanski po tankoj krvi godine 1817. Veliki posjed belski bude tad razdieljen medju petnaest plemićkih porodica. Iz zahvalnosti dadoše novi vlastnici uzidati na gradovih Bele i Ivanca mramornu ploču na uspomenu Mirka Rafaja, tad jur imenovana biskupa djakovačkog. Od ovih petnaest porodica, kojim podpadoše dielovi ogromnoga posjeda, drži još sada Metel baron Ožegović Barlabaševački Belu, Dragutin Švagel Cerje, a Vladislav Kukuljević Sakcinski Ivanec, Baltazar Krajačić njeki malen dio.

Prioratsko imanje Glogovnica sa Tkalcem, Poljanom i Opatovinom bijaše, kako gore spomenuh, jur od davna izgubljeno. Kada po smrti zadnjega predstojnika glogovničkoga pade pod kaptol zagrebački, bijaše g. 1569 uprava predana predstojniku kaptola čazmanskoga, koju čast obnašao je tada Gašpar Stankovački. Biskup Šimun Bratulić, veliki ljubitelj ježuvita, pošto bijaše njihov red uveo u grad Zagreb, predade po smrti predstojnika čazmanskog Vinka Mišljenoviću dozvolom kralja Matije II. godine 1611 Glogovnicu sa Tkalcem i Planinom ježuvitom zagrebačkim. Opatovac dopao je Ježuvite varaždinske.

Kad je pod carem Josipom II. godine 1779 u Hrvatskoj red ježuvita dokinut, darova isti car g. 1781 Glogovnicu zajedno sa gradom i posjedom Tkalec u županiji križ. ležećim g. 1777 novo

[1] U pismih odnešenih iz zem. arkiva N. R. A. Fasc. 205. N. 21.

[2] U pismih odnešenih iz zem. arkiva N. R. A. Fasc. 299. N. 25.

Digitized by Google

utemeljenoj biskupiji grčko-katoličkoj u Križevcu, kod koje se i danas nalazi.

Sa Glogovnicom bijaše spojen i njeki posjed, nazvan velika i mala Križnica, kod Ljudbrega. Po staroj predaji stajaše tu njegda samostan hospitalaca sv. Ivana zajedno sa crkvom sv. Katarine, nedaleko od grada i tako zvane Porkuške ulice. Razvaline crkve i samostana vidjevahu se još prošloga stoljeća kraj puta koj vodi iz Ljudbrega u Varaždin. I taj posjed bijaše jur od prije stranom po Turcih razoren, stranom po svjetskih ljudih razgrabljen i vlastelinstvu ljudbrežkomu utjelovljen. Ježuvite potrudiše se, da i taj posjed putem parbe u svoje ruke dobiju. Nu kad im pravdanje dosadi, predade g. 1640 rektor ježuvitski Juraj Turković, dozvolom svoga reda i stolice rimske, čitav taj posjed, sa svimi pravicami tadašnjoj vlastelinki ljudbrežkoj Barbari Turocijevoj, supruzi grofa Vuka Erdeda na vječna vremena uz odštetu od 3000 for. Tu predaju potvrdi kralj Ferdinando III. g. 1642[1].

Od svega dakle ogromnoga posjeda božjaka i priorata vranskog nasliediše veliki predstojnici crkve zagrebačke, kao priori vranski, jedino imanje i grad Goru sa svojimi pripadci. Premda je i od ovoga posjeda tako zvana Fratarščina kod Novoga grada jur prije od svjetskih ljudih oteta bila

Za vrieme velikoga predstojnika crkve zagrebačke i priora vranskog Franje Popovića bijaše sudjeno, da i Gora, ovo posljednje dobro priorata u Hrvatskoj, bude od njega odkinuto.

Prilikom nasilnoga pripojenja zemljišta hrvatskog uz Kupu i Savu vojničkoj krajini bijaše po tako zvanom raztjelovljujućem povjerenstvu (Excorporations-Commission) odlučeno: da se uz druge mnogobrojne crkvene i plemičke posjede imade c. kr. krajini utjeloviti i Gora, posjed priorata vranskog, kojega crkva velikim naporom svjetskim rukam natrag otela bijaše.

Rečeno povjerenstvo odredi: da se prioratu vranskom u ime odštete za dobro *Goru* imade darovati drugo imanje u Banatu. Do toga pako, dok se takovo imanje pronadje, da ima prior vranski od procienjene svote 110.357 for. dobivati svake godine $4^1/_2$ postotne kamate.

Tadašnji prior vranski Fr. Popović prihvati g. 1778 rečenu odštetu sa izjavom, da je pripravan predati Goru (cum universis,

[1] Litterae auth. ex chibentes origines Scholar. Hung T II p. 244.

Digitized by Google

prout trans Colapim jacent, appertinentiis et utilitatibus)[1]. K posjedu gorskomu, pripadahu tada sela: Medjurečje, Novoselo ili Budrovec, Graberje, Glina ili Sep, Suhipotok, Grad, Šestanja. Podgaj kod Farkašića, Katušina i Glavica.

Ali Popović ozlovolji sa svojom privoljom drugove svoje u kaptolu zagrebačkom kao i tadašnjeg biskupa Galjufa. Taj se je odvažno branio proti svakoj odšteti svojih prekokupskih biskupskih dobara, s toga mu nebijaše povoljna privolja predstojnikova. Nu napokon bijaše prisiljen i biskup popuštati sili, kao što je predstojnik jur prije popustio.

Najstarije sielo priorata, grad i mjesto Vrana, bijaše još g. 1647 po mletačkom generalu Foskolu Turkom oteto. Mletčani porušiše stari grad i tvrdju. Od tada pade posjed vranski u različite ruke. Godine 1752 darova napokon mletačka vlada Vranu s Tinjem, Banjevcem i Radošinovcem plemićkoj obitelji Borelli, sa naslovom knezova vranskih (Conte di Vrana). Ova čestita zadarska obitelj drži taj posjed još i danas.

Veliki predstojnici crkve zagrebačke, kao naslovni priori vranski, dobiše kasnije u zamjenu za Goru veliko imanje Sarču i Todje u Banatu. Od vlastelinstva gorskog zadržaše jedini Farkašić sa lieve strane Kupe. Sa naslovom priora vranskog bijahu do najnovijeg vremena skopčani dohodci od godišnjih kojekakovih 30 do 40.000 forintih. Iza kako kardinal Haulik biskupa i priora Josipa Šrota g. 1854 sa svoga mjesta maknu, opredieli on sa dozvolom vlade polovicu priorovih dohodaka na podporu sjemeništa klerika zagrebačkih. Od toga vremena smanjeni su naravno znatno dohodci priora vranskog. On uživa medjutim kao prelat za sada barem još uviek staro pravo zastupničtva na saboru hrvatskom, a do posljednjih vremena i u gornjoj kući zajedničkog sabora ugarskog. Kao što u staro doba smatran je i danas još prior vranski poput velmože. Samo nije dužan više kao njegda držati 400 do 500 konjanika, koja dužnost prestade kao kod svih velmoža i plemića, koji od prije davaše banderija.

Za popuniti poviest priorata vranskog, smatram za shodno spomenuti napokon sasvim u kratko još one velike predstojnike, koji počamši od g. 1651 sve do danas obnašahu ili čast upravljatelja priorata ili nosjahu naslov priora vranskog.

[1] Hofkriegsrathliche Akten. 1784. N. 30—134 u ratnom arkivu u Beču.

Digitized by Google

Prvi bijaše **Nikola Dijanešević**. Rodio se oko g. 1606. Primljen u sjemenište zagrebačko 25. studenoga 1623. Imenovan kanonikom g. 1630. Postao velikim predstojnikom g. 1650, a sliedeće g. 1651 upravljateljem priorata vranskog. Umre god. 1670 dne 18. travnja. Njegovim ponajviše trudom i troškom podignuta je tadašnja zagrebačka gimnazija na čast akademije.

Mihajlo Bočak. Rodio se g. 1622 u selu Bonikovcih u križevačkoj županiji. Bješe g. 1655 imenovan kanonikom čazmanskim, zatim zagrebačkim. Godine 1670 podieljena mu čast predstojnika i upravljatelja vranskog priorata. Umre od kapi udaren u Zagrebu 8. siečnja 1685.

Aleksander barun **Mikulić Brokunovečki**. Rodio se g. 1652. Postao kanonikom 1671. Po smrti Bočakovoj imenovan 23. siečnja 1685 velikim predstojnikom i *priorom* vranskim. Godine 1688 postade biskupom zagrebačkim. Umre 10. svibnja 1694.

Stjepan Selišević. Rodio se g. 1637 u zagorskom mjestancu Tuhlju. Postao kanonikom 1661. Proslavi se kao junak u turskom ratu. Car Leopoldo imenova ga velikim predstojnikom crkve zagrebačke i priorom vranskim g. 1688. Tri godine kasnije biskupom krbavskim, a g. 1694 biskupom zagrebačkim. Kao takav umre 1. travnja 1703.

Pavao Češković. Rodio se oko 1655. Kanonikom postao god. 1677. Velikim predstojnikom i upravljateljem priorata vranskog g. 1694. Umre u Zagrebu 2. rujna 1724.

Sigmund barun **Sinnersberg**. Rodio se u Varaždinu, te je g. 1709 u Vidovcu kod Varaždina župnikom bio. Postao kanonikom 1710, a god. 1724 velikim predstojnikom i upravljateljem priorata vranskog. Umro 19. lipnja 1755.

Stjepan Puc od plemićkih roditelja. Postao kanonikom 1727. Velikim predstojnikom i upraviteljem priorata vranskog g. 1755. Umre g. 1765.

Josip Galjuf od plem. porodice. Rodio se 22. siečnja 1722 u Zagorju. Postao kanonikom g. 1743. Imenovan velikim predstojnikom i *priorom* vranskim g. 1765 Biskupom zagrebačkim god. 1772. Umre 5. siečnja g. 1786.

Franjo Popović. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1752. Velikim predstojnikom i *priorom* vranskim g. 1772. Umre g. 1793.

Ivan Šibarić. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1787, a velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1793. Umro g. 1800.

*

Digitized by Google

Antun Mandić. Iz kaptola časmanskog premješten u zagrebački kao kanonik god. 1778. Primi čast velikog predstojnika i priora vranskog g. 1800. Postao biskupom djakovačkim g. 1806. umro 11. siečnja 1815.

Mirko Karlo Rafaj od stare plemićke porodice, rodio se god 1761. Postao kanonikom g. 1782. Velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1806. Imenovan biskupom djakovačkim g. 1816. Umro 10. siečnja g. 1830.

Aleksander Alagović. Rodio se u Slovačkoj u županiji njitranskoj 30. prosinca 1760 Bijaše kanonik požunski i ostrogonski. Postao velikim predstojnikom zagrebačkim i priorom vranskim g. 1821. Biskupom zagrebačkim g. 1829. Umro 18. ožujka 1837.

Juraj Haulik Voraljski. Rodio se u slovačkoj Trnavi 20. travnja 1788. Postao kanonikom ostrogonskim g. 1825., a velikim predstojnikom i priorom vranskim god. 1832 Povišen na čast biskupsku g. 1838. Imenovan bje g. 1853 prvim zagrebačkim nadbiskupom i g. 1856 kardinalom. Umre 11. svibnja 1868.

Josip Šrot. Postao kanonikom g. 1832. Velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1839. Umre g. 1857.

Ivan Kralj. Rodio se u Varaždinu 12. svibnja 1792. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1836, zatim biskupom likopolitanskim, velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1854. Umro g. 1878.

Janko Pavlešić. Rodio se u Karlovcu 27. prosinca g. 1814. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1854. Imenovan g. 1871 posvećenim biskupom biogradskim i smederovačkim, povišen je g. 1879 na čast velikog predstojnika crkve zagrebačke i *priora vranskog*, koju čast i sada dostojno obnaša.

Digitized by Google

O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. Travňa 1886.

DR. T. MARETIĆ.

(Ostatak iz LXXXI. knige Rada.)

Samotvora narodna imena.

Kako narod upotrebljava riječ *samòtvor* kad hoće, da naznači, da je što iz jednoga komada, da nije složeno iz dvaju ili više komada, tako i mi možemo nazvati *samotvorim* imenima ona, koja su od jedne osnove, ali opet nijesu ipokoristici. za koje smo vidjeli, da im je postaňe u složenim imenima.

Značeňa su samotvorih imena različita. Najviše ih se daje od milošte. To će pokazati prijegled, koji niže priopćujemo.

I od samotvorih se imena dosta nalazi ipokoristika, premda su već ona sama ipokoristici. To ne može da nas ometa, jer smo vidjeli, da jezik od ipokoristika rado tvori nove ipokoristike. U tom poslu otpušta on često sasvim uzde tvornoj svojoj sili, koja od jedne te iste osnove tvori veoma različita imena svako sa svojim posebnim sufiksom. Pored samotvorih temeljnih imena bilježićemo mi u prijegledu, koji dolazi, i ňihove ipokoristike, a pored pravih imena i prezimena.

Evo toga prijegleda. Pred pojedinim grupama imena stoje dotični apelativi, iz kojih su te grupe nastale.

BAN. *Ban* („ime muško u naše vrijeme u Srbiji" akad. rječn.), *Banović*, **Banac, Bančić, Banko, Bankorić.*

BISER. *Biserka* (fem. Novak.-pom.).

BISTAR. **Bistar, Bistra, Bistrović,* (imenik 17).

Digitized by Google

BIJEG. *Bjegna* (tem. Novak.-pom.), *Bjegota* (masc. u Danič. rječn.), *Bjegana* (Novak.-pom.), *Bježa* (ibid.), *Bježan* (Danič.-rječn.). S naslonom na glagol *pribjeći* imamo ova imena: *Pribjeg* (Novak.-pom.), *Pribjègâr, Pribjègor.*

BODAR. *Bodruško* (Danič.-rječn.) — Istina je, da bi po hrvatskim glasovnim zakonima moralo biti u korjenitom slogu *a:* staroslov. бъдръ „vigil, alacer", kako se doista i nalazi riječ *bùdar*, koja sasvim odgovara staroslov. бъдръ. Što ipak nalazimo *Bodruško* mjesto **Badruško,* to će biti pučko etimologiziranje; narod je na ime hotio dovesti u svezu rečeno ime s kor. *bod* (bòsti bòdēm). Ako je tako, onda bi ovamo išla i imena *Bodić, Bodin.*

BOSIĻAK (bosilak). *Bósa* (akad. rječn.), *Bösna,* **Bosiļ, Bosiļević* (imenik 22), *Bòsiļka, Bosiok* (ime muško u akad. rječn.), *Bosiokovići* (rat 399). Što u zadnje dvije riječi imamo *o* mjesto očekivanoga *ļ* ili *l*, to je u drugoj pravilno, a u prvoj je po analogiji genitiva i drugih padeža: *bosilak-bosioka* (mjesto *bosiļak — bosiļka*).

BRZ. *Brz* (u Danič.-rječn.), *Brzić* (kao prezime: acta croat. 324), **Brzoje, Brzojerić* (akad. rječn.), *Brzota* (masc. u Danič. rječn.), *Brzotić* (kao prezime, ibid.). *Brzak* (danas kao prezime: kalendar 34), *Brzaković, Brzanić* (danas prezime). Cf. ipak složeno češko ime *Brzetěha,* koje je već spomenuto.

BURA. *Bùrâć, Buraš* (Novak.-pom.), **Burat, Buratović* (imenik 23), *Burek* (kajkavski, kao prezime: imenik 54), **Bureta, Buretić* (imenik 20), *Burić* (imenik 22), *Búro* (ustanak u Bosni), **Buroje, Burojevići* (selo u Srbiji). — Riječ *bùra* znači: „boreas, tempestas, procella", i ja mislim, da su se imena *Burać, Buraš* itd. davala djeci, koja su rođena u vrijeme *bure.* Cf. malo dalje *Mećarčić.*

CUKAR. *Cucić* (kao prez.; akad. rječn.), *Cuja* (Novak.-pom.), *Cukaļa* (masc.; akad. rječn.) *Cukeļić* (piše se *Cukelić:* rat 29), *Cukić.* — Mislim, da su sva ta imena od riječi *cùkar;* cf. dalje imena od *šećer.* Teško mi je misliti, da su od riječi *cura* (puella), jer se po svjedočanstvu akad. rječnika ta riječ nalazi u našem jeziku istom od prošloga vijeka, a *cukar* još od šesnaestoga. Imena *Cuja* i *Cukaļa* stara su; ovo je drugo čak iz XIV. vijeka, i ta bi okolnost mogla smetati izvođenju rečenih imena od riječi *cukar.* Ali tko zna koliko je vremena gdjekoja riječ bila poznata u narodu prije nego je nalazimo u pismenim spomenicima? Svakako je veća vjerojatnost, da su pomenuta imena od *cukar* nego od *cura,* jer je *cukar* starija riječ. Vidi još i u akad.-rječniku s. v. *Cukić.*

Digitized by Google

ČEK *(čekati)*. **Čekan* (desideratus), *Čekanović* (rat 384), kajkavski danas: *Čukanić*. Ovamo mećemo i *Poček* (ime: deč.-hris. 51).

DAFINA (oleaster). *Dàfina, Dáša.*

DANICA. *Dànica, Daničić.*

DESPINA (grč. δέσποινα gospođa). *Déspa, Despić* (kao prezime), *Dèspina, Dèspiña, Despinić* (kao prezime).

DESPOT (δεσπότης). *Dèspot* (ime), *Despotović.*

DIKLA. *Dìkla* ili *Díkla.*

DIV *(diviti se* mirari). *Div* (deč.-hris. 52), *Diva* (Novak.-pom.), **Divac, Divčić* (Danič.-rječn.), **Divko, Divković, Dîvna, Divnić, *Divoje, Divojević, Divoš* (Danič.-rječn.), *Divošević, Divša* (masc.; Danič. rječn.). Cf. složena imena *Čudomil, Čudomir.*

DJEVA. *Djeva* (Novak.-pom.), *Djevana* (Novak.-pom.), *Djevanić* (kao prezime: deč.-hris. 4), **Djevac, Djevčić* (kao prezime: deč.-hris. 7), **Djevica, Djevičić* (u Danič.-rječn.), **Djevuhla, Djevuhlić* (kao prezime: deč.-hris. 14), *Djevka* (Novak.-pom.). — Možda vaļa ovamo metnuti i ove riječi: *Déva, Devčić* (imenik 75), *Dević.*

DÔ. *Dolić, Dolin, Dolko* (sve troje u deč.-hris. 14, 29, 37), *Doļa* (masc. ibid. 11), *Doļak* (ibid. 12), *Doļan* (ibid. 43). Ta su se imena davala čeļadi, koja je rođena gdje u dolu; cf. imena pod *gora.*

DRIJEN. *Drênka.*

DUB. *Dubna* (Novak.-pom.).

DUBRAVA. *Dubrava* (stari pisci I; str. IX), *Dùbravac* (nalazi se i kao prezime: rat 179), *Dubravčić.*

DUNA. *Dùña, Gduña* (Novak.-pom.).

DVOR. *Dvorka, Dvorna* (oboje u Novak.-pom.). Cf. *udvoran, udvoriti se.*

ĐIK *(đikati* in altitudinem crescere). *Đíko, Đìkan, Đikić* (kao prezime).

GIZDAV (comtus). **Gizdav, Gizdavić* (u Danič.-rječn.).

GLED *(gledati* spectare). *Gledić* (kao prezime u Danič.-rječn.), *Gleđ* (deč.-hris. 47), *Gleđević.* Ovamo ide i **Pogled, Poglédić* (prezime u Hrvatskoj).

GOLEM. **Golem, Golemović* (prezime danas).

GÔ. *Golić, Goličić* (oboje danas kao prezimena), *Goloje* (deč.-hris. 60), *Goļa* (deč.-hris. 69), *Goļović* (danas). Od adjaktiva голъ nastaju u ńekim jezicima supstantivi sa značeńem: puer, puella; cf. češki *holek, holka,* gorńolužički *holc* (momak), dońolužički *golc* (momak), maloruski голиця (djevojka). K tim riječima pristupa i čakavska *golčina* (momak), koju riječ nalazimo u čakavskohrvat-

Digitized by Google

skim studijama g. D. Nemanića (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften u Beču CV, str. 541). Vrlo dobro spaja te riječi s adjektivom голъ g. Miklošić u svojem etim. rječniku str. 71, gdje piše: „Bei diesen wörtern wird an bartlosigkeit gedacht: die ausdrücke für „mädchen" beruhen auf denen für „knaben". U poljskom jeziku *golić* znači doista „brijati", isto tako i češko *holiti*.

GOLUB. *Golub* (ime: Novak.-pom.), *Golubić, Golubović, Golùban, *Golubica, Golubičić.*

GOB-. *Gopčević* (danas prezime); mislim da stoji mjesto *Gobčević*, a to opet da je u svezi s adjektivom, koji u staroslov. jeziku glasi гобьзъ i znači „abundans, uber". Cf. *Obilić.*

GORA. *Gòrâš, Gòrčile* („tako najviše prozovu onoga koji se rodi u planini kod stoke" Vuk), **Gorjan, Gorjana* (Novak.-pom.), *Gorjanović, Gorko* (Novak -pom.), *Góro, Gorovčević* (rat 91). *Goršić* (imenik 98). Za prva dva imena piše Vuk, da su n a d i m c i, ali ja bih rekao, da po svojoj prvoj porabi nijesu to, nego da su imena; cf. *Dolić, Dolin, Dolko* itd.

GOSPA. *Gòspava, Gospić* (kao prezime: rat 357)

GRLICA. *Grlica* (Novak.-pom.), *Grličić* (acta croat.), *Grlić* (danas kao prezime), *Grlin* (deč.-hris. 32, gdje piše грьлинь, koje bi se moglo čitati i *Grl(in), Grla* (Novak.-pom.), *Grlak* (ibid.), *Grlan* (u Danič.-rječn.) Vidi *kumrija.*

GROZD. *Grózda, Grozdan* (Novak.-pom.), *Gròzdana, Grozdanić, Grozdena* (Novak -pom.), *Grozdìjânka, Grozdoje* (Novak.-pom.).

GRUDA. *Gruda* (Novak.-pom.), **Grudaš, Grudašerić, Grudić* (kao prezime). Možda su se ta imena davala od mila misleći: malen kao gruda.

GUG (*gugútati* girren, gemere). *Gugota* (masc.; deč.-hris. 50).

GVOZD (*gvožđe*). *Gvozda* (Novak -pom.), *Grozdan* (muško ime: rat 89), *Grozdana* (Novak.-pom.), *Grozdanović, Grozden* (muško ime: rat 185, Avramović 221. Vuk-sovjet 145), *Grozdena* (Novak -pom.), *Grozdenović, *Gvozdenac, Grozdenčević* (šem.-karl. 177), *Grozdenija* (Novak.-pom.), *Grozdić* (danas kao prezime). Sva ta imena odaju želju, da bi dotično čeljade bilo jako kao gvožđe.

HITAR. *Hitreš* (Danič.-rječn.).

HRABAR. *Hrabre* (masc.; deč.-hris. 51), *Hrabren* (Novak.-pom.), *Hrabrenović* (rat 108), *Hrabrina* (masc.; deč.-hris. 54). — Bez *h* na početku: *Rabar* (danas kao prezime: izvještaj 82).

Digitized by Google

JABLAN. *Jablan* (muško ime: rat 328 i u Novak.-pom.), *Jablanić.*

JAGLAC. *Jagla* (Novak.-pom.), *Jaglika* (ibid.), *Jagličić* (danas kao prezime).

JAGODA. *Jägoda, Jagodić* (danas kao prezime).

JASAN. *Jásna* (ili *Jäsna), Jasnić* (danas kao prezime).

JAVOR. *Javor* (danas kao prezime: zvonimir 155), *Javorović.*

JUN. *Junoša* (masc.; Novak.-pom.), *Junota* (masc.; deč.-hris. 7).

KAĆUN. *Kaćuna* (Novak.-pom.).

KALINA. *Kàlina.*

KAMEN. *Kamenča* (muško ime: rat 376), **Kamenica, Kameničić* (kao prezime: kalendar). *Kamenko* (u Novakovićevim srpskim narodnim zagonetkama str. XII).

KARANFIL. *Karanfila, Karanfilka* (oboje u Novak.-pom.); možda će ići ovamo i imena *Kàran, Karanović, Karić.*

KĆI. *Kćèrana (Ćèrana), Ćerić* (kao prezime, rat 397).

KITA. *Kìta* (fem.), **Kitan, Kitanić* (kao prezime, izvještaj 118), *Kitanović, Kitić* (kao prezime, danas).

KNEGINA. *Knèginа.*

KONOPLJA. *Kònopļa.*

KOPRENA. *Koprena* (копрѣна, Novak.-pom.). U staroslov. jeziku riječ коприна znači „svila". Vidi o toj riječi i o ńezinim rodicama u Miklošićevu etimol. rječniku str. 129.

KORUNA. *Koruna* (Novak.-pom.), *Korun* (muško ime: rat 376), *Korunović;* — mislim, da ovamo idu i: *Korać* (danas kao prezime; ako nije nadimak: *kòrâć* = čekić, što se końi kuju). *Korić* (također kao prezime). Vidi *kruna.*

KOSA. *Kòsana, Kósa* (ipokoristik), *Kosača* (masc.; u Danič.-rječn.), *Kosačić* (ibid.), *Kosić* (danas kao prezime), *Kosan* (Novak.-pom.), *Kosanić, Kosanović.*

KOŠUTA. *Kòšuta, Košutić* (danas, kao prezime), *Koša* (Novak.-pom.).

KOVILJE. *Kovilјić* (kao prezime; pisano je *Kovilić:* rat 410), *Kòvīļka.*

KREM *(kremen). Kreman* (ime muško Vuk-sovjet 163), *Kremanović* (rat 378), *Kremić* (danas, kao prezime), *Kremenić* (imenik 36).

KRUNA. *Kruna* (fem.; Novak.-pom., i danas: Avramović 223), *Krunić* (kao prezime), *Krùnija, Krùnîjca, Kruno* (Novak.-pom.). Vidi *koruna.*

Digitized by Google

KUMRIJA. *Kùmrija, Kúmra, Kumrić* (kao prezime danas: možda mjesto: *Kumrijć, Kumrijić).* — U turskom jeziku riječ *kumri* ili *kumru* znači „grlica". — Vidi: *grlica.*

KUNA. *Kuna* (žensko ime: Novak.-pom.), *Kunica* (stari pisci I, str. VIII), **Kuno, Kunović* (danas prezime).

KUPINA. *Kùpina.* Vidi: *malina, trńina.*

LIĻAN. **Liļan, Liļanović* (u Danič.-rječn.), *Lìļana* ili *Ļìļana, Lilijan* (ime muško: deč.-hris. 43), *Lilijana* (fem.; Novak.-pom.), *Lila* (muško ime: rat 30), **Lilo, Lilović* (danas kao prezime), *Liļa* (Novak.-pom.), *Leļko* (u Daničićevu rječniku, gdje je napisano ЛЕАЉКО).

LOZA. *Loza* (Novak.-pom.), *Lòzan, Lozanić, Lozana* (Novak.-pom.), *Lozna* (Novak.-pom.), **Lozo, Lozović.*

MAL *(malen). Mala* (Novak.-pom.), *Malac* (ime: deč.-hris. 4, 47), *Malać* (danas kao prezime), *Malčević* (izvještaj 118), *Malčić* (acta croat.), **Maleč, Malečić* (imenik 54), **Malen, Malena* (Novak.-pom.), *Malenić, Malenko* (danas kao prezime u Hrvatskoj), *Malenković, Malenović, Màleš, Maleša* (Novak.-pom.), *Malešić, Malešević, Màleta, Maletić, Malica* (Novak.-pom.), *Malić* (danas kao prezime), *Malika* (Novak.-pom.), *Màliša* (masc.), *Malko* (Novak.-pom.), *Malković, *Malo, *Maloje, Malojević* (deč.-hris. 31), *Malojka* (Novak.-pom.), *Malojko* (ibid.), *Malović* (acta croat.), **Maluš, Malušić, Maļa* (Novak.-pom.).

MALINA. *Màlina, Màlînka, Malinko* (Novak.-pom.). Moguće je, da ovamo ide i *Malin,* koje se danas upotrebļava kao prezime, ali u Novak.-pom. je ta riječ ime; t. j. možda je *Malin* načińeno prema fem. *Malina.* Ali bi opet moglo biti, da ime *Malin* pripada pod *mal.* — Vidi: *kupina, trńina.*

MEĆAVA. *Mećavac* (deč.-hris. 23), *Mećavčić* (kao prezime: ibid. 20). Ime će *Mećavac* značiti čeļade, koje je rođeno u vrijeme *mećave.* Vidi imena pod: *bura.*

MED. **Medač, Medačić* (acta croat. 134), *Mèdāk* (u Vukovu je rječniku zabiļeženo, da je *Medak* ime, ali se upotrebļava i kao prezime: rat 241), *Medaković, *Medan, Medanić, Medanorić, Medić* (kao prezime, danas), **Medo, Medoje* (deč.-hris. 41), *Medoš* (ibid. 44), *Medović* (prezime danas), **Medun, Medunić, *Meduš, Medušević* (stari pisci I; str. X). — Možda ovamo ide i mjesno ime *Metkoić* mjesto *Medković* ili *Metkovići* od **Medko.*

MLAD. *Mlada* (Novak.-pom.), *Mladan* (ibid.), *Mlāden, *Mladenko, Mladenković, Mladenović, Mladoš* (u Danič.-rječn.), *Mlāđen, Mlađenović, *Mlatko, Mlatković.*

Digitized by Google

MOMA *(momak)*. *Moma* (Novak.-pom.), *Mòmčil, Mòmčilo, Momčilović, Momčin* (kao prezime: schem.-fratr. XIV), *Momčinović* (izvještaj 69), **Momko, Momković* (deč.-hris. 13).

MRAK. *Mračić* (danas kao prezime). Možda je *Mračić* onaj, koji se u *mraku* rodio. Vidi: *bura, mećava.*

MRENA. *Mrĕna.* Kao apelativ znači ta riječ ribu „cyprinus barbus". Riječ je iz grčkoga ili latinskoga jezika: μύραινα, muraena. Vidi u Miklošićevu etimol. rječniku str. 202.

MUDAR. *Mudre* (gen. *Mudrete,* u Danič.-rječn.), **Mudrin, Mudrinić, Mudroňa* (kao prezime: imenik 58), **Mudrovac, Mudrovčić.*

NÂD *(nada,* spes). *Nadihna* (masc.; u Danič. rječn.), *Nadihnić* (ibid.). Ovamo ide i *Nadĕja* (masc. Monum. VII); cf. staroslov. **надѣа** spes. Imena postala od *nad* mogu na početku dobiti negaciju *ne,* koja ih čini profilaktičnima t. j. da ne bi zle sile *nâd* roditeļa pokvarile. Takova su imena evo ova: *Nènâd, Nenada* (Novak.-pom.), *Nenadej* (deč.-hris. 54, gdje piše **ненадѣи**), **Nenac, Nenčić* (kao prezime: deč.-hris. 9), *Nenčević* (kalendar), **Neniša, Nenišić* (u Danič.-rječn.), *Nenko* (Novak.-pom.), **Neno, Nenoje* (deč.-hris. 19), *Nenović* (prezime danas).

NAGAO. *Nagleša* (deč.-hris. 7, gdje piše **наглѣша**), **Nagliš* ili **Nagliša, Naglišić* (u Danič.-rječn.).

NAHOD *(nahoditi* invenire). *Nahod* (muško ime u Danič.-rječn.).

NAID *(naći* invenire). *Najdan* (muško ime u Srbiji: Vuk-sovjet 169; rat 39). Mislim, da je to ime došlo od Bugara, u kojih se nalazi masc. Наидѣн, fem. Наида. Vidi u Miklošićevoj raspravi o slovenskim imenima, br. 244.

NAĻEG *(naļeći* ili *naļesti* invenire). *Naļeško* (u Danič.-rječn.), *Naļešković, Naļeža* (masc.; u deč.-hris. 24, gdje piše **наѣежа**).

NARANČA *(neranča). Naranča* (Novak.-pom.), *Narča* (ibid.), *Naranjić* (danas kao prezime), *Nèrânja, Nera* (fem.), *Nerač* (Novak.-pom.), *Neranjić* (danas kao prezime), *Nerić* (kao prezime).

NEDJEĻA. *Nèdjĕļka, Nèdjĕļko, Nedjeļković, Néda* (fem.), *Nedo* (Novak.-pom.), *Nedović, Nedić* (danas kao prezime), *Neco* (šem.-karl. 170), *Necić* (kao prezime, ibid. 156). *Neja* (Novak.-pom.), *Nejan* (u Danič.-rječn.), *Nejić* (kao prezime: Avramović 231), *Nejka* (Novak.-pom.), *Nejko* (ibid.), **Neko, Nekorić,* **Nešan, Nešanović* (imenik 86), *Nešić* (kao prezime), *Nèško, Neškorić, Nèšo* ili *Nèša* (masc.), *Nešorić.* Imena od *Neco* pa do kraja ne moraju biti baš ipokoristici od *Nedjeļko,* mogu biti i od *Nenad* i od tuđega imena

Digitized by Google

Nestor, jer se krńadak *ne* može uzeti od sva ta tri imena i na ń pristupaju nastavci.

NEVEN. *Nevenka* (Novak.-pom.). Moglo bi ovamo ići i **Nevko*, *Nevković* (stari pisci I; str. VIII).

NOV. *Nòvâk, Novàčić* (ime, a u acta croat. prezime), *Nòvela* (masc.), *Nòvica* (masc.), *Novičić* (danas kao prezime), *Nović* (danas kao prezime), *Nôvko, Novković, Nóvo.* Možda riječ *nov* u ovim imenima znači: „mlad"; cf. grč. νέος.

OBIL. *Obilić.* To se prezime i danas nalazi: rat 37.

OBRET (staroslov. **обрѣсти** invenire). *Òbreten, Obretko* (Novak.-pom.), *Obretković.* Ovamo će ići i *Obrko* (u Danič.-rječn.). Cf. *nahod, naid, naleg.*

ODOL *(odoleti* vincere). *Odoljen* (deč.-hris. 34), *Odolja* (masc.; ibid. 23), *Odoje* (ibid. 6, 73). Mislim, da ovamo valja metnuti i *Odeljan* (u Danič.-rječn.), *Odeljanović.* Cf. staroslov. **одѣлѣти** pored **одолѣти** vincere.

OGAŃ. *Ogań* (Novak.-pom.), *Ogńa* (ibid.), *Ògńan, Ogńanić, Ogńanović, Ògńana* (fem.), *Ògńen, Ogńenović* (zvonimir 165), *Ogńo* (Novak.-pom.).

ORAO. *Orao* (Novak.-pom.), **Orlača, Orlačić* (u Danič.-rječn.), *Orlović, Orlić* (danas kao prezime).

OSMI. *Osmak* (u Danič. rječn.). Cf. lat. *Octavius.*

PAUN. *Pàun, Pàuna, Paùnica,* **Paunko, Pàûnka, Paunković, Paunović, Pàuša.*

PERUNIKA. *Perùnika, Peruničić* (kao prezime, danas).

PLANINA. *Plâna* ili *Plâne* (fem.), *Planinka* (Novak.-pom.), **Planoje, Planojević* (rat 357). Cf. imena pod: *gora.*

POLE. *Poljak* (ime: deč.-hris. 14), *Poljašin* (ime: ibid. 29). Cf. imena pod *gora, planina.*

POZNA *(poznati). Pòznan, Pòznana, Poznanović.*

PRAV. *Prava* (Novak.-pom.).

PREM (staroslov. **прѣмъ** rectus). **Premo, Premović* (prezime u Srbiji), **Premela, Premelić* (zvonimir 158, gdje piše: *Premelić*).

PRIJATEL. *Prija* (Novak.-pom.), *Prijak* (ibid.), **Prijan, Prijanović* (deč.-hris. 11), *Prijatelj* (muško ime: deč.-hris. 9, 15; kao prezime: imenik 81), *Prijo, Priko* (Novak.-pom.), *Prikos* (deč.-hris. 22), *Prišić* (kao prezime: rat 403).

PRODA *(prodati). Prodân, Pròdana,* **Prodanac, Prodančić* (u Danič.-rječn.), *Prodanić, Prodanija* (Novak.-pom.), *Prodanović, Pro-*

Digitized by Google

daša (masc.; deč.-hris. 73), *Prodašić* (stari pisci I; str. X). *Proda* (Novak.-pom.), *Prodo, Prodović, Proca* (Novak.-pom.), *Projka* (ibid.), *Proka* (ibid.), *Prokić* (danas kao prezime), *Próko, Prole* (muško ime: rat 270), *Proša* (Novak.-pom.).

PŠENICA. **Pšenica, Pšeničić* (prezime, stari pisci I; str. X).

PUN. *Punoš* (u Danič.-rječn., gdje piše **пльношь**), *Punošević.*

RAKITA (salix caprea). *Ràkita, Rakitić.*

RAZUM. *Razum* (deč.-hris. 55), *Razumjena* (Novak.-pom.).

RES *(resiti, ures). Rèsan, Resanović, Resoje* (Novak.-pom.). Mislim, da ovamo idu i ova imena, gdje je naprijed prionuo prijedlog *u* prema glagolu *uresiti: Uraš* (Novak.-pom.), *Urica* (fem.), *Uričić, Uroš, Urošević, Urošic* (u Danič.-rječn.). Danas se govori i *Jùroš* mjesto *Uroš,* ali to će biti naslon na imena *Jure, Juriša* (Georgius).

RIZA. *Riza* (Novak.-pom.), **Rizan, Rizanović, Rìzna, Riznić* (danas kao prezime). U Crnoj se Gori govori *Rižna.* Cf. imena pod: *ruho.*

RUD (rufus). *Rud* (deč.-hris. 14), *Rudan* (ibid. 52), *Rudanović, Rudina* (masc.; monum. VII). *Ruđa* (masc.; u Danič.-rječn.), *Ruđina* (fem. ibid.). **Rujko, Rujković* (prezime, deč.-hris. 21).

RUHO. **Ruhoje, Ruhojević* (deč.-hris. 48), *Ruhota* (u Danič.-rječn.).

RUMEN. **Rumen, Rumenić* (rat 417). Mozda ide ovamo i *Runko, Runković* (oboje u deč.-hris. 23); t. j. moglo se *mk* pretvoriti u *nk* kao i danas *únka* (humka) mjesto *úmka* (humka).

RUS (**рꙋсъ** u staroslov. znači flavus). *Rus* (Novak.-pom.), *Rusac* (danas kao prezime), **Rusaʃ, Rusaʃić* (kao prezime: rat 89, gdje piše *Rusalić), Rusan* (danas kao prezime), *Rusija* (Novak.-pom.), *Rusin* (ibid.), *Rusinović* (deč.-hris. 51), *Rusko* (u Danič.-rječn.), *Rusojla* (Novak.-pom.), *Rusota* (u Danič.-rječn.), *Rusović.* — Imenu *Rus* dodano je kao kaki nastavak *-mir,* te je nastalo *Rusmir, Rusmira.* Ja mislim, da to nije složenica kakove su druge, jer ni u jednom slovenskom jeziku ne dolazi adjektiv *rus* u složenicama; osim toga *Rusmir* nema nikakoga značeńa kao ni n. pr. *Vidosav* ili *Đurisav,* o čemu smo već govorili.

RUŽA. *Rúža, Ružica* (Novak.-pom.), *Ružičić, Ružić* (danas kao prezime), **Ružan, Ružanović.* Mislim, da ovamo ide i *Ruškorić* (izvještaj 67), prezime od **Ruško* mjesto **Ružko.* Cf. još *Rožetić* (u Danič.-rječn.) od **Rožeta.*

SAZDA *(sazdati). Sazdan* (Novak.-pom.), *Sàzdana.*

Digitized by Google

SESTRA. *Sestroña* (masc.; dič.-hris. 35), *Seka* (Novak.-pom.), *Sèkana, Sekić* (danas kao prezime). Možda idu ovamo kao ipokoristici i ova imena: *Sehna* (Novak.-pom.), *Sejan* (ibid.), *Sekul* (ibid.), *Sekula* (muško ime još i danas: rat 44, 250), *Sekulić* (danas kao prezime), *Sekuļa* (Novak.-pom.). O imenu *Sekula* vidi što piše Danič. rječn.

SLAD *(sladak)*. **Slad, Slada* (fem.; stari pisci I, 258), **Sladak, Sladaković* (zvonimir 156), *Slade* (kao prezime: izvještaj 68), **Sladen, Sladenović, *Sladič, Sladičević* (stari pisci I; str. X). *Slädoje, Sladojević, Sladović, Slađ* (mislim, da se tako ima čitati слдъ: dič.-hris. 75), *Slatko* (ibid. 39).

SMIĻ. *Smiļ* (Novak.-pom.), *Smiļa, Smiļan* (Novak.-pom.), *Smìļana, Smiļanić, Smîļka, Smiļko* (muško ime: rat 183, 350), *Smiļković*.

SOKO. *Sokol* (ime muško: Novak.-pom.), *Sokolić, Sokolović*. Ovamo ide možda: *Sojko* (Novak.-pom.).

SPAS *(spasti* salvare). *Spasa* (muško ime: rat 173, Vuk-sovjet 95), *Spasen* (Novak.-pom.), *Spasènija, Spasić* (danas kao prezime), *Spàsoje, Spasojević*.

SREBRO. *Srebra* (Novak.-pom.), **Srebrn, Srebrnić* (danas prezime).

SRIJEDA. *Srëdoje, Sredojević*. Ne znam, ide li ovamo ili pod *sret* prezime *Sretković*, koje bi moglo biti od imena **Sredko*, ali i od **Sretko*.

SRET *(sreća, sretan)*. *Srèćan, Srećić* (kao prezime u Danič.-rječn.), *Srëćko, Srećković, Srććo* (ili *Srća* masc.), *Srčten, Sretenović, Srćto* (ili *Srćta* masc.). Možda idu ovamo i *Srejo* (Novak.-pom.), *Srejić* (danas kao prezime).

STAMEN. *Stamen* (Novak.-pom. i Avramović 249), *Stàmena, Stamenić, Stàmênka, Staménko, Stamenković, Stamat* (Novak.-pom.), *Stamatović*.

SUBOTA. *Subota* (Novak.-pom.), *Subotić* (danas prezime).

SULTANA. *Sùltana, Súlta*.

SVILA. *Svilan* (Novak.-pom.), *Sviloje* (ibid.), *Svilojević*.

ŠEĆER. **Šećo, Šećović*. — Možda ide ovamo i *Šešić* (danas prezime: zvonimir 152).

TANAK. *Tanka* (Novak.-pom.), **Tanko, Tanković* (ustanak u Bosni), *Tànkosava*. Ovo pošļe ńe ime nije složenica u onakom smislu, u kakom su druga složena imena, nego je osnovi *tanko-* dodano obično *-sav* ili *-slav*, koje ne čini nikakoga značeńa s osnovom, s kojom se slaže. Vidi kod *rus* imena *Rusmir* i *Rusmira*.

Digitized by Google

Od *Tànkosava* skraćeno je *Tànkosa,* koje ime narod shvaća kao da je mjesto *tankokosa* (kao *zakonoša* mjesto *zakononoša).*

TRAJ *(trajati). Traja* (masc.; Avramović 234), *Trajić* (danas kao prezime), *Trajilo, Trajilović, Trajko* (Novak.-pom.), *Trajković, Trajlo* (Vuk-sovjet 170), *Trajlović.*

TRAVA. *Trävica.* Nalazi se i kao prezime: zvonimir 162.

TRENDOFIO (alcea rosea). *Trendafil* (masc.; Avramović 219), *Trendafilović* (ibid. 220), *Tréndа* (fem.) *Trena* (Novak.-pom.), *Trenić* (danas kao prezime). Govori se i *Trandafil, Trndafil.*

TRŃINA (prunus spinosa). *Tŕńina, Tŕńa* (Novak.-pom.), *Trna* (ibid.). Vidi *kupina, malina.*

UBAV. **Ubarko, Ubarkić* (prezime: kalendar), *Uba* (fem. Novak.-pom.), **Uben, Ubenović.*

UM. *Umen* (dеč.-hris. 5, gdje piše оумнь), **Umić, Umićević* (ustanak u Bosni). Možda vaļa ovamo metnuti **Unko, Unković* (Vuk-sovjet 118), koje bi moglo stajati mjesto **Umko, Umković.* Vidi *Runko* kod *rumen.*

UTVA. *Ùtva,* **Utvica, Utvičić* (u Danič.-rječn.), *Ùtvija.*

VEČER. *Večèrin* (ime muško, ali se upotrebļava i za prezime: imenik 29). *Večerko* (Novak.-pom.). Značeńe bi ovim imenima moglo biti po tom, što je dotična čeļad rođena u *veče;* vidi imena kod *bura, mećava, mrak.*

VESEO. **Veseo, Vèsela, Veselica* (Novak.-pom.), *Veseličić* (acta croat.), *Veselić* (danas prezime), *Vesèlin, Veselina* (Novak.-pom.), *Veselinović, Veselko* (dеč.-hris. 69), *Veselković* (acta croat.), *Veselović* (prezime danas), *Veseļak* (danas kao prezime: Avramović 221), *Vesić* (danas kao prezime), **Vesko, Vesković, Véso* ili *Vésa* (masc.), *Vesović.*

VIDRA. *Vidra* (fem.; stari pisci I; 258), *Vidras* (ibid. str. X).

VIŠŃA. *Višńa* (fem.), *Višńić* (danas kao prezime).

VŔO. **Vrleta, Vrletić* (dеč.-hris. 33).

ZDRAV. *Zdravac* (Novak.-pom.), *Zdrávko, Zdravković.*

ZLATO. *Zláta, Zlatan* (Novak.-pom.), *Zlàtana, Zlatanović* (kao prezime danas), *Zlatić* (danas kao prezime), **Zlatije, Zlatijević* (danas prezime), *Zlätka, Zlätko, Zlatković, Zlatna* (Novak.-pom.), *Zlato* (ibid.), **Zlatoje, Zlatojević.* Ovamo će ići i *Zlajka* (fem. Novak.-pom.).

ZRNO *Zŕna* (fem.), *Zŕnka, Zŕńka.*

ZVIJEZDA. *Zvjèzdana.*

Digitized by Google

ŽAR. *Žarac, Žarčević, Žarić, Žarilović, Žarkić* (danas kao prezime), *Žarko, Žarković.*

ŽUD *(žudjeti). Žud* (dečko-hris. 17), *Dožudić* (kao prezime: kalendar).

* * *

Najprikladnije će biti pridružiti ovim nabrojenim imenima, što se daju od milošte, još i ova dva složena: *Ļeporek* (dečko-hris. 24: **вєрнславъ лѣпорєкъ**), *Mileustan* (Novak.-pom., gdje piše u accus. sing.: **милєвстин**), otkle je izvedeno: *Mileusnić* (prezime u Hrvatskoj: imenik 75). U ovom je imenu neobično što stoji *e* mjesto *o*: *Mileustan;* to će biti kaka analogija prema onim imenima, gdje je *e* po pravilu: *Dražeslav, Tješemir* itd. — Imena *Ļeporek* i *Mileustan* ne možemo metnuti među ostala složena, jer nemaju s ńima nikake zajednice: riječi *-rek* i *usna* ne nalaze se ni u kakom složenom imenu slovenskom.

Dobro će biti, ako se makar samo malo osvrnemo na značeńa samotvorih imena.

Iz mnogih se vidi, kako se roditeļi svakojako domišļaju, da čim ļepše prozovu svoje čedo, koje im je preko svega milo. Za to su mnoga imena upravo metafore, kao n. pr. kada se djetetu reče *danica* ili *kruna*. Takova su metaforska imena još i ona, koja su postala od ovih apelativa: *biser, cukar, med, srebro, šećer, zlato, zvijezda.* Ovdje se osobito treba sjetiti onih imena, koja su postala od apelativa gdjekojih životińa ili biļa. Same su to take životińe ili biline, na kojima narodno oko opaža ńešto lijepa ili plemenita, po čemu je vrijedno, da se prozove ļubļeno čedo. Evo tih imena:

a) životińska: *golub, grlica, košuta, kumrija, kuna, mrena, orao, paun, soko, utva, vidra.*

b) bilinska: *bosiļak, dafina, drijen, dub, duńa, grozd, jablan, jaglac, jagoda, javor, kaćun, kalina, karanfil, konopļa, koriļe, kupina, liļan, loza, malina, naranča, neven, perunika, pšenica, rakita, ruža, smiļ, trava, trendofio, trńina, višńa.*

Druga ńeka imena nijesu doduše metaforska onako kako su imena postala od navedenih riječi, ali opet pokazuju domišļatost roditeļa, kako će lijepo ime naći. Takova su imena od ovih apelativa: *ban, despina, despot, gospa, knegińa, sultana.*

Ima dosta i takih imena, iz kojih je jasna žeļa roditeļa, da im čedo bude onakovo ili ono ili onoga puno, što znači dotični apelativ. Takova su imena od ovih apelativa: *brz, bistar, bodar, diran, hitar, gizdav, golem, gob-, grozd, hrabar, jasan, kamen, krem, kita,*

Digitized by Google

mudar, obil, ogań, prav, prem, pun, razum, slad, stamen, tanak, ubav, um, veseo, vŕo, zdrav. To se vidi i iz imena postalih od ovih glagolskih osnova: *bjeg, đik, odol, res, spas, sret, traj.*

Kako su jedva dočekali roditelji svoje čedo, pokazuju imena od glagolskih osnova *ček, žud.*

Gdjekoje dijete ima svoje ime po onom, što je ili kakovo je. To se vidi iz imena od ovih adjektiva: *gô, jun, mal, mlad, nov, rud, rumen, rus.* Tomu se mogu dodati supstantivi: *djeva, gruda* (malen kao *gruda), kći, moma, sestra, zrno* (sitan kao *zrno).*

Kašto se dâ ime djetetu po mjestu ili po vremenu, gdje je ili kada je rođeno: *bura, dô, dubrava, gora, mećava, mrak, nedjelja, planina, polje, srijeda, subota, večer.*

O stranim imenima

ne treba nam mnogo govoriti. Valja znati, da čim je koje tuđe ime u narodu običnije, tim više ima od njega ipokoristika; a od tuđih imena postaju ipokoristici onako kao i od domaćih n. pr. *Đúr-o* od *Đurađ* ili *Pe-c-o* od *Petar* itd. Za to možemo sada prijeći na pošljednji zadatak ove rasprave, gdje nam valja po nastavcima pokazati naša narodna imena. Kada velim narodna imena, razumijevam i tuđa, koja su u narodu obična, jer narod između domaćih i običnih tuđih imena ne čini nikake osobite razlike, jednako tvori ipokoristike od jednih i drugih; jedna i druga smatra on svojim blagom.

Prijegled nesloženih imena po nastavcima.

Najveći dio ovoga prijegleda zapada tuđa imena i ipokoristike od složenih imena; mnogo je manje onih, koja smo mi prozvali **samotvora** imena, a još je manje nadimaka ili profilaktičnih imena. Tomu je nejednakomu postupku razlog, što je jednih imena uopće mnogo više nego drugih, za tim, što neka imena imaju po više različitih nastavaka, a druga imaju samo jedan. Prevelika je većina nadimaka izostavljena iz ovoga prijegleda navalice, jedno za to, što je o njima već dosta govoreno, a drugo, što se upotrebljavaju samo s jednim nastavkom i to s kojim veoma običnim n. pr. *Bjelobrk* ima veoma obični nastavak ъ, *Mlatišuma* isto tako obični nastavak *a* itd. Čemu dakle da se umnožava broj primjera onim nastavcima, za koje se i onako zna i vidi, da su veoma obični?

Otkle je koji ipokoristik ovoga prijegleda, to će za premnoge lako svaki čitalac sam pogoditi, a za druge ću ja to naznačiti, a

Digitized by Google

ńekima ni sam ne znam izvora, otkle su. Već smo vidjeli, da ipokoristici tako postaju, da se od temeļnoga imena uzme samo prvi slog i to ili s konsonantom, koji iza toga sloga dolazi, ili bez ńega. Tomu je pošļedica, da mnogi naš ipokoristik dopušta, da mu tražimo izvor više nego u jednom temeļnom imenu. N. pr. *Radoje* može dolaziti i od *Radoslav* i od *Radivoje* i od *Radomir* itd., jer je svim tima temeļnim imenima slog *rad* zajednički; ime *Nešo* može biti i od *Nestor* i od *Nedjeļko* i od *Nenad*, jer ime *Nešo* treba rastaviti u *Ne-š-o*, gdje se vidi, da je *š* konsonant, koji je samovoļno dodan krńatku *ne*. Za to gdje budem naznačivao, otkle je koji ipokoristik, metnuću samo jedno ili najviše dva temeļna imena, a gdje još iza toga bude stajalo **itd.** to će biti znameńe, da se taj ili onaj ipokoristik može izvoditi još i od drugih temeļnih imena.

Evo sada redom nastavci jedan za drugim.

1. a.

Budući da je taj nastavak veoma običan, ne ćemo i ne možemo težiti ni iz daleka na potpunost. Iménâ s ovim nastavkom ima i muškoga i ženskoga roda.

Àleksa, Ándra, Àndrija, Ánda, Anđelína, Ata[1], *Ba-č-a*[2] (kao prezime: imenik 31), *Ba-l-a*[2] (masc.; u akad. rječn.), *Ba-ļ-a*[2] (ibid.), *Bera*[3] (masc.; u Danič.-rječn.), *Be-š-a*[3] (masc.; ibid.), *Bijela* (u Vukovu rječniku piše *Bèla), Bjèļa, Blaža*[4] (Novak-pom.), *Bo-č-a*[5] (ibid.), *Bó-j-a*[6], *Bra-j-a* (masc.; u Danič.-rječn.), *Brana* (monum. VII.), *Bráta* (masc.), *Bu-ć-a*[7] (masc.; u Danič.-rječn.), *Buna* (fem. stari pisci I, str. VIII), *Bu-t-a*[7] (masc.; u Danič.-rječn.), *Ca-j-a*[8] (fem.; u akad. rječn.), *Ca-k-a*[8] (Novak.-pom), *Cana*[8] (fem. Avramović 220, kalend. 68), *Ce-k-a*[9] (masc.; rat 206), *Civa*[10] (Novak.-pom.), *Co-c-a*[11] (Vuk-sovjet 169), *Co-k-a*[11] (Novak.-pom.; u Avram. 224 je to muško ime), *Co-l-a*[12] (masc ; rat 38), *Cona*[13] (fem.; akad. rječn.), *Cvija* (Novak.-pom.), *Cvijèta, Čeda* (masc.; rat 320, 410), *Čepŕńa*[14] (masc.; Novak.-pom.), *Čubra*[14] (ibid.), *Čira* (ibid.), *Daba*[15] (ibid.), *Da-č-a*[16] (masc.; rat 186), *Da-j-a*[16] (masc.; acta croat.).

[1] Athanasia. [2] Bratoslav itd. [3] Berisav itd. [4] Blagomir, Blasius. [5] Borisav, Borisava itd. [6] Bogdana, Borisava itd. [7] Budimir itd. [8] Stanislava itd. [9] Cvjetimir. [10] Dabiživa itd. [11] Stojisava, Sofija itd. [12] Stojisav itd. [13] Stojna, a to od Stojisava. [14] Cyprianus (?); Daničić u akad. rječn. misli za ime *Čepŕńa* drukčije, ali mi se ne sviđa ńegovo mišļeńe. [15] Dabiživ, Dabiživa. [16] Dabiživ, Damjan itd.

Digitized by Google

Dá-k-a[1], *Desa*[2] (Novak.-pom.). *De-š-a*[2] (masc. i fem. u akad. rječn.), *Dika* (Novak.-pom.), *Dima*[3] (ibid.), *Dmi-j-a*[4] (ibid.), *Dobra* (fem.; u akad. rječn.), *Do-c-a*[5] (fem), *Do-j-a*[5] (masc. u Danič.-rječn.), *Dó-k-a*[6] (fem.), *Doma*[6] (masc. i fem. u akad. rječn.), *Dóra, Do-š-a*[5] (masc.; deč.-hris. 37), *Dra-đ-a* (masc u Danič.-rječn.), *Drága* (masc.), *Dra-j-a* (masc.; u Danič.-rječn.), *Dra-ļ-a* (masc.; deč.-hris. 61), *Dráža* (masc.), *Druža* (masc. u Danič.-rječn.), *Du-c-a*[7] (masc.; Vuk-sovjet 170. 171), *Du-ć-a*[7] (Novak.-pom.), *Dŭka*[7] (masc.), *Đe-k-a*[8] (Novak.-pom.), *Đe-ļ-a*[8] (ibid.), *Đera*[9] (masc.; rat 178), *Đermana* (Novak.-pom.), *Đo-c-a*[10] (ibid.), *Đo-k-a*[10] (ibid.), *Đo-l-a*[10] (ibid.), *Đora*[10] (ibid.), *Đo-š-a*[10] (masc.; rat 328), *Đu-j-a*[10] (masc.; Vuk-sovjet 176), *Đú-k-a*[10] (masc. i fem.), *Đúra* (masc.), *Đŭrđa* (fem.), *Đùrđija* (fem.), *Fema* ili *Fima*[11] (Novak.-pom.), *Femija* ili *Fimija* (ibid.), *Flora* (masc.; rat 142), *Gá-č-a*[12] (masc.), *Ga-š-a*[13] (masc.; Avramović 213), *Gnusa*[13] (masc. u Danič.-rječn.), *Goja*[14] (masc. u Danič.-rječn.; a fem. u star. pisc. I. 258), *Gòrdana, Gordijana, Grada* (fem., stari pisci I. str. VIII), *Gra-đ-a* (Novak.-pom.), *Gr-c-a*[15] (ibid.), *Gruba* (fem. Danič.-rječn.), *Hra-j-a* (masc.; deč.-hris. 24), *Hrana* (masc. u Danič.-rječn.), *Hraña* (masc. ibid.), *Hrísta* (fem.), *Hristina, I-c-a*[16] (masc. Avramović 248), *Igña* (Novak.-pom), *Í-k-a*[17] (fem.), *Ikònija, Ìlija, Iļa* (Novak -pom.), *Iva* (ibid.), *Ìvana, Jaćima* (Novak.-pom.), *Jaka* (ibid.), *Jakova* (ibid.), *Jaña*[18] (masc. u Danič.-rječn. i Avram. 276), *Jáña* ili *Jána*[19] (fem.), *Jara* (masc.; deč.-hris. 50), *Jaranita* (Novak.-pom.), *Jàrida*[20], *Jé-c-a*[21], *Jé-k-a*[21], *Jéla*[21], *Jèlena, Jelisava* (Novak.-pom.), *Jelisáveta, Jeļa* (Novak.-pom.), *Jèrina*[22], *Jé-š-a*[21], *Jévra, Jèvrosima* ili *Jèrosima, Jó-c-a*[23], *Jó-k-a*[24] (fem.), *Jo-š-a*[23] (Novak.-pom.), *Jo-t-a*[25] (masc.; (Vuk-sovjet 169, Avramović 215), *Jóva, Jòvana, Ju-c-a* (fem.; Avramović 270), *Júla, Julijána, Ka-č-a*[26], *Kaļa*[26] (Novak.-pom.), *Kánda* ili *Kùnda, Kandaćija*[27] (Novak.-pom.), *Kanđa* (ibid.), *Kata,*

[1] Dabiživa, Damjanka itd. [2] Desimir. [3] Demetrius. [4] Demetrius, Dminko, a to od Domnius ili Dominicus. [5] Dobroslav, Dositheus itd. [6] Domagoj, Dominicus itd. [7] Ducas. [8] Gerasimus, Genadius itd. [9] Gerasinus, Germanus. [10] Georgius. [11] Euphemia. [12] Gabriel. [13] profilaktično ime. [14] Gojsav, Gojsava. [15] Grdomil, Grdman, Grd. [16] Ilija, Ivan itd. [17] Ilinka, Ivana itd. [18] Joannes. [19] Anna, Agnes. [20] Cf. grčka imena što se počinu s χαρι-. [21] Jelena, Jelisava itd. [22] Irena, Εἰρήνη. [23] Jovan. [24] Jovana. [25] Catharina, Glasnik XII. 486. [26] Cf. grčka imena što se počinu s καλο-. [27] Candace, acta apost VIII. 27.

Digitized by Google

Kli-ć-a[1] (Novak.-pom.), *Ko-c-a*[2] (masc.; Vuk-sovjet 153. Avramović 220. 248), *Ko-č-a*[3] (danas kao prezime: ustanak u Bosni). *Ko-j-a*[3] (masc.; u Danič.-rječn.), *Ko-l-a*[3] (Novak.-pom.), *Komna* (ibid.), *Komnènija*, *Kona* (Novak.-pom.), *Kónda* ili *Kònda*, *Kòndija*, *Kòsta*, *Krája* (fem.; u Vukovu rječniku, a masc. u Daničićevu). *Krasa* (masc.; deč.-hris. 24), *Kŕ-c-a* (masc.; crnogorski je akcenat: *Kŕca)*, *Kŕsta* (masc.), *Kuzma*, *La-l-a*[3] (masc. i fem. u Novak.-pom.), *Lauša*[4] (fem. u Novak.-pom.), *Lavrca*[5] (masc.), *Lazara* (Novak.-pom.), *Lijepa* (ibid.), *Luca* (ibid.; danas kao prezime: rat 92), *Lucija*, *Lûka*, *Ļuba* (masc.; Vuk-sovjet 143, rat 88. 404 i u Danič.-rječn.; govori se i kao prezime: šem.-karl. 47.), *Ļúba* (fem.). *Ļuta* (danas kao prezime: Vuk-sovjet 156), *Má-c-a*[6], *Magda*, *Mákra*[7], *Mana*[8] (masc.; Avramović 212), *Mánda*, *Mandalina*, *Manojla* ili *Manujla* (fem.; Novak.-pom.), *Mára*, *Margarita* ili *Margita*, *Màrija*, *Marìjana*, *Marìjeta*, *Marina*, *Marta*, *Ma-š-a*[9] (Novak.-pom.). *Màtija*, *Mavra* (Novak.-pom.), *Mi-č-a*[10] (ibid.), *Mì-ć-a*[10] (masc.). *Miha* (masc.; u Danič.-rječn.), *Mihaļa* (fem.; u Novak.-pom.), *Mi-j-a*[10] (ibid.), *Mi-k-a*[10] (masc.; rat 170), *Míla* (fem.). *Miļa* (masc. u Danič.-rječn. i u deč.-hris. 6), *Míļa* (fem. u Vukovu rječn.), *Míra* (fem.). *Misa*[11] (masc.; rat 89. 398), *Mítra* (fem.), *Mráta*[12] (masc.), *Mu-š-a*[13] (Novak.-pom.), *Na-k-a*[14] (masc.; Avramović 212), *Ne-c-a*[15] (masc.). *Ni-c-a*[16] (masc.; rat 371), *Ni-č-a*[16] (masc.; Avramović 215. 222). *Ni-j-a*[16] (masc. i fem.; u Novak.-pom.), *Nika* (ibid.), *Nikita* (masc.; rat 228), *Nikola* ili *Nikula*, *Nina*[17] (masc.), *Ni-š-a*[16] (masc.; u Danič.-rječn.), *Neža*[18] (masc. u Danič.-rječn.; fem. u stari pisci I. str. VIII.), *Olìvera* ili *Olìvera*, *Pána* (masc.; rat 184), *Pantèlija*, *Paska*[19] (masc. u Danič.-rječn.), *Páva* (fem.), *Pâvla* (fem.), *Pe-j-a*[20] (Novak.-pom.), *Pe-k-a* (ibid.), *Péla*, *Pelàgija* ili *Pelàdija*, *Pêra*[20] (fem.), *Pe-š-a*[20] (masc.; Avramović 248), *Pétra* (fem.), *Póla*, *Polìksija*, *Preda*[21] (masc.; u Danič.-rječn. i rat 315), *Priba*[22] (fem.; stari pisci I. str. VIII), *Prva* (masc. u Danič.-rječn.), *Pu-j-a*[23] (Novak.-pom.), *Ra-c-a*[24] (ibid.), *Ra-č-a*[24] (ibid.), *Ráda*[24] (fem.), *Rada*[24] (Novak.-

---

[1] Clemens, Kliment. [2] Constantinus. [3] Lazarus. [4] pofemininjeno mađarsko ime Lajos t. j. Ludovicus. [5] Laurentius. [6] Maria. [7] Cf. grčka imena, što se počinju s μακρο-. [8] Manasije, Manojlo. [9] Maria. [10] Mihajlo, Mitar itd. [11] Mislav. [12] Martinus. [13] Mužbrat, Crnomuž. [14] Anastasius. [15] Nestor, Nedjeljko itd. [16] Nikola, Ničifor itd. [17] Ninoslav. [18] Negomir. [19] Pascalis. [20] Petrus. [21] Predimir, Predisav. [22] Pribisav, Pribihval itd. [23] Puro, Pureš — nadimci. [24] Radisav itd.

Digitized by Google

pom.; danas u Hrvatskoj kao prezime). *Rá-j-a*[1] (masc.), *Ra-k-a*[1] (Novak.-pom.), *Rana*[2] (ibid.), *Ranita*[3] (fem. ibid.), *Rá-š-a*[1] (fem. u Vukovu rječn.; a masc. u deč.-hris. 34), *Rista* (fem. Avramović 207), *Rođa*[4] (masc. u Daničićevu rječn.), *Roka* (Novak.-pom.), *Róksa, Roksada* (Novak.-pom.), *Ròksânda* ili *Ròsânda, Rósa, Sá-ć-a*[5] (fem.), *Sa-j-a* (Novak.-pom.). *Sana*[6] (ibid.), *Sánda*[5], *Sandàćija*[6], *Säva, Síma* (masc.), *Simèuna, Simuna, Sinđa, Sinđèlija, Skora*[7] (Novak.-pom.), *Slava* (ibid.), *Smóļa* (fem.), *So-j-a*[8] (Novak.-pom.), *Só-k-a*[8], *Só-s-a*[8], *Sta-j-a*[9] (masc.; deč.-hris. 41), *Stá-k-a*[9] (fem.), *Stána* ili *Stäna, Stefana* (Novak.-pom.), *Ste-j-a*[10] (ibid.), *Ste-k-a*[10] (ibid.), *Ste-š-a* (ibid.), *Steva* (ibid.), *Stjépa* (fem.), *Stjepana* (Novak.-pom.), *Stjepànija, Stója*[11] (fem.), *Sto-k-a*[11] (Novak. pom.), *Sto-š-a*[12] (masc.; kalend. 83), *Strata*[13] (Novak.-pom.), *Stre-j-a*[14] (masc.: deč.-hris. 36), *Streza* (masc.; Novak.-pom.), *Stroja*[15] (masc.; deč.-hris. 47), *Suba*[16] (masc.; rat 373), *Šiša* (masc.; deč.-hris. 47), *Šišmunda* (u Danič.-rječn.), *Ta-c-a*[17] (masc.), *Tàdija Ta-k-a*[17] (masc.; rat 335), *Tana*[17] (masc.; Novak.-pom.), *Tanàsija* (masc.), *Tasa* (masc.; Vuk-rječnik 856[a]; vidi malo dalje *Tosa*), *Te-c-a*[18], *Te-š-a*[18] (Novak.-pom.), *Tiha* (ibid.), *Tóda*[19] (fem.), *Tòdora, Tòma, Tosa*[20] (Novak.-pom.), *Trifuna* (ibid.), *Tri-j-a* (ibid.), *Tri-k-a* (ibid.), *Vá-j-a*[21] (masc.), *Vasilija* (fem.; kalend. 68), *Veļa*[22] (masc.; rat 182. 410), *Vida* (fem.), *Vita*[23] (masc. u Danič.-rječn. i Avram. 200), *Vlada* (masc.; rat 240, a fem. u Danič.-rječn.), *Vla-j-a* (fem.; Novak.-pom.), *Voja*[24] (masc. u Danič.-rječn.), *Vo-š-a* (masc.; deč.-hris. 52), *Vu-c-a* (Novak.-pom.), *Vü-č-a* (masc.), *Vudra* (masc.; Novak.-pom.), *Vuka* (masc.; deč.-hris. 31), *Vu-l-a* (Novak.-pom.), *Zaha*[25] (masc.; rat 359), *Zahara*[25] (Novak.-pom.), *Za-k-a*[25] (Novak.-pom.), *Zúrija*[25] (masc.), *Žòra, Ži-c-a*[26] (masc.), *Ži-k-a*[27] (fem.), *Živa* (masc.; rat 404) itd.

---

[1] Radisav itd. [2] Ranisav ili Hranisav. [3] Cf. Jaranita mjesto Aranita. [4] Cf. češko ime Rodomil, rusko Родиславъ. [5] mislim, da je od: Sanda, a to od: Roksanda. Daničić u osnovama 239. misli, da je *Sańa* isto što Savka. [6] Sandaćija: Sanda = Kandaćija: Kanda. [7] Skorosav. [8] Sophia. [9] Stanimir itd. [10] Stephanus. [11] Stojisava. [12] Stojisav. [13] Stratimir. [14] Strezimir. [15] Strojimir. [16] pomaskuliñeno prema fem. Subota. [17] Athanasius, Glasnik XII. 486. [18] Theodosius, ibid. [19] Theodora. [20] Theodosius (?) tako je možda i Tasa = Athanasius. [21] Basilius. [22] Velimir itd. [23] Vitomir. [24] Vojimil itd. [25] Zacharias. [26] Živan, Glasnik XII. 486. [27] Živana.

Digitized by Google

2. ač, ača.

Alač[1], *Alačević*, **Bonač*[2], *Bonačić* (izvještaj 94), *Bratač* (deč.-hris. 46), **Budač*, *Budačić* (u Danič.-rječn.), *Desača* (fem.; stari pisci I. str. VIII), *Dobrača* (danas kao prezime: rat 421), **Dragač*, *Dragača* (masc.; monum. VII), *Dragačić* (acta croat.), *Dragačević* (stari pisci I, str. VIII), **Dumač*[3], *Dumačić* (imenik 64), *Grùbâč*, *Grubačević*, *Jambrač*[4] (danas kao prezime: imenik 93), *Jèlača* (fem.; govori se i kao prezime: izvještaj 56), *Jelačić*, **Jurač*, *Juračić* (zvonim. 154), *Kosača* (kao prezime u Danič.-rječn.), *Kosačić* (ibid.), *Krajač* (acta croat.), *Krajačić* (danas u Hrvatskoj), *Ku-j-ača*[5] (žensko ime u Vetranićevoj drami: posvetilište Abramovo), **Kuzmač*, *Kuzmačić* (acta croat.), *Lukač* (govori se i kao prezime: zvonim. 167), *Lukačić*, *Lukačević*, *Milač* (Novak.-pom.), *Milačević*, *Marač*[6] (danas kao prezime: izvještaj 91), *Maračić* (imenik 72), *Markač* (danas kao prezime: imen. 46), **Matač*, *Matačić*, **Mavrač*, *Mavračić* (imenik 66), **Medač*, *Medačić*, *Mihač* ili *Mijač* (prvo u Novak.-pom; a drugo u schem. zagr. kao prezime), *Mihačević* (izvještaj 104), *Ńegač* (deč.-hris. 32), **Orlač*, *Orlačić* (Danič.-rječn.), *Pribač* (deč.-hris. 38), *Paskač* (u Danič.-rječn.), *Paskačić*, **Pavač*, *Pavačić* (izvještaj 90. 91), **Pe-j-ač*[7], *Pejačević*, **Perač*, *Peračić* (imenik 96), **Petrač*, *Petrača* (masc; monum. VII), *Petračić*, **Ra-j-ač*[8], *Rajačić*, *Stànača* (fem.), *Stanačić* (acta croat.), **Tanač*[9], *Tanačević*, *Vidâč*, *Vidačić* (acta croat. 183), **Veļač*[10], *Veļačić* (imen. 22), *Vitača*[11] (masc. u monum. VII; fem. u Danič.-rječn.), *Vu-j-ača* (Novak.-pom.), *Vujačić* (u Vukovu rječn. s. v. Turo), *Vùkâč*, *Vukačić* (stari pisci I, str. IX).

3. ačin.

Bujačin[12] (ili možda *Bu-j-ačin* u Danič.-rječn.), *Milačin* (deč.-hris. 44).

4. ačko.

**Ivačko*, *Ivačković*, **Stojačko*, *Stojačković*.

5. ać.

Barać[13] (danas kao prezime), *Bùrâć*, *Curać*[14] (u Daničićevu rječniku), *Janać*[15] (Novak.-pom.), *Jorgać*[16] (masc.; rat 208), *Korać*[17]

[1] Alexius, Alexander. [2] Bonaventura. [3] Domnius, Dominicus. [4] Heinrich. [5] pofeminińeno prema masc. Kuzman, nalazi se i fem. Kuzmana. [6] Marianus, Marinus itd. [7] Petrus. [8] Radisav itd. [9] Athanasius. [10] Velimir itd. [11] Vitomir itd. [12] Bujsil ili Budimir. [13] Bartholomaeus, vidi ipak još i u akad. rječn. [14] „biće rumunsko ili arbanasko od Georgius“ veli akad. rječn. [15] Joannes. [16] Georgius, možda preko novogrčkoga jezika. [17] vidi među samotvorim imenima.

Digitized by Google

(danas kao prezime), **Kostać, Kostaćević* (rat 38), *Malać* (danas kao prezime), *Mihać* (Novak.-pom.), *Nikolać* (Avram. 248).

6. aćьko.

Janaćko[1] (Avramović 203, rat 353), *Janaćković.*

7. ad, ada.

Milad (deč.-hris. 23), *Milada* (Novak.-pom.), *Mirad* (deč.-hris. 60).

8. adin, adina (ađin).

Bjeladin (Novak.-pom.), *Bjeladinović, Bo-j-adin*[2] (deč.-hris. 21), **Boļadin*[3], *Boļadinović* (u Danič.-rječn.), *Dukàdin*[4], **Juradin, Juradinić* (stari pisci I, str. IX), *Ko-j-adin*[5] (Novak.-pom.), *Kojadinović, Milàdin* (govori se i kao prezime: imenik 61), *Miladinović, Miladina* (Novak.-pom.), *Miļadin* (ibid.), *Stojàdin, Stojadinović, Vu-j-àdin, Vukadin* (Novak.-pom.; danas se nalazi i kao prezime: schem.-fratr. 87), *Živadin, Živadinović.*

Ovamo će ići *Dukađin* (u Danič.-rječn.), koje je možda griješka mjesto *Dukadin.* Samo se jednoć nalazi *Dukađin.*

9. ahъn, ahъna.

Ivahan (u Danič.-rječn.), *Ivahnić* (ibid.), *Milahna* (Novak.-pom.), *Miļahna* (ibid.).

10. aj, aja.

Božaja (masc., u Danič.-rječn.), *Božajić* (izvještaj 111), *Dražaj* (deč.-hris. 38), **Ni-š-aj*[6], *Nišajić* (u Danič.-rječn.), *Slavaj* (Novak.-pom.), **Tanaj*[7], *Tanajić* (rat 38), **Tvrdaj, Tvrdajić* (u Danič.-rječn.), **Vidaj, Vidajić, Vu-č-aj* (deč.-hris. 57). Ovamo bi moglo ići i *Bjelaj* (kajk. *Belaj*), ako nije nadimak.

11. ajko.

**Bjeļajko, Bjeļajković* (deč.-hris. 17), *Milajko* (Vuk-sovjet 124).

12. ajlo.

Vùkâjlo, Vukajlović.

13. ak, aka.

Ba-ć-ak[8] (danas kao prezime: izvještaj 74), **Ba-j-ak*[8], *Bajakić, Barak*[9] (u akad.-rječn.), *Baraković, Benak*[10], *Benaković, Berak*[11]

---

[1] Joannes. [2] Bogosav, Radoboj itd. [3] Boļeslav itd. [4] Ducas. [5] Constantinus. [6] Nicolaus, Ninoslav itd. [7] Athanasius. [8] Bratoslav itd. [9] Bartholomaeus. [10] Benedictus. [11] Berisav.

Digitized by Google

(Novak.-pom.), *Beraković* (imenik 33), **Bjelak, Bjelaković, Bjeļak* (danas kao prezime: rat 357), *Boļak*[1] (deč.-hris. 25), *Bra-j-ak* (ibid. 8), *Brzak, Brzaković, Budak*[2] (deč.-hris. 46; kao prezime: acta croat. 308), *Bujak*[3] (ili možda *Bu-j-ak*, u Danič.-rječn.), *Bujaković, Ceļak*[4] (kao prezime: imen. 35), **Curak*[5], *Curaković, Ćirak*[6], *Ćiraković, De-j-ak*[7] (deč.-hris. 29), *Do-j-ak*[8] (ibid. 17), *Dra-j-ak* (ibid. 35), *Dû-j-âk*[9], **Đu-l-ak*[10], *Đulaković* (kalend.), *Đurak* (Novak.-pom.; danas se govori kao prezime: imenik 72), *Đuraković, Đuraka* (Novak.-pom.), **Đurđak, Đurđaković, *Đu-š-ak*[10], *Đušaković, *Filak*[11], *Filaković* (imenik 29. 67), *Fiļak* (danas kao prezime: imenik 34), *Gojak*[12] (u Danič.-rječn.), *Gojaković* (stari pisci I; str. IX), *Grî-j-âk*[13], *Grļak, Harak*[14] (Novak.-pom.), *Hodak* (deč.-hris. 21; danas kao prezime: imenik 18), *Ilak*[15] (danas kao prezime: izvještaj 51), *Ilaković* (imenik 30), *Ivak* (acta croat. 284), *Ivakić* (imenik 45), *Jelak*[16] (danas kao prezime: zvonimir 169), *Jurak* (danas kao prezime: imenik 95), *Juraković, Ko-j-ak*[17] (stari pisci VII. 29), *Ko-l-ak*[17] (danas kao prezime), *Kolaković, La-l-ak*[18] (danas kao prezime: imenik 21), *Ļubak* (deč.-hris. 10), **Manak*[19], *Manaković, *Marak*[20], *Maraković* (izvještaj 67), *Matak* (acta croat. 284), *Mataković* (izvještaj 63), *Mêdâk, Medaković, Mîjâk, Mijakić, Mîlâk, Milaković, Miļak, Miļaković, Mirak* (deč.-hris. 48), *Mi-š-ak*[21] (danas kao prezime: imenik 17), *Nòvâk, Novaković, *Mitrak, Mitraković, Ozrak*[22] (deč.-hris. 15), *Pavlak* (danas kao prezime: zvonim. 155), *Pavlaković* (zvonim. 169), **Pe-č-ak*[23], *Pečaković, Pê-j-âk*[23], *Pejakić* (imenik 57), *Pejaković, *Perak, Perakić* (zvonim. 158), *Peraković* (imenik 71), *Pêtâk*[23], *Petaković, Petrak* (Novak.-pom.; danas kao prezime: zvonimir 161), *Pirak*[24] (danas kao prezime: izvještaj 76), *Predak*[25] (u Danič.-rječn.), *Predaković, Pribak* (danas kao prezime), *Pribaković, Rädâk, Radaković, Rû-j-âk*[26], *Rajaković, Sêlâk*[27],

---

[1] Boļeslav. [2] Budimir. [3] Bujsil, Budimir. [4] Cjeligoj. [5] vidi ime Curać pod nastavkom br. 5. — [6] Cyrillus, Cyriacus [7] Desimir, ali je narod počeo ime Dejak dovoditi u svezu s glag. staroslov. **дѣлти**, za to se i nalazi pisano *Dêjak*, a po zapadnom bi govoru bilo Dijak. [8] Dobrosav, Domogoj itd. [9] Ducas, Domnius (Dumoña) itd. [10] Georgius. [11] Philippus. [12] Gojsav. [13] Gregorius. [14] Cf. grčka imena, što se počinu s χαρ-. [15] Elias. [16] pomaskulińeno prema fem. Jelena. [17] Constantinus. [18] Lazar. [19] Manislav, Manojlo. [20] Marcus. [21] Michael. [22] Ozrislav. [23] Petrus. [24] mislim, da je = Petrus, ali preko talijanskoga Piêro pak je po zapadnom govoru uzeto *i* mjesto *ije* ili *je*. U Danič. rječn. nalazi se **пѣро, пиро, пєро, пиєро**. [25] Predisav. [26] Radisav itd. [27] Selimir.

Digitized by Google

Selaković, Srdak[1] (deč.-hris. 69), *Sta-j-ak*[2] (deč.-hris. 46), *Stòjāk, Stojaković, *Šišak*[3], *Šišaković, *Ta-l-ak*[4], *Talaković, Velak*[5] (Novak.-pom.), *Veļak*[6] (monum. VII), *Vidāk* (govori se i kao prezime: imen. 72), *Vidaković, Vojak*[6] (deč.-hris. 23), *Vojaković, Vù-j-ak, *Vu-l-ak, Vulaković, Vu-ļ-ak* (danas kao prezime: imenik 28).

14. al.

**Baral*[7], *Baralić, *Budal*[8], *Budalović* (stari pisci I. str. IX), *Vùkal. Vukalović.*

15. aļ, aļa.

Cukaļa[9] (masc.), *Dragaļ* (u Daničićevu rječniku, ali samo u adjektivnom obliku: Dragaļev potok), *Hodaļ* (danas kao prezime: izvještaj 88), *Mrkaļ*[10] (danas kao prezime: zvonimir 162), *Sandaļ*[11] (u Daničićevu rječniku; danas kao prezime: imenik 58), **Vitaļ*[12], *Vitaļić, Vùkāļ, Vukaļević* (Novak.-pom.), *Živaļ* (deč.-hris. 14), *Živaļević* (ibid. 8).

Ne znam, je li *al* ili je *aļ* u ova tri imena: *Nikaļ, Petraļ, Radaļ;* prvo se i treće ime nalazi u Novak.-pom., gdje se piše na kraju -ль, koje može biti i *l* i *ļ;* a drugo nalazim u monum. VII., gdje piše latinski „Petralo“ (ablat.).

16. an, ana.

Andrìjana, Ba-l-an[13] (danas kao prezime: rat 333), *Baran*[7] (akad.-rječn.), *Baranović* (izvještaj 104), *Beran*[14] (deč.-hris. 10), *Beranović* (ibid. 54), *Be-š-an*[14] (danas kao prezime: schem.-zagr.), *Bjelan* (Novak.-pom.), *Bjeļan* (danas kao prezime: imenik 65. gdje piše „Biljan“), *Bjeļanović* (šem.-karl. 148, gdje piše „Beļanović“), *Bježan* (Danič.-rječn.), *Bo-č-an*[15] (deč.-hris. 16. 52), *Bogan* (Novak.-pom.), *Bo-j-an*[15] (Vuk-sovjet 149), *Bojanić, Bò-j-ana*[16] (fem.), **Boran, Boranić, *Bo-t-an*[15], *Botanović, Božan* (Novak.-pom.), *Bòžana, Božanić, Božanović, Brà-j-an, Brajanić, Brajanović, Bratan* (u (Danič.-rječn.), *Bratanić, Br-l-an*[17] (akad.-rječn.), **Brzan, Brzanić*

---

[1] Dobrosrd. [2] Stanimir. [3] o tom se imenu govori među nadimcima. [4] Tatomir. [5] Velimir. [6] Vojimil. [7] Bartholomaeus. [8] Budimir. [9] tom se imenu govorilo kod samotvorih imena. [10] profilaktično ime. [11] to će ime biti pomaskuliňeno prema fem. Sanda = Roksanda. [12] Vitomir. [13] Bratoslav itd. [14] Berisav [15] Bogosav, Borisav itd. [16] moglo bi biti fem. prema Bojan, ali je moguće, da je ime vode Bojane preneseno na žensko čeļade kao i imena Nišava, Sitnica, Struma, o kojima se već govorilo. [17] Bernardus.

Digitized by Google

(rat 172), *Bu-ć-an*[1] (danas kao prezime: zvonim. 152), *Bućanić* (u Danič.-rječn.), *Budan*[1] (deč.-hris. 23), *Bujan*[2] (ili možda *Bu-j-an* u Danič. rječn.; danas kao prezime imen. 69), *Bujanić, Bujanović, Bu-ļ-an*[1] (u Danič.-rječn.; danas kao prezime: imen. 62), *Cvijân, Cvijanović, Cvjetan* (Novak.-pom.), *Cvjetana* (fem. ibid.), *Cvjetanović, Ćirana* (Novak.-pom.), *Dě-j-ân*[3] (govori se i kao prezime: imenik 98), *Dejanović, Dejana*[3] ili *Dijana* (Novak -pom.), *Desan* (deč -hris. 36), *Desanović* (stari pisci 1, str. IX), *Dikan* (deč.-hris. 50), *Dikanović, Diman*[4] (Nov.-pom.), *Djevana* (ibid.), *Djeranić* (deč.-hris. 4), *Dobran* (ibid. 28), *Dòbrana, Dobranović* (deč.-hris. 27), *Do-j-an*[5] (ibid. 21), *Doman*[6] (ibid. 23), *Domanović, *Do-š-an*[5], *Došanović* (ustanak u Bosni), *Dragan* (u Danič -rječn.), *Dràgana, Draganić, Draganović, Dražan* (u Danič.-rječn.), *Dražanović* (monum. X. 216), *Družan* (Novak.-pom.), **Držan*[7], *Držanić* (acta croat.), *Dù-j-ân*[8], *Dukan*[9] (Novak.-pom.), **Duman*[10], *Dumanović, Dùšan*[11], *Dušana* (Novak.-pom.), *Dušanović, Đikan*[12], **Đo-k-an*[13], *Đokanović, Đùkan*[13], *Đukanović, Đuran* (danas kao prezime: imenik 56), *Đuranović, *Gojan, Gojana* (Novak.-pom.), *Gojanović* (imenik 82), *Golùban, Gostan* (deč.-hris. 25), *Gradan* (ibid. 46), *Grdan, Grdana* (Novak.-pom.), *Grđan* (danas kao prezime: izvještaj 36), **Greguran, Gregуranić* (izvještaj 54), *Grļan*[12], *Grozdan*[12], *Gròzđana, Grozdanić, Grùban, Grubana* (Novak.-pom.), *Grubanović, Gru-j-an*[14] (Novak.-pom.), **Gržan*[15], *Gržanić* (prezime u Hrvatskoj), *Gvozdan*[12], *Gvozdana, Gvozdanović, Hodan* (u Danič.-rječn.), *Hodanović, *Hvalan, Hvalanović* (deč -hris. 7), *Hrìstan, *Ilan, Ilanić* (šem.-karl. 46), **Ilijan, Ilijanić* (imenik 49), *Jèftan* ili *Jèvtan*[16], *Jeftanović* ili *Jevtanović, Jo-k-an*[17], *Jokanović, Jo-š-an*[17] (rat 40), *Juran* (danas kao prezime: izvještaj 58), *Juranić, Juranović, Kćerana* ili *Ćerana, *Kitan*[12], *Kitanić, Kitanović, Ko-j-an*[18] (Novak.-pom.), *Kojana* (ibid.), *Kojanović, *Ko-k-an*[18], *Kokanović, Ko-l-an*[18], *Kolanović* (schem.-fratr. 17), *Kosan*[12], *Kòsana, Kosanić, Kosanović, Kre-j-an*[19] (deč.-hris. 46), *Krejanović* (rat 400), *Krì-l-an*[20], *Križan*[15] (danas kao prezime), *Križanić, Križanović* (imenik 81), **Krstan*[20], *Krsta-*

---

[1] Budimir itd. [2] Bujsil, Budimir itd. [3] vidi, što je rečeno o imenu *Dejak* kod nastavka br. 13. — [4] Demetrius. [5] Dobrosav. [6] Dominicus, Domagoj itd. [7] Držimir. [8] vidi, što je rečeno o imenu *Dujak* kod nastavka br. 13. — [9] Ducas [10] Domnius, Dominicus. [11] Dušman. [12] vidi u prijegledu samotvorih imena. [13] Georgius. [14] Gruban. [15] Chrysogonus. itd. [16] Euthymius. [17] Joannes. [18] Constantinus. [19] Kresimir. [20] Kr(i)stifor.

Digitized by Google

nić, Kržan[1] (danas kao prezime u Hrvatskoj i u Srbiji: schem.-zagr.; rat 156), **Ku-j-an*[2], *Kujanić* (rat 407), *Kujanović, Kurjan*[3] (danas kao prezime: imenik 19), *Ku-š-an*[2] (danas kao prezime: imenik 35), *Kùzman, Kuzmana* (stari pisci I. str. IX), *Kuzmanić, Kuzmanović, Lòzan, Lozana* (Novak.-pom.), *Lozanić, Lu-c-an*[4] (u Danič.-rječn.), *Lukan* (ibid.), *Lukanović* (izvještaj 66), *Ļuban* (u Danič.-rječn.), *Ļubanović, Mà-š-an*[5], *Matan, Matanić, Matanović, *Medan, Medanić, Medanović, Mì-ć-an*[6], *Mićanović, Mì-ǵ-an*[6], **Mihan, Mihanović, Mìjân*[6], *Mìjana, Mikan*[7] (acta croat. 308), *Mìlan, Mìlana, Milanić, Milanović, Miļan* (u Danič.-rječn.; danas kao prezime: schem.-zagr.), *Mìļana, Miļanović, Miran* (deč.-hris. 32; danas kao prezime: izvještaj 66), *Mìrjana, Mirjanić, Mi-š-an*[6] (danas kao prezime: imenik 68), *Mišanović* (u Danič.-rječn.), *Mladan* (Novak.-pom.), *Mojan*[8] (Danič.-rječn.), *Mrļan*[9] (ibid.), *Mrńan*[9] (ibid.), *Ne-j-an*[10] (Danič.-rječn.), **Ne-š-an*[10], *Nešanović* (imenik 86), *Ńegan* (deč.-hris. 116), *Ògńan, Ògńana, Ogńanić, Ogńanović, *Pa-j-an*[11], *Pajanović* (imenik 70), **Pe-j-an*[12], *Pejanić* (imenik 47), **Pe-k-an*[12], *Pekanović* (imenik 101), **Pe-š-an*[12], *Pešanović* (rat 371), *Petan*[12] (u Danič.-rječn.), *Petran* (ibid.), *Pètrana, Petranović, Priban*[13] (u Danič.-rječn.), *Pribanić, Pribanović, Prvan*[14] (u Danič.-rječn.), *Prvanović, Ràdan, Ràdana, Radanović, Ra-h-an*[15] (Novak.-pom.), *Ra-j-an* (ibid.), *Rajanović, Rèsan*[16], *Resanović, *Ristan, Ristanović, *Rizan*[16], *Rizanović, Rudan*[16] (deč.-hris. 52), *Rudanović, Rusan*[16] (danas kao prezime), **Ružan*[16], *Ružanović, Se-j-an*[16], *Sè-k-ana*[16], *Siļan*[17] (deč.-hris. 32), *Sìmana, Smiļan*[16] (Novak.-pom.), *Smìļana, Smiļanić, Smòļan*[18], *Smòļana, Smoļanović, Sofijana* (Avram. 237), *Sofijanić* (rat 216, gdje piše „Sovijanić"), *Srdan*[19], *Srdana* (Novak.-pom.), *Srdanović, Srèćan*[16], *Sta-h-an*[20] (danas kao prezime: zvonimir 158), *Ste-j-ana*[21] (Novak.-pom.), *Stòjan, Stòjana, Stojanović, Svilan*[16] (Novak.-pom.), *Šàran*[22], *Šàranović, *Šiman, Šimanović* (imenik 70), *Ta-l-an*[23] (danas kao prezime: imenik 26), *Tè-š-an*[24], *Tihan*[25] (deč.-hris. 21),

[1] Kr(i)stifor. [2] Cosmas. [3] Cyriacus, Cyrillus. [4] Lucas. [5] Marcus, Emanuel itd [6] Michael, Demetrius. [7] Michael, Nicolaus. [8] Mojslav, Moyses. [9] profilaktično ime, istoga postańa, kojega je i *Mrkša*, samo što je *Mrļan* naslońeno na glagol *mŕļati*, a *Mrńan* je naslońeno na **mrńati, mrńkati* (murmurare). [10] Nenad, Nedjeļko itd. [11] Paulus. [12] Petrus. [13] Pribimir, Pribisav itd. [14] Prvosav itd. [15] Radisav itd. [16] vidi kod samotvorih imena. [17] Gojsil, Vojsil itd. [18] o tom se imenu govorilo kod nadimaka. [19] Dobrosrd. [20] Stanimir itd. [21] Stephanus. [22] nadimak. [23] Tatomir itd. [24] Theodorus. [25] Tihomir.

Digitized by Google

Tihanić (rat 389, gdje piše „Tijanić“), *Tihanović*, *Tišan*[1] (deč.-hris. 24), *Tišanović* (ibid. 58), **Tolan*[2], *Tolanović* (deč.-hris. 17), *Toļan*[3] (danas kao prezime: zvonim. 155), *Toļanić* (acta croat.; ali se može čitati i „Tolanić“), *Toman* (Novak.-pom.), *Tomanić*, **Tomļan*[3], *Tomļanović* (imenik 23), *Trdan* (deč.-hris. 19), *Tvrdanović*, *Va-j-an*[4] (ime: ustanak u Bosni), **Va-k-an*[4], *Vakanović* (prezime u Hrvatskoj), *Veļan*[5] (Novak.-pom.), *Veļana* (ibid.), *Veļanović*, *Vi-č-an*[6], *Vidan* (muško ime: rat 168. 335), **Vincan*, *Vincanović* (rat 87), *Višan*[7] (deč.-hris. 50), *Vitan*[8] (u Danič.-rječn.), *Vitanović*, *Vladan* (rat 317; možda ovamo ide i *Ladan*, koje nalazim kao prezime: schem.-fratr. 90), *Vojan*[9] (deč.-hris. 13), *Vu-č-an* (govori se i kao prezime: Avram. 276), *Vučanić*, *Vu-j-an*, *Vu-j-ana*, *Vujanić*, *Vujanović*, *Vukan*, *Vukana*, *Vukanić*, *Vukanović*, *Vusan*[10] (Novak.-pom.), *Vu-š-an* (ibid.), *Zlatan*[11] (Novak.-pom.), *Zlatana*, *Zlatanović*, *Zoran*[12] (u Danič.-rječn.), *Zorana*, *Zoranić*, *Zvjezdana*[11], *Živan*[13], *Živana*, *Živanić*, *Živanović*.

17. anaš.

Vukanaš (Novak.-pom.).

18. anica.

Živanica.

19. anija.

Tomanija, *Tomanjić* (mjesto „Tomanjić“).

20. aniš.

Dijaniš[14] (deč.-hris. 48), *Dijanišević* ili *Dejanišević* (oboje u Danič.-rječn.).

21. anac.

Budanac[15] (danas kao prezime: izvještaj 87), **Desanac*[16], *Desančić*, *Draganac* (ime, deč.-hris. 10), *Dukanac*[17] (danas kao prezime), **Du-k-anac*[18], *Đukančić* (ime), *Đuranac* (danas kao prezime: imenik 98, gdje piše kajkavski na kraju *-ec*), *Grdanac*[19] (kao prezime u Danič.-rječn.), *Grubanac*[19] (ime, ibid.), **Juranac*, *Jurančević* (izvještaj 58), *Križanac*[20] (danas kao prezime: imenik 34,

[1] Tihomir. [2] Tolimir. [3] Tomidrug, ali s naslonom na partic. pas. tomļen. [4] Basilius. [5] Velimir itd. [6] Philippus, Vincentius itd. [7] Višeslav. [8] Vitomir. [9] Vojimil. [10] Vuksan, a to od Vuksav, Vukosav. [11] vidi kod samotvorih imena. [12] Zorislav. [13] Dabiživ. [14] vidi što je rečeno o imenu *Dejak* kod nastavka br. 13. — [15] Budimir. [16] Desimir itd. [17] Ducas. [18] Georgius. [19] profilaktično ime. [20] Chrysogonus itd.

Digitized by Google

gdje piše s kajkavskim završetkom *-ec), Krstanac* (danas kao prezime: imenik 52), **Lukanac, Lukančić* (danas kao prezime), **Radanac, Radančević* (imenik 18), **Stojanac, Stojančić* (ustanak u Bosni), *Stojančević, Vukanac* (danas kao prezime). **Živanac, Živàničić* (ime), *Živančević.*

22. anъča.

Stojanča (muško ime: Avramović 248, rat 349).

23. anъda.

**Juranda, Jurandić* (danas kao prezime).

24. anъko, anъka.

Desanka (akad. rječn.), *Di-j-anko*[1] (stari pisci I. str. VII), **Domanko*[2], *Domanković* (imenik 52), *Milánko, Milanković, Stojanko* (Novak.-pom.), *Stòjânka.*

25. ar.

**Lu-č-ar*[3], *Lučarić, Lukar* (u Danič.-rječn.), *Lukarić, Lukarević* (stara porodica dubrovačka), **Vu-č-ar, Vučarević.*

26. as.

Ba-l-as[4] (danas kao prezime: imenik 38, izvještaj 90), *Batas*[4] (danas kao prezime: šem.-karl. 8), *Bjelas*[5] (danas kao prezime: imenik 81, gdje piše „Belas"), *Boras*[6] (danas kao prezime: izvještaj 73), *Bujas*[7] (ili možda *Bu-j-as* kao prezime: imenik 82), **Dragas, Dragasić* (acta croat. ime selu, mjesto Dragasići), **Franas, Franasović, *Ivas, Ivasić* (imenik 49), *Ivasović* (izvještaj 112), *Juras* (danas kao prezime: imenik 79), *Lubas* (kao prezime: izvještaj 44), *Maras*[8] (kao prezime: imenik 99), *Marasović* (ibid. 92), *Matas* (kao prezime: imenik 80), *Matasić* (izvještaj 50), *Matasović* (to prezime pišu i *Matosović*, što ne će drugo biti nego asimilacija slogova *-taso-* u *-toso-*; cf. *nogo* pored *nego, seukud* pored *svakud, surutka* pored *sirutka* itd.), *Milas* (danas kao prezime: imenik 86), *Miļas* (ime: stari pisci VII. 418), *Pe-k-as*[9] (kao prezime: imenik 83), *Petras* (kao prezime: ibid. 79), *Pu-ļ-as*[10] (danas kao prezime), *Ràdas, Vidas* (acta croat. 167), *Vidras*[11] (stari pisci I. str. X), *Vitas*[12] (Novak.-pom.; danas kao prezime: rat 322. 418), *Vitasović* (kalend.), *Vùkas, Vukasić, Vukasović.*

[1] vidi što je rečeno o imenu *Dejak* kod nastavka br. 13. — [2] Dominicus. [3] Lucas. [4] Bratoslav itd. [5] Bjelimir. [6] Borisav. [7] Bujsil, Budimir. [8] Marinus, Marianus [9] Petrus. [10] Cf. nadimke: Puro, Pureš. [11] vidi kod samotvorih imena. [12] Vitomir.

Digitized by Google

27. aš, aša.

**Alaš*[1], *Alašić* (imenik 33), *Andrijâš, Andrijašević, *Ataš*[2], *Atašević* (rat 347), *Ba-l-aš*[3] (acta croat. 307; danas kao prezime: izvještaj 62), *Bataš*[3] (deč.-hris. 29), *Bogdaša*[4] (masc.; deč.-hris. 15. 25), *Bogdašić* (monum. X. 284), *Baraš*[5], *Cvjetaš* (Novak.-pom.: danas kao prezime: izvještaj 116, gdje piše „Cvitaš"), **Dimitraš, Dimitrašić* (danas prezime), *Dobraš* (deč.-hris. 41), *Dobrašević* (šem.-karl. 154), *Dràgâš, Dragašević, Duraš* (u Danič.-rječn.), *Đurašić* (imenik 35), *Durašević, *Filipaš, Filipašić* (izvještaj 53), *Gòrâš*[5], *Grubaš*[6] (Novak.-pom.), **Gradaš*[5], *Gradašević, Hötâš*[7], *Hotašević* (rat 244), *Ilijaš* (Novak.-pom.; danas kao prezime: imenik 82), *Ilijašević, *Joraš, Jorašević, *Juraš, Jurašić* (acta croat.), **Kriaš*[8], *Krivašić* (imenik 77), *Krvaš*[8] (u Danič.-rječn.), *Kù-l-âš*[9], *Kulašević* (schem.-fratr. 32), **Lukaš, Lukašić* (imenik 86), **Marijaš, Marijašević* (acta croat.), *Màtijâš, Matijašić* (prezime u Hrvatskoj), *Matijašević, Mijaša*[10] (Novak.-pom.; ne zna se, je li masc. ili je fem.), *Milâš, Milašić, Milašević* (zvonimir 163), *Mòjâš*[11], *Mŕńâš*[12], **Nikolaš, Nikolašević* (imenik 32), *Petraš, Petrašić, Petrašević, Radaš* (danas kao prezime: imenik 57), *Rapaš*[13] (u Danič.-rječn.), *Tòmâš, Tomašić* (na jednom mjestu u acta croat 111 po svoj prilici ime: „Tomašić Ledohnić"; danas kao prezime), *Tomašević, *Tvrdaš, Tvrdašić* (monum. X. 284; gdje piše „Terdasich"), *Uraš*[14] (Novak.-pom.), *Vù-j-âš, *Vu-l-aš, Vulašić* (stari pisci I, str. X).

28. ašan

Milašan (Novak.-pom.).

29. ašin.

**Bogašin, Bogašinović* (akad.-rječn.), *Cvjetàšin, Dmitrašin* (Novak.-pom.), *Dobràšin, Đuràšin, Jelàšin, Jeļašin* (Novak.-pom.), **Mikàšin, Mikašinović* (zvonim. 154), *Milàšin, Milašinović, Mitrašinović, Nikàšin* (Novak.-pom.), *Nikašinović, Pe-j-ašin*[15] (ibid.), *Pejašinović, Petràšin, Petrašinović, Poļašin*[6] (deč.-hris. 29), *Radašin* (u Danič.-rječn.), *Radašinić* (acta croat.), *Radašinović, Stjepašin* (u Danič.-rječn.), *Vu-j-ašin* (Novak.-pom.), *Vukàšin, Vukašinić, Vukašinović.*

---

[1] Alexander, Alexius. [2] Athanasius. [3] Bratoslav itd. [4] Bogdan. [5] vidi kod samotvorih imena. [6] profilaktično ime. [7] Cf. češ. Chotivoj, Chotislav. [8] Gervasius, od starijega *Krvaš* načińeno je *Krivaš* s naslonom na „kriv". [9] Cosmas. [10] Michael itd. [11] Mojslav, Moyses itd. [12] vidi što je rečeno o imenu *Mrńan* kod nastavka br. 16. — [13] Raphael (?). [14] vidi kod samotvorih imena pod „res". [15] Petrus.

Digitized by Google

30. ašinьc.

**Milašinac, Milašinčić* (imenik 8.)

31. ašьc.

**Jelašac, Jelaščić* (u Danič.-rječn.), *Matijašac* (danas kao prezime: imenik 19, gdje piše na kraju *-ec).*

32. ašьk.

Jurašak (danas kao prezime: imenik 55).

33. ašьko

*Ba-l-ašk*o[1] (danas kao prezime: imenik 24), **Dimitraško, Dimitrašković* (rat 398), **Duraško, Duraković* (u „gorskom vijencu" prezime), *Iraško* (danas kao prezime: rat 331), **Milaško, Milašković* (u Danič.-rječn.), *Petraško* (Vuk-sovjet 170, rat 250), *Petrašković, Tomaško* (acta croat. 191), *Tomašković* (acta croat.), **Vu-j-aško, Vujaškorić* (zvonim. 176).

34. at.

**Bogat, Bogatić* (danas prezime), *Bu-l-at*[2] (deč.-hris. 37), **Burat*[3], *Buratović, Bu-š-at*[2] (deč.-hris. 2[x]. 55), *Durat* (Novak.-pom.), *Fi-j-at*[4] (Novak.-pom.), **Jańat*[5], *Jańatović* (zvonim. 153), *Jurat* (danas kao prezime: imenik 82), *Juratović* (ibid. 92), *Mìjat, Mijatović. Mìlat, Milatović, Nikat* (Novak.-pom.), *Pe-j-at*[6] (ibid.), *Pejatović, Perat*[6] (danas kao prezime: izvještaj 65), *Pribat*[7] (deč.-hris. 54), *Pribatović* (stari pisci I. str. X), *Radat* (stari pisci VII. 82), **Simat, Simatović* (izvještaj 47), *So-j-at*[8] (Novak.-pom.), *Stamat*[8] (Novak.-pom.), *Stamatović, *Ša-j-at*[9], *Šajatović, Šimat* (danas kao prezime: imenik 75), *Šimatović* (izvještaj 85), *Šišat*[10] (u Danič.-rječn.), *Vu-j-at* (Novak.-pom.), *Vujatović, *Vukat, Vukatić* (rat 355).

35. atьko.

Milatko (u Danič.-rječn.), *Milatković* (stari pisci I; str. VIII).

36. av, ava.

Bjelava (stari pisci I. str. IX), *Bjelavić* (imenik 89, gdje piše „Belavić"), *Bunava*[11] (stari pisci I. str. IX), **Dikav* ili **Dikava*[12], *Dikavić* (stari pisci I. str. IX), *Dobrav* (u Danič.-rječn.), *Gòspava,*

[1] Bratoslav itd. [2] Budimir itd. [3] vidi kod samotvorih imena. [4] Philippus. [5] da nije pomaskulińeno prema fem. *Jańa,* koje je ime od Anna ili Agnes? [6] Petrus. [7] Pribisav. [8] Soter, Sophron itd. [9] biće nadimak, cf. Šaran, Šarul. [10] nadimak, cf. Šiško, Šišo. [11] Bunislav. [12] Dikosava.

Digitized by Google

Katava (Novak.-pom.), *Katarić* (schem.-fratr. 36). **Krasav* ili **Krasava*, *Krasarić* (u Danič.-rječn.), *Kujava*[1] (ibid.), *Kujavić* (ibid.), *Ljepava* (Novak.-pom.), *Ljubava* (ibid.), *Ljubavić* (u Danič.-rječn.), *Marava* (stari pisci VII. str. 442), *Maravić* (prezime u Hrvatskoj), *Milava* (Novak.-pom.), *Milavić* (izvještaj 96), **Petrav*, *Petravić* (izvještaj 47), **Pribav* ili **Pribava*, *Pribavić* (u Danič.-rječn.), *Radava* (stari pisci I. str. IX), *Stànava*, **Tvrdav* ili **Tvrdava*, *Tvrdavić* (Danič.-rječn.), *Vladava* (Novak.-pom.), *Vukava* (ibid.), *Vusar*[2] (ibid.).

37. avьc.

Bogavac (Novak.-pom.), *Bogavčić* (u Danič.-rječn.), *Boravac*[3] (ibid.), **Desavac*, *Desavčić* (u Danič.-rječn.), *Dobravac* (deč.-hris. 13), *Dobravčić* (ibid. 27), *Dragavac* (ibid. 4. 28), **Mrńavac*[4], *Mrńavčić* (prezime u Hrvatskoj), *Mrńavčević*.

38. e

To je *e* = staroslov. ѣ. Taj nastavak daje riječima deminutivno značenje: *jȁre, jȕne, ròpče* itd., iz toga se vidi, da je taki nastavak bio zgodan za ipokoristike. U starije su se vrijeme imena kao *Andre, Paske* itd. onako deklinirala kao i druge riječi s nastavkom ѣ, dakle gen. sg. Andrete, Paskete itd. Ali pomalo se jeziku činilo neprilično, da se riječi, koje znače ljudska imena, isto onako deklinira ju kao apelativi na -ѣ, jer obično ti apelativi znače mlade životiće: *jȁre, jȕne* itd. Za to su rečena imena počela ili prelaziti u deklinaciju, po kojoj ide riječ „žena“ ili u deklinaciju, po kojoj ide „rob“. Tako je nastalo: nom. *Andreta*, gen. *Andrete*, dat. *Andreti* itd. s jedne strane, a s druge: nom. *Pavle*, gen. *Pavla*, dat. *Pavlu* itd. Riječima prve grupe promijenen je njihov nominativ, te je od *Andre* postalo *Andreta*, budući da se prema: žena-žene-ženi itd. činilo sasvim u redu promijeniti *Andre* u *Andreta*, i onda je bilo: Andreta-Andrete Andreti itd. Neke su ipak ostavile nepromijenen nom. na *e:* Pere, Gorde itd. a prema tomu i u drugim padežima: Pere, Peri, Gordu itd. a ne Perete, Gordeti itd., jer bi

[1] vidi što je rečeno o imenu *Kujača* pod nastavkom br. 2. — [2] nije sigurno, je li oblakšano mjesto *Vuksav* ili je s nastavkom -av prema *Vusan, Vusin;* ako je ono prvo, onda *Vusav* ne ide ovamo. [3] Borisav. [4] vidi što je rečeno o imenu *Mrńan* kod nastavka br. 16. Mjesto *Mrńavčević* nalazi se i *Mrļavčević* (Vuk pjesme 2. 116), a to je također istoga postańa, kojega je i ime *Mrkša*, samo je nasloњeno na riječ: *mrļati*.

Digitized by Google

bila izvan svake analogije paradigma: Pere, Perete, Pereti itd. Muška imena nijesu promijenila nominativnoga *e*, jer se i drugih riječi našlo s *e* na kraju: *Miloje, Radoje* itd., pak se moglo na ńih nasloniti *e* i kod *Pavle, Rade* itd.

Tako mislim da se mnogo jednostavnije i vjerojatnije tumači nominativno *e* u riječima kao *Pavle, Pere, brale, sele* itd. nego što ga tumači Daničić u 26. knjizi „Rada jugosl. akademije". Tamo se veli, da je ime n. pr. *brale* postalo od starijega **bralja*, isto onako kako je u litavskom jeziku riječ *žolē* (trava) očevidno postala od *žolja*. Daničić nije dva momenta uzeo obzir, koji se protive ńegovu tumačeńu, i to 1) iza *j* u hrvatskosrpskom jeziku ne prelazi *a* u *e*, koliko ja znam, nikada; 2) glas *j* iza konsonanta ne iščezava u slovenskim jezicima samo onako, nego ili ostaje ili tvori palatal s onim konsonantom, koji je ispred ńega. Što u litavskom jeziku biva i jedno i drugo, t. j. da *a* iza *j* prelazi u *e* i da *j* može bez traga nestati, to su specifično litavski zakoni, koji se nikako ne smiju prenositi na slovensko zemljište. Istina je, da se danas nalazi *Mile* (fem.) pored *Miļa* (fem.), ali to nije postalo jedno od drugoga, nego jedno pored drugoga; t. j. jedna riječ ima jedan sufiks, a druga drugi.

Nijesu sva današńa imena na *e* glasila ńekoć -ъ; dosta je bilo, da je samo gdjekoje prošlo onaj put, što smo ga opisali; druga su se poslije lako mogla stvoriti po analogiji.

Sada će se razumjeti, za što mi imena na *e*, bila ženska ili muška, mećemo pod nastavak ъ (za pravo ат). Imena, koja se svršuju na *-oje* idu drugamo. Još samo jednu uzgrednu pripomenu. Stara grčka imena kao Αἴας, Δημοσθένης, Περικλῆς itd. mnogi naši pisci okreću ovako na hrvatski: *Ajante, Demostene, Perikle* itd. Ali to nikako ne može biti dobro, jer smo vidjeli, da je *e* u našim imenima kao *Rade, Pavle* itd. po svome postańu nastavak za ipokoristike i pokazuje ńešto umańeno. Za to ne vaļa pisati rečena i slična grčka imena s *e* na kraju, jer nema nikakoga razloga ni smisla činiti od ńih ipokoristike. Za to će biti svakako boļe pisati i govoriti: *Ajas* ili *Ajant, Demosten, Periklo* itd.

A sada evo imena s *e* na kraju, od kojih će biti dobro da se svako isporedi s dotičnim imenom na *-eta* pod br. 63. Tamo se nalaze podjedno imena na *-etić*, koja odgovaraju ovim imenima. *Andre* (gen. Andrete, Danič.-rječn.), *Ba-l-e*[1] (ibid.), *Base*[2] (gen.

[1] Bratoslav itd. [2] Basilius.

Digitized by Google

Baseta, ibid.), *Bede*[1] (acta croat. 323), *Biste*[2] (gen. Bistete, ibid.), *Bogde* (gen. Bogdeta, Bogdete, ibid.), *Bore* (ibid.), *Brne*[3] (akad.-rječn.), *Ćure*[4] (danas kao prezime: schem.-fratr. 7), *Dabe* (Danič.-rječn.), *Dôbre* (fem.), *Dobre* (gen. Dobreta, Dobrete, u Danič.-rječn.), *Dra-đ-e* (deč.-hris. 53), *Draže* (monum. VII; gdje piše „Drase", „Draze"), *Druže* (ibid. „Druse"), *Đôrđe*, *Đore* (Novak.-pom.), *Đure* (ibid.; accus. Đureta), *Gôrde*[5] (fem.), *Grade* (u Danič.-rječn.), *Grde*[6] (acta croat. 114), *Grge* (ibid. 283), *Grube*[6] (gen. Grubete, u Danič.-rječn.), *Hrabre*[7] (deč.-hris. 51), *Hrane*[8] (u Danič.-rječn.), *Jake*[9] (gen. Jakete, ibid.), *Jele* (fem.; Daničić, Oblici, 6 izd. 22), *Jo-l-e*[10] (Rad 26. 56.), *Jove* (accus. Joveta; Novak.-pom.), *Júre* ili *Jûre*, *Klime*[11] (gen. Klimete, u Danič.-rječn.), *Ko-l-e*[12] (rat 323.), *Krî-l-e*[13] (govori se i kao prezime: izvještaj 54), *Križe*[14] (danas kao prezime: imenik 50), *Kû-l-e*[15], *Ku-š-e*[16] (acta croat.), *Lâ-l-e*[16], *Lavre*[17] (gen. Lavrete, u Danič.-rječn.), *Luče*[18] (gen. Lučete, ibid.), *Luke* (acta croat. 284), *Ļube* (gen. Ļubete ibid.), *Mare* (fem., Daničić, Oblici 6 izd. 22), *Mate* (gen. Matete, u Danič.-rječn.), *Mihe* (acta croat. 323), *Mile* (masc.; u Danič.-rječn. ali se govori i kao fem. Rad 26. 62), *Mire* (masc., ibid.), *Mi-š-e*[19] (gen. Mišeta, ibid.), *Mrče* (gen. Mrčete, ibid.), *Mudre* (gen. Mudrete, ibid.), *Nikole* (gen. Nikolete, ibid.), *Nine*[20] (accus. Nineta, Novak.-pom.), *Pane*[21] (masc., danas), *Paske*[22] (gen. Paskete, u Danič.-rječn.), *Pârle* (masc.), *Pârle* (fem. u Dubrovniku), *Pe-ć-e*[23] (accus. Pečeta, Novak.-pom.), *Pe-j-e*[23] (ibid.), *Pêre* (fem. u Dubrovniku), *Pokre*[24] (gen. Pokreta, u Danič.-rječn.), *Prede*[25] (ibid.), *Prve* (ibid.), *Ráde*, *Ra-l-e* (accus. Raleta. Novak.-pom.), *Sime* (gen. Simete, u Danič.-rječn.), *Slade* (danas kao prezime: izvještaj 68), *Smole*[26] (acta croat. 91), *Sta-l-e*[27] (Novak.-pom.), *Stane* (masc. u Danič.-rječn.), *Steve* (gen. Steveta, ibid.), *Stjepe* (ibid.), *Sto-l-e*[28] (Novak.-pom.), *Stroje*[29] (Danič.-rječn.), *Šû-l-e*[30] (u Crnoj Gori), *Tâde*, *Tane*[31] (masc.; danas: Avram. 248), *Tome* (acta croat. 323), *Tripe*[32] (gen. Tripeta, u Danič.-rječn.), *Tude*[33]

---

[1] Benedictus. [2] „postaña neznana, može biti od Festus, novo grčk. Φαστός", akad.-rječn. [3] Bernardus. [4] Cyrillus. [5] Gordijana. [6] profilaktično ime. [7] vidi kod samotvorih imena. [8] Hranisav. [9] Jacobus. [10] Joannes. [11] Clemens. [12] Constantinus. [13] Christophorus. [14] Chrysogonus. [15] Cosmas. [16] Lazarus. [17] Laurentius. [18] Lucas. [19] Michael itd. [20] Ninoslav. [21] Panteleimon. [22] Pascalis. [23] Petrus. [24] Pancratius. [25] Predisav. [26] nadimak. [27] Stanimir itd. [28] Stojisav. [29] Strojimir. [30] nadimak; cf. Šuto, Šutan. [31] Athanasius. [32] Tryphon. [33] Theodorus.

Digitized by Google

(ibid.), *Tvrde* (ibid.), *Vale*[1] (acta croat. 284), *Vîce*[2] (fem.), *Vlade* (gen. Vladete, u Danič.-rječn.), *Vuče* (Novak.-pom.), *Vu-j-e* (ibid.), *Vû-l-e, Zore* (Novak.-pom., gdje je accus. Zora; danas kao prezime: Luka Zore), *Žive* (gen. Živete, u Danič.-rječn.), *Žore*[3] (gen. Žorete, ibid.).

39. eč, eča.

Bedeč[4] (kao prezime u acta croat), *Dobreč* (akad.-rječn.), *Dobrečić* (acta croat.), *Gòdeč*[5] (govori se i kao prezime: schem.-karl. 83), **Keleč*[6], *Kelečić* (zvonim. 164), **Ku-l-eč*[7], *Kulečić* (rat 386), *Lovreča*[8] (masc.; acta croat. 289), *Lovrečić* (acta croat.), **Ļubeč, Ļubečić* (stari pisci I. str. VIII), **Maleč, Malečić* (imenik 54), **Mileč, Milečić* (acta croat. 182), *Mireč* (deč.-hris. 6), **Mitreč, Mitrečić* (izvještaj 66), **Pavleč, Pavlečić* (acta croat.), **Radeč, Radečić* (u Daničićevu rječniku), **Seneč*[9], *Senečić* (danas u Hrvatskoj).

40. ečak.

Jambrečak[10] (danas kao prezime u Hrvatskoj; genitiv Jambrečaka).

41. ečьc.

Jambrečac[10] (danas kao prezime: imenik 59, gdje piše „Jambrečec“).

42. ehъna.

Bra-j-ehna (masc.; deč.-hris. 21), *Družehna* (masc.; ibid. 32), *Matehna* (masc.; ibid. 36).

43. ej.

Dobrej (deč.-hris. 19), *Milej* (ibid. 6, gdje piše милѣи), *Radej* (u Danič.-rječn.), *Slavej* (Novak.-pom.).

44. ejna.

Radejna (masc.; deč.-hris. 41, gdje piše радѣина).

45. ek, eka.

Taj je nastavak gotovo nepoznat Štokavcima; tim je običniji u Kajkavaca: **Ba-l-ek*[11], *Baleković* (izvještaj 76), **Bedek*[4], *Bedeković*, **Benek*[4], *Benković* (acta croat.), *Blažek* (kao prezime: izvještaj 48), *Blaženković*, **Br-l-ek*[12], *Brleković* (prezime u Hrvatskoj),

[1] Valentinus. [2] Vidosava (Daničić, Osnove 347). [3] Georgius. [4] Benedictus. [5] Godimir. [6] Clemens. [7] Cosmas. [8] Laurentius. [9] Simeon (?). [10] Heinrich. [11] Bratoslav itd. [12] Bernardus.

*

Digitized by Google

**Cubek*[1], *Cubeković* (imenik 45), *Đurek*, *Đureković* (imenik 75), *Fabek* (danas kao prezime: imenik 36), *Godek*[2] (kao prezime: imenik 80), *Ivek*, *Iveka* (danas kao prezime: schem.-fratr. 99), *Ivekić* (ibid. XIX), *Iveković*, **Jambrek*[3], *Jambreković* (acta croat.), *Jurek*, *Jureković* (izvještaj 83), *Kelek*[4] (danas kao prezime: imenik 27), *Kelekić* (u Hrvatskoj), *Kurek*[5] (danas kao prezime: imenik 59), *Lovrek*, *Lovreković* (acta croat.), *Marek*[6] (danas kao prezime), *Mareković* (imenik 21), *Matek*, *Matekić* (imenik 63), *Milek* (danas kao prezime: imenik 35), *Milekić* (prezime pravoslavnomu danas), *Milekić* (acta croat.), *Pavlek*, *Pavlekić*, **Radek*, *Radeka* (danas kao prezime: zvonim. 162), *Radeković* (stari pisci I. str. X), **Senek*[7], *Senekić*, *Valek*[8] (u acta croat. 59. ime, ali se danas govori i kao prezime), **Valentek*, *Valentekić* (imenik 54), *Videk*, *Videković* (zvonim. 155), *Vincek*[9], *Vincekić* (imenik 18).

46. ekav.

Inekav[10] (u Danič.-rječn.).

47. el, ela.

Danas se taj sufiks sa sufiksom br. 49 u prezimenima tako prepleće, da je veoma teško svaki put reći, izlazi li temeljno ime na *-el* ili na *ę̂l*. Za to ne mislim, da sam i ja kod svakoga pravo pogodio. Osim toga ńeka imena ne slute na sufiks *-el* nego na *-êl* (ê = ѣ); u starom slov. jeziku ima nastavak **-елъ** za subst.-masc. a **-ѣль** za subst.-fem. Vidi u Miklošića: vergleichende Grammatik II. 108. 109. Ja ipak nijesam hotio činiti posebne rubrike za nastavak *êl*, jer i inače vidimo da *ê* u sufiksalnim slogovima postaje u hrv. jeziku *e: kamen* (lapideus), staroslov. **каменъ** itd.

Budela[11] (masc.; u Danič.-rječn.), *Budelić* (stari pisci I. str. IX). **Bu-š-el*[11], *Bušelić* (izvještaj 60), **Crńel*, *Crńelović* (u Daničićevu rječn.; gdje mjesto *c* piše *č*). **Cepel*[12], *Cepelić* (akad.-rječn.), *Dobrel* (deč.-hris. 23, gdje piše **добрѣль**), **Ičel*[13], *Ičelić* (rat 98), *Kurijel*[5] (kao prezime: schem.-fratr. XII), **Kurel*[5], *Kurelić* (izvještaj 91). *Mrđela*[14] (masc. u Danič.-rječn.).

---

[1] Cyprianus. [2] Godimir. [3] Heinrich. [4] Clemens. [5] Cyrillus. [6] Marinus, Marianus. [7] Simeon (?). [8] Valentinus. [9] Vincentius. [10] Inosav. [11] Budimir itd. [12] od ńekakoga latinskog imena. [13] Elias. [14] izvedeno od **Mrđ*, koje se nalazi u: *Mrđić*, a to je od **Mrd* u *Mrdo*; cf. *Rado: Rađ*. I *Mrđić* i *Mrdo*, a dakako po tom i *Mrđela* istoga su postańa, kojega i *Mrkša*, samo su ta imena nasloňena na riječ *mr̂dati* (inepte laborare). Sve su to profilaktična imena.

Digitized by Google

48. elьc.

Kurelac[1] (danas kao prezime).

49. eļ, eļa.

Bògeļ, Brateļ (danas kao prezime: izvještaj 48), *Brateļević* (u Danič.-rječn.), **Brneļa*[2], *Brneļić* (zvonim. 152, gdje piše „Brnelić"), *Budeļa* (masc.; stari pisci VII. 450), **Čubeļa*[3], *Čubeļić* (imenik 29, gdje piše „Čubelić"), *Drageļ* (Novak.-pom.), *Kureļa*[4] (danas kao prezime: imenik 57), *Nòveļa* (masc.), **Paveļa, Paveļić* (imenik 29, gdje piše „Pavelić"), **Radeļ, Radeļa* (masc.; u Danič.-rječn.), *Radeļić* (stari pisci I. str. X, gdje piše „Radelić"), *Radeļević* (schem.-fratr. 50), *Ra-k-eļ*[4] (u Danič.-rječn.; gdje se nalazi samo adjektiv: „Rakeļeva"), **Srdeļa*[5], *Srdeļić* (izvještaj 113, gdje piše „Srdelić"), *Vu-c-eļa* (kao prezime: ustanak u Bosni), *Vuceļić* (zvonim. 161, gdje piše „Vucelić"), *Vukeļ* (Novak.-pom.), *Vùkeļa* (masc.), *Vukeļić* (danas u Hrvatskoj, piše se „Vukelić").

50. eļan.

Mateļan (kao prezime: imenik 20).

51. eļin.

Brateļin (deč.-hris. 16; ali bi se moglo čitati i „Bratelin"; cf. *Brateļ, Brateļević).*

52. eļьc.

**Miheļac, Miheļčić* (imenik 73, gdje piše „Mihelčić").

53. en, ena.

Mjesto toga bismo nastavka očekivali *ên* (ê = ѣ), ali i u apelativima staroslovenskomu -ѣнъ odgovara hrvatskosrpsko *-en*. Vidi pod br. 47.

**Ba-l-en*[6], *Balenović* (u Danič.-rječn. i danas), **Baten*[6], *Batenić* (prezime danas), **Bogden, Bogdenović* (u Danič.-rječn.), **Boļen*[7], *Boļenović* („Boļenovići" selo u Dalmaciji), *Borena*[8] (masc.; monum. VII.), *Bra-j-en* (u Danič.-rječn.), *Brajenić* (imenik 79), *Braten* (u Danič.-rječn.), *Bratenović*, **Crńen, Crńenović* (u Danič.-rječn., gdje piše č mjesto *c), Daben*[9] (Novak.-pom.), *Desen*[10], (u Danič.-rječn.), *Desenović* (deč.-hris. 132), *Dobren* (u Danič.-rječn.), *Dobrenić Dobrenović, Do-š-en*[11] (ime, ali se govori i kao prezime; vidi u.

[1] Cyrillus. [2] Bernardus. [3] Cyprianus. [4] Radisav itd. [5] Dobrosrd- [6] Bratoslav. [7] Boļeslav. [8] Borisav. [9] Dabiživ. [10] Desimir. [11] Dobrosav.

Digitized by Google

akad.-rječn.), *Dražen* (Novak.-pom.), *Draženović*, **Držen*[1], *Drženić* (acta croat.), **Đurđen*, *Đurđenić* (imenik 38), *Đuren* (deč.-hris. 7), *Galen*[2] (deč.-hris. 23), *Galenović* (acta croat.), *Goden*[3] (u Danič.-rječn.), *Godenović*, *Graden*[4] (deč.-hris. 28), *Gradenić* (u Danič.-rječn.), *Gradenović* (deč.-hris. 8), *Grozdena*[5] (Novak.-pom.), *Hrabren*[5] (ibid.), *Hrabrenović*, **Kalen*[6], *Kalenić* (danas prezime), *Lovren* (Novak.-pom.), *Lepen*[7] (danas kao prezime: izvještaj 47, gdje piše „Lepen"), *Lùben*[5], **Magden*, *Magdenović* (danas u Srbiji), *Màkrena*[8], *Maren*[9] (Novak.-pom.), *Marena* (ibid.), *Marenić* (danas prezime), *Màvren*[10], *Mavrenović* (zvonimir 158), **Mi-c-en*[11], *Micenović* (u Danič.-rječn.), **Mihalen*, *Mihalenović* (danas prezime), *Mìlen* (nalazi se i u Novak.-pom., gdje piše ѣ mjesto *e*), *Mìlena*, *Milenić*, *Milenović*, *Mìren*, *Mislen*[12] (stari pisci I, str. VIII), *Mislenović* (šem.-karl. 114), *Mlàden* ili *Mlàđen*, *Mladenović*, *Mlađenović*, *Mŕđen*[13], *Mrđenović* (šem.-karl. 59), *Ògńen*[5], *Ogńenović*, *Ozren*[14] (u Danič.-rječn.), *Ozrenović*, *Pačen*[15] (u Danič.-rječn.), *Paven* (Novak.-pom.; gdje piše ѣ mjesto *e*), **Pavlen*, *Pavlenić* (imenik 65), **Pe-č-en*[16], *Pečenović*, *Petren* (u Danič.-rječn.), **Preden*[17], *Predenić* (u Danič.-rječn.), *Priben*[18] (ibid.; piše ѣ mjesto *e*), *Rùden*, *Radenić*, *Radenović*, *Radenićić* (acta croat. 263, ali moglo bi se čitati i „Radeničić"), *Ra-j-en*[19], *Rajenović* (deč.-hris. 28), *Rà-l-en*[19], **Sladen*[5], *Sladenović*, **Slaven*, *Slavenić* (acta croat.), **Šaren*[20], *Šarenović*, *Tvrden* (deč.-hris. 9), **Uben*[5], *Ubenović*, *Umen*[5] (deč.-hris. 5, gdje piše ѣ mjesto *e*), *Veļen*[21] (u Danič.-rječn., gdje piše ѣ mjesto *e*), *Viden* (rat 37, Avram. 212), *Videnović*, *Voļen*[22] (monum. VII; gdje latinski piše: „Volenno"), *Vùčen*, *Vučenović* (imenik 92), *Vuken* (Novak.-pom., gdje piše accus. кѹкєна).

54. enija.

Milenija (fem.; Avram. 197. 243).

55. enъc.

Lovrenac (acta croat. 113), *Lovrenčić* (acta croat.), *Lovrenčević*, **Marenac*[9], *Marenčić* (imenik 56. 92).

---

[1] Držislav. [2] Gallus (?). [3] Godimir. [4] Gradislav. [5] vidi među samotvorim imenima. [6] cf. grčka imena, što se počinu s κλ-. [7] Ļeposav. [8] biće od kojega grčk. imena, što se počiņe s μακρο-. [9] Marinus, Marianus. [10] Maurus. [11] Michael, Nicolaus itd. [12] Mislav, Dobromisal itd. [13] vidi što je napisano o imenu *Mrđela* pod nastavkom br. 47. — [14] Ozrislav. [15] Pačemil. [16] Petrus. [17] Predisav. [18] Pribisav. [19] Radisav itd. [20] nadimak. [21] Velimir itd. [22] Volislav.

Digitized by Google

56. enьǵa.

Milenǵa (masc.; ustanak u Bosni).

57. enьko.

Bra-j-enko[1] (Novak.-pom.), *Dobrenko* (deč.-hris. 43), *Ljùbênko, Malenko*[2], *Malenković, Mìlênko* ili *Milénko, Milenković, Ràdênko, Radenković.*

58. esa.

Ivesa (kao prezime: zvonim. 157).

59. esina.

Grgesina (kao prezime: schem.-zagr.).

60. eš, eša.

Bareš[3] (danas kao prezime: zvonimir 158), *Barešić* (izvještaj 62), **Beneš*[4], *Benešić* (izvještaj 60), **Bjeleš, Bjelešić* (imenik 40), *Bogdeš* (u Danič.-rječn.), *Bogdeša* (masc.; u Novak.-pom.), *Bogdešić* (izvještaj 78), *Boļeša*[5] (masc.; u Danič.-rječn.), *Brateš* (ibid.), *Brateša* (masc., ibid.), *Bratešević, *Crneš, Crnešević* (u Danič-rječn., gdje piše *č* mjesto *c), Dobreš* (deč.-hris. 9), *Dobrešević, *Franeš, Franešević* (rat 240), **Galeš*[6], *Galešić* (u Danič.-rječn.), *Godeša*[7] (masc.; deč.-hris. 7), *Gradeša*[8] (masc.; monum X. 98), **Grdeš*[9], *Grdešić* (danas prezime), *Grùbeša*[9] (masc.), *Grubešić* (u Daničićevu rječn.), *Hitreš*[3] (ibid.), **Ivaneš, Ivanešić* (acta croat.), *Janeš*[10], *Janešić* (imenik 31), *Jareš*[11] (kao prezime: izvještaj 48), **Jureš, Jurešić* (acta croat.), *Jurešević* (ibid.), *Kureš*[12] (danas kao prezime: zvonimir 162), *Kurešić* (imenik 19), *Mùleš*[2], *Maleša* (Novak.-pom.), *Malešić, Malešević, Markeš* (danas kao prezime: imenik 40), *Markešić* (zvonimir 151), *Mateša* (ime muško: acta croat. 193; danas kao prezime: izvještaj 104), *Matešić* (acta croat.), *Mavreša*[13] (masc., monum. X), **Mikeš*[14], *Mikešić* (imenik 63), *Mìleš* (nalazi se i u Novak.-pom., gdje mjesto *e* piše ѣ), *Mileša* (Danič.-rječn.), *Milešić, *Movreša*[13], *Movrešić* (u Danič.-rječn.), *Nagleša*[2] (masc.; deč.-hris. 7), **Paveš, Pavešić* (imenik 66), **Pavleš, Pavlešić, Pùreš*[15], *Radeša* (masc.; deč.-hris. 4. 57), *Raňeš*[16] (Novak.-pom.), *Rubeša*[17] (danas

[1] Bratoslav. [2] vidi među samotvorim imenima. [3] Bartholomaeus. [4] Benedictus. [5] Boļeslav itd. [6] Gallus (?). [7] Godimir. [8] Gradisav. [9] profilaktično ime. [10] Joannes. [11] Jaroslav. [12] Cyrillus. [13] Maurus. [14] Michael, Nicolaus itd. [15] nadimak; cf. Puro. [16] Tihoran, Ranisav. [17] od kakoga latinskog imena, što se počiňe s *rub-*.

Digitized by Google

kao prezime: izvještaj 65), *Seleš*[1] (danas kao prezime: imenik 56), *Voļeša*[2] (monum. VII, gdje piše „Volessa").

61. ešan.

Matešan (danas kao prezime: imenik 31).

62. ešьko.

Dobreško (deč.-hris 43), *Radeško* (ibid. 7).

63. eta.

O tom je sufiksu kazano što treba pod br. 38. Ovdje se pored iménâ na *-eta* meću i ona, koja se svršuju na *-etić: Radeta-Radetić*, ali vaļa dodati, da bi se sva ta imena na *-etić* mogla metnuti i pod br. 38, jer n. pr. *Radetić* ne mora baš slutiti na *Radeta*, nego može slutiti i na *Rade*, koje doduše danas ima genitiv *Rada* itd.; ali njekada je bilo *Radete* itd. Što mi imena kao *Radetić* mećemo ovamo, to je samo za to, jer danas stoji *Radetić* bliže imenu *Radeta* nego imenu *Rade*. Vidjećemo i četiri prezimena na *-etorić*, koja bi svakako boļe bilo metnuti pod br. 38, jer od iménâ na *-a* ne bivaju posesivni adjektivi na *-ov;* ali što se i druga prezimena na *-orić* u ovom prijegledu nalaze pored prezimena na *-ić*, za to je to učińeno i ovdje. Drugoga razloga tomu nema. Sva su ta imena na *-eta* muškoga roda. Dobro će biti motriti paralelno imena, koja sada dolaze, s imenima pod br. 38.

Andreta (u Danič. rječn.), *Andretić, Ba-č-eta*[3] (Novak.-pom.), **Bareta*[4], *Baretić* (izvještaj 84), **Beneta*[5], *Benetić* (danas), *Bisletić*[6] (u Danič.-rječn.), **Blažeta, Blažetić* (zvonim. 160), *Bogeta* (Danič.-rječn.), *Bogetić* (danas prezime), *Bo-j-eta*[7] (Novak.-pom.), *Bojetić* (deč.-hris. 5), *Boļeta* (kao prezime: deč.-hris. 12), *Boneta*[8] (kao prezime, izvještaj 90), *Bonetić* (ibid. 90), *Boreta* (danas kao prezime), *Boretić* (u Danič.-rječn.), *Božeta* (deč.-hris. 49), **Brateta Bratetić* („Bratetići" – ime mjestu: acta croat.), **Br-l-eta*[9], *Brletić* (akad.-rječn.), *Brneta*[9] (acta croat. 283), *Brnetić* (imenik 95), *Buneta*[10] (danas kao prezime: izvještaj 52), **Bureta*[11], *Buretić*, **Bu-š-eta*[12], *Bušetić* (akad.-rječn.), **Cepeta*[13], *Cepetić* (zvonimir 158), **Čubreta*[14], *Čubretić* (u Danič.-rječn.), *Čubretović* (izvještaj 54), *Da-*

[1] Selimir. [2] Volislav. [3] Bratoslav. [4] Bartholomaeus. [5] Benedictus. [6] vidi što je napisano o imenu *Biste* pod br. 38. — [7] Bogosav, Borisav itd. [8] Bonaventura. [9] Bernardus. [10] Bunislav. [11] vidi među samotvorim imenima. [12] Budimir itd. [13] biće od kakoga latinskog imena. [14] Cyprianus.

Digitized by Google

betić (u Danič.-rječn.), *Dobretić* (ibid.), *Dra-đ-eta* (deč.-hris. 53), *Drageta* (ibid. 8), *Drùžeta, Dražetić* (u Danič.-rječn.), *Družetić* (ibid.), *Đureta* (Novak.-pom.), *Đuretić* (u Danič.-rječn.), **Fereta*[1], *Feretić* (imenik 50), **Fileta, Filetić*, **Franeta, Franetić, Franetović* (imenik 20), **Galeta*[2], *Galetić* (šem.-karl. 96), *Gradetić* (u Danič.-rječn.), *Grgeta* (acta croat. 283), *Grùbeta, Grubetić* (u Danič-rječn.), **Gržeta*[3], *Gržetić* (danas u Hrvatskoj), *Hraneta* (Novak.-pom.), *Hranetić* (Danič.-rječn.), *Iveta* (danas kao prezime: izvještaj 104), *Jageta* (Novak.-pom.), *Jaketa*[4] (Danič.-rječn.), *Jaketić* (ibid.), **Jalžeta*[5], *Jalžetić* (imenik 68), **Jańeta*[6], *Jańetović* (zvonimir 160), *Joveta* (Novak.-pom.), *Jovetić* (šem.-karl. 72), *Jureta* (acta croat. 273), *Juretić* (imenik 33), **Ko-l-eta*[7], *Koletić* (imenik 34), *Krajeta*[8] (u Danič.-rječn.), *Kř-c-eta*[9], *Kri-l-eta*[9], *Kriletić* (izvještaj 112), **Krveta*[10], *Krvetić* (u Danič.-rječn.), *Ku-l-etić* (deč.-hris. 21), *Là-k-eta*[11], *Laletić* (u Danič.-rječn.), *Lovretić* (izvještaj 108), *Lu-c-eta*[12] (stari pisci I, str. VII), **Lu-j-eta*[12], *Lujetić* (imenik 95, gdje piše „Luetić"), *Luketa* (acta croat. 284), *Luketić* (imenik 26), *Ļubetić* (stari pisci I, str. X), *Màleta*[13], *Maletić*, **Mareta*[14], *Maretić* (stari pisci I, str. X), *Mateta* (acta croat. 239), **Mavreta*[15], *Mavretić* (prezime danas), **Miceta*[16], *Micetić* (acta croat. 190, imenik 87), *Miketa*[16] (acta croat. 308), *Mileta, Miletić, Miletović* (schem.-fratr. 18), **Misleta*[17], *Misletić* (u Danič.-rječn.), *Mišetić* (ibid.), **Niketa, Niketić* (danas u Srbiji), *Nikoletić* (danas u Srbiji), *Ninetić* (deč.-hris. 49), **Ńežeta*[18], *Ńežetić* (izvještaj 94, gdje je pisano „Nižetić"), **Ozreta*[19], *Ozretić* (stari pisci I, str. X), *Pasketić* (u Danič.-rječn.), *Paveta* (acta croat. 273), *Pavletić* (imenik 73), **Pereta, Peretić* (acta croat.), **Petreta, Petretić* (izvještaj 112), **Pribeta*[20], *Pribetić* (u Danič.-rječn.), *Prvetić* (deč.-hris. 45), **Pu-š-eta*[21], *Pušetić* (imenik 63), *Pureta*[21] (danas kao prezime u Hrvatskoj), *Rù-č-eta*[22], *Rùdeta, Radetić*, **Ra-k-eta*[22], *Raketić* (kalend.), *Rù-l-eta*[22], *Raletić* (prezime danas), *Ra-š-eta*[22] (danas kao prezime: zvonimir 157), *Rašetić* (u Danič.-rječn.), **Rubeta*[23], *Rubetić* (prezime u Hrvatskoj), **Saveta*[24], *Savetić* (stari pisci

[1] Cf. mađarsko Ferencz = Franciscus. [2] Gallus (?). [3] Chrysogonus [4] Jacobus. [5] Elisabet. [6] Joannes. [7] Constantinus. [8] Krajisav. [9] Christophorus. [10] Gervasius. [11] Lazarus. [12] Lucas. [13] vidi među samotvorim imenima. [14] Marinus, Marianus. [15] Maurus. [16] Michael, Nicolaus itd. [17] Mislav, Dobromisal itd. [18] Negomir itd. [19] Ozrislav. [20] Pribisav. [21] nadimak; cf. Puro, Pureš. [22] Radisav itd. [23] od kakoga latinskog imena, što se počiće s *rub-*. [24] Sabbas.

Digitized by Google

I. str. VIII), **Slaveta*[1], *Slavetić* (ime selu u Hrvatskoj, mjesto „Slavetići"), **Soreta*[2], *Soretić* (imenik 100), *Stjepetić* (imenik 96, gdje piše „Stipetić"), *Šȕ-l-eta*[3], *Šimeta* (danas kao prezime, imenik 80), **Tateta*[4], *Tatetić* (u Danič.-rječn.), *Valeta* (Novak.-pom.), *Valetić* (schem.-zagr.), **Vinceta, Vincetić* (imenik 90), *Vlädeta, Vladetić* (deč.-hris. 53), **Voleta*[5], *Voletić* (u Danič.-rječn.), *Vùčeta, Vučetić, Vù-j-eta, Vù-l-eta, Vuletić, Zoretić* (izvještaj 92), *Žoreta*[6] (u Danič.-rječn.) ili **Žureta*[6], *Žoretić* ili *Žuretić* (oboje u Danič.-rječn.).

64. etan.

**Miletan, Miletanić* (danas prezime).

65. etin.

**Bjeletin, Bjeletinić* (acta croat. 53), *Dobretin* (deč.-hris. 13), *Dragetin* (ibid. 6), *Miletin* (ibid. 10).

66. etьko.

Dobretko (u Danič.-rječn.), *Hranetko*[7] (deč.-hris. 23), *Miletko* ibid. 46), *Pribetko*[8] (ibid. 57), *Radetko* (u Danič.-rječn.).

67. ev, eva.

**Bogdev*[9], *Bogdević* (imenik 37), *Mìleva* (fem.).

68. ic, ica.

Imena s *ica* na kraju mogu biti i masc. i fem.; rod se ravna po rodu temeļnoga imena: *Anica* je fem. poradi *Ana*, a *Grujica* je masc. poradi *Grujo*. Ako se od imena na *-ica* izvede daļe ime (prezime) s *-ić*, onda biva *-ičić* n. pr. *Grujičić*. Ali na *-ičić* mogu izlaziti i ona imena (prezimena), kojima se temeļno ime svršuje na *-ič* (vidi br. 69). Za to je i tu veoma mučno osjeći, kamo pripada koje ime na *-ičić*. Ja ih sva mećem ovamo; ali tomu nemam drugoga razloga nego taj, da su imena na *-ica* mnogo običnija od imena na *-ič;* dakle je a priori više vjerojatnosti za kojegod ime na *-ičić*, da sluti na temeļno ime s prvim nego li s drugim nastavkom.

**Andrica, Andričić* (acta croat.), *Àndrîjca, Andȅlîjca, Ánđica, Ànica, Aničić* (danas prezime), *Àntonîjca* (masc.), *Ársica*[10], *Ba-j-ica*[11] (masc.; u Danič.-rječn.), *Bajičić* (danas prezime), *Ba-l-ica*[11] (masc.; u Danič.-rječn.), *Bartulica* (danas kao prezime: imenik 80), **Be-*

[1] Slavomir itd. [2] biće od kakoga latinskog imena. [3] nadimak, cf. Šaran, Šarul. [4] Tatomir. [5] Volislav. [6] Georgius. [7] Hranisav. [8] Pribisav. [9] Bogdan. [10] Arsenius. [11] Bratoslav.

Digitized by Google

denica[1], *Bedeničić* (acta croat.), *Be-k-ica*[2] (masc.; rat 140), *Bjelica*[3] (masc.; u Danič.-rječu.; danas kao prezime: Vuk-sovjet 167), *Bjeličić* (acta croat.), *Bogica* (masc.; rat 38. 93), *Bo-j-ic*[4] (deč.-hris. 23), *Bȍ-j-ica*[4] (masc.), *Bojičić* (danas prezime), *Boļic*[5] (deč.-hris. 91), *Bȍžica* (fem ; — u Danič.-rječn. masc.), *Brȕ-j-ica*[6] (masc.; u acta croat. kao prezime), *Bratica* (masc.; u Danič.-rječn.), *Budica*[7] (masc. deč.-hris. 52), **Bunica*[8], *Buničić* (imenik 26), *Dobric* (u Danič.-rječn.), *Dȍbrica* (masc.), *Dobričić* (prezime u Srbiji), **Dragica, Dragičić* (danas kao prezime), *Dra-j-ic* (deč.-hris. 23), *Dra-j-ica* (masc.; u Danič.-rječn.), *Dražica* (Novak.-pom.; ne zna se, je li fem. ili je masc.), *Dražičić* (monum. X. 198), *Dumic*[9] (deč.-hris. 23), *Dȕmica*[9] (fem.; — u Danič.-rječn. masc.), *Dȕšica*[10] (masc.), *Đorđic* (Novak.-pom.), *Đurđic* (u Danič.-rječn.), *Đȕrica* (masc.), *Đuričić* (danas prezime u Hrvatskoj), **Filica*[11], *Filičić* (izvještaj 85), *Ga-j-ica*[12] (Novak.-pom.), *Gajičić* (u Danič.-rječn.), *Galica*[13] (Novak.-pom.), *Galičić* (izvještaj 105), *Gȍrdica*[14] (fem.), *Grȕ-j-ica*[15] (masc.), *Grujičić* (danas), *Ilic* (kao prezime: deč.-hris. 22), **Ilica, Iličić* (imen. 32), *Ìlijca* (masc.), *Ivanic* (Novak.-pom.), *Ìvanica* (fem), *Ivica, Ivičić* (zvonimir 154), *Jéftica* (masc.), *Jȅlica, Jeličić* (u Srbiji), *Jȍ-k-ica*[16] (masc.), *Jó-k-ica* (fem.), *Jonica*[16] (masc.; Avram. 224), *Jovic*[16] (Novak -pom.), *Jȍvica*[16] (masc.), *Jovičić* (acta croat.), *Jozica, Jozičić* (imenik 23), *Katica, Katičić* (izvještaj 53), *Kostic*[17] (deč.-hris. 5), *Kostica*[17] (masc.; ibid. 49), *La-l-ica*[18] (Novak.-pom.), *Lučica* (masc.; acta croat. 250), *Lukičić* (zvonimir 152), *Ļȕbica* (fem.), *Ļubičić* (Vuk-rječn. s. v. pozivati se), *Mȁrica, Maričić, Màrîjca, *Markica, Markičić* (imenik 28), *Matica*[19] (masc.; stari pisci I. str. IX), *Màtîjca*[19] (masc.), *Mihaļic* (u Danič.-rječn.), *Mikulica* (ibid.), *Mikuličić* (danas u Hrvatskoj), *Mìlica, Miličić* (prezime u Hrvatskoj), *Mrkica*[20] (danas kao prezime), *Nikolic* (deč.-hris. 37), *Nìkolica* (masc.), *Nikoličić* (u Danič.-rječn.), *Ńežica*[21] (fem.; stari pisci I. str. VIII.), *Oliverica*[22] (Novak.-pom.), *Pántica*[23] (masc.), *Pàvica* (fem.), *Pavičić* (danas u Hrvatskoj), *Pavlic* (Novak.-pom.), *Pàvlica* (masc.), **Pe-j-ica*[24], *Pejičić* (rat 414; danas pišu to

---

[1] Benedictus. [2] Berisav. [3] Bjelimir. [4] Bogosav, Borisav itd. [5] Boļeslav. [6] Bratoslav. [7] Budimir. [8] Bunislav. [9] Dominicus, Domnius itd. [10] Dušman. [11] Philippus. [12] Gabriel itd. [13] Gallus (?). [14] Gordianus (?). — [15] profilaktično ime; cf. Gruban, Grubeta. [16] Joannes. [17] Constantinus. [18] Lazarus. [19] Matthaeus. [20] profilaktično ime; cf. *Mrkša*. [21] Ńegomir. [22] cf. Oliverius. [23] Panteleimon. [24] Petrus.

Digitized by Google

ime u Hrvatskoj: „Pejčić"; cf. Anđelijć, Ilijca mjesto Anđelijić, Ilijica), *Périca* (masc.), *Peričić, Petric* (u Danič.-rječn.), *Petrica* (Novak.-pom.), *Petričić* (acta croat.), *Predica*[1] (masc.; u Danič.-rječn.), **Pre-j-ica*[1], *Prejičić* (danas prezime), **Pribica*[2], *Pribičić* (u Danič.-rječn.), *Radica*[3] (fem.; stari pisci I. str. VIII.), *Radičić* (acta croat.), *Rà-j-ica*[3] (piše se i *Rajca:* rat 91), *Rajičić, Rodica*[4] (Novak.-pom.), *Sàvica*[5] (masc.), *Símica* (masc.), *Simičić* (izvještaj 113), *Slàvica*[6] (fem.), *Slànica* (fem.), *Stojica*[7] (Novak.-pom.), *Tàdijca, Tòdica* ili *Tódica*[8] (fem), *Todorica*[8] (Novak.-pom.), *Tòmica* ili *Tómica* (masc.) *Tomičić* (acta croat.), *Tudoric*[9] (deč.-hris 51), *Valica*[10] (masc.; u Danič.-rječn.), *Vidica* (Novak.-pom.), *Vitica*[11] (masc.; deč.-hris. 33), *Vòjica*[12] (masc.), *Volica*[13] (masc.; Danič.-rječn.), *Vučic* (Novak.-pom.), *Vùčica, Vù-j-ica* (govori se i kao prezime: schem.-fratr. XII), *Vujičić* (danas prezime; piše se i „Vujčić"; vidi kod imena Pejičić malo naprvo), *Zòrica* (fem.), *Zoričić* (acta croat.), **Živica, Živičić.*

69. ič.

Hrvati, a možda poněšto i Srbi, pišu danas mnoga prezimena na *-ičević*, ne samo onda, kada je to po zakonu, nego i onda, kada bi trebalo pisati *-ićević*, t. j. kada se temeļno ime svršuje na *-ić*, ne na *-ič*. Za to ćemo mi ovamo metati samo ona prezimena, gdje je *-ičević* sigurno, ostala će doći pod br. 72. Sigurnost ćemo tražiti samo u onim kńigama, gdje se ne može sumńati, da je *-ičević* pravo pisano.

**Blažič, Blažičević* (acta croat.), **Bogdič*[14], *Bogdičević* (deč.-hris. 52), **Borič*[15], *Boričević* (acta croat.), **Branič*[16], *Braničević* (deč.-hris. 53), **Dobrič, Dobričević* (u Danič.-rječn.), **Dragič, Dragičević* (u Danič.-rječn.), *Godič*[17] (Novak.-pom.), *Jurič* (danas kao prezime: schem.-fratr. 21), **Lukič, Lukičević* (acta croat.), *Margarič*[18] (Novak.-pom.), **Markič, Markičević* (rat 356), **Milič, Miličević* (rat 206, Vuk-sovjet 123), **Pavlič, Pavličević* (rat 335), **Petrič, Petričević* (acta croat.; — Vuk-sovjet 168), *Ràdič*[3], *Radičević, Rà-j-ič*[3], *Rajičević, Slavič* (stari pisci I. str. IX), *Stojič* (Novak.-pom.), *Stojičević, *Savič, Savičević* (kalend. 39), **Valentič, Valentičević* (acta

[1] Predisav itd. [2] Pribisav itd. [3] Radisav itd. [4] cf. češ. Rodomil, rus. Родиславъ. [5] Sabbas. [6] Slavomir itd. [7] Stojisav. [8] Theodora. [9] Theodorus. [10] Valentinus. [11] Vitomir. [12] Vojimil. [13] Volislav. [14] Bogdan. [15] Borisav. [16] Branisav. [17] Godimir. [18] biće pomaskuliñeno prema fem. Margarita.

Digitized by Google

croat.), **Velič*[1], *Veličević* (rat 341), **Vu-l-ič, Vuličević* (Avram. 198, rat 45).

70. ičica.

Aničica, Miličica.

71. ičko.

Andričko (deč.-hris. 55), *Božičko*[2] (u Danič.-rječn.), *Iličko*[3], *Petričko* (danas kao prezime: izvještaj 66), *Radičko* (Novak.-pom.), *Ra-j-ičko*[4] (ibid.), **Slavičko, Slavičković* (u Danič.-rječn.), *Veličko*[1], *Veličković.*

72. ić, ića.

Samo je onim imenima ovdje određeno mjesto, gdje *-ić* pristupa neposredno na osnovu kao i svaki drugi nastavak: n. pr. *Perić* = *Per-ić* kao i *Pero* = *Per-o, Perak* = *Per-ak* itd. Istina je, da se kašto može sumńati, je li *-ić* u imenima primarni ili sekundarni sufiks; tako n. pr. je li *Grujić* postalo neposredno od *gru-j,* ili je već prije bilo ime *Grujo* (= Gru-j-o), pak je od ńega načińeno *Grujić.* Budući da u takim slučajevima ne nalazimo nikakih indicija ni pro ni contra, za to je veoma mučno, a i suvišno, puštati se u taka pitańa. Ja ipak mislim, da pravo činim, što ovamo mećem imena, koja mećem. jer ako n. pr. imena *Mil-an, Mil-ak, Mil-at, Mil-oš* itd. ne moraju biti i nijesu od imena *Mil-o,* nego neposredno od osnove *mil-,* za što ne bi i *Mil-ić* bilo isto tako samostalno? Već smo na početku ove rasprave govorili, da imena kao *Milić, Grujić* itd. nijesu po svome postańu nikako prezimena, nego prava imena, ali se danas govore kao prezimena: za to u ovom popisu, koji dolazi, ne ćemo stavljati, da se ovo ili ono ime govori danas kao prezime, jer to su po današńoj porabi sva navedena imena; mańi dio ńih još su i danas prava imena ili su to ńekad bila, — to će svuda naročito spomenuti.

A-c-ić[5], *A-č-ić*[5], *Aleksić, Andrić, Andrijć, Anđelić*[6], *Anđelijć*[7], *Anić, Antić, Antićević* (izvještaj 94; imenik 20; na ovom drugom mjestu piše: „Antičević"), *Arsić, Ba-j-ić*[8], *Ba-l-ić*[8] (kao ime: rat 404), *Balićević* (akad.-rječn.), *Barbarić* (schem.-fratr. 40), *Barić*[9] (kao ime: acta croat. 137. 142), *Barićević* (imenik 44, gdje piše „Baričević"), *Ba-š-ić*[8] (akad.-rječn.), *Batić*[8] (danas), *Be-c-ić*[10] (danas), *Benić*[11] (imenik 103), *Berić*[10] (danas), *Be-š-ić*[10] (acta croat.),

[1] Velimir. [2] Božidar. [3] Elias. [4] Radisav itd. [5] Alexius itd. [6] Angelus. [7] Angelia. [8] Bratoslav itd. [9] Bartholomaeus. [10] Berisav itd. [11] Benedictus.

Digitized by Google

Bijelić (akad.-rječn.), *Blažić* (danas), *Bògić* (ime i prezime), *Bogićević* (u Srbiji), *Bo-j-ić*[1] (u Danič.-rječn.), *Bolić*[2] (akad.-rječn.), *Bolićević* (rat 408), *Bonić*[3] (akad.-rječn.), *Borić*[4] (u Danič.-rječn.), *Bo-t-ić*[5] (ibid.), *Božić* (ime: Novak.-pom.; ali i kao prezime danas), *Božićević* (imenik 68; gdje piše „Božičević"), *Brä-j-ić*[6] (plur. Brájići — pleme), *Bra-l-ić*[6] (imenik 38), *Bra-š-ić*[6] (danas), *Brä-t-ić*[6] (ime), *Br-l-ić*[7] (danas), *Bu-ć-ić*[8] (u Danič.-rječn.), *Budić*[8] (ibid.), *Bu-j-ić*[8] (danas), *Bu-l-ić*[8] (danas), *Bu-š-ić*[8] (rat 81. 139), *Ca-j-ić*[9] (u Srbiji), *Ca-k-ić*[9] (u Srbiji), *Canić*[9] (u Srbiji), *Ce-k-ić*[10] (danas), *Celić*[11] (Vuk-sovjet 171), *Cenić*[12] (u Srbiji), *Civić*[13] (u Srbiji), *Co-j-ić*[14] (u Srbiji), *Co-k-ić*[14] (u Srbiji), *Co-l-ić*[14] (u Srbiji), *Conić*[15] (u Srbiji), *Curić*[16] (u Danič.-rječn.), *Cvijetić* (danas), *Crijić* (danas), *Če-k-ić*[17] (danas), *Če-h-ić*[17] (danas), *Će-k-ić*[18] (danas), *Ćiprić*[19] (danas), *Ćirić*, *Ću-j-ić*[20] (rat 348), *Ću-l-ić*[20] (rat 343), *Ćupić*[19], *Ćurić*[21] (schem.-fratr. 7), *Dabić*[22] (danas), *Da-č-ić*[22] (danas), *Danić*[23], *Darić*[24] (acta croat.), *De-š-ić*[25] (akad.-rječn.), *Dikić*, *Dimić*[26], *Di-š-ić*[27], *Dminić*[27] (acta croat.), *Dobrić* (danas), *Do-j-ić*[28], *Do-k-ić*[28], *Domić*[29] (imenik 20), *Dorić*[30] (acta croat.), *Dràgić* (ime: rat 236), *Dragićević* (Avram. 276), *Dra-j-ić* (Novak.-pom.), *Dražić* (danas), *Držić*[31] (u Danič.-rječn.), *Du-č-ić*[32], *Du-j-ić*[32] (imenik 90), *Dujmić*[33] (imenik 30), *Dukić*[32], *Dumić*[33], *Du-š-ić*[34] (ili *Dušić*, rat 394), *Đe-k-ić*[35], *Đo-j-ić*[36], *Đo-k-ić*[36], *Đorić*[36], *Đu-k-ić*[36], *Đunić*[37], *Đurđić*, *Đurić* (ime: ustanak u Bosni), *Ferić*[38], *Fi-k-ić*[39] (rat 385), *Florić*[40] (Avram. 233), *Franić*, *Franićević* (schem.-fratr. 67; imenik 41; na ovom drugom mjestu piše „Franičević"), *Frajić*, *Gač-i-ć*[41], *Gadić*[42] (rat 405), *Ga-j-ić*[41], *Ga-l-ić*[41] (ili *Galić*), *Ga-š-ić*[41], *Gavrić*, *Gli-č-ić*[43] (u Srbiji), *Gli-š-ić*[43], *Go-c-ić*[44], *Gojić*[45] (ili *Go-j-ić*, u Danič.-rječn.), *Go-š-ić*[44], *Gradić*[46] (u Danič.-rječn.), *Grgić*, *Grgićević* (imenik 51,

[1] Bogosav itd. [2] Boleslav, ali s naslonom na: *bol, bola*. [3] Bonaventura. [4] Borisav. [5] Bogosav, Borisav itd. [6] Bratoslav itd. [7] Bernardus. [8] Budimir itd. [9] Stanimir itd. [10] Cvjetimir, Stephanus. [11] Cjeligoj itd. [12] Stephanus (?). [13] Dabiživ itd. [14] Stojisav itd. [15] vidi *Cona* pod nastavkom br. 1. — [16] vidi *Curać* pod nastavkom br. 5. — [17] Čedomil itd. [18] biće mjesto Cvekić — po istočnom govoru — od Cvjetimir. [19] Cyprianus. [20] Cyrillus, Cyprianus. [21] Cyrillus. [22] Dabiživ. [23] Daniel. [24] Božidar, Daroslav. [25] Desimir [26] Demetrius. [27] Dominicus, Domnius. [28] Dobroslav itd. [29] Domagoj, Dominicus. [30] Dorothea, Theodora. [31] Držimir itd. [32] Ducas. [33] Domnius. [34] Ducas, Dušman itd. [35] Gerasimus itd. [36] Georgius. [37] Dionysius. [38] cf. mag. Ferencz. [39] Philippus. [40] Florentius. [41] Gabriel, Gallus itd. [42] profilaktično ime. [43] Gregorius. [44] Gostimir itd. [45] Gojimir, Gostimir itd. [46] Gradislav.

Digitized by Google

gdje piše „Grgičević"), *Grgurić*, *Grguričević* (acta croat. 191), *Grubić*[1], *Gru-j-ić*[1], *Gržić*[2] (schem.-fratr. 81), *Hranić* (u Danič.-rječn.), *Hristić*, *Hrstić* (u Danič.-rječn.), *I-c-ić*[3] (danas), *I-k-ić*[3] (danas), *Ikonić* (rat 385), *Ilić*, *Ilijć*, *I-š-ić*[3], *Ivić*, *Ivićević* (prezime u Dalmaciji; pišu ga „Ivičević"), *Jagić*[4], *Jakić*[5] (izvještaj 37), *Jalžić*[6] (imenik 27), *Janić*, *Janićević*, *Jańić*, *Ja-š-ić*[5] (u Srbiji), *Jeftić*; *Je-j-ić*[7] (ustanak u Bosni), *Je-k-ić*[7], *Jelenić*[8], *Jelić*[8], *Jemrić*[9] (zvonimir 168), *Jeremijć* (u Srbiji), *Jerić*[10], *Jerićević* (izvještaj 104), *Jerinić*[11], *Jerotijć* (u Srbiji), *Je-š-ić*[12], *Jevđić*[13], *Jevrić*[14], *Jezdić*[15], *Jo-c-ić*[16], *Jo-č-ić*[16] (rat 414), *Jo-j-ić*[16] (u Srbiji), *Jo-k-ić*[16], *Jorgić*[17], *Josić*, *Jo-š-ić*[16], *Jo-t-ić*[16], *Jović*, *Ju-k-ić*[17] (imenik 77), *Jurić* (izvještaj 66), *Juričević* (schem.-fratr. 8), *Kalić*[18] (stari pisci I. str. IX), *Kaličević* (u Danič.-rječn.), *Kandić*[19], *Katić*, *Klarić*, *Ko-c-ić*[20], *Ko-č-ić*[20], *Ko-j-ić*[20], *Ko-k-ić*[20], *Ko-l-ić*[20], *Kondić*[19], *Kostić*[20], *Krajić*[21] (rat 252), *Krasić*[22], *Kresić*[23], *Kri-l-ić*[24], *Kristić*[24], *Kristićević* (schem.-fratr. XVI.), *Krstić*[24], *Ku-k-ić*[25], *Ku-l-ić*[25], *Ku-š-ić*[25], *Kuzmić*, *La-c-ić*[26] (schem.-fratr. 34), *La-k-ić*[26], *Lakićević*, *La-l-ić*[26], *La-š-ić*, *Lazić*, *Leksić*[27], *Lijepić*[28] (Danič.-rječn.), *Lovrić* (danas u Hrvatskoj), *Lu-c-ić*[29] (u Danič.-rječn.), *Lu-č-ić* (ibid.), *Lu-j-ić*[29] (izvještaj 83), *Lukić*, *Lukićević*, *Lu-š-ić*[29] (izvještaj 112), *Ļubić*[30], *Ļutić*[31], *Ma-č-ić*[32] (rat 388), *Magdalenić* (danas u Hrvatskoj i u Srbiji), *Magdić* (danas), *Maksić* (ime: Vuk-sovjet 144), *Mandić*, *Marić*, *Maričević* (imenik 37, gdje piše: „Maričević"), *Màrkîć* (ime), *Martić*, *Ma-š-ić*[32], *Matić*, *Matićević*, *Mi-c-ić*[33], *Mi-č-ić*[33], *Mi-ć-ić*[33], *Mi-ǵ-ić*[33], *Mi-j-ić*[33], *Mi-k-ić*[33], *Mìlić* (ime), *Milićević*, *Milića* (fem.; Novak.-pom.), *Mirić*[34], *Mi-š-ić*[33], *Mitić*[35], *Mîtrîć* (ime), *Mojić*[36], *Mo-š-ić*[36], *Movrić*[37] (imenik 56), *Mratić*[38], *Mrčić*[39] (izvještaj 76), *Mrđić*[40] (u Danič.-rječn.), *Mrkić*, *Mu-j-ić*[41], *Musić*[42], *Mu-š-ić*[41] (Vuk-sovjet 114), *Mužić*[43], *Na-č-ić*[44], *Nastić*[44], *Na-t-ić*[44],

[1] profilaktično ime. [2] Chrysogonus itd. [3] Ilija, Ivan itd. [4] Cf. Jagata = Agatha. [5] Jacobus [6] Cf. Jalža = Elisabet, u Kajkavaca. [7] Helena, Euthymius itd. [8] Helena. [9] Heinrich. [10] Jerina, Jerotije itd. [11] Jerina = Irena [12] Euthymius, Ephraim itd. [13] Eugenius. [14] Ephraim itd. [15] Jezdimir. [16] Joannes. [17] Georgius. [18] Cf. grčka imena, što se počińu s καλ-. [19] Candace. [20] Constantinus, [21] Krajisav itd. [22] Krasimir. [23] Kresimir. [24] Christophorus. [25] Cosmas. [26] Lazarus. [27] Alexander, Alexius. [28] Ļeposav. [29] Lucas. [30] Ļubomir itd. [31] Ļutomir. [32] Emanuel, Marcus itd. [33] Michael, Demetrius itd. [34] Miroslav. [35] Demetrius. [36] Mojslav, Moyses. [37] Maurus. [38] Martinus. [39] profilaktično ime, istoga postańa, kojega je i *Mrkša*, *Mrkić*, ali nasloňeno na riječ *„mrčiti"*. [40] vidi što je rečeno o imenu *Mrđela* pod nastavkom br. 47. [41] Mutimir, Crnomuz itd. [42] *Musa* u turskom jeziku znači Moyses. [43] Crnomuž, Mužbrat. [44] Anastasius.

Digitized by Google

Ni-č-ić[1], *Ni-k-ić*[1], *Ninić*[2], *Pa-c-ić*[3] (rat 353. 407), *Pa-č-ić*[3], *Pa-j-ić*[3], *Panić*[4], *Pantelijć*, *Pantić*, *Pa-š-ić*[3], *Pàvić* (ime), *Pàvlîć* (ime), *Pavlićević*, *Pe-c-ić*[5], *Pe-č-ić*[5] (izvještaj 119), *Pe-j-ić*[5], *Pe-k-ić*[5], *Perić*[5] (ime: acta croat. 284), *Pe-š-ić*[5], *Petić*[5] (rat 408), *Pètrîć* (ime), *Pilipić* (izvještaj 62) ili *Pilepić* (ibid. 91), *Pirić*[6], *Predić*[7], *Pre-l-ić*[7], *Pribić*[8] (ime), *Pu-j-ić*[9], *Purić*[9], *Pu-š-ić*[9], *Ra-c-ić*[10] (u Srbiji), *Ra-č-ić* (u Srbiji; moglo bi stajati i mjesto „Radčić"); *Radić* (Novak-pom.), *Radićević* (acta croat.), *Ra-j-ić*[10] (rat 37. 81), *Ra-j-ić*[10], *Ra-k-ić*, *Rakićević*, *Ranđić*[11], *Ranić*[12] (ime: rat 393), *Rastić*[13] (u Danič.-rječn.), *Ra-š-ić*[10], *Ristić*, *Rodić*[14], *Roksandić*, *Rosić*[15], *Rubić*[16] (imenik 45), *Sa-j-ić*[17], *Sandić*[18], *Sanić*, *Sàvić* (ime), *Selić*[18] (u Srbiji), *Senić*[19], *Simić* ili *Šimić*, *Skorić*[20], *Slavić*[21] (imenik 44), *Smolić*[22], *Sofrić*[23], *So-j-ić*[24] (Vuk-sovjet 150, rat 182), *So-k-ić*[24], *Sorić*[25] (izvještaj 43), *So-s-ić*[24], *Spirić*[26], *Srdić*[27], *Sta-j-ić*[28] (Avram. 195. 198. 253), *Sta-k-ić*[28], *Stanić*[28], *Ste-j-ić*[29], *Stepić*[29], *Ste-š-ić*[29], *Stević*, *Stòjić*[30] (ime), *Stojićević*, *Sto-k-ić*[30], *Sto-l-ić*[30] (rat 351), *Sto-š-ić*[30], *Strojić*[31] (u Danič.-rječn.), *Svetić*[32] (rat 329), *Šarić*[22], *Šišić*[22], *Šu-k-ić*[33], *Šutić*[33] (rat 386), *Tadijć* ili *Tadić*, *Ta-l-ić*[34] (u Srbiji), *Tanić*[35], *Tasić*[35], *Ta-š-ić*[35], *Tatić*[36], *Teodosić*, *Te-š-ić*[37], *Tihić*[38] (acta croat.), *Timić*[39], *Timotijć*, *Ti-š-ić*[40] (Novak.-pom.), *Tolić*[41], *Toljć*[41], *Tomić*, *To-š-ić*[37], *Tošićević*, *Trifić*[42], *Tri-k-ić*[42], *Tri-š-ić*[42], *Trivić*[42], *Vajić*[43], *Valentić*[44], *Valentinić*[44] (acta croat.), *Valić*[44] (imenik 47), *Vasić*[45], *Vasilić*, *Velić*[45] (u Danič.-rječn. i danas), *Veljć*[45] (danas), *Vemić*[46], *Vi-c-ić*[47] (schem.-fratr. XX), *Vi-č-ić*[47] (rat 337), *Vidić*, *Vilotijć*[48], *Vitić*[49] (u Danič.-rječn.), *Vladić*[50] (ime u Danič.-rječn.; ali i prezime: rat 333, Avramović 223), *Vla-j-ić*[50], *Vu-c-ić*, *Vù-č-ić* (ime), *Vučićević*, *Vu-j-ić* (ime: rat 100), *Vùkić* (ime), *Vukićević*, *Vù-l-ić*

[1] Nicolaus, Ninoslav itd. [2] Ninoslav. [3] Paulus itd. [4] Panteleimon. [5] Petrus. [6] vidi što je rečeno o imenu *Pirak* pod nastavkom br. 13. [7] Predisav. [8] Pribisav itd. [9] nadimak; cf. *Puro*, *Pureš*. [10] Radisav itd. [11] Archangelus. [12] Hranisav, Tihoran itd. [13] Rastimir. [14] Cf. češ. Rodomil, rus. Родиславъ. [15] biće od: *Roksanda*. [16] biće od kakoga latinskog imena. [17] Sabbas itd. [18] Selimir. [19] Simeon (?); cf. *Seneč* kod nastavka br. 39. [20] Skorosav. [21] Slavoljub itd. [22] nadimak. [23] Sophron. [24] Sophia, Sophron itd. [25] Cf. *Soreta* pod nastavkom br. 63. — [26] Spiridion. [27] Dobrosrd itd. [28] Stanimir itd. [29] Stephanus. [30] Stojisav. [31] Strojimir itd. [32] Svetislav itd. [33] nadimak; cf. Šuto, Šutan. [34] Tadija, Tatomir itd. [35] Athanasius. [36] Tatomir. [37] Theodorus itd. [38] Tihomir. [39] Timotheus. [40] Tihomir, Timotheus itd. [41] Tolimir. [42] Tryphon. [43] Basilius. [44] Valentinus. [45] Velimir itd. [46] Euphemius. [47] Vitomir, Vincentius itd. [48] Philotheus. [49] Vitomir. [50] Vladimir itd.

Digitized by Google

(ime), *Vusić*[1] (acta croat.), *Zaharić*[2], *Za-j-ić*[2], *Za-k-ić*[2] (rat 414), *Zarić*[2], *Zorić*, *Ži-k-ić*[3], *Ži-l-ić*[3] (rat 379), *Živić*[3], *Žu-j-ić*[4] (danas), *Žu-l-ić*[4] (acta croat.), *Žuvić*[4] (danas u Hrvatskoj).

73. ićьk.

Nalazi se samo u Kajkavaca, kako je već pri drugoj prilici rečeno: *Božiček*[5] (= *Božićak*, zvonimir 154), *Iviček* (= *Ivićak*), *Mihiček* (= *Mihićak*, imenik 26), *Pavliček* (= *Pavlićak*, imenik 47).

74. ićьko.

Bòžićko[5] (nalazi se i u Novak.-pom. i u Danič.-rječn.).

75. ićьna.

Božićna[5] (fem.; stari pisci I. str. VIII).

76. ih.

**Vladih*[6], *Vladihovići* (ime mjestu: acta croat.).

77. ihъna.

Berihna[7] (masc.; deč.-hris. 36), *Dobrihna* (masc.; u Danič.-rječn.), *Držihna*[8] (masc.; ibid.), *Gradihna*[9] (masc.; deč.-hris. 26. 39), *Ljubihna* (masc.; ibid. 19), *Marihna* (fem.; acta croat. 61), *Nadihna*[10] (masc.; u Danič.-rječn.), **Ozrihna*[11], *Ozrihnići* (pleme u Crnoj Gori, u Danič.-rječn.; u Vuka: „Ozriničі"), *Predihna*[12] (masc. u Danič.-rječn.), *Predihnić* (kao prezime: deč.-hris. 16), *Radihna* (Novak.-pom.), *Stanihna* (masc.; u Danič.-rječn.), **Velihna*, *Velihnić* (kao prezime: deč.-hris. 9), *Vojihna* (masc.; ibid. 5), *Vojihnić* (prezime, u Danič.-rječn.), *Vučihna* (masc.; ibid.).

78. ij, ije.

Glas *e* u *ije* stoji mjesto *o*; vidjećemo pod br. 158. kako treba tumačiti *o*, resp. *e* pored *s* na kraju imena: Marko, Radoje, Slavs.

Bratije (masc.; u Danič.-rječn.), *Dragij* (deč.-hris. 24), **Milij* ili **Milije*, *Milijević* (danas), *Pavlije* (masc.; Novak.-pom.), **Slavij* ili **Slavije*, *Slavijević* (deč.-hris. 23), **Zlatij* ili **Zlatije*, *Zlatijević* (danas).

---

[1] Cf. Vusan od Vuksan. [2] Zacharias. [3] Dabiživ. [4] Cf. *Žuho*, *Žuvan* (u Danič.-rječn.) = Joannes. [5] Božidar itd. [6] Vladimir itd. [7] Berisav itd. [8] Držislav. [9] Gradislav. [10] vidi među samotvorim imenima. [11] Ozrislav. [12] Predimir itd.

Digitized by Google

79. ija.

Dòbrija (fem.), *Do-k-ija*[1] (fem.; Novak.-pom.), *Dràgija* (masc. i fem.), *Krùnija*[2], *Mi-č-ija*[3] (Novak.-pom.; ne zna se, je li masc. ili je fem.), *Mìlija* (masc. i fem.), *Milijić* ili *Milijć* (danas), *Nikòlija* (fem.), *Pàvlija* (fem.), *Pe-c-ija*[4] (ustanak u Bosni), *Petija*[4] (Novak.-pom.; ne zna se, je li masc. ili je fem.), *Pètrija* (fem.), *Rusija*[2] (Novak.-pom.), *Stanija* (ibid.), *Vladija* (masc.; u Danič.-rječn.).

80. ijak.

**Bratijak, Bratijaković* (deč.-hris. 50), *Dobrijak* (ibid. 45), *Tolijak*[5] (ibid. 12).

81. ijan.

Bratijan (Novak.-pom.), *Bratijanović* (deč.-hris. 27), *Dobrijan* (ibid. 35), **Milijan, Milijanović* (danas prezime).

82. ijanьka.

Grozdìjânka[2].

83. ijaš.

Mìlijâš, Milijašević (danas).

84. ika, iko.

Andriko (acta croat. 185), *Borika*[6] (masc. i fem. Novak.-pom.), *Borikić* (rat 396), *Jaglika*[2] (Novak-pom.), *Jelika*[7] (ibid.), *Malika*[2] (ibid.), *Milika* (ibid.), *Milikić* (prezime u Srbiji), *Mù-š-ika*[8] (masc.), **Pribiko*[9], *Pribiković* (u Danič.-rječn.), *Pe-š-ika*[4] (kao prezime u Srbiji), **Petika*[4], *Petikić* (kao prezime: imenik 40), *Petrika* (Novak.-pom.), *Radika* (masc.; u Danič.-rječn.), **Vasika, Vasikić* (u Srbiji), *Vèlika*[10] (fem.), *Velikić* (danas), *Vladika* (fem. u Danič.-rječn.), **Vladiko, Vladiković* (stari pisci I. str. X).

85. ikъša.

**Milikša, Milikšić* (šem.-karl. 33).

86 il, ilo, ila.

Ba-j-ilo[11] (u Danič.-rječn.), *Berilo*[12] (ibid.), *Batilo*[11] (deč.-hris. 4), **Barilo*[13], *Barilović* (acta croat.), *Bogdilo*[14] (deč.-hris. 51), *Bogilo*[15]

---

[1] Dobroslava, Dorothea itd. [2] vidi među samotvorim imenima. [3] Michael, Demetrius itd. [4] Petrus. [5] Tolimir. [6] Borisav. [7] Helena. [8] Mutimir, Crnomuž. [9] Pribisav itd. [10] Velimir. [11] Bratoslav itd. [12] Berisav. [13] Bartholomaeus. [14] Bogdan. [15] Bogosav itd.

Digitized by Google

(ibid. 9), *Borilo*[1] (u Danič.-rječn.), **Božilo*[2], *Božilović* (acta croat.), *Bra-j-ilo*[3] (u Danič.-rječn.), *Branilo* (ibid.), *Branilović* (ibid.), *Bratil* (ibid.), *Bratilo* (ibid.), *Bratilović, Budilo*[4] (deč.-hris. 17), *Budilović, Bunilo*[5] (u Danič.-rječn.), *Bunilović, Desilo* (u Danič.-rječn.), *Dobril* (ibid.), *Dobrila* (danas kao prezime: imenik 29), *Dòbrilo, Dobrilović, Dragilo* (deč.-hris. 17), *Dragilović* (stari pisci I. str. VIII), *Drà-j-ilo, Dražilo* (deč.-hris. 19), *Dražilović, Družilo*[6] (deč.-hris. 52), *Družilović* (ibid.), *Ga-j-ilo*[7] (Novak.-pom.), *Gojil*[8] (stari pisci I. str. IX), *Gostilo*[9] (u Danič.-rječn.), **Gradilo*[10], *Gradilović* (u Danič.-rječn.), *Hotilo*[11] (deč.-hris. 51), *Hranilo* (u Danič.-rječn.), *Hranilović, Isàjilo*[12], *Isajilović* ili *Isajlović, Kostilo*[13] (deč.-hris. 49), **Krasilo, Krasilović* (deč.-hris. 47), *Marila* (Novak.-pom.), *Mihil* (ibid.), *Mihila* (ibid.), *Mójsilo, Mojsilović, Mòmčil*[14], *Mòmčilo, Momčilović, Mužilo*[15] (u Danič.-rječn.), *Ńežilo*[16] (deč.-hris. 34), *Ozrilo*[17] (u Danič.-rječn.), *Predilo*[18] (ibid.), *Pribil*[19] (ibid.), *Pribilović, Radilo* (deč. hris. 34), *Radilović* (acta croat.), *Redilo*[20] (deč.-hris. 24), *Srdilo*[21] (ibid. 51), *Srdilović* (ibid. 16), *Stanilo* (Danič.-rječn.), *Stanilović*, **Stojilo*[22], *Stojilović, Strojilo*[23] (u Danič.-rječn.), *Strojilović, Tješilo*[24] (Danič.-rječn.), *Tolilo*[25] (ibid.), *Trajilo*[14], *Trajilović, Vladilo* (deč.-hris. 52), *Vojila*[26] (masc.; u Danič.-rječn.), *Vojilo* (ibid.), *Vù-j-ilo*, **Žarilo*[14], *Žarilović.*

87. iļьko.

Stojiļko[22] (danas), *Stojiļković.*

88. im.

Taj sufiks nije narodnoga izvora. Ja mislim, da se on uvukao u druga imena iz tuđega imena *Maksim.* Nalazimo ga u ovim imenima: *Jöksim, Josim*[27] (Avram. 251. 252. 265. 270), *Josimović*, **Mavrim*[28], *Mavrimović, Risim* (rat 107. 410), *Rosim* (Novak.-pom.). — Imena *Joksim, Risim, Rosim* meni su tamna.

---

[1] Borisav. [2] Božidar. [3] Bratoslav itd. [4] Budimir. [5] Bunislav. [6] Dobrodrug itd. [7] Gabriel. [8] Gojsav. [9] Gostimir. [10] Gradislav. [11] cf. češ. Chotivoj, Chotimír itd. [12] Isaias. [13] Constantinus. [14] vidi među samotvorim imenima. [15] Mužbrat, Crnomuž. [16] Negomir. [17] Ozrislav. [18] Predimir. [19] Pribisav. [20] cf. češ. Ředivoj. [21] Dobrosrd. [22] Stojisav. [23] Strojimir itd. [24] Tješimir. [25] Tolimir. [26] Vojimil. [27] Josephus. [28] Maurus.

Digitized by Google

89. in, ina.

Ba-j-in[1] (danas kao prezime: rat 39), *Ba-l-in*[1] (u Danič.-rječn.), *Balinović* (ibid.), *Ba-ļ-in*[1] (kao prezime: Avram. 230), **Batin*[1] ili **Batina, Batinić* (danas), *Bijelin* (acta croat.; gdje piše „Bilin"), **Blažin, Blažinić* (imenik 83), *Bo-č-in*[2] (u Danič.-rječn.), **Bogdin, Bogdinović* (u Danič.-rječn.), *Bo-j-in*[2] (Novak.-pom.), *Bojinović, Boļin*[3] (u Danič.-rječn.), *Boļinović, Bo-š-in* (deč.-hris. 59), *Božin*[4] (ime: rat 37), *Božinović, Bra-j-in*[1] (Novak.-pom.), *Bratin*[1] (u Danič.-rječn.), *Bratina* (ibid.), *Bratinić, *Bu-č-in*[5], *Bučinić* (u Danič.-rječn.), *Budin*[6] (ibid.; danas kao prezime: izvještaj 49), *Budina* (masc.; monum. VII), *Budinić, Bu-l-in*[6] (deč.-hris. 5), *Cvijetin, *Dabin*[6], *Dabinović* (imenik 87), **De-j-in*[7], *Dejinić* (deč.-hris. 15), *Desin*[7] (u Danič.-rječn.), *Desinić, Dobrin* (deč.-hris. 8), *Dobrinić* (imenik 83), *Dobrinović, Do-j-in*[8] (deč.-hris. 4), *Dolin*[9] (ibid. 29), *Dragina* (masc.; u Danič.-rječn.), *Dragovin*[10] (deč.-hris. 32), *Dražin* (ibid. 116), **Držin, Držinić* (deč.-hris. 42), *Du-j-in*[11] (ibid. 17), *Gù-j-in*[12], *Gajinović, Gostin* (stari pisci I, str. VII), *Grgina* (masc.; acta croat. 276), **Grgurin, Grgurinić* (imenik 68), **Grdin*[13], *Grdinić* (danas), *Grlin*[9] (deč.-hris. 32), *Grubina*[13] (masc.), *Grubinić* (deč.-hris. 30), **Gržin*[14], *Gržinić* (imenik 68), *Hrabrina*[13] (masc.; deč.-hris. 54), **Ja-č-in*[15], *Jačinović* (danas u Srbiji), *Jurin* (acta croat. 134), *Jurinić* (danas u Hrvatskoj), *Jurinović* (izvještaj 91), *Ko-j-in*[16] (Novak.-pom.), *Ko-j-ina*[16] (ibid.), *Krajin*[17] (ibid.), *Krajinić, Krajinović, Krstin* (Novak.-pom.), *Krstinić* (menik 41), *Ku-l-in*[18] (u Danič.-rječn.), *Kulinović* (rat 238), *La-l-in*[19] (deč.-hris. 23), **Lovrin, Lovrinović* (stari pisci I. str. X), **Ļubin, Ļubinić* (stari pisci I, str. VIII), *Ļubinović* (ibid. str. X), *Ļudin*[20] (monum. VII), *Matina* (kao prezime u Hrvatskoj), *Mavrin*[21] (Novak.-pom.), **Mihin, Mihinić* (imenik 30), *Miholin* (danas kao prezime: imenik 81), *Mikulin* (kao prezime: imenik 35), *Mikulinović* (u Danič.-rječn.), *Milin, Milinović, *Mitrin, Mitrinović* (kalend.), **Mojsin, Mojsinović* (danas u Slavoniji), *Momčin*[9] (danas kao prezime: schem.-fratr. XIV), *Momčinović* (izvještaj 69), *Mrčina*[13] (masc.; u Danič.-rječn.), **Mudrin*[9], *Mudrinić, Mužina*[22] (danas u

[1] Bratoslav itd. [2] Bogosav, Borisav itd. [3] Boļeslav itd. [4] Božidar itd. [5] Budimir itd. [6] Dabiživ. [7] Desimir. [8] Dobrosav itd. [9] vidi među samotvorim imenima. [10] ovdje je *-in* dodano okrńku *Dragor* od *Dragovan* = *Dragosav*. [11] Ducas, Domnius itd. [12] Gabriel. [13] profilaktično ime. [14] Chrysogonus. [15] Jacobus itd. [16] Constantinus. [17] Krajisav. [18] Cosmas(?). [19] Lazarus. [20] Ļudevit. [21] Maurus. [22] Crnomuž, Mužbrat itd.

Digitized by Google

Hrvatskoj kao prezime), *Mužinić* (acta croat.), *Nićin*[1] (ili *Ni-ć-in*, danas kao prezime), *Nikolin* (u Danič.-rječn.), *Ozrina*[2] (masc.; monum. VII), *Paskalin*[3] (u Danič.-rječn.), *Pavin* (danas kao prezime: imenik 57), **Pavlin, Pavlinović*, **Pe-j-in*[4], *Pejinović* (danas), *Perin*[4] (imenik 58), *Perinović, Petrin* (u Danič.-rječn.; danas kao prezime: imenik 52), *Petrinić* (acta croat.), *Petrinović* (zvonimir 156), **Pribin*[5], *Pribinić* (u Danič.-rječn., ali bi se moglo čitati i *Pribiňić*), *Pribinović* (ibid.), *Ràdin, Radinić, Radinović, Radovin*[6] (u Danič.-rječn.), *Rà-j-in, Ra-l-in* (Novak.-pom.), *Rañina*[7] (porodica dubrovačka), *Rañinić* (u Danič.-rječn.), *Ra-š-in* (deč.-hris. 20), **Ros-k-in*[8], *Roskinić* (danas), **Rubin*[9], *Rubinić* (imenik 58), *Rudina*[10] (masc.; monum. VII), *Rudina*[10] (fem. u Danič.-rječn.), *Rusin*[10] (Novak.-pom.), *Rusinović* (deč.-hris. 51), *Selina*[11] (Novak.-pom.), *Slavin*[12] (ibid.), *Slavinić, Stòjin, Strahina*[13] (Novak.-pom.), *Strahinić* (kalend.), *Strahinović* (rat 93, gdje piše „Strainović"), *Svetin*[14] (stari pisci I. str. VIII), *Svetina* (ibid. IX), *Tješina*[15] (monum. VII, gdje piše latinski: „Thesinna"), *Tolin*[16] (deč.-hris. 17), *Tolinović* (ibid. 20), **Tomin, Tominić* (acta croat. 252), *Tvrdina*[17] (Novak.-pom.), *Večèrin*[10], *Vesèlin*[10], *Veselina*[10] (Novak.-pom.), **Ve-j-in*[18], *Vejinović* (ustanak u Bosni), **Vladin*[19], *Vladinović* (stari pisci I. str. X), *Vòjin*[20], *Vojina* (Novak.-pom.), *Vojinović, Vučin* (danas kao prezime: Avram. 223), *Vučina* (masc.; acta croat. 49, gdje piše *l* mjesto *u*), *Vučinić* (danas), *Vù-j-in, Vujinović*, **Vu-l-in, Vulinović* (danas), *Vusin*[21] (u Danič.-rječn.), *Vu-š-in* (Novak.-pom.).

90. inьc.

**Bjelinac, Bjelinčević* (rat 393, gdje piše „Belinčević"), **Blažinac, Blažinčić* (danas), **Bo-č-inac*[22], *Bočinčić* (u Danič.-rječn.), *Bra-č-inac* (danas kao prezime: rat 316), **Bu-č-inac*[23], *Bučinčić* (u Danič.-rječn.), **Budinac*[23], *Budinčević* (imenik 81), **Grginac, Grginčević* (imenik 30), *Jurinac* (danas kao prezime), *Jurinčić* (izvještaj 64), **Katinac, Katinčić* (acta croat.), *Lovrinac, Lovrinčić* (stari pisci I.

---

[1] Nicephorus, Nicolaus itd. [2] Ozrislav. [3] Pascalis. [4] Petrus. [5] Pribisav. [6] ovdje je *-in* dodano okrńku *Radov-* od *Radovan*, a to je = Radisav itd. [7] Tihoran, Ranisav (?). [8] cf. Rosa = Roksanda. [9] biće od kakoga latinskog imena. [10] vidi među samotvorim imenima. [11] Selimir. [12] Slavoļub itd. [13] Lutostrah. [14] Svetislav itd. [15] Tješimir. [16] Tolimir. [17] Tvrdisav. [18] Velimir itd. [19] Vladisav itd. [20] Vojimil. [21] cf. Vusan mj. Vuksan. [22] Bogosav, Borisav itd. [23] Budimir itd.

Digitized by Google

str. X), **Lučinac, Lučinčić* (u Danič.-rječn.), *Lukinac* (danas kao prezime: imenik 45), **Mikinac, Mikinčić* (izvještaj 108), **Milinac, Milinčić* (rat 360), *Perinac*[1] (danas kao prezime: imenik 18, gdje na kraju piše *-ec), *Petrinac, Petrinčić* (imenik 80), *Radinac* (danas kao prezime: rat 216), *Radinčić* (acta croat.).

91. inьko, inьka.

Darinka[2] (fem.; kalend. 58), **Dobrinko, Dobrinković* (danas), *Ìlînka*[3] (fem.), *Ļubínko, Ļubinka* (fem.; Vuk-sovjet 77), *Ļubinković, Milínko* ili *Mìlînko, Milinka* (Novak.-pom.), *Milinković, *Mratinko*[4], *Mratinković* (danas), *Radínko* ili *Ràdînko, Vojinka*[5] (Novak.-pom.).

92. iń, ińa.

Dràgiňa (fem.), *Pribiňa*[6] (masc.; u Danič.-rječn.), *Strahiń*[7] (masc.; kalend. 96), *Stràhiňa*[7] (masc.).

93. iš, iša.

Sva su imena ove grupe muškoga roda.

**Aniša, Anišić* (izvještaj 52), **Ba-j-iš*[8], *Bajišević, Bariša*[9] (acta croat. 202), *Barišić* (danas), *Beriša*[10] (u Danič.-rječn.; ali samo u adjektivnoj formi „Berišin"), *Bjeliš* (danas kao prezime: imenik 81, gdje piše „Beliš"), *Bogiša* (u Danič.-rječn.), *Bogišić* (danas), *Boliš*[11] (danas kao prezime: izvještaj 96), *Boriš*[12] (u Danič.-rječn.), *Boriša*[12] (u Danič.-rječn.), *Borišić* (ibid.), *Bratiš* (deč.-hris. 53), *Budiša* (u Danič.-rječn.), *Budišić* (u Danič.-rječn.), *Bu-j-iša*[13] (ili možda *Bujiša*, deč.-hris. 48; Daničić u akad.-rječn. čita „Bujša"), *Buniša* (u Danič.-rječn.), **Cvjetiša, Cvjetišić* (acta croat. 200, gdje piše „Cvitišić"), *Dabiša*[14] (u Danič.-rječn.), *Dabišić, Da-j-iša*[14] (Novak.-pom.; gdje se može čitati i „Dajša"), *Daniša*[15] (akad.-rječn.), *Desiš*[16] (deč.-hris. 50), *Desiša*[16] (ibid 35), **Dobriš, Dobriša* (u Danič.-rječn.), *Dobrišević* (ibid.), *Dràgiša, Dragišić* (u Danič.-rječn.), *Đuriš* (danas kao prezime: imenik 98), *Đuriša* (Novak.-pom.), *Đurišić, Đurišević* (deč.-hris. 42), *Gostiša*[17] (u Danič.-rječn.; danas kao prezime), *Gradiša*[18] (u Danič.-rječn.), *Grùbiša*[19], *Grubišić, Hariš*[20] (danas kao prezime), *Hodiša*[21] (u Danič.-rječn.), *Hraniša* (ibid.), *Ìvaniš, Ivaniša* (Novak.-pom.),

[1] Petrus. [2] Božidar, Daroslav. [3] Elias. [4] Martinus. [5] Vojimil itd. [6] Pribisav. [7] Ļutostrah. [8] Bratoļub itd. [9] Bartholomaeus. [10] Berisav itd. [11] Boļeslav itd.; ali s naslonom na riječ: *bol, bola* [12] Borisav. [13] Bujsil, Budimir itd. [14] Dabiživ. [15] Daniel. [16] Desimir. [17] Gostimir. [18] Gradislav. [19] profilaktično ime. [20] Cf. grčka imena, što se počinu s χρι-. [21] Hodivoj itd.

Digitized by Google

Ivanišić (imenik 33), *Ivanišević*, *Juriš* (u Danič.-rječn.), *Jùriša*, *Jurišić*, *Juriševič* (izvještaj 54), *Ku-l-iš*[1] (kao prezime: schem.-fratr. 79), *Kulišić* (imenik 94), *Ljùbiša* (danas se govori i kao prezime), *Ljubišić* (u Danič.-rječn.), *Màliša*, *Markiš* (danas kao prezime: imenik 34), *Màrkiša*, *Mikiša*[2] (danas kao prezime: imenik 18), *Miliša* (u Danič.-rječn.), *Milišić* (izvještaj 55), *Mojiša*[3] (deč.-hris. 41), **Nagliša*, *Naglišić* (u Danič.-rječn.), **Neniša*[4], *Nenišić* (u Danič.-rječn.), **Paviš*, *Pavišić*, *Pavišević*, *Pavliš* (danas kao prezime: Avram. 233), *Pavlišić*, *Pèriša*[5], *Perišić*, *Petriš* (kao prezime: acta croat.), *Prediša*[6] (deč.-hris. 38), *Predišić* (ibid. 52), *Pribiš*[7] (ibid. 18), *Pribiša* (Novak.-pom.), *Puriša*[8] (u Vukovu rječniku s. v. „Mušika"), *Radiš* (u Danič.-rječn.), *Ràdiša*, *Radišić*, *Radišević* (zvonimir 155), *Seniša*[9] (u Danič.-rječn.), *Skoriša*[10] (deč.-hris. 36), *Stàniša*, *Stanišić*, **Stjepiša*, *Stjepišić* (imenik 23), **Stojiša*, *Stojišić*, *Toliša*[11] (u Danič.-rječn.), **Tomiša*, *Tomišić* (imenik 32), *Tvrdiša*[12] (deč.-hris. 30), *Tvrdišić* (ibid. 5), *Vaniš*[13] (u Danič.-rječn.), **Vladiša*, *Vladišić* (acta croat.), *Vratiša*[14] (u Danič.-rječn.).

94. išak.

Jambrišak[15] (danas kao prezime u Hrvatskoj).

95. išьko.

Ivaniško (u Danič.-rječn.).

96. itьko.

Božitko[16] (u Danič.-rječn.), *Božitković* (ibid.), *Pribitko*[7] (Novak.-pom.; danas kao prezime, koje sam ja slušao u Slavoniji).

97. iv.

Staniv[17] (Novak.-pom.).

98. iz.

**Matiz*, *Matizović* (danas).

99. oba.

Ràdoba (masc.).

100. oč.

La-k-oč[18] (Miklošić, Personennamen br. 193), *Lakočević* (ibid.), **Markoč*, *Markočević* (stari pisci I. str. X), *Mihoč* (u Danič.-rječn.),

[1] Cosmas (?). [2] Michael. [3] Mojslav, Moyses. [4] Nenad. [5] Petrus. [6] Predislav. [7] Pribisav. [8] nadimak; cf. Puro, Pureš. [9] Simeon (?). [10] Skorosav. [11] Tolimir. [12] Tvrdisav. [13] Joannes. [14] Vratisav. [15] Heinrich. [16] Božidar. [17] Stanimir. [18] Lazarus.

Digitized by Google

Mikoč (danas kao prezime: izvještaj 83), *Nikoč* (Novak - pom.), *Tihoč*[1] (u Danič.-rječn.).

101. odin.

Bogodin (stari pisci I. str. VII), *Bogodinić* (ibid. str. VIII). *I-k-odin*[2] (rat 97. 179), *Ikodinović* (u Srbiji), *Nikodin* (rat 242; moguće je, da je griješka mjesto Nikodim = Νικόδημος).

102. ohъna, ohъńa.

Bratohna (masc.; u Danič.-rječn.), *Djedohna*[3] (masc.; monum. VII. 95), *Dobrohna* (masc.; deč.-hris. 15), *Milohna* (masc., ibid. 17; i u Novak.-pom.), *Milohnić* (deč.-hris. 10, i danas: izvještaj 66), *Mirohna* (masc. u Danič. - rječn.), *Radohna* (deč. - hris. 29 i Novak. - pom.), *Radohńa* (Novak. - pom.), *Vukohna* (masc.; deč.-hris. 28).

103. oj, oje, oja.

oj suponira prastaro *ojь*, a *oje* postalo je od *ojo*. Pod br. 158. govorićemo o odnošaju sufiksa *ъ* prema sufiksu *o* u nom. sing. iménā muškoga roda.

Antoje (u Danič.-rječn.), *Ba-h-oje*[4] (ibid.), *Ba-l-oje*[4] (deč.-hris. 50), *Balojević* (u Danič -rječn.), *Beroje*[5] (ibid.), *Berojević, Bjeloje* (Novak.-pom.), *Blȁgoje*[6], *Blagojević, Bȍgoje, Bogojević, Boloje*[7] (akad.-rječn.), *Bolojević, Bȍroje*[8], *Borojević, *Božoje*[9], *Božojević* (u Danič.-rječn.), *Branoje*[10] (deč. - hris. 46), *Branojević* (u Danič. - rječn.), *Bratoje*[4] (ibid.), **Brzoje*[11], *Brzojević* (akad.-rječn.), *Budoje*[12] (ibid.), *Budojević, *Buroje*[11], *Burojevići* (selo u Srbiji), **Crnoje*[13], *Crnojević* (Danič.-rječn.), *Cvjȅtoje, Cvjetojević* (akad.-rječn), *Daboje*[14] (u Danič.-rječn.), *Dabojević, Daroje*[15] (akad.-rječn.), *Darojić* (acta croat.), *De-h-oje*[16] (akad.-rječn.), *Desoje*[16] (u Danič.-rječn.), *Dimoje*[17] (monum. XIII. 74), **Divoje*[11], *Divojević* (akad. - rječn.), **Djedoje*[3], *Djedojević* (u Danič.-rječn.), *Dobroje* (u Danič.-rječn.). *Dobrojević, Drȁgoje, Dragojević, Dražoje*[18] (u Danič.-rječn.), *Dražojević, *Drugoje*[19], *Drugojević* (monum. XIII), *Družoje*[19] (u Danič. - rječn.), *Držoje*[20] (deč.-hris. 15), **Dukoje*[21], *Dukojević* (u Danič.-rječn.), **Dumoje*[22], *Dumojić* (acta croat.), **Dušoje*[23], *Dušojević* (u Danič.-rječn.), *Đuroje*

[1] Tihomir. [2] Elias, Joannes itd. (?) [3] Djedomir. [4] Bratoļub itd. [5] Berisav. [6] Blagomir. [7] Boļeslav, ali s naslonom na *bol, bola*. [8] Borisav. [9] Božidar. [10] Branisav. [11] vidi među samotvorim imenima. [12] Budimir. [13] Crnomuž itd. [14] Dabiživ. [15] Daroslav. [16] Desimir. [17] Demetrius. [18] Dražeslav. [19] Dobrodrug. [20] Držislav. [21] Ducas. [22] Domnius, Dominicus. [23] Dušman.

Digitized by Google

(ibid.), *Đurojević, Filoje*[1] (Novak.-pom.), *Godoje*[2] (deč.-hris. 6), *Godojević* (monum. XIII. 174), *Goloje*[3] (deč.-hris. 60), *Gradoje*[4] (u Danič.-rječn.), *Gradojević* (rat 337), *Grozdoje*[5] (Novak.-pom.), *Gruboje*[6] (u Danič.-rječn.), *Hodoje*[7] (deč.-hris. 39), *Hranoje*[8] (u Danič.-rječn.), *Hranojević, Hvaloje*[9] (u Danič-rječn.), *Hvalojević, Ivoje* (u Danič.-rječn.), *Ivojević* (stari pisci I. str. IX), *Jakoje*[10] (deč.-hris. 60), *Jaroje*[10] (ibid. 75), *Jeroje*[11] (Novak.-pom.), *Klimoje*[12] (u Danič.-rječn.), *Krüsoje*[13], *Krasojević*, **Kre-c-oje*[14], *Krecojević* (danas u Srbiji), *Kresoje*[14] (Novak.-pom.), *Kresojević* (zvonim. 160), **Krstoje, Krstojević* (danas u Srbiji), *La-l-oje*[15] (u Danič.-rječn.), *Ļepoje* (stari pisci I. str. VII; gdje piše „Lipoje"), *Ļepojević* (rat 361), *Ļüboje, Ļubojević*, **Ļutoje*[16], *Ļutojević* (u Danič.-rječn.), *Maroja* (Novak.-pom.), **Maloje*[3], *Malojević* (deč.-hris. 31), *Maroje*[17] (u Danič.-rječn.), *Marojević*, **Matoje, Matojević* (danas u Srbiji), *Medoje*[8] (deč.-hris. 41), *Mihoje* (u Danič.-rječn.), *Mihojević*, **Mikoje, Mikojević* (rat 374), *Miloje, Milojević, Miroje* (u Danič.-rječn.), *Mirojević* (stari pisci I. str. X), *Nenoje*[18] (deč.-hris. 19), **Nikoje, Nikojević* (u Danič.-rječn.), *Ninoje*[19] (ibid.), *Ńegoja* (Novak.-pom.; ne zna se, je li masc. ili je fem.), *Ńegoje* (ibid.), *Ńegojević, Ozroje*[20] (u Danič.-rječn.), *Ozrojević, Paskoje*[21] (u Danič.-rječn.), *Pe-c-oje*[22] (danas kao prezime: imenik 39), **Peroje*[22], *Perojić* (acta croat.), *Pëtoje*[22], **Planoje*[3], *Planojević* (rat 357), *Poloje*[23] (Novak.-pom.), *Predoje*[24] (u Danič.-rječn.), *Predojević, Priboje*[25] (Novak.-pom.), *Pribojević, Prvoje*[26] (u Danič.-rječn.), *Radoj* (acta croat., kao prezime), *Radoja* (Novak.-pom.), *Rädoje*[27], *Radojević, Ra-h-oje*[27] (Novak.-pom.), *Rastoje*[28] (deč.-hris. 39), *Ra-š-oje*[27] (ibid. 36), *Resoje*[3] (Novak.-pom.), *Siloje*[29] (deč.-hris. 44), *Skoroje*[30] (ibid. 45), *Skorojević* (schem.-fratr. 93), *Slädoje*[3], *Sladojević*, **Slavoje, Slavojević* (deč.-hris. 53), *Späsoje*[3], *Spasojević, Srëdoje*[3], *Sredojević, Stanoja* (Novak.-pom.), *Stänoje*[31], *Stanojević, Stjepoje* (u Danič.-rječn.), *Strezoje*[32] (ibid.), *Sviloje*[3] (Novak.-pom.), *Svilojević, Šä-k-oje*[33], *Šakojević, Šišoje*[34] (deč.-hris. 36), *Ta-l-oje*[35] (ibid. 10), **Tihoje, Tihojević* (deč.-

[1] Philippus. [2] Godimir. [3] vidi među samotvorim imenima. [4] Gradislav. [5] profilaktično ime. [6] Hodislav. [7] Hranisav. [8] Hvalimir. [9] Jacobus. [10] Jaroslav. [11] biće od kojega grčk. imena, što se počiňe s ἱερο [12] Clemens. [13] Krasimir. [14] Kresimir. [15] Lazarus. [16] Lutomir. [17] Mari(a)nus. [18] Nenad. [19] Ninoslav. [20] Ozrislav. [21] Pascalis. [22] Petrus. [23] Polyxenus (?). [24] Predimir. [25] Pribisav. [26] Prvosav. [27] Radisav itd. [28] Rastimir. [29] Vojsil, Bujsil itd. [30] Skorosav. [31] Stanimir itd. [32] Strezimir. [33] nadimak; cf. *Šaran, Šarul.* [34] nadimak; cf. *Šišo.* [35] Tatomir itd.

Digitized by Google

hris. 19), *Toloje*[1] (u Danič.-rječn.) *Tolojević, Tudroje*[2] (u Danič.-rječn.), *Tvrdoje*[3] (ibid.), *Trrdojević* (danas), *Vàsoje*[4], *Vasojević, Veloje*[5] (ime: rat 375), *Velojić* (danas u Srbiji), *Vidoje, Vidojerić, Vitoje*[6] (dođ.-hris. 45), *Vlädoje, Vladojević, Vratoje*[7] (u Danič.-rječn.), *Vukoja* (masc.; rat 180. 350), *Vùkoje, Vukojević, *Zlatoje*[8], *Zlatojević, Živoje*[9] (u Danič.-rječn.), *Živojić* (ime: rat 234).

104. ojica.

Negojica (danas kao prezime: rat 224), *Radòjica* (masc.), *Radojičić* (danas prezime), **Stanojica, Stanojičić* (danas prezime), *Vukojica* (ime: rat 181, Vuk-sovjet 138), *Vukojičić* (danas prezime).

105. ojin.

Živòjin, Živojinović.

106. ojac.

**Marojac, Marojčić, *Milojac, Milojčić, *Radojac, Radojčić, *Stanojac, Stanojčić.* — U knizi „rat“ itd. str. 248. nalazim prezime *Radojičerić*, koje je možda griješkom miesto *Radojčerić*, a ako je tako, onda i to prezime ide ovamo

107. ojko, ojka.

Anojka (Novak.-pom.), **Florojko*[10], *Florojkić* (rat 370), *Florojković* (rat 157), *Ilojka* (Novak.-pom.), *Malojka*[8] (Novak.-pom.), *Malojko* (ibid.), *Mìlöjka, Milójko, Milojković, Pavojka* (Novak.-pom.), *Ràdöjka, Radójko, Radojkić, Radojković, Stànöjka, Stanojko* (Novak.-pom.), *Vidöjka, Vidójko, Vidojković.*

108. ojlo, ojla.

Anojla (Novak.-pom.), *Danojla*[11] (ibid.), *Danojlić* (danas prezime), *Dràgöjla, Dràgöjlo, Dragojlović* (danas), *Mi-c-ojlo*[12] (u Danič.-rječn.), *Mihojlo* (u Danič.-rječn.), *Mihojlić* (ibid.), *Mihojlović* (danas), **Radojlo, Radojlović* (danas), *Rusojla*[8] (Novak.-pom.), *Stanojla* (ibid.), *Stanojlo* (Vuk-rječnik, str. 862[b]), *Stanojlović* (danas), *Vukojla* (Novak.-pom.).

109. ok, oko, oka.

Anoka (Novak.-pom.), **Ci-c-ok*[13], *Cicokorić* (imenik 67), *Marko*[14] (Novak.-pom.), *Matok* (danas kao prezime u Hrvatskoj), *Matokorić*

[1] Tolimir. [2] Theodorus. [3] Tvrdisav. [4] Basilius. [5] Velimir itd. [6] Vitomir. [7] Vratisav. [8] vidi među samotvorenim imenima. [9] Dabiživ. [10] Florentius. [11] biće pofeminińeno od masc. Daniel. [12] Michael. Nicolaus. [13] Živan, a to od Dabiživ (?). [14] Marinus, Marianus.

Digitized by Google

(imenik 37), *Perok*[1] (danas kao prezime u Hrvatskoj), *Perković* (imenik 34), *Stanoka* (Novak.-pom.), *Tadioko* (u Danič.-rječn.).

110. okan.

**Matokan, Matokanović* (izvještaj 88).

111. ol, ola.

**Androl, Androlić* (imenik 27), *Anola* (Novak.-pom.), *Antol* (acta croat. 205), *Antolić* (ibid. 307), *Antolović* (danas), *Djedol*[2] (u Danič.-rječn.), *Dragol* (Novak.-pom.), *Dragolić* (izvještaj 66), *Dragola* (masc.; acta croat. 273), **Ļubol, Ļuboličći* (selo, u Danič.-rječn.), **Martinol, Martinolić* (izvještaj 91), **Tadijol, Tadijolović* (acta croat.), *Vũkola* (masc.).

112. olaš.

Antolaš (kao prezime: imenik 56).

113. olьk.

Antolak (danas kao prezime: izvještaj 90, gdje piše na kraju *-ek), Antolković* (u Hrvatskoj).

114. oń, oña.

Androña (danas kao prezime: imenik 82), *Bjeloña*[3] (Novak.-pom.), *Bratoña* (Danič.-rječn.; gdje se nalazi samo u adjektivnom obliku „Bratoñino"), *Budoña*[4] (stari pisci I. str. VII), **Daroña*[5], *Daroñić* (Avram. 257; gdje piše „Daronić"), *Djedoña*[2] (masc.; monum. VII), *Dobroña* (u Danič.-rječn.), *Dobroñić* (imenik 20, izvještaj 94; na ovom drugom mjestu piše „Dobronić"), *Dumoña*[6] (u Danič.-rječn.), **Galoña*[7], *Galoñić* (rat 140; Vuk-sovjet 175; na ovom drugom mjestu piše „Galonić"), *Gruboña*[8] (monum. VII; gdje piše latinski „Grubona"), **Jakoña*[9], *Jakoñić* (Avram. 261, gdje piše „Jakonić"), *Krasoña*[10] (danas kao prezime: imenik 72), **Kresoña*[11], *Kresoñić* (stari pisci I. str. VIII), *Ku-l-oña*[12] (kao prezime: izvještaj 45), **Mrkoña*[8], *Mrkoñić* (danas), *Mrmoña*[13] (ime: acta croat. 45), *Mudroña*[14] (danas kao prezime: imenik 58), *Peroña*[1] (kao prezime: izvještaj 68), *Petroña* (dec.-hris. 42), *Petroñić* (u Danič.-rječn.; ali bi se moglo čitati i „Petronić"), *Radoń* (Novak.-pom.), *Rădoña, Radoñić* (rat 30. 330), *Ra-h-oña*[15] (acta croat. kao

[1] Petrus. [2] Djedomir. [3] Bjelimir. [4] Budimir. [5] Daroslav. [6] Dominicus, Domnius. [7] Gallus. [8] profilaktično ime. [9] Jacobus. [10] Krasimir. [11] Kresimir. [12] Cosmas (?). [13] profilaktično ime, srodno s Mrkoña, ali je naslonjeno na riječ *mrmlati (mrmļati)*. [14] vidi među samotvorim imenima. [15] Radisav.

Digitized by Google

prezime), *Sestroña*[1] (deč.-hris. 35), **Vitoña*[2], *Vitoñić* (u Danič.-rječn., gdje bi se moglo čitati i „Vitonić"), **Vukoña*, *Vukoñić* (rat 414).

115. oñica.

Radoñica (Novak.-pom.), *Radoñičić* (izvještaj 68).

116. oñko.

Radoñko (u Danič.-rječn.).

117. or.

Budor[3] (danas kao prezime: imenik 27), *Grubor*[4] (ustanak u Bosni), *Gruborović* (danas), **Jevtor*, *Jevtorić* (Vuk-sovjet 163), *Mi-j-or*[5], *Mrmor*[6] (deč.-hris. 14), *Pribjègor*[1], *Strator*[7] (deč.-hris. 38), *Vitor*[2], *Vitorić*, *Vitorović*.

118. orija.

Vukorija (masc. u Danič.-rječn.).

119. os.

Prikos[1] (deč.-hris. 22).

120. oš, oša.

Andoš (deč.-hris. 37), *Androšević* (danas), *Antoš* (danas kao prezime: izvještaj 98), *Ba-k-oš*[8] (kao prezime: imenik 61), *Beroš* (u Danič.-rječn.), *Bjeloš* (Novak.-pom.), *Bjelošić*, *Bjelošević*, *Bogoš* (deč.-hris. 21), *Boroša* (danas kao prezime: imenik 29), *Branoš* (u Danič.-rječn.), *Bratoš* (u Danič.-rječn.), *Bratošević* (stari pisci I. str. VIII), *Cvjètoš*, **Danoš*[9], *Danošić* (izvještaj 116), *Divoš* (u Danič.-rječn.), *Divošević* (ibid.), *Dobroš* (ibid.), *Dobrošević*, *Dràgoš*, *Dragošević*, *Drugoš* (u Danič.-rječn.), *Grdoš*[4] (ibid.), *Inoš*[10] (ibid.), *Inošević* (deč.-hris. 50), **Ivanoš*, *Ivanošić* (imenik 75), *Ivoš* (danas kao prezime: izvještaj 95), *Ivošević*, **Jakoš*[11], *Jakošić* (danas), *Janoš*[12] (Novak.-pom.), *Janoša* (ibid.), *Janošić*, *Janošević*, **Jeloš*[13], *Jelošić* (imenik 35), *Junoša*[1] (Novak.-pom.), *Jùroš*[14], *La-l-oš*[15] (deč.-hris. 37), *Lalošević* (imenik 63), *Lepoša* (danas kao prezime: schem.-zagr.), *Maroš*[16] (u Danič.-rječn.), *Marošević* (schem.-fratr. XX).

---

[1] vidi među samotvorim imenima. [2] Vitomir. [3] Budimir. [4] profilaktično ime. [5] Demetrius itd. [6] vidi što je rečeno malo ponaprijed o imenu *Mrmoña*. [7] Stratimir. [8] Bratoljub itd. [9] Daniel. [10] Inoslav. [11] Jacobus. [12] Joannes. [13] pomaskulińeno prema fem. Jelena. [14] Georgius, ali se uzima i za: Uroš. [15] Lazarus. [16] Mari(a)nus.

Digitized by Google

Matoš (stari pisci I. str. IX), *Matošić* (imenik 80), *Medoš*[1] (deč.-hris. 44), *Miloš* (govori se i kao prezime: imenik 39), *Miloša* (Novak.-pom.), *Milošić, Milošević, Miroš* (u Danič.-rječn.), *Mirošević, Mladoš*[1] (u Danič.-rječn.), *Ninoš* (deč.-hris. 41), *Ńegoš, Ńegošević* (Vuk-rječnik, s. v. „skidati"), **Pavoš, Pavošerić* (imenik 48), *Peroš*[2] (stari pisci I. str. VIII), *Perošević* (imenik 38), *Pètoš*[2], *Petroš* (deč.-hris. 12), *Petrošić, Petrošević, *Piroš*[3], *Pirošević* (stari pisci I. str. VIII), **Priboš*[4], *Pribošić* (acta croat.), *Prvoš*[5] (u Danič.-rječn.), *Punoš*[1] (u Danič.-rječn.), *Punošević, Ràdoš* (govori se i kao prezime), *Radoša* (masc.; rat 338), *Radošić, Radošević, Stanoš* (acta croat. 299), *Stanošević, Tomoš* (Novak.-pom.), *Ùroš'*, *Urošević, Vidoš* (u Danič.-rječn.), *Vidošić* (acta croat.), *Vidošević* (danas), **Višoš*[6], *Višošević* (imenik 78), *Vitoš*[7] (u Danič.-rječn.), *Vladoš* (ibid.).

121. ošic.

Urošic[1] (u Danič.-rječn.).

122. ot, ota.

Sva su imena ove grupe muškoga roda.

**Ba-k-ota*[8], *Bakotić* (imenik 95), *Ba-l-ota*[8] (danas kao prezime: izvještaj 106), *Bjegota*[1] (masc.; u Danič.-rječn.), *Bjelota* (masc.; ibid.), *Bjelotić* (acta croat.; gdje piše „Belotić"), *Borota* (danas kao prezime: rat 318), *Bratota* (deč.-hris. 47), *Brzota*[1] (u Danič.-rječn.), *Brzotić* (ibid.), *Crnota* (masc. ibid.; piše č mjesto *c), *Crnotić* (stari pisci I. str. VIII), *Dobrot* (Novak.-pom.), *Dobrota* (masc.; u Danič.-rječn.), *Dragota* (ibid.), **Grgota, Grgotić* (acta croat.), *Gugota*[1] (masc.; deč.-hris. 50), *Hranota* (masc.; u Danič.-rječn.), *Hranotić* (deč.-hris. 26), *I-č-ota*[9] (Novak.-pom.), **Ilota*[9], *Ilotić* (zvonim. 154), *Jakota*[10] (u Danič.-rječn.), *Jakotić* (zvonim. 155), *Junota* (deč.-hris. 7), *Kalota*[11] (deč.-hris. 35), *Kř-k-ota*[12], **La-l-ota*[13], *Lalotić* (acta croat.), *Ļubota* (u Danič.-rječn.), **Markota, Markotić* (imenik 32), *Matota* (danas kao prezime: izvještaj 45), **Mihota, Mihotić* (izvještaj 75), *Milota* (acta croat. 148), *Milotić* (deč.-hris. 7), *Mrkota*[14] (u Danič.-rječn.), *Mrkotić, *Nikot, Nikotović* (danas), *Ńegota* (u Danič.-rječn.), *Ńegotić* (ibid.), *Prvota* (deč.-hris. 30), *Radot* (stari pisci I. str. IX), *Rädota, Radotić* (u Danič.-rječn.), *Radotorić* (imenik 18),

[1] vidi među samotvorim imenima. [2] Petrus. [3] vidi što je rečeno o imenu *Pirak* pod nastavkom br. 13. — [4] Pribisav. [5] Prvoslav. [6] Višeslav. [7] Vitomir. [8] Bratoļub itd. [9] Elias itd. [10] Jacobus. [11] Cf. grčka imena, što se počinu s κλ-. [12] Christophorus [13] Lazarus. [14] profilaktično ime.

Digitized by Google

Rusota (u Danič.-rječn.), *Skorota*[1] (deč.-hris. 47), *Skorotić* (monum. XIII. 2), *Vlahota*[2] (u Danič.-rječn.), *Vlahotić* (ibid.), *Vũkota, Vukotić* (u Danič.-rječn.), *Života*[3], *Životić* (danas).

123. otin, otina.

Dragotin (Novak.-pom.), *Ljubotina* (danas kao prezime: šem.-karl. 78).

124. uc.

**Mijuc*[4], *Mijucić* (danas u Srbiji).

125. ud.

Mŕgûd[5].

126. ug.

**Crnug, Crnugović* (u Danič.-rječn., gdje piše č mjesto *c*).

127. uh.

**Raduh, Raduhović* (acta croat.).

128. uhъla.

Anuhla (u Danič.-rječn.), **Djevuhla*[6], *Djevuhlić* (deč.-hris. 14).

129. uj.

Beruj (deč.-hris. 47), *Blažuj* (ibid. 17), *Boguj* (akad.-rječn.), *Boruj* (deč.-hris. 70), *Bratuj* (ibid. 5), *Civuja*[7] (Novak.-pom.), *Dobruj* (deč.-hris. 4), *Dobrujević* (ibid. 70), *Draguj* (u Danič.-rječn.), *Draguja* (Novak.-pom.), *Dražuj* (u Danič.-rječn.), *Dražujević, Druguj* (deč.-hris. 40), *Miluj* (ibid. 50), *Miruj* (u Danič.-rječn.: gdje se nalazi samo u adjektivnom obliku: Mirujev), *Raduj* (ibid.), *Radujević, Ra-š-uj*[8] (deč.-hris. 75), *Slavuj* (Novak.-pom.), *Slavujević* (Avram. 277), **Viduj, Vidujević* (izvještaj 81).

130. ujъko, ujъka.

Bratujko (deč.-hris. 54), *Milujka* (Novak.-pom.), *Radujko* (ibid.).

131. uka.

**Manduka, Mandukić* (danas u Srbiji), *Mìluka* (fem.), *Milukić* (stari pisci I. str. X), *Ràduka* (fem.), *Radukić* (danas).

---

[1] Skorosav. [2] Blasius. [3] Dabiživ. [4] Michael itd. [5] profilaktično ime; istoga postaña kojega i *Mrkša Mrkota*, ali s naslonom na *mrgodast, mrgoditi se*. [6] vidi među samotvorim imenima. [7] Dabiziv, Dabiživa(?). [8] Radisav.

Digitized by Google

132. ukan.

Radùkân.

133. ul, ulo, ula.

Toga nastavka nema ni u kojem još drugom slovenskom jeziku osim u bugarskom (bugarski: Братул, Дарул, Живул, Марула itd. u Miklošićevoj raspravi o slovenskim imenima str. 221). Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumunskoga jezika.

Antul (Novak.-pom.), **Bogul*, *Bogulić* (deč.-hris. 22), **Bratul*, *Bratulić* (imenik 87), **Budul*[1], *Budulić* (acta croat.), **Cepul*[2], *Cepulić* (zvonim. 159), *Crnul* (kao prezime: akad.-rječn.), *Da-j-ul*[3] (u Danič.-rječn.), *Danul* (Novak.-pom.), *Dobrula* (masc.; stari pisci I, str. VII), *Do-j-ul*[4], *Dragula* (fem.; acta croat.), *Dragulić* (u Srbiji), *Drakul* (Novak.-pom.), *Drakulić* („vojvoda vlaški", — u Danič.-rječn.), *Drakula* (Novak.-pom.), *Dražul* (danas kao prezime: imenik 58), *Dušul* (deč.-hris. 52), *Gradul* (u Danič.-rječn.), *Grubula*[5] (fem.; stari pisci I str. VIII), *Hra-j-ul* (u Danič.-rječn.), *Hranul* (ibid.), **Jadrul*[6], *Jadrulić* (acta croat.), **Kon-j-ul*[7], *Konjulović* (danas), *Kre-c-ul*[8] (deč.-hris. 50), *Krstul* (acta croat. 89), *Krstulić, Krstulović* (imenik 82), **Kuzul*[9], *Kuzulović* (šem.-karl. 169), *Ma-k-ul*[10] (ime: Vuk-sovjet 148), *Markul* (u Danič.-rječn.), *Marula* (fem.), *Marulić*, **Matul, Matulić* (imenik 19), *Mitul*[11] (danas kao prezime: rat 224), **Mrgul*[12], *Mrgulović* (šem.-karl. 98), *Ni-c-ul*[13] (ime: rat 27), *Negul* (u Danič.-rječn.), *Pe-j-ul*[14] (Novak.-pom.), *Prvul* (Vuk-sovjet 125), *Prvulović, Rădul, Radulo* (Novak.-pom.), *Rădula, Radulović, Ra-j-ul*[15] (u Danič.-rječn.), *Ra-k-ul*[15] (Novak.-pom.), *Ra-š-ul*[15] (Danič.-rječn.), **Sandul*[16], *Sandulović* (u Srbiji), *Se-k-ul*[17] (Novak.-pom.), *Se-k-ula*[17] (ime muško: rat 44. 250), *Sekulić, Sekulović* (u Danič.-rječn.), **Srdul*[18], *Srdulović* (danas prezime), *Sta-j-ul* (u Danič.-rječn.), *Stanul* (ibid.), *Stanulović, Šarul*[19] (deč.-hris. 31), **Šćepul*[20], *Šćepulović* (danas u Srbiji), **Vidul, Vidulić* (acta croat.), *Vidulović* (izvještaj 67), **Vitul*[21], *Vitulović* (acta croat.), *Vladul* (u Danič.-rječn.), *Vladulović, Vukula* (Novak.-pom.), *Živul* (Vuk-rječnik, str. 854[b]), *Živulović.*

[1] Budimir itd. [2] biće od kakoga latinskog imena. [3] Dabiživ itd. [4] Dobrosav itd. [5] profilaktično ime. [6] Andreas. [7] Constantinus. [8] Kresimir. [9] Cosmas(?). [10] Emanuel itd. [11] Demetrius. [12] vidi što je rečeno o imenu *Mrgud* kod nastavka br. 125. — [13] Nicephorus, Nicolaus itd. [14] Petrus. [15] Radisav. [16] vidi što je rečeno o imenu *Sandalj* kod nastavka br. 15. — [17] vidi među samotvorim imenima. [18] Dobrosrd itd. [19] nadimak. [20] Stephanus [21] Vitomir.

Digitized by Google

134. uleta.

**Dragu̯leta, Dragu̯letić* (deč.-hris 51).

135. ulin.

Bogulin (u Danič.-rječn.), *Dragulin* (deč.-hris. 5), *Markulin* (danas kao prezime: zvonimir 151), **Matulin, Matulinović* (monum. XIV. 283), **Mi-c-ulin*[1], *Miculinić* (imenik 16), *Radùlîn, Radulinović* (danas), **Štefulin, Štefulinić* (acta croat. 125), *Živulin* (u Danič.-rječn.).

136. ulinьka.

Radulinka (Novak.-pom.).

137. u̯, u̯a.

Bra-š-u̯[2] (danas kao prezime: imenik 37), *Bratu̯* (deč.-hris. 11. i Novak.-pom.), *Dobru̯a* (fem.; stari pisci I. str. 258), **Dragu̯, Dragu̯ević* (u Danič.-rječn.), *Gòrdu̯a*[3], *Ma-k-u̯a*[4] (danas kao prezime), *Miju̯* (danas kao prezime: rat 92), **Miku̯, Miku̯ević* (u Srbiji), **Mitu̯*[5], *Mitu̯ević* (rat 91. 376), *Prvu̯* (ime: rat 39), *Radu̯* (Novak.-pom.), *Radu̯ević, Radu̯a* (muško ime: rat 378; deč.-hris. 74), *Ra-h-u̯* (deč.-hris. 55), *Rahu̯ević* (ibid.), *Se-k-u̯a*[6] (Novak.-pom.), *Šišu̯*[7] (kao prezime: izvještaj 81), *Šatu̯a*[7] (kao prezime).

138. u̯an.

Dragu̯an (deč.-hris. 21).

139. u̯aš.

Mrdu̯aš[8] (kao prezime: izvještaj 99).

140. u̯ьc.

Krasu̯ac[9] (danas kao prezime: rat 250).

141. u̯ьk.

Sta-h-u̯ak[10] (danas kao prezime u Hrvatskoj).

142. un, una.

**Ba-č-un*[2], *Bačunić* (Vuk-sovjet 170), *Bjeguna* (Novak.-pom., *Bogun* (deč.-hris. 12), *Bra-j-un*[2] (ibid. 24), *Bra-j-una* (masc.; ibid.

[1] Michael, Nicolaus. [2] Bratoljub itd. [3] Gordiana. [4] Emanuel itd. [5] Demetrius. [6] vidi među samotvorim imenima. [7] nadimak. [8] profilaktično ime; istoga postaña, kojega i *Mrkša, Mrkota*, ali s naslonom na riječi *mrdati* (inepte laborare) *mrdan* (difficilis). [9] Krasimir. [10] Stanimir.

Digitized by Google

38), *Bratun* (ibid. 34), *Bratuna* (masc.; ibid. 37), *Danun*[1] (Novak.-pom.), **Dobrun, Dobrunović* (deč.-hris. 46), *Dragun* (u Danič.-rječn.), *Draguna* (fem.; stari pisci I. str. VIII), **Jaguna*[2], *Jagunić* (u Hrvatskoj), **Ja-š-un*[3], *Jašunović* (u Srbiji), **Marun*[4], *Marunić* (imenik 51), **Matun, Matunović* (izvještaj 67), **Medun*[5], *Medunić*, **Mi-ć-un*[6], *Mićunović* (danas), *Mîlûn, Miluna* (fem.), *Milunić, Milunović, Miļun* (u Danič.-rječn.), **Ńegun, Ńegunović* (deč.-hris. 29), *Pä-j-ûn*[7], *Pavun*[7] (acta croat. 280), *Pavuna* (fem.; Novak.-pom.), **Petrun, Petrunić* (imenik 39), *Petun*[8] (u Danič.-rječn.), **Predun*[9], *Predunić* (ime: deč.-hris. 24), **Pribun*[10], *Pribunić* (stari pisci I. str. X), *Radun* (deč.-hris. 42), *Raduna* (Novak.-pom.), *Radunić, Radunović, Va-j-un*[11] (Glasnik XII. 485), *Vlädûn* (govori se i kao prezime: rat 38).

143. unika.

**Milunika, Milunikić* (danas).

144. unьc.

Pavunac (kao prezime: izvještaj 122).

145. unьko, unьka.

Mìlûnka, Pavunko (Novak.-pom).

146. ur.

**Ma-č-ur*[12], *Mačurović* (danas), *Mrkur*[13] (Novak.-pom.).

147. urьko.

Miļurko (ime: kalend. 82).

148. us.

**Bjelus, Bjelusić* (acta croat.; gdje piše „Belusić"), *Grdus*[14] (u Danič.-rječn.), *Grdusović* (deč.-hris. 41).

149. usin.

Radùsîn.

150. uš, uša.

**Adamuš, Adamušević* (danas), *Ánđuša, Anuša* (Novak.-pom.), **Ba-j-uša*[14], *Bajušić* (akad.-rječn.), **Batuša*[14], *Batušić* (izvještaj 55), *Bjeluš* (danas kao prezime: kajkavski „Beluš"), *Bjelušić* (imenik 46),

[1] Daniel. [2] Agatha (?). [3] Jacobus itd. [4] Mari(a)nus. [5] vidi među samotvorim imenima. [6] Demetrius itd. [7] Paulus. [8] Petrus. [9] Predisav. [10] Pribisav. [11] Basilius. [12] Emanuel, Marcus itd. [13] profilaktično ime. [14] Bratoļub itd.

Digitized by Google

Bogуša (fem.; monum. XIII), *Bra-k-uš*[1] (kao prezime: akad.-rječn.), *Brakušić* (stari pisci I. str. VIII), *Bratuš* (deč.-hris. 30), *Bratuša* (fem.; monum. X. 119), **Domuš*[2] ili **Domuša*[2], *Domušić* (u Danič.-rječn.), *Dragуš* (ibid.), **Dujmuš*[3], *Dujmušić* (izvještaj 59), *Đeruša*[4] (Novak.-pom.), *Fabuš* (kao prezime: izvještaj 53), *Ivanuš* (kao prezime u Hrvatskoj), **Jambruš*[5], *Jambrušić* (izvještaj 73), *Januš*[6] (Novak.-pom.), *Janušić* (danas u Hrvatskoj), *Januša* (Novak.-pom.), *Jeluša*[7] (acta croat. 308), *Jelušić* (danas), *Katuša* (Novak.-pom.), *Katušić* (danas), **Kostuš*[8], *Kostušević* (u Danič.-rječn.), **Lepuš, Lepušić* (imenik 26, gdje piše „Lepušić"), **Maluš*[9], *Malušić* (danas), *Màndуša, Mandušić* (u Vukovu rječniku s. v. polica), *Markuš* (danas kao prezime: zvonim. 153), *Markušić* (u Danič.-rječn.), *Markušević* (deč.-hris. 29), *Martinuš* (ime: acta croat. 202), *Martinušić* (izvještaj 66), *Martinušević, Maruša* (masc. u Danič.-rječn.), *Marušić* (danas), **Meduš*[9], *Medušević* (stari pisci I. str. X), *Mikuš* (danas kao prezime: imenik 19), *Mikušić* (acta croat.), *Milûš, Miluša, Milušić* (u Danič.-rječn.), *Miljuš* (kao prezime: ustanak u Bosni), *Moguš*[10] (kao prezime: imenik 76), **Mrkuš*[11], *Mrkušić* (izvještaj 68), *Nègуš, Negušić* (danas), *Petruš* (Novak.-pom.; danas kao prezime: imenik 92), *Petrušić* (zvonim. 167), *Pètruša* (fem.), **Peruš* ili **Peruša, Perušić* (acta croat.), **Pre-k-uš*[12] ili **Pre-k-uša*[12], *Prekušić* (u Danič.-rječn.), *Raduš* (ibid.), *Raduša* (Novak.-pom.), *Radušić* (acta croat. 204), *Radušević* (šem.-karl. 154), **Simuš, Simušević* (ustanak u Bosni), *Slavuš*[13] (Novak.-pom.), *Slavuša* (fem.; monum. XIII. 182), *Stanuša* (Novak.-pom.), *Tanuš*[14] (Novak.-pom.; deč.-hris. 44), *Tanušević, Vlahuša*[15] (Danič.-rječn.), **Vukuša, Vukušić* (imenik 55).

151. ušin.

Bogušin (deč.-hris. 28), *Bratušin* (ibid. 9), **Ilušin, Ilušinović* (acta croat.).

152. ušьko, ušьka.

Andruško (u Danič.-rječn.), *Ànuška*, **Baruško*[16], *Barušković* (zvonimir 174), *Bodruško*[9] (Danič.-rječn.), *Bratuško* (deč.-hris. 52.), *Dobruško* (u Danič.-rječn.), **Jakuško*[17], *Jakuškić* (u Danič.-rječn.), *Mìjuško, Mijušković.*

[1] Bratoljub itd. [2] Domogoj itd. [3] Domnius. [4] Germanus, Germana itd. [5] Heinrich. [6] Joannes. [7] Helena. [8] Constantinus. [9] vidi među samotvorim imenima. [10] Hermagoras (?). [11] profilaktično ime. [12] Predisav. [13] Slavomir itd. [14] Athanasius. [15] Blasius. [16] Bartholomaeus. [17] Jacobus itd.

Digitized by Google

153. ušьkin.

Baruškin (danas kao prezime; akad.-rječn.).

154. ut, uta.

Beruta[1] (danas kao prezime: schem.-zagr.), *Bogut*[2] (deč.-hris. 41), *Boguta* (masc.; deč.-hris. 23), *Bogutić, Bogutović, De-h-ut*[3] (deč.-hris. 34), *Dragut* (u Danič.-rječn.), *Dražut* (deč.-hris. 44), *Iluta* (Novak.-pom.), **Ma-č-uta*[4], *Mačutić* (danas), *Milut* (u Danič.-rječn.), *Milutović* (ibid.), *Mirut* (deč.-hris. 39), *Mogut*[5] (kao prezime: izvještaj 66), *Pe-š-ut*[6] (kao prezime: imenik 96), *Radut*[7] (deč.-hris. 27), *Ra-h-ut*[7] (deč.-hris. 13), *Vlahuta*[8] (Danič.-rječn.).

155. utan.

Dragutan (danas kao prezime: rat 218).

156. utin.

Dragùtin, Dragutinović, Milùtin, Milutinović.

157. uz.

**Matuz, Matuzović* (schem.-fratr. XIX).

158. ъ, o, e.

Teško je protumačiti *o* u nominativu sing. ipokorističkih riječi. Ne nalazi se ono samo u hrvatskosrpskom jeziku, nego i u drugim slovenskim jezicima, a to je svjedočanstvo, da pred sobom imamo veoma staru stvar. Prema hrv. *Đúro, Jóvo, ćóro, pópo* nalazimo staroslov. **добрило, маръко, василиѣ**; slovenski *Metelko, Murko;* bugarski Станило, Петрашко, ruski i maloruski Будило, Радило, Юрко, Шевченко, poljski *Chodźko, Oczko,* češki *Hromádko, Zdenko* itd. (vidi: Rad 26. str. 58). Treba pitati, što je i otkle je postalo to *o* u nom. sing. Na to je pokušao odgovoriti Daničić u 26. knizi „Rada". Potpuno pravo ima Daničić, što zabacuje misao nekih, koji su mislili, da su oblici kao *Đuro, popo,* ruski Будило za pravo vokativi sing. Kad bi to bili vokativi sing., ne bi glasili *Đuro, popo,* Будило, nego *Đure, pope,* Будиле. Osim toga se i akcenat barem našega jezika potpuno protivi rečenomu mnijenu, jer onda ne bi bilo: *Đúro, pópo* itd.; nego bi bilo: *Đûro, pôpo* itd. Za to je Daničić pokušao sam protumačiti rečeno *o*. Evo njegova mnijenа: oblici *Đuro, popo* itd. za pravo su čiste osnove, ali

[1] Berisav itd. [2] Bogosav itd. [3] Desimir itd. [4] Emanuel, Marcus itd. [5] Hermagoras(?). [6] Petrus. [7] Radisav. [8] Blasius.

Digitized by Google

su upotrebljene kao oblik nominativa sing. To mnijeńe nema samo po sebi ništa nevjerojatna, jer doista vidimo primjera u indoevropskim jezicima, da čista osnova kašto ima službu ovoga ili onoga oblika; tako n. pr. osnove жена u staroslov., χώρα u grčkom, açvā u sanskrtu jesu podjedno oblici za nominativ sing.; isto tako verbalne osnove: grč. φέρε, sanskr. bhara jesu podjedno oblici za 2. lice sing. imperativa. (Brugmann, griechische Grammatik 51.) S te dakle strane Daničićevo mnijeńe ne čini teškoće; ali je drugo, kada zapitamo razlog, za što su slovenski jezici samo pri ńekim riječima ostavili osnovu da fungira kao nominativ sing., a pri golemoj većini drugih riječi izlazi nominativ na ъ; n. pr. рабъ, мажь itd. I na to je pitańe pokušao odgovoriti Daničić, ali je odgovorio tako slabo, da nikako ne možemo uza ń pristati. On misli na ime, da riječi kao *Đuro, Jovo, ćoro, popo* imaju u sebi ńešto povjerljiva i da se govore od dragosti; a pravo je mjesto povjerljivosti i dragosti između čeljadi u porodici; pa kako ima dosta drugih potvrda, da se ova ili ona starina čuva duže u porodičnim krugovima nego li u javnom životu, tako se moglo dogoditi, da su i rečene riječi do danas sačuvale čistu osnovu kao nominativ, a druge su riječi dobile na kraju ъ. „Kad se u javnom životu već govorilo братъ, a po tom i *brat,* moglo je još jednako u porodičnom životu biti *bráto*“. — Slabost će toga Daničićevog mnijeńa lako razabrati svatko, kad promisli ovo: ako i jest u drugim stvarima, n. pr. u običajima porodični život konservativniji od javnoga, ali u jeziku je svakako radikalniji nego li je javni. Jezične se promjene u glasovima i oblicima počińu i razvijaju upravo u porodicama, žene ih i djeca najviše rasijavaju, a muževi, koji imaju svojih dužnosti i izvan porodice, duže se drže starijega jezičnoga stańa. Tako dokučujemo n. pr. za što tako zvani stajaći stil osobito ljubi jezične arhaisme, za što ima stil junačkih narodnih pjesama svojih osebina, kojih inače ne nalazimo. Sve je to za to, jer u porodici nema prilike ni mjesta, da se razvija kaki osobiti stil, nitko ne osjeća u porodici ljubavi prema arhaismima i svatko govori onako, kako mu je najnaravnije; prostomu čovjeku ne pada ni na um, da govori u porodici kakim konvencijonalnim jezikom.

Za to mislim, da treba naći koje vjerojatnije tumačeńe rečenoga *o* u nominativu sing. Kazaću, što ja o ńemu mislim: oblici *Đuro, popo, Radoje,* ruski Будило niti su vokativi, niti su čiste osnove, nego su za pravo oblici sredńega roda kao: *selo, jaje* itd. Treba promisliti, da i u drugim jezicima imena, koja se go-

Digitized by Google

vore od dragosti, stoje kašto u neutru n. pr. grčki Νίκιον, Νικάσιον, Ξάνθιον, Στεφάνιον, Χρύσιον itd. (imena za hetere i robove); u ńemačkom: Lenchen (Helena), Gretchen (Margarita) itd. Mojemu tumačeńu mogao bi tko dvoje prigovoriti, i to 1) za što se ne veli *lijepo Đuro, ovo popo,* nego samo: *lijepi Đuro, ovaj popo,* t. j. adjektiv stoji u muškom rodu, — 2) za što akusativ ne glasi: *Đuro, popo* kao što od *selo* glasi *selo,* nego je akusativ *Đura, popa* itd.? — Evo kako se ja odbrańujem od tih prigovora. Pored rečenih imena adjektiv za to stoji u muškom rodu, jer svatko, tkogod govori *Đúro, pópo,* veoma dobro zna i osjeća, da su to pravi pravcati maskulini; adjektiv se ne stavļa u sredńi rod već se slaže s logičkim rodom svojega supstantiva kao n. pr. *vjeran* sluga itd. Što u akusativu imamo *Đura, popa* to treba odbiti na okolnost, što sva rečena imena znače ńešto živo, a kod takih riječi vlada od pamtivijeka u slovenskim jezicima pravilo, da im se akusativ sing. ima razlikovati od nominativa. To je uzrok, da i imena, o kojima smo govorili pod br. 38 imaju uvijek akusativ različit od nominativa, dakle n. pr. *Jake, Andre* imaju akusativ: *Jaketa, Andreta* ili *Jaketu, Andretu* prema nom. *Jaketa, Andreta;* nikada nije akusativ: *Jake, Andre* (Daničić, istorija oblika 29). To je paralela meni tim veće vrijednosti, jer su i imena *Andre, Jake* itd. po obliku sredńega roda, kako smo razložili na svome mjestu.

Lijepo se potvrđuje moje mišļeńe ovim riječima: *bajalo, mazalo, blebetalo, tumaralo, zadirkivalo* itd. Za te će riječi svatko dopustiti, da su po svome postańu pravi pravcati neutri, pak se poruge radi daju muškoj čeļadi; za to se i govori s ńima adjektiv u muškom rodu (n. p. što hoće *taj* blebetalo?), a akusativ im se razlikuje od nominativa (n. pr. vidio sam onoga *mazala),* ali se još mogu upotrebļavati i s adjektivom u sredńem rodu, i akusativ im može biti jednak s nominativom (što hoće *to* blebetalo? — vidio sam ono *mazalo* itd.).

Pošto sam već sâm došao na misao, da su imena *Đuro, popo* itd. za pravo neutri, opazio sam, da je već natuknuta u Jagićevu Archivu für slavische Philologie VII. 60. o ruskim imenima: Михаíло, Гаврило, Добрило itd.

Budući da iménâ na *o* i na *o* ima veoma mnogo, mi ćemo navesti samo ńeka.

Digitized by Google

a) Imena na ъ:

*Àdam, Adamović, *Ambroš*[1] *Ambrošić* (imenik 27), *Àntûn, Antunić, Antunović, Àvram, Avramović, Ba-č*[2] (deč.-hris. 51), *Bučić* (imenik 31), *Bačević* (deč.-hris. 48), *Ber*[3] (ibid. 49), *Benedik* (akad.-rječn.), *Benediković* (ibid.), *Broz*[4] (acta croat. 91; danas se govori kao prezime u Hrvatskoj), *Brozović* (imenik 64), *Blaž*[5], *Blažević* (danas), *Bu-č*[6] (u Danič.-rječn.), *Bun*[6] (deč.-hris. 31), *Bunović* (ibid. 51), *Čubran*[7] (akad.-rječn.), *Čubranović* (ibid.), *Čubrijan*[7] (u Danič.-rječn.), *Ču-č*[8] (ibid.), *Ćirjâk*[9], *Ćirjaković, Ćuprijan*[7] (Novak.-pom.), *Dan*[10] (deč.-hris. 99), *De-š*[11] (akad.-rječn.), **Dra-đ*[12], *Dražević* (deč.-hris. 46), **Draž*[13], *Draživić* (danas), *Drug*[14] (deč.-hris. 14), *Drugović* (u Danič.-rječn.), *Dom*[15] (deč.-hris. 39), *Dujam*[16] (u Danič.-rječn.), *Dujmović* (ibid.), *Đur*[17] (ibid.), *Đûrađ, Đurđević, Ferenc*[18] (acta croat. 330 i Novak.-pom.), *Ferenčević* (danas), *Go-č*[19] (deč.-hris. 38), *Grad*[20] (ibid. 13), *Grd*[21] (u Danič.-rječn.), *Grdović*, **Ga-j*[22], *Gajević* (danas), *Gal*[23] (u Danič.-rječn.), *Galović* (danas), *Gligor*[24] (danas), *Gligorović* (danas), *Grgûr, Grgurović, Hran*[25] (deč.-hris. 24), *Hval*[26] (u Danič.-rječn.), *Hvalović, Igńat, Igńatović, Ivan, Ivanović, Jan* (u Danič.-rječn.), *Jêfrem*[27] ili *Jêvrem, Jevremović, Jemrih*[28] (acta croat. 238), *Jemrihović* (ibid. 86), *Jon* (Vuk-sovjet 170. 171), *Jonović* (danas), *Jòvan, Jovanović, Jur*[17] (u Danič.-rječn.), *Jurman*[29] (acta croat. 105), *Jurmanović* (danas), *Kalin*[30] (rat 370), *Karal*[31] (acta croat. 77), *Kelemen*[32] ili *Klemen* (kao prezime u Kajkavaca, ovo drugo: imenik 38), *Kirin*[33] (acta croat 323), *Kirinović* (acta croat.), *Kostàdin, Kostadinović, *Kraj*[34], *Krajević* (acta croat.), *Krvaš*[35] (u Danič.-rječn.), **Kurijak*[9], *Kurijaković* (u Danič.-rječn.), *Kuril*[36] (danas kao prezime: schem.-zagr.), **Ku-š*[37], *Kušević* (danas), *Lauš*[38] (Novak.-pom.; danas kao prezime u Srbiji), *Laušević* (danas), *Ļe-š*[39] (deč.-hris. 29), *Mil*[40], **Muž*[41], *Mužević* (danas), *Margarit*[42]

---

[1] Ambrosius. [2] Bratoljub itd. [3] Berisav. [4] Blasius, Blažimir. [5] Budimir itd. [6] Bunislav. [7] Cyprianus. [8] Čubrijan, Čudomir itd. [9] Cyriacus. [10] Daniel. [11] Desimir. [12] Dragosav itd. [13] Draženslav. [14] Dobrodrug itd. [15] Domogoj, Dominicus itd. [16] Doimus. [17] Georgius. [18] mađarsko Ferencz. [19] Godimir itd. [20] Gradislav. [21] profilaktično ime. [22] Gabriel itd. [23] Gallus. [24] Gregorius. [25] Hranisav. [26] Hvalimir. [27] Ephraim. [28] Heinrich. [29] Hermann. [30] moglo bi biti pomaskulińeno prema fem. *Kalina* (vidi među samotvorim imenima), ali može biti i od kojega grčkog imena, što se počińe s κλ-. [31] Karl. [32] Clemens. [33] Quirinus. [34] Krajisav. [35] Gervasius. [36] Cyrillus. [37] Cosmas (?). [38] mađ. Lajos. [39] Ļeposav. [40] Milosav itd. [41] Mužbrat, Crnomuž itd. [42] pomaskulińeno prema Margarita.

Digitized by Google

ili *Margit* (Novak.-pom.), *Margaritović* (danas), *Marin, Marinović, Màrjân, Marjanović, Màrtin, Martinović, Mihaḷ, Mihaḷević, Mik*[1] (u Danič.-rječn.), *Mìtar, Mitrović, Mogor*[2] ili *Mohor, Mogorović* (acta croat.), *Nastas*[3] (Vuk-sovjet 98), *Nastasović* (danas), *Nestor, Nestorović, Nikolaj* (u Danič.-rječn.), *Nikolajerić, Ńeg*[4] (u Danič.-rječn.), *Ńež*[4] (ibid.), **Pa-j*[5], *Pajević* (danas), *Pàvao, Pavlović, Pètar, Petrović, Pokrat*[6] (u Danič.-rječn.), *Rad*[7] (ibid.), *Rađ*[7] (deč.-hris. 14), *Rađević, *Ra-j*[7], *Rajević* (danas), *Ranđel*[8], *Ranđelović* (u Srbiji), *Slav*[9] (deč.-hris. 21. 24), *Smoḷ*[10] (ibid. 14), *Srđ*[11], *Srđević, *Sta-j*[12], *Stajević* (danas), *Stan*[12] (u Danič.-rječn. i: rat 157. 370), **Stań*[12], *Stańević* (u Srbiji), **Stoj*[13], *Stojević* (danas), *Strat*[14] (Novak.-pom.), *Strez*[15] (u Danič.-rječn.), *Šimun, Šimunović, Tèodor* ili *Tòdor, Teodorović* ili *Todorović, Tudor*[16] (u Danič.-rječn.). *Tudorović, Vàsiḷ, Vasiḷević, Vìd, Vidović, *Viš*[17], *Višerić* (deč.-hris. 38), *Vlâ-ć*[18], *Vlad*[18] (u Danič.-rječn.). *Vladović, Vlađ*[18] (Novak.-pom.), *Vlađević, Vla-j*[18] (u Danič.-rječn.), *Vlah*[19] (u Danič.-rječn.), *Vlahović, Vlas*[20] (u Danič.-rječn.). **Voj*[21], *Vojević* (rat 359), *Vrban*[22] (acta croat. 189), **Vuč, Vučević* (schem.-fratr. XVIII), **Vu-j, Vujević* (imenik 23), *Vûk, Vuković, Žan*[23] (deč.-hris. 34), *Žovan*[23] ili *Žuvan*[23], **Žu-j*[23], *Žujević* (danas), *Žuń*[24] (u Danič.-rječn.). *Žuńević* (ibid.), *Žurg*[25] (u Danič.-rječn.), *Žurgović* (ibid.), **Žurž*[25], *Žuržević* (rat 91) itd. itd.

b) Imena na *o*, koje iza *j* prelazi u *e*.

Á-co[26], *Áćo*[27] ili *Jaćo, Aćović* ili *Jaćović, Aksentije*[28], *Aksentijerić, Alèksije, Alèksijerić, *Alo*[26], *Alović* (danas), *Anastasije, Anastasijević, Ándro, *Ano*[29], *Anorić* (danas), *Ánto, Antorić, Antonije, Antonijević, Arsenije, Arsenijević, Árso, Arsović, Atanasije* ili *Tanàsije, Atanasijević* ili *Tanasijerić, Ba-ć-o*[30] (ime; ustanak u Bosni), *Baćović* (ibid.), *Bá-j-o*[30], *Bajović, Baro*[31] (akad.-rječn.), *Be-ć-o*[32] (akad.-rječn.), **Be-k-o*[32], *Bekorić* (danas u Srbiji), *Bogo*[33] (ime: rat 92. 379), *Bogović, Bó-j-o*[33], *Bóžo*[34], **Bra-l-o*[31], *Bralović* (danas), *Brno*[35] (akad.-rječn.), **Bu-č-o*[36], *Bučović* (danas), **Ca-j-o*[12], *Cajović* (danas

---

[1] Michael, Nicolaus. [2] Hermagoras. [3] Anastasius. [4] Ńegomir [5] Paulus. [6] Pancratius. [7] Radisav itd. [8] Archangelus. [9] Slavoḷub itd. [10] nadimak. [11] Sergius. [12] Stanimir itd. [13] Stojisav. [14] Stratimir. [15] Strezimir. [16] Theodorus. [17] Višeslav. [18] Vladisav itd. [19] Blasius, ali bi moglo biti i Vla-h t. j. Vladimir itd. [20] Blasius. [21] Vojmil. [22] Urbanus. [23] Joannes. [24] Junius. [25] Georgius. [26] Alexius itd. [27] Joachim. [28] Auxentius [29] Joannes (?). [30] Bratoḷub itd. [31] Bartholomaeus. [32] Berisav itd. [33] Bogosav itd. [34] Božidar. [35] Bernardus. [36] Budimir itd

Digitized by Google

u Srbiji), *Ce-k-o*[1] (akad.-rječn.), **Ceno*[2], *Cenović* (akad.-rječn.), *Ci-c-o*[3] (ustanak u Bosni), *Cicović* (akad.-rječn.), **Ci-ļ-o*[3], *Ciļović* (rat 357), **Co-k-o*[4], *Cokorić* (danas), **Co-l-o*[4], *Colović* (danas), *Cvijeko*[1] (Novak.-pom.), *Crijo*[1], *Čúbro*[5] (s crnogorskim akcentom: *Čûbro*), *Će-k-o*[1] (kao prezime: akad.-rječn.), *Čiro*, *Čirović*, *Dábo*[6], *Dabović* (izvještaj 44), **Da-č-o*[7], *Dačović* (danas), *Dá-k-o*[7], *Daković*, *Danilo*, *Danilović*, *De-h-o*[8] (akad.-rječn.), *De-j-o*[8] (u Danič.-rječn., gdje se nalazi samo u adjektivnom obliku „Dejov"), *Deso*[8] (Danič.-rječn.), **Di-k-o*[9], *Diković* (rat 145), *Dimìtrije*, *Dimitrijević*, *Dimo*[9] (Danič.-rječn.), *Dimović* (danas), *Dí-š-o*[9], *Dóbro*[10], *Dobrović*, *Dó-k-o*[11], *Drágo*, *Dragović*, *Dražo* (u Danič.-rječn.), *Duko*[12] (Novak.-pom.), **Du-l-o*[12], *Dulović* (danas), **Đe-k-o*[13], *Đeković* (danas), *Đero*[13] (Novak.-pom.), *Đó-k-o*[14], *Đoković*, **Đo-l-o*, *Đolović* (danas), **Đono*[15], *Đonović* (danas u Srbiji), *Đôrđije*[14], *Đorđijević*, *Đu-h-o*[14] (stari pisci VII. 398), *Đú-k-o*[14], *Đukorić* (danas), *Đunisije*[15] (rat 327), *Đunisijević* (ibid. 335), *Đúro*, *Đurović*, *Dušo*[14] (Vuk-sovjet 12), *Ga-č-o*[16] (ibid. 165), *Gá-j-o*[16], *Gajović*, *Gàvrilo*, *Gavrilović*, *Gávro*, *Gavrović*, **Gńato*[17], *Gńatović* (ustanak u Bosni), *Gó-š-o*[18], *Grú-j-o*[19], *Grujović*, *Gligorije*, *Gligorijević*, *Glí-š-o*[20], *Glišović*, *Grgo*[20], *Hrísto*, *Igńàtije*, *Igńatijerić*, *Ígńo*, *Í-k-o*[21], *Íļo*[22], *Iso*[23] (Novak.-pom.), *Ívo*, *Jako*[24] (Novak.-pom.), *Jakorić*, *Jano*[25] (u Danič.-rječn.), *Janović*, *Já-š-o*[24], *Jéfto*[26] ili *Jevto*, *Jeftović* ili *Jevtović*, *Jé-k-o*[26], *Jé-š-o*, *Ješović* (danas), *Jerđenije*, *Jevđenijević*, *Jevđo* (rat 107), *Jézdo*[27], *Jezdović*, *Jó-c-o*[25], *Jocović*, *Jó-k-o*, *Jokorić*, *Joso* ili *Jozo*, *Jo-š-o*[26] (Novak.-pom.), **Jo-t-o*[25], *Jotorić* (danas), *Jóvo*, **Ju-k-o*[14], *Jukorić* (u Srbiji), *Juro*, *Jurović* (danas), *Karlo* (u Danič.-rječn.), *Karlović*, *Kó-č-o*[28], *Kočović*, *Kó-j-o*[28], *Kojović*, *Kósto*, *Kostović*, **Kraso*[29], *Krasorić* (imenik 26), *Kre-c-o*[30] (ustanak u Bosni), **Kr-l-o*[31], *Krlović* (u Srbiji), *Krsto*[31], *Krstović*, **Ku-k-o*[32], *Kuković*, *Lá-k-o*[33], *Laković*, **La-l-o*[33], *Lalović* (u Srbiji), *Lázo*, *Lazović*, *Léso*[34], *Lovro*, *Lovrović* (imenik 76), *Lúko*[35], *Luković*, *Lú-t-o*[35], **Ļubo*, *Ļubović* (Vuk-rječn. s. v. ski-

[1] Cvjetimir. [2] Stephanus (?). [3] Živan, a to od Dabiživ. [4] Stojisav itd. [5] Cyprianus. [6] Dabiživ. [7] Damianus, Dabiživ itd. [8] Desimir itd. [9] Demetrius itd. [10] Dobrosav itd. [11] Dositheus, Dobrosav itd. [12] Ducas. [13] Gerasimus, Germanus itd. [14] Georgius. [15] Dionysius (?). [16] Gabriel. [17] Ignatius. [18] Gojslav, Gostimir itd. [19] profilaktično ime; cf. *Gruban*, *Grubiša*. [20] Gregorius. [21] Elias, Joannes itd. [22] Elias. [23] Isac, Isidorus itd. [24] Jacobus. [25] Joannes. [26] Euthymius, Ephraim itd. [27] Jezdimir. [28] Constantinus. [29] Krasimir. [30] Kresimir (?). [31] Christophorus. [32] Cosmas (?). [33] Lazarus. [34] Alexius, Alexander. [35] Lucas.

Digitized by Google

nuti), *Ma-k-o*[1] (ili *Mako?* -- u Danič.-rječn.), *Maković, Mákso, Mànôjlo, Manojlović, Mârko, Marković, Maro*[2] (u Danič.-rječn.), *Marović, Má-š-o*[1], *Máto, Matović, Mavro* (Novak.-pom.), *Mavrović, *Mi-c-o*[3], *Micović* (u Danič.-rječn.), *Mí-ć-o*[3], *Mićović, Mìhâjlo, Mihajlović, Miho* (u Danič.-rječn.), *Mihović, Míjo, Mijović, Miko*[3], *Miković* (danas), *Mílo*[4], *Milović, Mí-š-o*[3], *Mišović, Míto*[5], *Mójo*[6], *Mójsije, *Mra-h-o*[7], *Mrahović* (piše se: „Mraović" — u Srbiji), *Mrdo*[8] (ime: ustanak u Bosni), **Ni-ǵ-o*[9], *Niǵović* (danas), *Níko, Nikolić, Nikolaje* (u Danič.-rječn.), *Níno*[10], *Pá-j-o*[11], *Pajović, Pano*[12] (Novak.-pom.), *Panović, Pánto, Pantović, Pávo, Pé-c-o*[13], *Pe-ć-o*[13], *Pećović* (danas), *Pé-j-o*[13], *Pejović, Pe-k-o*[13] (ustanak u Bosni), *Peković, Péro*[13], *Perović, Pé-š-o*[13], *Pešović, Piro*[14] (u Danič.-rječn.), **Predo*[15], *Predović* (danas), *Pribo*[16] (deč.-hris. 7. 50), *Púro*[17], *Rádo*[18], *Radović, Rá-j-o*[18], *Rajović, Rá-k-o*[18], *Raković, Rá-š-o*[18] (govori se i kao prezime: imenik 60), *Rí-j-o*[19], *Risto* (Novak.-pom.), *Ristović, Sá-k-o*[20], *Saković, Samojlo, Samojlović, Sávo*[20], *Savović, Símo, Simović, Slavo*[21] (Novak.-pom.), *Spíro, Sta-j-o*[22] (u Danič.-rječn.), *Stá-k-o*[22], *Staković, Stano* (Danič.-rječn.), *Stevo, Stevović, Stójo*[23], *Stó-k-o*[23], *Stoković, Sto-š-o*[23] (Novak.-pom.), *Strezo*[24] (u Danič.-rječn.), *Strezović, Šišo*[17], *Šú-j-o*[25] (po crnogorskom akcentu: „Šûjo"), *Šú-š-o*[25] (po crnogorskom akcentu: „Šûšo"), *Šúto*[17] (po crnogorskom akcentu: „Šûto"), *Šutović, *Ta-l-o*[26], *Talović* (rat 97. 316), *Tá-š-o*[26], *Te-j-o*[27] (ustanak u Bosni), *Teodosije* ili *Todosije, Teodosijević* ili *Todosijević, Té-š-o*[27], *Tešović, Ti-k-o*[28] (Novak.-pom.), *Tímo*[29], *Timòtije, Timotijević, Todo*[27] (ime: Avram. 250), *To-k-o*[27] (ibid. 240), *Tolo*[30] (kao prezime: schem.-fratr. XV), *Tolović* (acta croat. 245. 246. 249), *Tómo, Tomović, Tó-š-o*[27], *Tošović, Trípo*[31], *Trí-š-o*[31], *Trivo* (ustanak u Bosni), *Tudro*[27] (u Danič.-rječn.), **U-c-o*[32], *Ucović* (imenik 32), *Vá-k-o*[33], **Va-l-o*[33], *Valović* (rat 401), *Vàsilije, Vasilijević, Váso, Vasović, Ve-j-o*[34] (Novak.-pom.), **Veļo*[34], *Veļović* (danas), *Vićêntije, Vićenti-*

[1] Marcus, Maximus itd. [2] Mari(a)nus. [3] Michael, Nicolaus itd. [4] Milorad itd. [5] Demetrius. [6] Moyses, Mojslav. [7] Martinus. [8] vidi što je rečeno o imenu *Mrduļaš* pod nastavkom br. 139. [9] Nicolaus itd. [10] Ninoslav. [11] Paulus. [12] Panteleimon. [13] Petrus. [14] vidi što je rečeno o imenu *Pirak* pod nastavkom br. 13. [15] Predisav itd. [16] Pribisav. [17] nadimak. [18] Radisav itd. [19] Christophorus (?). [20] Sabbas. [21] Slavoļub itd. [22] Stanimir itd. [23] Stojisav itd. [24] Strezimir. [25] nadimak; cf. *Šuto, Šutan.* [26] Tatomir itd. [27] Theodorus itd. [28] Tihomir, Timotheus itd. [29] Timotheus. [30] Tolimir. [31] Tryphon. [32] Uroš (?), koje pogledaj među samotvorim imenima. [33] Basilius. [34] Velimir.

Digitized by Google

jević, Ví-ć-o[1] (ili *Vićo), Vido* (Vuk-rječnik, str. 861[b]), *Vilòtije, Vilotijević, Vláho*[2], *Vlahović, *Vojo*[3], *Vojović* (rat 181), **Vučo, Vučović* (danas u Srbiji), *Vudro*[4] (Novak.-pom.), *Vú-j-o, Vujović, *Vu-l-o, Vulović* (danas u Srbiji), *Zaharije* ili *Zarije, Zaharijević* ili *Zarijević, Záro*[5], *Zá-k-o*[6] (danas se govori i kao prezime), *Ži-k-o*[6], **Ži-l-o*[6], *Žilović* (rat 82), *Živo*[6] (rat 370), **Ži-ž-o*[6], *Žižović* (danas), *Ž-u-h-o*[7] (u Danič.-rječn.), *Žuhović* (acta croat.), **Žu-j-o*[7], *Žujović* (danas) itd. itd.

Mnoga od navedenih imena mogu imati na kraju *-a* i idu po deklinaciji po kojoj i riječ „žena“, ali opet ostaju muškoga roda. Osobito rado biva to premještaňe nastavaka u istočnim krajevima štokavskoga govora. Tako se pored *Aco, Đuko, Jovo, Pero, Tošo* itd. nalazi i *Aca, Đuka, Jova, Pera, Toša* itd.; isto tako pored *Dimitrije, Igńatije, Vićentije* nalazimo i *Dimitrija, Igńatija, Vićentija* itd.

Za ńeka prezimena ne mogu osjeći, izlazi li im temeļno ime u nominativu sing. na *ъ* ili na *-o;* tako n. pr. prezimenu *Borović* (danas) odgovara li ime *Bor*[8] ili *Boro?* Evo još dva tri taka prezimena: *Jorgović, Lijepović* (u Danič.-rječn.), *Manović, Mirović, Mrković* (imenik 47), *Zorović* itd. Isto tako ne znam, je li u starije doba bio nominativ *Mislъ* ili *Mislo,* jer sam našao samo adjektivni oblik *Mislov* (u Danič.-rječn.).

159. ьc.

**Antonac, Antončić* (acta croat.), **Ba-j-ac*[9], *Bajčić* (rat 396., *Bajčević* (danas), **Banac*[10], *Bančić* (danas), *Barac*[11] (danas kao prezime), *Barčić* (rat 349), **Bartolac, Bartolčić* (izvještaj 45), **Benac*[12], *Benčić* (acta croat.), *Benčević* (izvještaj 108), *Bjelac*[13] (dječ.-hris. 37), *Blažac* (danas kao prezime: imenik 54, gdje piše „Blažec“), **Bogac*[14], *Bokčić* (u Danič.-rječn.), *Bogdanac* (kao prezime: imenik 97), *Bogdančić* (u Danič.-rječn.), *Boļac*[15] (monum. VII: gdje latinski piše „Bolezzo“), **Borac*[16], *Borčić* (u Danič.-rječn.), *Bratac*[9] (ibid.), **Brnac*[17], *Brnčić* (imenik 38), **Bunac*[18], *Bunčić* (u Danič.-rječn.), **Crnac*[19], *Crnčić* (u Danič.-rječn.), *Crnčević* (danas), *Dabac*[20]

[1] Vincentius, Philippus. [2] Blasius; vidi što je naprijed rečeno o imenu *Vlah.* [3] Vojislav itd. [4] Vugdrag. [5] Zacharias. [6] Živan, Dabiživ. [7] Joannes. [8] Borisav. [9] Bratoļub itd. [10] vidi među samotvorim imenima. [11] Bartholomaeus. [12] Benedictus. [13] Bjelimir itd. [14] Bogosav itd. [15] Boļeslav. [16] Borisav. [17] Bernardus. [18] Bunislav. [19] Crnomuž itd. [20] Dabiživ.

Digitized by Google

(u Danič.-rječn.), *Dapčić* (ibid.), *Dapčević* (izvještaj 68), **Danac*[1], *Dančević* (danas), **Dimac*[2], *Dimčić* (u Danič.-rječn.), **Divac*[3], *Divčić* (u Danič.-rječn.), **Djevac*[3], *Djevčić* (kao prezime: deč.-hris. 7), **Dminac*[4], *Dminčić* (acta croat.), *Dobrc* (добрьць — u Danič.-rječn.), *Domac*[4] (akad.-rječn., kao prezime), *Domčić* (acta croat.), *Domčević* (možda je tako starije mjesto današńega *Dončević*, imenik 49), *Domjanac*[5] (ime: acta croat. 139), *Dražac*[6] (deč.-hris. 16. 45), *Draščić* (ibid. 9), *Draščević* (danas), *Družac*[7], *Druščić* (u Danič.-rječn.), *Dùbravac*[3] (nalazi se i kao prezime: rat 179), *Dubravčić* (danas), *Đûrac, Đurčić, Fabac* (kao prezime: izvještaj 116), *Fabijanac* (kao prezime u Hrvatskoj), *Fabijančić* (izvještaj 68), **Filac*[8], *Filčić* (acta croat), *Filípac* ili *Vilípac* (danas se govori i kao prezime), *Franac* (ime: acta croat. 191), *Frančić* (acta croat.), **Ga-j-ac*[9], *Gajčević* (imenik 71), *Galac*[10] (u Danič.-rječn.), *Galčić* ili *Gaočić* (u Danič.-rječn.), *Gašparac* (danas kao prezime), *Grgac* (danas kao prezime: izvještaj 80), *Grûbac*[11], *Gru-j-ac*[11] (Novak.-pom.), **Harac*[12], *Harčić* (deč.-hris. 20), *Hranac*[13] (u Danič.-rječn.), *Hrančić* (ibid.), **Hvalac*[14], *Hvalčić* (u Danič.-rječn.), **Ilac, Ilčić* (danas), *Ivanac* (ime: acta croat. 267; danas kao prezime: izvještaj 65), *Ivànčić* (ime; ali se govori i kao prezime), *Ivančević*, **Ivac, Ivčić* (acta croat.), *Ivčević* (izvještaj 80), *Jakobac* (danas kao prezime: imenik 65), *Jakopac* (danas kao prezime: imenik 19, gdje piše „Jakopec"), *Jakopčić* (acta croat.), *Jakopović* (imenik 55), *Jakovac* (ime: acta croat. 199), *Jakovčić* (acta croat.), **Janac*[15], *Jančić* (acta croat.), **Jelac*[16], *Jelčić* (acta croat.), **Jelenac*[16], *Jelenčić* (imenik 35), *Jelisavac*[17] (danas prezime), *Jelisavčić* (danas), **Jerac*[18], *Jerčić* (danas), **Jonac*[15], *Jončić* (danas), *Jončević* (danas), *Jovánac, Jovànčić* (ime), *Jovančević* (danas), **Jovac, Jovčić* (danas), **Jurac, Jurčić* (zvonim. 158), *Kelac*[19] (kao prezime: imenik 60, gdje piše „Kelec"), *Kirinac*[20] (danas kao prezime), *Kirinčić* (izvještaj 71), **Klemenac*[19], *Klemenčić* (imenik 99), **Klimac*[19], *Klimčić* (rat 40; gdje piše „Klinčić"; cf. „Dončević" mjesto „Domčević"), **Kri-l-ac*[21], *Krilčić* (imenik 35), *Ku-š-ac*[22] (danas kao prezime: imenik 56, gdje

---

[1] Daniel. [2] Demetrius. [3] vidi među samotvorim imenima. [4] Dominicus, Domnius. [5] Damianus. [6] Draženslav. [7] Dobrodrug itd. [8] Philippus. [9] Gabriel. [10] Gallus. [11] profilaktično ime. [12] biće od kakoga grčk. imena, što se počińe s χαρ-. [13] Hranisav itd. [14] Hvalimir itd. [15] Joannes. [16] pomaskulińeno prema fem. Jelena. [17] pomaskulińeno prema fem. Jelisava. [18] biće od kakoga grčk. imena, što se počińe s ἱερο-. [19] Clemens. [20] Quirinus. [21] Christophorus. [22] Cosmas.

Digitized by Google

piše: „Kušec"), **Lukac, Lukčić* (zvonim. 152), **Lepac*[1], *Lepčić* (imenik 80, gdje piše „Lepčić"), *Ljubac*[2] (ime: deč.-hris. 37), *Maksimac, Maksimčić* (ime), *Malac*[3] (ime: deč.-hris. 4. 47), *Malčić* (acta croat.), *Malčević* (izvještaj 118), **Manac*[4], *Mančević* (danas), **Marac*[5], *Marčić* (imenik 75), *Marinac*[6] (u Danič.-rječn.), *Marinčić* (imenik 40), *Martinac* (danas kao prezime, u Kajkavaca: „Martinec"), *Martinčić* (stari pisci I str. X), *Matijac* (ime: acta croat. 191), *Matejčić* (imenik 38), *Mećavac*[3] (ime: deč.-hris. 23), *Mećavčić* (ibid. 20), *Mihac* (ime: acta croat. 182), *Mikac* (ime: acta croat., danas kao prezime: u Kajkavaca „Mikec"), *Milac*[6] (u Danič.-rječn.), *Milčić* (danas), *Milovac*[7] (ime: Novak.-pom.), *Milovčić* (Danič.-rječn.), **Milovanac, Milovančević* (danas), *Miljac* (stari pisci I. str. VIII), **Mirac*[8], *Mirčić* (danas), **Nenac*[3], *Nenčić* (deč.-hris 9), *Nenčević* (kalend.), *Nikolac* (kao prezime: imenik 56), *Nikolčić* (danas) ili *Mikulčić* (imenik 16), *Mikolčević* (imenik 73), *Ninac*[9] (u Danič.-rječn.), *Ninčić* (kalend.), **Panac*[10], *Pančić* (danas), *Pavlac* (kao prezime: imenik 72. gdje piše „Pavlec"), **Petrc, Petrčić* (acta croat.), *Pokranac*[11] (ime u Danič.-rječn.), *Pokrančić* (ibid.), *Pribac*[12] (ibid.), *Pripčić* (ibid.), *Prvac*[13] (ibid.), **Radac, Račić* (t. j. *Radčić* u Danič.-rječn.), *Rădovac*[14], *Radovčić* (u Danič.-rječn.), *Radovinac, Ra-h-ac*[15] (Novak.-pom.), **Ra-j-ac*[16], *Rajčić* (rat 218), *Rajčević* (danas), **Ranac*[16], *Rančić* (danas), **Rubac*[17], *Rupčić* (t. j. *Rubčić* imenik 96), *Rusac*[3] (danas kao prezime), *Simac* ili *Šimac, Simčić* ili *Šimčić* (prvo u Danič.-rječn., drugo u acta croat. 196), *Simeúnac, Slavac*[18] (stari pisci I. str. VIII), *Slavčić* (deč.-hris. 19), *Slavčević* (danas), *Smolac*[19], *Smolčić* (imenik 64), **Sobac*[20], *Sopčić* (imenik 102; piše se i *Sobčić* u acta croat.), *Stanac* (u Danič.-rječn.), *Stančić* (ibid.), *Stančević* (danas), **Stevac, Stevčić* (danas), *Stjepac* (u Danič.-rječn.), *Stjepčević* (izvještaj 68), **Stojac*[21], *Stojčić* (danas), *Stojčević* (danas), *Sto-k-ac*[21] (u Danič.-rječn.), *Sto-l-ac*[21] (kao prezime: izvještaj 109), *Šarac*[19] (danas kao prezime), *Šarčević* (danas), *Šimunac* (ime: acta croat. 176), *Šimunčić* (danas), **Todorac, Todòrčić* (govori se i kao prezime: izvještaj 72, gdje piše „Teodorčić"), *Tomac* (kao prezime: imenik 33), *Tomčić*

---

[1] Ļeposav. [2] Ļubomir. [3] vidi među samotvorim imenima. [4] Emanuel, Manasses itd. [5] Mari(a)nus. [6] Milosav itd. [7] Cf. *Milov* (Novak.-pom.) od *Milovan.* [8] Mirosav itd. [9] Ninoslav. [10] Panteleimon. [11] Pancratius. [12] Pribisav. [13] Prvoslav. [14] Cf. *Radov* (Novak.-pom.) od *Radovan.* [15] Radisav itd. [16] Hranisav, Tihoran itd. [17] biće od kakoga latinskog imena; cf. *Rubeta.* [18] Slavoļub itd. [19] nadimak. [20] Cf. Sobemisla. [21] Stojisav.

Digitized by Google

(piše se: „Tončić“; cf. Domčević, Klimčić), *Trifúnac* ili *Trivúnac* (danas i kao prezime), **Tvrdac*[1], *Tvrčić* (t. j. *Tvrdčić* acta croat. 210), **Valac*[2], *Valčić* (imenik 18), *Valentinac, Valentinčić* (imenik 68), **Velac*[3], *Velčić* (imenik 18), *Vladac* (u Danič.-rječn.), **Volac*[4], *Volčić* (imenik 87), *Vrbac*[5] (danas kao prezime: imenik 70; gdje piše „Vrbec“), *Vrbanac*[6] (kao prezime: imenik 18; gdje piše „Vrbanec“), *Vrbančić* (acta croat.), *Vu-j-ac* (Novak.-pom.), *Vükac, Vukčić* (u Danič. rječniku, gdje piše *l* mjesto *u), Vukčević* (Novak.-pom.), **Vu-l-ac, Vulčić* (danas), **Vu-š-ac, Vuščić* (zvonim. 164), **Zaharac*[6], *Zaharčić* (danas u Srbiji), *Zdravac*[7] (Novak.-pom.). *Zorac*[8] (danas kao prezime: imenik 32), *Zorčić* (danas), **Žarac*[7], *Žarčević* (danas), *Živac*[9] (ime: acta croat.), *Živčić* (ibid.), *Živčević* (danas).

160. ьce.

France (acta croat. 284; tako je nominativ sing.; a akusativ se nalazi na istoj strani „Francetu“).

161. ьcek.

Francek (kajkavsko ime), *Franceković* (imenik 73).

162. ьceta.

**Benceta*[10], *Bencetić* (acta croat.), **Franceta, Francetić* (izvještaj 91).

163. ьco.

Miļco (ime: Avramović 237).

164. ьča.

Bjelča[11] (ime žensko: stari pisci I. str. VIII, gdje piše „Bilča“; danas kao prezime: rat 157. 370, gdje piše „Belča“), *Ćirča*[12] (Novak.-pom.), *Dimča*[13] (masc.; Vuk-sovjet 94), *Hranča*[14] (masc.; dec.-hris. 11), *Ilča*[15] (masc ; Vuk.-rječn. s. v. nadimak), *Janča*[16] (masc.; Vuk-sovjet 170), *Jovanča* (masc.; ibid. 157, Avram. 204), *Kalča*[17] (masc., Avram. 224), *Kamenča*[7] (masc.; rat 376), *Krajča*[18] (Novak.-pom.), *Marča*[19] (fem.; stari pisci I. str. IX), *Milča* (masc.; Avram. 224, nalazi se i u Novak.-pom.), *Mirča*[20] (masc.; u Danič.-rječn. i rat 177. 406), *Nikolča* (masc.; Avram. 204. 244), *Ninča*[21] (Novak.-

[1] Tvrdisav. [2] Valentinus. [3] Velimir itd. [4] Volislav. [5] Urbanus. [6] Zacharias. [7] vidi među samotvorim imenima. [8] Zorislav. [9] Dabiživ. [10] Benedictus. [11] Bjelimir. [12] Cyrillus. [13] Demetrius. [14] Hranisav. [15] Elias. [16] Joannes. [17] biće od kakoga grč. imena, što se počiñe s κκλ-. [18] Krajisav. [19] Maria (?). [20] Mirosav. [21] Ninoslav.

Digitized by Google

pom.), *Pe-j-ča*[1] (masc.; Avram. 222), *Purča*[2] (masc.; u Danič.-rječn.), *Ra-j-ča*[3] (Novak.-pom.), *Rufča*[4] (masc.; Avram. 195) *Stanča*[5] (masc.; kalend. 82), *Stevča*[6] (masc ; Vuk-rječnik str. 856[a]), *Stojča* (masc.; Vuk-sovjet 113, Avram. 185), *Todorča* (masc.; Avram. 249), *Vanča*[7] (masc.; Vuk-rječnik str. 857[b]), *Vukča* (masc.; u Danič.-rječn.; gdje piše *l* mjesto *u).*

165. ьčan.

Ilčan[8] (Vuk-rječn. s. v. nadimak).

166. ьče.

Vidi nastavak br. 38. Ova se imena onako dekliniraju kao i ona tamo.

Alče[9] (deč.-hris. 4. 70), *Ba-j-če*[10] (Novak.-pom.), *Bo-j-če*[11] (u Danič-rječn.), *Dapče*[12] (t. j. *Dabče,* deč.-hris. 22), *De-j-če*[13] (u Danič.-rječn.), *Dumče*[14] (Novak.-pom.), *Hranče*[15] (deč.-hris. 51), *Ivče* (Novak-pom.), *Janče*[7] (ibid.; i u Avram. 249), *Jarče*[16] (u Danič.-rječn.), *Jonče*[7] (rat 402), *Jovanče* (rat 332), *Jovče* (Novak.-pom), *Marinče*[17] (u Danič.-rječn.), *Mirče*[18] (ibid.), *Ninče*[19] (Novak.-pom.), *Ra-j-če*[3] (u Danič.-rječn.), *Slavče*[20] (stari pisci I. str. VIII), *Stojče* (Novak.-pom.), *Tripče*[21] (stari pisci VII. 180).

167. ьček.

Benček[22] (danas kao prezime kajkavsko: imenik 88).

168. ьčen.

**Pe-j-čen*[1], *Pejčenović* (danas).

169. ьčeta.

Vidi nastavak br. 63. Tamo je sve rečeno što treba i ovdje znati.

Bâ-j-četa[10] (masc.), *Bajčetović* (rat 396), *Bô-j-četa*[11] (masc.), *Bojčetić* (schem.-fratr. 79), **Marčeta*[17], *Marčetić* (izvještaj 95), **Milčeta, Milčetić* (danas), *Mîrčeta*[18] (masc.; govori se i kao prezime: izvještaj 112), *Mirčetić* (danas), *Râ-j-četa*[3] (masc.), *Rajčetić* (u Danič.-rječn.), *Tripčeta*[21] (stari pisci VII. str. 244), *Vû-j-četa* (masc.).

---

[1] Petrus. [2] nadimak; cf. *Puro, Pureš.* [3] Radisav itd. [4] Rufinus(?). [5] Stanimir. [6] Stephanus. [7] Joannes. [8] Elias. [9] Alexius, Alexander. [10] Bratoljub itd. [11] Bogosav, Borisav itd. [12] Dabiživ [13] Desimir itd. [14] Dominicus itd. [15] Hranisav. [16] Jaroslav. [17] Mari(a)nus. [18] Mirosav. [19] Ninoslav. [20] Slavoljub itd. [21] Tryphon. [22] Benedictus.

Digitized by Google

170. ьčica.

Ânčica, Gojčica[1] (fem.; stari pisci I. str. VIII), *Jovčica* (Novak.-pom.), *Stančica* (fem.; strari pisci I. str. IX).

171. ьčile.

Gòrčile[2].

172. ьčilo.

Bokčilo[3] (t. j. *Bogčilo;* stari pisci VII. str. 244), *Borčilo*[4] (danas kao prezime: zvonimir 153).

173. ьčin, ьčina.

Bo-j-čin[5] (u Danič.-rječn.), *Bokčin*[3] (t. j. *Bogčin,* u Danič.-rječn.), *Bokčinić, Bokčinović* (ibid.), *Boļčin*[6] (deč.-hris. 23), *Borčin*[4] (u Danič.-rječn.), *Da-j-čin*[7] (Novak.-pom.), *De-j-čin*[8] (deč.-hris. 50), *Dobrčin*[9] (ibid. 4), *Dobrčinić* (u Danič.-rječn.), *Dobrčinović* (ibid.), *Go-j-čin*[1] (u Danič.-rječn.), *Ivčin* (ibid.), *Jakčin*[10] (danas kao prezime u Hrvatskoj), *Jovčin* (Novak.-pom.), *Kó-j-čin*[11], *Krajčin*[12] (Novak.-pom.), *Krajčinović, Ļepčin*[13] (u Danič.-rječn.), *Ļepčinović, Milčin* (u Danič.-rječn.), *Milčinović* (acta croat.), *Mirčin*[14] (deč.-hris. 6), *Pe-j-čin*[15] (Novak.-pom.), *Pejčinović, *Pripčin*[16], *Pripčinović* (t. j. *Pribčinović,* monum. XIV. 264), *Prvčin*[17] (deč.-hris. 50), *Ra-j-čin*[18] (Novak.-pom.), *Sančin*[19] (u Danič.-rječn.), **Tihčin*[20], *Tihčinović* (Danič.-rječn.), *Vù-j-čin, Vu-j-čina* (Novak.-pom., ali se ne zna, je li masc. ili je fem.).

174. ьčo.

**Krajčo*[12], *Krajčović* (imenik 95), *Marčo*[21] (ime: rat 373).

175. ьčuj.

Drakčuj[22] (t. j. *Dragčuj,* deč.-hris. 4), *Drakčujević* (t. j. *Dragčujević* ibid.), *Hrančuj*[23] (deč.-hris. 6), *Milčuj* (ibid. 17).

176. ьčul.

Dânčul[24] ili *Dančuo* (akad.-rječn.), *Dančulovići* (ime selu u Hrvatskoj), **Stančul*[25], *Stančulović* (danas).

---

[1] Gojsav itd. [2] vidi među samotvorim imenima. [3] Bogosav. [4] Borisav itd. [5] Bogosav, Borisav itd. [6] Boļeslav itd. [7] Dabiživ itd. [8] Desimir. [9] Dobrosav itd. [10] Jacobus. [11] Constantinus. [12] Krajisav. [13] Ļeposav. [14] Mirosav itd. [15] Petrus. [16] Pribisav. [17] Prvosav. [18] Radisav itd. [19] vidi što je rečeno o imenu *Sandaļ* pod nastavkom br. 15. [20] Tihomir itd [21] Mari(a)nus. [22] Dragosav itd. [23] Hranisav. [24] misli se, da je iz rumuńskoga jezika (akad.-rječn.), ali moglo bi biti, da je samo nastavak *-ul* rumuński: Daniel [25] Stanimir.

Digitized by Google

177. ьčьc.

Ivančac (danas kao prezime: imenik 93, gdje na kraju piše *-ec)*, *Jurčac* (ime: acta croat. 179), *Kelčac*[1] (kao prezime: imenik 51, gdje na kraju piše *-ec), Pavčac* (danas kao prezime: schem.-zagr. gdje na kraju piše *-ec).*

178. ьćen.

Marćen[2] (deč.-hris. 28, gdje piše мар'кень).

179. ьđa.

Đenda[3] (masc.; Novak.-pom.), **Ivanda, Ivandić* (imenik 77).

180. ьdija.

Ivandija (danas kao prezime u Hrvatskoj).

181. ьđa.

Purđa[4] (u Danič.-rječn.).

182. ьhan.

Bjelhan[5] (u Danič.-rječn.), *Bjelhanić* ili *Biohanić* (ibid.).

183. ьk.

Martinak (danas kao prezime: imenik 22, gdje kajkavski piše na kraju *ek), Sänak*[6], *Tolak*[7] (u Danič.-rječn., gdje piše толькъ).

184. ьko, ьka.

Ă-c-ko[8], *Alka*[8] (fem.; Novak.-pom.), **Alko*[8], *Alković* (danas) *Anđelko, Anđelković, Ânka, Aranko*[9] (Novak.-pom.), *A-š-ko*[8] (akad.-rječn.), *Ašković* (danas), *Atanasko* (Novak.-pom.) ili *Atanà-c-ko, Atanasković* ili *Atanacković*, **Ba-č-ko*[10], *Bačković* (danas), *Bá-j-ko*[10] *Bajkić* (kao prezime: rat 396), *Ba-l-ko*[10] (Novak.-pom.), *Banko*[11] (Novak.-pom.), *Banković* (danas), **Barko*[12], *Barković* (imenik 94), **Batko*[10], *Batković* (danas), *Bë-ć-ko*[13], *Bedenko*[14] (danas kao prezime: izvještaj 35), *Benko*[14] (u Danič.-rječn.; danas se govori i kao prezime: Vuk-sovjet 148), *Benković, Berko*[13] (u Danič.-rječn.). *Berković* (danas), *Biserka*[11] (Novak.-pom.), *Bijelko*[5] (deč.-hris. 5. 32), *Bijelković* (acta croat.), *Bláško, Blašković, Bo-j-ka*[15] (Novak.-pom.),

[1] Clemens. [2] Mari(a)nus (?). [3] Genadius (?). [4] nadimak; cf. *Puro, Pureš.* [5] Bjelimir. [6] vidi što je rečeno o imenu *Sandalj* kod nastavka br. 15. [7] Tolimir. [8] Alexius itd. [9] biće od kakoga grč. imena. [10] Bratoljub itd. [11] vidi među samotvorim imenima. [12] Bartholomaeus. [13] Berisav. [14] Benedictus. [15] Bogosav, Borisav itd.

Digitized by Google

Bojko[1] (u Danič.-rječn. i rat 212), *Bojkić* (danas kao prezime), *Boļko*[2] (deč.-hris. 44), **Bonko*[3], *Bonković* (akad.-rječn.), *Borko*[4] (Novak.-pom.), *Borković* (zvonim. 153), *Bôško*[5], *Bošković*, *Bra-č-ko*[6] (danas kao prezime: imenik 17), *Bra-j-ko*[6] (u Danič.-rječn.), *Brajković* (danas), *Brânko*[7], *Branković*, *Bratko*[6] (deč.-hris. 6), *Bratković* (acta croat.), **Brnko*[8], *Brnković* (akad.-rječn.), *Bu-j-ko*[9] (ili *Bujko*: deč.-hris. 46), *Butko*[10] (t. j. *Budko* u Danič.-rječn.), *Canko*[11] (Vuk-sovjet 169), **Co-j-ko*[12], *Cojkić* (danas kao prezime), *Cùrko*[13], *Cvjetka* (Novak.-pom.), *Cvjëtko* (nalazi se kao prezime u acta croat.), *Cvjetković*, **Čučko*[14], *Čučković* (danas), *Ćirko*[15], *Ćirković*, *Da-j-ka*[16] (Novak.-pom.), *Da-j-ko*[16] (u Danič.-rječn.), *Danka*[17] (Novak.-pom.), *Danko* (danas kao prezime: schem.-zagr.), *Dankovć* (acta croat.), *Dapko*[16] (t. j. *Dabko*, Novak.-pom.), *Dapković*, *Darko*[18] (u Danič.-rječn.), *De-j-ko*[19] (deč.-hris. 30), *Dejković*, *Dimko*[20] ili *Dinko* (akad.-rječn.), **Divko*[21], *Divković*, *Djevka*[21] (Novak.-pom.), *Dminko*[20] (akad.-rječn.), *Dobrko* (u Danič.-rječn.), *Dobrković* (ibid.), *Do-j-ka*[22] (Novak.-pom.), *Do-j-ko*[22] (ibid.), *Dojković* (imenik 88), *Dolko*[21] (deč.-hris. 37), *Dominko*[20] (acta croat.), *Dominković*, *Dorka*[23] (Novak.-pom.), *Dra-j-ka*[24] (ibid.), *Dra-j-ko*[24] (ibid.), *Drajković* (deč.-hris. 53), *Dráško* (t. j. *Dražko*), *Drašković*, *Drško*[25] (t. j. *Držko*, deč.-hris. 32), *Drênka*[21], *Druško*[26] (t. j. *Družko*, stari pisci I. str. VII), *Du-j-ko*[27] (u Danič.-rječn.), *Dvorka*[21] (Novak.-pom.), *Đenka*[28] (ibid.), *Đerko*[29] (ibid.), *Đermanka* (ibid.), **Đorko*[30], *Đorković* (danas u Srbiji), *Đurka* (Novak.-pom.), *Đürko*, *Đurković* (danas), *Fapko* (t. j. *Fabko*), *Fapković* (danas), *Ferko*[31] (ime), *Ferkić* (imenik 25), *Ferković* (imenik 91), *Forko*[32] (danas kao prezime), *Franko* (u Danič.-rječn.), *Frankvić*, *Ga-č-ko*[33] (Novak.-pom.), **Galko*[34], *Galković* (stari pisci I. str. IX), **Gatko*[35] (t. j. *Gadko*), *Gatković* (rat 414), *Gojka*[36] (Novak.-pom.), *Gôjko*[36], *Gojković*, *Gorko*[21] (Novak.-pom.), *Grško*[37] (t. j. *Gržko*, acta croat. 53), *Grškvić* (danas), *Grupko*[35]

[1] Bogosav, Borisav itd. [2] Boļeslav. [3] Bonaventura. [4] Borisav. [5] Božidar. [6] Bratoļub itd. [7] Branimir itd. [8] Bernardus. [9] Budimir, Bujsil itd. [10] Budimir. [11] Stanimir itd. [12] Stojisav itd. [13] vidi *Curać* pod nastavkom br. 5. [14] vidi *Ćuč* pod nastavkom br. 158. [15] Cyrillus, Cyriacus. [16] Dabiživ itd. [17] Daniel. [18] Daroslav, Božidar itd. [19] Desimir. [20] Dominicus, Domnius. [21] vidi među samotvorim imenima. [22] Dobrosav itd. [23] Theodora. [24] Dragosav itd. [25] Držislav. [26] Dobrodrug itd. [27] Ducas itd. [28] Genadius (?). [29] Germanus itd. [30] Georgius. [31] Cf. mađarsko Ferencz. [32] Christophorus (?). [33] Gabriel. [34] Gallus. [35] profilaktično ime. [36] Gojsav itd. [37] Chrysogonus, Christophorus itd.

Digitized by Google

t. j. *Grubko* u Danič.-rječn.), *Grupković*, **Hotko*[1] (ili možda *Hodko*), *Hotković* (acta croat.), *Hra-j-ko*[2] (deč.-hris. 16), *Hranko*[3] (ibid. 37), *Hranković*, **Hvalko*[3], *Hvalković* (monum. XIII. 265, gdje piše „Qualcouich“) ili *Hvaković* (acta croat.), *Îlka*[4], *Ilko*[4] (ime: Avramović 242), *Ivanko* (Novak.-pom.), *Ivanković*, *Îvka*, *Îvko*, *Ivković*, *Jânko* ili *Anko* (ovo drugo u Novak.-pom.), *Janković*, *Jànkîć* (ime), *Jarko*[5] (deč.-hris. 32), *Jarković* (stari pisci I. str. VIII), *Jèlênka*[6], *Jelenko*[6] (Novak.-pom. i rat 30), *Jelenkić* (danas u Srbiji), *Jelìsâvka*[7], *Jêlka*, *Jelkić* (danas u Srbiji), *Jérko*[8], *Jerković*, *Jerkić*, *Jo-c-ko*[9] (Novak.-pom.), **Jo-j-ko*[9], *Jojkić* (šem.-karl. 21), *Jòvânka*, *Jôvka*, *Jovko* (Novak.-pom.), *Jovkić* (šem.-karl. 165), *Jovković*, *Jûlka*, *Jurko* (u Danič.-rječn.), *Jurkić* (imenik 52), *Jurković*, *Kamenko*[10], *Karanfilka*[10] (Novak.-pom.), **Katko*[11], *Katkić* (danas u Hrvatskoj), **Kirko*[12], *Kirković* (acta croat.), *Kòvîļka*[10], *Krajka* (danas kao prezime: rat 204), *Krajko*[13] (u Danič.-rječn.), *Krajković*, **Kra-š-ko*[13], *Krašković* (izvještaj 110), **Kriško*[14], *Krišković* (imenik 48), *La-c-ko*[15] (Novak.-pom.), *Lacković*, *La-č-ko*[15] (deč.-hris. 48), *La-l-ko*[15] (deč.-hris. 28), *Lalković* (u Danič.-rječn.), *Leļko*[10] (ibid.), **Lu-c-ko*[16], *Lucković* (acta croat.), **Lu-č-ko*[16], *Lučković* (acta croat.), *Ļe-š-ko*[17] (u Danič.-rječn.), *Ļupko*[18] (t. j. *Ļubko*, deč.-hris. 17), *Ļupković*, *Malko*[10] (Novak.-pom.), *Màlînka*[10], *Malinko* (Novak.-pom.), *Manka*[19] (ibid.), *Màrînka*, *Marínko*, *Martinko* (ime: acta croat. 182; danas kao prezime: imenik 27), *Mà-š-ko*[20], *Matko* (u Danič.-rječn.), *Matković*, *Mi-č-ko*[21] (ime: rat 29), **Mihaļko*, *Mihaļković* (imenik 91), *Mijalko* (ime: Avram. 244), *Mijalković* (danas), *Milko* ili *Miļko*, *Mîlka* ili *Mîļka*, *Milkić*, *Milković* ili *Mioković*, *Mirka*[22] (Novak.-pom.), *Mírko*, *Mirković*, *Mî-š-ko*[21], *Miškić* (imenik 47), *Miškorić* (danas), **Mitko*[23], *Mitković* (danas u Srbiji), **Mladenko*[10], *Mladenković* (danas), **Mlatko*[10] (t. j. *Mladko*), *Mlatković* (danas), *Mojko*[24] (deč.-hris. 44), **Momko*[10], *Momković* (deč.-hris. 13), *Na-c-ko*[25] (Vuk-rječnik 854[b]), *Naļeško*[10] (Danič.-rječn.), *Naļešković*, *Nèdjêļka*[10], *Nèdjêļko*[10], *Nedjeļković*, *Ne-j-ka*[10] (Novak.-pom.), *Ne-j-ko*[10] (ibid.),

[1] Cf. češ. Chotimír, Hodislav. [2] Hranisav itd. [3] Hvalimir. [4] Elias. [5] Jaroslav. [6] Helena. [7] Elisabet. [8] biće od kakoga grčk. imena što se počinje s ἱερο-. [9] Joannes. [10] vidi među samotvorim imenima. [11] Catharina. [12] Cyrillus, Quirinus itd. [13] Krajisav. [14] Chrysogonus itd. [15] Lazarus, Vladislav itd. [16] Lucas itd. [17] Ļeposav. [18] Ļubomir itd. [19] Manislav. [20] Emanuel, Marcus itd. [21] Michael, Demetrius itd. [22] Mirosav itd. [23] Demetrius. [24] Mojslav, Moyses itd [25] Athanasius.

Digitized by Google

Nenko[1] (ibid.), *Nẽ-š-ko*[1], *Nešković*, *Nevenka*[1] (Novak.-pom.), *Ninka*[2] (Novak.-pom.), *Nînko*[3], *Ninković*, *Ni-š-ka*[3] (deč.-hris. 51), *Nôvko*[1], *Novković*, *Obretko*[1] (Novak.-pom.), *Obretković*, **Pa-j-ko*[4], *Pajkić* (danas), *Pajković*, *Palko*[4] (u Danič.-rječn.), *Palković* (danas), *Pàûnka*[1], *Paunko*[1], *Paunković* (danas), *Pávko*[4], *Pavković*, *Pe-j-ka*[5] (Novak.-pom.), *Pe-j-ko* (ibid.), *Pejković*, *Perko*[5] (u Danič.-rječn.; danas se govori i kao prezime: izvještaj 66), *Perković* (danas), *Perkić* (danas), *Petka*[5] (Novak.-pom.), *Pẽtko*[5], *Petković* (danas), **Pirko*[6], *Pirkić* (danas), *Pre-j-ko*[7] (deč.-hris. 8), *Pripko*[8] (t. j. *Pribko* u Danič.-rječn.), *Pripković*, *Pro-j-ka*[1] (Novak.-pom.), *Prvko*[9] (deč.-hris. 9), *Pŭrko*[10], *Rà-c-ko*[11], *Râ-j-ka*[11], *Rá-j-ko*, *Rajkić* (danas), *Rajković* (danas), *Ranka*[12] (Novak.-pom.), *Ránko*, *Ranković*, *Rastko*[13] („narekoše ime emu Rastьko i ubo i zêlo o gospodi dobrê bogu vьzraste“ veli Domentijan o sv. Savi), *Ra-š-ko*[11] (u Danič.-rječn.), *Rašković*, *Raškić* (danas), *Rätko* (t. j. *Radko*, govori se i kao prezime: imenik 35), *Ratković*, *Ro-j-ka*[14] (Novak.-pom.), **Rujko*[1], *Rujković* (deč.-hris. 21), *Rusko*[1] (u Danič.-rječn.), **Ruško*[1] (t. j. *Ružko*), *Ruškov*ić (izvještaj 67), *Sa-j-ko*[15] (kao prezime: imenik 17), *Sanko* (u Danič.-rječn. gdje piše i сьнько), *Sankorić*, *Savka*[15] (Novak.-pom.), *Savko*[15] (Danič.-rječn.), *Savkić* (danas), *Savković* (danas), *Selko*[16] (Novak.-pom.), **Semko*[17] ili **Senko*, *Semković* (u Danič.-rječn.), *Senković* (imenik 28, izvještaj 52), *Silko*[18] (deč.-hris. 28), *Sîmka*[17], *Simko*[17] (u Danič.-rječn.), *Simković*, *Slatko*[1] (t. j. *Sladko*, deč.-hris. 39), *Slavka*[19] (Novak.-pom.), *Slávko*, *Slavkić*, *Slavković*, *Smîļka*[1], *Smiļko* (ime: rat 183. 350), *Smiļković*, *Smolko*[10] (deč.-hris. 37), *Smolković* (imenik 32), *Smôļka*[10], *So-j-ko*[1] (Novak.-pom.), **Sopko*[20] (t. j. *Sobko*), *Sopković* (acta croat. 177), *Sorko*[21] (danas kao prezime: imenik 20), **Sosko*[22], *Soskić* (danas), *Srĕćko*[1], *Srećković*, *Stá-j-ka*[23], *Sta-j-ko*[23] (u Danič.-rječn.), *Stàmênka*[1], *Staménko*[1], *Stamenković*, *Stânka*, *Stánko* *Stankić*, *Stanković*, *Ste-j-ko*[24] (Novak.-pom.), **Stevko*[24], *Stevkić*, *Stevković*, *Stjepka* (Novak.-pom., gdje piše *e* mjesto *je*), *Stjepko* (ibid.; i tu piše *e* mjesto *je*), *Stjepković*, *Stôjka*[25], *Stójko*, *Stojković*, *Svetko*[26]

---

[1] vidi među samotvorim imenima. [2] Ninoslav. [3] Nicolaus itd. [4] Paulus [5] Petrus. [6] vidi *Pirak* pod nastavkom br. 13. [7] Predislav itd. [8] Pribisav. [9] Prvosav. [10] nadimak. [11] Radisav itd. [12] Hranisav, Tihoran itd. [13] Rastimir. [14] Cf. rusk. Родиславъ. [15] Sabbas. [16] Selimir. [17] Simeon. [18] Vojsil, Bujsil. [19] Slavoļub itd. [20] Sobemisla [21] biće od kakoga latinskog imena. [22] Sophia(?). [23] Stanimir itd. [24] Stephanus. [25] Stojisav itd. [26] Svetislav itd.

Digitized by Google

(ime: stari pisci I. str. IX), *Svojko*[1] (deč.-hris. 9), **Ša-j-ko*[2], *Šajkić, Šajković* (danas u Srbiji), **Šimko, Šimković* (acta croat.), *Šiško*[3] (u Danič.-rječn.; danas se govori kao prezime: rat 83), *Šiškić, Šu-š-ko*[4] (deč.-hris. 18. 34), *Šuškić* (deč.-hris. 17), **Ta-l-ko*[5], *Talković* (acta croat.), *Tanasko*[6], *Tanasković, Tasko*[6] (rat 79), *Ta-š-ko*[6] (rat 345), *Tolko*[7] (deč.-hris. 20), *Tomko* (u Danič.-rječn.), *Tomković* (acta croat.; piše se i *Tonković* imenik 49, zvonim. 163), **To-š-ko*[8], *Toškić* (danas), *Trajko*[9] (Novak.-pom.), *Trajković, Tri-č-ko*[10] (ime: Vuk-rječnik, str. 854[b]), *Tričković, Trifko*[10], *Trifković, Tripko*[10], *Tripković, Tvrtko*[11] (to jest *Tvrdko* u Danič.-rječn.), *Tvrtković*, **Ubavko*[9], *Ubavkić* (danas u Srbiji), **Va-j-ko*[12], *Vajkić* (danas), *Valenko*[13] (danas kao prezime: zvonim. 154), **Valko*[13], *Valković* (imenik 71), *Vanko*[14] (acta croat. 274, rat 350. 388), *Vanković* (izvještaj 53, gdje piše „Vanjković"), *Vasilko* (u Danič.-rječn.), *Vasilković* ili *Vasiljković* (danas), *Vàsko*[12], *Večerko*[9] (Novak.-pom.), *Ve-j-ko*[15] (ibid.), *Veļka*[15] (ibid.), *Véļko*[15], *Veļković, Veselko*[9] (deč.-hris. 69), *Veselković* (acta croat.), *Vi-c-ko*[16], *Vickić* (imenik 42), *Vînko, Vinković, Viško*[17] (deč.-hris. 30), *Viškić, Vìtko*[18] (može biti i *Vidko*), *Vitković* (danas), *Vla-j-ka*[19] (Novak.-pom.), *Vlá-j-ko*[19], *Vlajković, Vlasko*[20] (t. j. *Vlastko*, — u Danič.-rječn.), *Vlà-š-ko*[19], *Vlatka*[19] (Novak.-pom.), *Vlàtko*[19], *Vlatković* (piše se i: *Latković* schem.-zagr.), *Vojka*[21] (Novak.-pom.), *Vojko*[21] (u Danič.-rječn.), *Vojković, Vratko*[22] (u Danič.-rječn.), *Vučka* (Novak.-pom.), *Vučko, Vučković, Vu-j-ka* (Novak-pom.), *Vú-j-ko, Vujković*, **Vu-š-ko, Vuškić* (izvještaj 113), *Zdrávko*[9], *Zdravković, Zlàtka*[9], *Zlàtko, Zlatković, Zôrka*[23], *Zorko* (Novak. pom.), *Zorković* (danas), *Zŕnka*[9], *Žarko* (ustanak u Bosni), *Žarkić, Žarković, Žìvka, Žìvko* (govori se i kao prezime: imenik 91), *Živković*, **Žu-j-ko*[24], *Žujković* (danas), *Žunko*[25] (u Danič.-rječn.), **Žurko*[26], *Žurković* (u Danič.-rječn.).

185. ьkan, ьkana.

Bu-j-kan[27] (danas kao prezime: rat 158), **Bu-š-kan*[27], *Buškanović* (danas kao prezime), **Đurkan, Đurkanić* (acta croat.), **Hval-*

---

[1] Cf. češ. Svojmír. [2] nadimak; cf. *Šaran, Šarul.* [3] nadimak. [4] nadimak; cf. *Šuto, Šutan.* [5] Tatomir itd. [6] Athanasius. [7] Tolimir. [8] Theodorus. [9] vidi među samotvorim imenima. [10] Tryphon. [11] Tvrdisav. [12] Basilius. [13] Valentinus [14] Joannes. [15] Velimir itd. [16] Vincentius, Vidosav itd. [17] Višeslav. [18] Vitomir, Vidosav. [19] Vladimir itd. [20] Vlastimir. [21] Vojimil. [22] Vratisav. [23] Zorislav. [24] Georgius, Joannes itd. [25] Junius. [26] Georgius. [27] Budimir itd.

Digitized by Google

kan[1], *Hvalkanović* (monum. XIII. 272, gdje piše „Qualcanouich"), *Pètkana*[2], *Stojkan*[3] (danas kao prezime: Vuk-sovjet 170), *Živkana* (Novak.-pom.).

186. аньс.

Ivkanac (danas kao prezime: imenik 89, gdje piše na kraju *-ec).*

187. ькas.

Mankas[4] (danas kao prezime: schem.-zagr.; gdje piše „Manjkas").

188. ькat.

**Mi-š-kat*[5], *Miškatović.*

189. ькоč.

**Sorkoč*[6], *Sorkočević.*

190. ькоš.

Dminkoš[7] (stari pisci I. str. IX).

191. ькota.

**Jurkota, Jurkotić* (imenik 48).

192. ькul.

**Barkul*[8], *Barkulović* (rat 372), *Jankul*[9] ili *Ankul*[9] (Novak.-pom.), *Jankulović, Stankul*[10] (Novak.-pom.).

193. ькulin.

Mi-š-kulin[5] (danas kao prezime: imenik 36).

194. ькuļa.

Ba-č-kuļa[11] (danas kao prezime: rat 83).

195. ькun.

Matkun (danas kao prezime: imenik 89), *Milkun* (deč.-hris. 42), *Pavkun* (u Danič.-rječn.).

196. ькus.

Milkus (u Danič.-rječn.), *Milkusović* (ibid., piše *o* mjesto *l).*

197. ькuš.

Cvjetkuš (kao prezime: stari pisci I. str. VIII).

[1] Hvalimir. [2] Petrus. [3] Stojisav. [4] Manislav, Emanuel itd. [5] Michael. [6] biće od kakoga latinskog imena. [7] Dominicus, Domnius. [8] Bartholomaeus. [9] Joannes. [10] Stanimir itd. [11] Bratoļub itd.

Digitized by Google

198. ьļa.

Budļa[1] (masc.; deč.-hris. 21), *Dragļa* (masc.; ibid. 20), *Pavļa* (Novak.-pom.).

199. ьļan.

Ku-š-ļan[2] (mislim, da je tako pravo, a piše se „Kušlan", izvještaj 38, gdje je kao prezime).

200. ьļe.

Dragļe (deč.-hris. 53), *Dušļe*[3] (ibid. 53), *Pribļe*[4] (ibid. 51).

201. ьļeta.

Bu-š-ļeta[1] (danas kao prezime: izvještaj 56).

202. ьn, ьno, ьna.

Bjegna[5] (Novak - pom.), *Borna*[6] (masc.; monum. VII), *Bŏsna*[5], **Brajna*[7], *Brajnić* (danas prezime), **Budna*[1], *Budnić* (u Danič.-rječn.), *Cvjetna* (Novak.-pom.), *Čudan* (deč.-hris. 30), *Čudna* (Novak.-pom.), *Diman*[8] (accus. Dimna, Novak.-pom.), *Dîvna*[5], *Divnić* (danas), *Dŏ-k-na*[9], *Dragna* (Novak.-pom.), *Dubna*[5] (ibid.), *Dvorna*[5] (ibid.), *Đŭ-k-na*[10], *Đuknić* (danas), *Gojna*[11] (ili *Go-j-na*, stari pisci I. str. VIII), *Gŏ-š-na*[11], *Grubna*[12] (Novak.-pom.), *Jŏ-k-na*[13], *Jovna* (Novak.-pom.), *Jovno* (Novak.-pom.), *Katna* (ibid.), *Katnić* (imenik 20), **Krajno, Krajnović* (imenik 86; ali bi moglo biti mjesto *Krajinović*, a onda ne bi išlo ovamo), *Krasna*[14] (Novak.-pom.), *Lozna*[5] (ibid.), **Lučna*[15], *Lučnići* (ime selu u Danič.-rječn.), *Mihna*[16] (masc.; u Danič.-rječn.), *Miona* (fem. mjesto: *Milna*, stari pisci VII str. 134), **Ńegna*[17], *Ńegnić* (prezime: deč.-hris. 76), *Rădna, Radnić* (danas), **Radno* ili **Radan, Radnović* (deč.-hris. 39), **Radovno*[18], *Radovnić* (acta croat.), *Ra-h-na* (Novak.-pom.), *Râ-j-na*, **Ra-j-no, Rajnović* (imenik 57), *Rîzna*[5], *Riznić* (danas), *Se-h-na*[5] (Novak.-pom.), *Seona*[19] (mjesto *Selna*, ibid.), *Slâvna*[20], *Slavnić* (u Danič.-rječn. ime; danas kao prezime), *Sŏ-k-na*[21], *Stŭ-k-na*[22], *Stôjna*[23], **Stojno, Stojnović* (danas), *Vîdna, Vladna* (u Danič.-rječn.), **Vojno*[24], *Vojnović* (danas),

[1] Budimir. [2] Cosmas. [3] Dušman. [4] Pribisav. [5] vidi među samotvorim imenima. [6] Borisav itd. [7] Bratoļub itd. [8] Demetrius itd. [9] Dobrosav itd. [10] Georgius. [11] Gojsav, Gostimir itd. [12] profilaktično ime. [13] Joannes. [14] Krasimir. [15] Lucas. [16] Michael. [17] Negomir itd. [18] razvoj će tomu imenu biti ovaj: *Radisav, Radovan, Radov, *Radovno, Radovnić*. [19] Selimir itd. [20] Slavoļub itd. [21] Sophia. [22] Stanimir itd. [23] Stojisav itd. [24] Vojimil itd.

Digitized by Google

Vojnić (acta croat.), **Vu-j-no*, *Vujnović* (imenik 64. 95), *Vukna* (Novak.-pom.), *Živna* (ibid.).

203. ьnan.

Radnan (Novak.-pom.).

204. ьnat.

Bo-j-nat[1] (Novak.-pom., ali bi se moglo čitati i *Bojinat*).

205. ьnica.

Stôjnica[2].

206. ьńak.

Bratńak[3] (u Danič.-rječn.).

207. ьńej.

Dragńej (deč.-hris. 19. 20), *Dragńejević* (ibid. 17).

208. ьńen.

Dragńen (u Danič.-rječn.).

209. ьša, ьšo.

Ba-l-ša[3] (ili *Baoša*, u Danič.-rječn.), *Balšić* (ibid.), **Benša*[4], *Benšić* (acta croat.), *Bijelša*[5] (deč.-hris. 10), *Bokša* (t. j. *Bogša* u Danič.-rječn.), *Bokšić* (t. j. *Bogšić*, deč.-hris. 15), **Borša*[6], *Boršić* (izvještaj 78), *Bra-j-ša*[3] (masc.; u Danič.-rječn.), *Brajšić* (acta croat.), *Bunša*[7] (masc.; monum. X. 37), **Dimša*[8], *Dimšić* (danas u Srbiji), *Divša* (masc.; u Danič.-rječn.), **Dobrša*, *Dobršić* (deč.-hris. 38), *Domša*[9] (masc.; acta croat. 3. 56), *Domšić* (ibid. 249), *Drâkša* (t. j. *Dragša* masc.), *Drakšević* (acta croat.), *Đerša*[10] (fem.; Novak.-pom.), **Đorša*, *Đoršić* (danas), *Đurša* (masc.; deč.-hris. 54), *Gojša*[11] (ili *Go-j-ša* masc.; u Danič.-rječn.), *Gojšić* (ibid.), **Gorša*[12], *Goršić* (danas), *Grupša*[13] (t. j. *Grubša*, masc.; u Danič.-rječn.), *Grupšić* (t. j. *Grubšić* ibid.), *Hra-j-ša*[14] (masc.; deč.-hris. 47), **Hranša*[14], *Hranšić* (acta croat.), *Ivanša* (masc.; deč.-hris. 57), *Ivanšić* (imenik 37), *Ivša* (danas u Hrvatskoj ime), *Ivšić* (imenik 41), *Jâkša*[15], *Jakšić*, *Janša*[16] (danas kao prezime: zvonim. 166), **Jemerša*[17], *Jemeršić* (danas u Hrvatskoj), **Jovša*, *Jovšić*, *Jurša* (ime: acta croat. 111), *Juršić*

[1] Bogosav, Borisav itd. [2] deminutiv prema *Stojna*, koje je ime pod br. 202. [3] Bratoljub itd. [4] Benedictus. [5] Bjelimir. [6] Borisav. [7] Bunislav. [8] Demetrius. [9] Dominicus. [10] Germanus itd. [11] Gojsav, Gostimir itd. [12] vidi među samotvorim imenima. [13] profilaktično ime. [14] Hranisav. [15] Jacobus. [16] Joannes. [17] Heinrich.

Digitized by Google

(u Danič.-rječn.), **Kirša*[1], *Kiršić* (acta croat.), *Krajša*[2] (deč.-hris. 19), *Krajšić* (acta croat.), *Lukša* (u Danič.-rječn.), *Lukšić* (acta croat.), *Maršo*[3] (danas kao prezime: imenik 66), *Maršić* (danas), *Mikša*[4] (ime: acta croat. 128), *Mikšić* (danas), *Milša*[5] (u Danič.-rječn.), *Milšić* (u Danič.-rječn.; mjesto *l* može stajati *o* te biva *Miošić:* Kačić Miošić); ovamo ide i *Miošević* (imenik 96), *Mirša*[6] (masc.; deč.-hris. 8, acta croat. 74), *Mŕkša*[7], *Mrkšić* (danas), *Nikša*, *Nikšić* (u Danič.-rječn.), *Nekša*[8] (t. j. *Negša;* fem. Novak.-pom.), *Pavša* (danas kao prezime: zvonim. 166), *Perša* (kao prezime: zvonim. 153), *Peršić* (imenik 34), *Pripša*[9] (t. j. *Pribša*, u Danič.-rječn.), *Pripšić* (t j. *Pribšić* acta croat.), **Prvša*[10], *Prvšić* (deč.-hris. 23), *Pulša*[11] (u Danič.-rječn.), *Ra-j-ša*[12] (ibid.), *Semša*[13] (Novak.-pom.), *Simša*[13], *Slavša*[14] (Novak.-pom.), **Sta-j-ša*[15], *Stajšić* (u Danič.-rječn.), *Stjepša* (ibid.), *Stjepšić* (acta croat.; gdje piše *i* mjesto *je), Stôjša*[16] (masc.), *Stojšić* (danas), **Tomša, Tomšić* (imenik 73), *Vojša*[17] (masc.; u Danič.-rječn.), *Vûkša* (govori se i kao prezime: izvještaj 58), *Vukšić* (u Danič.-rječn.; gdje piše *l* mjesto *u).*

210. ьšan.

Dobršan (deč.-hris. 20), *Drakšan* (t. j. *Dragšan*, u Danič.-rječn.), **Maršan*[3], *Maršanić* (imenik 72), **Vojšan*[17] (cf. ime selu: *Vojšanovci* u Danič.-rječn.).

211. ьšeta.

**Jakšeta*[18], *Jakšetić* (acta croat.).

212. ьšica.

**Lukšica, Lukšičić* (acta croat.).

213. ьšije.

**Mrkšije*[7], *Mrkšijević* (danas).

214. ьšin.

**Benšin*[19], *Benšinić* (acta croat.), *Bokšin*[20] (t. j. *Bogšin*, ime. deč.-hris. 8), *Boļšin*[21] (ibid. 20), *Boļšinović* (ibid. 20), *Gojšin*[22] (ili *Go-j-šin;* deč.-hris. 47), *Jakšin*[18] (danas kao prezime: izvještaj

---

[1] Quirinus, Cyrillus. [2] Krajisav. [3] Mari(a)nus. [4] Michael. [5] Milisav itd. [6] Miroslav itd. [7] profilaktično ime. [8] Negomir. [9] Pribisav. [10] Prvoslav. [11] cf. nadimak Pulooča (u Danič.-rječn.). [12] Radisav itd. [13] Simeon. [14] Slavoļub itd. [15] Stanimir itd. [16] Stojisav. [17] Vojimil. [18] Jacobus. [19] Benedictus. [20] Bogosav. [21] Boļeslav. [22] Gojsav, Gostimir itd.

Digitized by Google

71), *Peršin*[1] (kao prezime: zvonimir 152), *Ra-j-šin*[2] (deč.-hris. 46), **Vukšin, Vukšinić* (acta croat.).

215. ьta.

Bokta[3] (t. j. *Bogta* masc.; deč.-hris. 40), *Hranta*[4] (masc.; ibid. 44), *Milta*[5] (masc.; ibid. 4).

216. ьtan.

Gojtan[6] (ili *Go-j-tan;* deč.-hris. 53), *Gojtanić* (u Danič.-rječn.), **Vojtan*[7], *Vojtanović* (u Danič.-rječn.).

217. ьten.

Milten[5] (ili *Mioten,* u Danič.-rječn.).

218. ьtin.

Miotin[5] (mjesto *Miltin,* Novak.-pom.).

219. ьtoš.

Miltoš[5] (ili *Miotoš,* u Danič.-rječn.).

Dodaci.

1. Rusko ime Мстиславъ krivo je štampano u prvom dijelu rasprave (gdje je govor o složenim imenima) Мьстиславъ.

2. Među nadimke pripadaju možda i imena *Ugļa* (Novak.-pom.), *Ugļeš* (Novak.-pom. i danas: rat 82), *Ugļešić* (danas), *Ŭgļeša* (iz Novak.-pom. vidi se, da je masc. i fem.).

3. Gdjekoja imena kao da su nastala, što je narod spojio dva imena u jednom i to tako, da je prvi dio od jednoga imena, a drugi od sasvim drugoga kojeg imena: *Làmênka* (fem.) biće = *la* (cf. *La-l-a* od: *Lazar*) + *menka* (cf. *Stamenka,* vidi među samotvorim imenima); **Milivorac, Milivorčević* (rat 169) biće = *mili* (n. pr. *Mili*voj) + *vor* (cf. *Nićivor,* Nicephorus); *Vŭzman* će imati svoje *vu* od imena *Vusan, Vu-j-o* itd., a svoje *zman* od imena *Kuzman.* Možda je tako nastalo i ime *Zagur* (acta croat. 211), *Zagurović* (u Danič.-rječn.), gdje bi *za* moglo biti od *Zacharias, Za-k-o,* a *gur* od *Grgur.* U Danič.-rječn. nalazimo doduše ime *Zgur,* ali i sam Daničić misli, da je pogrješka mjesto *Zagur.*

4. Kašto se od drugoga dijela ipokoristika načini ime. Tako mislim, da su nastala ova imena: *Dena* (fem.; akad.-rječn.), **De-*

[1] Petrus. [2] Radisav itd. [3] Bogosav. [4] Hranisav. [5] Milisav itd. [6] Gojsav, Gostimir itd. [7] Vojimil.

Digitized by Google

nac, Denčić (kao prezime: rat 365), *Denić* (kao prezime: akad.-rječn.), *Denko* (akad.-rječn.), **Deno, Denović* (akad.-rječn.). Isporedi Ra*den,* Mla*den* itd. Tako će biti i: *Dina* (masc.: akad.-rječn.), *Dinica* (Danič.-rječn.), **Dinul, Dinulović* (danas). Isporedi: Mila*din,* Stoja*din* itd.

5. Ime poznatoga junaka narodnih pjesama *Reļa* (u izvorima Χρέλης, Chreles) postalo je izvor ńekim imenima: *Hreļa* (Novak.-pom. i stari pisci I, str. IX), *Hreļac* (acta croat: kao prezime), *Hreļčić* (acta croat.), *Hreļić* (kao prezime: deč.-hris. 27, gdje bi se moglo čitati i *Hrelić), Hreļko* (u Danič.-rječn., ali bi se moglo čitati *l* mjesto *ļ), *Hreļan, Hreļanović* (danas u Hrvatskoj). Piše se i bez *h* na početku: *Rĕļa* (danas se govori i kao prezime), *Reļac* (kao prezime: rat 32), *Reļić* (danas kao prezime, piše se „Relić"), **Reļko, Reļković* (piše se „Relković").

6. Ja sam imena *Sekul, Sekula, Sekulić, Sekuļa* metnuo među naša narodna (samotvora) imena, akoprem se u narodnim pjesmama, pak i u Daničićevu rječniku *Sekula* zove junak, slavonski ban Ivan *Zechol.* To sam za to učinio, jer mislim, da je narod nerazumļivo sebi ime *Zechol* promijenio na *Sekula* t. j. na ime, koje je od prije već imao. A da je doista *Sekul* ili *Sekula* starije od *Zechol* potvrđuje se mislim tim, što se prezime *Sekulović* nalazi već godine 1446 (vidi Danič.-rječn.), dakle u vrijeme, dok još jamačno nije bilo narodnih pjesama o junaku *Zecholu.*

7. Mojemu tumačeńu riječi *-vit* u složenim imenima n. pr. *Dobrovit, Vitodrag* (vidi ta imena u prvom dijelu rasprave među složenima) mogao bi tko prigovoriti ovo: u slovenskim jezicima supstantivi s nastavkom *t* imaju vokal *o,* ne *e,* n. pr. **плотъ, козъ, принось** (od korijena *plet, vez, nes);* isto tako **облакъ** (t. j. **obvolkŭ* od korijena *velk)* ili **лѣпъ** (viscum, od kor. *lip* = *leip).* Prema tomu od kor. *vit* (= *veit)* trebalo bi da bude **вѣтъ**, dakle **Dobrovjet* itd. Na to odgovaram, da u složenicama rado imaju supstantivi vokal *e* n. pr. **доброрекъ, погрѣбъ**, hrv. *splet, klasober, pretek* (od korijena *rek, greb, plet, ber, tek).* Tako sasvim lijepo od korijena *vit* (= *veit)* može stajati u složenicama *-vit* (slovensko *i* = prastaromu *ei),* dakle *Dobrovit,* a ne mora biti **Dobrovjet* (hrv. *je* = staroslov. **ѣ**, a to = prastaromu *oi).* Prema *Dobrovit* moglo je lijepo nastati i *Vitodrag* mjesto **Vjetodrag,* kako bi se očekivalo. Mojemu dakle tumačeńu mislim da ni malo ne smetaju glasovni zakoni.

Digitized by Google

Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji.

Razpravlja pravi član dr. Fran Vrbanić.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanost i umjetnosti dne 21. listopada 1885.

I.

Ja ne znam, ne će li se mnogomu odviše smjelom ukazati nakana moja, da na ovom mjestu posvećenu znanosti i umjetnosti predočim neke pojave moralnoga i ćudorednoga života naroda našega, koji, ako možebiti i nisu kadri umnike hrvatske knjige potaknuti na riešenje raznih znanstvenih problema, ali su ipak vrstni svakoga prijatelja naroda dovesti do ozbiljna razmišljanja: u koliko su nastojanja naša na polju znanstvenoga i praktičnoga života uhvatila korien u narodu, te pripomogla, da se oplemeni srce i ćud njegova?

Biti će ih, koji ove moje nakane ne će posve osuditi, ali će joj do značiti možebiti mjesto gdje drugdje, a ne u ovih dvorovih posvećenih znanosti i umjetnosti. Nu kad se, punim pravom, iztraživanju prošlosti posvećuje osobita pomnja i briga, kad se u sabiranju pravnih običaja nalazi bitno pomagalo za razvoj prava našega, a u izpitivanju putnih crtica podloga za poznavanje zemljopisnih odnošaja, te kad se napokon drži, da je zahvalan svaki trud bilo na polju filozofije, bilo u području naravoslovja i matematike: tada ne može biti od problematične vriednosti ni onaj rad, koji ide za tim, da nam uz pripomoć promatranja množtva pojava pruži vjernu i istinitu sliku o stanju, u kojem se nalazi narod naš bilo na polju državnoga, gospodarstvenoga ili družtvenoga života; da nas upozna s uzroci pojedinih pojava, da nam pripomogne pronaći sredstva, kako da popravimo ono što je trulo i nevaljano, te kako da narod pripravimo, da mu budu pristupniji i koristniji oni plodovi, koji se radjaju na polju znanosti i umjetnosti.

Rad taj koli je trudan i mučan, toli je obsežan i velik, a sile pojedinca nisu ni iz daleka kadre, da zadovolje onomu zadatku,

Digitized by Google

koji se očekuje od tog diela ljudske radnje. Ne može s toga biti ni mojom namjerom razviti ovdje obćenitu i podpunu sliku našega narodnoga života na polju socijalnom, državnom i gospodarstvenom, i to tim manje, jer su istom u novije doba, revnim nastojanjem Milovana Zoričica, statistička iztraživanja u nas zadobila ne samo podpuniji oblik nego i znanstveni karakter.

Ja sam odlučio u ovoj razpravi zasegnuti na polje tako zvane moralne statistike, da, uz pripomoć materijala sabranoga kod posljednjeg popisa žiteljstva, predočim u nekom obziru sliku o nekih pojavih ćudorednoga života u narodu našem, i to ne samo u obće, kao što se je to do sada činilo, nego pogledom na pojedine krajeve domovine. Nu nisam nakan ovdje razpraviti pitanje: je li uputno promatranje o množtvu pojava protegnuti na područje morala i na područje ljudskih čina znamenitih na polju ćudorednom? Priepor o tom nije ni danas još neznatan, a veliki filozofi i znameniti statistici nisu složni, kako da odgovore na to pitanje. I doista nije mala stvar, kad se s jedne strane tvrdi, da se brojiti mogu samo takovi pojavi, koji se prikazuju na javi, a moral da je stvar unutarnjosti; da se pojedini čini u koliko su znameniti za prosudjivanje moralnosti ne mogu svesti pod broj, jer da svaki čin znamenit s gledišta morala visi o raznih motivih; ti pako motivi, da se ne dadu prosuditi ni njihova vriednost procieniti Dok se ovako drži, da socijalne znanosti, u koliko stoje u savezu s moralnimi odnošaji, do razvitka svoga doći ne će, ako se ne podje putem syntheze, misle drugi, da će te znanosti svoj zadatak riešiti samo putem analytičkim, pak zato ih u što užu svezu dovode sa znanstvenom statistikom u pravom smislu.

Bilo je jurista i teologa, lječnika i filozofa, koji se na ova pitanja osvrnuše, ali svi oni sustaviše se kod daljnjega pitanja: imadu li se pojavi moralnoga života prosudjivati sa stanovišta fizikalnoga ili sa gledišta socijalno znanstvenoga, te da li se prema tomu pojavi moralno statistički imadu staviti pod kalup zakona matematičkih, ili se predočiti ima samo ukupna slika kolektivnih pojava ljudskoga družtva, te razmotriti upliv svih onih okolnostih, koje djeluju na te pojave? Da kod odgovora na ovo pitanje nije bilo od nužde zagristi u trpku jabuku raznih filozofičkih sustava, još kako tako; nu čim se je s jedne strane tvrditi stalo, da su čini ljudski podvrgnuti istim zakonom, koji vladaju u pojavih prirode, te da se razvoj moralnih vlastitosti čovjeka razvija onom pravilnošću, koju opažamo u životu anorganičkih pojava, nastade

Digitized by Google

s druge strane reakcija proti ovoj struji determinista, od kojih su neki tvrdili, da niti ima duše niti duševnih pojava, a drugi, priznavajuć obstanak duše, da je ona podvrgnuta općim zakonom, poput svih ostalih stvari u naravi. Nije čudo, da se je reakcija proti ovim nazorom determinista, medju kojimi materijaliste zauzimlju najpogibeljnije stanovište, pobojala po slobodu ljudske volje, da je uslied toga zabacila svako iztraživanje o pravilnosti i o zakonih, po kojih bi se imali kretati ljudski čini, jer da svako takovo iztraživanje podkapa slobodu volje. Duša je čovječja, tako se je tvrdilo, podpuno neovisna od svih okolnosti, pak uprav zato je čovjek posve slobodan, a statistička iztraživanja na polju sociologije nailaze na neuklonive zapreke u ljudskoj slobodi. Da je kraj ova dva extrema bilo pisaca, koji su udarili blaženim srednjim putem, te dopuštajuć statistička iztraživanja i na polju moralne statistike nastojali spasiti princip slobodne volje i odgovornost pojedinca za sva njegova djela u području morala — tko će moći tajiti?

Ja dopuštam, da bi bilo i poučno i zanimivo potanje razložiti sve ove priepore i opreke; nu drugo je bili se tom razložbom s moje strane taj priepor i za jedan korak kraju priveo? Kraj znamenitog rada muževa, koji širom cieloga svieta slove svojom učenošću i svojim znanjem, kao što su: J. St. Mill i Buckle, Quételet, Guerry i Dufau, Bodio, Messedaglia, Morpurgo i Morselli, Engel, Rümelin, A. Wagner, Oettingen, Knapp, Schmoller, Neumann i drugi, jedva bi moj nazor mogao pretegnuti. Pak i čemu razpravljati sva ta mnenja, kad su izjave tih muževa pristupne svakomu, te kad nam se je u početku našega znanstvenoga razvoja latiti drugoga praktičnijega zadatka, koji će nam pribrati materijal, uz pripomoć kojega moći ćemo na podlozi naših okolnostih osnovati vlastiti sud i prosuditi dosadanji razvoj znanosti na tom polju?

Ja niti dosudjujem moralnoj statistici zadatak, da uz pripomoć numeričke metode unapried proračunava ljudske čine, niti hoću, da na temelju sakupljene gradje ustanovim pravilnost kakovu, po kojoj se ti čini sbivaju, već želim, ne upuštajuć se u pobliže razmatranje o položaju, što ga u znanosti zauzimlje statistika u obće, a moralna na pose, predočiti i preraditi neke moralno statističke podatke, koji će nam pripomoći, da si stvorimo sud o čudorednom stanju naroda našega i tako nadopunimo materijal za kulturnu našu poviest.

Digitized by Google

Pak i u tom uzkom okviru, koli široko polje se pruža našoj radnji? Počam od poroda pak do smrti čovjeka, počam od osamljenog njegovog života pak sve do najbučnijega njegovoga družtvenoga občenja nailazimo na stotinu i stotinu pojava, koji nam hoćeš nećeš kadkada razveseljuju srce, ali nas više puta nadahnjuju i ozbiljnom brigom. Ja sam si od tih pojava izabrao za predmet ove razprave pojave kriminalno statistične, jedno s toga, jer su ti pojavi najprikladniji za iztražavanja statistička, te jer materijal potrebit u tu svrhu i u nas redovito sabiru državna odvjetničtva; a drugo s toga, jer nam rezultati posljednjega popisa žiteljstva pružaju prvi put sgodu, da omjerimo rezultate kriminalno statističkih iztraživanja o rezultate popisa žiteljstva, i to ne samo za cielu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju nego i za obseg pojedinih sudbenih stolova.

Al već i ova moja nakana zapinje o velike zapreke, od kojih se jedne protežu na kakvoću sabrane gradje, a druge na pitanje: kako da se ta gradja razporedi i prosudi? Prije svega ne da se tajiti, da se kriminalno statistična gradja, bila ona kakogod pomno sabrana, ne može protezati na ukupni broj počinjenih kaznjivih čina, jer pravdi ljudskoj nikada ne podje za rukom odkriti, niti sva počinjena kaznjiva djela, niti sve one, koji si dušu ogriešiše takovimi djeli; što više, ako stvar promotrimo onako, kako nam se ukazuje u praktičnom životu, ne ćemo se odmaknuti od istine, ako uztvrdimo, da je broj nepoznatih kaznjivih čina, ako ne veći, a ono za stalno isto tolik kao što broj poznatih. Nu krivo bismo uradili, kad bi se s toga razloga kanili svakoga iztraživanja na tom polju; jer ako i jest dosta znatan broj kaznjivih čina, koje ne možemo uzeti za podlogu promatranja, to ipak s druge strane ne ima dvojbe, da će ova razlika medju poznatimi i nepoznatimi kaznjivimi djeli biti tim manja, čim ta djela budu znatnija, te čim su veću štetu prouzročila osobi ili imutku. Dapače i kod manjih kaznjivih čina ne stajati će te razlike u onoj mjeri, u kojoj državno redarstvo bolje bude uredjeno, a pravosudje odgovaralo svomu zadatku. Bila medjutim ova razlika koja mu drago, ona nas ne smie odvratiti od promatranja; jer s jedne strane priznati moramo, da je pravosudje u Hrvatskoj i Slavoniji, prigovaralo mu se inače mnogo toga, takovo, da sva veća i teža kaznjiva djela dolaze do znanja sudbenih oblasti, da se proti prekršiteljem kaznenoga zakona postupa, te da je uslied toga najveći dio tih kaznjivih čina u našoj gradji pobilježen. S druge opet strane ne treba zabo-

Digitized by Google

raviti ni to, da se u razdobju, koje je podlogom našemu promatranju, niti redarstvo niti pravosudje nije promienilo, da je kazneno zakonarstvo u to vrieme ostalo jednako, da je i razlika medju poznatimi i nepoznatimi kaznjivimi djeli od godine do godine prilično ista, te da su uslied svega toga podatci, koje od godine do godine sabiru nalježne oblasti, vrstni, da budu temeljem promatranju i medjusobnoj prispodobi. Da pako pogledom na ove okolnosti odstranim svaki povod dvojbe, ja ću se u svom razmatranju ograničiti samo na veća i teža kaznjiva djela t. j. na zločinstva, te ću mukom preći prekršaje i prestupke.

Još je jedna okolnost, koju mi je iztaknuti pogledom na kakvoću statističke gradje, koja je podlogom ovoj razpravi, a ta je, da se odnosni podatci tiču samo subjektivnoga momenta, te se njim jedino izkazuje broj osoba, koje su osudjene sbog odnosnih kaznjivih čina, dočim se obzir ne uzimlje na objektivna kaznjiva djela. Ne treba mi spominjati, da je ova okolnost znatnom zaprekom za valjano prosudjivanje kriminalno statističkih odnošaja; nu u ovoj razpravi nije ona od upliva, jer se i onako nisam nakan osvrnuti na momenat objektivni. Kad jedanput dodjemo do toga, da se za kriminalno statistična iztraživanja i kod nas uvede sustav popisnica, tada će se moći ne samo provesti točna razlika medju momentom subjektivnim i objektivnim, već će se u obzir moći uzeti razne kombinacije, na koje sada ni misliti ne možemo. Onda biti će doba, kad ćemo pogledom na razporedbu i prosudjivanje kriminalno statistične gradje od svih raznih nazora, koji glede toga u literaturi postoje, uvažiti sve one okolnosti, na temelju kojih ćemo moći podpuno prosuditi ćudoredno stanje naroda i izreći valjan sud ob uspjehu redarstva i kriminalnoga pravosudja. Ali i ne upuštajuć se u razpravu tih pojedinih nazora iztaknuti mi je bez oklievanja, da će u svakom slučaju, kadgod se promatrao bude broj osoba osudjenih sbog kaznjivih djela, trebati obzir uzeti ne samo na absolutni i relativni broj tih osudjenika nego i na razdjelbu toga broja prema geografskoj razdjelbi unutar stanovite države, te prema pojedinim posebnim vlastitostim žiteljstva: kao što su spol, doba, stališ, vjeroizpoviest, obrazovanost, zvanje i zanimanje.

U hrvatskoj književnosti nisu ovakova iztraživanja ne poznata[1], ali u njih niti ima geografske potankosti za pojedine krajeve do-

[1] Vidi dr. Petar *Matković* „k statistici moralnosti u Hrvatskoj Slavoniji" u Književniku od god. 1866, zatim *moju* monografiju u IV. publikaciji hrv. statističkoga ureda pod naslovom „Statistika kaznenoga pravosudja".

Digitized by Google

movine, niti valjane podloge pogledom na prispodobu s pojedinimi vlastitostmi kriminalno sposobnoga žiteljstva. Danas se sve te poteškoće dadu svladati, jer se uslied točno i potanko provedenog popisa žiteljstva uz pripomoć popisne gradje mogu za svaki pojedini sudbeni stol prirediti barem najnuždniji podatci, koji su potrebiti za prosudjivanje kriminalno-statističkih odnošaja.

Ja sam se tomu trudu podvrgao, ali sam se ograničio samo na podatke od šest godina, od god. 1877—1882, akoprem mi je na razpoložbu bila gradja za dvadeset godina, od god. 1863—1883, jedno s toga, jer mi fizične sile ne dopuštaju, da sâm bez ikakove pomoći razredim sav materijal od tolikoga razdobja; a drugo s toga, jer mi za sve tolike godine ne dostaju podatci ob onih svojstvih žiteljstva, na koja se u ovoj razpravi osvrćem. Istina je doduše, da je i kod popisa g. 1870, a donekle i onog od g. 1857, popisano žiteljstvo po spolu, po dobi, vjeroizpoviesti itd.; ali ovaj popis ili nije za sve te okolnosti jednako proveden u cielom obsegu kraljevine Hrvatske i Slavonije, ili se opet ne može radi pomanjkanja prvobitnoga materijala razrediti prema territoriju pojedinih sudbenih okružja, koji su, mimogred budi rečeno, u tom razdobju svoj obseg više puta mienjali.

Da zadobijem valjanu podlogu za svoje razmatranje, ja sam se poslužio gradjom počam od g. 1877 do uključivo 1882, jedno za to, jer rezultati popisa žiteljstva od g. 1880 (Vidi prilog I.) prilično odgovaraju onomu stanju, u kojem se je žiteljstvo glede svojih pojedinih vlastitosti faktično nalazilo u tih godinah; a drugo s toga, jer ta gradja još nigdje nije priobćena ni preradjena. Podatke od g. 1883 nisam mogao uzeti u kombinaciju, akoprem sam ih sabrao i razredio, jer je te godine dokinut sudb. stol u Novoj Gradiški i spojen sa sudbenim stolom u Požegi, te bi, da sam inače postupao, za odnosni predjel pogriešio bio proti temeljnomu pravilu svake prispodobe, po kojem se mogu prispodabljati samo jednake oline. Da sam pako već počam od g. 1877 spojio podatke za oba sudbena stola, tad bi doduše bio mogao u kombinaciju uzeti i godinu 1883; ali onda ne bi bio mogao napose razmotriti priedjel županije požežke, a napose predjel okružja novogradiškoga; ovo posljednje pako činilo mi se medjutim sgodnijim, te sam držao da ću manje griešiti, ako žrtvujem godinu 1883.

Napokon mi je naglasiti, da nisam u obzir uzeo promjenu broja osudjenih sbog zločinstva za svaku pojedinu godinu, napose zato, da mi se razprava preko mjere ne otegne, jer sam prispodabljao

Digitized by Google

samo *prosječni* rezultat od navedenih šest godina, a to sam po mojem sudu tim više bio ovlašten učiniti, jer u tom prosjeku i onako izčezavaju slučajnosti pojedinih godina, i jer je za ovakove prispodobe prosječni broj sgodniji od broja pojedinih godina.

Prelazeć na sam predmet ove razprave zadovoljio bi može biti najviše očekivanju mnogih, kad bi redomice razmotrio sva zločinstva, kako su ona nabrojena u samom kaznenom zakonu, nu za ovakav postupak, ne samo da ne bi dosegnuo prostor ove razprave, već se ni čitatelj ne bi mogao iznaći u tom velikom množtvu pojedinih vrstih zločinstva. Da slika, koju sam nakan nacrtati, bude preglednija, bilo bi najshodnije sva zločinstva razdieliti u dva velika skupa: u zločinstva proti osobi i zločinstva proti imutku; ali ova razredba čini mi se odviš obćenitom, pak zato ću pristati uz one, koji sva zločinstva našega kaznenoga zakona diele u četiri skupa, te ću po tih skupovih razrediti svu gradju. Komu bude s voljum razmotriti svaku pojedinu vrst, taj će se moći poslužiti podpunom gradjom, koju će u svoje doba u cielosti izdati statistički ured u svojih publikacijah.

U *prvi* skup (I.) uvrstiti ću zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom, i to: kradju, prevaru, pronevjerenje, krivotvorenje javnih vrjednostih papira, krivotvorenje novca i razbojstvo.

U *drugi* skup (II.) brojiti ću zločinstva počinjena s nasilja ili u obće s kakove strasti, i to napose: svih trinaest slučajeva javnoga nasilja, težku tjelesnu ozledu, ubojstvo, umorstvo, zločinstvo proti javnoj ćudorednosti (§§. 125—133 k. z.), čedomorstvo i palež. U ovaj skup imali bi brojiti i zločinstvo dvoboja, nu u cielom razdobju od šest godina nije niti jedna osoba osudjena sbog toga kaznjivoga djela.

U treći skup (III.) nanizati ću zločinstva naravi političke t. j. veleizdaju, uvrjedu Veličanstva i članova carske kuće, smetanje javnoga mira, ustanak i bunu.

Napokon ću u četvrti skup (IV.) razrediti sva ostala zločinstva, koja nisu navedena u prijašnjih skupovih, na ime: zloporabu uredovne vlasti, zavedenje na zloporabu uredovne vlasti, potvoru, pripomoć danu zločincem, smetanje vjerozakona, pometnuće, izloženje djeteta i dvoženstvo.

Ja dopuštam, da ni ova razredba nije podpuna, jer se pojedine vrsti ne dadu uvjek točno spraviti u odnosni skup, budući da kod pojedinih zločinstva imade i takovih obilježja, po kojih bi se uvrstiti mogla i u drugi koji skup; nu to su samo pojedine iznimke, koje ne će biti na štetu našega promatranja.

Digitized by Google

Da budem kraći, ja ću u buduće odnosne skupine označiti samo rimskim brojem, a ne ću napose spominjati ni godina, kad su dotične osude izrečene, jer su, kao što već naglasih, svi podatci samo *prosječni* brojevi sračunani na temelju gradje od g. 1877—1882.

II.

Ukupni broj osoba osudjenih godimice sbog zločinstva dosta je zamašan u obsegu kraljevine Hrvatske i Slavonije, jer iznosi u svemu 3604·3 osoba; od ovoga broja odpada na bivše krajiško područje 1.631·5, a na bivši provincijal 1.972·8 osoba. Preko dvie trećine svih osoba osudjeno je sbog zločina počinjenih s pohlepe za dobitkom, a više od jedne četvrtine sbog zločina počinjenih s nasilja; medju ovim pako najveći kontingenat stavljaju oni, koji su osudjeni sbog kradje i težke tjelesne ozlede, tako, da ukupni broj svih onih, koji su bili osudjeni sbog ova dva zločinstva, iznosi preko 80% svih zločinaca. Gdjegod promatrali kriminalno statističke podatke, svagdje ćemo naći, da medju zločinci imade najviše kradljivaca, a umah iza njih, ali u daleko manjem postotku, da se redaju oni, koji su osudjeni sbog težke tjelesne ozlede; nu jedva gdje je postotak jednih i drugih tolik, kao što u Hrvatskoj i Slavoniji.

Krivo bi medjutim sudio svatko, tko bi već u ovoj jedinoj okolnosti našao povod, s kojega bi zaključivao, da je narod naš divljije ćudi ili pohlepniji za tudjim dobrom. Ja dakako ne mogu prosuditi motive, s kojih si većinom ljudi dušu ogrješuju ovimi djeli, a nisam kadar iz sabrane gradje uvažiti ni onih okolnosti, uz koje ponajviše nastaju kradje i težke tjelesne ozlede; ali uz sve to opaziti će samnom svatko, komu je iole poznat život naroda našega, da imade posebnih uzroka, s kojih je spomenuti postotak u nas daleko veći nego li igdje drugdje. Ponajprije ne ima dvojbe, da naši zadružni odnošaji osobito uplivaju na veći broj težkih tjelesnih ozleda, imenito od onoga vremena od kada je u zakonarstvu usvojeno načelo slobodne diobe zadružne imovine. Dosta će biti, ako za podkrepu ove tvrdnje navedem, da je n. pr. u razdobju od g. 1863 do uključivo g. 1874 u obsegu negdanjega provincijala, ne uračunav županije bjelovarske, prosječni broj osoba osudjenih sbog težke tjelesne ozlede iznosio godimice 158; poslje god. 1874, kad se je stao provadjati nov zadružni zakon od 3. ožujka 1874, pak do godine 1883 da se je povisio prosječni godišnji broj tih osoba na

Digitized by Google

297, dakle za više od 87%. A zatim što da reknem o zločinstvu kradje? Tko je samo jednom zavirio u razprave sudbenih oblasti, imenito u bivšoj vojnoj krajini, taj se je mogao uvjeriti, da je velik broj osoba osudjenih sbog kradje pao u ruke pravde sbog toga, što si je protupravno prisvojio tudja drva u šumi. Tko zna, da su sve šume u krajini ili vlastničtvo države ili imovnih občina, da krajišnik ne ima šume, koja bi bila njegovim posebnim vlastničtvom, već da mu se potrebita drva od godine do godine doznačuju po oblasti bez obzira bila mu doznačena količina dostatna, ili ne, te da se takova ošteta šumskoga vlastničtva prosudjuje po zakonu kaznenom a ne po zakonu šumskom: — taj će se uvjeriti, da je već s toga razloga morao poskočiti broj kaznjivih djela počinjenih kradjom. Samo tako se je moglo dogoditi, da je u bivšoj krajini bilo miesta, gdje je bilo jedva nekoliko krajišnika, koji nisu bili osudjeni sbog kradje, te da je hrvatska vlada, kad je povraćen ustav tomu dielu domovine, morala od Njeg. Veličanstva izhoditi amnestiju za one, koji su bili osudjeni sbog povrjede šumskoga vlastničtva, jer bi inače veći dio krajišnika bio lišen svakoga izbornoga prava.

Da se u ostalom vidi, koji razmjer postoji obzirom na pojedine vrsti zločinstva, navodim sliedeći obračun, koji pokazuje, da od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva imade prosjekom na godinu

u skupu.	u bivšem gradj. području.	u bivšoj krajini.	u Hrvatskoj i Slavoniji.
I.	67·7%	74·2%	70·6
II.	30·7 „	24·4 „	27·9
III.	1·0 „	0·9 „	0·9
IV.	0·6 „	0·5 „	0·6

Absolutni brojevi ne mogu nas medjutim uputiti o kriminalitetu žiteljstva; u tu svrhu treba da prispodobimo broj zločinaca s brojem žiteljstva. Pogledom na ovu prispodobu valja razlikovati s jedne strane cjelokupno žiteljstvo, a s druge tako zvano kriminalno sposobno žiteljstvo. Kanimo li prosuditi objektivnu pogibelj, koja prieti družtvu od kaznjivih djela, valja da u obzir uzmemo njihov omjer prema cjelokupnomu žiteljstvu; bude li nam pako do toga, da prosudimo kriminalitet odnosno moralnost naroda, tada ćemo se morati obazrieti na ono žiteljstvo, koje je faktično kadro sudjelovati kod kaznjivih čina, a to je po našem kaznenom zakonu žiteljstvo počam od navršene 14. godine. (Vidi prilog II.) U prvom slučaju

*

Digitized by Google

odlučuje momenat objektivni, a u posljednjem momenat subjektivni. Obzirom na svrhu ove razprave razmotriti nam je ovu drugu okolnost.

Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva dolazi na svakih 10.000 st. kriminalno sposobnoga žiteljstva 29·5 zločinaca. Ovaj omjer nije medjutim jednak za svu domovinu; u bivšoj krajini on je mnogo veći od negdanjega provincijala; jer dok ovdje na svakih 10.000 st. odpada 25·3 osoba osudjenih sbog zločinstva, ima ih u bivšoj krajini 36·9 na isti broj stanovnika.

Razlika ova veoma je velika, jer u bivšoj krajini na 10.000 kriminalno sposobnog žiteljstva dolazi za 45·8% više zločinaca nego li u negdanjem provincijalu. Ova razlika pokazuje nam se u još jasnijoj slici, ako obzirom na ovu okolnost prispodobimo pojedine krajeve domovine.

Za temelj ovoj prispodobi služi nam teritorij pojedinih sudbenih stolova. (Vidi prilog I.) Područje ovo donekle se razlikuje od područja pojedinih županija, odnosno okružja; tako spadaju pod sudb. stol zagrebački ciela županija riečka i zagrebačka, te od županije križevačke občina vrbovačka, a od bjelovarske občina kutinjska; pod sudb. stol bjelovarski spadaju županija križevačka i bjelovarska, izuzev spomenute dvie občine. U obseg sudb. stola u Novoj Gradiški spadao je sve do 31. prosinca 1882 kotar Novska, zatim kotar N. Gradiška, te od kotara oriovačkoga občina Nova Kapela: dočim kotar oriovački, izuzev ovu občinu, s cielim okružjem brodskim i s občinom Jamina iz kotara mitrovačkog, sačinjava obseg sudb. stola u Vinkovcih. Napokon obsiže okružje petrovaradinsko, izuzev rečenu občinu Jaminu, obseg sudben. stola u Zemunu. Svi ostali sudbeni stolovi sudaraju se pogledom na svoj teritorij s obsegom istoimenih županija, odnosno okruzja.

Sravnimo li sada broj osoba osudjenih sbog zločinstva s kriminalno sposobnim žiteljstvom (vidi prilog III.), dolazimo do zaključka, da na 10.000 st. odpada sliedeći broj zločinaca u obsegu sudb. stola:

1. Varaždin	12·5	5. Vukovar	31·1	9. Osiek	38·7
2. Zagreb	19·5	6. Gospić	31·5	10. Požega	44·2
3. Bjelovar	26·4	7. Vinkovci	32·0	11. N. Gradiška	45·0
4. Zemun	30·0	8. Ogulin	36·9	12. Petrinja	49·6

Brojevi ovi potvrdjuju nam istinu, koja se je dosada širila i na temelju nesustavnoga promatranja, da je na ime kriminalitet žiteljstva u bivšoj vojnoj krajini znatno veći od kriminalnosti u

Digitized by Google

negdanjoj provincijalnoj Hrvatskoj; a s druge strane, da Slavonija u tom pogledu premašuje Hrvatsku u užem smislu; jer dok u slavonskih županijah i okružjih na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi 35·8 zločinaca, računa se u hrvatskih županijah i okružjih na isti broj stanovnika 26·2 zločinaca. Napose pako uvjeravaju nas ovi brojevi, da najpovoljniji odnošaji pogledom na kriminalnost vladaju na zapadnom kraju domovine, te da kriminalitet žiteljstva u užoj Hrvatskoj raste od zapada napram iztoku, a u Slavoniji od iztoka napram zapadu tako, da je kriminalitet žiteljstva najveći u području onih sudbenih stolova, koji se nalaze u sredini domovine. Medju ovimi posljednjimi prvo mjesto zauzimlje obseg sudb. stola petrinjskoga t. j. okružje bansko, gdje je kriminalitet žiteljstva za blizu 300% veći nego li u županiji varaždinskoj; a zatim se umah prislanja obseg sudb. stola novogradiškog, požežkog, te osiečkog. Kad bi nam bilo možno doznati razredbu zločinaca po rodnom kraju i po njihovom trajnom prebivalištu, ne ima dvojbe, da bi mogli točnije ustanoviti geografski pravac, kojim se u Hrvatskoj i Slavoniji razvija kriminalitet žiteljstva; tada bi bez dvojbe opazili kako na dosta povoljne kriminalne odnošaje sudb. stola zagrebačkoga upliva županija riečka, gdje je žiteljstvo obćenito poznato sbog svoje moralnosti, te kako bi se područje sudbenoga stola bjelovarskoga dosta približilo kriminalnošću svojom slavonskim i krajiškim predielom domovine, da mu nije priključena malo ne ciela županija križevačka, koja se u tom obziru približuje županiji varaždinskoj.

Kad se jedanput i kod nas sabrala bude gradja statistička o kaznenom pravosudju uz pripomoć popisnica: tada istom biti će možno razgledati sve potankosti, koje se tiču pitanja: kako je kriminalitet žiteljstva razgranjen po pojedinih priedjelih domovine?

Budući da zločinstva prvoga skupa, a medju njimi kradja, pružaju najveći kontigenat zločinaca: to je naravski, da se pojedini priedjeli, s jednom jedinom iznimkom, pogledom na ovaj skup redaju istim onim redom, kojim ih razporedismo obzirom na sve vrsti zločinaca. Kod zločina naime skupa I. računa se na 10.000 kriminalno sposobnih st. sliedeći broj zločinaca u obsegu sud. stola:

1. Varaždin	7·1	5. Vukovar	20·1	9. Ogulin	30·2
2. Zagreb	13·6	6. Gospić	21·5	10. Požega	33·2
3. Bjelovar	17·5	7. Vinkovci	24·2	11. N. Gradiška	35·9
4. Zemun	19·4	8. Osiek	27·0	12. Petrinja	36·9

Digitized by Google

Iznimka, koju gore spomenuh, tiče se sudb. stola osiečkoga, koji se je na štetu sudb. stola ogulinskoga napram ukupnom broju pomaknuo za jedno mjesto napried. Nu akoprem se zemljopisna razdjelba po pojedinih krajevih kod ovoga skupa skoro na vlas sudara s razdjelbom zločinstva u obće: to se ipak pojedini krajevi obzirom na intenzivnost kriminaliteta mnogo više medjusobno razlikuju kod ovoga skupa nego li u obće kod svih vrstih zločinstva. Dokazuje nam to najjasnije sliedeći obračun, kod koga polazimo s izhodišta, da u obsegu sudb. stola varaždinskoga, u području kojeg je kriminalitet najpovoljniji, na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi u obće 100 zločinaca. Omjerimo li kriminalnost pojedinih krajeva domovine o kriminalitet sudbenoga stola varaždinskoga, te uzmemo li, da je ovdje kriminalitet kod svih zločinstva i kod onih u skupu I. jednak 100: tada dolazimo do zaključka, da je kriminalitet u obsegu pojedinih sudb. stolova sliedeći:

Sudb. stol.	Zločinstva u obće.	Skup I.
1. Varaždin	100	100
2 Zagreb	156	191
3. Bjelovar	211	246
4. Zemun	240	273
5. Vukovar	248	283
6. Gospić	249	303
7. Vinkovci	256	340
8. Ogulin	296	425
9. Osiek	309	380
10. Požega	353	467
11. N. Gradiška	360	506
12. Petrinja	397	520

Ovi brojevi jasno nam pokazuju, kako je medju pojedinimi krajevi domovine mnogo znatnija razlika obzirom na zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom nego li obzirom na zločinstva u obće, te kako je ta razlika pogledom na medjusobni odnošaj pojedinih priedjela tolika, da smo i nehotice upućeni na zaključak, kako skoro svaki pojedini priedjel imati mora svoje specifične uzroke, s kojih je pogledom na druge priedjele toli različit omjer broja zločinaca osudjenih sbog zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom. Na koliko mi sabrana gradja o kaznenom pravosudju dopušta, ja ću te uzroke razmotriti promatrajuć osobne odnošaje osoba osudjenih sbog zločinstva, nu priznati mi je već unapried.

Digitized by Google

da je ovaj materijal za takovo prosudjivanje veoma nedostatan, te da bi u tu svrhu bilo od potrebe točno proučiti običaje i život naroda u svakom pojedinom predjelu. Kušalo se je s neke strane, da se potanje označe ti uzroci većemu kriminalitetu, a imenito većoj intenzivnosti kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom, ako i ne za svako područje pojedinoga sudb. stola; nu takove oznake akoprem u svojoj općenitosti imadu mnogo istine, ipak nisu kadre dovoljno razložiti veći kriminalitet u pojedinih krajevih. Tako n. pr. razlaže velezaslužni svećenik Mato *Ilijašević*, koji je bio duhovnikom u kaznioni lepoglavskoj, u svojoj spomenici na zemalj. vladu, da je pijanstvo najglavniji uzrok većemu kriminalitetu, a tomu da opet najviše doprinosi velik broj krčama. Ja ne poričem pijanstvu znatnoga upliva na kriminalitet žiteljstva, ali ne mogu u broju krčama naći onaj razlog, s kojega bi se pojedini priedjeli toli silno razlikovali u kriminalitetu.

Tako n. pr. ima okružje bansko razmjerno najmanji broj krčama u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, a uz to najveći kriminalitet; naproti imadu županija riečka i zagrebačka bez obzira na gradove napram žiteljstvu najveći broj krčama, pa ipak je ovdje kriminalitet žiteljstva uz županiju varaždinsku najpovoljniji. Pak kad nas rezultati posljednjega popisa i ne bi upućivali, da medju brojem krčama i kriminalitetom kod nas ne ima nikakova saveza, ja bih o tom bio uvjeren već uslied toga, što narod, koji se sam u veliko bavi produkcijom vina i rakije, te kod kojeg se imenito rakija prodaje po svih dućanih, da takav narod i izvan krčama imade dosta sgode podati se pijanstvu. Ne mislim s toga, da bi se ovo zlo, koje je neposrednim povodom mnogomu zločinstvu, dalo ukloniti ili barem ublažiti ograničenjem krčmarskoga obrta; zato treba drugoga lieka, koji će biti kadar djelovati na ćud i srce, te probuditi u narodu više volje za gospodarstvenost. Ja se nadam, da će mnogi, koji se bave izpitivanjem narodnoga života i narodnih običaja, u podatcih priobćenih u ovoj razpravi naći mnogu točku, koja će ih potaknuti, da točno prouče, u čem je uzrok ovim velikim razlikam u kriminalitetu pojedinih krajeva.

Kako se uslied razmjerno velikoga broja zločinstva prvoga skupa znatno snizuje broj ostalih vrstih, to je naravski, da će i kriminalitet žiteljstva pogledom na te vrsti biti znatno manji.

Na temelju sabranih podataka dolazi na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva sliedeći broj zločinstva u području pojedinih sudb. stolova:

Digitized by Google

Kod skupa II.		Kod skupa III.		Kod skupa IV.	
1. Varaždin	5·0	1. N. Gradiška	0·0	1. Zagreb	0·1
2. Zagreb	5·6	2. Ogulin	0·05	2. Varaždin	0·1
3. Ogulin	6·5	3. Požega	0·06	3. Bjelovar	0·1
4. Vinkovci	7·5	4. Osiek	0·1	4. Vukovar	0·1
5. Bjelovar	8·3	5. Vukovar	0·1	5. Gospić	0·1
6. N. Gradiška	8·8	6. Vinkovci	0·1	6. Ogulin	0·1
7. Gospić	9·3	7. Zemun	0·1	7. Zemun	0·1
8. Zemun	10·4	8. Zagreb	0·2	8. Požega	0·2
9. Požega	10·8	9. Varaždin	0·3	9. Vinkovci	0·2
10. Vukovar	10·8	10. Bjelovar	0·5	10. Osiek	0·3
11. Osiek	11·3	11. Gospić	0·6	11. N. Gradiška	0·3
12. Petrinja	11·5	12. Petrinja	0·9	12. Petrinja	0·4

Uzmemo li napose u obzir zločinstva drugoga skupa, to nam se i ovdje kao što i kod skupa I u glavnom pokazuju isti pojavi, jer je i kod ovoga skupa kriminalnost žiteljstva veća u bivšoj krajini (na 10.000 st. 9 osudjenih) nego li u negdanjem provincijalu (na 10.000 st. 7·8 osudjenih), dočim s druge strane i pogledom na ovaj skup pripada prednost Hrvatskoj u užem smislu pred Slavonijom; jer dok ovdje na 100.000 kriminalno sposobnog žiteljstva dolazi 10·1 osudjenih, ima ih u užoj Hrvatskoj na isti broj žiteljstva 7·2. Ima pojedinih sudbenih okružja, koja svojim kriminalitetom kod ovoga skupa zalaze od ovoga popriečnoga pojava; nu u Slavoniji ne ima niti jednoga sudbenoga područja, koje bi imalo tako malenu kriminalnost kao što Hrvatska u užem smislu; jedino se žiteljstvo područja vinkovačkoga donekle tomu broju približuje. Naproti vidimo, da u većem dielu slavonskih okružja kriminalnost žiteljstva nadmašuje popriečni kriminalitet, što ga ustanovismo za Slavoniju.

U Hrvatskoj pako opažamo s druge strane, kako čitav zapadni kraj, koji počimlje obsegom sudb. stola varaždinskoga, te se proteže preko sudb. stola zagrebačkoga a dovršuje sudbenim okružjem ogulinsko-slunjskim, ima kod ovoga skupa mnogo manji kriminalitet nego li je u obće u području ciele uže Hrvatske, ali se zato s druge strane okružje bansko tako ističe svojim kriminalitetom i u skupu ovom, da daleko nadkriljuje kriminalitet što ga opazismo u Slavoniji.

Najveći broj zločinstva ovoga skupa odpada na težku tjelesnu ozledu (58·8%) i na sve vrsti javnoga nasilja (22·9%); tako ima preko osam desetina svih zločinaca ovoga skupa, koji su osudjeni sbog jedne ili druge vrsti. Uslied toga redaju se i pojedini krajevi

Digitized by Google

obzirom na kriminalitet ovoga skupa prema obsegu kriminalnosti kod težke tjelesne ozlede i javnoga nasilja. Što se napose tiče zločinstva javnoga nasilja, to mi je naročito iztaknuti, kako se od svih vrsti javnoga nasilja u nas najčešće sbiva treći slučaj t. j. javno nasilje počinjeno nasrtajem na osobe poglavarstvene. Od ukupnoga broja svih slučajeva javnoga nasilja računa se na ovaj treći slučaj 53·5%, i to u bivšoj krajini 57·4, a u negdanjem provincijalu 50·6 postotaka. Čini se, da je ova vrst zločinstva neka osobitost kod slavenskih plemena; jer nešto slična opažamo i u slavenskih priedjelih zapadne pole monarkije, a zna se, da je i u Rusiji prilično velik broj sličnih zločinstva.

Jedno od najtežih zločinstva ne samo ovoga skupa nego i u obće jest zločinstvo umorstva, koje se žalibože od godine do godine neprekidno množi. U razdobju od jedanaest godina (od 1873 do 1883 god.) osudjeno je u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u svemu sbog zločinstva umorstva 498 osoba; napose pako osudjeno ih je u razdobju, koje je podlogom ovoj razpravi, ukupno 269 i to g. 1877 — 23, g. 1878 — 31, g. 1879 — 45, g. 1880 — 47, g. 1881 — 61, i napokon g. 1882 — 62. Ne ima dakle dvojbe, da je prirast ove vrsti zločinstva konstantan. Intenzivnost, kojom pojedini krajevi sudjeluju kod ove vrsti zločinstva, različita je, jer na 100.000 kriminalno sposobnog žiteljstva odpada po prosjeku spomenutih godina u obsegu sudb. stola:

1. Gospić	1·7	5. Bjelovar	2·7	9. Zemun	4·2
2. Varaždin	1·8	6. Nova Gradiška	3·1	10. Osiek	6·1
3. Zagreb	2·2	7. Požega	3·3	11. Petrinja	6·2
4. Vinkovci	2·6	8. Ogulin	3·8	12. Vukovar	9·3

Po ovom obračunu ne ima tolike razlike u kriminalitetu žiteljstva obzirom na ovu vrst zločinstva medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, jer dok u krajini na 100.000 st. dolazi 3·7 zločinaca ove vrsti, računa se u provincijalu na isti broj 3·6; ali je golema razlika medju Hrvatskom u užem smislu i Slavonijom, jer ovdje na 100.000 odpada 5·3, a u užoj Hrvatskoj 2·8 zločinaca ove vrsti. U Slavoniji je jedino područje sudb. stola vinkovačkog, koje je glede toga povoljnije od prosječnoga razmjera u Hrvatskoj, dočim ovdje područje sudb. stola petrinjskoga nadkriljuje prosječni razmjer, što ga ustanovih za Slavoniju. Ne obaziruć se na ove iznimke, kojim se donekle još pridružuje i područje sudbenoga stola ogulinskoga, možemo bez zapreke tvrditi, da intenzivnost

Digitized by Google

zločinstva umorstva pogledom na kriminalno sposobno žiteljstvo raste od zapada napram iztoku.

Što se tiče *trećega* skupa t. j. zločinstva *naravi političke*, to se i ovdje opaža veći kriminalitet u bivšoj krajini; jer na 100.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolaze 3 osudjenika, dočim se u provincijalu računaju na taj broj stanovnika dvojica. Kriminalitet pojedinih krajeva ne da se po naših podatcih za ovu vrst točno ustanoviti s toga, jer bi na temelju postojećih zakona za sva zločinstva veleizdaje, uvrjede Veličanstva, članova carske kuće, te smetanja javnoga mira imao biti nalježan u negdanjem provincijalu sudb. stol u Zagrebu a u bivšoj krajini sudb. stol u Petrinji.

Nu od toga načela sbivalo se je, kako nas uvjeravaju naši izkazi, toliko iznimaka, da nam ne preostaje drugo nego za podlogu razmatranja uzeti ukupni broj zločina političkih bez obzira na gore spomenutu ustanovu zakona. Pogrješka ne će u ostalom biti velika, jer se kod one vrsti zločina najviše ističe zločinstvo uvrjede Veličanstva, a kako se iz odnosnih izkaza razabire, izricali su u tom pogledu presudu ne samo sudbeni stolovi u Zagrebu i Petrinji nego i svi ostali. Pogledom na ovu okolnost možemo tvrditi, da je kod ove vrsti zločinstva kriminalitet mnogo veći u Hrvatskoj nego u Slavoniji, jer ondje dolazi na 100.000 kriminalno sposob. žiteljstva 3·8 osudjenika a ovdje samo jedan.

Što se napokon tiče *četvrtoga* skupa zločinstva, to nam se i ovdje pokazuje razlika u kriminalitetu medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, te medju Hrvatskom u užem smislu i Slavonijom. U Slavoniji dolaze na 100.000 kriminalno sposobnih žitelja dvojica, koji biehu osudjeni sbog zločinstva ovoga skupa, a u užjoj Hrvatskoj 1·3; malo ne istu razliku opažamo medju negdanjim provincijalom i bivšom krajinom, jer se ovdje na isti broj stanovnika računaju 2, a ondje samo 1 takav zločinac.

Sva ova promatranja nukaju nas na zaključak, da je kod svih vrstih zločinstva kriminalitet žiteljstva u bivšoj krajini mnogo veći nego li u negdanjem provincijalu, da je žiteljstvo okružja banskoga u najnepovoljnijem položaju, jer kod svakoga skupa nadmašuje kriminalitet žiteljstva sudb. stola petrinjskoga dosta znatno kriminalnost ostalih priedjela domovine, te da napokon Slavonija u prilično velikom razmjeru svojim kriminalitetom nadkriljuje užu Hrvatsku; jedino kod zločinstva političke naravi zaostaje Slavonija za Hrvatskom. Uzrok ovim pojavom mogao bi se naći bez sumnje u kulturnom stanju Slavonije i krajine, te u historičkom razvitku

Digitized by Google

ovih priedjela; u koliko su pako još neki drugi uzroci povodom ovoj razlici, pokazati će nam razmatranja o pojedinih vlastitostih onih osoba, koje su osudjene sbog zločinstva, na koliko mi sabrana gradja u tom obziru pruža potrebite podatke. Obzirom na to da razgledamo najprije kriminalnost žiteljstva po spolu. (Vidi prilog III.)

III.

Jedva da je igdje razlika u kriminalitetu medju mužkim i ženskim spolom tolika i kriminalnost ženskoga spola tako povoljna kao što u Hrvatskoj i Slavoniji. Već obćeniti omjer medju oba spola pokazuje nam kod broja osudjenika, kako uza sve to, što kod kriminalno sposobnoga žiteljstva ženski spol brojem svojim *nadmašuje* spol mužki za 1·7% t. j. za 10 330 duša: broj osudjenih zena ne sačinjava ni dvadeseti dio svih osudjenika (4·95%). Ima pisaca, koji već na temelju ovakovoga omjera izriču sud o kriminalnosti jednoga i drugoga spola, nu podloga ova vrlo je nepodpuna; u tu svrhu treba broj osudjenika omjeriti o kriminalno sposobno žiteljstvo jednoga i drugoga spola, jer se samo tim načinom dade prosuditi kriminalna sklonost. Učinimo li to, tada vidimo, da od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva kod svakoga pojedinoga spola, dolazi na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva sliedeći broj osudjenih u obsegu sudb. stola:

Mužkarci.				Zene.			
1. Varaždin	23·9	7. Gospić	60 0	1. Ogulin	0·9	7. Petrinja	3·2
2. Zagreb	37·1	8. Osiek	73 0	2. Gospić	1 6	8. Zagreb	3·6
3. Bjelovar	50 0	9. Ogulin	73·0	3. Zemun	1·6	9. Požega	3·8
4. Zemun	57·2	10. Požega	83 5	4. Varaždin	1·9	10. Vukovar	3·9
5. Vukovar	58·3	11. N. Gradiška	86·7	5. Vinkovci	2·9	11. N. Gradiška	3·9
6. Vinkovci	59·3	12. Petrinja	94·6	6. Bjelovar	3·0	12. Osiek	3·9

Možebiti će mi se prigovoriti, što ovakav obračun prema kriminalno sposobnomu žiteljstvu uzimljem za podlogu, na kojoj prosudjujem kriminalitet spolova, nego uz sav taj prigovor ipak držim, da je samo to pravi put za izpitivanje, a nipošto onaj, kojim idu i najpoznatiji kriminalni statistici, koji drže, da se kriminalnost pojedinog spola prosuditi dade na temelju omjera medju ukupnim brojem osudjenika i onim svakoga pojedinoga spola. Ovaj omjer jedva bi onda mogao biti pravom podlogom za taj postupak, kad bi postojala podpuna jednakost spolova, nu gdje toga ne ima, tamo takav postupak nipošto ne valja. Tako bi n. pr. po tom postupku kriminalitet žena u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga

Digitized by Google

bio mnogo veći od sudb. stola osiečkoga, jer ondje dolazi na 100 osudjenih 7·4 žena, a ovdje samo 5, te bi prema tomu kriminalitet žena u varždinskoj županiji bio veći od onoga u osiečkoj. Pa ipak tomu nije tako, jer ondje ima ne samo više žena nego u županiji virovitičkoj (osiečkoj), već je njihov broj u obće veći od broja mužkaraca, te se uslied toga prava slika o kriminalnosti pojedinog spola može dobiti samo na temelju omjera prema kriminalno sposobnom žiteljstvu svakoga spola napose.

Ako na tom temelju prosudimo kriminalitet jednoga i drugoga spola, moramo zaključiti, da je u Hrvatskoj i Slavoniji 16 put veća kriminalnost kod mužkoga spola od spola ženskoga; jer je od 10.000 kriminalno sposobnih mužkaraca tečajem našega razdobja bilo osudjeno sbog zločinstva poprečno na godinu 46·7, a od isto toliko žena njih samo 2·9. Nadalje vidimo na toj podlozi, da je kriminalitet žena u bivšoj krajini povoljniji od onoga u negdanjem provincijalu, jer ondje dolazi na 10.000 kriminalno sposobnih žena 2·1 a ovdje 3·3 takovih, koje su osudjene sbog zločinstva, te napokon, da žene u užoj Hrvatskoj u tom obziru ide prednost pred ženami slavonskimi, jer su ovdje od 10.000 kriminalno sposobnih bile osudjene sbog zločinstva 3·3 a ondje 2·6. Ne ima dakle dvojbe, da veći kriminalitet u bivšoj krajini napram negdanjem provincijalu potiče od veće kriminalnosti mužkoga spola.

Pojedini krajevi domovine redaju se glede kriminalnosti drugačije kod mužkoga a drugačije kod ženskoga spola, te nam se po ovom poredku pokazuje, kako u bivšoj krajini zapadni priedjeli, naime sudbeni stol gospićki i ogulinski, pokazuju kod mužkoga spola veću kriminalnost od skrajnih iztočnih krajeva t. j. od sudb. stola vinkovačkoga i zemunskoga, te kako je ta kriminalnost najveća u sredini bivše krajine, u okružju banskom i novogradiškom. Naproti opažamo kod ženskoga spola donekle protivnu sliku, jer je u zapadnih krajevih kriminalnost žena manja od iztočnih, dočim je u sredini, kao što i kod mužkaraca, najveća. U negdanjem provincijalu veća je kriminalnost mužkoga i ženskoga spola u slavonskih priedjelih, samo što ona u tih krajevih kod mužkoga spola raste od iztoka napram zapadu, a kod ženskoga obratno od požežke županije do vukovarske.

U provincijalnoj Hrvatskoj u užem smislu raste kod oba spola kriminalitet od zapada napram iztoku, samo se čini, da kod ženskoga spola iznimku čini sudb. stol zagrebački; nu ova je iznimka

Digitized by Google

samo prividna, jer tu bez dvojbe odlučuje grad Zagreb većim kriminalitetom spola ženskoga.

Intenzivnost, kojom se pojedini krajevi medjusobno razlikuju u kriminalnosti jednoga i drugoga spola, veća je kod spola ženskoga nego li kod spola muzkoga, samo što kod žena imade više krajeva, gdje se kriminalitet ili posve slaže ili se barem bitno medjusobno ne razlikuje. Jednu i drugu okolnost razabrati ćemo najjasnije, ako uzmemo, da je u najpovoljnijem priedjelu kriminalnost jednaka 100, te ako o nju omjerimo kriminalitet ostalih priedjela. Na tom temelju dolazimo do zaključka, da je kriminalitet sliedeći u obsegu sudb. stola:

Mužkarci.				Žene.			
1. Varaždin	100	7. Gospić	251	1. Ogulin	100	7. Petrinja	355
2. Zagreb	155	8. Osiek	305	2. Gospić	177	8. Zagreb	400
3. Bjelovar	209	9. Ogulin	305	3. Zemun	177	9. Požega	422
4. Zemun	240	10. Požega	350	4. Varaždin	211	10. Vukovar	433
5. Vukovar	244	11. N. Gradiška	362	5. Vinkovci	322	11. N. Gradiška	433
6. Vinkovci	248	12. Petrinja	396	6 Bjelovar	333	12. Osiek	433

Ovoj znamenitoj razlici u kriminalitetu medju jednim i drugim spolom, koja, mimogred budi rečeno, svagdje postoji ako i ne u tolikoj mjeri, navode se različiti uzroci, izmedju kojih se osobito naglašuje okolnost ona, što u žene ne ima ni sposobnosti ni fizične snage za mnoga zločinstva; što ona po svom položaju ne ima ni tolike prilike počiniti kaznjivo djelo, jer je ovisnija od muža te više vezana uz obitelj, te što ju napokon od toga odvraća prirodjena već čednost i sramežljivost.

Ne ću da se upustim u prosudjivanje ovih nazora; to je predmetom druge studije; toliko ipak već ovdje dopuštam, da u pojedinom slučaju ovi razlozi u istinu uplivaju na manji kriminalitet spola ženskoga: ali ne priznajem, da su oni uzrokom tako povoljnim kriminalnim odnošajem kod naših žena, kakovih jedva nalazimo igdje drugdje. Ponajprije ne mislim, da je pomanjkanje sposobnosti ili fizične snage kod žena za stanovite vrsti zločinstva povodom tomu povoljnomu položaju; jer promotrimo li pojedine kategorije zločinstva, ne ćemo naći velike razlike u sudjelovanju jednoga i drugoga spola. Tako n. pr. dolazi od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva svakoga pojedinoga spola kod skupa I. na mužki spol 70·5%, a na ženski 72·6%, kod skupa II. na mužki spol 28% a na ženski 25·1%, kod skupa III. na mužki spol 0·9% a na ženski 0·8%, a napokon kod skupa IV. na mužki spol 0·5% a na ženski 1·4%. Razmjerno najveću razliku vidimo

Digitized by Google

kod skupa IV., s razloga, jer se u tom skupu nalaze zločinstva, koja počiniti mogu samo žene, kao što n. pr. zločinstvo pometnuća i izloženje djeteta: kod svih ostalih skupova nisu razlike tolike, da bi mogli tvrditi, kako pojedine kategorije ženski spol u većoj mjeri odvraćaju od zločinstva, ili kako su opet pojedine vrsti upravo razlogom, da žene u većoj mjeri sudjeluju.

Dapače razgledamo li *kriminalitet* mužkoga i ženskoga spola po pojedinih kategorijah, naći ćemo, kako je ta kriminalnost kod ženskoga spola mnogo manja u skupu IV., kamo su većim dielom uvrštena takova zločinstva kod kojih bi žene po svojih osobnih i fizičnih vlastitostih mogle sudjelovati u većoj mjeri od mužkaraca, nego li u skupu I. ili II., gdje većim dielom za počiniti zločinstvo ne dotiče puka lukavost. Tako je veća kriminalnost mužkoga spola nad spolom ženskim kod zločinstva skupa I. za 60·2%, skupa II. za 66·6%, skupa III za 95·5%, a skupa IV. za 85·3%. Držim s toga, da pravi razlog tolikoj razlici u kriminalitetu hrvatskih žena leži drugdje, a to je njihova mnogo veća moralnost i religioznost nego li ju nalazimo kod žena gdje drugdje, a imenito kod onih naroda, koji se toliko bore za emancipaciju spola ženskoga.

Razgledamo li kriminalitet jednoga i drugoga spola po pojedinih krajevih domovine prema pojedinim vrstim zločinstva, dolazimo do sliedeće slike: Na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva mužkoga odnosno ženskoga dolazi sliedeći broj osudjenih u području pojedinih sudb. stolova:

Skup I

Mužkarci.					Zene.				
1. Varaždin	13·4	7.	Vinkovci	44·6	1.	Ogulin	0·5	7.	Požega 2·1
2. Zagreb	25·5	8.	Osiek	50·5	2.	Gospić	0·7	8.	Vinkovci! 2·4
3. Bjelovar	33·4	9.	Ogulin	60·1	3.	Varaždin	1·2	9.	N. Gradiška 2·8
4. Zemun	36·7	10.	Požega	63 3	4.	Zemun	1·2	10.	Zagreb 2·9
5. Vukovar	36·9	11.	N. Gradiška	69·6	5.	Petrinja	2 0	11.	Osiek 3·2
6 Gospić	41·4	12.	Petrinja	70·7	6.	Bjelovar	2 1	12.	Vukovar 3·2

Skup II.

Mužkarci.					Zene.				
1. Varaždin	9·5	7.	Gospić	17·4	1.	Zemun	0·3	7.	Zagreb 0 7
2. Zagreb	11·2	8.	Požega	19·8	2	Vinkovci	0 4	8	Gospić 0·9
3. Ogulin	12·6	9.	Zemun	20·0	3.	Ogulin	0·4	9.	Bjelovar 0·9
4. Vinkovci	14 3	10.	Vukovar	21 1	4.	Varaždin	0 6	10.	Petrinja 1·1
5. Bjelovar	15·8	11.	Petrinja	21·5	5.	Osiek	0 6	11.	N Gradiška 1·1
6. N. Gradiška	16·6	12.	Osiek	21·9	6.	Vukovar	0 6	12.	Požega 1·6

Digitized by Google

Skup III.

Mužkarci.						Žene.			
1. N. Gradiška	0·0	7. Zemun	0·3	1. Požega	0·0	7. Bjelovar	0·01
2. Požega	0·1	8. Zagreb	0·4	2. Osiek	0·0	8. Gospić	0·02
3. Ogulin	0·1	9. Bjelovar	0·6	3. Vukovar	0·0	9. Varaždin	0·03
4. Osiek	0·2	10. Varaždin	0·8	4. Ogulin	0·0	10. Petrinja	0·04
5. Vukovar	0·2	11. Gospić	1·1	5. N. Gradiška	0·0	11. Vinkovci	0·05
6. Vinkovci	0·2	12. Petrinja	1·7	6. Zemun	0·0	12. Zagreb	0·05

Skup IV.

Mužkarci.						Žene.			
1. Vukovar	0·1	7. Zemun	0·2	1. Zagreb	0·00	7. Bjelovar	0·04
2. Gospić	0·1	8. Požega	0·3	2. Varaždin	0·00	8. Vinkovci	0·05
3. Zagreb	0·2	9. Vinkovci	0·3	3. Ogulin	0·00	9. Požega	0·10
4. Varaždin	0·2	10. Osiek	0·4	4. N. Gradiška	0·00	10. Osiek	0·10
5. Bjelovar	0·2	11. N. Gradiška	0·5	5. Gospić	0·02	11. Vukovar	0·10
6. Ogulin	0·2	12. Petrinja	0·7	6. Petrinja	0·04	12. Zemun	0·17

Kako nas ovaj obračun uvjerava, postoji ne samo u obće nego i kod pojedinih vrstih zločinstva u raznih krajevih domovine različita kriminalnost medju mužkim i ženskim spolom. Obćenito je doduše pravilo, da svagdje i kod svakoga skupa znatna prednost pripada ženskomu spolu, nu dok je kod prva tri skupa u bivšem krajiškom području kod mužkoga spola veća kriminalnost nego li u provincijalu, opažamo, kako u prva dva skupa u bivšem krajiškom području ženski spol ima manji kriminalitet nego li u bivšem provincijalu, a u posljednja dva skupa kako se ta kriminalnost izjednačuje. Ova jednakost nastaje kod mužkoga spola samo u četvrtom skupu. Nadalje vidimo na temelju ovoga obračuna, kako kod mužkoga spola Slavoniji pripada prednost samo kod zločinstva naravi političke, dočim kod ostali vrstih ona ima znatno veći kriminalitet od Hrvatske u užem smislu; naproti opažamo po gledom na ženski spol, da je kriminalitet u Hrvatskoj veći ne samo kod zločinstva skupa III. nego i kod skupa II., dočim kod skupa I. i IV. Slavonija nadkriljuje Hrvatsku i to s jedne strane sbog većega kriminaliteta slavonskih žena kod kradje i prevare, a s druge sbog zločinstva pometnuća, s kojega su, kako se zna, na zlu glasu slavonske žene; nu i taj glas nije osnovan na broju osoba osudjenih sbog toga zločinstva, jer od broja osudjenih žena dolazi u Slavoniji prosjekom na godinu za sva zločinstva skupa IV. ukupno 1·8 osudjenica; ne ima s toga sumnje, da je glas slavonskih žena u tom obziru gori nego li su one same, ili što mi se čini vjerovatnije da veći dio ove vrsti zločinstva, pravdi ljudskoj ostaje nepoznat.

Digitized by Google

IV.

Jedan od najčudnovatijih pojava kriminalne statistike svakako je razredba osudjenika *po dobi* i kriminalnost pojedinih dobnih razreda. (Vidi prilog IV.) Ja ne ću duljiti te se upuštati u razmatranje one prve okolnosti, jer mi se mnogo važnijim čini prosuditi kriminalnu intenzivnost pojedinih dobnih razreda. U tu svrhu od potrebe je omjeriti broj zločinaca s brojem žiteljstva svakoga pojedinoga dobnoga razreda. (Vidi prilog V.) Učinimo li to, tada dolazimo do zaključka, do kojega dodje i Quételet, koji se je prvi bavio ovakovimi iztraživanji, i svi kasniji kriminalni statistici, da se na ime sklonost na zločinstva počimlje već u mladoj dobi razvijati, da ona silno i brzo raste, da je najjačom medju 20 i 30 godinom, te da poslje toga sve više je nestaje. Ovi nas rezultati očito uvjeravaju, kako obćeniti uzroci, koji leže u naravi ljudskoj, poglavito uplivaju na različitu kriminalnost pojedinih dobnih razreda. Da se ova okolnost uzmogne što temeljitije prosuditi, bilo bi dakako od potrebe promotriti kriminalnu sklonost ne samo za pojedina dobna razdobja nego i za svaku pojedinu godinu života, jer bi samo time mogli ustanoviti granicu, koja bi nam pokazala onu godinu života kad je kriminalnost najvećom, te kad ona opet počimlje padati. Nu toga nam ne dopušta naša gradja, pak zato nam se zadovoljiti valja s razredbom zločinaca u četiri dobna razreda. Ako sada broj osudjenih zločinaca svakoga dobnoga razreda prispodobimo s brojem žiteljstva odnosnoga dobnoga razreda: tada vidimo, da na 10.000 žitelja dolazi sliedeći broj onih, koji su osudjeni sbog zločinstva[1] i to u dobnom razredu od navršene

14—20. god.

1. Varaždin	5·5	5. Bjelovar	19·6	9. Vinkovci	29·6
2. Zagreb	16·2	6. Zemun	22·2	10. Petrinja	38·0
3. Gospić	18·7	7. Osiek	26·6	11. Požega	38·5
4. Ogulin	19·4	8. Vukovar	27·9	12. N. Gradiška	47·2

[1] Premda broj žitelja svakoga dobnoga razreda ne dosiže svagdje do 10.000, ipak je bilo od potrebe ovaj broj uzeti za podlogu prispodobi po svih dobnih razredih, ako ne s drugoga uzroka, a ono s toga, jer je broj zločinaca u najstarijem dobnom razredu tako malen, da bi prispodoba s manjim brojem žiteljstva bila veoma težka. Ako je uslied toga gdjegdje relativni broj zločinaca veći od broja absolutnoga, to ova okolnost ne će moći smetati nikoga, komu su iole poznata pravila prispodobe.

Digitized by Google

20—30. god.

1. Varaždin	21·4	5. Vukovar	49·5	9. Osiek	65·1
2. Zagreb	31·3	6. Zemun	51·7	10. N. Gradiška	67·3
3. Bjelovar	43·5	7. Ogulin	51·8	11. Požega	76·6
4. Gospić	45·2	8. Vinkovci	58·6	12. Petrinja	81·4

30—60. god.

1. Varaždin	11·7	5. Vinkovci	24·3	9. Požega	34·1
2. Zagreb	17·6	6. Vukovar	25·0	10. Ogulin	39·1
3. Bjelovar	22·9	7. Gospić	33·0	11. N. Gradiška	37·0
4. Zemun	24·0	8. Osiek	33·0	12. Petrinja	41·9

60. god. i dalje.

1. Vinkovci	3·4	5. Vukovar	6·0	9. Petrinja	11·3
2. Zagreb	5·2	6. Zemun	6·0	10. N. Gradiška	14·0
3. Bjelovar	5·4	7. Osiek	7·4	11. Gospić	16·4
4. Varaždin	5·7	8. Požega	10·4	12. Ogulin	19·4

Akoprem iz ovoga obračuna razabiremo, kako se u svakom priedjelu domovine potvrdjuje gore navedeno i po Quételetu već iztaknuto pravilo, da je kriminalnost najveća u dobnom razredu od navršene 20. pak do navršene 30. godine, te da poslje toga vremena ta kriminalnost postupice pada: to ipak uza sve to nalazimo u pojedinih priedjelih domovine toliku razliku u kriminalitetu pojedinih dobnih razreda, da tvrditi moramo, kako pokraj obćenitih uzroka, koji leže u naravi ljudskoj, te koji jednakim načinom djeluju u svih priedjelih, imade još posebnih mjestnih razloga, koji u pojedinih krajevih osobitim načinom povisuju kriminalnost svakoga dobnoga razreda.

Ponajprije vidimo, kako većoj kriminalnosti žiteljstva u bivšem krajiškom području doprinose razmjerno svi dobni razredi, jer je u svakom od njih kriminalnost veća u bivšoj krajini nego li u bivšem provincijalu. *Čim su stariji dobni razredi,* tim je medju jednim i drugim dielom domovine razlika veća; tako je n. pr. u dobi preko 60. godine u bivšem krajiškom području kriminalitet veći za 83·5%, u dobi od 30—60. god. za 51·1%, u dobi od 20—30. god. za 38·3%, a u najmladjem dobnom razredu za 40·6%.

Još stalniju razliku opažamo u tom pogledu kod zločinstva skupa I., gdje je u najmladjem dobnom razredu bivše krajine napram negdanjem provincijalu kriminalitet veći za 38·1%, u dobi od

Digitized by Google

20—30. god. za 48·9%, u dobnom razredu od 30—60. god. za 74·4%, i napokon u najstarijem skupu za 128%. Kod potonjega promatranja gornjega obračuna ne ima dvojbe, da povod ovomu pojavu leži u kriminalnih odnošajih *gornje krajine,* gdje se opaža, da kriminalitet žiteljstva okreće na bolje, da mladji naraštaj ostavlja po malo tragove svojih otaca, pak da ima nade, da će upliv kulture postupice izjednačiti one razlike, koje u kriminalitetu postoje medju bivšom krajinom i materom zemljom. Još se svatko sjeća, kako je na zlu glasu bilo žiteljstvo gornje krajine sbog čestih kradja i razbojstva, te kako se je upravo taj dio kraljevine Hrvatske barem u javnom mnenju smatrao glede kriminalnih odnošaja najzadnjim. Ja ne dvojim, da je u tom sudu mnogo istine, a podkrepljuje me u toj misli okolnost ona, što je u području sudb. stola gospićkoga i ogulinskoga kriminalitet žiteljstva napram ostalim predielom domovine sve to nepovoljniji, čim su stariji dobni razredi, tako, da je u dobnom razredu preko 60. godine upravo u tih priedjelih najveći kriminalitet, dočim najmladji dobni razred u tom pogledu zauzimlje jedno od prvih mjesta.

Sasvim protivnu sliku pokazuje nam žalibože Slavonija. I ovdje je kriminalnost žiteljstva veća nego li u užoj Hrvatskoj, nu taj veći kriminalitet ide na račun mladjih dobnih razreda. Dolazi naime na 10.000 stan. sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	18·3	41·1	24·2	8·9
U Slavoniji	29·8	62·6	29·0	6·9
U Hrvatskoj i Slavoniji	22·2	48·2	25·8	8·2

Kako se iz ovoga obračuna razabire, to je u prva tri dobna razreda kriminalnost veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj; samo u posljednjem dobnom razredu manji je kriminalitet u Slavoniji za 28·8%. Istina je doduše, da je i u Slavoniji i u užoj Hrvatskoj kriminalitet žiteljstva najveći u drugom dobnom razredu; ali u Slavoniji opažamo tu posebitost, da je kriminalitet u najmladjem dobnom razredu znatniji od onoga u dobi od 30—60. god.; toga ne ima u nijednom sudbenom području Hrvatske. Povrh toga opažamo, kako je razlika u kriminalitetu medju Hrvatskom i Slavonijom tim veća, čim je mladji dobni razred. Tako je u najmladjem razredu kriminalitet u Slavoniji veći za 62·8%, u razredu od 20—30. god. za 51·2%, a u trećem za 20%. Sve ove okolnosti dovode nas do zaključka, da je u Slavoniji mladji naraštaj dosta

Digitized by Google

pokvaren, da je barem nevaljaniji od onoga u užoj Hrvatskoj, da se ta izkvarenost slavonske mladeži proteže kasnije i na stariju dobu, te da upravo u tom leži klica većemu kriminalitetu žiteljstva u Slavoniji. Sa slavonskimi priedjeli ide u užoj Hrvatskoj uzporedo područje sudbenoga stola petrinjskoga, gdje je kriminalitet žiteljstva u drugom i trećem dobnom razredu veći nego li igdje drugdje u domovini, dočim u prvom dobnom razredu to područje zauzimlje mjesto predposljednje. Pak i doista, kad promislimo, kako u županiji varaždinskoj u najmladjoj kriminalnoj dobi na 100.000 žitelja dolazi samo 55 zločinaca, u području pako sudb. stola petrinjskoga 380, požežkoga 385, a novogradiškoga dapače 472: ne ćemo li se morati pitati, što čini škola a što crkva za uzgoj mladeži, te nije li opravdan uzdisaj onih, koji kliču, da treba mladeži oplemeniti um i srce, jer da će se samo tako umanjiti i cjelokupni kriminalitet žiteljstva?

Što se tiče pojedinih vrstih zločinstva, to opažamo, kako se odsjekom u cieloj zemlji ukazuje obzirom na dobne razrede prilično jednaka slika, koju opazismo pogledom na sva zločinstva; nu prelazeć na pojedinosti vidimo, kako kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom u bivšem provincijalu kriminalitet prema starijoj dobi u većoj mjeri pada nego li u bivšoj krajini, tako, da je ondje u dobnom razredu od 30—60. godine kriminalitet manji nego li u najmladjoj kriminalno sposobnoj dobi Tomu su poglavito povodom nepovoljni kriminalni odnošaji mladeži u priedjelih slavonskih, kojim se u tom pogledu pridružuje jošte i obseg sudb. stola zagrebačkoga, bez dvojbe samo radi veće kriminalnosti, koja se u okolici grada Zagreba pokazuje obzirom na mladji dobni razred. Uslied toga i opažamo, da je kod prvoga skupa zločinstva u Slavoniji kriminalnost prvoga dobnoga razreda mnogo većom nego li u razdobju od 30 do 60. godine. U ostalom ne ima dvojbe, da su kriminalni odnošaji pojedinih dobnih razreda kod prvoga skupa zločinstva s malimi iznimkami ravni općenitim kriminalnim odnošajem, kako ih razložih malo prije. To se razabire iz sliedećeg obračuna, po kojem kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom na 10.000 st. svakog pojedinog dobnog razreda dolazi sliedeći broj osudjenika, i to u dobnom razredu od navršene

14—20. god.

1. Varaždin	4·2	5. Ogulin	15·8	9. Vinkovci	22·5
2. Gospić	13·5	6. Zemun	16·6	10. Petrinja	30·8
3. Bjelovar	14·1	7. Vukovar	19·2	11. Požega	34·2
4. Zagreb	14·3	8. Osiek	21·0	12. N. Gradiška	38·6

*

Digitized by Google

20—30. god.

1. Varaždin	12·1	5. Vukovar	30·7	9. Osiek	45·1
2. Zagreb	22·3	6. Zemun	32·7	10. N. Gradiška	55·3
3. Bjelovar	28·4	7. Ogulin	41·8	11. Požega	59·7
4. Gospić	29·1	8. Vinkovci	44·1	12. Petrinja	60·0

30—60. god.

1. Varaždin	6·4	5. Vukovar	16·3	9. Gospić	23·0
2. Zagreb	10·9	6. Vinkovci	18·2	10. N. Gradiška	28·7
3. Zemun	15·1	7. Osiek	22·4	11. Petrinja	30·9
4. Bjelovar	15·3	8. Požega	22·6	12. Ogulin	32·6

preko 60. god.

1. Varaždin	2·1	5. Vukovar	3·8	9. Petrinja	9·5
2. Zagreb	2·9	6. Zemun	4·3	10. N. Gradiška	9·5
3. Bjelovar	3·4	7. Požega	5·0	11. Gospić	11 7
4. Vinkovci	3·4	8. Osiek	6·3	12. Ogulin	13·8

Kod *drugoga* skupa zločinstva znatno se smanjuje kriminalitet u svih dobnih razredih kriminalno sposobnoga žiteljstva, a najviše u najmladjem razredu; uslied toga i jest kriminalitet u najmladjoj dobi kod ovoga skupa napram ostalim dobnim razredom mnogo manji nego li kod skupa prvoga. Ovomu pojavu ne valja tražiti uzroka možebit u posebitosti naših odnošaja, već u općenitih razlozih, koji leže u naravi ljudskoj. Kriminalni statistici opažaju svagdje, kako mladež u mnogo većoj mjeri sudjeluje kod zločinstva proti imovini nego li kod onih, koja smjeraju proti osobi ili koja nastaju u obće s nasilja ili kakove strasti. Kod onih bo vrsti zločinstva treba više fizične sile, više lukavosti, prevejanosti i zlobe, a svega toga ne ima u tolikoj mjeri u mladjoj dobi, u kojoj pokraj nepovoljnoga materijalnoga stanja potiču na zločinstva mnoge druge okolnosti, koje sve klicu svoju nose u mladjoj dobi, kao što lienost i zazor od rada i napora, taština, želja za užitkom itd.

Već je Quételet u svom djelu o čovjeku živimi bojami nacrtao, kako se razvija sklonost na zločinstva počam od najmladje dobe pak do starosti: ta slika mogla bi se uz neke modifikacije uporaviti i na naše okolnosti. Za podlogu daljega razmatranja u tom obziru neka služi sliedeći obračun, po kojem kod drugoga skupa zločinstva na 10.000 st. dolazi sliedeći broj osudjenika, u dobnom razredu od navršene

Digitized by Google

14—20. god.

1. Varaždin	1·1	5. Gospić	5·0	9. Petrinja	6·7
2. Zagreb	1·8	6. Bjelovar	5·4	10. Vinkovci	6·9
3. Ogulin	3·6	7. Osiek	5·7	11. N. Gradiška	8·6
4. Požega	4·2	8. Zemun	6·2	12. Vukovar	8·7

20—30. god.

1. Varaždin	8·7	5. Vinkovci	14·4	9. Vukovar	18·6
2. Zagreb	8·7	6. Bjelovar	14·6	10. Zemun	18·8
3. Ogulin	9·8	7. Gospić	15·4	11. Osiek	19·5
4. N. Gradiška	11·3	8. Požega	16·5	12. Petrinja	20·3

30—60. god.

1. Varaždin	4·7	5. Bjelovar	7·1	9. Gospić	9·1
2. Vinkovci	5·6	6. N. Gradiška	8·1	10. Petrinja	10·0
3. Zagreb	6·2	7. Vukovar	8·3	11. Osiek	10·2
4. Ogulin	6·2	8. Zemun	8·5	12. Požega	11·2

preko 60. god.

1. Vinkovci	0·0	5. Bjelovar	2·0	9. Gospić	4·4
2. Osiek	1·1	6. Zagreb	2·0	10. N. Gradiška	4·5
3. Zemun	1·2	7. Vukovar	2·2	11. Požega	5·1
4. Petrinja	1·3	8. Varaždin	3·3	12. Ogulin	5·5

Kao što kod prvoga skupa tako vidimo i ovdje, da je u prva tri dobna razreda kriminalitet veći u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj, dočim je u razdobju preko 60. god. mnogo veća kriminalnost u užoj Hrvatskoj nego li u Slavoniji. Na 10.000 st. dolazi naime sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	3·6	12·0	6·8	2·8
U Slavoniji	6·6	17·5	8·7	1·7
U Hrvatskoj i Slavoniji	4·6	14·0	7·4	2·5

I priedjeli bivše krajine iztiču se u ovom skupu većim kriminalitetom napram bivšem provincijalu, osobito se ta razlika opaža u mladjoj dobi i to više u negdanjoj slavonskoj nego li u gornjoj krajini.

Ako uvažimo obćenite motive, s kojih nastaju zločinstva ovoga skupa, te uzmemo li u obzir razliku, koja u kriminalitetu ovoga skupa nastaje u pojedinih dielovih zemlje kod najmladjih dobnih

Digitized by Google

razreda: vidjeti ćemo, kako nam i ovi pojavi potvrdjuju gore navedenu tvrdnju o izkvarenosti mladeži u priedjelih slavonskih.

Kod zločinstva *trećega* skupa drugi su rezultati pogledom na pojedine krajeve domovine od onih, do kojih dodjosmo kod promatranja zločinstva prvoga i drugoga skupa. Ponajprije ne ima tolike razlike medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom, a zatim je u Slavoniji kod svih dobnih razreda u tom obziru manji kriminalitet od Hrvatske. Na 10.000 st. dolazi naime sliedeći broj osoba osudjenih sbog ovoga skupa zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	0·06	0·41	0·50	0·23
U Slavoniji	0·02	0·08	0·12	0·04
U Hrvatskoj i Slavoniji	0·05	0·30	0·40	0·20

Razlog ovomu pojavu leži, kao što se razabire iz prijašnjega razlaganja, u samoj naravi ovih zločinstva, koja su u Hrvatskoj češća nego li u Slavoniji. Ova narav i jest uzrokom, da su ta zločinstva u najmladjoj dobi toli neznatna, a najveća da su u dobi zrelijoj od 30 - 60 god. U starijoj dobi, kad ljudi postaju hladnije krvi, kad u njih ne staje brige za odnošaje političke, umanjuju se opet i ova zločinstva. Dokazuju to za pojedine krajeve domovine sliedeći podatci, iz kojih razabiremo, da na 10.000 st. pojedinog dobnog razreda dolazi sliedeći broj osudjenika u dobnom razredu od navršene:

14—20. god.

1. Bjelovar	—	5. Ogulin	—	9. Varaždin	0·1
2. Požega	—	6. N. Gradiška	—	10. Gospić	0·2
3. Osiek	—	7. Zemun	—	11. Petrinja	0·2
4. Vukovar	—	8. Zagreb	0·05	12. Vinkovci	0·2

20—30. god.

1. N. Gradiška	—	5. Vukovar	0·1	9. Bjelovar	0·3
2. Požega	—	6. Ogulin	0·1	10. Varaždin	0·6
3. Vinkovci	—	7. Zemun	0·1	11. Gospić	0·7
4. Osiek	0·1	8. Zagreb	0·2	12. Petrinja	0·7

30—60. god.

1. N. Gradiška	—	5. Vukovar	0·2	9. Bjelovar	0·4
2. Požega	0·1	6. Vinkovci	0·2	10. Varaždin	0·5
3. Osiek	0·1	7. Zemun	0·2	11. Gospić	0·8
4. Ogulin	0·1	8. Zagreb	0·4	12. Petrinja	1·4

Digitized by Google

preko 60. god.

1. Petrinja	—	5. N. Gradiška	—	9. Varaždin	0·3
2. Osiek	—	6. Vinkovci	—	10. Požega	0·3
3. Vukovar	—	7. Zemun	—	11. Gospić	0·3
4. Ogulin	—	8. Zagreb	0·3	12. Petrinja	0·5

Kod zločinstva *četvrtoga* skupa ponavljaju se glede dobe obzirom na Hrvatsku i Slavoniju donekle isti pojavi, koje opazismo kod prva dva skupa, jer je u Slavoniji osim najmladjega u svakom dobnom razredu kriminalitet veći nego li u Hrvatskoj. Dolazi na ime na 10.00 st. odnosnoga dobnoga razreda sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva ovoga skupa:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	0·09	0·19	0·16	—
U Slavoniji	0·04	0·28	0·25	0·07
U Hrvatskoj i Slavoniji	0·07	0·20	0·20	0·03

Što se pako tiče bivšega krajiškoga područja i negdanjega provincijala, to je kriminalitet u pojedinih dobnih razredih malo ne jednak u jednom i drugom dielu domovine s jednom iznimkom, da je u najmladjem dobnom razredu kriminalitet veći u bivšem provincijalu. Nu razlika u kriminalitetu ovoga skupa pogledom na pojedine dobne razrede ne ovlaštuje me još na kakove posebne zaključke, jer je broj kaznjivih čina ovoga skupa premalen. Okolnost ona, što je kriminalitet kod najstarijega dobnoga razreda skoro nikakov, a kod najmladjega vrlo neznatan, protumačuje se iz same naravi onih zločinstva, koja uvrstismo u ovaj skup.

Da medjutim bude podpuna slika u kriminalitetu pojedinih dobnih razreda, navodim ovdje, kako se pojedini krajevi redaju po kriminalitetu u svakom dobnom razredu. Na svakih 10.000 st. pojedinog dobnog razreda dolazi kod ovoga skupa sliedeći broj osudjenika u dobnom razredu od navršene:

14—20. god.

1. Vukovar	—	5. Zemun	—	9. Bjelovar	0·1
2. Gospić	—	6. Ogulin	0·06	10. Požega	0·1
3. N. Gradiška	—	7. Zagreb	0·07	11. Petrinja	0·3
4. Vinkovci	—	8. Varaždin	0·10	12. Osiek	0·9

Digitized by Google

20—30. god.

1. Gospić	0·04	5. Vinkovci	0·1	9. Osiek	0·4
2. Varaždin	0·06	6. Zemun	0·1	10. Petrinja	0·4
3. Zagreb	0·10	7. Bjelovar	0·2	11. N. Gradiška	0·6
4. Ogulin	0·10	8. Požega	0·4	12. Vukovar	0·9

30—60. god.

1. Varaždin	0·1	5. Požega	0·2	9. Zemun	0·2
2. Zagreb	0·1	6. Vukovar	0·2	10. Osiek	0·3
3. Bjelovar	0·1	7. Ogulin	0·2	11. Vinkovci	0·3
4. Gospić	0·1	8. N. Gradiška	0·2	12. Petrinja	0·5

preko 60. god.

1. Zagreb	—	5. Osiek	—	9. Petrinja	—
2. Varaždin	—	6. Vukovar	—	10. N. Gradiška	—
3. Bjelovar	—	7. Gospić	—	11. Vinkovci	—
4. Požega	—	8. Ogulin	—	12. Zemun	0·5

V.

Za prosudjivanje moralnih odnošaja biti će od važnosti promotriti kriminalnost žiteljstva po *obiteljskom stališu.* (Vidi prilog VI.) U tom pogledu opaža se u većem dielu europskih država, da je broj neoženjenih zločinaca veći od broja oženjenih, te se na tom temelju zaključuje, kako obiteljski život povoljno djeluje na moralne odnošaje žiteljstva uzprkos briga i skrbi, koje su kod oženjenih mnogo veće. Ja ne mogu tajiti blagotvorna upliva, kojim obiteljski život djeluje na moralni razvoj žiteljstva; ali mi se čini, na koliko se kriminalitet žiteljstva u obće uzimlje mjerilom za prosudjivanje tih odnošaja, da omjer medju brojem oženjenih i neoženjenih zločinaca ne može biti podlogom za to prosudjivanje. Tako n. pr. dolazi u Hrvatskoj i Slavoniji po prosjeku od šest godina od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva na neoženjene i neudate 34·9%, na oženjene i udate 61·5%, a na udovce i udovice 3·5%. Sudeć po tom, bio bi kriminalitet kod oženjenih i udatih daleko veći nego li kod onoga diela žiteljstva, koji ne živi u bračnoj svezi, a navedena tvrdnja o blagotvornom uplivu obiteljskoga života morala bi se upravo izvrnuti.

Podloga ova, na kojoj mnogi prosudjuju kriminalitet žiteljstva po obiteljskih odnošajih, jedva bi bila valjana ondje, gdje je raz-

Digitized by Google

mjer medju oženjenimi i neoženjenimi ako ne posve a ono barem približno jednak; nu za nas, gdje se sklapa razmjerno više brakova nego li (osim Srbije i Ugarske) u ijednoj od europskih država, gdje se osim Rusije ljudi nigdje tako rano ne žene, ta podloga ne samo da ne valja, već nas ona dovodi upravo do protivnih rezultata.

Da se rieši pitanje, koliko oženjeni i neoženjeni, odnosno udati i neudati, sudjeluju kod zločinstva, te da se prema tomu prosudi kriminalitet jednih i drugih, moramo broj osudjenih prispodobiti s razredbom žiteljstva po obiteljskom stališu. (Vidi prilog II.) Kod te pako prispodobe moramo kod neoženjenih i neudatih uzeti u obzir samo one, koji su već navršili 14. godinu, jer se obzirom na zločinstva samo ovi mogu po našem kaz. zakonu brojiti medju kriminalno sposobno žiteljstvo.

Ako na tom temelju uzmemo promatrati odnošaje kriminalne, dolazimo do zaključka, da je kriminalnost i kod nas kao što i u drugih zemljah veća kod neoženjenih i neudatih nego li kod ostaloga žiteljstva; a kod oženjenih i udatih veća nego li kod udovaca i udovica. Od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga stališa bilo ih je na ime osudjeno sbog zločinstva: neoženjenih i neudatih 38·2; oženjenih i udatih 28·8; udovaca i udovica 10·8. Kako nas ovi brojevi uvjeravaju, to je razlika u kriminalitetu medju pojedinimi staliži dosta znatna, jer je kriminalitet oženjenih i udatih za 24·6%, a onaj udovaca i udovica za 71·7% manji od kriminaliteta neoženjenih i neudatih. Nu promatrajuć potanje ovaj pojav razabiremo veliku razliku u kriminalitetu žiteljstva po obiteljskom stališu medju mužkim i ženskim spolom, a zatim vidimo, kako i pojedini krajevi dosta znatno zalaze od ovoga prosječnoga pojava iztraženoga za cielu zemlju.

Da je kod pojedinih stališa kriminalnost mužkoga spola veća od kriminaliteta spola ženskoga, nije ništa osobita, kad se znade, da je u obće kriminalnost mužkoga spola veća od kriminaliteta spola ženskoga; nu posebitost neka medju jednim i drugim spolom leži u tom, što je razlika u kriminalitetu pojedinih stališa mnogo veća kod spola ženskoga, te što je kod udovica kriminalitet veći nego li kod udatih žena. Od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga stališa osudjeno ih je naime sbog zločinstva:

neoženjenih	62·4	oženjenih	55·9	udovaca	33·2
neudatih	5·3	udatih	2·0	udovica	2·8

Dok je dakle kriminalitet oženjenih za 10·4%, a kriminalitet udovaca za 46·7% manji od kriminaliteta neoženjenih, opažamo

Digitized by Google

kod žena, da je kriminalitet udatih za 62·3% a udovica za 47·1% manji od kriminaliteta žena neudatih, podjedno pako vidimo, da je kriminalnost udovica *manja* za 40·6% od kriminalnosti oženjenih, dočim je naproti kriminalitet udovica *veći* za 40% od kriminaliteta udatih.

Da uzmognemo temeljitije prosuditi ove razlike razmotriti nam je kriminalitet žiteljstva po obiteljskih odnošajih za pojedine priedjele domovine. Učinimo li to, tada vidimo da je od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga staliža u području dotičnoga sudbenoga stola bilo osoba osudjenih sbog zločinstva kod:

neoženjenih		oženjenih		udovaca	
1. Varaždin	25·3	1. Varaždin	23·7	1. Varaždin	14 6
2. Gospić	48·8	2 Zagreb	31·9	2. Gospić	23·5
3. Zagreb	49·3	3. Bjelovar	48·7	3. Zagreb	23·8
4. Ogulin	54·1	4. Vukovar	52·1	4. Ogulin	25·6
5. Bjelovar	55·8	5 Vinkovci	54·4	5. Požega	30·8
6. Zemun	61·8	6. Zemun	57·0	6. Bjelovar	34·3
7. Vinkovci	74·4	7. Osiek	66·0	7. Vukovar	34·6
8. Vukovar	78·9	8. Gospić	70·2	8. Zemun	36·7
9. Osiek	94·2	9. N. Gradiška	76·8	9. Vinkovci	41·0
10. Petrinja	100·1	10. Požega	79·4	10. Osiek	47·1
11. Požega	102·0	11. Ogulin	85·6	11. Petrinja	54·6
12. N. Gradiška	113·5	12. Petrinja	95·1	12. N. Gradiška	57·7

neudatih		udatih		udovica	
1. Ogulin	1·2	1. Zemun	1·0	1. Ogulin	1·0
2. Gospić	2·3	2. Ogulin	1·0	2. Zemun	1·0
3. Varaždin	3·2	3. Varaždin	1·1	3. Gospić	1·4
4. Zemun	3·9	4. Gospić	1·4	4. Varaždin	1·9
5. Petrinja	4·9	5. Bjelovar	2·1	5. Zagreb	2·2
6. Vinkovci	5·2	6. Vinkovci	2·4	6. Vinkovci	2·3
7. Bjelovar	5·3	7. Osiek	2·2	7. N. Gradiška	2·6
8. Vukovar	6·4	8. Požega	2·5	8. Osiek	3·0
9. Požega	7·0	9. Petrinja	2·6	9. Bjelovar	3·9
10 Zagreb	7·2	10. Zagreb	2·7	10. Petrinja	4·4
11. N. Gradiška	8·4	11. Vukovar	2·8	11. Požega	5·3
12. Osiek	9 3	12. N. Gradiška	2·8	12. Vukovar	5·4

Digitized by Google

Promotrimo li ovaj razmjer, po kojem se u pojedinih krajevih domovine reda žiteljstvo obzirom na kriminalitet pojedinih stališa, opažamo prije svega razliku medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom s jedne, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom s druge strane. U bivšem području hrv. slav. krajine znamenita je okolnost ona, što je kriminalitet *oženjenih veći* od kriminaliteta neoženjenoga diela žiteljstva; uslied toga pokazuje ovaj dio domovine iznimku od obćenitoga pojava, po kojem je kriminalitet neoženjenoga diela žiteljstva svagdje veći. Ja ovomu pojavu medjutim ne pripisujem one važnosti, koje bi mu možebiti mnogi na prvi mah bili voljni dati, a najmanje bih mogao na ovom temelju dopustiti zaključak, da bračna sveza u moralnom pogledu ne djeluje u bivšoj krajini onako povoljno kao što u bivšem provincijalu. Dapače protivno, ja ovaj pojav u bivšem krajiškom području smatram samo posljedicom drugoga pojava, koji sam označio kao povoljan znak u odnošajih krajiškoga života.

Po gornjih podatcih na ime samo je u dva područja u čitavoj bivšoj krajini veći kriminalitet kod oženjenih, i to u području sudb. stola gospićkoga i ogulinskoga; u ostalih priedjelih opaža se redoviti pojav, da je kriminalitet neoženjenih veći od kriminaliteta oženjenih. Ova pako posebitost, koju vidimo u rečena dva okružja, nastade po mojem sudu s toga, jer je upravo ovdje u starijih dobnih razredih kriminalitet razmjerno veći od kriminaliteta u najmladjem dobnom razredu, a to je, kako već gore naglasih, posljedicom okolnosti one, što se moralni odnošaji žiteljstva popravljuje, te što kriminalitet žiteljstva u mladjoj dobi manjim postaje.

Nuždna posljedica ove posebitosti okružja ličko-otočkoga i ogulinsko-slunjskoga jest, da je i u cieloj užoj Hrvatskoj kriminalitet oženjenih veći od kriminaliteta neoženjenih, dočim se u Slavoniji pokazuje redoviti pojav u prilog oženjenih.

Nu uza sve to, što, izuzev ova dva okružja, u svih ostalih priedjelih domovine kriminalitet pada od neoženjenih pak do udovaca, ipak postoji s relativnoga gledišta u pojedinih krajevih domovine razlika u kriminalitetu pojedinih staleža. Da ovu razliku što jasnije predočim, sračunao sam ponajprije kakav omjer postoji u pojedinih sudbenih kotarih medju oženjenimi i udovci, te neoženjenimi odnosno medju udatimi i udovicami te neudatimi kod kriminalno sposobnoga žiteljstva i kod osoba osudjenih sbog zločinstva.

Rezultat toga računa jest sliedeći:

Digitized by Google

Na 100 neoženjenih odnosno neudatih dolazi kod

u obsegu sudbenoga stola	oženjenih i udovaca		udatih i udovica	
	kod odsudjenih sbog zločinstva	kod žiteljstva krim sposobnoga	kod osudjenih sbog zločinstva	kod žiteljstva krim. sposobnoga
1	2	3	4	5
Zagreb	121	191	109	308
Varaždin	155	170	94	239
Bjelovar	219	255	196	429
Požega	177	238	160	388
Osiek	165	243	98	370
Vukovar	161	253	192	379
Bivši provincijal	**163**	**214**	**128**	**332**
Gospić	278	208	180	304
Ogulin	345	230	266	318
Petrinja	207	224	221	392
N. Gradiška	159	239	121	378
Vinkovci	185	255	200	429
Zemun	188	211	83	340
Bivša krajina	**227**	**226**	**174**	**352**
Hrvatska i Slavonija	**189**	**218**	**139**	**339**
Hrvatska uža	204	216	142	321
Slavonija	172	240	134	378

Da je kriminalitet neoženjenih i oženjenih odnosno neudatih i udatih posve jednak, tada bi se morali sudarati s jedne strane brojevi stupca 2 i 3, a s druge stupca 4 i 5. Nu jer to ne biva, morati ćemo relativni kriminalitet oženjenih odnosno udatih za svako okružje pojedinoga sudbenoga stola izraziti slomkom, kod kojega će biti brojnikom razmjer oženjenih i neoženjenih kod osoba osudjenih sbog zločinstva, a nazivnikom razmjer medju oženjenimi i neoženjenimi kod žiteljstva. Usljed toga iznosi kriminalitet

u području sudb. stola	kod oženjenih			kod udatih		
Zagreb	$\frac{121}{191}$	ili 0·63	kriminal. neož.	$\frac{109}{308}$	ili 0·35	kriminal. neud.
Varaždin	$\frac{155}{170}$	„ 0·91	„ „	$\frac{94}{239}$	„ 0·39	„ „
Bjelovar	$\frac{219}{255}$	„ 0·86	„ „	$\frac{196}{429}$	„ 0·45	„ „
Požega	$\frac{177}{238}$	„ 0·74	„ „	$\frac{160}{388}$	„ 0·41	„ „
Osiek	$\frac{165}{243}$	„ 0·68	„ „	$\frac{93}{370}$	„ 0·26	„ „

Digitized by Google

Vukovar	161/253	ili	0·63	kriminal.	neož	192/379	ili	0·51	kriminal.	neud.
Bivši provincijal .	163/214	„	0·76	„	„	128/332	„	0·38	„	„
Gospić	278/208	„	1·33	„	„	180/304	„	0·59	„	„
Ogulin	345/230	„	1·50	„	„	266/318	„	0·83	„	„
Petrinja	207/224	„	0·92	„	„	221/392	„	0 56	„	„
N. Gradiška	159/239	„	0·66	„	„	121/378	„	0·32	„	„
Vinkovci	185/255		0·72	„	„	200/429	„	0·46	„	„
Zemun	188/211	„	0·89	„	„	83/340	„	0·24	„	„
Bivša krajina . . .	227/226	„	1·00	„	„	174/352	„	0·49	„	„
Hrvatska i Slavonija	189/218	„	0·86	„	„	139/339	„	0·41	„	„
Hrvatska uža	204/216	„	0 94	„	„	142/321	„	0·44	„	„
Slavonija	172/240	„	0·72	„	„	134/378	„	0·35	„	„

Sbog jasnijega priegleda razdielio sam u gornjih skrižaljkah žiteljstvo samo u dva skupa, u neoženjene odnosno neudate i sve ostale, te sam medjusobno omjerio kriminalitet jednih i drugih. Na temelju toga obračuna zaključujemo prije svega, da je u cielosti kod neoženjenih i kod neudatih kriminalitet veći nego li kod oženjenih ili udatih te kod onih, koji su bili jedanput oženjeni ili udati. Iznimka postoji samo u bivšoj krajini u toliko, što je kriminalitet neoženjenih jednak kriminalitetu oženjenih i onih, koji su bili oženjeni, i to s toga, što je, kako već spomenuh, kriminalitet neoženjenih veći od kriminaliteta oženjenih u obsegu sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga; akoprem je ova okolnost donekle povodom, da se u užoj Hrvatskoj kriminalitet oženjenih prilično približuje kriminalitetu neoženjenih, to ipak i bez obzira na ovu okolnost nalazimo znatnu razliku medju užom Hrvatskom i Slavonijom. Treba samo da prispodobimo medjusobno područja pojedinih sudb. stolova u užoj Hrvatskoj i Slavoniji; kod te prispodobe opažamo, kako je osim područja sudbenoga stola zemunskoga u svih ostalih slavonskih područjih kriminalitet oženjenih napram neoženjenim manji nego li je prosječno u cieloj kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, samo u području sudbenoga stola zemunskoga diže se ta kriminalnost nad prosjek i to u vrlo malenoj mjeri. U

Digitized by Google

priedjelih hrvatskih naproti, izuzev područje sudbenoga stola zagrebačkoga, ta je kriminalnost ili ravna prosjeku, kao što u obsegu sudbenoga stola bjelovarskoga, ili se diže nad prosjek i to kadšto u dosta velikom iznosu.

Ako sada s ovim pojavom prispodobimo u obće kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji prema njegovoj razredbi po staležu, tada dolazimo do zaključka: da je kod neoženjenih, oženjenih i udovaca kriminalitet veći u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj, jer je od 10.000 žitelja odnosnoga staleža bilo osudjeno sbog zločinstva

	kod neoženjenih	kod oženjenih	kod udovaca
u Hrvatskoj	51·4	52·2	27·7
u Slavoniji	84·5	62·3	41·4

nadalje, da veći ili manji kriminalitet pojedinoga staleža ne visi o razredbi žiteljstva po staležu u tom smislu, kao da bi kriminalitet oženjenih bio ondje veći gdje je i veći razmjer oženjenih napram žiteljstvu; da se u onih krajevih, u kojih je broj oženjenih veći, kriminalnost njihova udaljuje od kriminaliteta neoženjenih, dočim se kriminalitet oženjenih više približuje kriminalitetu neoženjenih ondje, gdje je razlika medju jednim i drugim staležem manja. Na temelju svih ovih rezultata ne ima dvojbe, da je bračna sveza znamenitim pomagalom, kojim se umanjuje kriminalitet u žiteljstvu; nu intenzivnost toga upliva opredieliti bi se mogla samo onda, kad bi za svaki pojedini dobni razred znali, kako se diele po stališu i žiteljstvo i oni, koji su osudjeni sbog zločinstva. Dok nije poznata ova razredba, ne bi na temelju gornjih podataka bilo uputno zaključiti, da ženitba u slavonskih priedjelih bolje djeluje na moralnost žiteljstva nego li u užoj Hrvatskoj, jer razlog, s kojega je u krajevih slavonskih razlika u kriminalitetu neoženjenih i oženjenih veća i to u povoljnom smjeru, neleži samo u uplivu braka, nego i u tom, što je u slavonskih priedjelih kriminalitet u mladjih dobnih razredih osobito velik, te što je upravo zato kod neoženjenih kriminalnost veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj.

Kad se jedan put popravili budu moralni odnošaji u mladjih dobnih razredih, tada će bez dvojbe i razlika u kriminalitetu neoženjenih napram oženjenim biti manjom.

Pogledom na kriminalitet *žena* iztaknuti mi je naročito, ne samo da je kriminalitet udatih i udovica manji od kriminaliteta neudatih, nego da je ta razlika tolika, da je i u bivšoj krajini, gdje je taj razmjer inače najnepovoljniji, kriminalitet udatih i udovica za po-

Digitized by Google

lovinu manji od kriminaliteta neudatih. Najviše se sbližuje kriminalitet jednih i drugih u okružju ogulinsko-slunjskom, a udaljuje u području sudbenoga stola zemunskoga i osiečkoga. U ostalom opažamo i kod žena medju Slavonijom i užom Hrvatskom u cielosti iste razlike, koje opazismo i kod spola mužkoga. Bilo je naime od 10.000 žena pojedinoga stališa osudjeno sbog zločinstva

	kod neudatih	kod udatih	kod udovica
u Hrvatskoj	4·6	1·9	2·6
u Slavoniji	6·9	2·3	3·1

Jednu osobitost pokazuju nam ovi brojevi, koje ne vidjamo kod spola mužkoga, a to je, da je kriminalitet udovica veći ili barem jednak kriminalitetu udatih. Pojav ovaj pokazuje se malo ne u svih priedjelih osim područja sudbenih stolova: zagrebačkoga, vinkovačkoga i novogradiškoga; ali je i u ovih kotarih razlika tako neznatna, da možemo tvrditi, kako je i ovdje kriminalitet udovica malo ne posve jednak kriminalitetu udatih. Ja sudim, da ne ću pogriešiti, ako iz ove okolnosti te iz malo prije navedenog pojava, što je kriminalitet neudatih razmjerno mnogo veći od kriminaliteta udatih, nego li je kriminalitet oženjenih napram neoženjenim, zaključim, kako osamljenost žene mnogo jače utječe na njezin položaj nego li to biva kod mužkaraca. Ne ima dvojbe, da bismo upliv ove okolnosti još jasnije opazili, kad bi ovaj pojav promatrati mogli u savezu sa zadružnimi odnošaji; ja ne dvojim, da bi nas to promatranje dovelo do zaključka, kako se kriminalitet neudatih i udovica tim manje odaljuje od kriminaliteta udatih, čim više žene živu u odnošajih zadružnih.

Prelazeć na pojedine vrsti zločinstva ne nalazimo velikih razlika napram onim pojavom, što ih opazismo kod zločinstva u obće; navlastito se sudaraju u glavnom rezultati skupa I. s pojavi, što ih pogledom na pojedine stališe spomenuh glede zločinstva u obće.

Iz priklopljenoga priloga (pod br. VI.) moći će se razabrati, koliko se kod svakoga pojedinoga skupa odaljuju pojedini pojavi od obćih rezultata; ja ću ovdje samo napose spomenuti, koliko se kod svakoga pojedinoga skupa razlikuje kriminalitet pojedinih stališa u bivšem provincijalu i u bivšoj krajini, te zatim u užoj Hrvatskoj i Slavoniji. Od 10.000 žitelja kriminalno sposobnih bilo ih je osudjeno

Digitized by Google

kod skupa I.

Stalež	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užjoj Hrvatskoj	u Slavoniji
neoženjenih	43·6	53·6	38·7	64·3
neudatih	5·1	2·7	3·6	5·7
oženjenih	28·0	54·3	35·6	41·6
udatih	1·5	1·0	1·2	1·6
udovaca	21·5	27·1	20·2	29·0
udovica	2·2	1·5	1·6	2·5

kod skupa II.

neoženjenih	13·8	15·8	11·9	19·6
neudatih	1·03	0·9	1·0	1·0
oženjenih	16·4	18·5	15·5	20·2
udatih	0·6	0·6	0·7	0·6
udovaca	9·2	8·0	6·7	11·6
udovica	0·8	0·7	0·9	0·5

kod skupa III.

neoženjenih	0·4	0·5	0·6	0·2
neudatih	—	—	—	—
oženjenih	0 5	0·7	0·8	0·2
udatih	0 03	0·03	0·05	0·01
udovaca	0·2	0·6	0·05	0·02
udovica	0·03	—	0·03	—

kod skupa IV.

neoženjenih	0·3	0·4	0·3	0·1
neudatih	0·02	—	—	0·03
oženjenih	0·2	0·4	0·2	0·3
udatih	0·05	0·06	0·03	0·09
udovaca	0·4	0·2	0·2	0·6
udovica	0·07	—	—	0·2

Gore iztaknuta okolnost, da je u bivšoj krajini kriminalitet kod oženjenih veći nego li kod neoženjenih, ponavlja se u tom kraju kod svakoga skupa zločinstva, s tom ipak iznimkom, da je kod skupa IV. ravan kriminalitet jednih i drugih. Nu dok se kod zločinstva u obće ovaj pojav pokazuje samo u području sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga, te samo uslied toga i u cielom području bivše krajine: doznajemo potanjim promatranjem, kako se

Digitized by Google

kod zločinstva skupa II. taj isti pojav pokazuje i u obsegu sudbenoga stola petrinjskoga, novogradiškoga i zemunskoga, a kod zločinstva skupa IV. jedino u obsegu sudbenoga stola zemunskoga. Ove iznimke od običeg pojava, koje opažamo u pojedinih krajevih domovine, nisu medjutim nipošto posljedicom upliva kojim pojedini stalež djeluje na kriminalitet, već su to posljedice kriminaliteta pojed nih dobnih razreda. Već sam na drugom mjestu naglasio, kako je kod drugoga skupa zločinstva kriminalitet u najmladjoj dobi kriminalno sposobnoga žiteljstva napram ostalim dobnim razredom mnogo manji nego li kod skupa prvoga. Ovaj pojav, koji se iznimice i kod skupa I. pojavlja u obsegu sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga, te koji je uslied toga povodom, da je ovdje u obće kriminalitet ozenjenih veći od neoženjenih, razlogom je. da se kod skupa II. zločinstva u obće ponavlja ono, što opažamo u području spomenutih sudb. stolova. Samo tim dade se protumačiti: zašto je ne samo u bivšoj krajini, nego i u bivšem provincijalu, te napose u Slavoniji i u užoj Hrvatskoj, kod skupa II. kriminalitet veći kod oženjenih nego li kod neoženjenih. Ista ta okolnost protumačuje nam: zašto je i kod zločinstva skupa III. ne samo u bivšoj krajini nego i u negdanjem provincijalu kriminalitet oženjenih veći od kriminaliteta neoženjenih.

Pogledom na razliku udatih i neudatih opažamo kod prva tri skupa zločinstva i to u svih priedjelih domovine, s jedinom iznimkom područja ogulinskoga sudbenoga stola, isti pojav kao što kod zločinstva u obće, da je na ime kriminalitet neudatih veći od kriminaliteta udatih i od kriminaliteta udovica; samo kod skupa IV. nailazimo na protivan pojav, i to za čudo s razloga toga, jer se zločinstvo pometnuća i izloženja djeteta pokazuju *malo ne izključivo kod osoba udatih.* U cieloj Hrvatskoj i Slavoniji jedino je područje sudbenoga stola osiečkoga i vukovarskoga, gdje je bilo slučajeva ove vrsti zločinstva i kod neudatih ili kod udovica, i to u području vukovarskom kod udatih i kod udovica, a u području osiečkom kod sva tri stališa.

Pojav ovaj bitno se razlikuje od sličnih pojava kod ostalih naroda, gdje se poimence zločinstvo pometnuća i izloženje djeteta pojavljuje redovito kod neudatih i udovica, a samo iznimice kod osoba udatih. Okolnost ova ne samo da nas upućuje na jedan od znatnih razloga, s kojih je kod nas toli slab prirast žiteljstva, nego nam ujedno pokazuje put, gdje nam je tražiti uzroke ovomu pojavu. Ja ih ne mogu ovdje napose iztraživati, ali mi se čini, da

Digitized by Google

ih je dosta dobro označio vrli svećenik Mato *Ilijašević* u svojoj „Spomenici". Mnoge od njegovih naveda potvrdjuju i gornji podatci, a napose okolnost onu, kako je ova vrst zločinstva razmjerno najviše razgranjena u bivšoj krajini, a napose u Slavoniji. Podpune slike ob ovoj vrsti zločinstva nije možno razviti, jer upravo kod zločinstva pometnuća najveći broj kaznjivih djela ostaje nepoznat

U najbližoj svezi s promatranjem zločinaca po staležu stoji razredba njihova *po obiteljskih odnošajih* (vidi prilog VII.) t. j. po okolnosti onoj, koja nam pokazuje: kolik je kriminalitet kod onoga diela žiteljstva, koji ne ima djece, a kolik kod onih, koji imadu djece. Nu jer kod popisa žiteljstva nisu odnosni odnošaji tako potanko izpitani, da bi se popisalo žiteljstvo i prema toj razlici, to mi ne preostaje drugo nego pokazati: koliko je odsudjenih zločinaca imalo djece a koliko nije.

Po računu sračunanom na temelju prosjeka od šest godina veći je broj onih zločinaca, koji imadu djece (51·6%) od broja onih, koji djece ne imaju. Nu od ovoga obćenitoga pravila postoji prije svega razlika pogledom na spol osudjenika, a zatim pogledom na pojedine krajeve.

Što se prije svega tiče ove posljednje okolnosti, to i u tom obziru kao što i u svih ostalih odnošajih kriminalne statistike postoji razlika s jedne strane medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom, a s druge medju Slavonijom i Hrvatskom u uzem smislu; obzirom pako na razliku spola opažamo druge pojave kod mužkoga a druge kod ženskoga spola, jer dok je u obće kod mužkoga spola mnogo veći postotak onih, koji su imali djece, vidimo, kako kod ženskoga spola pretežu one žene, koje ne imadu djece.

Pojav ovaj, što ga opažamo pogledom na ženski spol, redovit je u Hrvatskoj i Slavoniji, jedino je bivša gornja i banska krajina iznimkom od ovoga pravila, jer je ovdje veći postotak onih žena, koje su imale djecu. Premalen je medjutim broj žena osudjenih sbog zločinstva, te nije uslied toga možno potanje iztražiti okolnost ovu; nu toliko ipak stoji, da se i ovdje potvrdjuje pravilo: kako je osamljenost žene često puta povodom mnogomu zlu, a ljubav napram djeci da je kadra i najokoreliju dušu često puta odvratiti od zla.

Što se tiče mužkoga spola to već ima znatnih razlika medju pojedinimi krajevi domovine. Tako je u bivšem provincijalu veći postatak onih zločinaca, koji nisu imali djece, dočim u bivšoj krajini opažamo protivan pojav; isti slučaj postoji i u užoj Hrvatskoj

Digitized by Google

dočim je u Slavoniji veći broj onih, koji nisu imali djece. Od ukupnoga na ime broja mužkaraca osudjenih sbog zločinstva

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
imalo je djece	47·1%	57·8%	55·6%	47·2%
nije imalo djece	52·9%	42·2%	44·4%	52·8%

Prispodobimo li pojave, koje nam pokazuju ovi brojevi s kriminalitetom oženjenih odnosno udatih, dolazimo do zaključka, da se postotak onih zločinaca, koji su imali djece, ondje snizuje, gdje se udaljuje kriminalitet oženjenih od kriminaliteta neoženjenih. S toga razloga opažamo, kako je u području sudbenoga stola ogulinskoga, gospićkoga i petrinjskoga najveći postotak zločinaca, koji su imali djece, ali je ovdje i kriminalitet oženjenih stranom veći a stranom malo ne posve jednak kriminalitetu neoženjenih; s druge opet strane se vidi, kako je u području sudbenoga stola zagrebačkoga, vukovarskoga, novogradiškoga i požežkoga najveći postatak onih zločinaca, koji nisu imali djece, nu ovdje je opet kriminalitet oženjenih znatno, a gdjegdje i polovinom manji od kriminaliteta neoženjenih. Uzka sveza medju oba ova pojava nastaje ponajviše otuda, što se u službenih podatcih upisuje obiteljski stališ samo kod oženjenih i udovaca, dočim se neoženjeni ne razlikuju prema tomu, da li imadu djece ili ne. Uslied toga nije mi preostalo drugo nego sve neoženjene brojiti u kategoriju onih, koji ne imaju djece. Nu za prosudjivanje kriminalnih odnošaja ne valja ni jedno ni drugo, već bi trebalo u obće kod svih zločinaca, bez razlike jesu li oženjeni ili ne, bilježiti imadu li djece ili ne, te onda prema tomu za svaki stališ razlučiti postotak jednih i drugih, te ga prispodobiti s kriminalitetom pojedinoga stališa. Dok toga ne bude, dotle nije niti na temelju postojećih kriminalno statističkih podataka moći izvoditi valjanih zaključaka.

Veoma zanimiva točka na polju statistike kriminalne jest pitanje o kriminalitetu *pojedinih vjeroizpoviesti*. (Vidi prilog VIII.) Da se ovo pitanje uzmogne što temeljitije razpraviti, valja obzir uzeti s jedne strane relativnu kriminalnost pojedinih vjeroizpoviesti, t. j. omjer u kojem različite vjeroizpoviesti sudjeluju kod ukupnoga broja osudjenih zločinaca napram ukupnomu broju privrženika svake pojedine vjeroizpoviesti, a s druge strane intenzivnost kriminalnu t. j. omjer osudjenih zločinaca svake pojedine vjeroizpoviesti napram kriminalno sposobnom žiteljstvu dotične vjeroizpoviesti.

*

Digitized by Google

Da se uzmogne prosuditi relativni kriminalitet pojedinih vjeroizpoviesti, od potrebe je u obzir uzeti prije svega postotak, kojim pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod ukupnoga broja osudjenika, a zatim postotak, kojim je u pojedinih krajevih žiteljstvo u obće razdieljeno po vjeroizpoviestih.

Obzirom na prvu okolnost dolazimo na temelju prosjeka od šest godina do rezultata, koji nam pokazuje sliedeća skrižaljka:

Od 100 osoba osudjenih sbog zločinstva bilo ih je:

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	94·64	0·73	4·00	0·51	0·12
2. Varaždin	99·31	—	0·58	0·11	—
3. Bjelovar	67·71	—	31·84	0·36	0·09
4. Požega	41·18	0·70	56·67	0·19	1·26
5. Osiek	67·12	0·06	29·67	0·94	2·21
6. Vukovar	28·72	1·87	65·75	0·53	3·13
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**68·79**	**0·49**	**29·10**	**0·52**	**1·10**
7. Gospić	46·26	—	53·74	—	—
8. Ogulin	42·02	1·14	56·84	—	—
9. Petrinja	24·69	—	75·14	0·12	0·05
10. N. Gradiška	58·04	—	41·75	0·07	0·14
11. Vinkovci	65·96	0·12	30·51	0·90	2·51
12. Zemun	21·70	—	74·42	0·32	3·56
Bivša hrv.-slav. krajina	**40·55**	**0·25**	**58·13**	**0·21**	**0·86**
Hrvatska i Slavonija ukupno	56·01	0·38	42·24	0·37	1·00

Pogledom pako na okolnost drugu pruža nam potrebite podatke za obseg pojedinoga sudbenoga stola posljednji popis žiteljstva. Na temelju obračuna sračunanog po tih podatcih (vidi prilog I.) razdieljeno je žiteljstvo po vjeri u pojedinih krajevih domovine onako kako nam pokazuje sliedeća skrižaljka:

Digitized by Google

Razmjer žiteljstva po vjeroizpovieštih u postotcih.

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	97·61	0·07	1·51	0·66	0·15
2. Varaždin	99·26	0·01	0·14	0·56	0·03
3. Bjelovar	83·69	0·04	15·56	0·65	0·06
4. Požega	61·93	—	34·55	1·04	2·48
5. Osiek	75·64	0·01	20·09	2·06	2·20
6. Vukovar	41·22	2·32	50·86	1·18	4·42
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**83·78**	**0·26**	**14·02**	**0·93**	**1·01**
7. Gospić	45·50	—	54·50	—	—
8. Ogulin	49·85	4·76	45·35	0·03	0·01
9. Petrinja	37·30	—	62·52	0·06	0·02
10. N. Gradiška	65·64	—	34·00	0·27	0·09
11. Vinkovci	88·69	0·02	8·56	0·96	1·77
12. Zemun	26·22	0·25	63·45	0·91	9·17
Bivša hrv.-slav. krajina . . .	**49·54**	**1·07**	**47·30**	**0·35**	**1·74**
Hrvatska i Slavonija ukupno .	71·16	0·56	26·30	0·72	1·26

Prispodobimo li obe ove skrižaljke medjusobno, tada opažamo, da je razmjer, u kojem pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod zločinstva, dosta različit napram ukupnomu broju privržnika svake pojedine vjeroizpoviesti, jer da je kriminalna sklonost jednaka kod svih vjeroizpoviesti, tada bi naravskim načinom i brojevi u jednoj i drugoj skrižalji morali biti jednako razredjeni. Nu čim toga ne ima, čim je ta razlika očevidna, treba na temelju gornjih skrižaljka pronaći izraz, koji će nam načinom konkretnim pokazati, u koliko pojedine vjeroizpoviesti u razmjeru jedna napram drugoj sudjeluju kod ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva. U tu svrhu valja nam se poslužiti slomkom, kojemu je brojnikom omjer, po kojem se po vjeroizpovjesti razredjuju osobe osudjene sbog zločinstva, a nazivnikom omjer, koji nam pokazuje, kako je žiteljstvo u tom pogledu razdieljeno.

Kad bi relativna kriminalnost svih vjeroizpoviesti bila jednaka, tada bi morao biti za sve vjeroizpoviesti jednak i exponent omjera medju brojem žiteljstva i medju brojem osudjenika svake pojedine vjeroizpoviesti. Uzmimo, da je taj exponent kod jednake relativne kriminalnosti i kod jednakog broja privržnika svake pojedine vjeroizpoviesti ravan 100. Nu jer je, kako nam gornje skrižaljke dokazuju, ta relativna kriminalnost različita, to je omjer, u kojem

Digitized by Google

sudjeluju pojedine vjeroizpoviesti napram broju svojih privrženika faktično onakav, kakav se ukazuje u sliedećoj skrižaljci.

Po prosjeku od šest godina (1877—1882) sudjeluje kod jednakog broja pripadnika pojedine vjeroizpovjesti mjesto 100 osoba kod zločinstva

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	96·9	1042·8	264·9	77·3	80·0
2. Varaždin	100·05	0·0	414·3	19·5	0·0
3. Bjelovar	80·9	0·0	204·6	55·4	150·0
4. Požega	66·5	700·0	164·0	18·2	50·5
5. Osiek	88·7	600·0	147·6	45·6	100·0
6. Vukovar	69·6	80·6	129·2	44·9	70·8
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**82·1**	**188·5**	**207·5**	**55·9**	**108·9**
7. Gospić	101·7	—	98·6	—	—
8. Ogulin	84·3	23·9	125·3	0·0	0·0
9. Petrinja	66·2	—	120·2	200·0	250·0
10. N. Gradiška	88·4	—	121·5	25·9	155·5
11. Vinkovci	74·4	600·0	356·4	93·7	141·8
12. Zemun	82·7	0·0	117·3	35·1	38·8
Bivša hrv.-slav. krajina	**81·8**	**23·3**	**122·9**	**60·0**	**49·4**
Hrvatska i Slavonija ukupno	78·7	67·8	160·6	51·4	79·3

Kad bi u svakom području bio dosta velik ne samo broj privržen ika pojedine vjeroizpoviesti, nego i absolutni broj osoba osudjenih sbog zločinstva: mogao bih na temelju gornjega obračuna predočiti dosta dobru sliku o relativnom sudjelovanju pojedinih vjeroizpoviesti kod počinjena zločinstva; nu samo je broj sljedbenika rimokatolike i grčko-iztočne vjeroizpoviesti (osim područja sudbenoga stola varaždinskoga) tako velik, da nam u tom pogledu dopušta prispodobu medju pojedinimi krajevi, dočim je broj ostalih vjeroizpoviesti tako neznatan, da ćemo se morati zadovoljiti samo s obćenitom prispodobom.

Uzmemo li u obzir cjelokupnu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, tada opažamo: kako je relativna kriminalnost žiteljstva najveća kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti, a najmanja kod Židova: medju oba ova extrema redaju se sljedbenici grčko-katoličke i rimo-katoličke vjeroizpoviesti, a zatim sljedbenici ostalih konfesija. Nu pogledom na iztaknutu okolnost ne bi bilo uputno u tom obziru medjusobno prispodabljati pojedina područja; ja ću razmotriti samo

Digitized by Google

relativnu kriminalnost rimokatolika i grčko-iztočnih. U tom pogledu opažamo prije svega, kako nijedan kraj domovine nije s drugim razmjeran; svagdje vidimo drugi razmjer, svagdje drugačiju razliku u relativnoj kriminalnosti jedne i druge vjeroizpoviesti. Jednakost opaža se samo u tom, što u svih priedjelih, osim područja sudbenoga stola gospićkoga, sljedbenici grčko-iztočne vjeroizpoviesti sudjeluju preko, a rimokatolici izpod one granice, koju postavismo za temelj gornjega obračuna, a to je jednakost u relativnoj kriminalnosti svih vjeroizpoviesti. Nije mi možno postaviti pravilo, kako se ova relativna kriminalnost jedne i druge vjeroizpoviesti razgranjuje s gledišta geografskog, jer je u nekih priedjelih broj privržnika vjere grčko-iztočne odviš malen, te ne bi bilo uputno na temelju tih pojava izvoditi posebna kakova pravila, dokazuje to relativna kriminalnost sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti u području sudbenoga stola varaždinskoga, zagrebačkoga, vinkovačkoga a donekle i bjelovarskoga te osiečkoga. Nu motreć priedjele one, gdje su sljedbenici vjeroizpoviesti grčko-iztočne brojem svojim ili jednaki ili jači od sljedbenika vjeroizpoviesti rimo-katoličke, svagdje opažamo, kako je relativna kriminalnost sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti znatno veća od sljedbenika vjere rimokatoličke; ta razlika iznosi u području sudb. stola petrinjskoga i vukovarskoga preko 80, a zemunskoga i ogulinskoga preko 40%; jedino je u području sudb. stola gospićkoga taj kriminalitet malo ne posve jednak, dapače on je kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti za 30% manji nego li kod rimokatolika.

Do sličnih rezultata dolazimo i onda, kad promotrimo *intenzivnost* kriminalnu pojedinih vjeroizpoviesti. Da ovu okolnost točno prosudimo, morali bi znati, kako je razdieljeno žiteljstvo kraljevine Hrvatske i Slavonije po dobi u savezu sa sljedbenici pojedine vjeroizpoviesti; nu jer kod posljednjega popisa žiteljstva popisna gradja nije izradjena u ovom pravcu, to nam ne preostaje drugo nego kriminalno sposobno žiteljstvo svake pojedine vjeroizpoviesti obračunati tako, da uzmemo, da svaka vjeroizpoviest od ukupnoga broja svojih sljedbenika ima toliko kriminalno sposobnih, t. j. toliko članova preko navršene 14. godine života, koliko postotaka kriminalno sposobnoga žiteljstva ima u obće cjelokupno stanovničtvo Hrvatske i Slavonije.

Učinimo li to, tada vidimo, da je intenzivnost kriminalna t. j. kriminalitet žiteljstva, prilično jednaka kod rimokatolika, grčkokatolika te privržnika ostalih vjeroizpoviesti, razlike bo u cjelosti

Digitized by Google

nisu velike, dočim je kod sljedbenika vjere grčko-iztočne ta intenzivnost najveća, a kod Židova najmanja.

Prispodobimo li medjusobno kriminalitet sljedbenika rimokatoličke i grčko-iztočne vjeroizpoviesti, to vidimo, kako se pojedini krajevi domovine redaju sliedećim redom: od 10.000 kriminalno sposobnih žitelja pojedine vjeroizpoviesti bilo ih je odsudjeno sbog zločinstva u području sudbenoga stola:

kod rimo-katolika		kod grčko-iztočnih	
1. Varaždin	12·7	1. Gospić	31·1
2. Zagreb	19·0	2. Zemun	35·4
3. Bjelovar	21·2	3. Vukovar	40·3
4. Vukovar	21·7	4. Ogulin	46·2
5. Vinkovci	23·8	5. Varaždin	51·0
6. Zemun	24·9	6. Zagreb	51·7
7. Požega	29·6	7. Bjelovar	53·7
8. Ogulin	31·1	8. N. Gradiška	55·2
9. Gospić	32·0	9. Osiek	57·3
10. Petrinja	32·8	10. Petrinja	59·6
11. Osiek	34·3	11. Požega	72·9
12. N. Gradiška	39·8	12. Vinkovci	114·1

Već na prvi mah opažamo u kriminalitetu jedne i druge vjeroizpovjesti dosta znatnih razlika medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom s jedne, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom s druge strane. Sračunamo li pako napose kriminalitet za svaki pojedini dio domovine, tada vidimo, da je od 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva pojedine vjeroizpoviesti bilo osudjeno zločinaca:

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod rimokatolika	20·9	29·6	20·5	29·3
kod grčko-iztočnih	52·3	46·2	47·3	49·8

Na temelju ovih podataka moramo zaključiti, da je u svih priedjelih domovine, s jedinom iznimkom sudbenoga stola gospičkoga, kriminalitet sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti znatno veći od kriminaliteta sljedbenika rimokatoličke vjeroizpovjesti; da je napose kriminalitet rimokatolika veći u bivšoj krajini i u Slavoniji nego li u bivšem provincijalu odnosno u užoj Hrvatskoj; da je i kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti u Slavoniji kriminalitet veći nego li u užoj Hrvatskoj; ali da je u bivšoj krajini krimi-

Digitized by Google

nalitet sljedbenika ove vjeroizpovjesti manji od kriminaliteta istih sljedbenika u bivšem provincijalu. Mnogomu će se već na prvi mah čudnovatom činiti ova posljednja okolnost, s kojom u svezi stoji i razmjer samoga žiteljstva po vjeroizpoviesti, jer opažamo kako je, osim područja sudbenoga stola petrinjskoga, u svakom drugom priedjelu, gdje ziteljstvo grčko-iztočne vjeroizpoviesti sačinjava oko polovine ili više žiteljstva, kriminalitet sljedbenika ove vjeroizpoviesti manji nego li u onih priedjelih, gdje je to žiteljstvo napram sljedbenikom ostalih vjeroizpoviesti zastupano u slabijoj mjeri. Nu uzmemo li na um, kako se je za posljednjih petnaest godina u nas razvijala miena žiteljstva, imenito s razloga vanjskih, lako ćemo si protumačiti ovaj pojav. Tko razgleda razpravu predstojnika hrv. statističkoga ureda Milovana Zoričića o rezultatih posljednjega popisa žiteljstva, taj će se uvjeriti, kako je imenito u nekih krajevih, a napose u gornjoj krajini, na rezultate popisa bilo od upliva s jedne strane ono žiteljstvo, koje se za vrieme popisa nije nalazilo u zavičaju, s druge strane broj odsutnika izvan granica Hrvatske i Slavonije, a napokon količina onih, koji se konačno iz domovine izseliše. Najveći kontingenat onih prvih dala je gornja krajina, a broj izseljenika osobito je znamenit u Sriemu i u gornjoj krajini, dakle upravo u priedjelih onih, gdje je žiteljstvo grčko-iztočne vjeroizpoviesti najjače zastupano. Ne ima s toga dvojbe, da se je izselilo većinom žiteljstvo ove vjeroizpoviesti: u tom nas podkrjepljuje imenito okolnost ona, što se iz Sriema ljudi većinom sele u kraljevinu Srbiju, a oni iz gornje krajine u Bosnu.

Tko pako znade, da se nikada ne izseljuje najbolji dio žiteljstva, taj će u svih ovih okolnostih moći naći put, koji će ga dovesti do uzroka, s kojega je kriminalitet sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti manji u onih krajevih, gdje sljedbenici ove vjeroizpoviesti sačinjavaju oko polovice cieloga žiteljstva. Tu imamo tražiti razlog, zašto u bivšoj krajini kod grčko-iztočnih kriminalitet iznosi 46·2 a u bivšem provincijalu 52·3 na 10.000 kriminalno sposobnih.

Ja se s razloga, koje mi ne treba ovdje napose spominjati, ne ću upuštati u potanje razmatranje kriminalnih odnošajah sljedbenika pojedinih vjeroizpoviesti; toliko ću ipak samo naglasiti, da kod upliva na veći ili manji kriminalitet pojedinih vjeroizpoviesti ne valja u obzir uzeti samo dotičnu vjeroizpoviest, nego da će svaki nepristran motrilac morati uvažiti i druge okolnosti, imenito pako odnošaje narodnosti te u obće socijalno i gospodarstveno stanje sljedbenika svake pojedine vjeroizpoviesti.

Digitized by Google

Što se tiče razmjera, u kojem sljedbenici pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod pojedinih vrsti zločinstva, neka služi sliedeći obračun. Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva svake pojedine vjeroizpovjesti bilo je osudjeno sbog zločinstva kod skupa:

	I.	II.	III.	IV.
rimokatolika	68·9%	29·6%	0·9%	0·5%
grko-katolika	58·0%	37·0%	1·4%	3·6%
grčko-iztočnih	72·9%	25·6%	0·9%	0·5%
Židova	84·4%	12·6%	3·0%	0·0%
ostalih	65·9%	32·4%	0·5%	1·1%

Kod svake pojedine vjeroizpoviesti osudjeno je doduše najviše osoba sbog zločinstva počinjenih s pohlepe za dobi kom, nu prema ukupnomu broju osoba osudjenih od svake pojedine vjeroizpoviesti ipak je taj razmjer veoma različit. Jer dok je od ukupnoga broja osudjenih Židova njih $^7/_8$, a od sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti nešto preko $^6/_8$ bilo osudjeno sbog zločinstva prvoga skupa, osudjeno je sbog zločinstva iste vrsti od katolika $^7/_{10}$, od ostalih vjeroizpoviesti $^2/_3$, a od grko-katolika najmanje, na ime $^3/_5$. Napose pako sudieluju najviše kod zločinstva kradje sljedbenici grčko-iztočne vjeroizpoviesti (67·7%), zatim rimokatolici (63·4%), sljedbenici ostalih vjeroizpoviesti (59·5%), grko-katolici (50%) i napokon Židovi (45·9%). Što se tiče zločinstva prievare, to se ono najviše ističe kod Židova, jer ih je od ukupnoga broja osudjenih bilo osudjeno sbog ovoga zločinstva 27·4%, dočim je kod ostalih vjeroizpoviesti taj postotak razmjerno dosta malen, tako kod grko-katolika 4·3%, kod grčko-iztočnih 3·8%, kod rimokatolika 3·4, a kod ostalih vjeroizpoviesti 2%. Zločinstva drugoga skupa, a medju njim zločinstvo težke tjelesne ozlede, najviše se ističu kod grko-katolika i sljedbenika ostalih vjeroizpoviesti, a najmanje kod Židova.

Tako je od ukupnoga broja osudjenih sljedbenika pojedine vjeroizpoviesti bilo osudjeno sbog

	težke tjelesne ozlede	umorstva	ubojstva	javnog nasilja
kod rimo-katolika	18·1%	1·1%	2·4%	6·7%
„ grko-katolika	29·7%	0·0%	0·7%	2·2%
„ grčko-iztočnih	14·1%	1·3%	2·6%	6·0%
„ židova	6·6%	0·0%	0·0%	3·0%
„ ostalih	22·9%	1·9%	1·4%	0·5%

Digitized by Google

Što se tiče ostalih vrstih zločinstva, zanimiv je pojav taj, da je kod rimokatolika i sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti jednak postotak, kojim oni sudjeluju kod zločinstva trećega i četvrtoga skupa; nu ova jednakost ne ovlaštuje nas još ni malo na zaključak, da je obzirom na ove vrsti zločinstva i kriminalitet jednak kod sljedbenika jedne i druge vjeroizpoviesti.

Na ostale odnošaje osoba osudjenih sbog zločinstva biti će prilike osvrnuti se u drugoj razpravi.

(Ostatak u sliedećoj knjizi.)

Digitized by Google

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 25. studenoga 1886.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Veleučena gospodo akademici!

Visoko štovani sbore!

Koliko se god puta, a danas već devetnaesti put, sastasmo u svečanoj sjednici, da se u glavnih crtah obazremo na godišnji znanstveni književan rad naše akademije: toliko puta osjetismo ugodno zadovoljstvo s izpunjenih naprama njoj i naprama narodu zvanja svoga dužnosti. Scienim, da će nas i danas obuzeti ovo čuvstvo, pokle bude pročitan tajnikov izvještaj, koji će nam predočiti sliku rada naše akademije tečajem ove godine. U toj slici vidjeti će se, ne koliko bismo željeli bili, nego koliko jesmo u danih okolnostih uraditi mogli. A uspjeh je takav, da će mu težko obzirom na sredstva, o koja se je naša znanstvena i književna radnja upirala, biti opravdana prigovora.

Prvih su godina prilično uzporedice rasla u našem zavodu materijalna sredstva i književna produkcija; ali u novije doba ne mogu više koracati uzporedice. Akademija, upućena jedino na svoj vlastiti prihod i na veledušnu pripomoć svojega pokrovitelja, može jedva izvadjati u prvom početku ustanovljenu znanstvenu osnovu, a razširiti je ne može. To znači, da su naše književne sile ojačale za veću produkciju, kad bi i sredstva u jednakom razmjerju dotjecala. Uz obilnija sredstva moglo bi se uskoriti izdavanje rječnika, i tim ovaj ne samo za znanost nego i za narodan život vele znamenit podhvat prije sa svih strana željnomu kraju privesti. Mogla bi se u većem

Digitized by Google

obsegu iznositi na svjetlo gradja za poviest državnu, crkvenu, pravnu, književnu, prosvjetnu, pak tim pospješiti i znanstveno obradjivanje koli pojedinih grana toli cjelokupne poviesti narodne. Moglo bi se podpomagati strukovno iztraživanje prirodnih odnošaja naše domovine, čim bi se ne samo za temeljito poznavanje prirodnoga joj blaga nego i za tvarni razvitak njezin mnogo privriedilo. Na nova pako poduzeća, za koja bi se mogle prikupiti sposobne sile, kano što bi bila: izašiljanje u strane arkive i knjižnice, sabiranje gradje za dialektologiju i tradicionalnu literaturu, za narodne i pravne običaje, na znanstvene bud i u najčednijem razmjerju expedicie . . . nesmije se u tih okolnostih ni misliti. To su „pia desideria", koja kano da nam valja bližoj ili daljoj budućnosti u baštinu ostaviti.

Sve su ovo moje i vaše želje, gospodo akademici! o kojih smo često u užem krugu viećali; a koje ovom prigodom iznosim na javnost, ne bi li s uspjehom i u one krugove doprle, kojim je briga oko javnih a poimence prosvjetnih poslova povjerena. Smjelo bi se predmnievati, da bi ondje nad tim razvitkom i nad ovim duhom nove podhvatljivosti našega zavoda ugodno rodoljubno zadovoljstvo imalo vladati. Smjelo bi se na dalje predmnievati, da se je ondje i o tom osvjedočeno, da je koli pravoga prosvietljenoga rodoljublja toli države svojega si zvanja sviestne zadatak, čim izdašnije podupirati znanstvenu i književnu radnju, od koje jedva imade za više ciljeve njezine plodovitije i unosnije.

Ele mi nećemo ni uz ova čedna sredstva prestati još većim marom obradjivati one grane znanosti, kojih je njega našoj akademiji povjerena; nećemo prestati obradjivati je u granicah one slobode, koja, dočim ne sapinje ni malo učeno iztraživanje, ne obara one podloge, na kojoj je tečajem viekova neumornim trudom podignuta velebna sgrada kršćanske civilizacije i na kojoj počiva sav život našega naroda.

Budi mi dozvoljeno ovu misao, ako i u kratkih crtah obzirom na odmjereno mi vrieme i na strpljivost vašu, ali u njekoliko rieči pobliže razpresti.

Ja držim, da je mnogim zabludam znanosti, predpostavivši da ne izviru iz opake namjere i da ne prosljeduju zlih ciljeva, ne malo krivo, što pojedina struka ljudskoga i onako ograničenoga znanja i umienja, nezadovoljna granicami svoje naravne naležnosti, zalazi u područje druge bud koliko joj srodne struke, koja i predmetom svojim i metodom svojom počiva na posebnoj podlozi. Ako li si k tomu

Digitized by Google

jedna struka prisvaja takav gospodujući položaj, da se ne samo stoljetne stečevine ostalih grana znanosti nego i vjekovne uredbe prosvietljenoga družtva, koje su i potekle iz drugoga vrela i samosvojno se razvile, bezuvjetno podredjuje: onda je zabluda i opasna.

Kada se sa gledišta novih znanosti zavidja gospodujućemu u srednjem vieku položaju spekulativne bogoslovije ili skolastične filozofije; te se na taj primjer prstom pokazuje: ne uvažuje se dovoljno nastali u svih odnošajih onoga razdobja nov poredak, s kojim je ona znanost srasla, i ne uzima se dostatno u obzir, da nije imala tada na polju ljudskoga umienja ni premice ni suparnice. Ona ista dva življa, koja su sredovječno družtvo preobrazila, duh na ime kršćanstva i mladjana životna sila novih naroda, koji su stare na poprištu poviesti izmienili, pronikoše takodjer spomenutu glavnu i skoro jedinu znanost one heroičke dobe. „Kršćanska idea — kaže jedan od novijih umnih ocjenitelja te nauke — jest za velike mislioce srednjega vieka svagdje provodič u iztraživanju; jest stalno uporište, kojega nikada ne puštaju s oka; nu koje jim daje s radostnom smjelošću, sa sigurnim pouzdanjem i neumornom revnošću prodrieti u svakolika područja spekulativnoga znanja. I pošto se je s tim u ovih misliocih energična, odličnom ćudorednošću nošena duševna sila spojila, postaše ona veličanstvena djela, koja još danas stoje nedostižna". Ako i nije znanstveno poznavanje prirode išlo preko znanja od Aristotela nasliedjena i arapskimi mudraci popunjena: rado će i sadanja triezna znanost svojoj sredovječnoj predšastnici oprostiti ovu prazninu, kad je podobna bila dati ljudskomu rodu jednoga Ivana Scota Erigenu, jednoga Tomu Akvinca, jednoga Alighieria Dantea; kad je u svih granah umjetnosti pod okriljem svojim odgojila tolike velikane, kojih se djelom svi viekovi dive; kad je pod svojom sjenom u tolikih novo-zasnovanih visokih učilištih do onolike tančine odgojila čuvstvo dobrote, pravice i ljepote, te kad je put prokrčila prieporodu znanosti i umjetnosti".

Tek u novom vieku, u kojem su se pojedine grane znanosti neslućenim prije uspjehom počele razvijati, pooštrilo se je presizanje jedne u područje druge, i takmenje za odlučujućim uplivom ne samo na umni nego i na duhovni i javni život. Sjećam vas, štovana gospodo! one prievlasti, koju si je filozofija umjela steći prošloga i prvih decenija tekućega stoljeća, kad je svojim to empirističkim, to racionalističkim, to idealističkim, to materialističkim pravcem raztvarala osobito u izobraženijih slojevih positivno kršćanstvo, znanost i sve uredbe na njem počivajuće, pak i predjašnje družtvene

Digitized by Google

institucije po svojih načelih preobraziti kušala. Skrajni izdanci ovoga sustava bijahu, kako znate, nihilisam u religiosnom, apotheosa i svemoć državne vlasti u javnom životu.

Pokle je filosofija, osobito razpadnućem Hegelove škole u Njemačkoj i prielazom Hegelova idealizma u materializam, priemoć izgubila, preuze ju prirodoslovna znanost. Ova priemoć činila se opravdanom obzirom na gorostasna upravo odkrića, učinjena u novije vrieme pomoću te znanosti. Potaknuti tim uspjehom mnogi dusi prelaze u ovo područje ljudskoga znanja; a neočekivani obreti empiričko-exaktnih iztraživanja primamljuju sve to više u kolo radnika ove grane znanosti. Svemu tomu može se svaki prijatelj prosvjete i napredka iskreno radovati. Prirodoslovna iztraživanja popunjuju znatnu prazninu u ljudskom znanju, koja se u prošlosti težko osjećala, i negovoreći ob onoj golemoj koristi, koja se odanle na blagostanje naroda prosipava. Spekulativne znanosti, bogoslovija, antropologija, etnografija, historija mogu biti samo zahvalne prirodoslovju za te velike stečevine, jer ih mogu sgodno upotriebiti za razriešenje mnogih problema svojih.

Ali ni prirodoslovne znanosti nisu se znale očuvati od zablude, koja je punim pravom spočitana filosofiji — i one su prestupile u svojih iztraživanjih granice svoga naležnoga područja. Mnogi prirodoslovci, držeći prirodu za jedino bivstvo, i nauke, koje se njom bave, za jedino opravdanu znanost, te jednostrano precjenjujući poznavanje prirode, zabacujući idealne predmete ljudskoga znanja, i idealno poznavanje smatrajući zabludom čovječjega duha, snidjoše na stanovište pukoga materijalizma. O tih prirodoslovcih nije preoštar sud Erdmannov: „Svaki, koji znade danas dobro sitnozor upotriebiti, scieni bez okolišenja, da smije presuditi, što je uzrok, što uvjet, što sila, što tvar, što logički zakon, što istina“. Materijalističko prirodoslovje, odkloniv stvaranje pralikova i podmetnuv mu prvobitnu „generationem aequivocam“, podmaknulo je izpod nogu glavni predmet metafizici i bogosloviji; zaniekav čovjeku duševna svojstva i sve psihičke pojave proglasivši čisto fiziologičkimi funkcijami antropologiju smatra izključivo svojom granom; držeći pače, da se i čovječanstvo razvija jedino po prirodnih zakonih, protegnulo je svoju vlast i na historiju. Onda nije čudo, što vatreniji borci toga pravca otvoreno propoviedaju: da je prirodoslovje jedina filozofija budućnosti.

Spomenuv u toj svezi poviest i što o zakonih, pod kojih se uplivom čovječanstvo razvija, govori materijalističko prirodoslovje, sjetih se, da ne ima posve krivo rečeni njemački filozof, kada veli: „Kod

Digitized by Google

materijalista naše dobe ne ima ni jedne izvorne misli; sve što u djelih njihovih čitamo, čak i ciničku prispodobu misli s izciedinom bubrega, kazao je već Cabanis", francezki naime filozof sensualističke škole koncem prošloga stoljeća (1757—1808). Sjetih se naime, kako je još prije petdeset godina (1830) slavni J. Görres sa učiteljske stolice na monakovskom sveučilištu, govoreći o dvostrukom shvaćanju svieta, i po tom takodjer historije, utvrdio, da je cielo poganstvo materijalistički razvoj čovječanstva shvaćalo naziruć sviet i čovjeka podvrgnuta željeznomu zakonu sile. „Kroz cielu starodavnost — kaže slikovitim jezikom rečeni umni pisac — provlači se mnienje, koje je, sva osjetila na vanjštinu prirode upiruć, zemlju i u njoj prirodno počelo kano vlast u duhovnoj državi štovalo, i na ovu sveobću vladalicu privezalo božanstvo u podložnoj služnosti. Po ovom mnienju je zemlja, samo iz chaosa i noći rodjena, skupnom majkom bogova i ljudi; od nje se prvi odluči sveobći otac, te za tim s njom porodi cvatuće potomstvo neumrlih i umrlih. Prvi su do duše više postavljeni i s ovime vladaju nad prolaznim plemenom; ali dočim ova obitava na cieloj kruglji zemaljskoj, oni su si odabrali sielo na vršku Olimpa, i gora, koja svojim podnožjem dopire u dubljinu zemlje, spaja njihov zavičaj sa zavičajem drugih zemaljskih stvorova, s kojimi ih sdružuju jednake podobe i istovietnost duševnih sila i strasti; te njihovu uzajamnu d elatnost stapa tečajem poviesti. I kano što je zemlja oba plemena, nebesko i zemaljsko, rodila iz svoga krila, tako ih obuhvaća zakon željezne sile, koji nad obima vlada; u tami, koja sredinu njezinu omota i u kojoj se prirodno počelo krije, stanuje ona sudbina, koja, gospodujući nad bogovi i ljudi obkoljena od Parka, koje kreću nebo oko vječnih vretena, Zevsu ocu bogova dieli usudne srećke, da je u odredjena vremena porazdieli. Po tom su dakle mnienju samo prirodne sile, koje sbilja u poviesti djeluju; a ljudi i bogovi, premda jedni spadaju na zemlju, drugi na nebo, jesu po nutarnjoj naravi samo naravna bića, predana prirodi, o njezinoj sili bezuvjetno i slieno ovisna". Skinite s ovoga nazora starodavnosti o neumolivoj prirodnoj sili, koja da upravlja čovječanstvom u poviesti, pjesničku mladomu koljenu ljudskomu priraslu slikovitost, pak viditi ćete u njem istovjetan nazor materialističke škole današnje o historijskom razvitku našega roda. Obima je jedna jezgra: Poviest je proizvod prirode, jer kano što čovjek, taj najuzvišeniji ustroj prirode, tako i cieli rod njegov u razvitku svojem podpada jedino pod zakone njezine. S toga je poviest čovječanstva u pravom smislu prirodna poviest čovječanstva".

Digitized by Google

Visoko štovana gospodo! Niti je namjera, niti zadaća moja; a niti vrieme, niti obzir na ovaj ugledni sbor nedopušta razpravljati o tih zabludah znanosti, koje nam njezina poviest prikazuje. Ja sam htjeo ovom prigodom samo na jedan izvor tih zabluda pokazati, o tom budući uvjeren, da bi se mnogoj predusrelo, kada bi svaka grana znanosti, sliedeći u iztraživanju vlastite zakone, ostala u svojem naravnom području, zadovoljna tim, što je znanje čovjeka u jednom smjeru obogatila i što svoj konačni posljedak, u koliko to suvislost s drugom zahtieva, ovoj ustupiti može. Neka se dakle filozofija iztražujući posljedniji uzrok svakomu bivstvu bavi konačnim absolutnim bićem; ali neka mu ne ničeče neprekidne sveze sa stvorovi i neposredne objave, što dočim se ne protivi pojmu o njem, potvrdjuje se sviešću i poviešću ljudskoga roda. Neka prirodoslovne znanosti ulaze u trag prvim organizmom; zakonom, po kojih postaju i živu; izvoru svjetla i toplote; prevratom zemlje; kretu i mieni nebeskih tjelesa; neka sva ova čudesa odkrivaju plemenitoj zvjedljivosti ljudskoj — ali neka ne tvrde, da su stanica, počelo, atom, prvi i skrajni uzrok bivstvu; da preko tvari i ethera ne ima nad- i izvan-prirodnoga absolutnoga bića, ne ima duševnoga svieta; dočim proti takovoj tvrdnji prosvjeduju zrela iztraživanja prvih mislioca tolikih viekova i cjelokupna moralna podloga čovječanstva.

Svaka struka i svaka grana znanosti zahtieva čitava čovjeka i sav viek ljudski; riedki su pače, koji mogu i pojedini ogranak u svoj širini i dubljini obraditi. S toga će se pravi strukovnjak ustručavati, da o predmetu izvan područ'a svoga konačnu i neprizivnu presudu izreče; a još će se više uztezati znanstve u predpostavu, koliko joj drago prividno čvrstu, axiomom proglasiti. Ja držim, da su riedki odabrani dusi, kojim je uz današnju razgranjenost znanosti i uz ono strašno nesuglasje mnienja glede bitnih pitanja dano bistrim okom resultate strukovnih iztraživanja u sklad dovesti. Scienim na dalje, da smo još daleko od onoga vremena, kada će, pokle odpadnu mnoge efemerne these pojedinih struka, iz ukupnih resultata njihovih sazdana biti „scientia scientiarum.“ Al i o tom sam napokon osvjedočen, da kano što ni sada ni jedna znanošću iznesena i sbilja dokazana istina ne stoji i ne može stajati, tako neće ni ona budućnosti „scientia scientiarum“ stajati u protuslovju s onom vječnom istinom, koja iz krila neograničene mudrosti božanstvenim „slovom“ (ὁ λόγος) donesena na sviet, da „prosvietli svakoga čovjeka,“ predana je u pohranu osnovanoj njim crkvi, da bude neutrnivim vrelom svjetla za sva vremena i sve narode.

Digitized by Google

Prema tomu mi ćemo, učena gospodo akademici! obradjujući svaki onu struku znanosti, koju u našem zavodu zastupa, oprezni biti u izricanju na neutvrdjenih predpostavah osnovana suda, o kojem imadu svoju rieč i druge struke ljudskoga znanja i umienja; a osobito ako stoji u oprieci s objavom božjom, dakle s istinami one nauke, koja je prosvjetu izobraženoga svieta, kano što se obćenito priznaje, upravo stvorila. Ovakovu opreznost iziskuje od nas i posebni položaj našega zavoda naprama našem narodu, koji ga je uz veledušna mu pokrovitelja svojimi žrtvami sazdao, a kojega je, kadšto od svake ljudske pomoći ostavljena, u očajanih trenutcih njegove krvave prošlosti živa vjera u promisao od sdvojnosti očuvala. Neka nas na tom putu ne zastraši vika o slobodi znanstvena iztraživanja; jer u ni jednom djelovanju uma i volje čovjeka nisu sloboda i razuzdanost istovjetni pojmovi. Sjetite se, što je na takovo spočitanje slobodouman i u žedji za istinom neugasiv G. E. Lessing jednomu svomu berlinskomu prijatelju godine 1769 pisao: „Samo mi ništa negovorite o vašoj berlinskoj slobodi misliti i pisati; ona se steže jedino i samo na slobodu proti vjeri toliko rugla donositi na pazar koliko je koga volja; a takovom slobodom služiti mora se pošten čovjek do skora stiditi.“

I tim sam svršio. Ja sam, veleštovani sbore! živio u nadi, da će me preuzvišeni naš pokrovitelj svojim došašćem u našu sredinu, kano što je sam obećao bio i želio, riešiti za ovaj put inače ugodne dužnosti progovoriti njekoliko rieči s ove častne stolice, s koje evo već devetnaesti put uz dobrohotnost vašu besjedim. Pa sam se tomu radovao, a i vam bi za cielo bilo ugodnije čuti njegove rječitije i uglednije slovo. Ali obziri na zdravlje u svojoj starosti i u ovoj dalnjemu putovanju neprijatnoj dobi godine odvratiše ga od one nakane; te je s toga ono, što bi prisutan bio rekao, stavio u poruku, jučer ovamo stigavšu, a na mene i na sve nas upravljenu, koja će se po želji njegovoj s izvještajem ove svečane sjednice objelodaniti.

Digitized by Google

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. P. MATKOVIĆA.

Izvještujuć o stanju jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za minule akademijske godine, valja mi u obće pripomenuti, da je ova akademija prema svojemu zadatku i prošle godine nastavljala svoje književno poslovanje, koje se odnosilo, prvo na znanstvena iztraživanja u pojedinih strukovnih razpravah i drugih člancih, što no jih je priobćivala u svojem organu; za tim na gradju za izpitivanje jezika, književnosti, historije, prava i prirodnih odnošaja naše domovine, što je iznosila na sviet u posebnih sbornicih i knjigah. Isti pako oblik ovoga izvještaja jasno će pokazati, prvo, što je akademija minule akademičke godine za znanost privriedila, drugo, da na utrvenom putu dalje koraca i da se je taj put sigurnim i k cieli vodećim pokazao.

Počimajuć prvim dielom akademičke radnje, čast mi je najprije spomenuti razprave i druge članke, kojimi su pojedini razredi svaki u svojoj struci nastojali pomaknuti kod nas one struke znanosti, kojimi se po svojem zadatku bave.

U razredu *filologičko-historičkom* pravi član i predsjednik *dr. Franjo Rački* prinese razpravu *o državnoj vlasti u Hrvatskoj za podpune samostalnosti*, koju prislanja na predjašnje svoje razprave o nutarnjem stanju hrvatske države a na pose na posljednju razpravu (Rad, kn. 79.) „o crkvenoj vlasti one dobe". Osnova je akademikova, da, označivši obje vlasti svaku za se, predje na njihove uzajamne odnošaje. Razpravivši naprije izraze, kojimi se Hrvatska u suvremenih spomenicih označuje kao država, prelazi na prvoga nosioca vlasti u toj državi, na kneza i kralja. Utvrdjujući svoje razlaganje što domaćimi ispravami, što analogijom iz državnoga života ostalih Slovena, nalazi, da je kneževsko doba sliedilo iza županskoga, u kojem su ravni medju sobom župani, predstavnici plemena i njimi zaposjednutoga zemljišta (župa), vršili državnu vlast. Zatim se razpravlja o rodu, iz kojega su izlazili knezovi, a od početka 10. vieka kraljevi hrvatski, kao što i o nasljedstvu priestola, koje da je kao i kod drugih Slovena bilo uredjeno po zakonu

*

Digitized by Google

starješinstva. Onda se odgovara na pitanje, da li je kneževska ili kraljevska vlast bila ograničena ili neograničena? te dolazi do zaključka, da je bila ograničena većem i narodnom skupštinom. Razlaže se obširno, koji su bili članovi vladačkoga vieća, a glede narodne skupštine se dokazuje, da je ona bila u Hrvatskoj t. da sastavljena kao i u drugih slavenskih zemljah, da je osim župana, plemstva i hierarhije imao pristup svaki slobodan državljanin, na ime svaki domaćin. Napokon da je zaključak imao biti jednoglasan ili tolikom većinom, da je manjina izčezavala. Na kraju opisuje njekoje funkcije vladalačke, ponapose vršenje vrhovne sudačke vlasti, od kojih se je sačuvalo više primjera u suvremenih listinah.

Pravi član *Ivan Tkalčić* u svojoj razpravi *o stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito pod Pavlini*, koju je čitao u svečanoj sjednici od prošle godine, predočuje dvoje: u prvom dielu razpravlja o stanju nastave u srednjem vieku, a u drugom, kako su ju podigli Pavlini do najvišega stupnja. Akademik osvrće se samo na t. zv. panonsku Hrvatsku, koja da nije u kulturnom pogledu mnogo zaostajala za svojom družicom prekovelebitskom. Akademik trudi se dokazati, da su jur u XII. v. postajale u Zagrebu katedralne škole, koje da je početkom XIV. v. biskup Kazotić u bolje reformirao. Budući da su sve škole bile izključivo namienjene mladeži, voljnoj se posvetiti svećeničkomu zvanju, za to su Pavlini početkom XV. v. stvorili u svojem samostanu Liepojglavi prvi javni gimnazij, koji su polazili i svjetovnjaci. Pošto su Isusovci početkom XVII. v. otvorili gimnazij u Zagrebu, dokinuše g. 1644 Pavlini svoj gimnazij, i u mjesto njega otvoriše novi prosvjetni zavod za predavanje filosofije, da su zagrebački djaci mogli opet nastaviti svoje nauke, što da je trajalo sve do dokinuća ovoga reda. Iztičuć zasluge Pavlina za višu nastavu, govori napokon o učenih djelih, koja su članovi toga reda napisali, te nabraja razne učenjake, osobito historike, kojim u svojih djelih da je pred očima lebdilo zajedinstvo cjelokupnoga naroda hrvatskoga.

Pravi član *Šime Ljubić* priobći *dva razna popisa listina* glasovitoga manastira Sv. Krševana u Zadru, od kojih jedan poteče iz pera Ivana Lučića, do sada nepoznat i neupotrebljen, a vrlo znatan za izdavanje naših najstarijih pismenih spomenika. Počimlje godinom 908, a iz njega je akademik izcrpio sve, što je u njem do god. 1409. Drugi popis bje dokončan 18. lipnja 1826 od Antuna Nikolića, a sastavitelj je tim kanio u kratko navesti sve listine krševanskoga arkiva u kratkih izvadcih i po spremkah, u kojih se čuvaju.

Digitized by Google

— Isti akademik u svojoj obznani o izdanju *arabskoga geografa Edrisa* po Amaru i Schiaparellu (Rim 1883) priobćuje izvod, tičući se Hrvatske i Dalmacije, popraćen svojimi opazkami.

Pravi član *Matija Valjavec* prinese razpravu o rieči *črez* u knjizi kranjsko slovenskoj i hrvatsko kajkavskoj do prije 50 godina. Akademik opaža, da ga je na tu leksikalnu monografiju potakla vrlo oskudna poraba rieči „črez“ u hrvatskoj i srbskoj knjizi, jer akademijski rječnik iz sveukupne literature navodi jedva 20 primiera, dočim knjiga kranjsko-slovenska i kajkavska obilato upotrebljuje rieč *črez*. Za tim napominje, da ju Miklošić navodi u „etym. Wörtb. d. sl. Sprachen“ pod „keršu“, gdje kaže, kako glasi u pojedinih slovenskih jezicih, u pruskom, litavskom, latinskom i u grčkom. Zatim razpravlja o formah i značenju rieči „črez“ u kranjsko-slovenskoj, hrvatsko-kajkavskoj i štajersko slovenskoj knjiz, sve to potvrdjuje mnogimi primjeri, a razpravu završuje akademik tim, da kaže, da *črez* dolazi i kao adverb ili kao takov malo ne samo po njemačkom uplivu. — Isti a ademik priobći kratak prilog o *staroslovenskom optativu*, kojemu je u glagolskom sinajskom spomeniku u trag ušao.

Pravi član *dr. Franjo Maixner* u svojoj razpravi *o hrvatskom prievodu Ovidijeve heroide „Paris Helenae“ od Hanibala Lučića* poredjuje prievod s originalnim tekstom, kako ga donose najstarija izdanja Ovidijevih heroida od konca 15. i početka 16. vieka, naročito glede njekojih interpolacija i marginalnih glosa, i drugih važnijih varianta te dolazi do rezultata, da hrvatski prievod niti prije prvoga izdanja t. zv Aldine, ni poslije drugoga izdanja Aldine (1515) nije mogao biti izradjen. Prema tomu Lučićev je prievod ne samo najstariji hrvatski prievod iz staro-klasičkoga pisca, nego takodjer jedan od najstarijih prievoda Ovidijeve heroide u svih europejskih literaturah. U drugom dielu razprave karakteriše sam prievod. Osim amplifikacija opaža se u prievodu nastojanje, da se frazeologijom prilagodi onomu smjeru, koji je u Italiji po Petrarkistih, u hrvatskoj literaturi po najstarijih liricih, Šišku Menčetiću i Gjorgju Držiću zastupan tako, da je utečaj ovih na čitavi način, kako Lučić udešava svoj prievod, izvan svake sumnje. — Isti akademik obznanio je *članke naštampane u programih* naših srednjih učilišta god. 1867—1886.

Pravi član *Tadija Smičiklas* čitao je iz većega djela, koje kani izdati pod naslovom „Paleografija hrvatske glagolice od 11. do 16. vieka“, poglavje: *o postanku i razvitku hrvatske glagolice*. Ogle-

Digitized by Google

davši se u glavnih crtah na bugarsku glagolicu, nalazi u njoj dvie glavne skupine. U prvoj starijoj prevladjuje obla crta, ali isto tako mjesto ležećih od lieve na desnu stranu postaju ravne crte okomične. Ovu skupinu meće u dobu renaissance grčke crkvene knjige, koja ide u 10. i 11. viek. Ali glagolica bugarska ima i svoju decadencu, gdje se gube crte oble i prevladjuju ravne. S ovom skupinom dovodi akademik u savez potonju glagolicu hrvatsku, te nalazi u hrvatskoj tri skupine: 1) pismo stojeće u crkvenih knjigah, koje naslanja na ohridsko evangjelje; 2) pismo diplomatičko ili mješovito, naslanjajući ga na fragmenat Mihanovićev; 3) pismo čisto kursivno, koje je samo dalji razvitak pisma diplomatičkoga. Ovoj razdiobi traži razloge u uzporednom razvitku latinske kulture i latinskoga pisma u Hrvatskoj.

Ja nastavljajuć razpravljanja o putovanjih po balkanskom poluotoku XVI. vieku, ovaj put razpravih tri putopisa: *Melchiora Seydlitza* od g. 1556—59, neznana putopisca od god. 1559—60 i itinerare carskoga kurira *Jakova Betzeka* od god. 1564—73. U ovih trih putopisih ima dodataka, koji predjašnje putopise ne samo razsvjetljuju, nego gledom na puteve, kojimi se onda putovalo, i znatno jih popunjuju.

Dopisujući član dr. *Ivan Crnčić* priobći iz rukopisa Blagoslava Bartola, što se čuva u samostanu franjevačkom na Krku 38 izprava, koje još nisu nigdje obielodanjene. Najstarija izprava je od god. 1248., te sadržaje popis krčke vlastele, onda sliedi izprava od g. 1300 itd. sve do g. 1521.

U razredu *filosofičko pravoslovnom* pravi član *Adolf Veber* prinese razpravu *o istini*, u kojoj razpravivši najprije važnost i definiciju svoga predmeta, navodi medj ostalim, da se predmeti počimaju spoznavati putem osjećala, koja treba, da su zdrava; ali u tom slučaju da mogu nastati bluduje, pošto se i onda mogu poroditi zorovi, kad ni jedan tvarni predmet nedjeluje na osjećalne živce, pa se često pripisuju osjećalom, što je neposredno plod same duše. Spoznaju putem osjećala pomaže razum, pak se od sjetilnih predmeta stvaraju nesjetilni, koji nisu djelovali na osjećala, i to je po dvostrukom zakonu: suvremenosti i susljednosti. Dva predmeta, koja se stalno ponavljaju skupa ili susljedice, moraju stojati u savezu, bilo što je jedan uzrok drugomu, bilo što su oba uzročena trećim. Predmete je napokon moći spoznati i putem pojmova, koje treba

Digitized by Google

najprije točno označivati, jer se inače pada u goleme bludnje, kako to dokazuje kriv pojam o jednakosti medju ljudi.

Pravi član *dr. Franjo Marković* prinese razpravu *o etičkom sadržaju u naših narodnih poslovicah*. Akademik nastoji sastaviti saveznu i cjelokupnu sliku etičkoga ćućenja i mišljenja našega naroda, kako se ono u dosadanjih sbirkah naših narodnih poslovica ogleda, razvrščujući jih po glavnih etičkih kategorijah. Najprije pokazuje, što govori poslovica o *Bogu;* pa kako poslovice nalaze vriednost čovjeka i najveća mu dobra u moralnoj slobodi. Nadalje, kako jedne poslovice govore o dobrohotnosti i dobrotvornosti, kao i dužnostih čovjeka, a kako se u drugih ogleda sebičnost i koristnost kao obične činjenice života. Zatim što govore poslovice o pravu i sili, o pri i pogodbi o udružnoj naravi čovjeka, o tvorovih te udružnosti, o rodu i domu, o običaju i zakonu. Napokon o pravednosti: o povraćanju dobra i zla čina na sama činitelja, o zahvalnosti, o kazni, o čestom nerazmjerju izmedju vriednosti i sreće čovjeka na svietu, a o konačnom izpravljanju toga nerazmjerja po božjoj pravednosti.

Dopisujući član *Luka Zima* prinese razpravu *Njekoje, većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine,* u kojoj govori, prvo o pojedinih čestih govora, zatim o broju i rodu, o padežih i o glagolskih vremenih i načinih, navodeći mnogo novih rezultata, koji su potvrdjeni obiljem primjera crpenih iz narodnih umotvorina i iz starijih čakavskih i dubrovačkih pisaca.

U razredu *matematično prirodoslovnom* pravi član *dr. Gjuro Pilar* u svojoj razpravi *o djakovačkom potresu* razpravlja ne samo ob ovom prirodnom pojavu od 24. ožujka 1884, nego i o omanjih trešnjah, koje su sliedile iza pomenutoga potresa, malo ne danomice više od mjesec dana. Mnoge je iznenadilo, da i u ravnici daleko od visokih gora može biti potresa; al još više iznenadjuje okolnost, što su u Djakovštini potresi dosta česti, premda na sreću nipošto ruinozni pojavi. Pošto je akademik narav, pojave, posljedice, smjer, geografijsko razprostranjivanje i ognjište djakovačkoga potresa na tanko razpravio, izvodi iz svega, da se djakovački potres ima uvrstiti medju t. zv. tektoničke potrese. Pod rahlim tlom Djakovštine u njekoj dubljini teče u čvrstom kamenju orogenetička pukotina, koja spaja Frušku goru sa zapadno-slavonskim gorjem. Ta bi pukotina bila sjelom potresa, koji se čas ovdje, čas ondje na njoj

Digitized by Google

pomiču. Djakovački potresi su razni momenti radjanja gorja, koje ima spojiti istosmjerne gore slavonske s Fruškom gorom.

Pravi član *Ljudevit Vukotinović* u svojoj razpravi *o samoraslnih ružah u Hrvatskoj* opisuje 156 ruža, medju kojimi oveći broj novih ruža, osobito oko Zagreba na brežnatih stranah, koje, kako akademik sa žalošću tvrdi, sve to više izčezavaju, jer se okolice krče i živice pretvaraju u kulturnu zemlju, čemu se narodni gospodar mora radovati, — nu botanik smije to žaliti.

Pravi član *Josip Torbar* prinese razpravu *o povraćanju studeni mjeseca svibnja*, u kojoj u uvodu razlaže, kako izkustvo i meteorologijske bilježke od davnih vremena pokazuju, da se mjeseca svibnja najradje u drugoj i trećoj periodi studen povraća, koja običaje za sobom i osjetljive mraze povući, te pita: imade li takovomu periodičkomu povraćanju i kod nas dokaza? U tu je svrhu sastavio po 21-godišnjih bilježkah našega meteorologijskoga motrilišta grafički priegled termijskih odstupaka od srednje temperature, te dolazi do zaključka, da je povraćanje studeni i kod nas nedvojbeno. Tražeći uzrok ovomu pojavu razpravlja o hipotezah, na temelju kojih hoće meteorolozi da pojav protumače. Akademik navadjajuć razloge za i proti pojedinim teorijam opaža, da nijedna nemože pojav protumačiti te tako i pitanje o kosmičnom poreklu, kojemu i akademik naginje, stoji još otvoreno.

Dopisujući član *dr. B Jiruš* prinese razpravu *Njekoje opazke o ucvastih u obće i o pleiochasiju napose*, u kojoj najprije označuje pojam ukupne ucvasti, koju potanje definira. Dalje prelazi na razdiobu ucvasti, te pristaje uz obćenito primljenu razdiobu u botrytičke i cymosne ucvasti. Glede dalnje razdiobe priključuje se Eicheru te modificira njegov sustav. Opisujuć jedan do sada neopisani oblik ucvasti, što ga je vrlo razširena našao kod Ranunculacea, Rosacea, Umbelifera i Composita, dokazuje takodjer, da je pleiochasium više razširen, nego misli Eichler, koji je prvi ovu vrst ucvasti postavio. Konačno predlaže na temelju dobivenih rezultata razdiobu pleiochasija u grozdasti, paštitkasti i štitkasti pleiochasij.

Dopisujući član *dr. Fr. Studnička* u svojoj razpravi *o njekih vlastitostih verižnih determinanta* pokazuje u toj razpravi uporabu t. zv. verižnih determinanta na opredjelbu koeficienta od x^n funkcije

$$\varphi(x) = \frac{1}{a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + \ldots + a_n x^n},$$

koja je opredjelba znatno jednostavnija, nego ona, koju je fra de Bruno podao. Nadalje izrazuje ovakovim determinantom sbroj *n*-tih

Digitized by Google

umnozih korjena kvadratičnih jednačba, te dobiva više općenitih zanimivih relacija determinantnih.

Dopisujući član *dr. Mijo Kišpatić* u svojoj razpravi *predhistorijsko kamenito orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu*, dokazuje iz petrografijskih iztraživanja, da je malo ne sve orudje pravljeno od domaćega materijala, što ga je čovjek u hrvatskih gorah našao. Sve orudje, što je do sada kod nas nadjeno, upućuje nas na dva kraja, u kojih se je ono pravilo: jedan kraj bio je pod Fruškom gorom, a drugi u Zagorju pod zagrebačkom gorom. Sve naše kamenito orudje, koje je od kristalična kamenja pravljeno, razdjeljuje se prema materijalu na četiri hrpe; ono sastoji naime od antigoritna serpentina, amfibolita, diabaza i sijenita. Material svega orudja pravljena od serpentina, potiče iz Fruške gore, orudje pako od diabaza i sienita pravljeno je od kamenja zagrebačke gore, amfibolno pako kamenito orudje potiče po svoj prilici koje iz zagrebačke, koje iz Fruške gore. — Isti priobći *izvještaj potresnoga odbora* o potresih god. 1884 i 1885. Godine 1884 ubilježeno je u svem 47 raznih potresa, koji su se na 31 dan razdielili, tako da se je svaki dvanaesti dan zemlja u naših krajevih tresla, a medju svimi potresi te godine bijaše djakovački od 24. ožujka najjači. Godine 1885 ubilježeno je 77 raznih potresa, a najznatniji bijahu oni, koji su u Bosni svoje izhodište imali.

I ove godine poslužilo se više nečlanova organom ove akademije, da pomognu obraditi domaće polje znanosti, to u filologičko-historičkom, to u filosofičkom, to u matematično-prirodoslovnom području.

Dr. Tomo Maretić prinese razpravu *o narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, u kojoj govori pisac, što su imena, što li prezimena po svome postanju i najstarijoj porabi. Pisac dalje dokazuje, da su ona samo prava prezimena, koja se svršuju na —ović ili —ević, a to bi osobito vriedilo i za rieči, koje se svršuju na —ić. Te i slične rieči bile su najprije imena, a u razpravi se razlaže, kako se i zašto se dogodilo, da su te i slične rieči od imena postale prezimena, a svoje razlaganje podkriepljuje različitima dokazima. Zatim se u razpravi govori o imenima, koja su postala po tom, odkuda je tko, kakova je zanata ili stališa Iza toga se govori obilnije o *nadimcima*, o imenima, koja se daju šale i poruge radi. Najznatniji i najveći je dio radnje onaj, koji govori o složenim imenima, i o imenima, koja su opet od njih nastala. Zatim prelazi na ona, koja se daju od *milote*, ali nisu složena. Napokon je obilan pregled svih naših imena i prezimena, kojim su izvor ili složena

Digitized by Google

imena, ili nesložena (ali od milošte) ili kršćanska Razredba je po nastavcih, koji je nastavak više, koji li manje običan. Svagdje gdje treba, obazire se pisac i na druge Slovene. — Isti prinese drugi dio svoje razprave *Veznici u slovenskih jezicih*, od koje je o prvom dielu prošle svečane sjednice govoreno. U tom su drugom dielu obradjeni svi ostali veznici, kojih neima u prvom dielu. Sasvime su isti naučni principi jednomu i drugomu dielu te razprave.

Ljubomir Stojanović iz Biograda priobći *Jedan prilog k' poznavanju bosanskih Bogomila*, priepis od četiri pergamenska lista, nalazeća se u car. javnoj biblioteci u Petrogradu. Rukopis je pisan 1393 u Bosni za tepačiju Batala njegovim djakom Stankom, a ona četiri lista jesu samo dio njegov, koji se je sačuvao. Rukopis je sadržavao evangjelje za porabu Bogomila, a na svršetku onih sačuvanih listova je popis njekoliko vjernika bosanske ili bogomilske crkve, koje se starac imenom Radin ondje prip ominje.

Otac *Eusebij Fermendžin* u Rimu priobći prilog za životopis *Gjure Križanića*, sastojeći od njegovih listova, pisanih g. 1642—50 iz Ljubljane, Varaždina, Beča i Nedelišća. Ovimi listovi izpuniti će se njekoje praznine u životu toga čudnovatoga Hrvata, koji je pred dva vieka potaknuo njeke misli o sbliženju Slovenstva, što no su tek u naše doba opet na površinu stupile. Jezikom su zanimive hrvatske pjesme izpjevane u slavu cara Ferdinanda III, od kojih jednu prozva „dumom hrvackom", drugu „pisni staroslavenskom", a treću „davorijom srbskom".

Dr. Fran Vrbanić prinese drugi dio svoje razprave *o kriminalitetu žiteljstva* u Hrvatskoj i Slavoniji, u kojoj ponajprije razpravlja o *priupadnih*, kojih je bilo u razdobju od god. 1877—82. svake godine 37·7% takovih, koji su već jedan ili više puta bili osudjeni po sudu kaznenom. Ovomu nepovoljnomu pojavu nalazi pisac uzrok osobito u nevaljanih kaznionah, imenito onih kod sudbenih stolova i dokazuje to pobližimi podatci. Nakon toga razlaže naobrazbu odsudjenih zločinaca, te nastoji s jedne strane razjasniti svezu, koja postoji medju kriminalitetom žiteljstva i njegovom naobrazbom, a s druge strane prikazati kriminalitet pismenih i nepismenih. Obziruć se na *državljanstvo* zločinaca zaključuje pisac, da je kriminalitet tudjinaca u nas veći od domaćega žiteljstva, a pogledom na njihovo *zvanje* i *zanimanje* u prvom se redu iztiče kriminalnost seljaka, zatim služinčadi, nadalje trgovaca i obrtnika te napokon ostalih razreda žiteljstva. Osobito naglasuje veliki kriminalitet t. zv. inteligentnih razreda, izmedju kojih najveći kontigent

Digitized by Google

davaju činovnici. Sve ove okolnosti razlaže pisac takodjer obzirom na pojedine skupove zločinstva te zaključuje razpravu željom, da se kod sabiranja kriminalno-statističke gradje uvede sustav popisnica, jer da će se samo onda moći podpuno prosuditi odnošaji kriminalni, upoznati zlo u klici svojoj i naći prava sredstva, kako da se pridignu moralni odnošaji naroda.

A. Jurinac, gimnazijski profesor u Varaždinu, prinese razpravu *Prilog k fauni ogulinsok-slunjske okolice i pećina,* u kojoj pisac nabraja sve vrsti životinja, što jih je tamo opazio. Najzanimivija je životinja, koju je Jurinac obreo, nova vrst korepnjaka porodice Gammarida, iz špilje kod Zagorja u gornjoj Hrvatskoj. Vrst ta spada u još slabo poznati rod *Criopis*, koj je srodan rodu *Niphargus.* Opisu ove zanimive vrsti dodano je 12 slika, bilo ciele životinjice, bilo njezinih karakterističnih čestica.

I. S. Vaneček, profesor u Jičinu, prinese razpravu *konstrukcija osî te cikličkih ravnina plohe čunjaste drugoga stupnja,* u kojoj pisac razabire konstrukcije osi i cikličkih ravnina plohe čunjaste drugoga stupnja od Chaslesa, Šolina i Pelza, koje su zaista elegantne, ali zahtevaju obsežno znanje geometrije. Zato nastoji pisac riešiti ovu zadaću jednostavno, i to na temelju projektiviteta temeljnih elemenata, te teorije polara.

Dr. Gjuro Arnold, profesor u Zagrebu, prinese razpravu o *zadnjih bićih.* U uvodu pokazuje pisac, da izkustvene znanosti nepostupaju razborito zaziruć od metafizike; jer kemiji treba atomistike, a fiziki etera, da protumače njeke pojave; organička pako priroda očitujuć se razvojem prema svrsi predpostavlja inteligentno biće. Zatim prelazi pisac na historijski razvoj pitanja „o zadnjih bićih". Kritikom pokušanih tumačenja toga pitanja dolazi do nazora, da su zadnja bića sviestne i očutne duše, uzrokujuće uzamjence stanovita nutrnja stanja. Pošto se pako tvrdnja zadnjih bića na istih nutrnjih pojavih temelji, to smo prisiljeni tvrditi, da ima još nješto, što je uzrokom, da se zadnja bića pojavljuju, a taj uzrok da je biće absolutno.

Preostalu radnju od prošle godine priobćila je ova akademija u LXXVIII, LXXIX, LXXX i LXXXI knjizi ovogodišnjega „Rada"; knjiga LXXXII i prva svezka LXXXIII takodjer su pod štampom te će još prije svršetka ove godine svjetlo ugledati. Od ovih pet i pô knjiga Rada za tekuću godinu ide LXXIX, LXXXI i LXXXII na filologičko-historički i filosofičko-juridički razred; knjiga LXXVIII i prva svezka LXXXIII na matematično-prirodoslovni razred, a knjiga

Digitized by Google

LXXX je zajednička, u njoj su čitanja za proslavu petdeset-godišnjice prieporoda hrvatske knjige. Pomenute omanje književne i historijske spomenike priobćila je akademija u svojem sborniku „Starine", kojih je XVIII knjiga jur svjetlo ugledala i učenomu se svietlu predala. Preostala pako gradja, a te ima dosta, štampati će se nastajuće akademijske godine.

Osim ovoga rada jugoslavenska je akademija i prošle godine nastavila izdavanja gradje za jezik, historiju, pisano pravo slovenskoga juga i poznavanje prirodnih odnošaja naše domovine, te je ovu gradju na sviet izdala u posebnih knjigah. Nastavljajuć izdavanja izvora za jugoslavensku historiju i pravo, predala je akademija učenomu svietu XVII knjigu „Monumenata", u kojoj je nastavak listina o odnošajih izmedju južnoga Slovenstva i mletačke republike, što je pr. čl. S. Ljubić u državnom arkivu mletačkom sakupio i za štampu priredio. U toj, jur VIII knjizi pomenutih spomenika, su isprave od svibnja godine 1419 do kraja 1424 godine. — Trudeći se akademija oko sabiranja gradje za historiju i drugih jugoslovenskih naroda, pobrinula se jur, da na račun buduće godine na sviet izda jedan dio rukopisa od otca *Eusebija Fermendžina*, naime izprave o odnošajih crkvenih u Bugarskoj 16. i 17. vieka, prepisane ponajviše iz „Propagandina" i drugih arkiva rimskih. Ova je akademija jednakom brigom, koliko joj novčane sile dopuštale, nastojala i ove godine oko ostalih u poznatoj osnovi navedenih historijskih posala, osobito oko sabiranja gradje za „codex diplomaticus et epistolaris," kao i za „acta dietalia" naših kraljevina; ali ti poslovi spadaju po svojoj naravi medju one književne radnje ove akademije, koje će trajati više godina, a čim se što za štampu priredi, izdati će se prema razpoloživim sredstvom ove akademije pomalo na sviet.

Nastavljajuć izdavanje *Starih pisaca hrvatskih*, ovih je dana akademija narodu predala knjigu XV, u kojoj su pjesnička djela *Gledjerića*, koja je za štampu priredio pr čl. P. Budmani.

Posao oko hrvatskoga akademijskoga rječnika i ove je godine znatno napredovao, jer je akademija jur u kolovozu izdala osmu svezku rječnika, ili četvrtu drugoga diela, kojom se ovaj dio završio, a u toj je svezci obradjena gradja od rieči *dovesti* do rieči *đavli*. Pravi član P. Budmani tako je revno prionuo uz rad, koji mu je u učenom svietu slovenskom stekao priznanje, da bi mogle svezke rječnika izlaziti u kraćem razdobju, kad bi novčana sredstva dopuštala; s toga se ne može dosta žaliti, što je ovomu, za narod toli

Digitized by Google

znamenitomu i dičnomu podhvatu zemaljska pripomoć uzkraćena. Oko rječnika nastaje sada još nov trošak. Pokojni naime redaktor, nezaboravni pr. čl. dr. Gj. Daničić, kao što je poznato, izključivao je iz našega rječnika kao historijskoga, sve neologisme; a budući su novije doba mnogi stručnjaci izjavili želju, da bi se ovoj nepodpunosti i nestašici doskočilo, te da bi se rječniku dodale i one rieči, koje su u novije vrieme primljene u literaturu. U to je ime sadašnji redaktor pr. čl. P. Budmani izradio motiviranu osnovu, koja je uz odobrenje stručnjačkoga odbora, od akademije u cjelosti prihvaćena. Po toj dakle osnovi hrvatski će akademijski rječnik od trećega diela dalje obuhvačati i rieči iz novije literature. Da se pako ova nestašica neologisama u prvom i drugom dielu nadoknadi, vremenom će se k ovim djelovom izdati dodatak. — I ove se godine nastavljalo sakupljanje i redanje rječničke gradje, a za to mi je zahvaliti se svim, koji su slali rieči redakciji rječnika; osobito g. J. Bogdanoviću, parohu u Divoselu u Lici, o. Martiću u Bosni, g. L. Hefelu, učitelju u Sisku, g. A. Ostoiću na otoku Braču, g. Matavulju i g. Stojanoviću u Zemunu za priposlane sbirke narodnih rieči i fraza.

Pošto je u akademijah, učenih družtvih kao i u pojedinih naroda običaj, da se slavi spomen glasovitih učenjaka, koji su krvi i roda njegova, te svojimi se učenimi djeli stekli veliki glas u učenom svietu i tim proslavili svoj narod; pruža se buduće godine i našoj akademiji takova prilika, da proslavi spomen velikoga učenjaka, sina slavnoga Dubrovnika, koj nije rodio samo velikih pjesnika, nego i drugih na glasu učenjaka. Dne 13. veljače 1787 umro je glasoviti učenjak isusovac *R. Bošković*, koj si je sa svojimi učenimi djeli stekao svjetski glas. Akademija je dakle odlučila, da proslavi buduće godine stogodišnjicu Boškovićeve smrti, te će u tu spomen izdati pokojnikovu biografiju, koja će se osvrtati na njegov vanjski život, i na tok njegovih znanstvenih radnja i raznovrstnih sveza. Osim toga pojedini će stručnjaci ocieniti Boškovićeve filosofijske, astronomijske, matematične i fizikalne radnje, i tim pokazati, koji je položaj zauzimao svojimi radnjami u dotičnoj nauci i u historiji tadanje znanosti. Slavno poglavarstvo kr. i sl. grada Zagreba odazvalo se želji ove akademije, te je jur jednu u našem susjedstvu otvorenu novu ulicu nazvalo Boškovićevim imenom, i odrediło, da se mramorno poprsje slavnoga učenjaka postavi na Zrinjskom trgu. u to ime budi pomenutomu poglavarstvu iskrena hvala!

Sada mi je izviestiti o dvih zavodih pripadajućih akademiji, na ime o knjižnici i o Strosmajorovoj galeriji slika.

Digitized by Google

O akademičkoj knjižnici i arkivu imadem javiti, da su rukopisi, koje je akademija od prije imala, uredjeni i popisani, te u novi čednlni popis svikolici uvršćeni. A tako je tečajem godine uredjena i popisana ogromna do 15.000 brojeća sbirka listina i pisama, koje je poklonio presvjetli gosp. komornik Julio pl. Jelačić. Uredjena je pako prema starijim njezinim elenchom, pa se toga radi i rabiti može. Ove godine pomnožao se je akademijski arkiv za 600 listina 17. vieka, koje je poklonio akademik g. R. Lopašić. I sbirka rukopisa povećala se s njekoliko priepisa. U knjižnici popisao je akademijski knjižničar časopise onih učenih zavoda i družtva, s kojimi ova akademija stoji u savezu, te je svezke raztresene po raznih pretincih sastavio u jedno. Knjižnica se ove godine povećala još i tim, što su s ovom akademijom stupila u savez nova učena družtva. Knjiga je što poklonjeno, što kupljeno do 520 svezaka. Buduće godine biti će briga knjižničara, da u arkivu listine registrira i da knjižnicu, koja je samo za prvu potrebu popisana bila, iznova popiše i inventare pak i strukovne kataloge polagano sastavi. Knjižnicom koja je svaki djelatni dan od 10 do $12^1/_2$ ure otvorena, služili su se ponajviše akademici.

Ove je godine akademija opet pozvala mnoge učene zavode i družtva da stupe s njom u zamjenu publikacija. Ovomu su se pozivu, koji je akademija izdala na latinskom i hrvatskom jeziku, dosele odazvale akademija de' Lincei i akademija di Conferenze istorico-giuridiche u Rimu, akademije znanosti u Bordeaux-u, Bologni, S. Franciscu u Kaliforniji i Leopoldinska akademija, pa Deputazione di Storia patria u Napulju, geologički komitet u Petrogradu, matematičko družtvo u Parizu, družtvo za pomoransku historiju u Stetinu, prirodoslovno družtvo u Frankfurtu na Odri, družtvo za poznavanje zemlje u Erdelju i redakcija „Ruskoga viestnika u Moskvi." „Rad" pako iznova šalje učiteljištu u Dubrovniku i gimnaziju na Cetinju.

Glede galerije slika imam spomenuti, da je u nju prispjelo minule godine slika prikazajuća „odmarajućega se Bošnjaka" od prof. Mašića. Tu su sliku dali izraditi štovatelji preuzvišenoga gosp. biskupa Strossmayera, namienivši ju spomeni njegove 70-godišnjice: on ju je pako poklonio akademijskoj galeriji. Preuvišenomu darovatelju budi u to ime iskrena hvala! Osim pomenute slike galerija nije se ove godine umnožila: jer neima u tu svrhu nikakove glavnice, a od zemlje neima podpore. Nu koliko naše občinstvo zanima ovaj novi prosvjetni zavod, vidi se odatle, što je uz ovu godinu

Digitized by Google

do polovine tekućega mjeseca galeriju posjetilo preko 12.400 što domaćih što stranih osoba, koje su svoja imena u knjigu upisale, neračunajuć ovamo osobe neupisane, kojih je opet njekoliko tisuća bilo. I tako djeluju naše umjetnine mirnim i neopaženim načinom na razvitak i širenje ljepšega ukusa, što će se, nadamo se, nakon duže vremena očitovati takodjer vidljivim načinom. Glede izloženja bogate sbirke mjedoreza i liepih reprodukcija, žalibog ni ove godine nije mogla udovoljiti akademija općoj želji, jer redoviti prihod akademije nenalazi pokrića, a negdašnja podpora zemlje izostala je i ove godine. Prostorije naše galerije upotrebili su i ove godine njeki mladji umjetnici za izložbu svojih slika, u čem jim je akademija išla drage volje na ruku.

Napomenuv do sada povoljne momente u razvoju ove akademije, nemogu mukom mimoići ni žalostnih promjena, što ih je akademija prošle godine osjetila, izgubivši smrću jednoga pravoga i jednoga dopisujućega člana. Dne 28. siečnja t. g. preminu pr. član *dr. Joran Subotić* u Zemunu. Pokojnik je pripadao ovoj akademiji od njezina obstanka; premda nije imao prilike raditi za akademiju, ipak su velike pokojnikove zasluge, koje steče za napredak srbske i hrvatske književnosti kao pjesnik i dramatik. — Dne 19. veljače t. g. preminu u Petrogradu dopisujući član u razredu filologičko-historičkom *Petar Aleksijević Lavrovski*, član savjeta ministarstva narodnoga prosvešćenja i pravi savjetnik. Pokojnik kao sveučilištni profesor i ruski akademik bijaše jedan od najplodnijih ruskih slavista, izdao je niz liepih razprava i djela o slovenskoj filologiji i literarnoj historiji, a njegove su se radnje odlikovale historičko-kritičkom metodom. Još se pokojnik odlikovao temeljitim poznavanjem i drugih slovenskih literatura, osobito češke i srbske te je i u tih jezicih pisao u časopisu českoga muzeja i u Glasniku srbsko učenoga družtva, a njegov rusko-srbski slovar ocienjen bijaše u našem akademičkom organu.

Novčano stanje akademije je ovako: zakladna glavnica po izkazu zemaljskoga računovodstva iznosila je koncem 1885 godine ukupno 372.121 for. 51½ novč., a pošto je na svršetku 1884 godine imala 359.722 for. 84 novč., prirasla je dakle ove godine za 12.398 for. 67½ novč. Ovaj znatan prirast potiče ponajviše od onoga velikodušnoga dara presvjetle gospoje grofice Marijane Normann, o kojem sam prošle godine na tanje govorio. Ove će godine narasti zaklada zapisom od 1000 for. pokojnoga kanonika Kalabara, koj je zapis po

Digitized by Google

smrti pokojnikova brata ovoj akademiji jur izplaćen. Premda je akademija već javno izjavila svoju najdublju harnost za te darove. opetuje ju i prilikom današnje svečane sgode.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1885 godine ukupno 17.110 for. 8 nov., a izdala je iste godine 17.597 for. 39½ nov., tako da su računi koncem godine zaključeni s manjkom od 487 for. 31½ novč. Kako je akademija svoj prihod upotrebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah i u LXXXI. knjizi ovogodišnjega „Rada."

Ako se s ovim prihodom porede književni i znanstveni proizvodi minule akademijske godine, razabrati će se, da književna i znanstvena privreda naše akademije nije 1886 godine zaostala za nijednom od prošlih godina. A o samoj i akademiji i o podpori, koju će uživati, visi još veći napredak njezin na korist domaće znanosti i razvitak narodne prosvjete.

Jugoslavenska akademija da popuni donjekle one praznine, koje je osjetila smrću svojih vriednih članova, izabrala je u svojoj glavnoj skupštini od 21. studenoga o. g. jednoga počastnoga, jednoga pravoga i jednoga dopisujućega člana. Izabrani su naime:

Za počastnoga člana: *Ivan Kukuljević Sakcinski.* Ovim imenovanjem htjela je akademija povodom svetkovanja 50-godišnjice književnoga rada živućemu Nestoru hrvatskih historika izkazati svoje priznanje i štovanje.

Za pravoga člana u razredu filosofičko-pravoslovnom: *Dr. Fran Vrbanić*, sveučilišni profesor u Zagrebu.

Za dopisujućega člana u razredu filologičko-historičkom: *Dr. Tomo Maretić*, sveučilišni profesor u Zagrebu.

III.

PORUKA POKROVITELJA

J. J. Strossmayera.

Presvietli i prečastni gospodine predsjedniče, velecienjeni prijatelju! Da nije starosti i slabosti, i da je vrieme povoljnije, ja bi se jamačno odazvao častnome pozivu vašemu, i došao bi na svečanu sjednicu akademije. Učenost je najljepši ures uma čovječjega; ona je najzamašnija snaga svakoga naroda. Mi svećenici naravni smo ljubitelji

Digitized by Google

i promicatelji svakoga znanja i umienja; jer smo učenici onoga, koji je svjetlo od vječitoga svjetla, i koji je vječit izvor svakoga pravoga života. Mi smo na to poslani i opredieljeni, da budemo „svjetlo svieta i sol zemlje“; ter nam uviek i uviek na pameti biti ima, da je vječito slovo božje izmedj ostalih osobitim načinom na apostolsko zvanje pozvalo i sv. Pavla, jednoga od najumnijih muževa ovoga svieta, kojega jedna jedita rieč i izreka često puta više rječitosti i snage u sebi nosi, nego čitave knjige ljudi, koji se inače rječitosti i učenosti odlikuju. Učenost je s njeke strane i svetoj vjeri i rieči božjoj potrebita, jer je njezina zadaća iz ovoga neizmjernoga vrela ono prastaro i uviek novo blago iznositi, koje nuždam svakoga vieka i svakoga naroda odgovara, kano što su to činili njekada pravi geniji i velikani sv. Augustin i sv. Toma Aquinatski, u novije pako doba Bossuet, Fenelon, Bourdaleau, Lacordaire itd. Crkva božja, u kojoj i po kojoj vječito slovo božje živi i djeluje na ovom svietu, ne samo je uviek znanost sa svom snagom njegovala, nego ju je još svuda podupirala tako, da skoro sva sveučilišta i prosvjetni zavodi njezinoj se iniciativi i blagodarnosti zahvaliti imaju.

Hvala bogu, nije ni kod nas drugčije. Ja bi dakle, da mi je iole moguće, ovaj put rado došao u Zagreb, da se nasladjujem plodovi učenosti, koja se u akademiji stiče, i da se gospodi akademikom na njihovom trudu i njihovoj muci srdačno zahvalim. Ali osim ovoga, iskreno izpoviedam, došao bi ovaj put u Zagreb i napose za to, da domaće prijatelje i učenjake naše liepo zamolim, da se čuvaju u svojih učenih radnjah dirati u najsvetiju baštinu svih izobraženih naroda, u svetu vjeru, u taj viečni izvor svakoga svjetla, svakoga života, svake nade u bolju budućnost. Bog me sačuvaj! da bi ja tim ili našu akademiju ili naše sveučilište osumnjičiti ili osvaditi htjeo, pače iskreno izpoviedam, da se ja jednim i drugim zavodom upravo ponosim; te i učenim članovom akademije i profesorom sveučilišta svaku hvalu i slavu dajem, što učenom mukom i nastojanjem svojim krasnoj mladeži našoj i cielom narodu zdravu posve jedru duševnu hranu pružaju i jedino istini i pravdi božjoj služe, upućujući nas i naukom i primjerom svojim na onu značajnost, koja od nikakve na svietu žrtve ne preda, kada je sviesti svojoj i poštenomu osvjedočenju svomu sviedočanstvo pružiti.

Ali premda je, hvala bogu, tako, i bit će, ako bog da, tako, neda se ipak tajiti, da se je u novije doba nješto dogodilo, što s ovim

Digitized by Google

općenitim pohvalnim pravcem ne stoji u suglasju. Ja ću o tom prema svomu zvanju drugdje potanje progovoriti; a da sam u Zagreb doći mogao, kazao bih koju više; pa budući da to ne može nikako biti, evo što na brzu ruku vam, vele cienjeni moj prijatelju! u njekoliko rieči pišem, moleći vas, da to učenoj braći i prijateljem našim priobćite.

Um i sviest i srdce čovjeka je od boga; bog vlada polag sve slobode svieta blagom providnosti svojom udesom svieta; od boga je vidiva narav ova, u kojoj živimo, puna mudrosti i dobrote njegove. Kad je rod ljudski, koliko po osobitoj slabosti i tromosti svojoj, toliko još više po oholosti, sebičnosti, strasti i požudi svojoj u duboke tmine pao: tad je bog po vječitom slovu svojem na novo progovorio rodu ljudskomu; ter mu najprvo u nadi, a poslie u samoj živoj vjeri i ljubavi svojoj postao svjetlom, životom i spasom. Kad mi slabi ljudi jedan drugomu progovoriti možemo, i kada dar jezika posjedujemo, te u duši i sviesti pojedinaca i cieloga naroda osobitim načinom uplivati možemo: za što ne bi mogao toga činiti bog po viečitom slovu i duhu svojem? Objavljenje je medju tim historički čin i dogodjaj, oko koga se sav sviet kreće. Ako je tako, onda medju svjetlom uma čovječega i medju svjetlom rieči božje ne može biti nikakove oprjeke; jer bog samomu sebi protusloviti ne može; bog pače razpršiv svjetlom svojim tmine, u koje čovjek sa strasti svoje uviek naginje, pritekao je čovjeku slabiću u pomoć; te mu pruža jedini zalog jedini uvjet one i snage i slobode, koja mu je bezuvjetno nuždna, da se istini i pravdi vječitoj s uspjehom posveti. Bog je — kano što sv. Pavao apostol veli — u kom živimo, u kom se gibamo, u kom jesmo; on je u umu i sviesti našoj; on je u vidivoj ovoj naravi; on je u poviesti roda ljudskoga.

Kada se u ime tobožnje znanosti veli, da je dvojbeno, jeda li je vječito slovo božje u čovječjoj puti ikada na svietu bilo: protuslovi se temeljnim zakonom uma i sviesti; jer ako vječitoga slova božjega nije na zemlji bilo, onda je ono ogromno, čudestveno preobraženje roda ljudskoga, u kome i sami živimo, sliep slučaj bez ikakova odgovarajućega uzroka, a to će reći ummomu zakonu kauzalnosti protusloviti. Onda su najdivniji i najumniji muževi kršćanskoga svieta, pače i taj sam, koji su vječito slovo božje, Isusa Krsta, svim žarom srdca svoga kano Boga svoga i spasa svoga ljubili, njemu se klanjali i u njem jedinom zalog sreće i neumrlosti svoje tražili — ovi ljubili i štovali, a drugi usuprot mrzili i proganjali.

Digitized by Google

nješto čega nije bilo ili o čem se bar posumnjati može. Oko ove adoracije s jedne i mržnje s druge strane sav se sviet moralni i religiosni od dvie skoro tisuće godina osvrće i osvrtati će se do časa, kada bude rečeno: et tempus non erit amplius. To se još očevidnije vidi u poviesti naroda, koja bi za izobraženi sviet pravom zagonetkom bila, da prije devetnaest od prilike viekova nije u Betlehemu sunce istine i pravde sinulo. Što je na ovom svietu svjetla i znanja, što je prave sreće i blagoslova, od njega je, i od njega jedinoga, a što je tmine i neizviestnosti, što nesreće i propasti, to dolazi odavle, jer je slovo vječito došlo u svoje, a svoji ga neprimaju. Ovo cielo družtvo ljudsko, ovaj cio obiteljski i državni život, znanost i umjetnost, svi spomenici izobraženoga svieta — sve to potvrdjuje ovu istinu.

Bez Boga, koji je sve u svietu stvorio, uredio i na svoje uzvišene svrhe uputio, sve nam u naravi ostaje tajno, nedokučivo i nerazumljivo. Bog je, koji nam je i u vidivoj naravi progovorio. Čovjeka čista i u poročna ništa nije kadro tako uzhititi i na nježna čustva pobožnosti potaknuti, kako pogled na liepu božju narav, kojom su se uviek i najveći umovi, od sv. Basilija do Humboldta, najveći pjesnici od Davida do Lamartina i Manzonia služili, da nam najuzvišenijim načinom kano živu priliku božju pred oči stave. Ovo nam potvrdjuju veliki prirodoslovci počam od Newtona do Kopernika, Gallilea i otca Secchia. Vjera sveta odobrava sve obrete i sva odkrića u tom pravcu, ter jih blagosivlje; ali ne dopušta, da bi ikoji izum na tom polju istini se božjoj oprieti mogao. Kadšto se je do duše podiglo protuslovje uz veliku huku i buku; ali je trieznа znanost do skoro potvrdila onu izreku: „opinionum commenta delet dies, naturae iudicia confirmat“; za tim: „veritas domini manet in aeternum“.

Evo u kratko, za što Vas, velecienjeni moj prijatelju! molim, da u ime moje kažete prijateljem i braći svojim drugovom, i putem javnosti štovanim profesorom sveučilištnim. Vi ste u akademiji živi simbol onoga suglasja, koji medju vjerom svetom i učenim radom vladati ima. Svi smo Vam, a ja sam Vam napose veliku zahvalu st dužan. Naša dva najviša zavoda, akademija i sveučilište, dva su upravo oka u tielu naroda našega. Čuvajmo jih dakle kò oko u glavi, odvraćajući od njih svaku lakoumnost i razvratnost u znanosti.

Priključujem drage volje ovomu listu hiljadu forinti kano moj godišnji prinos za trošak oko akademičkoga rječnika; i čestitam

*

Digitized by Google

akademiji, što je poslije učenoga i slavnoga Daničića našla za taj vele važan posao vrlo odličnu i prvašnjoj posve ravnu silu.

Uz iskren pozdrav gospodi akademikom preporučujem se i na dalje Vašemu prijateljstvu i ljubavi, i ostajem za vazda vašim osobitim štovateljem

U Djakovu dne 21. novembra 1886.

Josip Juraj Strossmayer,
biskup i pokrovitelj akademije.

IV.

O SASTAVU TVARI.

ČITAO PRAVI ČLAN DR. GUSTAV JANEČEK.

(Gledaj knjigu LXXXIII. $_1$ Rada.)

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razr. od 22. svibnja 1886

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Janeček, dr. K. Zahradnik i dop. član dr. V. Dvořak; drugih razreda: dr Fr. Rački, dr. P. Muhić, P. Budmani i I. Tkalčić.

1.

Pravi član J. Torbar čita svoju razpravu: O povraćanju studeni mjeseca svibnja. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložena bi razprava prof. Jurinca: Prilog k fauni ogulinsko-slunjske okolice i pećina. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda od 5. lipnja 1886.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. Gj. Pilar i dop. čl. dr. Mijo Kišpatić; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, dr. P. Matković i P. Budmani.

1.

Dopisujući član dr. M. Kišpatić čita svoju razpravu: Predhistoričko-kameno orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

Isti član čita: Izvještaj o potresih g. 1884. i 1885. Odlučeno, da se štampa u prvoj dojdućoj knjizi „Rada".

2.

Gosp I. S. Vaneček, prof. u Jičini, podnosi razpravu: Konstrukcija osi cikličkih ravnina plohe čunjaste drugoga stupnja. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 19. lipnja 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, dr. Fr. Meixner, M. Valjavec, P. Budmani i N. Nodilo; drugih razreda: dr. P. Muhić, Lj. Vukotinović i dr. Gj. Pilar.

1.

Pravi član dr. Fr. Meixner čita svoju razpravu: O hrvatskom prievodu Ovidijeve heroide „Paris Helenae" od Hanibala Lučića. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 20. lipnja 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: J. Torbar, S. Ljubić, dr. Fr. Marković, A. Pavić, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Smičiklas, dr. Janeček, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda. da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. J. Torbara: O povraćanju studeni mjeseca svibnja.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava prof. Jurinca: Prilog fauni ogulinsko-slunjske okolice.

2.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dop. člana dra. M. Kišpatića: Predhistorijsko kameno orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu.

Digitized by Google

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u dojdućoj knjizi „Rada“ od istoga Kišpatića: Izvještaj o potresih g. 1884. i 1885.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava od I. S. Vanečka, prof. u Jičinu: Konstrukcija osi cikličkih ravnina plohe čunjaste drugoga stupnja.

3.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pr. čl. dra. Fr. Meixnera: O hrvatskom prievodu Ovidijeve heroide „Paris Helenae“ od Hanibala Lučića.

4.

Odobrena bi odluka odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, da se štampa god. 1887 jedan dio izprava ob odnošajih crkvenih u Bugarskoj 16. i 17. vieka, koje je iz rimskih arkiva prepisao o. E. Fermendžin.

Odobrena bi odluka istoga odbora, da se za 20 for. odkupe od dra. Bojničića priepisi izprava hrvatskih sabora XVI vieka ponajviše iz arkiva gradačkoga.

5.

Prihvaća se predlog redaktora akademijskoga rječnika pr. čl. P. Budmani, da se odkupi rječnička gradja od ostavine pokojnoga Kuzmanića, za koju gradju da se ponudi 50—60 for.

6.

Na zamjenu publikacija pristaju: a) akademije znanosti u Bologni i u Bordeauxu, b) družtvo matematičko u Parizu i c) družtvo historičko u Napulju, potonje je jur priposlalo svoje publikacije.

7.

C. kr. učiteljište u Dubrovniku moli akademijske publikacije za pol ciene. Buduć da se učiteljište običaje računati k srednjim učilištem, odlučeno bi, da mu se u buduće šalje „Rad“ kao i domaćim sličnim zavodom, a glede ostalih akademijskih publikacija udovoljava se molbi.

Digitized by Google

8.

Ministar prosvjete crnogorski moli preko svoga agenta akademijske publikacije za sniženu cienu, i to: a) za gimnazij i b) za biblioteku na Cetinju. Na ovu molbu bi odlučeno, da se gimnaziji cetinjskoj u buduće šalje „Rad“, kao što se daje domaćim srednjim učilišćem, ostale pako publikacije, da se ustupe uz sniženu cienu.

Sjednica filosofičko-juridičkoga razreda od 3. srpnja 1886.

Predstojnik: dr. P. Muhić; član razreda: dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković, P. Budmani i T. Smičiklas.

Sveučilištni profesor dr. Fr. Vrbanić čitao je kao gost nastavak svoje razprave: O kriminalitetu žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji. Odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Sjednica odbora za izdavanje rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika.

Prof. dr. A. Pavić, M. Valjavec, P. Budmani.

P. Budmani čini predlog, da se popuni rječnik, dodajući mu rieči, koje su u novije vrieme primljene u literaturu.

Odbor prima i odlučuje, da se taj predlog donese u skupnu sjednicu i da se preporuči za odobrenje i vršenje. U tu svrhu odbor predlaže akademiji, da se odmah stupi na crpenje novije literature, i to najprije obćih i strukovnih knjiga, a zatim literature u širem smislu, t. j. ne samo beletrističke, nego i istoričke, sadašnje političke itd., počevši od periodičnih listova, da se crpenje preda vještijim ljudem, a osobito strukovnih knjiga strukovnjakom; kod svega toga da se ima obzira i na hrvatsku i na srpsku književnost.

Sjednica filologijsko-historijskoga razr. od 15. srpnja 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, N. Nodilo, P. Budmani, M. Valjavec; drugih razreda: dr. P. Muhić, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita svoju razpravu: O državnoj vlasti u Hrvatskoj prije 12. vieka. Odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

2.

Pravi član S. Ljubić predloži obznanu Edrisijeve geografije, odnoseće se na iztočnu obalu Jadranskoga mora. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

3.

Pravi član M. Valjavec predloži književnu viest o staroslovenskom optativu. Odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 18. srpnja 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, A. Veber, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. G. Janeček i dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filosofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" od prof. dra. Fr. Vrbanića nastavak razprave: O kriminalitetu žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji.

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga: O državnoj vlasti u Hrvatskoj prije 12. vieka.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" od pr. čl. S. Ljubića obznana Edrisejeve geografije, odnoseće se na iztočnu obalu mora Jadranskoga.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u tekućem „Radu" od pr. čl. M. Valjavca književna viest: Ostatak optativa u staroslovenskom jeziku.

3.

Čitan bi i uzet na znanje zapisnik matematično-prirodoslovnoga razreda od 25. lipnja t. g.

4.

Visoki kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da su u redu pronadjeni računi akademije za 1885 godinu.

Digitized by Google

5.

U smislu §. 2. poslovnika razred filologičko-historički predlaže: za počastnoga člana g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. a za dopisujućega člana dra. Tomu Maretića, profesora na kr. gimnaziju u Zagrebu.

Razred filosofičko-juridički predlaže za pravoga člana dra. Fr. Vrbanića, sveučilištnoga profesora u Zagrebu

Ovi su predlozi popraćeni obširnijimi motivacijami, koje su pročitane i uzete na znanje.

6.

Gesellschaft für Pommer'sche Geschichte und Alterthümer u Stettinu prihvaća zamjenu publikacija.

7.

Čitan bi zapisnik sjednice odbora za izdavanje akademijskoga rječnika od 4. srpnja t. g., u kojem se predlaže, da se popuni rječnik dodajući mu rieči, koje su u novije doba primljene u literaturu (V. pomenuti zapisnik). Ovaj predlog uz obširnu motivaciju redaktorovu bi jednoglasno prihvaćen i odobren.

8.

Predsjednik napokon predlaže, da bi slavna jugoslavenska akademija zaključiti izvolila, pošto je pravi član i tajnik ove akademije dr. B. Šulek minulog travnja navršio sedamdesetu godinu svoga života, da mu ovom prigodom sl. akademija izrazi svoju radost, što je 70-godišnjicu u zdravlju doček o, te da mu očituje svoju želju, da još poživi na korist i slavu naše hrvatske književnosti, koju je prije 45 godina mladenačkim žarom prigrlio i svojimi ju djeli obogatio. Ovaj bi predlog jednoglasno prihvaćen i u zapisnik uvršten.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 16. listopada 1886.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. P. Matković, M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas, dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. Gj. Pilar.

1.

Pravi član T. Smičiklas čita iz većega djela, koje kani izdati pod naslovom: „Paleografija hrvatske glagolice od 11. do 16. vieka,

Digitized by Google

poglavje: O postanku i razvitku hrvatske glagolice. Odlučeno, da kada bude to djelo dovršeno, neka učini pr. čl. T. Smičiklas glede štampanja posebni predlog.

2.

Dopisujući član dr. I. Crnčić priobćuje iz rukopisa Blagoslova Bartola 38 još nigdje ne objelodanjenih izprava od g. 1248 do 1521. Odlučeno, da se štampa u „Starinah".

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od observatoria u Tacubayi: Anuario del observatorio astronomico nacional de Tacubaya para el anno de 1886. Mexico. 1885.

Od carskoga sveučilišta u Kazanu: Извѣстия и ученыя записки императорскаго Казанскаго университета. Год. 1881. нр. 1—6; год 1882. нр. 1—6.

Od ministarstva „narodnago prosvešćenija" u Petrogradu: Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. Год. 1884. Часть CCXXX—CCXXXVI. — 1885. ч. CCXXXVII—CCXLII. — 1886. ч. CCXLIII—CCXLIV.

Od ministarstva „de l'instruction publique" u Parizu: Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny, par Alexandre Bruel, tome III (987—1027). Paris 1884.

Lettres de Catherine de Médicis, par M. Hector de la Ferrière, tome II (1563—1566). Paris 1885.

Bulletin du comité des travaux historiques et scientifiques:

a) Section d'histoire et de Philologie. Année 1884. nr. 2, 3, 4.

b) Section d'archéologie. Année 1884. nr. 4. — 1885. nr. 1.

c) Section des sciences economiques et sociales. Année 1884.

Bulletin des bibliotèques et des archives. Année 1884, nr. 3.

Répertoire des travaux historiques. Année 1882, tome II supplement. Année 1883, tome III, nr. 2.

Revue des travaux scientifiques. 1884. tome IV. nr. 8, 9, 10, 11.

Od ministarstva „na narodnoto prosvešćenije" u Sofjedcu: Учевенъ вѣстникъ. Год. I. (1883) кн. I—XII. Год. II. (1884). кн. I—VII.

Od arheografičkoga družtva u Petrogradu: Rerum rossicarum scriptores exteri. Tom I. 1851., tom II. 1868.

Акты относящіеся къ исторіи западной Россіи. Том. V. (1633—1699) Петербургъ 1853.

Акты историческіе. Том. IV., V. 1842.

Historica Russiae monumenta. Tomus II. 1842.

Акты относящіеся къ исторіи южной и западной Россіи. T. IX (1668—1672.) Том. X. (1653—1654.) Том. XI. (1672—1674.) T. XII (1675—1676.) T. XIII. (1677—1678).

Digitized by Google

Supplementum ad historica Russiae monumenta. 1848.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Том. X 1885.

Акты относящіеся до юридическаго быта древней Россіи. Том. III. 1881

Указатель къ актамъ историческимъ. 1843

Великія миней четіи Сентябрь дни 14—21; 25—30. Октябрь дни 1—3; 4—18; 19—31.

Русско-Ливонскіе акты. 1868.

Jordeböcker ofver Ingermanland. 1862.

Новгородскія писцовыя книги. Том. II. 1862. Том. III 1868.

Русская историческая библіотека. Том. III. 1876. IV. 1878; V. 1878; VI. 1880; VII 1882; VIII. 1881; IX. 1884.

Протоколы засѣданій археографической коммисіи 1835—1840

Памятники сибирской исторіи XVIII вѣка. (1700—1713).

Лѣтописъ занятій археографической коммиссіи. вып. VI. (1872 - 1875). VII. (1876—1877).

О Россіи въ царствованіе Алексія Михаиловича. 1884.

Розыскания дѣла о Ѳедорѣ Шалковитомъ и его сообщникахъ. Том. I. II. 1884. 1885.

Сборникъ князя Хилкова. 1879.

Списки іерарховъ и настоятелей монастырей россійскія церкви. 1877.

Что желательно для русской исторіи. 1870.

Сказанія Массы и Гркмана о смутном времени въ Россіи 1874.

Указатель къ степенной книгѣ. 1883.

Записки гетмана Жолковскаго о московской войнѣ. 1871.

Рукописи археографической коммиссіи. Описал Ник Варсуковъ. 1882

Сказанія о князъяхъ и царяхъ земли руской. Княженіе Володимера Мономаха.

Путешествіе новгородскаго архіепископа Антонія въ Царьградъ въ концѣ XII столетія. 1872.

Путешествіе игумена Даніила по святой землѣ (год. 1113—1115).

Медаліоны въ память военныхъ событій 1812, 1813, 1814, 1815 годовъ. 1838.

Чертежная книга Сибири составленая Семеном Ремезовымъ год. 1701.

Приложеніе къ чертежной книгѣ Сибири. 1882.

Матеріалы для историко-географическаго атласа Россіи

Каталогъ изданій археографической коммисіи 1836—1870.

Od carskoga archielogičeskoga obščestva u Moskvi: Древности, труды имп. московскаго археологическаго общества. 1883, том. IX. 1885, том. X.

Древности. Общее оглавленіе и указатель къ первым четыремъ томамъ древностей 1885., том. V.

Незабвенной памяти графа Алексѣя Сергѣевича Уварова. Москва 1885.

Древности, труды импер. московскаго археологическаго общества Том. IX выпускъ II III. Том. X. Том. XI. вып. 1.

Древности. Общее оглавленіе и указатель къ первым четыремъ томам древностей. Том. V. вып. 1.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VIII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VIII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Opis ružah okoline zagrebačke. Od Lj. Vukotinovića . . .	1
Prilog hrvatskoj fauni ogulinsko-slunjske okolice i pećina. Od A. E. Jurinca	70
Konstrukcija osih i cikličkih ravnina čunjaste plohe drugog stupnja. Od J. S. Vanečka	129
Prilozi poznavanju bosanskih tetraedrita. Od V. Streina . . .	136
Novi način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta. Od dra. Fr. J. Studničke	146
Prilog za riešitbu kvadratičkih jednačaba pomoću Gauss-ievih logaritama. Od dra. K. Zahradnika	153
Olivinski gabro iz Moslavačke gore. (Hiperstenit.) Od dra. M. Kišpatića	162
Vočinski augitni andezit. (Trahit.) Od dra. M. Kišpatića . . .	179
O elektrolizi fosfornih kiselina. I. Od dra. G Janečka . . .	186
Četvrto izviešće potresnoga odbora za godinu 1886. Od dra. M. Kišpatića i J. Torbara	201

Digitized by Google

Digitized by Google

Opis ružah okoline zagrebačke.

Dio drugi.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. veljače 1886.

PRAVI ČLAN LJUD. VUKOTINOVIĆ.

Rosae in vicinia Zagrabiensi et quaedam in diversis partibus Croatiae sponte crescentes.

Pars secunda.

DESCRIPTAE AUCTORE LUDOVICO-FARKAŠ DE VUKOTINOVIĆ.

Lectori benevolo.

Consilio plurium eruditorum rhodologorum instructus et propriis conatibus animatus secundam propono partem rosarum Croaticarum. Clarissimis DD. Doctoribus: equiti Antonio Kerner, Vincentio de Borbás, Henrico Braun, Fr. Crépin, J. B. Keller, qui vel viva voce vel litteris suis consilio mihi aderant, amicissima teneor gratitudine, quam publice exprimere amoeno mihi duxi officio.

Laborem meum velint dignissimi viri bono animo censurare et credere me contentum futurum, si quidquam contulerim progressui scientiae.

L. F. V.

Uvod.

Neima dan danas u botanici sigurno medju svimi rodovi zapletenijeg i težeg roda, nego li su ruže. To se ima u prvom redu pripisati onoj okolnosti, što je neizmjerno velika promjenljivost ružam prirodjena i njih tolika punoća dosad opažena, da ih jedva možeš razabrati; u drugom redu otegoćuje poznanje ružah ogromna literatura, koju pojedinac sam nije kadar proučiti. Množtvo imade vrlo učenih i vještih rhodologah koji su raznih nazorah, niti neima još ni dosad obće primljena sustava, na koji bi se u opredjeljivanju moći sigurno osloniti. Velike i marljive radnje najvećom strogošću

Digitized by Google

i opreznošću izvedene, kao što su gg. Crépina, Dèsèglisa, Kernera, Christa, Kellera, Borbása, Brauna, Wiesbaura, Gandogera itd. itd., nisu konačno završene, te jasno svjedoče, da se svedjer još kupi i sastavlja material, da se put prokrči za jasnije uvidjenje u taj dosti zamršeni rod.

Poslje toga, kako sam opisao ruže okolice zagrebačke u Radu jugoslavenske akademije godine 1884, započelo se živahno dopisivanje izmedju mene i mnogih najznatnijih rhodologah domaćih i inozemskih, usljed česa bude konstatovano, da je mojim čednim silam pošlo ipak za rukom naći više odličnih formah, koje su priznane za nove i dosad nepoznate. Uspjeh ovaj, dočim mi je služio nagradom mojih trudovah, obodrio me je zajedno na to, da moja započeta iztraživanja nastavim, nu da i ono, što sam po mnienju tih vještakah pogriešio u prvom mojem izdanju, sada popravim. Gg. Kerner, Keller, Borbás, Braun i Crépin osobitom me prijaznošću u tom poslu podpomogoše, na čem najuljudniju im zahvalnost izjavljujem.

Tečajem godine 1884 sabrao sam znameniti broj ružah, što okolo Zagreba, što dalje od Zagreba, a nešto takodjer u inih stranah naše domovine, koje dosad još nisam brao, ili ako sam ih brao, nisam ih mogao točno proučiti; mnoge od onih, koje su u Radu jur publicirane, izpravio sam stranom u opisih, stranom u imenih, a stranom takodjer glede mjesta, koje sam im u sustavu opredielio.

U svrhu, da bude moje djelo istinito i poučno, držao sam da je potrebno sastaviti ruže u jednu cielinu, čim bude tako moguće dobiti podpun pregled svih po meni dosad u Hrvatskoj našastih i opisanih. Da se medjutim ono neopetuje, što je u lanjskom Radu navedeno, napominjem im ovdje samo imena; koja su sada izpravljena ili sasvim promienjena, one pako, koje su ljetos sabrane i dosad nigdje navedene, opisujem podpuno, iza kako su prije točno proučene i kritično opredieljene.

Priznanjem tim, gdje sam i na koliko sam u mom prvom dielu pogriešio, priznajem zajedno najvećom pripravnošću i to, da je u svih pitanjih znanstvenih, koja zavise ob izkustvu, svatko dužan pokoravati se onim učenjakom, koji izkustva posjeduju u što većoj mjeri, jer *mutare consilium in melius* vazda je koristno i po čovjeka i po znanost. To medjutim nije ništa nova, jer su tim putem i drugi rhodologi pošli, te je odtuda onaj veliki broj synonimah, formah i varietetah narasao, od kojih je znamenita većina u sustavu sad posve ili zaboravljena ili iz njega izbrisana.

Digitized by Google

U teoriji je dakako ustanovljeno, da valja ponajprije spoznati i točno označiti stanovite type ili glavne one jedinke, koje su odličnimi karakteri obilježene, i tada na nje nadovezati forme, koje u bližnjem il dalnjem savezu stoje; nu u tom leži upravo bitna potežkoća, kako da se ti glavni typi strogo odluče, i kad bi se i mogli odlučiti, razno shvaćanje pojedinih prirodoslovacah to otegočuje, a čestoputa i taština pridonaša, da se i ondje hoće šta nova vidjeti, gdje toga neima

Nego u svem tom neizmjernom broju ružinih formah, koje su već u njemačkih, švicarskih, belgijanskih, francezkih, ruskih, ugarskih i talijanskih knjigah zabilježene i po rhodologih opisane, i koje iznašaju ukupno goleme foliante, nije drugo sadržano, već dragocien material, koji ima služiti, da se taj rod konačno u strogi system svede, po kojem će se svaki botanik moći bez svake dvojbe ravnati, bar na toliko, da postane jasno, koji su oni glavni ogledci, na koje se imadu nadovezati dotične forme i njihovi varietati.

Čuditi se moramo onomu požrtvovanju, onoj točnosti ili oštroumnosti, kojom pojedini rhodologi izpituju i do najmanje sitnoće proučavaju svaku crticu, svaku žljezdicu i obće, svaku promjenu na pojedinih ružah; razstavljaju, slažu ih, traže im izvor i njihov savez; odtuda mora naravski slieditи, da će se nakon duga rada pronaći onaj ključ, koji sada još velikim dielom manjka za podpun uvid. Zato se dosada svaki trud, koji se ulaže u taj posao, ima nazrievati kao pripomoćni prinos za tu veliku zadaću. Uslied toga, što je rhodologia sada tako oštro držana, izvrgava se svatko, koji na to polje stupa, velikoj kritici, te mora vrlo paziti, da ne posrne. Što tu u pitanje dolazi, često puta su samo sitnice, nu s druge strane ipak prelaz preko takovih sitnicah za sada nebi bio opravdan, da se komu nepredbaci nevještina, ili lahkoumnost, ili hotimični nemar proti tolikim ma i sićušnim radnjam.

U mojem opisu ružah okolice zagrebačke opisao sam nekoje forme s prva kao dvojbene, nekoje ne podpuno, jer sam ih brao samo u cvietu, a nisam mogao ubrati plodovah, jer su mi bile predaleko. Tako su n. pr. dvie ruže kod Ogulina; nu budući sam si lani dobavio plodove dobrotom Josipa Magdića tamošnjega profesora prirodoslovja, to sam sad kadar nadopuniti ono, što mi manjkaše.

Jedna je R. *microtypos* Borb. et Vuk. (R. *Ogulinensis* Vuk.) nova ruža; a druga je R. *laeta* Borb. = R. *rupestris* Braun isto tako nova, odprije nepoznata i neopisana. Nova je takodjer za

Digitized by Google

floru hrvatsku R. *collina* Jacq. var. *denudata* Keller et Vuk. Sve to mi je u predležećoj razpravi nadopuniti i kod dotičnih mjestah obširnije obrazložiti. Nadam se time, da će moje ljetošnje djelo biti točnije i što se tiče opisa pojedinih oblikah i podpunije takodjer, jer će se dodati još mnogo ružah, koje dosad navedene nebiše.

Na svršetku ove razprave napomenut mi je još jednu okolnost za narodnog gospodara doista povoljnu, nu za botanika — osobito u predležećem slučaju za rhodologa veoma — nepovoljnu, a ta jest: da se živice i neplodna zemljišta sve to većma krče i tada obradjuju, te time se dogadja, da budu najljepše i najrjedje ruže posječene. Kad botanik dakle navodi ovu ili onu ružu za koje mjesto, pak dodje kašnje drugi botanik, da ju potraži ondje, gdje je u opisu navedena, a tada vidi, da tamo postoji sada vrt ili oranica, onda će il pogoditi pravu istinu, il će možda posumnjati, da li je pisac istinu pisao.

U istinu se dogodi, da je ovu zimu predjašnju pokrčen brieg na Prekrižju baš tamo, gdje su ondje navedene ruže odprije rasle; — to isto se dogodi i okolo Smroka, — a biti će jamačno doskora i na Kamenitom stolu.

Tu okolnost sam želio za buduće ravnanje ovdje navesti, i naročito i to dodati, da se i dan danas mnogoj hybridnoj biljci traže roditelji, t. j. ona dva glavna typa, iz kojih se je pomiešanjem ili križanjem porodio nov individuum; te se može pronaći često puta, pravi izvor, jer roditelji ovi još i sada ondje rastu u okupu ili u blizini; nu u mnogih slučajevih neima ih više, dakle su izginuli naravskim putem, ili su uništeni tečajem vremena kroz sječenje, krčenje i pretvorenje prvobitnih obstojnostih u drugo stanje kulturno.

Nu to načelo valja samo dielomice, jer se mnoga biljka drži za hybrid, što sbilja niti nije.

Digitized by Google

I. Synstylae D. C.

Cat. hort. Monsp. 1813. p. 137. Sustupice.

Frutices ramis prostratis, decumbentibus v erectis, et ramulis semper eglandulosis; *aculei uniformes, validi, incurvati;* folia 5—7, glabra v. subtus parce pilosa; sepala decidua, pinnatifida v. vix indivisa; corolla mediocris v. parva, *alba,* raro rosea; *stylus in columnam connatus, staminibus aequilongus, glaber* v. *pilosus,* v. *liber et staminibus brevior, glaberrimus, in capitulum coalitus.*

A. **Sempervirentes** Crép. V. p. 306.

Folia hyeme perdurantia, utrinque lucida; rami plerumque scandentes. Borb. mon. ros. reg. Hung. p. 339, 340.

1. **Rosa sempervirens** L. Folia 5—7 ovalia, v. imparia passim ovali-lanceolata, *utrinque glabra lucida,* acute serrata; petioli glabri, aculeolati, aculeolis aliquot in costam foliorum transeuntibus; pedunculi glanduloso-setosi; bracteae serrulatae; *sepala ovato-lanceolata, subito in mucronem* v. *appendicem brevem terminata, exteriora indivisa aut pinnulis duabus minimis provisa;* petala alba, late obovata marginibus sese tegentia.

In montanis, saxosis vinearum ad Carlopago; legit clariss. de Borbás.

B. **Rosae Arvenses** Crép. Primit. monogr. ros. VIII. 1869. p. 226. Njivarice.

Frutices procumbentus, ramulis repentibus v. *radicantibus; folia decidua; glabra, raro splendentia; parce pilosella, eglandulosa; simpliciter serrata; pedunculi longi, glabri* v. *etiam glanduliferi, sepala brevia, acuminata, integra* v. *parum pinnatifida, decidua; flores albi; stylus coalitus, staminibus aequilongus; discus latus; fructus cinnabarinus,* v. *fuscus, demum coriaceus.*

A. *Caules et rami prostrati; medii breves erecti.*

2. **Rosa repens** Scop. Fl. Carnica edit. II. 1772. 1. p. 355.

Frutex decumbens, repens, aculeis sparsis, tenuibus, subulatis, rectis v. inclinatis; folia 5—7, ovali-acutiuscula, v. ovata, inferiora obtusata, uniserrata, v. dentibus hinc inde incisis, *utrinque glabra,* petioli puberuli plus minus glandulosi ac minute aculeolati: *pedunculi solitarii, elongati, rarius bini, setoso-glandulosi,* v. *setis evanidis pustulati;* stipulae et bracteae sparsim glanduloso-ciliatae; receptacula gracilia, elongato-ovoidea, glabra, basi paucis setulis notata; *sepala integra, marginibus tomentosa, post anthesim reflexa demum decidua; flores minores, albi; fructus ovoideus* v. *globulosus, aurantiaco-ruber; demum nigrescens; styli glabri in columellam longiusculam coaliti.*

Digitized by Google

Copiosa in montanis silvaticis et ad margines agrorum et viarum. Varietates sequentes notatu dignae:

3. **R. repens** Scop. *pilifolia* Borbás l. c. p. 344.

Folia supra tenuissime puberula, subtus tota superficie plus minus levi pube obducta; petioli pubescentes, glandulosi atque aculeolati; flores saepe corymbosi.

Varietas copiosissima hic loci. An non Baldensis? Kerner.

4. **R. Repens** Scop. *atrata* Christ. Ros. d. Schw. l. c. p. 196. Borb. l. c. p 344.

Pedunculi et receptacula atroviolacea; flores corymbosi.

Promiscue cum priore.

C. **Rosae Stylosae** Crèp. l. c. p. 234. Stupčarke.

Frutices erecti; ramuli elongati, erecti, saepe validi, et dense foliati; aculei fortes, hamosi, incurvati; folia decidua; plerumque crebrius pilosa; serratura simplex (v. *denticulis incisis*), *pedunculi elongati, plus minus pedicellato-glandulosi; sepala pinnatifida glandulosa; flores albi* v. *rosei; discus valde magnus, conico-elevatus; stylus quidpiam brevior staminibus, in crassam columnam* v. *in fasciculum compositus, glaber* v. *pubescens.*

5. **Rosa Haynaldiana** Borbás l. c. p. 349. iuxta descript. Auctoris.

Rami steriles flexuosi, mediocriter aculeati, fuscescentes, minori gradu quam ramuli glaucedine perfusi; folia 5—7, (sed paria infima in septenis proxima iam stipulis inserta sunt) *mediocria, ovata, acuminata,* nonnisi inferiora nonnula quasi retusa, *biserrata,* serraturis plurimis in denticulos minores, glandulosos 2—3 incisis, paucis tamen serraturarum, praecipue in apice foliorum simplicibus, non incisis; *supra obscure viridia,* glabra, subtus glauca, *glaberrima;* ad costam solum pili glanduliferi rarissimi; hi tamen in petiolo viridi aut purpurascente crebriores et aculeolis intermixti; stipulae minores, basim versus parum cuneatae in colorem purpureum vergentes, glaberrimae, margine tantum glanduloso-ciliatae, planae, auriculis acutis aut parum acuminatis, subdivergentibus: *pedunculi solitarii, glaberrimi, glaucescentes, stipulis haud dilatatis, aut bracteis lanceolatis, foliiferis longiores; sepala glandulis destituta, tria eorum laciniis binis oppositis, aut ternis augustis praedita, in appendicem longiusculam attenuta, dorso glabra, margine pubescentia; post anthesim reflexa;* receptaculum immaturum ovoideum, parum elongatum, apice parum attenuatum; discus conicus, glaberrimus: *stylorum connatorum columna tenuis, non perlonga, glaberrima;* petala? . . et stamina? . . pedunculi 13—15$^{m/m}$ longi; stylus 2—3$^{m/m}$ longi, discum 1—1 1/2$^{m/m}$ altum superat; capitulum stigmatum 1.5$^{m/m}$ longum; stylum unicum caeteris disiunctum vidi.

Digitized by Google

In valle Riečina, locis fruticosis ad Flumen iam prope pagum Pašac 27 Jul. 1875. inveni et caninis intermixtam diu non examinavi. (sic! auctor l. c. p. 349. observat.)

Rosa Haynaldiana Borb. stylis connatis R. *arvensi* Huds. proxima, sed iam probabilius Stylosis adnumeranda, et hac nota ab omnibus *Montanarum, Caninarumque* speciebus diversa. A *R. arvensi* f. *leiophylla* et typo recedit R. *Haynaldiana* glabritie, nam in prioribus petioli aut foliola subtus pubescunt; foliorum forma, crassitie et eorum serraturis compositis, stipularum auriculis non longe acuminatis. pedunculis glabris, non glanduliferis, sepalis maioribus, ad eas Montanarum vergentibus. stylis brevioribus, fructibus ovoideis, (non globosis, pyriformibusve.)

A speciebus *Stylosarum* stylis connatis, non aglutinatis, defectu pilorum foliarium et glandularum peduncularium praesertim R. *Haynaldiana* Borb. recedit; plures Stylosarum pubescentes et adenopodae sunt. — *R. stylosa* Desv. pedunculis glabris dicitur, sed folia: *tomentosa*. A R. *Màtraensi* Borb. stylis glabris, foliis biserratis, aculeis gracilibus, rectis etc. R. Haynaldiana Borb. diversa.

II. Gallicanae D. C.

in Seringe Mus. Helv. 1818 Kokotice.

Fruticuli usque 1 mtr. alti e radice subterranea excrescentes, v. *e trunco repente adscendentes; aculei recti* v. *incurvati,* v. *setae glanduliferae immixtae; folia coriacea, sessilia, saepe plicata* v. *reroluta, sero dehiscentia; flores solitarii; longe* v. *breviter pedunculati, glandulosi; ebracteati;* v. *bini et plures; breviter pedunculati, bracteis suffulti; sepala glandulosa, reflexa; exteriora pinnatifida, mox decidua* v. *partim longius persistentia; flores totius generis maximi, passim intense colorati svaveolentes; styli liberi, rarius (praecipue in hybridis) in columnam congesti; fructus partim coriacei, exsucci et auriantiaci; partim calosi, intense rubri,* v. *in hybridis non plene evoluti, steriles.*

A. **Gallicanae hybridae** Crèpin Primit. mon. ros. l. c. p. 234. Borbás mon. ros reg. Hung. 1880. p. 345.

Stylus elongatus, staminibus aequilongus, liber v *in columellam laxe conglobatus, laxe connatus; flores rosei,* v. *purpurei; pallidi* v. *albi; sepala interdum brevia, parum pinnatifida,* v. *angusta, et lineari-appendiculata; fructus passim steriles.*

6. **Rosa Axmanni** Gm *Var. coriacea* Borb. l. c. p. 355.

Fruticulus, humilis. gracilis; *cauliculi aciculis tenuibus et setis rectis* v. *deflexis glandulosis* v. *eglandulosis crebre obsiti;* folia

Digitized by Google

5—7, ovalia, brevissime acutiuscula, v. obtusata; inferiora elliptica obtusa, v. rotundata; late et haud profunde serrata, hinc inde dentibus incisis, glanduloso-apiculatis, breviter ciliolatis; basi subcordata; *supra glabra, flavide virentia; subtus incana, tota superficie breviter, costa vero et nervis longius pilosula, ac sparsim glandulosa;* petioli puberuli, pedicellato-glandulosi et pauci-aculeolati; stipulae longae, extus pilosae, glandulosae, marginibus glanduloso-serrulatae: auriculis acutis, divergentibus; *pedunculi solitarii, virentes, longi, sparsim aciculati et glandulis pedicellatis et aliis sessilibus copiose muniti;* bractearum loco stipulae petiolares pedunculo suppolitae; receptacula rotundata, basi hispida; *sepala elongata; 3 exteriora abunde pinnatifida; pinnulis longis, dorso scabriusculis, filiformiter protractis apice in foliolum evolutis, pubescentibus,* v. *pilosellis, glandulosis, ciliatis;* subtus puberula, post anthesim reflexa, *in fructu maturo adhuc semidivaricata persistentia;* flores purpurascentes; fructus globulosus, basi hispidus, aurantiaco-ruber; *discus elevato-conicus; styli in columellam longius prostantem dense albo-lanatam laxe conglobati.*

In silva Prekrižje, in parte meridionali versus novas exstirpaturas; unico hoc loco catervatim proveniens

7. **Rosa subcordata** Borb. l. c p. 356.

Frutex humilis, *subdecumbens,* v. *suberectus, flaccidus; aculei sparsi tenues, inclinati, hinc inde aciculis immixti;* folia 5—7, speciosa, lato-ovata, superiora acutiuscula, inferiora diminuta, apice obtusata, crenata, dentibus latis, quibusdam incisis, apiculatis; *supra glabra, saturate virentia, lucida;* subtus caesia, costa prominente sparsim glandulis et pilis brevibus provisa; basi rotundata v. plana: petioli longi puberuli, glandulosi et sparsim aculeolati; stipulae breves auriculis divaricatis. extus glandulosae ac marginibus serrulatae; *pedunculi longi, solitarii,* v. *gemini, setoso-glandulosi;* bracteae breves stipulis conformes, saepe defficientes; *receptacula ellipsoidea basi hispida; flores magni, pallide rosei, demum albescentes;* sepala ovali-elongata, angusta, apice quidpiam dilatata extus pubescentia, subtus tomentosa; *3 exteriora tenuiter et longe pinnulata, in margine sparsim glandulosa; reflexa, demum decidua; fructus semimaturus parvus obovoideus,* v. *ellipsoideus, sterilis, fuscus, basi densius superne sparsim setoso-glandulosus;* discus elevatus, conicus; *styli sub anthesi glabriusculi, demum elongati, prostantes, in capitulum majusculum, laxum conglobati, leviter pilosi.*

In fossa ad marginem silvulae, pone scamna in „Smrok" prope Zagrabiam; loco umbroso.

8. **Rosa nummulifolia** Vuk. exsicc. 1881. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884. Nr. 6).

9. **R. Sestinensis** Vuk. (R. subrepens Borb. in scheda 1882. R. sterilis Vuk. exsicc. 1882. Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 7).

Digitized by Google

10. **R. Doljensis** Vuk. et Borb. (R. subalbida exsicc. 1882. R. glabrifolia Borb. in sch. 1883. Rad jug. ak. libr. 69. 1884. Nr. 21).

11. **Rosa fossicola** Vuk. (austr. × repens? v. potius forma solum R. austriacae? Crantz).

Frutex mediocris, erectus, v. decumbens; ramis atris crebre aculeatis; *aculei in ramis plurimi subulati debiliores, immixti aciculis et setis sparsis glanduliferis* (demum multis decidentibus) et tunc ramuli nudi apparent; folia 5—7 ovalia, breviter acutiuscula, v. ovata, minute serrata, dentibus quibusdam divisis; *supra obscure virentia, glabra, subtus caesia, sparsim tota superficie, ad nervos vero densius pilosula, costa insuper aliquot aculeolis instructa;* petioli setoso-glandulosi; stipulae latae, glanduloso-serrulatae; *pedunculi atroviolacei bini, ternive, densius glandulosi;* receptacula sparsim hispida, gracilia; *sepala lato-ovata, breviter acuminata* (iis R. repentis Scop. similia), *externa tenuissime lacinulata, sparsim setoso-glandulosa, subtus tomentosa; reflexa post anthesim et in fructu quoque;* bracteae ovales rubescenti-virides, pedunculis breviores; flores pallide rosei; *fructus passim marcescens,* si adest; *globulosus, parvus aurantiaco-ruber, demum nigrescens, exsuccus; discus sat latus, conicus; styli porrecti in laxum capitulum glabrum conglobati.*

In fossis humidiusculis ad sepes pone viam versus montem Prekrižje ducentem; non procul a vinea Grahor prope Zagrabiam.

Rosam hanc clariss. Borbás oligacantham esse putabat, ex visu ramulorum, qui fortuito nudi v. seminudi fuerant; sed rosa haec in statu naturae in ramis primariis et secundariis quoque crebre aculealata est, proinde charactere hoc, et colore, formaque foliorum, tandem et sepalis R. repenti simillimis, pro modo hybridis adnumeranda mihi videtur; Rosa vera *oligacantha* Borb. ad *austriacam* pertinet.

12. **R. assurgens** Vuk. exsicc. 1882. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 10).

13. **Rosa microtypos** Borb. et Vuk.

Fruticulus humilis, gracilis, partim decumbens, partim erectus; *aculeatissimus; aculei in caulibus primariis recti subulati* v. *inclinati, majores immixti minoribus; in ramulis floriferis accedunt setae rigidulae, pungentes aliae itidem glanduliferae;* foliola parva 5—7, ovalia, obtusata v. elliptica, supra saturate viridia, glabra; subtus pallidiora, in nervis crebrius pilosa et glandulosa; uniserrata, denticulis passim incisis ac glanduloso-apiculatis; *petioli glabri pedicellato-glandulosi et aculeolati;* stipulae et bracteae basi et dorso rubris glandulis obsitae, subtus glabriusculae; *pedunculi et sepala glandulis rubris pellucidis pedicellatis tecta, tria exteriora anguste lanceolata et glandulis similibus ciliata, duo interiora marginibus tomentoso-pilosella;* post anthesim reflexa, *diu expansa, ac* demum decidua; flores majusculi rosei, dein albentes; *fructus parvus, globulosus, exsuccus, sterilescens, fuscus* v. *nigrescens; styli glabrescentes.*

Digitized by Google

In saxosis frutetis ad urbem Ogulin trans viam ferream septemtrionem versus; in loco, qui idiomate nationali: *dolci*, dicuntur. Junii 1893 lecta, nondum fructifera; fructus tardius clariss. professor hist. natur. in schola civili hujate d. Jos. Magdić anicissime subministravit.

Singularis haec Rosa habitu et armatura hybrida proles est e R. repente Scop. et R. rupicola Braun, quarum utraque in proxima vicinia copiose provenit; floret usque finem Junii.

Rosam microtypos recentissime inveni circa Zagrabiam in „Doljski brieg" modificatam: *Caulículis robustioribus, foliolis crassioribus, serraturis latioribus, suberenatis, corollis quidquam maioribus albentibus.*

14. **R. submissa** Vuk (Rad jug. akad. libr. 69. 1885. Nr. 14).

15. **R. gracilenta** Vuk. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 11).

16. **Rosa rupicola** Braun in observ. 1884. (R. laeta Borb. in scheda.)

Frutex $1^1/_2$ m altus, erectus; aculei in caulibus dissiti; in ramulis florentibus minores; — folia 5, ovali-acutiuscula, v. inferiora passim rotundata; *late et rectangulo-uniserrata; dentibus quibusdam incisis et apice glandulosis;* supra glabra, subtus glaucescentia, costa glandulis conspersa; petioli pubescentes, glandulosi et parce aculeolati; receptacula ovoidea atroviolacea, glabra; pedunculi 1—3 longi, glanduloso-setosi; sepala elongata, *3 exteriora pinnatifida, apice foliolo terminata, basi glandulis rubris conspersa et glanduloso ciliata, post anthesim reflexa, demum decidua;* stipulae angustae, auriculis divaricatis glanduloso-ciliatis; bracteae petiolares, stipulis aequales; *flores speciosi, laete rosei, demum pallescentes; alabastra purpurea; fructus globulosus, sterilescens; discus conicus, styli glabri quasi glutinosi.*

In saxosis, fruticosis prope Ogulin, trans viam ferream loco „dolci" dicto; Junio 1883 lecta; fructus clariss. profess. hist. natur. ejatis Scholae civicae d. Jos. Magdić amicissime ministravit.

17. **Rosa affabilis** Vuk. (Austriaca × repens-atrata).

Frutex ultra 1 m altus, erectus, *superne in copiosos ramulos florentes solutus;* aculeis sparsis, mediocribus, inclinatis, in ramulis florentibus, minoribus, acicularibus, rarescentibus, v. ex toto deficientibus; folia 5—7, obscure virentia, ovata v. ovalia, glabra, *subtus pallidiora, tomentella, costa leviter pilosella et sparsim glandulosa; infima parva, orata,* v. *rotundata* (R. repentis forma) uniserrata: ser aturis latis quibusdam incisis; petioli longi, pubescentes, glandulosi, sparsimque ac molliter aciculati; stipulae elongatae, glanduloso serrulatae; receptacula glabra, parva, ovoidea cum pedunculis longis atropurpurea; *pedunculi corymbosi, setoso-glandulosi;* sepala interiora integra, lanceolata, passim filiformiter elongata; exteriora 3 tenuiter lacinulata, marginibus glandulosa, subtus tomentosa, extus glabra, post anthesim reflexa, moxque decidua; *bracteae*

Digitized by Google

ovali lanceolatae, longae, purpureae glandulisve atrorubris serrulatae, ad basim corymbi v. *in pedunculis altius affixae; flores maximi, pulchre carnei, petalis 5—7 fundo flavide-albescentibus leviterve lato-emarginatis; fructus gracilis, elongato-ovoideus, mox emarcescens, sterilis demum nigrescens; styli capitati, glabri basi solum pilosi.*

Inter frutices in vallecula „Laščinski jarak" ad fossam transversalem, loco humidiusculo, infra villam St. Florian prope Zagrabiam; unica hac statione, sed sat copiosa.

Una ex pulcherrimis (J. B. Keller in litt. 1884) Rosis hujus sectionis; certe hybrida; flores referunt R. austriacam; receptacula, sepala et pedunculi longi atropurpurei prout et folia infima formam habent R. repentis atratae. Inter Rosas Gallicanas flore ultima, usque finem Junii; ubi reliquae Gallicanae hic loci ad summum usque medium Junium aestivationem omnino terminarunt.

18. **Rosa semiinermis** Borbás exsicc! (Auctoris descriptione intacta).

Fruticulus mediocris, *ramuli florentes graciliores, nudi; hinc inde aculeolo tenui* v. *aciculo setuloso provisi; folia 5 parva,* ovalia, breviter acutiuscula, v. ovata, apice rotundata v. infima etiam subrotunda; flavide virentia, glabra, subtus caesia; costa glandulis rubicundis conspersa et quidpiam praesertim infima etiam in nervis secundariis pilosella; *late uniserrata dentibus glanduloso-ciliatis;* petioli pedicellato-glandulosi et aculeolis paucis flavescentibus durioribus v. minoribus mollioribus muniti; stipulae angustae, dorso et marginibus glandulosae; *pedunculi longi solitarii densius, receptacula vero gracilia sparsim setoso-glandulosa;* flores rosei; *sepala ovalia filiformiter elongata, duo integra, 3 exterio a anguste bi-trilacinulata dorso glandulis punctata et ciliata,* subtus tomentosa; post anthesim reflexa; fructus? . . . *Styli liberi, laxe connexi glabri.*

In collibus ad Ogulin; Jun. 1884 legit clariss. de Borbás. Videtur hybrida?

C. Gallicanae verae eryostyles.

19. **Rosa austriaca** Crantz Stirp. Austr. 1. p. 86. 1768. (Syn R. chamaerho on Clus. Stirp. pann. 113. R. pumila Jacq. fl Austr. II. t. 198. 1773. R. pumila L. fil. Suppl. plant. 1781. I. p. 262. Kern. Vegetationsverh. Nr. 574 R. gallica Neilr. fl. v. N. Oest. 1859. n. L.).

Suffrutex rhizomate subterraneo; caule humili; *aculei majores, subulati,* v. *incurvati, mixti cum minoribus setaceis;* ramuli florentes dense glandulosi; folia 5—7, elliptica, v. lanceolata, acuminata; *inferiora passim rotundata; supra saturate virentia, subtus pallidiora, caesia, plus minus pilosula, uni-* v. *biserrata, denticulis glanduliferis;* petioli pubescentes, glandulosi, aculeolati; stipulae angustae, longae, glanduloso-ciliatae; auriculis brevibus divaricatis; *pedunculi solitarii,* v. *plures et tunc bracteati; glandulosi,*

Digitized by Google

Supplementum ad historica Russiae monumenta. 1848.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Том. X 1885.

Акты относящіеся до юридическаго быта древней Россіи. Том. III. 1881

Указатель къ актам историческимъ. 1843

Великія минеи четіи Сентябрь дни 14—21; 25—30. Октябрь дни 1—3. 4—18; 19—31.

Русско-Ливонскіе акты. 1868.

Jordeböcker ofver Ingermanland. 1862.

Новгородскія писцовыя книги. Том. II. 1862. Том. III 1868.

Русская историческая библіотека. Том. III. 1876. IV. 1878; V. 1878; VI. 1880; VII 1882; VIII. 1881; IX. 1884.

Протоколы засѣданій археографической коммисіи 1835—1840

Памятники сибирской исторіи XVIII вѣка. (1700—1713).

Лѣтописъ занятій археографической коммиссіи. вып. VI. (1872 - 1875). VII. (1876—1877).

О Россіи въ царствованіе Алексія Михаиловича. 1884.

Розыскания дѣла о Ѳедорѣ Шалковитомъ и его сообщникахъ. Том. I II. 1884. 1885.

Сборникъ князя Хилкова. 1879.

Списки іерарховъ и настоятелей монастырей россійскія церкви. 1877.

Что желательно для русской исторіи. 1870.

Сказанія Массы и Гркмана о смутном времени въ Россіи 1874.

Указатель къ степенной книгѣ. 1883.

Записки гетмана Жолковскаго о московской войнѣ. 1871.

Рукописи археографической коммиссіи. Описал Ник Барсуковъ. 1882

Сказанія о князьяхъ и царяхъ земли руской. Княженіе Володимера Мономаха.

Путешествіе новгородскаго архіепископа Антонія въ Царьградъ въ концѣ XII столетія. 1872.

Путешествіе игумена Даніила по святой землѣ (год. 1113—1115).

Медаліоны въ память военныхъ событій 1812, 1813, 1814, 1815 годовъ. 1838.

Чертежная книга Сибири составленая Семеном Ремезовымъ год. 1701.

Приложеніе къ чертежной книгѣ Сибири. 1882.

Матеріалы для историко-географическаго атласа Россіи

Каталогъ изданій археографической коммисіи 1836—1870.

Od carskoga arhielogičeskoga obščestva u Moskvi: Древности, труды имп. московскаго археологическаго общества. 1883, том. IX. 1885, том. X.

Древности. Общее оглавленіе и указатель къ первым четыремъ томамъ древностей 1885., том. V.

Незабвенной памяти графа Алексѣя Сергѣевича Уварова. Москва 1885.

Древности, труды импер. московскаго археологическаго общества Том. IX выпускъ II III. Том. X. Том. XI. вып. 1.

Древности. Общее оглавленіе и указатель къ первым четыремъ томам древностей. Том. V. вып. 1.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VIII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VIII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Opis ružah okoline zagrebačke. Od Lj. Vukotinovića . . .	1
Prilog hrvatskoj fauni ogulinsko-slunjske okolice i pećina. Od A. E. Jurinca	70
Konstrukcija osih i cikličkih ravnina čunjaste plohe drugog stupnja. Od J. S. Vanečka	129
Prilozi poznavanju bosanskih tetraedrita. Od V. Streina . . .	136
Novi način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta. Od dra. Fr. J. Studničke	146
Prilog za riešitbu kvadratičkih jednačaba pomoću Gauss-ievih logaritama. Od dra. K. Zahradnika	153
Olivinski gabro iz Moslavačke gore. (Hiperstenit.) Od dra. M. Kišpatića	162
Vočinski augitni andezit. (Trahit.) Od dra. M. Kišpatića . . .	179
O elektrolizi fosfornih kiselina. I. Od dra. G. Janečka . . .	186
Četvrto izviešće potresnoga odbora za godinu 1886. Od dra. M. Kišpatića i J. Torbara	201

Digitized by Google

Digitized by Google

Opis ružah okoline zagrebačke.

Dio drugi.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. veljače 1886.

PRAVI ČLAN LJUD. VUKOTINOVIĆ.

Rosae in vicinia Zagrabiensi et quaedam in diversis partibus Croatiae sponte crescentes.

Pars secunda.

DESCRIPTAE AUCTORE LUDOVICO-FARKAŠ DE VUKOTINOVIĆ.

Lectori benevolo.

Consilio plurium eruditorum rhodologorum instructus et propriis conatibus animatus secundam propono partem rosarum Croaticarum. Clarissimis DD. Doctoribus: equiti Antonio Kerner, Vincentio de Borbás, Henrico Braun, Fr. Crépin, J. B. Keller, qui vel viva voce vel litteris suis consilio mihi aderant, amicissima teneor gratitudine, quam publice exprimere amoeno mihi duxi officio.

Laborem meum velint dignissimi viri bono animo censurare et credere me contentum futurum, si quidquam contulerim progressui scientiae.

L. F. V.

Uvod.

Neima dan danas u botanici sigurno medju svimi rodovi zapletenijeg i težeg roda, nego li su ruže. To se ima u prvom redu pripisati onoj okolnosti, što je neizmjerno velika promjenljivost ružam prirodjena i njih tolika punoća dosad opažena, da ih jedva možeš razabrati; u drugom redu otegoćuje poznanje ružah ogromna literatura, koju pojedinac sam nije kadar proučiti. Množtvo imade vrlo učenih i vještih rhodologah koji su raznih nazorah, niti neima još ni dosad obće primljena sustava, na koji bi se u opredjeljivanju moći sigurno osloniti. Velike i marljive radnje najvećom strogošću

Digitized by Google

i opreznošću izvedene, kao što su gg. Crépina, Dèsèglisa, Kernera, Christa, Kellera, Borbása, Brauna, Wiesbaura, Gandogera itd. itd., nisu konačno završene, te jasno svjedoče, da se svedjer još kupi i sastavlja material, da se put prokrči za jasnije uvidjenje u taj dosti zamršeni rod.

Poslje toga, kako sam opisao ruže okolice zagrebačke u Radu jugoslavenske akademije godine 1884, započelo se živahno dopisivanje izmedju mene i mnogih najznatnijih rhodologah domaćih i inozemskih, usljed česa bude konstatovano, da je mojim čednim silam pošlo ipak za rukom naći više odličnih formah, koje su priznane za nove i dosad nepoznate. Uspjeh ovaj, dočim mi je služio nagradom mojih trudovah, obodrio me je zajedno na to, da moja započeta iztraživanja nastavim, nu da i ono, što sam po mnienju tih vještakah pogriešio u prvom mojem izdanju, sada popravim. Gg. Kerner, Keller, Borbás, Braun i Crépin osobitom me prijaznošću u tom poslu podpomogoše, na čem najuljudniju im zahvalnost izjavljujem.

Tečajem godine 1884 sabrao sam znameniti broj ružah, što okolo Zagreba, što dalje od Zagreba, a nešto takodjer u inih stranah naše domovine, koje dosad još nisam brao, ili ako sam ih brao, nisam ih mogao točno proučiti; mnoge od onih, koje su u Radu jur publicirane, izpravio sam stranom u opisih, stranom u imenih, a stranom takodjer glede mjesta, koje sam im u sustavu opredielio.

U svrhu, da bude moje djelo istinito i poučno, držao sam da je potrebno sastaviti ruže u jednu cielinu, čim bude tako moguće dobiti podpun pregled svih po meni dosad u Hrvatskoj našastih i opisanih. Da se medjutim ono neopetuje, što je u lanjskom Radu navedeno, napominjem im ovdje samo imena; koja su sada izpravljena ili sasvim promienjena, one pako, koje su ljetos sabrane i dosad nigdje navedene, opisujem podpuno, iza kako su prije točno proučene i kritično opredieljene.

Priznanjem tim, gdje sam i na koliko sam u mom prvom dielu pogriešio, priznajem zajedno najvećom pripravnošću i to, da je u svih pitanjih znanstvenih, koja zavise ob izkustvu, svatko dužan pokoravati se onim učenjakom, koji izkustva posjeduju u što većoj mjeri, jer *mutare consilium in melius* vazda je koristno i po čovjeka i po znanost. To medjutim nije ništa nova, jer su tim putem i drugi rhodologi pošli, te je odtuda onaj veliki broj synonimah, formah i varietetah narasao, od kojih je znamenita većina u sustavu sad posve ili zaboravljena ili iz njega izbrisana.

Digitized by Google

U teoriji je dakako ustanovljeno, da valja ponajprije spoznati i točno označiti stanovite type ili glavne one jedinke, koje su odličnimi karakteri obilježene, i tada na nje nadovezati forme, koje u bližnjem il dalnjem savezu stoje; nu u tom leži upravo bitna poteškoća, kako da se ti glavni typi strogo odluče, i kad bi se i mogli odlučiti, razno shvaćanje pojedinih prirodoslovacah to otegočuje, a čestoputa i taština pridonaša, da se i ondje hoće šta nova vidjeti, gdje toga neima

Nego u svem tom neizmjernom broju ružinih formah, koje su već u njemačkih, švicarskih, belgijanskih, francezkih, ruskih, ugarskih i talijanskih knjigah zabilježene i po rhodologih opisane, i koje iznašaju ukupno goleme foliante, nije drugo sadržano, već dragocien material, koji ima služiti, da se taj rod konačno u strogi system svede, po kojem će se svaki botanik moći bez svake dvojbe ravnati, bar na toliko, da postane jasno, koji su oni glavni ogledci, na koje se imadu nadovezati dotične forme i njihovi varietati.

Čuditi se moramo onomu požrtvovanju, onoj točnosti ili oštroumnosti, kojom pojedini rhodologi izpituju i do najmanje sitnoće proučavaju svaku crticu, svaku žljezdicu i obće, svaku promjenu na pojedinih ružah; razstavljaju, slažu ih, traže im izvor i njihov savez; odtuda mora naravski slediti, da će se nakon duga rada pronaći onaj ključ, koji sada još velikim dielom manjka za podpun uvid. Zato se dosada svaki trud, koji se ulaže u taj posao, ima nazrievati kao pripomoćni prinos za tu veliku zadaću. Uslied toga, što je rhodologia sada tako oštro držana, izvrgava se svatko, koji na to polje stupa, velikoj kritici, te mora vrlo paziti, da ne posrne. Što tu u pitanje dolazi, često puta su samo sitnice, nu s druge strane ipak prelaz preko takovih sitnicah za sada nebi bio opravdan, da se komu nepredbaci nevještina, ili lahkoumnost, ili hotimični nemar proti tolikim ma i sićušnim radnjam.

U mojem opisu ružah okolice zagrebačke opisao sam nekoje forme s prva kao dvojbene, nekoje ne podpuno, jer sam ih brao samo u cvietu, a nisam mogao ubrati plodovah, jer su mi bile predaleko. Tako su n. pr. dvie ruže kod Ogulina; nu budući sam si lani dobavio plodove dobrotom Josipa Magdića tamošnjega profesora prirodoslovja, to sam sad kadar nadopuniti ono, što mi manjkaše.

Jedna je R. *microtypos* Borb. et Vuk. (R. *Ogulinensis* Vuk.) nova ruža; a druga je R. *laeta* Borb. = R. *rupestris* Braun isto tako nova, odprije nepoznata i neopisana. Nova je takodjer za

*

Digitized by Google

floru hrvatsku R. *collina* Jacq. var. *denudata* Keller et Vuk. Sve to mi je u predležećoj razpravi nadopuniti i kod dotičnih mjestah obširnije obrazložiti. Nadam se time, da će moje ljetošnje djelo biti točnije i što se tiče opisa pojedinih oblikah i podpunije takodjer, jer će se dodati još mnogo ružah, koje dosad navedene nebiše.

Na svršetku ove razprave napomenut mi je još jednu okolnost za narodnog gospodara doista povoljnu, nu za botanika — osobito u predležećem slučaju za rhodologa veoma — nepovoljnu, a ta jest: da se živice i neplodna zemljišta sve to većma krče i tada obradjuju, te time se dogadja, da budu najljepše i najrjedje ruže posječene. Kad botanik dakle navodi ovu ili onu ružu za koje mjesto, pak dodje kašnje drugi botanik, da ju potraži ondje, gdje je u opisu navedena, a tada vidi, da tamo postoji sada vrt ili oranica, onda će il pogoditi pravu istinu, il će možda posumnjati, da li je pisac istinu pisao.

U istinu se dogodi, da je ovu zimu predjašnju pokrčen brieg na Prekrižju baš tamo, gdje su ondje navedene ruže odprije rasle; — to isto se dogodi i okolo Smroka, — a biti će jamačno doskora i na Kamenitom stolu.

Tu okolnost sam želio za buduće ravnanje ovdje navesti, i naročito i to dodati, da se i dan danas mnogoj hybridnoj biljci traže roditelji, t. j. ona dva glavna typa, iz kojih se je pomiešanjem ili križanjem porodio nov individuum; te se može pronaći često puta, pravi izvor, jer roditelji ovi još i sada ondje rastu u okupu ili u blizini; nu u mnogih slučajevih neima ih više, dakle su izginuli naravskim putem, ili su uništeni tečajem vremena kroz sječenje, krčenje i pretvorenje prvobitnih obstojnostih u drugo stanje kulturno.

Nu to načelo valja samo dielomice, jer se mnoga biljka drži za hybrid, što sbilja niti nije.

Digitized by Google

I. Synstylae D. C.

Cat. hort. Monsp. 1813. p. 137. Sustupice.

Frutices ramis prostratis, decumbentibus v erectis, et ramulis semper eglandulosis; *aculei uniformes, validi, incurvati;* folia 5—7, glabra v. subtus parce pilosa; sepala decidua, pinnatifida v. vix indivisa; corolla mediocris v. parva, *alba,* raro rosea; *stylus in columnam connatus, staminibus aequilongus, glaber* v. *pilosus,* v. *liber et staminibus brevior, glaberrimus, in capitulum coalitus.*

A. **Sempervirentes** Crép. V. p. 306.

Folia hyeme perdurantia, utrinque lucida; rami plerumque scandentes. Borb. mon. ros. reg. Hung. p. 339, 340.

1. **Rosa sempervirens** L. Folia 5—7 ovalia, v. imparia passim ovali-lanceolata, *utrinque glabra lucida,* acute serrata; petioli glabri, aculeolati, aculeolis aliquot in costam foliorum transeuntibus; pedunculi glanduloso-setosi; bracteae serrulatae; *sepala ovato-lanceolata, subito in mucronem* v. *appendicem brevem terminata, exteriora indivisa aut pinnulis duabus minimis provisa;* petala alba, late obovata marginibus sese tegentia.

In montanis, saxosis vinearum ad Carlopago; legit clariss. de Borbás.

B. **Rosae Arvenses** Crép. Primit. monogr. ros. VIII. 1869. p. 226. Njivarice.

Frutices procumbentes, ramulis repentibus v. *radicantibus; folia decidua; glabra, raro splendentia; parce pilosella, eglandulosa; simpliciter serrata; pedunculi longi, glabri* v. *etiam glanduliferi, sepala brevia, acuminata, integra* v. *parum pinnatifida, decidua; flores albi; stylus coalitus, staminibus aequilongus; discus latus; fructus cinnabarinus,* v. *fuscus, demum coriaceus.*

A. *Caules et rami prostrati; medii breves erecti.*

2. **Rosa repens** Scop. Fl. Carnica edit. II. 1772. I. p. 355.

Frutex decumbens, repens, aculeis sparsis, tenuibus, subulatis, rectis v. inclinatis; folia 5—7, ovali-acutiuscula, v. ovata, inferiora obtusata, uniserrata, v. dentibus hinc inde incisis, *utrinque glabra,* petioli puberuli plus minus glandulosi ac minute aculeolati: *pedunculi solitarii, elongati, rarius bini, setoso-glandulosi,* v. *setis evanidis pustulati;* stipulae et bracteae sparsim glanduloso-ciliatae; receptacula gracilia, elongato-ovoidea, glabra, basi paucis setulis notata; *sepala integra, marginibus tomentosa, post anthesim reflexa demum decidua; flores minores, albi; fructus ovoideus* v. *globulosus, aurantiaco-ruber; demum nigrescens; styli glabri in columellam longiusculam coaliti.*

Digitized by Google

Copiosa in montanis silvaticis et ad margines agrorum et viarum. Varietates sequentes notatu dignae:

3. **R. repens** Scop. *pilifolia* Borbás l. c. p. 344.

Folia supra tenuissime puberula, subtus tota superficie plus minus levi pube obducta; petioli pubescentes, glandulosi atque aculeolati; flores saepe corymbosi.

Varietas copiosissima hic loci. An non Baldensis? Kerner.

4. **R. Repens** Scop. *atrata* Christ. Ros. d. Schw. l. c. p. 196. Borb. l. c. p 344.

Pedunculi et receptacula atroviolacea; flores corymbosi.

Promiscue cum priore.

C. **Rosae Stylosae** Crèp. l. c. p. 234. Stupčarke.

Frutices erecti; ramuli elongati, erecti, saepe validi, et dense foliati; aculei fortes, hamosi, incurvati; folia decidua; plerumque crebrius pilosa; serratura simplex (v. *denticulis incisis), pedunculi elongati, plus minus pedicellato-glandulosi; sepala pinnatifida glandulosa; flores albi* v. *rosei; discus valde magnus, conico-elevatus; stylus quidpiam brevior staminibus, in crassam columnam* v. *in fasciculum compositus, glaber* v. *pubescens.*

5. **Rosa Haynaldiana** Borbás l. c. p. 349. iuxta descript. Auctoris.

Rami steriles flexuosi, mediocriter aculeati, fuscescentes, minori gradu quam ramuli glaucedine perfusi; folia 5—7, (sed paria infima in septenis proxima iam stipulis inserta sunt) *mediocria, ovata, acuminata,* nonnisi inferiora nonnula quasi retusa, *biserrata,* serraturis plurimis in denticulos minores, glandulosos 2—3 incisis, paucis tamen serraturarum, praecipue in apice foliorum simplicibus, non incisis; *supra obscure viridia,* glabra, subtus glauca, *glaberrima;* ad costam solum pili glanduliferi rarissimi; hi tamen in petiolo viridi aut purpurascente crebriores et aculeolis intermixti; stipulae minores, basim versus parum cuneatae in colorem purpureum vergentes, glaberrimae, margine tantum glanduloso-ciliatae, planae, auriculis acutis aut parum acuminatis, subdivergentibus: *pedunculi solitarii, glaberrimi, glaucescentes, stipulis haud dilatatis, aut bracteis lanceolatis, foliiferis longiores; sepala glandulis destituta, tria eorum laciniis binis oppositis, aut ternis augustis praedita, in appendicem longiusculam attenuta, dorso glabra, margine pubescentia; post anthesim reflexa;* receptaculum immaturum ovoideum, parum elongatum, apice parum attenuatum; discus conicus, glaberrimus; *stylorum connatorum columna tenuis, non perlonga, glaberrima;* petala? . . et stamina? . . pedunculi 13—15$^{m/m}$ longi; stylus 2—3$^{m/m}$ longi, discum 1—1½$^{m/m}$ altum superat; capitulum stigmatum 1.5$^{m/m}$ longum; stylum unicum caeteris disiunctum vidi.

Digitized by Google

In valle Riečina, locis fruticosis ad Flumen iam prope pagum Pašac 27 Jul. 1875. inveni et caninis intermixtam diu non examinavi. (sic! auctor l. c. p. 349. observat.)

Rosa Haynaldiana Borb. stylis connatis R. *arvensi* Huds. proxima, sed iam probabilius Stylosis adnumeranda, et hac nota ab omnibus *Montanarum, Caninarumque* speciebus diversa. A *R. arvensi* f. *leiophylla* et typo recedit R. *Haynaldiana* glabritie, nam in prioribus petioli aut foliola subtus pubescunt; foliorum forma, crassitie et eorum serraturis compositis, stipularum auriculis non longe acuminatis, pedunculis glabris, non glanduliferis, sepalis maioribus, ad eas Montanarum vergentibus stylis brevioribus, fructibus ovoideis, (non globosis, pyriformibusve.)

A speciebus *Stylosarum* stylis connatis, non aglutinatis, defectu pilorum foliarium et glandularum peduncularium praesertim R. *Haynaldiana* Borb. recedit; plures Stylosarum pubescentes et adenopodae sunt. — *R. stylosa* Desv. pedunculis glabris dicitur, sed folia: *tomentosa*. A R *Mátraensi* Borb. stylis glabris, foliis biserratis, aculeis gracilibus, rectis etc. R. Haynaldiana Borb. diversa.

II. Gallicanae D. C.

in Seringe Mus. Helv. 1818 Kokotice.

Fruticuli usque 1 mtr. alti e radice subterranea excrescentes, v. *e trunco repente adscendentes; aculei recti* v. *incurvati,* v. *setae glanduliferae immixtae; folia coriacea, sessilia, saepe plicata* v. *reroluta, sero dehiscentia; flores solitarii; longe* v. *breviter pedunculati, glandulosi; ebracteati;* v. *bini et plures; breviter pedunculati, bracteis suffulti; sepala glandulosa, reflexa; exteriora pinnatifida, mox decidua* v. *partim longius persistentia; flores totius generis maximi, passim intense colorati svaveolentes; styli liberi, rarius (praecipue in hybridis) in columnam congesti; fructus partim coriacei, exsucci et auriantiaci; partim calosi, intense rubri,* v. *in hybridis non plene evoluti, steriles.*

A. **Gallicanae hybridae** Crèpin Primit. mon. ros. l. c. p. 234. Borbás mon. ros reg. Hung. 1880. p. 345.

Stylus elongatus, staminibus aequilongus, liber v *in columellam laxe conglobatus, laxe connatus; flores rosei,* v. *purpurei; pallidi* v. *albi; sepala interdum brevia, parum pinnatifida,* v. *angusta, et lineari-appendiculata; fructus passim steriles.*

6. **Rosa Axmanni** Gm *Var. coriacea* Borb. l. c. p. 355.

Fruticulus, humilis. gracilis; *cauliculi aciculis tenuibus et setis rectis* v. *deflexis glandulosis* v. *eglandulosis crebre obsiti;* folia

Digitized by Google

5—7, ovalia, brevissime acutiuscula, v. obtusata; inferiora elliptica obtusa, v. rotundata; late et haud profunde serrata, hinc inde dentibus incisis, glanduloso-apiculatis, breviter ciliolatis; basi subcordata; *supra glabra, flavide virentia; subtus incana, tota superficie breviter, costa vero et nervis longius pilosula, ac sparsim glandulosa;* petioli puberuli, pedicellato-glandulosi et pauci-aculeolati; stipulae longae, extus pilosae, glandulosae, marginibus glanduloso-serrulatae; auriculis acutis, divergentibus; *pedunculi solitarii, virentes, longi, sparsim aciculati et glandulis pedicellatis et aliis sessilibus copiose muniti;* bractearum loco stipulae petiolares pedunculo suppolitae; receptacula rotundata, basi hispida; *sepala elongata; 3 exteriora abunde pinnatifida; pinnulis longis, dorso scabriusculis, filiformiter protractis apice in foliolum evolutis, pubescentibus,* v. *pilosellis, glandulosis, ciliatis;* subtus puberula, post anthesim reflexa, *in fructu maturo adhuc semidivaricata persistentia;* flores purpurascentes; fructus globulosus, basi hispidus, aurantiaco-ruber; *discus elevato-conicus; styli in columellam longius prostantem dense albo-lanatam laxe conglobati.*

In silva Prekrižje, in parte meridionali versus novas exstirpaturas; unico hoc loco catervatim proveniens

7. **Rosa subcordata** Borb. l. c p. 356.

Frutex humilis, *subdecumbens,* v. *suberectus, flaccidus; aculei sparsi tenues, inclinati, hinc inde aciculis immixti;* folia 5—7, speciosa, lato-ovata, superiora acutiuscula, inferiora diminuta, apice obtusata, crenata, dentibus latis, quibusdam incisis, apiculatis; *supra glabra, saturate virentia, lucida;* subtus caesia, costa prominente sparsim glandulis et pilis brevibus provisa; basi rotundata v. plana; petioli longi puberuli, glandulosi et sparsim aculeolati; stipulae breves auriculis divaricatis. extus glandulosae ac marginibus serrulatae; *pedunculi longi, solitarii,* v. *gemini, setoso-glandulosi;* bracteae breves stipulis conformes, saepe defficientes; *receptacula ellipsoidea basi hispida; flores magni, pallide rosei, demum albescentes;* sepala ovali-elongata. angusta, apice quidpiam dilatata extus pubescentia, subtus tomentosa; *3 exteriora tenuiter et longe pinnulata, in margine sparsim glandulosa; reflexa, demum decidua; fructus semimaturus parvus obovoideus,* v. *ellipsoideus, sterilis, fuscus, basi densius superne sparsim setoso-glandulosus;* discus elevatus, conicus; *styli sub anthesi glabriusculi, demum elongati, prostantes, in capitulum majusculum, laxum conglobati, leviter pilosi.*

In fossa ad marginem silvulae, pone scamna in „Smrok" prope Zagrabiam; loco umbroso.

8. **Rosa nummulifolia** Vuk. exsicc. 1881. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884. Nr. 6).

9. **R. Sestinensis** Vuk. (R. subrepens Borb. in scheda 1882. R. sterilis Vuk. exsicc. 1882. Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 7).

Digitized by Google

10. **R. Doljensis** Vuk. et Borb. (R. subalbida exsicc. 1882. R. glabrifolia Borb. in sch. 1883. Rad jug. ak. libr. 69. 1884. Nr. 21).

11. **Rosa fossicola** Vuk. (austr. × repens? v. potius forma solum R. austriacae? Crantz).

Frutex mediocris, erectus, v. decumbens; ramis atris crebre aculeatis; *aculei in ramis plurimi subulati debiliores, immixti aciculis et setis sparsis glanduliferis* (demum multis decidentibus) et tunc ramuli nudi apparent; folia 5—7 ovalia, breviter acutiuscula, v. ovata, minute serrata, dentibus quibusdam divisis; *supra obscure virentia, glabra, subtus caesia, sparsim tota superficie, ad nervos vero densius pilosula, costa insuper aliquot aculeolis instructa;* petioli setoso-glandulosi; stipulae latae, glanduloso-serrulatae; *pedunculi atroviolacei bini, ternive, densius glandulosi;* receptacula sparsim hispida, gracilia; *sepala lato-ovata, breviter acuminata* (iis R. repentis Scop. similia), *externa tenuissime lacinulata, sparsim setoso-glandulosa, subtus tomentosa; reflexa post anthesim et in fructu quoque;* bracteae ovales rubescenti-virides, pedunculis breviores; flores pallide rosei; *fructus passim marcescens,* si adest; *globulosus, parvus aurantiaco-ruber, demum nigrescens, exsuccus; discus sat latus, conicus; styli porrecti in laxum capitulum glabrum conglobati.*

In fossis humidiusculis ad sepes pone viam versus montem Prekrižje ducentem; non procul a vinea Grahor prope Zagrabiam.

Rosam hanc clariss. Borbás oligacantham esse putabat, ex visu ramulorum, qui fortuito nudi v. seminudi fuerant; sed rosa haec in statu naturae in ramis primariis et secundariis quoque crebre aculealata est, proinde charactere hoc, et colore, formaque foliorum, tandem et sepalis R. repenti simillimis, pro modo hybridis adnumeranda mihi videtur; Rosa vera *oligacantha* Borb. ad *austriacam* pertinet.

12. **R. assurgens** Vuk. exsicc. 1882. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 10).

13. **Rosa microtypos** Borb. et Vuk.

Fruticulus humilis, gracilis, partim decumbens, partim erectus; *aculeatissimus; aculei in caulibus primariis recti subulati* v. *inclinati, majores immixti minoribus; in ramulis floriferis accedunt setae rigidulae, pungentes aliae itidem glanduliferae;* foliola parva 5—7, ovalia, obtusata v. elliptica, supra saturate viridia, glabra; subtus pallidiora, in nervis crebrius pilosa et glandulosa; uniserrata, denticulis passim incisis ac glanduloso-apiculatis; *petioli glabri pedicellato-glandulosi et aculeolati;* stipulae et bracteae basi et dorso rubris glandulis obsitae, subtus glabriusculae; *pedunculi et sepala glandulis rubris pellucidis pedicellatis tecta, tria exteriora anguste lanceolata et glandulis similibus ciliata, duo interiora marginibus tomentoso-pilosella;* post anthesim reflexa, *diu expansa, ac* demum decidua; flores majusculi rosei, dein albentes; *fructus parvus, globulosus, exsuccus, sterilescens, fuscus* v. *nigrescens; styli glabrescentes.*

Digitized by Google

In saxosis frutetis ad urbem Ogulin trans viam ferream septemtrionem versus; in loco, qui idiomate nationali: *dolci,* dicuntur. Junii 1893 lecta, nondum fructifera; fructus tardius clariss. professor hist. natur. in schola civili hujate d. Jos. Magdić anicissime subministravit.

Singularis haec Rosa habitu et armatura hybrida proles est e R. repente Scop. et R. rupicola Braun, quarum utraque in proxima vicinia copiose provenit; floret usque finem Junii.

Rosam microtypos recentissime inveni circa Zagrabiam in „Doljski brieg" modificatam: *Caulículis robustioribus, foliolis crassioribus, serraturis latioribus, subcrenatis, corollis quidquam maioribus albentibus.*

14. **R. submissa** Vuk (Rad jug. akad. libr. 69. 1885. Nr. 14).

15. **R. gracilenta** Vuk. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 11).

16. **Rosa rupicola** Braun in observ. 1884. (R. laeta Borb. in scheda.)

Frutex $1^1/_2$ m altus, erectus; aculei in caulibus dissiti; in ramulis florentibus minores; — folia 5, ovali-acutiuscula, v. inferiora passim rotundata; *late et rectangulo-uniserrata; dentibus quibusdam incisis et apice glandulosis;* supra glabra, subtus glaucescentia, costa glandulis conspersa; petioli pubescentes, glandulosi et parce aculeolati; receptacula ovoidea atroviolacea, glabra; pedunculi 1—3 longi, glanduloso-setosi; sepala elongata, *3 exteriora pinnatifida, apice foliolo terminata, basi glandulis rubris conspersa et glanduloso ciliata, post anthesim reflexa, demum decidua;* stipulae angustae, auriculis divaricatis glanduloso-ciliatis; bracteae petiolares, stipulis aequales; *flores speciosi, laete rosei, demum pallescentes; alabastra purpurea; fructus globulosus, sterilescens; discus conicus, styli glabri quasi glutinosi.*

In saxosis, fruticosis prope Ogulin, trans viam ferream loco „dolci" dicto; Junio 1883 lecta; fructus clariss. profess. hist. natur. ejatis Scholae civicae d. Jos. Magdić amicissime ministravit.

17. **Rosa affabilis** Vuk. (Austriaca × repens-atrata).

Frutex ultra 1 m altus, erectus, *superne in copiosos ramulos florentes solutus;* aculeis sparsis, mediocribus, inclinatis, in ramulis florentibus, minoribus, acicularibus, rarescentibus, v. ex toto deficientibus; folia 5—7, obscure virentia, ovata v. ovalia, glabra, *subtus pallidiora, tomentella, costa leviter pilosella et sparsim glandulosa; infima parva, orata,* v. *rotundata* (R. repentis forma) uniserrata; ser aturis latis quibusdam incisis; petioli longi, pubescentes, glandulosi, sparsimque ac molliter aciculati; stipulae elongatae, glanduloso serrulatae; receptacula glabra, parva, ovoidea cum pedunculis longis atropurpurea; *pedunculi corymbosi, setoso-glandulosi;* sepala interiora integra, lanceolata, passim filiformiter elongata; exteriora 3 tenuiter lacinulata, marginibus glandulosa, subtus tomentosa, extus glabra, post anthesim reflexa, moxque decidua; *bracteae*

Digitized by Google

ovali lanceolatae, longae, purpureae glandulisve atrorubris serrulatae, ad basim corymbi v. *in pedunculis altius affixae; flores maximi, pulchre carnei, petalis 5—7 fundo flavide-albescentibus leviterve lato-emarginatis; fructus gracilis, elongato-ovoideus, mox emarcescens, sterilis demum nigrescens; styli capitati, glabri basi solum pilosi.*

Inter frutices in vallecula „Laščinski jarak" ad fossam transversalem, loco humidiusculo, infra villam St. Florian prope Zagrabiam; unica hac statione, sed sat copiosa.

Una ex pulcherrimis (J. B. Keller in litt. 1884) Rosis hujus sectionis; certe hybrida; flores referunt R. austriacam; receptacula, sepala et pedunculi longi atropurpurei prout et folia infima formam habent R. repentis atratae. Inter Rosas Gallicanas flore ultima, usque finem Junii; ubi reliquae Gallicanae hic loci ad summum usque medium Junium aestivationem omnino terminarunt.

18. **Rosa semiinermis** Borbás exsicc! (Auctoris descriptione intacta).

Fruticulus mediocris, *ramuli florentes graciliores, nudi; hinc inde aculeolo tenui* v. *aciculo setuloso provisi; folia 5 parva,* ovalia, breviter acutiuscula, v. ovata, apice rotundata v. infima etiam subrotunda; flavide virentia, glabra, subtus caesia; costa glandulis rubicundis conspersa et quidpiam praesertim infima etiam in nervis secundariis pilosella; *late uniserrata dentibus glanduloso-ciliatis;* petioli pedicellato-glandulosi et aculeolis paucis flavescentibus durioribus v. minoribus mollioribus muniti; stipulae angustae, dorso et marginibus glandulosae; *pedunculi longi solitarii densius, receptacula vero gracilia sparsim setoso-glandulosa;* flores rosei; *sepala ovalia filiformiter elongata, duo integra, 3 exterio a anguste bi-trilacinulata dorso glandulis punctata et ciliata,* subtus tomentosa; post anthesim reflexa; fructus? . . . *Styli liberi, laxe connexi glabri.*

In collibus ad Ogulin; Jun. 1884 legit clariss. de Borbás. Videtur hybrida?

C. **Gallicanae verae eryostyles.**

19. **Rosa austriaca** Crantz Stirp. Austr. 1. p. 86. 1768. (Syn R. chamaerho on Clus. Stirp. pann. 113. R. pumila Jacq. fl. Austr. II. t. 198. 1773. R. pumila L. fil. Suppl. plant. 1781. I. p. 262. Kern. Vegetationsverh. Nr. 574 R. gallica Neilr. fl. v. N. Oest. 1859. n. L.).

Suffrutex rhizomate subterraneo; caule humili; *aculei majores, subulati,* v. *incurvati, mixti cum minoribus setaceis;* ramuli florentes dense glandulosi; folia 5—7, elliptica, v. lanceolata, acuminata; *inferiora passim rotundata; supra saturate virentia, subtus pallidiora, caesia, plus minus pilosula, uni-* v. *biserrata, denticulis glanduliferis;* petioli pubescentes, glandulosi, aculeolati; stipulae angustae, longae, glanduloso-ciliatae; auriculis brevibus divaricatis; *pedunculi solitarii,* v. *plures et tunc bracteati; glandulosi,*

Digitized by Google

interdum rigide setosi; sepala 3 exteriora pinnatifida cum receptaculis crebre glandulosa; de fructu maturo decidua; flores majores, rosei v. carnei; *fructus pyriformis* v. *globulosus, ruber,* v. *diu persistens, nigricans; styli pilosi.*

Admodum copiosa in tota Croatia media, praecipue circa Zagrabiam in montosis, apricis, siccis; ad margines vinearum, silvularum et viarum; varietates et formae plurimae hic proveniunt.

20. **Rosa austriaca** Crantz. Var. *calida* Borbàs l. c. p. 373.

Fruticulus pumilus; folia duplo ac in typo minora, elliptica, elliptico-subrotunda, v. orbicularia, *basi plus minus distincte cordata,* v. *subcordata;* maiora apice acutiuscula; *minora orbicularia, retusa, supra nitentia; subtus cinerea, perglaucave,* tenuiter pubescentia (in frutice unico in nervis quoque lateralibus glandulifera); *biserrata;* caule, ramulisque aculeatis, ac hispidis; stipulae subtus evidenter pubescentes; florum color et magnitudo ignota; . . . *styli in alabastris pilosi; calyx et receptaculum pyriforme, cum pedunculis dense atropurpureo glandulosum;* folia in apice ramulorum sterilium glabra, pubescentia.

In montibus supra Crisium (Križevci) legit clariss. de Borbàs.

Rosam hanc *calidam* Borb. juxta descriptionem Auctoris hic loci adductam liceat mihi R. meae sub nomine *gracilentae* adductam *simillimam* si non *identicam* dicere; ideo pro hoc casu nomen *R. calidae* Borbás omnino praeferentiam retinet.

21. **R. cordifolia** Host. Fl. Austr. II p. 28. (R. umbricola Vuk. Rad jug. akad libr. 69. 1884. Nr. 18).

22. **Rosa cordifolia** Host. Var *robinifolia* Vuk.

Fruticulus humilis, spithamaeus, *aculeis setiformibus glanduliferis et aliis subulatis tenuibus, inclinatis eglandulosis; post anthesim maxima parte deciduis et tunc cauliculo verruculoso;* folia 5, crasiuscula, *ovata* v. *ovato-rotundata, triangulari breviter dentata, ciliolata; supra glabra; subtus glaucescentia, leviter puberula, in nervis pilosa; basi cordata;* petioli piloselli, glandulosi et sparsim aculeolati; pedunculi longi, ebracteati, solitarii, setoso-glandulosi; stipulae angustae, glanduloso-ciliatae; receptacula gracilia, basi setosa; *sepala duo integra; externa 3 parce lacinulata, tomentosa, glandulosa; post anthesim reflexa; diutius persistentia;* flores purpurascentes; *fructus parvi globulosi, aurantiaco-rubri, setuloso-glandulosi; styli lanati.*

In monte Prekrižje, ad marginem silvae e regione cellarii vineae „Nikolić" foliis rotundatis et fructibus globosis parvis differt; varietas pulchra, habitu suo gracili et admodum humili recedit a typo.

23. **R. Mirogojana** Braun et Vuk (R mitis Vuk. Rad jug ak. libr. 69. 1884. Nr. 19.

24. **R. Wormastinyana** Vuk et Borb. (R. velutinaeflora Vuk u. Desègl. Rad jug. akad. lib. 69. 1884. Nr. 16).

Digitized by Google

25. **Rosa rugulosa.** Vuk.

Frutex 1 et ultra mtr. altus, *aculei copiosissimi, majores falcati, alii tenuiores, subulati, mixti setis rigidis pungentibus et setis glanduliferis;* folia 5—7 *crassa, rugulosa,* ovata, v. ovali-acutiuscula, supra glabriuscula, subtus praesertim in nervis pilosa et costa glandulis paucis conspersa; *uniserrata, dentibus piloso-ciliatis,* petioli pubescentes, *pilosi, glandulis atris dense obtecti ac sparsissime aculeolati;* stipulae dorso rubescentes, pubescenti-pilosulae et glanduloso-serrulatae; *pedunculi elongati, solitarii, setis rubris glandulosis et insuper glandulis atris una cum receptaculo ellipsoideo obtecti;* bracteae breves pilosellae marginibus erosis piloso-glanduloso-ciliatis; *sepala lata, ovali lanceolata, attenuata; 3 exteriora tenuiter appendiculata, dorso et marginibus pubescentia tomentoso-ciliata et glandulis rubris conspersa; reflexa et decidua; fructus ellipsoidei,* v. *lageniformes, sub disco lato, concavo quasi truncati; rubri; styli breves lanati.*

In monte Mirogoj inter sepes vivas et in horto Maximir ad „Chiosk" e R. lucida formatas? plures exstant frutices; quamvis fructifera, tamen videtur progenies mixta-enata e Rosis lucida et austriaca; flores referentur ad Gallicanas et folia quoque; aculei sunt Rosae lucidae convenientes, sed fructus ellipsoideus huic prorus alienus, quamvis apice truncatus sit.

D. **Gallicanae verae,** *stylis glabris* v. *pilosis.*

26. **Rosa Gallica** L. sp. pl. p. 704. (Syn. R. provincialis Ait. hort. Kiew. 1789 II. p. 204. R. holosericea Röss. 1880. R. cuprea Jacq. t. 33, f. 4).

Frutex humilis radice subterranea, repente, in fruticulos surgens, $^1/_2$ m altos, ramulosos; *aculei tenues conferti, setacei, rigidi, inclinati, leviter adhaerentes;* passim etiam glanduliferi; petioli pubescentes, glandulosi, aculeolati; stipulae angustae auriculis brevibus; glanduloso-ciliatae; folia 3—5 (rarius plura) *rigida, perhyemantia, lato-elliptica,* v. *rotundata, passim plicata* v. *revoluta, lato-serrata, dentibus pluribus incisis, acutis, triangularibus, glandula terminatis; supra oliveo-* v. *sordide virentia, glabra; subtus albide tomentella* v. *puberula; nervis prominulis, flavidis;* pedunculi longi 1—4, 5, *glanduloso-aculeolati,* bracteis saepe non foliaceis suffulti; receptacula et sepala brevia, setoso-glandulosa; exteriora pinnatifida, post anthesim reflexa, demum decidua; *flores majores, holosericei, purpurei, venis saturatioribus,* v. *pallidiores purpuree picti; fructus pyriformis* v. *sphaeroideus, perhyemans, aurantiaco rubens, demum nigrescens; styli glabri* v. *vix piloselli.*

In montosis, apricis ad fossas et margines vinearum. Vera caeterum gallica rarior est quam R. austriaca Crantz.

27. **Rosa oligacantha** Borbás l. c. p. 360.

Fruticulus humilior, ramulis inermibus, sparsim aciculatis; folia 5—7, elliptica, obtusa, aut acuta; inferiora septena, superiora quina;

Digitized by Google

simpliciter serrata, subtus pallidiora in nervis pilosa; petioli glabriusculi, pedicellato-glandulosi et aculeolati; stipulae angustae, glanduloso-ciliatae, auriculis divergentibus; pedunculi sparsim setoso-glandulosi; receptacula glabra, pyriformia; sepala 3 pinnatifida; laciniis angustis, extus glabriuscula, subtus pubescentia; flores subcorymbosi, rosei; fructus pyriformis, discus conicus, styli glabri.

In montosis hinc inde inter reliquas formas et varietates.

28. **Rosa oligacantha** Borb. fr. *Rosa cuneifolia* Vuk.

Fruticulus usque 1^{m}/ altus (turiones novelli altiores); dense foliosus; caule primario passim nudo, v. sparsim aculeolato; *ramuli floriferi in parte superiore aciculati immixtis hinc inde setis glanduliferis;* folia 5—7, *terminalia et superiora lateralia late ovalia, apice in breve acumen confluentia, basi cuneato-attenuata; inferiora lateralia elliptica, acutiuscula,* v. *apice rotundata;* supra glabra, subtus caesia, sparsim pilosiuscula, costa et nervis evidenter pilosa; *haud profunde uniserrata, serraturis latiusculis, triangularibus, apiculatis, ciliolatis;* petioli pubescentes, glandulis atris et aculeolis conspersi; stipulae margine et in auriculis breviter acuminatis glanduloso-serrulatae; *pedunculi 1—2 elongati, rubicundi, aciculati et setoso-glandulosi;* receptacula utrinque ovoideo-attenuata, atroviolacea, sparsim glandulosa; *flores saturate rosei in purpureum vergentes, mediocres; sepala dorso glandulis conspersa, elongata, marginibus et subtus tomentosa, 3 exteriora pinnatifida, pinnulis anguste lanceolatis glanduloso ciliatis; post anthesim reflexa, mox erecta et prout in montanis* v. *villosis fructum immaturum coronantia; fructus parvus, ovoideus* v. *pyriformis, passim tamen sterilis, fusco ruber* v. *nigrescens; stylus glaber.*

In monte Dolje; in paliscio, locis umbrosis.

Forma foliorum et floribus purpurascentibus, sepalis erectis diversa; stylis glabris ad Gallicam proxima videtur; fructus haud plene evoluti nefors hybriditatem involvunt; hac de causa ulterius observanda erit.

29. **R. corylifolia** Vuk. Rad jug. akad libr. 69. 1884. Nr. 13.

30. **Rosa cymelliflora** Borb. et Vuk.

Frutex ramis partim arectis, partim decumbentibus; aculei in ramis validiores, hamosi v. inclinati, rubicundi; in ramulis floriferis debiliores, immixtis aciculis et setis longioribus glandulosis; *folia 5, 7, 9, inferiora ovata, superiora ovali-acuminata;* supra viridia, glabra, subtus incana, tomentella et tota superficie praecipue costa prominente pilosa et glandulis conspersa, ciliata; uniserrata, serraturis haud profundis, rotundatis v. triangulatis, apiculatis v. hinc inde incisis et glandulosis; petioli pubescentes, dense glandulosi ac sparsim aculeolati; stipulae longae, puberulae dorso et marginibus glandulosae; *pedunculi longi in paniculam* v. *cymellam repetito furcatam dissoluti;* purpurascentes v. atroviolacei, setoso-glandulosi; receptacula gracilia, ovoidea, glabra; bracteae tomentosae, pilosae,

Digitized by Google

foliaceae; *sepala lanceolata, elongata; filiformiter attenuata; duo integra, 3 exteriora pinnatifida,* v. *pinnatopartita; pinnulis 4—5 tenuibus, suprema in foliolum angustum terminata; extus glandulosa, ciliata, subtus tomentosa; post anthesim reflexa,* v. *patentia; flores pallide rosei, demum albescentes; fructus parvus, pyriformis, sordidus* v. *fusco-rubescens; discus conicus; styli porrecti, in capitulum glabrum coaliti.*

Ad marginem viae, quae ex Cerje (St. Clara) ducit versus foenilia.

E. **Gallicanae glandulosae** Crepin l. c. 1869 p. 242. Trachyphyllae Christ. Ros. d. Schw. 1873. p. 33. Borbás l. c. p. 374. Hallacsy et Braun Nachtr. z. Fl. N. Oest. 1882. p. 208.

Styli macrocephali, passim truncato-conoidei, villoso-barbati; flores speciosi, intense rosei; fructus magni, intense rubri; pedunculi setoso-glandulosi (excepta R. decora Kern. pedunculis glabris) sepala lata, crebrius pinnatifida, decidua, dorso et marginibus glanduloso-ciliata; bracteae et stipulae latae; venae in his et in foliis subtus prominulae et glanduliferae; serratura composita, denticulis glandula terminatis

31. **R. congesta** Vuk (R. vinealis Vuk. n. Rip. Rad jug. akad. libr. 69 1884. Nr. 25.

32. **Rosa conica** Chabert. Crépin V. p. 593—94. Borbás l. c. p. 355.

Frutex caule et ramis atrorubentibus; crebro aculeatus; *aculei e basi lata compressa recti, mixti aliis minimis, iam breviter triangularibus, iam acerosis* v. *setaceis;* folia 5—7, ovalia, v. ovali-lanceolata, subcoriacea, *supra rugulosa, subtus cinerea, tomentella, toto sparsim, in costa vero et nervis densius pilosa;* simpliciter late et triangulo-serrata, apiculata; petioli pubescentes, glandulosi et aculeolati; stipulae sat angustae et bracteae pedunculis multo breviores, margine serrulato-glandulosae; *pedunculi elongati sparsim setoso-glandulosi una cum receptaculis gracilibus glabris ovoideis atroviolacei;* flores intensius rosei; *sepala ovalia, apice brevi-acutiuscula, exteriora 3 brevissime lineari appendiculata, glanduloso-ciliata; duo integra late tomentoso-marginata;* post anthesim reflexa ac decidua; *fructus graciles ovoidei; stylus glaber.*

In montanis circa Ogulin; leg. Clariss. Dr. Borbás.

33. **Rosa fruticulosa** Borb et Vuk. (Syn. R. incognita Vuk. exsicc! 1883. diutius in herb. propr. asservata).

Frutex humilior, vix ultra 1 m altus; *in plures fruticulos socios ex una quasi radice communi emergentes dispositus;* rami erecti, atrorubentes, v. nigrescentes, crebre et valide aculeis conformibus sed minoribus et rarescentibus provisi; *folia 5, laxe disposita, glaucescentia, ovalia, glabra, biserrata; subtus pallidiora costa praecipue, in nervis sparsim glandulosa;* petioli glabri, densius rubro-glandulosi et aculeolati; stipulae dorso et marginibus glanduliferae; bracteae

Digitized by Google

simpliciter serrata, subtus pallidiora in nervis pilosa; petioli glabriusculi, pedicellato-glandulosi et aculeolati; stipulae angustae, glanduloso-ciliatae, auriculis divergentibus; pedunculi sparsim setoso-glandulosi; receptacula glabra, pyriformia; sepala 3 pinnatifida; laciniis angustis, extus glabriuscula, subtus pubescentia; flores subcorymbosi, rosei; fructus pyriformis, discus conicus, styli glabri.

In montosis hinc inde inter reliquas formas et varietates.

28. **Rosa oligacantha** Borb. fr. *Rosa cuneifolia* Vuk.

Fruticulus usque 1 m altus (turiones novelli altiores); dense foliosus; caule primario passim nudo, v. sparsim aculeolato; *ramuli floriferi in parte superiore aciculati immixtis hinc inde setis glanduliferis;* folia 5—7, *terminalia et superiora lateralia late ovalia, apice in breve acumen confluentia, basi cuneato-attenuata; inferiora lateralia elliptica, acutiuscula,* v. *apice rotundata;* supra glabra, subtus caesia, sparsim pilosiuscula, costa et nervis evidenter pilosa; *haud profunde uniserrata, serraturis latiusculis, triangularibus, apiculatis, ciliolatis;* petioli pubescentes, glandulis atris et aculeolis conspersi; stipulae margine et in auriculis breviter acuminatis glanduloso-serrulatae; *pedunculi 1—2 elongati, rubicundi, aciculati et setoso-glandulosi;* receptacula utrinque ovoideo-attenuata, atroviolacea, sparsim glandulosa; *flores saturate rosei in purpureum vergentes, mediocres; sepala dorso glandulis conspersa, elongata, marginibus et subtus tomentosa, 3 exteriora pinnatifida, pinnulis anguste lanceolatis glanduloso ciliatis; post anthesim reflexa, mox erecta et prout in montanis* v. *villosis fructum immaturum coronantia; fructus parvus, ovoideus* v. *pyriformis, passim tamen sterilis, fusco ruber* v. *nigrescens; stylus glaber.*

In monte Dolje; in paliscio, locis umbrosis.

Forma foliorum et floribus purpurascentibus, sepalis erectis diversa; stylis glabris ad Gallicam proxima videtur; fructus haud plene evoluti nefors hybriditatem involvunt; hac de causa ulterius observanda erit.

29. **R. corylifolia** Vuk. Rad jug. akad libr. 69. 1884. Nr. 13.

30. **Rosa cymelliflora** Borb. et Vuk.

Frutex ramis partim arectis, partim decumbentibus; aculei in ramis validiores, hamosi v. inclinati, rubicundi; in ramulis floriferis debiliores, immixtis aciculis et setis longioribus glandulosis; *folia 5, 7, 9, inferiora ovata, superiora ovali-acuminata;* supra viridia, glabra, subtus incana, tomentella et tota superficie praecipue costa prominente pilosa et glandulis conspersa, ciliata; uniserrata, serraturis haud profundis, rotundatis v. triangulatis, apiculatis v. hinc inde incisis et glandulosis; petioli pubescentes, dense glandulosi ac sparsim aculeolati; stipulae longae, puberulae dorso et marginibus glandulosae; *pedunculi longi in paniculam* v. *cymellam repetito furcatam dissoluti;* purpurascentes v. atroviolacei, setoso-glandulosi; receptacula gracilia, ovoidea, glabra; bracteae tomentosae, pilosae,

Digitized by Google

foliaceae; *sepala lanceolata, elongata; filiformiter attenuata; duo integra, 3 exteriora pinnatifida,* v. *pinnatopartita; pinnulis 4—5 tenuibus, suprema in foliolum angustum terminata; extus glandulosa, ciliata, subtus tomentosa; post anthesim reflexa,* v. *patentia; flores pallide rosei, demum albescentes; fructus parvus, pyriformis, sordidus* v. *fusco-rubescens; discus conicus; styli porrecti, in capitulum glabrum coaliti.*

Ad marginem viae, quae ex Cerje (St. Clara) ducit versus foenilia.

E. **Gallicanae glandulosae** Crepin l. c. 1869 p. 242. Trachyphyllae Christ. Ros. d. Schw. 1873. p. 33. Borbás l. c. p. 374. Hallacsy et Braun Nachtr. z. Fl. N. Oest. 1882. p. 208.

Styli macrocephali, passim truncato-conoidei, villoso-barbati; flores speciosi, intense rosei; fructus magni, intense rubri; pedunculi setoso-glandulosi (excepta R. decora Kern. pedunculis glabris) sepala lata, crebrius pinnatifida, decidua, dorso et marginibus glanduloso-ciliata; bracteae et stipulae latae; venae in his et in foliis subtus prominulae et glanduliferae; serratura composita, denticulis glandula terminatis

31. **R. congesta** Vuk (R. vinealis Vuk. n. Rip. Rad jug. akad. libr. 69 1884. Nr. 25.

32. **Rosa conica** Chabert. Crépin V. p. 593—94. Borbás l. c. p. 355.

Frutex caule et ramis atrorubentibus; crebro aculeatus; *aculei e basi lata compressa recti, mixti aliis minimis, iam breviter triangularibus, iam acerosis* v. *setaceis;* folia 5—7, ovalia, v. ovali-lanceolata, subcoriacea, *supra rugulosa, subtus cinerea, tomentella, toto sparsim, in costa vero et nervis densius pilosa;* simpliciter late et triangulo-serrata, apiculata; petioli pubescentes, glandulosi et aculeolati; stipulae sat angustae et bracteae pedunculis multo breviores, margine serrulato-glandulosae; *pedunculi elongati sparsim setoso-glandulosi una cum receptaculis gracilibus glabris ovoideis atroviolacei;* flores intensius rosei; *sepala ovalia, apice brevi-acutiuscula, exteriora 3 brevissime lineari appendiculata, glanduloso-ciliata; duo integra late tomentoso-marginata;* post anthesim reflexa ac decidua; *fructus graciles ovoidei; stylus glaber.*

In montanis circa Ogulin; leg. Clariss. Dr. Borbás.

33. **Rosa fruticulosa** Borb et Vuk. (Syn. R. incognita Vuk. exsicc! 1883. diutius in herb. propr. asservata).

Frutex humilior, vix ultra 1 ᵐ/ altus; *in plures fruticulos socios ex una quasi radice communi emergentes dispositus;* rami erecti, atrorubentes, v. nigrescentes, crebre et valide aculeis conformibus sed minoribus et rarescentibus provisi; *folia 5, laxe disposita, glaucescentia, ovalia, glabra, biserrata; subtus pallidiora costa praecipue, in nervis sparsim glandulosa;* petioli glabri, densius rubro-glandulosi et aculeolati; stipulae dorso et marginibus glanduliferae; bracteae

Digitized by Google

dilatatae, glanduloso-serrulatae, *pedunculis brevibus setoso-glandulosis longiores;* receptacula ovoidea, glabra, basi solum sparsim setosa; *sepala subtus tomentosa; 3 exteriora pinnatifida, extus et appendicibus glandulosa; post anthesim reflexa, demum decidua;* flores mediocres, rosei; *fructus speciosus, ellipsoideus, utrinque attenuatus, basi saepe setoso-glandulosus;* discus planus; *styli porrecti, in capitulum majusculum conglobati, glabri.*

In monte sterili „Kameniti stol" prope Zagrabiam, ubi etiam per clarissimum D. de Borbás — sed solum fructifera — lecta, et tunc adhuc pro non determinata reposita erat.

III. Rosae Pimpinellifoliae D. C.

Koch Linnaea 1831. p. 269. Pimpinelke.

Fruticuli minores, ramificatione laxa v. *densiore, aculeis subulatis,* v. *glanduloso-setaceis, mixtis, plus minus copiosis,* v. *ramulis floriferis etiam nudis; folia 7—9,* v. *7—11; simpliciter* v. *pluriserrata, flores solitarii, quandoque bini, ebracteati* v. *bracteosi; sepala integra, rarissime pinnatifida; fructus germina fructuum mediorum in tubo sessilia.*

A. **Pimpinellifoliae** Crép. l. c. p. 235.

Aculei conferti passim aciculares; folia parva, copiosa, simpliciter ac obtuse serrata; flores albi v. *laetius rosei; sepala angusta, apice vix non filiformia, petalis breviora.*

34. **Rosa spinosissima** L. spec. ed. I. 1764. p. 491. (Syn. R. campestris Clus. Stirp. pannon. p 111 et 114. R. spinosiss. var. pusilla Woods. monogr. of roses 1816 p. 179. R pimpinellif. a. vulgaris Duby bot. 1828. I. 177. R. Oederiana Tratt. l. c. p. 133).

Fruticulus e radice repente erectus, ramis et ramulis aculeatis; *aculei subulati et setacei;* ramuli densi, *folia 7—11, rotundato ovalia,* v. elongata, obtusa, simpliciter serrata v. denticulis partim incisis, *rectangulis, brevibus;* stipulae lineares, in ramulis florentibus dilatatae; petioli fere glabri, eglandulosi, plus minus aculeolati; *pedunculi solitarii, passim ebracteati, erecti, glabri* v. *molliter glanduloso-aculeolati;* sepala anguste lanceolata, v. acuminata, *dorso glabra, post anthesim erecta, et in fructu maturo persistentia; flores lactei, iam majores, iam minores; fructus globosi, nigri, discus evanidus, styli lanati.*

In montibus altioribus, praecipue Croatiae maritimae.

Rosa pimpinellifolia L. est R. spinosissima floribus roseis. — Var. *pumila* J. Bauh. hist. II p. 41. Caule procumbente, foliis minimis, rotundatis, floribus intense roseis.

In monte Medvedjak prope Lič in Croatia montana.

Digitized by Google

35. **Rosa reversa** W. K. Koch synop. fl. germ. ed. I. p. 223. Christ Ros. d. Schw. p. 61.

Habitus R. alpinae L. quidpiam minor; *aculei crebri, subulati, inaequales;* folia distantia, 5—7 ovalia, crassiuscula supra saturate virentia, *subtus pallida, quidpiam albida et puberula;* serratura brevior, *costa et in nervis rubro-glandulosa;* petioli glandulosi et minute aculeolati; *pedunculi cum sepalis crebre glandulosi post anthesim incurvati;* flores prout in alpina; *fructus glaber, brevis, basi rotundata, superne evidenter attenuatus; styli lanati.*

Utrum haec Rosa revera in ditione nostrae florae proveniat, certum non est; probabilius tamen adest in montibus altioribus Croatiae montanae; sed hucdum nec per clariss. dr. de Borbás nec per me visa.

36. **Rosa dimorphophylla** Borbás l. c. p. 551. R. Malyi × spinosissima? R. humilis Kit. herb. pro minore parte! fasc. XV. et XLIX 82.)

Foliola pro majore parte oblongo-elliptica, typo maiora, nervo medio tenuiter puberula, nonnulla subbiserrata; foliola nonnulla iis R. Malyi similiora, apice retusa, et praecipue haec serraturis magis compositis eglandulosis, excellunt; petioli sparse glandulosi; pedunculi cum receptaculo ellipsoideo et sepalis apice paulo dilatatis, corollae aequilongis, leves aut parce glandulosi; *frutex inermis, aut parce aculeatus; aculeis unius ordinis solum in ramis antiquioribus.* — Foliolorum nonnullorum forma et dentibus *R. Malyi* affinis, sed foliola subtus non glandulosa *R. spinosissimae* affinior, a qua nonnisi *aculeorum defectu, foliolis dimorphis, nonnullis subbiserratis, pro maiore parte longioribus, sepalis apice subdilatatis, receptaculo ellipsoideo, corolla paulo maiore, stylis parce pilosis differt.* Cum *R. Croatica* Kit comparari nequit. *R. Ozanonii* Dèsègl. quoque affinis, sed diversa (cf. p. 538. Nr. 13).

Ad Korenicam in montibus Mrzin et Vilena draga cum R. Malyi Kern. legit clariss. Borbás.

37. **Rosa megalacantha** Borbás mon. ros. reg. Hung. forma R. pimpinellifoliae p. 549. 550.

Typo robustior; foliola duplo majora 9—11, approximata, *late elliptica,* aut elliptico-subrotunda, simpliciter serrata, serraturis rarius denticulatis, *iis Sanguisorbae officinalis similiora;* margine saepe atropurpurea; petioli *crebre aculeolati; pedicelli et basis receptaculorum sparse glanduloso-setosa;* fructus nondum maturi in colorem atropurpureum vergentes, *duplo majores ac in forma vulgari;* aculei nunc solum primi ordinis, *nunc minoribus immixti,* majores eorum infrastipulares, *in ramis ramulisque saepe 2—3—4 semiverticillati,* elongati haud inclinati, *compressi, basi elliptica aut oblonga e caule emergentes; robusti* recti, nonnulli horizontales, nonnulli etiam adscendentes; *flores albi, styli albo-lanati.*

Circa Oštarije inter Gospić et Carlopago.

Digitized by Google

38. **Rosa Croatica** Kit. Addit. p. 285. Borb. l. c. p. 540 et 548.

Fruticulus *caule et ramulis inermibus, — internodia caulina parce acerosa;* folia 7—11 parva, lanceolata v. elliptica, plus minus perfecte biserrata, subtus glauca, in nervo medio paucipilosa; petioli *longi, inferne aphylli, glanduloso-hispidi;* stipulae angustae, auriculis dilatatis; *pedunculi et receptaculum setoso-hispidum;* flores *intense rosei;* sepala apice elongata, *dorso glandulosa, styli dense albo-lanati.*

In Croatia maritima ad viam Carolinam versus Flumen legit Kitaibel. In herbario Kitaibeliano Pestini in museo nat. asservato fasc. XV. 4. tres adsunt rami. Tardius rosam hanc non licuit invenire; suspicor locum natalem esse ad viam Carolinam inter Zlobin et Plase? Simillimam attamen etiam circa Oštarije in montibus Sladovec versus Carlopago legit clariss. de Borbás 1884. Ulterius observanda.

39. **Rosa tenuiflora** Borb. l. c. p. 541. var. R. glandulosae Bellard in act. Taur. 1790. (Rosa reversa Schlosser, in herb. Haynald).

Frutex mediocris, *aculeis in caule evanidis; ramulis hispidis* v. *inermibus;* foliis majusculis, ellipticis v. ovatis, saepe rubentibus; pedunculis stipulis aequilongis v. iis longioribus, parce glandulosis; sepalis cum receptaculo ovoideo glabris, post anthesim reflexis; *stylis basi albo-lanatis, apice nudis;* corollis rubellis.

In summo apice saxoso montis Kalnik.

40. **Rosa Ripartii** Dèsègl.

Frutex 1—2^{m} altus; *ramis densis arectis, foliosissimis;* aculei in caulibus et turionibus sterilibus copiosissimi, majoribus immixti minores, subulati, recti, in ramulis floriferis graciliores; *folia 5—9, parva, rotundata,* v. *ovata, inaequaliter biserrata; supra saturate viridia, subtus pallidiora, costa media pilosella et glandulosa; in turionibus elongato-elliptica;* petioli glabri, sparsim setuloso-glandulosi atque aculeolati; *pedunculi longi setulis glanduliferis conspersi, una cum receptaculo ovoideo glabri, atro-violacei ebracteati;* sepala integra, ovali-acuminata sub anthesi reflexa, *dein expansa, suberecta, persistentia;* flores albi; *fructus globulosus, atrorubens, demum nigrescens; styli lanati.*

In Šestine ad pedem montium, prope popinam; videtur originarie plantata; modo spontanea. Florendi tempore inter omnes prima; fine aprilis quotannis flore onusta; ipsam R. Zagrabiensem Br. et Vuk. praecedit.

B. **Rosae Alpinae** Crèp. l. c. p. 235. Planinke.

Frutices passim laxe ramosi, aculeis debilibus v. *deficientibus; folia dupli-triplicato serrata; corolla intense rosea; sepala apice dilatata.*

41. **Rosa alpina** L. Spec. ed. II. p. 703. (Syn. R. rupestris Crantz. Stirp. II. 85.

Digitized by Google

Frutex gracilior, ramificatione laxa; *passim nudus, rarius aculeatus;* aculei in turionibus subulati v. setiformes; *folia 7—9, 11; longe elliptica* v. *elongato ovalia, acuta* v. *obtusata, bi-* v. *triplicato-serrata;* supra saturate virentia, subtus pallidiora; glabra v. parce pilosella, costis glandulosa; stipulae glanduloso-ciliatae, lineari-cuneatae, auriculis e basi ovali triangularibus, divergentibus; *petioli glandulosi, fere inermes; pedunculi solitarii, pedicellato-glandulosi, raro glabri, ebracteati;* receptaculum glandulosum, raro glabrum, ovoideum v. lageniforme; *sepala integra, apice dilatata; post anthesim erecta et conniventia, persistentia;* flores intense rosei, purpurascentes; fructus ovoideus v. *lageniformis, ruber* v. *nigrescens; glandulosus* v. *setulosus; styli lanati.*

In silvaticis et rupestribus montium altiorum totius Croatiae mediae et maritimae, cum varietatibus pluribus.

42. **Rosa pyrenaica** Koch et auct. n. Gon.

Frutex mediocris, pauci-aculeatus, rami florentes nudi, v. *sparsissime hinc inde aciculati;* folia 5—7 magna, ovalia, duplicato-serrata, *apiculi denticulorum glanduliferi;* supra saturate virentia, glabra; subtus caesia, *praecipue in nervis pilosa et in costa sparsim glandulosa;* petioli pubescentes et pedicellato glandulosi, *longi; stipulae et bracteae latae, ovatae,* marginibus glanduloso-serratae; *receptacula ovoidea basi, pedunculi vero decursu setoso-glandulosi;* flores purpurei; *sepala elongata apice dilatata glabra, subtus tomentosa, post anthesim deflexa, dein erecta et fructum coronantia;* fructus globulosus, ater; *styli lanati.*

In summis rupibus calcareis montium Kalnik; in via Rudolfina ex Ogulin versus Novi, inter stationem Javornica et Stalak, in rupibus calcareis ad margines viae; variat receptaculo et sepalis setoso glandulosis (adenosepala Borb.) et receptaculo et sepalis eglandulosis.

43. **Rosa pubescens** Koch. Borb. l. c. p. 527. (Syn. R. pendulina Ait. Crèp. I. p. 264.)

Fruticulus mediocris; *cauliculis et ramulis nudis;* folia 5—9, elliptica v. subrotundata, irregulariter biserrata, *utrinque puberula et pallidis glandulis partim evanidis notata, pilosulo-ciliata;* petioli glandulosi minute aculeolati; stipulae angustae, auriculis divaricatis, margine glandulosis; pedunculi elongati, solitarii; receptacula ovoidea, longiuscula; *sepala integra, setoso-glandulosa, maturum fructum coronantia;* flores purpurei; *fructus pyriformis, ruber, recurvus* v. *nutans; styli pilosi* v. *villosi.*

In saxosis montis Planina, loco „Peć" dicto, non procul a monte: Lipa, supra pagum Čučerje. Rosa alpina in montibus Zagrabiensibus, caeterum sat altis — 1000—1200 m — hucusque nullibi detecta est.

44. **Rosa intercalaris** Dèsègl. èsp. nouv. d. gen. ros. in mem. soc. acad. d. M. et Loire XXVIII 1873. p. 104.

Digitized by Google

Aculei in frutice, ramis et petiolis creberrimi, acerosi; folia pilosella, subtus in costa quidpiam glandulosa.

Varietas haec R. alpinae provenit in altioribus montibus, Bitoraj, Rišnjak, Javorje ect. in partibus maritimis, et in summo monte Lovnik prope Samobor.

45. **Rosa adjecta** Dèsègl. Borb. l. c. p. 527.

Petioli et folia glabra; stipulae subtus saepe glandulosae; pedunculi setoso-glandulosi; *fructus ovoidei* v. *pyriformes.*

In saxosis montis Javorje prope Fužine haec varietas inprimis copiosa.

46. **Rosa gentilis** Sternb. Bot. Zeitsch. 1826. Beil. p. 79. Var. *adenoneura* Borb. l. c. p. 534. (Syn. R. reversa Koch Syn. fl. germ. ed. III p. 194. n. W. K. R. illyrica Borb. in litt. ad Dèsègl.

Fruticulus humilis, suberectus v. prostratus; aculei in cauliculis tenues, setiformes, recti; ramuli florentes nudiusculi; *folia 5—9 (11) ovalia, ovata,* v *subrotunda; subtus pallidiora; in nervis sparsim glandulosa; inferiora praesertim marginem versus glandulis notata; supra glabra, denticulis duplicato-incisis, rubro-glanduloso-apiculatis*; petioli glandulis pedicellatis et aciculis rubris, rectis instructi: stipulae basi et dorso rubicundae, glandulosae, auriculis latioribus rotundatis glanduloso-serrulatis; bracteae ovali-lanceolatae apice obtusatae v. acutiusculae, glabriusculae, basi rubentes, marginibus serrulatae; *pedunculi pedicellato rubro-glandulosi, saepe nutantes, bracteas excedentes;* receptacula ovoidea, virenti-rubicunda v. toto rubentia, basi inprimis setoso-glandulosa; flores parvi, purpurei; *sepala integra, elongata, dorso et marginibus glandulosa, post anthesim reflexa, dein erecta, tandem decidua; fructus ovoideus* v. *pyriformis, ruber, basi setosus, styli piloselli.*

In saxosis, rupibus dolomiticis montis Kapela inter Modrušam et Jezerane; in via Rudolfina ex Ogulin ad Novi ducentem, prope stationem Stalak: et aliis montibus altioribus Croatiae maritimae: Klek, Bitoraj, Velebit.

47. **Rosa Malyi** Kerner Oest bot. Zeitschr. 1869. p. 325—326. R. Dinarica Maly in schaeda.

Fruticulus humilis, *folia subrotunda, subtus toto plus minus abunde glandulosa;* stipulae antice dilatatae, subtus glandulosae; *fructus ovoideo-globosi pedunculis arcuato-recurvis insidentes*

In altissimis montium Velebit; Sladovac ad Oštarije; Visočica.

48. **Rosa submonspelliaca** Borb. l. c. p. 530.

Foliis latioribus, *profundis biserratis, crenato-rotundatis, nervo subtus sparsim pilosi, eglandulosi;* rami florentes, petioli et nonnulla *folia subtus purpureo suffusa;* fructus lageniformes.

In monte Oštre ad Samobor-Rude leg. cl Borbás.

Digitized by Google

IV. Rosae Cinnamomeae D. C.

in Seringe, Mus. helv. 1818 I. p. 2. Cimetarke.

Frutices erecti, mediocres, graciliores, cortice passim cinnamomeo v. *violascente; aculei in ramis non florentibus incurvi, sub stipulis geminatim oppositi; in truncis et ramulis florentibus setacei, recti; folia eglandulosa, adpresse et sericeo pilosa, simpliciter atque breviter serrata; stipulae in ramulis non florentibus longe lineares, saepius canaliculato-convolutae; bracteae latae, caesiae; sepala indivisa, erecta, patentia; flores purpurei* v. *pallescentes; styli liberi, villosi; fructus erecti, farinacei.*

49. **Rosa Cinnamomea** L. Syst. ed. X. p. 1062. (Syn. R. mutica et fluviatilis fl. dan. t. 688. et tab. 868. R. cinerea Sw. in Bot. p. 553.)

Frutex erectus *ramis longis, fusco-rubentibus,* aculei in basi caulis et ramorum setacei, decidui, ac saepe deficientes, *sub stipulis validiores, incurvi, geminati; stipulae in turionibus sterilibus angustae, marginibus involutis, canaliculatis,* illae in ramulis florigeris planae; petioli pilosi, hinc inde aculeolati v. inermes; folia 5—7, *elliptica,* v. *ovali-elongata, acutiuscula* v. *obtusa, gramineo-virentia,* supra glabra v. parce pilosa, subtus dense pubescenti pilosa; simpliciter serrata; *pedunculi solitarii* v. *2—3; breves, cum receptaculo ovoideo glabri, bracteis involati; sepala integra apice lanceolato-dilatata,* v. *parce pinnatifida;* dorso glabra; flores intense rosei; *fructus parvi scarletini, globosi* v. *oboroidei, sepalis coronati; styli lanati.*

Ad marginem viae publicae ex Mirogoj versus Remete ducentis; videtur originarie plantata, modo spontanea.

50. **Rosa lucida** Koch. (baltica Roth.) Ehrh. Beiträge IV. p. 11. Crep. l. c. fasc. IV. p. 421. 1876.

Frutex 1—1½ $^{m/}$ altus; ramis arectis, junioribus subarcuatis, altioribusve; aculei numerosissimi; *validiores e basi lata compressa subulati, recti* v. *inclinati; alii setacei saepe glanduliferi; basis stipularum subfoliarium nuda; ramuli floriferi sparsim aculeolati;* folia 5—7, ovali-lanceolata, *supra glabra, lucida, subtus basi puberula, costa sparsim glandulosa;* uniserrata; petioli pubescentes, glandulosi sparsim aculeolati; stipulae lanceolatae, marginibus serrulatae; *bracteae lato-ovales, foliaceae, acuminatae, margine denticulato et glandulose apiculato, infra medietatem pedunculi affixae,* v. *ex toto deficientes;* receptacula ovoidea *et pedunculi elongati creberrime setoso-glandulosi;* sepala lata, ovali-acuminata, filiformiter attenuata, parce lacinulata petalis longiora, *abunde setoso-glandulosa, persistentia;* flores magni semipleni, intensius rosei, *exsiccati adhuc calyci inhaerentes et per hyemem quoque usque proximum verem perdurantes;* glabas' a conica; *fructus glabosi, superne truncati, setosi ac setis demum dehiscentibus pustulati, coccinei, sero*

Digitized by Google

maturescentes; (Octob. Novemb.) *styli disco depresso, cavo, sericeo affixi ac dense lanati.*

In monte Mirogoj pone viam publicam versus Remete ducentem; in margine agri ibidem copiosissima, implantata, modo spontanea: fide D. pharm. magistri Ed. Wormastiny e montibus Zagrabiensibus originarie adlata. In horto Maximir copiose implantata, promiscue cum R. Cinnamomea et R. rugulosa Vuk.

V. Rosae Montanae

Crep. l. c. p. 236. Gorenke.

Frutices validi, alti, ramificatione densa, foliis et ramis canopruinosis, passim dilatatis, remotis, v. *aliquando approximatis; aculei fortes, recti* v. *incurvati, inclinati; stipulae et bracteae latae pedunculos tegentes; flores conferti, intensius rosei, quandoque pallidiores, albescentes; sepala integra,* v. *pinnatifida, post anthesim erecta,* v. *patentia, saepe fructus maturos coronantia,* v. *usque colorationem persistentia, demum decidua; styli discum latum supereminentes, albo-lanati,* v. *rigidulo-pilosi,* v. *glabriusculi,* v. *omnino glabri.*

(Folia etiam saturatius virentia v. splendentia, nec glaucescentia, v. quandoque rubore suffusa).

A. **Trichophyllae** Borb. l. c. p. 437.

51. **Rosa coriifolia** Fries novit. fl. Suaec. ed. I. 1814. p. 33. et edit. II. 1828. p. 147. (Syn. R. crassifolia Wallm. in Lijebl. fl. suaec. p. 180 in Sprengl. R. bractescens Woods. brit. spec. of ros. in transac. soc. Linn. 1816 p. 216 et herb. No. 90. 91. R. canina var. coriifolia Baker monogr. of brit. ros. in Linn. soc. journ. XI. p. 235).

Frutex usque 2 ^{m}/ altus, dense foliatus, toto glauco virens; aculei validi, incurvi, basi dilatata; magnitudine inaequales; *petioli tomentosi, pauciaculeati, eglandulosi;* folia 5—7, crassiuscula approximata v. contigna, elliptica, ovalia v. ovali-rotundata, basi lata, v. subcordata; *glauca et saepe in caeruleum eximie vergentia;* uniserrata; *supra breviter adpresse pilosa; subtus tomentosa ac costa et nervis densius pilosa;* stipulae longiusculae, cuneatae; *subflorales majores;* pedunculi 2—4, breves, eglandulosi; *bracteae latae, foliaceae, pilosae, marginibus serrulatae, glanduliferae, pedunculos obtegentes;* receptacula globosa; sepala 3 exteriora abunde pinnatifida, canescentia, eglandulosa, *in fructu immaturo expansa* v. *erecta, post maturitatem decidua;* flos saturatius roseus; fructus coccinei speciosi, globosi v. pyriformes; *styli capitati, albo lanati.*

Copiosa ad margines viarum in montosis ad Mirogoj, Remete et Bukovec prope Zagrabiam. Variat foliis majoribus iam minoribus et pube plus minus obtectis.

Digitized by Google

52. **Rosa corlifolia** Fries. *Var. rotundata* Kell. et Vuk.

Folia passim majora, quam in typo, *ovali-obtusata*, v. *rotundata*, basi plana, uniserrata, dentibus triangularibus hinc inde minute incisis; petioli villosiusculi, fructus globosi, medii solum ovoidei, sepala erecta sed ante colorisationem decidua; styli laxi, haud capitati, villosuli.

In montosis sat copiosa; pro R. dumetorum haberi posset, ni sepala erecta essent; folia rotundata, quae hinc inde et orbicularia proveniunt, pulchram sistunt varietatem.

53. **Rosa trichostylis** Borb. l. c. p. 452.

Frutex elatus, ramis arcuatis arectisve: aculei in truncis validi, cinerascentes; e basi lata subulati, v. inclinati; in ramulis florentibus minores sparsi, saepe etiam oppositi; folia 5—7 ovato-elliptica, *cano-caerulea, membranacea, terminalia basi subcordata; supra glabra* v. *rudimentis pilorum conspersa, subtus praesertim in costa et nervis pilosula;* petioli pilosi et sparsim aculeolati; stipulae et bracteae pubescentes, marginibus serrulatae et piloso-ciliatae; pedunculi glabri et receptacula ovoidea glabra, glauca; sepala pubescentia, marginibus tomentosa; exteriora pinnatifida, *post anthesim expansu, dein erecta,* demum decidua; flores intensius rosei, fundo pallidi; *fructus ovoideus* v. *ovato-globosus; styli pilosi,* v. *interdum fere glabri.*

Inter sepes vivas ad viam versus valleculam Laščinski jarak et in montosis circa Laščina.

54. **Rosa subcanina** Christ. Ros. d. Schweitz 18 . . (R. Reuteri God. p. 169. Borbás l. c. p. 453.)

Frutex altus, ramosus, *crebre et valide aculeatus*, aculeis hamatis; folia 5—7. *ovalia* v. *ovali-elliptica, inferiora ovata, obtusata,* argute irregulariter biserrata; supra glabra, *subtus in costis pilosella;* petioli sparsim pilosi et aculeati; *stipulae latae, dorso et in auriculis pilosellae, scabriusculae, margine glanduloso-ciliatae;* pedunculi *2—6, 7, fastigiati, breves,* glabri, *bracteis late ovalibus in foliola evolutis, scabris, puberulis, dorso rubicundis, breviter piloso-ciliatis superati;* receptacula ovoidea, glabra; sepala glabra, 2 interna integra, 3 exteriora pinnatifida, apicibus filiformiter elongata, post anthesim reflexa, *dein patentia,* v. *erecta;* flores rosei; fructus globosus, *styli lanati.*

In monte Prekrižje, pone viam e regione vineae „Kokotović" aliquot frutices crescunt.

55. **Rosa subcollina** Christ. Ros. d. Schweitz p. 191.

Folia virentia, glabra, subtus solum in nervis pilosa; sepala erecta post anthesim; pedunculi brevissimi, fructus speciosi, obovoidei v. globosi.

In collibus circa vineas in campo Dravano ad Rasinja; siquidem post florem lecta, cum certitudine determinari non potuit.

Digitized by Google

B. **Montanae leiophyllae** Borb. l. c. p. 440.

a) Folia et petioli glaberrimi; simpliciter serrata, aut serraturis nonnullis incisis, v. inferiora biserrata, v. triplicato-serrata; *styli dense lanati*, v. *villosi.*

56. **Rosa rubrifolia** Vill. fl. dauph. 1789. III p. 549. (Syn. R. ferruginea Vill. 1770. p. 46. R. rubrifolia var. laevis, Seringe mus. helv. I. p. 9.)

Frutex 1—1½ m/ altus; *rami, turiones et folia caesio-rubentia*; trunci et rami primarii purpurei v. atro-violacei; *aculei sparsi inaequales, parvi sed validi, recti v. modice inclinati, rarius subulati, v. breviter acerosi, sub foliis lateralibus passim geminati*; stipulae purpureae auriculis divergentibus, in ramulis floriferis dilatatae; folia 5—7, *elliptica, acuta, simpliciter serrata, olivacea, purpureo-suffusa*; pedunculi glabri, 1—5; *receptacula viridi-violacea*, v. *caerulescenti-pruinosa, glabra; sepala integra, raro-tenui-lacinulata, apice lineari-elongata, glabra, post anthesim expansa, dein erecta, demum de fructu maturo decidua*; flores parvi, purpurei; *fructus globulosi, ellipsoidei, rubri, styli dense lanati.*

In montanis partium maritimarum; sed haec typica forma rarior.

Var. *Rosa Jurana* Gaud. fl. helv. III p. 347.

Sepalis angustissimis, subulatis, lacinulis paucis, setaceis, *pedunculis setosis.*

In montanis sub Klek ad Ogulin et in Velebit.

57. **Rosa livida** Host fl. austr. 1831 II. p. 25. (Syn. R. Guttensteinensis Jacq. cat. hort. Univ. Vindob.)

Frutex 1—2 m/ altus, ramosissimus, cortice atrofusco ac ramis ramulisque atroviolaceis; *aculei dissiti, saepissime gemelli, terniique, inclinati, apice inflexi, albentes*; folia 5—7, ovalia v. ovali-elliptica, breviter acuminata, v. circuitu rotundata; *glauca*, v. *livescenti virentia, praesertim superiora et novella rubescenti* v. *atrioviolaceo suffusa; utrinque glabra, subtus nervi crassiusculi, prominentes*; profunde serrata, dentibus conniventibus; petioli glabri sparsim aculeolati; stipulae latae, marginibus serratae, auriculis divaricatis; bracteae longae, glabrae, violaceae; *pedunculi breves, sparsim setosi*; receptacula gracilia, ovoidea v. rotundata, glabra; sepala angusta, *filiformiter elongata, exteriora tenuissime lacinulata; extus glandulosa, subtus tomentosa*; post anthesim reflexa, *dein expansa in parte erecta*; flores purpurei; *fructus globosus*, v. *sphaeroideus atrorubens; styli lanati.*

Copiosissima in saxosis, silvaticis, et apricis graminosis in omnibus plagis altioribus Croatiae maritimae; *vicaria typicae R. rubrifoliae Vill.* quae hic rarius provenit; caeterum decus omnium Rosarum nostrarum, tam peculiari foliorum, quam florum laetissimo colore purpureo excellens.

Ad marginem viae Rudolfinae ex Ogulin ad Novi ducentis; inter stationem Jasenak et Javornica. 27. Junii 1885.

Digitized by Google

58. **Rosa Primorjensis** Vuk. Rad jug. ak. libr. 69. 1884. No. 57.

Frutex 2 m/ altus, cortice rubescente; rami passim erecti, v. arcuati; aculei copiosi, validi, hamosi v. uncinati; oppositi v. alternantes, v. geminati; *in ramis floriferis graciliores, aciculiformes, rubicundi; sub stipulis terni, quaternive;* folia 5—7, ovalia, breviter acuminata; uniserrata v. dentibus quibusdan incisis; *glauco virentia, passim rubedine suffusa; utrinque glaberrima, in petiolo glabro sparsim aculeolato laxe disposita;* stipulae et bracteae florem occultantes latae, integrae, glabrae v. pauci-denticulatae, *dorso rubescentes; pedunculi inferiores solitarii,* v. *terminales breves plures, corymbosi, una cum receptaculo glabri;* sepala longa, integra, lanceolata, exteriora in unam alteramve lacinulam tenuem dissecta, rubescentia, dorso pubescentia, subtus tomentosa; *post anthesim primum reflexa, dein erecta, fructum semimaturum coronantia, demum decidua;* flores mediocres, pallide purpurascentes; *fructus speciosus, ellipsoideus,* v. *ovato-globosus, ruber;* discus haud latus, planus; *styli breves dense lanati.*

Inter frutices, in collibus prope stationem viae ferreae non procul a tramite, qui ducit versus Ličpolje.

Rosa haec mihi videtur intermedia inter R. *lividam* Host et R. *rubrifoliam* Vill. v. R. *glaucam* Vill. Fructibus accedit ad glaucam et foliis quoque; ni Rosae nostrae folia rubore adeo crebre essent suffusa et aculeis quoque aberrarent; intermixta prioribus provenit etiam in pluribus ibi proximis locis et quidem caracteribus constans. Utrum eadem sit, quam D. Clariss. Borbás sub nomine R. piae l. c. p. 458 citat, dubitare licebit, quia fructus in R. Primorjensi non sunt parvi, nec sphaerici; sed nec forma foliorum nec stipularum cum hac convenit.

59. **Rosa glauca** Vill. apud Lois not. pl. ajout. fl. Fr. in Desv. journ. bot. 1809. II. p. 336. (Syn. R. Vogesiaca Desp. ros. gall. 1828 p. 88. R. can. var. glauca Desv. journ. bot. 1813. II. p. 116. R. rubrifolia Var. pinnatifida Sering. mus. helv. 1818 fasc. I. p. 11. R. rubrif. Var. Reuteri Godet fl. Jura 1853 p. 218. R. Reuteri Chr. Ros. d. Schw. 1873. p. 165. R. monticola a) Reuteri Rap. Guide Cant. de Vaud 1862. p. 194.)

Frutex validus usque 2 m/ altus; rami pruinosi; aculei copiosi, hamosi, v. incurvi, v. rectiusculi, validi v. in ramulis tenuiores; petioli nudi v. subtus glandulosi, aculeolati; folia 5—7, *late-ovali rotundata,* v. *breviter acutiuscula* v. *acuminata, impar longe petiolulatum;* utrinque glabra; supra saturate viridia, *subtus glaucescentia,* pallidiora, v. passim leviter pruinosa; *costa passim purpurascente;* uniserrata; *stipulae elongatae, subflorales latiores, purpureo-suffusae,* marginibus glandulosae; *bracteae magnae, latae glaucae,* glandulosociliatae, *saepissime rubicundae;* flores laetius rosei, purpurascentes (non intense), *pedunculi 1- 5, 6, breves, glabri, bracteis occultati;* receptacula latiora, ovoidea v. ellipsoidea; *sepala glabra; 3 externa pinnatifida, post anthesim primum reflexa, dein erecta et usque ma-*

Digitized by Google

turationem fructus persistentia; fructus praecox, globulosus v. *obovoideus,* v. *pyriformis magnus, ruber; discus latus, planus; styli breve capitati, lanati.*

In collibus, montibus et in planitie quoque copiosissima.

Provenit caeterum R. glauca in pluribus *formis* et *varietatibus,* quae nexu quidem intimiore sunt conjunctae, attamen forma foliorum, colore eorum et fructibus divergunt; sed et sepala in copiosis diutissime in fructu maturo persistunt.

60. **Rosa glauca** Vill. f. *atroviridis* Borbás l. c. p. 460. (n. atrovirens Viv. = R. sempervirenti L.)

Aculei falcati; folia plurima obovata, superiora etiam ovato-lanceolata, *supra atroviridia*, subtus pallidiora, subbiserrata, serraturis plerisque denticulo auctis; *fructus globosi,* solitarii, pedunculis sesquiduplo longiores, *sepalis coronati; styli fere glabri.*

Inter vineas montium ad Slatina et Karlovac dolnji; inter frutices ad viam versus Laščinski jarak, Bienik ect.

61. **Rosa falcata** Puget in Desegl. quelq. esp. nouv. du gen rosa Mem. soc. acad. de M. et Loire 1873.

Frutex $1-1^1/_2$ m altus, multirameus, ramis arcuatis; aculei in truncis copiosissimi, validi e basi lata cuspidati, recti; in ramis floriferis plus minus copiosi, minores, deflexi, passim geminati; folia 5—7 *glauca, ovalia, acutiuscula, inferiora ovata* v. *rotundata, minora, saepe parva;* biserrata, denticulis acutis, plurimis fissis; utrinque glabra, *subtus in costa sparsim glandulosa;* petioli glabri, sparsim aculeolati v. aciculati v. etiam glandulosi; stipulae glabrae auriculis glanduloso-serrulatis; bracteae acuminatae, glabrae v. puberulae glanduloso-serrulatae, *pedunculis glabris longiores;* receptacula ovoidea; sepala longe acuminata, *3 exteriora tenui-pinnatifida,* extus glabra, subtus tomentosa, *margine glandulis sparsis ciliata; post anthesim expansa, dein suberecta et in fructu maturo diu persistentia; flores magni, pallide rosei, demum albescentes, petalis profunde emarginatis; fructus speciosi, ovoidei* v. *ellipsoidei, rubri; stylus glaber.*

Sat copiosa in montanis, praecipue in monte Bienik-Šalata, pone viam publicam. Occurrit hic certe varietas hujus *Rosae* habitu suo humilior: *foliis ovatis, et rotundis, parvis,* floribus attamen et fructibus maioribus typo conformis. Sepala post anthesim reflexa mox expansa et dein erecta evadunt, et in fructu maturo adhuc diutius persistunt; si haec Rosa igitur vera *falcata* Puget est, tunc dubium evanescit: an nempe R. falcata Sectioni montanarum adnumeranda sit.

62. **Rosa oligogynia** Borb. et Vuk.

Frutex usque 2 m altus, ramosissimus, dense foliatus; aculei in truncis validi, hamosi, cinerei; in ramulis floriferis sparsi, v. toto deficientes; folia 5—7, ovalia, v. ovali-lanceolata; infima elliptica, v. obtusata, utrinque glabra; *semibiserrata, denticulis apice sphacelatis; supra saturate viridia, crassiuscula, splendentia; subtus*

Digitized by Google

pallidiora; petioli glabri paucis glandulis et aculeolis instructi; stipulae glabrae auriculis acuminatis minute serrulatis; bracteae latae saepe in folium excrescentes pedunculis glabris longiores, *basi subtus et in dorso rubicundae;* receptacula ovoidea, glabra; *flores pallide rosei, dein albescentes;* sepala post anthesim reflexa, *dein expansa* v. *passim erecta,* extus glabra v. puberula, marginibus et subtus tomentosa; *3 exteriora parce et anguste pinnatifida, elongata una alterave glandula quandoque notata,* demam de fructu maturo decidua; *fructus speciosi, globosi, rubri, discus conicus; styli pauci pilosi.*

In monticulo „Piravica" supra molam Flieder, pone viam ex St. Xaverio versus Šestine ducentem; exstant duo tres frutices.

Ex typo R. glaucae Vill., a qua differt: disco conico, foliis semibiserratis, saturate viridibus, splendentibus, floribus albescentibus et stylis admodum paucis, pilosis.

63. **Rosa sublejostylis** Borbás. Monogr. ros. r. Hung. 1880. p. 444 et 460.

Frutex 1—$1^1/_2$ m altus, multirameus et fruticosus, crebre aculeatus; aculei inclinati v. falcati, *saepe gemini, in ramulis floridis minores ac dissiti;* petioli glandulosi, aculeolati; folia 5, ovalia v. elliptica, imperfecte biserrata, glauca, glabra; *stipulae glandulosociliatae;* pedunculi glabri; receptacula gracilia, ovoidea; sepala 2 integra, marginibus tomentosa, tria pinnatifida, dorso superne sparsim, pinnulis vero elongatis densius glanduloso-ciliatis, subtus tomentosis, post anthesim reflexis, dein *patentibus* v. *erectis,* tandem deciduis; flores rosei, mediocres; fructus solitarii, rarius gemini, *ellipsoidei,* rubri; *stylus sparsim pilosus* v. *glabrescens.*

In monte Pantovčak sub villa Vrbanić, et alibi in montosis circa Zagrabiam sat copiosa.

64. **R. acutifolia** Borb. (R. rubescens Vuk. n. Rip. Rad. jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 43).

b) *Styli pilosi* v. *piloselli.*

65. **Rosa brachypetala** Vuk.

Frutex 1—2 m altus, ramis arcuatis dependentibus, foliatione sparsa; aculei in trunco haud copiosi, inclinati; *ramuli floriferi flexuosi, expansi, passim nudi; folia 3—5 distantia, pallide virentia, saepissime ferrugine levi suffusa, subtus glaucescentia;* superiora ovali-lanceolata, acuminata, basi attenuata, impar longissime petiolatum; acute et inaequaliter biserrata, utrinque glabra; petioli longi, divaricati, basi vix quidquam puberuli, hinc inde glandulis et aculeolis conspersi; *stipulae latae, dorso rubentes, minute glandulososerrulatae;* pedunculi glabri, sub anthesi breves 2—3, demum longiusculi; bracteae latissimae, acuminatae, marginibus subintegrae v. minutissime serrulatae, rubicundae; *plerumque in petiolum foliiferum excrescentes et fructus multo supereminentes; foliolis supraforalibus angustius* v. *latius lanceolatis, acuminatis; flores minimi*

Digitized by Google

(micranthis minores) *pallidissime rosei* v. *albidi;* receptacula ovoidea v. globulosa, glabra; sepala ovali-acuminata, elongata, extus pubescentia, marginibus et subtus tomentosa; *3 exteriora tenuiter pinnatifida, pinnulis filiformibus hinc inde glandula terminatis;* post anthesim reflexa, *dein expansa* v. *plus minus erecta;* demum decidua; fructus mediocres, ovoidei v. *globosi,* sub disco contracti, glabri, rubri; *styli breves, in capitulum pilosiusculum coaliti.*

In pago Gračani, prope fontem vivum supra fossam.

Rosa haec ex typo glaucae; differt foliatione laxa, floribus minimis et eorum colore albido; his notis et forma fructuum etiam a R. *subleiostyli* Borb. distincta.

66. **R. complicata** Gren. in fl. jurass. 1864. p. 239. (Rad. jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 44.

67. **Rosa Caballicensis** Puget. Borbás l. c. p. 442. Christ Ros. d. Schweitz p. 167.

Frutex altus; folia 5—7 ovato-elliptica, petioli longi, glandulosi et aculeolati; *pedunculi setoso-glandulosi; receptacula basi hispida flores sat magni, intense rosei;* fructus ovoideus v. fere globosus; *sepala dorso glandulosa, erecta post anthesim;* styli lanati.

In monte Mirogoj circa vineas

68. **Rosa subsempervirens** Borb. l. c. p. 461. (Syn. R. Reuteri glandulosa Crép. Freyn természz. rajzi füzet 1879. IV. p. 275. u. Bell.)

Frutex 1—2 *m* altus, aculeatus, *sed rami inermes,* folia 5—7 ovata v. ovato-lanceolata; inferiora elliptica, acuminata, biserrata, serraturis plurimis incisis: *supra atroviridia, nitidula glabra,* subtus pallidiora; petioli glabri, aculeolati; *pedunculi glandulosi, bracteis angustis inclusi,* solitarii v. 2—3; sepala glabra, exteriora pinnatifida, post anthesim reflexa, *dein expansa;* flores intensius rosei, fructus globosi, *styli villoso-lanati.*

Inter frutices et saxa in apertis montium inter Brušane et Oštarija prope Gospić in Lika legit clariss. Borbás.

69. **Rosa curticola** Puget. Borb. l. c. p. 416.

Frutex usque 1½ et ultra metr. altus; aculei in truncis validi hamati v. uncinati, saepe geminati v. oppositi; in ramulis atrorubentibus v. nigrescentibus minores, rubicundi; *folia 5—7 orali-acutiuscula* v. *orata, argute subbiserrata, dentibus pluribus praecipue apicem versus minute duplicato-incisis, conniventibus;* costa prominente; petioli longi, eglandulosi, sparsim aculeolati; stipulae longae, latae, glabrae, marginibus serrulatae; *auriculis divaricatis, apice tenuissimis;* pedunculi breves 1—3, bracteis latis ovalibus obtecti; receptacula ovoidea, atroviolacea, glabra; *sepala pubescentia, oralia, filiformiter attenuata, marginibus tomentosa; 3 externa pinnatifida, pinnulis angustatis, pilosello-ciliatis; post anthesim primum reflexa, mox expansa, et partim erecta, de fructu mature decidua; flores*

Digitized by Google

minores, albescentes vel ex toto albi; fructus ovoideus v. *globulosus, ruber; styli prostantes, in capitulum laxum pilosum compositi.*

In montibus Zagrabiensibus, loco „Lipa" dicto, supra pagum Čučerje, et in monte „Belečiue" supra pagum Gračani.

70. **R. flavidifolia** Vuk. (R. nitens Vuk n. Dèsèg. Rad jug. ak. libr. 69. 1884. Nr. 46.)

71. **Rosa Sandbergeri** Christ. Ros. d. Schw. p. 156.

Frutex mediocris, ramosus; folia contigua, *rigidiuscula, ovalia, plurimum obtusata, biserrata, costa breviter aciculata;* bracteae magnae pedunculos obtegentes, rubicundae; *sepala post anthesim diraricata, subpersistentia, demum decidua,* flores parvi, saturate rosei; *fructus parvus, globosus; styli in capitulum magnum coaliti, alborillosi.*

In Littorali croatico ad Buccari legit clariss. Hirc.

VII. Rosae Tomentosae

Crép. l. c. p. 246. Pustenke

Frutices magni, ramis numerosis, laxis et arcuato-elongatis turionibus sterilibus erectis; aculei simplices, validi, angusti, recti, basi parum compressi, apice leviter inflexi, rarius setis intermixti; folia magna, utrinque opaca, molliter pilosa, quandoque subtus glandulosa, uni- v. *grosse biserrata; petioli et nervi secundarii tomentosi; pedunculi passim longi, bracteis plerumque majoribus plus minus dense pilosis suffulti; flores pallide rosei; sepala passim diu persistentia, sed fructum maturum rarius coronantia; discus evidenter evolutus.*

a) Styli liberi, columellam non formantes, folia utrinque pilosa; aculei tenues, longi.

72. **Rosa tomentosa** Smith. fl. brith. 1800. II. p. 539. (Syn. R. tomentosa var. Smithiana Seringe in D. C. prodr. II. 618. R. pulchella Woods. brit. spec. of roses in transac. soc. Linn. 1816. XII. p. 196. R. indisioca gr. fl. jur. p. 233. R. villosa Lapeyr pyrèn. p. 283. R. eriosa Rip. in litt. ad Dèsègl. R. tomentosa typica Christ. Ros. d. Schw. p. 95.)

Frutex erectus 1—2 ^{m} altus, ramis dilatatis, *longis, saepe pendentibus; aculei omnes fortes, recti, e basi rotundata subulati,* v. *modicum inflexi, passim sparsi, solitarii* v. *geminati; petioli dense tomentosi, cani, glandulosi et aculeolati;* folia 5—7, *distantia, ordinarie majora, terminalia late elliptica acuminata* v. *acuta; lateralia ovali-acutiuscula,* v. *obtusa;* grosse serrata, laete glaucescentia, *juvenilia utrinque, serius tantum supra sed subtus semper molliter pilosa,* v. *villosa, eglandulosa;* denticuli sparsim glanduliferi; stipulae cuneato-longiusculae, auriculis divaricatis utrinque pilosis,

Digitized by Google

glanduloso-ciliatis; *bracteae magnae,* adpresse pilosae, canae, glanduloso-ciliatae; *pedunculi bracteis longiores, 3—5, glandulosi* v. *setoso-glandulosi, stricti;* receptaculum ellipsoideum v. ovoideum, *glandulosum* v. *molliter aculeolatum;* sepala appendicibus foliaceis, serrulatis; 3 exteriora abunde pinnatifida, *dorso crebre glandulosa, post anthesim divaricata* v. *quaedam erecta, ante maturationem emarcida et decidua; flores pallide rosei,* ungue albi; *fructus ovoidei,* v. *elongati, erecti, laete rubri;* discus haud latus; *styli breve capitati vix non glabri,* v. *breviter ac rigide pilosuli.*

Typica haec forma rarior est in montanis silvaticis circa Kameniti stol; passim provenit varietas: *subglobosa* Sm. foliis biserratis, rotundatis, receptaculis globosis; folia sunt subtus sine glandulis, et sepala magis evoluta.

73. **R. pseudocuspidata** Crép. l. c. II. p. 205. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 69.)

74. **Rosa Herculis** Borb. in litt. ad amicos 1879. mon. ros. reg. Hung. 1880. p. 512.

Frutex elatus, ramis spiraliter densius aculeatis, ramulis floriferis inermibus, aut parce aculeatis; aculei ramorum robusti, inferne compressi, fere recti apice paululum inclinati; *in internodio ramulorum summo aciculos sparsos aut pilos, hos in parte quoque inferiore pedunculorum sat valide setosorum gerunt;* petioli tomentosi, glandulosi et aculeolati; stipulae typi subtus, praesertim inferiores, glandulosae; folia 5—7, magna, sessilia, lata aut quidquam angustiora elliptica, apice in circuitu rotundata aut brevissime acuta, *tenuia et mollia, supra tenuissime et brevissime puberula, viridia, subtus canescenti-pubescentia, in nervis aut tota superficie sparsius glandulosa,* nonnulla praecipue terminalia basi subcordata, *serraturis quasi R. monspeliacae similiora;* pedunculi 1—3 sat elongati, bracteis lanceolatis subtus pubescentibus longiores (ut supra: valide setosi); flores majusculi, rubentes; receptaculum ovoideum setoso-glandulosum; *sepala exteriora abunde pinnatifida, dorso glandulosa, laciniis serratis, subtus pubescentia, apice foliaceo-dilatata, post anthesim erecta; fructus globosus, aut globoso-ovoideus, apice plus minus angustatus, setoso-glandulosus, magnus; styli glabri.*

Pone stationem viae ferreae Fluminensis Moravica, dein in monte Papuk Slavoniae legit clariss. dr. Borbás.

75. **Rosa Kitaibelii** Borb. l. c. p. 507 et 514. (Syn. R. villosa a Kit. addit. p. 286. 287. Herbar. fasc. XV. Nr. 13.)

Frutex mediocris; aculei homomorphi, recti; *folia parva,* remotiora, lateralia et terminalia ovata, *inferiora obovata,* v. *obovato-subtriangularia; subtus densius pubescentia et glandulosa;* petioli glandulosi et aculeolati; stipulae angustae auriculis acutis, divergentibus; *inferiores etiam subtruncatae;* pedunculi solitarii bracteis longiores; flores parvi; receptaculum ovoideum, parce glandulosum,

Digitized by Google

v. etiam glabrum; sepala dorso glandulosa, breviuscula, exteriora pinnatifida; *fructus ovoideus, setulosus* v. *glaber, discus breviter conicus, styli laxe pilosi.*

Ad oppidum Korenica in Croatia montana, districtu Likano, ad pedem montium Pliešivica; legit clariss. de Borbás.

76. **Rosa therebinthinacea** Besser.

Frutex usque 1—1½ *m/* altus; aculei validi, falcati, v. inflexi; in ramulis florentibus minores, et rarius recti; petioli tomentosi, glandulosi et aculeolati; folia 5—7, distantia, ovali-acuta, v. obovata, obtusata; lateralia quaedam etiam cuneata; *supra glabriuscula, laetius virentia, subtus pilosella et plus minus glandulosa, inaequaliter biserrata; denticulis secundariis glanduloso-apiculatis;* stipulae et bracteae pilosulae marginibus passim glandulosae; flores 1—4 et plures pallide rosei; *pedunculi longiusculi, recti, et receptacula ovoidea, setoso glandulosa;* sepala dorso crebre glandulosa, 3 externa pinnatifida, *pinnulis lanceolatis, serratis, acuminatis; post anthesim divaricata, sero decidua; fructus ovoideo-globulosus, glandulosus, saturate ruber, tarde maturescens;* discus latus; *styli glabri,* v. *leviter piloselli, pauci, in columellam brevem laxius coaliti.* In silva Dubrava ad Kobiljak copiosa.

A typo differt pedunculis longis, et foliis subtus densius glandulosis; Tomentosis adnumeranda ob folia et sepala glandulosa, quamvis stylis brevibus laxis, glabriusculis et aculeis falcatis ab his recederet. (Hallacsy et Braun Nachtr. z. Fl. N. Oest. p. 254.) Christ R. d. Schw. p. 132. dicit R. abietinam habere stylos etiam albo-villosos; nostra stylos habet glabros, v. vix leviter pilosellos.

VIII. Rosae: Villosae

Crèpin l. c. p. 247. (R. pomiferae Dèsègl. mater. p. 26.)

Frutices validi, densi, turionibus sterilibus rigidis, apice non inflexis; aculei simplices, recti, subulati, tenues; folia 5—7, majora, utrinque molliter pilosa, subtus saepe crebre glandulosa; serratura duplex v. *triplex, dentibus dense glandulosis; pedunculi ordinarie breves, setoso-glandulosi; receptacula et fructus aeque setosi, ac glandulosi; sepala post anthesim erecta, in fructu maturo persistentia, setoso-glandulifera; flores laete rosei* v. *purpurascentes; discus debilis; fructus aculeolato-glandulosi* v. *molliter setosi; saturate* v. *violascenti-rubri, reflexi* v. *nutantes.*

77. **Rosa resinosa** Stern b. Fl. IX. 1826. Borb. l. c. p. 518. (Braun fl. 1883. Nr. 29. Syn R. Cremnensis Kerner in Dèsègl. cat. rais. 1876. Nr. 392. R. pomifera Auct. Austr. inf. n. Herm.)

Frutex 1—1½ *m/* altus, ramificatione laxa, subarcuata; aculeis e basi latiuscula subulatis rectis v. inclinatis; *ramuli rubentes* v.

Digitized by Google

atroviolacei; folia 5—7, *crassa, subcoriacea elliptica; superiora brevi-acutiuscula, inferiora ovata, obtusata, basi cordata* v. *subcordata, dupli*, v. *triplicato-serrulata, glanduloso-ciliata; supra breviter et adpresse pilosella, subtus densius pubescentia in costis pilosa, glandulis pellucidis crebre obtecta* (quandoque in apricis rubore suffusa) petioli tomentoso-piloselli, glandulis pedicellatis atque aculeis sparsis praediti; *stipulae inferiores latae, auriculis profunde divaricatis, dorso et marginibus pilosae et glandulosae, superiores pube et glandulis rarescentibus;* bracteae longae, lanceolatae, acuminatae, pubescentes, dorso et in margine glanduliferae: *pedunculi 2, 3—5 longi, et sepala lanceolata, 3 externa uni-* v. *bilacinulata, setosa ac glutinoso-glandulosa, post anthesim erecta et fructus coronantia;* flores intensius rosei; *fructus globosi praecipue basi setoso-glandulosi, aurantiaco* v. *sordide rubri; styli breves, glabri.*

In silva ex Remete versus Maximir et ad viam in margine silvae Maximir ex Bukovec deorsum ducentem, prope „Pulverthurm"; in montanis ad Čučerje; caeterum etiam in montosis silvaticis copiosa; *sed variat etiam foliis tenuioribus.*

78. **Rosa resinosa** Strnb. f. *umbratica* Borb. l. c. p. 518. 519. (decript. clariss. auctoris.)

Humilis, ramosa, fere inermis (quare et habitu refert R. *alpinam* macrophyllam, humilioremque); truncus et rami antiquiores fuscescenti-virentes, rami autem hornotini parum flexuosi, glaucescenti-virentes; aculei in trunco et ramis *sparsissimi, recti,* horisontaliter patentes, basi elliptica, lanceolataque emergentes; stipulae subdilatatae, auriculis acutis, divergentibus; subtus pubescentes, immixtis glandulis breviter pedicellatis, margine glanduloso-ciliatae; folia 7. rarius 5, remotiuscula (iis R. Austriacae paulo maiora; forma vero R. Alpinae similiora), breviter petiolulata, late elliptica, apice in circuitu obtusa, tenuia, folia terminalia praecipue basi leviter cordata, v. subcordata; *inciso-atque triplicato-subtriplicato-* v. *duplicato-serrata; serraturis rotundatis, apice mucronato;* supra obscure viridia, *tenuissime puberula;* subtus pallidiora. *tota superficie sparse, in nervis densius pubescentia atque glandulis breviter pedicellatis haud crebre provisa, nervo medio insuper aciculis glanduliferis raris instructa;* petioli pubescentes, glandulosi atque minute aciculati; folia infrafloralia terna, aut simplicia, breviter petiolulata; *pedunculi solitarii, violaceo-glaucescentes, glanduloso-setosi, stipulas infraflorales tertia parte excedentes;* receptaculum depresso-globosum, sparsim glanduloso-setosum; immaturum magnitudine circiter *R. spinosissimae,* fuscescens, glaucescensve; maturum? . . *Sepala erecta, apice foliacea* (more R. Alpinae L.), *exteriora appendice unico instructa; in fructo immaturo erecto-divergentia; intus tomentosa, extus dense setoso-glandulosa; excepto appendice terminali in nervo medio pubescente, et,* ut videtur, *persistentia;* discus subplanus, angustus; petala? . . *Styli breviter exserti* (ut in typo), *lanati.*

Digitized by Google

Crescit in umbrosis rupium cacuminis montis Samar, cum Anthrisco fumario e WK. prope pagum Novoselo in Croatia montana (Lika, in montibus Velebit); legit clariss. de Borbás 22. aug. 1875.

A R. resinosa Strnb specifice non differt (cfr. p. 716 ibidem). A R. *pomifera* et hujus formis longe distat aculeis minoribus, pube tenui, foliorum forma pedunculo magis elongato, et fructibus minoribus; a R. molli Sm., cujus varietati *nemorali* Lange (Lundquist exsicc! Vestrogothicae), praecipue similis est f. *umbratica*, foliis magis viridibus, maioribus, subtus glandulosis, remotiusculis (non subrotundis, non rugosis, neque mollissimis, ovatis, obovatis), profundius serratis, pedunculis non pluribus, fructibus non ellipsoideo-ovoideis (Sm.) et aculeis paucis differt. In var. *nemorali* Lange foliorum praecipue in nervis glandulosorum et serraturarum forma alia est; pubes maior, et fructus levis esse dicitur.

R. *resinosa* et ejus forma *umbratica* Villosas cum Alpinis conjungit, neque tomento et disco angusto distincte ab Alpinis recedit; sepalis tamen exterioribus subpinnatifidis, foliis subtus dense glandulosis, stipulis haud ita ac in R. alpina dilatatis, foliorum forma, terminali subcordato, pedunculis abbreviatis erectis, baccis spuriis depresso-globosis, aculeisque villosis communibus.

79. **Rosa mollissima** Fries. (n. Willd.) f. *pyriformis* Scheuchtz.

Frutex altus; aculei in truncis validi, recti v. hamosi, *ramuli florentes nudi;* folia 5—7 speciosa, ovali v. ovali-lanceolato-acuminata, *duplicato* v. *triplicato-serrata, denticulis minute incisis, pedicellato-glandulosis; supra saturate virentia, adprese ac breviter pilosa; subtus glauca, toto molliter, costa tamen et nervis secundariis crebrius pilosa parvisque glandulis copiose obtecta, basi subcordata* v. *rotundata;* petioli longi, *tomentosi, glandulosi et sparsim aculeolati;* stipulae latae, dorso tomentosae, marginibus glandulosae et piloso ciliatae, *auriculis triangularibus;* bracteae ovales, stipulis conformes, saepe im petiolum foliiferum evolutae; *pedunculi longi, recti, atroviolacei, setis glanduliferis, longiusculis una cum receptaculo pyriformi crebrius muniti;* sepala glandulosa, *lato et albotomentoso-marginata, parce pinnatifida, elongata, post anthesim erecta, fructum maturum etiam coronantia;* flores intensius rosei; *fructus pyriformis, glanduloso-hispidus; styli lanati?*

In silva civica „rebro" dicta, supra pagum Gračani non procul Zagrabia, ad pedem montim altiorum. Borongaj prope Maximir.

Differt a R. mollissima Fr. ramulis floriferis nudis, pedunculis longis, rectis, sepalis tomentoso late marginatis et fructu pyriformi.

Digitized by Google

VI. Rosae rubiginosae D. C.

in Seringe Mus. Helw. 1818. I. p. 2 et 4. Hrdjavke.

Frutices passim magni; aculei in quibusdam sectionibus conformes, simplices, in aliis dimorphi (incurvi, rarius subulati; in ramulis florentibus saepius mixti cum acerosis, setiformibus, glanduliferis); folia mediocria v. *parva, 5—7; subtus in nervis* v. *tota pagina plus minus dense* v. *sparsim glandulosa; in casu primo duplicato* v. *triplicato-serrata, odorata; in secundo biserrata non odorata (in Tomentellis petioli et folia subtus ac turiones steriles tomentosi); sepala pinnatifida, decidua (in Rubiginosis veris post anthesim erecta); pedunculi saepe glandulosi; discus latiusculus; styli liberi* v *in columnam conglobati, non connati, pilosi* v. *glabri; flores laetius rosei,* v. *albi, plerumque parvi; fructus rubri, parri, sero maturescentes.*

A. **Spuriae** Keller Nacht. z. Fl. N. Oest. Hallacsy et Braun p. 230. (Tomentellae et Scabratae Crép.)

Aculei homomorphi; incurvati; folia crassiuscula, glandulae subtus in foliis sparsae; serratura duplex, denticuli minuti, glandulis parvis; sepala decidua, discus latus.

a) *Conjunctae Scabratae* Crép. l. c. I. p. 241.

Receptacula glabra, pedunculorum et sepalorum glandulae rarae.

80. **Rosa Belgradiensis** Pančić; salva descriptione clariss. autoris: fide clariss. dris. de Borbás monogr. ros. reg. Hung. 1880. p. 464 et 468.

Frutex 1—2 m. altus, laxe ramosus; ramis elongatis, arcuatis; aculei in truncis validi; haud copiosi; *in ramulis floriferis atrorubentibus dissiti, sub petiolis et secus etiam passim geminati, deflexi, apice incurvi;* folia ordinarie 5, ovali-lanceolata, terminalia acuminata, petiolulata; inferiora ovata, v. obovata, biserrata, dentibus inaequalibus, incisis; *utrinque glabra; subtus tamen costa et in nervis et pagina quandoque glandulosa; denticulis insuper crebrius glanduliferis;* petioli leviter pubescentes, glandulosi atque aculeolati; stipulae lanceolatae, auriculis brevibus divaricatis, dorso et in marginibus crebre glandulosae; bracteae latiores, pedunculo breviores, glanduloso-ciliatae; saepius foliolo terminatae; *pedunculi 1—2, longi, glabri, quandoque sparsim setuloso-glandulosi;* receptacula ovoidea, glabra; *sepala duo interna integra, apice spatulae formia; 3 exteriora pinnatifida, pinnulis parce glandulosis; subtus tomentosa; post anthesim reflexa, demum decidua;* flores rosei; *fructus ovoidei; styli porrecti, in capitulum pilosum coaliti.*

In sylva quercina Dubrava ad pagum Kobiljak; in monticulo circa vetustam arcem Susedgrad inter frutices in parte occidentali supra viam ferream.

Digitized by Google

81. **Rosa scabrata** Crép. l. c. I. absque diagnosi; Scheuchtz Stad. 1827 ex Crép. l. c. p. 126. Christ Ros. d. Schw. p. 130. f. *orifera* Borb. l. c. p. 466.

Rami steriles purpurascenti-glaucescentes, aculeati, aculeis inclinatis, falcatisve; folia 5, mediocria, ovata, acuta, v. acuminata, *subtus glaucescentia; costa nervisque lateralibus sparsim glandulosa;* biserrata, serraturis abbreviatis, patentibus, apice squarrosis; petioli glandulosi, aculeolati; in sulco superiore aut ad foliorum insertionem pilis nonnullis praediti; stipulae minores, lineares, basi etiam cuneatae; fructus ovoidei longius pedunculati; discus conicus, styli pilosi.

Varietas: *haplodonta* Borb. ibidem p. 467 ramis floriferis inermibus, foliorum serraturis simplicibus v. bifidis recedit.

Ad margines silvarum Crisii legit clariss. de Borbás.

82. **Rosa semisepium** Borb. et Vuk.

Frutex usque 2 ^{m}/ altus, ramis arcuatis, v. rectis, v. divaricatis; ramulis geniculatis v. fractiflexis; aculei in truncis validi, e basi compressa, lata falcati, v. inclinati; in ramulis florentibus minores, sparsi v. etiam conferti, subverticillati; folia 5—7, ovalia, v. ovali lanceolata, acuta, distantia, evidenter petiolulata; sursum versus increscentia; impar maximum; *glabra, subtus tamen costa et nervis glandulis hinc inde conspersa; bi- triplicato argute serrata;* petioli piloselli, pedicellato-glandulosi et aculeolati; stipulae scabriusculae una cum bracteis glanduloso-ciliatae, et quasi fimbriatae; receptacula et pedunculi glabri; flores pallide rosei; *sepala elongata, puberula,* v. *scabriuscula, subtus tomentosa; abunde pinnatifida,* 3 exteriora *lacinulis foliaceis, lanceolatis post anthesim reflexis, demum deciduis; fructus ellipsoidei, sat magni; styli glabri.*

In montibus Zagrabiensibus pone fontem regium (Kraljev zdenac) versus septemtrionem in tramite, qui ducit ad montem Sljeme.

B. **Tomentellae** Crépin. (Spuriae Keller. Nachtr. z. Fl. Nied. Oesterr. p. 234.)

Aculei simplices, inflexi; folia crassiuscula; glandulae subfoliares sparsae, passim in nervis secundariis v. *in marginibus apparentes; serratura duplex, brevis; denticuli parvi et minute glandulosi; sepala decidua; discus latus.*

83. **Rosa tomentella** Leman bull. philom. 1818. (Synon. R. rubiginosa var. Rapin p. 101. R. inodora Hooker fl. Lond. t. 117 ex Baker R. tomentosa var. dumetorum Gand. fl. helv. III. p. 352 R. canina var. tomentella Baker mon. Brith. ros. in Linn. soc. jour. XI. 231.)

Frutex magnus usque 2 ^{m}/ altus, *ramificatione laxa et divaricata,* foliatione parva; rami breves, juniores rufescentes, turiones novelli rubentes, saepe apice tomentosi; *aculei lati,* trianguli hamosi longe

Digitized by Google

deflexi, compressi; *flavobrunei; petioli tomentosi, rubro pedicellato-glandulosi et flavide aculeolati;* folia 5—7 crassiuscula, parva, rotundata v. obovata, basi plana v. subcordata, apice breviter acutiuscula, supra saturate virentia et glabra v. sparsim adpresse pilosula, *subtus pallidiora et dense pilosa, costa et in nervis secundariis atque marginem versus parvis glandulis rubris facile deciduis conspersa; serratura parva minute incisa, denticulis glanduloso apiculatis;* stipulae angustae, subtus glabrae v. leviter pilosulae, marginibus glandulosae; bracteae latiores glanduloso-serrulatae; *pedunculi* in corymbis 3—4 v. etiam solitarii. una cum *receptaculis ovoideis glabri;* sepala abunde pinnatifida. post anthesim reflexa, dorso glabra, pinnulis virentibus, tomentoso marginatis, glanduloso serratis, demum decidua; *flores minores, albi, roseo marginati; fructus parvus, brevis, late ellipsoideus,* v. *globosus, discus elevatus quidpiam; scarlatinus in aurantiacum vergens; styli modice elongati, lanati.*

In Croatia maritima inter Drenova et Lopača; legit clariss Borbás.

84. **Rosa percuriosa** Borb. et Vuk.

Frutex mediocris, ramis erectis, v. pro parte deflexis, v. decumbentibus; *aculei copiosi e lata basi compressa, inclinati, falcati; in ramulis florigeris minores, superne aciculis quoque rectiusculis plus minus numerosis et raris setulis eglandulosis* v. *quandoque etiam glandulosis accedentibus; omnes rubicundi;* folia 5—7, in turionibus sterilibus 9; lato ovata, v. rotundato acutiuscula, crassa. densa. contigua; *supra saturate viridia, brevissime praesertim in nervis adpresse pilosula; subtus tomentella, pallidiora, praecipue costa et nervis pilosa;* argute serrata, ciliata, dentibus quibusdam incisis; petioli pilosi, sparsim glandulosi et aculeolati; stipulae pilosae, sat latae, ciliatae; *pedunculi 1—3 setosi;* receptacula ovoidea, *basi setis conspersa;* bracteae latae pilosae, ciliolatae, pedunculos aequantes; *sepala dorso sparsim glandulosa, marginibus et subtus tomentosa; ovali-elongata; 3 exteriora abunde pinnatifida, lacinulis lanceolatis, angustis, suprema foliacea denticulata; post anthesim reflexa, demum decidua;* flores majusculi. *purpurascentes; fructus ovoideo-globulosus aurantiaco-ruber,* basi hispidus; discus conicus; *styli in capitulum amplum sessile breviter sed dense pilosum coaliti.*

In monte Pantovčak. ad tramitem pone villam Vrbanić situm.

Foliorum consistentia et pubescentia atque forma, prout colore floris refert Rosam coriifoliam; armatura similis R. glaucae est, sed sepala nec sunt divaricata, minus erecta; fructus vero ovoideo-globulosi magis ad caninas videntur spectare, quamvis color aurantiaco-ruber gallicanas monet; R. hybridae-brachystyli ob latos stylos capitatos dense pilosos non congruit!

Digitized by Google

C. **Sepiaceae** Crép. l. c. p. 244.

Folia subtus tota superficie dense glandulosa, glandulis inaequaliter dispositis angusta, lanceolata, v. *cuneata*, v. *obovato-rotundata, profunde serrata, dentibus iterato incisis; pedunculi passim glabri, rarius glandulosi; receptaculum glabrum; sepala dorso glabra, quandoque etiam glandulosa, longa, anguste appendiculata, reflexa*, v. *divaricata, rarius erecta, demum decidua; flores parvi (saepe etiam maiores) albi*, v. *pallide rosei; discus latus, fructus ovoidei, ellipsoidei (saepe speciosi), coccinei.*

a) Aculei uniformes, pedunculi glabri, styli glabri v. pilosi.

85. **Rosa sepium** Thuillier fl. Paris. 1799. p. 252. (Syn. R. canina var. sepium D. C. fl. franc. 1805. II. p. 447. R. sepium var. rosea Desv. jour. bot. 1813. II p. 116 R rubiginosa var. sepium St. Amans. fl. Agen. 1821. p. 206.)

Frutex elatus 1—2 $^{m}/_{.}$ altus; ramis elongatis. aculeatissimis; aculei fortes, lati, hamosi; petioli glabri v. parce pilosi plus minus glandulosi, et minute aculeolati; *folia 5—7, distantia, omnino angusta, elongato-oboroidea, basi cuneata; in turionibus norellis lanceolata, utrinque glabra, subtus crebre glandulosa; pagina superiore nitentia;* stipulae elongatae, acutae, subtus et marginibus (una cum bracteis) glandulosae; *receptacula, sepala subtus et pedunculi glabri, eglandulosi, elongati;* sepala post anthesim reflexa. *plerumque iam ante colorationem fructus decidua;* exteriora 3 pinnatifida, glanduloso-ciliata; *flores parvi, albi* v. *pallidi, leviter in roseum vergentes; fructus ovoideus* v. *ellipsoideus, ruber* v. *aurantiaco-rubens; styli elongati, glabri* v. *glabriusculi.*

Circa Zagrabiam in montosis et in fruticetis in planitie trans Savum; circa Ogulin versus valleculam Pećnik.

86. **Rosa sepium** Thuill. fr. *arvatica* Puget Borb. l. c. p. 477. Christ Ros. d. Schw. p. 116.

Foliis maioribus, latioribus; *petioli pubescentes,* costae in foliis pilosellae et tota *superficies subtus plus minus pubescens* v. *breviter pilosula; glandulae pubi immixtae; flores albi, sat magni.*

In montosis circa Zagrabiam frequentior quam typica; in collibus et montanis lapidosis ad Mikulić.

87. **R. sepium Thuill. fr. robusta** Christ. Ros. d. Schw. p. 117.

Foliis approximatis. obovatis; flores corymbosi, 3—4; styli breves, passim pilosi.

Inter frutices ad stationem viae ferreae in Lepavina; legit clariss. de Borbás.

b) Pedunculi plus minus setoso-glandulosi, sepala post anthesim divaricata v. erecta; rasupemuli in rioribus internodiis aciculati, v. setulosi.

Digitized by Google

88. **Rosa Zalana** Wiesbaur. Oest. bot. Zeitschr. 1879. p. 142. Frutex 1—1½ *m* altus; *rami florentes aciculati et setoso-glandulosi;* petioli vix non glabri; folia rigidula, approximata, ovalia v. elongato-elliptica, acuta. costis pilosis; supra glabra v. *in ramulis fructiferis* parce glandulosa, subtus crebrius glandulosa; stipulae superiores dilatatae, *pedunculi dense glandulosi; receptacula et fructus globosi;* sepala dorso saepe glandulifera; discus conicus. *styli dense pilosi.*

Ad thermas Varasdinenses provenit huic proxima forma; minus tamen glandulosa. An vera Zalana? mihi adhuc dubium videtur.

89. **R. Zagrabiensis** Braun et Vuk. (R. anisopoda Vuk n. Christ. Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 62.) Herb. Aust. hung. Kern. edita Nr. 885 Aa 1885.

90. **Rosa Szabói** Borb. mon. ros. reg. Hung. 1880 p. 484. descriptio auctoris.

Frutex 1—2 *m* altus, ramis ramulisque elongatis rectis, sparse aculeatis; aculei ramorum robusti, ii ramulorum minores, sed omnes falcati e basi lanceolata emergentes; rami virescentes, ramuli parum fuscescentes, et aestate iam plerumque aphylli; steriles similes, sed insuper glaucescentes, et hi foliola maiora gerunt; petioli glandulosi, tenuiter puberuli, aut pilis destituti et aculeati; stipulae angusto-oblongae, auriculis e basi triangulari acuminatis divergentibus, dorso et margine glandulosae; folia inter sepiaceas sat magna 5—7, *remotiuscula,* sat tenuia (praecipue in formis umbrosis), *oblongo-ovata,* praecipue in ramis sterilibus, *obovata,* ovata aut elliptica, breviter acuminata, supra opaca, subtus (in umbra crescentia) in nervis praecipue, in parenchymate autem sparsius glanduloso-viscosa (glandulae in locis apertis crescentium densiores) insuper in nervis aut ad costam solum pilosa, duplicato-serrata, *serraturis* apice posticeque glanduloso-ciliatis, apice *squarrosis; pedunculi 1—2 sat elongati,* centralis etiam fructu brevior, *minute et sat laxe glandulosi* (ita ut nonnulli fere glabri videantur), stipulis (aut rarius bracteis) aequilongi aut paulo longiores; receptaculum (11—17 Jul.) fructiferum sphaericum aut centrale obovoideo globosum, sepalis *breviusculis, erectis,* exterioribus *dorso sparse glandulosis, angusteque pinnatifidis* (laciniis et appendice fere filiformi breviuscula glanduloso-ciliatis) coronatum, glabrum, *styli sparse pilosi,* discus planus.

Proxima est *R. graveolenti* Gren. pro cujus subspecie habeo; sed *differt praecipue forma foliorum et glandulis pedunculorum* ab omnibus formis R. graveolentis Gren.; a R. *vinodora* Kern. iam *longius distat foliolis, glandulis pedunculorum et sepalorum post anthesim erectorum* (quae reflexa sunt in R. vinodora) et pubescentia minore.

Legit clariss. auctor Rosam hanc ad Slatina in comit. Viroviticensi in apertis montium viniferorum; ego inveni inter frutices in apricis pone viam quae per pagum Šašinovec ducit versus Cerje (St. Clara) 24. Jul. 1884. etiam in Šestine provenit.

Digitized by Google

91. **R. Schlosseri** Vuk et Braun. (R. spatulaefolia Vuk Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 61.)

92. **Rosa semiscabra** Borbás in scheda 1880.

Frutex 1—1½ m altus, laxe ramosus; aculei in ramis breves, hamosi, *in ramulis florentibus adsunt aciculi sparsi;* folia 5—7, ovalia v. *passim lanceolata, longe acuminata, uniserrata denticulis plurimis incisis, apiculatis,* distantia; supra glabra v. *sparsim hinc inde praecipue in foliis inferioribus glandulosa, subtus vero costa media et in nervis secundariis glandulosa et pubescenti-pilosula;* petioli puberuli glandulis conspersi et sparsim aculeolati; stipulae et bracteae dorso et in marginibus glanduliferae, subtus glabrae; *pedunculi glabri* v. *quidam setis glandulosis rarioribus praediti; sepala 3 pinnatifida glanduloso-ciliata,* post anthesim erecta v. *patentia, de fructu plene maturo decidua;* flores pallide rosei; *fructus speciosi, ellipsoidei, elongati,* v. *ovoideo-globosi; rubri, glabri; stylus pilosellus.*

In monte Belečine supra Gračani; inter frutices ad vineam Severinski in Laščinski jarek, et in Vučja jama supra pagum Čučerje.

Rosae Zalanae Wiesb. v. Zagrabiensi proxima videtur; sed laxa foliatione et inflorescentia, crebriore glandulositate et sepalis fructum etiam maturum diutius non coronantibus diversa apparet; etiam aciculi in ramulis densiores observantur.

93. **Rosa graveolens** Grenier fl. jurass. 248. (Syn. R. grav. var. genuina Gren et Godr. fl. d. France I. 561. R. Boullui Gandg. R. graveolens f. typica Christ l. c. p. 117. R. pulverulenta Baker mon. 223 n. M. B.)

Frutex 1—2 m altus, ramis brevibus *quidquam rubentibus;* aculei validiores, incurvi mixti saepe cum minoribus; petioli puberuli et pedicellato-glandulosi, pauci-aculeolati; folia 5—7, *latiuscula, obocata,* v. *rotundata,* v. *breviter acuminata;* basi cuneata; supra glabra v. (breviter adpresse pilosula) *subtus puberula,* v. *glabriuscula, in costa et nervis glandulosa* (tota superficie crebrius v. saltem sparsim glandulosa), glanduloso ac triplicato serrata; pedunculi corymbosi v. etiam solitarii, *glabri,* breviusculi; *receptacula parva, glabra, globulosa, bracteis glabris subtus tamen plus minus glandulosis obtecta;* sepala vix non ex toto glabra, post anthesim *reflexa, dein passim expansa, tardius erecta, et usque colorationem fructus persistentia, angusta, plurimum filiformia;* flores pallide rosei, v. albentes, maiores quam in R. sepium, *fructus rotundatus, ovoideus,* v. *latoellipsoideus, glaber, ruber; styli capitati, breves, pilosi,* v. *villosuli.*

Differt a R. sepium aculeis inaequalibus, glandulis subfoliaribus pedicellatis *et praecipue sepalis erectis;* in nostra styli non sunt villosi; fructus autem globulosi; odor plantae balsameus, et folia subtus nec sunt pubescentia nec tota facie sed saltem in costa et nervis eximie glandulosa; toto habitu praeterea a R. sepium distincta. (R. *Jordani* Dèsègl. Christ. R. d. Schw. p. 119.)

In monte Belečine supra pagum Gračani; legit clariss. Eduard Wormastiny.

Digitized by Google

94. **Rosa Floriana** Vuk.

Frutex 1—2 m/ altus, *truncus primarius fere nudus; aculei in eo rari e basi lata subulati cuspidati;* rami arcuati dependentes, *laxe foliati, aculeis copiosioribus inclinatis;* in ramulis florentibus sparsi, saepius geminati; folia 5—7, *caeruleo-virescentia,* lanceolata v elliptica, subbiserrata, *denticulis cunctis minute incisis, glanduloso-apiculatis, basim versus subintegris; supra glabra* v. *glandulis sparsis punctata; subtus plus minus praecipue ad margines et in nervis prominulis glandulosa atque pilosa* (glandulis demum pro parte dehiscentibus) petioli pubescentes et glanduliferi, hinc inde aculeolis mollibus provisi; *folia novella utrinque, subtus tamen densius pilosa et glandulosa, inferiora spatulaeformia;* stipulae et bracteae sat latae extus pubescentes, *praecipue dorso glandulosae,* margine quoque glanduloso-serrulatae; pedunculi breves et receptacula ovoidea glabra; sepala glabra; exteriora tria pinnatifida, pinnulis glanduloso-ciliatis; subtus pubescentia v. floccoso-pilosella; *post anthesim reflexa* v. *divaricata,* v. *semierecta, demum decidua; flores laete rosei, marginibus purpureo-suffusi, fundo albescentes;* fructus sat magni, ellipsoidei, rubri; *styli tenues in capitulum conglobati, breviter pilosi;* tota planta resinosum edit odorem.

In monticulo et ejus vicinia pone villam „Sct. Floriani" prope Zagrabiam copiosa.

Colore et pilositate foliorum *R. coriifoliam* Fr. v. *incanam* Kit. in mentem revocat; propter glandulas attamen foliares et odorem exinde aromaticum ad Sectionem Rubiginosarum v. *Tomentosarum?* pertinet; videtur igitur intermedia esse inter hat et montanas v. Tomentosas.

D. **Rubiginosae verae** Dèsègl. cat. rais. 1876 p. 532.

Folia lata, ovalia v. *rotundata, subtus crebre glandulosa, odorata; serratura brevis, aperta; sepala dorso et pedunculi dense pedicellato-glandulosi, saepe etiam aculeolati; flores intensius rosei,* v. *pallidiores; raro albi, parvi et copiosi; fructus rubri, saepe praecoces et tunc quidquam nigricantes.*

Tribus a) *Micranthae* Crép. l. c. p. 244.

Rami et ramuli passim simpliciter aculeati; aculei hamosi, plerumque sine setis immixtis; ramuli novelli fractiflexi; folia basi angustata, serratura profunda; pedunculi fructibus aequilongi v. *iis longiores; glabri* v. *parce aculeolati; flores pallide rosei; styli glabri, fructus coccinei.*

95. **Rosa micrantha** Sm. engl. bot. 1812 XXXV. tab. 2490. (Syn. R rubiginosa var. micrantha Lindley p. 87. R. rubig. var. nemorosa du Mort. fl. belg. p. 93. R. nemorosa Libert in Lejeune fl. Spa 1813. II. p. 311.)

Frutex laxus 1—2 m/ altus, ramis et ramulis arcuatis, dependentibus; *aculei omnes conformes, validi e basi lata hamosi,* v. sparsi

Digitized by Google

v. geminati sub basi stipularum; *ramuli florentes saepe inermes;* turiones rubri; petioli plus minus pilosi, saepe tomentosi, dense glandulosi et aculeolati; stipulae lineares, glanduloso-serrulatae, rubro glandulosae et saepius pilosae, auriculis acutis; *folia 5—7 ovalia, basi quidpiam angustata,* supra sparsim pilosa, *subtus praecipue in costis dense pubescentia et rubro-glandulosa;* serratura multiplex; bracteae lanceolatae, marginibus glandulosae, pedunculis breviores, *saepe in foliola evolutae;* flores 1—8, *pedunculi longiores, mollibus glandulis pedicellatis praediti;* receptacula ellipsoidea *glabra* v. *basi parce glandulifera;* sepala dorso sparsim glandulosa, exteriora pinnatifida, margine glandulosa, *post anthesim reflexa, ante colorationem fructus decidua; flores parvi, pallide rosei; fructus haud magni, oroidei,* v. *ellipsoidei,* v. *lageniformes, coccinei;* discus latus, planus; *styli longiusculi, glabri, quasi columellam formantes, staminibus tamen inclusam.*

Inter frutices in montanis, haud rara circa Zagrabiam.

Var. *Rosa permixta* Dèsègl. essai monogr. in mèm. soc. acad. de M. et Loire 1861. X. p. 147. a R. micrantha Sm. vix differt foliis majoribus et flore saturatiore.

96. **R. operta** Puget. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 65.)

97. **R. Lémanii** Boreau fl. centr. d. l. France ed. III. 1857. Nr. 875. (Syn. R. Hystrix Lèm. bull. philonom. p. 10. Nr. 19. 1818. R. micrantha v. Hystrix Bak. p. 222. R. micrantha var. Lémanii du Mort. p. 55.)

Frutex altus, ramis flagellaribus, arectisve; aculei *in ramulis florentibus copiosi, alternantes* v. *passim geminati, hamosi,* v. *inclinati;* folia 5 (rarius 7), minora, ovata v. ovato-rotundata, imperfecte biserrata, v. dentibus minute incisis, glanduloso-ciliatis; *supra brevissime adpresse pilosula (demum glabrescentia) subtus tota pagina glandulosa, costa et nervis pilosa;* petioli pubescenti-pilosi, glandulosi et aculeolati; stipulae et bracteae marginibus serrulatae-pedunculi solitarii passim tamen plures, corymbosi, setoso-glandulosi; receptacula gracillima, ellipsoidea, glabra, basi solummodo hispida; flores parvi, pallide rosei; sepala filiformiter elongata, pubescenti; tomentosa, ciliata, et sparsim glandulosa, 3 tenuiter pinnatifida, reflexa et mox decidua; *fructus glaber, ovoideo-elongatus, disco conico;* styli glabri.

Sat copiosa in monticulis sterilibus ad Šestine, Lašćina etc.

Etiam de hac Rosa dicit clariss. Crépin l. c. p. 823: „R Lèmanii Bor. n'est probablement pas une forme rigoureusement delimitèe". Propter ramulos tamen florentes copiose aculeatos et folia utrinque pilosella differt a R. operta.

98. **Rosa septicola.** Dèsègl. Crép. Prim. mon. ros. fasc. VI. 1882 p. 817—820. Borbàs l. c. p. 491.

Frutex usque 2 *m* altus, multirameus; ramis arcuatis dependentibus, v. arectis, *flexuosis,* v. *contortis fractiflexis;* aculei in truncis

Digitized by Google

validi, hamosi; *ramuli florigeri nudi, sed in supremis uno* v. *duobus internodiis aculei aciculiformes plus minus copiosi;* turiones steriles sparsim ac validius aculeati; folia 5, ovalia, obtusata v. acutiuscula, inferiora rotundata v. obovata, *iam majora iam minora, in variis ramulis varia;* sat profunde serrata, denticulis minute incisis glandulis rubris apiculata; supra glabra, *petioli sparsim aculeolati et folia subtus praecipue costa et nervis tomentosa, rubris glandulis crebre obsita;* stipulae tomentosae margine glandulosae; *pedunculi densius receptacula vero gracilia, ovoidea, basi solum setoso-glandulosa;* sepala elongata dorso glandulosa, subtus tomentosa; 3 exteriora pinnatifida, reflexa ac mox decidua; flores parvi, laete rosei; *fructus ovoideus, apicem versus attenuatus, ruber; styli tenues e disco plano longius prostantes, in capitulum parvum coaliti, glabri.*

In monte Bienik supra colliculum „zeleni brieg" dictum; etiam in monticulo Sv. Florian prope Zagrabiam.

Inter Rosas *micranthan* Sm., *permixtam et septicolam* Dèsèglise vix constantes limites invenies; folia etenim variant magnitudine inter formas macrophyllas et microphyllas; in uno eodemque individuo videntur porro ramuli florentes magis vel minus aculeolati, v. nudi, v. internodia superiora plus minus aciculata, sed etiam sine aciculis.

Rosam attamen hanc qua *septicolam* Dèsègl. adduxi qua modificationem in pluribus locis provenientem et notis suis sat constantem; caeterum a R. micrantha Sm. specifice diversam non aestimo; quin imo ea, quae clariss. Crépin l. c. de R. septicola Dèsègl. commemorat, probo.

Christ Ros. d. Schw. p. 111 loquitur de forma certa, quae hic descriptae convenire videtur, sed nomen nullum addidit.

99. **Rosa polycantha** Borbás Monogr. ros reg. Hung. p. 494. forma R. lactiflorae Dèsègl. proxima. R. micrantha Freyn exsicc.

Frutex humilis, *aculeis crebris* ramorum haud hornotinorum robustis, basi subcompressis, rectis v. apice parum inclinatis, *quasi elongato-conicis,* ramulorum florentium gracilioribus, magis inclinatis; petioli parve glandulosi, glabri aut tenuiter pubescentes, aculeati; *stipulae parvae,* angustae, auriculis longe acuminatis, divergentibus, margine glandulosis; *folia parva, ovato lanceolata,* ovataque, supra glabra, subtus modice glandulosa, insuper ad costam aut in nervis nonnullis pilosula, v. etiam glabra, biserrata, serraturis breviusculis latiusculisve patentibus, glanduloso-ciliatis; pedunculi breviusculi, parcius glanduloso-setosi, stipulis aut bracteis minoribus parum dilatatis acquilongi aut paulo longiores, solitarii rarius bini; *receptaculum gracile, ovoideo-subelongatum,* glabrum aut basi hispidum, parvum; *sepala dorso glandulosa, exteriora fere pinnatifida,* appendice sat elongata, glanduloso-ciliata; post anthesim reflexa; *petala alba parva; styli sparse pilosi aut vix non glabri; discus conicus; fructus parvus, ellipsoideus,* v. *ovoideus.*

In apertis montium ad stationem viae ferrae ad Buccari.

Digitized by Google

Differt a R. *lactiflora* stylis sparsim pilosis, foliorum forma et aculeis; a R. *hungarica* Kern. forma aculeorum, foliorum, stipulis et omnibus partibus minoribus et praecipue stylis haud villosis columnamque haud simulantibus; a R. *Szabói* praeterea stylis non glaberrimis et serraturis haud Sepiaceis propriis. Cum R. micrantha Sm. nequaquam confundenda.

100. **Rosa leucopetala** Borb. l. c. p. 402.

Frutex altus, ramosus et crebre aculeatus; folia 5, (rarius 7) *ovata*, v. *subrotunda, supra nitida, subtus parcius glandulosa, ad costam pilosella;* petioli puberuli immixtis glandulis et aculeolis; stipulae inferiores angustae, dorso glabrae v. sparsim glandulosae; superiores latiores; *pedunculi breves, nonnulli glabri* v. *alii sparsim glandulosi*, bracteis lanceolatis aequilongi; *flores albi, parvi; sepala dorso glabra, apicibus parce glandulosa, post anthesim patentia;* fructus parvus, lageniformis, ruber; styli pilosi.

In montosis circa Perjavica et Borčec, prope pagum Stenjevec; sat rara.

Proxima videtur esse R. *lactiflorae* Dèsèg., de qua memorat Crépin l. c. p. 825. „D'aprés les échantillons qui je possède des environs de Lyon, j' éstime que sous le nom de R. lactiflora on a reuni diverses formes microphylles à fleurs blanches plus ou moins differentes les unes des autres".

IX. Rosae Caninae D. C.

Seringe Mus. Helv. 1818. I. p. 3. Pasjače.

Frutices passim alti, validi, rami erecti; ramuli arcuati v. *dependentes; aculei fortes, ordinarie conformes; (in Collinis et Hispidis etiam setiformes immixti) petioli glabri*, v. *pubescentes* v. *tomentelli; folia 5—7 ovalia* v. *ovali-lanceolata, glabra* v. *pilosa, subtus in nervis quandoque glandulosa; stipulae et bracteae conformes, superiores saepe foliaceae; pedunculi glabri (in Collinis et Hispidis glandulosi) sepala pinnatifida, glabra (in Collinis et Hispidis pauci glandulosa) post anthesim reflexa nec unquam erecta et mox decidua; flores rosei* v. *albi; discus planus, raro subconicus; styli liberi, glabri* v. *pilosi; fructus callosi, pulposi, rubri, erecti, non nutantes.*

A. **Caninae nudae.** Dèsèglise in the naturalist 1864. Nr. 20. p. 311. (Lutetianae Crép. et Transitoriae Crep.)

Petioli glabri, quandoque supra leviter pubescentes, passim aculeolati et sparsim glandulosi; folia glaberrima in nervis secundariis nunquam glandulosa; simpliciter serrata, v. *in quibusdam formis folia aliqua dentibus fissis* v. *irregulariter duplicato incisis, partiatim*

Digitized by Google

glandula terminatis v. *eglandulosis; pedunculi et fructus semper glabri.*

101. **R. canina** L. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884. No. 30.)

102. **R. fissidens** Borb. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884 No. 30b.)

103. **R. C. Var. sphaerophylla** Vuk. (Rad jug. ak. ut supra No. 31.)

104. **Rosa placidula** Vuk. et Borb.

Frutex 1—2 *m* altus, ramis patentibus v. arcuatis, dependentibus; aculei in trunco sparsi, sat validi, e basi latiore recti; *rami secundarii parce aculeati, ramuli vero floriferi inermes;* folia 5—7. *magna, laete viridia, lato-ovalia, acutiuscula,* v. *ovali-obtusata; inferiora subrotunda;* basi subcordata, utrinque glabra, crassinervia: *late uniserrata;* dentibus argutis, hinc inde minute incisis; petioli glabri; stipulae latae, glabrae, marginibus sinuato-denticulatae et glandulosae; auriculis acuminatis; receptacula ovoidea; pedunculi glabri, *bracteis latissimis* glabris, margine glandulosis foliaceis *superati;* sepala glabra, subtus tomentosa; *3 exteriora pinnatifida, post anthesim reflexa, demum decidua;* flores pallide rosei, majusculi; *fructus globulosus* v. *ovoideus, basi angustatus,* ruber; discus planus; *styli quidpiam pilosuli, demum glabri.*

In monte „Kameniti stol" in parte septemtrionali, ad marginem silvae; in „Laščinski jarak" ad introitum valleculae pone viam. in parte occidentali pone fonticulum ibi provenientem; haec forma caeteris rarior est; differt debili armatura, forma et colore foliorum et toto habitu suo prorsus concinno.

105. **Rosa mucronulata** Dèsègl. in Godet fl. Jura suppl. 1869. p. 71. (R. Hodoleia Rip. in Cottet. enum. des ros. du Valais in bull. Soc. Murith 1874. fas. III. p. 38. R. firmula Godet non Christ Ros. d. Schw. p. 162.) J. B. Keller Nachtr. z. Fl. v. Oesterr. p. 301.)

Frutex *mediocris densus, atroviridis,* ramis fractiflexis, brevibus, fuscis; aculei in truncis et ramis validi, *e basi lata recti,* v. *aliqui modicum incurvi;* ii in ramulis floridis multo minores; petioli glabri. *basi puberulo-piloselli,* subtus aculeolati v. nudi; folia 5—7, *petiolulata,* parva, *ovali elliptica,* acuta, *apice molliter mucronulato;* parum nitidula, glabra, uniserrata (v. dentibus quidpiam irregulariter incisis) *serraturis acutis, molliter acuminatis;* stipulae glabrae, marginibus glandulosae, auriculis acutis, porrectis; pedunculi passim solitarii, glabri; *bracteae orales acuminatae,* glanduloso-marginatae *pedunculis longiores*; receptacula ovoidea, glabra; sepala 2 interna margine tomentosa, integra, 3 externa pinnatifida, pinnulis linearibus, apice appendiculata, post anthesim reflexa, dein decidua: flores rosei; fructus ovoideus; discus parum elevatus, *stylus semper glaber.*

In pago Gračani, post domum „Puntjar; caeteris rarior.

Digitized by Google

106. **R. spuria** Puget. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884. No. 32.)

107. **Rosa fallens** Dèsègl. (Borb. l. c. p. 411. 412.)
Frutex mediocris, *ramis elongatis, gracilioribus; trunci, rami ac ramuli creberrime aculeati; aculei subulati inflexire; folia 5 minora*, lanceolata v. ovali-acuminata; inferiora ovata, multum minora, simpliciter serrata, utrinque glabra; *petioli glabri, sparsim aculeolati; stipulae parvae, marginibus parce glanduloso-ciliatae;* pedunculi elongati et receptacula cum sepalis glabra; haec post anthesim reflexa et demum decidua; flos majusculus, roseus; *fructus oroideus, stylus pilosus.*
In Prekrižje ad marginem vineae Nikolić, etiam in Pago Gračani et alibi.

108. **Rosa albo-lutescens** Rip. in Dèsègl. cat. rais. 1876 No. 155.
Frutex altus, ramis elongatis, multifloris plus minus flexuosis; aculei in ramis validi, e basi lata, compressa parum inflexi, v. recti: in ramulis floriferis sparsi, minores; folia 5—7, petiolulata, supra saturate subtus pallidius virentia, *ordinarie plus minus flavescentia;* glabra; supremum ovali-acutiusculum basi rotundata: lateralia ovali-elliptica, uniserrata; petioli pallidi; parce piloselli, glandulosi et aculeolati; stipulae glabrae, marginibus glandulosae, illae foliorum subfloralium latiores; pedunculi 1—3 et ultra glabri, bracteis latis ovali-acuminatis margine glandulosis suffulti; receptacula ovoidea, glabra; sepala ovalia, apice spatulato-dilatata, glabra; *3 exteriora pinnatifida, lacinulis angustatis; post anthesim reflexa, postea quidquam expansa et de maturescente fructu decidua; flores magni, albi, ungue flavescente; fructus ovoideus, ruber; discus elevatus; styli glabri, stamina omnino flava.*
In partibus maritimis.

109. **Rosa levistyla** Rip. in Crépin. prim. mon. ros. fasc. I. 1869. p. 265 et 267. Borbás l. c. p. 417. et 1423. Nachtr. z. fl. Nied. Oest. Hall. et Braun p. 288. (Syn. R. Chabrissaci Dèsègl. cat. rais. No. 183. u. Gren. R. polyodon Gandog. in dec. plant. nov. 1875. p. 33.)
Frutex altus, validus; ramis junioribus arcuato-dependentibus; ramuli florales passim recti superne dense foliati; aculei sparsi, in truncis magni flavide rubentes e basi compressa incurvi, in ramulis minores. saepe etiam deficientes; petioli longi, tenues. ad insertionem foliorum puberuli. parce glandulosi, v. eglandulosi; pauci aculeolati v. inermes; stipulae longae, glabrae, auriculis lanceolatis, acuminatis, marginibus glanduloso-serrulatae; folia passim 7, *supra saturate viridia*, subtus pallidiora, petiolulata; imparia ovalia, acuta, lateralia rotundata, v. lato elliptica *in petiolum abruptim influentia*, costa crassiuscula pallide virens, v. flavo-rubens, nervi secundarii tenues; utrinque glabra; denticuli acuti glandula terminati v. eglandulosi: pedunculi 3—5, longi, fusco-rubicundi; receptacula obovoidea, bracteis foliaceis fusco-rubentibus obtecta; sepala angusta,

Digitized by Google

apice vix non *filiformia, aliqua latius linearia, dissecta, dorso glabra; 3 exteriora pinnatifida, marginibus saepissime 2—3 glandulis pedicellatis provisa;* post anthesim reflexa, demum decidua; flores majusculi, laete rosei; *petala obcordata;* fructus ovoidei, *styli in capitulum breve, glabrum conglobati*

In planitie circa Savum, inter frutices prope pagum Blato. Slatina ad Viroviticam legit clariss. de Borbás.

110. **Rosa syntrichostyla** Rip. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 28.)

111. **Rosa glaucescens** Deveaux in Mèrat fl. Paris 1812 p. 192 (non Wulf nec Besser). Varietas *Caninae.*

Rami crassiusculi; aculei recti, passim bini; ramuli inermes; stipulae quidpiam rubentes; *folia glauca* v. *cano-virentia,* rotundata, v. mixtim acutiuscula; flores majores, carnei; *fructus ovoidei, styli lanato-villosi.*

Ad Slatina prope Virovitica, legit clariss. de Borbás. In ditione proxima circa Zagrabiam provenit hinc inde in planitie Savana inter frutices, ubi frutex in altum excrescit, et glaucedine foliorum a reliquis caninis Rosa bene distincta videtur.

112. **R. eriostyla** Rip. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 35.)

113. **Rosa macrostylis** Borbás exsicc!

Frutex ramosus, foliosus, aculeatissimus; aculei fortes, inclinati; in ramulis floriferis minores, rectiusculi; folia 5—7, *parva, ovali-lanceolata, glabra, acute serrata, dentibus quibusdam incisis;* petioli glabri, aculeati; stipulae et bracteae glabrae, margine pauci serrulatae; pedunculi glabri, bracteis aequilongi; flores rosei; sepala elongata, 3 pinnatifida, subtus tomentosa, post anthesim reflexa demum decidua; *fructus globosus; styli crassi magni, pilosi* v. *lanati.*

In monte Vratnik supra Segniam, et in valle Draga ad Flumen; legit dr. Borbás (salva ejusdem clariss. viri descriptione.)

B. **Caninae biserratae** Crépin l. c. 1869 p. 238.

Petioli nudi, v. *supra solum leviter puberuli; folia glabra, nervus medius quandoque glandulis conspersus; serratura foliorum toto duplicata* v. *composita, denticulis glandula terminatis; denticuli exceptionaliter inaequalies, duplicata incisura provisi, ubi tunc petioli glandulosi; pedunculi et receptacula glabra; sepala reflexa; rarius divaricata, demum decidua.*

Styli sub anthesi vix pilosi, tardius glabri.

114. **Rosa cladoleia** Rip. in Crépin fasc. I. p. 44 (Verlot cat. pl. du Dauph. p. 493. Dèsègl. cat. rais. 1876. Nr. 180. Borb. l. c. p. 416 et 423.)

Digitized by Google

Frutex erectus usque 2 m altus, ramificatione divaricata, laxa; cortex rubrofuscus; rami valide aculeati, *ramuli florentes nudi; rami insuper debiles, elongati, fruticibus vicinis innixi, paucis aculeis hamosis provisi* v. *inermes;* petioli glabri, superne pilis paucis et glandulis conspersi, v. aliqui minute et dissite aculeolati; folia 5—7, impar obovale v. ellipticum, utrinque attenuatum; lateralia *ovalia* v. *orali-elliptica,* paria infima *obtusata;* supra saturate virentia, utrinque glabra, duplicato-serrata; stipulae glabrae, illae foliorum superiorum latiores, auriculis margine glandulosis, *apice quidquam serrulatis;* pedunculi solitarii v. gemini, glabri, basi una v. binis magnis glabris bracteis multo longioribus ac in appendicem trifoliatum terminatis tecti; receptaculum ovoideum, glabrum; sepala apice spatulaeformia; interiora integra, tomentose marginata; tria exteriora pinnatifida, pinnulis longiusculis, gemmas supereminentibus, post anthesim reflexa, demum decidua; *stylus glaber* v. *sub flore modice pilosellus; discus conicus; flores pallide rosei; fructus ovoideus, ruber.*

Inter frutices pone viam in pago Sv. Mihalj-Gračani; in angulo sub juglande, ubi via flectit versus fontes in valle Ribnjak.

115. **Rosa villosiuscula** Rip. Borb. monogr. ros. r. Hung. 1880 p. 416.

Frutex elatus, validus; aculei in truncis fortes, copiosi, in ramis florentibus sparsi v. ex toto deficientes; folia *speciosa,* 5—7 *ovata, ovato-rotundata* v. *orali-elliptica,* glabra, subtus pallidiora, biserrata; petioli inprimis ad basim foliorum pilosiusculi, caeterum glanduliferi et aculeolati; *stipulae longae, latiusculae,* dorso et marginibus glanduloso-serrulatae; pedunculi breves et receptacula ovoidea glabra; *bracteae latae,* ovali-acuminatae, marginibus glanduloso-serrulatae, *pedunculis longiores; sepala longe attenuata;* 2 interiora integra tomentoso-marginata, 3 externa pinnatifida, *lacinulis tenuibus sparsim glanduloso-ciliatis,* post anthesim reflexa, demum decidua; *flores majores, pallide rosei; fructus conspicuus, rotundatus, globosus,* ruber; *stylus laxe capitatus, glaber* v. *parce pilosellus.*

Inter frutices pone villam Sv. Florian et in pago Laščina ad marginem viae e regione crucifixi.

116. **R. oblonga** Dèsègl. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 33.)

Styli plus minus elongati, pilosi v. lanati, aut villosi.

117. **Rosa dumalis** Bechstein Forstbotan. 1810 p. 241. (Syn. R. can. var. glandulosa Ran. R. can. var. sarmentacea Godet. R. tenuicarpa Dèsègl. R. stipularis Mer. R. tortuosa Rchb.)

Frutex rectus, robustus, 1—2 m altus, ramis divaricatis, passim apicibus suis densius foliatis, interiore parte plerumque nuda v. parcius foliosa; cortex trunci ferrugineus, in umbrosis virescens;

Digitized by Google

ramuli vetustiores cani, novelli splendentes, virides; *aculei lati, hamati, dissiti,* solitarii v. indirecte oppositi, validi, pallide brunei, ramulorum minores, rubescentes; petioli glabri, nitidi, *supra glandulis conspersi, parte inferiore nudi, quandoque tamen aculeolis minutis uno* v. *duobus distincti;* folia 5—7, *ovalia, acuta,* raro obtusata, infimum par parvum, ovali-obtusum, reliqua paria increscentia, *supremum tandem par et folium terminale maximum, ovali-rotundatum apice semper acuminatum;* omnia anguste et argute biserrata, denticulis glandula rubra notatis; utrinque glabra, *supra saturate viridia, subtus pallidiora, quidquam in glaucedinem vergentia; stipulae nimium latae, in turionibus sterilibus angustiores,* auriculis acuminatis, divaricatis, *margine rubro-glanduloso ciliatis,* toto glabra; bracteae ovali lanceolatae, utrinque glabrae margine glanduloso-ciliatae, pedunculis breviores; pedunculi 1—3 in apice ramulorum una cum receptaculis virides ac glabri; sepala subtus glabra, supra plus minus tomentosa, *margine dense glanduloso ciliata,* 2 interiora integra, 3 externa breviter pinnatifida, corolla breviora, post anthesim reflexa et mox decidua; flores majusculi, laete rosei interdum etiam intensiores, *eximie odorati; stamina alba, antherae flavae;* fructus *breviter ovoideus, ventricosus, basi rotundatus superne modicum angustior, conspicuus, ruber, maturus in fuscum vergens;* discus planus, *styli dense pilosi,* v. *villosi, post anthesim in capitulum discum breviter superans coaliti.*

In montanis ad silvarum et agrorum margines; in typica tamen hac forma rarior.

Occurrit varietas: *foliis irregulariter biserratis, dentibus plurimis minute incisis; petiolis basi et ad insertionem evidenter pilosis; fructibus magnis ellipsoideis elongatis, basi praesertim in pedunculum productis* et attenuatis.

Prope Maximir versus latericinas ad marginem sinistrum viae publicae.

118. **Rosa innocua** Rip. in Crépin l. c. fasc I. p. 238 et 266. 1869.

Var. frutex laxus, gracilis, ramis elongatis virentibus, *inermibus* v. *parce ac vix aculeatis,* foliis *ovatis,* v. *ovali-rotundatis,* floribus pallidis, fructibus ovoideis.

Occurrit hinc inde in montanis.

119. **Rosa dumalis** Bechst. var. *stygmatotes* Gndg. tab. rhod. 1883.

Ramuli tenues, virentes, *cuncti nudi;* fructus *ellipsoideo-elongati;* styli basi subcoaliti, porrecti copiose villosi.

Habitu proxima R. recognitae Rouy; diversa forma fructuum et stylorum nec non ramulis innocuis.

In montanis silvaticis ad Smrok. (J. B. Keller in litt. 1884.)

120. **Rosa biserrata** Mèrat fl. Par. 1812. p. 190. (Syn. R. sepium var. nitens Desvaux jour. bot. 1813. II. p. 117. R. canina var. Mératiana Seringe in DC. prodr. II. p. 614. R. can. var. biserrata Chevalier fl. gener. de Paris 1827 i 693.)

Digitized by Google

Frutex altus, validus; *ramuli floriferi fere inermes;* folia ovalia, saturate viridia, abunde biserrata; *denticulis 3—4, vel basi adminus binis glandula pedicellata terminatis;* petioli et costa inferiori facie inaequaliter dense glandulosi: sepala crebre glanduloso-ciliata (teste Kerner erecta; secundum Thory et Trattinik fere indivisa); receptacula glabra, ovoideo-globosa v. globosa, prout et fructus, magni rotundati; *styli capitati, dense pilosi.* (Hall. et Br. Nachtr. z. Fl. v. N. Oesterr. p. 299. Christ R. d. Schw. p. 159. Borb. l. c. p. 419.)

In apertis montium ad Karlovci dolnji (Carlovic in Slavonia inferiori) leg. clariss. de Borbás.

121. **Rosa rubelliflora** Ripart in Dèsègl. essai in Mèm. acad. de Maine et Loire X. p. 109. (Fourreau cat. pl. Rhône 1866. p. 74. Nachtr. z. Fl. Oest. Hall. et Braun 1882. p. 295. Borb. l. c. p. 418 et 422.)

Frutex sat magnus, erectus, fruticosus, *ramis fractiflexis,* saepe elongatis, cortice rubrofusco v. atropurpureo; aculei validi, breves; *ramuli floriferi breves* v. *parum elongati,* parcius aculeati, *saepissime rubescentes; turiones novelli virentes;* petioli glabri, glandulis rubris et paucis aculeolis provisi v. glabri; folia mediocria v. parva, *lateralia elliptica,* terminale ovale, aproximatum, *vix non sessile* v. breviter petiolulatum; *supra viridia, opaca, subtus caesia,* regulariter biserrata, *serraturis plurimum rubro marginatis, glandulosis;* pedunculi sub aestivatione breves, 1—3, glabri una cum receptaculo ellipsoideo; sepala *post anthesim patent,* demum decidua; *flores laete rosei, rubentes;* fructus ovoideus v. ellipsoideus, discus elevatus; *styli dense pilosi.*

In monte „Kameniti stol" prope Zagrabiam, in parte sinistra. Videtur haec R. rubelliflora accedere ad formam, quam clariss. Borbás citat in sua mongr. ros. r. Hung. p. 422.; sed sepala post anthesim in fructu immaturo patent; ac si intermedia esset inter Caninas et Montanas.

122. **Rosa sphaerica** Grenier in Billot Archiv de la fl. de France et d' Allem. p. 233. (Syn. R canina var. globosa Desv. journ. bot. 1813. II. p. 114. R. canina var. sphaerica Godet Fl. Jura suppl. p. 75.)

Frutex usque 1—2 m/ altus; *aculei eximie dilatati,* passim compressi, incurvi; petioli tenues, basi pubescentes v. in parte piloselli, praesertim ad insertionem foliorum, glandulosi v. eglandulosi, et subtus plus minus aculeolati; folia 5—7 *ovali-acuta,* petiolulata, saepe basi leviter attenuata, *uniserrata,* supra laete viridia, subtus quidpiam glaucescentia, rigidiuscula, utrinque glabra, denticulis aliquot inferioribus quandoque glandulosis et subbiserratis; stipulae latae, auriculis lanceolatis parce glanduloso-serrulatis; pedunculi solitarii v. corymbosi, glabri, breves (hinc inde setoso-glandulosi? Grenier), bracteae glabrae ovali-acuminatae pedunculos tegentes;

Digitized by Google

receptacula semiglobosa, glabra; *sepala patentia,* duo interna marginibus tomentosa, integra; 3 externa pinnatifida, pinnulis elongato-lanceolatis; decidua; flores pallide rosei, mediocres; *fructus erectus, globosus,* saturate ruber; *styli breves, dense villosi.*

Inter frutices, hinc inde; praecipue in planitie; sed in nostris sepala vix patentia, nec pedunculi setosi dici possent.

123. **R. squarrosa** Rau. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 38.)

124. **Rosa insignis** Grenier Flor. jur. 1864. p. 243. (Syn. R. insignensis Chabert exsicc. in herb. J. B. Keller. Nachtr. z. fl. v. N. Oest. Hallacsy et Braun p. 292. Borbás l. c. p. 418, 421.)

Frutex mediocris v. altior ramis geniculatis; *aculei fortes, inflexi* v. *falciformes,* copiosi; *in ramulis breviores, saepe vinaceo-rubentes;* petioli glabriusculi, v. pubescentes. canaliculati, glandulis minutis conspersi, aculeolati; folia 5—7; imparia ovali-acuminata, lateralia ovali-obtusata; *mediocris magnitudinis,* glabra; supra saturatius virentia, subtus quidpiam glaucescentia, *nervis crassiusculis, prominulis, biserrata; dentes acuti, glandulosi;* stipulae longiusculae, glabrae, auriculis acutis, patentibus; marginibus densius glandulosae; *pedunculi utcunque breves, solitarii* v. *corymbosi; glabri;* bracteae ovali-acuminatae, marginibus glandulosae, caeterum glabrae, *ac pedunculis multo longiores;* receptaculum ovoideum, glabrum; sepala *duo integra, subtus glabriuscula; 3 exteriora pinnatifida, lacinulis angustis, eglandulosis; post anthesim reflexa, demum decidua; flores pallide rosei, magni; fructus speciosi, elongato-obovoidei,* v. *ellipsoidei;* discus truncato-conicus; *styli pilosi* v. *lanati.*

In monticulo ad villam „Florian" prope Zagrabiam; inter frutices in parte occidentali.

Nostra Rosa *insignis* altitudinis est mediocris: sed flores sunt admodum magni, et folia superiora passim atroviridia; rami plures rubentes.

125. **Rosa viridicata** Puget in Crép. l. c. I. p. 333. Borb. l. c. p. 418.

Frutex mediocris, ramis brevioribus, arectis, virentibus; aculei e basi compressa recti v. inclinati, numerosi; in ramulis florentibus minores; folia 5—7, *parva, ovali-* v. *angustius lanceolata, glabra, biserrata, ciliolata;* petioli pilosuli, crebrius glandulosi et sparsim aculeolati; stipulae et bracteae sat latae marginibus glanduloso-serrulatae; pedunculi solitarii v. gemini, glabri, bracteis breviores; flores pallide rosei; receptacula gracilia, ovoidea; sepala elongata, extus glabra, subtus tomentosa; 3 exteriora pinnatifida, post anthesim reflexa, dein decidua; *fructus globosi, ovoidei, globoso-ventricosi; rubri; styli lanati.*

In montanis circa Planina, ad pagum Čučerje; in campo Dravano ad margines viae; in aggere arcis in urbe Warasdinensi.

Digitized by Google

Styli pilosi.

126. **Rosa globulifera** Vuk.

Frutex validus. 2—3 m altus, ramosissimus, *ramis arcuatis dependentibus*, multiflorus: *foliatione laxa;* aculei in trunco copiosissimi, fortes, breves, recti. in ramis pauciores, *in ramulis vero florentibus deficientes;* folia 5—7 distantia, ovali-lanceolata, biserrata, dentibus plurimis fissis, petiolulata, basi petiolulorum pilosiuscula; utrinque glabra, subtus quidquam pallidiora; *petioli glabriusculi glandulis rubicundis plus minus conspersi* et aculeolati; stipulae et bracteae ovali-lanceolatae, *dorso et basi rubore suffusae, marginibus crebre glanduloso-serrulatae;* pedunculi glabri, *elongati, paniculati;* receptacula ovoidea, glabra; sepala post anthesim reflexa, mox decidua; flores rosei, copiosi; *fructus rotundus, globosus, apice modice attenuatus, glaberrimus, ruber; styli porrecti, in capitulum compositi, pilosi;* discus planus.

Inter frutices ad pedem montium Zagrabiensium in Šestine; sub Capella pone marginem excavaturarum.

Habitu suo, floribus et globosis fructibus copiosissima, arbusculae instar distincta.

127. **R. laxifolia** Borb. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 40.)

128. **Rosa rubescens** Ripart in Dèsègl. essai monogr. in Mem. soc. Acad. de Maine et Loire X. p. 110. Crèpin l. c. I. p. 265. Borb. l. c p. 418 et 422.

Frutex validus erectus; *aculei fortes,* parum incurvi, *in ramis recti,* rubescentes, in ramulis breviores et *saepe sparsi; folia quidpiam majora,* glabra, *supra nitide virescentia, ovali-acuta, imparia acuminata, basi rotundata;* stipulae latae, auriculis angustis tenuiter acuminatis, *dorso pallide rubentibus;* pedunculi 1—4 congesti; *bracteae pallidae, dorso rubro striatae, ellipticae, foliolo terminatae,* glabrae, *dorso tantum glandulosae, ciliatae, pedunculos superantes;* receptaculum lato-ovoideum v. globosum; sepala angusta, parce pinnatifida, reflexa et demum decidua; *flores majores, saturate rosei; gemmis purpureis;* fructus ovato-globosi; *stylus pilosus.*

In „Kameniti stol", in vicinia rosae flavidifoliae.

129. **Rosa adscita Dèsegl.** descript. de quelq. espèc. nov. du genre Rosa, in Billotia 1866. p. 34. R. canina f. vers. adscitam Kell. in sched. Exsicc. Dèsegl. herb. ros Nr. 50.

Frutex sparsim aculeatus; aculei in ramis primariis *inferiores e basi lata compressa apicem versus inclinati, superiores et illi in ramulis secundariis tenuiores subulati;* folia 5—7 parva, ovalia, acuminata, utrinque glabra, acute serrata, *serraturis secundariis brevioribus glandula terminatis;* petioli puberuli sparsim glandulosi atque aculeolati; pedunculi glabri, breves; receptacula ovoidea,

Digitized by Google

puberula; *flores albescentes, sepala tria externa parce appendiculata;* post anthesim reflexa, subtus tomentosa; stipulae et *bracteae pedunculos occultantes margine serrulatae;* fructus ovoideus, elongatus, *styli pilosi.*

In valle Draga ad Flumen; circa stationem viae ferreae in Buccari, et in monte Vratnik supra Segniam legit clariss. de Borbás.

130. **R. silvularum** Rip. (Rad jug. Ak. libr. 69 1884. Nr. 41.)

C. **Rosae collinae** Crép. l. c. p. 240.

Petioli circa circum breviter pilosi, v. *pubeseentes; folia utrinque plus minus* v. *saltem in nervis pilosa; simpliciter* v. *dupplicato profunde serrata; pedunculi glandulosi, quandoque etiam sepala in dorso; aculeis in trunco saepe immixti aciculi setiformes;*

a) aculei conformes, flores rosei.

131. **Rosa collina** Jacq. pl. Austr. 1774. (Syn. R. collina Pers. syn. 1806. II. p. 50. Dèsegl. cat. rais. Nr. 258. Borb. l. c. p. 398. R. collina. var. Dumort. mon. ros. 1867. p. 57. Christ. Ros. der Schw. p. 206.)

Frutex 1—2 m altus, densus, erectus, ramis validis, ramificatione copiosa; aculei conformes, in ramis sparsi, saepe deficientes; in *truncis e basi angusta longiuscula compressi et incurvati,* rigidi, acuti; in *ramulis basi rotundata inclinati, debiliores, tenues,* saepe deficientes, *et raro in setas paucas glandulosas transeuntes;* petioli breviter pubescentes, sparsim glandulis atris et subtus levibus aculeolis provisi; folia 5—7, contigua, mediocria, crassiuscula, *lato ovalia* v. *rotundata;* lateralia saepe obovata, acuta v. obtusata, *acute uniserrata, dentibus mucronulatis, virenti* v. *rubicundo-apiculatis;* supra saturate viridia, glabra, *subtus pallidiora, fere incana, costa et in nervis pubescentia, marginibus ciliata;* stipulae elongatae, auriculis lanceolatis, acutis, margine pubescentibus et glandulosis; caeterum glabrae; bracteae ovali-lanceolatae, glabrae, apice serrulatae; *pedunculi crassi, 1—3, glandulis tenuibus conspersi, bracteas aequantes;* receptacula ovoidea, v. glabra v. basi parce setuloso-glandulosa; *sepala subtus et marginibus pubescentia, dorso et in lacinulis plus minus glanduloso-serrulata; reflexa ac demum decidua;* flores magni laete rosei v. carnei; *fructus ovoidei, splendentes, glabri, rubri* v. *in aurantiacum tendentes;* discus latus, *stylus magnus, albo-lanatus.*

Typica haec forma non est in regione florae nostrae hucusque inventa, sed adest varietas hujus, quam d. clariss. de Borbás ad Slatinam legit, et cujus discriptionem hic adduco.

132. **Rosa collina Jcq. f. cataractarum** Borb. l. p. 394. var. *R. cataractarum denticulata* Borb. l. c. p. 395.

Digitized by Google

Folia imperfecte biserrata, angustiora, ovata, acuminata, (non orbicularia, nec rotundata) subglabra; *aculei graciliores, subrecti, falcatique, receptacula et fructus ellipsoidei, glanduliferi;* flores solitarii, petioli glandulosi; *styli pilosi;*

Dentes foliorum patentes, apice elongati, mucronati; folia 5, stipulae infra flores solum dilatatae; calyx mediocriter glandulosus; petala intense rosea; folia supra intense viridia subtus glaucescentia, demum subglabra.

Inter vineas montium ad Slatina in Comitatu Viroviticensi.

133. **Rosa collina** Jacq. Fl. austr. 1774. II. p. 58. *Var. denudata.* Kell. in litt. 1884.

Frutex altus, ramis arcuato-flexuosis; aculei validi, recti, e basi lata subulati, albescentes; *ramuli floriferi inermes;* petioli pubescenti-pilosi, glandulosi, maioribus et minoribus aculeolis armati; foliola 5—7 approximata v. contigua, elliptica, basi rotundata v. cordata, sessilia, apice breviter acuminata; supra saturate virentia, glabra; subtus pallida, nervis prominulis, albescentibus, sparsim glan ulosis; glandulae in foliis inferioribus crebriores; serratura arguta, dentes distantes, extrorsum incurvati, minute denticulati, glanduliferi; *stipulae glandulosae ac glanduloso-ciliatae; bracteae parvae, non foliaceae; pedunculi solitarii, rarius 2—3, receptaculo aequilongi, una cum basi receptaculi dense glandulosi; sepala tarde decidua, longiuscule angusteque pinnatipartita, dorso glandulosa, appendice integra, margine glandulis pedicellatis parce instructa;* post anthesim reflexa, demum decidua; corolla speciosa, rosea, *fructus pyriformis, obovatus, apice abruptim constrictus,* sat magnus, nitide ruber, pulposus; *stylus e disco elevato exsertus, villoso-hirtellus, in capitulum amplum conglobatus.*

Ad marginem silvulae in Smrok prope Zagrabiam; autumno caeterum mox elapso frutices bini ex toto exstirpati sunt, et pro modo — siquidem alio loco inveniri non poterat — existere cessavit.

134. **Rosa Boreykiana** Besser Enum. Pod. et Volh. (1822. p. 65 et cat. hort. Crem. 1820. Tratt. l. c. p. 225. Rchb. fl. excurs. p. 622. Desegl. Cat. rais. 1876. Nr. 266. Crèp. Bullet. s. bot. Belg. XVIII. 1879. p. 254—256. — non Christ R. d. Schw. p. 206.)

Frutex validus, ramosus; usque 2 ^{mj} altus, fusco-viridis; *aculei in trunco et ramis flavescenti-brunei, dissiti,* e basi compressa quidpiam inflexi, longiores, inclinati; turiones et ramuli lividi; *ramuli florentes aculeolato-setosi, glanduliferi,* non dehiscentes; *petioli dense pilosi crebre glandulosi et subtus minute aculeolati;* folia 7, in ramulis florigeris 3—5; *magna, caesia, utrinque, supra tamen minus pilosa;* imparia ovato-rotundata, superne acuta, *inferne ad basim cordata,* lateralia elliptico-acuminata, subtus nervo medio basim versus saepe glandulosa; *simpliciter serrata;* serraturae inaequales, hinc inde denticulis accessoriis provisa; nervi albidi, prominentes;

Digitized by Google

stipulae glanduloso-serrulatae, subtus cano-pilosae; bracteae ovali-lanceolatae, acuminatae, *passim in foliolum elongato-lanceolatum terminatae,* pedunculis glanduliferis dense corymbosis aequales v. paulo breviores, glandulosae; receptacula ovoidea, glabra, sursum versus quidquam angustata, sepala dorso setoso-glandulosa, petalis breviora, exteriora pinnatifida, lacinulis lanceolatis, intus tomentosa; *flores magni, intensius rosei;* leviter emarginatis petalis; styli in capitulum speciosum formati, *plus minus pilosi;* discus planus; *fructus ovoideus, coccineus, splendens,* sepalis expansis mox deciduis.

In monte Tisavec hrastik, supra pagum Gornje Čučerje, sat copiosa etiam ad viam ex „štenge" versus Tisavec ducentem.

135. **R. Vukotinovićii** Borb. (Rad jug. ak libr. 59. 1884. Nr. 23.)

136. **Rosa alba** L. sp. p. 705. (spontanea ex hortis aufuga, modificata.)

Frutex ramosus, erectus, densus; rami saepe flexuosi; inermes v. pauciaculeati; folia 5—7, mediocria, lateralia utrinque rotundata, terminalia lanceolata, basi cordata; supra saturatiora, glabra, subtus pallidiora, in nervis pilosella; uniserrata; petioli pubescentes, v. tomentelli; stipulae magnae, *auriculis longis, lanceolatis, profunde glanduloso-serratis;* supra glabrae, subtus leviter pilosae; *pedunculi elongati, graciles, aciculis et setulis longis, debilibus, glandulosis instructi;* bracteae ovali-lanceolatae, pedunculis breviores, *subtus albo-tomentosae;* receptacula longa, ovoidea, ellipsoidea; *basi pedicellato-glandulosa;* sepala angusta, elongata, *pinnulis integris, linearibus terminata; subtus et marginibus tomentosa; extus rubicunda, crebre flavide setoso-glandulosa; flores albi; plerumque semipleni; fructus ovoidei, coccinei; styli capitati, plus minus pilosi.* (Sepala fructum immaturum coronantia, mox decidua.)

Rosa haec plurimum in hortis colitur et flores plenos possidet; sed extra hortos etiam propagata spontanee provenit, ex quo tunc a typo recedit et descriptam formam assummere solet.

D. **Caninae hispidae** Dèsègl. in the naturalist Nr. 20. p. 312.

Petioli glanduliferi et aculeolati, non pilosi; v. *levissime pilosi; folia utrinque glaberrima, subtus secus nervum medium saepe glandulosa et glaucescentia, uni* v. *biserata, denticulis glandula terminatis; pedunculi semper, quandoque etiam receptaculum et sepala glandulosa; aculei validi, lati, hamati; quaedam formae etiam aculeolos setiformes immixtos habent.*

a) Aculei biformes; aculeis majoribus in ramulis forentibus immixti aculeoli setiformes.

137. **Rosa Waitziana** Tratt. p. 57. Seringe in DC. prodr. II. p. 623. Blaf. et Finger l. c. p. 634. Rchb. fl. excurs. p. 621.

Digitized by Google

Desegl. cat. rais. Nr. 222. Borbás l. c. p. 396. et 404. R. canina × aust. — ad mentem Waitzii — R. can. × gall. aut. p. part. R. glauca × Gallica Gremli.)

Frutex erectus, 2—3 m altus, ramificatione laxa; rami et ramuli elongati, arecti, apice parum inclinati, fusco-rubentes; *aculei in truncis et ramis sparsi, conformes,* modice incurvi, flavide-brunei, *ii ramorum et ramulorum florentium pallidiores, vix non albidi, magis compressi, sub pedunculis mixtim setosi;* petioli primarie tomentosi, tardius glabri, semper glandulosi et subtus aculeolis parvis pallide-flavidis provisi; folia 7—9, (Tratt.) ovato-rotunda v. superiora lata, rotundata, utrinque glabra, v. subtus in nervo medio sparsim glandulosa, *simpliciter acute serrata;* serraturae inaequales, intermediae minores, apicibus glandulosae; *stipulae latae,* longiusculae, glabrae, auriculis ovalibus divaricatis, *margine minute-serrulatae, glandulis purpureis obsitae;* florales passim dilatatae; pedunculi 2—3 hirto-glandulosi; receptaculum ovoideum, glabrum v. basi hirsuto-glandulosum; sepala foliaceo-appendiculata, externa tria pinnatifida, basi passim ferruginea, dorso setoso-glandulosa; *flores speciosi carnei;* discus elevatus; *styli breviter pilosi,* capitati, coaliti; fructus ovoideus, apicem versus attenuatus, coccineus.

In silvula post coemeterium centrale in monte Mirogoj et in sterilibus apricis supra „zeleni brieg."

238. **Rosa Moravica** Borb. mon. ros. Hung. p. 397. 404. R. Jundzillii × canina? Borb. l. c p. 404. R. Gallico-Reuteri Oborny. N. Oest. Zeitschr. 1877. p. 137.

Aculei ramulorum florentium sicut in praecedente forma; *folia multo longiora,* ovali-elliptica, rigida, nervis prominulis sparsim glandulosis; biserrata, hinc inde serraturis iterato denticulatis; pedunculi 1—3, bractea saepe ovali-acuminata obtecti; *sepala dorso setoso-glandulosa* v. *glabra;* flores carnei; discus conoideus; *stylus porrectus, pilosus* v. *lanatus, fructus ovoideus, saepe glaber, coccineus.*

In monte „Kameniti stol" et in silvula infra pagum Cerje Sta. Clara, pone foenilia ibidem situata.

139. **Rosa Chaberti** Dèsègl. in Cariot ètud. de fleurs 1865. p. 180. et Catal. rais. 1876 Nr. 220. Borb. l. c. p. 397. Nacht. z. Fl. Nied. Oest. Hall. et Br. p. 266.

Frutex 1—2 m altus; ramuli tenues, cortice viridescente v. rubicundo; *aculei passim sparsi,* modice dilatati, incurvi v. recti, *apice ramulorum florentium rubescentes et aciculis setaceis eglandulosis* v. *glanduliferis mixti;* petioli glabri, glandulosi et aculeolati; folia passim 5 (rarius 7) majuscula, *imparia vix non sphaerica,* v. ovali-rotundata, glabra, supra viridia subtus caesia, pallidiora, abunde biserrata; denticuli magni, aperti acuti, plerumque glanduloso-apiculati, costa glandulis conspersa, reliquis nervis prominulis; stipulae latae, glabrae, glanduloso marginatae, auriculis acuminatis, divaricatis; pedunculi solitarii, v. 3—4, *setoso-glandulosi;* bracteae ovales

Digitized by Google

margine glandulosae, dorso glabrae, pedunculis ordinarie longiores; *receptacula glabra, ovoidea, apicem versus angustata;* sepala dorso glabra, apice spatulaeformiter dilatata; 3 exteriora pinnatifida, margine glanduloso-ciliata; reflexa ac demum decidua; flores magni, lacte rosei; *fructus ovoideus, ruber, styli breves hirto-pilosi; discus planus.* Turiones steriles in nostra creberrime aculeis latis, rubicundo-flavidis obsiti, folia saturate virentia.

In monte „Kameniti stol" frutices bini; Rosae fruticulosae habitu non absimilis; forma tamen aculeorum et fructuum prorsus ab hac recedit; pone viam a domo Dekan post St. Petrum et suburbium Laška ulica versus Galjuf jarak, et in fine pagi Remete dolnje versus Maximir.

b) Aculei uniformes; serratura denticulis fissis, et glandulosis.

140. **Rosa Schottiana** Seringe in D. C. prodr. II. p. 615. (R. glauca Schott. ap. Besser enum. Pod. et Volh. p. 64. non Vill. Crépin l. c. p. 52. R. virgata Gremli. R. inermis M. B. non D. C.)

Frutex usque 2 m/ altus, ramosissimus; ramis et ramulis florentibus badiis v. fusco-rubentibus *inermibus, hi graciles, tenues, erecto-patentes;* petioli glabri, minute glandulosi; aculeolati v. inermes; folia 5—7, ovali-acuta v. ovali-elliptica, glabra, supra viridia, subtus glauca, nervo medio sparsim glandulifera (quandoque etiam in nervis secundariis) *duplicato serrata, serraturis fissis,* angustis; stipulae angustae, elongatae, glabrae, dense glanduloso-ciliatae, auriculis acuminatis, inferiores etiam dorso glandulis paucis demum deciduis obsitae; pedunculi 2—5 passim superne leviter glanduliferi; exteriores bracteis dilatatis, *interiores vero semper bracteis lanceolatis* apice foliolo terminatis, *margine hinc inde etiam dorso glandulosis suffulti et vix non obtecti; receptacula ovoidea,* apice quidpiam contracta, glabra, v. *basi paucis pilis rectis glanduliferis praedita;* sepala longa, lanceolata apicem versus modice spatulaeformiter dilatata, dorso glandulosa; duo integra margine tomentosa, tria vero pinnatifida, pinnulis linearibus, *gemmas florum multum superantia,* post anthesim reflexa; *stylus brevis, porrecto-capitatus, lanato-villosus;* discus quidpiam elevatus; *flores magni, rosei;* fructus mediocris v. *parvus, ovoideus* v. *globosus,* v. basi solum sparsim setuloso-glandulosus, fusco-ruber, demum coccineus.

Inter frutices versus Lašćinski jarak post villam St. Floriani prope Zagrabiam in parte occidentali.

141. **Rosa Suberti** Rip. Borb. l. c. 403. 1882. Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 49.

Frutex usque 2 m/ altus, ramis arcuatis, rectisve; aculei in trunco validi, hamosi v. inclinati; *rami floriferi basi petiolorum aculeis passim minoribus geminatis muniti, quidam etiam inermes;*

Digitized by Google

folia 5—7, ovalia v. ovali rotundata, *evidenter glaucescentia;* suprema ovali-acutiuscula, omnia argute et irregulariter serrata, *inferiora distantia, terminalia cum infraposito pari approximata;* denticulis glandula provisis; glabra, subtus pallidiora, *costis tenuissime pilosella et sparsim glandulosa;* petiolulata; petioli glabriusculi, plus minus glanduliferi et aculeolati; stipulae lanceolatae, longae, marginibus glanduloso-ciliatae; *pedunculi setulis glanduliferis conspersi;* bracteae lanceolatae glanduloso-marginatae, pedunculis breviores; *receptacula ovoidea, glabra,* v. *glandulis aliquot fugacibus praedita; sepala duo integra; 3 exteriora setulis glandulosis sparsim ciliata; subtus tomentosa; post anthesim reflexa,* v. *quidpiam divaricata;* demum decidua; flores majusculi, pallide rosei, *mox albescentes; fructus ovoideus* v. *globosus, apice modice attenuatus, coccineus, glaber; stylus brevis, dense pilosus* v. *villosus*

Inter frutices ad viam in Bukovec e regione vineae „Jambrečak" in pago Gračani et in dolnje Remete.

Rosae vix hispidae Christ in litt. ad Wiesb. Nachtr. z. fl. v. N. Oest. Hall. et Braun 272, nefors proxima; foliis glaucescentibus et floribus albidis differre videtur; sepalis post anthesim divaricatis transitum ad glaucas indicat?

142. **Rosa Timeroyi** Chabert. Crép. l. c. fasc. XVIII. 1879. p. 353. R. can. × gallica.

Frutex 1—1½ *m* altus; aculei in truncis copiosi, lati, breviter incurvi, approximati in ramulis sparsi, minores, inclinati, v. ex toto deficientes; folia 5—7 *ovalia,* v. *ovali-rotundata,* lata, utrinque glabra subtus in nervo pauci-glandulosa; argute uniserrata, denticulis quibusve incisis; petioli pubescentes, sparsim glandulosi et aculeolati; stipulae et bracteae ovali-lanceolatae, serrulatae et glanduloso-ciliatae; *pedunculi et receptaculum od basim sparsim setoso-glandulosi;* sepala duo integra, tomentosa in margine, tria externa pinnatifida, apice saepe in foliolum minutum exeuntia, lacinulis glanduloso-ciliatis, post anthesim reflexa, demum decidua; *flores magni, laete rosei;* fructus ellipsoidei v. pyriformes, rubri; discus planus; *styli porrecti, pilosi.*

Inter frutices ad viam versus Bienik-Šalata; ad ponticulum supra hortum Seminarii, et in Rebro ad Lašćina; caeteris multo rarior.

143. **Rosa Andegavensis** Bastard essai fl. de M. et Loire 1809. p. 189 et suppl. 1812. p 29. (Syn. R. can. var. glandidentata Desvaux journ. bot. 1818. II. p. 115. R. can. var. glandulifera Woods. p. 225. R. can. var. Andegavensis Desport ros. gall. p. 88 etc.)

Frutex 1—3 *m* altus, rami erecti, rarius arcuati; *aculeolati, breves, hamati;* petioli puberuli, *glandulis pedicellatis et aculeolis validioribus crebre obsiti;* folia 5—7, *lata, ovalia,* v. *elliptica, utrinque acuminata, deltoidea,* glabra, argute et profunde *uniserrata eglandulosa;* stipulae angustae longae, serrulatae et glanduloso-

Digitized by Google

ciliatae; pedunculi 2—3, *tam hi quam et receptacula rufis vel flavido-rubris glandulis pedicellatis conspersa;* sepala passim brevia, *margine glabra* v. *pauci-glandulosa,* tria externa pinnatifida, *lacinulis angustis,* post anthesim reflexa ac dein decidua; flores pallidius rosei; *fructus ovali-elongati, pauci-glandulosi;* discus elevatus; *styli longi, liberi in columnam laxe conglobati.*

In monte Tisavec supra pagum Čučerje: Remete dolnje ad marginem viae.

144. **Rosa Andegavensis** Bast. fr. *Aunieri* Cariot. Borb. l. c. p. 404.

Frutex 2 m altus ramis longis, arcuato-dependentibus, multifloris; aculei in trunco validi, e lata basi subulati, recti v. inclinati, ramuli florentes passim superne inermes, inferius aculeis minoribus provisi; folia 5—7, *lata, ovalia apice et basi breviter attenuata, glabra, supra modice nitidula,* subtus pallidiora, opaca; *semibiserrata, dentibus plurimis incisis apice sphacelatis; costa pauci-glandulosa;* petioli puberuli canaliculati, sparsim glandulosi et hinc inde aculeolati; stipulae et bracteae foliaceae, pedunculis brevibus setoso-glandulosis (haud crebre) longiores, marginibus pedicellato-glandulosae; *receptacula ovoidea setis glanduliferis conspersa;* flores majores, rosei; *sepala extus glandulosa, subtus pubescentia, elongata; 3 exteriora pinnatifida, pinnulis glanduloso-ciliatis; post anthesim reflexa,* v. *quaedam expansa; demum decidua; fructus speciosi, elongato-ellipsoidei, rubri, sparsim setoso-glandulosi, setis nonnullis dehiscentibus* (in fructu praecipue maturo); *discus planus, crassus, styli breviter capitati, pilosi*

Inter frutices, in colliculis, praesertim prope castellum Rasinja, in campo Dravano.

Rosa haec indubie ad R. Andegavensem Bast. pertinet, et fructu saltem specioso elongato distincta videtur. In reliqua Croatia hucusque nullibi observata.

145. **Rosa squarrosidens** Borb. l. c. p. 401, 407.

Folia 7, ovato-oblonga, dimorpha, ramorum sterilium maiora quam in ramulis florentibus, omnia acuminata, nonnulla basi subcordata, *haud penitus biserrata; dentium acumine squarroso,* praesertim in ramulis sterilibus; aculei interdum verticillati; *folia supra intense viridia, nitentia,* subtus pallidiora; *receptaculum elongato-ellipsoideum, setoso-hispidum;* sepala media Julio plerumque reflexa *rubiginoso-glandulosa;* styli variant pilosi v. etiam densius villosi; *fructus adsunt adhuc anni prioris, oblongi, exsucci.* (Huc referi potest R. canina var. verticillacantha Menyhárt.)

In Slatina ad Viroviticam, in monte Papuk circa Zvečevo legit clariss. de Borbás.

146. **Rosa subsystylis** Borb. mon. ros. reg. Hung. p. 401. 407.

Digitized by Google

Frutex altus, ramis arcuatis, *flexuosisve, saepe spiraliter aculeatis;* aculei hamosi v. uncinati, in ramulis florentibus rectiusculi, subulati, v. apice parum inflexi: folia 5–7 ovali-acuminata, v. inferiora quaedam ovata, inaequaliter biserrata, denticulis passim glandula terminatis; utrinque glabra; petioli glabri, sparsim glandulosi et aculeolati, stipulae auriculis ovalibus, divaricatis, glanduloso-serrulatae; receptacula ovoidea, sparsim setosa; *sepala pubescentia, dorso glandulosa, marginibus tomentosa; 3 exteriora pinnatifida, sparsim glandulifera, post anthesim reflexa; pedunculi sparsim setosi bracteis dilatatis margine serrulatis obtecti;* flores rosei; *fructus ovoideo-globulosi, sparsim setosi; styli porrecti, columellam lanatam formantes.*

In apertis montium viniferorum ad Carlovicium (in Syrmio) legit clariss. de Borbás.

c) Biserrata!

146. **Rosa rhodopetala** Borb. et Vuk.

Frutex 1—2 m/ altus; ramis florentibus inermibus, hinc inde aciculo provisis; folia 5—7, ovalia v. ovali-lanceolata, *acute biserrata,* denticulis plurimis incisis, apice glandulosis, *subtus eximie glauco-pruinosa;* petioli crebre glandulosi sparsim aculeolati, stipulae sat latae, glaucae, *margine minute denticulato et glandulifero; pedunculi 1—2, longi, haud dense setoso-glandulosi;* receptacula ovoidea, glabra, basi una alterave setula notata; bracteae stipulis conformes pedunculis breviores; *sepala acuminata, filiformiter elongata, petalis paulo breviora; 3 tenuiter pinnatifida, marginibus tomentosa, lacinulis sparsim setoso glandulosis;* sub anthesi reflexa demum decidua; *flores intense rosei, magni;* fructus . . . . . styli glabri?

In pago Remete, pone viam inter sepes vivas.

R. Schottianae affinis; differt flore intense roseo et petalis majoribus, stylis glabris, et foliis biserratis ac subtus glauco-pruinosis. Anno currente usque medietatem desecata floribus carebat, proinde observari non poterat.

147. **Rosa arbuscula?** (R. d. prairies Villmorin. catal. A. 1864. Paris.)

Frutex validus, fruticosus et multiflorus 2 et ultra m/ altus; aculei in truncis et ramis sparsi; ramuli florentes inermes, *sed superne aciculis ac setulis dissitis glanduliferis plus minus provisi;* folia 5—7, *superiora ovata,* v. *ovato-acutiuscula, inferiora elliptica, obtusata,* v. *spatulaeformia;* supra glabra, subtus costa et in nervis pubescentia v. breviter pilosella; uniserrata, denticulis glanduloso-apiculatis; petioli glandulosi et hinc inde aculeolati; stipulae apice dilatatae, auriculis divergentibus, acuminatis; *marginibus profunde et argute denticulatis;* bracteae ovatae, breves, glanduloso-serrulatae; receptacula globosa; basi parce setoso-glandulosa; *pedunculi 1—4, longi, corymbosi, setoso-glandulosi; sepala ovali-lanceolata, apice*

Digitized by Google

lineari-elongata; marginibus tomentoso-ciliata; dorso pubescentia et glandulis sparsis notata; subtus cano-tomentosa; 3 exteriora pinnatifida; post anthesim reflexa, demum decidua; flores speciosi, semipleni carnei, inodori; *fructus globosus, atro* v. *sordide ruber, basi sparsim setoso-glandulosus;* discus latus, planus; *styli breves, capitati, haud dense pilosi.*

Culta in horto Villae ad St. Xaverium prope Zagrabiam. Videtur ad Can. hispidas pertinere.

E. **Caninae pubescentes** Crép. l. c. 1869. p. 240.

Aculei semper uniformes; petioli toto pilosi, folia vel utrinque v. *subtus in nervis pilosa; nunquam in nervis secundariis glandulosa; serratura simplex* v. *duplicata, ordinarie eglandulosa;* v. *si dentes incisi, glandulifera; pedunculi et receptacula glabra, saepe pubescentia; sepala post anthesim reflexa, eglandulosa, decidua; formae foliis duplicato-incisis sepala margine sparsim glanduloso ciliata exhibent.*

a) Styli glabri v. pilosuli.

148. **Rosa dumetorum** Thuil. Fl. de Paris 1799. p. 250. (Syn. R. can. var. dumetorum Desvaux jour. bot. 1813. II. p. 113. R can. pubescentes Boreau. fl. d. cent. d. l. Fr. èd. 1. II. p. 138. can. collina Reuter cat. de Gènev 1861. p. 70. R. collina D. C. fl. fr. IV. p. 441. R. collina var. dumetorum Thory l. c p. 71. R. pilosa var. vulgaris Desportes rosett. gall. 1826 p 88. R. Borkhauseni Gaud. fl. helv. ex Seringe. R. dumetorum f. Thuillieri Christ. l. c. p. 185.)

Frutex magnus 1—2 $^{m}/$ altus, multi-rameus, aculei in ramis lati, hamosi, sparsi; *rami vetusti et ramuli florentes passim penitus exaculeati; petioli dense piloso-pubescentes,* juventute saepe canotomentosi, regulariter sine glandulis et aculeolis; folia 5—7 *rotundato-ovalia* v. *lato elliptica, rotundata, obtusa, floralia solum acutiuscula supra leviter et adpresse, subtus toto molliter pubescenti-pilosa,* margine dense ciliata, *simpliciter serrata;* stipulae elongatae, angustae v. lineares, auriculis brevibus, *extus pilosae;* bracteae ovales v. ovali-lanceolatae *margine sparsim glanduloso-ciliatae;* pedunculi 1—3, longi eglandulosi, glabri v. leviter puberuli; receptaculum ovoideum, glabrum, viride; sepala utrinque pilosa margine ciliata; 3 externa pinnatifida pinnulis lanceolatis, corolla quidquam breviora, post anthesim reflexa, moxque decidua; flores pallide rosei; *fructus vix non globosi, coccinei, passim splendentes;* discus planus; *stylus modice eminens, leviter pilosus* v. *glaber.*

Copiosa inter frutices, in dumetis, ad vias et agros.

149. **Rosa solstitialis** Besser. Primit. f. Gallicae I. p. 824. R. dumetorum brevipes Borb. l. c. p. 428. R. dumetorum Dèsègl. l. c. No. 235.

Digitized by Google

Frutex aculeis plurimis; *petioli tomentosi; folia subtus dense ac molliter pilosa;* ovata v. elliptica *acuta* v. *acuminata,* serratura saepe incisis denticulis; *stipulae serrulatae et rubris glandulis obsitae;* bracteae latae, *foliaceae;* flores solitarii, rarius 2—3; *pedunculi breves, saepe caesio-pruinosi*; receptacula ovoidea bracteis obtecta, sepala brevia, *tomentoso ciliata:* fructus *ovoidei* v. *ovoideo-globulosi*

In monte Lipa, supra Čučerje.

150. **Rosa ramealis** Puget in Dèsègl. herbar. ros. No. 66. et cat. rais. No. 236. Borb. l. c. p. 424.

Frutex 1—2 $^{m}/$ altus, ramosissimus, aculeis ubique copiosis; aculei validi, incurvi; *petioli pilosi, exacanthi*; folia 5—6, minora, quidpiam *elongata, leviter glaucescentia supra glabra,* subtus in nervis pilosa; stipulae superiores latiusculae, reliquae angustiores, acutae, *marginibus serrulato-glandulosae,* vix pilosellae; bracteae glabrae pedunculis breviores; receptaculum ovoideum v. ellipticum et pedunculi glabri, elongati; sepala extus glabra, subtus tomentosa; exteriora pinnatifida, integra, eglandulosa; reflexa et decidua; flores pallide rosei; fructus *oboratus,* v. *ellipsoideus, splendens*; *styli breviter pilosi.*

Inter frutices ad viam inter pagum Laščina et plagam „rebro" dictam.

151. **Rosa platyphylloides** Chabert in Dèsèg. cat. rais. No. 239.

Frutex usque 2 $^{m}/$ altus, virescens; aculei trunci et ramorum robusti, lati; in ramulis floriferis minores, incurvi v. recti v. *etiam deficientes;* petioli breviter pilosi, *sparsim glandulosi, haud aculeolati;* folia 5—7, ovali-elliptica v. *rotundata, imparia ovali-acuminata; supra virentia glabra, subtus caesia, in nervis secundariis pilis demum deciduis conspersa, in primariis vero pilis persistentibus;* argute serrata; bracteae glabrae pedunculos obtegentes, ovali-acuminatae, ciliatae; receptaculum glabrum; (sepala ut in typo) flores pallide rosei; fructus ovoideus, ruber; *styli parce pilosi.*

In montosis hinc inde; caeteris tamen rarior.

152. **Rosa sphaerocarpa** Puget in Dèsèglise cat. rais. 1876. No. 242.

Aculei validi; folia ovali-obtusata v. rotundata, *supra saturate viridia, glabra; subtus pallidiora, costa dense in nervis tenuiter pilosa,* simpliciter serrata; stipulae et bracteae glabrae, glanduloso-serrulatae; receptaculum globosum et sepala glabra; fructus magni, rotundati; *flores albi; styli leviter pilosi.*

In montanis supra pagum Gračani, et alibi in montosis circa Zagrabiam sat capiosa.

153. **R. obtusifolia** Desvaux. (Rad jug. Ak. libr. 69. 1884. No. 52.)

Digitized by Google

154. **Rosa amblyphylla** Rip. (Borbás monogr. ros. r. Hung. 1880. p. 427.)

Frutex mediocris, *cortice obscure rubente, ramis brevioribus* crebre aculeatis; aculei e basi compressa subulati, apice inflexi v. incurvi, in ramulis floriferis minores et remotiores, cinerei v. rubelli; *folia 5, ovato rotundata* v. *breve-acuminata, perfecte et acute biserrata,* glabra, *subtus solum in costa pubescente;* petioli puberuli *parce glandulosi* et *aculeolati;* stipulae et bracteae ovales, dilatatae, marginibus glanduloso serrulatae; pedunculi glabri, abbreviati, *bracteis inclusi;* sepala 2 interna integra, 3 exteriora parce pinnatifida, glabra, subtus tomentosa; post anthesim reflexa, dein decidua; flores rosei; fructus globosus, ruber; *styli glabri.*

In montibus Zagrabiensibus, parte orientali montis „Lipa", supra pagum Čučerje et Planina; „Kameniti stol", ad introitum in parte dextera; in doljski brieg. Clariss. Borbás l. c. p. 436 sub formis R. *dumetorum* Thuill. memorat hanc R. *amblyphyllam* ex loco Bánffy- Hunyad sub nomine f. *suboxyphyllae,* quae nostrae convenire videtur.

b) Styli lanati v. villosi.

155. **Rosa subcinnamomea** Borb. in scheda 1881. Syn. R. divaricata Vuk. exsicc. 1881 (n Gdgr)

Frutex 1—2 *m* altus, ramis arcuatis, v. suberectis; ramulis florentibus divaricatis; aculei validi, hamosi; in ramulis minores, sparsi, curvi, saepe gemelli; v. ramuli etiam inermes; *folia 5, glaucescentia* v. *leviter cinerascentia, laxa; superiora lata, ovalia* v. *ovali-acuminata, lateralia et inferiora ovata* v. *ovali-obtusata; supra breviter et adpresse, subtus praecipue costa et nervis longius canopilosa;* uniserrata, denticulis pluribus incisis ciliata; *petioli pilosi* v. *densius tomentosi, longi, divaricati, saepe aculeolati;* stipulae puberulae, serrulatae, ciliatae; pedunculi glabri bracteis pilosulis v. glabriusculis margine serrulatis, in foliola passim evolutis superati; receptacula glabra, ovoidea; sepala basi glabra, sursum versus tomentosa, elongata; 3 exteriora pinnatifida, post anthesim reflexa, demum decidua; *flores majusculi, pallide rosei;* fructus ovoidei v. ovoideo-globosi, rubri; discus parvus, planus; *styli breves, lanati.*

In montanis, variis locis recurrit; praecipue in Šestine et Mirogoj, prope Zagrabiam.

Rosae dumetorum Thuill. proxima; sed habitu suo, forma et colore foliorum constanter differt, et primo visu praesertim in statu naturae dignosci potest; Clariss. Borbás propter similitudinem foliorum cum Cinnamomeis nomen dedit.

156. **Rosa urbica** Lèman bull. philom 1818. p. 9. (Syn. R. collina var. urbica Baker mon. brith. ros. p. 228.)

Digitized by Google

Frutex altus 1—2 m, ramis copiosis rubicundis, densis; aculei validi, incurvi; folia 5—7, parva, ovali-acutiuscula, v. elliptica, uniserrata. *passim dentibus inaequalibus;* supra pallide viridia, subtus leviter caerulescentia, *novella utrinque sericeo pilosa; serius subtus costa et nervis pilosa, caeterum glabra;* petioli dense et breviter villosulli, quasi tomentosi; aculeati *sed eglandulosi;* stipulae in foliis subfloralibus quidpiam dilatatae, in reliquo elongato-lineares, auriculis acuminatis, margine glanduloso-serrulatae, glabrae, rarius subtus pubescentes; bracteae ovali-acuminatae, pedunculos aequantes; pedunculi glabri, solitarii, vel bini, ternive; receptacula glabra; 2 integra, 3 exteriora pinnatifida, pinnulis angustis, integris, eglandulosis; post anthesim reflexa, demum decidua; flores pallide rosei, quandoque albi; *fructus ovoidei* v. *ellipsoidei, raro globosi; coccinei;* discus planus; *styli sessiles, villosi.*

In montosis intermixta cum aliis R. dumetorum proximis formis.

Admodum variabilis et respectu indumenti a R. sphaerocarpa Pug. et platyphylloide Dèsègl. solummodo aetate sua vix distinguenda; tanto magis, quia Christ. Ros. d. Schw. p. 184. dicit de R. platyphylla Rau et urbica Lèm. „die der Canina nächststehende kahlste Form." Limites proinde valde debiles sunt. Nos tamen adducimus pro orientatione amicorum; assumat quisque, prout lubet, errare non poterit *multum!*

157. **Rosa semiglabra** Ripart in Crèpin l. c. pasc. I p. 19 et 59. Dèsègl. cat. rais. No. 136. Borb. l. c. p. 426.

Frutex usque 2 m altus, ramosissimus, dense foliatus, cortice viridi et aculeis falcatis, passim rubentibus; ramuli florentes breves, sparsim aculeolati: folia 5, ovata, v. ovali-acutiuscula, *flavo virentia, mediocria;* supra brevissime *adpresso-pilosula* v. *glabrescentia, nitida (praesertim primo vere splendentia), subtus pilosa, uniserrata, piloso-ciliata;* petioli pilosi et parce aculeolati; stipulae et bracteae pilosae; *dorso et subtus purpurascentes*, posteriores foliaceae; receptacula globosa, glabra; sepala pilosa, ovali lanceolata, acuminata; 3 exteriora pinnatifida, subtus tomentosa; post anthesim reflexa, demum decidua; flores laetius rosei; *fructus globosi; styli lanati.*

Copiosa in collibus circa Zagrabiam; Proxima R. globatae Puget.

158. **R. obscura** Pug. (Rad jug. ak. libr. 69. 1884. No. 54.)

159. **Rosa uncinella** Besser en. pl. Pod. Volh. 1822. p. 20 et 62. (Syn. R. canina L. var. 9 R. collina Boiss. fl. orient. II. p. 685 R. Caucasica M. B. Regel mon. ros. p. 90. R. jactata Dèsègl. cat. rais. 1876. No. 241. R. calycina Bess. n. M. B.)

Frutex truncis erectis, aculeatis; *rami et ramuli inermes*, v. *posteriores sparsim aculeolati, vinaceo-rubentes; petioli dense cano-pilosi una cum nervis mediis foliorum glandulis conspersi;* folia magna 5—7, *elliptica* v. *ovali-rotundata; supra laete viridia, glabra, subtus in costa solum cano-pilosa, secus glabra, incomplete biser-*

Digitized by Google

rata, denticulis hinc inde glandulosis; stipulae longae, angustae, fere glabrae; pedunculi breves; *receptacula ovoidea*, v. *leviter rotundata*, v. *lato-ellipsoidea, una cum pedunculis glabra;* sepala abunde pinnatifida; reflexa; flores carnei; *fructus ellipsoideus* v. *globosus, coccineus stylus villosus.*

Hinc inde in montanis.

160. **R. uncinella, ciliata** Borb. (Rad jug. akad. libr. 69. 1884. Nr. 54.

Digitized by Google

O sastavu tvari.

Citao u svečanoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. studenoga 1886.

PRAVI ČLAN DR. GUSTAV JANEČEK.

Veleučena gospodo akademici!

Štovana gospodo!

Pripovieda se, da je *Napoleon I.* (za kojega neima dvojbe, da je u istinu imao smisla za prirodne nauke i naravnu filosofiju) nekom sgodom upitao iznenada filosofa *Jacobia:* „Qu' est ce que la matière?“ te pošto nedobi odmah odgovora, da mu porugljivo ledja okrenu.

Pitanje, što ga se tu, rekao bi, lakoumno dotaknu veliki Korsikanac, jedno je od najzamašnijih pitanja, što se njimi ikada bavio ljudski um. Ono je bilo od vajkada, pa je i sada jošte, predmetom umovanja i žestoke borbe medju najvećimi misaonici.

Jednim tvar u obće neima nego fenomenalno bivstvovanje; ona nije nego subjektivan lik, u kojem svoje osjećaje shvaćamo. Svi prostorni pojavi, koje običajemo tvarno shvaćati, bivstvuju samo u našoj subjektivnoj predočbi; kod njih neima realnoga, tvarnoga bivstvovanja, upravo tako, kao što ga neima niti kod osjećaja boje. zvuka itd. Jednom riečju: tom se naukom niječe bivstvovanje svega tjelesnoga, svega tvarnoga. Početak tomu mnenju nalazimo već kod *Eleata;* ali mu ima, kao što je poznato, i u novije te najnovije doba dosta, i to odličnih zastupnika, kao što je na pr. *Hume, Mill, Huber* i dr.

Stroge prirodne znanosti opiru se tomu shvaćanju, navadjajuć obično kao jedan od najvažnijih razloga proti njemu *nerazorivost* i *nestvorivost* toga, što tvarju zovemo. Tvar se neda uništiti, baš niti najmanja njezina čestica; ali je nemožemo niti stvoriti. Ona mora dakle objektivno da bivstvuje. Težko bi bilo lučbu kano

Digitized by Google

strogu znanost ma i pomisliti, da nismo osvjedočeni o nestvorivosti i nerazorivosti tvari. Kako bi bila moguća lučbena analiza, da se nismo mnogim i mnogim izkustvom uvjerili, da se niti najzamršenijimi lučbenimi postupci ništa od tvari neuništi, ali niti nestvori?

Našlo se je doduše i medju samimi njegovatelji strogih znanosti glasova, koji do njeke mjere dopuštaju mogućnost stvaranja i razorivanja tvari. Ovamo spada podmjena (hipoteza) o pretvorbi *sile* u *tvar,* kao što ju je izustio medju inimi i glasoviti, na veliku štetu znanosti prije njekoliko tjedana prerano umrvši ruski lučbar *Butlerov.*[1] Ali ako i dopustimo, da ta apriorna *mogućnost* kao takova nije baš izključena, to se š njom kao pukom mogućnošću ipak u predležećem slučaju, gdjeno se radi o odvadjanju izkustvenog stavka, nemože računati, osim da bi se htjeli staviti na stanovište *Blanqui-a,* po kojem ima *svemu mogućemu* negdje i nekada u svemiru mjesta!

Mimoišav dakle nauku *Eleata,* ali i nauke onih filosofa, koji se — kao *Thales Miletski, Anaximenes, Heraklit* i dr. — poglavito bave samo razmatranjem o *postanku* tvari, neka mi bude prosto, zaustaviti se koji časak kod onih nazora, kojimi se kani raztumačiti narav realno shvaćene tvari.

U tom pogledu imaju dva glavna protivna smjera. Prema jednomu mnenju sastavljena je svaka tvar od sitnih razstavljenih čestica, porazdieljenih u praznom prostoru, a djelujućih kroz ovaj jedna na drugu *(atomistički ili korpuskularni nazor);* dočim prama drugomu *(dinamičkomu)* mnenju neima prazna prostora, nego je nasuprot sav prostor neprekidno izpunjen tvarju i to tvarju, koja je svojom kakvoćom jedna te ista. Ta se tvar prema tomu shvaćanju nalazi u neprestanom tieku, sgušćujuć se ovdje, a ondje opet razredjujuć, te primajuć na taj način privremeno lik pojedinih bića i tjelesa, koja prema tomu prikazuju samo prielazno stanje universalne tvari.

Uz taj (dinamički) nazor prianja velik dio starijih i novijih filosofa. U nekom smislu mogli bi ovdje medju prvimi navesti *Parmenida*[2] (rodj. oko 513 pr. Kr.) i *Empedokla,* čudotvorca (oko 492 do 432 pr. Kr.), barem u toliko, u koliko oni nepriznavahu vakua. *Empedokles* je ujedno takodjer prvi, koji tvar mekanički shvaća; gibanje čestica njegovih četirijuh počela uvjetovano je

[1] Журн. русск. физико-химич. общества 14, I, 208.
[2] Περὶ φύσεως.

Digitized by Google

dvima suprotnima silama: ljubavju i mržnjom. To su mu pokretne sile, uzroci svih pojava i promiena u prirodi. Ali te njegove temeljne sile nevise o tvari.

Najbistrije i najodlučnije razvio je dinamičku nauku *Imanuel Kant* (1724—1804) u svojem djelu: „Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft", djelo, koje, ma da upravo ljetos već svoju stogodišnjicu slavi, jošte svejedno služi kao glavno vrelo i sadanjim zastupnikom te nauke, oslanjajućim se u obrani tih nazora poglavito o *Kanta*. *Kantova* jednovrstna tvar je bezkonačno dieljiva kao sam prostor; ona je posljedicom dvijuh sila, pritežne i odbojne; prva usredotočila bi sama po sebi cjelokupnu tvar u geometričku točku, druga pako razpršila bi ju bez kraja i konca. Različitošću u medjusobnom omjeru obijuh sila svjetovan je obstanak različitih tjelesa.

Poznato je, da je *Kant* bio takodjer prvi, koji je, potaknut proučavanjem *Newtonovih* djela, postanak nebeskih tjelesa tumačio atrakcijom razpršene po svemiru tvari, koje shvaćanje je kašnje poprimio i *Laplace*, pisac neumrla djela „*la mécanique céleste*", te se je preko ovoga udomilo medju astronomi.

U borbi za kontinuum stajaše o bok *Kantu* na polju eksaktnih znanosti veliki englezki misaonik Sir *Grove*, glasoviti širitelj nauke o „srodnosti prirodnih sila"[1], kao što je i *Faraday* bio protivnik atomizma.

Prvi zametci atomističkomu shvaćanju tvari nalaze se, u koliko je to poznato, donekle već kod njekih *Pythagorejaca*, naročito kod *Ekphanta*, koji pored prazna prostora uzimlje atome, pripisujuć im veličinu, oblik i silu. Bog pako da te atome ravna i redi.[2]

Odlučnije je izrečena ta misao kod *Anaxagore* (500—428 pr. Kr.). Po njegovu nauku ima — u koliko se to iz ono malo sačuvanih ulomaka spisâ toga često progonjenoga filosofa razabrati može — mnogo medjusobno kakvoćom različitih pratvari, nazvanih po njem sjemenjem tjelesa (σπέρματα). Čestice svake te tvari su neizmjerno majušne, medjusobno istovrstne (za to su i kašnje nazvane „αἱ ὁμοιομέρειαι"), al oblikom različite. Pokretna im je sila νοῦς — um božji. *On* reda neporedanu mirujuću tvar, a tim stvara sviet. Svako nastajanje je združivanje (σύγκρισις), svako nestajanje je razdruživanje (διάκρισις).[3]

[1] U njemačkom prievodu od *E. v. Schapera*, 1871.

[2] *Ueberweg*, Gesch. d. Phil. 1871, I, 49.

[3] Svakako valja pamtiti, da *Anaxagoras* na njekojih mjestih govori proti praznomu prostoru.

Digitized by Google

Posve izviestna nalazi se atomistička nauka kod *Leukippa* (oko 500 pr. Kr.), kojega i smatraju osnovateljem atomistike. Bolje ju je razvio skoro iza toga *Demokrit* (470—370? pr. Kr.), taj toli često krivo sudjeni *Abderita;* dočim bi valjalo kašnje medju grčkimi filosofi spomenuti na prvom mjestu sretnika *Epikura* (341—270 pr. Kr.) kao zaslužna zastupnika atomistike. Žalibože nestalo je spisa i *Leukippovih* i *Epikurovih* — do 300 svezaka — sasma. Njihove su nam nauke sačuvane najbolje po *T. Lucrecia Caru*[1] (95—52 pr. Kr.) i to u njegovom spjevu *„de rerum natura"*,[2] didaktički uzor-spjev, što ga je spjevao taj toli genialni, koli i nesretni Rimljanin, kako se priča, šenut pameću uslied užitka ljubovna napitka, u svojih trieznih časovih.

Tvar je prema tomu mnenju sastavljena od neizmjerno sićušnih, nevidljivih, nepromjenljivih, pak i nedieljivih (za to kašnje *„atomi"*; a kod *Lucrecia „principia"* ili *„primordia rerum"* nazvanih), jedinstvenih, krutih i nepronicavih čestica jednake težine i jednake gustoće, nu različita oblika. Od viekova postoje prostor i ovi atomi. Oni se giblju u prostoru uslied svoje težine, sdružuju se i razvržu različitim redom, uzrokujuć tako postanak svjetova, promjenljivost i nestajanje svih tjelesa, kao što u obće sve dogodjaje.

I od *Demokritovih* mnogobrojnih spisa sačuvani su samo slabi ostanci.[3] Ali što je od njih ostalo, pokazuje nam *Demokrita* — nasuprot vrlo razširenomu mnenju, koje je od njega neku vrst mudrijaša načinilo — kao jednoga od prvih misaonika staroga vieka. Jasnoća i odrješitost u njegovom razlaganju dozvoljavaju pače sastaviti njegovu nauku dosta podpuno, pa njegov način pisanja u veliko hvale već *Cicero, Plutarch* i *Dionys.*

„Od ništa nepostaje ništo; ništa od toga, što postoji, nemože se uništiti. Ništa nebivstvuje osim atomâ i prazna prostora, sve drugo je misao. Atomi su bezbrojni, oblika neizmjerno različita. U vječnom padanju po bezkrajnom prostoru udaraju ćći, padajući brže, na

---

[1] Glede drugih izvora potraži *Ueberweg,* Gesch. d. Phil. 1871, I, 217.

[2] Najbolje je izdanje od C. Lachmanna (3. izd. Berlin, 1860; Commentar 1851); njemački od *Knebela* (Lipsko, 1821, 1831) i dr.; englezki od *Johna Masona Gooda* (1805) i Th. Busby (1813); francezki od *Pongervillea* (1828). Spomena vriedan je i latinski protupjev stožernika *Polignaca: „Anti-Lucretius"*, kojim pobija *Lucrecijevu* nauku.

[3] „Njegova su se djela revnije izpitivala nego prepisivala" — kaže *Lange* u svojoj Gesch. des Mater. 2. Aufl. I, 11.

Digitized by Google

manje; tim nastaju postrana gibanja i virovi — početak srjetova. Sva različitost tjelesa potiče od različitosti u broju, veličini, obliku i poredńji atomâ; kakvoćom se atomi ne razlikuju. Nutrnjega stanja neima kod njih nikakva; oni djeluju jedan na drugoga samo tlakom i udarci".[1]

Do skora za svojim osnutkom, budući natrag potisnuta *Aristotelovom* filosofijom, mirovaše atomistička nauka puno stoljeća mal ne sasma, dok se nepoče oko polovice 16. i početkom 17. vieka opet pojavljati, najpače u Francezkoj, pritajivana izprva a kašnje sve to glasnije izticana, ma da se je u ono doba upravo odvažnosti htjelo priznavanju atomistike. U to doba spada znanstveni rad Italca *Giordana Bruna*[2], Francezâ *Hennequina, Bassa, d'Espagnete, de Villona, de Claresa* i *Jeana Bitaulta,* Niemca *Sennerta* i dr., a najviše oduševljenih zastupnika atomizma: Engleza *Hobbesa* (1588—1679) te Franceza *Gassendia* (1592—1655). Već malo prije valjalo bi bilo spomenuti i Franceza *Nikolu de Autricuria,* koji je g. 1348 — dakle jošte za vrieme podpunoga gospodovanja *Aristotelove* nauke o prirodi — sbog raznih izreka prisiljen bio opozvati, medju ostalim i stavak: da medju prirodnimi pojavi neima ništa drugoga van gib kod slučivanja i razstavljanja atoma.[3]

Hobbes prianja čvrsto uz niže spomenutu teoriju *Descartesovu.* On relativuje pojam atoma, razlikujuć rek bi atome raznih stupnjeva, te dolazi time dosljedno napokon do atoma bez težine; al na ovu pomisao još ćemo se navlaš povratiti.

Gassendijeva atomistička teorija je kinetička. Njegovi su atomi najmanje tvarne čestice, absolutno tvrde, nepronicave; gibanje njihovo, udieljeno njim od prvoga početka voljom božjom, jeste na pravac, oblik i veličina različita, kakvoće su jednake. Svaki se postanak i prestanak daje svesti na slučivanje i razlučivanje tih atoma. Ako izgara komad drveta, to su plamen, dim i pepeo kao atomi već i prije postojali, samo u drugom obliku sdruženja. Svaka je promjena samo gibanje čestica tiela; za to se i ono, što je jednostavno, niti nemože mienjati, već samo u prostoru gibati.

Takvim je načinom počam od *Bruna* i *Gassendia* atomistika postala podlogom fizikalnoga razmatranja. Kako da nema atoma

---

[1] *Lange,* na n. mj. I, 12—18.

[2] Odnošaj *Giordana Bruna* prema atomistici ocienio je osobito promišljeno *K. Lasswitz* u Vierteljahrschft. f. wiss. Philosophie, 1884, 18—55.

[3] *Prantl,* Gesch. d. Logik im Abendlande 4, 12.

Digitized by Google

— uzklikne oduševljeno *Heusinger* (1792—1852), kada mu podje za rukom razdrobiti kapljicu žive pod *Leeuwenhoekovim* sitnozorom na 27,697.152 diela!

Leibnitz (1646—1716) se priključuje u nekom smislu takodjer atomizmu, dapače i sam *Descartes* (1596—1650), praotac filosofskoga smjera, kojemu *Leibnitz* pripada, stoji, makar se i nevjerojatno činilo, s njim u blizom odnošaju.[1] U istinu ima razloga misliti, da je *Descartes* u svojem „*Kosmu*“ (kojega je veći dio spalio g. 1633, kadno je *Galilei* u Rimu prisiljen bio, da svoju nauku opozove) stajao atomizmu puno bliže, nego u svojih kašnjih spisih.

Niti *Leibnitzu*, koji, kao što je poznato, u shvaćanju prirodnih pojava računa sa najstrožim mekanizmom, nisu prostorni atomi posljednjimi tvarnimi česticami. Takve su nasuprot njegove monade t. j. jednostavna, bezdielna biča, iz kojih se slučivanjem stvaraju sastavljena tjelesa. Jednostavne tvari moraju bivstvovati, kaže *Leibnitz*, jer sastavljene postoje i jer je sastavljenost agregacija jednostavnoga. Budući monade bezdielne, to su i bezprostorne, bez oblika i nedieljive, *pravi „a-tomi“*. Zato se nemože ni misliti, da bi koja monada naravnim načinom mogla *poginuti*, kao što se nemože pomisliti niti njezin *postanak* bez stvaranja (création). Ali

[1] „Što se tiče obćenite podloge nauka o vanjskoj naravi, *Descartes* nije prianjao za strogi atomizam; on je dapače i nijekao mogućnost *a-tomâ*. Kad bi već i bilo najmanjih čestica, koje se nebi dale nikako više razdieliti, Bog bi ipak morao imati moć, da ih jošte razdvoji, jer pomisao dielivosti još je uviek moguća. Ali uz ovo nijekanje atoma bio je *Descartes* daleko od toga, da podje putem *Aristotelovim*. Njegov nauk o bezuvjetno izpunjenom prostoru ne samo da se temelji na drugom shvaćanju tvari, već ona mora i u fizikalnoj teoriji zauzeti atomistici naličan oblik. Ovdje stavlja *Descartes* na mjesto atoma mala okrugla tjelešca, koja su u istinu upravo tako nepromjenljiva kao atomi, a dieljiva samo u misli ili u mogućnosti; prazan prostor starih atomista zamienio je presićušnimi mrvicami, koje da su se stvorile kod prvotna zaobljivanja tih tjelešca. Uz takvo shvaćanje možemo ozbiljno pitati, dali nije metafizička teorija o absolutno izpunjenom prostoru puka nužda, da se s jedne strane neudalji odviše od ortodoksna nazora, a da se ipak s druge strane može služiti svimi onimi preimućtvi za jasno tumačenje prirodnih pojava, kao što ih pruža atomistika. *Descartes* tumačio je uz to izrično gibanje tih čestica kao i ono tjelesa pukim prenašanjem po zakonih mekaničkoga udarca. Obćenitim uzrokom svemu gibanju bio mu je doduše Bog; ali posebno nadareno je svako tielo stanovitim gibanjem, pa svi prirodni pojavi sastoje se, bez razlike organskoga i neorganskoga svieta, samo od prenašanja gibanja jednoga tiela na druga“. *Lange*, Gesch. d. Materialismus I, 200.

Digitized by Google

monade nisu bez kakvoće, jer inače nebi bile jestne. Uz to nebi se dala bez njihove različite kakvoće tumačiti raznolikost i promjenljivost u prirodi, već bi onda svemir morao da bude skroz i skroz istovrstan. — Ali *Leibnitzove* monade nisu bića mrtva, nego one zamjećuju (imaju „perception"); one su duševne naravi, ali ujedno i počela tjelesnog svieta („atomi naturae"). Bogom uredjen sklad monada - l'harmonie préétablie — neprieči, da one svoj medjusobni odnošaj u svemiru mienjaju. Dà, svaka monada to čini u istinu neprestano, pokazujuć nam tako u malom zrcalnu sliku neprestane miene u svemiru.

Vriedno je opaziti, da *Leibnitzu* njegove monade — ako se fizički uzme — nisu prostorno razdieljene, nego da stoje u takvom medjusobnom odnošaju, koji doduše nemože metafizičar, ali mora fizičar shvatiti kao izpunitbu prostora. Uz to valja spomenuti, da je *Leibnitzova* monadologija samo idealistički shvaćena i da se na fiziku kao takvu neobazire.

I *Herbart* (1776—1841) imao bi se ovdje spomenuti. Njegovi su *reali* bez dvojbe analogon atoma. Oni su bića suprotne kakvoće, koja u njih radja nastojanje, da se suprotnost izravna, ali se ujedno radja u njih i odpor proti tomu izravnanju, i nastojanje oko samosvojnosti reala. Tvar bivstvuje samo relativno kao skupni pojam reala, koji imaju pravo, istinito bivstvovanje. „Tvar nam je dana — veli *Herbart* — jer nemožemo jednostavnim realnim bićem zabraniti, da stvaraju tvar".

Jedva što je nastao u njegovanju atomistike nov pokret, uporavljena je ona već i na stroge znanosti Prvi metodički pokus njezine uporabe na fiziku i lučbu jeste *Sennertova* korpuskularna teorija od g. 1618.[1] Do skora iza *Sennerta* (1621) dolazi *Sebastian Basso* sa svojim *„Liber de natura et anima mundi"*, u kojem razvija njekoje obćenite stavke svoje nauke, ne inače, nego kako ih uči naša moderna lučba.[2] Odmah iza *Gassendia* nalazimo atomistiku

[1] I lučbar *van Hellmont* (1577—1644) spominje već atome.

[2] „Njegova teorija slučenina ima sasma molekularni karakter moderne lučbe, a njegovim atomom nemanjka ništa do kolikoćna ustanovljenja. Jasno se izriče, da tjelesa svoja svojstva time mienjaju, što se drobnice t. j. čestice drugoga i trećega stupnja, drugim načinom iz nepromjenljivih primarnih atoma sastavljaju. Samo ta molekularna teorija puno dalje siže od naše; jer se upotrebljava ne samo na lučbene odnošaje tjelesa, na kalcinaciju, spaljivanje itd., već se i razlike agregatnoga stanja, raztezanja te sgušćivanja tjelesa, ugrijanje i drugi dogodjaji,

Digitized by Google

upotrebljenu za lučbu glasovitim *Robertom Boyleom*, kašnje (1789) *Higginsom*[1] i dr., dočim ju je na fiziku uporavio *Newton*, premda već znatno modifikovanu.[2]

Boyleova atomistika, kako je izražena u njegovom „*Chemista scepticus*“ (1661,), u svojoj je bitnosti jošte prvotna epikurejska, rekli bi upravo *čista* atomistika. Drugo je za atomistiku *Newtonovu* (1642—1727), kojoj početak nalazimo već kod *Hobbesa*. Već *Hobbesovi* atomi nisu više pravi *a-tomi*, nedieljiva biča; nasuprot relativuje *Hobbes* pojam atoma načinom, kojim se razlikuju atomi različitih stupnjeva, sve to manji i manji, tako da se dosljedno dospije napokon do tvari bez teže, do *etera* ponderalne tvari. Čestice toga etera nalaze se u prostoru medju težnom tvarju, ili se hvataju — prema kašnjemu razlaganju — naokolo za ponderalne atome, te su sravniv ih sa ovimi neizmjerno i nepojmljivo maljušaste.

Time je atomistika bitno preradjena; uz ponderalne, gravitaciji podvrgnute atome uvedena je nova vrst atoma, atomi, koji su jošte tvarne naravi, ravnajući se jošte po istih zakonih udara i gibanja; al ipak nestoje više pod zakonom teže.

Poznato je, da je velik dio fizičara, medju njimi jedan od prvih baš *Newton*, nadalje *Huyghens* (1629—1695), a u naše doba *Challis, Maxvell, Thomson* i dr., rado prihvatio tu posebnu vrst tvari, da njom neke pojave protumači, dočim lučbari — izuzam možebit jedinoga *Redtenbachera*[3] sa njegovimi eterom obavitimi dinamidi — nisu našli tomu povoda. „*Kima a — neima glave*“ odgovara Ardan u *Julesa Vernea* „putu oko mjeseca“ na Barbikanovo tumačenje naravi etera, čime pisac hoće da naznači, da u ovom shvaćanju etera kao beztežne tvari ima neko protuslovje. Medjutim može se dopustiti, da nije baš nemoguće pomisliti tvar, na koju se zakon teže neprotеže; ali se takva pomisao protivi svakom izkustvu, na koje se ipak valja u prvom redu takodjer obazreti, kad se radi o tom, da li što obstoji ili ne obstoji. Nesmije se bo znanost služiti kao podlogom za tumačenje time, što nije nemoguće, već time, što može valjanimi razlozi podkriepiti, da obstoji.

---

koje mi običajemo kao fizikalne shvaćati, tumače, kao naši lučbeni procesi, promjenami unutar molekula“. *Lasswitz*, Vierteljahrschft. f. wiss. Philosophie 8, 52.

[1] A comparative view of the phlogistic and antiphlogistic theories. 1789.

[2] I *Locke* uzima za prirodno iztraživanje atome.

[3] *Redtenbacher*, das Dynamidensystem, Grundzüge einer mechanischen Physik. Mannheim 1854.

Digitized by Google

Istina je, da činjenica, što *Enkeov* komet tako rekuć nama pred očima opisuje sve to užu eliptičku krivulju oko sunca, tezko se dade laglje i jasnije tumačiti, nego odpor stavljajućim medijem u svemiru. Takav je medium već i *Descartes* predpostavio, a u najnovije doba služio se je njime vrlo sretno Rus *Švedov*,[1] da protumači rep kometa, koji po tom ništa drugo nije, nego valovi takva medija, (koji je ipak različit od onoga, kojim se tobože svjetlo širi), postali sgušćavanjem uslied gibanja u istinu jedino bivstvujuće kometne jezgre, koji su valovi razsvjetom postali nam vidljivi. Ali odavle se nikako nemože izvoditi, da takav medij nebi morao stajati pod zakonom teže. Vrlo razriedjeni plinovi, kao što ih *Zöllner* i *Grove* i mnogi drugi prirodoslovci ne bez temelja u cielom svemiru predpostavljaju, mogu, ako ne bolje, barem upravo tako kao i onakav eter protumačiti koli pojave na *Enkeovu* kometu, toli i longitudinalne valove *Švedova*. Na prigovor zagovornika nauke o eteru, da, čim se napusti bivstvovanje etera, medjusobno djelovanje tvarnih čestica kroz prazan prostor u daljinu ostalo bi bez posrednika, lako možemo odgovoriti protuprimjetbom, da se ni eternimi atomi ništa nepostiže, već samo tumačenje dalje odgadja. — Pa kako djeluje taj beztežni eter na ponderalnu tvar tjelesa? Možebit simpatijom? Možebit tako, kao zakletve alhimista ili kao duhovi astrologa? Ili kao mediji modernih spiritista?

Da strogoj fizici etera netreba, pokazali su i dovoljno dokazali odlični zastupnici te znanosti, pa time odpada i jedini razlog, da prihvatimo ili pridržimo mnenje o eksistenciji etera.

Nauka o eteru, koja, akoprem stoji donekle medju dinamičkim i korpuskularnim shvaćanjem, ipak nije mogla izravnati protivštine tih obijuh nazora, postala je suvišna. *Clausijevoj* teoriji netreba nikakva etera više, da rieši sve i najzamršenije probleme nauke o toplini; pa da to isto vriedi i za nauku o svjetlu, pokazali su dovoljno *Grove* i dr.

Na shvaćanje atoma nije ostala bez posljedice uporaba matematike na fiziku. Pojam atoma morao se je prilagoditi potrebi, što ju je račun sobom donio. Tako se je došlo do pojma tako zvanih „jednostavnih atoma“, kao doduše prostorno opredieljenih, ali bez objama tvarnih točaka. Na čelu valja ovdje navesti *Boškovića* Dubrovčanina (1711 – 1787). Sam temeljit matematičar i fizičar *Bošković* nije se stegnuo na to, da samo općenito osnuje i obrazloži

[1] Idées nouvelles sur l'origine des formes cométaires. Odessa 1877.

Digitized by Google

svoju „jednostavnu“ atomistiku, već je na njezinu temelju kušao raztumačiti i fizikalne nauke. Tim je u život uveo posebnu fizikalnu školu, koja nadje u 19. stoljeću mnogo pristaša, osobito medju Franczi (medju njimi i glasoviti matematik i fizičar *Cauchy* 1789—1857.)

Boškovićeva „Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium“ (Beč, 1758) sadržaje obilje velevažnih misli, te ostaje za sve viekove dostojan spomenik velikoga Dubrovčanina, makar se i njegovi bezprostorni atomi[1] prema današnjemu napredku eksaktnih znanosti nisu mogli održati[2].

Sve dovdje je atomistička nauka izključivo plod filosofskoga umovanja, prilagodjena diclomice nazorom mekanike, što ih je proizveo zakon o gravitaciji, i potrebi matematičkog obradjivanja.

[1] U „synopsis totius operis“ svojoj „Theoria“ *Bošković* evo ovako u kratko razlaže, što smatra jezgrom svoje nauke: „Materiam constantem punctis prorsus simplicibus, indivisibilibus et inextensis, ac a se invicem distantibus, quae puncta habeant singula vim inertiae, et praeterea vim activam mutuam pendentem a distantiis, ut nimirum data distantia detur et magnitudo, et directio vis ipsius, mutata autem distantia, mutetur vis ipsa, quae imminuta distantia in infinitum sit repulsiva, et quidem excrescens in infinitum; aucta autem distantia, minuatur, evanescat, mutetur in attractivam crescentem primo, tum decrescentem, evanescentem iterum in repulsivam, idque per multas vices, donec demum in majoribus distantiis abeat in attractivam decrescentem ad sensum in ratione reciproca duplicata distantiarum; quem nexum virium cum distantiis, et vero etiam earum transitum a positivis ad negativas, sive a repulsivis ad attractivas, vel vice versa, oculis ipsis propono in vi, qua binc elastri cuspides conantur ad se invicem accedere, vel a se invicem recedere, prout sunt plus justo distractae vel contractae“.

[2] Time ne budi nipošto rečeno, da je „jednostavni“ atomizam, po kojem atomi, te dosljedno i tvar, tako rekuć samo kao pojmovi postoje, po fizičarih posve napušten. „Samo do toga stoji — veli n. pr. *W. Weber* u jednom listu na *Fechnera (Fechner,* Atomenlehre, 2. Aufl., p. 88) — da od uzrokâ gibanja takav stalan dio izlučimo, da bude preostatak doduše promjenljiv, ali da mu za promjene možemo pomišljati, da vise samo o mjerivih odnošajih prostora i vremena. Tako dolazimo do pojma tvarine (mase), kojoj pre lstava o prostornom objamu nipošto ne pripada. Dosljedno neće se onda niti *veličina* atoma kod atomističkoga shvaćanja mjeriti po prostornom objamu, nego po njihovoj tvarini, to jest po onom za svaki atom stalnom omjeru, u kojem kod toga atoma stoji sila prema pospješnosti. Pojam tvarine (kao i atoma) onda je upravo tako malo sirov i materialističan, kao i pojam sile, već se s ovim posvema usporedjuje, što se tanahnosti (možda je i odviše tanahan? *Op. piščeva)* i jasnoće tiče“.

Digitized by Google

Ona nepozna u obće jošte razlike u kakvoći atoma, te nespaja pojam „atoma“ — u koliko ga u obće prostorno shvaća — sa predstavom *stanovite* veličine.

Ali tu se sada podiže *Dalton* (1766—1844)! Služeć se materijalom, što mu ga pružahu mnogobrojne njegove vlastite i tudje pokusne radnje, stvori u lučbi sistematičku atomistiku, koja se doduše jošte nadovezuje na starinsku atomistiku, al ima pred njom tu zamašnu prednost, da u njoj atom svakoga lučbenoga počela znači stanovitu, nepromjenljivu, brojem izraženu masu, s kojom dakle stoji u tiesnom savezu sama narav, kakvoća tvari. *Johna Daltona „New system of chemical philosophy“*[1], uzor-plod čovječjega uma, diže atomističku hipotezu do teorije, te pretvara nestalan pojam atoma u fundamentalnu veličinu lučbe, kojom se služi eksaktno izpitivanje, i koja je postala velezaslužna za uspješni razvoj prirodoslovja.

Pobijajućimi razlozi, izvedenimi bistrom promišljenošću iz vlastitih pokusa, pomače skromni i duhoviti *Dalton* atomni pojam do obćenite tako rekuć priznaje, tako, da se od te dobe lučbena slućenina shvaća kao spojenje atomâ nekom privlačivom silom posredovano, a svaki atom ima odmjerenu, stalnu svoju težinu.

Kako se je već za dobe *Daltonove* priznavala velika vriednost njegove teorije, to se razabire iz raznih izjava njegovih najodličnijih suvremenika. *Th. Thomson*[2] priobćio je početkom 1808. glavne stavke *Daltonove* nauke kr. družtvu u Londonu kao „teoriju, koja na neočekivani način obećaje razjašnjenje najtamnijih dielova lučbe; a *Wollaston*[3] izriče već iste godine nadu: da kad se jednom točno sazna za relativnu težinu elementarnih atoma, da se lučbari neće možda zadovoljiti ustanovljivanjem brojnih omjera, po kojih se isti u slučenine spajaju, već da će nastojati, da si za protumačenje njihova djelovanja stvore geometričku predočbu, kako su po dimensijah prostora razporedani!

Danas, na izmaku 19. stoljeća, čini se, da je atomizam, ako ga i bude trebalo možebit u koječem preustrojiti, jedini mogući put, koji vodi do skladna tumačenja prirodnih pojava.

Al ipak bi krivo radili, kad bi mislili, da je borba za atom posvuda završena; da nije, to svjedoči medju drugim doista spomena

[1] Njemački prievod od *F. Wolffa* izašao je u Berlinu 1812.
[2] Philosophical Transactions **1808**, 63.
[3] Ibidem, p. 96. — *Kopp*, Entw. d. Chemie 297.

Digitized by Google

vriedna sjednica londonske *„Chemical Society“* od 4. stud. 1869. Najodličniji zastupnici engleskih lučbara i fizičara sastali su se taj dan u Burlington House-u na znanstveno sielo, da se izjave o atomizmu. *Williamson, Tyndal, Huxley, Brodie, Frankland, Odling, Miller* bijahu dionici toga sastanka, zauzimajući se jedni za atom, a drugi boreći se proti njemu, i to žestinom, koje nestrukovnjak upravo nedokučuje. „Šteta — uzklikne uzvišenim glasom *Frankland* — šteta, da se u znanosti nemože sazvati oekumenski koncil, na kojem bi se atomistika od nestalne hipoteze podigla do absolutna dogmata“ — na što mu *Millerov* puki upit: „I'a što onda imamo, ako neimamo atomističke teorije?“ bude sgodnim odgovorom, kojim ovaj hoće da kaže, kako i fizika i lučba, a osobito ova potonja uza sav svoj današnji razvoj upravo atomizam treba da visoko cieni.

Pa doista! Napredkom strogih znanosti nagomilalo se je vremenom činjenica, koje upravo silovito vode do atomisma. Ali to dakako nevalja za sve, što se više puta navadja kao razlog atomizmu. Pravo kaže *Fechner*[1], da se često uzpostavlja kao dokaz atomizma ono, što je u istinu samo tumačenje u atomističkom smislu, koje se tumačenje daje provesti i dinamistički. Ovamo spada na pr. pojav sgušćavanja. Tjelesa daju se tlakom sgustiti. Da se taj pojav osobito dotupavno daje protumačiti sbližavanjem atoma odnosno drobnica, od kojih je tielo sastavljeno, jasno je; al isti ovaj pojav može i dinamik opet u svojem smislu raztumačiti. Odviše bi nas daleko vodilo, kad bismo htjeli uslied toga atomizam odmah suvišnim ili poraženim smatrati, kako se to neustručavaju činiti neki filosofi,[2] zaboravljajući, da atomizam, ako je u stanju tumačiti *takodjer* sgušćavanje, ipak se neosniva baš na tom pojavu, a kamo li na njem jedinom.

Isto valja za gibanje u prostoru, za raztezanje toplinom, za promjenu skupnosti, tvrdoću. Svi ti pojavi mogu se svaki za se upravo tako atomistički tumačiti kao i dinamički.

Povoljnije stoje stvari po atomizam, kad spomenuta svojstva tjelesa uzmemo proučavati u medjusobnih njihovih odnošajih. Na ovom mjestu nije doduše shodno, upuštati se u potankosti; neka budu dakle barem najvažniji izmedju onih odnošaja ma samo

[1] N. n. mj. str. 13.

[2] Vidi n. pr. *Friedrich Eckstein:* Das Phänomen der Verdichtung, Wien, 1885 — kojega se pisac „promatrajući našu modernu atomnu teoriju osjeća daleko u srednji vieк bačenim“!

Digitized by Google

jednom riečju spomenuti, za koje atomističko tumačenje podpuno zadovoljava, gdjeno bi dinamičkomu shvaćanju težko, da nemoguće bilo, dovoljno ih odgonetnuti.

Tu bi valjalo spomenuti n. pr. po *Carnelleyu*[1] odkrivene odnošaje medju talištem počela i njihovim koeficientom raztezanja toplinom; pravilnost u varištu analognih počela i homolognih organskih slučenina; dizanje i padanje varišta i tališta sa gustoćom para, a u savezu s time mjeru difuzije.

I relativna brzina gibanja kod difuzije, ne manje difuzija plinova kroz razžarene kovinske cievi, koje kod obične toplote plina nepropuštaju; odnošaji pritiska kod plinova; pače i ciepkoća ledaca stanovitim smjerom — sve su to pojavi, koji veoma izdašno govore za atomističko shvaćanje.

Kad bismo htjeli prieći na optička svojstva tjelesa, i tu bi se moralo izprva dopustiti, da ima pojava, koji se mogu isto tako dinamički kao što i atomički raztumačiti. Al i ovdje dolazi se napokon na odnošaje, naprama kojim dinamičko shvaćanje mukom muči. To su poglavito oni pojavi, koji odlučuju takodjer za — sada općenito primljenu — undulacionu teoriju, po kojoj svietljenje tjelesa potiče od veoma brza titranja njegovih ponderalnih čestica, dočim je širenje „trakova svjetla“ uvjetovano valovitim gibanjem, bilo beztežna, bilo sićušna ponderalna, ali na svaki način *prekidna* medija. U prvom redu valja ovdje spomenuti pojave t. zv. interferencije, od kojih je neke već g. 1665 *Grimaldi*[2] opazio, al ih je tek *Young* svojimi opažanji nadopunio, a *Fresnel* upotrebio za podpuni osnutak undulacione teorije. Nadalje valja tuj navesti pojav razsapa boja i polarisaciju svjetla, sve to pojavi, koji govore glasno u prilog prekidnomu sastavu tvari. Jošte bi se moglo upozoriti na *Machova*[3] iztraživanja, kojimi pokaza, da polumekana tjelesa tlakom ili preinakom oblika trenom vidno polje polarizaće sprave razsvjetljuju, ali da opet brzo — očevidno uslied premještanja diskontinuarnih tvarnih čestica — toga ukona deformacije nestaje. Ove i neke druge s tim u savezu stojeće činjenice time postaju važnije, kad ih poredimo s onimi nazori o gibanju tvarnih čestica nalazećih se u napetom položaju, kako ih

[1] Ber. d. d. chem. Ges. Berlin 1879, 12, 439.

[2] *Grimaldi*, Physico-mathesis de lumine, coloribus et iride. Bologna 1665.

[3] *Mach*, Optisch-akustische Versuche.

Digitized by Google

je *Pfaundler*[1] razvio na temelju stanovitih odnošaja tališta. Ovdje bi se moglo upozoriti i na pojave boja u okomito na os rezanih kremenih pločah, nadalje na pojave boja u stisnutom staklu, koje valja nuždno svesti na prekidno stanje tvari; al razlaganje tih i drugih pojava ovdje bi nas predaleko zavelo.

Pomislimo li nadalje, da se prema iztraživanju *Massona* i *Jamina* traci svjetla i topline iste lomivosti moraju istovjetnimi smatrati; da se, (kako je to *Melloni* pokazao), traci topline upravo tako daju polarisovati, kao što i traci svjetla, pače da pokazuju i pojave interferencije, kako to sliedi iz opažanja *Knoblauchovih*[2]; pomislimo li dalje, da je kod trakova topline prema vrlo zanimivim iztraživanjem mnogobrojnih motrilaca i dvolom moguć, pače da je kod njih eliptička polarizacija dokazana, te da prema svemu tomu ima medju traci topline i svjetla samo kvantitativnih razlika, tako, da su oni traci, koji u sekundi po prilici 400—800 biliuna puta zatitraju, sbog svojega posebnoga djelovanja na živo oko nazvani svjetlenimi traci, dočim sve druge trakove sa manjim brojem titraja, budući kod njih toga učinka neima, ali za to ima znamenita toplina, zovemo trake tople (u užem smislu): to se već odavle vidi, da bi se većina iz optike uzetih razloga za atomizam i ovdje opet mogla konstatovati.

Al bi se uz to ovdje mogao jošte naposeb iztaknuti odnošaj medju toplovodstvom i žarenjem topline; iztaknuti bi se mogla i činjenica, da toplina najjače žari okomitim smjerom na površinu tjelesa, nasuprot pako, da se kod kososmjerna upadanja po zakonu sinusa slabi; pa možebit i više jošte činjenica pokazujućih nam se kao naravna posljedica prekidna sastava tvari.

I sami magnetički pojavi kao što i suvislost njihova sa pojavi munjevnimi pružaju nam niz razloga za odieljenost tvari. Ti se pojavi mogu dosljedno tumačiti samo onda, ako si sa *Weberom* predočimo magnete sastavljene od *odieljenih*, tvarnih i magnetičkih čestica, koje se mogu medju sobom pomicati. Ovimi se t. zv. molekularnimi magneti daju protumačiti ne samo sva svojstva običnih magneta, već i elektromagnetizam; pače gdjekoji elektromagnetički pojavi takvo shvaćanje upravo ištu. To valja na pr. za činjenicu već po *Lenzu* opaženu, poslje od *Duba, Waltenhofena, Wiedemanna*, i dr. potvrdjenu, da elektro-magnetizam s početka raste malko brže

[1] *Pfaundler*, Ueber den halbflüssigen oder weichen Aggregatzustand.
[2] Pogg. Ann. 108.

Digitized by Google

od sile magnetizujuće struje, kašnje razmjerno š njom, dok napokon sve to više za njom zaostaje, približujuć se nekomu maksimu. I neki pojavi t. zv. remanentna magnetizma, koji preostaje u željezu i nakon što je magnetizujuća struja prekinuta, sile nas prihvatiti nazor o molekularnih magnetih, odnosno o odieljenoj tvari.

Upravo ovo valja i za diamagnetizam, te za one odnošaje, koji postoje medju magnetičkimi i mekaničkimi svojstvi tjelesa, te čovjeka upravo presenećuju, namićuć rek bi silom uvjerenje, da im temeljni uzrok leži u razstavljenosti tvarnih čestica. Ovdje bi mogli spomenuti i razvijanje topline magnetizovanjem, koje se barem dielomice tumačiti mora kao posljedica trenja prouzročena gibanjem tvarnih drobnica. Isto valja i za upliv promjene toplote na magnetizam, dokazan mnogimi pokusi, za neke zvučne pojave kod magnetizovanja, kao što i za neke pojave u magnetizmu lučbenih slučenina.

Ako bismo jošte spomenuli i odnošaje magnetizma te galvanske struje prama svjetlu i žarećoj toplini, poimence na vrćenje polarizaće ravnine svjetla i topline elektromagnetičkimi uplivi, to bismo i opet došli na nove velevažne činjenice, po kojih se i magnetizam, i munjina isto tako kao što i svjetlo i toplina, svesti moraju na pojave gibanja odieljenih tvarnih čestica.

Ali svi ti razlozi atomizmu, pa bili oni ma kako važni i osvjedočujući, zaostaju u pogledu svoje dokazne moći daleko iza razloga uzetih iz lučbe.

Nepripoznavanje prekidna izpunjivanja prostora vodi dosljedno do takva shvaćanja lučbenih slučenina, gdje si ih nepredočujemo, kao da su postale slaganjem različitih elementarnih atoma jednog uz drugoga, već kao produkt podpuna medjusobna proniknuća. Ovakovo shvaćanje lučbenih slučenina nalazimo ne samo kod *Kanta* i filosofskih njegovih pristaša, već i kod njekojih — dakako riedkih — prirodoslovaca, na pr. *P. S. Hunta*,[1] *C. S. Peircea*[2] i dr. „*Tota in minimis existit natura*“ kaže *Hunt*, pa time strogo označuje stanovište, što ga u tom pitanju protivnici atomizma zauzimlju.

Tomu se mnenju protivi prije svega stalnost u sastavu lučbenih slučenina, činjenica, za koju veli *Proust*, da „nas sili, da priznamo nevidljivu ruku, koja kod stvaranja slučenina umjesto nas tezuljom ravna, te po svojoj volji udešuje njihova svojstva“. „Odavle — na-

[1] Sill. Am. J. [2] **15**, 226; **16**, 203; Phil. Mag. [4] **5**, 526; C. Bl. **1853**, 833, 849.

[2] Sill. Am. J. [2] **35**, 78.

Digitized by Google

stavlja genialni galski učenjak — mora se zaključiti, da su djela prirode u dubljinah zemlje ona ista, koja i na njezinoj površini ili u lučbarnicah; nepromjenljivi pako utezni omjeri, te stalne oznake karakterizujuće prave slučenine (umjetne isto tako kao što i naravske), jednom riečju: taj *pondus naturae* — što ga je *Stahl* tako pravo spoznao — sve to visi o volji lučbara upravo tako malo, kao što i zakon srodnosti po izboru, koji vlada svimi slučeninami!"

Ako se lučbeno slučivanje sastoji u podpunom medjusobnom pronicanju slučujućih se dielova, onda je težko umom postići, zašto se to dogadja samo po stanovitih, stalnih omjerih. Mi nemožemo dokučiti razloga, zašto n. pr. gdje god se chlor sa srebrom slučuje, zašto se slučuje uviek u razmjeru 37·37 uteznih dielova chlora na 107·66 ut. dl. srebra. U čem, pitamo, leži razlog i tomu dalnjemu pojavu, da se ista količina chlora spaja uvjek samo sa 22·995 ut. dl. natrija, te da se isto razmjerje od 107·66 ut. dl. srebra te 22·995 ut. dl. natrija svuda ponavlja, gdje god je budi nadjeno, budi načinjeno analognih slučenina spomenutih počela sa drugimi počeli? A taj je pojav, kako je poznato, pojav općenit, protežući se na sva lučbena počela, te na *sve* njihove slučenine bez razlike!

Kako vidimo, hipoteza pronicanja nije podobna, da tu pravilnost, pa bilo ma kako, raztumači. Ona je još daleko manje kadra, da protumači zakon višekratnih razmjera, gdjeno se oba zakona bez ikakve silovitosti tumače atomističkom teorijom.

A što da reknemo za isomeriju? Kako je poznato, tim se imenom označuje veoma čest pojav, po kojem lučbene slučenine istih elemenata te istoga postotna sastava posjeduju bitno različita fizikalna i lučbena svojstva, tako da ih moramo smatrati različitimi tjelesi. Doista je to čudnovat pojav, da mogu dvie bitno različite stvari, dapače i više njih imati jednak kvalitativan i kvantitativan sastav! Neobična je osobitost, kako može tielo, koje se u 100 ut. dl. sastoji od

	44.66	ut. dl.	dušika
	22.66	„ „	kisika
	20.00	„ „	ugljika
i	6.66	„ „	vodika
	100.00		

biti jedan put mokraćevina, a drugi put amonijev kianat; pa svako ima svojstva posve različita.

Protivnik prekidna izpunjivanja prostora nemože nikako pojmiti, kako mogu postojati tjelesa, koja se sastoje od

Digitized by Google

62.068 ut. dl. ugljika
10.345 „ „ vodika
i 27.587 „ „ kisika
100.000

te su uzprkos tomu tako skroz i skroz različita, da ih i po imenu razlikujemo, zovući ih alilov alkohol, propilov aldehid, propilenov kis, dimetilketon, kapronova kiselina, diacetonalkohol, heksinglikol, metilov valerat, etilov butirat, propilov propionat, butilov acetat, amilov formiat, metilamilceceljna kiselina, dipropilmliečna kiselina itd. itd.

Pa sličnih primjera isomerije ima neizmjerno mnogo.

Predpostava, da se u lučbenih slučeninah njihove elementarne sastojine izpunjujuć prostor jednomjerno, jedna drugu proniču, izključena je obstankom isomernih slučenina. Isomerijom stavlja se nazoru o neprekidnoj tvari medja, preko koje on nikako nemože.

Na drugoj strani isomerija se ne samo posve dovoljno tumači atomističkom teorijom, već ju ona upravo daje očekivati. Tumači se bo isomerija, i to na temelju mnogobrojnih izkustvenih činjenica, različitim medjusobnim polozajem i vezom elementarnih atoma sastavljajućih dotične slučenine, a dielomice i nejednakim *absolutnim* brojem tih atoma sačinjavajućih drobnice, to jest najmanje kao takve postojeće čestice dotične slučenine. To se je shvaćanje i tumačenje isomernih slučenina tako obistinilo, da na njegovu temelju možemo sa upravo absolutnom sjegurnošću proricati mogućnost eksistencije, pače i svojstva slučenina do sele nepoznatih. Zadaća je kombinatorne analitike, da obaziruć se na stanovita izkustvena pravila proračuna različite po teoriji moguće slučajeve isomerije, kad se postavi broj elementarnih atoma, a stvar je lučbenoga iztraživanja, da se njim pronadje, kojoj izmedju teoretički mogućih isomerija odgovara sastav stanovite, bilo već od prije poznate, bilo novo pripravljene slučenine, te u kojem odnošaju ona stoji napram ostalim slučeninam istoga kvantitativnoga sastava!

Isto ono što za isomeriju valja i za alotropičko stanje različitih lučbenih počela. Obćenito su poznati primjeri alotropije ugljika u obliku alema, grafita i ugljena; zatim biel i crven fosfor, kisik i ozon itd. Atomistički ih tumačimo posve analogno kao neke isomerije različitošću u broju atoma sastavljajućih drobnice dotičnoga tiela.

U novije doba svrati se pozor lučbara jošte i na pitanje, koliko da fizikalna svojstva lučbenih slučenina vise o usporednji iliti rela-

Digitized by Google

tivnom položaju atoma. Sve u tom pogledu pronadjene velevažne pravilnosti, koje se protežu na ovisnost tališta, vrišta, osebujne težine, topljivosti, razvijanja topline kod slučivanja i spaljivanja, vrćenja polarizovana svjetla, osebujne lomljivosti, pače i teka, fiziološkog djelovanja itd. o nutarnjem vezu lučbenih slučenina — sve su sami razlozi atomizmu.

Nemogu svršiti, a da nespomenem jošte i nastojanje fizikolučbara oko ustanovljenja absolutne vriednosti tih zadnjih tvarnih čestica.

Iz stanovitih fizikalnih svojstava pokušali su proračunati broj drobnica u pojedinih tjelesih; al se tuj dolazi do ogromnih brojeva. Tako je *Dupré*[1] proračunao, da ima u 1 mg vode *više* od 125 triliuna vodenih drobnica, dočim kodanjski fizičar *Lorenz*[2] iz potroška munjevne sile kod elektrolize vode proračunava, da ih je *manje* od 1360 triliuna, čime bi dakle bile odvedene bar obje krajnje granice tih veličina.

Naši su atomi kineti. Po *Clausiju* giblju se plinske drobnice na pravac stalnom brzinom, i udaraju čas po čas jedna o drugu. Put, što ga može svaka drobnica poprieko prevaliti, dok iza prvoga sukoba opet o drugu drobnicu udari, stoji prema promjeru drobnice u istom razmjeru kao osmi dio prostora, u kojem se drobnice giblju, prema svoti objama svih drobnica. Po računu *Clausijevu*, kao i Englezâ *Joulea*, *Grahama* i *Maxvella*, brzina kojom se drobnice kisika i dušika uz običnu toplotu i običan tlak u atmosferskom zraku giblju, jest 500 metara u sekundi, dočim medju dva sukoba molekula prodje pettisućmiliunski dio jedne sekunde. Iz svega toga sliedi, da put prevaljen drobnicom medju dvima uzastopce sliedećima udarcima iznosi skoro desettisući dio milimetra. Druga neka iztraživanja *Regnaultova* i *Faradayova* i dr. dovode do zaključka, da se ni jedan od običnih plinova nemože pomisliti 40.000 puta sgušćen, a da mu tim objam nebude manji od svote objama svih njegovih drobnica, predpostaviv, da su ove okrugle a promjer im jednak najmanjoj udaljenosti, koju drobnice postižu velikim brojem udaraca.

Iz svega toga proračunava proslavljeni škotski učenjak *Thomson*, da put, što ga drobnica odsjekom medju dvama udarcima prevali, nemože biti veći nego 5tisući put uzeti promjer pojedine drobnice

[1] Ann. ch. phys. 1866, 7.
[2] Phil. Mag. [4], **40**, 390; Pogg. Ann. **140**, 644.

Digitized by Google

tako, da bi uslied toga promjer plinske drobnice bio 50miliunski dio milimetra. U 1cc plina obične gustoće bilo bi dakle $6 \times 10^{18} =$ šest triliuna drobnica. Budući je pako gustoća tekućina i krutnina 500 do 16.000 puta veća od gustoće plinske, to ima po *Thomsonu* u 1cc tekućih i krutih tjelesa 3 do 1000 kvadriliuna drobnica, a poprečna razdaleč središta dvijuh susjednih drobnica iznosi 14 do 46 miliunština milimetra.

Što su prema tim brojevom udaljenosti najtjesnijih *Nobertovih* crta, kojimi prokušavamo najsavršenije svoje sitnozore? I sami valovi svjetla već su prekrupni, jer valovi skrajnjih ljubičastih trakova dugački su 4 stotisućine jednoga milimetra!

Pomislimo si kap vode, kaže *Thomson*, pa da ona naraste kolik objam zemlje, tako da joj se istom mjerom povećaju sve drobnice, to bi sastav takve mase bio doduše krupnozrniji od gromade sitnoga puščanoga zrnja, ali vjerovatno sitniji od hrpe običnih igraćih lopta.[1]

Prigovorit će mi se možda, da slični računi nemogu biti pouzdani i točni. Toga nemogu nijekati; jer ako, kako vidismo, *Thomson* proračunava, da ima u 1cc zraka 6 triliuna plinskih drobnica, a po *Maxwellu* bi ih bilo 19 triliuna; ili ako ima po *Dupréu* u 1cc vode *više* od 125 tisuća triliuna drobnica, a po *Lorenzu manje* od 1360 tisuća triliuna, to neima sumnje, da se tim brojevima nesmije pripisati veće i dublje znamenovanje, nego što ga sami traže, hoteći naznačiti samo neke granice, unutar kojih dotične vriednosti leže. U ostalom te vriednosti pripadaju, ma da se jedna od druge veoma udaljuje, ipak jošte istomu redu brojeva. Ogromnih pako tih brojeva netreba se plašiti, jer im niti naše izkustvo neprotuslovi.

Zar nisu *Kirchhoff* i *Bunsen* dokazali, da je jedna tromiliunština miligrama kuhinjske soli dostatna, da od nje bezbojni plinski plamen požuti? Zar nenapuni zrnce moška čitavu dvoranu mirisom, a da mu se ni najosjetljivijom tezuljom nikakav gubitak ustanoviti nemože? Doista pokazaše *Fischer* i *Penzoldt*,[2] da se jošte i $^1/_{4600\ 000}$ miligrama chlorfenola, a merkaptana pače $^1/_{460\ 000\ 000}$ miligrama njuhom razpoznaje!

Faraday načini zlatnih listića, kojih debljinu cieni na jednu stotinku duljine vala. Uzmimo, da je takav listić sastavljen samo od jednoga sloja drobnica, ipak njihova debljina nebi mogla više iznositi od jedne petmiliunštine jednoga milimetra.

[1] Ann. Chem. Pharm. **157**, 54.
[2] Zeitschr. f. Naturw. (4), **5**, 263.

Digitized by Google

Nam svim su poznati oni u sunčanom svjetlu prekrasnimi bojami se sjajući mjehuri sapunice. Debljina im neiznosi više od pol miliunštine palca; *Plateau* pače načini sapuničnih lamela, kojim prosjek iznašaše jedva miliunski dio jednoga milimetra. Uvažimo li, da se takva lamela još svejednako sastoji od vode i u njoj otopljena sapuna, a ovaj opet da je sastavljen od više lučbenih počela, poimence ugljika, vodika, kisika i sodika: to se jedva daje pomisliti, koliki da moraju biti sami atomi tih počela.

I. Annaheim[1], da vidi, kako se daleko može veličina odnosno absolutna težina atoma samim našim okom pratiti, uzme 7 desetina miligrama od poznata crvena mastila fuchsin zvana, otopi ga u žesti, pak razriedi otopinu na objam jedne litre. U svakom cc otopine sadržano je bilo dakle 0·0000007 g mastila; pa pošto se je svaka kap te otopine, $= {}^1/_{35}$ cc, na bieloj podlozi sveudilj jošte crvenila: to je time dokazano, da možemo i prostim okom jošte opaziti 2 stomiliunštine jednoga grama fuchsina (0.000 000 02). Uzev da ima u takvoj kapljici samo jedna jedina drobnica fuchsina, (kojemu je lučbeni sastav $C_{20}\ H_{19}\ N_3\ HCl$), to se onda već absolutna težina vodikova atoma odavle proračunava u maksimu sa 0.000 000 000 059 g!

Evo nas, gospodo, pred dvostrukom neizmjernošću: jedna neizmjernost mikrokosma atoma, a druga bezkrajna svemira.

Mi se danas više neplašimo udaljenosti zviezda, kojih svjetlu treba godina i vjekova, pače kao na pr. onomu najudaljenijih zviezda *Herschelovih*, na 10.000 i više godina, dok do nas dodje, akoprem mu je brzina mal ne 300 miliuna metara u sekundi!

Mi se ni neplašimo, kada slušamo, da je doba, u kojoj sunce obidje jedanput oko skupine Plejada, proračunana na $22\,{}^1/_2$ miliuna godina.

Mi smo vikli govoriti, a da se niti više nečudimo, o maglicah, koje su tolike, kao cigli taj prostor svjetova, što ga zauzima planetarni naš sustav! Što je napram tomu onih 12.754 i pol kilometra ekvatorialnoga promjera one grude, koju mi za obitalište dobismo, te ju zemljom zovemo? A što smo onda tekar napram tomu mi, *mi*, koji se tako rado gospodari svieta zovemo?

Pak ako u makrokosmu računamo sa tolikimi veličinami, zar se onda smijemo zabuniti dati velikimi brojevi mikrokosma?

[1] J. B. 1876, 159.

Digitized by Google

Istina, do neposredne spoznaje atoma jedva ćemo se ikada dovinuti. Najbolji bo naši sitnozori pokazuju tvar neprekidnu, pak nam *Helmholtz* ipak iz nauke o svjetlu proračuna, da smo sa svojimi sitnozori već dospjeli do gornje granice, t. j. da manjih čestica, nego što ih jošte opažamo najboljimi sadanjimi sitnozori, nikakvim budućim poljepšanjem i usavršenjem nećemo opaziti moći. Zato će i atomistička nauka, ma i tolikimi činjenicami poduprta te utvrdjena, svejedno samo teorijom ostati, teorijom, buduć osnovana na hipotezi. Ali to nas nesmije i nemože zaustaviti u našem nastojanju, da bar donjekle prodremo u spoznaju same tvari.

Zar će fiziolog sdvojiti zato, što mu njegova znanost nije podobna riešiti veliku onu zagonetku o životu i smrti? Dà, takva je za nas zagonetka i ono, što tvarju zovemo. Najumniji veleumi svih viekova bavljahu se njezinim proučavanjem, pak je ipak *positivno* znanje o njoj još sveudilj veoma, veoma manjkavo. *Ima* jedna knjiga, u kojoj se nalazi riešena koli zagonetka o tvari toli i ona o životu i smrti; ali je ta knjiga, kako se čini, nam smrtnikom zapečaćena sa sedam pečata, pa naslov joj duboka znamenovanja rieči, kojimi upita Pilat Boga-čovjeka: *„Što je istina?“*

Digitized by Google

Prilog hrvatskoj fauni ogulinsko-slunjske okolice i pećina.

NAPISAO PROF. A. E. JURINAC.

(Sa slikami.)

Predano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 22. svibnja 1886.

Uvodne opazke.

Golimi, pustimi, raztrganimi klisurami i neprijaznimi gudurami većinom divlje, samo dielomice biljem obraslo kraško gorje zanima ne samo geologa, već se ono ističe i značajnom svojom florom i faunom. Velikom većinom od triadičnih i krednih vapnenaca i dolomita sastavljeni Kras odlikuje se na površini bezbrojnimi uvalami, dolinami, a u svojoj nutarnjosti krije bezbrojne pukotine, šupljine i špilje, kojimi protiče voda, da opet napolje provali, ili da se u podzemnih prostorijah izgubi. Već Morlot reče, da je Kras šupljikav kao spužva, a Gruber ga je poredio sa stvarju, kojom se tekućine filtruju. Poroznost Krasa donosi sa sobom, da mu na površini neima vode, i da mu je vegetacija većinom oskudna, ali veoma značajna.

Dielom domaći, dielom strani prirodopisci našli su na Krasu novih oblika bilja, kojih drugdje neima. I fauna kraških priedjela bitno se razlikuje od faune drugih krajeva Hrvatske. Tu imade *alpinskoga salamandra (Salamandra atra, Laur.*, na Smolniku brdu), u podzemnih špiljah Krasa živi *čovječja ribica (močarila, Proteus anguinus Laur., Proteus Croaticus, Brus.)*, nadjena 7. srpnja 1879 kod Otočca)[1]. Tu je Steindachner našao novih vrsti riba, kao što su *Telestes polylepis, Steind.* iz Mrežnice, Dobre i Munjave; *Phoxinellus Croaticus, Steind.*, koja se nalazi u onih potocih i riekah Hrvatske, koje iz podzemnih špilja provaljuju; *Thymallus micro-*

[1] S. Brusina: Jedan decenium. Rad jugoslav. akad. Knj. LII. U Zagrebu 1880. str. 201.

Digitized by Google

lepis, Steind. iz gorskih potoka kod Vrgorca u Dalmaciji. Heckel i Kner dokazali su, da je Dalmacija vrstmi riba najbogatiji priedjel naše monarkije. U vodah Dalmacije i susjedne Bosne našli su oni jedno osamnaest oblika riba, kojih drugdje neima. Osobitost kraške faune dokazuje Brusinovo iztraživanje hrvatskih mekušaca, pak iztraživanje kraških kornjaša po Schlosseru i po drugih prirodopiscih *(Carabus Croaticus Dej., Carabus Dalmatinus Duft. Schmidt, Carabus Velebiticus Hampe; Pristonychus Dalmatinus Dej., Pr. elongatus Dej.; Sphodrus exaratus, Sphodrus Schreibersii; Anophthalmus Croaticus Cl. Hampe; Leptoderus intermedius Hampe* itd.). To dokazuje Kraussovo iztraživanje ravnokrilaca Istre i hrvatskoga primorja i Brusinovo iztraživanje stonoga, što ih je Latzel opisao *(Brachydesmus dalmaticus Latzel, Br. inferus Latzel; Julus cattarensis Latzel; Lithobius Dalmaticus Latzel,* etc.). Napokon, uzdrži li se oblik *Eriopis Croatica mihi* kao posebna vrst, povećati će se opet raznolikost faune hrvatskoga Krasa.

Priedjel, kojim sam ja putovao (od 15.—31. kolovoza 1883), čini sjevero-iztočni dio južnohrvatske visočine. On nije tako divlje naravi kao liburnijski Kras i Lička visočina, ali svojim geološkim sastavom, svojimi ponikvami na površini i svojom šupljikavošću naliči podpuno Krasu, čini dio Krasa.

Kako je fauna hrvatskoga Krasa dosele u obće slabo iztražena, i kako njekoji razredi životinja nisu još nimalo iztraženi, neima dvojbe, da se na njegovoj površini, pak u podzemnih njegovih špiljah i vodah njegovih još mnogo neobretenih oblika sakriva; neima dvojbe, da naš Kras sa svojimi podzemnimi špiljami spada u faunističnom obziru medju najzanimivije i najviše uspjeha obećavajuće priedjele. Potreba iztraživanja hrvatskoga Krasa tim većma se osjeća, što su istarski i kranjski Kras i njegove špilje jur dosta dobro pretraženi, te se u oči veoma zanimive kraške faune i od nas zahtieva, da ruke na veoma zanimiv posao stavimo. S toga pošao sam u kolovozu 1883. uz podporu sl. ravnateljstva narod. zoolog. muzeja u Zagrebu u kraški priedjel, da ondje sabirem gradju za isti naš zavod. Po nalogu ravnateljstva imao sam putovati priedjelom izmedju Karlovca, Ogulina, Plitvičkih jezera i Kostajnice i ovdje sabirati ponajpače plazavce, dvoživce, ribe, mekušce, stonoge i babure. Imao sam tačno izpitati, gdje imade *čovječje ribice (Proteus anguinus Laur.),* kao takodjer konstatovati nalazišta puža *Helix stenomphala Mke.,* pak nalazišta stonoga *Brachydesmus subterraneus Heller* i *Brachydesmus inferus Latzel.* U

Digitized by Google

koliko sam mojoj dužnosti zadovoljio, neka govori ova moja radnja. Spomenuti mi je samo već sada, da prema momu izpitivanju nemа *čorječje ribice* na ovu stranu Kapele, a puža *Helix stenomphala Mke.* imade iza kiše mnogo po liticah kod Oštarije pri Gospiću, gdje ju je našao g. Jakov Pavelić, učitelj u Josipdolu.

Ja sam na mom putovanju u Ogulinsko-Slunjskoj okolici posjetio pet podzemnih špilja ili pećina: 1. Gjulin ponor, u koji zavire Dobra ili Gjula, u samom Ogulinu. 2. Špilju kod Oštarije Ogulinske, u koju zavire Mrežnica. 3. Špilju kod sela Debeli lug. 4. Špilju kod Zagorja. 5. Špilju kod Tržića.

1. Gjulin ponor. Fras, a po njem Klaić pak Hirc spominju tri pećine pri Ogulinu: ponor, u koji zavire Dobra (Gjula), pak špilju Badanj u ogulinskoj gradini, i špilju Medvedicu. Ja sam posjetio samo Gjulin ponor i vidio jedan ponor u njekom vrtu u samom Ogulinu blizu željeznice, koji okomito pada, te se u nj može uljesti samo ljestvami ili na užetu. Imena mu neznam. Dobra zavire pod imenom Gjula u dubokom pećinastom jarku u Ogulinu samom u dva ponora: Desni ponor je vodoravan i prostran, te vodi, kako mi pripovjedahu, pod sam Ogulin, pod župnu crkvu i dalje. U ovaj ponor gubi se Gjula samo onda, kad se jarak, kojim ona teče, napuni vodom. Drugi lievi ponor je kos, u njem gubi se Gjula uvjek užasnim štropotom. Ja sam kušao poći u desnu špilju sa g. Magdićem, absol. filos., i g. Turkovićem, učiteljem u Generalskom stolu; ali ne mogasmo daleko uljezti radi silne vlage. Noge su nam u blato duboko propadale, sa stropa kapala je voda kao da kiša pada, te smo se morali vratiti i odreći se nade na kebriće *Leptoderus Hohenwarthii Schmidt, Oryotus Schmidtii Müll.* i *Adelops Pyraenens Lesp.*, koji se po Schlosseru u ovoj špilji nalaze.

2. Špilja kod Oštarije ogulinske, u koju Mrežnica zavire. Ova pećina nalazi se kod Skradnika sela pri Oštariji ogulinskoj, odmah kod željezničkih tračnica u gori Krpelju. Spominje ju Fras i Klaić. Sabljar spominje ovu pećinu pod imenom „tamnik“ ili „podzemni hod“. Narod zove ovu špilju „Ponor Mrežnice“, jer u nju utiče Mrežnica, kad joj se dugotrajnom kišom cielo korito napuni vodom. Za sušna vremena zavire Mrežnica već malo dalje od Oštarije, te joj je korito kod Skradnika suho. Poslje kakova $^3/_4$ sata provaljuje Mrežnica kod Tounja opet na površinu zemlje pod imenom Tounjčica. Njeki ju zovu takodjer „Vodena jama“. Ovu špilju posjetio sam sa g. prof. Menzinom, sa g. Vrban-

Digitized by Google

čićem i još njekimi, dva puta. Ulaz joj je prostran, što sam ju ja prošao, teče vodoravno, obično je suha, te neima nikakovih siga. U ovoj špilji našao sam baburu *Titanethes albus Schiödte* i bezbroj mrežokrilca *Anabolia pilosa Pict.* Dalje u nutra dieli se špilja u više hodnika, kojih ja nisam pregledao radi pomanjkanja shodne razsvjete.

3. Špilja kod sela Debeli lug Podje li se kod stražarnice Tisovac na Rudolfovoj cesti, koja vodi iz Ogulina u Jasenak, u šumu „Kaludjerski vrh", to se dodje za kakova pol sata preko brda u gorsku kotlinu, u kojoj se nalazi selo Debeli lug. Tu se nalazi pećina dosta uzka zjala, kojim se skoro četveronožke ulazi u prostranu šupljinu. Dno špilje dieli se u dva priedjela. Lievi priedjel je malen, uzdiže se nješto, te se skoro završuje, a desni je znatno veći, ali je i on kratak. Stiene špilje obrasle su većinom mahovinom (Hepaticae). Kako mi bijaše posvjet veoma slaba (moj vodič svietio mi je naime jelovimi skalami), nisam mogao mnogo po špilji nazrievati, te nisam u toj špilji ništa važna našao. U špilji nalazi se mala mlačica, iz koje ljudi pitku vodu crpe.

4. Špilja na izvoru Mrežnice kod Zagorja. Ova špilja nalazi se kod Zagorja pri izvoru Mrežnice na podnožju Sovjak-brda. Ovu špilju posjetio sam ja sa mojim vrlim prijateljem g. Ant. Jagatićem, župnikom u Zagorju, i g. Vrbančićem. Ziev naliči joj zjalu pekarske peći, širok je kakovih 6 metara, al tek jedan metar visok, te se čovjek skoro četveronožke mora njekoliko metara provlačiti dok dodje u veliku, veoma visoku i široku dvoranu. Čim dalje se u špilju ulazi, tim biva uža, te nas je naš vodič opominjao, da podnipošto ne idemo dalje. Medjutim g. Jagatić i ja uhvatismo se za ruke te svićom u ruci podjosmo napried i dodjosmo do jedne mlačice, u kojoj na moju radost opazim tri neobično velika račića obitelji *gammarida*, za koje držim, da je nova vrst *Eriopis Croatica mihi.* Obodreni tim zanimivim obretom, podjosmo još dalje po tvrdom, po vapnencu okamenjenom blatu i dodjosmo do strašnoga ponora, koji teče okomito prema dužini špilje, kojom smo prošli. Čuli smo kako ponorom voda teče. Pošto smo se oporavili od prvoga užasa pred tom podzemnom strahotom, uzesmo veliko kamenje, te ga bacasmo u ponor. Dugo i a hitca čuli smo kako kamenje pada u vodu, te se je pljusak vode bajnim šumom po tamnih hodnicih špilje razliegao.

U toj špilji ima dosta vapnenih ocjedina. Tlo špilje pričinja se oku kao smrznuta ilovača, te se pri svjetlu svieće krasno kao

Digitized by Google

snieg ljeska. Narod pretjeruje veličinu ove špilje. Naš vodič tvrdio je, da je drugo zjalo ove špilje kod Drežnice. Osim spomenutih triju račića našao sam u ovoj špilji i baburu *Titanethes albus Schiödte.*

5 Špilja kod Tržića. Ova špilja nalazi se kod Trzića na podnožju Šimić-brda. Posjetio sam ju u družtvu sa tržićkim župnikom, sada već pokojnim g. Fr. Mihunom, sa g. Vrbančićem i još njekimi učitelji. Tržićka špilja je najljepša, što sam ih ja na mom putu posjetio. Zjalo joj je visoko kakva 3 metra, ali uzko, da se jedva dva čovjeka uzporedo protisnu, a slično je visokomu gotičkomu prozoru. Prošav vrata, dodje se u ogromnu, vanredno visoku dvoranu sa liepimi sigami i draperijom. Ovdje našao sam babure *Titanethes albus Schiödte* i stonoge *Brachydesmus inferus Latzel.*

Pošto bijaše ovo moj prvi posjet podzemnih špilja, i pošto nisam sobom ponco potrebitih sprava: nisam ovaj put onako tačno špilje proučavao, kako sam želio. Prva mi briga bijaše, da saznadem, gdje imade špilja, pak da u njih sabirem gradiva za naš muzej. Ali želim i nadam se, da će mi se još prilika pružiti, da ono učinim, što sam sada propustio.

Vriedno je, da ovdje zabilježim dvie narodne priče. Jedna nam pripovieda, gdje je sv. Juraj ubio zmaja, a druga pripovieda, zašto sad već neima mora ni viškâ (vještica) na svietu. Kod Zagorja pri izvoru Mrežnice imadu tri jezerca: Rupečica jezero, Srednje jezero i Zeleno jezero. Narod pripovieda, da je na tom mjestu sv. Juraj zmaja ubio i radi toga da su ova tri jezerca vanredno duboka, da neimadu dna, da su tako duboka da i pero uvlače, i da ljudi dosele nisu mogli dubljine izmjeriti. Drugu priču pripoviedao mi je moj ribar Frane Petrović u Slunju ovako: „Nekad su more i viške ljudima krv izpijale i srdca izjidale. Tad reče Isus sv. Tomi: Aj! Tomo! uzmi mriže i bacaj ih u vode duboke i jame bezdane i vataj more i viške, da više ljudima krvi nepiju i srdca ne izjidaju. I sv. Tomo, vala mu i dika budi, posluša i baci mriže u vode duboke i jame bezdane i vata more i viške. Tad dodjoše iz vode more i viške, te se ovako mole sv. Tomi: aj! sv. Tomo! ne bacaj mriža u vode duboke i jame bezdane, te nas ne vataj! Mi ćemo se sakriti u jame bezdane i ne ćemo više ljudima krvi izpijati niti srdca izjidati. I more i viške posakrile se u vode duboke i jame bezdane, i od to doba neima više mora ni viška na svitu.“

Digitized by Google

Prije nego svršim ove moje uvodne rieči, smatram si za dužnost, da zahvalno spomenem njeku znanosti sklonu gospodu, koja su mi na mom putovanju na pomoć bila. Ponajprije spomenuti mi je g. Vinka Dračara, kr. šumara u Ogulinu, čijim prijateljstvom mogao sam bez svakoga troška posjetiti faunistički veoma zanimivi Smolnik pak Tisovac. Velika gostoljubivost g. Save Mrvoša, načelnika u Gomirju izpod Smolnika, koj me je strana u svoju kuću primio i na Smolnik me s g. Dračarom pratio, kao da sam mu stari znanac, ostati će mi uvjek u pameti. G. Joso Magdić, gradj. učitelj u Ogulinu, domaćim i stranim iztraživaocem prirode dobro poznati turista, nije niti meni uzkratio svoga prijateljstva, te me je kao što i njegov sudrug g. Vrbančić na mojih izletih pratio. I sva gospoda učitelji gradj. škole u Ogulinu sa svojim velevriednim starinom ravnateljem g. Sguićem išli su mi u svakom obziru na ruku. Ne smijem zaboraviti niti g. Magdića, absolv. filosofa, koj mi je velikom požrtvovnošću sabirao stonoge u okolici Ogulinskoj, te me takodjer pratio na mojih izletih u okolicu Ogulinsku. Gospoda župnici Jagatić Ante (Zagorje), Pobor Ivan (Oštarija) i sada već žalibože pokojni Mihun Franjo (Tržić) iznenadili su me svojom gostoljubivošću i susretanjem. Gosp. prof. Menzin pratio me je dva puta u špilju kod Oštarije. Gosp. Pavelić Jakov, učitelj, i g. Šojat, posjednik u Josip-dolu, olakotili su mi ribolov u Munjavi, a gosp. Mihalić, gradj. učitelj u Slunju, olakotio mi je ribolov u Slunjčici i u Korani. Ja sam uvjeren, da uz čedna novčana sredstva, kojimi sam razpolagao, nebi mogao ni toga izvesti što jesam, da nisam uživao tako izdašne podpore od strane inteligencije u obće, a napose od strane gospode župnika i učitelja. Ovi ljudi načinili su mi svojom gostoljubivošću i prijaznošću i najzabitniji priedjel domaćim i ugodnim. S toga se svoj toj gospodi i mnogim drugim, koji su me na mom putovanju ma u čem pomagali, ovdje liepo zahvaljujem. Najviše zahvale pak dugujem gosp. prof. S. Brusini, ravnatelju narod. zoolog. muzeja u Zagrebu, koj mi je novčanom podporom iz dotacije zavoda za iztraživanje zemlje omogućio putovanje, te me je osim toga pri izradjivanju ove moje radnje savjetom i potrebnom literaturom na najliberalniji način podupirao. Zato i njemu ovdje najtopliju zahvalnost izrazujem.

Digitized by Google

Popis upotriebljene literature.

1. Jahrbuch i Verhandlungen der kk. geologischen Reichs-Anstalt. Wien.

2. Fras, Fr. Jul.: Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze. Agram, 1835.

3. Sabljar V.: Miestopisni riečnik kraljevinah Dalmacije, Hèrvatske i Slavonije. Dodatak III. O njekojih znamenitijih prirodninah. Zagreb, 1866.

4. Klaić Vjek.: Prirodni zemljopis Hrvatske. Zagreb, 1878.

5. Brusina Spiro: Jedan decenium naše zoolog. literature (1867—1877). Rad jugoslav. akad. Knj. LII. Zagreb, 1880.

6. Hirc Dr.: Špilje na hrvatskom Krasu. „Hrvatska Vila", Zagreb, 1881, br. 40, 41.

7. — Flora okolice Bakarske. „Rad" jug. akad. znan. i umjet. Kn. LXIX, Zagreb, 1884.

8. — Hajdova hiža, nova špilia u Hrvatskoj. „Napredak", Zagreb, 1886, br. 1, 2, 5.

9. — Die Mollusken-Fauna des liburnischen Karstes. Verhandl. d. kk. zool. bot. Ges. Wien, 1880.

10. Special-Karte der österr. ungar. Monarchie. Kk. milit. geogr. Institut. Wien.

---

11. Linné: Systema Naturae, ed. XIII, Lipsiae, 1788.

12. Hoffmeister W.: Die bis jetzt bekannten Arten aus der Fam. der Regenwürmer. Braunschweig, 1845.

13. Rosa Dan.: I lombricidi del Piemonte. Torino, 1884.

14. Schmidl Ad.: Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas. Wien, 1854.

15. Bruzelius R. M.: Bidrag till kännedomen om Skandinaviens Amphipoda Gammaridea. K vetensk Akad. Handl., B. 3, nro 1. Lund, 1859.

16. Spence Bate, C.: Catalogue of the specimens of Amphipodous Crustacea in the collection of the British Museum. London, 1862.

17. Spence Bate, C. and J. O. Westwood: A history of the British sessile-eyed Crustacea. London, 1863—1868.

18. Heller Cam.: Kleine Beiträge zur Kenntniss der Süss-Wasser-Amphipoden. Verhandl. d. kk. zoolog. bot. Ges. Wien, 1865. Bnd. XV.

19. Joseph G.: Erfahrungen im wissenschaftl. Sammeln und Beobachten der den Krainer Tropfsteingrotten eigenen Arthropoden. Berlin, 1882.

20. Frič, A.: Die Krustenthiere Böhmens. Arbeiten der zoolog. Section der Landesdurchforschung von Böhmen. Archiv der naturw. Landesdurchforschung von Böhmen, Bd. II, Abth. IV. Prag, 1872.

Digitized by Google

21. Bronn H. G.: Die Klassen und Ord. des Thierreichs. V. Bnd. Leipzig und Heidelberg, 1866—1884.

22. Gervais P. et M. le baron Walckenaer: Histoire naturelle des Insectes. Aptères. Tome troisième. Paris, 1844.

23. Simon E.: Les Arachnides de France. Tome septième Paris, 1879.

24. Latzel, R.: Die Myriopoden der oester. ungar. Monarchie Wien 1880, 1884.

25. Fischer L. H.: Orthoptera europaea. Lipsiae, 1853.

26. Krauss H.: Die Orthopteren-Fauna Istriens. Sitzungsber. d. mathem. naturw. Cl. d. kais. Akad. der Wissenschaften. Bnd. LXXVIII, Abth. I., pag. 451. Wien, 1879.

27. C. Brunner v. Wattenwyl: Prodromus der europaeischen Orthopteren. Leipzig, 1882.

28. Brauer Fr., Löw Fr.: Neuroptera austriaca. Wien, 1857.

29. Heinemann H. Fr.: Berge's Schmetterlings-Buch. Stuttgart, 1883.

30. Schlosser-Klekovski: Fauna kornjašah trojedne kraljevine. Zagreb, 1877—1879.

31. Taschenberg E. L.: Die Hymenopteren Deutschlands. Leipzig, 1866.

32. Brusina S.: Prinesci malakologiji hrvatskoj. „Rad" jug. akad. znan. i umjetn. Kn. I. Zagreb, 1867.

33. Clessin S.: Deutsche Excursions-Mollusken-Fauna, zweite Aufl. Nürnberg, 1884.

34. Bloch D. M. E.: Oeconomische Naturgeschichte der Fische Deutschlands. Berlin, 1782, 1783, 1784.

35. Heckel i Kner: Die Süsswasser-Fische der östreichischen Monarchie. Leipzig. 1858.

36. v. Siebold C. Th. E.: Die Süsswasser-Fische von Mittel-Europa. Leipzig. 1863.

37. Steindacher Fr.: Zur Flussfisch-Fauna von Croatien. Sitzungsber. d. mathem. naturw. Cl. der kais. Akad. d. Wissensch. Bnd. LII, Abth. I., pag. 594. Wien, 1866.

38. — Ueber eine neue Telestes-Art aus Croatien. Ibidem. Bnd. LIV, Abth. I. pag. 300. Wien, 1866.

39. — Ueber eine neue Gattung und Art aus der Familie der Pleuronectiden und über eine neue Thymallus-Art. Ibidem. Bnd. LXX, Abth. I., pag. 363. Wien, 1875.

40. Blanchard É.: Les poissons des eaux douces de la France. Paris, 1880.

Digitized by Google

Osim toga upotriebio sam:

Brehm's Thierleben, II. izdanje.
J. Leunis, Synopsis der Naturgeschichte des Thierreichs.
Claus, Grundzüge der Zoologie.

Sistematični popis nadjenih životinja.

I: VERMES.

Red: ANNELIDES.
Podred: **CHAETOPODA.**
Razred: Oligochaeta.
Porodica: **Lumbricidae.**

Rod: LUMBRICUS, Linné.

Lumbricus herculeus, Sav., gujavica velika.

1788. Lumbricus terrestris, *Linné*, Syst. Nat., edit. XIII., t. I, pars VI, p. 3083, num. 277.

1828. Enterion herculeum, *Savigny*, u Cuv.: Hist. des progr. des sciences nat., t. II, p. 108.

1837. Lumbricus herculeus, *Dugès:* Annélides abranches sétigères, u Ann. sc. nat., 2e sér., t. VIII, p. 17, 21, tab. I, sl. 5.

1842. Lumbricus agricola, *Hoffmeister:* De vermibus quibusdam ad genus lumbr. pertinentibus, p. 24, tab. I, sl. 11, 14, 17.

1843. Lumbricus agricola, *Hoffmeister:* Beiträge z. Kenntniss deut. Landanelliden, u Arch. f. Nat., IX. Jahrg., I. svez., p. 183, tab. IX, sl. 1.

1845. Lumbricus agricola, *Hoffmeister:* Die bis jetzt bekannten Arten aus der Fam. der Regenwürmer, p. 5, tab. I, sl. 1.

1865. Lumbricus agricola, *D' Udekem:* Mémoires sur les lombricins, u Mém. de l' Acad. r. des sc. de Bruxelles, t. XXX, p. 35, tab. II.

1871. Lumbricus terrestris, *Eisen:* Bidrag till skand. Oligochaetfauna, u Öfv. af k. Vet. skad. Förh., 1870, n. 10, p. 954, tab. XI, sl. 1—2, tab XIV, p. 23, 27.

1874. Id. id. *Eisen:* Om Skandinaviens lumbricider, ibidem, 1873, n. 8, p. 45.

1875. Lumbricus agricola, *Panceri:* Catalogo degli anellidi ecc. d' Italia, u Atti della Società italiana di scienze nat, vol. XVII, fasc. II, p. 537.

1884. Lumbricus herculeus, Savigny, *dr. Daniele Rosa:* I lombricidi del Piemonte, pag. 22, 23, 24, 25.

Digitized by Google

Hoffmeister[1] veli za vrst *Lumbr. herculeus, Sav.* „sie erreicht in der Regel die Länge von 8" bei mittlerer Ausdehnung gemessen. Dagegen trifft man im üppigen Boden Exemplare, die einen Fuss bis 15 Zoll messen. Indess gehören 10 bis 11 zöllige Würmer schon zu den Seltenheiten", a Daniele Rosa[2] „i maggiori esemplari che io abbia visti non oltrepassavano in stato normale 20 centim. di lunghezza, i molti che ho in alcool oscillano fra 9 e 15 ctm., il diametro al clitello essendo in media di 6—7 mm." Ja sam našao u šumah Smolnika-brda pod debelim slojem truloga lišća i drveća primjeraka, koji su, kad su se protegnuli, dosizali duljinu od 40—46 ctm., a debeli bijahu kod srednje protege 10 mm. Veličinom sjećaju smolnički primjerci na vrst *Lumbricus gigas* Dugès-a, koja se nalazi u južnih priedjelih Francezke i Njemačke i koju je Fitzinger i kod Beča našao. Pošto nije bilo prilike, da smolničke neobično velike primjerke gujavice prispodobim sa Dugès-evom vrsti *Lumbr. gigas,* navadjam ih ovdje pod imenom *Lumbr. herculeus Sav.,* u nadi, da će se kasnije tačnom prispodobom jednoga i drugoga ovdje spomenutoga oblika moći konstatovati, kojoj vrsti smolničke gujavice pripadaju.

II. ARTHROPODA.

1. Red: CRUSTACEA.

1. Razred: Amphipoda.

Porodica: **Gammaridae.**

Rod: GAMMARUS, Fabr.

Gammarus pulex, Fabr.

Cancer pulex, Linné, Syst. Nat., edit. XIII, t. I., pars V, 1788, pag. 2992. Gammarus pulex, Fabricius, Ent. Syst., II, p. 516, n. 7. — Latreille, Gen. Crust. et Ins. I. p. 58. — Bruzelius, Skand. Amph. Gam., p. 54. — C. Spence Bate, Catal. of the Spec. of Amphipodous Crustacea, 1862, p. 205, pl. XXXVI, f. 4. — C. Spence Bate and J. O. Westwood, British sessile-eyed Crust., 1863—1868, vol. I, pag 388. Frič, Crust. Boh., Arb. d. zoolog. Sect. der Lndsdrchf. von Böhmen, 1872, pag. 265.

Po svoj prilici u svih tekućicah ogulinsko-slunjske okolice. Ja sam ovu vrst našao u Dobri, u Vitunjčici, u Mrežnici kod Ošta-

[1] Die bis jetzt bek. Arten a. d. Fam. d. Lumbr., str. 5.
[2] l. c, str. 23.

Digitized by Google

rije i kod Zagorja. U izvoru Mrežnice kod Zagorja imade je neobično mnogo.

Rod: ERIOPIS, Bruzelius.

Bruzelius, R. M.: Bitrag till kännedomen om Skandinaviens Amphipoda Gammaridea (K. vetensk. Akad. Handlingar, III, nr. 1) Lund, 1859, pag. 64.

C. Spence Bate: Catal. of the spec. of Amphipodous Crustacea in the collec. of the British Mus. London, 1861, pag. 178.

Eriopis Croatica, mihi.

(Sa slikami.)

Oculis orbus. Antennae superiores longissimae, corpore longiores, flagello gracili. Antennae inferiores superioribus multo breviores, flagello articulo ultimo pedunculi breviore. Pedes primi paris pedibus secundi paris paulo minores. Metacarpus primi secundique paris pedum thoracalium trapezoideus. Tria ultima paria pedum thoracalium plus altero tanto majora, quam pedes tertii quartique paris. Appendix caudalis feminarum profunde fissa, marium autem ex tertia parte sinuata

Long. corp.: ♂ 20 $^{m}/_{m}$, ♀ 18·5 $^{m}/_{m}$.

Habitat in cavernis subterraneis Croatiae.

Dne 25. kolovoza 1883 našao sam u podzemnoj špilji kod Zagorja tri primjerka Gammaridâ, jednoga odrasloga mužjaka, jednu odraslu i jednu mladu ženku, koji se u morpholožkih svojstvih podpuno slažu s opisom roda *Eriopis*, kako ga je Bruzelius ustanovio[1]. Neznatna razlika sastoji samo u tom, da su pobočnice (laminae coxales seu epimerales) u tih primjercih dosta velike, te da vanjski krak zadnjega para abdominalnih nogu nije „duobus articulis complanatis instructus", već su ova dva članka okrugla u prosjeku. Nisam vješt jeziku, kojim je Bruzelius napisao gore spomenuto djelo o skandinavskih gammaridih; nego sudeć po generičnoj i specifičnoj karakteristici, koje su u latinskom jeziku sastavljene, pak po slikah, ne dvojim, da primjerci gammarida, koje sam u zagorskoj pećini našao, spadaju doista k rodu *Eriopis Bruz.*, ali da čine od Bruzeliusove vrsti *Eriopis elongata* različitu vrst, koju sam ja radi toga, što sam ju u Hrvatskoj našao, nazvao *Eriopis Croatica*, akoprem bi joj i ime *Eriopis longipes*

[1] l. c. pag. 64.

Digitized by Google

sasma dobro pristajalo, jer su joj tri zadnja para thorakalnih nogu nerazmjerno duga.

O d r a s l i m u ž j a k. Sl. 1. Tielo dugoljasto, vitko, sa strane slabo stisnuto, čisto bielo, bez traga očiju. Pobočnice *(laminae coxales seu epimerales)* nisu malene, te ne imaju nikakovih dlačica na okrajcih. Duljina tiela od dna gornjih ticala do uključno repne pločice *(appendix caudalis, telson)* 20 $^{m}/_{m}$. Cielo gornje ticalo *(scapus + funiculus,* sl. 1, an[1]) dugo je 24$^{m}/_{m}$, sam bič *(funiculus)* dug 19·5$^{m}/_{m}$. Drugi i treći članak držka *(scapus)* nosi na vršku na izmjenitoj strani ticala po jedan kistić (sl. 2.). Cielo dolnje ticalo (sl. 1, an[2]) dugo je 7 $^{m}/_{m}$, zadnji članak držka dug 2·5 $^{m}/_{m}$, bič dug 1 $^{m}/_{m}$. Glavni bič *(funiculus principalis, flagellum principale)* gornjega ticala sastoji od 73 članka, od kojih svaki ili svaki drugi ili treći nosi po jednu kratku štetinicu na vršku. Pabič *(funiculus accessorius* seu *flagellum appendiculare)* je veoma kratak, te sastoji samo od dva članka. Gornja ticala dulja su dakle od tiela za 4 $^{m}/_{m}$, te su više nego triput (24 : 7) tako duga kao dolnja ticala. Tako zv. njušni čunjić *(conus olfactorius,* „Riechkegel") razabire se na medji izmed prvoga i drugoga članka dolnjega ticala (sl. 1, an[2]; i sl. 5). Straznji rubovi šestih abdominalnih koluta urešeni su rašljastimi trnići (sl. 3a).

Repna pločica *(appendix caudalis, telson* engl.) mužjaka samo je za jednu trećinu zaokruženo izrezan (sl. 3). Na vršcih krakova nosi 2 do 3 rašljasta (sl. 3a) trna, i na plohi svakoga kraka vidi se po jedan jednostavan trn. Na rubu desnoga kraka vide se osim toga ostatci kistiću sličnih dlaka, kakove se na slici 12. ciele vide.

Ustni dielovi razvili su se u ove vrsti tipično. Gornja ustna *(labium superius)* skoro je ravna, sprieda zaokružena, straga sužena pločica (sl. 6). Prednja čeljust *(mandibula,* sl. 7) je čvrsta, razmjerno kratka, zaokružena. Sprie a na dolnjem vanjskom okrajku strše dva čvrsta, na vršku čvrstimi zubci providjena čeljustna kraka, a na nutarnjoj strani u sredini uzdiže se jaka kvržica sa ovalnom žrvnicom *(tuberculum molare).* Na prednjoj plohi žrvne kvržice izpod žrvnice usadila se nit. Izmedju čeljustnih krakovâ i žrvne kvržice nalazi se u ovoga mužjaka 9 gibivo ukotljenih, sitno narovašenih štetinica nejednake duljine. Na vanjskoj strani u sredini čeljusti na posebnoj nadizini ukotljeno je tročlano čeljustno pipalo *(palpus mandibularis),* kojega zadnji članak je liepo izkićen jednostrano perastimi štetinami.

Prvi par stražnjih čeljusti *(maxillae anteriores,* sl. 8) nosi na zajedničkom batvu *(stipes)* dvie pločice žvačnice *(lamina externa*

Digitized by Google

et interna maxillae). Nutarnja pločica puno je manja od vanjske, reko bi zakržljala, te je na vršku sa njekoliko štetina providjena. Vanjska pločica je u razmjeru prema nutarnjoj veoma velika, a na plosnatom vršku oboružana je sa sedam jakih, zavinutih, nejednako dugih, na vrhu nejednako rašljastih kvačica. Na vanjsku stranu batva nasadjeno je širokim podnožjem dvočlano pipalo. Prvi članak je jak, malne tako debeo kako dug, a drugi članak je mnogo dulji nego je debeo, te ima na vršku njekoliko veoma dugih štetina.

Drugi par stražnjih čeljusti *(maxillae posteriores,* sl. 9) veoma je jednostavan. Na zajedničkom batvu uzdižu se dvie jednostavne, skoro jednako velike, na vršku zaokružene pločice žvačnice, sa prilično dugimi štetinami.

Čeljustne nožice *(pedes maxillares,* sl. 10) sastoje samo od 6 članaka, jer se je temeljni članak sasma srasao sa drugim člankom. Temeljni članak lieve nožice srastao se sa temeljnim člankom desne nožice samo pri okrajku sasma (sl. 10a), inače srasli su temeljni članci nožicâ švom. Drugi i treći članak produljuje se na svom nutarnjem prednjem rubu u duge zaokružene krpe. Nastavak drugoga (u ovom slučaju u istinu prvoga) članka čeljustnih nožica je znatno manji i jednostavniji od istovrstnoga nastavka trećega članka, te je samo na vrhu sa 3—4 jaka zubca i sa njekoliko jakih štetina providjen. Nastavak trećega (u istinu drugoga) članka je znatno veći, te je na vrhu i prednjom polovicom nutarnjega ruba sa njekoliko štetina i sa 14—15 jakih zubaca oboružan. Četiri sliedeća članka nemaju ovakovih nastavaka, te čine pipalo čeljustnih nozica. Drugi članak pipala je dugimi jakimi štetinami gusto (gušće nego se na slici vidi) obrasao. Na trećem članku pipala ima njekoliko veoma dugih i jakih štetina i jedan red od 15—16 debelih, u gornjoj polovici sitno perastih niti. Četvrti članak nosi na vršku jedan jaki čaporak i jednu štetinu.

Hypopharynx prikazuje sl. 4. Obje polovice toga organa pružaju se dosta daleko napried, te se na prednjem rubu razširuju u prozirnu, veoma dlakavu kožicu. U sredini smješten je sprieda jako dlakav i skoro do polovice razkoljen, u sredini cielom duljinom poput žemičke utisnuti mjehurić, iz kojega prosjajuju dva bubregu nalična tjelešca.

Osobito značajan je za vrst *Eriopis Croatica* prvi i drugi par thorakalnih nogu. *Metacarpus* prvoga para naliči trapezu, kojega prednji dolnji ugao je znatno produljen (sl. 1, I), te je na njem

Digitized by Google

nasadjen t. zv. prst *(dactylus)*. Taj prst (sl. 11) oboružan je na vršku jednim velikim zavinutim čaporkom i jednim trnićem. Donji rub je gusto trepavičav: sa gustimi sitnimi trepavicami izmjenjuju se riedke, znatno dulje dlačice. Stražnji donji ugao trapeza nosi jedan dugi, na vršku viličasto razkoljen trn i tri mnogo manja trnića, koji su na vršku isto tako viličasti, ali je svaki osim toga odzgora urešen sa dva reda sitnih zubčića. Stražnji okrajak metacarpa prvoga para thorakal. nogu muzjaka pokazuje devet redova dugih štetina (vidi sl 11). *Carpus* odrasloga mužjaka nosi osam redova takovih štetina. Najdulje štetine 1, 2, 3 i 4 reda carpa su oštro pilasto nazubčene.

Metacarpus 2. para je nješto veći od metacarpa prvoga para, pravilnijega je oblika, pošto prednji donji ugao nije jako otegnut. Na stražnjem okrajku nosi 11 redova dugih štetina. Inače ne razlikuje se metacarpus 2. para od metacarpa 1. para.

Carpus desne noge drugoga para nosi 9, a lieve noge istoga para 10 redova štetina. I na carpu 2. para nogu najdulje su štetine prvih četiriju redova oštro pilasto nazubčene.

Treći i četvrti par thorak. nogu ne odlikuje se ničim u ove vrsti. Peti, šesti i sedmi par thorak. nogu pada u oči svojom nerazmjernom duljinom: one su više nego dva puta tako duge kao noge trećega i četvrtoga para (popriečno 19·5 $^{m}/_{m}$: 8·6 $^{m}/_{m}$). Svi trniči ovih triju para nogu rašljasti su (vidi sl. 3a).

Kraci 1., 2. i 3. para abdom. nogu sastoje od 33 člančića, gusto su trepavičavi, sve trepavice su perasto dlakave.

Vanjski krakovi zadnjega para abdom. nogu veoma su dugi (5·7 $^{m}/_{m}$), te sastoje svaki od dva članka: prvi članak je 15 puta tako dug kao drugi članak, dočim je u vrsti *E. elongata Bruz.* prvi članak (po slici sudeć) tek za $^{1}/_{3}$ dulji od drugoga. Osim toga je prvi članak sa 8 liepo perastih, dugih dlačica liepo urešen. Svi trniči su rašljasti. Drugi članak nosi jedan tupi čaporak. Nutarnji krak zadnjega para abdom. nogu je veoma kratak, sastoji samo od jednoga članka, te nosi na vršku jedan trnić i jednu takovu perastu dlačicu, kakove se na vanjskom kraku nalaze.

Škržnih pločica ima 6 para, po obliku su dugoljaste, koso pačetvorinaste. Da bude slika čim jasnija, nisam škrga u sliku ucrtao.

Mlada, 10 $^{m}/_{m}$ duga ženka. Slike: 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 11a, 12. i 12a prikazu u dielove ovoga mladoga primjerka. U obće odrasli primjerci razlikuju se od ovoga mladoga u tom, što su oni u svih dielovih dlakaviji nego ovaj. Napose razlikuje se ovaj mladi

*

Digitized by Google

neizrasli ženski primjerak od odrasle ženke u tom, što se štetine *carpusa* 1. i 2. para thorakalnih nogu još nisu poredale u redove (7—10 redovâ), kako to pokazuju *carpi* odrasle ženke, već su se one na jednoj kvržici carpa nepravilno ili tek u dva nejasna reda sabrale. Osim toga razlikuje se mlada ženka od odrasle repnom pločicom. Repna pločica (sl. 12, 12a) mladoga primjerka zarezana je nješto više nego $^2/_3$ čitave njezine duljine. Na vršku jednoga kraka ima 5, a na vršku drugoga kraka pločice 8 bodljika. Najdulje bodljike su na vršku razkoljene (sl. 12a). Osim toga opaža se na vršku svakoga kraka medju bodljikami po jedan mali, a više gore na plohi svakoga kraka prema okrajku po dva kistića nejednake veličine. U svih ostalih dielovih neima kvalitativne razlike medju mladom i odraslom ženkom.

Odrasla ženka duga je 18·5 $^m/_m$. Cielo gornje ticalo dugo je 21 $^m/_m$. Sam bič dug je 16 $^m/_m$. Vanjski krak zadnjega para abdom. nogu dug je 5·5 $^m/_m$. Odrasla ženka razlikuje se od odrasloga mužjaka u obće tim, što su svi dielovi ženke slabiji, a napose razlikuje se ženka od mužjaka brojem redova dlačica na stražnjem rubu *metacarpa* i *carpa,* kao što i oblikom repne pločice. Na *metacarpu* prvoga para thorakal. nogu ima 10 redova, a na *carpu* 7 redova dugih štetina. *Metacarpus* desne noge drugoga para thorakal. nogu nosi 13 redova, a lieve 12 redova dlačica. Na *carpu* desne noge istoga para nogu ima 8 redova, a na *carpu* lieve noge 9 redova dlačica. U ženke neima nazubčenih dlačica niti u redovih metacarpa niti u redovih carpa. Repna pločica sasma je slična repnoj pločici mlade ženke. Oštri zarez zasiže u $^2/_3$ čitave duljine pločice. Na vršku svakoga kraka nalaze se po tri rašljaste bodljike, a više gore na plohi svakoga kraka prema okrajku nalaze se po dvie jednostavne bodljike. Osim toga opaža se na vršku desnoga kraka medju bodljikami jedan, pak više gore na plohi medju spomenutima dvjema bodljikama svakoga kraka po jedan nješto veći kistić. U ostalih vanjskih dielovih tiela ne razlikuje se odrasla ženka od odrasloga mužjaka, izuzev dakako tobolac *(marsupium)* ženke.

2. Razred: Isopoda.

Porodica: **Oniscidae.**

Rod: Oniscus, Linné.

Oniscus asellus, Linné, obična babuška, babura, svinja, prasica.
Oniscus asellus, Linné Syst nat., ed. XIII, t. I, pars V, 1788, pag. 3013. — S. Bate and J. O. Westwood,

Digitized by Google

British sessile-eyed Crust., 1868. vol. II, pag. 468. — *Oniscus murarius,* Cuvier. Journ. d'Hist. nat. II, t. 26, fig. 11. — Brandt i Ratzeburg, Arznei-Thiere, II, t. 12, fig. 7. — Dr. A. Frič, Crust. Bohemiae, Arb. d. zool. Sect., pag. 262, 1872.

Na vlažnih mjestih u kućah, pod kamenjem, u trulom drvu u ogulinsko-slunjskoj okolici svuda običan isopod.

Rod: Porcellio, Latreille.

Porcellio pictus, Brandt, *šarena babuška, šarena svinja.* — Porcellio pictus, Brandt i Ratzeburg, Arznei-Thiere, II, pl. 12, sl. 5. — Conspectus monogr. Crustaceorum Oniscidorum. Bull. soc. nat. Mosc., VI, p. 176, 1833. — C. S. Bate i J. O. Westwood, British sessile-eyed Crustacea, vol. II, pag. 480, 1868. — Dr. A. Frič, Crust. Bohemiae, Arbeiten d. zoolog. Section der Landesdurchforschung von Böhmen, pag. 259, 1872.

Pod kamenjem u okolici Oštarije, na ulazu u špilju kod Skradnika i kod Zagorja zajedno sa vršču *Porcellio scaber* Latr.

Porcellio scaber, Latr., *hrapava* ili *zrničava babuška.* — *Porcellio scaber,* Latreille, Hist. nat. Crust. et Ins. VII, p. 45. — Gen. Crust et Ins. I, p. 70. — S. Bate i O. Westwood, British sessile-eyed Crust., vol. II., pag. 475, 1868. — Dr. A. Frič, Crust. Boh., Arb. d. zoolog. Sect. der Landesdurchfor. von Böhmen, pag. 257, 1872.

Svagdje pod kamenjem na vlažnih mjestih, osobito pod kamenjem pri ulazu u podzemne špilje. Sedam primjeraka našao sam pod kamenjem i na samom vrhu Smolnika u visini od 1219 $^{m}/$, ali su ovi u obće manji nego oni u nizinah. Ima je i kod Varašdina.

Rod: Titanethes, Schiödte (Pherusa, Koch).

Titanethes albus, Schiödte. *Pherusa alba,* Koch, Deutschlands Crust., Myriap. u. Arachniden, 1840, sv. 34. — *Titanethes albus,* Schiödte, Specimen faunae subterraneae. Bidrag til den underjordiske Fauna. Posebni odtisak iz: Det kong. danske Vidensk. Selskabs Skrifter. 1851, pag. 31, tab. IV. — *Titanethes albus,* Dr. G. Joseph, Erfahrungen im wissensch. Sammeln u. Beob. der den Krainer Tropfsteingrotten eigenen Arthropoden, 1882, pag. 64.

Prvi našao je ovoga troglobija Frd. Schmidt 1833 u Postojinskoj špilji, a imade ga u svih pećinah Kranjske. Schiödte dobio ga je i iz kraške pećine Corgnale kod Lipice u Istri. Ja sam našao

Digitized by Google

u pećini „Vodena jama“, u ponoru Mrežnice u Krpelju kod Skradnika-sela, 12 primjeraka ove vrsti, u pećini kod izvora Mrežnice pri Zagorju 10 prim., u pećini kod Tržića 13 prim. U ležištu *(marsupium)* jedne ženke iz Zagorske špilje našao sam (25. kolovoza 1883) četiri 5 $^{m}/_{m}$ dugačka mladića, kojih bičići ticala sastojahu samo od 5 članaka.

Vrst *Titanethes albus* je pravi troglobij *(drypsteenhule - dyr* Schiödte-a), koji živi samo u nutarnjih vlažnih dielovih podzemnih špilja, kamo sunčano svjetlo ne dopire, plazeć poput obične naše babuške *(Oniscus asellus,* Lin.), na koju i svojim oblikom sjeća, po vlažnom tlu, po vlažnih vapnenih cjedinah i stienah.

Tiela je nježna, bliedo biela, duljine 7—16·5 $^{m}/_{m}$. Njeki primjerci posjeduju na epimernom dielu četvrtoga abdominalnoga kolutića ljuski sličan, polumjesečasto zavinut, na tielo skoro okomit nabor. Na nutarnjim okrajcima tih nabora nalazi se kratka, urarskoj lupi slična cievčica, iz koje njekakav sok pišti. Treći abdominalni kolutić uzvinuo je svoje epimerne dielove kao zubce nad polumjesečne nabore četvrtoga kolutića. Od Skradničkih posjedovala su dva primjerka, od Zagorskih nijedan, od Tržićkih posjedovalo je devet primjeraka ovaj organ, kojega nijedno meni pristupno djelo ne spominje, te kojega svrha mi nije poznata.

Rod: ARMADILLO, Latreille.

Armadillo vulgaris, Latreille.

Oniscus armadillo, Linné, Syst nat., ed. XII, II, pag. 1062. — *Armadillo vulgaris,* Latreille, Hist. nat. Crust. et Ins., VII, p. 48. — Genera Crust. et Ins., I, p. 70. — Leach, Edinb. Encycl., VII, p. 406 Trans. Linn. Soc. XI, p 376. Suppl. Enc. Brit., I, p. 429. — *Armadillidium vulgare,* Milne Edwards, Crust., III, p. 184. — Burgersdijk, Annot. p. 51. — Zaddach, Syn. Crus. Pruss., p. 19. — *Armadillium vulgare,* Kihanan, Nat. Hist. Rev., vol. IV, 1857, p. 276, pl. XXI., sl. 3, 9—13. — *Oniscus cinereus,* Zenker, u Panzer-u, sv. 62, n. 22. — *Armadillidium Zenkeri,* Brandt, Consp. mon. Crust. Onisc. Bul. Mosc., VI, 185. — *Armadillo pulchellus,* Schnitzler, Onisc. Bonn. p. 26(?). — *Armadillo vulgaris,* S. Bate and Westwood, Brit. sess.-eyed Crust., vol. II. pag. 492, 1868. — *Armadillidium triviale,* Koch, Frič, Crust. Boh. 1872, pag. 264.

Oko Ogulina pod kamenjem obična vrst. Ima je i kod Varaždina.

Digitized by Google

3. Razred: Podophthalmata.

Porodica: **Astacidae.**

Rod: Astacus, Fabr.

Astacus fluviatilis, Rond. Običnoga raka ima u Slunjčici veoma mnogo. Tamošnji ljudi njim trguju. Dočim su u god. 1880. i 1881. od njeke dosada nepoznate epidemične bolesti raci skoro svih voda ne samo Hrvatske, već, koliko mi je poznato, i skoro svih voda austro-ugarske monarkije i mnogih voda Njemačke, gotovo posve izginuli, našao sam u kolovozu 1883 u Slunjčici mnogo raka. Rake Slunjčice nije dakle do tada snašla epidemična bolest.

2. Red: ARACHNOIDEA.

1. Razred: Araneida, pauci.

Porodica: **Attoidae.**

Rod: Salticus, Latreille.

Salticus formicarius, C. Koch. U okolici Ogulina običan pauk.

Porodica: **Lycosidae.**

Rod: Lycosa, Latreille.

Lycosa ruricola, Deg. Na mršavom tlu ogulinsko-slunjske okolice pod kamenjem sasma obična vrst.

Porodica: **Agalenidae.**

Rod: Agalena, Walckenaer.

Agalena labyrinthica, Linné. Ovu vrst našao sam na obronku šume Tisovac (Kaludjerski vrh), koja se nalazi uz put, vodeći iz Ogulina u Jasenak, i u plodnoj kotlini „Debeli lug".

Rod: Tegenaria, Walckenaer.

Tegenaria domestica, Linné. U ogulinsko-slunjskoj okolici svuda običan pauk.

Porodica: **Theridiidae.**

Rod: Theridium, Walckenaer.

Theridium redimitum, Linné. U priedjelih, koje sam obišao, svuda obična vrst.

Digitized by Google

Porodica: **Epeiridae.**

Rod: Epeira, Walck.

Epeira diadema, Linné. Narodu pod imenom „Krstaš“ svuda dobro poznat.

Porodica: **Tetragnathidae.**

Rod: Tetragnatha, Walck.

Tetragnatha extensa, Linné. Svuda običan i čest pauk.

2. Razred: Scorpionida.

Porodica: **Scorpionida.**

Rod: Euscorpius, Th. 1876.

Euscorpius Germanicus, Herbst. — *Scorpio germanicus,* J. Chr. Schaeffer, Elementa entomologica, pl. 113, 1780. — Herbst, Natursystem der ungeflügelten Insekten, IV, p. 71, pl. I, fig. 3, 1800. — *Scorpio germanus,* C. Koch, Ar. III, p. 110, f. 250–52, 1836. — *Euscorpius germanicus,* T. Thorell, On the classification of Scorpions. Ann. and Mag. of nat. hist. 4 ser. XVII 1876. — E. Simon, Les Arachnides de France, tome septieme, p. 113, 1879.

Vrst *Euscorpius Germanicus, Herbst,* bojom i skulpturom tiela mnogo naliči vrsti *E. Carpathicus, Linné,* ali je od nje znatno manja i u obće najmanja (18—21 $^{m}/_{m}$ duga) vrst roda *Euscorpius Th.,* te se od svih drugih vrsti odlikuje time, da na tibiji čeljustnih nožica *(pattes mâchoires* Simona) ima 3—5 štetinastih rupica, a češljići *(peignes* Simona) da sastoje od 6—7 listića, dočim škarice *(la main* Simona) nose kao u vrsti *E. carpathicus* tri štetinaste rupice *(les points piligères).*

Boje je u glavnom tamno-kestenjavo-smeđe. Noge, otrovni mjehurić i vršci škarica su jasnije boje, i to mjehurić i vršci škarica su ruso-hrdjasti, a noge žućkasto hrdjaste. Na trbušnoj strani su mužjaci jasnije hrdjasti nego ženke. Mjehurić je u ♂ znatno veći nego u ♀, te se u ♂ u polovici duljine naglo, a u ♀ polagano u bodljiku suzuje. U ♂ je s toga bodljika jače povinuta nego ♀.

Tvrdnja Simona[1] „les points piligères du tibia ne sont que de cinq et ce nombre est constant“ nije istinita. Kao što se je Simon osvjedočio, da je broj štetinastih rupica tibije u vrsti *E. Carpathicus Linné* nestalan, pošto veli[2] „De mes nombreuses ob-

[1] l. c. pag. 113.
[2] l. c. pag. 110.

Digitized by Google

servations il résulte, que le nombre des points piligères au bord externe de la face inférieure est extrêmement variable; . . . . . “, tako sam se ja za vrst *E. Germanicus* uvjerio, da je broj štetinastih rupica tibije različit ne samo u raznih individua, već da i u istoga individua na lievoj i desnoj tibiji nije isti, kako se iz sliedeće skrižaljke razabrati može.

	♂♀	Ima štetinastih rupica na vanjskom rubu dolnje plohe tibije		Na vanjskom rubu dolnje plohe u kosom redu ima rupicâ škarica		Ima listića češljić	
		desne	lieve	desna	lieva	desni	lievi
1	♂	5	5	3	3	6	6
2.	♀	6	5	3	3	6	7
3.	♀	5	5	3	3	7	Iztrgnuto
4.	♀	4	5	3	3	6	7
5.	♂	3	5	3	3	8	8
6.	♀	5	6	3	3	6	6
7.	♂	5	5	3	3	Iztrgnuto	Iztrgnuto
8.	♂	4	4	3	3	7	7

Broj štetinastih rupica škarica je dakle stalan, a broj štetinastih rupica tibije, kao što i broj listića češljića, jest nestalan.

Čini se, da ovaj štipavac živi samo na visokih bregovih. Ja sam ga našao pod korom truloga drveća na Smolniku, osim toga dobio sam ga iz šuma Velike i Male Kapele, gdje je sasma običan i čest. Tad dobio sam jedan primjerak iz njeke šume Bielskih gora kod Varaždina. Taj posljednji je mnogo jasnije boje nego oni sa Smolnika i Kapele. Dr. Milde našao ga je u dolini Ečave oko Merana i drugdje u Tirolskoj, pak u okolici Postojinske špilje u Kranjskoj.

Digitized by Google

3. Red: MYRIOPODA.

1. Razred: Diplopoda, Blainville-Gervais, 1844.

Podrazred: **CHILOGNATHA**, Latreille, 1802.

Porodica: **Julidae**, Leach, 1814.

Rod: Julus, Brandt, 1833.

Julus fuscipes, C. Koch, 1847. Latzel, Myr., II, p. 333.

U okolici Ogulina pod kamenjem sasma obična vrst. Najveći primjerak, koji sam našao pod kamenjem u Žegaru selu uz Ogulin, bijaše dug 57 $^{m}/_{m}$, a širok 6 $^{m}/_{m}$. Medju ostalimi našao sam ovdje dvie ženke, koje odgovaraju obliku *Julus idriensis C. Koch.* To su tamno-smedji, tamno-sivo kolutasti primjerci vitka, od 54 kolutića sastojećega tiela hrdjastih nogu; jarčići kolutića su medjusobno više razdaljeni nego obično.

Porodica: **Polydesmidae**, Leach, 1814.

Rod: Brachydesmus, C. Heller, 1857.

Brachydesmus inferus, Latzel. Latzel, Myr., II, p. 135.

Dne 30. kolovoza 1883 našao sam u pećini kod Tržića 43 primjerka ove vrsti. U špilji „Vodena jama" kod Skradnika, iz koje je prof. Brusina dobio ovu stonogu, nisam ja našao nijednoga primjerka ove vrsti, akoprem sam dvaput, 20. i 24 kolovoza 1883, posjetio ovu špilju. Isto tako nisam u istoj špilji našao niti vrsti *Brachydesmus subterraneus Heller*, dočim je prof. Brusina više primjeraka ove vrsti iz iste špilje dobio. Ove stonoge su sivkasto-biele, na srebrenasti sjaj sjećajuće boje, sa uzdužnom tamno-sivom crtom u sredini hrbtene plohe. U žesti izgube srebrenasti sjaj, te postanu nečisto biele, ali hrbtena crta ostane skoro nepromienjena.

Anamorphoza. Pulus V. 1 ♀ prim. sa 23 para nogu, dug 7 $^{m}/_{m}$, šir. 1·8 $^{m}/_{m}$. Od 17 kolutića sastojeće tielo sprieda jače suženo nego straga. 7—8 srednjih hrbtenih štitića su skoro jednako široki, te se svojimi rubovi stiču. Boja nježno-biela, žućkasto-nahuknuta. Tamno-siva crta hrb. plohe se razabire. Postrani rubovi hrb. štitića skoro su ravni i sa osju tiela životinje skoro istosmjerni, oštro nazubčeni. Nadvratnjak, hrbtene štitiće i njihove stražnje rubove rese trnoviti šiljci, koji se kasnije, osim na rubovih njekolikih stražnjih kolutića, izgube. Ciela skulptura tiela je dakako nježnija nego u odraslih primjercih.

Pulus VI. 9 prim., 5 ♂ sa 26 para nogu, 4 ♀ sa 27 para nogu. Mužjaci dugi 9.5—11·5 $^{m}/_{m}$, šir. 1·2—2.1 $^{m}/_{m}$; ženke duge 9·7—12·5 $^{m}/_{m}$,

Digitized by Google

šir. 2·1—2·6 m/m. Tielo sastoji od 18 kolutića. Hrbteni štitići su se razmaknuli. Njihovi epimerni dielovi su se natrag povinuli, a prednji njihovi uglovi su jače zaobljeni, zubčići na okrajcih su veći. Na plohah prednjih štitića su trnići većinom izčeznuli. Boje skoro definitivne. *Pedes copulativi* razpoznavaju se kao dvie zaobljene bradavice.

Spolno razvitih primjeraka našao sam 33, i to ♂ 17, ♀ 16. Duljina mužjaka 14·6 19·2 m/m, šir. 2·5–3·7 m/m; ženke duge 14·6—18·0 m/m, šir. 2·5–3·3 m/m. Svega bijaše ♂ 22; ♀ 21.

Porodica: **Glomeridae**, Leach, 1814.

Rod: Glomeris (Latreille, 1802) Leach, 1815.

Glomeris conspersa, C. Koch, 1847. Latzel, Myr. II, p. 120.

Dne 22. kolovoza 1883 našao sam na Smolniku pod mahovinom dva primjerka. Jedan je dug 15 m/m, šir. 6·3 m/m, a drugi dug 12·8 m/m, šir. 5·8 m/m. Boje su crvene kao šafran, jedan jasnije, drugi tamnije crven. Vratni štitić nije u sredini tamno-smedj (Latzel, Myr., p. 121), već je žućkast, te obćenitom crvenom bojom zarubljen. Osim velikih crnih mrlja na prsnom štitiću i osim jednoga reda crnih trouglatih ljaga u sredini uzduž hrbta, pokazuju veoma malo crnih piknjica. Prvi jarčići prsnoga štitića sižu dosta visoko prema sredini, ali se ipak ne sastaju.

2. Razred: Chilopoda, Latreille, 1817.

Porodica: **Geophilidae**, Leach, 1814.

Rod: Geophilus, Leach, 1814.

G. flavidus, C. Koch, 1847. Latzel, Myr., I, p. 175.

Na Smolniku našao sam 4 primjerka.

Rod: Mecistocephalus, Newp., 1842.

M. Carniolensis, C. Koch, 1847. Latzel, Myr., I, 162.

Pod korom truloga drveća na Smolniku i u Tisovcu običan. U Tisovcu našao sam jedan primjerak sa 39 prim. legla (foetus) u jamici pod korom.

Rod: Scolioplanes, Bergs. o. Mein., 1866.

Sc. acuminatus, Leach, 1814. Latzel, Myr., I, 192.

Na Smolniku našao dva primjerka.

Digitized by Google

Porodica: **Lithobiidae**, Newp., 1814.

Rod: Lithobius, Leach, 1814.

L. forficatus, Linné, 1758. Latzel, Myr., I, 57.
Najobičnija stonoga ogulinsko-slunjske okolice.

L. grossipes, C. Koch, 1847. Latzel, Myr., I, 44.
Tri primjerka pod kamenjem pred ulazom u pećinu kod Skradnika.

L. audax, Mein., 1872. Latzel, Myr., I, 124.
Na Smolniku pod mahovinom 1 prim.

Porodica: **Scolopendridae**, Newp., 1844.

Rod: Cryptops, Leach, 1814.

Cr. punctatus, C. Koch, 1847. Latzel, Myr., I, 151.
Na Smolniku pod korom obična vrst.

Cr. hortensis, Leach, 1814. Latzel, Myr., I, 153.
Na Smolniku pod korom i trulim drvećem običan.

4. Red: HEXAPODA (Insecta).

1. Razred: Orthoptera, Olivier.

Porodica: **Forficularia.**

Rod: Forficula, Linné.

F. auricularia, Linné, uholaža. Brunner pl. Watten., Orthopt., 12.
Svuda obična.

Porodica: **Blattodea.**

Rod: Aphlebia, Brunner.

A. brevipennis, Fisch. Brunner pl. Wattenw., Orthopt., 43.
Na mršavom tlu kod barutane pri Ogulinu našao 1 prim.

Rod: Phyllodromia, Serv.

Ph. Germanica, Linné. Brunner pl. Watt. Orthopt., 46.
Prva stečevina pri mom dolazku u Ogulin bijaše švaba, koj je u okolici ogulin.-slunjskoj, osobito u većih kućah, običan.

Rod: Periplaneta, Burm.

P. orientalis, Linné, žohar. Brunner, Orthoph., 49.
Običan kao i švaba; u njekih kućah živu oba zajedno.

Digitized by Google

Porodica: **Acridiodea**, Burm.

Rod: Stenobothrus, Fisch.

St. rufipes, Zetterstedt. Brunner, Orthopt., 113.

Ovu skoro po čitavoj Europi razprostranjenu vrst našao sam na grmljem obraslom tlu oko barutane kod Ogulina, i na prisojih u Tisovcu. Osim toga našao ju je Krauss u Hrvatskoj u Dragi, u Grobničkom polju kod Rieke, i oko Kraljevice.

St. biguttulus, Lin. Brunner, Orth., 121.

Na prisojih, travom i visokim dračem obraslih u Tisovcu obična vrst.

Rod: Oedipoda, Latr.

Oed. coerulescens, Lin. Brunner, Orth., 164.

U ogulinsko-slunjskoj okolici svuda obična i česta vrst.

Rod: Bryodema, Fieb.

Br. tuberculata, Fab. Brunner, Orth., 167.

Na prisojih u Tisovcu.

Rod: Caloptenus, Burm.

C. Italicus, Lin. Brunner, Orth., 217.

U ogulinsko-slunjskoj okolici obična i česta vrst.

Porodica: **Locustodea**, Brunner.

Rod: Thamnotrizon, Fisch.

Th. cinereus, Lin. Brunner, Orth., 343.

Oko barutane kod Ogulina.

Rod: Troglophilus, Krauss, 1878.

Tr. neglectus, Krauss. Brunner, Orth., 412.

Pod kamenjem pred ulazom u podzemnu špilju kod Skradnika 20. kolov. 1883 jedan prim. Osim toga nadjena je ova vrst u Hrvatskoj u Klani kod Rieke i u okolici Karlovca, pak na otoku Lošinju.

Tr. cavicola, Koll. Brunner, Orth., 411.

Na Smolniku u visini od kakovih 900 m/ našao sam 22. kolov. 1883 dva primjerka pod trulim lišćem. Osim toga našao sam 11. kolov. 1885 u podzemnoj, veoma uzkoj i vlažnoj špilji „Vilina

Digitized by Google

jama“ pet prim. (3 ♂, 2 ♀) i jednu ♀ u špllji „Vrana peć“ kod Krapine.

Porodica: **Gryllodea,** Burm.

Rod: Gryllus, Lin.

Gr. campestris, Lin., šturak. Brunner, Orth., 428.
Po livadah, po p ljih i po gorskih travnicih običan.
Gr. domesticus, Lin. Brunner, Orth., 432.
Po kućah nije neobičan.

2. Razred: Neuroptera.

Od mrežokrilaca spomenuti ću samo

Porodicu: **Phryganeidae,** Westw.

Rod: Anabolia, Steph.

A. pilosa, Pict. Brauer, Neuropt. austr, 48.

U podzemnoj špilji kod Skradnika, u koju za kišovita vremena zavire Mrežnica, našao sam blizu ulaza i dalje u nutarnjih prostorijah, kamo sunčano svjetlo ne dopire, stotine primjeraka ove vrsti, a u plitkoj vodi na izvoru Mrežnice kod Zagorja našao sam hiljade cievčica, u kojih su se ove životinje preobražavale. Do 25 $^{m}/_{m}$ duge i 6 $^{m}/_{m}$ široke cievčice sastavljene su od krupnoga pieska i sitnih kamićaka, i tu i tam prilieplјena je i koja školjčica *(Pisidium).* Ove cievčice srasle su se medjusobom i sa tlom, te pokrivaju poput nizkih koraljnika dno vode na daleko. Neima dvojbe, da radi toga imade ovih životinja tako mnogo u špilji, što jih Mreznica, kad za kišovita vremena teče cielim koritom, svojom strujom u cievčicah u špilju zanese, te one u vlažnoj špilji preobrazu svrše.

3. Razred: Lepidoptera.

Na mom putovanju susreo sam sliedeće leptire:

Obitelj: Geometridae. *Acidalia brumata, Lin.*

Obitelj: Noctuidae. *Emmelia sulphuralis, Lin.*

Obitelj: Arctiidae. *Arctia caja, Lin.*

Obitelj: Zygaenidae. *Zygaena filipendulae, Lin. Zygaena Carniolica, Scop. Ino statices, Lin.*

Obitelj: Sphingidae. *Macroglossa stellatarum, Lin.*

Obitelj: Papilionidae. *Hesperia comma, Lin. Lycaena Icarus, Rott. Epinephele Janira, Lin. Pararge egeria, Lin. Argynnis aglaia,*

Digitized by Google

Lin., *Argynnis dia,* Lin. *Melitaea athalia,* Esp. *Vanessa cardui,* Lin. *Vanessa urticae,* Lin. *Gonopteryx rhammi,* Lin. *Colias hyale,* Lin. *Pieris napi,* Lin., *Pieris rapae,* Lin., *Pieris brassicae,* Lin. *Papilio Machaon,* Lin., *Papilio podalirius,* Lin.

4. Razred: Coleoptera.

Obitelj: Coccinellidae. *Coccinella septempunctata,* Lin.

Obitelj: Chrysomelidae. *Agelastica alni,* Lin. *Lina populi,* Lin. *Cryptocephalus octoguttatus,* Redt. *Clytra quadripunctata,* Fab.

Obitelj: Cerambicidae. *Strangalia attenuata,* Muls. *Saperda carcharias,* Lin.

Obitelj: Curculionidae. *Molytes glabratus,* Schönh. *Phyllobius Pomonae,* Oliv. *Rhynchites betuleti,* Fab.

Obitelj: Malacodermata. *Lampyris noctiluca,* Lin.

Obitelj: Buprestidae. *Chalcophora mariana,* Lin.

Obitelj: Lamellicornia. *Cetonia aurata,* Lin. *Trichius fasciatus,* Lin. *Trox hispidus,* Laichart. *Lucanus cervus,* Lin.

Obitelj: Dermestidae. *Dermestes lardarius,* Lin.

Obitelj: Carabidae. *Zabrus femoratus,* Dej. *Chlaenius spoliatus,* Strm. *Carabus dilatatus,* Ziegl. *Cychrus attenuatus,* Fab.

5. Razred: Hymenoptera.

Obitelj: Pteromalidae. *Pteromalus puparum,* Lin.

Obitelj: Braconidae. *Bracon palpebrator,* Ratzbg.

Obitelj: Chrysididae. *Chrysis ignita,* Lin.

Obitelj: Vespidae. *Odynerus parietum,* Lin. *Pollystes Gallica,* L. *Vespa vulgaris,* L. *Vespa crabro,* L.

Obitelj: Apidae. *Bombus terrestris,* L. *Xylocopa violacea,* Fabr.

III. MOLLUSCA[1].

1. Red: LAMELLIBRANCHIATA, Blainw.

Porodica: **Unionidae.**

Rod: Unio, L.

U. Batavus, Lam (Unio reniformis Rossm.). Clessin, Excur. Moll.-Fauna, 2. izd., 544.

U Munjavi potoku kod Josipdola pri Ogulinu obična vrst školjke

[1] Većinu ovdje navedenih mekušaca imao je dobrotu opredieliti g. prof. Brusina, na čem mu se liepo zahvaljujem.

Digitized by Google

2. Red: GASTEROPODA, Cuv.

1. Razred: Prosobranchia.

Porodica: **Neritinidae.**

Rod: Neritina, Lam.

Neritina Danubialis, Ziegler, var. *carinata* Kokeil. Clessin: Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 503.

U Munjavi kod Josipdola česti pužić.

Porodica: **Cyclostomidae.**

Rod: Cyclostoma, Lam.

C. elegans, Drap. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 445.

Kod Ogulina našao jedan primjerak.

Porodica: **Paludinidae.**

Rod: Lithoglyphus, Mühlfeldt.

L. prasinus, Kokeil. — U izvoru Mrežnice kod Zagorja obična vrst. — *L. pygmaeus,* Frauenfeld. — U vrelu pod Veljunom brdom kod Oštarije i u izvoru Mrežnice kod Zagorja česti pužić.

Porodica: **Melaniidae.**

Rod: Melania, Lam.

M. (Melanella) Holandri, Fer., var. *afra,* Zieg.

U Munjavi i u Mrežnici kod Otoka (Ogulin) veoma česta vrst.

2. Razred: Pulmonata.

Porodica: **Limnaeidae.**

Rod: Limnaea, Lam.

L. peregra, Drap. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 384.

U izvoru Mrežnice kod Zagorja obična vrst.

Rod: Ancylus, Geoffr.

An. capuloides, Jan. Clessin, Esc. Moll. Fauna, 440.

U izvoru Mrežnice kod Zagorja ima ove vrsti vanredno mnogo.

Porodica: **Helicidae.**

Rod: Helix, Linné.

H. Vindobonensis, Pfeiffer. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 210.

U ogulinsko-slunjskoj okolici sasma običan puž.

Digitized by Google

H. nemoralis, Lin. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 204.
U ogulinsko-slunjskoj okolici sasma običan puž.
H. fruticum, Müller. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 164.
Sasma običan.
H. Erjavci, Brus.
Na obalah Mrežnice kod Oštarije običan.
H. Carpatica, Friv. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 171.
U Tisovcu pod mahovinom našao njekoliko primjeraka.
H. umbilicalis, Brumati, var. *Croatica,* Brus. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 176.
Na Smolniku i u okolici Oštarije, riedak.
H. plebeja, Drap. Clessin, Exc, Moll. Fauna, 149.
Pod mahovinom u Tisovcu našao njekoliko primjeraka.
H. pomatia, Lin. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 212.
U ogulinsko-slunjskoj okolici običan.

Rod: Clausilia, Drap.

Cl. densestriata, Rossm. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 329.
U šumi Tisovcu obična, ali nečesta vrst.
Cl. ventricosa, Drap. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 318.
Na obali Mrežnice kod Otoka i Oštarije našao sam njekoliko, primjeraka.
Cl. laminata, Küster. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 274.
U Tisovcu i na Smolniku pod mahovinom obična vrst.
Cl. fimbriata, Mühlfeldt.
U Tisovcu i na Smolniku pod mahovinom sasma obična vrst.

Porodica: **Vitrinidae.**

Rod: Zonites, Montfort.

Z. verticillus, Ferussac. Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 103.
Na vlažnih mjestih, pod mahovinom na Smolniku, u Tisovcu, i u obće u ogulinsko-slunjskoj okolici sasma običan puž.

Porodica: **Limacidae.**

Rod: Arion, Fèrussac.

Ar. empiricorum, Fèr. Narod zove ovu vrst imenom *golići.* Clessin, Exc. Moll. Fauna, 2. izd., 106.
Na Smolniku, u Tisovcu, na Maloj i Velikoj Kapeli pod vlažnom mahovinom i pod korom trulih stabala sasma običan mekušac.

Digitized by Google

Ondješnji ljudi običavaju ga upotrebljavati mjesto kolomaza, mećuć ga u piešće kotača.

IV. VERTEBRATA.

Red: PISCES.

Razred: Teleostei.

1. Podrazred: **PHYSOSTOMI.**

Porodica: **Acanthopsides.**

Rod: Cobitis, Lin.

C. barbatula, Lin. Zovu ju *brka.* Bloch, I, 224, pl. 31, sl. 3. — Heckel i Kner, str. 301. — Siebold, 337. — Blanchard, str. 280

U Munjavi kod Josipdola obična ribica.

C. taenia, Lin. I ovu ribicu zove narod *brka.* Bloch, I, 221, pl. 31, sl. 2. — Heckel i Kner, str. 303. — Siebold, str. 338. — Blanchard, str. 285.

Dobio sam njekoliko primjeraka iz Ratkovića potoka kod Zagorja.

Porodica: **Esocini.**

Rod: Esox, Lin.

E. lucius, Lin. Pod imenom *štuka* i *šćuka* obćenito poznata riba. Bloch, I, 229, pl. 32. — Heckel i Kner, str. 287. — Siebold, str. 325. — Blanchard, str. 483.

U većih vodah ogulinsko-slunjske okolice obična riba. Ja sam ju dobio iz Korane i Tržićke Mrežnice.

Porodica: **Salmonoidei.**

Rod: Trutta, Nilsson.

Tr. fario, Lin. Narod zove ovu ribu *pástrva* i *pastŕva.* — *Salmo fario,* Bloch, I, 149, pl 22 *(Teichforelle),* pl. 23 *(Wald-* ili *Steinforelle); Salmo alpinus,* III, 158, pl 104 *(Alpforelle).* — *Salar Ausonii, Val.* Heckel i Kner, str. 248. — *Trutta fario, Lin.,* Siebold, str. 319. — Blanchard, str 472.

Pastrva je uz peša najobičnija riba ne samo ogulinsko-slunjske okolice već svih tekućica voda južno-hrvatske visočine. Ja sam prispodabljao pastrve iz Dobre i Vitunja potoka kod Ogulina, iz vrela Mrežnice kod Zagorja, iz Mrežnice kod Tržića i iz Slunjčice.

Digitized by Google

Osim toga iztraživao je Steindachner ovu vrst pastrve iz Plitvičkih jezera, iz Plitvice potoka i iz Une.

Prispodabljajuć mnogo primjeraka našao sam sliedeći plovčani obličak za pastrve ogulinsko-slunjske okolice:

D. 3—5/10, P. 1/12, V. 1/8, A. 3—4/8, C. 10—15/19/10—12.

U većine su 4 nerazčihana traka u hrbtenoj plovci, manje pastrva ima 5, a najmanje 3 nerazčihana traka u toj plovci U analnoj plovci ima većina 3 nerazčihana traka, manje ima pastrva sa 4 nerazčihana traka u toj plovci. Pastrve, koje sam ja imao prilike motriti, bile su duge 18—24 %.

U tekućicah ogulinsko-slunjske okolice žive dvie odlike pastrve. U plitkom potoku Vitunju, u Dobri i u izvoru Mreznice kod Zagorja nalaze se tako zv. *pastrve potočne (Bachforelle)*, a u mjestimice dubokoj Slunjčici, pak u Tržičkoj Mreznici nalaze se tako zv. *crne pastrve (Wald-* ili *Steinforelle, Trutta nigra, Mars.)*.

Potočne pastrve ogulinsko-slunjske okolice u glavnom su srebrene, na hrbtu maslinasto-zelenkaste boje. Na glavi iza očiju izšarane su velikimi, skoro crnimi, a po tielu nad *lin. lat.* kaveno-smedjimi tačkami. I izpod *lin. lat.* ima kaveno-smedjih tačaka, ali su riedke. Crvene tačke tiela su narančasto-crvene bez kolobara. Prednji dio hrbtene plovke je tamno-smedj, a zadnji dio je crvenimi i smedjimi tačkami urešen. Repna i prsne plovke su sivo-smedje, a analna i trbušne plovke su biele. Žutoj boji *zlatnih pastrva (Teichforelle)* neima ni traga. U pastrva Dobre je analna, a osobito repna plovka ružičasto-nahuknuta. Tučnica je u mnogih crvenom tačkom urešena, ili je na kraju barem crveno-nahuknuta.

Crne pastrve Slunjčice i Mrežnice Tržičke su veoma liepe ribe. I u njih je glavna boja srebrena, ali su one mnogo tamnije boje nego *potočne pastrve*. Njeki primjerci upravo se ističu crnom bojom. Hrbat, a osobito glava su crno-smedji, skržni poklopci, čeljusti, podbradak, prsa, dno prsnih plovaka, sve je to tamno-smedje. Na bokovih pod *lin. lat.* i još nješto nad tom crtom nješto su jasnije boje nego na hrbtu i na glavi, ali i ovdje su pojedine ljuske crnimi sitnimi tačkami obrubljene, te se bokovi prostim okom vide kao premreženi. Kao kava smedjih tačaka neima, ili se nalazi samo u gdjekojih primjeraka po koja kaveno-smedja tačka na hrbtenoj plohi tiela; zato su crvene tačke liepe, jasno-crvene, jasnim kolobarom okružene, i u njekih pastrva osobito velike. U oči udara red od 7—11 crvenih tačaka na samoj *lin. lat.* Trbušna ploha

Digitized by Google

crnih pastrva je srebrena, ili se sjaji žućkasto kao žuta mjed. Hrbtena plovka je u svih i najcrnijih primjeraka mnogo jasnije boje nego hrbat: ona je boje čovječje kože, samo je smedje nahuknuta, te je načičkana sa mnogo liepih, tačno ocrtanih crvenih tačaka, medju koje su često puta i crno-smedje tačke pomiešane. Može se reći, da šarena hrb. plovka liepu protimbu čini sa crnom bojom hrb. plohe. Repna plovka je u većine primjeraka crnih pastrvâ jasno-crvena, u njekih pastrva je samo crveno-nahuknuta, a u svih sivo-smedje obrubljena. Analna plovka je bliedo-sumporasto-žuta, veoma često, osobito njezina zadnja polovica, ružičasta, gdjekad i sivo-nahuknuta. Trbušne plovke su bliedo-sumporasto-žućkaste, gdjekad nješto sivkaste. Prsne plovke su iste boje kao hrb. plovka, samo su prema općenitoj boji tiela sad jasnije sad tamnije sivo-smedje nahuknute. Osobito je liepa tučnica plovka u pastrva Slunjčice: dočim je većim dielom tamno-smedja, brk joj je jasne boje sa liepom crvenom tačkom. Ovu tačku ima velika većina pastrva Slunjčice, dočim u pastrva iz Mrežnice ove tačke nisam našao.

Trutta lacustris, Lin. (*Salmo lacustris*, Lin. — *Salmo Schiffermülleri*, Bloch. — *Fario Marsigli*, Heck.). Ribari, s kojimi sam imao prilike obćiti, pripoviedali su mi, da u njekih vodah ogulinsko-slunjske okolice ima pastrva vrsti *Trutta lacustris*, koju oni obćenito „*lachsforelle*“ zovu. S obzirom na narav rečenoga priedjela, pak osobito prema pripoviedanju ribara, da „lachsforella preko 1 m/ duga naraste, da je srebrene boje i da je po čitavom tielu samo crnimi tačkami izšarana, da joj je meso crvenkasto“ — jako je vjerovatno, da ovdje ima spomenute vrsti pastrva. Meni samomu nije pošlo za rukom, da si ju pribavim iz voda rečene okolice, te da se o istinitosti tvrdnje ribara osvjedočim. Spominjem samo, da crvena boja mesa nije vlastitost samo vrsti *Trutta lacustris*, već da meso i obične pastrve znade biti crveno, te da i obična pastrva znade preko 90 c/m duga narasti. „Nur dieses muss ich noch erinnern, dass, da ihr (naime obične pastrve, *Trutta fario Lin.*) Fleisch gewöhnlich beim Kochen roth wird sie sowohl in hiesiger als in der Danziger Gegend, wie nicht weniger von verschiedenen Schriftstellern, für die Lachsforelle, ... , gehalten wird“, rekao je već Bloch (I., 157).

Digitized by Google

Porodica: **Cyprinoidei.**

Rod: Chondrostoma, Agass.

Ch. nasus, Lin. *Podust.* — *Chondrostoma nasus,* Heckel i Kner, str. 217. — Siebold, str. 225. — Blanchard, str. 413. — *Cyprinus nasus,* Linne, t. I. str. 530. — Bloch, I, 35, pl. III.

U Korani kod Slunja obična i česta riba.

Rod: Phoxinus, Agass.

Phoxinus laevis, Agass.

Cyprinus phoxinus i *Cyprinus aphya,* Linné, t. I, str. 528. — *Cyprinus amarus,* Bloch, I, 60, pl. VIII., 5. — *Phoxinus laeris, Agas.* Heckel i Kner, str. 210. — Siebold, str. 222, Blanchard, str. 410.

Kod Josipdola zove narod ovu ribicu *pijor, pijorić, srjetlica, srjetličica, srjetlarica* i *zlatnica.* Njeki ju zovu i *garičica* zamjenjujuć ovu ribicu sa pravom *garičicom (Rhodeus amarus,* Bl.). Kod Oštarije zovu ju *srjetlica.*

Pijora neima u jako mrzlih i brzo tekućih vodah, njih neima ili su riedki u onih vodah, koje pastrvam prijaju, već oni vole manje hladne i lako tekuće vode.

Već množina narodnih imena ove ribice daje slutiti, da je ova ribica u ogulinsko-slunjskoj okolici obična. Ja sam ju dobio iz Munjave kod Josipdola i iz Mrežnice kod Oštarije. Hoteć konstatovati, da se ribica *Telestes polylepis Steind.* u Munjavi nalazi, odakle bi ju imao Steindachner[1] dobiti, i želeć, da ju pribavim za naš zoolog. muzej, dao sam u Munjavi loviti ribe uzkom mrežom od mosta Munjave kod Josipdola do sela Čakovca, te sam dobio 40 primjeraka vrsti *Phoxinus laevis,* Agass., ali vrsti *Telestes polylepis,* Steind. nisam dobio.

Plovčani obličak našao sam ovaj:

D. 3/7, P. 1/16, V. 2/7, A. 3/7, C. 19.

Zubi ždrieljnjaka *(dentes pharyngei)* našao sam u velike većine u lievoj ždrieljnici po 2.4, a u desnoj po 5.2. Samo u riedko kojega primjerka nadjoh ždrieljnjake po obličku 2.4—4.2. Tot. dulj. tiela 55—85 $^{m}/_{m}$.

[1] „Ueber eine neue Telestes-Art aus Croatien". Von Dr. Franz Steindachner (Mit 1 Tafel). Sitzungsberichte d. mathem. naturwissenschaftl. Classe d. kais. Akad. d. Wiss. LIV. Bnd., I. Abth., pag. 300, 1866.

Digitized by Google

Rod: Squalius, Bonap.

Squalius cephalus, Lin. — *Cyprinus cephalus,* Linné, str. 529. — *Cyprinus Idus,* Bloch, I, 253, pl. 36. — *Squalius dobula,* Heckel i Kner, str. 180. — *Squalius cephalus,* Siebold, str. 200. — Blanchard, str. 392.

Pod imenom *klen, klenić* obćenito poznata riba. Male kleniće kao što i druge malene bjelice ribe zove narod obćenitim imenom *„drobnice“*. Ja sam iztraživao klene iz Dobre i Vitunja potoka kod Ogulina, iz Mrežnice i Jezera kod Zagorja, iz Korane kod Slunja i iz Munjave kod Josipdola.

Rod: Leuciscus, Rondel.

L. virgo, Heck. — *Leuciscus virgo,* Heckel i Kner, str. 175. — Siebold, str. 191.

Moj ribar Frane Petrović iz sela Raztoke na padu Slunjčice u Koranu zvao je ovu ribu *plotica* i *pločica.*

U Korani kod Slunja obična. Tot. dulj. 29 $^{c}/_{m}$.

D. 3/10, P. 1/17, V. 1/8, A. 3/11, C. 6/19/6, Squ. 7/45—46/4.

Rod: Alburnus, Rondel.

Alburnus lucidus, Heck.

Cyprinus alburnus, Linné, str. 531. — Bloch, I, 54, pl. 8, sl. 4. — *Alburnus lucidus,* Heckel i Kner, str. 131. — Siebold, str. 154. — Blanchard, str. 364.

Narod zove ovu ribicu *muvarica, muharica, muarica* i obćenitim imenom *bjelica.* U Korani i u Mrežnici kod Zagorja i Oštarije česta vrst.

D. 3/8. P. 1/15, V. 1/8, A. 3/16, C. 19, Squ. 8/48/4.

Alb. bipunctatus, Lin.

Cyprinus bipunctatus, Bloch, I, 50, pl. 8, sl. 1. — *Alburnus bipunctatus,* Heckel i Kner, str. 135. — Siebold, str. 163. — Blanchard, str. 371.

Zovu ju *kolašica,* a obćenitim imenom takodjer *bjelica.*

U Korani kod Slunja i u Vitunju potoku obična ribica.

D. 3/8, P. 1/13—14, V. 1/7—8, A 3/13, C. 19.

Rod: Rhodeus, Agass.

Rh. amarus, Bl. — *Cyprinus amarus,* Bloch, I, 52, pl. 8, sl. 3. — *Rhodeus amarus,* Heckel i Kner, str. 109. — Siebold, str. 116. — Blanchard, str. 346.

Digitized by Google

Narod zove ovu liepu ribicu veoma shodnimi imeni *gavica, gavičica, gavčica.* (Od ogavan = amarus, gavi mi se = gadi mi se).

Dobio sam njekoliko primjeraka iz Mrežnice kod Zagorja i Oštarije i iz Korane kod Slunja.

Rod: Gobio, Cuv.

G. fluviatilis, Cuv. *Cyprinus gobio,* Linné, I, 526. — Bloch, I, 57 pl. 8, sl. 2. — *Gobio vulgaris,* Heckel i Kner, str. 90. — *Gobio fluviatilis,* Siebold, str. 112. — Blanchard, str. 293.

Zovu ju *piesak* i *brkaš.* Njeki ribari zovu ju i *grundel.* Iz Mrežnice kod Zagorja i Oštarije i iz Korane kod Slunja.

Rod: Barbus, Cuv.

B. fluviatilis, Agass. — *Cyprinus barbus,* Linné, 525. — Bloch, I, 109, pl. 18. — *Barbus fluviatilis,* Heckel i Kner, str. 79. — Siebold, str. 109. — Blanchard, str. 302.

Pod imenom *mrena* u okolici ogulinsko-slunjskoj obćenito poznata riba. Ja sam prispodabljao mrene iz Tržićke i ogulinske Mrežnice, iz Dobre i Vitunja potoka kod Ogulina i iz Korane kod Slunja.

Mrene ogulinsko-slunjske okolice su tamnije boje nego one iz Drave. Hrbtena plovka je tamne boje i crno-smedje piknjava. Prsne plovke su nečisto biele sa malo sitnih tačaka. Trbušna i repna plovka u glavnom su nečisto biele, ružičasto nahuknute i kao u vrsti *Barbus Petenyi* Heck. crno piknjave.

Najveći primjerak, koji sam dobio iz ogulinsko-slunjske okolice zahvaća 25 ‰.

D. 3/8, P. 1/17, V. 2/8, A. 3/5, C. 19, Squ. 12/60/7.

B. Petenyi, Heck. *B. Petenyi,* Heckel i Kner, str. 87. — Siebold, str. 111. — I ovu vrst zove narod *mrena.*

Ja sam dobio ovu ribu iz Vitunja potoka i iz Dobre kod Ogulina i iz Korane kod Slunja.

Rod: Tinca, Cuv.

Tinca vulgaris, Cuv. *Cyprinus tinca,* Linné, I, 526. — Bloch, I, 83, pl. 14. — *Tinca vulgaris,* Heckel i Kner, str. 75. — Siebold, str. 106. — Blanchard, str. 317.

Linj, linjak; zovu ju takodjer *šlajn* i *šlanj.* Tržićka Mrežnica.

Digitized by Google

Porodica: **Siluroidei.**

Rod: Silurus, Lin.

S. glanis, Lin. *S. glanis,* Linné, str. 501. — Bloch, str. 242, pl. 34. — Heckel i Kner, str. 308. — Siebold, str. 79. — Tržićka Mrežnica.

2. Podrazred: **ACANTHOPTERI.**

Porodica: **Cataphracti.**

Rod: Cottus, Lin.

C. gobio, Lin. — *Cottus gobio,* Linné, I, 452. — Bloch, II, 12, pl. 39, sl. 1, 2. — Heckel i Kner, str. 27. — Siebold, str. 62. — Blanchard, str. 161.

Peš, manjak (gen. *manjka,* pl. *manjci)* i *manjić.* Manjak je. kako rekoh, uz pastrvu najčešća riba mrzlih tekućica ogulinsko-slunjske okolice. Ja sam prispodabljao manjke iz Vitunjčice (Vitunja potoka) i Dobre kod Ogulina, iz Mrežnice kod Zagorja i Oštarije, iz Slunjčice i Korane. Neobično mnogo našao sam ih u izvoru Mrežnice kod Zagorja.

Heckel i Kner stavili su ovaj plovčani obličak za vrst *Cottus Gobio* Lin.:

1. D. 6—9, 2. D. 15—18, A. 12—13[1], P. 13—14, V. 1/4, C. 13.

a Siebold:

1. D. 6—9, 2. D. 15—18, P. 13—14. V. 1/4, A. 12—13, C. 13.

Mnogostručnim prispodabljanjem osvjedočio sam se, da za manjke ogulinsko-slunjske okolice valja staviti sliedeći plovčani obličak:

1. D. 6—7, 2. D. 15—16, P. 14—16, V. 1/4, A. 10—12, C. 12—14.

U jednom slučaju 2. D. 14, u jednom slučaju 2. D. 17.

Dorsalne plovke su u većine razstavljene medju prostorom od 1—4 $^{m}/_{m}$; samo u riedkih manjaka su medj sobom nizkom kožicom spojene, a u repnih plovkah imadu redovito 9 člankovitih, razčihanih srednjih trakovâ, dočim Heckel i Kner tvrde, da je u manjka samo 8 srednjih repnih trakova razčihano. Broj razčihanih trakovâ prsnih plovaka je nestalan, dapače u istoga indi-

[1] Ausnahmsweise zeigt ein einziges unserer zahlreichen Exemplare (aus Tyrol stammend) blos A. 9, die vorherrschende Zahl ist aber stets 12.

Digitized by Google

vidua broj razčihanih trakova lieve i desne plovke nije uvjek isti, pa s toga pravo Siebold veli, kad kaže, da nebi valjalo specifične vriednosti stavljati na to, da li su trakovi prsnih plovaka razčihani ili nisu. Svi trakovi druge hrbtene plovke su obično nerazčihani, ali sam našao manjakâ, koji su imali 1—5 trakovâ razčihanih.

2. Red: AMPHIBIA.

Razred: Caudata.

Porodica: **Salamandridae.**

Rod: Salamandra, Laur.

S. maculosa, Laur. Svuda po gorah pod mahovinom i trulim drvećem.

S. atra, Laur. Na Smolniku brdu u visini od kakovih 1100 $^{m/}$ našao sam pod vlažnom mahovinom dosta crnih salamandra. Jedan 8 $^{c}/_{m}$ dugi primjerak bijaše po trbuhu kao plamen žuto-pjegav, te me sjeća vrsti *Triton alpestris* Laur., dočim svi ostali, 13 i više $^{c}/_{m}$ dugi primjerci bijahu sasma crni. Ja sam si njih više živih donio u Ogulin u moj stan, te sam jih spremio u limenu kutiju sa vlažnom mahovinom. Medjutim prošao sam u Slunj, te sam, vrativ se poslje pet dana u Ogulin, našao moje salamandre kao mumije osušene i izkvarene, i za muzej izgubljene.

Razred: Batrachia.

Porodica: **Ranidae.**

Rod: Rana, Lin.

Rana esculenta, Lin. Obična zelena žaba. Svuda uz vodu obična.

Porodica: **Palobatidae.**

Rod: Bombinator. Merr.

B. igneus, Rös. Običan.

3. Red: REPTILIA

Razred: Serpentes.

Porodica: **Colubridae.**

Rod: Tropidonotus, Kuhl.

Tr. natrix, Gesn. Bjelouzka. U ogulinsko-slunjskoj okolici obična.

Digitized by Google

Rod: Elaphis, Aldr.

E. quaterradiatus, Gm. Narod zove ovu zmiju *guž* (gen. *guža).* Ja sam nisam je doista tamo vidio radi kasne dobe godine, ali mi je već spomenuti g. J. Magdić pripoviedao, da je guž obična zmija okolice ogulinske.

Porodica: **Viperidae.**

Rod: Vipera, Laur.

V. ammodytes, Dum. Bibr., *poskok.* U priedjelih, kud sam ja prošao, svuda obična otrovnica.

Rod: Pelias, Merr.

Pelias berus, Lin. Kao prijašnja.

Razred: Saurii.

Porodica: **Scincoidea.**

Rod: Anguis, Cuv.

An. fragilis, Lin., *sliepić.* Sasma običan.

Porodica: **Lacertidae.**

Rod: Lacerta, Cuv.

L. agilis, Lin. Sasma običan gušter.

L. muralis, Merr. Običan. Ima ga i u okolici Krapine, gdje ga *jašterica* zovu.

4. Red: AVES.

Ja ću ovdje pobilježiti dakako samo one ptice, koje sam na mom putovanju u ogulinsko-slunjskoj okolici susreo.

Razred: Laridae.

Rod: Sterna, Lin.

St. fluviatilis, Naum. Na Mrežnici kod Oštarije vidio njekoliko primjeraka 15. kolovoza 1883.

Razred: Scolopaces.

Rod: Actitis, Ill.

Ac. hypoleucus, Lin. Dva primjerka vidio na Mrežnici kod Zagorja 25. kolovoza 1883.

Digitized by Google

Razred: Rasores

Rod: Tetrao, Lin.

T. bonasia, Lin. Zovu ju *kokoška* i *divlja kokoš.* Na Smolniku u svako doba godine.

Razred: Columbae.

Rod: Turtur, Ray.

Turtur auritus, Ray., *grlica.* Vidio njekoliko primjeraka 17. i 21. kolovoza 1883 oko Ogulina.

Rod: Columba, Lin.

U okolici ogulinsko-slunjskoj imaju tri vrsti golubova: *C. palumbus,* Linn. Zovu ga *veliki divlji golub;* gdjekad i *grivnjaš.* Običan. Dne 25. kolovoza 1883 našao sam u družtvu sa g. Vrbančićem uz njeku šumu kod Mrežnice pri Zagorju jato od jedno 30 ovih golubova. Jednoga ustrielio je g. Vrbančić za mene. — *C. oenas,* Lin. *Srednji golub, dupljaš.* U ljetno doba običan. — *C. livia,* Lin. Zovu ga mali *divlji golub.* Običan.

Razred: Crassirostres.

Rod: Cannabina, Landb.

C. sanguinea, Landb. Susreo sam više jata ove ptice oko Ogulina i Slunja.

Rod: Carduelis, Cuv.

C. elegans, Steph. Običan.

Rod: Chrysomitris, Boie.

Chr. spinus, Lin. Običan.

Rod: Passer, Pall.

P. domesticus, Lin. Sasma običan, ali ga naravski imade daleko manje nego u plodnoj ravnici Varaždinskoj.

P. montanus, Lin. Kao prijašnji.

Rod: Emberiza, Lin.

E. citrinella, Lin. Obična.

Digitized by Google

Red: CANTORES.

Rod: Galerida, Boie.

G. cristata, Lin. Obična.

Rod: Motacilla, Lin.

M. alba, Lin. Pastirica. Na vodah oko Ogulina i Zagorja vidio njekoliko primjeraka.

Rod: Monticola, Boie.

M. saxatilis, Lin. Doista riedka, ali pod imenom „*Steinröthel*" dobro poznata ptica. U kolovozu 1883 doletio bi svaki dan u jutro jedan par u sam Ogulin u mali vrtić g. Vrbančića, u kom bijaše pčelinjak sa pčelci i jedan veliki grm bazgovine pune ploda. Valjda su dolietale ove ptice u vrt, da jedu pčele. Dne 18. kolovoza 1883 u jutro opet su doletile ove ptice u vrt, akoprem je silno kiša padala, te je g. Vrbančić ustrielio ženku i meni ju poklonio.

Rod: Turdus, Lin.

T. musicus, Lin. *Drozd, drozak* i *drozdak.* Došlo mi u susret njekoliko primjeraka.

Rod: Merula, Leach.

M. vulgaris, Leach. *Kos.* U ljetu običan.

Rod: Sylvia, Scop.

S. curruca, Lin. U ljetu obična pjevica.

Rod: Regulus, Cuv.

R. cristatus, Koch. Obična.

Razred: Captores.

Rod: Parus, Lin.

P. major, Lin. Sasma obična ptica. — *P. coeruleus,* Lin. U okolici Ogulina opazih njekoliko primjeraka.

Rod: Lanius, Lin.

L. collurio, Lin. Običan. — *L. minor,* Lin. Običan. — *L. excubitor,* Lin. Običan.

Digitized by Google

Razred: Scansores.

Rod: Gecinus, Boie.

G. viridis, Lin. Kod Zagorja vidio 1 primjerak.

Rod: Picus, Lin.

P. major, Lin. Na Smolniku opazih više primjeraka.

Razred: Coraces.

Rod: Garrulus, Briss.

G. glandarius, Lin. *Šojka, sojka, mátjaš.* Obična.

Rod: Pica, Briss.

P. caudata, Boie. Svraka. Sasma obična.

Rod: Corvus, Lin.

C. frugilegus, Lin. Obična, ali dakako rjedja vrana nego u plodnoj Podravini.

C. cornix, Lin. Kao prijašnja.

C. corax, Lin. Zovu ga *krampač* i *krumpač.* Vidio sam dva primjerka u polju blizu Mrežnice kod Zagorja i jedan par na ledini kod Josipdola.

Razred: Insessores.

Rod: Alcedo, Lin.

Al. ispida, Lin. Na Mrežnici kod Zagorja vidio 1 primjerak.

Razred: Fissirostres.

Rod: Hirundo, Lin.

H. rustica, Lin. Sasma obična.

Razred: Rapaces.

Rod: Buteo, Bechst.

B. vulgaris, Bechst. Narod zove ovu grabilicu *piljun, piljuga.* Svagdje na mom putovanju susreo sam ovu pticu.

Digitized by Google

Rod: Accipiter, auct.

Ac. nisus, Lin. *Kobac, škanjac.* Sasma običan.

Rod: Astur, Bechst.

As. palumbarius, Lin. *Kokošar, jastreb.* Običan.

5. Red: MAMMALIA.

Razred: Rodentia.

Porodica: **Leporidae.**

Rod: Lepus, Lin.

L. timidus, L. Zec je sada u okolici ogulinsko-slunjskoj sasma riedka divljač, te bi koristno bilo, da nalježne oblasti poprime shodne mjere, da se od posvemašnjega zatora sačuva.

Porodica: **Myoxidae.**

Rod: Myoxus, Schreb.

M. glis, Schreb. *Puh* je oko Ogulina običan glodavac. Najviše ga imade u bukovoj šumi „Lajnik" u Krpelju, gdje se u šupljih bukvah i u pušinah pridržava. Ima posebnih ljudi, puhača, koji se puharijom bave. Oni love puhe na drvenu lovku, ploška zvanu. U lipnju 1883 uhvatio je na plošku puhač Ivan Mihelić iz Ogulina jednoga podpunoga albina puha u Krpelju, koj se sada čuva u našem narodnom zoolog. muzeju u Zagrebu.

U Krpelju hrane se pusi žirom, bukvicom, lješnjaci, jagodami, malinami i drugim plodom. Kad prema jeseni vani uzmanjka hrane, povuku se pusi u pušine, te spavaju, što oni kod Ogulina već polovicom kolovoza običavaju činiti, kako mi ondješnji puhači pripovjedahu.

Porodica: **Sciuridae.**

Rod: Sciurus, Lin.

Sc. vulgaris, Lin. *Vjeverica.* U svih šumah ogulinsko-slunjske okolice česti glodavac. Ja sam našao hrdjavih i crnih vjeverica.

Digitized by Google

Razred: Carnivora.

Porodica: **Ursidae.**

Rod: Ursus, Lin.

Ur. arctos, Lin. *Mrki medjed.* Narod ga zove *medo* i *medjed.* U okolici ogulinsko-slunjskoj i u cieloj južnoj Hrvatskoj sasma obična i razmjerno česta zvier. Kad sam se 26. kolovoza 1883 noću vozio iz Ogulina u Slunj, vidio sam svaki čas, gdje seljak, obično sam, loži vatru sa velikim plamenom. Gdjekoji imadjaše pušku uza se. Pitao sam, čemu vatra u toploj noći u sred polja. Rekoše mi, da plamenom plaše medjede, da im ne unište priroda. Medjed naime, kad se je nasitio kukuruza, proje ili heljde, da se običaje valjati po plodini i time da uništi mnogo priroda.

Tamošnji ljudi se medjeda daleko manje boje nego vuka. „Medjed je najpoštenija zvir", kažu ljudi, „a neima boljega tata od vuka". Vele dapače, sastane li se čovjek s medjedom, da mu valja kazati „sram te bilo medjede, šta se valjaš po lugu!", i onda se odmah svojim putem odšulja. Pripoviedali su mi šumari i njihovi lugari, da se ne spominju, da bi ikad medjed čovjeka napao, vau čim god nadražen.

Porodica: **Mustellidae.**

Rod: Mustela, Lin.

M. foina, Briss. *Kuna* je obična zvierka.

Porodica: **Canidae.**

Rod: Canis, L.

C. lupus, L. *Vuk* je prečesta zvier ogulinsko-slunjske okolice, koja ljudem mnogo štete pravi.

C. vulpes, Lin. *Lisica, lisa.* Obična.

Digitized by Google

Explicatio figurarum.

Eriopis Croatica, n. spec.

Fig. 1. Mas, lineariter octies amplificatus Long. nat. 20 $^{m}/_{m}$. Ut figura clarior sit, branchiae non sunt delineatae. *an.*[1] Antenna superior cum funiculo accessorio *an.*[2] Antenna inferior. *m.* Mandibula cum palpo mandibulari. I—VII Pedes thoracales. 1—6. Pedes abdominales. *ap.* Appendix caudalis.

Fig. 2. Articulus ultimus scapi, duo primi articuli funiculi et funiculus accessorius antennae superioris dextrae ejusdem maris, intrinsecus. *Hartnack syst. 4, oc. III.*

Fig. 3. Appendix caudalis ejusdem maris, desuper. Amplificatio *Hartnack syst. 4, oc. III,* in tabula ad multo minorem modum redacta.

Fig. 3a Unus aculeus appendicis caud. magis amplificatus. *Hart. syst. 6, oc. III.*

Fig. 4. Hypopharynx ejusdem maris a fronte. *Hart. syst. 4, oc. III.*

Fig. 5. Conus olfactorius feminae juvenis, 10 $^{m}/_{m}$. longae, valde auctus.

Fig. 6. Labium superius ejusdem feminae, desuper, magnopere amplificatum.

Fig. 7. Mandibula sinistra cum palpo mandibulari ejusdem feminae, a fronte.

Fig. 8. Maxilla sinistra primi paris ejusdem feminae, a fronte.

Fig. 9. Maxilla sinistra secundi paris ejusdem fem., a fronte.

Fig. 10. Pes maxillaris dexter ejusdem fem., a tergo.

Fig. 11. Pes thoracalis dexter primi paris ejusdem fem., extrinsecus.

Fig. 11a. Angulus inferus posticus metacarpi ejusdem pedis cum quaternis aculeis. *Hart. syst. 6, oc. IV.*

Fig. 12. Appendix caudalis ejusdem fem., desuper.

Fig. 12a. Unus aculeus ejusdem appendicis, magis auctus.

Digitized by Google

Konstrukcija osih i cikličkih ravnina čunjaste plohe drugog stupnja.

NAPISAO J. S. VANEČEK.

Čitano u sjednici matem.-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. lipnja 1886.

1. Znademo li osi plohe čunjaste, znademo i približno položaj cikličkih ravnina, buduć da obje prolaze jednom iz trijuh osi, pa tim su okomite ka ravnini obijuh ostalih. Ove tri osi su bridami triedra, kojega pobočne plohe su ravnine simetrije plohe čunjaste, te imaju za ovu plohu isti značaj, koji imaju osi za čunjosjeke u ravnini.

Radi se dakle prije svega o tom, konstruirati osi plohe čunjaste, a da možemo ostala gore navedena elementa opredieljiti.

2. Ovom zadaćom zabavljalo se je više geometara, od kojih ćemo poimence navesti sliedeće:

Chasles u svojem *„Aperçu historique“* navadja dvie konstrukcije osi. Jedna zahtjeva konstrukciju dvijuh krivulja drugoga stupnja (od kojih je jedna u drugoj ravnini, nego je ravnina čunjosjeka — ravnalice dane plohe čunjaste); potlem se mora pronaći zajednički polarni trokut dvijem čunosjekom. Druga konstrukcija temelji se na konstrukciji novog čunjosjeka, ako je čunjosjek-ravnalica plohe čunjaste dan. Ovima dvjema čunjosjekom opet se konstruira zajednički polarni trokut, te njegovi vrsi su tragovi osi u ravnini čunjosjeka ravnalice.

K ovome primjećuje *Chasles,* da je našao i druge riešitbe, nu da uvjek ta riešitba zahtjeva konstrukciju novoga čunjosjeka, buduć da je ta zadaća stupnja trećega.

Profesor *Šolín* podao je veoma elegantnu riešitbu iste zadaće na istom temelju, na kojem se osniva zadnja riešitba *Chasles-a,* nu upotriebio je imaginarni čunjosjek, koji ima svoje sriedište u orto-

Digitized by Google

gonalnoj projekciji sriedišta plohe čunjaste u ravninu čunjoseka ravnalice [1]; realan uvjek trokut polaran ovog te onog imaginarnog čunjoseka dade sa svojimi vrsi one točke, kojimi osi plohe čunjaste prolaze [2].

Pelz konstruirao je takodjer tragove osi u ravnini temeljnog čunjosjeka i to kao presjecišta kruga sa istostraničnom hiperbolom, upotrebiv temeljnu hiperbolu, koju nije ni konstruirao, nego o kojoj je samo predpostavio, da je dana asimptotami te dvjema vrsima [3].

Fiedler naznačio je konstrukciju osi plohe drugoga stepena, sa sriedištem u konačnosti, te se može dakle i ova konstrukcija upotriebiti za plohe čunjaste [4].

Konačno spominjemo konstrukciju jedne osi plohe čunjaste i to one osi, koja leži unutri plohe [5]. Ova konstrukcija zahtjeva znanje deskriptivne geometrije, te se temelji na vlastitosti svake osi plohe čunjaste, da razpolavlja kut izvodnica, u kojih ovu plohu presjeca ravnina, ovom osi proložena. Kad bi se ovako ta os konstruirala, morao bi se poslje konstruirati normalan presjek plohe čunjaste k nadjenomu čunjosjeku, napokon naći osi dobivenog čunjosjeka, koje sa vrhom čunja opredieljuju ravnine simetrije, koje se presiecaju u traženih osih.

3. U svakom od navedenih slučajeva zahtjeva se dosta obsežno poznavanje geometrije. Nu da konstrukcija osi plohe čunjaste postane shvatljivom i za onoga, koji znade početke novije geometrije, navesti ćemo riešitbu dane zadaće načinom po mogućnosti elementarnim. Predpostavlja se ovdje samo znanje projektivnosti temeljnih tvorina te teorije polarâ.

4. Budi dana ploha čunjasta P čunjosjekom K kao ravnajućim ili temeljnim čunosjekom, te sa vrhom v.

Promatrajmo povoljan pravac L idući točkom v. Njegova polarna ravnina obzirom na plohe P budi λ.

Koji god pravac idući točkom v te ležeći u ravnini λ je pridružen k pravcu L. Proložimo li točkom v ravninu N normalnu ka pravcu L, presjeca N ravninu λ u pravcu M. Taj pravac je oko-

[1] *Chasles*, Comptes Rendus, Paris, t L p. 623, Resumé d'une théorie des coniques sphériques homofocales,

[2] Zasedací zprávy kr. české spol. nauk. 13. března 1885: Ueber die Construction der Axen einer Kegelfläche zweiten Grades.

[3] Akademie der Wissenschaften Wien 26. Feb. 1874.

[4] Darstellende Geometrie, pg. 355. I. Aufl.

[5] *Olivier*, Cours de Géométrie descriptive, II partie pg. 176.

Digitized by Google

mit te pridružen ka pravcu L. Kažemo, da pravci L, M su okomito sdruženi.

Predpostavimo, da se pravac L kreće oko točke v u nekoj ravnini R. Polarne ravnine λ pravaca L kreću se oko polare ϱ ravnine R ili drugima riječima, ravnine λ stvaraju svezak (ϱ), kojega je spojnica pravac ϱ.

Konstruiramo li ka svakomu pravcu L normalnu ravninu N, prolaze sve ovake ravnine pravcem S, koji je okomit ka ravnini R i to u točki v. Ravnine N stvaraju dakle takodjer svezak ravnina (S) prvoga reda.

Ova dva svezka ravnina (ϱ) te (S) su projektivna, nu pošto spojnice se njihove presjecaju u točki v, stvaraju novu čunjastu plohu V drugoga reda, ili drugačije rečeno, ravnina λ presjeca svoju priredjenu ravninu N u pravcu, koji je izvodnicom plohe čunjaste V.

5. Promotrimo sada pobliže ovu plohu čunjastu.

Za radi toga uvažimo presjek L ravnine R sa ravninom simetrije $\varkappa$, koju doduše u taj par ne znamo. Os plohe čunjaste P, koja stoji okomito na $\varkappa$, prozvati ćemo A. Taj je pravac polarom ravnine $\varkappa$ obzirom na P. Iz ovoga sliedi, da polarna ravnina pravca L, koji leži u $\varkappa$ prolazi pravcem A. Ravnina N okomita na L prolazi takodjer pravcem A. Iz ovoga je vidljivo, da je taj pravac izvodnicom plohe čunjaste V. Što smo ovdje izveli za jednu os, valja i za ostale dvie. Možemo dakle kazati:

Kreće li se pravac $\boldsymbol{L}$ *oko vrha* v plohe *čunjaste* $\boldsymbol{P}$ *u kojoj god ravnini* $\boldsymbol{R}$, *izvadja njegov normalno sdružen pravac* $\boldsymbol{M}$ *novu plohu čunjastu* $\boldsymbol{V}$, *koja prolazi svima osima plohe* $\boldsymbol{P}$ *kao što i polarom* ϱ *ravnine* $\boldsymbol{R}$ *te pravcem* $\boldsymbol{S}$ okomitim na $\boldsymbol{R}$ *u točki* $\boldsymbol{v}$.

6. Izaberemo li drugu ravninu R', dobit ćemo drugu čunjastu plohu V', koja će opet prolaziti osima plohe P.

Obje ove čunjaste plohe V, V' presjecaju se dakle u trijuh izvodnicah, koje su osima dane plohe P, nadalje nuždno još u četvrtoj izvodnici D, koja je sdružena ka presjeku obijuh ravnina R, R'. Svezku ravnina R, koje imadu ovaj presjek za spojnicu, odgovara svezak ploha čunjastih, koje imadu četiri temeljna pravca A, B, C, D, označimo li osi dane plohe čunjaste sa A, B, C.

7. Kad smo ovako danu zadaću riešili u prostoru, koja riešitba odgovara onoj od *Fiedlera*, gledajmo, kako bi ju riešili takodjer u ravnini danoj čunosjeka K.

Ova ravnina presieca onaj svezak ploha čunjastih V u svezku čunjosjeka V, koje imaju četiri temeljne točke a, b, c, d, koje su tragovi pravaca A, B, C, D na ravnini K.

Digitized by Google

Konstruiramo li dva čunjosjeka ovog svezka, dobivamo tim i njihova presjecišta *a, b, c, d.*

Pokazat ćemo konstrukciju jedne točke jednog iz ovih čunjosjeka *V.*

8. Temeljna ravnina čunjosjeka *K* presjeca ravninu *R* u pravcu *R* a njegovu polaru ρ u točki *r*, koja je pólom pravca *R* obzirom ka čunjosjeku *K.* Dalje presjeca ova ravnina svezke ravnine (ρ) i *(S)* u svezcih pravaca, kojih su vrsi *r, s* presječišta temeljne ravnine sa spojnicami ρ, *S* ovih svezaka ravnine. Ortogonalna projekcija točke *v* na ravninu temeljnu budi v_1.

Ponajprije ćemo naći trag *s* pravca *S* u ovoj ravnini. Pravac *S* ide točkom *v* te stoji okomito na ravnini *R*, dakle ortogonalna projekcija na temeljnu ravninu biti će pravac S_1, koji je okomit na pravcu *R*, presjeca nju u točki *p*, te ide točkom v_1.

Točke *s, p, v* su vrsi pravokutnoga trokuta, koji oko *S*, okrenemo do ravnine temeljne. Pravac $v_1 v$ stoji okomito ka S_1 u točki v_1. Konstruiramo li dakle u točki v_1 okomicu ka S_1 te odmjerimo na njoj na jednu ili drugu stranu od v_1 udaljenost točke *v* u prostoru od ravnine temeljne.

Ovako dobivamo točku *(v)*, koja je svedeni vrh *v* čunja *P* u ravninu *K.* Pravac *s(v)*, okomit ka *p(v)* presjeca pravac S_1 u traženoj točki *s.*

9. Ovako imademo opredieljena oba središta *r, s* svezaka trakova, kojih je proizvodom čunjosjek *V.*

Izvesti ćemo još priredjenje dvijuh trakova ovih svezaka. Jedan od njih budi povoljan pravac *L* svezka *(r)*, koji je tragom ravnine λ svezka (ρ) Polarni pravac *L* ove ravnine obzirom na čunjastu plohu *P* presjeca temeljnu ravninu *K* u točki *l*, koja je polom izabranog pravca *L* obzirom na čunjosjek *K.* Ravnina *N* normalna ka *L'* u točki *v* ima svoj trag *N* u ravnini *K* kao pravac okomit ka ortogonalnoj projekciji L'_1 pravca *L'* na ravninu *K.* Pravac L'_1 je spojnicom točaka *l*, v_1 a *N* je traženim pravcem priredjenim ka pravcu *L.* Oba presjecaju se u točki *m* čunjosjeka *V.*

Tim je opredieljeno priredjenje trakova u svezcih *(r), (s)* kao što i konstrukcija jedne točke *m* čunjosjeka *V.*

10. Za drugi pravac *R'* ležeći u ravnini *K* dobivamo drugi čunjosjek *V'*, koji sa prediućim *V* opredieljuje četiri točke *a, b, c, d.* od kojih su *a, b. c* tragovi osi plohe čunjaste *P* na ravnini *K.* Četvrta točka *d* izvadja se iz presjecišta *d'* pravaca *R, R'.* Ovom

Digitized by Google

točkom d' opredieljen je svezak pravaca R a ovi se tranformiraju u svezak čunjosjeka V sa temeljnim točkami a, b, c, d

Konstrukcija se veoma pojednostavi, izaberemo li pravce R, R' ovako, da bi se doticali čunjosjeka K.

11. Budući da na svakom pravcu N_1 dobivamo uvjek samo jedinu točku s, izpunjuju za sve pravce R svezka d' točke s pravac Σ, koji, kako iz konstrukcije sliedi, okomito stoji na pravcu $d'v_1$. Točka d leži u presjecištu pravca Σ sa polarom D' u točki d'.

12. Stranice ab, bc, ac trokuta abc presjecaju pravac Σ u točkah s^1, s^2, s^3, pomoću kojih možemo idući obratnim putom naći pravce R^1, R^2, R^3 svezka (d'), koji dadu čunjosjeke svezka (V) razstavljajuće se u pravce. Kad bi ove pravce R^1, R^2, R^3 znali, mogli bi dakako i točke a, b, c veoma lahko konstruirati; nu opredjelba njihova zahtjeva još većega posla nego kad točke a, b, c pomoću čunjosjeka V, V' konstruiramo.

Jedan sgodni slučaj degeneracije čunjosjeka V upoznajemo lahko kako sliedi. Ima li se jedna iz čunjosjeka V raztaviti u dva pravca, nuždno je, da su pravci R te sv_1 sdruženimi premjeri čunjosjeka K, što je samo tada moguce, kad v_1 leži na jednoj od osi ovog čunjosjeka. U ovom slučaju imaju svezci (s) te (r) jedan trak zajednički, te su tim perspektivni.

13. Kad smo konstruirali trage a, b, c osi dane plohe čunjaste, naći ćemo sad, koja je od njih glavna a koja mala os.

Kako iz bitnosti polarnoga trokuta abc sliedi, mora jedan njegov vrh n. pr. a ležati unutri čunjosjeka k.

Spojnica A ove točke sa vrhom v plohe P zove se glavnom osi te leži unutri plohe čunjaste, gdje usuprot ostale dvie B, C leže izvan plohe.

Ravnina okomita ka A presjeca plohu P u čunjosjeku E, koji je elipsom. Os B istosmjerna sa velikom osi ove elipse je velikom osi, te C je malom osi plohe čunjaste.

Na slici, koju bi polag predidućega promatranja mogli konstruírati, ne ćemo češće na jedan mah upoznati, koji je od pravaca vb, vc velikom ili malom osi.

Da ovo odlučimo, konstruirajmo osi čunjosjeka E, koji bi imao svoje sriedište u točki a kako sliedi.

14. Pravac ab, koji je tragom ravnine simetrije u ravnini čunosjeka K, presjeca ovu krivulju u dvijuh točkah x, y; spojimo li ove točke sa točkom v_1, dobit ćemo ortogonalne projekcije izvodnicâ vx, vy diametralnoga presjeka.

Digitized by Google

Opredjelimo sad pravi oblik trokuta $v.xy$. Koji pozna deskriptivnu geometriju, lahko si dokaže sliedeću konstrukciju.

Okomica spuštćena iz v_1 na ab presjeca taj pravac u točki z. Konstruiramo li u točki v_1 okomicu ka pravcu v_1z, te odmjerimo li na njoj u kojem god smjeru od v_1 duljinu v_1v (udaljenost vrha v plohe P od ravnine K), dobiti ćemo točku (v). Duljinu $z(v)$ nanesti ćemo od točke z na pravac v_1z na onu stranu, na kojoj leži v_1. Krajna točka (v') je traženi vrh onoga trokuta $(v').xy$.

Pravac $(v')a$ razpolavlja kut $x(v')y$. Konstruiramo li na taj pravac u točki a okomicu, dobit ćemo na $(v').x$ presjecište x' te na $(v')y$ točku y'. Duljina $x'y'$ je tražena os elipse E.

Izvedemo li istu konstrukciju obzirom na pravac ac, dobit ćemo drugu os elipse E, koja ima ovdje svoje središte u točki a.

Kad obavimo ovako konstrukciju obijuh osi, namah ćemo upoznati, koja da je dulja, te koja kraća, čim je i zadaća naša riešena, što se tiče velike i male osi dane plohe čunjaste.

15. Pristupimo sad ka konstrukciji u ravnini cikličkih ravnina plohe P, naime ovakih ravnina, kojih ravnine istosmjerne plohu čunjastu P u krugovih presjecaju.

Ide li ravnina R, o kojoj je bilo prije govora (4), kroz neku os plohe P, u ovom slučaju ne izvadjaju pravci, normalno združeni ka pravcima idućima točkom v, novu plohu čunjastu, nego leže u ravnini R' združenoj ka ravnini R i u ravnini idućoj kroz druge dvie osi. Svezci R te R' su involutorni, budući da se može trak jednoga izmjeniti sa svojim pridruženim u drugom svezku. Involucija ova je drugoga reda.

Ravnina temeljnoga čunjosjeka K, u kojem našu konstrukciju obavljamo, presjeca one dvie ravnine R, R' u dvijuh združenih pravcih obzirom na K, te one pridružene trakove u točkah.

16. Povucimo dakle točkom a povoljni pravac R_2, koji neka presjeca čunjosjek K u točkah t, t_1. Tangente u tih točkah konstruirane ka K presjecaju se u točki q. Pravac qa ili R'_2 je združen ka pravcu R_2.

Opriedjelimo ka točkam t, t_1 odgovarajuće točke τ, τ_1. Iz točke v_1 ka R_2 spuštćena okomica presjeca ju u točki p_2. Na okomici $v_1(v)$ ka v_1p_2 konstruiranoj odmjerimo od v_1 duljinu vv_1 i u dobivenoj točki (v) konstruirajmo opet okomicu ka $(v)p_2$ do njezina presjecišta s_2 sa v_1p_2.

Digitized by Google

Točku t spojimo sa v_1. Pravac iz točke s_2 okomito ka tv_1 konstruiran presjeca R'_2 u točki τ, koji odgovara točki t. Isto tako se konstruira točka τ_1 odgovarajuća točki t_1.

Je li točka b tragom velike osi plohe P u ravnini K, projicirajmo iz nje točke t, t_1 na pravac R'_2, čim dobijemo točke t', t'_1.

Točke t', τ stvaraju skupinu involutornu, isto tako točke t'_1, τ_1 Opredjeljimo dvotočke f, f_1 ovog involutornog reda ka R'_2 (mogli smo i na R_2 projicirati točke τ, τ_1, prema tomu, na kojem od tih pravaca su sve četire točke u ravnini konstrukcije).

Pravci bf, bf_1 su tragovi cikličkih ravnina u ravnini K. Ove ravnine idu osim toga kroz v ili pravcem bv, t. j. velikom osi plohe čunjaste P.

Tim su cikličke ravnine sasma opredjeljene i naša zadaća riešena.

Upoznali smo ovako, da ne samo osi, nego i cikličke ravnine plohe čunjaste P, dane osnovnim čunjosjekom K, te svojim vrhom v možemo opredjeljiti konstrukcijom u ravnini, što je veoma sgodno.

Digitized by Google

Prilozi poznavanju bosanskih tetraedrita.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. ožujka 1887.

NAPISAO V. STREIN, ASISTENAT MINAR.-GEOL. MUZEJA.

Gosp. Falkner, poduzetnik nekih bosanskih rudnika, obratio se je god. 1884 na prof. dr. Pilara, ne bi li mu on opredielio količinu srebra i mjedi (bakra), eventualno i zlata, u tetraedritu iz Toplica te iz dvajuh mjesta kraj Zlatarice u Bosni. Prof. Pilar dobrohotno prepusti meni izvedbu ovih analiza. Na strukovnomu savjetu, te svima mi podieljenima sredstvima budi mu ovim hvala izrečena.

Tetraedriti, kako je poznato, spadaju u razred sulfosoli, te se lede teseralno i to tedraedričko-hemiedrički. Ledci su dosta riedki. Tako i predležeći bosanski tetraedriti nisu uledjeni. Na nijednom komadu nisam smotrio ma kakav pravilan lik. I topličkі i oba zlatarička tetraedrita su jedri. Prvi je uložen sad u šire sad u uže žice matične kami, koja je smjesa gline sa kristalinim vapnencem. Druga dva tetraedrita uprsnuta su u dolomitičan vapnenac. Ruda je svagdje polukovna sjaja, te crno-sive boje. Redovito je tetraedrit popraćen proizvodi vlastitoga raztrošenja, naime bakrenimi karbonati malachitom i azuritom. Oba, jedan zelen drugi lazurno modar, prepliću se sa prvotnom rudom.

Svoja iztraživanja stegnuo sam na kvalitativnu i kvantitativnu analizu srebra i bakra, eventualno i zlata. Analizovalo se je suhim putem pomoću puhaljke, metodom Plattnerovom, koja u rudarstvu još uviek na veliko rabi.[1] Uz analizovanje pokazale su se nuždnima njeke male promjene. Svagdje su iste navedene. Tetraedrit je ruda, koja se dosta težko analizuje, sbog znatne količine sumpora, arsena i antimona.

[1] Vidi: *Balling, Carl A. M.* Fortschritte in Probirwesen. Berlin 1887.

Digitized by Google

A) Tetraedrit iz Toplice na rieci Lepenici na putu u Tarčin, u Bosni.

I. Kvantitativna analiza za srebro.

Postupak je ovaj. Pokusna tvar se dobro satare u agatnoj trlici. Odvaže se od nje točno 100 miligrama (obično se ta mjera nazivlje centom) i pomieša sa 10 centi olova i jednim centom dobro paljene burače.[1]

Ovako priredjena smjesa dobro se promješa, pazeći, da se ništa ne izgubije. Promješana smjesa metne se u maleni valjak od soda-papira.

Valjak je po prilici 2 cm. visok.[2] Valjak sa smjesom stavi se u škulju dobra drvena uglja, te se redukuje. Redukcija se obavlja ovako. Slabim, čisto reduktivnim plamenom Bunsenova plamenika spali se ponajprije papir valjka i to tako, da se valjak u škulji oprezno okreće. Pošto je papir spaljen, puše se nadalje nešto jačim reduktivnim plamenom (najmanje $^1/_4$ sata), dok ciela masa nedobije boju olova u žarožitkom stanju, naime bielokovnu. Masa se oprezno izvadi iz škulje, te se skuje u stanovit oblik, obično kocku. Kuje se zato, da se slitina odstrani, naime burača i eventualno netopive česti n. pr. bjelutak. Pokaže li se, da masa nije dosta kovka, valja ju na novo reduktivnim plamenom grijati.

Dobivenu kocku valja sada kapelovati t. j. opreznim oksidiranjem odstraniti olovo. Kapelovanje se osniva na svojstvu olova, da se ono mnogo laglje oksidira nego srebro.[3]

---

[1] Olovo mora kemički čisto biti, a osobito valja na to paziti, da ne bude u njemu srebra, jer bi to vrlo nepovoljno djelovalo na resultat analize. Skoro je nevjerovatno, kad se spominje, da olovo srebra sadržaje. Nego u istinu je tako. Ne ima gotovo olova u trgovini, u kojem se ne bi mogli tragovi srebra dokazati.

[2] Soda-papir priredi se tako, da se obični bieli papir moči nekoliko sati u vodi, zatim osuši i isto toliko moči u raztopini natrijeva karbonata

[3] Oksidacija ili kapelovanje obavlja se ovako. (Kapela valja više pripraviti od koštana pepela. Naročito valja iztaknuti, da kapele budu dobro izpaljene. Nije li to učinjeno, može u odlučnom času kod oksidacije kapela popucati i zrnce srebra tim praskom na polje odskočiti) Kocka kovna pali se na kapeli vrlo oprezno oksidirajućim plamenom. Olovo pretvorit će se u kis (Pb O), koj će se u obliku žutih kolobara oboriti. Kocka postaje uslied toga sve manjom, dok napokon ostane samo maleno zrnce, koje je čisto srebro onda, kada pod plamenom

Digitized by Google

Kapelovanjem dao je jedan cent (100 miligrama) posve čistoga tetraedrita 0.26 postotaka srebra, punano dakle preko jedne četvrtine postotka. Rezultat je to dvijuh analiza. Zrnca obijuh analiza slivena dadoše promjer od 0.46 mm., što odgovara težini 0·53 mlgr. Razdielimo li to sa 2, dobije se i opet rezultat:

$$0.53 : 2 = 0.265\ \%.$$

II. Kvantitativna analiza za mjed.

Izvadja se ovako. Odvaže se točno 100 miligrama dobro satrte tvari, pomieša se trostrukom množinom suhoga drvenoga uglja. i to zato, da se zaprieči tvorba sumporo- i arseno-kiselih kovina. Smjesa metne se u malenu porculansku posudicu od po prilici 1—2 kubičnoga centimetra sadržaja. Posudica se prije mora dobro izmazati željeznom rdjom, da se smjesa kod paljenja nebi priliepila za stiene posudice. Posudica sa smjesom pali se, da se tim odstrani sumpor, arsen a dielomice i antimon. Plattnerova metoda preporuča u tu svrhu posebno izduben ugalj sa postranim zjalom, kroz koje se tjera plamen puhaljke. Nu taj način činio se vrlo zamršen, s toga se je radilo jednostavnije ovako. Na željeznom stalku načini se trokut od platinske žice. Taj trokut mora biti tako udešen, da se posuda uzmogne unj čvrsto utaknuti. Posudica pokrije se pokrovcem, da se zaprieči svaki mekanički gubitak, koji bi eventualnim prskanjem smjese mogao nastati. Paljenje pako obavlja se plamenom, kojemu se zrak velikom silom privadja pomoću posebnoga mieha. Žar mora u početku slab biti, tek rt plamena smije se doticati dna posudice. Kasnije se žar postupice povećava. Paljenje traje tako dugo, dok sav ugljen ne izgori. Medjutim to nije siguran znak, da je proces svršen. t. j. da je arsen, sumpor, a dielomice i antimon odstranjen. Sigurno odstranjena su ta počela tek onda, kad paljena tvar ne pokazuje vonja niti po arsenu, niti po anhydridu sumporne sukiseline (SO_3) Antimon je onda bar dielomice odstranjen, kada se prigodom paljenja ne razvija značajni bieli dim. Udara li dotična tvar po spomenutim počelima. ili pokazuje li se gusti bieli dim, valja tvar na

puhaljke naglo zasvietli. To je znak, da se oksidacija ne smije dalje nastaviti. Zrnce se sa kapele izvadi i rieši nožem troske. Zrnce može se ili direktno vagati, što je obično radi vrlo neznatne veličine gotovo nemoguće, ili pako izmjeriti mikrometrom, pa prema tomu težinu dotično postotke opredieliti.

Digitized by Google

novo pomiešati sa ugljem i opetovano žgati tako dugo, dok nestane vonja i dima.

Pošto je taj proces obavljen, tvar se vrlo oprezno izvadi iz posudice, pomieša se sa 150 miligrama sode, 50 mlgr. burače, te 30—50 mlg. kemijski čista olova. Sodu i buraču valja prije dobro izpaliti, da se suvišna voda odstrani. Soda služi u dvojaku svrhu, u svrhu reduciranja bakrenoga i ostalih kisa, koji se lako dadu reducirati, i u svrhu da netopive tvari prikupi, n. pr. bjelutak. Burača služi za redukovanje onih oksida, koji se težko redukuju, n. pr. oni bakra, eventualno mangana, te kobalta. Olovo se dodaje u tu svrhu, da kovni bakar sabere i da cielа tvar bude laglje u žari taliva. Dobro pomiešana smjesa metne se u valjak od sodnoga papira. Isti se metne u škulju dobroga drvenoga uglja, te se oprezno pali reduktivnim plamenom. I ovdje valja najprije papir spaliti. Usijana masa oprezno se u škulji prevrće, da se sva raztresena zrnca pokupe. Primietiti valja, da treba sigurnom rukom i najvećom opreznošću ugljen držati i prevraćati, jer bi se pojedina zrnca lako poskliznula i cielu analizu tim učinila netočnom. Paljenje reduktivnim plamenom traje po prilici 12—15 minuta. Redukcija može se smatrati dovršenom onda, kada se je cielа *bielokorna* masa u jedno zrno sakupila, a ostala slitina u trosku. Ukupna masa izvadi se pincetom iz škulje, te lupom dobro pregleda. Ako je troska posve crna i ne sadrzaje kovnih zrnaca, redukcija je uspjela. Nu ako je ona mjestimice crveno bojadisana (od bakrenoga oxydula), valja cielu slitinu satrti, pomiešati opet sa nješto sode i na novo reducirati.

Pošto je redukcija obavljena, ciela se slitina kovanjem sakuje u kocku. Kovanjem odstrani se troska. I ovdje valja najvećom opreznošću čuvati se gubitka. Dobivena kocka sadržaje olovo sa bakrom legirano. Da se odstrani olovo, a i antimon, kojega jê nješto preostalo, valja kovnu kocku oksidirati. Postupak je ovaj. Na uglju izdube se plitka široka rupa; u nju se metne kocka, te se pali oksidirajućim plamenom puhaljke. Plamen se od časa do časa skrene na stran, da ima zrak pristupa a tim da okisenje savršenijim bude. Antimon se izhlapljuje paljenjem a olovo se na uglju obori kao kis u formi žutih kolobara. Znak, da je preostalo zrno čiste mjedi bez olova i antimona je ovaj: dok je zrno usijano, dotle je modruljasto-zelene boje, kad ohladi, tad je liepe bakrasto-crvene boje i podpuno kovko. Ne pokazuju li se te vlastitosti, valja zrno na novo oksidirati na gore opisan način.

Digitized by Google

Nakon svršena procesa oksidacije važe se zrno, koje je preostalo. Postupajući ovako izvedene su bile četiri analize. Evo njihovih rezultata.

Prva analiza

Od 100 miligrama tvari dobilo se bakreno zrno, koje je vagalo 43 miligr.

Druga analiza.

Od 100 miligrama tvari dobilo se je zrno, koje je vagalo 41 mlgr.

Treća analiza.

Nješto je netočna radi mekaničkoga gubitka nastavši prigodom kovanja slitine Dobiveno zrno vagalo je 37 mlgr.

Četvrta analiza.

Od 100 mlgr. tvari dobilo se bakreno zrno, koje je vagalo 43 mlgr.

Spoje li se rezultati svih četiri analiza sbrojitbom i dielitbom sa 4, dobije se:

$$164 : 4 = 41.$$

Prema tomu dakle bilo bi u 100 dielova tetraedrita topličkoga do 41 postotak bakra. Nu ovo nije tačan rezultat, jer spomenuta zrnca bakrena sadržavaju i srebra. S toga valja srebro nadjeno pod I. odbiti od nadjene množine bakra. Dakle:

41.000% bakar sa srebrom
0.265% nadjeno srebro u 100 dielova
40.735%

t. j. u 100 dielova Tetraedrita ima 40·735 postotaka bakra.

B) Kvantitativna analiza tetraedrita iz Zlatarice I.

(rov Louis.)

I. Analiza za srebro.

Materijal uzet za analizu bio je *nečist* t. j. tetraedrit bio je pomiešan sa sastavinami matične kami, koja je dolomitičan vapnenac Tetraedrit je vrlo sitno uprsnut u nju, a svagdje ga prate produkti njegovoga raztrošenja: Malachit i Azurit. Analiza izvadjala se istim načinom kao pod A).

Digitized by Google

Prva analiza.

Uzelo se je 100 miligrama nečiste tvari. U analitičke svrhe upotriebilo se je 100 mlgr. žežene burače te 1 gram čista olova.

Kovna kocka dobivena prvim paljenjem, te riešena troske vagala je: 0.946 grama.

Kapelovanjem dobilo se je od te kocke zrnce, koje je mikrometrom izmjereno, bilo promjera 0.235 milimetara. Toj mjeri odgovara težina od 0.0714 mlgr., što punano čini 0.07 postotaka srebra u 100 dielova nečistoga tetraedrita.

Druga analiza.

100 mlgr. tvari analizovano je sa 100 mlgr. boraxa i 1 gram olova. Dobilo se je srebrno zrnce od 0·24 mm. promjera, što odgovara težini: 0.076 mlgr ; opet dakle 0.07 postotaka srebra u 100 dielova.

Sjediniv obe analize, pokazuje se rezultat:

$$0.071$$
$$0.076$$
$$0.147 : 2 = 0.073\%.$$

Kasnije bijahu kontrole radi još dvie analize poduzete. Zrnce prve analize bi saliveno sa zrnci dvijuh kasnijih analiza. Sva tri zrnca imadjahu promjer mikrometrom izmjeren, od 0·34 mm.

Taj broj odgovara težini 0.216 mlgr.

Razdieljeno sa $3 = 0.072\%$, što sasma dobro odgovara rezultatu prvih dvih analiza. Prema tomu dakle ima u 100 dielova nečistoga tetraedrita 0.07 postotaka srebra.

II. Analiza za mjed.

Radilo se, kako bi pod A) opisano.

Prva analiza.

Uzelo se 100 mlgr. nečista materijala. U svrhe analitičke uzelo se je 150 mlgr. sode i 40 mlgr. olova.

Dobiveno zrnce bakra nije se moglo direktno vagati, nego se je pomoću promjera opredielila težina.

Promjer zrnca bio je 0.49 mm., što odgovara kubičnomu sadržaju od 0.0616.

Taj broj pomnožen sa specifičnom težinom bakra (8.9) daje: $0.0616 \times 8.9 = 0.54824$ ili punano 0.55% bakra.

Digitized by Google

Druga analiza.

Od 100 mlgr. nečistoga materijala sa 100 mlg. boraksa, ali samo sa 30 mlgr. olova analizovano. dobilo se je zrnce promjera 0.52 mm., što odgovara kubičnomu sadržaju 0.073.

Sa specifičnom težinom bakra pomnožen daje taj broj = 0·6497, što odgovara vriednosti od 0·65 postotaka.

Spojimo li rezultat prve analize sa drugom

0.55
0.65
1.20 : 2 = 0.60%

dakle 0.60% bakra u 100 dielova tetraedrita.

Jamačno će svaki uočiti dosta veliku razliku medju rezultatom prve i rezultatom druge analize. Evo razloga toj razlici. Tetraedrit zlatarički (rov Louis) vrlo je sitno uprsnut u dolomitičnu jalovinu. Mjestimice je obilniji, mjestimice rjedji. Za analizu se prema tomu nikako nije dao čist tetraedrit izvaditi, a još manje tako, da bi barem u jednakim mjeram bio u množini, koja je uzeta za pojedinu analizu. Prema tomu je količina tedraedrita kod prve analize bila sigurno različita od one kod druge analize. Od tuda i razlika u konačnom rezultatu.[1] U svrhu kontrole poduzele i izvele su se još neke analize; nu rezultati istih uviek su bili medju 0·55% i 0·65%, zato bijahu kod računa uzete u obzir samo obe skrajne granice, kao izhodište postotnoga razmjera.

III. Analiza za zlato.

Da se uzmogne zlato dokazati, radilo se ovako. Dobiveno srebrno zrno bi stavljeno u dušičnu kiselinu. Ostadoše netopive crne čestice — zlato — koje bjehu ali tako malene, da se ne dadoše kvantitativno opredieliti.

C) Kvantitativna analiza tetraedrita iz Zlatarice II.

Početkom kolovoza 1885. donese g. Falkner opet neki tetraedrit iz Zlatarice. Ovaj komad razlikuje se od onoga pod B. analizovana jedino tim, što nije sitno uprsnut već u dosta debelim žicama uložen u matičnu kam. Materijal upotrebljen za sliedeće analize mogo je biti prema tomu znatno čišći, nu absolutno čist nije ni ovaj bio; bila je bo u njemu dosta znatna količina jalovine te azurita i malachita.

[1] Takove analize nazivlju se poprječne analize (Bauschanalysen).

Digitized by Google

I. Analiza za srebro.

Analiza bi izvedena istom metodom kao i ona pod A. i B.

Prva analiza.

Dobilo se je srebrno zrnce promjera 0.42 milimetra.

Mjera ova odgovara težini od 0.40 miligrama.

Druga analiza.

Dobilo se je srebrno zrnce promjera 0.40 milimetra, što odgovara težini 0.351 mlg.

Obe analize sjedinjene daju

0.407
0.351
0.758 : 2 = **0.379%** kao rezultat.

Dakle u 100 dielova nečistoga tetraedrita ima 0.379 postotka srebra.

II. Analiza za mjed.

Prva analiza.

Materijal opet nečist. Tiek analize kao pod A) i B).

Dobiveno zrnce imalo je 1.50 mm. promjera, što odgovara kubičnomu sadržaju od 1.767 kub. milimetra.

Težina, dotično postotak nadje se, ako se kub. sadržaj pomnoži sa specifičnom težinom bakra $1.767 \times 8.9 = 15.72$ mlg.

Isto zrnce se i direktno vagalo, rezultat slagao se je sa onim, koj je dobiven neizravnim putem t. j. mjerenjem. Odbije li se nadjeno srebro, dobije se 15.35%.

Prema tomu dakle ima u 100 dielova **nečistoga** materijala 15.35 postotaka bakra.

Druga analiza.

Za ovu analizu uzet je koliko moguće čist materijal.

Dobiveno zrno bakreno mjerilo je 1.9 mm., što odgovara kubičnomu sadržaju 3.591 kub. mm. Taj broj pomnožen sa specifičnom težinom bakra daje broj 31.9599 odbije li se nadjeno srebro sa 0.37, ostaje 31.58%.

Dakle 100 dielova **koliko moguće čistoga** tetraedrita iz Zlatarice II. sadržaje 31.58 postotak bakra.

Digitized by Google

Sravnjivanja radi prispodobit ćemo analizovane bosanske tetraedrite sa onima iz drugih krajeva. (Po djelu amerikanskoga mineraloga J. D. Dane: A system of mineralogy g. 1874. p. 102—103).

Posebne odlike tetraedrita, koje su vrlo bogate na srebru (od 3—32%) t. z. freibergiti, te oni bogati na živi t. z. spanioliti nisu navedeni.

Tetraedrit.	U postotcih Cu	Ag
iz Rammelsberga sadržaje	37.95	0.67
„ Duranga „	37.11	1.09
„ Kamsdorfa „	38.78	—
„ Kapnika I. „	37.75	0.25
„ „ II. „	37.98	0.62
„ Andreasberga „	37.18	1.58
„ Arkansasa „	36.40	2.30
„ Mornshausena „	38.17	0.62
„ Dillenburga „	38.42	0.83
„ Freiberga „	42.02	0.06
„ Beresofa „	40.57	0.56
„ Cornvalla „	39.18	—
„ Stahlberga „	38.41	0.69
„ Schwarzwalda „	33.83	1.37
„ Gersdorfa „	38.63	2 37
„ Algira „	41.57	—
„ Elsasa (Elsace) „	40.60	0.60
„ Kahla „	32.04	0.22
„ Algondon (Bolivia) I.	36.35	0.58
„ „ „ II.	38.72	0.45
Bosanski tetraedriti.		
iz Toplice sadržaje	40.73	0.26
„ Zlatarice I. sadržaje	0.55	0.07
„ Zlatarice II. „	31.58	0.37

Sravniv ove analize vidi se, da Topličkí tetraedrit spada medju najbogatije na bakru, dočim je na srebru — prema drugim tetraedritom — dosta siromašan. Nu ipak i tu malena količina daleko nadmašuje onu minimalnu količinu, koja je potrebna, da bude vadjenje od koristi. Pa uzme li se u obzir još znamenita količina bakra nadati se je i materijalnomu uspjehu, budu li rovovi obilo-

Digitized by Google

vali rudom. To konstatovati zadaća je potanjega geološko-montanskoga iztraživanja.

Tetraedrit iz Zlatarice I. (rov Louis) prikazuje vrlo male količine bakra i srebra. Zašto, bi rečeno kod opisa analize. Ne ima dvojbe, da i taj tetraedrit mnogo više bakra i srebra sadržaje, nego je analizom nadjeno. To dokazati lako bi bilo, da se uprsnut materijal može čist — bez jalovine — analizovati.

Napokon manji postotni broj bakra te srebra tetraedrita iz Zlatarice II pod C) analizovana, ide takodjer na račun primiešane jalovine. Nu akoprem nečist, pokazuje dosta veliku količinu bakra a i srebra.

Digitized by Google

Novi način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta.

NAPISAO DOPIS. ČLAN DR. FR. J. STUDNIČKA.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 22. listopada 1887.

Kao poznato valja za determinant n toga stupnja

$$\Delta_n = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 & \dots & l_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 & \dots & l_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 & \dots & l_3 \\ \vdots & & & & \\ a_n & b_n & c_n & \dots & l_n \end{vmatrix} = (a_1 b_2 c_3 \dots l_n),$$

označimo li subdeterminante pojedinih elemenata sa velikimi slovi, tako da je združeni determinant

$$\Delta'_n = \begin{vmatrix} A_1 & B_1 & C_1 & \dots & L_1 \\ A_2 & B_2 & C_2 & \dots & L_2 \\ A_3 & B_3 & C_3 & \dots & L_3 \\ \vdots & & & & \\ A_n & B_n & C_n & \dots & L_n \end{vmatrix} = (A_1 B_2 C_3 \dots L_n).$$

općenito pravilo;

$$\Delta_n^{n-k-1} (a_1 b_1 \dots g_k) = (H_{k+1} \dots L_n) \qquad (1)$$

te za $k = 0$ napose i:

$$\Delta_n^{n-1} (A_1 B_2 C_3 \dots L_n) = \Delta'_n. \qquad (2)$$

Obličak (1), koji sadržaje i obličak (2), izražuje treći temeljni poučak determinanta, uzmemo li *Laplace*-ovu razloživu formulu kao prvi, te poučak o množitbi determinanta kao drugi temeljni poučak.

Digitized by Google

Razvitba ovog poučka temelji se sistematički sasma korektno na drugom poučku kao što se opet ovaj temelji na prvom poučku. Nu moguće je i dokazati taj treći poučak na temelju prvoga poučka, upotriebimo li poznatoga oblička transformacije [1].

$$\Delta_n\ (a_1 b_2 \cdots j_{n-2}) = (K_{n-1}\ L_n) \qquad (3)$$

čim se uz prvi poučak kao glavni pokazuje.

Da jednostavno dodjemo do rezultata, upotriebiti ćemo induktivne metode, te ćemo postepeno ići od determinanata nižih ka višim determinantima, dokazujući uvjek obličak (1) i (2) u posebnih slučajevih i to za $n = 3, 4, \ldots$, čim se njegova obćenita valjanost prikaže.

§. 1.

Je li $n = 3$, daje prvi obličak transformacije

$$\Delta_3\ a_1 = (B_2\ C_3), \qquad (4)$$

što se slaže sa značajem oblička (1) za $k = 1$, te se tim javlja u ovom jednostavnom slučaju treći temeljni poučak determinanta pukom posljedicom transformacije.

Da izvedemo sad poučak (2), treba uvažiti, da polag oblička (4) valja takodjer

$$\Delta_3\ b_1 = (A_2\ C_3),$$
$$\Delta_3\ c_1 = (A_2\ B_3);$$

Pomnožimo ove tri relacije, kako sliede sa subdeterminanti

$$A_1,\quad B_1,\quad C_1,$$

dobiti ćemo sbrojitbom

$$\Delta_3\ (a_1 A_1 + b_1 B_1 + c_1 C_1) = (A_1\ B_2\ C_3),$$

nu pošto trinom na lievoj strani znači Δ_3, nalazimo konačno

$$\Delta_3^2 = (A_1 B_2 C_3) = \Delta_3' \qquad (5)$$

što se slaže sa obličkom (2) za $n = 3$.

§. 2.

Je li $n = 4$ daje nama isti oblik transformacije (3)

$$\Delta_4\ (a_1 b_2) = (C_3\ D_4) \qquad (6)$$

što se slaže sa obličkom (1) za $k = 2$, $n = 4$.

[1] *Studnička*: „Ueber eine neue Determinantentransformation" Sitzungsb. d. k. böhm. Ges. d. Wiss. 1879.

*

Digitized by Google

Polag ove formule (6) možemo pisati:

$$\Delta_4\ (a_1\, a_2) = 0$$
$$\Delta_4\ (a_1\, b_2) = (C_3\, D_4)$$
$$\Delta_4\ (a_1\, c_2) = (B_3\, D_4)$$
$$\Delta_4\ (a_1\, d_2) = (B_3\, C_4);$$

pomnožimo li sad obje strane ovih relacija sa subdeterminanti A_2, odnosno B_2, C_2, D_2, dobiti ćemo sbrojitbom po lievoj strani

$$\Delta_4\ |\ (a_1\, a_2)\, A_2 + (a_1\, b_2)\, B_2 + (a_1\, c_2)\, C_2 + (a_1\, d_2)\, D_2\ |,$$

na desnoj strani polag poznatog razloživog oblika dobivamo determinant

$$(B_2\, C_3\, D_4);$$

na ljevoj strani možemo još determinante drugoga stupnja razložiti, čim dobivamo:

$$a_1\ (a_2\, A_2 + b_2\, B_2 + c_2\, C_2 + d_2\, D_2)$$
$$- a_2\ (a_1\, A_2 + b_1\, B_2 + s_1\, C_2 + d_1\, D_2) = a_1\, \Delta_4;$$

jest dakle konačno

$$\overset{2}{\Delta_4}\ a_1 = (B_2\, C_3\, D_4), \qquad (7)$$

što se slaže sa obličkom (1) za $k = 1$, $n = 4$.

Od oblička (7) prielazimo ka zadnjoj relaciji odgovarajućoj obličku (2) veoma jednostavno; pomnožimo li obličke:

$$\overset{2}{\Delta_4}\ a_1 = (B_2\, C_3\, D_4)$$
$$\overset{2}{\Delta_4}\ b_1 = (A_2\, C_3\, D_4)$$
$$\overset{2}{\Delta_4}\ c_1 = (A_2\, B_3\, D_4)$$
$$\overset{2}{\Delta_4}\ d_1 = (A_2\, B_3\, C_4),$$

koje nam daje obličak (7), postepeno sa subdeterminanti

$$A_1,\quad B_1,\quad C_1,\quad D_1$$

te sbrojimo li napokon, dobit ćemo na ljevoj strani

$$\overset{2}{\Delta_4}\ (a_1\, A_1 + b_1\, B_1 + c_1\, C_1 + d_1\, D_1) = \overset{3}{\Delta_4}$$

te na desnoj strani sdruženi subdeterminant

$$(A_1\, B_2\, C_3\, D_4):$$

iz ovih rezultata nalazimo konačno

$$\overset{3}{\Delta_4} = (A_1\, B_2\, C_3\, D_4) = \overset{'}{\Delta_4} \qquad (8)$$

kao što obličak (2) općenito izrazuje.

Digitized by Google

§. 3.

Je li $n = 5$, dobivamo iz (3) neposredno:

$$\Delta_5\ (a_1\ b_2\ c_3) = (D_4\ E_5) \qquad (9)$$

što takodjer sliedi iz oblička (1) za $k = 3$, $n = 5$.

Da nadjemo ostale slične obličke, sastavimo si polag oblička (9)

$$\begin{aligned}
&\Delta_5\ (a_1\ b_2\ a_3) = 0\\
&\Delta_5\ (a_1\ b_2\ b_3) = 0\\
&\Delta_5\ (a_1\ b_2\ c_3) = (D_4 E_5)\\
&\Delta_5\ (a_1\ b_2\ d_3) = (C_4 E_5)\\
&\Delta_5\ (a_1\ b_2\ e_3) = (C_4 D_5).
\end{aligned}$$

Pomnožimo sad ove relacije, kako sliede, sa subdeterminanti

$$A_3,\quad B_3,\quad C_3,\quad D_3,\quad E_3$$

i sbrojmo na obijuh stranah. Razstavbom determinanta trećega stupnja dobivamo najprije na ljevoj strani

$$\begin{aligned}
&\Delta_5\ |\ (a_1 b_2)\, a_3 + (a_1 b_3)\, a_2 + (a_2 b_3)\, a_1\ |\ A_3 +\\
&\Delta_5\ |\ (a_1 b_2)\, b_3 + (a_1 b_3)\, b_2 + (a_2 b_3)\, b_1\ |\ B_3 +\\
&\Delta_5\ |\ (a_1 b_2)\, c_3 + (a_1 b_3)\, c_2 + (a_2 b_3)\, c_1\ |\ C_3 +\\
&\Delta_5\ |\ (a_1 b_2)\, d_3 + (a_1 b_3)\, d_2 + (a_2 b_3)\, d_1\ |\ D_3 +\\
&\Delta_5\ |\ (a_1 b_2)\, e_3 + (a_1 b_4)\, e_2 + (a_2 b_3)\, e_1\ |\ E_3.
\end{aligned}$$

ili poredamo li po determinantih drugoga stupnja:

$$\begin{aligned}
&\Delta_5\ (a_1 b_2)\ |\, a_3 A_3 + b_3 B_3 + c_3 C_3 + d_3 D_3 + e_3 E_3\ | +\\
&\Delta_5\ (a_1 b_3)\ |\, a_2 A_3 + b_2 B_3 + c_2 B_3 + d_2 D_3 + e_2 E_3\ | +\\
&\Delta_5\ (a_2 b_3)\ |\, a_1 A_3 + b_1 B_3 + c_1 C_3 + d_1 D_3 + e_1 E_3\ |.
\end{aligned}$$

Zadnja dva polimona imaju vriednost ništice, te prvi polimon je Δ_5, dakle se čitava lieva strana reducira na umnožak

$$\overset{2}{\underset{5}{\triangle}}\ (a_1\ b_2).$$

Na desnoj strani dobivamo

$$C_3\ (D_4 E_5) + D_3\ (C_4 E_5) + E_3\ (C_4 D_5) = (C_3 D_4 E_5);$$

spojimo li dakle oba rezultata, dobivamo konačno:

$$\overset{2}{\underset{5}{\wedge}}\ (a_1 b_2) = (C_3 D_4 E_5) \qquad (10)$$

što se slaže sa obličkom (1) za $k = 2$, $n = 5$.

Digitized by Google

Po obličku (10) sastavimo si sad:

$$\begin{aligned}
\overset{2}{\triangle}_5 (a_1 a_2) &= 0. \\
\overset{2}{\wedge}_5 (a_1 b_2) &= (C_3 D_4 E_5) \\
\overset{2}{\triangle}_5 (a_1 c_2) &= (B_3 D_4 E_5) \\
\overset{2}{\wedge}_5 (a_1 d_2) &= (B_3 C_4 E_5) \\
\overset{2}{\triangle}_5 (a_1 e_2) &= (B_3 C_4 D_5).
\end{aligned}$$

Pomnožimo sad ove relacije kako sliede sa subdeterminanti

$$A_2, \quad B_2, \quad C_2, \quad D_2, \quad E_2,$$

i sbrojmo po obijuh stranah. Na lievoj strani dobivamo, raztavimo li odmah determinante drugoga stupnja, te sgodno li poredamo:

$$\begin{aligned}
&\overset{2}{\triangle}_5 a_1 \ (a_2 A_2 + b_2 B_2 + c_2 C_2 + d_2 D_2 + e_2 E_2) \\
- &\overset{2}{\triangle}_5 a_2 \ (a_1 A_2 + b_1 B_2 + c_1 C_2 + d_1 D_2 + e_1 E_2) = \overset{3}{\triangle} a_1 ;
\end{aligned}$$

na desnoj strani dobiti ćemo determinant četvrtoga stupnja

$$(B_2 \quad C_3 \quad D_4 \quad E_5);$$

sravnitbom rezultata sliedi:

$$\overset{2}{\triangle}_5 a_1 = (B_2 C_3 D_4 E_5). \qquad (11)$$

što se slaze sa obličkom (1) za $k = 1$, $n = 5$.

A da konačno i analogni obličak od (2) razvijemo, sastavimo si polag oblička (11) sustav

$$\begin{aligned}
\overset{3}{\triangle}_5 a_1 &= (B_2 C_3 D_4 E_5) \\
\overset{3}{\triangle}_5 b_1 &= (A_2 C_3 D_4 E_5) \\
\overset{3}{\triangle}_5 c_1 &= (A_2 B_3 D_4 E_5) \\
\overset{3}{\triangle}_5 d_1 &= (A_2 B_3 C_4 E_5) \\
\overset{3}{\triangle}_5 e_1 &= (A_2 B_3 C_4 D_5)
\end{aligned}$$

Digitized by Google

i pomnožmo ove relacije kako sliede sa subdeterminanti

$$A_1,\quad B_1,\quad C_1,\quad D_1,\quad E_1$$

i sbrojimo na obijuh stranah. Dobiti ćemo tim očevidno

$$\overset{4}{\Delta}_5 = (A_1\, B_2\, C_3\, D_4\, E_5), \qquad (12)$$

što se slaže sa obličkom (2) za $n = 5$.

§. 4.

Sravnimo li postupak [1], kojim smo ovdje u §. 1, 2, 3 došli do pojedinih rezultata, upoznajemo, da imademo dovoljno razloga, da bi obćenito naznačili, koji da će biti rezultat, ako bi izašli od determinanta n toga stupnja. Najprije bismo polag oblika transformacije

$$\Delta_n\ (a_1\, b_2 \cdots j_{n-2}) = K_{n-1}\, L_n)$$

sastavili sustav od n sličnih relacija, imajućih na lievoj strani sve elemente jednake izuzam zadnji, koji bi po redu bio

$$a_{n-2},\ b_{n-2}, \cdots l_{n-2};$$

taj sustav relacija bi pomnožili, kako sliede, sa subdeterminanti

$$A_{n-2},\quad B_{n-2},\quad L_{n-2},$$

te napokon bi sbrojili po obijuh stranah; po primjerenoj razstavbi na lievoj strani i po kratkoj redukciji bi dobili obličak

$$\overset{3}{\Delta}_n\ (a_1\, b_2 \cdots i_{n-3}) = (I_{n-2},\ K_{n-1},\ L_n); \qquad (13)$$

po ovom obličku sastavili bi opet n sličnih relacija, imajućih na lievoj strani u zaporkah na zadnjem mjestu elemente postepeno

$$a_{n-3},\quad b_{n-3}, \cdots\ l_{n-3},$$

napokon bi obje strane pomnožili, kako sliede sa subdeterminanti

$$A_{n-3},\quad B_{n-3},\quad L_{n-3},$$

poslje bi sbrojili ovako dobivene umnožke, na lievoj strani bi razstavili i primjereno poredali, te tim bi konačno došli do relacije

$$\overset{3}{\Delta}_n\ (a_1\, b_2, c_3 \cdots h_{n-4}) = (I_{n-3}\ J_{n-2}\ K_{n-1}\ L_n). \qquad (14)$$

Sličnim načinom bi iz ove relacije izveli

$$\overset{4}{\Delta}_n\ (a_1\, b_2 \cdots g_{n-5}) = (H_{n-4}\ I_{n-3}\ J_{n-2}\ K_{n-1}\ L_n), \qquad (15)$$

[1] Ide smjerom obratnim, ako sravnimo razvitbu, koju sam podao u „Časop. pro pstování math a fysiky“ R. I. pg. 6.

Digitized by Google

i ove opet dalje:

$$\Delta_n^5 (a_1 b_2 \dots f_{n-6}) = (G_{n-5} H_{n-4} \dots L_n) \qquad (16)$$

tako bi došli, opetujući taj postupak, konačno na mjestu predzadnjem

$$\Delta_n^{n-2} a_1 = (B_2 C_3 \cdots L_n), \qquad (17)$$

te iz ove relacije bi dobili napose

$$\Delta_n^{n-1} = (A_1 B_2 C_3 \cdots L_n) = \Delta'_n$$

što predočuje očito obličak (1).

Induktivni ovaj način daje ne samo dokaz obličkа (1), (2) na temelju prvoga glavnoga poučka determinantnoga, nego ujedno i upoznajemo temelj obličaka od (13) do (17), te kako sliedeći uvjek iz predidućega proizlazi.

Digitized by Google

Prilog za riešitbu kvadratičkih jednačaba pomoću Gauss-ievih logaritama.

Čitao u sjednici matematično-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 22. listopada 1887.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Kako bi mogli sgodno upotriebiti logaritme Gauss-a na riešitbu kvadratičkih jednačaba u tom slučaju, kada su dani logaritmi koeficienata jednačbe a mi ne tako koriena jednačbe, kao upravo logaritama obijuh ili pako jednoga samo korena znati trebamo, pokazao je Gauss[1], naznačiv propise, po kojih bi taj posao obavili.

U sliedećem navadjam dokaz propisa Gaussa, te mislim, da će zanimati način, kojim do resultata dolazim.

2. Kod logaritama Gaussa nalazimo logaritme $B = lg\left(1+\frac{1}{m}\right)$, $C = lg\,(1+m)$ odgovarajuće ka $A = lg\,m$, naime ka logaritmu argumenta m. Ovdje postoji kao poznato relacija

$$A + B = C. \qquad (1)$$

Spojimo li sad podvojno ad tivno il substraktivno logaritme stupaca A, B, C dolazimo time do *trijuh* novih absolutno se razlikujućih stupaca

$$\begin{aligned} B + C &= D \\ A + C &= E \\ B - A &= F. \end{aligned} \qquad (2)$$

Svaki drugi od ostalih pet stupaca, koje bi još dobiti mogli, ili su jednaki ili se razlikuju proznakom samo od stupaca A, B, F.

Navedene stupce D, E, F nalazimo proračunane u tablicah Vege te Hülse-a[2], nu možemo, imajući logaritme Gaussa, ove lahko dopuniti.

[1] *F. Gauss*-Werke, III. dio, p. 255.

[2] Sammlung mathematischer Tafeln 1840.

Digitized by Google

3. Budi sad dana kvadratička jednačba

$$px^2 + qx + r = o. \tag{3}$$

Korieni ove jednačbe imaju ili isti proznak ili obratan prema tomu li su p te r istoga ili obratnoga proznaka.

Uzmimo, da je $pr > 0$; korieni su dakle: istoga proznaka α) realni za $q^2 \geq 4pr$, β) imaginarni za $q^2 < 4pr$.

Ovdje imamo se samo sa slučajem α) pobliže baviti. Kad bi znali količnik m koriena jednačbe (3), naime

$$\frac{x_1}{x_2} = m, \tag{4}$$

gdje uzimljemo, da je $|x_1| > |x_2|$, bila bi naša zadaća riešena, jer iz jednačbe (4) sliedi

$$\frac{x_1}{x_1 + x_2} = \frac{m}{m+1},$$

dakle:

$$x_1 = -\frac{q}{p} \cdot \frac{1}{1 + \frac{1}{m}}$$

$$x_2 = -\frac{q}{p} \cdot \frac{1}{1+m}. \tag{5}$$

Pišemo li po *Gauss-u*

$$\frac{q}{p} = h, \quad \frac{r}{q} = g, \tag{6}$$

a označimo li sa malim slovom broj, kojega logaritmus smo označili sa velikim slovom, možemo jednačbe (5) pisati:

$$\begin{aligned} x_1 &= -\frac{h}{b} \\ x_2 &= -\frac{h}{c} \end{aligned} \tag{7}$$

Prema tomu li je $h \lessgtr 0$, su korieni jednačbe positivne ili negativne; za $h <$ imamo[1]:

$$\begin{aligned} \lg x_1 &= \lg(-h) - B \\ \lg x_2 &= \lg(-h) - C. \end{aligned} \tag{8}$$

[1] Za $h > 0$ imali bi:

$$\begin{aligned} \lg(-x_1) &= \lg h - B \\ \lg(-x_2) &= \lg h - C. \end{aligned}$$

Digitized by Google

4. Sada trebamo pokazati, kako da nadjemo logaritme B, C odgovarajuće ka argumentu m. Pomoću jednačbe (4) nalazimo[1]:

$$\frac{(x_1 + x_2)^2}{x_1\, x_2} = \frac{(m+1)^2}{m} = \frac{q^2}{pr} = \frac{h}{g}, \qquad (9)$$

dakle je:

$$\frac{h}{g} = \left(1 + \frac{1}{m}\right)(1+m) = bc. \qquad (10)$$

Kad bismo imali stupac D, za koji bi valjalo:

$$D = B + C,$$

išli bi sa razlikom $lg\, h - lg\, g$ u stupac D a u istom redku u stupcih B te C našli bismo odgovarajuće logaritme B, C pripadajuće ka traženomu argumentu m.

Zaradi jednačbe (10), naime:

$$\frac{h}{g} = bc$$

možemo u jednačbah (7) h izraziti pomoću g, čim dobivamo drugi oblik riešitbe, koji uz prvu riešitbu izrazimo sliedećim schematom:

$$\frac{h}{g} > 4. \qquad \begin{aligned} x_1 &= -\frac{h}{b} = gc \\ x_2 &= -gb = -\frac{h^2}{c}. \end{aligned}$$

Na primjer:

$$\log p = 0, \qquad lg\,(-q) = 0,90309 \qquad lg\, r = 1,13640$$

$$lg\,(-h) = 0,90309 \qquad lg\,(-g) = 0,23331, \qquad lg\,\frac{h}{g} = 0,66978$$

Iz tablica[3] nalazimo:

B	C	B + C = D
0, 161 30	0, 508 30	0, 669 60
0, 160 99	0, 598 99	0, 66 998

[1] Očevidno su u ovom slučaju h i g istoga proznaka, šta izlazi već iz jednačbe (9) ili iz jednačbe (6).

[2] Mogli smo upotriebiti i relacije

$$x_1\, x_2 = \frac{r}{p} = hg.$$

[3] Računam ovdje sa tablicami logaritmičkimi od Köhlera 1860.

Digitized by Google

U stupcu D tražimo 0, 66978, i uzmemo najbliže viši logaritam, pod koji dani podpišimo. Odbitbom ovih logaritama dobivamo razliku 20. Razlika logaritama u stupcu D, medju kojimi dani logaritam leži je $r_d = 38$, odgovarajuće razlike u B te C su $r_b = 31$, $r_c = 69$, je dakle $r_c - r_b = r_d$.

Označimo li sa ρ_b , ρ_c partes proporcionales ze stupce B te C je

$$\rho_b = 20 . \frac{r_b}{r_d} = 16 , \qquad \rho_c = 20 . \frac{r_c}{r_d} = 36 ,$$

dakle su odgovarajuće

$$B = 0, 16099 + \rho_b = 0, 16115$$
$$C = 0, 50899 - \rho_c = 0, 50863,$$

pa tim je:

$$\lg x_1 = 0, 74194$$
$$\lg x_2 = 0, 39446.$$

5. Neka je sad $pr < o$; u ovom slučaju jesu korieni jednačbe obratnoga proznaka; je li opet $| x_1 | > | x_2 |$, je poznak koriena x_1 obratan od poznaka veličine $h = \frac{q}{p}$. Neka je veći korien x_1 positivan; stavimo ovdje:

$$\frac{x_1}{-x_2} = 1 + \frac{1}{\mu}, \tag{11}$$

gdje je $\mu > o$. Iz ove jednačbe sliedi:

$$x_1 = - h (1 + \mu)$$
$$x_2 = h \mu. \tag{12}$$

Argumenat m, o kojem ovisi riešitba (12), nije nama poznat, nu možemo ga opredieliti pomoću relacije:

$$x_1 x_2 = \frac{r}{p} = gh, \tag{13}$$

iz koje obzirom ka jednačbama (12) sliedi:

$$- \frac{g}{h} = \mu (1 + \mu). \tag{14}$$

Nu μ može biti ili veći ili manji nego jedinica; prema tomu mogu se sbiti dva slučaja, i to:

$$\gamma) \quad \mu = m > 1,$$
$$\delta) \quad \mu = \frac{1}{m} < 1, \tag{15}$$

Digitized by Google

6. U slučaju γ) prielazi jednačba (14) u

$$-\frac{g}{h} = m\,(1+m) = ac\,; \qquad (16)$$

iz ove jednačbe našli bi logaritme A, C odgovarajuće ka argumentu m tim, da idemo sa logaritmom broja $-\frac{g}{h}$ u stupac E; u stupcih A, C istoga reda našli bismo odgovarajuće logaritme A[1]), C odgovarajuće ka traženome argumentu m. Za stupac E valja relacija

$$E = A + C.$$

Zaradi jednačbe (16) te (15, γ) možemo opet h izraziti pomoću g, pa tim riešitbu (12) pisati u dvostrukom obliku, naime:

$$\begin{aligned} x_1 &= -hc = \frac{g}{a} \\ x_2 &= -\frac{g}{c} = ha, \end{aligned} \qquad (17)$$

pod uvjetom da je

$$-\frac{g}{h} > 2, \qquad (18)$$

koji već sliedi iz (15, γ).

7) U slučaju δ) prielazi jednačba (14) u:

$$-\frac{g}{h} = \frac{1+\frac{1}{m}}{m} = \frac{b}{a}\,, \qquad (19)$$

a riešitba (12) glasi:

$$\begin{aligned} x_1 &= -h\left(1+\frac{1}{m}\right) = -hb \\ x_2 &= \frac{h}{m} = \frac{h}{a}. \end{aligned} \qquad (20)$$

Pomoću stupca

$$F = B - A$$

u koji bi išli sa logaritmom broja $-\frac{g}{h}$ našli bi lagaritme A, B odgovarajuće ka istome argumentu m, načinom već prije protumačenim.

---

[1]) Razumije se da je $a = m$, jer lg m = A = lg. a

Digitized by Google

Buduć da pomoću jednačbe (19) možemo h izraziti sa g, dobivamo time opet drugu riešitbu, koja spojena sa prvom daje nama sliedeće schema:

$$\begin{aligned} x_1 &= \quad hb = ga \\ x_2 &= -\frac{g}{b} = \frac{h}{a}, \end{aligned} \tag{21}$$

uz uvjete:

$$-\frac{g}{h} < 2, \tag{22}$$

koji sliedi iz jednačaba 19, te 15, δ).

Dodatak.

8. Na isti način mogli bi doći i do trigonometrijske riešitbe kvadratičkih jednačaba, za slučaj, znademo li logaritme koeficienata jednačbe, te neimademo li logaritme Gaussa pri ruci. U slučaju α) stavili bismo

$$\frac{x_1}{x_2} = m = \operatorname{tg}^2 \frac{\varphi}{2}. \tag{23}$$

Iz ove jednačbe sliedi obzirom na danu kvadratičku jednačbu (3):

$$\begin{aligned} x_1 &= -\frac{q}{p} \sin^2 \frac{\varphi}{2} \\ x_2 &= -\frac{q}{p} \cos^2 \frac{\varphi}{2}. \end{aligned} \tag{24}$$

Pomoćni kut φ nalazimo iz relacije:

$$x_1 x_2 = \frac{r}{p},$$

pomoću koje dobivamo:

$$\sin^2 \frac{\varphi}{2} \cos^2 \frac{\varphi}{2} = \frac{pr}{q^2}, \tag{25}$$

ili pisano u drugom obliku:

$$\sin^2 \varphi = \frac{4\,pr}{q^2}, \tag{26}$$

što je poznata substitucija za trigonometrijsku riešitbu. Iz jednačbe (26) dobivamo kut φ, te napokon iz jednačaba (24) koriene x_1 x_2.

Digitized by Google

Da smo mogli upotriebiti i substitucije $tg^2 \frac{\varphi}{2} = m$ u članku 4. čim bi namah do rezultata došli, je očito.

Da realnost kuta φ zahtieva, da p i r su istoga proznaka, osim toga da je $\frac{q^2}{pr} = > 4$, proizlazi već iz jednačbe (26), šta se dakako sa uvjetima slučaja (α) slaže.

Budući da je

$$\sin^2 \frac{\varphi}{2} = tg \frac{\varphi}{2} \sin \frac{\varphi}{2} \cos \frac{\varphi}{2} = tg \frac{\varphi}{2} \sqrt{\frac{pr}{q^2}},$$

možemo riešitbu (14) pisati takodjer u obliku

$$x_1 = \pm \sqrt{\frac{r}{p}} tg \frac{\varphi}{2}$$

te slično:

$$x_2 = \pm \sqrt{\frac{r}{p}} \cot \frac{\varphi}{2},$$

gdje valja gornji ili dolnji proznak, prema tomu li su p i q obratnoga ili istoga proznaka.

Upotriebimo li sada prikrataka h i g, možemo riešitbu (24) obzirom na jednačbu (25) naime:

$$\sin^2 \frac{\varphi}{2} \cos^2 \frac{\varphi}{2} = \frac{g}{h},$$

pisati:

$$\left.\begin{aligned} x_1 = = h \sin^2 \frac{\varphi}{2} = - \frac{g}{\cos^2 \frac{\varphi}{2}} \\ x_2 = - \frac{g}{\sin^2 \frac{\varphi}{2}} = - h \cos^2 \frac{\varphi}{2} \cdot \cdot \end{aligned}\right\} \quad (28)$$

Za slučaj γ) ili δ) stavili bismo

$$\frac{x_1}{-x_2} = \cot^2 \frac{\varphi}{2}, \quad (29)$$

Digitized by Google

te tim bi dobili

$$x_1 = -\frac{q}{p}\frac{\cos^2\frac{\varphi}{2}}{\cos\varphi} = -h\frac{\cos^2\frac{\varphi}{2}}{\cos\varphi}$$

$$x_2 = \frac{q}{p}\frac{\sin^2\frac{\varphi}{2}}{\cos\varphi} = h\frac{\sin^2\frac{\varphi}{2}}{\cos\varphi}. \qquad (30)$$

Pomnožimo li ove jednačbe jednu s drugom, dobijemo:

$$x_1 x_2 = \frac{r}{p} = -\frac{q^2}{p^2}\frac{\sin^2\frac{\varphi}{2}\cos^2\frac{\varphi}{2}}{\cos^2\varphi},$$

iz česa sliedi

$$\operatorname{tg}^2\varphi = -\frac{4pr}{q^2} = -\frac{4g}{h}. \qquad (31)$$

Iz ove jednačbe[1] lasno opredieljimo kut φ. Pomoću ove jednačbe mogli bi riešitbi (30) dati oblik:

$$x_1 = \pm\sqrt{-\frac{r}{p}}\cdot\cot.\frac{\varphi}{2} = \pm\sqrt{-hg}\cot\frac{\varphi}{2}$$

$$x_2 = \mp\sqrt{-\frac{r}{p}}\cdot\operatorname{tg}.\frac{\varphi}{2} = \mp\sqrt{-hg}\operatorname{tg}\frac{\varphi}{2},$$

ili takodjer:

$$x_1 = g\frac{\cos\varphi}{\sin^2\frac{\varphi}{2}}$$

$$x_2 = -g\frac{\cos\varphi}{\cos^2\frac{\varphi}{2}}$$

[1] Kad bi upotriebili ovdje substitucije $\operatorname{tg}^2\frac{\varphi}{2} = m$, ne bi dobili sgodan oblik za jednačbu (31). Ta substitucija nije tim dobro rabljiva, makar bi i jednačbe (30) dobili ovako u obliku jednostavnijem.

Digitized by Google

Je li $\frac{q}{p} = h < o$, je proznak absolutno većega koriena pozitivan; obratno u slučaju $\frac{q}{p} > o$. Realnost pomoćnoga kuta zahtjeva, da p i r su obratnoga proznaka što se i sa člancima (6) te (7) slaže.

Navedena riešitba sliedi i jednostavnom substitucijom za

$$m = \frac{\sin^2 \frac{\varphi}{2}}{\cos\varphi}$$ u slučaju γ) čl. (6)

te za:

$$m = \frac{\cos\varphi}{\sin^2 \frac{\varphi}{2}}$$ u slučaju δ) čl. (7).

Prema tomu je li

$$\cot^2 \frac{\varphi}{2} \lessgtr 2,$$

imademo slučaj γ) ili δ).

Digitized by Google

Olivinski gabro iz Moslavačke gore.

(Hiperstenit.)

NAPISAO PRAVI ČLAN DR. M. KIŠPATIĆ.

Predano u sjednici matem.-prirodosl. razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 21. svibnja 1887.

Visoka kr. zemaljska vlada podielila mi je prošloga ljeta novčanu podporu, da podjem proučavati petrografske odnošaje zapadno-slavonskoga gorja, na čem joj ovdje najtopliju hvalu izričem.

Poznato je, da su sva starija iztraživanja geološkoga zavoda u Beču, što su se protegnula ne samo po zapadno-slavonskom gorju nego i po svoj Hrvatskoj, poglavito išla samo za tim, da predoče posve općenitu i preglednu sliku naše domovine, pa da osobito u obsegu kristaliničnoga kamenja nisu zalazila u potanje razglabanje i proučavanje petrografskih odnošaja. Već sama ova okolnost bila bi dovoljna, da nas prinuka, da razširimo i razbistrimo st rija iztraživanja. No još je jedan drugi važniji razlog, koji nas sili, da iznovice uzmemo u ruke prijašnji posao. Radnje geološkoga zavoda u naših krajevih sižu većim dielom do onoga vremena, kada je petrografija još u povojih bila. Četvrt stoljeća prošlo je od onda, a od toga vremena usavršiše se metode znanstvenoga iztraživanja upravo na neobičan način, pa nije čudo, ako su starija iztraživanja često na krivi put zašla. Veće je čudo, što su u ono vrieme uz jednostavna sredstva gdjekoja iztraživanja ipak tako dobra da im neimamo ništa bitnoga dodati.

Razlozi ovi prinukali su me, da u praznicih prošle godine (1886.), podjem u Moslavačku i Orljavsku goru i da skupim gradju, kojom bi se mogli točno ustanoviti geološki odnošaji kristaliničnoga kamenja. Materijal, što sam ga u par nedjelja skupio, nije ni iz daleka podpun. On mi je tek otvorio pogled u geološki sastav jedne i druge gore, te ću se tek kasnije moći upustiti u preglednije i podpunije iztraživanje, a za to ću morati još dvie, tri godine u

Digitized by Google

jednu i drugu goru zalaziti. Za sada odabrao sam kamenje manjega razprostranjenja, za koje mislim, da neću ni kasnije ništa više naći.

Predmetom ove moje male razprave biti će *olivinski gabro* iz Moslavačke gore. U cieloj literaturi, koja spominje kristalinično kamenje Moslavačke gore, negovori se nigdje o olivinskom gabru; no ipak je bilo to kamenje poznato, premda pod drugim imenom. U spisih geološkoga zavoda od god. 1862. (Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, 12. Band, II. Heft, pag. 216.) spominje *Heinrich Wolf,* da je našao u jarku sjeverno od Mikleuške mnogobrojne i velike valutice jednoga kamena, koji je prof. *Zirkel* opredielio kao *hiperstenit.* Poznato je, da je hiperstenit vrlo riedak kamen, pa da su se i mnogi hipersteniti, koji su kao takvi opisani bili, pri novijem iztraživanju kao gabro prikazali, pa s toga sam želio, da sâm dotično kamenje u Mikleuškom jarku potražim i pregledam. Želio sam ujedno, da nadjem hiperstenite na njihovom izkonskom položaju, da im se opredieli geološka starost i genetička narav. Radi toga sam se uzpeo od gornje Jelenske na Šoštarovu livadu i od Gajske medje spustio u potok, koji protiče izmedju Stelovače i Šoštarove livade. Potok taj nazivlje narod „Mikleuški jarak", a u karti bečkoga vojno-geografskoga instituta označen je on u dolnjem toku imenom „Kamenjača". Na dolnjem kraju Stelovače utiče u taj potok „Stelovački jarak". Od gornjega kraja pa sve do ove točke našao sam duž cieloga potoka sam gnajs, a svrnuv komad puta u Stelovački jarak našao sam isto kamenje. Na taj gnajs vratiti ću se drugom zgodom. Isto kamenje pratilo me je sve do pod kraj „Duge kose", i tu sada, još u obsegu gnajsa, našao sam velike i žilave valutice kamena, koji sam tražio. U izkonskom položaju nisam mogao kamena naći, ali sam za to našao u blizini valuticu gnajsa, s kojim je naše kamenje u najbližem savezu i srodstvu, tako da je vrlo vjerovatno, da nadjeni kamen spada u formaciju gnajsa, da mu je upravo članom. O tom ću kasnije još dvie tri morati spomenuti.

Kamenje, što sam ga ja našao u Mikleuškom jarku, nedvojbeno je ono isto, što ga je i Wolf našao, a Zirkel kao hiperstenit opredielio. Na spomenutom mjestu u spisih geološkoga zavoda veli Wolf: Von Eruptivgesteinen erscheinen in Moslavina-Gebirge der von Herrn v. *Vukotinović* beschriebene Diorit, dann grosse Blöcke von Hypersthenfels, welche in den Graben nördlich von Mikleuška zahlreich zu finden sind. Herr Dr. *Zirkel,* welcher denselben un-

*

Digitized by Google

tersuchte, fand als seine Bestandtheile: „Labrador bräunlichgrau in dünnen Zwillingen, Zwillingsstreifung erkennbar; Hypersthen, schwärzlichbraun mit sehr vollkommener Spaltbarkeit auf orthogonalen Spaltungsflächen, oft mit kupferrothem Schimmer. Eisenkies in feinen Körnchen. Auch hie und da schlackiges titanhältiges Magneteisen".

Kamenje, koje je ovako sastavljeno, kako ga ovdje Zirkel opisuje, ubrajaju danas u familiju *gabro* kao posebnu vrst pod imenom *hiperstenit* ili *hiperit*, jer je u njem monoklinski piroxen zamienjen rombskim. Spomenusmo, da su hipersteniti dosta riedki, a bivaju i sve rjedji. „Die Reihe", veli *Kalkovsky* (Elemente der Lithologie, Heidelberg, 1886. p. 228), „der früher für Hyperit gehaltenen Gesteine hat sich in neuerer Zeit stark gelichtet, indem der Hypersthen mit stark metallisch glänzenden, an Interpositionen reichem, dunkelem Diallag verwechselt wurde; auch mögen die Umrandungen des Diallags durch Hypersthen zu Irrthümern Veranlassung gegeben haben". Tu istu obmanu spominje i Tschermak (Lehrbuch der Mineralogie, 1884. p. 440) i mnogi drugi, pa neima dvojbe, da se je ta pogrješka podvukla i Zirklu kod moslavačkoga kamenja, što ćemo mu tim manje zamjeriti što se je to prije 25 godina dogodilo. Bitna sastavina svakoga gabra je dialag i plagioklas. Kao što u obće, tako je i pri našem gabru dialag uslied svojega ljuskavoga sastava dobro, a gdjekada i vanredno fino izkalan, te je osim toga obično prepun finih igličastih uklopaka, pa makroskopski pokazuje oštar bakrenasti sjaj. Kada se nebi uz ta svojstva naš dialag pri optičkom iztraživanju prikazao kao monoklinska ruda, onda bi on posve odgovarao hiperstenu, kako ga je Zirkel opisao. No moramo odmah spomenuti, da i u moslavačkom gabru ima u istinu hiperstena. I mnogi drugi gabro sadržaje u sebi uz dialag i hiperstena kao uzgrednu sastavinu, pa tako je i u našem kamenu. On je tu uzgredna sastavina, pa se nalazi u tako sitnih dielovih, da ga u gdjekojih komadih nebi ni zapazili, da nas nije Zirkel svojim opredieljenjem na hipersten upozorio. U ostalom se množina hiperstena u moslavačkom kamenju ponješto mienja, pa bi napokon moglo biti, da u gori imade i takva kamena, gdje hipersten nadmašuje množinom dialag, što ja doduše nisam našao. No hipersten u moslavačkom kamenju nepokazuje one razvijene kalavosti, što ju Zirkel spominje, a nije ni vjerovatno, da bi on gdjegod posve iztisnuo dialag, da bi kamen u istinu zaslužio ime hiperstenita. Za to mi govori i ona valutica gnajsa,

Digitized by Google

koju sam našao u blizini gabra, gdje se uz obične sastavine gnajsa pojavljuju piroxeni, tvoreć tako prielaz iz gnajsa u gabro. Osim dialaga i plagioklasa nalazimo u moslavačkom gabru kao bitnu sastavinu još i *olivin,* o kom Zirkel ništa nespominje. Kao uzgrednu sastavinu nalazimo ovdje još obično i amfibol.

Po vanjskom licu i mineraložkom sastavu je gabro nedvojbeno najljepši i najzanimiviji kamen Moslavačke gore. Sudeć po ono malo valutica, što sam ih u Mikleuškom jarku našao, ima moslavački gabro vrlo raznovrstnu strukturu. Ja imadem pred sobom po strukturi tri razne odlike, koje donjekle i raznu mikroskopnu sliku pružaju, pa neka mi bude dopušteno, da ih ovdje po redu opišem.

Prva odlika prikazuje nam prekrasan, krupnozrn gabro. Zaobljeno površje valutice mora nam odmah za oko zapeti, jer je ono posvuda osuto nepravilnimi, sad većimi sad sitnijimi luknjicami, tako da nam se pričinja kao da je sav kamen spužvasto izbušen. No kada prelomimo kamen, onda vidimo, da je on iznutra posve svjež i jedar i da šupljine ostaju samo na vanjskom površju. Ravni kao i šupljikavi dielovi površja prevučeni su jednoličnom hrdjastom korom, iz koje mjestimice proviruju bakrenasto-svjetlucajući ledci dialaga. Uz to se vide još i gdjekoji ledci plagioklasa, a prema tomu je vrlo vjerovatno, da su šupljine nastale na onih mjestih, gdje su se nalazila zrna olivina, koji se je najprije raztrošio i izčeznuo. U nutrašnjosti je kamen kako rekosmo, vrlo svjež i jedar, tako da treba vanredne muke i napora, dok se od valutice odbije prikladan priručni komad.

Na prelomini veoma se lako razpoznaju ledci plagioklasa i dialaga *Plagioklas* vidi se u dugih stubastih ledcih, vrlo oštra i staklenasta sjaja. Oni imaju u duljinu po 10 do 15 milimetara, pa je posve naravno, da se na tako velikih ledcih već prostim okom vidi savršeno sraslačko prutanje, kako to već Zirkel spominje. *Dialag* nezaostaje u duljini mnogo za plagioklasom, no za to ga u širini znamenito nadmašuje. On se razpoznaje po oštrom, bakrenastom sjaju, te uz to pokazuje ljuskavu kalavost prema pločam ortopinakoida. Jednu i drugu rudu možemo iz kamena lako izlupiti i napraviti orientirane izbruske, kao što sam to i činio. Iztraživanje na tih izbruscih spomenuti ću kasnije. *Olivin* prikazuje se u kamenu u obliku nepravilnih i posve crnih zrna, koja se kvrgasto sa prelomljene površine u vis dižu. Makroskopski dade se na kamenu viditi još po koje sitno zrnce *pirita. Hipersten* nije moguće

Digitized by Google

niti makroskopski niti lupom naći, što nije ni čudo, jer je on, kako ćemo odmah čuti, u kamenu vrlo riedak i vrlo sitan.

Pod *mikroskopom* vidimo, da su glavne sastavine kamena *plagioklas, dialag i olivin,* a k tomu da se još pridružuje u manjoj množini *amfibol, hipersten, pirit* i *klorit.* Prve tri sastavine su prilično jednaka zrna, te daju kamenu čisto zrnatu, granitičnu strukturu.

Plagioklas. Svi ledci plagioklasa su vrlo veliki i ojednake veličine. Pojedina individua su tako velika da nam samo pri nješto većem povećanju riedko koji dodje sav u vidno polje

Obrisi su im dosta nepravilni, jer im ih opredjeljuju druga zrna i individua, koja se uz nje stišću; no ipak je u glavnom stubast oblik uviek dobro razvijen, jer su individua smjerom brahidiagonale pro dužena, što se inače rjedje kod sličnoga kamenja nalazi. Sav plagioklas je vrlo svjež i da neima u njem velike množine uklopaka. bio bi posve staklenast. Nigdje nećemo naći ni traga kakvoj raztrošini. Mnoga individua pokazuju nepravilne pukotine, pa ni po tih pukotin-h neima nikakvih raztrošina. Pukotine te postale su pritiskom pri gibanju ciele gorske mase, jer su više puta komadi jednoga individua razmaknuti, što se o obito dobro na sraslačkih lamelah vidi. Pukotine same su gdjekada izpunjene novom materijom, koja pojedine komade zaljepljuje. Na toj materiji se nevide doduše sraslačke lamele, nego po optičkih svojstvih sudeć, sastojati će i ona nedvojbeno od plagioklasa. Slični pojavi zapaženi su već više puta pri plagioklasih drugih gabra

Uklopci po plagioklasih gomilaju se u tolikoj množini, da su svi bjeličasto pomućeni. Sredina ledca je uviek punija uklopaka, nego okrajni rubovi, koji ipak nisu gotovo nikada posve čisti. Oblik ovih uklopaka vidi se tek pri najvećem povećanju. Najveći dio prikazuje nam se sada u obliku finih *iglica.* Te su igle sad kraće sad dulje a malo ne uviek imadu istu debljinu. One se redaju uviek u pravilne ravne redove, koji paralelno u ledcu teku. Kako se plagioklasi u izbrusku prikazuju u raznih prerezih, tako imadu i ti redovi prema sraslačkim lamelam razne kutove (15°, 30°, 45°). U gdjekojih se ledcih prema tim glavnim redovom pružaju drugi slabiji redovi istih iglica, te tvore sa prijašnjimi kut od jedno 45°. Kako su iglice dosta duge, to više puta prolaze iz jedne sraslačke lamele u drugu Narav tih iglica vrlo je težko opredieliti. U raznovrstnom gabru, što su ga sa drugih mjesta opisali, nadjoše uviek, da su labradori puni uklopaka Većim dielom spominju, da su ti uklopci neprozirni i crni, pa da imadu sad

Digitized by Google

oblik zrna sad oblik iglica Igličasti uklopci u našem plagioklasu nisu nikada neprozirni ni crni, nego su uviek posve providni i prosievaju slabom, žućkastom bojom. F. *Becke* opisujuć olivinski gabro iz Waldviertela u dolnjoj Austriji (Die Gneissformation des niederösterreichischen Waldviertels. Min. und petr. Mitth. Tschermak, 1882, IV i V, p. 354) spominje u plagioklasu slične iglice, koje su providne i slabo zelenkaste, premda se one tu neredaju u pravilne redove. Žuta boja naših iglica lako bi nas dovela na tu misao, da li to nije možda rutil. Medju ostalimi iglicami našao sam jednu odeblju iglu, na kojoj se vidi na dolnjem i gornjem kraju, kako završuje posve oštrimi i pravilnimi piramidalnimi pločami. Igla ta bila je žućkasto-smedje boje, no da li je ona istovrstna sa ostalimi iglicami, neda se reći.

Osim iglica imadu plagioklasi još cielu hrpu drugih uklopaka Medju njimi najznačajniji su posve okrugli uklopci tekućine sa sitnimi mjehurčići. Ima ih dosta, a svi su tako sićušni, da ih tek uz najveće povećanje možemo razabrati Nadalje se vide sitne krpe i listići, kojimi nebi mogli mineraložku narav opredieliti.

Sraslačka narav svih plagioklasa prikazuje nam se u prekrasnom liku. U prvom redu vidimo tu sraslace razvijene po albitnom zakonu, pri čem su gotovo uviek parna i neparna individua znatne širine, a rjedje da su lamele jedne rpe uzke, pri čem su uviek lamele druge rpe široke. K albitnom zakonu pridružuju se vrlo često još i lamele po drugom sraslačkom zakonu, gdje se pojedina individna poprieko polažu, tako da se je tu albitni zakon spojio sa periklinskim. I te poprieko položene lamele uviek su dobro razvijene i široke. Kao što to biva kod drugih plagioklasa, tako se i ovdje gdješto pojedine lamele polagano ili naglo suzuju i gube, da neprolaze cjelokupnim ledcem.

Optička svojstva upućuju naše plagioklase u rpu *labradora*. Kut potamnjenja, što ga pokazuju izvrnute lamele medju sobom, kreće se oko dva maxima. U jednom slučaju nalazimo, da taj kut varira izmedju 22° i 25°, a u drugom slučaju giblje se on izmedju 50 i 60°. U prvom slučaju imali bi priereze prema ploči P (001), a u drugom slučaju priereze prema ploči M (010). U izbrusku ima proreza, gdje se sraslačke lamele gotovo ništa nevide, gdje one mjestimice samo postrance izlaze: takvi prorezi odgovaraju sraslačkoj ravnini albitna zakona i tu nalazimo kut potamnjenja oko 30°. Ovo optičko orientiranje nedvojbeno govori za to, da su naši plagioklasi *labradori*. S tim se dosta dobro slaže i mjerenje, koje

Digitized by Google

sam obavio na izluplj nih ledcih, te koje sam u dva smjera brusio i to smjerom ploče P i ploče M. U prvom nabrušenom komadu iznosio je kut potamnjenja 12°, a u drugom 25°.

Dialag. Po množini dolazi iza labradora odmah dialag, premda ima onoga gotovo tri puta toliko kao ovoga. Pod mikroskopom prikazuje se dialag u najčudnovatijih oblicih, koji se sad razširuju, sad suzuju, izpunjujuć prostor, koji medju labradoriti preostaje. Ovakve iztegnute komade nebi čovjek nikada držao za jedinstvena individua, da nije savršene kalavosti, koja uz optička svojstva pokazuje suvislost i jedinstvo ovakvih komada. Vanjski rubovi dialaga obkoljeni su vrlo često posebnim pojasom, koji sastoji poglavito od amfibola, čemu se veoma riedko i hipersten pridružuje. O tih pojasih govoriti ćemo kasnije.

Boja dialaga u čistih dielovih je smedje žućkasta, dočim su oni dielovi, koji su prepuni uklopaka, tamno smedji. Gdje je raztvorba započe'a, tamo je boja bolje žuta.

Pleohroizma nepokazuje dialag niti najmanje.

Kalavost je prama ploči ortopinakoida dobro razvijena, a više puta je i na takvih mjestih, gdje neima uklopaka, tako savršena i fina, da nam se čini, kao da imamo pred sobom kakav bastit Obično nam pako pravilno poredani uklopci stvaraju prividnu kalavost Kao što u drugih dialagih, tako i ovdje sretamo veliku množinu *uklopaka*. Oni se gdjegdje u tolikoj množini gomilaju, da dialag postaje malo ne posve neproziran. Obično je sredina punija nego rubovi. Uklopci se ponajviše prikazuju u obliku finih i tankih iglica, koje su u toliko tamne. da se neda sigurno reći, da li su prozirne. One se sve redaju samo jednim smjerom, koji ide paralelno sa glavnom osju dialaga. Uz to ima i velika množina nepravilno zrnatih uklopaka tamne boje, koji su mjestimice žućkasto i crvenkasto prozirni. Zrnati uklopci se uviek za sebe gomilaju, a u njihovoj blizini ima onda uviek manje iglastih uklopaka. Čini se, da su zrnati uklopci postali na onih mjestih, gdje se je dialag počeo raztvarati, te gdje je stao svoju boju mienjati, a materijal kao da je došao od iglastih uklopaka.

Dialag je najznačajnija ruda ovoga kamena, jer ga on opredjeljuje kao gabro, a da je to u istinu dialag a ne hipersten, najbolje nam dokazuju njegova optička svojstva. Kada nebi ništa drugo, a to bi već položaj *optičkih* konstanta odlučio da imamo pred nama monoklinsku rudu. Ona potamnjuje naime koso, a kut potamnjenja iznosi u maximu 40°. Onakvi prorezi, koji su para-

Digitized by Google

lelni ortopinakoidu, pokazuju dakako paralelno potamnjenje. Ako te proreze promatramo u konvergentnom svjetlu, onda na njima vidimo vrlo jasno izlaz optičke osi. Kako se dialagi lako kalaju smjerom ortopinakoida, to možemo posve lako iz kamena izlupiti tanke kalotine za optičko iztraživanje. Te kalotine, ma kako tanke bile, pokazuju još uviek na rubovih, da su sastavljene od ljuskavih lamela, što je za dialag vrlo značajno. U paralelnom svjetlu pokazuju kalotine paralelno potamnjenje, a u konvergentnom svjetlu vidimo na njima izlaz optičke ose sa bojadisanimi kolobari i hiperbolom

Olivin. Treća bitna i značajna sastavina moslavačkoga gabra je olivin, tako da on zaslužuje podpunim pravom ime *olivinskoga gabra*. To je jedini olivinski gabro iz Hrvatske, koji je dosada poznat. U petrografskoj literaturi spominju doduše *Koch* (Olivingabbro aus der Fruška gora; Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt 1876. X. 235) i *Popović* (Ueber Gabbrogesteine aus der Fruška gora, Verhandl. d. k. k. geol. Reichsanstalt, 1876, 312—314.) olivinski gabro iz Fruške gore; nu to kamenje niti je gabro niti stoji u savezu sa olivinskimi serpentini spomenute gore. Postanak dotičnih serpentina razjasnio sam već prije, pa i dokazao, da oni nisu postali iz olivinskoga gabra.

Olivin u gabru neprikazuje se nikada u obliku ledaca, pa tako ni u našem kamenju. On tvori 6 do 7 milimetra velika i posve nepravilna zrna. On je uviek mrežasto razpucan, a pukotine su crne, premda se neda ustanoviti, koja je to sekundarna ruda, što tu crnu boju stvara. Inače je olivin vrlo svjež i neraztrošen. Površje mu je hrapavo, a u polarizovanom svjetlu pokazuje vrlo oštre rube.

Gdjekoja se zrna olivina odlikuju liepo razvijenimi *uklopci*, dočim u drugih neima uklopkom ni traga. Uklopci imadu oblik dugih igala, koje su znamenito veće od onih u labradoru i dialagu; no za to nisu nikada tako mnogobrojni. Igle se pokazuju u obliku stupova, pri čem se uviek jasno vidi, da ti stupovi završuju na oba kraja posve ravnimi pločami. Iglice su smedje žute boje i sve leže uviek *uzporedo*. U jednom slučaju moglo se je ustanoviti po potamnjenju, da se položaj iglica slaze sa jednom kristalografskom osju, no da li je to glavna os, neda se reći. U ostalih slučajevih ležale su iglice posve drugčije. Kako su iglice vrlo duge, to prolaze često kroz pukotine iz jednoga komada u drugi, a da se nevidi na njima nikakve promjene. Na drugih mjestih su

Digitized by Google

opet iglice na pukotini prelomljene, a jedna polovica od druge razmaknuta Pukotine te su nedvojbeno postale pritiskom, pri čem su se razkidani komadi upravo onako razmakli, kao što smo to već pri labradoru spomenuli.

Kao što spomenusmo pri dialagu, tako ima i olivin svoj pojas, koji ga obkoljuje. Sastavine tih pojasa opisati ćemo niže.

Hipersten. U krupnozrnom ovom gabru je hipersten tako riedak, da ga moramo ubrajati medju uzgredne sastavine. U veoma velikom izbrusku našao sam jedno omanje zrno, koje stoji samostalno izmedju labradora. Njekoliko drugih, puno sitnijih zrna našao sam u pojasih, koji obuhvaćaju olivin, a jednom i u pojasu oko dialaga. Samostalno stojeće zrno hiperstena neima pravilnih obrisa, kao što ih neimaju ni druge sastavine našega gabra. Ono se je još k tomu na rubovih stalo pretvarati u kloritičnu rudu. Uklopaka u njem neima. Kalavost je vrlo slabo izražena i očituje se samo u par crta. U polarizovanom svjetlu pokazuje vanredno živahne boje. Potamnjenje mu je paralelno Pleokroizam je vrlo očit i pokazuje se u žućkasto crvenoj i svjetlo zelenoj boji. Nedvojbeno je to dakle hipersten. Ostala sitnija zrna tako su neizraženih svojstva, da ih možemo samo po pleokroizmu kao hipersten prepoznati.

Amfibol. Amfibol razvio se je nješto obilnije nego hipersten, no vjerovatno ne tvori nikada samostalne sastavine kamena. Vidimo ga obično, gdje sačinjava uzke pojase, koji obuhvaćaju olivin, dialag a gdješto i pirit U izbrusku se vide doduše gdjekad riedke mal ne krpe amfibola, koji kao da samostalno stoji izmedj labrad ra, nu nedvojbeno je upravo na takvih mjestih prorez prošao kroz amfibolni pojas koje druge rude, tako da je samo amfibol u izbrusak došao. Amfibol je uviek kompaktan, a samo na krajnih rubovih. gdje zalazi u dialag, razčihava se u šiljate krpe. Boje je uviek *smeđje,* a nikada zelene Pleohroizam mu je vrlo očit, a potamnjenje koso. Kut potamnjenja je malen, te u maximu neiznosi više od 16°.

O raznih pojasih, što ih amfibol oko drugih ruda tvori, kao što o genetičnoj naravi tih pojasa, biti će odmah govora.

Klorit. Kao sekundarnu rudu moramo još spomenuti i klorit, koji se u kamenu u dosta malenoj množini pojavljuje. On obrubljuje ili samo kraće dielove olivina i dialaga, ili se hvata pojasa amfibola.

Digitized by Google

Pirit. Kao što su svi sastavni dielovi našega gabra krupnozorni, tako se i pirit pojavljuje u većih zrnih, premda je u izbrusku dosta riedak.

Pojasi. U mnogom gabru su vrlo značajni i zanimivi pojasi, koji obkoljuju dialag i olivin, pa ti su se razvili i u našem kamenu. Rude, što se u pojas hvataju, jesu ovdje amfibol, hipersten, klorit i napokon sam dialag, no medju svimi timi rudami je amfibol najobičniji i najobilniji. Širina tih sad cjelovitih sad prekinutih pojasa nije nikada velika, a uz to je uviek različita oko jednoga te istoga individua. Ta razlika u debljini znatna je već kod olivina, a puno je veća oko dialaga.

Pojasi oko olivina pokazuju sliedeće značajne osebine:

1. Gdje se olivin sa labradorom sastaje, tu nije nikada bez pojasa.

2. U dodiru sa dialagom neima olivin posebna pojasa, jer ga tu zastupa sam dialag. Pojas, koji se druge strane olivina hvata, dolazi do dialaga, i tu neprestaje, nego se prislanja na dialag, te se dalje oko dialaga vuče.

3. Pojas oko olivina sastoji u mnogih slučajevih jedino od *amfibola.*

4. Gdje nije cio pojas oko olivina od *amfibola,* tu prekinuti dielovi sastoje a) od *klorita,* koji je nedvojbeno sekundaran, b) u vrlo riedkih slučajevih od uzkoga i dugačkoga komada *hiperstena.*

5. U gdjekojih pojasih amfibola vide se kadšto pojedina raztrgana zrna *hiperstena,* gdje se tik na olivin naslanjaju, dočim ih straga amfibol obkoljuje. Pričinja nam se, kao da vidimo raztrgana zrna kao zaostatke većega komada, koji se je u amfibol pretvorio.

6. Gdješto pruža dialag na prislonjeni olivin uzku prugu, da njom opaše jedan dio olivina. Vanjski rub toga dialaga obkoljen je amfibolom, koji se i dalje oko olivina obmata.

7. Pojas amfibola oko pojedinih zrna olivina nije gotovo nikada jedinstven, nego sastoji od više razno orientiranih komada, koji se nad nakrštenimi nikoli kao razna individua lako razpoznaju.

O pojasih oko dialaga valja nam sliedeće iztaknuti:

1. I dialag ima pojas samo u dodiru sa labradorom, no ne uviek, tako da su više puta veliki komadi rubova posve čisti.

2. Pojas oko dialaga sastoji poglavito od *amfibola,* koji je mjestimice u klorit pretvoren.

Digitized by Google

3. Pri jednom dialagu nalazi se na jednoj strani uzak rub *hipersten*a, a oko njega se je uhvatio drugi rub od *amfibola*. Sićušni listovi amfibola utiskuju se tu u hipersten i od strane samoga dialaga.

4. Pojas *amfibola* nepokazuje osobitu savršenu individualnost, premda je obično u svih dielovih jednako orientiran. Prama dialagu malo kada je amfibol jasno odsječen i ograničen Gdjekada on i neopazice prelazi u dialag, primajuć u sebe i njegovu kalavost. Drugi put zadire posve nepravilno u dialag, šiljajuć uzke listove, koji sve šiljatiji bivaju, te se prorivljuju medju razcjepine dialaga. Ti listovi zadiru više puta vrlo daleko u dialag, tu se nepravilno razširuju i razpliću Gdjekada leže uzki listovi amfibola kao mozaik porazbacani u dialagu. Drugdje opet vidimo, kako su cieli komadi dialaga požutili, izgubili uklopke i postali pleohroitični.

Poseban ovaj oblik i položaj, što ga ovdje amfibol ima, mora nas lako dovesti na tu misao, da li nije on sekundaran. *Kalkovsky* spominje (Elemente der Lithologie, 1886. p. 224.), da je vrlo vjerovatno, da se u gabru uz olivin nigdje nepojavljuje prvotni amfibol; nu priznati moram, da to još nebi govorilo proti primarnoj naravi našega amfibola. Za sekundarni amfibol se spominje, da on nikada nije smedj i uz to kompaktan, kao što je ovaj ovdje u našem kamenju, nego je uviek ili zelenkast ili bezbojan i onda bar u gabru igličast. Poznato je, da ima zelenkastoga sekundarnoga amfibola, koji je kompaktan, a težko bi našli razloga, zašto nebi mogao sekundaran kompaktan amfibol biti i smedje boje. Ovakav amfibol, kako ga ovdje opisasmo, nalazi se i u mnogom drugom gabru, no svuda spominju, da se je on tu pravilno srasao sa drugimi sastavinami gabra, a nigdje se nije porodila sumnja, da bi on bio u tom stanju sekundarne naravi No ja držim, da neću imati krivo, ako uztvrdim, da to pitanje nije još riešeno. Kasnije ću imati zgode, da navedem još njekoliko dokaza, koji će još bolje utvrditi moju sumnju o primarnoj naravi amfibola, koji se hvata oko dialaga i olivina.

Druga odlika olivinskoga gabra, što ga nadjoh u Mikleuškom jarku, za polovicu je sitnijega zrna od prijašnje odlike. Kamen je sivkasto crne boje. I ovdje je vanjska površina kamena prevučena hrdjastom korom, koja je puna nepravilnih luknja, što su po svoj prilici nastale raztvorbom olivina. Na toj kori vide se mjestimice listići dialaga, koji se bakrenasto sjaje. Na svježoj prelomini još se jasno prostim okom razpoznaju ledci labradora, jer su tu još

Digitized by Google

3 do 4 milimetra dugi. Na ledcih se vrlo liepo vidi pod lupom sraslačko prutanje. Dialag razpoznaje se po tamno smedjem, kovinastom sjaju, a olivin se vidi u crnih nepravilnih zrnih. Prostim okom razpoznaju se na kamenu još sitna uprskana zrna pirita.

U izbrusku pod mikroskopom nalazimo kao sastavine: *labrador, dialag, olivin, hipersten, amfibol,* te nješto *klorita i pirita.*

Labrador tvori kao u prijašnjoj odlici gotovo dvie trećine cieloga izbruska. On pokazuje prekrasno sraslačko prutanje, samo je u veličini zrna manji od prijašnjega. U svih optičkih svojstvih slaže se posve sa prijašnjim. I on je pun uklopaka. Pri manjem povećanju prikazuju se ti uklopci kao sitan prah, koji se je poglavito u srednjih dielovih pojedinih individua u većoj množini nagomilao. Pri većem povećanju vidimo, da su uklopci iste naravi kao i u prijašnjem, samo što su ovdje znatno sitniji i to u toliko, u koliko su ovdje i sami labradori manji.

Dialag se je takodjer razvio u puno sitnijih zrnih. Zrna su ta više zaokružena i neizvlače se u duge i nepravilne krakove, kako to pri prijašnjoj odlici spomenusmo. Ona ne stoje osamljeno, nego se obično stišću na okup i nižu u okratke redove. Boje su žućkasto smedje. Med njima ima zrna vrlo očita pleohroizma, pri čem žućkasto smedja boja postaje sad jasnija sad tamnija, no u većine dialaga neima pleohroizmu ni traga. Uklopci nisu ovdje tako obilni, pa zato su dialazi i nješto svjetlije boje. Kao što u labradoru, tako su i u dialagu oklopci sitniji, a drže se obično srednjih dielova ledaca. U položaju, obliku i ostalih svojstvih posve su jednaki onim, što smo ih prije opisali. U bazalnih prierezih vide se uklopci kao točke. Neobziruć se na pravilno poredanje uklopaka smjerom pinakoida, pokazuju uzdužni prierezi dialaga dosta dobro razvijenu kalavost. Kut potamnjenja je kao i u prijašnjem. Poprečni prierezi pokazuju dvie kalavosti, prizmatičku i pinakoidalnu, no obično je svaka za sebe ograničena na pojedine partije ledca. Takvi prierezi pokazuju u konvergentnom svjetlu izlaz jedne optičke osi. Sraslaci su vrlo riedki. U jednom dialagu, koji se je razširio smjerom jedne suosi, vidimo sraslačke lamele, koje su dosta široke, no u obliku u velike nalikuju na sraslačke lamele u plagioklasih, jer neprodiru cielim skupnim individuumom, nego se u njem nepravilno izrezuckanimi krajevi gube. Drugi sraslaci pokazuju isto onakve sraslačke lamele, kako ih inače pri augitih obično vidjamo.

Digitized by Google

Olivin se je takodjer razvio u sitnijem zrnju, koje je nepravilno razpucano, a pukotine izpunjene su mu crnom tvarju. Uklopaka nisam u njem mogao naći. Pojase oko olivina opisati ćemo odmah.

Hipersten pojavljuje se u šibkastih zrnih, u kojih je kalavost vrlo nepravilno razvijena. Nalazimo ga samo u pojasih oko olivina.

Amfibol prikazuje se u istih onih svojstvih, koja smo malo prije opisali, a pojavljuje se jedino u pojasih oko dialaga i olivina

Pojasi. Kao što u prijašnjem kamenu, tako nalazimo i ovdje vrlo često, da se oko olivina i dialaga hvataju razne rude, te stvaraju njeku vrst pojasa. Ti pojasi ne pokazuju velike jednoličnosti, jer se u njih redaju za izmjenu sitnija zrna dialaga i hiperstena a i krpe amfibola.

U *pojasih oko olivina* nalazimo sliedeće rude:

1. *Dialag.* Manji olivini su više puta sa sviju strana obkoljeni sitnijimi zrni dialaga. Obično se izmjenjuju zrna dialaga sa hiperstenom i amfibolom. pri čem obično uviek vidimo po više zrna dialaga na okupu.

2. *Hipersten* obavija se u dugih šibkastih komadih uz olivin, a drži se samo pojedinih strana olivina, a nikada ga sam neobkoljuje. Vanjski obrisi hiperstena valovito se zavijaju, dočim nutarnji točno prilježu uz nepravilno površje olivina. Hiperstena se gdjekada hvata amfibol.

3. *Amfibol,* koji tvori pojedine dielove pojasa oko olivina, pokazuje često u sebi sad veću sad manju jezgru dialaga, no ima opet amfibolâ, koji su posve čisti i bez ikakve jezgre.

4. Više puta ima na olivinu pojedinih strana, gdje neima ni dialaga, ni hiperstena, ni amfibola nego gdje si olivin stvara sam ogradu prama labradoru. Od olivina polaze tu uzka, biela vlakanca, koja nješto vijugaju i zalaze sve deblje u labrador. Na krajevih se posve jasno vidi, kako ta vlakanca upravo rastu u labrador. Prema olivinu su vlakanca gusto zbijena, pa neima dvojbe, da se ta vlaknasta ruda stvara u labradoru uticajem olivina. To je jedna vrst kontaktne metamorfoze. Narav te vlaknaste rude je ona ista, kako ju je naša i opisao *Becke* na olivinskom gabru iz dolnjoaustrijskoga Waldviertela (Tschermaks Miner. u. petrogr. Mittheilungen, 1882. p. 355.). Medju ukrštenimi nikoli pokazuje vlaknasta ruda vrlo oštre boje, i koso potamnjenje, te je vrlo vjerovatno da je ta ruda svjetla vrst amfibola. U svojoj zbirci imam jedan preparat olivinskoga gabra, što sam ga prije više godina dobio od Beckea, pa sam se mogao prispodabljanjem osvjedočiti.

Digitized by Google

da imam u našem kamenju isti onaj produkt kontaktne metamorfoze, što ga je i Becke našao, premda se za njega ondje veli, da je on postao samo metamorfozom olivina, dočim je on ovdje postao uticajem olivina i labradora. Ima na olivinu mjestâ, gdje se vidi cio tiek ove metamorfoze. U prvom se početku vidi kako je labrador od olivina odieljen samo vrlo uzkom prugom zelenkasto žute rude iz koje onda izlaze sve više biela vlakanca, te koja se dole zbijaju, a gore se zavlače u labrador, te tako stvaraju sve deblji pojas oko olivina.

Glede *pojasa,* koji su se *oko dialoga* razvili, te glede amfibola, koji se dialaga hvata, valja nam sliedeće iztaknuti:

1. Većina dialagâ je posve čista. Oni ne imaju niti u dodiru sa labradorom, niti u svojoj nutarnjosti niti traga kakvom amfibolu.

2. Gdjekoji dialazi su na rubovih posve čisti, a samo imadu u svojoj nutarnjosti po koji sitan i nepravilno uprskan listić amfibola.

3. Ima dialaga, koji su samo na malenom dielu svoga ruba obkoljeni amfibolom i taj onda obično posve polagano i neopazice prelazi u dialag. Vrlo riedko, da je cio dialag na sve strane obkoljen amfibolom, pa tu on uviek posve nepravilno zadire u dialag. Vrlo je obično, da oni dialazi, koji su na rubu obkoljeni amfibolom, imadu i u nutarnjosti uprskane listiće amfibola.

Treća odlika olivinskoga gabra ima na vanjskom površju posve ravnu koru bez ikakvih šupljina, jer je u njem olivin, kako mikroskop pokazuje, vrlo sitan, pa je još k tomu uviek debelo umotan dialagom, amfibolom i hiperstenom. Kamen je zrnat, a zrnje srednje veličine. K sastavinam, što smo ih prije spomenuli, pridružuje se ovdje još i *biolit.*

Glede sastavina, što ih pod miskroskopom u izbrusku nalazimo, spomenuti ćemo u kratko samo sliedeće:

Dialag se pojavljuje samo u zaokruženih sitnih zrnih, te je prema sredini obično tako pun tamnih uklopaka, da je na takvih mjestih posve neproziran i crn.

Labrador pokazuje ista svojstva kao i u prijašnjem kamenu, samo su u njem uklopci rjedji i puno sitniji.

Olivin je uviek u sitnih zrnih, koja su nepravilno izpucana, a oko pukotina crnom raztrošinom izpunjen.

Hipersten razvio sa je u dugih zrnih, koja su više puta dobro izkalana. Gdjekad se u njem vide paralelno poredane, fine iglice. On se obično hvata olivina, rjedje dialaga.

Digitized by Google

Amfibol je u ovom kamenu najobilniji. Boje je žuto-smedje, kalavosti dobre i vrlo jaka pleohroizma. Obično dolazi u savezu sa dialagom, hiperstenom i olivinom. Gdje stoji amfibol osamljeno, tu ga je ili prorez odielio od rude, koje se inače drži, ili je tu posve potisnuo prvotnu rudu.

Biotit je veoma riedak. U velikom preparatu našao sam u svem samo tri lista biotita, a svaki je ležao posve obkoljen amfibolom. Razpoznati ga je vrlo lako po savršenoj kalavosti, jakom pleohroizmu i paralelnom potamnjenju.

Klorit kao produkt metamorfoze hvata se uviek samo amfibola i hiperstena.

Pirit pojavljuje se uviek u velikih i posve nepravilnih zrnih, koja leže u amfibolu.

Za *pojase,* što su se *oko olivina* razvili, valja nam sliedeće spomenuti:

1. Ima olivina, koji su na sve strane obkoljeni amfibolom.
2. Drugi olivini su obkoljeni sasvim dialagom.
3. Ima ih i takvih, koji su obkoljeni posve hiperstenom.
4. Najobičnije je, da se u pojas oko olivina slažu ma koje dvie ili sve tri spomenute rude.

Za genetičku narav sama amfibola veoma je važno spomenuti, u kojem odnošaju stoji amfibol sa dialagom i hiperstenom.

Glede *dialaga* imamo ovo iztaknuti:

1. Neima nijednoga dialaga, koji nebi na rubovih ili u nutrašnjosti imao amfibola.

2. Amfibol na rubu dialaga leži gdjekada posve paralelno sa dialagom, tako, da se kalavost jednoga sa kalavošću drugoga posve slaže. Jedan ovako obrubljeni dialag je osobito zanimiv. On je na tri strane amfibolom kao plaštom omotan, dočim se četvrta strana dotiče labradora. Kako je vanjski dio amfibolna plašta posve nepravilan, tako je on i posve nepravilan prama dialagu, premda je jednoga i drugoga kalavost ista. Amfibol zadire nesamo nepravilno u dialag, nego obično još prelazi tako polako i neopazice u dialag, da neima i medju jednoga i drugoga nikakve jasne granice. Na jednom mjestu, gdje je amfibolni plašt nješto širji, vide se omotana dva svietla zrna, koja imadu istu kalavost kao i jezgra dialaga, te s njom zajedno i potamne. Nedvojbeno su to dva zrna dialaga. Ta zrna su bila u savezu sa jezgrom, te se još nisu pretvorila u amfibol. U samoj jezgri dialaga ima tri krpe amfibola, koje se u svom položaju posve slažu s vanjskim amfibolom u plaštu.

Digitized by Google

3. Oko mnogih dialaga je rub amfibolni posve nepravilna položaja, tako da se kalavost jedne i druge rude nikako neslaže. Na isti način imadu i oni amfibolni listovi, koji leže u dialagu, vrlo često kalavost posve drugoga smjera, nego što je u dialagu. Netreba napose spominjati, da i tu obično jedna ruda u drugu neopazice prelazi.

Glede odnošaja, u kom više puta nalazimo *amfibol* prema hipersten, vriedno je ovo spomenuti:

1. Gdjekoji hipersten prelazi na svojih rubovih upravo u onakav amfibol, kakva ga nalazimo oko dialaga.

2. Ima hiperstena, u kojih leže uprskani listovi amfibola upravo kao i u dialagu.

Ako razmotrimo sve ovo, što smo spomenuli o podpunih i nepodpunih pojasih, koji se hvataju olivina, dialaga a i sama hiperstena: onda mislim, da neću imati krivo, ako uztvrdim, da u našem olivinskom gabru *amfibol nije prvotna ruda.* Ja imam pred sobom jedan izbrusak olivinskoga gabra iz Moslavačke gore, koji bi mi bio najboljim dokazom za moju tvrdnju, kada bi bio posve siguran, da on potiče u istinu iz Moslavačke gore. Izbrusak taj ustupilo mi je ravnateljstvo narodnoga muzeja na porabu. Samo ravnateljstvo nabavilo ga je iz Beča, a na njem stoji napis: „Hypersthenit aus Moslavina; J. D. Möller, Wedel in Holstein.“ Na izbrusku se pod mikroskopom vidi, da je kamen osrednjega zrna. *Labrador* tvori najveći dio izbruska, a u svih svojstvih se posve slaže sa opisanimi labradori. Sve ostale sastavine ostaju u mnozini daleko za labradorom, no med njima je ipak *olivin* najčešći Veoma je ovdje zanimivo, da se olivin vrlo često neposredno doti'e labradora, *da neima nikakva pojasa, pa da neima niti one biele i vlaknaste amfibolne rude,* za koju smo prije spomenuli, da se stvara medjusobnim uticajem olivina i labradora i to na onih mjestih, gdje olivin nije dobio posebna pojasa. Ako taj kamen u istinu potiče iz Moslavačke gore, onda se on razlikuje od kamenja, što sam ga ja našao bitno u tom, da je posve svjež, da u njem nije metamorfoza niti začela. Osim ovakovih olivina, koji se neposredno dotiču labradora, ima ovdje i takvih, oko kojih se hvata dialag i hipersten. *Hipersten,* što se je ovdje razvio, sav je posve svjež i neima uz njega niti klorita niti amfibola. *Dialaga* ima manje nego hiperstena, no niti oko njega niti u njemu *neima niti traga amfibolu.* I nesamo u pojasih nego ni samostalno neima u cielom izbrusku

Digitized by Google

nikakva amfibola, a u obće se može reći, da nigdje neima ni začetka kakve metamorfoze.

Kad bi izbrusak ovaj nedvojbeno poticao od kamena iz Moslavačke gore, onda nam nebi trebalo tražiti boljega dokaza, da je amfibol u moslavačkom gabru sekundarne naravi. No i bez toga držim, da već ono, što sam zapazio pri kamenju, koje sam sâm našao, dosta jasno za to govori, da je tu amfibol sekundaran. On je tu po mojem mnienju postao metamorfozom iz dialaga i hiperstena. Prema tomu nisu prvotni rubovi oko olivina sastojali nigdje od amfibola, nego uviek samo od hiperstena i dialaga, a gdje ni toga nije bilo, tu se je tek s vremenom stvorio rub od bjeličasta amfibola i to medjusobnim uticajem olivina i labradora Sav ostali, *smedji amfibol postao je dielom iz dialaga dielom iz hiperstena.* Tim dakako nije još rečeno, da u drugom sličnom kamenju nebi mogao biti amfibol prvotan, pa da se nije pravilno srasao sa dialagom i hiperstenom.

Na kraju neka mi bude dopušteno još koju reći o genetičnoj naravi samoga gabra. Poznato je, da su u novije vrieme stali znameniti petrografi gabro uvrštivati medju kristalinične škriljavce, a k tomu se mnienju i ja pridružujem. Moslavački gabro nalazi se nedvojbeno u obsegu gnajsa, premda mu se nije mogao naći izkonski položaj. Spomenuo sam već prije, da sam u blizini gabra našao valuticu, posve normalno razvijena gnajsa, koji uz svoje obične sastavine ima u sebi još i piroxena, pa držim, da je to ona kopča, koja veže naš gabro sa gnajsom Mikleuškoga jarka. Ja nisam svoja iztraživanja o gnajsu moslavačkom još dovršio, a nastojati ću, da još jednom točnije protražim Moslavačku goru, pa će mi možda poći za rukom, da nadjem boljih i sigurnijih dokaza, da je moslavački gabro članom ondješnje formacije gnajsa.

Digitized by Google

Vočinski augitni andezit.

(Trahit.)

NAPISAO DR. M. KIŠPATIĆ.

Čitano u sjednici matem.-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 21. svibnja 1887.

Starije kristalinično kamenje, koje sagradjuje velik dio Papuka, provaljeno je u okolici vočinskoj mladjim eruptivnim kamenom, koji nam je poznat već iz starije literature pod imenom trahita, no koji dosada još nije bio mikroskopski iztražen. Sve, što nam je o tom kamenu poznato, potiče iz razprave *D. Stura* „Die neogen-tertiären Ablagerungen von West Slavonien", koja je tiskana u spisih geoložkoga zavoda u Beču (Jahrbuch der k. k. geol. Reichs-Anstalt, 1861, 1862, XII, 291). O razprostranjenju i sastavu trahita piše D. Stur sliedeće:

„Am oberen westlichen Ende des Ortes Vočin, gegenüber dem Zusammenflusse der von Süden aus dem Gebirge herkommenden beiden Bäche der östlichen Rupnica und der westlicheren Jovanovica, erhebt sich der Schlossberg Vočin mit einer verfallenen Ruine gekrönt. Die südlichen Gehänge nahe an der Thalsohle bestehen aus Trachyt, auf welchen steil aufgerichtete Schichten von Leithakalk angelehnt sind, über welchen die Kalkmergel, die Spitze und nördlichen Gehänge des Schlossberges bildend, folgen. Der unmittelbare Contact des Leithakalkes mit dem Trachyt ist leider nicht aufgeschlossen, da reicher Schutt die Gehänge bedeckt. Die tiefsten sichtbaren Schichten des Leithakalkes erscheinen kreideweiss und porös, die Poren mit feinem Kalkpulver erfüllt, der beim Schlagen auf das Gestein herausfällt, und das Gestein überhaupt sehr leicht in Stücke zerfällt. Erst mehrere Klafter vom Trachyt entfernt, zeigt der Leithakalk seine gewöhnliche Färbung und eigenthümliche Beschaffenheit.

*

Digitized by Google

Verfolgt man von Vočin südlich das Rupnica Thal, so tritt nahe hinter den letzten Häusern am südlichen Ende des Ortes unter weissen Mergel . . . Leithakalk . . . Unter dem Leithakalk, wie am Schlossberge, tritt der Trachyt zum Vorscheine und bildet nun ein bedeutendes Gebirge, das sich an das weiter südlich ausgebreitete Granitgebirge anlehnt. Man steigt nahezu eine Stunde hindurch das Thal Rupnica aufwärts im Trachyt, bis man endlich von der dortigen Sägemühle die südliche Grenze des Trachyts erreicht. Das zunächts am Trachyt folgende Granitgebirge ist vielfach von mehr oder minder mächtigen Gängen vom Trachyt durchzogen.

„Wenn man in das westlichere Jovanovica-Thal von Vočin aus fortschreitet, so geht man erst vielfach an der Grenze des Kalkmergels, Leithakalkes und Trachyts, bis endlich der Trachyt herrschend wird und auch in diesem Thale bis vor die dortige zweite Sägemühle anhält, worauf das Granitgebirge folgt. Merkwürdig ist im Jovanovica-Thale, das sich im unteren Theile vielfach windet, eine Stelle, und zwar dort, wo das Thal endlich die südwestlichere Richtung einschlägt, zu sehen, wie hier der Trachyt über horizontal liegenden Leithakalkschichten aufliegend erscheint, und hoch über den letzteren sich zu einem bedeutenden Berge aufthürmt.

„Der Trachyt von Vočin gehört zum grauen Trachyt v. *Richthofens*. Er ist meist sehr tief verwittert, bräunlichgrau mit gelblichen, dem verwitterten zweiten Feldspath angehörigen Flecken, nur wenigen Sanidin, der auch meist angegriffen erscheint. Näher zum Granitgebirge wird die Grundmasse grünlichgrau und dunkelgrün, dies gilt namentlich von dem in Gängen im Granit auftretenden Trachyt. An einer Stelle nur im Rupnica-Thale wurde in diesem Trachyt säulenförmige Absonderung beobachtet. Die Säulen sind 4—5eckig, mit etwas spiral gedrehten Kanten, 2—3 Fuss lang, 1 Fuss im Durchmesser. Da der Trachyt von Vočin dem Rhyolith von Gradac dem Ansehen nach sehr ähnlich ist und in diesem auch nicht überall Quarz ausgeschieden erscheint: so war es von Interesse den Gehalt an Kieselsäure in Vočiner Trachyt zu bestimmen. Herr Dr. F. *Zirkel* hat sich dieser Mühe unterzogen und fand, dass der Kieselsäuregehalt dieses Trachyts 50—59 Procent beträgt und das Gestein also vollkommen basisch sei. Ferner bestimmte er das specifische Gewicht des in Gängen im Granitgebirge vorkommenden Trachyts = 2·89, und schloss daraus auf eine ebenfalls basische Mischung desselben.

Digitized by Google

„In der ganzen Umgegend von Vočin findet sich nirgends auch nur die Spur von Trachyttuff."

Toliko D. Stur o trahitu vočinskom.

Prolazeć dolom Rupnice mogao sam se osvjedočiti, da je Stur posve dobro označio razprostranjenje samoga andezita — ili kako ga je Stur nazvao — trahita. Stur spominje, da se trahit (andezit) oslanja na granit i da ga na više mjesta probija. Ja ću se na to kamenje drugom zgodom vratiti, no sada već moram reći, *da to nije granit, nego da je gnajs.* Na jednom mjestu uz potok Rupnicu našao sam posve jasnu kontaktnu zonu izmedju gnajsa i trahita (andezita). Kao što vrlo često biva, tako je na žalost i ovdje i gnajs i trahit (andezit) upravo u kontaktu tako raztrošen, da ga nemožemo upotrebiti za proučavanje promjena, koje je kontakt izveo. Žali bože je trahit (andezit) i na drugih mjestih vrlo raztrošen, tako da nisam mogao nigdje naći posve jednoga kamena.

Razmatrajuć različite komade trahita (andezita), zapaziti ćemo lako već makroskopski, da tu ima što se strukture tiče dvie razne odlike. Najveći dio trahitne (andezitne) mase razvio se je *porfirno*, a samo na dva tri mjesta uz Rupnicu pojavljuje se trahit (andezit) posve *zrnata* sastava. Kolika je razlika u strukturi izmedju jedne i druge odlike znamenita i očita, toliko je ona u mineraložkom sastavu upravo neznatna.

Vočinsko eruptivno kamenje, što se je u *porfirnoj strukturi* razvilo, sivkaste je boje. Prema tomu, kako je kamenje više ili manje raztrošeno, biva ta sivkasta boja sad smedja sad zelenkasta. Kamenje je vrlo gusta sastava, a samo pojedini sitni ledci glinenca, koji su se porfirno razvili, proviruju iz te guste osnove. Ako kamenje polijemo solnom kiselinom, onda ono uviek obilno šumi, u znak, da je kamenje u velike raztrošeno.

Pod mikroskopom se porfirna struktura očituje puno jasnije, nego što se makroskopski vidi. Kao porfirno izlučene sastavine nalazimo ovdje u prvom redu glinence, čemu se kadšto pridružuju i augiti. U osnovini nalazimo kao najglavniju sastavinu opet glinence, a gdješto i sitne augite, a onda željeznu jednu rudu i po koji apatit. Po cieloj toj smjesi razlila se velika množina sekundarnih ruda, koje su raztvorbom pojedinih sastavina nastale.

Glinenci, koji su se porfirno razvili, obično su sami *plagioklasi.* Oni nam se prikazuju kao mnogostruki sraslaci po *albitnom zakonu.* Više puta nalazimo, kako se albitnom zakonu pridružuju sraslaci po *periklinskom* zakonu, gdje se dakle u prvu vrst sraslaca

Digitized by Google

umiću popreko položene lamele po periklinskom zakonu. Što se kemijske naravi ovih plagioklasa tiče, to neima dvojbe, da su oni bogati vapnom, te da stoje *blizu labradora*, ako nisu baš sami labradori. Jamče nam za to optička svojstva samih plagioklasa, te njihova raztvorba. Kut potamnjenja izmedju jedne i druge rpe lamela vrti se oko 30°, a to nam dovodi naše plagioklase u blizinu labradora. Plagioklasi nisu nikada posve svježi i čisti, nego uviek raztrošinom pomućeni, pa i ta raztrošina nam kaže, da su naši plagioklasi labradoru srodni. Izjedeni dielovi plagioklasa su naime izpunjeni vapnencem, koji možemo lako po optičkih svojstvih prepoznati a i kemijski dokazati. K vapnencu pridružuje se u plagioklasu još i viriditična raztrošina, pa od jednoga i drugoga postaju plagioklasi posve mutni.

Osim plagioklasa nalazimo i *ortoklasâ*, koji su se porfirno u kamenu izlučili. Oni se prikazuju kao jednoviti ledci ili kao karlsbadski sraslaci. Množina ortotomnih glinenaca zaostaje daleko za onom, u kojoj se plagioklasi razviše. I oni su onako raztrošeni kao što i plagioklasi.

Glinenci u osnovini prikazuju nam se malo ne svi kao polisintetični sraslaci. Pri optičkom iztraživanju pokazuju oni iste kuteve potamnjenja kao i oni, što su se porfirno izlučili, a k tomu pokazuju i iste raztrošine. Biti će to dakle ista vrst, labradoru sličnih plagioklasa.

Augit je druga bitna sastavina vočinskoga kamenja, premda ga je više puta vrlo težko u izbrusku naći. Njegova prisutnost u preparatu visi o tom, da li je kamen više ili manje raztrošen. Neima dvojbe, da je pri raztvorbi augit prvi podlegao i najprije izčezuuo. Gdje se preparatom proteže velika množina viriditične raztrošine i vapnenca, tu obično ne ima augitu ni traga. Gdje je raztvorba manje mah preotela, tamo ćemo više puta naći, kako su pojedini augiti razpali u sitna zrna, te kako su onda uviek ta zrna obkoljena vapnencem i viriditičnom tvarju. Ima opet preparata, gdje ćemo naći obilno liepo razvijena augita.

Što se veličine tiče, to ima dvie vrsti augita. Jedni su tako sitni, da ih možemo smatrati sastavnim dielom osnovine. Drugi, porfirni augiti, ističu se svojom veličinom jasno u osnovini, no ipak nedosižu nikada onu veličinu, u kojoj su se plagioklasi razvili. Augiti su jasno zelene boje, a ne imaju nikakva dihroizma. Uzdužni prorezi pokazuju dobro razvijenu prizmatičku kalavost, a kut potamnjenja dosiže u tih prerezih do 44°. Poprečni prorezi

Digitized by Google

imadu uz ploče prizme još i oba pinakoida, a prizmatična kalavost tvori tu kut od jedno 90°. Medju augiti nalazi se po koji riedak sraslac po poznatom zakonu, gdje je sraslačka ravnina paralelna ortopinakoidu.

Apatita ima u vočinskom kamenju vrlo malo. On se tu prikazuje obično u kratkih stubastih ledcih poznatih svojstva.

Željezna ruda, koja se je ovdje razvila, ponajviše je *titanovo željezo.* Ono je obično dosta raztrošeno, te pokazuje oko sebe rubove poznate biele raztrošine Ta raztrošina se više puta ujedinjuje i stvara zrnatu jednu rudu, u kojoj ćemo lako *titanit* prepoznati. Ta novo stvorena zrna su bliedožute boje i rapave površine, kako to uviek na titanitu vidimo. Zrna su obično nepravilna oblika, no med njima nalazimo kadšto i posve dobro razvijene ledce. Maleni su to stupovi, koji su na oba kraja tupo zašiljeni, kao što to često pri titanitu vidimo. Pojav taj, da se titanovo željezo pretvara u titanit, već je često zapažen, a i kemijski iztražen, tako da neima dvojbe, da je i ovdje plod pretvorbe titanit.

Kao *raztrošinu* spomenuli smo već prije viriditičnu tvar i vapnenac. Viriditična ili kloritična ruda, koja je postala raztvorbom iz glinenaca i augita, razlila se je u nepravilnih krpah po cielom kamenu, netvoreć nigdje izražene oblike. Vapnenac tvori sad sitan prah sad opet kristalinična zrna, na kojih se romboedrična kalavost jasno razpoznaje.

Na početku smo već spomenuli, da med vočinskim kamenjem ima i takovoga, koje se nije porfirno nego zrnato razvilo. Zrnata ta struktura tako je očita, da se već makroskopski lako razpoznaje. Prielaz iz porfirne strukture u zrnatu nije nagao, jer ćemo lako naći kamenja, koje spaja jednu strukturu sa drugom. Ja sam sâm našao komada, koji nam se pričinjaju makroskopski posve zrnati, no pod mikroskopom vidimo u preparatu, kako se je med krupnije izlučenimi sastavinami utisnula u malenoj množini kristalinična osnovina. U drugih komadih izčezava ta osnovina posve i kamen je onda posve zrnat. Ako i nisu u takvih zrnatih odlikah svi glimenci jednake veličine, to ipak ni sitniji nisu nigdje tako maleni, kako ih obično u osnovini nalazimo.

Uza svu razliku u strukturi nenalazimo u zrnatom kamenju gotovo nikakve razlike u mineraložkom sastavu.

Glinenci su i ovdje vrlo raztrošeni Gdje su oni bolje sačuvani, tu se vidi, da su većim dielom plagioklasi Raztrošina, što pomu-

Digitized by Google

ćuje i izpunjuje glinence, ovdje je drugčija. Glavni proizvod raztvorbe sstvaraju ovdje sitni, zrnati *epidoti*, a u gdjekojih slučajevih su glinenci posve epidotizovani, t j. pretvoreni posve u gustu nakupinu epidota

Augiti su jasnije boje i gdješto zonalno gradjeni, no raztvaraju se upravo onako kao i u porfirnom kamenju.

Viriditična raztrošina i *vapnenac* razviše se upravo tako obilno kao i u porfirnom kamenju

Titanovo željezo razvilo se je u velikoj množini i to u vrlo značajnih, izrezuckanih oblicih. Raztvorba je na njem slabo napredovala. Uz titanovo željezo vide se gdješto i zrna *pirita*.

Sekundarne rude, *viridit* i *vapnenac*, pojavljuju se u ovom kamenju upravo tako obilno kao i u prijašnjem.

Vočinsko eruptivno kamenje opisano je a i poznato je u literaturi kao trahit, a ja sam ga ovdje uvrstio medju *augitne andezite*. Da sam tako pravo uradio, mislim, da mi netreba dugo dokazivati iza svega onoga što je prije navedeno. Razlozi tomu su u kratko evo ovi:

1. Glinenci u vočinskom eruptivnom kamenju najvećim su dielom plagioklasi, a rjedje ortoklasi, te ga radi toga nemožemo uvrstiti medju trahite.

2. Dielomična kemijska analiza, koju je Zirkel od ovoga kamenja izveo, ustanovila je u njem 50 do 59 postotaka kremene kiseline, kako smo to na početku spomenuli. Poznate analize trahitâ navode obično puno veće množine kremene kiseline, dočim ova množina kremene kiseline odgovara upravo onoj, koja je za andezite značajna, te je ujedno i veća od one, što ju u bazaltih nalazimo. Kalkovski navodi u svom djelu „Elemente der Lithologie“ za trahite 59—66, za bazalte 42—53, a za andezite 48—66 postotaka kremene kiseline.

3. Da sam vočinske andezite smio nazvati augitnimi andeziti, ovlaštuje me mikroskopsko iztraživanje. Augit je u tom kamenju bitna i stalna sastavina, premda on vrlo često pri raztvorbi prvi izčezava, tako da ga u gdjekojem preparatu ni nenalazimo.

Vočinski trahit je dakle augitni andezit. On se pojavljuje u porfirnoj i zrnatoj strukturi.

Rude, koje se nalaze u vočinskom andezitu, bile bi sliedeće:

1. Plagioklas, koji stoji blizu labradora.
2. Ortoklas.

Digitized by Google

3. Augit.
4. Titanovo željezo.
5. Titanit kao plod raztvorbe titanovoga željeza.
6. Pirit.
7. Apatit; vrlo riedak.
8 Viriditična ili kloritična raztrošina.
9. Vapnenac, sekundaran
10. Epidot, koji je nastao kemijskom metamorfozom glinenaca
11. Kremena nisam prije spomenuo, jer sam ga našao samo u jednom preparatu od vrlo raztrošena kamena i to samo u par zrna, koja nam po svom obliku i položaju kažu, da su sekundarna.

Digitized by Google

O elektrolizi fosforovih kiselina.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. srpnja 1885.

PRAVI ČLAN DR. GUSTAV JANEČEK.

I.

Već prigodom svojih iztraživanja oko elektrolize raztaljena kalijeva vodokisa [1], koja su dovela do poznatih zanimivih rezultata, preduzeo sam si, da ću električkoj raztvorbi podvrgnuti jošte i neke druge slučenine, glede kojih mi se činjaše, da bi trebalo proučiti tiek njihove raztvorbe ne u vodenoj otopini, već na samoj bezvodnoj tvari. Poznato je, da se kod elektrolize vodenih otopina prvotna, samom strujom prouzročena raztvorba pokriva svakojakimi drugotnimi dogodjaji, što ju prate, te dosta često nemogućim čine, da bude sama prvotna električka raztvorba pravo poznata. Ako se s toga razloga mora željeti, da se takvi pokusi poduzmu uz uvjete, kojimi se drugotni procesi po mogućnosti već unapried isključe: to se ipak do sele nije mnogo na to obaziralo, već se mal ne sve elektrolize, počam od epohalnih radnja *Faradayovih* sve do najnovijih iztraživanja oko toga predmeta, protežu na vodene ili druge otopine elektrolita.

Iznimaka ima u tom pogledu razmjerno malo. Jer ako spomenemo raztvorbe njekih krutih ili raztaljenih soli i kovinskih vodokisa, preduzete po primjeru *Davy-a* [2] u svrhu pripreme vrlo lako okisivih kovina kao n. pr. raztvorbu kalijeva, odnosno natrijeva vodokisa po *Ermannu i Simonu* [3], po *Jacquinu, Schreibersu, Tscharskom* i *Bremseru* [4], nadalje po *Seebecku* [5] i dr.; onda *Faradayovu* [6] elektrolizu raztaljena olovova kisa, olovnih soli, stannochlorida

[1] *Janeček*, Ber. d. d. chem. Ges. Berlin 1875, **8**, 1818.
[2] *Davy*, Gilb. Ann. 1807, **27**, 117.
[3] *Ermann* i *Simon*, ibidem; 1808, **28**, 121.
[4] *Jacquin*, *Schreibers*, *Tschavsky* i *Bremser*, ibidem, 1808, **28**, 132.
[5] *Seebeck*, ibidem, 1808, **28**, 367.
[6] *Faraday*, Exp. Res. 1834, Ser. **7**, §. 789, 819.

Digitized by Google

te natrijeva borata, koja potonja je kašnje jošte po *Buffu*[1] opetovana, nadalje *Hittorfovu*[2] elektrolizu salitre, kalijeva chlorata i alkalijskih vodokisa, te elektrolizu uranova kisa i kisochlorida, molybdenova, antimonova i bismutova trokisa[3]; po raznih iztraživateljih izvedenu raztvorbu srebrova chlorida; *Bunsenovu* elektrolizu aluminijeva chlorida[4] te magnesijeva chlorida[5]; elektrolizu litijeva chlorida izvedenu po *Bunsenu* i *Matthiessenu*[6]; *Matthiessenovu*[7] elektrolizu vapnikova, kalijeva i natrijeva chlorida; elektrolizu smjesi aluminijeva chlorida sa natrijevim chloridom izvedenu po *Devilleu*[8]; kalijeva kianida po *Linnemannu*[9]; aluminijeva chlorida, molibdenove i vanadinove kiseline, chromova trokisa i kalijeva bichromata po *Buffu*[10]; tutijina kisa, antimonova sulfida, realgara, bezvodne octove kiseline i alkohola po *Lapšinu* i *Tichanoriču*[11]; kalijevih i natrijevih soli te slitina po *Gerardinu*[12]; kalijeva silikofluorida po *Ullikú*[13]; kalijeva chlorata, natrijeva sulfata i palmitinata te kalijeva i natrijeva vodokisa po *Bresteru*[14]; bismutova kisa, borače, natrijeva piro- i metafosfata, natrijeva wolframata i karbonata, antimonova trokisa te kuprosulfida po *Burckhardu*[15]; cerova, lantanova i didimova chlorida po *Bunsenu*[16]; chromova trokisa, vanadinova peterokisa, molibdenova trokisa, sgušćena kianovodika, etil- i metilamina, benzamida, acetamida,

---

[1] *Buff*, Ann. d. Chem. u. Pharm. 1859, **110**, 267.
[2] *Hittorf*, Pogg. Ann. 1847, **72**, 481.
[3] *Hittorf*, ibidem 1859, **106**, 532.
[4] *Bunsen*, ibidem, 1854, **92**, 648.
[5] *Bunsen*, Ann. d. Chem u. Pharm. 1852, **82**, 137.
[6] *Bunsen* i *Matthiessen*, ibidem, 1855, **94**, 107; Chem. C.-Bl. **1855**, 362.
[7] *Matthiessen*, Ann. d. Chem. u. Pharm. 1855, **93**, 277.
[8] *Deville*, Ann. de chim. et de phys. 1855, [3], **43**, 29.
[9] *Linnemann*, Journ. f. pr. Chem. 1858, **73**, 415.
[10] *Buff*, Ann. d. Chem. u. Pharm. **110**, 257; Chem. C.-Bl **1859**, 686.
[11] *Lapšin* i *Tichanovič*, Bullet. de St. Petersb. **4**, 81; Chem. C.-Bl. **1861**, 613.
[12] *Gerardin*, Compt. rend. 1861, **53**, 727.
[13] *Ullik*, Sitzg.-Ber. d. k. Akad. Wien **52**, 115; Chem. C.-Bl. **1865**, 1045.
[14] *Brester*, Arch. Néerland. des Scienc. exact. et nat. 1866, **1**, 296; Zeitschft. Chem. **1866**, 680; Jahresber. **1866**, 85.
[15] *Burckhard*, Jen. Zeitschft. **5**, 393; u izvadku Zeitschft. Chem. **1870**, 212; Bull. soc. chim. [2], **14**, 35; Jahresber. **1870**, 157.
[16] *Bunsen*, Pogg. Ann. 1875, **155**, 633.

Digitized by Google

formamida i butilamida te sgušćena amoniaka od *Bleekrodea*[1] — to smo izbrojili možebit sve, što je u tom predmetu do sele objelodanjeno.

Neima dvojbe, da je tomu stanju donekle kriva i ta okolnost, da je većina elektrolitâ u bezvodnom stanju galvaničkoj raztvorbi nepristupna; ipak ima i bez raztvorbe taljivih te u raztaljenom stanju strujom raztvorivih, a do sele ne proučenih slučenina, kod kojih se možemo, raztvarajući ih baš u raztaljenom stanju, nadati zanimivomu uspjehu.

To valja n. pr. o fosforovih kiselinah. Predbježni neki pokusi, što sam ih s timi kiselinami preduzeo već prije devet godina, poučili su me, da se te kiseline ne samo zbilja u raztaljenom stanju strujom raztvoriti daju, već i to, da se ta raztvorba vrši načinom, kojega ne možemo opažati, raztvarajući vodene otopine tih kiselina. Ipak sam bio prinuždeu, da zanimiva ta iztraživanja, glede kojih sam donjekle i gojio nadu, da će se njimi možebit doprinieti spoznaji nutarnjega veza raznih fosforovih kiselina, na dalje vremena prekinem, pa tekar sada mogao sam ih opet u jednom dielu nastaviti i to u družtvu sa djakom mi, g. Ivanom Marekom.

Oko elektrolize same fosforne kiseline radio je do sele jedini *Faraday*[2]. On je upotriebio anhidrid fosforne kiseline i drži, da se taj strujom neraztvara; ipak izrično veli, da se sbog potežkoće, s kojom se je boriti kod operovanja sa raztaljenom bezvodnom fosfornom kiselinom, o toj točci odlučiti ne može „Fosforna kiselina, — kaže *Faraday* — u kojoj jedan put vode ima, neda se svrućenjem nje osloboditi. Ako ju svrućimo, hlapi vodena kiselina. Kada je fosforova kiselina u ušci žice raztaljena podvrgnuta uplivu *Voltine* sprave, vodila je struju, raztvarajuć se; ali se je uviek na negativnoj elektrodi razvijalo plina, mislim vodika, pa se žica nije tako razjedala, kako bi bilo, da se je fosfora pri tom izlučivalo. I na pozitivnoj elektrodi razvijalo se je plina. Iz svega toga zaključujem, da se je tu raztvarala voda a ne kiselina."

Više ima iztražilaca, koji su se bavili elektrolizom *vodenih otopina* fosforne kiseline.

Medju prvimi valja ovdje spomenuti *Darya*[3]. Ipak se on o uspjehu te raztvorbe prilično manjkavo izražuje, navadjajući samo, da se „tekuća koncentrovana fosforna kiselina raztvara, pri čem

[1] *Bleekrode*, Ann. Phys. [2] **3**, 161; Phil. Mag. [5], **5**, 375, 439; Jahresber. **1878**, 148 i Lond. R. Soc. Proc. **25**, 322; Jahresber. **76**, 119.

[2] *Faraday*, Pogg. Ann. 1834, **33**, 311.

[3] *Dary*, Phil. Trans. **1807**, 36; Gilb. Ann. **28**, 169.

Digitized by Google

se fosfor sa negativno električkom kovinom (bakrom, platinom), u kovinski fosfid slučuje."

Uz to nalazimo u literaturi jošte o elektrolizi otopljene fosforne kiseline jednu bilježku u inače dosta obsežnoj radnji *Bresterovoj* [1] a slično i u radnji *Luckowoj* [2]. *Brester* govoreći o elektrolizi *dušične* kiseline, kaže o njoj, da, kada se uzme kao pozitivan pol platinena žica a kao negativan srebrna, te kada se obje žice u tekućini jedna drugoj približe, dok se medjusobno dotaknu, da platina na istom mjestu, gdje se srebra dotica, posmedji, ali da te smedje boje odmah nestaje, čim se počima plin razvijati. Izvadjena te na novo u kiselinu uronjena ta žica pokazuje uviek opet isti pojav, koji da se opaža takodjer kod elektrolize ciele sumporne kiseline, ali se ga ne opaža kod elektrolize bilo razriedjene, bilo crvene dimeće dušične kiseline, niti kod elektrolize **fosforne** i solne kiseline, sulfatâ, nitratâ i kalijeva vodokisa. Tu je dakle elektroliza fosforne kiseline samo nuzgredice spomenuta. *Luckow* pako bilježi samo to, da se fosforna kiselina u razriedjenih otopinah galvanskom strujom neraztvara.

Alkalijske soli fosfornih kiselina raztvarao je strujom, i to neotopljene *Burckhard* [3] te *Gerardin;* [4] otopljene u vodi *Daniell* i *Müller* [5], *Hitorff* [6], i napokon *Luckow* [7].

Burckhard pozivlje se glede rezultata elektrolize natrijeva pirofosfata i metafosfota na sličan rezultat kod elektrolize borače. Glede borače pako kaže, da ona raztaljena i slabije struje prilično dobro vodi, izlučujuć na obijuh elektrodah plin, kao što je to već i po *Faradayu* opaženo. Plin razvijajući se na anodi je kisik, ali plin na katodi upaljuje se odmah, čim dodje na površinu raztaljene borače, izgarajuć žutim plamenom. Ujedno slaže se na platinenoj katodi crn povlak, koji ostavlja, vodom izkuhan, crne tvarine nalik na amorfni bor. Svrućena ista zbilja tinja, te se u borovu kiselinu pretvara. Uz to dobiva se boroplatine, koja je tako tvrda, da staklo reže. Za upaljiv plin, razvijajući se na katodi, kaže

[1] *Brester,* Arch. Néerl. des scienc. exact. et nat. 1866, **1**, 296; Zeitschft. f. Chem **1866**, 680; Jahresber. **1866**, 85.
[2] *Luckow,* Fres. Z. 1880, **19**, 12.
[3] na n. mj
[4] *Gerardin,* Compt. rend. 1861, **53**, 727.
[5] *Daniell* i *Miller,* Phil Trans. 1844, **1**, 1 Pogg. Ann. **64**, 18.
[6] *Hittorf,* Pogg. Ann 1859, **16**, 406, 532.
[7] na n. mj.

Digitized by Google

Burckhard, da nije mogao biti ništa drugo, van natrijev plin, samo da nastaje pitanje, je li ovdje natrij izlučen samom strujom ili valjda učinkom bora, odnosno boroplatine na raztaljenu boraču. *Burckhard* drži, da je ovo potonje, jer da se razvija isti upaljiv plin i bez sudjelovanja struje, ako se drži boroplatina u raztaljenoj borači. Na taj način da se dakle raztvorba borače u tom sastoji, da se ona razpada na natrijev kis, kisik i bor. Natrijev kis da kod toga služi tako rekuć samo za to, da od borove kiseline elektrolit postane, dočim se sam ne raztvara. Slično da je i kod *natrijeva pirofosfata* te *metafosfata*. O običnom natrijevom fosfatu *Burckhard* veli, da je netaljiv te da niti razžaren struje nevodi. Elektrolizom natrijeva pirofosfata da se na anodi razvija obilan kisik, a i na katodi da se opaža razvijanje plina koji se na zraku upaljuje, izgarajuć žutim plamenom, upravo kao što je i kod borače. Ujedno da se stvara fosforplatina, koja poslie njekoga vremena poput raztaljene krugljice od žice odpada. Jedna takva krugljica sadržavaše 94% platine i 6% fosfora. „*Struja raztvara dakle sol na kisik, fosfor i natrijev kis, kojega se jedan dio fosforom razkisuje*“. Slično je po *Burckhardu* i sa natrijevim metafosfatom. Ako je upotrebljena bakrena katoda, razjeda se i otaplja; istodobno se stvara sjajna, krhka i ledčasta bakrova fosfida, bliede bakrene do srebrne boje.

Gerardinova radnja oko elektrolize raztaljenih fosfata poznata je samo u izvadku po *Pelouzeu* priobćenom. Spominjuć samo glavne zaključke, do kojih je *Gerardin* došao elektrolizom raztaljenih soli kalijevih i natrijevih, *Pelouze* bilježi u koliko se fosfata tiče, ovo: „Tous les sels de potasse ou de soude peuvent être ainsi décomposés avec une grande facilité. M. *Gerardin* a opèré sur les borates, les silicates, les zincates, les stannates, les chromates, les manganates, les titanates, les molybdates, les uranates, les aluminates, les arséniates, les arsénites, les antimoniates, *les phosphates*, les sulfates, les carbonates, les azotates, et dans tous les cas il ne se dègage que de l' oxygène au pôle positif“.

„Les expériences les plus belles sont celles de la decomposition des uranates et des phosphates. . . . . Avec les phosphates, à la fin de l' expérience, quand le courant cesse de passer, on a une brillante combustion de phosphor au pôle négatif“.

. . . . . „Les corps qui se rendent ensemble au pôle négatif, sont plutôt à l' état de mélange qu' à l' état de combinaison. On peut le prouver par l' abscence de l' hydrogène phorphorè ou de

Digitized by Google

l' hydrogène' silicié dans la décomposition des phosphates ou des silicates additionnés de potasse, qui est toujours hydratée. La combustion du phosphore aprés la décomposition des phosphates en est une nouvelle preuve incontestable".

Daniell i *Miller* služili su se kod elektrolize u vodi otopljenih fosfata spravom razdieljenom glinastimi stienami na tri komorice, da se difuzija tekućina kod obijuh elektroda po mogućnosti preprieči, što je ipak samo nepodpuno postignuto. Kada je raztvorbi podvrgnuta otopina dinatrijeva hidrofosfata $Na_2 HPO_4$, i to tako, da je u komoricu kod pozitivne elektrode, kao što i u srednju komoricu, natočeno razriedjene natrijeve lužine, da se oslobodjena kiselina š njom odmah veže, a u komoricu kod negativne elektrode otopine $Na_2 HPO_4$, dobiveno je na positivnoj elektrodi kisika i ortofosforne kiseline, na negativnoj vodika. To isto je dobiveno kod raztvorbe otopine neutralne soli $Na_3 PO_4$. Natrijev pirofosfat $Na_4 P_2 O_7$ dao je na pozitivnoj elektrodi pirofosforne kiseline, a natrijev metafosfat $Na PO_3$ metafosforne kiseline. *Daniell* i *Miller* zaključuju odavle, da se fosforne kiseline elektrolizom nikako nepretvaraju, već da se izlučuje uviek ona ista kiselina, odnosno njezin radikal, što no se je nalazila u soli elektrolizi podvrženoj. Ujedno bilježe isti iztraživatelji, da je količina elektrolizom oslobodjene fosforne kiseline, sravniv ju sa količinom istovremeno izlučena vodika, kod metafosfatâ daleko veća, nego kod piro- i ortofosfatâ.

Hittorf, koji je radio i kvantitativno, dobio je, raztvarajući natrijeva i kalijeva dihidrofosfata, $Na H_2 PO_4$ i $KH_2 PO_4$, u vodenoj otopini, na pozitivnoj elektrodi uz neraztvorene soli jednu istovalju fosforne kiseline, kao što to odgovara raztvorbi po jednačbi:

$$KH_2 PO_4 = \overset{+}{K} + \overset{-}{H_2 PO_4}.$$

Dinatrijev hidrofosfat $Na_2 HPO_7$ dao mu je uz jednu istovalju kisika na pozitivnoj elektrodi pol istovalje fosforne kiseline:

$$Na_2 HPO_4 = \overset{+}{2Na} + \overset{--}{HPO_4}.$$

Slično se raztvara po *Hittorfu* neutralni natrijev ortofosfat po jednačbi:

$$Na_3 PO_4 = \overset{+}{3Na} + \overset{-}{PO_4};$$

metafosfat po:

Digitized by Google

$$Na\,PO_3 = Na^+ + PO_3^-$$

te pirofosfat po:

$$Na_4\,P_2\,O_7 = 4Na^+ + P_2\,O_7^{----}.$$

Vodik izlučujući se kod tih raztvorba na negativnom polu bio bi po *Hittorfu* samo drugotni produkt, nastali raztvorbom vode uplivom izlučene alkalijske kovine.

Po *Luckowu*[1] razriedjene se otopine fosfata neraztvaraju.

Više se o elektrolizi fosfornih kiselina te njihovih soli, koliko mi je poznato, u literaturi ne nalazi.

Iztraživanja o kojih kanim ovdje izviestiti, protežu se na fosfornu orto- i pirokiselinu, dielomice i na metakiselinu. Način iztraživanja i posljedci mu evo ovdje su u kratko pobilježeni.

Ortofosforna kiselina.

Prvi pokus. Mala količina — po prilici 3 do 4 g — ledčaste ortokiseline, koja je pribavljena od Th. Schuchardta u Sgorelicah, te pronadjena podpuno izhlapljiva i prosta koli fosforne sukiseline, metafosforne, sumporne i dušične kiseline, toli i amoniaka te arsenove kiseline i sukiseline, podvrgnuta bude u otvorenoj, dobro pocaklenoj porcelanskoj taljici predbježnomu pokusu raztvorbe. Taljika bude u tu svrhu stavljena u pieščanu kupeljnicu, te bude najprije i sa kiselinom dulje vremena kod toplote od 120° do 130° C. držana, kod koje je toplote kiselina doduše tekuća, ali se jošte neanhidruje.[2] Kada je kiselina tako od higroskopičke vode osušena, uronjene budu u nju obie elektrode, prilično debele platinene žice. Za raztvaranje bude upotrebljena struja 16 velikih chromovih članaka Toplota kupeljnice držana je na 120° do 130°. Čim je počela struja, počeše se na obadvijuh polovih, i to prilično brzo razvijati plinovi: na pozitivnom polu jako ozonizovan kisik, na negativnom prividno po prilici dvaputa toliko vodika. Ozona stvaralo se je u tolikoj mjeri, da ga je bilo moguće ne samo reakcijom sa jodoškrobovom hartijom dokazati, već i po samom mirisu poznati. Ujedno bude opaženo, kako se već nakon 10 časova na

[1] na n. mj

[2] Po *Grahamu* $H_3\,PO_4$ kod 149° jošte negubi vode, kod 160° vrlo lagano, kod 213° pako daje se većim dielom u $H_4\,P_2\,O_7$ pretvoriti.

Digitized by Google

površini raztaljene kiseline počima stvarati tamna kožica, koja se nakon po prilici 45 časova na dnu sleže a dielomice se od nje takodjer na katodi prihvati. Toplota pieščane kupeljnice narasla je medjutim lagano na 140° do 150°, te se je kod te toplote počeo pojavljati i vonj od fosforovodika, koji je plin bio i povodom pojedinih, u većem razdobju jedna za drugom sliedećih malih eksplozijah plinskih mjehurčića, stvarajućih se na katodi te dižućih se do površine raztaljena elektrolita. Raztaljena kiselina postajala je pri tom na katodi sve to više žuto-smedjasta, a ta se je promienjena boje vukla lagano dalje, dok je kašnje dosegnula sve do anode, tako da se je na dnu posudice pokazala tamna slika kružnog izsječka, gdje se središte kruga nalazi kod anode. Ujedno poče se i ostala kiselina i to očevidno od razjedene tvari taljike sve to više mutiti. Ta je elektroliza nastavljena dotle, dok nije napokon razvijanje plinova sve to slabije bilo, pače nakon dva sata sama elektroliza mal ne sasma prestala.

Ali kada je iza toga toplota kupeljnice povišena najprije na 150° do 160°, a kašnje postupce, kako se je tomu potreba pokazala, na 180°: počelo je iznova živahno razvijanje plinova — vodika, odnosno kisika — na obadvijuh elektrodah, a i razvijanje pojedinih mjehurčića samoupaljiva fosforovodika, koje potonje bude u toj mjeri živahnije, u kojoj bude toplota lagano povišena do napokon 220°—230°. Kod te toplote pucketanje fosforovodikovih mjehurčića na katodi već jako živahno, tako da se pri tom opaža u znatnoj mjeri već i bieli kiselo reagujući dim fosforova peterokisa od izgaranja fosforovodika. Čim se prekine struja, nestaje i pucketanja i razvijanja kiselog dima. Samo se po sebi razumieva, da počam od po prilici 150° do 160° neima u razvijajućem se kisiku nikakva ozona više, jer se on kod te toplote već na običan kisik pretvara.

Tako, kako se je kašnje toplota pieščane kupeljnice podigla na 260°, postalo je i praskanje na katodi sve jače i češće, tako rekuć neprekidno, uz pojav zelenkastih plamenčića. Elektrolit postao je od toga sasvim taman. Kada se je toplota snizila na 200°, prestalo je praskanje i razvijanje plinova skoro sasma, ali je oboje povišenjem toplote na 250° do 280° opet iznova započelo, dok ne bude napokon sve to slabije i prestane kašnje skoro sasma.

U cielom trajala je ta operacija $7^1/_2$ sata.

Preostaloj tvari u taljici budu sada njezine sastojine pobliže iztražene. U vodi se topi, stvarajuć mnogo muteža, iz kojega se slegne prilično brzo na dnu posude nješto tamne prašine, od koje se teku-

Digitized by Google

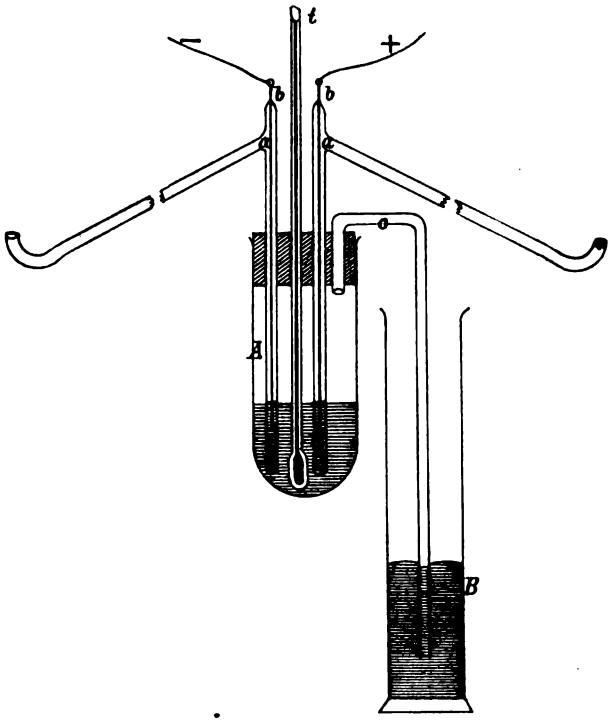
ćina i sa bjelkastim, od razgrižene taljike mutežom lako odliti daje. Taman talog bude što podpunije najprije ključalom a kašnje jošte mrzlom vodom opran, te u kraljevskoj vodici raztopljen. U toj je sada raztopini nadjeno platine i fosforne kiseline, tako da će jedva biti dvojbe, da se taman talog od kojega platinina fosfida sastoji. Nedostatna množina taloga nije ni sada ni kod kašnjih pokusa dozvolila, da joj bude sastav i kvantitativno ustanovljen.

Tekućina, odieljena filtrovanjem od ostatakah razgrižene tvari taljike, dala je, neutralizovana amonijakom, sa srebrovim nitratom biela taloga, koji je ipak nakon njekoga vremena nješto posmedjio, kašnje pače pocrnio. Ista tekućina sgrušuje bjelanjak, dočim sa luteokobaltovim-chloridom $Co_2 (NH_3)_{12} Cl_6$ nije nikakve reakcije dobiveno, tako da valja iz toga zaključiti, da se preostatak elektrolita sastoji poglavito od metafosforne kiseline uz nješto sukiseline, možebit i nješto nakiseline.

Drugi pokus. Isti pokus bude opetovan upravo kao prije, al ipak s tom razlikom, da je toplota kupeljnice držana stalno na 120°, dakle kroz cielo vrieme elektrolize izpod toplote, kod koje se kiselina već sama o sebi dielomično anhidruje. Nakon 4 sata bude pokus, kod kojega je upotrebljena struja od 32 chromova članka, prekinut. Za cielo vrieme elektrolize razvijahu se s jedne strane ozonovani kisik, a s druge vodik, ali nikakva fosforovodika. Takodjer se nije ništa fosforplatine stvorilo. U preostatku ima uz nješto ortokiseline, *mnogo pirokiseline.*

Treći pokus. U staklenu posudicu *A* stavljene su pomoćju probušena čepa dvie plinovodne cievi *a*, a u svaku je zataljena po jedna platinena žica *b*, zavijena na dolnjem kraju u spiralu te služeća kao elektroda. Osim toga utaknut je u tu posudicu na isti način jošte toplomjer *t*, kao i jedna dulja, dvaputa koljenasto zavinuta ciev, koja vodi u valjak *B* živom napunjen, namienjena ravnanju tlaka u posudi *A* za vrieme elektrolize spuštanjem ili dizanjem valjka. Pošto je u posudicu *A* metnuto čiste, suhe ortofosforne kiseline, stavljena je ona u uljenu kupelj, koja je ugrijana po prilici na 100° C, a toplota se joj mjeri drugim posebnim toplomjerom. Kiselina u posudici *A* bude neko vrieme raztaljena držana a da se njom galv. struja neprovadja; tekar kada se pokaza, da ne daje nikakve vlage, odnosno kada bude nastavljenim grijanjem osušena, bude posudica začepljena pripravljenim čepom sa cievčicami i toplomjerom, a žice budu sa baterijom 16 chromovih članaka spojene. Čim je struja odpočela, podigne se toplota raztaljene

Digitized by Google

ortokiseline na 115°, dočim vanjski toplomjer još sveudilj 110° pokazuje. Na obijuh polovih počme ujedno živahno razvijanje plinova: ozonovana kisika na anodi, vodika na katodi. Skoro se počme i elektrolit mutiti i sve to tamniji postajati, dok ne bude napokon posve neproziran.

Toplota elektrolita držala se je na početku blizu dva sata prilično stalna na 115°. Ali kašnje diže se sve to više, tako da se morade uljevna kupelj ohladiti na 85°, samo da se toplota kiseline stalnija održi; ipak i sada pokazivaše nutarnji toplomjer već 120°, dakle za 35° više od toplomjera u kupeljnici. Nakon jednoga sata morade se plamen pod kupeljnicom s istoga razloga i opet smanjiti, tako da iznosi toplota kupelji 78° a ona elektrolita već 125°. Ujedno ide elektroliza sve to slabije, razvijanje plinova bude sve to laganije, ali se omjer njihov nemienja; iznosi bo stalno po gotovu 1 : 2, pri čem je ipak kisika uviek za nješto manje sbog primiešana mu ozona. Tako je primjerice dobiveno, kada je od vremena do vremena nješto razvijajućih se plinova uhvaćeno kod

*

Digitized by Google

toplote elektrolita 125° : na 29 cm^3 vodika — 13·75 cm^3 ozonovana kisika. Da se raztvorba nješto pospješi, odlučeno je kašnje, nakon što je elektrolit čitav jedan sat držan na 125°, toplotu za nješto povisiti. Čim je toplota kupelji narasla na 90° a ona elektrolita na 130°, bude razvijanje plinova odmah živahnije, a omjer plinova ostade jednak: 30 cm^3 vodika na 14 cm^3 ozonovana kisika. Nakon dalnjega pol sata podignuta je toplota kupeljnice na 120° a nutarnji toplomjer pokazuje 141°; omjer plinova poprieko 30:14. Čim se sada toplota povećanim plamenom još više diže, te sve to više približuje toploti, kod koje se ozon raztvara: time se bolje približuje omjer izlučenih plinova omjeru 2 : 1. Kada je naime nakon dalnjih 45 časova, pošto je razvijanje plinova već opet samo lagano išlo, toplota kupelji podignuta na 130° a ona elektrolita na 155°, dobiveno je na 30 cm^3 vodika 14,5 cm^3 kisika; nakon dalnja dva sata kod toplote 137° odnosno 160 isto tako; nakon dalnjih 45 časova kod toplote 140°—170° neima u izlučenu kisiku nikakva ozona više, a omjer plinova već je mal ne točno 2 : 1. Nakon dalnja $1^1/_4$ sata razvijanje plinova je već vrlo slabo. Ujedno se pokaza, kada bude pokus za časak prekinut, te nješto elektrolita izvadjeno i kvalitativno prokušano, da je u njem ortokiselina već mal ne sasma u pirokiselinu pretvorena. Da se elektroliza pospješi, morade se toplota i opet povisiti, dok je napokon narasla u kupelji sve do 210°, kašnje do 215° a u elektrolitu do 243°, kašnje do 253°. I sada je još omjer izlučenih plinova isti kao i prije, samo što ima vodikov plin već slab vonj od minimalne množine primiešana mu fosforovodika. Ujedno se kod te toplote opaža znatno razjedanje i staklene posudice i toplomjera, tako da elektrolit postade sav neproziran. Kada no je napokon i kod te toplote razvijanje plinova samo jošte vrlo lagano išlo, prekinut je pokus

Analiza preostala elektrolita pokazala je, da se on u svojem u vodi topkom dielu sastoji od metafosforne kiseline sa nješto, ali vrlo malo, fosforne sukiseline, dočim orto- i pirofosforne kiseline nadjeno nije. U vodi netopak dio sastojao se je većim dielom iz biele prašinaste tvari od razjedena stakla potičuće, a manjim dielom iz crne tvari, u kojoj je i opet fosfora i platine nadjeno.

Četvrti pokus. Isti bude preduzet u istoj spravi te istim načinom kao što i predidući, s tom jedino razlikom, što je struja vedena ujedno i srebrovim Poggendorffovim voltametrom. Upotrebljena je struja od 32 chromova članka Bunsenove baterije za spuštati. Kiselina u posudici bude i opet uz neko doba kod 100° C raz-

Digitized by Google

taljena držana, a tekar kada bi posve suha i vaganjem joj težina ustanovljena, podvrgnuta bude raztvorbi Toplota kiseline podiže se pri tom odmah na jedno 105°, a istodobno odpočme živahno razvijanje vodika i kisika, a u voltametru izlučivanje kovinskoga srebra. Omjer vodika i kisika, izlučenih iz kiseline, pokazuje se stalno približno 2 : 1. Skoro iza odpočete elektrolize poče raztaljena kiselina opet na negativnom polu od izlučene forforplatine nješto potamnjivati, a kašnje potamni sam dolnji kraj negativne platinene elektrode. Prema potrebi bude, čim postade raztvorba odviše lagana, toplota za nješto podignuta, najprije do 115°, kašnje postupce sve do 120°, kod koje toplote je pokus i svršen, kad se samo jošte vrlo slabo razvijanje plinova opazi a tekućina posve gusta postade.

Dočim je za pokus upotrebljeno 2·890 g H_3PO_4, pokaza se iza svršena pokusa vaganjem raztvorne posudice gubitak na težini (H + O) od 0·4720 g. Množina u voltametru izlučena srebra iznosi 5·8400 g. Toj bi množini srebra odgovaralo po teoriji

vodika: 0·05425 g
kisika: 0·43400 g
ukupno: 0·48825 g

a to se dovoljno slaže sa dobivenim gubitkom na težini, potičućim od gubitka kiseline na elementih vode.

Da se je čitava elektrolizi podvrgnuta količina ortokiseline (2·890 g) u metakiselinu pretvorila, gubitak na težini imao bi iznositi:

za vodik: 0·05897 g
za kisik: 0·47175 g
ukupno: 0·53072 g

Pošto pako opaženi gubitak za proračunanim jošte po nješto zaostaje (i to za 0·05872 g), to odavle sliedi, da u trenutku, kada je struja prekinuta, nije jošte čitava ortokiselina u metakiselinu pretvorena bila. Zbilja se iztraživanjem preostala elektroliza pokaza, da se on sada sastoji ponajvećim dielom iz metakiseline, ali da u njem ima takodjer malko piro- i nepromienjene jošte ortokiseline uz neznatne tragove fosforne sukiseline. Množina izlučene fosforplatine je vrlo neznatna, tako da na gornje brojeve tako rekuć nikako neupliva.

Pirofosforna kiselina.

Kiselina, što no se je imala podvrgnuti elektrolizi, načinjena je iz čiste ortokiseline nastavljenim grijanjem na 213° do 220° C.

Digitized by Google

u platinenoj zdjelici. Ovako pripravljena sadržavaše pirokiselina doduše tragove metakiseline, ali nikakve ortokiseline. Elektroliza preduzeta je u istoj staklenoj spravi, koja je i kod prediućih pokusa upotrebljena, i to strujom od 16 chromovih članaka. Započeta je kod toplote od 220° do 230°. Na obadvajuh polovih opaženo je živahno razvijanje plinova i to na negativnom polu vodika, na pozitivnom kisika. U potonjem sada naravski neima ni traga ozonu. Omjer obajuh plinova je mal ne točno onaj od 2 objama vodika na 1 objam kisika. Nakon njekoga vremena djelovanja struje — od prilike jednoga sata — poče vodikov plin slabo po fosforovodiku udarati U to vrieme je i raztaljena kiselina potamnila od izlučene fosforplatine, koja se je skoro sakupila i na dnu posude slegla.

Čim je slab miris po fosforovodiku opažen, odmah bude nješto elektrolita izvadjeno, u vodi stopljeno, te kvalitativno iztraženo. Pri tom se pokaza, da mu je veći dio pretvoren u metakiselinu (reakcija sa bjelanjkom).

Elektroliza bude odmah nastavljena, a elektrolit još uviek kod iste toplote držan. Nu budući da je razvijanje plinova naskoro veoma oslabilo: to se je morala temperatura elektrolita na 250° do 260° povisiti. Time je počelo opet živahnije razvijanje plinova u istom omjeru kao i prije, samo što je miris po fosforovodiku sve to jači bivao. Ujedno počeše se na jednom mjestu plinovodne cievi negativnog pola stvarati tanušna povlaka krutne tvarine crvenkastožute boje, nalične krutom fosforovodiku.

Kada je kašnje, nakon što je elektroliza već blizu 7 sati trajala, i kod te toplote razvijanje plinova veoma popustilo, povišena bude ona na 280°. I sada je omjer obajuh plinova jošte nepromienjen, ma da je vodik već jako po fosforovodiku zaudarao, te upaljen zelenkastim plamenom izgarao. Nastavljenom elektrolizom debljala je lagano i crveno-žuta povlaka u plinovodnoj cievi, tako da su se napokon mogla u njoj opaziti malena zrnašca. Ipak njezina količina i nakon svršena pokusa nedosiže, da se podpuno iztraži, već se dade samo ustanoviti, da nije sam fosfor, budući da je u sumporougljiku netopka, ali se svrućena na zraku upaljuje. Elektroliza držana je kod 280° dotle, dok bude napokon razvijanje plinova i kod te toplote veoma lieno. Čitav pokus trajaše blizu 16 sati.

Iztraživanjem preostala elektrolita pokaza se, da se on sastoji od metakiseline, u kojoj ima samo jošte nješto fosforplatine i bjel-

Digitized by Google

kaste tvari, od razgrižena stakla. Ostalih fosfornih kiselina, osim nješto sukiseline ($H_3 PO_3$), u elektrolitu neima.

Ovi dakle pokusi jasno pokazuju, da se elektroliza raztaljene ortofosforne kiseline kod toplota, kojimi se ona sama jošte neanhidruje, sastoji u procesu anhidridacije, tako da se od nje uz razvijanje kisika na pozitivnom i vodika na niječnom polu stvara pirokiselina, a od ove nastavljenom raztvorbom metakiselina:

$$2\,H_3\,PO_4 = H_4\,P_2\,O_7 + 2\overset{+}{H} + \overset{-}{O}$$

$$H_4\,P_2\,O_7 = 2\,H\,PO_3 + 2\overset{+}{H} + \overset{-}{O}.$$

Razvijajući se kod toga kisik kod nižih toplota jako je ozonovan, ali u njem naravski ozona sve to više nestaje, čim se više toplota diže te približava onoj, kojom se sam ozon već na običan kisik pretvara. Pretvorba ortokiseline, preko pirokiseline, kao srednjeg produkta, u metakiselinu dotjerati se može do kraja i kod razmjerno nizkih toplota (105°). Dočim proces ide poglavito naznačenim upravo pravcem, stvara se ujedno od platinene katode sasma malo fosforplatine.

Elektrolizom postavša metakiselina razvija nastavljenim djelovanjem struje samoupaljiva fosforovodika a u preostatku se tada nalazi i sukiseline. Da li je ovdje fosforovodik produkt raztvorbe preeksistujuće sukiseline, tako da bi dakle od metakiseline sa elektrolitičkim vodikom postala najprije sukiselina:

$$HPO_3 + 2\,H = H_3\,PO_3$$

a od ove tekar fosforovodik, ili da li ide proces drugim kojim smjerom, pokazati će valjda dalnji pokusi, sa kojimi sam već i odpočeo. Poznato je, da se fosforna sukiselina svrućenjem i koncentrovanih otopina raztvara na fosfornu kiselinu i fosforovodik. Po *Hurtziju* i *Geutheru*[1] izlučuje se ujedno i fosfora. Ipak fosforovodik ovdje dobiven nije samoupaljiv. Ali se prema poznatim opažanjim *Dusartovim* fosforna sukiselina takodjer nascentnim vodikom u fosforovodik pretvara. Uvaživ, da razvijanje fosforovodika odmah prestaje, čim se struja prekine, mora se podvojiti da bi on bio produkt raztvorbe f sforne sukiseline toplinom a puno je vjerojatniji postanak njegov od te kiseline uplivom nascentna vodika.

S druge strane nerazjašnjen je i sam način postanka sukiseline. Dočim se može pomisliti, da se ona stvara, kako je gore predpo-

[1] Ann. Pharm. 111, 159

Digitized by Google

stavljeno, od metakiseline sa nascentnim vodikom, moralo bi se ujedno dobiti i fosforova peterokisa te kisika:

$$1)\ 2\,H\,PO_3 = 2\,H + 2\,PO_3$$
$$2)\ 2\,PO_3 = P_2\,O_5 + O$$
$$3)\ HPO_3 + 2\,H = H_3\,PO_3.$$

Da li se pako sbilja fosforova peterokisa stvara, težko će se dati pokusom dokazati, budući da se taj peterokis, ako ga se u obće dobije, otapljanjem elektrolita u vodi opet na metakiselinu pretvoriti mora, tako da se uzteže neposrednomu dokazanju. Što se pako tiče djelovanja nascentna vodika na metakiselinu, u literaturi nisam o tom nikakovih podataka naći mogao, dočim je za vodene otopine ortokiseline *Fresenius*[1] pokazao, da se ona nascentnim vodikom neredukuje. Pokus redukovanja bezvodne metakiseline nascentnim vodikom, izveden tako, da je u kiselinu kovinske tutije metnuto te grijano, urodio je negativnim uspjehom. Razvija se doduše obilato vodika, ali se ne dobi niti sukiseline, niti nakiseline, a niti fosforovodika.

Napokon se mora za sada jošte i to dvojbenim smatrati, da li je sama pirokiselina, dobivena elektrolizom ortokiseline, a metakiselina dobivena od pirokiseline zbilja neposredan produkt djelovanja struje, ili nasuprot produkt reakcije elektrolitički iz orto- odnosno pirokiseline prvotno izlučena fosforova peterokisa sa orto- odnosno pirokiselinom:

$$2\,H_3\,PO_4 = 6\,H + 3O + P_2\,O_5$$
$$P_2\,O_5 + 4\,H_3\,PO_4 = 3\,H_4\,P_2\,O_7$$

odnosno:

$$H_4\,P_2\,O_7 = H_4 + O_2 + P_2\,O_5$$
$$P_2\,O_5 + H_4\,P_2\,P_7 = 4\,HPO_3.$$

Sudeći po tom, da se vrućanjem ortokiseline stvara neposredno piro- a iza toga metakiselina, vjerojatniji je doduše zaključak, da je slično i kod elektrolize. Nadam se od nastavljenih pokusa, koje sam protegnuo i na ostale fosforove, kao i na borovu kiselinu, da će se njimi još koješta raztumačiti.

Elektrolitičko razvijanje samoupaljiva fosforovodika iz ugrijane bezvodne metakiseline daje se dobro upotriebiti kao liep školski pokus

(Nastaviti će se.)

[1] *Fresenius*, Z. f. anal. Chem. **6**, 203.

Digitized by Google

Četvrto izviešće potresnoga odbora.

SASTAVILI PR. ČL. DR. M. KIŠPATIĆ I J. TORBAR.

Predano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 21. svibnja 1887.

Godine 1885. razširio je potresni odbor posredovanjem gosp. *A. Vukovića,* ravnatelja brzojavstva u Hrvatskoj, svoje djelovanje na *Bosnu,* a godine 1886. nakupismo po svoj *Dalmaciji* velik broj prerevnih povjerenika, te nam je tako izviešće ove godine postalo još podpunije. Mi se veselimo, što smo po svih naših krajevih stekli toliko prijatelja, pa im se ovdje što toplije zahvaljujemo za dobru volju, kojom nam se odazvaše, a ujedno ih molimo, da nas ni u buduće nezaborave.

Godina 1886.

22. *siečnja* u 11 s. 12 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjeti se valovito kolebanje uz podzeman prasak. Gibanje je trajalo 3 sekunde, a pravac mu je bio od S—J. Od trešnje su se u drvarnici drva rušila, a u stajah se konji uznemirili. (Brzojavna postaja, Marija Bauch.)

23. *siečnja* u 9 s. 24 m. po zagrebačkomu vremenu prije podne u *Zagrebu* jedan dulji i dva kraća udarca, koja su nješto sastrance dolazila. Ciela trešnja trajala je 3 sekunde. Sâm sam ju jasno osjetio u realci u drugom spratu. Za pravac nisam siguran, no u prvi mah mi se je pričinilo, kao da trešnja ide smjerom od I – Z. Potres se vrlo dobro osjetio i u dolnjem gradu, no tu vele, da se je više ljuljao.

O istom potresu dobio je odbor još sliedeće viesti:

Samobor, u 9 s. 35 m. prije podne po budimpeštanskom vremenu osjetio se je jedan kratak udarac sa strane dolazeći u pravcu od S—J. Najprije se je čula podzemna tutnjava, a onda se je zemlja kroz 2 sekunde tresla. (Brzoj. post., M. Langer.)

Digitized by Google

Plešivica, oko $^1/_2$10 prije podne dosta znatan potres od više sekunda u pravcu od Z—I. (Novinske viesti.)

Jaska, u 9 s. 35 m. prije podne po bud.-pešt. vremenu osjetiše se dva udarca naglo jedan za drugim. Valoviti udarci, koji prouzročiše valovito gibanje dodjoše sa strane. Prvi bijaše jači od drugoga. Prije trešnje čulo se je jako ropotanje i praskanje. Trešnja je trajala 4—5 sekunda, a gibanje je išlo od SI—JZ. Ljudi su od straha potekli na ulicu. U pojedinih kućah popucale su stiene, a poslagana drva se porušila. (Brz. postaja, M. Stipić). *„Agramer Zeitung"* javlja iz Jaske: Potres je bio jak i sastojao od dva udarca. Po zidovih pokazaše se pukotine, a zamaz je odpadao. Jedan putnik iduć iz Žumberka u Jasku, osjetio je na putu u kolih udarac, na što mu se je prikazao neobičan pojav. Od valovitoga gibanja stadoše se vrhunci drveća gore i dole sagibati. Cio prizor trajao je 4—6 sekunda, a pravac gibanju bio je od ISI prama ZJZ.

Ozalj, oko $^1/_2$10 prije podne osjetio se potres od 3 sekunde, koji je bio dosta slab. (Iv. Muha, učitelj).

---

13 *veljače* u 5 s. 14 m. prije podne u *Ozlju* osjetio se potres od 6—8 kratkih i sastrane dolazećih udaraca u smjeru od JZ—SI. Trajanje 6—8 sekunda Izvjestitelj, g. *Iv. Muha,* osjetio je potres u samom gradu, ležeć u postelji. Dole u selu osjetio se je isti potres puno jače, tako da je posudje po ormaru zveketalo, a ura nihalica se za 1 centimetar pomakla.

Isti dan u Ozlju i to u selu oko $^1/_4$8 prije podne osjetio se drugi no mnogo slabiji potres. (Iv. Muha.)

22. *veljače* u 8 s. prije podne u *Jaski* osjetio se jedan jak udarac, koji je sa strane došao, pri čem su se stvari u kući zanjihale. Podzemna tutnjava čula se je prije udarca. Njeki vele, da je taj potres bio jači od onoga, koji se je osjetio 23. siečnja. Ljudi su od straha na ulicu iztrčali Trešnja trajala je 1 sekundu. (Brz. post., M. Stipić).

---

22. *ožujka* u 4 s. prije podne bio je u *Djakovu* vrlo jak potres uz podzemnu tutnjavu. (Obzor.) — Bilo je to — izvještuje g. *Mil. Cepelić,* biskupski tajnik — izmedju $^3/_4$4 i 4, kada nas je u Djakovu potres sve iza sna probudio. Čula se podzemna užasna grmljavina i zatim oštar udarac, koji je bio poslje potresa od 24. ožujka 1884. najjači. Trajanje ciele trešnje nije bilo dulje od 2 sekunde

Digitized by Google

Vrata i prozori su se stresli, a zidovi gdješto malko napukli kao što u biskupskoj kapelici, no maz nije padao. Ure nihalice nisu stale, premda su čaše po ormarih zazvečale.

Isti potres osjetio se je i u *Vinkovcih*. Iz *Koške* nam javiše na naš upit, da ga nisu osjetili.

24. *ožujka* u 5 s. 58 m. prije podne u *Djakovu* čula se opet podzemna tutnjava, a na to udarac, koji je bio slabiji i kraći od onoga prije dva dana. (Mil. Cepelić.)

27. *ožujka* u Čajnici osjetio se od zapada dolazeći valoviti potres sa podzemnom tutnjavom. Trajanje 6 sekunda. (Novinske viesti.)

7. *svibnja* u 3 s. po podne u *Žrnovu* na *Korčuli* osjetila se ponajprije kratka tutnjava, a na to se je odmah zemlja potresla. Jednolično titranje zemlje, koje je trajalo jedno 4 sekunde, išlo je smjerom od JZ—SI. Sudbeno povjerenstvo, koje je u to vrieme bilo na polju, čulo je samo jaku nu kratku tutnjavu. (Marko Bodulić, učitelj.)

Isti dan u 7 s. po podne u *Bakru* osjetio se je slab potres s tutnjavom. Trajao je 1 sekundu, a smjer mu je bio od Z—I. (Prof. I. Šah.)

12. *svibnja* u 11 s. 10 m. po podne *Zagreb*. Upravo u to vrieme bio sam na Sljemenu i sjedio pri stolu u gradskoj kući, te sam tu osjetio potres u dva udarca, koja su mi se pričinila malo ne posve okomita. U Zagrebu ga mnogi osjetiše Njeki vele, da je bio vrlo jak, a drugi da su čuli samo tutnjavu. Prof. *Vitanović* mi je pripoviedao, da je u njegovoj kući pri potresu svieća iz svećnjaka izskočila. „*Narodne novine*“ javljaju, da se je taj potres osjetio po svih mjestih na sjevernoj i južnoj strani *Zagrebačke gore*.

Iz vana dobismo samo sliedeće izviešće:

Marija Bistrica, mahom iza 11 s. po podne žestoko valovito gibanje, koje je išlo od S—J (?). Iza gibanja, koje je trajalo 3 sekunde, osjetilo se još uz 3 sek. lako titranje. Žestoka tutnjava čula se je prije potresa i trajala je još za trešnje. Potres su u mjestu gotovo svi čuli, jer su se i spavajući probudili. (Jos. Kirin, učitelj)

1. *lipnja* u 8 s. 20 m. po brzojavnoj uri, u *Vrhgorcu* (Dalmacija) osjetio se je potres u šest udaraca. Iza svakoga udarca osjetilo se je titranje od jedno 2 sekunde. Valovito gibanje ciele trešnje bijaše lagano i išlo je od S—J. Tutnjava, koja je nalikovala

Digitized by Google

tutnjavi dalekih kola, čula se je uz potres i još 3 – 4 sekunde poslije. Štete nikakve. Potres su osjetili još i u *Orahovu,* Dusini, a po svoj prilici i po ostalih mjestih ovoga kotara. Ljudi su ga osjetili na polju i po kućah (Ivan Ujević, učitelj.)

10. *lipnja* u 8 s. 23 m. 30 sek. po podne u *Proložcu* (kotar Imotski u Dalmaciji) osjetiše ponajprije jaku tutnjavu, koja se je od zapada upravo prema iztoku širila, te trajala 9 sekunda, a na to se stade zemlja dosta jako tresti. Trešnja bijaše valovita i istoga smjera (Z—I), te je trajala kakovih 6 sekunda. Na to je trešnja prešla u slabiju tutnjavu, koja je oko 5 sekunda trajala. Izviestitelj a i družtvo njegovo mislilo je, da grmi, te su se ogledali, da vide odkle grmljavina dolazi, premda je nebo bilo posve vedro. Izviestitelj bio je naslonjen na zapadni zid školske zgrade, te je pri trešnji osjetio, kako mu se je tielo uz zid puzalo i odklanjalo. (Ivan Bulić, učitelj.)

Isti dan, 9 s. 37 m. 30 sek. po podne u *Proložcu* osjetio se je iznovice potres od Z—I. Pred potresom čula se je tutnjava do 4 sekunde u pravcu Z—I; sama trešnja na to trajala je 3 sekunde, a iza nje čula se tutnjava još 2 sekunde. Potres je bio tako slab, da bi ga težko osjetili, da ih nije prvašnji potres upozorio. (Ivan Bulić.)

11. *lipnja* u 2 s. 13 m. (po zagrebačkoj brzojavnoj uri) po podne u *Ivancu* osjetiše dva udarca u razdoblju od 6 sekunda. Prvi udarac začeo je titranjem i svršio okomitim gibanjem, a šest sekunda kasnije ćutio se je drugi slabiji udarac. Pravac trešnji bijaše od SI—JZ. Za potresa čula se podzemna grmljavina. (Brzojavna postaja.)

14. *lipnja* u 4 s. 20 m. prije podne u *Ivancu* osjetiše tri udarca sa prediućim titranjem u vremenu od 6 sekunda. Pravac bio je od I—Z. Trešnja bijaše jača od prijašnje, pa su se rušili predmeti sa ormara. Uz potres čula se i tutnjava. (Brzojavna postaja.) „*Obzor*“ javlja o istom potresu, da je bio u 3 s. 49 m. prije podne, jači od prijašnjega, no istoga pravca (SI—JZ).

27. *lipnja* u 1 s 5 m. prije podne u mjestu *Korčuli* osjetio se ojak tres valovita gibanja; pravac mu označuju razno. Jedni sude, da je išao od I—Z, a drugi od S—J. Potres je trajao oko 3 sekunde. Okviri od slika dva put su o zid udarili, pokućtvo se je streslo, a zdjele na stolovih zazveketale, a i same kuće su se zanihale, premda nije nikakve štete bilo. Potres se je i na moru

Digitized by Google

osjetio, jer su se i brodovi u račiškoj luci potresli. (Fran Radić, telm. učitelj.)

O istom potresu dobismo još sliedeće viesti:

Vela Luka na Korčuli u 1 s. 5 m. prije podne poskočan potres kroz 8 sekunda Uz potres se čula jaka tutnjava. (L. Mladineo, ravn. učitelj.)

Blato na Korčuli, u $^3/_4$1 (?) prije podne vrlo jak trus od nekoliko časaka. Kuće su se ljuljale, tako da je izviestitelj čuo u drugoj sobi, kako o zid udaraju obješene brojanice. U mnogih kućah su zidovi bili popucali. Seljaci, kojim su kuće pokrivene vapnenim škriljavcem, opazili su za potresa, kako se ploče sastaju i razstavljaju. (Mato Ivančević, ravn. učitelj.)

Račišće na Korčuli, u 1 s. 15 m. prije podne vrlo jak sastrance dolazeći udarac. Pravac gibanja bio je od S—J. Trajanje 5 sekunda. Pred potresom čuo se je oštar zvuk. Obješeni predmeti po kućah su se zanihali, a ljudi vrlo prestrašili. Za brod, koji je bio u luci, kazivahu, da se je stresao, kao da će se slomiti. (Marin Gjurgjević, učitelj.)

Vrhgorac, oko 2 s. prije podne potres od dva udarca u razdobju od jedno 5 sekunda. Udarci dolazili su sa strane i bijahu kratki. Prvi je bio jači od drugoga, a svaki je trajao jedno 2 sekunde. Pravac gibanju kao da je išao od SI—JZ. Tutnjava, koja se je čula prije drugoga udarca uz 3 sekunde, nalikovala je na tutanj udaljenih kola. Za trešnje su zaškripale grede. Potres je bio jači od onoga, koji se je osjetio u Vrhgorcu 1. lipnja iste godine. (I. Ujević.)

Žrnovo, potres. (Fr. Radić.)

Lumbarda, potres. (Fr. Radić.)

Vrnik, jak potres. (Fr. Radić.)

Viganj na Pelješcu, potres. (Fr. Radić.)

Kućište na Pelješcu, potres. (Fr. Radić.)

Za isti potres vele, da se je čuo još na *Braču, Hvaru, Visu i u Dubrovniku.* (Fr. Radić.)

Isti dan u 1 s. 20 m. prije podne u *Korčuli* osjetio se drugi puno slabiji potres. Trajanje 2 sekunde, a prije trešnje čuo se jak šum, kao da bi u dubok zdenac pao velik kamen. Ljudi, koji su bili vani, čuli su na crkvi i obližnjih kućah prozore zveketati. (Fr. Radić.)

O tom drugom potresu imamo još sliedeće viesti:

Digitized by Google

Vela Luka na Korčuli, u 1 s. 20 m. prije podne slabiji trus od 2 sekunde. (L. Mladineo.)

Blato na Korčuli, jedno pol sata poslje prvoga potresa osjetio se drugi, koji je bio slabiji, no ipak dosta čvrst. (Mato Ivančević.)

Račišće na Korčuli, u 1 s. 30 m. prije podne nješto slabiji potres u pravcu od S—J. Trešnja trajala je 2 sekunde, a iza nje čuo se mukao šum, koji je trajao 3 sekunde. (Marin Gjurgjević.)

Za ovaj drugi potres spominje naš izviestitelj Fr. Radić, da se je i on osjetio u *Žrnovu, Lumbardi, Vrniku, Vignju* na Pelješcu, *Kućištu* na Pelješcu, za tim na cielom *Braču, Hvaru, Visu,* te u *Dubrovniku.*

Isti dan u 9 s. 5 m. po podne u *Korčuli* osjetio se iznova lagan udarac. (Fr. Radić.)

O tom potresu imamo ove viesti:

Vela Luka, u 9 s. po podne jak okomit potres, koji je trajao 2 sekunde. Iza toga potresa čula se cielu noć, malo ne svaka pol sata jaka tutnjava, pa su se domaće životinje vrlo uznemirile. Potres pa i grmljavinu osjećali su dobro i ljudi, koji su na moru boravili. (L. Mladineo.)

Blato, oko $9^1/_4$ po podne trus osrednje jakosti. U Blatu se je od prvoga potresa u jutro, pa do ovoga u veče i onda kroz cielu noć čula svaki čas dosta jaka tutnjava. (Mato Ivančević.)

Račišće, u 9 s. 30 m. po podne jak potres, koji je išao od Z—I. Prije potresa čula se je oštra tutnjava. (Marin Gjurgjević.)

Orebići, u veče potres. (Fr. Radić.)

Spljet, u 9 s. 15 m. po podne osjetiše na svjetioniku čuvar i njegova žena dosta jako valovito kolebanje, koje je trajalo jedno 3 sekunde. Čuvar prestrašen poletio je po stubah k ženi i našao ju u najvećem strahu, jer joj se je pričinilo kao da je na brodu, pa da ju valovi bacaju. U samom gradu osjetilo je isti potres vrlo malo ljudi. Svjetiljka udaljena je od spljetske obale 760 metara. Sam nasip za svjetiljku napravljen je na dnu morskom, koji sastoji u dubljini od 8·85 m. od modrušasta, jedra gliba, izpod koga se nalazi tvrd kamen (po svoj prilici vapnenac). Nasip je uz 9 godina, odkako je dogotovljen, u cieloj svojoj dužini utonuo za 45 cm. (Prof. Ivan Benzon.)

Zadar, oko 9 s. po podne lagan potres. („Narodni list".)

28. *lipnja, Vela Luka,* osjetilo se mnogo poskočnih trusova, od jutra pa do kasno u noći. Uza sve trešnje čula se tutnjava. (L. Mladineo.)

Digitized by Google

Blato, čule se česte tutnjave, med kojimi bijaše najjača ona u 0 s. 45 m. po podne i 2 s. po podne. Ljudi bijahu tako prestrašeni, da su taj i sliedeći dan bježali iz stanova i pod čadori noćivali. (Mato Ivančević.)

29. *lipnja* u 3 s. prije podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Ivančević.)

Isti dan, 6 s. 15 m. prije podne u *Blatu,* tutnjava. (M. Ivančević.)

Isti dan, 6 s. 30 m. prije podne u *Blatu,* tutnjava sa lakim potresom (M. Ivančević.)

30. *lipnja,* u 3 s. 30 m. po podne u *Blatu* laka tutnjava (M. Ivančević.)

---

1. *srpnja* u 3 s. prije podne u *Blatu* tutnjava. (M. Ivančević.)

Isti dan u 6 s. po podne u *Blatu* jača tutnjava. (M. Ivančević.)

Vela Luka, u 6 s. po podne jak potres od 3 sekunde, bez tutnjave. (L. Mladineo.)

Isti dan u 11 s. 45 m. po podne u *Blatu* tutnjava. (M. Ivančević.)

2. *srpnja,* u 5 s. 55 m. prije podne u *Blatu* jaka tutnjava sa slabim trusom. (M. Ivančević.)

Isti dan, u 9 s. 12 m. prije podne u *Veloj Luci* jak poskočan trus od 2 sekunde. (L. Mladineo.)

Isti dan, u $5^1/_2$ s po podne u *Veloj Luci* jaka podzemna tutnjava. (L. Mladineo.)

Blato, u 6 s. 5 m. slaba tutnjava. (M. Ivančević.) Valjda je to ista tutnjava, koja je i za Velu Luku ubilježena.

Isti dan u 11 s. 10 m. po podne u *Blatu* slaba tutnjava. (M. Ivančević.)

Isti dan u 11. s. 30 m. po podne u *Blatu* pojači potres. (M. Ivančević.)

3. *srpnja* u 4 s. 30 m. prije podne u *Blatu* slab potres. (M. I.)

4. *srpnja,* u 4 s. prije podne u *Blatu* jači potres. (M. I.)

Isti dan, u 4 s. 10 m. prije podne u *Blatu* slabiji potres. (I. M.)

Isti dan, u 4 s. 20 m. u *Blatu* tutnjava, (M. Ivančević.)

Naš povjerenik iz *Vele Luke* javlja nam od toga dana, da je u 4 s. 25 m. prije podne osjetio dva slaba trusa, jedan za drugim i bez tutnjave, te da su trajala 2—3 sekunde.

5. *srpnja* u 5 s. 5 m. po podne u *Blatu* slab potres sa tutnjavom. (M. Ivančević.)

Digitized by Google

U *Veloj Luci* osjetiše isti potres u 6 s. po podne. On je tu bio dosta jak, bez tutnjave, te je trajao 3 sekunde. (L. Mladineo.)

11. *srpnja,* u 11 s. 30 m. po podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Ivančević.)

12. *srpnja,* oko 7 s prije podne u *Blatu* jaka tutnjava (M. Ivančević.)

13. *srpnja,* u 6 s. prije podne u *Blatu* tutnjava. (M. Ivančević.)

14. *srpnja* oko 1 s. prije podne u *Blatu* potres osrednje jakosti. (M. Ivančević.)

Potres, što je isti dan za *Velu Luku* zabilježen, biti će valjda isti, premda se za *Velu Luku* veli, da se je ćutio u 2 s. prije podne. On je tu bio slab, te je trajao 3 sekunde. Uz potres se je čula tutnjava. Ovaj kao što i svi prijašnji potresi u *Veloj Luci* kao da su dolazili od *jugo-zapada* (JZ – SI.) (L. Mladineo.)

15. *srpnja* u 11 s. 30 m. po podne u *Blatu* potres srednje jakosti. (M. Ivančević.)

16. *srpnja* u 2 s. po podne u *Blatu* tutnjava. (M. Ivančević.)

18. *srpnja* u 10 s. 30 m. po podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Iv.)

22. *srpnja* u 4 s. 5 m. prije podne u *Blatu* ojači potres. (M. Iv.)

27. *srpnja* u 2 s. 48 m. prije podne u *Blatu* ojači potres. (M. Iv.)

29. *srpnja* u 11 s. 45 m. po podne u *Blatu* ojači potres. (M. Iv.)

30. *srpnja* u 0 s 30 m. prije podne u *Blatu* ojači potres. (M. Iv.)

---

3. *kolovoza* u 5 s. 45 m. po podne u *Blatu* potres. (M. Ivančević.)

Isti dan u 9 s. po podne u *Blatu* potres. (M. Iv.)

4. *kolovoza* u 6 s. prije podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Iv.)

7. *kolovoza* u 0 s. 45 m. po podne u *Blatu* potres uz jaku tutnjavu. (M. Iv.)

9. *kolovoza* u 6 s. 10 m. prije podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Iv.)

11. *kolovoza* u 3 s. 3 m. prije podne u *Blatu* jak potres. (M. Iv.)

12. *kolovoza* u 7 s. 25 m. po podne u *Blatu* znatan potres. (M. Iv.)

Isti dan u 11 s 35 m. po podne u *Blatu* nješto slabiji potres (M. Iv.)

13. *kolovoza* u 10 s. 56 m po podne u *Blatu* slab potres. (M. Iv.)

15 *kolovoza* u 11 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* potres Gosp. Gavazzi osjetio je isti potres sjedeć na piramidi na *Sljemenu*, pri

Digitized by Google

čem se je zemlja zanihala smjerom od ISI—ZJZ. Trešnja trajala je jedva 3 sekunde. U knjizi planinskoga družtva na Sljemenu ubilježen je taj potres ovako: „15. 8 1886 u $^1/_2$12 s. prije podne potres smjerom Zagrebačke gore".

Zaprešić, u 11. s. 15 m. prije podne pojači potres smjerom od JI—SZ, te je trajao 2—3 sekunde. (Obzor.)

16. *kolovoza* u 8 s. 25 m. prije podne u *Blatu* potres osrednje jakosti. Poslje ovoga potresa otišao je naš revni izviestitelj gosp. Ivančević na praznike iz Blata, te tako neimamo dalnjih viesti, premda su potresi i tutnjave još dugo vrieme trajale.

27. *kolovoza* u 10 s. 58 m. po podne u *Korčuli* jak valovit potres, koji da je dosta dugo trajao. Prije njega, kažu, da su se čula dva slabija potresa. (Fr. Radić.)

O ovom istom potresu, koji se je velikim prostorom razširio, dobismo sliedeće viesti:

Račišće na Korčuli, u 11 s. pr. podne osjetilo se valovito gibanje, koje je išlo od Z—I, te je trajalo 3 sekunde. Izvjestitelju se je pričinjalo, kao da kakav veliki teret s visine pada. U sobi su se svi predmeti dobro potresli. Podzemna tutnjava čula se je prije potresa i to jedno 5 sekunda. (Marin Gjurgjević.)

Vis, u 10 s. 56 m. po podne po brzojavnoj uri prvi, a 5 sekunda kasnije drugi potres; prvi udarac bio je slabiji od drugoga. Osjetiše ga u kućah, koje su na živom kamenu a i na rahlom tlu gradjene. Mnogi budni ga nisu osjetili, dočim je druge iz sna trgao. Smjer potresu bio je od ZJZ—ISI. Gibanje kao da je bilo okomito, jer su predmeti u kućah skakutali, a nisu se trli. Prvi udarac trajao je 5, a drugi 7 sekunda. Uz potres se nije čula nikakva tutnjava. (P. Marasović.)

Hvar u isto vrieme kad i na Visu osjetio se potres. (Petar Marasović.)

Maslinica na Šolti, u 11 s. 2 m. po bečkom vremenu osjetiše se dva udarca u razdobju od jedne sekunde. Prvi udarac mogao je trajati 4 a drugi 10 sekunda. Za prvoga udarca čula se je tutnjava i izvjestitelju se pričinilo, kao da je bilo gibanje toga udarca okomito, dočim je druga, puno dalja trešnja bila nedvojbeno valovita, jer su se i predmeti kao valovi uznihali. Pravac potresa bio je od I—Z. Odmah iza prvoga udarca se izviestitelju svjetiljka na stolu potresla, kao da bi tko po kući hodao Poslje drugoga udarca zanihaše se slike i krevet zaškripi. Oba udarca

Digitized by Google

istoga potresa osjetiše po svih mjestih otoka Šolte. (Ante Radman, poštar)

Dubrovnik, u 11 s. 9 m. po podne osjetiše se dva udarca u razdobju od 2 sekunde, pri čem je drugi jači bio. Gibanje je bilo valovito, a pravac mu od I—Z. Prvi udarac trajao je 6—8 a drugi 15—18 sekunda. Prije potresa čuo se podzemni šum. Kažu, da je poslje god. 1869. ovo bio u Dubrovniku najjači potres. Po zidovih se ukazaše pukotine, a ljudi pobjegoše iz kuća, te su cielu noć na dvorištu ostali. (Andrija Pavlica, prof.)

Split, posle 11 s. po podne oćutila su se dva valovita potresa, jedan naglo za drugim. Prvi je trajao 5, a drugi 12 sekunda. Oba udarca osjetiše i po svih mjestih u okolici. (Narod.)

Trogir, u 11 s. 5 m. po podne prvi, a u 11 s. 10 m. po p. drugi potres. Prvi je trajao 4 a drugi 8—10 sekunda. Smjer gibanju bio je od SZ—JI. Ljudi pobjegoše od straha iz kuća, premda štete nebijaše nikakve. (Baranović Jerko.)

Šibenik, oko $11^1/_2$ po podne osjetiše se dva udarca u razdobju od 3 sekunde. Drugi udarac bio je žešći od prvoga. Gibanje je bilo očito valovito, te je isto od J—S. Slab šum, nalik na vjetar, koji se iz daljine približuje, čuo se čas prije trešnje, te je trajao za vrieme ciela potresa. Kuća, u kojoj je izvjestitelj potres osjetio, gradjena je na tvrdu kamenu; no prijatelji mu pripovjediše, da je potres bio puno jači u kućah, koje su na mekoj zemlji gradjene (Antun Wendler, učitelj.)

Vrhgorac (kotar Makarski), oko $11^1/_2$ s. po podne osjetiše se dva udarca u razdoblju od 30 sekunda, pri čem je drugi udarac bio puno jači. Prva trešnja trajala je 10 a druga 20 sekunda. Gibanje je bilo valovito i to dosta lagano, te bi se moglo prispodobiti zibanju u kolievci. Šum, nalik na daleku grmljavu, čuo se je njekoliko sekunda prije potresa, a sa potresom ga je nestalo. Štete nikakve. Pravac neopredieljen. (Iv. Ujević.)

Nin, u 10 s. 55 m. po podne osjetiše dva udarca u razdobju od jedno 3 sekunde. Prvi bijaše osrednje jakosti, a drugi puno jači. Gibanje, koje je išlo od JI—SZ, te trajalo 2—3 sekunde, bilo je valovito, a izviestitelj ga prispodablja vožnji u kočiji po dobro utrvenom putu. Šuma neosjetiše (Pavao Zanki, župnik.)

Obrovac, u 11 s. 8 m. po podne po brzojavnoj uri zamietiše dva udarca u razdobju od jedne minute. Prvi udarac mogao je trajati 2 sekunde, a drugi 6—7 sekunda. Valovito gibanje bijaše u oba udarca od JZ—SJ. Ljudi su se od potresa tako prestrašili,

Digitized by Google

da su iz kuća pouticali. Sliepi miševi *(vespertilio murinus)*, koji su po ruševinah počivali, sletili su tako naglo dole i poudarali o zidove kuća, da su ih sutra dan cielu hrpu mrtvih po ulicah pokupili. (Vladimir Desnica, posjednik.)

Mostar, u 11 s. 10 m. po podne osjetio se je jak potres, koji je trajao jedno 8 sekunda. Iza 2 minute sliedio je drugi laganiji potres od 3—4 sekunde. 3 minute iza togu došao je treći i trajao 14 sekunda. Ovaj je bio vrlo jak. Tutnjave nije se čulo. Pravac gibanju nemogoše označiti. (Glas Hercegovca.)

Ogulin, oko 11 s. po podne osjetiše dva udarca u razdobju od 2 sekunde. Prvi je trajao 1, a drugi $^1/_2$ sekunde. Valovito kolebanje prvoga udarca bijaše jače od drugoga. Gibanje bijaše po prilici onakvo, kakvo se čuje, kada blizu kuće prodje obterećen, brzi vlak. Tutnjava se nije čula, a pravac nemogoše označiti. (Ignjat Vlašić, gradj. učitelj.)

Zagreb, u noći od 27. na 28. očutiše potres u pravcu od SZ-JI, koji je trajao $1^1/_2$ sekunde. Kako je vani u isto doba bjesnila oluja, mnogi ga nisu osjetili. (Obzor.)

Marija Bistrica, u $11^1/_2$ po podne po zagrebačkom vremenu osjetilo se lagano valovito kolebanje u pravcu od SI—JZ. (Josip Kirin, učitelj.)

28. *kolovoza* u 1 s. 25 m. prije podne u *Dubrovniku* slab potres u jednom udarcu u pravcu od I—Z. Gibanje bijaše valovito. Šuma nebijaše. (Andrija Pavlica).

---

3. *rujna* oko $3^1/_2$ prije podne u *Vrhgorcu* i cielom kotaru potres. (Iv. Ujević.)

13. *rujna* u 11 s. 10 m. po podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres u jednom udarcu bez ikakva šuma. Pravac gibanju bio je od JI—SZ. (Andrija Pavlica.)

23. *rujna* u 6 s. 25 m. po podne u *Vrhgorcu* osjetio se jedan kratak, sa strane dolazeći udarac, koji je išao od J—Z. Trešnja trajaše 1 sekundu. Prije i poslje trešnje čula se je slaba tutnjava. (Ivan Ujević.)

27. *rujna* u 5 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* lagan potres u jednom udarcu. Gibanje bijaše valovito, pravac neopredieljen. Šuma nije bilo. (Andrija Pavlica.)

---

11. *listopada* u 0 s. 37 m. po podne u *Blatu* dosta jaka trešnja. (M. Ivančević.)

Digitized by Google

Isti dan u 8 s. 57 m. po podne u *Blatu* jaka tutnjava (M. Iv.).

14. *listopada* u 11 s. 10 m. prije podne u *Blatu* jaka tutnjava. (M. Iv.).

---

16. *studenoga* u 4 s. 16 m. prije podne u *Bakru* kratak titrajući potres. (Brzojavna postaja.)

Iz *Hreljina* javljaju „Obzoru“:

U $4^3/_4$ s. prije podne kratak, jak potres, koji je došao sa juga.

U 5 s. prije podne žešći potres, koji je nješto dulje trajao. Pokućtvo se dobrano potreslo.

U $5^1/_4$ s. prije podne treći potres, nu dosta slab.

23. *studenoga* u 6 s. prije podne u *Vrhgorcu* osjetio se jedan kratak udarac, koji je sa strane dolazio, te išao od Z—I. Uz trešnju čula se podzemna tutnjava. (Iv. Ujević.)

---

27. *prosinca* u 8 s. 5 m prije podne u *Vrhgorcu* osjetio se jedan kratak udarac, koji je sa strane došao, te išao od Z—I. Uz trešnju čula se kratka tutnjava. (Iv. Ujević.)

Broj potresa, što ga zabilježismo za godinu 1886., nije dosegnuo onoga od godine 1885., ali je puno veći od starijih godina.

Godine	1883.	zabilježeno	je	u	37	dana	45 potresa.
„	1884	„	„	„	31	„	47 „
„	1885.	„	„	„	46	„	77 „
„	1886	„	„	„	53	„	74 „

Godine 1886. osjetiše dakle na malenom ovom dielu zemlje, s kojega naše bilježke potiču, svaki sedmi dan po jedan ili po više potresnih pojava. Potresi ovi, medju koje ubrajamo i osamljene tutnjave, razdjeljuju se na mjesece ovako:

U siečnju (22, 23)	2	potr. dana,	2	potresa
U veljači (13, 22)	2	„ „	3	„
U ožujku (24, 24, 27)	3	„ „	3	„
U travnju	—	„ „	—	„
U svibnju (7, 12)	2	„ „	3	„
U lipnju (1, 10, 11, 14. 27, 28, 29, 30)	8	„ „	14	„
U srpnju (1, 2, 3, 4, 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16. 18, 22, 27, 29, 30) .	16	„ „	24	„
U kolovozu (3, 4, 7, 9. 11, 12, 13, 15, 16, 27, 28)	11	„ „	13	„

Digitized by Google

U rujnu (3, 13, 23, 27)	4	potr. dana,	4	potresa
U listopadu	2	„ „	3	„
U studenom (16, 23)	2	„ „	4	„
U prosincu (27)	1	„ „	1	„
Ukupno	53	potr. dana,	74	potresa

Isti potresi razdjeljuju se prema mienam mjeseca ovako:

Za puna ili mlada mjeseca bilo je	4	potr. dana sa	6	potresa
Prvi dan prije ili poslje toga „ „	9	„ „ „	13	„
Drugi „ „ „ „ „ „ „	14	„ „ „	18	„
Za jedne i druge četvrti . „ „	1	„ „ „	1	„
Prvi dan prije ili poslje toga „ „	4	„ „ „	6	„
Drugi „ „ „ „ „ „ „	6	„ „ „	8	„
Sve ostale dane . . . . „ „	15	„ „ „	22	„
Ukupno	53	potr. dana sa	74	potresa.

Pojedina mjesta, iz kojih imamo iz god. 1886. ubilježene potresne viesti, bila bi ova:

Bakar (7. V) Z—J; (16. XI.).

Blato (27. VI); (28. VI.); (29. VI.); (30. VI.); (1. VII.); (2. VII.); (3. VII.); (4. VII.); (5. VII.); (11. VII.); (12. VII.); (13. VII.); (14. VII.); (15. VII.); (16. VII.); (18. VII.); (22. VII.); (27. VII.); (29. VII.); (30. VII.); (3. VIII.); (4. VIII.); (7. VIII.); (9. VIII.); (11. VIII.); (12. VIII.); (13. VIII.); (16. VIII.); (11. X.); (14. X.). Nijednomu nije pravac ubilježen.

Čajnica (27. III.).

Djakovo (22. III.); (24. III.).

Dubrovnik (27. VIII.) I—Z; (28. VIII.) I—Z; (13. IX.) JI—SZ; (27. IX.).

Hreljin (16. XI.).

Hvar (27. VIII.)

Ivanec (11. VI) SI—JZ; (14. VI.) I—Z.

Sv. Ivan-Zelina (22. I.) S—J.

Jaska (23. I) SI—JZ; (22. II.).

Korčula (27. VI.); (27. VIII).

Kućišće (27. VI.).

Linubanda (27. VI.).

Marija Bistrica (12. V.) S—J(?); (27. VIII.) SI—JZ.

Maslinica (27. VIII.).

Mostar (27. VIII.).

Nin (27. VIII.). JZ—SZ.

Digitized by Google

Obrovac (27. VIII.) JZ—SI.
Ogulin (27. VIII.).
Orebić (27. VI.).
Ozalj (23 I.); (13. II.) JZ—SI.
Plešivica (21. I.) Z—I.
Proložac (10. VI.) Z—I.
Račišće (27. VI.) S—J; (27. VIII.) Z—I.
Samobor (23. I.) S—J.
Spljet (27. VI.); (27. VIII.).
Šibenik (27. VIII.). J—S.
Trogir (27. VIII.). SZ - JI.
Vela Luka (27. VI.); (28. VI.); (1. VII.); (2. VII.); (5. VII.); (14. VII.).
Viganj (27. VI.).
Vinkovci (22. III.).
Vis (27. VIII.) ZJZ—IZI.
Vrhgorac (I VI.) S—J; (27. VI.) SI—JZ; (27. VIII.); (3. IX.) (23. IX.). J—Z; (23. IX.) J—Z; (27. XI) Z—I.
Vrhnik (27. VI.).
Zadar (27. VI).
Zagreb (23. I.) I—Z(?); (12. V.); (15. VIII.) ISI—ZJZ; (28. VIII) SZ—JI.
Zaprešić (15. VIII.).
Žrnovo (7. V.) JZ—SI); (27. VI.).

Najjači i najobsežniji potresi, što su se godine 1886. osjetili, širili su se po Dalmaciji. Prvi se je osjetio 27. lipnja, te se je istoga dana u tri put pojavio, pri čem je prvi udarac bio najjači. Najbolje i najčešće se je potres osjetio na otoku Korčuli, i to u mjestih Korčuli, Račišću i Blatu. Odatle se je potres razširio preko poluotoka Pelješca do Dubrovnika, a prema sjeveru preko Hvara, Visa, Brača do Spljeta i Zadra. Kako se je prvi jači udarac odmah iza polnoći dogodio, to ga u mnogih mjestih nisu ni osjetili, te je vrlo vjerovatno, da mu je obseg bio puno veći, nego što ga ovdje označismo. Viesti, na koje bi se imali osloniti pri iztraživanju izhodišta, vrlo su slabe. U cielom ovom potresnom obsegu imamo samo dva mjesta, odkle nam dojaviše pravac potresa. Za Račišće na Korčuli zabilježen je pravac trešnje od S—J. Za Korčulu navadjaju dva pravca i to od I—Z, te od S—J. Ako uzmemo, da je pravac u Račišću točno opredieljen, onda je vjerovatno, da se je i u Korčuli isti pravac osjetio, dakle od S—J. Izhodište potresu

Digitized by Google

ležalo bi dakle sjeverno od otoka Korčule, a kako ćemo odmah čuti, nije to izhodište moglo daleko biti od samoga otoka. Prema tomu bi ja potresnu pukotinu, iz koje je potekao potres od 27. lipnja, položio u more izmedju Hvara i Korčule pravcem od iztoka prema zapadu. Ta potresna pukotina ležala bi u sredini izmedju Dubrovnika i Spljeta, a to su one dvie krajne točke, do kojih se je potres tolikom silom širio, da su ga ljudi i u snu osjetili. Spomenusmo već i to, da je potres bio najjači na Korčuli. Lako je moguće, da se je izhodište potresa na potresnoj pukotini prema zapadu selilo, jer su se na zapadnoj strani otoka Korčule potresi kroz dulje vremena opetovali i jer se za treći udarac dne 27. lipnja u Račišću navadja pravac potresu ne više od S – J, nego od Z—I, pa baš taj treći udarac dopro je do Spljeta i Zadra, dočim neznamo, da li su ga i u Dubrovniku osjetili. Iza trećega toga udarca, koji se je osjetio 27. lipnja odmah poslje 9 satih po podne, nije se na zapadnoj strani otoka Korčule izpod zemlje nikako htjelo umiriti. U *Blatu* su preko tri mjeseca gotovo dan na dan čuli sad podzemne tutnjave sad slabije potrese. Iz te potresne periode imamo iz Blata zabilježenih jedno 39 što potresa što tutnjava. Prve dane bijahu ljudi tako prestrašeni, da nisu htjeli preko noći u kućah noćivati.

Drugi i to najobsežniji potres ove godine bio je 27. kolovoza odmah iza 11 sati u veče. On se je osjetio po svoj prilici po svih dalmatinskih otocih, premda dobismo viesti samo sa Korčule, Visa, Hvara i Maslinice. Na kopnu ga osjetiše u Dubrovniku Mostaru, Vrhgorcu, Splitu, Trogiru, Šibeniku, Ninu, Obrovcu, pa kako se je ista trešnja još protegnula preko Ogulina do Zagreba i Marije Bistrice, to neima dvojbe, da je ona zahvatila i cielo Hrvatsko Primorje, a i Bosnu i Hercegovinu. Po raznih izvještajih sastojala je trešnja od dva udarca, koja su brzo jedan za drugim sliedila. Trešnja se je najjače osjetila u Dubrovniku, te na Korčuli, Visu i Maslinici, dočim je dalje prema sjeveru bila sve slabija. Izhodište samoga potresa nalazilo se je daleko na jugo-iztoku u Jonskom moru. Kako englezki časopis „Nature“ javlja, moglo je izhodište potresa biti trideset milja na jugoiztoku od Zante. Na Zanti osjetio se je potres u 11 s. 25 m. po podne, a kako je dalmatinska obala zapadno položena, to je posve naravno, da se je tu potres prema domaćem vremenu ranije osjetio. Oko 11 sati osjetiše isti potres u Napulju, a mora da je prošao cielu Italiju i prešao Alpe, jer ga je u Bernu zabilježio seismograf u 10 s. 36 m 16 s. Na

Digitized by Google

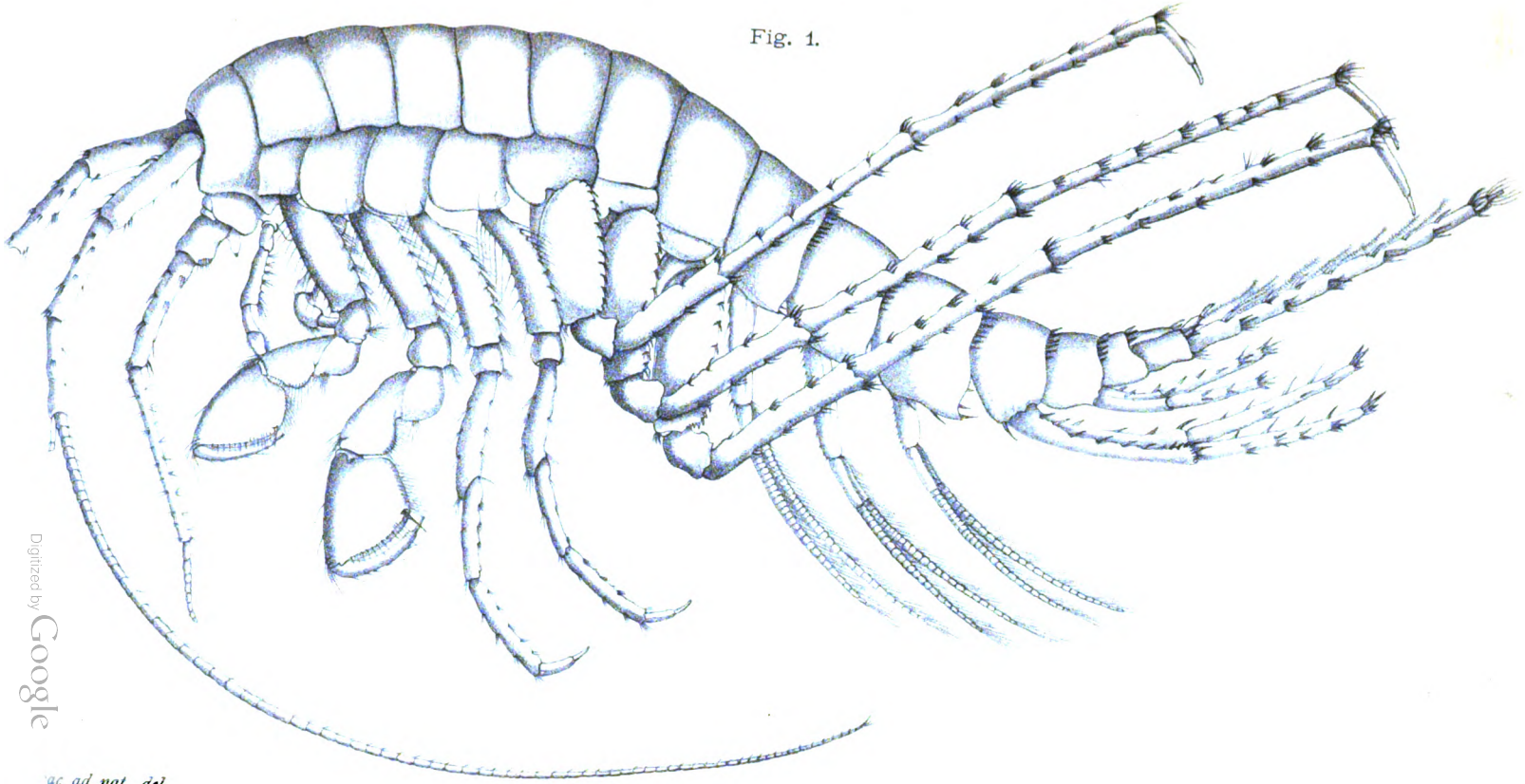
jugu prevalio je potresni val Sredozemno more, gdje su ga na brodu jedno 50 milja izpod Matapana u 11 s 30 m. vrlo oštro osjetili, te je dosegnuo do Aleksandrije, gdje ga osjetiše 15 minuta poslje pol noći.

Svi ostali potresi, što se godine 1886. osjetiše, bijahu slabiji i manjega obsega. U *Zagrebu* osjetiše iste godine četiri potresa, a medju tima potekoše samo dva iz stare zagrebačke potresne pukotine i to potresi od 12. svibnja i 15. kolovoza Potres od 12. svibnja, što sam ga sâm na Sljemenu osjetio, bio je gotovo sasvim okomit, a neima dvojbe, da mu je pravac u Mariji Bistrici protivno shvaćen. Drugomu potresu od 15. kolovoza opredielio je vjerodostojan izviestitelj na Sljemenu na piramidi pravac od ISI—ZJZ, a taj pravac se dobro slaže sa pravci, što ga zapaziše kod prijašnjih zagrebačkih potresa. Za zagrebački potres od 27. kolovoza rekosmo, da mu je bilo izhodišto u Jonskom moru. Četvrtomu napokon potresu, koji se je u Zagrebu osjetio 23. siečnja, označen je doduše pravac od I—Z, pa premda sam sâm taj pravac ubilježio, ipak je vjerovatno, da mu nije izhodište u zagrebačkoj potresnoj pukotini, nego da je došao po prilici od Z i išao prema S. Potres se je puno jače osjetio u Plešivici, Samoboru i Jaski, te je i vrlo vjerovatno, da mu je izhodište u tom kraju bilo, da je dakle potresna pukotina njegdje oko samoborske Plešivice. Moguće je, da je iz te potresne pukotine potekao i potres od 22. veljače, koji se je iznovice u Plešivici osjetio.

U *Djakovštini* nije se godine 1885. osjetio niti jedan potres, no god. 1886. pojaviše se oni iznova. Jedan se je osjetio upravo na samu godišnjicu kobnoga potresa od god. 1884., naime 24. ožujka, dočim se je drugi dva dana prije toga (22. ožujka) najavio. Potres od 22. ožujka bijaše puno jači, te se je osjetio i u Vinkovcih.

Digitized by Google

Fig. 1.

ac ad nat. del.

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fig. 2.

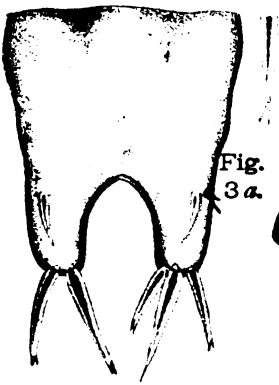

Fig. 3a.

Fig. 3.

Fig. 4.

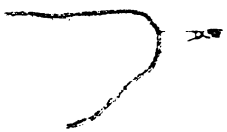

Fig. 5.

Fig. 6.

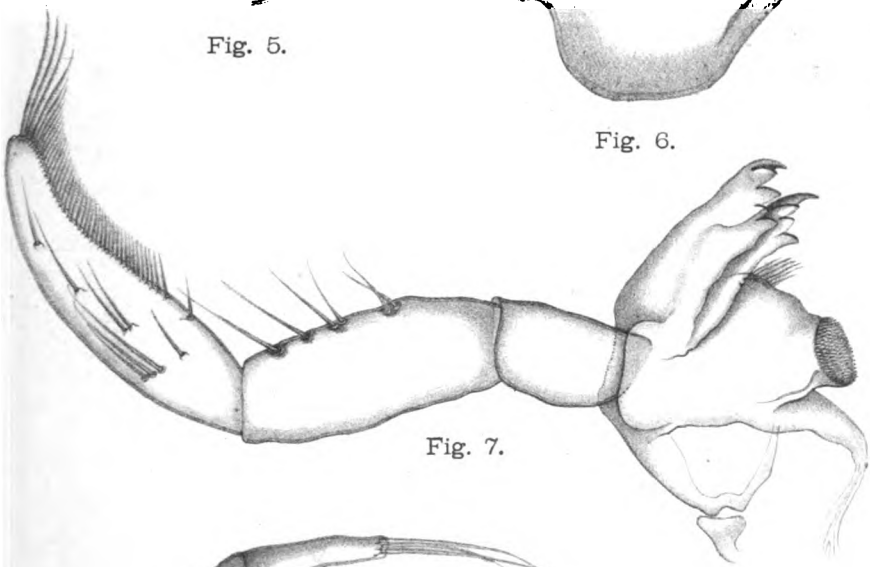

Fig. 7.

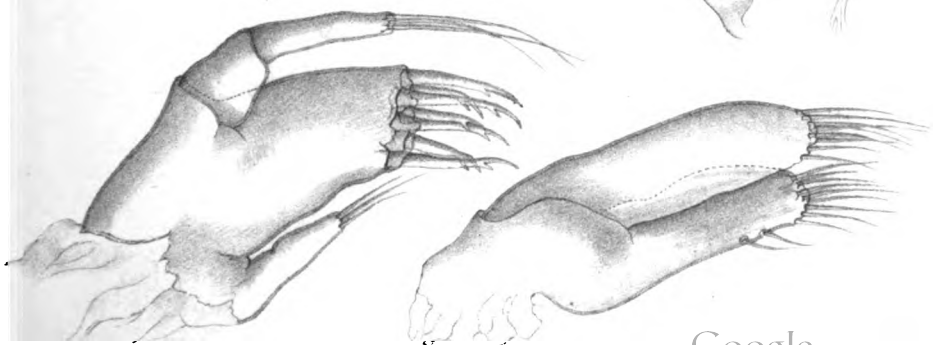

Fig. 8.

Fig. 9.

Digitized by Google

Digitized by Google

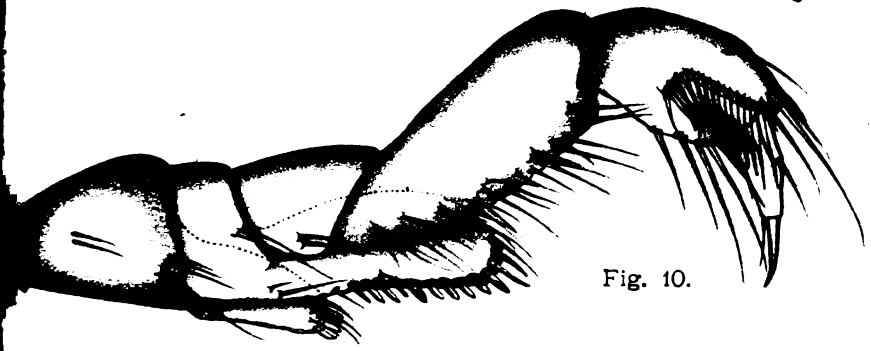

Fig. 10.

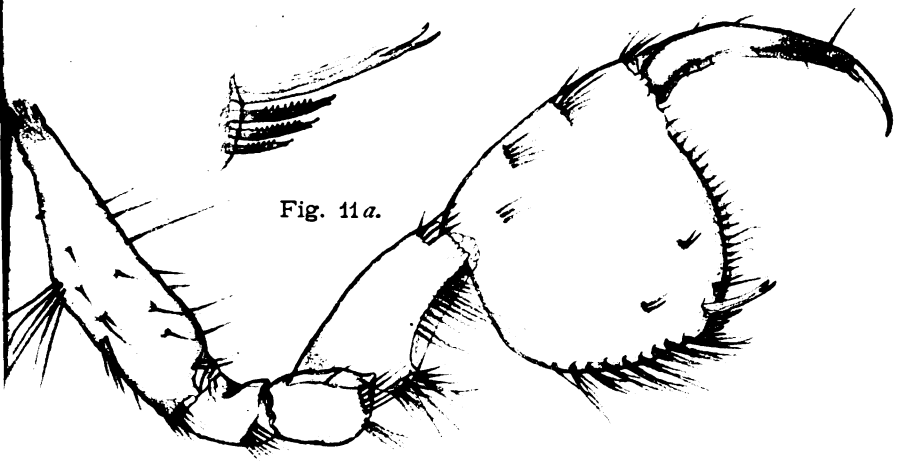

Fig. 11*a*.

Fig. 11.

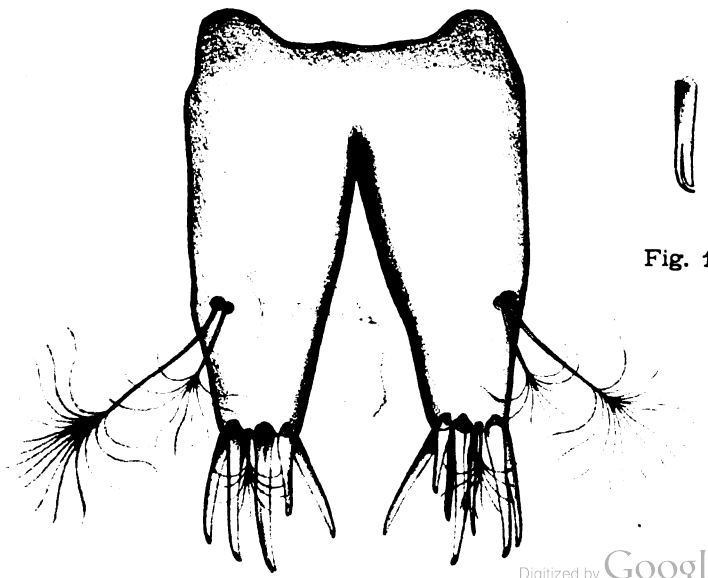

Fig. 12*a*.

Digitized by Google

Fig. 12.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XVI.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXIV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XVI.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji. Od dra. Fr. Vrbanića. (Ostatak.)	1
Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. Od dra. P. Matkovića	43
Putovanje Seydličevo	45
Putovanje bezimena putopisca	58
Putovanje J. Betzeka	80
Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio IV. Od N. Nodila	100
Darovane knjige	180

Digitized by Google

Digitized by Google

Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji.

Razpravlja pravi član dr. Fran Vrbanić.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 3. srpnja 1886.

(Ostatak.[1])

VII.

Nisu bez razloga statistički kongresi, počam od parižkoga pa sve do peštanskoga, zivo naglasivali, kako treba jedanput valjano urediti tako zvanu statistiku *priupadnika;* mislilo se je naime punim pravom, da će ova grana statistike, bude li valjano uredjena, biti ne samo znamenitim pomagalom za studija psyhologična i za prosudjivanje moralnih odnošaja narodnoga života, nego i podlogom za organizaciju kazniona, jer da se uz pripomoć njezinu mjeriti može uspjeh što ga ima kaznena pravna represija. Pak ipak uza sve to ova je grana kriminalne statistike tako nepodpuna, da jedva u obće doznajemo samo broj onih, koji su jedan ili više puta kaznjeni sbog kažnjivoga djela, te da smo uz to možebiti kadri razabrati još i razliku njihovu po spolu. Sve drugo ostaje nam tajnom; premda bi od velike koristi bilo n. pr. znati: kako se ti priupadnici redaju po dobi, po zvanju i zanimanju, po obrazovanosti, po obiteljskom stališu; koliko puta su već bili kaznjeni te sbog kojih kaznjivih čina. Imenito bi ovu posljednju okolnost valjalo potanje iztražiti; jer nije svejedno po moralnu vriednost žiteljstva, jesu li oni, koji opetovano povriedišе pravni red, već kaznjeni bili sbog kojega kaznjivoga čina u obće ili sbog kaznjivoga djela iste vrsti. Drugčije ćemo suditi onoga tata, koji je već jedanput bio osudjen sbog kradnje, a drugčije onoga, koga osudiše sbog strke, javnoga nasilja, težke tjelesne ozlede, ili drugoga kojega zločinstva.

Zločinci od navade biti će pravo rekuć samo oni, koji opetovano počiniše kaznjivo djelo iste vrsti: samo takovo djelo objedjuje naš

[1] Prvi diel razprave gledaj u LXXXII. knjizi Rada.

Digitized by Google

kazneni zakon priupadničtvom; te su uslied toga priupadnici u pravom smislu samo oni, koji bijahu već kaznjeni radi *jednakoga*, ili, kako zakon veli, *istoga* kaznjivoga djela. Podatci, koji su mi pri ruci, ne dopuštaju, da taj pojam stegnem na tako uzke granice; ja ću taj pojam uzeti u širjem obsegu, te razmotriti, kako se redaju zločinci prema tomu, da li su u obće već bili kaznjeni bilo sbog zločinstva u obće, bilo sbog kaznjivoga djela manje vrsti. (Vidi prilog IX. a) i b).)

Od ukupnoga broja osoba osudjenih prosjekom svake godine sbog zločinstva nije ih bilo kaznjeno niti jedan put sbog djela kaznjivoga po zakonu kaznenom 2461·1 t. j. 68·3%, dočim ih je bilo već kaznjeno budi jedan budi više puta 1143·2 t. j. 31·7%; napose pako bilo je u negdanjem provincijalu 1365·9 t. j. 69·2%, a u bivšoj krajini 1095·2 t. j. 67·1% takovih, koji još nikada ne bijahu kaznjeni, dočim je u najprije spomenutom dielu domovine u svemu bilo 606·9 t. j. 30·8%, a u bivšoj krajini 536·3 t. j. 32·9% takovih, koji su već jedan ili više put došli u sukob sa zakonom kaznenim, te sbog toga kaznjeni bili. Akoprem na temelju ovih podataka niti jedna trećina svih onih, koji su kaznjeni sbog zločinstva, ne spada u red tako zvanih priupadnika, ipak mi je potvrditi, da je taj broj znatan, a što je još gore, broj tih priupadnika raste sve to više uzprkos tomu, što je trošak za uzdržavanje i ustrojstvo kazniona sve to veći. Za dokaz tomu navodim, da je u razdobju od g. 1863. do konca godine 1876. u negdanjem provincijalu, ne uračunav simo županije bjelovarske, prosjekom svake godine izmedju ukupnoga broja osudjenih zločinaca bilo 75·12% takovih, *koji još nisu niti jedanput bili osudjeni sbog kaznjivoga djela,* dočim se je u razdobju od g. 1877—1882 taj broj smanjio na 69%. Isti pojav opažamo i onda, ako u obzir uzmemo županiju bjelovarsku i bivšu Krajinu. U razdobju od g. 1872—1876 bilo je u negdanjem provincijalu, uračunav županiju bjelovarsku, izmedju ukupnoga broja osudjenih zločinaca takovih, *koji još nijedan put nisu bili po sudu osudjeni* prosjekom na godinu 73·2%; dakle više nego li u razdobju od god. 1877—1882 za 4%; u bivšoj pako Krajini iznosi ta razlika 2·58%, t. j. 69·68% u razdobju 1873—1876, napram 67·1% u razdobju 1877—1882. Na temelju ovih podataka nije se izpunila nada onih[1], koji su sudeć po osobnih odnošajih kaznjenika lepoglavske kaznione pouzdano očekivali, da su se i u cieloj zemlji u tom pogledu popravile okol-

[1] Vidi *Tauffer* „Die Erfolge des progressiven Strafvollzuges" str. 51.

Digitized by Google

nosti; žalibože da gornji podatci odviše jasno govore u prilog one tvrdnje, koju je vrli svećenik *Ilijašević* u svojoj *„Spomenici“* izrekao veleć, da se danomice pomnožava broj zločinaca od običaja. Ja priznajem, da su ovomu nepovoljnomu pojavu u velike krive sve one okolnosti, koje u obće uplivaju na prirast zločinstva, nu ne mogu zatajiti istine, da u tom pogledu u velike odlučuje sustav naših kazniona, iz kojih često puta zločinci ne samo da ne izlaze bolji već naproti gorji nego li su bili kad su u nju došli. „Kazniona sa skupnim zatvorom, u kojoj se najbolji s najgorjim družiti može, jest u podpunom smislu tatska učiona, gdje se zloća poput epidemičke bolesti širi.“ Ovako se je u svojoj *„Spomenici“* izjavio vrli svećenik *Ilijašević* na temelju više-godišnjega izkustva, što si ga je stekao kao duhovnik u kaznioni lepoglavskoj. Ovu njegovu izjavu potvrdjuju i gornji podatci. Ne mislim ovim nipošto osuditi kaznione lepoglavske, koja je godine 1877. na ovo organizirana, te u kojoj je uveden tako zvani progresivni sustav prema sistemu irskomu, jer ponajprije valja uzeti u obzir, da se u ovu kaznionu šalju samo oni zločinci, koji su osudjeni na tamnicu preko jedne godine dana, a zatim, da je izvršba kazni pogledom na svoj uspjeh, u koliko se tiče popravka kaznjenika, vrlo malo mogla uticati na one podatke, koji su podlogom mojemu razmatranju. Nu kako priznaje *Ilijašević* u svojoj „Spomenici,“ biti će i u Lepoglavi od potrebe koješta još preurediti, da uspjesi ove kaznione pogledom na popravak kaznjenika budu još uspješniji. Glavno medjutim leglo zločinaca u obće, a priupadnika napose, jesu uze kod naših sudbenih stolova, o kojih bi znali mnogo pripoviedati oni, koji su imali prilike proučiti uredbu njihovu. Tu su u zatvoru pomiešani sa zločinci od običaja sa skitalicami, varalicami preljubnici itd. ljudi, kojim možda nije srce pokvareno, već koji su, da blago reknem, uslied nesretnoga slučaja došli u zatvor; tu zajedno dane borave neizkusni mladići s prevejanimi lopovi i nevaljanci. Takovo družtvo kadro je izčupati svaku klicu i onog dobra, što ga možebiti krije srce takovoga nesretnika; tu o popravku govora ne ima.

Kad bi kojom srećom i u statistici kriminalnoj bio uveden sustav popisnica, dala bi se ova okolnost podpuno dokazati; jer bi tada sve osudjene zločince mogli razrediti u skupove i prema vrsti kaznjivih čina, sbog kojih bijahu prije osudjeni, i prema mjestu, gdje su uslied prijašnje osude svoju kazan pretrpjeli. Nu kad toga ne ima, ja ću nastojati na temelju onih podataka, koji su mi pri ruci, barem donekle opravdati gornju izjavu. Gradja statistička,

Digitized by Google

koju sam obradio za ovu razpravu, dieli zločince prema prijašnjem životu u četiri skupa, i to u takove: 1. koji još nisu nikada bili po sudu kaznenom osudjeni; 2. koji su jedan ili više puta bili osudjeni bilo sbog prestupka bilo sbog prekršaja; 3. koji su jedanput bili već osudjeni sbog zločinstva; i 4. koji su više puta bili osudjeni sbog zločinstva.

Razmotrimo li sada zločince prema tim razredom, to ih je u razdobju našega promatranja prosjekom na godinu u postotcih spadalo

u razred	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	ukupno u Hrvatskoj i Slavoniji
1.	69·2%	67·1%	68·3%
2.	13·1%	19·1%	15·7%
3.	11·8%	9·8%	10·9%
4.	5·9%	4·0%	5·1%

Kako nas ovi brojevi uvjeravaju, to je najveći dio priupadnika, malo ne polovina njih, t. j 49·6% bio već kaznjen sbog prestupka ili prekršaja, te je prema sada postojecem kaznioničkom sustavu bio u zatvoru sudova prve molbe; od one pako druge polovine bio je takodjer znatan dio koje u posebnih krajiških kaznionah (Glini, Gospiću itd.), koje opet u uzah sudbenih stolova. Ja ne bih mogao točno navesti, kolik je taj broj; ali ne ću pogriešiti, ako reknem, da ih je bilo sigurno polovina, te možemo zato mirne duše tvrditi, da je od svih priupadnika najmanje njih dvie trećine već jedanput pretrpjelo kazan u zatvorih, koji se punim pravom nazivlju leglom svakoga zla. Uslied toga naravna je stvar, da raste postotak svih priupadnika, a imenito onih, koji su bili vać jedanput kaznjeni sbog prestupka ili prekršaja.

Da je tomu u istinu tako, potvrdjuje okolnost ona, što je u negdanjoj provincijalnoj Hrvatskoj i Slavoniji, ne uzev u račun županije bjelovarske, bilo prosjekom na godinu od svih osudjenih zločinaca

		u razredu:			
		1.	2.	3.	4.
za razdobja	1863—1876	75·12%	10·65%	9·97%	4·26%
„	1877-1882	69·00%	13·30%	11·80%	5·90%

I razlika medju bivšim provincijalom te negdanjom krajinom upućuje nas oč to na uspjeh, kojim kaznione djeluju na kaznjenike. Ako već uze kod sudbenih stolova negdanjega provincijala ne odgovaraju ni najprimitivnijim zahtjevom kaznione, to glede kra-

Digitized by Google

jiških kazniona ova tvrdnja u još većoj mjeri vriedi; tu niti je bilo kakova sustava niti kakove radnje za kaznjenike, koji su bez ikakova ćudoredna odgoja i ikakova posla tratili dane. Nije dakle ćudo, da te nesretnike kazna, ako nije već mogla zastrašiti, nije bila za stalno kadra ni popraviti. To i jest jedan od razloga, zašto u krajini nalazimo veći broj priupadnika nego li u negdanjem provincijalu, dapače ne imaju posve krivo oni, koji vele, da su te krajiške kaznione donekle uplivale i na bivši provincijal, jer su se sve do reorganizacije kaznione lepoglavske (1877) i iz njegdanjega provincijala oni kaznjenici, koji su bili osudjeni na kazan tamnice preko 10 godina, slali stranom u ugarsku kaznionu u Ilavi, stranom u kaznione krajiške.

Nisu medjutim kaznione jedine, koje su od upliva na to, da li broj priupadnika raste ili pada: mnogo toga visi o značaju samoga naroda, mnogo o razvitku ćudi njegove. o vrlini srca i duše, o uzgoju moralnom, ob odnošajih gospodarstvenih, te u obće o svem onom, što je kadro djelovati na kriminalne odnošaje žiteljstva. Uslied toga biva, da u jednoj te istoj zemlji, u obsegu jednoga te istoga kaznioničkoga sustava ipak u različitih krajevih postoji različit omjer priupadnika Na onoga, u kom moralno čuvstvo nije posve utrnulo, komu ćud nije podivljala a srce se ne izkvarilo, mnogo će odlučnije uplivati kazan zatvora nego li kod onih, koji su protivnih svojstava. Tu nam valja takodjer tražiti razlog, zašto je u krajini broj priupadnika veći nego li u negdanjem provincijalu, a u Slavoniji manji postotak onih, koji su prvi put pali u ruke pravde.

Prispodobimo li imenito Slavoniju s Hrvatskom užom, tada opažamo, da je od ukupnoga broja osudjenih zločinaca bio prosjekom svake godine sliedeći broj postotaka

	u razredu:			
	1.	2.	3.	4.
u Hrvatskoj	69·5%	15·9%	10·1%	4·5%
u Slavoniji	66·6%	15·5%	12·0%	5·9%

Samo kod onih zločinaca, koji su već bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja, nešto je veći postotak u užoj Hrvatskoj, dočim je u Slavoniji razmjerno veći broj onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog zločinstva. Ovaj primjer bivše krajine i Slavonije ovlaštuje nas na zaključak, da je broj priupadnika ondje veći, gdje je kriminalnost žiteljstva veća. Uvjeravaju nas o tom i sliedeći podatci, koji nam pokazuju, da je od ukupnoga

Digitized by Google

broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo priupadnika u obsegu sudb. stola:

1. Gospić	22·5%	5. Vukovar	30·5%	9. Požega	34·0%
2. Vinkovci	25·7%	6. Varaždin	32·3%	10. Zemun	35·7%
3. Zagreb	27.7 %	7. Osiek	32·6%	11. Petrinja	36·4%
4. Bjelovar	29·9%	8. Ogulin	33·4%	12. N. Gradiška	50·0%

Sravnimo li gore navedene podatke s onimi o kriminalitetu žiteljstva (vidi prilog III.): tada ćemo morati priznati, da je u obće broj priupadnika veći u obsegu onih sudbenih stolova, gdje je i kriminalitet žiteljstva veći; zato i vidimo, kako se sudbeni stolovi N. Gradiška, Petrinja i Požega odlikuju najvećim brojem priupadnika. Iznimku nam neku pokazuje obseg sudbenoga stola varaždinskoga, i gospićkoga, jer dok je kriminalitet žiteljstva najpovoljniji u obsegu varaždinskoga sudbenoga stola, odlikuje se gospićki sudbeni stol najmanjim brojem priupadnika, a varaždinski zauzimlje istom šesto mjesto u broju sudbenih stolova. S druge opet strane opažamo, kako vinkovački sudbeni stol pokraj gospićkoga glede priupadnika zauzimlje najpovoljnije mjesto, dočim mu u pogledu kriminaliteta pripada mjesto sedmo; a napokon je sudbeni stol zemunski obzirom na kriminalitet na sedmom a glede priupadničtva na desetom mjestu. Na temelju podataka, koji su mi pri ruci, ne mogu pravo razabrati razlog gornjim iznimkam, napose pako ne mogu proniknuti u povod, s kojega je toliko priupadnika u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga, gdje su inače kriminalni odnošaji povoljniji nego li u ijednomu kraju Hrvatske. Ove nam okolnosti ne može razjasniti ni razmjer priupadnika kod pojedinih vrstih zločinstva. Od ukupnoga broja zločinaca osudjenih sbog pojedinih vrstih zločinstva bilo je priupadnika u obsegu sudbenoga stola:

U skupu I.

1. Gospić	25·8%	5. Bjelovar	34·4%	9. Varaždin	39·1%
2. Vinkovci	26·1%	6. Osiek	34·7%	10. Petrinja	39·6%
3. Zagreb	31·6%	7 Ogulin	36·4%	11. Zemun	40·1%
4. Vukovar	32·3%	8. Požega	37·3%	12. N. Gradiška	50·4%

U skupu II.

1. Gospić	15·8%	5. Požega	23·9%	9. Osiek	27·7%
2. Zagreb	18·8%	6. Varaždin	24·0%	10. Zemun	27·7%
3. Ogulin	20·2%	7 Vinkovci	24·1%	11. Petrinja	28·1%
4. Bjelovar	20·1%	8. Vukovar	26 6%	12. N. Gradiška	49·2%

Digitized by Google

U skupu III.

1. Požega — 5. Vinkovci 10·0% 9. Vukovar 27·2%
2. Ogulin — 6. Varaždin 12·7% 10. Petrinja 29·9%
3. Zagreb 8·5% 7. Bjelovar 14·7% 11. Zemun 50·0%
4. Gospić 9·4% 8. Osiek 27·2% 11. N. Gradiška — nije bilo u ovom skupu niti jednoga zločinca.

U skupu IV.

1. Gospić — 5. Vinkovci 14·3% 9. Zagreb 43·5%
2. Petrinja 5·7% 6. Zemun 16·7% 10. Požega 45·4%
3. Ogulin 12·5% 7. Osiek 35·4% 11. Vukovar 90·0%
4. N. Gradiška 12·5% 8. Varaždin 38·6% 12. Bjelovar — nije bilo u ovom skupu niti jednoga zločinca.

Stegnemo li ove podatke u jedno, tada dolazimo do zaključka, da je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva bilo priupadnika:

u skupu	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	34·3%	35·7%	35·0%
II.	23·5%	25·2%	25·0%
III.	13·2%	22·0%	17·1%
IV.	39·0%	9·4%	26·2%

Najveći broj postotaka priupadnika nalazimo kod zločinstva skupa I. t. j. kod onih, koji su počinjeni s pohlepe za dobitkom, i to bez sumnje sbog zločinstva kradje. Obća je tužba, da se tati od običaja množe; zna se, da kradja najlaglje prelazi u običaj, a onaj, koji jedanput zagrezne u takovo kaznjivo djelo, da se samo uz osobita sredstva i osobitu moralnu svoju snagu popravlja. Ta obće je poznato, a rekao je i *Quetelet* u svom djelu o čovjeku, da se sklonost na kradnju u čovjeku najpriju pojavlja, te da ga ona prati tečajem čitavoga njegovoga života. Ova okolnost, imenito ako joj se pridruže još i druge prilike, upravo čini, da su tati od običaja češći od drugih zločinaca od običaja. Nu kao što tati od običaja ne ostaju kod kradnje, već s vremenom zalaze i u druga zločinstva: tako se dogadja i protivno. Valjana kriminalna statistika morala bi izpitivati i ove okolnosti, jer su za prosudjivanje priupadničtva od malene vriednosti svi podatci, dok ne znamo za kaznjiva djela, sbog kojih su dotičnici već bili osudjeni, za kazne, koje im je valjalo pretrpjeti, za kaznione, u kojih su bili zatvoreni, te napokon

Digitized by Google

za to, po koji put su dotičnici već kaznjeni sbog kaznjivih djela. Svega toga ne ima u naših podatcih, pak zato niti se dade za pojedine krajeve točno prosuditi sveza izmedju priupadničtva i kriminaliteta u obće, niti potanko razložiti razlika u priupadničtvu obzirom na pojedine vrsti zločinstva. Svakako bi bilo ne samo zanimivo nego i vrlo poučno, doznati, zašto je n. pr. u Gospiću broj priupadnika toli malen, a u N. Gradiški toli ogroman; sustav kaznione ovdje ne će biti od odlučna upliva, jer su kaznione, u koje su se većim dielom slali kaznjenici jednoga i drugoga sudbenoga stola, osnovane na istoj podlozi — t. j. bez ikakova sustava; pa ipak koja razlika medju priupadnici u jednom i drugom kraju! To isto, ako ne u još većoj mjeri, vriedi i onda, prispodobimo li vinkovački sudbeni stol s novogradiškim; jer dok svakako priznati moramo, da se u karakteru i u načinu života razlikuje žiteljstvo Like i Krbave od žiteljstva novogradiškoga okružja, ne će za stalno biti tolike razlike medju ovim žiteljstvom i onim, koje stanuje u okružju vinkovačkom; pa ipak ovdje ne ima ni punih 26% a ondje 50% priupadnika. Ja držim, da će biti od potrebe ovu okolnost potanje izpitati, jer će se samo tako moći riešiti pitanje: na koliko veći ili manji broj priupadnika visi o sustavu kazniona, a koliko o karakteru naroda i drugih okolnostih; nu to se učiniti ne će moći, doklegod se nepromieni sustav, kojim se sabiru kriminalno statistički podatci. S istoga razloga ne možemo dati nikakove važnosti ni gore iztaknutoj razdielbi priupadnika prema pojedinim skupovom zločinstva, najpače nije smjeti procieniti podatke skupa III. i IV. ni zato, jer je broj zločinaca osudjenih u tom skupu premalen, a da bi se obzirom na priupadničtvo mogli izvesti stalni kakovi zaključci. Ja sam ih medjutim priobćio samo zato, da mi razprava ne bude nepodpuna.

Promatrajuć potanje priupadnike pružaju nam u ostalom i naši podatci barem jedan momenat, s kojega donekle prosuditi možemo pokvarenost njihova srca i naviku njihovu na kaznjiva djela, a to je okolnost ona, da li su već bili osudjeni sbog manjih ili većih kaznjivih čina. Svakako ćemo morati zaključit i na veću pokvarenost i na slabiji uspjeh već pretrpljene kazne ondje, gdje bude veći postotak onih, koji su već jedan ili više puta bili osudjeni sbog zločinstva. Po naših podatcih redaju se priupadnici po svom prijašnjem životu tako, da ih je od ukupnoga broja bilo

Digitized by Google

u razredu	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
2.	42·6%	58·0%	49·6%
3.	38·3%	29·8%	34·3%
4.	19·1%	12·2%	16·1%

Malo ne polovina svih priupadnika bila je dakle već kaznjena sbog prestupka ili prekršaja, dočim je druga, i to veća, polovica pretrpjela kazan jedan ili više puta sbog zločinstva. U tom pogledu mnogo je povoljniji položaj krajiških priupadnika, jer je postotak treće i četvrte kategorije za preko 15% manji nego li u bivšem provincijalu; dok naime u bivšoj krajini medju priupadnici ima 42% takovih, koji su već sudjeni bili sbog zločinstva, iznosi taj postotak u bivšem provincijalu 57·4. Očito je usljed toga, da prevaga, koju u bivšoj krajini nalazimo kod priupadnika napram bivšem provincijalu, nastaje poglavito uslied većega postotka onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja. I doista taj je broj u bivšoj krajini ne samo relativno nego i absolutno veći nego li u negdanjem provincijalu, jer dok je ovdje takovih priupadnika bilo prosjekom na godinu 256·6, bilo ih je u bivšoj krajini 311·1. Ovaj razmjerno povoljan pojav za bivšu krajinu nastaje ne samo od tuda, što u obsegu sudbenih stolova gospićkoga, ogulinskoga i slunjskoga broj priupadnika prvoga razreda nadmašuje dvie trećine svih priupadnika, dočim nigdje drugdje ne dosiže niti polovine, nego i s toga, jer i ostali krajiški sudbeni stolovi u tom nadkriljuju sve provincijalne sudove osim varaždinskoga.

Razabire se to najjasnije iz sliedećih podataka, koji nam pokazuju, da je od ukupnoga broja priupadnika bilo u u obsegu sudb. stola

	u razredu: 2.	3.	4.
1. Gospić	75·5%	21·0%	3·5%
2. Ogulin	72·8 „	22·1 „	5·1 „
3. N. Gradiška	68·1 „	22·6 „	9·2 „
4. Varaždin	48·3 „	37·9 „	14·8 „
5. Petrinja	47·3 „	37·8 „	14·8 „
6. Zemun	45·4 „	35·6 „	19·0 „
7. Vinkovci	44.7 „	33·9 „	22·3 „
8. Zagreb	42·9 „	37·2 „	19·9 „
9. Požega	42·3 „	35·6 „	22·1 „
10. Vukovar	42·2 „	39·4 „	18·4 „
11. Osiek	42·0 „	41·8 „	16·2 „
12. Bjelovar	39·1 „	39·9 „	21·0 „

Digitized by Google

Prispodobimo li ove podatke s onimi o priupadnicih u obće, vidjeti ćemo, da medju njimi ne ima nikakova saveza; jer premda je n. pr. u obsegu gradiškoga sudbenoga stola samo polovina zločinaca bila prije počinjenoga zločinstva kriminalno neporočnoga života, a u obsegu bjelovarskoga sudbenoga stola preko dvie trećine: to je ipak velika razlika medju priupadnici jednoga i drugoga teritorija; ovdje ih je šest desetina a ondje samo tri desetine bilo već osudjeno sbog zločinstva: i to dva ili više puta ondje 21% a ovdje 9·2%. Isto tako opažamo na temelju gornjih podataka, kako bi obzirom na prijašnji život priupadnika mogli povući granicu izmedju Slavonije i Hrvatske u uzem smislu, te kako su, ako se izuzme sudbeni stol u Gradiškoj, slavonski krajevi u mnogo nepovoljnijem položaju. Ova bi nam se opreka još jače pokazala, kad bismo iz bjelovarskoga sudbenoga stola mogli izlučiti županiju križevačku. Od ukupnoga naime broja priupadnika bilo ih je

	u razredu:		
	2.	3.	4.
u Hrvatskoj	52·1%	33·1%	14·8%
u Slavoniji	36·4%	35·9%	17·7%

Ja doduše priznajem, da u gornjih brojevih ima dosta povoda ozbiljnomu razmišljanju, jer nije u istinu malenkost, kad je medju priupadnici preko polovice takovih, koji su već jedan ili više puta osudjeni sbog zločinstva, te da bi bilo potrebito odkriti uzroke ovomu pojavu a napose tolikim razlikam u pojedinih krajevih domovine: nu po mojem sudu svako daljnje razmišljanje o tom ne može biti nego hipothezom, dok se u sabiranju kriminalno statističkih podataka ne uklone toliko puta naglašene zapreke.

Neka mi bude dopušteno obzirom na priupadnike spomenuti samo još jednu okolnost, a to je velika razlika izmedju *mužkoga i ženskoga spola*. Ja sam već imao prilike naglasiti, kolika razlika postoji u kriminalitetu medju mužkim i ženskim spolom, a najpače kako je kriminalnost kod mužkoga spola u Hrvatskoj i Slavoniji 16 puta veća od kriminaliteta ženskoga spola. Posljedice ovoga povoljnoga pojava pokazuju se i pogledom na priupadnike, jer dok je u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo kod mužkaraca 67·5% takovih, koji još nisu niti jedanput bili osudjeni po kaznenom sudu, bilo ih je kod spola ženskoga 82·7%. I tu opažamo znamenitih razlika u pojedinih krajevih domovine. Tako je ponaj-

Digitized by Google

prije u bivšoj krajini broj priupadnika veći, a kod žena manji nego li u negdanjem provincijalu; u užoj pako Hrvatskoj u nepovoljnijem su položaju žene nego li u Slavoniji. Ovu okolnost razabrati će čitatelji iz sliedećega obračuna.

Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva bilo je priupadnika u obsegu sudb. stola:

kod mužkaraca		kod žena	
1. Gospić	23·0%	1. N Gradiška	—
2. Vinkovci	25·8 „	2. Gospić	1·4%
3. Zagreb	27·7 „	3. Ogulin	9·0 „
4. Bjelovar	30·6 „	4. Požega	11·1 „
5. Vukovar	31·1 „	5. Petrinja	11·2 „
6. Osiek	33·6 „	6. Varaždin	12·3 „
7. Varaždin	33·7 „	7. Zemun	12·3 „
8. Ogulin	33.7 „	8. Osiek	13·7 „
9. Požega	34·9 „	9. Bjelovar	17·9 „
10. Zemun	36·4 „	10. Vinkovci	19·5 „
11. Petrinja	37·3 „	11. Vukovar	22·6 „
12. N. Gradiška	52·3 „	12. Zagreb	27·6 „
Bivši provincijal	**31·5** „	**Bivša krajina**	**10·1** „
Bivša krajina	**33·5** „	**Bivši provincijal**	**20·0** „
Hrvatska uža	**31·1** „	**Slavonija**	**14·8** „
Slavonija	**34·3** „	**Hrvatska uža**	**18·9** „

Tko pomnije razmotri ovaj obračun, opaziti će prije svega, da kao što kriminalitet ženskoga spola nije ovisan o kriminalnosti spola mužkoga, da isto tako ne visi ni priupadničtvo žena o većoj ili manjoj priupadnosti mužkaraca; za tim da ni priupadnost žena u pojedinih krajevih ne stoji u savezu s kriminalitetom spola ženskoga dotičnih priedjela; vidi se to najbolje onda, ako prispodobimo gornju razredbu pojedinih sudbenih stolova s onom, koju predočismo kod kriminaliteta spola ženskoga. Ne ima medjutim dvojbe, da velika razlika, koja se kod priupadničtva pokazuje medju jednim i drugim spolom, potiče poglavito i u prvom redu od onih okolnosti, koje su u obće razlogom manjemu kriminalitetu ženskoga spola. Medju ove okolnosti spadati će bez sumnje i sama narav ženska, na koju kazan zatvora u represivnom pogledu svakako silnije djeluje nego li na mužkarce; a napokon ne će se moći poreći ni to, da je organizacija ženske kaznione već od dulje vremena takova, da je kadra u najpovoljnijem pogledu djelovati

Digitized by Google

na popravak kaznjenika. Nu ako nam i jest sve ovo kadro razjasniti u obće razliku u priupadničtvu medju mužkim i ženskim spolom: ne možemo si ipak na temelju onih podataka, koje nam pruža statistička gradja, raztumačiti onih razlika, koje postoje glede priupadničtva samih žema u pojedinih krajevih domovine. U pogledu nekih okolnostih dade se doduše naslućivati mnogo toga, ali to su samo slutnje, koje bi upravo valjalo podkriepiti exaktnim iztraživanjem. Tako se n. pr. daleko povoljniji odnošaji glede priupadničtva žena u bivšoj krajini napram negdanjem provincijalu protumačiti mogu povoljnijim kriminalitetom žena u negdanjoj krajini; a nepovoljnije razmjerje u užoj Hrvatskoj napram Slavoniji velikim postotkom žena priupadnica u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, gdje je obzirom na priupadnost ženski spol malo ne posve ravan spolu mužkom. Ovaj pojav ne javlja nam se nigdje drugdje u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, jer osim Zagreba svagdje drugdje vidimo, da su žene napram mužkarcem u daleko povoljnijem odnošaju. Izostavimo li sudbeni stol zagrebački iz naše kombinacije, opaziti ćemo, kako Slavonija u tom pogledu gubi prednost pred užom Hrvatskom, jer postotak priupadnica iznosi tada samo 14·2% napram 14·8% u Slavoniji. Ne ima dakle dvojbe, da grad Zagreb svojim gradskim životom glede priupadničtva žena povišuje postotak, kojim se odlikuje sudbeni stol zagrebački. Čudnovat je pojav svakako, da sudbeni stol gradiški ne ima nikakovih priupadnica, premda je kod mužkoga spola broj priupadnika veći od onih, koji su u kriminalnom pogledu bili neporočnoga života, te premda je i kriminalitet žena u ovom okružju najnepovoljniji u Hrvatskoj i Slavoniji. Jedini sudbeni stol gospićki odlikuje se povoljnim razmjerom priupadnika ne samo kod mužkaraca nego i kod žena, te mu obzirom na jedne i na druge pripada prvo mjesto.

Pogledom na prijašnji život priupadnika opažamo dosta znatnu razliku medju mužkarci i medju ženami; od ukupnoga naime broja priupadnika dotično priupadnica bilo ih je

	u razredu:					
	2.		3.		4.	
Sudb. stol.	muž.	žene	muž.	žene	muž.	žene
1. Gospić	74·0%	—	21·3%	—	37·0%	100·0%
2. Ogulin	73·0 „	50·0%	22·0 „	50·0%	5·0 „	—
3. N. Gradiška	68·2 „	—	22·6 „	—	9·2 „	—
4. Varaždin	47·7 „	68·8 „	30·8 „	18·7 „	21·5 „	12·5 „

Digitized by Google

Sudb. stol.	muž.	žene	muž.	žene	muž.	žene
5. Petrinja	47·2%	33·1%	37·8%	59·8%	15·0%	7·1%
6. Zemun	44·8 „	100·0 „	36·0 „	—	19·2 „	—
7. Vinkovci	44·5 „	37·9 „	32·6 „	52·4 „	22·9 „	9·7 „
8. Zagreb	43·0 „	44·0 „	37·7 „	32·0 „	19·3 „	24·0 „
9. Požega	42·5 „	30·0 „	35·5 „	50·0 „	22·0 „	20·0 „
10. Vukovar	42·3 „	42·9 „	39·6 „	34·2 „	18·1 „	22·9 „
11. Osiek	41·9 „	40·6 „	41·5 „	50·0 „	16.6 „	9·4 „
12. Bjelovar	39·1 „	38·6 „	39·6 „	45·4 „	21·3 „	16·0 „
Bivši provincijal	42·2 „	43·5 „	38·4 „	36·5 „	19·4 „	20·0 „
Bivša krajina	58·2 „	45·5 „	29·6 „	45·5 „	12·2 „	9·0 „
Hrvatska i Slavonija	49·9 „	44·5 „	34·1 „	38·2 „	16·1 „	17·3 „

Po ovom obračunu mnogo je nepovoljniji položaj žena priupadnica po prijašnjem životu nego li kod mužkaraca, jer ih je veći postotak bio već osudjen sbog zločinstva ne samo jedan nego i više puta. Osobito se ističe ova razlika u bivšoj krajini a manje u provincijalu, jer je ondje 54·5% priupadnica, koje su već jedan ili više puta bile osudjene sbog zločinstva, dočim je od mužkih priupadnika manje od polovine bilo sudjeno jedan ili više puta sbog zločinstva. U negdanjem provincijalu doduše je postotak takovih žena veći, bilo ih je naime 56·5%. nu ni mužkarci ne zaostaju ovdje za ženami, oni ih dapače nadkriljuju: bilo ih je naime prosjekom na godinu 57·8%, koji su već jedan ili više puta bili sudjeni sbog zločinstva. Pogledom na pojedine sudbene stolove vidimo, kako kod mužkoga spola broj onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja, svagdje, osim sudbenoga stola bjelovarskoga, iznosi preko 40%, dočim je kod priupadnica kod četiri sudbena stola taj postotak izpod 40; nadalje opažamo, da nigdje kod mužkoga spola ne iznosi broj onih, koji su već jedanput osudjeni bili sbog zločinstva, polovine priupadnika, dočim malo ne polovina sudbenih stolova ima 50 i više postotaka priupadnica, koje su bile već jedanput osudjene sbog zločinstva. Ovi podatci nipošto ne obaraju gornje izjave, da kazan zatvora u represivnom pogledu silnije djeluje na spol ženski nego li na mužki, nu oni nas učvršćuju u misli, da žene, koje su duboko zagreznule u kaljužu opačine, dulje uztraju u opačini nego li mužkarci.

Ja ne mogu radi nepodpunosti statističke gradje dalje razpredati svojih zaključaka o priupadnicih, nu iz dosadanjega promatranja uvidjeti će svatko, kako je potrebito ne samo za zakonodavca

Digitized by Google

nego za svakoga, koji želi iztraživati moralno stanje naroda, da živo nastoji o tom, da se upravo oni podatci, koji se tiču priupadnika, što više nadopune, jer ćemo samo tada moći izabrati valjana sredstva, kako da se poprave oni, koji su jedanput zagrezli u opačinu, kako da se urede kaznione, da budu ne novim leglom nevaljanština, nego valjanom bolnicom onih, kojimi je bolestna duša, te kako da se osnuju zavodi, zvali se oni prisilne radionice ili drugčije, u koje bi se smjestili nakon pretrpljene kazni oni, o kojih se dvoji, da ih je kazniona popravila.

VIII.

Razmatrajuć dalje gradju o kriminalnih odnošajih našega naroda dolazimo do točke, koja nam pokazuje *obrazovanost* onih, koji su osudjeni sbog zločinstva. Naši podatci redaju prema toj obrazovanosti zločince u tri skupa: u takove, koji ne znadu ni čitati ni pisati, u takove, koji su vješti jednomu i drugomu ili barem, koji znadu čitati, i napokon takove, kojih je obrazovanost veća od toga prvoga stupnja elementarne obuke. Moram iskreno priznati, da kod nijednoga poglavja ove moje kriminalne statističke studije nisam osjećao toliko potežkoća, ali nigdje ni veće važnosti kao što kod poglavja ovoga; svatko bo, tko razmatra zločince po njihovoj nabrazbi, mora se i nehotice na prvi mah sustaviti kod pitanja: da li napredak pučke obuke, da li prirast pučkih škola upliva na razvoj moralno čudorednih pojava u tom pravcu, da se, napredkom ovoga važnoga faktora kulture, kriminalni odnošaji u narodu popravljaju, a zločinstva da postaju rjedja? Nu kao što je lako ovo pitanje postaviti, tako je s druge strane težko, da ne reknem ne moguće, na nj' odgovoriti. Umnici prvoga reda razbijali si glavu tim odgovorom, pa ipak kolike razlike u njihovih mislih! Dok je već *Rousseau* tvrdio, da umjetnosti i znanosti više pogoršavaju nego li popravljaju ljudske običaje, tvrdi jedan od prvih statistika današnje dobe, da svaki novčić, što ga vlada troši kod nastave, umanjuje trošak na kriminalno pravosudje; dok otac moderne statistike *Quetelet* naglašuje veliku moć, što ju ima školska naobrazba na razvoj moralnih odnošaja, a jedan od francezkih pisaca (A. Corne) odrješito tvrdi: gdje je najviše neznanja, tamo ima i najviše zločina — misle drugi, a medju njima znameniti francezki pisac *Guerry*, da je naobrazba dvorezak nož, koji se dade na dobro i na zlo upotriebiti. I u istinu, svrnemo li okom po onih

Digitized by Google

krajevih, u kojih se je kultura posve udomila, opaziti ćemo barem to, da se opačine i zločinstva ne umanjuju u onom omjeru, u kojem se širi kultura i popravlja pučka naobrazba, a zločinstva da se uslied kulture mienjaju više po kakvoći nego li po količini svojoj. Uslied ove okolnosti držim i ja s *Rümelinom*, da će svaki pošten statistik morati priznati, da se na temelju podataka, koji su nam na uporabu, ne može dokazati kauzalna sveza, koja postoji medju intelektuelnom i ćudorednom naobrazbom naroda; ali s druge strane, da nije smjeti naprečac tvrditi, da takove sveze ne ima. Nu premda se to pitanje danas još u najboljem slučaju priepornim, dakle neriešenim, smatrati može, premda ne ima dvojbe, da sama obuka u školi jošte nije nikakovom zapriekom proti razkalašenosti i zločinstvu, a poznavanje slova samo po sebi da ne pruža djetetu dovoljne snage, da može laglje i uspješnije odoljeti kušnji, te premda nitko ne će smjeti suditi o ćudorednih vlastitostih čovjeka jedino po znanju i njegovoj intelektualnoj naobrazbi — to se ipak tajiti ne smie, da je zadatak škole mnogo širji od puke brige za intelektualno obrazovanje, da se u obuci školskoj ne radi samo o pukoj nauci stanovitoga znanja, nego i o tom, da se u mladosti oplemeni um i srdce, da se u njoj uzgoji kriepost i plemenita ćud. Tim svojim ćudorednim uzgojem djeluje škola bez dvojbe i na moralne odnošaje naroda; čim ona uspješnije zadovoljava tomu svomu zadatku, tim će i intelektualna naobrazba moći biti valjanijim mjerilom za prosudjivanje kriminaliteta naroda. Nu statistički pojavi, u kojih se taj uspjeh pokazuje, vrlo su neznatni, jer se zadovoljiti moramo s rezultati najprimitivnije elementarne obuke.

Po našoj statističkoj gradji (vidi prilog X.) može se uzeti, da je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo 3002·6 t. j. 83.3% takovih, koji nisu imali ni najprimitivnije elementarne naobrazbe, t. j. takovih, koji nisu umieli ni čitati ni pisati; 593·2 t. j. 16·5% bilo je takovih, koji su bili vješti samo čitanju i pisanju, a 8·5 t. j. 0·2% takovih, koji su se mogli pohvaliti višom naobrazbom. Pojav ovaj uvjerava nas očito o doista žalostnoj okolnosti, o posvemašnjem pomanjkanju prvih uvjeta svakoga kulturnoga napredka kod velikoga diela zločinaca; jer u istinu žalostan je znak, kad punih pet šestina svih zločinaca ne poznaje ni prvih počela elementarne obuke. Nu sama ova okolnost ne ovlašćuje nas jošte na zaključak o većem kriminalitetu nepismenih ljudih, jer ona visi ponajprije i poglavito o obćem kulturnom stanju cieloga naroda. To onda vidimo, kad uz-

Digitized by Google

memo na um, da od cieloga kriminalno sposobnoga žiteljstva, koje se nalazi u dobi preko navršene 15 godina života, njih 897.792 st. t, j. 76·2% ne zna ni čitati ni pisati, dočim se samo 279.661 st. t. j. 23·8 % pohvaliti može prvimi uvjeti svake naobrazbe (Vidi prilog XI.). Razmjer ovih potonjih nešto je povoljniji po mojem računu nego li se inače uzimlje, s toga, jer nisam razlikovao one, koji umiju samo čitati a neznadu pisati, od onih, koji su vješti jednomu i drugomu, već sam jedne i druge uvrstio u kategoriju onih, koji uživaju blagodati elementarne obuke. Pogrješka, koja tim nastaje, nije velika, jer u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji imade kod žiteljstva preko 15 godine takovih, koji znadu samo čitati 15.480, a onih, koji umiju čitati i pisati, 264.181. Ja bi se u ostalom kod svoje studije bio osvrnuo i na ovu razliku, da se je ona u obće mogla provesti po izkazih statističke gradje, koja mi je pri ruci. Ne gledeć medjutim na to opaziti ćemo, kako i u pojedinih krajevih damovine naobrazba zločinaca visi o općoj obrazovanosti žiteljstva. Tako je, da ne napominjem pojedinih sudbenih stolova, bilo bez ikakove elementarne naobrazbe

	u negdanjem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod žiteljstva preko 15 g.	73·5%	81·0%	79·7%	69·9%
kod osudjenih zločinaca	80·3%	86·9%	82·9—	83·9%

Bilo bi u ostalom suvišno spominjati, da kraj svega toga, što obrazovanost zločinaca stoji u uzkoj svezi s općom naobrazbom naroda, ipak nije razmjer izmedju čitanja i pisanja vještih i nevještih u pojedinih krajevih isti kod žiteljstva i kod zločinaca. To bi samo onda moglo biti, kad bi kriminalitet žiteljstva bio jednak kod pismenih i nepismenih, nu jer toga ne ima, jer je najpače kriminalitet nepismenih u cjelosti veći nego li kod pismenih, opažamo u gornjih brojevih, kako je kod osudjenih zločinaca *svagdje veći postotak ljudi bez obuke elementarae nego li kod ukupnoga žiteljstva*, te kako je u Slavoniji veći postotak nepismenih zločinaca nego li u užoj Hrvatskoj, akoprem je *razmjerno* u Slavoniji za 10% manje nepismenih nego li u užoj Hrvatskoj.

Razmatrati u tom pogledu pojedine krajeve nije od potrebe, dosta je da spomenem n. pr. obseg sudbenoga stola zagrebačkoga i ogulinskoga: ondje je pogledom na cielu domovinu najmanji (71·0%), a ovdje najveći (96·3%) postotak onih zločinaca, koji su nevješti čitanju i pisanju, ali je zato ondje kod žiteljstva preko 15

Digitized by Google

godine života 75·4%, a ovdje 91·9% nepismenih. Ja dopuštam, da prispodoba ova nije sasvim točna, jer bi bilo od potrebe razlikovati i žiteljstvo i zločince po spolu, jer je dosta znatna razlika u obrazovanosti mužkoga i ženskoga spola; kako nam naime pokazuju rezultati posljednjega popisa, bilo je nepismenih kod mužkoga žiteljstva preko 6 godine života 67·9%, a kod žena u istoj dobi 79·9%; nu kad nam naša gradja te razlike ne dopušta, moramo se zadovoljiti s razmatranjem općenitim.

U savezu s ovim bilo bi svakako i dalnje pitanje ob odnošaju, u kojem se u obće nalazi naobrazba zločinaca prema pučkim školam, prema broju djece, koja faktično polaze školu, te napram tako zvanim školskim sposobnjakom; nu razprava o tom premašila bi zadatak ove radnje, tim više, jer cielo ovo pitanje, kako se razabire iz gornje razložbe, stoji u uzkoj svezi s obćom naobrazbom žiteljstva. Za nas je od mnogo većega znamenovanja pitanje drugo, koje se tiče s jedne strane sveze medju elementarnom obukom žiteljstva i njegovim kriminalitetom, a s druge strane samoga kriminaliteta pismenih i nepismenih.

Pogledom na prvu stranu gornjega pitanja moramo priznati, da bi se ono moglo temeljito riešiti samo onda, kad bi smo mogli poredjivati stanje elementarne obuke onoga vremena, kad su dotični zločinci bili u dobi, u kojoj su bili obvezani na polazak pučke škole; nu kako se je statističko poslovanje u nas razvilo istom u novije doba, nisam možan te prispodobe provesti, već se moram zadovoljiti tim, da prispodobim kriminalitet žiteljstva s najnovijimi podatci pučke naobrazbe, na ime s podatci od god. 1884. Učinimo li to, tad ćemo morati priznati, kako se u Hrvatskoj i Slavoniji izmedju kriminaliteta i elementarne obuke ne pokazuje nikakova sveza, jer se računa

na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva slieći broj zločinaca u obsegu sdb. stola		na 10.000 stanov. sliedeći broj pučkih škola u obsegu županije odnosno okružja	
1. Varaždin	12·5	1. N. Gradiška	14·26
2. Zagreb	19·5	2. Vukovar	9·92
3. Bjelovar	26·4	3. Vinkovci (Brod)	9·11
4. Zemun	30·0	4. Petrovaradin (Zemun)	9·02
5. Vukovar	31·1	5. Osiek	8·14
6 Gospić	31·5	6. Petrinja	6·49
7. Vinkovci	32·0	7. Požega	5·97
8. Ogulin	36·9	8. Ogulin	5.59

Digitized by Google

9. Osiek	38·7	9. Gospić	5·56
10. Požega	44·2	10. Bjelovar-Križevci .	5·10
11. N. Gradiška . .	45·0	11. Zagreb-Rieka . .	5·09
12. Petrinja	49·6	12. Varaždin . . .	3·80

Istina je doduše, da se sbog sudbenih stolova i obseg županija, odnosno okružja, ne sudara podpuno, nu razlika ta, kako naglasih već u uvodu ove razprave, tako je malena. da u ničem ne prieči gornjoj prispodobi, koja nam jasno pokazuje upravo protivno od onoga, što bi na prvi mah mogli očekivati. Mi vidimo naime, kako Slavonija pogledom na razmjer pučkih škola napram žiteljstvu dosta znatno nadkriljuje užu Hrvatsku, pa kako uza sve to kriminalitet njezinoga žiteljstva nadkriljuje kriminalnost ove posljednje; mi razabiremo nadalje, kako sudbeni stolovi Varaždin, Zagreb i Bjelovar imadu kod kriminaliteta najpovoljniji razmjer, premda su obzirom na broj pučkih škola u najnepovoljnijem položaju; jednom riečju mi ne vidimo nigdje, da bi kriminalitet žiteljstva bio manji ondje, gdje je razmjer pučkih škola povoljniji; dapače protivno. tko bi prispodaljao samo ova dva pojava, mogao bi na njihovoj podlozi doći u kušnju, da rekne, kako je kriminalitet žiteljstva ondje veći gdje je zgodniji omjer pučkih škola naprama žiteljstvu. Nu da što dublje zaronimo u to pitanje, razgledati nam je još jednu okolnost, a to je kriminalnost žiteljstva u odnošaju napram razmjeru pučkih škola i površini, te zatim napram broju one djece, koja izmedju školskih sposobnjaka u istinu školu polaze. Učinimo li to, tada dolazimo do sliedećega zaključka:

na 1000 km. ima pučkih škola u obsegu županije odnosno okružja		od 100 djece u dobi od 6-12 godine polazi ih pučku školu u obsegu županije odnosno okružja:	
1. Vukovar	48·56	1. Vinkovci (Brod) .	90 89
2. N. Gradiška . .	46·19	2. N. Gradiška . .	85·65
3. Petrovaradin (Zemun)	37·04	3. Vukovar	77·52
4. Varaždin . . .	36·16	4. Petrovaradin (Zemun)	70·29
5. Vinkovci (Brod) .	35 54	5. Osiek	67·81
6. Petrinja	31·41	6. Bjelovar-Križevci .	52·69
7. Osiek	30·74	7. Požega	49·91
8. Zagreb-Rieka . .	30·47	8. Zagreb-Rieka . .	46.81
9. Bjelovar-Križevci .	27·13	9. Petrinja	37·16
10. Ogulin	22·19	10. Varaždin . . .	35·49
11. Požega	18 90	11. Ogulin	30 31
12. Gospić	14·55	12. Gospić	29·19

Digitized by Google

Tko prispodobi red, kojim se u oba slučaja redaju županije, odnosno okružja, s onim redom, kojim se u pogledu kriminaliteta žiteljstva redaju sudbeni stolovi, taj i opet kao ni u prijašnjem slučaju ne će opaziti sveze medju jednim i drugim pojavom. Dok se n. pr. Slavonija, izuzev županiju požežku, odlikuje priličnim brojem pučkih škola u razmjeru napram površini, dok u Slavoniji imenito u cieloj slavonskoj krajini gdjegdje sva, a svagdje velik dio djece sposobne za polazak škole, učionu doista polaze: dotle vidimo s druge strane, kako je kriminalitet žiteljstva upravo u Slavoniji veći nego li u užoj Hrvatskoj, te kako n. pr. okružje gradiško, koje pogledom na elementarnu obuku zauzimlje jedno od prvih mjesta, obzirom na kriminalitet stoji malo ne na posljednjem mjestu. I kotari uže Hrvatske ne pokazuju nam druge slike; okružje bansko, na glasu sbog kriminalnosti svojih stanovnika, ne pokazuje nam obzirom na razvoj pučke škole i polazak djece sposobne za školu tako tamne slike kao što županija varaždinska te zupanija zagrebačka i riečka; a okružje ličko-otočko, koje je glede razvoja pučke škole na posljednjem mjestu izmedju svih kotara domovine, gdje je elementarna naobrazba tako rekuć u povojih, to okružje ima manji kriminalitet nego li polovina drugih kotara Hrvatske i Slavonije. U očigled ovih pojava tko će moći tvrditi, da pučka nastava sama po sebi unapredjuje moralne odnošaje naroda, tko reći, da se razvojem pučke obuke umanjuje kriminalitet žiteljstva? Pa ipak bi krivo učinio, tko na temelju ovih rezultata ne bi htio obuku priznati kao jedan od onih znamenitih faktora, koji su zvani unapredjivati i učvršćivati ćudoredne odnošaje; tko ne bi htio dopustiti, da je intelektualna obrazovanost jedno od prvih i najjačih pomagala u razvitku moralnih pojava naroda. Prekoračio bih okvir ove razprave kad bih se htio dalje upuštati u dublje razmatranje ovoga pitanja; prepuštam to pitanje drugim, a ja ću ostati u okviru moga predmeta, te priložiti samo jedan dokaz, koji i na polju kriminalne statistike očito govori za goruju okolnost, a to je kriminalitet pismenih i nepismenih napose.

Da se prikaže ovaj kriminalitet, obično se uzimlje razmjer, koji kod osoba osudjenih postoji medju pismenimi i nepismenimi; nu ova podloga posve je kriva za prosuditi taj pojav, jer se tim omjerom doznaje samo obrazovanost zločinaca, koja, kako gore razložih, visi o naobrazbi žiteljstva u obće. Jedini valjan put tome jest, da se ponajprije razlikuje žiteljstvo pismeno i nepismeno i to samo ono, koje je kriminalno sposobno, te da se to žiteljstvo omjeri o broj

Digitized by Google

osudjenih zločinaca prema njihovoj pismenosti. Obzirom na to, što se po zakonih naših kriminalno sposobnim smatra ono žiteljstvo, koje je navršilo 14. godinu, morali bismo znati, kako se to žiteljstvo razlikuje po pismenosti; nu jer po priobćenih rezultatih posljednjega popisa ove razdjelbe podpuno provesti ne možemo, morati ćemo se zadovoljiti tim, da iz kombinacije izostavimo žiteljstvo medju 14. i navršenom 15. godinom, te da razmotrimo kriminalitet u savezu s pismenosti kod onoga žiteljstva, koje je navršilo 15. godinu, (vidi prilog XI.). Ova je pogrješka u ostalom tako neznatna, da nam u ničem nije kadra pomutiti našega razmatranja, jer je broj zločinaca u dobi medju navršenom 14. i 15. godinm tako malen, da ne treba niti doći u obzir. Ogledamo li na ovoj podlozi kriminalnost žiteljstva, vidimo (vidi prilog XII.), da je kriminalitet daleko veći kod ljudi nepismenih nego li kod pismenih, jer na 10.000 žitelja dolazi prosjekom na godinu kod nepismenih 33·4, a kod pismenih 21·6 osudjenih zločinaca. Nu kao što je kod žiteljstva u obće kriminalnost različita u pojedinih krajevih, tako se ona razlikuje i pogledom na razredbu žiteljstva u pismene i nepismene: osudjeno je na ime radi zločinstva u razdobju našega promatranja odsjekom na godinu od svakih 10.000 žitelja preko 15. godine života u obsegu sudb. stola:

kod nepismenih		kod pismenih	
1. Varaždin	13·7	1. Varaždin	10·9
2. Zagreb	19·1	2. Osiek	16·2
3. Bjelovar	28·3	3. Požega	16·7
4. Gospić	34·2	4. Ogulin	17·8
5. Zemun	37.3	5. Gospić	18·1
6. Vukovar	38·7	6. Zemun	18·8
7. Vinkovci	39·9	7. Vukovar	19·1
8. Ogulin	40·0	8. Vinkovci	19·4
9. N. Gradiška	47·4	9. Bjelovar	23·7
10. Osiek	49·4	10. Zagreb	23·8
11. Petrinja	51.3	11. N. Gradiška	44·0
12. Požega	54·6	12. Petrinja	52·6

Prije svega opažamo razliku u kriminalitetu jednih i drugih medju negdanjim provincijalom i bivšom krajinom, a zatim medju Slavonijom i užom Hrvatskom; o tom nas uvjeravaju sliedeći brojevi, koji nam pokazuju, da je od 10.000 žitelja preko 15. godine bilo odsjekom na godinu sudjeno zločinaca:

Digitized by Google

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod nepismenih	28·6	41·1	28·2	44·5
kod pismenih	19·6	26·2	22·9	19·8

Svagdje dakle, osim sudb. stola zagrebačkoga i petrinjskoga, veći je kriminalitet nepismenoga žiteljstva, pak dok se sudbeni stolovi pogledom na kriminalitet nepismenih redaju prilično onim istim redom, kojim se redaju glede kriminaliteta u obće, opažamo kod pismenoga diela posve drugu sliku. Ponajprije vidimo, kako je u slavonskih krajevih kriminalitet pismenoga žiteljstva mnogo bolji nego li u užoj Hrvatskoj, kako je iztočni kraj domovine (sudbeni stol zemunski, vukovarski i vinkovački) u tom pogledu povoljniji od sjevero-zapadnoga diela (sud. stol bjelovarski i zagrebački), kako sudbeni stolovi osiečki i požežki zauzimlju pokraj varaždinskoga najpovoljnije mjesto, dočim su glede kriminaliteta nepismenih skoro posljedniji, te kako napokon sudbeni stolovi varaždinski, gradiški i petrinjski pridržavaju i kod kriminaliteta pismenoga žiteljstva ono isto mjesto, koje i kod obćega kriminaliteta cjelokupnoga kriminalno sposobnoga žiteljstva.

Nu da ovu okolnost što bolje prosudimo, nije dosta uzeti u obzir samo intenzivnost kriminalnu t. j. omjer osudjenih zločinaca po njihovoj naobrazbi napram kriminalno sposobnomu pismenomu i nepismenomu žiteljstvu, već će biti od nužde osvrnuti se i na relativnu kriminalnost pismenoga i nepismenoga žiteljstva t. j. na omjer u kojem pismeni odnosno nepismeni dio žiteljstva sudjeluje kod ukupnoga broja osudjenih zločinaca napram ukupnomu broju pismenih odnosno nepismenih. Da pronadjemo ovu okolnost valja nam se obzreti na postotak, koj nam pokazuje, kako se osudjenici redaju po pismenosti. Taj postotak spomenuh već gore, a potanje ga razlaže prilog X. Zatim nam valja razgledati postotak, kojim je u pojedinih krajevih razdieljeno žiteljstvo po pismenosti, i to žiteljstvo kriminalno sposobno; postotak taj sračunati ćemo na temelju podataka navedenih u prilogu XI. Buduć pako po tih podatcih ne imamo napose navedeno žiteljstvo od 14 do 15. godine: moramo se zadovoljiti s razredbom po pismenosti onoga žiteljstva, koje je navršilo 15. godinu života. Pogrješka, koja uslied toga nastaje, kako već gore spomenuh, nije velika Prilog XI. pokazuje kako se po sudbenih stolovih dieli žiteljstvo na pismene i nepismene; prema toj razdjelbi imade u obsegu sudb. stola:

Digitized by Google

nepismenih		pismenih	
1. Zagreb	67·3%	1. Zagreb	32·7%
2. Varaždin	70·5 „	2. Varaždin	29·5 „
3. Bjelovar	71·8 „	3. Bjelovar	28·2 „
4. Požega	77·2 „	4 Požega	22 8 „
5. Osiek	70·8 „	5. Osiek	29·2 „
6. Vukovar	67·5 „	6. Vukovar	32·5 „
Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija	73·6 „	**Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija**	26·4 „
7. Gospić	91·0 „	7. Gospić	9·0 „
8. Ogulin	91·9 „	8. Ogulin	8·1 „
9. Petrinja	85·5 „	9. Petrinja	14·5 „
10. N. Gradiška	73·3 „	10. N. Gradiška	26·7 „
11. Vinkovci	67·1 „	11. Vinkovci	32·9 „
12. Zemun	67·3 „	12 Zemun	32·7 „
Bivša hrv. sl. krajina	81·0 „	**Bivša hrv. sl. krajina**	19·0 „
Hrvatska i Slavonija	76·2 „	**Hrvatska i Slavooija**	23·8 „

Prispodobimo li sada ove podatke s onimi, koji nam pokazuju, kako se diele u postotcih zločinci po pismenosti, te provedemo li i ondje postupak analogan, kako ga provedosmo kod relativne kriminalnosti pojedinih vjeroizpovjestih: tada dolazimo do zaključka, da po prosjeku od šest godina (1877—1882) kod jednakoga broja pismenih i nepismenih sudjeluje kod zločinstva mjesto 100 osoba u obsegu sudb. stola:

kod nepismenih		kod pismenih	
1. Zagreb	105·5	1. Zagreb	88·7
2. Varaždin	114·7	2. Varaždin	64·7
3. Bjelovar	104·6	3. Bjelovar	88·3
4. Požega	118·8	4. Požega	36·4
5. Osiek	124·4	5. Osiek	40·7
6. Vukovar	119·7	6. Vukovar	59·1
7. Gospić	104·4	7. Gospić	55·5
8. Ogulin	104·8	8. Ogulin	45·7
9. Petrinja	99·6	9. Petrinja	102·1
10. N. Gradiška	101·9	10. N. Gradiška	94·8
11. Vinkovci	120·4	11. Vinkovci	58·3
12. Zemun	119·3	12. Zemun	58·7
Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija	109·1	**Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija**	74·6
Bivša hrv. sl. krajina	107·3	**Bivša hrv. sl. krajina**	69·0
Hrvatska i Slavonija	109·3	**Hrvatska i Slavonija**	70·2

Digitized by Google

Ne samo dakle da je intenzivnost kriminalna nepismenih veća od pismenih, nego i u relativnom pogledu nepismeni sudjeluju više kod zločinstva od pismenih. Iznimkom je samo obseg sudbenoga stola petrinjskoga, gdje u relativnom obziru nepismeno žiteljstvo malo ne u jednakoj mjeri sudjeluje kod zločinstva kao što i žiteljstvo pismeno, te gdje je uslied toga i intenzivnost kriminalna jednaka kod jednoga i drugoga skupa žiteljstva. Petrinjskomu sudbenomu stolu približuje se u tom pogledu sudbeni stol u Novoj Gradiški, te se i ovdje u veliko ne razlikuje kod jednih i drugih kriminalnost ni intenzivna ni relativna. Kad dakle i jedan i drugi sudbeni stol stoje na glasu sbog kriminaliteta žiteljstva svoga, kad po našem iztraživanju oni zauzimlju posljednje mjesto u okviru ciele domovine: tada se mora priznati to, da k tomu doprinose razmjerno u jednakoj mjeri i oni, koji nisu ni zavirili u prva počela elementarne obuke, i oni, koji spadaju u kategoriju tako zvanih pismenih ljudi. Ne ćemo li uslied toga morati i nehotice reći, da se pogledom na kriminalne odnošaje u tih priedjelih inteligentniji dio naroda ne razlikuje od ostaloga diela žiteljstva, te da tako zvana inteligencija u cielosti svojoj ovdje slabo prednjači neukomu narodu?

Sasvim protivnu sliku pružaju nam sudbeni stolovi požežki i osiečki: ovdje je kriminalitet žiteljstva doduše znatan, nu razlika je omašna medju pismenim i nepismenim dielom žiteljstva; ona iznosi u relativnom pogledu 80% u korist pismenoga diela žiteljstva, dok naime mjesto 100 osoba u obsegu požežkoga sudbenoga stola kod nepismenih sudjeluje 118·8, a u obsegu osiečkoga 124·4: sudjeluje pismeni dio žiteljstva kod onoga prvoga sa 36·4 a kod ovog posljednjeg sa 40·7; nije s toga čudo, ako se i intenzivnost kriminalna u ovom području bitno razlikuje medju pismenim i nepismenim.

Izmedju ova dva extrema, izmedju sudbenoga stola gradiškoga i petrinjskoga s jedne te požežkoga i osiečkoga s druge strane, redaju se ostali sudbeni stolovi tako, da je kod Zagreba i Bjelovara relativna i intenzivna kriminalnost pismenih malo ne sasvim jednaka, u Vukovaru, Gospiću, Vinkovcih i Zemunu prilično suglasna, dočim se ona u Ogulinu približuje kriminalitetu sudb. stola osiečkoga. Sudbeni stol varaždin-ki zauzimlje poseban položaj, jer je intenzivnost kriminalna ovdje u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji najmanja kod pismenih i nepismenih, dočim je u relativnom pogledu manji kriminalitet pismenih za preko 50 postotaka. — Što se tiče

Digitized by Google

razmjerja, u kojem pismeni i nepismeni sudjeluju kod pojedinih vrstih zločinstva, tu doduše postoji razlika medju pismenimi i nepismenimi, ali ta razlika nije tolika, kako bi se na prvi mah moglo očekivati. Od ukupnoga naime broja zločinaca pojedinoga razreda bilo ih prosjekom svake godine osudjeno sbog zločinstva:

		skup: I.	II.	III.	IV.
u bivšoj gradj. Hrvatskoj i Slavoniji	nevještih čitanju i pisanju	68·6	30·2	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	64·3	33·1	1·4	1·2
	više izobraženosti	62·7	25·4	1·7	10·7
u bivšoj hrv.-slav. krajini	nevještih čitanju i pisanju	75·0	23·8	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	68·4	28·4	1·2	2·0
	više izobraženosti	84·6	—	—	15·4
u Hrvatskoj i Slavoniji	nevještih čitanju i pisanju	71·6	27·2	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	65·7	31·4	1·3	1·5
	više izobraženosti	69·4	17·7	1·2	11·6

Kod svih razreda zločinaca sudjeluje ih najveći dio kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom: u tom pogledu postoji doduše neka razlika, nu ta je razlika dosta malena, jer oni, koji se odlikuju višom obrazovanosti sudjeluju malo ne sa 70% kod ovoga skupa. Nu promotrimo li u samom ovom skupu pobliže razliku medju pojedinimi vrstmi zločinstva, vidjeti ćemo ipak, kako se pojedini razredi medjusobno razlikuju, te naobrazba zločinaca znatno odlučuje samu vrst zločina. Tako n. pr. malo ne svi nepismeni zločinci prvoga skupa počinjaju zločinstvo kradje (94·3%); kod onih, koji su vješti samo čitanju i pisanju, već je taj postotak znatno manji (80·9), a kod onih, koji su preletili prve stupnjeve elementarne obuke, samo ih je 17%, koji bijahu osudjeni sbog zločinstva kradje. Protivan pojav opažamo kod zločinstva prevare, jer vidimo, da čim su zločinci obrazovaniji, u tim većem razmjeru postaju krivci ovoga zločinstva; tako je od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva skupa I. bilo osudjeno radi prevare kod nepismenih 4%, kod vještih čitanju i pisanju 11·1%, a kod onih, koji su imali višu izobraženost 20·3%. Isti ovaj pojav opažamo i kod ostalih vrstih zločinstva skupa I, kamo imenito spada pronevjerenje te krivotvorenje novca i javnih vrjednostnih papira: od zločinaca nepismenih osudjenih sbog zločinstva skupa I. samo ih je 0·9% bilo osudjenih sbog ovih vrstih, od onih, koji su knjizi vješti 7·2%, a od onih, koji su više izobraženosti 50·8%. Što se tiče zločinstva raz-

Digitized by Google

bojstva, nijedan od zločinaca osudjen sbog ovoga zločina nije spadao u razred više obrazovanosti, ostala dva razreda sudjelovahu kod ove vrsti u prilično jednakom razmjeru, od ukupnoga naime broja nepismenih zločinaca osudjenih sbog zločinstva skupa I. bilo ih je sudjeno 0·7% sbog razbojstva, a kod pismenih 0·8%.

Kod zločinstva skupa II. t. j. onih, koji su počinjeni s nasilja ili u obće kakove strasti, sudjeluju razmjerno najviše osobe vješte čitanju i pisanju, u manjoj mjeri nepismeni, a najmanje oni, koji spadaju u kategoriju više izobraženosti. Razgledamo li pojedine zločine ovoga skupa, opažamo mnogo veću pravilnost u postotku, kojim sudjeluju pojedini razredi zločinaca nego li u skupu I; od ukupnoga naime broja zločinaca svakoga pojedinoga razreda te osudjenih sbog zločinstva skupa II. bilo je osudjeno odsjekom na godinu kod

	nepismenih	vještih čitanju i pisanju	više izobraženosti
sbog težke tjelesne ozlede . .	60·6%	60 ·%	62·5%
sbog umorstva	4·5 „	4·4 „	—
sbog ubojstva	8·8 „	8·5 „	12·5 „
sbog jav. nasilja	22·8 „	23·6 „	12·5 „
sbog ostalih vrstih (zloč. proti jav. ćudorednosti, čedomorstva i paleža)	3·3 „	3·3 „	12·5 „

Kod zločinstva III. i IV. skupa sudjeluju pismeni u većoj mjeri od nepismenih, imenito se to opaža kod skupa IV. Povod tomu je posebna narav dotičnih zločinstva: s jedne strane zločinstva naravi političke, a s druge zločinstvo zloporabe uredovne vlasti dovoljnim su razlogom, zašto nepismeni kod tih vrstih ne sudjeluju u onoj mjeri, u kojoj i pismeni dio žiteljstva.

Istu sliku, koju u obće razvismo za pojedine skupove zločinstva pogledom na sudjelovanje zločinaca po njihovoj naobrazbi, ugledali bi i onda, kad bi prom trali pojedine krajeve domovine; razlike bi nam se doduše gdjegdje u manjoj mjeri ukazale, nu svagdje bi opazili kako motivi k pojedinim vrstim zločinstva stoje u suglasju s naobrazbom zločinaca, te kako je istina, da naobrazba žiteljstva upliva znatno na kakvoću samih zločina.

Ja ne ću više duljiti kod naobrazbe zločinaca; tko se bude potanje bavio s promatranjem kulturnih i moralnih odnošaja našega naroda, taj će u mojoj sabranoj gradji, kakva je da je, naći mnogu točku, koja će mu moći biti poticalom za dalnje ozbiljno razmiš-

Digitized by Google

ljanje. Ja se nadam, da će se i u nas naći muževa, koji će se potanje baviti s pitanjem o uplivu naobrazbe na moralne odnošaje naroda, jer knjige o tom još ni danas zatvorene nisu. Do kakovih će rezultata oni doći svojim iztraživanjem, to će nam pokazati budućnost, ja sa svoje strane držim, da sam na temelju gornjega promatranja vlastan zaključiti da razvoj elementarne obuke jošte nije znakom za popravak moralnih odnošaja naroda, da sama pučka škola već tim, što postoji, što u narodu širi prva počela svake kulture, još nije uztuk ni proti zločinstvom ni proti drugim nemoralnim djelom. Samo onda, kad pučka škola s naučanjem spajala bude drugi svoj zadatak, da ujedno odgaja mladež, da u njoj oplemenjuje ćud i srce, da u njoj probudjuje i učvršćuje čuvstva za dobro i plemenito, samo onda moći će se dovesti u svezu elementarna obuka s razvojem moralnih odnošaja naroda. Čim u većoj mjeri bude pučka škola izticala ovaj svoj zadatak, tim će i ta sveza biti čvršća i vidljivija, tim će i sama naobrazba dobiti jaču i trajniju podlogu, tim će ona biti čvršćim nasipom proti nemoralnim djelom, tim više će se popravljati i gore navedeni pojav, po kojem je kriminalitet izobraženijih razreda manji od ostaloga žiteljstva. Ja držim, da su kriminalno statistički podatci u savezu s naobrazbom žiteljstva kadri uzbuditi mnogu ozbiljnost mislî upravo kod onih, koji se bave s pitanjem pučke obuke: tu će oni naći mnogo zrnce i mnogu istinu, a posljednja izmedju tih istina ne će možebiti biti ona, da se u pučkih skolah ima manje gledati na količinu predmeta i množtvo nauke, a više na ćudoredni uzgoj, na oplemenjivanje srca i duše.

IX.

Za prosudjivanje moralnih odnošaja stanovitoga kraja od osobite je važnosti *zavičajnost* osudjenih zločinaca. Ova važnost ističe se imenito uslied onih ustanova kaznenoga postupnika, koje u obće govore o nadležnosti kaznenih sudova, te po kojih je o počinjenom kaznjivom djelu vlastan razpravljati i suditi onaj kazneni sud, u obsegu kojeg se je dotični kaznjivi čin sbio. Na temelju ovakovoga stanovišta pozitivnoga prava dogadja se, da se u broj zločinaca stanovitoga sudišta računaju ne samo oni, koji se imadu smatrati kao domaći žitelji dotičnoga kraja, nego u obće svi, koji u obće u okolišu dotičnoga sudbenoga stola zločinstvo počine, bez obzira na to, da li su oni zavičajnici u obsegu dotičnoga sudišta, dapače

Digitized by Google

i bez obzira na to, da li su oni zavičajnici kraljevine Hrvatske u obće. Na ovu okolnost valjalo bi se bez dvojbe obazrieti onda, kad se prosudjuju moralni odnošaji stanovitoga kraja, što više, sviestan motrilac morati će još dalje poći, te se ne će obazirati toliko ni na zavičajnike koliko na ono žiteljstvo, koje u okolišu dotičnoga sudišta stalno prebiva; jer samo oni odlučuju o moralitetu stanovitoga kraja, koji u tom kraju i stalno stanuju. Nije s toga u redu, kad se kod prosudjivanja moralnih odnošaja stanovitoga priedjela u račun uzimlju i oni, koji možebiti vrlo kratko vrieme u dotičnom kraju stanuju, ili se pače samo mimogredce tamo nalaze. Kad se izriče tako važan sud, kao što je moralna valjanost stanovitoga žiteljstva; kad se prosudjuju moralni odnošaji stanovitoga kraja: tada bi se pojedini zločinci imali u račun uzeti, ne u onom kraju, gdje su kaznjivo djelo počinili, nego ondje, gdje su stalno nastanjeni. Po sadanjem sustavu, po kojem se sabire kriminalno statistična gradja, ova se razlika provesti ne da; nu moglo se je barem to učiniti, da se zločinci razlikuju prema občinskoj svojoj pripadnosti; ali naša gradja ne ima ni te razlike, ona dieli zločince samo po državljanstvu, prema tomu, da li su oni iz Hrvatske i Slavonije, iz Ugarske, zapadne pole monarkije ili iz drugih država. Kad bi broj tih inozemaca bio znatan, tada bi ta nepodpunost bila kadra u veliko pomutiti razmatranje o kriminalitetu žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji u obće, nu jer je od ukupnoga broja osudjenih zločinaca u svemu samo 7·41% takovih, koji nisu zavičajnici u Hrvatskoj i Slavoniji (vidi prilog V.), to ovaj nedostatak u cjelosti ne smeta našemu promatranju. Veća je dakako pogrješka, kad se prosudjuje kriminalitet žiteljstva, koje stanuje u okolišu pojedinoga sudišta; jer bi valjalo u obzir uzeti samo one, koji su zavičajnici u obsegu odnosnoga sudbenoga stola; ali ni tu ne će biti nedostatak tako velik, da bi se tim u veliko mienjao naš sud o kriminalitetu pojedinoga kraja.

Broj tudjinaca osudjenih sbog zločinstva (vidi prilog XIII.) iznosi prosjekom na godinu u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 266·8 t. j. 7·41% svih osudjenih, napose pako ima ih u bivšoj gradj. Hrvatskoj 210·6 t. j. 10·67%, a u bivšoj krajini 56·2 t. j. 3·44% svih zločinaca. Razlog ovomu pojavu leži u samom sastavu žiteljstva po zavičajnosti, gdje ima više tudjinaca, tamo je i kontingenat, što ga davaju k zločincem, veći i opet obratno. Bivša provincijalna Hrvatska ima mnogo veći broj tudjih zavičajnika od negdanje krajine (67.431 t. j. 5·6% napram 23.015 t. j. 3·3%),

Digitized by Google

pak zato je ondje i veći postotak zločinaca iz inozemstva. Isto opazamo i kod pojedinih sudbenih stolova, izmedju kojih sudbeni stol ličko-otočki i ogulinsko-slunjski imadu jedva nekoliko stotina stranaca ovdje je i broj zločinaca iz inozemstva tako neznatan, da n. pr. u ogulinskom okružju nedosize ni 0·4%. Nu čim dalje idemo prema iztoku, čim zemljište Hrvatske postaje užim i Ugarskoj bližim, tim se više množi i relativni broj stranaca, tim više raste i omjer, kojim stranci sudjeluju kod zločinstva. S toga vidimo kako u Slavoniji od ukupnoga broja zločinaca ima svake godine prosjekom 169·6 t. j. 11·1% stranaca, dočim u užoj Hrvatskoj taj broj iznosi 97·2 t. j. 4·6%. Ja sam u posebnoj skrižaljci (vidi prilog XIII.) prikazao za pojedine sudbene stolove i za pojedine vrsti zločinstva broj zločinaca, koji su iz inozemstva, te će svatko uz pripomoć podataka u prilogu V moći za svaki kraj razmotriti istinitost gornje tvrdnje.

Nu važnije nego li razmjer, u kojem tudjinci sudjeluju kod zločinstva napram domaćemu žiteljstvu, jest pitanje o kriminalitetu domaćega žiteljstva i onih inostranaca, koji se nalaze u području Hrvatske i Slavonije. Da se na ovo pitanje valjano odgovoriti uzmogne, morali bi prije svega poznavati razredbu žiteljstva po zavičajnosti u kombinaciji s dobom, jer bi samo time mogli doznati kriminalno sposobno žiteljstvo domaćih i stranaca. Nu publikacije statističkoga ureda ne pružaju nam tih podataka, te nam uslied toga ne preostaje, nego razmotriti razmjer zločinaca prema ukupnom žiteljstvu toli stranom koli domaćem. Ako kod te prispodobe i ne budemo mogli doznati podpune istine, ipak ćemo moći barem približno zaključiti na kriminalitet jednoga i drugoga žiteljstva, napose pako ne ćemo i na temelju ove prispodobe biti daleko od istine glede kriminaliteta stranaca, jer ne ima dvojbe, da je medju njimi daleko velika većina u kriminalno sposobnoj dobi preko 14. godine.

Promatramo li dakle kriminalitet jednih i drugih s toga gledišta, dolazimo do zaključka, da je kriminalitet stranaca mnogo veći od domaćega žiteljstva; jer dok na 10.000 zavičajnika Hrvatske i Slavonije dolazi odsjekom na godinu 18·5 osoba osudjenih sbog zločinstva, ima ih na isti broj stranaca 29·3; pojav ovaj opaža se ne samo u bivšem provincijalu i u negdanjoj krajini nego izuzev Zemun i u obsegu svakoga sudbenoga stola sad u većoj sad opet u manjoj mjeri. Tako je i u bivšoj krajini kriminalitet stranaca napram domaćim 23·3 : 24·5, a u bivšem provincijalu 15·6 : 31·1.

Digitized by Google

Imenito bi u tom pogledu zanimivo bilo potanje razlikovati te inostrance prema državam, kojim pripadaju kao državljani. Nu naša gradja pruža nam u tom pogledu podatke samo za bivši provincijal, dočim sudovi u negdanjoj krajini ne navode te razlike, već diele u pogledu državljanstva zločince naprosto u dva skupa: u zavičajnike Hrvatske i Slavonije i u pripadnike ostalih država. Ne preostaje nam s toga nego razmotriti tu razliku samo za negdanji provincijal, gdje se zločinci, koji nisu zavičajnici kraljevine Hrvatske, diele u tri skupa: u one, koji su zavičajnici u zapadnoj poli monarkije, u Ugarskoj i u ostalih državah; kod svakoga od ovih skupova mnogo je veći kriminalitet nego li kod domaćega žiteljstva, jer dok se kod ovoga računa prosjekom na godinu na svakih 10.000 žitelja 15·6 zločinaca, dolazi na zavičajnike iz zapadne pole monarkije 20·6, na one iz Ugarske 37·5, a na one iz ostalih država 42·9. Kad bi kriminalitet domaćega žiteljstva bio tolik, kolik pokazuju zavičajnici iz Ugarske, tada bi ukupni broj zločinaca, koji su njedno zavičajnici Hrvatske, iznosio mjesto 1762·2 ukupno 4206·3; a kad bi bio tolik kao što kod zavičajnika ostalih država, tada bi dostigao svotu od 4834·7. Ne bi medjutim bilo uputno na temelju ovih podataka izreći sud o moralitetu stranaca u obće, jer je s jedne strane broj njihov odviše malen, dočim s druge strane ne valja zaboraviti, da se medju stranci u obće ne nalazi ni srednji a kamo li najbolji dio stanovnika one države, kojoj dotičnici pripadaju. Kad nas o tom u obće i nebi uvjeravalo poznavanje onih okolnostih, koje opažamo kod izseljivanja žiteljstva, našli bi dokaz za to već u tom, što je najveći dio zločinaca stranaca osudjen sbog zločinstva počinjenoga s pohlepe za dobitkom; postotak taj iznosi 77·5, dočim je od domaćega žiteljstva osudjeno sbog zločinstva ovoga skupa 70·1%.

U dalnje promatranje ovih odnošaja ne ću da se upustim sbog nepodpunosti odnosnih podataka, akoprem i opet priznajem, da bi za prosudjivanje kriminaliteta žiteljstva bilo od osobite važnosti poznavati potanko zavičajne odnošaje osudjenika. Nu to promatranje biti će uspješno samo onda, kad se statistička gradja o kaznenom pravosudju bude sabrala na temelju popisnica, te kad se na tom temelju budu mogli zločinci razlikovati ne samo po državljanstvu, nego i po njihovoj občinskoj zavičajnosti.

Digitized by Google

X.

Još je jedna i to posljednja točka, koju nam je razgledati, a to je *kriminalitet pojedinih razreda žiteljstva.* Tko pozna ljudsko družtvo i one elemente iz kojih je ono sastavljeno; tko zna, kako se u tom druztvu redaju ljudi prema svojim individualnim silam. prema zadatku i odnošajem života; tko ne zaboravlja, kako se ni duševni ni gospodarstveni život pojedinca ne razvija ni sam za sebe ni sam po sebi nego vazda u savezu sa silami i potrebami, koje leze izvan njega; tko u pojedinih razredih žiteljstva vidi druge običaje i navike, druge potrebe i drugu podmirbu, drugi uzgoj i drugu naobrazbu — tko sve to zna i gleda, taj će morati i bez dubljega promatranja doći do zaključka, da kriminalni odnošaji kao što nisu jednaki u svih krajevih, tako ne mogu biti jednaki ni u svih razredih žiteljstva. Pa ako je istina, „da je čovjek kao biće socijalno vazda čedo civilizacije i plod poviesti", tada se ta istina osnivati može samo na gornjih razlikostih, tada ne ima dvojbe, da posebni odnošaji života, poseban način privrede, posebna vrst uzgoja, i posebne družtvene prilike znatno uplivaju na čovjeka. te ga čine sad jačim sad opet slabijim u odporu proti raznim kušnjam. Jer pako sve te razlike nastaju uslied različitoga zvanja i zanimanja žiteljstva, jer je zvanje i zanimanje podloga, na kojoj se žiteljstvo dieli u različite razrede i osniva različit socijalni gospodarski život: to ne ima dvojbe, da će i kod različitoga zvanja i zanimanja biti različiti kriminalni odnošaji isto tako, kao što su različite i sve druge duševne i gospodarstvene okolnosti. Upravo sbog ove razlike bio bi zadatak i kriminalne statistike ne samo razmotriti zločince prema njihovom zvanju i zanimanju, nego ih u toj njihovoj razredbi omjeriti prema žiteljstvu pojedinih vrstih zvanja i zanimanja, izpitati kriminalnosti pojedinih razreda žiteljstva, te iztražiti one odnošaje, koji kod pojedinoga zvanja i zanimanja unapredjuju, ili opet zapriečuju moralni život žiteljstva. Nu da se provede ovaj zadatak statistike kriminalne, nije samo dovoljno, da statistička gradja o pojavih kriminalnih bude takova, da se zločinci mogu podpuno razrediti po pojedinih vrstih zvanja i zanimanja, nego je od nužde, da u obće statistika o zvanju i zanimanju žiteljstva bude tako uredjena, da odgovarati bude mogla svim zahtjevom družtvene statistike. Nu niti su kriminalno statistički podatci takovi, da bi nam pružali pouzdan i jednoličan materijal, niti je kod posljednjega popisa žiteljstva hrvatskomu stati-

Digitized by Google

stičkomu uredu pošlo za rukom, da postigne u tom pogledu onaj cilj, za kojim je išao, da zadovolji i potrebam uprave i zahtjevom znanosti. Priznati se medjutim svakako mora, da je napram rezultatom prijašnjih popisa znatan napredak postignut, te da bi obzirom na to bilo vriedno s timi rezultati prispodabljati i kriminalno-statistične podatke o zvanju i zanimanju, kad bi pouzdanost njihova zavriedila onaj trud, koji bi bio potrebit, da se popisna gradja o zvanju i zanimanju razdieli prema teritoriju sudbenih stolova u kombinaciji s dobom žiteljstva. Nu poznavajuć glavno načelo svake prispodobe, da se prispodabljati mogu samo jednake oline, te znajuć, da se ova jednakost ne može uzpostaviti sve dotle, dok se i u kriminalnoj statistici ne uvede sustav popisnica: ne preostaje mi drugo, nego gradju dotičnu tako razrediti, da se bude mogla prispodobiti s rezultati popisa, kako su priobćeni u XII. publikaciji hrvatskoga statističkoga ureda. U tu svrhu razdielio sam sve zločince po glavnom njihovom zvanju i zanimanju u četiri skupa: a) u poljodjeljce, b) u obrtnike i trgovce, izključiv samo one, koji se bave rudarstvom; c) u službenčad kamo sam uvrstio i tako zvane radnike na godinu, koji se kod posljednjega popisa broje u kategoriju pod a) t. j. u skup onih osoba, koje se bave poljodeljstvom; i napokon d) u ostale, kamo spadaju osobe, koje se bave tako zvanom slobodnom privredom, zatim osobe bez zvanja i zanimanja i napokon oni, koji ne spadaju u nijednu od prve tri spomenute kategorije. Prema ovoj razdjelbi zločinaca razlikovao sam i cjelokupno žiteljstvo po zvanju i zanimanju u spomenute četiri kategorije. (Vidi prilog XIV.) — Ja sam doduše uvjeren, da se jedna razredba s drugom posve ne sudara, jer je bez dvojbe bio postupak sudova, kojim su se zločinci vrstali u pojedine kategorije zvanja i zanimanja, različit od onoga postupka, kojim je statistički ured postupao, kad je redao ukupno žiteljstvo u pojedine kategorije; tako su napose sudovi sve obiteljske pomoćnike pojedinoga zanimanja uvrstili po svoj prilici u kategoriju „osoba inoga zvanja“, ili u red „osoba bez stalne zaslužbe“, dočim je ured statistički sve ovakove osobe stavio punim pravom u odnosni skup posebnoga zanimanja. Nu sve ove i ovim slične razlike ipak me nisu mogle odvratiti od dalnjega razmatranja, jer sam držao, da uza sve to mogu doći, ako i ne do podpune, a ono barem do približne slike kriminaliteta pojedinih kategorija zvanja i zanimanja. Još moram spomenuti dvoje, što prieči temeljitoj razpravi kriminalnih odnošaja prema zvanju i zanimanju žiteljstva. Prije svega nisam žiteljstvo po zvanju i za-

Digitized by Google

nimanju mogao razrediti prema teritoriju sudbenih stolova, nego samo prema prostoru pojedinih županija i okružja. Pogledom na cielu Hrvatsku i Slavoniju, zatim pogledom na negdanji provincijal i bivšu krajinu, te napokon pogledom na županiju varaždinsku, požežku, virovitičku i vukovarsku, te okružje lička-otočko, ogulinsko-slunjsko i bansko — ova razlikost nije od upliva, jer se zemljištni obseg sudbenih stolova posve sudara s razdjelbom političkom. Kod sudbenoga stola zagrebačkoga i bjelovarskoga nastojao sam odnosnu razliku donekle izpraviti tim, što sam županiju riečku i zagrebačku, te zatim križevačku i bjelovarsku spojio ujedno.

Najveća diferencija postoji u obsegu sudbenoga stola gradiškoga, jer cieli kotar oriovački, izuzev upravnu občinu Nova Kapela, ako-prem je sastavni dio gradiškoga okružja, ne spada u obseg spomenutoga sudbenoga stola, nego k sudbenomu stolu vinkovačkomu; držao sam s toga za nuždno kotar oriovački pribrojiti okružju brodskomu, koje cielo, izuzev občinu Jaminu, spada k sudbenomu stolu vinkovačkomu. Uslied ove korekture, držim, da gradja o razredbi žiteljstva po zvanju i zanimanju, kako ju priobćujem u prilogu XIV. po pojedinih županija i okružjih, ako i ne odgovara podpuno razredbi po zemljištnom obsegu sudb. stolova, ipak može biti valjanom podlogom za prosudjivanje kriminaliteta pojedinih sudbenih stolova prema zvanju i zanimanju žiteljstva.

Drugo, što prieči temeljitu razpravu kriminalnih odnošaja po zvanju i zanimanju, jest pogrješka, koja nastaje onda, kad se prosudjuje kriminalitet pojedinih razreda žiteljstva, a da se ujedno kod svakoga skupa zvanja i zanimanja ne uzme u obzir samo kriminalno sposobno žiteljstvo; nu toj pogrješki mogao sam se kraj najbolje volje ukloniti samo u četvrtom razredu, pak i ovdje ne podpuno. Gradja o popisu žiteljstva, kako ju je proglasio statistički ured u svojoj publikaciji, ne razlikuje bo žiteljstva po zvanju i zanimanju u kombinaciji sa dobom; samo kod onih, koji su bez zvanja i zanimanja, razlikuje popisna gradja one, koji su preko i one koji su izpod 14. godine života, kod ostaloga diela žiteljstva nije navedena ta razlika. Ja bih doduše i za ostale razrede zvanja i zanimanja bio mogao pronaći ziteljstvo preko 14. godine života, nu samo tako, da sam u statističkom uredu pregledao sve popisnice, kojih ima blizu 2 milijuna. Taj velik trud nebi nipošto odgovarao samomu uspjehu radnje, osobito kad se uzme na um, da i sama kriminalno-statistička gradja nije takova, da bi zavriedila tolik napor. Nije mi s toga preostalo drugo, nego uzeti gradju po-

Digitized by Google

pisnu onakovu, kakovu ju pruža rečena publikacija statističkoga ureda, te samo u razredu četvrtom, na koliko su u njem sadržane osobe bez zvanja i zanimanja, uzeti u račun samo kriminalno sposobno žiteljstvo t. j. ono preko 14. godine, a kod svih drugih grana zvanja i zanimanja obazreti se na ukupno žiteljstvo bez razlike na dobu. Pogrješka, koja tim nastaje, nije u ostalom tolika, da bi sbog nje bila bez koristi studija o kriminalitetu žiteljstva po zvanju i zanimanju; jer prije svega valja na um uzeti, da od ukupnoga žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji ima 674.765 žitelja, koji se nalaze u dobi izpod 14. godine; izmedju onih pako osoba, koje su u kategoriji „bez zvanja i zanimanja“ izkazane u toj dobi, te koje nisam ni ja u račun uzeo, ima ih 618.865, dakle je samo 55.900 t. j. 9% takovih, koji još nisu u kriminalno-sposobnoj dobi, te koji su uračunani kod onoga žiteljstva, koje je podlogom našemu promatranju, i to u bivšem provincijalu 35.050, a u negdanjoj hrv. slav. krajini 20.850. A zatim se ne smije zaboraviti, da od ovih 55.900 st. spada barem polovina na ženski spol, koji, kao što već drugom sgodom spomenuh, kod nas daje razmjerno malen kontingenat zločinaca.

Označiv ovako narav statističke gradje, na koju se osvrnuti moramo, prelazimo na sam predmet našega razmatranja.

Od ukupnoga broja osudjenih tečajem god. 1877—1882 najveći je odsjekom broj onih, koji se bave poljodjeljstvom, ima ih naime prosjekom na godinu u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 2900·6 t. j. 80·5% od svih osudjenih zločinaca. Ovaj se pojav sad većim sad opet manjim postotkom pokazuje u obsegu svakoga pojedinoga sudb. stola (vidi prilog XV.), napose pako bilo je takovih zločinaca u negdanjem provincijalu 1404·5 t. j. 71·2%, a u bivšoj krajini 1496·1 t. j. 91·8%. Buduć su pako medju ovimi poljodjelci malo ne izključivo sve sami seljaci: to se može punim pravom reći, da medju svimi osudjenimi zločinci imade osam desetina sve samih seljaka. Usljed ovoga velikoga broja seljaka u mnogo su manjem razmjeru zastupane ostale vrsti zanimanja, napose pako bilo je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva trgovaca i obrtnika 4·3%, služinčadi 6·6%, a svih ostalih vrstih zanimanja 8·6%. Nije vriedno ovaj razmjer razmatrati potanje ni pogledom na obseg pojedinih sudb. stolova ni obzirom na pojedine vrsti zločinstva, jer se na njegovoj podlozi ne da prosuditi intenzivnost kriminalna pojedinih vrsti zvanja i zanimanja. Velik postotak seljaka medju

Digitized by Google

zločinci ne potiče samo uslied razmjerno dosta znatne njihove kriminalnosti, nego uslied velikoga njihovoga broja kod žiteljstva u obće. Valja bo znati, da medju ukupnim brojem kriminalno sposobnoga žiteljstva u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji broje oni, koji se bave poljodeljstvom, 62·9%, dočim na obrt i trgovinu dolazi 6·8%, na službinčad 5·9%, a na ostale 24·4%. Ne ima dvojbe, da se donekle već i iz ovoga razmjera pojedinih vrsti zanimanja napram zanimanju pojedinih zločinaca može zaključiti i na veću ili manju kriminalnost svakoga pojedinoga skupa; jer kad bi relativna kriminalnost njihova bila jednaka, tada bi i medju pojedinimi zanimanji zločinaca bio isti onaj omjer, koji i kod ukupnoga žiteljstva, dočim ovako, kad te jednakosti ne ima, sudjeluje mjesto 100 zločinaca: kod poljodjelstva 128·0, kod obrta i trgovine 63·2, kod službinčadi 63·2, a kod ostalih vrstih 35·2. Pravu medjutim sliku o kriminalnih odnošajih pojedinih razreda žiteljstva dobiti ćemo istom onda, kad broj zločinaca prema njihovomu zvanju i zanimanju prispodobimo s brojem žiteljstva. (Vidi prilog XV.) Učinimo li tako, vidimo ponajprije, kako je znamenit kriminalitet našega seljačkoga žiteljstva, te kako upravo pogledom na tu njegovu veliku kriminalnost i pogledom na velik broj seljačkoga žiteljstva u našem narodu upravo seljaci odlučuju o kriminalnih odnošajih ciele Hrvatske i Slavonije. Na 10.000 žitelja seljačkoga zvanja dolazi odsjekom na godinu 36·1 takovih, koji su osudjeni sbog zločinstva, dakle za 6·6 t. j. za 22·3% postotka više nego li kod cjelokupnoga žiteljstva. Ova razlika medju obćim kriminalitetom i onim kod seljačkoga staliža veća je u bivšoj krajini nego li u negdanjem provincijalu, a s druge strane veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj. Bilo je naime prosjekom na godinu osudjeno sbog zločinstva od 10.000 žitelja:

	u provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod ukupnoga žiteljstva .	25·3	36·9	26·2	35·8
kod poljodjelaca . . .	28·6	48·1	31·8	45·5
kod poljodjelaca veći je kriminalitet za % . . .	13·0	30·4	5·6	9·7

Pojedini krajevi domovine redaju se pogledom na kriminalitet seljačkoga žiteljstva malo ne posve onim istim redom, kojim i kod obćega kriminaliteta; od 10.000 seljačkoga žiteljstva bilo je naime osudjeno sbog zločinstva u obsegu sudb. stola:

Digitized by Google

1. Varaždin	13·5	5. Vinkovci	41·1	9. Osiek	46·3
2. Zagreb	20·7	6. Gospić	41·2	10. Požega	58·8
3. Bjelovar	29·2	7. Zemun	44·4	11. N. Gradiška	61·5
4. Vukovar	33·3	8. Ogulin	45·7	12. Petrinja	63·0

Tko prispodobi ovu razredbu pojedinih krajeva Hrvatske s onom, koju razložismo kod kriminalnih odnošaja u obće, taj će se uvjeriti, kako je svagdje bez iznimke kriminalitet seljačtva veći od obćega kriminaliteta žiteljstva, te kako se geografska razdjelba kod kriminaliteta seljačtva podpuno sudara s geografskom razdjelbom, kako ju razložismo kod kriminalnih odnošaja u obće. Uslied toga možemo takodjer tvrditi, da pogledom na kriminalitet seljačtva najpovoljniji odnošaji postoje na zapadnom kraju domovine, te da kriminalnost seljačkoga žiteljstva u užoj Hrvatskoj raste od zapada napram iztoku, a u Slavoniji od iztoka napram zapadu tako, da je i kriminalitet seljačtva najveći u području onih sudbenih stolova koji se nalaze u sredini, imenito u obsegu sudbenoga stola osiečkoga, požežkoga, novo-gradiškoga i petrinjskoga.

Pogledom na pojedine vrsti zločinstva, kod kojih sudjeluje žiteljstvo seljačko, bilo je na temelju statističke gradje u razdobju od g. 1877—1882 od ukupnoga broja zločinaca osudjeno odsjekom na godinu sbog zločinstva

u skupu	u bivšem gradj. području	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	62·7%	74·0%	68·5%
II.	35·6%	24·7%	30·1%
III.	1·2%	0·9%	1·0%
IV.	0·5%	0·4%	0·4%

Razmjer, po kojem seljački razred našega naroda sudjeluje kod pojedinih vrstih zločinstva, sudara se u bivšoj krajini malo ne posve s onim razmjerom, u kojem u obće zločinci sudjeluju kod pojedinih skupova zločinstva; nu razlikuje se prilično u negdanjem provincijalu; jer dok je ovdje od svih zločinaca bilo osudjeno sbog zločinstva skupa I. 67·7%, osudjeno ih je od seljaka 62·7%, naproti je sbog zločinstva skupa II. osudjeno kod seljaka 35·6%, a kod ukupnoga broja zločinaca 30·7%. Isto je tako, akoprem neznatno, veći postotak seljaka kod skupa III., a manji kod skupa IV. Sudeć po ovih podatcih ne ima dvojbe, da seljačko žiteljstvo najviše sudjeluje kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom; nu to je pojav, koji se pokazuje kod svih razreda žiteljstva, osobitost neku opažamo ipak u bivšem provincijalu u tom, što je taj razmjer

Digitized by Google

manji nego li kod općega broja zločinaca, te što je broj onih zločinaca, koji počiniše zločinstvo s nasilja ili kakove strasti, razmjerno veći kod seljaka nego li kod ukupnoga žiteljstva. Ovaj pojav pokazuje se uslied toga, jer kod zločinstva težke tjelesne ozlede i javnoga nasilja u negdanjem provincijalu razmjerno mnogo više sudjeluje seljak od drugih razreda žiteljstva. Vidi se to već iz okolnosti one, što je od ukupnoga broja svih zločinaca bilo osudjeno prosjekom na godinu sbog zločinstva težke tjelesne ozlede 18·9% a kod seljaka 21·9%; sbog zločinstva javnoga nasilja u obće 6·7% kod seljaka pako 8·3%. U bivšoj krajini je taj postotak kod seljačtva jedva za 0·2—0·3% veći nego li kod općenitoga broja zločinaca. Okolnost ovu opažamo imenito u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, varaždinskoga, vukovarskoga a donekle i osiečkoga; imenito je u obsegu ovih sudbenih stolova mnogo veći postotak, kojim sudjeluju seljaci kod zločinstva težke tjelesne ozlede a donekle i kod javnoga nasilja, nego li u obće u cielom negdanjem provincijalu; tako je n. pr. u obsegu sudb. stola varaždinskoga preko jedne četvrtine, a u obsegu sudb. stola vukovarskoga jedna trećina svih osudjenih seljaka osudjena sbog težke tjelesne ozlede. U ovoj okolnosti valja tražiti razlog, zašto je u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, varaždinskoga i vukovarskoga kriminalitet seljaka pogledom na prvi skup zločinstva manji nego li je u obće kod žiteljstva, a napose zašto je u obsegu županije varaždinske kriminalitet seljačtva kod prvoga i drugoga skupa zločinstva posve jednak, dočim je svagdje drugdje taj kriminalitet kod skupa II. mnogo manji nego li kod skupa I.

Razmotrimo li u ostalom kriminalitet seljaka pogledom na zločinstva skupa I. vidimo, da je od 10.000 žitelja seljačkoga zanimanja bilo prosjekom osudjeno sbog zločinstva počinjenoga s pohlepe za dobitkom u obsegu sudb. stola:

1. Varaždin	6·6	5. Gospić	28·2	9. Ogulin	37·5
2. Zagreb	12·3	6. Zemun	28·8	10. Požega	43·9
3. Bjelovar	18·8	7. Osiek	29·9	11. Petrinja	47·0
4. Vukovar	28·2	8. Vinkovci	30·6	12. N. Gradiška	48·8

Razlika u kriminalitetu pojedinih sudbenih stolova mnogo je veća pogledom na ovaj skup zločinstva kod seljaka nego li je kod žiteljstva u obće, pak ako se pojedini krajevi domovine obzirom na kriminalitet seljaka redaju malo ne istim onim redom, kojim i kod općega kriminaliteta: to nam ova razredba ipak pokazuje

Digitized by Google

mnogo veću razliku medju pojedinimi krajevi nego li ju spomenuh kod kriminaliteta u obće. I doista pomislimo li, da su samo tri sudbena stola: varaždinski, zagrebački i bjelovarski, koji imadu manji kriminalitet seljaka od onoga, što ga za ovaj skup zločinstva uglavismo za cielu zemlju, a svi ostali da stoje nad tim prosjekom, dapače da sudbeni stolovi ogulinski, požežki, petrinjski i novogradiški imadu 6—8 put veći kriminalitet od onoga, što nam ga pokazuje županija varaždinska: tada ćemo morati doista priznati, koli su žalostni moralni pojavi, koji se pokazuju u nekih krajevih naše domovine. Kod ostalih vrsti zločinstva niti je kriminalitet seljaka toli ogroman, niti je razlika medju pojedinimi sudb. stolovi toli velika; ali ipak seljačko žiteljstvo kriminalitetom svojim nigdje nezaostaje za ostalimi slojevi. Jer dok je kod skupa I. samo kod služinčadi kriminalitet nešto veći od seljaka, ne nadkriljuje kod ostalih zločinstva svojim kriminalitetom nijedan razred žiteljstva seljake; što više, kod zločinstva trećega skupa t. j. kod zločinstva naravi političke opažamo u većem dielu sudbenih okružja, da drugi razredi žiteljstva kod tih zločinstva u obće nisu ni sudjelovali, samo u obsegu sudb. stola zagrebačkoga, bjelovarskoga, ogulinskoga, petrinjskoga i zemunskoga bilo je osim seljaka sbog političkih zločina sudjeno i drugih ljudih a ne samo seljaka.

Da mi se razprava odviše ne raztegne, ja se ne ću upuštati u dalnje razmatranje kriminalnih odnošaja našega seljačtva; koga budu zanimali dalnji podatci, naći će ih u prilogu XV., nu i ovo što sam do sada spomenuo, uputiti će svakoga, gdje nam treba nastojati, da popravimo kriminalne odnošaje naroda.

Sve ono, što sam u početku ove razprave pripomenuo samo u obće o uzrocih kriminaliteta u Hrvatskoj i Slavoniji, proteže se poglavito na seljačko naše žiteljstvo: popravimo ovo, te pridignimo njegov materijalni te socijalni položaj, nastojmo, da upravo u seljačkih slojevih ne bude sve više ne stajalo pravog morala i prave religioznosti, pak ćemo naći sredstvo, kojim će se i u našoj domovini znatno popraviti kriminalitet u obće, koji je upravo kod seljaka veći nego u drugih slojevih.

Nakon seljačtva najveći je kriminalitet u Hrvatskoj i Slavoniji kod *služinčadi*, jer je od 10.000 duša toga razreda žiteljstva bilo odsjekom svake godine osudjeno sbog zločinstva 31·5 t. j. za 2 više, nego li prosjekom kod ukupnoga žiteljstva. Bilo bi suvišno spominjati, da ovaj kriminalitet služinčadi nije jednak u svih priedjelih domovine; ali se mora naglasiti, da ova razlika bitno odgiblje

Digitized by Google

od one, koju smo vični gledati kod žiteljstva u obće, a kod seljaka napose. U krajevih slavonskih je doduše kriminalitet služinčadi veći, nego li u užoj Hrvatskoj, nu bivša krajina mnogo je povoljnija u tom obziru od negdanjega provincijala; na 10.000 služinčadi dolazi naime prosjekom na godinu sljedeći broj osoba, osudjenih sbog zločinstva u području sudbenoga stola:

1. Gospić	7·6	9. Vinkovci . . .	36·6
2. Zemun	12·6	10. Osiek	44·3
3. Ogulin	24·0	11. N. Gradiška .	50·7
4. Petrinja . . .	25·0	12. Vukovar . . .	52·3
5. Bjelovar . . .	27·1	**Negdanji provincijal**	**35·9**
6. Požega	27·6	**Bivša krajina . .**	**21·7**
7. Varaždin . . .	31·1	**Slavonija . . . .**	**38·9**
8. Zagreb	33·8	**Uža Hrvatska . .**	**26·7**

I u užoj Hrvatskoj i u Slavoniji relativna je kriminalnost kod služinčadi veća, nego li bi imala da bude, jer je svagdje veći postotak zločinaca služinskoga zanimanja, nego li iznosi broj služinčadi prema ukupnomu žiteljstvu; nu u Slavoniji je taj relativni kriminalitet mnogo veći nego li u užoj Hrvatskoj, budući da je ovdje relativni kriminalitet mjesto 100 zločinaca služinskoga zanimanja 10 5·5, a u Slavoniji 115. Uslied toga je i intenzivnost kriminalna mnogo veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj; ovaj pojav posljedicom je velikog kriminaliteta, što ga pokazuje služinčad u obsegu sudb. stola vukovarskoga, gradiškoga i osiečkoga, a donekle i vinkovačkoga. Pak ako uza sve to, što okružje gradiško i vinkovačko ima toliki kriminalitet kod služinčadi, bivša krajina pokazuje dosta povoljnu sliku: to je tomu povodom gornja krajina, a imenito okružje ličko-otočko, gdje je u svemu od 1000 služinčadi bilo osudjeno sbog zločinstva 0·76. ili od 10.000 ukupno 7·6. Geografska razdjelba kriminaliteta kod služinčadi posve je druga po gornjih podatcih, nego li kod kriminaliteta u obće; krajevi, u kojih je kriminalitet u obće dosta povoljan, kao što u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga i zagrebačkoga, ističu se velikim kriminalitetom služinčadi i opet protivno. Težko bi bilo bez drugih iztraživanja izpitati razloge tomu pojavu; ali mislim, da ne ću pogriešiti, ako reknem, da nas gornja geografska razredba upućuje na zaključak, kako je kriminalitet služinčadi manji u onih krajevih, u kojih je postotak seljačkoga žiteljstva napram ukupnomu stanovničtvu veći, a veći ondje, gdje je više razvit život gradski i u većoj mjeri

Digitized by Google

razgranjen broj vlastele. Ne ima dvojbe, da će sudeć po gornjih podatcih svakako biti mnogo istine u tom, da je bolja služinčad ona, koja se rabi u svrhe produkcije ratarske, od one, koja služi za udobnost osobnu ili za obične kućne poslove, te da je s druge strane valjanija služinčad domaćega žiteljstva od one, koja iz tudjih krajeva k nam dolazi. Ovoj okolnosti valja pripisati bez dvojbe, da je u bivšem provincijalu kriminalitet služinčadi daleko veći od kriminaliteta seljačtva, a u bivšoj krajini opet obratno, da kriminalitet seljačtva daleko nadkriljuje kriminalnost služinčadi. U obsegu sudb. stola zagrebačkoga i varaždinskoga, gdje je kriminalitet žiteljstva u obće, a u seljačtvu napose, dosta povoljan, velika je kriminalnost kod služinčadi, tu kriminalnost bez sumnje povišuju tudjinci, znade se bo, da velik broj zavičajnika iz zapadne pole monarkije, koji se nalaze u ovih krajevih, traži privredu svoju u službi. To isto vriedi i o obsegu sudb. stola osiečkoga a imenito vukovarskoga, gdje je velik broj služinčadi zavičajan u kraljevini Ugarskoj. Pojav ovaj nije ništa osobita, kad se znade, da se nikada najbolji dio žitoljstva ne seli iz domovine. Ovi obćeniti navodi upućuju nas dovoljno, od kolike bi potrebe bilo i kod sabiranja kriminalno statističkih podataka, provesti sustav popisnica, jer bi se samo onda sve ove okolnosti mogle dokazati pozitivnimi podatci.

Što se tiče pojedinih vrsti zločinstva, kod kojih sudjeluje služinčad, bilo je na temelju naše statističke gradje u razdobju od g. 1877—1882 od ukupnoga broja zločinaca služinskoga zanimanja osudjeno prosjekom na godinu sbog zločinstva:

u skupu	u bivšem gradj. području	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	81·0%	74·3%	79·6%
II.	18·6%	23·9%	19·7%
III.	0·1%	0·4%	0·2%
IV.	0·3%	1·4%	0·5%

Postotak, kojim služinčad sudjeluje kod zločinstva prvoga skupa, daleko je veći od sličnoga postotka kod ostalih vrsti zanimanja, jer je osam desetina svih zločinaca, koji spadaju u kategoriju služinčadi, osudjeno sbog zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom. Uslied toga i biva, da je kriminalitet kod ovoga skupa zločinstva u obće veći kod služinčadi nego li kod seljačtva i ostalih vrsti zanimanja. Ovaj se pojav imenito opaža u negdanjem provincijalu, gdje je od 10.000 služinčadi prosjekom na godinu osudjeno

Digitized by Google

sbog ovoga skupa zločinstva 29·1, dočim je od istoga broja seljaka osudjeno njih samo 17. Uzrok ovomu velikomu kriminalitetu služinčadi kod zločinstva ovoga skupa leži svakako u većoj sgodi, u koju dolazi služinčad po svom položaju, okoristiti se tudjom imovinom: s toga opažamo, kako su zločinstva kradnje i prevare kod služinčadi razmjerno češća, nego li kod ostalih zanimanja. — Pokraj zločinstva prvoga skupa još je donekle znamenit postotak služinčadi kod zločinstva počinjena s nasilja ili kakove strasti, nu tu je kriminalitet služinčadi razmjerno mnogo manji nego li kod seljačtva; dočim kod zločinstva četvrtoga skupa služinčad sudjeluje u veoma neznatnom, a kod trećega skupa skoro u nikakovom postotku. Što se imenito tiče ovoga posljednjega skupa, to su tečajem svih šest godina našega promatranja u svemu sbog političkih zločinstva osudjene dvie osobe zanimanja služinskoga, i to po jedna kod sud. stola zagrebačkoga i petrinjskoga.

Od navedenih dosada vrsti zvanja i zanimanja bitno se razlikuje kriminalitet kod *trgovaca i obrtnika* te kod *ostalih vrsti* zanimanja. Kod zanimanja trgovačkoga i obrtnoga za polovinu je manji kriminalitet nego kod seljaka, jer je od 10.000 žitelja toga zanimanja prosjekom osudjeno godimice njih 18. Razlike medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom doduše ne ima velike; ali se ipak područja pojedinih sudbenih stolova prilično medju sobom razlikuju. Osudjeno je naime prosjekom na godinu od 10.000 žitelja zanimanja trgovačkoga i obrtnoga sbog zločinstva u obsegu sudb stola:

1. Gospić	3·0	9. Zagreb	19·8
2. Ogulin	9·6	10. Petrinja	22·3
3. Varaždin . . .	10·8	11. Osiek	22 7
4. Vukovar . . .	12.6	12. N. Gradiška . .	45·5
5. Zemun	13·3	**Bivši provincijal . .**	**18·3**
6. Bjelovar . . .	14·1	**Bivša krajina . . .**	**17·2**
7. Požega	18·5	**Slavonija . . . . .**	**18·9**
8. Vinkovci . . .	19·4	**Uža Hrvatska . . .**	**17·1**

Da se uzmogne prosuditi prava vrjednost ovih brojeva, bilo bi svakako od potrebe izlučiti samostalne podhvatnike od onih, koji stoje u odnošaju službovnom, bilo kao službenici višega ili nižega stupnja, te zatim napose one, koji se bave obrtom, a napose one, koji se bave trgovinom; naša statistička gradja na ovu se posljednju razliku ne obazire, a pogledom na prvu razlikuje doduše

Digitized by Google

medju samostalnimi podhvatnici, službenici višega stupnja, te djetići i najamnici; ali razlika ova ne može nam služiti za valjanu podlogu, kad prosudjujemo kriminalitet ovoga razreda žiteljstva, jer je popisna gradja razvrstala žiteljstvo trgovačko i obrtno po drugih načelih, a kriminalno-statistična zločince ove grane zanimanja opet po drugih. Koliko se medjutim u obće može razabrati, to je kriminalitet samostalnih trgovaca i obrtnika mnogo manji od onih, koji se nalaze u službovnom odnošaju; jer uzev u račun i naučnike i obiteljske pomoćnike, koji većinom ni nisu u kriminalno sposobnoj dobi, te radnike, od kojih se mnogi strogo ni nebi imali brojiti u ovaj skup zanimanja: dolazi na 10.000 našega žiteljstva, koji se bave trgovinom i obrtom prosjekom na godinu 19·2 zločinaca, a kod samostalnih podhvatnika 14·8. Ovaj je pojav posljedicom one istine, da se zločinstva u obće, a napose ona, koja se počinjaju s pohlepe za dobitkom, množe tim više, čim je koje zvanje nesamostalnije, te čim je s materijalnoga gledišta manje osiguranо. Ova istina protumačuje nam ne samo veći kriminalitet kod služinčadi, nego i kod raznih vrstih pomoćnika trgovine i obrta; ona nam pokazuje, zašto je postotak, kojim zločinci ove vrsti zanimanja sudjeluju kod zločinstva skupa I., veći nego li kod zločinstva u obće; od ukupnoga naime broja zločinaca ovoga razreda bilo ih je osudjeno sbog zločinstva skupa I. blizu 73%, a sbog same kradje i prevare 68·3%.

Što se napokon tiče posljednjega razreda žiteljstva, na ime onih, koje uvrstih u kategoriju *„ostalih“*, to je kriminalitet toga skupa dosta malen, jer na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi prosjekom na godinu 10 osoba osudjenih sbog zločinstva. Moram medjutim iskreno priznati, da ne stavljam velike važnosti u ovaj pojav, jer je dosta različno ono žiteljstvo, što ga pod ovaj skup stavlja popisna gradja, od onih razreda, koje po kriminalno statističnih podatcih brojimo u ovu kategoriju, te jer dvojim, da bi se mnogi zločinci, za koje se veli, da su bez stanovite zasluzbe, imali uvrstiti u koji od prije navedena tri skupa žiteljstva. Jednu ću ipak okolnost naglasiti obzirom na zločince ove kategorije, a to je razmjerno velik broj onih, koji spadaju u kategoriju javnih urednika, učitelja, odvjetnika, javnih bilježnika, častnika, lječnika, književnika i svećenika. Tečajem šest godina od 1877—1882 osudjeno je ukupno osoba ovoga skupa žiteljstva sbog zločinstva 130 t. j. prosjekom na godinu 21·7. Pravilnost u svakogodišnjem broju ovih zločinaca za čudo je velika; osudjeno ih je naime bilo god. 1877—22,

Digitized by Google

g. 1878—24, g. 1879—20, g. 1880—22, g. 1881—20 i g. 1882—22. Budući da je po posljednjem popisu ukupni broj ovoga razreda žiteljstva brojio u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 10.176 žitelja: to na svakih 10.000 žitelja ovoga skupa dolazi prosjekom na godinu 21·2 zločinaca. U istinu neobično velika kriminalnost, uzme li se na um, da je to najinteligentnija klasa žiteljstva.

Najveći broj zločinaca ove vrsti osudjen je sbog zločinstva I. skupa, naime prosjekom na godinu 16.5 t. j. 76%, te sbog zločinstva skupa IV., naime prosjekom na godinu 3 t. j. 14%; radi zločinstva skupa II., bilo ih je osudjeno 1·9%, a skupa III. samo 0·3%. Najveći kontingenat zločinaca osudjen je sbog prevare i pronevjerenja, te sbog zločinstva zloporabe uredovne vlasti. Ako napokon spomenem, da medju zločinci ovoga razreda, njih šest sedmina t. j. svega skupa 111 ili prosjekom na godinu 18·5, spada u kategoriju činovnika, biti će dovoljno, da svatko koga stvar potanje zanima, dozna za razlog ovomu u istinu nepovoljnomu pojavu.

* * *

Ja sam na kraju razprave svoje, glede koje iskreno priznajem, da je u mnogom nepodpuna i manjkava; toj nepodpunosti moći će se na put stati istom onda, kad naše oblasti uvide, da kriminalno-statističke podatke sakupljati valja ne samo zato, da se zadovolji nekoj tobožnjoj modi, nego zato, da se na njihovoj podlozi upozna zlo u klici svojoj, te uz njihovu pripomoć pronadju putevi, kako da se i s te strane pridigne moralni život našega naroda. Kad se to sbude, biti će prilike svakomu radniku na tom polju svoj trud protegnuti ne samo na zločinstva, nego i na ostala kaznjiva djela. Slika će biti tada podpunija, poučnija i koristnija.

Digitized by Google

Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. veljače 1886.

PRAVI ČLAN DR. P. MATKOVIĆ.

U potonjoj razpravi o putovanjih po Balkanskom poluotoku XVI. vieka razpravismo putovanje Antuna Vrančića od g. 1553.[1] Ovaj putopis opisuje put od Budima do Biograda po Dunavu, a od Biograda do Jedreneta po kopnu; opisuje dakle veliku carigradsku cestu, kakova je bila onoga doba. Držeć se u naših razpravljanjih kronologije, na redu bi bila putovanja glasovitoga *A. Busbeka* i njegova druga, odnosno tajnika, *Ternschwama* (Dernschwamma) od god. 1553.; ali putopis Busbekov do Carigrada, naštampan medju njegovimi djeli, odnosno pismi,[2] premda glasovit, ipak je razmjerno kratak. Budući da su oba putovanja, kao istodobna, u najtjesnijem savezu, dopunjujuć i razsvjetljujuć se medjusobno, zato već suvislosti radi, ne bi bilo shodno, kad bi se odielila, a to bi trebalo učiniti, jer putopis Dernschwammov još je u rukopisu neštampan. Dva su se putopisa Dernschwammova, na koliko nam je poznato, sačuvala: jedan u biblioteci češkoga muzeja u Pragu *(Relatio itinerationis Constantinapolitanae)*; a drugi se rukopis čuva u glasovitoj biblioteci u Wolfenbüttelu u Braunšveigu; prvi sam rukopis razgledao g. 1873. u Pragu i jur onda nagovarao, da se na svjetlo izda, pošto je rukopis prilično krupan, te bi trebao dosta vremena dok se prepiše, nisam toga mogao onda učiniti; drugi pako rukopis poznam iz Mommsenova djela (Corpus inscriptionum latinarum tom III.), koj je iz rukopisa povadio latinske nadpise, odnoseće se na Balkanski poluotok. Ima više godina što sam njekoje češke učenjake nagovarao na izdanje onoga znamenitoga rukopisa; ali

[1] Rad, knj. LXXI, 1—61.

[2] Augerii Gislenii Busbequii. Omnia quae exstant opera. Basileae 1740; Epist. I. p. 63 seq.

Digitized by Google

mi nije pošlo za rukom skloniti dotičnike na taj posao. Budući da je Dernschwammov putopis dolazio na red mojih razpravljanja, zamolih prof. Emlera na ime naše akademije, da dade rukopis prepisati, a naš član g. Jos. Jireček obreče podupirati izdanje svojimi bilježkami o životu putopisca. Prof. Emler obreče ne samo da će prepisivanje nadzirati, nego da će priepis s izvornikom porediti; čini se, da posao nije obavljen; zato mi valja razpravljanje o Busbekovu i Dernschwammovu putopisu dotle odgoditi, dok se potonji putopis neprepiše, odnosno na svietlo neizda. — Osim pomenutih putopisa, Busbeka i Dernschwama, medju Vrančićevim i Seydlitzevim putopisom nisam nigdje u trag ušao putovanju po Balkanskom poluotoku, o kojem bi se bio sačuvao putopis. Martin Crusius navodi medju carskimi poslanici, koji su XVI. stoljeća u Carigrad putovali i *Alberta à Vays*, Belgijanca, g. 1563;[1] ali Hammer, koj je poznavao spise car. poslanika A. Vyssa iz tajnoga arkiva i citira jih, i koj se za tadanje putopise u Carigrad vrlo interesirao, nigdje nespominje medju A. Vyssovi izvještaji i drugimi pismi, njegova putopisa.[2] U ostalom čudimo se, što se poslje Gewaya nije nitko našao, koj bi na svjetlo iznio iz tajnoga arkiva bečkoga historijsku gradju odnoseću se na carska poslanstva u Carigrad, možda bi se ipak kakav putopis ili što slična medju onimi izpravami našlo.

Ovaj put su na redu tri putopisa, da ih razpravim, naime Melchiora Seydlitza od g. 1556—59, neznana putopisca od g. 1559—60 i itinerari carskoga kurira Jakova Betzecka od g. 1564—73. Premda ovi putopisi u znanstvenom pogledu nisu tako znameniti, kao njekoji predjašniji, valja jedno s drugim uzeti, kao što se pruža; jer vrlina putopisa visi o naravi putopisaca i njihovoj obrazovanosti. U oštalom ni ovi putopisi nisu bez svake ciene; jer u njih ima takodjer podataka, koji će predjašnje putopise mjestimice razsvietliti, a gledom na puteve, kojimi se onda putovalo, znatno jih popuniti.

[1] Martini Crusii Turco-graeciae libri octo; Basilea 1584, p. 484.
[2] Hammer, Gesch. III, 362, 400, 401, 435, 509, 511, 512, 767.

Digitized by Google

VII.

Putovanje Melchiora Seydlitza g. 1556—59.

Melchior pl. Seydlitz iz Niklasdorfa i Wirbena u Slezkoj, Wolf pl. Oppersdorf, Nikola pl. Reidburg i Moric pl. Altmannshausen krenuše iz Vratislave 3. svibnja 1556. na put u Palestinu, da pohode sv. mjesta. Dospjevši u Mletke, ukrcaše se 7. lipnja s mnogimi drugimi pobožnimi putnici i odpluviše putem Palestine. Prispjevši srećno u Jerusolim i obavivši ondje i u obljižnjih svetih mjestih svoju pobožnost zapute u Ramleh. Medjutim se putem sgodilo, da su Maltezi (vitezovi) u isto vrieme njekoje selo blizu Ramla napali, oplienili i do 70 stanovnika u roblje odveli. Na to se raznio krivi glas, da su to nedjelo počinili hodočastnici, koje su u Ramlu umah utamničili. Odovud odvedoše jih okovane u Damask, da jim tamošnji paša sudi. Tu se za nevoljnike zauzme mletački konzul; al ne mogaše izhoditi jim slobode, nego skloni pašu, da jih odašalje sultanu u Carigrad. Krenuvši 19. travnja 1557. iz Damaska, putovahu okovani pješke preko Sirije i Male Azije, te stigoše 5. kolovoza u Carigrad, gdje jih zatvoriše u knlu galatsku; te su uz druge sužnjeve zlostavljani, morali najteže i najgnjusnije poslove obavljati. Čekajuć dvie godine na odluku, zauzimao se za njihovo oslobodjenje carski poslanik, glasoviti Busbek, koj jih dva puta odkupi s galije. I tadanji francezki poslanik kod Porte, gospodin De la Vigne, zauzimao se takodjer kod velikoga vezira i sultana svojski za sužnje; oba poslanika izhodiše jim napokon slobodu, pošto se hodočastnikom ne samo nije moglo dokazati, da bi bili sudjelovali kod pomenute navale maltezkih vitezova, pače nije se jim moglo dokazati, da bi bili ikakovo nedjelo počinili. Sultanovom dakle odlukom budu pomenuti hodočastnici nakon tro-godišnjega sužanjstva na slobodu pušteni; bješe jih ukupno 13, a medju njimi i dva redovnika, koje jim guardian jerusolimski dade kao pratioce za put u Ramleh. Francezko poslanstvo i Busbek obskrbe jih putnim listom, preporučnimi pismi i drugimi potrebami za put u domovinu. Hodočastnici krenuše u pratnji francezkoga kurira 22. lipnja iz Carigrada putem kopnenim na Niš, Novipazar, Dubrovnik i Mletke u domovinu, kamo je Seydlitz 7. rujna u Niklasdorf srećno prispio.

Seydlitz opisa svoje i svojih drugova putovanje, tamnovanje, pretrpljene muke i nevolje u posebnom putopisu, naštampanom u Sgorelicah (Görlitz) kod Ambrozija Friča g. 1580., a naslov mu

Digitized by Google

je ovaj: *Gründliche Beschreibung der Wallfart nach dem heiligen Lande neben Vermeldung der jemmerlichen und langwirigen Gefengnuss derselben Gesellschaft. Gestellet durch den edlen ehrenvhesten Melchior von Seydlitz aus Niklasdorf und Wirben in Schlesien, welcher persönlich solche Noth und Elend ausgestanden.* Na kraju predgovora čita se: „Datum Görlitz A. 1580, den 22. Aprilis, welchen Tag im Jahr 1557 die Gesellschaft dieser Wallfart von Rama in Ketten hart an einander geschmidet nach Damasco geführet worden.“ Ovo izdanje, čini se, da nije prvo, jer pisac na naslovnom listu primjećuje, „aufs neu vom *Authore* übersehen und corrigirt und mit unterschiedlichen Capiteln zum besseren Verstande des lesers gerichtet.“ Kada i gdje je prvo izdanje ovoga putopisa izdano, toga nisam mogao nigdje doznati. Jöcher[1] navodi, da je Seydlitzov putopis izdan u Leipzigu g. 1581 u četvrtini, al toga izdanja nepoznam. U glasovitom sborniku putopisa u svetu zemlju od Feyrabenda[2] preštampan je takodjer Seydlitzev putopis posve tačno po sgoreličkom izdanju. Sgoreličko izdanje naštampano je u osmini, paginacija je naznačena na dolnjem rubu lista, ne brojevi, nego alfabetičkimi slovi (svako slovo po tri puta uzeto) i dopire do *v III* uključivo u svem dakle broji 79 listova; na gornjem pako rubu svakoga lista naznačena je godina i mjesec. Na naslovnom je listu crveno obojena vigneta, prikazuća hodočastnike i dva redovnika, koje medjusobno tiesno okovane vodi jašeći janičar. Ova je ista slika još dva puta u tekstu naštampana. Vrh toga ima prostiju sliku crkve sv. groba u Jerusolimu. Seydlitzev putopis razdieljen je na 30 glava, a redigovan je u formi putnoga dnevnika, te se formom približuje sustavnom putopisu. Potonje dvie strane sadržaju izkaz prevaljenih daljina po moru i po kopnu, onamo i natrag. Putopisac računa, da su svega skupa prevalili puta 5821 talijansku ili 1455¼ njemačkih milja; od toga ide na put po moru 648 milja, a po kopnu 807¼ njem. milja, računajuć pravilno četiri talijanske na jednu njemačku milju. Röhricht i Meisner primjećuju kod Seydlitzeva putopisa,[3] da se malo ne isto pripovieda u putopisu Wolfganga Müntzera iz Bamberga, naštampanom u 45. svezci Jäckova sbornika putopisa. Premda nam nije pri ruci nürnberžko izdanje pomenuta Jäckova sbornika od god.

[1] Allgemeines Gelehrten-Lexicon, Leipzig 1751, Bd. IV, 484.
[2] Feyrabend, Reysbuch, 1584, p. 250—74.
[3] Deutsche Pilgerfahrten nach dem heiligen Lande, Berlin 1880.

Digitized by Google

1822, nego gradačko od g. 1832,[1] ali broj stranica (12) u obih izdanjih svjedoči, da je potonje izdanje od prvoga na prosto preštampano. Porediv̌si 12 stranica Jäckova izdanja u 16-ni, što zaprema Müntzerov putopis, s 79 listova ili 158 stranica Seydličeva putopisa u 8-ni, razabrati će se, da je Müntzerov putopis njeki vrlo kratki izvod, koj nikako nemože nadomjestiti Seydličeva putopisa. Müntzer bješe u družtvu hodočastnika na putu od Mletaka do Jerusolima, gdje ga redovnici nakon običnih obreda napraviše vitezom sv. groba. Müntzer u bitnosti pripovieda[2] na kratko, kako su njega i druge hodočastnike utamničili u Ramlu radi navale maltezkih vitezova,[3] te spominje medju hodočastnici i Ivana pl. Ehrenberga. I potonji napisa putopis pod naslovom: „zwei Reisen zum heiligen Grab", naštampan u Bazelu g. 1576, te spominje medju zasužnjenimi hodočastnici Seydlitza, Altmannshausena, Reydtburga i Müntzera (Jäck, p. 90). Budući da je Müntzerov putopis tako kratak, da se nemože uzeti ni za dobar izvod Seydličeva putopisa, bila bi tim Röhrichtova opazka o Seydličevu putopisu sasvime netemeljita, jer Müntzerov putopis radi svoje kratkoće nije za nikakovu naučnu porabu.

Seydlitz u svojem putopisu, pošto je opisao put od Mletaka do Jerusolima (cap. I—VI), na tanko opisuje po običaju hodočastničkom svetinje jerusolimske, osobito crkvu svetoga groba, za tim Betlehem i druga sveta mjesta blizu Jerusolima (cap. VI—IX). Opisavši navalu maltezkih vitezova, tamnovanje u Ramlu i pogibelji hodočašća u sv. zemlju (cap. IX—XII), priča dalje o svojem i svojih drugova putovanju od Ramla preko Samarije i Galileje u Damask (cap. XII). Opisavši Damask i tamošnje tamnovanje (cap. XIII), crta nadalje put od Damaska u Alepo, te opisuje ovaj grad i tamošnji boravak (cap. XIV i XV); zatim priča o svojem putovanju preko Male Azije (Karamanije, Cilicije, Pamphylije, donjekle preko Kapadocije i Galatije) u Carigrad (cap. XVI—XVIII). Pošto je opisao Carigrad i tamošnji boravak, trpljenje i oslobodjenje (XVIII—XXV), priča napokon o daljem putovanju po kopnu do

[1] I. H. Jäck, Taschenbibliothek der wichtigsten und interessantesten See- und Landreisen, 45 Bd. Grätz 1832, II. Thl., 2 Bd. XXII, Reise des Edler *Wolfgang v. Müntzer* aus Bamberg nach Jerusalem während d. Jahre 1556—59, p. 85—97.

[2] Jäck, p. 89—99.

[3] Što Seydlitz pripovieda na deset listova, to priča Müntzer na dvie stranice.

Digitized by Google

Mletaka i u domovinu (cap. XXV – XXX). Opis Seydličeva puta od Carigrada do Dubrovnika (cap. XXV–XXIX), mislim tu na tanje razglobiti i ocieniti, jer spada u okvir mojih studija o putovanjih po Balkanskom poluotoku. I Müntzer spominje taj dio svoga puta — od Carigrada u domovinu, ali u Jäckovu izdanju (p. 96) li se spominju varoši („Adrianopel, Sophia, Nisch i Novo"), kojimi se prošlo; ni taj dakle dio Müntzerova putopisa nije za naučnu porabu. Ostali pako dio Seydličeva putopisa odnosi se na hodočastnička putovanja u sv. zemlju, kojimi je putopisi geografijska literatura preobilna, a tim se putopisom posvećuje u najnovije doba velika pažnja, jer se smatraju znatnimi vreli za tadanje poznanje iztoka.[1]

Pristupajuć k ocjeni Seydličeva putopisa, na koliko se odnosi na Balkanski poluotok, t. j. na put od Carigrada do Dubrovnika, uzimljemo za podlogu sgoreličko izdanje, a bude li od potrebe, porediti ćemo ga s izdanjem u pomenutom sborniku Feyerabendovu.

Posredovanjem carskoga, a osobito francezkoga poslanstva oslobodjeni hodočastnici od sužanjstva, naruči jih francezki poslanik u svoj dvor, pa jim dade putne listove, naputke i opomene, kako se imaju putem vladati, da ne dopadnu opet sužanjstva. Francezki jim poslanik osobito naloži, da ostanu zajedno i na okupu, da se nebi pojedinice udaljivali, što bi za dotične, koji bi se putem izgubili ili zaostali, moglo biti pogibeljno, dopali bi opet možda sužanjstva, buduć je put, kojim putuju, glavni, na kojem se često susretava divljih janičara. Povjerivši jih svojemu kuriru, njekomu plemiću francezkomu, koji je nosio politička pisma na francezki dvor, dade jim vodioca i tumača, njekoga janičara, a svakomu po jednoga magarca, da nemoraju pješke putovati. Obskrbivši jih za nevolju potrebami, preporuči jim, da budu blagodarni kralju francezkomu te da bi ga se sjećali u svagdanjih molitvah, moleć božju milost za njegovu vremenitu i vjekovitu sreću, jer da nebijaše francezkoga poslanstva, jedva bi se izbavili od težke tamnice, okrutnoga tiranstva i sužanjstva turskoga.[2] — Pošto jih poslanik blagoslovi, a hodočastnici se njemu svesrdno zahvale, krenuše 23. lipnja 1559

[1] Röhricht u. Meisner, op. c. i Riant, Expeditions et pelerinages. Paris 1865; moja razprava Gjuro Hus, u Radu knj. LV, 116.

[2] Ovo je vrieme bio francezki poslanik kod porte *M. de la Vigne*, od kojega je odpravljena depeša na kralja Henrika II. iz Carigrada dne 21. lipnja 1559. Gl. Charrière, Negociations de la France dans le Levant, tom. II, 582.

Digitized by Google

o pó noći na put, a putovahu danom i noću. Put, kojim se hodočastnici vraćali svaki u svoju domovinu, dieli se od Carigrada do Dubrovnika na dva razdjela. Od Carigrada do Niša, to je veći dio jur od dojakošnjih putovanja poznate i opisane ceste vojničke, koja je išla od Carigrada u Biograd; ostali pako put od Niša do Dubrovnika, mučniji i teži, takodjer opisan od njekojih putnika, jest onaj trgovački put, kojim su Dubrovčani putovali u trgovačkih poslovih u nutrašnjost Balkanskoga poluotoka, i kojim su često išli njihovi poslanici, noseć u Carigrad godišnji danak.

Krenuvši iz Carigrada putovahu glavnim putem na Jedrene, koje je 110 talijanskih milja daleko. Putopisac jadikuje, tužeć se na težko putovanje na tvrdom samaru Budući su njekoji zaostajali, odredi plemić, da bude naš putopisac posljednji u redu, da pazi na ostale, da ostanu na okupu, pošto je bio za hodočastnike odgovoran, jer su često susretali čete, vraćajuće se s granice od pobune sinova sultanovih. Prenoćivši u njekom zločestom selu, prevalivši liep, ali slabo naseljen priedjel, prošavši preko njekoliko trgovišta, prispjeli su 25. u Jedrene *(Adrianopel)*. Ova mu je varoš vrlo velika, otvorena i u nutrašnjosti zlo gradjena; puna je trgovina, osobito židovskih. Gradom teče velika rieka, a zove se *Mariza*. Tu su ostavili carigradske magarce, najmili druge za četiri dana puta, a za svakoga platiše 100 aspra. — Dne 26. istoga mjeseca zapute dalje prama Plovdivu a sliedeći dan prispjeli su u trgovište s liepim i dugim mostom nad Maricom, koja se negda *Hebrus* zvala. Takova mosta nije putopisac ni prije ni poslije nigda vidio, a sagradi ga Mustafa paša, po kojem se i most zove; kod istoga je mosta sagradio Rustan paša karavanseraj *(Caravazell)* i bolnicu za siromahe. Dojdućega dana odputovaše i dospjelše u kraljevinu Makedoniju, koja je na mnogih mjestih liepa, ravna i rodna, prama moru pako jest gorovita, neobradjena i nenaseljena. Na Petrovo su prispjeli u Plovdiv *(Philippopolin)*, koj se njegda zvao *Trimontium*, bješe silan, a sada je lošo sagradjen. U ovoj su varoši, koja se stere po ubavoj ravnini, na pomenutoj rieci Marici, četiri silne visoke stiene, a vide se s daleka. U toj varoši i njegovoj okolini stanuju mnogi kršćani, koji ponajviše slovenski *(sclavonischer Sprache)* govore, od kojih sultan, kao i od svih kršćana u njegovoj državi živućih, pobire obično svake četvrte ili pete godine harač ili desetinu od njihove djece; naime ako tko ima četvero ili petero djece, uzme mu se jedan, imade li više od petero djece, uzmu mu se dva dečka. Ova se uzeta djeca onkraj

Digitized by Google

mora, u Natoliji ili Maloj Aziji, porazdiele medju stanovnike gradova i trgovišta; dok se nauče turski, upotrebljuju je za svakojake ručne poslove, a zovu se *Tšamnogla*. Kad pako djeca ojačaju i car jih zahtieva, mora se je predati u Carigrad. Ako je medju tim koje diete umrlo ili se izgubilo, mora kućni starješina, kojemu je bilo diete predano, odgovarati pred sudom, kako se je izgubilo; ako se nemože opravdati, mora za izgubljeno diete platiti. Odrasli upotrebljuju se u dvoru, na brodovih, u vrtovih, konjušnicah i drugdje, gdje jih treba; mnogi uče i zanate, a ponajviše budu janičari, koji poslije sa svojimi roditelji i prijatelji tiranski postupaju. Takova okrutna djela i služnosti moraju biedni kršćani, koji su carevi podložnici. bez prigovora podnašati. — Dne 30. lipnja krenuše od Plovdiva i podjoše putem preko gore, koja se negda Rhodope, a danas se zove *Vesteliza* (sic!). Prošavši njekojimi ubavimi, prostranimi i dobro uradjenimi dolinami, dospjeli su (2/VII) u veliku otvorenu varoš, zvanu *Sophia,* na rieci *Ischia,* koja prama ponoći u Dunav *(Thonaw)* utječe. Ovaj je priedjel s daleka opasan gorami, koje se njegda zvahu *Aemus,* dielile su Traciju od Mizije. Onuda teče velika voda; varoš je sasvime od drva sagradjena; malo prije njihova došašća bješe požar, što je nanielo trgovcem velike štete. Tu se prave najbolji turski fesovi. Dalje podjoše preko male gore, nekojimi ubavimi i uradjenimi dolinami i dospjeli su u otvorenu varoš s tvrdjicom, a zove se *Nisch* (aliter *Ische?*, odkuda pomenuta voda nosi ime).

Ovo je sadržina Seidličeva dnevnika na putu od Carigrada do Niša, a odnosi se na staru carsku cestu, od dojakošnjih putopisaca raznovrstno opisanu. Seydličev opis toga puta odgovara glede forme i sadržine najobćenitijim bilježkam putnoga dnevnika. Seydlitz neopisuje proputovanih priedjela, neima u njega ni orografijske ni etnografijske gradje, što bi trebalo razpraviti i razsvietliti, ili kojom bi se dojakošnji putopisi popunili. Ni u topografijskom pogledu nije naš putopisac obilan, jer navodi na putu od Carigrada do Niša u svem pet najglavnijih mjesta, kojih su mu opisi vrlo obćeniti. Pošto su ona mjesta onako poznata i dovoljno opisana od dojakošnjih putopisaca, držimo suvišnim opet tu ono isto opetovati. O Jedrenetu *(Adrianopel)* jedino je to putopisac zabilježio, da je otvoren grad trgovački, kojim teče *Mariza,* a to je dosta malo za grad, koj je onda bio do Carigrada najznamenitiji na Balkanskom poluotoku. O „mostu Mustafe paše" (M. paša köpri), o kojem

Digitized by Google

gotovo svaki putnik na široko razpravlja,[1] zabilježio je samo to, da vodi preko Marice i da takova mosta nije ni prije ni poslije vidio. O Plovdivu *(Philippolis)* razmjerno je najviše zabilježio: stere mu se na ubavoj ravnini rieke Marice. Putopisac nezamjenjuje, poput drugih, Plovdiv s makedonskim Philippi, čini se, da ga nisu zavadjala stara geografijska imena, a glede toga je pravilniji i pouzdaniji od istoga Vrančića, koji se stare gografije ne samo robski držao, nego ju i krivo tumačio. Umjesto tri sienitne stiene,[2] po kojih nazvaše Rimljani grad *Trimontium,* navodi putopisac četiri. O krvnom haraču, što ga kršćani moradoše davati sultanu, govori Seydlitz potanje, te se razlikuje od Kuripešića, koj ob istom predmetu govori. Dočim potonji tvrdi, da Turci uzimlju svake godine iz svakoga sela do petero mužke najljepše djece, dapače gdje kojemu otcu i majci otmu, ako je liepo, i jedino mužko diete;[3] Seydlitz pako tvrdi, da se svake četvrte ili pete godine pobire krvni harač, a uzimlje se svakomu po jedno mužko diete, ako jih ima četvero ili petero; ako jih pako ima više od petero, uzme mu se dvoje. Seydlitz vrh toga navodi, da se zarobljena djeca davaju Turkom u Malu Aziju na uzgoj, a kad narastu i nauče turski, predaju se na službu caru, koj jih većinom daje u zloglasne krvoločne janičare.

Put od Plovdiva u Sofiju opisuje se vrlo obćenito, spominjuć jedinu goru Vasilicu (*Vastelizu,* sic!), koju su na tom putu prevalili. U dojakošnjih putopisih imamo obsežnijih i liepih opisa toga puta preko ihtimanskih klanaca, na koje opise čitatelja upućujemo.[4] Seydlitz pako nikakovih nedaje podataka, koji bi starije putopise bud popunili, bud razsvietlili. Sofija *(Sophia)* na rieci Iskri *(Ischia)* otvoreno mu je mjesto, jer su onda jur bile gradske zidine s temelja porušene; ali mu je opis varoši vrlo mršav, jer nespominje ni one drevne crkve, po kojoj bi varoš nosila ime, o kojoj malone svaki stariji putnik na široko priča. I opis puta od Sofije u Niš mu je vrlo obćenit, te se neda sa starijimi putopisi nikako porediti: ne samo što nenavodi na tom putu drugih mjesta, nego neima spomena ni o klancih ili klisurah, koje stariji putopisci na tom

[1] Rad, knj. LXXI, 48, 51.
[2] Rad, knj. LXXI, 46.
[3] Rad, knj. LVI, 162—65.
[4] Rad, knj. LXXI, p. 33—40.

Digitized by Google

putu spominju.[1] Naš je putopisac zadovoljan s opazkom, da su prevalili „malu i nizku goru". *Niš,* otvorena varoš s tvrdjicom, jedva kao glavnije mjesto spominje, ali sličnost imena Niša s pomenutom riekom *Ischia* zavelo ga, da je tvrdio, da se Niš drugačije *Ische* (sic!) zove, a po toj varoši zvala bi se i pomenuta voda (sic!). Putopisac je dakle mislio, da je Iskra *(Ischia),* koju je vidio blizu Sofije, što i Nišava, koja protiče Niš, premda je spomenuo kod Iskre, da teče na sjever u Dunav, a na daljem putu mogao je vidjeti, da Nišava utječe u Moravu. Ovoj obćenitosti i dosta mršavomu opisu puta našega putopisca biti će vjerovatno to razlogom, što se s kurirom hitro putovalo, komu je put bio, jedno, poznat, a drugo, što nije imao vremena, putujući u državnih poslovih, putem se podulje zaustavljati.

Krenuvši iz Niša, putovahu preko gore i dospješe (5/VII) u liep ravan priedjel, gdje je otvorena varoš po imenu *Tepplitza* (od kuda se ista pokrajina *Toplitza* zove), na rieci Moravi *(Maroffa* oder *Morava).* Tu napustiše put, što vodi u Budim, te podjoše lievo putem prama moru, i putovahu preko visoke studene planine, koja se njegda zvala *Aemus* i *Scardus,* dok su došli u Dubrovnik *(Ragusa),* a tim se putem nemože drugačije putovati, nego konjem, oslom ili pješke. Ona pako planina razstavlja Makedoniju od Bosne. Pošto su pódrugi dan i noć putovali, dospjeli su (7/VII.), petkom u veliku varoš, na priličnoj rieci, a zove se *Nobosar* (aliter *Novibazar*). — Izmienivši konje, krenuše još istoga dana i dospješe (8/VII) na planinu, gdje je tvrd dvorac na visokoj i vrletnoj pećini, u klancu gore *Cranze,* a zove se *Mylischaretz.* Oko pò njemačke milje pod tvrdjicom grčki je manastir, u divljoj dolini, posve samotan, u kojem je bilo do 60 duhovnih otaca, duge kose, a odjeveni u mrko-sive suknene haljine; vode čist i umjeren život, i tim, po putopiščevu mišljenju, druge svecenike i redovnike daleko nadkriljuju. Pomenuti je manastir dobro uzčuvan, osobito crkva sa slikami, koje su većinom na grčki način srebrom ovjenčane, vrlo bogato nakićene, kao što je putopisac u malo kršćanskih crkavah vidio. Na jednom oltaru bješe srebrni lies, u kojem da počiva, kako jim pričahu, njeki metropolita. Sve je to od Turaka do dana današnjega netaknuto ostalo. Pošto su sve razgledali, krenuše dalje. Medjutim ukrali su njekomu drugu

[1] Rad, knj. LXXI, 30—34.

Digitized by Google

tursku kabanicu, spazivši to janičar, vrati se i nadje, da ju je ukrao njeki Turčin, koj je s drugom dvojicom Turaka takodjer pohodio manastir. Janičar, izbivši do smrti Turčina, uze mu kabanicu, konja i sve što je imao. Njegova dva druga podjoše za janičarom, moleći, da bi jim povratio konja i druge stvari. Budući da se janičar nehtjede molbi odazvati, vrate se Turci u selo *Preyopoli* (aliter *Priepole,* na rieci *Zin* s desna), nedaleko od pomenuta manastira, gdje je sjedio vojvoda ili sandžak, da stvar sudcu prijave. Bojeć se, da se nebi Turci na putnicih, koji su i noćju putovali, osvećivali, vrate se i ovi u pomenuto selo. Kada su putnici ulazili u selo, vikalo se, da su kršćani zatukli Turčina. Putnike odvedoše u njeku kuću, gdje je sudac popisao njihova imena i pridržao jih u zatvoru. Janičar pako, da se opravda, tvrdio je pred sudcem, da Turčin nije samo ukrao kabanicu, nego francezkomu plemiću i torbu *(turba)* s 9000 aspra, a to bi bio morao dokazati, što mu je bilo vrlo težko, budući se kršćani nepripuštaju u Turaka za svjedoke. Na to izjavi francezki plemić, da putuje u vrlo znamenitih poslovih, do kojih nije samo stalo njegovu gospodaru, kralju francezkomu, nego i njihovu caru, zato nemože gubiti mnogo vremena, dok tu stvar sud razpravi. Ako ga sudac nepusti, da može umah odputovati zajedno s nami, koje je njihov car njegovu gospodaru, kralju, poklonio, onda će plemić, na povratku, radi nanešene mu štete i sramote u cara se pritužiti. Na to se tražilo njegov i naše putne listove; kada je razgledaše, primietiše, da će se ukradena kabanica povratiti, a o ukradjenom novcu nitko ništa nezna, ako se nadje, da će i to tačno povratiti. Pošto su bili kao uznici u velikom strahu, odgovor jih vrlo razveseli. Molismo plemića, pošto je kradja novčana bila izmišljena, da nenapinje struna odviše, nego da se presudom zadovolji.

Riešivši se neprilika, krenuše (10/VII) preko gore, koja se *Magrisi* zove, i prispjeli su sliedećega dana u trgovište *Catscha,* gdje takodjer sjedi turski vojvoda. Tu se prevaža preko vode tekućice koja dieli Bosnu od Dalmacije, a imena joj se više nesjeća. Svi koji dolaze iz nutrašnjosti, moraju tu pokazati svoje putne listove i sve stvari, što sa sobom imaju. Čim pokazaše vojvodi putne listove, umah jih bez daljega pretraživanja dade prevesti, pa podjoše uz pomenutu rieku preko visoke i studene planine. Dne 12. u oči Margaretinja, dospjeli su u ubavu dolinu, zatim na silnu, golu, kamenitu i pustu goru, pomenutu *Magrisi,* čudeći se, kako ju

Digitized by Google

mogoše s magarci i konji -radi vrletnih putanja prevaliti. Ova gora dieli Tursku od Kršćanstva i dubrovačkoga gospodstva.

Na visini pomenute gore ugledaše more i prispješe istoga dana u glasoviti grad Dubrovnik *(Ragusa,* u Ptolomeja *Epidaurus,* od Turaka nazvan *Dubrovicha),* leži pod pomenutom gorom na moru, a prvi je grad kršćanski, do kojega se prispije, putujuć iz Turske na istom putu. Tri su godine manje dva dana minule, odkako podjoše s Cipra u poganstvo ili u turske zemlje, gdje jih sadržaše. — Ove pomenute zemlje, od Jedreneta do medje kršćanstva, sasvime su naseljene, osobito sela, i to većinom od kršćana, te su kašto cieli dan putovali, da nisu vidjeli Turčina; nu po varoših i trgovištih, gdje je trg, ima jih. Sela su hrdjavo sagradjena, a malo ne sve govori slovenski.

Dubrovnik je vlast sama za se, kao što Mletci: ima nješto zemlje i njekoliko podložnih otoka; plaća Turčinu, da mu zemlju pusti na miru i da na moru sigurno trgovati može, kao što jim kazivahu, godimice 14000 dukata. Dubrovnik je malen, ali bogat trgovci, dobro je utvrdjen i krasno sagradjen grad. Velike trgovine radi drži po inostranih zemljah veliko brodovlje, ali ima samo četiri galije. — Boraveć šest dana u Dubrovniku, izkazaše nam velike časti i dobru volju, pokazaše svoju riznicu mnogih čudotvornih svetinja, koje osobito štuju. Sve je to zlatom i srebrom bogato okovano i dobro se čuva. Medju onimi svetinjami najznamenitija je pelen, kojom je bogorodica Krista povijala, zatim križ sa slikom Spasiteljevom; na velikom oltaru stolne crkve slika je bogorodice i dvanaest apoštola od mješovite, zlatne i srebrne kovine, što se cieni na 200000 dukata. Šesti dan naruče si ladju s osam vesala, da jih poveze u Mletke, a vlast jih nadari svakojakimi potrebami.

Ovo je opis Seydličeva puta od Niša do Dubrovnika, a poznat nam je od njekojih starijih putnika, na ime Ramberta (g. 1533)[1] i J. Chesneaua (g. 1547)[2], donjekle od Šepera (g. 1533)[3] i C. Zena (g. 1550)[4], divno ga većinom opisa i opjeva Jaketa Palmotić u svojem djelu „Dubrovnik ponovljen, a prof. dr. K. Jireček savršeno opisa isti taj put po njekojih putopisih i dubrovačkih izvorih[5].

[1] Gl. Rad, knj. LVI, 204 i 32.
[2] Gl. Rad, knj. LXII, 67—75.
[3] Gl. Rad, knj. LXII, 48—67.
[4] Gl. Rad, knj. LXII, 90—101.
[5] Dr. K. Jireček, Die Handelsstrassen u. Bergwerke v. Serbien u. Bosnien, Prag 1879, p. 74—78.

Digitized by Google

Seydličev opis ovoga puta dosta je obćenit, pače i vrlo površan, te zaostaje u mnogom pogledu iza većine pomenutih putopisaca; jer put od Niša do Foče, premda mu nije topografija obilna, ipak se može bar od prilike ustanoviti, od Foče pako do Dubrovnika nespominje putopisac nikakova mjesta, zato niti nemože o kakovoj oznaci puta biti govora, nego se iz drugih putovanja onoga doba dade naslućivati, da je francezki kurir išao običnim tadanjim poznatim i opisanim putem, da što prije k moru dospije.

Seydlitz naročito spominje, da su napustili put, što vodi u Budim, to jest veliku vojnu cestu u Biograd, te su udarili lievo, putem, što vodi k moru: ponajprije priedjelom Toplica, odkuda su dospjeli u Novipazar; ali mu opis toga puta nije ni tačan, ni savršen, te se s opisi Ramberta, Šepera i Zena neda porediti. Seydlitz naravno spominje rieku Moravu *(Maroffa* ili *Morava),* koju su vjerovatno kod Mramora prebacili; na Moravi mu je otvorena varos *Tepplitza,* po kojoj da se i priedjel zove *Toplitzom.* To je sve, što putopisac znade kazati o ubavoj dolinastoj ravnini Toplici, koju njekoji stariji putopisci zanosito opisuju[1]. Pored toga spominje na Moravi varoš *Tepplitza,* koje nesamo ondje, nego vjerovatno nigdje u onom kraju nije bilo;[2] kojim je topličkim putem, uz rieku ili gorskim, naš putopisac putovao, to je težko nagovješćati, jer nijednoga mjesta na topličkom putu nespominje. Buduć da nespominje ni rieke Toplice, možda se je išlo mućnim putem gorskim, jer veli, da se putovalo preko visoke studene planine, kojim se putem može samo na konju, oslu ili pješke putovati[3]. I o Novom pazaru, najvećoj varoši medju Dubrovnikom i Nišem, nepodava naš putopisac nikakovih bilježaka.

Na daljem putu medju Novim pazarom i Priepoljem spominje putopisac goru *Cranze,* koju takodjer Ramberti spominje[4] na putu od Pljevlja u Priepolje, a odgovara današnjoj gori Ranče; naš ju je pako putopisac krivo nad Mileševo prenio. Kao što svaki carigradski putnik, koji je ovim krajem putovao, tako i naš putopisac spominje i opisuje slavno Mileševo *(Mylischaretz)* i starinsku tvrdjicu, kojim vrlo tačno, kao što nijedan stariji putopisac, opisuje i označuje medjusobni položaj. Premda je putopisac s drugovi raz-

[1] Rad, knj. LVI, 76—81, LXII, 12—15, 55—57.
[2] Rad, knj. LVI, 218. Opazka Milićevića (kraljevina Srbija i Novi krajevi, Biograd 1884, p. 380) kronologijsko je protuslovje.
[3] Rad, LXII, 99—101. Jireček, Handelsstrassen, 77, 78.
[4] Rad, knj. LVI, 215—17.

Digitized by Google

gledao manastir i crkvu, opis mu je ipak vrlo obćenit, te zaostaje iza opisa drugih putopisaca;[1] jer putopiscu najviše su udarile u oči slike bogato nakićene, kakovih nije drugdje nikad vidio, pa srebrni lies, u kojem počiva njeki metropolita (sv. Sava). — Put mu je dalje išao preko Priepolja u Foču, a poznat je iz putopisa Rambertova i Šeperova.[2] Na tom putu spominje Priepolje *(Preyopoli* aliter *Priepole),* koje možda nebi ni spomenuo, jer mu je odveć blizu Mileševa, da nije družba bila prisiljena radi pomenutih neprilika ondje se baviti. O Priepolju jedino je to zabilježio, da je stolica sandžaka, na desnoj strani rieke *Zin* (sic!, Lin), valjda Lima, preko kojega se kod Priepolja drvenim mostom prelazilo.[3] Na putu od Priepolja spominje goru *Magrisi,* preko koje su u Foču putovali; ali gori sličnoga imena neima na kartah ni u knjigah traga, dočim stariji putnici (Ramberti, Zeno) spominju na onom putu obično Kovač-planinu.[4] Seydličevo ime gore posve je izopačeno. Ovu istu goru *(Magrisi)* spominje putopisac takodjer na putu od Foče u Dubrovnik; po opisu, „prebacivši rieku (Drinu), podjoše uz nju, pa ubavom dolinom (Sutjeske) i preko gole, kamenite, strme i puste planine, koja dieli Tursku od kršćanstva", vjerovatno da je ona mučna Magrisi gora *Čemerno* planina, razvodje izmedju Jadranskoga i Crnoga mora, visina joj je sedlu, preko kojega se put previja, 1373 m. nad morem, a na vodi se od godine 1431 kao glavna medja,[5] i s njom se putopiščev opis prilično podudara.[6] Varošica *Catscha,* gdje je u istinu sjedio hercegovački sandžak, Rambertova je *Cozza,* Šeperova *Gotza, Hotča* starosrpskih spomenika,[7] današnja Foča, od njegda znatno tržište na desnom briegu Drine, na ušću Čehotine.

Kako se hitro putovalo, razabrati se može odatle, što putopisac nije zapamtio niti imena rieke, naime Drine, preko koje se kod Foče prevezli. Sva je prilika, da se našemu putopiscu protezala gora „Magrisi" sve do Dubrovnika, jer mu potonji grad leži pod

[1] Rad, knj. LVI, 216—19; knj. LXII, 98; Jak. Palmotić, op. c. p. 174.
[2] Rad, knj. LVI, 214—17; LXII, 59, 60.
[3] Rad, knj. LVI. 217. LXII, 59, 60, 98. Jireček, p. 76.
[4] Rad, knj. LVI, 214, 216; LXII, 98.
[5] Rad, knj. LVI, 212. Jireček, Handelsstrassen, p. 75.
[6] Roskiewicz, Bosnien, p. 113.
[7] Rad, knj. LVI, 211, 213; knj. LXII, 61. Miklošić, Monumenta srbica, p. 516, 529, 544.

Digitized by Google

gorom; ali Čemerno nit je bila medja dubrovačkoga gospodstva, niti se s Čemerna vidjelo more. Ako bi se potonje viesti uvažile, onda bi gora „Magrisi" odgovarala vrhu Sv. Srgja, odkuda se na putu s nutrašnjosti u Dubrovnik ugleda more, i do kuda je onda od prilike (do medjašna sela Brgata) kopnena medja dubrovačkoga gospodstva prama Hercegovini dopirala; a u tom slučaju „Magrisi" bila bi jedinstvena gora, koja bi mu se od Priepolja do Dubrovnika protezala, što je s orografijskimi tamošnjimi odnošaji sasvime u oprieci. Niti u opisu Dubrovnika nepodaje Seydlitz osobitih podataka, koji nebi bili poznati iz predjašnjih putopisa.

Tim bi razpravili Seydličev putopis, koji prikazuje glavni sredovječni put od Dubrovnika u Carigrad; put naime, kojim su dubrovački poslanici i trgovci putovali u Jedrene i u Carigrad, a o tom putu na tanje je razpravljeno kod ocjene Rambertova putopisa (Rad, knj. LVI, 209—32). Nu Seydličev putopis, kada bi ga poredili glede forme i sadržine n. pr. s Rambertovim ili Zenovim, daleko zaostaje od potonjih; jer Seydličev putopis neodlikuje se onom jedrinom sadržine kao potonji, premda u ostalom spada medju bolje njemačke putopise onoga doba. I pisci pomenutih putopisa prikazuju se u posve različitom svjetlu. U Ramberta i Zena spoznajemo znanstveno obrazovane putnike, koji su dobro poznavali staru geografiju, poznajemo vješte i iskusne putnike, oštre motritelje, koji su znatnije pojave glede odnošaja zemlje i života narodnoga pobilježili; u Seydlitza pako svega toga neima, on više posveti pažnju doživljajem, nego li prirodi zemlje i životu naroda; njegov je opis puta vrlo obćenit i većinom površan orografijski su mu podatci u obće neizvjestni i ponajviše pogrješni. Spominjajuć Haemus i Scardus krivo jim označuje položaj, a miešajuć staru geografiju s novom, neopredjeljuje dosta tačno ni prostora ni položaja starim pokrajinam. Premda topografija u Seydličevu putopisu nije obilna, nu ipak ono malo imena nije onako izopačeno izkvareno, kao što n. pr. u talijanskih putopisaca; možda je tomu razlog, što je Seydlitz bio iz slavenske zemlje, odkuda su mu slovenska mjestna imena bila poznata, te jih je u srodnoga naroda na jugu lasnije mogao zapamtiti, nego li tudjinci nevješti slovenskomu jeziku.

Digitized by Google

VIII.

Bezimeni opis puta kopnom u Carigrad g. 1559—60.

U X. knj. „Starina“ (str. 247—57) priobćih bezimeni putopis, što se čuva u rukopisu u knjižnici sv. Marka u Mletcih (čl. VI, ital. cod. 105), a naslov mu je *Descrizione del viaggio per terra di Constantinopoli e delle cose principali del paese.* Rukopis je u katalogu rukopisa knjižnice sv. Marka vrlo na kratko i obćenito zabilježen, naime: *„Anonimo, viaggio da Venezia a Constantinopoli, cart. in 4. scrit. del. sec. XVI.“*, a tako je označen i u knjizi „Studi biografici e bibliografici sulla storia della geografia in Italia“ (2. ed., Roma 1882, I, 368), gdje bi očekivali potanju karakteristiku toga geografijskoga rukopisa. U tom rukopisu, osim što pisac opisuje put od Mletaka u Carigrad, razpravlja takodjer o Carigradu i Peri, govori o poreklu Turaka i kuće osmanske, o vladajućem sultanu i njegovih sinovih, nabraja podložene zemlje; govori o pašah, divanu, vojsci i o janičarih, o načinu vojevanja, o arsenalu i vojnoj mornarici. Mi ćemo se tu stegnuti samo na putopis, jer ostalo nespada na naš posao; u ostalom su stvari obične, kakovih je iz onoga doba dosta naštampanih, a opetuju se malo ne u svakom izvještaju (relaciji) mletačkih poslanika.

Mi smo na drugom mjestu (Rad, knj. XV, 204, Starine, knj. X, 247) nastojali dokazati, da je putopis pisan po svoj prilici oko 1559 godine, i da ga je napisao možda mletački poslanik Marin Cavalli. Da je rukopis zaista XVI. vieka, za to ima vanjskih i nutarnjih dokaza. Razlog glavni, koj me skloni, što sam tvrdio, da je rukopis napisan oko god. 1559., jest bilježka, na koju naidjoh u odsjeku „Della origine de Turchi“, gdje se medju ostalimi veli: „Solimano havendo regnado fin hora per spatio di anni XXXIX.“ Ako je pisac tačno ovaj podatak zabilježio, onda je bez sumnje rukopis pisan pod kraj 1559 ili početkom 1560 godine, jer Sulejman je vladao, kao što je poznato, od 30. rujna 1520 do 5/6. rujna 1566. One se iste godine, naime 1559/60 još i danas držim, i neimam razloga, da od nje odstupim. Da putopis nije stariji od g. 1538, razabire se odatle, što putopisac kod Erceg novoga (Castelnuovo) bilježi, da je ovo mjesto glasovito osvojenjem kršćanskim od g. 1538. Budući da u rukopisu ima tragova, da ga je pisala osoba službena, to bješe razlogom, da sam ga dopitao mletačkomu poslaniku (bailo) Marinu Cavallu, koji bi od senata izabran 25. studenoga 1557, obavljao poslaničke poslove u Carigradu dvie pune

Digitized by Google

godine,[1] izviestio senat ob odnošajih državnih Turske g. 1560, a nasljednik mu bijaše Girolamo Ferri, izabran od senata 6. prosinca 1559. Što sam putopis dopitao Cavalliju, osobito me je to sklonilo, jer je k izvještaju Cavallijevu pridan popis puta (itinerar), kojim je poslanik putovao, a taj je put onaj isti, koji takodjer bezimeni putopisac opisuje. U ostalom da su mletački poslanici, putujući često u Carigrad, običavali napisati putopis o svojem putu, za to ima dosta potvrde u dojakošnjih naših razpravljanjih. Što je relacija druge odnošaje osmanskoga carstva, o kojih se kod putopisa na široko razpravlja, mimoišla, razlogom je, što poslanik sam u relaciji veli, da neće tim dodijavati senatu, niti opetovati stvari, koje su toliko puta slušane, te koje su jur na tanko opisane i naštampane.[2]

Izučavajuć ovom prilikom još jednom bezimeni putopis, poredjujuć ga s Cavallijevom relacijom i njegovim popisom puta ili itinerarom, naidjoh ovaj put na njekoje podatke, koji me nukaju, da moje predjašnje mišljenje modifikujem. Ponajprije porediv̌si relaciju s bezimenim putopisom, spazih, da se oba spisa osobito gledom na slog znatno razlikuju, da ta dva spisa nepotiču od istoga pisca, jer relacija je pisana gladkim, okretnim i liepim slogom, a tim se bezimeni putopis ni najmanje ne odlikuje. Bezimeni putopisac veli u pristupu svoga putopisa: „tražeć priliku, da što prije vidim i upoznam dvor i navade njekoga silnoga vladaoca, te stečem iskustva, pruži mi se takova prilika, kad je senat izabrao *njekoga(?)* poslanika za Carigrad, prihvatih ju, jer me je jedina vodila k mojim željam.“ Ove rieči sjećaju na ponješto sličan uvod Rambertova putopisa.[3] Odavle ujedno razabrah, da pisac bezimena putopisa nije bio poslanik (bailo), nego njekoji, koj se poslanstvu pridružio, a taj bješe — po vlastitom očitovanju — mletački plemić, koj se odlučio posvetiti službi domovine. U bezimenom putopisu ima takodjer podataka, koji s relacijom Cavallijevom nisu u skladu, n. pr. u putopisu se navodi: „prispjevši do rieke Drima, dodje vojvoda i reče gospodinu poslaniku (disse al sigr. bailo“), pisac putopisa dakle ne bijaše sam poslanik, nego član družbe po-

[1] Essendo io stato nel bailagio di Constantinopoli, per comandamento di questo illustrissimo senato mesi *venti quatro*. G. Relacione dell' impero ottomano di Marino Cavalli. Relazioni degli ambasciatori veneti; ser. III, vol. I, p. 274.

[2] Relazioni, ser. III. vol. I, p. 274.

[3] Rambertov putopis gl. u Radu LVI, 208.

Digitized by Google

slanikove. Govoreć bezimeni putopisac na dalje o vojnoj mornarici osmanskoj tvrdi, da ima galija ukupno 123, dočim Cavalli u svojoj relaciji (l. c. p. 291) navodi, da Turčin ima u svem 150 galija, koje je poslanik vidio, te su znatno bolje, nego što običaju biti. Pisci dakle relacije i bez imena putopisa dva su različita lica. Napokon ako se poredi itinerar, priložen Cavallijevoj relaciji, s topografijom bezimena putopisa, razabrati će se, da su ista mjesta različito pisana, i da su daljine, označene u talijanskih miljah, takodjer različite, što je takodje dokazom, da su oni spisi potekli od različitih pisaca.

Saberemo li sve ove razloge u jedno, bio bi jim ovaj rezultat: bezimeni je putopis napisan vjerovatno oko 1559/60 godine, kad i relacija Cavallijeva s itinerarom, odnosi se, kao što se iz pojedinih podataka Cavallijeva itinerara i našega putopisa razabire, na putovanje poslanstva Cavallijeva, a naš je putopis vjerovatno napisao njekoji član Cavallijeve druzbe, mletački plemić, koj se za državnu službu pripravljao; možda tajnik, jer mletački su poslanici obično sa sobom vodili iz Mletaka vlastite tajnike, kadšto i duhovnika, koji je često zastupao tajnika. Ovo su rezultati novijih naših studija o bezimenom putopisu.

Bezimeni putopis glede forme nespada u red pravih putopisa, nego putnih dnevnika odnosno itinerara; jer premda neznani putopisac za čudo nenavodi godine svoga putovanja, ipak dnevnice marljivo bilježi prevaljeni put i proputovana mjesta, počev 6. lipnja, kad se iz Mletaka krenulo, pa sve do 2. kolovoza uključivo, kad se prispjelo u Peru. U ostalom bilježke putne i topografijske dosta su kratke, kakono dolikuje putnomu dnevniku. Ovaj bezimeni putopis, mjereć ga prema sadržini i dobi, iz koje imamo boljih putopisa, čini se, da ne zasluzuje tolika truda; ali prikazuje put, o kojem imamo vrlo malo putopisa, a naš putopis bio bi prvi, koji se na taj put odnosi. Bezimeni putopis prikazuje put s Olguna ili Ulcinja u preko Balkanskoga poluotoka u Carigrad. Ovaj put spada medju najjuznije puteve, koji su polazili s primorja Jadranskoga mora u nutrašnjost balkanskoga poluotoka, a sticao se kod Tatarpazardžika s glavnom carigradsko-biogradskom cestom. S toga gledišta naš je putopis, pa bio i nesavršen, dosta znatan. Pristupajuć k ocjeni bezimena putopisa s obzirom na itinerar priložen Cavallijevoj relaciji, unapried mi je pripomenuti, da se kod tumačenja i razsvietljenja namiču velike potežkoće, te je mjestimice tadanjemu pravomu putu tezko u trag ući. Potežkoća ima s jedne

Digitized by Google

strane u samom putopisu, a s druge u nesavršenih i oskudnih naučnih pomagalih: riedka i donjekle izkvarena topografija zadaje dosta truda, jer se odnosi na divlje arbanaške priedjele, koji nisu dovoljno iztraženi, a prema tomu dosta jim je nesavršena i kartografija; uz to su topografijska imena u putopisu ponajviše talijanska, dočim su na kartah, u geografijskih i u putopisnih knjigah narodna arbanaška imena. Vrh svega toga vrlo malo ima naštampanih historijskih spomenika o Albaniji, kojimi bi trebalo razsvietliti topografijska imena i dokazati važnost onoga puta u prometu i trgovanju onoga doba; državni arkiv u Mlecih bogat je dragocjenom historijskom gradjom o Albaniji, ali ona još uviek čeka na svoje stručnjake, da ju na sviet iznesu i obrade.

Neznani putopisac opisuje sve znatnije primorske varoši od Mletaka do Ulcinja *(Dulcigno)*. Ovimi se opisi nećemo baviti, jer nisu osobiti, imamo obširnijih i boljih od predjašnjih putopisaca, a osobito u malo ne suvremenom glasovitom putopisu Giustianianovu od god. 1553.[1] Putopisac opisuje zatim drimski zaljev, koji s juga u istinu zatvara glava Redoni (Rodoni), a na sjevero-zapadu Ulcinj, odnosno Punta Meders kod Val Noce. Tim bi mu zaljev mjerio u duljini 30 (talijanskih) milja; a u širini do Lješa 28 milja; po tom bio bi mu sličan zaljev pravokutnomu trokutu. U isti se zaljev, gdje mu neima nit otoka nit otočića, u istinu izlievaju četiri rieke: *Boggiana* (Bojana), *Issamo* (Išmi), *Matthia* (Matja) i *Drino* (Drim), a po potonjoj se rieci zaljev naziva. Medju timi riekami najveća mu je Bojana, koja postavši iz velikoga Skadarskoga jezera, teče širokim koritom, poput Adiže u more, a pruža tako široko ušće, da i galije običaju ploviti do blizu Skadra. Obale rieka, koja neobičaje rasti, zelene su, pune obradjenih polja i napučenih mjesta, da se ovaj priedjel po mnienju njekojih može s Italijom porediti.[2] — Ulcinj *(Dolcigno)*, primorski grad, diže mu se na razvaljenoj stieni kod jezera (Zogaj), na početku Albanije, gdje Mletačka ima samo dvie milje zemlje, a ostalo je tursko. Na medji mletačko-turskoj stanuje u gorah pleme *Marchovichi* (Mrković),[3] hajdučki narod, robi i ubija ljude i za najmanju korist;

[1] Itinerario di G. B. Giustiniani; Ljubić, Commissiones et Relationes Venetae, t. II, 190—224.

[2] Dr. B. Schwarz opisujuć put Bojanom u Skadar, takodjer ističe bujnost i ljepotu priedjela. Montenegro, Leipzig 1883, str. 197—209.

[3] O plemenu Mrković gl. Ljubić, Commissiones et Rel. Ven., t. II, 229, 231, 232, 235—37. Dr. Jos. Müller Albanien u. Rumelien, Prag

Digitized by Google

Mrkovići su visoka staza, duge kose, oružani lukom i oklopom, a strelice su jim otrovane samo njim poznatom bilinom. Dižuć se priedjel tavanasto, bio bi rodan svakim plodom, kad bi ga one neznalice znale obradjivati. — Dalje je grad po imenu *Dioclia,* sagradjen na čast Dioklecijana, sada je sav porušen, kao njeka druga varoš, koja je na putu od Ulcinja u Skadar, zove se *Svazi,* od koje ima još ruševina.

Ove kratke bilježke neznana putopisca nepružaju osobitih podataka, koji nebi bili od drugud poznati; u ostalom su dosta tačni. Opis pako Ulcinja vrlo je kratak i površan, te se neda s obsežnim opisom u Giustinianovu putopisu porediti.[1] Putopisac sjeti se staroga grada Duklje u kutu medju Moračom i Zetom, prilagodiv se sredovječnom mišljenju, tvrdi, da je grad sagradjen u slavu Dioklecijanovu.[2] Spominje i drugu razorenu staru varoš Svač *(Svazi),* koja je njegda bila biskupska stolica u Zabojani (na desnom briegu) na jezercu, za ratova XV. vieka od stanovnika napuščena, sada ruševina Saš.[3]

Ploveć gore (Bojanom) 18 milja, dospjeli su (24. lipnja) u mjesto po imenu *Sv. Sergi,* koje je 30 milja udaljeno od Ulcinja, a pustiše s desna (28 milja) Lješ *(Allessio),* gdje utječe Drim *(Drino* detto *Drilon),* koji prima njekoje riečice. Tu (u Sv. Srgju) dočeka jih njeki vojvoda s konji; odavle dakle odpočelo je karavansko putovanje. — „Dne 26. lipnja krenuše u *Miet,*[4] selo dobro 10 milja daleko. Ostaviši Skadar *(Scutari)* na tri milje s lieva, predjoše nakon osam milja puta preko Drima, koj postaje s jezera Ohridskoga i teče na jugo-jugo-zapad (sic!, mjesto na sjevero-sjevero-zapad). Dne 27. prenoćiše u gori, koja je 20 milja prama iztoku; nakon 8 milja ulazi se u goru, koja se zove Dukadžinska *(de Ducagini).* Prelazi se njekoliko puta preko velikoga potoka, zvana *Castra,* jer teče po strani varoši, tako zvane, od koje se

1844, p. 18. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar, Wien 1867, p. 322.

[1] Ljubić, Commiss. et Rel. Ven. t. II, 225—31.

[2] O staroj Diokleji gl. Mommsen, Corpus Inscr. Lat. III, 1, 283. M. Bolice, opis sandžakata skadarskoga, Starine XII, 181. Jireček, Handelsstrassen u Berkwerke v. Serbien u. Bosnien, Prag 1879, p. 20.

[3] Svač spominje putopisac Brokard g. 1332; Rad, knj. XLII, 161. Farlati VII, 291; Daničić, Rječnik Starina, III, 82; Ljubić, Monum. V, 77; isti Commiss. et Rel. II, 231; Jireček, Handelsstrassen und Bergwerke, p. 65.

[4] „*Media* oltre Drino Bianco". Rel. Ven. ser. III, vol. I, p. 297.

Digitized by Google

samo sačuvale ruševine. Misli putopisac, da odavle potiče porodica Kastriotićâ, po kojoj se zove Skendrbeg Dne 28. krenuše dalje i dospješe u mjesto po imenu *Terra nuova,* koje je udaljeno 10 milja prama sjevero-iztoku, leži medju strmimi brdinami, a vlada njim njeki vojvoda, koji je pod sandžakom dukadžinskim. Zatim su dospjeli u žalostno mjesto *Colubria,*[1] koje je 30 milja prama iztoku. Odavle krenuše nješto sjevernije tiesnom dolinom, te naidjoše nakon 10 milja puta na visoku goru, imenom *Caradac,* to jest „Crnu goru". Tu teku vode prama zapadu i utječu u Drim. Priedjel u ostalom suh, gorovit i razseljen. — Jašuć (30.) dalje gorom, prenoćiše na polju kod *Godema,*[2] koj je 30 milja daleko; jašuć vazda gorami i dolinami prama sjevero-iztoku, pošto prevališe osam milja puta, dospješe na mjesto, gdje Drim brzo teče medju gorami; budući da je vrlo širok, sadržaše se kod prievoza te ga prebaciše za dvie ure. Jedva što rieku prebaciše, prispije njeki vojvoda, koj reče gospodinu poslaniku, da pričeka pod sjenicom, dok prispije sandžak dukadžinski, koj se ovako zove, jer u ovom kraju Albanije, što je pod njegovim gospodstvom, vladahu njeka gospoda, zvana Dukadžini *(Ducaini).* Danas pako, pošto je zemlja turska, razdieljena je na sandžakate, te se zove sandžakom dukažinskim. Pošto su sandžak i poslanik medjusobno obavili posjete, krenuše dalje i prenoćiše na polju, gdje nisu ništa drugoga našli, nego svježe vode. Dne prvoga srpnja dospjeli su nakon osam milja puta na polje, gdje su morali cieli dan odpočinuti, budući su jim konji bili sustali; ondje nisu ništa drugoga našli, nego malo mlieka. Dne 2. krenuše s sandžakom preko polja, što je blizu mjesta, po imenu *Preseren,* te je osam milja prama sjevero-iztoku. Nakon sedam milja puta pregaziše *Bieli Drim,* koj postaje na sjevero-zapadu iz jezera, zvana *Plavo,* 50 milja daleko; teče jedno malo na jug, zatim ulazeć medju gore, teče na jugo-zapad i utječe u Crni Drim. Do ove rieke proteže se sandžakat dukadžinski."

Ovako opisuje neznani putopisac svoj put od Sv. Srgja do Prizrena. Sv. Srgj *(San Sergi, Serzi),* znatno stovarište na Bojani, spominje se u staro-srbskih spomenicih;[3] tu su bila skladišta, carinare i prodavaonice. Tu se prodavala sol, kojom se obskrbljivala sva sjeverna Albanija. Tu su se iz brodova izkrcavale trgovine, i

[1] *Calubri.* Rel. Ven. ser. III, vol. I, p. 297.

[2] *Goden Albania,* Rel. Ven. l. c. p. 247.

[3] Miklošić, Monumenta Serbica, p. 134, 175, 446. Glasnik XV, 228.

Digitized by Google

karavanami u nutrašnjost odpravljale. Nekoji manastiri i crkve srbske vukle su od carine i soli dohodke. Tu je sjedila kraljica Jelena, udova Stjepana Uroša I, koja je pobirala prihod zetskih trgova, i najviši lučki poglavar. J. Giustiniani veli u pomenutom svojem putopisu, da je stovarište Sv. Srgja *(S. Serzi)* na Bojani 18 milja daleko od ušća, a 6 milja od Skadra.[1] Tu je bio takodjer benediktinski samostan Sv. Srgja i Baka.[2] Poslovanje stare luke Sv. Srgja priedje na mjesto *Oboti,* kamo male plosnate ladje donose zemaljske izvode s nutarnje Albanije i zamjenjuju je za trgovine, koje dovoze veći brodovi iz inozemstva; za to je tu na obali Bojane turska carinara, jer tu vlada živ promet.[3] Kod Obota su ruševine pomenutoga benediktinskoga samostana s latinskimi nadpisi kraljice Jelene i njezina sina, kralja Stjepana Uroša Milutina (1318),[4] a po nadpisu u mošeji sudeć, moralo je tu biti njeko staro-rimsko mjesto? Kod sv. Srgja odpočelo je karavansko putovanje, na kojem putu spominje neznani putopisac samo dva izvjestna mjesta, naime *Miet* ili *Mjed* i *Preseren (Prizren),* ostala su mjesta neizvjestna, bud, da jih više neima, bud da su tako izopačena ili potalijančena, da jim se po današnjih kartah nemože sigurno u trag ući. Put, kojim je neznani putopisac odnosno mletačko poslanstvo od Sv. Srgja do Prizrena putovalo, mislim, da je onaj isti put, koj je označen na austr. generalštabskoj karti (1 : 300000), a išao je blizu rieke Gamsikje prama Puki, pokraj gornjega Fandi, odavle preko k prievozu Vezirhana, pa Drimom do ušća prizrenske Rieke, koju Griesebach zove Reznom, a od ovud lievim briegom iztočno, sjevero-iztočno u Prizren. Ovaj put, tvrdi se, da je bio staro-rimski, koji je išao od Bojane, odnosno od Jadranskoga mora, preko gora dukadžinskih u nutrašnjost, a uklanjao se na prievozu kod Mjeda drimskoj dolini, jer odmah više Danja odpočimlje poznata sutjeska drimska.[5] Prvi opisaše ovaj put Pouqueville i Griesebach, pa A. Boué, Hahn i K. Jireček, samo što tri potonja opisuju put od gornjega Fandi u Spas na Drimu.[6]

---

[1] G. Guistiniani op. Ljubić, Commissiones et Rel. Ven., t. II, 229.

[2] Farlatti, VII, 308. Theiner, Monum. Slavorum mer. II, 218; Glasnik, knj. XLII, 30.

[3] Schwarz, Montenegro, p. 202.

[4] Theiner, II, 218; Glasnik XLII, 30.

[5] Novaković u Radu, XXXVII, 19—21.

[6] Pouqueville's, Reise durch Albanien u. Morea, deutsch v. K. Müller, Wien 1807, II, 263- 91. Griesebach, Reise durch Rumelien, Göttingen 1841, II, 322—62; A. Boué, Recueil d' itineraires, I, 315—37; I.

Digitized by Google

Griesebachov opis ovoga puta vrlo je tačan i zanimiv, često se nanj pozivlju Boué i Hahn; mi u izvodu priobćujemo obći mu nacrt, da se vidi, kako mučan je bio ovaj put, vodeći preko najdivljijih i pustih priedjela. Griesebach navodi na tom putu samo 17 hanova, a nijednoga većega mjesta; hanove označuje brojevi, a samo posljednjim spominje imena; uz to navodi kao i Pouqueville (p. 285), da daljina puta medju Prizrenom i Skadrom iznosi 33 putne ure; put je sagradjen samo za tovarnu stoku (karavane), a neprolazi nijednim znatnijim mjestom. Odavle se jur razabrati može, da je topografija ovih priedjela još danas vrlo neizviestna, te da je put, kao vrlo mučan, razmjerno manje poznat. Ostali pako putopisci (Boué i Hahn) navode mnogo više mjesta, koja su i na karti pobilježena, ali glede njihovih imena nisu često složni.[1] „Ova cesta", veli Griesebach (p. 323 sq.), „vodi kamenitimi i velemučnimi putanjami, kojimi pješak hitrije prolazi od jahača, vodeć samotnimi šumovitimi gorami i povećavajuć hotomice potežkoće putovanja, uklanja se toku voda i vijuga se uzbrdice i nizbrdice, kao da bi njekoji htjeo na pravac prevaliti dolinami prebraždjenu goru. Tu se nebi moglo topom kretati, a svaka stopa zemlje mogla bi se junački braniti; ali kad bi put bio vodio udobnijom okukastom dolinom, nebi to bilo koristno za arbanašku slobodu: zato i Turci zanemaruju graditi udobniji put, da si učvrste svoje gospodstvo u Albaniji. Dukadžinski priedjel izpresiecan je krševitimi ili šumovitimi uzkimi bili i tiesnimi dolinami, bez svakoga ovećega polja. Visina gora nije znatna, zato su gore raznovrstno razgloblјene. Kose i doline na tom putu do utoka obaju Drima sjećaju na rub dolnjega Harca, gdje su samo potoci bez ikojih riečnih dolina. Jedini naravni put od Prizrena do skadarske kotline bila bi drimska dolina, kad se ova rieka nebi gubila u krševito nepristupno korito. Divlje planine arbanaške bijahu od negda naravna tvrdja Iztoka proti kulturi Zapada. Isto rimsko gospodstvo, koje je u ovih kandavijskih pustinjah sagradilo tadanju svjetsku cestu, nije zasnovalo nikakova kulturna ognjišta, niti je tu ostavilo ikojih ruševina. Pored svega zločestoga stanja jedine ove ceste medju Pri-

---

Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar, p. 317—21. Jireček, Die Handelsstrassen u. Bergwerke von Serbien u. Bosnien, p. 62—68.

[1] Župe i podredjena jim mjesta u Dukadžinu gl. u Hahna, op. c. p. 330.

Digitized by Google

zrenom i Jadranskim morem, ipak se njom kreće živ promet; zato je ovaj sjevero-arbanaški trgovački put Turskoj od znamenite trgovačke potrebe, za to ga drži otvorenim, a Arbanasi skrbe, da bude sigurnim.“ Kad ovako karakteriše glasoviti putnik i pronicavi motrilac našega vieka priedjel i put,[1] bilo bi nepravedno tražiti od putopisca XVI. vieka, koji nije bio znanstveno uzobražen, koji jamačno nije jezika arbanaškoga znao, da pruži savršeniji opis puta uz obilje tačnih i pouzdanih topografijskih podataka. Glede potanjega opisa puta upućujemo na gore pomenute putopisce, a mi se sada vraćamo k putopisu neznanoga putopisca.

Mjesto *Miet,* gdje je mletačko poslanstvo prebacilo Drim, današnja je skela *Mjed* na lievoj obali Drima; tu sjedi zakupnik prievoza, a na drugoj obali rieke ima više zidanih skladišta. Ovo mjesto, udaljeno 7 ura od Skadra, a 28 od Prizrena, znatno je tim, što onuda prolazi karavanski put u Carigrad, a još tim znatnije, što je ovdje skela i što je odavle Drim plovak.[2] Ruševine pako srbske crkve, koje Boué spominje,[3] svjedoče, da je ovo mjesto znatnim svojim položajem bilo njegda još znatnije. Stari putopisci u opisu svojih puteva spominju obično, osim ovećih varoša, izmedju manjih mjesta samo ona, u kojih su noćili ili se podulje odmarali. Naš putopisac na svojem daljem putu, koji je vjerovatno najprije išao smjerom Gamsikje na njezinoj sjevernoj ili desnoj strani prama Puki, spominje goru dukadžinsku *(montagna de Dukagini),* koje ime potiče od imena priedjela, te se još danas sačuvalo. Dukadžin zaprema Zadrimje, to jest južno poriečje sdružena Drima do južnoga njegova razvodja, od prievoza kod Mjeda do ušća Crnoga Drima; a kao što ga na sjeveru obtače sdruženi Drim, tako ga se na razvodju hvata oblast Miredita.[4] Ovaj pako priedjel nosio bi ime od svojih njegdašnjih gospodara *(Duc Day-*

[1] Pouqueville opisuje ovaj put takodjer kao najmučniju alpinsku putanju, koja je zimi radi sniega, ljeti pako radi silnih vihara, krupnih i gustih šuma i hajdučkih navala gotovo neprohodna; ali mu opis nije tako plastičan kao što je Griesebachov. I Pouqueville navodi na tom putu od Prizrena do Skadra, kojim je putovao od 22. do 24. ožujka uključivo, još manje mjesta nego što Griesebach, navodi njekoliko hanova, kojim takodjer nezna za ime, nego jih brojevi označuje. Pouqueville's Reise, II, 281—91.

[2] J. Müller, Albanien, p. 55, 60.

[3] A. Boué, Recueil d' itinéraires, I, 334.

[4] O Dukadžinu, priedjelu i narodu, potanje u Griesebacha, II, 325—30

Digitized by Google

nino, duca da Ginno),[1] a to isto navodi naš putopisac (in questa parte dominavano certi signori, chiamati Ducaini), koj razlikuje priedjel od sandžakata dukadžinskoga, a ovaj bi mu dopirao do ušća Crnoga Drima. Sandžakat pako dukadžinski zapremao bi po Hadži Chalfi[2] Podrimje, od Peći pa do blizu Elbasana, a po Müller u obsizao bi četiri kotara, koja su zapremala isti obseg kao i u Hadži Chalfe; priedjel pako, kojim je išao put našega putopisca, zapremao bi kotar kerubijski (Puke i Krabi gore).[3] Iz toga svega se razabire, da bi gore dukadžinske zapremale današnje gore Puku, Krabi i Malj-i-çi; a koju od ovih misli putopisac, to je danas težko opredieliti. Po svoj prilici da se onda pod imenom dukadžinskih gora uzimalo sve gore dukadžinskoga priedjela, naime sdruženomu Drimu na jugu, od prievoza pa do ušća Crnoga Drima. Po daljini pako sudeć (28 milja od prievoza kod Mjeda) bila bi to današnja gora Puka, a istoimeni han na kamenitoj visočini, najznatnije je mjesto malo ne na svem ovom gorskom putu. Dalje spominje veliki potok *Castra,* koji su njekoliko puta prešli, a zvao bi se po njekoj staroj porušenoj varoši; ali sličnomu imenu neima ni u knjigah ni na karti traga; možda je izopačeno ime rieke Kiri ili Drinače, koja utječe u Bojanu na njezinom izlazu iz blata Skadarskoga,[4] a zamienio bi ju s riekom Gamsikjom, pritokom Drima, preko kojeg je put vodio. Sličnost imena „Castra" sjeti putopisca na glasovitu porodicu Kastriotića, koja bi mu odavle (sic!) poticala.

Talijansko ime *Terra nuova*[5] (Novo mjesto, — selo, — varoš), mjesto medju vrletnimi gorami, kojemu današnjemu arbanaškomu mjestnomu imenu odgovara, nisam mogao u trag ući. Mjesto *Colubria*[6] moglo bi biti Müllerovo selo Kulumri, o kojem navodi, da je jedino na karavanskom putu od Carigrada u Skadar, gdje se živeža dobiva.[7] Planina *Caradac* (Crna gora) bez sumnje je gora Malj-i-çi,[8] koje bilo tvori jugo-iztočnu medju Dukadžina, u

[1] O imenu roda Dukadžina, gl. Hahn, Reise, p. 309, 310.

[2] Chadži Chalfa, Rumeli u. Bosna, p. 145.

[3] Müller, Albanien, p. 73, 80—82.

[4] H. Hecquard, Haute Albanie, p. 3.

[5] Spominje se i u itineraru Cavallijeve relacije. Relazioni, ser. III, v. I, 297.

[6] „A Terra nuova a Colubri 30 miglia". Cavalli, l. c.

[7] Müller, Albanien, p. 81.

[8] Griesebach navodi (II, 344), da je „Caradâg" u Albaniji ime apelativno, a značilo bi „planinu". Malj-i-içi (Crna gora) u Hahna, Reise p. 54, 217, 310.

Digitized by Google

istinu je razvodje, ali potoci neteku na zapad, kako putopisac navodi, nego na iztok i sjevero-iztok, a diže se na desnom briegu Goske, a preko Malj-i-çi sedla odnosno hana vodi put k drimskomu prievozu kod Vezir hana. Mjestu *Godem,* premda se u itineraru Cavallijeve relacije takodjer spominje *(Goden* Albanija), neima na kartah i u knjigah u tom priedjelu slična imena. Po daljini i opisu sudeć imalo bi biti njeko mjesto u trokutnoj ravnini Prutskoj ili Rugovskoj, gdje Drim izlazi iz svoje sutjeske, koja nastaje malo više Vezir-hanova mosta. Cavallijeva pako *Crussa,* ako nije Kremath ili Krüe, možda je selo Küküs, blizu utoka obaju Drima. Prebacivši Crni Drim (passato il Drin negro), koj u istinu izmed gora brzo teče, spominje Cavalli mjesto *Vardia,* koje bi moglo biti današnje selo Varlogjan, blizu lievoga briega Bieloga Drima. Na daljem putu spominje polje prizrensko blizu isto-imene znamenite varoši *(Preseren),* njegdašnje srbske priestolnice, koju stariji i noviji pisci dosta na tanko opisuju.[1] Čini se, da se naši putnici nisu u varoši bavili, jer neznani putopisac ništa potanjega o varoši nenavodi, a u Cavallijevu itineraru niti se nespominje. Pred Prizrenom veli putopisac, da su pregazili Bieli Drim; po opisu pako i daljini biti će to Rieka (u Boué a i na karti zove se Marica), lievi pritok Drimov, koj protičuć polje prizrensko, utječe kod Dobresa;[2] jer put ostavlja kod Vrmice Drim, te vodi sjevero-iztočno preko polja u Prizren. Naš putopisac navodi, da Bieli Drim izvire iz jezera Plava, koje je 50 milja daleko na sjeveru; tu ga je vjerovatno sličnost imena prevarila, te je uzeo Drim za Lim, jer potonji protiče jezero Plavo. Put vodi od ušća Rieke (Rezne, Marice) prama sjevero-iztoku na podnožju Šare planine, a na rubu prostrana pitoma polja, puna livada i bujnih oranica.

„Krenuvši dne 3. srpnja dalje, dospjeli su u mjesto po imenu *Villa negra,* koje je 24 milje prama sjevero-zapadu. Ovo je mjesto radi hajduka razseljeno, a stanovnici su se povukli u goru. Tu je, opaža putopisac, pó puta; dolina je sa svih strana od gora ogradjena. Tu su opazili, da vode teku na sjever, dočim su do simo tekle prama jugo-zapadu; tim se može reći, da je tu razvodje izmedju Egejskoga i Jadranskoga mora. Dalje su dospjeli u Sopotnicu *(Sopotnizza),*[3] koja je 22 milje daleko. Za tim krenuše

[1] Daničić, Rječnik Starina II, 423, 424. Griesebach, II, 312, 322: Müller, Albanien, p. 82—84; Boué, op. c. I, 315—318; Hahn, op. c. 79; Jireček, op. c. p. 67.

[2] Hahn, op. c. p. 216.

[3] *Saponizza,* u itineraru Cavallijevu; Rel. Ven. l. c.

Digitized by Google

jugo-iztočnim putem, i prodjoše prekrasnim poljem, po imenu *Cosovo,* dugo je više od 30, a široko više od 12 milja, sve je obradjeno i obiluje vodami, koje prijatno teku s gora *Hichrini* na veliku udobnost žitelja. Dne 5. dospjeli su u Skoplje *(Scoppia),* putovavši 25 milja prama jugo-iztoku, a ukonačili se u turskoj udobnoj palači, pó milje izvan grada. Skoplje je velika varoš, steruć se koje po ravnini, koje po ubavom brežuljku, ima oko 29.000 dimnjaka, kuće su na njihov način sagradjene od zemlje, ali vrlo dobro, ima 4 vrlo liepe mošeje, a kule su olovom pokrite. Sred varoši teče rieka imenom *Varda,* kojoj pritječu njekoje vode sa raznih strana. Ova rieka dolazeć s bližnjih gora teče tiesnom dolinom, ogradjenom vrlo pogibeljnimi šumami, gdje su dva vrlo liepa zidana mosta, koje sazidaše njekoji veliki Turci na udobnost putnika, a pokraj njih su jim grobovi. U gradu se izvode kože u velike, te su glavna trgovina; ima takodjer mnogo voska, koj se izvozi putem Lješa *(Alessio)* u Jakin i Mletke. Ima tu mnogo Židova, a izmedju kršćana ima Dubrovčana, koji su tu nakupovali zemalja vrlo jeftino, zasnovali vinograde i trguju vinom. Zemlje obradjuju robovi, kupljeni od Turaka, hrane jih i odievaju za obradjivanje. Dobro je tržište, ima u obilju kruha i mesa; izvan varoši ima liep vodovod sa više od 60 lukova, sagradjen na udobnost grada, kojim upravlja sandžak; jak je i ogradjen zidom. Ima staru tvrdjicu s cielimi zidinami i jarugami. Bavivši se tu tri dana i našavši druge konje (tačno se slaže s Cavallijevim itinerarom), krenuše dne 9. dalje u selo *Dobersan,*[1] što je 18 milja prama iztoku, liepo mjesto, obilno bunari, a putuje se brežuljci i dolovi. Zatim su dospjeli u *Strasino,*[2] 18 milja na iztoku naidjoše na riečicu po imenu *Prigina,* a putovahu većinom strmimi brdinami uz veliku žegu. Nakon 18 milja puta dospjeli su u dobro mjesto *Chercha,* ima dobar karavanseraj, dosta kruha i mlieka, ima mnogo žena, vrlo su liepo odjevene, nose mjedeno prstenje i staklene predmete razne boje. Dne 12. u *Buscobagno,* 18 milja daleko,[3] njekoliko milja prama jugu. Ovo se mjesto drugačije zove *Constantinbagno,* jer tu ima mnogo voda, te se priča, da je bilo Konstantinovo kupalište. Ima oko 1000 kuća, sagradjene su na turski način, ima mnoge mošeje i kupališta; stanovnici su Turci,

[1] *Dobrisan* 18 m., u itineraru Cavallijevu; Rel. Ven., l. c.

[2] *Strazin* 18 m., u Cavallija; Rel. Ven., l. c.

[3] „A *Bagno,* buona terra, ove sono li bagni minerali 18 m.," Rel. Ven., l. c.

Digitized by Google

njekoji Židovi, a u bazaru prodaju se sve potrebe za život. Tu su noćili u gostioni, zvanoj „ynmarath“ to jest „gostionik“, a sagradi ga vrlo liepo njeki sandžak kao zadušbinu na udobnost putnika; ima takodjer dvoje toplice, onakove od prilike, kakove su blizu Padove. Dne 13. dospješe u *Dopnizzu,*[1] što je 25 milja daleko; liepo i udobno mjesto. Šest milja na iztoku dolazi se po polju k rieci, zvanoj *Strumezza,* koja izvire 12 milja više Sofije, dolazeć sa sjevero-sjevero-zapada teče na jugo-jugo-iztok, a izlieva se u more kod *Sideroccapse,* što je 150 milja daleko. Priedjoše preko velikoga liepoga mosta, sagradjena od Mustafe paše. Dne 14. stigoše u *Samacco,*[2] 25 milja prama sjevero-iztoku; nakon 8 milja stupiše na polje zatvoreno od gora, široko četiri milje; s desna se dižu velike gore, koje su na vrhu vazda sniegom pokrite. Tu ima mnogo vodenih kretala za izpiranje željeza. Zatim se prelazi preko rieke *Ischer,* stari *Ciabrus,* tekuć prama sjevero-sjevero-iztoku 150 milja daleko, utječe kod Nikopolja u Dunav. Dne 15. evo jih u *Chiustembagno,*[3] 14 milja prama sjevero-sjevero-iztoku, a putuje se vazda preko brežuljaka i brdina. Tu ima u obilju živeža, a izradjuje se mnogo željeznina. Zatim u *Sarabech,* 26 milja na iztoku sjevero-iztoku. — Kod Chiustenbagna izvire s najviših gora rieka *Marizza,* u starom vieku zvana *Ebrus,* jedan rukav joj se zove Mala Marica *(Marizza picciola),* a priedje se prije, nego se dodje u selo; drugi pako rukav „Marica velika“, dolazi s desna 5 milja daleko, a prelazi se četiri milje niže; tekuć tiesnom i neuradjenom dolinom prima uviek pritoke, a tim se koriste mjećtani, tvoreć razne kanale Dne 17. dospjeli su u *Tatarbazaric,*[4] to jest „pazar tatarski“, koji je 12 milja na sjevero-sjevero-iztoku, a putuje se po polju. Nastanjeno je mjesto od Turaka, imajuće u obilju živeža“.

Ovaj dio puta neznana putopisca od Prizrena do Tatarpazardžika treba da razdielimo na dva odsjeka: od Prizrena do Kosova odnosno do Skoplja, pa od ovud dalje. Prvi dio puta vodi od Prizrena prama sjevero-sjevero-iztoku sjevernim ogrankom Šare planine i silazi na Kosovo. Ob ovom dosta mučnom gorskom putu nismo dosele imali putopisa kod razpravljenih putopisaca starije

[1] „A *Dubnizza* 26 m.“, Rel. Ven., l. c.

[2] „A *Samacof,* terra buona, ove si lavora assai di ferrareza 24 m.“ Rel. Ven., l. c.

[3] „Ai bagni di Constantino, buona terra, e buonissimi bagni minerali 14 m.“ Rel. Ven. l. c.

[4] „A *Tatar Bazargic,* 45 m.“; Rel. Ven., l. c.

Digitized by Google

dobe; iz našega pako doba takodjer neima mnogo spisa o ovom putu. Na Hahnovoj karti (Drin u. Wardar) zabilježeno je, da su tim putem išli A. Boué i Viquesnel; ali iz A. Buéova se putopisa razabire, da nije ovim putem putovao, nego od Skoplja na Kalkandele i preko Šare planine (Kobilici na zapadu) gorskom putanjom u Prizren, dakle južnom stranom Šare planine. Istim ovim putem takodjer putovahu Pouqueville i Griesebach, a potonji se putem na Kobilicu uzpeo.[1] Što se tiče Viquesnelova puta nemožemo ništa reći, jer nam nije njegov putopis pristupan. Tim smo upućeni glede ovoga puta samo na kartografijska pomagala. Po generalstabskoj karti (1 : 300.000) vodi put od Prizrena na sjeverosjevero-iztok, preko Suhe rieke i sjevernih ogranaka Šare planine, sedlom Duhlje (han Duhlje 915 m., u Hahna Duwle), medju gorama Milanovac i Crnoljeva planina (u Hahna se oboje zajedno zovu Drenica), pa uz rieku Crnoljevu u Stimlje, a od ovud u Lipljan na Kosovo, gdje se stiču putevi bugarski, arbanaški i bosanski, koji preko Skoplja spajaju spomenute zemlje sa Solunom. Za to bješe Lipljan *(Ulpiana)* za bugarske, srbske[2] i bizantinske dobe znatna varoš s biskupskom stolicom. Neznani putopisac navodi na svem tom putu samo jedno jedincato mjesto, naime *Villa negra,* koje je vjerovatno potalijančeno današnje selo Crnoljeva, na istoimenoj rieci, niže Duhlja, a više Stimlja; kod hana Duhlje u istinu je razvodje izmedju Jadranskoga i Crnoga mora, a potonje je putopisac zamienio s Egejskim morem. Na putu Kosovom spominje naš putopisac selo *Sopotnizza* (u Cavallija *Suponiza),* vjerovatno da je današnje selo Sopanica, na starom glavnom putu kod Lepenca Kačaniku na sjeveru; glede duljine i širine Kosova polja neslaže se naš putopisac s drugimi svojega doba.[3] Gore *Hichrini,* s kojih teku na Kosovo obilne vode, možda su to Petančićevi *„montes Crivicinae“,* ili *Črnaja gora* srbskih spomenika, današnja Crna gora (Karadâg).[4] Na daljem putu dospjeli su u selo, pó milje blizu Skoplja; naš mu putopisac nezna za ime, ali u Cavalijevu itineraru zove se *Buttol* (mezzo miglio presso Scopia), a biti će Butel današnjih karata blizu Skoplja na sjeveru. Baveć se tu tri

[1] Pouqueville's Reise v. Müller, II, 279—81. A. Boué, Recueil d' itineraires, I, 305—15. Griesebach II, 291—312

[2] Lipljan gl. u Daničićevu rječniku Starina, II, 13. K. Jireček, Dějiny národa Bulharskeho, p. 102, 156, 164, 167, 241.

[3] Rad. knj. XLIX, 132—135; knj. XLIX, 134; LVI, 179—81.

[4] Rad, knj. XLIX, 127, 135; knj. LVI, 193.

Digitized by Google

dana radi izmjene konja, podjoše u Skoplje, a naš putopisac razgledavši se po gradu opisuje ga potanje. Neznani putopisac opisuje Skoplje, kakovo je onda bilo: iztičuć produkciju kože i voska, što se izvozi putem Lješa u Italiju. Medju žitelji spominje Dubrovčane, koji se tu zanimaju vinogradarstvom, a trgovina vinom baca jim veliku korist. Uz to iztiče stare zidine, tvrdjicu i vodovod, spomenike iz starijega doba, kadno je bilo Skoplje glavnim gradom Dardanije i na svem obilna bogata srpska priestolnica.[1] Ovom prilikom opisuje naš putopisac rieku Vardar *(Varda)* jer mu protječe varoš; al buduć mu je opis vrlo obćenit, bez svakih topografijskih podataka, nepruža nam gradje, da bi se kod opisa zaustavili.

Dalji ili drugi dio puta, kojim je poslanstvo krenulo od Skoplja u Tartarpazardžik, poznat nam je jur, koje iz Petančićeva opisa, koje iz putopisa Kuripešićeva,[2] a išao je na Kumanovo, Krivu Palanku, Kustjendil, Dupnicu i Samokov. Neznani putopisac spominje na tom putu najprije *Dobersan* odnosno *Dobrissan,* ali sličnomu mjestu neima na novijih kartah i u knjigah traga; po opisu i daljini sudeć, bilo je njeko mjesto blizu Kumanova. *Strasino* ili *Strazin,* Kuripešićev je Stratzin, današnji han Stračin na podnožju istoimene gore.[3] Dalje spominje potok *Priginu,* mogla bi biti Buéov potok Šinija ili Čigna (?), koja mu se na tom putu izlieva u Krivu rieku.[4] *Chercha* ili *Cherca* možda je današnje selo Kirkla (?) generalštabske karte, Krivoj palanci na iztoku, što bi se i s daljinom od prilike slagalo, dočim bi se opis toga mjesta više na Krivu palanku odnosio. Dalje navodi varoš *Buscobagno,* koja mu se drugačije zove *Constantinbagno,*[5] jer se priča, da su tu bila Konstantinova kupališta. Itinerar pako Cavallijeve relacije zove ovu varoš *Bagno,* a *Bagni di Constantino* navodi kao posebnu varoš, koja bi odgovarala varoši *Chiustembagno* našega putopisca. Buscobagno je Velbužka ili Beobuška Banja, današnji Kjustendil, jur dobro

[1] O Skoplju gl. Daničić, rječnik Starina, III, 115, 116; Rad, knj. XLIX, 134; Jireček, Handelsstrassen, p. 35, 61, 87.

[2] Rad, knj. XLIX, 134—36; knj. LVI, 177—179. Pouqueville, II, 270—79. A. Boué op. c. I, 286—305.

[3] Rad, knj. LVI, 193; Boué, op. c. I, 302, 303.

[4] Boué, Itin. I, 303.

[5] *Konstantinova Banja* zove se po srpskom dielnom knezu Konstantinu (1379—94), kojega pučko predanje još spominje. Potanje K. Jireček, Archeologische Fragmente aus Bulgarien; Archeolog.-epigraph. Mitth. aus Oesterreich-Ungarn, X, 62.

Digitized by Google

poznata varoš od starijih putopisaca (Harfa, Petančića i Kuripešića).[1] Naš putopisac ističe mineralne toplice i dobar bazar, kao što i drugi pisci.[2] *Dopnitza,* odnosno *Dubnizza* današnja je Dupnica,[3] njegda znatnije mjesto na Džrmeni ili Samokovskoj rieci. Na putu medju Kjustendilom i Dupnicom priedjoše zidanim mostom preko rieke po imenu *Strumezza,* današnje Strume, koja u istinu izvire više Sofije i dolazi sa sjevero-zapada. Most preko Strume poznat je jur od Petančića *(pons Strimonis)* i Kuripešića *(steinen prugken),*[4] putopisac ga zove mostom „Mustafe paše", dočim se danas zove „Kadinim mostom" kod hana Koznice, gdje se i danas preko Strume prelazi.[5] Dalje dospjeli su u *Samacco* odnosno *Samacof,* glasovita stara rudarska varoš, poznata od Petančićeva opisa i Kuripešićeva putopisa.[6] Putopisac kao i Petančić ističe samokovsko polje, koje je u istinu sa svih strana gorami zatvoreno. Planina pako desno od puta radi visine mu je vazda sniegom priekrita; premda ju putopisac imenom nespominje, bez sumnje je današnja Rodopa planina, koja se diže na južnom obzorju samokovskoga puta, a najviši su joj vrhunci i ljeti sniegom priekriti. Uz to spominje rieku *Ischer* ili Iskru, preko koje se u istinu u Samokovu prešlo; putopisac joj dobro označuje tok, ali ju starim imenom krivo nazivlje, jer Iskra nije stari Ciabrus nego Oescus, a Ciabrus je današnja Džibra ili Cibrica, koja kraj Džibre palanke utječe; ali nije naš putopisac jedini, koji Iskru s Cibricom zamjenjuje, nego to čine i drugi stariji putopisci.[7] Dalje spominje *Chiustembagno* (u Cavallijevu iteneraru *Bagni di Constantino),* Kuripešićeva *Costanitzawana* (Kostenička Banja), poznata je Banja na gornjoj Marici nedaleko Kostenice stare Konstantie.[8] Kao što se

[1] Rad, knj. LXII, 181; knj. XLIX, 135, 136; knj. LVI, 192. Savršen opis Kjustendila, starina i kupališta gl. u K. Jirečka, Archeologische Fragmente aus Bulgarien in Arch.-epigr. Mitth., X, 60—68.

[2] Hadži Chalfa, Rumeli u. Bosna, p. 87, 88; A. Boué, Rec. d' idin. I, 298.

[3] Hadži Chalfa, p. 89; Pouqueville, II, 275; Boué, I, 298. K. Jireček, Archeol. Fragmente, s. 71—75.

[4] Rad, knj. XLIX, 136; knj. LVI, 192.

[5] A. Boué, Rec. d' Itin. I, 298. Rad, knj. XLIX, 136, op. 2. Savršen opis ove glasovite gradjevine u K. Jirečka, Archeol. Fragm. p. 68.

[6] Rad, knj. XLIX, 127, 136; knj. LVI, 191, 192. Hadži Chalfa, p. 56. Opis puta od Samokova u Tatarpazardžik u Hochstettera; Petermann's geogr. Mitth., Jgg. 18, S. 4, 83.

[7] Rad, knj. XLIX, 124; LXXI, 29, 30, 37.

[8] Pouqueville, II, 274. Rad, Knj. XLII, 139; knj. XLIX, 136; knj. LVI, 191; Hadži Chalfa, p. 56; Jireček, Heerstrasse, p. 73.

Digitized by Google

naš putopisac prilagodio priči, nazvavši Velbužku Banju Konstantinovom: tako je i kod Kostaničke Banje sličnost imena navela pisca itinerara, da ju je nazvao „Konstantinovim kupalištem.“ Naš putopisac kod Banje neizticе rudna vrela, kojih je na vrelištu Marice u obilju, nego pominje željeznine, koje se ovdje izvode. Ovom prilikom opisuje neznani putopisac izvore Marice *(Marizza)*, koju pravilno nazivlje starim imenom Ebrus (Hebros). Marica u istinu izvire na najviših planinah (Rodope); rukav, protičući Banju, zove „Malom Maricom“, preko koje se zaista prelazi prije, nego što se dodje u Banju, a u banjskoj se kotlini raztače u struge. Drugi rukav koju „Velikom Maricom“ nazivlje, dolazi mu s desna, a prelazi se preko nje 4 tal. milje niže. Ova potonja Marica po karti bila bi ona, koja izvire iznad Kostenca (Köstendže), te zaista pritječe s desna, ali nije tako velika, kao što ona; obje sdružene zaista protječu tiesnu i divlju dolinu, kojom vodi vrlo mučan put od Banje kroz sutjesku „Momine klisure“ (Kyz Derbent), poznatu jur od starijih putopisaca,[1] te silazi kod Belova u ravninu Marice i plovdivske poljane. *Sarabech*, bez sumnje današnje selo Sarambeg po karti generalstabskoj, na starom putu u ravnini Marice.[2] *Tatarbazaric* ili *Tatar Bazargic*, poznata je varošica današnji Tatarpazardžik, gdje se stiče put samokovski sa starom carskom cestom, a varošicu, kao znatniju, opisuje gotovo svaki od starijih putopisaca.[3] U Tatarpazardžiku stupilo je dakle poslanstvo na biogradsko-carigradsku cestu, koju predjašnji putopisci raznovrstno opisuju.

„Krenuvši od Tatarpazardžika dospjeli su 18. srpnja u Plovdiv *(Philippopoli)*,[4] koj je 24 milje na iztoku; putuje se silnimi poljanami, neimajućimi nikakova drveća; na rubu glavne ceste izkopani su zdenci, kojimi se služe putnici i stoka. Ovaj se grad stere izmed četiri vrlo suha brežuljka, protiče ga Marica, preko ove vodi preliepi drven most od 30 lukova, rieka utječe mnogimi rukavi u Egejsko more. Pričaju mnogi, da je grad sagradio Filip, otac Aleksandra Velikoga, što se razabire iz istoga imena Ima njekoliko tragova starih zidina, danas ima samo drvene kuće i njekoliko

[1] Rad, XLIX, 136; knj. LVI, 191. — Opis toka Marice gl. V. Saint-Martin, N. Dictionnaire geogr., 33 fasc., p. 661.

[2] *Saranbeili*, na karti Zaharijevoj k opisaniju Tatarpazardžika.

[3] Rad, knj. LVI, 186, 187, 222, 223; knj. LXII, 51, 106; knj. LXXI, 40.

[4] „*Filippopoli*, prineipal terra di Macedonia m. 22.“ Rel. Ven., p. 97.

Digitized by Google

mošeja. Okolina zaprema oko šest milja; njekoji misle, da se na poljanah plovdivskih bio boj izmedju Cesara i Pompeja, budući da za to neima sigurna svjedočanstva, neusudjuje se toga potvrdjivati. Premda Appian piše, da su ondje boj bili M. Antonij i Oktavijan proti Brutu i Kasiju; s toga priča puk, da njekoji humci, što su razsijani po ravnici, da su grobovi onih, koji su pali u boju, a piscu se to čini nemogućim; jerbo su dosta daleko jedni od drugih, nije vjerovatno da bi bojište zauzimalo tako velik prostor, koji bi dostatan bio za sve narode europske, te da bi se mrtva tjelesa nosilo dva dana puta daleka zakapati. — Zatim su dospjeli dne 20. u *Cognus,* milja 18, nije vrlo veliko selo, prenoćiše u Imaratu; imućno mjesto, imajuće mnogo bunara. Dne 21. u *Semischi,*[1] milja 26 na jugo-iztoku, ide se suhimi brežuljci, na kojih neima ni jednoga drveta, nego ima po koji bunar za potrebu putnika. Dne 22. u *Armanin,*[2] 20 milja prama jugo-iztoku priedjelom nerodnim, prevali se poljana, 10 milja duga, a putuje se medju šumami, koje su radi hajduka vrlo pogibeljne. Dne 23. k *mostu Mustafinom,* na jugo-iztoku 20 milja; polovina puta vodi vrlo suhim priedjelom. Tu se Marica kreće poradi brežuljaka na jug, a nad njom je sagradjen most Mustafe, koj bješe Selimov paša; osvojenjem Kaira postavši bogat, sagradi od živca kamena ovaj most kao zadušbinu; ima 20 lukova, može imati u duljinu 740, a u širinu 20 stopa; u ostalom odlična gradjevina, spada medju najglavnije mostove. Sa zapadne strane kršćansko je selo, a s iztočne drugo je tursko selo. Dne 24. dospjeli su Jedrene *(Adrianopoli),*[3] 16 milja na iztok, ponješto na jugo-iztok dolinom Marice, koja, prošavši mostom, za jednu milju kreće se na iztok i teče do Jedreneta; u staro doba nazvane u slavu cara rimskoga Hadriana. Rieka tu prima tri druge riečice: *Toncio* (Tundža) *Arda* (Arda) et *Ergino* (Ergine). Jedrene je danas treća varoš carstva turskoga, poslije Carigrada i Kaira. U Jedrenetu običavaše Selim stanovati, a Sulejman dolazi amo zimi na lov, koj, jer ima u susjedstvu jezera, običaje biti izvrstan. Grad zaprema u obodu osam milja, kukavne su mu kuće; jer su gradjene od zemlje; ima nekoje prekrasne mošeje. Ovu su varoš Turci osvojili jedno stoljeće prije Carigrada, koj bi god. 1453. osvojen. Zidine su još stare s njeko-

[1] „*Semischiez* m. 42.“ Rel. Ven. l. c.

[2] „*Ermanlich* m. 18.“ Rel. Ven. l. c.

[3] „A *Adrianopoli,* principale città di Grecia m. 20.“ Rel. Ven. l. c.

Digitized by Google

jimi tornjići, vrlo slabe prema onim turskim tvrdjam, koje vidiše, naime Erceg- Novi (Castelnuovo) i Skadar, pa ipak nisu neoborive. Dne 27. u *Avsu,*[1] 6 milja na jugo-iztoku, preko slabo uradjenih polja. Dne 28. u *Borgas,*[2] milja 28 prama jugo-iztoku; pa u *Schibabu,* veliko selo milja 14; za tim na iztok, uviek preko nerodnih brežuljaka. Pokraj Borgasa teče rečica od sjevera na jug, izvire na njekojih nevisokih gorah, a izlieva se u Egejsko more. Borgas ima 300 kuća, a mjesto je imućno i vrlo liepo. Dne 29. u *Chiurli,*[3] milja 28 prama jugo-jugo iztoku; poslije 12 milja dolazi se u selo po imenu *Calistrano,* nije odviše veliko, nego nazvano je po karavanseraju. Sagradi ga Rusten paša za putnike, vrlo je velik, pokrit sav olovom, ima vrlo liepu mošeju. Ovo mjesto Chiurli bijaše tvrdjica, vide se tragovi starih zidina i porušenih tornjeva. Priča se, da se tu Selim pobio sa svojim otcem, i u ovom je istom mjestu svršio nakon sedam godina svoje dneve nesrećno. Dne 30. u *Silivreu,*[4] 20 milja na jugo-iztoku. Prodjoše selom *Calistrano,* naseljenim samo od ugarskih sužnjeva, kojim zasužnjenim kod Biograda, dade gospodar zemlju i oslobodi jih danka. Silivrea je staro mjesto na žalu morskom, nazvana od Xenofonta *Silimbria,* ciele su joj zidine, nutri naseljena samo od Grka, a iz vana stanuju samo Turci. Grci imaju svoje crkve i živu po svoju. Prije nego što se dospije k ovomu mjestu, s desna se ugleda more, na ime Propontide, zvano Elesponto, koj struji na jugo-zapad. Vide se takodjer gore brusanske, otok *Marmara* i njekoji drugi otočići. Dne 2. kolovoza baveći se jedan dan u Malom mostu *(ponte picciolo),*[5] dospjeli su u *Peru* za 18 milja. Putopisac napokon završuje svoj putopis: da pošto su na tom putu toliko pretrpjeli, da je po njegovom mišljenju vrlo skupo plaćen užitak, jer su uslied toli dugoga putovanja vidjeli vrlo velike nevolje i podnieli silne neprilike.

U Tartarpazardžiku stupi neznani putopisac na poznatu od dojakošnjih putopisaca opisanu cestu, koja je išla medju Plovdivom i Jedrenetom po desnoj strani Marice, dočim je staro-rimska cesta,

[1] „A *Cafsa* 26 m.“ Rel. Ven. l. c.

[2] „A *Burgas* 28 m.“ Rel. Ven. l c.

[3] „A *Chiurlu* m. 28.“ Rel. Ven. l. c.

[4] „A *Silivrea* sopra la Propontide, terra di Scala, e bazar con sangiacco m. 20.“ Rel. Ven. l. c.

[5] Al *ponte grande* sopra il maggior lago m. 26; al *ponte piccolo* m. 20; a *Constantinopoli* m. 18.“ Rel. Ven. l. c.

Digitized by Google

po najnovijem dokazivanju išla lievom obalom.[1] Putopisac navodi na svom putu ponajviše glavnija mjesta, raznovrstno opisana jur od sredovječnih pisaca, a neznani jih putopisac opisuje, kakova su onda bila. Ujedno se iz opisa razabire, da su našemu putopiscu i stariji putopisi toga puta bili donjekle poznati,[2] jer se uklanja opetovanju jur navedenih podataka, a o istinitosti njekojih izriče svoju sumnju. Govoreć o samom putu, ističe donjekle suh, pust i i dugočasan priedjel po poljanah Maričinih, gdje neima nikakova drveća, jer se za najveće ljetne žege putovalo. Plovdiv *(Philippopoli),* stere mu se, kao Zenu i Vrančiću, na četiri brežuljka; ističuć, kao Zeno i Hadži Chalfa, veliki most preko Marice, koja protječe varoš. I neznani puto isac spominje, da mnogi (Ramberto, Zeno, Vrančić, Hadži Chalfa) zamjenjuju Philippopolis s Philippi, tvrdeć, da je Philippopolis sagradio otac Aleksandra Velikoga, na što jih zavede sličnost imena i ostanci starih zidina. I neznanu putopiscu nisu izbjegle, kao i predšastnikom (Rambertu, Zenu i dr.), mnoge mogile, razsijane po plovdiskom polju, navodeć, kako jih dovode u savez mnogi pisci s rimskim bojištem i s grobovi u boju palih Rimljana; ujedno izriče svoju sumnju glede bojišta medju Cezarom i Pompejem, pa da bi bile one mogile rimskimi grobovi, što su medju sobom vrlo udaljene. O drugom pako bojištu (M. Antonija i Oktavijana proti Brutu i Kasiju) neizriče sumnje, jer je to napisao Appian; ali nemisli, da su njekoji stariji pisci zamieniviši Philippi s Filipopoljem, pogrješno prenieli i bojište na Maricu.[3] Na daljem putu navodi *Cognus* (Vrančićeva Konjštica), obična stanica (Kemer Kjupriju), koju iza Plovdiva i drugi putopisci spominju.[4] *Semischi* ili *Semischiez,* današnje Semisdže, poznato takodjer od drugih putopisaca.[5] *Ormanin* ili *Ermanlich,* današnja Harmanlija, koju obično i drugi putopisi navode,[6] samo sto se naš putopisac osvrnuo na narav priedjela, ističuć najprije pust priedjel, pa pogibeljnu šumu. Varošicu „Most Mustafe paše" *(Ponte di Mustaffa)* spominje svaki putnik, dočim most svaki po svoju opi-

[1] Potanje Jireček, Archeol. Fragmente, p. 94.

[2] Možda putopis zemljaka mu Ramberta, koj je onda jur bio u Mletcih naštampan, Rad, LVI, 206.

[3] O Plovdivu kod starijih putopisaca gl. Rad, knj. LVI, 186—88, 222—25, knj. LXII, 106—10; knj. LXXI, 40—43, 45—47.

[4] Rad, knj. LVI, 186, 188; LXII, 110; LXXI, 51.

[5] Rad, knj. LVI, 188; LXII, 110; LXXI, 51.

[6] Rad, knj. LVI, 188; LXII, 110; LXXI, 51.

Digitized by Google

suje,[1] i naš ga putopisac kao osobitu gradjevnu znamenitost opisuje, samo što se glede duljine i širine neslaže sa svojimi predšastnici. Naš putopisac, kao i Zeno, navodi, da s jedne strane mosta stanuju Kršćani, a s druge Turci. Tvrdeć, da se Marica blizu mosta kreće na jug, nije ni tu, kao i drugdje, dosta točan u oznaci pozicije; jer se Marica zaista kreće kod mosta na jugo-iztok, a nipošto na jug. Dalje mu put vodi dolinom Marice prama jugo-iztoku u *Jedrene (Adrianopoli),* gdje Marica zaista prima Tundžu *(Toncio)* i Ardu *(Arda);* al Ergine *(Ergino),* neprima kod Jedreneta, nego znatno niže. Podatci, koje navodi naš putopisac o Jedrenetu, svi su prilično tačni, a potvrdjuju jih svi stariji pisci i putopisci.[2]

Na putu medju Jedrenetom i Carigradom navodi takodjer samo znatnija jur poznata mjesta, a glede naravi puta odveć je kratak. Na tom putu spominje mjesto *Avsa* odnosno *Cafsa,* današnju Hafsu,[3] a put mu vodi slabo uradjenimi poljanami. Zatim navodi selo *Schibaba* današnju Eskibabu, poznatu od drugih putopisaca.[4] *Borgas* ili *Burgas,* današnji Lüle Burgas, gdje se sastajao put ugarski s poljskim;[5] tu zaista teče potok Karghatšdere od sjevera na jug, izviruć na gori Asaras, al neutječe u Egejsko more, nego Burgasu na jugu u Maricu. *Calistrano,* na glasu svojim karavanserajem, današnji Karistiran, koji sagradi u istinu Rustem paša.[6] *Chiurli,* današnji Čorlu, spominju ga i stariji putopisci.[7] Na daljem putu ugledaše more (kod Kinikli) i dospješe u mjesto *Silivreu,* staru Selymbriu, a današnju Silivriju; opis mjesta sasvime mu se slaže s opisom starijih putopisaca.[8] Naš putopisac opisuje na kratko i vidik sa Silivrije (otok Marmara, brusanske gore i dr.), samo što mu je „Propontide" i „Elesponto" istovietno. Dalje još spominje „Mali most" *(ponte picciolo),* današnji „Küčük Čekmedže", dočim Cavalijev itinerar navodi vrh toga *Ponte grande* ili današnji

[1] Rad, knj. LVI, 188, 225, 227; LXII, 111; LXXI, 67.
[2] O Jedrenetu gl. Rad, knj. LVI, 188, 225, 227; LXII, 111—15.
[3] Rad, knj. LVI, 188; LXII, 115. Hadži Chalfa, p. 22.
[4] Rad, knj. LVI, 188; LXII, 116 i LXXI, 53. Hadši Chalfa, l. c.
[5] Rad, knj. LVI, 188, 227, 229; LXII, 117; LXXI, 53. Hadži Chalfa, p. 20.
[6] Rad, knj. LVI, 188; LXII, 116; LXXI, 53.
[7] Rad, knj. LVI, 189, 227, 229; LXII, 117; LXXI, 53.
[8] Rad, LVI, 189, 227, 229; LXII, 117; Hadži Chalfa, p. 61.

Digitized by Google

Böjük Čekmedže, a o jednom i drugom na široko govore stariji putopisci.[1]

Tim bi razpravili neznana putopisca putopis, koj prikazuje jedan od najglavnijih starih puteva, što su vodili s jadranskih obala u Carigrad i u nutrašnjost Balkanskoga poluotoka, i prevalio ga putopisac od Sv. Srgja do Carigrada kopnom (s odmorom) u 38, a od Mletaka za 57 dana;[2] daljina puta od Ulcinja do Carigrada iznosila mu je 605 tal. milja, a po Cavallijevu itineraru ukupno 649 tal. milja.[3] Ovaj put iduči od Ulcinja, odnosno Sv. Srgja na Kosovo, prvi se put prikazuje u našem putopisu, koj je jedino toga puta radi dosta znatan. Ovim je putem išla talijanska trgovina u srednjem vieku i poznije u nutrašnjost poluotoka (Skoplje i Samokov), a od ovud, kako naš putopisac spominje, vozile se prirodnine preke Lješa i drugih jadranskih luka za Jakin i ostalu Italiju. Ovaj pako put bio bi onaj isti, kojim su jur Rimljani od Skadra u Niš putovali, te je na karti (Panonia, Moesia itd.) Menckeova staroga atlasa od prilike nacrtan, a navode se na tom putu samo tri stara mjesta: *Scodra* (Skadar), *Theranda* (Prizren) i *Vicinianum* (Priština?). Tim bi se ujedno potvrdjivalo, što reče Griesebach (kako gore navedosmo) o pustoši starorimskoga puta medju Skadrom i Prizrenom. Šteta velika, što nam neznani putopisac odveć obćenito opisuje slabo poznati stari put, pa što na tom putu navodi dosta malo, koje potaljančenih, koje neizviestnih topografijskih podataka. Nadamo se, da će pozniji putopisi neznanoga putopisca glede tamnijih mjesta razsvietliti i popuniti. Glede ostalih dielova puta neznana putopisca, naime od Skoplja na Kjustendil i Samokov u Tatarpazardžik, pa dalje starom carskom cestom u Carigrad, valja opaziti, da nisu mnogo savršeniji od prvoga diela puta, jer se njimi nepopunjavaju ni stariji ni suvremeni putopisi drugih putnika. Ovu obćenitost i jednoličnost u opisivanju prekida naš putopisac opisom Skoplja, Plovdiva i Jedreneta, gdje

[1] Rad, knj. LVI, 189, 228, 229; knj. LXII, 118; knj. LXXI, 53.

[2] Pouqueville prevalio na početku našega vieka put od Carigrada do Skadra za 16 dana (II, 287). — Neznani putopisac prevalio je put od Sv. Srgja u Prizren kopnom za 7 dana ili 108 tal. milja; Pouqueville (II, 285) i Griesebach (II, 323) računaju daljinu toga puta na 33 putne ure; prema ovomu bi neznani putopisac putovao od prilike na dan do 5 ura ili $15^1/_2$ tal. milja; sudeć po vremenu i daljini svakako se vrlo lagano putovalo.

[3] U Cavallijevu itineraru krivo je sbrojeno 151 m.

Digitized by Google

su se putnici nješto više bavili i odmarali; ali ni ti opisi nepodavaju ništa osobita. U ostalom, ako neznani putopísac glede poznatih puteva nepopunjava svoje predšastnike, ipak svojimi svjedočanstvi utvrdjuje mnoge podatke, koji u starijih putopisaca nisu dosta jasni i izviestni; pa i topografijska su imena u neznanoga putopisca u cielom pravilnija, nego kod drugih putopisaca njegove narodnosti.

Rieči napokon, kojimi neznani putopisac završuje svoj putopis, odnosno prvi odsjek svojega spisa o „znamenitostih turskoga carstva", izrazuju na kratko veliku muku tadanjega umornoga putovanja onim gorskim putem u Carigrad. One rieči našega putopisca sjećaju nas živo na dočetak Rambertova putopisa,[1] samo što neznani putopisac muku putovanja još plastičnije od Ramberta izrazuje, jerbo mu je i put bio od Rambertova donjekle mučniji. One dočetne rieči, pa uvod i njekoje opazke u samom putopisu, kako gore jur opazismo, te ostala sadržina spisa neznanoga putopisca sjeća nas tako živo na Rambertov putopis, da se usudjujemo tvrditi, da je Rambertov putopis bio neznanomu putopiscu nesamo poznat, nego da mu je bio i uzorom (osobito u drugom dielu puta od Tatarpazardžika dalje, dočim je prvi dio, gdje nije imao neznani putopisac predhodnika zemljaka, i onako vrlo mršav); samo što putopis neznanoga putopisca glede oblika i jedrine sadržaja daleko zaostaje iza Rambertova putopisa, jer je ovaj kao humanista našega putopisca i učenošću daleko nadmašivao.

IX.

Itinerari carskoga kurira Jakova Betzeka g. 1564—1573.

Caru Ferdinandu I. pošlo je težkom mukom za rukom diplomatskom vještinom i okretnošću svojega poslanika Busbeka izhoditi od sultana Sulejmana god. 1562. primirje na osam godina; ali u Ferdinanda nije bilo snage, da bi ustanove toga mira bio praktično izveo, jer nigdje i nigda nisu pisani ugovori pred silom nenaravnih odnošaja slabiji se pokazivali, no što onda u Ugarskoj. Pored svega mira trle su se medju sobom neprijateljske stranke, trajali su sveudilj neprijatni odnošaji izmedju cara i mladoga kralja Ivana Sigismunda, a mnoge prieporne tačke potonjega primirja nisu bile na zadovoljstvo izravnane, kraj svega, što je kralj Fer-

[1] Rad, knj. LVI, p. 228, 230.

Digitized by Google

dinand odlukom od 17. srpnja 1563. imenovao A. Vyssa svojim stalnim poslanikom kod porte. Smrt cara Ferdinanda (god. 1564). nije uklonila pomenutih poteškoća, niti je stvari do povoljnijih rezultata privela. Nasljednik pako Ferdinandov, car Maksimilijan II., nebijaše usuprot sklon zadovoljavati zahtjevom porte, a dok se neobnovi mir uz povoljnije uvjete, nebijaše voljan plaćati ni zaostaloga (60 000 dukata), ni tekućega danka.

Budući da je u smislu turskoga ustava utanačeni mir od god. 1562. po smrti Ferdinandovoj bio razriešen; s toga opomenu veliki vezir Ali paša carskoga poslanika Vyssa, da se pošalje za dvie godine dužni danak i da se obnovi ugovor mira na daljih šest godina. Sulejman odasla caru čauša Balija s čestitkom, te da ujedno Maksimilijana upita, hoće li mir, ili ga neće? Car na to sazove državno vieće u Beč, da se o miru ili o ratu posavjetuje. Ugri, osobito Nikola Zrinski, bili su za rat, dočim su Niemci radili o miru.[1] Pošto je kralj Iv. Sigismund medjutim neprijateljski udario na Satmar, odlučeno bi, da se odašalje *Mihajlo Crnović,* negdašnji mletački tumač, kao poslanik u Carigrad, da se prituži u sultana na kralja Iv. Sigismunda, koj je prekršio ugovore mira.[2] Na to odasla novi namjestnik budimski Arslan paša caru čauša Hedajeta (erdeljskoga odmetnika Marka Scherera) i dade mu na znanje, da će svako poslanstvo biti bezuspješno, ako car zajedno nepošalje dužni dvogodišnji danak, vrh toga da pošalje i onih 30.000 dukata, što je Busbek obrekao vezirom kao lične penzije; ali čauš bi odpravljen s porukom, da će carevi odaslanici predati u Carigradu danak i ujedno da će tražiti da se Satmar Maksimilijanu povrati.

Mihajlo Crnović, Gjuro Albani i Ahaz Čabi zapute u istinu po nalogu carevu s dankom u Carigrad, kamo su dospjeli pod kraj godine 1564. O putovanju ovoga poslanstva sačuvao se u rukopisu itinerar od carskoga kurira *Jakova Betzeka* u carskoj dvorskoj knjižnici u Beču (hist. prof. XIII b, 14), odkrio ga Hammer i pobilježio njegov sadržaj u svojoj pomenutoj historiji

[1] Mesić, Život Nikole Zrinskoga p. 199.

[2] Glede tadanjega političkoga stanja Ugarske gl. Istvanffy, Historia de rebus hungaricis, Vienna 1758, p. 275—85. Katona, Historia critica, t. XXIV, 45—97. Buchholz, Geschichte Ferdinand des I., Bd. VII, 357—58. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, III, 429—34. Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, II. 903—5. Fessler-Klein, Geschichte von Ungarn, III, 589—93.

Digitized by Google

(III, 748, 749.). U tom rukopisu popisano je jedanaest raznih kurirskih putovanja, koja poduze Betzek po višem nalogu u isto toliko godina. Dobrotom uprave c. kr. dvorske knjižnice i ja sam imao priliku isti rukopis proučiti. Rukopis ima u svem 246 listova u foliu, pismo je 16. vieka, pisan je njemački i u koži je vezan; sadržaje Betzekove putne dnevnike o njegovih putovanjih kao dvorskoga kurira, a glavni jim je naslov ovaj: *Verzeichniss etlicher meiner und der vürnembsten Reisen, so ich zu beyder k. k. ap. M. Ferdinandi und Maximiliani II. Dinnsten ausser und inner dem römischen Reich mit Schickungen zum öfftern Mahl in Tyrggey, in Dennermarkh und Schweden auch sonst im römischen Reich hin und wieder mitt all Geschicklichkeit meines Leibs und Lebens hab unterthenigst Vleiss gebrauchen lassen.* U tom rukopisu ima izpravaka, a mjestimice kratkih dodataka od iste ruke. Kod dnevnika pako od g. 1572. ima po strani dodataka, odnosno kratkih tumača, od čitljivijega nješto mladjega pisma. Pisac nespominje svoga imena, ali Hammer razabra iz njeke pritužbe, gdje se od sedmorice drugova njih šestorica imenice spominju, da je sedmi, koj je takodjer pritužbu podpisao, bio *Betzek* pisac rukopisa. Vrh toga na listu 177., čega Hammer nije spazio, na kraju dnevnika: „Tagraissen von Constantinopel nach Wien 1572", čita se podpis *Jacob von Betzekh k. k. M. Hofdiener,* što Hammerovu tvrdnju sasvime potvrdjuje. Jak. Betzek, kao što mu dnevnici svjedoče, po tri puta je kao c. kurir putovao u Carigrad i natrag, na ime godine 1564—65, 1572 i 1573, a o svakom putu napisa dnevnik, od Beča u Carigrad, i od Carigrada natrag u Beč; prvi je put bio članom Crnovićeva poslanstva, što se takodjer iz itinerara razabire; potonja pako dva puta nespominje nikoga. Hammer navodi (III, 749) samo dva Betzekova putovanja u Tursku, prvo od godine 1564—65. i drugo od god. 1572; treće pako Betzekovo putovanje od godine 1573,[1] izmaklo se oku Hammerovu. Dakle u pomenutom rukopisu c. kr. dvorske knjižnice nije deset, kako navodi Hammer (III, 749), nego jedanaest putovanja Betzekovih. Premda je njemačka država od god. 1563. uzdržavala u Carigradu stalnoga diplomatskoga poslanika i predstavnika,[2] ipak su u znatnijih po-

[1] „Postier-Raiss als mich k. k. Maj. des 73 Jahrs von Wien aus nach Constantinopl allergnedigst abgefertigt, vom 17. Januarii bis auf den 19. Februarii" (fol. 188). — „Post Raiss von Stamboll auf Wien" (fol. 197).

[2] Ovo doba bijaše *Albertus Wyss* prvi carski poslanik kod porte (od listopada g. 1563 sve do smrti, 21. listopada 1579). Glede carskih

Digitized by Google

litičkih poslovih kadšto izašiljani vanredni poslanici (oratores, nuntii), i kuriri, a medju takova poslanstva spada i ovo M. Crnoviča i njegovih drugova, ka kojemu bi dodieljen i naš putopisac.

O Jakovu Betzeku, piscu ovih itinerara, samo je to poznato, da je bio dvorski kurir, svakako bijaše pouzdana i ugledna osoba, jer je, kao što se iz njegovih dnevnika razabire, toliko puta odašiljan na dvorove raznih vladalaca. O Mihajlu Crnoviću navodi Istvanfi,[1] da je bio poreklom Arbanas (Epirota), mnogo godina mletačkim tumačem, kod senata osumnjičen, da nije dosta vjeran i pouzdan, priedje u službu carevu, koji ga tri godine upotrebi kao poslanika, šiljajući ga u poslovih političkih k sultanu Sulejmanu u Carigrad. Betzek na kraju prvoga dnevnika bilježi, da su Crnovića *(Tschernuwitz)* u Carigradu zvali *Cherno Michal,* na njemački bi bilo *Schwarz Michel,* a tako da se zvao, kao što u Carigradu doznaše, dok bijaše vrlo uglednim knezom u Makedoniji. Neima sumnje, da je po ovom pričanju bio poslanik Mihajlo Crnović poznatoga roda Crnojevićeva, vojvoda zetskih, koji su bili u rodu s porodicom Kastriotićevom;[2] s toga ga Istvanfi zove „Arbanasom", a Betzek „knezom Makedonskim".

O M. Crnovićevu poslanstvu medju novijimi hitorici razmjerno najviše je Hammer zabilježio, a poglavito mu vrelo bijaše Istvanfi, pa careva instrukcija, izvještaj Wyssov i druge izprave, koje se čuvaju u tajnom državnom arkivu u Beču. Iz Hammerovih bilježaka se razabire,[3] da ovi rukopisni izvori neidu dalje od 4. veljače 1565., naime do dana svečane audiencije kod sultana. Po tom je Istvanfi za Crnovićevo poslanstvo glavni Hammerov izvor, te ga malo ne sama kao takova na dotičnih mjestih navodi. Po Hammerovu razpravljanju predali su izaslanici carevi, Crnović i dr., 4. veljače u svetčanoj audienciji sultanu Sulejmanu dužni dvogodišnji danak od 60.000 dukata, i 30.000 dukata obećane penzije vezirom. Sultan na to potvrdi mir, a Ivanu Sigismundu bijaše pripravan

poslanstva i poslanika bi u primirju Busbekovu utanačeno: poslanici i punomoćnici carevi kod porte, ne samo da sigurno putuju tamo i amo po osmanskoj državi, nego imaju se primati i s njimi postupati dužnim poštovanjem, te da imaju pravo svoje vlastite tumače držati (Busbequii opera, p. 453—62). Tim se nastojalo obezbiediti slobodu poslanika, koji su često bili zatvarani u tamnice.

[1] Istvanffy, histor. p. 275

[2] Bilježke Ivana Musakisa, despote epirskoga u Halina. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, p. 311, 312

[3] Hammer, Gesch. d. osm. Reiches, III, 749.

Digitized by Google

zapovjediti, da povrati Satmar. Već je Crnović bio na povratku, kad su medju tim stigli glasovi, da je car osvojio Tokaj. Na to razjaren sultan pozove Crnovića natrag, da javi caru sultanov gnjev. te mu poruči, ako hoće mir, da povrati Iv. Sigismundu što je osvojio. S ovim nalogom zaputi Crnović s čaušem Hedajetom u Beč. Budući da je Sulejman digao na obranu Iv. Sigismunda paše budimskoga i temešvarskoga i sedam sandžaka, odaslan bi, po Hammeru, opet Crnović u Carigrad, da traži Pankotu, te da bi se Iv. Sigismund prisilio, da izpuni satmarski ugovor, iz kojega bi se imao sultan uvjeriti, da je Iv. Sigismund nedostojan njegove zaštite. Nu kad je prispio poslanik u Carigrad, umrie istoga dana (28. lipnja 1565.) veliki vezir, a njegov nasljednik Muhamed Sokolović odpusti poslanika tek 7. kolovoza s pismom sultanovim na cara, da je satmarski ugovor izvan krieposti, jer je utanačen bez privolje sultanove, te ako hoće car mir, vratiti ima Iv. Sigismundu sve što mu je osvojio. S tim bi pismom prispio Crnović od Carigrada u Beč po Istvanfiju (p. 281) za 11, a po Hammeru (III, 432) za 14 dana (od 8. do 22. kolovoza). Tako priča Hammer ponajviše po Istvanfiju. Po tom bi Crnović, po tvrdjenju Hammerovu, bio g. 1565. *dva puta* u Carigradu, a taj drugi put prevalio bi natrag u vrlo kratko vrieme s riedkom brzinom. Ovo pripoviedanje Hammerovo o dvojakom putu Crnovićevu u Carigrad, uzeli su pozniji pisci iz Hammerove historije osmanskoga carstva. osobito Fessler-Klein i dr. Poredimo li pripoviedanje Istvanfijevo s Hammerovim, razabrati ćemo, da potonji ne samo da nije svog izvora vjerno sliedio, nego da ga je glede drugoga odaslanja Crnovićeva uprav krivo razumio. Istvanfi naime pripovieda (p. 280) kod godine 1565., da su se Crnović i Čabi s Hedajetom povratili i caru donieli sultanovo pismo u kojem od cara zahtieva, da Tokaj povrati, a Satmar da mu ostane. Na to je car pridržavši Hedajetu, odpravio nekoga viteza (expeditum equitem) što žurnije (summa celeritate) k poslaniku Wyssu u Carigrad, da se uz što snošljivije uvjete stvar izravna. Ovaj se odaslanik vrati s pismom sultanovim osobitom hitrinom u Beč, prevalivši put za 11 dana, putovav danom i noću, a odgovor bješe isti, koji prije donesoše Crnović, Čabi i Hedajet. Iz ovoga se Istvanfijeva pripoviedanja jasno razabire, da ovaj izaslani vitez nije bio Crnović, kao što Hammer tvrdi, koji je Istvanfija krivo razumio. Ako je za Crnovićevo poslanstvo Betzekov putni dnevnik mjerodavan, kao što je Hammer (III, 748) priznao, onda se Betzekov putni dnevnik osobito protivi tvrdjenju Hammerovu, jer u dnevniku onomu

Digitized by Google

drugomu putovanju Crnovićevu neima traga. Po Betzekovu dnevniku krenulo je Crnovićevo poslanstvo na put 16. studenoga 1564, a prispjelo u Carigrad 22. prosinca; natrag pako krenuše 13. kolovoza 1565., a vratiše se u Beč 8. listopada, a ne kao Hammer tvrdi, da su krenuli 8., a prispjeli u Beč 22. kolovoza; ovoga je potonjega dana bilo poslanstvo, kao što se iz Betzekova putnoga dnevnika razabire, na putu medju Mustafe paše mostom i varošicom Kajali. Hammer, čini se, da je Istvanfijeva bezimena viteza zamienio s Crnovićem. Budući da nam nisu pri ruci dotični izvori tajnoga arkiva, zato je onomu vitezu težko ime pogoditi; nije li onaj bezimeni vitez *Gjuro Hosuto,* o kojem Schmitth kod godine 1565. ovo piše: „et imprimis *Georgium Hoszutonem,* aerarii regii curatorem, ea de causa Byzantium iter maturare jubet, utque cum Alberto de Viis apud Solymanum negotium sibi adeo gratum, reipublicae utilissimum conficiat, multis hortatur.[1] U ostalom ovu priepornu sitnicu prepuštamo, da ju historici razbistre, a naša je, da ocienimo itinerar toga poslanstva, naime putni dnevnik Jakova Betzeka, što se odnosi na put Crnovićev od Biograda do Carigrada.

Betzekov itinerar odnosi se na put od Beča preko Biograda u Carigrad; od Biograda pako dalje put mu ide po onoj staroj vojničkoj carigradskoj cesti u onom smjeru, kojim je ova cesta udarila XVI vieka, i kako je opisana u putopisu Vrančićevu.[2] Prelazeć na ocjenu Betzekovih itinerara carigradskih, uzeti ću za podlogu putni dnevnik od god. 1564—65., naime *Verzeichniss der Reiss von Offen nach Constantinopel* (fol. 40 i 210.) s obzirom na dnevnike 1572. i 1573. godine, te onaj s ovimi porediti i prema potrebi izpraviti i popuniti.

„Poslanstvo ukrcavši se u Pešti 16. studenoga 1564. na brodove, krenu Dunavom put Biograda *(Griechisch Weissenburg).*[3] Dne 21. dospjeli su zorom na ušće Save *(Saw)* u Dunav (Thonauv), a oko devete ure u Biograd, gdje su se nastanili u karavanseraju. Biograd, tvrdja i varoš, steru se po brdu; tu ima mnogo trgovaca, Turaka, Dubrovčana *(Rauseer),* kršćana i Židova. U barutanu tvrdje udarila za nevremena striela, te je tvrdju razkidala, a tim

[1] Schmitth, Imperatores ottomanici, p. 189.

[2] Rad, knj LXXI, 19—55.

[3] U popisu puta od Carigrada u Beč g. 1565 (fol 166) zove Biograd *Bellegrat;* u popisu puta od Carigrada u Beč god. 1572 (fol. 137, 177) zove ga *Bellegrad,* a tako i u popisu puta od g. 1573 (fol. 188, 197).

Digitized by Google

su trpjele mnoge kuće, što su oko kule, jer su i one razkidane. Sliedećega dana (22.) izkrcavši prtljagu, natovariše ju na 8 kočija i na 4 velika poljska tovarna kola, pa krenuše od Biograda kopnom, te su najprije putovali Srbijom *(Serfien)*. Ova je zemlja pusta, a narod vrlo siromašan, drži malo konja, nego tim više volova, vina i žita mu dosta rodi, haljine su mu od krupna sukna, ženske su haljine na prsih razrezane, a straga imaju tri nabora. Dne 23., prvi dan puta, dospjeli su na noć u selo *Gasserluck.*[1] Drugoga dana krenuše dvie ure prije zore, i dodjoše dvie ure prije noći u selo po imenu *Colar*. Sliedećega dana (25.) prenoćiše u selu zvanu *Glomoka.*[2] Dne 26. dospjeli su u selo *Wadischna,*[3] gdje su u karavanseraju prenoćili. Karavanseraje zidju velika gospoda na udobnost putnika i drže to bogoljubnim dielom. Svaki bo, koj kopnom putuje, bio kršćanin, Židov ili Turčin, odsjedne tu. Kuća pako nije drugo, nego štala, imajuć njekoliko ognjišta. Tko prije dodje, zapremi prazno mjesto, a za kuhanje i noćenje neplati ništa. Ako se hoće imati krme za konje, mora ju se drugdje kupiti ili sa sobom nositi; jer neima gostiona, gdje bi se za svoj novac moglo kupiti svoje potrebe. Dojdućega dana podjoše preko drvena mosta i visoka brda i dospješe na večer u varošicu *Jagotna,*[4] gdje su u karavanseraju prenoćili. Drugoga dana (28.) krenuše prije zore, jer su morali prebaciti Moravu *(Moraua)* i dospjeli su na noć u varošicu *Baratzschin,*[5] gdje su u karavanseraju prenoćili Sliedeći dan (29.) dospjeli su na noćište u selo *Spaterichi,*[6] gdje s lieve ruke teče mala rieka. Dne 30. dospjeli su u varoš *Nischa,* koja se tako zove po rieci, koja ondje tječe, a preko nje vodi drveni most. Varoš je od Turaka naseljena, u okolini raste riža; a putnici prenoćiše u karavanseraju.

Ovo bi bio Betzekov dnevnik puta od Biograda do Niša; odkuda je jasno, da je Betzek mogao biti pouzdani dvorski službenik, koji

[1] U dnevniku puta od Carigrada u Biograd od g. 1565 „*Barekha (?),* darbei ein Arm von der Thonaw"; u dnevniku od g. 1572 „*Hisarcschik,* ein Balancko".

[2] *Clomotza,* u dnevniku puta iz Carigrada od g. 1565.

[3] *Waclisna,* u dnevniku od 1565, a *Waknia* u dnevniku od g. 1573

[4] *Jagotna* u dnevniku od g. 1565 i 1572, a *Jagottna* u dnevniku od g. 1573.

[5] *Baratzschin* u dnevniku od god 1565, *Baracschni* i *Baragin* u dnevniku od 1572, a *Baraszschin* u dnevniku od 1573.

[6] „*Raschnij,* ein dorf", u dnevniku od g 1565; *Raschnj* u dnevniku od god. 1572.

Digitized by Google

je tačno obavljao naložene mu kurirske poslove; u ostalom bijaše glede obrazovanosti posve običan čovjek; jer mu se putopis ni gledom na opis puta, ni gledom na topografijske opise ne može porediti s dojakošnjimi putopisci. O Biogradu nezna drugo kazati, nego da se tvrdja i varoš steru po brdu, i kako je striela, udarivši u barutanu, oštetila tvrdju i susjedne kuće; pa što medju žitelji iztiče Dubrovčane; dočim mu predhodnici dosta obširno i donjekle savršeno opisuju Biograd, tvrdju, varoš i njihov položaj i znamenitosti. Put od Biograda dalje vodi mu jur poznatom cestom k Carigradu, kojom je putovao i Vrančić, najudobnijom s ugarske strane, koja se onda bila jur odmakla od prvobitnoga pravca staro-rimske carske ceste, kao što već obrazložismo u razpravljanju Vrančićeva putopisa.[1] Karakteristika pako o zemlji i narodu vrlo mu je obćenita, te se neda sa starijim Kurepešićevim opisom Srbije ni porediti. — Prvo mjesto, koje spominje poslije Biograda, jest *Gasserluck* ili *Hisarcschik*, bez sumnje jest turski Hisardžik (gradić), poznata današnja varošica Grocka kraj Dunava, njegda glavno mjesto grocanskoj nahiji.[2] Od Grocke dalje nije krenulo poslanstvo glavnim putem na Smederovo, nego poprieko pokrajnim putem južno-iztočno, te je dospjelo u selo *Colar*, današnje Kolare na lievoj strani Ralje, Smederevu na jugu, kamo je udarao poprieko glavni biogradski put k Carigradu. *Glomaka* ili *Clomotza* je izopačeno mjestno ime, da sličnomu neima u knjigah i na kartah spomena. Budući da drugi putopisi iz ovoga doba spominju poslije Kolara kao putničku stanicu varošicu Ak-klissi (Bielu crkvu) ili Böjuk-Palanku (Veliku ili Hasan paše Palanku), današnju varošicu Palanku na Jasenici;[3] možda je Betzekova Glomaka to isto mjesto; budući da i naš putopisac spominje u dnevniku od g. 1572. *Alba saglisse* (ein Ballancko oder Castel), to jest, pomenutu tursku Ak-klissi, ili današnju Palanku, kao glavnu stanicu na onom putu. *Wadischna* (Waclisna, Waknia) vjerovatno izopačeno mjestno ime današnje varošice Batočine, koju spominju i drugi putopisci.[4] Na daljem putu spominje „drveni most", kojim su prešli, biti će vjerovatno prielaz preko rieke Osaonice, koja

[1] Rad, knj. LXXI, 20.
[2] Rad, knj. LXXI, 21.
[3] Jireček, Herstrasse, p. 124; Rad, LXXI, 24.
[4] Jireček, Heerstrasse, p. 124; Rad, knj. LXXI, 22, 24; Milićević, knež Srbija, p 289.

Digitized by Google

izpod Bagrdana utječe u Moravu.[1] *Jagotna* poznata je varošica Jagodina, koju Vrančić vjerno opisuje.[2] Prebacivši Moravu (kod Ćuprije), dospješe u *Baratzschin,* današnju varošicu Paraćin. Kod Ćuprije stupi poslanstvo na staru rimsku cestu, dočim je put od Biograda do Ćuprije tekao više upravnim smjerom. Dalja mu je stanica *Spaterichi* (?), mozda Gerlachov i Šveigerov *Spahiköi* (?), izopačeno mjestno ime, da mu je danas težko u trag ući. Buduć da naš putopisac u ostalih dnevnicih navodi poslije Paraćina varošicu Ražanj *(Raschnij* ili *Raschnj),*[3] a spominje ju i Vrančić[4] kao glavnu stanicu na onom putu: zato mislimo, da će biti i ono izkvareno mjesto ovo isto, naime Ražanj, jer putopisac mu označuje položaj navodeć, „da mu pokraj mjesta s lieve ruke teče riečica;" Ražanjka pako rieka teče u istinu s lieva pokraj varošice, a izlieva se u Moravu medju crkvom Sv. Nikole i selom Braljinom.[5] Betzek navodi u dnevniku od god. 1573. (fol. 191) medju Paraćinom i Nišem još njekoja druga mjesta, kojih u drugih dnevnicih nespominje; buduć da označuju potanje smjer tadanjega puta, vriedno jih je tu iztaknuti: *Baboistan* bez sumnje današnje selo Bobovište u aleksinačko-ražanjskom srezu,[6] na glavnom putu izpred Aleksinca; selo *Tirnuvza,* vjerovatno današnji han Trnava na putu u Niš; *Alissa,* varoš (ein stat), vjerovatno Aleksina palanka ili današnji Aleksinac; selo *Dargus* vjerovatno današnje selo Draženac. Sva su ova mjesta na glavnom putu vodećem od Ražnja u Aleksinac, samo što je putopisac njekoja mjesta prebacio, dočim bi slieditи imala u ovom redu: Bobovište, Aleksinac, Draževac i han Trnava. Niš *(Nischa),* o kojem stariji putopisci raznovrstno, više i manje obširno razpravljaju,[7] opisuje vrlo mršavo; spominjuć jedino veliki drveni most preko Nisave i težitbu riže na ravnom nišavskom bujnom polju; nu ipak je naš Betzek izmedju putopisaca prvi, koji težitbu riže u niškoj okolni napominje.

„Krenuvši iz Niša udariše Bugarskom *(Bulgaria),* koja je takodjer rdjavo naseljena, ali liepa i plodna zemlja, radja žitom,

[1] Milićević, knež. Srbija, p 177.

[2] Rad, knj. LXXI, 23, 25.

[3] Ražanj, navodi Milićević (knež. Srbija, p. 802), da se negda zvao *Tjurč (?).*

[4] Rad, knj LXXI, 23.

[5] Ražanjska rieka u Milićevića, knež. Srbija, p. 780.

[6] Jovanović, Rječnik varoši i sela u Srbiji, p. 6.

[7] Rad, knj. LVI, 214, 215, 219; LXII, 53, 72, 100—101; LXXI, 26—29

Digitized by Google

rižom, vinom i svačim, čega trebaju Stanovnici su još kršćani, sirovi i priprosti ljudi, kao u Srbiji. Haljine mužke i ženske su na jedan kalup skrojene, samo što su ženske do tiela razrezane, a prave se od krupna sukna. Žene se kite ugarskimi novčići, turskimi piastri, a velike srebrne mindjuše nose na ušijuh; mlade žene pletu svoju kosu u jednu pletenicu, uz to pletu više manjih od crne i smedje konjske strune, te jih razrede po glavi, a dole jih opet svežu u jednu pletenicu, a sve to okite starimi tokami, modrim staklom, kao što se u Španiji na mazge vješa, ili kao što se njegda u Njemačkoj kitilo. Nose takodjer na prstih mjedeno prstenje. Žene nose široke šešire poput velike zdjele, a spreda pred čelom puni su novčića i svakojaka mjedena nakita. Oko vrata nose modro i crveno staklo, stare novce, praporce, i sve što dobiti mogu. Mužkarci nose na glavi kapu od modra sukna, gore je šiljasta, a dole, spreda i zada, razrezana. U njih je običaj, da kada se tko ženi, da mu zaručnica napravi vienac od svakojaka cvieća, što i ona nosi, a preko glave nosi koprenu, da se onoga dana njezino lice nevidi. Kada zaručnik svoju zaručnicu vodi, onda joj veže ručnik oko pasa, ako je pako finiji čovjek, onda joj ga dade u ruku, ide napried, a nju vodi za sobom. Kada pako plešu onda se ulove više njih medju sobom za ruke, tvoreć njeki krug i plešu na okolo. Tako isto, kada komu umre žena ili bliži prijatelj, onda si razdraplje i razgrebe lice, kao da bi bio na pó odrto, te se žalosti i nariče; ako bi se skoro opet oženio, prezira ga, te mu se prigovara, da nije ljubio žene."

„Dne 1. prosinca podjoše od Niša, te su se preko vode *Nisch* (!) prevezli, pa su pošli vrlo visokom i dugom gorom, a na večer su dospjeli u varošicu *Novasel,* gdje su im mnoge žene došle na susret i kruhom (valjda i solju) jih počastile. I oko ovoga mjesta ima mnogo riže i voska; i tu prebivaju mnogi Turci, kao što obično po svih znatnijih varoših i najboljih mjestih. Sliedećega dana dodjoše četiri ure pred noć u grad *Piro,*[1] gdje se rodio kralj Piro (sic!); izvan varoši diže se tvrdjica na stieni, koju obtiču dvie male vode-tekućice. Nedaleko od ove tvrdjice diže se duga kamenita gora, a na podnožju ove gore izvire iz pećine velikim šumom liepa bistra voda. I oko varoši gradske su zidine slegle, a Turci misle, da su to vragovi ili hudi dusi učinili, pa da pušu onu vodu iz pećine; jer da je odpočela izvirati tek, kad su zidine

[1] *Epiro,* u dnevniku od g 1573.

Digitized by Google

slegle. Ova pako voda nije dobra za piće, jer pritište u želudcu, kao da se ima kamen u tielu. Poslanstvo stanovaše u karavanseraju, a putopisac primjećuje, da takovih karavanseraja ima po svih znatnijih mjestih, počamši od Biograda. — Dne 3. jutrom krenuše prije dana i podjoše liepom dolinom i preko dva mosta, pod jednim teče Nišava *(Nischa)*, a na veče dospjeli su u *Zaribrodt.*[1] Dojduće večeri prispjeli su u selo po imenu *Vrlach*, koje je njegda pripadalo despotu. Dne 5. krenuše oko pó noći te dodjoše oko 9. ure jutrom u Sofiju *(Soffia)*, prilično veliku varoš, gdje ima mnogo trgovaca kršćanskih, turskih i židovskih; smjestiše jih u njekoj turskoj kući, a Dubrovčani *(Raguseer)* bjehu im gosti."

Narodne nošnje i narodni običaji razmjerno su najobširnija stvar, što ju naš putopisac u svojem dnevniku opisuje. I njegovi predhodnici, osobito Vrančić, isti je predmet njekojom osobitom ljubavju prihvatio, i što tačnije ga opisao;[2] nu poredimo li oba opisa (Vrančićev i Betzekov) glede forme i sadržine, neda se Betzekov opis, koj je vrlo jednovit, s Vrančićevim porediti, te se i tim prikazuje Betzek kao čovjek bez svake više obrazovanosti. Dalje spominje na putu medju Nišem i Pirotom najprije bezimenu „dugu goru", glasovitu Kunovicu (današnju Ploču), opisanu i opjevanu od starijih putopisaca.[3] Zatim navodi selo *Novasel*, poznato mjesto od Zenova putopisa,[4] današnje Novoselo u niškom srezu, na putu pred B. Palankom.[5] Rižišta pako, koja tu kao njeku osobitost ističe, prvi se put u našega putopisca spominju. Gradić i varoš *Piro* današnji je Pirot, spominje ga malo ne svaki predjašnji putopisac;[6] Betzek prostodušno priobćuje tamošnju priču o utonulih zidinah i o bajnom vrelu. Ona pako gora kod Pirota mogla bi biti Vidliča, a one rieke biti će jedna Tuština odnosno Bokludža ili Berilovačka, a druga Bezdan, koja odtječe iz istoimena jezera, te se kod samoga Pirota izlieva u Rasničku rieku. Sličnost imena sjeti putopisca na kralja Pira. Na daljem putu preko nišavskoga mosta spominje varošicu *Zaribrodt* i selo *Vrlach;* prva je današnji

[1] *Saribrot,* u dnevniku od g. 1572.

[2] Monumenta hungarica historica, Scriptores II, p. 312—14. Rad LXXI, 30, 32.

[3] Rad, knj. LXXI, 32; Milićević, knež. Srbija, p. 73.

[4] Rad, knj. LXII, 101, 103.

[5] Milićević, knež. Srbija, p. 126.

[6] Rad, knj. LVI, 219, 220; knj. LXII, 11: Opis u Milićevića, kral. Srbija 181—217. Hammer, Gesch. II, 862.

Digitized by Google

Caribrod, koji spominju takodjer stariji putopisci,[1] a potonje selo današnja Slivnica, turski Halkali, na ulazu u Sofijsko polje.[2] O Sofiji pako, takodjer je Betzek kratak i mršav, kao nijedan od predjašnjih putopisaca.[3]

U drugih dnevnicih navodi putopisac njekoja druga mjesta, kojih neima u prvom dnevniku, mi jih ovdje spominjemo, jer popunjuju tadanju topografiju na putu medju Nišem i Sofijom. Na povratnom putu spominje Betzek medju Sofijom i Pirotom u dnevniku od g. 1565 selo *Tragomanski,* današnji Dragoman kod glasovita ždriela „Ježevice."[4] Dalje poslije Pirota navodi kao noćište selo *Hrassinya,* vjerovatno današnja Rasnica blizu Pirota. Ovom prilikom priča, da su sastali 29 sužnjeva okovanih, 9 žena i 6 djece, velika pokrivena kola s mladimi ženami i djevojkami, koja je vodio Muhamed beg u Carigrad na darivanje; riedko je dakle koji putopisac, da nije putem susrio roblja, koje se vodilo na iztok. U dnevniku od god. 1572 navodi na putu medju Caribrodom i Nišem selo *Grucschesme* (sic!), turski Kuručesme (suhi bunar), vjerovatno današnje selo Suvodô na putu od B. Palanke u Pirot, naprama Blatu, kod razkršća puta vlasotinačkoga, a spominju ga i drugi putopisci.[5] U dnevniku od g. 1573 navodi medju Nišem i Pirotom najprije selo *Glissura,* bez sumnje današnje selo Klisura u niškom srezu, na putu u Bielu Palanku, tri ure od Niša, Jelašnici na sjeveru,[6] *Cerowikh,* vjerovatno što i Zenova šuma *„Cerovich",*[7] najsličnije ime selu Ceroviku u nišavskom srezu. Kod Pirota bilježi, da ima mnogo riže i voska. Na putu pako od Carigrada do Sofije navodi najprije *Vldamirolza,* vjerovatno današnji Vladomirovci, po karti blizu Slivnice, po strani od današnjega puta; napokon *Raborkyka,* možda Ribareko, po karti kod Bjelice, takodjer po strani od današnjega puta, inače njekakvo izopačeno mjestno ime, koje je danas težko odgonetati.

---

[1] Rad, knj. LVI, 220; LXII, 55, 104; LXXI, 31.

[2] Hammer (Gesch., II, 862) tumači *Vrlach* s Iflaker, t. j. Vlasi, a Halkalü zove ga više poznijih putopisaca.

[3] U dnevniku od g. 1565 spominje, da je poslanstvo bilo u Sofiji u dubrovačkoj crkvi kod mise; a u dnevniku od g. 1572 spominje, da ima u Sofiji mnogo bogatih dubrovačkih trgovaca

[4] Hammer, Geschichte, II, 862.

[5] Rad, knj. LXII, p. 101, 102, 103; Hammer, Gesch. II, 862, 863.

[6] Milićević, kral Srbija. p. 125.

[7] Rad LXII, 101, 103

Digitized by Google

„Odavle (od Sofije) se polazi", nastavlja putopisac, „u Makedoniju, koja je takodjer liepa i rodna zemlja, mnogo ima naroda, koji je sličan glede nošnje i običaja sasvime Bugarom. Buduć da je narod bogatiji, zato nose žene i djevojke više nakita, pa kao i Bugari sve nosi velike srebrne toke. Rubače su jim spreda na prsih, kao i rukavi raznobojnom vunenom predjom izvezene, a izmed toga pripućen je stakleni sitniž kao na čislu, a to je staklo svakojake boje, kakova se samo dobiti može. Zato neimaju na haljinah rukava, da se oni dolnji vidjeti mogu. Mužkarci su glede odiela takodjer slični Bugarom, od kojih njekoji nose kape od modra sukna, većina pako od biele pusti, te su šiljaste, a s traga na vratu, kao i s prieda imaju svagdje po tri okrajka, dva srednja po sredini su kratka, a četiri ostala po strani su pó rifa dugi. I oni goje više bivole nego konje, a upotrebljuju je za oranje i kao tegleću stoku."

„Dne 7. krenuše od Sofije i dospjeli su na noć u selo po imenu *Alaglika,* koje je na brdu. Sliedećega dana digoše se tri ure prije zore, te podjoše preko gore, pa dolom izmedju dvie visoke planine i dospjeli su k hanu, gdje su sumporne toplice, koje su tako vruće, da bi se u njih skuhali. Ove izviru iz četiri vrela, koja su medju sobom 12 koraka razdaleka, na dva mjesta izviru iz pećine, a na druga dva mjesta iz zemlje; pored ove vruće vode teče vrlo mrzla. Zatim podjoše preko dva mosta, a na noćište dospješe u selo *Cissderwendt* nazvano. Dojdućega dana podjoše k varošici po imenu *Du Habasar* te su vani u velikom karavanseraju prenoćili. — Dne 10. krenuše njekoliko ura prije zore i dodjoše za dana na prostranu ledinu, gdje su vidjeli stotinu i više okruglih humaka, koji bi bili grobovi, u kojih bi bili zakopani još za Aleksandra Velikoga ondje poginuli vojnici. Morao je tu jedan vodja i mnogo puka pasti, jer jedan je humak vrlo velik, a ostali su niži. Svatko, kako jim pričahu, morao je pun šešir zemlje donieti. Zatim su prošli preko drvena jaka mosta, koj mjeri 380 koraka u duljinu, a 10 je koraka širok; tu ima mnogo vodenica, voda se zove *Meritzsch,* a varoš, kamo su dospjeli, zove se *Phillipopli,* velika je i liepa. Tu se diže pet brda, koja su jur davno od gradskih zidina zapremljena; na jednom je gradić, gdje se rodio Aleksandro Veliki, na drugom brdu, naproti, stajala je crkva, a oboje je, gradić i crkva, barutom razoreno; od gradića se ništa više nevidi nego podrum, a od crkve samo jedan zid i svod".

Digitized by Google

Budući je naš putopisac i njegova družba zamjenjivala Philippopolis s makedonskim Philippi, kao što to često dolazi kod predjašnjih putopisaca,[1] naravno da mu je današnja južna Bugarska (Rumelija) bila Makedonijom, o kojoj je jur Vrančić na široko razpravljao, ne mogavši opise starih pisaca o Makedoniji u sklad dovesti sa svojimi vlastitimi motrenji.[2] Sličnost nošnje u ovom i onom kraju ipak je udarila našemu putopiscu tako u oči, da nije mogao drugčije, nego tu sličnost ili istovjetnost iztaći i odatle izvoditi, da si je narod u ovom i onom kraju sličan, naime bugarski. Bez sumnje nije naš putopisac razumio nijednoga slovenskoga jezika, jer narodni govor u ovom i onom kraju bio bi ga na to uputio (kao n. pr. Vrančića), da ovdje, kao što ondje, živi jedan te isti bugarski narod. Opis nošnje, premda dosta kratak, nije drugo, nego dopunjak onoga prvoga opisa.

Na daljem putu od Sofije do Plovdiva navodi Betzek najprije selo *Alaglika,* turski „Aladža klisse", Vrančićeva „Bela Czrkva", današnji Vakerel, na razvodju medju Iskrom i Maricom, a spominju ga i drugi putopisci.[3] Dalje spominje mučno putovanje preko ihtimanske gore i kroz glasovita ždriela, iztičuć i u drugih dnevnicih u ovom priedjelu visoku vrletnu planinu i vrlo kamenit put. Ali sudeć po topografiji, nije poslanstvo udarilo starim glasovitim putem preko Trajanovih vrata, nego je vjerovatno od Ihtimana krenulo gorskim putem na Banju,[4] a odavle ždrielom Kyz Derbend ili Mominom klisurom k Tatarpazardžiku.[5] Ovaj isti put opisuje putopisac isto tako i na povratnom putovanju, u dnevniku od g. 1565. „Sumporna vruća vrela" nisu drugo nego poznata varošica Banja, na samokovskom putu, gdje se s potonjim putem sticao ihtimanski i tatarpazardžički put. U istinu se na potonjem putu prelazi dva puta preko Maričina mosta. *Cissderwendt* ili *Gisderwendt,* turski je „Kyz Derbend", bugarski „Momina klisura", ždrielo poznato od predjašnjih putopisa.[6] Ovim se putem, kao lagljim, nego što je preko ždriela „Trajanovih vrata", običavalo ono doba često putovati, a vodio je preko današnjega Bjelova u rav-

[1] Rad, knj. LVI, 222, 223, 224; LXII, 106, 107, 110.

[2] Rad, knj. LXXI. 42, 48.

[3] Rad, knj. LXXI, 39. Dr. K. Jireček, Archeologische fragmente aus Bulgarien, op. c. p. 88.

[4] Put od Ihtimana u Banju opisuje A. Boué, Itin. I, 288, 289.

[5] Put od Banje kroz Mominu klisuru, gl. u predjašnjem putopisu, p. 50, 51.

[6] Rad XLII, 139, XLIX, 136, LVI, 191; Jireček Heer trasse, p. 73.

Digitized by Google

ninu Maričinu, a kod Tatarpazardžika Betzekova *Da Habasar* ili *Databasar,* sticao se sa carigradskom cestom.[1]

Na putovanju od god. 1572 i 1573 nije Betzek išao ovim putem, nego preko glasovitih klisura Trajanovih vrata, putem raznovrstno opisanim od starijih putopisaca.[2] Na tom putu spominje u dnevniku od g. 1572 sela *Ichteman* i *Kapeli derfend,* prvo je današnja varošica Ichtiman, obična stanica na onom putu, u istoimenoj ravnini, negdašnjem jezeru, opasanoj poput kotline od gora; potonje pako selo turski je Kapu Derbend (ždrielo vrata), stara rimska glasovita vrata s tvrdjicom (Kapudžik ili Vasilica), poznata po imenu „Trajanovih vrata", o kojih svaki stariji putopisac govori.[3] U dnevniku pako od god. 1573 obilnija je topografija, jer navodi na putu medju Sofijom i Tatarpazardžikom znatno više mjesta. Najprije spominje *Hatschy Karancan,* možda to isto, što i *Karamanköi* ili *Hatzi Karaman* drugih putopisaca.[4] Hatschy Karancan vjerovatno da je isto, što i Hadži Karaman, ime rieke pritoka Iskrina, jer mjestu ovoga imena neima ni u knjigah, ni na kartah spomena; možda je putopisac uzeo ime rieke za ime mjesta, a pritok za glavnu rieku; u tom slučaju, bilo bi selo, gdje prelazi put preko Iskre, današnje Grubljane, poznata stanica od drugih putopisaca.[5] Zatim navodi *Nova sello,* poznati Jeni han na podnožju ihtimanske gore. „*Ichteman,* gdje odpočimlje visoka planina, preko koje se mora putovati," poznata je varošica i putna stanica od prediducega puta, kao i *Kappeli derfend,* turski Kapu Derbend (Kapudžik ili Vasilica), starinska glasovita „Trajanova vrata". Na to spominje stanicu *Assarick,* današnji Asarlyk, tri kilometra Vjetrenu na iztoku, na potoku Asar Deré, pokraj ceste, ostanci četvoraste tvrdjice.[6] Napokon *Karobumar,* današnji Karabunar, selo u polju,[7] na glavnom putu medju Vjetrenom i Tatarpazardžikom.

Betzek putujuć plovdivskim poljem spominje takodjer one mnoge mogile, o kojih mnogovrstno pričaju predjašnji putopisci, koji je

[1] Rad, LXXI, 39, 40, 43, 44.

[2] Rad XLII, 73, 75; XLIX, 125, 136; LVI, 165, 223; LXII, 54, 104, 108; LXXI, 34, 37. Saveršen opis u K. Jirečka, Archeologische Fragmente, op. c. p. 88—92.

[3] Hammer, Gesch. II, 861; Rad LXXI, 37, 38. Jireček, archeol. Frag. p. 89, 90.

[4] Hammer, Gesch. II, 861.

[5] Rad LXII, 105, 107; Hadži Chalfa, p 187. Boué, It. I, 67.

[6] K. Jireček, archeol. Frag. p. 91.

[7] Zaharijev, Opisanije Tatarpazardžika, p. 36.

Digitized by Google

uzimlju za rimske grobove, dočim je Betzek prenosi u Aleksandrovo doba, jer je i on zamjenjivao Philippopolis s makedonskim Philippi.[1] Opis Plovdiva u svih mu je dnevnicih malo ne jednak, samo što u dnevniku od g. 1572 navodi, da medju gradom i predgradjem teče plovka voda *Mariza,* o kojoj opaža u dnevniku od g. 1573, da preko nje vodi drven most, oko grada da se razljeva u močvare, po kojih ima velikih rižišta. U cielom mu je opis Plovdiva dosta obćenit i mršav, neda se sa starijimi opisi porediti;[2] dok predjašnji putnici navode tri, odnosno četiri plovdivska brežuljka, spominje jih Betzek pače pet, a sve bi zapremale gradske zidine.

„Dne 11. prosinca krenuše od Plovdiva dugom šumom, a na noć su prispjeli u selo *Geigialj;*[3] sliedeći pako dan na noćište u selo *Jobnet (?).* Dne 13. dodjoše tri ure prije noći u varošicu po imenu *Mustafa bristi* ili *Gubri.* Pred varošicom je nov most od sama biela četvorasta kamena, 406 koraka je dug, a 10 širok, ima 23 kobile. Pokraj toga je novo sazidano kupalište; osim toga nova crkva, sagradjena od biela mramora, pa dva karavanseraja i bolnica, a sve je olovom pokrito. Priča se, da je sve to utemeljila i sazidala sultana Sulejmana najotmenija i najmilija mu žena, koja je bila rodom Srbkinja. Tkogod amo dodje, bio tko mu drago, dobije on i konj tri dana hranu. Oni pako, koji ondje uče njihovu vjeru, osim hrane, dobiva svaki dvie aspre na dan. — Odovud se ide u Grčku (Grecia), koja je bogata i dobro naseljena država, mjestimice ima mnogo Grka, koji tjeraju trgovinu po svoj zemlji. Nošnja jim je po gotovu turska, nose modri rubac, koji se po turski „čalma“ zove; a koji potiču od stare plemenite porodice, oni smiju nositi visoke crne šešire sa širokim dnom. Žene jim se odievaju u svilu, baršun i sukno, kao i njekoje turske žene; njekoje se odievaju po dubrovački, druge periotski, svaka prema svomu imutku, a kite se forintačama, lanci i biserom, nose narukvice, prstenje i druge dragocjenosti, jerbo jim se sve daje što požele, pa bila žena krojačeva ili postolarova. Židovske žene nose kao u Mletcih duge crne haljine i crnu kapu. Židovi pako, kojih u Turskoj vrlo mnogo ima, odievaju se kao i bogati seljaci po turski, nose žut rubac ili čalmu, a bave se lihvarstvom i trgovinom“.

[1] Rad, LVI, 222, LXII, 106, 109; LXXI, 42, 48.

[2] Rad, knj. LVI, 186—88, 222—25; LXII, 50, 107, 109.

[3] *Khialj* u dnevniku od g. 1565.

Digitized by Google

„Dne 14. prosinca dospjeli su k dugomu kamenomu mostu, gdje jih dočeka turski aga s čauši i janičari; odkuda su krenuli u pratnji k Jedrenetu *(Adrianopoli),*[1] velikoj, tvrdoj, staroj grčkoj varoši, u kojoj žive još mnogo Grka. U predgradju pako ima mnogo Cigana, koji se bave kovačkim i drugim obrtom. Sliedeći dan stigoše na noć u selo *Hafsada.* Dojdućega dana podjoše varošicom po imenu *Eschgibaba;*[2] zatim dolazi most, 150 koraka dug, a 8 koraka širok; na noć dospjeli su u selo *Birobascha.*[3] Dne 17. stigoše na noć u varošicu *Schurli*[4] nazvanu, ima karavanseraj i mošeju. Sliedećega dana krenuvši prije zore, došli su k drvenomu mostu, koji je 90 hvati dug, pa su došli u stari grčki gradić zvani *Silibria,* stere se pokraj mora na brdu; tu ima još mnogo Grka, koji imaju dvie stare crkve na grčki uredjene. Dne 19. stigoše u selo po imenu *Binadiss,* leži na moru; tu je bio dvorac, koji je more podlokalo. Dojdućega dana prispjeli su k rukavu morskomu, koji su morali preploviti; za tim u varošicu po imenu *Biuck Tschickhme,* gdje su do noći imali na obali posla, dok su preko prešli. Dne 21. oko pódneva dospjeli su u varošicu po imenu *Gucschuck Cschickme,* koja je na moru, a preko luke vodi jak dug drven most; u varošici je liep olovom pokrit karavanseraj s mošejom. Napokon 22. krenuše rano k Carigradu *(Constantinopl).* Kad su došli do pó milje blizu grada, dodjoše jim na susret carevi čauši, tadanji poslanik rimskoga cara (Albert de Wiss), te su poslanstvo pratili u karavanseraj Ali paše, gdje je imao carski poslanik svoj stan. Tu je poslanstvo čekalo na odsutna cara turskoga, koji je bio na lovu, dok se u Carigrad povratio".

Betzek nastavljajuć suhoparno svoj popis puta navodi od Plovdiva do Carigrada samo glavnija mjesta kao putničke stanice, poznate od dojakošnjih putopisaca; bilježke pako o pojedinih mjestih, opisanih raznovrstno od starijih pisaca, vrlo su u Betzeka kratke, obćenite i obične, jedva da se spominje karavanseraj kao noćište, mošeja ili most. Betzek najprije navodi mjesto *Geigialj* ili *Khialj,* poznatu varošicu Kjali.[5] Na putu medju potonjim mjestom i „Mostom Mustafe paše" spominje *Jobnet,* izopačeno mjestno ime, možda

[1] *Ederne* u dnevniku od g. 1573.
[2] *Babaeschki* u dnevniku od g. 1565; *Baba Esskij,* u dnevniku od g. 1573.
[3] *Birgass* u dnevniku od g. 1572 i 1573
[4] *Cschurla* u dnevniku od g. 1572.
[5] Rad, knj. LXII, 110.

Digitized by Google

Kuripešićev Jutbuget ili bugarski Virni, to jest negdašnje Virovo, a današnja Uzundžova.[1] *Czyoybebett (?)* pako u dnevniku od god. 1565 takodjer je izopačeno mjestno ime, moglo bi biti što i Jutbuget ili Šeperov Guthbeghel, naime gore pomenuta Uzundžova.[2] U dnevniku od g. 1572 spominje na istom putu selo *Semischcsche* ili *Semischge,* poznato Semišče.[3] U dnevniku pako od god. 1573 navodi putopisac na istom putu više mjesta, koja bi zaista popunjavala topografiju predjašnjih putopisaca, kad nebi bila izopačena. *Garabuna* (Kurubunar?), iskvareno mjestno ime, možda Kuručesme, poznato selo od drugih putopisaca, na putu medju Kjali i Haskiöj.[4] *Karabasa (?),* takodjer izopačeno mjestno ime, možda današnje selo Crna na putu iza Harmanlija. *Hebilze,* vjerovatno današnje selo Hebibdze, na putu medju Harmanlijom i „Mostom Mustafe paše", a spominju ga i drugi putopisci.[5] Betzekov *Mustafa bristi* ili *Gubri* (Köprisi), spominje svaki putnik, a most, kao osobitu gradjevinu, svaki po svoju opisuje.[6] I naš putopisac opisuje most opet po svoju, jer mu se dimenzije s predjašnimi putopisci nesudaraju, u ostalom i on ga prikazuje kao osobitu gradjevinu. Poviest pako o postanku mosta pučka je priča, koju i naš putopisac priobćuje.

Betzeku zaprema Grčka isti prostor, kao i Kuripešiću,[7] naime od „Mustafina mosta" pa do Carigrada; ali Betzekov opis Grčke odnosi se opet ponajviše na narodne nošnje, koje su našemu putopiscu omiljeli predmet opisivanja. Jedrene *(Adrianopoli),* najveći tadanji turski grad za Carigradom, opisuje svaki stariji putnik dosta obsežno,[8] dočim naš putopisac nit o položaju, nit o drugih znamenitostih nezna išta kazati (premda se nekoliko puta po koji dan ondje bavio), nego da je velika i stara varoš. — Na putu medju Jedrenetom i Carigradom spominje samo znatnije stanice, kao noćišta bez svakoga daljega opisa, dočim stariji putopisci o istih mjestih raznovrstno pričaju.[9] *Hafsada* današnje je mjesto

[1] Rad, knj. LVI. 188.
[2] Rad, knj LXII, 50.
[3] Rad, knj LXXI 51.
[4] Hadži Chalfa, p. 188, Hammer. Gesch., II, 860
[5] Hadži Chalfa, p. 188 Hammer. II, 860.
[6] Rad, LXII, 111; LXXI, 42, 48, 51.
[7] Rad, knj. LVI, 189.
[8] Rad, LXII. 110—114.
[9] Rad, knj. LXII 115—20. Hammer, Gesch II, 856 - 60. Jireček, Heerstrasse, 132—135.

Digitized by Google

Hafsa;[1] varošica *Eschgibaba,* poznata je Eski Baba;[2] *Birobascha* ili Birgassu današnji je Burgas (Lüle Burgas), gdje je Mehmed Sokolović sagradio karavanseraj i liepu mošeju.[3] Na povratku s posljednjega puta navodi u dnevniku od g. 1573 medju varošicami Eski Babom i Burgasem selo *Sarumsackli,* koje da je po strani od puta; po karti sudeć, bez sumnje da je današnje Sarmusackli, selo izpred Lüle Burgas, po strani od puta; jedino mjesto, koje na tom putu nedolazi kod starijih putopisaca. *Schurli* ili *Cschurla* današnja je varošica Čorlu; *Silibria,* grčka je varoš Silivri, na moru Marmarskom, okićena bizantinskimi gradjevnimi spomenici, a k njoj se u istinu dolazi, pošto se je kod Kliniki more ugledalo, preko drvena mosta od 26 lukova, koji je vodio preko lučke močvare.[4] Selo *Binadiss,* biti će izopačeno ime sela Bojados ili Piratos, poznatoga od Zena i drugih putopisaca.[5] Zatim spominje morski rukav, to jest lagunu na ušću rieke Karasu; preko one lagune vodio je stari rimski most, koj se za Sulejmana radi trošnosti nije mogao dulje držati, zato dade Sulejman g. 1563 umjesto onoga nov most sagraditi, koj most za prvoga putovanja našega putopisca nije bio još dovršen, zato je poslanstvo moralo lagunu prebroditi, prije no što je prispjelo u varošicu *Biuck Tschickhme,* današnji Böjük Čekmedže ili Ponte grande talijanskih putopisaca,[6] na iztočnom kraju lagune. U dnevniku pako od g. 1572 i 1573 navodi naš putopisac jur gotovi liepi i dugi kameni most, što vodi preko morskoga rukava, pričajući, da ga je dao Sulejman s karavanserajem sagraditi prije vojne sigetske. *Gucschuck Cschickme,* današnji Küčük Čekmedže, Ponte piccolo talijanskih putopisaca,[7] na drugoj laguni, preko koje zaista vodi dug most. a liepi karavanseraj spominju i drugi putopisci.[8]

Betzek, odnosno poslanstvo Crnovićevo trebovalo je za svoje putovanje od Biograda do Carigrada u svemu upravo mjesec dana. od 23. studenoga do 23. prosinca uključivo; na povratku pako 28 dana, naime od 13. kolovoza do 9. rujna uključivo. Godine 1572

[1] Rad, knj. LXII, 115.
[2] Rad, knj. LXII. 117.
[3] Jireček, Heerstrasse p 133.
[4] Rad, knj LXII. 117.
[5] Rad, knj. LXII, 117; Hammer. Gesch., II, 858.
[6] Rad, knj. LXII, 118.
[7] Rad, knj. LXII, 118.
[8] Rad, knj. LXII, 118; Jireček, Heerstrasse, p. 134.

Digitized by Google

trebao je Betzek 17 dana, naime od 29. siečnja do 14. veljače uključivo, a na povratku trebala su mu 22 dana, naime od 28. ožujka do 18. travnja uključivo; godine 1573 trebovao je samo 12 dana, naime od 8. do 19. veljače uključivo, a na povratku samo 8 dana, naime od 1. do uključivo 8. travnja. Potonja dva puta zato je bilo putovanje znatno kraće, jer je Betzek kao dvorski kurir vjerovatno sam ili s malom pratnjom putovao, dočim je prvi put putovalo poslanstvo, kojega karavana bješe znatno veća, pak se je sporije putovalo i češće odmaralo. Posljednje Betzekovo putovanje od Carigrada natrag g. 1573. najkraće je, što je do tada poznato.

Tim bi razpravili putne dnevnike Betzekove, koji prikazuju staru vojničku cestu od Biograda do Carigrada u onom smjeru, kojim je ona cesta onda išla, a poznata nam je dosta na tanko od putopisa Vrančićeva. Betzekovi putni dnevnici nespadaju, kako jur gore spomenusmo, u red pravih putopisa, nego u red suhoparnih itinerara ili popisa puta, jer u njih neima ni opisa priedjela, niti znatnijih oro- i hidrografijskih podataka, kao što u drugih predjašnjih putopisaca, koje Betzekovi itinerari niti razsvjetljuju, niti popunjuju. Jedina suhoparna topografija u Betzekovih dnevnicih bila bi razmjerno obilnija, nego što u starijih putopisaca, a kad nebi bila većinom izopačena, u topografijskom bi pogledu Betzekovi putni dnevnici popunjavali na onom putu starije putopise.

Digitized by Google

Religija Srbâ i Hrvatâ

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

(Nastavak iz LXXXI. knjige Rada.)

Citao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19 srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

Dio IV.

Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine.

Prokazalo nam se, iz božićnih obreda, mlado Sunce, koje krače k vratima nove godine. Kazivanje i običaji naroda našeg hoće da nam pred oči sad iznesu još druge slike Sunca godišnjega.

Dvanaestoro braće, sinova Vidovih a Sunaca mjesečnih, sastavljaju i grade godinu, na svijetu božjem. Ta je godina tvrgjava prejaka, svetom brazdom ogragjena od čestog napadaja tamnih dušmana, od zime, od gladi, od bolesti, oda zla svakog. Preko godine regja se volja i nevolja. te se iz božjega grada boj bije neprestano na sve zlovarne i zlorade duhove, na jade i bijese. A kako godišnje Sunce, od svoga zimnog prvog kreta sve više i više napreduje, uzlazeći do jeka ljetnog, pa i dalje vladajući do radosne jeseni, u onome boju odlikuju se, mimo drugare svoje. Sunčani bogovi ponajsvjetliji i ponajjači. S toga se, u našoj mitičnoj tradiciji, hvata i prikazuje kolo različito, gdje od dvanaest, gdje od sedam, a i manje bogova, pri pobjednome trku godine.

Mitična utvara o godišnjemu bogu Suncu, osobito dvanaestostručnom i sedmostručnom, stara je, koliko i arijski rod. To nama svjedoči jedna himna iz Rig-Vede, nešto pozna, pa hrapava, nepjesnička a gdjegod i mutna, ali važna sa kosmogonične sadržine.[1] Pominje se tu poznato nam svjetsko drvo,[2] i neki „otac

[1] Rigv., I, 164.

[2] Ib., v. 20. O svjetskome drvetu kazano je u *Dijelu III*, na str. 10(154)—15(159).

Digitized by Google

dvanaestogubi na odaljenom prostoru neba".[1] Za godišnje se Sunce pak veli: „Sa dvanaest žbicâ kolo vječitoga reda kotrlja se okolo neba, a da se nikad ne istroši; o Agni, nanj uspelo se sedamstotina i trideset sinova blizanaca".[2] Opet u himni, opremaju Sunce neki sedmorci, ili sedmorci se voze na sunčanim kolima, ili kola vozi sedam konja, ili ih vozi konj jedan uz sedam imena, ili kola imaju sedam točkova, ili kola susreta sedam sestara.[3] Cijela ova vedična himna raspravlja godinu, godišnja doba, mjesece i dane, oličuje ih i privezuje Suncu.

Prirodno vjerovanje Eranaca prelomi Zoroastar. U etičnoj duhovitosti i u abstrakcijama mazdejske vjere linjaju oblici godišnjega Sunca. Ali štovanju vremenâ, što ih sazdava Sunce, pa i sunčanoj dodekalogiji i heptalogiji, trag se sačuva i na Eranu. Često, u Avesti, zazivlju se, kao bogovi, i godine i dnevi i dnevna doba.[4] Nad svakim od dvanaest mjeseci lebdi stanoviti genij; no, svakim mjesecom kao da upravlja i Sunčevo mlado biće, bog Mithra, jer je Mithri svet šesnaesti mjesečni dan. Po isti način, bogovi su i zodiakalni znameni, dvanaestorica njih, dijeliteljâ vidnome svijetu svakojake blagodati.[5] Nego, najglavniji pobornici dobra i tamanitelji zla jesu sedmori besmrtni svetitelji, *Amesha-çpentas,* i sedmori sudružni im *Yazatas,* koji boj biju na Daeve, a ime im znači koliko i *Baghas,* bogovi.[6]

A čini mi se, da je i sama gradnja svijeta, u kozmogoniji i u historiji mazdejskoj, udešena prema gradnji božje godine. Vijeku i svijetu dosugjeno je, da traju 12000 godina. Vrijeme ovo ima četiri zemana i dvanaest velikih mjeseci. Za prvi zeman, od 3000 godina, zloduh Ahriman povukao se u zabit, a višnji Ormuzd stvara vidni svijet, dok u prvom mjesecu od 1000 godina kraljuje Jima, dobri bog zime, u drugom zmijinski Dahak, u trećem Fe-

[1] Rigv., I, 164, v. 12.

[2] Ib. v. 11. „Trista i šestdeset dana i noći", tumači H. Grassmann; te i zbilja, u ovoj istoj himni, i drugdje dani su oličeni, trista i šesdeset njih na broju (v. 48).

[3] Ib. v. 2—3.

[4] Yaçna, passim.

[5] Spiegel tvrdi (Avesta, I B., *Erster Excurs,* s. 275), da je eransko obožavanje zodiaka postanja docnijeg za to, što se spominje u novijoj knjizi, u Minokhiredu.

[6] Glede sedmorice *Amesha-çpentas* znatno je i ovo, da im je, gdješto, epitet: „imajući sa Suncem jednu volju" (Spiegel, Avesta, III B. *Einl.,* s. 8).

Digitized by Google

ridun. Pošto je zmija arijsko oličenje ognja, a Feridun (Traêtaona) vedični Trita, ili Traitana, treće Sunce,[1] prilika je misliti, da se ovim kazivanjem nagovještuje nova godina, koja se u zaklonu od zlih duhova, kroz januarski čič i februarsku početnu toplotu, sazdava moću martanog Sunca U zemanu drugom od 3000 godina, prvašnji ljudi živiše mirno i sretno, po pričanju eranskom, a taman su sretna tri proljetna mjeseca. Medju Ormuzdom i Ahrimanom žestoka je borba, u trećem zemanu. Imaju proteći, pod zlamenom Ahrimanovim, oba posljednja zemana, od ukupnih 6000 godina: naime, u julu uštapnulo se Sunce, pa, kao boreći se, sve niže i niže naginje. Borba popušta u potonjemu četvrtom zemanu, u našemu, pri početku kojega rodio se prorok Zoroastar, kaže ta čudna historija eranska. Rok je ovo viere mazdejske za 3000 godina, a mi čamimo i hrvemo se u njemu dotle, dok u zadnje dane ne bude svijetu došao već naviješteni spasitelj, Sosiosh (Çaoshjant) pobjedonosni. U oktobru, novembru i decembru, sve to veći mah uzimlje ljuta studen, ali, na svršetku godine, eto očekivanog spasa u novorogjenomu, slavnome Suncu. Ovako po Sunčevoj godini tumači se. mislim, lasno sav sustav božje historije eranske. Mit godišnjega Sunčeva toka proizvede mit drugi kozmičnoga toka svijeta.[2]

U Sunce dvanaestoliko, koje s pomoću Ognja gradi dvanaesmjesečnu godinu, vjerovaše Srbi i Hrvati. O tome narod naš svejednako priča. Dvanaest braće, dvanaest džinova, dvanaest hajduka, dvanaest konja vilovnih, dvanaest sestara, a i dvanaest tvrdih soba, gdje je najzadnja obično i najtvrgja, te i najopasnija nekome junaku; pa ognjeni zmaj, ili ognjeni kralj, koji je u društvu dvanaestorice, a kašto zapire ga soba, ili bure, ili što takova, ili je

[1] Vidi na str. 139(237) *Dijela II* i na str. 25(169) *Dijela III.*

[2] Ovoj je kozmogoniji prvi zametak starodrevan, te spada, po svoj prilici, u blago arijske pomisli. Indi imadu četiri kozmične *juge:* u prvoj prevlagjuje istina, u drugoj tri ognjene žrtve, u trećoj sumnja, a u četvrtoj grijeh. O neka četiri velika doba, o zlatnome, srebrnom, bakrenom i željeznom, gataju i Italo-Heleni. Sveto kolo dvanaest udesnih vjekova stezaše obstanak etrurskome narodu, koji ono kolo zar primi od Italâ. Da kozmogonija eranska može biti sastavljena po arijskoj sunčanoj skemi, nigdje ne misli oglašeni prevoditelj Aveste, F. Spiegel. On ponavlja hipotezu o doticaju misli eranske i semitske, osobito glede spasitelja, koji bi bio hebrejski mesija. Semiti i Erani, istina, dodirnuše se; ali uporegjenje kozmogonije mazdejske s hebreiskim kazivanjem u knjizi postanja Spiegelu M. Müller pobija iz temelja *(Beitr. zum vergl. Religionsw.,* s. 135—50: *Genesis und Zendavesta).*

Digitized by Google

okovan u gvožgje, te se zove i čelik-čovjek, čelik-baša; pa nedaća i daća one cijele dvanaestorice, ili jednoga od njih, a i njihovo prometanje u noćne simbolične životinje, dok se ruši tamni opčinjeni grad, a zigje se novi, ili dok se junak oprosti zamkâ: ovo sve pripovijeda se još u narodu, na trajni spomen Sunca pregaoca preko godine. Slabo je kad pričanje cjelovito, nego je na pretrge, kako je god uočena jedna ili druga zgoda te božanstvene drame. Manje je pak ili više prozirno, kako je deblja ili tanja nemitična naslaga, što se položi po mitičnoj sadržini pričâ.

Dvanaestorci su naravi jednake: oni su jednorodni i jednosućni. Ovo kaže najbolje čobanska jedna priča iz Slavonije.[1] Bio velik spahija, koji je rado išao u lov. Kad se jednom vrati iz lova, spahijnica će njemu: „Oj vojno! čuješ, kakvo se čudo dogodilo. Na našem salašu biroševa žena rodila četvorke!“ Ali gospoji spahijnici eto čuda većega. Ne progje ni godina; a ona sama rodi, kad joj muž gospodin bijaše u lovu, do dvanaestero muške djece: „sva dječica majušna, al i lijepa i krjepka, sva za život, sve donošci“. Od srama i stida, jedanaestero njih, lijepo uregjenih i povijenih, mati pometnu u kotaricu i izruči sluškinji, da ih baci u potok, ostavivši sebi jedno, koje joj se činilo najkrepčije. Kad je sluškinja do potoka blizu, gospodin spahija bahnu pred nju iz lova. „Šta to nosiš?“ — „Nosim kučiće u potok“. Htjede viditi, i vidi djecu svoju. Zapovjedivši sluškinji, da reče gospoji, kako je djecu bacila u vodu najdublju, lovac gospodin odveze ih na svoje spahiluke, i razdade ih dojkinjama. Dijete jedno u domu, a ostalih jedanaestero pritajanih po selima, otac gojio i učio jednako; a kad sva djeca odrastu do petnaeste godine, priredi im veliku gozbu. „Prostre se trpeza u velikoj trpezariji:“ tu „svašta kao na božić“. Sa svojih sela „svi došli u jedan trenutak. Tako je otac udesio. Svi su sinovi jednako odjeveni, svi jednaka stasa i uzrasta, i skoro svi i jednaka lica. Svi se skupe u velikoj dvorani; i kad su vidili jedan drugoga, čudili su se, al i radovali se, kad su čuli, da su braća, pak se grlili i ljubili“. Sad gospodin medju njih dovede domaćega sina i ženu, te reče: „Ženo! evo nam mili gosti. To su sve tvoji i moji sinovi!“ Nasta čudo, jecanje i veselje. Sinovi okupili majku, da je grle; ona molila oprost u njih i u muža, koji djeci ne dao da vjeruju majčinu tužnu ispovijed. Posjedaju svi, i goste se — Po već kazanom u prijašnjim dijelima ovoga rada,

[1] Mijat Stojanović, 50: *Pučke pripoviedke i pjesme,* u Zagrebu 1867.

Digitized by Google

ovaj veliki gospodin i veliki lovac ne može drugo da bude, do Vid-Odin. Gozba u trpezariji prilikuje gozbi u Walhalli, u Rajevini. Jednaka djeca, dvanaestorci, to su Sunčevi likovi, rogjeni od Vida i Vide. Jedno je dijete u gospodskom domu, dok druga djeca izbivaju na selima, t. j. u svakom mjesecu vlada po jedno Sunce.

A o gradnji godine, radom dvanaestoraca, prilično je čista ova priča iz Vojvodine.[1] Iz nekoga sela djeca spaze, idući iz škole, na travi zmijče, vihorom prestavljeno iz svoje u tugju zemlju. Okupila zmijče roda, da ga odnese, i gjaci joj pripomagali; ali gjak jedan uzme zmijče, spusti sebi u njedro, pa ga hrani, davajući mu polu svoga jela. Kad se gjače počelo momčiti, zmijče zahvalno hoće da ga rodu svome odvede. Oba krenula na daleki put, dok naišla na grdnu šumu, „u kojoj zmije sve kao klade debele tamo amo na sve strane puze". Tu je kameniti dvor zmijinjeg cara, koji bijaše rogjeni otac zmijčetu, i sina izgubio, kad ga ono vihor spopade i prenese k gjacima u drugu zemlju. Uzeo gjak zmijče na ruku, pa pristupio, preko zmijurina, kamenitome carskom dvoru i izišao pred cara zmijinjega. Gjaka ovaj svačim nudi, ali, po savjetu zmijčeta, on drugo ne će, do „zlatan prsten, koji pod jezikom car čuva". Privoli na posljetku car, rekavši: „Evo ti prsten, kad ne ćeš blaga. Njim ćeš biti silan, jer ćeš moći učiniti, što god uzhteš, samo zviždni kroz njega, pa ko ti dodje, onom zapovedi". Dade mu uz to i pramečak svoje kose, kojim će se jednako pomoći, „samo da ga malo na vatri pripali". Gjak se za tim vrati kući ocu i materi. U tom pukne glas po carevini, „kako su u cara dvori na mestu u šumi jednoj, koje jošt mesec i sunce obasjalo nije, i ko bregove i šumu oko dvorâ tako raskrči, da dvore sa sviju strana mesec i sunce obasjavati može, da će mu car dati svoju jedinicu i uz nju pola svoje carevine". Ponuda je velika, ama prijeti i veliko zlo: ko ono pokuša a ne učini, izgubi glavu. Odmah gjak zatekao se caru, preko matere svoje, da će to izraditi, a plačnu mater tješio: „ne plači, mati; sve će to do zore biti gotovo!" U samu večer zviznuo kroz prsten, i eto mu džinovi, dvanaestoro njih. Preko one noći džinovi pokrčiše i raščistiše sve: „sutradan tek da zora sine, a to sunce od istoka obasja careve dvore". Obnovljeni dvori „iz daleka se svetle, rekao bi u plamenu gore" — Grdna neraskrčena šuma prikazuje ovdje, kao što i u

[1] Kojanova *prip.*, 14.

Digitized by Google

opće u pričama arijskim,[1] tminu zimnu, a zmijinji kameniti grad istu zimu, koja oganj sapinje. O bogu Ognju, i o njegovoj zoomorfozi, ognjenom zmaju ili zmiji, odlažemo raspravljanje, kao što više puta to učinismo, do odnosnog dijela ove studije. Nego, i u ovoj priči iz zmije proviruje oganj, gdje se pramečak kose zmijinjeg cara ima „pripaliti na vatri". Druga moć od pomoći, prsten, često je, kod Arijaca, simbol sunčanog koluta.

I godišnji i noćni rad Sunca, za koji potonji mi već znamo,[2] nije rijetko nalaziti u priči cigloj. Primjera radi, prinosimo opet priču iz Vojvodine.[3] Jedan car imao tri sina, i pred svojim dvorom zlatnu jabuku, „koja za jednu noć i uceveta i uzre"; ali voće od nje, svake noći, neko kradijaše. Prvi i drugi brat čuvali drvo, a ne dočuvali, jer zaspaše: kad se u zoru probude, nema jabukâ. Treći brat ugleda u ponoći, gdje je jabuka već počela zreti, a dvori se zasjali. U onaj čas doleti devet paunica, jedna prišla k njemu, pretvorila se u zor-djevojku, i zagrlila ga.[4] U to, ostavljaše ona mladencu dvije jabuke, njemu jednu, a drugu ocu caru. Po nagovoru dvoje braće zavidne, jedne noći, vještičetina neka djevojci odreza pletenicu: zbog nedjela zla žena svezana je konjma za repove, ali nesta paunicâ na zlatnoj jabuci. Onda mladi carević usjedne konja, i odluta u svijet za izgubljenim zlatom. Do svoje paunice došao na jedno jezero, gdje se ona o podne kupa, ama se š njom ne sastao, jer ga uspava do tri puta nevjerni sluga, duvajući mu iz mješčića za vrat. Odletila paunica poruči mu: „Smakni gornji klin na donji!"[5] Sluga je taj posječen. Carević po tom pogje u jednu planinu, gdje mu se, oko podne, ispred očiju zabijeli grad carske djevojke. Našli se, i vjenčali se; al eto i nesreće. U dvoru ima dvanaest podruma, od kojih svih uruči mu žena ključe, nego u dvanaesti zaprijeti mu da ne ugje nipošto. Ipak, mladi carski sin otvori sve podrume redom, pa i dvanaesti; no čuda da vidiš! Iz jednog velikog bureta zapomaga glas: „Umrijeh od žegje; brate, daj vode!" Usuo carević triput čašu vode u bure, pukla tri obruča na buretu, a izletio zmaj, te ugrabio i odnio mladu caricu. Opet

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, passim.
[2] Gledaj u *Dijelu III.*
[3] Vuk. *prip.*, 4.
[4] Djevojčina je odjeća bijela kao snijeg, a rasvijetli se livada u sjaju kosa njenih, veli kajkavska priča iz Varaždina, naličnа ovoj štokavskoj (Krausz, *Sagen*, I. 88).
[5] Arijski *phallični* izraz, u prvašnjoj osnovi priče.

Digitized by Google

muž tragom za njom. Na putu vratio u vodu ribicu, što bješe dospjela na suho, oslobodio u gvožgja uhvaćenu lisicu, pa onako i vuka, a na uzdarje dobio od ribe ljusku, od lisice dlaku, a dlaku i od vuka. Najposlije, otkrio grad zmaja cara. Eto ga odatle na bijegu sa ženom. Zmaj tome se prisjeti, ali mirno jede i pije, dok od jednom odjuri na konju, za tinji ih čas sustigne, a velikodušan, pokloni život obojici. Od zmaja ljuba doznala tajnu ovu. U jednoj planini stara jedna žena drži na jaslima dvanaest konja, sve ljepših od ljepšega, izim jednoga prividno gubava, ama od sviju najboljega; on ti je brat zmajeva konja; „njega ko dobije, može u nebesa ići", a za tri noći ko dočuva staroj jednu kobilu sa ždrjebetom, taj će dobiti konja. Kroz teške opasnosti i muke, carević nadvladao svaku himbenu hitroliju babe. U jednoj noći, o ponoći, pospavao on na kobili, koja ižčeznu megju ribe; druge noći ode kobila megju lisice, treće megju vuke, te svaki put on ostao jašući na kladi. Nego sretnik, pomoću ribe, lisice i vuka, dokopao se uvijek kobile. U dvanaestero konja, pošto preturi kušnje, izabra sebi šugava, koji, otren i uregjen, prosinu, ukazavši dlaku kao od čista zlata, a lijetaše kao tica. Na pustome konju vinuli se preko polja vjerenici. Odleti zmaj za njima u potjeru. Utaman! Sustali konj zmajev, na posljetku, skoči uvreten, i zbaci svoga konjika, pa zmaj udari o kamen, te prsne na komade — Kad je gradnja dneva ili godine gotova, kad sija svjetlost Sunca noćni Oganj tamani se.

Gatnju božju o dvanaest i o sedam pregalaca godišnjih, koji svijet liječe, kao što od tmine, tako i oda zla, potvrgjuju pučki običaji. Uz kužno vrijeme evo lijeka, u Slavoniji. Dvanaest momaka i dvanaest čistih djevojaka, uzevši plug, imaju se ujarmiti i oborati selo, svi nagi goli, svi mučaljivi, jedno na drugo oka ne osvrćući. Čin biva uoči nedjelje po mijeni, noću u muklo doba. Brazdu, sve dublju i dublju, sedam puta treba obrazditi oko sela, time ušančena.[1] Ovako i po drugim krajevima, n. pr. u Srijemu, *oboravaju* selo, da kuga unj ne bi udarila. Pluži najstariji čovjek iz sela, a plug vuku šest po izbor djevojaka, šest golih mljezinica.[2] Što su momci otklonjeni, a uz djevojke ide star čovjek, u tome običaj se promijeni za cijelo od poznijega stida, pod uticajem tankoćutnog hristjanstva. Koliko je davan ovaj obred, za koji prionu

[1] Stojanovića *prip.*, na str. 209.

[2] Vuk. *rječ.*, pod *Oborati*.

Digitized by Google

tehnička i svečana riječ *oborati, oboravati,* domala ćemo viditi u jednakom obredu staroga Rima.[1]

Znatno je i što kažu zagonetke. Svjetsko drvo Vidovo i Vidino, uz koje se Sunce ragja, mi promotrismo, te nam je ono posve poznato.[2] Pučke zagonetke, gdje se goneće o godini dvanaesmjesečnoj, postojano, ili iznose drvo, ili pominju cara i caricu: „Jedan veliki dub, u njemu dvanaest stupa" — „Jedan bor, na boru dvanaest stubova" — „Kita rakita, i u njoj dvanaest stupova" — „Iz jednog stabla dvanaest grana"; pa ovako: „Poslao car carici dvanaest jabuka" — „Poslao car carici u tisovoj kablici dvanest zlatnih jabuka" — „Poslao car carici u zlatnoj kablici dvanaest zlatnih zvezda".[3] Zanimivo je, da tu tisovu kablicu, drugom prilikom, nagjosmo kod mladoga Vida i njegove djevojke, u mitičnoj pjesmici iz dubrovačke okoline: „U Ilije, u gjidije lijepa je šći. — Skrojio joj žuti kavad do samijeh tlih, — napravio mali žbanjić od tisovine, — pa je posla na vodicu od ljepotice, — da donese hladne vode sa Rajevine. — Navrani se mlado momče Leka, terzijn sin, — slomio joj mali žbanjić od tisovine, — i prosu joj hladnu vodu sa Rajevine".[4] Još je pak zanimivije, da su stupovi, u narodnom pjevanju i govoru, upravo do Sunca: „Sunce gleda, a Suncu govori: — Žarko Sunce, rastupi stupove . . . i rastupi (Sunce) velike stupove".[5] Naime, pred sjajnim stupovima Sunca, *rastupa* se tama: „Žarko Sunce, moj zlatan barjače, — ti rastupi stupove oblačne!"[6] Za čudo je, da isti govor, glede Sunca, izbija i iz grčkoga mita. Sunčani Herakle, na svršetku svojih dvanaest muka, u krajnjem zapadu, razdvoji Kalpu i Abilu te načini dva planinska *stupa,* t. j. on *rastupi* tamu i rastvori vrata novoj godini.[7]

[1] Običaj je praslavenski, jer postoji i kod Malorusâ. Kad pošast mori u kojem kraju, onda u selu, koje je još zdravo, izigje u polje nekoliko mladih djevojaka s klupkom, te odmotanim koncem opašu selo svoje, a gdje svežu dva kraja, zakopaju crnog pijevca i crnu mačku. Pošast ne će preskočiti preko onoga konca.

[2] Iz *Dijela III.*

[3] Novakovića *zag.*

[4] Vidi na str. 70(110) *Dijela I.*

[5] Petranovića *pjes.,* knj. I, 73, v. 4—5 i 9.

[6] Id knj. III, 62, v. 2—3.

[7] Heraklovo ovo pregnuće kano da se priča i kod kajkavaca. Neki junak na olujnoj kobili, koji može biti mlado godišnje Sunce, traži sebi ćer kralja vilenskoga. Opasni put k dvorima djevojčinim vodi kroz dva stupa. Stupovi se otvaraju i zatvaraju. Otvoriše se junaku od daha njegove olujne kobile (Krausz, *Sagen,* II, 57).

Digitized by Google

Za Sunce godišnje vedična himna nam reče: „Sa dvanaest žbicâ kolo vječitoga reda kotrlja se okolo neba, a da se nikad ne istroši; o Agni, nanj uspelo se sedamstotina i trideset sinova blizanaca“ (danâ i noći), jal „trista i šesdeset“ (danâ), po drugoj vrsti iste himne [1] Dneve izbrojene, a nekako oličene, nalazimo u priči Vukove zbirke: „Megjedović“.[2] Savilo se u brku junaka Brka do „trista i šezdeset i pet tičijih gnijezda“. Brko je u priči biće čudesno i gromorno; a ko je on, razabira se odmah iz priče, koja u zbirci za tom slijedi: „Čardak ni na nebu ni na zemlji“. Mitični Brko jeste zmaj, t. j., po simboličnom našem govoru, Oganj ili Agni.

Nego, i „kolo sa dvanaest žbica“ učuva se u nas, pri svemu tome što se, kroz vjekove i vjekove različitog razvića, dijelimo od Indâ. Ono je kolo naše „Vrzino kolo“. Čakavci ga, možda, ne znaju, ali ga znadu štokavci; a pričanje o njemu, megju našim ljudima govora kajkavskog, rasturilo najdeblje grane. Pričaju ovi,[3] da ima negdje jedno veliko kolo, na kome su gjaci grabancijaši. Kolo je sa trinaest ili dvanaest žbica; na svaku žbicu stupa po jedan grabancijaš, a onda svi brzo okreću kolo naokolo, pa koji od njih prvi odleti, taj je pravi grabancijaš. Na pozoju, na zmaju, leti ovaj, jezdeći put sunčanog istoka, gdje megju ljude hoće da prodaje zmajevu kožu, jer od nje svaki čovjek mora imati po komadić jedan pod jezikom, inače svi od zime pogiboše. Svake godine, redovito, grabancijaš ide k zmaju, da se nad njim moli, pa i grabancijaševo odsuće traje za godinu dana. Zmaj je veliki krilati konj, što nastaje od ribe, od žabe, od zmije, a izvija se ispod zemlje iz blatušine, a gdje u zraku leti, izvodi i munje i vihor i grâd. Ima starog i mladog zmaja. Grabancijaš gjak jeste čisti momak; on zauzdava zmaja, prije nego što njega zajaše.[4] Grabancijašu red je izučiti do trinaest škola. U crnu, trinaestu školu, ne prima se na jedan put više od dvanaest gjaka. Kad je školska godina pri koncu, učitelj neki donosi megju gjake jedanaest knjiga, a dvanaesti gjak, koga knjiga ne dopade, ima tjerati zmaja, i za to on prima posebnu knjigu poučnu. Grabancijaši idu u Arabiju.

[1] Vidi naprijed na str. 101.

[2] Vuk. *prip.*, 1.

[3] Vidi iscrpnu analizu dotičnih priča Valjavčeve zbirke u V. Jagića: *Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš djak und ihre Erklärung*, Arkiv, II.

[4] U legendarnoj povijesti grada Dubrovnika, pod g. 802, pustinjak sv. Ilarijon takogje zauzdava zmaja pripitomljena, vodeći ga iz pećine u more. *Annal. Rag.*, p. 13.

Digitized by Google

Vrzino kolo sa dvanaest žbica i dvanaest gjaka, svaki od kojih stupa na jednu žbicu, nije drugo, no sunčano dvanaestožbično kolo u Vedi. Daljeg dokaza ovdje ne bi ni trebalo, pošto glasom istim odjekuje i vedična himna i pričanje naše. Ali se i u ostalome potpuno sklapa misao Indâ i naših kajkavaca. U himni, uz kolo sunčano prizivlje se Agni (Oganj), koga Veda drugdje sazdaje u silnog zmaja, što brekće jureći po ajeru;[1] a u pričama taman je zmaj do gjaka. Što bi se ljudi skončali od zime, da pod jezikom ne drže komadić od zmajeve kože, i u tome se odsijeva okrjepna moć ognja.[2] Zmaj postaje od zmije, t. j. od ognja, a i od ribe i od žabe, pa ispod barovite zemlje, što će simbolično reći, da se sila ljetnoga ognja izvija iz krila zime i mrzle zemlje.[3] Stari i mladi zmaj oličuju starog i mladog boga Ognja. Da se kod grabancijašâ izražava mit Sunca i Ognja godišnjega,[4] pokazuje sav govor pričanja. Na zmaju oni odlijeću, svake godine, put sunčanog istoka, gdje se Sunce ragja. Grabancijaša je dvanaestero, ili trinaestero, kao što je dvanaest, ili trinaest mjeseci, u godini sunčanoj, ili mjesečno. Okreće im se kolo naokolo, a redom svaki gjak tjera zmaja, jal redom stupa na jednu od dvanaest ili trinaest žbica, kako ustopce, jedan za drugim, sljeduju mjeseci preko godine. Sunčevo ovo kolo jest kolo sreće godišnje, sreće svake. Po kazivanju njemačkom, šturu inače prema našemu, od kola, jal koluta sreće *(glücksscheibe)*, svake godine otpada zadnji gjak, te ga vrag nosi, a, kakogod i u nas, gjaka je dvanaest, to jednoimenih *Johannes*.[5]

U ovoj našoj mitologemi o kolu Sunca dvanaesmjesečnog ima i docnijega prirasta, koji nam je lasno odlijepiti. Sunca dvanaestora budu s vremenom gjaci, što idu u školu. Kako su gjaci i kod Nijemaca, biti će ova pretvorba dosta starinska: meni se barem čini, da ovdje zajma nije, niti našega, ni njemačkoga. Osim kajkavaca, gjake nam izvode i štokavci, kao što u pričanju o graban-

[1] Rigv. I, 79, v. 1: „Zlatokos je on (Agni) u ajerskome prostoru, zmaj brekćući, šibajući kao vjetrna struja, Zore pouzdanik svijetlog siaja".

[2] Uporedi, u priči, navedenoj na str. 104, „zlatan prsten, koji pod jezikom zmijinji car čuva".

[3] Gubernatis, *Myth. zool.*, passim.

[4] I u germanskoj mitologiji Oganj je do Sunca, jer se oganj u drvetu zažiže krjepošću sunačne toplote (Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 509).

[5] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 724, 855 i *Nachtr.* zur s. 856.

Digitized by Google

cijašima, tako i u pričama naličnim. Čusmo na više. u priči iz Vojvodine, da djeca, iduči iz škole, spaziše zmijče, vihorom preneseno, koje gjak jedan uze k sebi i zamilova.[1] A vidićemo, gdje se i Momir preruši u gjaka, pa uči školu u manastiru. Gjačku navlaku kano da najradije na se metnuše sniženi mladi bogovi. Što su pak naši gjaci nazvani grabancijaši, ta im se riječ pridjede od praznovjerja sredoviječnog: *grabancijaš* je iskrivljeno od talijanskog *negromanzia,* te znači koliko i *negromante.*[2] Može biti, da i riječ *vrzino,* za koju neznaju kajkavci, štokavcima izruči isto praznovjerje. U tekstima staroslovenskim vijeka XIV vrzino kolo glasi *verzilovo* kolo, a u još jednome tekstu *vergiliisko,* što se odnosi na pjesnika Virgilija, smatrana u ono vrijeme kao veliki magjionik.[3] Nego, ovo prilaženje tugjih riječi, i primisli novijih, mitu ne kvari suštine. To je, dašto, degradacija mita sunčanog, ali, i pored nje, mit postoji u svoj cjelosti.[4]

U svemu glavnome isto kolo gjačko nalazi se i u štokavaca, premda im se pričanje o grabancijašima ne razvede, koliko u najzapadnijem dijelu naroda. Na vrzinu kolu, kolu vilovnom, ima tačno dvanaest gjaka, koji, pošto izuče dvanaest škola, idu tamo, da ih dovrše i da se zakunu. Vrzino je kolo u odaljenoj zabiti, kao, n. pr., navrh Velebita, gdje stoji igralište vilâ, tako nazvano: pa, od istog imena, ima pod Velebitom i selo Vrzići. Drugari vila i gjavola, gjaci iz vrzinoga kola znadu mnogo koješta: „taj je bio i na vrzinu kolu", govori se za čovjeka, koji je mnogo učen. Ali su opet izdrpani, te je druga poslovica: „kakav je izdrpan, kao grabancijaš!" Gjaci vode oblake, kad je vrijeme olujno, ili pada tuča. A kad su na vrzinu kolu, pa čate nekakvu knjigu, od dvanaestorice nestaje jednog, a da drugovi to ne prisjete: nestaloga odniješe vile, ili gjavoli.[5] Ima o tome i polupučka verzija. Jednom vidi neko dvanaestoricu grabancijaša na vrzinu kolu, u gradu njihovu, što ga oni sazdaše, pomoću vila i zmajevskih nemani, na

[1] Na str. 104.

[2] Jagić, *Volkss. von dem Grab.,* s. 451—2.

[3] Id., s. 473—4 i 743—4.

[4] Drukčije g. Jagić. On misli, da je pričanju o grabancijašima i sama jezgra novija i kao hristjanska, te da je legenda od popova uturena u narod. Grabancijaških dvanaest škola, to su četiri gramatikalne, pa dvije humanističke, dvije filozofične i četiri bogoslovne, po razdiobi, veli on, sredoviječnoj-jezuitskoj. Broj trinaest da zar dolazi zbog ominoznog mu značenja i kod južnih Slavena. Legendi da je središte u tvorenju tuče.

[5] Vuk. *život i ob.,* str. 220.

Digitized by Google

visokom vrhu, onamo preko mnoge zemlje i mora. Grad se sjao u plamenu, dok gjaci, svi gospodski i naočiti, čatijahu, oko okruglog stola, tajnu knjigu. Gvireći u knjigu, jedan drugoga nit gledahu, nit vigjahu. Čaćenje šumljaše više i više sve do glasa i duhanja gromotnog; od vrzina kola varnice vrcahu, gjaci plamahu, a grad se tresijaše, kadno gjak jedan odleti, jašući zmaja, sazdana od sama ognja. Nasta onda tišina, i pade tama. Izmoreni su grabancijaši, jedanaest njih što ostadoše; pa megju sobom tiho razgovaraju. Ali nad „velikima" gjacima još bijaše viditi neku plamenu strijeku.[1]

Sve o vrzinu kolu pristaje najtješnje u okvir onoga. što bi doslije izloženo. Dvanaestorica sunčanih bogova kolo zavrzli, pa grad grade na visini; grade sjajnu i toplu godinu, pomoću ognja, zmaja ognjevitog, a uz silnu buku meteornih godišnjih pojava. Mjeseci i bogovi regjaju se tako, da jedan za drugim u svijet stupa, te i vlada; mjesečnog odabranika, po redu naivrsnijeg, pridigao i uzvinuo zmaj-oganj, poznijim izrazom vrag, dokle svi ostali, izmoreni, ćute za to, što vrijeme navršiše, pa i minuše; jedanaest njih u tami borave, očekujući svoj novi skok mjesečni. Ovo čamanje izrazuje se i drukčije, u pričanju: gjaci su u poderanim haljinama, ili idu u školu crnu, ili im je „verzilovo kolo" dolju u adu, megju mrtvima.[2]

Grabancijaška legenda zagje u Madžare i u Rumunje, pa i tamo jednako, gdje manje a gdje više, odaje bogove sunčane. Po pučkom kazivanju madžarskom,[3] dvanaestorica stupaju na kolo sreće, koje se obrće naglo, dok jednoga od njih nestane. Odlutalog grabancijaša nosi zmaj u zemlju Maurâ, a „do sunca tako blizu", da se malne topi od njegova žara. Pripeklo u maurskoj zemlji; pa se ljudi onmošnji rashlagjuju, mećući pod jezik komadić od mesa zmajeva. Grabancijaš rado pije od crne krave slatku jomužu; tim nevarenim mlijekom i primiri se, najbolje, kad je ljutit.[4]

[1] U *Danici* novosadskoj, g. 1864, br. 16 na str. 249 i br. 17 na str. 264—6. Ovo je jezgra o vrzinu kolu, u razvlačenoj mitologičnoj pripovijesti od Joksima Novića Otočanina. Jezgra ta čini mi se pučka, te je ja ne odbijam na ličnu fantaziju pisca; ali je, ipak, rekoh polupučkom, pošto se nalazi u priči umjetnoj.

[2] Ovako staro-slovenski teksti.

[3] O. Asbóth, *Der Garabonczas diák nach der Volksüberlieferung*, Archiv, IV.

[4] Više puta napomenusmo, da se arijski bogovi napajaju mlijekom svjetlosti.

Digitized by Google

Gdje je jedan odletio, jedanaestorica idu okolo, obrgjali, izmršani, izdrpani, a i oni prose mlijeko uz kruh; odbiju li se, navuči će oluju. Nego, grabancijaši ponajviše su dobrotvori, te se žetva od njih spori, i daju ljudima blago. Nose plašt na kola, kolastu hazdiju.[1] Ćate knjigu, kad prizovu k sebi zmaja.

Rumunjska tradicija[2] bavi se osobito tamom i mrazom grabancijašâ. *Scholomonarâ* je deset, a pripravljaju led u oblacima; ama zmaj hoće sa smrzloga nekoga jezera led da otkloni. *Scholomonari* imaju svoje suprotnike, koji tvore tuču. Ovi protu-*scholomonari* nastoje, te se jedan gjak sa zmajem strovali; onda svi gjaci leže oboreni, pod silnom gromadom leda.

Božju nepriliku u tami, pri nestašici ognja, pričaju dosta razgovijetno pripovijetke kajkavske. Jednome kralju bilo dvanaest sinova i kći jedinica, koje sve progonjaše maćeha, druga kraljeva žena. Pastorci čuvahu svinje, a pastorka kućaše kuću. Nekoga dana nestalo odojčeta izmegju svinja, pa usljed maćehine kletve, dvanaestero braće prometnuše se gavranima i odletiše na stakleno brdo. Prvi brat bijaše sestri ostavio prsten. S ovim prstenom ode ona braći u trag po bijelome svijetu, od vjetra do vjetra pomamna, dok je treći blagi vjetar ne odnese na brdo, pusto prebivalište zaturene dvanaestorice. U nekoj kuhinji sakri se sestra za peć, i baci prsten u čašu punu vina, koju ispivši brat prvi, pa redom onako i druga braća, svi se pretvoriše mladićima, kao što su i bili. Nego su ti mladići sjetni, neveseli. Da ih riješi i ove čarobije, sestri je red za sedam godina nikomu ne pisnuti, niti se kome nasmijati. Za ovo vrijeme boraveći u šumovitoj gori, ona se vjenča, i rodi sina vuka, koji opet govoraše kao čovjek. Na posljetku, minuo i rok od sedam godina Sestra se grohotom nasmijala, pa joj se od jada oprosti dvanaestoro braće sumorne. I sinu spaljena je tada vučina, te zasja iz pepela divno momče mlado, negdašnji Vuk.[3]

Gdje se god može, nama je kratiti, pa govor ove priče, već više puta drugdje tumačen, ne ćemo nanovo rastumačiti. Samo pokazujemo na djevojku kraj peći, što je ženska slika od nas vigjenoga liječitelja Ognja. Besjeda priče, svedena na običnu besjedu, glasi: Kralj nebesni ima dvanaest sinova, Sunčevih lica dvanaesmjesečnih,

[1] Sunčevo obilježje.

[2] M. Gaster, *Scholomonar, d. i. der Garabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen*, Archiv VII.

[3] Krausz, *Sagen*, I B., 45. Priča je iz Petrijanaca.

Digitized by Google

i ćer jednu, boginju Ognjenu, koje sve goni kraljeva inoča, crna mrzla Zemlja.

Istu dvanaestoricu valjda i bolje označuje ova druga priča kajkavska,[1] koja s pričanjem o grabancijašima poteče iz vrela jednog. U Pustom selu živio pobožan zglob, muž i žena kojima se rodi, redomice, do dvanaest sinova, gojenika vila. Od radljivih momaka pomoć bješe gotova svakome, čim bi tko želio ili orati, ili žeti. Na to, otac im se prestavi. Ucviljenu obitelj hoće da utješi imenjak pokojniku, pobožni Lacko, ništa manje radljiv od one braće s njim tijesno sprijateljene. Udovici mahom se javiše prosci, koje sve iz prva odbi; no na posljetku, oni odvrnuše majčino srce od rogjenih sinova. Pet, šest li, tih nitkova zasjelo, s nekoliko starih ženetina, za sofru u kući udovičinoj, a sinovi, pitomci vilenski, gladovali; dok se nametnici o podne častili, braća, slomljena od napornoga rada u polju, lijevala suza groznih. Jednom, oni otjeraše iz kuće goste nezvane; ali mati, od dana do dana sve to većma opaka, poviknu: „Da ste prokleti! Vas dvanaest odnijelo dvanaest gjavola! Eto, pod njihovu vlast da potpadnete.“ Začu se huka, vihor provali u sobu, a djece nesta. Istom sada zaoriće vesela, razuzdana vika zlikovaca na okupu! Braća su opčinjena, daleko u nekom gracu, a u gustoj šumi. Gradac čuva glavom vrag, sa dva velika crna psa. Nego je još živ mladi pomoćnik Lacko. Doznao od vila, gdje su braća, i vile ga naoružale; ima vilovnog konja i jednu jabuku bogodanu, pa izgleda taman kao kralj; suviše, vila ga jedna prati. Kad do tvrdoga graca dogjoše, dva psa udare u bijes, rekao bi zemlja će se pod njima prosjesti. Onda se konj u zrak vine i zametne borbu žestoku dotle, dok propade vrag, te i pseto jedno, pa i drugo: vražja glava bačena je gore u peti kat. Njisnu za tim konj vitez, i provede mladoga Lacka kroz četiri prazne sobe do pete, u kojoj suzni u kolu sjegjahu dvanaestorica braće. Vratiše se, svi razdragani, u Pusto selo, gdje ih ljudi željno očekivahu. Moću pridošlih vila, sigje rudi oblak, te uznese na nebo ono trinaestero odličnikâ. Već u večer toga dana bilo ih je viditi, gdje se sjaju na svodu nebesnom. *Lastari* prozvaše ih ljudi, a ovo je ime njima još i danas.

Jasno je ovdje božanstvo braće: oni su svetitelji, uzvišeni sa zemlje na nebo, oni su bogovi. A označno je i sve ostalo, u ovoj priči: Pusto selo, stari i mladi Lacko, razmetanje pet šest li zli-

[1] Id., ib. 28 Priča iz Zamladinca.

Digitized by Google

kovaca, opčinjeni gradac s vragom i sa dva psa, konj vitez pod mladim Lackom, bogodana jabuka i pomoć vila. Lacko je Vladislav, t. j. vlasnik, mogućnik, pa stari i mladi Lacko kao da ovdje prikazuju starog i mladog Vida. A kako nam je, valjda, razumjeti ime *Lastari,* to ćemo dalje viditi. U priči je kratki ocrt čitave povijesti božje godine. Sunčani bogovi vladaju kroz godinu, a iz zemlje izvode rod poljski. Nego, uz mijene godišnje, ima i godišnjih bijeda. Preko zimnog vremena, pusto je selo božje i ljudsko; zamire ostarjeli Vid, višnji vladar. te amo čamaju ljudi, kako i tamo bogovi, u opčinjenu gracu svome. Navaljuju onda Jadi, pet ili šest zlikovaca, koliko ima u godini mjeseca nevoljnih, tamnih, i tamom izješnih; vlada Vrag sa crnim poznatim psinama ada. Ali vrijeme se okreće, vijaju se gromorni oblaci, oblijeću vile, ojačani Vid javlja se s konjem. Vragu i Jadima red je propasti. Vid juri s konjem i s jabukom sunčanom, preko četiri prazne sobe, četiri doba u godini, u sobu petu, u novi zeman, pa svi božji vladari sjednu opet gore na čistinu razgaljenoga neba godišujeg. Od pobožnosti prema ovim vladarima, možda više no od značenja ljudske moći, začestila u nas imena: Vladislav, Vladimir, Vladun, Vladoje, Vladeta, Vlatko, Vlaško, Vlado, Vlać, Vlaj, te i žensko Vlada. Pače Vlada kao da je ime jedne boginje, u ovom štokavskom pokliku: Tako mi Lade i Vlade i devet sjemena![1] Uz dvanaestero braće mi već pripazismo sestru jednu.[2]

Djevojka je jedna i dvanaestolika, kao god i Sunce, koje, budući jedno, prikazuje se ipak dvanaestoliko u godini. Kolo dvanaest djevojaka nije rijetko u našim pričama o Suncu, a i u obredima, ubaštinjenim iz stare religije.[3] Njihovu jednoličnost najviše ističu naše bugarštice. U takoj jednoj pjesmi, koja u mnogom ponavlja mitično povijedanje pjesme Vukove o „ženitbi Dušanovoj", vjerenica ne razpoznaje se u kolu dvanaestorih djevojaka: „Sve su mlade djevojke jedne slike i prilike, — kolik' da ih je jedan danak jedna majka porodila."[4] Opet, u sličnoj bugarštici, zvuči kajda jednaka: „I prid kralja izide dvanaes mladijeh djevojaka. — Sve mi one bijahu jedne slike i prilike, — iste slike i prilike u jednaku tanku ruhu."[5] Koja je kraljeva zaručnica, razaznali ovako.

[1] Vuk. *rječ.,* pod Vlada.
[2] Vidi na str. 112.
[3] N. p. onaj, što se obavlja uz kužno doba. Vidi na str. 106.
[4] Bogišića *pjes.,* 9, v. 56—7.
[5] Id., 26, v. 23—5.

Digitized by Google

Vojvoda Janko, što u ovoj pjesmi stupa na mjesto Miloša Voinovića, „s sebe svuče svilenu dolamu svoju, — tere mi je prostire usred dvora sv'jetla bana (vjereničina oca), — i vrh nje je prosuo dvanaes zlatnijeh prstenaka, — golu kordu držeći u desnici ruci svojoj,“[1] pa „koja bješe kraljica i kraljeva vjerenica, — stade nizat' prstene na svoju na b'jelu ruku.“[2] I u bugarštici o Novaku, povrzmale se te mlagjane djevojke, dvanaest na broju, a jedne „slike i prilike.“[3] Povorku boginja, ili jedinicu Ognjenu drúgu Sunca, mi ćemo češće susretati, slijedom našega izlaganja.

Napomenusmo godišnje zlikovce. Po općoj slavenskoj mitologiji, *Bozi,* koji će biti naša Sunca, vladaju od ljeta mladog do jeseni, gdje ih u premoći zamjenjuju *Běsi.* Riječ je *Bijes* i naša. Koješta zlo čini se „od bijesa“, ili „od obijesti“; a kad rečemo psetetu: „bijes te skolio!“[4] iz izreke proviruje biće živo, koje opkoljava. Bijesi su godišnji zlikovci, što biju sunčane Bogove, a straše ljude. Isti su, valjda i *Jadi,* koji jednako perzonificirani izilaze iz pučkih kletava,[5] a, u neku ruku, idu naporedo s Bijesima. Sudeći po etimologiji, proždrljivi Jadi kao da su posebiti Bijesi zimskih zatornih mjeseca.[6]

Najviše pod uzajmljenom tugjom riječi „Divovi“, kruti i nezgrapni Bijesi goropade se u mnogoj našoj priči. Ima ih obično devet, ili da taj broj odgovara broju neljetnih mjeseca, kroz koje Divovima ukazuje se sila, kad cjelovita a kad polovična, ili da je ono devetanje broj neopredijeljen, kao što je u Vedi i u Avesti. Za sve priče ovakove neka bude primjerom ova podulja Vukova, u kojoj nam se ujedno izvodi Oganj, a i poznata nam noćna trilogija Sunca.[7] Car imao tri sina i tri ćeri, ostario, pa umro, uz zapovijed, da braća djevojke podaju za prve prosioce, inače biće prokleti. Jedne noći strašno zagrmilo i zapjevalo; sve se sijeva, a carski dvor drma se, dok uljeze čudno biće, čitavo ognjevito. Prosac je to prve sestre; ne dadu je dva starija brata, al je dâ

[1] V. 30—3.

[2] V. 40—1.

[3] Id., 39, v. 17. Slični motiv nalazi se i u ruskim *skazkama.* Starčini je iznaći, u kolu jednake dvanaestorice, mladog junaka (mlado Sunce).

[4] Vuk. *posl.*

[5] Vidi *Dio I,* na str. 58(98).

[6] Jadi od Korena *êd, jad,* jesti, a Bijesi od *bi,* biti, tući, po Miklošiću *(Etym. Wört.),* od *bhi,* strašiti, po Daničiću *(Kor.). Bêsas* u Litvinâ, *Bis* u Malorusâ, jest vrag.

[7] Vuk. *prip.,* dodat. 1.

Digitized by Google

najmlagji. Na polasku mladenaca, opet huka, buka i sijevanje, no to prolazi i osviće dan. Druge noći, s drugim takim bićem biva isto radi srednje, a treće noći radi najmlagje sestre. Za tragom sestara svojih išla braća u svijet, pa u jednoj planini, u noći, legoše spavati do nekog jezera. Stražu čuvaše brat najstariji, a spavahu dva mlagja, kad se na jednom zaljulja jezero, i strahovita aždaja navali na stražara, koji joj nožem glavu osiječe. Po isti način, u drugoj noći do drugog jezera, srednji brat posiječe dvoglavu aždaju, pa i troglavu najmlagji u trećoj noći. Pod silnim pljuskom od jezera aždajina, ugasi se braći noćna vatra. Nego, najmlagji junak ne htje braću da probudi, već zagje u pustoš onu još dublje, ne bi li ognja dobavio. Tražeći ga, naišao na jednu pećinu, gdje oko jedne vatre devet divova gotovljaše sebi jelo od ljudskog mesa. Dva se čovjeka peku uz vatru, a ključa i puna oranija isječenih ljudi. Hranio ljudoždere divove carski grad, te sada s divovima mora na plijeno ići i carević. Iščupali divovi jele, te naslonili jednu na gradski bedem, a dok drugu htjeli spustiti s bedema u grad, njih devetero, pri poslu prignutih, smače junak. U gradu sve pusto, i kano mrtvo, od divskog straha! Ali oživi sav grad, gdje mladić, iza poloma divova, ubi, u carskim dvorima, i jednu veliku zmiju, što ju nagje gdje mili niz duvar, te hoće carsku ćer megju oči u čelo da ujede. Svila i zlato krašaše djevojčinu sobu. Carević uzme po tom vatre iz divske pećine, i vrati se braći, taman kad se svane i sunce ograne. Car onoga grada bijaše silan gospodar, ama plačan svakog jutra, kad mu ono divovi ubijahu i jegjahu čeljad; pa, doznavši sada za pregnuće i za viteza, pokloni mu ćer svoju. Sa ženom, dade mu i devet ključeva od devet soba, pod zabranu, da ne otvori devete. Carević, ipak, otvori i ovu, te nagje u njoj čovjeka, tvrdo zakovata u gvožgje; to bijaše Baš-čelik. Tekao pred njim iz zlatnog čunka u zlatno korito vrutak vode; do okovnika bio jedan krčag, ukrašen zlatnim kamenjem, ali žedan on ne mogaše vode da dohvati.[1] Obećavši careviću tri života, očajnik triput ga zakune, da mu pruži krčag; a kad se dvaput njim napoji, i treći put zali mu se glava vodom, prsnuše okovi, te raširi krila. Ali pod krilo odmah uze ženu carskog sina, i vinu se otlen kao munja. Odlutao carević, da ženu potraži.

[1] Tantalova muka. Mit naš o Ognju, dok tumači helenskoga Tantala, usporegjuje se i s mitom Prometejevim; ali nije zgoda, da se o tome ovdje govori. Baš-čelik ove priče „Gvozden" je „čovjek" u priči Vukovoj, dodat. 3; pa i ovaj opet, kako „sjedi u bunarini", nas opominje na Tantala.

Digitized by Google

U putu našao najstariju sestru, vjenčanu sa zmajskim carem, pa drugu sestru sa sokolovskim, pa i treću sa orlujskim. Od svakoga od njih dobi po jedno perce od krila njihovih.[1] Napokon, otkri i zenu u pećini jednoj. Triput on pokuša nju izmaknuti, a triput na bijegu stiže ih Baš-čelik, koji carskome sinu svaki put oprosti život radi triju već darovanih mu života. Četvrtom, ovaj izvadi i zapali pera; na mah doletiše, sa carima, jata zmajeva, sokola i orlova; al carevića čas prije rasjekao Baš-čelik na dvoje i iz ljutog boja iznio ženu. No eto, u devet trenutaka, jedan od najbržih zmajeva donese vode s Jordana, pa njom tri cara svog zeta oživiše, koji ni sad ne okani se žene svoje. Od Baš-čelika ova izmamila tajnu, da mu snaga vanredna leži u tici, što je u srcu jedne lisice u planini. Hajku na lisicu, kojekako pretvaranu, digoše orlovi, sokoli i zmajevi, te je, na posljetku, i zaplijeniše. Rasporena je, pak joj je nagjena tica u srcu, koju spališe, a kako tica izgori, Baš-čelik poginu. Žena preporna osta careviću.

Prema broju od devet divova, priča se, ali rjegje, i o devet junaka, devet prelaznih soba, devet opasnih planinah.[2] Radi kratkoće, i pošto su skoro iste zgode, mi to prelazimo.

Pita se: mitologija slavenska mimo općenitu frazu o izmjenitome vladanju Bogova i Bjesova preko godine, može li o tome još nešto da kaže? Susljedna godišnja lica Sunčeva, božji porednici pučkih priča naših kajkavskih i štokavskih, razabiraju li se iz spomenika historijskih? Svjedočanstva otržito ne govore, jer su ona većinom tugja, a sva su i uzgredna; ali mršava historija slavenskoga mita više potvrgjuje, nego li pobija, likove Sunca boga.

Valjda ih nalazimo kod Saksa Gramatika. Pripovijedajući propast Vidova bogoštovja na Rujanskom otoku, osim opisa Svantevithova kipa u Arkoni (Orekunda), daje nam opis i orijaškoga

[1] Kako se ova pripovijetka razvlači i svoju mitičnu sadržinu ponavlja, sastavljena je, očigledno, od više ulomaka. Ali su joj ulomci, ipak, najviše starinski. Tako, n. p., ovo čaranje ovdje s perom čovjek bi mislio, da je neznatni potez, muha pripovjedačeva, dočim, naprotiv, već Avesta govori o istim čarolijama. U Khorda-Avesti (XXX, 35—6) pominju se pobožne čari, izvedene moću pera jedne čarobne tice. To je tica krilatoga Verethragne, boga pobjede. Pače je tica i sam Verethragna, a kad je god do nevolje viteške, neodoljivo ga se primami paljenjem tičjeg pera. Eranski je i „nemušti jezik“ naših i njemačkih priča, jer ga taman taj bog poznaje (Khorda-Avesta, XXX, 21).

[2] Na primjer, u *phalličnoj* priči, šestoj u zbirci *Bosan. prip.*

Digitized by Google

kipa Rugievithova u Karentinima (Korenica). Bogu Rugievithu[1] „na glavi“, veli on, „bilo sraščeno do sedam lica ljudske prilike, koja se sva sklapahu površinom jednog samog vrha. A i onoliko pravih mačeva s korama, pripetih ciglome pasu, umjetnik bijaše pridao boku njegovu. Trgnuti osmi mač držaše u desnici. . . . Oni vjerovahu, da taj bog, snagom opasan poput Marsa, upravlja bojevima.“[2] *Ruje-vid* (da boga izgovorimo slavenski)[3] ne može drugo biti, do ime kakovo Vidovo, složenica, kao što i *Svante-vid.* Jə li *ruje* od korena *rjŭ,* onda bi Rujevid bio Vid ručući, Vid pokliči bojne, što bi i pristajalo Saksovoj izreci, da je bog „snagom opasan, poput Marsa.“ Nego bila etimologija imenu koja mu drago, ono sedam lica i sedam mačeva o boku kipa karentinskoga Vida nije slučajno, jamačno nije napravljeno samovoljom umjetnika, kao što nije slučajno, u vjerskoj ikonografiji starog Rima, dvojako lice boga Jana. A najnaravnije tumačenje sedam Vidovih lica i mačeva čini mi se ovo: Vid ima sedam sinova ratobornih, sedam naprednih Sunaca, od januara do julija, s kojima vojuje preko jačajuće i jake godine.

U istih Koreničana rujanskih, do hrama Rujevidova stajao hram i kip boga Porevida, pa, u hramu svojem, još kip boga Porenuta (?). Kip Porevidov pokazivao pet glava, no bio bez oružja; tako i Porenutov, samo što ovome peto lice bješe u prsi udjelano, a bog desnom rukom doticao sebi obradak, lijevom čelo.[4] *Pore-vid* biti će

[1] Rugievithus, ili po drugoj lekciji, Rugiaevithus.

[2] Saxonis Gram. *Hist. Dan.,* p. 293—4:“ . . . in ejus capite septem humanae similitudinis facies consedere, quae omnes unius verticis superficie claudebantur. Totidem quoque veros gladios, cum vaginis uni cingulo appensos, ejus lateri artifex conciliaverat. Octavum in dextra destrictum tenebat . . . Hoc numen, perinde ac Martis viribus praeditum, bellis praecesse crediderant“.

[3] U ustima Germanâ, Rujevid, mislim, bude Rugievith, kakogod i otok Ruja, Rujana, bude Rügen. Bog se zvao i Ranovid (Ranowit), pa i Rujanski otok ima drugo ime Rana (Šafarik, *Slav. Alterth.,* II, s. 574). Po tome se vidi, da otkle otoku, otuda i bogu načinjeno je ime. Ranovid možda je *rani,* jutrenji Vid.

[4] Saxon. Gram. *Hist. Dan.,* p. 294: „Nec ejus (Rugievithi) excidio contentae, satellitum manus ad Porevithum simulacrum, quod in proxima aede colebatur, avidius porriguntur. Id quinque capitibus consitum, sed armis vacuum fingebatur. Quo succiso, Porenutij templum appetitur. Haec statua, quatuor facies repraesentans, quintam pectori insertam habebat, cujus frontem laeva, mentum dextera tangebat“.

Digitized by Google

Vid pòrêći, rogjajni.[1] Bogu značenje ovo kao da je nama nagovijestio i sam Sakso, pošto na Porevida i Porenuta privezuje kazivanje svoje o priapičnom bogoštovju Koreničana,[2] koje mi ispuštamo. Našemu čovjeku, gdje ustane iza trpeze, te, udovoljen, reče: „Bog da pomože i da *naspori!*“[3] možda izlanula se besjeda, što nekako sjeća na Porevida, boga pohote i sitosti. Kao da svojim imenom njega pominje i glasoviti pobornik hrvatske neodvisnosti, veliki župan Porin. Pet glava Porevidovih pet mu je, valjda, djece, pet naspornih mjeseci, od marta, utvrgjenog proljetnim istonoćjem, do žetvenog julija.[4] Kroz ovo vrijeme, sva priroda, pa i Vid sa svojim *Bozima,* radi o napredku.

Već u pričama naidosmo na često sedmanje, a i na petanje. Pučka tradicija naša sačuva zar i boljih tragova, koji nas upućuju na bogove, štovane u rujanskoj Korenici. U Boci kotorskoj u Risnu, neka „Baba Korizma“ ima sedam štapova. Nosi štapove na ramenu, dok vuče za sobom komoštre, kakav momak, što na čisti ponedjeljnik ide okolo i prikazuje Babu Korizmu, obukavši se u ženske haljine.[5] Opet u Risnu, na bijele poklade, preobuče se jedan momak kao „Gjedova Baba“, držeći u naručju kao povijeno dijete; drugi momci navuku na se kožnih rutavih haljina i repova, pa grle babu i dijete, a viče se: bu djede! bu baba![6] Za sedam štapova Babe Korizme kažu sada, da je to sedam nedjelja časnoga posta. Ali je sva ova igra, očevidno, kroja starog i poganskeg, te, u istini, znači nešto, koje ne može da bude hristjansko. A što znači, od prilike znamo, evo kako. U Risnu mlade prelje ljudi plaše Babom Korizmom, koja vuče komoštre, a u Srijemu te iste prelje plaše sa Babom Gvozdenzubom, koja nosi u loncu

[1] Od korena *por,* otkle naše poriti, discindo, a u nekim slavenskim jezicima i riječi, koje se odnose na rogjaj (Miklošić, *Etym. Wört.).*

[2] P. 294.

[3] Vuk. *život i ob.,* str. 297.

[4] A što je, spram petoglavog Porevida, petoliki Porenut (Porenutius), čija ruka lijeva čelo, a desna obradak doticaše? Je li ime ovo složenica Pore-nut, ili je deminutiv kakav, ili, valjda, iskrivljeno pisani bog Perun? Po tome, što Porenut imade pet lica, kakogod i Porevid pet glava, i što se raspušteni obredi na obojicu odnose, ja naginjem mnenju, da su to dva istosušna boga, uz neku izvanju razliku, koja se sada ne da više shvatiti. Figurativna simbolika u bogovskih kipova mnogo važi, a ta je u njih dvaju skoro jednaka.

[5] Vuk. *rječ.,* pod *Baba Korizma.*

[6] Id., pod *Gjedovi.*

Digitized by Google

žara.[1] Dakle je žar pravo obilježje te pretvorene i hristjanstvom nakažene Babe: tamo, žar se nosi u loncu, a ovamo izrazuje se verigama ognjišta. Baba Korizma, jal Gvozdenzuba, biti će poganska „Baba od zlata", ili „Baba Zlata", kojoj sačuvaše ime naši pisci XVI i XVII vijeka, te je talijanski krstiše kao „Ecate notturna."[2] Možda je noćna za to, što se uspaljuje još studenim početkom godine: u tu istu godinu početnu, te još tamnu, padaju bijele poklade i čisti ponedjeljnik, kad se momci igraju Babe Korizme, uz Djeda i uz sedam štapova. Mjesto sedam nedjelja, valjda su štapovi sedam mjeseci, sedam djece, niknute od rogjajnih Vida i Vide. Za nebesnu caricu, rosnu od suza joj *zlatnih*,[3] čusmo, da je ljudi milovahu kao Lelju,[4] što je, sublizu, Tetka ili Baba Zlatna.

Imamo opet mitičnu, a od pregjašnje čistiju tradiciju, o nešto čudno petero kod ove iste Babe. To su „Babini ukovi", ili „pozajmenici", ili „kozlići", ili „jarci". U vrieme blagovijesti, pričaju naši ljudi, „nekakva baba istjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla: Prc Marcu! ne bojim te se: moji jarići petoroščići. Na to se rasrdi Mart, pa uzajmivši u Februarja nekoliko dana, navali snijegom i mrazom, te se smrzne i okameni i baba i njezini jarići. I danas može se vidjeti u nekakvoj planini, gdje se to dogodilo, ono kamenje, što je postalo od babe i od jarića: baba stoji u srijedi i jarići oko nje."[5] Stari Grci, sa svoje strane, pričahu: Bila negda rodna Niobe, žena kralja i glasbenika Amfiona, čija lira kretaše kamenje. Do sedmero sinova, a i sedmero ćeri, dičilo krasnu majku, koju, ipak, obijest upropasti: ona se veličala nad Latonom, majkom samoga Apolona i Artemide. Strjeljači ovi uzorni prostrijeliše joj petero muške djece, gdje se oni jačahu u palestri. Od jada Niobe okameni se; pa duhnu vjetar, uze vihornim vrtlogom kamen. i uzvitla ga do zavičajne planine Sipila, na megji Frigije. Tu, na brdnome vrhu, stoji kamen, mati plačna: još jednako iz onoga kamena cúre suze. Niobu obesmrti kiparsko dlijeto helensko, dok Baba nama leži u teškome povoju početne mitopoije arijske; ali je naša Baba čisto ono, što i Niobe. Mi ovdje nalazimo sunčani mit, koji se odigrava kroz prvo doba godišnje, pri odvoju zime i ljeta.

[1] Id., pod *Gvozdenzuba*.
[2] Akad. *rječ*.
[3] *Dio I*, str. 73(113).
[4] Ib., str. 77(117).
[5] Vuk. *život i ob.*, str. 24—5.

Digitized by Google

Ἀμφίων je Sunce, što ide okolo, a Νιόβη kao da je, značenjem imena, u odnošaju sa snijegom i mrazom. Od sedam joj muške djece petero ustrijeljeno, poginuli naši „jarci petoroščići“, kažu nam, tužnim svojim udesom, jednu čestu nedaću godišnju. U sjevernijim krajevima, gdje se, bez sumnje, prvom začeo naš i grčki mit, može u maju mjesecu, poslije mekoće proljetne, sve o jednom zastuditi, može iznenada udariti ljut vjetar, božje vrijeme, te mrazom i snijegom u cvatu uništiti nadu ljetine. Uz povraćenu zimu, onda se opet kameni priroda; pa će isto čudo snaći i božju Babu sa pet jarih, no nedospjelih njezinih sinova. Sa žara ljetnog oni su „jarci“ i „kozlići“, s prelaznoga pojava „pozajmenici“, sa sapinjanja „ukovi“. Vrijedno je pripaziti, da Helenima mit dogje iz Frigije. Još jednom evo nam se ukazuje tijesna srodnost mitičnih zamišljaja, grčko-frigijskih i naših.

Na otoku Rujani, osim sedmero i petero likova na bogu Vidu, oglašuje nam se, neizravno, i broj dvanaest. Hroničar Helmold, na svršetku povijedanja svoga o padu Svantevidovu i o pobjedi Hristove vjere, kaže, da na zemlji Rujanâ bi tada podignuto dvanaest crkava.[1] Možemo, dašto, pri ovome misliti na dvanaest apostola. Ali nije izvan svake prilike misliti i to, da je dvanaest hristjanskih bogomolja sazidano prema nekakvome broju rujanskih bogova. Uči nas osobito historija obraćaja Germanâ s poganske u drugu vjeru, da obratitelji često privezivahu nove običaje i nove naredbe za stare i predajne, eda bi se ovako srca, okorjela u neznaboštvu i priljubljena adetu otaca, laglje svikla uzvišenome, ali teškome hristjanstvu. U ostalom, ovo naše svogjenje broja crkava na broj bogova nije drugo, do puka hipoteza.

Nešto kao hipoteza biti će i ovo, što sad kanimo reći. Mi rado ne pretresamo slavensku mitologiju, te se i ne mičemo sa stope srpske i hrvatske, već ako to od nas zahtjeva potreba neke koordinacije našega sa slavenskim mitom. Ta nam se potreba nanovo nameće i ovdje. Gatnje naše o množini Sunaca, Ognjem zapaljenih, a sinova Vidovih, kao da će nam odgaliti Svaroga, Svarožića i Horsa. Saski hroničar prve četvrti XI vijeka, Thietmar, govoreći o Riedegostu, svetom gradu polabskih Ljutica, spominje tu hram, gdje stoje mnoge boginje i bogovi rukotvoreni, a megju

[1] Helm. *Chron.*, l. II, c. 12: „erecte sunt duodecim ecclesie in terra Rugianorum“.

Digitized by Google

njima da je prvi i najštovaniji Svarožić.[1] Grad Riedegost ima troja vrata, pa je hram do vrata iztočnih.[2] Hroničareve riječi ja shvaćam ovako, da kipovi bogova i boginja „stojahu u redu", bijahu poregjani, te se božja rednja počinjala od Svarožića, a megju tima porednicima da se nalazio i Radogost, što je inače pravo ime jednome bogu, više nego gradu onom, koji se zove Rethra.[3] Pošto se grad otvarao na troja vrata, a do vrata istočnih bio hram, može se iz toga izvesti, da se u Rethri proslavljalo božje Sunce, u trilogiji mu noćnoj i zar u dodekalogiji godišnjoj. Sin je Svarogov, t. j. Svarožić, taman Sunce, po starim tekstima ruskim, u kojima se veli: „Sunce car, sin Svarogov, koji je Dažbog."[4] A kao da ima i više Svarožića, jer isti ruski spomenici Svarozićem nazivlju Ognja, ili Ognjeve u množini. Meni se sve čini, da je, u mitologiji sjevernih Slavena, Svarog i Svarožić ono, što je u našoj Bog i Božić, biva to Car nebesni i Sunce, njegov sin, koji se uždio na Ognju mlade godine.[5]

---

[1] Thietmari *Chron.*, l. VI, c. 17:" (deae et) dii stant manufacti, quorum primus Zuarasici dicitur, et prae caeteris a cunctis gentilibus honoratur ac colitur". Ime „Zuarasici" susreta se opet, u pismu sv. Brunona na cara Henrika II.

[2] Id. ib.

[3] Kod drugih pisaca, Rethra je ime Thietmarovu gradu Riedegostu.

[4] Jagić: *Mythol. Skizzen — Svarog und Svarožić*, Archiv, IV.

[5] *Dio III*, str. 57(201)—73(217) — *Svar-og* biti će još jedno ime Svantevidu, smatranu uza Sunce na prostoru nebesnom, od *svar*, nebo, ili sunce (kor. *sŭr, sŭl*, Mikl. *Etym. Wört.* pod *Svarogŭ* i *sŭl*); i sufiksa *og*, što izrazuje prostorni pojam. Što se tiče Ognja ili Ognjeva, valjda ih glose ruske, drugdje, iznose pod imenom Chъrsъ, te se čini, da ih razlikuju od Dažboga-Svarožića. Po mitu srpskom i hrvatskom, Oganj se, svakako, od Božića razilazi, premda se ovaj pri njem pali. Odkle Chъrsъ, ruski Bog Chorsъ, da li od krъsnąti, pa je li moguće Chъrsu, ili Chorsu, primaknuti starosl. riječ *krêsъ*, sunčane uvratine, novosl. *krês* i našu *krijes*, vatra što se svečano o nekim mjesečnim godovima loži: o tome slaviste prepiru se. Protiv Hilferdinga, Jirečeka i Kreka, Jagić (*Mith. Skiz. Svarog*, s. 91) ono primaknuće odlučno odbija, a i Miklošić (*Etym. Wört.* pod *Chorŭsŭ* i *Kres-*) strogo rastavlja početno *ch* od *k*. Što Srbi negda imahu, kao na spomen boga, lično ime Chrs (u hrisovuljama XIV vijeka), ono je Jagić sklon izvoditi od bizantijskoga imena Χρύσης, Χρῦσος. U ovu raspru ja ne mogu ulaziti. Opažam samo, sa mitičnog gledišta, da su naši kresovi nesumnjivi ognjevi neznabožački. Pada mi u oči i to, da od kresa dobismo riječ uskrsnuti, valjda po analogiji uskrsnuća sunačnih bogova, moću vječnog Ognja. Pa i sami ruski bog Chorsъ kao da se uvrije, te osta u našem adverbu „tokorse": to-*korse* sinonim je za to-*bože*, dakle u nas Kors kao da znači ipak bog neki.

Digitized by Google

Glavni je Božić jedan, Božić počinjući; ali po svemu bih opet rekao, da je u rednji godišnjoj toliko Božićâ, koliko Sunaca mjesečnih. Ta božja povorka kao da je još, muklo i otajstveno, svetkovana u sjevero-iztočnom dijelu našega naroda. Ljudi seljaci po Srbiji, malne svuda, štuju od davnih vremena nekih dvanaest *velikih* Petaka, i hoće da ih slave preko godine.[1] Poteže se ovi običaj i do spljetskih Poljica, gdje, bar u selu Jesenicama, od pamtivijeka je tvrdi zavjet svetkovati svaki prvi petak od mjeseca, „a to za dobar plod polja."[2] A do oličenih muških Petaka postoji u narodu i neka sveta Petka, očevidno poganska. Ona je mlada, a javlja se sa svakim mladim mjesecom. „Naudila mu mlada Petka,"[3] reče se o zlu, za koje se misli, da ga prouzroči prvi petak iza svake mijene. Dakle je dvanaest tih Petkâ, kao što je dvanaest Petaka. U pomenutoj izreci, petka je sada što i petak dan; ali iz prva ono bijaše božje lice. Iz govora, i običaja pučkih, ispada nam Petka sušta boginja. Gdje god puk Petku pominje, tu je kret misli mitičan: „'Vako Dejan tijo popijeva; — Sveta Negj'ljo odr'ješi mi ruke! — Sveta Petko, razigraj mi doru! — Sestro vilo, naoštri mi ćordu!"[4] ili: „ne svetkuju Petku ni Negjelju, — ni Iliju koji gromom bije, — ni Mariju koja munjom pali"[5]; ili još: . . ." oče, molim te, kaži mi, je li ovo kakvo privigjenje, ali je sveta Gospoja, ili sveta Negjelja, ili sveta Petka, ili ognjena Marija?"[6] Petka je neznano ime svetačko, a ipak učestale, u narodu, crkve svete Petke. K njoj, a i „dobroj vodi" do nje, nosili, i nose bonike, svake mlade nedjelje i petka, eda bi se u to doba izliječili.[7] Živo ovo bogoljubje zasvjedočuju i pučka lična imena: Petak, Petko, Petkana. A sadašnji Rumunji kao da upravo kažu, šta je ta sveta Petka. Petak je i njima svetački dan, pa, na taj dan, slave svoju „sânta Vinere;" sveticu časte osobito ženske, koje ne rade, bojeći se nesreće u

---

[1] M. G. Milićević, *Život Srba seljaka* u *Glasniku srpskog učenog društva*, knj V 1867, na str. 90—3. Pregjoše čudnovati Peci i u apokrife sredovječne, gdje se priča, kako tih dvanaest Petaka treba njegovati. Po staroj jednoj zapisci, iznesenoj od Milićevića, „Pjatok pervi" slavi se mjeseca marta.

[2] Poljički dopis u spljet. *Narodu*, g. 1886, br. 76.

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Petka.*

[4] Krasića *pjes.*, knj. I, 10, v. 104—7.

[5] Vuk. *pjes.*, knj. II, 36, v. 119—21.

[6] Vrčevića, *Niz prip.*, s. 285.

[7] Vuk. *rječ.*, pod *Dobra voda.*

Digitized by Google

poslu.[1] Rumunji su, dakako, latinskoga roda; ali od Slavena sredoviječnih mnogo šta pozajmiše, te mislim, da je njihova sänta Vinere više slavenska, no latinska. Mislim takogje, da su imena Petak i Petka naša izvorna, i da ne nastadoše uticajem hristjanstva. Ali, pošto ima dvanaest Petaka i Petkâ otkuda im ime, koje je u oštroj oprjeci s tim brojem? Ja odgovora ne znam, osim ovoga zar slabačkog: dvanaestorica bogova jesu Peci, a drûge su im Petke, jer je u krugu njihovu petero probranijih, petero naspornih,[2] od stojnoga marta do radosnog julija, pa ime tješnjega kola prionu i kolu ukupnom.[3]

Starenici arijski, Indi i Eranci, bijahu nam dovlen na ruku gatanjem svojim o godišnjim likovima Sunca, te nastojasmo, tom pripomoću, zaći do jezgre sličnim gatnjama našega naroda. Nego je dvanaest Sunčevih prilika mit svega roda arijskog. U mitičnoj svojoj pohrani, drže ga i zapadni Arijci europejski Kod Helenâ mladi pregalac Herakle, gonjen maćehom Herom, muči dvanaest ljutih muka;[4] u kolijevci ima do sebe zmiju (Ognja), koju on guši; ide na zapad (kao noćno Sunce troličnо), da rastupi stupove, Kalpu i Abilu, i da pobere tri zlatne jabuke Hesperida, noćnih ćeri; bori se, onamo, i s noćnim Troglavom, s grdosijom Gerionom; prokušan i promučen, na posljetku spalio sebe na veličanstvenoj lomači, (u požaru večernjem); ipak, svijetli otac, Zeus, vječnoga svoga sina uzeo na nebo, i vjenčao ga s krasnom Hebom, s neumrlom mladošću. Pri daljem razviću grčke religije, Apolon, lik Sunca proljetnog, otisnu s Olimpa Herakla dvanaestolikog:

[1] Slavici, *Die Rumänen*, s. 65.

[2] Vidi istom prije rečeno, na str. 119.

[3] Tješnje kolo boginja kao da mukło pripominje i ovaj dosta čudni pripjev: „Pošetalo je pet gjevojaka: — Šiperpeana, Šikombojana, — i Gjuzelana, Mimoprosava, — peta gjevojka Vipiruzana".

[4] Reklo se, da je broj najljućih dvanaest Heraklovih kušanja samo plod umjetnog probira, učene poznije klasifikacije. A reklo se i to, da Feničani, pošto od XVII do XII vijeka pr. Hr. znatno utičaše na kulturni razvoj Helenâ, ovima dadoše i Herakla, boga svoga Baala, koji naporno prelazi preko dvanaest godišnjih znamena, preko dvanaest mjeseci Ali ni prvo, ni drugo, nije nipošto dokazano. Što je mit takogje semitski, tim se ne ruši svježi, a općeniti, mit arijski. Glede pak naglašenog probira, Heleni, očovječivši Herakla, lokaliziraše mu, dašto, i u neku ruku prenačiniše mu muke. Nego, mitični zamišljaj dvanaestomučnog, ili dvanaestolikog boga, za to nije novo umovanje, pa, i u samim mukama, koješta drevno je, ako i navraćeno na mjesnu tradiciju raznih helenskih plemena.

Digitized by Google

ali, opet, ostade Grcima, i u mitu Heraklovu i drugdje, bar blijeda uspomena davne dvanaestorice bogova. Toj dvanaestorici Argonaute, prije nego što će premetnuti strašne Simplegade, dižu oltar. U Ateni bogoštovni čin, u slavu dvanaestero nekih bogova, bijaše jedan od najsvečanijih.[1] Pače, u zaostaloj, u natražnoj Makedoniji, svegjer svetkovao se Herakle, kao vrlo uzvišeni bog. Sunčanog Herakla, svoga Herkula,[2] koji probija, na Aventinu, tvrdu pećinu crnome zlotvoru Kaku, imaju i Latini. Tri su glave Kaku, lupežu krava Herkulovih (krava sunčanih); trojna su vrata, *porta trigemina,* gdje se goropadni boj bio megju junakom i zloduhom, do koga stoji neka Ognjena sestra, al ga izdaje; najveći od oltara, *ara maxima,* pominje, navijeke, Herkulovu pobjedu; dvanaestoro Salijâ svećenikâ hvataju se u kolo, pa pjesmom i pantomimom predočuju, o svakome godu, božju onu pobjedu. Isti Saliji čuvaju do dvanaest *ancilia,* svetih štitova, izmegju kojih jedan jeste oni pravi štit, što pade s neba u trenu, gdje prosinu sunce s istoka. Mladi Saliji, s proljeća ranog, igjahu okolo slaveći mjesečnog Marsa, i pripijevajući starog Mamurija, božjeg kovača onih štitova. S kovačem Mamurijem ide nekud naporedo kovač Svarog, u mitićnom jednom potezu kod sjeveroistočnih Slavena. Mamuriju pade s neba *ancile,* po izgledu kojega on skova još jedanaest jednakih; a ognjenome Svarogu padoše s neba kliješta, s kojima on bude na zemlji prvi kovač oružja. Pa taman *duodecim dei,* koji su nazvani *consentes,* ili *complices,* štovalo se kod Latina, osobito u vjeri pučkoj, kako nam se ova objavlja iz zavjetnih natpisa. Riječi *consentes,* susutni, i *complices,* sapleteni, savezani, dok potječu iz drevne latinštine,[3] naglašuju nekakovo kolo, po velikoj prilici kolo dvanaest Sunaca. Kad se i u ovome, kao što i u drugom koječemu, predriješe konci sustavu latinske religije, a cjelovito ostade jedino bogoštovje, u ono kolo ugjoše, mudrovanjem

[1] Herod., VI, 108.

[2] M. Bréal, *Mélanges de Mythologie et de Linguistique,* Paris 1882 — *Hercule et Cacus.* Jedno je biće Ἡρακλῆς i Hercules, pače je nekima ovaj potonji uzajmljen u Grkâ, premda se čini, da se ta dva imena ne mogu, usprkos zvučnoj velikoj sličnosti, etimologično isporegjivati. *Hercules* kao da je deminutiv *Herculus.* I naše *Hrelja* (od tamnog *Hrel,* Miklošić, *Slav. Personenn.,* s. 112) glasi suzvučno.

[3] I kad ne bi drugo bilo, sami ovi nazivi starinski pobijaju mnenje Prellerovo (*Röm. Myth.,* I, s. 69), da su ti bogovi od Latina skalupljeni po konfuznoj skemi grčke dvanaestorice bogova.

Digitized by Google

poznijih naučenjakâ, kojekakvi bogovi. Nego, u Laciju starom, kao da ono bijaše zgoljno kolo mjesečnih bogova, smatranih kao *consentes,* u godišnjem sjaju sunca, a kao *complices* u uzi, u čami zimskoj.[1] Dvanaest oltara pominje se i u religiji davnašnjih Sabina.

Poput rimske, slaba je i mitologija skandinavskih *saga.* Razgragjena je i ova, pa leže pred nama sami trošni njeni ulomci. njeni krnjaci. Ali nas, opet, u čudo dovodi skoro potpuna jednakost mita germanskog i našeg o kolu dvanaestorice božjih bića i o njihovim dušmanima. U južnome toplome kutu svijeta stoji *Asaheimr,* bijela krajina Aesirâ (njem. Ansâ), dvanaestero a gdješto i trinaestero[2] njih, kao što je dvanaest ili trinaest naših Grabancijaša. Pomlaci i drugovi Odinovi, to je kita odabrana, no da je nekako i svezana, kaže im ime *âs, ans,* klada, pa i njihovi odlični nazivi *höpt* i *böndi,* sveze,[3] naši „zauzi" i „poklade" božje,[4] u latinskom mitu *dei complices.* Bogovi i čovječji pregaoci zajedno, Aesiri, u Eddi, biju vječiti boj s divovima iz *Jötunheimra,* iz protivnoga. iz sjevernoga kraja svijeta. Drugim izrazom, ovo je *Nifelheim,* jer se onamo razastire, pa otud tišti, magla i veliki čič, dok je stan Aesirâ *Muspellsheim,* otkud nam oganj, toplina i bjeloća vasione. Ako bogovi i divovi postaju, jedni i drugi, miješanjem mraza i ognja, opet je oganj više do bogova, kako je to i kod ognjenog Svaroga u slavenskom pričanju. Jötuni ragjaju se kao mrki vukovi. Oni su zimni, orijaški, drnovni, kradljivi, a nada sve izješni: skandinavskomu divu ovo potonje znači i ime *Jötunn,* edo, onis,[5] što je, po svoj prilici, naše *Jad.*[6] Svakako, žderanija najviše označuje i našega diva, ili džina. Izmedju „nastupa" najopasnijih, je-

[1] „Hos consentes et complices Etrusci ajunt et nominant, quod una oriantur et occidant una" (Arnobius, adv. gentes, l. III — Grimmov navod, *Deutsche Myth.,* Nachtr. zur s. 17). Gledom na *complices,* mi se dobro sjećamo naših „zauza Hristovih" *(Dio III,* s. 57[201]).

[2] Grimm, *Deutsche Myth.,* Nachtr. zur s. 287.

[3] Id., s. 20—1 Pri ovoj činjenici mitičnoj, Grimm misli, ali izvan prilike, na δέω, δῖος, deus, i na filozofičnu neku opću vežnju svijeta.

[4] Vidio *Dio III,* na str. 58(202).

[5] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 429 - 30.

[6] U švedskom jeziku *Jätte,* a u danskom *Jette,* bez *n* (Grimm, ib.). Već rekosmo, da se našoj dvanaestorici bogova opiru Jadi i Bësi. Čudno je, da se i druga riječ Bës, der *Böse,* nalazi, u germanštini, za vraga. A opazismo i to, da Bësi čine se kao dušmani ljetni, dok su Jadi zimni. U Eddi, divovi su i takozvani *Thursi,* kojima je ime od teške žegje (Grimm, s. 131—2). Dakle, i u skandinavskoj mitologiji, obe vrste crnih dušmana, kao što u našoj.

Digitized by Google

kavsko praznovjerje spominje nastup „na džinovu trpezu.“[1] Germanskih Jötuna ima tušta, neopredijeljeni broj devet naših divova, ili ima dvanaest njih,[2] što biva gdjekad i u nas. Skandinavski divovi borave u kamenjacima, jesu vukovi što imaju kameno srce, razmeću se sve dotle noću, dok ih skameni bijelo jutro, ili ih ozledi oružje od zlata; pa i divovima naših priča stan je uvijek kamena pećina, grozoviti rad i ršum im je u noći, dok ne zaglave od sunčanog kojeg junaka[3]: imamo i vukova „kamenjaka“, u našem jeziku. U Skandinaviji, uz divove pominju se divkinje. uz Ase ženske Asine. Tako i na našoj mitičkoj zemlji, do muškog kola dvanaestorice igra i žensko, onome poredno; a prikazuju se u pjesmama i divkinje, makar i rijetko to bilo.[4] Pri dubljem promatranju čini se, da Tyr, u Eddi drugi bog rata uz Odina, a i sin Odinov, pripada u dvanaestoricu Aesira; pa se čini i to, da je ime *Tyr* u etimologičnom svodstvu s riječju *tîvar*, vitezi, bogovi,[5] te da su *tîvar* svi Aesiri, pa i sam Odin. Istu ovu riječ mi zar nahodimo u našoj *davor*. U pričama, sabranim od Kojanova Stefanovića po Vojvodini, davori djeluju, uz nekog cara, uz slijepog staroga dešu, kao bića umilna, moćna, svijetla i vrhunaravna, kojima „pristoje zlatni krilati belci“,[6] a imaju na glavi „veliku zviezdu“.[7] Jednom nazivlju se, deminutivno, davorići.[8] Medju njima, najviše se ističe davor Rado, Radovan.[9] Od tih propalih, ali negda pre-

[1] Vrčevića, *Niz prip.*, str. 283.

[2] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 440.

[3] Megju Jötunima oglasio se Beli, rikač (Grimm, D. M., s. 439), koga smače Freyr-Odinn; u našim pjesmama, smače Balu, Balešu (Balačka, rikača?), Vid-Strahina. Nego je ovaj uporegjaj ponešto slab, jer može ostati pod sumnjom, da li je Baleš ono što i Balačko, i da li Balačko hoće reći rikač.

[4] N. pr. „Džidovka djevojka“, u zbirci *Hrvatskih narodnih pjesama* L. Marjanovića, u Zagrebu 1864, III. Od džidovke silno se prepadoše tri srpske vojvode: Relja Budimljić, Miloš Obilić i Kraljević Marko.

[5] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 161—3.

[6] Kojanova *prip.*, 3.

[7] Id., 5.

[8] Id., ib.: „Više davorića dohodiše, da preskoče reku“.

[9] To poglavito u prip. 3: „Evo ti zlatnog krilata belca, koji nikome drugom, razma tebi (Radovanu) jednomu davoru, pristoji“. — Paziti je i na ove rečenice: „Po tome sa svojom vojskom i veliki davorovi, kakono megju njima što najveći beše (car Milovan), sretno doma carici dogje“ — „Stari na mah i tad progovori Radovanu: Eto, Dešin davore . . .“ — Sretno čedo, davorovi Rado!“ — „mani rukom davorovom“ — — „davorski junak“.

Digitized by Google

često zazivanih davora, ostade nam, u govoru starih pisaca i u sadanjemu pjesničkom, usklik: „davor!“ „davori!“ ili udvojeno: „davori, davori!“ ponajviše, ovako, u bogmajućoj množini;[1] pa je ponešto čudno, da u Eddi *tîvar* ne iskazuje se nikad u jednini.[2] Ako je prilika misliti, da su *tîvar* i *davori* isti sunčani bogovi, prilika postaje izvjestnost glede dvanaest naših grabancijaša gjaka na kolu čarobnom i njemačkih istobrojnih Johannesa, gjaka ili landsknechta, na kolu sreće; rekoh, postaje izvjesnost, netom objašnjenja zaištemo od mita skandinavskog. U Eddi, Sunce je *Fagrahvel*, sjajno, lijepo kolo,[3] a Sâlida, Sreća, te i Odin, „uzimlju k sebi djecu u krilo svoje“.[4] Sunčevo je, dakle, kolo sreće i sunčana su lica djeca na kolu, to Odinova, po našoj riječi Vidova. Sunčane mjesece, i inače, sazdaje u božje likove mitologija germanska; barem je ovo sasvim dokazano za velikoga Maja, pobjednika Zime.[5] A i sama heptalogija, čistija u nas, rekao bih da vezuje govor Germanâ uz naš mitični zamišljaj sedmorice izboritih bogova u onome kolu dvanaesterom. U pričama njemačkim, blago zakopano čuva zmaj, a brani oganj; ono „se šunča“, ono „cvjeta“, te ga iskopava i diže nevina ruka, nakon *sedam* navršenih rokova. Nakon *sedam* vremena, biva i drugo koješta sretno: želja ispunjena, oslobodjenje, dobit. Istim brojem *sedam* Germani, i u životu gragjanskom, najvoljahu brojiti: sedam dana, sedam mjeseci, sedam godina.

---

[1] „Davori!“ da je čisto bogmanje pokazuje, rek, bih, i usklik „davorito!“ u pjesmi 18 Marjanovićeve zbirke (v. 30 i 81). „Davori-to“ biti će sastavljeno istim načinom, kojim i „to-bože“, „to-korse“, u smislu molitvenom („davori to dali!“ jal „ne dali!“). Od ratnih davora udržа nam se riječ davorija, pjesma ubojna, pean, i odnosni glagol davoriti. I stari naši pisci mutno pominju bar jednoga ratnog davora (Ak *rječ.*, pod *Davor).*

[2] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 161.

[3] Id, s. 585. Usporedi naše: „Tvoja se sreća rodila, — sunčanom ždrakom povila“, koje se često pjeva.

[4] Id., s. 724.

[5] Id., s. 737. Nekome visokome bogu dvanaestolikom kod Germanâ ima skoro čisti trag i u poznatom svjedočanstvu Tacitovu (Germ., 9): „Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant“. Izmegju trojice spominjanih bogova, Hercules dvanaestomučni ovdje dolazi odmah na drugom mjestu, a to, u ustima Tacita, koji promišlja i tegli svaku riječ, znači mnogo.

Digitized by Google

Mi dovle pregledasmo, a po mogućnosti i pročistismo, naše pučko pričanje o dvanaestorici čudnih božjih likova. Pri tome, mi se pjesama jedva dotakosmo. Mogu li nas pjesme obavijestiti bolje? Složi li narod u svečani ep dvanaestoricu, o kojoj dugo i milo u pričama kazuje? Složi, a to u pjesmi starostavnoj, dotjeranoj. Naslov joj je, u Vukovoj zbirci: „Smrt vojvode Kaice“.[1]

„Podiže se gospodine kralju“, začinje pjesma s kraljem bezimenim, „od prekrasne od Maćedonije ... od svojega dvora čestitoga, — s' sobom vodi dvanaest vojvoda; — podiže se itar lov loviti“.[2] Nedaća bije kralja i vojvode: ništa ne uloviše, „ni jelena, ni kosute brze, — niti kakva od sitna zverinja“.[3] Ipak, „dobar kralja kobak sukobio, — sukobi ga vojvoda Sibinjska, — s' sobom vodi tri stotin' Madžara — i sezdeset dece Karavlaa“.[4] Nazvanoj božjoj pomoći vojvoda odaziva: „Zdravo, kralju od Maćedonije! — Zlatna kruno pod nebom na zemlji, — jasna zvezdo na Maćedoniji!“[5] Vojvoda sibinjski, Janko, zametnuo igru sa svojom djecom, pa bi se hotio s kraljem poigrati; ali ovaj gospoduje, te sjedi mirno, a pušta igru dvanaestorici svojih vojvoda, poimence zadnjemu, krasnome sinu Kaici Radonji. Pjesma opisuje šator kraljevski i izbraja dvanaest vojvoda: „Raspe kralju svilena šatora, — zelen šator od zelene svile, — na njem' zlatni dvanaest krstova, — trinaesta jabuka od zlata, — u njoj sjaji bescen kamen dragi; — pod šatorom sede piti vino, — posagjuje do desna kolena: — elči-bašu Dojčetića Vuka, — pa do Vuka Boška Rajčevića, — pa Stojana Stepojeva sina, — pa do njega Jovicu Resavca, — Kučajinska bojna kopljenika — od Resave lepe vode ladne, — pa do njega Golemović Gjuru, — pa do Gjure Orlovića Pavla, — pa do Pavla Rado-beg Mijajla, — do Mijajla Grčića Manojla, — do Manojla Šajnović-Damnjana, — do Damnjana Oblačića Rada, — a do Rada Kaicu Radonju.[6] — Kaicom je sofru začelio — sproć čestitoga lica kraljevskoga. — Kakva j' krasna Kaica vojvodo!“[7] Na dolami je Kaičinoj trideset putaca zlatnih, a „po dolami ko-

[1] Knj. II, 81.
[2] V. 1—6.
[3] V. 14—5.
[4] V. 16—9.
[5] V. 23—5.
[6] Pobrojeno ih je jedanaest, te je pjevač, ili može biti Vuk, nehotice ispustio ovdje jedno ime.
[7] V 42—64.

Digitized by Google

lasta azdija", pa će on „kroz krajinu voditi vojvode."[1] Ali divnog dvanaestog junaka sudba goni: „Kad se triput obrediše vinom, — Kaica ti na noge ustade, — pa se svome on poklanja kralju: — Kralju Gjurgju, roditelju krasni! — Pusti mene megj' Madžare, babo, — da se malo poigram s Madžari. — A kralj Gjuragj zače besediti: — O Kaica, moje čedo drago, — moj pernati od sunašca štite, — diko moja svagda na divanu, — sabljo britka svagda na mejdanu, — a kreposti megju vojvodama! — Pustiću te megj' Madžare, sine! — Al', tako ti uljeve od kralja, — i tako ti leba carevoga, — nemoj, sine, zametati kavge; — nas je malo, a mlogo Madžara. — Što nas ima? Dvanaest vojvoda. — Nije šala tri stotin' Madžara — i šezdeset dece Karavlaa!"[2] Kralj, ili car, otpravi š njim na junačku igru i drugara mu, Oblačića Rada, „obe ljute zmije od krajine".[3] Igra bijaše trk, kolo i skok, pa onda i kamen. Suparnika svojih trista i šezdeset nadjačala dva druga, dva imenjaka, Oblačić Rado trkom i skokom, Kaica Radonja kolom i kamenom. „Al besedi vojvoda Sibinjska: — Mili Bože, da luda kaura! — Što bi snage, kamenu predade!"[4] Upro i po drugi put Kaica u igru s kamenom, te nadmaši jednako. Sibinjanin ljut ište promjenu: „Odi, kralju, da se promenimo: — daj ti meni dvanaest vojvoda, — gole, bose, u košulji tankoj, — ja ću tebi tri stotin' Madžara, — sve na konjma pod oružjem svetlim, — i daću ti šeset Karavlaha, — i daću ti na svaku godinu — za života tri tovara blaga."[5] Ne da kralj ni samoga Kaice „za četiri na krajini bana"[6] u Sibinjanina Rasrdio se ovaj, te izazvao Kaicu: „Od', junače, da s' nadstreljujemo, — da bijemo nišan za oblakom!"[7] Kaica gleda nišan za oblakom, a ne gleda strijele od Janka: Janko ga ustrijeli. Junaka pribranog, sina svoga, što zemlji pade, kralj uzima na krilo, grli, ljubi, a viknu: „Moj pernati od sunašca štite! . . . Možeš li mi preboleti, sine?"[8] Rana nije od prebola: Jankove su „strele puste otrovane, — na zmijinu jedu nakaljene".[9] Kralj tuži: „J'o Kaica, moj sokole sivi!

[1] V. 69, 77 i 85
[2] V. 95—114.
[3] V. 122.
[4] V. 149—51.
[5] V. 161—8.
[6] V. 176.
[7] V. 188—9.
[8] V. 208—12
[9] V 217 - 8.

Digitized by Google

— Al' ti babi krila odlomiše — i obadva oka izvadiše! — Kako će te preboleti baba? — na Beljacu ostaviti sama, — da mi čuvaš bez promene stražu?"[1] U to, kralj „pogleda okom na vojvode".[2] Pojuriše ovi i pognase po polju Beljacu suigrače, protivnike svoje, koji svi, na broju trista i sezdeset, pogiboše, osim Janka izmaknutog. Od padnutih Madžara i Karavlaha načinjena je humka i obgragjen je grob Kaičin, grob veličanstven, što mu napraviše „braća milostiva",[3] preostalih jedanaestoro tužnih vojvoda. Nad grobom, kralj još oplakuje čedo drago, diku svoju; žali izgubljene „ključe suva zlata";[4] žali začelnog junaka, koji, samac, čuvaše na Beljacu stražu, bez promjene dokle je krajine.

Svak uvigja karakter skroz i skroz mitični ove pjesme, koja koliko lijepa, toliko je i davna, sadržinom i besjedom. Navuče se na pjesmu koprena riječi novih i tugjih, a i tugjih pogdjekojih imena; ali, i pored toga, u njoj nalazimo vjekovno nasljegje naših djedova, Srba i Hrvata prvašnjih. Jačim zvukom epa progovara nam iz pjesme ono isto, što nam pripovjediše priče o dvanaestorcima, koji se goste u trpezariji oca gospodina, pa o dvanaestero ili trinaestero grabancijaša. Ima dvanaest vojvoda, poregjanih, okupljenih oko stola jednog; pače je njih trinaest, uz vrhovnika, kralja ili cara, čiji su sinovi, jer za Kaicu izrično se kaže, da je kralju sin, dok su svi ostali Kaici „braća milostiva", porednici mu uzvisiti.[5] Tako je i „na zelenu šatoru od zelene svile zlatni dvanaest krstova, trinaesta jabuka od zlata".[6] Gdje pjesma začinje, ona ne imenuje kralja, jal cara: car, iz prva, jamačno bijaše car nebesni, a ime Gjorgje pridjenu se poslije.[7] Skandinavska jedna *saga* go-

[1] V. 222—7.
[2] V. 228.
[3] V. 243.
[4] V. 259
[5] Kralju sjede svi do desna koljena (v. 48[1]. Desno je mjesto svijetlo i čestito, po shvaćanju Arijaca.
[6] Uzgred opažam, da je u Vedi naći za nebo baš sliku razapetog šatora, „izatkani šator neba" u himni *Rigv.* X, 129, v. 1, po prevodu M. Müllera — *Beitr. zur vergl. Rel.*, s. 77, „nebo", naprosto, po prevodu H. Grassmanna, II Th., s. 406. Boja „zelenog šatora od zelene svile" nekako podsjeća na poznati nam „zeleni mač staroga Voina".
[7] Kako se, tokom vremena, pjesma, u nekim joj čestima, raspadala od prvobitne osnove, dokaza imamo u pjesmi 74 Čojkoviceve zbirke, s ovom porednoj. Kralja maćedenskoga Gjorgja tu odmijenio Despot

Digitized by Google

vori upravo onako, kao što naša pjesma. Vrhovni Odin ima oko sebe svoje subogove, a ti subogovi jesu dvanaest njegovih kneževa. Visokome zboru tome postavljeno je dvanaest stolova; pa je zbor i trinaestori, gdje mu se pribroji gospodar Odin.[1] U našoj pjesmi lasno se shvaćaju i pojedinosti. Kao što propada dvanaesti grabancijaš, propada i dvanaesti Kaica, kojim kralj „sofru začelio". Trideset zlatnih putaca Kaičinih mogu biti dani decembarskog završnog Sunca; svakako, na Sunce odnosi se izreka: „moj pernati od sunašca štite", i kolasti plašt, hazdija, što Kaici pristoji. Kolasto odijelo jeste nebesnikâ, pa baš za „Sunčevo odijelo" znadu naše priče.[2] Grabancijaši hvataju se u vrzino kolo, a kolo vojvoda „vodi kroz krajinu" Kaica; grabancijasi su odrpani, pa eto i pjesma spominje „dvanaest vojvoda, gole, bose, u košulji tankoj", to, dašto, na blijedom izmaku godine, hrleće neizbježnoj propasti. Kaica, veli pjesma, „što bi snage kamenu predade": zimno okamenjenje bogova dovoljno nam je poznato iz cijele ove studije. Eto, biva opća bogovska pogibija, bogovi se svi naoblače, pa „se bije nišan za oblakom". Suigrač je vojvoda sibinjski Janko, u koju historičnu osobu ovdje se preliči davni bog Janj (Oganj) naših otaca.[3] Zmija, simbol ognja, to grabancijaški zmaj, javlja se kod Janka: njegove su „strele puste otrovane, na zmijinu jedu nakaljene". Janko vodi k igri i polomu tri stotine Madžara i šesdeset djece Karavlaha, što su dani godišnji, postali od vječitoga ognja. Vidismo oličene božje dane, u mitu istočnih Arijaca.[4] Oliči ih, jednako, mit grčki, pridavši Heliju, Suncu, sedam stada, a u stadu svakom po pedeset volova, to svega trista i pedeset dana; oliči ih rimski, gdje bog Jano upravlja mijenom godine, mjeseci i danâ, te ima, prema mjesecima, dvanaest oltara, a, prema danima, pokazuje prstima broj tri stotine šezdeset i pet;[5] oliči ih germanski, po svjedočanstvu Edde;[6] pa evo to čini i naš mit, slikom trista i šezdeset djece Jankove. Nakaradnu sliku dana godišnjih, izraženih sa trista i

---

Gjuro, a Kaicu Radonju Rade Oblačina Pjesma crnogorska predočuje nam još veće raspadnuće.

[1] Grimm, *Deutsche Myth.*, II, Vorr s. 39.

[2] N pr kajkavska, iz Petrijanaca, zbirke Valjavčeve (Krausz, *Sagen.* I 46).

[3] O njemu drugdje.

[4] Gore na str 101

[5] To u jednoga Janova kipa.

[6] Grimm, *Deutsche Myth.*, Nachtr. zur s. 615.

Digitized by Google

šezdeset gnijezda u brku junaka Brka, već pripomenusmo.[1] Sto Janko ima i „četiri na krajini bana", to su, možda, četiri godišnja doba, koja on, kao i dane, vodi.[2] U sveopćem pokolju svojih, Janko osta čitav, jer je Oganj vječit; a zametnu se čudna igra i borba na „Beljacu", t. j. na bijelom polju božje godine. Ovi Beljac[3] veoma sliči bijelome, južnome i ognjevitome Asaheimru germanske mitologije. Na krajnome Beljacu, po ponavljanom bolnom vapaju pjesme, zadnji Kaica, osamljen, „čuva bez promene stražu". Kako Beljac, onako je i *Ka-ica* riječ od starine; valjda znači: onaj koji se smiruje,[4] smireno, pokojno Sunce, po milujućem izrazu naših otaca. I što je *Radonja* taj Kaica, kao i drug mu *Rado* Oblačić,[5] biti će isto tako od Sunca, koje je, po pučkom epitetu, veselo, radosno. U kobnoj igri, uz Kaicu Radonju pridesio se pouzdani mu drug, Rado Oblak; pa eto bijaše običaj u Germanâ i u Slavenâ, da se dva mjeseca susljedna katkad nazivlju jednim te istim imenom.[6] Spjevan je polom Sunca u decembru i dodirnome novembru, a cio mit, u pjesmi, zamišljen je ovako: godišnji Oganj dočinje, te vodi u propast živu povorku svojih dneva i četiriju zemana; slabi se onda, u toj konačnoj igri godine, i nebesno vidilo, vidovni Car; natmurilo se je, ogolilo je, divno kolo dvanaest Sunaca, pa izmegju ovih najzadnje pada, neumolnim a veličanstvenim udesom.

Staru ovu pjesmu evo razglobismo u čestice joj mitične. Dok pjesma kazuje nedaću dvaju u kolu zadnjih vojvoda, Kaice Radonje i Rada Oblaka, ona pominje imenom i vojvode ostale. Sve

---

[1] Gore na str. 108.

[2] Ne ću nipošto da tvrdim, no mi se čini moguće i to, da na četiri doba u godini pokazuje i alegorija Svantevidove slike u Arkoni (Sax. Gram. *H. Dan.*, p. 287): „simulacrum . . . quatuor capitibus totidemque cervicibus mirandum perstabat, a quibus duo pectus totidemque tergum respicere videbantur". Kao što skoro svi stanovnici Europe, i Slaveni, od pamtivijeka, znadu za četiri godišnja zemana, premda im je glavno ljeto i zima, a uzgredna jesen pa još uzgrednije, osobito najsjevernijim, proljeće. U Eddi ljeto i zima živa su lica. U indijskoj mitologiji, Sunce za četiri zemana polazi četiri kraja zemaljska, istočni, zapadni, južni i sjeverni.

[3] Može biti isti sa stajaćim „Davor-poljem", drugdje u pučkom pjevanju.

[4] Miklošić, *Slav. Personenn.*, s. 67.

[5] Pošto „se nišan bije za oblakom", niti pridjev Oblačić, Oblak, nije po samom slučaju.

[6] Grimm. *Deutsche Myth.*, s. 658.

Digitized by Google

ove vojvode jednako pripadaju u božanstvenu historiju. Od njih nijednog ne pamte ljudski spomenici, a sve njih mota silna vrtača gatnje božje. To su zgoljni sunčani bogovi, koji postepeno grade godinu. Svakome ne ćemo moći davno ime na čisto iznijeti: baci na njih gusti prevjes sve to kruci antropomorfizam, u veliko pripomagan netrpljivošću nove vjere. Pomučno će takogje biti oko tih bogova prikupljati, i bistriti, pjesme, priče i pučke običaje. Ali ce nam ipak, mislim, veliki porednici izići, kad jače, kad slabije, na svijet godišnjega neba.

Prvi je u redu elči-baša Dojčetić Vuk. Svi se ovi denominativi lasno tumače prema tu skoro izloženom mitu. Nada Sunčeve sve slike, nad dvanaest Božića, glasi se onaj, koji počinje godinu, dovodeći na novo sunčani sjaj, „noseći suva zlata od vrata do vrata" ljudima.[1] Čelovogja u kolu, pravi Božić, on je najveseliji blagovijesnik, najprvi poklisar (elči-baša). Nego, radosno Sunce mlade godine, koliko je milo i dragocjeno, toliko je i nejačko: ono se tek doji novom svjetlošću, te je Dojčetić, Dojčin. Što je i Vuk, to spada u najglavnije, nama već poznate, arijske nazore. Mi razabrasmo iz Rig-Vede, da ješnu tminu noći i zime oličuje mrk proždrljiv Vuk, i od toga Vuka pokazasmo svejednako živu zebnju, u praznovjerju našeg naroda.[2] Na bolje objašnjenje, ovdje pridajemo još slijedeće.

Noć i zima, to je pravi mitični Vuk Arijaca; ali vučje ruho, red je, gdješto, i bogovima na se navući. Kad je noć, a poglavito kad je velika noć godine, u pritisnutoj prirodi pritiskuju se i bogovi, živući u njoj. Zimni mrak oklopio sve, pa tàmne i svijetla lica božja, koja, ako i ne postaju vučje naravi, opet su nalična stravičnome Vuku, ili potpadaju pod vlast njegovu. Ovo se nigdje čistije ne izražava, koliko u mitu edičnom, gdje i samog vrhovnog Odina noćni Vuk proždire.[3] Slično s ovim, naši ljudi još vele, kad sunce pomrči: „izjelo se sunce!"[4] a izjede ga ala, aždaja, šta li, te ponegdje i pucaju iz pušaka, ne bi li ga od nemani obranili. Znatno je što, pri pomrčini, kažu u krajini Negotinskoj, da „neka aždaja Vrkolak hoće da proguta sunce".[5] Vrkolak je vukodlak,

[1] *Dio III,* str. 61(205), pa i dalje.
[2] *Dio II,* str. 92 – 3(190—1) i 100(198).
[3] Grimm, *Deutsche Myth.,* Nachtr. zur s. 266.
[4] Vuk. *rječ.,* pod *Pomrčati.*
[5] Milićevića *živ. Srba,* s. 194.

Digitized by Google

ili noćni Vuk,[1] pa naše kazivanje ponavlja, ovako, tu prije pomenuto edično o bićima božjim, što ih proždire taj Vuk noćni. Nego, tamom proždrti bogovi pričinjaju se i sami Vukom, nose vučinu, te su i nazvani Vukovi, u mrklo doba noći i godine. Nose oni i medvjedinu, lisičinu, ili drugo što, jer se prometu što kojom životinjom, njima omrknutim prikladnom;[2] ali su opet, u zimnoj nevidilici, ponajviše Vukovi, na lik onda vladajućega Vuka.[3] Što od ovoga Vuka, a što od bogova, njemu naličnih, dogje našim ljudima primirno ime Vuk, kao jaka obrana od bijede nevidovne, od svakoga naleta noćnog; dogje Nijemcima jednako ime Wolfgang, a Grcima ime Λυκάσκος. Našim pučkim ženama jak je lijek i tako zvano „izmeče", što je jagnje u utrobi ovce, zaklane od vuka; izmeče se ostavlja i suši, pa njim se kadi „vukojedina", nekakva rana na djetetu, kad mu mati, noseća, po slučaju okusi od ovce, ili koze, koju je vuk jeo.[4] Božji poklisar Dojčin zove se Vuk za to, što još boravi u ljutoj zimi. Sunce je, dašto, na novo oživilo, ono se rodilo u prvom mjesecu godine; ali je i studen najljuća u mrzlom januaru. Od božića do uoči bogojavljenja su „nekršteni dni", veli narod.[5]

Božjega Vuka davnih Hrvata i Srba dosvjedočuje nam još postojeći običaj vučarâ. Ovi se zovu *čarojci* u kotarima zadarskim, gdje je običaj, valjda, najmanje istrošen. U zimno doba, uz bijele poklade,[6] idu čarojci okolo, njih šest muškića, svi s licem očagjenim, ili kakogod ukrivenim. Imaju načinjena vuka, pa ga jedan drži na legjima, a do vuka blizu stoji „baka", opet muškarac jedan, obučen u ženske haljine. Zalazeći po selu od kuće do kuće, čarojci pjevaju, „nek se pamti stari vuk" (kažu u pjesmi), i prose za vuka

[1] O vukodlaku vidi unaprijed.

[2] Teriomorfoze bogova mislim, da nam je više tražiti u ovoj njihovoj skučenosti zimnoj, nego li u prvotnom nekom feticizmu davnih Arijaca.

[3] Od strašnoga zimskoga zvijera ostade poslovica: „Ako zima ustima ne ujede, ona repom ošine". Da ovo nije puka metafora, nego da se uz zimu jednoć mislilo na Vuka, vidi se na drugoj poslovici: „Kurjak nije zime izio", ili „vuk nije još zimu pojio".

[4] Vuk. *rječ.*, pod *Vukojedina* i *Izmeče.*

[5] Kroz ovo polumjesečno vrijeme „nečista sila" najviše mah otimlje, te će svakome nauditi, „koga u nedoba desi van kuće" (Milićevića *živ. Srba*, s. 128).

[6] Pred bijele poklade, megju Posavcima srijemskim i brodskim, takogjer „se provode" takozvane *kurjače*, koje su ženske i muške (Vuk. *rječ.*, pod *Kurjače).*

Digitized by Google

i baku ovako: „Domaćine, dome moj, — evo vuje pred tvoj dvor, — darujte ga, dragi moj, — častite ga, dome moj, . . . jer je vujo sileni, — ima kvasac masleni . . . Dajte vuji slanine, — da ne sagje s planine, — da jarad ne javi, — magarad ne davi. — Dajte baki glagjenoj, — pruž'te baki sledenoj . . . jere baka, kuća naša, — drugi vuče ne smi baša(?), — čuva vuju hranitelja.[1] Pjesma, ako i držana još uvijek u himničnom sedmercu, očevidno se raspala, kako joj to pokazuje i poznija česta rima; pa o dva Vuka nešto samo natuca. Nego, „vujo hranitelj", koji „ima kvasac masleni", te ga „čuva baba slegjena", prizivlje nam u pamet već vigjene slike u Božića i njegove majke.[2] Da li što pjevaju, ne znam, ali u vrijeme od Kolede idu okolo, u Poljskoj, isti naši vučari, noseći vuka nadjevena i proseći.

Običaj vučarâ jest i rimski. Njihovo je zalaženje po selu „discursus lupercorum" po Rimu gradu. Po novijoj etimologiji, *lup-er-cus* znači ono što i vučar, u vuka premetnuto biće kakvo.[3] *Lupercalia* bijahu zimni god, o polovici februara; a slavljahu ga Rimljani još od sinje davnine svoga palatinskog grada, gdje je bila pećina Lupercal, i u njoj vučja boginja, Lupa, ili Luperca, ili Acca Larentia, dojilja dvaju glasovitih blizanaca Romula i Rema.[4] Na

[1] Ova je pjesma meni dostavljena iz Benkovca.

[2] *Dio III.*

[3] Preller, *Röm. Myth.*, I, s. 126 i 380.

[4] Za božju jednu vučicu znadu i kajkavci, koji u okolici varaždinskoj ovako pričaju (Krausz, *Sagen*, II, 54): U nekoj mlinici, ljudi noću ginu od vučice proždrličine sve dotle, dok se nagje srčen mladić, koji će tu prenoćiti. Naložio on vatru u mlinici, kad eto zvijeri, što sve okolo njuška, al njega ne nagje, jer se bijaše ispeo na neke daske poviše vatre. Kraj iste vatre, na posljetku, sjela i vučica, položila vučinu, i u tom času prometnula se prekrasnom ženom, i zaspala. Na to, sigje dolje mladić, pa pod mlinom sa tri čavla prikova vučinu. Gdje se djevojka oda sna prenu i ne vidi kožuha, zaklinjaše momka, da ga joj povrati, no on odbi svaku molbu. Iza toga, mlinica bude njegova, njegova i djevojka. Od ovog braka nagje se čedo, ali, kad mlada jednom otkri skrivenu vučinu, uze je, zaogrnu se njome, pretvori se nanovo u vučicu, i bjež. Dijete je u plaču; pa, gdje otac od njega dozna žalost, išao odmah za tragom vučjoj majci. Na raskršću nekakvom zastao vučjega čobanina, koji, zatrubivši u rog, prikupi mu sve vukove, uz prietnju, da će mahom zaglaviti, ako u njima vučicu ženu ne raspozna. „Eno tamo, moja je žena zadnja zvijer!" uzviknu mlinar Čobanin vučici skide vučinu, te od onda mlinar i žena živiše sretno — Rekao bi, da je mlinica, u ovoj priči, ljetno bogatstvo, koga nestade u noći zimnoj, a mlinar veliki davalac nebesni. Vatra u mlinici, Oganj,

Digitized by Google

ova dva božja mladića, kojima je dosugjeno minuće, propast neizbježna, pokazuje i obred lupercalski: izvode se do oltara dva momka otmjenog roda patricijskog, pa krvavim nožem žrtvitelji dotiču im čelo. Ipak god je veseo, jer je Sunčev, a namijenjen čišćenju puka i plogjenju ljudskom i skotskom. Ide naokolo po gradu dvanaest mladih golih luperca, podvostručen to broj naših šest vučara, a taman broj golih nagih naših dvanaest momaka, kada od kuge selo oboravaju.[1] Drugim imenom, luperci nazivahu se *creppi* (capri), jarci: oni žrtvovali jarce, jarećom se kožom pripasivali i jarećom oputom tukli mlade žene, koje bi od udaraca očekivale plod utrobni. Čudno je, da naša vučarska pjesma spominje, premda niječnim i mutnim načinom, samo jarad i rodnu magarad: „da jarad ne javi, magarad ne davi". Na plodnost poljsku i žensku jasno pak sluti, u čarojskoj pjesmi, strofa zaključna, što ju evo sad navodimo: „Ostaj s Bogom, dome moj, — koji si nas darova'! — Od Boga se radova', — i pšenicu uzora', — svoje kćeri pouda', — i konjic ti zaigra'!"

Ja sam mnenja, da na mitične ove vukove tvrdo se privezuje i pusto praznovjerje vukodlakâ. Praznovjerje je europsko općenito; ali nije, valjda, nigdje življe i bujnije, što u istočnim i južnim krajevima našeg naroda. Vukodlacima pučko maštanje priši svakojake dronjke nove; to uvijek budno maštanje rastroji, smiješa i pobrka im prvašnje biće; no, i uza sve to, čini mi se, da je još moguće u njih razlučiti dvije sastavine starog vjerovanja. Što vukodlak javlja se noću, a osobito zimi, od božića do Spasova dne, te davi čeljad po kućama; što ga nestaje toplotom i vidilom dnevnim, netom kokoti zapoju; što on ljude davi i glagju, jer se u gladno doba muklo vere oko vodenica i oko žitnica; što se boji glogova trnja: „na putu mu broć i glogovo trnje!" a i glogovim kocem njega bodu, da lipše, pa nakaza ta nepodnosi rana ždrijepca bez biljege, ako mu se ovaj primakne: u tome je viditi zimskog Vuka satritelja, koga Vid tjera sa svojim konjem i glogom sebi posvećenim.[3] Da je to glavom baš stari Vuk, kažu iz-

čuva, kroz zimu, bogastvo buduće toplote. U zimnoj nevolji, žena nebesnog mlinara, a mati nejakog Sunca, postaje vučica, kao što je lupa, ili luperca, i Acca Larentia (po značenju: mati Larâ, mati vladalačka (?), Sunaca mjesečnih ?).

[1] Vidi na str. 106—7.

[2] Vuk. *Život i ob.*, str. 213—4.

[3] To već kazasmo, kod Vidove religije. Glede gloga primjetiti nam je, da on bijaše moćan i kod Rimljana, te i kod njih pridijeljen bogu

Digitized by Google

rječito jekavci. Kad se jednom u nekoj kući, u Banjanama hercegovačkim, pojavi vukodlak, zgroženi kućani nekoliko puta prekrstiše se, i, da ga otklone, svi rekoše: „Mini, vuče, vijećamo ti prvo mokro kumstvo, što bude u kući!“[1] Vukodlak je ovdje ravno ono, što i Vuk, od koga sujma uzimaše naše oce.

Posve je druga sastavina praznovjerju, gdje se misli, da i pošten te i mlad čovjek biva vukodlakom, ako preko njega, dok je u kući ležao mrtav, preleti tica, ili pregje četveronožno živinče nečisto, ili ako se čovjek nesrećom rodio u krvavoj košuljici;[2] pa i gdje se misli, da se vukodlaku i ženi mu može, nastave li oni bračno življenje, naći dijete bez kostiju, ali neudoga roda. U ovu stranu praznovjerja zbjegli se, mislim, bogovi, koji postaju vučji u vučjoj noći. Što će se sad ljudi da povampire, moću nečiste tice ili živine, to negda bijaše zimska zoomorfoza bogova Za „vučju *košulju*“ (wolfhemd), jal „vučji pas“ (wolfgürtel), koje, jedno i drugo, preobraća u vukove, znadu čisto takogje i Germani, a to već od vijeka svoga poganskog: ko na se stavi vučju košulju, taj je vuk za devet dana, ili, po drugim verzijama, za tri, ili sedam, ili devet godina.[3] Davni Germani privigjali toliko svoje *werewolfe,* koliko naši sadanji ljudi vukodlake. Privigjali jednake *versipelles* Rimljani, a jednake λυκάνθρωποι Grci, pa je praznovjerje vlastito i Keltima.[4] Pogagja li Šafařik, kao što je prilika, da su bili Slaveni Herodotovi Neuri,[5] tad imademo svjedočanstvo o slavenskim vukodlacima već iz V vijeka pr. Hr. Herodot čuo od grčkih naseonika na Pontu, da Neuri, veliki čarobnici, svake godine, na neko vrijeme, promeću se vukovima; pa čuo i to, da zmije Neurima jednom prekriše zemlju. Vučji čudni Neuri biti će neurski vučari i neurski zimski bogovi, kao što će one zmije valjda biti oličenje ognjenih

početniku godine, Janu. Od Jana glogovu šipku Latini nazvaše *janalis.* Ovu šipku ima i Carna, boginja takogje početnica, koja se štovala na kalende. Carna čuva neko božje dijete u kolijevci, za babina; vodom škropi sve ulaze k njemu; a oda zla ga brani glogovom šipkom, stavljenom na prozor ložnice (Ovid. Fasti, VI, v. 101—68).

[1] Vrčevića *niz prip.,* str. 60, u pripovijeci: „Seoska osuda na smrt novoga vukodlaka“, koju je uharno po cijelo čitati.

[2] Vuk. *život i ob.,* str. 213—4 — Vrčevića *niz. prip.,* str. 61. Nije od Karadžića, niti od Vrčevića, razabrati, a opet bi korisno bilo doznati, koje su to živine, što imaju pretvornu onu moć.

[3] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 915—6.

[4] Id. ib.

[5] *Slav. Alterth.,* I, s. 194—9.

Digitized by Google

bogova u zimi. Vukodlaci uzlazili bi, ovako, u neslućenu davninu. Riječ „vukodlak“ zajednička je svima Slavenima, a, u vidu mitičnom, jasna joj je i druga čestica „dlak“: naime, bogovi, zaodjenuti vučinom, prokazuju vučju dlaku. Po slavenskom općenitom vjerovanju, uz vukodlake biva pomrčina sunca i mjeseca; pače „vęrkolači“, koje Rumunji uzajmiše u Slavenâ, znači pomrčanje mjeseca.[1] Po svemu ovome, u jednoj strani vukodlakâ mi nazrijevamo pomrknute vučje bogove. Otle nam i pučka imena, kojima inače ne ugjosmo u čisti smisao: Dobrovuk, Milovuk. S punom torbom vučjega praznovjerja Slaveni sigjoše na jug, pa svoju riječ „vukodlak“ nametnuše i onim narodima, kojima već od arijske davnine ta mitična metamorfoza poznata bijaše. Rumunji, po našu, kažu „vęlkolak“, Arbanasi „vurvolak“, noviji Grci βουλκόλακα.[2]

Božju metamorfozu, u početku godine, pominju mnogi starinski običaji. Od ovih običaja, koji su razlomljeni, vlače se u puku sami ostanci; ali im se glas vjere poganske čuje jednako, ako i muklo. U početno doba godine padaju „bijele poklade“, uz „bijelu“ nedjelju i „bijelu“ subotu. „Bijele poklade“ meni izgleda kao izraz prethristjanski, kao bijelo vrijeme nakon klada, nakon zauza božjih.[3] Bogovi su još privezani, sapeti tamom; oni su zbog zime metamorfozirani, ali već nastao okret s godišnje mračnosti na svijetlu bjeloću, pa će naskoro sve božje iz tame iskočiti zdravo i čitavo, kao i prije zimskog poloma. Uz ovo vrijeme negdašnjih bijelih poklada, a današnjih mesojegja, naši se ljudi vesele, igraju se igara svakojakih, zbijaju šalu, meću na se obrazina koža i repova životinjskih. Čine to, jer su onda dokoni, a obiluje i kućna hrana; čine zar nešto i po primjeru europskih općih mesojegja, ali, pri veselju tome, ostaje ipak koješta, naslijegjeno od starine. I u Europi se mesojegje, nekom stranom, odnose na običaje poganske. Nego, u izglagjenih Europljana, što je u tom bilo stare vjere, ono se otrlo sasvim, dok pučke naše buše, čarojice, čuvide, još izrazuju nešto božansko. Takav je naprijed pomenuti mimični prizor s „Gjedovom Babom“, ili s „Babom Korizmom“.[4] Ljudska imitacija božjeg čina biti će i „nevjesta sa svatovima“, koji u Risnu, na bijele poklade, zalaze od kuće do kuće.[5] A nije sumnje, da je taka

[1] Miklošić, *Etym. Wört.*, pod *velkŭ*.
[2] Id. ib.
[3] *Dio III*, na str. 58(202).
[4] Na str. 119—20.
[5] Vuk. *život i ob.*, str. 19.

Digitized by Google

imitacija dubrovački „Čoroje, Vila i Turica“. Sad nestalo ovog običaja, ali se držao sve do posljednjeg vremena republike. Svakim svecem, od početka februara do časnog posta, išao bi po gradu čuvidni provod Čoroja, Vile i Turice,[1] a prikazivaše prelaz maskiranih bogova iz sumorne zime u cvatno mlado ljeto. O čupavu Čoroju visili repovi lisičji, dok je u ruci nosio zelenu grančicu i cvijeće: u Arijaca kovarna lisica oličuje večer; večernja lisica napastuje Suncu, no je jutrenji vid smiče.[2] Od cvijeća vijenac imala i Vila na glavi, pa obilno cvijeće kitilo joj i luk na tri ugla, koga nošaše u ruci; Vilu skrivalo bijelo ruho, i komad sure svite, preko lica. Sav prekriven, i čupav, bio Turica, s konjskom glavurinom, što se otvarala i velikim zubima klocala. Ovakom „klocalicom“, taman u vrijeme mesojegja, igralo se i u Srbiji, to još u početku ovoga vijeka, te plašilo njome žene i djecu.[3] Čudotvornu konjsku glavuču, znamen zakopanog vidila, pod imenom *dadhyanc* poznaje vedična religija,[4] a čusmo ono više puta, da nju iznosi i naša.[5] Konjska je dakle klocalica uzeta iz blaga vjerskog. Da su pak s vjerom Čoroje, Vila i Turica bili u tijesnom spoju, stoji tvrdo po tome, što te čuvide, u prvi dan svog provoda, prolažahu, drskom i nehristjanskom preuzetnošću, kroz dubrovačku sabornu crkvu.[6]

Imena: *Čoroje, Vila* i *Turica* bez sumnje su prenačinjena, iz svog poganskog sklopa izvitoperena, dakako od zazora hristjanskog.[7] Ali ostaje to, da u dubrovačkom običaju nalazimo kao oca, majku i sina. Djeda, babu i dijete u povoju nagjosmo, jednako, i u običaju rišnjanskom, glede „Gjedove Babe“. Promatramo li ova

[1] Id., str. 19—20.
[2] Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 128—31.
[3] Vuk. *život i ob.*, str. 20.
[4] Gubernatis, *Myth. zool.*, I, p. 324—6.
[5] Gledaj osobito u *Dijelu I*, na str. 51(91).
[6] Vuk. *život i ob.*, str. 20.
[7] „Prosti ljudi“, veli Vuk (l. c.) „po Dubrovniku pripovijedaju, da je takova životinja kao turica zaista negda bila, pa je uhvatili i ubili. Književnici pak njihovi kažu, da se to činilo za uspomenu negdašnjemu ratnome bogu *Turu*“. Vukovi književnici zar mišljahu na germanskoga Thôrra, ili Donara (Gromovnika), što je ovdje izvan prilike i mitične i jezične. Prije bi bilo misliti na skandinavskoga Tyra (Davora); no je ime Turica tek po slučaju suglasno s Tyrom. Vrijedi, ipak, mnenje dubrovačko, da je u maskaradi Turice, Vile i Čoroja ležala uspomena poganska.

Digitized by Google

lica, ovako ponavljana na različitim mjestima, i prebiramo li godišnje vrijeme njihova pojava, te i njihove simbole, onda nam se nameće indukcija, da je ovdje igru svoju zavrgao mit sunčani: iz cijele prestave kao da nam iskače mlado Sunce,[1] što ga vode ostarjeli car i carica nebesna. K ovome tumačenju prilazi i to, da u ovo isto vrijeme pada i mutna uspomena, koja nam se sačuva o ratnome Strahoru.[2] Uz častni post, u negdašnjoj Granici i u Srijemu, stihovima davnašnjim djeca bude zamrlog Strahora: „Oj Straore, Straore! — Oj javore[3] Straore! — Umre, umre, Straore! — Ustaj, ustaj, Straore! — Čujem, čujem, nebore:“[4] Strahor je Vid, pa i Vidovo ime, ili moć, ponavlja se iz praznovjerja ovoga doba. U Šumadiji, ko „vidi“ zmiju prije blagovijesti (25 marta), ubija je i u njezinu glavu sije bijelog luka. Ode li crkvi, na uskrs, s tim lukom pod jezikom biti će *vidovit,* te će „viditi“ svaku ženu koja je vještica.[5] Ovaki luk, iz zmijine glave (valja ubiti zmiju „prvu vigjenu od godine“) meću i u djetinju hamajliju protiv vještica, činilica i noćnica.[6] Pažnja nam se od sebe svraća na sve ovo „vigjenje“, na „vidovitost“, koja nam odmah izazivlje Vida.[7] A glede bijelog luka, posvuda se drzi u narodu, da je vrlo zdrava biljka, kao biljka od pomoći. U Srbiji, u šabačkom okrugu, kad se svršuju bijele poklade, ljudi njom taru sebi, od vještica, dlanove, sise i tabane.[8] Iz svega je razabrati, da bijeli luk pristajaše Vidu, kao i bosiok.[9] U početno ovo vrijeme godine, Strahor-

[1] Moguće, da se na Sunce, skriveno pa izmoljeno, odnosi ponešto i u samoj igri „prstena“, koja je, uz mesojegje, najobičnija po Srbiji i Bosni, pri noćnim zabavama. U igri terminologija: „pogorelica“, „požegalica“, „pogore konji“, mogla bi spadati amo (Vuk. *rječ.,* pod *Prsten).*

[2] Uporedi *Dio I,* str. 52(92).

[3] Ovaj inače tamni javor rekao bih, da je drvo od svjetlosti, koje već vidismo u religiji Vidovoj.

[4] Vuk. *život i ob.,* str. 21

[5] Miličevića *živ. Srba,* str. 82 — U Vuk. rječniku (pod *Blagovijest),* od prilike kaže se ovo isto, no da to biva na blagovijest, mjesto na uskrs, a da se luk zadijeva za kapu.

[6] Id, str. 158—9.

[7] Gdje budemo, na drugom mjestu, dokazali, da je zmija oganj, biti će jasna i zmija u ovom pučkom praznovjerju. Kroz zimu ljudstvo je pod okriljem boga Ognja, kome propada moć, kad na proljetno nebo nastupi ojačani Vid, s povorkom sunčanih bogova.

[8] Miličevića *živ. Srba,* str. 140.

[9] U Italiji, bijeli luk daje obilje, a porod ljama lasni porogjaj, pa ga, n. pr. u Bologni, niže svijet na jagmu kupuje o Ivanju dne. Jed-

Digitized by Google

Vid ustao na život, da satre zimnoga dušmanina. U Srijemu pali se, uz mesojegje, „bukara“, ili „vatrište“, i to na bugjenje očajalih bogova. „Bukara“ je u savezu s ognjem i s plodom,[1] i zove se tako vatra, što ju lože od svakoga smeća, te oko nje hvataju se u kolo djevojke i mlade:[2] smeće druga je slika zimskom prljužom zatrpanih bogova, koji se ipak kreću uz zapaljenu godinu. Valja da nekako se kreću onda i svi pokojnici, svi mrtvi. Hrišćanska crkva ne pominje mrtve u ovo doba uskrsnute godine, ali njih, više nego u druga doba godišnja, miluje pučki običaj. Uz poklade prije bijele nedjelje, a poslije sebične, ima „zadušna nedjelja“.[3] Kroz ovu svaki domaćin iznosi čitulju i prizivlje k pameti kućne miljenike, pretke i svojte upokojene. Svakome od njih namijenice po jednu svijeću; onda se svijeće sve zažde, te izgore „mrtvima za dušu“. Ponegdje nose na grobove i jela i pića, da ih vinom preljevaju.[4] Nova godina obradovala i mrtve. Iskra jedna njima se iskresa onim istim plamenom, kojim se zapališe bogovi.[5]

Kad ih tmina opkoli i pritisne, bogovi ne samo da na se navuku vučinu, ili kožu druge koje mrke životinje, nego, kako su tada stari, tako mogu postajati i mali. „Starmali“, ova riječ što se sad rabi za svakoga kepeca, maljenicu, iz početka može biti da pripadaše jedino bogovima ostaralim i umaljenim. Od zapadnutih i začamalih bogova stvoriše se nejake maljenice. U sitne ovake duhove (πυγμαῖοι, δάκτυλοι) vjerovahu Heleni; ali njima nije nigdje širi

nako, naziru u njemu otajnu moć Skandinavci i sjeverni Njemci. Nazirahu isto i Grci, i Maloazijati, i Indi, kojima posljednjim bijeli luk bijaše *tamanitelj nemanî* (Gubernatis, *Myth. des Plantes,* pod *Ail).* Što se tiče starih Slavena, Rusi pogani X vijeka, uz bosiok i pijevca, zakopavahu ga s mrtvacem (Krek, *Slav. Liter.,* s. 123—30), zar kao simbol Vidova i čovječjega uskrsnuća. U nas, sada bijeli je luk predmet zagonetkama, te se kaže: „ciciban, što je u zemlju strmoglavce ukopan“ (Novakovića *zagon.,* s. 119—20).

[1] „Buknula„ vatra, „buknula“ djevojka.

[2] Vuk. *život i ob.,* str. 21.

[3] Ovog vremena nedjelje regjaju se ovako: *šarena, urša* (drukčije *sebična,* ili *redovna,* ili *trapava), zadušna* i *bijela* s *bijelim* pokladama. Nazivi nisu hristjanski.

[4] Vuk. *život i ob.,* str. 23 — Milićevića *život Srba,* str. 138—9.

[5] Okolo ovoga vremena, u mjesecu februaru, salaze k zemlji, i kod Eranaca, božanstveni duhovi pokojnikâ, takozvani Fravashis („vithibis bagaibis“ u natpisima Akemenidâ). Fravashis ištu onda od svojati meso i odijelo, te borave kod njih za deset noći. Ovo je salaženje znameniti eranski god.

Digitized by Google

spomen, što ono u germanskoj mitologiji. Tu je čitava gomila *Dvergarâ,* ili *Zwergâ,* koji se kriju u pećine, u zakutke, pod zemlju, a koliko crnjkasti, toliko i dobroćudni, hrane se kravljim mlijekom, namiču blago i kuju dragocjeno oružje. Ne veći od pedlja, od malog prstića, Dvergari su poništeni, bojažljivi; ipak, nastavaju do divljih Jötuna, pa će i njih zadesiti ista nesreća okamenjenja, koja i divove. Zagjoše oni, i povukoše se u pećine na neko mrtvilo. Gdjekoja imena Dvergarâ znače: „mrtac", te i tužni uzvik: „kralj je mrtav"! ječi iz gdjekojih *saga* o njima. Po ovome opisu, isporegjenu s mnogim eto nama već poznatim crtama iz naših mitova, skoro je čisto, da germanski patuljci skrivaju svijetle bogove, koji su kržljavi za to, što u tminu ogreznuše.[1] Sa čudnesnim maljenicama bave se i naše pripovijetke, ako i nešto manje od *saga* germanskih. Radi primjera, spominjemo pričanje o „Biber-agi",[2] i o „Aršin-brade-pedalj-čovjeku":[3] u imenu svome, ovaj „Aršin-brade-pedalj-čovjek" iznosi taman značenje: „starmali". Prevučeni vučinom, ostarali, umaljeni, bogovi se izmiču svijetu i borave u drugom carstvu do divova, s kojima se nadmeću, pa od njih odnose blago.[4] Zar nam je time objašnjen i germanski razglašeni „Götteruntergang" i „Götterdämmerung": bogovi propadaju u tminu, najskoli zimsku, pa zòre, iza propasti, u cik od nove godine.

Ako se ne varam, isto je objašnjena i skandinavska baba Hulda, Odinova ljuba, koja je, kakokad, ili stara i ružna, ili mlada i lijepa. Skandinavska baba Hulda Nijemcima je gospa Holda, ili Werra, ili Berchta.[5] Ta se boginja javlja mladom godinom, uz velike snjegove, kroz božićnih dvanaest noći, a donosi obilje. Nju prati kolo nejake plačne djece, pa sebi i djeci, u jednoj od onih

---

[1] Ne mogavši se na mitičnu našu tradiciju poduprijeti, Grimm ostavlja pod sumnjom, što bi upravo bili ti božji manji *(Deutsche Myth.,* s. 375—7).

[2] *Bosan. prip.,* 5.

[3] Kojanova *prip.,* 9.

[4] Gledaj priču: „Ćoso i džinovi", u *Vili Beogr.,* g. 1867, br. 45.

[5] Berchte, Perchta, Peratha, znači sjajna; ali o etimu imena Hulda, Huldra, Hulla, dvoumi Grimm, a posve mu je neizvjesno ime Werre, Werra *(Deutsche Myth.,* s. 220—7). Pošto germanština ne tumači dovoljno Huldu i Werru, nisu li dva imena primljena sa strane? nisu li to u nas Slavena uzajmljene boginje, Hulda, naša Koleda, Werra, naša Vara? Ja ne mogu da ovo rasudim; no u slučaju, da bi to tako bilo, valjalo bi smatrati Koledu prije kao Božićevu majku, nego li sestru (gledaj *Dio III,* str. 67—70(211—4).

Digitized by Google

noći, ište prevoz na drugu stranu vode. Sva su djeca obličjem jednaka i jednake ćudi, no majušni su kao popci, te je i boginja radi njih prozvana „kraljica popaca“ (die königin der heimchen). Djeca vuku ralo potrto; ali opet, na kraljičinu zapovijed, zaljevaju ljudima njive, dok kraljica, nekako, ore ispod zemlje.[1] Sva ova gatnja germanska sliči do čuda priziranju puka našeg o Božićevoj majci i o malom Božiću, koji se prevozi s jedne na drugu stranu svijeta,[2] kao što i ono kolo dvanaestonoćnih jadovitih popaca[3] s ralom nas odmah sjeća na dvanaestoro kolo naših momaka, koje vidismo gdje oru uz kužno doba, i na istobrojno kolo božjih, ali snuždenih, grabancijaša. U gatnji germanskoj, tipični broj dvanaest dolazi, ne samo u broju noći, nego i u dvanaest „praznih vretena“, što ih do sebe ima Berchta, a hoće da ih proturi „kroz prozor“,[4] koji je jamačno, „božji prozor godine„. Sjeverni Germani vretena i preslicu boginje, žene Odinove, vidiše i na nebu u konstelaciji Oriona, kome zvjezdani pojas nazvaše Friggjarockr (Friggae colus).[5] Po svoj prilici ovo isto vidiše i naši oci, jer je i naše ime Orionu: „Babini štapi“, „Babina štapka“. A mnogo koješta, u nas, „Babino“ je; strana svijeta: Babin kut[6]; vrijeme: Bablja zima, Babino ljeto[7]; bilje: Babina dušica, Babina žila, Babini zubi, Babino uho, Babin tobolac, Babina kosa, Babina svila, Babino sito, Babino dračje, Babino zelje, visibaba; živo: Babini jarci,[8] Babin kokot, Babe.[9] Ova je Babe (coccinella septempunctata) u Srbiji nazivana Mara, a u Kranjskoj Božji volek. Uzimajući je na prst, djevojke po njoj slute udaju: „Vjeri me, babe!“ — „Babe, babarice, kaži mi, ne laži mi, da ću se ja oženiti!“ —

[1] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 220—37.

[2] *Dio III*, str. 57—73(201—17).

[3] Gryllus domesticus nama je popak, popac, popić, a to zar potječe iz stare vjere. Popci, dok traje ljetna toplota, u noćima tajnovito šture, te izrazuju nešto božje. Barem to stoji, da cvrčak, naličan popcu, prikazuje, u mitičnoj zoologiji Arijaca, Sunčevo biće, što pjeva ljeti, pa s ljetom i dokončava (Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 235—6).

[4] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 229 i 234.

[5] Id., s. 606.

[6] S koje strane se razvedri, kad je oblačno. U Čehâ „Babi kout“, sjeverozapadna strana *(akad. rječ.)*.

[7] Kad je toplo u nevrijeme, osobito u jesen (Vuk. *rječ.*).

[8] Glede „Babinih jaraca“, isporedi ono rečeno na str. 120—1.

[9] Preko svake mjere učestala, u narodu, i mjesta, koja sva, mislim, ne postadoše od ljudske kakve babe: Babino jezero, Babino polje, Babin dub, Babin lug, itd.

Digitized by Google

„Kaži Maro, otkuda će doći svatovi!“[1] Ta Baba svugdje prisutna, u zviježgju, pa u kutu neba, u godišnjim vremenima, u bilju, u životinjstvu, ne može drugo da bude, mislim, do velika boginja, ostarjela žena Vidova.

Pomenusno „Babine štape“. Može biti, da je još jedno zviježgje u vjerskoj vezi s Babom, s mužem joj i s djecom. Rusima Plejade su Baby, Slovencima Vlastovci ili Vlastovice, nama Vlašići. Nekako s našim, a još bolje sa slovenskim nazivom, sudaraju se, u prvoj riječi, staroslovenske ove složenice za Vlašiće: Vlaseželišti, Vlasoželišti, Vlasožilišti, Vlasoželьci.[2] Jesu li to neki Vlasi, Vlašići, ili Latini, što ih stari Slaveni nazirahu u konstelaciji? Ne mislim, jer tome nazoru ne uvigjam povoda nikakva. Moguće, da nas na pravo značenje težkog naziva upućuju Rusi. Osim što Baby, oni Vlašiće kažu Volosožari. Ovdje kao da nam čisto zvuči ime boga Volosa-Vida: *Voloso-žari* mogu biti, naprosto, Volosovi žari, Volosova žarka Sunca. Time, Vlasoželci bili bi *Volosoželci*, koji Volosa žele, za njim čeznu, a naše Vlašići riječ pomagljena dahom hristjanskim, mjesto *Volosići*, *Velešići*, djeca Veleševa. Plejade, sedam njih, pomaljaju se s proljeća i s ljetom ih nestaje, te su zvijezde, u kojima se našim starima mogla najlaglje utvarati slika sedam naspornih mjesečnih Sunaca.[3] Čudno je, da kajkavska priča, koju već čusmo,[4] zna i za dvanaest Lastara,[5] dakle za ukupno kolo božjih dvanaestoraca. Još čudnije je pak, da u Vlašićâ i nešto drugo, po pučkom kazivanju, glasi kao Volos. Vlašići, u Srbiji kod seljačke djece, imaju posebna imena. Zovu se: „Mika i Mioka, Raka i Raoka, Orisav i Borisav i sedmi Milisav“,[6] ili „Vole i Voleta, Rale i Raleta, Mile i Mileta i mali Pržožak“.[7]

---

[1] Vuk. i *ak. rječ.*, pod *Babe*. Uz slične riječi, coccinellu meću na prst i mlade Engleskinje.

[2] Što Stulli, u svom rječniku, ima vlasoželac — arcturus, ta riječ nije naša pučka, već je uzeta iz starih brevijara.

[3] Vjerojatno je, da u ovaj isti mit pripada i „zlatna kvočka s pilićima“ (Vuk. *prip.*, 10). Priča o kvočki sa zlatnim pilićima, više puta sedam njih, raznosi se posvuda u Europi, to od davnih vremena. Sjećam li se dobro, u crkvi u Monzi, megju spomenicima langobardske kraljice Teodolinde, pokazuju putnicima i takove zlatne piliće.

[4] Na str. 113.

[5] Riječ kajkavska Lastari jest ono što i Vlastari. Vlašiće zovu Hlastarice u varaždinskoj, a Lastarice u senjskoj okolini.

[6] Milićevića *živ. Srba*, op. na str. 80.

[7] Novakovića *zag.*, str. 21.

Digitized by Google

Regjanje ovo po dva i dva, kao što već opazismo,[1] biva upravo kod mjesečnih božjih imena, a dvojci, Vole i Voleta, mahom nas potsjećaju na Volosa.[2]

O elči-baši Vuku Dojčetiću, o prvome poredniku i vlastelju oko sjajnog stola velikog kralja Gjorgja od Maćedonije, naši stari usitnili epsku pjesmu, koja nam se sačuva.[3] Što je liepa, to je i mitična ova pjesma, čemu mi se ne ćemo nipošto čuditi iza doslije izloženog. Pjesma opjevala tragični udes Dojčina, junaka takogjer iz Maćedonije. Dešava se tragedija, jer arijski bogovi neprestano zamiru. Nošeni hrlom strujom prirode, oni uz prirodu, u kolu vječnom, dižu se, napreduju i zalaze: s dovršenim svojim mjesecom, zagje i Dojčin. „Bolani Dojčin" skapava u bijelom gradu Solunu; a, na prevarni glas njegove smrti, balinuo, na vranome konju iz daleke Arabije, da Solun tišti, poznati nam crni Arapin. Siledžija „od Soluna ište zatočnika . . . Dojčin bio, pa se razboljeo; — bio Duka, pa ga boli ruka; — jest Ilija luda adžamija, — ono boja nije ni vidjelo."[4] Upoznasmo Duku, ili Duku Leku, ili Leku kapetana, kao vrhovnika nebesnog, koji se utaja pod imenom velikoga Aleksandra.[5] Ludi i nevješti Ilija dašto je Gromovnik, mučaljiv i nemoćan u januaru; te ćemo i njega promatrati slijedom radnje. Razmeće se, pri još ne dotjeranoj moći godine, crni dušmanin na crnome konju, crni i šturi bog ustrajne zimne tame. Od Arapina tlaka je na grad, pa u jadu i metežu zebe od straha sestra Dojčinova, a i samoj Dojčinovoj ljubi visi čast o tankoj dlaci.[6] U viteškoj onoj nevolji, Dojčin uzeo koplje, pripasao sablju alamanku, i teškom mukom jedva posio svoga dora od megdana. Ipak samo otim, što se ukazao, prepade crnoga dušmanina. Arapinu junak „preturio na koplju šator", kad „pod šatorom triest gjevojaka",[7] t. j. trijest zarobljenih, navršenih dana mjeseca januara. Zatočnik „bijelog" Soluna posjekao zatočnika „crne" Arabije; nego istom se prodičio, eto i on dušu ispusti. Svršio januar.

Nema epske pjesme o drugom poredniku, Bošku Rajčeviću, koja bi mitična bila, a ovo ime iznijela. Ali još su živi običaji, što daju

[1] Na str. 133.

[2] Sravni *Pučko vjerovanje* Maretićevo (Rad 60, s. 171—2), koji, u ostalom, misli, da su Vlašići u savezu s *vlasima,* s kosom.

[3] Vuk. *pjes.,* knj. II, 78.

[4] V. 14—22.

[5] *Dio I,* str. 70—71(110—1).

[6] Svetoduha Janja kao da je ovdje udvojena u sestru i u ljubu.

[7] V. 224—6.

Digitized by Google

slutiti nekoga maloga boga, štovana negda u februaru mjesecu, pa se običajima pripleću ženske pjesme kova najdavnijeg, makar bili tu imenovani hristjanski sadašnji sveci. Pri početku velikoga posta sad se pjeva ova pjesmica: „Časne poste zapostismo, — novu gragju iznesosmo, — u njoj poju svetitelji, — sveti Petar i Nikola; — dve im seje otpevaju, — Angjelija svetom Petru, — a Marija Nikolaju. — Tud se dala tanka staza, — po njoj šeće Božja majka, — vodi Boga za ručicu, — u svilenu kavadiću, — i u žuti cipelica".[1] Što ekavci, ono pjevaju i jekavci, skoro jednako: „Oj na djelu na golemu — mloga gragja savezena, — sveta crkva sagragjena, — u njoj poju do dva sveca, — sveti Petar i Nikola; — sestrice im otpjevale, — Angjelija i Marija. — Slušala ih Božja majka, — svako čedo umučkava — i po gori svako drvce, — a jasike ne umučka, — već jasika trepetala. — Ljuto kune Božja majka: — „Svako drvo urodilo, — a jasika ne rodila, — već jasika trepetala, — usred ljeta i bez vjetra!"[2] Kako je viditi, jekavci pjesmi o časnome postu privezuju trepetanje jasike; no je ovo i ekavcima sasvim dobro poznato. „Sva se gora pokloni, — i svoj listak položi, — pred Prečistom devicom; — al' ne htela jasika — i prokleta topola, — što im listak trepeće, — usred leta bez vetra",[3] kaže pobožna neka pjesma o Mariji, koja „bježi od Ijudâ". Pače, ovaka prestava ulazi i u samo kozmogonično pričanje. Gospod Bog reče (u priči iz Srbije o stvorenju svijeta):[4] „Topola da je prokleta, tresla se i na lepom vremenu!"

Čudnovato ćutanje naše „Božje majke", koja, „vodeći Boga za ručiću u svilenu kavadiću i u žuti cipelica, svako čedo umučkava i po gori svako drvce", naše „Marije, koja bježi od Ijudâ", za njom naklopljenih; to ćutanje i taj bijeg, što sad slabo razumijevamo i mi i pjevači, bistriće nam Ovid. U svojim Fastima, na žalost prekinutim s mjesecom julom, Ovid izložio, uz nešto omućina iz grčkog mita, svu historiju božje godine rimske. Ova historija, kasno sastavljena, pruža nam samih otkidaka od stare religije Latina; ali i to, onako ulomljeno, važno je za usporegjivanje davnih vjera. Evo nam ovdje primjer jedan neprisiljene komparacije. U isto ovo naše doba godine, o drugoj polovini februara, uz Lupercalia (15 febr.) i uz „dies parentales" (13—21 febr.), slavila se rogjajna Junona

[1] Vuk. *Pjes.*, I, 196.
[2] Id., I, 197.
[3] *Vila Beogr.*, g. 1866, br. 20.
[4] Id., g. 1867, br. 41.

Digitized by Google

Lucina, a pri toj slavi pjeva i priča Ovid, rekao bih glasom naših pjesama. Bio negda pod esquilskim brijegom, kazuje on, Lucinin gusti lug, gdje dogjoše pobožnici i klekoše, kad „najednom zatrepetali vrhovi zanjihane šume, te boginja preko lugova svojih čudno progovori".[1] Odmah iza toga bude, pa i sad još biva, šest dana tišine: te tišine „gdje je prvi dan", nastavlja Ovid, „ti se ne uzdaj u vjetrove; lahor ovog vremena vjeru izgubio, nema vjetra ni ćuha, i za šest dana vrata ùzê Eolove stoje širom rastvorena".[2] Slavila se u Rimu onda i Tacita, boginja Cutalica, koja će biti ista s Lucinom. U kolu djevojaka, stara žena činjaše čini Taciti na čast, držeći sedam crnih bobova u ustima, a, pri svršetku obreda, viknula bi: „Svezasmo dušmanska usta i jezike!"[3] A o kome se dušmaninu misli, kaže nam istom prilikom Ovid, pripovijedajući ovu pričicu iz grčko-latinske mitologije: „U vrijeme, gdje Jupiter na obranu neba uze oružje, od stravičnoga Tifona bježala Dione, pa, zajedno s malim Kupidom, dogje do Eufrata, i sjede do žala vode palestinske. Povrh obala rasla topola i trstika; a i vrbljak da će ih skrivati, nadali se bjegunci. Gdje se ono boginja utaji, vjetrom zatutnji lug; od straha ona problijedi, misleći na dušmanski nalet. Čedo držaše u naručju, te vapila: Ninfe, pohitajte u pomoć dvojici bogova!"[4] Mali bogo i majka mu, pa majka ćutalica koja ušutkava vjetrove, da drveće ne trepti, pa, iza tihoće, topola nemirna, ili vihor u lugu, pa bijeg majke, uz sina svoga, ispred dušmanina koji goni, pa, najposlije, i vrijeme isto godine, ludo vrijeme februarsko: sve je jednako, u mitu latinskom i našemu. Samo da nam grčko-latinski mit čisto kaže, koji su to „Ijudi",

[1] Fasti, II, v. 440—1: . . . „quum subito motae tremuere cacumina silvae, — et Dea per lucos mira loquuta suos".

[2] Id., v. 453—6: „Orta dies fuerit: tu desine credere ventis. — Perdidit illius temporis aura fidem. — Flamina non constant: et sex reserata diebus — carceris aeolii janua laxa patet".

[3] Id., v. 571—82: „Ecce anus in mediis residens annosa puellis, — sacra facit Tacitae: vix tamen ipsa tacet . . . et septem nigras versat in ore fabas . . . Hostiles linguas inimicaque vinximus ora, — dicit discedens, ebriaque exit anus".

[4] Id., v. 461—70: „Terribilem quondam fugiens Typhona Dione, — tunc quum pro coelo Jupiter arma tulit; — venit ad Euphratem comitata Cupidine parvo, — inque palaestinae margine sedit aquae. — Populus et cannae riparum summa tenebant; — spemque dabant salices, hos quoque posse tegi. — Dum latet, intonuit vento nemus: illa timore — pallet, et hostiles credit adesse manus. — Utque sinu natum tenuit, Succurrite, Nymphae, — et Diis auxilium ferte duobus, ait".

Digitized by Google

od kojih „bježi“ Marija. Gonitelj Τυφῶν riječju odaje i narav svoju: on je zimska strahota, zimni još neušutkani vihor. Dok šumu umučkava, te proklinje topolu i jasiku, što izmedju ostaloga drveća najlašnje šušte lišćem nestašnim, naša majka umučka i prokle zimu. Sunčanom novom godinom, zima, dašto, nazaduje. Latini, u svome februaru,[1] već se čiste od mrlje zimske; već je „iznesena nova gragja“ godine i „u njoj poju svetitelji“, po našoj pjesmi; već na divove „uzeo oružje Jupiter“, po pjesmi latinskoj. Ali je spor i mučan izlazak mladog ljeta: niti se snijeg svud raskravi, niti studeni vjetar posve utoli. U drugom mjesecu godine, Sunce je još nejako dijete, i tanka je nebesna staza, kojom ide: „tud se dala tanka staza, po njoj šeće božja majka, vodi boga za ručicu“. Majka dijete drži u tihom zaklonu, u potaji; a bježi š njim svaki put, gdje nanovo zauji zimni vihor.

Majčin muk, uz vučju cijelu historiju, pripovijeda, na osobiti način, priča čakavska iz Krasice: „Mat zakljela devet sini va vuki“.[2] Jednoj nevoljnoj udovici bilo devet sinova i kći jedna, još u zipci. Hrane malo, a sinovi ješni, pa otimlju jelo sestrici. Mati ih prokle: „Kao vukovi navaliste; eda postali vukovi!“ Postadoše, i pogjoše u goru. Nebogoj sestri, kad joj bilo deset godina, ražali se za izgubljenom braćom, te ode u svijet, da ih traži. Našla ih u gori u jedne starice; oni svukli vučju kožu, i učinili se prelijepim mladićima. „Na koji bih način vas mogla osloboditi?“ pita sestra braću. — „Teško to, sestro! već ako mučiš za cijeli devet lijeta bez prestanka, a da ni riječi jedne ne progovoriš“. Namah umukne ona. Muči pred majkom, kad se vrati kući; muči pred kraljevim sinom, koji bijaše na lov izišao, te se zaljubio u prekrasnu ćutalicu. Njom se oženi kraljev sin, pa, gdje mu prvo, drugo i treće muško dijete rodi, a zlovarna svekrva, miesto djece, podmeće kujicu,[3] da tako sinu zamrazi ženu, žena uvijek ćuti. Kad se ovo zgagjalo, muž bio na vojsci. Nego tri lijepa čeda spasavaju se: svaki put, gdje je jedno od njih bačeno preko kućnog prozora u jaz, došao bi vuk jedan, zgrabio dijete i pobjegao s njim. Kad se, trećom, muž vrati s vojske, pa vidi, da mu žena doji malu kuju, najposlje i sam napusti vječitu ćutalicu. Svi hoće, da je objese. Briznula u plač nevoljnica, a mučala; uporni muk

[1] Od februare — čistiti.

[2] Fran Mikuličić, *Narodne pripovietke i pjesme iz hrvatskoga primorja*, u Kraljevici 1876.

[3] Za ovakovo podmetanje znadu i priče štokavske.

Digitized by Google

obujmi nju i pod vješalima. Iznebuha udare tada devet mladica na devet konja, skoče k sestri, i pruže joj tri sina, „koji su bili lijepi kao sunce žarko“.[1] Braća reku sestri: Ti nas oslobodi, progovaraj!“[2]

Čudnovato ćutanje neke boginje, ili neke vile šumske, pominje takogjer mitična tradicija sjevernih Germana. U Eddi, kao na prestolu sjedi boginja Idhun na jasenu Yggdrasilu, a mukom muči, kad s jasena silazi k svojoj ćeri, Nörvis (Noć). I Ragnarova saga ima boginju ćutalicu. A Anglosasi pričahu, da divlji Edric, vrebajući na kolo šumških vila, ugrabi jednu od njih, pa se ugrabljena za tri dana ućutila, a najzad i odbjegne otmičara, kad zaviče na nju.[3] Napomenu mitičnog ćutanja iznosi i grčka mitologija sa ἄφθογγοι γάμοι Peleja i Tetide.[4]

Nekoliko puta desila nam se dosad prilika, da pažnju čitaoca časom svratimo na neke niti, koje jednu stranu vjerovanja Slavenâ vezuju s religijom davnih Friga, što ju djelomice poprimiše Grci i Rimljani. Frizi štovahu boginju ćutalicu, a to im bijaše velika mati bogova (magna deûm mater). Svečani god njezin, i ludoga joj sina Attis, slavio se u Rimu svršetkom marta, megju dnevima 22—7. U posljednji dan praznikâ, vrvio svijet gomilama k živoj vodi Almonu, k pritoku Tibere, da tamo okupa boginju i malog boga (lavatio matris deûm). Kad bi prošla litija, obasipali ružama boginjin kip. „Ćutalica mučke dijeli zdravlje smrtnicima“, liturgičnom besjedom kaže Lukrecij[5] za ovu frigijsku veliku majku bogova.

Epska pjesma o „Smrti vojvode Kaice“ reče drugome poredniku ime: Boško Rajčević, ili Rajko. Moguće, da je ovo ime od starine, te da će reći: bogo koji se hrani, koji napreduje.[6] Bilo ime Boško Rajko starog ili novog kroja; bilo pomenuto tumačenje ispravno

---

[1] O toj trojici pobačene i spasene djece govori i priča: „Žena kraljeva rodila tri sini zlatnemi vlasi“, u istoj zbirci; pa i tu njima „zasvijetle zlatne vlasi, kao sunce“.

[2] Dalje priča kaže, da su objesili mrsku staru.

[3] Schwartz, *Indogerm. Volksglaube*, s. 45—7.

[4] Id., s. 44.

[5] L. II, v. 625: . . . „munificat tacitâ mortalis muta salute“ . . .

[6] Rajko od *ra*, uživati? Ili je Rajko = Rado, Radosav? Ako je Rajko onaj koji se hrani, onda bi značio od prilike što i Dojko, onaj koji se doji; te bi dva prva poredника, Vuk Dojko i Boško Rajko, bila skoro suznačna, kao što su istoimena i dva zadnja, Oblak Rado i Kaica Radonja. Vidismo (str. 133), da već Grimm opazi, kod nas i kod Germanâ, homonimiju dvaju i dvaju susljednih mjeseca. Reći je ipak, da ime Dojko moglo bi biti skraćeno od Dobrosava i sličnih imena.

Digitized by Google

ili pogrješno, malo mari. Veću pažnju zaslužuje nešto drugo. Čini se, da mlagjano Sunce februarsko oci naši, u novu vjeru obraćeni, krstiše imenom Lazara; pa da ovamo spada pučki običaj Lazaricâ

Subota prije cvijeti, na svršetku časnoga posta jest Lazarev dan, a čeljad naša iz ekavskoga dijela naroda, po Srbiji i po Srijemu, na taj dan pjeva i obavlja koješta pogansko. Ima stanovitih pjesama za Lazarevu subotu. Uoči nje, djevojke „Lazarice", stavši u kolo, jedna drugoj dodaju muško dijete, i pjevaju, dok dijete ide preko ruku: „Lazi, lazi, Lazare! — Te dolazi do mene, — prihvataj se za mene, — za svilene rukave, — za svileme marame, — za klečane kecelje".[1] Ovo dijete, što se za ženske skute prihvata, nije nipošto od Hrista uskrsnuti Lazar, već prije naliči malome bogu, koga tu skoro vidismo, u našem i u latinskom mitu, gdje je u strahu i pogibelji velikoj, bježeći s majkom.[2] Ljupki mali Lale, ili Lazo, ide sa cvijećem i blagom: „Da j' u mene, Lale! Lazo! što je u cara blago, — ja bi znala, Lale! Lazo! što bi kupovala. — Kupila bi, Lale! Lazo! ukraj Save bašču. — Ja bi znala, Lale! Lazo! šta b' u nju sadila. — Sadila bi, Lale! Lazo! zumbul i karanfil . . . Kupila bi, Lale! Lazo! neženjena Lazu, — da mi bude, Lale! Lazo! — baščovan u bašči".[3] A druge pjesme od Lazara prati starovjerski pripjev *Le:* „Oj travice sitnice, Jelo Le! Jelo, dobra devojko, oj Jelo![4] — što si tako sićana? — Sve si polje pokrila, — samo malo ostalo, — i tu niko cvet božur, — kod božura ružica. — Božur ruži govori: — Ao, ružo, lep ti sam, — još da mi je tvoj miris, — bio bih se previo, — kao svila predena — oko zlatna vretena, — kao mlada nevesta — oko

[1] Vuk. *život i ob.*, str. 25.

[2] U marljivoj raspravi: *Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba* (Rad jugosl. akad. knj. 60, s. 136), g. T. Maretić cijeni, da u običaju Lazarica „velik je upliv paronomazije", te opaža, kako od imena *Lazara* postadoše stihovi: *„Lazi, lazi, Lazare!* — te *dolazi* do mene". Da Lazar dade povoda rabljenju dviju mu suzvučnih riječi: laziti i dolaziti, koje zar zamijeniše slične druge, to je sasvim vjerojatno; ali vjerojatno nije, da je običaj od onog imena, ili da se na ime čitav naslonio. I u opće je reći, da pučki običaji, osobito ako su u narodu svestrani i drevni, ne mogu biti jezična igra, zgoljna aluzija k stanovitoj riječi. Što puk postojano i tvrdo slavi, ili obregjuje, ono, po mom mišljenju, ima težega uzroka, nego li je lagana paronomazija.

[3] Vuk. *pjes.*, I, 490.

[4] Ovi dugi usklik pripijevaju iza svakog sedmerca pjesme.

Digitized by Google

ručna devera."[1] Čuvši ovaj doista davni a ponavljani uzvik: Le! misao nam odmah leti k poznatoj Lelji, carici nebesnoj, to tim više, što nam je cijela mitična prikaza, u pjesmicama sadržana, takogje poznata: trojna obična prikaza nekog oca, neke majke i nekog djeteta. Uz dijete malo i uz Lelju, car, „u koga je blago", biti će podatljiv Vid. Što je ludo dijete Lazo „baščovan u bašči", i što se pominje cvijet božur, valjda i to imade znamenovanje vjersko. Božur, paeonia officinalis, etimologično dolazi od kakva boga; pa je i zbilja u Italo-helenâ biljka ljekovita i sveta. Brani i liječi osobito djecu, a čuva je tica ranog proljeća, martana žunja.[2] Pa ima u nas i druga biljka, koja taman od Lazara dobi ime, te se zove „lazarkinja", i ona ljekovita: liječi ranjava usta i desni.[3] Osim ovih biljka, nas potsjećaju i običaji na poganskog boga. U jutru Lazareve subote, mladi ljudi idu na živu vodu, da se njom umiju, te onda i naberu vrbovih grančica, kojima, na povratku, okitiće prozore djevojkama.[4] Takove vrbice i svećenici, dan poslije, na cvijeti u jutru, sad pobožnicima razdaju.[5] Sve se ovo na hristjanskog Lazara, koji iz mrtvih ustade na život, prenese od ustalog Sunca mlade godine. Mi već gledasmo Božića, gdje se prevozi iz ude zime u svijetlo ljeto.[6] Taman „vozar" jest i ovi Lazar, u gdjekojoj pjesmi narodnoj; vozi se „na orahovoj lagji", i ide na izbavu djevojke čudne i čudna momčeta, n. pr. Vlahović-Stojana u pjesmi jednoj.[7] Kako Božić januara, tako i Božić februara, vozi se iz stare u novu godinu. Pa i stan Lazaru nalazi se do vode. Lazarova bašča, po pjesmi, rascvjetala se ukraj rijeke, „ukraj Save".[8]

---

[1] B. M. *pjes.*, 34.

[2] Gubernatis, *Myth. des plan.*, pod *Pivoine.*

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Lazarkinja.* Vuk kaže: „Ova trava ponajviše raste u hladu, lozica joj je tanka i mekana gotovo kao u broća, a cvijet sitan bio kao u zmije oko"; ali joj ne zna tehničnog imena, koje bi opet bilo vrijedno doznati.

[4] B. M. *pes.*, str. 38.

[5] Vuk. *rječ.*, pod *Vrbica.*

[6] *Dio III*, str. 60—1(204—5).

[7] *Vila Beogr.*, g. 1866, br. 28.

[8] Kad drugoga oslona nema, može i samo vrijeme pjevanja nekih pjesama služiti mitologičnom iztraživanju. Kao mitičnu ja bilježim ovdje i ovu vrlo raznošenu pjesmicu, što ju pjevaju na cvijeti, a i na blagovijest: „Poranile devojke, — Jelo Le, Jelo, dobra devojko! — poranile na vodu, — al' na vodi jelenče, — rogom vodu mućaše, — a očima bistraše" (Vuk. *život i ob.*, s. 25—6). Pripjev: „Jelo Le" itd. slijedi

Digitized by Google

Ovako, ženske pjesme od Lazara promijenile ruho ustalome Suncu rane godine. Isti Lazar, božji a djetinji, pregje za tim i u pričanje epsko. Bosanska pjesma „Prenejaki Lazo“[1] očito se bavi s onim Lazarom, koga opijevaju djevojke lazarice. Sin jedinak Banovića Stevana, oženio se Lazo jedinicom ćerju cara gospodina, Marom. Lazi je istom sedam godina,[2] pa čudnog mladoženju baciše Mari u krioce: „tad se Mara suncu okrenula, — ljubi Lazu u čelo junačko“[3] Mladoj nešto je mučno pri tome djetetu; ipak dijete junačko ide na vojsku, dapače je vodi na neprijatelja. Ban otac, Banović Stevan, svjetovao sina: „Vi ukrš'te po jelovu granu, — zadijte je konjma za kolane, — kad idete da se zelenite, — kad stanete, da se ne vidite“.[4] Lazina vojska sretno „u prvi bojak udarila“:[5] a u to Lazo narastao za još drugih „devet godina“.[6] Jelove grane ukršene, te nošene od vojske koja se pod njima skriva. sjećaju nas odmah na jednaki prizor u Shakespeare-ovu Macbethu, uzet zacijelo iz skotske mitične tradicije. Nego, šta to može biti, mi razaznajemo iz potpunijeg našeg mita: dobitno, al prenejako Sunce, još se krije po umučkanoj šumi. Ban, otac Lazi, Banović Stefan, kao što i car gospodin, otac Mari, po svoj je prilici mitični Banović Strahinа, vrhovni gospodar i roditelj sviju bogova, roditelj Laze Sunca i ognjene Marije, svetoduhe Janje. Uza sve drugo, sunčani mit u ovoj pjesmi zasvjedočuju riječi: „tad se Mara suncu okrenula, ljubi Lazu u čelo junačko“.

U epu gdjeigdje, uskrsnuto Sunce Lazar sljubi se, proniče se, s historičkim licem Lazara Smederevca, sina despotu Gjurgju. S ovoga vida, valjda je najznatnija pjesma jedna iz Crne Gore.[7] U Gjura i u Gjurove Jerine ima nejak sin Lazar, oženjen ćerju kralja budimskog. Dijete nije prema nevjesti: ludo je, tek od devet godina, i ona „ijetko ga šakom udarila, — dok dijete krvca obasula, — načini mu ranu na obrazu“.[8] No je dijete junak, a ju-

uza svaki stih. Jelen je simbol Sunca, kao što više puta rekosmo. Kolo djevojačko pjeva ovu pjesmu, a djevojke „prije sunca idu na *ranilo* na vodu“ (Vuk. *živ.*, ib.).

[1] Krasića *pjes.*, knj. 1, 14.
[2] V. 108.
[3] V. 64—6.
[4] V. 153—6.
[5] V. 167—8.
[6] V. 179.
[7] Čojkovića *pjev.*, 71.
[8] V. 31—3.

Digitized by Google

naka ima i do sebe, slugu Milutina. Boj ljuti zavrgao se na polju Kijevu, kamo i Smederevce i kralja budimskog izazvao car turski. „Biše boja za devet godinah, — jedan drugom nadoljet ne može“.[1] Tamo „Lazar bješe vitez ispanuo“;[2] Lazareva vojska sve to veće jačala, dok slabljaše savezna vojska budimska, te se i budimski kralj osužnjio. Oprosti ga Lazar od Turaka, koje polomi. „Počinuvši na polju Kijevu“,[3] vratio se zatim slavodobitnik u Budim. Zetu svome kraljica budimska „dodade pletenu kandžiju“, uz riječi: „To ponesi mojoj miloj ćerci; — to je majka njojzi opravila“.[4] U Smederevcu nevjesta umiljavala se oko već čilog muža, „al je Lazar kandžijom udari, — te se složi po zemljici crnoj“.[5] Na ovoj pjesmi, kad se uporedi s pregjašnjom epskom, gdje o Smederevcu nema govora, odmah je viditi, da je pjevači prečiniše: mitični je motiv istovjetan, ali se docnije upletoše Gjuro, Gjurova Jerina i Smederevac Lazo. Ovo je treći stupanj tvorbe: prije Sunce, pa Lazo, pa onda Lazo Smederevac. Ipak, i u toj pjesmi crnogorskoj može biti da nam ostade pogdjekoje zrno pogansko, kojeg nema u pjesmi iz Bosne. Ono „polje Kijevo“, gdje Lazar „počinu“, teško da bude zemaljsko kakovo mjesto: Kijevo, i po tumačenju same pjesme i po etimologiji, biti će mjesto božjeg pokoja, od korena *ki,* otkle kojiti (tiškati i gojiti), pokoj, pokojište.[6] U cijelome ovom mitu glavna je crta, kao što već vidismo, umučkavanje, tiškanje.[7] Kandžija pak, uručena Lazaru, te njom bije mladu, donekud pripominje „lorum“, kojim rimski „lupercus“ bije nevjestu, eda bi zanijela.

Oko carskog stola treći je u redu Stojan, Stepojev sin. O jednome Stojanu, koji je od zlata, ili je sav u zlato odjeven, ili odapinje od zlata strijelu i siječe mačem zelenim, zna pučko pjevanje iz svakog kraja naroda. Taj Stojan ima i ljubu zlatnog imena, Zlatu. U zlatnog je Stojana tipično, da mu se često drijema, a u Zlate, čas vjerne te od neke nemani izbavljene, čas nevjerne te posječene, tipično je to, da ona čudno pjeva mužu mladencu. Pre-

[1] V. 91—2.
[2] V. 93.
[3] V. 114.
[4] V. 142—4.
[5] V. 175—6.
[6] Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *ki.*
[7] Možda je s ovim uporediti i ono, u pjesmi božićnoj: „Kijaveto, moje mjesto sveto!“ *(Dio III,* s. 71—72(215—6).

Digitized by Google

zimenom, zlatni Stojan najviše se zove Popović. Sto o njemu znamo i o Zlati, sve se kreće u najlaganijem zraku mita.

Ovoga Stojana, u Vukovoj zbirci, ep dovodi samo jedan put, u pjesmi: „Ženitba Popovića Stojana“.[1] Vuk pri toj pjesmi opaža, da „o Popoviću Stojanu, niti je što više čuo, niti zna, osim onoga, što se tu pjeva“.[2] Pjesma nije baš mnogo označna, ali je ženitba najsvečanija. Popoviću Stojanu idu u svatove kralj budimski, Mandušić Vuk, vojvoda od Sibinja Janko, Relja Krilatica, Milos Obilić i Kraljević Marko. Ženik zaprosio „na daleko lijepu gjevojku, — u mletačkog kralja Mijaila, — u latinskom Mletku pletenome“.[3] Vara kralj, te svatovska pratnja, na povratku, naišla na strašilo jedno, na džina lalinskoga, koji joj put prekrči. Neodoljivi div svakome svatu oteo darove, al ne mogao djeveru Marku oteti djevojku. Marko, nekako, „zavarao oči Latininu“,[4] pogubio diva i oprostio zaručnicu Stojanovu. Ovo kazivanje nema potankosti, vrijednih pažnje; ipak je put svatovski, u glavnome, ocrtan kao što i put k Legjanu, u glasovitoj pjesmi o „ženitbi Dušanovoj“.

U drugim zbirkama, mit prevjesio cijela Popovića Stojana. U zbirci Petranovićevoj, djevojka pjeva: „Kujundžija! tako ti zanata, — sakuj meni od zlata junaka, — nemoj plava, tako ti zanata, — već prilikom Popović-Stojana, — a ljepotom vladičina gjaka. — Kujundžija za Boga ajaše, — sakova joj od zlata junaka, — na priliku Popović-Stojana“.[5] Od toga junaka od zlata djevojka zatim ne zna šta da uradi. Opet djevojka jedna kliče, u istoj zbirci: „Što sam mlada, da sam voda ladna, — ja bi znala gje bi izvirala, — niže dvora Popović-Stojana“.[6] Ovo su kao ulomci od pjesama, kratke ženske pjesmice, što djevojke u drugo pjevanje upleću, ili onako razbacuju na časovitu svoju zabavu. Nego, kao što iz osamljenih, inokosnih pripjeva, tako iz tih okrajaka pjesničkih, izmalaju se često božanstvane davne slike.

Zlatnog Stojana Popovića iznijeti će i prava epska pjesma. „Podranio Popović Stojane, — s Angjelijom, svojom vjernom ljubom, — i s djetetom nejakim Stjepanom; — evo ide u punice Stojko, — i on goni čitav tovar blaga, — da daruje svasti i punice“, započinje

[1] Knj. II, 87.
[2] Ib., str. 514.
[3] V. 2, 4 i 22.
[4] V. 170.
[5] Knj. I, 147, v. 1—8.
[6] Ib., 142, v. 1—3.

Digitized by Google

pjesma bosanska,[1] bez sumnje drevna u nekim joj čestima. Putujući kroz planinu, „Stojanu se vrlo zadr'jemalo“,[2] pa hotio, da ga svojom pjesmom „jasnom glasovitom“ ljuba „razdrema“,[3] Rado bi ona zapjevala, al se boji ljute guje, Maleša harambaše. Malešu, koji sad vodi „svojih trideset hajduka“,[4] Angjelija bila nekad zaručena, pa je preprosio i isprosio Stojan. Od ljutice Maleša nije Stojana strah, „dok je njemu od zlata strijele, — oko pasa trideset šipaka, -- na ramenu štita od čelika“;[5] pak Angjelija zapjevala, „ne bi tako ni bijela vila“.[6] Ali je ta žena nevjerna, te u pjesmi, grčki pjevajući, prokaza muža i prizva Maleša. Od hajdučkih „trideset strijela“ Stojana zakloni tvrdi štit, a, pod junakovom zlatnom strijelom, pogibe trideset hajduka“.[7] Prsimice, bili se Stojan i Maleš „mačevima zelenim“.[8] Žena preljubna, u onome teškom boju, pripomagala Stojanovu naletniku, pa je muž dobitnik sad lišio očiju. U ovoj pjesmi, silnik Maleš isporegjuje se s latinskim džinom, u pjesmi Vukovoj. A značajno je ovdje, što je Stojanu pridata strijela od zlata i božanstveni poznati mač zeleni.[9] Tovar blaga, koji goni Stojan, valjda je blago Sunčevo. Triest hajduka, trijest njihovih strijela, trijest šipaka Stojanovih, naznačuje, mislim, mjesečne svijetle dane i crne im suprotnike. Pjevanje ovo bosansko o Popoviću Stojanu odjekuje i iz srijemske jedne pjesme, samo što je pjesma iz Srijema kraća.[10] Angjelija je ovdje čisto vrhunaravno biće, po jačini svog pjevanja: „Kad zapjeva, čarna gora ječi, — sa gorice opadalo lišće.[11]

Drukčije, no uvijek vrlo čudno, za Stojana povijeda pjesma crnogorska: „Nerogjen Delija“.[12] Stojan Popović, „iz grada Kotara“, ima ljubu Angjušu, koju na prevaru oteo silni Turčin. Ot-

[1] Petranovića *pjes.*, knj. II, 38.
[2] V. 8.
[3] V. 12—3.
[4] V. 18.
[5] V. 29—31.
[6] V. 36.
[7] V. 70 i 83.
[8] V. 104 i 108.
[9] Što se i Maleš, u pjesmi, prihvati mača zelenoga, a i strijele zlatne (v. 51), to suprotniku Stojanovu, po svoj prilici, darova istom kasnija verzija guslarâ.
[10] B. M. *pes.*, 59.
[11] V. 31—2.
[12] Čojkovića *pjev.*, 65.

Digitized by Google

mičara u mah dostiže hrli muž, poletivši za njim, „ka' svjetlica kroz večernje mrake".[1] Dva suparnika uhvatila se u koštac, gonila se i najposlije davila u vodi Koruni. Dijete jedno Nikola, i on Popović, hoće da pomogne svojemu; gagja kamenom, ama ne pogodi Turčina, već Stojana, što onda pogibe od sablje dušmanove. Kad Angjuša ne htjede š njim, Turčin posječe i nju. Nego, Nikola iz mrtve Angjuše prihvati čedo, a to je „Nerogjen delija". Raste ono u jedne babe svoje, na čudesni način: „bolje je od petnaes ljetah, — nego drugo od vijeka svoga".[2] Pozva onda na boj ubilca oca i matere, i smače ga. Za Nerodjena deliju „i sad vele, ako se ne šale, — i sad kažu, ako ne prilažu, — ono čedo još je u životu, — a sve traži sa Turcima kavgu",[3] pjeva guslar crnogorski, kozarče jedno. Ovaj nevigjeni, kao i nerogjeni junak, što duhom lebdi megju Crnogorcima, pa ih tajnovito brani od kletog dušmanina, drugo nije, već mladi neki bog koji se od davnih vremena još krili u zavičaju svome.

Niti je manje božanska pjesma o Stojanu, koja se obnosi po Srbiji.[4] Griješkom guslara, Popović Stojan u toj je pjesmi Vlahović Stojan. Kralj u Legjanu ima kćer, Petrušu djevojku, što ju prosci svakojaki obletili, ali ona drugog ne će do Stojana iz Stojnog Biograda, junaka boljeg i ljepšeg od najboljih i najljepših. Kralja legjanskog djevojka umolila, da se načini lagja orahova, gdje je trideset vesala, a i trideset neimara; pa na njoj, za tri dana, preveze se do Stojnog Biograda. Stojanova sestra, namjerivši se do vode, spazi lagju, i mahom je bratu prijavi. Dogje junak, da pregleda divnu lagju i na lagji još divniji trg. Nego, tu opojiše Stojana i odvezoše, te ga sebi privjenča kći kralja iz Legjana. Pjesma, iza mnogo puta rečenog, ne treba tumača.

Po onome, što već znamo, razumijeva se lasno i posebita jedna pjesma, gdje se uz Legjan pominje, u besjedi skroz mitičnoj, „lug Popovića". Pjesma je iz Bosne.[5] Glase se dva junaka, dva dizdara, jedan od Ploče, a drugi od Stijene, kojima je neprijatelj Legjanin ban. Taj Legjanin „dvanaest puta na mejdan izašo, — pogubio dvanaest kapetana", pa i „trinestoga Zdrinića".[6] Oni leže

[1] V. 49.
[2] V. 118—9.
[3] V. 187—90.
[4] *Vila Beogr.*, g. 1866.
[5] U zbirci Jukića i Martića, 19, svez. I.
[6] V. 23—5.

Digitized by Google

zakopani do Šadrvana, vode studene. Od tada ban Legjanin jaše Zdrinićeva dorata, ali je već omatorio: „o dva štapa po sunašcu hoda“,[1] te njega junak od Ploče zazivlje na mejdan. I otprije Pločni junak bijaše protiv Legjanina bana „sedam puta na mejdan izašo, — sve na njemu mejdan ostanuo“.[2] Nego, u ovome lomu, bana „legjanskih crnih Laćmana“ izmijenio mladi sin, „vučić od vuka“,[3] uz koga je sestra Angjelija, kako uz junaka od Ploče stoji sestra mu Zlatija. „Vučić od vuka“ uzeo koplje ubojito, „na komu je od medvjeda glava, — sama ziva kao da je živa“,[4] pa usjednuo na Zdrinićeva konja, a sestra mu na konja gadora. Boj biva na „Vratniku planini“, otkud se silazi k „Lugu Popovića“.[5] Može se „s Vratnika u Legjan“ pogledati; a na onoj planini „gori trideset vatara“.[6] Bilješku mejdana postavili na „Kunari“.[7] Zatočniku grada Legjana treba se čuvati od „dva mača zelena, — od jednoga skovana kovača“,[8] što će ih iznijeti dizdar od Ploče. Ispred dva mača, pobježe od razboja sin Legjanina bana, „vučić od vuka“.[9]

Sa čista ogledala ove pjesme odrazuje se čitav niz nama poznatih božjih zgoda. U dva junaka od Ploče i Stijene, su „dva mača zelena, od jednoga skovana kovača“, ja barem vidim dva skamenjena Jakšića, sa zelenim mačem grebeštakom oca im Vida.[10] Ja mislim i to, da Vidu ovdje prevrnu se ime u *Zdrinić*,[11] pa da je pogibija „dvanaest kapetana i trinestoga Zdrinića“ godišnja propast vidila i sunčanih bogova. Propadaju od bana Legjanina, od Vuka, što je zima. Nego, na izmienu, ostario i Legjanin, kad s mladom godinom ponovno rudi zora bogovska. Dva kamena junaka, naš Kastor i Poluks, oživljuju; „sedam puta oni izlaze na mejdan“, koliko je mjeseca naprednih i blagodatnih kroz godinu; utaman im se opire vrijeme nepodobno, potrajna sila

[1] V. 90.
[2] V. 87—8.
[3] V. 112 i 121.
[4] V. 101—2.
[5] V. 192 i 201.
[6] V. 330 i 338.
[7] V. 267.
[8] V. 207—8.
[9] Što ipak, pri koncu pjesme, on ostaje dobitnik, to će biti pozniji nadometak.
[10] Isporedi *Dio II.*
[11] Od *zrêti*, sjati, viditi.

Digitized by Google

mutne crne zime, Vučić od Vuka. Što je boj na Vratniku planini, gdje „gori trideset vatara", a pogledati je „s Vratnika u Legjan", tu, po mojem mišljenju, ne može biti govora o kakvu Vratniku, ili na Velebitu, ili drugdje na zemlji hrvatskoj ili srpskoj. To je posve mitični *Vratnik,* božje *uvratine* zimskog suncovrata: uz sjajnu pratnju svojih trijest dana januarskih, vrnulo se Sunce iz stare u mladu godinu, tamnome Legjanu na dogledu. S Vratnika put vodi k „lugu Popovića" (Stojana), t. j. čudesnome lugu, gdje je još popritajana Božićeva majka sa sinom.

Od mitičnog Popovića Stojana valja strogo lučiti, u narodnim pjesmama, historijskog Stojana Jankovića, junačkog serdara vijeka XVII u Kotarima zadarskim. Pravim zanosom ovoga opjevaše mnoge lijepe hajdučke pjesme, premda ih ne označuje čisto i sabrano povijedanje, uz strogu riječ prvašnjih vremena. Ali, kroz nove pjesme o Stojanu Janković krade se, otkad dokad, stara slika Popovića Stojana. A u tome nije čuda. Uobičajene neke davne motive guslari, što radi ukrasa, a što radi lagodnosti, premetnuše s jednog na drugog Stojana. Barem je ženidba Stojana Jankovića, u dvije pjesme hajdučke,[1] ona ista, koja i Popovića Stojana. Četovogja kotarski, Stojan Janković, vjenčava za se djevojku neiskazane ljepote, po imenu, u prvoj pjesmi, Hajkuna, a u drugoj Zlatija ili Zlatka. Djevojka je pod zaptom neprijateljâ Latina u priči o Popoviću, a Latina, jal Turaka, u priči o Jankoviću; tamo, ona sjedi u pletenom Mletku, amo u Zadru, jal u Udbinji. Jednako u oba pričanja, u sve tri pjesme, djevojka se izbavlja najmučnijim pregnućem. Pa prva od dviju pjesama hajdučkih pozlatila Stojana Jankovića onako, kao što zlatna vidismo Popovića Stojana: „pjan katana pod jelikom spava, sav u srmi i u čistom zlatu",[2] katana, na kome je „više zlata, nego čista gvožgja",[3] te se zbog toga „od jele razas'ale grane".[4] Ovdje pjan mrtav spava Janković; a i pri ženitbi Popovića čusmo, da mu se teško drijemlje. Na bijegu s djevojkom, opet Janković „zaspa, kako jagnje ludo",[5] na Kunoru planini,[6] pa nam se taman Kunor planina oglasi i u priči

[1] Vuk. *pjes.*, knj. III, 21 i 22.
[2] 21, v. 17—8.
[3] V. 49. I po čitavom dugom opisu, što je megju stihovima 17—49, katana Janković žuti se sav u zlatu. Što ja znam, onoliko zlata ne blista na nijednome drugome junaku u pjesmama.
[4] V. 15.
[5] V. 259.
[6] V. 284—7.

Digitized by Google

o Popoviću.[1] U obe priče začestio označni broj trideset: iza sna prenuti Janković posjekao sam trideset dušmanskih Udbinjana.[2] Povijedanju o ženitbi jednoga i drugoga Stojana jezgra je ovako jedna. To je sve kao grana, očenuta od stabla stare vjere. U ostalome, Stojan Janković, gdje se ženi, bićem svojim prevršuje i običnu epsku mjeru junaka ljudskih: „kada junak iz traviće dine, — uz jelu se uzvijaju grane".[3] A kao da je prevršuje i ljuba njegova: „od kako je svijet postanuo, — nije ljepši cvijet procvatio"[4] od te Stojanom zaželjene mome. „Bila Zlatka, pake Angjelija, ri šćanskim krstom pokrštena",[5] veli pjesma.

Do istine, u naših otaca negda bila Zlata, Zlatka, Zlatija, Zlatana, neva nadzemna, koju poslije zatomiše, ili „rišćanskim krstom pokrstiše". Božanstvu, pomišljenu kao da je od zlata, već uhvatismo trag jedan u „Babi Zlati", „Babi od zlata", mutno spominjanoj kod dubrovačkih pisaca XVI i XVII vijeka[6] Rekosmo, da bi ta Baba od zlata mogla biti ostarala carica, nebesna Vida. Ali sa zlatom, čak od vedičnih doba, naosob izražava se Sunce. A što zlatnije od Sunca proljetnoga?"[7] Kako se ojačano Sunce marta

[1] Što može biti taj Kunor, naskoro ćemo viditi.

[2] Napomenuti je ovdje, barem uzgredno, pjesmu 20, knj. I, Jukićeve zbirke, gdje i „Nerogjen — deliju", čedo Nikolicu (vidi poprijed na str. 156—7), guslari uzeše Popoviću i dadoše Jankoviću Stojanu. Nevjerna žena Angjelija natjera Stojana Jankovića na boj s Nukićem od Udbine, s kime ona ašikovaše. Kad zaspi Stojan, „ukrade mu moći od pomoći" (v. 111). Na Kunari planini, gdje „Stojana glava osvojila" (v. 229), njega posiječe dušmanin iz Udbine. Ali Jankoviću osta čedo Nikolica: „odnese ga u pećinu vila, — hranila Niku dvanest godin' dana" (v. 243—4). I dorata mu „vila tovi — b'jelim ml'jekom i ječmom jarnikom" (v. 246—7). U to, mati Angjelija vjerom se prevjerila, te sjedi u Udbini. Kad dogje rok, vila na osvetnika sina „odjelo sv'jetlo udarila" (v. 286), i opremila na boj, te i na povratak u očevinu, i njega i konja mu. Gdje su „dva drva jablana" (v. 380), tu je Stojanova kula, još viša od njih. Mlagjani junak sobom doveo „trideset majstora, — pak ponavlja opušćenu kulu" (v. 471—2). Opet je boj na Kunari: a, pred neodoljivim djetetom, pao Udbar. Po zapovijedi vile, dijete osveti strašno na majci svoga babu, i privjenča glavitu djevojku iz Udbine, ćer Nukićevu, što ju zadobi u onom boju.

[3] 21, v. 50—1.

[4] 22, v. 1—2.

[5] V. 390—3.

[6] Na str. 120.

[7] Na tako Sunce, koje se iskopava iz blata i iz oskudice zimske, držim, da se odnosi pogdjekoja pučka priča o „Zlatunu", jal „Zlatunbegu". Ali se posmjeh prevuče preko usta kazivača: Zlatunova je slika nakaradna.

Digitized by Google

mjeseca cijelo zlatni, tako je i Stojan sav u zlatu; kako Sunce, s uduljenim danom i skraćenom noću, *stoji* u proljetnom istonoću, tako je ono nazvano *Stojan*. Što se od Stojanova daha uzvijaju grane jelovih šuma naših praotaca, i pod Stojanovom zlatnom strijelom ginu neprijatelji, to je porast, koja već buja i kreće se iz zimskog mrtvila, u prvom varu godine, pod toplom zrakom proljetnoga Sunca. Zlatni Stojan ima prema sebi i ljubu Zlatu,[1] koja mu pjeva divnu pjesmu godišnjeg uranka. Od jakog glasa svetotajstvene visoke himne sve se na zemlji ganjiva; ječi gora, i s gore opada lišće. Nego, pri nastupu ranoga ljeta, priroda je kao trapovijesna, bunovna: Stojanu se drijemlje. Priroda je još omražena zimskom studeni: Zlata radi o nevjeri, preljubljuje Maleša otmičara. Na ovu Zlatinu mrzovolju mislim da se odnose još dvije pjesme, u I knjizi Vukove zbirke.[2] „Postidna Stojana“[3] odbija djevojka, „materino zlato“.[4] Mladoj oholici Stojan „čini čini“,[5] te mu ona, gola i bosa, hrli u naručje. Stidljivca tad „sunce ogrijalo“, pa ljubu oporitu Stojan „prigrnu ćurkom zelenim“.[6] Pod činima sunca, Stojan i Zlata sljubiše se u proljetnom zelenilu.

Svakojake ove sijeri pred martanim suncem, obilno ovo maštanje naših otaca, ne će da nas začudi, kad pazimo na skoro potpuni sklad megju prikazama religije njihove i pojavima prirode. O božiću, pri zimskom okretu sunca, gdje bi, najposlje, zastalo turovno, muklo, preopako napredovanje godišnje tmine, ovaj jedva dočekani zastoj, božju ovu činjenicu pozdravljaše usklik ljudske radosti; u martu, pri proljetnom istonoću, jednaki vapaj iz smiljenih prsiju hitaše k Suncu, koje stavši odlučno te nadbivši mrznu noć, hoće dan da produlji. Sunce izišlo na visinu neba; ljeto počinje. Srcem razdraganim i oštrim okom, ljudi pažljivo motrili i prebirali razne

[1] Valjda navadna Sunčeva zaručnica, svetoduha Janja, u martanoj prilici. „Svetoduha Janja“, ili „krčmarica Janja“, ili „krčmarica Mara“, ili „Ognjena Marija“, to je, u našim pjesmama, jednako biće; pa, u hajdučkoj gore pomenutoj pjesmi 22, Stojan ima tetku pomagačicu, „po imenu krčmaricu Maru, — isto sestru svoga oca Janka“ (v. 56—7). Ovako, uz Stojana dolazi Janja, i ako ne kao žena, a to barem kao mila tetka od pomoći. Da bi kod sjevernih Slavena utvrgjena bila proljetna boginja Vesna, onda bi naša Zlata vrlo njoj prilikovala.

[2] 646 i 647.

[3] 646, v. 3.

[4] 647, v. 14.

[5] 646, v. 21.

[6] 647, v. 174—5.

Digitized by Google

znakove te divne mijene u godini. Okolo sebe gledajući, oči im zapinjale za nove pojave u životu prirodnom. Vidili, kako tica neselica, martana crna žunja, prva se razmeće po drveću, s grane na granu poskakuje, koru bije kljunom, i ponovljenoj ljubavi gni jezdo priprema. Kliktanje žunje bješe im kao kliktanje vile.[1] Vidili još, da k istoj ljubavi, izmegju prvih životinja četveronožnih, odmah početkom februara, odazivlje se hitra kuna. U mlakoći početnog ljeta, po svoj zemlji, a poglavito u muti šumskoj, stoji zuka nejasna, tajnovita. I ti potuljeni glasovi, kao nesto božje, zvrčaše u srcu čovječjem. Osobito kad bi zeleni gundelj gundorio, naši stari čuli od njega proljetnu dugo očekivanu blagovijest.

Uz pripomoć ovih kratkih crta o osjećanju ljudi nekadašnjih, gdje im se javljala proljetna božja milost, mi još bolje prodiremo u duh pučkih starovjekih pjesama o Popoviću Stojanu. Njegov je boj uvijek na mitičnoj Kunari ili Kunoru planini. A u hajdučkoj pjesmi 22, Zlatki „gaće oko noge kunom su postavljene“,[2] pa u Bosni još danas kuna zove se „zlatka“.[3] Po ovome mislim, da je skoro izvan sumnje odnošaj životinje sa zlatnim Stojanom i sa Zlatom[4]. Za Popovića Stojana isto tako prianja i gundelj. Proljetnu ovu bubu Dubrovčani zovu „pop zlatar“, Crnogorci „zlatni pop“, ili „pop zuk“. Prostome motriocu rezavci, s proljeća, izbijaju na svijet iznenada, nevigjeno; te mnogi narodi, i arijski i nearijski, spaziše, u nekim njihovim vrstama, tvornu moć božju i znamenje božje. Takova buba čudesna biti će u nas, kao što je u zapadnih Indo-europljana, „jelen“ (cervus volans), valjda to druga prilika sunčanog jelena; a jeste, bez pogovora, oni „zlatni pop“ (scarabaeus melolonta) naših jekavaca Da je taj pop simbol nebesnog bića, pa da negda našim ocima prizirao se i neki pop na nebu, očito je iz zakletve, osobito jekavske: „Tako mi popa nebeskoga!“[5] U

[1] Glagol „kliktati“, strogo govoreći, pristaje samoj vili i žunji (Vuk. *rječ.*, pod *Kliktati).* Pristaje i kljuvanju žunjinu posebni glagol: totrkati. Gdje ona u proljeće totrče, misli se, da tica kaže prelji koja oteže: „Ototoli debelo, — kao moje koljeno; — ako li ćeš i deblje, — kao moje i bedre“ (Vuk. *rječ.*, pod *Ototoliti).*

[2] V. 261—2.

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Zlatka.*

[4] Ima, u Srijemu, i neka trava „kunica“, što ju djeca metnu u nos, da puste iz nosa krv, veleći: „Pusti baba konju krv i teletu mleka!“ (Vuk. *rječ.*, pod *Kunica).* Je li što starinsko i u ovoj igrariji, ja ne bih znao kazati.

[5] Passim, u Vrčevićevu *Nizu prip.*

Digitized by Google

zakletvi imademo boga. Čudno je i to, da do Velebita gdje je vrzino kolo grabancijašâ, stoje i neke „Popine". Dvoje su Popine, mala i velika; a priča se, da u stara doba bio u cijeloj Dalmaciji jedan pop, a pop drugi u cijeloj Hrvatskoj. Ta dva popa dušmanina nisu mogla jedan od drugoga da žive, te se sretoše i pobiše na velikoj Popini; poginu hrvatski, dok dalmatinski umrije zatim na maloj Popini.[1] Urnebesnu buku toga okrša pominje mimogred i ep: „Jali grmi, jal' se zemlja trese? — Ja se bije more o mramorje? — Ja se biju na Popina vile?"[2] Popović Stojan uz proljetne oblake, vile, gromotno nadbio zimskoga suprotnika.[3]

Velika je prilika po svemu tome, da je Stojanu njegovo drugo ime Popović pridjenuto već od starog vremena. Što je s riječju *pop,* je li slavenska izvorna, poput latinske riječi, iz davnog bogoštovja, *pŏpa,* neki žrtac, ili je ona došla k Slavenima, putem Panonije, od njemačkoga *pfaffo,*[4] ja ne odlučujem. Samo znam, da je Pop Stojan, Pop Stojko, davno legendarno lice u našem narodu. Starostavni Dubrovnik upleo ga, mislim, u zamršenu povjest svog postanka. Drugom prigodom spomenusmo svetoga Vlaha dubrovačkog, u kome posumnjasmo hristjanskog zamjenika bogu Velesu-Vidu.[5] Pri čudnoj noćnoj pobjedi, rasvijetljenoj zubljama stariša Vlaha, kojom Dubrovnik 971 g. spasi se od tobožnjih Mlečana zasjednika, sa svetim Vlahom djeluje i „pop Stojko".[6] Kralj bosanski Stjepan, muž kraljice Mare ili Margarete, bijaše postavio popa Stojka nad ondašnjom crkvom svetoga Stjepana. Ta stolna crkva Stjepanova kasnije biti će Vlahova, a bila nekad, prvim postanjem svojim, Vidova, kako to kaže bezimeni pisac ljetopisa dubrovačkih. Meni se sve čini, pod svima ovim prividno različnim imenima davnih crkava dubrovačkih, da plazi jedna sama uspomena, ugnječena uspomena boga Vida. Ako u mučnoj stvari pogagjam, kralj bosanski Stjepan, koji se s kraljicom Marom ili

[1] Vuk. *rječ.,* pod *Popina* (mala i velika).

[2] Vuk. *pjes.,* knj. III, 51, v. 2—4.

[3] Mučno bi bilo kazati, je li s ovim protivnikom jednak takozvani Zlota Protopopa, o kome Vuk Karadžić čuo, ali ne iznio pjesmu, kako Zmajognjeni Vuk njega pogubi na mejdanu pod Spljetom *(rječ.,* pod *Zlota Protopopa).* A je li s tim Zlotom u kakvoj svezi *slòta* (u Srbiji), grdosija, i *slòta* (u Banatu), susnježica alauža, još je manje reći.

[4] Ovako Miklošić *(Etym. Wört.,* pod *popŭ). Popa* bio bi od ahd. *pfaffo,* a ovo od παπᾶς, clericus minor.

[5] *Dio I,* str. 49—51 (89—91).

[6] Ann. rag., p. 16: „prete Stoicho",

Digitized by Google

Margaretom vuče po legendarnoj povjesti Dubrovnika sve dolje do historičnih Stjepanâ Nemanića, stao ovdje u stope nebesnoga cara s caricom, kao što sveti Vlasije isturio Velesa, a sveti Vito Vida. Barem je pop Stojko u svezi s kraljem Stjepanom, s Vlasijem i s Vitom ujedno: Stojka postavi kralj Stjepan, Stojko služi svetoga Vlasija, a „svojta je“, vele ljetopisi, nekome drugome „popu Srgju, koji prebivaše u crkvi svetoga Vita“.[1]

Kao što u svetačke legende, Stojanov mit pustio vriježe i u proste pučke pripovijetke. Stanko[2] čobanin, kazuje slavonska priča iz Šamca,[3] „svirao u sviralu i dvojnice tako lijepo, da mu nije u blizu bilo druga“. Jedne večeri, dok vraćaše ovce kući, „prebirao je i priželjkovao na svirali, kao lastavica na proljetnom suncu“, a kad zazvoni u selu, „mjesto da pozdravi Gospu, odsvira cijelo Gospino pozdravljenje“. Svirača i prebirača snagje čudo. Kad „stigne na prelaz blizu sela“, eto bijele vile. Kliknu vila i skoknu u visinu, dok Stanka „obuhvati vruć vjetar“, povali ga, te „pukne i daska na prelazu“. Svagda i posvuda, za Stanka od onda vile prianjaju, a on ne može to da snosi, jer „nije bio nikakvi glavit čovjek, nego patuljak“. Najposlije,, sluči mu se i ovo. „Jedno jutro osvanuo je na vrhuncu jedne visoke topole, svezan ličinom uz grane“. Velikom mukom njega razvezali, i spustili dolje niz drvo

[1] Id., p. 15: „(Dum Sargi) stava in Gjexia de Santo Vido, dove al presente è Arzivescovado“. P. 16: „Et pose (Re Stiepan in Bosna) in dita Giexia (di Santo Stefano) uno prete suo, parente de dum Sargi, Stoicho“ . . .

[2] Pučka imena: Stojan, Stojko, Stojak, Stoin, Stoić, Stojša, Stojadin, Stojo, Stoko, Stojilko, Ostoja, Osto, pa: Stojana, Stojna, Stojka, Stojanka, Stoja, i druga ovaka, da su od stajanja, nije sumnje. Već sama epska pjesma, kako Miklošić to opazi (*Bild. der slav. Personenu.*, s. 102), imenima „Stoja“ i „Stojan“ navodi razlog, što se kroz njih „temelj obdrži“. Isti je izvor i pučkim imenima: Stanko, Staniša, Stanoje, Stamenko, Stanivuk, Stanisav (?), Stanimir (?), Stojimir (?), te Stamenka, Stamena, Stakna, Stäna, Stána, Stanava, Stanka, Stanača, Stanojka, Stanojla, Stanisava (?). Vrlo razgranana taka imena djeci se davala, eda bi se po božjem primjeru održala i ne bi umirala. Gdje „se ne drže djeca“, i danas, u prostim kućama, pomaže ovakovo ime, premda je Sunčevo stameno božanstvo odavna zaboravljeno. O propalim bogovima sačuvaše, ipak, bajalice mutnog spomena, kad ono „sastavljaju biljege od devet Stana i sedam Marija, te daju bolesnome čovjeku, da ih nosi ušivene u što uza se“ (Vuk. *rječ.*, pod *Stana*). Krepka Stoja, ili Stana, hoće da krijepi nemoćnoga čovjeka.

[3] Stojanovića *prip.*, 45.

Digitized by Google

na užetu; ali mu bijaše dosugjeno skončanje. Nakon petnaest godina gonjanja s vilama, nagjoše ga kod kolibe njegove, gdje leži zadušen u blatnoj jami.

Ova priča, iznesena od M. Stojanovića, nije najsavršenija, što se tiče oblika; ali, za pojedine izreke, ja je mećem u najstarije. U njoj sve je izrazito. Stanko patuljak, visoka topola, gdje sjedi privezan, daska na prelazu, vila koja se izvija, topao lahor što Stanka obuzimlje iznenada, a, nada sve, divna svirala, „na kojoj prebira i priželjkuje, kao lastavica na proljetnom suncu“: sve nam iznosi priliku taman proljeća i Sunca, kome mladome puče mučni prelaz u toplo doba godine. Sunčevu sviralu, i uzoritog sviraća, već vidismo.[1] Sunce, najskoli ojačano, našim ocima sviraše neiskazanu pjesmu. Ustreba li tomu potvrde, eno je u živom jeziku, koji još kaže, kad je silna žega: „sunce zasvirilo!“ U priči, potonje su vile čobaninu Stanku mrzovoljaste, usovne, dok će, na posljetku, od njih on i poginuti. Sličnim načinom, i pjesme kazaše nam za Stojanovu pogibiju od žene. To je još vrijeme prevrtljivo i olujno trećega mjeseca kroz koje propada sunačni martani bog. Pod ovim vidom, značajna je takogje jedna priča bugarska, u kojoj čudna mati sjedi pod topolom, a jadikuje nad kratkim žićem sina Stojana, koga niti je još rodila, ni začela.[2]

Na Popu Stojanu prebirasmo, dovde, sjajna obilježja sunačnog boga u martu mjesecu. A da se mart negda slavio u narodu kao veliki svetitelj, kao bog, kaže preznatna jedna priča iz srpske Mačve.[3] „Jedan čovjek se zaglibi s kolima, a slavio je sv. Nikolu, pa mu se stane moliti, da mu pomogne da se iz blata iščupa. Molio se, molio i molio, pa se već i naljuti. Onda mu pristupi Marat, pa mu rekne: Uzalud se moliš sv. Nikoli, on ti nema kad jako pomoći, jer pomaže nekim morskim trgovcima na moru. Nego nemoj ti više slaviti sv. Nikolu, nego slavi mene, pa ću ti ja pomoći i još ću te učiniti srećnim“. Siromah čovjek prista na to, te Martovom pomoću istegnu kola, zapadnuta u glib. Uvijek pod okriljem Marta, taj čovjek prkosi i Bogu i Usudu i Sreći, pa redom sebi pribavlja sijeno, za prodano sijeno goveda, za goveda vinograde. Usudom i Srećom upravlja Bog, koji čini te se Sreća stvori zec,

[1] *Dio III*, str. 51–2(195—6).

[2] Krausz, *Sagen*, II, 110.

[3] *Srpski Ljetopis* za god. 1861, čast II, s. 131—3, u Budimu 1862. Priču tu: „Ne brani Bog, samo da hoće čovek da radi“ priopći St. Novakoviću učitelj Ž. Radonjić.

Digitized by Google

a Usud mnoštvo hajkača: umrijeti će čovjek, kad mu zec protrči izmegju nogu, a i hajkači će mu tad potrti vinograd. Ali, po nagovoru Martovu, štićenik njegov uhvati zeca u vreću, dobije od njega dva oraha, i poslije ga ubije. Zečja su sreća ona dva oraha; pa ih čovjek promijeni za jedan kamenčić, što nagjoše djeca čobani. To je dragi kamen, a siromah njim postade bogat čovjek. Iz cijele ove priče progovara poganstvo najljuće. Odolijeva Sunce u proljeće, u martu; pa, dok ljude oprašta teškog pritiska zime, donosi im preugodni dar nada takvih, što mogu prkositi i Usudu i Sreći. Ako Boga prate Usud i Sreća, to nije nipošto Bog hristjanski.[1] Prije će biti Sutvid, koga mi već, u početku ovoga rada, vidismo u toj pratnji.[2] Dragi je kamen proljetno razgaljeno nebo, po simbolici arijskoj.[3]

U martu mjesecu, u prodolima Štajerske, na zapadnoj megji našeg naroda, još se slavi velika pobjeda ljeta nad zimom; a taj je običaj onamo ostao, valjda, od Slavenâ. Mladi seljaci, u prve dana marta, obuku se u lagane ljetne odjeće, prihvate srpove i motike, stanu u kolo, pa idu na kolo protivničko drugih momaka, koji imaju na sebi zimske svoje haljine, a u rukama drže grablje. Megju proljetnim i zimskim kolom bije se boj, u taktičnom kretanju. Zimski pobornici bacaju se grudama snijega; ali ih, na posljetku, nadbiju junaci ljetni. Pobjeda je Sunca martanog.[4]

---

[1] Mislim, da je veoma starinsko i ono: „dobra vi Sreća!“ što Crnogorci odgovaraju, kad im se nazove Boga.

[2] *Dio I*, str. 31—5 (71—5)

[3] Nisu zar bez neke, u ovoj priči, niti orasi, pa niti zec. Poskakujući zec više puta je slika promjenljiva mjeseca, što je blagi, ali noćni bog, te vlada i noću i zimom (Gubernatis *Myth. zool.*, II, p. 80). Orasi, kao što i „orahova lagja“, pominju se prečesto u sunčanim mitovima Arijaca. Što se pak tiče sv. Nikole, koji je obično naslikan kao starac dugobrad, valjda on ovdje, a i u pjesmicama gore na str. 147, prikazuje staroga Vida. S proljeća, mimo Nikolu, mimo Vida, ljudi odavahu osobitu poštu martanom Suncu.

[4] Štajerska ova borba razglašena je, pa je naslikaše i u raznim ilustracijama. Da je germanska, moglo bi se reći po tome, što je mauje ili više poznata po svoj sjevernoj Njemačkoj, te i u Engleskoj, a osobito u krajevima skandinavskim, gdje, radi zimnijeg podnebja, biva na prvi dan maja. Ali baš po ovome, što se običaj držaše, i drži, u germanskom tješnjem području Vodanova ili Odinova bogoštovja (isporedi *Dio I*, str. 79—86 [119—26]), može biti pod sumnjom, da li je običaj, prvim postanjem svojim, čisto germanski.

Digitized by Google

Drugome običaju, obavljenu takogjer u martu, ne će niko da poreče izvornu slavenštinu. Spominje se za Slavene, da oni u staro doba, premda već kršteni, s proljeća iznošahu iz sela i u kakvu vodu svaljahu Moranu, ili Smrt, da se tu udavi. Morana bijaše načinjena kao lutka. Ta lutka prikazivaše češće jednu staru babu, to i kod naših Slovenaca; pa nju piljahu, te govorahu, da „režu babu". Čin gušenja i rezanja vršio bi se svečano, megju zapadnim i jugo-zapadnim Slavenima, o polovini kršćanske korizme, dakle malne uvijek u martu mjesecu.[1]

Od starog bogoštovja prilijepilo se mjesecu martu mnogo praznovjernih nazora i navika, koje još traju u narodu. Megju jekavcima misli se, da martani kokot nešto sluti, i da on utaman ne pjeva.[2] Drugih puta rekosmo, da pijevac oličuje Sunce, koje je živo u noći, pa se iz noći izvija. Megju istim jekavcima, u Boci, ako se rodi dijete „u marčanoj svijeći", pa, prije nego je kršteno, preko njega pregje pogana životinja, osobito mačka, ono će dijete biti „čaratan". Takome čaratanu sugjeno je, da bude nestašan, te da se smuca kojekuda.[3] Isteče ovo mišljenje iz starog vjerovanja u mučni napor, kojim božji Stojan dolazi do postojanosti svoje u martu. A s istog uzroka, čeljad domaća, te i gosti prispjevši, „čuvaju" dijete, na babinama. Po običaju, što malne posvuda postoji u narodu, babine su za sedam dana; a, preko cijelih sedam noći, valja kod porodilje istrajati, a da nitko ne zaspi. Osobito „treće" i „sedme" noći, svima je „čuvati babine", najvećom pomnjom. Nije li onda dijete dočuvano, ono će biti suludasto.[4] Ova skema života čovječjega uzeta je iz života visokih sunačnih bogova, kojima, u dvanaestorici, razabrasmo izboritu heptalogiju. Babine privezuju se, bez sumnje, za davnu religiju Srbâ i Hrvatâ. To dosvjedočuje, osim kazanoga, i glavna pjesma, što se tada pjeva: „Oj na delu

[1] U Poljskoj, prevrnuše običaj na uspomenu srušenih idola. Uz Marzanu (Marčnu, Moru?), što bi je utopili dne sedmoga marta, iznijeli bi na isto osugjenje i Zievoniu, u kojoj je viditi neku *divnu* boginju. U ostalom, protjerivala se, jal se rezala baba, i drugdje po Europi; dakle će ovo sve, u neku ruku, biti i arijsko. Otuda, možda i općenito iznošenje karnovala, koji se utapa ili spaljuje.

[2] Vrčevića *Tri glav. sveč.*, str. 27: „ . . . njegov marčani i crni bez biljega kokot poče krilima lupati, pa triput zaosob zapjeva. Znao je, da marčani kokot utomah ne pjeva". Crni kokot pripada u praslavensko praznovjerje (vidi primjedbu, na dnu str. 141—2).

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Čaratan*.

[4] Vuk. *život i ob.*, str. 91.

Digitized by Google

na golemu bob se zeleni. — A ko ga je posejao, te se zeleni? — N... ga posejao te se zeleni, — N... ga se nazobala, srce je boli. — Kolalom Lalom! ko mu otac beše? — Kolalom Lalom! taj mu otac beše"[1]. Pripjev: Kolalom Lalom! premučno je rašćistiti: može biti, da se tu skriva ime Lazar,[2] no može i ne biti to. Ali je nesporno ovo drugo, da je, naime, bob, u vjeri europejskih Arijaca, a poglavito Italo-Helenâ, radi svog obličja, eminentno rogjajni simbol. U bobu leži neka duša i srce; od boba moći jake su. Crni bob prikazuje cara, ili muškarca, a bijeli caricu, ili ženu; pa sve to odnosi se najviše na uskrsnuće i rogjaj Sunca, i na početak godine.[3] U Rusiji, na bogojavljenje, još sada jedu pogaču, u koju umetnuše jedan crni i jedan bijeli bob.[4] Kao što je starinska, u pjesmi, prikaza boba koji se zeleni, tu je, doista, od davnog vremena takogjer izraz: „oj na delu na golemu". Ovo je kao sakralni uzvik, koji već jednom nama jeknu. U pjesmici jekavskoj o gragji godine, mi čusmo jednako: „oj na djelu na golemu, — mnoga gragja savezena, — sveta crkva sagragjena, — u njoj poju do dva sveca".[5] Vjerska, iz prva, možda bijaše i sama riječ „babine". Poznato je, da latinska Juno Lucina i helenska Hera štićahu porodilje; ona bijaše *natalis*, a ova εἰλείθυια. I naše babine zar pripadahu Babi Zlati, t. j. Vidi nebesnoj.

Kroz ovi četvrti dio našeg rada često puta pade riječ o gradnji mlade godine. Po mitičnoj takoj zamisli spjevana je glasovita epska pjesma o „Zidanju Skadra", u Vukovoj zbirci.[6] U sadanjem joj obliku, pjesma se dohvatila triju Mrnjavčevića, Vukašina, Uglješe i Gojka; ali zidanje Skadra na Bojani nije no zidanje božanstvene zgrade nove tople godine. Svu pjesmu prože mit; a grozna tragedija, historično nikako neistumačena, rasvjetljuje se samo prikučenom luči stare vjere. „Grad gradila tri brata rogjena..., — grad gradili tri godine dana, — tri godine sa trista majstora. — Ne mogoše temelj podignuti, — a kamoli sagraditi grada: — što majstori

[1] Id. ib.

[2] Udvojeno ovako: Ko Lalom Lalom (Lazarom, Lazarom). Vidismo mitičnog Lalu na str. 151.

[3] Za vjersko znamenovanje boba vrijedi da se čita sav članak *Fève*, u Gubernatisovoj *Myth. des Plantes*, II, p. 132—7.

[4] Id. ib.

[5] Na str. 147.

[6] Knj. II, 26.

Digitized by Google

za dan ga sagrade, — to sve vila za noć obaljuje".[1] Tri brata graditelja, to bijahu, po svoj prilici, u prvoj osnovi pjesme, tri prva poredника, Vuk Dojko, Boško Rajko i Pop Stojan: nebesna braća započinju godinu, no božju zgradu svejednako rastura zimno vrijeme. Mitični Stojan evo odmah izlazi na vidilo: „Kad nastala godina četvrta — tada viče sa planine vila: — Ne muči se, Vukašine kralje, — ne muči se i ne harči hljeba; — ne mo'š, kralje, temelj podignuti, — a kamo li sagraditi grada, — dok ne nagješ dva slična imena, — dok ne nagješ Stoju i Stojana, — a oboje brata i sestricu, — da zazigješ kuli u temelja, — tako će se temelj obdržati, — i tako ćeš sagraditi grada".[2] Ovo će reći: stoprvo u četvrtom mjesecu, u mlakome aprilu, podignut je grad, ali uz neizbježnu žrtvu, uz preminule prednje bogove, imenito martanog Stojana i drúgu mu Stoju. Minuće njihovo dati će prave temelje i čvrstoću sjajnoj gragjevini nastalog ljeta. Pjesma veli dalje, da Stojana i Stoju nije bilo naći;[3] no da su oni zbilja nagjeni, ili da su bogovima barem nagjeni žrtvovni ljudski zamjenici, vidíti je po ljutom udesu mlade Gojkovice, koja zastupa Stoju. Sve što je milja u pučkoj besjedi, i što je suzâ u pučkom oku, izasu pjesma oko divnoga kipa ove „tanane nevjeste". Nego, to ne spada amo. U mitični naš predmet ulazi jedino bolni vapaj Gojkov: „Zlo je, moja vjerenice ljubo! -- Imao sam od zlata jabuku, — pa mi danas pade u Bojanu!"[4] Zapade, naime, Sunce, čiji je simbol zlatna jabuka. Gojkovicu mladu „povedoše u grad da ugrade, — podviknuše Rada neimara, — Rade viknu do trista majstora".[5] U Radu, koji sad zigje i dovršuje grad Skadar, upoznaćemo sunčanog boga julijskoga, našega Radosava, kod sjevero-zapadnih Slavenâ Radogosta.[6] Sva grozna drama u pjesmi vrši se, ovako, izmegju zgoljnih božanstvenih lica. I u sami svršetak pjesme uvrzeni su konci iz najdeblje poganske abc. Gojkovica ostavlja nakon sebe „čedo u kolijevci od mjeseca dana", kome je ime Jovan.[7] Premda uzidana u gradske temelje, ona će ga jednako, iz-

[1] v. 1 i 7—12.
[2] v. 13—24.
[3] v. 56.
[4] v. 164—6.
[5] v. 178—80.
[6] U *Dijelu V.*
[7] v. 155—6 i 215.

Digitized by Google

moljenim dojkama, dojiti za godinu dana. Mlijeko teče i danas „zarad' čuda i zarad' lijeka, — koja žena ne ima mlijeka".[1]

U pjesmi muklo zvuči, a vrlo važno je, i nešto drugo. Gojkovica, gdje vidi, šta je čeka, priviknu svome Gojku: „Ne daj mene, dobri gospodaru! — da me mladu u grad uzidaju; — no ti prati mojoj staroj majci, — moja majka ima dosta blaga, — nek ti kupi roba il' robinju, — te zidajte kuli u temelja".[2] Dakle, da koja zgrada bude postojana, do prigode uzigjivalo se u nju robova i robinja. Ovaj zaključak, što izvodimo iz pjesme, pritvrgjuje, s druge strane, još uvijek u puku našem živa misao, da je ovakovo zidanje najtrajnije. Pače, kad se zigje zamašna kakva gragjevina, ljudi joj se uklanjaju, da se ne bi, po čem, sjen njihov u nju uhvatio, i s toga oni poslije umrli.[3] Običaj uzigjivanja, bez sumnje, bijaše slavenski. Kad Slaveni, jednom, na Dunavu gragjahu grad, opremiše četnike prije sunca, e bi prvo dijete, što sretu, ugrabili, da ga u nove temelje zazigju; a otuda i onome gradu ime Detinec.[4] Isto ovako zazigjivanje ljudi i životinja u bedeme od grada spominje, otkad dokad, ovjerovljena historija sjevernih Germanâ.[5] A spominje ga mutno i izborita jedna pučka pjesma novih Grka, pa i njihovo praznovjerje, skoro jednako s našim, da ko prvi progje mimo temeljni kamen nove zgrade, vene kroz godinu, ako se prije zidanja na onom kamenu ne zakolje crno jagnje, ili crni pijevac. Pošto stari Grci za to ne znaju, mišljenje je ovo jamačno primljeno od useljenih sredoviječnih Slavena. Po božjem izgledu žrtvovanih Stojana i Stoje, Slaveni žrtvovaše ljude; a time je, kaogod na visokom nebu, tako i dolje na zemlji,

---

[1] v. 241—2.

[2] v. 202—7.

[3] Vukova primjedba ispod pjesme, na str. 124. Da nešto duhato, nešto živo, mora biti pod temeljima, valjda kaže i ovo praznovjerje, u Srbiji u šabačkom okrugu (Milićevica *živ. Srba*, s. 192): Da se gradi na sretnom mjestu, uzmu četiri kamena i metnu ih na četiri ugla buduće kuće. Ako se sutradan nagje pod kamenima i najmanja životinjica, udesno je; ne nagje li se, idu tražiti sretnije mjesto.

[4] Popov, *Slav. Myth*, p. 25 (navod Grimmov, *Deutsche Myth.*, s. 956).

[5] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 956—7. Grimm drži, da je to bila žrtva prinesena boginji Zemlji, što na sebi trpi težu gragjevine; ali naš mit razjašnjuje stvar kao sunčanu žrtvu radi utvrgjenja godine. Po primjeru grada božjeg, utvrgjuje se i grad ljudski.

Digitized by Google

svaka svečana zgrada postajala čvrsta.[1] Pri bogoštovju slavenskom padahu ljudske žrtve. Barem ih hroničar Helmold pominje, kao nešto navadno, u baltičkih Slavena.[2] Na zakarpatskoj zemlji Srbi i Hrvati, doista, koljahu ljude bogovima. Činiše li oni to i u burno doba doseljavanja u ilirsku domovinu? Šuti historija.

Nije izmjerena i prikladna kao Vukova, ali nije manje znamenita, u vidu mitičnom, podulja jedna pjesma u zbirci Petranovićevoj.[3] Što je tamo zidanje grada, ono je amo gragjenje mosta; ipak, vjerski obred iste je naravi, a ista božja lica djeluju. Mjesto triju Mrnjavčevića, grade tri paše mlade; grade most na Drini. Rijeka je „vrlo valovita, — i vazda je mutna i opaka“;[4] pa tri graditelja izmoliše od kralja od Maltije neimara Rada, uz njegovih trista majstora. Po Radovu nagovoru, paše „uzeše tri jagluka blaga, — pak baciše u sred vode hladne“,[5] no im je zla sreća: „u svakoga potonulo blago“.[6] Neimar Rade onda „posjede kosata gavrana, — konja vrana i nepotkovana, — spletena mu griva do strmena,

[1] Obdržanje zgrade usljed žrtve nagovješćuje, mislim, i ova priča iz srpske Mačve *(Srpski Ljet., g.* 1861, č. II, s. 125—6). Čovjeku čudotvorcu s bijelom bradom do pojasa, i sa zlatnom štakom u ruci, bilo dijete jedno, te sjedilo na kladi i brčkalo se u vodi. Kradom primiče se kurjak i hoće dijete da ujede, al neki čovjek, koji je čuvao ovce do djeteta, upozori ga na zvijer, pa se dijete svali s klade u vodu. Jadao čovjek s one nesreće, dok ga umiri starac čudotvorni: starcu nije se nipošto udavilo dijete, a nudi nagradu onome čovjeku. „Ima samo jedno“, reče mu, „što ti fali; na rgjavom ti je mjestu kuća; nego hajde, da ti pokažem, gdje je dobro, pa ćeš srećan biti do veka i ti i tvoji mlagji“. Odoše zajedno do u avliju čudnoga starca, koji udari zlatnom štakom u zemlju, te pita: „Saibija, koliko išteš kirije za godinu, da ovde kuću načinim?“ A nešto mu iz zemlje odgovori: „Sve živo u kući!“ Starac ne htje ono dati, pa upita i drugom i trećom i četvrtom, a dobi redom ove odgovore: „Gazdu i gazdaricu!“ — „Kokoš i pile!“ — „Jednu glavicu bela luka!“ Najposlije, glas iz zemlje progovara: „Ne ištem ti ništa, nego ti još dajem svake godine po jedno od svake rogate marve priplotka, da načiniš kuću ovde“. Onda starac rekne čovjeku: „Ovde načini kuću“, i nestane ga. Načinio nju čovjek, a bio presretan. — U odgovorima ove priče, gdje nisu žrtve, tu su spominjani simboli Vidovi. Starac s bijelom bradom do pojasa, i sa zlatnom štakom u ruci, biti će stari Vid.

[2] *Chron.,* passim.

[3] Knj. III, 52.

[4] v. 65—6.

[5] v. 137—8.

[6] v. 147.

Digitized by Google

— a pripasa sablju zakovanu, — pak načera konja na obalu, — a s obale u tu vodu hladnu, — pa je tihu Drinu prebrodio, — prebrodio i tamo i amo, — ništa njega zastavilo nije".[1] I pokraj ovakoga prebroda, temelji se ozidati ne dadu. Tri paše prijete, te je Rade tada „potkovao konja nekovana, — nekovana kosata gavrana, — kako koji klinac ugonjaše, — a klinaca i ne posvraćaše, — ni vrhove oštre otkidaše".[2] Ugazio za tim opet s konjem u Drinu; ali njemu, usred vode, gavran stao kao kamen stanac, dok vila ne zaklikta da sabljom zakovanom udara vodu oko sebe, a konja da ne obreže. Trećom je Drina pregažena, i „krvlju se zamutila"[3]: konj osta neobrezan na nogama i na kopitima, „a vire mu klinci svikolici, — oko njihe kosa izmotana".[4] Majstori napokon zigju, al gle čuda: „štogod oni danju izidali, — kad u jutru nigje ništa nema".[5] Izmače Rade u zemlju Maltiju, a poslije vratio se, kad ga napušteni majstori zapomagaše radi straha od triju paša. Zigju na novo, no opet uzalud. Tad vila, na snu, reče Radu, da u Milutina gospodara, a kralja zemlje ili grada Maltije, sebi izmoli na pomoć dvoje djece njegove. To su „brat Ostoja i sestra mu Stoja".[6] U tri paše „nema vojne sreće, — njihovo je blago zatrovano"; naprotiv, Milutin, Ostoja i Stoja hoće most lasno „napraviti, — radi sreće i napretka svoga".[7] Ostoja reče pašama, da treba „ponajprije vodu darovati".[8] Sve tri paše, po riječi Ostojinoj, sigjoše, sa svojim blagom, u rijeku, govoreći: „Zastavi se, valovita Drino, dok mi naše prevezemo blago!"[9] ali strujom svojom Drina ih prihvatila i na dno proturila. Tek onda biti će jednom ozidan i sretno dovršen most. Kliknu vila iz oblaka: „Uzmi konja, Rade neimare, — vrana konja i nepotkovana, — potkuj njemu nove potkovice, — ne povraćaj na uzlove klince, — načeraj ga na tu vodu Drinu, — a nasadi bradvu naopako, — pa udaraj po granama jele, — neka progju te velike skele".[10] Bradva bijaše dar

[1] v. 153—61.
[2] v. 192—7. Ovake klince gdje i gdje pominje i pučko pripovijedanje.
[3] v. 230.
[4] v. 241—2.
[5] v. 256—7.
[6] v. 417.
[7] v. 492—4 i 510—1.
[8] v. 528.
[9] v. 558—9.
[10] v. 589—96.

Digitized by Google

triju paša, kojima „je bilo naopako“.[1] Njom Rade, na kosatu gavranu nasred rijeke, udario jele po granama, „dok je vodu krvi zamutio; — dok pukoše pod granama jele, — voda progje i pronese skele, — a ostade na Drini ćuprija“.[2] Pobacio tad u vodu „bradvu zatrovanu, — nek je nosi valovita Drina“,[3] prešao vodu i izišao na most. Na mostu je natpis: „Ćuprija Milutina kralja, — i gjece mu Stoje i Ostoje!“[4]

Pritruna triju paša jos je novija od pritrune triju Mrnjavčevića. Ali u pjesmi Petranovićevoj tonj poganski odiše još jače, nego u Vukovoj. Ona je skroz ritualna, te nam pred oči iznosi komad obrednika iz stare vjere. Gradi se most na vodi, a gragju voda odnosi, dok nije, stanovitim činima, smirena krvlju, smirena ljudskom žrtvom. Ovo drevno vjersko mišljenje ponavlja i narodna priča. U pripovijeci: „Usud“,[5] voda prenosi jedno čeljade pa mu kaže: „Molim te, brate, pitaj Usuda, za što ja nemam roda u sebi? Upitavši Usuda čeljade ono, čuje od njega odgovor:“ Za to nema, što nije čoveka nikad udavila“. Da vodu treba utišati dragocjenom žrtvom, to je općenita vjera arijska. Silazeći na Heladu, dogje Kserkse s vojskom do vode Strume u Makedoniji. Most bio istom prebačen preko rijeke, kad joj svećenici mazi prenesoše žrtvu zaklanih bijelih konja, a povrh toga kod mosta zakopaše žive, pograbivših ih od zemljaka tamošnjih, devetoro djece muške i devetoro ženske.[6] Spomenit je u historiji i ovi drugi slučaj. Već za živa Hlodoveha, osvajača Galije, Franci zar svi budu malo po malo pokršteni. Pod Hlodovehovim unukom, austrazijskim kraljem Teudebertom, oni sudjelovaše u gotsko-bizantijskome ratu, utrkujući se u Italiju. Jednom u g. 539, velika vojska kraljeva prihvati most ispod Pavije, i pred što će rijeku preći, da bi im voda bila prijazna, vodi žrtvovaše Franci ženskadije i muške djece, što ih tu na mjestu oteše od Gotâ. Zgrozili se Goti nad divljim obredom tih čudnovatih hristjana.[7]

Po jasnoj riječi našeg mita, sačuvana u dvije vrlo srodne, al različite epske verzije, uz Stojana i Stoju najmučnije se zigje

[1] v. 604.
[2] v. 608—11.
[3] v. 615—6.
[4] v. 636—7.
[5] Vuk. *prip.*, 13.
[6] Herod., VII, 113—4.
[7] Procop. de Bello Gotth., II, 25.

Digitized by Google

čudna zgrada, ili uz Ostoju i Stoju najmučnije se gradi čudni most. Ta zgrada Stojanova i taj most Ostojin nisu, dašto, drugo, do zgrada ljeta i most prelaza iz zime u toplu godinu. Ovaj zaključak proizlazi iz svega doslije rečenog.

Ostojin most hoće da nam ponešto osvijetli jednu od najnejasnijih strana rimskog bogoštovja. U Rimu najviši svećenici nazvani su *pontifices,*[1] graditelji mosta, koje se na prvi mah čini vrlo čudnovato, a *ascia,* bradva, bijaše im svećeničko obilježje. Otkud to i rašta ime *pontifices,* već u doba Ciceronovo različito gatali ljudi. Nije mnogo čistije bilo ni to, zašto, po starom zakonu, a s vjerskih obzira, Tibera, valovita i mutna, ne bi premoštena, nego s jedinim, a nekako svečanim *pons sublicius,* od sama drveta bez ikakva gvozdenog čavla. A kad bi se god taj drveni most popravio, bijaše red, da činu sudjeluju pontifeksi s bradvom, i da se uz neke drevne obrede žrtva kolje. Pa žrtva jedna, pri rijeci i mostu, bila godišnja, a tamna je postanja tako, da joj mitolozi ni danas ne pogagjaju značenja. Zvala se *Argei,* i vršila se ovako. Na ide maja, „malo iza proljetnog istonoćja, sa svetog mosta", piše Dioniz, bacalo se u Tiberu lutaka, na lik čovječji nadjevenih sitom nakošenom na obali rijeke; lutkama bijahu svezane i ruke i noge, a u vodu svaljivahu ih vestalke, u prisuću pontifeksâ. Po rimskoj jednoj verziji, Argeji bili su Argivi, negdašnji pratioci Herkula, u mučnome putu do Tibere. Inače, po rimskom koledaru, najturobniji spomen Argejâ držao se u martu. Na 16 i 17 toga mjeseca išao obhod po gradu do njihovih grobova *Argeia loca, Argei,* a svećenica Jupitrova, *Flaminica Dialis,* hodaše tužno i raspletene kose. Grobova bilo dvadesetisedam, ili trideset.[2] Na posljetku dodajemo, da, po rimskoj legendi, prvi je pontifeks bio „Martius, Martii filius".[3]

Pontifeks Martius (možda to mart) i sveti most na Tiberi dosta prilikuju Ostoji i Ostojinu mostu na Drini. Što se tiče pontifikalne

[1] Isto ovako i po ostalom Laciju, a i megju Italima. Pošto u Ateni spominju se Γεφυραῖοι, eupatridska i svećenička pradavna porodica, moguće je, da taj naziv pripada k zajedničkoj svojini Italo-Helenâ.

[2] Ovo drugo svjedočanstvo Dionizovo je (I, 38), dok je prvo Varonovo (V, 45). Ako je kod Varona, na još jednom mjestu (VII, 44), naveden broj od same „XXIV" lutke argejske, broj je tu iskvaren. Druga lekcija, u Varonu, ispravlja se s prvom, a ne obratno, kako se to hoće kod Prellera *Röm. Myth.,* II, s. 136. Druga lekcija ima gole rimske brojke, lasno iskvarive, dok prva piše: „septemve et XX".

[3] Liv., I. 20.

Digitized by Google

asciae, bradve, ista je na Tiberi i na Drini[1]; ista i žrtva, tamo i ovamo. Dvadesetisedam, ili trideset pretamnih rimskih Argeja, zar nalazi dovoljne rasvjete u našem mitu. Može to biti dvadesetisedam, ili trideset, poginulih dana božjega marta: ono je ob je broj mjesečnih dana, po starijem lunarnom, ili novijem sunčanom računu godine. Da su grčki Argivi ti Argeji, to je, dakako, kazano po pogrješnoj etimologiji; ali da su drugovi Sunca Herkula, u tome tradicija ne griješi. Naš pop Stojan, sa zlatnom strijelom, ima uvijek do sebe trideset drugara, ili tamani trideset suprotnika. A što se, s proljeća, bacaju lutke s mosta u Rimu, i ovo dozivlje nam u pamet jednako bacanje slavensko, na razmaku zime i ljeta.

Ja bih rekao, da cijela ova religija početne godine bijaše zajednička nama i Rimljanima. Pače je neka prilika misliti, da božanstvenim slovima ovoga vjerovanja Rimljani ispuniše prve listove svoje historije, gradske historije vremenom ishlaptane. Bila riječ na kraju trećega dijela radnje,[2] da dvoglavi Jano vrlo priliči srpskom i hrvatskom Bogu i Božiću, i da Rim valjda nasta na mjestu latinskoga štovanja onih lica božjih. Ja bih išao i dalje. Koliko se meni vidi, Romul i Remo, zidatelji Rima grada, svukavši bogovsku opravu, na sebe udariše laganiju odoru junačku.

U Romulu i u Remu, u dva jednoimena blizanca, držim, da se izražava mit dvaju prvih izmegju dvanaestorice sunčanih godišnjih porednika. Njihovo ime stječe se s imenom prvog našeg dvanaestorca, Dojka Vuka, a, što mnogo više vrijedi, sve starokovno, sve izvorno u životu njihovu, mi nalazimo u dosad izloženim običajima i obredima, koje naš narod vrši u početku godine. *Romulus* i *Remus* imadu ime od dojke, *ruma,*[3] a, kako ih doji vučica, *lupa,*[4] oni su vučji gojenici; po tome, ime im po našu glasi tačno: *Dojko Vuk.* Mi poznajemo Vidovo i Vidino drvo od svjetlosti; pa i rimska *lupa* pod takim drvetom, pod *ficus ruminalis,* napaja mli-

[1] Bradvi prianja vjerska neka misao i gdje poslovica kaže: „Začudio se, kao da je vigjeo lijevu bradvu". (Vuk. *posl.*). Uporedi s ovom i drugu poslovicu, koja se govori radi uroka: „Začudio se prebijenoj golijeni" (id., ib.).

[2] Str. 72—3 (216—7).

[3] *Ruma* je stajaća riječ, koja izbija iz svega, što je najdavnije u Rimu: Romulus, Remus, Ruminus (bog), Rumina ili Rumia (boginja dojilja), Rumon (rijeka Tibera), ficus Rumina, Ruminalis, ili Romula, Romularis, Remurinus ager, Remoria ili Remuria (mjesto na Aventinu), Romilia tribus.

[4] Iz jednake je davnine Lupa, Luperca, Luperci, pa i spilja Lupercal.

Digitized by Google

jekom svoje blizance. Pošto je mlijeko mitična metafora Arijaca za svjetlo, time je rečeno da vučica ih svjetlom nasićuje. Vučica dolazi iz pećine, iz Lupercala, i djeca biše bačena u rijeku da propadnu, što je opet nama poznati arijski govor za zimu. Da je Lupa sušta boginja, prevučena zimskom vučinom, čisto je iz rimske tradicije, koja u njoj vidi Larentiu:[1] *Acca Larentia* jest *majka Larâ,* neke dvanaestoriee gospodara, ista, po svoj prilici, sa Dea Dia, ista zar i s nebesnom kraljicom bogova.[2] Od iskona, štovali u Rimu dva gospodara, dva blizanca *Lara,* valjda Romula i Rema, a slična dva zavjetnika svoja imali i drugi latinski gradovi, kao Preneste i Tibur.[3] Pri gojenju blizanaca, kad ovima mlijeko dostatno nije, vučici Aki Larenciji pripomaže, hrane im donoseći, *Picus,* proljetna žunja, t. j. proljeće spori mlade sunačne bogove; pa žunja i u nas naviješta proljeće čudno *klikćući* i *totrčući.* A za poregjaj s našim mitom još je vrjednije, što dalje kaže stara rimska legenda, da Romul i Remo, uz mlade svoje drugove, zametnuše igru, te trčaše goli nagi, kao *luperci:*[4] znano nam je kolo golih nagih naših momaka. Momačko i djevojačko kolo naše plugom vuče brazdu i oda zla *oborava* selo: po latinskom obredu, i Romul plugom *oborava* svoj grad, kome niski nasip, ili svetu brazdu, gdje preskoči Remo platiće to glavom. Bražgjenje grada i bratska tragedija zgodiše se taman kad sunce sinu. Preko noći, sunce iščekala oba brata, da uhvate *augustum augurium.* Šest jastreba, zli biljezi, priletilo Remu dok Romul, sa svoje visine, ugleda njih dvanaestoro, koje je, možda, broj godišnjih dvanaestoraca božjih. Poginuo Remo. Sunce januarsko; nevidom ide i Romul, Sunce februarsko. Prihvaća ga i na nebo uznosi Mars, martano to Sunce, koje Romula hoće da zamijeni. Pri svome veličajnom polasku na Marsovim kolima,

[1] Livii l. I, c. 4.

[2] U suštini, valjda jednako je biće s dojiljom blizanaca i prava im mati Rhea, ili Rhea Silvia. Po etimologiji, prvo ime kao da označuje višnju kraljicu nebesnih *voda,* a drugo njezinu zataju u zimskoj *šumi.* Što je vestalka, te u odnosu s ognjem, od ognja postaje i Caeculus, utemeljitelj latinskoga grada Prenesta, a jednu Ognjenu boginju, kao što vidismo, pominju i naše priče.

[3] Preller, *Röm. Myth.* II, s. 342.

[4] To na čast rogjajnome bogu *Inuus,* koga Rimjjani, pri doticaju s grčkom religijom, zgodno poistovjetiše sa Πάν Λυκαῖος (Livii l. I, c. 5). Epitet λυκαῖος znači *vučji,* a ide samo Zeusu i Panu, t. j. Pan nije drugo, do rogjajno zimsko lice Zeusovo, što je i Porevid prema Vidu, ako slavenskome Porevidu pogodismo znamenovanje, gore na str. 118—9.

Digitized by Google

„veliki“ Romul sav je u sjaju i „plamenu“; munje sijevaju, stoji strašna tutnjava gromova. Ovako pričaju vijesti o Romulovu letu, crpane od rimskih analista iz himničkog ili epskog pjevanja, što se o njemu negda pronosilo; a ovako odlijeće, u plamenu i orljavi, naš veliki grabancijaš iz vrzina kola. Pa je Romul i pravo božje biće: Romulus *Quirinus,* Romula *Kopljanika,* Rimljani štovahu kao boga.[1] A pod zlamenom *lupae,* i dvojakog onog imena, vučji narod rimski, „populus Romanus Quiritium“, ljudskim rsom najjačim u historiji, zaleti se na osvoj svijeta.

Po mome mnenju, sav mit legendarne gradnje Rima nije šta drugo, do mit božanske gradnje mlade godine, kojeg Rimljan

[1] Kao što neki sada drže, ja ne cijenim, da je postanja nedavnog identifikacija Romula s bogom Quirinom, te da je noviji i prizor Romulova odleta; ali, da mnenje svoje o latinskoj izvornosti i davnini Romulova mita opravdam, nestaje mi ovdje i prostora i zgode. Ja sam samo pokušao pomalo objasniti rimsku legendu, u vidu mitične naše tradicije. Da li je bolje ovo moje letimično razbiranje, nego li mnogo drugo dosad na svijet izišlo, i meni samom ostaje pod sumnjom. S tumačenjem mojim o tri prva dvanaestorca, o Remu, Romulu i Marsu, sve ostalo sklapa se, ali se ne sklapa ovo dvoje važno: apoteoza Romulova, „ad Caprae paludem“ (Liv. I, 18) svetkovala se u Rimu na none julijske, *Nonae Caprotinae,* a Mars, po tradiciji, nije brat ili drug, već otac Romulov. Nego, što se vremena tiče, opažam, da ipak god još veći, *Quirinalia,* padaše na dan 17 februara, i da se onda pominjalo izloženje Romulovo i Removo na Tiberu, kao što i Romulova apoteoza (Ovid. F., II, 267—512). Ako ova, osim o polovini februara, pada i u julij, to je možda upravo za to, što je Romul sunčani lik: u juliju je sunce žarom najjače. Mučnije je dići drugu poteškoću, što je Mars, u tradiciji, otac, a nije brat, ili porednik, Romulov. Nego mi je i ovdje nešto primjetiti. U rimskoj mitologiji, naziv *Quirinus* ide Marsu, kao što i Romulu; pače je teško sasvim rastaviti Marsa Quirina od Romula Quirina (Preller *Röm. Myth.,* I, s. 369 – 75), a jednom zove se *Quirinus* i Remo (id., ib., s. 374): dakle, sva su trojica kao jednoliki porednici s kopljem (quiris). Pa koliko i dva blizanca, Mars je vučji, jer je njegova živina *lupus.* Marsa mnogi sadašnji istraživalac smatra, i bez uporišta našeg mita, kao sunčanog boga, te drži Marsovih dvanaest *ancilia* kao svečane biljege, kao simbole, dvanaest mjeseci. Uzmemo li Marsa za Sunce martano, čisto je i njegovo svojstvo proljetnoga poljskoga boga, što on bez sumnje bijaše u prvo doba, a i boga ratnoga, koji s proljeća nadbija tamnu silu zimske prirode. Kad Remo i Romul, antropomorfičnom tvorbom, od bogova spadoše na ljudske početnike grada Rima, onda Mars, *Mas-piter,* uz Romula i Rema od starine zavjetni svetitelj bojnog grada, mogao je stupiti, prema prvoj dvojici, u pretežniji odnošaj oca.

Digitized by Google

s neba snimiše i historiji pridadoše. Osim Romula i Rema, nestašnih, bježnih i polomu sa zime jednako podvrgnutih likova sunačnih, k onome mitu još spada Mars, bog Sunčevih godišnjih uvratina, bog proljetne pobjede, naš Stojan. Što se tiče etima, ništa mučnije, nego li riješiti ime *Mars;* ali kao da je *Ma-vors* najprimitivniji oblik imenu, i drugi dio riječi kao da je od *vertere,* vrnuti: rimski Mavors konačno sa zime na ljeto vraća godinu, kako Stojan u godini postojano stoji. Mavors, mjesečni bog a drugi početnik godine, mislim da nama nešto odgoneće, upogled čega mitolozi ni sada nisu sasvim na čisto. Rimska godina bijaše dvojaka, od dvanaest mjeseci i podjedno od samih deset njih, kao što ovo potonje dokazuju mjesečni nazivi od *quinctilis* do konačnoga *december.* Kako to? već pitahu i sami Rimljani. „Romul", odgovara Ovid u potpunoj neznani svojih starina, „bješe vješt oružju, a nevješt zvjedama",[1] pa veli, da Romulovu godinu desetmjesečnu Numa ispravi u dvanaesmjesečnu. Mi ovdje pridržajemo Ovidovu riječ, da Romul osniva godinu, i kažemo: Rimske božje godine početak slavio se i s Remom-Romulom i s Marsom; dva početna mjeseca, dvojci, prikazivali novorogjeno, ali zimsko Sunce, dok se Mars glasio kao Sunce na nebesnom vratniku,[2] kao počinjuće Sunce proljetno. Ljudma, koji očekivahu od polja hranu, ovo drugo mjesečno brojenje bijaše navadnije i milije,[3] pa i slavnoj desetorici mjeseca otuda njihovi nazivi do *december,* do *desetoga,* unaprijed od Marsa. I lična imena rimskoj djeci od *Primus* do *Decimus,* dok ni jedanaestog, ni dvanaestog nema, možda jesu u savezu s onomastikom božjih jakih mjeseca. Rimska godina bila dakle, uvijek dvanaesmjesečna; ali se u njoj, s vjerskih obzira, brojilo različito, ili počevši od januara, ili od marta.

Mars, smatran u kolu svojih poredника kao sunce, koje u martu staje i vraća tok godine, pruža nam, možda, ključ k otvoru svega otajnoga smisla drevne rimske himne, *carmen Fratrum Arvalium.* Arvalske svećeničke braće bilo dvanaest, kao što i Salijâ. Štovahu osobito boginju Dea Dia, a kazivalo se, da Acca Larentia, Remova i Romulova dojilja, njima dade znakove svećenstva, bijelu infulu i na glavi vijenac od klasja. Dvanaestora braća igjahu okolo po rim-

[1] Ovid. Fasti, l. I, v. 29: „Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras".

[2] Uporedi i mitični Vratnik, u pjesmama o našem Stojanu Popoviću.

[3] Ovid. Fasti, l. I, v. 148—9: „Dic, age, frigoribus quare novus incipit annus, — qui melius per ver incipiendus erat?"

Digitized by Google

skom polju, te žrtvama i molitvama naslućivahu obilati plod žita i vina. Prije pomenuti *carmen,* jedna to od njihovih molitvica, koja je sada najdavniji spomenik latinskog jezika, glasi glasom svojim iz sinjih vremena: „Enos, Lases, juvate! — Neve lue rue, Marmar, sins incurrere in pleores! — Satur fu, fere Mars! limen sali! sta! berber! — Semunis alternei advocapit conctos! — Enos, Marmar, juvato! — Triumpe!“ Molitva prevodi se, po prilici ovako: „Nas, gospari, pomozite! — Niti daj, Marse, Marse, da kuga i polom zaredi po narodu! — Budi sit, ljuti Marse! uzigji na prag! stoj! bij! — Sve Semone izmjenice zazivajte! — Nas, Marse, Marse, pomozi! — Skoči!“ Ako Lares-Semones uzmemo kao Sunca mjesečna,[1] a Marsa kao stamena boga martanog, sve je jasno u ovoj himni. Himna je upravljena dvanaestorcima, a napose Marsu, koji, uzišav na prag nebesni i stavši, bije zimne dušmane, te od pobožnoga naroda otklanja zlo i kugu.

[1] Kako *Semones* poslije padoše u zaborav, ne zna se pravo, što oni bijahu u mitu latinskom i italskom. Nego, Sabini imadijahu svoga velikog boga Semo Sancus, koji odgovara latinskome Dius Fidius, bogu vjere, a stječe se potpuno i s latinskim Herkulom. Pošto je Hercule nesumnjivo sunčano lice, a Sunce, u Arijaca u opće, čuva vjeru uhvaćenu, i kazni svakoga, ko je krši, svi Semoni biti će, mislim, zgoljna lica sunačna.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

C. kr. geografičko družtvo u Beču:

Mittheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft. Band XXIX. Nro. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

C. kr. centralna statistička komisija u Beču:

Oesterreichische Statistik. VI. Band, 3. Heft. Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. XI. Band, 1. Heft. Die Ergebnisse der Civilrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. — XII. Band 1. Heft. Erläuterungen und Ergänzungen zu den Daten der Viehzählung vom 31. December 1880. — Heft 2. Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. — Heft 3. Statistik der Unterrichts-Anstalten. — 4. Heft. Statistik des Sanitätswesens. — XIV. Band, 4. Heft. Waaren Durchfuhr durch das allgemeine Oesterreichisch-Ungarische Zollgebiet im Jahre 1885.

XIII. Band. 1. Heft. Bewegung im Besitz- und Lastenstande der Realitäten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1884.

XIV. Band. 3. Heft. Waaren-Ausfuhr aus dem allgemeinen Oesterreichisch-Ungarischen Zollgebiete im Jahre 1885.

Kr. pruska akademija u Berlinu:

Sitzungsberichte der königlich Preusischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Heft XXIII—XXXIX. 1886.

Rumunjska akademija u Bukureštu:

Analele academici Romane, seria II. tomulu VII. VIII. 1884—1886.

Dictionarul limbei istoricc si poporane fasc. III.

Akademija znanosti u St. Francisco, Kalifornia:

Bulletin of the California academy of sciences. Volume 1. nr. 1.

Štajersko historijsko družtvo u Gradcu:

Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark. XXXIV. Heft 1886.

Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 21. Jahrgang 1881.

Stiria illustrata. Bogen 17—20.

Akademija znanosti u Krakovu:

Pamiętnik akademii umiejętności w Krakowie.

Wydziały filologiczny i historyczno-filozoficzny. Tom. V.

Wydziały matematiczno-przyrodnicy. Tom. X. XI.

Acta historica res gestas Poloniae illustrantia, tomus VIII. Privilegia statutaque civitatis Krakowiensis.

Zbior wiadomości do antropologii krajowej, tom. IX.

Sprawa wykopalisk Mnikowskich 1885.

Wewnętrzne dzieje Polski za Stanislawa Augusta, tom. IV. część. 1.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XVII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XVII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Istina Od Adolfa Vebera 1

Kako je rabila riječca *črez* (novoj)slovenskoj knizi do prije 50 godina. Od M. Valjavca. (Sliedi.) 34

Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio V. Od N. Nodila 121

Književne obznane:

Znanstvene radnje u godišnjih izvješćih hrvatskih gimnazija i realaka od g. 1867—1886. kao prilog hrvatskoj bibliografiji. Od dra. Fr. Maixnera 202

L' Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi. Testo arabo pubblicato con versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli. Roma 1883. Sa zemljovidom. Od S. Ljubića . . . 229

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Istina Od Adolfa Vebera 1

Kako je rabila riječca *črez* (novoj)slovenskoj knjizi do prije 50 godina. Od M. Valjavca. (Sliedi.) 34

Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio V. Od N. Nodila 121

Književne obznane:

Znanstvene radnje u godišnjih izvješćih hrvatskih gimnazija i realaka od g. 1867—1886. kao prilog hrvatskoj bibliografiji. Od dra. Fr. Maixnera 202

L' Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi. Testo arabo pubblicato con versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli. Roma 1883. Sa zemljovidom. Od S. Ljubića . . . 229

OF CONGRESS
CEIVED
26 1927
TS DIVISION

rebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Istina.

Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. ožujka 1886.

PRAVI ČLAN ADOLFO VEBER.

I.

Neima na svietu važnije stvari, nego što je istina. Da do nje dodju, polaze već djeca u svoje zlatno doba, kad jih sav sviet svojimi čari k sebi vabi, učione, pak se mjesto lakih igraljakah primaju težke knjige. Isto rade i odrasli ljudi, probavljajući dane i noći proučavanjem raznih predmetah, često s takvim naporom, da si i zdravlje tiela podkapaju, misleći i pišući. Najveći jim je napor sladji, nego sve svjetske zabave. Pa s kakovom se slasti razkriljuju i po neizmjernom prostranstvu nebeskom i po okrugu zemaljskom, pače s kakvom se neprestrašnosti udubljuju i u nutrinju zemlje, da prodru makar samo do zametka istine! Sve se biljke, svi kovovi izpituju, sve slučenine razlučuju, pače i ista se počela iztražuju: rad vrije svuda medju ljudi u ime istine. A što nisu sve uradili narodi u to ime! Utemeljene su škole, zavodi, družtva za svakovrstne predmete, ter je malone sav sviet postao golemom učionom. Pa kad se jur iztražila okolica, polazi se u najdalje krajeve medju divlje narode, medju opasne zvieri, na varavi piesak pustarah, na vječni led polarskih zonah: život se ljudski na hiljade baca u pogibelj, ne samo da se steče kakva materijalna korist, već puno više, da se pronadje kakva nova istina. Oj da, istina je za vriedne ljude dragocjenija od srebra i zlata, od diamanatah i ostaloga dragoga kamenja, istina je glavni cilj naporah ljudskih. Ali važnost se i vriednost njezina još više tim pokazuje, što najviše nju gledaju opaki ljudi sakriti i zabašuriti. Neštedi se ni trud ni novac, da joj se potamni lice, kada god, nepovoljna ljudskim nakanam, hoće da sievne. Pače i progone

Digitized by Google

se često lukavošću, prevarom, silom, najokrutnijim mučeničtvom zaslužni muževi, kad ju neprestrašno iznose na vidjelo. Najveće borbe, toli materijalne koli duševne, vodile su se i vode se na svietu izmedju štovateljah istine i robovah laži. Pa kada gdje laž nadvlada, tu se pošteni sviet u crno zavija; a kad je gdje istina iztakla svoju pobjedonosnu zastavu, oj ondje se klikće, pljeska u neograničenom veselju. Vienci kite glave, spomenici ovjekovječuju uspomenu, pjesme opjevaju slavu, govori navješćuju neumrlost muževom, koji su, uza sve neprilike, odgalili rajsko lice istini. Zato će i za nas biti sgodno i shodno, pokazati, kako se dolazi do istine, a uklanja bludnji.

Sve, o čem čovjek misliti može, zove se *predmet,* bila to osoba, ili stvar, ili odlučeno od njih svojstvo, kano: otac, kamen, tvrdoća. Čovjek sastoji od tiela i duše. Po cielom su tielu prepleteni živci, koji, skupljeni u razne hrpe, tvore *osjećala:* vid, sluh, njuh, tek i opip. Duša, stolujući njegdje u tielu, stoji u savezu sa živci, koji ju dvore. Iz svakoga predmeta udara njeka sila, jer bez nje nemože ništa ni postojati, pa tu silu zovemo *znakom.* Kad se predmet koji metne pred čovjeka, djeluje njegov znak na dotično osjećalo, koga živci priobće namah tu radnju duši, koja se, posvetivši mu svoju pozornost, promieni, pa ta se promjena imenuje *osjetom.* Tako osjeća duša slast cukra, miris cvietka. Odatle sliedi, da se na svaku radnju znaka neradja osjet, već samo onda, kad se duša osvrne na nju. Tako može zvuk rieči djelovati na uho čovjeku, a da ga on i neosjeća, ako mu je duša čim drugim zabavljena. — Isto biva, ako iz koga predmeta udara na čovječja osjećala više znakovah, kao kroj i boja laticah, pak miris u ruže. Prama tomu predmeti su dvovrstni: *stvarni,* koji djeluju na osjećala, ili *duševni,* kojimi se duša sama sobom mienja, kano kriepost. Kad se djelovanjem predmetah radja u duši ugodno ili neugodno stanje, nastaje *čuvstvo* od *ćutiti,* a ne *čuvstvo* od *čuti.* Može čovjek osjetiti što, a da ništa nećuti, kano kad stupi predanj običan čovjek; pojavi li mu se iznenada majka, koje već nije davno vidio, onda mu se poradja i osjet i čuvstvo ugodnosti. Netačno se dakle veli u običnom govoru: ćutim hlad, a osjećam radost, već treba kazati uzvratice.

Kad jedan jedinčati tvarni predmet djeluje, uz osvrt duše, na osjećala čovječja, postaje *zor,* od *zrieti,* što se od oka prenosi na sva osjećala; tako se filozofski dobro kaže, da je u čovjeku proizveo zor i ovaj pred njim stojeći otac, i njegov glas, koji sluša.

Digitized by Google

Znakovi, koji djeluju na čovjeka, dvovrstni su: *bitni,* bez kojih nemože postojati dotični predmet i kojih ima kod svih predmetah iste vrsti; ili *slučajni,* bez kojih može postojati predmet, pa mogu biti različiti kod svakoga predmeta iste vrsti; na primjer, kod stabla je bitno, da ima deblo i lišće; a slučajno, da ima grane i lišće ovoga ili onoga lika, ove ili one boje. Kada duša skupi sve *bitne znakove* koga predmeta, stvori si *pojam.* Tako imamo pojam o čovjeku, kada znamo, da ima čovječje tielo i neumrlu dušu, bio čorav ili sliep, hrom ili kljast itd.

Kad pako duša izrekne, da dva pojma idu ili neidu skupa, sastavi si *sud;* n. pr. ptica je životinja, kamen nije životinja. — A kad iz dva suda izvede treći, bilo jestno ili niječno, proizvodi *izum;* n. pr. ptica je životinja, životinja raste organički, dakle ptica raste organički; ili kamen nije životinja, životinja osjeća, dakle kamen neosjeća.

I zorovi i pojmovi i sudovi i izumi postaju onom moći duše, koja se zove *razum; um* je najviša moć, koja iztražuje najdublje uzroke i saveze predmetah, ter može njetko biti posve razuman, a da nije uman.

Kad si čovjek bilo kojim od navedenih načinah stvori takovu misao o dotičnih predmetih, kakovi oni sbilja jesu, onda jih *spoznaje,* a posljedak se toga zove *spoznaja;* tako spoznajemo svoju djecu, ako jih i nismo dugo vidjeli, kad one ljude držimo za nju, koji sbilja jesu; protivno tomu je *bludnja.*

Toliko sam bio dužan navesti iz logike, da se razumije moja razprava ob istini.

Što je dakle istina? Subjektivno uzeta, jest spoznaja predmetah. Kad mislimo o njih onako, kakovi jesu, spoznajemo istinu, inače padamo u bludnju. Veleći, da sunce razsvjetljuje zemlju, kazemo istinu, jer je sbilja tako; a bludili bismo, misleći, da ona u stanovito vrieme sama sobom postaje svjetlom. Tvrdeći, da treba i bez svoje koristi ljubiti domovinu, pače za nju i žrtve doprinositi, kazali bismo nješto, što je sbilja naravska dužnost svakomu čovjeku; a okaljali bismo se bludnjom, kad bismo o svoju korist omjerivali dužnosti prama njojzi, jer to svatko krsti sebičnošću; a posve bismo se opoganili, da crpeći od nje korist radimo o njenoj propasti, jer se to zove nezahvalnim izdajstvom.

Nego nije vazda moguće ljudem, tačno spoznati istinu; mnogi ju spoznavaju samo na krupno, u glavnih crtah, pak joj često ili

Digitized by Google

dodadu što, ili oduzmu, ili preinače, ter od istine načine bludnju. — Uzmimo, da se je gdje u daljini pojavila četa ljudih, kojim na suncu blistaju puške; ali se nerazabire odielo, da uzmogneš reći, jesu li to gradjani, ili vojnici. U tom će slučaju dobar mislilac kazati samo ono, što potanko pozna, naime, da su ljudi s puškami. Ali koliko ima takovih? Ta eno gdje već jedni viču: Gradjani su! — Nisu nego vojnici — popravljaju drugi. Tko dakle hoće da dobro misli, mora poznati sve potankosti svoga predmeta.

A je li svakomu čovjeku potrebno, dobro misliti? Mnogi drže, da to treba samo onim izabranim ljudem, koji se bave znanostmi, ali se ljuto varaju. Dobro misliti treba svakomu čovjeku, ter će ista drva bolje piliti i ciepati, tko pozna narav svoje pile i sjekire, kako jih treba drzati, kako drva namještati, da se što prije prepile i razkole. Svaki zanat treba više vrstih orudja, koje valja dobro poznati, da se posao što bolje tjera. Tko je najbolji poljodjelac? Jamačno onaj, koji najbolje pozna narav svoga zemljišta, podneblja i sjemena; koji znade, kakov je najprobitačniji način obradjivanja; riečju, kako mu je najshodnije udesiti radnju, da mu zemlja proizvede što jevtinije, što više i što bolje žito. Najbolji će dakle poljodjelac biti onaj, koji pozna najviše istinah, tičućih se njegova posla. — Tko će biti najbolji trgovac? Jamačno onaj, koji najbolje pozna vrsti svoje robe; mjesta, odakle će jih najbrže i najjevtinije nabaviti, a da se nimalo nepokvare; ljude, kojim će jih prodavati; vrieme, kad će jih najlaglje razpačati; riečju, koji potanko pozna sve istine, na kojih mu se trgovina osniva. Zato i najneznatniji poljodjelac i najčedniji zanatnik ili trgovac, koji poznadu svoj posao, bolje će o njem misliti i govoriti, nego preuzetan filozof, koji naduto-učenimi riečmi razpravlja o predmetih, kojih nerazumije.

Dvie su obično pogreške, u koje padaju ljudi, misleći. Njeki vide u predmetih više, nego što u njih ima. Jedna viest, jedan dogodjaj, jedan slučaj kadar jih je potaknuti na što smjelije misli i djela, ter grade kule u zraku. Kad je Osman-paša utvrdio Plevnu, veseljahu se mnogi u Europi, da Rusija neće moći osloboditi balkanskih Slavenah, nepromišljajući, da ova ima puno više boljih ratilah, nego li Turska. — Drugi pako podavaju predmetom manje važnosti, nego što jim pripada. I nje moze jedan nesretan slučaj tako oboriti, da postanu malodušni, kano što su oni prvi bili zanesceni. Tko bi po tom, što koji narod strada, mislio, da mora propasti, varao bi se, neuzam u obzir one snage, koju je isti često

Digitized by Google

u najvećih pogibeljih tako razvio, da se je spasio; i neuvaživ, da ga povoljnije prilike, koje se često pojavljuju, mogu na vedrinu izmieti. — Tko pako dobro misli, opaža u svom predmetu sve, što u njem leži, ali niti više, niti manje; kano kad bi tko rekao: Balkanski narodi, što su se vaviek medju sobom klali i kolju za prvenstvo, težko da će sastaviti savez državah. Da je uztvrdio: „neće ga sastaviti", mogle bi ga nove vanredne okolnosti u laž utjerati; ali onako je onaj izvod posvema istinit, jer je veoma težko, stvoriti nješto, čemu treba sloge, razdorom. Nego da je i rekao: Neće ga sastaviti, pa da ga ipak pristupom povoljnih prilikah, makar i težko, sastave, nebi mu se moglo poreći, da je dobro mislio, pošto je na podlozi temeljnih svojstvah, koja su spojena s naravi onih narodah, bio ovlašten tako suditi.

Do dobroga mišljenja dolazi čovjek naukom i uputom. Naukom velim, koju su učenjaci, proučivši temeljito narav čovječjega duha, ustanovili o mišljenju. Ta nauka uči, kako se radjaju misli; koje spadaju skupa, koje li se razilaze, odbijaju, protive, protuslove; koje se i kako iz kojih izvadjaju. Da takova nauka puno pomaže čovjeka, da dobro misli, u tom se slažu svi mudraci. Već je starac Sokrat logiku prozvao dragocjenim darom bogovah; a Ciceron liepo veli (2. k. de Off.) *Kazati, da se najvažnije stvari neobavljaju nikakvom umjećom, kad ni najmanja bez nje nepostoji, mogu samo nesmotreni ljudi.* Pravila o dobrom mišljenju već su i zato jako potrebna, što ima sila ljudih, kojim je do toga, da zabašuruju istinu, pak se služe pletežem izrekah, koje možeš samo onda razmrsiti, kad jih, skinuvši jim varavi nakit, svedeš na koju logičku formulu, kojoj se nemože prigovoriti. — Porobili njeki ljudi na javnoj cesti poštu, drugi se poklali u krčmi porad medjašah, njeki se opiru postojećim zakonom, drugi jih silomice vriedjaju, nema, nema od toga naroda ništa, mora se drugomu podčiniti! Takovo se umovanje savršeno pobija logičkim pravilom: Što se o dielu može kazati, nemora se o cielosti. — Samo neka se nemisli, da ona silesija tančinah, kojimi su poimence njemački filozofi zamrsili i obtršili na primjer nauk o silogizmih, mnogo doprinosi k jasnomu i dobromu mišljenju. Bez poznanja drugih znanostih, a osobito bez izkustva, nepomažu najtanja pravila o mišljenju; zato treba da se čovjek, poučujući bilo sebe bilo druge misliti, drži jasnih pravilah, podkriepljenih primjeri iz života. Tako će se polučiti i nauka i uputa, što utire put k dobrim mislim, pa toga ćemo se načina i mi u ovoj razpravi držati.

Digitized by Google

Da uzmogne tko dobro misliti, treba da najprije posveti svu svoju pozornost predmetu, o kojem hoće da sudi; jer će samo tako moći proučiti sve potankosti svoga predmeta, pak istinu kazati. Često djeluju na nas predmeti, a da mi nepazimo na nje, što smo nječim drugim zaokupljeni. U tom ćemo slučaju na primjer vidjeti, ali nećemo motriti, čuti ćemo, ali nećemo slušati, pak ako nam uztreba nješto o njih kazati, ili nećemo moći ništa reći, ili ćemo nepodpuno ili zamršeno. U misli, koje smo čuli, uplitat će nam se one, o kojih smo mislili, jedno ćemo uzeti odavle, drugo odanle, pa ćemo stvoriti nješto, što neodgovara predmetu. Tako se dogadja svim onim, koji su u kakvoj skupštini ljudih bili raztreseni, pak pripoviedaju, ili pišu, čemu se drugi, koji su pozorno slušali govore, čudom čude.

Ali griešiti može čovjek i onda, kad posveti svoju pozornost predmetu, ali ne toliku i donda, dok ga posve prouči. Tako pada obično u pogreške mladež, koja je tek počela proučavati znanosti, pa već sudi o sustavih i o radu zrelih i učenih muževah. Obično pako griješe oni ljudi, koji svoju pozornost obraćaju na silesiju predmetah, jer jih nemogu sve tako razabrati, da bi o svih pravo mislili. Koliko smo se mi naciepali pogrešakah, kad smo na početku našega književnoga preporoda morali jedni ter isti o svačem pisati! Zato je u novije vrieme mudro uvedeno strukovnjačtvo, pak se sve to više dostajemo istinitih mislih. Tko nije, koliko je moguće, dobro proučio koga predmeta, neka o njem negovori sam, već neka ga uzme, ako mu treba što o njem reći, od dotičnoga strukovnjaka. To treba tim više uvažiti u naše vrieme, gdje je zavladala bolest, puno o svačem pisati, kan da je knjizi i narodu pomoženo, ako se zatrpa neistinami.

Nereci nitko, da je takova pozornost Bog zna kako težak posao. Istina, ter su uzroci i savezi mnogim predmetom tako udubljeni, da jih treba velikom nategom pozornosti izkapati, ter su mnogi duboki mislioci i poludjeli od napora. Ali se prenapet upor dade nadoknaditi ponovnom uporabom umjerene pozornosti, čim se prije i sigurnije dolazi do istine, nego skrajnjom nategom umnih silah. Preporučujuć dakle pozornost, nemislim onu, koja se tako zagrize u svoj predmet, da ju zubi zabole, već onu mirnu, koja tako dugo prati njegove potankosti, dok se neutrudi; pak se onda može okriepiti ili promjenom lagljega predmeta, ili časovitom obustavom svakoga rada, prelazeć na uživanje prirode, koja mislitelja razvese-

Digitized by Google

ljuje romonom potočićah ili pievom ptićah. Takva je pozornost, često ponavljana, dovoljna, da se čovjek domogne istine i ukloni bludnji.

Nego pozornost se često zaprieči svakojakimi zaprekami, pak se i prekida. Kakav štropot ili vika prekine često komu nit mislih. Ako se to često dogadja, neima dvojbe, da je to na štetu istine, koja traži uztrajnu radnju; ali se zato mislitelj mora vježbati, da mu pozornost postane jaka ujedno i gibka, pak onda neće prekid nanositi štete iztraživanju makar i dubljih predmetah. Tako su se mnogi učenjaci odlikovali napetom pozornosti, koje jim nije niti velika zapreka mogla obustaviti. Archimed, udubljen u svoje geometrijsko istraživanje, nije osjetio silne vike neprijatelja, koji mu je osvajao zavičaj. Leibnitz je ciele dane preboravljao kod nauka, uza sav štropot, koji se razliegao po kući. Descartes je izradjivao svoja dubokoumna djela sred gruvanja topovah, a usavršivao jih putujući po Europi, gdje su novi predmeti neprestano vukli na sebe njegovu pozornost. Što se je pako Kant zabunjivao u istom običnom govoru, kad nebi ili na sebi, ili na drugom vidio putceta na svojem mjestu, ima se tomu pripisati, što je vazda radio sam u svojoj sobi, ter nije mogao priviknuti raznim zaprekam. Bilo što mu drago, budući da u svietu ima mogo zaprekah mišljenju, treba se mislitelju neprestano vježbati, da jih lako svlada, to posvećujuć veliku pozornost predmetom, to razmišljajuć i posred neprilikah.

Spoznaja putem osjećalah.

Nema dvojbe, da čovjek počima svoje spoznaje pomoćju osjećalah, putem zorovah. Već diete u kolievci, razdragano svjetlost grabi jednako za srebrnom igračkom i za svićom. Ali kad je jednom zahvatilo svieću, pak se opeklo, opaža, da iz svieće bije još njeka druga sila, koja mu je neugodna, pak razlikujući svieću od igračke, za ovom posiže, a onu odbija. Od zorovah si daljim opažanjem pravi pojmove, ter hvata na primjer za kruhom, prikazivao mu se u liku hljeba, ili zemljičke. Putem pojmovah sastavlja kasnije sudove i izume, ter će reći, da je cukar sladak, a da se majka nanj srdi, što ga je ljuto pogledala. Odatle se vidi, da su zorovi temelj dalnjim spoznajam, kojih niti nebi bilo, da čovjek neima osjećalah. Čudesa se doduše dan danas prave, poučavajuć ljude, kojim manjka kakvo osjećalo, kano sliepe, gluhe, gluho-nieme; al uzmi, da tko po nesreći nemože upotrebljavati nijednoga osjećala, kako bi se duh poticao na radnju? Čamio bi

Digitized by Google

zaista u tielu kao u tamnoj tamnici, dok nebi posve otupio. Što su savršenija osjećala, to su jasniji i zorovi. Pak već u tom vlada jur od naravi velika razlika medju ljudi. Njetko vidi na pol ure daljine sate na turnju, a drugi tek onda, kad se podanj prikuči. Ovomu miriše ruža već s prozora u vrtu, a onomu, kad ju je približio nosu.

Al u toj razlici još neleži mogućnost bludnje, samo ako su osjećala zdrava; jer se predmet može tako primaknuti osjećalu, da se istinit zor stvori. Nu kad su osjećala bolestna, neukloniva je bludnja. Tko je burmutom otupio njuh, kaže, da nemiriše cviet, koji sbilja prolieva miris. Komu je jezik blatan, njemu gorči i ono jelo, koje je posve tečno.

Nego ni zdrava osjećala nisu dovoljna, da se stvori prava spoznaja, za to treba jošte, da predmet umjereno i jasno djeluje na osjećalne živce. Koga je tko jako udario batinom po prstih, nemože spoznati, da je ono, čim ga je udario, bilo drvo, već kad ga mirno opipa. Tko naglo slije u se čašu vina, nemože mu razabrati teka, već kad ga kuša.

Ali sve da su osjećala posve zdrava, ipak mogu čovjeka zavesti u bludnju, pošto mogu i onda nastati zorovi, kad nijedan tvarni predmet nedjeluje na osjećalne živce. Jer živci nepriobćuju radnje predmetah neposredno duši, nego posredno putem moždjanah. To se odatle vidi, što prestaje osjet, čim se je prekinuo savez medju osjećalom i moždjani. Može se dogoditi, da iz nutarnjega razloga nastane takova promjena u moždjanih, kakvu inače proizvadja vanjski predmet, pa će duša, vikla takve promjene primati od vanjskih predmetah, pripisati jih osjećalom, ter pasti u bludnju. — Uzmimo, da tko noćju sam u sobi misli na duhove, pa se prestraši, taj će strah tako djelovati na njegove moždjane, da će se u njih poroditi nješto slična uzkriku. Kada to moždjani priobće duši, ona će pomisliti, da taj uzkrik, kako obično, dolazi izvana, od koga čovjeka, pa će takov snatrilac i skočiti k vratima, da vidi, tko vani kriči. Tako se može protumačiti, kako ubojica od neprestana straha vidi u samoći krvavu si žrtvu i čuje njezino prokletstvo, premda mu ona tek u grobu trune. Na sve to mora dobro paziti, tko hoće da izrekne kakav zor, koji mu može biti istinit, ali i jako pogrešan.

Ali često niti nevara osjećalo, već ono, što je uz njegovu radnju pogrešno stvorila sama duša. Uzmimo, da se u vrieme, kad se pogovara, da će se u blizini zametnuti bitka, iznenada začuje njeko

Digitized by Google

gruvanje. U tom će slučaju duša, zaokupljena tom mišlju, scieniti, da to gruvanje dolazi od topovah, kojimi se bitka zametnula; a ono sbilja potječe od sjekirah, kojimi drvari u bližnjoj šumi sieku drva. Je li ju u tom prevarilo osjećalo ? Nije, jer je priobćilo ono gruvanje, kako treba, da se spoznade sječnja drvah; nego ju je na ono mnienje zavela jača u ovaj čas misao o bitki, pak je u nedostatnoj pažljivosti na ovu preniela onaj treskot. Da je u isto vrieme čuo ono gruvanje čovjek, koji nije ništa znao za nastajuću bitku, i koji je bio vješt tomu, kako se daleko i kakov glas širi od topovah, nebi bio ni pomislio na bitku, nego liepo i čisto spoznao, da njetko drva sieče. Pače i onaj isti čovjek, koji je pomislio na bitku, da je rekao samo ono, što je čuo, naime treskot sličan gruvanju topovah, nebi bio u bludnju zaveo ni sebe ni drugih. Evo, koliko treba opreznosti, da čovjek i o najneznatnijem predmetu spozna i rekne istinu!

Nego, da se osvjedočimo, kakovi su tvarni predmeti, nije dostatno, služiti se jednim osjećalom, već treba u pomoć uzeti još koje drugo, ili njeke druge okolnosti, da se prispodobom uklonimo bludnji. Uzmimo, da je koja soba tako vješto naličena, da nam se slike, gledane iz njeke daljine, čine napupčene, premda su sbilja pljosnate. Kako ćemo se osvjedočiti, što su u sebi? Nikako i nikad, ako jih gledamo s istoga mjesta, jer će nam se prividjati sve to napupčenije. Treba dakle ili promieniti mjesto ili opipom se osvjedočiti, da su sbilja pljosnate. — Odrasao čovjek i diete od tri godine gledaju kroz isto staklo sliku, koja jim predočuje mjesta, životinje, vojske. Osjet jim mora biti isti, jerbo jednako zdravima očima kroz isto staklo motre isto. Ali čovjek, znajući za okolnosti, da nije izašao nikamo na polje, već da je u zatvorenoj sobi, nebuni se nimalo na taj pogled, niti se boji životinjah i oboružanih vojnikah, već za svoju ugodnost nastoji, da mu se nerazidje obsjena. Diete pako, koje, neuvažavajuć nikakvih okolnostih, gleda samo sliku, misli, da je to sve živo, pa počme plakati, bojeći se, da ga životinje nerazderu, i videći, kako se vojnici grozno kolju.

Takve se obsjene sbivaju i onda, kad je komu mašta življa ili razdraženija, ter ili povećava, ili mienja ono, što je djelovalo na osjećala. Tako se slaboj ženčici šum vjetra pričinja tajnovitim stenjanjem, mjesečina pojavom kakva mrtvaca, cilik noćnih ptica klicanjem duhovah. Al i najdublji mislioci padaju često u tu bludnju, ako su zaokupljeni kojom protivnom mišlju, prama kojoj preinačuju ono, što su jim priobćila osjećala. Tko drži, da padeži na

Digitized by Google

ima, ama skrozimice vladaju u štokavštini, neće opaziti, da mu je štokavac kazao: Vozim se na *kolih*. — Tko misli, da je stih jambom, kad mu je svaka druga slovka naglašena, neće osjetiti, da mu je prva naglašena pokvarila mjerilo; n. pr. Ti poznaj sebe, pa ćeš biti čovjek. (Šenoa) Šta prude nama davna davor djela?

Pače ako tko i pozna bitna svojstva pojedinih tvarnih predmetah, još nesliedi, da jih spoznaje, kad su sobom sastavljeni, jer za to treba opet nova izkustva i spoznaje, bez čega se lako pada u bludnje. Istinu će nam tu liepo potvrditi ovaj primjer: Vješt mastilac bavio se jednom u svojoj radionici, pripravljajući se za svoj posao. U to dodje k njemu njeki lučbar, koji je temeljito znao prosuditi, od česa sastoje i što su pojedine šare, pak uze dokazivati mastiocu, da će, služeći se šarami, što jih je spremao, pokvariti sve svoje tkanine. Pak i sbilja, sva je priprava izgledala čudno. Na podu stoji njekoliko lonacah, punih što crnkaste, što pepelnjaste, što sure tekućine, nijedna nije liepa, a sve neugodno zaudaraju; pokraj toga leži njekoliko kuščićah liepljive gume, ružnih vidjeti: preko njih je bačeno njekoliko štapićah, da jih prozorom baciš na ulicu. Mastilac tuče i mieša u muzaru deset vrstih prašaka, koje vadi sad iz lončića, sad iz tave, sad iz šalice; pak promiešav sve skupa, a izliv sad u ovaj, sad u onaj lonac smrdeće tekućine, koja bi kožu izgorjela poput ognja, htjede u taj smrad ugnjuriti razne dragocjene tkanine. — Šteta, sve ćete pokvariti — reče mu lučbar. Ta eto, u tom loncu imate primjesu A, koja je, kako znate, vrlo jedka, a daje veoma ružnu boju. U ovom je guma B, koja je izvrstna, da što zaprljaš, jer se njezine ljage nedadu lako iztrti, a u tom trećem je indijski štapić, koji daje tako grubu i prostu šaru, da nerazumijem, kako bi mogao što izvrstna proizvesti. Riečju, ako se pojedince izpitaju te šare, čini mi se, da vi upotrebljavate upravo protivno, nego što ste nakanili uraditi, ter držim sada već za sigurno, da ćete zaprljati sve te prekrasne uzorke, pa nanieti štetu i svojoj kesi i dobromu glasu. — Moguće, gospodine lučbaru — odvrati mu nepokolebivi mastilac, držeć u ruci dragocjene tkanine i umačuć jih bez milosrdja u ružne i smradne tekućine — sve je moguće; ali da se neprepiremo dalje, dodjite za njekoliko danah, pak ćete vidjeti. — Lučbar sbilja dodje, a mastilac mu oprovrgnu sve prigovore razvijajuć mu pred očima tkanine, koje bi po njegovu mnienju morale biti pokvarene. Ali kakva sramota za lučbara! Jedne su tanko crvene, druge nježno zelene, treće prozirno plave, četvrte divno narančaste, jedne crnkaste, druge

Digitized by Google

lagahno bjelkaste. Svjetlost i sjena prolivene su po njih raznoliko, divno, a tkanine same čiste i sjajne, kan da su od kristala. Lučbar ode zabunjen i posramljen, veleć sam sobom: Nije, ne, jedno ter isto, znati, kakvi su pojedini predmeti, i kakvi mogu biti sastavljeni medjusobno. U buduće neću se više zadovoljavati tim, da raztvaram, dočim se sastavljanjem mogu proizvadjati čudesa, kako to dokazuje mastilac. —

Dovle se razpravilo, kako postaju bilo istine, bilo bludnje, kad tvarni predmeti neposredno djeluju na osjećala. Al ima i spoznajah, koje se posredno stiču povodom osjećalah pomoćju razuma; kamo nesižu osjećala, pomaže razum, pak se od sjetilnih predmetah stvaraju nesjetilni, koji nisu djelovali na osjećala. — Tko bi naišao na mjesto, gdje je stajao grad Pompeji, poznao bi po onih stienah, po onih stupovih, po onih utrenicih, koje vidi, da je ondje bio grad, koga nije nikad vidio. — Lava, raztresena po kojoj poljani, pokazuje nam, da je ondje bilo vatrometno brdo, ako ga je i nestalo sada. Okamine ribah na vrhu gorah dokazuju, da je ondje njekoč bilo more, koga sada nevidimo. — Ali do te spoznaje nepoznatih putem poznatih tvarnih predmetah nemožemo doći, ako nismo bar u obće poznali takove predmete. Tako ako i nismo u navedenih primjerih vidjeli ni onoga grada, ni onoga vatrometnoga brda, ni onoga mora, moramo ipak znati, što je u obće grad, vatrometno brdo, more, i u kakvu savezu stoje s njimi oni vidljivi predmeti, naime stupovi, lava, ribe. — Tko nezna, u kakvu je savezu uzrok i uzročeno, njemu nećeš redom i krasotom svieta moći dokazati, da ima Bog. Tko dakle hoće, da po poznatih predmetih spozna nepoznate, treba mu pronaći, u kakvu savezu stoje. Od takovih savezah napominjemo ovdje kao najznamenitija dva: *suvremenost* i *susljednost.*

Kad bismo mogli spoznati bit predmetah, mogli bismo namah saznati sva njihova svojstva i saveze; ali kad tolika pronicavost i uvidjavnost nije dana čovjeku, moramo njihove saveze nagadjati po tom, bivaju li vazda u isto vrieme skupa, ili sliede li svedjer jedan za drugim. Pak i to je veoma težko pogoditi ograničenu čovjeku, osobito što je istina, da mnogi protivni predmeti stoje skupa, ili sliede jedan za drugim, pak ipak nestoje u nikakvu savezu. Otrovna biljka raste kadšto pokraj ljekovite; strašan sršen sjedi na istom listu s milovidnim leptirom; za blagim povjetarcem, koje oživljuje cielu narav, trgne se grozna, sve lomeća oluja. Zato je vrlo smjelo, s toga, što su se kadšto vidjela dva predmeta skupa

Digitized by Google

ili jedan za drugim, tvrditi, da su u savezu, pak odatle potječe sila bludnjah. Doživilo se kadšto, da je iz takovih i takovih oblakah padala kiša, da se na stanovitom mjestu našlo izvorah vode, da je u stanovitih brdih bilo kovih: pa se namah sudi, da ti predmeti stoje u savezu i da je jedan znak drugomu, dočim se sve to slučajno sastalo.

Zato se u tom poslu treba držati ovih pravilah:

1. Kad smo dugim i mnogostranim izkustvom opazili, da se dva predmeta tako pojavljuju u isto vrieme skupa, da se, kad se jedan pokaže, namah i drugi iztakne, a kad nema jednoga, da se nevidi ni drugi: tada možemo reći, da stoje u savezu, pa da će ondje, gdje je jedan, biti i drugi.

2. Ako dva predmeta vaviek sliede jedan za drugim, možemo reći, da će se jedan pojaviti, kad smo opazili drugi.

Težko bi doduše bilo vazda filozofski dokazati, zašto dva predmeta suvremeno ili susljedno bivstvuju, ali za svakoga je dovoljno znati, da tako biva, ter nebi ni najučeniji čovjek, da se nedrži gornjih pravilah, mogao u mnogom slučaju ni misliti, ni raditi. Običan čovjek nezna, kako i zašto u stanovito doba daje voće likom i bojom znak, da je zrelo; ali će on vazda, kad opazi te znakove, ubrati svoje voće, makar mu tko dokazivao, da još nije zrelo. — Tako sav sviet znade, da se na studeni pod zerom smrzava voda, a na toplini nad njim tali, ter videć led, veli, da je tu bilo u isto vrieme i studeni. — Na isti je način svakomu poznato, da se od jajeta izlegne pile, pa premda nitko nerazumije, kako se je od one tekućine razvila životinjica, što ipak uviek tako biva, kaže svatko, videći pile, da je prije njega moralo jaje biti.

Premda se odatle, što dva predmeta dolaze vazda ili skupa ili susljedno, može kazati, da su njekako vezana medju sobom: nemože se ipak naviek tvrditi, da je jedan uzrok drugomu, pošto mogu oba visjeti o trećem. Na jednom se brdu opazila u deset satih po noći vatra, a na protivnom u isto doba njeka svjetlost. Tko to prvi put smotri, reći će, da se to slučajno dogodilo, pa neće mariti za taj pojav. Ali ako primieti, da to i sutradan i dnevice cieli mjesec biva, morat će pomisliti, da ona vatra i ona svjetlost u njekom savezu stoje. Ako je motrilac nesmotren, mislit će, da su ondje razbojnici, koji si daju znakove za kradju, pa će pobuniti cielo selo i nagnati poglavarstvo, da pošalje onamo stražu, neka uhvati razbojnike. Ali kad tamo, stražari nadju na jednom brdu samo jednu kuću, a na drugom drugu poštenih sta-

Digitized by Google

novnikah. Kako se je dakle poradjala ona vatra, pak u isto doba ona svjetlost? Evo ovako: Stanari kuće A običavaju ići spavat u deset satih, pak postavljaju stražara, neka pazi, da tko neudje noćju u šumu sjeći drva Stražaru je studeno, pak upali vatru, da se grije. Al i na suprotnom brdu liegaju stanovnici kuće B. u isto vrieme, pa će gospodar, prije nego legne, izaći sa sviećom, da vidi, jesu li sva vrata dobro zatvorena. Eto, gdje dva predmeta, vatra i svjetlost, više o trećem, naime o desetoj uri! Što će o istom slučaju misliti dobar mislilac? Vatra i svjetlost pojavljaju se vazda u isto vrieme, moglo bi dakle biti, da su to znakovi razbojnikah, stojećih u dogovoru. Ali ti se obično čuvaju, dati znakovah, koji svakomu, osobito seoskomu poglavarstvu, padaju u oči; pak razbojnici izvadjaju svoja djela iznenada, a nespremaju se cieli mjesec danah. Dakle razbojnici nemogu nikako biti. Zato nepreostaje drugo, nego da na jednom mjestu njetko u isto vrieme nalaže zapaliti vatru, a na drugom užgati svieću, što je već malone istina sama. Al i tim se potvrdjuju ona naša dva pravila, da dva predmeta, koja se stalno pojavljaju skupa ili susljedice, moraju stajati u savezu, bilo što je jedan uzrok drugomu, bilo što su oba uzročena trećim.

Spoznaja putem pojmovah.

Pojam nije ništa drugo, nego skup bitnih znakovah ili svojstvah koga predmeta. Samo tko pomisli i izrekne sva bitna mu svojstva, dolazi do istine, na kojoj može sigurno graditi dalnje spoznaje. Tko jezik drži za bitno svojstvo narodnosti, stvara toliko narodah na svietu, koliko jih sbilja ima. Ako li tko ili propusti koje bitno svojstvo, il uzme slučajno za bitno, mora zabluditi u mišljenju.

Tko bi u čovjeka držao samo tielo, bez duše, nebi nikako mogao protumačiti silu duševnih pojavah, koji se kod čovjeka opažaju. Isto bi tako pogriešio, tko bi *vjeru* smatrao bitnim svojstvom naroda, jer bi katoličke Hrvate morao držati za Talijane, a u Njemcah morao bi vidjeti više narodah, pak bi mu i Srblji bili drugi narod, nego li što su katolički Hrvati, što sve neodgovara istini. Ima ljudih, koji *vjeru i jezik* drže za bitna svojstva naroda, nepromišljajući, da onda na primjer Englezi nebi bili nikakov narod. Isto bi tako posrnuo, tko bi *narječje* smatrao bitnim svojstvom naroda, jer bi onda u svakom našao više narodah, kano što bi Hrvati prama kajkavštini, čakavštini i štokavštini bili tri različita naroda. Odatle se vidi, da je vrlo važno za dobro mišljenje, opre-

Digitized by Google

dieliti, što je bitno svojstvo komu predmetu, a to se čini *oznakom*, definicijom, koja nesmije biti niti preširoka, da i one predmete metne pod pojam, koji podanj nespadaju, niti pretiesna, da izpusti njeke, koji spadaju. Tko bi kazao: Slaveni su narod, koji govore indo-europskim jezikom, ubrojio bi medju Slavene i Franceze. A tko bi tvrdio, da su Hrvati narod, koji govore čakavskim narječjem, izbacio bi izmedju njih štokavce i kajkavce, premda su sbilja i oni Hrvati. — Pa budući da je čovjeku veoma težko spoznati bit predmetah, težko mu je mnogo putah i dati tačnu oznaku. Odatle potječu silne prepirke o svakojakih predmetih, koje bi se jamačno što umanjile, što brzo i uspješno riešile, kad bi se davale podpune i dobre oznake. Ali odatle, što je nješto težko, nesliedi, da mu se treba uklanjati, osobito gdje se radi o tako važnoj stvari, kakva je istina.

Najviše se prepiraka poradja, kada koja rieč ima obćenito značenje, koje se može protegnuti na razne predmete, pak ju svatko nateže na svoj, ter nema ni kraja ni konca, dok se parci neporazumiju o značenju iste rieči. Uzmimo, da koji demagog razpravlja o *jednakosti ljudih:* jamačno će vikati, da je jednakost zakon, koji je sam Bog ustanovio. Svi se ljudi rode plačući, a umiru uzdišući. Narav nečini razlike medju siromahom i bogatašem, prostakom i plemićem. Pače ista nas vjera uči, da svi dolazimo od istih roditeljah, i težimo za istim konačnim ciljem. Jednakost je djelo Božje, a nejednakost čovječje; samo je zloća mogla uvesti u sviet tu groznu nejednakost, pod kojom strada rod ljudski; samo ju je glupost i preuzetnost mogla podnositi. — Nema dvojbe, da takove rieči laskaju oholosti i sadržavaju puno toga, što se bar čini istinom. Taj demagog izriče očevidne istine, al i goleme bluduje, mieša jedne s drugimi; pa je njegov govor zavodljiv za neoprezne ljude, ali je za dobra mislioca pravi galimatias. Zašto? Upotrebljuje obćenitu rieč *jednakost* u različitom smislu, pak ju prenosi na predmete, koji su posve različiti, siguran, da se nevara. Ali metnimo ga malo na sito:

— Što razumievate, gospodine, pod riečju *jednakost?*

„Jednakost, jednakost . . . ta to je bar jasno, što znači.

— Al ipak neće biti suvišno, da nam to kažete.

„Jednakost stoji u tom, da jedan nebude ni manje ni više, nego drugi.

— Ali zar nevidite, da se to može uzeti u raznom pravcu; jer na primjer dva će čovjeka, koja su hvat visoka, biti u tom jed-

Digitized by Google

naka; ali je ipak moguće, da budu gledom na drugo nejednaki; na primjer, ako je jedan tovan, drugi mršav; jedan umnik, a drugi glupak; jedan krepostnik, a drugi zlotvor; jedan bogataš, a drugi siromah. Treba dakle, da se najprije složimo u tom, u kojem smislu uzimate rieč jednakost.

„Ja govorim o naravnoj jednakosti, ob onoj jednakosti, koju je sam Bog ustanovio, proti čijim zakonom nemogu ništa ljudi.

— Dakle nemislite ništa drugo kazati, nego da su svi ljudi po naravi jednaki?

„Dašto.

— Dobro; ali ja vidim, da su jedni ljudi po naravi krepki, drugi slabi; jedni liepi, drugi ružni; ovi umni, drugi glupi; jedni mirni, drugi strastveni. Gdje je dakle ta naravna jednakost, o kojoj nam govorite?

„Ta, uz tu nejednakost može postojati jednakost prava . . .

— Još bolje, ali ja konstatujem, da ste već posve promienili pitanje, što napuštajuć, što stežuć jako naravnu jednakost; pak tvrdim, da ni u tom nemate pravo. Čini li vam se, da diete od deset godinah ima pravo kazniti otca, ili kapral zapoviedati generalu?

„Ta vi se šalite . . .

— Nešalim se nimalo, moj gospodine, jer to i mnogo više zahtieva jednakost prava. Ako li nije tako, morali biste nam kazati, o kojih pravih da se razumieva, a o kojih nerazumieva vaša jednakost.

„Ta to se samo sobom razumije, da govorimo o družtvenoj jednakosti.

— Ali vi niste dosele samo o njoj govorili, nego o jednakosti u najvećoj obćenitosti, samo što ste se, suzbiti s jednoga branika, povukli na drugi. Nego da vidimo, kako stoji stvar s tom družtvenom jednakosti. To će valjda znamenovati, da u družtvu budemo svi jednaki. Ali u čem? Zar u vlasti? Onda nemože biti oblasti, koja mora imati svojih podanikah. Zar u imutku? E pa dobro. Metnimo na stran pravicu, pak podielimo jednako medju sobom imutak. Za sat će jedan kartaš olakotiti mošnju drugomu, pak poremetiti jednakost. Radiša će u kratko vrieme pomnožiti svoju glavnicu, a lienčina potrošiti velik dio onoga, što je dobio: pak eto nam opet nejednakosti. Podielimo hiljadu putah jednako

Digitized by Google

imutak, pa će hiljadu putah postati nejednakim. A u ostalom, zar ćete vi jednako cieniti poštenjaka, kako i nepoštenjaka? Zar ćete svakomu čovjeku jednako povjeriti svoje poslove, vještaku, kako i nevještaku?

„To nije moguće; ali je zato moguća jednakost pred zakonom.

— Nov uzmak, nov branik; ali da ga vidimo. Zakon kaže: Tko to i to učini, platit će tisuću forintih, ili ako nemože platiti, mjesec danah zatvora. Bogatac plati tisuću forintih globe, koje i neosjeća, pak se ruga zakonu; a siromah, neimajući ni pare, težko odsjedi svoj mjesec danah u zatvoru. Gdje je tu jednakost pred zakonom?

„Ali ja bih kazne tako uredio, da se nebi nikad porodila takva nejednakost.

— Ja ću vam pako samo jednim primjerom dokazati, da ni pogledom na kazne nije moguća jednakost. Postavimo, da je za koji prestupak opredieljena kazna od deset hiljadah forintih. Učinila su ga pako dva čovjeka, koja jih mogu platiti, ali od njih je jedan bankir, a drugi običan gradjanin. Bankir plati, pa se smije, a gradjanin je upropašćen. Na drugi je prestupak udaren zatvor od mjesec danah, počinila su ga dva čovjeka, koja mogu sjedjeti u zatvoru; ali jedan je poštena duša, koji nije nikad bio niti opomenut, a drugi bitanga, koji se je već dobro spoznao s takvimi mjesti. Onaj malo da neumire od stida, a ovaj se veseli, što će badava dobiti stan i hranu. Je li tu jednaka kazna?

„Nije zaista, ali kako ćete pomoći?

— Nikako; ta to je uprav ono, što vam želim dokazati, da medju ljudi, koji su u svakom smjeru nejednaki, nemože biti jednakosti. Istina, ter su u mnogih državah uveli njeku tobožnju jednakost pred zakonom, koji sve državljane, bili svećenici, velikaši, gradjani, ili seljaci, jednako pred sebe poziva; ali to je samo formalna jednakost, tek na papiru, dočim ti zakoni nemogu jednako djelovati na sve te ljude, poimence, kako smo gore vidjeli, gledom na kaznu, koja ima u sebi dvie česti: pokoru i zastrahu, naime da i prestupnik podnese njeko zlo, a i da se drugi strahom od toga zla odvrnu od prestupka. Pa kad niti sam zakon nemože postići te jednakosti, puno će ju manje vaviek polučivati ljudi, koji izvadjaju zakon. Jer budući oni podieljeni na stališe i stranke, već tumače kadkad različito zakon, nebi li ga od svoga pristaše odveli, a navalili na svoga protivnika. Još su pristraniji odmjeri-

Digitized by Google

vajući kaznu, koju zakon nalaže, ter kadšto zabašuruju i najveće prestupke svojih prijateljah, a od najneznatnijega prestupka svojih protivnikah grade zločine.

Nego sva ta razprava dokazuje bjelodano, kako se silno valja čuvati uporabe općenitih riečih, koje treba neprestano stezati na pojedine slučaje, ako se želimo domoći, ili bar približiti istini, ter da nisu za to ljudi jednaki u životu, što se jednako radjaju i umiru. Pače niti u tom nisu posve jednaki, dočim je drugčija smrt kriepostnika, a drugčija zlotvora, drugčija siromaka, koji nema, tko da mu zaklopi oči, a drugčija bogataša, koga obkoljuje četa dvoranikah i rodjakah, ter je od navedene općenite izreke samo to istina, da se svi ljudi radjaju i umiru.

Pojmovi, kad se prispodobe medju sobom po obsegu, jesu *skladni* ili *neskladni*. Skladni imadu jedan ili više predmetah zajedničkih; n. pr. Slavjanin i Hrvat, jer su n. pr. Vrhovac, biskup zagrebački, i Josip Jelačić, ban hrvatski, bili i Slavjani i Hrvati. Neskladni su oni, koji nemaju nijednoga zajedničkoga predmeta; n. pr. Hrvat i Niemac, jer nema nijednoga čovjeka, koji bi bio i jedno i drugo. Kada tko neskladne pojmove drži za skladne, pak o njih isto izriče, grieši. Tako grieše vaviek Hrvati, kad n. pr. iste školske zakone propisuju za Hrvate, koje imadu Niemci, i kad za sebe uvadjaju iste školske knjige, koje rabe Niemcem. Hrvati i Niemci u mnogom su različite naravi: oni, stanujući na jugu, puno su življe krvi, ter učenik njihova roda nemože bez štete svoga zdravlja presjediti šest satih na dan u školi, pak opet toliko kod kuće, da izradi zadaće i zapamti, što je u školi čuo, što sve njemačko diete lako obavlja. Zatim je Niemac duboko mislećega duha, ter je sposoban za svakojaka razmatranja i proračunavanja, dočim se hrvatski duh laglje i radje razkriljuje na konkretne predmete, osobito liepih umjetnostih. Pravih govornikah i pjesnikah imadu Niemci razmjerno malo, a Hrvati razmjerno puno, dočim se Niemci ističu u filozofiji i matematici, u kojih znanostih Hrvati obično slabije uspievaju. Napokon je sav način mišljenja Niemacah, dakle i jezik njihov, abstraktan, dočim Hrvati misle i pišu konkretno, lako, razumljivo i kitno. Tu dakle treba plodove njemačkoga duha pohrvatiti, ako hoćemo, da hrvatska mladež kao u svojoj atmosferi dobro napreduje; riečju, od neskladnih pojmovah treba učiniti skladne, da se o njih uzmogne isto reći.

Ali niti o skladnih pojmovih nemože se vaviek isto tvrditi, jer se ti obsižu ili zamjenito, ili dielomice. Kad se dielomice obsižu,

Digitized by Google

onda su svi predmeti širega pojma, koji se i *nadredjen* zove, ujedno i užega, ali nisu svi predmeti užega pojma, koji se *podredjen* zove, ujedno i širega. Tko dakle o nadredjenom pojmu nješto temeljito kaže, s razlogom može to tvrditi i o podredjenom; na primjer: ako je istina, da su Slavjani nesložne naravi, onda su jamačno i Hrvati; ali zato, što se s razlogom spominje jal hrvatski, nesmije se tvrditi, da su svi Slavjani jalne naravi; niti se zato, što ruskomu narodu godi komunizam zemaljah i obrtnih stečevinah, smije reći, da svi Slavjani radi uzanj pristaju.

U skladnost ili neskladnost pojmovah ide i ono pitanje, koje se često razpravljalo po hrvatskih novinah, imade li u trojednoj kraljevini Niemacah. Pretjerani rodoljubi tvrde, da su i oni Niemci, što su se k nam doselili, već tim postali Hrvati. Ali budući da je domaći jezik glavni i bitni biljeg narodnosti, treba te doseljenike sve donda genetički smatrati Niemci, dok se kod kuće služe njemačkim jezikom, pak se tek onda pretvore u Hrvate, kad u domaćem životu govore medju sobom hrvatski, makar i znali još njemački. Ali zato, što u trojednoj kraljevini ima Niemacah, nemože se u njoj govoriti o njemačkom narodu, jer je taj pojam puno viši, zahtievajući više stanovnikah, nego što je u trojednoj kraljevini Niemacah, ter se pravo kaže, da u njoj stanuje jedan hrvatsko-srbski narod.

II.

Ali pošto smo tim razlaganjem i nehotice zahvatili u područje sudovah, predjimo posve na

Spoznaju putem sudovah.

Sudovi su, kako i pojmovi, po obsegu *skladni* i *neskladni*. Skladni su, koji imadu bar jedan zajednički predmet, kano: Hrvati su hrabri. Primorci su hrabri. Kako se može kod skladnih sudovah pasti u bludnju, vidjeli smo kod skladnih pojmovah. Sada da vidimo, kako se grieši kod neskladnih pojmovah, koji nemaju ni jednoga zajedničkoga predmeta. Ovi se diele na *protivne* i *protuslovne*. Za protivne sudove, ako imadu isti sadržaj, neoborivo je logičko pravilo, ako je jedan istinit, da mora drugi biti neistinit; ali ne uzvratice, ako je jedan neistinit, da mora drugi biti istinit; n. pr. Ova je ruža crvena, mogu kazati, kada držim sbilja u ruci crvenu ružu, pak to je istina; zato moram držati protivni mu sud:

Digitized by Google

Nijedna ruža nije crvena, neistinitim. Ali ako držeći u ruci bielu ružu, reknem: Ova je ruža crvena, kazao sam očevidnu neistinu; ali zato nesmijem držati istinitom protivnu izreku: Nijedna ruža nije crvena; jer ako nije ova, jesu druge. Isto tako, kad je istina, da nijedna ruža nije plava, nesmijem kazati, da je ova, koju držim u ruci, plava, jer to mora biti neistinito; ako li je neistinito, da nijedna ruža nemiriše, nemora biti istina, da ova moja miriše, jer može i ova biti bez mirisa. Proti tomu umovanju griešе mnogi europski politici, koji zato, što su samo njeka slavjanska plemena zadržala svoju političku samostalnost, tvrde, da su Slavjani nesposobni za politiku, ter da moraju drugim narodom podložni biti.

Za protuslovne pako sudove stoji opet logičko načelo: ako je, uz jednak sadržaj, jedan istinit, da mora drugi biti neistinit, i uzvratice, ako je jedan neistinit, da mora drugi biti istinit; na primjer, kad je istina, da svaka tinta ima boju, nemože biti istina, da koja tinta bude bez boje; isto tako, ako nije istina, da ima stabalah bez lišća, mora biti istina, da stabla imadu lišća. Tako kada se znade, da su Slavjani gostoljubni, griešе mnogi putopisci, koji pojedine jim grane opisuju kao mrke tvrdice. I opet kad nije istina, da su turski gradovi čisti, mora biti istina, da su blatni, pa se na primjer Carigrad nesmije opisivati kao uzor ljepote, što mnogi putopisci pogrešno čine.

Sudovi se na dalje diele po načinu tvrdnje, na *izvjestne, neizvjestne* i *samovoljne. Izvjestan* je onda sud, kad je uviek istinit, ako je drugi istinit; na primjer, ako je istina, da sve, što je materijalno, gine, mora biti istina, da i tielo čovjeka gine i umire. *Neizvjestan* je pako, ako je samo kadšto istinit, kad je drugi istinit; na primjer, zato, što sunce grije, kadšto je toplo, ali nemora vaviek, osobito ne, kad sjever duva. *Samovoljan* je, kad nikad ne mora biti istinit, ako je drugi istinit; n. pr. zato, što moja batina stoji u kutu, nemora sutra biti kiše. Sila božja pogrešaka izvire odatle, kad se neizvjestan sud izriče izvjestno. Nakupili se na nebu crni oblaci, zrak je težak, vjetra nikakva, čuje se već i grmljavina: nema dvojbe, sad će kiša, jer je već iz takvih oblakah daždilo; a kad tamo, oblaci se za čas njekako razminu, sunce sine, a mjesto kiše, padne mraz na obraz presmjelomu sudcu, koji je neizvjestno uzeo za izvjestno. — Vedrina vlada već više danah, zrak je lagan i proziran, sunce je zapalo čisto: sutra će jamačno biti liepo vrieme, ter se sprema već i orudje za sutrašnju poljsku radnju; a kad tamo, kiša, koja se noćju njekako stvorila, pokvari

Digitized by Google

posao radniku. Možda će se s napredujućom znanosti pronaći zakoni, po kojih će se bar za dvadeset i četiri sata unapred i sigurno pogadjati vrieme, ali za sada je još metereologija neizvjestna, pa se često prevari, tko ju drži izvjestnom. — Vojsku kupe zavadjeni vladari, već su ju i razmjestili po medjaših, pače došlo je i do čarkanja medju njekimi prednjimi stražami: Eto nedvojbena rata! — viču puci, pišu novinari; a kad tamo, njekoliko razposlanih diplomatskih notah razpršilo oluju rata i otvorilo sunce mira. — Bugarski je narod dugo robovao, a nije puno stoljećah vojnikovao; ono častnikah ruskih, što su jedva malko uredili bugarsku vojsku, opozvao ruski car u čas, kada je ljuti i u turskih ratovih izvježbani Srbljin naviestio rat: nema dvojbe, te će blagoćudni Bugari, bez dovoljnih novacah i ratne spreme, podleći dobro oružanim Srbljem, ter će se ovi, pjevajući pobjednu himnu, samo prošetati do Sofije. Tako pišu i najmudriji novinari europski, pače i ratnici i diplomati tako misle; ali kad je došlo do živa, grom za gromom sliedom sliedi: Bugarin napreduje, a Srbin uzmiče sve do svoga Pirota, gdje ga tek Austro-ugarska oslobadja ljute nevolje. Zato će novinarski uvodni članci, kojih pisci nemogu vaviek znati, što se iza brda, to jest iza diplomatskih dogovorah valja, ostati u tom pravcu ponajviše puka nagadjanja, koja se čitaju, tek da vrieme prodje, bez izvjestnosti. — A što da reknemo o bludnjah, u koje se pada, kada se čak samovoljan sud drži izvjestnim? Bez broja jih ima. Ima ljudih, koji samo zato drže što za izvjestno, što se njim tako hoće. Hrvati su, kažu na primjer, katolici, pak jim crkva kao latinska nedaje podpore narodnosti. — Prvo, Hrvati nisu samo katolici, pošto jih imade i grčko-iztočne vjeroizpoviesti; a drugo, crkva jim je samo po obredih latinska, pak ni to posvema, dočim se u senjskoj biskupiji i po Dalmaciji ista sveta misa pjeva hrvatski, a u ostalom svećenik i govori i prodiče puku samo hrvatski, što više daje podpore narodnosti, nego crkva, koja sve obrede obavlja ne pučkim, već staroslavenskim jezikom; osobito što latinska crkva, gdje su joj proste ruke, zavadja mnogo čisto hrvatskih školah. Da je to tako, dokazuje sila hrvatskih pisacah, koji su kao svećenici najbliži članovi katoličke crkve.

Spoznaja putem izumah.

Izumak je sud, koji se zato izriče, što se drugi sud izrekao; n. pr. Njeki su cvjetovi ruže, to mogu zato reći, što sam kazao,

Digitized by Google

da su ruže cvieće. Najobičniji oblik takova umovanja jest silogizam, koji sastoji od dva prednja suda, koja imadu jedan zajednički promjenljivi pojam, i od izumka, koji iz njih naravskim načinom sliedi; n. pr. Ptica ima perje, lastavica je ptica, dakle lastavica ima perje. Od prednjakah jedan je *viši,* kojemu je isti predikat, koji i izumku, a drugi je *niži,* u kojem je isti subjekt, koji i u izumku. Glavno je pravilo silogizmu, da mora imati samo tri pojma: subjekt, predikat i zajednički promjenljivi pojam, s kojim se ona dva prispodabljaju, pak se zato, što se oba s njim slažu, izriče, da se i medju sobom slažu, po matematičkom načelu: dvie oline, koje su jednake trećoj, jednake su i medju sobom. Pogrješan je dakle svaki silogizam, koji ima u sebi više od tri pojma, kako ovaj: Ptica leti, noj je ptica, dakle noj trči, jer su u njem četiri pojma: ptica, noj, leti, trči. Proti tomu se pravilu često grieši u životu, a osobito u pismu, kad hoće pisac, tvrdokorno braneći svoju neistinu, da prevari svoga protivnika; n. pr. Svaki narod ima pravo prosvjetljivati se svojim narodnim jezikom; Hrvati su inferiorna rasa, dakle se moraju prosvjetljivati tudjim kulturnim jezikom. Ovdje ima čak pet pojmovah: svaki narod, Hrvati, inferiorna rasa, prosvjetljivati se svojim narodnim jezikom i prosvjetljivati se tudjim kulturnim jezikom; zato taj silogizam ništa nevriedi, kako ni cielo umovanje.

Kad se u višem prednjaku dodaje predikat bez nikakva uvjeta subjektu, izum se zove *kategorički,* kakov je gori navedeni. Ali često se predikat samo uz njeki uvjet dodaje subjektu, pa takov se izum zove *uvjetnim;* n. pr. Ako tko brani sam sebe, smije i ubiti protivnika, Petar je branio sam sebe, dakle je slobodno ubio svoga protivnika. Grieši se prečesto u pismu, kad se mjesto uvjetnoga izuma stvori kategorički. — Promicanje svoga blagostanja svakomu je narodu dopušteno, Niemci, vodeći rat proti baltičkim Slavenom, promakli su svoje blagostanje dakle je taj rat bio Niemcem dopušten. Taj bi se izum morao uvjetno ovako izreći: Promicanje svoga blagostanja, bez povrede tudjih prava, svakomu je narodu dopušteno, Niemci su ratom na baltičke Slovene povriedili njihovo pravo na narodnostni obstanak, dakle jim taj rat nije bio dopušten.

Ali često može kojemu subjektu pripadati više predikatah, pa se nezna, koji mu sbilja pripada. U tom se slučaju dodadu u višem prednjaku svi ti predikati razstavno subjektu, pa takov se izum zove *razstavnim;* n. pr. Koji učenik nemože dobiti prvoga

Digitized by Google

reda, ili je tupoglav, ili je nemaran, Petar nije tupoglav, dakle je nemaran. Glavno je pravilo razstavnoga izuma, da se dodanimi predikati izcrpi obseg subjekta. Pogrješan bi po tom bio ovaj izum: Što Hrvati nisu poput drugih kulturnih narodah napredovali u znanostih ili nisu bili sposobni, ili nisu marili za znanosti, sposobnosti jim nije moći odricati, dakle nisu marili. Ovdje je izpušten još jedan razstavni predikat: ili su bili ratovi prepriečeni, pak bi tad izum glasio: Što Hrvati nisu poput drugih kulturnih naroda napredovali u znanosti, ili nisu imali sposobnosti, ili nisu marili za znanosti, ili su bili ratovi prepriečeni u razvitku, ali su i imali sposobnosti i marili za znanosti, dakle su bili ratovanjem prepriečeni u znanstvenom razvitku.

Ako k ovim dokazalom dodaš još entimemu i sorit, koji nisu ništa drugo nego pokraćen silogizam, izcrpio si načine, kojimi se umna istina sigurno spoznati može.

Za materijalne istine pronadjena su opet dva dokazala: indukcija i analogija, koje samo onda vode bezdvojbeno k istini, ako su podpune i savršene.

Indukcijom se zato dodaje rodu predikat, što isti pripada svim njegovim vrstim; n. pr. Lastavica, ševa, golub, kokoš, itd imadu perje, dakle i ptica ima perje. — Grieši se često proti tomu dokazalu, ako se, ili od neznanja ili s nakanom prevariti koga, izpusti jedna ili više vrstih, kojim nepripada dotični predikat, pa se stvori nepodpuna i nesavršena indukcija, koja ništa nedokazuje; n. pr. Lastavica, ševa, orao, golub itd. lete; dakle sve ptice lete, to je nepodpuna indukcija, jer je noj ptica, pak ipak neleti. Rusi, Poljaci, Česi, Hrvati bore se za svoja prava, dakle se svi Slavjani bore za svoja prava, i to je nepodpuna indukcija, jer jih ima, koji se bore za tudje gospodstvo.

Analogijom se zato dodaje subjektu predikat, što njemu i drugomu subjektu pripadaju svi drugi bitni predikati; n. pr. Lastavica ima perje, leti itd., pak se i plodi jajetom, dakle će se i orao, koji ima perje, leti itd., ploditi jajetom. Proti tomu dokazalu grieši se često, kod se ili od neznanja ili s nakanom prevariti koga, izpusti makar jedan od onih bitnih predikatah, jer se načini nepodpuna analogija, koja nema moći dokaza; n. pr. Orangutan ima glavu, truplo, noge, ruke itd. čovječje, dakle orangutan je čovjek, koji ima takodjer glavu, truplo, noge, ruke itd. čovječje; to je nepodpuna analogija; jer orangutan nema člankovita govora, nema one umne snage, kojom bi se razvijao i usavršivao, što sve čo-

Digitized by Google

vjeku pripada, dakle orangutan nemože, uza svu bilo sličnost, bilo jednakost udovah, biti čovjekom.

Nego, da su sva ta dokazala valjano izvedena, uvjerit ćeš se ponajviše onda, ako neizume ništa, što je *nemoguće,* jer to nemože biti, ter su dokazala bez dvojbe krivo izvedena. Nemoguće je pako ono, što ili metafizički, ili naravski, ili moralno nemože biti. Da vidimo, u čem stoje te tri vrsti nemogućnosti.

Metafizički je nemoguće ono, što se protivi samoj biti predmeta, po čem bi on u isto vrieme i bio i nebio; n. pr. trokutni okrug, jer ako je trokutan, nemože biti okrug, ako li je okrugao, nemože biti trokutan. Tako u duševnom svietu nemože metafizički postojati kriepostan grieh, jer ako je jedno, nemože biti drugo. — Nego da se izrekne, da je što metafizički nemoguće, treba dobro poznati bit stvarih, inače se može lako pogriešiti u sudu. Tko bi zato, što je Bog svemogućan, rekao, da može činiti zlo, dakle da može griešiti, nebi poznavao jednoga diela biti Božje, naime svetost, koja nemože nikako činiti grieha. Tako kažu bezvjernici, da je sv. Trojstvo, naime jedna bit, a tri osobe, metafizički nemoguće. pa to tvrde oni, koji dopuštaju, da nematerijalna duša može djelovati na materijalno tielo, da u malenu čovječju zjenicu može ući veliko prostranstvo svieta po veličini, liku i boji. Zaista, ako priznavaju, da ova posljednja dva pojava, uza silu drugih, mogu bivati, premda jim neznadu načina, morali bi dopustiti, da su dosljedni, i ono, da sv. Trojstvo može biti. Pa kako i smiju pobijati tu kršćansku očitovanu istinu, kada nepoznaju točno božanske biti? Tu zaista sudi *coecus de colore,* što je vazda pogrješkam podvrženo. Ako ta istina, kako i puno drugih i vrhunaravskih i naravskih tajnah, stoji nad čovječjim umom, nemože se tvrditi, da vojuje proti njemu.

Naravski je nemoguće ono, što se protivi zakonom naravi. Tako je naravski nemoguće, da kamen, bačen u vis, nepadne na tla; da voda, ostavljena sama sebi, nebude vodoravna; da tielo, koje je teže od vode, nepadne na dno itd., jer nas zakoni naravi uče protivno. Nego da se uzmogne tvrditi, da je što naravski nemoguće, nije dosta poznavati dobro sve naravske zakone, niti imati pred očima samo jedan naravski zakon; jer se često jedan takov zakon mienja drugim Tako mora po jednom zakonu čovjek, što je teži od zraka, s njega pasti na tla; ali ako se čovjek po drugom zakonu spoji u balonu s tvari, koja je puno laglja od zraka, onda ne samo neće čovjek pasti na tla nego će se još i u vis dići, ter u zraku ploviti. Zato mora čovjek biti vrlo oprezan, prije nego li

Digitized by Google

će izreći, da je što naravski nemoguće: prvo, jer je narav vrlo moćna, a drugo, jer nam svi zakoni naravi nisu posvema poznani, pak može, kad se ti zakoni bolje spoznadu, postati moguće, što nam se sada čini nemoguće. Tako je grubo pogriešio onaj veleum Napoleon I., kad je Fultonu tvrdio, da para neće nikad moći tjerati brodovah, jer da dim od cigarah netjera ništa na ulici. Da je poznavao zakone dima i zakone pare, a osobito da se je obazrio na onu našu opazku, što nam se sada vidi naravski nemoguće, da može s vremenom postati moguće: bio bi primio Fultonovu ponudu, pak prvi imao parnjačah, ter nebi bio na sv. Heleni sramotno umro. Da je tko u 15 vieku govorio o željeznicah, brzojavih, telefonih i o svih čudesih mekanike, koja su se razvila u 19. vieku, bili bi to držali za nemoguće, pak ipak danas životom živi, a Bog zna, što će se još tim putem pojaviti za pet šest vjekovah. Zato budimo veoma oprezni, sudeći, da je što naravski moguće ili nemoguće, jer možemo lako pasti u pogrješku bezvjernikah, koji tvrde, da Isusova čudesa, ako se i nedadu protumačiti po naravskih zakonih, koji su danas poznati, neprestaju biti naravska djela, koja će se razsvietliti na svjetlu naravskih zakonah, koji će se s vremenom spoznati, ter nisu dokazom vrhunaravne moći Božje. Jer su njegova čudesa takova, za koja se već sada znade, da se neće moći nikada protumačiti po naravskih zakonih. Zar će i najokorjeliji naturalista smjeti ikad tvrditi, da će se ikad moći odkriti naravski zakoni, po kojih će se najteže bolesti, kano sljepoća, uzetost, pače i ista smrt, koja je već tako raztočila čovječje tielo, da je zaudaralo po mrtvacu, na samu rieč čovjeka moći izliečiti? Zar će ikad hidrostatički i hidraulički nauci tako napredovati, da će čovjek moći samom rieči utišati uzbunjeno more, pa hodati po njem bez nikakve spreme, kao po pločniku na ulici? Zar će ikad mrtav čovjek sam sobom moći uzkrsnuti i na nebo uzaći? Zaista, to su takova djela, za koja će narav naviek ostati nemoćna. — Pa što, ako se tomu dodadu još tolika proročanstva Isusova, koja su se tačno izpunila? Zaista, zaista, tu se može već sada govoriti o vrhunaravnoj moći Božjoj.

Moralno je nemoguće sve ono, što se protivi običnomu razvoju stvarih ili dogodjajah. Već po samoj oznaci vidi se, da se na temelju moralne nemogućnosti nemože absolutno tvrditi, da je što neistinito, jer ako i jest obično takovo, može ipak ili samo sobom, ili pristupom novih okolnostih postati istinito. — Da bi se malen narod mogao obraniti od silna dušmanina, pred kojim je kleknula

Digitized by Google

polovica Europe, premda nanj nepresṭano navaljuje, to je moralno nemoguće, pa su ipak Hrvati napram Turčinu pokazali, da je to moguće, ako i jesu ostali samo *rudera regni*. Da će tko svoga zaštitnika, koji ga je u svojem tvrdom gradu obranio od neprijateljah još prije nego su ovi digli obsadu, zadaviti, to je moralno nemoguće, pak se je ipak i tako luda nezahvalnost dogodila. Da će mati svoje ljubljeno diete zaklati, speći i pojesti, to je moralno nemoguće, pak nam ipak poviest pripovieda, da se je to za obsade Jerusolima u onom strašnom gladu sbilo. Tko bi držao moralno mogućim, da će krvoločan vladar, koji je poharao polovicu Europe, na rieč slaba neoružana starca poštediti grad, za kojim hlepi? Pak su to ipak dokazali mogućim Attila i Leon I., rimski papa. Isto je tako moralno nemoguće, da će tamničar, koji je osam godinah rovao pod temelji tamnice, da uteče, uprav onda, kada je gotov s poslom, ter može svaki čas izaći, odkriti sve stražarom, pak je to na vlastito svoje čudo uradio barun Friedrich Trenk, bratučed pandurskoga vojvode Franje, u Magdeburgu. Zato je samo ono neistinito, što je metafizički i naravski nemoguće, dočim moralna nemogućnost nečini, da što mora biti neistinito.

Spoznaja putem nadahnuća.

Nije se svaka istina spoznala ovim običnim putem razmišljanja, pače sve skoro, što je veʼega, važnijega i uzvišenijega, izašlo je na vidjelo iznenadnim časovitim nadahnućem.

Često se dogodilo, da učenjak, hoteći riešiti kakvu zapletenu problemu svoga nauka, nije ni nakon duga i naporna umovanja mogao doći do cilja. Upotriebio je sve pomoćne znanosti; poredio jih načinom, kojim je drugčije uspievao; pazio, da neizadje iz propisane umom kolotečine; ali sve zaludu, istina neće te neće na vidjelo. Mienja načine; izabire najsgodnije vrieme, kad mu je duh najbistriji, za razmišljanje; prispodablja, izvadja, nateže pamet na svaki način vanredno, ali nedolazi do cilja. Od napora mu se magli u glavi, pero pada iz ruke, ter nemože više ni misliti, ni pisati, pa gleda tup u vrata, kan da očekuje koga. Kad al mu iznenada pukne medju očima, pa sav zanesen vikne: To je! To je, to, što sam tražio. — Često ostavlja učenjak nakon duga uzaludna razmišljanja svoj posao, nenadajuć se već uspjehu, pak mu, kad se je bavio posve drugimi misli, padne na um ili ono, što je iskao, ili barem odsiev toga, po kojem može onda doći do svoga cilja. Pripovieda se o Tomi Aquinu, da je jednom bio pozvan francez-

Digitized by Google

komu kralju na objed, ali je prije podne kod kuće razmišljao, kako će najuspješnije obraniti katoličku istinu proti krivovjercem. Može se uzeti, da je kao ugladjen čovjek obraćao kod stola svu svoju pozornost na etiketne razgovore, ali mu iznenada, a da nije ni sam znao kako, munu nješto glavom, pak zaboravivši, da je kod kraljevskoga objeda, udari šakom po stolu, kličuć: To je dobar dokaz proti manikejcem!

Nego nemuče se vaviek tako ženijalni ljudi i nedolaze tako iznenada do svojih istinah; već imajući navadno vanrednu oštrinu motrenja, vide u kakvu pojavu i činu, čega običan čovjek niti nesluti. — Kad su Turci obsjeli Beč, izlažahu i vojskovodje austrijski onamo, da vide, kako su se utaborili, pak preporučuj svaki svoj način vojevanja. Napokon podje onamo i Sobjeski, kralj poljski, pa tek što je bacio oko na turski tabor, viknu veselo: Moji su, zlo su utaboreni! pak što reče i učini: razbi i raztepe silnu vojsku tursku. — Kad je jednom Hannibal u oči pomorske bitke razdao svoje zapoviedi, počeše njegovi vojnici nositi s kraja na ladje njeke ilovate sudove, dobro zatvorene, tako da je malo njih znalo, što je unutri. Počme se bitka, neprijatelji se smiju, što Hannibalovi mornari i vojnici, mjesto strelicah, bacaju na njihove ladje te sudove, koji se razliečU, ali jim ništa neškode. Nego za čas cikni jedan neprijateljski mornar, kan da ga je nješto ujelo, za njim cikni i drugi i treći, napokon stoji ljuta cika po svih neprijateljskih ladjah. Što je? Sve su ladje pune zmijah, koje su bile zatvorene u onih sudovih, pa dok se neprijatelj s grozom oslobadja ljuticah, Hannibal manevrira spretno, dok napokon nesteče podpunu pobjedu. I drugi su vješti vojskovodje čuli pripoviedati o zmijah, ali to, da bi se one dale tako upotriebiti u bitki, pade bez nikakva mozganja na pamet samo ženijalnomu i lukavomu Kartažaninu.

Što sliedi odatle? Sliedi to, da će do istinah, bilo s njekim naporom, bilo časovitim nadahnućem, bilo oštrim motrenjem, najlaglje dolaziti ženijalni ljudi. Komu Bog nije dao toga dara, upotrebljavat će ono, što su drugi pronašli; ali sam neće pronaći ništa, makar se kako napinjao misleći. A svakako neka svatko drži istinom, da se najmanje može pronaći istinah, ako se um prenapinje i muči. Takovi siromasi sjede danonoćno kod svoga stola, misle, da jim oči skoče iz očnicah, grizu pero, dižu oči u tavanice, nebi li jih stiene nadahnule, pišu, brišu, opet grizu sad već i ustnice, dok napokon, ponavljajući takvu muku više putah, često i nepolude, neodkrivši ništa. Da se umornim duhom nemože ništa

Digitized by Google

postići, pokazuju nam dnevice i djaci: često marljiv mladić, hoteći što bolje proći na izpitu, bdije zadnjih danah ciele noći, a kad tamo, na izpitu nezna ništa, nemogući od tuposti ni ono reći, što je dobro znao; dočim rdjaviji učenik dobro prodje samo zato, što je liepo spavao, ter bistrim duhom i ono izkitio, što je inače slabo znao. — Ima kod nas darovitih pisacah, kojim se tačno pozna, što su pisali recimo u jutro čila duha, što li po noći trudni i mamurni. Zato prestani, čovječe, kad počimaš biti umoran, raditi, idi spavat, pak nastavi posao u jutro, bistar: naići ćeš jamačno, ako ne na cielu istinu, a ono bar na koji joj tračić, po kojem ćeš do nje doći. Ako ti tako neuspije posao, mučenjem uma lje neće! Odatle ipak nesliedi, da bi se manje daroviti ljudi morali kaniti rada i napora u naucih, jer niti veleumi nedobivaju nadahnuća, ako se nisu obogatili svakovrstnim znanjem. Tim se samo to kaže, da se siromašniji duhom moraju zadovoljiti onim, do čega umjerenim naporom mogu doći.

Nego i veleumi mogu upravo zato zavesti i sebe i druge u bludnju, što se preveć uzdaju u svoje duševne moći, pak izriču kadšto presmjele misli. Svatko tko se bavi znanostmi, znade za presmjelu tvrdnju i djelo crkvenoga pisca, zaista veleumnoga Origena; a i svatko, tko pozorno i razborito sudi, sgraža se s Darvinova nauka, da je čovjek postao od jopca. Zato budi vazda na oprezu, istinoljubni čovječe, jer svigdje na te vreba bludnja, koja ti hoće da zaprieči put k istini.

I jedini i drugi, to jest i obični umovi i veleumi, zalaze često na stranputice daleko od istine tim, što su više nego treba zauzeti za koju znanost za koji nauk, ter ga niti izpituju, niti uvažavaju toliko, da bi bilo na korist istini. Što će mi jezikoslovje — kažu njeki povjestnici — s onim suhoparnim iztraživanjem korenah, s onimi bezbrojnimi iznimkami, s onimi prestrogimi zakoni o pravilnosti, jasnoći i ljepoti sloga? Piši, kako umiješ, samo da ti je gradivo mnogovrstno i važno. Misleći tako, lišavaju takovi povjestnici sami sebe one pomoći, koju bi jim inače pružalo jezikoslovje za razbistrivanje mnogih poviestnih istinah, koje u nedostatku poviestnih spomenikah ostaju u tmici. — Na stran s poviešću! — viču često jezikoslovci — koja nije kadra niti ono tačno pripovjediti, što se za naših vremenah dogodilo, kamo li će istinito i jasno predočiti ono, što je daljina vjekovah zamračila. Pak ona silesija imenah i godinah, od kojih se pamet muti! Na stran sa znanosti, koja je malo više nego priča! — Takovi ljudi utrnjuju luč, koja bi

Digitized by Google

jim razsvietlila one jezične kute davnosti, kamo nedopire današnji jezik. — Trice i kučine sve to! — klikću više putah ponosno prirodoslovci, jedina je matematika sigurna znanost, kojoj se neprigovara; a kad se spoji s fizikom, koja na vidjelo svih ljudih izvadja svoje čudesne tvorine, što služe na korist čovječanstvu, onda joj se sav sviet klanja; pa tako neuvažavajući dovoljno drugih znanostih, ostaju puki realiste, bez idealnoga svieta, u kojem se plemeni i um i srdce.

Nego kada je tko i odabrao koju znanost za poprište svoga rada, može tim i sam sebe i druge zasjenjivati, što je odviše zauzet za koji nauk, što se drži predsudah. Takov čovjek nečita niti u knjigah, niti u stvarih ono, što u njih ima, već ono, čim se može poduprieti njegova draga misao. Pak to je još žalostnije, što takov zasljepljenik radi često u najplemenitijoj nakani, da služi istini. Uzgoj; učitelji, od kojih smo primili zametke koje znanosti; ljudi, s kojimi živimo i puno obćimo; i sila drugih okolnostih mogu djelovati, da motrimo stvari vaviek samo pod jednim vidom, pod kojim često leži sakrivena bludnja. Nego ni to nije dosta, već nam se, čim smo se počeli baviti kojom znanosti, preporučuju njeka načela, koja da se nemogu oboriti, njeka mnienja, za koja da vojuju nepobitni dokazi, pak jih još i zato, što su jih izrekli glasoviti učenjaci, sliepo prihvaćamo, niti neizpitujući protivničkih mnienjah. Ako nam se ova i narinu kadšto, tako da jim se nemožemo ukloniti, nesmatramo jih kao dokaze, koje bi trebalo izpitati, već kao prigovore, koji se dadu oprovrći. Ako koji naš dokaz nahramljuje, nastojimo ga taki, ako nemožemo drugim, barem tim poduprieti, da imamo za tu tobožnju istinu i drugih dokazah, koji svi skupa sjedinjeni da čine naše mnienje neoborivim. Ako nam protivnici prigovore nješto, što je težko oprovrći, zadovoljavamo se tim, ako možemo navesti mnogo, makar i slabijih, protudokazah. Tvrdi li jedan glasovit pisac o čem ovo, drugi ono, treći treće, mi prigrljujemo, neiztražujući dalje, ono, što je bliže našemu mnienju, pak mislimo, da smo istini osvietlali lice. Sada se već neradi o tom, da osvjedočimo, već da pobiedimo. Ako li se tomu pridruži još slavičnost, da nas sviet priznade prvaci u znanosti, onda po gotovu netežimo više za istinom. Što je za nas, to iztičemo i prevršujemo; a što je proti nam, to umanjujemo, mienjamo ili zatajivamo. Saviest nam često viče iz dubljine na taj postupak, ali njezin glas zaglušujemo kano glas mira u ratu. Da nije tako, kako bi se moglo protumačiti, da je kroz ciele vjekove bilo učenjačkih

Digitized by Google

školah, koje su bile pod stegom, kao vojska pod svojom zastavom? Kako bi bilo moguće, da su toliki bistri umovi vidjeli koje pitanje vaviek s jedne strane, premda su jih drugi glasoviti učenjaci upućivali, da je ono posve drugčije? Zato nam treba, hoćemo li znati, koga je mnienja bio u čem koji mudrac, samo to iztražiti, u koju je školu spadao. Zar takovi ljudi nisu mogli proučiti predmetah? Ta kako nebi, kad su jih sav svoj viek učili. Ili zar nisu čitali djelah svojih protivnikah? O njekih bi se doduše moglo i to kazati, ali većina jih je jamačno čitala. Što dakle? Preokupirani su bili za svoju znanost, za svoj nauk, pak se nisu mogli, a što su bili i slavohlepni, nisu se dali o protivnom osvjedočiti, veleći sami sebi: To si ti prvi tvrdio, pače i školu si cielu utemeljio: uztraj, jer je bolja slavna smrt, nego sramotan uzmak!

Da je to tako, dokazuje nam što jasnije borba, koja se kod nas jur pol vieka bori medju etimologisti i eufonisti. Tko je medju štokavci rodjen i odgojen, vojuje već unapred za eufonijski način pisanja, veleći, da treba uprav onako pisati, kako prosti narod izgovara, kako to uče i glasoviti učenjaci Miklošić, Vuk i Daničić. — Koji narod? — pitaju etimologisti, koji su se rodili i odgojili medju čakavci i kajkavci. Zar su samo štokavci narod? Zar svi drugi baš ništa nevriede? Pak i štokavci izgovaraju različito silu riečih, kako se može svatko osvjedočiti, ako prispodobi Bačvanina, Slavonca, Hercegovca itd. A Miklošić, Vuk i Daničić, zar je sve ono sveto pismo, što su oni kazali? Pak i oni se sami neslažu niti s načelom svojim, niti medju sobom; jer ni sami nepišu uprav onako, kako jim narod govori, nepišu posve eufonijski. Puno je sigurniji i jasniji etimologijski način, jer tako pišu braća Česi, koji su najučeniji medju Slavjani, tako pišu mnogi naši drevnjaci. — Što nam je stalo do Čehah, kad vidimo, da Poljaci, koji su najduhovitiji medju Slavjani, puno eufonizuju; kad vidimo, da niti drevnjaci niti sadašnjaci nepišu podpuno etimologijski, što bi kvarilo i pravi izgovor riečih, ter je etimologija jur više popustila eufoniji, nego ova onoj. — Tko nesluti, da se tu bezuspješno prepiru na jednom kraju *počtovani* Fran Kurelac, a na drugom *Augustinovigjuro,* dočim istina leži možda u sredini, da se hrvatski jezik, kako i nijedan na svietu, nemože pisati posve niti etimologijski niti eufonijski, već udrobljeno po njekom dogovoru.

Zato tko hoće da drugoga uvjeri, treba mu istinu oduživati od samoljublja, pak uvjeriti protivnika, da zato, što će se odreći svoga mnienja, neće nimalo stradati njegova slava. Nikada pako

Digitized by Google

netreba se rugati njegovoj uvidjavnosti, jer će postajati sve oporijim, pa će se i onda htjeti boriti, kad mu već staneš nogom za vrat i naperiš mač u prsa. Dok je Fran Kurelac navaljivao svojim *osalstvom,* nitko se nije hotio odmetnuti od *ahavacah ;* ali kad su počeli navoditi slogu u pismenstvu medju Srbi i Hrvati, prebjegli su mnogi pisci u protivnički tabor, u koji neću ipak ja, tražeći razumljivost kano prvo i najpotrebnije svojstvo svakoga sloga, nikad izšetati.

Spoznaja putem razlikosti talenatah i znanostih.

Nebi čovjek rekao, pa je ipak istina, da puno bludnjah izvire iz razlikosti talenatah. Mnogi ljudi misle, da onaj, koji je duhovit. može biti za sve sposoban, pak ipak ništa nije tako neistinito, kako to mnienje. Može tko biti vrlo sposoban za prirodoslovne znanosti, a ipak uprav zato nespretan za pjesničtvo; isto tako nemaju često povjestnici nikakve volje za jezikoslovje, ter nemare, da pogrješno pišu, samo kad su naveli silesiju imenah i godinah. Obćenitih talenatah, koji bi jednako uspievali u svih znanostih, ima vrlo malo, ako jih u obće ima. Bog, koji je podielio ljudem različite duševne moći, usadio je u nje i njeki nagon, po kojem pogadjaju, za što su najprikladniji. Metni pred djecu na primjer uru: jedno će početi motriti pozlatu joj i ostali ures, a drugo će s napetošću gledati kotače, kako su medju sobom sastavljeni: evo kako jedno pokazuje sposobnost za kitničara, a drugo za mekanika. Čitaj različitoj djeci pjesme: jednomu će planuti oči od zanosa, a drugo će medjuto driemati, dok se neprenu jedno na povjestnički, a drugo na jezikoslovni sastavak. Pusti toj djeci slobodu, da si svako izabere predmet, koji ga po onom nagonu najviše zanima: napredovat će u njem tako, da ga podpuno prouči, pak same istine na sviet iznese; a prisili ga, da se bavi predmetom, koji mu nije po ćudi, neće si ga ni posvojiti, kamo li bi se dao nadahnuti, da na vidjelo iznosi njegove istine. Ako li ga zvanje, koje si je pod silu izabrao, na to prisili, činit će to površno i zlovoljno, pak će i sebe i druge zavoditi u bludnje. Odatle se vidi, kako mnogi roditelji griešе, kad od koga mu drago razloga sile svoje sinčiće, da si izaberu na primjer svećenički stališ. Takov će mladić jednim uhom slušati bogoslovne predmete, a drugim nasluškivati šapat svjetskih naukah, pak će ako i postane svećenikom, biti svjetski pjesnik, povjestnik, jezikoslovac i sve drugo, samo neće biti svećenik, pače biti će rdjav svećenik, koji neće u propoviedi ulagati

Digitized by Google

nikakva truda, makar i imao dar govorničtva. Koliko mladićah nije, pošto su svršili nauke, na koje su jih ili okolnosti ili odlučna volja roditelja nagnale, dalo na druge znanosti, za koje su ćutili nagnuća? Naš je Demeter postao dobrim pjesnikom, pošto je izučio liečničtvo, kojim se nebi bio možda tako iztaknuo. I Užarević je od liečnika postao izvrstnim prevodiocem hrvatskim. A za naših je vremenah Amruš išao proučavat prava, pošto je već bio praktičkim liečnikom. Zato netreba siliti naravi, jer se to vazda osvećuje. Lastavica i orao umiju izvrstno letjeti; ali promieni jim uloge, lastavica će se u nebotičnoj visini smrznuti, a orao će si, obliećuć okolo kućah, polomiti krila.

Ne manje može nas zavoditi u bludnje različitost znanostih. Nadam se, da u Hrvatskoj smijem još tvrditi, da je Bog stvorio sviet, pak ga podvrgao stalnim i nuždnim zakonom; odatle izviru prirodne znanosti. Ali je Bog isto tako stvorio i čovjeka, pak mu podielio razum i slobodnu volju, ter i njemu propisao njeke zakone, koji ga nesile, već ga obvezuju; pak odatle potječu moralne znanosti. Nego je čovjek, stupiv u družtvo, proizveo niz stvorovah i djelah, čim je stvorio družtveni red i utemeljio družtvene znanosti. Ali Bog nije sebe podčinio zakonom, što jih je propisao svojim stvorovom, već može i preko njih djelovati; zato mora postojati niz činah i savezah, koji su vrhu naravi, pak odatle se radjaju vjerske znanosti. Sve te znanosti, a i puno drugih, ako hoće da budu izvori istine, treba vrlo oprezno i razborito razvijati, inače postaju vreli bludnje. Najprije treba čovjeku znati, da nam je sama bit stvarih slabo poznata. Ta će ga istina, do koje može izkustvom doći, čuvati, da se neuzda odviše u plod svoga iztraživanja, pa da neuztvrdi prenaglo, da je našao, što je tražio; ta će ga čuvati od one znaličnosti, da prodire u bit stvarih, koje nisu njegovu umu pristupne. To nelaska doduše našoj oholosti, ali zato neprestaje biti tvrdom istinom za svakoga, tko se sviestno bavi znanostmi. Bog je po umu njegovu odkrio čovjeku dosta istinah, po kojih može zadovoljavati svojim potrebam, ali je isto tako pokrio njeke neprozirnom koprenom, kan da bi hotio vježbati njegov um, dok boravi na zemlji, pa mu tek onda odkriti bit svih predmetah, kad se s njim sdruzi na nebu. Tako poznamo dosta svojstvah i uporabah svjetla, ali što je svjetlo u sebi, to je sakrito našemu umu; znamo, kako treba ravnati, gojiti i unapredjivati bilje, al u način njegova razplodjivanja nemožemo prodrieti. Dnevice računamo vrieme na sve moguće načine, ali što je vrieme u sebi, toga nam

Digitized by Google

nije nijedna metafizika mogla protumačiti. Svi živimo u prostoru, ali što je prostor, je li različit od tjelesah, je li tielo ili samo pomisao, o tom nas nije još nitko dovoljno uputio. Sad, ako u te i slične stvari, kojih ima silesija, hoće da prodre ograničeni um čovječji, ništa nije lasnije, nego da za istinu iznese na vidjelo samo svoje slutnje. — Drugo, mora znati, da su bića vrlo različita po naravi, svojstvih i savezih, pak da mora biti i vrlo različit način, kojim se o njih misli. Ima ljudih, koji kažu, da je dosta samo znati misliti, a da uspije tko u svakovrstnom znanju, samo ako svojski uzanj prione. Ja pako na temelju svakdanjega izkustva tvrdim, da ima čak i granah jedne ter iste znanosti, u kojih isti učenjak bolje, a u drugih slabije napreduje. Dokazom je tomu najjasnijim liečničtvo; jer premda je svaki liečnik morao proučiti cielu znanost, imade ipak specialistah za mužkarce, za žene, za djecu, za glavu, za oči, za trbuh itd., pa je često onaj, koji je izvrstan za jednu granu, tako slab u drugoj, da svjestniji niti neće da lieče onih bolestih, koje nespadaju u odabranu jim struku. — Da se o tom još jače uvjerimo, pomislimo si, da su uzkrsnuli njeki učenjaci prošlih vremenah, pa da su se sastali u ogromnoj sgradi, gdje ima muzej, knjižnica, arkiv, sbirka slikah i kipovah, biljarski vrtalj, zvjerinjak i ostalo, čim su se bavili u životu, svaki prama svomu nagnuću i sposobnosti, koje su imali, dok su bili na ovom svietu. Uzmimo, da su se tu sastali na primjer ljudi hrvatskoga naroda: Nikola Zrinjski, Bošković, Cucerić, Jelačić ban. Krčelić, Vuk, Daničić, Gundulić, Medulić, Klovio, itd. Pustimo jih, da se svaki po svojem nagnuću počne služiti timi sbirkami. Zrinjski će jamačno, neupuštajuć se u suhoparno čitanje knjigah, početi razgledavati okolicu, pak sokolovim okom iztraživati mjesto, gdje bi najsgodnije postavio tvrdju i povukao grabe, da mu ljuti Sulejman opet neosvoji Sigeta; dočim će već Jelačić posegnuti za opisom Napoleonovih ratovah, da tim sigurnije umakne iz tudje zemlje, ako bi trebalo polećeti u pomoć Beču, da ga povrati caru, za koga je pripravan dati sto životah; a za zabavu će listati Byrona, da još jače razplamti svoju plamnu i smjelu maštu. — Krčelić će opet izvaditi svoju olovku, da poput Sallustija, koga će marljivo čitati, pobilježi ne samo domaće ratove, nego i druge državne i družtvene nesgode svoga naro a, kako bi ga poučio, osviestio i spasio, nemareći puno za ostalo znanje i umienje. Bošković će u svih tih sgodah vidjeti tek prolazne dogodjaje, pa će se pomoćju prirodoslovnih knjigah baciti na izpitivanje stalnije naravi, da pronadje,

Digitized by Google

što bi njegovu zanemarenomu narodu u obrtu i gospodarstvu od veće koristi bilo. Vuk će se, nemareći puno za učenjačka djela, dosjećivati nabrana čela novim narodnim riečim, izrazom, pjesmam, običajem, sav blažen u nadi, ako mu podje za rukom, opet iznieti na vidjelo, što postoji; dočim će Daničić, obkoljen učenjačkimi jezikoslovnimi knjigami, svemu tomu iztraživati daleke uzroke i povode, makar da mu je u toj nakani prodrieti do daleke domovine Zenda-Veste. Svu tu prolaznost i suhoparnost htjeti će oživiti i rasvietliti Gundulić, pa će misliti, premećući revno Homera i Virgilija, kako bi popunio, izgladio i usavršio svoga Osmana, što mu je prerana smrt prepriečila, i kako bi možda sastavio novo epsko djelo, u kojem bi se još življe izticalo i domoljublje hrvatsko i uzajamnost slavjanska. Nije dosta — mislit će jamačno slavni Medulić — raditi i opisivati to prozom to pjesmom slavna djela, već jih treba i kistom predočivati narodu, da se njimi što većma razplamti za vrline, pa će možda nastojati, da to postigne ne samo prizori iz biblijskoga svieta, nego takodjer iz narodnoga života. — Tko će naći mjesta, pomislit će Klovio, za tolike slike, tko li će jih sobom nositi, da se njimi ugrije i oplemeni? Na sitno treba slikati, što je više prama nježnoj naravi slikarstva. — Živili! viknut će sav zanesen Cucerić, svi vrli muževi, koji rade za dom i čovječanstvo, jer tim rade za Boga, koji je sve to stvorio na svietu i za kim treba svakomu umnomu stvoru težiti na zemlji, da se s njim sjedini na nebu, u pravoj i stalnoj si postojbini.

Svi će ti ljudi misliti i suditi, pak u sastanku kojem, gdje rado vieća naš narod, govoriti; ali se, guleći svaki svoju kozu, neće ni razumjeti. Ako li se upuste, da pobijaju tudja načela, opazit će se namah, da su oni, koji su u svojoj struci velikani, postali u tudjoj malice. Zato će bolje biti, da se povrate u svoje grobove, pak sačuvaju neumrlost, koju su svaki na svojem polju stekli, nam za nauk, da si izmedju silesije znanostih i strukah izaberemo onu, za koju ćutimo najviše sposobnosti, kako bismo što više istinah i sami spoznavali i drugim priobćivali.

Digitized by Google

Kako je rabila riječca *črez* (novoj)slovenskoj knizi do prije 50 godina.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. travnja 1886.

PRAVI ČLAN MATIJA VALJAVEC.

Riječ se črez u hrvatskoj ili srpskoj knizi čita veoma rijetko a na pose štokavštini kao da nije ni poznata. U akademijskom se rječniku kod čez veli da dolazi od XVI vijeka u Hrvatskoj i po susjedstvu, izmedju rječnika u Bjelostijenčevu, Jambrešićevu i Voltigijinu, a primjeri se navode iz monumenta croatica jedan, iz F. Glavinića jedan, iz Vitezovića jedan, jedan s oznakom Oliva, i jedan iz Kurelčevih jačkih pjesama. Kod oblika črez kaže se da dolazi između rječnika samo u Stulićevu u značeńu inter, i u Vukovu u značeńu per: črez ńega sam propao, u kojem se značeńu još jednom čita u Vuka (pisma 20). Za tijem se navode 13 primjera, od kojih su šest iz Kraljića. Za oba oblika ima dakle jedva dvadeset primjera. Jer ako se dva tri puta čita u glagolskom misalu i brevijaru, što no ima akad. knjižnica iz Kukuljevićeve zbirke kao list 13b eda tako estь poštenie eže azь izvovolihь črěsь d'nь umučiti člověku dušu svoju? (isai. 58), list 86b prestavi e črězь goru i provede črězь more črmnoe (sap. 10, 18) itd. to nije domaće, nego iz stare slovenštine pridržano. Ova toli neznatna poraba u knizi hrvatskoj udari mi u oči s toga što je u slovenštini toli u kranjštini koli u hrvatskoj kajkavštini veoma opsežna, pa me potače na ovu monografiju, ne toliko da stvar samu iscrpem, koliko da pokažem opsežnu porabu u slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini. U toj se raspravi pokazuje poraba riječce u knizi do po prilici prije pedeset godina. Iz kašńe se doba donose samo ńeki primjeri iz narodnih pripovijesti pjesama i zagonetaka.

Digitized by Google

Riječ je črez po Miklošiću etym. wörterbuch der slav. sprachen pag. 115 pod kersŭ: stsl. črêsь uz črêzь izvorno supst. krozê, nsl. krez, črêz, čras na zapadu, črez, ug. sl. čerêz s umetnutim *e*, čez; bug. krьz, hrv. skroz ugr. čriz, u dodatku pag. 425: krez, kroz: skrozi, srb. črez, sravni kroz, skroz, slov. krez, črez; poļ. skroś, wskroś, wskloś, kaš. čez, mrus. čerez, črez, kerez uz kroż, kruż, skruż, skrôż, skrôż i skłeż, oskłeż brus. čerez, skroż, na skroz, rus. čerezъ, črêzъ, skrozъ, skrezь, skrostь, srosь, srezь, — prus. kirsa, lit. skersas adj. quer, skerzžakis quersack, skersaj adv. (425: sravni skradžas durch und durch), let. skjērs. grč. κάρσιος. das wort ist schwierig.

Poznato je da *čr* jedno do drugoga stoje samo na istoku slovenštine, na sjeverozapadu gubi se *r*, a na jugozapadu umeće se *e*, vidi Miklošić I² 357. Ali u riječi našoj gospoduje oblik bez *r*: čez u krańskoj kńizi gotovo bez izuzetka i u onih pisaca u kojih u drugim riječima skupina *čr* dolazi. Tako ima Dalm. luk. 2 čredo, psl. 108 čreul, mark. 1 čreuleu, ali ni jedan put črez uz ogroman broj oblika čez. Za čudo i u kajkavskim kńigama rabi malo ne samo oblik čez, samo dva puta našao sam črez u Milovca i to u psalmu, inače ima i on čez, a ipak kod svih pisaca ostale riječi dolaze sa *čr*, n. pr. Habdelić mar. 296, 1151, 1152 čreva, 270 s črevi, ad. 42 črede, 45 čredo, 38 črešńe, drevo črešńevo itd. nu nikada črez. Oblik črez dolazi u koruških i štajerskih pisaca. U Stativama, selu kraj Karlovca, dodaje se riječi na kraju *a* te glasi čeza ispred *ov, on* kad im početno *o* otpada: nar. prip. Stroh. 129 kad bu išal čeza 've brige. 132 kad smo išli čeza 'ne brige. U ugarskim se kńigama čita čerez, čeres (nikada čerêz), ali nije prema rusk. čéresъ čérezъ, niti prema benetačkoj slovenštini čeries (Klodič: o narêčii venecianskihъ Slovencevъ pag. 7, jer tamo govore i čerešńa, čerievļe, čerievo), nego je prilagođeno maďarskomu izgovoru, komu je nemoguće izreći n. pr. črešńa, nego čini od tog cseresnye, čitaj čerešńe, tä u drugim riječima dolazi čr a ne čere n. pr. Küzmić luk. 2, 8 nad črejdov itd. U Štajeraca dolazi i oblik krez, kres uz črez čres n. pr. Dainko lehrbuch der windischen sprache 1824 pag. 236 mož gre iz mesta krez most na pole, 259 krez über, krez živíno, krez sad, krez glavo; Murko lex. kod über: čez oder črez, in St(eiermak) auch krèz, a u Šerfa ima jedno uz drugo: pred. 1, 140 človek more pred vsem črez svojo srce no krez svoje počytke pasko meti, 1, 285 za to se je žalostil David tak močno črez svoj greh, da je molil no prosil: smili

Digitized by Google

se krez me, 2, 288 kres koga pride bolečina? črez čiga očeta pride bolezen? itd.

Krajńe se *s*, ako je zbiļa izvorno, izgovara kao *s* kad riječ sama ili na kraju rečenice stoji, ili kad dolazi ispred tvrdoga suglasnoga: čes, čes trebuh. U knźizi dolazi oboje čres i črez, čes i čez, kres i krez kašto u istoga pisca i u onoga koji inače razlikuje *s* i *z*, bez obzira na to da li se riječ koja ide iza črez počima samoglasnim, tvrdim ili mehkim suglasnim.

Kao prijedlog govori se kratko črëz, krës, čëres. Ali u goreńskoj Krańskoj, kad je proklitika i kao adverab, govori se dugo i otisnuto: čêz n. pr. čêz me, čês te, čês se, čêz ų̑, čêz ńo, čêz ńe Dalm. jer, 51 čéz te, skriń. vis. pes. 1, 5 so se čęz-me vzdignili, sirah 4, 11 on se bo čęz-te vsmilil, Jap. mat. 14, 34 so se čęz-prepelali, Wolf. ezek. 46, 3 móz me čęz pęle, Traun psl. 9, 14 čęz da, Gol. 37 čęz molęla, Leon. 60 de so lože čęz mogli, Preš. 69 žé sédem odbíla je úra in čéz, ko jéla ravnáť se je Urš'ka na plés. Tako biče i u Koruškoj kad se piše čiez: Megiser kod ubergeben: tradere čiez dat, ubergehen: transgredi čiez jiti, Gutsmann: wind. sprachlehre 4. aufl. 1799 pag. 27: čez, črez oder čriez über. Isto naslućujem za crkļansko narječje, vidi Jagićev Archiv VIII, 26: želíznu murjac, čiézu pa must. U proklitici govori narod krajńe *z* u čez kao *ž* ispred *ń*: čêž ų̑, čêž ńo, čêž ńe, ali u knźizi toga nisam opazio. Mjesto čez ų̑ govore u ńekim krajevima: čezi, gdje ono i na kraju nije nikakav preostali akuzativ stare slovenštine pronomina i ja je, nego je i nastalo od *nj* koje mjestimice biva *jn*, a *n* i otpada: kojn, koj mjesto koń, kako se na primjer govori i agi mjesto ogeń, ogų̑ preko ogejn ogjn ogj, sravni Koritko 3, 116 čez-j stori sveti križ.

Oblik s početnim *k* mjesto č dolazi i bez krajńega *z* ili *s* kao kre u Štajerca Šerfa predg. 1, 326 ker se kre bogega smili, da gospodi na dobiček ino on de ńemi povrnil. 2, 97 v ńegovem devetńanstem leti so ńegovi starši mrli, kde se je on skrbno kre svoje male sestre Sinkletile no kres hižavańe vzel. 2, 443 bog je ńega (s. Mihala) svoji cirkvi ravno tak za variha dal, kak je on ńega prle za variha židovske sinagoge postavil ino kak je on prle sebi zavypano židosko lystvo skrbno branil, vu vseh nevarnostah pri ńem bil no je vseli rešiti skrbel: ravno tak se zdaj jemle on kre otrok sebi zavypane cirkve. Kre u štajerskoj slovenštini kao i u hrvatskoj kajkavštini može postati doduše od kraj oslabom *a* na *e* i otpadom krajńega *j* te je onda prijedlog značeći što u hr-

Digitized by Google

vaštini kraj ńem. neben, ali u navedenim primjerima kre lje nije od kraj, toga ne dopušta smisao. Još bi se moglo prigovoriti da je u drugom tuj navedenih primjera, naimre u : kre svoje . . krajńe *s* od kres otpalo ispred početnoga *s* u riječi koja stoji iza kre: svoje; ali ovakovu i sličnu otpadańu krajńega slova ispred istoga početnoga slova riječi koja slijedi u Šerfa pa ni u drugoga koga pisca nema primjera. S toga držim da uz krez, kres postoji zbila i oblik kre, te mislim da nije baš nemožno da je krez postalo od kre, premda kre nisam čuo ni čitao do u Šerfa, kako je naimre vъ postalo od vъzъ, prêzъ od prê, itd. To *s* ili *z* sravńuje Miklošić synt. 198 stbaktr. hât što bi stind. glasilo sât a u grč. glasi σω u ἔσω od ἔνσω, skraćenim vokalom u πόσε i s otpalim skraćenim vokalom u εἰς od εἰσε, ἔνσε. Nu u etym. wörterbuch der sl. sprachen 69 kod *zi* pod *go* mukte otstupa od toga veleći: das im. ai den praepositionen ā, ād, apa, anu usw. angehängte gha führt zur vermuthung, dasz slav. nizъ aus ni und zi entstanden sei: man vergleiche auch slav. iz mit lit. iš (iž). So mögen auch noch andere slav. partikeln erklärt werden: naz im. nsl. nazoči anwesend, wenn nicht na vz oči die ursprüngliche form ist[1], asl. paz aus pa in paz-

[1] Ovo će zadńe biti pravo, jer u hrv. kajkavštini dolazi uz nazoči i samo zoči, n. pr. *Milorec* 24: koji su z o č i bili, osupnehu.

Jurjević 32: nima ondé vreme niti mésta noči,
sami jesu dnevi vsigdar sami z o č i.
52: zrok be koga sem ti z o č i povedati
hotel, ali rečih sram né pustil dati.
59: štimam z Likaona da je spaka bila
koja bržé neg bi ja zašel pomoči
v jamu je odnesla déte mené z o č i.
133: ali van iziti sram ne da, i z o č i
gledeti grešniku krati boga oči.

Cantuale 210: čuvši gospa takve glasi
poče trgat svoje lasi,
prsi bijuč tak kričeči,
sinku tako govoreči:
jaj si, sinko, žeļa moja,
jaj si mene, tugo moja!
gdo mi hoče sad pomoči
pred Pilata pojti z o č i? . .
320: priatele ke sem vu živote imal
od kotereh nesem ja verneše držal,
kad su z o č i, z menum vsi lepo govore,
kad me ne n a z o č i, suprot mene vstaju!

Nego u hrv. riječi: nazuti, nazuvati, nazuvak moglo bi biti naz, ako nije naz i tuj = na + vъzъ.

Digitized by Google

nogъtъ ungula, pazduha, pazuha sinus; paz in pozderije stupa; prêzŭ aus perzu: prêzъ praeter usw. U synt. 198 navodi Miklošić i našu riječ u obliku črê iz bugarskoslovenskoga kodeksa 13. vijeka: črê dьnь, ali dodaje: ist wohl ein schreibfehler. Moguće i vjerojatno da jeste, ali može biti i da nije piščeva griješka, sravni ruski: čerelêzatь = perelêzatь. U glagolskom brevijaru od 1470, koji rukopis ima zagrebačka akademija iz Kukuļevićeve zbirke, čitam na 5. listu: ženi kupiše mas'ti, êkože Luka vsvestvuetь, i v sobotu omlčaše s'kozi zapovidь, zapovid' bo zakona biše da mlčanie soboti ot vičer'ne pet'ka daže k'večeru soboti h'ranilo se bi. I minujušti soboti, eg'da juže proštenie dano bistь imь dêlati, o zagodê slьnьca ugotovaše mas'ti, i če v'su noštь ždavše i svitajuštu jutru s'gotovimi mastmi k grobu pridu. Isto mjesto u ‚brv'êlu', koji čuva biskupska knižnica zagrebačka, od god. 1442 glasi pako: črês': na 147. listu: . . i v sobotu omlčaše zapovêdi radi, zapovêdь bo bê zakona, da mlčanie soboti ot večera petka daže k večeru soboti hranilo se bi; minujuštu že subotoju, egda juže proštenie dano bistь im delati, i zagodi slьnьca ugotovaše masti, i črês' vsu nošt' čekavše svitajuštim' jutrom' v prvuju subotu sa ugotovan'mi mastmi k grobu pridu. I ovdje može: če v'su noštь biti pogrješno napisano, tä če može biti skraćeno čez' kao dolazi skraćeno ā mjesto az' azь pslm. 37,18.19, 44.2, 108, 22, 25, 118, 111, 162; ali tuj ima svuda potez nad a : ā, dočim nad e u če nema nikakva znaka, i pisano je e ne ê, što inače u tom rukopisu ne smeta, ali je za čudo da nema ni r ispred e : če a ne čre; nu može i tuj biti če ne griješkom napisano.

Ima u kranjskoj slovenštini fraza: če daļe + komparativ, n. pr. Traun. psl. 15,7 moje cèlú po noči vžganu srcę mene le to če dalej bol vučy, itd. ali dolazi i čez daļe. Čez u toj frazi može nastati i od: če si preko če sь, če s' čes, čez: ono si skraćeno u s i dodano predńoj riječi moglo bi biti tako dodano kako se dodaje vezniku da, koji u Kranjskoj malo ne svuda glasi de, u des glih= ńem. wenn gleich obgleich. Ali se takovu tumačeńu malko upire to, da se niti ne govori niti ne piše dez glih, nego samo des glih.

Ja dakle držim da nije apsolutno nemožno da je črêz postalo od črê usprkos tomu da se stsl. črêsa, počrêsije ne može izvoditi od inuda nego od črêsъ, tä te su riječi mogle nastati tek onda kad je črêsъ nastalo od črêzъ kao i svakako mlada novosl. riječ počreznica od črez.

Digitized by Google

Prvo značeńe biće bilo i u slovenštini oblique quer, jer se govori n. pr.: postavi v hišo dve mizi, eno po dolgem eno pa po čêz. Tako je možda i Kreļ 1,128²b: Jezus Nazarenus kral judovski. Le tu čez inu vrhu Kristusa pisano pismo so dosti Judov brali.

Što črez toli često u krańskoj kńizi dolazi, to dolazi s veće strane odatle što su na ńemačko uzgojeni pisci usisavši duh ńemačkoga jezika mislili da treba svako über posloveniti riječju črez.

Kao prijedlog dolazi u krańštini, kojoj ovdje pribrajam i koruštinu i štajerštinu, samo s akuzativom, a u ugarskoj kńizi i s genetivom.

I. črez kao prijedlog.

A. s akuzativom.

Akuzativ uz črez znači

1) ono na čem ili nad čim se što kako miče s jedne strane na drugu bud s ove onamo ili s one oramo, bud zgora nizdoļe ili zdola na uzgor. Micańe se uzima u smislu najširem, u pravom i u prenesenom, te dopire do druge strane pa ju i prekoračuje, ali ne mora ni da zbiļa dopre do druge strane ni da ju prekorači; lat. per, trans, ńem. über.

a) *u krańštini*

a) *uz glagole kretńe,* n. pr. uz bežati: Dalm. 1 makab. 4 ajdje so bily pobijeni de so bežali čez ravnu pule. Rog. 2.249 zbéžal je ù eno puščávo čez mórje u Francozku krajlevstvu. — bresti: Cvet. 85 ako že pri kraju ne vidiš dna, ne bredi čez vodo. Jap. imos. 32,22 je čez brod Jabok prebrędil. — dreti: Skriń. mih. 1,4 vodę katere čez strmino derô. joel. 1,6 eno ludstvu dere čez mojo deželo (drukčije grč. i lat: ἔθνος ἀνέβη ἐπὶ τὴν γῆν μου gens ascendit super terram meam Dalm. sem gori gre v mojo deželo en močan folk, Daničić: dođe na zemļu moju, a Esz: ein Heer fällt in mein land). — po-dati se = ńem. sich begeben Šerf. pad. 50 nekda se je Jezuš podal s svojimi vučeniki prek krez galilejsko morje na ov kraj. — vz-dvignoti se = ńem. sich aufmachen: Rog. 2.20 žerjavi se čez morje vzdignejo. — genoti se: Jap. 2 mos. 12,22 obeden od vas se ne gàni čez prag svoje hiše. 3 mos. 10,7 vy se nymate čez vrata tega šotorja ganiti. jozve 10,12 sónce, ne gàni se čez Gabaon, inu ti męsèc čez dolino Ajalon. — pri-, za-gnati: Ravn. zgod. 1, 115 vzdignil vihár se je in prepelic

Digitized by Google

neizmérne vláke je čez morje pergnal. Cruc. 5,109 Nemice je bil spet čez hribe zagnal. — hoditi: Trub luk. 11 vi ste koker ty grobi kir se ne vidio, čez katere ty ludje hodijo inu ne vejdo. Krelj 2, 109b ta evangelium nam Kristusa v predigovańu mnogotero maso naprej drži: gredočiga, stoječiga, sidečiga, hodečiga čez dežele, vozeč se po vodi po morju. Dalm. jez. 20 bus hodi čez Egypt inu teh Murov deželo. 23 kateri so čez morje hodili. ezek. 33 gore izraelske bodo taku púste de nihče ne bo kir bi čez ńe hodil. luk. 11 ste kakor zakriveni mrtvački grobi, čez katere ludje hodijo inu je ne vejdo.

ìti (samo i složeno s prìjedlozi i u oblicima od osnova gred ì šed): Krelj 2, 167a kaj se pri mizi govori, to nima čez prag iti. Leon. 89 bom kratko spomin iti pustil čez vse vęči dęla. Jap. 4 mos. 32, 5 prósimo de nas sturiš čez Jordan jiti. Schrey 1 sam. 30, 10 od truda niso mogli čez potok Bezor jiti. poiti: Dalm. 1 mos. 31 taisti kup bodi priča inu le tu znamine bodi tudi priča, de jest ne pojdem h tebi inu de ti ne pojdeš k meni čez le ta kup inu čez le tu znamine k škodovańu. 4 mos. 32 taku ne čemo čez Jordan pojti . . pojdìte čez Jordan . . Rubenovi otroci z vami čez Jordan pojdejo. 33 kadar čez Jordan pojdete v kanaansko deželo. 5 mos. 2 pojdite čez ta potok per Arnoni, 3 ti čez le ta Jordan ne pojdeš . . on (Jozua) ima pred tém folkom čez Jordan pojti. 4 jest nemam čez Jordan pojti. 9 ti danas čez Jordan pojdeš. 27 kadar vy čez Jordan pojdete. 30 gdu hoče nam čez murje pojti? jez. 11 čez try dny pojdete čez le ta Jordan. 2 sam 17 pojdite hitru čez to vodo. jez. 41 on pojde čez te mogoče kakor čez yl. jez. 7 bo gospod čez ńe pustil priti močne inu mnoge vodé te reke, de pojdejo čez vse nyh potoke inu čez vse nyh brege. Cruc. 2, 134 skriña božja stariga testamenta je imela čez ta dereči potok Jordan čez pojti. Jap. 4 mos. 20, 17 tebe prosímo de smęmo skuzi tvojo deželo jiti. My ne pójdemo čez nyve, tudi ne skozi vinograde. 32, 29 vsi Gadovi inu Rubenovi synovi čez Jordan pójdejo. 5 mos. 3, 28 ti ne pójdeš čez le to vodo Jordan. 11, 31 vy pojdete čez Jordan. 31, 2 ty ne pojdeš čez le ta Jordan. Skriń. izaij. 16, 8 ńega popušene mladike pojdejo čez mórje, 23, 6 pójdite čez mórje. 32, 21 tam ima ręka prav široke inu prostórne potoke, po ńę se ne bó mogel nobeni čoln z vesly, pelati, tudi ne pojde vęlika galęjna ladja čez ńó. 1 kralj, 2, 37 kadar kóli čez potok Cedron pojdeš, imaš vęditi de bóš vmorjen. Ravn. zgod. 1, 122 ne pojdem čez Jordan. Kor. 3, 11 grem do mojga príjatla, de va-

Digitized by Google

svat kam pojdeva daleč čez ravno poļé. — priti (s praet. prišel): Trub. joan. 6 pridejo čez tu morje v ta Kapernaum. Kreļ 2, 68b so včili da se v soboto nima priti čez nyve ali travnike. Schrey 2 sam. 19, 17 inu hitę pridti čez Jordan pred krajlam. Škrb. 1, 192 on se muja čez vodo priti. Dalm. joz. 3 dokler je vus folk čez Jordan prišàl. judit 2 kadar je on vže čez pokrajne asirerske dežele bil prišál. 6 kadar so čez ravnu púle h goram bily prišli. 1 makab. 5 kadar je vže taku Juda z' svojo vojsko ner poprej čez vodo bil prišàl, so se sovražniki v bejg spustili . . inu so prišli čez Jordan na ravnu póle. 16 inu je prišàl čez to vodo. Jap. 4 mos. 35, 20 kadar bóte čez Jordan v deželo Kanaan prišli. 5 mos. 27, 12 kadar bódo čez Jordan prišli. 31, 13 kadar bóte čez Jordan prišli. joan. 6, 17 kadar so bili v en čóln stopili, so ony čez mórje kje v Kapernaum prišli. Škrb. 1, 404 de b' peršli čez nevárno murje tega svetá. List. ceļ. 77 tedej je Jezus z nimi čez potok Cedron prišou k pristavi. Ravn. zgod. 1, 199 kadar pride čez Jordan ļudstvo. 245 nékšina Kanánka, ajdiňa, pride čez mejo. — iti (s prezentom osnove gred): Dalm. 1 kraļ. 2 kateri dan ti . . čez potok Kidron greš. job. 41 on gre čez ostre skale kakor čez blatu. jer. 4 en suh vejter gre čez gore semkaj. 12 opuščavci gredo semkaj čez vse hribe te puščave. prip. 8 je on vodam cil postavlal, de čez ńegovu poročeńe ne gredó. Kast. cil 270 de ti zlobnúst tega srda vtolažiš, je potrebna krotkúst, de ti ne grèš čez mejnike sem ali tam. Cruc. 5, 79 kadar se sajna de gre čez en restrgan most, se bo ustrašil. Jap. 5 mos. 30, 18 bóš malu časa ostal v tęj deželi v katęro greš čez Jordan de jo posędeš. Traun psl. 103, 9 ti si vodám mejó postávil, čez katęro ne gredó. Škriń zofon. 1, 9 inu bom pokoril slędniga katęri ta isti dan prevzętnu čez prag noter (v tempel) grędе. Škrb. 1, 218 aku lih on čez murje gre. Ravn. zgod. 2, 238 tvoji valóvi naj grèdo čez mé. Cvet, 82 zdaj grédo težáve čez moje srcé ko gredo meglíce čez ravno poļé. Nar. zagonetka: gdo gre čez vodo pa ne dela sence? (odgon. luna). — iti (s part. praet. šel): Kreļ 1, 114²b za kaj je šal Kristuš iz mesta Jeruzalema čez ta potok Cedron v ta vrt? . . David je šal čez ta potok Cedron. 2, 109b kako je čez judovsko galilejsko deželo šal inu čez ajdovske pokrajine predigujoč. Dalm. 1 mos. 32 jest nesim ništer kakor le to palico imèl kadar sim čez le ta Jordan šal. 1 mos. 13 Ebreerji so šli čez Jordan. 2 sam. 2 so šli čez ravnu pule inu so šli čez Jordan. 17 ona sta šla čez le to vodico. riht. 10 Amonovi otroki so tudi šli

Digitized by Google

čez Jordan. pslm. 66 on je premenil morje v suhoto de so k nogam čez vodo šli (ne = skozi vodo nego preko vode). pslm. 124 potoki bi šli čez našo dušo. jer. 51 enu morje je čez Babel šlu. 1 makab. 3 je krajl vunkaj šàl iz svojga mésta Antiohije čez Eufrat gori. 5 Juda inu Jonatan sta šla čez Jordan v pusčavo . . je skuz šàl čez ta mrtva trupla. joan. 18 kadar je Jezus le tu bil izgovoril, je on vunkaj šal (s) svojemi jogri čez ta potok Cedron. Cruc. 5, 579 tepli so to živino de bi čez leto vodo šla. 640 je vselej en očanaš inu češčeno Marijo zmolil za duše tamkaj pokopane, kadar je šal čez britof. Bas. 51 kir je on šal čez enu puļe, je zaslišal en velik glas. Rog. 2, 242 hčy te Herodiadis po zymi šlà je čez en premrzle potok. 392 use šle so h nogam čez gorè inu hribe ú tu rimsku mestu. 530 Xaverius šul je čez to u'soku morje u Kino. Jap. sod. 8, 4 kadar je Gideon k Jordanu prišàl, je šàl čez ńega. mat. 26, 71 kęr je pak on čez prag vùn šal, ga je dękla vidila. joan. 6, 1 po tęm je Jęzus proč šal čez galilejsko morję. joan. 18, 1 kadar je Jęzus le tó bil zgóvoril, je on z svojimi jógri vùnkaj šàl čez potok Cedron. hebr. 11, 29 skuzi vęro so ony čez rudęče morję kakòr po suhi zemli šli. Škrińj. prip. 24, 30 jest sím čez ńivo lęniga človęka šal. Traun psl. 65. 6 on je morję posušil, čez rękо so ony pejš šli. Schrey 1 sam. 13, 7 so pak Hebrejci čez Jordan šli. 2 sam 15, 23 vse ludstvu je čęz šlu, tudi krajl je šal čez potok Cedron. 17, 22 nikar eden ne ostane katęri bi bil čez rękо šal. 1 kraļ 10, 22 krajlove barke so s Hiramovimi barkami en krat v tręh lętih čez morje šle v Tarzis. Ravn. zgod. 1, 191 Absolon je šel nad očeta z veliko vojsko čez Jordan. List. ceļ. 60 v tajistim časi je Jezus proč šou čez galilejsku murje. Šerf pred. 1, 408 prevzeto Jezabel je bog močno pokaštigal; skoz okno je bila dol vržena, końi no kola so šle krez ńo. 2, 299 Marija je se že v tistih dnevih na pot vzela ino šla krez brege v Hebron. Kor. 3, 124 sónce žé gôri gré, grôzno je žalostno, kaj b' ne b'lo žálostno, ker čez vojsko je šlo. — čez deželo iti je ńem. übers land gehen = abreisen ἀποδημεῖν: Dalm. mat. 25 en človek kateri je čez deželo šal, jo poklical svoje hlapce. (Jap. je na deželo šal. Küzm. na pout idouči.) — jezditi: Bas. 42 kir je ob enim časi čez en most jezdil, se je most pod nym polomil. — raz-kropiti: Schrey. 1 kraļ 14, 15 bô ńę čez rękо razkropil. — pre-kucnoti: Ravn. pov. 23 čez okno se prekucne. — ladjati: Šerf pred. 1, 433 ladjajte krez morja lybezni iskat. 2, 250 Vido se je podal z Modestom no Krescencjoj na morje no ladjal krez predbrežje kero se

Digitized by Google

še dnešni den Vidovo veli. — laziti: Kreļ 1, 13 kakoš vzame piščata pod se, je pokrije inu greje, pusti je de pod ńu inu čez ńu lazejo. — raz-légati se: Škrb. 2, 45 lev stri tak šum, de se čez hribe ínu doline razlega. — leteti: Cruc. 1a, 26 Artemon je bil taku močnu strašan, de li ena muha je čez ńega letela, on kakor šiba se je tresel od straha. Kor. 3, 25 davi tri ure pred dnévam sim čez neko vas letéla. Cvet. 46 sim črez morje črez letela. Bas. 278 u mrzlih deželah glastovce ne zlete čez morje. — raz-liti: Jap. prid. 2, 15 tę čez vodotóče razlite vodę. — metati, vreči: Kreļ 2, 134a so nyh mrtve čez zyd metali. Ravn. zgod. 1, 264 pomoriti jih je rekel veliko, in ńih trupla iz mesta čez zid pometati. pov. 99 Tinčetovo veseļe je bilo kámeńe ļučati, zadi na dvorišču čez mali zíd je metal. Dalm. makab. 6 so je doli čez zyd vrgli. Kor. 1, 102 prijél jo je nizko čez pas, vrgel jo je čez okno v bistro vodó. — minoti: Dalm. dan. 4 dokler čez tebe sedem časov mine. — mrdati: Nar. zagonetka: jelen mrda čez vsa brda, vzidgne glavô čez naj veči gorô (odgon. megla). — pre-nesti, pre-našati, pri-nesti, pri-našati: Cruc. 2, 122 Pachomius zapovej enemu krokotilu, de ga ima čez to veliko reko Nilus prenesti, kar precej ga prenese. Rog 2, 94 hoče tajste (ludi) čez ta pótok prenašat . . katéru délu te lubèzni dopadlu je taku Jezusu de sam . . pustil se je od ‚Christopha' čez ta pótok prenesti. Dalm. riht. 7 inu so Orebove inu Sebove glave h Gideonu pernesli čez Jordan. Jap. 1 mos. 32, 10 jest nisem drugiga kakor mojo palico čez le to vodó pèrnesèl. Dalm. jez. 23 kar je sadu per Sihori inu žita per vodi zraslu, tu so k ńej notèr pernašali čez velike vodé. jer. 10 srebrne plehe pèrnašajo čez morje semkaj. — pehnoti: Skrìń. 2 mahab. 6, 10 dvę ženę so (!) bilę zatožene de so svoje otročiče obrezale; tęm so otroke na prsi obęsili inu po tęm čez zyd doli pahnili. — peļati, od-, iz-, pre-pripelati: Kreļ 1, 96²a k unimu času se je Jezus peļal čez galilejsko morje . . za kaj se Kristus peļa čez morje? 2, 96a kupci prave: my moramo . . čez morje inu vodo se pelati da z našo kupčijo naprej gremo. Dalm. 2 sam. 19 kadar se je on čez Jordan pelal. jez. 7 ti si le ta folk čez Jordan pelal. 16 ta folk pelajo čez vrbji potok . . nyh grebenice so reskroplene inu čez morje pelane. 33 bodo široki vodeni grabni, de se čez ńe obena ladja z vesly ne bode mogla pelati. jer. 48 tvoje trte so se čez morje pelale. baruh 3 gdu se je čez murje pelal? joan. 6 potle se je Jezus proč pelal čez morje. Stapl. joan. 6, 1 h teistimu času se je pelal Jezus čez

Digitized by Google

to galilejsku morje. Rog. 2, 498b na kateru zapovejdal je Kleména zbandéžat inu čez mórje u' eno samotno pusčàvo peláti. Skriń. modr. 14, 1 kadar se začne čez divje valóve pelati. 14, 5 kadar se čez mórje pęlejo. Jap. prid. 1 praefat.: kupèc se podstópi med tréski inu viharji na konèc svejtá čez morske brezne pelati. Ravn. zgod. 1, 124 ta zapoved tudi ni unkraj morja de bi se izgovarjali: kdo se nam pelá čez morje po ńo de jo zaslišimo? List. ceļ. 319 se je Jezus pelal čez galilejsku murje. Šerf. pred. 1, 165 Jezuš se je pelal nekda prek galilésko morje. Kor. 3, 75 ko s' mi ļubco odpeļala čez strašno črno morje. Jap. joz. 7, 7 za káj si hotel le tó ludstvu čez vodó Jordan čez spelati? Dalm. 1 mos. 31 se je prepelal čez vodo. 32 inu je ńe vpreg prepelal čez vodo. joz. 2 sta se čez Jordan prepelala. Cruc. 5, 261 so bily čez morje se prepelali. 616 Charontes ga čez eno glaboko vodo prepele. Jap. 5 mos. 30, 13 kdo iz nas bó zamogel čez mórję se prepelati? Schrey 2 sam. 19, 15 de bi ńega čez Jordan prepelal. 19, 18 kadar se vže čez Jordan prepęle. Skriń. 1 mahab. 3, 37 po tęm se je krajl čez ręko Eufrat prepélal. Wolf. baruh 3, 30 kdó se je čez mórje prepelal? Škrb. 2, 30 kdó bo zamogel čez morje se prepelati? Kor. 1, 3 bóde daleč prepeļána: čez tri gore zelene, čez tri vode studene. Cruc. 4, 174 Mojzes je bil ta izvoleni folk čez tu krivavu morje pripelau. Rog. 2, 263 mogla se je čez eno vodó pred mestam perpelat. — pihnoti, pihati: Staplet. joan. 20, 22 kadar je on to zrekel, je on čez ne pihnil (grč. i lat. drukčije: ἐνεφύσησε insufflavit. Dalm. i Jap. v ńe dahnil, Luter: blies er sie an. stsl. cod. Mar. se rekъ dunu i glagola imъ. — čez ńe može biti i = na ńe po 4.). Rog. 2, 255 držali so štiri vetre, de niso pahali ne čez zemlo ne čez morje ne čez enu drevu na svejtu. Jap. apokal. 7, 1 katęri so tę štiri vetróve te zemle nazaj držali, de bi ne pihali čez zemlo ne čez morje ne čez enu drevú. — plavati, pre-, splavati: Dalm. ezek. 47 ta voda je bila pregloboka, de se je moralo čez ńo plavati. Cruc. 1a 160 jeleni kadar čez murje plavajo edin tiga drugiga glavo inu noge na hrbtu svojga bližniga drži. Red. 116 o vy presrečen izvoleni božji, kateri ste že čez to murje naše vmrjočnoste splavale inu peršli. Škrb. 1, 493 moja duša je srečno čez vodo preplavala. Kor. 2, 52 Matjaš čez reko splava široko. — potovati: Kreļ 2, 96a kupci prave: my moramo čez deželo potovati inu iti. — s-praviti se: Jap 1 mos. 31, 21 kadar se je bil čez vodo spravil. 4 mos. 34, 51 kadar se bote čez vodo Jordan čez spravili. — s-prémiti: Dalm. 2 sam.

Digitized by Google

19 ga (krajla) je čez Jordan spremil. — iz-prôžiti: Schrey. 1 sam. 20, 36 kadar je fantič tękèl, je eno drugo pušico čez fanta izprôžil. — s-pustiti demittere: Šerf pred. 2, 243 Jezuš je rešil Pavla od pregańavcov v Damaški, kde so ga vyčeniki v koši krez zid dol spystili. — skakati, skočiti: Dalm. zefan. 1 kateri čez prag skačejo. Trub. pslm. 18 (30) z mujem bogum jest čez ta zyd skočim. Dalm. ibidem: z moim bogom čez zyd skočim (a Trplan: prejk zida skočim, stsl. prêlêzą stêną polag ὑπερῥήσομαι τεῖχος). Dalm. 2 sam. 19 s tabo morem jest vojsko rezbiti inu z mojim bogum čez zid skočiti. Nar. pes. zapisao Kurnik: kdo vé mar za plot, kdo ve mar za zîd, de b' jest se ne upal čez ńega skočít'? — na-slańati se: Ravn. pov. 23. ne sedaj na okno in ne naslańaj se tako ćez ń. — stopati, stopiti, stopińo storiti: Skriń. sir. 9, 20 stópaš čez orožje srditih. Kreļ 1, 19a pred sadašńim časom so ludje tekali v Rim, v Ah, v Rakanat, ker se od Kristusa ništar nej predigovalo, zdaj pak ker Kristusa sa vso ńegovo milostjo celo pred vrati imamo, se nikatirim pretežko zdy le čez prag stopiti. Cruc. 2, 556 krajl Salámon je bil prepovedal timu: pod štrajfingo te smrti nima čez potok Cedrom stopit, ti pak, usmileni Jezus, naložen z butaro naši(h) grehov greš čez Cedron. Jap. 2 mos. 19, 21 opominaj to ludstvu, da se kjè ne podstópi čez mejnike stopiti. Ravn. zgod. 2, 52 Jožeť in Marija sta čez prag stopila v svojo revno hišico. Jap. 5 mos. 4, 21 ne bóm čez Jordan stopńe sturil. — streliti: Dalm. 1 sam. 20 kadar je pak ta hlapčič tekèl je on eno strejlo strejlil ćez ńega. — sunoti: Metelko 276 če vlečeš očeta do praga, te bodo tvoji otroci čez prag súnilь. — raz-širjati: Leon. 60 potle razšira svojo goręčnost za božjo čast čez hribe v Bolognenskim. — špricnoti: Fant. kuga 104 z blatam se more ravnu taku sturiti, kateriga živali za volo močniga dereńa daleč čez slamo na zęmlo špricnejo. — teči = rennen i rinnen: Trub. pslm. 124 te vode bi nas bile potupile inu ty potoki bi bili tekli čez naše duše, te visoke vode bi bile tekle čez naše duše (grčki je drukčije: Λείμαρρον διῆλθε ἡ ψυχὴ ἡμῶν. ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον lat. torrentem pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Dalm. potoki bi šli čez našo dušo, vodé bi šle silnu visoku čez našo dušo. Traun: dereče vodę bi nas bile pokrile, zareș bi nas bily visoki valovi zagrnili. Trplan: potok bi tekao po düši našoj, voda gizdávcov bi tekla prejk po düši našoj. Milovec: morè biti nas voda potopi, duša naša proidè črez bistri

Digitized by Google

potok, skoro bila bi duša naša prèšla črez vodu nèprèmoguču stsl. sin. voda bi potopila ny, potokъ prêide duša naša, ubo prêide duša naša vodą nepostoiną, brevijar pazmanski: ubo voda bi ni potopila, potokъ preide duša naša, ubo preide duša naša vodu nenepostoĉnu.) — po-tegnoti Dalm. 5 mos. 27 imaš bogu en kamnat altar zydati, čez kateri nimaš obeniga železa potegniti? kraļ. 21 hočem čez Jeruzalem te Samarije merno žnoro potegniti. job. 38 gdu je eno merno žnoro čez ńo potegnil? ezek. vzami en meč inu ga potegni čez tvojo glavo inu brado (= ostrizi, obrij se). jud. 2 on je tudi potegnil (= ńem. zog) čez Frat. Skriń. iz 34, 11 męra bo čez ńó potegnena. zahar. 1, 16 svinčęna zydarska męra bo čez Jeruzalem potegnena. pok. 3, 97 i Traun. psl. 102, 16. človek je v svojim živleńi kakùr trava, on kakùr poļska róža cvede, za kaj aku vęjtèr čez ńo potegne, ńę ni več. — vléči = ńem. ziehen: čez deželo vleči = über land ziehen = abreisen ἀποδημεῖν: Trub. mat. 25 en človik kir je čez deželo vlekal Luther: der über land zog. — pre-voditi: Kast. cil 263 on tebe bo prevodil čez place inu gase. — voziti: Bas. 233 čounarji kadar čez vodò vozijo, vesla iz rok ne položè. — Tako i *most napraviti:* Leon. 60 je bilo treba napraviti dva mosta čez vodo. — *Kašto je glagol kretńe izostavļen, ali ga je lasno mišļu nadomjestiti* n. pr. *ne magati, ne moči kaj je = ne moći iti preko čega:* Kor. 1, 45 čez goro ne magam, po ravnem ne vém, mudí se mi z blagam, nočíti ne smêm. Cruc. 2, 385 pride k eni glaboki inu široki vodi, čez katero nej mogel prez čolna. — *sméti čez kaj* znači: *smjeti ići preko čega:* Dalm. 1 makab. 5 aku on ne bode smèl čez potok sem tako hočemo my čez vodo pojti. Ravn. zgod. 2, 280 le od déleč vbožcam je kazal svojo velikóst, čez prag, bòš! de bi bili smeli. — *hoteti čez kaj* znači: *hotjeti poći preko čega:* Rog. 2, 94 je bil prišal k enimu hudimu potoku, u' katerim veliku ludy je konèc uzélu zavol kir so téga mógli brosti, če so hóteli čez tega, ker ni bilú mostà ne čolnà ne druge viže čez tega priti. — *kupčevati čez morje* znači: *trgujući hoditi preko mora:* Leon. 4 ńega oče Dominik je čez morje kupčeval. — *hlače čez kolena* znači: *hlače koje sižu ili idu preko koļena:* Dainko pes. 197 dvojne smo ene, za mośke, ne žene, časi zelene, sive, sykněne, bele, platéne, dol krez kolene, prténe, vseli li ene. — *biti čez kaj* znači: *da se već prešlo preko čega:* Ravn. zgod. 1, 98 Izraelovi otroci so bili zdaj čez morje inu so v puščavi šotorili. — *Glagol se kretńe izostavļa kašto kad se kaže samo radńa za koje se što miče preko čega,* n. pr. moj fant čez travnik žvižga

Digitized by Google

= moj fant žvižgajoč čez travnik gre. Grajski vampež (der dickwanstige frohnherr) čez poļe sopiha itd. tako: Cvet. 92 kadar bčela čez cerkev frlí, pravi: vse moje gorí. — šumeti: Dalm. jez. 5 inu bo čez ńe šumélu ta isti čas kakòr morje. Škriń. ibid. (5, 30) inu bo čez ńega šumęlu kakor šumy morje. Škrb. 1, 493 k'je ńih togota čez me šumela, bi me ble morbit vode znale potopiti. — I u *gledati, videti ima pojam kretńe:* Jap. 1 mos. 26, 8 je Abimeleh čez oknu gledal (ne = skozi okno). Šerf. pred. 2, 552 Zahej je na drevo splezil, da ga je za volo svoje male zrasti nači črez lydi ne mogel viditi. Kor. 1, 102 gospod gleda čez okno (= über das fenster herab). Cvet. 14 vrtnár na travniku klečí imá zavézane očí: odveži, rabeļ, mi očí, de vidil bom čez vse ļudí. Zaveži, rabeļ, mi očí že vidil sim čez vse ljudí, med ńimi je tud ļubica.

Pojam micańa od jedne na drugu stranu ima i u nazovih dijela tjelesnih kao: pâs, prsi, ledja. Govori se n. pr. Tine je širok čez pas, čez pleča meri poludrugo ped. *Iz knige imam malo primjera za to.* Kreļ 1, 47a inu se je kožnim pasom opasoval čez svoja ledavja. [Cruc. 2, 587 temu se na čudem, zakaj nej navada de bi moške peršone se prepasali čez prsi, temuč čez želodic; žene za gvišnih uržahov volo se čez prsi opašejo, ali moži ne. Rog. 2, 299 hodil je iz enim ledrastim jermenam čez ledja prepasan. Kor. 1, 102 prijel jo je nizko čez pas. Jap. 4 mos. 25, 8 je oba vkupej možá inu ženo čez pas prebódil. Cruc 2, 398 ga je bil zapovedal čez srejdo zžagat. slično: Dalm. 2 mos. ga imaš opasati zunaj čez efod. 2 sam. 20 Joab je bil opasan čez svoj gvant. mark. 14 je bil z enim platnom obličen čez nago polt.

b) u *kajkavštini:*

uz bežati: Jurj. 145 teda poj kam hočeš prez vse protivnosti, i lastivne béži očinske čez kosti. Nar. prip. 287 tak je bil negda jež i srna. Ovi dva so se vgańali da koj bode boļe čez jeden dol bežal. — od-biti: Jurj. 134 ah dva kotera je tovaruše sila čez vode tak dalko i zemļu odbila. — pre-broditi: Vram. 38a prvle nego je bil kral (Andreaš) v Carigrad došel, išče ne se bil čez morje prebrodil, Gertrudu kralicu Bankban svojim mečem i horožjem ranil i posekel beše. 49a Mathias kral ono vreme po korunenie svojem prebrodi se čez Savu, v Bosnu doide i podsede grad Srebrnik. Gašp. 3, 866 Da bi se čez morje prebrodili, otec z ladje z nami dvemi izide. — po-cureti: Vran. rob. 1, 215

Digitized by Google

suze radosti i zahvalnosti pocùreše čez lica ńegova. — drčati: Jurj. 167 teda je Rim verval čez pijac širom jezero drčati Šim. mar. 19 predrčala je čez oneh petnajst stubov iliti gradičev bez ničije pomoči. Hižn. 231 zakaj je zlo znameńe, kada zajec čez put predrči? Vran. rob. 1, 225 čez jeden mali brezànčec predrčal je. — duknuti: Nar. prip. 79 kobila bejži i čez vrata (= über ne durch) duknula. — na-gańati: Venc. ovc. 41 to isto se pripeča kada pastir breje ovce čez grabe nagańa. — gaziti: Habd. ad. 956 gda tužni otec gazi čez vodu, doteče velik vúk ki mu i onoga sinka zgrabi. — hititi: Gašp. 3, 161 od vraga neprijatela čez štenge hičena cela je ostala. — hoditi, pre-hajati: Fuč. 66 Hodi taki čez ov most. Gašp. 3, 245 čez krvavo morje žuhke muke prehajati. Vran. rob. 1, 74 videl je da vu vseh oneh okolicah, čez koje on ovde prehàjal je, nikaj drugo ne raste kak neplodno drévje. — iti (složeno s prijedlozi i s part. praet. od osnove šed): Habd. ad. 50 gda bi čez Jordansku reku bil prešel. 855 iz opadca kakvoga naglo su vumrli, ali vu vode, čez ńu iduč. vtonuli. Jurj. čez vodu je v jednom brodišču prek iti, 139 ar kak male od vod vekših povekšane čez sétve i trave idu pomešane. 143 od tud čez vodè širokè cela dojde ladja v domače potoke. Mul. jur. ap. 1386 s. Antun opat, iduči čez potok Lycus, veliku težkoču je imal svoje noge odkriti i gole videti. Nar. prip. 80 kraļ pa ni mogel iti daļe čez stupe, 97 (črez dužinu) dogodilo se je da je išel črez jednu šumu koja nije bila široka, a on je moral črez dužinu iti. Gašp. 3, 789 ovako čez morje dojde vu Aziju. Habd. mar. 226 nesrečńak napetce van čez prag izide i taki pred pragom mrtev opade. Gašp. 3, 584 čez morje vu Rim odide, 4, 424 devičica prez vsake pomoči čez one petnajstere gradiče odide do oltara. Zagr. 5a 174 vzeli su mu ļuctvo silum spod oblasti, iz vuze izpeļali prek črlenoga morja i vu puščinu, čez koju su morali vu zemļu obečanu pojti, zdravo i veselo jesu zapeļali. Kraj. u predgovoru: srečno čez onu strahotu preiti, 136 dòbete i nam to da i mi oblàdavši naše neprijatelè čez ovoga sveta pogibeli srečno prejdemo. Petr. 117 vlezši Jezus vu ladícu prejde čez morje Mil. 265 bratja marianska ako poleg regulè svoje hodè i živú, naj se ufaju da segurno prèidu čez onu strašnu brv, to je čez smrtnu strahotu. 295 kada spoznaš težkoču muke (purgatorijumske), pomiluj one koji su vu ńe i ne dvoj da ti je čez ńu prejti. Habd. mar. 291 šetuju k jezerišču da čez ńe po ledu preidu, ad. 393 čez most mu je na ńem (końu) bilo preiti,

Digitized by Google

120 neki, ako i čez škole prejdu, malo več znaju nego da bi se i vučili ne bili. Ev. tirn. 105 stupivši Jezus vu lađicu prejde čez morje. Zagr. 5a 235 jeleni kada hote čez kakovu veliku vodu prejti, naj jači zmeď ńih naj prvoga se postavi. 5b 78 zagovori se ona mlada grofica ali pak koja stara babica vu svoje potreboče vu Marije Cel pojti, koje komaj mogu čes hižu prejti. Mul. jur. fer. 36 navuči me da čez ova vremenita i spadliva dobra tak spametno preidem da vekovna ne izgubim. Gašp. 1, 323 bi čez potok Liku bos prejti moral. 2, 257 premišlava kak čez potok prejde. 2. 534 kuliko goder krat čez potok zgrablivi Durius zvani bi moral prejti, tuliko krat plašč svoj na vodu prestirajuč srečno prek je preplaval. 3, 52 pošikne koňe i kakti po zemli čez vodo prejde. 499 zapove vučenikom vu ladjici čez morje prejti. 4, 316 šestdeset jezer Saracenov pobegnu do potoka Dena, da bi čez ńega mogli prejti. 701 vsaki duši zbog vučińene jedne pregreške od nebes odrińeni na prvo postavlja se jeden herubin z ogńenem mečem, čez kojega mora prejti, ako vu nebeski paradižum hoče dojti, to je: mora prejti čez osnaženje i očišćeńe purgatoriumsko, prejti mora čez meč pravice božje, prejti mora čez plamen meča, to je: čez ogeń purgatoriumski. Kron. 51b vu onom vremenu poslani iz Beča kraljevski foreri po horvacke zemlje pute, čez koje dvoru kraljevskomu bilo bi prejti, prevideli su i gledali. Kov. kemp. 64 srdce čisto prejde čez nebo i zemlu. 160 treba je čez vsa viteški prejti. Švag. 1, 223 koji goder k ńoj doteče, čez morje ove ili one telovne pogibeli hoče prejti. Reš 120 plamni blaznosti ne listor prejdu čez zemlu, nego i tja v nebo zajdu. Mil. 102 duša naša proide črez bistri potok (psl. 123). — Habd. ad. 960 gda bi čez morje v ladje išli, otec je z ladje z nami dvemi žalosten izešel. Fuč. 336 pripetilo se je da jednoč kesno vu večer pijan domov išel je čez jeden cintorium. Gašp. 3, 141 plemeniti neki vitez de Cuge, da bi čez potok Ticin prek išel pod varaš, kojega podsesti je hotel, nut iz velikoga štuka globuš izhičen ńega vu prsi vudre. 628 tancušica da bi po zimi čez zmrzńeni glubok potok išla, pod ńum led puči. Lovr. rodb. 66 noruje se z menum prek do sitosti, dar mi je vre i čez bradu išlo. Nar. prip. 160 je išel čez jednu vodu. 210 pak je to čudnovato da su se voli tam pasli, a išli smo čez tak lepo poļe i senokoše, ali nisu šteli nigdi gobca doli deti. Gašp. 3, 788 kada bi vnozina poganinov čez morje došla vu latinsku zemlu. Kraj. 135 o dvorani nebeski i odičeni gospona boga svetci, ki ste vré čez ovoga sveta pogibelno morje prešli, prosimo vas da

Digitized by Google

i od nas imate spomenek . . mi se izda vozimo među pogibelnemi morskemi slàpi, čez koterè ste vi srečno prešli. Mil. 102 skoro bila bi duša naša prešla črez vodu nepremoguču (psl. 123) Habd. ad. 50 gda bi čez jordansku reku bil prešel, oroslań proti ńemu pride 297 kaj su oni ki su prvo čez te navuke prešli? vsi su proti ovomu ali malo ali ništar. Šim. 18 gde ti je ļuctvo izraelsko čez Jordana (to nije pravi genetiv, već je gen. mjesto akuzativa) pešice prez ladje prešlo. Fuč. 64 kada je čez onu ravnicu prešel, došel je do one peči. Gašp. 3, 560 Ivan bežeč opadne, čez kojega kučije pune ļudih tri krat prešle jesu . . kada vre čez dečaka kola prešla jesu, kučiš stegne końe; — jahati: prejahati: Habd. ad. 394 gda je na ńem čez glubok potok jahal, koń je oposred potoka v vodo legel. 960 gda bi jen krat bil jahal čez vodu neku po mostu, zadel se je koń za mostnicu. Nar. prip. 80 kraļ je komaj čez brege prejahal. — koračiti: Lovr. rodb. 50 več nigdar ne poufajte se čez moj prag koračiti. — lesti: vlesti: Kron. 11b markez Vieuville Placentiju je zasel, potlam bi vu ńu znevarce Michelleti čez zid od strane Fodeste vlezli bili. — nesti: Fuč. 360 koń odnesel ga je čez veliko poļe, loze i pečine. Habd. mar. 442 ta ista sveta hiža i s fundamentumi anđelskum močjum i službum spukńena i iz Galilee prenešena be čez veliku kruto zemļe i morja širinu na breg Trsat. Mul. jur. ap. 585 od onud jesu ńu prenesli čez morje. Gašp. 2, 514 iz Galilee prenešena je čez veliku kruto zemle i morja širinu na breg Trsat imenuvani (to je Gašp. prepisao iz Habd.). 4, 642 nu po angelskeh svojeh dvorjanikeh iz Galilee čes vsu Širiju, Macedoniju, Albaniju i Dalmaciju (‚Dalmatiu') mil najmre latinskeh 1895 dal je prenesti na Trsat poleg Reke, a od ovud znovič ńu po angelskeh rukah je zapovedal prenesti čez morje adrijansko po vodi i kopnom vu lozu recinetansku. 3, 863 jednoga sina otec čez vodu prenese. Nar. prip. 276 dva tri put bum te čez poļe prenesel. — padati, opasti: Gašp. 1, 273 divojčica čez visoke stupalnice iliti štenge pripetce opadši glavu si je razkolila. 3, 190 opal je čez štenge dvora svojega. 595 pater čez vse štenge opade. 4, 125 čez štenge doli opadajuč čelo je tja do možđan razbil. — peļati: pre-, zapeļati: Gašp. 2, 786 čez vode prepeļani. 4, 145 Tereža čez potok prepeļati pajdaše nakani. 2, 247 Uršula tuliko jezer devic je sveto ravnala i ladala ter tja čez istu muku i smrt je ńe srečno vu nebo zapeļala. 3, 70 sina oprosi naj ńu domom zapela ne po občinskom putu, nego čez gorice. — plavati: preplavati: Gašp.

Digitized by Google

3, 372 vol je čez jeden glubok potok preplaval. — pustiti: spustiti: Vran. rob. 2, 295 spustil se je čez vužne lojtre dole, Gašp. 2, 862 židovi hoteli su ga skončati, kojem da se vugne, čez zid varaški vu košari spuščen odide vu Jeružalem. — putuvati: Gašp. 3, 326 putujučemu vu Tološu čez Aregiu potok ńekoje knige vu vodu opadnu. 4, 343 čez gore putujući na razbojnika nameri se. — skakati, skočiti, preskočiti: Habd. ad. 39 skakali smo čez stole. Nar. prip. Kres V 507 pak su skakali čez ńamu. Nar. prip. 96 me je on napeļal da sem čez jednu staru podrtu bukvu skočil. 139 koń je čez vrata skočil. 274 zajec skoči čez jednoga škrakastoga hrasta. Kres. V. 507 koj god čez onu jamu skoči, ńegva bu kči kraļeva. Nar. prip. 139 preskočil je čez stražu. — sleduvati: nasleduvati: Švag. 2, 151 nasleduval je čes krvavo morje mukotrplivosti Kristuša. — sunuti: Krist. anh. 161 ako vlečeš otca do praga, budû tê tvoji sini čez prag sunuli. — teči: Jurj. 169 simo Urban zdenca device živoga veli čez breg teči mešterskoga. Vran. rob. 2, 91 vu onu grabu nakanil je takaj potóčec napeļati, nego tak da jedna stran potóčca čez dvorišče mu tekla bude. — tirati: pretirati: Šim. 428 toti me inaši s korbači pretiraše čez gradiče. — potočiti: Vran. rob. 1, 165 suza potóčila se je čez lica ńegova. — vlačiti: Jurj. 9 po tom se čez prsi i kotrige kače, ništa ne boječi, jedna z drugum vlače. — vleči, pre-vlekavati: Jurj. 62 gda se je (žena) čez vode vlekla morja duge. Mikl. diog. 43 konec prevlekava čez gledališče v drugu hižu. — tako: *most napraviti:* Mul. jur. ap. 1364 most čez ves purgatorium napraviti. — tako uz: gledati, videti: Lovr. rodb. 23 tvoj brat gledi svoje rođake čez pleča. Gašp 3, 590 človek mora čedno hoditi s takvem poglavarom, koji čez brege i dolice čineńa daleko videti mogu. — *ispovedati se čez zapovedi* znači: kazati što je sagriješio protiv zapovjedim iduči mišļu od prve do zadńe preko svih: Gašp. 2, 904 ar se je spovedal lepò redom čez desetere zapovedi. — *izostavļen je glagol kretńe kod* smjeti: Zagr. 1, 37 bog postavļajuči vodam meju, čes koju ne smeju, da bi nam škodile. — uz šumeti: Jurj. 167 Tybris čez mosta šumeč visinu je léta vračati se grozil potoplenja svéta.

b) *Rjeđe dolazi* čez *u supstantive koji znače kako micańe,* n. pr. hója: Ravn. zgod. 2, 15 bošt je svojo pergodbo ob samotni hóji čez gore premišlovala. — pót: Ravn. zgod. 2, 11 nè téża tri dní hoditi, ne hude pota čez goro, nič ne more mlade divice držati. Jurj. 84 tak se ja Belizar budem smějal gda ti z veseljem čez

*

Digitized by Google

pijac put Rim hoče dati. 128 put čez gore i strme pečine. — prenašańe: Rog. 2, 94 susebnu pak vidilu se je tu po tem kir je Krištofa od prenašajńa tèh ludy čez to vodó h nóšc svojga synú poklical. Leon. 53 teško inu dolgo je bilo to prenašańe čez ojstre gore. — prehod: Kron. 89b da bi jim zapačiti mogel prehod čez Muldu potok. — sprehańańe: Vran. rob. 2, 265 odlučil je vekšu stran dneva današńega vu lovu i sprehańańu čez brege potrošiti. — tako može se tumačiti i prestopa: Leon. 101 imeti za nar večí smrad slęhrno majnši prestópo čez to čędnost.

Kao micańe shvata se i pružańe ili protezańe: Skriń. sir. 45, 10 on je ńemu dal eno čez nogę doli viseče sukńo. Leon. 34 pade iz sedla, se vbíje de je ńemu jezik strašno iz ust čez žnable visil. Jap. 4 mos. 7, 89 kadar je Mójzes v šotor tę zavęze nòtèr šal, de bi božji odgovor za svèt prašal, je on slišal en glas od pokrova tę sprave, katęri je bil čez skrińo tiga spričovańa med dvęma herubima. Gol. 40 stręha od sprędęj naprej moly za $1^1/_2$ šoln, per o. o. o. o. so 4 štekli za te zimske sprędne urate čez te spodne 3 vrste. Cvet. 52 leží leží ravnó polć, čez poļe pa bele cestè. Kron. 45b od Manduševca koňaniki i pešci redom čez harmicu mimo s. Margarete do vrat mesničkeh (pogrješno: mešičkeh?) i za ńimi varašci z oružjem stali jesu.

Tako i u prenesenom smislu uz: stegnoti se = ńem. sich erstrecken über etwas: Cruc. 2, 138 božja oblast se stegne čez le te rečy katere se ne najdejo v obenem mejstu. Res. 93 takešnu pokončańe bi se le čez stvari stegnilu. 166 le ta božja zapoved se čez cielega človeka stegne. 177 so svojo hudobo čez mene stegnili. Škrb. 2, 75 ńegova mogočna kraleva palca se rastegne čez vse ludstva. 162 ktirga oblast se rastégne čez vse kralestva celiga svejta. — uz seči = ńem. reichen: Škrb. 1, 485 milost božja seže čez vse tvoje pregrehe. — *u kajkavaca uz:* pretezati se: Krist. nač. 82 vsa ova obvršańa potrebuju nedokončano sobstvo, kojega duh i moč čez vsa ova se proteže.

Akuzativ s prijedlogom čez *znači 2) ono kroza što se što miče, to je ono iznutra čega ili između čega se što miče s jedne strane na drugu. To značeńe ima* čez *samo u kajkavštini, kraňštini ugarskoj i staroj slovenštini rabi za to prijedlog* skozi *koji je istoga postańa kojega no je* črez (skous, skvosê, skvozê, vidi niže kod uho). *Ono kroza što še što miče je.*

Digitized by Google

a) *samo sobom kakav otvor, ili što ima kakav otvor, jedan ili više ńih, kao riječ:* otvor: Reš. 68 kada se prime vudarec, onde se odpre rana i čes isti otvor kojega čini rana shaja i toči se krv. — glubina: Jurj. 21 Tantaluš sem on ja, zauman čez glubine pékla tiram lačen bežeče jestvine. — predrtina: Vran. rob. 1, 209 vúžgeju se ove stvari vu zemļe kada voda do ńih dojde, i kad počnu góreti razširi se zràk koteri vu takoveh škuļah zaprt je na tuliko da več prostora nutre néma. Onda s silum rad bi van iziti i tak strèsa z zemļum dok si gde goder predere. Čez ovu onda predrtinu sili van kakti najjakši kakov viher. — *kao otvor uzima se i:* rana: Jurj. 139 tak gda se zléjavši krv van čez zijane z vnožinum je tekla neviđenum rane. Gašp. 1, 772 nekoja devojčica sedem strašnih ran zadobi na želudcu i na prsah na tuliko da čez jednu ranu nutrna tela dapače isto srdce je se vidilo. 2, 90 da bi jošče nesrečnu dušu ne mogel zbluvati čez veliku prebodenoga grla ranu, lovci peklenski na pol mrtvoga vu skrovno mesto odpeļati dokončaju. Venc. ovc. 66 ranica čez koju voda zide sama se od sebe zaceliti hoče. — kuže| (vorago): Jurj. 107 mirnèši Getulske bi čez kužle išel. — lukńa: Habd. mar. 311 ako v večnost peklensku vlezeš, znaj za stanovito da ni oblučca ne bude ni lukńice nijedne čez ku bi listor pogledati vun mogel, da ne rečem iziti. Zagr. 5a 222 čez jednu luknicu nuter se je nalukaval. 317 kak je ona velika diña čez tak malu luknicu vu ono steklo dospela. 5b 20 vnogi zmeđ vas videli su kavkļare (gaukler) deset nitih konca slepečki čez luknicu malahne iglice prevleči. 269 van idu čez lukńe. Gašp. 3, 818 bila jest jedna lukńa s kamenom zakrivena, čez koju malo hrane vuznikom podavali jesu. Venc. duh. 32 igla imajuča okruglu lukńu, da se čez ńu zasukana nit prepeļati more. Vran. rob. 1, 84 ov sok mogel se je lehko čez tri vre od nárave za to pripravļene lukńice van iztočiti. 1, 190 lamaza prevlèkla se je čez lukńu. 248 vrezal si je lukńice, čez koje dreticu prepeļával je. 267 čez lukńu jednu palicu preteknul je. 2, 38 na nekojeh mesteh nàsipa napravil je male lukńe, čez koje on van gledeti bude mogel. Nauč. 209 Prevrtaj brezovo drevo tuliko da se bu kazala voda van čez lukńu. Lovr. rodb. 30 na Klaričina vrata dojde i onda čez lukńu kļučenice zove: Klarica! Nar. prip. 100 ovo zidar pusti ovoga Jožeka čez jednu lukńu dol vu drugi svet; jošte u rukopisu iz Martijanaca: Onda se je skrila pod jeden lagev i lukala je čez jednu luknu. — jama: Habd. ad. 1053 pridoše v temne noči i jednoga čez navadnu jamu (vu klet iskopanu)

Digitized by Google

z vedricum nuter poslaše. — prelo: Gašp. 3, 115 pogleda čez prelce vrat vu hižicu. — škuļa: Gašp. 2, 760 pogleda čez škuļu kļučenice. — cev: Nauč. 242 siliti jeden drugoga na zlevaňe tulcev i žmulov po tri te četiri prste iz škafa čez cevi vleči vu se. — vutlinka (foramen): Jurj. 147 gde najdem vutlinku, čez ńu brzo pojdem. — zjatlo: Mitt. svil. 50 galete vu peč vrini naj se nutri peku dotmar doklam čez pečno zjatlo nikaj vre šumeti ne počuješ. — vrata: Petr. 85 kí ne vlázi čez vráta vu ovču ovčárnicu, nego vlazi od drugod, on je tát i tolvaj, kí pak hodi vnúter čez vráta, on je pastir ovči. Mil. 24 koji su z oči bili, osupnehu i z velikim strahom moliti začehu, doklam hudi duhi kak jeden gusti črni dim čez vrata i čez obloke vun izletehu. 503 ne menšega najema i preštimaňa vredna ļubav onoga človeka koji svoja dobra dela dušam luckim na oslobođeńe čini, ar kuliko da bi čez nebeska vrata mesto sebe drugoga pred sobum porinul vživat onoga nezgovornoga i vekivečnoga dobra, sam gotov do časa stradati. Habd. mar. 293 videl je da kuliko goder pokornica ona grehov je valuvalu, tuliko je krastaveh žáb iz ńe vust izhajalo i po cirkve vun čez vrata skakalo. 311 viď da ti je čez jedna zmeď dvojeh vrata v vekovečnost priti. Habd. ad. 530 ki očiju svojeh ne čuva, nego je nerazumno na vsaku nečistoču odpira kakti vrata, čez ktera duševni neprijateli tolvajskem zakonom na dušu navale. Ev. tirn. 78—79 kí ne ide čez vráta vu ovčárnicu, nego vu nutar ide od drugud, on je tat i tolvaj, kí pa hodi vnuter čez vráta, on je pastir óvči (ioan. 10, 1—2). Jurj. 68 ravno k žalostnomu varašu dojdoše, i prva prez straha čez vrata projdoše, gda k ńim šereg drči. — Zagr. 1, 123 trsete se vlesti čes vuska vrata vu nebo. 252 vu koju ovčarnicu mi krščeniki kak ti tulike ovce od Kristuša pastira našega vpeļani jesmo čes vrata s. krsta. 253 kak ti goder ovce, ako hote vu ovčarnicu vlesti, moraju čez vrata iti, ne moguči čez plot ali zid preskočiti, ravno tak vsak zmeď nas, koji hoče vlesti vu ovčarnicu nebesku, mora iti čes vrata vrednosti muke i smrti Kristuša. 270 zapeļana vu diku nebesku čes zlata vrata. 5a 139 koji ni hotel čez cirkvena vrata hoditi nuter ponizen, potreba je da čez peklenska ide vu pekel prisiļen. Mul. jur. ap. 678 opomina da je vuzek pút i tesna vráta, čez koja vlesti moramo vu kraļestvo nebesko. 1004 i škol. 307 sveti krst je vrata, čez koja vu crkvu božju mora vlesti. 1192 nek idu čez vrata vu ovčarnicu. Gašp. 1, 456 komornik Ivanov čez vráta zapazi pišučega biskupa. 742 doteče Ivan, čez vráta med ogeń naturalski skoči. 806 ļuctvo niti

Digitized by Google

nogúm čez odprta vrata vu cirkvu koráčiti ne se poúfalo. 2, 703 puščaju nuter živinu čez vrata vust svojeh: kopune, kokoši. 3, 127 po ńih kak ti čez vrata dojdemo vu varaš. 229 on koji dojde vu cirkvu ne povrne se iz cirkve nazad čez ona ista vrata čez koja je nuter došel, nego čez druga naproti stoječa iziti mora. 276 težko budemo dojti mogli čez tesna vrata vu diku nebesku. 438 gospone, hvalu tebi dajem, ar si me vrednoga vučinil čez vrata tvoja projti. 543 čez druga vrata vu cirkvu pristupi. 712 gdo čez ova vrata ne dohaja, on nigdar vu nebo ne dojde, a čez koja vrata jesi ti vu nebeski Jeružalem došel? 755 na kola priklenu par volov, koji taki čez odprta pri gradu vrata odidu. 776 voli čez tesna vrata kapelice z vozom nuter odidu . . . vsi čudeči se kak su mogli čez mala vratca z vozom voli nuter vlesti. 4, 32 živa zakopana videla jesem odprta meni vrata peklenska, čez kotera bi mi bilo projti. 336 van čes vrata cirkvena jest odišel. 474 kada bi čez druga vrata iz váraša išel s. Andraš, ovo mrtvoga mladenca van nesli jesu. Kov. kemp. 21 lagle se neprijatel oblada, ako se čez vrata pameti vlesti nikak ne pušča. Švag. 1, 265 ova vrata jesu boga nebeskoga, čes koja ne prehaďaju drugi k ńemu, nego pravični. 361 sveta profešija je kak ti jedna vrata, čez koja vlezne v redovnički stališ. 1, app. 48 isti dan nikaj v menšem broju je se van steklo iz glubline peklenske čes odsujnena, ali da bole rečem, razbita vrata hercegov tmice peklenske. 2, 133 sveti škapular marijanski je na spodobu odprteh vrat, čez koja vsi pobožni brati i sestre dohaďaju vu kralestvo nebesko . . . Godefridus bil je viďen, da zraven čez odprta vrata nebes prešel je na počinek. 145 na zapoved ovu taki čez vrata vu palaču dojde divojka. Mul. iv. 1, 43 Kristus vlezel je k apoštolom čez zaprta vrata. 151 čes zaprta vrata vlezel je k vučenikom. Vran. rob. 1, 190 jedna vratca ili ti prelo ostavil je tak velika, da se čez ńe lámaza lehko prevleči je mogla. Lovr. rodb. 25 Tonček zalukava čez vrata. 32 vtekne glavu čez vrata. 91 oprosti mi samo, da sem toga žutoga kluna (nesretan prijevod ńem. gelbschnabel) čez vrata van hitil. Nar. prip. 161 gda pete čez vrata, onda se ga dalko vugnite. Nar. prip u rukop.: presika je lagev koj ima zgora vraca čez koje se grozdje meče. — oblok: Petr. 272 i ev. tirn 273 ar su to oni obluki, čez kotere smrt vlázi (tirn.: vhaďa) vu hižu srdca tvojega. Habd. mar. 99 David je čez oblok pogledal. Habd. ad 585 nektere v navade imaju gusto krat čez obloke se nagledati. 660 hitil je čez oblok kruha psom. 779 črni oštarjaša popade, zmed vseh zgrablenoga

Digitized by Google

čez oblok kak ti nagel viher odnese. 874 kaj je goder v hiže bilo, začeli su brzo čez obloke i vrata znašati i hitati. 967 v ruke mu ga je čez oblok podala. 1160 gori hiža, vre čez obloke plamen suva. Jurj. 81 včera da bi odprt čez oblok pogledal. 155 bi ja dolé bil čez oblok skočil. Šim. 83 ne bilo veliko dugovaňe kaj je David mozi biti iz prokšeňa van pogledal čez oblok. 194 ovi obloki nesu drugi nego našeh pet čuteń, čez ove obloke dohaďa smrt vu nas. 241 vezda znamo kaj je znamenuvalo ono vnogo čez oblok pogledaňe vu hižu Beržabeinu. Zagr. 1, 54 čes jeden odprt oblok je pogledal van. 65 čes domače obloke zbrivajuč po vulicah. 246 golubicu je s. Noe patriarka iz arke van čes obluk izpustil odleteti. 5a 14 pokazal je vu jedne male škatule iz dreva napravlene vrabce, koji su iz škatule izleteli i ne samo po komore, nego čes obluke van izletavali i pak nazad vu škatulu kak ti na gnezde doletavali. 40 rajši se je čez visoki obluk one komore naglavce dole hitila. 176 zagledal je čez obluk nekaj beloga vu potoku gibati se. 307 čez obluke gledeč 5b 183 je hotela čez obluk van vujti. Mul. jur. fer. 24 čuteňa marlivo čuvaj, ar su ovo obloki i prela čez koje nesnága ili ti greh i smrt vlezáva. Mul. jur. ap. 39 Martin Luter vu šakreštiji vitembergenske hotevši iz človeka vraga iztirati komaj sam je čez oblok van vušel. 580 da bi ne bila one žene zazvala, bila bi vezda čez oblok hičena. Za tem vu prilike črnoga psa je se sam vrag čez oblok dole hitil. 960 vsa naša čuteňa kak ti obloke, čez koje bi nečisti duh vlezel i dušu natepel, marlivo zapirajmo. 1362 ki je v noči čez oblok sirotam peneze hital. Švag. 2, 197 gdo mimo prehaja, čes obloke i vrata van zgledavate. Gašp. 1, 486 biškup čez oblok pogledavši reče: . . . 711 prepusti čez oblok po lojtri oditi sina. 2, 547 idučega zapazi kral Venceslaus čez oblok gledajuči. 889 kada su krivo prisegli na sudu, došel je vrag i ňe čez oblok je odnesel. 3, 707 ako mene s. Peter vu nebo ne pusti čez vrata, silum čez ov oblok vu nebo vlezem. 852 Eršek začuje larmu čez oblok. 899 Tekla, čez oblok hiže svoje čujuča rečene navuke, vu dobrom vdobrovoli se. 4, 129 čez obloke gledajuč. 281 hotejuča vodu čez oblok zlejati, samu sebe čez oblok prehiti. 480 lojtru pristranče, da čez obluk nuter dojdu. 599 Mikula čez oblok hiti zlato vu hižu. 745 čez odprti oblok zleti papiga. Mul. iv. 1, 199 mala je bila falinga ono Davida kraļa čes oblok Bedzabee noge si peruče gledaňe. Lovr. rodb. 13 ļudi čez obloke nagledavaju se. 88 dečko, ako ja mojega kamerdinara dozovem, tak se buš ti čez obluk šetal. Krist. nač. 214 ne bi li bilo bedasto

Digitized by Google

da bi se kruh čez oblok hitil? — d i m ń a k: Zagr. 5a 195 škrapec došel je čez dimńak. Fuč. 34 čez dimńak došli su dva velika psa. — o b r u č: Nar. prip. 92 mu je povedal, ako bi se gdo čez obruč, kojega mu on bi dal, štel prepeļati, onda bi on bil oslobojen. 93 dojde jeden klapasti vuk pak se čez jeden obruč tri put prekopicne. — k r o v: Gašp. 2, 624 Kristuš onoga gutum vudrenoga čez krov i ġorńi pod hiže med vnožinu puščenoga je zdravoga vučinil. — v u s t a: Habd. ad. 150 Pharnukes s końa je opal i tuliko krvi čez vusta izhital da je suhi beteg dobil i vu ńem vumrl. 155 Julianus v težek beteg be opal, od koga su mu vsa ńegova nutrńa zgńila i gnoj ńegov ne več navadnem putem, nego čez vusta je išel. Zagr. 2, 185 vusta jednoga lampaša ali jedne leščerbe, čes koja vusta ide van svetlost i toplina. 5a 166 človek on čemer, koga na srcu proti bližńemu svomu nosi, čez vusta van bļuje. Fuč. 293 dva jesu došli i ńemu ogeń vu vuha puhali tak jako da mu se je čez oči, nos i vusta velik plamen sipaval. Mul. jur. ap. 908 ono ne zatepe dušu kaj nuter vlezne čez vusta. Gašp. 1, 893 obrh groba ńegovoga izkaže se z obilnoga listja zeleninum lepo odeto drévo. Biškup telo izkopati vučinivši najde da je rečeno drevo tja vu srdcu zakoreńeno čez vusta iznikło. 2, 537 k tomu začne se burkati želudec i silno se s težkum mukum čez vustica prazniti. 3, 916 na zemļi z odprtemi vusti gluboko zadremļe. Vu ovako spavajučega nesrečno kača vleze. Znovič sen trudnoga na zemļu povali, kača čez vusta znovič vun zleze. Lalang. vrač. 70 ako mu se preveč spuhava čez vusta. 118 otok se razpuči i gnoj čez vusta vun izide. 184 ona krv z brohańem ili ti štropotom pluč čez vusta vun se hita. *Isto tako vaļa* črez *tumačiti u ovim primjerima gdje može značiti i sredstvo:* Mil. 85 kak je govoril čez vusta svojeh prorokov. Habd. mar. 23 kaj s. duh govori čez vusta mudroga Salamona. 38 svedoči to s. duh čez vusta mudroga Šalamona. Habd. ad. 96 imajuči priliku z Evum na samom govoriti ne hotel sám vu svojem kipu, nego vu šegavoga zvereta kače, čez ktere vusta svojega je skušavańa čemer vlejal vu prsi prokšene Eve. 303 ar je pravo rekel duh sveti čez vusta Pavla apoštola. 687 ona je čez strašļiva farizeonska vusta kričala: ovo je lakomec. Zagr. 1, 472 mora čes svoja vusta grehe spovedat. Mul. jur. ap. 73 muči nebo, ali ńega samo pogled, glas daje od svake trumbete glasneši, ne čes vusta nego čes oči, vučeč nas svojega stvoritela i ravnitela vnogo vekšega od človeka: boga. — v u h o: Habd. mar. 322 videl sem v varaždinskem varašu ženu, které je čez vuho do možđeni jedna stri-

Digitized by Google

žavka (forficula auricularia) i onde male črve zakotila, keh sem sam nekuliko čez vuho zvabļeneh videl. Zagr. 1, 137 kajkakve čalarne misli ne puste se vu srcu božje rèči vkliti, ar čes jedno vuho nuter, čes drugo van. Krist. anh. 163 čez jedno vuho nuter, čez drugo van. — *i lukńica u igle zove se vuho ili vuha na poznatom mjestu u svetom pismu* mat. 19, 24; mark. 10, 25; luk. 18, 25 εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος (τρυμαλιᾶς) ῥαφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν, facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum coelorum *kako je pojedini pisci prevode:* Zagr. 1, 193 legle je gamili čez vuho jedne igle prejti, nego bogatcu vu kraļestvo nebesko. Fuč. 310 lagle je debelo brodarsko vuže prepeļati čez iglena vuha, neg bogatoga (!) vlesti vu kraļestvo božje. Mul. jur. ap. 1355 legle je brodarsko vuže čez iglena vuha prepeļati, nego bogatomu vlesti vu kraļestvo božje. Gašp. 3, 649 leže je gamili prejti čez vuho šivanke igle, nego bogatašu vlesti vu kraļestvo božje. 880 gamila leže prejde čez vuha šivanke igle, nego bogatuš v nebo. Mul. iv. 1, 117 lagle prejde gamila čes vuha igle, nego vlezne bogatuš vu kraļestvo nebesko; u Dalm. lažej ena kamela gre s k u z i ušesa ene ygle, Jap. lóžej je de ena kaméla s k u z i vuhú ene šivanke s k u z i grę. Küzm. ležejše je kumili s k o u s iglé vüh idti. Šerf. 1, 442 ložej je, da kamela s k o z iglino vyho gre, kak pa bogatec v božjo kralestvo pride. Assem.: udobĉe estъ velьbądu s k o z ê uši igьlinê proiti, neže li bogatu vъ carstvie božie vъniti. — o č i: Habd. ad. 409 kak je prisegel, taki se je na pol razpučil i ves vońuči gnoj ž ńega je taki skisal, krv čez oči i vusta i nos izkipela. 525 lepota hitreje rani nego strela, i čez oči v srce opada. Gašp. 3, 208 pustil je plakati Magdalenu, da ves čemer grehov iz srdca van čez oči skaple. — n o s: Habd. ad. 155 Galerius Maximus tak je bil na nutreh zegńil da su mu črvi čez nos, vušesa i vusta kipeli. 151 Atila krvnem čez nos prelejańem nečistu dušu izhiti. 766 ki im se kaj na drugoga našepče, lahko i radi veruju, ništar ne vpitavši onoga ki je obtužen, ali ako igda čez nos opitaju, ne veruju. Gašp. 4, 574 zapove Barbaru z grebeni železnemi drapati, z goručemi dupleri pripekati i žgati, glavu pako s kladivci tuči, da ńe možđani čez nos i vusta razlevali se jesu. Lovr. rodb. 23 na kaj čez nos nekaj zamrmra. — g r l o: Habd. ad. 470 gladni pas falat ki mu se v usta hiti, nikaj ga ne pregrizavajuč taki v želudec celoga čes grlo prehiti. 505 gda je pri kom drugom na obedu ali na večere, prece je jako luckemi jestvinami zube brusil, vusta

Digitized by Google

punil da je jedvaj čez grlo zrnaste založaje prehitavati vtegnul. 830 takvi su neki lakomci keh nasititi ne moči: kaj bi trem ali četirem dosti bilo, to čez ńegovo grlo kak ti čez lakomicu v trbuh opada. 873 kaj ves tjeden z velikem trudom dobe, vse ono v svetek ali v nedelu pretiraju čez grlo. 882 sta od stola i jedvaj i jedvaj da vsega pri stolu ne ostavi kaj je pri ńem pojel i popil, nego tuliko mu je išče samo sreča služila da je napuńen želudec van mogel znesti, gde ga je na grlo spraznil čez ko bil ga je napunil. Šim. 418 takovo vreme ļudi ostavļaju mešu, prodečtvo, cirkvu na stran ter idu rajši kostańa péč v klét pak mošta žulit tak da vnogem čez grlo iti mora. Zagr. 5a 77 čez ona grla tulike lakomosti nuter, tulike blaznosti, kletve, prisege i drugi grehi jesu izišli van. Gašp. 3, 716 nekoji vitez domom bogat povrne se, ali čez nekuliko vremena vsa i sledńa čez grlo prepravi. Math. 1a 80 tvoje ostavleno odvečtvo jesi čez grlo pretiral i le bud kak rastrošil. Krist. anh. 184 vse je čez grlo pretiral. — požirak: Krist. anh. 184 vse je čez požirake prešlo. — zadńa stran (euphemice = podex): Habd. ad. 738 i taki su vragi, veliku vońbu ostavivši, čez zadńu stran iz ńih izašli. — tako i komora, cirkva: Habd. mar. 299 pošel je na komediju čez nekuliko komor onoga dvora vu palaču. Fuč. 371 čez cirkvu z kloštra pobegnuti. — *što ima više otvora kao:* cedilo: Lalang. vrač. 335 čez cedilo precedi. Mitt. svil. 8 koje s friškum vodum čez cedilo večkrat prilevanom čisto postane. — gatre: Mitt. svil. 40 čez koje gatre vsa nečistost prepadne. — rešeto: Mul. jur. ap. 726 čez rešeto polevati. — retkoseja: Gašp. 2, 490 bog več prazne pleve čez retkoseju preseje. — platno: Venc. ovc. 57 potlam se ta voda čez gusto platno precedí i prežmika. 63 tu vodu čez platno precédi. 67 daj tu pivu ali vino čez platno preceditи. Hižn. 198 namoči ono seme vu tikvine vode isprešane vau iz jednoga falata tikve čez platno. — rubec: Lalang. vrač. 64 potlam naj se precedi čez čísti rubec. — pepel: Nauč. 177 pepel on čez kojega lug je prešel dole, stavi na koreńe. — greben: Vrau. rob. 1, 144 kad lan dozrele, popučeju steblenca i prevlečeju jê čez drveni greben. — jahlice: Vran. rob. 1, 145 naj zadnič jahļaju ga (lan) čez jahlice. — *u prenesenom smislu:* prsti *u frazi:* čez prste gledati: Zagr. 1, 180 vidite da vaša deca i družina lotruju, pijančuju, kradù, blázne . . ter mučite, ter čez prste gledíte, ter se smejete. 405 oh moj pater, ne zamerete vi toga, da bi to istina bila, da naimre božja voļa je da ov mene na glavu sili, da mi on drugi

Digitized by Google

blago zgràbi, da mi on treti pošten glas blàti, ter bi ja ova pod vuho moral metati, čes prste gledati, ruke vu žepu držati i vsa dobrovo|no podnašati. 413 kuliko vremena sem te čes prste gledal. 449 mučiš ter čes prste gledaš. Krist. anh. 182 treba je nekaj i čes prste pregledati. — *b) nešto što ima prolaz ili što samo znači prolaz, kuda se prolazi* n. pr. zem|a, kotar, varoš, selo, šuma, vulica i slično: prohoj: Jurj. 167 Tybris, čez mesta ne hteč pojti svoja, je novoga iskal čez varoš prohoja. — zem|a: Vram. 52a ovo isto vreme sedemnadeste jezer Turkov na koňeh čez horvacku zem|u jesu na Kransku robiti, žgati i pleniti zašly. Gašp. 4, 98 da bi nazad čez francusku zem|u išli, vu Attrebatu varašu Ulfo na smrt obeteža. Kron. 128 Turci čez horvatsku i krańsku zem|u porobili jesu Friul. 89b čul je da Dobna, glavar brusijanski, iz Pomeranije čez Torgaviju vu Eulenburg šetuje. Math. 2c 163 kada bi jednòč Jezuš odišel vu državu galileànsku, vzel je tam pùta čez Samariju. 2c 27 kada bi Jezuš išel vu Jeruzalem prehádal je čez sredinu Samarije i Galilee. 2c 214 izidúči Jezuš iz kotarov Tiruša došel je čez Sidon k morju galileánskomu. Vračan. 2, 127 Jezuš čez Galileu jednoč putujući došel je k jednomu varašu. Lovr. rodb. 14 štimal je, ako Špańólci hočeju Gibraltar obsesti, tak moraju čez nemšku zem|u iti. — kotar: Habd. ad. 356 gda vojaniki ńegovi čez kotare ili varoš budu prehajali, listor onu ha|u naj pokaže, prosti budu od vsega kvara. — varaš ili ime mu: Habd. mar. 450 Herceg veselo se v svoju domovinu čez Laureatum povrne 561 kam (v Rim) je mladenec iz Beča čez Delingu pešice zašel. Gašp. 1, 542 čakajući vremena da bi ga (Blaža) skoro čez varaš pe|ali. 635 vu Rim iduča čez Nikomediju. 2, 298 putujući čez váraš matiskonski za vugodnu rosicu bogu pomoli se. 3, 191 išli su Elias i Eliseus iz Galgale mesta čez Bethel i Jeriho k Jordanu potoku. 657 da bi čez stanoviti varaš išel, začuje sina pokojnoga. Mikl. diog. 31 more biti je kada čez ov varaš prešel. — selo: Gašp. 1, 197 da bi pako išli bili čez bliže Antiokije selo. 2, 534 iduči čez selo Maloputeolana, zapazi detece. Lovr. rodb. 12 more biti je koj novinonosec čez naše selo prešel. — puščina: Math. 2c 21 na ovom pùtu moral je človek čez jednu pogibèlnu puščinu putùvati. — u opće: mesto: Math. 2c 22 ovo isto včinil je takáj levita, koteri malo potlam čez ovo mesto, gde raňeni je ležal, mimo išel je. — *tako i:* tabor, armada, neprijatel, straža; tabor: Habd. ad. 535 obodve su izašle i prešle su čes tabor. Švag. 1, 31 koji čes polovicu tabora

Digitized by Google

preiduči neprijatelskoga segurnem srdcem hladne vodice iz zdenca betlehemitanskoga žeđnomu jesu donesli Davidu. — armada: Švag. 1, 332 junaki jesu se zgovorili, da čes celu armadu i čes sredinu svojeh neprijatelov hote preiti i kraļu Davidu vode donesti. neprijatel: Kron. 10b dragoneri z mečem čez sredinu neprijatelov put si napravili. — straža: Gašp. 1, 676 misli, bi li čez stražu ali čez visok kruto oblok pobeči moral. — *tako možda i:* purgatorium: Fuč. 383 jednoga Franciška duša čez purgatorium je prešla. — loza, šuma: Hahd. mar. 532 išel je čez jednu lozu. Šim. 187 ov išel je s svojemi drugemi tovaruši jeden krat čez nekoju gustu lozu. Fuč. 26 iduč vu jedno selo čez nekoju lozu nameril se je na tolvaje. 237 putuvali su čez onu lozu. 336 išel je čez onu lozu. Nar. prip. 9 dok čez onu šumu prek prešla, ti čas ovi daleko odišli. 97 dogodilo se je da je išel čez jednu šumu koja nije bila široka. 115 hiti kefu i postane za ńim šuma velika da su ne mogli se skorom prevleči čez ńu. 184 kad su oni išli čez jednu šumu vlovili su srnu. 187 kad je dimo išel s kruhom išel je čez šumu . . kruha kupi i ide čez šumu. — vulica: Habd. ad. 895 tesna je vulica čez ku ideš. Mul. jur. ap. 1449 kuliko se nekoji vsû nôč do zorje tancajuč ili ti plešuč radi trude, â vu cirkvu čez dve vulice dojti nemoguče sude. Gašp. 2, 549 ide iz cirkve i nut komaj prejde čez jednu vulicu, do pojasa vu blato zagazi. — *tako i:* črleno morje *(kad se rastupilo i kroza se kao ulicu načinilo):* Vram. 4b Izraelsko luctvo slobodno pride po suhe čez globoko morje, ar š nimi beše bog i hvališe boga. Habd. ad. 553 tak je popeval Mojzeš, gda je z izraelskimi sinmi prešel čez morje bežeči Faraona kraļa. Šim. 418 nas je gospodin bog čez črleno morje speļal iz službe faraonske. Mul. jur. ap. 702 Židovi su iz egiptonskoga sužanstva čez črleno morje izpelani. 765 Židovi čez črleno morje srečno su prešli. Gašp. 2, 224 ne li Mojžeš po šibi put vsemu ļuctvu izraelskomu čez črleno morje vu Palestinu napravil? 553 črleno morje razdvojeno je tvrdo postalo, kak ti jeden zid stalo, doklam čez ono izebrano ļuctvo je srečno prešlo. Horv. prod. 4, 8 isto morje je vsušil, da su čez ńe prez prêčke mogli prejti. — c) *ono u što se silom načini kakav otvor da što kroza ń preći može te se obično i ozledi.* n. p. glubańa: Gašp. 2, 209 koń tresne vu slepo oko tak strašno Petra, da čez pučenu glave glu bańu vnožina izteče krvi. — trbuh: Gašp. 1, 667 Judaš nesrečnu dušu ne čez grlo, niti čez vusta, nego čez razpúčeni trbuh izruči vragu peklénskomu. — bolta: Gašp. 2, 509 hižica nazarenska

Digitized by Google

od svete Helene z glasovitum crkvum obstrta i boltum zakrivena vendar od angelov kak ti jedna srčina cedra čez raztrganu boltu van cela izvađena prenešena je na breg Trsata. — oklop: Reš. 221 varaščani pune vože kipučega ola zvrhu glav ńihoveh zlejali jesu, kotero kada čez oklopí do živoga je došlo, soldati iz zidov varaškeh vu grabe sobum hitali jesu. — tako plamen: Habd. ad. 1160 zateče se i čez plamen da kinč ogńu otme. — stena: Venc. ovc. 20 od vsake strani štale moraju se dupla čes stene ostaviti da zrak prehajati more. — d) *ńešto u što čini otvor ono što silom prolazi* n. pr. list: Venc. duh. 34 prebodne rebro iliti kocen lista (duhanovoga) čez široku stran. — vusta: Gašp. 3, 272 iz voza skoči, ali na železne rogle z glavum svojum dospe, gde jedne vile čez vusta, možđani i glavu prek i prek prebodu. — vuho: Mul. jur. ap. 1109 kopje goruče čez vuha prebito. — slepe oči: Gašp. 2, 601 Jahel je najvekšega Izraelcov neprijatela, čavel čes slepe oči prebijajuč, vumorila. 3, 753 čavel, s kojem prejaka Jahel peklenskomu šišare je glavu prek čez slepe oči k podu prikovala. — rame: Gašp. 4, 589 tolvaj živ na kolec je natekńen tak da po vsem telu van čez rame poleg glave špica je izišla. — prsa: Gašp. 4, 583 od viteza prek čez prsa preboden. — trbuh: Habd. ad. 335 stoječega pred postelu halabardum čez trbuh prebode. — hrbet: Habd. ad. 159 Mikulu včinil je čez hrbet i boke pilum prepiliti. — slično i lagev: Krist. anh. 162 bi suh čez lagev prešel (reče se pijanici), pa i: plot u nar. zagoreci: ja imam takvu kujsicu koja prek čez plot (= durch den zaun hindurch) vgrizne (odgonetlaj: kopriva). — e) *Ono kroza što bez zapreke prodire što a da ono nema otvora u navadnom smislu* n. pr. steklo: Zagr. 5b 20 Arkimedeš napravil je takovo steklo koje kada je naproti suncu postavleno bilo, kamo goder je ono svoje sunčene trake čez se puščalo i postavlalo, gorje neg ogeń je vužgalo. Krist. nač. 176 ludem koji svojega razuma čez steklo povekšavaña premišlàvaju, nikaj povedati némamo. Krist. anh. 168 kaj hasni med čes steklo lizati? was hilft das anschauen ohne genusz? — zrcalo: Kov. kemp. 182 o da bi dên on bil svènul i vsa ova vremenita konec vzela! Svêti se za isto svétcem neprestajnum svétlostjum svètel, ali putujúčem na zemli nê neg i čez zrcalo. — očale: Habd. ad. 799 negda takove načine očale da, ki čez ńe gledi, vekše mu se ono vu kaj gledi pet krat ali šest krat vidi nego jè. Švag. 1, 136 proroki prorokujuč kakti čez očali jesu videli. Lovr. rodb. 42 koji svoje očale nigdar iz nosa ne vzemeju, če prem oni taki niti tri

Digitized by Google

koračaje dalečinu čez ńe videti (ne) mogu. — očnik: Vran. rob. 1, 35 kad bi čez očnik glèdeli bili, zapaziju nasred morja dve male šajke. 2, 273 kad bi čez očnik pogledel bil, skima z glavum. — kristal: Habd. ad. 1084 tak čisti moraju biti, kak je čist naj lepši i naj glajši kristal, čez koga sunčeni traki ništar ze vsema ne vraženi prehajaju i svete. — kamen: Šim. 165 vu vsem telu lepa belota kako sneg belila se je. Jasnoča ńegova je od sunca svetleja, tenkoča je ńe čez groba kamen zapeļala. Gašp. 2, 41 Kristus čez kamen prez oskruńeńa pečati je zišel iz groba. — senčenica (ambrela): Vran. rob. 1, 103 napravil je tak dobru sénčenicu, da niti nàj tenši sunčeni tràk čez ńu séjati ni mogel. — zid: Fuč. 69 zid bil je svetel tak da je lehko mogel čez ńega videti vse. Mul. jur. ap. 205 kaj je Kristuševo telo po smrti osebujnoga dobilo? Tenkost da more kak ti misel čez vsako telo i čez zid prez prela prejti. Gašp. 2, 41 duša Kristuševa vu telo vleze ter isto odiči s tenčinum po koteroj kak ti misel čez vsako telo i čez zid je prez prela prejti moglo. — oblak: Habd. ad. 1074 drugi ki išče kuliku tuliku iskricu pobožnosti zadrže i kak ti čez oblake meseca gledeči na spoved negda pomisli. — zrak: Jurj. 36 idem, da na vašu čez zrak goru pridem. — tmica: Jurj. 23 ovo dobro dalko čez peklenske tmice vidim otca lépo Abrahama lice. — glava: Zagr. 5a 251 po noči misli nečiste čez glavu vu srdce dohajaju.

Gotovo samo prema osjećaju, da ńem. durch *znači* čez, *napisano je ovo:* Vran. rob. 1, 144 je li znaš čez kuliko làn rùk mora preiti predi nego se na niti presti more? Gašp. 1, 954 vsa čez ruke moje na stol dohađaju.

Od značeńa da se što miče s jedne na drugu stranu razvilo se to da akuzativ uz črez *znači 3) ono proti čemu se što neprijateljskom namjerom miče, pa dakle ono što kako udi, mjesto* proti *ili* zoper, *lat.* contra, adversus, *ńem.* wider, gegen, *stsl.* na. *Ono što je proti čemu napereno izriče se*

a) *supstantivom koji je kao ńeko sredstvo koje se pokreće suprot onomu što znači riječ u akuzativu uz* črez, *da se time ukloni ili obrani od ńega. Tako uz: arcnija*: Cruc. 1b 90 le ta je ena dobra arcnija čez preuzetnost. Škrb. 1, 213 kratko zdihvańe je arcnija čez greh. — bramba: Rog. 2, 279 znajti ni nobeniga sovražnika zuper inu čez kateriga bi Marija dala te brambe. Vojska 64 nar bulši bramba pak čez težave inu britkusti je le ta. 70 bramba

Digitized by Google

inu pomuč čez le tu je svoje oči inu ušesa skrbnu varvati. Jap. prid. 2, 293 nadloge ne služijo samu k doli zbrisańu naših grehov katęre smo dopernesli, ampak tudi k eni brambi čez te iste katęre bi znali dopernesti. — molitev: Traun psl. 55 vsak kristjan ima v tim psalmu eno lepo mólitu čez sovražnike svoje duše. — orožje: Cruc. 4, 40 kateri nas učè orožje nucat čez skrivne sovražnike naše. Vojska u podučeńu: ter yh (nauke) koker enu dobru orožje čez zmote hudičove inu tvoje grešnu nagneńe nucej. 2 de bi z orožjam čez zapelvajne inu zmote tiga sovražnika se preskrbeli. 245 le te štiri rečy so več tal to orožje, kateru ob času te smrti ta sovražnik v navadi ima čez nas nucat. Gol. 11 natura je ńeh z enim želam koker iz orožjam čez ńeh sovražnike previdla. Jap. prid. 2, 56 vędnu v svoji glavi novu orožje čez svojiga zuprnika kuje. Skrb. 1, 357 je za volo greha bogu orožje čez se v roko dal. 2, 47 nebo je z vsim ojstrim orožjam previdęno čez grešnika. — pomoč: Vojska 18 skuz s. obhajilu veči pomuč čez svoje grehe iskati. 186 prosi nyh za pomuč čez vse tvoje pregrehe. Skrih. sir. 34, 20 pomoč čez padec. 43, 24 pomóč čez tó je aku hitru megla nastopi pok. 3, 15 nar bolši pomoć čez tako žalost inu otóžnost je žalost katęro resnična pokora obudy. — pomočnik: Rog. 2. 76 vsi kristjani ńega držè inu častè kakor eniga susebniga pomočnika čez ta tresk, točo inu čez vse hudu inu nevarnu uremè

b) *glagolom kojim se pokazuje kako, ili supstantivom kojim se pokazuje što se pokreće, što je napereno proti onomu što znači riječ u akuzativu uz* črez: biti: *ono proti čemu je što napereno može biti bog, čeľade ili stvar: bog i što se mjesto ńega kaže:* Rog. 2. 96 ni modrústi, ni pámeti, ni svetuvańa čez gospuda čez buga non est sapientia, non est prudentia. non est coosilium contra dominum. — *čeľade izrečeno pronominom:* Dalm. psl. 55 nyh je veliku čez mene. Stapl. luk. 11, 23 kateri ni z mano, ta je čez me, (ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστιν, Dalm. kateri nej z mano ta je zupàr mene. *tako i* Jap. a Küzm. ki je nej z menom, prouti meni je; zogr. iže nêstъ sъ mnoją, na me estъ, Luter: der nicht mit mir ist, der ist wider mich.) Jap. kolos. 2, 14 inu je naše roke pismu katęru je bilu čez nas inu nam zuper, doli zbrisal. — stvar kaka: čast: Cruc. 1a 2'0 tebi težku se bo zgodilu kateri vse kar si sturil je bilu čez čast božjo. — dolžnost: Jap. prid. 1, 379 le to napręj vzetje bi ne bilú čez našo dolžnóst. — ľubezen: Rey 1, 298 pridigar nigdar ne sme per pridigi iz svojm naukam le

Digitized by Google

eniga samiga zadeti, kir tu bi blu čez kršansko lubezen. — nagneńe: Škrb. 2, 154 resnični evangelski navki so čez vse nagneńe, tedaj se ne poslušajo. — natura: Škrb. 2, 170 una evangelska postava je čez naturo. — ordnunga: Cruc. 4, 184 boga žalijo menejoč de vener g. bug yh ne bò štrajfal, kateru je čez ordingo božje pravice. — stan, sramežļivost: Jap. prid. 1, 377 ta katęri svoj stan prav spozná, vselej na tó gléda de nič ne stury kar bi čez ńegov stan bilu. Škrb. 1, 124 na to so šle nove šege, nečimrno pohujšlivo oblačilo, če je tudi čes stan inu čes sramožljivost, nič za to, de se le dopade. — voļa: Cruc. 4, 304 jest se odpovejm vsimu timu, katiru je čez tvojo sveto volò. Rog. 2, 441 le tu je bilu čez volu inu cil te bratovšine. Škrb. 1, 182 hočmo odvrniti vse kar koli bomo skuz tojo gnado spoznali de je čez tojo voļo. — zapoved: Cruc. 1a 147 kar kuli mesu ali telu želi, temu ne morjo odpovedat kakor Adam Evi, de si glih je čez zapuvid božjo. 1a 142 le tu bi bilu čez zapuvid božjo. 1b 144 kateri vse sturè tu kar vedo te nym dopade, de si lih je čez božjo zapuvid. 2, 171 žene so dolžne svojmu možu pokorne biti (v) vsih rečeh katere nejso čez zapuvid božjo. 2, 290 boga nočejo za svojga gospuda inu firšta spoznati, kateru je čez to prvo zapuvid božjo. 2, 352 pobij je čez vse zapuvidi: je čez zapuvid te nature, čez zapuvid stariga inu noviga testamenta, čez cesarsko inu cerkovno. 4, 345 ima možu pokorna biti, de li nej čez zapuvid božjo. Jap. prid. 2, 36 smo dolžni ńim pokorni biti v vsim kar ny čez božjo zapoved. Ravn. zgod. 1, 268 vari se kaj storiti, kar bi bilo čez božje zapovdi.

Često tako dolazi sama riječ u akuzativu uz črez kao ńekakva skraćena rečenica bez glagola, koji može biti malo ne uvijek biti, n. pr. čez čistost: Leon. 84 bom pregnal misli na tę reči kakor se preganajo misli čez čistost. Rey 1, 226 use radovolne misli, besede inu djańe (može se misliti: ki so) čez čistost inu pravično ordingo te nature so prepovedane. — čez naturo: Jap. rim. 1, 26 ńih ženstvú je to šego po naturi v šego čez naturo prebrnilu. — čez navado: Kreļ 1, 30b divica Marija je čez uso navado drugih žen prez možkiga priloženа od s. duha spočela. Rog. 2, 22 kir Urih u 12 tednu po rójstve bil je odstavlen čez vso navádo začel je bil pèr tèm poštu se poprávlat. 646 pozabil je na svojo krodkust: čez navado spledel je eno gajžlo, iz to uzdignil se je čez kupcè inu prodajavce. Wolf ezek. 16, 34 per tvojim kurbańi se je čez navado drugih godilu, inu za teboj ne bo kùrbáńa tvojim ena-

Digitized by Google

kiga, v tęm namreč de si plačilu dajala inu nisi plačila prejęmala se je per tebi čez navadu godilu. *tako i:* Krel 1, 39b bog je tako veliku milost nad ńo skazal da je le prez bolezni čez druge žene v divičstvi rodila (čez druge žene = čez navado drugih žen.) — čez ordingo in regelco: Vojska 26 takušnu te nagiba bel inu bel čez uso ordengo inu regelco te modrusti ńo lubiti ali sovražiti. — čez postavo: Dalm. 1 mos. 4 in margine: Lameh je ta prvi kir je čez postavo dvej ženi vzel. Skriń. modr. 2, 13 on nam napręj męče gręhe čez postavo. — čez pravico: Cruc. 4, 150 Turk prez vsiga uržoha inu čez vso pravico uleče čez nas. 145 gospoda katera čez vso pravico svoje kmete dere. 5, 18 ti si en lakomen Akab, kateri čez vso pravico tvojm bližnimu, tvojmu kmetu si uzel taistiga vola, taisto nyvo, taisti travnik. — čez prepoved Bas. 376 kateri se je postopel čez božjo prepovid inu čez use opominovańe Moyzesovu iti na vrh hriba. Rog. 2, 95 tega opómynat začèl je de bè nehàl od pridigavajna inu na nesel naprej te nove vjère katero oznanúje u ńegovim krajléstvi čez vso krajlévo prepóved. — čez previdnost: Bas 326 spoznaš tedaj tvojo neumnost, u kateri si tok deleč zašal de si čez previdnost božjo skuzi tvojo prošńo tok rekoč persilil, de je Evlogijo to srečo naklonil. — čez resnico: Cruc. 5, 16 so tekli dohtarji ter so jo tepli v tim ker čez vso resnico pišejo inu govore za taiste kateri ym dobru plačejo. — čez spodobnost: Rog. 2. 319 se najdeš en uhrni kryvyčni, kateri čez uso spodobnost uléčeš od posódenih denárjov te čimže. 517 pogovarjala sta se od smrti nyh lubiga inu s. mojstra, kaku so ńega Pilatus inu druga viši gosposka nedolžnu umórili inu križali čez uso spodobnost inu právyco. — čez svèt: Cruc. 5, 342 kaj z' ena velika nepamet bi bila tiga človeka, kadar bi on hotel samuvolen jesti eno gobo čez svit tih dohtarjov! — čez upańe: Kemp. 211 (III, 10, 2) ti si čez vse vupańe milost s tvojm hlapcam sturil. Jap. rim. 4, 18 katęri je čez vupańe vupal inu veruval, de bo on oče veliku narodov postal. prid. 2, 171 če se pak kaj hujšiga permęri, čez vse naše vupańe, taku recímo: od gospóda je le tu storjenu. Skriń. modr. 5, 2 se bodo začudili, kakó so uni takú naglu inu čez vse vúpańe izveličańe dosegli. 11, 8 si unim čez ńih vupańe obilnu vodę dal. Škrb. 1, 196 čez vse vupańe strí bóg novo čudo svoje dobrote. — čez vero: Cruc. 1b 6 obari bug de bi tu ner manši zamerkali per nyh čez to zakonsko vero, ony pa de le perložnost imajo, taku v prešestvu padejo. — čez volo: Kast. 56 skoraj pride

Digitized by Google

tá dán od boga odločen, de bodeš mogil le tú vse čez tvojo volo inu z veliko žalostjo zapustiti. Cruc. 2, 378 ti nimaš krasti, tu je de nymaš čez inu zuper volo tvojga bližniga vzeti kar ńemu sliši. 418 vsaka nečista misu nej greh, zakaj veliku krat pridejo čez našo volo. 284 grešni človek sam svojo volo sturi, svoje žeļe inu hudiča boga, svoje lušte inu trošte ijsče, de si lih so čez volo inu zapuvid božjo. 293 vy bi bily veliku hudy de čez vašo volo, čez vašo oblast en drugi vaše blago nuca. 4, 463 de bi čež volo božjo ta prepovedani sad vtrgal. 5, 7 bóš mogal pojti čez tvojo volo pred rihtarja. 86 po nyh nori glavi čez volo svojh stariših se ženijo. 184 ti bugaš trebuh ter mesenu čez božjo zapuvid jejš, tedaj trebuh je tvoj buh dokler temu čez volo božjo si pokoren. Bas. 464 boga boječi človek čez svojo lastno voļo svoje djańe inu zadržańe obrača toku koker je ńemo svitvano bilu . . . je bil pregovorjen čez svojo volo. Rog. 2, 24 Udalricus u 33 léjte ńegove stárosti bil je h škofu žegnan inu čez voļo postavlen. 241 una dekelca imela je enimu požrešnimu lintvernu naprej vržena biti čez volo tiga očeta. Vojska 72 kir bi v tim premišluvajnu tebe le naprej čez tvojo volo motile le táke grešne žele, neč se na boj. Tob. 71 neč ne vela ta zakon, kadar bi eden iz sylo ali gvautjo odpelal eno ledig ali udovo čez ńe inu ńe starešov volo. Skriń. sir. 14, 7 tudi dobru sturi po nevędama inu čez svojo volo. pok. 1, 98 ne dęlam dobru kar hočem, ampak sturim (to je: meni vjide čez vólo) húdu kar sovrážim. 2, 63 ne samu nesramne rečy srcę ognúsijo, temuč tudi vse kar srcę lubi čez tvojo volo, o bog! 3, 78 katęri (prestopki) človęku čez ńegovo volo ujidejo. Jap. 4 mos. 35, 11 kateri bi tegnili čez svojo vólo kry prelyti. 5 mos. 4, 42 kateri bi čez svojo volo svojga bližniga okuli pernesel. Schrey 2 sam. 18, 13 inu aku bi se bil tudi čez mojo volo tó sturiti postópil, bi ne bilú moglu tó pred krajlam skritu ostati. Red. 247 ti nas tudi čez našo volo na to pravo pot perpeleš. Škrb. 1, 52 tebe hudo nagńene tudi čez toja voļo v greh zapelá. 172 kdor začne en krat iz ene strme povske visokósti nazaj letéti, se ne more vstaviti, on bo od naturne teže zmiram naprej gnan čez sojo volo. 242 dopušeńe (meso jesti) nič ne vela če ga dobiš čez voļo cirkve. 375 za to boš moglo čez tojo volo spoznati čas moje pravične jeze. 2, 69 močno ražáli bogá ta isti, ktir cajt čez božjo volo obrača. 85 kader ti zapoveduje, se mu boš mogel čez voļo, persilen, podvreči. 180 znamine de je kršen bil more obdržat čez svojo volo. 231 naj kdo kaj stri čez ńe volo, je prec kry vroča. Rey 1, 205 velikiga

Digitized by Google

greha so krivi taisti sinovi inu hčire, aku lih so sojm starišam zlo potrebni, vender le jeh čez ńeh volo zapustijo. Ravn. zgod. 2, 18 lepo je de sta se Caharija in Caharijovka čez volo cele žlahte tako trdo angeloviga vkazíla držala. — čez zapoved: Cruc. 1b 195 en menih je čez svojo kloštersko zapuvid enu jajce na goreči svejči po noči pekel. 197 Eva ta lepi sad utrga inu pokusi ter čez zapuvid božjo ga požre. 2, 283 kadar človek svojo lastno volo čez božjo zapuvid sturi, g. bogu se v punt postavi. 5, 6 kateri čez zapuvid božjo je truplu cartal. Bas. 253 en priprosti prerok je poslušal opominvańe eniga hudobniga svitvavca, de bi čez božjo zapuvid obračal. Jap djań. ap. 18, 13 inu so ga pred sodni stol pripelali rekóč de le tá čez zapoóvèd ludęm pergovarja boga častiti. — čez zaslužeńe: Kemp. 211 (III, 10, 2) ti si ńemu čez vse zaslužeńe to gnado inu perjaznost izkazal. — čez žęlo: Traun psl. 139, 9 ne izdaj me čez moje žele grẹšniku. — delati: Skriń. 1 makab. 9, 51 inu je varhe v te iste postavil de bi čez Izraela sovražnu delali. — divjati, obdivjati: Rog. 2, 474 ta folk na le tu zàčèl je šè hujši dovjáti čez tega nedolžniga škofa. Skriń. modr. 6, 23 morjá voda bo čez ńih divjála. Jap. prid. 1, 232 nęhajte vy rabelni čez ńega divjati. Škrb. 1, 305 grešnik ne stri le to, on divjá še čez Jezusovo razbodéno glavo, čez ńegove raztégnene ude, čez ńegovo že umorjeno truplo. 2, 189 hudičova hudoba inu božja pravica bo čez te velike bol divjala kakor čez nevirne. 247 ni pred nehala čez svoje truplo divjat, dokler je smrt dušo od trupla ločila. Jap. djań. ap. 26, 11 kęr sim čez ńę še bol obdivjal, sim jih cèlú v tę vunańe męsta pregańat hodil. — doprinesti kaj: Bas. 379 de kej na doperneseš čez zapovid tiga kateri poleg tebe stoji. — faliti: Red. 240 gospud, zanesi ti meni, kulkur sim čez to maso v jedi falil. — grešiti, pregrešiti, pregrẹšati, greh: Dalm. 3 mos. 4 kadar ena duša gréši ne vejdoča čez eno gospodńo zapoved. Kast. 185 vsi gréše čez lubezan svojga bližniga, čez božje zapuvidi. Cruc. 2, 298 čez le to zapuvid greši kadar eden v norčiji tu s. ime v usta vzame. 393 v dvejh vižah čez le to s. zapuvid se greši. 421 kadar eden volnu se zadrży v nečistih mislyh, ta krat čez le to deveto božjo zapuvid greši. Jap. 4 mos. 18, 1 ty inu tvoji synovi s tabo bote mogli trpęti vse kar bóte čez vaše duhóvnstvo grẹšili. 4 mos. 18 32 vy nymate čez le to grèšiti. 5 mos. 9, 16 sim vidil de ste vy čez gospóda grẹšili. Škriń. jer. 50, 14 on je čez gospoda grešil (domino peccavit, Esz: sie hat sich wider Jehova versündigt). pok.

Digitized by Google

1, 55 nisim čez tvojo milost nehvaležnu grešil. Cruc. 1b 10 kar drugi sturè al čez boga ali čez bližniga pregrešijo, ti precej hočeš imeti pravico. 2, 163 čez kateriga se pregrešijo taisti kateri nečisto lubezan imajo. 4, 457 more biti se je pregrešil čez zapuvid cesarsko. Leon. 71 Ako bi pak pregręšil čez to, bom moj dolg spoznal. 100 de si lih bom v dopernašańi dosti krat čez to svęto čędnost pregręšal, vunder spričam de se očem pobolšati. Jap. 1 mos. 42, 21 my smo se čez našiga brata pregręšili. 2 mos. 10, 16 jest sim se pregręšil čez gospóda vašiga boga inu čez vaju. 2 mos. 32, 33 kateri se bo čez mene pregręšil, tęga bom jest iz mojih buku zbrisal. 4 mos. 18, 1 bóte plačali vse kar se bó čez ta svęti kraj pregręšilu. djań. ap. 25, 8 nisim ne čez postavo tih Judov, ne čez tempel, ne čez cesarja kaj pregręšil. prid. 1, 280 lakomnimu človęku se ne more nič očitati dokler se eden kaj čez ńegovu blagú pregręšy. Škriń. sir. 7, 7 nikár se čez męstno mnóžico ne pregręši. jer. 16, 10 kaki je naš gręh s katęrim smo se čez gospóda našiga bogá pregręšili? Schrey 1 sam. 20, 1 kaj sim pregręšil čez tvojiga očęta, de jiše mene vmoriti? Wolf baruh 6, 13 ne zamore vmoriti tigá katęri se čez ńega pregrešy. Škrb. 1, 238 vstane prašańe, kdaj se smrtno pregrešy čes zapoved posta. 2, 12 karkol ste čez čistost(o!) pregrėšili. 2, 77 mi bi se čez ńegovo nar vikši gospódstvo močno pregrėšili. List. ceļ. 310 kolku krat se sme moj brat čez mene pregrešiti, de bi jest ńemu odpustiu? Bas. 465 veliku grehov je dopernesel Ahab čez s. preroke inu čez izvoleni božji folk. Jap. 5 mos. 9, 18 katęre (grehe) ste vy čez gospoda dopernesli. Rey 1, 225 u le ti zapovdi bodo vsi grehi čes naturo doperneseni ojstro prepovedani. Rog. 2, 80 eni grehi so čez svetiga duha. — imeti kaj: Jap. mark. 11, 25 kadar se vy k molitvi postavite, odpustite aku kaj čez katęriga imate (εἴ τι ἔχετε κατά τινος si quid habetis *adversus* aliquem, stsl. zogr. ašte čьto imate na kogo, küzm. či kaj máte prouti komi. Dalm. aku kaj zupàr koga imate, Esz: wenn ihr *wider* jemand etwas habet). djań. ap. 19, 38 aku Demetrius inu ti antverharji katęri so ž ńim čez katęriga kaj imajo, taku se ja sodne zbirališa držę. 24, 19 aku bi kaj čez mene imęli. Škrb. 1, 8 al najdete ktirga, de b' po spovdi imel eno pravo sovražtvo sam čez se? — jemati mite: Trub. psl. 15 kateri suje denarje na žuh ne da inu mytov čez nedolžniga ne jemle, po Luteru: nimmt nicht geschenke *über* den unschuldigen. Dalm psl. 15 kateri svojih denarjev na žuh ne daje inu mitov ne jemle čez nedolžniga (stsl. pslt. sin. sьrebra svoego

Digitized by Google

ne dastъ na lihvą i myta na nepovinъnychъ ne prijętъ). — misliti, izmišļevati, domišļańe: Dalm. psl. 41, 8 hudu čez me mislijo, Lut. denken böses *über* mich. Traun psl. 40, 8 ony so si čez mene hudú zmišlùvali. Škrb. 2, 198 kdo bo zrajtal vse taisto hudobno domišlańe ktiro vstane v srcu čez taistiga ktiriga ne moreš trpeti? — moči kaj: Jap. 2 kor. 13, 8 my ne móremo kaj čez resnico, ampak za resnico (a Dalm. my ne moremo ništèr zupàr resnico, küzm. ne moremo kaj prouti istini). — nadležati: Vojska 200 kateri bodo tebe nadležali bodi si čez tvojo čast, ali čez tvoje truplu. — nameniti, obrnoti kaj: Vojska 166 na tako vižo te strele nameńene čez druge, kir so imele tebe ranit, obrnene čez te inu čez tvoje tadle, bodo ozdravile tvoje rane. Trub. psl. 7 nega nesreča se bo obrnyla čez nega glavo. Dalm. psl. 81 taku bi jest hotil mojo roko čez nyh zuprnike obrniti. Traun psl. 81, 15 bi bil jest ńegove sovražnike kmalu ponižal inu čez tę kateri ńega stiskajo mojo roko obrnil. — oznaniti praznik: Dalm. jer. klag. 1 (15) on je čez me en praznik pustil oznaniti, de bi moje mlade junake končal (vocavit adversus me tempus). — početi kaj: Škriń. sir. 8, 2 nikár se z bogatim človękam ne vlęci, de ki čęz te pravdo ne počnė. — podstopiti se: Jap. 3 mos. 19, 16 ti se nimaš kaj podstopiti čez kry svojga bližniga. — poslužiti se čega: Gol. 14 matica svojga žela se na posluži koker lę čez svojo gliho, nikol pa čez človęka. — prebuditi se: Dalm. ezek. 7 konec gre sem, on se je prebudil čez tebe (evigilavit adversum te, ἐξηγέρθη πρός σε). -- privleči: Pohl. tschup. 39 gospud, pozabi na moje nevednoste, zbriši ńeh 'z teh strašneh bukuv katire boš ti čez mene naprej pervlękel. — puhati: Dalm. djań. ap. 9 Saulus pak je še puhal s priteńem inu morjeńem čez gospodńe jogre. Jap. ibid. Saul je še vselej zgol žugańe inu vbijańe čez jogre tiga gospoda puhal (ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητάς spirans minarum et caedis in discipulos a küzm. pihavši pritjé i lüdomorstvo na vučenike). — ravnati: Jap. prid. 2, 46 ta trętja stopińa tę jęze je kadar se edèn takú deleč zguby inu čez pamet ravná de krivica tèga bližniga iz tęga pride. — razdvojiti: Jap. mat. 10, 35 jest sim prišàl razdvojiti človęka čez svojga očęta inu hčęr čez svojo mater, inu nevęsto čez svojo tašo (ἦλθον διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam.

Digitized by Google

stsl. mar. pridъ razlą̀citъ človêka na otьca svoego i dъšterь na materь svoją̀ i nevêstą̀ na svekrovь svoją̀. Küzm. sem prišao odločávat človeka, tou je siná prouti oči svojemi, i čér prouti materi svojoj, i sneho prouti svekrvi svojoj, a tako i u starohrvatskom ńegda Kukuljevićevu a sada akademijskomu misalu na 83. listu: pridohь bo razlučiti človêki: sina protivu otcu svoemu i dêšterь protivu materi svoei i nevêstu protivu svekr'vi svoei. Dalm. jest sim prišàl človeka rezdvojiti zupèr svojga očeta inu hčer zupèr svojo mater inu nevesto zupèr svojo tašco [snaho]). — snovati kaj: Schrey 1 sam. 24, 10 David čez tebe húdu snuje. — stvoriti kaj: Krelj 1, 93²b hudiči se edan drugiga drže kakor ripje ali ketine: kir je kuli edan, ta nyh ima vselej več polak sebe, edan čez druziga ništar ne sturi Dalm. 3 mos. 4 de bi kaj bily čez eno zapuvid tiga gospuda sturili . . . kadar pak vjuda gréši inu kaj čez zapuvid gospuda svojga boga stury, ima k ofru pernesti eniga kozla Cruc. 1a 3 Kaligula cesar še huši čez svoj visoki stan je sturil v tem kir več krat svojga kojna je v gostje povabil. 2, 129 more premislit kaj je pregrešil inu sturil čez tih deset zapuvid božjih, kaj čez tih pet zapuvid duhovne matere kršanske cerkve, kaj čez g. boga, kaj čez svojga bližniga. 466 vprašaj vejst tvojo, naj povej tebi kaj si sturil čez tih deset zapuvidi božjih. Bas. 346 kulku hudiga stury en taki zvujzdani strupeni jezik ne le čez človeka, ampak tudi čez božjo čast. 347 kar je Joab zuprniga sturil čez Davidovo peršono. 348 vidiš kulku pregrešniga sturi en taki jezik ne le čez človeško, ampak tudi čez božjo čast. 440 Absolon je djal de nema syna, ker je mejnil de zavol tiga greha kateriga je čes svojga očeta sturil, ńeega otroci neso uredni de b' živeli. 465 so tebi naprej nesli golufne uržohe, de b' to al guno čes božjo zapovid inu tvojo vejst sturil . . jim privoliš inu sturiš čez tvojo lastno volo. Jap. 3 mos. 4, 2 aku en človek kaj stury čez kar koli za eno zapóved tiga gospóda, ima za svoj grẹh enu tele brez tadla gospodu ofrati. prid. 1, 175 bi ne smel nikoli kaj čez svojo vejst sturiti. Wolf baruh 2, 12 grešili smo, hudobno dẹlali, krivičnu sturili čez vse božje zapóvẹdi. Škrb. 1, 397 Agata, Helkonija preden bi ble kaj čez čistost strile, so rajši trpele. — *tako i:* potvrditi: Boln 19 skuzi le ta s. sakrament bode ta bounik na negovi duši čez te skušńave tega peklenskiga suražnika potrden. 134 de mene Jezus čez use skušńave inu zmotńave potrdi.

Digitized by Google

Tako osobito uz glagole koji znače kako god očitovati protivnost, ili uz supstantive značeńa slična takim glagolima. Neki se taki primjeri mogu na više načina tumačiti, i kako, recimo u grčkom, dolazi γογγύζειν κατά τινος *uz* ἐπί τινι, *ili u ńemačkom murren wider etwas uz über etwas, tako se može godrńati mrmrati čez kaj tumačiti ne samo tako da godrńańe dolazi na što, nego i da biva radi čega. Tako uz:* (brečati brenčati: Dalm. jez. 16 za tu breču moje srce čez Moaba kakor ena arfa inu moje znotreńe čez Kir Harez. Škriń. iz. 16, 11 za tó bo moje srcę čez Moaba kakor citre brenčalu inu moj drób čez zyd žganiga cegla. — bučati: Dalm. jer. 48 za tu buču moje srce čez Moaba kakor ena trobenta, inu čez ludy v Kirherezi buču moje srce kakor ena trobenta.) — djati: Cruc. 2, 401 una dva falš priča, katera sta čez s. Štefana djala: homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum et legem, sta bila uržoh de Judje so bily s. Štefana ubili. — godrńati godrńańe: Rog. 2, 41 veliku krat čez tega godrnámo. 325 prosil je ta istiga za zaméro de je taku nespodobnu godrńal čez ńega. 566 čez boga godrnámo. 657 iz srda záčel je godrńat čez tega preróka. Jap. 2 mos. 15, 24 ludstvu je čez Mojzesa godrńalu. 4 mos. 14, 36 kadar so nazaj prišli, so vso množico čez ńega godrńati sturili. 16, 11 kaj hoče Aaron biti, de bi vy čez ńega godrńali? 17, 5 bom tę tožbę izraelskih otrok od mene odvrnil, s katęrim čez vaju godrnajo. mat. 20, 11 kadar so prejęli, so godrńali čez hišniga gospodarja ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου murmurabant adversus patrem familias stsl. asem. рьрътаahą na gospodina. Küz. mrmrali so prouti gospodari. joan. 6, 41 Judje so čez tó godrńali, Luter: murrten darüber. prid. 2, 142 čez božjo previdnost godrnajo. Škriń. sir. 31, 29 čez tęga katęri skopú kruh vùn dęly bó męstu godrnalu. pok. 2, 42 kęr sim čez ńę godrńal, 1, 115 aku bi slišali mene čez tvojo previdnost, o bóg! godrńati, bi se nad tim mojim padècam veselili, 3, 35 aku bi čez svoje odlašańe godrńali. Škrb. 1, 10 več ne godrnaš čes križe, nesreče. 1, 61 so čes ńo godrnáli, 1, 111 ne godrnej čez križe inu nesreče. 1, 125 druge toži, čes druge godrna. 1, 176 je vselej nevolno godrńal čes vsako mejhno bolečíno. 1, 228 pomankańe lubezni prot bogó je, ako čez bogá inu ńegovo previdnost godrnáš. 1, 406 če druziga striti ne morejo, se čez boga vzdignejo, čez ńegovo previdnost godrnajo. 2, 200 Mirjam inu Aaron sta godrnala čez Mojzesa. 2, 240 si godrnal čez ńegovo previdnost. Ravn. zgod. 1, 118 nobedin vsih vas ktiri ste čez me godrnali, ne pojde v oblubleno

Digitized by Google

deželo. List. ceļ. 44 so godrńali čez hišniga gospodarja. — godrńane: Jap. 4 mos. 13, 31 godrnańe tiga ludstva je čez Mojzesa vstalu. Škrb. 2, 41 godrńáńe čez ńegovo previdnost. — golčati: Šerf. pred. 1, 131 ne guči krivo črez ńega. 2, 202 keri so med vratami sedeli, so krez me gučali. — *govoriti, govorjeńe, često s kakim dodatkom:* hudo, zaničļivo itd. Trub. psl. 27 zubper me fałš pryče vstajejo kir čez me sylo inu krivu govore. Dalm. psl. 50 ty sediš inu govoriš čez tvojga brata κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις Lut. redest wider deinen bruder Trpl. gučíš prouti brati stsl. sin. sêdję na bratra svoego klevetaaše. Kast. 69 kadar zvèš de edn hudú je čez tebe govuril, vprašaj tvojo vejst, je li si kriv ali nikár . . aku nési nič takešniga hudiga sturil kakòr se čez tebe govory, ti bi ga vtegnil še sturiti. 108 jeziku je vse odprtu. Ty veliki firšti inu krajli néso pred nym žyher, de bi čez nyh ne govuril. 110 takú ti tudi se zadrži, kadar se čez tebe hudú govory. 167 čèz tebe hudú govorè. Cruc. 1b 113 vse tu hudu kateru se more zmislit čez nyh govory. 2, 300 gdu je bil prebodil tiga hudobniga Julijana apostata? šentavańe kateru je čez Kristusa govoril. 301 Mojzesovo sestro Marijo bug je bil gobamy štrajfal za tiga volo de en sam krat je špotlivu čez brata Mojzesa govorila. Ah kaku veliku več bò vas štrajfal kateri vsak dan skorej špotlivu govorite čez svetnike, čez rane božje, čez s. zakramente, čez s. imè božje. 5, 6 preveč špotliv' čez žene govorite. Bas. 287 velik greh je čes čast inu pošteńe svojga bližniga opravlive besede govoriti, še veči greh govoriti čez domače. 471 začel je čez ńega govoriti inu mrmrati. Rog. 2, 26 ta kir prišál je h svojmu firštu, tu prou bilú je govórit grdú čes te s. škofe. 479 ni bilú nobéniga kateri bi bil čez ńo kaj hudiga govóril. Jap. 4 mos. 12, 8 za kaj se nista bala čez mojga hlapca Mojzesa govoriti. 13, 33 so čez to deželo katęro so oględali per izraelskih otrocih hudú govórili. 21, 7 my smo grešili de smo čez gospóda inu čez tebe govórili. 2 kor. 6, 3 obenimu pohujšańa ne dajmo, de se ne bo čez našo službo hudú govorilu. 8, 20 zraven se my varùjemo de kdó kaj čez nas ne govory, prid. 1, 278 on posluša z veselam, kadar se čez ńega hudú govory, 2, 37 de se ne pustité preslepiti od eniga hudobnika katęri vsaki dan čez vęro govory. Škriń. pridg. 7, 22 ne poslušaj rad vse besęde, katęre se govorę, de ki svojiga hlapca čęz te hudú govoriti ne slišiš, 10, 20 ne govori hudú čez krajla, 1 mahab. 11, 11 on je hudú čez ńega govóril, pok. 1, 114 kęr so se moje nogę spodtikùvale, so čez mene mogočnu govorili. Traun psl. 34, 26

Digitized by Google

katęri čez mene prevzętnu govorę μεγαλορρημονοῦντες ἐπ' ἐμέ, 49, 20 prav z naprejvzętjam si ti čez tvojga brata govoril, 58, 13 katęri v sodíši sèdę, čez mene govorę κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν, 74, 6 ne govoríte čez bogá hudobnu μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίαν, 108, 3 ony so čez mene z lažnivimi jezíki govórili. Schrey 1 sam. 27, 11 de ki ne bodo čez nas govorili inu rekli: to je David sturil, 2 sam. 19, 21 ne bó már za volo teh besedy Semej vmorjen, kęr je hudu čez gospodoviga kristusa govoril? (1 kraļ. 13, 32 resničnu se bodo besęde dopolnile, katęre je na gospodovu povelje naprej govoril čez altár (ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον) katęri je v Beteli inu čez vse malikovske hrame na visočinah.) Wolf. ezeh. 35, 12 jest sim slišal vse tvoje očitańa, katęre si govorila čez izraelske hribe rekóča: zapušeni so. Leon. 19 misijonar je dobil perložnost še boļ čez pļes govoriti. Škrb. 1, 312 je čez viro, čez andoht inu brumnost zaničlivo govoril. 2, 199 če kdo začne govórit čez tiga ktirga ne móreš trpéti, se posluša. 2, 237 vikši farji, ne govorite čez Jezusa. List ceļ. 246 zraven se varjemo de kdu kej čez nas ne govori. Met. 247 čez tebe govorę. govorjeńe: Kast. cil. 62 tu pride šentuvańe, mrmrańe, kletov, govorjeńe čez bogá, čez ńega stvari, čez svetnike. Škrb. 1, 151 zaničlívo govorjeńe čez viro inu božje rečí. pogovor: Škrb. 1, 347 od zaničlivih pogovorov čez viro, cirku, duhovstvu inu božje rečí. — grlo odpreti: Trub. psl. 22 nih grlu so oni čez mene gori odprli (Dalm ibid. ony svoja usta zupàr mene odpiraju. Traun. 21, 14 ony so zupèr mene svoj góbèc odprli. Trpl. ibid. odpérajo prouti meni grla svoja. stsl. psl. sin. otvrêsję na mję usta svoê. Luter: wider mich. grč. ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν). — grméti: Jap. prid. 1, 282 ali nisim jest eden od tih lakomnih ali vohrnih, čez katęre pridigar taku strašnu gàrmy? 2, 114 leta je bila ta velika pregręha tih farizerjov, čez katęro je naš izveličar tolkajn grmel. 150 ti sveti crkovni vučeniki na eno strašno vižo čez tę bogate grmę. 202 bote spoznali de se čez eno tako hudo navado ne more zadosti grmęti. Škrb. 1, 43 ako se grmí čes rezvojzdanóst v zadržańu, čes pohujšańe v tovarštvu, čes nesramnost v oblačilu, se prec oglásjo posvetni otroci. 2, 90 nobenga med vami ni, čez ktirga bi grmele en krat te strašne besede. — jezik brusiti, iztezati: Rog. 2, 78 udari u' kako hišo ali kozelc inu vse pogory, koga ta čas delate uržoh le take nesreče? čez boga jezik brusite inu godŕnate čez vaše mašnike. Škrb. 1, 60 živíš med takimi, ktiri čez víro, čez cirku, čez božje rečí inu čez duhovstvu zaničlivo jezik stégajo.

Digitized by Google

— kleti, preklinańe: Jap. rim. 14, 16 čez našo dobroto se nima klęti. Šerf. pred. 1, 2 ne smemo kleti čres ńegovo mudro ravnańe 2, 141 ludje kres vas za mojo volo klejejo. Škrb. 2, 221 inu v temu preklinvańu čez svetnike, čez Marijo, čez bogá se bo pogreznil grešnik v brezen. — kričati, kričańe: Dalm. jer. 12 tebe ferahtajo tudi tvoji bratje inu tvojga očeta hiša inu čez tebe kričé, jer. 51 eno kričańe se bo slišalo čez vso silo v deželi. — lagati, laži plesti, spletati: Trub. kateh. 185 nesramnu čez nas lažo. Cruc. 5, 441 ste se zlagal čez taisto dekelco. Wolf dan. 14, 11 katęri je čez nas lagal. Škrb. 2, 245 tam stoji grêšnik ves v mislih ker ga svarí vést de je bližniga opravlal, čez ńega lagal. Škriń. sir. 7, 13 nikar lažę čez tvojga brata ne plédi, μὴ ἀροτρία ψεῦδος ἐπ' ἀδελφῷ σου. pok. 1, 107 vse sorte làžy čęz me splętajo. — momḷati, lajati: Rog 2, 314 farizéerji te lepe čednosti tega vsmilejna katéru izkazúval je tem publikanam niso mogli per gmahu pustyti de bi čez to na bily momlali inu lajali. — mrmrati, mrmrańe: Trub. joan. 6 Jezus je vejdel per sam sebi de so nega mlajši čez tu mrmrali. mark. 14 inu so mrmrali čez ńo. Dalm. 4 mos. 14 je čez tu vsa gmajna mrmrala. jozve 9 vsa gmajna je čez to mrmrala. mat. 20 so mrmrali čez hišniga očeta. luk. 5 farizeji so mrmrali čez ńegove jogre. joan. 6 so ńegovi jogri čez to mrmrali. Kast. 133 ti nèmaš čez take reve mrmrati. 312 aku tvoje telù se toži inu mrmrá čez post, potroštaj ga s premišlovańam večniga veseḷá v nebesih. Mrmrá čez hude inu žleht gvante, oblubi ńemu nebeško luč. Cruc. 1a 132 zatoraj so mrmrali čez boga. 197 mrmrat čez svojga bližniga. 1b 7 kadar je to vidil ta farizeu, je bil začel mrmrati čez *(grieškom* črz) Madaleno. 1b 8 mrmrajo čez nyh de so groby. 85 Simon Pharisaeus je čez Madaleno mrmral. 109 za kaj se tožiš de drugi čez tebe mrmrajo? 2, 111 Izraeliterji v pušavi so čez boga mrmrali . . varvajmo se de nihdar ne bomo mrmrali čez boga. 141 čez boga mrmrate. 4, 12 čez pridigarja mrmrat. 31 mrmraš čez mašnike. 51 Izraelitery so mrmrali čez Mojzesa. 61 pregreši Aron inu ńegova sestra Marija, za kaj sta mrmrala čez svojga brata Mojzesa. 5, 32 ńegova žena je čez ńega mrmrala. Bas. 8 čez boštvo si mrmral. 153 mrmraš ne le čez stvari, čez stvarnika. 468 ga je ńegova žena šuntala de bè čez boga mrmral. Rog. 2, 467 mrmrat čez vboštvu. 565 more biti je ona čez ńeh mrmrala. Tob. 191 ne mrmrej čez gospud boga. Jap. 2 mos. 16, 2 vsi izraelski otroci so v pušavi čez Mójzesa inu Aarona mrmrali. 4 mos. 14, 29 vy vsi

Digitized by Google

ste čez mene mrmrali. 16, 41 vsa množica izraelskih otrók je čez Mójzesa inu Aarona mrmrala. Rey 1, 186 čes tu ureme mrmrati. Šerf. pred. 1, 437 potrpliv človek ne mrmra proti bogi čres trpleńe no težave. 2, 340 ona je ne nikoli mrmrala črez svojo nerodovitnost. — mrmrańe: Kreł 1, 73a takovo sovražtvo se je začelo v prvej cerkvi k času teh apostolov, ker je mrmrańe vmej krščeniki vstalo čez davańe inu razdeleńe almožna. Dalm. djań. ap. 6 je enu mrmrańe vstalu mej Grki čez Ebreerje. Bas. 153 zdajci v začetku tiga vprašańa zagledaš tvojo veliko nevolo, godrnańe inu mrmrańe ne samu čez velike, ampak tudi čez majhine nadležne rèčy. Vojska 35 včasu v to mrmrańe cilu čez g. boga pade. Jap. djań. ap. 6, 1 v tih istih dnęvih pak kir je tó štivilu tih jogrov gori jemalu, je vstalu enu mrmrańe tih Grkov čez Hebrearje. — nagańati za kaj čez koga postulare aliquid adversus aliquem: Jap. djań. ap. 25, 3 inu so čez ńega za le to dobroto nagańali, de bi vkazal ńega v Jeruzalem perpelati. — obrnoti se: Jap. prid. 2, 191 bodo ony samy enkrat ta urtel prejęli, čez katęriga se ne bodo mogli k obenimu vikšemu sodniku obrniti. — omahovati: Škrb. 2, 170 v unimu tovaršstvu omahujejo čez resnice, ktire je vender cirku trdnu virvala. — pisati: Cruc. 5, 592 Julius Cesar je slišal de Catulus je pisal čez čast inu poštejne ńegovu. — posvetovati se: Traun psl. 82, 4 ony se čez tvoje svètnike posvètujejo. — praviti: Trub. kateh. 185 več čez nas tudi pravijo de više zašpotujemo. 205 vsak bo sam čez se pravil de je kriv. Dalm. ezeh. 25 za tu ker vy čez mojo svetińo pravite: aha, ona je k nečasti sturjena, inu čez izraelitarsko deželo: ona je opuščena, inu čez judovsko hišo: ona je v ječo proč pelana, hočem tebi izdati. Šerf pred. 2, 482 strašne besede pravi sveti Jakop črez take keri bližnemi v potrebi ne pomagajo. — prepirańe: Jap. djań. ap. 15, 2 sta Pavl inu Barkalaz ne enu majhinu prepirańe čez ńę vzdignila (facta seditione non minima Paulo et Barnabae adversus illos). — prerokovati: Wolf. ezeh. 4, 7 inu bóš čez ńega prerokùval (prophetabis adversus eam). — pretež: Kreł 2, 201a le to da Jairus za zdravje inu za leban prosi, to je eno risnično znameńe ńegove vere, zakaj kadar bi ne veroval da hoče pomoč inu trošt per Kristusu zadobiti, taku bi ne bil k ńemu šal za pomoč prositi suseb kadar je bil edan poglavica šule inu kada je sice znal tih viših farjev inu farizeov priteš čez te kateri Kristusa spoznajo. — pričati, izpričevati, priča, izpričańe: Kreł 1, 121^{3}b naj si je dosti krivih prič vstalo inu pričalo čez ńega, taku se vsaj nejso glih

Digitized by Google

vkup rajmale. 2, 76b nyh lastna vejst čez ńe priča, de je nyh uk inu živļeńe zanikrno inu nepravično. 138a krivo priča čez vboziga colnarja. Dalm. 4 mos. 35 ena priča nema pričati čez eno dušo k smrti. Cruc. 2, 401 ona dva sta folš pričala čez tiga nadolžniga Nabota. 4, 143 so čez Eduarda folš pričali. 5, 2 angeli bodo pèršli pričat čez nas. Škrb. 1, 322 ti s krivjo pomóčena zemla! ti pričaj čez take katiri tako govoré. Dalm. mat. 26 ništer ne odgovoriš h timu kar lety čez tebe pričujo? Jap. 5 mos. 17, 6 kadar le edèn čez ńega pričuje, nima obedèn vmorjen biti. mat. 26, 62 ali ti nič ne odgovoriš na tu kar le ty čez tebe pričujejo? Wolf. dan. 13, 49 ona dva sta čez ńó krivu pričùvala. Rey 1, 240 krivu čes bližniga pričujejo. Cruc. 2, 402 so pred rihtarjam s persego spričvali čez s. Narcisa škofa. — priča: Krel 1, 121²b visoki farji so iskali krivih pryč čez Jezusa. Dalm. 1 mos. 31 bo čez tebe h priči. Cruc. 2, 393 grešy kadar pred pravico krivo pričo čez svojga bližniga govory. 2, 401 Alcimus je folš priče pelal čez Juda Mahoberja. 402 kaj z' en uržoh je bil de tulikajn folš pryč se je našlu čez Kristusa dokler nihdar nej človeka režalil? . . zatoraj de bi nyh gnado dosegli, so krive priče čez Kristuša pelali. 5, 204 krivične priče so čez ńega pelali. — spričańe: Cruc. 1a 227 v rihtnih hišah ta krivična sodba inu fauš spričajne čez te vboge sirote. — pridigovati: Cruc. 2, 552 vse skuzi je pridigoval čez greh. — prinesti naprej = ńem. vorbringen: Cruc. 2, 401 uni folš priče, kateri so bili potrdili kar Tertullius čez s. Paula je bil pernesil pred rihtarju (!) Feliksam, so bili uržoh de . . Jap. djań. ap. 25, 19 ony so nekatere prašańa od svoje vraže čez ńega naprej pernesli. — psovati (= ńem. schimpfen *über* jemand): Šerf pred. 2, 491 blaženi ste vi, či lydje črez vas za mojo volo psyjejo. — razodéti: Škrb. 1, 257 nerad rezodéne sam čez se to kar mu je h špóti. — reči, izreči: Kateh. 219 hudu smo rekli čez ńega. Cruc. 5, 442 kaku hitru človek z jezikam reče eno besedo čez poštejne svojga bližniga. Rog. 2, 216 per katérem vsem véner Job kazal ni nobéne navoļe, rekal ni čez tu nobene hude beséde. 478 težkú bi brez hudih čez se rečenih besedy bila znajdena . . težkú bi sedaj Judit bila takú šréčna de bi čez ńo nobedin ene hude besede ne rekal. Vojska 91 tukej perkrita leży ta peklenska kača inu je perpravlena tebe oskruniti ali usaj raniti, čez katero znaš reči: o prekleta kača! Škriń. 26, 2 kakòr ptica drugàm prelety inu grabèc kamòr bodi grę, takú bo ena brez potrębe čez koga rečéna klętva čęz šla. Wolf dan. 3, 76 kateri bo čez

Digitized by Google

bogá klętu izrękèl, more konèc vzęti. — rjuti, rjovéti: Dalm. jez. 16 za tu bo en Moabiter čez druziga rjul. Vsi bodo kmalu rjuli čez grunte tiga mesta. Skriń. jer. 12, 18 kakòr lév v gózdi je čęz me rióvel, za to sim ńega sovražil. — rohnéti: Jap. sod. 8, 3 kadar je on le tó zgovóril, se je ńih togota vlegla, od katęre so čez ńega rohnęli. — sekati: Škrb. 1, 160 živiš med nečistim ktiri nesramno klafájo, čes sramožlivost sékajo. — spoznati (= erkennen wider): Dalm. suz. hočeva čez tebe spoznati. — sramočeńe: Šerf pred. 1, 460 sramoteńe črez pobožnost. — svẽt držati (= rath halten über jemand): Dalm. mat. 12 so držali en svit čez ńega kaku bi ńega pogubili, i Jap.: so svit držali čez ńega. Mat. 27 so vsi viši farji inu stariši tiga folka svit držali čez Jezusa de bi ga vmurili, i Jap.: so svit držali čez Jezusa (συμβούλιον ἔλαβον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ consilium inierunt adversus Jesum. Küzm. tanáč so držali prouti Jezuši. stsl. zogr. sъvẽtъ sъtvorьše na Isusa). — svetovati se: Trub. mat. 12 farizei se svejtujo čez nega kaku bi ga pogubili; — šentovańe: Cruc. 2, 585 šentovajne čez svetnike inu boga. — škripati: Trub. psl. 35 škriplejo ž nih zobmi čez me ἔβρυξαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀδόντας. stsl. sin. skrьžьtašję na mję. 37 škriple ž ńega zobmi čez nega. Dalm. job. 14 ta z zobmy čez me škriple. psl. 35 ony zobmy čez me škriplejo. 37 nevernik z zobmy čez ńega škripḷe. Djan. ap. 7 kadar so ony le tu slišali, je nym šlu skuzi srce inu so z zobmy škripali čez ńega. tako i Jap. 7, 54 i List. ceḷ. 17; Jap. prid. 2, 129 vy bòte čez to od jęze škripali. Traun psl. 34, 16 ony so čez mene s svojimi zobmy škripali. 36, 12 čez ńega s svojimi zobmy škriple. Šerf. pred. 1, 86 naj on čez nas zapston škriple. — tožiti (u ‚tožiti ili tožiti se čez koga ili kaj' ima u svakom slučaju ńeko neprijateḷsko kretańe proti onomu što se izriče riječju u akuzativu uz čez pa bilo ono prema ńem. klagen über, ili klagen wider ili wegen etwas, a svuda je lih germanizam. S toga ću sve primjere, tumače li se ovako ili onako, ovdje navesti): obtožiti, potožiti, pritožiti se, tožba, tožnik; klagovati, klagovańe: Trub. psl. 38 toži bogu čez sujo težko bolezan inu čez suj betež, čez suje grehe, čez suje perjatile kir so ga cilu zapustili, čez suje sovražnike. 55 toži čez vse žlaht suje sovražnike, čez Jude, Turke, tirane. 79 ta stara izraelska cerkov tože čez Kaldeerje ali Babilonerje inu čez Antioha tyrana, inu ta sadašna krščanska cerkov čez Turke, papežnike, čez antikristusove hlapce. Trub. kateh. 185 čez tako sylo, krivico komu hočmo tožiti? luk.

Digitized by Google

23 jest ne najdem na(d) nim obenih takih krivih riči, za katerih volo vi čez nega tožite. Kreł 1, 76 Marta je tožila čez svojo sestro Marijo. 109a nyh lastna vejst bode čez nyh tožila. Dalm. sir. 4 de ne bo tožil čez tebe. 42 otroci morajo čez neverniga očeta tožiti. djań. ap. 24 kar čez me tožijo. 1 makab. 9 aku bodo ony dajle čez tebe tožili, taku moramo my ńe braniti. 13 je on Tryphonu te denarje inu otroke poslal, de bi ta folk čez ńega ne tožil. 15 ker ti pak čez tu tožiš de smo my Joppe inu Gazo vzeli, je le tu ta uržah. Kast. cil. 166 toži čez tvojo hudobo, 176 dosti krat se tóžiš čez te pretečene dny. 222 včasi se tožijo čez človeško nevernost. Cruc. 1a 18 inu vener se smejo podstopit čez boga tožit de jim ne pomaga . . kodar hodi, čez boga se toži . . nikar se ne toži čez boga, aku tvojo prošńo ne vsliši. 184 čez katere sam bug se je tožil. 211 pravičnu se morem čez vas tožit. 223 grem de bom moj' prijatelci tožila čez moža. 224 ziher se moreš čez takušne hudobne ludy tožit. 1b 4 bo nekateri syn se tožil čez svojga očeta . . bo una hčy prez vsiga konca tožila se čez svojo mater. 159 bug vsiga mogočni čez takušne se toži. 172 ah čez takušne g. bug se močnu toži. 177 za kaj se tulikajn tožite čez ta svejt? 187 eni bodo se tozili čez luft, drugi čez nerodovitnost te zemle, drugi se bodo tožili čez ludy, drugi čez hudiča inu cilu eni bodo mrmrali inu tožili čez g. boga. 189 kaj se ti žena tožiš čez Kristuša? kaj se vy čez boga tožite? 192 jest imam uržoh se čez te tožit. 2, 140 one niker se ne morijo čez nas tožit. 211 sam g. bug se toži čez kršanstvu. 210 sam g. bug se toži čez taisto dušo, 4, 154 vže več krat sim slišal tožit se čez naše generale. 186 vsi se tožijo čez vahte. 378 obari nas bug de ony bi se hoteli čez ranco gospo tožit. 382 čez koga se tožim? čez smrt? 5, 472 posly se čez ceringo tožijo. Bas. 221 nikar se ne toži čez silne skušnave, čez tvojo slabovižnost. 318 ptujga greha deležni postanejo inu vender se čez to ne obtožjo. 319 predajovc se obtozi čez tatvino. 383 kateri se komej čez deseti dev svojih grehov obtožijo. Boln. 8 se ni nihdar čez tu pertožila. Jap. 4 mos. 11, 1 med tęm je enu godrnańe teh ludy vstalu kakòr de bi se za volo truda čez gospoda pertožili. 17, 10 de ony nęhajo se čez mene potožiti, djań. ap. 25, 11 nič takušniga ny, kar le ty čez mene tožijo, hebr. 8, 8 on se čez ńę potóži. prid. 1, 310 jest se ne potožim čez tó kar za vas sturym. 2, 49 čez kogá se jest morem potožiti, kęr sim toli krat smrt zaslužil? 160 falę če se čez božjo previdnost pertóžijo. 273 gdo se čez take grešne žeļe obtóži? 291 ali se potóži en tat ka-

Digitized by Google

tęri bo k galgam pelán čez svojga sodnika ktęri ga je k smrti obsodil, ali čez rabelna katęri bo to sodbo nad ńim spolnil? Traun psl. 40 David toži čez Judaža. Skriń. sir. 29, 6 tóžijo čez drage čase. modr. 13, 6 vendèr pak se je čez tę màjn pertóžiti. pok. 1, 12 jest se čez tvojo ojstrost celu nič ne pertóžim. 110 moja samsvojna lubęzen me žene, de bi se čez tó obnášańe mojih zuprnikov per mojih pèrjátlih pertóžil. 3, 27 čez ta moj britki stan se nič ne pertóžim. 84 pridite inu pertóžite se čęz me. Škrb. 1, 125 srditi naprejpostavleni tóži čes nebogliviga podlóžniga. 331 za to mórem tudi le sam čez se tóžiti. 113 ali bomo še perpustili de bo tóžil čes nas Jezus? 414 če tedaj nas sovražnik premága, če nas pogubí, čez kogá imamo tožiti kakor samí čez se? 475 slišim nebeškiga očeta de se toži čez sedajni svejt. 2, 67 čez zgubo cajta nobeden ne toži. 194 jest nimam nič čez ńega tožít. 194 se je čez ńih sovražno srcé potožil. Šerf pred. 1, 97 prenašajte eden ovega, odpystite eden ovemi, či ker krez ovega tožiti ma. 2, 159 bog človek se ne toži čres svoje rane, temoč le črez našo nevolo; tožba: Dalm. djań. ap. 25 so naprej pernesli veliku inu težkih tožbi čez Pavla. Kemp. 238 (3, 18, 1) dosti krat sim velike tožbe čez me slišal. Jap. luk. 6, 7 farizerji so na ńega ravnu ględali, aku bo on ob sabóti ozdravil, de bi eno tožbo čez ńega nešli (stsl. mar. da obrěštatъ rěčь na nь), joan. 18, 29 kaj za eno tožbo pernesete vy čez tiga človęka? (stsl. mar. kają rěčь prinosite na človêka sego?), djań. ap. 25, 7 inu so čez ńega velike inu težke tožbe napręj pernesli. Kološ. 3, 13 zanesíte si med sabo, če kdo tožbo čez eniga ima; tožnik: Krel 1, 84a ta pravični je sam čez se tožnik; klagovati: Dalm. jerem. u predgovoru: zgul svary inu klaguje čez hudobo tih Judov. ezeh. 19 ti klaguj čez izraelske viude. Cruc. 1b 12 zakaj tulikajn klaguješ čez te druge? 2, 299 s. Hieronymus ner ble čez norust ty(h) šentuvavicev je klagoval. 4, 377 de bi ne klagoval čez smrt moje lube žene; klagovańe: Dalm. riht. 2 gospudu se je smililu klagovańe čez te kateri so ńe doli tlačili. — ukati = ńem. jubeln über jemand: Trub. pslm. 41 ti imaš na meni enu dopadene de ta muj sovražnik ne bo čez me vukal, i Dalm. moj sovražnik ne bo čez me vukal. Dalm. psl. 108 jest hočem čez Filisterje vukati. sir. 31 vukajte čez glavo teh ajdov. jer. 50 vukajte čez ńo (Babel). 51 bodo vukali čez Babel. baruh 4 so ony čez tvoj padec vukali. Škriń. jer. 51, 48 vukalu bó čez Bábilon nebú inu zemla. (Bole slovenski je: ukati nad čim). — usta pretegovati, odpreti, odpirati:

Digitized by Google

Trub. psl. 35 oni nih vusta resteguju čez me inu pravijo: ej ej! Dalm. jez. 57 čez koga hočete vže usta odpirati? Skriń. jer. žal. 2, 16 vsi tvoji neprijátli odpęrajo svoje vusta čęz te. Traun psl. 34, 21 so svoje vusta čez mene široku odprli. — vpiti, vpitje: Trub. u kateh. 111 vsi so čez ńega vpili: le križaj ga. psl. 71 ty kir čez me vpyo: eya eya, nazaj pobegno. Kreł 1, 89²a gospod pomagaj, jest sice ne morem dałe obstati: ako mi ne pomoreš, tako čo čez sylo vpiti. 2, 69a naši sovražniki tudi zdaj čez ta s. evangelium vpijo: le doli le doli ž nym. 2, 173a je do osem krat: ve vam! čez ńe vpil. Dalm. 5 mos. 15 de on ne bo čez tebe vpil h gospodu. 24 de on čez tebe h gospodu ne vpije. 1 sam. 8 kadar bote vpili čez vašiga krajla kateriga si izvolite, taku vas gospud ta isti čas ne bo vslišal. job. 19 ako jest vpyem čez krivico, taku jest vsaj nesim vslišan. 35 ony bodo tudi vpili čez ofert tih hudih. pslm. 43 čez me vpyeo: eja eja (Luter: die *über* mich schreien: da da!) jer. 6 ńe prevzetnost inu syla vpije čez ńe. 35 kaj vpiješ čez tvoje streńe inu čez tvoj britku hud betež? suz. ta stariša sta tudi čez ńo vpila. sir. 25 solze tih vdov rejs po lici doli tekó, ali one uvišek vpijo čez tiga kateri je vunkaj tlači. djań. ap. 22 za kakoviga ursaha volo bi ony čez ńega taku vpyli? Dalm. kateh. 167 sovražniki moji se bodo veselili ter nesramnu čez me vpili. Cruc. 2, 222 vpije ena vboga žena čez ńe požrešniga možà: oh de bi tebi gout inu svinsko kožo . . vpije en révni mòž čez svojo jezično ženó: eh de bi tvoj jezik, trmo inu kožo uni inu ta strojel! vpije drugi drgači čez drugu inu čez nyh kože, vener ne čez te žive, prave inu človeške, pač pak čez nyh tadle inu hudobije kakor čez ene nym perrašene kože. Jap. djań. ap. 22, 24 za kaj so ony čez ńega taku vpili? prid. 1, 2 čez vas vpije nebu inu zemla, čez vas vpijejo vse stvary. 145 pridigar vpije čez tu pohujšańe kateru ludęm daješ. Leon. 35 Leonard je srečno vpil čez staro navado ob praznikih delati. Škrb. 1, 140 cel take stvarí ktere živlena inu občutlivosti nimajo, polne srditosti vpijejo čes grešnika. vpyeńe, vpitje: Dalm. 2 mos. 2 nyh vpyeńe čez nyh delu je pred buga prišlu. Jap. 2 mos. 2, 23 ńih vpitjé čez dęla je k bogu gori šlu. 3, 7 sim slišal ńegovo vpitjé čez nevsmileńe tih pergańancov per dęlih. Skriń. sir. 35, 18 vdove solzę tečéjo čez ńę lica doli inu ńę vpitje čez tęga katęri jih vùn istiska. — žugańe (minae): Jap. prid. 2, 24 my vęjmo za to strašnu žugańe božje čez tę hudobne. 137 svętu pismu je pólnu tiga nar hujšiga žugańa čez bogastvu inu čez tę katęri svoje srcę na taistu vężejo. — žvekati: Jap.

Digitized by Google

prid. 2, 38 vsakimu verjameš, kar on čez vẹro al svojga bližniga žveká. — tako i uz slišati: Bas. 349 aku si kej slišal čez tvojga bližniga, naj tistu v tebi vmrje. Rog. 2, 546 kadar slišal bo ki iz Miklaužam čez se ki kaj špotliviga.

Na daḷe dolazi črez *uz glagole i supstantive kojimi se označuje neprijateḷska navala ili spremaṅe, polaženje, poticaṅe na navalu u pravom i prenesenom smislu, često mjesto pravilnijega* na *ili* nad. *Tako uz:* bojevati, boj: Jap. 4 mos. 21, 26 katẹri se jẹ čez moạbitarskiga krajla bojval. Skriń. sir. 29, 17—18 on (dar) se bo čez tvojga sovrážnika bòl bojùval kakòr škit inu sulica eniga junaka. modr. 6, 21 cẹl svẹjt se bo z ńim čez nevumne bojùval. iz. 29, 7 katẹri so se čez Ariela bojùvali. jer. 15, 20 ony se bódo čẹz te bojùvali. 21, 5 jest se bom čez vas bojuval. 34, 7 vojskna trúma babilonskiga krajla pak se je bojùvala čez Jeruzalem inu čez vsa mẹsta Juda katẹre so ostale: čez Lahiz inu čez Aceho. 37, 7 Kaldejci bodo zupet prišli inu se čez tu mẹstu bojùvali. zahar. 14, 3 gospod se bó bojval čez te iste narode. abdija 1 vzdignite se bojujmo se čez ńega. 1 makab. 2, 35 ony so se tedaj čez ńẹ bojùvati začẹli. 2, 41 čez vsakiga človẹka katẹri se bó na sabótni dan čez nas vojskúval, se bomo bojùvali. Traun psl. 119, 7 se ony po krivim čez mene bojújejo. Schrey 1 kraḷ. 20, 1 Benadad se čez Samarijo bojuje. 20, 23 bóḷši je de se čez ńẹ na ravnim póḷi bojújemo. Škrb. 1, 413 so se z mečam v rokah čez sovražnika bojváli. boj: Cruc. 5, 516 žolnerje muštrajo poprej, kakor v ta pravi boj čez sovražnika pelejo. Jap. sodn. 20, 24 inu so izraelski otroci na drugi dan čez Benjaminove otroke na boj šli. Skriń. 1 mahab. 5, 19 nikár se v boj čez nevẹrnika ne podajta. 5, 39 so čez tebe na boj perpravleni. 2, 32 inu zdajci so na ńẹ šli inu na sabotni dan čez ńe boj napravili. Schrey 1 sam. 7, 10 kadar Samuel žgani ófèr darúje, začnéjo Filistéjci čez Izraelce boj. 17, 2 tudi Saul inu Izraelci pridejo vkup v terebíntovi dolíni inu se na boj perpravijo čez Filistejce. *(dobro bi bilo: bojevati se s kim ili zoper koga, proti komu).* — iti *(s prezentom od osnove grede i part. praet. act. od osnove šed):* Dalm. jozve 10 taku je Jozua naglu čez ńe prišàl. Cruc. 4, 314 v polski deželi en oberster gre čez Tatarje, eden ńega streli. 5, 527 po tem je šal čez ta praviga lintvorna. Rog. 2, 26 s. Urih iz tem z drugim folkam šal je čez te Vogre. 503 David en pastir šal je prez vsiga orodja iz samo fračo čez tega grozniga Golijata. Jap. 5 mos. 20, 10 kadar pojdeš čez enu mẹstu de bi tó istu nótèr vzẹl, taku imaš ńemu poprej

Digitized by Google

myr ponuditi. luk 14, 31 kaj za en krajl ima jiti vojsko pelat zuper eniga drugiga krajla inu se ne vsęde poprej inu ne premisli, aku on zamóre z desęt tavžent tęmu pruti jiti katęri z dvajset tavžent čez ńega pride? (stsl. mar. grędaštaago sъ dvêma desętъma tysąštama na nь). Skriń. pridg. 9, 14 je bilú enu majhinu męstu: en velik krajl je čez to istu prišàl. 1 mahab. 9, 8 vzdignimo se, pojdimo čez naše sovražnike, če se bomo mogli čez ńę bojuvati. Schrey 1 sam. 4, 1 tudi Izraelci so čez Filistejce na vojsko pruti šli. 12, 12 amonski krajl čez nas grę. 2 sam. 12, 29 na to David vse ludstvu vkup pokliče inu čez Rabato grę. Škrb. 1, 108 David gre čez Golijata. 411 berem de čez Asa je peršló deset krat sto tavžent zamorcov inu vender so bi vdarjeni. — meč brusiti, izdreti, potegnoti, vzdignoti: Škrb. 2, 120 megla nečistiga gréha prut nebésam vstaja inu brusi še zmiram bol čez nas meč božje srditósti. Dalm. ezek. 30 bom moj meč babelskimu krajlu v roke dal de je čez Egipt izdere. Wolf. ezeh. 30, 11 svoje meče bodo čez Egypt izdrli. Jap. 3 mos. 26, 33 bom čez vas moj meč vun potęgnil. Skriń. iz. 2, 4 národ ne bo meča vzdignil čez národ (non levabit gens contra gentem gladium.) — nadražiti, nadraževati: Cruc. 1a 39 kateri so te nar neusmileniši trinoge čez taiste nadražili. Skriń. izr. 19, 2 bom Egyptovca čez Egyptovca nadražil (concurrere faciam Aegyptios contra Aegyptios). Schrey 1 sam. 22, 8 je moj syn mojiga hlapca čez mene nadražil. Skriń. pok. 1, 118 aku tebe gospód čez mę nadražúje, naj ńemu ófêr dopade. — navaliti: Kreł 2, 173 edni so štimali de vkup čez ńega navale. — orodje napraviti: Skriń. 1 mahab. 11, 20 ony so čez ńega (grad) veliku vojskniga orodja napravili. (fecerunt contra eam (arcem) machinas multas). — za orožje prijeti: Skriń. iz. 29, 7 katęri so čez ńega za orožje prijęli. — postaviti se: Bas. 222 kdur se trdnu ne postavi čez svoje več lejt perrašene navade tiste s korenino vun izruvati, ne bo nikuli stanoviten v dobrih delah. — potegnoti, vleči = ńem. ziehen: Cruc. 1b 209 Amonitery čez Galaaditerje so potegnili. *s dodatkom:* z možmí, vojsko, žolnerščino: kateh. 219 Turak čez nas vleče silno vojsko. Rog. 2, 392 ulekel je iz 300 možmy čez te Madianiterje. Cruc 1, 155 Filisterji z eno veliko vojsko so vlekli čez izraelskiga krajla Saula. 182 general Joab je en krat z veliko vojsko čez svoje sovražnike vlekel. 4, 151 z veliko vojsko je čez nas potegnil. 159 z eno veliko vojsko so vlekli čez Jozva. 5, 479 z mojo vojsko sim potegnil čez Amalekiterje. Rog. 2, 388 krajlica iz eno

*

Digitized by Google

veliko žolneršino ulekla je čez šouražnike. 494 ulékel je iz žolneršino čez te šouražne zamúrce. — pripravļati, spraviti se: Rog. 2, 181 my nismo prišli le sem tebe požreti, za tú zabstojn se mujaš inu čez nas perpravlaš. Jap. 4 mos. 16, 19 so vso množico čez niju pred vratmi tiga šotora vkup spravili. — puntati, spuntati se, punt, puntańe, puntarstvo: Skriń. iz. 3, 5 mlajši se bo puntal čez stariga inu nečastliv čez častliviga (tumultuabitur puer contra senem). pok. 1, 71 si se od napuha vnęt čez zapovèdi tvojiga stvarnika spuntal. 3, 7 Izraelci so se čez Mojzesa, katęri je bil samu človek, puntali, inu kristjani se čez odrèšenika cęliga svejtá toliku krát púntajo. 3, 108 duh spozná tvoje svęte postave za pravične, ali mesu se čez te iste punta. Traun psl. 106, 11 so se čez božjo besędo spuntali. Schrey 1 kraļ. 16, 9 čez ńega se je spuntal ńegov hlapec. Jap. 4 mos. 26, 9 kadar so se čez gospóda spuntali, prid. 1, 118 se je čez bogá spuntal . . ńegovu mesú se je spuntalu čez duhá. 2, 44 bolęče čuteńe tę duše katęru se čez tęga spunta katęri se ji ne zdy pošten. 72 moremo naše mesu s postam kaštigati, kadar se hoče čez našo dušo spuntati. 134 za tó je bil naš prvi oče kakòr hitru se je bil čez bogá spuntal, k enimu vbógimu stanu obsojen. Škrb. 1, 108 angeli prevzętni so se v nebęsih čez Jezusa spuntali, 139 grešnik se nezvesto čes ńega (boga) spunta. 2, 97 se spuntat čez božjo postavo. 229 prazen nič si se spuntal čez nar vikšiga. 246 sim se spuntal čez nar vikšiga. punt: Dalm. 2 kraļ. 14 ony so čez ńega sturili en punt. Cruc. 1b 10 en punt čez ńega so bily začeli. 2, 180 kadar bog ga je bil za izraelskiga krajla postavil, ńega lestni syn Absolom en punt po celim krajlevstvi čez očeta obudi. 4, 142 Eduardus je mislil taisti dan en punt čez ńega obuditi. Ravn. zgod. 1, 186 Absolon gre v Hebron pa velèk punt navozlá čez očeta. puntańe: Skriń. pok. 3, 117 koliku krat so Izraelci za volo hudobniga puntańa čęz te, gospód, v strašne stiske pèršli. puntarstvo: Cruc. 2, 509 puntarstvo je obudil čez malikovajne. pa tako i puntarsk: Skriń. iz. 41, 12 možę, čęz te puntarske, bóš jiskal al ne nàšàl (quaeres eos, et non invenies viros rebelles tuos, što Esz poňemčuje: suchen wirst du sie, aber nicht mehr finden die mit dir hadern). — na rajži: Rog. 2, 265 menil je te puntarske Danjerje zupet pod se správit, na mórju na rajži čez te iz eno velíko žolneršino mogel se je u tem morju te smrti podureči. — roko obrnoti: Dalm. psl. 81 bi hotil mojo roko čez nyh zuprnike obrniti, i Traun 80, 15 bi bil jest kmalu čęz tę katęri ńega stiskajo mojo rokó

Digitized by Google

obrnil, Luter: wollte ich meine hand über ihre widerwärtigen wenden, Esz: bald wollte ich wider ihre dränger meine hand wenden). — sulico povzdignoti: Schrey 2 sam. 23, 18 kateri je svojo sulico čez try stu povzdignil inu ńę pobil. — štritati, štrit, štrìtańe = ńem. streiten, streit: Bas. 113 se je sam čèz se štrital. 119 gdur se sam čez se štrita, h timu premagańu le polovico svoje moči pervzame, 224 se srčnu štritat čez pregrešne navade. Rog. 2, 461 trje šauražniki štritajo se čez nas brez vsiga nehajna. 528 štrital se je on čez use naspodobne fantazije. Vojska 40 božja vola inu ta životna vola se močnu štritata čez to zgurno ali pametno volo tiga človeka. 42 kir bi imeli iz uso močjo le čez te hude žele inu nagnene se uzignit inu štritat. 56 je potrebnu se štritat čez to lastno lubezen (i 58 59 62 65 135 204 208 228). štrit: Vojska 116 na svetujem ti pak čez taiste sovražnike štrit držati kateri niso tebi nadležni. — štritańe: Vojska 9 k zadobleńu svetusti se imaš v enu srčnu inu stanovitnu štritańe čez tebe samiga podati. 44 take hude skušńave žiher inu nucnu obudiš zavolo štritańa čez ńe. 49 v tim štritańu čez te skušńave bodeš skušen inu močan postal. — teči: Cruc. 5, 527 srčnu so (psi in koń) čez ńega (lintvorna) tekli. — upirati se: Škrb. 1, 476 zdaj se morem čez jezo vpirat. — vagati (= ńem wagen): Cruc. 4, 162 ty kateri blizi Dunaja se znajdejo, so preveč slabi čez eno tako veliko vojsko vagat. — vdariti: Krel 2, 210 potle je edan egipski cuprnik prišal v judovsko deželo inu je trideset tisuč muży dvignil inu spravil inu nih je pełal po pusčavi ter je prišal ž nymi k tej oleskej gori, da v naglem čez Jeruzalem vdari inu Jude od rimske gosposčine oslobodi (može biti i po 4). vojskovati (se), vojska, vojskovańe: Dalm. jer. 34 kadar je babelskiga krajla vojska vže vojskovala zuper Jeruzalem, inu čez ta druga judovska męsta. Kast. 17 vojskuj čez tvoje hude navade. Cruc. 1a 5 zapovej zvejzdom de se imajo čez Sisara vojskovati. 9 v tim kir my ńemu se v punt postavimo inu orožje tih grehov vzamemo meneoč čez ńegovo mogočnost se vojskovati, bug vener je taku dobrutliv de nas za myr prosi. 1b 212 se ne moreš več čez mene vojskuvati. 2, 48 kača se bo vojskovala čez eno žensko peršono. 196 lahku se vojskujemo čez naše očitne inu skrivne saurażnike. 236 gdu vmej nami bò taku preprost inu zanikrn de se ne bo srčnu inu stanovitnu vojskoval čez hudiča, mesu inu svit? 286 bug čez le te puntarske grešnike se bò vojskoval. 423 glihi viži naš peklenski saurażnik čez nas se vojskuje. 4, 25 ge-

Digitized by Google

neral Gedeon je bil vkupaj spravil dva inu trydeset taužent žolnerjov, s katerimi se je hotel čez Madijaniterje vojskovati. 30 srčnu se vojskujejo čez te paklenske saurażnike. 37 trobente drugim srce dado čez saurażnike se vojskovati. 94 pojdem se vojskovati čez Faraona. 108 žolneri kadar so blizi eniga turna, le ta teistom da srce inu moč se čez saurażnike z veseļam vojskovati. . . z veseļam se vojskujejo čez vse težave. 163 Sampson sam se je vojskoval čez 3000 Filisterjov. 5, 383 imamo my se vojskovat čez hudiča inu naše hude žeļe. Bas. 52 vojskuj se čez skušńave. Rog. 2, 333 ńega tovarši vojskuvali so se čez Luciferja inu ńega tovarše, Lucifer pak inu ńega tovarši vojskuvali so se čez Michaela inu ńega tovarše . . Skuz ú eno miro mòremo u orožy stati inu se vojskovati adversus mundi rectores tenebrarum harum čez Luciferja inu čez ńega peklenske tovarše. 464 pole kaj za ene škodlivosti je lakomnost, iz katéro vojskuje se ta svejt čez tega ubogiga človeka. 505 Katarina srčnu se je vojskovála čez tega grozniga doujaka cesarja Maksimina. Vojska 132 se vojskuvati čez grešnu nagneńe. Poh. tschup. 46 katir be se imel čez ta svejt vojskovati, svejt zagovarja. Boln. 44 de bi še tolku peklenskih duhov se čez tebe vojskuvalú, taku vunder na bodo čez tebe nič premogli. 113 slab inu nepremožen sim jest brez tvoje gnade čez tega peklenskiga surażnika se vojskuvati (i 127 132 135). Gol. 11 le tę same čębęlle se vojskujejo čez svoje sovražnike. Skriń. sir. 4, 33 bóg se bóde za te čez tvoje sovražnike vojskuval. iz. 19, 2 vojskuval se bo brat čez brata inu prijátel čez prijátla, męstu čez męstu, krajlęstvu čez krajlęstvu. 37, 9 on je vùn šal se čęz te vojskùvat. 41, 12 kakòr nič bódo ludję katęri se čęz te vojskújejo, 63, 10 on se je čez ńe vojskòval. jer. 37, 9 katęri se čez vas vojskújejo. 1 mahab. 5, 3 Judaz se je čez otroke Ezava v Iduméji inu čez tę katęri so v Akrabatani bily vojskùval. Traun psl. 35, 1 vojskúj se s timi katęri se čez mene vojskújejo. 3 ńih veliku se čez mene vojskuje. Jap. 2 mos. 14, 25 gospod se na męjsti ńih čez nas vojskuje. 5 mos. 2, 19 varuj se de se čez ńę ne vojskuješ. prid. 2, 43 čez le to pošast, čez le to sovražnico človęškiga róda sim jest danàs prišàl se vojskovat. Schrey. 1 sam. 28, 15 Filistéjci se čęz me vojskujejo. Wolf. dan. 10, 20 zdaj se bom vrnil de se čez poglavarje Perzijánov vojskújem. Red. 185 katire si se srčnu čez tega hudiča vojskuval. Škrb. 1, 10 čez lestna naturo srčno se vojskvati. 77 so se čes Madianitarje vojskváli. 154 bo se čes soje nagneńe vojskval. 452 grehi zoper s.

Digitized by Google

duha se čez nar veči lastnosti samiga boga vojskujejo. 2, 15 vojskvat se so vso skrbjo inu mujo čez nečistiga duha. 87 al nas ne vabi pod svojim bandirjam vojskvati se čez ńegove inu inu naše sovražnike? 110 dokler sim na svejtu, se bo svejt čez mene vojskval. Ravn. zgodb. 1, 95 bog se vojskuje za ńe čez nas. vojska: Cruc. 2, 125 en krat vleče svojo vojsko čez le tu veliku inu žlahtnu mestu Jeruzalem. 204 Henricus engelenderski krajl je vojsko pelal čez firšta balvacenskiga. 5, 80 Constans je vojsko pelal čez fiiršta Abulanarija. Bas. 236 zunej vojske čez soje sovrašnike. 252 tebi je zapovedal bog de b' vojsko vižal čez hudiča. Rog. 2, 307 pelal je Heraclius eno vojsko čez tega spomneniga ajdovskiga krajla. 332 pelal je on vojsko čez Spartanarje. Jap. 1 mos. 14, 1—2 pèrgodilu se je de so vojsko začęli čez Bara sodomitarskiga krajla, inu čez Bersa itd. 2 mos. 13, 17 de bi se kjè ludstvu ne skàsalu, kadar bi vidilu čez sebe vojske vstati. Skriń. 1 mahab. 8, 24 aku se čez Rimce ali čez vse ńih továrše pod cęlo ńih gospóšino popred vojska vzdigne, bo judovsku ludstvu na pomoč prišlu. Škrb. 1, 455 de bomo po končani vojski čez svejt, mesó inu hudiča krono večne časti zadobili. 2, 87 ko b' pozemelski krajl soje podložne povabil na vojsko čez sovražnike. vojskovańe: Boln. 149 vojskuvańe čez vse skušnave tega peklenskiga suražnika. — vstajati, vstati: Dalm. 5 mos. 28 ta ptuji kir je per tebi bo čez tebe gori vstajal. luk. 21 en folk bo gori vstajal čez drugi inu enu krajlestvu čez drugu. Jap. mark. 13, 8 en narod bó čez naród gori vstal inu krajlęstvu čez krajlęstvu (ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν exsurget gens contra gentem et regnum super regnum. Dalm. en folk bo zupàr ta drugi gori vstajal inu enu krajlestvu zupàr tu drugu, a stsl. mar. vъstanetъ językъ na językъ i cêsarьstvo na cêsarьstvo, i Küz. gori stáne národ na národ i królevstvo na królevstvo. (3 mos. 10, 6 ne strgajte vaših oblačil, de kje čez vso mnóžico srd ne vstane). luk. 21, 10 en narod bo čez narod gori vstal inu enu krajlęstvu čez krajlęstvu. 291 (mat. 12, 42) krajlica od poldneva bo na sodni dan čez to rodovino gori vstala. — vsuti se: Jap. djań. ap. 16, 22 tu ludstvu se je čez niju vsulu (Küz. vküp se je spravilo prouti ńima). zoperstańe: Kemp. poduč. 5 sturiti de tvoja vola tudi v zuperstańu čez vse pregrešnu nagneńe utrjena bode. Vojska u podučeńu: v srčnim zoperstańu čez use pregrešnu nagneńe utrjena postane. — vzdvignoti, povzdvignoti, vzdvigati, vzdvigovati se: Krel 2, 7b kadar je Kristus sam bog moj

Digitized by Google

brat, kȳj se boym hudiča, smrti, grehov, pakla inu kaj se kuli more čez me zdignit? 2, 64a za to se ravno kakor ńegov vladatel hudič čez boga vzdiguje inu stavi. Dalm. riht. 8 vstani ti gori inu se čez naju vzdigni. 9 se je on čez ńe vzdignil inu je ńe pobil djań. ap. 16, 22 folk se je čez ńu vzdignil. Kast. 108 jezik se vzdigne tudi čez te nar svetéše ludy, inu nym nyh svetu živeńe brye. Cruc. 1a 13 želiš de bi nihdar več se čiez tebe ne uzdignil iz svojo mogočnostjo? 109 potrebnu je de tvoje mesu s postom noter držiš, de se čez zapuvid božjo ne uzdigne. 1b 46 vidimo de nebu, zvezde, luft, zemla, ludje, vejter inu hudič so se čez nas vzdignili. 111 močnejši se bodo čez vas uzdignili. 2, 44 greh je taisti Jonas, čez kateriga nebu inu vsi elementi se so vzdignili. 270 nigdar hudiči se nejso bily močnejši uzdignili čez eniga človeka kakor čez Joba de bi ga u greh perpravili. 4, 155 suvražniki so se čez nas vzdignili. Bas. 27 ti si se uzdignil koker en puntar čez tok velikiga inu mogočniga boga. 271 jest se bom uzdignil čez tebe. 368 čez to povele božje se je Saul uzdignil s svojo vojskò čez ta neverni folk. Rog. 2, 42 po tem kir Olybrius pèr ti s. divici nič ni mógel oprávit, uzdignil se je čez ńò sam ta paklenski satan. 237 kadar je Kain brumnost tega nedolžniga brata vidil, uzdignil se je čez ńega. 393 Ursula stopila je ta prva iz barke inu za ńo vsi ta drugi, čèz katére uzdignili so se kakòr eni levi ty hudobni šouražniki. 574 ta navošlívost bila je táista katéra pergnála je tega hudiča de uzdignil se je čez tega človeka. Vojska 43 kadar se ta životna vola uzigne čez to pametno. 52 čez tvoje hudu nagneńe se uzigni. 57 ti sovražniki se čez te dalej z veči gvaltjo uzigniejo. 116 sovražniki imajo ob svojm času čez te se uzigniti. Boln. 21 kir se ta hudi surażnik tedej nar več čez nega vzdigne. Jap. 1 mos. 4, 8 kadar sta bila na póli, se je vzdignil Kajn čez svojga brata Abelna inu ga je ubyl. 3 mos. 26, 28 se bóm tudi jest čez vas v sovražnim srdi vzdignil. 5 mos. 22, 26 kakor se en razbojnik čez svojga brata vzdigne. 28, 7 sovražniki se čez tebe vzdignejo. mat. 10, 21 otroci se bodo vzdignili čez stariše inu jih bodo vmorili. mark. 13, 12 otroci se bodo vzdignili čez stariše (ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς consurgent filii in parentes. Lut. die kinder werden sich empören wider die eltern. Küz. prouti stane deca roditelom. Dalm. otroci se bodo starišom zupèr stavili. a stsl. mar. vъstanatъ čęda na roditelę). prid. 2, 43 za to se pa tudi vse čez jęzo vzdigne. 49 čez napuh inu prevzętnost se my móremo vzdigniti. 94 čez hudobijo tę nečistosti se bom

Digitized by Google

jest v le tim govorjeńi vzdignil. 162 pač prav se ta kronani prerok čez vas vzdigne kęr pravi: . . 316 katęri se taku ferbežnu čez resnico tvojga evangęlija vzdignejo. Traun psl. 77, 21 Srd se je čez Izrael vzdignil. Skriń. iz. 3, 5 ludstvu se bo vzdignilu: človèk čez človęka, slędni čez svojga prijatla. jer. 12, 6 tudi tvoji bratje inu hiša tvojiga očęta so se čęz te vzdignili. mih. 7, 6 syn zasramuje očęta inu hčy se vzdigne čez svojo mater, sinęha čez svojo tašo. sir. 26, 6 kadar se ludstvu čez koga vzdigne. pridgar 4, 12 kadar se kaki močnéjši čez eniga vzdigne, dva ńemu zuper stojitá. vis. pes. 1, 5 otroci moje matere so se čęz me vzdignili. pok. 1, 128 potàptal bóm vse katęri se bódo čez me uzdignili. Wolf. ezek. 38, 3 jest se čęz te vzdignem. Schrey 1 sam. 24, 8 David pogovory svoje možę inu ńim ne pusty de bi se čez Savla vzdignili. Škrb. 1, 512 čez taciga slabovirnika se sovražniki vzdignejo. 2, 49 bog je zapovedal Savlu de imá orožje vzéti inu se brez odlášańa čez Amalečane vzdignit. 144 hudič se čez nas vzdigne. 229 to de se je kdej čez boga vzdignil, ne more pozableno biti. 231 se vzdignejo čez te strupeni, opravlivi jeziki. 234 moremo premagat, ko b' se tudi cela peklenska móč čez nas vzdignila. Dalm. 2 hron. 21 Joram se je povzdignil čez svojga očeta krajlestvu. jer. 48 ona se je čez gospuda povzdignila. Rey 38 te žele téga mesa so se kmalu čes te žele téga duha al te duše povzdignile. Kreł 2, 213b povsod se zdvigajo edni ludje čez te druge, edno kraļevstvo čez to drugo. Škrb. 1, 476 počutki se čez nas zdvigajo. Trub. psl. 13 koku dolgu se bode muj sovražnik čez me vzdigoval? (stsl. sin. do kolê vъznesetъ sję vragъ moi na mję). Trub. kateh. 158 vse jezike kir se čez te vzdigujo hočeš cilu iztrejbiti. Kreł 1, 79b so se edan čez druziga vzdigovali. Bas. 35 si se s timi uzdigval koker en puntar čes samiga večniga boga. Rog. 2, 243 čez to (krotkust) uzdigujejo se usi jezni, srdyti, masčuvavci. Vojska 141 kadar se čez nas tugenti zuprne žele uzigujejo. 175 srčnu zuper stoj timu kateri čez tebe se uziguje. Jap. sod. 12, 3 kaj sim pregręšil, de se čez mene takú vzdigújete? Traun psl. 12, 3 kakú dólgu se bó mój sovrážnik čez mene povzdigoval? 17, 40 si tęm katęri se čez mene vzdigujejo, pred mano nogę podbil. 58, 2 sturi me prostiga od tęh, katęri se čez mene vzdigújejo. Škrb. 2, 26 grešno poželéńe se ne bo moglo čez nas vzdigovati. — vzdvignoti peto: Jap. joan. 13, 18 katęri z mano kruh ję, ta isti bo svojo peto čez mene pozdignil (levabit contra me calcaneum suum. Küz. prouti meni. stsl. zogr. vъzdvignetъ na mę pętą).

Digitized by Google

— vzdvignoti roko: Dalm. sir. 36 vzdigni tvojo roko čez te ptuje Škriń. ib. 36, 3 vzdigni tvojo rokó čez ptúje ludstva. Traun. psl. 105, 26 takrat je on svojo roko čez ńę vzdignil de bi jih v pušavi pobil (Dalm. 106 je gori vzdignil svojo roko zupèr ńe. Trplan 105 je prizdigno ramou svojo prouti ńim, stsl. sin. vъzdviže rąką svoją na nję). Skriń. sir. 48, 20 on je svojo rokó čez ńę povzdignil. pok. 3, 6 uzdigni tvojo roko čez ptuje ludstva. *sravni:* roko istegnoti kod 4) a). — zarotiti, zrotiti se: Bas. 386 kateri so se čez te ukup zrotiti. Traun psl. 101, 9 moji sovražniki so se čez mene zarótili. Škriń. pok. 3, 24 katęri so mene sicer hvalili, so se čez mene zarótili. — zbrati se, zbirati se: Trub. mat. 27 vzamo Jezusa k sebi v to rihtno hišo inu čez nega vkupe zbero vso nih družbo. Dalm. djań. ap. 4 ony so se risničnu vkup zbralì čez tvoje svetu dete Jezusa. Jap. ib. 4, 27 rèsničnu so se vkupej zbrali v le tim męsti čez tvoje svętu dęte Jęzusa. Skriń. jer. 7, 20 moj srd inu moje razsrdeńe se zbęra čez to męstu, čez ludy, čez živino, čez drevje v deželi, čez zemle sad. Traun psl. 30, 14 ony se čez mene vkup zbęrajo. 34, 15 gajžle so se čez mene vkup zbrale. Wolf ezeh. 16, 34 bóm ńę od vsih strany čęz te vkupaj zbral. *tako i:* spraviti: Dalm. mat. 27 tedaj so vzeli Jezusa k sebi v rihtno hišo inu so čez ńega vkup spravili vso množico.

U kajkavštini.

uz biti: Zagr. 1, 96 ako bog za nas, gdo bude čes nas (si deus pro nobis, quis contra nos?) 2, 113 ako je Marija za nas, gdo bude mogel biti i podignuti se čes nas? — govoriti: Zagr. 1, 67 oh ter čes kakove grešnike mogel je ostreje s. apoštol govoriti nego čes ove govori? 344 koja peklenska potrahta ni drugo nego prokleti ogovor, mrmrańe ili morguvańe proti bližńemu svojemu rođen od odurne baburde nenavidnosti, koji na jen krat tri vsigdar rani: naj prvo svoju dušu, potlam pak i onoga kóji rad ogovore posluša; onoga pak čes koga govori, rani nemilo i vmarja 345 čes ńega govoreči čini ga pri ljudeh menšega vu preštimańu. 355 govoreči nekaj *(sestra)* čes Mojžeša gosp. bog je ju kaštigal s smrdlivum gubum. 377 ako ravno znamo da se ovde ali onde čes nas govori, ne moramo pojti poslušat. — jezik brusiti: Gašp. 3, 186 čez boga jezik brusite. — kričati: Zagr. 1, 165 kaj bi gdo rekel da bi videl kojega človeka vu jednom stekelcu ponašati presvetu krv Kristuševu po varašu ter dojduči na pijac bi pred vsem

Digitized by Google

ļuctvòm očito ovu krv vu blato hitil i svojemi nogami poteptal? ne bi li vsi na ves glas čes ńega kričali: ah nevernik, ah pogan, ah židov, ah beštija à ne človek! 5b 138 je čul prodekatore kričati i karati čez one grehe. — mrmrati: Zagr. 1, 354 koja je imala navadu čez druge mrmrati. Gašp. 3, 186 mrmrate čez mašnike i duhovne pastire. — povedati: Zagr. 1, 353 ako si ti kaj povedal čez bližńega tvojega kaj si ga videl činiti ali pak od drugeh čul povedati, dužen si pred one pojti pred kojemi si govoril i izpričati. — tužiti se, tužba, kverela: Zagr. 1, 473 niti se mora tužiti čes koga drugoga. Gašp. 2, 447 nigdar se čez muža kak druge znadu ne tužila. Zagr. 1, 403 on bogati človek čujuči tužbe čes špana svojega dozva ga pred se. 2, 200 kakov zrok mora biti da vezdašńe vreme čuju se tulike vsaki dan tužbe čes coprije? kverela: Zagr. 4, 8 vu koji van ... velike knige na prvo donešene (su bile), vu kojeh knigah bile su zapisane vse pregreške i querele čes krivce. *Ali se ovo može i drukčije tumačiti.* — *Za time mjesto običnijega* na *uz:* oboriti se: Zagr. 1, 99 ako celi šeregi čes mene se obore, ja se budem ufal vu te. — podignuti se: Zagr. 1, 160 od kojega je bil nagovarjam da bi se čes jednoga svojega bogatoga hercega podignul. 2, 97 ako se podignu celi šeregi neprijatelov čes me, ne bude se bojalo niti strašilo srce moje. — vudreti: Gašp. 4, 134 kada bi Abraham začul svojega strica Lota vlovlenoga i v sužanstvo odpelanoga, vstane gori, vzeme sobum 318 svojeh hižneh junakov ter ž ńimi čez četiri neprijalske krale i viteze ńihove vudre i srečno oblada. — *slično i uz:* jaj ili proklestvo dati, postaviti: Zagr. 1, 12 prvo nego sudec ovo proklectvo bude daval čes one nesrečne duše, obrne se na desnu stranu. 288 ov jaj, koga Kristuš čes spačlivce daje, spodoben je onomu koga je čes nesrečnoga Judaša bil dal. 1, 165 ne bi li cirkveni poglavari čes takvoga proklectvo postavļali? *(sravni 4).*

Kad se opazilo da ńemački gegen *znači* črez, *onda mogle su nastati izreke kao:* grozoviten čez kaj = ńem. grausam gegen etwas: Bas. 432 kateri se grozoviten skažeš ne čez mrtvu truplu, ampak čez duše tvojih starišov. — oster čez kaj streng gegen etwas: Jap. prid. 1, 89 spovedniki vsi se ńemu čez le ta grėh preojstry zdę. — slep čez kaj blind gegen etwas: Jap. prid. 2, 317 tisti madeži inu maroge, čez katere smo slepy bily, pridejo po času na dan. — soraštvo čez kaj hasz gegen etwas: Bas. 477 v sovražtvi čez svojga bližniga. Jap. 5 mos. 19, 6 ny čez tiga vbytiga obeniga sovražtva poprej imel. Škrb. 2, 200 kar bi mu

Digitized by Google

blo moglo per Saulu lubezen zadobiti, je vžgalo čez ńega nar veči sovraštvo. 2, 205 Saul je oblubil de hoče vso zoprnóst, vse sovraštvo doli djati, ktero je imel čez Davida. 2, 200 hudobija sovraštva bi še ne bla popolnama ke b' ostala samo v srcú inu v besédah, al kar je nar hujši, je to de sovraštvo, ktiro se ima čez bližniga, se tudi v djańu spoznati inu občutit dá. — zaničevańe čez kaj verachtung gegen etwas: Škrb. 1, 169 od začétka je blo le eno norčlivo zaničvańe čez nektére naváde katolške cirkve, čez eno al drugo vírno resnico, al kmalo pride iz tega špotlivo posmehvańe. — nevoļa, nevoļen biti, zoprnost unwille, widerwärtigkeit gegen etwas: Trub. mark. 10 kadar tu ty deset zaslišijo, začno biti nevulni čez Jakoba inu Johaneza. Škrb. 1, 505 zoprnost ktiro čez bližniga imate vam ogrení jed inu pijačo. 2, 194 povejte al ni to do konca hudobno kazat zoprnost inu nevolo čez bližniga? 2, 199 zoprnóst ktiro imáš čez bližniga ti vse ńegove déla s črnim zmala. — tako možda: dobrotļiv čez koga wohlthätig, gütig gegen jemand: Dalm. (i Jap.) luk. 6, 35 on je dobrutliv čez nehvaležne inu hudobne, *ali to će biti prema lat.:* benignus est *super* in gratos et malos, i prema Luterovu prijevodu: er ist gütig *über* die undankbaren (Trub. ima pruti = gegen, Grk ima: χρηστὸς ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους, *a prema tomu* stsl. blagъ na nevъzblagodatьnъjię) i Dalm. rim. 10, 12 gospud je bogat čez vse *biće prema Luterovu:* reich über alle.

Akuzativ uz črez znači *4) ono na što ili nada što ńešto dolazi zgora doļe na ńegovu gorńu ili vańsku stranu tako da ono na ovo kao naleže obuhvativ je od jedne do druge strane pa se može ticati ga ili ne ticati. Ta je poraba s neznatnim izuzetkom stegnuta na kranjsku slovenštinu, kamo je ušla iz ńemštine prema* über *mjesto domaćega* na *ili* nad. *Gdje je grč.* ἐπί *ili lat.* super *u ńemačkom prevedeno riječju* über, *uzimali su kranjštinom se služeći pisci* črez, *dočim staroj slovenštini i ugarskomu prevodiocu novoga zakona Küzmiću i prevodiocu psalama Trplanu rabi* na *ili* nad, n. pr. math. 26, 7 προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου καὶ κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, effudit *super* caput ipsius, *to prevodi stara slovenština* assem. zogr. i mar.: vъzliê na glavą ego, Küzm.: vö je vlejála na glávo ńegovo, kajkavac Prvizović (muka i smrt Kristuševa 1764): zleje ju na glavu ńegovu, pa tako i Truber: vlije na nega glavo, i Dalm.: je na ńegovo glavo izlyla, jer ima Luther: gosz es *auf* sein haupt; ali Japel: ga je čez ńegovo glavo

Digitized by Google

izlyla, i List. ceļ.: mazilu je ona ńemu č e z glavo ulila. — matth. 5, 45 τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, qui solem suum oriri facit *super* bonos et malos et pluit *super* iustos et iniustos p r e v o d i assem. zogr. i mar.: sl'ьnьce svoe siêetъ n a z'ьl'ьi i blag'ьi i d'ъždit'ъ n a pravь d'ьn'ьiję i nepravь d'ьnъ(ję), Küz.: sunce svoje gori shajati čini n a hüde i dobre i dá dežđž n a pravične i nepravične, ali Trub.: on sturi suje sonce vzhajati č e z te hude inu č e z te dobre inu pošle ta dež č e z pravične inu č e z krive, *po Luterovu prijevodu:* er läszt seine sonne aufgehen *über* die bösen und *über* die guten, und läszt regnen *über* gerechte und ungerechte, *pa tako ima* čez *i* Dalm. *i* Japel. itd. *Neki primjeri koji će se ovdje navesti mogli bi se smjestiti pod 3) a i drugdje.*

a) *u pravom smislu.*

Ovdje ne mora da je sve latinizam ili germanizam, naročito onda ne kad dolazi što na što doduše zgora dołe, ali očeridno pravcem s jedne na drugu stranu. Neki tuj navedeni primjeri mogu se možda bołe tumačiti po onom pod 1). Tako dolazi črez *uz verba kao:*

d e ž i t i d e ž e v a t i, d e ž t o č a i d e g r e l i j e: Trub. psl. 11 on deži čez te nevernike te štrike, ogen, žveplu inu točni vejter. 78 inu je dežil čez nee mesu koker prah inu ptyce koker pejsek tiga morja. Kreļ 2, 104b kateri pusti dažiti čez pravične inu nepravične, 1, 69 on hoče dažiti čez neverne bliskańe, ogajn inu žveplu. Dalm. psl. 11 on bo čez nevernike pustil dežiti blisk, ogin inu žveplu. ezek. 38 hočem pustiti dežiti ploho s točo, ogin inu žveplu čez ńega inu čez ńegovo vojsko inu čez ta velik folk kateri je ž nym. mat. 5 on pusty dežiti čez pravične inu nepravične. Jap. 1 mos. 19, 24 tedaj je gospód od gospóda pustil dežiti čez Sodomo inu Gomoro ogjin inu žveplu od nebes. mat. 4, 45 on deży čez pravične inu nepravične. List. ceļ. 283 kateri dežuje čez pravične. Šerf pred. 2. 66 da dež iti kres pravične no nepravične. Dalm. 2 mos. 9 toča pojde čez vso egyptovsko deželo, čez človeke inu čez živino inu čez zele na puli. Jap. 2 mos. 9, 22 stęgni tvojo rokó pruti nębu de toča grę po cęli egyptovski deželi čez ludy, čez živino inu čez vse zeleńe na póli. jak. 5, 17 i prid. 2, 101 on je molil eno molitu, de bi čez zemlo dež ne šàl. 1 mos. 7, 12 čez zemlo je štirideset dny inu štirideset noči dež bil. — d j a t i, d e v a t i: Jap. 4 mos. 4, 12 vse posode imajo v eno višnovo ogrinalu zavyti inu čez tó eno odejo iz jazbičovih kóž djati. 2 kor. 3, 13 je Mójzes enu zagrinalu čez svoj obraz djal. 3, 15 je zagrinalu

Digitized by Google

čez ńih srca djanu. djań. ap. 19, 21 so tudi rute od ńegoviga života potú inu opasivnice čez bolehne dęvali. Nar. pes.: zelen kolter bil čez ń djan. — iti (složeno s prijedlozima, s prezentom od osnove grede, i part. praet. act. od osnove šed): Trub. mat. 3 je vidil tiga duha božyga glih koker eniga goloba doli gredoč inu prideoč čez ńega. Kreł 1, 25b čez kateriga budeš videl doli gredoč tiga duha, ta je. Dalm. jez. 54 Noahove vode nemajo več čez zemlo pojti. jon. 2 vse tvoje vodé inu valovi so šli čez mene. joan. 1 čez kateriga boš vidil tiga duha doli gredočiga. Bas. 102 kateri pusty sonce gori jitè čez hude inu dobre. 228 s. duh je prišal očitnu čez Kristusa kadar ga je s. Joanez krstil. Jap. joan. 1, 33 čez katęriga boš ti vidil duhá doli priti. mat. 5, 45 on pusty svoje sónce gori jiti čez hude inu dobre. Red. 142 perpustiš de to sonce gor grede čez te pravične inu čez te grešnike. 258 (u prilici:) ti sonce pravice pridi gor čez mene. Škrb. 1, 202 tudi čez Jezusa je peršal s. duh v videoči podobi le v pušavi. 439 s. duh ravno na donašni dan je peršal čez apostelne božje v podobi gorečih jezikov. Šerf predg. 2, 280 tisti kres kerega boš ti vidil svetega dyha dol priti no na ńem ostati, toti je. 2, 66 svojo sunce krez dobre no hyde gor iti da. — iz-, raz-, v-, zliti: Dalm. 2 mos. 29 oļe tiga mazila boš ti čez ńegovo glavo vlyl. Jap. 3 mos. 8, 12 le to (oļe) je tudi čez glavo Aarona zlyl de ga je pomazal. 4 mos. 19, 17 ony imajo tekóče vode v eni posodi čez ńega (človęka) vlyti. mat. 26, 7 je k ńemu perstopila ena žena katęra je imęla eno kamnitno pušico dragiga mazyla inu ga je čez ńegovo glavó izlyla. mark. 14, 3 je to pušico razbila inu ńemu čez glavo izlyla. apokal. 16, 10 ta pęti angel je izlyl svojo kupico čez sędež tę zveríne. List. cel. 347 mazilu je ona ńemu čez glavo ulila. — iz-, raz- stegnoti: Trub. psl. 60 čez Edom bom muj čeul istegnil. 108 moj čevel bom čez ta Edom istegnil. mat. 12 istegne sujo roko čez suje mlajše (Lut.: und reckte die hand aus über seine jünger). Dalm. 2 mos. 7 kadar bom mojo roko čez Egypt istegnil. 14 istegni tvojo roko čez murje. jez. 23 on je svojo roko stegnil čez morje. 19 istegni tvojo roko čez egiptovske vodé, čez nyh potoke inu reke inu jezera inu čez vse ker kuli vodo imajo, de kry postano. 20 Aaron je stegnil svojo roko čez te vodé ezek. 25 jest hočem mojo roko stegniti čez Filisterje. 2 sam. 24 kadar je ta angel svojo roko bil stegnil čez Jeruzalem de bi jo končal, je grevalu gospuda. 1 hron. 22 inu je vidil gospodniga angela stoječ med nebom inu mej zemlo inu en nag meč v ńegovi

Digitized by Google

roki istegnen čez Jeruzalem. psl. 136 kateri je zemlo čez vode restegnil. jez. 14 inu je istegnena roka čez vse ajde. jer. jest hočem mojo roko čéz te istegniti. mat. 12 inu je stegnil svojo roko čez jogre. Rog. 2, 184 ta kir bil se je tega podstopil, zdajci stegnil je bog svojo s. rokò čez ńega. 360 perkazal se je ńemu Kristus u podóbe eniga serafina, kateri dve peretnice držal je istegnene čez glavo. Jap. 2 mos. 7, 19 stęgni tvojo rokó čez egyptovske vodę inu čez ńih rękе de se v kry prebrnejo. mat. 12, 49 on je svojo rokó stęgnil čez svoje jógre. Skriń. jer. 48, 40 sovražnik bo kakòr postojna letil inu svoje perute čez Moaba iztęgnil. 1 makab. 6, 25 ony niso samu čez nas, ampak tudi čez vse naše pokrajne rokó iztęgnili. Wolf ezeh. 25, 16 jest bom iztęgnil mojo roko čez Palestince (ego extendam manum meam super Palaestinam). Leon. 28 je en golob lętal nad šotorjam, katęri je čez pridižnico bil raztęgnen. List. ceļ. 324 tedaj so vsi jiskali ńega popasti, ali nihče ni rok čez ńega stegniu. Škrb. 2, 243 mati je meč čez nedolžno dete stegnila (= umorila je je, i drugi ovih primjera kazani su više u prilici). — kapati: Dalm. 2 sam. 21 Ripca je vzela en žakel inu ga je prevrnila na eno skalo v začetku žetve dokler je voda čez ńyh iz nebes kapala. — leči, vleči se: Dalm. 5 mos. 24 nemaš leči čez ńegovo zastavo. Jap. djań. ap. 20, 10 mladęnč je iz trętjiga poda padel inu je bil mrtú gori vzdignen. U tęmu je Pavl doli šàl inu se je čez ńega doli vlęgèl (ἐπέπεσεν αὐτῷ Trub.: pade vrhu nega). — mahnoti: Rog. 2, 564 stegnil je svoj meč, inu je mahnil čez Malchusa. — metati: Skrin. jon. 1, 13 možję so veslali de bi breg dosęgli, ali niso mogli, zakaj morję je divjalu inu čez ńę (ἐπ' αὐτούς) valóve metálu. ovako i vréči: Dalm. ezek. 12 hočem mojo mrežo čez ńega vrejči. 32 jest hočem mojo mrížo čez te vun vrejči. dan. 7 hočem jest mojo mrížo čez ńe vrejči. — nasloniti: Cvet. 6 Bredka mrtva je ležala, ženin čez ńo se naslonil, pri ti priči dušo pustil. — nositi: Trub. djań. ap. 19 od nega telesa te antvile inu kolery so se čez te bolnike nosili. — otresti: Dalm. djań. ap. 13 so prah odtresli od svojih nug čez ńe (po Lutheru: sie schüttelten den staub von ihren füssen über sie, ἐπ' αὐτοὺς, a vulgata: in eos). — padati, pasti: Trub. psl. 133 rosa pade od tiga Hermona čez te hribe sionske (Dalm.: na sionske gore, Traun: na hrib Sion. Trpl.: na sionske goŕe). 140 živu ogele bo čez me padalu. Dalm. 2 mos. 14 voda zupet nazaj pade čez Egypterje, čez nyh kula inu jezdice. 2 mos. 15 gospud je pustil murje čez ńe pasti. 3 mos. 26 ima eden čez dru-

Digitized by Google

ziga pasti. 5 mos. 11 on je te vodé tiga rdečiga morja pustil čez ńe vkup pasti. apokal. 6 inu so djali h tem goram inu h tem skalam: padite čez nas. Pohl. tschup. 31 vi hribci inu gore padite čez nas. Jap. 1 mos. 50, 1 kadar je Józef le tó vidil, je on čez obraz svojga očęta padel. mat. 21, 44 katęri bo čez le tá kamèn padèl, se bo ràzbil, na katęriga pak bó on padel, tęga bo strl. luk. 11, 17 vsaku krajlęstvu, katęru je samu zupèr sebe razdejlenu, bo pustu ostalu, inu hiša bo čez hišo padla *(po vulgati:* omne regnum in se ipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet, *što je doslovce ali opako iz grčkoga:* πᾶσα βασιλεία ἐφ ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον *[naime* διαμερισθεὶς] πίπτει). luk. 13, 4 če se ne bóte spokórili bóte vsi ravnu taku pogubleni kakòr unih ósemnajst čez katęre je turn v Siloe padel. 20, 18 vsaki katęri bó čez ta kamèn padèl, se bó ràzbil. 23, 30 padite čez nas. prid. 2, 102 le tá mladęnč je vse svoje lęjpe dny v nečistosti dopernęsel: padite čez ńega, vy plamęni peklęnskiga ogńa. Škrb. 1, 455 iz nebes je donašni dan padil čez apostelne nebęški ogin, s. duh. 2, 221 padite čez me, goré. Dalm. jer. 46 en junak pada čez druziga inu oba doli ležita. nah. 1 bodo čez nyh trupla padali. 3 tu leży veliku pobijenih inu veliki kupi truplov(!) de teh istih nej čisla inu de bodo čez nyh trupla padali. Jap. 3 mos. 26, 37 edèn za drugim bodo čez ńih brate, kakòr de bi pred vojsko bežali, na kup padali. — gledati, pogledati: Trub. psl. 53 bug je doli iz nebes pogledal čez te človeske otroke (a Jap. na) 14 ta gospud gleda doli iz nebes čez otroke tih ludy (Dalm. je pogledal na človeške otroke. Traun 13, 26 je na človęške otroke doli poględal. Trpl. gospoud ględa z nebe na sini človeče). — po-, pre-, raz-, zagrnoti- griń ati: Dalm. 2 kraļ. 8 pak je on vzel en kolter inu ga je v vodo omočil inu ga je čez se pogrnil. Jap. luk. 19, 35 ona sta svoje lastne oblačila čez žrebęta pogrnila. Dalm. ezek. 16 tedaj sim jest moje krylu čez te pregrnil. 2 sam. 17 žena je rezgrnila eno odejo čez lukńo tiga studenca. joel 2 kakòr se zarja rezgrińa čez gore. Jap. 2 mos. 15, 1 gospód je čez mę vodę tiga morjá zagrnil. Ravn. zgod. 1, 95 roko iztégni po morju de se čez Egipčane, ńih końike in vozove zagrne. — pokladati: Jap. mark. 16, 18 čez bolnike bodo rokę pokladali. djań. ap. 8, 17 tedaj sta ona rokę čez ńę pokladala. — položiti: Trub. mat. 9 moja sči je zdaj vmrla, pridi inu položi tujo roko čez no, taku bode spet živa. Jap. 4 mos. 8, 10 kadar bodo leviti pred gospódam, bódo izraelski otroci svoje rokę čez ńę položili. joan. 9, 15 on je

Digitized by Google

meni enu blatu čez oči položil. 11, 38 je bila ena jama inu en kamen je bil čez ńo položén. djań. ap. 6, 6 le tę so ony postavili pred apostelne inu rokę čez ńę položili. Gol. 41, 4 stębre v zemlo ukoplej, čez ta iste položi 2 od zgor katiri bodo strẹho gor držali. — pomazati: Jap. joan. 9, 6 inu je pomazal to blatu čez ńegove oči (linivit lutum super oculos eius). — postaviti: Dalm. 2 makab. 7 ponve inu kotle čez ogin postaviti. — povz-, vzdvignoti: Dalm. jez. 62 povzdignite banderu čez te folke. Jap. djań. ap. 27, 14 ne dolgu pótler se je čez ńo (Kreto) en viharni vętèr vzdignil. Skriń. modr. 5, 24 močen vętèr se bo čez ńę vzdignil. sir. 50, 21 kadar je on spęt doli šàl, je svoje rokę povzdignil čez vso množico izraelskih otrók. *više u prilici:* Trub. psl. 4 ti, gospud, vzdigni čez nas to luč tujga obličja. Dalm. 4 mos. 6 gospud, vzdigni svoje obličje čez tebe. psl. 4 ti, gospud, povzdigni čez nas to luč tvojga obraza. — pribiti: Gol. 40 late bodo v te vęči stebre noter vdęlane, čez taiste je na tem srędńem stebro ena lajšta perbita. — prisvepetati: Šerf pad 20 te se poda Jezuš v pyšavo, kam ga je sam sveti dyh pelal, ker je pri krsti krez ńega dol prisvepetal. — pritisnoti: Gol. 34 še ložej bodeš čębęle dol spravov, če bodeš v ta spodni pajn mejhen zatik glih čez vęko gor pertisnov. — (razkropiti: Dalm. 4 mos. 11 gospud je pustil prepelice priti od murja inu je je reskrupil čez ta kamp.) — razpeti, razpeńati: Jap. 2 mos. 40, 18 inu je razpęl strẹho čez šotor. Wolf ezeh. 17, 20 mojo mrężo bom čez ńega ràzpęl. 37, 8 kite inu mesú na ńe (kosti) gredó inu koža se ràzpne čez ńę po vrhi. Ravn. zgod. 1, 98 čez ńo (skriń̀o) se je brhko pisan šotor razpeńal. — razpro-, sprostreti, razprostirati: Dalm. 1 mos. 1 duh božji se je rasprostrl čez vodé . . kokalnica čez jajca peruti resprostira. 4 mos. 4 čez to mizo tiga gledańa ima tudi eno gelo odejo sprostreti . . imajo tudi čez ta zlati altar eno gelo odejo resprostréti. 2 kraļ. 4 je polužil svoja usta na tiga diteta usta inu svoje oči na ńegove oči inu svoje roke na ńegove roke inu se je sprostrl čez ńega, de se je tiga diteta telu ogrelu. 1 hron. 16 je božji škriń̀i enu mejstu naredil inu je čez ńo eno uto resprostrl. psl. 108 jest hočem moj čreul čez Edoma sprostréti. jer. 48 on lety semkaj kakòr en postojn inu resprostira svoje peruti čez Moaba. rut 3 sprostri tvoja peruta čez tvojo deklo. Jap. 1 mos. duh božji je sprostrt čez vodẹ. rut 3, 9 sprostri tvoj plajš čez tvojo služabnico. — sabļo peļati = ńem. den säbel führen: Cruc. 5, 634 spomnite na grozo katera je bila obšla Izaka kadar je vidil

Digitized by Google

de ńegov oča z nago sablo je nad nym stal inu ta hip čez ńega glavo je hotel pelati. — sijati, svetiti: Dalm. fil. 4 ne pustite sonca čez vaš srd sjati. Trub. psl. 119 pusti tuje obličje svejtiti čez tujga hlapca. Kreļ 2, 104b kateri pusti svoje solnce da sveti čez hude inu dobre. Dalm. 4 mos. 6 gospud pusti svoje obličje svejtiti čez tebe. psl. 119 pusti de tvoj obraz svejti čez tvojga hlapca. Škrb. 2, 113 to so taisti žarki, ktiri od nebeškiga sonca gnade čez nas svetijo. 183 bog da luči svoje gnade včasi tudi čez nevérnike svétit. — stvoriti, stvariti; delati; postati: Trub. mark. 15 se sturi ena tema čez vso zemlo. luk. 13 ena tema se sturi čez vso deželo. Jap. 2 mos. 26, 14 ti imaš še enu drugu ogrinalu iz rudečkastih ovnovih kož čez streho sturiti inu čez tó spet enu drugu ogrinalu iz jazbicovih kóž. List. ceļ. 382 temnote so se sturile čez ves volni svet (σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, a vulgata: tenebrae factae sunt per totam terram). Dalm. 2 mos. 36 je sturil eno odejo čez to uto iz rdečkastih ovnovih kož inu čez to isto še eno odejo iz jazbičovih koz. jez. 4 gospud bo stvaril čez vsa prebivališča cionske goré oblake. jon. 4 bug je perpravil eno bučo, ta je zrasla čez Jona, de je senco delala čez ńegovo glavo. *i* Bas. 297 je zrasla ena buča, katera je senco delala čez ńegovo glavo. mark. 15(33) po šesti uri je ena tema postala čez vso deželo. Jap.: čez vùs svejt. — vshajati: Trub. mat. 5 on sturi suje sonce vshajati čez te hude inu čez te dobre. Dalm. ibid. on pusty svoje sonce gori izhajati čez hude inu čez dobre. job. 25 čez kateriga ńegova luč ne shaja. — vzeti (*da se na kaj denę*) = ńem. nehmen: Jap. 1 mos. 10, 23 Sem pak inu Jafet sta en plajš čez svoje rame vzela (ἐπέθεντο ἐπὶ τὰ δύο νῶτα αὐτῶν) — *amo ide:* križ delati, stvoriti, kajkavski: včiniti, napraviti čez kaj mjesto prekrižiti ili prekrižati kaj po ńem. das kreuz über etwas machen: Cruc. 2, 344 kadar ta mašnik bi ne bil znamine sve(ti)ga križa čez se sturil, more biti de tudi ńega bi bil živiga restrgal. Rog. 2, 281 sturil je sv. križ čez se. 530 ta grozni element tiga ogńa je tudi pokoršino skazal s. Ksaveriusu, zakaj kadar on je li ta sveti križ čez ńega sturil, taku zdajci je on pogasnil. Tob. 139 sturi ta s. križ čez postelo inu potler sam čez se. Rey 26 kadar križ delaš čez tojo postlo, čes tvoju truplu taistiga sturi. Šerf prod. 2, 137 oni so za to ńemi strupa v piti zmešali, naj bi se ga znebili. Ali pa da je vseli križ kres piti naredil, je glaš včasik počil. Kor. 1, 88 ko bóte léč dévale al' iz zíbeli uzdvígale, čéz ńe svét križ mi délajte. 3, 116

Digitized by Google

vrzi mu pasico čez vrat, čézj stori stori sveti križ. Zagr. 1, 290 za vsakem veržušem mora redovnik križ čez oblake vučiniti. Gašp. 2, 370 ako bude gdo zehal, naj napravi s. križ čez vusta. — *tako i:* udriti čez usta = über den mund schlagen, mjesto po ili na: Habd. ad. 344 neprijateli dotekoše i jeden zmeď ńih blaznika tak čes blazna ńegova vusta vudri, da taki s końa v vodu mrtev opade.

b) *Često tako dolazi* črez *u prenesenom smislu (i u prilici), a to je po sve po ńemačkom jeziku iz koga su pisci naj većma crpli. Prostomu bi čovjeku rabilo ovdje* na *ili* nad, *ili on bi sve drukčije govor okrenuo. Misli se da što zgora doļe kako god dolazi na koga ili na što pa ga tako snahodi. To može biti dobro ili zlo* n. pr. Dalm. 5 mos. 30 čez tebe pride le tu vse bodi si žegen ali prekletva. jer. 31 ravnu kakor sim jest čez le ta folk pustil priti vso le to veliko nesrečo, taku hočem jest tudi vse dobru čez ńe pustiti priti. *Nu naj češće je što zlo ili neugodno, pa se s toga ńeki primjeri mogu tumačiti i po 3) kao da je što proti čemu napereno. Tako osobito dolazi uz*

priti, pustiti priti = ńem. kommen, kommen lassen. aa) dobro što: duh: Kreļ 2, 59a budete prijeli kripost ali mogočnost duha, kateri čez vas pride. Dalm. 1 sam. 16 gospodńi duh je prišal čez Davida. 19 božji duh je prišal čez Savlove sle de so tudi prerokovali. luk. 1 sveti duh bo prišal čez tebe. Jap. sodn. 11, 29 tedaj je prišàl duh tiga čez Jefteta. luk. 1, 35 svęti duh bo čez tebe prišàl. djań. ap. 1, 8 bote prejęli moč svętiga duhá, kateri bó čez vas prišàl. Šerf pred. 2, 148 sveti dyh bode čres te prišel. 2, 231 vi bote moč svetega dyha dobili, ker bode krez vas prišel. — kelih: Dalm. jer kl. 4 bodi vesela ti Edomova hčy, za kaj le ta kelih bo tudi čez tebe prišal (ἐπί σε διελεύσεται τὸ ποτήριον κυρίου). — leta bogata: Dalm. 1 mos. 41 sedem bogata lejta bodo prišla čez vso egyptovsko deželo. — luč božje gnade: Škrb. 2, 25 pride čez nas luč božje gnade. — mir: Trub. mat. 10 je li ta ista hiša vredna, pride čez no vaš myr. Dalm. i Jap. mat. 10, 13 aku ta ista hiša bo vrejdna, taku bo vaš myr čez ńo prišal (veniet pax vestra super eam, a grč. ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν *pa prema tomu ev. zogr. i mar.:* pridetъ mirъ vašь na nь, i Küz.: ostane mér vaš nad ńouv). Rey 1, 83 myr bode čes nas peršou. — pravičnost: Skriń. pok. 3, 37 božja pravičnost pride iz vęre na Jęzusa inu čez vse kateri v ńega vęrujejo. — spańe: Jap. 1 mos. 2, 21 bog je pustil enu trdu

Digitized by Google

spańe čez Adama priti. 15, 12 je enu trdu spańe čez Abrama prišlú. — žegen: Kreḷ 1, 71b kateri spravla žito inu na dragiño hrani tega ludje kelnejo *(čitaj:* klnejo), čez tega pak ker je prodaje pride žegan. Dalm. 5 mos. 28 bodo čez te prišli vsi le ty žegni. 49 mojih stareših žegni imajo priti čez Jozefovo glavo. sir. 3 poštuj očeta inu mater. de nyh žegen čez te pride. Cruc. 2, 322 pomagajte ym, de žegen boži bo čez vas prišal. Skriń. prip. 11, 26 kateri žitu perkriva, bó od ludstva kleṭ, čez tę pak kateri prodájajo pride žegèn. 24, 25 čez ńih bo žegen prišal. sir. 3, 10 de ńegóvi žegèn čez te pride. Jap. 5 mos. 33, 16 žegèn tiga istiga, kateri se je v grmi prikazal, imá čez Józefovo glavo inu čez tęme tiga Nazarecrja med ńegovimi bratmi priti. prid. 2, 212 kaj za eni nebęški žegni bodo doli čez vas prišli. ako bote nedęle zvęstu praznovali ali posvečovali! žegen ne samu čez vaše duše, ampak tudi čez vaše premożeńe, čez vaše polę, čez vse vaše dęla inu djańe. Rey 1, 207 od ńega bode peršou žegen čes te. Ravn. zgod. 1, 237 ńegov sveti blagoslòv ali žégen bo tudi čez vas prišel. — bb) *zlo u opće izrečeno adjektivom* hud, zel itd.: hud: Dalm. 2 mos. 11 de bi kaj hujšiga čez ńe ne prišlu. joz. 23 taku bo gospud pustil priti čez vas vse hudu. Cruc. 2, 45 nehajte od greha, za volo kateriga tolikajn hudiga čez to dušo pride. 148 vse kar je hudiga bo čez vas prišlu. 151 vse kar hudiga inu nesrečniga si morite zmislit, bò čez vas prišlu. 184 kadar kaj hudiga inu grenkiga čez nas pride. 340 za volo preklinańa tyh stariših veliku hudiga čez otroke pride. Skriń. iza. 47, 11 húdu bo čez te prišlu. Jap. 5 mos. 31, 17 vse kar je hudiga inu žalostniga bó čez to istu prišlu. prid. 2, 83 čez koga bo vse to hudu prišlu kakòr čez tega kdór je vędnu pri vini? — zel: Dalm. jer. 42 ty imajo vmréti skuzi meč, lakoto inu kugo inu nema obeden ostati, ni temu zlemu vteči kateru jest hočem čez ńega pustiti priti. 44 vy ste vidili vse tu zlu, kateru sim jest pustil priti čez Jeruzalem inu čez vsa mesta v Judi. — *zlo izrečeno supstantivom: boy i što mjesto ńega dolazi, zao duh ili čeḷade koje kao zlo dolazi:* jaz-bog: Dalm. 2 mos. 33 vy ste en trdovraten folk, jest hočem en krat naglu čez te priti inu tebe zatréti. Bas. 274 jest bom s pravdo čez vas prišal. roka gospodńa = bog: Dalm. 1 kraḷ. 18 gospodńa roka je prišla čez Elija. ezek. 1 ondi je gospodńa roka čez ńega prišla. 37 tiga gospuda roka je čez me prišla. djań. ap. 13 gospodńa roka pride čez tebe inu imaš slép biti. Schrey 1 sam. 12, 15 gospodovi glas ne poslušate inu niste k ńegovim povęḷam pokorni, bo roka

Digitized by Google

gospodova čez vas prišla kakor čez vaše očęte. — hudi duh: Dalm. 1 sam. 18 na drugi dan je ta hudi duh od buga čez Savla prišal. — ajd: Trub. psl. 79 o bug, ty ajdi so čez tujo erbsčino prišli. — far: Trub. djań. ap. 4 v tim kadar sta one dva h temu folku govurila, pridejo čez ńu ty fary inu ta viši čez ta tem el. — Filistejci: Jap. sod. 16, 9 Filistinarji so prišli čez tebe, Samson. *i bez glagola:* Dalm. riht. 16 Filisterji čez te! 1 sam. 18 de tih Filisterjev roke čez ńega pridejo. — opuščavec: Dalm. jer. 6 opuscavec naglu čez nas pride. 48 opuscavec bo čez vsa mésta prišal. — pastir: Dalm. jer. 6 pastirji bodo čez ńo prišli (s) svojimi čredami. — razbojnik: Dalm. obad. tatje ali razbojniki po noči noter čez te pridejo. ezek. 7 razbojniki imajo čez ńega priti. — trgač: Dalm. jer. 49 trgači bodo čez tebe prišli kateri ne bodo tebi ništer h paperkovańu pustili. — *životińa koja kao zlo dolazi na što, u opće:* zverina: Dalm. modr. 16 čez le te so rejs tudi prišle hude zverine. Skriń. modr. 16, 5 čez le tę je enu divjańe tęh zverín prišlu. *na pose:* kobilice: Dalm. 2 mos. 10 istégni tvojo rokó čez egyptovsko deželo za kobilice, de čez egytovsko deželo pridó. Jap. 2 mos. 10, 12 stęgni tvojo rokó čez egyptovsko deželo de kobilice čez ńo pridejo. — muhe: Dalm. 2 mos. 8 jest hočem vse žlaht muhe pustiti priti čez tebe, čez tvoje hlapce, čez tvoj folk inu čez tvojo hišo. — žabe: Dalm. 2 mos. 7 so pustili žabe čez egyptovsko deželo priti. *sve se ovo može uzeti do nekle i u pravom smislu. — stvar bud tjelesna bud umna:* beseda: Dalm. jer. 39 jest hočem moje besede pustiti priti čez le tu mestu k nesreči. — boj: Skriń. oz. 10, 9 čez ńę ne bó prišal boj kakòr je bil v Gabai čez hudobne ludy. — bolečina: Schrey 2 sam. 22, 5 smrtne bolečine so čęz me prišle. Šerf pred. 2, 288 kres koga pride bolečina? — bolezen: Dalm. 5 mos. 28 vse bolezni inu štrajfinge bo gospud čez tebe pustil priti. Bas. 412 je le ta bolezen čez ńega peršla za vol grehov. Res. 12 kader tvoje telu bounu postane, ti ozdrave poprej vzemeš de čez tvoje telu naprej bolezen ne pride. 101 boliezen čez ńega pride. Skriń. sir. 31, 27 nobena bolęzen ne bo čęz te prišla. Jap. prid. 2, 50 če bolęzni, nadloge čez ńega pridejo. Škrb. 2, 53 neznane bolezni so prišle čez vse ludi. Šerf pred. 2, 288 čres čiga očeta pride bolezen? — britev: Jap. 4 mos. 6, 5 vùs čas ńegoviga odločeńa nima britu čez ńega glavo priti (= ne smije se ostrići). — britkost: Skriń. prip. 1, 27 kadar bo britkost inu težava čez vas prišla. Jap. prid. 1, 33 bo britkost čez ńega prišla. Red. 248 si ti

Digitized by Google

othl de je le ta britkust čez mene peršla. — dan: Trub. luk. 21 ta isti dan pride čez vas na naglim zakaj on pride kakor en ptyčy štrik čez vse. Kreļ 2, 131b pridejo dnevi čez te da te tvoji sovražniki v okolo obteko. Dalm. jez. 7 gospud bo čez tebe, čez tvoj folk inu čez tvojga očeta hišo pustil dny priti kateri niso prišli od tiga časa kar je Efraim od Juda razdilen. Cruc. 5, 519 pridejo ty dnevi čez te de bodo tvoji sovražniki tebe obsuli. Jap. luk. 19, 45 čez tebe bódo dnęvi prišli inu tvoji sovražniki bodo tebe obdali z enim zasipam. 21, 34—35 glęjte de ta isti dan na naglim čez vas ne pride, za kaj on bó prišal kakòr ena zadrga čez vse kateri na zemļi prebivajo. Šerf pred. 1, 347 dnevi do kres te prišli ino tvoji sovražniki bojo tebe z jezom obdali. — dež: Cruc. 2, 507 en dan gre na lov, nuč inu velik dež čez ńega pride. — ferdamańe: Dalm. rim. 5 kakor je skuzi eniga gréh ferdamneńe čez vse človéke prišlu, taku je tudi skuzi eniga pravica, tu pravično sturjeńe tiga lebna čez vse človèke prišlu. — fortuna: Trub. mat. 13 čez jogre pride po noči ena velika fortuna. Dalm. jon. 1 vem de je le ta velika fortuna čez vas prišla za mojo volo. — gajžla: Traun psl. 32, 10 čez tiga hudobniga pride veliku gajžel. — govorjeńe: Kreļ 1, 118b to Kristusovo govoreńe hoče tudi čez ńe prit. — hudoba: Trub. psl. 7 inu nega hudoba pryde čez nega čelu (‚tčelu'). — iskušńava: Trub. psalter u predgovoru: Kadar le velike težke duhovske izkušnave čez nas prido. Dalm. tob. 2 takovo skušńavo je bug čez ńega pustil priti. Jap. 1 kor. 10, 13 čez vas ne pride obena druga skušńava kakor človeška. Škrb. 1, 126 skušńave je bóg čez ńih priti pustil. 213 pride čez te skušnava, reci: hiti h moji pomóči, o gospód! 329 skušnave hitro čez vas pridejo. 2, 16 kadar skušnava zoper čistost čez te pride, ta krat si pomagaj tako. Šerf pred. 1, 136 krez nas pridejo skyšńave znotreńe no zvyńene. 146 bog dopysti skyšńave krez nas priti. 2, 140 prihajale so tydi hyde no močne skyšńave požełnosti krez ńega. — jeza: Traun psl. 87, 17 tvoje jęze so čez mene prišle. Jap. efez. 5, 6 za volo tęga pride jęza božja čez nevęrne otroke. Kolos. 3, 6 za volo katęrih rečy jęza božja čez otroke te nevęre pride. List. ceļ. 57 za vol tiga pride jeza božja čez neverne otroke. Škrb. 2, 51 tvoja jeza po sturjenimu gréhu hitro čez grešnika pride. — kaštiga: Kreļ 2, 110a tako isto ima vsaki predigar svojej službi skrbno streči na to da ta kaštiga uniga leniga nezvestiga hlapca, kateri je svojega gospodi funt zakopal, čez ńega ne pride. 2, 132b ima takova kaštiga čez ńe

Digitized by Google

priti. — kletva, prekletva: Dalm. rihт. 9 inu je čez ńe prišla Jotamova kletva. 5 mos. 28 taku vse le te prekletve čez te pridejo. Jap. 1 mos. 27, 13 čez mene naj pride le ta klętu. 5 mos. 28, 45 čez tebe bodo prišlé vse le tę klętve. prid. 2, 153 on čez vas na duši inu na živóti klętu priti pusty. — konec: Dalm. ezek. 7 zdaj pride konec čez tebe. amos 8 konec je prišel čez moj izraelski folk. — kri: Trub. mat. 27 nega kry pride čez nas inu čez naše otroke. Kreł 1, 127²a. Dalm. Jap. mat. 27, 25 i Škrb. 1, 308 ńegova kry pridi čez nas inu čez naše otroke Jap. 3 mos. 20, 9 on je očęta inu mater klęl, ńegova kry pridi čez ńega. 20, 11 ńih kry pridi čez niju. mat. 23, 25 čez vas pride vsa pravična kry katęra je na zemlo prelyta. Šerf pred. 2, 169 ona (kri) more v me priti naj bi me posvetila, ino ne črez me da bi me obsodila. — krivica: Skriń. jer. 51, 35 meni sturjena krivica inu moje mesń naj pride čez Babilon inu moja kri čez prebivavce v Kaldeji. — križ: Kreł 1, 42a trošta svoje jogre zuper temu križu ker ima čez nyh prit. Bas. 415 bog pusty križe inu nadloge čez te priti de te prerètajo. Šerf pred. 2, 4 črez nas znajo priti vnogi no velki križi, velke težave no bridkosti, betegi, nesreče no protivnosti vnogotere. — kuga: Dalm. 2 mos. 5 bogu ofrujmo, de čez nas ne pride kuga ali meč. Kuga 8 potler bodo kuge katęre sicer čez ńo pridejo, jeńale. Jap. 2 mos. 5, 3 de kjè kuga ali meč čez nas ne pride. 9, 30 čez tvoje kojne, osle, kamęle, vole inu ovce bo ena grozovitna kuga prišla. — kvar: Šerf pred. 1, 293 to so srednila proti tak velkim kvarom no hydim nasledkom nečistosti no hotlivosti, keri pridejo kres samerne lydi. — lakota: Trub. djań. ap. 7 pride potle ena lakota čez vso Egipto inu čez kananejsko deželo. Dalm. 1 mos. 47 Egypterji so bily prodali slejdni svojo nyvo, za kaj je bila prišla silnu velika lakota čez ńe. 2 hron. 20 lakota čez nas pride. djań. ap. 7 je prišla ena lakota čez vus Egypt inu čez Kanaan. Cruc. 4, 244 še hujši lakota bi čez vas prišla. Jap. djań. ap. 7, 11 je pak prišla ena lakota čez vso egyptovsko dèželo inu čez Chanaan. — leto obiskovańa: Dalm. jer. 48 jest hočem čez Moaba pustiti priti enu lejtu nyh obyskańa. — meč: Dalm. jer. 51 meč ima priti čez Kaldeerje inu čez te kateri v Babeli prebivajo inu čez nyh viude inu čez nyh modre; meč ima priti čez nyh vganávce de bodo norci; meč ima priti čez nyh kojne inu kula inu čez vus gmajn folk kateri so notri de bodo kakor žene: meč ima priti čez nyh šace de bodo obrupani. ezek. 11 ta meč kateriga se vy boyte hočem jest čez vas pustiti priti. 30 meč ima

Digitized by Google

čez Egypt priti. ozea 11 za tu ima meč čez nyh mésta priti. — megla: Skriń. pok. 1, 105 po grẹhu pride čez srcẹ ena megla de resnico v ńẹni čistosti ne vidi. — mešćevańe: Skriń. modr. 18, 11 enaku možtùvańe je prišlu čez hlapca. Jap. prid. 1, 37 bo božje mašuvańe čez ńe prišlu. — misli: Jap. prid. 1, 30 na naglim pridejo ena za drugo tẹ žalostne misli čez bolnike. — nadloga: Kreḷ 1, 94a kako trošta Kristus svoje jogre v tej nadlogi ker ima čez ńe prit? Dalm. 1 mos. 42 za tu je le ta nadluga čez nas prišla. Kemp. 237 (III, 17, 3) nič meni na bo škoduvalu kar kuli z' ena nadluga ali britkust čez me pride. Tob. 80 tako nadlugo je bug čez ńega pustil priti. Res. 132 ne grieši taj več naprej, da še veči škoda, še hujši nadluga čez te ne pride. Vojska 101 kadar čez nas pridejo nadluge. Jap. 1 mos. 42, 21 za to je tá nadlóga čez nas prišla. rim. 2, 9 nadlóga inu britkost ima priti čez vsako človẹško dušo katẹra hudú dẹla, prvič čez eniga Juda, potler čez Grka. Skriń. modr. 19, 12 čez grẹšnika so nadlóge prišle. Škrb. 1, 515 preden bi imẹla le tá nadlóga čez nas priti. — nesreča: Kreḷ 2, 116a da bi ga vse nesreče zadele inu čez ńega prišle. Dalm. 5 mos. 31 veliku nesreče inu britkosti čez ńe pride. job 21 koku bo teh hudobnih leščerba ugasnila inu nyh nesreča čez ńe prišla. jer. 19 jest hočem čez le tu méstu inu čez vse ńega mesta vso le to nesrečo pustiti priti. 23 jest hočem pustiti nesrečo čez ńega priti . . obena nesreča ne bo čez vas prišla. 36 jest hočem čez ńe inu čez purgarje v Jeruzalemi inu čez može v Judi pustiti priti vso to nesrečo. ezek. 14 se bodo troštali nad nesrečo katero sim jest čez Jeruzalem pustil priti zred vsim drugim kateru sim jest čez ńe pustil priti. miha 3 obena nesreča ne more čez vas priti. Kast. 241 vse nesrèče so vžè čez tebe peršle. Pohl. tschup. 70 uno nasrẹčo je buh pustil čez Joba priti. Jap. 5 mos. 31, 29 bodo nesrẹče čez vas prišlé. Schrey 2 sam. 19, 7 tó bó hujši za tebe kakòr vsa nesrẹča katẹra je čẹz te prišla od tvoje mladosti do zdaj. Škrb. 1, 245 bog ni pustil nesrečo čez ńega priti. 2, 47 nesreča nobena še čez me ni prišla. 131 pride nesreča čez te, čez tvojo hišo. *(glagol izostavḷen može se mišḷu dodati:* Dalm. job 31 jest se boga bojim kakor ene nesreče čez se). — ogeń: Dalm. ezek. 5 od tiga ima ogin vunkaj priti čez vso izraelsko hišo. Jap. prid. 1, 362 postavite si eno lepo bogato ocirano hišo pred očy: ogjin pride čez ńo inu pokončá vse. — opuščeńe: Dalm. jez. 47 naglu bo čez tebe obpuščeńe prišlu. — pogubḷeńe: Dalm. jer. 49 jest pustim enu pogubleńe čez

Digitized by Google

Ezava priti. Jap. 1 tes. 5, 3 bó pogubleńe čez ńę taku na naglim prišlú kakòr težava čez eno nósečo. Skriń. modr. 16, 4 čez me je moglu brez izgóvora pogubleńe pridti. 12, 27 za volo tiga je čez ńih popolnama pogubleńe prišlu. prip. 6, 15 čez takiga bó naglu ńegovu pogubleńe prišlú. 29, 1 čez' človęka katęri svarjeńe trdovratnu zaničúje, bó naglu pogubleńe prišlu. — pomaṅkańe: Skriń. prip. 24, 34 per tęj priči bó pomaṅkańe kakòr en tekár čez tebe prišlu. — potop: Dalm. 1 mos. 6 jest hočem en potop z vodami pustiti priti čez zemlo de končam vse mesu. Jap. 2 petr. 2, 5 je en potop čez tęh hudobnih svęjt priti pustil. — potrebščina: Skriń. prip. 28, 22 ne vęj de bo potrębšina čez ńega prišlá. — potreńe: Wolf ezeh. 7, 7 potreńe pride čez te. — povodeń: Kreł 1, 55a edan grad, ker je na stanovit kaman sazidan, se na svoj fundament zanese ali zaupa tar si pridi čez ńega povudajn ali hudo vreme. Bas. 43 laterna tih hudobnih bo ugasnila inu čez ńe bo pršel povódèn (superveniet eis inundatio, iob 21). — pregrešeńe: Šerf pad 16 moja pregrešeńa so krez mojo glavo prišle. — protivnost: Šerf pred. 1, 13 či krez nas protivnosti no bolečine ali nadloge pridejo. 1, 15 mamo naše potrplivnosti na vse protivnosti rastegniti ker nam bog pošila ali krez nas priti pysti. 2, 122 rastegni tvoje potrplivosti na vse protivnosti kere bog tebi pošila no čres te priti pysti. — reč: Trub. luk. 21 ludje bodo na životu doli jemali pred strahom inu pred čakanem tih riči kir imajo priti čez vus svejt. Jap. luk. 21, 26 ludję bodo vsahnili od straha inu čakańa tęh rečy katęre imajo čez vùs vólen svęjt priti (Dalm: katere imajo priti na zemlo. Küzm. štera pridejo na zemlo, stsl. zogr. grędąštiihъ na vьselenają). — reva: Trub. psl. 90 vuči od kog vse reve, nadluge, bolezni inu ta smrt čez vse ludy prido. — slabost: Škrb. 1, 425 ako le ena nova slabost čez ńega pride, o bog, kaj za ene britkosti ga prepadejo. — slepota: Jap. rim. 11, 25 je slęjpota čez en dęjl Izraela prišla. — smrt: Rog. 2, 276 skuzi ńo (Evo) prišàl je h prvimu na svèjt ta grejh inu takú ta smrt čez ńo, Adama inu čez vse drugu človeštvu, Traun psl. 54, 16 čez táke naj náglu smrt pride. Škrb. 1, 21 on oče de smrt ima neprevidno čez človeka priti. 333 smrt bo čez te peršla. Rey 1, 39 taku je smrt čez vse ludi peršla. — sodba: Dalm. modr. 14 bo sodba čez ńe prišla. Skriń. jer. 48, 21—24 sodba je prišla čez dežélo na planavi, čez Hebron, čez Jaza inu čez Mefaat inu čez Diban . . inu čez vse męsta dežele Moab. Šerf pred. 2, 28 sodba razvi vse mi-

Digitized by Google

lozvučnosti bode črez tistega prišla. — sol: Vojska 141 moji otroci, prenesite potrpežlivu to so katera ima čez vas priti. — spaṅe: Kreļ 1, 108b le to duhovno spaṅe je čez vas volni svet moralo priti. — sprhļivost: Šerf. pred. 1, 192 ti ne boš dopystil kaj bi sprhlivost črez tvojega svetega prišla. — sramota: Res. 68 premišlujmo zdaj kaj za ena grozna sramota ima na sodni den k sliednemu čez vse taku vkup združene pogublene priti. — srd: Trub. psl. 78 ta srd je prišal čez ta Izrael . . tedaj je ta srd božy doli čez nee prišal. Dalm. joz. 9 naj živejo de srd čez nas ne pride. 22 srd je bil prišal čez vso izraelsko gmajno. 2 hron. 24 za tu je bil prišal srd čez Jude inu čez Jeruzalem za volo le te nyh pregrehe. 29 od tod semkaj je gospodni srd prišal čez Juda inu čez Jeruzalem. ezek. 7 srd pride čez vse nyh krdelu (‚kardellu'). zefan. 2 preden dan gospodniga srda čez vas pride. Cruc. 1b. 50 varite se tiga srda božj(ig)a, de čez vas na naglim ne bo prišal. 5, 426 srd božji bi vtegnil na naglim čez tebe priti. Res. 55 sicer bode naglu božji srd čez te prišu. Skrin. sir 5, 17 čez podpihùváveа srd, sovraštvu inu zasramoteńe pride. Traun psl. 77, 31 božji srd je čez ńe prišal. — strah: Trub. djań. ap. 5 velik strah pride čez vso gmajno inu čez vse te, kir so tu slišali. Dalm. 1 mos. 35 strah božji je prišèl čez ta mesta. 2 hron. 17 strah gospodni je prišal čez vsa krajlestva po deželah katera so okuli Juda ležala. jer. 49 jest hočem pustiti strah čez tebe priti. ester 9 nyh strah je bil čez vse folke prišal. djań. ap. 5 en velik strah je prišàl čez vse te kir so to slišali. — suša: Dalm. jer. 51 suša bo čez ńegove vodę prišla de bodo posahnile. Skriń. jer. 50, 38 suša bo čez ńegove vodę prišla de bodo posahnile. — šiba: Leon. 41 to noč ne bode peršla šiba čez ńega. Škrb. 1, 242 je že peršla čez ńeh bozja šiba. 2, 53 je prišla zadńa šiba čez ńega. — škoda: Dalm. sir. 28 katiri hoče drugimu škodo sturiti, timu istinu samimu čez ńegov vrat pride. Cruc. 2, 175 katera pravičnu perpusti taisto škodo čez nas priti. 403 obena škoda ne bo čez nyh prišla. — štrafinga: 2 mos. 12 de ta štrajfinga čez vas ne pryde. 29 de ena štrajfinga čez ńe ne pride. Cruc, 1b 39 za toraj tudi ena prevelika štrajfinga ima čez vas priti. 153 velike štrajfinge bi čez vas prišle. 2, 110 bati se, de bi tudi čez ńega ta ista štrajfinga ne prišla. 185 kadar pridejo štrajfinge, nesreče inu nadluge čez vas, v nebu pogledajte. Jap. prid. 2, 8 bojmo se štrajfing katere imajo čez nas priti. — temä: Jap. 2 mos. 10, 21 naj pride čez egyptovsko dezelo ena takú gosta

Digitized by Google

tàmá de se more ošlatati. — težava: Res. 85 kadar čez tebe kakšna težava pride. Skriń. modr. 17, 12 za težavo ne vej, katęra ima čez ńo pridti. Traun. psl. 17, 5 smrtne težave so čez mene prišle. Šerf pred. 2, 414 vidimo silno težavo čez nas priti. — toča: Cruc. 4, 192 ima toča ali snejh čez ńeh priti. — trpleńe: Škrb. 2, 180 čez ńega pride tudi trpleńe. 2, 231 nàj pride čez ńo trpleńe, prec je godrnańe. — vihar: Skriń. jon. 1, 8 vęjm de je za volo mene ta velik vihár čez vas prišal. — vihta: Šerf pred. 1, 89 bog pysti časi kako vihto čres človeka priti. — voda: Dalm. jez 7 bo gospud čez ńe pustil priti močne inu mnoge vodé. — vojska: Dalm. jer. 18 koku si ti naglu pustil vojsko čez nas priti. Bas. 438 Saul je videl eno celo vojsko sovražnikov čez se priti. Jap. 2 mos. 1, 10 kadar bi tegnila čez nas ena vojska priti. — zasmehovańe: Skriń. sir. 27, 31 zasmehòváńe inu očitańe pride čez prevzętne. — zasramovańe: Skriń. sir. 5, 17 čez tatú pride zasramùváńe. — znameńe: Dalm. 1 sam. 2 le tu bo tebi k enimu znaminu kateru čez tvoja dva synuva pride: ona bota na en dan obadva vmrla. Traun psl. 134, 9 on je pustil svoje znamińa inu čudeže priti čez Faraona inu čez vse ńegove hlapce. — zlobost: Trub. psl 88 tuja zlobust je čez me prišla. — zoprnost: Škrb. 1, 208 pride čez te ena zóprnost, ena težava, en nepreviden križ te prec premaga nevóla. — *zlo izriče se dodanom rečenicom sa da ili relativnom rečenicom; sa* da: Dalm. 5 mos. 11 gospud bo pustil priti čez vse dežele po katerih bote hodili, de se vas bodo bali. amos 4 ta čas pride čez vas de vas bodo vnnkaj vlekli s trnky. Cruc. 2, 345 lubiš hudičovajne, zludjajne, preklinajne, treskajne; za toraj tudi čez tebe pride, de nihdar nimaš na zemli dobriga. — *relativnom rečenicom:* Trub. joan. 18 je on vejdil vse tu kar je imelu čez ńega priti. djań ap. 8 prosite vi za mé tiga gospudi de čez mene ne pride kaj le tiga kar ste vi djali. 13 na tu gledajte vi de čez vas ne pride kar je v tih prerokih rečenu. Dalm. job. 3 česar sim se bal, tu je čez me prišlu. prip. 1 čez vas pride kakor en vihar tu česar se boyte. Rog. 2, 628 spomni se na tu kar čez te priti ima . . na tu kar čez te priti ima nikar ne pozabi. Kemp. 266 (III, 24, 1) use bode čez ńega samiga peršlu, karkuli bode delal ali djal. Jap. joan. 18, 4 Jęzus je vejdil vse kar imá čez ńega priti. — *zlo se izriče pronominom u sredńem rodu:* Trub. mat. 23 le tu vse čez le to žlahto pride. Dalm. ibid. le tu vse bo čez le to žlahto prišlu. Jap. ibid. vse le tó bó prišlu čez le tá ród. Škrb. 2, 40 to vse pride čez ta

Digitized by Google

rod. List. cęl. 17 vsê tu bo prišlu čez ta rod. Rod. 247 ti si od vekumej othl de le tu ima čez mene priti. Skrb. 2, 41 vse to pride čez vas. — *Često uz* poslati; *što še čez koga ili čez što šaļe može biti* anđeo *ili* čeļade, *ili* životińa *ili* stvar *bud tjelesna bud umna.* angel: Cruc. 1a 5 bug pošle čez krajla Senaheriba eniga angela, pole: stu pet inu osemdeset taužent na zemli mrtvih ostane. Traun. psl. 77, 49 je čez ńę hude angelce poslal. — Bazilisk: Cruc. 2, 504 cesar Ceno je bil en velik grešnik. G. bug za volo ńegove hudobije pošle čez ńega Baziliska, le ta mu cesarstvu vzame. — Filisteji: Bas. 413 koker hitru so se Izraelitarji od boga odvrnili, je bog zdajci čez ńe poslal Filistejerje. — folk: Dalm. 5 mos. 28 gospud bo en folk čez tebe poslal. — obļubļeni: Jap. luk. 24, 49 jest pôšlem tiga oblubleniga mojga očęta čez vas. — sovražnik: Jap. 5 mos. 28, 48 sovražnika bó gospód čez tebe poslal. — väs (βάζω): Jap. sim. 10, 19 čez en nevęrni narod vas bom jest k jęzi poslal. — vojska = exercitus: Cruc. 1a 93 Lucifer se resedy inu vso svojo strašno peklensko vojsko čez taiste pošle kateri so tu s. ime Kristušavu glasili. — žolner: Cruc. 5, 402 morje je potopilu ńegove žolnerje inu galee, katere je bil poslal čez grehiš deželo. 480 vari se de ta nebeški krajl ne bo poslal čez tvojo ubogo dušo te peklenske žolnerje kateri do vekoma bodò martrali. — životińa *izrečena općenitom riječju:* žival: Skriń. modr. 11, 16 kęr so živali molili, si ti k možtùvańu veliku mutastih žival čez ńe poslal. — tica: Cruc. 1a 5 pošle čez Midijo ene majhine tice, inu vse kar je bilu v deželi osijaniga so bile končale. — zverina: Jap. 3 mos. 26, 22 jest bom čez vas divje zverine poslal katęre bodo vas inu vašo živino pojedle. 5 mos. 32, 24 jest hočem tęh zverín zobę inu divjańe tęh na zemli lazeóčih živál inu kač čez ńe poslati. Skriń. modr. 16, 18 v časi je ogńa plàmęn potihnil de ny zverín sèžgal, katęre so bilę čez hudobne poslane. — *na pose:* griļ: Cruc. 1a 5 pošle grile čez Mazovijo, ter celo taisto deželo so bile *(! mislio valda da je pisao: kobilice)* končale. — kača: Cruc. 2, 111 i 302 bug je bil poslal čez Izraelitarje goreče kače. — kobilica: Cruc. 1a 5 čez katere je bug bil poslal kobilice. — lev, medved: Skriń. modr. 11, 18 tvoji vsiga mogočni roki ny bilu nemogoče veliku medvedov ali drznih levov čez ńę poslati. Dalm. ibid. čez ńe poslati mnogu medvedov. — uš: Cruc. 4, 188 trejtje pošle všy čez ludy inu živino. — žaba: Cruc. 1a 5 en krat pošle žabe čez Tracijo, inu le te vus folk so bile pregnale — *stvar tjelesna ili*

Digitized by Google

imena, dobro ili zlo: bolezen: Rog. 2, 17 poslal je čez ńega eno kradko bolézan. Jap. 5 mos. 7, 15 ne bo te silnu hude egyptovske bolęzni čez tebe poslal. Škrb. 1, 222 on pošle eno bolezen, enu zaničvańe, enu pregajnćńe, eno krivo sodbo al eno drugo nesrečo čez te, in o kak hitro prideš k nemo! — čudo: Trub. psl. 135 kateri je čez te Egypte poslal čudesa, inu cajhne čez tiga Faraona inu čez vse nega hlapce. — dež: Trub. mat. 5 on pošle ta dež čez pravične inu čez krive. — kuga: Cruc. 4, 185 bug je bil poslal čez nyh dežele eno grozno kugo. — lakota: Dalm. ezek. 5 jest bom če dajle vekšo lakoto čez vas poslal. Cruc. 4, 216 bug je čez nas poslal to veliko lakoto. — meč: Jap 3 mos. 26, 25 bom čez vas poslal en meč. — nadloga: Rog. 2, 469 de bi nam ta čez nas poslana nadluga odprla te oči. 636 težke nadloge poslal je bil g. bug čez Joba. Skriń. modr. 16, 3 de bi se unim jedi želnim tudi nad potrębno jedjó gnusilo za volo nadlóg katęre so vidili inu so bilę čez ńę poslane. baruh 2 bo gospód čez nas velike nadlóge poslal. Wolf dan. 9, 14 gospód je hitil to nadlógo čez vas poslati. — nerodovitost: Cruc. 5, 328 bog je bil eno veliko nerodovitost poslau čez deželo te oblube. — nesreča: Schrey 1 kraļ. 21, 29 ob časi ńegoviga syna bóm poslal nesręčo čez ńegovo hišo. 2 kraļ. 22, 16 jest bom nesręče čez tó męstu inu čez ńega prebivávce poslal. — obečańe, obļuba: Trub. luk. 24 jest hočo čez vas poslati to oblubo mujga očeta. Dalm. ibid. jest hočem čez vas poslati to oblubo mojga očeta. stsl. zogr. azъ posъļją obětovanie otъ otьca moego na vъi. Kreļ 2, 59b jast hoču poslati obečańe očetino čez vas katero ste od mene slišali. — ogeń: Cruc. 2, 108 čez Sodomo inu Gomoro bug je bil ta žveplenski ogin poslal. 370 kadar bi bil taku majhin grch, bi g. bug ne bil z nebes poslal ta žveplenski ogin čez te lepe inu žlahtne dežele Sodomo inu Gomoro. 560 kir ste bili ogin poslali čez taiste katiri z Elija preroka se sò špot delali. 5, 36 je bil ta žveplenski ogin čez Sodomo poslal. Skriń. amos. 1, 4 inu bom poslal ogin čez hišo Azaela. — posvarjeńe: Red. 100 gospud, pošl(*i*) čez mene tvoje posvarjeńe. — potop: Cruc. 2, 583 bug je hotel ta gmejn potop čez vus volni svejt poslat. — reva: Cruc. 5, 368 za tiga volo g. bug je čez Jude poslal velike reve, nadluge inu štrajfinge. — slana: Cruc. 5, 332 nebu čez zemlo pošila slano, točo, strele, snejh . . — smrt: Res. 51 sodnik bode smrt čez vas poslau. — strah: Skriń. sir. 36, 2 i pok. 3, 62 pošli tvoj strah čez nevernike. 1 mahab. 4, 32 pošli strah čez ńę. Jap. 5 mos. 11,

Digitized by Google

25 vaš strah inu trepetańe bó gospód vaš bóg čez celo deželo poslal po kateri bote hodili. — šiba: Wolf ezeh. 14, 21 štiri najhujši šibe moje pravice: meč, lakoto, hude zveri inu kugo čez Jeruzalom pošlem. — štrafinga: Dalm. 2 mos. 9 hočem jest zdaj tudi čez tvoje srce vse moje štrafinge poslati, inu čez tvoje hlapce inu čez tvoj folk. Cruc. 1b 48 jest vidim to veliko štrajfingo katero bug hoče čez moje purgarje poslati. 52 se troštam de po seh mal se boste pobulšali, de bi bug ne bil persilen še vekši štrajfinge čez vas poslati. 2, 39 za volo katerih tulikajn štrajfinge čez ta grejšni svejt pošle. 372 volike gvišnu štrajfinge g. bug pošle čez le te nečiste ludy. 364 gdu je uržah de tulikajn štrajfing g. bug pošila čez ta revni svejt? Bas. 67 bog strašno znamińe pokazuje pred eno štrafingo, katero misli poslat čez eno mejsto al čez eno deželo. 347 za tiga volo je bog očitno štrafingo čez ńega poslal. Res. 68 bug take štrafinge, čez te ne pošle. Jap. 2 mos. 9, 14 zdaj bom poslal vse moje štrafinge čez tvoje srcę inu čez tvoje služabnike inu čez tvoje ludy. *pa tako i uz subst.* poslańe: Šerf pred. 2, 457 ti si skrivnost Jezušovega poslańa svetega dyha črez apoštole no Marijo divico v obilnosti Marijinih milosti liki v gibati rozi skrita. — toča: Cruc. 5, 49 pošle točo čez nyve inu vinograde. — trpleńe: Rog. 2, 470 de bi te nadlúge inu drugu čez človéstvu od boga poslanu trpleńe te oči odprlu. — vojska (= bellum): Cruc. 4, 152 bug je persilen vojsko čez grešnike posláti. — vročina: Cruc. 2, 143 kadar je bug to trdovratno nepokóršino vidil, pošle čez tiga gospuda eno veliko vročino, de se mu je zdelo de živ gori. — zlobnost: Dalm. job. 20 on bo zlobnost svojga srda čez ńega poslal. ezek. 7 jest hočem mojo zlobnost čez tebe poslati. — žarek: Jap. prid. 1, 168 pošli čez naše duše en žark večne modrósti. — žegen: Jap. 5 mos. 28, 8 gospód bó žegèn poslal čez tvoje kęldre inu čez vse dęla tvojih rok. prid. 2, 209 ti ga bóš prosil čez tebe inu čez tvojo hišo, čez tvoje premoženje inu čez vse dęlo tvoje en nov žęgen doli poslati. — *rečenica relativna:* Dalm. katch. 251 bomo vse volnu trpéli, kar ti čez nas pošleš. Dalm. molit. 8 pošli čez mene kar hočeš Šerf. pred. 1, 49 vse radi trpimo, kaj on krez nas pošila. — *glagol može se i ne izreći kad se mišļu može dodati:* Dalm. 5 mos. 28 taku bo gospud čudnu ravnal s štrafingami *(misli:* katere pošle) čez tebe inu čez tvoje sęme. *tako može biti i ovo:* Dalm. miha 2 jest čez le to žlahto hudu mislim (= mislim kako bi hudo poslal čez to žlahto, *ali je načińeno prema* lat.: ego cogito super

Digitized by Google

familiam istam malum). jez. 14 le tu je tu naprejvzetje kateru on misli čez vse deželе (naimre: poslati; ali je i to puki prijevod latinskoga: quod cogitavi super omnem terram). — *Tako dolazi* črez *i uz druge glagole kod kojih se misli kako dolaženje s gora dole:* pri-bliževati se: Kreł 2, 72a moj čas je tu da se imam ločiti iz sega sveta. Hudič se približuje z Judežem inu ńegovo družbo čez me. — o-buditi: Dalm. 1 sam. 3 na ta isti dan hočem jest čez Eli obuditi kar sim jest zuper ńegovo hišo govoril. 2 sam. 12 jest hočem nesrečo čez tebe obuditi. jez. 10 tedaj bo gospud Cebaot eno gajžlo čez ńega obudil. 13 jest hočem Mederje čez ńe obuditi (suscitabo super eos Medos). jer. 29 hočem moje gnadlivo besedo čez vas obuditi. 51 jest hočem mojo gnadlivo besedo čez vas obuditi. 51 jest hočem en ojster vejter obuditi čez Babel inu čez te kateri notri prebivajo. amos 6 jest hočem čez vas, o izraelske hiše, en folk obuditi. zahar. 9 hočem tvoje otroke obuditi čez tvoje otroke. djań. ap. 13 so enu preganeńe obudili čez Pavla inu Barnaba (1 Jap. 13, 50 grčki: ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Π . . a vulg. excitaverunt persecutionem in P.) Vojska 105 zoprnost v tvojm srci obudi čez tvoje pregrešnu nagneńe susebnu čez taistu kateru je tebi zdej k timu grehu perložnost dalu. Skriń. iz. 14, 17 jest bom čez ńe Medijane obudil. Škrb. 1, 115 obudil boš čez greh sovraštvo. 2, 195 je tavžent rečí pred rókami ktire silijo sovraštvo, nevole, zoprnost zatreti, kadar se hoče obuditi čez bližniga. — dati: Dalm. 4 mos. 11 bug hotel de bi vus gospudni folk prerokoval inu de bi gospud svojga duha čez ńe dal. 1 hron. 23 jest hočem myr tar pokoj dati čez Izraela vse ńegove živoče dny. Cruc. 1, 16 bug bode svoj žegen dal čez tvoje telu inu perhodiše. Tob. 157 mašnik da s. žegen čez ta folk. — razo-devati: Dalm. rim. 1 božji srd se rezodéva iz neba čez vse pregrešnu djańe inu krivico téh ludy kateri risnico v krivici zadržujo, *i* Jap. ibid. (1, 18) božji srd se razodeva iz neba čez vso hudobijo inu krivico tih ludy, kateri božjo rèsnico v krivici zadržujejo (ἀποκαλύπτεται ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν . . revelatur ira dei de coelo super omnem impietatem . .) — dežiti: Dalm. ozea 10 on pryde inu čez vas dezy pravico. Traun pslm. 10, 7 on bo čez grešnike zadrge dežil. — za-dobiti: Škrb. 1, 103 Abraham je vupal skuz zaklańe svojga sina obilni blager čez se inu čez celo človeštvo zadobiti. 2, 131 kako dolgo je mogel Elias prót nebesam vpiti, dokler je čez deželo Izrael potrebni dež zadobil! — dreti, pri-vdreti: Skriń joel 1, 6 eno ludstvu dere čez mojo deželo (gens ascendit

Digitized by Google

super terram meam). Wolf dan. 11, 40 ponočni krajl bo čez tęga kakór budú vreme perderèl (veniet contra illum rex aquilonis). 2 mahab. 11, 11 ony so se z veliko silo kakor levi čez sovražnike vdrli (irruentes in hostes). — po- dreti: Šerf pad. 10 (Adam) se da zapelati no vkaniti no podere kres se no kres ves volen svet žmečo večne smrti. — vz- dvignoti: Trub. psl. 4 (7) ti gospud vzdigni čez nas to luč tujga obličja (ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου), vzdvignoti se Jap. 2 mos. 10, 14 kobilice so se vzdignile (= prišle) čez cęlo egyptovsko deželo. 4 mos. 18, 5 čujte de se ne vzdigne srd čez izraelske otroke. Skriń. sir. 25, 14 strah božji se čez vse povzdigne. — pri- gnati: Ravn. 1, 53 peržène še taka nesreča naj se čez nas. — govoriti, reči, izreči: Dalm. jer. 40 tvoj bug je le to nesrečo čez le tu méstu govoril (locutus est malum hoc super locum istum). Kreł 1, 71a bog tako svoj žegan čez ńe reče. 25a kadar my to storimo, tako on hoče svoj žegan čez naše delo reči, de vse dobro rata. 2, 66a kateri vže božjo besedo, ta sveti evangelium, srčno vmeje sramotiti inu psovati, ta je od tega sveta za drago držan, temu se da vse kar prosi: dobre plebanije, debele provende, korarije, episkopije, dežele inu ludy, blago inu denarji. Ali naj se daje inu jemle, bug hoče takov žegan čez to isto reč kakor ga je s. Peter čez Simona rekal. Jap. 4 mos. 5, 18 on bó to silnu grenko vodo držal, čez katero je z roteńam kletve izrękal. 22, 6 tęmu po srçči grę, čez kateriga ti žegen zrečeš. prid. 1, 145 ti izrečeš tedaj sam čez se tvoje ferdamańe. Rey 1 mašnik kir oče požegnati to hostjo inu vinu, on zreče čez letu te Kristusove besede u soj zadni večerj. — pre-, raz- grnoti, griňati: Dalm. psl. 36 pregrni tvojo dobruto čez te kateri tebe znajo, inu tvojo pravico čez te brumne. Boln. 44 ona bode ta plajš svoje pomoči čez tebe razgrnila. Kreł 1, 13a on svoje peruti sa vso svojo pravico, zaslużeńem inu milostjo čez nas razgrina. — vz- hajati, vz- iti: Dalm. ezek 7 konec gre sem, on se je prebudil čez tebe, pole, on gre sem; on že gre sem inu izhaja čez tebe. Šerf 2, 89 gospodova čast je čres te izašla (iz. 70, 1). — imenovatí: Dalm. djań. ap. 19 (13) so se podstopili eni okoli tekajoči Judje kir so panovali tu ime gospuda Jezusa imenovati čez te kateri so hude duhe imeli. — iti *(složeno s prijedlozi, s prezentom od osnove* gred *i* part praet. act. *od osnove* šed): iti: Kreł 1, 90a gdo je spačil ali nazaj pahnul Balaamovo kletvo ker je imela čez Izraela iti kakor angel? pojti: Trub. psl. 192 in margine: prerokovane od štrajfinge kir

Digitized by Google

čez sovražnike te cerkve pujde. Krelj 1, 24a čez le takove grozovitna sodba na sodny dan pojde. Dalm. 4 mos. 6 nema obena britva čez ńegovo glavo pojti (= ne sme se striči). jez. 2 (12) ta dan tiga gospuda Cebaot pojde čez vse ofrtnu inu visoku inu čez vse povišenu de bo ponižanu; tudi čez vse visoke inu povišane cedre na Libani inu čez vse hraste v Basani, čez vse visoke gore inu čez vse povišane hribe, čez vse visoke turne inu čez vse močne ziduve, čez vse ladje na morju inu čez vse žlahtnu delu. jer. 1 jest hočem sodbo čez ńe pustiti pojti. 11 za tu hočem jest čez ńe pustiti pojti vse besede le te zaveze. 34 moj meč je pjan v nebesih inu pole on le sem doli pojde čez Edoma inu čez ta zaklet folk k štrajfingi. ezek. 10 za tu sim jest mislil vus moj srd čez ńe pustiti pojti. 23 jest hočem moj ajfer pustiti čez te pojti. 28 bom pustil sodbo čez ńo pojti . . imajo do smrti rańeni notri pasti skuzi meč kateri povsod čez ńe pojde. 30 jest hočem čez Egypt pustiti pravdo pojti. 38 jest hočem tvoje roke pustiti pojti čez te rezdjane (dežele) v katerih se spet prebiva, inu čez ta folk kateri je iz ajdov vkup zbran. dan. 2 pojde pravda čez vas. 9 je čez vas pustil pojti takovo nesrečo, de se takova nej pod vsem nebom zgodila kakor se je zgodila čez Jeruzalem. ozea 5 ena štrajfinga čez vas pojde. zahar. 14 takova štrajfinga pojde čez kojne, mezge, kamele, osle inu čez vse žlaht zverine. sal. modr. 6 pojde ena cilu ostra sodba čez oblastnike. Jap. prid. 2, 83 čez koga pojde božja klętu? grede: Trub. mat. 27 ne slišiš kakove velike tožbe čez te gredo? Dalm. 1 mos. 42 onu vse le čez mene gre. job 38 moji grehi gredo čez mojo glavo. psl. 42 vse tvoje povudńe inu valuvi gredo čez mene. 88 tvoja zlobnost gre čez mene. jez. 54 ti revna, čez katero vsi viharji gredó. ezek. 7 konec gre sim konec čez vse štiri kraje deželé. sir. 4 aku si kaj krivu rekal, taku naj špot čez tebe gre. 18 človeško vsmileńe gre le čez svojga bližniga ali božje vsmileńe gre čez vus svejt. joan. 12 zdaj gre sodba čez le ta svejt. rim. 4 izveličańe tedaj jeli gre čez obrejzo ali neobrejzo? Jap. 1 mos. 42, 36 vse le tę nesręče lę čez mene gredó. 2 mos. 16, 8 vaše godrnańe ne grę čez naju, ampak čez gospóda. 4 mos. 5, 14 krivo natolcvańe čez ńo grę. šel: Krelj 1, 14a je li tudi ta kaštiga šla čez ńe? 1, 14b kako je strašna kaštiga šla čez Judje. Dalm. jer. 42 ravnu kakor je šal moj srd inu zlobnost čez te kateri so v Jeruzalemi prebivali, taku ima tudi čez vas pojti. 52 gospodni srd je šal čez Jeruzalem inu Juda. sal. modr. 18 enaku masčovańe je šlu čez gospuda inu hlapca. Bas. 313 tistu usc bo išlu čez eniga

Digitized by Google

grešnika. *Mnogi ovih primjera mogu se tumačiti i po 3).* — prejeti: Dalm. rim. 13 bodo čez sebe eno sodbo prejeli. — klicati: po-, pri-, sklicati: Dalm. jer. 15 jest meč kličem čez vse te kateri na zemļi prebivajo (= kličem da pride meč čez . .). Škrb. 2, 54 se ne pravi to klicat čez se nesrečno smrt? Dalm. hag. 1 jest sim sušo poklical čez deželo inu čez gore, čez žitu, mošt, oļe inu čez vse kar iz zemļe izhaja, čez ludy tudi inu čez živino, čez vse delu teh rok. Škriń. ag. 1, 11 inu sim poklical súšo čez zemló inu čez gorę inu čez žitu inu vinu inu čez óļe inu čez vse kar zemla rody, inu čez ludy inu živíno inu čez vse kar se z rokami stury. Jap. 4 mos. 6, 27 ony bodo moje imę čez izraelske otroke poklicali inu jest jih bom požęgnal. djań. ap. 15, 17 gospoda ti drugi ludję inu vsi nevęrniki yšejo, čez katęre je moje imę poklicanu. 19, 13 so nekatęri od tih Judov katęri so se okoli vlačili inu hudiče rotili poskušali imę gospóda Jęzusa čez tę poklicati katęri so hude duhove imęli. Ravn. zgod. 1, 33 slani jezer je še dandanašen strašno znameńe nebeške jeze, ki so jo človeške hudobije poklicale čez se. Jap. prid. 2, 155 le tá čędnost vam tudi žęgen božji čez vaše polę doli skliče. Škrb. 1, 245 požrešnost je smrt čez ludí sklícala. 247 za sklicati od nebes obilni žegen čez dušo, telo inu vse kar imate, postite se. — kropiti: Jap. prid. 2, 28 katęri kropy roso svoje gnade čez tę pravične. — pri- leteti: Rog. 2, 521 če le čez eniga perlety ena zuprna beséda, je žè ta ogyn u strehi. — iz-, raz- liti, lejati-livati: Kreļ 2, 212b bog hoče zuseb takov srd čez le te ļudij izliti, da od ostrega meča padejo. Dalm. tob. 3 po jokańu inu plakańu veseļe čez nas izliješ. jez. 33 de bo čez ńe izlyt ta duh iz visokosti. jer. 6 izly vunkaj čez tvoje otroke na gasi inu čez može v svejtu vse kmalu. 7 moj srd inu moja zlobnost je izlivena čez le tu mejstu, čez človéke inu čez živino, čez drivesa na puli inu čez sad te zemle. 10 izly tvoj srd čez ajde kateri tebe ne znajo, inu čez te rodove kateri tvoje ime ne kličejo. 14 hočem nyh hudobo čez ńe izlyti. ezek. 7 zdaj skoraj hočem jest mojo zlobnost čez tebe izlyti. 30 hočem mojo zlobnost izlyti čez Sin. joel 2 jest hočem moj duh vunkaj izlyti čez vse mesu . . jest hočem tudi v tem istem času čez hlapce inu dekle moj duh izlyti. zefan. 3 moj srd čez ńe izlijem (‚izlyem'). zahar. 12 čez Davidovo hišo inu čez purgare v Jeruzalemi hočem jest izlyti duha te gnade. sir. 1 je modrust vunkaj izlyl čez vsa svoja dela inu čez vse mesu. djań. ap. 10 je dar svetiga duha tudi čez ajde bil izlyt. Kemp. 264 izli čez me od zgur doli tvojo gnado.

Digitized by Google

Dalm mol. 160 izly čez ńega dobrutlivu tu dragu zasluženе tvojga lubiga synu. Tob. 84 i Vojska 230 po jokańu inu plakańu vesele čez nas izliješ. Pohl. tschup. 52 koker de be se bla pregrẹha koker en dereč potok čez use staroste inu stanove kristijanskega svejta rezlyla. Skriń. zahar. 12, 10 inu bom čez Davidovo hišo inu čez prebivávce v Jeruzalemi izlíl duhá gnade. joel 2, 28 izlyl bom mojiga duhá čez vse mesú. ozea 5, 10 čez ńę bom mojo jẹzo kakòr vodó izlyl. habak. 2, 16 kẹlih gospódove desnice se bo čez tẹ izlyl. Traun psl. 58, 25 izly čez ńę tvojo jẹzo. Wolf ezeh. 30, 15 čez Peluziom, móč Egypta, bóm moj srd izlyl. 36, 18 sim moj srd čez ńę izlyl. 39, 29 čez vso hišo Izrael sim mojiga duha izlil. List. ceļ. 13 katiriga (s. duha) je on čez nas obilnu izliu. Škrb. 1, 141 za kaj ne izliješ čez ńega tojo jezo kakòr si jo čez nas izlíl? Kreļ 2, 69b hoče bog svoj srd inu nemilost čez ńe razlit ali presut. Jap. 1 mos. 7, 10 kadar so ti sẹdèm dnẹvi minili, so se vodẹ tiga potopa čez zẹmlo razlyle. rim. 5, 15 taku se je veliku več božja gnada inu dar skuzi gnado eniga samiga človẹka Jẹzusa Kristusa čez ńih več ràzlyla. Škrb. 1, 74 kletu, laží, tatvíne, prešeštvo se je rezlílo čez svet kakòr povoden. 1, 226 dokler si tvoj obilni žegen izlíval čez me, sim rekel de te lubim. 1, 180 srditost pra vice božje se izliva čez krstjane več kakor čez vse druge. Rog. 2, 622 čèz ńè (nedolžne pubiče) razlival je (Herodež) to nevošlivost. Skriń. sir. 18, 9 za tó ima bóg z ńimi potrplẹńe inu ràzlíva svoje vsmileńe čez ńę. Škrb. 2, 162 je izvoleni nograd, čez ktirga se razliva obilnost božjih gnad. Šerf pad 13 on (Adam) se je zagrešil ino razlejal toti greh črez nas vse. — moliti: Dalm. djań. ap. 8 (15) sta čez ńe molila. Tob. 16 spovednik ta ‚absolution' čez tiga grešnika moli. Jap. jak. 5, 14 ony imajo čez ńega moliti. Šerf 2, 566 on de molil krez ńe. — pri- nesti: Dalm. ezek. 5 hočem meč čez te pernesti. dopri-nesti = opraviti: Dalm. 1 mos. 27 kadar je vže Izaak bil dopernesel ta žegen čez Jakoba. — oči povzdvignoti, odpreti = pogledati na: Dalm. 2 kraļ. 19 ti si svoje oči povzdignil čez tiga svetiga v Izraeli. job 14 ty vsaj čez taciga tvoje oči odpreš. — pasti, padati: Dalm. psl. 27 kadar ty hudobni kir so meni sovraž inu meni zubper čez me naglu pado inu hote muje mesu snesti, taku se oni spotakno inu pado. 106 inu je pala čez nee ta štrajfinga. Kreļ 1, 103a v naglim pogubleńe čez nyh pade. Dalm. jez. 4 ena nesreča bo čez tebe padla. sal. predg. 9 ptice vlové z enim štrikom: taku se tudi človéki lové v hudim času kadar naglu čez ńe pade. 1 makab. 9 so

*

Digitized by Google

padli čez Joaneza. Kast. 142 kakeršna kuli nadluga čez tebe pade, srčnu jo prenesi. 193 aku kaj nagliga čez tebe pade de se prestrašiš inu trepečeš, ne bodi cagliviga srca. Jap. 5 mos. 29, 20 de ne padejo čez ńega vse klętve. Škrb. 1, 375 o bog otel, de b' to Jezusovo jokańe, žugańe inu ńegove solzé ne padle tudi čez enga ali druziga zmed nas! 2, 54 na dan tvoje smrti bo cela jeza božja čez te padla ktiri zdaj zaničuješ. 2, 43 šiba božja občutlivo pada še dandanašni čez taiste ktiri se ne pobulšajo. — pri-pełati: Dalm. 3 mos. 26 hočem čez vas en meč k masčovańu perpelati. 2 sam. 17 de bi gospod nesrečo čez Absaloma perpelal. 1 kraļ. 14 jest hočem nesrečo čez Jerobeamovo hišo perpelati. 2 kraļ. 22 jest hočem nesrečo čez le tu mejstu inu čez te kir tukej prebivajo perpelati. jer. 5 jest hočem čez vas vy izraelske hiše, en folk od daleč perpelati. 6 jest hočem eno nesrečo čez le ta folk perpelati. ezek. 23 perpelaj sem gori enu veliku krdelu (‚kardellu') čez ńe. sir. 48 je lakoto čez ńe perpelal. Skriń. sir. 47, 22 skuzi to si čez tvoje otroke jęzo perpelal. 48, 2 on je lakoto čez ńę perpelal. Schrey 2 kraļ. 21, 12 jest bom perpelal čez Jeruzalem inu čez Juda nesręčo. Wolf ezeh. 11, 8 meča ste se bali inu meč bóm čez vas perpelal. 23, 46 perpeli mnóžico čez ńę. — pri-praviti, pravļati: Dalm. 1 mos. 20 kaj sim jest tebi pregrešil de si hotel en tak velik greh čez moje krajlestvu perpraviti? 26 onu bi se lahku bilu moglu pergoditi de bi gdu od folka k tvoji ženi bil legel inu bi taku en greh čez nas bil perpravil. 2 mos. 32 kaj je tebi ta folk sturil, de si ti čez ńe taku en velik greh perpravil? baruh 4 kateri je to nesrečo čez nas perpravil. Jap. 2 mos. 8, 7 cóprniki so žabe čez egyptovsko deželo perpravili. prid. 2, 85 skuzi pjanost je tó męstu Sódoma mašvańe nebęškiga ogńa čez sę perpravilu. Dalm. 5 mos. 32 jest hočem vso nesreco čez ńe vkup spraviti. Jap. 5 mos. 32, 23 jest bom nesręče čez ńę vkup spravil. Serf. pad 10 sta tak spravila kres se no kres vse od sebe prihajajoče lydi smrt. 11 pad Adamove nepokornosti je spravil čres ńega no nas smrt no kaštigo. 15 pad no greh prvega človeka je črez ńega no črez nas vse smrt spravil. 16 toti so kvari no nesreče, kere je pad no greh prvega človeka čres ves svet spravil. pred. 2, 49 Adam no Eva sta na skorem velko nesrečo mela svojemi bogi nepokorna biti, skos toti greh pogybleńe kres se no kres vse svoje otroke, otrokov otroke no kres ves človečji narod spraviti. Cruc. 4, 751 ob taisti minuti čez naše veseļe se je bila začela perpravlat žalost, čez naše upańe strah, čez naše rajže razbojniki,

Digitized by Google

čez naše blagu ty tatje, čez naš myr te škodlive vojske. — od-preti: Dalm. jer. 1 o pulnoči se bo odprla vsa nesreča čez vse te kateri v deželi prebivajo. — iz-prositi: Škrb. 1, 405 sprositi (de pride) žegen čez žitno poļe. — planiti: Rog. 2, 106 planili so čez ńega eni navideči možjè kateri so ga začćli sylnu tepsti. Jap. 1 mos. 14, 14 kadar je on svoje tovarše razdęjlil, je po noči čez une planil. 34, 27 kadar so le ty odšly, so ti drugi Jakobovi synóvi čez tę pobite planili. 5 mos. 13, 9 tvoja roka naj bo ta prva čez ńega inu po tęm naj vse ludstvu čez ńega plane. 28, 49 enu ludstvu bó kakòr ena letęča postójna čez tebe s silo planila. joz. 11, 7 Józue inu vsa vojska z ńim je naglu prišal čez ńę per vodah Merom, inu so čez ńę planili. prid. 1, 11 ti si kakor en jastreb s tvojmi krempli čez tę nedolžne planil. Skriń. 1 mahab. 1, 32 je z ńimi prijaznu pak golufnu govóril inu so ńemu verjęli. Ali na naglim je čez męstu planil. 3, 23 kadar je pak jęńal govoríti, je hitru čez ńę planil. Schrey 2 kraļ. 3, 26 kadar moabski krajl vidi de je sovražnik močnejši, vzame k sebi sędèm stu móž kateri so za boj de bi vun planili čez edomskiga krajla. Škrb. 1, 299 to je že zadosti blo de je cela grimnost božje jeze čez ńega planila. — pustiti, pri-, s-pustiti, s-puščati: Dalm. 2 mos. 11 jest hočem še eno štrajfingo čez Faraona inu čez egyptovsko deželo pustiti. dan. 9 je nesrečo čez nas pustil. job u predgovoru: bog tudi čez te brumne inu verne nesrečo perpusty. Rog. 2, 595 ta prava luč seje inu spušča svojo svetlobo super bonos et malos čez dobre inu hude, čez te izvolene u nebeseh, čez te dobre, čez te pravyčne inu pred paklam znajdene s. očake, čez te dobre, čez te uboge duše u vicah. Cruc. 2, 339 kadar bi le tu g. bug perpustil čez tvoje otroke. Boln. 102 zaslužim de bi bil ti tvojo pravično jezo čez mene spustiu. Jap. 2 mos. 8, 21 jest bom spustil čez tebe vse sorte muhe. — na-rediti: Trub. psl. 7 strele je čez te preganavce naredil. Dalm. amos 5 kateri čez močniga enu rezdjańe naredy inu perpravi enu razvaleńe čez trdna mesta. — na-skočiti: Kreļ 1, 121²b to je ena velika nepametna hudičova reč na tih duhovnih visokih možeh, de so smeli čez eniga nedolžniga človeka ž nih krivimi pryčami naskočiti. 2, 173a zlobno čez ńega naskočiti. — na-smejati se: Škrb. 1, 492 al se sonce čez zemlo ne bo več nasmejalo? — v-stati: Dalm. djań. ap. 8 ta isti čas je pak vstalu enu veliku preganeńe čez to gmajno v Jeruzalemi. Bas. 153 pregańańe čèz te ustane. — po-staviti: Jap. hebr. 3, 8 jest bom čez hišo Izrael inu čez hišo Juda en nov testament

Digitized by Google

gori postavil (συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον . . consumabo super domum . . boļe Küzmić: skončam s hižov izraelskov i s hižov Jude zakon nouvi). — stopiti: Dalm. ezek. 10 čast gospodńa je stopila čez te kerubine. Jap. 1 mos. 7, 6 Noe je bil šęst stu lętj star kadar so vodę čez zemlo stopile. — strnoti se: Jap. prid. 1, 248 o revnu. o neusmilenu zmartranu srcę ene matere, čez katęru se ńega bolečini vse po vsih vudih tiga syna razdęjlene martre vkupej strnejo. — iz-, raz-suti: Bas. 13 cilu naglu se je čez ńe izsula jeza božja. Jap. prid. 2, 198 ńegov srd se bó čez vas doli izsul. Tob. 49 resuj tvojo jezo čez ajde kateri tebe ne poznajo inu čez taiste krajlestva katere na tvojo s. ime ne kličejo. Traun psl. 78, 6 razsúj tvojo jęzo čez nevęrnike katęri tebe ne spoznajo inu čez krajlęstva katęre tvoje imę ne kličejo. Škrb. 1, 299 so se vse strafinge čez ńega resule. — pri-teči: Skriń. prip. 6, 11 tedaj bo pomańkańe čez te kakòr popótnik pertéklu. — raz-tegnoti: Rog. 2, 282 te (Mariji) se perporočimo, de ona restegne čez nas ta plajš ńe milosti. 639 stegnil je bil bog svojo pravično šibo čez tu pregrejšnu mejstu Bononija. Traun. psl. 35, 11 raztęgni tvojo milost čez tę katęri tebe poznajo, inu tvojo pravico čez tę katęri so dobriga srcá. — po-vésiti = ńem. verhängen über jemand: Šerf pred. 1, 12 vsaka nevola no težava kero bog krez nas povési, je kaštiga za naše grehe. — na-, pri-vleči: Jap. 2 petr. 2, 1 bodo enu naglu pogubleńe čez sę navlękli. Skriń. sir. 23, 21 dvę sorte ludy imajo (!) veliku grękov inu ta trętja pervlęče čęz se jęzo inu pogubleńe. — voščiti: Jap. prid. 2, 44 pravično štrafingo vóšimo čez tęga katęri jo zasluži (= vóščimo da pride nad ńega). — vréči: Cruc. 5, 438 hudobniga jezik vrže čez taisto peršono eno špotlivo besedo.

U kajkavaca

ima toga veoma malo: dojti: Gašp. 3, 186 kada dojde čez grešno ļuctvo nevoļa. — poslati: Zagr. 1, 17 ni li čes ńega (Joba) na gnoju ležečega poslal ńegovu staru ženu, koja ga je s svojem špičastem i na obodve strane oštrem jezikom mučila?

Micańe u pravom i prenesenom smislu (voda je stopila čez travnik, čez taciga oči odpreš) *prelazi u mir* (voda stoji čez travnik, čez tacega so tvoje oči odprte), *pa akuzativ uz* črez *znači ono na čem ili nad čim se što nalazi od jedne do druge strane (= ńem.* über *s dativom) mjesto* nad. *Tako uz* biti: Trub. psl. 3 tuj žegen je čez tuje ludy (ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία σου). Dalm. 2 mos. 9

Digitized by Google

bo gospodna roka čez tvojo živino na púli, čez kojne, čez osle, čez kamele, čez vole inu čez ovce z eno silnu težko kugo. 5 mos. 13 (9) tvoja roka ima ta prva čez ńega biti de ga vbyeš. 1 sam. 6 ena štrajfinga je bila čez vas vse inu čez vaše viude. 24 moja roka nema čez tebe biti. 25 ena nesreča je pred rokami čez našiga gospuda inu čez vso ńegovo hišo. 2 hron. 19 za tiga volo je čez tebe srd od gospuda. ezr. 8 našiga boga roka je ta ner bulša čez vse te kateri ńega yščeo. psl. 121 gospud je tvoja senca čez tvojo desno roko. 125 myr bodi čez Izraela. 129 žegen gospodni bodi čez vas. luk. 21 tedaj bo velika nuja na zemli inu en srd čez le ta folk. djań. ap. 18 vaša kry bodi čez vašo glavo. galat. 6 kuliko nyh po le ti reguli hodi, čez te bodi myr inu milost inu čez Izraela božjiga. Rog. 2, 579 temé bile so čez vus pozemelski prépod tenebrae erant super faciem abyssi. Jap. 2 mos. 9, 3 boš se nazaj držal, pole taku bó moja roka čez tvoje polę. 4 mos. 7, 89 kadar je Mójzes v šotor tę zavęze nótèr šàl, de bi božji odgovor za svèt prašal, je on slišal en glas od pókrova tę sprave, katęri je bil čez skriño tęga spričovańa med dvęma cherubima. luk. 21, 23 velika nadloga bó na zemli inu jęza čez le tó ludstvu. djań. ap. 18, 6 vaša kry bódi čez vašo glavo. galat. 6, 16 katęri se bodo koli po lė tęj męri držali, čez le tę bó myr inu vsmileńe, inu čez Izrael božji. 1 petr. 3, 12 i List. ceļ. 148 obraz pak tiga gospoda je čez tę katęri hudú dęlajo Skriń. sir. 18, 12 božje vsmileńe je čez vse mesú. 38, 8 žęgen božji je čez zemlo. 41, 5 ta sodba je od gospoda čez vse mesú. iz. 2, 12—16 dan gospoda vojsknih trum bó čez vse prevzętne inu visoke inu čez vse napuhnene inu bodo ponižani, inu čez vse visoke inu povišane cedre na Libani, inu čez vse hraste v Bazani inu čez vse visoke gorę inu čez vse povišane hribe, inu čez vse visoke turne inu čez vse trdne zidóve, inu čez vse barke v Tarsiz, inu čez vse kar je lepú viditi. Traun psl. 3, 9 čez tvoje ludstvu bó tvoj žęgèn (Trpl. nad lüdstvom tvoim je blagoslov tvoj. stsl. sin. na ljudehъ tvoihъ) 102, 17 vsmileńe tiga gospóda je od vękoma čez tę katęri se ńega boję. 124, 5 myr bodi čez Izrael. 128, 8 žęgèn tiga gospóda bódi čez vas. Wolf ezeh. 7, 12 jęza je čez vse ńę ludstvu. Šerf pred. 1, 372 gospodove oči so čres pravične. biti *može biti i ne izrečeno:* Dalm. ezr. 8 ony so nam perpelali, po dobrutlivi roki našiga boga čez nas, eniga zastopniga moža. — držati: Dalm. djań. ap. 19 so tudi od ńegove polty antvele inu kolerje čez bolnike držali. — ostati: Jap. joan. 3, 36 jęza božja ostane čez ńega. — stati: Dalm. psl.

Digitized by Google

34 gospodni obraz stoji čez te kateri hudu delajo. 104 vodé stojé čez gore. sal. modr. 17 čez le te je stala ena globoka nuč. Jap. 1 mos. 7, 24 vodę so čez zęmlo stu inu pętdesęt dny stale. Skriń. modr. 17, 20 čez tę je stala globoka noč. Škrb. 1, 492 so vode spet vpadle, ktire so sto inu petdeset dni stale čez celo zemlo. — rasti: Dalm. jez. 32 na mojga folka nyvi bode trńe inu grmovje raslu, tudi čez vse vesele hiše v tim vesélim mésti. — odprt biti: Dalm. 2 hron. 6 de bodo tvoje oči odprte čez le to hišo, dan inu nuč čez tu mejstu. zahar. 12 čez Jeruzalem hočem jest moje oči odprte imeti. Skriń. jer. 32, 19 tvoje oči so odprte čez vse póti Adamovih otrók. — štogod raditi nad čim n. pr. Dalm. 5 mos. 21 imajo svoje roke vmyti čez to junico. Jap. 3 mos. 14, 5 inu bo vkazal de se imá eden od grabcov čez studenčino v eni prtęni posodi zaklati.

(Nastaviče se.)

Digitized by Google

Religija Srbâ i Hrvatâ

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

(Nastavak iz LXXXIV. knjige Rada.)

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

Dio V.

Momir i Grozda, pa Sunce kroz godinu.

Uz sunce proljetno, uz zlatnoga Stojana i zlatnu Stoju, časom sijaju i drugi bogovi. Ljupki su i omamni, a jesu i tragični, jer kratkovjeki. Traju koliko i prva var proljetna.

Na čelu legendarnih priča grčkih, sa grozne tragičnosti, stoji priča o Edipu.[1] Suče iz nje, te stravi čovjeka, kano modar plamen udesa neumolnog, bezakonja najcrnjeg i bijede neizrecive; pa i Sofoklova drama pridogje, da sve to obesmrti, dok bude vijeka i svijeta. Ali nijedna grčka priča, legenda, basna, što li je, ne zada toliko muke tumačima. Edipova sfinga postavi i nama kao drugu zagonetku, za koju mislim, da nije još posve razdriješena. U najnovije vrijeme, driješenje pokuša i čuveni mitolog, M. Bréal,[2] te doista, komparativnim jezikoslovjem, objasni on mnogo koješta; no ipak, bar po mojem sudu, glavne prilike u priči, kao krv počinjena na ocu, a bruka s materom, ni u njega ne nagjoše dovoljna odgonetljaja.

[1] Momir-Edip već je objelodanjen nazad tri godine, kao pokus mitologični. Iza šireg učenja, ovo je ovdje popunjeno, a u gdječemu i preragjeno; ali glavni zaključaji ostadoše jednaki.

[2] *Mélanges de mythologie et de linguistique*, Paris 1882 — *Le mythe d' Oedipe.*

Digitized by Google

Pričanje, u svemu što je glavno, do čuda slično s helenskim, imamo i mi u dvije pjesme o „nahodu Simeunu“.[1] Simeun je nahod, a nahod jeste i Edip; obojicu izložiše, a obojicu obreše u sanduku, koji valja voda.[2] Mladi Edip boravi megju čobanima, daleko od neznana roda i doma; a mladog Simeuna grde vrsnici. da nema roda ni plemena, pa ni sam ne zna, da li se rodio horjatin, ili gospodin. Kao što vidimo Edipa u presvetom hramu boga delfijskog, tako nalazimo i Simeuna u svetom manastiru. Krenuo se Edip iz onog hrama, te na putu odatle ubio oca, ne znajući zanj, pak onda, mudriji od sviju ljudi, odgonenuo Sfinginu zagonetku i Sfinzi došao glave; Simeun i on krenuo na put iz osvećenog mjesta, iz manastira, otkle sobom nosi najvrsniju, najmudriju knjigu, sveto evangjelje. Odlikovao se Simeun, već u manastiru svojem, premudrošću nad djacima svima i nad samim učiteljem, starcem igumnom: „čudno knjigu izučio“, veli pjesma jedna.[3] Kako u knjizi nadmudrio, isto onako i u svakoj igri viteškoj nadjunačio djake suparnike. Simeun ne ubi, doduše, oca, ali ipak, tražeći ga. ne zateče živa: „A kad dogje baš u Janja grada“, veli druga pjesma, „u Janju se care prestavio, — prestavio i sahranili ga“.[4] I Edip, odmah iza očina ubijstva, stiže u Tebu, gdje na izpražnjenom prestolu sjegjaše kraljica udovica, mati njegova, koju sebi privjenča u neznani; u istoj neznani i Simeun počini prikrvje, obljubivši majku svoju, caricu udovicu Janja grada. Edip okaja bezakonje svojevoljnim gubitkom očinjega vida, te ga bijeda i duševni čemer pročistiše, pa njegove kosti, moći njegove, u kojoj zemlji počivaju, onu i štite; isto tako raskajani Simeun ode u duhovnika na ispovijed, i zakopa se u strašnu tamnicu, gdje predugo bez dnevnoga vida čameći, opra sa sebe ljagu i posveti se. Njegove moći otpočivaju na najsvetijem mjestu, „u krasnoj Vilendari crkvi“.[5]

Mislim, da istovjetnost svih glavnih crta, u helenskoj i u našoj priči, ne će niko da poriče. Simeun jamačno je Edip; no koje je to? Propitamo li dvije pjesme, makar u svakome im stihu,

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 14 i 15.

[2] Obretenje u sanduku, nošenu od vode, svjedoče nam, za Edipovu legendu, skoliasta Euripidov i Higin (Bréal, p. 182—3); a ta crta pripada u najstarije dijelove mita helenskog.

[3] 14, v. 29.

[4] 15, v. 47—9.

[5] Id., v. 136.

Digitized by Google

nama je posve slab odgovor, kao što je i taman smisao Edipova mita. Nego, bar djelomični odgovor nam se glasi iz treće narodne pjesme, samo da je s one dvije uporedimo. Pjesma je o „nahodu Momiru“,[1] a nije drugo, do ista legenda, u gdječemu neznatno preinačena. Mjesto hristjanskog imena *Simeun,* mi tu čujemo izvorno ime *Momir,* a, mjesto neimenovane carice, javlja nam se jednako izvorno ime *Grozdana,* ili *Grozdijanka.* Prikrvje nije s materom, već sa sestrom ovom; a nije ni počinjeno, već potvoreno, podmetnuto. od zlobnih nenavidnika. Radi toga umišljenog nedjela, otac, „srpski car Stepan“, daje smaknuti sina Momira, pa, od tuge za omiljenim bratom, sestra sama sebi kidiše, dok najposlije kazna sustignu i kovarne crne zlotvore. Potonja refleksija ublažila je ovdje grozotu naturalističnog prijesnog mita; ali, kako je pjesma prilično duga, a u njoj su sačuvana prvobitna imena, te i neke znamenite okolnosti, mi tu otkrivamo pravu narav razglašenog nahoda. S ovom pjesmom uporedo ide i jedna bugarštica,[2] gdje, osim što Grozdana, djevojka se zove i Prezdana, a mladiću ime je Mlagjenj.

Momir i Grozdana, momče i djevojče mlado, jesu bog i boginja. Njihovo božanstvo zasvjedočuje, i podiže iznad svake sumnje, skandinavska Edda. U našega Momira, kao što i u grčkoga Edipa, glavno je svojstvo, svojstvo uprav označno, umlje i premudrost. Takav je sveznali umjetnik germanski *Mîmir.* U eddičnoj mitologiji, ima neko Mîmirovo stablo, *Mimameidr,* pa i Mîmirov izvor, *Mîmisbrunnr,* koji ključa ispod drugoga od tri korena svjetskoga drveta Yggdrasil; u izvoru leži pusto umlje i mudrost; svakog jutra pije iz njega Mîmir, a postaje od sviju najmudriji čovjek. Nego je Mîmir, kažu *sage,* mnogo uzvisitiji od običnoga čovjeka; nije iz jata dvanaestorih Asa, ali s Asima ipak djeluje, Asima pomaže umnom svojom vrlinom. Šta više? I sam vrhovni Odhin, kad mu god svjeta uztreba, š njim se posavjetuje; tajna dubokih prebira on iz proročke Mîmirove glave. Negda Asi poslali k dušmanskim Wanima ovoga svoga pametnog drugara; pakosni Wani odsjekli mu glavu; no je glava Mîmirova neraspadna, svježa, vječita; Asima povraćena i Odhinom obajana, ona svejednako govori; Odhin joj prisluškuje tanušne glasove, proročki romon. A jednom dogje Odhin k Miminsbrunnru, žedan jednog srkaja žive vode, pa, da vodu

[1] Vuk. *pjes.,* II, 30.

[2] Bogišića *pjes.,* 56.

Digitized by Google

srkne, založi u izvoru svoje jedno oko.[1] Ovako junačke *sage* o tome sniženom, polovnome bogu, i o glavi njegovoj. Nego je Mîmir čitav bog, po jednoj izreci Saksa Gramatika: „Mimingus", kako ga on zove, jeste „silvarum satyrus".[2] Osim odličja mudrosti, bogu Mîmiru, po ovim riječima, prilazi i satirska pomama. U obliku, u kome se ona do nas sačuva, tradicija skandinavska šuti o bezakonju Mîmirovu; ali u kratkome Saksovu svjedočanstvu bezakonje, što nam odmotava grčka Edipova priča, i naša Momirova, u klici, u moći, udržano je: mudri je Mîmir šumske faunične, ili satirske naravi. Inače, i u samim skandinavskim *sagama* kao da se čuje barem jek jedan Mîmirova nedjela. Nalazi se tamo s Mîmirom skoro jednako biće, umjetnik Veland; pa Veland siluje djevu Beadohild.[3] Pogansko bogoštovje Mîmirovo bijaše na široko razvriježeno megju Skandinavcima i u saskome njemačkome plemenu, jer ima sila mjesnih imena, koja, po sadašnjoj Vestfaliji, a i po ostaloj negdašnjoj Saskoj, pri megji slavenskoj, nastadoše od Mîmira. Megju Švedima, pronosi ga i pučka pjesma, koja još pjeva o junaku *Mimes.*[4]

Srpski Momir skandinavski je dakle Mîmir, po svima unutrašnjim svojstvima bića svoga. Pa i samo ime, ovamo i onamo, suglasno je. Ime je starostavno, valjda iz najdalje davnine, te mislim, da je slavenska filologija u bludnji, kad ga istovjetuje sa *Moj-mir,* a izvodi ga od *moj,* meus.[5] Na velikoj je muci i filologija germanska, kad hoće da dohvati značenje svojemu „Mîmiru".[6] Što je, pod jezičnim vidom, postanja dvoumna i nekako varava, ono se zar bistri, i u razumljivu formu kristali se, pomoću mita, odgonetanjem vjerskim. Momir, sudeći ga po njegovu žiću, znamenuje žudnju, pohotu mladenačku; pa mu ime kao da bi se dalo izvesti od korena *mâ,* što je u letoslavenskom treptiti, mahati, dok u grčkomu jeziku stvara glagol μα-ίομαι, μῶ-μαι, vruće želiti.[7] Otuda će biti u nas i

[1] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 314.

[2] Saxon. Gram. *Hist. Dan.,* p. 36.

[3] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 312—3.

[4] Id., s. 314—5 i *Nachtr.* zur s. 315.

[5] Miklošić, *Bild. der slav. Personenn.,* s. 79 i 27, koji tumači „Mojmir" i „Momir": *a „meus" nomen habens.* Slično tumačenje iznosi i T. Maretić *(O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba,* Rad jugosl. ak., knj. 81, s. 124), kome je takogjer ime „Momir" jednako sa „Mojmir", te bi značilo: *mea pax.* Maretić ipak primjećuje, da u imena „Momir", mjesto „Mojmir", ne zna razloga ispatku glasa *j.*

[6] Gledaj u Grimma, *Deutsche Myth.,* s. 315.

[7] Fick, *Vergl. Wört.,* II, s. 624 i 427.

Digitized by Google

čitava gromada riječi, koja ide u dvojakom redu, s „mäma“, „mamiti“, i s „moma“, „momak“.[1] Ovome primaknuću riječi „Momir“ i „momak“ ima posredne potvrde i u bugarštici, gdje se Momiru daje ime Mlagjenj.[2]

Mitologija sjevernih Germana, s našom uporegjena, u veliko će nam pomoći, da prozremo takogje Grozdanu, pa, shvativši zgode Edipova i Momirova života, da zagjemo do prave suštine mita.

Mimo Fru Wode (našu Gospogju Vidu) i Iörd (Zemlju), Odhin, ili Wôdan, ima još jednu ženu. Zove se *Rindr* u *sagama, Rinda* kod Saksa Gramatika, koje ime hoće reći *kora*. Sakso nam utvrgjuje jezično ovo značenje, dok pripovijeda, da Rinda premlagjanom svojom ljepotom zamami vremešnog Odhina; visokoga, ali ostarjelog boga ne će Rinda; tada je on zatravi, dotaknuvši je *korom* obajanom,[3] i silova djevu mahnitu.

U našim pjesmama, Momirovoj majci, ili sestri, ime je Grozdana, Grozda, Grozdijanka. Dolazi to od *gar,* udvojeno *grag,* zbijati, zbijenu biti[4]: grozne su suze i kiša, a, u stajaćem starinskom govoru, grozan je i vinograd. Gdje u drveću proljetni sok kipi i hoće da ispod kore izbija, gdje je prepuno, tu je i Grozda. U ostalom, bolje no svako drugo razlaganje, skandinavskoj pomamnoj Rindi (Kori), a našoj Grozdi, te i Momiru, raznjašnjuje i narav i ime ova pradavna ženska pjesma, koja se očevidno odnosi na ta dva bića božanstvena: „Boga moli mlado momče: — Daj mi, Bože, zlatne roge, — i srebrne paroščiće, — da probodem boru *Koru,* — da ja vigju, šta j' u boru. — Bog mu dade zlatne roge, — i srebrne paroščiće, — te probode boru koru. — Al' u boru mlada moma, — pak zasija kano sunce. — Njoj govori mlado momče: — Oj čuješ li, mlada moma! — Prosio b' te, ne dadu te; — *mamio* b' te, poći ne ćeš, — otim'o b' te, sam ne mogu. — Al govori mlada moma: — Oj, Boga mi, mlad junače! — Ne prosi me, ne dadu me, — ne otimlji, poginućeš. — U men' ima devet braće, — i toliko bratučeda . . . Grijota je poginuti, — a sramota pobjegnuti, — *već me mami,* ja ću poći“.[5] Mlada moma

[1] Ovako barem Daničić *(Korijeni,* pod *ma, man,* na str. 152—5).

[2] Bogišića *pjes.,* 56. Ime „Mladen“ još je u pučkoj porabi, a od starine je. Kod glasovitih hrvatskih Šubića, u davno im doba, nisu rijetki Mladeni.

[3] Saxon. Gram. *Hist. Dan.,* p. 41: „ . . . quam protinus cortice carminibus adnotato contingens, lymphanti similem reddidit“.

[4] Daničića *Korijeni,* str. 57—8.

[5] Vuk. *pjes.,* knj. I, 55, v. 1—21 i 27—9.

Digitized by Google

u boru pod korom, moma koja sokom kipi i mamom mami, u isto je doba Grozda i zatravljena Rinda. Pjesmi pečat davnosti utisnuše jošter „zlatni rozi i srebrni paroščići". Rozima zlatnim i srebrnim, t. j. zrakama svojim, po arijskom nazoru, biju se svijetli bogovi protiv tamne sile noći i zime. A od poganske je davnine ovdje i sama vrsta drveta, bor, premda se novo čini ono sročeno: „te probode *boru koru*". Radi svoje jedrine i vječnog zelenila, a još više radi obličja svoga voća, bor je drvo *phallično*, pa naslućuje rogjaj, te i ponovni rogjaj, neumrlost.[1] Bor je razglašen u vjeri Arijaca, osobito u bogoštovju frigijskoga Atisa, a omili vanredno i Slavenima. U Podoliji, pirne pogače ljudi još kite borovim grančicama, kojima, opet u Rusiji, rese lijes i mrtvacu, kad ga na groblje nose. Od bora mi imademo pučko muško ime „Boroje", i žensko „Borika". Ali je najznatnije to, da zapadni Slaveni, Poljaci i Česi, štovahu Borutu, boginju koja življaše u boru. Ova je Boruta, skoro bez sumnje, ona ista djeva, radi koje, u našoj pjesmi, mlado momče „probode boru koru". Pri prvoj ljetnoj toploti, sočna moma, mlada Grozda, skrivena je još u drvenoj kori; tu koru Momir mladi probo žarom svojim; pa eno privjenčava proljetnu djevu, dok je omamljenu mami.

Momir i Grozda dva su proljetna božanstva, od same naravi iznesena pred oči pradjedova naših. Zasijalo se proljeće. Po crvenkastim rudinama, zimom omlaćenim, posuli se svježi kupovi zelene trave. Dok posvuda na zemlji probijaju početne klice, kipi jednako i u drveću: iz ovoga, uz prve pupoljke, žarko i neodoljivo izlijeće var i kita smješljiva proljeća. Od sočne klice, koja ispod kore izbija, te će naskoro iz sebe izviti čudnu divotu cvijeta i blagosov ploda, naši oci napraviše šumsku boginju. To je Grozda, proljetnom toplotom napirena i opojena.[2] Ali Grozda kipi i oplogjuje se, uz druga svoga. To je Momir, ljuta čežnja, ljubavni žar, koji s proljeća buči u krilu majke prirode.

Poganskome štovanju ovakog drveća naći je još očita traga i u jednom pučkom običaju. U srpskoj Šumadiji ima zakrštenih drveta, koja se cijene kao sveta, i nazivlju se „zapisi", jer je sada na njima zapisan krst. Svake godine, kad se zavjetina drži, ljudi po-

[1] Gubernatis, *Myth. des Plantes*, pod *Pin*.

[2] Grimm *(Deutsche Myth.*, s. 207—8) sklon je viditi u Rindi „cortex", ili „crusta soli vel terrae". Time bi ona, te i naša Grozda, bila Zemlja, ili barem neko lice Zemlje. Zbog našeg mita, pada hipoteza Grimmova.

Digitized by Google

vorkom idu od zapisa do zapisa, noseći krsta i gospodajući. Za barjakom stupa svećenik, obučen u crkveno odijelo, a za svećenikom množija, sve dva i dva, u glas moli: „Gospode pomiluj!“ Svako zapisano drvo, u kome je krst izrezan, obilaze triput; nad njim čita svećenik jednu molitvu, dok svi kleče; onda „odelju obživak“ oko krsta na svetome drvetu. Isto ovako se izregjuju svi zapisi. Imati zapisano drvo na svojoj zemlji, čast je, pa kome u dio zapade, onaj vinom i mesom gosti krstonoše. Drvo s obživkom čuva se kao svetinja. Grjehota je š njega rod mlatiti, ili se nanj penjati.[1] Što je ovdje primetnula vjera hristjanska, ono je tako površno, da se bez ikakove muke dâ odlijepiti. Odstranivši sve novije, ostaje nam drvo, koje se od naroda štuje; sveto drvo, koje svake božje godine obrezuje se, probada se, te i oživljuje. Života je znak onaj „obživak“, što ljudi na zapisu odjeljavaju i ponavljaju, a da i nisu više svijesni bogoštovnome činu iz davnih vremena.

Prilika je, da amo spadaju i pučka drva „sjenovita“. U Grblju, u Boci Kotorskoj, zovu se ovako izmegju velikih drveta neka tajnovita, pa se misli, da u sebi imaju silu. Od te sile zlo i naopako svakome, ko ih posiječe: ili odmah umre, ili dugo boluje i vene. Čeljade koje se boji, da nije posjekao sjenovito drvo, eda bi se zlu oteo, istom sjekirom na panju njegovu siječe živoj kokoši glavu.[2] Mi ovdje imademo zamjenu glave, te doista i žrtvu neznabožačku, naslijegjenu od otaca poganskih.[3] Ali za to baš ne treba, da se ono odnosi na Grozdu. Gluhi veliki lugovi, kakogod i uzvisiti brdni vrhunci, bijahu našim ocima najsvečaniji hram, gdje bi božanstvo, u grozovitom sjenu, suštalo, kao tajnim glasom progovaralo; pa i ona „sjenovita“ drva, u Boci kotorskoj, mogu biti zadnja uspomena slavenskih šumskih hramova. Po Helmoldu znamo, na primjer, da bogu Pronu, zar Perunu, baltičkih Slavena pripa-

[1] Milićevića *živ. Srba,* str. 100—1 — Vuk. *rječ.,* pod *Zapis.*

[2] Vuk. *živ. i ob.,* str. 236—7.

[3] Kojegdje megju Slavenima, n. p. kod Vendâ u Luzačkoj, još se misli, po praznoj vjeri, da, kao što i vode, tako i neke šume, ištu svake godine ljudsku žrtvu, pa da ovu i dobivaju, makar na koji način. Što se pak tiče kokoši, taman žrtvu kokoši pogani Litvini prinošahu svetim hrastovima i lipama: „ . . . quercus, quibus mares, tiliae, quibus feminae pullastrâ, pro frugibus et incolumitate rei domesticae, quasi diis faciebant“. Ovako piše, g. 1587, biskup u Samogitiji (vidi A. Brückner, *Beiträge zur litauischen Mythologie,* Archiv IX, s. 271).

Digitized by Google

dahu taki osvećeni hrastovi.[1] Nego se opet čini, da „sjenovito" znači više, nego naprosto drvo osvećeno. Sjenovito drvo kao da je drvo živo, drvo duhato. Naš narod u Boci misli, da i čovjek može biti „sjenovit": kažu, da je „sjenovit onaj koji izgubi svoj sjen, pa kao lud tumara po svijetu bez sjena, kao i sjen bez njega".[2] Pače, u narodnom pričanju izvan Boke, spominje se i čudesna neka „gjevojka sjenovita, koja će krilate junake ragjati".[3] Od ove djevojke do Grozde nismo mnogo daleko. Riječ „sjen", leksikalno, sada ne znači, osim sjena, još „duh, duša", kako u Latina „umbra" i u Grkâ σκιά; ali je, po svoj prilici, nekad i ovo drugo značila. Barem narod, gdje gata, da „sjenovit" čovjek, izgubivši svoj sjen, tumara kao lud; ili, da se čeljadetu može sjen u temelje velikih gragjevina uzidati, pa od toga poslije će i umrijeti;[4] ili, da će u godini umrijeti onaj, kome sjen se ne vidi prema božićnoj svijeći[5]: u tome svemu on vjeruje, da je sjen duša.[6] Po ovome, drvo „sjenovito" ne bi moglo šta drugo biti, već drvo „duhato"; a drvo duhato jest ono, u kome pod korom prebiva sočna Grozda.[7]

Nemaju razvitog mita, kao što je naš, ali da u sočnom drvetu leži božanstvo, misliše, i rekoše, još drugi Indo-europljani. Eranska molitva veli: „Mi počinjemo hvalu i klanjanje dobrim vodama, sočnim drvetima".[8] A mitična zamisao Helenâ čitavu jednu vrstu svojih božanstvenih ninfa privezuje za drvo. Ἁμα-δρυάδες srašćene su s drvetom; o ovome visi im žiće. Hamadriade, kao da bi taman bile helenske Grozdane, s drvetom ragjaju se i š njim ginu. Ni-

[1] Helm. *Chron.*, l. I, c. 83: „Illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, que dicate fuerant deo terre illius Proven, quas ambiebat atrium et sepes accuratior lignis constructa, continens duas portas. Preter penates enim et ydola, quibus singula oppida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universe terre, cui flamen et feriationes et sacrificiorum varii ritus deputati fuerant".

[2] Vuk. *živ. i ob.*, str. 237.

[3] Vuk. *prip.*, dodat., 5.

[4] Vuk. *živ. i ob.*, str. 237.

[5] Milićevića *živ. Srba*, str. 123.

[6] Ovo gledaj lijepo razloženo u Maretićevu *Pučkom vjerov.*, Rad 62, str. 191.

[7] U našem jeziku, u pridavnikâ za drveće završetak je na *ov*, to kao lični. Skoro bih rekao, da iz toga takogje proviruje starinska misao o duši u drvetâ.

[8] Vispered, XXIV, 1. Ali je reći, da Spiegel nešto dvoumi o svome prevodu ovoga mjesta Aveste.

Digitized by Google

jemci posvećeno drvo nazivahu *frau,* gospojom.[1] U Litvinâ pak, u naših srodnika najtješnjih, sve do XVI vijeka, uprav mah preotimala ova religija drveća. Čitave pogdjekoje šume obožavali pogani Litvini, te glavom plaćao ko bi i ciglo sveto drvo posjekao, il mu odkinuo zeleno lišće. Mišljahu, da božanstvo, a osobito šumski bog, u takim šumama prebiva.[2] Po vjerovanju litvinskih Žemaita, stablo bijaše dom bogu, od koga se pomoć očekivala, božja pomoć, da i sunca sijaju i padaju kiše.[3] Taj bog boravio „pod korom" u drvetu.[4] I dandanas Litvinima gdjekada privigja se njihov davni, hristjanstvom istisnuti bog. Prikazuje se njima „šumski vrag", kad muški, a kad ženski, i poskakuje u šumi, čas kao jarac, čas kao koza.[5]

Naša drvena Grozda, sočna i nabujana, ja bih rekao, da nešto prinosi i k tumačenju imena Οἰδίπους. Pučka etimologija starih Grka, ili uvidi tu čovjeka s oteklim nogama, te, postupanjem etiologičnim, pridoda Edipovu mitu jošte crtu, kako djetetu probodoše noge, i za provučeno kroza njih uže objesiše o drvetu; ili u prvoj česti sastavljene riječi spazi glagol εἴδω, οἶδα, znati, te reče, da se ono odnosi na sveznalicu, koji nadmudruje Sfingu. A nije baš na čisto, ni sada, etimologija imenu,[6] premda su filolozi oboružani svim poredećim znanjem jezikoslovnim. No, bi li naša priča mogla u tom pomoći? Ako Grozda stoji od bilja nabujana u proljetnoj prirodi, ime Οἰδίπους možda je od οἰδάω, bujati, i πόα, lišće.[7] Edip bi, ovako, iznosio uprav Grozdino ime: bio bi *Grozden,* koje je takogje naše narodno ime muško. Vrijedno je pak ozbiljne pažnje ono, što na obranu svoje etimologije veljahu stari Grci, da, naime, Edipu probodoše noge, te mu nabuhnuše, i da je po tom dijete

[1] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 542.

[2] „In silvisque hujusmodi Deum silvarum ceterosque Deos consistere credunt", svjedoči stari poljski historik Długosz (Brückner, *Beitr. zur lit. Myth.,* s. 5).

[3] „. . . sacra Dei domus, in qua divinam opem petere consuevissent; inde pluvias, inde soles obtinuisse". Ovo govori Hieronim iz Praga, monah i hristjanski blagovijesnik megju Žemaitima (Brückner, ib.).

[4] Neki Litvin „credebat deos intra arbores et cortices latere" (Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 908).

[5] Brückner, id., s. 9.

[6] Bréal, *Le mythe d' Oedipe,* p. 177—81.

[7] Ipak je priznati, da bi se ovo opravdati dalo, više u pogledu mita, nego li u onom stroge filologije. Od ποῦς, noga, može lasno proizlaziti ime Οἰδίπους, kao što i riječ εἰλίπους (Preller, *Griech. Myth.,* II, s. 343).

Digitized by Google

obješeno o drvetu. Probodenu koru borova drveta, ispod koje se glasi pomamna moma, a i mladića pomamna, koji koru probode, tu prije vidismo u našoj pučkoj pjesmi. Ovako, i drvo, i nabuhnuće, i probodenje, i mladić, prikazuje se jednako u našoj i u grčkoj tradiciji. Samo je različito sasvim megjusobno slaganje ovih pojmova, pa se razvi i različito pričanje. Srpska je priča očevidno drevna i izvorna, jer je razumljiva, dok grčka kaže na sebi sve biljege umjetne poznije kombinacije. Naš je Momir prijesan, ali je samotvor: cio je sliven u jedan komad, u jedan kip božji. Οἰδίπους istučen je iz dragocjenog helenskog mramora; ali divnome kipu stare sastavine slubljene su refleksijom i probirom novijega helenskoga uma.

Tako ja držim, da je Edip tvorba mitična drugoga stupnja. Tvorba izvede se u Beotiji, gdje boga preokrenuše u udesnog junaka grada Tebe, otkle ga primi poslije u sjajno svoje naručje, omilova, i svega prosvijetli atična tragedija. Metamorfoza boga u junaka učinjena je, dašto, na osnovi mita, što već od najdavnijih doba postojaše u svakom plemenu i u svakoj krajini Helade. Može biti, da sveopći a iskonski bog bijaše Μῶμος, što u drugom obliku, pjesničkomu te starijemu, glasi Μῶμαρ. Ovaj Momar kao da je čisti imenjak našega Momira i skandinavskoga Mîmira. Momar je obijesni bog neobuzdanog, prijesnog, smijeha. Po najboljem svjedoku grčke mitične misli, po Heziodu, Momara rodi Noć bez muža,[1] biva to zimna noć, iz koje iznenada iskače žarko i veselo proljeće. Momar nije nazvan izrijekom nahod, no, po nevidnom rogjenju bez oca, doista je takav; svakako i njega prati od ljudi i od bogova pokor, jer μῶμος znači takogje bruka. Ovu drugu stranu boga, prekornu i nemilu, oličuje helenska legenda u sumornome, tragičnom Edipu; pa iz daleka valjda napominje i naša, gdje za nahodno čedo kaže, da „nit se smeje, niti ručicu daje, — ni kršteno, ni zlamenovano“.[2] U ovome biću, koje mi sad ispitujemo, sve je skrajno i golemo. Pusta pohota i pusti smijeh izmjenjuju se s grdilom i turovnošću.

Daj da vidimo, i pretresemo, Momirove i Grozdine zgode, u ukupnom pričanju naših pjesama. Što nam je prvo razaznati, to je rogjenje Momirovo. Momir, ne samo da je svuda nahodnik, već i nije baš čisto viditi, kao ni u helenskog Momara, ko mu bješe od srca roditelj. Vukova pjesma 14 ne zna zanj; pjesma 30 dovodi

[1] Hesiodi Theogonia, v. 213—4.
[2] Vuk. *pjes.*, knj. II, 15, v. 27—8.

Digitized by Google

nam „srpskog cara Stepana“, kome je Momir više posinak, no sin. Ali muklo nešto, i grozno, nam progovara iz pjesme 15: „Rani care u Janju devojku — od malena do desnog kolena, — ne rani je, da je drugom daje, — već je rani, da je za se uzme; — care hoće, a devojka ne će . . . već on uze pod silu devojku. — Po tom malo vreme postajalo, — malo vreme, tri godine dana, — med njima se muško čedo nagje, — al' ga majka negovat' ne može, — već mu savi knjige i košulje, — pa ga zali u olovo teško, — pa ga baci u to more sinje: — Nosi, more, sa zemlje nepravdu! — Ranitelj je kako i roditelj!“[1] Otvara nam se ovdje prvi prizor Momirova života epskim veličajnim proklestvom, koje je posve slično s proročkim proklestvom, što se u Tebi izreče nad čedom Edipom. Radi mrkog proroštva, roditelj Laio odmah zazire od sina Edipa, te ga dao za probodene i nabuhle noge o drvetu objesiti; radi naslućene nepravde svog sina, i naša mati roditeljka isto od njega zazire, te „ga zali u olovo teško, pa ga baci u to more sinje“. Ali, za postanje nahodnikovo, najvažnija je u ovoj pjesmi riječ, koja pade o Janju: „rani care u Janju devojku“. Ma da to još i ne dokazasmo, puno je puta rečeno, da je mitični Janj naše pučke tradicije bog Oganj. „Car u Janju“, to je Oganj, kojeg obitelji arijske, pod kućni krov zaklonjene, i sabrane okolo domaćeg ognjišta, u zimno doba godine najviše obožavahu. Momir, žar proljetni, nastaje od Ognja, no je ocu zazoran; omraza je megju ocem i njim, jer početkom novoga ljeta, gdje zavladaju sunačni bogovi, kućni Oganj linja i zamire. Ovo tek natuknuo naš mit; ali najčistije i najljuće izrazio helenski: Edip umorio oca svoga, kad ga susrete na putu u Tebu, a š njim se zavadi.[2] Začudno je i sudaranje mitičnog grada Tebe, u Edipovoj legendi, s mitičnim gradom Janjem, u priči Momirovoj. Teba je zmajevsko obitalište. Pri zidanju Kadmeje, na mjestu potonje Tebe, razmeće se zmaj, uz zmajeve ljude; pa je zmaj, ili zmija, naš i arijski simbol Ognja. Edip i Momir izbijaju na život u gradu Ognjenom.

[1] V. 1—5 i 7—17.

[2] Etimologično, što znači Λαΐος Edipov roditelj, teško je reći. Nego, nije sasvim izvan prilike, da je ovo ime, kao što i ime Edipova djeda Λάβδακος, u savezu sa λάμπω, koje bi Ognju dobro pristajalo. Od Ognja mogu biti imena i Edipovoj materi, Ἰο-κάστη, Ἐπι-κάστη, gdje je drugi dio riječi od καίω, goriti. Svakako, Λαΐος u početku bijaše bog. Herodot (V, 43) spominje gatnje, proroštva Laieva: „συνέβουλευσε ἐκ τῶν Λαΐου χρησμῶν . . .“

Digitized by Google

Još gdjekoji potezi naših pjesama o djetinstvu, i prvom gajenju Momirovu, vrijedni su nekog obzira. Što se Momir rodio, ili po riječima pjesme, našao se megju carem i djevojkom nakon „tri godine dana“;[1] to su zar tri godišnja doba prije proljeća. A što je „zaliven u olovo teško“, i „bačeno u to more sinje“,[2] ili, kako druga pjesma kaže, „zatvoren u sanduk od olova“, te ga „isturila voda pod obalu“;[3] time se, po svoj prilici, označuje proljeće, utonuto u teški drijemež zimni. Svaki božij žar, ili božje vidilo, što umače, ili u noć, ili u zimu, Indo-Europljani, svuda i svagda, zamisliše kano zaprto u koješta, i u vodu bačeno.[4] Po trećoj pjesmi, dijete se našlo u gori zelenoj,[5] koje će reći isto. Opet po nazoru Arijaca, noć i zimu prikazuje, ne samo beskrajni vodeni ocean, već i hladna neizmjerna šuma.[6] Dostojno je pažnje, da i helenski mit donosi baš ove dvije iste varijante: po jednoj predaji, Edipa izložiše na kitnom Kiteronu, a po drugoj do Sikiona negdje, ili do Korinta, što su pomorski gradovi. Naša pjesma kaže čedo „u vinovo lišće zavijeno, — a vinovom lozom povijeno, — a po licu listom pokriveno“[7]; a Kiteron bijaše obrasao taman vinogradima, i vinskome Dionizu posvećen. Vinovo je lišće dosta prozirni simbol opojenog i ljude opajajućeg proljetnog boga, kakogod i vinovni grozd pristaje i imenu i naravi Grozde. Momir, po našoj pjesmi, hrani se medom,[8] a raste kao iz vode: „što deteta u veče omrkne, — još toliko u jutru osvane[9]; gdje pak odraste, „ljepši je od svake djevojke“[10]; od dike, poočim „car gospodin, srpski car Stepan“, njega vodi „pored sebe, kano kitu cveća“.[11] Lijepo mu je i ime: Momir, ime nadjenuto od milja, veli pjesma.[12] Evo dovle, krasni Momir kao da je helenski razdragani i razmaženi Momar.

[1] 15, v. 10—1.
[2] V. 14—5.
[3] 14, v. 6—7.
[4] Gubernatis, *Myth. zool.*, I, p. 255.
[5] 30, v. 13.
[6] Gubernatis, *Myth. zool.*, passim.
[7] 30, v. 14—6.
[8] 14, v. 20.
[9] 30, v. 79—80. A drugdje, 14, v. 21—3: „Kad je bila čedu godinica, — kolik' drugo od tri godinice“. Naglo rastenje odlikuje, u našim pjesmama, čudesna bića.
[10] 14, v. 84.
[11] 30, v. 85—7.
[12] 14, v. 16—7: „Lijepo mu ime nagjenuo, — nagjenuo: Nahod Simeune“, a davnija verzija, 30, v. 73—4: „Od milja mu lepo ime dade, — lepo ime: Nahode Momire“.

Digitized by Google

Ali već korača k nama rasudljiv, mudar Edip. „U igri svakojakoj“,[1] Momir nadmeće i nadmudruje svakoga, kako i Edip nadmudrio Sfingu, dobitnicu sve dotle nad dojednim živim stvorom. Kakvi su to nadvladani suigrači Momirovi, i nadbijena Sfinga Edipova, znamo čisto. Mitolozi već dokazaše, da je σφίγξ od σφίγγω, stisnuti.[2] Uda zima obavija i sapinje proljetnu požudu, koja hoće da se iskopa iz lavskih pandža krilate nemani; poginuće mnogi dah proljetni, al je, na posljedku, požuda odmotana i pobjedonosna; Edip rješava zamke opasnoj zagoneci, a Sfinga je strovaljena u bezdan. Da ovo izvede, krenuo objašnjeni Edip iz Apolonova proročista; drugim riječima: Apolon ili Sunce, koje svuda prodire i zimni led probija, glavni je pomagač jasnoj prirodnoj požudi u proljetnoj onoj borbi. Po istom slijedu mislî, no u drugojačijoj formi, naše pjesme Simeunu, ili Momiru, daju časno evangjelje. Pače i samom čedu, pred što će ga baciti u sinje more, nek ga more nosi, mati primeće i „savija knjige“.[3] Momir nadjačava, po jednoj verziji, sve manastirske djake, zavidne svoje suparnike[4]; po drugoj, sve delije, suprosioce udesne majke svoje, carice udovice u Janju gradu[5]; a, po trećoj, platiše glavom nepravdu, njemu učinjenu, do devet pakosnih vezira sa „mudrim“, no „najcrnjim“ Todorom poglavicom.[6] Crni ovi veziri, Momirovi nenavidnici, nisu drugo, po svemu sklopu mita, do zimni Jadi. Devetanje u nas, u Eranâ i u Indâ, češće naznačuje broj neopredijeljen. Ima, dakle, tušta i tama dušmana Momirovih, crnih Jada, a jaka im je sila, kao što je jaka Sfinga: no, kako se Sfinga, nadmudrena, strovali u bezdan, onako se i pod devet „crnih“ vezira „zemlja provali“, veli naša pjesma.[7] Jasno je, da je mudri i udi Todor našeg mita mudra i uda Sfinga mita helenskog.[8]

[1] 14, v. 34.
[2] Bréal, *Le mythe d' Oedipe*, p. 174.
[3] 15, v. 13.
[4] 14, v. 29—38.
[5] 15, v. 50—70.
[6] 30, v. 29 i 381—2.
[7] V. 381 i 384.
[8] Zbog ovih vezira htjelo se, da naše epsko pjevanje o Momiru nije izvorno. Nagjoše, da se nekako podudara s arapskom pripovijetkom iz „Hiljadu i jedne noći“, kojoj je naslov: „Deset vezirova“; pa rekoše, da ono ima istočno poreklo. Nego, ovaj je vezirski naziv veoma površan, i postanja nova, kako se odmah vidi, usporegjujući vezire sa djacima manastirskim i sa suprosiocima carice udovice u Janju. Dotična arapska pripovijetka posve je različita suštinom svojom.

Digitized by Google

Nastupaju grozote Momirova i Edipova života, prikrvje i ubijstvo sina u Momirovoj, prikrvje i ubijstvo oca u Edipovoj legendi. Za prikrvje vidismo, da su u našoj legendi dvije verzije: prikrvje s materom i potvoreno prikrvje sa estrom. Što je prva verzija groznija, a helenskoj tačno odgovara, za to se može misliti, da je i davnija; no i druga biti će starinska, premda je očito nov, te iz hristjanskoga izvora, ublažavajući dometak potvore. Ako je Momir proljetni žar, a Grozda priroda, drvo koje buja; ako se uljubljena priroda oplogjuje pod toplim celivom pirećih proljetnih lahora; ono su, po prostodušnom uobrazivanju naturalističnih ljudi, lica privjenčana, muž i žena. Pjesma 30 pretoplom bojom naslikava taj brak. „Cvjetonosje" je.[1] Na večer, u zelenoj bašči, vidio Momir Grozdanu, gdje cvijeće bere sa svojih trideset djevojaka; sretoše se, i mijenjali se cvijećem; on joj „dade struk rumene ruže, — ona njemu struk bela bosiljka"[2]; opoji se Momir „tregodišnjim vinom", u koje je „mešano svako bilje",[3] te njega Grozdana prigrli. Ovako glasijaše prvašnje pričanje; a ako su u sadašnjoj pjesmi ove stavke premetnute i kud kamo razbacane, njih jamačno rastrga, i drukčije razloži, ćudoredna hristjanska misao. Ali je razbludna slika cjelovita u bugarštici. Lijepa Grozdana i mladi Mlagjenj jesu „u carevu perivoju". Oboje „ruže beru", a Mlagjenj djevi „grozdove u nedra mećaše".[4] Šapće Grozdana: „Ljubi mene, Mlagjenje, u ovojzi drobnoj ruži".[5] Po ovom neznabožačkom idilu, Momir i Grozda ukazuju se kano proljetni mladenci, muž i žena. Nego, oni bahnuše zajedno; u jednom rogjaju izbiše iz tame na svijet; pak su s toga, osim što mladoženja i mlada, jošte brat i sestra. „Tako mi se ne delilo meso", uzvikuje car u pjesmi, „za života od mojih kostiju, — ja ne delim Momir' i Grozdanu! — Rogjeni su bratac i sestrica".[6]

Pita se: Otkud da ova sestra postaje i majka? Otkud prikrvje još teže, pri kojemu se zgrozi i sama savjest poganskih ljudi? Ja bih mislio, da jedna crta u skandinavskom mitu daje nam uputu za driješenje ove ljute zagonetke. Skandinavska Groza jest Rinda (Kora), pak je žena oca bogovâ, Odhina.[7] Ako je Odhinova žena,

[1] V. 90.
[2] V. 280—6.
[3] V. 150—4.
[4] Bogišića *pjes.*, 56, v. 3—6.
[5] V. 9.
[6] Vuk. *pjes.*, 30, v. 199—203.
[7] Vidi na više, str. 125.

Digitized by Google

ona može biti smatrana i općenitom majkom bogova, kao što je ovima Odhin općeniti otac. To tim više, što se Rinda malo, ili nimalo, ne luči od Iörde (Zemlje), druge žene Odhinove. Obrisi prirodnih božanstva čisto se ne crtaju; lasno je, da se jedna božja slika prelijeva u drugu. Kitna Rinda, kitna Grozda, sa sočnom svojom zeleni, i s dikom ranog proljetnog cvijeća, tijesno prianja za Iördu, Zemlju. Je li Grozda, nekako, i Zemlja, ona je Crna Zemlja, ta vječito ragjajuća i raspuštena boginja Arijaca i Nearijaca. „Opiše se, kano zemlja crna", uzgredna je izreka naših narodnih pjesama,[1] a nema posla s mitom, o kome se sad bavimo, al nam posredno još pominje razuzdanost davne majke. U našoj starijoj priči ona zamamljuje nahodnika, sina svoga; u grčkoj, Edip primamljen je Iokasti, svojoj materi. A i u grčkoj legendi čini se Iokasta dvojaka, ili barem nosi dva imena: kad je Iokasta, a kad Epikasta.[2] Možda su ovo dva helenska obličja kobne i vesele Grozde, biva Grozde, crne zemlje, matere, i Grozde, proljetne kite, sestre.

Mi tim radije prihvatismo crtu skandinavskoga mita o Odhinu i njegovoj ženi Rindi, što crta ista tumači još jednu opačinu, koja otajno plazi po pučkom epu, gdje od „cara Stjepana" čudno zatrudni kći Grozdana, ili Grozdijanka, a plazi i više po pričama štokavskim i čakavskim, gdje neki car navalio, da privjenča sebi kćer. Taj car biti će Odhin-Vid, samosazdani otac sviju bogova, ravni ili neizravni roditelj njihov, kome je Rinda-Grozda, ne samo žena, već ujedno i kći, pošto od vrhovnoga boga svi drugi vuku poreklo svoje. Car Stjepan, kaže epska pjesma,[3] jaše konja goluba, ili labuda, i ide u lov, „u Jabuku zelenu planinu".[4] Bilo doba oko vaskresenija.[5] Ništa ne ulovivši, car i pratnja mu naidoše na vodu bunara studena, pa, žedni, odsjedoše, i kod vode se ustaviše. Tu, carev konj golub „iskopa mrtvu glavu iz bukova lišća".[6] Nogom je ćušnu carski vezir Todor, a glava progovara: „Ne ćuškaj me, Todore vezire! — Ti, Todore, nisi carovao, — a ova je glava carovala, — kako prije i poslije hoće".[7] Car se vrati u dvore, te

[1] Tako, n. p., u Vuk. pjesmi, knj. III, 7, v. 179.

[2] U homerskom je predanju (Odys., XI, 271—80) Epikasta, koliko lijepa, toliko i nedužna.

[3] Petranovića *pjes.*, knj. II, 16.

[4] V. 34.

[5] V. 37—8 i 175—6.

[6] V. 58—60.

[7] V. 65—8.

Digitized by Google

da kuša, hoće li ona glava baš carovati, nju „baci u plamen ognjeni: — gorje glava ljetni dan do podne, — a ništa se na njoj ne poznaje".[1] Tada je stuče u pepeo, i pepeo sahrani u zlatnu kutiju, koju „postavi na sanduk od zlata",[2] u posebnoj svojoj odaji. Grozdana, lijepa djevojka, careva kći, gdje jednom otvori odaju, zaudri je blagovonje iz nje, otklopi kutiju, a promirisa u kutiji pepeo. U onaj čas djevojka zatrudni, te joj i srce počne rasti. Dozvao car slugu svoga Vladisava, od koga dao objesiti smjernu i nježnu djevu, to u planini na suhoj davidi. U znak neprevarni, da Grozdijanka bijaše „prava srca, davida suha izlistala" odmah.[3]

Prava je srca, po jednoj priči jekavskoj,[4] i ona kći, koju car roditelj hoće da uzme sebi za ženu, jer prsten žene njegove, milovane preko mjere a istom preminule, najzgodnije pristaje na prvi prst desne kćerine ruke. Od ljutog jada kći kidisala sama sebi; no je car opet oživio, zvijučući sviralom nad mrtvim joj tijelom. Onda careva kći bude ovca, koja je uz cara skakutala, a car je njivio, pa kad ovaj umre, u oni dan umre i ovca. Bježi od oca nevina kći i u priči čakavskoj, sličnoj s ovom.[5] Jednome kralju žena na umoru reče: „Proklet bio, ako drugu ženu uzmeš do onu, kojoj bude ovi prsten pristao"! Izmegju svih djevojaka kraljestva našlo se, da prsten pristaje samo kraljevoj kćeri. Ocu kralju ona se otimlje, ištući od njega sunčeve halje, pa mjesečeve, pa zvjezdane. A gdje ništa ne pomaže, jer joj kralj to sve donese, dogje samo Sunce k djevojci, i naputi je, neka one halje spravi u škatulju, i neka kupi jednu racu, koju će metnuti u vodu i zaprijeti u svoju komoru, pa da pobjegne ono jutro, kad bi se morala udati. Kći poslušala Sunce. Ono jutro nevjeste nije, a raca u vodi pljuska.

Pjesma i priče iznose taka čuda, po kojima je jasno, da prizor biva na samom pozorištu stare vjere. „Mrtva glava iz bukova lišća gori u plamenu ognjenom", a mi prisuće božanskog Ognja već naslutismo, i po drugim znakovima, u legendi Edipovoj i Momirovoj.[6] „Zvijukanje svirale nad mrtvim tijelom", kao što i „Sunčeve halje", pa i „doba oko vaskresenija", to je sve iz drevnog vjerovanja, i naviješta nam proljetno Sunce, koji prirodu diže iz mrtvih.[7] Ali

[1] 87—9.
[2] V. 96.
[3] V. 189 i 227.
[4] Vuk. *prip.*, 28.
[5] Mikuličica *prip.*, str. 23—5.
[6] Vidi na str. 131.
[7] Za Sunčevu sviralu vidi *Dio IV*, na str. 65 (165).

Digitized by Google

nedužnost ćeri nije nipošto starinska crta. U tome je nova motivacija. Grozda, kao i Momir, pomami naše oce, i arijske im srodnike; no, tamo vremenom, Hristova nauka sasvim odvrati od nje pročišćena srca sljedbenika svojih. Kako Momir bude iskajani svetac, tako i Grozda stidno, nevino, na pravdi boga obijegjeno dijete. Nego, u mitu jednaku s ovim našim ovdje, u neznabožačkim Metamorfozama Ovidovim, kći nije nedužna.[1] Mira zamami se za Kinirom; Mira, to toplo i sočno drvo.[2]

Još naprijed idimo do konca, u ovome razbiru mita Momirova i Edipova. U našoj legendi od očine ruke strada sin, ili posinak, dok u grčkoj od sinove ruke gine otac. Ako ne ocoubijstvo, a to se očina smrt spominje i u našoj pjesmi: „a kad dogje (Nahod) baš u Janja grada, — u Janju se care prestavio, — prestavio i sahranili ga".[3] U caru Janja grada, umrlu baš u onom času, kad u Janj bahnu sin, nahod Momir, i u Laiu, kralju Tebe, namah posječenu, gdje ga srete sin, nahod Edip, mi već naslutismo boga Ognja, koji, iza zimske svoje vladavine, iščezava, netom se javlja od njega porogjeni žar proljetni. Nego, kud šiba, šta li nosi, crta

---

[1] L. X, f. 7: „Myrrha in arborem".

[2] Ib., v. 499—500: „Quae quamquam amisit veteres cum corpore sensus, — flet tamen, et tepidae manant ex arbore guttae". I mit Mirin vrši se u rano ljeto, „u doba oko vaskresenija": „Festa piae Cereris celebrabant annua matres — illa, quibus nivea velatae corpora veste — primitias frugum dant, spicea serta, suarum" (v. 431—3). Mira je pretvorena u drvo, a drvo izrječito se navodi, u drugoj ovakovoj našoj priči: „Car htio ćer da uzme" (Vuk. *prip.*, dodat., 8). Napastovana kći ode u šumu, a „ne znajući, ni šta će, ni kako će, zavuče se u jedno šuplje drvo". Za ovu ćer priča veli, da je Pepeljuga; no su Pepeljugine zgode ovdje pripletene kazivanju sasvim drugojačijem.

[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 15, v. 47—9. Inače, u slovenskoj jednoj priči (Krausz, *Sagen*, II, 47), sin usmrtio oca. Kralju jednome rodio se iznenada željno i dugo očekivani sin. U noći eto sugjenica, u bijelo odjevenih triju žena, pa treća od njih usudila djetetu, da će u dvaestidrugoj svojoj godini ubiti oca i mater. Dočula ovo dva prosjaka, i kralju prijavila. Majka nad tim ne će da se utješi. Kad sin odraste i dozna za proroštvo, pobježe u šumu, gdje sam sebe spali; no, srce osta njemu čilo. Progje onuda bogata djevojka, zapazi srce, a kako odahnu, od srca nasta dijete. Nanovo kraljević odraste, i bude vrlo mudar, pa se k roditeljima vrati. Jednom izigje iz kuće u polje, a čuvši na putu, da razbojnici u kuću provališe, vrne se, pograbi sa zida mač, i nehote posiječe u postelji i oca i majku. Je li pripovijetka autentična, kako se čini da je, mi tu nalazimo udesnog sina, ocoubilca.

Digitized by Google

našega mita, da sin gine od oca, da je o suhom drvetu vješan Momir? „Srpski car Stepan" dao objesiti Momira „u gradini o suvoj davini, — što no se je drvo osušilo: — ima veće tri godine dana, — niti lista, niti cvetom cvati".[1] Valjda to izražava kratkovječnost proljetnu. U sušije vrijeme ljetno, koje odmah iza proljeća nastaje, nema više, niti bujnog soka, niti mlade i prezelene kite; nema proljetnog dana i žara za „tri godine dana", za tri doba godišnja.[2] Ali kad nije Momira, ne će biti niti Grozde. Prva od sviju, ona zapazila brata obješena; vrisnu, i udari licem o zemlju, „pa s' i ona mlada objesila, — o davini, o drugojzi grani. — Za života jošte za svojega, — desnom rukom brata zagrlila".[3] Kao što Grozda, i helenska Iokasta objesi se od jada, a otac dao objesiti i Edipa, kadno bijaše dijete. Vješanje dolazi i u skandinavskoj mitologiji: bogu Odhinu na čast, vješaju se njegove ljudske žrtve. Ali je neumrla „omladina i obradovanje"[4] najprijatnijega doba godine. Kad se uhvati prva mekana zelen na gori i na livadama; kad ono opet prvi lahor lugom zatrepti i prvi cvijet opet zamiriše, mladenci će uskrsnuti. Povrat proljetni pjesma nam slika u stihovima homerskog lagana kreta i krasote. Roditelji „odoše u novu gradinu, — u gradinu pod suvu davinu. — Što da vide? čuda nevigjena! — Davina se suva pomladila, — i zelenim ulistala listom, — i bijelim ucvatila cvetom . . . Na Momiru zelen bor nikao, — na Grozdani vinova lozica, — savila se loza oko bora, — k'o sestrina oko brata ruka".[5] Ako pjesma još veli, da se „oboje dece posvetilo",[6] posveti se takogjer i Edip. Atenjani Edipu podigoše hram, a Srbi pomisliše, da Momir, sveti Simo, odabra sebi svetište u Vilendari. Eto, kao što Edip, i Momir jeste neumrli bog.

---

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 30, v. 309—12.

[2] A što je taj otac umoritelj? Oganj ljetni, koji sve suši, ili sam općeniti roditelj Vid, koji ljetom sve više i više napreduje? Ja ne znam odgovora. Da bih ga dao, upustio bih se u razlaganje bez uporišta i u prepredenosti, kojima se rado uklanjam, bar koliko mogu.

[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 30, v. 334—7.

[4] V. 349.

[5] V. 371—6 i 391—4. Bugarštica (Bogiš. *pjes.*, 57) ne iznosi čuda, već afektirano kaže, da, gdje Mlagjenj „visi o javoru zelenom" (v. 55), Grozdana obrezala ruse kose, te njima pokrila lice ljubljeniku, „da mu ne bi žarko sunce bijelo lice pogrdilo" (v. 60).

[6] V. 377.

Digitized by Google

Sva ova pomamna i zamamljiva legenda o prvoj klici proljetnoga života u veliko obuze pamet i srce Helenima, a i Srbima uz Hrvate davnašnje. Helenska mjera u svemu, te otančani ukus i plastična mašta helenskih umjetnika, pretvoriše opojenog boga prvih vremena u besmrtnog pokajnika Edipa. Pod drugim uticajem, slična pretvorba sluči se i kod nas. Moralna ćut hristjanska osudi neurednu gruboću mita, i od Momira napravi Simeuna svetog. Nego, grozote Edipove i Momirove iz početka ne bijahu drugo, već čini što se vrše u prirodi; a neumoljivi udes, koji goni Edipa i Simeuna, jednostavni prirodni zakon.

O bujnome i željno očekivanom bogu prvoga pupka, naravno da u Arijaca bijaše bujno i kazivanje. Pogdjekojih otkidaka od legende mu izbijaju, po mom mnenju, i na površinu same grčke historije, kojoj ih pripoji davna priča. Korintski tiran Kipsel, kad njega, ludo dijete, dušmani progone, nagje spasenje u zatvorenom sanduku: nazvan je κύψελος od κυψέλη, sanduk; ime prouzroči priču, mislim, a ne obratno; ime je starinsko, te uzeto, po svoj prilici, od prve djetinske zgode proljetnoga boga.[1] Iz iste misli, možda, iznikoše i naša pučka imena: Obren, Obreten.[2] Drugi grčki tiran, samijski Polikrat, baci dragocjen prsten u more, koje povrati ga sretniku u utrobi čudne rasporene ribe: u našim pjesmama 14 i 15, zlatoperna riba iz pučine Simeunu iznese tamničke ključe. Što je u Arijaca more, a što i riba, to nam već kazaše arijski mitovi: more je zimna pučina, a riba jedan izmegju najglavnijih simbola rodnosti. Rodnome, a preko zime utamničenom bogu, otvaraju se vrata novog proljeća. Pa i kod drugih Indoeuropljana imade znatnih ulomaka iste Momirove legende, postavljenih na čelo historiji njihovoj. Skoro sva čudnovata mladost perzijskoga Kira ne može da izigje iz ovoga božjeg očaranog kruga. Razgranana vinova loza naviješta osvajača, koji je u gori izložen; pričajni su mu roditelji svakojaki i nikaki, možda Atradata (vatrodan) i Spaka (vaška); u kolu vrsnika svojih, Kiro nadmašuje svakoga, te im je kralj. Kučka Spaka kao da je poosobljenje prijesne plodnosti; a Atradata, vatrom darovani, jednak je s našim ca-

[1] O čudnovatu spasenju djeteta Kipsela čitaj u Herodota (V, 92) cijelu dražesnu priču, koja, i osim sanduka, još u nečem nalikuje priči Momirovoj i Edipovoj. Kipselu mati je tobož Ἀήδα, a Edipu djed Λάϊδακος.

[2] Ovo odgovara imenu: Nahod. Bog nahodnik može biti da je čudno obreten za to, što izilazi iznenada i nevidno.

Digitized by Google

rem u Janju. O prikrvju nema napomene u Kirovu životu; ali je ima u nekom uprav nastranome običaju mazdejskom. Gdjekad, bez sumnje u rijetko, Perzijanci, te i drugi Eranci, vjenčavali su se, poslije očine smrti, s materom.[1] Odurnost ovoga običaja ne protumačismo, čini mi se, nikako drugo, već ako uzmemo, da je ono bilo vjerski čin, privezan za božansku kojugod legendu; tim više, što su takovu ženidbu vršili osobito svećenici, mazi. Ta legenda bijaše, po prilici, ista, koja i naša i helenska. Protiv nasljedovanja božjeg izgleda ispriječi se obiteljsko ćustvo u naših praotaca i u Helenâ, dok se Eranci progjoše zazora, i zavedoše se za mišlju vjerskom. Avesta preporučuje brak izmegju najbližih srodnika, kao djelo zaslužno. I ep potonjih Perzijanaca, ep Firdusi-ev, iznosi, u junaku Rustemu, priču Momirovu. Ponešto od ove pregje mitične kao da je uvedeno i u latinski mit o Romulu i o Remu, koji je u ostalome, po velikoj prilici, kako to rekosmo,[2] čisto sunčani. Ovidovi Fasti rišu nam začeće Reje Silvije, majke dvaju blizanaca, kako, sustala, ona sjede na zemlju, i na drvo se nasloni, a u otvorene grudi upi lahore: sanjaše pak, po primjeru medijske Mandane, da će paoma, iz nje izniknuta, zakriliti vasionu.[3]

Malne svi Arijci propjevaše proljetnog boga. Ali suglasje mitično nigdje nije onakovo, kakvo u nas i u Helenâ. Dvije su strune, dašto, naša i helenska; no ti bi rekao u ciglog glazbila. Samo da Momirova priča ustaljena je, gdje i gdje, u formi starijoj, pa, s toga, i objašnjuje legendu Edipovu.

Što odmah poslije martanog Sunca, poslije Stojana, ovdje raspravismo Momira i Grozdanu, tome ima razlog. S martom mjesecom nastupa i proljeće. Pa i sama pučka priča ne dijeli Momira, ili Mladena, od Stojana. Priča iz Vojvodine: „Stojša i Mladen“[4] prikazuje nam Mladena kao zmaja od ognja, ravna u junaštvu sličnome junaku Stojši, kome postaje pobratim. „Reče Stojša zmaju: Kako ti je ime? A zmaj mu odgovori: Moje je ime Mladen. Onda mu Stojša rekne: I ja sam najmlagji u oca i majke; pa se onda

[1] Vidi odnosne navode u M. Dunckera *Geschichte des Alterthums*, Leipzig 1880, IV B., s. 166.

[2] U *Dijelu IV*, na str. 75—7 (175—7).

[3] L. III, v. 15—16: „Fessa resedit humi, ventosque accepit aperto — pectore“ . . . v. 26: „Et peragit tales arbore nixa sonos“ . . . v. 32—3: „Ex illis (palmis) altera major erat, — et gravibus ramis totum protexerat orbem“.

[4] Vuk. *prip.*, 5.

Digitized by Google

puste i zbrate, i tvrdu veru dadu jedan drugome, da će bratinski živeti". Dakle su Momir i Stojan istovremeni i istomoćni pobratimi, po mladosti i naspornome jednakom djelovanju u prirodi proljetnoj. Ova je priča važna i s toga, što nas uči, da je Mladen, ili Momir, junak od ognja. Ognjevito postanje Momiru i Edipu mi već naslutismo.

Vraćamo se k ispitivanju religije Sunca.

U kolu božjih porednika, okolo sjajne sofre visokoga cara, četvrti je „Jovica Resavac, Kučajinski bojni kopljenik od Resave lepe vode ladne", koji sjedi do Stojana.[1]

Oko ovog lica nije se razveo dugo epsko pričanje; no, što ga ima, ono je iz najdalje davnine. Ovaj je Jovica, bez sumnje, oni „ludani Jovan", o kome prečudno zna pripovijedati crnogorska pjesma: „Jovan i divski starješina".[2] Pjesma, odmah u stihovima početnim, dovodi cara, a ne zna mu imena; pjesma breči glasom visoke osvete: „Car hoćaše izgubiti ljubu, — car hoćaše, i nevolja mu je, — e mu ljuba mnogo zakrivila, — i za to je care pomrzio".[3] Na molbu slugâ, ipak joj car pokloni život za godinu. Osugjena i otjerana carica imaše sina, mladog Jovana, s kojim se otisnula u bijeli svijet. Sin tek stao na snagu; „nema mu do petnaest ljetah",[4] al mu je junaštvo neprelomno. Izveo konja svoga, gojena Labuda, pa sin i majka Labudu „se bačiše o ramena".[5] Majka bodrila sina: „Da bježimo, sinko, po svijetu, — a od cara i moga i tvoga, — a daleko trideset konakah, — gje ne care ni čuti ne može, — a nekmoli očima vigjeti".[6] Zemljom bježeći, „dogjoše u divsku planinu, — tu nagjoše studenu pećinu, — ali u nju sedamdeset divah, — megju njima divski starješina . . . Žestok li je ludani Jovane! . . . Pos'ječe sedamdeset divah".[7] Za tim, na Labudu išao u planinu, u lov na srne i košute. Divski starješina skrio se u pećinu, gdje ga domalo preljubi carica razbludna. Prizor je kao kod krutih skandinavskih Jötuna: „Hajd' ovamo, Jovanova majko! — Hodi k mene, da ašikujemo! — A ona mu tader besjedila: — Hodi k mene, divski starješina! — Hodi k mene, da mi

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 52—4. Vidi *Dio IV.*
[2] Vuk. *pjes.*, knj. II, 8.
[3] V. 1—4.
[4] V. 24.
[5] V. 26.
[6] V. 33—7.
[7] V. 39—48.

Digitized by Google

lice ljubiš".[1] Radi diva, zamrzila ljuta mati i na viteškog sina. Ludanome Jovanu nastaju kušnje najopasnije. Div mumlja ljubaznici: „Ti tvoje dijete upitaj, — boji li se do Boga i koga, — pa najprije igru zametnite, — prokletoga u ruke prstena, — oko njega te se kune krivo; — dijete je ludo i nevješto, — ti ćeš njega lasno nadigrati, — pak mu sveži ruke naopako, — a ja ću ga onda pogubiti".[2] Jovan mogaše majku nadigrati, no dade, da ga ona nadigra, te da mu i sveže „obje ruke, — od lakatah te do vrh nokatah"; ludo dijete „rastegnu rukama, — na sedmoro konop raskinuo".[3] Išavši opet u lov, „srete iz svijeta ćiridžije, — i pred njima ćiridžiju Rada, — gje ćeraju šezdeset tovarah, — sve na golo vina i šenice".[4] Eda bi hranio majku odagnatu, Jovan zamoli Rada i kiridžije, da mu to prodadu, pa im to „plati žutijem dukatom".[5] Ali mati jednako radi o nevjeri. Učini se bolesna, i od sina ište ponudu: „Ja bih, sinko, sa bukve jabuku, — iz velike vode Kaladžinske!"[6] U vodi je nesita aždaja, koja juriši na Jovana; no je on lasno smače. Na njega, i na konja mu Labuda, skočiše i dva silna lava, što no „veliku vodu zamutiše".[7] Oba ih živa uhvati Jovan, priveza ih Labudu za rep, sobom ih povede, a dade majci dohvaćenu jabuku. Iza ove, treća muka, najživlja, čeka junaka. Njega može da svlada samo „prokleto drndarsko tetivo";[8] pa mu time carica sveza ruke. Ona i div izgrdili svezanog mladića: iskopaše mu oba oka, i baciše jami u dubinu, u silnu jamu studenu. Nad jamom spućen je i Labud, koji vriskom ciknu, kad li eto pomoćnika. Stoji tutanj uz planinu, a javlja se Rade. „Skoči ćiridžija Rade, — i sastavi tridest konopaca, — i zasuka po dva u jednoga, — te napravi petnaest komata, — pa se Rade preko pasa sveza, — spustiše ga tridest ćiridžija".[9] Izbavio on iz jame nagrgjenog nevoljnika, odriješio mu ruke, i odveo ga k vodi Kaladžinskoj, kamo doleti od planine vila, i Jovanu stvori nove oči. Za oči, i za svu muku Jovanovu, zabrinula se, ujedno, njegova Bogom posestrima, krčmarica Jana, koja je „razumna uma i pa-

[1] V. 68—72.
[2] V. 77—85.
[3] V. 109—12.
[4] V. 116—9.
[5] V. 126.
[6] V. 164—5.
[7] V. 180.
[8] V. 195.
[9] V. 256—61.

Digitized by Google

meti, — guslara joj u svijetu nema", te će svog pobratima „gugjet' naučiti".[1] Izvidani Jovan propjevao. Smače strašnog diva, a mater, nemilu preljubnicu, svezanu povede k ocu caru, te nasta u carskim dvorima veselje veliko. Caricu zaždiše živim ognjem.

Ovo je svježa, ničim netaknuta, poganska pjesma. Malne iz svakog retka njezina zaudara apa od stare vjere. Neimenovani car biti će nebesni Car, a carica crna zimna Zemlja. Ona druguje u „studenoj pećini" sa strašnim divom, sa zimnim Jadom. „Mnogo je zakrivila", i „za to je car pomrzio"; ipak poklonjen joj je život „za godinu", koje zar znači godišnji zimni povraćaj omraze i osude. „Ludani", al „žestoki" Jovan, ludano je, al žestoko Sunce aprila mjeseca: hod mu je „po svijetu trideset konakah daleko", koliko ima u mjesecu dneva. Da ga iz zimne jame izbave, priskoči mu u pomoć „trideset ćiridžija" sa „tridest konopaca". Konopci su „zasukani po dva u jednoga", te je „napravljeno petnaest komata", pa i junaku „nema do petnaest ljetah", jer se svaki mjesec rastavlja u dvije pole, u prvu, ludu i nejaku, i u drugu, snažnu i dobitnu, kako i drugdje to već dosad opazismo. Jovanov Labud jest Sunčev konj. Ovake konje poznaje mitologija arijska; to su bogovski hipogrifi, konji i tice napola; naš ep to izrazuje tičjim imenom, što ga daje konjima vilenskim. A taman je labud, u Arijaca, simbol za sunce, jutrenje ili proljetno, koje izilazi iz tame.[2] Čisto je arijska i aždaja, ma bila riječ naša, ili uzajmljena. Aždaja se priječi osobito na sunčane bogove. U munji, koja iskače iz crnog oblaka, a razlama se i veruga, Indi spaziše strašnu gujinu, *Ahi*, što hoće da vodu otme. Istu grisku guju, *Azhi-dahâka*, vidiše i Eranci,[3] no u očima njihovim ona se već slegla na zemlju, gdje proždire konje i junake; troglava je, a pišti, dok zaokupila, te čuva od svakoga, jezersku vodu, negdašnju vodu oblačnu. Najviše je troglava i u nas, pa jednako proždire konje i junake. U Firdusi-evu epu, stravična neman bori se, na vodi Keshevu, protiv Sâma, kako se u našem bori protiv Jovana, na vodi Kaladžinskoj. Posječena je aždaja, dočim nisu dva lava, koja zinuše na Jovana, nego ih on priveza Labudu za rep, i odvede sobom. I dva lava spadaju mitu arijskom. Sunce, pri plamenom požaru svoga zahoda, usvoji, u mašti Indâ, oblik fantastičnog lava, ogromnog a nemoćnog; ta lavska prikaza njima je takozvani „zapadni lav"; no, kako

[1] V. 277—9.
[2] Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 310—1.
[3] Možda Eranci *aždahu* dadoše Slavenima još u Aziji.

Digitized by Google

je prizor opalog sunca gotovo onaj isti, koji i sunca izilazećeg, nastadoše dva lava, oba svijetla i slaba.[1] Na sunce šibaju, jednako, jabuka i prsten, a označno je, da divski starješina prsten proklinje: „igru zametnite *prokletoga* u ruke prstena". Prozirna su i dva mitična lika, koja još djeluju u ovoj pjesmi: Rade i Janja. Pomoćnik Rade, koji sa šezdeset svojih kiridžija, „iz svijeta ćera šezdeset tovara sve na golo vina i šenice", jest julijski sunčani Radogost. Taj bog žetve, koga ćemo odmah unaprijed ispitati napose, pomaže drugaru svome, a dovodi šezdeset kiridžija, to valjda broj dana u dva mjeseca, u aprilu i u juliju. Krčmaricu Janju, ili svetoduhu Janju, više puta susretasmo. Ta ognjena boginja izdiže sve redom sunčane likove mjesečne. „Guslara joj u svijetu nema": ona „uči gugjeti" visoku pjesmu, što ju, po drugoj običnijoj izreci priča i pjesama, Sunce „svira".[2] Završuje se drama smaknućem zimnog Jada i svečanim užizanjem carice, mislim, kravljenjem mrazne Zemlje.

Kome bi se ovo razlaganje činilo umjetno i previjeno, neka čita fragmente iz jednakog mita u Helenâ. Muke Jovanove, to su Heraklove muke. Herakle bježi zemljom i svijetom, daleko od oca, višnjega Zeusa. Ne ide s materom, al ga goni neutoljiva mržnja maćuhe Here. Basajući posvuda, sustiže, na planini Menalu, prebrzu košutu; u nemejskoj šumi, zadavi silnog lava; u Hesperidi, pogubi strahotu zmaja, koji, ležeći na vodi, čuvaše zlatne jabuke; ne sveza mu mati ruke „prokletim drndarskim tetivom", al, mlad i nevješt, upade u spletke jedne žene, kraljice Omfale; pri koncu truda i borba svojih, ubio strašnoga diva Geriona; nije uždena mati nemila i omrazita, al je spaljen u veličanstvenom plamenu sam Herakle. Ipak, veselje je na Olimpu. Otac Zeus sjajnog sina na la-

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 162—3. U nas ima i pjesma narodna o lavima ognjenim (Petran., III, 28). Dva poglavita i silna lava borave na Prolomu, visokoj planini (v. 65). Miloš doskočio jednome, al od drugoga, i pored junaštva svoga, mora bježati. Lavi se nakotiše u kamenoj pećini (v. 69—70); a i lav indijski čuva pećinu. svijet podzemni. Zašto Miloš, dok doskoči jednome lavu, bježi od drugoga, još jasnije će nam biti iz dijela o Milošu, u radu ovom. Pa isti lavi ognjeni, te i njihova lavčad, javljaju se i opet, u pjesmi mitičnoj (Petran., III, 33). Mladi Miloš Voinović, pomoću vile, nadbija njih, te i crnoga strašnoga Arapa; ali ih se stariji Mićo Voinović prestraši. Izbavljena je Vida čobanica i dvanaest djevojaka.

[2] „Zasvirilo sunce". Vidi *Dio IV*, str. 65(165). Može biti, da u prvoj redakciji pjesme ista svetoduha Janja Jovanu „stvaraše i oči", te da kasnije, mjesto nje, pridogje vila.

Digitized by Google

ganu oblaku diže k sebi na nebo, i vjenčava ga sa Hebom, s proljetnom neumrlom mladošću. Tek dvoje različito je megju mladim Heraklom i ludanim Jovanom. Prvo je to, što Herakle sabra pri sebi dvanaestomjesečni sav rad boga Sunca; a drugo, što njega otanji i razvedri helenski ukus.

Divski starješina svjetova mater Jovanovu ovako: „Ti tvoje dijete upitaj, — boji li se do Boga i koga, — pa najprije igru zametnite, — prokletoga u ruke prstena, — oko njega te se kune krivo". Što nose ove tamne posljednje riječi? Što za pravo znači divova želja, da „se dijete *kune krivo?*" Na upit odgovara mit latinski.

Slika Jovanova nalazi priliku svoju italsku, skoro još čistiju od grčke, ili barem stariju od ove. Poput Grkâ, koji imahu Herakla, imahu i Itali Herkula. U inače suhotnom italskom mitu, Herkul kaže na sebi ovu davnu crtu: u Latinâ uzima lice Dia Fidia, a u Sabinâ lice Semona Sanka.[1] Što Herkul, po latinskoj legendi, ubija Kaka, strašnog diva u pećini, a pripomaže mu sama Kakova sestra, neka ognjena boginja, kojoj poslije na oltaru goraše vječni oganj: u tome je Herkul naš Jovan, a Kakova sestra naša ognjena Jana, Jovanova pomagačica i posestrima. Nego, što se priča za Herkula, ono pristaje i latinskome Marsu i sabinskome Semonu Sanku. A što je *Semo Sancus?* Po etimu, *Sancus* je bog čisteći i redeći; po starinskoj identifikaciji, on je latinski *Dius Fidius,* bog uhvaćene vjere.[2] A i zbilja, do Herkulova, ili Sankova, ili Fidieva rimskog najvećeg oltara, *ara maxima,* zaklinjahu se ljudi načinom najsvečanijim; kod toga oltara, svake godine, pučka gozbina, silno veselje, *triumphus,* slavljaše uspomenu bogove pobjede nad Kakom, strašnim divom; pak taj pobožni i radosni triumf nasljedovaše, i unesoše u svjetsku historiju, svi triumfatori osvajačkog Rima. Italski bog vjere i zakletve, Semo Sancus, ili Dius Fidius, naprosto je naš Jovan, koga divski starješina hotio bi, al ne može, u napast

[1] Po starom jednom svjedočanstvu u Varona (De lingua lat., V, 66). Od sadašnjih mitologa (Bréal, *Hercule et Cacus,* p. 51) prigovara se Varonu u ovome; ali Varon, ako i slab filolog u nestašici jezičnog znanja komparativnog, bijaše opet najbolji starinar rimski, te je meni mučno vjerovati, da on lakoumno uze, za staro doba, Dia Fidia i Semona Sanka kao jednake s Herkulom.

[2] Tome Diu-Fidiu bijaše otac *Diovis,* zar sjajni Jupiter, napram *Vejovis,* Jupitera nesjajnog. Kao da se i to sudara s našim dnevnim i sjajnim, a noćnim i začamalim Vidom.

Digitized by Google

navesti, „da se kune krivo“. Mi Jovana uzesmo kao aprilski Sunčev lik; a u aprilu Sabini svetkovahu Semona Sanka, svoga Marsa. Italska razna plemena slavljahu ratnog boga sunčane godine u raznim mjesecima: Rimljani i Albani u martu, Laurentinci i Fališčani u maju, Hernici u juniju, Ekvikoli u oktobru. Ali uzdržni gorštaci Sabini, a po adetu sabinskih otaca i Peligni, ustajahu u slavu njegovu u aprilu mjesecu,[1] kako to činjahu i Srbi uz Hrvate.

I u samoj vanštini, Jovan zar nam se prestavlja kao Dius Fidius, bog Mars. Po riječi epa, sio četvrti za carevu sofru Jovica, „bojni kopljenik“.[2] Megju bogovima, „kopljenik“, *quirinus*, jeste Mars, koji, po prastarom nadijevku, jeste i *pilumnus*, što isto znači. Od boga, Rimljani bijahu Quirites, a bijahu i Pilumni, „Pilumnae poplae“, kako kaže carmen Saliare, u inače zatomljenoj izreci. Taj bog *quirinus* nazivlje se i *gradivus*, što je „hodac“: zemljom i svijetom hodac je kopljenik Jovica. Što se tiče Jovičina koplja, ovo njemu nije pridato slučajem, hirom epske pjesme. Kakogod Marsa, koplje označuje i Jovana. Kao nešto glavno iznosi ga, osim epske, i stara ženska pjesma, gdje Jovan „livadu kopjem mjeri“. Pjesmu sad jekavci pjevaju kao svatovsku, a bijaše, mislim, negda bogov epitalam: „Livade su urešene — b'jelim cv'jetom i crvenim. — Mladi Jovo konja igra, — u livadu kopje mjeri, — a vila ga s gore gleda. — Vila Jovu govorila: — Što livadu kopjem mjeriš? — No s' obrni s desnom stranom, — s desnom stranom put istoka, — gjeno divno kolo igra, — tu je tvoja vjerenica, — svakim dobrom ispunjena, — i ružicom od proljeća, — i grinjicam od bisera“.[3] Na proljetnim livadama, koje svojim kopljem mjeri, Jovan pohlepno srče miris bijelog i crvenog cvijeća. Osim što je bog rata, poljski je proljetni bog i rimski Mars.

Pored sve divove i materine napasti, mladi Jovan, u tome pravi Dius Fidius, ne će da „se kune krivo“. Neznabožačka glasovita pjesma „Sveci blago dijele“[4] pominje svetoga Jovana, gdje, pri

[1] Ovidii Fasti, l. III, v. 87—90 i 93—6: „Quod si forte vacas, peregrinos inspice Fastos: — Mensis in his etiam nomine Martis erit. — Tertius Albanis; quintus fuit ille Faliscis; — sextus apud populos, hernica terra, tuos . . . Quintum Laurentes, bis quintum Aequicolus asper, — a tribus hunc primum turba curensis habet. — Et tibi cum proavis, miles peligne, sabinis — convenit: hic genti quartus utrique Deus“.

[2] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 53.

[3] Id., knj. I, 92, v. 1—14. Uporedi i pjesmu I, 125.

[4] Id., knj. II, 1.

Digitized by Google

podjeli svetačkih darova, sebi uze „kumstvo i bratimstvo“.[1] Ovaj sveti Jovan, koji, kao svoju, čuva zakletvu kumstva i bratimstva, isti je s mladim Jovanom, koji se žaca od krive kletve, a isti i s kletvenim bogom rimskim: „Me Dius Fidius!“

Sveti Jovan duboko zasječe se našim ljudima u srce. Kad je ljuta nevolja, iz dna duše našeg čovjeka izlijeću riječi: „Kunem te Bogom i velikim svetim Jovanom!“ Štitnik kumstva, sveti Jovan, čak i daruje se, megju kumovima: „ovaj nije darovao kumu: — kuma njemu svetoga Jovana, — a on njojzi pare ni dinara“,[2] kaže pjesma o poganome grješniku, u pučkom paklu. A druga starinska pjesma o „kumovanju Grčića Manojla“ proklinje ovoga krivokletnika i nevjernika: „Što prodade kuma za cekine? — Platio ga svetome Jovanu!“[3] Ove su pjesme iz Crne Gore, a sav jekavski govor silno izražava moć i odmazdu Jovanovu: „Ma što kažeš, Jakove, Bog ti i veliki sveti Jovan!“[4] — „Ma jeste li pri sebi, ljudi, Bog vi i veliki sveti Jovan!“[5] — „Ja sam ne mogu s Bogom i sa svetim Jovanom ratovati!“[6] — „Stan', kume, vijećamo ti Boga i svetoga Jovana!“[7] — „Upitah ga: šta je, kume, kazuj, vežem te Bogom i zlatnim svetim Jovanom!“[8] Riječi „kum“ i „kuma“, premda Slavenima zajedničke, nisu slavenske izvorne, već načinjene od riječi latinske[9]; nije, dašto, izvorno ni kršteno kumstvo, ni vjenčano; ali „šišano“ svakako pripada staroj vjeri. Potonje ovo kumstvo držahu Germani, od pamtivijeka; a oglasi se u historiji slučaj jedan toga kumovanja. U nevrijeme za pape rimske, okumi langobardskog kralja Liutpranda mladi Pipin, sin franačkoga Karla Martela; dogje Pipin u Paviju, da mu Liutprand kosu „ošiša“, a od onda nazva kuma ocem, ili poočimom svojim.[10] Za ovo isto kumstvo, kad se poodraslu djetetu za prvi put siječe kosa, znadu i običaji

[1] V. 57.
[2] Id., knj. II, 4, v. 21—3.
[3] Id., knj. II, 6, v. 33—4.
[4] Vrčevića *Niz prip.*, str. 58.
[5] Id., str. 80.
[6] Id., str. 63—4.
[7] Id., str. 174.
[8] Id., str. 143.
[9] Compater-къmotrъ, kumъ ([starosl.] Miklošić, *Etym. Wört.*).
[10] Paul. Diac. *de Gestis Langob.* l. VI, c. 53: „Carolus princeps Francorum Pipinum suum filium ad Liutprandum direxit, ut ejus juxta morem capillum susciperet. Qui ejus caesariem incidens, ei pater effectus est, multisque eum ditatum regiis muneribus genitori remisit“.

Digitized by Google

i pjesme našeg naroda. To biva i bez popa, te megjusobno mogu kumovati ljudi hristjanskog i turskog zakona, premda kumstvo veže gotovo tvrgje od rodbinske same sveze. Koje pak božansko lice pri kumovanju djeluje, kaže Jovanu pridjevak „zlatni", usporegjen uz ove stihove bosanske jedne pjesme: „Okumi mi sina i trećega, — taman mi je d'jete za kumljenja . . . te mu Mijo čedo okumio, — kose mu je zlatom pozlatio".[1] Božje Sunce kumčetu negda „zlatom zlaćaše kose".[2] Mlado Sunce, koje redi, čisti i kaje, mi upoznasmo kao poglaviti izvor priprostitoj etici naših djedova, a i drugih Arijaca.[3]

Nego, etičnu svoju moć mlado Sunce, i njegov zamjenik sveti Jovan, nigdje ne vršili, koliko u obrani mile i ljupke sveze, što za vijek zbrati pobratime i posestrime mlade. Pobratimstvo je nešto predrago i prenježno, može biti najnježnije, u osjećanju naših otaca; pa ovu ljubicu etike prethristjanske uze, kao svoj dar, sveti Jovan. Pobratimstvo odlikuje Slavene mimo ostale Arijce, a Srbe i Hrvate mimo Slavene. Nešto slična nalazi se samo u hrapavoj i uzdržnoj Sparti. Spartance, ljute ubojnike, rastavljaše od drugih Grka neka mekana ćut prema svojim ženama, ćut ženska, predbačena i nama Slavenima. Prepuno ovo osjećanje odušivalo i drukčije: u njegi starijih spram mlagjih drugova, a osobito u *enomotiji:* braća od zakletve i sućuti, a ne braća po brastvu, slobodnim izborom pristajahu zajedno, uz prisegu, da jedan drugoga za živu glavu ne će u boju napustiti. Enomotija bila prva čestica, taktična prva jedinica, glasovitoj spartanskoj vojsci. Dali pobratimstvo sabra redove u davnim vojskama Srbâ i Hrvatâ, mi ne znamo; ali znamo, da bezprimjerna maha zahvati u društvu njihovu. Bratilo se sa zamjenite privrženosti, sa prijave u snu, sa ljute nevolje. Osobito kojekakve nevolje radi, uzvikivalo se: „da si mi po bogu brat!" a kad se to „za boga primaše", spajala se „braća po bogu" megju sobom tješnje, nego li braća naravita. Bivalo pobratimstvo i izmegju oba spola, te pobratim ne vjenčavaše posestrimu, kao ni svoju sestru rogjenu. Braća nerogjena bijahu kao i rogjena; bijahu i više, jer njih svagda pratilo budno oko boga vjere: „Da s' ne bojim cara

[1] Jakića *pjes.*, knj. I, 50, v. 43—4 i 370—1.

[2] U Rumunjâ, obred pri ovom kumovanju, po svoj prilici uzetu od Slavenâ, zahtjeva, da kumčetu već bude navršen treći rok života, treća godina. Kum reže kosu novim nožicama, pa kumčetu više glave lomi pogaču (Slavici, *die Rumänen*, s. 167).

[3] *Dio III,* str. 5—7 (149—51).

Digitized by Google

i carice, — ja se bojim Boga i Jovana".[1] A teško od boga bilo i ne primati u nevolji ponugjeno i prizvano brastvo, jal kumstvo, Jovanovo. Odricatelja moglo snaći čudo. „A poteže mača zelenoga, — desna mu je prionula ruka, — on prihvati i lijevom rukom, — prionuše ruke obadvije", kaže pjesma za Zvijezdića Ivana, koji Jovanovo prizvano kumstvo odbi.[2]

U nestašicu državne obrane, pobratimstvo povećavalo srestva obrane individualne, pa se i time u narodu utvrdi. Ali je kod njega glavno, što davaše oduška ljubaznosti slavenskoj. Ovoj ljubaznosti najbolji je dokaz godišnje veliko pobratimstvo, koje naša čeljad još sklapa na „družičalo", ili „ružičalo", ili „pobušeni ponedeljnik". To je drugi ponedjeljnik poslije uskrsa, kad se, u prvu mladinu ljeta, spominju mrtvi od one godine, te im se pobušavaju grobovi. Opaziti je, da to doba najviše pada u april mjesec. Iza pobušanja mrtačkih jama, momci i djevojke „družičaju se". Opletavši vijence od vrbovih mladica, kroza njih se cjeluju, i mijenjaju uskrsna jaja. Ponajviše, to rade momci megju sobom, a tako i djevojke; pa koje goni sućut, oni vijence promijene i metnu na glavu jedno drugome, dok se zakunu, da će momci biti godišnji pobratimi, a djevojke godišnje drûge. Na novo družičalo, neki ostanu ovaki drugovi, a neki se ponove.[3] Ovo je družičanje tako milo i drago, kao da je uzeto iz helenskog rukosada.

Trebnici i srbulje nose hristjansku molitvu za pobratimstvo, što blagosiljaše i crkva. Ali sveti Jovan, kome u dio zapade dar kumstva i pobratimstva, nije, no prividni svetitelj iz nove vjere. Pod prilikom Jovanovom očevidno se pritajao davni bog Srbâ i Hrvatâ. Djelovanje mu pregledasmo, al pravog imena ne dohvatismo. Zašto ga obraćenici nazvaše Jovanom, to je lasno reći: vjernom i milokrvnom bogu iz kola dvanaest Sunaca najpriličniji se činio vjerni i mladi Jovan u dvanaestorici apostola.[4] Ali nam nije iz već zatomljene prošlosti izvući bogovo ime. Ako ne boga, a to barem njegovo ime, apostol Jovan nastupi i otjera u nepovrat. Kad bismo

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 66, v. 178—9.
[2] Id., knj. II, 94, v. 354—7.
[3] Vuk. *živ. i ob.*, str. 27—8.
[4] Kao da i Rusi boga prozvaše Ivanom. Ruske *skazke* nemaju omiljenijeg tipa od mladog i viteškog carevića Ivana, ili Vaniuša. U pogdjekojoj *skazki* Ivan je „durak", glupan, to po naopako shvaćenoj ludosti mladih godina. Carevića češće prati lijepa Helena ili Marija, koja izgleda kao naša Janja, ili Marija, krčmarica. Ivan je više puta i uz dva starija brata, a onda oličuje trojno Sunce noćno, kako to vidismo i u našim pričama *(Dio III)*.

Digitized by Google

rekli, da se bog za antonomaziju zvao Davor, ili Davorin,[1] kao prvi punom snagom opasani i ubojni izmegju dvanaest godišnjih *davora*,[2] mi toj hipotezi ne bi mogli podati nikakva oslona, van ovoga vrlo slabog. Kletvena i molitvena riječ *davori!* izilazi i u singularu *davor!*[3] pa je prečesta u stajaćem starom govoru, kakogod i hristjansko današnje kumljenje sa svetim Jovanom. A i *davorije* kao da su s Jovanovim kumstvom u svezi. Kaže se, naime, „svatske davorije" za pjesme kumovske i vjenčane.

Bilo kakvogod ime aprilskom Suncu, ovo Sunce zadovolji ljudskoj čežnji za duševnim skladom, i namiri srce Srbima i Hrvatima neznabožnim. Kumstvo i pobratimstvo, pravda i prijateljstvo, najveće stoji od ovoga mladoga boga, vrlo slična s eranskim Mithrom, s italskim Dius Fidius i s helenskim Apolonom. Gdje im treba nebesnih svjedoka, ljudi, kod Homera, uvijek zazivaju pravednog kaznitelja, Apolona, koji ubija smrdnu aždaju, *Pythona*, pa i putenog napasnika svoje majke Latone, ogromnog diva *Titya*, pritajana u zemlji. Priča Apolonova i Jovanova u ovome, koje je najglavnije u mitu, jednače se skoro do istovjetnosti.[4] Tek u plastičnoj tvorbi razlika je megju Apolonom, ubilcem Pitona i Titija, i ludanim Jovanom, ubilcem aždaje i divskog starješine. Apolon nadkrili Jovana za to, što njega obigraše grčke muze.

Pod hristjanskim imenom, ali uz adjektiv iz davnih doba, dogje do nas i peti vojvoda oko carskog stola, a uz carevo desno koljeno. To je Golemi, ili Golemović-Gjuro.[5] Nego, ime družice mu boginje sasvim je pogansko, pa po njoj moći ćemo, valjda, zaći i do imena boga.

Drugarica Golemog svetitelja bijaše Lada. Pred mjesec maj, i kroz ti mjesec, Hrvatice još „ladaju", na čast davnoj boginji. U Karlovcu na Gjurgjev dan (23 apr.), a u okolici uoči Gjurgjeva dne, djevojke, ovjenčane Gjurgjevim cvijećem, idu okolo od kuće do kuće, pjevajući pjesme i pripijevaći Ladu.[6] Po boginji, one se

[1] U čudesnoj priči 22 Kojanovljeve zbirke, sretamo Davorina, sina Upravde, te sjedi s carem na carskom prestolu. Što je Davorin Upravdin sin, to kao da se nekako slaže s pravdom svetoga Jovana.

[2] Pazi na ovaj stih, u jednoj svatovskoj pjesmi (Stojanovića *pjes.*, s. 272): „Davor tebe! djevojačka majko!" To, kao da je: „Davor tebe sačuvao!"

[3] Vidi *Dio IV*, na str. 27—8 (127—8).

[4] Ludani Jovan, kao što sa sunačnim Heraklom, slijeva se i sa sunačnim Apolonom.

[5] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 55.

[6] Vuk. *živ. i ob.*, str. 29.

Digitized by Google

zovu „ladavice“. Drugdje, megju kajkavcima hrvatskim, ladavice[1] ladaju od Gjurgjeva sve do Ivanja dne, t. j., kroz cio mjesec, što negda bijaše posvećen majskome bogu. Jedna pjesma, u varaždinskom kotaru, glasi: „Sveti Jura kres naložil, — sveti Jura, — na Jurjevu na večerju, — na Jurjevu. — Dimo pošel, prsten zgubil, — dimo pošel. — Idi, luba, najdi mi ga, — idi, luba, — — najdi mi ga, donesi ga, — idi luba. — Jišla luba, je ga našla, — jišla luba, — je ga našla, donesla ga, — je ga našla“.[2] Sveti Jura, ovdje, nimalo ne prikriva boga, koji eto traži svoj sunčani prsten, i vjenčava se s boginjom. Istog Juru, Ladina ženog ljubovnika, izvodi i štokavska ženska pjesma, koja drugo nije do ista kajkavska himna, u jednakom osmercu: „Gjuragj kosi po pobrgju, — Lado! Le! mile! — Konja penje po zalagju, — oj Lado, oj! — Gjurgju žegjca dodijala, — Gjuragj konju govorio: — Vrisni, konju, dobro moje, — ne bi 'l čula moja ljuba, — ne bi 'l vode donijela, — tebe vode, mene vina“.[3] Pominje kralja, a ne Gjurgja, jedna pjesma iz Slavonije[4]; ali ko je taj kralj, vidi se po „polju, punu sâda“, i po „zelenu lugu, punu hlada“: „Mi idemo, Ljeljo! — ravnim poljem kralju, Ljeljo! — i zelenim lugom. — Ravno polje, Ljeljo! — ravno puno sâda, — zelen luže pun je hlada. — Lado! Le! mile! Ljeljo oj Ljeljo! — Mi idemo, Ljeljo! — mi idemo kralju, Ljeljo! — sad pred bijele, Ljeljo! — sad pred bijele dvore, Ljeljo! — dobra gospodara. — Lado! Le! mile! Ljeljo oj! — I nosimo, Ljeljo! — i nosimo kralju, Ljeljo! — bijelom dvoru, Ljeljo! — bijelom dvoru, kralju, Ljeljo! — zdravlje i veselje. — Lado! Le! mile! oj Ljeljo oj!“[5] Lado! Le! mile! pobožni je usklik lijepoj miloj Ladi[6] i visokoj miloj Lelji, carici nebesnoj. Ovi usklik, što u više ženskih davnih pjesama dolazi, uhvaćeno kolo i sada pjevajući

---

[1] Tamo ih kažu „ladarice“.

[2] Kukuljevića *pês.*: pêsme Ladarske. A, pri svršetku ladarskih dana, uoči Ivanja dne, pjeva se oko Križevca: „Lep nam Ivo kres nalaže — na Ivanjsko na večerje, — oj Lado! Lado! oj Ivo, Lado!“

[3] Vuk. *pjes.*, I, 288, v. 21—8.

[4] Stojanovića *pjes.*, str. 278—9. Pjesma zapade u koledarske, a pjeva se „napjevom stranačkim i čudnim, kakvim se ne pjevaju druge naše pučke pjesme“, opaža Stojanović (str. 13—4).

[5] Ova mi se pjesma čini, osim joj starinskog i čudnog napjeva, i u ostalome ni najmanje promijenjena prema prvašnjoj njezinoj osnovi. Zdravlje i veselje ide Suncu, a od Sunca i ljudima prilazi.

[6] *Lada*, po svoj prilici, znači: lijepa. Vidi u Miklošića *Bild. der slav. Personenn.*, s. 31, pod *lad-*, i *Etym. Wört.*, pod *ladŭ*.

Digitized by Google

oteže, pa ga navadno ponavlja, kao zadnju uspomenu usrdne negdašnje pobožnosti prema velikim boginjama. Pjesmom uznoseći bujno vjenčanje kitnoga maja, Hrvatice i Srpkinje mlade živo pripijevahu imena lijepe cvjetne Lade i bračne višnje Lelje. Združene ove dvije boginje može biti da udrža i pučki govor, gdje ljudi šaljivo vele: „Tako mi Lade i Vlade i devet sjemena". Ta Vlada biti će Vladarica nebesna. Udrža ih zar i u izrazu: „Lele mile" ili „Lile mile".[1] Od sviju boginja, uz veliku majku Lelju, bi aše spominjana blaga i draga Lada, koja hrljaše na krilima ljetnih lahora: „Molimo se, Lado! — molimo se višnjem bogu, — oj Lado oj! — da popuhne, Lado! — da popuhne tihi vjetar, — oj Lado oj!"[2] Kad svecenici Hrvate i Srbe privoliše na Hristovu vjeru, brišući bogovska imena, ne zbrisaše ni ime „Lelja", ni ime „Lada". Osim pjesama, što ih ovdje i drugdje već navedosmo, dolazi češće, kad je govor o ljubavi, u pripjevu Lada, obično dvaput podvikivana: „Gledah momu od malena — Lado! Lado! — od malena do golema — Lado! Lado!"[3] Mekanoj, razbludnoj boginji, u svatovskim pjesmama odlijeće i uzvik: „Lado mazo!"[4] Ovako, dašto za nju više ne znajući, još je zazivlje, u Slavoniji, kolo pustosvatica, kad ove dočekuju udavaču iz očina u mla loženjin dom.[5]

Ovo glasovito pripijevanje Lade i Lelje za maja mjeseca, ovo ustrajno pučko pominjanje negdašnjih velikih boginja srpskih i hrvatskih, nalazi jake potvrde u historičnoj jednoj vijesti iz sjeverozapadnih slavenskih krajeva. Vijest je u nekoj pöljskoj knjižici, štampanoj 1550 g., a kaže, da je na jednoj gori bila bogomolja „triju idola, nazvanih Lada, Boda, Leli", pa da tamo, „na dan prvoga maja", igjaše prosti narod, da se moli i da žrtvuje. Poganska bogomolja poslije je razorena, i na njezinu mjestu nasta crkva svete Trojice.[6] Dakle, Poljaci pogani veličahu Ladu i Lelju

[1] N. p.: „sve oko njega lile mile" (Vuk. *rječ.*) — „ne zna, ali će š njome niz dlaku na lilemile, ali okosito" (Vrč. *Niz. prip.*, s. 278). Kako je „Le" skraćenica od „Lelja", mislim, da je i od „Lada" skraćeno „La", te „lale mile" da je za pravo „La Le mile".

[2] Stojanovića *pjes.*, str. 279.

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Lada.*

[4] Stojanovića *pjes.*, str. 273.

[5] Za značenje riječi „maza", isporedi: „od maze je prsi razdrljila" — „maza materina" (Vuk. *rječ.*, pod *Maza).* U češkom jeziku, „lada", „lajda", bludnica, valjda je ova ista hristjanstvom degradirana boginja.

[6] Archiv, IX, s. 528.

Digitized by Google

u isto doba maja, gdje se i u nas združene Lada i Lelja još zazivlju.[1]

Čas prije rekosmo, da je Ladu naći i u pripjevima pogdjekoje svadbene pjesme. Ladina udaja u maju bude, zaista, uzorom ženskoj udaji megju ljudima. Ladu i cvijeće pjeva svatovsko kolo, kad pjesmom daje oduška želji nevjestice: „Sitno cvijeće po livadi, — Janje mlado! — U kite me naberite, — Lado! Lado! — U kolo me ponesite . . . I ta kita progovara . . .: Po kolu me dijelite, . . . ne dajte me oženjenu, . . . oženjen me ružno nosi, . . . a ja cvijet većma venem".[2] Pače, u Malorusâ „ladovati" hoće reći: pjevati svatovske pjesme.[3]

Da dani Gjurgjevi bijahu dani velikoga braka u prirodi, pa i ljudskih brakova u zadrugama Srbâ i Hrvatâ, tome imade mnoštvo dokaza u govoru, u običajima i u praznovjerju našega naroda.

---

[1] Vijest pöljske knjige ima znamenitosti i u općenitijem pogledu. Putem historičnih svjedočanstva, mi smo obaviješteni ponajbolje o staroj vjeri sjevero-zapadnih Slavena, t. j. Poljaka i obližnjih im plemena na donjoj Labi i u baltičkom primorju. S bogovima tih krajeva puno puta su od nas usporegjivana božanstva iz naše pučke tradicije. Ali to teško ide, misle neki, jer da su drugi bogovi u sjevero-zapadnih Slavena, a drugi u Slavena južnih. Ja nasuprot kažem: bogovi, u suštini, jednaki su i tamo i amo, a različita mogu biti tek božja imena. Nego, primjer pöljske, isto kao naše, i Lade i Lelje, dokazuje, da tvrdnju o različitosti, i što se tiče samih imena, treba suziti u tijesne granice. Kakogod što i drugi rodovi u arijskoj velikoj grani čovječanstva (Indi, Eranci, Heleni, Itali, Germani), tako i ukupni slavenski rod imadijaše, u svima svojim plemenima, od prilike jednu te istu religiju. Italska plemena, umbrijsko, oskijsko i latinsko, megju sobom bijahu više otugjena, nego li slavenska u vijeku poganskom, pa ipak komparativna mitologija sve to većma svodi im bogove na izvorno jedinstvo. Duševnu ovu zajednicu, jezičnu te i vjersku, velikih rodova ljudskih čisto spazi, već kojih pedeset godina nazad, J. Grimm. „Govore li istim jezikom", veli on, „razni dijelovi puka kakova, onda im je uvijek jednaki način vjere i bogoštovja sve dotle, dok ostaju pri svojoj naravi, a nisu izloženi nasilnome uticaju sa strane . . . Koja kritika počinje time, da niječe, ili u sumnju dovodi, što je živo i predaino u pjesmi i priči pučkoj, ona sebe sapinje i uništuje. Kritici je samo sabirati, regjati i po povjesnom razvoju raspravljati sadržinu" *(D. M.,* s. 81). Na istom mjestu, Grimm kaže i to, da „Slaveni", ako i rastureni na daleko, imaju poglavite bogove zajedničke. Ja u ovo zadnje ne upirem, jer u Grimmovo doba slavenska mitologija bijaše još u povoju. Ali opće pravilo kritično, kako ga Grimm udesi, do danas ne izgubi ništa od svoje naredności i tvrgje.

[2] Petranovića *pjes.*, knj. I, 86.

[3] Miklošić, *Etym. Wört.*, pod *lad-*.

Digitized by Google

Kad je Gjurgjev dan, „hoće gora da pupča, a cvijet da cvati“,[1] te hoće onda, po pučkom mišljenju, da se i najlaglje sljube momci i djevojke.[2] Dogje li taj dan, „ne pita list goru, ni gjetelina livadu: hoću li o napretku? nego, po božjoj naredbi, svaki list iz svoga ogranka, a svaki cvijet iz svoga pupoljka“.[3] Gorski snjegovi okopnili, a gora se preodjela lišćem i zemlja cvijećem; propjeva ševa, te prispje blagovijest Gjurgjeva mladim Hrvaticama i Srpkinjama. Već u noći, pred Gjurgjev dan, njima se sanja o sugjeniku: ovoga će one usniti, metnuvši pod glavu koješta nanj namijenjeno.[4] Ranim jutrom, na Gjurgjev dan, u Boci, tri djevojke, sluteći na skoro vjenčanje, „idu na vodu, da ih vode, nose proso, da ih prose, nose grabovu grančicu, da ih grabe“.[5] I bračni vijenac, što vjenčava našu udadbenicu, po svoj je prilici uzet iz božanske spreme cvjetnoga Gjurgja. Viju mome vijence od smilja, namijenjene na sugjene momke, te ih spuštaju niz vodu, da ih voda nosi; a bog tim djevojkama nadahnu ljupku pjesmu: „Plovi, plovi, moj zeleni venče, — te doplovi do Gjurgjeva dvora!“[6] Velikoga Gjurgja one susretaju u najljepšim odjećama, hvataju u baščama kićeno kolo, i pripijevaju pjesme svakojake.[7] Nego se „ljetni Gjurgjev danak“, prije svega, slavi kupanjem. Minula mutna voda prvog proljeća; ona je u potoku sad bistra kao Gjurgjevo oko. Da ih se božja moć dotakne, muškarci, na osvit Gjurgjevih dana, kupaju se u rijekama, a žene po gradinama, u mirisnoj omaji. *Omaja* je voda, što se omahuje i prska s kola vodeničnog, a bijaše zacijelo sakralna našim starima. Još jednako metnu u nju osobito

---

[1] Vrčevića *Niz prip.*, str. 57.

[2] Id., str. 24: „Nije lasno, moja gospodo, zaustaviti o Gjurgjevu dne goru da ne pupča, a livade da ne ćetaju; a ko hoće časno, nije mu lasno; još mlada i zdrava; u selu na pretek mladih momaka, te se nekako, jadi je ne znali! bez ičijega znanja sljubi s Perišom . . .“

[3] Id., str. 34.

[4] Milićevića *živ. Srba*, str. 96. A na str. 93: „U oči Gjurgjeva dne, devojke naberu cveća i svežu ga u kite, i te kite namjenjuju na momke, od kojih se nadaju voljenju. Kite te u gluho doba noći iznose na otvoreno mesto . . . i tu ostavljaju do zore, a u zoru hite da vide, na kojoj je kiti najviše rose, onaj će je momak one godine najviše voleti. Ovo se mora raditi tajno, da niko ne vidi“. Ovaj dražesni običaj drže u Krajini negotinskoj, te se čini više rumunjski, nego srpski.

[5] Vuk. *živ. i ob.*, str. 29.

[6] Vuk. *pjes.*, knj. I, 330, v. 8—9.

[7] Id., knj. III, 89, v. 29—33.

Digitized by Google

miloduha selena,[1] pa mlade šume i svakog cvijeća, što ga ima u maju[2]; metnu gjurgjic,[3] koji, kad se nabere prije sunca Gjurgjeva jutra, te sasuši, biti će lijek od kijavice.[4] Živa zdrava omaja poznata je i Nijemcima.[5] I Grci držahu, da udavače, a i mlade žene, jamče sebi rod, kad se one kupaju u živoj vodi potokâ i izvorâ. A taman iz vodene pjene, iz omaje, mislim, iskoči im boginja ljepote i ljubavi, Ἀφρο-δίτη.[6] I sad djevojke naše vjeruju u omaju, da će im od nje lice biti lijepo i čisto, i kosa da će im rasti.[7] A ljubavnu pomamu ištu od trave omana (campanula, inula helenium), koju uzberu uoči Gjurgjeva dne i ostave preko noći.[8] Oman im se prividja kao neko božje biće; primamiće im momke, te mu reku: „Omane brate rogjeni, pomami toga i toga za mnom!“[9] Na božić ljudi sa sela gataju još više, nego na Gjurgjev dan, ali djevojke nigdje u godini toliko. Budan, vedar, veseo,[10] Golemi Gjuragj bijaše pravi bog mladosti, u jeku najljepšem. Š njim starost nema posla: „moji su Gjurgjevi dni prošli, a nastupio im jesenji listopad“,[11] svejednako vele starci; ali ga čila mladež jedva čeka, otkle izraz: „do Gjurgjeva dne“, ad calendas Graecas.[12] Nestrpljivo ga izgle-

[1] Vjersko znamenovanje miloduha, ili selena (njem. fremde Liebstöckel, lat. apium, grč. σελίνον) prelazi slavensko vrijeme. Miloduhom ovjenča se sunačni Herakle. Mislilo se, barem u srednjem vijeku, da je afrodiziačna biljka (Gubernatis, *Myth. des Plantes,* pod *Apium-Jusquiame).*

[2] Milićevića *živ. Srba,* str. 95 — Vuk, *živ. i ob.,* str. 28.

[3] Ili gjurgjica, ili Gjurgjevo, gjurgjevsko cvijeće (convallaria majalis).

[4] Milićevića *živ. Srba,* str. 95.

[5] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 492—3.

[6] To iz početka, prije no primorski Heleni rekoše, da se stvori od morske pjene.

[7] Milićevića *živ. Srba,* str. 95.

[8] Je li *oman* u jezičnom odnošaju s *omajom,* ja to ne znam.

[9] Milićevića *živ. Srba,* str. 94.

[10] „Kad ko spava na Gjurgjev dan, boleće ga glava celo leto i biće grozničav“ (Mil. *živ. Srba,* s. 94) — „Na Gjurgjev dan ne valja spavati, da ne boli glava; ako li ko spava, a on treba na Markov dan (25 apr.) da odspava na onome istom mjestu“ (Vuk. *rječ.,* pod *Gjurgjev dan)* — „Bog te sačuvao vedra božića, i oblačna Gjurgjeva dnevi“ (Vuk. *posl.)* — „Daj ti mene veseli dan Gjurgjev, daću tebe sira i mlijeka“ (id. ib.). Što se tiče spavanja, mi već rekosmo (*Dio III,* s. 7 (151), da je ono, po nazoru eranskom i slavenskom, u prilog tamnim duhovima, a budnost da pristoji Suncu. U Golemom Gjurgju razabrati je i po ovome sunčano lice.

[11] Vrčevića *Niz prip.,* str. 102.

[12] Id., str. 52: „ . . . Kako je ovi započeo, čini mi se, da do Gjurgjeva dne ne će svršiti“.

Digitized by Google

dala osobito davna omladina srpska i hrvatska, kojoj se javljao u „proljetnjem cviječu“[1] i u bludu punog zelenila. Toga zelenila radi, Golemi bog, potonji sveti Gjuragj, pobožnicima se prizirao kao „čudan dobar junak — na vitezu konju zelenome, — i na njemu čisti zelen skerlet“.[2] Poljem lazeći, on štiti njive i usjeve.[3] Na Gjurgjev dan, naši ljudi se valjaju po zelenoj šenici.[4] Sakralna bijaše Gjurgjeva zelen. U Paštrovićima, kad kći udavača polazi iz očinoga doma, otac joj kaže tronut, u dobroj molitvi: „Da ti napreduje svaka tvoja rabota, kako voda o Božiću, a list i trava o Gjurgjevu dne!“[5]

Golemi taj bog zelenila, cvijeća i ljubavi mladenačke, bog preopune proljetne radosti, sporio bi, jednako, plod i rod skotski. Zadruge naših otaca njemu se utjecale, da im marva napreduje, da im krave budu mliječne. Običaj je u narodu, da se na Gjurgjevo rovaši stoka. Oko Timoka, kućni gospodari pašte se, da janjcima na svaki rog prilijepe po jednu svijeću. Gdjegdje, izbace pušku preko stoke za to, da u njoj bude napretka.[6] Vatra sluti na Gjurgjevu moć, koja ogrijeva.[7] A da bi krave, novogodišnjim redom, postale mliječne, dadu im da jedu travu, što se zove „vratič“, ili „povratič“ (tanacetum crispum), u Lici „umanika“.[8] Gjurgjevo mlijeko tako je čudno, da se može i preuzeti od jedne stoke na drugu. Kad se, na Gjurgjev dan, triput optrči oko tugje stoke, ili, još bolje, kad čobanice, ili raspasane, ili gole, prije zore nekako vračaju s muzlicom, eto je mlijeko izvučeno, te prilazi iz jedne u drugu marvu.[9] Golotu vidismo kao obred starog vjerovanja.[10]

[1] Pri podjeli svetačkih darova, u crnogorskoj pjesmi (Vuk. *pjes.*, knj. II, 2) uze „Gjorgjije proljetnje cvijeće“ (v. 32).

[2] Ovako Vukova drevna pjesma: „Ko krsno ime slavi, onom i pomaže“ (knj. II, 21, v. 69—71), gdje se priča o čudnoj prikazi svetoga Gjurgja.

[3] Svuda po Srbiji, „uoči Gjurgjeva dne grade se krstovi od leskova pruća, pa se meću na kuće, u baštu, njive i useve, na stanove, da ne bi preko leta grad tukao“ (Mil. *živ. Srba*, s. 93).

[4] Vuk. *živ. i ob.*, str. 28.

[5] Vuk. *rječ.*, pod *Dobra molitva.*

[6] Vuk. *živ. i ob.*, str. 29.

[7] „Doće tebi Gjurgjev danak, — ogrijaće te“, u smislu krutom (V. P. pjes. hercег. u *Slovincu* g. 1878, br. 4).

[8] Vuk. *rječ.* I davna riječ „umanika“ nosi značenje mahanja i gorenja. Vidi u Daničića *Korijeni*, str. 314.

[9] Milićevića *živ. Srba*, str. 96. Za sve obilje pučkog praznovjerja o Gjurgjevu dne, čitaj „Gjurgjev dan“ i u drugom dijelu Milićevićeve radnje: *„Život Srba seljaka*, Gl. 37, s. 116—7.

[10] *Dio IV*, na str. 6—7 (106—7).

Digitized by Google

Obična je riječ u narodu, da „nema ljeta bez Gjurgjeva dana“. Ovi prvi dan ljeta oci nam neznabošci slaviše kao preradosni blagdan, kao „velik dan“: „More velo, veliko, — dogje li ti velik dan? — Bogme dogje i progje, — Gjurgjevo cveće odnese, — Gjurgjevo cveće, gjurgjevak, — Gjurgja ga bere, prebira“.[1] Ovako, u krajevima do rijeke Morave, pjeva kolo djevojačko, kroz cijelu jednu nedjelju dana. A baš za nedjelju dana čini se, da je trajao veliki god boga. U Lici, kad je navršena nedjelja po Gjurgjevu dne, biva „mali Gjurgjev dan“,[2] kao što u Srbiji dolazi „mali božić“ sedam dana iza velikoga božića. Ovi paralelizam mogao bi nas voditi ka zaključku, da se, na početku svakoga mjeseca, jednako dugo slavio dotični sunčani bog, ili da je barem to slijedilo kod probranijih takovih bogova. Ljetno godovno Gjurgjevo bijaše svečano, kao što i godovno novo rogjenog Sunca, s Božićem i s Koledom, pri suncokretu zimnom, pa i ono Sunca u godišnjem naponu, pri suncokretu ljetnom, koje ćemo naskoro viditi. Uoči božića, plama domaća badnjakova vatra, na lik vatre, što se s novim godišnjim Suncem zapaljuje na nebu; uoči Gjurgjeva dne, plama, danas, u Hrvatskoj, krijes,[3] što, goreći na otvorenom polju, prikazuje ljetno Sunce, golemo i žarko.[4] Svakako, dani Gjurgjevi bijahu veliki, pa je, valjda, nomenklatura njihova pridana velikomu hristjanskomu godu vaskresenija Hristova, što pada blizu do ovog istog vremena. Kao što za Gjurgjev dan, i za dan uskrsni, u strani Srbije preko Morave, kažu „veligdan“.[5] A „cvijeti“ (dominica palmarum) sva je prilika, da negda bijahu cvijeti Gjurgjeve.[6] Tako

[1] U *Vili Beogr.* g. 1866, br. 50. Dan je tako velik, da je kašto i polazna tačka u godini. U Milićevićevu *Životu Srba* (s. 164), čovjek jedan, čini čineći, „izregja sve svece od Mlada Gjurgjeva dne jedne do Mlada Gjurgjeva dne druge godine“.

[2] Vuk. *rječ.*, pod *Mali Gjurgjev dan.*

[3] Vuk. *rječ.*, pod *Krijes.*

[4] U Dubrovniku nalazimo i mimičnu prikazu zelenog, cvjetnog i žarkog boga. Prikazivač zvao se *Bembelj.* Svake godine, na 1 maja, izlazio je iz grada, te išao u polje k manastiru sv. Jakova. Bembelj bijaše sav iskićen zelenim lišćem i cvijećem, a obavit blavorima, pa jednoga blavora držao i u ruci, i š njime se igrao (Vuk. *rječ.*, pod *Bembelj).* Zmija je lik ognja.

[5] Vuk. *rječ.*, pod *Veligdan.*

[6] Barem je kroja sasvim poganskog pjesmica, koja na blagovijest, a još više na cvijeti, djevojke pjevaju, kad idu na „ranilo“ na vodu, prije sunca: „Poranile devojke, — Jelo! Le! Jelo! dobra devojko, — poranile na vodu . . . , — al' na vodi jelenče . . . , — rogom vodu

Digitized by Google

i naziv „velika nedjelja“, za svetu nedjelju dana do uskrsa, rekao bih, da je postanja nehristjanskog. Slovenci za veliki četvrtak kažu: „zeleni četrtek“.

Ep nazva Gjurgja „golemim“, a mi pridržasmo riječ. Maj, kod Italâ, bio i mjesec i bog; pa njegovo ime, *Maius* u govoru latinskom, i *Maesius* u oskijskom, jest istoga porekla, kojega i riječi *major, magis,* te znači ono, što i naše „Golemi“.[1] U gradu Tuskulu štovahu „Deus Majus“ kao nekog proljetnog Jupitera,[2] a u gradu Rimu, na prvi mjeseca maja, slavljahu boginju „Maia“, ili „Majesta“, prizivljući je „Maja Volcani“, t. j. Ognja. Ognjenu svetoduhu Janju mi svuda susretasmo drugaricu naših sunačnih božjih viteza. U maju mjesecu, Rimljani svetkovahu i cvjetnu svoju boginju, „Flora“,[3] na koju je preneseno sve cvijeće našega Gjurgja i naše Lade.

Kod Germanâ nema potvrde našemu nazivu „Golemi“, ili barem taj naziv propade sasvim. Ali je Maj, ako ne riječju, a to na djelu, i kod njih golemi bog. Pače je Maj jedino mjesečno, sunačno biće, što ga u predaji svojoj sačuvaše i Skandinavci i Nijemci. Ujedno kralj i bog,[4] on njima oličuje ljeto koje počinje, „ljetni Gjurgjev danak“, kao naše pjesme što vele. Germanskoga boga Maja odjenulo ruho zeleno,[5] i to po jednakoj misli našoj.

Ako bogu, u nas, nadimak uhvatismo, je li moguće, da mu nagjemo takogjer ime? Teško to; ali nam je opet slobodno reći nešto sasvim neizvjesna. Skoro svi Slaveni, u pripjevima svojih ženskih pjesama, poznaju Ladu. Istočni Slaveni imadu, uz nju, i jednu svetkovinu, nazvanu Jarilo, iz koje se možda izvodi i neki Jarilo, bog ljubavi i ploda, te s Ladom druguje. U Bijeloj Rusiji, koncem aprila, djevojke sretaju proljeće, prikazujući Jarila. Jedna izmegju njih odijeva se kao „Jarila“, onda hvataju kolo i pjevaju, dok idu po njivama, da bi se raž uzgojila. Na nekim mjestima, kao Jarila odijevaju djetića, ili starca, ili s plačem i smijehom ukopavaju čo-

mućaše . . . , — očima bistraše . . .“. Često puta rekosmo, da jelen prikazuje sunce. Iza svakog stiha ponavljani pripjev: „Jelo! Le! Jelo! dobra devojko“, osim Lelje valjda pominje Zoru, pod hristjanskim imenom: Jela.

[1] Preller, *Röm. Myth.,* I, s. 398. Gdje Preller veli, da ime boga naznačuje povećanu vegetaciju, to je iz prava etima kriv zlakjučaj.

[2] Id., ib., s. 270.

[3] Ovidii Fasti, l. V, v. 183—378.

[4] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 633—4.

[5] Id., ib.

Digitized by Google

vjeka, načinjena od slame. Jarilo je pomišljen kao bijel mladić na bijelu konju; bos je; u desnoj mu je ruci ljudska glava, a u lijevoj drži snopić ražana klasja. Od te prikaze hoće da se jari zemlja i sve živo.[1] Ljubav i plod isto tako označuju onog Gjurgja, do koga se pripijeva naša Lada. Da je Jarilo bio sunčani bog, ili sunčani god, zaključujemo iz toga, što mu se ime dovodi od istoga korena, od koga i „jarki", a „jarko" je, kao i „žarko", taman sunce, po postojanoj izreci naših pjesama. Jarilo, po svom jezičnom znamenovanju, može, jednako, izrazivati Sunce osvetno i Sunce proljetno i rodno.[2] Nije baš nemoguće, da je ljetno sunce maja i u nas prozvano Jarko, ili Jarilo. Kad naše pjesme kliču: „O junače! moje jarko sunce!"[3] stajaćim ovim stihom još kao da veličaju negdašnjeg boga. Tek da pišemo s početnim velikim slovima: Jarko Sunce, imamo pred sobom Jarka, ili Jarila. Otkle junačnome bogu dogje potonje ime Gjuragj, to je odmah rečeno. Hristjansko Gjurgjevo slavi se (23 apr.) blizu do početka maja,[4] pa išlo najljepše od ruke izmijeniti sirovu legendu Golemog Jarila sa sjajnom legendom sredoviječnog velikog viteza i svetitelja. A valjda, obratno, i svetome Gjurgju privrnu se štogod od zapadno-arijskog i slavenskog sunačnog božanstva. Prilika je, da od takoga božanstva, sveti Gjuragj uze, i dometnu k svojim čudesima, glasovitu borbu s aždajom, koja je Sunčeva. Izmjeni megju bogom i svecem može biti da pripomogne i samo asonancija imenâ: Jarilo i Gjuragj (Juro).[5]

Kako nam je viditi, praznovjerje najdeblje i nebrojeni pučki običaji čuvaše tvrdu vjeru onome bogu, koji, ma da se prozivao

---

[1] U ruskom rječniku Daljevu. Drugdje, u Rusiji, Jarilo pada i u druga doba, osobito u junij, te je moguće, da ovo ime pristajaše više no jednome Suncu.

[2] Gledaj *jarŭ* u Miklošića *Etym. Wört.* U našem jeziku, osim na izraz: „jarko sunce", paziti nam je još na „jara zemlja" (gdje se sije na jar, t. j. u proljeće), „jaro žito", frumentum aestivum, „jarina", fruges vernae, aestivae, „jarica", triticum aestivum, „jarik" (ječam, lan, aestivus), pa na „jarić", aestus pectoris, „jarac", caper (Vuk. rječ.). U sanskr., zove se sunce *arka,* od *arc-,* sjati (Gubernatis, *Myth. zool.,* II, p. 103).

[3] Vuk. *rječ.,* pod *Jarko sunce.*

[4] Paće u poganskome maju, ako počinjući od zimskog suncokreta (21 dec.), računamo mjesece, od ove tačke unaprijed, po triest dana svaki.

[5] Čitalac ne će zaboraviti, da je ovo sve tek kombinacija, osnovana na kombinaciji.

Digitized by Google

kako mu drago, prisvoji, iza krštenja Hrvatâ i Srbâ Gjurgjevo ime. Gjurgja znadu ženske pjesme. Ali ep Golemog Gjurgja samo uzgred napominje. A ovo je pojav čudan, pošto ep božanske viteze, manje od Gjurgja, dosta često pjeva. Ja mislim, da izuzetku tome, što pada u oči, drugog tumačenja nema, već ako uzmemo, da nov junak, u drugom mahu pjevanja, otisnu Golemog Gjurgja.

Po mome mnenju, ta nova slika, koja se u ep uturi, izagnavši Gjurgja, no od Gjurgja mnogo koješta primivši na se, jest Kraljević Marko. Sreća i sjaj srpske države pod Dušanom Silnim, a još više, odmah za tim, burni dogagjaji srpske propasti, potresoše pučko srce, te narod ono upamti. Ja cijenim, da se osobito tada u epu, što dotle bio, najboljom svojom sadržinom, vjerski, pokazaše novi likovi. Kipljaše živo vrelo znamenite, vrle glavne narodne historije, pa davne likove izbacivaše. Bolni osjećaj tu nedavno izgubljene slobode učini, te narod splete veličje propaloga neba poganskog s veličjem carstva Dušanova, koje prosja i zamače. U zlosretnoj povorci Dušanovih epigona, ne bijaše najmanji Marko, sin Vukašinov. Proglašen kraljem još za živa oca, Marko mogao se smatrati zakonitim vladarom srpskih zemalja. Kao takova, toga kraljevića barem pripoznaše južni Srbi, i megju njima Baoša, zetski župan. Ne bijaše Marko koji se priječao na Lazara, nego Lazar na Marka, gospodara svoga, od koga se on odmetnu, te i natjera u bijeg megju Turke, dotle pobjednike na samoj bugarskoj Marici. Kobno Kosovo, i smrt na junačkom razbojištu, rasvijetli tragičnim i svetačkim obsjevom glavu Lazarevu; al taj poraz najviše skrivi, otpadom od Marka, sam knez Lazar. Zemljacima svojim, južnim Srbima, bijaše Marko posljednji kralj srpski. Pjesma, življa valjda i onda na jugu, raznosila ovog Kraljevića, kome odskočiše mnoge iskre od sjajnog luča ljetnoga Gjurgja. Tako povećani Marko Kraljević bude razgovorom i utjehom, u neiskazanoj bijedi cijele Srbadije; bude utjehom i Bugarima, jednako slomljenim, a i Hrvatima, kojima prijećaše ista sudbina.

Kažemo, da je u mnogim potezima Marko naličan Gjurgju. Već godišnjom svojom slavom, krsnim imenom, Marko privezuje se Gjurgju: on slavi „od godine opet do godine ... krsno ime, svetog letnog Gjurgja“.[1] A o toj slavi narod ne samo da pjeva, no i čudno pripovijeda. Neki Hercegovac „ćera iz primorja vino o Gjurgjevu

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 72, v. 2—4: „Turci u Marka na slavi“. Tako i pjesma 62 (v. 101—2), onda i pjesma 68 (v. 1—2) iste knjige.

Digitized by Google

dnevi, i sreta na putu, u Nurin-planini, „čoeka toliko velika, koliko današnja četiri“. To bijaše Marko Kraljević, koji reče putniku: „I ja sam nekad slavio Gjurgjev dan, krsno ime“. Iza toga, Markovo pijenje stavlja u čudo Hercegovca.[1] Nego je silno pijenje Markovo po Gjurgjevu izgledu. U crnogorskoj mitičnoj jednoj pjesmi,[2] izilazi na vidik „Gjuro Pijavica“, koji junak pije koliko i Marko. Prekomjerno pijenje Gjurgjevo i Markovo božje je svojstvo: u svemu mitu arijskom, sjajni bogovi opijaju se svjetlošću; prije borbe, indijski Indra napaja se *somom*, kako skandinavski Odhin medovinom. Protiv dušmanske tame, na taj način, bogovi postaju jaki. Do ove iste jačine ovako došao i Marko, po kazivanju jedne priče iz Srbije.[3] Marko „bio najnejači megju čobanima“ sve dotle, dok ga vila zadoji. „Hodi, posi moju sisu!“ reče mu vila (sjajni oblak),[4] a on do tri puta pose vilinu sisu. Od onda Marko postao najjači čovjek na svijetu, veli priča. Prispodoba megju Gjurgjem i Markom ide i dalje. Majski Gjuragj donosi cvijeće, pa na Cvijeti, i s cvijećem, bašće i Marko. Davna pjesma ženska, koje se na Cvijeti pjeva,[5] veli: „Nešto zazveketa, — nešto zatrepeta; — po trepet' se čini — Kraljeviću Marko, — po zveket' se čini — Miloš Obiliću“.[6] Dalje u pjesmi, Marko kaže: „A moja bi majka — jutrošnjicu pila, — jutros donešenu, — štitom pokrivenu, — cvećem narušenu, — smiljem i bosiljem“.[7] Osim cvijeća, označuje Gjurgja zelenilo, a i Marka ogrće zelena dolama. Marku tu dolamu ne pridjenu slučajni hir epskoga pjevanja, pošto je jednako nama pokazuju stare i nove pjesme, a to u časovima najozbiljnijim junakova života. U postarijoj pjesmi, toga odijela radi Marko pada u nemilost turskoga cara. Nanj car nabrekuje: „Što si doš'o, jedan zulumćare! — Koliko ti govorenje moje, — da ne piješ uz ramazan vino, — da ne nosiš zelenu dolamu!“[8] A kad je na umoru, „svuče Marko zelenu dolamu, — prostrije je na zemljicu crnu, — na nju Marko bolovat' otide“.[9] Ovako pjesma crnogorska,

[1] V. Vrčević, *Srpske narodne pripovijetke*, ponajviše kratke i šaljive, 1868 u Biogradu, 230.
[2] Čojkovića *pjev.*, 39.
[3] U *Vili Beogr.*, g. 1868, br. 5.
[4] O naravi naših vila na drugom mjestu.
[5] Vuk. *pjes.*, knj. I, 201.
[6] V. 7—12.
[7] V. 21—6.
[8] Bogišića *pjes.*, 92, v. 34—7.
[9] Čojkovića *pjev.*, 121, v. 34—6.

Digitized by Google

u značajnim stihovima, što ih ponavlja i općenitija pjesma narodna: „Skide Marko zelenu dolamu, — prostrije je pod jelom po travi, — prekrsti se, sjede na dolamu“.[1] Kad mu se rastaviti s viteškim životom, Marko se rastavlja sa svom zelenju i dolame i trave i jele.

Mnoge naše pjesme o Marku nisu nizašto historijske, već vjerske naravi. Kad bi ko zametnuo analizu na tanko o svemu krugu junačkih Markovih pjesama, lasno bi došao do zaključka, da se sav taj krug izobli i usavrši epskom tvorevinom, koja u narodu već postojaše i prije Marka, i prije samih Nemanjića. Ja nemam kad to ovdje učiniti, jer bih takim ispitivanjem odviše zastranio. Radi primjera, uzeću na rasudu samo dvije tri pjesme od najoglašenijih.

„Marko Kraljević i Mina od Kostura“, to je pjesma, koja prolazi narodno zemljište unakrst. Pjeva se, u različitim verzijama, posvuda; pjevala se odavna, jer je iznosi i Bogišićeva zbirka. Ali boj Kraljevića s najljućim svojim dušmaninom, koji mu „pohara, ognjem popali dvore, staru majku s konjima pregazi, i vjernu mu ljubu zarobi“,[2] teška raspra „s prokletijem Minom od Kostura“[3] pravo nespada na Marka, Vukašinova sina, nego na Golemog Gjurgja. Marko slavi „krsno ime, lijep danak Gjurgjev“;[4] pa s kakvom četom ide na strašnog Minu? Isprosio, veli hercegovačka pjesma, u cara, svoga poočima, trista janjičara s „krivim kosirima“ i „laganim motikama“,[5] ili trista nefera s „trista trnokopa“, po verziji bosanskoj.[6] Kosiri, motike i trnokopi skoro očito su oružje majskoga boga.[7] I drukčije providi se bog u Marku. Prije boja, u putu „na trećem konaku, — sjede Marko večer' večerati, — Goluban mu rujno vino služi: — uze čašu Kraljeviću Marko, —

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 74, v. 117—9.
[2] Id., knj. II, 62, v. 196—9.
[3] V. 44.
[4] V. 102.
[5] V. 235—6.
[6] Jukića *pjes.*, knj. I, 3, v. 50—1. U ovoj pjesmi „Mina od Kostura“ piše se „Nina od Kostura“.
[7] U prvoj od dvije pjesme (86 i 87), što ih o Marku i „Mihni“, ili „Minji“, ima zbirka Bogišićeva, Marko kaže janjičarima: „nadnicu ištite, — godite se, ma ne pogagjajte, — svaki išti na dan dukat zlatan“ (v. 92—4), a u drugoj, tih je janjičara trideset. Zlatni dukati i triest janjičara kao da su zlatni dnevi u mjesecu. I u pjesmi Čojkovićevoj (37) Marko do sebe ima trideset drugova.

Digitized by Google

čašu uze, u san se zanese, — i ispusti čašu na trpezu, — čaša pade, vino se ne prosu".[1] Ovo se isto, drugdje u epu, zgagja i svetome Nikoli[2]; a mi već znamo, da ovako pijenje i san označuju arijske i srpske bogove, opojene nektarom svjetlosti.[3] Po verziji bosanske pjesme, kad Marko prispje u kostursko polje na vodu, tu „našao dvije djevojke hude, — obedvije su one bijelile, — platno bijele na vodi studenoj".[4] Djevojkama Mina bio nametnuo tešku svadbarinu, te je Marko ukine, pa onda oprosti i treću djevojku, ljubu svoju, koja čamaše u Mininu zatvoru. Po mitu sviju Arijaca, djevojke, što bijele platno, noćne su Zore, koje svadbenu bjelinu pripremaju trećoj Zori, jutrenjoj zaručnici Sunca.[5] Valjda na jutrenju dramu šiba i ono, što pjesma kaže, da se Marko opajao „na trećem konaku". A po samim pjesmama najčistije razabiramo, ko je taj siledžija Mina od Kostura. Crnogorska pjesma[6] njega zove „džidovinom", a tako silnu je kaže, da car odvraća Marka od boja na nju. Postarija pjesma Bogišićeva zna za to i bolje. Pri odlučnom sukobu, vila brani Marka, i klikuje: „A ne znaš li, Kraljeviću Marko, — da je Mihna kamenit do pasa? — Neg' se hiti Mihni brzijeh noga!"[7] Kamenih skrivališta imaju skandinavski Jötuni, kako i naši divski Jadi, te su i sami „kameniti", ili kamenjaci.[8] Mina nije zar drugo, do veliki zimni Jad, ili Vuk, koji drži Zoru utamničenu, dok je k sebi izbavlja carev sin, mlado Sunce, dnevno i godišnje. Po bosanskoj pjesmi,[9] izgibe s Minom do devet njegovih kadija, kako, s tim slično, drugdje gine do devet crnih vezira.[10]

Kakogod što zimni Jadi, tako i ljetni Bijesi napastuju bogovima, pa će Bijes napastovati i Marku. Iz pučkog govora poznat je suhi Bijes, ili Bijeda, koja, avetna i nevidovna, kobi na suhu putu.[11]

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 62, v. 49—55.
[2] Id., knj. II, 22.
[3] Marko je „u najviše piće", po riječima Čojkovićeve piesme (37, v. 4).
[4] Jukića *pjes.*, knj. I, 3, v. 77—91.
[5] Gubernatis, *Myth. zool.*, passim.
[6] Čojkovića *pjev.*, 37.
[7] 86, v. 189—91.
[8] *Dio IV,* str. 27 (127).
[9] Jukića *pjes.*, knj. I, 3.
[10] Vidi na više, na str. 133.
[11] „Našla ga bijeda na suhu putu" — „Sačuvaj me, Bože, bijede nevidovne!" (Vuk. *rječ.*, pod *Bijeda)* — „Bijes te skolio!" (govore psetetu, id. pod *Bijes).* U pučkom pričanju ima i „Bijedin grad". Upor. *Dio IV,* na str. 15 (115).

Digitized by Google

S „Bijedom, Turčinom Alil-agom", Marko ima teška posla, u pjesmi: „Marko Kraljević i Alil-aga".[1] Marko, putujući, sluti Bijedin zlosretni sukob: „Teva m' koja sukobiti Beda, — te me teva na mejdan zazvati; — ja ću s' teško bolan učiniti, -- od zla bola teške srdobolje".[2] Bijeda Turčin vodi trideset svojih janjičara, pa zaziva Marka: „Ajd' na mejdan, da s' nadstreljujemo . . . ako li te danaske nadstrelim, — ne tražim ti ni dvora ni ljube, — teke što ću tebe obesiti, -- viteza ti osvojiti Šarca".[3] Vješanje o suho drvo znači sušenje. Hvati Bijeda Marku desni skut dolame, a Marko ga odsječe i pusti, vičući: „Idi Bedo, aratos te bilo!"[4] Pusti i lijevi, kunući jednako: „Idi Bedo, da te Bog ubije!"[5] Markova je dolama zelena, pa se time kaže, da će se suhom Bijedom od česti izdrijeti i utamaniti ljetna zelen. Nego se bolni Marko, najposlije, ispravio na vitezu Šarcu, i uzeo „strelu Tataranku, — u kojoj je streli Tataranki — devet beli sokolovi pera".[6] Markova strijela „ode u pra i u maglu, — očima se ne da pregledati",[7] te je Bijeda nadstrijeljena. Dobitniku svome plaća ona „tri tovara blaga, — da iskrpi na dolami skute",[8] t. j. zeleni bog nadolio ljetnu bijesnu suhotu. Kako je Marko ovdje više bog nego li junak, tako je božji i njegov „vitez Šarac". Sva je prilika, da Marku ovog vjernog druga, čije vilovnosti pune su pjesme, prida božansko Sunce. Po kazivanju pučke priče, kad je ono Marko bio „najnejači megju čobanima", tada i Šarac bijaše „grbavo ždrijebe".[9] Konji noćnoga Sunca, u Arijaca, grdni i grbavi su, prije nego s danom postanu svijetli i lijepi. Ovaki mitični konji opajaju se vidilom, te i Šarac puno puta vino pije, po izgledu gospodara svoga. *Šarac*, to je konj šaren na kola, kao što je kolasto i Sunce. A i sam Marko gdjekad, u pjesmama, nosi na sebi kolastu hazdiju.[10]

---

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 61.
[2] V. 8—11.
[3] V. 22—31.
[4] V. 43.
[5] V. 48.
[6] V. 61—3.
[7] V. 122—3.
[8] V. 143—4. Što su se za tim Bijeda Alil-Aga i Marko zagrlili i sprijateljili, pa „svetlu caru čuvali krajinu" (v. 155), to je u pjesmi nov dometak.
[9] U *Vili Beogr.*, g. 1868, br. 5.
[10] Na pr. u pjesmi Vukovoj, II, 63, v. 21.

Digitized by Google

Suhota, i od nje Marku zagroženo vješanje, nisu obilježje same pjesme, što ju sad ispitasmo. Pod sasvim drugom formom, predočuje nam se isto i u pjesmi: „Marko Kraljević i Gjemo Brgjanin“.[1] Marko „slavu slavi svetoga Gjorgjija“,[2] a na gospodskoj gozbi ima svega, ali nema „ribe od Orida“.[3] Glavom ode Marko onamo, da je nabavi; no, na mostu oridske vode, njega razoružana napao, pridobio, svezao, te vodio, da ga vješa, njegov dušman, a silan junak, Gjemo Brgjanin. Gospoda hrišćanska moljahu se Brgjaninu: „Tu nam nemoj objesiti Marka, — ne će rodit' vino ni šenica!“[4] Zamaknuće Marka triput odvrati ta molitva, koja, bez sumnje, iz prva bijaše pobožna deprekacija poganskih Srba i Hrvata, ne bi li se od žednog i lačnog Bijesa očuvala žitna zelen i cvijeće. Brgjanin vodi dalje Marka, a, prolazeći „kroz nekakvu Janjinu planinu, — teško ožednjeo“.[5] Tu ga Marko navrati u „bijelu mehanu krčmarice Janje“,[6] koja opi žednoga silnika i Marka oprosti gvožgja. Tad Marko okova svoga dušmanina, objesi, pa ponese „ribu od Orida“. Riba je, sa neizmjerne plodnosti i sa vlažnog elementa gdje boravi, u simbolici Arijaca rogjajni znamen, kao malo koji drugi. Ognjenu krčmaricu Janju češće opazismo pomagačicu mjesečnim likovima Sunca.

Ja već rekoh, da još ima dosta Markovih pjesama, uprav nasićenih sokom, što ga u njih ucijedi staro vjerovanje.[7] Marko živi

---

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 68.
[2] V. 2.
[3] V. 12.
[4] V. 99—100.
[5] V. 122—3.
[6] V. 138—9.
[7] U take pjesme ja mećem, iz Vukove zbirke: 59, 63, 64, 65, 66, 69, u knj. II; iz Petranovićeve: 14, 15, 16, u knj. III; iz Ćojkovićeve: 81, 91, 94; iz Bogišićeve: 88, 89; iz Stojadinovićeve: 1, 3, u knj. I, i 3, u knj. II. Ovdje mi je nešto opaziti. Osobito u pjesmama ovake naravi, Marko čini teških bezakonja. Strašno je, n. p., njegovo nedjelo u pj. Vuk., II, 64. Kći arapskoga kralja zaljubi se u njega sužnja, primi mu zakletvu, da će je vjenčati, i iz tamnice ga izbavi; al kad ga zagrli crnim rukama, te Marko vidi nju crnu, a bijele joj zube, posječe je po pasu na pola; Marko odlazi, a nesretnici glava još progovara za njim: „Nemoj mene ostaviti!“ Na sreću Kraljevića, Vukašinova sina, zločin nije Markov, već prirodni učin Sunca, koje smiče ili Noć, ili noćnu Zoru. Tako i u pj. Stojad., II, 3, kršno momče iz Dukagjina, sestrić Markov, zaželio se ujca, koga posvuda traži, da ga on uči boju. Sretavši ga, a ne prepoznavši, tukao se š njim, te ga nadbio.

Digitized by Google

u epu, po dijelu jednom svojih poduzeća, životom ljetnoga Sunca. Ovo isto Sunce, zracima svoga božjega zalaska, narodnom junaku obasja i smrt.

Smrt Marka Kraljevića pričaju nam dvije poglavite pjesme, jedna Vukova (knj. II, 74), a druga Čojkovićeva (121). Pjesme su napose opjevane, a ipak se sadržinom slažu, te je s toga njihovo kazivanje o preminuću junaka davno veoma, ili barem od poodavna postoji u narodu. U pogledu ljepote pjesničkog oblika, obe su pjesme, osobito potpunija Vukova, dostojne ma bilo kojeg epa; a u svoj našoj književnosti možda nema drugih 166 stihova, koji bi, sa dubokog nadahnuća, sa veličanstvenosti prizora i sa plastične slikovitosti, stajali uporedo s onima pjesme Vukove. Božja je nedjelja, božji nerad, a nema jarkog sunca: „poranio Kraljeviću Marko — u negjelju prije jarkog sunca“,[1] dočim ima dubokog mora, gdje obično tonu arijski bogovi: „pokraj mora Urvinom planinom“.[2] Da je voda simbolični znak Markova udesa, još je čistije po tome, što mu se iz nje odsijeva slika skore smrti: „nadnese se nad bunar nad vodu, — nad vodom je lice ogledao, — a kad Marko lice ogledao, — vigje Marko, kad će umrijeti“[3] — „nadkloni se na bunar na vodu, — a kad vigje, da će umrijeti . . .“.[4] Od čovjeka, ni od oružja čovječjeg, ne može Marko da umre, već

Nad slučajnom pobjedom prolio suze, zavio Marku rane, i milovao ga, pa oba legoše spavati. Zaspalome viteškome momku, a nećaku, Marko, na pravdi boga, osječe glavu. I ovo premrsko djelo nije Markovo. Uporegjujući tu pjesmu s drugom iste zbirke (knj. I, 3), mi vidimo, da je onaj momak Zmaj Ognjeni. Mitična prvašnja misao svega pričanja bijaše ova: junački mladi Oganj u noći pobjegjuje Sunce leglo, ali sjaj Sunca, ustalog u jutru dana ili godine, nadbija moć noćnog Ognja. Amo ide praznovjerje pučko, još živo u istočnoj Srbiji: „Na Jeremin dan (1 maja) pre sunca uzme se tiganj, vatralj i drugo koje gvožgje, pa se lupa jedno o drugo, govoreći: Jeremija u polje, a sve zmije u more!“ (Milićevića *živ. Srba*, s. 97). Ovo će reći: gdje majsko Sunce zasja, propade zmijski Oganj u more, u nevid. Pa i zbilja Marko rve se s pravcatom zmijom, u pj. 153 Čojkovićeve zbirke: „Markov lov“. Loveći, dogje junak „na vodu Jabuku . . . nešto zasja . . . glenu u vodu studenu, — al' u vodi zmiju sagledao“ (v. 8—11). U taj mah zmija „oko grla Marku se obvila, — obvila se sedamnaest putah“ (v. 15—6). Za ljubav Vidosavi, Markovoj ženi, zmija mu se od pritisnuta grla poslije sama odmotava.

[1] Vuk. v. 1—2.

[2] V. 3.

[3] V. 63—6.

[4] Čojk., v. 21—2.

Digitized by Google

on propada „ja od boga, od starog krvnika“;[1] propada od suprotnog gospodara tame.[2] Što je Marko proživio „tri stotin' godina“,[3] ili „trista i sedam godinah“,[4] a Šarac š njim bio „sto i šeset ljeta“,[5] ili „sto i šest godina“,[6] u tome ne će zar biti nikakve aluzije, pobrkane i tamne, na godišnji sunčani tok sunca, nego će to biti, naprosto, jedna od običnih amplifikacija pučkih pjevača. Nego, kao da nije slučajno, što se ono kaže, da Marko, svijetom prolazeći, „obigje istok do zapada“:[7] od istoka do zapada ide pravac nebesnog vidljivog puta sunačnih bogova. A nije nipošto slučajna „zelena dolama“, koju Marko na umoru sa sebe svlači, te na njoj prostrtoj izdiše.[8] Na takovu zelen upire i drugdje pjesma, kadno vila, proročica Markove smrti, klikuje junaku: „Opazićeš dvije tanke jele, — svu su goru vrhom nadvisile, — zelenijem listom začinile“.[9] Već vidismo majskog boga, u zeleno odjevena; no, i samo majsko cvijeće zar na novo ovdje susretamo u bolnom Markovu uzdisaju, što u obe pjesme odliježe: „Laživ sv'jete, moj lijepi cv'jete!“[10] — „O svijetu, laživi cvijetu!“[11] Ali nadanje skoroga povrata rasvjetljuje sinju sumornost toga časa: „uze Marko perna buzdovana, — uze njega u desnicu ruku, — pa ga baci s Urvine planine, — a u sinje u debelo more, — pa topuzu Marko besjedio: — Kad moj topuz iz mora iziš'o, — onda 'vaki gjetić postanuo!“[12] — „Baci topuz s Urvine planine, — doturi ga u vodu Dunavo“.[13] Mi očamasmo, čekajući Markov povratak; no, u neznabožačko doba, riječ ona stekla bi se svake u boga godine; topuz i djetić, ljetnim majom, svegjer izilazili iz pučine zimne.[14]

---

[1] Vuk., v. 42.
[2] Valjda od Crneboga slavenskog.
[3] Vuk., v. 70.
[4] Čojk., v. 25.
[5] Vuk., v. 10.
[6] Čojk., v. 8.
[7] Vuk., v. 29.
[8] Čojk., v. 34—6 — Vuk. v. 117—9. Vidi na više, na str. 161—2.
[9] Vuk., v. 46—8.
[10] V. 68.
[11] Čojk., v. 24.
[12] Vuk., v. 90—5.
[13] Čojk., v. 32—3.
[14] Taj je topuz Markov „šestoper zlatni“. Naši srodnici Litvini vjerovahu, da se topuzinom boga Gromovnika Sunce oprašta svoga tamnovanja.

Digitized by Google

Nov život, uskrs Markov, bijaše negda vjerska dogma. Golemi junak, i Šarac mu, čudnim načinom oturili se u nekakvu kamenu pećinu. Tu u kamen zabo junak i mač svoj; spopao njega drijem, te spava; no, mač ispod kamena jednako pomalo izilazi, a kad ispadne sasvim, eto junaka s konjem svojim opet na svijet božji.[1] Kamene se arijski bogovi, kad s dnevnog neba zapadaju u nebo noćno; ali će se i raskameniti, mijenom vječitoga reda. Vjersko ovo pričanje obavi se oko Marka, kako slično pričanje, u Nijemaca, zahvati Karla Velikoga i Friderika Barbarosu. U snu svome, i u uskrsu, koji ga čeka, Karlo je Vodan, a Friderik bog Tonar. Naš je Marko ljetno Sunce. Istom docnije, iz kruga vjerskog, mit utisnu se u blagajnu narodnih nada.

Do Golemović-Gjura, car šestoga sebi uz koljeno posadio Orlovića Pavla.[2] Ko je to, idemo da tražimo.

O Trojicama (Duhovima), dakle po današnjemu koledaru ponajviše u junu mjesecu, zbiva se neko čudnovato igranje djevojaka. Običaj još traje po Srbiji, po Vojvodini i po Slavoniji, gdje ga god noviji svećenici ne uništiše, zbog mu očite poganštine. Deset, do petnaest, glavitih djevojaka igraju „kraljice", idući po selu. Navlastito do seoske crkve, na cvjetnoj rudini, nakiti se zelenim grančicama sve mlado, muško i žensko; pa djevojke kraljice, izmegju sebe, ističu jednu, osobito lijepu, kao „svijetlu kraljicu", jednu pak kao „svijetlog kralja", još jednu kao barjaktara, a četvrtu kao dvorkinju. Plešu po taktu, a pjevaju kraljičke pjesme, malne sve u hitrome šestercu, gdje na kraju neprestano odjekuje: Leljo! Ples je posve označan, jer je očevidno neka pantomima iz poganskog obrednika. Kraljica je prevješena bijelim rupcem, a kralj je ovjenčan cvijećem, i s mačem u ruci; ali ni kralj, ni barjaktar, ne hvataju se za kolo, već kralj, mašući mačem, igra sam, a igra mu je ustupanje: on se uzmiče natraške. Samo što i kralj i barjaktar, na mahove, optrčavaju oko svega kola. U to, kraljica sjedi, a dvorkinja stoji više nje. Oko kraljice hvata se kolo na lik srpa, pa stupa uvijek na lijevo, po dvije stope u napredak.[3]

Što je ova igra, a u igri kraljev ustup, znamo čisto. Na dan 21 juna ljetne su sunčane uvratine. Od svog zimskog kreta, na 21 decembra, Sunce, kroz šest mjeseci, odskočilo do najveće visine

[1] Vuk. *živ. i ob.*, str. 240—1.
[2] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 56.
[3] Vuk. *živ. i ob.*, str. 35—7 — Vilovsky, *Die Serben*, s. 153—4.

Digitized by Google

na nebu. Junačko je Sunce u punom jeku, na skoku najvišem. Ali podjedno, s ovim najradosnijim uzletom, Sunce staje i ustupa. Oba ova momenta spaziše naši oci, te rekoše, kao što pjesničkom, tako i bogoljubnom riječju, da Sunce pleše ustupnu igru, pa Sunčev izgled nasljedovaše junijskim obredom, kome su sada odjek zadnji „kraljice". A ne samo kraljičkom igrom, nego i govorom svojim, naši ljudi svejednako pominju veliku junijsku teofaniju. Dan sv. Ivana Krstitelja, Ivanj dan, pada na 24 juna.[1] Na ovog hristjanskog svetitelja Srbi nasloniše staro svoje vjerovanje, gdje pričaju, „da je Ivanj dan tako veliki svetac, da na njega sunce na nebu triput od straha stane",[2] ili još bolje, kad vele, da je ovo „sveti Jovan igritelj", pa „da je tako veliki svetac, da na njegov dan samo sunce po tri puta zaigra".[3] Ako gdjekoji drukčije kažu, da je svetac nazvan „igritelj" za to, što on zaigra u utrobi majke svoje, pri njenom susretu s Bogorodicom,[4] ovo je hristjansko potonje mišljenje. Da je potonje, dokazuje komparacija jednakog mita u zapadnih Arijaca. Prizor Nijemci prenesoše na uskrs, pa i oni pričahu negda, da Sunce na taj dan triput radosno poskakuje, koje čudo da vidi, narod igjaše u polje.[5] Igrahu i djevojke, u bijelo odjevene. Igjahu ljudi na otvoreno, o Trojičinu dne u jutru, takogjer u Francuskoj, ne bi li na istoku ugledali tri Sunca.[6] A na Ivanj dan, gotovo po svoj Europi na selima, zapaljivalo se veliko drveno kolo, u slamu omotano, te se uz vesele bučne usklike kolo tjeralo, da juri nizbrdo,[7] znamen to žarkog a nagnutog junjiskog sunca. Na ovo isto sunce mišljahu zacijelo i prvi začetnici grčkog mita o borbi sunčanog Herakla sa Hidrom Lernejskom: rak neki ugrabi junaka, i povuče ga natraške, pa rak ode na nebo, gdje nasta račja konstelacija. Skokove, i ustupanje našega igritelja, mi posvuda nalazimo.

Preuzvisitome Suncu u junu pale se još na našim brdima, kako i po ostaloj Europi, Ivanjski kresovi. Kazasmo, da kresovi gore

[1] To o polovini Sunčeva godišnjega života. I sada u bapskom kolodaru ovo se natuca, gdje babe vele: „Od Božića do Ivanja dne Hristu je pola godine" (Mil. *živ. Srba,* gl. 37, s. 110).

[2] Vuk. *živ. i ob.,* str. 67.

[3] Milićevića *živ. Srba,* str. 118—9.

[4] Id. ib.

[5] Grimm, *Deutsche Myth.,* III B. — *Aberglaube,* s. 463 — *D. M.,* s. 241.

[6] Id. *Abergl.,* s. 485.

[7] Id., *D. M.,* s. 515—6.

Digitized by Google

uoči Gjurgjeva dne, u slavu Sunca majskog; kazaćemo, da gore jednako i uoči Petrova dne, u slavu Sunca julijskog; ali u nijednom od ljetnih mjeseca ne plamaju, koliko u junu.[1] Sunce je sada najviše, a Vidovo vidilo najjače; pa hoće da bukte i zemaljske vatre, uoči Vidova (15 juna) i Ivanja dne. O suncokretu ljetnom, i u staroj Heladi, na mnogim mjestima, bijaše θεοξένια: pri svome sjaju najsvjetlijem, bogovi prikazivali se ljudima, išli megju njih u goste. *Kres* je riječ, koja više pripada Hrvatima i Slovencima, nego li Srbima, pa je Hrvatima u krijesu nešto božje.[2] Ivanova bubica, što ju u Srbiji zovu „svitac“,[3] u Hrvatskoj „kresnica“ je, a zapalila se od krijesa: ta je bubica, po pučkom mišljenju, oživljena krijesna iskra.[4] Živi, duhati kresovi, gòrê na zemlji prema žarkim Suncima, poimence ljetnim, a žarka Sunca na nebesima, nekim tajanstvenim načinom, užižu se, rekao bih, na čistoj vatri svetoduhih kresova.[5] U okolini dalmatinskog Biograda na moru, na znamenitom sjedištu davnih Hrvata, najveci krijes, koga pale uoči Ivanja dne, zovu, stajaćom i bogoštovnom riječju, „Velikom Koledom“. Kad „Veliku Koledu“ zapale, još danas pjevaju skroz neznabožačku pjesmu: „Ej uždimo sv'jetle luči, — slaveć bogu i sutrašnjemu danu. — Danas žarko Sunce stade, — do tri puta na tri roka, — da pozdravi sjajne zv'jezde, — i svojega vjernog brata, — vjernog druga mjesečinu, — još zemljicu umorenu, — i zemljicu nagizdanu — zelen-gorom i pšenicom rodnom. — Oj veselo!“[6] Obred je, da se „Velika Koleda“ potpali „na kneževu

[1] Tako, da je krêsъ u starosl. prešao na označivanje sunčanih ljetnih uvratina.

[2] Hrvatsko kraljevo ime Kresimir biti će i ono od krijesne vatre.

[3] U Dubrovniku „svijetnjak“, a u Slavoniji „svitaljka“.

[4] Vuk. *živ. i ob.*, str. 230.

[5] Da se Kres uporedi s bogom Chorsom sjevero-istočnih Slavena, ne ide lasno od ruke, po pravilima fonetike; no, opet, da je Kres Hrvatâ i Srbâ kao lice Ognjenoga boga u dodiru s božjim Suncem, čini mi se vjerojatno. Buktinje kresova od koječega su zdrave, da se preskaču; pače preskok može se i odsutnima namjenjivati za zdravlje. Zapaljena lila tad obnosi se oko torova, da stoka napreduje. „Kresovi“ se pak u Srbiji zovu tri vrlo topla dana prije i poslije Ilijna dne (Vuk. *živ. i ob.*, s. 66), pa i tu priplelo se praznovjerje: za te dane ne valja prati prtišta, jer bi se „iskresalo“ (id. ib.). A i sama riječ *Kres* smisla je uzvisita: znamenuje budnost, a potom i uskrsnuće. Valjda se sačuva bog i u davnoj invokaciji, u sadašnjem adverbu: „tokorse“ (v. *Dio IV*, s. 28 (128).

[6] U podl. *Zad. N. L.*, 15 srp. g. 1884. Mislim, da ovoj znamenitoj pjesmici izmijeni prvašnju ikavštinu u jekavštinu onaj, koji je priopći.

Digitized by Google

guvnu". To će sada učiniti stariš jedan u svečanom odijelu, i uz pratnju cijele svojte.[1] U staro doba, ovo zar vršio, u stojnom Biogradu, veliki župan hrvatski, okružen gospodom iz svojega doma.[2] I u Njemačkoj, nekada, knezovi učestvovahu Ivanjskome krijesu.

Solsticialno Sunce, koje „stade do tri puta na tri roka"; žarkog boga, kojeg slavljahu Biogragjani, kraljičke pjesme opisuju i dalje. Dok „kraljicâ" sve više i više nestaje, pjesme im sabra Vuk Karadžić,[3] pa ih izmače inače neizbježnoj propasti. Kraljičko je pjevanje od velike davnine, jer je sensualistično skoro do golote; davno je i za to, što mu je forma savršena; pjesmice kao da su ruže, napupile pod dahom Anakreontove muze. Što nam pjesme prikazuju, važno je. Nastala slava svakog cvijeća i svake zeleni, osobito žitne: „žito kao zlato".[4] Digao se neki kralj, a ide do careva stola: „Kralju, svetli kralju! Leljo! — ustaj, te pošetaj — od dvora do dvora, — do careva stola, — gde car vino pije, — carica mu služi — iz zlatna kondira".[5] Pak onda: „Gospodar Gospogji — na krilu zaspao, — Gospogja ga budi, — u oči ga ljubi: — Ustaj, Gospodaru! — Sablja ti se vadi na tri nova grada".[6] Kako se Gospodaru sablja izvadila na tri grada, tako su, u čudnim dvorima, i tri zlatne trpeze: „Ovde nama kažu — dvore ponajbolje, — ponajbogatije, — srebrom pokrivene, — i u njima kažu — tri zlatne trpeze: — na jednoj trpezi — knjige nečaćene".[7] To se pjeva nekoj „trojici braće". U onome domu i sve ostale čudno je: „jeleni volovi, — kaloper jarmovi, — bosiljak palice".[8] Bosi-

[1] Id.

[2] „Velika Koleda" biogradska mogla bi važiti i u drugom pogledu. U *Dijelu III,* na str. 69—70 (213—4), rekosmo, da dosad na potpuno zadovoljstvo nije istumačena božićna toliko često spominjana Koleda. Kad bi jezična poraba iz samog Biograda bila dostatna, mi bi lasno prodrli u biće i u znamenovanje boginje. Koleda bila bi Ognjena boginja, na božićnom ognjištu uždena „Klada", što je ruski „koleda" i „kalda", prasl. „kolda", lit. „kalada" (Mikl. *Etym. Wört.,* pod *kolda).* A, u mitičnim vidu, to bi se lasno dalo isporediti sa „Vesta" i Ἑστία, s boginjom domaće vatre u Italo-Helenâ, pa i s germanskom Holdom. U ostalome je reći, da uporegjaj Klada = Kolda = Koleda ima glasovnih teškoća.

[3] Ima ih, od njega skupljenih, do dvadeset i pet *(živ. i ob.,* s. 37—50). I Milićević objelodanio jednu *(živ. Srba,* s. 100).

[4] Pj. 2, v. 6.

[5] Pj. 1.

[6] Pj. 10, v. 1—7.

[7] Pj. 16, v. 1—8.

[8] Pj. 2, v. 3—5.

Digitized by Google

ljak iz pjesama odasvud niče, a Gospodaru, „starome vlastelju“, jest i pravo obilježje: „miriše mu duša — kao ran' bosiljak“.[1] Dom je nov: „majstorski su dvori — skoro sazidani“, pa „po njima šeta mlada majstorica, — u naručju nosi — sina Panteliju“.[2] Svima „čedo treba, — kao struk bosiljka“, a do čeda „po dva sunca greju, — po dva vetra veju“.[3] Od čeda prelaz je na momka, a pjeva se ženidba megju momom neudatom, megju „devojkom plavom“, koja je „posejala — šestoper kaloper — i rani bosiljak“,[4] te „Ivanom gjakom, — popovim nećakom, — koji perom piše — po orlovu krilu, — te on zapisuje — oči devojačke — i lice junačko“.[5] Skanjuje se moma, no zatim hrli k sugjeniku: „Leljo, Leljo! mala momo! — Klela se devojka — suncu na istoku, — drenu na korenu, — moru na izvoru, — vino da ne pije, — cveće da ne nosi, — momče da ne ljubi. — Pa se pokajala: — Ja luda devojka! — što ludo govorim! — Ja vino da pijem, — rumena bi bila; — ja cveće da nosim, — miris bi imala; — ja momče da ljubim, — milost bi imala“.[6] Momina želja izražava se i u drugoj kraljičkoj pjesmi: „Govori devojka — izmegj' devojaka: — Oj tako ti boga, — ratareva majko! — Akoti je žao — tvog sina ratara, — a ti ga zagradi — od sela selenom, — od mene bosiljkom. — Na vodu ću ići, — bosiljak ću brati, — ratara ljubiti“.[7] Moma mami junaka, dok „plete na mač kose“,[8] a „maša joj se Relja — preko bojna sedla — u svilena nedra“.[9]

Samim riječima kraljičkih pjesama prenapravlja se, rekonstruira se sva velika božja epifanija junijska. Cio govor pjesama nama je poznat po onome, što je već više puta kazano. Stari vlastelj, Gospod Vid, gozbuje pogansku gozbu u srebrnim dvorima, u Rajevini. Opojnu čašu dodaje mu Gospogja Lelja. Prizor taj nebesni prate pobožnici, u kolo uhvaćeni; pri svakoj vrsti kraljičkih himna, ori se: Leljo![10] Gospod ustao s mačem na tri nova grada, kao što

[1] Pj. 15, v. 2 i 7—8.
[2] Pj. 14, v. 3—4 i 7—10.
[3] Pj. 18, v. 11—2 i 9—10.
[4] Pj. 4, v. 1—6.
[5] Pj. 3, v. 6—12.
[6] Milićevića kraljička pjesma iz Aleksinca.
[7] Pj. 12, v. 11—22.
[8] V. 7—8.
[9] Pj. 23, v. 3—5.
[10] I u drugim prilikama, doista često se prizivala prva ova boginja, te je moguće, da naša riječca „lje“, kojom se tvrdo niječe, nasta od

Digitized by Google

je mačem opasan baltički Svantevid i Rujevid. Tri nova grada, a i u dvorima tri zlatne trpeze, s knjigama nečaćenim, izrazuju noćnu trilogiju Sunca, koju mi već raspitasmo.[1] A da ne bude u tome sumnje nikakove, jedna je kraljička pjesma upravljena baš „Trojici braće".[2] Sunčevo su znano obilježje jeleni, kao što je bosiok Vidov i Zorin. Pa taman Suncu na istoku, i moru na izvoru, kune se moma; a do čeda Pantelije dva su druga Sunca. Čedo Pantelija natkrio treće nejako Sunce. Hristjanski svetac Pantelija, kome spomen pada u vruće godišnje dane, zamijenio Sunce i ovdje, i u drugim pjesmama pučkim. Gdje sveci blago dijele, Pantelija sebi uzima „velike vrućine".[3] Gdje zvijezda Danica daruje svatove, ona dade Panteliji, „pravom svatu, tri sjajne svijeće", što je opet oznaka triju Sunaca.[4] A čista je oznaka ime Relja. Jutrenje Sunce, Relja, privjenčava sebi momu Zoru. Moma mami junaka, pletući na mač kose, pa mi s mačem već vidismo Zoru. Pače, u trećem svojem mahu, ona boravi u Sablji-gradu.[5]

---

invokacije „Leljo!" ili „Le!" I u njemačkom jeziku ima pojav s ovim posve analogan. Njemačko poricanje utvrgjuje se s mutnim neznabožačkim pojmovima: „wind", „wicht", „ding", „vâlant", „teufel" (Grimm, *D. M.*, s. 847). A i druga glavna boginja, Lada, ako ne u našoj, zar ostade u govornoj čestici drugih Slavena: „lada co" (polj.), „leda kdo" (češ.), „leda kto" (bjelor.) = makar koji (Mikl. *Etym. Wört.*, pod *leda*).

[1] *Dio III*, str. 25—32 (169—76).

[2] Pj. 16.

[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 1, v. 56.

[4] Id., knj. I, 131, v. 17. Što kraljička pjesma kaže, da do čeda Pantelije „po dva sunca greju, — po dva vetra veju", i ovo o vjetru ponavlja se drugdje u pjesmama, koje nisu kraljičke: „Udri gromom, gromovit Ilija, — udri ognjem, Ognjena Marijo, — ja ću vetrom sveti Pantelija" (Vuk. *pjes.*, knj. I, 246, v. 8—10). Pantelijn vjetar mogao bi biti olujni oblak, iza kojega kadikad pomalja se ljetno Sunce, te s njim kao da ide, u vrijeme ljetne oluje. S dodira sa Suncem, Panteleemon, nipošto glasit hristjanski svetac, bude u nas velikim svetiteljem. Ljudi naši često ga zazivlju: „Pomoz', Bože i sveti Pantelija!" S Pantelijom, sa Suncem, kao da je u družbi Gromoviti bog i u kraljičkoj igri. Osim kralja i kraljice, u igri važan je prestavljač barjaktar, koji nosi na koplju barjak bijel i crven, a igra do kralja. Jedna kraljička pjesma barjaktaru pridaje „barjak od ilinče" (pj. 8, v. 16). „Ilinča" stajaća je riječ, a značenja neznana. Ne bi li to bilo nešto Ilijno, te riječ u odnošaju s Ilijom Gromovnikom?

[5] Isporedi *Dio II* i *III* o Zori i o Relji, jutrenjem Suncu. U kraljičkim pjesmama, moma neudata, koju kraljica prikazuje, mora biti Zora i po tom, što se nigdje ne pominje Lada, dok u sličnim pjesmama

Digitized by Google

Junijski svečanik, kome „kraljice“ sačuvaše ostanke, bijaše, doista, jedan od najvećih u poganskoj godini. Sunce je na visoku. Pod njegovim pogledima, kraljevski bosiok proširio latice, i promirisao balsamični kaloper. Ruža svake vrste rascvala se. Gdje piri lahor, ili duva vjetar, u rodnom polju lelejaju se valovi žita. Dobro je ponijelo, a da godina ne omahne, žitu sam bog čuva i spasava cvijet. U ovo doba godine dolazi hristjansko Spasovo; ali poganski izraz, u narodnom epu: „Sveti Spase žitnjega cvijeta“,[1] jamačno ide junijskome Suncu, a ne Hristu. Žitnim cvijetom, nadom ljudske hrane, upravljaše bog na najvećoj visini neba, i toga cvijeta on bijaše jaki, sveti spas. Kako u junu, ili oko juna, uze se na nebo hristjanski Spasitelj, visoki uzlazak Sunca bude premetnut u divno Hristovo uzašašće, a Spasovo neznabožačko bude hristjansko Spasovo. Po vremenu, dašto, sve to više otpade poganština; te od davnoga spasa, koji čuvaše ljetinu od nezgode, osobito od tuče,[2] preosta cigli izraz: „Sveti spase žitnjega cvijeta“.[3] Ali ne slomi se pučko vanredno radovanje, u ovom mjesecu. Na selu, u istočnim i južnim krajevima, svak se kiti i veseli; kiti se svježim zelenilom i crkva seljačka. Na veliki Spasov dan, „sve gjevojke vijence nose, — v'jence nose, majke diče“,[4] te po rudinama, u punom miomirisu junijskom, hvataju kola. Pučke preslave i zavjetine, započete oko Gjurgjevih dana, sve češće i češće bivaju do dana Spasovih, pa se preko njih protežu mahom najvećim. Onda se dosta i vrača, premda manje, nego li o božiću i o Gjurgjevu: preobilnoga vračanja ne treba, pošto su, u vrijeme visokog suncovrata, dijelom već ispunjene ljudske želje o skotskome i poljskome plodu. Još raste žitna hrana, no je voće već prispjelo, ili prispijeva: „Spasov dan diči se ljetom i cvijetom i božijem svakijem blagodetom“.[5] Vrača se najviše od „velikoga“ do „maloga Spasova dne“.[6] Kao što maloga Božića i maloga Gjurgja, oci naši imadijahu

ovu pominju Rusi. Kod sjevero-istočnih Slavena, prizivala se Lada taman kroz ovaj mjesec (od 25 maja do 25 juna). U nas, Ladin mjesec čini se da je maj.

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 2, v. 29.

[2] Milićevića *živ. Srba*, Gl. 37, str. 111: „Varuju seljaci 11 i 15 juna zbog tuče“.

[3] Poganska je i „spasovati“, paganalia ago die ascensionis domini, „spasovište“, locus paganalibus celebrandis; a biti će i „spasi bog“, „spasuj se“, kad se nazdravlja (Vuk. *rječ.*).

[4] Vuk. *živ. i ob.*, str. 32.

[5] Id., str. 75: „U zdravlje domaćinovo“.

[6] Ovi je dan prvi četvrtak iza Spasova.

Digitized by Google

i maloga Spasa. Ovoga mjeseca cvijeće sad se zove Ivanjsko, po Krstitelju Ivanu; pa tim cvijećem, poglavito, vračaju.[1] Meću ga, spletena u vijence, na kuće, na plotove do kuća, na torove, u njive, kako to čine u maju sa zelenim Gjurgjevim cvijećem i granjem, i s Gjurgjevim „krstima".[2]

U Ivanjskom praznovjerju najznatnije je ono, što se u oči „rogjenja sv. Ivana", pritvara našem puku u Boci kotorskoj. Nekoji preko te noći čekaju, da im se nebo otvori, a s nebom i sreća. Sreća je u travi „propratini" (papratini), kojoj nije nikad opaziti ni cvijeta, ni sjemena, a cvate i dozrijeva samo u Ivanjskoj noći, no joj vile pokupe dragocjeno sjeme. Ko prihvati ciglo zrno od tog sjemena, onaj će znati sve jezike na svijetu, pa i sami jezik životinja.[3] Ovo je privigjenje i rusko, a odnosi se na junijsko Sunce. Ruski težak sve okolo sebe grabi očima, ne bi li, u cik od ponoći Ivanjske, ugledao „poporotnik", gdje cvati. Ugleda li, eto mu sreće: on sve vidi i znade; divni je osmjeh posvuda, a glase se tajnoviti prizivi; u praski svjetlosti, izilaze do tri Sunca.[4]

Velikoj svečanosti Spasovih dana, „spasovanju", privezuju se, po svoj prilici, i Rusalje. U Srbiji, nedjelja od Trojica do Petrovih poklada zove se „rusalna nedelja", a zovu se „Rùsâlje" u Dubrovniku, „Rùsalji" u Boci, Trojice iliti Duhovi. Dakle je to doba ono isto, u koje igraju djevojke „kraljice", pa je blizu i do Spasova dne.[5] Rusalje su opće slavenske. Kao što u nas, ima i u Rusâ „rusalьnaja nedêlja", a u starosl. jeziku za pentecoste ili Trojice, dolazi riječ: „rusaliję". Dapače riječ i stvar protežu se i dalje. Svečanik rusaljni poznat je i Grcima srednjega vijeka, i Rumunjima,

[1] Vuk, u rječniku, kaže, da je Ivanjsko cvijeće žuto i bijelo, a prevedoše mu riječ sa „galium verum" Linn. Nego je sva prilika, da u narodu ima različita cvijeća Ivanjskog, kako ga ima svakojakog i u praznovjerju drugih Europljana. A i sam Vuk „Ivan-cvijet (u Paštr.) drugdje bilježi kao „nekaka trava".

[2] U vijence od Ivanjskog cvijeća upleću i bijela luka (Milićevića *živ. Srba,* s. 104), a to se odnosi na Vida. I velika majka, Vidova Vida, kao da je tu, u ovoj pjesmici poganskog veza, koja se najobičnije onda pjeva: „Ivanjsko cveće, Petrovsko, — Ivan ga bere te bere, — majci ga baca u krilo, — a majka s krila na zemlju".

[3] Dopis iz Boke u *Nar. L. Zad.* g. 1879, br. 58.

[4] Gubernatis, *Myth. des plantes,* pod *Fougère.* Gledaj i opasku u *Dijelu I,* s. 80—82 (120—2).

[5] Do ovog doba vodi nas i riječ „sredorusa". Sredorusa četvrta je srijeda po uskrsu, a zacijelo nazvana je tako, jer stoji izmegju uskrsa i Rusalja.

Digitized by Google

i Arbanasima.[1] Protiv poganskih grčkih ῥουσάλια, koja se po uskrsu slavljahu na selima, revnovala pravoslavna crkva, kao što je zazirala od ruskih rusalja o Ivanju dne, pa i od istodobnih vila rusalka. Nego se riječ nizoke grštine ῥουσάλια oslanja, kažu, na latinsku „rosalia“, što u Rimljana bijaše god poganski,[2] pa naše Rusalje, prvim zametkom svojim, pripadaju u starovjerske ostatke Latina. Otuda nastade i božje biće žensko, vila rusalka, kod Rusâ.[3] Ovo je razlaganje ono isto, koje od Slavenâ otura Koledu (calendae). A nema mu zabave, ali samo pod jednim vidom, pod filologičnim. Nego je tu po srijedi i tvorenje mita. Gledom na taj trebalo bi bistriti, s koje duševne potrebe, s kojeg vjerskog nagona, Slaveni prigrabiše tugjih bogova, i od svečanosti „rosalia“ napraviše sebi čitavo kolo vila rusaljka. U poganskome godu Latina, sipalo se i cvijeća i ruža, ali se god zapravo zvao „Floralia“, a, kao proljetni, slavio se na razmaku aprila i maja. Čemu se ono sve, u nas, prenese na vrijeme sunčanih uvratina, na vrijeme Ivanovo? Pak bi reda bilo bistriti i ovo drugo. Pogranični Germani bijahu s rimskim svijetom za duge vjekove u dodiru mnogo većem, nego li na istoku zatureni Slaveni. Pita se: koja nebesna biča latinska, znamenita poput Rusaljkâ i Kolede, germanska mitologija ubraja u svoje bogove? Medju narodima, bogovi su, dakako, često puta izmjenjivani; ali je to uvijek bivalo sa razloga vrlo teških. Nametalo ih nasilno osvajanje, ili lokalizacija hrama u narodu koji ih primaše, ili psihična pomutnja ljudi u pregonjenoj, u istrošenoj civilizaciji, gdje prazne i bolne duše za novim idealom srću. Nametala ih kadikad, ali najrjegje, i sama najbliža blizina uz neprestano zamjenito općenje, koje, što mi znamo, ne spajaše Slavene s Rimljanima. Moglo bi biti, da Rusalje idoše putem, ne od juga na sjever, već od sjevera na jug, pa da ih Grci, Rumunji i Arbanasi primiše na dar od sredoviječnih Slavenâ, prije nego li Slaveni od Rimljana, i iz rimskih „Floralia“; da ih primiše na dar onako, kao što, n. pr., slavensku riječ: vukodlak.

Ovo se čini tim priličnije, što je oko Rusalja razvijeno slavensko izvorno obregjivanje i vjersko pjevanje. I pored zabrane crkovne, u Maloj Rusiji postoje još djevojke rusaljke, koje oponašaju božji

[1] U Rumunjâ „rusale“, „rusali“, u Arbanasa „ršai“ (Miklošić, *Etym. Wört.*, pod *rusalija*).

[2] „Pascha rosata“, ili „rosarum“, talij. „pasqua rosata“, ili „pasqua di rose“.

[3] Miklošić, l. c.

Digitized by Google

čin vila rusalka. One se najviše javljaju u rusalnoj nedjelji, t. j. od Trojica do Petrovih poklada. Idu bježeći s raspletenim vlasima; nose vreteno i klupko konca, što će njim odsukanim obuhvatiti prostoriju sela, pa dva kraja svežu za jednu bačvu s katranom; zakopaju crnog pijevca i crnu mačku, zapale bačvu, te oko nje igra kolo. U gomili rusaljka ima ih po izbor dvanaest, a jedna je glavita. Ovo se radi u noći, o ponoći. Dvanaestero kolo, ili momaka, ili djevojaka, slavensko je, te nama poznato.[1] Poznat nam je i vjerski obred „oboravanja" plugom, ili obuhvatanja koncem, pa i vreteno u mitologiji germanskoj i našoj, pa i ukop crnog pijevca, sunčanog simbola. Rusalke prikazuju noćnu i godišnju igru Sunca, koje, zapaljeno, hoće da iz noći ispliva, te da iskoči na plameno nebo junijsko. Što ruski puk drži, da vile rusalke, ovjenčane zeleni i cvijećem, borave do voda, gdje se one kupaju, pa misli, da su š njima i ribari u nekakvom savezu, ta voda i to kupanje može se takogje odnositi na božje Sunce junijsko, koje „se kupa", kako ćemo to naskoro viditi.[2] Rusalkama na čast, pletu se cvjetni vijenci i bacaju u vodu.

Nekim vilama na čast, i u našim krajevima, u junu, blizu do rusalne nedjelje i do Rusaljâ, pjevalo se, kako „sve gjevojke ružu beru, — ružu beru, v'jence viju".[3] Nije davno tome, dva sama naraštaja otragu, one vile izgiboše u našem narodu. Još u početku ovoga vijeka, u Budvi, na Spasov dan, poranili bi, cvijećem ovjenčani, momci i djevojke na „brdo Svetoga Spasa", da se tamo u kolo uhvate na „vilinu gumnu", a vile bi pozdravili uzvikom: „Dobro jutro, b'jele vile! — I nama ga dajte!"[4] Tom prilikom, kolo pjevalo pjesme, od kojih prva[5] kazuje: „Rano rani gjevojčica — na veseli Spasov danak, — nešto pred njom rosu trese, — Boga moli gjevojčića: — Daj mi, Bože, da ja vidim — svako zv'jere s očicama, — razma zmaja planinskoga! — Još te r'ječi ne izreče, — k njoj doleće plahi zmaje, — savi mladu pod krilima, — i poletnu s gjevojčicom — u te spilje kamenite". — Nego je veseli Spasov dan, pa zmaj pusti djevojku „ružu brati, v'jence viti". Djevojka pošla u majke svoje, a više se ne povratila: zmaj „čeka

[1] *Dio IV.*

[2] Zbog vode i kupanja, Grimm primiče ruske rusalke vodenim duhovima njemačkim *(D. M.,* s. 407), ali to krivo, koliko mi se čini.

[3] Vuk. *živ. i ob.,* str. 32.

[4] Id., str. 31.

[5] Id., str. 31—3.

Digitized by Google

danas, čeka sjutra; — puče zmaje na kamenu, — čekajući gjevojčicu". U drugoj pjesmi,[1] vile hvataju kolo na visokom Lovćenu: „Viša je gora od gore, — najviša Lovčen planina; — u njoj je trnje i grablje, — u njoj su sn'jezi i mrazi — u svaka doba godišta; — vilenski u njoj stanovi, — svegj vile tance izvode. — Junak mi konja jezdaše, — predragu sreću iskaše; — vile mi njega vigješe, — junaka staše dozivat': — Ovamo svraćaj, junače! — Tvoja se sreća rodila, — sunčanom ždrakom povila, — mjesecem sjajnim gojila, — zv'jezdama sjajnim rosila". Uz ovu lijepu pjesmu dolazi i treća,[2] još ljepša, gdje se djevojka i junak rišu i drugima, nama poznatim crtama:" Mlado momče jezdi konja, — koje nema ljube doma. — To gledala mlada moma — s b'jela dvora nje prozora, — sama sobom govorila: — Daleko je dvor od polja — rad' prostrana slana mora! — Višnji! Višnji! razberi me! — Snim li sanak, ili vidim? — Je li ono mlad na konja, — al' je ono sivi soko, — ne razbira moje oko. — Ah! satvori ovo more — u zeleno ravno polje! — U košulji bosonoga — preigraću preko polja. — Ako bude sivi soko, — reći ću mu: Pogled' s okom — put istoka udno polja, — tu ćeš vigjet' svakog lova; — ako bude mlad na konja, — reći ću mu: Vod' me doma!"

Hristjanska pobožnost, doista, ne sastavi ove spasovske pjesme. U njima sadržano pričanje golo je pogansko; ono je bez ikakvog primetka iz nove vjere. Legenda glasi, u jezgri: uz najviše Sunce skamenio se zmaj Oganj, pa Zora tome Suncu hiti u krilo. Junak „ište predragu sreću, sunčanom ždrakom povijenu", a mi vidismo, da je kolo sreće Sunčevo[3]; isti junak „pogledaće s okom put istoka". Gleda i draga „s b'jela dvora nje prozora", što je istočni prozor, na koji se pomalja i Sunce i Zora.[4] Ovu Zoru junijskog suncovrata pominje i pučko prosto pripovijedanje. Bila jedna djevojka, niti od oca, niti od majke rogjena, već stvorena od vila. Sazdaše je od snijega, uzeta „u doba ljetnog suncovrata" iz bezadnje jame. Vjetar je zadahnu, rosa napoji, gora zaodjenu lišćem, a rudine cvijećem. Bjelja od snijega, rumenija od ruže, svjetlija od sunca, ona bijaše prava divota.[5] Spasovske vile i drukčije se

[1] Id., str. 33.
[2] Id., str. 33—4.
[3] *Dio IV*, str. 9 (109).
[4] Više puta to primjetismo.
[5] Ovo o sazdanju čudesne djevojke, što je Zora, puk pripovijeda često s jednakim riječima, a ovo ovdje o djevojci u doba ljetnog suncovrata nalazi se u jednoj priči kod Vrčevića.

Digitized by Google

privigjaju. U noći pred Spasov dan, one otkidaju vrh jasenku, a ljudi alosani, koji noć proborave pod takim jasenkom, ozdravljaju jutrom, pomoću vile jedne.[1] Mi u jasenu opazismo arijsko drvo od svjetlosti.[2] Što je jasenu vrh otkinut, to je uzmak vidila i Sunca o sosticialnom dnevu junijskom. Ovo se izrazuje još jednim gatanjem praznovjernim. Naši ljudi vele, da „u jasenku cvijeta noću nestane, kad se u veče uzbere i ostavi gdje".[3] Kad su Sunčeve uvratine, svjetsko drvo prestaje cvatiti.

Malne sve ovo praznovjerje našeg naroda, osobito bokeljskog, čini nam se izvorno. Od svečanika rimske boginje Flore, od „Floralia", ili, ako se tako hoće, „rosalia", ja čisto ne vidim, što bi uzajmljeno bilo. Rimskim rosaliama i našim Rusaljama, ili Rusaljima, različita je i narav i doba godišnje. Latinski je svečanik proljetni i poljski; naš je ljetni, i većim dijelom pripada religiji svjetlosti.[4] Što je jednako tamo i amo, to je iznošeno obilje ruža; u Rimu siplju ruže, a naše djevojke od ruža pletu vijence. Samo po tome *Rusalje* mogle bi biti *rosalia.* Nego, mit nije isti, te ako je riječ uzeta iz latinskoga, ona u *Rusaljama, Rusaljima,* pokriva duhove, koji nisu latinski. Pak im se, valjda, i drukčije može da shvati ime. *Rus* znači plav, rigj: stajaćim izrazom, „rusa" je „glava", pa „ruse" mogu biti i vile. Ruse vile, rigji plameni oblaci, rude na nebu, pri jutrenjem veličju junijskog Sunca. U junu, više no ikada, već od davnih vremena vile se prizirale našem puku. U noći pred Ivanj dan, vile izvode tance na vodi, pa blago onome, koji u njihovo kolo unigje: pomladiće se kao zmaj, što svoj svlak polaže.[5] Zar od takih vila Rusalja obisnuše o ljudima našim pučka imena: Rusmira, Rusmir.

Skoro bih rekao, da u spasovskim pjesmama iz Boke nije bez neke ni ponavljanje riječi „Viši", „Višnji": „Viša je gora od gore, — najviša Lovćen planina" — „Višnji! Višnji! razberi me!" Da-

[1] To pripovijedaju u Srijemu (Vuk. *živ. i ob.,* s. 34).

[2] *Dio III,* str. 10—5 (154—9).

[3] Vuk. *živ. i ob.,* str. 34.

[4] Istina, hristjansko-rimska jedna „pasqua di rose" svetkovala se na Duhove. Na ovi dan, dok papa pjevaše misu, bacalo se ružâ s visoke kube od Santa Maria della Rotonda, da se tim prikaže silazak Sv. Duha, u liku plamenih jezika (Tommaseo, *Dizionario della lingua italiana).* Ali se običaj čini odviše neznatan, da bi bio mogao preći megju same istočne Slavene.

[5] Kod starog pisca Marina Držića (Jagićeva opaska u Archivu, V, s. 92).

Digitized by Google

kako, da to može biti samo puki slučaj. Nego nam pažnja, i nehotice, zapinje za junijsko štovanje nekoga boga „Summanus“ u Rimu. Smisao ovom božjemu imenu izgubi se zarana, jer Ovidu, koji raspravlja Faste, bog je sasvim neizvjestan.[1] Ali ga, širom izrekom, Rimljani nazivahu „Summanus in fastigio Jovis“, pa i za neko Jupitrovo lice kazivahu: „Jupiter Altus Summanus“. Po mom mnenju, „Altus Summanus“ hoće reći: „Visoki uzvisiti“,[2] a „Summanus in fastigio Jovis“, to je Sunce „uzvisito na vrhu neba“. Ovo se meni utvrgjuje time, što Rimljani svome Sumanu žrtvovahu taman u oči suncovrata, na dan 20 juna. A i Sumanove proskure (summanalia), što ih pri tom godu prinošahu, znače nešto: proskure bijahu oble, na lik sunca. Prispodoba medju našim i rimskim mitom može i dalje da ide. Kraljičke pjesme uz kralja prikazaše nam cara i caricu, uza Sunce, kako mi to slivaćamo, Vida i Vidu. U junu, slavio se u Rimu Jupiter Altus Summanus i kao Jupiter Stator.[3] Potonjim Rimljanima ovaj „Stator“, od sistere, ustavljaše vojsku na bijegu; ali je „Stator“ pravilnije od stare, te, u mitičnom prvom zametku, to bijaše vidilo i sunce, koja stadoše na sosticialnim uvratinama neba. Za ovo znamenovanje jamči Statorov svečanik baš u junu mjesecu. Opet u junu, najviše se proslavljala i nebesna vladarica Junona. Rimljani joj podigoše, u mjesecu tome, hram najsjajniji, na najvišem mjestu Kapitolija.[4] Pa i sam mjesec junij, po svjedočanstvu Ovidija,[5] i po najnaravnijoj etimologiji, prozvan je po Junoni. Ova slava Junonina jest i Leljina slava. Vapaj: Leljo! Leljo! najvećma se razlježe po kraljičkim pjesmama, što ih puk eto pjeva u mjesecu junu.

Kraljička jedna pjesma iznijela nam „Ivana gjaka, — popova nećaka, — koji perom piše, — po orlovu krilu, — te on zapisuje — oči devojačke — i lice junačko.“ Ja bih mislio, da nije ni ovo po slučaju. Šesti porednik, u kolu dvanaesterom, jest Orlović Pavao. Kao što hristjanskom prevjesom svetoga Ivana junijskoga obraćeni

[1] Ovidii *Fasti*, VI, v. 731: „Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur“.

[2] Neki drže, da je Summanus mjesto Submanus-sumračni.

[3] Ovidii *Fasti*, VI, v. 793—4.

[4] Id., VI, v. 183—4: „Arce quoque in summa Junoni templa Monetae, — ex voto memorant facta, Camille, tuo“. Je li pridjev „Moneta“ Junoni pristao za to, što, po legendi, pri jednom potresu objavi (ex arce monuit), da joj se ima krmaču žrtvovati, ja ne znam. Nije li „Moneta“ prije od manere, μένειν, što i ona „stade“ u junu?

[5] Id., VI, v. 26: „Junius a nostro nomine nomen habet“.

Digitized by Google

Srbi i Hrvati zastriješe onomjesečno Sunce, natkrišc ga, valjda, i drugom koprenom velikoga apostola Pavla. Može biti, da zbog toga jedna pjesma iz Like[1] pjeva mladog Pavla, koji ide na vojnicu do Legjana grada, pa ga prati mlada Pavlovica, noseći barjak na ramenu; pače je mlada vojnu svome „prid vojskom vojvoda", kako je Zora, po općenitoj arijskoj pomisli, vojvotkinja pred Suncem.[2] Nije izvan svake prilike, da istoga Pavla i istu zaručnicu imamo pred sobom u još jednoj piesmi:[3] Ustupčić Pavao vjenčava djevojku čudo sirotu, a i čudo „dobre sreće"[4]; ime Ustupčić kao da je od Sunčeva ustupanja s najviše visine.[5] Uzvisitost junijska učini, te se junak prozvao: Orlovic Pavao. Što zaručnik, po kraljičkoj pjesmi, „perom piše po orlovu krilu", dok „zapisuje oči djevojačke i lice" svoje, to je u odnosu s onim pridjevom „Orlović", pa je to od starine. U mitologiji Arijaca, grabežne tice, jake i hrle, a u njima ponajprvi orao, obični su simboli za moć granulog sunca i ognja.[6] Valjda za to Bugari još jednako misle, da orlovi nikad ne umiru, nego, omatoreni, pomlagjuju se vječito iz nekog planinskog izvora, za koji znadu oni i Samodivi.[7] A, po srbskom pričanju, sveti Arangjel, kad je hotio iscijeliti oči kralju Dečanskom, stvorio se u orla.[8] Orlovića Pavla, u epu, još nalazimo na

[1] *Slovinac*, g. 1879, br. 17.

[2] Isporedi s ovom pjesmu Petranoviće zbirke (knj. II, 9), gdje je Pavao apostol „barjaktar i vojskovogja, eda bi „našao časne krste". Pavao je pod rukom cara Kostadina, a pročelnik je na zlatnom stolu: „Što je sofra od suhoga zlata, — za njom sjede mladi apostoli, — megju njima apostole Pavle, — on okreće sofrom i dolijom" (v. 13—7). Mladi apostoli vojuju na Čifute i čifutskog cara, a imaju uza se „čudotvornu Hristovu jabuku", i čudotvorne barjake, koji se sami „za njom povijaju" (v. 203—17). Sunčana vojna dvanaestoraca protiv Legjana kao da je ovdje prekovana u vojnu za pronalazak Hristovih krstova.

[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 41.

[4] V. 5.

[5] Kod sjevero-zapadnih Slanena, svetkovina sunčanog okreta zove se „sobotka", od subote. Kako tu ulazi subota? Po mom mnenju, ulazi ovako. Kako je subotni dan od nedjelje šesti i posljednji, to je dan ustupa i nazatka. Neznabožačka svetkovina „ustupajućeg" boga hristjanskom riječju prozva se „sobotka".

[6] Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 190 ss.

[7] Krausz, *Sagen*, II, 74.

[8] Vuk. *rječ.*, pod *Dečani*. Vrijedi ovdje isporediti pjesmu Petranovićeve zbirke: „Smrt kralja Dečanskog" (knj. II, 13). Dečanski „od godine u najljepše doba, — službu služi sveca Arangjela" (v. 2—3), a Todor vezir hoće da ga objesi. Kralja žali sve ljudstvo, sva siro-

Digitized by Google

veličajnom razboju kosovskom. Palog junaka pričešćuje vinom, i hljebom zalaže na nov život, Kosovka tužna djevojka.[1] Otkud onom polomu pohrlio Orlović Pavao? Ne iz dvora historičnih kneza Lazara, već iz svečanog hrama davnih bogova, kako ja mislim. Kosovska bitka bila se o polovini juna, a o istoj polovini, iza najvišeg godišnjeg uzleta, eto ustupilo orlovo Sunce. Orlović najprije klonu pri sunčanom ustupu; klonu docnije pod golemim teretom bijede kosovske, kad guslari Sunce zaboraviše. Orlovića Pavla, „kneževa mlada barjaktara“,[2] ne će nikad iznijeti na vidilo historije isprava kakova iz srpskih manastira, ili cigla crta srpskih ljetopisa.

Da bi mi, slabim iz mitične gragje sad navogjenim podacima, htjeli tvrditi, da se junijsko Sunce naših otaca prozivalo: Orlovi Ustupalo, išli bi daleko. Ono rečeno o Pavlu Ustupčiću, i o Pavlu Orloviću, nije drugo, do lagana nagovijest. Medjutim, svetkovini Sunca u junu, a valjda i samome Suncu, znano je ime u sjeveroistočnih Slavena. Od davnog boga, Rusi Ivanj dan zovu Kupalo.[3] Po slavenskom nazoru, Sunce u sjaju i slavi izilazi čisto, neoskvrnjeno, nevino, iz rosnoga kupanja jutrenjeg. I božična naša pjesma kaže: „ . . . da okupam, Koledo! — malog boga, Koledo! — i božića, Koledo!“[4] Kako je Sunce mlade godine, o uvratinama zimskim izišlo iz božičnih voda, tako će ono isplivati iz ljetnih voda, iz obilne rose nakvašenih junijskih noći. Na uzoritim drugim uvratinama, o polovini godine, više no ikada, ono je Kupalo. Odatle i ime svetkovini Sunca junijskog. Svaka Sunčeva epifanija slavi se, u nas, kupanjem; ali je kupanje svestrano, opće je za ljude i za stoku, o Ivanju dne. Na dan rogjenja svetoga Ivana, dakle na svetac ruskoga Kupala, čobani naši, oko zaliva Boke kotorske, još jednako „okupati“ će u moru marvu, da bujnije napreduje i da je mine svako zlo.[5] Ovaj obred iz starog vjerovanja ne utvrdi nam još Kupala, no ga čini opet, u Srbâ i Hrvatâ, dosta prilicnim.

---

tinja, i otkupljuju ga redomice, kako to biva i s Markom Kraljevićem, u jednoj pjesmi (vidi na s. 165). Najposlije, prestavi se Dečanski bez vješanja, pa se Todor sa devet vezira skameni. Na proslavu mrtvoga kralja, padoše tri luče s neba.

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 51.

[2] V. 20.

[3] A „kupavka“ je Malorusima ono, što nama krijesnica, svitac.

[4] Vuk. *rječ.*, pod *Koleda.*

[5] Dopis *u Nar. L. Zad.* g. 1879, br. 58.

Digitized by Google

Kupanje o suncovratu tako je nasporno, da po svemu našem primorju mnogi drže, da se i ljudi ne smiju kupati prije Ivanja dne.

U redu dvanaestoraca, sedmi je, oko carskog stola, Rado-beg-Mijajlo.[1]

Za izvornim imenom ovoga porednika ne treba nam ići u potrage daleko. Hipokoristik: Rado, ako i može da nas vodi k drugim imenima[2], vodi takogjer ravno k Radigostu, ili Radogostu. *Rado-gost* znači, po prilici, onaj koji ima vesela gosta, a tako se zvao neki glasoviti bog u sjevero-zapadnih Slavena.

O tome bogu svjedoče nam ljudi, još suvremeni opstanku njegovu, njemački hroničari Thietmar merseburški, Adam bremenski i Helmold. Štovao se u velike u svemu baltičkom primorju, a najoglašeniji i najdavniji hram bijaše mu tamo negdje preko Odre, u gradu Ratari (Rethri), megju Ljuticima ili Ratarima (Retharii, Riaduri). Bogov grad, sa svih strana optočen jezerskom vodom, imaše do devet vrata. Ka gradu vodio cigli jedan most drveni, što njim prolažaše čeljad, il donoseći žrtvu, ili od boga ištući poročkog odgovora.[3] Žrtve bijahu godišnje,[4] dakle o stanovitom godu, a više puta i grozne. Radogostu svome pogani, jednom, žrtvovaše hristjanskog biskupa Ivana: biskupova glava bi nataknuta na motku, i bogu prikazana.[5] Radogostov kip, u Ratari, bio od zlata, i pokraj njega postavljen purpurni odar. Držao u ruci veliki mač, pa i sve obličje mu pokazivalo ratnu spremu. Nego, bog ne bijaše samo oštar ubojnik, već i uzoran gostitelj. Stajaše do njega blizu čovjek, obučen kao inostrani gost, kojeg Radogost visokim okriljem štićaše.[6] U pomenutom glasovitom hramu, štovao se Radogost

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 57.

[2] Osobito k Radosavu, koji često puta, u mitičnom našem povijedanju, zauzimlje mjesto Rada-Radogosta.

[3] Adami *Gesta Hammenb. Pont.*, l. II, c. 18.

[4] Helmoldi *Chron.*, l. I, c. 20.

[5] Id., l. I, c. 23.

[6] M. Orbini *(Il Regno degli Slavi)*, koji piše u vijeku XVI, ali navadno crpa iz starijih izvora, kaže ovo ovako (p. 82): „Radigast, o Radigost Idolo era adorato dagli Obotriti, nella città di Retre, et haveva forma d'un valente soldato, con una gran spada in mano, e a canto gli stava un huomo vestito da forestiero. Con che volevano inferire, che a quello Slavo, il quale non havesse ricevuto in casa sua un hospite, o forestiero, si debbia con la spada tagliar il capo, o (come vogliono altri) con questo si dava licenza agli Slavi d'acquistar il vitto con la spada, non solo per sè, ma ancora per l' hospite".

Digitized by Google

kao najvigjeniji u nekom kolu drugih bogova. Adam, i za njim Helmold, vele: „Tu je veliki hram, sagragjen demonima, izmegju kojih glavni je demon Redigast“.[1] A hroničar Thietmar, stariji od Helmolda i od Adama, dok grad Rethru, zove „Riedegost“, kaže, da u hramu stoje rukotvoreni bogovi i boginje, od kojih da je prvi Svarožić, te da ovoga nada sve ostale pogani časte i štuju.[2] Gradu bijahu troja vrata, po Thietmaru, a hram se dizao do vrata istočnih. Preosvećeni božji stan molitvom pozdravljali ljudi, idući na vojsku, pa, kad bi se s vojske vraćali slavodobitni, tamo prinosili darova svojih.

Iz uporegjenog kazivanja triju njemačkih hroničara, i našeg Orbini-a, možemo izvesti, čini mi se, evo ovo. Radogost bijaše kako ratni, tako i sunčani bog. Što mu hram stoji do istočnih vrata, što su vrata troja, ili devetora,[3] i što bogu prianja dar proročkog proziranja, u tome skupa po velikoj je prilici nagoviješteno Sunce. Što pak Radogost, i po imenu svome, i po figurativnoj mu slici u hramu, gosti ljustvo, to pokazuje na Sunce u zemanu, gdje je voće već pobrano, i žetva ponajviše gotova u dozrelom klasju. Bogu i ljudma hrana je pod rukom. Bog nije sam, nego je glavit u hrpi drugih bogova: on je „princeps daemonum“. Kako Svantevid bijaše, bez sumnje, prvi bog u polabskih i baltičkih Slavena, očito je, da je Radogost ovdje vrhovnik u nekom podregjenom božjem kupu. Taj kup mogao bi biti 'kolo dvanaestorih Sunaca, pa i boginja njima pridruženih. Hipoteza zar krijepi se time, što Thietmaru, pri opisu Radogostova grada, pade riječ Svarožić za glavnoga boga, tu štovana. Po ruskim glosama, Svarožić, sin Svarogov,[4] jest Sunce. Ako Thietmar govori o Svarožiću, kao o glavnome

[1] Adami *Gesta*, l. II, c. 18: „Templum ibi magnum constructum est demonibus, quorum princeps est Redigast“. Do riječi isto ovako i u Helmoda, l. I, c. 2.

[2] *Chron.*, l. VI, c. 17: „ . . . dii stant manufacti, quorum primus Zuarasici dicitur, et prae ceteris a cunctis gentilibus honoratur ac colitur“.

[3] Thietmarova troja vrata valjda su hramska, a devetora, Adamova i Helmoldova, gradska. Ovako bi oprjeka, u ovom podatku njemačkih hroničara, bila izglagjena.

[4] Drugi je to, ili treći put, da uzgred spominjemo Svaroga. I ako ovo ime nije, u slavenskoj mitologiji, utvrgjeno posve, nije opet na odmet ni mnenje, da se tako zvao, u sjevernih Slavena, višnji nebesni bog. Svarog bilo bi drugo ime za Svantevida, kako već to jednom rekosmo *(Dio IV*, s. 22 [122]).

Digitized by Google

bogu u hramu u gradu Ratari, a Adam i Helmold govore o glavnom Radogostu u istom hramu istoga grada, nameće se misao, da su jedno Svarožić i Radogost. Sunčani Radogost julijske žetve za to, što je sin višnjega boga, zove se Svarožić, kao što su Svarožići i svi ostali likovi godišnjega Sunca.[1]

Ovakome shvaćanju jednoga dijela slavenske mitologije moći će se prigovarati. S toga niti upirem u to Ja samo kažem: ma koji bio Radogost medju bogovima i boginjama u hramu u Ratari, on se javlja i kod nas. Oveći bog sjevernih primorskih Slavena još korača po srpskoj i hrvatskoj živoj tradiciji: ime mu je „neimar", ili „kiridžija Rade". Kako se čudno glasi „krčmarica Janja", ili „krčmarica Mara", ili „Ognjena Marija", ili „Svetoduha Janja", pominje se mimogred, ali prečesto, u pjesmama, i neimar Rade s drugih trideset, ili trista, neimara majstora,[2] a pomen je skoro uvijek skroz mitičan. Čudesni Rade, ili gradi sakralni most na vodi,[3] ili zidje Stojanov i Stojin grad,[4] ili sa svojima drugarima tjera tovare blaga, „sve na golo vina i pšenice", i u društvu krčmarice Janje spasava od divskog starješine divno dijete Jovana,[5] ili mu drugari majstori sastavljaju na jednu žicu trista izvora, kad car hoće da uzme sestru sebi za ženu.[6] Iz mitičnog tog okruga ne može da istupi graditelj i vozač Rade, pa bi svak bio, mislim, na bespuću, ko bi u njemu hotio spaziti lice koje historijsko.[7] Rade je Radogost, koji, sastavivši sve oblačne vodene žice, dogradjuje u julu ljetnu godinu, te ljudma dovozi blago žitne hrane, da ih ugosti. Ljudska sirotinja, orači i kopači, ne radovali se, bogu nijednome, koliko visokom gostitelju, davaocu ljetine i hljeba, koji im dočuva žetvu, što će oni do malo sasuti u žitnice. K njemu

[1] Gledaj ono, što je rečeno na str. 21—2 (121—2) *Dijela IV*, gdje bih ja sad hotio jedno ispraviti. Svarožić Thiethmarov ne čini mi se prvo Sunce nove godine, već mi izgleda kao sedmi sunčani Radogost.

[2] Neimar — graditelj, od turskoga „mi'mar" (Mikl. *Etym. Wört.*, pod *neimarŭ)*. Novija je riječ i kiridžija-vozač.

[3] Petranovića *pjes.*, knj. III, 52. Vidi u *Dijelu IV*, na str. 71—3 (171—3), pa s time isporedi i most drveni, što vogjaše k Radogostovu gradu Ratari.

[4] Vuk. *pjes.*, knj. II, 26.

[5] Id., knj. II, 8.

[6] Id., knj. II, 27. Svih ovih pjesama vidi već obavljenu analizu.

[7] U Ljubostinji, u Srbiji, ima crkva, što je zadužbina Milice Lazareve. U njoj, na ploči jednoj, zapisano je ime: „Protomajstor Borović Rad"; a kako su crkve Lazareva vremena sagragjene po istom stilu, drži se, da im je isti i graditelj, pomenuti Borović Rad (Novaković, *Die serbischen Volkslieder über die Kosovo-Schlacht*, Archiv III).

Digitized by Google

se dizahu žarke zahvalne himne. Od jedne takove molitve može biti da nam preostadoše ovi stihovi: „Djevojka mi, Rado! kosu češlja, rode moj! — kosu češlja, Rado! boga moli, rode moj!“[1] Davnosti pjesmice dokazom je prerijetki metar, što je, kao neki trinaesterac, sastavljen od dva četverca i dva pripjeva. Zapinje nam pažnja i za pripjev: Rado! jer nam pripjevi, u starim pjesmama, najobičnije iznose bogovska imena.

Po mom mišljenju, isti ovi Rado upade u dubrovačku legendu: on zigje Dubrovnik grad. Postanje Dubrovnika ne odvaja se od ljute borbe megju Radoslavom Belim, uz jednoimenog unuka, i opakim Besislavom.[2] Otimljući se Besislavu, bosanski Radoslav sazida „Radićev grad“, na stancu kamenu, usred sinjeg mora.[3] Star i progonjen, Radoslav Beli s kamena otplovio k Rimu, otkle, po vremenu, vraća se unuk mu, mlađi Radoslav, ili, kako drugi vele, Pavlimir, koji će Besislavu doći glave Oni Radičev grad ne će biti, mislim, grad Dubrovnik, već, po svoj prilici, Radov grad, podignut protiv daha ljetne zapare, protiv suhog Bijesa. Mnogom prilikom mi opazismo, da se drevna povijest dubrovačka čini sva ispršivana koncima poganske religije Srbâ i Hrvatâ; pa je, valjda, isto i ovdje. Rekao bih, da Radoslav iz davnog epskog pjevanja pregje u gradsku priču dubrovačku. Što ljetopisi o njemu kazuju, ono se održalo i u pjesmi na Lastovu.[4] Nabožni kralj Radoslav „ima silovito blago„ (v. 1), a, ostarivši, od žene Ačente dobiva sina, opakog Ljutimira. Ustao Ljutimir na Radoslava, koji skoči u more, ispliva na studenu ploču, i, na rimskoj lagji, odveze se u Rim. Stari kralj oženio se tamo Rimljankom, koja mu rodi mladog Radoslava. Po očinu nalogu, kad odraste, zavojšti ovaj Ljutimira, nadbi ga, zaslijepi i baci u tamnicu. Gdje ga po tom ocu privede, otac pogubi zločinca. Čas prije rekosmo, da se u ovoj legendi valjda skriva mitična borba ljetnog suhog Bijesa s bogom julijskog obilja. Neku takovu borbu naš puk ima još pred očima, kad kaže u poslovici: „bori se kao ala s berićetom“.[5] To kažu ljudi

[1] Vuk. *pjes.*, knj. I, 57.

[2] Istom docnije preokrenuše ova imena iz izvorne priče u „Radosav Bello“ (po talijansku *Lijep)* i u „Berislav“. Gledaj *Ann. Rag. Anon.*, na str. 3.

[3] N. Ragnina, *Annali di Ragusa*, p. 170. Moguće, da, iz početka, s dubrovačkom bijaše jedna ista legenda ono, što se sad u Srbiji, na desnoj strani Drine, vrlo mutno pripovijeda o nekakvu „Ragjevu kamenu“ u „Ragjevu polju“ (Vuk. *rječ.*, pod *Ragjevina).*

[4] M. Lucijanović u *Slovincu*, g. 1881, br. 22.

[5] Ili: „bije se kao ala s berićetom“. Vuk. *posl.*

Digitized by Google

osobito u ilijnštaku, gdje vide da se stuštio crni oblak, te da je ljetina gradom suhim ugrožena. Hala se pomišlja slična s aždajom, ali aždaja nije, jer ova leži u jezerskoj vodi, dok sušna i nesita hala oblijeće nebom, goneći oblačine i sipljući grad.[1] Kad god od ljetne oluje ajer uji, i sa zemlje nebu u visine diže se umrljana prašina, to je halina buka i smradna tonja, to je halovito vrijeme.[2] Od haline zapahe, usred ljeta, mogu ljudi pomahnitati: postaju „halosani", „bjesomučni". Ljudi će ozdraviti, ali istom onda, kad im haline čini otčini kojekakva čarobija.

Da dubrovačkoj legendi još bolje razabiremo vjerski smisao, pomaže nam jedna priča iz Vojvodine,[3] od dubrovačke posve osobita, ali opet š njom srodna. Premda je priča pustoriječjem natrpana i spoljašnjim oblikom neuredna, ona je u mnogome od stare ruke tako, da pripada, u koliko cijenim, megju najdavnije naše. Car Milovan, koji u „velikim davorovima beše najveći", oženi se Darinkom. „Jedva po godine u miru proživeše", kad na cara sa mnogih strana zavojštili dušmani, a žena mu carica trudna. Reći će joj, prije no ide na vojsku: „Darinko ženo! Kad rodiš, ako nam bog muško čedo dade, daćeš mu ime, pri krštenju, Radovan, ako li bi žensko bilo, nek bude Stanoja". Darinka „po godine provede, dogje vreme, te porodi sina sa tri zvezde navr glave." Netom sretno poodraste, Radovan ode k caru ocu, koga zateče baš gdje razbija grdne dušmane. Kad bi Radovanu zatim dvanaest godina, a rogjen mu je dan, to slava Angjelova ili Arangjelova, „pri slavi najvećoj jekne sa visine glas: „Milovane! šalji sina Radovana u gozbine susedbine". Do te susedbine ide pravo put, no kroz veliku šumu, kuda i Milovanu vojska negda putovala devet mjeseci. Pri razdvoju, otac i sin uzdišu, „ali se kô davori lepo rastanu". Treći dan hoda carević naigje na jednu za čudo veliku jelu: „koliko se gore k nebu uzvišavaše, toliko po zemlji grane raširavaše". Jela je zlatna, uz „zlatna perja sa alemovim očima"; na njoj obilje cvijeća, a pod njom kleči starčina, štovanja predostojni „dešo". Pri slavi Arangjelovoj, glas, što jeknu sa visine, bijaše glas ovog deše. I ako „očima gledi lepo", obnevidio starčina: „tako valja da beše volja višnjeg Boga koji vedri i oblači". Do njega, blizu jele,

[1] Vuk. *živ. i ob.*, str. 221. Hala je tako zatorna, ješna, da se i čeljadetu, čudo proždrljivu, reče: halav čovjek.

[2] Petranovića *pjes.*, knj. II, 13, v. 223—4: „Jer j' u kralja halovita glava, — pobiće nas halovito vr'jeme".

[3] Kojanova *prip.*, 3.

Digitized by Google

cvati i miriše još jedno drvo, lipa. Izvor vode žive bruji pod lipom, od kojeg teče potočić, te utječe u oveće jezero. Stari dešo mladome Radovanu, „praded praunuku“, dao zlatnu tikvu, kako bi vode zahvatio. Ali je jezero Zmajevo. „Zasvetli se cela okolina, da već svetlija biti ne mogaše“: zazviždi i bahne Zmaj „sa devet alemovih glava i dvadeset i devet alem-perja krila“. Zmaju je običaj tamo „u po dana svaki dan dolaziti, napiti se iz izvora živog, stresti se, odletiti u mutno jezero, te u jezeru sa nečistim duhovima zbuniti se“. Koga Zmaj nagje živa, prodre; no ne htje „verna davora dirati“. Uz sijevanje i grmljavinu strašnu, uleti u jezero Zmaj, a opade mu mnogo alem-perje, dok mu ljuske zasjaše, kao zvijezde. Radovan pobra tri alem-pera, i živu vodu natoči u tikvu od zlata, pa nju zaklopi s lipovim cvijećem. Čudne vode! Dešo napi se, opra oči i progleda, a, pošto tri puta vodom linu Radovana povrh glave, eto Radovanu na glavi tri zvijezde, što mu trepte i danju i noći. Od deše Radovan dobi „lepa bela krilata konja sa zlatnim sedlom i uzdom“; toga bijelca brzina je kao i misao: „kud pomisli davor da otide, onaj ma biti će tamo“. Konj sazdan je od Zmajeva alemova pera. Od drugog pera stvorena je jezdiocu „zlatna runa velika psina“, koja mu nabavlja i lova i jela i pića; od trećeg soko, što „sleti sa nebesne visine“. Radovanu sad lasno putovati kroz nepreglednu šumu. Za oka trenuće on je na gozbu u susjedbinu, u dvore cara susjeda, koji mu dade ćer svoju Slavojku, „vrednu radilicu“, te „u svome perivoju voće i cveće sagjaše i pregledaše“. Al što će veselje bez oca i majke? „Sretno čedo, davorovi Rado“ pomisli, a već bijelac odletio, pa i doletio s carem Milovanom i caricom Darinkom. Na vjenčanju, carica nazva sreću mladencima: „Sretni, berićetni i dugo živi, i zdravi sebi i svoj našoj carevini!“ Obe su carevine u jednu sastavljene, a dušmani polomljeni.

Ova priča kao da je list otrgnut iz Edde knjige. Megju *tîvorima* (davorima) eno nam Odhin najveći, Odhin ratnik, pa star i slijep; eno nam i glasovito drvo od svjetlosti, Yggdrasil, sa svima mu značajnim biljegama, s ticama i žubor-vodom. Skandinavski dješo, Odhin, zalaže svoje jedno oko u bunar žive vode; iz istog bunara naš stari djed povraća sebi vid očinji. Nego je na golo naša druga slika u priči, slika davora Rada, dješina poroda, sina caru i carici. Duga i suvišna razlaganja nam ne treba, eda pokažemo, kako sve u priči označuje i Rada i konja mu sunačnim likovima, koji se užižu na zmajevskom Ognju. Samo naglašujemo, da je Rado ro-

Digitized by Google

gjen nakon navršene po godine, t. j. u sedmom mjesecu, i da je slava njegova Arangjelova slava.

U Arangjela, a i u svetoga Petra, mi gdješto nalazimo Rada premetnuta. Dašto, hipokoristik Rado ukrio Radogosta; al srpski i hrvatski pokrštenici, imajući još boga na srcu, psihičnim neodoljivim nagonom privezaše ga i za hristjanske svece. Radogost sklapa zgradu svijetle i rodne godine. Ako su osnivači godine drugi sunčani bogovi, on joj je pravi graditelj, on je u čitavom kolu bog najuharniji i najodabraniji, pa od sviju svetaca njemu priliči najviše angjeo prvi u zboru nebesnom, il mu priliči prvi od dvanaestorice apostola. S toga nam se pomalja, na zadušenom obzorju stare vjere, čudan neki Mijajlo, a osobito čudan neki Petar. Rado je, vidismo, „beg-Mijajlo“[1]; a u mitičnoj pjesmi: „Udaja sestre Dušanove“, višnjemu caru „vino služi provizur Mijajlo“,[2] prije kao nebesni, nego kao ljudski doglavnik. Ali ovo o Radu-Mijajlu ja puštam, jer se to čitaocu može činiti kao površno i prelagano nagagjanje.[3] Naprotiv, o Radu-Petru, o njihovoj prečestoj jednakosti, sumnje nema. Gdje sveci blago dijele, „Petar uze vince i šenicu“,[4] pa je Petar svaki put i tu, gdje se govori o svetoj gragjevini: „Časne poste zapostismo, — novu gragju iznesosmo, — u njoj poju svetitelji, — sveti Petar i Nikola; — dve im seje otpevaju, — Angjelija svetom Petru, — a Marija Nikolaju“[5] — „Oj na djelu na golemu — mloga gragja savezena, — sveta crkva sagragjena, — u njoj poju do dva sveca, — sveti Petar i Nikola; — sestrice im otpjevale, — Angjelija i Marija.“[6] I ako pjevane uz časne poste, ove su pjesme tipa posve poganskog.[7] Kad bi ko hotio ovog Petra prisvajati hristjanskoj misli, eno mu poskočice iz Srijema, u kojoj sveti Petar razgovara se s materom: Petar hrani svinje, da bi namazao kola, te nosio kamenje i zidao crkvu.[8] Takav sveti Petar nije što drugo, do Rado „neimar“ i Rado „kiridžija“ naših epskih pjesama. Za premetnuće Rada u Petra imamo

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 57.
[2] Id., knj. II, 28, v. 8.
[3] Tim više, što se Arangjeo kadikad prepleće i s božjim likom junijskim. Vidi na više, na str. 181.
[4] Vuk. *pjes.*, knj. II, 1, v. 53.
[5] Id., knj. I, 196.
[6] Id., knj. I, 197. Uporedi *Dio IV*, na str. 46—7 (146—7).
[7] Skrivaju, mislim, Radogosta, Vida, Zoru i Vidu.
[8] *B. M., pes.*, 23. Svinja bijaše posvećena višnjoj carici. Vidi *Dio I*, na str. 78—9 (118—9).

Digitized by Google

pak dokaza čisto historičnog. U spljetskoj davnoj biskupiji, gdje bijahu mjesta Radova, nastadoše Petrove crkve.[1]

Nešto je čudan naš izraz: „Petrovo sunce“ za sunce petrovsko, ljetno: iz izraza kao da viri Sunce, prerušeno u Petra.[2] Zabilježiti nam je i seljačko gatanje: „Gjurgjev danak: žito niklo; — Spasov danak: žito vlata; — Petrov danak: žito zrelo“.[3] Već upoznasmo „svetog Spasa žitnjega cvijeta“, pa je ovdje Petar svetitelj nad žitom zrelim.[4] A nesumnjiva poganska uspomena jesu „Petrove poklade“.[5] Ima „pokladâ“, u narodu, pred velike svece, preko raznih mjeseca u godini; ali su razglašene osobito Petrove i božićne. Ako poklade za cijelo nam dolaze iz neznabožačkog vremena, premučno je kazati, što su. Nego se o tome može iznijeti jednu hipotezu,[6] na koju nas upućuje mitologični sklop svega onoga, što je dosad izloženo. Prave poklade traju za nedjelju dana; a za nedjelju dana, pri njekim mjesecima, nahodimo svečanike megju velikim i malim istoimenim svetiteljem: veliki i mali Božić, veliki i mali Gjurgjev dan, veliki i mali Spasov dan. Ragja nam se misao, da su jedno poklade i ovo, te, pri početku svakog mjeseca, da se proslavljalo Sunce ustalo i novo, ali još ludano i nejako. Božić dolazi s Koledom, a pjesma iz dalmatinskog Biograda spomenu nam „veliku Koledu“, uždenu, uoči Ivanja dne, u slavu Sunca junijskog. Po biogradskom govoru razabrasmo, da je Koleda ono, što i klada zapaljenog ognja. Ako „Klada“ jeste drvo, no u isto doba i ognjena boginja Koleda, koja iz vatrenog drveta plama, onda mi znamo, što su „po-klade“. Slabačka, tamom svezana Sunca, pale se na Ognju, pa su pokladni dani prvi njihovi dani poslije Klade, ili Kolede, to dani božje nemoći i polovičnog tamnovanja, no ujedno i veselja velikog, jer dobrza hoće slavno Sunce da stane na snagu.

---

[1] Bilješka mi se zaturila, te sad ne mogu navesti dotičnu ispravu, no se opominjem, da te isprave ima.

[2] Vuk. *rječ.*, pod *Petrovo sunce:* „Bačili ih na Petrovo sunce“.

[3] *B. M., pes.*, 41.

[4] Sveti Petar, kako daje, tako i uzima ljetinu i beriće: „Sveti Petar i apostol Pavle — uzeše im punje i šenicu — i od zemlje svakoji beriće“ (Vuk. *pjes.*, knj. II, 2, v. 40—2). Beriće je arapska riječ „bereket“ (Ak. *rječ.*), no sad kod nas ima u sebi nešto uzvisita, gdje stoji za sretnu božju ljetinu.

[5] Slave se sada kroz nedjelju, prvu od Trojica.

[6] Osim one u *Dijelu III*, na str. 58 (202).

Digitized by Google

U oči Petrova dne, kao u oči Ivanja, Vidova i Gjurgjeva dne, užižu se klade, u polju bukte kresovi. Na mnogim mjestima pale lilu, osobito čobani, te se vesele, jedu i piju preko noći, sve do zore. Rano u jutru idu na vodu, donose je, i njom prskaju ovce [1] Razmeće se tad još kojekakvo praznovjerje. Od Petrova cvijeća pletu se vijenci, i meću se posvuda, toru, komori, uljaniku, kući nauhar. Po cvijet jedan namjenjuje se i na svaku dušu u kući, a čiji cvijet, od Petrove večeri do jutra, uvehne, i taj će one godine uvehnuti.[2] Od Petrovih poklada na dalje, ili prestaju, ili sve rjegje i rjegje bivaju preslave i zavjetine, jer, pri zrelom žitu, više ne treba zazivanja svetiteljâ. Ali su u julu tim češći „zaprešni svečanici", gdje puk ne śmije ništa da radi. Ima ih do deset, manjih i većih; a više ih nije, u nijednom mjesecu godine.[3] Što ljudi sada u Srbiji za mnogih dana julijskih ne rade, to se oni, u staro doba, dugo veseljahu svome bogu gostitelju; veseljahu se pri žitu, koje će se žeti i vezati u snope, pri ljetini već darovanoj. Sadašnji „bapski" koledar nije od baka izmišljen, već sadržaje pomućenih uspomena iz davnog vjerovanja. Pučki su svečanici ponajviše dni, koje naši stari u poganštini slavljahu i svetkovahu.

Kod običaja naših, najživljom uspomenom, što nas sjeća na boga, velikog gostitelja, ostade, ako se ne varam, na daleko oglašeno gostoljublje slavensko, te i naše. Dočekljivost slavenska, so i hljeb, što ih Slaven rado pruža svakome, negda bijaše, ja cijenim, bogoštovni čin. Tu dočekljivost donekud nam tumači i sama slavenska zadruga, koja je, s jedne strane, veselila ljude na okupu, a, s druge, nije im usagjivala oštro ćustvo i brigu za vlastiti posjed. Ali, pri davnom slavenskom primanju gostiju, ima nešto prekomjerna i neshvatljiva, pod samim vidom ljudske dobrote. Po svjedočanstvu zapadnih i istočnih pisaca, Slaven poganin, da lijepo ugosti tugjina, počiniće i kragju, a zapaliće kućni krov svakome uvrijeditelju gosta. Još jednako, naša poslovica veli: „bolji je gost, nego prijatelj",[4] pa je grozota, osobito u jekavaca, „so i hljeb pogaziti".[5] Ovo sve prevršuje mjeru naravskog osjećanja. Što do kraja ne može da istumači blaga ćud Slavenâ, to tumači vjera.

[1] Milićevića, *živ. Srba,* Gl. 37, str. 119.
[2] Id., ib.
[3] Jednaki broj od deset njih iskazuje sami novembar. Vidi Milićevića *živ. Srba,* Gl. 37, s. 110.
[4] Vuk. *posl.*
[5] Vrčevića *Niz. prip.,* str. 85 i 194 — *Basne,* str. 8.

Digitized by Google

Do Radogostova kipa, u Ratari, stoji gost tugjinac. Bog žetve, svojim dolaskom, raduje svakoga, gazde i orače, nište i uboge, goste i robe. Bog gostitelj čuva gostinicu, te svojim štovateljima, odanicima svojim, strogo brani, da so i hljeb pogaze.

S Radom svršava se slavna heptalogija naprednih Sunaca. Od temeljnika Božića do Rada, konačnog graditelja, izregjale se sjajne slike sunčanih bogova. Zasnovanu ljetnu godinu ovi nasporiše i kraju dotjeraše. Godina naginje se, i propast nastupa.

Do Rada Mijajla, za carski sto, sio osmi Grčić Manojlo.[1]

Čudna li junaka Grčića Manojla, u našim pjesmama! Njega kao da se i ne dodjede obična epska frazeologija. Mnogi božji kip pjesma pretuče u kip junački; ali što se o Grčiću pripovijeda, malne sve kova je starinskog, sve davno. Od dvanaestorice porednika, pa i od samog Rada, Grčić najmanje položi stasa svog božanstvenog.

Grčić je Manojlo nevjernik i zalac, kome ravna nema. Prekršio kumstvo za blago, kumi promijenivši dijete u kolijevci, pa se i krivo kleo, a „platiće ga svetomu Jovanu", kaže junačka stara pjesma iz Crne Gore.[2] Nedjelo on platio ovako. „Kad je bio drumu u planinu, — na put srete jedno jagnje crno, — pa upali žestoku strijelu, — te pogodi ono jagnje crno, — pa g' ispeče drumu u planinu, — ispeče ga, pa objedovao".[3] Nego, to ne bijaše jagnje, već vlastiti mu sin, koji majci iskoči iz ruku i u jagnje se provrže. Radi sina prostrijeljenog, kune majka, Grčićeva ljuba: „A Manojle, trag ti poginuo! — Ti ne bio prodavati kuma".[4] Ta ljuba zove se Jana, u pjesmi jednoj iz Vojvodine. Janu ljubi kradom vjenčani joj kum, Latinin dužd, a kad Grčić ide da osveti preljubstvo, „vedro bilo, pa se naoblači, — iz oblaka tri groma pukošc: — jedan pobi Manojlove sluge, — drugi ubi Manojlovu majku, — treći ubi Manojla junaka".[5] Jana ostade Latininu duždu. Polom kazuje i druga kratka, a posve mitična pjesma: „Daj mi, Bože, vijar vetar ladan, — da obori kulu kamenitu, — da ja vidim Grčića Manojla, — igra mu li vidra na koljenu".[6] O pogibiji Grčićevoj nešto vanredno pripovijedaju i same hajdučke pjesme, premda

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 81, v. 58.
[2] Id. knj. II, 6, v. 34.
[3] V. 45—50.
[4] V. 71—2.
[5] *B. M. pes.*, 7, v. 42—6.
[6] Vuk. *pjes.*, knj. I, 513, v. 2—5.

Digitized by Google

bijeda i podivljalo osjećanje ove razvrže i svakojako raščini. Grčić je Manojlo tu biće orijaško, na svom crvenom konju, a sav u čistu zlatu. Neodoljiv junak, sve druge junake redom nadbija i ranjava, nadbija i samu vilu, koja mu zatim dogje glave s prevarom, opivši ga vilenskim biljem.[1] Dobitnica vila naoružana je gujom. Grčić ima sestru, koja sve u kolu djevojke nadhvaća, i muškom snagom i ženskom krasotom. Opet u pjesmi hajdučkoj,[2] Manojlo je sam „ljuta guja". Nadbio sve junake, a onda planuo čežnjom za vilom; al mu vila „zasjenila oči", te je „slijep" on tad pogubljen.[3] Još, u drugoj takovoj pjesmi,[4] hajduk Manojlo ukrao „pašinu jabuku, — u Budimu gradu bijelomu".[5] Kao što u staroj junačkoj pjesmi, i ovdje je glavno nevjera, počinjena na kumi i kumčetu, no je to izvraćeno, na hator Manojlov.

Grčiću Manojlu vrlo sličnoga junaka nama prestavlja Edda. To je Loki, jedan od dvanaest Aesira (Asâ, Ansâ), sinova Odhinovih. Od „lukan", claudere, Loki znači finis, consummatio,[6] dokončanje, dovršenje, pa jeste vanrendan junak, čas dobar, a čas opak do zla boga. Uopće ga smatraše prikladna tijelom, no kovarna dušom. Od sjajnih bića, jedino je zločesto biće Loki, te je on kadikad, po potonjoj pretvorbi, isti sa vragom. Nego, bolje od Edde, skandinavski puk kaže u poslovicama, ko je to Loki: on je plameno sunce i vatra. Kad je od ljetnog sunca zapara, ljudi još vele u Danskoj: „Loki goni danas na pašu svoje koze", a kad vatra praska: „Loki tuče svoju djecu".[7] Loki je uvijek u društvu s drugim bogom, Logi, što je Oganj, od „liuhan", lucere.[8] Megju djecom Lokievom spomenit je vuk Fenrir, pa ogromna guja Jörmungandr i kći Hel, koja prihvata mrce one, što ne idu u Walhallu. Dobio ih od divkinje Angrbodhe, no ima i ženu Sigyu. Orljavu oluje takogje proizvagja Loki, u društvu s Gromovnikom. Jedna poslovica, u Eddi, glasi: „dugo ide Loki i Thôr", koje će reći: zlo vrijeme ne će da prestane.[9] A kroz trzanja nadbijenoga, svezanoga Lokia,

[1] Petranovića *pjes.*, knj. III, 55. U velikoj ovoj zbirci, ovo je jedina pjesma o Grčiću Manojlu.
[2] Vuk. *pjes.*, knj. III, 6.
[3] V. 325—8.
[4] Id., knj. III, 45.
[5] V. 1—2.
[6] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 200—1.
[7] Id., ib.
[8] Id., ib.
[9] Id. *Nachtr.* zur s. 201.

Digitized by Google

nastaju potresi, polomi. Loki je ipak ajerno biće. Skandinavski Loki poznat je Sasima pod imenom Krodo, Hruodo, ili je barem velika prilika, da saski bog Krodo ne bijaše drugo, već Loki.[1] Sasi slikali Kroda, a kip mu bio ovaki: stajao bog na velikoj ribi, u desnoj ruci držao sud, pun cvijeća, s lijevom pak pružao točak u vis. U svojoj vojni od g. 780, Karlo veliki obori istočnim Sasima njihova Kroda, koji bješe bog Saturnove naravi, veli se. Po ovome Saturnu, Sasi, Anglosasi, Frizi i Nizozemci, dakle Nijemci iz sjeverne Njemačke, nazvaše, na razliku od drugih Nijemaca, saeteresdag, saturday itd., konačni sedmi dan u nedjelji, svoju subotu. Saskoga Kroda hristjanski hroničari, u opće, poistovjetiše sa Saturnom, pa je držati, da sjevero-njemačka subota bijaše njemu posvećena. Nego, kip jedan Saturnov, „simulacrum Saturni", hroničar Widukind spominje i megju idolima, kojima se, u vijeku X, klanjahu baltički Slaveni. Kip bijaše od livene bronze, a obožavali ga slavenski Vari, u istočnoj strani sadašnjeg Holsteina. Saski vojvoda Hermann potuče Selibora, kneza Varâ, ote mu grad, i, na očigled svijeta, izgrdi tu nagjeni idol Saturnov.[2]

Lasno je pripaziti dodirne tačke u dvije legende, u germanskoj i našoj. Grčić Manojlo jest Loki-Krodo po tome, što su obadva visoki dvanaestorci; oba u neku ruku prikladna, a opet u neku bezprimjerno opaka. Do oboga javlja se guja, oličenje Ognja.[3] Za Lokia kaže se, da je plameno sunce, a u kipa Krodova u vis pružen je točak, simbol sunca, pa i Grčić, koji je sav u čistu zlatu, i na crvenom konju, taki isti simbol, jabuku, ukrao u Budimu. Pače, zbog naravi sunčane, Grčić „upaljuje žestoke strijele". Žarkom strijelom Grčić ubija dijete svoje, crno jagnje; Loki tuče svoju vatrenu djecu, goni na pašu svoju kozlad, a ima životinjskog sina, vuka Fenrira. Propada Loki, kao što i Grčić. Onaj je svezan, a potresom drma zemlju; ovaj, s vidrom na koljenu, sjedi u kuli kamenitoj, koju će hladan silni vjetar oboriti. Što naša

[1] Id., s. 204—6.

[2] Widukindi *Res gestae saxonicae*, l. III, c. 68 (Pertz M. G., Script. III): „ . . . urbis praedam suis militibus donavit, simulacro Saturni ex aere fuso, quod ibi inter alia spolia repperit, magnum spectaculum populo praebuit" . . .

[3] U pričanju naroda arijskih, pri svršetku ili dana, ili ljeta, pomalja se mitična zmija (Gubernatis, *M. Z.*, II, p. 413), t. j. u noći dnevnoj, ili godišnjoj, vlada bog Oganj. U jednoj pripovijeci bugarskoj kaže se: „Čim jesen dogje u zemlju, zmije iskupljaju se oko cara svoga (Krausz, *Mährchen*, II, 62). Jasnoće radi, budi ovo ovdje o Ognju uzgred rečeno.

Digitized by Google

pjesma kaže, da Grčiću „igra vidra na koljenu“, to je govor starinski, a znamenit je. Vidra se spominje u Eddi kao demonska životinja, čiju kožu Aesiri, ili Asi, zlatom napunjaju; a spominje se, jednako, u *skazkama* ruskim, gdje ona zavodi carevića Ivana pod bijelu kamenu ploču u podzemne zlatne dvore, ili je neman koja leži u moru, a spavajući suče morske valove.[1] Vidra je dakle, u vjerovanju Germanâ i Slavenâ, sakralna životinja,[2] te posvećena dvanaestorcima, a poimence jednome od njih.

Ali od svega najviše pada u oči ime Krodo, koje Sasi dadoše zločestome Lokiu. Velika je prilika, da je Krodo isto ime, koje i praslavensko Čertŭ.[3] U sjevernih Slavena, ova riječ sad znači vrag a postanja je tamna, kako to uopće biva s riječima, u kojima se krije zapadnuto kakovo božanstvo. Čertŭ, u narječju naših Slovenaca „črêt“, znači takogjer blatna lužina, rit, pa se i to nekako vezuje s legendom propalog, utonutog Lokia-Kroda. Vezuje se tim više, što naš narod ima mrku poslovicu: „lasno je gjavolu u ritu svirati“.[4] Slovencima glagol „črtiti“ hoće reći: mrziti. Sve to nas nagoni k mišljenju, da je mrski neki Črt, naličan mrskom Krodu, u našem narodu bio i bitisao, pa od njega nama da preostadoše nekolike tamne riječi i tamna jedna poslovica.[5] Nego, riječnu prazninu ispunilo nam pričanje o Grčiću Manojlu, u označnim crtama istovjetno s legendom o Lokiu-Krodu. Dapače, po slučaju moglo bi i to biti, da od asonancije naši stari Črta napraviše Grčićem, ili Grkom. U tananog, prometnog Grka, sjeverni došljaci ne pohvališe toliko dar oštroumja i pretežnije kulture, koliko pokudiše opasne

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, II, p. 414.

[2] Pošto je vodena i riblja, njem. Fisch-otter, grč. ἐνυδρίς (lutra, serpens aquatilis), razumijemo, zašto Krodov kip stajaše na velikoj ribi.

[3] Već Grimm *(D. M.,* s. 206), raspravljajući Kroda, pomisli na češkoga Čerta.

[4] Vuk. *posl.*

[5] Kroz ovu radnju, izregjala se dovle čitava povorka božanstva naših i skandinavskih (dotično sjevero-njemačkih), koja su, ili jednaka, ili čudno slična. Time još jače nam se utvrdi hipoteza, izražena u *Dijelu I* (s. 79—86 [119—26]), da sjeverni Germani svoju religiju navrgoše bližnjim Slavenima, ili, obratno, Slaveni tima Germanima. Da će prije biti ovo drugo, ja još uvijek držim s toga najviše, što usporedna božja imena, slavenska i germanska, u slavenštini kao da bivaju ponešto prozirnija. I što se tiče Črta-Kroda, u nas se nekako nagagja, što može biti to ime Črt, dok je Krodovo ime manje jasno, i na njegovo satriteljno božanstvo manje prikladno, kad se ono izvodi od *hrod*, gloria, fama (Grimm, *D. M.*, s. 171).

Digitized by Google

spletke lukavijega južnoga čovjeka. Vjerolomni bog zasjedač, netom pometnu božanstveno svoje ruho, preobrazi se, valjda, u nevjernoga, a suzvučnoga, Grka.[1]

Pri ovome suglasju Kroda, ili Hruoda, i Črta, još je nešto opaziti. Rečeno je, da sjeverni Nijemci Krodu dan jedan namijeniše, potonji subotni dan. I u Slavenâ, ako ne dan u nedjelji, a to u mjesecu jednom, čusmo, da je namijenjen božanstvu Sunca.[2] Ljetni uštap Sunca, što se okreće i silazi, Slaveni istom mišlju, kojom i Nijemci, prozvaše „sobotkom". A čudno je i drugo podudaranje vjerske misli. Kaže nam se, da i poganski Franci znadijahu za boga Saturna, t. j. Hruoda, pa da oni pričahu o nekoj Saturnovoj bačvi.[3] Hruodova bačva odmah nam k pameti dozivlje drugo slavensko ime za „sobotku", sto je „kupalo".[4] Isto ovako, Skandinavci subotu nazivlju „laugardagr", kupalnim danom.[5] Sve je ovo, u nas i u Germanâ, od pamtivijeka, te će reći, da je okupano Sunce, kako Hruodo, tako i Črt.[6]

Iz uporegjaja legende naše s germanskom izmala se Črt kao sunčani bog silan i opak. Ali, otkud opačina Suncu bogu? Otud, što ono više ne raduje ni zemlju, ni ljustvo. S junijskim okretom Sunce se uštapnulo, a, iza julijske dozrele žetve, sad u augustu žari i pali. U prirodi, mijena je to mrska, pa je do samog Sunca, jer tama i studen, ovo poglavito arijsko a i slavensko zlo, ništa ne utiču na nepogodu teških sparnih dneva. Iznaopačilo se jedino Sunce. Bog, uzor vjere, prelomi vjeru, te će naša pjesma reći: „I Sunce je vjerom prevrnulo".[7] U ovom stihu najčistije se izrazuje

---

[1] A zašto u Manojla? Nije li grčko ovo ime onako nasumce prihvaćeno, tad bi moglo biti ime ljutog Manojla Komnena, koji, o polovini XII vijeka, pritisnu i osvoji svu Srbiju, pa i mnoge dijelove hrvatske zemlje, ili ime drugog vizantijskog cara, Manojla Paleologa, koji, na razmaku vijeka XIV i XV, hoćaše da prevjeri istočnu pravoslavnu vjeru.

[2] Gore na str. 181.

[3] „Saturni dolium" (Grimm, *D. M.*, s. 204—5, i *Nachtr.*).

[4] Gore na str. 182—3.

[5] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 204.

[6] Na svoga Saturna, ili Kroda, Germani namijeniše i biljku jednu: „sâtorlâdhe". To je panicum gallicrus, Hahnenfuss, a „sâtorlâdhe" anglosaski znači: Saturni taedium (Grimm, *D. M.*, s. 204—5). Naši Dubrovčani neku biljku imenuju „vragolić", što se u Vukovu rječniku dubitativno prevagja sa Wassernuss, trapa natans Linn. To je, po Šuleku (*Biljarstvo*, I, 142), „rašak obični". Raste po barama, i ima koru vrlo bodljikavu. Plod mu, kao orah, a kusa kostanjeva, jede se od nevolje.

[7] Vuk. *pjes.*, knj. II, 64, v. 56.

Digitized by Google

davni pomišljaj o Sunčevoj izdaji; pa se zar skriva nazor isti i u riječi seljakâ, u Srbiji, da im je „svetac naudio“, kad u najtoplijim danima, oko augusta, ljudi popadaju bolesni“.[1]

O žarkome, a opasnome Suncu, razveo široku priču takogjer mit helenski. Vratolomni junak Φαέθων (Žarki), sin Helijev, ili sam Ἥλιος, Sunce, tjera sunčana kola u visine nebesne neizmjerne; konji, uplašeni, s puta skrenuše, i vozača primakoše k zemlji, koja se gotovo sva popali i presuši; onda Zeus neobzirna tamanitelja sruši gromom s kola dolje u vodu. A grčka još starija verzija mita kaže Faetona dvanaestorcem. Kralj Αὐγίας (Vidilo), u prebogatoj svojoj staji, drži do dvanaest gojnih bikova, posvećenih Suncu, pa je Φαέθων bik najgojniji.[2] Ovo je rečeno po misli čisto arijskoj. U Vedi ništa običnije od metamorfoze likova sunačnih u božanske bike.

U nas Srba i Hrvata, još druga čudna osoba, osim Grčića Manojla, kao da napominje silu i polom prežarkog Sunca. Bio bi to bogati Gavan. Mukla priča o Gavanu dolazi nam iz pradavnih, iz zaglušnih vremena, a lokalizirana je u svakom kraju južnih Slavena. Od jezera Balatina, ili Gavanova, poviše Mure, pa do Gavanova jezera u sjevernoj Dobruči, unakrst sve zemlje, odjekuje jugoslavenski glas o bučnoj propasti velikog zločinca. Gdje su negda bili visoki dvori tvrdog Gavana i ohole mu gospogje, sad je pusto jezero: udariše munje i gromovi, rasplamtiše se dvori, prosjede se zemlja, a u provaliju utonu Gavan. Bogatuna nemilostiva opasale guje, te ga jednako kolju.[3]

Kako se Gavanovo jezero narodu privigja posvuda, očito je, da priča kazuje prije božju, nego li ljudsku kakovu zgodu. A zgoda je, od prilike, Lokieva. Božanski nesretnik Loki javlja se, kao i Gavan, s gujom, a u plamenu i u gromovima. Dapače Edda, življe od naše priče, opisuje urnebesnu propast Gavanovu. U Eddi je to stravični rok pomrčanja, *ragnarökr*,[4] ili sveopća bogovska pogibija,

[1] Milićevića *živ. Srba*, str. 106. Osobito Megjudnevica (15 aug. — 8 sept., megju Velikom i Malom Gospom) „od zla“ je „uticaja“ za bolesti: tadanji bolesnik, ili ne će ostati, ili će dugo bolovati (id., s. 110).

[2] Drugdje, u mitu helenskom, lopovski bog Hermes otjeruje sunačnom Apolonu dvanaest krava.

[3] Vuk Karadžić, kao dijete, vidio ovako naslikana Gavana, u manastiru Tronoši u Jadru (*živ. i ob.*, s. 234).

[4] Čudno je, da Grimm (*D. M.*, s. 679), pri riječi *rökr, rök*, misli i na slavensku riječ *rok*, terminus, tempus.

Digitized by Google

uslijed svjetskoga požara. Požar proizvagja zatorni Surtr, iz čijega „mača sijeva sunce bogova“,[1] a Surtr je kao udvojeni bog Loki. Pri germanskome polomu svijeta, dúga na nebu prelama se, zemlja se drma, grdna guja Jörmungandr opasuje vasionu, pa propada sve u bezdan morski, iz kojeg se ona digla. Odavno guja malo a malo podgrizaše drvo od svjetlosti, Odhinov Yggdrasil. Ali, poslije ovog konačnog roka, iz mora se ponavlja svijet, i u svijetu bogovi. Periodična propast vijeka i svijeta vrza se po pričama sviju Arijaca, Grmana i Slavena, Helena i Latina, Inda i Kelta, a, po svoj prilici, drugo nije, u prvoj mitičnoj zamisli, do propast ljeta pri jesenskim olujama. Valjda je naš Gavanov mit preostatak zadnji od nekad obilnijega govorenja o nevjeri uštapnutog plamenog Sunca. Od žara mu himbenog pali se zemlja, te je Gavan tvrd i nemilostiv. A pošto je ono Sunce žarom, ipak, najbogatije, bogat je i Gavan tako, da pregje u pučku poslovicu: „ako nijesam Gavan, nijesam ni siromah“.[2] Gavanovu bogastvu može biti da štogod doprinese i sama klima zakarpatske postojbine prvašnjih Srba i Hrvata. Dok je sunce već podosta nizoko na nebu, onamo, po ravni germanskoj i sarmatskoj, u augustu, pa čak i u septembru, ljudi žanju žito, i spremaju bogastvo pokupljene ljetine.

Kad Hrvati i Srbi Hristovu vjeru primiše, onda je mit Gavanov okrenut na drugu ruku. Iz saća poganskog iscijedi se med ćudoredne nauke. Vidili na Gavanu primjer grozni, kako Bog strašno kaje tvrdoću, oholiju i bezakonje, te sastavili pobožnu pjesmu, koja se sad pronosi po narodu o bezbožniku Gavanu i ljubi njegovoj.[3] Tu je sve lijepo nagogjeno na moralnu svrhu: blagi božji angjeli, ponosita zla gospogja, premilo jagnješce, što ga angjelima, prividnim božjacima, smjerno ponudi dobri sluga Gavanov. No, i pored svega, iz prenapravljene pjesme kao da izbija poganština. Velika je prilika, da je jagnješce ono isto crno jagnje, koje mi nagjosmo ubijeno od Grčića Manojla.[4] Pa može i to biti, da se u pjesmi još drugo odnosi na stari mit. Pred dvorima Gavanovim, „stajaše angjeli — letnji danak do podne: — tu ji noge boleše, — bele ruke trudiše, — od samsovâ braneći s'“.[5] Pristaje u mit sparnoga Sunca taj „letnji danak“, a pristaju još više psi samsovi.

[1] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 676.
[2] Vuk. *posl.*
[3] Vuk. *pjes.*, knj. I, 207.
[4] Na str. 192.
[5] V. 30—6.

Digitized by Google

Dva psa pomisliše Arijci kao čuvara pri ulazu u noć i u zimu, te i u podzemni svijet, pa od takih svečanih pasa Rimljani dadoše ime svojoj sunačnoj „caniculi", koja se proteže od 24 jula do 23 augusta. Imahu Rimljani, od velike davnine, „augurium canarium", a, da bi ljetinu u polju obranili, žrtvovahu, kad bi sunce zapeklo, rigjih pasa do vrata gradskih, radi toga prozvanih „porta catularia". Za sličnu žrtvu i svečanik, κυνοφόντις ἑορτή, znadu i Grci.[1] Pa u augustu slavila su se, u Rimu, takogjer „vulcanalia", na čast ognjenomu Vulcanu. Valjda nije bez neke, u našoj pjesmi, niti ono, gdje Gavanova ljuba angjelima iznosi „ogoreo krnj leba, — što j' u petak mešeno, — u subotu pretano, — u nedelju vagjeno".[2] Značajne su, u ustima oholite gospogje, i ove riječi: „Imam boga na domu, — koji mi je stvorio — od olova dvorove — i srebrne stolove, — mlogu stoku i blago".[3] Sada, dašto, bezbožnica muža svoga kaže bogom od prkosa i obijesti; ali je opet u tome i neka nagovijest, da Gavan negda bijaše bog. A i samo ime kao da je Gavanu sačuvano od starine. Može biti od *gav-*, i značiti varalac, nevjera,[4] što je glavna oznaka Grčića Manojla.

Čini mi se, da u moralnom istom smjeru isti ovi grješnik prikazuje se i u mnogoj junačkoj pjesmi. Mal da ne u svima zbirkama, guslari upiru prstom na nekog prokletnika. U pjesmi crnogorskoj, to je „prevršavac",[5] a Leka je Dukagjinac po imenu. „Leka Dukagjinče ubio pet kumovah, — i pet milo kumah obljubio, — pak ubio do pet pobratimah".[6] K tome još „bijelu crkvu

[1] Može biti, da od kobnih takih pasa dolazi pučko mišljenje o „sugrebu", koje poteče, bez sumnje, iz starog vjerovanja. U Vukovu rječniku, sugreb tumači se: terra effossa a cane aut vulpe. Opasno je „nagaziti", ili „nastupiti" na sugreb: „ . . . obolje mi, da oprostiš, domaćica, u početku mišljasmo, da je svrgla srce, a nije, nego mi rekoše, da je nastupila na sugreb, a neki opet, da su je splele magjije, ili zle duše naudile. Peci je krajem vatre, davaj joj da pije žestoke rakije i trogodišnjeg sirćeta, ulja samotoka i vode ispod streve . . ." (Vrčevića, *Niz prip.*, s. 206—7). Djeca pljunu u sugreb, kad ga god nagju u polju. Boje se, da im ne izagju po tijelu šklopci (Vuk. *rječ.*).

[2] V. 45—8.

[3] V. 58—62.

[4] U slovenskom, „ogaven" je ljut, a u starosl. „ogavije", dosada, „ogaviti", dosaditi. U češ. „ohava" je „grozota". Usporegjena litvinština kao da nam daje prvotno značenje: varalac, sa „ap-gauti", varati (Miklošić, *Etym. Wört.*, pod *gav*).

[5] Čojkovića *pjev.*, 41.

[6] V. 16—8.

Digitized by Google

razbio", u kojoj „nema blaga": crkvi „vrata polećeše na troje".[1] U bogomolji, u sanduku od kamena, prevršavac nagje svetu Petku i svetu Nedjelju, koje ga prokunu, te se on poboli: „nit' umire, ni prebolijeva, — proz kosti mu trava pronicala, — a u travu s' ljute zmije legle".[2] Bezakonika strašnog i sama majka odbija: „dohvati ga za raspalu ruku, — isturi ga pred bijelu crkvu".[3] I pokraj novijeg nakita, da je pjesma od mnogo vjekova nazad postala, teško da ko dvoumi. Crkva svete Petke i svete Nedjelje odviše je čudna; ima na sebi očiti znamen poganski. Crkva biti će ljetna godina; biti će ona ista „sveta crkva sagragjena, — mloga gragja savezena, — na djelu na golemu", koju mi nagjosmo u ženskim pjesmama, i već pretresosmo, primičući je staroj vjeri.[4] Prevršavac kao da je prevršeno Sunce. U augustu mjesecu, ono razbija sretnu godinu, razbija crkvu, gdje onemoćaše Petka i Nedjelja, dvije boginje, valjda Ognjena Janja i Carica nebesna.[5] Što je Leka ubio pet pobratima i kumova, te obljubio pet kuma, moguće, da se tim pokazuje na pet sunčanih ratnih bogova, koji od stamenog marta do ljutog augusta propadoše. Do Leke legu se zmije, kao i do Grčića Manojla.

Pučke pjesme i priče mimoilaze mûkom ostale vojvode, dalje od osmoga, Grčića Manojla.[6] Veličanstveno one iznose, kao što vidismo, tek pogibiju zadnjega vojvode, Kaice Radonje, u društvu s ime-

[1] V. 20—7.
[2] V. 2—4.
[3] V. 47—8.
[4] *Dio IV*, str. 47—9 (147—9).
[5] Ili, obratno, Carica nebesna i Ognjena Janja? Za me stoji tvrdo, da imena: Petka i Nedjelja skrivaju dvije boginje (uporedi *Dio IV*, s. 23—4 [123—4]), ali koje to mogu biti, nisam na čisto. Obično navode se zajedno, pa ja sam uzeo, pošto nam se pominje dvanaest Petaka, da je Petka mjesečna Ognjena boginja (l. c.). Nego bi se moglo uzeti i to, da je Petka, sudeći po petku dnevu, ime za onu istu boginju, kojoj Germani sačuvaše spomen u svome „Frei-tagu", što je dan boginje Freyje, Gospogje nebesne. Tad bi Petka bila Freyja, naša Carica Vida, a Nedjelja možda Ognjena Janja. Uz veliko sudaranje skandinavskih i naših mitova, uporegjaj dvaju dana u sedmici, Freitaga i petka, pa i dviju boginja Freyje i Petke, ne čini mi se odviše smion. Ipak ponavljam, da sam za ovo sve još u velikoj neizvjesnosti.
[6] Što je meni poznato, tragom njihovim bilo bi ići u samoj jednoj pjesmi, 83 u II knj. Vukove zbirke. Čitava je pjesma mitom prožeta, premda se bavi, po spoljašnjem joj obliku, s Gjurgjem Smederevcem i gospogjom Jerinom. Ali je oni trag nejasan.

Digitized by Google

njakom njegovim, Oblakom Radom.[1] Taj je muk veoma značajan, i potvrgjuje nam shvaćanje o dvanaestorcima. Sunce srće k nebes nim nizinama; opraznila godina i cvijećem i žitom i voćem. Vrijeme je sve to većma nepogodno; zima, na prvom domaku, hoće da bije ljudsku sirotinju. Nad prirodom eto zastrta je sinja mrtva jesen, pa ljudi rado ne misle na sunčane bogove, niti o njima što kazuju.

[Ovdje na kraju ove knjige, s kojom se svršava religija vidila i sunca, bio sam naumio nešto primetnuti. Megju dodacima, što ih imam, znamenite su neke molitve k svetome Vidu, meni dostavljene iz Spljeta i iz spljetske okolice. Po molitvama je još više doći do zaključaja, da sveti Vid nama zamijeni višnjeg Sutvida, pa da je Naša Vida ona „fru Gode", koju Grimm ne može da istumači. Ali, radi odmjerenog ovdje prostora, ovo ja ostavljam za knjigu, što slijedi, a biti će druga i zadnja.]

[1] *Dio IV*, str. 29—34 (129—34).

Digitized by Google

Književne obznane.

Znanstvene radnje u godišnjih izvješćih hrvatskih gimnazija i realaka od g. 1867—1886. kao prilog hrvatskoj bibliografiji.

NAPISAO PRAVI ČLAN DR. FR. MAIXNER.

U „Književniku“ god. III, svez. 2. od 1866, str. 310 sl. obznanio je V. Jagić razprave, koje su u gimnazijalnih programih u Hrvatskoj i Slavoniji izašle počamši od onoga vremena, odkada su gimnazije u Austriji, preustrojene prama njemačkim (naročito prama pruskim), poprimile medju ostalima i taj običaj, da se u godišnja izvješća uvrste „znanstvene razprave“, sve do godine 1866. Imajuć na umu lih potrebe našega naroda popratio je učeni pisac te radnje liepimi i vrlo sgodnimi opazkami obćenite naravi, iztičuć osobito, na što bi trebalo da pisci paze koli pri izboru predmeta, o kojih hoće da pišu, toli pri izradjivanju samom. Ta književna obznana došla je u sgodan čas, jer je tada s promienjenim političkim sustavom takodjer i naše školstvo bilo stupilo u toliko u nov stadij razvitka, što mu je tada iza njemačkoga absolutizma opet bio povraćen hrvatski jezik kao nastavni, i što su i učione počele disati novim duhom, duhom narodnim. Od onoga vremena — a ima tomu, odkada je opet hrvatskomu jeziku povraćeno njegovo pravo, četvrt stoljeća, — ostao je sustav, osim nekih promjena nuzgredne vriednosti, u bitnosti svojoj nepromienjen; da li na korist školstva samoga, nije mjesto ovdje iztraživati. No toliko ipak treba navesti, da i u susjednoj Cislajtaniji uza sve one mnogobrojne enquetne komisije, koje su o eventualnih preinakah viećale, ili se nisu usudili ili nisu htjeli dirati u načelo sustava samoga, i da su se takodjer u Ugarskoj, nakon nekih pokusa učinjenih u tom pogledu odmah na početku ustavne vladavine, opet u bitnosti povratili na taj isti sustav, što ga je nekoč absolutna vladavina

Digitized by Google

bila uvela. Za nas ne bi ni s toga bilo probitačno uvesti radikalnih reforama, što bi se tim našoj mladeži otežčao prielaz ne samo na druga srednja učilišta, nego takodjer, što treba osobito uvažiti, na druga sveučilišta, a na takova je ona ipak, naročito što se medicinskoga i nekih struka filosofijskoga fakulteta tiče, upućena.

Uz taj nepromienjeni sustav naših srednjih učilišta ostao je i običaj netaknut, da se u godišnja izvješća uvrste takodjer znanstvene razprave. Koje su razprave u razdobju od god. 1851—1866 u gimnazijalnih programih izašle, i kakve su bile vriednosti i jesu li u obće odgovarale potrebam naše mladjahne znanstvene literature; sve to i slična amo zasiecajuća zanimljiva pitanja pretresavao je V. Jagić u gore navedenoj kritičkoj obznani. Moja obznana hoće da bude nastavkom te obznane i time ujedno prilog bibliografiji u toj vrsti naše literature, koja, rek bi, sama za se sačinjava neku posebnu vrst izmedju znanstvene i školske literature.

U ovu su obznanu uvrštene razprave gimnazijâ zagrebačke, osječke, varaždinske, senjske, riečke, požežke, vinkovačke, dolnjokarlovačke (od god. 1871 počamši, jer od god. 1860—1870 izišla su u ovoj gimnaziji samo tri programa naime god. 1862, 1863 i 1865, a ove je već Jagić l. c. obznanio), karlovačke (do 1883) i gospićke (od g. 1881), zatim velikih realaka zagrebačke, osječke, zemunske (od god. 1882), rakovačke (do god. 1882) i male realke petrinjske (od god. 1885), nadalje više realne gimnazije rakovačke (u ovu se je naime god. 1883 stopila karlovačka gimnazija s rakovačkom realkom) i niže realne gimnazije bjelovarske, i napokon nautičke škole bakarske (od god. 1883, odkada je taj zavod preustrojen). Tom prilikom opažam, da su u novo ustrojenoj višoj gimnaziji (iz nekadašnje niže realke) gospićkoj god. 1881, u bjelovarskoj nižoj realnoj gimnaziji god. 1877, u osječkoj realci god. 1871, u zemunskoj realci god. 1882, a u petrinjskoj maloj realci istom god. 1885 počeli izlaziti programi s razpravami.

Što se jezika tiče, spisane su razprave, kako je naravno, gotovo sve hrvatskim jezikom, samo sedam njih latinskim, jedna talijanskim, a nekoliko njih na osječkoj realci i na zavodih nekadašnje vojničke krajine, u kojih se je tekar kašnje uveo hrvatski kao nastavni jezik, njemačkim.

Opazit mi je još i to, da u nekih zavodih gdjekojih godina nije izišao program (n. pr. god. 1867 i 1869 na riečkoj gimnaziji, 1871 u c. kr. rakovačkoj realci, god. 1873 u zagrebačkoj realci, 1875 u senjskoj gimnaziji) ili barem bez znanstvene razprave (n. pr. 1875

Digitized by Google

u osječkoj realci). Obratno opet ima programâ, u kojih ima po dvie ili po više razprava (n. pr. u rakovačkom zavodu malne svake godine, i u obće najviše u zavodih bivše vojničke krajine).

Konačno još mislim, da će boljega pregleda i lagljega sravnjivanja radi s prijašnjimi razpravami biti probitačno, ako se držim istoga razporedjaja, kojim su razprave u navedenoj Jagićevoj obznani razporedane, naime: I. Razprave pedagogijsko-filosofijske, II. filologijske i literarne, III. historijske i geografijske, IV. matematične i fizikalne, V. prirodopisne i VI. raznoga drugoga sadržaja.

I. Razprave pedagogijske i filosofijske:

Matematika na gimnazijah s osobitim obzirom na geometričku obuku, od Eug. Kovačevića (gimn. požežka g. 1867, str. 10 u 4°).

Važnost matematike na gimnazijah za višje naobraženje i njezina važnost u naravoslovnih znanostih, od Jos. Križana (gimn. požežka (1868, str. 9 u 4°).

Come se debbono studiare le lettere e quale ne debbe essere lo scopo dello insegnamento, od N. Vučkovića (gimn. riečka, 1868, str. 8 u 4°).

Vriednost i korist dušoslovja za praktičan život i njegov upliv na umjetnost i druge znanosti, od Jos. Križana (gimn. požežka 1869, str. 8 u 4°).

O postanku čovječje duše, od dra. Jurja Žerjavića (gimn. zagrebačka 1870, str. 21 u 4°).

Ueber Sprachunterricht, insbesondere über die Zwecke u. Förderungen des grammatischen, od I. Hinterwaldnera (realka rakovačka, 1870, str. 11 u 4°).

Filosofija historije, napisao Jos. Starè (gimn požežka 1872, str. 8 u 4°).

Nješto o kritici u obće, a historijskoj napose, od Iv. Zupana (gimn. riečka 1872, str. 8 u 4°).

Obrazloženje, ustrojni nacrt i naukovna osnova gradjanske očione sa strukovnimi tečaji, od Ignj. Bartulića (gimn. karlovačka, 1873, str. 23 u 4°).

In welchem Verhältnisse steht der Unterricht der Mathematik an vollständigen Realschulen zur Aufgabe aller Bildung? und wie ist derselbe zu behandeln, damit er wirklich bildend auf die studirende Jugend einwirke? od Primaža Učeničnika (realka osječka 1873, str. 19 u 8°).

Digitized by Google

Ob uplivu muzike i poezije na naša osjećanja, čuvstva i naobraženje, od Ernesta Krambergera (gimn. karlov. 1874, str. 10 u 4°).

Was versteht man unter kursorischer, was unter statarischer Lecture der Klassiker und welche Ausdehnung kommt jeder dieser beiden Arten an Gymnasien zu? od Iv. Pakoste (gimn. vinkovačka 1874, str. 10 u 8°; ova je razprava oglašena i ocienjena u Zeitschrift f. die oesterr. Gymnasien).

Realne gimnazije ili gimnazije i realke? od Fr. Selaka (gimn. varaždi. 1875, str. 16 u 8°).

Naravno odredjenje čovjeka, od M. Galovića (gimn. varaždi. 1876, str. 32 u 8°).

Slobodnoručno risanje na realci, od F. L. Titelbacha (osječka realka 1876, str. 5 u 8°).

Historičko-geografička struka na gimnaziji, od Jos. Forka (gimn. požežka 1876, str. 20 u 8°, zatim nastavak g. 1878 str. 21 i svršetak god. 1879 str. 30 u 8°).

Da li je fizika za više naobraženje na gimnazijah potrebita i kako da se ista prama tomu predaje? od dra. Jos. Križana (gimn. varaždi. 1877, str. 17 u 8°).

O realnoj gimnaziji, od Fr. Bradaške (gimn. varaždi. 1877, str. 17 u 8°).

Jezik materinski, od Stjep. Kućaka (gimn. zagreb. 1878, str. 37 u 8°).

Kako valja na gimnaziji čitati pjesnike? od Stjep. Senza (gimn. vinkov. 1878, str. 13 u 8°).

Roditelji ili njezini zamjenici prama gimnazijskim učenikom, od Ljud. Slamnika (gimn. riečka 1879, str. 7 u 8°; razprava je ova napisana hrvatski i talijanski).

Opazke o fizikalnoj obuci na gimnaziji, od Otona Kučere (gimn. vinkov. 1880, str. 6 u 8°).

Staroklasično jezikoslovje s gledišta uzgojne obuke gimnazijske, od Fr. Košćala (gimn. požežka 1880, str. 26 u 8°).

O naučanju, od Gust. Fleišera (realna gimn. bjelov. 1880, str. 23 u 8°).

Pabirci iz Kantove i Spencerove pedagogije, od M. Vambergera (gimn. karlov. 1880, str. 37 u 8°).

Aristotele prema Leibnitzu s gledišta metafizike, od Gavrila Manojlovića (gimn. zagreb. 1881, str. 48 u 8°).

Uloga prirodnijeh nauka u obuci, od N. D. Božanića (gimn. gospićka 1881, str. 6 u 8°).

Digitized by Google

Vriednost prirodnih nauka po obće obrazovanje (gimn. dolnjo-karlov. 1880, str. 9 u 8°).

Vriednost risanja u uzgoju od I. Hohnjeca (realna gimn. bjelovar. 1882, str. 12 u 8°).

Upliv starogrčkih umjetnina na razvoj tvornih umjetnosti u opće, navlastito pako važnost istih za risarsku struku, od Alex. Mašića (real. zemun. 1882, str. 16 u 8°).

Značaj sa psychologijskoga gledišta, od P. Jemeršića (gimn. senjska 1883, str. 34 u 8°).

Čemu se učimo staroklasičnim jezikom? od N. Mohra (realna gimn. bjelovarska 1883, str. 18 u 8°).

Des-Cartesova kosmologija od A. Láske (gimn. osječka, 1883, str. 9 u 8°).

Psihološka važnost pitanja u opće i njegova pedagoška vriednost po nastavu, od St. Popovića (gimn. dolnjo-karlov. 1883, str. 11 u 8°).

O prijamnom izpitu na hrvatskih gimnazijah od I. Rabara (gimn. osječka, 1884, str. 12 u 8°).

Kako da podpomaže kuća djelovanje škole? od Iv. Kalafatića (realna gimn. bjelov. 1884, str. 30 u 8°).

Sokrat i njegova filosofija, od P. Jemeršića (gimn. senjska 1885, str. 77 u 8°).

Njeka načela odgojna Herbarta, Spencera i Baina. Sravnio Janko Kamenar (gimn. gospićka 1886, str. 30 u 8°).

Čemu da učimo povjest? od S. Brozovića (realna gimn. rakovačka, 1886, str. 9 u 8°).

II. Razprave filologične i literarne.

1. Prilozi k hrvatskoj gramatici:

Rezultati jezikoslovnoga izpitivanja u pogledu staroslovenskoga i hrvatsko-srbskoga genitiva, od Iv. Radetića (gimn. senjska 1871, str. 19 u 4°).

Kratak istorijski pregled gramatike staroga slovenskoga jezika, od Jovana Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1871, str. 16 u 8°).

Historičan nacrt padežnoga obličja u jezicih slavenskih, u hrvatskom ili srbskom napose, napisao Gabre Lucarić (gimn. riečka, 1876, str. 46 u 8°).

Nauk o jednostavnom stavku s osobitim obzirom na uzgredne mu članke, na dopunjak, oznake i pridjevke, od Jos. Vitanovića (realka zagreb. 1878, str. 30 u 8°).

Digitized by Google

Pabirci po hrvatskoj slovnici, od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1879, str. 9 u 8°; razprava je oglašena u Arch. f. slav. Phil. IV, str. 530).

Kako je postalo *ć* i *đ* u hrvatskom jeziku, osobito u riječima *peći, moć* i *jevanđelje,* od Julija Adamovića (gimn. gospićka 1881, str. 9 u 8°; o toj razpravi ima ocjena u Arch. f. slav. Phil. od V. Jagića VI, 139).

Kako se aorist tvori u raznih indoevropskih jezicih s osobitim obzirom na aorist slavenski poimence hrvatski, od Rud. Strohala (gimn. riečka, 1881, str. 98 u 8°; o toj razpravi ima ocjena u Arkivu f. sl. Phil. VII, 494).

Osobine resavskoga ili kosovopoljskoga dialekta, od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karl. 1882, str. 17 u 8°; razprava je oglašena u Arch. f. sl. Phil. VI, 632).

Osebine današnjega riečkoga nariečja, od Rud. Strohala (gimn. riečka 1883, str. 54 u 8°; razprava je ocienjena u Archivu f. slav. Phil. VII, 493).

Deverbativni glagoli u hrvatskom jeziku, od F. Ž. Milera (gimn. osječka, 1884, str. 13 u 8°).

Dve, tri reči o „gramatici staroga slovenskoga jezika za srednje škole kraljevine Srbije, sastavio Stojan Novaković u Beogradu 1884", od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1884, str. 14 u 8°).

Dva tri zakona iz nauke o glasovima srpskim, od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1885, str. 3 u 8°).

Obćenitije su naravi ove razprave:

Sastavljenici u hèrvatskom, gèrčkom, latinskom, njemačkom i talijanskom jeziku, od Ant. Mazeka (gimn. riečka, 1870, str. 5 u 4°).

Kako bi se imale pisati slovnice za gimnazije? od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1876, str. 9 u 8°, svršetak iste razprave u programu od god. 1877. str. 7 u 8°).

Naši primjeri pogodbenih izreka s grčkimi i latinskimi uporedo stavljeni, od Luke Zime (gimn. varaždi. 1879, str. 38 u 8°).

2. O metrici razpravljaju:

O desetercu junačkih naših pjesama od F. Pažura (gimn. osječka 1873, str. 14 u 4°).

Metrika srpskih narodnih pesama uporedjene s primerima iz slovenskih narodnih pesama, od L. Zime (gimn. dolnjo-karlov. 1874, str. 35 u 8°; svršetak iste razprave nalazi se u programu god. 1875, str. 12 u 8°).

Digitized by Google

Još koja o desetercu, od F. Ž. Milera (gimn. osječka 1883, str. 15 u 8°. Obznana ove razprave nalazi se u Archivu f. slav. Phil. VIII, str. 347 od V. Jagića).

Akcenat i metar junačkih narodnih pjesama; napisao Milivoj Šrepel (gimn. zagrebačka, 1886, str. 77).

Amo spada i onaj prilog o akcentu u Maretićevu prievodu I. i II. pjevanju Vergilijeve Aeneide (gimn. zagreb. 1879).

3. Razprave o hrvatskoj i srbskoj literaturi:

O životu i djelih Mavra Vetranića, od Fr. Petračića (gimn. senjska 1867, str. 8 u 4°).

O dubrovačkih prevodiocih grčkih tragedija, Vetraniću, Buniću i Lukareviću, od A. Pavića (gimn. varaždi. 1867, str. 11 u 4°).

Prve dvie dobe hrvatske književnosti. Nekoje historijsko-genetične misli; od T. Smičiklasa (gimn. riečka 1871, str. 15 u 8°).

Kako se je izgubilo 14. i 15. pjevanje Gundulićeva Osmana? od A. Pavića (gimn. požežka 1871, str. 10 u 4°).

Nekoliko rieči o čitanci za gornju gimnaziju, od Fr. Petračića (gimn. vinkov. 1871, str. 9 u 8°; odovuda pretiskano u podlistku zagreb. dnevnika „Obzora").

Epos u obće, u Hrvatah i Srbah napose, od Jos. Vitanovića (realka osječka 1872, str. 16 u 8°).

Dvie vile umjetnice, alegorija od Ognjoslava Utješenovića Ostrožinskoga, napisao Jos. Vitanović (realka osječka 1874, str. 6 u 8).

Profesor i bibliotekar Matija Čop, od Iv. Zupana (gimn. riečka 1874, str. 31 u 4°).

Nešto o tehnici „Čengić-age" od V. Klaića (gimn. zagreb. 1875, str. 23 u 8°).

Narodne pripoviesti, od M. Valjavca (gimn. varaždi. 1875, str. 46 u 8°).

Život i djela Vjekoslava Babukića, od T. Smičiklasa (gimn. zagreb. 1876, str. 29 u 8°).

Nekoliko rieči o Maruliću i njegovoj školi, od Iv. Radetića (gimn. senjska 1877, str. 12 u 8°).

Osnutak i razvitak „Matice ilirske" do god. 1874, napisao po spisih matičinih M. Divković (gimn. zagreb. 1877, str. 16 u 8°).

Krmpotić Joso, hrvatski epik 18. vieka, od V. Novotnoga (realna gimn. bjelovarska 1877, str. 12 u 8°).

Prilozi k povjesti književnosti u Hrvatskoj: Došen Vid, II. Divković Matija, od V. Novotnoga (realna gimn. bjelov. 1878, str. 11 u 8°).

Digitized by Google

Životopis Grigorija Lazića profesora i književnika srpskog, od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karlov. 1878, str. 10 u 8°).

„Skup" komedija od Marina Držića Dubrovčanina, od F. Ž. Milera (gimn. osječka, 1879, str. 31 u 8°; razprava je oglašena u Arch. f. slav. Phil. VII, str. 501).

O narodnoj zagonetci hrvatskoj od T. Maretića (gimn. požežka 1881, str. 59 u 8°; razprava je oglašena u Arch. f. slav. Phil. VI, str. 145.

Pravopis etimologički i enfonički i hrvatske školske knjige, od Jos. Jagunića (gimn. karlov. 1881, str. 8 u 8°).

O poslanicama XVI. vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske književnosti, od Iv. Milčetića (gimn. varaždi. 1882, str. 67 u 8°; razprava je oglašena u Arch. f. slav. Phil. VI, str. 474. i VII, 500).

Značaj Marka Kraljevića u narodnih pjesmah, od Jos. Vitanovića (realka zagreb. 1883, str. 23 u 8°; obznanjena u Archivu f. slav. Phil. VIII, 347).

Najstarija hrvatska goticom štampana knjiga, što no se nalazi u knjižnici franjevačkoga manastira na Trsatu kraj Rieke, od Rud. Strohala (gimn. riečka 1884, str. 79 u 8°).

Crtice iz „slavonske" književnosti u 18. stoljeću, od Jos. Forka (realka osječka 1884, str. 100 u 8°). II dio tih crtica nalazi se u izvješću istoga zavoda, 1886, str. 49 u 8°.

Neke misli o književnom preporodu hrvatskoga naroda, od M. Petranovića (realna gimn. bjelov. 1885, str. 24 u 8°).

Petra Kanavelića „pjesan: Sv. Ivan biskup trogirski" od Vatroslava Rožića (realka zagreb. 1886, str. 62).

4. Prievodi:

„Propast Venecije" od A. Šenoe, ocjena i njemački prievod, od V. Drnke (realka zemunska, 1883, str. 18 u 8°).

P. Preradovića „Smrt" i A. Šenoe „Smrt Petra Svačića", preveo V. Drnka (realka zem. 1884, str. 10 u 8°).

5. Članci o gramatici latinskoga i grčkoga jezika:

Nekoliko rěčih za izpravak jednoga pravila o skladnji latinskoga jezika (tu se dokazuje već davno poznata stvar, da *Romae, Corinthi* cet. na pitanje gdje ? nisu genitivi, nego lokativi) od J. V. Kostića (gimn. karlov. 1867, str. 7 u 4°).

Digitized by Google

Opazke k Veberovoj latinskoj slovnici, od Fr. Pongračića (gimn. varaždi. 1869. str. 14 u 4°).

Grčki akuzativ uzporedjen s latinkim i hrvatskim, od Fr. Marna (gimn. zagreb. 1873. str. 23 u 4°).

Perfektivni i imperfektivni glagoli u grčkom i hrvatskom jeziku, od Aug. Musića (gimn. zagreb. 1880, str. 40 u 8°).

O značeńu medija u grčkom jeziku, od J. Adamovića (gimn. gospićka, 1882, str. 11 u 8°).

Njekoliko primjetaba na sintaksu u slovnici grčkoga jezika od dra. G. Curtiusa, preveo Fr. Petračić, od L. Zime (gimn. varaždi. 1883, str. 26 u 8°).

Imperfekat i aorist s partikulama κέν i ἄν kod Homera, i hrvatski kondicional, od A. Musića (gimn. zagreb. 1884, str. 77 u 8°).

6. Članci o rimskoj i grčkoj literaturi:

O Heraklitu i njegovu nauku, od I. V. Kostića (gimn. karlov. 1867, str. 6 u 4°).

Politische Grundsätze des Demosthenes aus dessen Staatsreden zusammengestellt, od Iv. Pakoste (gimn. vinkov. 1867, str. 21 u 4°).

Aristotelova definicija pjesničke umjetnosti, od A. Pavića (gimn. varaždi. 1868, str. 12 u 4)

Horatius de Plauto in epistola ad Augustum recte an secus senserit quaeritur, od Arm. Šrabca (gimn. zagreb. 1868, str. 7 u 4°).

De Horati in sales numerosque Plautinos animadversione, od A. Šrabca (gimn. osječka 1869, str. 16 u 4°).

Razvoj govorničtva u Ateni i govorničko djelovanje Demosthena, od Martina Senekovića (gimn. vinkov. 1869, str. 22 u 8°).

Homerove pjesme, njihovo mjerilo i njihov jezik, za svoje učenike napisao V. Bratelj (gimn. zagreb. 1869, str. 26 u 4°).

Horaz als Dichter nach seinem eigenen Urtheile, od F. Kremsera (gimn. senjska 1869, str. 14 u 4°).

Quomodo Vergilius Georgicorum materiem poetice confirmaverit, napisao Ernest Sojek (gimn. vink. 1870, str. 10 u 8°).

Razmer u opšte i Horacijevih epoda napose, od St. Lazića (gimn. dolnjo-karlov. 1873, str. 11 u 8°).

Sophocleisches (to su prilozi kritici teksta Sofoklove Elektre), od Ern. Sojka (gimn. vinkov. 1871, str. 12 u 8°).

O temeljnih načelih za sistem Platonove filosofije. Laches prama istim uz analizu, od Fr. Košćala (gimn. požežka 1875, str. 40 u 8°).

De Horatii carmine epodico, od Mihovila Pečara (gimn vink. 1875, str. 15 u 8°).

Digitized by Google

Vergilius in definiendis moribus heroum, od Iv. Pakoste (gimn. vinkov. 1876, str. 12 u 8°. Ta je razprava oglašena u Zeitschrift f. die oesterr. Gymn.).

O Horacu i njegovih satirah, od Mat. Vidmara (gimn. požežka, 1877, str. 38 u 8°).

U kojem odnošaju bijaše Ciceron prama Cezaru i Pompeju? od Ern. Krambergera (gimn. karlov. 1878, str. 36 u 8°).

Demostenov život, od L. Jurmića (gimn. varaždi. 1878, str. 33 u 8°).

Herodotov rad i život, od Ern. Kantea (gimn. senjska 1879, str. 31 u 8°).

Demostenov rad i život kano uvod u čitanje njegovih djela za gimn. mladež, od Ern. Kantea (gimn. senjska 1880, str. 29 u 8°).

Nešto o svezi, koja spaja drugi spjev Ilijade sa prvim, od M. Petranovića (realna gimn. bjelov. 1881, str. 24 u 8°).

Quae fuerit Augusto imperante litterarum praesertim poesis apud Romanos condicio et ratio locis Q. Horatii Flacci satirarum et epistolarum exponitur, od Fr. Košćala (gimn. požežka 1882, str. 20 u 8°).

Platonova pedagoška načela po samijem vrelima prikazana, od J. Adamovića (gimn. gospićka 1883, str. 13 u 8°).

Kratak nacrt povjesti rimske književnosti, od Srećka Jurandića (gimn. karlov. 1883, str. 69 u 8°).

O odnošaju Horacijevu prama Mecenatu od Jos. Sarkotića (gimn. gospićka, 1884, str. 22 u 8°).

Aesthetsko tumačenje prve knjige Horacijevih oda, od Ad. Zagode (gimn. varaždinska, 1886, str. 33).

Horatii epistola ad Pisones quo tempore conscripta sit quaeritur, napisao Ivan Darebny (gimn. osječka 1886, str. 14).

7. Rimske i grčke starožitnosti:

O liturgijah i ateliji, od M. Senekovića (gimn. vinkov. 1872, str. 20 u 8°).

Nješto o uzgoju djetce kod starih Rimljana i Grka, od Fr. Folprechta (gimn. senjska, 1881, str. 18 u 8°, svršetak razprave ibd. 1882, str. 36 u 8°).

8. Prievodi iz rimskih i grčkih klasika:

Demosthenovi olyntski govori I—III, preveo ih i razjasnio J. V. Kostić (gimn. karlov. 1868, str. 12 u 4°, onda napose u sbirci

*

Digitized by Google

prievodâ lat. i grčkih klasika, koju je knjižara Lavoslava Hartmana počela izdavati, svez. I. Zagreb 1869. Prievod je taj ocienjen u „Viencu“ god. I (1869) str. 381 sl. od Arm. Pavića).

Iz Aeneide P. Vergilija Marona I. i II. pjevanje preveo i prilog o akcentu napisao T. Maretić (gimn. zagreb. 1879, str. 53 u 8°, članak je oglašen u Arch. f. slav. Phil. IV, str. 530 od V. Jagića.)

Ciceronov govor za Sexta Roscija Amerijca. Iz lat. jezika preveo Petar Marković (gimn. požežka, 1884, str. 51 u 8°).

9. Iz njemačke literature:

Kratak nacrt pravca i značaja književnosti němačke poslě smrti Schillerove [† 1805], od Jos. Vitanovića (realka rakovačka 1869, str. 11 u 4°).

10. Iz francezke literature:

Jean-Baptiste Poquelin-Molière, crtica o njegovu životu i radu, od Alfreda Oreškovića (realka osječka, 1885, str. 42 u 8°).

III. Članci iz historije, geografije i statistike.

1. Iz domaće historije:

Županije u današnjoj Hrvatskoj i Slavoniji i vojnoj krajini od god. 1102—1301, od Mije Brašnića (realka rakov. 1874, str. 21 u 8°).

Ocjena odlomka iz „kronologije ili ljetopisa“ Ivana arcidjakona, od V. Klaića (gimn. zagreb. 1874, str. 20 u 4°).

Postavljanje knezova zadarskih za vlade mletačke (1202—1358) od M. Brašnića (gimn. vinkov. 1877, str. 5 u 8°).

Topografija i poviest grada Senja napisao Mile Magdić (gimn. senjska, 1876, str. 17 u 8°). To je samo početak radnje, a nastavak bi imao slieditи u sliedećem programu, no do toga nije došlo, jer je medjutim čitava gradja tiskom izašla u posebnom djelu pod istim naslovom u Senju 1877, str. 151 u 8°).

Močvare izmedju Murse (Osieka) i Cibale (Vinkovaca), od M. Brašnića (gimn. vinkov. 1878, str. 4 u 8°. Radnja je ova u kratko ocienjena u „Viestniku arkeol. družtva“ u Zagrebu, I, 1, str. 25, a u „Esseker Zeitung“ 1878, br. 81. i 82. na njemački prevedena).

Župe u hrvatskoj državi za vlade knezova i kraljeva narodne dinastije, od M. Brašnića (gimn. vinkov. 1877, str. 13 u 8°). To je popravljen članak, koji je godine 1873 u XXXI. knjizi Rada

Digitized by Google

jugosl. ak. str. 31— 52 izašao; kašnje izašao je opet s popravci u programu vinkovačke gimnazije 1878 na 14 str. u 8°)

Važnost i korist dinastije, kritičko—istorijska slika iz srpske povesnice, od dr. Mil. Dimitrijevića (gimn. dolnjo-karlov. 1878, str. 35 u 8°).

Byzantsko vladanje u Hrvatskoj za cara Emanuela Komnena, od V. Klaića (gimn. zagreb. 1883, str. 44 u 8°).

Kralj Dimitar Zvonimir prama Karantancem za investiturne borbe, od Ivana Steklase (realna gimn. rakov. 1884, str. 24 u 8°).

Nelepić, knez cetinski i kninski, napisao Dane Gruber (gimn. požežka, 1886, str. 58 u 8°).

Nekoliko crtica o sadašnjosti i prošlosti Trsata, od Jul. Jankovića (gimn. riečka, 1886, str. 82 u 8° i tloris trsatskoga kaštela).

O povjesti pojedinih zavoda rade ovi programi:

Kratak pregled povjestnice kr. gimnazije osječke, od Ed. Streera (gimn. osječka 1872, str. 14 u 4°).

Povjest gimnazije varaždinske, od Fr. Pongračića (gimn. varažd. 1873, str. 18 u 4°).

Realni gimnazij u Bjelovaru (poviest zavoda) od V. Novotnoga (realna gimn. bjelov. 1877, str. 18 u 8°). K tomu kao dopunjak i nastavak:

Povjest kr. male realne gimnazije belovarske, od Ern. Krambergera (realna gimn. bjelov. 1884, str. 10 u 8°).

Osvrt na stogodišnji razvitak gimnazije vinkovačke (1778—1878) od St. Senza (gimn. vinkov. 1879, str. 6 u 8°).

(Obširno se nalazi poviest vinkovačke gimnazije opisana u: „C. kr. velika gimnazija u Vinkovcih za prvoga stoljeća svoga obstanka 1780—1879, historičko-statističke crte, od M. Brašnića, u Zagrebu 1879, str. 53 u 8°)

Govor o 25godišnjici zagrebačke realke, od Jos. Torbara (realka zagreb. 1880, str. 17 u 8°).

Velika realka u Rakovcu (njen život i djelovanje od god. 1863—1881) od Fr. Valle (realka rakov. 1882, str. 19 u 8°).

Historijsko-statistički osvrt na zemunsku realku (1858—1882) od Gj. Sebišanovića (real. zemun. 1883, str. 13 u 8°, k tomu slika realne sgrade od A. Mašića).

Gradja za istoriju gimnazije sriemsko-karlovačke, od St. Lazića (gimn. dolnjo-karlov. 1885, str. 17 u 8°).

Kratka povjest kr. nautičke škole u Bakru, od Luke Roića (bak. naut. škola, 1885, str. 9 u 8°).

Digitized by Google

Mala realka petrinjska (od 1860—1885), od ? (realka petr. 1885, str. 12 u 8°).

Nadbiskupski orfanotrofij u Požegi (u spomen petdesetgodišnjice njegova obstanka) od Stjep. Kosa (gimn. pož. 1885, str. 47 u 8°).

Osnutak i razvitak physikalnoga kabineta na kr. gymnasiji zagrebačkoj od god. 1854—1884) od Iv. Benigara (gimn. zagreb. 1885, str. 14 u 8°).

O numizmatici i arkeologoji rade:

Nešto ob osječkom museju, od Andrije Kodrića (gimn. osječka 1880, str. 37 u 8°, svršetak ibd. 1881, str. 37 u 8°. Oglašena je razprava u Viestniku hrvat. ark. družtva II, str. 227 i III, str. 123 od S. Ljubića).

Popis numismatičke sbirke kr. vinkovačke gimnazije, od Jos. Brunšmida (gimn. vink. 1883, str. 33 u 8°; svršetak popisa ibd. 1884, str. 32 u 8°).

Nešto o starinah u Taurunumu od Gj. Sebišanovića (realka zemunska 1886, str. 4 i 2 tablice).

2. Iz obće historije:

Giacopone da Todi i njegovo doba. Životopisni spisak, od Iv. Ev. Žibrata (gimn. karlov. 1869, str. 14 u 4°).

Paralelan pregled Slovjenah i Němacah u nabožnih, kulturnih te zadružnih odnošajih od G. Lucarića (gimn. požežka 1870, str. 14 u 4°).

Beiträge zur Geschichte Siciliens unter der Herrschaft der römischen Republik, od dra. I. Reicherta (gimn. senjska 1872, str. 8 u 4°).

Car Klaudij II. i njegovo doba. Stanje carstva rimskoga za ovo doba; od I. Steklase (gimn. karlov. 1872, str. 13 u 4°)

O postanku njemačkih vojvodina početkom desetoga vieka, od M. Magdića (gimn. senjska, 1874, str. 7 u 4°).

Nješto o životu povjestničkom, od Fr. Valle (realka rakovačka 1876, str. 33 u 8°).

Borbe Evrope sa Islamom, od Edv. Streera (gimn. osječka, 1876, str. 50 u 8°).

Mahnitost careva iz obitelji Julio-Klaudijeve opisana na caru Neronu, od Rud. Zemljića (gimn. karlov. 1877, str. 22 u 8°).

Tiberij kao čovjek. Historijsko-psihološka razprava od I. Kamenara (realka zagreb. 1884, st. 48 u 8°).

Odlomak iz veće radnje o Alexandru Severu (I. nutarnje vla-

Digitized by Google

danje, II. sukromni život i značaj) od F. Trnke (gimn. varaždi. 1885, str. 34 u 8°).

Život i značaj cara Nerona, od I. Quiquereza (realka zagreb. 1885, str. 62 u 8°).

Nješto o inglezkom narodu, od A. Lochmera (naut. škola bak. 1885, str. 45 u 8°).

O palaeografiji sredovječnoj, od V. Iv. Žanića (gimn. senjska 1884, str. 44 u 8° i četiri tablice karakterističnih primjera za lat. sredovječna pismena).

3. Iz geografije i statistike:

Nešto iz fizikalne geografije, od dra. Mil. Dimitrijevića (gimn. dolnjo-karlov. 1882, str. 15 u 8°).

Najvažnija obretna putovanja prama stožerima, od Albina Muže (realka osječka, 1878, str. 30 u 8°).

Marko Polo, život njegov i putovanja, od S. Brozovića (realna gimn. bjelov. 1879, str. 29 u 8°).

Obretno putovanje N. M. Przevalskoga oko Lob-Nora u središnjoj Aziji, od Iv. Steklase (gimn. karlov. 1879, str. 37 u 8°).

Nješto ob uplivu zemljopisnog položaja na razvoj ljudski, od S. Brozovića (gimn. karlov. 1882, str. 37 u 8°).

Orografska razgloba Balkanskoga poluotoka, od D. Grubera (gimn. pož. 1883, str. 48 u 8°).

Sjevero-iztočna morska putovanja sjevernim ledenim morem s osobitim obzirom na Nordenskojöldovo g. 1878—1880. Historijsko-geografička razprava od Iv. Steklase (realna gimn. rakov. 1885, str. 66 u 8°).

Bečka svjetska izložba i naše školstvo, od I. Penza (gimn osječka, 1874, str. 23 u 8°).

Sadanje stanje srednjih učiona u Austriji od Ignj. Bartulića (gimn. karlov. 1875, str. 15 u 4°).

Pogled na školstvo u Bosnoj i Hercegovini, od dra. Iv. Zocha (realka osječka 1883, str. 62 u 8°).

IV. Razprave iz matematike, fizike, lučbe i meteorologije.

1. Iz matematike:

Neue Sätze über den Zusammenhang periodischer Decimalbrüche mit den gemeinen Erzeugungsbrüchen, od dra. I. Zindlera (gimn. senjska 1870, str. 12 u 4°).

Digitized by Google

Nĕšto o měrstvu višeplošacah od Iv. Tuška (realka zagreb. 1870, str. 22 u 4° i jedna tablica).

Ociena naših školskih matematičnih knjiga, od Jos. Belovića (gimn. osječka, 1871, str. 16 u 4°).

Nauk o determinantih na srednjoj školi, od D. Kösslera (gimn. zagreb. 1871, str. 14 u 4°).

Naše računstveno nazivlje i uzgredni pabirci, od V. M. Goluba (gimn. varaždi. 1871, str. 32 u 4°).

Novi nauk o geometriji, od A. I. Löfflera (real. rakov. 1872, str. 15 u 4°).

Beitrag zur Bestimmung der ebenen Schnitte an Cylinder-Kegelflächen mittelst den conjugirten Diametern, od Fr. Západla (realka osječka, 1872, str. 5 u 8°).

Novi način riešavanja jednačba drugoga, trećega i četvrtoga stupnja (po dru. Ljud. Matthiesenu) priredio Fr. Folprecht (gimn. varaždi. 1872, str. 18 u 4°).

Metrička mjera, od I. Penza (gimn. osječka 1875, str. 31 u 8°).

Metrička mjera, težina i mjeraće sprave za običnu porabu života po službenih podatcih, od Ignj. Bartulića (gimn. karl. 1875, str. 57 u 8°).

Duh matematike od I. Bauera (gimn. riečka 1877, str. 18 u 8°).

Nješto o logaritmih, napisao I. Stražnicky (realka zagreb. 1877, str. 25 u 8°).

Analitičke vježbe (od ? gimn. senjska 1878, str. 13 u 8°).

Tro- i četverokutnik u savezu s aritmetičkimi i geometrijskimi progressijami (str. 6 u 8°), B. Nepravilni i pravilni polygoni u savezu s aritm. i geometr. progressijami i nizovi u obće (str. 16 u 8°). C. Piramide i polyedri u savezu s aritm. i geometr. progressijami i obćimi nizovi (str. 22 u 8°) od (M. Mikšića ? real. rakov. 1879).

Uporaba algebre kod rješavanja geometrijskih zadaća, od P. Nenina (realka osječka 1880, str. 41 u 8°).

Theorija brojnih kongruencija prvog stupnja, od Ignj. Mihelića (gimn. riečka 1880, str. 27 u 8°).

O crtanju mreža za geografijske karte, od Davida Segena (realka osječka 1881, str. 41 u 8°).

Načelo za konstruktivno opredieljivanje evoluta kao prostornih krivulja uz osobit obzir na vijnicu, od P. Krbeka (realka zagreb. 1881, str. 34 u 8° i jedna tablica).

Grafično računstvo ili uporaba geometrije na algebru, od M. Mikšića (real. rak. 1881, str. 22 u 8° s jednom tablicom).

Digitized by Google

Theorija Eulerovih omedjenih integrala od Fr. Devidéa (gimn. zagr. 1882, str. 36 u 8°).

Graffèov način rješavanja viših brojnih jednačba, od Ignj. Mihelića (gimn. riečka 1882, str. 24 u 8°).

Algebrajsko rješavanje njekoliko zadaća o pravilnih višekutih, od A. Hladnika (gimn. osječka 1882, str. 40 u 8°).

Proračunavanje tjelesnine ikosaëdra bez svake uporabe polumjera upisane i opisane mu kruglje, od D. Radovića (realka zemun. 1883, str. 4 u 8°).

Odlomak radnje „četiri temeljne vrsti računa" od dra. F. Divića (gimn. vinkov. 1885, str. 19 u 8°).

Rješavanje viših algebrajskih ekvacija sa jednom nepoznatom, od Miloša Božića (realka zemun. 1885, str. 17 u 8°).

O helikoidi (zavojnici) na upravnom čunju, od A. Mohorovičića (naut. škola bakar. 1884, str. 21 u 8° i jedna tablica).

Nove vrsti geometrijskih sferičkih mjesta od M. Mikšića (mala realka u Petrinji 1886, str. 8 u 8° i k tomu 3 tablice).

2. Iz fizike:

Entwicklungen einiger Formeln der Elektrodynamik, od dra. I. Zindlera (gimn. senjska 1868, str. 13 u 4°).

O strojstvu u obće a o njegovoj koristi i šteti napose, od Mart. Jelovšeka (real. zagreb. 1868, str. 36 u 8°).

Spektralna analiza i narav nebeskih tělesa, od Ignj. Bartulića (gimn. karl. 1870, str. 8 u 4°).

O najnovijih stečevinah u akustici i analogiji med zvukom svjetlom, od dra. I. Križana (gimn. varaždi. 1870, str. 20 u 4°).

Počela teorije o razvodu topline, od Iv. Benigara (gimn. vinkov. 1873, str. 20 u 8°).

Noviji pokusi o provodu topline u krutinah, od D. Kösslera (gimn. riečka 1873, str. 30 u 4°).

Važnost i poraba spektralne analize, od Jos. Križana (gimn. varaždi. 1874, str. 11 u 4°).

O novoj fizikalnoj teoriji, od A. Láske (gimn. požež. 1874, str. 13 u 4°).

Kako je Beer sveo djelovanje dvaju magneta na dvojke, od I. Bauera (gimn. riečka 1875, str. 17 u 8°).

O izofotah plohe $x^2 - \frac{y^2}{5} - \frac{z^2}{10} = 1$, ako zrake svjetla pravcem $x = \frac{1}{5}$ $y = \frac{1}{10}$ z na istu padaju, od Ost. Mrakovića (real. rak. 1875, str. 13 u 8°).

Digitized by Google

Način iztraživanja prirodnih zakona i novi stroj umetaljka (Interpollationsmaschine) od M. Sekulića (realka rakov. 1875, str. 9 u 8°).

Edlundova teorija munjevnih pojava, od A. Láske (gimn. osječka 1877, str. 45 u 8°).

Novi organički sustav uzortona i iz toga sljedeća naravna glasbena temperatura na temelju naravskih brojeva, od dra. Iv. Zocha (realka osječka 1877, str. 11 u 8°).

Nješto o uztrajnih momentih i razu, od I. Štrkljevića (realka rakov. 1877, str. 6 u 8°).

Elementarni nauk o harmoničnom titranju; priredio za više razrede srednjih škola M. Sekulić (real. rak. 1878, str. 19 u 8°).

Djelovanje galvaničkimi strujami obtečenih okretanjem postalih elipsoida na izvanjštinu, od Fr. Divića (gimn. vinkov. 1882, str. 15 u 8°).

O odnošaju izmedju molekularne težine i gustoće plinova (para) od N. Price (realn. gimn. rakov. 1883, str. 16 u 8°).

Ovim radnjam dodajem:

Harmonija boja obzirom na plošni ornament, od Iv. Hafnera (realka zagreb. 1882, str. 14 u 8°).

3. Iz lučbe:

Nješto o „samoraztvorbi" organičkih tvari u prirodi, od Jov. Jovanića (realka osječka 1879, str. 57 u 8°).

O uplivu chlorove sukiseline ($Cl_2 O_4 = Cl O_2$) na hexylen od mannita, napisao dr. I. Domac (real. zemun. 1884, str. 10 u 8°).

Chemijska analiza šećerne repe, sadjene u okolici zemunskoj i rumskoj od dra. I. Domca (realka zemun. 1886, str. 17 u 8°).

Dvie tri o kemičkom djelovanju svjetla. Napisao F. Devidé (gimn. senjska 1886, str. 13 u 8°).

4. Iz meteorologije:

Meteorologičke pažnje, od I. Penza (gimn. osječka 1867).

Meteorologijska motrenja na kr. zagrebačkoj realci, od Iv. Stožira (zagr. realka 1867, str. 17 u 8°, zatim u programu od god. 1869, str. 17 u 8°, i god. 1871, str. 17 u 8°).

Die meteorologischen Verhältnisse von Vinkovci im Jahrescyclus v. 1. August 1868 bis 31. Juli 1869, od Živka Grabera (gimn. vink. 1869, str. 36 u 8°).

Meteor. pažnje na gimnaziji osječkoj od 1866—1868 incl., od I. Penza (gimn. osječka, 1870, str. 12 u 4°).

Digitized by Google

Vlaga u zraku i oborine, od Jos. Vitanovića (real. osječka, 1871, str. 7 u 4°).

Zagrebački potresi, od M. Kišpatića (realka zagreb. 1879, str. 18 u 8°).

O meteoroloških odnošajih u Vinkovcih god. 1877, od Otona Kučere (gimn. vinkov. 1878, str. 3 u 8°, zatim od godine 1878 u programu od god. 1879, str. 3 u 8°).

Meteorologijska opažanja na c. kr. velikoj realci u Rakovcu, napisao I. Jamnicky (realka rakov. 1880, str. 8 u 8°).

Iztraživanje o vjetrovih u Vinkovcih i njihovoj klimatologičkoj vriednosti, od O. Kučere (gimn. vink. 1881, str. 17 u 8°).

Meteorologijska opažanja na c. kr. maloj realci i velikoj gimnaziji u Gospiću 1876—1880; ¦priobćnje se radi upoznanja klimatskih odnošaja ličke visoke ravnice od Jov. Bielića (gimn. gosp. 1881, str. 6 u 8° i 5 tablica i pregled meteor. pojava od godine 1876—1880).

Meteor. opažanja, od M. Mikšića (realna gimn. rakov. 1883).

Meteor. opažanja i opazke meteor. opažanjem od M. Mikšića (realna gimn. rakov. 1884, str. 9 u 8°).

Visina rieke Dunava kod Zemuna od januara 1880 do konca maja 1884, od D. Radovića (real. zem. 1884, str. 6 u 8°).

Meteorologijska i hydrometrijska opažanja na kr. velikoj realnoj gimnaziji u Rakovcu za 1884 II do 1885 I i pregled temperature i oborine u Rakovcu 1872—1884, napisao V. Marášek (realna gimn. rak. 1885, str. 6 u 8°).

Meteorologijska opažanja okolice petrinjske od M. Mikšića (mala realka petrinjska 1885, str. 4; 1886, str. 10 u 8°).

Meteorologijska i hydrometrijska opažanja na kr. velikoj realnoj gymnasiji u Rakovcu za 1885 II do 1886 I. i klimatologijske tablice za 1872 do 1885, sastavio V. Marášek (realna gimn. rakovačka 1886, str. 10 u 8°).

O dnevnoj oscilaciji barometra, od J. Šaha (nautička škola u Bakru, 1886, str. 15 u 8°).

Prinesci u prilog meteorologičkim podatkom sa postaje bjelovarske od 1885 do 1886. od Fr. Zorka (realna gimn. bjelovarska 1886, str. 14 u 8°).

O postanku i prognozi mraza od O. Kučere (gimn. vinkovačka 1886, str. 19 u 8° i k tomu 3 slike).

Digitized by Google

V. Razprave iz prirodopisa.

1. Iz zoologije:

Nametnici čovječjega tiela, od Jos. Louna (gimn. zagr. 1867, str. 14 u 4°).

Verzeichniss einiger in der Umgebund Karlstadts gesammelten Insekten, od I. Sapetze (realka rakov. 1867, str. 6 u 4°).

Die Entwicklungs-Stadien der Orthoptera Saltatoria Latr. im Allgemeinen und der Platycleis grisca insbesondere, od Ž. Grabera (gimn. vink. 1868, str. 18 u 8° i dvie lit. tablice).

Rieč u hrvatskom narodu o vuku, od Ž. Vukasovića (gimn. osječka, 1868, str. 9 u 4°).

Das Wichtigste über Lebensweise, Anatomie, Verbreitung und Vorkommen der Falter nebst praktischer Anleitung zur rationellen Erwerbung, Behandlung und Aufbewahrung derselben, napisao I. M. Hinterwaldner (real. rakov. 1869, str. 7 u 4°, nastavak ibd. 1870, str. 11 u 4°).

Darwin i darwinizam, od Jos. Jande (gimn. zagreb. 1872, str. 16 u 4°).

Pčela, kakva je, kako se razvija i kako živi, od Jos. Ogrinca (gimn. vinkov. 1874, str. 10 u 8°).

Zoologičke bilježke, od G. Sebišanovića (realka rakov. 1877, str. 20 u 8°).

O porieklu naše domaće ili pitome zvjeradi (canidea) i takovih glodavaca (glires) od G. Sebišanovića (real. rak. 1878, str. 21 u 8°).

Prilozi za faunu okolice karlovačke, od G. Sebišanovića (real. rak. 1880, str. 22 u 8°).

O sparivanju i oplodjivanju u životinja u obće, a osobito o partenogenezi u pčela, od Jov. Živanovića (gimn. dolnjo-karl. 1880, str. 12 u 8°).

O ribah u Dravi, Plitvici i Bednji. Mali prinos k poznavanju domovine; od A. E. Jurinca (gimn. varaždi. 1880, str. 41 u 8°. Nastavak radnje nalazi se u programu od god. 1881, str. 28 u 8°).

Helminthologijske bilježke, od G. Sebišanovića (real. rakov. 1881, str. 5 u 8°).

O ribah u Mrežnici kod Mostanja, od G. Sebišanovića (real. rak. 1881. str. 2 u 8°).

Nekoliko bilježaka o pojavljivanju životinja u okolici rakovačkoj u rano proljeće god. 1881 i 1882, od G. Sebišanovića (realka zemunska 1883, str. 4 u 8°).

Digitized by Google

Kičmenjaci okolice Varaždinske (str. 54 u 8°) i Dodatak: Leptiri velikaši (makrolepidoptera) okolice varaždinske (str. 6 u 8°) od A. E. Jurinca (gimn. varažd. 1884).

Prilozi poznavanju hrvatskih opnokrilaca, od Ant Korlevića (gimn. riečka 1885, str. 36 u 8°).

Ornithologijska postaja u Zemunu, od G. Sebišanovića (real. zemun. 1885, str. 20 u 8°).

Žaoka pčelinja i otrov, od Jov. Živanovića (gimn. donjo-karlov. 1886, str. 11 u 8°).

Dopunjivanje popisa ptica zemunske okoline od Gj. Sebišanovića (real zemun. 1886, str. 5 u 8°).

2. Iz botanike:

Die Flora von Karlstadt, od Jos. Sapetze (real. rakov. 1867, str. 16 u 4°).

Naturhistorische Notizen. A. Nachtrag zur Flora Karlstadt's, od I. Hinterwaldnera (real. rakov. 1870, str. 3 u 4°).

O djelovanju topline, svjetlosti i munjine na bilje, od Iv. Selevšeka (real. zagreb. 1872, str. 25 u 8°).

Popis javnocvietnih bilina požežke okolice, od Iv. Komlanca (gimn. pož. 1873, str. 22 u 4°).

Flora senjske okolice, od V. Mihailovića (gimn. senjska 1873, str. 22 u 4°).

Nešto o resinah (algae) i njihovoj razplodnji, od M. Preloga (real. zagr. 1876, str. 22 u 8°).

Organička fosforescencija bilja, od Rud. Krušnjaka (gimn. karlov. 1876, str. 29 u 8°).

Namjerna i slučajna: a) phyto- i b) zoophaenološka posmatranja po najbližoj okolici karlovačkoj prvom polovicom godine 1885, od Jov. M. Bielića (realna gimn. rakov. 1885, str. 7 u 8°).

Phytophaenološka posmatranja po karlovačkoj okolici do 20. maja 1886, od N. Price (realna gimn. rakov. 1886, str. 8 u 8°).

Kratka: A) phyto-i B) zoophaenološka promatranja najbliže okolice petrinjske od J. Bielića (mala realka petrinjska 1886, str. 4).

3. Iz mineralogije i geologije:

Alpinski ledenjaci, od D. Kösslera (real. zagreb. 1874, str. 15 u 8°).

O vulkanizmu, od Rud. Krušnjaka (real. zagreb 1875, str. 41 u 8°).

Digitized by Google

Geološke bilježke, od G. Sebišanovića (realka rakovačka 1879, str. 4 u 8°).

Petrolej, fizikalna mu i kemična svojstva, nalazište i razširenje, ležište i porieklo u kori zemaljskoj; dobivanje i poraba, od Ant. Korlevića (gimn. riečka 1878, str. 60 u 8°; nastavak u programu od god. 1879, na str. 37 u 8°).

Postanak ugljevitog kamenja, od N. D. Božanića (gimn. gospićka 1882, str. 10 u 8°).

Dodatak domaćoj paleontologiji i geologiji, od M. Medića (real. zemunska 1884, str. 14 u 8° i tri slike).

VI. Clanci razna sadržaja.

Djelovanje preuzvišenoga biskupa Mirka baruna Ožegovića Barlabaševačkoga (govor prigodom svečanih zadušnica dne 4. ožujka 1869 izrečen) od Iv. Ilaušeka (gimn. senjska 1869, str. 11 u 4°).

Životopisne crte: „Andrija Volni, upravitelj gimnazije karlovačke" od Stev. Lazića (gimn. dolnjo-karl. 1877, str. 7 u 8°).

Prof. Petar Zoričić, nekrolog od J(os.) T(orbara) (realka zagreb. 1877, str. 4 u 8°).

O gimnazijskoj zgradi u Osieku, od M. Grškovića (gimn. osječka 1878, str. 13 u 8°).

Životopisne crte: „Josif Šević, Staka Malobadić" od V. K. katihete (gimn. dolnjo-karl. 1879, str. 6 u 8°).

Životopisne crte: „Jakov Gerčić, upravitelj gimn. karlovačke", od Stev. Lazića (gimn. dolnjo-karlov. 1880, str. 16 u 8°).

Govor, što ga je prigodom svetčanoga odkrića spomen-ploče biskupa Mirka baruna Ožegovića izrekao Iv. Ilaušek (gimn. senjska 1881, str. 25 u 8°).

Životopisne crte: „Nikola Vasiljković" od V. K. katihete (gimn. dolnjo-karlov. 1882, str. 17 u 8°).

Životopisne crte: „Petar Jovanović (profesor, posle metropolit)" od Stev. Lazića (gimn. dolnjo-karlov. 1883, str. 16 u 8°).

Sebastijan Žepić (biografija) od H. Badalića (gimn. zagreb. 1883. str. 3 u 8°).

Nekrolog pokojnomu profesoru Nikoli Božaniću, od J(ulija) A(damovića), gimn. gospićka 1884, str. 5 u 8°).

Nekrolog Andriji Kodriću, od Edv. Streera (gimn. osječka, 1884, str. 3 u 8°).

Životopisne crte: „Petar Šutarij, gradjanin karlovački i dobrotvor narodni" od V. K. katihete (gimn. dolnjo-karlov. 1884, str. 5 u 8°).

Digitized by Google

Nekrolog Severinu Brozoviću, prof. u realnoj gimn. rakovačkoj (real. gimn. rak. 1886, str. 5 u 8°).

Alfred Orešković. Nekrolog napisao Jos. Mencin (osječka realka 1886, str. 5 u 8°).

Životopisne crte: „Jovan Gros, prvi direktor gimnazije karlovačke od god. 1791—1798" od Stev. Lazića (gimn. dolnjo-karl. 1886, str. 7 u 8°).

Pregled je ovih radnja zanimljiv te u mnogom pogledu poučan. Nije svrha ovih redaka, da možda potanko idem razglabati i ocienjivati pojedine članke — za to se ni ne smatram kompetentnim, — no mislim ipak, da mi se ne će zamjeriti, ako ih popratim s nekoliko obćenitih opazaka. To će mi se, držim, tim manje moći zamjeriti, što ove opazke moje ne smjeraju na ino nego jedino na to, kako bi se ono, što je dobra u naših programih, takodjer u buduće zadržalo i po mogućnosti još više usavršilo, a ono, što je po mom mnienju bud pogrješno bud neshodno, popravilo te zamienilo boljim i shodnijim.

Razprave, koje su u programih naših srednjih učiona izašle od god. 1867. do 1886., ma kako strogo o njih sudili, zasvjedočavaju svakako napredak naprama prijašnjim, koje je Jagić u Književniku ocienio ter ih i ne bez razloga većim dielom osudio. Tim ne ću u ostalom nipošto tvrditi, da im možda nema baš nikakva prigovora. Tako nalazimo i kod ovih programa, da načelo diobe radnje nije još sasviem strogo provedeno. To nam dokazuju primjeri, gdje je n. p. zaslužan inače pisac, koji si je svojimi prirodopisnimi radjami osobito o hrvat. fauni liep glas stekao medju stručnimi pisci te vrsti u našoj domovini, na jednom zabludio medju arkeologe; ili gdje drugi razpravlja jedne godine o „jezikoslovnoj nastavi u obće i o svrsi gramatične nastave napose", a druge opet o leptirih i njihovoj anatomiji, i sl. No takve su nepodobštine riedke, što budi na pohvalu rečeno učiteljem naših srednjih učiona. Dalnja se primjetba tiče predmetâ i načina, kako su ovi izradjeni. Što se predmetâ tiče, o kojih se u naših programih razpravlja, to se vidi, da od velike česti našim potrebam kud i kamo bolje odgovaraju, nego li s riedkimi iznimkami oni, o kojih je Jagić u navedenoj književnoj obznani govorio. Tako nema gotovo znanstvene struke, pri kojoj se ne bi barem nekoliko pisaca obaziralo na domaće stvari. Dokazom je tomu liepi broj članaka o hrvatskoj filo-

Digitized by Google

logiji i literaturi, o hrvatskoj poviesti, pa takodjer iz prirodopisa one razprave, u kojih se razpravlja o domaćoj fauni i flori ili o meteorologijskih odnošajih naše domovine. Takve radnje treba, ako i neke medju njimi ne dolaze baš do bog zna kako sjajnih ili novih rezultata ili ako su možda i gdjegdje u nekih pojedinostih pogrješne, ipak najviše odobravati, jedno s toga, što svakako zasvjedočavaju samostalnost, a drugo s toga, što im je hvale vriedna tendencija, da bud s koje strane doprinose poznavanju naše domovine same — a to dvoje ipak je ili bi barem moralo biti u prvom redu prava i glavna težnja i svrha svih naših znanstvenih radnja.

Ovim se razpravam, koje su, kako prije spomenuh, razmjerno dosta liepo zastupane, nanizuju članci, koji doduše ne obradjuju domaćih predmeta, ali se više manje odlikuju nekom samostalnošću te su i inače bud svojim sadržajem bud načinom i metodom, kojom su izradjeni, za svakoga znanstveno naobražena čovjeka zanimljivi i poučni te s toga i sasvim opravdani.

No pored takvih svake hvale dostojnih razprava ostaje još uviek dobrani broj takovih, koje ne odgovaraju svrsi, tako da se misaonu čovjeku i nehotice namiće pitanje, čemu su i za koga? To su većinom slabije kompilacije bez ciene ili barem vrlo problematične vriednosti. Za strukovnjake nisu, jer se ovi o dotičnih predmetih mogu kud kamo bolje obaviestiti iz onih originalnih djela samih, iz kojih su one „razprave“ potekle; za učenike i veću publiku takodjer nisu, jer im ili predmet nije prikladan, tako da bi mogao probuditi življe zanimanje, ili je način, kako se razpravljaju predmeti, neshodan te podoban čitateljstvo, kojemu su namienjene, više odbijati nego li privlačiti. To su one „mučeničke radnje“, kako ih je Jagić sgodno nazvao, „koje ne bi bile jamačno nigda ugledale svieta, da ih nije rodio krivo shvaćeni propis“, da naime u školskih programih mora po što po to biti „razprava“.

Al mnoge radnje i zato promašuju pravu svrhu, što si pisci uzimaju preobširan predmet, koji se u okviru školskoga programa ni ne može prama stanju dotične znanosti popularno prikazivati, a kamo li posvema izcrpsti ili u istinu znanstveno o njem razpravljati. Tako, da samo jedan primjer navedem, uvidjet će jamačno svaki, koji iole poznaje stanje t. zv. homerskoga pitanja i upravo ogromnu literaturu, koja o pojedinih tačkah njegovih radi, da se na nekoliko strana ne može razpravljati o homerskih pjesmah, i to ne samo obćenito, nego takodjer o mjerilu i dapače o jeziku, kako to faktično u jednom programu nalazimo. To ne bi

Digitized by Google

bilo ni tada moguće, kada bi sve bilo gladko i jasno, a kamo li kod predmeta, kod kojega gotovo sva pojedina pitanja vrve od neriešenih priepornih problema, oko kojih se trude pa — budimo iskreni — često i uzalud trude najumniji učenjaci, provodeći čitav svoj viek njihovim izučavanjem. Isto tako držim, da je, u koliko je inače predmet zanimljiv, ipak za omedjeni prostor školskoga izvješća preobširan zadatak razpravljati o razvoju govorničtva u Athenah, kada se uvaži, koliko su samo A. Westermann, Rehdantz, Blaas, Schäfer i drugi o tom pisali. A što istom da reknem, kada nam školski program donosi čitavu literaturu rimsku? Što tuj može uz najbolju volju i najdarovitiji pisac podavati čitatelju nego smjesu imenâ pisaca i naslova njihovih djela i po koju mršavu biografiju? A pitam za koga? Za strukovnjake jamačno ne; a što se tiče veće publike, to se ona dan danas u obće slabo zanima za takve stvari, a težko da će se u koga probuditi ljubav klasičkim naukom, kada mu se, kako to pri tako obsežnih predmetih u uzko odmjerenom prostoru školskoga programa ni ne može da bude drugčije, formom suhoparnom pa uz to i s veće strane nesuvisnom prikazuju stvari, koje se bez nuždnih predstudija ne razumiju ni ne mogu razumjeti. Reći će se: to je namienjeno učenikom! No uvjeren sam, da se svjestan odgojitelj mladeži ne će s tim mnienjem slagati, imajuć na umu, da je živahnoj ćudi mladeži (za koju u ostalom u gimnaziji učenje staroklasičkih literatura ni nije posebnim predmetom), slabo pomoženo pukimi registri samih imena bez pravoga smoka i soka. Za učenike gimnazijske ne treba drugo nego da im se razvoj klasičkih literatura u jezgrovitih općenitih crtah što življimi bojami prikaže, a nešto obširnije razlažu oni pisci, koje upravo čitaju u školi. Jezgra i temelj staroklasičkih nauka u gimnaziji morat će uviek biti čitanje pisaca samih, da se tako učenici neposredno uvode u idealni sviet tih klasičkih naroda i da se svestranim i metodijskim razglabanjem čitanih komada formalno i estetski izabraze i usavršuju. U ostalom nije ni ne može da bude svrha onih „razprava“ u školskih programih, da se napiše za učenike ono, što se ili u jezgri barem mora nahoditi u školskoj knjizi ili im učitelj i onako mora razlagati u školi. Zato ne mogu ni odobravati temata poput onih, koji rade o životu Demosthena, Herodota i sl. Upravo tako ne mogu se sprijateljiti s mišlju, da smo mi Hrvati uz silne naše potrebe u vlastitoj knjizi pozvani, da pišemo u izvješćih „razprave“ o njemačkoj ili francezkoj literaturi. Toga ne velim, kano da ne bih znao cieniti te bogate svjetske literature i

Digitized by Google

uvažavati njihovu vriednost za obću izobrazovanost ili da bih možda čak hotio komu odreći sposobnosti pisati o takvih predmetih, ali to će valjda svaki, koji nepristrano razmotri stvar, dopustiti, da ćemo mi Hrvati jedva šta sbilja samostalna moći napisati o tih predmetih, oko kojih se trudi toliko učenjaka i umnika njemačkih i francezkih.

O takvih predmetih pisati razprave bilo bi kod nas samo onda opravdano, kada bi si pisac uzeo tješnji zadatak razlagati, u koliko su ovi predmeti stranih literatura možda u savezu s našom knjigom ili s razvojem našega kulturnoga života u obće; inače takovo pisanje, u koliko je možda po sebi vriedno, nema za nas prave svrhe ni smisla.

S istih razloga, čini mi se, da i nekoji historici ne rade prama našim potrebam, kada si za svoje literarne radnje odabiru predmete iz univerzalne povjesti, a za domaću ne mare. Tako će jamačno svakomu udarati u oči, što u naših programih nalazimo obširnih i inače valjda dobrih monografija u Claudiju, Tiberiju, Neronu (u ovom čak dvie), Alexandu Severu pa, ako izuzmeš onu Magdićevu studiju o poviesti grada Senja i Jankovićevu o Trsatu, upravo nijedne o povjesti kojega hrvatskoga grada. Po mom mnienju nadalje nema prave svrhe pisati u školskih programih o paleografiji ili o obretnih putovanjih prama stožerima, po centralnoj Aziji, i o sličnih predmetih, jer će pisci sami pri takvih radnjah jedva imati prilike zasvjedočiti kakvu samostalnost i jer strukovno naobraženi čitatelji — a takvi se tuj ipak predpostavljaju — jamačno ne će tražiti znanstvene pouke u tako efemernih spisih, kakvi su školski programi.

Takvih bud neshodnih bud za naše odnošaje, gdje imamo prečih potreba, barem još suvišnih razprava bit će jamačno i kod drugih struka, ali nije nuždno navesti primjerâ. Tâ onako nisam ovimi redci htio da se upustim u potankosti, nego samo da obćenitimi opazkami upozorim pisce na neke nedostatke, koji se i nehotice namiću svakomu, kada pročita popis članaka u naših školskih programih.

Što dakle tražim od pisaca takvih članaka? Tražim dvoje. Prije svega neka gledaju, da si iz onoga područja, kojim se znanstveno bave, odaberu predmet što uži i specialniji, što ga sasvim u svih potankostih obladati mogu tako, da uzmognu bud s koje strane šta samostalna napisati; a drugo, neka im vazda bude pred očima, da pišu u programih hrvatskih učilišta za hrvatske čitatelje, pa zato neka nastoje, da predmet svojih razprava dovode, naravno

Digitized by Google

ondje, gdje je to ikako moguće, u savez s našimi potrebami. Samo tako moći će u istinu i znanosti šta privrediti i odužiti se opravdanim zahtjevom domovine same.

Tim sam rekao, što sam imao kazati o naših programih. No neka mi bude dozvoljeno nadovezati tomu još neke misli, koje sam već odavno htio iznieti pred strukovnjake, ali nisam dosada imao prilike, gdje da to uradim. Medju onimi razpravami, koje sam gore naveo, ima, kako već spomenuh, dobrani broj vrlo liepih, kojim se vriednost odreći ne može. A koja je sudbina kako svih ostalih tako i ovih radnja? U najboljem slučaju čita ih nekoliko strukovnjaka, kojim slučajno dodju u ruke, pa im onda nestaje svakoga traga; pa ipak bi mnoge takve radnje zaslužile veću pažnju i veće uvaženje. No kako da im se osigura trajniji obstanak? Po mom mnienju moglo bi se to najbolje polučiti, kada bi se za srednja učilišta ustrojio poseban literarni viestnik, u kojem bi se ne samo razpravljala razna pedagogijska pitanja, nego takodjer saobćivali što originalni članci iz onih struka, koje se na srednjih učilištih predavaju, što obznane i ocjene raznih strukovnih knjiga, što u Hrvatskoj izlaze, naročito pak školskih, a napokon i pregled važnijih književnih pojava dotičnih struka kod drugih naroda i druge zanimljive viesti tičuće se škole i odgoja. Takav bi organ bio tim nuždniji, što, dočim za pučke škole ima nekoliko strukovnih listova, za srednja učilišta, ako izuzmeš „hrvatskoga učitelja", koji se u ostalom takodjer samo uzput i iznimice bavi srednjimi školami, nema organa, u kojem bi se pretresavala bud strogo pedagogijska bud druga za razvitak i napredak srednjih škola važna pitanja.

Da samo spomenem jedno. Svaki čovjek, koji se knjigom bavi, zna, od kolike je važnosti triezna, razborita i nepristrana kritika. A kako je s tom kritikom kod nas? Zlo i naopako, da ne može biti gore! Ako pisac napiše kakvu knjigu, recimo školsku, on o njoj ili ne čuje ni rieči od ljudi, koji bi bili kompetentni suditi o njoj, ili, ako se tko nadje (često koji nepozvani), koji će ju u kakvu drugim svrham namienjenu listu prosudjivati, to će o njoj obično sve prije napisati, nego li nepristran obrazložen sud, u kojem će i prednosti i vrline priznati, ali takodjer sine ira et studio mahne i nedostatke iztaknuti s jedinom tendencijom, da pisca uputi, kako bi se moglo izpraviti ono, što bi trebalo izpraviti u njegovoj knjizi, nego će vrlo često s osobnih ili drugih razloga jednostrano ili ju kovati u zviezde ili pak bezobzirce kuditi i nemilice osuditi.

*

Digitized by Google

Zato se i pisci, dodje li do drugoga izdanja njihovih knjiga, obično nalaze u velikoj neprilici, ne znajući, što bi trebalo izpraviti, što li promieniti, jer o njih s kompetentne strane nisu čuli nepristrana strukovna suda. Posljedica pak svega toga jest ne napredak, nego nazadak ili u najboljem slučaju stagnacija, a to je dakako na velik uštrb školske literature i posredno takodjer i napredka škole same. Kao što bi s toga razloga bilo upravo neobhodno nuždno literarno glasilo za srednja učilišta, tako takodjer još i s mnogih drugih, koje ovdje nabrajati nije mjesto. U takav dakle list mogli bi se uvrstiti vredniji takvi članci, koji se sada u školskih programih samo gube na žalost autora a na štetu napredka i škole.

No najvažnije je svakako pitanje, bi li se kod nas mogao takav list ustrojiti? bi li se našlo dosta suradnika i novaca za uzdržavanje njegovo? Ja mislim, da bi se uz nešto dobre volje našlo jedno i drugo. Što se prvoga, naime suradnikâ tiče, to bi sbilja za nas žalostno bilo i pravi testimonium paupertatis, kada se uz sveučilište i jedno šestnaest srednjih učilišta ne bi našlo dovoljno suradnika za izdavanje lista, koji bi na godinu jedno 4 puta izlazio po 4—5 araka. Što je pučkim učiteljem moguće, ne smije ni učiteljem srednjih škola biti nemoguće. Ta ako uzmemo samo prije saobćeni popis razpravâ filologijskih, historijskih i drugih, u kojih se obradjuju domaći predmeti, bilo bi gradiva za jedno 7—8 godina. A treba tuj uvažiti i to, da bi se u takav list i radje pisalo, jer bi se piscu trud ako i ne sjajno, a ono ipak prama našim okolnostim primjereno nagradio. No odkuda smoći novaca? Ja držim, da bi se za tako plemenitu svrhu našlo jedno 1200 for. na godinu. I tu mi se namiće prije svega misao, da bi trebalo ustrojiti družtvo ili zadrugu po prilici onako, kako u Austriji obstoji „Mittelschulverein". Takvo bi družtvo osim drugih svojih zadaća (od kojih primjerice navodim priredjivanje učiteljskih sastanaka i skupština po napredak školstva tako nuždnih i koristnih) imalo osobito nastojati, da se izda takav literarni školski viestnik. Naš je viek viek udruživanja, a što pojedinac ne može da izvede, može bez težkoće izvesti družtvo. Učinio bih krivo našim učiteljem srednjih učiona i pravim rodoljubivim prijateljem škole, kada ne bih predpostavio, da bi se za takvo družtvo našlo barem jedno 200 članova, koji bi voljni bili neznatni prinos od jedno 2—3 for. na godinu žrtvovati; a to tim više, što bi dobivali družtveni organ i uza to uživali prava i eventualne pogodnosti, što bi ono poput sličnih družtava pružalo svojim članovom.

Digitized by Google

Ako bi se k tomu uzelo, da bi se osim toga što u Hrvatskoj što drugdje ipak jedno 50 otisaka družtvenoga viestnika moglo na godinu razprodavati, to bi se time već namaknulo jedno 600 for. Ostalu neznatnu svotu (od jedno 600—700 for. na godinu) jamačno bi rado visoka kr. zemaljska vlada i sabor dozvolio u tako plemenitu svrhu; jer to ne bi bio bačen novac, nego investicija u najljepšem smislu rieči, investicija, koja bi stostruki plod donosila. Patriotična briga visoke vlade i sabora mogla bi takovo po zemlju tako koristno nastojanje tim više podupirati, što tada u školskih izvješćih ne bi možda trebalo uvrstiti razpravâ — koje su onako, kako stvari dan danas stoje, bez prave svrhe — te bi se tim znatna prištednja polučila.

Tim, što sam tuj u kratko napisao, znam, da nisam izcrpao predmeta, koji bi po mom čvrstom osvjedočenju za razvitak naših srednjih škola bio od velika zamašaja, no to nije ni bila moja namjera, nego sam htio samo uzput potaknuti to pitanje, ne bih li tim svratio pozornost mjerodavnih faktora na stvar, koja je bez dvojbe vrlo važna, te bi, da se u život privede, jamačno urodila obilnim plodom.

L' Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi. Testo arabo pubblicato con versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli. Roma 1883.

(Sa zemljovidom.)

Izviestio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. srpnja 1886.

PRAVI ČLAN S. LJUBIĆ.

Ruggero II kralj dolnje Italije i Sicilije, nazvan Veliki, bjaše bez dvojbe najizobraženiji vladar svoje dobe. U Palermo, onda stolni grad njegove kraljevine, dolažahu neprestano ne samo kršćanski, dali i inovjerni navlastito arapski učenjaci, umjetnici i putnici svakojaki, a kralj jih gostoljubivo primao i prijateljski častio; te bjaše mu najugodnija zabava s njimi se sastajati na znanstvene razgovore, u kojih su se najtamašniji zadatci znanosti u pretres uzimali. Najviše se pako zanimao zemljopisom. Najprije htjede se točno upoznati sa pravimi medjaši svoje zemlje, a zatim s onimi i drugih, te si u tu svrhu priškrbio bio sva za to potrebita pomoćna sredstva. Uz to da vjesti o tom predmetu crpljene iz knjiga, često netočne, razčisti i u sklad dovede, pozivao je na

Digitized by Google

dvor ljude, koji su u stvari dobro upućeni bili, da jih čuje. Osim toga dade ljevati zemaljsku kruglju u srebru, i zapovjedi, da se na nju urezu ove zemlje, i da se što bolje opisu. Taj opis imao je za naslov: Zabava za onoga, komu je drago po svietu putovati. (Kitâb nuzhat 'al muštâg). Cieli ondašnji sviet razdieli u sedam podnebja, a svako podnebje u deset razdjela, a to po grčkom geografičkom sustavu.

U toj radnji desna mu bjaše ruka te urednik onoga opisa šerif 'abû 'abd 'allah muhammad 'ibn 'abd 'allâh 'ibn 'idrîs, poznat pod imenom Edrisi. Po Casiri-u rodi se ovaj godine 1100 u Ceuti. Polazio je rodom od Alia i Fatime, te su njegovi predji za njeko vrieme vladali u Maroku i u Španji. Ruggero pozva ga na svoj dvor, te ga častio kao kneza. Osta Edrisi u dvoru do oko god. 1161, i sastavi za Vilhelma I, sina i nasliednika Ruggerova, još jedno geografičko djelo pod naslovom: Perivoj uljudnosti i zabava duše, komu danas nema više traga. Napisa jošte knjigu o prostih liekovih, i njekoliko pjesmica slabe vriednosti.

Edrisievo gori označeno djelo ugledalo je bieli sviet najprije u izvadku god. 1592. u Rimu. Ovaj izvadak bje pako preveden na latinski od maronita Gav. Sionite i Iv. Hesronite, i na svietlo izdan g. 1619 u Parizu. I glas. Bernard Balbi iz Urbina prevede ga na talijanski, ali ovaj prevod osta u rukopisu. Cielo pako djelo Edrisievo izdao je za prvi put Amadej Jaubert sa prevodom francezkim u Recueil de voyages et de mémoires geografičkoga družtva u Parizu (Tom. V. VI. 1836—40), ali mu radnja veoma slaba. Lelewel rabio ga mnogo u smjeru sravnajućeg zemljopisa srednjega doba, ali žalibože na temelju Jaubertova prevoda. Mnogi su se pako prije i poslije Jauberta bavili s pojedinimi ulomci Edrisieva djela, ulažuć veliki trud i pomnju u razsvietljenju dotičnih komada, pripravljajući tako gradivo za znanstveno podpuno njegovo izdanje. Medju ovimi u što se tiče Italije velike si zasluge stekao M. Amari sa svojom Carte comparée od Sicilije i priloženimi vješti (Notice. Paris 1859), i njegov ucenik C. Schiaparelli izdanjem, s kojim se bavimo.

Schiaparelli u ovom izdanju pruža nam za prvi put cieli tekst sa italijanskim prevodom Edrisieve radnje u koliko se ova odnosi na Italiju i susiedne joj krajeve; nadovezuje liepi niz ostroumnih geografskih i filologičkih opazaka na razsvietljenje teksta; te napokon prilaže geografičko kazalo. Izdavatelj pod izrazom susiednih krajeva razumije zapadnu obalu medjuzemnoga mora, počam od

Digitized by Google

Barcelone, i iztočnu obalu jadranskoga mora (koje je po njem mare italiano, što mu odrješito nječemo) počam od Kimere, a ovim je i nam veliku uslugu učinio, pošto navodi i opisuje liepi broj gradova ležećih uz našu obalu i njekoliko otoka. Istru ne spominje naposeb, pošto je ova zemlja tada spadala na oglejski patriarhat. Lovrana bjaše tomu posiedu zadnji grad. Našu Hrvatsku spominje višeput. Ova je u ono doba počimala na medji Lovranskoga kotara. Rieke valjda još nije ni bilo, pošto ju ni nespominje, a Bakar mu je prvi hrvatski grad, dočim mu je Dubrovnik l' ultima città della Croazia. Od otoka spominje samo četiri zapadna, naime Osor (Lusin), Cres, Rab i Pag, veleć o njih, da su naseljeni, e fanno parte della Croazia. Narod mu je kad dalmatinski kad Slavenski, a ipak Hrvatska i Dalmacija mu je sve jedna država.

Schiaparelli priložio je svojoj radnji i dotični zemljovid po Edrisijevih nacrtih. Ovaj je dakako nespretnoga oblika, ponajviše za to, što je Edrisi upotriebio razne ondašnje načine u brojenju milja bez da jih prije na jednu mjeru sveo. Za ustanovljenje pako teksta rabio je najbolje do sada poznate rukopise, naime

A. U narodnoj knjižnici u Parizu br. 893, od god. 1343—4;

B. U istoj knjižnici br. 892 sa 69 bojadisanih zemljovida, od svih najbolji;

C. U knjižnici Bodlejanskoj u Oxfordu (Uri 887, Pococke 375) od g. 1456, rukop's veoma pogrešan i sa lošimi zemljovidi, iz kojih je svoj crpio;

D. U istoj knjižnici gdje i C (Oxford, Grav. 3837—42), ali samo ulomak s preda. Upotrebio je jošte i izvadke, koji se čuvaju u Parizu i u Cambridgeu.

Edrisijevo djelo uz prkos mnogobrojnih pogrješaka njegovih, po sudu izdavatelja Schiaparellia è ancora oggidì fra i monumenti della geografia medievale quello, che ad ogni altro sovrasta. Toga radi. pošto se ono bavi dobrano i našim primorjem, a za ono doba, kad je pisano (oko g. 1150), nemamo ni ma kakova domaćega izvora u ovoj struki, neće jamačno biti bez velike koristi po našu knjigu, da se i ovom radnjom Edrisijevom pobliže upoznamo, barem u koliko nam pruža za sada Schiaparellijeva knjiga; želeći i mi s njime, da Edrisijevo dragocieno djelo, cielo i onako kako zaslužuje, bieli svjet čim prije ugleda. Mi smo dakle iz Schiaparellijeve knjige vjerno izcrpili sve one ulomke sa dotičnimi bilježkami, što se u njem nalaze a naše

Digitized by Google

se zemlje tiču ili s njom u bližjem odnošaju stoje, dodajuć i dotični komad Edrisijeva zemljovida. Samo na njekoje Schiaparellijeve biljezke privezali smo koju našu rječ za točnije razjasnjenje, i to gdje nam se činilo, da nije posvema pogodio.

Str. 12. (Iz uvoda) — Dal mare Mediterraneo si dipartono due seni; l'uno è il golfo dei Veneziani (Mare Adriatico), il quale ha principio dalla [costiera] orientale della q i l l a w r î a h (Calabria) nel paese dei R û m (il sovrano bizantino), [e precisamente] presso la città di Otranto. [Questo golfo] corre per tramontana declinando un poco verso ponente, tocca la terra di b â r î (Bari) e la costa di šant 'anġ.lî ([Monte] S. Angelo), poi prende da ponente verso il paese di 'a n q û n a h (Ancona), e [proseguendo] fino a toccare la costiera veneziana, fa capo al paese di 'î q . l â y a h (Aquileja). Qui s'incurva la spiaggia ritornando a levante verso la ġ . r w â s î a h (Croazia), la d a l m â s î a h (Dalmazia) e l' '. s q a l a w n î a h (Schiavonia), e così arriva al mare Mediterraneo là dove comincia. La massima lunghezza di questo golfo è di 1,100 miglia. Sonvi quindici isole, delle quali sei abitate e le altre deserte. Ne parleremo a loro luogo (α).

Str. 82. §. IV. (Secondo compartimento del quinto Clima) . . .

Da Grado ad '. ṣ ṭ â ġ â n . k û[1] (T e r g e s t e, Trieste [?]), città fiorente, larga di perimetro, popolata di milizie, intraprenditori d' industrie, gentiluomini, mercatanti ed artieri, cinque miglia. È città ben difesa, [posta] sopra un fiume che, quantunque scaturisca non molto lungi, pur è grosso e la provvede d' acqua da bere. Giace in fondo al golfo dei Veneziani, sul confine del loro territorio, ed è stazione navale del paese di 'î k . l â y a h (Aquileja), dove [stanno adunate] le navi che si mandano in corso.[2]

Di là il golfo si piega verso levante e con esso il paese di Aquileja.

Fra le città continentali dipendenti da Aquileja [si annoverano]

---

[1] Il Lelewel (G é o g r. d. m. a g e III, 110) ravvisa in questa città la borgata di Starazano (Staranzano presso Montefalcone) e nel fiume del breve corso il Timavo.

[2] A questo punto il c o d. B omette la descrizione dell' Istria e la porta invece a f. 271 r° nel terzo compartimento del quinto Clima, in seguito alla parte descrittiva del litorale adriatico da Ancona a Trieste, data nell' Appendice II della presente edizione. Mr Jaubert ha notata la lacuna ma non la trasposizione, ed invece di condurre la versione sul cod. A, che qui è cömpleto, egli si è contentato di riportare in nota la corrispondente versione latina del compendio stampato a Roma nel 1592 secondo il cod. G.

Digitized by Google

b.rûnah o secondo altri, b.rânah (Pirano),[1] bûb.lah[2] (leg. bûg.lah, in oggi Buglia o Buje) e ṭâmaṭ.r.s (Mattarada).

b.rûnah (Pirano) è città ragguardevole che dista da ṭâmaṭ.r.s (Mattarada) una breve giornata.

Così da Mattarada a bûb.lah (Buje), città grande e popolata, nove miglia.

Da questa ad '.nm.lah, che dicesi pure '.nġ.lah (Insula, Isola), città popolata di Franchi, tre miglia.

Da Isola a q.ndîlat 'al 'ifrangîyûn (Candela de' Franchi?) tre miglia.

Da questa [città] a b.rûnah o, secondo altri, b.rânah (Pirano), della quale già abbiam fatto parola, due miglia.

Queste sono tutte città continentali [del territorio] di Aquileja.

Quanto alle città marittime, fra queste [noi troviamo] d.st.rî.s (Capo] d' Istria), la quale è lontana da ṭâmaṭ.r.s (Mattarada), città pure [del territorio] di Aquileja, ventitre miglia.

Da questa alla città di mûġâw o, come altri dice, 'ûmaġû (Vmago) nove miglia.

Così pure dalla città di Pirano la continentale alla città di Vmago diciotto miglia.

La popolazione di Vmago sono Franchi e la città è posta alla marina.

Da Vmago a ġ.b.ṭnûbah[3] (Cittanuova), che è la nuova città appartenente ai Franchi, otto miglia. Essa è divisa in due parti, delle quali l' una è al piano, l' altra sopra un monte che domina il mare.

Da Cittanuova ab.r.nġû, che altri chiamano b.r.nzû (Parenzo), dodici miglia.

Parenzo è città popolata, molto fiorente, ed ha legni da guerra e navi numerose.

Da questa a rîġ.nû (Rovigno) che appartiene ai Franchi, quindici miglia. Rovigno è città grande, con dintorni ameni e molto popolata.

---

[1] Malgrado che l' autore asserisca esplicitamente, che b.rûnah o brânah ed '.nm.lah (probabilmente '.nsulah) od '.nġ.lah sono città continentali, non parmi dubio che si debba per queste intendere Pirano ed Isola, che appunto sono omesse tra le città primarie della costiera dell' Istria.

[2] A, C, sempre b.rb.lah che potrebbe leggersi b.rt.lah (Portole).

[3] I codici hanno ġ nṭ.bûnah.

Digitized by Google

Di qui a b û l a h (Pola) dodici miglia. La città è bella, grande e popolata, ed ha naviglio sempre allestito.

Da Pola a m û d̲ û l î n a h (Medolino), città ragguardevole e popolata, sedici miglia.

Da questa ad ' a l b û n a h (Albona) quaranta miglia.

Da Albona a f. l â m û n a (Flamona) sei miglia.

Queste due città sono popolate, i loro territorii sono contigui e simiglianti le loro condizioni.

Da Flamona ad ' a l '. w r a n a h (Lovrana) quattro miglia.

Lovrana è città grande, popolata, in prospere condizioni; ha navi [sempre] pronte e costruzioni navali incessanti. Essa è l' ultima città marittima del paese di Aquileja.

Sul confine orientale di questa regione trovansi montagne continue e deserte lande.

Alle terre di Aquileja, delle quali abbiamo discorso, seguono quelle della ġ. r w â s î a h (Croazia), chiamate d a l m â s î a h (Dalmazia), delle quali terremo parola a loro luogo nel compartimento che segue, se l' altissimo Iddio ci ajuti.

Questo è quanto si comprende nella parte inferiore di questo compartimento.

Str. 99. — §. V. (Terzo compartimento del quinto Clima).

Questo terzo compartimento del Clima quinto abbraccia quel tratto [di paese], nel quale giacciono le terre di Calabria e di Longobardia (Principati longobardi) e la maggior parte del golfo dei Veneziani (Adriatico), colle città conosciute della sua riviera.

E fra le città della costa di levante [troviano] r î ġ. n û (Rovigno), b û l a h (Pola), d. r û n a h[1], ' â s î a h[2], m. ṣ q. l a h[3] ([Castel]

[1] G, d. r w. g a h. Credo che si debba leggere ' a w r a n a h per ' a l ' a w r a n a h (Lovrana).

[2] La lezione di questo nome è eguale in tutti i codici, ed è la stessa che abbiamo veduto più sopra (pag. 93) corrispondente ad A e s i u m, Jesi. L' autore riporta qui alcune città già descritte nel compartimento che precede, quali sono Pola, Rovigno e Lovrana (?) appartenenti all' Istria, e in seguito non fa più menzione di ' â s î a h fra le città del litorale dalmato. Indi si può supporre che questa sia l' Arsia sul fiume omonimo (in oggi Arsa) ricordata dal Geografo Ravennate, e che Edrisi, come il Ravennate, dia il nome del fiume ad una città che esistette mai. Così fatto supposto si conferma osservando, che non si trova alcuna descrizione di questa città nel secondo compartimento nè nel terzo.

[3] Aggiungo la variante m. s f. l a h del C, omessa nel testo. L' inversione di questo nome e del precedente quale vien data dal

Digitized by Google

Muschio?), '.rn.s[1] (Arbe?), ṣ nṭû (γ) (Zatton?)[2], nûn.ṣ (Nona), ġâḏ.rah (Jadera, Zara), sab.nâġî (Sebenico), raġûṣ (Ragusa), '.sbâṭ.lû (dopo, '.sbâl.ṭû, Spalatro), t.rġûrûn (Tragurium, in oggi Traù), qâtarah (Cattaro), 'antab.ryah (Antivari), d.lġînah (Dolcigno), d.râst (Durazzo), b.tr.lah[3] (Vonitsa), yân.nâ (Janina), fâmîû[4] e kîrah[5].....

Jaubert (II. 261) che legge Mascala ve Asia, ravvisandovi poi la città di Moschenizza in Istria, dopochè Edrisi ha già oltrepassato Buccari e Bribir, non è portata da nessun codice, e quindi cade pure la supposizione che fa il Lelewel (op. cit. III. 111), che qui si tratti del Malvesin delle carte antiche. La descrizione data in seguito della costiera tra Segna e Nona è molto oscura, e le distanze poco ci giovano, se dobbiam giudicarne da quelle fornite tra punti conosciuti del litorale stesso, ove le miglia hanno lunghezze disparatissime. Congetturando per simiglianza di nomi si può arguire che l' autore, staccandosi dal continente, ricordi alcune città delle isole adiacenti, punti di scalo dei naviganti fra quei paraggi anfrattuosi come vediamo fatto ne' vecchi portolani. A questo modo si può nel m.sq.lah ravvisare il [Castrum] Musculum, nell' isola di Veglia, che in oggi addimandasi Castel Muschio, ma, ripeto, è mera congettura.

[1] A, '.rîs che, levando un punto, può leggersi 'arb.s ossia Arbe nell' isola omonima, chiamata 'arbâ dall' autore. Probabilmente correvano le due pronunzie, come vediamo Nona chiamarsi nûnah e nûnaṣ. Veggasi pure la nota precedente. Secondo il Lelewel (op. cit. III. 111) è Vroniak al sud di Jablanatz (Vranjak).

[2] A, ṣîṭû; G, ṣ.nṭ.r. Altre varianti abbiamo nel testo a pag. 89, cioè: A, C, G, ṣâṭû; B, ṣâṭṭû e ṣ.ṭlû.

[3] Dee leggersi b.n.dsah, Vonitsa, sul golfo d' Arta.

[4] A, qâ..nû; C, fâynû; G. qâmîû. La posizione di questa città, nella quale il Lelewel (op. cit. III. 113) ravvisa Kamanova, è fissata da Edrisi nel compartimento quarto di questo stesso Clima. Non avendo copiato il testo relativo, riporto la versione del Jaubert (II. 287). „Vis-à-vis de la ville de Cadara (Cattaro), dont il est ici question, et au delà de la montagne, à une distance de 15 milles, est Camio, ville florissante, située sur un embranchement et entourée de montagnes qui affectent la forme d' un Kief (ς), en sorte qu'on ne peut y parvenir que d' un seul côté."

[5] L' autore così prosegue, descrivendo la posizione di questa città, che il Jaubert legge Kitra e che il Lelewel identifica con Koupritz poco lungi dal monte Kourtal: „La chaîne se dirige ensuite vers Staghno (Stagno) et là il s'en détache un pic très-élevé: puis vers Sbalato (Spalatro), situé à 6 milles de la montagne derrière laquelle sont deux villes, savoir: Nidjau (Clissa?) et Kitra, la première à 12 milles de Spalatro et à 1 journée de la seconde. L' une et l' autre sont en vironnées de montagnes d' un difficile accès". Var. C, k.nwah; A, senza punti diacritici.

Digitized by Google

Str. 106. . . . Nel compartimento che precede, abbiam già descritto [la strada] da Ancona all' estremità del golfo (Mare Adriatico)[1], cioè il paese de' Veneziani, ed ivi pure abbiam parlato [delle terre], che dall' estremità del golfo si piegano dalla parte di levante, ossia il paese di Aquileja, di maniera che siam arrivati alla città di 'a l 'a w r a n a h (Lovrana).

Questa è l' ultima città del territorio di Aquileja; è grande e popolata ed ha sempre navi in costruzione.

Da questa ripigliamo il discorso descrivendo le città, che si trovano sulla costiera di levante del golfo.

Diciamo adunque che dalla città di 'a l 'a w r a n a h (Lovrana) a quella di b . q . r î (Buccari) corrono dieci miglia.

Buccari città bella e popolata vien la prima tra le terre di ġ . r w â s î a h (Croazia) che prendono il nome di d a l m â s î a h (Dalmazia) e [stendonsi] lungo il mare.

Da Buccari a lûbârah (Bribir), città grande e popolata, posta sul pendio di una montagna, sedici miglia.

Da l û b â r a h a ṣ.nah (Segna, Zeng) trenta miglia. È città bella, molto prospera; i suoi abitanti sono ṣaqâlibah (Slavi), che tengono in mare buon numero legni.

Da Segna a q . ṣ ṭ î l . ṣ q a h[2], città piccola, la cui popolatione è slava ed ha poche navi, quindici miglia.

Da questa alla città di m . ṣ q . l a h[3], che appartiene ai d a l m a ṭ î y û n (Dalmati), venti miglia.

Da questa ad '. r n . s[4] (Arbe?) quindici miglia. È città di mezzana grandezza; appartiene ai Dalmati, ed ha navi numerose.

Da questa alla cittá di ṣ â ṭ ṭ û[5] (Zatton?) trenta miglia. Essa appàrtiene anche a Dalmati [ben] formiti di navi da corso.

---

[1] Il cod. B. qui ripete l' itinerario da Ancona all' estremità del Golfo veneziano, con lezione alquanto diversa; questo passo è riportato nell' Appendice II. Dà quindi la descrizione dell' Istria, omessa, come abbiam veduto, nel compartimento che precede (pag. 23, nota 2), e poi prosegue: „La prima città della Croazia è quella, che addimandasi Buccari. Da questa a Lovrana, città popolata, della quale abbiam già parlato, dieci miglia. Da Lovrana a l û b â r a h“ ecc. come negli altri codici.

[2] A, om.; C, b . q . s q . ṣ t a h; G, q . s t î l . ṭ q a h. Questa città colla desinenza slava (Castilacz?) e della quale non trovo notizia, se si ammettono esatte le distanze, tornerebbe su per giù alla posizione di Lukowo.

[3] V. qui sopra pag. 234 nota 3.

[4] V. qui sopra pag. 235 nota 1.

[5] V. qui sopra pag. 235 nota 2.

Digitized by Google

Da ṣâṭṭû alla città di nûnah (Nona), che altri chiamano nîn.ṣ[1], venti miglia. Nona è città grande, bella e importante, situata in luogo difendevole.

Da Nona a ġâḏ.rah (Jadera, in oggi Zara) città di popolazione dalmata e di territorio molto esteso, ove i cólti e le viti si succedono senza interruzione[2] . . . . . [È posta in] luogo delizioso in riva al mare, le cui onde ne batton le mura.

Da Zara a ḏ ġwâṭah[3] (Biograd o Zara Vecchia) trenta miglia. Questa città è fra le capitali dei Rûm, ed è popolata da Dalmati e Slavi, gente valorosa.

Da Zara (ḏ) a sânâgî[4] (Sebenico) venti miglia. Bella e grande è la città di Sebenico, ha molte terre coltivate, ed è emporio, nel quale i mercatanti concorrono per terra e per mare[5].

Da Sebenico a wâwġûrî, che altri dicono lawġârû (Praetorium? Traù vecchia (ε), cinquanta miglia. È città importante fra le più belle e più difendevoli capitali. La popolazione è dalmata, gente che suol far lunghi viaggi per ogni dove. È anco [ben] provvista di navi da corso.

Da questa alla città di ṭ.rġûr.s o, come altri pronunzia, t.rġûrî (Tragurium, in oggi Traù), sei miglia. Vi abitano Dalmati, che si danno alle costruzioni navali, al corseggiare ed ai viaggi.

Da Traù ad '.sbâl.ṭû (Spalato) dodici miglia. Vasta e ben popolata di Dalmati è questa città prospera e commerciante. È tutta lastricata di pietra, ed ha [buon numero di] navi da corso.

Da Spalatro alla città di ṡ.ṯ.ġnû (Stagno) venticinque miglia. La popolazione è slava, ha territorio esteso e cólti continui e possiede considerevol numero di navi.

Da Stagno a raġûṣ o, come altri dice, raġûṣah (Ragusa)

---

[1] In lingua slava Nin.

[2] La distanza manca.

[3] Biograd o Belograd primorski „Alba marittima" è già ricordata da Costantino Porfirogenete col nome di Βέλογραδ Per il facile scambio in arabo della lettera r in w il d.ġwâṭah dei codici potea in origine leggersi d.ġrâṭah, trascrizione di Diograd per Biograd.

[4] Così leggesi ne' codici invece di sab.nâgî dato qui sopra a pag. 235, che è lezione migliore.

[5] Alle parole „è emporio ecc." i codici A e C sostituiscono: „là si fanno carichi e là si dirigono le mercanzie per terra e per mare".

Digitized by Google

trenta miglia. Sono Dalmati che hanno navi da corso, gente prode e risoluta. Questa è l' ultima città della Croazia

Da Ragusa alla città di q â ṭ . r û (Cattaro), che dicono pur q â d̲ . r û, venti miglia. Bella e grossa molto è questa città popolata di Dalmati, i quali, ben provvisti di navi, son dediti al corso ed ai viaggi.

Da Cattaro ad ' a n t â b . r û (Antivari), popolazione slava, trenta miglia. Questa é grossa città [sì che si novera] fra le capitali più rinomate.

Da questa a d l û ġ î n a h (Dolcigno), città abitata da l â d̲ i q î y û n (gente di Laodicea) ed una fra le principali di ' . s q a l a w n î a h (Schiavonia), settanta miglia.

Da Dulcigno a d . r â s t (Durazzo), [che appartiene] ai Franchi, ottanta miglia.[1]

Questa città è sul punto della costiera più vicino ad ' . d r . n t (Otranto), città [situata] sulla [parte opposta dell'] ingresso [del golfo dei Veneziani], che qui misura settanta miglia in larghezza.

Da Durazzo, risalendo la costa, alla città di ġ . m â r a h (Chimara) [corrono] dugentoventicinque miglia. Il nome di Chimara anticamente era barantû.

Tal è in complesso il Golfo veneziano colle città e castella su esso situate, e quanto ne abbiam detto può bastare a chi è mosso da dotta curiosità, e ne sian grazie al Signore.

Ora volendo parlare delle isole di questo mare, le descriveremo a una a una per raggiungere lo scopo che ci siamo proposto, come è detto [di sopra].

Diciamo adunque, che in questo mare veneziano [trovasi] l' isola di ' a w s a r (Ossero)[2], la quale è vicina alla terra ferma sì che da l' un de' suoi capi ne dista [sole] otto miglia. Il rimanente di quest' isola si stende nell' [alto] mare. È posta nel ġ a w n , . s t . r î a h (Golfo d' Istria, Golfo del Quarnero); è lunga venti miglia, larga dodici, ed è popolata.

Da questa all' isola chiamata ġ . r s a h (Cherso) cinque miglia. Tra questa e la terra ferma [corrono] sei miglia. È isola grande, molto

[1] A, „trenta miglia" ma è sbaglio di distanza, come pure è sbagliata la posizione di Durazzo relativamente ad Otranto.

[2] Dalla descrizione che Edrisi dà di quest' isola non par dubio, che invece dell' isola di Ossero in oggi Lussin, si debba intendere l' isola di Veglia (ϑ).

Digitized by Google

popolata e più lunga che larga, essendo la lunghezza sua di circa sessanta miglia su venticinque di larghezza. Vi risiede un conte e un vescovo.

Da Cherzo all' isola di 'arbâ (Arbe) sei miglia. È posta dirimpetto ai monti della Croazia, alla distanza di dodici miglia dal continente. Misura su per giù trenta miglia in lungo e diciotto in largo. È [pur] sede di conte e di vescovo.

Da questa all' isola di bâġâ (Pago) quattro miglia. Sta di fronte a nûnah (Nona) lungi quattro miglia dalla terra ferma. È lunga circa venti miglia e larga dieci.

Tutte queste isole, delle quali abbiam discorso, sono popolate e fanno parte della Croazia.

Naše opazke.

α. Kašnje gdje navadja i opisuje te otoke, ima samo četiri, Osor (Lušin), Cres, Rab i Pag. Nema tu Krka, a što je čudnovatije, nema ni onih srednje Dalmacije, niti jih na zemljovidu bilježi.

β. Na koncu trećega razdjela V.ª Podnebja sliede dva dodatka. U drugom opetuje opis jadranske obale od Jakina do Trsta, te o Trstu piše ovako:

„Da Gradlo a s.ṭâġân.kû (Trieste) cinque miglia. Trieste, città grande e popolata [siede] sopra un fiume ragguardevole che ad essa viene da monti, che si congiungono col muntġ.wî (Alpi).

Questa è l' ultima città de Veneziani [ed è posta] all' estremità del golfo ecc.".

γ. Ona tri grada, koja Edrisi ovdje navodi, naime m.ṣq.lah, '.rn.s, i ṣ.nṭû, navodi iznova malo dalje ne samo u istom redu kao ovdje, dali u još jasnijoj i rješiteljnijoj poredici onih gradova, koji su ležali pri obali medju Lovranom i Ninom, a meće jih uprav medju Senjom i Ninom, gdje jim treba i mjesto tražiti. Toga radi m.ṣq.lah nemože biti nikako Castel Muschio (Omišalj), koj leži napram Bakru na zapadnoj strani otoka Krka, niti '.rn.s grad Rab na istoimenom otoku, i koj se medju otoci ćisto imenuje 'arbâ; niti ṣ.nṭû (ṣâṭṭû, ṣîṭû, ṣ.nṭ.r, ṣâṭû, ṣ.ṭlû) Zatton?, koj leži dalje medju Ninom i Zadrom, obim na blizu. Uzmemo li dakle kao točku odlazka grad Senj i obazremo li se na označene daljine od grada do grada, onda

Digitized by Google

q.stîl.sqah	imao	bi	se	tražiti	oko	Starog grada hrvatskoga (Plin. Lopsica, Ptol. Λοψίκα, Raven. i Guido Publisca).
m sq.lah	„	„	„	„	„	Baga (Plin. Ortoplinia, Ptol. Ὄρτοπλα, Raven. i Guido Ospala).
'.rn.s	„	„	„	„	„	Sv. Mandalene na granici Hrvatske i Dalmacije (Plin. Vegium, Ptolom. Οὐεγία, Rav. i Guido Bigi).
ṣ.nṭû	„	„	„	„	„	Obrovca (Plin. Argyruntum, Ptol. Ἀργυρουτον, Rav. i Guido Argerunton.

Istina, korjeniki ovih imena nema traga u imenih sadašnjih selišta na onoj obali. Poznato je, da navlastito za mletačko-uskokskih navala, sva ova obala bjaše neprestano srušena i pljačkana, i da sadašnja ondješnja mjesta mal ne sva polaze iz novije dobe ili su stara imena novimi promjenila. Jedino stare izprave mogle bi možda doprinjeti svietla u toj tami.

δ. Mjesto Da Zara moralo je biti u izvorniku Da Biograd.

ε. Daljine po Edrisiu od Šibenika do wâwgûrî, i od ovog grada do Trogira zahtjevaju, da se stavi wâwgûrî u Busoljini, gdje je velika brodska luka, i sada dobro napučeno selo, te se vide ostanci iz rimske i srednje dobe, dočim Stari Trogir lezi na dnu sasvim otvorene i za brodove veoma pogibelne luke, te pokazuje razvaline prastare zgradjevine i ništa više.

ϑ. Po nas stvar se ima sasvim obratno. Edrisi govori ovdje bez dvojbe o otoku Osoru (Lošinu), koj jednim hrtom prodire u otvoreno more, a drugim se mal ne sdružuje sa otokom Cresom. Krk ne samo leži sasvim zaklonjen od drugih otoka na dnu zaliva, dali se kod sv. Jakova jedva na njekoliko metara kopnu približuje. Da je Edrisi mislio Krk, bio bi dodao kao što za Cres i Rab, da i ondje stoluje knez i biskup.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXXVI.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XVIII.

U ZAGREBU 1887.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Kako je rabila riječca *črez* (novoj)slovenskoj knjizi do prije 50 godina. Od M. Valjavca. (Nastavak.) 1

Veznici u slovenskijem jezicima. Od dra. T. Maretića 76

Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. prosinca 1887.:

I. Besjeda predsjednika dra. Fr. Račkoga 151

II. Izvještaj tajnika dra. P. Matkovića 156

III. Stanbene prilike u naših gradovih. Od dra. Fr. Vrbanića 175

Izvodi iz zapisnika 219

Darovane knjige 251

Digitized by Google

Digitized by Google

Kako je rabila riječca *črez* (novoj)slovenskoj knízi do prije 50 godina.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. travnja 1886.

PRAVI ČLAN MATIJA VALJAVEC.

(Nastavak, v. Rad LXXXV, 34.)

Od značeńa da se što miče preko druge strane onoga što riječ u akuzativu uz črez *znači razvilo se to, da akuzativ uz* črez *znači 5) ono što se prekoračuje, nadvisuje, nadmašuje bud brojem bud mjerom, stepenom ili nutarńom snagom. Tu je* črez *kao grč.* ὑπέρ *lat.* super, *ńem.* über *u rečenicama kao* Sophocl. Antig. 1138 τὰν ἔκπαγλα τιμᾷς ὑπὲρ πασᾶν πόλεων, ili psl. 68, 5: ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν, multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis; psl. 54, 23 ἠπαλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἔλαιον molliti sunt sermones eius super oleum itd. *Često je boļe slovenski* nad *nego* črez.

a) *Broj uz* črez *pokazuje da je ńečega više od ńega.* Kuga 62 če je živina hitru konc uzęla, ta isti krat so pluča ali cęle, ali čez polovico, ali le na eni plati bol ali majn črne. Cruc. 1a 43 štraus ne more letejti, temuč li po zemli hodi inu s peretnicamy si pomaga de hitrej teče inu nigdar od zemle čez eno pedno se ne more polzdignit. Gol. 37 de živad ne bode čębęlam nadlęge ali škode dęlala, tak more ta spodna polica čez 1 šoln od zemle povikšana biti. Jap. mat. 25, 21 dva cęnta si ti meni izročil, pole, dva druga cęnta sim jest dobil čez ta ista. Cruc. 5, 279 jest bi ne dal čez pet vinarju za le to kravico. Jap. mat. 25, 20 pęt cęntov si ti meni izróčil, pole, pęt drugih cęntov sim jest dobil čez te iste. Dalm. 4 mos. 35 inu mej témi mésti katera bote levitom dali imate šest slabodnih mést dati, da noter pobeży kateri eniga vbije, inu čez le te iste imate še dvej inu štirideset mést

Digitized by Google

dati. Cruc. 5, 279 oblubem de nikuli ne bom več škode delal kar je vrednosti čez sedem vinorju . . nočem čez sedem vinerjov škode sturiti. Gol. 39 visokost od zadej vzame $4^1/_2$ šolnov, od sprędej eno malo čez 7 šolnov. Cruc. 4, 162 ta kateri poprej je bil en hlapec, zdej vže try cesarstva inu čez trydeseti krajlevstvi ima. Cruc. 1a 206 aku želite vejdit za kaj tulikajn krat s. evangelisti Kristusa imenvajo magister, dokler čez petdeset krat mu pravijo magister. Cruc. 1b 6 ne premisliš de ti čez stu krat si prešestvu doprnesla. 4, 292 le ta nam je bil snejdil eniga celiga pečeniga kaštruna, eniga kuhaniga prešiča, 50 klobas, 100 hlebov kruha, inu čez stu fertelnov vina je bil popil. Bas. 204 so bili eni tih učenih kateri so čez stu mil deleč šli v rimsko mejsto. Cruc. 4, 162 kršenikom je bil vzel dva cesarstva, dvanajst krajlestvi inu čez 200 mest. Cruc. 4, 182 kuga v kratkim časi čez 500 ludy je pomorila. Rog. 2, 499b kè (= tja) kir prišal je bil ta s. móž inu znéšil čez 2000 kristjanov. Skriń. 2 mahab. 8, 24 kęr je vsiga mogočni ńim pomágal, so čez devęt tavžent ludy pobyli (ὑπὲρ τοὺς ἐννακισχιλίους κατέσφαξαν). Dalm. 2 makab. 8 ony so veliku bojov sturili inu so čez dvajseti tavžent mož pobyli. Skriń. 2 mahab. 8, 30 od tih kateri so se s Timotejam inu Bohidezam zupèr ńę bojùvali, so čez dvajset tavžent pobyli (ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους αὐτῶν ἀνείλον). Cruc. 4, 171 de si lih y(h) nej bilu čez 35000. Jap. prip. 1, 212 ony bódo vdarjeni z eno gmajn morijo, kęr jih čez pętdesęt tavžent ob živleńe pride. Rog. 2, 98 per katerim govorjéjnu nesel je inu stavil naprej Jezusa iz takim ajfram, de so se ty ú priča stoječi ajdje vsi h Kristusavi vjeri sprebrnili, katerih je bilu čez 84000 na štiveńu. Cruc. 1b 144 en dan je pridigoval v tim mesti Antiohija, kir je bilu čez stu tavžent duš. 4, 171 si slišal de per Salankameni, kir tvojh čez 100000 je bilu dobro obkopanih, vender naši so razpodili inu pobili, de si lih yh nej bilu čez 35000. Leon. 45 komaj pride v mesto nazaj, so žę od vsih krajov tako vkupej drli de jih je bilo po zastopnih ludi števili čez sto tavžent poslušavcov. Rog. 2, 653 v tim preyskajnu znajdenu je bilu čez 200 tavžent kron dougà. 162 pred trideset lejtmi znešlu se je živih klarisaric čez try stu tavžent. Cruc. 5, 212 cesar Augustus vus rimski folk je en dan gostil inu čez osem stu tavžent ludy je bil nasitil.

Digitized by Google

U kajkavštini.

Mil. 22 vsako leto do stanovite b. d. M. cirkve čez d v e mile zemļe hodila je. Šim. 233 ono telo kotero prede ne se moglo č e z d v a koračaja zdignuti zvrhu zemļe, danas z jednem koračajem letí daļe od sto jezér mil. Gašp. 3, 25 Fidelis izide iz cirkve, poda se na put, ali nut čez d v a d e s e t i koračajev priskoče neprijateli. 4, 560 posledńi ńegov gazda Gregur Alvarec, da bi gole kosti iz otoka Senciana hotel v Gou prenesti, več nego čez t r i j e z e r a mil zemļe, bil je zakopal pod živo vapno čisto telo. 4, 544 po smrti ovoga svetca nekoji na skoro obrńen iz Goe vozil se je po morju tja do Navare kraljestva čez p e t n a j s t j e z e r mil.

Pretiče se i onda kada jedno iza drugoga nastaje: Dalm. 1 mos. 26 ena lakota je vstala v deželi čez to prvo lakoto katera je bila v Abrahamovim času ἐγένετο δὲ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον . . *Tako osobito kada brzo drugo dolazi iza prvoga u german. frazi:* jedno čez drugo eins über das andere: Dalm. job. 10 ti množiš moj srd čez me: enu čez drugu me kmalu martra. 16 on je meni eno rano čez drugo sturil. jer. 4 moja duša sliši enu milu kričańe čez drugu. ezek. 7 ena nesreča bo čez drugo prišla, en glas čez drugi . . ena nesreča pride čez drugo. Kemp. 283 (III, 30, 2) kaj se doby skuz to skrb od perhodnih rečy drugiga kakor ena žalost čez to drugo? Jap. 2 kor. 2, 3 de ne bom žalost čez žalost imel nad tęmi čez katęre bi bil jest imel veseļ biti. Filip 2, 27 bog se je čez ńega vsmilil, inu ne lę samu čez ńega, ampak tudi čez mene, de bi jest ne bil žalost čez žalost imel (Dalm. de bi jest eno žalost čez drugo ne imel), ne tristitiam s u p e r tristitiam haberem, a grč.: ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ, küz. naj nemam žalosti n a žalost). Skrin. iz. 29, 19 pohlęvni bodo veseļe čez veseļe v gospodu imęli. Škrb. 1, 161 Jezus dćla eno čudo čez druziga, 409 ena nesreča čez drugo. 2, 140 vira je strilla, de je délal Jezus eno čudo čez drugo.

Kako se nadmašuje ono što znači riječ u akuzativu uz črez, *to se označuje najčešće a) glagolom* n. pr. b a t i se: Jap. prid. 2, 222 se móremo tedaj čez vse tęga bati. Škrb. 2, 114 boj se čez vse gŕcha nečistosti. — b i t i (esse): Kreļ 1, 35b my spoznamo inu imamo Kristusa da je naš gospod, kateri je tudi doktor inu včenik čez vse doktorje inu včenike. 1, 112a je li edan majhan colnar ali očitnik v takovim imenu inu glasu, kaj je vže tedaj edan poglavica colnarski, zlasti patryarh ali glava? galufania, tatvine,

Digitized by Google

buhra inu hinbe, lotar čez vse zreznike. 2, 18a mlajši nej čez svojiga gospoda. 104b nej mlajši čez svojga mojstra. Dalm. pslm. 9 gospud je en velik bug inu en velik krajl čez vse boguve. U predgovoru čez XII. cap. Danielov: kakor je sonce čez luno taku je papež čez cesarja. sir. 25 obeniga špegańa nej čez špegańe tiga kir je nidig, obeniga masčovańa čez sovražku masčovańe .. Kateri se boga boji, čez tiga nihčer nej. mat. 10 mlajši nej čez svojga mojstra ni hlapec čez gospuda. joan. 3 kateri od zgoraj pride, ta je čez vse. Kast. 69 vsi smo hudy, sam bug je dobr inu čez vse dobrute. Schön. 197 en jóger néj čez mojstra. Cruc. 1a 115 katero (čast inu hvalo) celu kršenstvu danas iskaže krajlu čez vse krajle. 1b 93 katera čast je čez vse časti tiga svejta. 2, 129 detetce Jezus je pravi bug inu človik inu krajl čez vse krajle. 326 Kristus je bil krajl čez vse krajle. 5, 264 zapovei cesar de imajo roke inu noge Adriana odsekat. (Mati) Natalia perstopi ter za roke prime inu drży kadar rabel yh je odsekal, rekoč poda hitru noge de tudi yh odseka. Le tu je vse čez moč inu naturo človeško. Bas. 118 ni veseļa čez čistiga srca veseļe. 351 moč je čez spol bila (virtus superavit sexum). Rog. 2, 235 katéru je ena šréča čez use šréče. 284 tu (ime Marija) zunaj Jezusa est super omne nomen je čez use druge iména. 610 le tu je ena čast čez use druge. 612 le tú je en dár, ena gnada, ena čast čez use druge časty gnade inu dary. Kemp. 190 (III, 5, 4) on počiva v enem nar vikšem kir je čez use. 195 (III, 6, 2) en žlahtni lublenik na počiva v tim daru, ampak v meni, kir sim čez use dary. Res. 78 čez vse tu kar te pogublene duše nar hujši grize, peče inu martra, je ńih lastna hudobna viest. Vojska 210 enu inu to drugu je toku veliku, de veči obilnosti nobena zastopnost si na more domislit, inu skuzi to je čez vso maso inu mero. Jap. 1 mos. 30, 8 bog je mene moji sestri enako sturil inu sim še čez ńó. 2 mos. 18, 18 leto opravilu je čez tvojo móč, ti sam le tęga ne bóš mogel prenesti. mat. 10, 24 en jóger ny čez svojga mójstra, ne hlapèc čez svojga gospodarja (οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον σαύτοῦ, non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum, stsl. ev. mar. nêstъ učenikъ nadъ učitelemъ, a küzm. nej je vučenik više vučitela). fil. 2, 9 katęru je enu imę čez vse imęna. jak. 2, 13 vsmileńe je čez sodbo. joan. 3, 31 katęri pride od zgoraj, ta je čez vse (ev. mar. grędy sъviše nadъ vьsêmi estъ, gr. ἐπάνω πάντων, super omnes est) prid. 2, 72 moje zapovèdi niso čez vašo zastopnost ne čez vašo móč,

Digitized by Google

de bi jih ne mogli zastopit. Škriń. sir. 7, 21 ne lóči se od ràzvumne inu dobre žene, za kaj dar ńę pošteńa je čez zlatú. 25, 13 kakú velik je tá katęri modrósť inu znańe najde! al čez tęga katęri se gospóda bojy nobeniga ny. prip. 31, 10 kdó bó nàšàl eno srčno ženó? Čez tó kar je od dęleč inu od zadńih pokrajn je ńę cęna. 30, 16 ny bogástva čez bogástvu zdraviga života, inu ny veseļa čez srcá veseļe (οὐκ ἔστι πλοῦτος βελτίων ὑγιείας σώματος καὶ οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ὑπὲρ χαρὰν καρδίας). 40, 21 pišali inu árfe vkùp prijętèn glas dęlajo, al čez obóje je prijázen jezik. 43, 33 hvalite gospóda inu povikšújte ńega kar nar več premórete, vender je on čez vso hvalo. 49, 19 Set inu Sem sta per ludęh čast dobila, čez vse pak kar živy je Adam v svojim počętki. vis. pes. 4, 10 duh tvojih mazil je čez vse dišáve (ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα ἀρώματα). pok. 2, 71 nesręča čez vse nesręče je ta: od tebe vselej zavržen biti. Traun psl. 134, 5 vęjm de je naš bog čez vse bogóve. 148, 13 ńegova hvala je čez nebęsa inu zemlo. Leon. 73 to je opravik čez vse opravke. Rey 43 katiru je enu ime čes use imene. Šerf 2, 70 lybezen svetega apoštola Ivana proti Jezuši je bila kres vse. 2, 79 toto ime je naj vekšo, naj svetéšo ino je kres vse imena. 2, 147 vyčenik ne kres svojega vyčitela. 2, 198 vesele kres kero ne ga nikakšega želeńa več. — *Glagol* biti *može se i ne izreći, ali se lasno mišļu dodaje:* Kreļ 1, 37a naj si bih mogal kakor edan gospod (= k i r j e) čez vse gospodje ostro inu trdno ž nymi andlati ali ravnati 2, 60b za to ga je bog povišal inu mu je dal ime (= k i j e) čez vsa imena. Dalm. sir. 41 ta ima en šac (= k i j e) čez vse šace najti. ezek. 20 sim ńe izpeļal iz egyptovske dežele v eno žlahtno deželo čez vse dežele. Kast. 100 tá kateri ysče ofrtne gvante čez ńega stan, ta je gvišnu na vesti vmazan. Cruc. 2, 205 za le tu bodò ony eno takšno veliko čast imeli, de otroci boži bodo imenovani: čast čez vse časti. 5, 154 ti krajl čez vse krajle se tulikajn ponižaš de naše lasje šteješ. Kemp. 138 (II, 8, 2) kateri Jezusa najde, najde en dober šac, ja eno dobruto čez uso dobruto. 134 (II, 7) od lubezni proti Jezusu čez vse drugu. Wolf dan. 3, 90 vsi bogabojęči dajte čast gospodu bogú čez bogóve. Škrb. 1, 459 de b' se en krat iz nym, s kralam čez use krale, z gospodam čez vse angele veselili. Ravn. zgod. 1, 336 kdor ob delu živí, ima pohlévno in mirno živleńe — bogatstvo čez vse bogatstvo. Kor. 1, 9 se je rodil en nov kraļ, en kraļ čez krale vse in tud čez tebe Herodeža. Šerf. pred. 1, 143 bog ne pysti nikakše skyšńave nad vas priti krez vaše moči. 146 ne pysti

Digitized by Google

nas skyšavati krez naše moči. 1, 401 žalost črez vse žalosti trpi lyba mati cirkva. *Tako osobito u uzviku:* Cruc. 4, 428 oh urednost čez use vrednosti! Bas. 158 o krajl čez use krajle! 509 o dar čez vse darove! 514 o nesreča čez vse nesreče! Rog. 2, 612 od tod inu za tu spodobno zamogel bi čez le to zaupyti iz s. Bernardam: o amor amorum, o sacramentum sacramentorum o lubézan čez use lubćzni, o zakrament čez vse skrivnosti! Vojska 82 *i* 120 o dobruta čez vse dobrute! 264 o nečemrnost čez nečemrnost! Red. 55 o dobruta čez vse dobrute! 264 o nečemrnost čez nečemrnost! *Ńeki se ovih primjera dadu i drukčije tumačiti.* — biti vyn = hinaus sein: Šerf pred. 2, 340 bog je htel tydi na sveti Ani kazati, či je ravno že črez leta svoje redovitnosti vyn bila, da on sam je ker neprilične reči . . prilične napravi. — častiti: Dalm. 5 mos. 26 de boš hvalen, sloveč in češčen čez vse folke. sir. 49. Adam je časčen čez vse kar je živu. Šerf. 2, 492 tydi tvoje prijatele, o bog, jas častim čres uso mero. — dati: Kast. 41 premeri sam sebi tvoj život, tvoj želodic, daj mu kolikur potribuje inu nyč več čez mèro. Skriń. jer. 37, 20 krajl Sedecija zapovę de se ima Jeremíja djati v predvor jęčo, inu de se ima ńemu čez navadno jęd vsaki dan hleb kruha dati. vun dati = ausgeben: Schön. 231 oskrbi ga inu aku kaj čez le tú vùn daš, hočem jest tebi plačati. Jap. luk. 10, 35 kar boš koli čez le tó več vùn dal, bom jest tebi povrnil. — divjati: Jap. prid. 2, 63 srditi ludję so zvunaj hiš inu v drušinah še dosti krat za prenesti, ali domá divjájo čez vso zverino. — dopasti: Šerf. pred. 1, 181 potrpnost se ńemi dopadne čres vse. — držan biti = gehalten werden: Dalm. 1 mos. 34 on je bil pošteno držan čez vse v ńegoviga očeta hiši. — golufati: Rey 1, 237 h nazaj dajajnu so tudi doužni oštiry, aku čes maso popotnike inu gosti golufajo. — grevati: Leon. 92 lubim te čez vse, torej me greva čez vse. — hraniti: Kreł 2, 157a mamon se reče bogatstvo, veliko zlata, srebra, dinarjev, žita, gvanta etc. katero človek vkup spravla, zbira inu k enimu šacu hrani čez vsagdano potrebo ali potrato. — hvaliti: Kreł 1, 58b ona divico Marijo čez vse druge žene hvali. Dalm. 2 mos. 33 jest inu tvoj folk bomo hvaleni čez vse ludy. Bas. 351 Laertius čez vse hvali eno Atenienzarsko gospo. Cruc. 4, 322 taisto častiti inu hvaliti s celo močjo čez vse reči smo dolžni. Jap. jak. 2, 13 vsmileńe se hvali čez sodbo (superexaltat misericordia iudicium κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως). Šerf. pred. 1, 104 ńega kres vse hvaliti. — imeti: Cruc. 2, 226 Marija divica je

Digitized by Google

imela dar te lepote čez vse druge ludi. Ravn. zgod. 2, 252 koļko mojiga očeta najemnikov ima kruha čez nemoč, jest pa tukaj od lakote pogińam. — imenovati: To je ta isti dan ktirja imenuje sam bóg en praznik čez vse druge praznike. — iti (uz oblike od gred i šed): Kreļ 1, 40b takovo gre čez vsih ļudi mišleńe, čez vsu pamet inu znańe. Trub. psl. 38 muje hudobe gredo čez mujo glavo. Dalm. 1 mos. 7 petnajst komulcov visoku je šla voda čez gore. — izkazati: Rog. 2, 55 bug prou je lubil štimal inu imel v čisli te Izraelitarje, ker ńem čez use tu drugu je tudi le tu iskazal. — iskušati: Schön. 221 kateri vas ne bo pustil skušati čez to kar premorete. — jemati: Wolf ezeh. 18, 13 na obręst posojúje inu čez posodilu jemļe. — gori jemati; Škrb. 2, 227 če napuh čez premoženе raste, če části želnost čez mero gori jemle, al je to ponižnóst? — jesti, snesti: Jap. prid. 2, 84 kęj najdete eno taku grdo živino, de bi čez móč jędla ali pyla? 116 taku se nekateri požrẻšnik hvali, koliko je vžę en krat čez nemoč snędėl. — ļubiti, za ļubo imęti: Trub. psl. 87 ta gospud lubi ta sionska vrata čez vsa prebyvališča Jakopova (ἀγαπᾶ κύριος τὰς πύλας Σιὼν ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ). Kreļ 1, 99b boga čez vse riči lubimo. 2, 193b čez vse stvary ga imamo lubiti. psl. 119 i Dalm. jest lubim tuje (tvoje) zapuvidi čez zlatu inu čez čistu zlatu (ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσίον καὶ τοπάζιον). Bas. 210 bog je ureden de bè ga jest čez use rèči lubil. Rog. 2, 356 le tega lubil je čez vse te druge. 544 za vol tega čez vso čast teh ludy boš lublen. 545 syn, stúri u krodkusti tvoje delu inu super hominum ġloriam diligeris čez uso človẻško čast boš lublen. Kemp. 134 (II, 7, 1) Jezus oče sam čez use reči lublen biti. Tob. 3 gospuda boga čez vse reči lubi. 8 jest te lubim čez vse reči. 163 jest tebe čẻz vse reči lubim. Vojska 39 gospud je sam od sebe ureden čez use lublen inu častit biti. Boln. 101 jest tebe lubim iz srca čez vse drugu. 122 jest tebe lubim iz srede mojga srca čez vse. 123 si nar veči dobrota, kadiro sim čez use lubiti dołžan. Jap. 1 mos. 34, 3 Izrael je Jožefa čez vse svoje synóve lubil. prid. 1, 300 katęra tebe čez vse lubi. 2, 230 imate ńega lubiti . . čez vse. Red. 164 kir si od tvojiga očeta čez vse nar več lublen inu tudi ti tvojiga očeta čez vse nar več lubiš. 262 kateriga moja duša čez vse lubi. Rey 1, 161 kaj se pravi: boga čez vse lubiti? Škrb. 1, 281 lubim te čez vse. 443 boga čez vse, bližniga kakor sam sebe lubiti. Ravn. zgod. 1, 9 boga sta ļubila čez vse. 81 čez vse ga je lubila. List. ceļ. 146 de tebe v vsimu inu čez vse lubimo.

Digitized by Google

462 tebe iz srca inu čez vse lubiti želim. Šerf. pad 35 lybi boga čres vse. pred. 1, 74 za to ga morem tydi čres vse lybiti. 1, 375 či mi hočemo večno živleńe doseči, te moremo lybiti boga čres vse. 1, 377 mi dobimo večno živleńe, či boga lybimo čres vse. 2, 499 one lybijo boga kres vse. Res. 22 skus le tu muč tvoje duše bi ti meu tvojga boga čez vse reči za lubu imeti. — mahnoti = hauen: Jap. prid. 2, 272 de se poželeńu ena bruzdá gori dęne inu čez le tó se ne smę mahniti; čez žnoro mahnoti je ńem. über die schnur hauen: Jap. prid. 1, 177 rad vino pyjé, ali pijanosti se vender bojí, kadar pak čez žnoro mahne, si on iz tęga nič ne dęla. 296 katęri niso navajeni čez žnoro mahniti. — martrati: Cruc. 2, 590 o aeternitas, katera čez vse te druge martre ti ner ble te ferdamane martraš. — napolniti: Kuga 57 ta bolęzen se doby, kadar se živina tèš na pašo goni inu vamp z mlado nezręlo ali màstno travo, z dętelo čez malo napolni. — navižati: Kemp. 299 (III, 33, 2) za tu se more to oku te maninge očistiti de bode dobru inu pravičnu inu čez vse druge viže k meni navižanu. — obogateti: Wolf dan. 11, 2 še trije krajli bodo v Perziji inu četrti bo čez vse silnu obogátil (dilatabitur opibus nimis super omnes). — obrajtati: Škrb. 1, 124 vse tvoje žéle so ble: pred svetam čes druge obrajtan biti. 2, 162 obrajtamo čez vse to část. — odreti: Kreł 2, 35a kadar faro zadobude, tako kej eniga zanikrniga potepuha ali kalefaktorja vnotar postavi vuner z le to naredbo de mu od ńe vsako leto daje edno šumo denarjev: sto zlatih, več ali mańe, inu kaj čez to isto iz vbozih ļudi odere, to je ńegovo. — piti: Jap. prid. 1, 178 ga svatje čez maso pyó. — počivati: Kemp. 249—250 (III, 21, 1) o Jezus, dodeli ti meni v tebi samimu čez vse druge stvary počivati, tu je: čez use zdravje inu lepoto, čez uso čast inu hvalo, čez uso oblast inu gospostvu, čez use znańe inu zastopnost, čez use blagu inu kunšti, čez use vesela inu lušte, čez use dobru ime inu preštimańe, čez uso slatkust inu troštańe, čez use vupańe inu oblubo, čez use zasluženje inu poželeńe, čez use šenkinge inu darove katere ti kuli zamoreš dati, inu petje kateru ta vum ali pamet zamore zapopasti inu občutiti, ja čez use angele inu arhangele inu čez uso nebeško vojsko, čez use videoče inu navideoče reči inu čez use drugu kar ti, moj gospod, nisi. — pogreznoti: Rog. 2, 69 katérih besédy rèjsnyco vidimo nad danášno u'te grèjhe čèz glávo pogrézńeno Magdaleno. — poveličati: Ravn. zgod. 1, 303 kako ga je kraļ poveličal čez vse svoje služabnike. — povišati: Trub. psl. 27

Digitized by Google

on bode vže zdaj to mujo glavo povišal čez muje sovražnike. 57 povišaj se bug čez ta nebesa inu tujo čast čez vso zemlo. 96 ti si silnu povišan čez vse boguve. Dalm. psl. 57 povišaj se bug čez nebu inu tvoja čast čez vus svejt. 108 povišaj se bug čez nebesa inu tvoja čast čez vse dežele. jez. 2 inu bo čez vse hribe povišana. Kast. cyl. 2 eni postavijo za nar vekšo dobruto, kadar so mogočni inu čez druge povišani. 290 kateri čez vse riči povišan na vse reči tega svitá gleda. Cruc. 1a 66 ta kateri nar več se je ponižal, danas je čez vse povikšan. 1b 193 jest sim tebe čez vse stvarjene riči povišal. 4, 90 kateri za vredniga se štima čez druge povikšan biti . . žely čez te druge povikšan biti. 5, 248 mene si povikšal čez vse stvari. 290 nejste povišani čez te druge. Rog. 2, 175 ga (Jožefa) je čez vse krajlevstvu povihšal . . danas povíhšal je mene super choros angelorum ad regna coelestia čez kore teh angelov ù krajlevstvu nebešku. 180 bila je ta od buga čez vse nebésa povíhšana. 308 o križ, ti sam si čez use druga drivesa, ja ne le samu čez te, temuč tudi čez nebu inu zemlo, čez Marija, angele inu svetnyke povihšan. Traun psl. 7, 7 povikšaj se čez pokrajne mojih sovražnikov. 17, 49 katęri mene čez tę katęri se zuper mene vzdigújejo, povikšúješ. 26, 6 vžę zdaj je on povikšal mojo glavó čez moje sovražnike. 56, 6 i 12 povikšaj se, o bóg, čez nebęsa. 96, 9 silnu si tí čez bogóve povikšan. Wolf dan. 3, 52 češen si, o gospód bóg naših očętov, hvale vrędèn inu časty polu inu čez vse povišan na vękoma. Skriń. zefan. 2, 10 tó se jim bó zgódilu za volo ńih prevzętnosti, kęr so klęli inu se povikšùvali čez ludstvu gospóda vojsknih trúm. Jap. prid. 2, 118 ali niste tudi vy želęli čez druge gospodovati ali čez ńe povikšani biti? Rey 20 ti si en čez ves folk povišani gospod. Škrb. 2, 149 kir se čez druge povikšujejo. List. ceļ. 436 deleč čez kore angelske svoj tron Jezus povikšau je. Šerf pred. 2, 242 on je predaleč čez ńo povišani, da ne bi že skoz toto primerjavańe se ponizil. 2, 382 ona se je na en kres vse šerege angelskih dyhov povišani sedeš posadila. 2, 235 črez višine predńih angelov pozvišana. — pregrešiti: Cruc. 5, 232 čez mero se pregrešijo. — premišļati: Dalm. sir. 3 ne premišlaj čez tvoje premagańe (a Skriń. 3, 22 ne premišlúj kar tvojo moč presęže). — rasti: Škrb. 1, 291 moji grehi so čez mojo glavo zrasli. 2, 227 če napuh čez premožeńe raste, če části žeļnost čez mero gori jemle, al je to ponižnost? Škriń. jon. 4, 6 bog je perpravil en bršlin, inu ta je zrasel čez Jonazovo glavo, de je sęnco dęlal nad ńegovo glavó. pok. 1, 91 i Traun psl. 37, 5

Digitized by Google

moje hudobíje so čez mojo glavo zrasle. Šerf pred. 2, 200 naj vaša vera črez mero rase. — razsvetliti: Bas. 495 bog bel lubi samo Marijo devico koker vse druge svetnike, ravno koker sonce za lubu ima inu resvetli samo luno čez vse druge zvezde. — seči, segati: Traun psl. 112 ńegova čast sęže čez nebęsa. Kor. 2, 59 vôda séga žé čez brêje. — smrdéti: Bas. 136 ńemo ta nečisti greh smrdy čez use nèr smrdliviši mrhe. — sovražiti: Tob. 129 sovražim čez vse hude reči vso mojo pregreho. 163 meni so moji grehi močnu zuper inu jih sovražim čez vse hude reči. Vojska 196 čez vse iz srca sovražimo ta greh. 206 on čez vse sovraži le ta greh. 215 čez vse reči sovražiš ta greh. Šerf pred. 2, 209 hydič križ kres vse sovraži. 2, 286 moremo greh kak škodlivo kačo kres vse sovražiti. — staviti, postaviti: Trub. mat. 15 so nih postave čez božje stavili. Kreł 1, 108 kej bi imeli vero z dobrimi deli spričati, tukaj stave dela čez inu pred to vero kakor ty bosy ali cokulary minihi svojga Franciska čez Krístusa. Rog. 2, 421 na stavimo se čez druge. Schrey 2 kraļ. 25, 28 inu je ńegovi trón postavil čez trón krajlov kateri so z ńim v Babilóni bily. — stopiti: Kreł 2, 60a Kristus nej v nebesa vzet kakor poprej Enoh ali Elias, tamuč je iz svoje lastne božje mogočnosti stopil gori čez vsa nebesa. Kuga 58 dosti krat trębuh čez hrbet vůn stopi. — stvoriti: Dalm. 4 mos. 28 imate takovu sturiti zjutra čez ta žgani ofer. 1 sam. 12 čez vse naše gréhe smo my tudi le tu zlu sturili de smo si eniga krajla prosili. 1 kraļ. 16 inu (Ahab) je sturil kar je gospudu hudu dopadlu čez vse te kateri so pred nym bily. 14 inu si hudu sturil čez vse te kateri so pred tabo bily. Bas. 370 de bè ti tavžent dobrih del dopernesu, aku čez to en sami smrtni greh sturiš, bodo vsa tista dobra dela pobita. Skrin. jer. 18, 13 kdó je kàdaj takú strašne reči slišal kakor so tę katęre je divica Izrael čez vso męro sturila? — štimati: Cruc. 2, 486 grehe sovraži inu gospuda boga čez vse stvarjene riči štima. 5, 70 Kristusa čez vse reči štimati. Bas. 212 si ti ńega štimal čez vse stvari. Rog. 2, 484 u misli se čez druge štimamo. Tob. 12 jest tebe štimam čez vse reči. Boln. 99 jest tebe lubim inu štimam čez vse tu drugu kar je kul v nebesih inu na zemli lubezni inu štimajna vrednu. — švigati: Wolf dan. 3, 47 ne jeńajo pęč z nafto, s pezdęrjam, s smolo inu s hósto kuriti. Inu plămęn devęt inu štirdesęt komólcov čez pęč gori šviga (effundebatur flama super fornacem cubitis quadraginta novem). — tičati: Kreł 2, 137b za to se je sam pravičniga delal ne hotejoč grešnik biti inu je

Digitized by Google

vuner čez všesa v grehih tičal. Rog. 2, 125 oni čez glavo tičè u' pregrèjhi. 593 mate nagybala ga je odstópit od le tć (manihcerske zmame) kakòr tudi od druge pregréjhe, u' katéri tečal je čez glávo. — voščiti: Škrb. 1, 272 on voši čez vse, deb' se skuz ta s. zakrament z nami sklenil. — vstajati: Dalm. 5 mos. 28 (43) ta ptuji kir je per tebi bo čez tebe gori vstajal. *(Daničić:* popeće se nada te). — vzdignoti, povzdignoti, vzdvigovati, povzdvigavati: Kreł 1, 104²a Kristus je svoj uk vzignil čez vsa nebesa, 2, 77b ńegovo s. ime s tim ukom inu pridigovańem visoku čez vse riči zdignemo. Cruc. 2, 46 perpusti nej jest danas čez hieruzalemsku mestu z zlatimi peruti te hvàle polzdignem tu istu božje prebivalše. 4, 58 o žegnani mašnik, bug je tebe polzdignil čez vse žlahtne stanove tiga svejtà. 5, 337 bug je bil ńega čez vse angele polzdignil. 338 gnada božja dušo polzdigne čez vse stvari. Rog. 2, 9 vidili so Maryo to cártano divíco čez vse druge pouzdigneno. 131 kraje se nema čez svoje prevzétnu pouzdiguváti. 177 zdajci pouzdignil je bil le to čèz vse nebésa. Kemp. 372 (III, 53, 3) malo ludy se pomujajo de bi sami sebi odumrli, za tu sami v sebi zamotani ostanejo inu se na morejo v tim duhu čez se pouzdigniti. 569 vošijo si čez druge pouzdigneni bìti. Skrip. sir. 25, 14 strah božji se čez vse povzdigne. Traun psl. 57, 17 za kaj se povzigujete, vę visoke gorę, čez to goró, na katęri bogu prebivati dopade? Wolf dan. 11, 36 napuh ga bó čez vse bogóve povzdignil. Jap. 4 mos. 16, 3 za kaj se čez ludstvu tiga gospoda povzdigujete? 5 mos. 28, 1 takú bo gospód bóg tebe čez vse ludstva povzdignil. 5 mos. 28, 43 ta ptuji se bó čez tebe vzdignil inu bo vikši. prid. 1, 107 ti zaničuješ tę druge, se povzdiguješ čez ńę. Rey 77 iz katerim si se ti čez druge povzdignu. Škrb. 1, 389 le to človeško naturo čez vse povzdigne. 2, 5 v tebe zalublene duše čez zvezde povzdigneš. 2, 187 ta čast, de krstjan ima pravico do nebés, ga čez vse nevirne inu krivovirne povzdigne. List. ceł. 169 de hudi spoznate čez vse znańe povzdigneno lubezen Kristusovo. Šerf pred. 2, 471 čres vse nega pozdigavajte. 2, 443 ńegova ponižnost je ńega krez dryge v nebesah pozdignola. Met. 283 ne povzdigúj se čez druge. — vzeti činže: Rey 1, 237 h nazaj dajajnu so tudi doužni, katiri čes to perpušeno vižo činže noter vzamejo. — vživati: Cruc. 2, 191 ty mladi so ńega čez vse stvary želeli vživati. — začuditi se: Kreł 2, 140a so se čez maso začudili. — zakopati: Škrb. 1, 16 smo čez glavo v grehih zakopani. — zaničevati: Red. 233 bolši je tvoj kruh kakor vse

Digitized by Google

veseļe celìga svejta, katiru jest ramnu za tu čez vse zaničujem inu zavržem. — zdeti se: Škrb. 1, 247 ńim (svetnikom) ne moremo enaki biti v ojstrosti, ktira se nam zdi čez našo moč. — bb) *supstantivom ali rijetko:* ležańe: Bas. 225 govorim od tistih perložnosti, katere h greho pot perpravlajo, kaker je praznu govorjeńe, v jutru čez potrebo ležańe. — povikšańe: Bas. 212 prava lubezen pruti bogo stoji v povikšańu tvojga boga čez vse tistu kar bog ny. — cc) *adjektivom:* blažen: Šerf pred. 2, 154 o blažena si ti Marija, kres vse blažena si ti. — boļši: Kemp. 250 (III, 21, 1) ti moj gospud inu bug si čez use reči ta nar bulši .. ti sam ta nar žlahtniši inu častitliviši čez use reči. Red 1420 čez vse nar bolše buh! — časten, častit: Dalm. 1 hron. 17 gospud je velik inu silnu hvale vrejden inu častan čez vse druge boguve, psl. 139 ti si tvoje ime čes vse čestitu sturil. Wolf dan. 14, 1 Daniel je per krajlovi mizi jędèl inu je čez vse ńegove prijatle častit bil. — čist: Vojska 177 koku je bil na naglim slečen inu koku, on čez uso angelsko čistost čist inu sramožliv, je bil na svojim životu zasramovan! — čuden: Trub. psl. 89 bug je čuden čez vse te kir so okuli nega. Dalm. psl. 96 gospud je čuden čez vse boguve. — debel: Rey 1, 102 eni so bli na telesi čez maso debeli. — dober: Jap. 5 mos. 4, 22 jest ne pójdem čez Jordan, vy pak pójdete inu bote posędli to čez vse dobro deželo. prid. 1, 328 čez vse dober inu vsmilen oča. — dopadļiv: Kemp. 462 (IV, 11, 1) ńe (duši) nič druziga k eni špiži na bo naprej postavlenu, koker ti sam edini ńe prelubi inu čez use poželeńe tiga srca nar dopadliviši gospud. — drag: Šerf pred. 1, 105 ńemi more bog krez vse dragi biti. 2, 286 naša nedužnost nam more kres vse draga biti. — grozoviten: Trub. psl. 96 on je grozoviten čez vse boguve. — imeniten: Škrb. 2, 180 s. krst postavi katoliškiga kristjana v en čez vse imeniten stan. — ļub: Bas. 515 katira je čez vse druge reči tebi nar lubiši. Škriń. pok. 1, 55 nisim čez tvojo milost, katęra je tebi čez vse luba, nehvalężnu grešil. — ļubezniv: Schrey 1 sam. 1, 26 žalujem po tebi, moj brat Jonata, ti prelępi inu čez lubęzen žęn lubezniv. Regl. 58 katire si čez vse reči lubezniv inu častitlev. — mogóč, mogóčen: Dalm. sal. modr. 19 ogin je bil mogoč v vodi čez svoju muč. Škriń. modr. 19, 19 ogin je v vodi čez svojo moč mogočen bil. — nadhodeč: Krel 1, 107b imamo takov šac v prstenih ali ilovnatih posodah, da je čez vse nadhodeča ali najviša mogučnost božja. — nesrečen: Krel 2, 103a čestiti so ty ka-

Digitized by Google

teri se puste naiti, čez vse pak so nesrečni ty kateri se tako v grehe zateku inu skrivajo, da se nemorejo naiti. — poblagoslavļen: Šerf pred. 2, 153 bodi poblagoslavlena med no kres vse žene no device. — pogubļiv: Šerf pred. 2, 50 božja dobrotlivost je obečala ńima odrešeńe od totega kres vse pogyblivega no žalostnoga stana večnoga zavržeńa. — potreben: Škrb. 1, 419 molitva vam je čez vse potrebna. 2, 83 ker ste Jezusa očitnu zvolili za svojiga krala, je čez vse potrebno de oblubo spolnite. — prevzeten: Skriń. 2 mahab. 9, 8 čez človęško vižo prevzęten je mislil de zamore tudi valóvam na mórji zapovędati. — prijeten: Jap. 5 mos. 23, 18 vse le to bo za žgani ófȅr inu k enimu čez vse prijętnimu duhu gospodu. prid. 2, 51 stan katęri je bogú čez vse prijęten. — radovoļen: Jap. 2 kor. 8, 3 jest jim spričam, de so ony po svojim premožeńi, ja čez premožeńe radovólni bily. — resničen: Jap. prid. 2, 311 ńegove čez vse resnične besęde ne bodo prešle. — skrben: Vojska 162 kateri čez vso maso so skrbni to zravje nyh života pervaruvat. — srečen: Skriń. prip. 31, 28 ńę otroci so vstali inu so jo čez vse sręčno imęnòváli. Jap. prid. 1, 21 prejmite zdaj vaše plačilu skuzi le ta očętovi žegen, katęriga vam dam v le tej neizmęrjeni časti, katęro sim vam perpravil v le teh čez vse sręčnih nebesih. Šerf pred. 2, 114 kde je Simon Jezuša na svojo naročje vzel ino sebe za kres vse srečnega imel, 2, 198 mi smo v toti kres vse srečni veri rojeni. 2, 243 mi smo srečni čres vse. — svet: Jap. 2 mos. 29, 37 skuzi sędem dny imaš ta altar očišovati inu posvečovati, inu on ima čez vse svęt biti. 30, 16 le tó bó gospódu čez vse svetú. 5 mos. 7, 1 le tá je tudi ta postava eniga zaklaniga ofra za pregrešeńe katęra je čez sve svęta. 7, 6 tó je čez vse svetú. Škrb. 1, 101 svetó, ja čez vse svetó je Jezusovo imé. Šerf pred. 2, 259 apostolje so začeli v imeni kres vse svete trojice očivestno vyčiti. — veči, vekši: Trub. luk. 13 mejnite li vi de le ti Galileuci so ti ner vegši grešniki čez vse Galileuce? (stsl. mar. pače вьсѣхъ) Šerf. pred. 2, 161 je né Jezuš skos to svoje čres vse najvekše lybezni do nas pokazal. — velik: Kreļ 2, 133b judovski grehi so čez vse reči veliki bily. Jap. 2 mos. 18, 11 zdaj sèm spoznal de je gospod velik čez vse bogove. Ravn. zgod. 1, 202 velik čez vse kneze si ti. Šerf pred. 2, 200 lybezen vsakega med vami črez mero naj velka je med soboj. — verjeten: Traun psl. 92, 5 tvoje pričuváńe je čez vse verjętnu. — visok: Trub. i Dalm. psl. 99 gospud je visok čez vse folke. Dalm. psl.

Digitized by Google

113 gospud je visok čez vse ajde. 103 koker tu nebu je visoku čez to zemlo, taku veliku premaga ta nega gnada, 138 ti si tuje ime inu besedo čez vse riči visoku sturil. Dalm. 2 kor. 4 stury eno večno inu čez vso mero visoko čast. Resn. 232 naše nadluge, katere so cielu kratke inu lohke, eno čez vso mero visoko inu večno čast nam storijo. Vojska XII naša nadluga katira je cilu kratka inu lohka, sturi eno večno inu čez vso miro visoko čast. Traun psl. 112, 4 gospod je čez vse nevernike visok, u kompar. viši: Trub. psl. 97 ti gospud si ta ner viši čez vse dežele. Rog. 2, 486 poglejmo to lubezan katéra bogà inu tu vsmilejne katéru tega bližniga zadéne, inu to bomo vidili čez use druge nèr višiši. Skriń. prid. 5, 7 čez visokiga je še en viši inu tudi čez obadva so še drugi viši. — vreden: Bas. 212 dobruta, katera je čez vse reči neizrečene lubezni vredna. Šerf pred. 2, 114 velki je gospod ino krez mero hvale vreden. — vroč: Kemp. 191 (III, 5, 4) lubezen dosti krat na zna te mase, samuč ona čez uso maso je vroča inu goreča. — zaničljiv: Škrb. 1, 303 v srco grešnika bó ponovlćno trpleńe Jezusovo na eno čez vse zaničlivo vižo. — žal: Bas. 158 nagost mu je čez uso to drugo trpleńe nèr žališi inu ner teži bila. kao adv. Boln. 140 mene grivajo inu so meni čez vse 'z celiga mojga srca žou vsi moji grehi.

Tako u komparativu slično genetivu comparationis mjesto od s genetivom u hrvaštini i ugarskoj slovenštini. Ta će poraba biti prema rečenicama grčkim i latinskim kao pslm. 18, 18 τὰ κρίματα κυρίου . . γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίου dulciora super mel et favum; *ili:* o crux super omnia ligna tu sola excelsior. *Boje je ovdje prijedlog* nad, *koji tako dolazi i u češtini,* n. pr. nad vše zlato dráží; bůh náš větší jest nade všecky bohy, *i slovački:* lepší nad bukvu oreh, itd. n. pr. Trub. psalt. u predgovoru 11a: nu čez le te pet štuke, kir so v tim psalterju: de se bug v ti s. troyci spozna, de se vej kaj dopade bogu oli nekar, de se vej za čes volo je Jezus pryšal na ta svejt de znamo prov molyti, se troštati inu hvaliti boga, oben človik k enimu pravimu krščanskimu stanu inu h timu večnimu lebnu vehše kunšti inu vehšiga vuka oli vejdena na tim svejtu ne potribuje. mat. 11 mej vsemi kir so od žeen rojeni nej gori prišal kir bi vegši bil čez Joaneza krstnika. Kreł 1, 94²a kadar en mogoč orožnik svoj dvor ali grad varujè, tako mu to niegovo z myrom ostane; kadar pak en mogočneiši čez niega pride inu ga premore, taku mu vzame niega orožje. Dalm. luk. 11 (22) kadar en močan orožnik svojga dvora varuje, taku

Digitized by Google

tu ńegovu z mirom ostane, kadar pak en močneši čez ńega pride inu ga premore, taku on ńemu vse ńegovu orožje vzame. *tako i* Jap. kadar bó pak en močnejši čez ńega prišal inu . . . ἐὰν δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐτόν . . si autem fortior eo supervenerit . . stsl. mar. poneže krêplei ego našeda pobêditъ i Küz. či pa močnejši od ńega pridouči ga oblada. Kast. cyl 356 ah nyč nej čez boga slajšiga, nyč lubeznivišiga. Bas. 55 če boš pravičnu inu bogaboječe živel, boš na tvojmu truplu čez sonce svitleši postal. 176 myr božji, kateri je viši čez usa pamet quae exsuperat omnem sensum, ta obari vaša srca. 505 en človek kadar je v gnadi božji je brez use perglihe častitlivši, uredniši inu imenitniši čez use bogatstva, čez mogočnost pozemelsko ino tudi čez angelsko popolnimost. Tob. 31 Jezu čistiši čez sonce, Jezu lepši čez luno, Jezu svetlejši čez zvezde, usmili se čez nas. Leon. 69 mislijoč de sim en nečimrni hlod za nič brez božje pomoči, se bom poniżal nar nižiši v pakli kakor hudobniši čez vse hudiče. Jap. prid. 1, 331 nam tvojo lubęzen na tavžent viž zastopit daš, katęrih je ena bol cartana čez drugo. Schrey 1 kraļ. 10, 23 krajl Salomon je tedaj čez vse krajle po svejti na bogátstvu inu modrósti vękši bil.

Amo ide fraza: čez daļe + komparativ, *nu mjesto* čez *dolazi i* če, *što se može drukčije tumačiti,* vidi Rad LXXXV 38 (5) n. pr. Dalm. 2 kraļ. 9 tvoje matere Izebele kurbarija inu cupernija čez dalej vekša postaja. jer. 2 mej tém če dajle več hudobe delaš. ezek. 5 jest bom če dajle vekšo lakoto če zvas poslal. 1 tes. 4 toku imate hoditi inu bogu dopasti de bote če dajle obilnéši. djań. ap. 9 Saul je pak če dajle močneši pèrhajal. Schönl. 288 Saulus je pak če dajle močnejši perhajal. Jap. djań. ap. 9, 22 Savl je pak če dalej močnejši pèrhajal. Pohl. tschup. 3 ta čez dalej bel rezlegajoče rezglas teh ńegovch susebnost je ńega na to prvo prižence Europe perpravel. 73 buh tvojo čednost skuša, ke ńo oče čez dalej bel k vęči popolnemasti pernesti. 124 s prvega konca čutemo mi še enmolu zuprnost inu vojskuvańe od znotrej, ke pak iz ńim čez dalej bel znani inu perjazni ratamo, kè se naše srce čez dalej bel inu bel von spusty, tok nam začne tu istu dopasti. 143 jest sem se skuz tu brez de be zamirkala čez dalej bel na ta svejt obešala, ajfr v službi božji je za tega volo v meni čez dalej bel doli uzel. 223 grešneki nasiplujejo svojo gręšno miro čez dalej iz vikšem kupam. 325 buh perpusty de peklenske duh ńega silnejši skuša, bel pregnanu k sebe pervabe inu čez dalej trdnejši v svoje želęzo zakuje. 328 'z tega pride de use skuzi bel na tu pozemelsku na-

Digitized by Google

tvęzeni v svojeh grẹheh čez dalej samopašnejše, v svojem naspokorjeńu trdouratnejši ratajo. 578 per usemu temu vekańu inu pridęguvańu teh sveteh očakov pak je le vender utraglivost čez dalej bol gori jemala Jap. 1 tes. 4, 1 tako tudi hódite, de bote če dalej bòl gori jemali. Traun psl. 15, 7 moje cèlú po noči vžganu srcę mene le to če dalej bol vuči. Kuga 78 le tę od konca mehke inu so rudęče, potle pak čez dalje bol blęde inu trdę ratajo. Skriń. pok. 2, 35 tó so ti isti žalostni ostanki prejšnih grẹhov, od katęrih ti, o bóg, mene čez dalej bòl operi. List. ceļ. 55 taku tudi hodite de bote čez dalej obilniši. 95 ńih vpitje je čez dalej veči gratuvalu. 462 z ńih lubeznjo sklenem mojo popolnema lubezen: sturi ńo obilno v meni čez dalej bol inu bol. Veriti 171 če ļubiš zapovedi, boš čedalej ból božjo voļo spoznaval. 24 pomagaj nam če dalej ból svojo revšino spoznavati.

Dosta često dolazi: čez to, čez le to, čez vse, čez vse (le) to, čez to isto, *te znači: više nego to sve što se do sele sbivalo ili kazalo, a može se zamijeniti sa:* vrhu toga, polag toga, uz to, osim toga, iza toga, poslije toga, za tijem, usprkos tomu, *i sličnim. na pr.* Trub. psl. 78 tedaj je ta srd boży doli čez nee prišal inu je te debelake vmej nimi pomuril inu te ner bulše v tim Izraelu po bil. Ampag čez le tu vse so oni še več grešyli ἐν πᾶσι τούτοις ἥμαρτον ἔτι. stsl. sin. nado vъsêmi simi sъgrêšišję paky emu. Trpl. zvön vsega toga so ešče več grešili. luk. 16 spomisli de si tu tuje dobru v tim životu pryel inu Lazarus tudi tu hudu, zdaj pak je on potroštan inu ti boš martran. Inu čez le tu vse je mej nami inu vami en velik vtrjen mlamol. Kreļ 2, 88a spomeni se, syn, da si prijel tvojo dobro v tvojim žyvotu, ino ravno tako Lazarus to hudo. Sada vže se on vesely, ti pak se martraš. Inu čez vse to (καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις) je mej nami inu vami velika prepad vtrjena, da ty kateri bi od sod k vam hoteli pojti ne mogu. *tako i* Dalm. inu čez le tu vse je mej nami inu vami ena velika prepad potrjena, *pa i* Jap. inu čez le tó vse je med nami inu vami en velik prepád postavlen, *a stsl.* mar. i nadъ vъsêmi simi meždju nami i vami propadъ veliê utvrьdi sę, Küz. i više vsega toga med nami i vami je velika prepast potrdjena. Trub. luk. 24 my smo se vupovali de je on ta kir bi imel ta Izrael odrešiti. Inu čez le tu vse je danas ta trety dan kar so le te riči sturjene. *i* Dalm. čez le tu vse. Dalm. psl. 78 tedaj je prišal božji srd čez ńe inu je pomuril te nar imenitniše mej nymi inu je te nar bulše v Izraelu pobil, ali čez le tu vse (= usprkos svemu tomu) so ony še več grẹšili.

Digitized by Google

pa tako i Traun psl. 77, 32 čez vse tó so ony še dalej grešíli. Dalm. ezeh. 23 ne češ li Ahabo inu Ahalibo štrajfati inu nyma oznaniti ńu gnusobe koku so se kurbale inu kry prelivale inu so zakon prelomile z maliki inu so tudi svoje otroke katere so meni bile rodile sèžgale tem istim k ofru. Čez tu istu ste ene tudi meni le tu sturile (sed *et* hoc fecerunt mihi). luk. 20 inu čez tu je on še eniga hlapca poslal. kolos. 3 oblejcite tedaj srčnu vsmileńe, prijazen, pohlevsčino, krotkust, potrpleńe inu zanesi edèn drugimu inu otpustite si mej sabo, aku ima gdu tožbo čez druziga ravnu kakor je Kristus vam odpustil. Čez vse pak oblejcite lubezen. *i* Jap. 3, 14 čez vse le tó pak imęjte lubęzen (ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις). Cruc. 1a 10 kadar ta človik grešij, hrbet g. bogu, obliče pak hudiču obrne, bogu se ta krat odpovej, hudiču pak se poda, boga pod noge postavi, hudiča pak na glavo posadi, g. bogu v obliče pluva inu hudiču se poklajna bogu krono z glave, scepter iz roke vzame inu hudiča krona inu na stol svojga srca ga postavi, synu božiga martra inu križa, inu vener čez vse le tu pošilaš za myr prosit tiga hudobniga človeka. 1a 74 srce v žalosti je plavalu kadar kuli sim bral de taku svete služabnike božje nejso spoznali inu častili, temuč še čez le tu so jih pregańali. 2, 357 gdu bo taku hudoben de se bo podstopel človeka vmorit v tim kir le tu sturiti g. bug prepove. Ali vender čez vse le tu poboji veliku krat se dopernašajo. 4, 413 moj bug, kaj z' eno žalost sta počutila (Adam inu Eva)! videoč de g. bug se je čez nyh resrdil, vejst yh je grizla inu pekla, hudiči so yh zašpotovali, živina se je bila v punt postavila, inu čez vse le tu se nuč stury. Bas. 27 to je resničnu, prosim, ly dobru si ù glavo uzemi inu čez to (= a za tim) gledaj de boš zastopil de . . 68 veliki inu strašni dan, ob katerim kadar naš pravični sodnik Kristus k sodbi pojde, pojde pred nym ogèn tok velik inu močan de u kratkim času bo končal inu sèžgal use hiše, mejsta, gojzde, ja uvès obras tè zemle inu cilu kámńe inu sivne skale, toku de se bodo tajale koker vosk. Čez use to bo pèršel en angel kir naprej ponese znamińe svetega križa. 319 je polomil vse malike zvunej eniga. Kir čez to (= usprkos tomu) ny zdrav postal, ga je vprašal s. Bostian, aku je za res vse malike polomil al' nekar. 352 ne pozabi, o človek, de čez use le tu kar je dosihmal rečenu, tebi prepovduje zapoved božja de . . 501 nikatere gnade se poprej sprosijo u imeni Mariae koker u' imeni gospoda Jezusa: dokler aku je lyh Jezus en dobrutni izveličar, vender je tudi en pravični bog inu sodnik, zatorej on, kar bi sicer grešnikam po svoji pravici doli

Digitized by Google

udaril (abschlagen), ta istim na prošńo svoje matere zavolo velike lubezni pruti ńi poprej inu rajši podely; čez tu je pak tudi resničnu de je zahvalila se prutje Mariji za to prejeto gnado . . tàr čèz tu u' kradkim času bila je u to prvo čast, rednost inu štimájne, htemu prvemu blagu inu bogastvu postavlena. 61 le tú kir vidil jé ta duhovni mož, pade na koléna, začne klicat na pomuč Marije divice, čez le tu ustane gori. 63 na le tu ‚praegovori' ta mrtve, ga poprose de ńemu ima ta Marijni skapulir pustiti ter čez le tú ńemu eniga mašnika perpelati. 113 Francisce, pójdi tedaj h mvojmu namestniku, temu póvi de on tebi to gnado da inu potrde ta od mene tebi dani odpustik. Na kateru zgine Jezus inu Marija. Čez tu Franciscus šal je h papežu. 163 kaj mejniš katéri iz teh trjèh, namreč ta levit, ta mašnik inu Samaritan, sturil je temu revnimu človeku známeńe eniga bližniga? Na tu djàl je ta judóvski dohtar de ta, katéri je taistimu to milost izkázal. Čez tu djal je Jezus: prav si rekal. 178 na trjetji dan po muoji smrti uzeta sim bila z dúšo inu telésam u' nebésa. Zdajci posajena bila sim na en sédeš na desnyco mvojga synu, tàr na tu use try božje pèršóne dale so meni eno krono tè nebeške časty, ene take lepóte inu vrédnosti, de te glihe ni bilú inu je tudi na bóde. Čez le tú šlíšat bila je ena štíma katera je djala: prjátelca izvólena naša, od sedaj naše krajlevstvu je tvoje. 220 kir padel je bil u' eno navárno bolézan, opomńen od spovédnykov k pokúri inu h pobulšajnu de ki u' pogubljéjne na pride; katéru kir je začèl bil sam per sebe spreudárjat, začél je bil čez tu takú ostudnu žjulájne zdihat ter per tem trkat na prse; pogledúvat milu prutje nebesam inu prosit g. bogà za odpušajne. Čez tu poklical je eniga spovednika. 238 kir so bily Jezusa dobyli inu obsodyli h te smrte, ta se je ńega lotyla, tega vmóryla je na križu, ali iz ńè inu ne Jezusovo škodo, kir Jezus, če lih umórjen od le tè na križu, vener čez tu resurrexit je ustal častytu inu iz nucam od smrti. 309 od katérega obšal je tega firšta inu vse prične en tak strah de vsi so padli na zemlo inu taku tri cele ure kakòr mrtvi ležáli. Kir pretekle pak so bile ure, pustil je Jezus zaničvávce zupet same h sebi priti, katéri začeli so usi na glas upit inu reče: velik je bug teh kristjanov inu drugiga boga ni polek ńega. Čez tu *(možda = radi toga?)* padli so na kolena pred tem s. krucifiksam. 352 dihnil je gosp. bug u' obraz tega ylnatiga človéka inu spustil svoj duh, to zastopno dušico, inu zdajci čez le tú gratala je ta ylnata človeška statua k enimu živimu človeku. 505 Maksiminus kir vidil je on Katarino *(u)* vjéri

Digitized by Google

inu ú lubézni prutje Kristusu stanovitno, popustil je on sladke beséde inu kazát se je začèl grozóviten. Na ńega povéļe ti beriči stepli so Katarino taku neusmilenu inu groznu, de po ńe celim živótu ni bilu druziga kakor žláki inu rane. Čez tu potler zapóvej ta tyran Katarino u eno smrdlivo ječo zaprejti itd. Kemp. 466 (IV, 11, 3) jest imam to svetu pismu k enmu troštu inu špeglu tiga živleńa, inu čez le tu use tvoje presvetu telu k eni arcniji inu perbižališu. Jap. 5 mos. 7, 20 takú bo vsim ludstvu sturil katęrih se bojíš. Čez tó bo gospód tvój bóg tudi sršęne nad ńę poslal. luk. 3, 20 Herodež kęr je bil od ńega svarjén za volo Herodijade inu za volo vsiga hudiga kar je Herodež sturil, je on čez vse le tó tudi Joaneza v ječo vrgèl. 20, 11 ob časi je on poslal hlapca h kmętam, kmętji pak so ga stepli inu prazniga izpustili. Inu čez tó je on še eniga drugiga hlapca poslal. 24, 21 my pak smo upańe imęli de ima on Izrael odrešiti, ali čez vse le to je vžę danàs ta trętji dan kar se je le to zgódilu. Škriń. sir. 19, 4 kdor hitru vèrjáme, je lohkosrčèn inu bó ponižan, ja čez tó bó on za takiga držán katęri sam zuper sebe grešy. modr. 8, 13 kadar bóm mólčal, bódo ná me čákali, inu kadar bom govóril, bodo na me ravnu ględali, inu kadar bóm dolgu govóril, bodo z rokami svoje usta zatisnili. Čez vse tó bóm skuzi ńó (modrost) nevmrjóčnost zadóbil. Schrey 1 kraļ. 21, 19 vmóril si Nabota, inu čez tó si se (ńegoviga vinograda) polastil. Red. 189 kaku neizmerjena je bila tvoja lubezen, kir si othl za moje zveličańe ne samu enu prov revnu živleńe pelati, ampak tudi čez le to še to istu skuz nar groženši martre inu smrt sklenite! Šerf pred. 1, 461 oni so sramoto no bitke prestajali, ino čres to pote no ječe (hebr. 11, 36 ἕτεροι δὲ ἐμπαγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς, alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres, Dalm. h temu tudi zveze inu ječe. Jap. zravèn tęga tudi želęzja inu ječe. Küz. zvün toga pa ešče po vezańi i vouzi.)

Kašto dolazi črez *mjesto* pred *kao u ńem.* über *mjesto* vor: Kreļ 1, 88a k čemu je stvaril bog te angele? Najprvič inu čez vse reči k svoji hvali inu službi. 1, 77 za to je poslušańe s. evangelija to jedino kar je tako potrebno de je čez vsa druga dela imamo izvoliti. Vojska 240 kir bi ta golufni hudič tebe vprašal, kaj veruje s. katolška cerkou . . odgovori mu: resnico, inu kir bi on dalej rekal: kaj je taista z' ena resnica, reči: ravnu taista kar ona ve-

Digitized by Google

ruje. Čez vse pak drži tvoje srce stanovitnu pruti tvojemu odrešeniku.

u kajkavštini

ima svega toga veoma malo: Zagr. 624 s. Januša ńegova čistoča je podiguula tja do neba, pače ne samo do neba, nego čes usa nebesa i čes use koruše angelske tja vu tronuš večnì.

Ńeko je prekoračivańe i onda kada akuzativ uz črez *znači 6) onoga ili ono nad koga ili nada što se je ko popeo i uzvisio tako da mu je kao nižemu od sebe kao gospodar, nadziratel, pazitel, i slično. Tako dolazi* črez *samo u kranštini i dva tri puta u kajkavštini prema ńemačkomu* über, *koje će biti opet prema i grč.* ὑπέρ *i lat.* super *u rečenicama kao* ephes. 1, 22 ipsum dedit caput super omnem ecclesiam αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, hebr. 10, 21 habentes sacerdotem magnum super domum dei ἔχοντες ἱερέα μέγαν ὑπὲρ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, luc. 22, 25 qui potestatem habent super eos, benefici vocantur, 1 machab. 6, 28 convocavit eos, qui super equites erant, itd. *Ali u grštini nije svuda* ὑπέρ *gdje je u lat.* super, *nego* ἐπί *što prevodi stara slovenština prijedlogom* nadъ, *s instrum.* n. pr. luc. 12, 14 quis me constituit indicem aut divisorem super vos? τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; cod. mar. kto mę postavi sądiją li dêlitelê (čitaj dêliteła) nadъ vami. *pa tako i slovenski narod govori* nad.

a) *uz supstantive:* bog: Dalm. 2 mos. 7 jest sim tebe za eniga boga postavil čez Faraona. 4 mos. 27 gospud kir je bug čez vse živu mesu, ta postavi eniga moža čez to gmajno. 5 mos. 10 vaš bug je en bug čez vse boguve 2 sam. 7 gospud Cebaot je bug čez Izraela. dan. 2 naš bug je en bug čez vse boguve inu en gospud čez vse krajle. u predgovoru čez XXII cap. Danielov: za tu se on pusty imenovati en bug čez vse boge, en gospud čez vse gospude, krajl čez vse krajle. Jap. 4 mos. 27, 16 naj gospód, kir je bóg čez vse kar diha inu živy, eniga človęka postavi, katęri bó čez le to mnóžico. 2 sam. 7, 1 jest sim tebe za bogá čez Faraona postavil. Schrey 1 kraļ. 20, 28 kęr so Syrci rekli: gospód je bóg čez gorę inu ny bóg čez dolíne, bóm vso to veliko množico tebi v roke dál. — čuvâj: Škriń. jer. 17 sim postavil čez vas čuvaje. Wolf ezek. 33, 2 kadar ludstvu v deželi eniga iz svojih nar majn čislanih za čuvaja čez se postavi. — darovnik: Kemp. 190 (III. 5, 4) on ne gleda na ta dar, samuč k darovniku

Digitized by Google

čes use dary se obrne. — dvornik: Kreļ 1, 104a kadar (gospodarji) veliko hlapcov imajo, edniga zmej nyh izvole kater se jim zvestejši inu modrejši zdy, inu tega postave dvornika ali šafarja čez vso hišno družino. — erb (= ńem. der erbe): List. ceļ. 1, 14 katiriga je on za erba čez vse postaviu. erbič: Trub. psl. 82 ti si erbič čez vse ludy. — general: Cruc 4, 26 kateriga so hoteli za generala čez celo vojsko postavit. — glava: Kreļ 1, 33b ńega je bog oča posadil na svojo desnico v nebesih k enej glavi cerkve čez vse. 1, 53b kakor je cesar gospod inu glava čez pozemalska kraļevstva v posvietnih ričah, da tudi ravno tako rimski škof gospod inu glava bude čez vse duhovne riči. Jap. efez. 1, 22 on je vse pod ńegove nogę podvrgel inu ńega za glavo čez vso cerku postavil. — glavár: Schönl. 144 desetak, tu je glavar čez deset kojnikov. List. ceļ. 1, 371 kadar je bil žounirskiga glavarja čez stu mož poklicau. Schrey 1 sam. 8, 12 krajl bo sebi postavlal glavárje čez tavžent inu čez stu. — gospá: Dalm. jez. 47 ti némaš več imenovana biti gospa čez krajlestva. Rog. 2, 178 nò (Marijo) je čez vse le té k eni gospè, k eni krajlici sturil. Škriń. jer. žal. 1, 1 kaku praznu stojí męstu ludy polnu! Gospá čez naróde je postala kakòr vidova. pok. 2, 98 kaku práznu, stoji męstu ludy polnu! Gospá čez naróde je postala kakòr vidóva. — gospôd: Trub. psl. 105 on ga je postavil k animu gospudi čez sujo hyšo. mat. 9 s tejm izkaže de je on tudi en gospud čez smrt. 12 ta syn tiga človejka je en gospud tudi čez to soboto. djań. ap. 10 kateri je gospud čez vse. Kreļ 1, 53b so se gospodje sturili čez posvetno inu duhovno oblastovańe, ja čez nebesa inu zemļo, čez pakal inu vice. 2, 34b Kristus je vstal od mrtvih inu je čez vse gospod postavļen. 43a je gospod čez nebesko vojsko. 60a Kristus je ratal gospod čez vse kaj je v nebesih inu na zemli. Dalm. 1 mos. 27 bodi gospud čez tvoje brate. . . jest sim ńega h gospudu postavil čez tebe. 34 kateri je gospud bil čez deželo. 45 me je postavil h gospudu čez vso ńegovo hišo. 5 mos. 10 vaš bug je en bug čez vse boguve inu gospud čez vse gospude. riht. 8 bodi gospud čez nas . . moj syn nema čez vas gospud biti, temuč gospud ima gospud čez vas biti. 9 kaj vam je bule, de sedemdeset mož so gospudje čez vas, ali de je le en mož gospud čez vas? 18 kir bi gospud čez ńe bil.; u predgovoru čez XII cap. Daniela: čez katero on hoče gospud biti . . ńe h gospudom dela čez veliku blagu. 1 makab. 2 neverniki neso čez ńe gospudje postali. 10 de se bo vejdilu de je le on sam gospud čez ńe. djań.

Digitized by Google

ap. 10 čez vse gospud. 1 kor. 4 naj si je on čez vse blagu gospud. judit 6. tedaj boš ti vejdil de je Nebukadnecar čez vus svejt en gospud. sal. modr. 13 kateri je čez te iste gospud. mat. 12 tiga človeka syn je gospud tudi čez soboto. 2 kor. 2 nikar de bi my gospudje bily čez vašo vero. Dalm. mol. 182 ti boš nega h gospudu postavil čez tvojih rok dellu. Cruc. 2, 130 Jezus je gospud čez vse krajle inu cesarje. 159 Vulkan je gospud čez železu. 407 bug je gospud čez vse stvarjene reči. 5, 505 gospud čez vus volni svejt. Bas. 31 bog je ta veliki gospod čez use reči. Rog 2, 155 tega človeka izvólil je k enimu gospúdu čez vse druge živali. Jap. ap. 10, 36 le ta je en gospod čez vse. prid. 2, 50 katęri je sam gospód čez svoje hudu nagneńe, 153 ali ni on nar vikši gospód čez vse? Schrei 1 sam. 17, 47 on je gospód čez vojskó. Rey 1, 248 je on gospod čez naše srca. Škrb. 2, 78 Kristus je nar vikši gospód čez vse ludi. Šerf pred. 1, 332 posteči more čres svoje dobrine gospod biti. 1, 275 on je gospod čres se, čres svojo počutnost. — gospodár: Cruc. 5, 493 gospodar čez zvezde. Res. 149 on je en kral inu gospodar čez vse. Jap. galat. 4, 1 kakòr dólgu je ęrbič enu dęte, ny obeniga ràzločika med ńim inu med enim hlapcam, de si je ravnu gospodár čez vse. prid. 1, 118 od tih istih malov ny bil več sam čez sę gospodár. 2, 51 on je gospodar čez vse srca. 49 krotak človek je popolnóma v potrpleńi gospodar svoje duše in sam čez sebe. Traun ps. 8 čudi se David da bog slabiga človęka čez vse stvary za gospodárja postavi. Leon. 74 katero sturi dušo za gospodarja čez samo sebe. Kuralt (u Marnovu jezičniku XXIII 46): človk, k'te je večna modrost izvolila za gospodarja čez zemljo sturit', zbud' se nu hit' tud ti skoz opravila krajl čez to tojo podložnico bit'. — gospodovavec: Skriń. izai. 16, 1 pošli, gospod, jagne gospodùvavca čez zemlo v pušavi. amoz. 5, 16 za tiga volo tó pravi gospód bóg gospódùvávèc čez vojskne trume. Schrey 2 sam. 23, 3 ta móčni v Izraeli je govóril, pospodòvávèc čez ludy. — hižnik: Šerf pred. 1, 412 on vé da je on le za hižnika ty na zemli kres tote časne reči postavleni. — kapitan: Trub. djań. ap. 21 tiga je ta viši kapitan čez vujsko kumaj otel. Dalm. 2 mos. 14 je vzel kapitane čez vse svoje vojske. riht. 1 Juda h kapitanu čez vojsko postavlen. 10 ta ima kapitan biti čez vse te kateri v Gileadi prebivajo. 2 sam. 4 kapitana čez vojščake. 2. hron. 21 kapitane čez kula. 1 makab. 2. kapitan biti čez vojsko. 5 čez to isto (vojsko) je Timoteus kapitan bil .. inu je Jozefa inu Azarija h kapitanom postavil čez ta drugi folk.

Digitized by Google

Cruc. 2, 351 s. Ciprijan pravi, de človek je en gospud inu kapitan čez vse stvarjene reči. Rog. 2, 123 postavlen je bil k enimu glavarju ali kapitanu čez veliku soldatu. — k n e g i ń a: Kreļ 1, 902a le tu se vidi da je Kristus tej ženi za vere volo oblast dal čez vse inu je ńo postavil k eni kralyci inu kneginy čez nebo inu zemļo. — k r a ļ: Trub. psalt. u predgovoru 1: David izvolen inu postavlen iz eniga pastirja k animu kralu čez vso izraelsko gmajno. psl. 2 jest sim žalbal mujga krajla čez Sion, čez to mujo sveto goro (drukčije Dalm.: jest sim mojga krajla postavil na mojo sveto goro Sion; opet drugčije Traun: jest pak, kateri sim od ńega na ńegóvi sveti gori Sion za krajla postavlen. Küz: jas sem si pa namazao krála mojega nad Sionom, pslt. sin.: azъ že postavlenъ esmъ cêsarъ otъ nego nadъ Sionomъ). psl. 95 gospud je en velik kral čez vse boguve. Trub. psl. 47 gospud je en velik kral čez vse dežele . . bug je en kral čez te ajde. Kreļ 1, 53b tako so ga hoteli kraļa čez se postaviti. 86 2a jest te hočo k enimu gospodu inu kraļu pripravit čez vsa kraļevstva na svetu. 2, 61b on je en krall čez nebesa inu zemlo. Dalm. 1 mos. 17 folki imajo . . eniga krajla čez se postaviti. riht. 9 me hočete za krajla žalbati čez se. 1 sam. 8 postavi eniga krajla čez nas . . ony neso tebe, temuč mene zavrgli, de bi jest ne imel krajl čez ńe biti. 14 ne boš krajl čez Izraela. 23 ti boš krajl čez Izraela. 25 am. 2 inu so ondi Davida h krajlu žalbali čez judovsko hišo . . Judovska hiša je mene h krajlu žalbala čez sebe . . . ga je postavil h krajlu čez Gilead. 5 ker je Saul bil čez nas krajl . . ony so Davida žalbali h krajlu čez Izraela. 8 taku je David krajl postal čez vus Izrael. 1 kraļ. 4 taku je Salomo bil krajl čez vus Izrael. 11 je bil krajl čez Syrijo. 14 gospud bo sebi eniga krajla čez Izraela obudil. 15 v dvajsetim lejti Jeroboama krajla čez Izraela je Asa krajl postal v Judi . . Nadab je krajl postal čez Izraela. 193 žalbaj Hazaela h krajlu čez Syrijo inu Jehu h krajlu čez Izraela. 22 Jozafat je krajl postal čez Juda, 2 kraļ. 9 jest sim tebe h krajlu čez Izraela žalbal. 2 hron. 1 de bi mogel moj folk soditi čez kateri sim jest tebe krajla postavil. Ester 1 Ahasver je bil krajl od Indije do Morov čez stu inu sedem inu dvajseti dežel. pslm. 47 gospud je en velik krajl čez vus ulni svejt . . bug je krajl čez ajde. sal. predg. 1 jest predigar sim bil krajl čez Izraela. sal. modr. 9 ti si mene izvolil h krajlu čez tvoj folk. zahar 14 gospud bo krajl čez vse dežele. Schönl. 142 aku je on krajl čez Izrael, taku stopi on sedaj doli od križa. Cruc. 1a 4 nejli more biti bug

Digitized by Google

general inu krajl čez vse vojske? 1a 10 ti si krajl čez vse krajle, čez zemlo inu nebu. 2, 282 Canutus engelenderski krajl je sedel raven morja ter je vidil da valuvi se so h ńemu perbližovali, katerim je bil zapovedal de se imajo ‚dergdom' (drugam) obrniti, dokler je krajl čez zemlo iuu morje. Bas 97 de je on krajl čez use ofrtnike. 295 s katerim je Kemetes krajl čez deželo Skotia umorjen bil. Rog. 2, 155 tega človeka je postavil k enimu krajlu čez use druge ‚creaturae'. Res. 114 on je kral čez vse otroke tega napuha. Jap. 5 mos. 17, 14 jest hočem eniga krajla čez sebe postaviti. apokal. 9, 11 inu čez sebe so one imęle angela tiga za krajla (et habebant super se regem angelum καὶ ἔχουσιν ἐφ' αὑτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου). Schrey 1 kraļ. 19, 16 Jehua pomáži za krajla čez Izrael. 2 kraļ. 9, 3 pomazal sim tebe za krajla čez Izrael. 26 ne bóš krajl čez Izraelce. 2 sam. 5, 2 kadar je Saul krajl bil čez nas, si ti Izrael vùn inu nótèr vodil. 2 sam. 19, 10 Absalom, katęriga smo (za krajla) čez nas mázali, je vmrl na vojski. Skriń. 2 mahab. 7, 9 krajl čez svęjt nas bode per vstajeńi k večnimu živleńu obudil. modr. 6, 22 o krajli čez ludstva, Traun psl. 2 kęr je sam bog ńega za svojega syna, za krajla čez Sion postavil, ps. 46, 8 bóg je krajl čez vùs svęjt. pok. 2, 78 potrdi me s tim istim dúham, katęri je gospód inu krajl čez srcę. List. ceļ. 1, 29 kęj je ta rojeni krajl čez Jude? (mat 2, 2) 94 zdrav bodi ti krajl čez Jude. Škrb. 2, 75 on je kral čez ves volni svejt. — kraļica: Rog. 2, 177 skuzi tu je postávil bug Marijo k eni krajlici čez nebó, pakál inu zemlo, čez angele inu svetnyke, čez ludy inu hudyče. 178 ona je čez try krajlévstva krajlíca. 182 kronal boš Marijo kakor eno právo krajlico čez nebéšku, posvejtnu inu podzemelsku . . Marija je tudi ena krajlica čez te vice. — mašnik: Jap. hebr. 10, 21 imamo tiga vikšiga mašnika čez božjo hišo. — mati: Jap. prid. 1, 258 o luba mati — le tó sladku imę čez nas si ti zaslužila. — mojster: Dalm. 1 hron. 16 Kenanja ta mojster čez pejtje je vučil pejti. — namestnik: Jap. ap. 18, 12 kadar je pak Gallio namęstnik čez Ahajo bil, so se Judje čez Pavla vzdignili. — oblastnik: Dalm. 1 kraļ. 4 Salomo je imel dvanajst oblastnikov čez vus Izrael. 9 teh oblastnikov, katęri so čez Salomonovu opravilu bily, je bilu pet stu inu petdeset. 1 hron. 27 kateri so oblastniki bily čez Izraela. Schön. 117 je govuril oblastnikom čez tempel. Cruc. 2, 392 Egypceri človeka kateri je bil resníčniši, so ga za oblastnika čez te druge postavili. Jap. 2 mos. 18, 25 on je iz cęliga Izraela srčne možę

Digitized by Google

zbral inu ene je za oblastnike čez ludstvu, ene za poglavarje čez tavžent, ene čez stu, ene čez pętdesęt inu ene čez desęt mož postavil. 5 mos. 1, 15 sim jih ene za oblastnike čez ludstvu .. postavil. Skriń. sir. 10, 4 oblast čez dežélo je bogu v rokah inu on bo pridniga oblastnika čez ńo ob svojim časi postavil. 17, 14 čez vsaku ludstvu je eniga oblastníka postavil. 1 mahab. 10, 69 Apolon je bil oblastnik čez Celesyrijo. Wolf dan. 2, 48 ńega za višiga oblastnika čez vse babilonske módre stury. — oča: Dalm. efez. 3, 15 kateri je ta pravi oča čez vse kar se otroci imenuje. Cruc. 4, 78 vy ste danas postavlen z' eniga duhovniga očeta čez vse le te duše. — pastir: Skriń. jerem. 23, 4 inu bom čez ńę pastirje postavil de bódo ńę pasili. — patron: Rog. 2, 76 čez ta elemènt te zemle je patron s. Patricius, na vodi je patron s. Miklauš, čez ta ogyn je s. Florian, čez ta element tega lufta, čez grmėńe inu hudu uréme je patron današni s. prerok Elias, ja nikar le samù patron je on čez ta luft, ampak tudi čez use štiri elemente. — poglavar: Jap. 4 mos. 14, 12 tebe hočem jest za poglavarja čez en velik narod sturiti. sodn. 10, 4 on je imel trydesęt synov, katęri so bily poglavárji čez trydesęt męst v dèželi. 11, 11 vse ludstvu ga je za poglavárja čez sę postavilu. ap. 7, 10 on je nega postavil za poglavarja čez egyptovsko deželo inu čez svojo hišo. Schrey 1 sam. 8, 12 Saul ga za poglavárja čez tavžent móž postavi. 2 sam. 18, 1 tedaj David svoje ludstvu preględa inu čez ńę postavi poglavarje čez tavžent inu čez stu. 1 kraļ. 11, 24 ta je postal poglavár čez razbojnike. 16, 9 Ela je v Terzi pyl inu se je vpijánil v hiši Aza poglavárja čez Terzo. Wolf dan. 2, 48 ga postavi za poglavárja čez vse babilonske dežele. Skriń. 1 mahab. 2, 66 Judas Mahabéj bó za poglavárja čez vojšáke. 5, 19 bódita poglavárja čez to ludstvu. 2 mahab. 4, 27 Sostrat je čez grad poglavár bil. izai. 3, 7 nikar mene ne postavite za poglavárja čez ludstvu. pok. 3, 6 ne bom iz ńegoviga rodu uzęl poglavárje čez zarod Abrahama. List. ceļ. 1, 82 v tajisti vuri je Jezus poglavarjam čez tempel reku. 101 poglavar čez deset kojnikov. 282 kapitan ali poglavar čez stu mož. Krempl. dog. (1845) Otokar, Slovenec českí, je krez Štajer gospodar. — postavodajavec: Traun psl. 9, 21 postavi čez ńę eniga postavodajavca *(sin.* postavi zakonodavьca nadъ nimi). — prednik: Wolf dan. 6, 1 Dariju je dopadlu postaviti čez krajlęstvu stu inu dvajset prędnikov. — prigańavec: Jap. 2 mos. 1, 11 on je pergańávce čez ńę postavil. — razdeļavec razdelivec: Trub. luk. 12 du je mene

Digitized by Google

postavil k animu rihtarju oli rezdileucu čez naju? Dalm. gdu je mene k rezdilavcu te erbsčine čez vaju postavil? Jap. kdó me je postavil za razdęjlivca čez naju? — rihtar. Kreł 2, 48a božja beseda sama ima rihtar čez vse biti . . Kristus stavi svojo besedo rihtarja čez vse. Dalm. 2 mos. 2 gdu je tebe k rihtarju čez nas postavil? 1 sam. 3 hočem jest rihtar biti čez ńegovo hišo, 8 Samuel je svoje synuve postavil k rihtarjem čez Izraela. 2 sam. 7 sim rihtarje čez moj izraelski folk postavil. pslm. 7 gospud je rihtar čez ludy. sal. modr. 9 ti si mene izvolil h krajlu čez tvoj folk inu k rihtarju čez tvoje synuve inu hčere, Cruc. 4, 53 yh je bil postavil za firšte inu rihterje čez ta gmajn folk. — sodnik: Škriń. modr. 8, 7 ti si me za krajla čez tvoje ludstvu izvolil, inu za sodnika čez tvoje synove inu hčęre. Jap. 2 mos. 2, 14 kdo te je postavil za vikšiga inu sodnika čez naju? — stvarnik: Trub. kateh. 268 stvarnik čez vso kreaturo se pusti v našo naturo. — vahtar: Dalm. jer. 6 jest sim vahtarje čez vas postavil. ezek. 3 jest sim tebe k vahtarju postavil čez izraelsko hišo. — valpot: Dalm. 2 mos. 1 ony so postavili čez ńe valpote. 5 valputi katero so Faraonovi župani čez ńe bily postavili. — varuh: Dalm. sal. predg. še je en viši varih čez tiga visokiga. — vojvoda, vjuda, vjud, vojvod: Trub. psl. 105 ta vjuda čez ta folk ga je rekal izpustiti . . on ga je postavil k animu vjudu čez vse nega blagu. mat. 13 tetrarha se pravi en vjud kir je postavlen čez ta četrti dejl eniga kralevstva, jozve 5 jest sim en viuda čez tiga gospuda vojsko. 1 sam. 9 ta istiga imaš k viudi žalbati čez moj izraelski folk. 10 je gospud tebe k viudi žalbal čez svojo erbsčino. 25 boš en viuda čez Izraela. 2 sam. 5 imaš en viuda biti čez Izraela. 1 hron. 12 ti imaš viuda biti čez moj Izrael. 30 viudi čez krajleva opravila. 2 hron. 6 nésim obeniga moža izvolil de bi bil viuda čez moj izraelski folk. jezaija 3 ne postavlajte me k viudi čez ta folk. Jap. 2 mos. 32, 10 bom tebe za vajvoda čez en velik narod sturil, Schrey 1 sam. 25, 30 gospod je tebe za vojvoda čez Izrael postavil. 2 sam. 6, 21 inu je meni zapovędal de imam vójvod čez ludstvu gospódovu biti. 7, 8 jest sim tebe vzęl iz paše kadar si za čędo hodil, de bi bil vojvod čez moje ludštvo Izrael. 1 kraļ. 1, 35 nemu bóm zapovędal de bó vojvod čez Izrael inu čez Juda. 16, 2 sim tebe iz praha vzdignil inu za vojvoda čez moje ludstvu Izrael postavil. — zapovedovavec: Traun ps. 104, 21 on je ńega za zapóvedòvávca čez vse svoje premoženie postavil. — tako i: viši, vikši: Dalm. 1 mos. 39 mu je pustil gnado najti pred tem višim čez ječo. 2 mos. 16 vsi viši čez to množico so prišli. 4

Digitized by Google

mos. 3 ta viši čez vse više téh levitov ima biti Eleazar, Aarona tiga farja sin, čez te kir so postavleni de imajo vardevati inu varvati te svetine. 10 ti viši čez tavžent. 5 mos. 1 jest sim vaših rodov više vzel, modre inu vmetalne možé, inu sim je čez vas k višim postavil čez tavžent, čez stu, čez petdeset inu čez deset. jozve 10 je rekal h tim višim čez vojsko. riht. 11 ga je postavil h kapitanu inu višimu čez se. 1 kraļ. 16 ta viši čez polovico kul. 2 kraļ. 8 je pobil te više čez kula. 1 hron. 28 le ty vsi so bily viši čez blagu krajla Davida. nehem. 12 le ty so bily ti viši čez farje inu čez nyh brate v Jezuavim času. jonas 1 ta viši čez barko. luk 11 skuz Beelcebuba tiga višiga čez hudiče, 13 i 18 ta viši čez šulo. djań. ap. 16 ta viši čez keho. Schönl. 84 on hudiče vùn izgajna skuzi Beelcebula, tiga vihšiga čez hudiče. Stapl. luk. 11 on hudiče von zegajna skuzi Belcebuba, tiga vigšiga čez hudiče. Jap. 1 mos. 40, 2 edèn je bil ta vikši čez klučarje inu ta drugi ta vikši čez pęke, 5 mos. 17, 10 kateri so ti vikši čez ta kraj. Škriń. izaija 22, 15 stopi . . k Sobru višimu čez tempel. 36, 3 k ńemu vùn grę . . Joahc, Azafovi syn, viši čez krajleve pisma. 2 mahab. 3, 4 kateri je za višiga čez tempel postavlen bil. Schrey 1 sam. 17, 55 je Abnerju, višimu čez vojskno trúmo, rękal: . 2 sam. 8, 16 Jozafat je bil viši čez krajleve pisna. 19, 13 naj meni bòg tó inu to stury, če ne bóš viši čez vojšake pričo mene na męsti Joaba. 1 kraļ. 14, 27 je kraļ Roboam bronaste škite narędil in je ńę višim čez škitarje v roke dal. Wolf dan. 1, 7 viši čez životne várhe je ńim imęna dal. List. ceļ. 1, 58 skuzi Beelcebuba, vikšiga čez hudiča, on hudiče izgańa. 169 v tajistim časi je Jezus v hišo eniga vikšiga čez farje šou. 201 on ima oblast tukaj od vikših čez farje vse zvezati. Veriti 63 v moči vikšiga čez hudiče hudiče izgańa. — tako uz: močen, mogoč, mogočen: Cruc. 1a 226 ste bily skuzi s. fermo močni ratali čez skušńave tiga hudiga. 4, 271 skuzi sveto fermo močni ste ratali čez skušnave tiga hudiga. Kemp. 310 (III, 28, 1) ti se imaš poflisati de sam čez se močan bodeš taku de vse reči bodo pod tabo. Vojska 69 ne imej v tim enu praznu dopadeńe de bi menil de si čez ta greh taku trdan inu močen de ta sovražnik ne more tebe premotiti. Skriń. pok. 1, 116 daj tudi zdaj de čez ludy močan postanem. 3, 88 Izrael, to je močan čez bogá. 3, 115 to veseļe človeka čez vse zalázùvańe močniga inu trdniga stury. Dalm. jer 25 valajte se v pepeli, vy mogoči čez čredo. jez. 41 gdu je ajde inu krajle pred nym dal, de je on čez ńe mogoč bil? Šerf pad 43 v kerem so spoznali dobrega, svetega no črez ńe mogočnega dyha.

Digitized by Google

b) *uz supstantive koji sami znače kaku vlast ili oblast.* gospodovańe: Skriń. prip. 19, 10 ne spodobi se na sužniga gospódùváńe čez poglavárje. — gospóstvo: Dalm. sal. modr. 10 je ńemu pernesla tiga krajlestva palico inu gospostvu čez te kateri so ńemu bily sylo sturili. Bas. 329 morejo vse stvari inu živali ńemo en dar pernesti k spoznańo ńega vikšiga gospostva čez vse reči. Traun psl. 2 bog je ńemu gospostvu čez vse nevęrnike oblubil. psl. 124, 3 gospód tim hudobnim ne bó gospostva čez ęrbšino tih pravičnih pustil. Rey 1, 70 Jezus je u enim stanovitnim posestvi te nar vikši oblasti inu gospostva čez use na nebu inu na zemli. 137 k spoznańu ńegoviga nar vikšiga gospostva čez nas. Škrb. 2, 77 Jezus pokaže svojo oblást, moč inu nar veči gospódstvo čez nas skuz le tó. — gvolt (ńem. gewalt): Staplet. luk. 22, 25 ti krali teh hajdov gospodujejo čez ńe inu to gvolt „zhesne“ imajo. — kraļestvo, kraļevańe: Trub. psl. 8 prerokuje od kralevstva čez vse stvari. Dalm. 1 sam. 14 kadar je Saul tu krajlestvu čez Izraela bil vzel, je on vojskoval zuper vse sovražnike. 1 kraļ. 6 v četrtim lejti Salamonoviga krajlestva čez Izraela. 1 hron. 30 inu je ńemu dal enu častitu krajlestvu kakover obeden pred nym čez Izraela nej imel. tob. 13 ńegovu krajlestvu vekoma čez ńe ostane. tob. 108 ńegovu kraluvańe čez to vselej ostani. Schrey 1 sam. 13, 13 aku bi ty tó ne bil sturil, bi tebi krajlùvańe čez Izrael vtrdil za vselej. 14, 47 kęr je Saul krajlòvańe čez Izraelce vtrdil, se je vojskùval čez vse ńih sovražnike. 15, 28 gospód je danàs krajlùváne čez Izrael tebi odtrgal. — kraļevi stol: Dalm. 1 hron. 23 jest hočem ńegov krajlev stol čez Izraela vekoma potrditi. — oblast: Trub. mat. 20 ty velaki nih oblast čez nee izkazujo, mat. 10. nim da oblast čez zludje, čez bolezni . . nim da oblast čez te nečiste duhe. luk. 9 pošle jogre pridigati s oblastjo čez hudiče inu beteže . . nim da muč inu oblast čez vse zludje. luk. 10 jest vam dam oblast . . čez vso muč tiga sovražnika. luk. 19 imej to oblast čez deset mejst. luk. 22 kateri oblast čez nee imajo, bodo dobrutlivi imenovani. kateh. III čez nega ima vrag oblast. Kreļ 1, 78b kateri oblast čez ńe imajo, ty se dobrotlivi imenujo. 1, 90²a le tu se vidi, de je Kristus tej ženi za vere volo oblast dal čez vse. Dalm. sir. 33 ne pusti synuvi, ženi, bratu, prijatelu oblast čez se dokler si živ. gal. modr. 16 tí imaš oblast čez leben inu čez smrt. dan. 2 je tebi čez vse folke oblast dal. dan. 4 ta nar viši oblast ima čez človečka krajlestva. mat. 10 je nym oblast dal čez nečiste duhuve. luk. 9 je nym dal

Digitized by Google

oblast inu muč čez vse hudiče. 19 imaš oblast iméti čez deset mest. joan. 17 si ti ńemu oblast dal čez vse mesu. 19 ti bi ne imel obene oblasti čez mene, kadar bi ta ista tebi ne bila dana od zgoraj doli. 1 kor. 7 žena nema oblasti čez svoje lastnu telu, temuč mož, ravnu taku mož nema oblasti čez svoje lastnu telu, temuč žena. rim. 13 slejdni človik bodi podvržen tej gospoščini katera ima oblast čez ńega. hebr. 2 kateri je imel čez smrt oblast. Kast. 170 na visoku bóš povišan v pobulšańu, kadar boš jmel nar vekšo oblást sam čez sebe. Schönl. 135 ti bi ne imèl obene oblasti čez mene. Cruc. 1a 66 danas je ńemu dana oblást čez zemlo inu nebu. 120 bug noče (‚n' hoče) de bi angeli oblast imeli čez naše srce. 1b 169 ah kulikajn krat g. bug bi bil mogal pravičnu perpustiti oblast hudiču čez našo dušo. 2, 130 on sam ima oblast čez vse kar je stvarjeniga . . . ti sam imaš oblast čez vse riči . . . kaj z' eno oblast imajo ti drugi krajli čez le to nepametno živino? 140 ti imaš oblast nikar li čez naše krajlevstva, ampak tudi čez naše peršone . . . kaku veliku vekši oblast ima čez vas g. bug. 141 ima vekši oblast čez nas kakor my čez to nepametno živino. 142 katera čez vso hišo oblast je imela. 144 ti sam imaš oblast čez naše duše inu telesa. 163 ta hudi oblast čez nih vzame. 2, 297 ner poprej g. bug oblast uzame čez jezik tiga človeka v s. krštu. 341 hudiči so čez vaše otroke oblast udobili. 518 katero oblast hudiču perpusti čez ta iste kateri gredo k spuvidi inu to grejšno perložnost nočejo zapustiti. 566 vsa oblast čez vus volni svejt mu je dana. Bas. 34 kadar greh sturiš, bè rad otel de b' ne bilu čez tebe oblasti božje. 311 je oblast imel čez hudiča. 4, 65 to službo inu oblast čes duše imajo vsi papeži, Rog. 2, 73 čez hudu ureme inu grum ima oblast inu tudi čez ta hrum sveti prerok Elias. 175 dodelil je ńè to čast inu oblast čez nebu, pakál inu zemlo. 177 dàl jè bil le tè (Mariji) čez cel svejt to oblast inu krajluvájne. 178 dana je ńè (Mariji) ta oblast ene posèbne vséga mogóčnosti čez try druge krajlévstva, namreč čez tu nebéšku, čez tu posvejtnu inu čez tu podzemelsku. 179 čez use le tè kakòr čez use svetnyke u' nebésih, čez use ludy na zemli zadóbyla inu prejela je Marija to oblast de ńè usi imajo pokórni, podlóžni, podvrženi biti. 273 katéri dal je Jezus oblast čez to grozno inu navarno bolézan te kuge. 464 ah mvoj Pilatus, ti bi na imel nobéne oblasti čez mene . . , Tob. 92 čez le te hudič oblast ima. 112 de ne bo hudič potler čez vas oblast imou. Vojsk. 41 čez nyh srca oblast zadobè. Pohl. tschup. 50 koker hitru greh čez nas oblast doby. Jap. mat. 10, 1 mark.

Digitized by Google

6, 7 inu on je svoje dvanajst jógre k sebi poklical inu je ńim dal oblast čez nečiste duhove, mat. 20, 25 i mark. 10, 42 ti veliki imajo oblast čez nę, luk. 19, 17 imaj oblast čez deseṭ męst, 22, 23 katęri oblast čez ńę imajo, bodo dobrótniki imenovani, joan. 17, 2 si ti ńemu dal oblast čez vse mesú, 19, 11 ti bi obene oblasti čez mene ne imel, 1 kor. 7, 37 oblast čez svojo vólo imá. apok. 6, 8 ńemu je bila dana oblast čez štiri dęjle tiga svejtá. prid. 8, 8 človek nima oblásti čez dan tę smrti. modr. 16, 13 ti čez živleńe inu smrt oblast imáš. sir. 9, 2 ne daj ženi čęz se oblast. 10, 4 oblást čez dežélo je bogú v rokah. 17, 3 on je ńemu oblást dál čez tu kar je na zemli. 24, 9 čez vse ludstva inu čez vse naróde sim viši oblást imęla. pok. 3, 48 katęri imáš nar usiga mogóčniši oblást čez našo tudi puntarsko volo. List. ceļ. 1, 220 jest vam dam oblast čez vso moč sovražnika. 1, 270 imaj oblast čez deset mejst. 1, 374 katiri čez ńih oblast imajo, bodo dobrotni imenovani. Škrb. 1, 20 nam čes perhodno ni obene oblasti dal. Šerf pad 38 on bi tydi čres vas oblast imel. 40 on je tydi svojim vyčenikom dal oblast čres hydiče. 90 je pokončal ńegovo oblast krez nas. — moč: Cruc. 5, 339 krancel kateriga je na glavi imel, ima muč čez strup. Bas. 119 gdur tiga drugiga premaga, čez ńega uso svojo moč špoga. Rog. 2, 236 smrt tega pravičniga Abela šla je naprej, de bi ta smrt za naprèj čez te brumne inu pravične ludy nobene močy inu oblasti ne jmćla. Vojska 2 taiste za tu dopernašajo, de bi si kraft inu muč čez svojo hudobo inu timu grehu nagńeno naturo zadobili. 3 novo muč čez tiga sovražnika zadobiti. 53 skuzi katere tvoja vola se odahne inu si čez svoje nespodobnu poželeńe muč vzame. 169 skuzi ńo eno pravu gospostvu čez nas ter veliko muč inu oblast čez hudiča zadobimo. 220 od tebe muč dosežem čez moje sovražnike. Boln. 21 taku bodeš čez vse peklenske skušnave to moč zadobiu. 81 skuz tu svetu ime zadoby tudi to moč čez te skušnave. Skriń. pok. 1, 115 kólikùr bòl spokornik v vęri inu v vúpańi slaby, tóliku več močy hudič čez ńega dobiva. Škrb. 1, 274 per tej mizi dobimo moč čez naše sovražnike. 480 zadobí móč čez videóče inu nevideoče sovražnike. 2, 84 ko b' si vzél bóg čez nas celo svojo móč. 2, 122 nagneńe je žć moč čez me dobilo. Šerf pred. 1, 186 je on preladal večno smrt, da več nema čŕez nas moči. Šerf pad. 16 smrt je čres vsakega človeka svojo nepremaglivo moč dobila. 23 preladavec peklenskih vrat no vragovih moči čŕez človeka. 38 on nima več moči čres človeka, ino či on nema več moči čŕez lydi, te ste vi rešeni od hydega sovražnika.

Digitized by Google

40 Jezuš je tydi vzel no zapravil vso moč hydemi dyhi čres človeka. 49 on je hydiči vso moč čres človeka vzel. — premag, premagańe, prevlad, viktorija: Šerf pred. 1, 147 kelko premagov mi krez tote menše sovražnike dobimo. 2, 163 tote besede pomenijo ńegov premag krez greh smrt no pekel. 2, 228 bandere se nesejo s soboj na znamel Kristuševoga premaga krez greh no pekel. 2, 230 bandere pomenijo veseli premag no prelad Kristušov krez greh, čres hydega sovražnika ino čres sovražno židovsko šolo. 2, 424 premag krez Perze. 2, 450 premag krez greh. Trub. psl. 20 premagane čez te Turke pride od buga. Jap. kolos. 2, 15 je očitnu čez tę iste sam skuzi sebe premagańe obhajal. Rog. 2, 187 pokorni človik govory od victoriae katero odnese de devicto diabolo, de mundo, carne, se ipso čez tega hudyča, svejt, mesu inu čez samiga sebe (= ńem. den sieg über etwas davontragen). — *tako i* vojska: Vojska 243 de bi si lih tvoje dny mnoge inu velike vojske čez sovražnike tvoje duše bil zadobil, ostani stanovitnu v enim svetim strahu. — sličnо: pravica: Cruc. 5, 629 pravico prosim tebe čez mojo ženo katera meni takoršno kryvico dela. Jap. prid. 2, 36 on ne zguby obene svoje pravice, katęre ńemu natura, pamet inu vęra da čez svoje otroke. Škrb. 1, 20 pravica čez perhodni čas si je sam nebeški oča perhranil. 2, 90 ne boš odšel pravici ktiro jez čez smrt imam.

c) *uz ńeke glagole osobito one koji znače: imati kakvu vlast:* gospodariti: Jap. rim. 5, 14 smrt je od Adama nóter do Mójzesa tudi čez te iste gospodarila katęri . . 6, 14 grẹh ne bo čez vas gospodaril. 7, 1 postava čez človęka gospodari dokler on živy. Skriń. modr. 9, 3 de bi on čez svęjt gospodaril. pok. 1, 125 ne perpusti de bi hudobija čęz me gospodarila. Redesk. 154 ne perpusti de bi to hudu moje poželeńe čez mene gospodarilu. List. cel. 1, 149 smrt ne bo dalej več čez ńega gospodarila. Škrb. 1, 11 obeno iz tega nagneńa ne smé čes te gospodariti. 1, 138 ktiro (hudo nagneńe) čez te gospodari. 2, 120 hudič v nečistimu gréhu gospódari čez človeka kaker tiran. — gospodovati: Trub. psl. 19 od tih prešernih obari tujga hlapca de čez me ne gospoduje. 22 on čez te ajde gospoduje. 106 so ty kir so nee sovražili čez nee gospodovali. mat. 20 ti deželski viudi gospodujo čez te ludi. mark. 10 kateri hote biti držani za velake, ty čez nee gospodujo. luk. 22 ti deželski krali gospodujo čez te ludi. Kreł 1, 78b ty pozemalski kraly gospodujo čez te ludi. 2, 34b my tudi imamo gospodovati čez hudiča, smrt inu pakal. 39a ostro inu tvrdno ste

Digitized by Google

ste čez ńe gospodovali . . kateri ne če Kristuša k pastirju imeti, ta mora trpeti na zgol ‚vallcye' (= vlcjê) čez ńega gospodujo. 177b gospoduj tako na dalgo (= dlgo) inu široko kakor jest čez vse stvari. Dalm. 1 mos. 1 bug je sturil te dvej luči: eno vekšo luč de čez dan gospoduje, inu eno manšo luč de čez nuč gospoduje . . inu bug je ńe postavil na trdnost tiga neba de bi syale na zemlo inu de bi čez dan inu nuč gospoduvale . . gospodujte čez ribe v morji inu čez ptice pod nebom inu čez vso zvirino. 4 gospoduj čez ńega. 3 mos. 25 némaš trdu čez ńe gospodovàti . . nema obedan čez druziga trdu gospodovati. 4 mos. 16 hočeš tudi čez nas gospodovati? 5 mos. 15 ti boš čez veliku folkov gospodoval inu čez tebe ne bo nihče gospodoval. jozve 3 ki gospoduje čez vus svejt. 12 je gospodoval čez goro Hermon, čez Salha inu čez vus Bazan. riht. 5 tedaj so gospodovali ty zapuščeni čez te mogoče ludy, gospud je gospodoval skuzi mene čez te močne. 14 Filisterji so ta isti čas čez Izraela gospodovali. 15 Filisterji čez nas gospodujo. 1 sam. 8 oznani pravdo tiga krajla, kateri bo čez ńe gospoduval. 9 le tu je ta mož od kateriga sim jest tebi povédal de ta isti bo čez moj folk gospodoval. 11 jeli bo Saul čez nas gospodoval? 12 en krajl ima čez nas gospodovati . . kateri čez vas gospoduje. 1 kral. 4 on je gospodoval čez vso deželo na le ti strani vodé od Fifsaha noter do Gase, čez vse krajle na le ti strani vodé. 5 kateri so čez ta folk gospodovali. 2 hron. 8 kateri so čez folk gospodovali. 20 gospoduješ čez vsa krajlestva teh ajdov. ezra 4 kateri so gospodovali čez vse tu. nehem. 9 ony gospodujo čez naš život inu živino po svoji voli. job 34 on pusty čez ńe gospoduvati eniga hinavca. pslm. 8 kir čez nas gospoduješ . . obaruj. gospud, tvojga hlapca pred ofrtniki de ne bodo čez mene gospodovali. 49 ty brumni bodo li skoraj čez ńe gospodovali? 89 ti gospoduješ čez nepokojnu morje. 97 kateri gospoduje čez vus svejt. 103 ńegovu krajlestvu gospoduje čez vse. 106 je ńe izdal v roke tih ajdov, de so čez ńe gospodovali. 119 ne pusti obene krivice čez mene gospodovati. 136 sonce čez dan gospoduje . . . luna inu zvezde čez nuč gospodujo, u predgovoru čez XII cap. Danielov: ysče de bi gospodoval čez nyh šace, čez zlatu, čez srebru inu čez druge riči, tu je: čez nyh blagu. sal. prip. 19 norcu se ne spodobi dobre dny imeti, veliku maňe enimu hlapcu čez viude gospodovati. 22 ta bogati gospoduje čez vboge. sal. predg. 8 en človik časi čez druziga gospoduje. jez. 3 otroci bodo čez ńe gospodovali . . žene čez ńé gospodujo. 13 bodo gospodovali čez te

Digitized by Google

kateri so ńć pregajnali. 14 je z divjańam gospodovala čez ajde. 19 en trd krajl ima čez ńe gospodovati. 26 drugi gospudi rejs čez vas gospodujo. 28 vy špotlivci gospodujete čez ta folk. 52 naprej ne bo več oben neobrezan ali nečist čez tebe gospodoval. 64 nesi ti čez nas gospodoval. jer. klag. 5 hlapci gospodujo čez nas. dan. 2 kateru bo čez vse dežele gespodovalu. 12 on bo skuzi svoje hojeńe gospodoval čez zlate inu srebrne šace inu čez vse kar je lepiga v Egypti. zahar. 6 kateri čez vus svejt gospoduje. sal. modr. 3 bo vekoma čez ńe gospodoval. 8 jest bom čez ludy gospodoval (9, 10, 12, 13). sirah 17 so imeli gospodovati čez vso zvirino inu čez ptice. 17 kir čez me gospoduje. 1 makab. 8 kateri je čez vse nyh dežele gospodoval. luk. 19 de bi jest čez ńe gospodoval. luk. 19, 14 my ne čemo de bi le ta čez nas gospodoval. djań. ap. 5 smrt je gospodovala od Adama noter do Mozesa tudi čez te kateri neso grešili. 7 postava gospoduje čez človeka Dalm. mol. 181 kir čez nas gospoduješ. Schön. 40 iz tebe ima priti ta vivuda katérí bo gospodoval čez moje kardéllu Izrael (mat. 2) 212 smrt ne bo več čez ńega gospodovala. 323 ony bodo gospodúali čez folke. Kast. 249 en tak živy v myru inu čez vse gospoduje. Stapl. luk. 22, 25 ti krali teh hajdov gospodujejo čez ne. Cruc. 4, 161 ne pusti tvojo erbsčino h špotu biti, de bi ajdje čez ńe gospodovali (joel 2). Bas. 100 hudič čez tiste gospoduje, kateri svensku živļeńe pelejo. 119 srd inu jeza pravi: moj si, jest čez tebe gospodujem. 165 de bè gospodval čes zemlo inu nebó. 166 smrt ne bo več čez ńega gospodvala. Rog. 2, 187 ony čez te iz nebes za vol nyh nepokóršine pahnene angele, namreč čez te hudyče gospodújejo. 188 premagal je tiga hudyča inu gospoduje čez satana . . ta svejt drugiga nič na žély, kakòr le čez druge gospoduváti . . zamogel bi bil kakòr en rojen firšt čez druge gospoduvati. 412 lucifer je hotel čez use gospoduvati. Kemp. 374 (III, 54, 3) ona ne žely čez obeniga gospoduvati. Tob. 48 kir gospoduješ čez te žive inu mrtve. Vojska 41 čez nyh srca oblast zadobè inu čez ńe potler gospodujejo. 219 de bi on sam čez tvoje srce gospoduval. Jap. 1 mos. 45, 26 on gospoduje čez cęlo egyptovsko deželo. 4 mos. 16, 19 hočeš še tudi čez nas gospodovati? sodn. 8, 22 gospoduj čez nas ti inu tvoj syn. On je k ńim djal: jest ne bóm čez vas gospodùval, tudi mój syn ne bó čez vas gospódùval, ampak gospód bo čez vas gospodùval. 9, 2 kaj je bólši za vas, de čez vas sędemdesęt móž gospodujejo, ali de lę en sam môž gospodúje? mat. 20, 25 vikši tih nevęrnikov gospodujejo čez

Digitized by Google

ńę. mark. 10, 42 vy vę̀jste de ty . . čez ńę gospodujejo. luk. 22, 25 krajli tih nevę̀rnikov čez ńę gospodújejo. rim. 14, 9 Kristus je za volo tę̀ga vmrl inu zupet gori vstal, de bi taku dobru čez tę mrtve kakòr čez tę žive gospoduval. 2 kor. 1, 23 ne kakor de bi my hotli čez vašo vę̀ro gospoduvati. 1 petr. 5, 3 de bi hotli gospodvati čez duhóvšino. prid. 1, 95 de bi hotla čez vse sama gospoduvati. 1, 219 on je hotel čez folk gospoduvati. 2, 111 žę̀la čez druge gospodovati. Skriń. prip. 16, 32 górši je ta katę̀ri sam čez se gospodúje kakòr tá katę̀ri męsta premaguje. 22, 7 bogatín gospodúje čez vbóge. modr. 6, 3 nastavite vušęsa vy katę̀ri čez mnóžice gospodújete. 8, 14 čez ludstva bom gospodùval. 9, 12 bóm čez tvoje ludstvu pravičnu gospodùval. 10, 1 je ńemu móč dala čez vse gospódùvati. 17, 18 z velikim zanášańam čez nas gospodúješ. 17, 2 so krivični mejnili de znajo čez svętu ludstvu gospodùvati. sir. 17, 4 on je čez zverine inu ptice gospodùval. 28, 26 on ne bo čez brumne gospodùval. 37, 21 jézik vędnu čez tę rečy gospodúje. jezai. 3, 4 ty katę̀ri so žę̀nske pameti, bodo čez ńę gospódùvali. 28, 14 katę̀ri gospodújete čez moje ludstvu. 63, 19 dokler nisi čez nas gospodùval. jer. žal. 5, 8 služni čez nas gospodújejo. jer. 34, 9 Filip čez męstu gospodúje. Wolf dan. 4, 14 nar viši gospodúje čez človęšku krajlęstvu. ezeh. 22, 16 pred očmy naródov bòm čęz te gospódòval. 29, 15 zmańšal bóm ńę de več čez ludstvu ne gospodújejo. baruh 3, 16 katę̀ri čez zvę̀ri na zemli gospodújejo. Traun psl. 9, 5 on hoče čez vse svoje sovražnike gospodovati. 21, 29 on bó čez nevę̀rnike gospodòval. 58, 14 čez vse pokrajne tiga svę̀tá gospodúje. 88, 10 ti gospodúješ čez divjáńe tiga morjá. 102, 19 ńegovu krajlęstvu gospodúje čez vse. 105, 41 katę̀ri so jih sovražili, so čez ńę gospodòváli. Schrey 1 sam. 8, 11 tó bó pravica krajla, katę̀ri ima čez vas gospodùvati 9, 17 tú bó gospodòval čez moje ludstvu. 12, 12 krajl bó čez nas gospodùval. 1 kraļ 9, 23 katę̀ri so čez ludstvu gospodùvali. List. ceļ. 51 de bi neverniki čez ńega gospodovali. 228 oni bodo čez narode gospoduvali. 300 imenitniki tih ajdov čez ńih gospodujejo. 374 krajli tih ajdov gospodujejo čez ńih. Ravn. zgod. 1, 6 naredímo človeka. Gospodúje naj čez ribe v vodi, ptice pod nebam, čez živino na poļu, čez vso zemlo inu čez vse kar gíba na zemli. 1, 131 kaj vam je bol, de sedemdeset móž čez vas gospodujejo, ali pa de imate eniga gospoda? Šerf pred 2, 432 mi ne čemo kaj bi toti krez nas gospodyval. 2, 441 jas ne čem da bi toti krez me gospodyval. 1, 369 on je nas k ńemi ker krez nebesa gospodyje, zdiha-

Digitized by Google

vati vyčil. pad 8 ne blo pa še do zdaj nikoga na zemli, kdo bi kres vse tote stvorjene bitja no stvari gospodyval. 15 razum oslableni ne mogel več črez ńo gospodyvati. — kraļevati: Trub. luk. 1 on bode kraloval čez to Jakopovo hyšo. Kreļ 1, 40a bo kraļoval čez to Jakopovo hišo vekomej. Dalm. 1 mos. 37 boš li ti čez nas krajloval inu čez nas gospodoval? 2 sam. 2 je začel krajlovati čez Izraela. 5 v Jeruzalemi je (David) krajloval try inu trydeseti lejt čez vus Izrael inu Juda. 1 kraļ. 11 hočem jest tebe vzeti de krajluješ čez vse tu kar tvoje srce žely. 12 Rehabeam je krajloval le čez Izraelske otroke. 15 Nadab je čez Izraela krajloval dvej lejti. 2 kraļ. 9 Ahazija je čez Juda krajloval v enajstim lejti Jorama. 2 hron. 1 inu je čez Izraela krajloval. luk. 1 on bo krajloval čez Jakobovo hišo. Schönl. 323 gospúd bode čez ńé vekoma krajloval. Jap. 5 mos. 17, 20 ńegovi otróci dolgu časa čez Izrael krajlujejo. sodn. 9, 8 drevęsa so šle de bi eniga krajla čez ńę postavile inu so rekle k óļiki: kraļùj čez nas. luk. 19, 14 my nóčemo de bi le tá čez nas krajloval. rim. 15, 12 bó gori vstal čez nevęrnike krajlovati. apok. 12, 5 ona je eniga fantiča rodila, kateri je imel čez vse narode z eno želęzno šibo krajlovati. Skriń. modr. 3, 8 gospod bo na vękoma čez ńę krajlùval. pridg. 5, 8 krajl čez sebi podvržen svęjt krajlúje. jezai. 19, 4 mogóčen krajl bó čez ńę krajloval. Traun psl. 3, 9 ti bóš čez ńę krajloval z eno želęzno palico. 46, 9 bóg krajlúje čez nevęrnike. 46, 15 on sam bo čez nas vękoma krajlòval. Schrey 1 sam. 11, 25 bo li Saul čez nas krajlòval? 16, 1 ne bó čez Izrael krajlòval. 13, 1 Saul je dva lejta čez Izrael krajlòval. 2 sam. 3, 21 bóš čez vse krajlòval. 1 kraļ. 4, 1 Salomon je čez vùs Izrael krajlòval. 12, 17 čez Izraela je krajloval Roboam. List. ceļ. 4 katiri bo v stanu čez nevernike krajlovati. 228 gospod bo na vekomaj čez ńe krajluvau. 270 nočemo de bi ta čez nas krajlovau. Škrb. 2, 89 nočmo de b' ta čez nas kralval. Šerf pred. 2, 148 on bode črez Jakopov hram kralyval na veke. — oblastovati: Kreļ 1, 73b mrmrańe vstane zuper tem ker oblastujo čez nyh. — regirati: Dalm. u predgovoru čez XII. cap. Danielov: papež čez žive inu mrtve regira. sal. prip. 28 en hudoben, kateri čez en vbog folk regira, je en rjoveč lev. sir. 39 ony ne mogo oblastniki biti, ni čez eno gmajno regirati. — vladati: Dalm. sir. 44 oni so čez svoja kralejstva dobru ladali. Kast. cil. 422 prosi boga de on tebe premore inu v tebi čez tebe oblada inu gospoduje. Šerf pad 75 skozi krotkost, ponižnost no siročnost naj bole naj jakše ino naj slobodnej

Digitized by Google

krez naše neprijatele no sovražnike ladamo. pred. 2, 432 skoz molitvo čemo tydi mi črez grch ladati. — *ovako i:* premagati, premoči, zamoči: Vojska 33 de tedaj čez tvojo lastno lubezen bodeš premagal, ti povem de . . Jap. mat. 16, 18 vrata tiga pèklá ne bodo premogle čez ńo. prid. 2, 226 prosimo de ne bó ta čas sovražnik čez nas premogel. 2, 320 čez resnico obedèn nič ne premóre (može biti ovdje črez contra gegen). Skriń. jer. 20, 7 si čęz me premogel. 38, 22 tvoji prijátli so tebe zapelali inu čęz te premogli. pok. 3, 30 peklenske vrata ne bodo čez ńo premogle. Wolf dan. 3, 94 ogin čez ńih telęsa ny premogel. Rey 1, 91 vrata tiga pekla ne bodo premogle čes ńo. Vojska 208 veliku čez me zamore to hudohnu nagneńe. Škrb. 1, 108 čez eno tako dušo ne zamore nič cela peklenska moč. 1, 157 od tod pride de čez nas tolko zamórejo izglédi drugih. 411 kar je zamogla molitov čez sovražnike ludstva izraelskiga, al ne bo zamogla ravno to čez sovražnike duš? 413 ńegova moč nič ne zamore čez tega kir moli. — zapovedavati: Šerf pred. 2, 348 zdaj čete vi vodo piti, bote vi pak ožeńene no krez klet zapovedavale, dak ne te za vodo več marale. — *Tako još uz glagole:* biti, djati, posaditi, postaviti, povzdignoti: uz biti: Dalm. 1 mos. 30 bog je premenil z mano inu z mojo sestró inu jest bom čez nó. 1 mos. 41 ti imaš čez mojo hišo biti. 4 mos. 1 kir bo čez svojga očeta hišo. 4 mos. 10 čez nyh vojskó je bil Noheson inu čez Izašarovih otruk žlahte vojsko je bil Nebaneel. 2 sam. 8 Joab je bil čez vojsko. 2 kraļ. 10 kateri so čez hišo bily inu čez méstu . . kateri so bily čez gvantno hišo. 2 kraļ 15 ńegov syn je čez hišo bil. 1 hron. 10 ony so bily čez te kamre inu šace v božji hiši. 1 hron. 19 Joab je bil čez vojsko. 27 téh Jehieliterjev otroci so bily čez šace te gospodne hiše . . ńegovi bratje so bily čez vse šace tiga posvečeniga. 28 čez krajlov šac je bil Asmavet, inu čez šace po deželi je bil Jonatan, čez vinograde je bil Simei Ramatiter, čez vinske hrame inu šace tiga vina je bil Sabdi Sifimiter, čez olikove vrte inu murve na puli je bil Baalhanan Gaderiter, čez oliske hrame je bil Joas, čez goveda katera so se pasla v Saroni je bil Sitari Saroniter, čez ta goveda pak v dolinah je bil Safat Aalajov syn, čez kamele je bil Obil Izmaeliter, čez osle je bil Jehedija Meroniter, čez ovce je bil Jasiz. 2 hron. 6 Davida sim jest izvolil de je čez moj Izraelski folk. 2 hron. 31 Kore je bil čez dobrovolne daruve božje . . inu čez tu nar svetéše. 1 makab. 5 je nima poročil de bi iméla čez ta folk biti. 2 makab. 5 kateri je čez te druge vse bil. djań. ap.

Digitized by Google

16 kir je bil čez keho. Kast. cil. 73 ty kateri so čez gmajn folk, se morejo včasi srditi skazati inu biti. Rog. 2, 175 ti boš čez mojo hišo. Jap. 1 mos. 1, 16 bóg je sturil dvę velike luči: to vękši luč de bi čez dan bilá, inu tó majnši luč de bi čez nuč bilá. 18 bog je sturil zvęzde de bi bilę čez dan inu noč. 26 sturimo človęka . . inu bódi čez ribe tiga morjá inu ptice tih nebęs, inu čez zverine inu cęlo zemlo inu čez vso lazeóčo žival. 41, 40 ti bóš čez mojo hišo. 4 mos. 3, 32 ta vikši čez vojvode tih levitov Eleazar bó čez varihe tęh straž svętiga kraja. luk. 19, 19 ti bódi čez pęt męst. djań. ap. 12, 20 so pregovorili Blasta, katęri je bil čez krajlęvi hram. efez. 4, 6 le en bog je inu oče vsęh, katęri je čez vse inu skuzi vse. Skriń. 1 mahab. 6, 28 inu je tę katęri so bily čez kójnike vkup poklical. Schrey 2 sam. 8, 16 Joab je bil čez vojskno trúmo. 1 kraļ. 4, 5 Azaríja je bil čez tę iste katęri so krajlu stręgli. 12, 18 Aduram je čez dávke bil. List. ceļ. 270 tudi ti bodi čez pet mejst. Ravn. zgod. 1, 91 idi ti in ļudstvo ki si čez ń. 125 moža jim izvóļi vender, ktiri naj bo čez ńe. — djati: Ravn. zgod. 1, 58 ječár je djal Jožefa čez ńa. — posaditi: Dalm. efez. 1 je on ńega posadil na svojo desnico v nebesih čez vse viudstvu, oblast, muč, gospodstvu inu čez vse kar more imenuvanu biti. Jap. ibid. on ga je na svojo desnico posadil čez vse poglavarstvu inu oblast inu móč inu gospostvu. — postaviti: Trub. psl. 109 postavi čez nega tiga nevernika. mat. 24 on bode nega postavil čez vse suje blagu. luk. 12 šafar kateriga bode ta gospud postavil čez sujo družino . . on nega bode postavil čez vse suje blagu. Kreļ 1, 74a v majhanim si zvest bil, čez veliko blago te hoču postaviti. 1, 103b dvornik kateriga ńegov gospod postavi čez svojo družino. 104a on ga čez vse svoje blago postavi. Dalm. 1 mos. 39 ga je postavil čez svojo hišo . . od tiga časa kar je on ńega čez svojo hišo inu čez svoje blagu bil postavil, je gospud žegnal tiga Egipterja hišo. 40 ta dvornik je Jozefa čez ńu postavil. 41 dobodi moža de ga čez Egiptovsko deželo postavi . . jest sim tebe postavil čez vso Egyptovsko deželo. 47 aku vejš de so vmej nymi vmejtalni ludje, taku je postavi čez mojo živino. 2 mos. 18 pogledaj po junačkih možeh . . te iste ti čez ńe postavi: nekatere čez tavžent. 4 mos. 7 so bily postavleni čez te štivene. 4 mos. 27 gospud . . postavi eniga moža čez to gmajno. riht. 9 je Sabula svojga hlapca le sem postavil čez te ludy. rut 2 Boac je djal k svojmu hlapčiču, kateri je bil čez te žence postavlen: čiga je ta dekla? 2 sam. 17 Absalom je bil Amaza na Joahovu mejstu

Digitized by Google

postavil čez vojsko. 1 kraļ. 2 krajl je postavil Benaja na ńegovu mejstu čez vojsko. 1 kraļ. 5 valputi so bily čez tu delu postavleni. 1 kraļ. 11 je on ńega postavil čez vse butore Jozefove hiše. 2 kraļ. 25 kateri je bil postavlen čez vojščake. 2 hron. 19 Jozafat je tudi postavil v Jeruzalemi iz levitov inu farjev inu viših očetov mej Izraelom čez gospodno sodbo inu čez dulgovańe. vis. pejs. moja duša nej vejdila de je on mene čez Aminadabova kula bil postavil. nehem. 13 pred le tim je Eliazib far bil postavlen čez kamro našiga boga hiše. ester 9 Ester je Mardoheja postavila čez Hamanovo hišo. jez. 60 kir so čez te postavleni, bodo myr vučili. Schönl. 45 če je gdu čez druge postavlen, taku on bodi skrbn (rim. 12). 275 hočem te čez veliku postavit (mat. 25). Cruc. 1b 105 krajl Faraon je bil Jozefa čez uso egyptarsko deželo postavil. 4, 91 pojdem de bom čez drivesa postavlena. Rog. 2, 178 Marija postávlena je čez trújino krajlevstvu . . ona je tudi čez samiga papeža postávlena. Resn. 224 on bode hlapca čez veliku reči postaviu. 4 ti si ńega čez dele tvojeh rok postaviu. 5 ti si človeško dušo kakor eno kralico čez vse pozemelske reči postaviu. Jap. 1 mos. 41, 41 jest sim tebe čez celo Egyptovsko deželo postavil. 41, 43 je bil on čez celo Egyptovsko deželo postavlen. 4 mos. 1, 50 postavi jih (levite) čez šotor tiga pričovańa inu čez vse ńegóve posóde inu čez vse kar koli k šegam sliši. 3, 10 Aarona pak inu ńegove synove imaš čez opravila tę duhovne službe postaviti. 5 mos. 9, 14 tebe čez en narod postavim. hebr. 2, 7 si ńega čez dela tvojih rók postavil. jer. 41, 2 vbijejo tega kateriga je babilonski krajl čez deželo postavil. mat. 24, 45 hlapèc kateriga je ńegov gospód postavil čez svojo družino. 24, 47 risničnu povęm de ga bó on čez vse svoje premoženje postavil. *i* luk. 12, 44. Skriń. sir. 45, 30 za tó je bog ńega čez svęti kraj inu svoje ludstvú postávil. Traun psl. 8, 7 inu si ńega čez dela tvojih rôk postavil. 55, 12 ti si (hudobne) ludy čez naše glavę postavil. 108, 6 postavi ti čez ńega eniga hudobniga. Schrey 2 sam. 17, 25 Absalom je Amoza na męsti Joaba čez vojšáke postavil. 1 kraļ. 4, 7 Salamon je imel dvanajst naprej postavlenih čez vùs Izrael. 4, 13 on je bil čez celo dèželo Argob postavlen čez šęstdesęt velikih inu obzydanih męst. 9, 23 Salamon je ńega čez dávke cęle hiše Jožefa postavil. 1 sam. 18, 5 Saul je ńega postavil čez vojšake. Wolf dan. 2, 49 na Danielovo prošńo je krajl ludi Sidraha, Mizaha inu Abdenaga čez opravila babilónske dežele postavil. List. ceļ. 227 katiriga je ńegovi gospod postaviu čez svojo družino . . povem de

Digitized by Google

ga bom čez vse svoje premoženje postavio. Ravn. zgod. 1, 62 postavim te čez ves Egipt. Serf pred. 1, 212 bogajo svojega ravnitela no obskrbitela, ker je postavleni krez ńe. 1, 217 hlapec kerega ńegov gospod čres svojo dryžino postavi. 1, 327 on ga bode čres vse svoje dobrine postavil. 2, 21 jas te čem črez dosti postaviti. 2, 131 to je pravičen mož kerega gospod kres svoj hram postavi. 2. 261 si ga postavil črez dela tvojih rok. 2, 414 angeli so zdaj naši delavci no varihi krez nas od očeta postavleni. 2, 419 kera je postavlena čres vse nebeške dyhe. — povzdignoti: Dalm. ester 5 je on čez viude inu krajleve hlapce bil pouzdignen. Cruc. 1a 17 taku bug bo tebe kakor Jozefa nikar čez Egipt, temuč v nebešku krajlevstvu pouzdignel.

Doňekle, može se uzeti, dolazi tako črez *jošte uz:* čuti vigilare, vahtati, stražo delati, držati, stražiti: Dalm. Jer. 5 leopard bo čez nyh mesto čul. jer. 31 ravno kakor sim jest čez ńe čul, de bi izdrl, podrl, končal inu štrajfal, taku hočem jest čez ńe čuti, de cimpram inu zasadim. baruh. 2 gospod je čul čez nas k nesreči. Kemp. 111 (I, 25, 11) čuj sam čez se. Skriń. sir. 2, 38 čuj čez ńę (žnable), de ki ne padeš. sir. 26, 14 čuj čez vso nesramnost ńę oči. jer. 1, 12 jest bom čul čez mojo besędo, de jo ispolnim ἐγρήγορα ἐγὼ ἐπὶ τοὺς λόγους μου vigilabo ego super verbo meo. jer. 5, 6 leopard bó čez ńih męsta čul πάρδαλις ἐγρηγόρησεν ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν pardus vigilans super civitatem eorum. ozea 5, 1 ste postali zadrga tęm čez katęre čujti imate pok. 2, 13 jęńa čęz se taku skrbnu čuti kakor prej. 2, 63 ona čuje čez vse besęde de niso pohujšlive. Jap. prid. 2, 189 ti čuješ čez naša dela. Škrb. 1, 335 z enim očesam glej proti nebesam, z drugim čuj čez nevarnost v ktiri se znajdeš. 1, 336 čuj tedaj, o človk! čez toje počutke, de te v skušńavo in iz skušńave v greh ne zapelójo, čuj čez tvoje poželeńe inu nagneńe, de te ne premaga, čuj čez hudiča, de te ne zapelá. 2, 121 čujte čez čistost svojga srcá. — vahtati: Krel 1, 74a vbogim da k pravimu času kaj nym sliši: čez nyh vahta. 1, 58b kadar ony drugim služe, čez nyh vahtajo inu skrbe. — stražo delati: Trub. luk. 2 ty (pastiry) so čuli inu stražo delali po noči čez nih kardela i Dalm.: ty so čuli inu stražo delali čez svojo čredo po noči. — stražo držati (= wache halten): Jap. luk. 2, 8 pastirji so stražo drzali čez svojo čędo φυλάσσοντες φυλακὰς ἐπὶ τὴν ποίμνην custodientes vigilias noctis super gregem. — stražati: Serf pred. 1, 50 pysti mi črez vysta no vsako besedo kera na vystnice pride stražati 2, 405 oni stražajo črez nas. — *tako i:*

Digitized by Google

paziti, pazko imeti ili čuvati, pazljivost: Šerf pred. 2, 144 pazil je črez svoje srce. 1, 289 sveti Pavel opomiña kres se, svojo telo, vyde no srce pasko meti. 1, 140 človek mora pred vsem čres svojo srce no kres svoje počytke pasko meti. 1, 396 on čuva pasko čres svojo srce. 2, 95 ravno tak kak mira mrtve tela pred gnilaznoj varje, tak varje pazlivost kres se čistost no nevmadenost našo živo telo, srce no dyšo pred gnilaznoj nečistosti. — *slično i:* skrb imeti, nositi, skrb mi je, skrben biti: Rog. 2, 140 tega uzel je za svojga očéta inu poprósil de bi čez ńega to očetno skrb nosyti hotel. 2, 255 angeli nosijo čez nas eno tako skrb, de nas ne zapuste od rojstva do smrte. 2, 264 velika je skrb čez nas tem angelom. Šerf pad. 66 ti srkb maš čres vse. Redesk. 116 o vy izvoleni božji, bodite skrbni čez moje velike potrebe.

u kajkavštini

tako samo uz oblast *i* postaviti: Gašp. 3, 476 Mariji ne samo vu nebeseh dana je osebujna mogučnost i oblast, nego tulikaj čez tri druga kralestva. 3, 220 Mardochaeus jest bil izvišen od velikoga onoga čez sto dvadeset i sedem orsagov postavlenoga kraļa Ažveruša. 3, 724 Jožef je ne samo oslobođen srečno iz temnice, nego je tulikaj postavļen čez vsu zemļu Egiptonsku.

Akuzativom uz črez *označuje se 7) vrijeme koje se shvaća kao mjesto.*

a) *za koje dok traje što biva, uz imena kojimi se vrijeme označuje.*

U kranštini.

cajt = ńem. Zeit: Gol. 66 čez cęu zimski cajt, to je od męsenca oktobra do aprila, za to kir ni od zunej paše inu zadost toplote, tud ni zaloge.

čas: Škrb. 1, 237 v postnih dnevih je dopušeno čez čas jedí tolko piti kolker je potreba za žejo vgasniti . . prvi kristjani v posti čez čas jedí niso pili.

leto (annus): Schönl. 373 evangeli na dan več s. martèrnikou čez leitu. Cruc. 2, 464 sledni človek pred spuvidjo je dolžan delcč okuli sebe gledat, kaj je čez lejtu sturil čez boga inu svojga bližniga. Bas. na naslovnom listu: pridige zložene na usako nedelo čez lejtu. 311 pridgarji več krat čez lejtu govorè od križov, od rèv inu nadlug. 393 ymajo use verne klicat de bè po gostu več krat čes lejtu s. rešno telo prejeli. 390 malukedej čez lejtu se

Digitized by Google

obhajat. Rog. 2, 24 Udalricus cimpral je te špitále, u' katéreh vèden čèz léjtu, u' postu pak usag dan umyval je tèm tè noge. Tob. 145 ńe (Marije) praznike čez lejtu (s) spodobno andohtjo praznuj. Škrb. 1, 267 velikonočni prázniki so med vsimi prázniki čez leto nar prvi, nar veči prázniki. 277 cirku se boji, ke b' virnim pogostno obhajilo čez leto pod greham naložíla, bi se more bit zgodilo de . . . List. ceļ. 1 evangeļi, listi inu brańe za nedele čez lejtu. 260 evangeļi sploh služjoči na godove čez lejtu.

teden: Kreļ 1, 17a ako vže lih predigujo, tako je nyh prediga od stariga Hiltepronta, Markolfusa ali Ulenšpiegla: poprej čez cel tjedan evangelija ne pogledajo, koker sice v nedeļo kadar h timu altaru stopijo.

dan: Dalm. 2 mos. 40 ta gospodni oblak je čez dan bil na tém prebivališči. kateh. 193 čez dan se kuge ne bojyš, čez nuč šlize ne ustrašiš. Kast. 353 le tú moreš dosti krát čez dán iz grunt tvojga srcá reči. Cruc. 1b 181 aku čez dan nemate časa, po noči čas vzemite si . . . za torej čez dan nej mogel molit. 5, 33 že čez dan vam se toži po cerkvah hodit. 539 kateri so sonce molili, čez dan so se greha varvali de bi sonce yh ne vidlu. Kemp. u poducčńu 6: ene nu druge navuke v tvojm spominu obdrži inu ohrani, de bodeš na taiste čez dan tudi spominal. Tob. 121 čez dan med delam včasi reci: moj bog, vse k tvoji časti. 132 več krat čez dan z andohtjo reci (‚rečy') to angelsko pesem: svet svet svet bodi bug sabaot. Vojska 140: tudi se imamo čez dan skrbnu izprašuvati. Kuga 108 se jim more tudi več krat čez dan góbèc inu nosnice izprati. 129 če je potreba še en krat pomazati, takú je nar bólši če se čez ta drugi dan zgody. Jap. 2 mos. 13, 21 gospod je pred ńimi šàl de bi ńim pôt kazal čez dan kakòr en stèber z oblaka. prid. 1, 121 bo mogel čez dan v le tó ali uno hišo jiti. Skriń. iz. 4, 5 gospód bó stvaril po vsim prostori hriba Sion inu kjęr kóli se na ńega kliče čez dan megló inu po noči dìm inu svitlobo ogńeniga plamęna. 21, 8 inu je vpyl (kakor) lév: jest sim na zględališi gospodovim inu stojím vędnu čez dan inu sim na straži ter stojim cęle nočy. 58, 5 sim si mar taki post izvolil, de človek čez dan svoj život tare? pok. 1, 23 čez dan je moja žalost takú reči vjęta. 2, 26 koliku krat so mene čez dan skušńave obšlé. 2, 81 koliku lęjt vžę živim na svęjti inu kję je ura v kateri bi se ne bil kaj zadólžil! koliku tavžent misèl čez dan, koliku želá! 2, 91 sim si mar taki post izvolil de človek čez dan svoj život táre? 3, 22 jest tàmó jišem de ložej žalújem čez naš nesręčèn

Digitized by Google

stan, inu kęr mene čez dan ludję v moji žalosti mótijo, noč komaj dočakam. Rey 1, 301 de se čez dan le en krat do sitiga naje. Leon. 66 tri dela bom posębno čez dan nar bol tanko, pridno inu pazlivo ali skrbno opravil. 79 de mlačnost ne zadrži od takiga dobriga djańa, bom več krat čez dan sturil eno notrajno obračańe proti bogu. 88 vse kar se čez dan zgodi perpisati narędbi božje previdnosti. 93 pečat pa vsih mojih čez dan naprej vzętih dęl bo jih dopernesti. 110 objęti radovolno vse majhine zasramovańa kar jih čez dan pride. Škrb. 1, 211 en krajl je več krat čez dan sam v se šal. 212 prosi posebno za gnado vse skušńave čez dan premagati. 214 prosi ga za dar rasvetléńa za spoznati vse kar si čez dan pregrę́šil . . . ofrej vse bogo kar si čez dan sturil. 235 en krat čez dan do sitiga se najesti. 349 uni popret ni mogel viditi kvarte, kégla, norčije inu luštov, zdaj zgubi v temu cele ure čez dan.

noč: Krel 2, 213b kaj so čez dan sazidali, to je čez noč doli padlo. Dalm. 1 mos. 19 pridita noter v hišo vašiga hlapca inu ostanita čez nuč . . . my dva hočeva na gasi čez nuč ostati. 24 so ondukaj čez nuč ostali. 31 kadar so bily odjędli, so čez nuč na tej gori ostali. 2 mos. 34 ofer tiga velikunočniga praznika nema čez nuč do jutra ostati. 40 ta gospodni oblak je čez dan bil na tém prebivališči, čez nuč pak je on bil ognen pred očima vse izraelske hiše. 4 mos. 22 ostanite tukaj čez nuč. 5 mos. 17 nema nič od tiga mesa kar je u večer tiga prviga dne zaklanu, čez nuč do jutra ostati. 21 kadar gdu en greh stury kir je smrti vrejden inu bo za tu vmorjen inu bo obešen na en lejs, taku ńegovu truplu nema čez nuč na tém léjsi ostati. jozve 3 so ondukaj ostali čez nuč. 4 ker nocoj čez nuč ostanete. riht. 18 inu so čez nuč ondukaj ostali. 19 mož nej hotil čez nuč ostati. Nikogar nej bilu kir bi je čez nuč erpergoval . . čez nuč ne ostani na gasi. rut 3 ostani čez nuč. 2 sam. 12 inu je čez nuč na tleh ležal. 17 ne ostani čez nuč na ravnim puli. nehem. 4 slejdni ostani s svojim hlapčičem čez nuč v Jeruzalemi. jez. 65 čez nuč v jamah ostaja. jer. 14 zakaj se taku držiš kakòr de bi bil ptuji v deželi inu kakòr en neznan kateri bi le čez nuč v ńej ostal. Schönl. 342 inu je čez nuč ostal v molitvi. Cruc. 2, 148 en ajdovski mož Miha imenovan en dan je bil ene popotne ludi čez nuč v svojo hišo gori vzel. 4, 250 pride Elizeus ter ostane čez noč v taisti kamrici. 5, 20 je bila v hiši eniga gvišniga gospuda čez nuč. Rog. 2, 256 Jakob je peršel na en samotni kraj ker čez nuč mogel jé pod

Digitized by Google

fraj nebam ‚praebivat'. Jap. sod. 18, 3 za tó so per ńemu čez nóč ostali. 20, 4 jest sim prišal v Jabar Benjamina z mojo ženo inu sim tam čez noč ostal. luk. 2, 8 pastirji so bily ravnu v tęj isti strani na paši čez nóč. 6, 12 pèrgodilu se je pak v tih istih dnęvih de je on na góro vùn šàl molit inu je čez nóč ostal v molitvi božji. 9, 12 gredó na vasy inu trge okuli inu tam čez noč óstanejo. Leon. 18 oba kraja sta dve laške mile daleč od Porto Maurizio, vender je čez noč domu hodil. List. ceļ. 1, 240 je čez noč ostau v molitvi božji.

zima: Trub. djań. ap. 27 aku bi taku mogli priti do Fenicije, undukaj biti čez zymo. Dalm. ibid.: kadar je ta brud neležoč bil de bi čez zymo tamkaj ostali . . . aku bi mogli priti v ‚Phenicio' de bi ondi čez zymo ostali. 28 čez try dny pak smo se my vunkaj pelali v eni barki od Aleksandrije katera je v tim istim otoki čez zymo bila. Jap. ap. 27, 12 bród ny bil pèrpravèn de bi se bilú tam čez zimo ostalu. tit. 3, 12 tam sim si naprej vzęl čez zymo ostati. kor. 16, 6 per vas bóm blezi ostal morebiti cèlú čez zymo. Gol. 60 čębęlam pa hmalo jesęn še en podstauk poddęj inu pa netere poune sati, de bodo čez zimo zadost špendje imele. 78 one bodo močno lętale za tu kęr niso čez cęlo zimo lętale. — *tako i uz* živļeńe (leben): Kreļ 1. 50b je imel pravi pridigar biti, ker je čez svoj sveti leban ali živļeńe v to maso svojo službo opravļal, da spodobno more vsim pridigarjem k enimu eksemplu naprej postavļen biti.

Tako bi se moglo tumačiti i ovo: Dalm. 4 mos. 10 (10) ob vaših novih mescih imate vy s timi trobentami trobentati čez vaše žgane ofre, to je: za časa vaših žganih ofrov, dokler žgete ofre: σαλπιεῖτε ταῖς σάλπιγξιν ἐπὶ ταῖς ὁλοκαυτώμασι). Jap. efez. 4, 26 jezite se ali nikar ne grešite: sonce nima čez vašo jęzo doli jiti = vaša jęza naj ne traje dotle da solnce zajde. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. *ali se to dade i drukčije tumačiti.*

U kajkavštini.

uz čas: Gašp. 4, 564 ni vu dne ni v noči ne imel počinka i ako gda čez kratek čas zadremal taki zbuđen teško mogel je dihati. Mit. mor. 38 da bi se vsigdar listor toliko listja kukcem davalo, kuliko čez mali čas potrošiti mogu.

uz vreme: Švag. 1b 1 za cil vzel sem čes ovo korizmeno vreme govorjejńa mojega . . skrovnost i smrti Jezuševe.

Digitized by Google

uz godišče, leto: čez godišče, čez leto: Kraj. mol. 199 oni kii se gusto krat čez godišče spovédaju, mogu se poleg ovoga kratkoga examena občińati. 219 jesi li čez celo godišče spoved zamudil? Mil. 1 je sedem svetkov čez godišče vu kotereh s. mati cirkva obslužava spominek i žítek božje matere. 54 oficium blažene device Marije je na troje čez godišče vreme razdeļen. 533 čez vse godišče vsaku drugu nedeļu vu mesecu koji se pravedno spovedavši pričesti vu Zagrebu vu cirkve ježuvitanske, more oslobóditi jednu dušu iz purgatorijuma. Habd. ad. 276 kuliko goder sejmov čez leto se obslužava, tuliko krat one svoje gospodare na gańajo. Acta h. conf. mil. Croat. II. 375 (listina iz Karlovca 1684) ima gospodin komendant stanovito vrime dva krat ali tri krat naj mańe čez leto pravde držati. Šim. mar. 66 kaj drugo hotela nam je sveta mati cirkva po tom znamenuvati da nam tuliko svetkov čez godišče zapoveda na ńe diku svetiti nego da bi ńu iskali. Zagr. 1, 143 osebujnem načinom ove tri fašenske dneve bole nego čes celo nijedno drugo vreme obhađa se i teče okolu da bi nas mogel na greh napeļati. 366 je čes celo leto vsaki dan svetu mešu poslušala. 5a 19 ov pun mesec zlamenuje s. cirkvu katoličansku, koja se sveti s tulikemi svetki koje čez leto obslužava . . ako bi se moralo koji osebujni dan čez leto obslužavati svetek pres. tela Kristuševoga. 23 Rimļani su navadu imeli nekoji osebujni dan čez leto okolu po varašu s procešijum obnašati i sprevađati jednoga pisa (sic = pisa) na štange obešenoga. 526 naj strašneši evangelijum zmed vseh, koji se čez leto čuju iz prodekalnice čteti, je današni. Fuč. 242 koteri goder dan čez leto to vučini, onda obilno proščeńe dobi. Mul. jur. fer. 64 ki bi gda goder čez leto ovu pobožnost na deset pétkov ali nedél razdeliti i obdržavati želeli. Mul. jur. ap. 10 zarad toga jen krat čez leto mogu dobiti obilno proščeńe. 23 da se deca čez leto za to i doma skrbe. 509 broj blaženeh bude kruto velik: sameh mučenikov došlo bi na vsaki den čez vse leto več nego trideset jezer. 659 kada ov čin ļubavi moramo ponoviti? dobro je v jutro, večer i več krat čez leto. 811 dobro bi več krat čez leto ekšamen iliti občinańe včiniti. 851 da bi dosta bilo galge samo na tablici namalane jen krat čez leto pokazati. 951 več krat čez leto moramo postiti. 955 slobodno je več krat do sitosti postne jestvine jesti ćez leto vu petek i sobotu. 963 zapovoda nam da se čez leto končemar jen krat spovemo i pričestimo. 1060 ki se čez leto samo jen krat spoveda. Mul. jur. škol. 5 takovi jen krat čez leto mogu dobiti proščeńe obilno. 56

Digitized by Google

kada je dužnost ove čine ponoviti? Kak brže človek dojde k dobromu razumu naj meńe jen krat čez leto. 293 oltarski šakrament je dužnost prijeti končema jen krat čez leto. Gašp. 3, 622 sveta mati cirkva tri krat čez leto čini svetek i spomenek od svetoga Ivana krstitela. 937 čez leto nikaj ni jel nego vu tjednu tri krat sam suhi kruh. 4, 738 vnogi jesu Tomaši, kojeh s. mati cirkva čez leto svetke obslužava. Švag. 1a 290 vnogi jesu i nahađaju čez leto z veselem zvani imenom Juraji. 2, 54 hodi, ô duh sveti darovnik preželni ter ti ono kaj je čez léto ovo vu nas po krhkoče človečanske po grehu vtepeno i zamazano lava: dostojaj očistiti i oprati. Horv. prod. 3, 68 nigdo vu našoj okolici čez célo leto dužnosti svojega stališa nije včinil. 74 oni završuju čez célo leto naj težeše posle. Vran. rob. 1, 26 riškaša, žito i jačmen . . se dva krat čez leto sejeju i spravļaju. Vračan 2, 39 hiže vaše vsigdar da zmečete i snažite ter više krat čez leto najmre v zimi obloke hiž vašeh da odprete, da tak zločestoga zraka onoga kojega po dihańu vašem čez noč pokvarili jeste van pustite. Mit. mor. 17 zemļa ima se čez leto 3 krat prekopati. — čez tuliko let: Vračan 1, 140 čudo ozvati moramo da bog vre čez tuliko let veliku vnožinu ļudih i stvarih zdržava: više vre šest jezer let broji se da svet stvorjen stoji. — sa brojevi: Petr. u kalendariju: vu tolikom vremene sunce svojega kolobara čez jedno godišče obháđa. Zagr. 5a 128 ni moguče da bi se tuliko zraka moglo spraviti čez jedno leto vu jamah, da bi tulike zdence i potoke napuniti mogli. Mit. mor. 12 kada su vre cepci zniknuli, onda čez dva leta nikakvoga dvorjeńa ne potrebuju. 13 prisađene mladice ne potrebno čez dva cela leta nikaj obrezavati, listor naj se tri krat čez leto zemļa okaple. Gašp. 4, 548 puti svetoga Ksaverijuša, koje vučinil je čez deset let, čine več od sto jezer mil i tak razdelivši na vsako leto mile na vsako dojde več od deset jezer mil, à čez deset pak let četiri pute več nego vsa zemla na okolu čini. Šim. 457 Nero cesar čez četirinajst lét svojega ladańa pet sto petdeset tisučih je prez nijedne hasni ali zroka potrošil. Gašp. 3, 576 ovoga radi zroka tovaruštvo Ježuševo čez stotinu prveh let vu sunčenoga izhoda Indijah trideset milijonov duš k bogu je dopeļalo. Zagr. 2, 192 križ čes dve sto let otpotlam je v zemle bil zakopan. Mil. u epist. dedic.: začemši od Tertuluša Anicijuša aventinske gore kneza . . tja do Magnuša Anicijuša Petru Leona dale nego čez 400 let za voļu velike vernosti i pobožnosti proti apoštolskomu stola (razve samoga Jordanuša) vsi drugi Anicii vnoge pogibeli,

Digitized by Google

rasipe i pregone jesu pretrpeli. Mul. jur. ap. u registru biškupov: vu blažen spomenek preporučam preslavna imena biškupov zagrebečkeh ki su cirkvu od leta 1089 čez 654 leta tja do vezda ravnali.

uz mesec: Lalangue vrač. 222 zimlica četrtača više puti čez nekuliko mesecev, da pače i čez nekuliko let trpi.

uz tjedan: Kraj. 11 vsaki den budu molili litanije od muke Kristuševe dole na vsaki den čez tjeden odlučene. Mil. 46 nigdar se ne poveda na jutrńu vseh devet psalmov, nego listor tri onem redom kak su čez tjeden razloženi. Sid. 63 zvun čudnoga posta onoga čez cel veliki tijeden. Gašp. 3, 640 železnemi lanci sledńu noč do krvi bičuvati se ne zamudila čez tjeden ovo nakanćne imajuči. Lalangue vrač 52 poleg toga betežnik more betežen biti čez vnoge dnevov, da pače i čez vnogo tjednov da čisto nikaj ne je. 155 vezikatorijum čez više tjednov na boleče stranke zadržan vnogo vre je zdrave včinil. Vran. rob. 2, 102 povedati kaj vse čez tjeden činiti mora. Mit. mor. 4 ista deca to obnašati čez malo tjednov ter dokončati mogu. 4 kožicu četiri krat sleku čez 5 ili šest tjednov.

uz den dan: čez den: Kraj. mol. 54 nigdo mi ne reci toga da bi svecki človek ne mogel gusto krat čez den boga moliti. 174 zveličitel nam zapovéda da bi mi gusto krát čez den molili. Mil. 34 službena molitvena čast na sedmero čez den vreme razdelena. Šim 234 da bi koj mogel pešice teči gore čez dán sto míl, jošče pred četiri jezermi lét ne bi dotekel do neba zvézd. Sid. 36 listor jen krat čez dèn jesti navaden. Zagr. 1, 340 tuliko krat čes dan vaše telo hranite. 2, 203 bog ne prepušča oblast vragom da bi vu ńe vlezli kot vnogi sami sebe ne jen krat nego i sto krat čes dan želè i prose. 204 po noči trpim kajkakve strašne i čudne fantažije strah i lecańe, čez den pak me bantuju vsakojačke skušńe i tentacije. 5a 15 kuliko je osmem peršonam čez dan za hranu bilo potrebno. 5b 62 naj se vsak sam sudi, kuliko krat čez dan smrtnem grehom zagreši. Fuč. 173 sina čez dan kontince vu naručaju nosi. 211 ne bi bil čez dan imal priliku brevijar moliti. 221 to more čez dan več sto puti vučiniti se. 260 več puti čez dan moliti. 390 ti se več puti čez dan pripeti vu jeden greh opasti. Mul. jur. fer. 72 tri krat čez dan zdehnuti: o s. Ksaveri, moli za nas. Mul. jur. ap. 478 potrebno je moliti več krat čez den. 479 da čez den nigdar vsu pamet ne pustimo vu svetske posle. 584 za to se tri krat čez den zvoni na pozdravleńe. 1060 oni to čine več krat

Digitized by Google

čez den. protimba suprot kuge: večkrat čez den gristi žalfiju .. dvakrat čez den naj vzeme terjaka. Mul. jur. škol. 492 od boga milošče prositi, da te čez ov dèn od vsakoga zla občuva. Gašp. 2, 685 drevje kotero jen krat čez dan vode vnožinu iz sebe pušča. 3, 484 Rok vu sredu i petek ne hotel nego samo jen krat čez dan potrebni sesec prijemati. 555 ov sto krat čes dan i tuliko krat po noči boga svojega moli. 915 Noe vzel je vu onu arku tulikaj jednu ladičicu, na koju čez dan več krat milo jest pogledal. 4, 19 puščeniki nekoji po tri sto puti čez dan Mariju devicu pozdravļali jesu. 147 kada priliku ne imala kakvo dobro vučiniti bližńemu čez dan delo, anda po noći . . . 234 jen krat samo čez dan je potrebnu prijemal hranu. Švag. 1a, 103 pozoj ni čez dan, nego v noči iz jezerišča izhađa. 2, 101 imal je čez den i noč više puti navadu b. d. Mariju pozdravļati. Matak. 2, 9 čes dan više krat k bogu zdihavati. Lalangue vrač. 44 ako se više put čez den obluki i hižna vrata budu odpirala Vračan 1, 175 Jakob zaufańe ovoga Labana vrednoga sebe skazal je, gde on čez dan vručinu naj vekšega žara sunca, po noči pako jakost zime podnašal je. Vran. rob. 1, 64 seńalo mû se je od vseh koja se čez dán z ńim pripetila jesu. 2, 11 dva krat čez dan bil se je navaden kupati. 2, 273 Pétek išel je več kak dvajset krat čez dan na breg. Mit. mar. 29 končemar dva krat čez dan hrani je. 44 naj se obloki i vrata višekrat čez den za malo odpru. 2, 40 da vsaki dan s frižkum perete se vodum da tak pota i praha koj čez dan obraza i ruk prime se odeperete. Krist. blag. 1, 34 on gréši čez den po sedem krat. Nar. prip. 79 on je čez den zel dve jejce. čez celi den: Vran. rob. 2, 63 potlam kam bi obodva čez cel dèn vnogo truda podnesli bili, želeli su postaviti se vu počinek. — čez nekuliko, čez više dnevov: Šim. 242 hoču, lestor imaj potrpleńe čez nekuliko dan, doklam na seńem dojdem. — čez vse dneve: Nar. prip. (u ruk. u mene iz Koprivnice: Fašńak je mladi človek kaj ljudi na veseļe podbada čez se fašinske dneve. — La Langue vrač. 78 sprvince ozdravļena tri strane vode i jedna stran vina, potlam čez dva ali tri dneva dve strane vode u dve vina, zadnič čez nekuliko dnevov jedna stran vode a tri vina more se pridavati. 131 od kuda veliki katari navadni su se zjediniti z vručinum, zimum i zimlicum čez više dnevov trpečum. — sa brojevi: Zagr. 5b 63 sada gušče krat čez sam jeden dan vragu dušu zdaje neg ju celo leto g. bogu preporuča. Gašp. 1, 823 vu pričetku je od večera do večera jen krat samo jeduč postila, potlam

Digitized by Google

čez dva dni, za tim i tri dni samo jen krat je potrebnu hranu prijemala. Mit. mor. 33 tretji den narođeni čez dva dni pet krat hraniju se, prvorođeni čez tri dneve takaj pet krat hranu dobivaju. Zagr. 4, 187 od potlam čez tri ali četiri dni z malemi travicami ali smokvami odhajajuću iz gingavoga tela dušu je zdržaval. Vračan 1, 165 vre prvo kak na križ raspet bi bil zveličitel vučenikom svojem nazvestil je da ńega židovi na smrt obsudili budu i da on čes trejti dan (= tekom trećega dne, ne = nakon trećega dana) od mrtveh gore stal budę. Mit. mor. 32 ov način vu tom stoji da on čez tri dneve kukčece spodobno stare včini. 33 kukčeci dobiju vsaki den čez tri dneve listor jeden krat hranu. Šim. 388 Hanibal odišel je vu Kapuu varaš kade se je čez desct dan zadržaval i pak se je povrnul suprot Rimu. 112 ako ravno nijedne jestvine čez oneh četrdeset dan ne vu vusta prijel, vendar negda sol je kušal dan i noč.

uz noč: čez noč: Mil. 191 onak je kip .. stal čez petek noč i vu subotu do večerńe. Habd. ad. 134 legel je na postęlu oblok odprt ostavivši, koga je čez noč tak zima zamorila da, gda se je probudil, ni stupiti na noge ne mogel. Šim 171 ne ču ja nikoga k oslu prispodabļati, nego k karvanu slobodneje vrage prispodobim: karvan nočùje kade na drevu čez nóč sede tamó ves črn, pako čez noč opadne snég, to ti iz črnoga karvana postane beli labod. Zagr. 2, 166 vsaka zvezda čes jednu samu noč pretèče četrdeset i dve jezere mil. Fuč. 155 čez noč angel dete ńegovo je zagutil. 214 je čez noč naglum smrtjum vumrl. Mul. jur. ap. 858 Baltažar kraļ, imajući cirkveno posudje, kada je iz posudja svojem ženam i hotnicam napijal, je čudno na sne opomeńen i taki čez noč strašno skončan. 1148 posli svetski jesu tak milostivni da prepuste more biti i več krat čez den grešno telo počesati, osnažiti, nahraniti i čez noč počinuti. Gašp. 2, 760 kada bi s. Antun jednu noč pri nekojem plemenitom človeku čez noč stanuval. Švag. 1b 16 koji čes noč vaļate se po mehkeh posteļah â čes den šečete se po rožicah telovne naslade veseļa i radosti. Lalangue vrač. 48 po dežđenom vremenu čez noč je spal i počival na mrzlom mestu vu mokre oprave. 216 vsaki treti ali četrti dan beteżnik naj premeńa rubaču od zdravoga človeka čez dan ali čez noč ponošenu. Vran. rob. 1, 74 projde zezvédati, ne bi li kakovo dupļe našel, vu kojem bi on čez noč segurnćje kak na drevju počivati mogel. 141 to bi mogel, ali doklam bi on spàl i čez noč kakova nagla ploha došla, kak onda? 194 moglo bi se čez nóč komu kaj od toga séńati.

Digitized by Google

Nar. prip. 87 pak ga je noč zestigla pak je onda moral prenočiti pri jedni hiži, a čez onu noč se je narodilo jedno dete. 101 drugi dan vu jutro prestrašil se je ńegov otec gda je videl kakov grad je čez noč postal. 159 nigde ni našel gde bi mogel čez noč spati.

uz večer: Vran. rob. 1, 101 odlučil je čez večer sebi jednu senčenicu napraviti.

uz vura: Lalangue vrač. 78 čez tri ali četiri vure popoldan slobodno je jahati. 203 ova vručina čez više vur da pače negda čez celu noč navadna je trpeti. Mit. mor. 10 nekoji namakaju seme pred sejańem vu čistoj vodi čez 24 ili 28 vur. 41 naj se tak čez jednu vuru ili duže peku. 48 posteļu prekri ter tak vse skup čez 6—7 dnevov vu miru pusti. 50 zavi ńe vu topli pokrovec i tak čez dve ure ostavi.

uz minuta: Vran. rob. 2, 230 vu onom času kak štuk puknul je, opalo je več kak polovica divjeh na zemļu. Čez pol minute bili su prestrašeni divji i pak vre vsi na nogah.

uz leto (aestas): Zagr. 1, 288 tuča čez leto na zemļu opada. Belost. sub aestiva: vele se mesta, vu kojeh čèz leto i cèz zimu soldati prebivaju. Matij. 2b 149 pustiti nagovoriti se da trs koji čez leto prelèpe grozde je donesel, je trńe.

uz zima: Venc ovc. 11 ovčar skrb vzeti bude moral da spazi kuliko hrane čez zimu ovcam potrebno bude. Vran. rob. 1, 119 onda zverjam ne bi tak dobro išlo kak îm ide i onda bi čez zimu od glada poginuti morale. 226 vu kojoj (pivnici) on meso svoje čez zimu čuvati bude mogel. 2, 229 nanosil si je drv tuliko kuliko sudil je da mu čez zimu dosta bude. Mit. mor. 9 zemļa za sejańe odlučena mora se poraļati i tak čez zimu pustiti.

uz put: Vran. rob. 1, 45 kapitan ládju svoju koja čez tak daleki pùt jedno malo strla se je bila, ovdje popraviti je moral.

uz žitek: Sid. 48 kotera reč taki jè je k srcu vudrila da nigdar potlam čez ves svoj žitek obraza muškoga ne gledala. Kov. kemp. 21 nekteri čez ves žitek svoj zlo imaju.

uz tečaj življeńa, danov: Vračan 1, 104 ako prem čez tečaj življeńa svojega vse nevole podnesel bil bi, zagrešil vendar nigdar nije. 111 koj ńega čez tečaj četrdeset danov i nočih čudnovito prez hrane i napitka zdržavati dostojal je.

uz vek: Šim. 346 zamudil sem službu božju, koteri službu lestor jednoga očnoga megneńa obeče čez vse veke daruvati. Kov. kemp. 169 tebi samê hvála, pošteńe, zvršenost i dika čez nedokončane vêkov vêke.

Digitized by Google

uz vekivečnost: Krist. nač. 101 zvršena ova podložnost, kojoj se je Kristuš Jezuš tja do križne smrti podvrgel, otcu nebeskomu je vnogo prijetneša kak podložnost koju bi ńemu vsi ļudi pospolom čez celu vekivečnost izkazati bili mogli.

Tako i: Švag. 2, 185 proščeńe ove porcijunkule je obilno slobodno i to ni jen krat kakti ob drugom proščeńu, nego tuliko puti čes od včerašne večerne do denešńega sunčenoga zahoda vu cirkvu se dohađa i moli se šest otec našev i šest zdravi Marji i jedna vera božja. *Pa i* Acta hist. conf. croat. 286 (god. 1649), *gdje se vrijeme označuje riječju:* muštra: ni jednomu ne prepusti se čez muštru ni dete ni popovodni koń u broj, 287 kada na stražu ale na put suprot neprijatelu bude pojti, da 50 dužni onako oburožno i spravno tamo poiti kako su i čez muštru jahali. *za tim:* Gašp. 4, 564 *gdje se vrijeme označuje riječju* dihańe: ako je gda čez kratek čas zadremal taki zbuđen težko je mogel dihati i čez jedno alí drugo dihańe več trideset krat je moral kašļati.

b) *vrijeme nakon koga što biva.*

u kranjštini.

cajt: Rog. 2, 75 de temu drvęsu u srede paradiža stoječemu dal je bil g. bug to muč, kadar Adam bi na bil zapoud božjo prelomil inu na bil jedel ta sad od tega drvesa, toku bi bil on inu vsi mi drugi uselej zravi pred vso boleznijo inu bi na bli nikoli umrli. Čez nekateri cajt, kadar bi se blu gospudi bogu našiga živlejna za dostu zdelu, bi on nas bil uzel z téga svejtá prez use bolezni inu smrti k sebi ke (= tja) góri ú nebesa. — čas: čez jeden čas: Dalm. djań. ap. 5 inu pergudilu se je čez en čas okuli try ure je ńegova žena notri prišla. Cruc. 1a 231 zupet v cerku se povrne. Čez en čas tu ropotajne inu šraj neha. 1b 203 nej bilu lepšiga mesta. Ali čez en čas ta prerok gre gledat tu žlahtnu mestu inu zamerka de timu prvimu nej bilu več podobnu. 2, 265 en krat s. Antonius fiorentinski škof je memu ene hiše šal ter je vidil na strehi eniga angela kateri močnu se je veselil .. čez en čas je zupet mimu šal ter na strehi nej več angela temuč hudiča vidil. 340 ena mati se je bila resrdila čez svojga syna ter v jezi mu je djala: quidquid habeo in te, do diabolo, qui te submergere possit. Čez en čas syn je šal čez en potok, hudič mu se perkaže ter ga zgrabi. 388 žolner vidi de ena žena je svojo

Digitized by Google

kravo pasla. Le ta po sili kravo vzame. Čez en čas le ta soldat je bil vbit. 415 kadar je imel vumrjeti, zapovej de ńega denarje imajo ž nim pokopati. Čez en čas grob so bili odprli te noter so bili našli hudiče de ta iste denarje so šteli. 4, 250 mož pusty eno kamrico sturiti. Čez en čas pride Elizeus. 5, 211 videoč de ne morijo neč opravit, jo pusti. Čez en čas začne Katarina na vus glas vpyti. 256 kadar snejh na taiste (orle) pade, beli ratajo, čez en čas peretnice stresejo inu zupet črni postanejo. 519 Kristus je djal de nikar zdaj, ampak še li čez en čas bodo naši sovražniki nas obdali. 599 David se skrije s svojmi prijateli. Čez en čas grè mimu Saul. Bas. 279 za kaj pak vender ny šal, boš čez en čas zastopil. 315 Jobo je ena (nesreča) za drugo oznańena bila: zdej de so ńega čede odgnane bile, zdej de so ńega cimpri pogoreli, čez en čas de so ńegovi synovi inu hčere pomorjeni. Res. 38 koliku poprej brumneh ludi je čez en čas vu velike griehe padlu. Jap. luk. 22, 59 inu čez en čas okuli ene ure je en drugi pertrdil. djań. ap. 5, 7 pergodilu se je pak čez en čas okulu trẹh ur de je ńegova žena nótèr prišlá. prid. 2, 179 ny mogoče de bi jest zdaj na tebe mislil, čez en čas si bom vžę na tebe spómnil. Škrb. 1, 469 ke b' en kralevi princ komaj lejta star bil v gojzd nesen inu od vsih zapušen, čez en čas pa bi ga revni pastirji našli, domu v slamnato kajžo nesli, kmetiško zredili, des' lih je otrok kraleve krivi, bi vender vse kmetiško zadržańe na se vzel. — čez nekaj časa: Leon. 37 se je zaklenil v pušavo dell' Incontro, de bi tam od boga dobil novo luč inu moč v apostolstvi. Čez nekaj časa pride iz pušave. — čez (jeden) majhen čas: Trub. mat. 26 inu on je spet tayl inu je h timu persegal: jest tiga človejka ne znam. Inu čez en majhin čas perstopijo ty kir so undukaj stali. Krel 1, 120²b Petra je ena dečla ravno pogledala inu je rekla: ti si tudi z le tim Jezusom Nazarenom iz Galilee. Petrus pak je zatajil pred vsemi inu je rekal: žena, jast nesam, jast ga ne znam inu ne vejm kaj praviš. Čez en majhin čas okuli ene ure je en drugi potrdil. Dalm. hebr. 10 čez en majhin čas bo prišal ta kateri ima priti. Schönl. 122 inu čez en majhin čas je ńega uglédal en drugi. Cruc. 5, 553 mašnik ga obhaja inu čez en majhen čas iz tiga svejtà je šal. Bas. 295 uživajo posvetni ludje lušte, pak čez en majhin čas začnejo počutit na životu teške bolezni. Gol. 73 z velikem hrupam iz pajnu ven inu okol ńega lętajo pa prazne nazaj pridejo inu svoj hrup čez en majhen čas zupet končajo. — čez kratek čas: Cruc. 1b 209 generala Jefte so bily z mesta stepli. Po tem čez

*

Digitized by Google

en kratik čas Amonytery so bily eno veliko vojsko vukupaj spravili. 2, 536 kadar edn eno veliko inu nevarno bolezan imà od katere ozdravi, inu aku čez en kratik čas zupet v taisto bolezan pade, precej sklenemo de le ta človek bo težku več ozdravil. 574 kakor synu zagleda se taku močnu rezveseli de omedli inu čez en kratik čas umrje. 5, 479 folk tem besedom se je smejal inu za fablo držal. Kaj se zgodi? čez en kratek čas krajl Sapor se čez taistu mestu resrdi. Bas. 194 velik trošt ima ena duša katera s pravim zaupańam lohku reče: čez en kratik čas bo moje veselje z usemi svetniki u nebeškim krajlestvi na večne čase. — čez malo časa: Kast. 89 merkaj, ti si zemla katero rejs ti zdaj teptáš inu tlačiš, ali čez malu časa bo ona tebe stiskala inu tlačila hujše kakòr oben tvoj sovražnik. Cruc. 4, 417 mati je imela try hčere. Ena le tih je bila umrla .. čez malu časa tudi te druge dvej g. bug vzame. Rog. 2, 134 ker ta dekelca bila je na tu mestu póložéna, zaspála je sladkú, čez malu časa stópi zdráva inu frišna na núge. Jap. sod. 15, 1 čez enu malu časa potle kadar je vzę strnęna žętu blizu bilá, je Samson prišal. prid. 1, 226 palca bo čez ńegovu živleńe prelomlena inu čez enu malu časa bo naš Jęzus mrtu. Škrb. 1, 13 od konca se zavzame, čes malo časa se podá v nevárnost. 206 pozabi de le večnost je ńegov dóm, kamer bo čez malo časa poklican. 380 za kaj se boš navezvál na posvetné dobróte ktire bodo čez malo časa spred tvojih ocí zgínile. 463 od tod pride de človek le za časne reči skrbí, kar bo vender čez malo časa mogel zapustiti. 2, 208 o človek, zbudi se inu spomni se de tekla bo more bit čez malo čása ojstra rajtenga. — čez nekoliko časa: Dalm. 1 mos. 4 pergudilu se je pak čez nekuliko časa de je Kain pernesel dar gospudu. Dalm. riht. 11 čez nekuliku časa potle so Amonovi otroci vojskovali z Irraelom. Bas. 462 kadar je cesar le tu zvejdel je zapovedal Petra oslepyti. Čez nikulku časa je Fridericus ukupej poklical svoje modreši, mej katerimi je tudi otel aku lih slepiga Petra imeti. Rog. 2, 106 žalostniga pustil je od sebe. Čez nekolku časa planili so čez ńega eni navideči možjè. 144 purgar je uzel na posadylu 200 kron od eniga katériga je on za brumniga, pošténiga inu resnyčniga držal. Kir príšal je bršt (= ńem. frist) h plačuvajnu, plačal je ta doug pošténu, ali pisma ni prósil kir je u' možà zavúpal. Čez nekolku časa umrl je ta katéri je bil ta doug taku poštenu plačal. 242 na ta 29. dan mesca augusta znajdena ja bila glava s. Joaneza inu čez nekolku časa perneséna u ta Konstantinopel. 280 temu prave

Digitized by Google

ta majer: gospud, túkaj enu malu me počajte, čez nekulko časa pridem. — čez dolg čas: Trub. mat. 25 čez en dolg čas pride ta gospud le tih hlapcev. Dalm. 2 mos. 2 čez dolg čas potle je egyptovski krajl vmrl. 1 kraļ. 18 inu čez en dolg čas je gospodńa beseda k Eliji prišla. jez. 24 bodo zaprti v kéhi iuu bodo čez dolg čas spet obyskani. ezek. 38 čez dolg čas imaš ti obyskan biti. mat. 25 čez en dolg čas je le teh hlapcov gospud prišal. Skriń. iz 24, 22 inu bodo vkup zvęzani, kakor se butara zvęže de bódo v jęzeru vrženi inu bódo tam v jęčo zaprti inu čez dolgi čas objiskani. — čez dolgo časa: Dalm. jer. 13 sim ga skril poleg Frata. Čez dolgu časa pak je gospud rekàl k meni. Cruc. 5, 326 spomin je velik boži dar človeku dan, v tem kir človek kar vidi, šliši ali bere čez dolgu časa na taistu spumni. Jap. 1 mos. 39, 7 Jozef je bil lęjpiga obraza inu fletin za viditi. Čez dolgu časa je ńegova gospodińa svoje očy na Jozeta vrgla. 2 mos. 2, 23 čez dolgu časa pak je egyptovski krajl vmrl. — čez dosti časa: Dalm. jozve 23 inu čez dosti časa po tehmal ker je gospud Izraela h pokoju bil perpravil .. je on vus Izrael poklical. — čez veliko časa: Schönl. 274 je skril denarje svojga gospúda. Čez veliku časa pak je pèršàl gospud (mat. 25). Jap. mat. 25. 19 čez veliku časa pak pride gospod tih istih hlapcov. Skriń. pridg. 11, 1 vrzi tvoj kruh v męmu tekóčo vodo: ti ga boš čez veliku čása zupet nàšàl. List. ceļ. 1, 193 je denarje svojiga gospoda skriu. Čez veliku časa pak pride gospod. — čez toliko časa: Bas. 237 Hiero je Simonida uprašal kaj je bog. Simonides je odgovoril: to je sicer kratku pak vendar visoku uprašańe na kateru je teški odgovor. En celi dan bom čez to premišluval inu po tim bom tebi povedal kaj je bog. Komej je ta dan pretekel inu Hiero je zdajci otel odgovor šlišat. Simonides je djal: še dva dni morem premišluvati prejden odgovorim kaj je bog. Tè dva dneva sta tudi pretekla inu še nyvejdel koku bè odgovoril, zatorej si je izprosel še druge štiri dni h premišļeńo tiga naprej postavleniga uprašańa. Hiero se je nad tim začudil inu je djal: od kod pride de čez tulku časa ne znaš inu ne moreš odgovorit kaj je bog?

leto: čez nekoliko let: Dalm. dan. 11 ta krajl pruti pul dnevi bo mogoč postal, ali pruti ńemu bo tudi eden mogoč postal inu gospodoval .. čez nekuliku lejt pak bota si mej sabo prijatela postala. u predgovoru čez XII cap. Danielov: kadar je vže čez nekuliko lejt potle v Peamih od téh odpustkov grozovitu inu nespodobnu bilu predigovanu, se je Joanez Hus zupar postavil. Rog.

Digitized by Google

2, 240 znešla sta to s. glavó (Janeza Krstnika) celó inu frišno. To sta uzdignila iz častjò inu nesla h prvemu u' tu mestu Edesa in Phoenicia. Čez nekulku lejt od tod prenesel je le tò ta brumni caesar Theodosius ú tu mestu Konstantinopel. Wolf dan. 11, 6 poldnevni krajl bó mogočen postal inu eden ńegovih poglavárjov bô močnejši kakor on. Čez enukóliku lęjt bóta zavęzo med sabo sturila. — čez nekatero leto: Cruc. 5, 550 vmrje eden teh dvejh čez neketeru lejtu. — čez nekatera leta: Cruc. 1b 105 krajl Faraon je bil Jozefa čez uso egyptarsko deželo postavil. Čez nekatere lejta taka lakota je bila v tej deželi Kanaan de vsi so imeli od lakoti vmejeti. 275 človik s svojo lastno kryvio se podpyše, hudič pismu vzeme ter gresta narazin. Čez nekitera lejta hudič pride k temu človeku. Bas. 224 prejden so Judje v Perzijo bili proč pelani, so ta ogin od altarja v eno globoko suho jamo skrili de tiga nihče ny zvejdel. Kadar so čez nikatera lejta zupet nezaj domov prišli, so šli gledat kir so ta ogin skrili. Jap. 2, 176 čez nekatęre lęjta kadar bom mojo hčęr omóžil, ta krat hóčem še lę na moje izveličańe misliti. — čez malo let: Kast. 315 le tu govorjeńe tebi nyč druziga naprej ne stavi niti opomina koker de le tú telú, le tú mesú, le ty vudy, le ty počutki čez malu lejt, čez malu časa bodo jmeli ali véčni dan ali pak véčno nuč. Jap. prid. 1, 65 aku boš živel, taku bo čez malu lęjt ta peklęnski Heródež tvojo dušo yskal de bi jo vmoril. — čez dosti let: Kast. 92 praviš: jest ne yšem zdaj puste hvale, po smrti me bodo ty perhodni ludè (čitaj: ludjê) čez dosti lejt hvalili. — čez veliko let: Cruc. 1a 176 menem de tudi so vže šlišali od uniga leva, kateremu Andronicus je bil en trn zdrl z noge. Čez veliku lejt ta lev je bil vlovlen inu v Rim pelan. — čez več let: Jap. djań. ap. 24, 17 čez več lęjt pak sim jest prišàl de bi med moj narod almožne, ófre inu oblube opravil. — čez toliko let: Man. več. 45 tudi čez tulku nepreštivečih (! mjesto nepreštivenih ili nepreštetih) lejt se nima trostat obeden konc, obena polovica, obeden začetik te večnosti. — sa brojevi: Bas. 399 ah neumni, tvoja pred enim tednam pometena inu usnažena hiša ny uredna de bè notèr zdaj prišal Kristus, čez pul lejta kadar bo koker ena štala, bo bel uredna? .. zdej je hiša moje vesty smetna z nikaterimi majnšimi grehi, ne smem noter peļat gospod boga, kader se bo čez pul lejta bel usmradila, tisti krat ga bom noter vzel. Leon. 12 spokorni oče Bernardin di Calenzana, inu čez pol lęta duha polni oče Kristin da Oneglia sta bila ńegova mojstra v novicijati. Dalm. 2 kraļ. 4 ob le tim času

Digitized by Google

čez e n u lejtu boš ti eniga synu objemala. Cruc. 2, 504 Bazilisk mu cesarstvo vzame. Zeno se čez svoje grehe zgreva. Bug mu odpusty. Čez e n u lejtu zupet cesarstvu nazaj vdobi. 4, 260 oblubem tebi inu Sari de čez e n u letu bota eniga synu imela. Schrey 2 sam. 11, 1 zgodilu se je pak čez e n u lẹjtu ob tim časi kadar krajli navado imajo na vojsko jiti, de je David poslal Joaba. Dalm. 1 mos. 41 inu čez d v e j lejti se je Faraonu sajnalu. 2 sam. 13 čez d v e j lejti pak se je pergudilu de so Absalomu ovce strigli. Jap. 1 mos. 41, 1 čez d v ẹj lẹjti je Farao ene sajne imel. Schrey 2 sam. 13, 23 zgody se pak čez d v a lẹjta de Absalomove ovce strižejo. Šerf. 2, 106 Marko je Ananiji cirkveno skrb predal no odišel v Pentapol. Krez d v e lete je prišel nazaj v Aleksandrijo. Dalm. 1 kraļ. 2 pergudilu se je pak čez t r y lejta de sta Simeju dva hlapca vtekla. 2 kraļ. 18 Salmanaser je gori šàl zupêr Samarijo inu je ńo oblegàl inu je ńo dobil čez t r y lejta. Schrey 1 kraļ. 2, 39 zgodilu se je pak čez t r y lẹjta de so Semejovi hlapci k Ahiju zbejžali. 2 kraļ. 18, 10 četrtu lẹjtu Ezekija krajla je Salmanasar v Samarijo gori šal, ńó oblẹgel inu vzẹl. Za kaj čez t r y lẹjta, šẹstu lẹjtu Ezekija je Samarija vzẹta bila. Cruc. 2, 413 en drugi stury nasaditi en vinograd s troštam de čez š t e r i lejta mu bo vinu rodil. Kuga 9 tẹ so bilẹ besẹde tẹ svẹtle Marije Terezije. Čez š t i r i léjta mi je Jožef ta drugi le tó dẹlu naložil. Cruc. 2, 348 gresta 'z pakla ter eden gre na desno ta drugi na levo inu si besedo dadò(!) de čez š ẹ s t lejt hočeta na taistu mejstu v kupaj priti. Rog. 2, 370 ta kir prišàl je u' tu lejtu ńegove starosti, bil je ńemu umrl ta oča, čez š e s t lejt pa ta mate. Cruc. 2, 347 Lucifer je bil poslal na zemlo dva hudiča služit te ym(*a*) bil zapovedal čez s e d e m lejt v paku priti. Jap. 5 mos. 31, 10 inu je ńemu zapovẹdal rekòč: čez vsake s ẹ d è m lẹjt imaš besẹde letẹ postave pred vsim Izraelom doli brati. Kor. 1, 83 čez s é d e m lét prídem nazáj. Jap. prid. 2, 174 v lẹ tim lẹjti bom le tó sturil, v drugim lẹjti tó drugu, čez d e s ẹ t lẹjt bóm v stáni le tó ali unu spelati. Rog. 2, 156 stvaril je po Franciskavim rojstvi u' 12. lejte rodyti to današno s. divico Klaro, katéro je čez *18* léjt po ńe rojstve h Francisku perpelal. Ravn. zgod. 1, 49 storjèna krivica čez d v a j s e t lét lohka človeku še grenke dní dela, grò̀zo, strah in trepèt. Dalm. 2 sam. 15 čez š t i r i d e s e t lejt je Absalom djal h krajlu. djań. ap. 7 inu čez š t i r i d e s e t lejt se je ńemu perkazal angẹl gospodni. Schrey 2 sam. 15, 7 čez š t i r i d e s ẹ t lẹjt pak je Absalom krajlu Davidu rekal: pojdem de mojo oblubo do-

Digitized by Google

polnim v Hebron. Wolf ezek. 29, 13 čez štirideseṭ lẹjt bom Egyptovce vkup zbral. Poslovica je: čez pedeset let ne bo črevļev ne dret. Dalm. jez. 7 čez pet inu šestdeset lét bó Efraim končan. 23 ali čez sedemdeset lejt se bo od Tyra ena kurbarska pejsen péjla. Skriń. iz 23, 15 pozablen bóš, o Tyr, sẹdemdeseṭ lẹjt kakòr dólgu za more en krajl živẹti; čez sẹdemdeseṭ lẹt pak bo Tyr kakòr kurba pẹjl. Dalm. u predgovoru čez XII. cap. Danielov: čez stu lejt imate vy bogu inu meni za tu odgovor dati .. on je sežgan v tem 1416 lejti, inu ta zdajni kreg za odpustkov volo se je začel v tem 1517 lejti, ravnu čez stu lejt. Cruc. 4, 413 vekši tal žolnerjov bó pobitih inu čez stu lejt ne bo obeniga živiga. Škrb. 1, 458 pred sto lejti(h!) smo bli, čez sto lejt bomo spet prazen nič. Cruc. 5, 229 tu ibis ad patres tuos in pace sepultus in senectute bona. tvoj rod pak čez 400 lejt bo le to deželo posedil, za kaj zdaj jest ne morem inu nočem to deželo Kananejarjom vzeti inu tebi dati .. jest jih bom še 400 lejt čakal de bi se spokorili. Schönl. 232 le tá testamẹnt ne móre to postavo, katera je čez štiri stu inu trydeset lejt potle prišla, gori vzdigniti. Šerf. 2, 488 na ńihovem grobi no teli je bog potle vnogotrere čydeše kazal inu krez dosti, časi krez več stotin let je potle katolška cirkva ńe za zveličane spoznala. Dalm. 1 mos. 35 je rojen v Betlehemi, ker je tudi Kristus čez 1745 lejt potle rojen. Šerf pad. 10 bog obeča svojega lastnega sina poslati na odrešitbo sveta, ker je tydi krez štiri jezero let prišel. Kast. 298 kakú deleč pak se jma iztegniti tá véčnust? čez tavžent lejt inu čez stu tavžent lejt inu čez tavžent milijonov lejt inu čez milijon milijonov lejt še ne bode obeniga konca, obene polovice, obeniga začetka te večnusti. Bas. 16 tok tedej nigdar ne bodo rešeni? ne čes stu, ne čes taužent, ne čes milijon taužent lejt? nigdar. Man. več. 45 ty boš štrafengo nosu inu martran tavžent lejt inu kadar te lejta preteko, boš zupet stu tavžent lejt se pẹku: čez nikulko milijon tavžent lejt boš koker bi li še ne biu začeu na novo goreti. Kast. 335 o nesrẹčni grẹšnik! ti boš martran ja tavžent lejt, kadar le tá lejta potekó, ti boš zupet tavžent inu tavžent lejt se pẹkel; čez nikuliku milijonov tavžent lejt bòš kakòr de bi še ne byl začẹl martran biti.

mesec: čez nekatere mesece: Cruc. 1a 182 ajdje gredò v klošter, prosijo za kosilo. Ta s. mož Saba precej zapovej de jim imajo dati tu kar so premogli. Čez nekatere mesice so zupet nazaj ty ajdje rajžali. — čez nekaj mesecev: Leon. 15 skaže

Digitized by Google

de je bog skuz kardinala Koloredo govoril. Čez nękej męscov je bil Leonard za mašnika žęgnan. — sa brojevi: Dalm. riht. 11 ona je šla s svojimi družicami inu je objokala svoje dečelstvu na teh gorah. Čez dva mesca je ona spet prišla k svojmu očetu. u predg. čez pror. Hagaja: h katerimu je čez dva mesca potle h tovarišu dan. Trub. djań. ap. 28 od te Malte se on čez try mejsce proč pela. Dalm. djań. ap. 28 čez try mesce pak smo se mi vunkaj pelali v eni barki. Cruc. 4, 329 Tamar gre proč. Čez try mesice začne Tamar šroka perhajat. Jap. 1 mos. 38, 23 ali pole, čez try męsce so Judazu povędali: tvoja nevęsta je loternijo dopernesla. djań. ap. 28, 11 čez try męsce smo se mi v eni barki od Aleksandrije proč pelali. Cruc. 1a 34 je prišal en potrebin žitu na pusodo prosit, sim ńemo posodel, pak čez šteri misice dopelt je meni povrnel. Šerf 2, 97 kres šest mesecov je na mešni poti premišlaval krez apoštole no kres prve kršenike v Jeruzalemi, da so vse zapystili no od občinskega blaga živeli. Dalm. ezeh. 39 čez sedem mescov bodo ony vprašali. Wolf. ezek. 39, 14 tudi bodo možę izvoliti katęri imajo vędnu deželo prejiskòvati de pokopújejo inu jišejo tę iste katęri so na vrhi zemle ostali de ńo očistijo. Čez sędem męscov pak se bó preiskòvańe začęlu. Schrey 2 sam. 24, 8 inu kadar vso deželo obhódijo v Jeruzalem čez devęt męscov inu dvajset dny nazaj pridejo. Wolf dan.. 4, 26 vse to je krajla Nabohodónozorja zadęlu. Čez dvanajst męscov se je krajl v babilonskim krajlęvim dvori prehajal.

teden, nedęla: Cruc. 5, 179 aku nej hotel taku hitru odprejti, vsaj bi bil odprl čez en teden, čez dva ali try. Jap. 1 mos. 29, 28 Jakob je privolil v to kar sta se zastopila, inu čez en tęjdèn je Rahel za ženo vzęl. Gol. 18 kadar žę ta isti skuz špižo od dneva do dneva gor uzamejo, bodo cęlce čez sędem dny zaprędene ali iz kapcami zadęlane, zadnič zupet čez nektere dny, tu je čez try tedne se spreobrne taisti črvič v en truplu kakor matul. Bas. 399 kedaj boš bel perpravlen inu bel vreden: čez štiri tedne, kir boš mej tim več grehov dopernesel, al pak čez osem dni, kir boš mèńe greha sturil? Trub. kateh. 92 obrejzan si na osmi dan, čez šest nedel si ofrovan. Dalm. dan. 9 čez ta dva inu sedemdeset tjedna bo Kristus vun iztrejblen.

dan: čez nekaj dni: Leon. 133 vse je od straha jęlo po ńe vręti. Čez nękaj dni grędе skuzi en gojzd. — čez nekatere dni: Cruc. 1b 20 neusmileno jo zapovej vubiti. Čez nekatere dny grè na lov, pole, v eniga prešiča se preobrne. 2, 504 živiga so

Digitized by Google

bily pokopali. Ćez nekatere dny so bily žarh gori odprli ter so vidili de od lakoti svoje čevle je bil snedil. 4, 165 Herodež je bil sklenil čez nikatere dny Petra umorit. 5, 629 kaj se zgody? čez neketere dny na naglim mrtva okuli pade. Kuga 58 skuzi ta napuh živina čez nekatére dny konc vzame. Škrb. 1, 197 na ktir dan se je podal cesar k s. očeto Piusu inu je držal z ńim dve uri doug pogóvor. Čez nektere dni se podá sam s. oča k cesarjo. — čez jedne dni: Jap. mark. 2, 1 inu čez ene dny je on spęt nótèr šal v Kafarnaum. — čez nekoliko dni: Trub. mark. 2 inu čez nekuliku dni gre on spet v tu Kapernaum. Dalm. riht. 14 inu čez nekuliku dny je on zupet prišal. 15 pergudilu se je pak čez nekuliku dny ob pšenični žetvi de je Simson svojo ženo obiskal. 1 kraļ. 17 pergudilu se je pak čez nekuliku dny de je ta potok posehnil. mark. 2 jnu čez nekuliku dny je on zupet šàl v Kapernaum. — čez malo, malehno dni: Dalm. dan. 11 ali čez malu dny bo on zlomlen. Res. 108 en človek je imeu dva sina inu te mlajši med ńima je reku očetu: oča, daj meni ta diel blaga kateri na me pride. Inu on je ńima razdeliu blagu. Inu čez majhenu dni je ta mlajši sin vse vkup pobrau. Gol. 60 spomlat čez malo dny kir bodo čębęle začęle ven lętat, tok usęm tęm močnim pajnovam podstavke dęj. Jap. luk. 15, 13 inu čez malu dny je ta mlajši syn vse vkup spravil. Schrey 1 sam. 18, 27 kadar so Savlovi služabniki Davidu povędali kar je Saul govoril, je Davidu dopadlu de bi krajlovi zet bil. Inu čez malu dny David vstane inu grę z možmy inu pobije od Filistejcov do dvęstu môž. Leon. 34 kakor hitru je povęle prejęl je šel in je komej do Rima pergazil. Čez malo dni je začęl misijone v Albano. — čez veliko dni: Jap. 1 mos. 4, 3 pergodilu se je pak čez veliku dny de je Kain od sadú tę zemle daróve gospódu ofruval. Wolf ezek. 38, 8 previdi sebe inu vso tvojo mnóžico. Čez veliku dny bóš objiskán. dan. 8, 26 ti perkazen zapečati, kęr bó čez veliku dny dopolńena. List. ceļ. 1, 304 on je ńima to premožeńe reztajliu. Inu čez ne veliku dni je ta mlajši sin vse vkup pobrau. — sa brojevi: Trub. djań. ap. 28 (13) od unod pridemo v to Regijo inu čez en dan kadar je ta jug pihal na drugi dan pridemo v to Puteolo. Dalm. ibid. inu čez en dan kadar je jug bil vstal smo my na drugi dan prišli v Puteolon. Jap. ibid.: smo v Rhegium prišli, inu čez en dan, kęr je jug vlękel smo na drugi dan v Puteoli prišli. Trub. mat. 26 vi vejste de čez dva dni velika nuč bode. mark. 14 potle čez dva dni je imejla biti ta velika nuč. joan. 4 čez dva dni

Digitized by Google

pak Jezus vlejče od vnod. Dalm. mark. 14 inu čez dva dny je bila velika nuč. Cruc. 2, 219 Lazarus je bil močnu zbolel, Marta inu Magdalena precej pišejo(!) Kristusu ter ga prosijo de bi prišal ozdravit ga. Prebere list Kristus inu še li čez dva dni k jogram pravi: eamus in Judaeam. Jap. mos. 19, 7 kar koli na trętji dan ostane, imate z ogńam sežgati. Aku bó kdó čez dva dny od tęga jędèl ta bo ognusen. mat. 26, 2 vy vejste de bo čez dva dny velika nóč. mark. 14, 1 čez dva pak dny je bilá velika noč. Skriń. ozea 6, 3 vdaril je nas inu bo zacęlil. Oživil nas bóde čez dva dny, na trętji dan nas bóde obudil. List. ceļ. 1, 71 vi vejste de bo čez dva dni velikonoč. 316 je bila čez dva dni velika noč. Kuga 191 če je potręba še en krat pomagati, takú je nar bòlši če se čez ta drugi dan zgody. Trub. mat. 27 jest hočo čez try dni gori vstati. djań. ap. 25 kadar je Festus v to deželo bil prišal, vleče on potle čez try dni iz te Cesareje gori v Jeruzalem. 28 potle čez try dni pokliče Paulus vkup te više tih Judov. Kreļ 2, 41a čez try dni spet od mrtvih vstanem. Dalm. 1 mos. 40 čez try dny bo Farao tvojo glavo povišal. jozve 3. Čez try dny pak so šli kapitani skuzi kamp. 9 čez try dny pak so po teh mal kir so bily ž nymi zavezo sturili, je nym na vejst prišlu. djań. ap. 28 pergudilu se je pak čez try dny de je Paul vkup poklical te imenitniše Jude. mat. 27 jest hočem čez try dny gori vstati. luk. 2 pergudilu se je pak čez try dny de so ga našli v templi. Schönl. 44 pergudilu se je pa čez try dny de so ga našli. Cruc. 4, 328 Jozef potrošta tiga jetnika ter ga zagviša de spet bo čez try dny v gnado kralevo prišal. 5, 552 cesar je bil zapovedal eniga colnerja obejsit. Čez try dny je jezdil mimu teh gauh en žolnier. Rog. 2, 507 nej li on tudi čęz tri dny vstàl častitlivu od smrti? Jap. jozve 1, 11 pèrpravite si živež, za kaj čez try dny pójdete čez Jordan. 9, 16 Jozve je z ńimi mir narędil. Čez try dny po sturjeni zavęzi so zvędili de le ty blizu prebivajo. mat. 27, 63 čez try dny bom jest gori vstal. mark. 8, 31 syn tiga človęka móre . . vmorjen biti inu čez try dny zopet gori vstati. luk. 2, 46 so ga čez try dny v templi nešli. djań. ap. 25, 1 kadar je tèdaj Festus službo čęz vzęl, je on čez try dny od Cesaree v Jeruzalem gori šal. 28, 17 čez try dny pak je on tę imenitniši Jude vkup poklical. Ravn. zgod. 1, 59 tri mladíke so trije dnévi. Čez tri dní te bo kraļ povzdignil. Šerf 2, 371 ti boš skoro prišel za menoj. črez tri dni boš me nasledyval. 374 kres tri dni boš ti skoz bolečo smrt za menoj prišel. Met. 290

Digitized by Google

gad je bil žẹjin inь grẹ kь studéncu pit. Bsloúška mu pa vodó prepovẹ́. Dolgo se prepírata inь besẹ́dьta, obá se vnámeta inь sь čez tri dni boj napovẹ́sta. Cruc. 2, 538 Kristus v duhu je vidil inu poznal de čez šteri dni se bodo preminili inu ga ne bodo več častili. Dalm. judit 8 Judit kadar je slišala de je Jozias bil oblubil tu mestu čez pet dny Asyrerjem izdati, je ona h tem starišem poslala. Trub. mat. 17 (1) inu potle čez šest dni poime Jezus sebo Petra. Dalm. ibid. inu čez šest dny potlej je Jezus k sebi vzel Petra. Jap. ibid. inu čez šẹst dny vzame Jẹzus k sebi Petra. Kuga 97 te iste (bolne živali) katẹre čez šest ali osem dny celú k obeni jẹdy lušta ne dobódo, stopijo doli. Dalm. 1 mos. 7 čez sedem dny hočem jest pustiti dežíti na zemlo štirideset dny inu štirideset nočy. Gol. 18 kadar žẹ taisti skuz špižo od dneva do dneva gor uzamejo tok bodo cẹlce čez sedem dny zaprẹdene. Trub. joan. 20 inu čez osem dni so bily zupet ty nega jogri notri. Dalm. ibid. inu čez osem dny so zupet notri bily ńegovi jogri. Kast. 124 pojdi čez osem dny po smrti tvoje lube notar k ńej v tá grob katera užè vsá s črvmy gane, lezi k ńej, objemavaj jo. Schön. 281 inu čez osem dny so zupet tam znotraj bily. Bas. 333 k drugimu bom skazal kaj za en velik greh je se zarotiti inu po krivim perseči. Čez osem dni pak bomo ogledali bolezin tistiga jezika kateri je strupen od opravlana. Jap. joan. 20 26 i List. cel. 1, 116 i 197 inu čez osem dny so ńegovi jógri zupet nótèr bily. Šerf 2, 41 kda je Jezus po svojem staneńi se prvo krat svojim vyčenikom prikazal, je Tomaša ne blo polek, inu potle dare je prišel so ńemi ovi vyčeniki pravili de so gospoda vidili, on pa tega ne htel vervati. Krez osem dni je pa Jezuš prišel skoz zaprte dveri. Kor. 2, 12 prišel je čez ósem dní. Dalm. 1 sam. 25 čez deset dny je gospud ńega vdaril de je vmrl. Tob. 157 Kristus kader je šou v nebu, je žegnou svoje jogre inu čez 10 dny s. duha poslou. Wolf dan. 1, 15 od kar je to govorjeńe slišal, ńẹ deset dny skuša. Čez desẹt dny pak so se ńih obrazi očitniši inu polniši kazali kakor vsih drugih mladẹnčov katẹri so krajlovo jẹd imẹli. Kreł 1, 30 ena takova žena komaj v petih ali šestih nedelah spet k svojej naturalej močnosti pride. Se dobro najdejo nikatere, kir čez 12 ali 14 dni vstanejo inu gredo kamor hote. Bas. 322 angel je odšal inu ga dougu nezaj ny bilu. Čez eden inu dvajseti dny se je perkazal. Dalm. 1 mos. 8 čez štirideset dny je Noah oknu te barke odprl. 4 mos. 13 inu ony so se nazaj vrnili kadar so bily to deželo ogledali čez štiri-

Digitized by Google

deset dny. Rog. 2, 507 nej li on čèz štirideset dny šàl častitlivu v' nebu? Jap. 4 mos. 13, 26 ogledovavci tę dèžele so se čez štirideseṣt dny nazaj vrnili. Ravn. zgod. 1, 116 jih pošle deželo ogledat. Nazaj so prišli čez štirdeset dni. Dalm. tob. 1 krajl je rekal ńega vmoriti. Tobias pak je béžal. Čez pet inu štirideset dny pak je bil krajl od svojih lastnih synov vbijen. Tob. 78 Tobias se je prikrival per svojih dobrih prijatelih. Čez pet inu štirideset dny pak je bil kral od svojih lastnih synov ubit. Dalm. 1 mos. 8 vodé so začele manše perhajati čez stu inu petdeset dny. Jap. 1 mos. 8, 3 vodę so začęle doli jemati čez stu inu pętdeseṣt dny. — *s dodanom relativnom rečenicom:* Wolf dan. 1, 18 kadar tedaj dnęvi, čez katere so imęli mladęnči na povęle krajla k ńemu perpelani biti, pretekó, viši životnih várhov ńę pred Nabuhodórozorja perpęle.

ura: čez nektere ure: Cruc. 5, 491 meni je žal ym oznanit de nyh lubi syn čez niketere ure bo umrl. Škrb. 1, 138 premisli de, ako še zdaj čas imáš se spokóriti, morbit ga čes nektére ure več ne boš imel. — sa brojevi: Kreḷ 2, 52a štimate inu se vam zdy da dobro vero imate, ali pogledajte, čez eno uro vam le te besede vse odpadejo. 2, 41a čez try ali štiri ure budem spred vaših očiju odpelan.

minuta: čez nekatere minute: Jap. prid. 2, 103 ne videš, o nesrečni, de boš čez nekatęre minute v peklęnskim ogńi gorel?

pridavnik u sredńem rodu: čez malo: Trub. djań. ap. 27 doli spuste to morsko mero inu najdejo dvajseti šežnev globoku, inu čez enu malu od unod se pelajo. Leon. 43 je mogel en malo doli sęsti de se je počíl inu oddahnil; al čez malo vstane, oče dalej pridigovati. 34 timu žugańu se posmehuje en preklinavski fantín inu čez eno malo pade iz sedla, se vbije. Jap. mat. 26 čez enu malu pak so pèrstopili ti ondu stojęče. Skriń. iz. 29, 17 kaj ne čez malu inu v kratkim časi bó Liban prevrńen v rodovitnu poḷe. List. ceḷ. 1, 377 inu čez enu malu je ńega en drugi zagledau. — čez malo ali dolgo = ńem. über kurz oder lang mjesto: prej ali slej: Jap. prid. 2, 156 katęri niso dobriga ali usmileniga srcá, čez malu ali dolgu en slab konec vzamejo. Škrb. 1, 292 grešnik več krat spozná nevárnost v ktiri se znajde inu k' bo čez malo al čez dolgo ostrašen, bo segel k resnični pokóri. 348 kdor s hudóbnim perjáznost inu tovarštvu drži, ta bo tudi čez malo ali čez dolgo sam hudóben rátal. — čez (jedno) malehno: Trub. joan.

Digitized by Google

16 čez enu majhinu vi mene ne bote vidili, inu zupet čez enu majhinu vi mene bote vidili. Kreļ 2, 40a čez majhano vy mene ne bote videli inu spet čez majhano vy budete mene videli. Dalm. job. 32 aku bi me moj stvarnik čez enu majhinu proč vzel. sal. modr. 15 čez enu majhinu spet tjakaj pojde. joan. 16 čez enu majhinu ne bote vy mene vidili inu zupet čez enu majhinu bote vy mene vidili. Schönl. 169 čez enu majhinu ne bote vi mene vidili. Cruc. 1, 26 kaj je tu kir on k nam pravi: čez enu majhinu ne bote vi mene vidili? 5, 294 visoku je bil polzdignen na stol teh cesarju Vitellius, ali čez enu majhinu ga nej blu zgledat. Bas. 107 kadar je te preklinavske besede zgovoril, je tihu obstal gledejoč pruti nebesam inu na odgovor čakal. Čez enu majhinu je vidil po času doli padati en list. 189 čez eno majhino me bote vidili. Po izlagańo s. Augustina je otel reči: skorej bom jest trpel inu vi me ne bote vidili, pak čez eno majhino, čez tri dni me bote zupet vidili. 397 kaj pak je tistu boš čez enu majhinu šlišal. Rog. 2, 280 temu prave ta majer: gospud, tukaj enu malu me počajte, čez nekuliku časa pridem. Čez enu majhinu perdirja na enim kojnu. Tob. 60 skuz Noeta inu ńegove syne je zupet bil ta svejt pogmeran, ali čez enu majhenu so se zupet ti ludje h ti pregrehi naglili. Jap. mark. 14, 70 on je pak spęt tayl Inu čez enu majhinu so ti zraven stojęči zupet h Petru rekli. Škrb. 1, 370 čez mejhno me ne bote vidili. — čez nekoliko: Bas. 63 kadar so per ńega pokopališu duhovni cerkvene pejsmi pèjli, se je to mrtvo truplo gori vzdignilu inu te besede izreklu: po pravični božji sodbi sem zatožen. Čez nikuliku se zopet gori uzigne inu pravi: po pravični sodbi božji sem obsojen. Ravn. pov. 113 spet na glas je potrkalo. Čez nekoļko trka v trétjič. — čez dolgo: Bas. 314 Kristus je ńo (Marjeto de Cortona) uselej imenval sirotica. Čez dougu si je ona en krat srcè uzela ter djala: kedaj boš nehal mene imenvati eno sirotico? 491 mladenič ga je brez nehańa izprašval kaj to pomèni. Čez dovgu mo je rezodel kar je ta golufni angel ńemo na znańe dal. Pohl. tschup. 124 tok nam začne tu istu dapasti pred katirem smo se poprej zauzęli, inu ne čez dolgu nas iz silo kje za sabo ulęče. 127 preč od strany tega ali unega gospuda iz enem inu tęm drugem bogatajivcam, tok bo ne čez dolgu iz ńega en cel brumne kristijan ratal. 192 on be mel premisleti de us ta kup svojega blaga inu bogatstva se bo skuz smrt, bodi si že čez dolgu ali v kratkemu, iz ńegoveh rok zgubil.

Digitized by Google

u kajkavštini.

uz čas: čez čas (brevi): Lalangue vrač. 148 prvi den betežnika zgrabi jaka bol, čez čas vrućina oglasi se. 189 štimaju da je betežnik zdraveši, ali čez čas taki začne bledeti. 267 kada vodu pije, veliku težinu trpi (stočni pes), čez čas odurjava vsaki napitek. — čez nekoji čas: Vran. rob. 2, 241 odstupil je jedno malo na stran. Kad bi pak čez nekoji čas nazad bil došel, opital je: . . — čez mal čas: Šim. 99 kraļev koń jahani vu derku je vse koňe pretekel i postavleni dar donesel. Čez mal čas kraļeva vojska vudrila se je z neprijateļom i vsega potrla. 225 toti čez mal čas začne pak Lot kakti mesec rasti s svojum miseljum. 281 Celsus od dveh glavarov Pomponiuša i Posienuša z oružjem na cesarstvo podigńen, čez mal čas vuprav od ńih vumorjen. 422 Ižaak patriarka hoteväi blagosloviti sine svoje Jakopa je blagoslovil. Čez mal čas došel je Ežau. Zagr. 1, 56 izkažuju sveto prijatelstvo, ali čes mal čas počnu iz oneh gubicev hitati čemer i vmarjati. 193 malo potlam dojde on isti ubogi k mene i dal sem mu drugu škudu. Čes mal čas došel je na proti i tretič on isti vbogi. 308 morete čes mal čas iz ovoga sveta preminuti. 475 spovedal se je ze vsega žitka i čes mal čas dušu sretno stvoritelu svojemu povrnul. 503 kušaj po gustom smrt na pameti imeti i čes mal čas budeš kričal: munde immunde, vale! 2, 118 mladenec iz cirkve je izišel, za kojem on gospon čes mal čas tulikaj je pošel. 226 kaj se razumeti mora po ovakoveh dugeh haļah i po ovakveh puteh, čes mal čas ne ču zabiti povedati, morajuči prvo one s. duha reči na prvo donesti koje od vsakoga pravičnoga človeka govori. 5a 19 koji jašprišt čez mal čas vučińen je bil biškup. 221 odišel je poleg zapovedi sluga, ali čez mal čas povrnul se je nazad ves bled. 5b 175 delavci zgrabiše ga i naglavce vu peč goruču hitiše ga. Čes mal čas dojde on prvi koga je kral bil poslal. 181 nameriše se na mrcinu i mimo ńe iduči on s. puščenik zakril si je z jednum rukom oči a z drugum zatisnul je nös i vusta doklam je mimo prešel, angel pako nikaj takvoga ni včinil. Čes mal čas došel je naproti ńim jeden kruto lep snažen mladenec, kojega brže li je zagledal angel, zatiskal si je vusta, nös i oči pred ńim. Gašp. 1, 816 kaj ne vidite b. Andraša apoštola i s. Gregura z nemilostivnemi vudarci mene bičuvati? Čez mal čas zavijajuč reče: pak mene pretépļu. 2, 461 težak raspuk tela dobivši oltaru s. Florijana pokloni se i onde malo počine. Poglej čuda! čez mal čas zdrav gore vstane. 572 odide ona

Digitized by Google

i čez mal čas sobum dva redovnika dopeļa. 3, 109 plamen taki potihne i čez mál čas ves ogeń pogasne. 4, 584 za tem postavi mešnik na rečeni jezik presveti oltarski šakramentum tela Kristuševoga, za kojem čez mal čas srečna ona duša rečenoga pijanca vu vekivečno veseļe odide. Mat. 1, 258 nisu vaše nečiste šálnice, nisu šále čes mál čas prehajajuče. 2, 153 nesrečni ja, čes mal čas i hip ne budem više vu živļeńu ovom. 159 znaj dobro, da čes mál čas znovič mene videl budeš. Vran. rob. 1, 63 odide z mesta i čez mal čas naméri se na jeden lepi i bistri zviràńek. 2, 24 podbrusi pète, ali čez mal čas i pak na jen krat cèpom stane. 45 ov posluhnul je i išel taki, ali čez mal čas stal je. Mit. mor. 29 zgora nekuliko friškeh listov posipli. Čez mal čas opazil budeš listje. Nar. prip. 235 onda si on leže pak čez mali čas dojde k ńemu jeden star človek. — čez malo časa: Gašp. 3, 720 samo malo mene ovde počakajte, ja k mestu nazad dojdem. Čez malo časa dojaše špan. Lalangue vrač. 337 probuvańe čez malo časa vsakoga vputi i navuči kak se bo mogel ravnati.

vreme: čez kratko vreme: Fuč. 347 ovak ga jesu vtopili i čez kratko vreme mrtvoga iz vode vzeli. Vračan 1, 182 čez kratko vreme vi mene videli ne budete ter i pak čez jedno kratko vreme vi mene i videli budete. 156 za naj pokorneše sudil bi ńe človek sluge božje, ali čez kratko vreme ohladi se ves ńih ogeń goruče boga ļubavi. 186 žalost ova vaša ne bude dugovečna, nego čez kratko vreme na veliku radost i veseļe bude se obrnula. 187 pak čez kratko vreme mi ńega nazád imali budemo. 156 ovo ravno ļuctvo koje raduvalo se je denes nad došestkom zveličitela, ovo, reku, isto ļuctvo čez kratko nekuliko danov vreme silnom lutosti rukom ńega vleklo i trgalo je na mesto pogubleńa. 2, 120 znadu da čez kratko svojega živleńa vreme vudarca smrti podnesti imaju. — čez malo vreme: Fuč. 11 dojde posel od jedne siromaške vdovice na smrtnom vremenu buduće, koja takaj k sebi potrebuvala je plebanuša, ali on, vekši imajući rešpekt na bogatuša, tomu poslu nikaj ne odgovoril. Čez malo vreme kapelan plebanuša na stran začne govoriti. 18 čuju strašen štropot i ruženje. Čez malo vreme dojdu neki. 70 peļa ga s. Ferenc nuter. Čez malo vreme veli mu: . . 159 srdit bogatuš zgrabi jeden kruh i vu petļara hiti. Poklam bogatuš čez malo vreme jako je obetežal i vumrl. 198 tak je sam vu one gore ostal. Čez malo vreme čuje dva psa lajuč. 253 sam je ostal na korušu moleč, i nut čez malo vreme zapazil je jednoga neznanoga fratra. 285 za tem zanemel je. Čez malo vreme

Digitized by Google

k sebi je došel. Venc. duh. 28 listje se ne smé trgati ako je zmočeno, kajti bi se listje ali vužgalo i čez malo vreme počelo gniti, ali stanovito osmudilo. Vračan 1, 186 po nazveščenom čez malo vreme smrti svete svoje dogođaju nije hotel vučenike svoje prez vsake radosti ostaviti. Matij. 2c 75 videli su vse okolu stojèče moliti govorèče: ah bože, vmira. Ali čez malo vreme odpira pak oči svoje. Mit. mor. 36 mlado tenko listje odmah ima se davati, kajti čez malo vreme vsehne. — čez malo vremena: Šim. 224 mati vzeme drugi put tulikaj od ove glave koja je narasla mrtuka, i pák čez malo vremena ide mati na put seńmski. Zagr. 5a 309 jeli moguče da jeden tat pojde krast pred sudčevemi očima, koji ga čez malo vremena za onu istu tatbinu sudil bude na galge? 5b 158 ali ga je ufańe vkanilo, ar čes malo vremena povrnul je g. bog zlo koje je vučinil. 249 dojka nemajuča sebi potrebne hrane čez malo vremena pogubila je i mleko v prsah. Fuč. 27 ovu pogibel z velikum težkočum obladavši povrne se domov. Poklam čez malo vremena vu velik opadne beteg. 237 kada bil bi spal, pajdaš ńegov onde sedeč vu knige pobožno boga je molil, i nut čez malo vremena opazi z daļeka velik šereg prelepih divojak. Gašp. 1, 147 obešena žena, koja jošče ni bila vumrla, dole je opala. Čez malo vremena k sebi dojduča greh svoj je spoznala. 151 Pafnutius ńemu odvetek kojega je želel z molitvami svojemi je izprosil. Ar čez malo vrémena potlam žena hercežica ńegova je zanosila i vu vremenu porodila kčer. 450 pokorni sin poleg zapovedi božánske Ivan izpuni voļu matere. Ali čez malo vrémena ovomu svétu pokojnu dostojno k materi zemļi vučini sprevoditi. 468 nekomu porobļenomu zapové dati s. biškup petnajst libric zláta. Ništar mańe čuvari kinča preveč veliko almuštvo ovo sudeč samo pet podadú. Čez malo vrémena prime s. patriarka od plemenite gospe lista. 482 s tulikum zvršenostjum istinsko nazoči bitje Kristuševo vu svétom oltarskom šakramentu je izkazal da tri zmed poslušitelov čez malo vrémena žitek svoj pobolšali jesu. 497 ńim obznani da zadobiti hote sina odičenoga. Čez malo vremena zanosi Theodora. 531 pred vsemi čudo ovo pové, potlam čez malo vremena obetéža. *i tako u* Gašp. *još često n. pr.* 1, 534, 745, 772, 812, 814; 2, 30, 91, 145, 183, 245, 336, 391, 501, 547, 587, 626, 632, 653, 689; 3, 23, 178, 378, 409, 421, 515, 581, 585, 648a, 661, 696, 822, 847, 958; 4, 278, 281, 363, 464, 654. Matak. 1, 148 dragi kamen prodal je za rańčki jeden, ov kupec čez malo vremena ńega drugomu kramaru prodal za pet jezer rańčkov. Švag.

Digitized by Google

1a 47 vidim izhađati naj svetleše sunce matere cirkve krščanske katoličanske, koje čez malo vremena ves široki svét razsvéti. 2, 179 vu kapelice ove reda svojega fundamentum je postavil, koje marijanske kapelice čez malo vremena sedmemi biškupi onde budučemi vučinil je posvetilišče. 193 (iza druge 192. strane) na koje nebesko pozavańe čez malo vremena s. Dominikuš odišel je vu domovinu nebesku. Mikl. diog. 68 čez malo vrémena nakanil sem odhađati. Vračan. 1, 186 žalost ova čes malo vremena na radost i veseļe obrne se. 2, 107 dogodilo se je pak da čez malo vremena kak ovo pripetilo bi se bilo, jeden židovski aldovnik onud bil bi prehađal. Krist. nač. 32 kaj vsaki dan vidimo, čez malo vrémena biva nestrančno, zastarne. — čez nekuliko vreme: Matij. 2c 187 vse ovo kak čez nekuliko vrème zvršeno je se spunilo, vu drugoj priliki vam raztolnačiti hoču. — čez nekuliko vremena: Šim. 69 nekoja divojka beše veru dala jednomu vrlomu mladencu, ali drugač ne jako bogatomu. Mladenec je zahvalil, ali reče: ja znam da ti ne obstojiš pri tvoje reči. Ona na to reče: ako ja drugoga nego tebe vzemem, naj mene vrag vzeme. Kaj se je pripetilo? čez nekuliko vremena dojde jeden lepi i bogati mladenec prosit ńu za se. 286 ja se stanovito povrnem čez nekuliko vremena. Zagr. 1, 31 kojeh nepokornost videči g. bog čes nekuliko vremena došel je vu zemeļski paradižuš ter počne Adama nazavati: Adam, kade si? 372 drugi jesu oni koji se kesno rasrde i kesno se vtiše i vkrotè, ali vendar čes nekuliko vremena prejde im srce. 443 po prepuščeńu božjem čes nekuliko vremena po svoje smrti pokazal se je bil jednomu svojemu prijatelu. 2, 147 k zadńemu odlučili su bili pravu svoju decu na mesto živine pozoju na hranu polagati. Čes nekuliko vremena opala je kocka i na jedinu kraļevu kčer. 5a 103 vu vremenu velikoga glada i on imajuči veliku skrb na siromahe vboge da je je hranil, čineči vsaki dan kruh peči za ńihovu hranu, i čez nekuliko vremena opomenul je peka kloštra svoga da menše hlepce peče. 110 zabil se je Suso iz brata svojega i obečańa ńemu vučińenoga. Čez nekuliko vremena po božjem prepuščeńu došla je k ńemu duša onoga brata. *tako još* 225, 280, 5b 23, 174, 253. Fuč. 38 peneze odnesel je vu lozu i pod jedno drevo zakopal. Čez nekuliko vremena jeden siromah dojde ravno pod ono drevo. 65 moral je pojti vu goruču peč. Čez nekuliko vremena angel ga vzeme iz peči. 67 legel je na most. Čez nekuliku vremena videlo mu se je da i ńemu kreļuti počele su rasti. 117 čez nekuliko vremena mati ńegva je vumrla. 371

Digitized by Google

nekoji velikoga roda mladenec poklam kak je na se vzel habituš reda s. Ferenca, čez nekuliko vremena vrag peklenski tuliku reda težkoču je mu vu glavu zabil da sam vu sebi je sudil da mu ne moguče obstati vu redu. Mul. jur. ap. 264 i tak je čez nekuliko vremena včińeno. Gašp. 1, 171 odbrojila je 500 dukat, kotere s. Makar bogcom je razdelil. Čez nekuliko vremena dojde divojka .. 340 cesar znovič vu temnicu dá zapeļati svétu devicu, koteru čez nekuliko vremena na čigu rastegńenu železnemi grebeni strašno vučini drapati. 443 čez nekuliko vremena cesarom postane Marko Aurelius, *tako još:* 458, 546, 582, 769; 2, 11, 43, 110, 752, 763; 3, 279, 486, 560, 794, 798, 821, 882; 4, 281, 342, 542, 663, 797. Matak. 2, 117 drugi brat svoj dél vživa je, ne misléč na krivice otca i dužnost povraćańa. Čes nekuliko vremena on takaj vumrl. Vran. rob. 1, 16 opade v omíļavicu .. čez nekuliko vremena dojde jeden mornár, zdrma Robinzona. 68 voda vu potoku Elbe več krat tak velika dojde da se daļe na suho preléje, i pak čez nekuliko vremena nazad odplahne. Vračan 1, 133 čes nekuliko vremena nazad vu istu greha navadu povrne se. — čez dugo vremena: Fuč. 325 stari puščenik kada gode zagledal je mladoga, vsigdar žuhko plakal se je. Jednoč pita ńega mlajši: zakaj se vsigdar tak jako plačeš, kada mene zagledaš? Čez dugo vremena povedal mu je zrok svoga plača. Matak. 1, 383 odredil je da se dvor i delo zvrší, koje, poklamkam čes dugo vremena bi bilo zvršeno, zapovedal da se ńemu računi z vsem potroškom pokážu. — čez mnogo vreme: Šim. kontinoma je meštruvala s kakovem modušem bi se mogla fantiti. Čez vnogo prešestno vreme pozvala beše Fenela k svoje hiže na gosti. — čez mnogo vremena: Fuč. 26 ńim je odgovarjal: prvo ja pobolšam žitek moj, nego smrt moja dojde. Čez vnogo vremena pripetilo se je da iduč vu jedno selo čez nekoju lozu nameril se je na tolvaje. 263 ovo vse ona je vučinila i ze vsema jako bogata postala. Čez vnogo vremena kada bi bila na smrt obetežala, od sina svoga na spoved je nagovarjana. Gašp. 1, 195 vsa vračtva zapstuń ńoj bila jesu. Čez vnogo vrémena dopeļana je s. Šimeonu. 388 potlam ne čez vnogo vrémena Constantia vu strašen opade beteg. 829 ne čez vnogo vrémena potlam bog obznani abatiši prehod iz ovoga sveta. 3, 144 od Pilatuša, onoga krivičnoga sudca, koji sina božjega na smrt špotļivu križa odsudil, povedaju da je ne čez vnogo vremena od Tiberiuša cesara na sud vu Rim pozvan. 188 vu stanovitu pečinu nastani se. Ne čez vnogo vremena glas božji začuje. 4, 104

Digitized by Google

k letam razuma dojduči na tuliko se navuka prime da z mudrostjum svojum ne čez vnogo vremena prvi sudec med poglavniki varaškemi postane, *još i:* 2, 248, 294, 319, 377, 400, 448, 681, 779, 854. — čez mnoga vremena: Švag. 2, 64 ovo je on sam zmed prorokov naj vekši, koji gospona našega Jezuša Kristuša, kojega drugi proroki vu snu kakti čez vnoga i duga vremena budučega i dojdučega mesi aša jesu prevideli, očivesto lastovitemi očima svojemi videti bil je vreden. — čez dve vure vremena: Fuč. 285 čez dve vure vremena znovič pregovoril je.

leto (annus): čez nekoliko let: Mil. u kalendariju: po četireh leteh pridaje se februaru jeden den, ar drugače čez nekuliko let sunčeni hod bi vnogo zaostal za mesečnim. 199 to čuvši razbojnik obeča bogu, da i on hoče to napotlam učiniti. Kak obeča tak i učini do smrti. Čez nekuliko let vloviše ga i poleg pravde glavu mu odsekoše. 328 bila bi morala vu purgatorijumu muke trpeti do sudńega dneva, da bi je ńe brat redovnik vnogimi mešami i velikum pokorum čez nekuliko let ne bil oslobodil. Zagr. 5a 280 dojduči vu Rim čez nekuliko let zakriknul je na ves glas. Fuč. 262 bojal se je oditi. Čez nekuliko let teda negda srca si je dodal i odišel je. Mul. jur. ap. 433 veruvati moramo da čez nekuliko let bude ovomu istomu telu gore stati. Gašp. 3, 634 ime premenili i Rožu ozvali jesu. Čez nekuliko let zrok premeńenoga imena bi zezvedela. 657 nazvesti smrt svoju približanu duhovni bratji kak tulikaj porobleńe kloštra čez nekuliko let od neprijatelske ruke. 4, 726 od lastovite matere vu lozi ostavljen i od vučice najden ńu je cecal i od ńe odhranen. Nut čez nekuliko let vu lozi oni najden po četverici je hodil. Matak. 2, 370 bil je pretiran iz varaša i vsega držańa benetačkoga jeden poglavit človek, ali čez nekuliko let bil je ov isti poglavit človek od stanovitoga kralja poslan za posla svoga v isti varaš benetački. — čez mnogo let: Kov. kemp. 17 da bi vsako leto jedno zlo nagneńe skorenili, hitro bi zvršeni ljudi postali. Ali sada protivno gusto krat čutimo, da bole i čisteše na početku obračańa k redovničtvu nas nahajamo, nego čez vnogo lét zaveza k ńemu. Gašp. 3, 49 ne čez vnogo let povrnu se Vugri. Matak. 1, 106 kesno i čez vnogo let ov dar i plaču bili bi zadobivali. — sa brojevi: Mikl. diog. 79 ako îm kaj človek délati dà, komaj čez frtal leta od ńih dobi. Gašp. 1, 973 taki za tem čez jedno leto nesrečna kuga vu nemški orsag je stupila. Švag. 2, 153 po Kristuševe smrti čes jedno leto bil je vlovljen. Zagr. 5b 248 koja dva živela su kod dva golubka vu

Digitized by Google

miru, ļubavi i složnosti. Čez dve lete dojduči od hercega grofu zapoved vu tabor ili na vojsku, na odhodu preporučil je prefektušu svoju dragu groficu. Gašp. 4, 342 dojde čez dve leta potlam Julijan cesar vu francusku zemļu. Matak. 2, 347 ni bog ńegve nit suze nit molitve nit zagovore hotel posluhnuti, nego stoprav čes dva cela leta. Mikl. diog. 41 gda bi čez jedno dvé léte vu drugi stališ bil stupil, nekuliko sêm poleg vóļe moje gospe činiti moral. Šim. mar. 67 čez dve ali tri leta po tom harcu začuje glas. Gašp. 2, 148 čez tri leta s. Bruno k s. biškupu dojde. 3, 704 veliko bilo je veseļe po vsi široki zemļi, kada čez tri leta i šest mesecov po molitvi Eliaša proroka teda negda izišla je meglica iliti oblačec, koteri vugodno po tuliki suši izpustil je godinicu. Mikl. diog. 40 on je vu Ameriku bil odišel, kadé čez jedno tri leta ńegov gospon je vumrl. Gašp. 3. 716 čez četiri leta na ovo mesto dopeļati meni tvoju ženu obečaj. Šim. 101 takov žuhkek napitek bil je vu peharu jeružalemskom, i za to pridaje prorok: eris in derisum. I včińeno je čez šest let od Kaldeancev. Vram. 43b Gregor drugi ovoga imena posta papu, čez sedem let ostavi papinstvo. Kron. 81 Grubiša na kraļestvo zvišen i koruńen bil je v Zadru. Potlam čez sedem let vubijen je od strica Juraja. Gašp. 4, 231 čez dvadeset i dve leta ov vremeniti žitek z vekivečnem premeniš. Fuč. 266 jeden sin za svoga otca mrtvoga trideseti i dve lete vsaki dan je molil, več puti postil i almuštva delil. Čez trideseti i dve lete skazal mu se je otec. Matij. 2c 247 ovo kaj Jezuš i prorok Daniel nazvestil je čez trideset i sedem let po smrti zveličitela istinsko je se spunilo. Šim. 103 ne li su morali neverni Židovi sudeti i držati, kada potlam čes četrdeset let došli su Titus i Vespasianus ter su jeružalemski varaš pogubili. Zagr. 1, 276 čes vsaku stotinu let doletì jedna ptičica. Gašp. 3, 598 srdce Jožefa van vzeli jesu, razrezali i krv vu čisto platno pobrali ter vu kufrenu posudu zapečatili. Čez sto potlam let tak srdce kak jezik cel našli jesu. 4, 651 a gde su jošče ostala čuda onde ne naštampana? gde druga potlam čez sto i više let prigođena pri oni pravi pravdeni hiži marijanski? 4, 744 kaj čez pet sto let potlam izpuńeno štejemo. Vračan 2, 203 (občinski potop) čez nekuliko stotin let po stvarjańu sveta dogodil se je. Zagr. 1, 276 da bi ves svet bil pun vode ter bi g. bog zapovedal jedne muke ali mravincu, da bi čes jezero let jednu samo kaplicu popil, bi li bil kada ove vode konec? . . ńega bude dohađala čes vsako jezero let jedna ptica jen krat kļunuti. Fuč. 284 da bi samo čez jezero

Digitized by Google

let ptica koja doletela. Šim. 13 lžaijaš profetuje, kak čez jezero četiri sto i pet let hoče idumeanski orsag od boga po neprijateleh na pusto vržen biti. Gašp. 3, 72 šiba ako prem suha vendar čez tri okolu jezera let je precvela. Fuč. 53 vse morje da bi nasipano bilo samem makovem zrńem ter bi jedna ptica vsako leto samo jen krat dohađala i listor jedno zrno vsaki put odnesla .. bi vse ono makovo zrńe po jednom odnašajuč čez vnožino milijonov let od onud znosila.

mesec: Vračan 2, 129 pripetiti se more da čez jeden mesec vre živeli ne budete. Gašp. 2, 176 ovdi ostani doklam brodar dojde, čez dva meseca dojti hoče. 177 dojde mornar čez dva meseca po ńe iz ovoga sveta prehodu. 3, 810 od dveh bratov na hitrom jeden iz ovoga sveta premine. Čez dva meseca izkaže se duša pokojnoga živomu bratu. Gašp. 4, 141 čez tri mesece po smrti matere pobožni otec poda kčer vu klošter.

tjeden: čez nekoliko tjednov: Vran. rob. 1, 186 ovu kad bi čez nekuliko tjednov, marlivo poslujuč, zgotovil bil, razmetal je stenògraju stàru. — uz brojeve: Vran. rob. 1, 9 hodi z nami, čez tri tjedne i pak smo ovde. Kotor. (1731) rečeni borbirov i šajkaški cehmešter Ugrač Mihaị čez dva ali tri tjedne imaju račune varašu dati.

dan, den: čez leto dân ili dni: Mil. 315 kada bi nekojega mladenca na pobolšańe žitka bog bil pohodil težkim i dugim betegom, čez leto den dogrustelo mu se je ležati i beteg trpeti. Fuč. 195 čez leto dan srečno je vumrl. Gašp. 2, 257 Zosimus vu klošter svoj povrne se. Čez leto dan odide vu puščinu. 3, 304 čez leto dan dojde v Benetke pajdaše čakat. 847 trojvrstni zaves redovnički vučini i čes leto dan svete prime rede. Vran. rob. 2, 73 kaj Róbinzon potlam čez letto dnì stopram je zeznal. — čez mesec dan: Fuč. 146 čez mesec dni znovič na smrt je obetežal. Gašp. 2, 569 bob jošče čez mesec dan ne bude zoriti začel. Vran. rob. 2, 199 kaj si budu Francek i Imbrica, koteri čez mesec dnî k nam dojdu, od nas mislili? Kron. 214 podsela je cesarska vojska Budin, koga z velikem trudem i vnogum človečanskum krvjum čez dva meseca dni silnum rukum vzela. — čez nekoliko dni, danov, dan: Šim. 224 mati méri svoga deteta meseca glavu, kak debela i velika je. Čez nekuliko daan putuje mati na seńem. Zagr. 1, 56 čes nekuliko dàn došel ga je pohoditi s. Bernard. 2, 85 zapeḷal ga je vu varaš, kade su ga čes nekuliko dan ńegovi tovaruši našli. 5b 25 do malo kruto vremena ono ńegovo

Digitized by Google

gospoduvaňe je trpelo, ar čez nekuliko dàn, zbetežavši Gunitus došel je k ńemu vrag pekleni s tužnemi novinami. 162 drugi dan postavil se je vu ńe imajniče kojega je do malo vremena vuživali ar čez nekuliko dan, buduči vu ńem z nekojemi prijatelmi dobre vọle, pade noseči neka žena maļahno detece vu naručaju ni pol leta staro počelo je glasno i čisto zgovarjati ove reči: dan jesi vu ruke neprijatela. *tako još* 200, 263 itd. Fuč. 189 na naglom je vumrl. Čez nekuliko dan svojoj materi pokazal se je ves goruč. 192 piše pater Boverius, da jednoga patra kapucina duša čez nekuliko den po smrti skazala se je jednomu drugomu toga reda patru. Gašp. 3, 265 čez nekuliko dni začne mrtvo telo smrdeti. 302 čez nekuliko dnevov vu špańolsku zemļu iz Benetkih odide. 308 čez nekuliko dnevov zeznaju smrt svetoga otca. 771 premine iz ovoga sveta Otilija. Čez nekuliko dnevov duša pokojne vsaku noč je na kopańu krnakov dohajala. *tako još:* 2, 164, 523, 691; 4, 57, 59, 235, 398, 417, 550. Matak. 1, 434 ovo zadni beteg je, koji čes nekuliko dan mene v grob zanese. Vran. rob. 1, 49 čez nekuliko pak dnevov za tim videli su jedno drugo skazališče. Vračan 2, 129 pripetiti se more da . . ovak vezda lepo telo vaše čez nekuliko danov hrana črvov vu črnoj mrzline zemļe bude. Mikl. diog. 70 čez nekuliko dàn odhađali budemo. — čez malo dnevov: Gašp. 4, 579 čez malo dnevov sveti habituš odhiti i otajno iz kloštra skoči. — čez mnogo dan: Matak. 1, 241 videči da ni pomoči glavu v zide tukla, lasi skubla, z nohtmi drapala, z zubmi škripala, zadnič čes vnogo dan vumreti morala. — sa brojevi: Kron. 221 vu Avgšpurgu 24. dan januarijuša (1690) Jožef vugrski kraļ bil je tulikajše od odbornikov nemški kraļ izebran i čez dva dni od moguntinskoga izbornika posvečen. Gašp. 3, 402 čez dva dni pozove Peter Zaphiru. Fuč. 98 ovak antikrst bude ńe vumoril i ńihova tela na vulicah vu Jeružalemu budu ležala tri dni i pol, ar je nigdo ne bu smel pokopati. Čez tri dni i pol gore stanu od smrti. Gašp. 2, 327 cesar hotel je da vsaki na pismo postavi čez tri dni, kak se progonstvo ovo pričeti mora. 3, 363 čez tri dni ribiči knige (v vodu opale) na vudici izvadili jesu. 434 odvrne popu da ga čez tri dni nasleduval bude. 4, 319 čez tri dni Turčin z dve sto jezermi i više navali na tabor naš. Švag. 2, 204 budi siguren da post triduum me sequeris čes tri dni budeš me nasleduval. Fuč. 338 čez treti dan dojdeš. Nar. prip. 244 ludi 'si iz onoga sela su odišli i gda je pet tjedni minulo, onda su nazaj vu selo došli. a kuga čez tretji dan vu selo,

Digitized by Google

Vran. rob. 1, 20 bròd, koj ńega i te druge nà sê prijel je, jadril je vu Londin varaš. Čez četiri dni bil je vre na vodostàje od Temze. Gašp. 4, 100 glas iz neba prime, kak čez pet dni putuvańe sveta ovoga dokončati hoče. Zagr. 5a 326 evangelium koji se danas čez osem dan bude čtel. Gašp. 2, 558 Feliks od provincijala ļubļeno prijet čez osem dan redovničku obleče opravu. 3, 758 nagovori ga ļubļeno na spoved i domom odpravi ga. Čez osem dan dojde k istomu spovedniku mati dečaka. Vračan 1, 170 i nut čes osem danov bili su i pak vučeniki vu istoj hiži zaprti i Tomaš med ńimi. Lalangue vrač. 175 čez deveti ali jedenajsti den ova vsa prestaneju. Sidić 67 tak su reči tvoje čez dvanajst dni po listu od dve sto i više myl zemle donešenom posvedočene. Fuč. 211 čez trideseti dan bil bi oslobođen. Gašp. 4, 281 čez trideset dan z naglum premine smrtjum.

vura: čez nekoliko vur: Fuč. 159 poklam bogatuš čez malo vreme jako je obetežal i vumrl. Čez nekuliko vur kada bi ga bili hoteli pokopati, gore stal se je. Matak. 1, 26 na ov glas na tuliko Licinius razžalostil se je, da čes nekuliko vur bil bi vumrl. 2, 51 čes tri dni kruto teško oblégel kak da bi videl bil smrt blizu i čes nekuliko vur smrtni čas sebi nastajati. Lalangue vrač. 91 onda velika je pogibel, da pače čez nekuliko vur vnogi vumreti mora. 150 ako vudri vu čreva ali vu vrat, onda vsa ova vužge i človeka čez nekuliko vur vumori. Vran. rob. 1, 164 čez nekuliko vur bilo je vuže i prúglo gotovo. 2, 135 čez nekuliko vur potlam raskopal je jamu znovič. — sa brojevi: Fuč. 274 čez jeden frtal vure dojde drugo strašilo. Gašp. 1, 273 vu bedniček iliti parilnicu punu vode je opal, od kuda četvrtu stran vure iliti čez frtaļ stoprav od matere najden van čisto mrtev je žalostno vuzet. 4, 712 dva pobožna redovnika med sobum vučine pogodbu kakti naj boļi prijateli da kada jeden premine drugi taki kaj brže to brže bude moral s. mešu za ńega služiti. Premine onda jeden i čez pol vure izkaže se živomu ter nemarnost ńegovu začne karati da vre čez dvadeset let pusti ńega vu purgatoriumu. 578 h telu svetice dopeļan čez pol vure milosrdno je oslobođen od stanovnika (= vraga). Vran. rob. 71 nu tak hóte. Čez pol vure potlam dohàjal je vezda jeden vezda drugi. Kov. kemp. 42 sada nakaniš habati se, a čez vuru baračeš kak da nikaj ne bi bil nakanil. Gašp. 2, 74 koteri po zimi da bi se bil s pajdaši na ledu sańkal pod led nesrečno vu glubinu vode požrt je. Ovoga je čez jednu vuru mati živoga zapazila. 687 iz koňa na zemļu hičen zamrtev

Digitized by Google

opade. Čez jednu vuru k sebi nazad povrńen začne govoriti. Krist. nač. 163 znaš li kakove čudi i kakove misli čez jednu vuru budeš imal? Lalangue vrač. 91 ako čez četiri vure ni bolje, onda . . . Matak. 1, 135 znala (je) da čes četrdeset vur sin ńenim od smrti gori vstane.

minuta: Vran. rob. 2, 202 počel je plavatí proti kraju i čez nekuliko minut doplaval je srečno.

pridavnik u sredńem rodu: čez malo: Kron. 63b 12 dan klasna (1756) iz Zagreba vu armadu odišli su oberstar grof Krištof Oršič i oberstliedenant Miklouš Grlečič, kapitani Miklouš Matlekovič, Rožička, Tolnay i drugi oficeri s šeregom 2200 vojnikov, koji pri Lobošiču 1. dan lukovčaka i boj počeli su. Čez malo za ovemi odišel je i oberstar konanički Gabor Škrlec svojemi 500 konaniki . . . za ńimi čez malo oberstar konanički baron Mitrovski s svojem šeregom. Iz generalije varaždinske oberstar Mihaljevič izpeljal je soldatov 2200, za kojemi čez malo oberstar Brentano s tulikemi je odišel. Gašp. 1, 107 ovo zgovorivši čez malo proti otcu nebeskomu reče: otec, vu ruke tvoje preporučam dušu moju. 388 zagleda mučenicu ovakó ńoj govoreču: Constantia, veruj vu sina božjega Ježuša Kristuša i ozdraveti hočeš. Čez malo potlam Constantia skupa sebe od sna probuđenu i od betega zvračenu zagleda. 484 za žitek dečaka moliti začne i čez malo živoga sina žalostni povrne materi. 769 prstom ńu Katarina k sebi bliže zove i čez malo glas čuje: pristupi. 785 ona pobožno sebe preporúčajuč svetoj Frančiški bol iz prsih pogubi, čez malo i vse télo prez težine počúti. 3, 51 zamuknu na pitańe ovo vsi i čes malo odvrne gospodar: . . 247 zebere nekuliko ljuctva, postavi se vu tabor, ali taki čez malo španolski vitezi obrnu hrbet od vnožine neprijatelske i bežati začnu. 344 od ove vode oprosi, koju kak je okušal leže si počuti i čez malo ze vsema zdrav gore vstane. 569 gde vnožinu poganinov oblada i vnoge zadobi plene, ali čez malo zlo nastane vreme. 578 osupne se na reči sina otec i čez malo vesel postane. 602 da bi vu veliku želuca bol bil opal, skoro vumirajuči oprosi krst, ali ćez malo bolje si počuti. 608 Valerius namazati vučini Augustina za biškupa, i čez malo potlam Valerius iz ovoga sveta premine. 617 vsa ona procešija vu hižu betežnikov odide, gde čez malo Huge dušica vu nebo jest zapeljana. 727 Mikula s. rede meš nika prime, kojega čez malo kanonikom vučine. *pa još i:* 779, 904; 2, 174, 308, 361, 451, 555, 567, 580, 584; 4, 7, 40, 81, 98, 179, 321, 324, 365, 370, 540, 601, 609, 676, 678. Matak. 1. 54

Digitized by Google

čes malo ńega proda. 2, 233 koja (je žena) čes malo vmrla. Mul. iv. 1, 190 ako maloga greha se ne budete habali i od ńega stegavali, čez malo vu tak odurne i velike grehe dojdete da ne budete vredni videti lice moje.

c) *vrijeme koje se prekoračuje (prema onomu sprijeda pod 5).*

U kranjštini.

uz čas: Dalm. 3 mos. 15 kadar pak ena žena svojo bolezen dolg čas ima inu nikar le po navadi, tudi čez ńe navadni čas, toku bo ona nečista. 2 sam. 20 on se je mudil čez čas kateri je ńemu bil postavil.

uz leto: Cruc. 2, 401 folš priče so bile uržoh de Feliks je bil v prepuvid s. Pavla postavil inu taku čez dvej leti s. Paulus je bil v prepuvidi zvezan. 4, 438 Elias je bil od boga sprosil ta potrebni dež potem kir čez try lejta velika suša je bila. 1a 200 čez 20 lejt je veliko pokuro delal. Rog. 2, 630 ta s. mož imèl je čez osemdeset lójt te starosti. Cruc. 2, 149 vže čez tavžent lejt v paklu gorim. Kreļ 1, 111b le ta evangelium je vže čez petnajst stu lejt pridigovan. Man. več. 22 bogati mož se je ceu dan svojga živleńa s tem svejtam gostil, zdej že pak v peklenski žerjavici čez tavžent sedem sto lejt zdihuje. Škrb. 1, 487 zadnič vam pokažem nepreceńeno, neizrečeno, nigdar zapopadeno lubezen, ktira že čez tavžent osem sto lejt z neizmerno vročino gorí v s. zakramentu. Man. več. 50 jest, pravi Iškariot, že tukaj gorím tavžent inu sedem stu celih lejt, Kain moj tovarš je martran v peklenskem ognu čez pet tavžent let.

uz dan: Bas. 395 tri dni post je tudi Sara držala, čez osem dni pak zunej božjiga čudesa ne more obeden človek živeti.

uz noč: Cruc. 5, 20 v farovži čez pol noči pijančvajo.

uz ura: Cruc. 2, 187 Pakomius kateri nuč inu dan moli, prez konca se martra, inu kadar sila ga peržene ne en trd kamen glavo nasloni inu čez poli ure ne počiva.

U kajkavštini.

uz leto: Gašp. 4, 712 dva pobožna redovnika med sobum vučine pogodbu kakti naj boļi prijateli da kada jeden premine drugi taki kaj brže to brže bude moral mešu za ńega služiti. Premine onda jeden i čez pol ure izkaže se živomu ter nemarnost ńegovu začne karati da vre čez dvadeset let pusti ńega vu purgatoriumu.

Digitized by Google

č) *vrijeme za koje je što određeno mjesto* na *ili* za, *ali veoma rijetko.*

Wolf. ezeh. 12, 27 videńe kateru tá imá bó čez dólgu inu on na dalne čase prerokuje (visio in dies multos, ἡ ὅρασις εἰς ἡμέρας πολλὰς καὶ εἰς καιροὺς μακροὺς οὗτος προφητεύει, Esz: gehet auf lange zeit hin aus). Gašp. 3, 932 ov angel prijel je pozoja, staru kaču, koji jest vrag i šatan, ter ga je okoval i privezal čez let jezero (καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη et ligavit eum per annos mille. *Daničić:* i sveza je na hiļadu godina. Jap. in ga je vklenil na tavžent lejt. Küzm. i zvézao ga je na jezero lejt. Esz: band ihn auf ein Jahrtausend).

(Svršiće se.)

Digitized by Google

Veznici u slovenskijem jezicima.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. travnja 1885.

ČLAN-DOPISNIK DR. T. MARETIĆ.

„Quo teneam voltus mutantem Protea nodo!"
Horat. Epist. 1. 1. 90.

Pristup.

1. Nauka o veznicima ide bez sumńe među najinteresantnija poglavļa u sintaksi, jer veznici imaju u jeziku posao, da izriču odnošaj među riječima i među rečenicama, te je nauka o ńima u tijesnoj svezi s naukom o rečenicama. Mnogo se povećava zanimļivost veznika tijem, što slabo koji veznik nema više značeńa nego jedno. Po tom se vidi, da je nauka o veznicima ne samo dio sintakse, nego je i dio nauke, koja još nije pravo ni započeta t. j. nauke o značeńima riječî (Bedeutungslehre). Ako i jest poļe te nauke još sasvijem neobrađeno, opet će se svatko sa mnom lako složiti u tom, da sva značeńa jedne riječi, bilo ih koliko mu drago, izlaze jedno iz drugoga, a nijedno nije samovoļno uzeto, jer je samovoļa i u jeziku, kao u prirodi u opće, stvar nepoznata od prilike kao i slučaj. Što je Leibnitz rekao za prirodu: natura non facit saltum, isto se bez ikakve sumńe i s istijem pravom može reći za jezik u opće, a za razvoj značeńa na po se: lingua non facit saltum. Ako koji put ne možemo jednoga značeńa izvesti iz drugijeh, onda ili nijesmo vaļano kombinirali, ili nijesmo izašli od pravoga, temeļnoga značeńa, ili nam nijesu poznata sva značeńa iste riječi, ili napokon je moguće, da po etimologiji i istoriji jezika nije ono jedna riječ, što se nama danas čini, nego su se dvije riječi glasovno asimilirale jedna prema drugoj, te je postala na oko jedna riječ. Držeći se tijeh misli, kojima ne znam što bi se moglo prigovoriti, izrađivao sam ovu radńu o slovenskijem veznicima te sam

Digitized by Google

glavnu pažńu svoju svraćao na razvoj vezničkijeh značeńa jednijeh iz drugijeh, možda gdjegdje i na štetu drugijem gledištima, s kojijeh se daju motriti i razbirati veznici. To će mi svatko tijem prije oprostiti, što je ovo, koliko ja znam, prva opsežnija radńa o slovenskijem veznicima. Za to je naravno, da ova radńa ne može biti savršena i da u ńoj mora biti nedostataka. Toliko sâm već sada priznajem, da ovom radńom nije prijedmet do dna isrcrpen, a kamo li da je o ńemu zadńa riječ rečena.

II. Ako se i bojim drugijeh prigovora, ali se ne bojim toga, što se u ovoj radńi ne dijele i ne tumače slovenski veznici po strogijem logičkijem kategorijama i distinkcijama, kako bi možda tko očekivao pomislivši, da je nauka o veznicima, kako sam već i sam rekao, u tijesnoj svezi s naukom o rečenicama Što je u ovoj radńi malo logičkoga mudrovańa, tomu je razlog, što nijesu ni veznici, kao ni druge riječi u jeziku, postajale po zakonima stroge, naučne logike, nego se ļudsko mišļeńe i umovańe razvijalo uporedo s jezikom. Za to tko bi u sintaktičkijem istraživańima svuda izlazio od zahtjevâ logike, taj bi umetao u jezik ono, čega u ńemu nema, a da od takvoga apriorističkoga istraživańa, ne bi bilo mnogo dobra, to će svatko lako dokučiti, tko promisli, da svaka nauka ima svoje zakone, svoju istoriju, a po tom treba da i svaka ima svoju autonomiju, da svaka bude suverena gospodarica na svom poļu, da ne bude jedna nauka prema drugoj kao gospođa prema služkinji. Sintaktičkijem dakle istraživańima nema biti temeļ logičko mudrovańe, nego ńešto drugo. Što ja ovđe hoću da kažem, to je lijepo izrekao Curtius: „das Denken hat sich erst an und mit der Sprache, die Denkformen erst mit und aus den Sprachformen in durchaus volksthümlicher, instinktiver Weise entwickelt. Mithin ist auch der syntaktische Gebrauch durchaus etwas Gewordenes, das wie alles auf anderen Gebieten gewordene kein Einschnüren in einen logischen Formalismus duldet, sondern nur durch historische Forschung, durch richtiges Erfassen der Sprachentwicklung begriffen werden kann (Erläuterungen[3], 157, — vidi o tom i *K. Brugmann* Griech. Grammatik, 4, 9. *J. Jolly:* ein Kapitel vergleichender Syntax, 8). Zahtjevi su prave naučne logike nužni, ne poznavaju izuzetaka niti dozvoļavaju odmicańa od zákônâ; kad bi se dakle jezici u svojem razvoju i životu razvijali po logičkijem zahtjevima, onda bismo jamačno vidjeli, da je psihologički dio — t. j. sintaksa i razvoj značeńa — u svijem jezicima ovoga svijeta jedan te isti: da s ovijem ili s onijem glagolom stoji u svijem jezicima isti padež, da

Digitized by Google

n. pr. infinitiv u svijem jezicima isto znači, ni maňe ni više; da su svuda razvita sasvijem ista značeňa od riječi n. pr. dobar itd.

III. U slovenskijem kao i u drugijem indoevropskijem jezicima riječi se i rečenice privezuju jedne s drugima ili relativnijem pronomenima ili veznicima. U najstarije vrijeme nije bilo u jezicima relativnijeh pronomena, nego su se relativni pronomeni, a dakako i veznici, što su postali od relativnijeh osnova, razvili istom po malo iz demonstrativnijeh i iz interogativnijeh pronominalnijeh osnova: relativno značeňe staroslovenskoga иже razvilo se iz demonstrativnoga и, a hrvatskoga *koji* iz interogativnoga (vidi u Miklošića, synt. 77. i u E. Windischa u velikoj raspravi o relativnom pronomenu u drugoj svesci Curtiusovijeh studija iz grčke i latinske gramatike). Da su relativi stvar razmjerno mlada i da su se istom razvili iz demonstrativa, za to imamo očevidnijeh potvrda još iz današňega stanja jězîkâ, gdje pred našijem očima demonstrativ prima relativno značeňe. Tako n. p. današňe ňemačko: *der, die, das* upravo je demostrativ i s tijem je značeňem oslabilo te postalo artikulom, ali prečesto ima taj demonstrativ i relativno značeňe: der, die, das, = qui, quae, quod. I englesko je *that* i po svojem postaňu i po istoriji i po današňoj još porabi demonstrativ, n. pr. *that* is true — *to* je istina, ali je riječca *that* često i relativna: the men and cities *that* he had seen — ljudi i gradovi, *koje* je vidio. Veliki je dio slovenskijeh veznika postao od pronominalnijeh osnova i to ili od demonstrativnijeh ili od interogativnijeh, jer kako su gdjekoji demonstrativni i interogativni pronomeni postali relativni, tako su i gdjekoji veznici postali od relativnijeh i demonstrativnijeh osnova. Pored veznika, koji su pronominalnoga postaňa, ima ih, koji su postali od nominalnijeh i verbalnijeh osnova, ima i takvijeh, koji upravo nijesu veznici, nego su doista druge česti govora, pak je na ňih preneseno vezničko značeňe; ňekoliko ih ima tamna postaňa, a napokon ňekoliko uzetijeh iz tuđijeh jezika. Ovijeh je pošļedňijeh najmaňe, jer jezici u opće slabo uzimaju veznike jedni od drugijeh, a slabo ih za to uzimaju, što se u govoru ne osjećaju veznici onako krepko, kako se osjećaju supstantivi i glagoli, kojijeh je značeňe ňekako znatnije, i ňihov se nestadak jače osjeća, kad narod dođe u doticaj s drugijem narodom. Što je u jezicima u opće malo veznika tuđega izvora, tomu je uzrok i to, što su u svakom jeziku najnužniji veznici postali u prastaro vrijeme, kad je bilo medju narodima maňe općeňa; a kad je razvoj jezika tražio po malo sve umjetnije spajanje rečenica, onda je jezik od svojega leksi-

Digitized by Google

kalnog blaga t. j. sam iz sebe stvarao izrazaje za to koje razvijajući iz starijeh značenja veznikâ nova, koje spajajući po dva ili više veznika u jednu riječ, koje uzimajući druge riječi za veznike. Za to i jesu veznici zahvalna stvar za filologičko ispitivańe, jer se tu ispitivaču slabo kada treba bojati, nije li poraba ovoga ili onoga veznika postala pod silom tuđega jezika. Ne treba mi istom razlagati, kako je filologu ugodno čuvstvo, kad ima posla sa stvarju, za koju zna, da je pravi i čisti produkt narodnoga duha i mišļeńa.

IV. Sada ću reći, što ja mislim, koje su najstariji veznici i najstarija im značeńa, a što ću reći, to je plod dugotrajnoga mišļeńa o slovenskijem veznicima i motreńa ńihovijeh značeńa. Kada je jezik postajao, ļudi su u prosvjeti tako nisko stajali, a mišļeńe, za koje smo već rekli, da nije starije od jezika, tako je bilo nerazvito, da je jezik najprije imao riječi sàmo za ono, što se ljudskijem ćutilima kao sámo narivava: najstariji su ljudi jamačno bili i najkrupniji materijaliste. Ako pogledamo značenja slovenskijeh veznika, vidimo, da oni ne izriču ništa materijalno, nego samo odnošaje medju riječima i među rečenicama, a za takve su odnošaje mogli ļudi imati smisla istom iza mnogovjekovnoga napretka u prosvjeti i mišļeńu. Najstariji jezik nije mogao imati nikakvijeh veznika, jednostavno za to, jer se veznicima ne izriče ništa materijalno, a kako je prvi jezik bio nespretan i neokretan, nije ni govor mogao biti dug, a i riječi su bile kratke, od jednoga sloga. Istom kada se u jeziku nakupilo sve više riječi i nastala fleksija, bivao je dakako i govor duļi, te se po malo osjećala potreba vezati ńečim dvije ili više riječi, koje su prije bile na prosto nanizane jedna do druge. Tako su najprije nastali oni veznici, koji s najvećijem pravom zaslužuju ime veznikâ: kopulativni. Što je prvobitni čovjek na prosto rekao: otac sin, to je napredniji rekao: otac *i* sin. Ali u isto vrijeme, kada je ļudska misao toliko uznapredovala, da je osjećala potrebu kopulacije, osjećala je i drugu potrebu; ńegda je bilo dosta reći: malen jak, poslije se reklo: malen *i* jak; ali u isto se vrijeme osjećalo, da su pojmovi malen — jak ńekako protivni, jer što je maleno, to je obično i slabo, za to je jezik tražio i tomu izražaj te počeo govoriti: malen *a* jak pokazujući tijem adversativnost između tijeh dviju riječi. Ja dakle mislim, da su kopulativni i adversativni veznici najstariji i da su nastali u isto doba jezičnoga napretka, a držim, da imam i razloga za to mišļeńe. Najjednostavnija a jamačno i najstarija kopulativna partikula *i* podjedno je ona, koju djeca najviše upotrebļavaju i to ne samo za kopulaciju, nego i za

Digitized by Google

druge odnošaje, osobito za adversativnost, a mnogo puta bez ikakva razloga, sasvijem suvišno. Sjetimo se samo stila starodrevnijeh kńiga izraiļskoga naroda, te nam odmah dolazi na um prečesto upotrebļavańe veznika *i*, mjesto kojega bi malo dotjeraniji stil često upotrebļavao koju drugu partikulu, osobito adversativnu, a u vrlo mnogo slučajeva sasvim bi je izostavļao. „*Und* ist das Wörtchen der kindlichen Einfachheit und der würdevollen Erweiterung und Fortführung der Gedanken. Der Kinder Weise ist es, Dinge, selbst verschiedenartige, zu einander zu legen ohne Plan und Zweck.“ (*Th. Vernaleken,* deutsche Syntax 2. 334.). A što se tiče najjednostavnije adversativne partikule *a*, ona se u ńekijem slovenskijem jezicima upotrebļava ne samo adversativno, nego i kopulativno. Kada Čeh veli: otec *a* syn, tu je bar po našem hrvatskom shvaćańu pored kopulacije i ńešto adversativnosti, jer otac je ńešto drugo nego sin, dakle se ńekako i protive ti pojmovi jedan drugomu. Tako mislim, da sam razložio, za što ja držim, da su se kopulativni i adversativni veznici razvili paralelno u isto doba jezičnoga napretka prije svijeh drugijeh veznika i da se ńihova značeńa prepleću. Da su i kako su kopulativno-adversativni veznici izvor drugijem značeńima vezničkijem, to će se vidjeti iz onoga dijela ove radńe, gdje se razbiraju kopulativno-adversativni veznici po svojoj porabi, ali se već sada može reći, da od pravijeh veznika, t. j. od rijèčî. koje nijesu ništa drugo nego samo veznici, ima ih malo sämo s adversativnijem značeńem, a drugi adversativni veznici jesu ili u istom jeziku ili u kojem drugom slovenskom također kopulativni, a koji su opet kopulativni, oni se često upotrebļavaju i adversativno. Kada je jezik pored demonstrativnijeh pronomena, iz kojijeh su postali veznici *a, i,* također imao interogativnijeh, razvio je iz interogativnijeh pronominalnijeh osnova veznike, kojijeh je potrebu osjećao, t. j. interogativne. U slovenskijem jezicima interogativni vezńik *či* ili *če* stoji u svezi s pronominalnom interogativnom osnovom *ko* (mikl.-synt. 86). Najprimitivniji je jezik izricao pitańe bez ikakve pomoćne partikule, samijem tonom, kao i mi što danas kašto pitamo. Interogativnijem veznicima nije zadaća vezati riječi ili rečenice, nego uznositi jednu riječ između drugijeh i to onu, na koju se očekuje odgovor, a koja se baš riječ uznosi, to se pokazuje rečeničnijem akcentom (Satzaccent.) Kada se maloruski pita: *чи* (пійдеш) за мене? erb.-čít. 153., odgovara se пійду, jer se partikulom uznosi riječ пійдеш, a da se pita: *чи* (за мене) пійдеш?, odgovorilo bi se: за тебе. (Riječi, koje su u zaporkama, znače, da

Digitized by Google

imaju na sebi rečenični akcenat.) Još mislim za disjunktivne veznike, da su postali prije svijeh ostalijeh izuzevši dakako već pomenute kopulativno-adversativne i interogativne. I ńihovu je potrebu živo osjećao razvitiji jezik. Kada se staroslovenski veli любай отьца ли матерь mikl.-lex, tu riječca ли tako spaja riječi отьца i матерь, da ako nije jedno, onda je drugo, a to je svakako takav odnošaj među riječima, da je razvitiji jezik morao osjećati nuždu, kako će ga izraziti.

V. Pomenuti veznici nijesu u slovenskijem jezicima jedini izvor, otkle su potekli drugi izražaji za odnošaje među riječima i rečenicama. Još je tomu jedan obilat izvor, a to su adverbi, koji su izvedeni od pronominalnijeh osnova, a znače vrijeme, mjesto i način: hrv. *kada, gdje, kako.* Kako su se u slovenskim jezicima rečeni adverbi pretvarali u veznike i kako su im se značeńa razgranala, o svem će se tomu govoriti na svom mjestu. Osim rečenijeh triju adveraba ima, kako je već kazano i drugijeh što adveraba što ostalijeh riječi, koje su u slovenskijem jezicima dobile veznička značeńa. Ali sve su te riječi tek sekundaran izvor vezničkijem značeńima, koja iz ńih ne teku onako obilato, kako teku iz onijeh već navedenijeh veznika i adveraba, a što i teku, nijedno značeńe nije takvo, kakvoga već ne bi bilo od pomenutijeh veznika i adveraba. Napokon veznici uzeti iz tuđijeh jezika nijesu samo razmjerno vrlo mladi, nego je i ńihova sposobnost, da bi se iz ńih razvijalo više značeńa, sasvijem neznatna. Što je doslije rečeno, složimo u ovaj prijegled veznika, kojega se drži ova radńa:

1. kopulativno-adversativni veznici.
2. interogativni.
3. disjunktivni.
4. adverbi načina. } od pronom. osnova.
5. „ mjesta. } od pronom. osnova.
6. „ vremena. } od pronom. osnova.
7. ostale riječi, koje su postale veznici.
8. veznici uzeti iz tuđijeh jezika.

VI. Ovdje je najzgodnije mjesto pokazati, da i današńi jezici, kolikogod su savršeni prema onomu stańu, u kojem je jezik bio, kad je još bio bez veznika, mogu spajati riječi i rečenice bez veznika te ih naprosto nizati jedne do drugijeh. Ja navlaš velim, da i današńi jezici mogu biti bez veznika, a ne velim, da ih mogu izostavljati, jer mislim, da sam bliže istini i pravomu shvaćańu zadaće veznika, ako onako reknem, a ne ovako. Istina je, da jedno

Digitized by Google

i drugo znači gotovo isto, ali to „gotovo“ svjedoči, da nije baš isto. Kad bih rekao: i današńi jezici mogu izostavļati veznike, onda bih nestadak veznika tumačio elipsom, a u naučnoj sintaksi vaļa elipsu i pleonasam stezati na što rjeđe slučajeve, kao što ih doista učeni ļudi i stežu. Za to volim kazati: i današńi jezici mogu biti bez veznika i tijem podjedno izričem, da su takvi slučajevi odjek onoga još doba, kada je jezik imao vrlo malo ili nikakvijeh veznika. Evo samo ńekoliko primjera, gdje nema veznika, a mi bismo ga očekivali. Staroslovenski. гради, виждъ ἔργου καὶ ἰδὲ mikl. synt. 260. въстани, постели себѣ ibid. (bez kopulativne partikule). Slovenski. za to ja ne ven, se je navčil ali ne (bez interogat. part.) vaļ.-prip.-progr. 34. — bog ve, bomo se vidli gda. Vraz.-pjes. 166. — je oče junak, bo sin gotovo vojšak jan.-cvet. 89. (bez kondicionalne partikule). Bugarski. думай ми, щъ те убијъ (bez disjunktivne part.) doz.-pês. 83. — осѣти се младо Турче, умрѣла е бѣла Неда 89. (bez deklarativne part.) — Hrvatsko-srpski. jesi bil srdit? vaļ.-prip. 163. — tu si, pobratime? Vuk-prip.146. ne znaš kaka biļa od omraze? Vuk-pjes. 15. (bez interogativne partikule). duva vetrina, krše se drva, misliš, sve će iz korena izvaliti. Vuk-prip 142. čini mi se, bi mi boļe bilo. Vuk-pjes. 32. — ja sam reka, nikad doći ne ćeš. 38. — mlidijaše, u ńemu je blago. 64. — a mišļaše, niko ga ne čuje. 349. (bez deklarativne partikule) — nokti su mu, orati bi mog'o Vuk-posl. 226.-pjes. 403. — kosa im je, ńom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se. Vuk-pjes. 523. (bez konsekutivne partikule). Maloruski. я перше пійду, обмоюсь rudč.-skaz. 1. 10. — пійду візьму масла 1. 203. приди, побачиш. 76. (bez kopulativne partikule). — не мог би ти мене вилічить? 58. — не рад би б ти моєму братику? 85. — жінко, ти не чула? 2. 187. (bez interog. part.). — найду, вернусь; не найду, то буду довго ходить rudč.-skaz. 2. 126. коня возьмуть, — другий буде; тебе убьють, — більш не буде. čub.-pês. 19. — не будеш ти, — буде другий. 62. (bez kondic. part.). — у ловить лисичка де курочку, то сама не ість, а іому принесе. rudč.-skaz. 1. 24. — перши півні заспівають, до дому вернуся. čub.-pês. 143. (bez temporalne partikule). Ruski. дерзай, иди. mikl.-synt. 260 — поди-ко, напой насъ. ibid. (bez kopulativne partikule). добрый пастухъ не о себѣ печется, о скотинѣ Dalь.-posl. 75. — не каша кормитъ, ложка 80. не ради красы шуба, ради тепла. 245. — не ради прихожества, ради крѣпости. ibid. не мѣсто человѣка краситъ, че-

Digitized by Google

ловѣкъ мѣсто. 276. (bez adversativne partikule). что бы это. значило, козлёночекъ всё бѣгаетъ на море? afan.-skaz. 2. 510. — что значитъ, медвѣдь черезъ колоду скачетъ? Dalь.-posl. 64. — говорятъ въ старину все такіе то удальцы рожались afan.-skaz. 2. 221. — видитъ, гуляетъ рогатой скотъ. 3. 66. (bez deklarativne partikule). не плюй въ колодезь, случится напиться. Dalь.-posl. 204. (bez kausalne partikule.) вотъ воротится царь, я попрошу тебя зарѣзать afan.-skaz. 2. 509. былъ онъ свѣтелъ какъ ясный день, а увидалъ Ивана-царевича, и сдѣлался мрачнѣй темной ночи. 1.286. мужикъ напьется, съ бариномъ дерется, проспится, свиньи боится Dalь.-posl. 387. (bez temporalne partikule). велико ли дѣло — полковникъ? Генералъ захочетъ, [illegible] арестъ поставитъ. afan..skaz. 1. 122. съѣшь моего ржанаго пирожка, скажу. 209. — подайте мнѣ виноватаго; не подадите мнѣ виноватаго, я васъ всѣхъ проглочу. 330. — выстроишь, — отдамъ за тебя дочь; не выстроишь, — живаго съѣмъ 2, 328. (bez kondicionalne partikule). Ovamo idu i slučaji, gdje какъ znači: *kao da,* dakle bez kondicionalnoga *da:* корабль сталъ, *какъ* ни въ чемъ не бывалъ. afan.-skaz. 1. 402. — вдругъ освѣтило весь садъ такъ, *как*-бы онъ многими огнями освященъ былъ. 2. 2. домой пришелъ Иванъ, *какъ* нигдѣ не бывалъ. 75. Češki. pojd, viz. mikl.-synt. 260. (bez kopulativne partikule) to nebyl jelen, byla laň. erb.-pís. 1. 81. (bez adversativne partikule). já ti nesmím věnec dáti, byla bych lána od své máti (bez kausalne partikule) erb.-pís. 1. 38. oženíš se jednou, tvářičky ti zblednou, krása se ti promění. erb.-pís. 1. 96. (bez kondicionalne partikule). Polski. śpisz ty, Basiu? lud VIII. 48. puścisz nas? 92. — kupisz jałowkę? 198. (ber interogativne partikule). sama widzisz, my sami sobie wszystko przenosimy. erb.-čít. 122. — widzą, stoji zamczysko stare na górze. lud VIII. 77. — rzekłbyś, ptasiego tylko nie dostaje mleka. mick.-tad. 264. (bez deklarativne partikule). w tydzień jeden tak lud nasz Prusaków wychłostał i wygnał, na lekarstwo Niemca byś nie dostał. mick.-tad. 167. (bez konsekutivne partikule). nie było nas, był las; — nie będzie nas, będzie las. lud VIII. 262. (bez temporalne partikule). ma być kwaśne, — to niech będzie jak ocet. lud VIII. 260 (bez kondicionalne partikule). Tako je i ovo: śmieje się, *jakby* się nic nie stało. lud VIII. 68. (smije se, kao *da* se nije ništa dogodilo). Gorńolužički. do pół su puća tam ne přijeli, 'cyše so młodemu panej pić. volksl. 1. 91. — ja bych

Digitized by Google

dawno k tebi přišoł, puća, šćežki ne znaju 201. (bez adversativne partikule). nimaš ty žanej džówki? volksl. 1. 33. — neje tu moja lubčyčka? 83. — z'ladnješ lisćička zelenecho? 158. (bez interogativne partikule). pšeco sy prajiła, bohata sy; njetk' lej će widžimy, bez košlje sy volksl. 1. 245. (bez deklarativne partikule). maš ty 'šće sydom lět wandrować, da 'cu ći swěrna wostaći. volksl. 1. 73. — 'ceš moja swěrna mi lubka ty być, da 'cu ći ćelatka znamakować 79. — neje jedyn, da je druhi. 216. — nejsy jón ty brał, ja jón pak tola też nejsym brał. 286. (bez kondicionalne partikule). Dońolužički. cłojek, wčle ty sy napśeł? volksl. 2. 83. — mama, je to mój nan? jord.-bajk. 62. (bez interogativne partikule). pśece sy groniła, pěnjeze maš. volksl. 2. 130. (bez deklarativne partikule). sy mi wěrnje wotsłužił, 'cu śi wěrnje zapłašiś. volksl. 2. 24. ne znajoš ty mje pó nócy, rozmejoš ty mje pó rěcy. 26. njamaš ty niži nikogo, ga maš ty lubego. 51. — 'cošo ten nowy dwór raži wiżeś, 'comy jen derje wam pojeżeś, 'comy jen teke wam spokazaś. 135. (bez kondicionalne partikule). njejsom ja nikulka wjasołšy był, ak som swóju lubcycku měł 30. (nijesam nikada bio veseliji, nego *kada* sam imao svoju ljubu; — toga *kada* nema u dońolužičkom primjeru).

PRVO POGLAVLJE.

Kopulativno-adversativni veznici *a, i, da, ta (te), že, e, ne (no, nu).*

I.

Veznik *a.*

1. Taj je veznik u svezi s demonstrativnom pronominalnom osnovom *jo*, od koje je postao staroslov. pronomen и-я-ю. Otud se vidi, da je pravi oblik rečenomu vezniku *ja*, kako se doista kašto nalazi u bugarskom i u hrvatsko-srpskom jeziku. Što se prvobitno *ja* pretvorilo u *a*, to je kao i оуже pored юже t. j. tomu je u najstarije vrijeme stajao razlog u položaju riječi u rečenici, što se u indijanskoj gramatici zove *sandhi*. Riječca *a* ili *ja* mogla bi biti upravo instrumental sing kako je n. pr. grčko οὕτω πώ-ποτε — ili δημοσίᾳ, πῇ, Brugmann griech Gram. 59. 60. Veznikom se *a* izriču u slovenskijem jezicima različni odnošaji riječi i rečenica, a najčešće adversativnost i kopulativnost. Kako je veznik *a* demonstrativnoga pronominalnog postaña, tako se ne treba čuditi, što uza ń rado priañaju partikule, koje stoje u svezi s demonstrativnijem pronominalnijem osnovama *no* i *to*, te

Digitized by Google

mjesto samoga *a* često dolazi *a to, a ono,* i to pojačeńa radi, kad se sámo *a* osjeća kao slabo. Posebni razlog tomu pojačivańu reći će se pod br. 20. Sada da vidimo, što sve znači veznik *a*.

2. Veznik je *a* adversativan.

Mjesto mu je u rečenici gotovo uvijek ispred one riječi, koja se uzima, da je drugoj kojoj protivna, a ako se dvije rečenice protive jedna drugoj, onda *a* stoji na početku druge rečenice. U prijegledu, koji dolazi, ne odjeljujemo onijeh slučajeva, gdje *a* izriče protivnost među riječima, od onijeh, gdje je protivnost među rečenicama, jer protivnost ostaje protivnost, te vezniku *a* nije značeńe modificirano, stoji li među riječima ili među rečenicama. Staroslovenski. единого възненавидитъ, *а* дроугаго възлюбитъ, ли единого дръжитъ са, *а* о дроузѣмъ небрѣшти вьчьнетъ. zogr.-matth. 6. 14. — лиси ѥазвинъı имѫтъ и пътица небесьскыа гнѣзда, *а* сънъ чьловѣчьскъı не имать кде главъı подъклонити zogr.-matth. 8. 20. — не оубоите са оубиваѫштиихъ тѣло, *а* доуша не могѫшть оубити. zogr.-matth. 9. 28. — васъ питѣетъ хлѣбъ, *а* мене слово божиѥ. supr. 14. — навъıкохомъ покарıати са богоу, *а* не къıземъ. 43. Slovenski. U tom je jeziku partikula *a* dosta rijetka. dela je dosti, *a* moža ni, da bi se ga lotil. jan.-slovn. 222. sanj je laž, *a* bog je istina ibid. Kašto se združuje ta partikula s partikulom *pa,* koja je također adversativna, te adversativnost biva jača: ednouk je bio eden kovač pa je meo ženo, *a* ona je *pa* bila coprnica, i meo je dva detiča, pa je bio eden debeli, *a* drugi *pa* sühi. Kres 270. Bugarski. человѣкъ-т излѣзне на вън, *а* жена му бѣше взела да работи erb.-čít. 208. — редъ-т е на менѣ, *а* не на тебѣ. cank.-gram. 68. Стоян с мѣшница засвири, *а* Марийка ѝ заиграла. doz.-pês. 8. овчари гони със главни, а кучета-та с каменѣ, *а* менѣ нищо не каже. 11. — мама тебе учеше, *а* ти мама не слушаше. 41. Partikula *a* glasi također *я,* a to joj i stariji oblik: гора никому не дума, *я* Либену гора продума. 38. тебѣ бѣ майка Стара Планина, *я* либе ти гора зелена. ibid. ой мале мила мало, змѣй си имам ф пазуха-та, фтегни ръка, извади гу: — *я* майка хи отговори (*а* majka joj odgovori). 125. Slovenskomu *a pa* odgovara bugarsko: *а пак*: Иванчо жално заплака, *а пак* Пенка се засмѣла. dos-pês. 107. Hrvatskosrpski. na jenkrat otpre se štala, *a* nutri dojdu tri ženske, *a* to su bile Sujenice. vaļ.-pripr. 89. z mastjum im vrat namaži, *a* s palicum je vudri, pak budu živi. 119. — ti nosiš jednoga, *a* ja troje. Vuk-prip. 13. — oni nisu mogli ja-

Digitized by Google

buke sačuvati, *a* on je sačuva 16. brada narasla, *a* pameti ne donijela. Vuk-posl. 28. zao čoek s tobom jede i pije, *a* jamu ti kopa. 85. — djever snasi o sramoti radi, *a* a brat sestru sestrom ne doziva. Vuk-pjes. 2. — ne more se nać divojka poštena, *a* z mlekon. mikul.-prip. 146. — Pored *a* nalazi se i *ja* kao i u bugarskom jeziku: sam otide poļem kruševačkim; *ja* kad bio niz široko poļe, obzire se ka Kruševcu b'jelu. Vuk-pjes 217. — ne ćeš izić ni iznijet glave, *ja* nekmoli izvesti djevojke. 470. Mjesto samoga *a* dolazi i *a to* ili *a ono:* carev sin uzme goluba te ga raspori, *a to* u golubu vrabac. Vuk-prip. 49. ja pravim držalicu, *a ono* se načini kijak; ja kijak i volim. Vuk-posl. 109. Maloruski. як плаче, жемчуг сиплеця, *a* як смиѣця, так усяки квітки цвітуть. erb.-čít. 48. — покіль я був молодим, так мене й жаловали, *a* тепер я старий, так мене й бьють. rudč.-skaz. 1. 13. — ти в мене один син, *a* я в тебе одна мати. 2. 94 — свитить місяць, *a* не гриє. čub.-pês. 24. взяла коня за поводи, *a* милого за ручен'ку. 41. — Znatni su onaki slučaji, kad se partikulom *a* izriče osobito jaka adversativnost, gdje bi n. pr. u hrvatskom jeziku stajalo: *nego,* mislim iza rečenice ili riječi, koja je zanijekana: не я, *a* бігъ маѣ erb.-čít. 136. — не у Гапки ти був, *a* ти був в старій горяльні rudč.-skaz. 1. 78. — не сплю. *a* думу думаю и за тебе споминаю. čub.-pês. 64. — коню мій, чом води не пьеш, *a* копитами землю бьеш? 80. Mjesto samoga *a* nalazi se i *a to:* як би я твоя, напоіла б коня, *a to* я не твоя, не напою коня. čub.-pês. 158. — самим нічого істи, *a to* ище барану треба. rudč.-skaz. 2. 130. Ruski. помруть и дѣти наши, *a* конца пѣсни этой не дождутся. Dalь.-posl. 58. — ти пеки пироги, *a* я поѣду за рыбой. afan.-skaz. 1. 1. — я пошла, *a* вороны летятъ да кричатъ. 50. кабы ты былъ полковникомъ, *a* я полковницей, — иное дѣло! всѣ бы намъ завидовали. 122. — идетъ по улицѣ, *a* малые ребятишки поймали котёнка и мучаютъ. 2. 309. I u tom jeziku ima slučajeva, da partikula *a* služi za osobito jaku adversativnost i odgovara našemu: *nego.* N. pr. Снѣгурка ростетъ не по днямъ *a* по часамъ. erb.-čít. 200. — не бой ся собаки брехливой, *a* бой ся молчаливой. Dalь.-posl 195. — *A.* неужли ты отъ роду слѣпой? *B.* нѣтъ, ни отъ роду, *a* мнѣ выколола глаза Анна Прекрасная. afan.-skaz. 2. 172. Partikula se *a* može pojačiti riječcom *to,* te biva *a to:* вы тогда бъ были добрые рыцари, еслибъ выѣхали съ нимъ въ чистое поле да живаго побѣдили, *a to* убили соннаго.

Digitized by Google

afan.-skaz. 2. 12. — да это бы еще куда ни шло, *а то* въ яѣдники пустился. turg.-zap. 1. 123. Kako je *a* demonstrativnoga postańa, može se pojačiti ne samo demonstrativnijem *to*, nego i partikulom *nu*, koja je takodjer demonstrativnoga postańa: я бы пустиля, *а ну* какъ ты уйдешь? afan.-skaz. 3. 229. Mjesto *а ну* običnije je *анъ*: хвать въ карманъ, *анъ* дыра въ горсти. Dalь.-posl. 35. — посулилъ мостъ, *анъ* съ посулу ни конному ни пѣшему проходу нѣтъ. 178. думалъ сѣно косить, *анъ* дождь. 426. — рыбки поймаю, продамъ, — *анъ* вотъ и деньги. afan.-skaz. 1. 415. онѣ себѣ тѣмъ ждали облегченья; *анъ* въ дѣлѣ вышелъ оборотъ совсѣмъ не тотъ. Kryl. 128. Bjeloruski: ты харошая, *а* твоя насербіца еще харошая. afan.-skaz. 2. 242. — и я там быу, мед. вино пиу, на барадзѣ цекло, *а* у роцѣ не было. 244. Jáko adversativno značeńe nalazimo u primjeru: эта не матка мене заве, *а* вѣдьма! afan.-skaz. 1. 199. Češki. Janeček pásal kozy, *a* dědoušek dělal doma syrečky, *a* pak je spolu jedli. erb.-čít. 29. — já tobě zavdala jedno jablíčko, *a* ty mně za ně dej svoje srdečko. erb.-pís. 1. 104. zvoní koně podkovami, *a* vojaci šavličkami 2. 56. — milý bože, so ja zkusím na tom světě nouze, hladu! bídně život chránit musím, *a* zde tolik těch pokladů! erb.-kyt. 22. U ovom se jeziku partikula *a* pojačava riječcom *ono*, te od *a ono* biva: *ano:* neubýváť jich, *ano* spíš přibývá erb.-kyt. 165. Slovački. on pytal, aby jeho zverom dali po dva barany, *a* jemu aby prichystali ostrú šabľu. škult.-dobš. 4. — mne bude slanina, *a* tebe žaba. 9. — tá dievka len smiech robila, *a* nikda vráteno ne napriadla. 13. — ešte bou od zámku dělako, *a* už sa mu múri blišťali. rim.-pov. 41. Polski. jedna była jéj prawdziwą córką, *a* druga pasierbicą. erb.-čít. 123. — ona baba idzie napród, *a* dziewczyna idzie za nią. lud. VIII. 20. — przechodzi koło tego grobu, *a* tu na nim ćtéry lilije wyrosły. 36. — ta jest moja, *a* nie insza. 46. tyle lat upłynęło, *a* ty śmiesz pomstować jeszcze. 94. — znałem myśliwych lepszych od was, *a* chybiali. mick.-tad. 134. Pored adversativnoga *a* nalazi se još *atoli*, gdje je partikuli *a* složenoj već s *to* kao u drugijem jezicima još dodano *li*, koje je i samo dosta često adversativno u ńekijem jezicima: szukano pana młodego dokoła, nikt *atoli* znaleść go nie mogł. lud VIII. 2. — na kolanach błagał, żeby mu powiedziały; królewna *atoli* mówić przyjaciołce zakazała. 24. starszy djabeł pochwalił młodego, że sztuczka ta była niezła i dzień ten on dobrze przesłużył; nie tyle *atoli* powiodło mu się w dniu następnym.

Digitized by Google

165. Kao u ruskom, nalazi se i u poļskom jeziku *a nu*: jak umarła, tak ją zanieśli do kościoła; *anu* pierszą noc dał ji jednego (żolnierza) na wartę. lud. XIV. 73. Kašupski. jinsze kraje chwalémé, *a* w swojich sedzémé. cen.-gram. 72. — té możesz to kjêjinga zrobic, *a* nie w niedzelę. 74. Gorńolužički. do pół staj łučki nje přišłoj, *a* dwaj staj 'rodaj nadejšłoj. volksl. 1. 48. — duż so stara Wĕra na łopatu syže, *a* wonaj ju fuk! nuts suhnyštaj do pjecy. volksl. 2. 173. Dońolužički. cogo dla tužyš, golica! wšak jo ten swĕt šyroki dosć, *a* gólcow hyšćer wĕc! hórn.-pĕs. 15. — gaž ty k janomu chóremu přijžoš, *a* ja stojim we głowach, ga bužo humrjeś. jord.-bajk. 18.

3. Veznik je *a* kopulativan.

To je značeńe u češkom i u oba lužička jezika običnije od adversativnoga, a u ńekijem jezicima, kao u staroslovenskom, slovenskom, bugarskom, hrvatskosrpskom i maloruskom čini se da toga značeńa nema. Ruski. мужикъ потихоньку выпустилъ изъ мѣшка невѣсточку *a* впихалъ туда собаку. afan.-skaz. 1. 5. — я всю вселенную изойду, *a* вамъ невѣсту не найду. 2. 180. Bjelorusski. кагда ты бев тапара нарубаеш *a* бев агню спалиш, так пайдзеш дамой. afan.-skaz. 1. 309. Češki: U tom je jeziku *a* najobičnija kopulativna partikula. když nikdo dlouho nepřichazel, sedli *a* jedli *a* pili. erb.-čít. 10. — plakal po dědouškovi *a* po babičce. 44. než ten věneček dovila, třikrát padla *a* omdlela. erb.-pis. 1. 35. zajedu kamsi v hory *a* lesy do cizí krajiny. 189. — poručil jim, by si pokoj dali *a* se nevadili. 3. 175. Ovamo mislim, da ide i riječ *arci*, koja je po svome postańu i najstarijemu značeńu = *i reci* (staroslov. и рьци), a otle se u odgovorima razvilo značeńe: *da, dakako;* iz odgovôrâ je moglo je to *arci* s rečenijem sekundarnijem značeńem provaliti i drugamo. *A.* tehdy jsi také plakal? *B. arci*, vida někoho plakati nemohu se zdržeti od pláče. jungm. i myť jsme *arci* domnivali se. jungm. Slovački. kráľová dcéra zišla *a* sadla na koňa. škult.-dobš. 4. — skočila mu v ústrety *a* pred všetkymi ho objala. 7. — dosť sa ho naprosil *a* nahovoril sa mu. 21. — strach *a* hrúza ju obišly. 61. — kraluvali *a* panuvali šťaslivo. rim.-pov. 26. — tri dni *a* tri noci pominuli. 38. Poļski. zajdzies do tego *a* tego miasta. lud VIII. 69. — kto wędruje *a* wędruje, to bylekaj nocuje. 259. — ostróżność *a* sekret jest to dusza wojny. Linde. Kašupski. tak wojc na kolana (scil. pade) *a* płacze. cen.-skôrb. 104. — tak zaczął rębic *a* rębic. 145. Gorńolužički. dženśa je lĕto *a* dżeń, zo

Digitized by Google

smy tuhlej byli. volksl. 2. 182. — svoju je šiju *a* 'łowu zrazył. 1. 31. — česć nje krydnu za złoto *a* sljebro. 42. — hólčik tón skhore *a* wotemre. 85. — budžeš běla *a* čerwena. 184. Doňolužički. w ruce chwožišćo žaržachu *a* z nim hokoło ganjachu. erb.-čít. 93. — šykne te rataje worat jedu, jano ty spiš *a* lažyš. volksl. 2. 32. — (žówčo) sedało jo *a* gledało. 67. — bužo se za nju staraś nawoženja ako muž za swóju równju *a* se žednje wot njeje nje wotžéliś. 248. přijžo ten cłowěšk k tomu gójcoju a žašo k njomu. jord.-bajk. 18.

4. S prvobitnijem adversativno-kopulativnijem značeńem partikule *a* stoji u svezi pojav, da ta riječca spaja u dijalogu odgovor čeladeta *B.* s pitańem ili s pozivom ili s progovorom čeladeta *A.* Ako ja n. pr. hrvatski govoreći upitam koga: jesi li me vidio? — te mi on odgovori: *a* jesam, onda u tom dijalogu partikula *a* ima adversativno-kopulativno značeńe; — kopulativno, što spaja dvije rečenice: pitańe i odgovor u jednu cjelinu, kako pravo govoreći i jesu jedna cjelina, jer je pitańe sámo po sebi ńešto krńe, te se dopuńava odgovorom, a odgovor opet nužno suponira pitańe; — adversativno je u toj porabi partikuli *a* značenje u toliko, što pitańe i odgovor nijesu stvari identične, ne izriču isto: pitańe je kao ńešto nategnuto, a odgovor kao ńešto popušteno ili odapeto. Adversativni je momenat ipak jači. Hrvatskosrpski. *A.* je li se srdite? *B. a* nikaj se ne srdim. valj.-prip. 164. — *A.* kaj ovde iščeš? *B. a* idem po svetu službe iskat. *A.* očeš pri meni služiti? *B. a* očem, zakaj ne! 207. — *A.* ča ste došli k nam? *B. a* pustite me malo počinut, pa ću vam potle povedat. mikul.-prip. 10. Maloruski. *A.* що се на возі лежить? *B. a* ведмідь. rudč.-skaz. 1. 17. — *A.* хто се с тобою йде? *B. a* се мій брат. *A.* то він піськ мене? *B. a* висьме. 66. Ruski: *A.* зачѣмъ ты ножъ точишь? *B. a* ножъ точу, тебя рѣзать хочу! afan.-skaz. 1. 111. — *A.* кудажъ ты пойдешь? *B. a* куда глаза глядятъ. 2. 369. — *A.* у кого-жъ ты былъ поваромъ? *B. a* у прежняго барина. turg.-zap. 1. 144. Češki. Tu će biti rijetka ta poraba partikule *a*; u jedinom primjeru, što ga imam, nije baš pravi odgovor na pitańe. *A.* co ty, šelmo, co tu děláš, že ty koně v žitě máš? *B. a* ja nejsem žadny šelma, ja jsem hodné matky syn. erb.-pís. 2. 142. Partikulom *ano* (a + ono) veoma rado Česi odgovaraju na pitańa; n. pr. *A.* viděli ho? *B. ano* (razumijeva se iz pitańa: viděli jsme). Jungman piše: ke všemu *ano* říká — ein Jaherr. Vidi i mikl.-synt. 80. Polski. *A.* synu, coś to upolował? *B. a* zwiérza. lud

Digitized by Google

VIII. 37. — *A.* czy to ty, kolego? *B. a* jużci ja. 136. — *A.* cóż żonka zdrowa? *B. a* zdrowa 180. — *A.* świeci miesiączek? *B. a* świeci. 237. — *A.* jakżeście się zgodzili? *B. a* sto dukatów. XIV. 356. — Kako se inače mjesto samoga *a* nalazi *atoli*, tako je i ovdje: *A.* gdziez jest was mąż? *B. atoli* orze przy drodze. lud VIII. 145. — Nalazi se i *a to: A.* kiedyz mi ten gros oddacie? *B. a to* na Wielkanoc. 185. — Kao u češkom, dolazi i u poljskom *ano: A.* gdzie ten źrébak leżał? *B. ano* pod mojim uozem. lud. XIV. 306.

5. Kada tko razgovarajući se s kim prihvati mu riječ ili ńegovijem riječima doda svoje, i to se doňekle može držati odgovorom na tuđe riječi, premda prvo čeljade, kojemu se riječ prihvaća, ništa ne pita. Tako tumačimo porabu partikule *a* i u ovakijem slučajima, kakve ćemo sada navoditi. Hrvatskosrpski. искао (солдат од бабе), да му да што да једе, а она му казала да нема у кући ништа за јело; онда солдат рече: *a* ти дај ми барем тигањ и мало воде. Vuk-posl. 135.[1] — *A.* u ribe, kurvo! *B.* ja sam bila u ribama, ali me prokazaše. *A. a* ti u lisice! Vuk-prip. 24. — *A.* помоз', бог, зла жено! *B a* како сам ти зло учинила? Vuk-posl. 254. — U ovom pošljeďnem primjeru pita ono čeljade, koje odvraća riječi, a takvijeh primjera ima još: *A.* hoću da crknem tebe vijajući. *B. a* što si lud, te nosiš tu alu? Vuk-prip. 26. — *A.* ko ti je u dvoru? *B.* moj brat. *A. a* što je došao? 30. — *A.* hajdemo na vašar. *B. a* s čim ćemo, kad nemamo nigde ništa? 38. Maloruski. *A.* а стой, почкай, цигане! *B. a* чого ти, пражий сину! erb.-čit. 142. — *A.* добре ночуй! *B. a* де-ж я свої воли поділу? rudč.-skaz. 1. 15. — *A.* продай мені жорно. *B. a* скільки даси? 35. — Tako se upotrebljava i *a ну: A.* не плач, я тобі скажу. хто тебе спасе. *B. a ну* скажи, хто спасе. rudč.-skaz. 1. 114. Ruski. *A.* матушка, я боюсь оставаться одна *B. a* ти собери подружекъ на посидѣльки. afan.-skaz. 3. 227. — *A.* я на тебя сердитъ. *B. a* за что на меня сердиться? 311. — *A.* я потерялъ платокъ. *B. a* какой онъ былъ? Dalь.-posl 71. — *A.* пойдемте сперва къ Хорю. *B. a* кто такой Хорь? turg.-zap. 1. 8. — I ovdje imamo *a to* mjesto samoga *a: A.* что-жъ ты теперь домой идешь? *B. a to* куда! извѣстно домой. turg.-zap. 1. 66. — *A.* я найду его. *B. a to* не найдешь. Dalь.-slov. Češki. *A.* nemám

[1] Hrvatski ili srpski primjeri, koji su u ovoj raspravi pisani ćirilicom, nijesu uzeti iz narodnijeh umotvorina, nego su riječi samoga Vuka.

Digitized by Google

vůle jiné, než jak máti chce. *B. a* kde je, děvče, máti tvá? erb.-kyt. 58. Polski. *A.* ja przywiózem młodéj wody. *B. a* gdziez ją mas? lud VIII. 73. — *A.* te świeczki, które tu widzisz, są to płomyki żywota ludzkiego, w miarę jak się która dopala, przychodzi i życie ludzkie do swego kresu, a gdy się dopali i zgaśnie, to i umiera człowiek. *B. a* któraż tu jest moja świeczka? 137. — (Kum kuma moli, da mu posudi groš; kum daje i pita:) *a* kiedyz mi ten gros oddacie? 185. — Pored *a* nalazi se u ovakoj porabi i *ano:* ona się boji strasznie, bo widzi przed sobą smoka okropnego; wszelako mówi: nic się nie boję; — *ano* kiedy się nie bojisz, to śpij ze mną. lud. VIII. 48. — *A.* abo za tego pójdę chłopa, abo mnie pochowajcie. *B. ano* niech będzie. 120. — *A.* jeżeli wykonacie trzy punkta, to s wami pićniądze będą. *B. ano*, to gadajcie czego chcecie. 146.

6. Ni takvi primjeri nijesu rijetki, da se partikula *a* upotrebljava u početku pitańa, a to pitańe nije nadovezano na predašńe tuđe riječi. Koga već dugo nijesam vidio, pa ga napokon iznenada sastanem, zapitaću ga: *a* gdje si bio do sada! Tu dakle ne može biti ni spomena o tom, da partikula *a* spaja dvije rečenice, jer je rečenica samo jedna. U rečenom hrvatskom primjeru i u svijem ńemu sličnima, što se malo dale navode, moglo bi biti pitańe i bez partikule *a*, pak bi opet bilo jednako jako kao i s ńom; za to partikula *a* ne može služiti za pojačenje pitańa, nego ona izriče, da je pitaocu ńešto novo i neobično. Što čovjek pita, to mu je novo i neobično prema ńegovu dotadašńemu znańu i mišļeńu („kad se naiđe tijelom ili umom na štogod što je drugojačije od onoga što je dotle bilo“ Daničić u akad.-rječn. 1. 1.) Lako se razumije, za što se baš adversativna partikula upotrebļava u toj službi, jer nije muka naći svezu između nenadanosti i novosti s jedne strane i između adversativnosti s druge. Hrvatsko-srpski. *a* đe si mi, čiča Radivoje? akad.-rječn. 1. 1. — *a* čuli me, mila nano moja? ibid. Maloruski. *A. a* що ти таке? *B.* вовк! rudč.-skaz. 1. 2. — добри вечер тобі, дядьку Трохиме, *a* дома ваш Василь! 78. — *a* що не мав зайця? и ніщо не виходило? 146. — ой серденько ти моє *a* чи любиш ти мене? čub.-pês. 87. Ruski. *a* кто слыхалъ, чтобъ медвѣдь летѣлъ? Dalь-posl. 453. — послѣ того стали братья его дѣлить отцовское имѣніе и раздѣливъ по себѣ дураку ничего не дали; то онъ и говорилъ: *a* мнѣ-то что? erb.-čít. 180. — собрали столъ и стали обѣдать: — „*a* гдѣ-же козлёночекъ?“ спрашиваетъ

Digitized by Google

царь. afan.-skaz. 2. 509. Polski. ǿna się spuszcza z drzewa, a tu chłop wiezie koryta; ǿna go się pyta: *a* gdzież jedziesz? lud VIII. 180. Dońolužički. *a* żoga su ty 'cora był? volksl. 2. 55.

7. Toj porabi partikule *a* stoji vrlo blizu poraba, koju možemo nazvati eksklamativnom. Kao što nijesmo vidjeli rečenice, kojoj bi se protivilo pitańe, kojemu je na početku *a*, nego je adversativnost samo u misli, tako ni u primjerima, što ćemo ih sada navodíti, nema takve rečenice. Kada tko što iznenada opazi ili se čemu iznenada domisli, onda opet služi partikula *a*, da se izrazi ta nenadanost. Osobito rado stoji u takvijem prilikama *a* s vokativom ili s imperativom, koji su prema drugijem oblicima eksklamativni, onaj prema oblicima deklinacije, ovaj końugacije. I poziv se može smatrati kao ńešto nenadano. Bugarski. стани *a* стани! doz.-pĉs. 4. — *я* да ми, кумче, посвириш! 8. — *я* си глава-та подигни! 32. — Игна из прозорец погледнъ та на Панча продума: *я* бѣгай, войводо! 46. — овчарче братец да ми си, *я* прийди та ме отвръжи. 59. — *я* да идеш, мамо! 108. Hrvatskosrpski. onda veli bogec gospodaru: *a* moj gospodar, jaz vam imam nekaj povedati. vaļ.-prip. 81. — *a* svijete, *a* vraže, vele ti moreš! akad.-rječn. 1. 1. — *a* lipe pravde, *a* lipa načina jednoga kraļa! ibid. *a* da vidiš zlosretne punice! ibid. — *a* da ti je pogledati, druže! ibid. Maloruski. *a* приготовимо обід! rudč.-skaz. 1. 24. — *A.* *a* здорови, молодці! *B.* *a* драстуйте, братці, драстуйте! 42. — *a* ти прийшов тепер до мене! 110. Ruski. царевна положила на царевича руку, онъ еле выдержать смогъ, совсѣмъ задыхаться сталъ; — *a*, думаетъ царевна, такъ ты эдакой богатырь! afan.-skaz. 2. 189. Polski. *a* ty psie niegodniku, nimiałeś się gdzie obwiesić jak na święconém miejscu! lud XIV. 289. Dońolužički. *a* górej, górej żówcyščo! volksl. 2. 127. Sámo se po sebi razumije, da će biti i takvijeh primjera, da čeļade prihvaćajući riječi drugoga čeļadeta upotrebļava eksklamativnu partikulu *a*. Hrvatski. *A.* bog pomogel, kovač! *B.* *a* bog pomozi, Kraļevič Marko! vaļ.-prip. 66. Ruski. *A.* я все мотался подъ ногами, щобъ ты запуталась да упала. *B* *a*, *a*, каналья! такъ пустиже тебя собаки ѣдятъ! afan.-skaz. 1. 38.

8. U primjerima, koji su sada navođeni, moglo bi se reći, da je *a* interjekcija; ali ja mislim, da mi je pošlo za rukom bez silovitoga navlačeńa i natezańa dovesti u sklad s vezničkijem značeńem i one slučajeve porabe, gdje se čini, da je *a* prestalo biti veznikom te se prometnulo interjekcijom. Za to se ne mogu slo-

Digitized by Google

žiti s Daničićevijem mišljeńem u akad.-rječn., po kojemu bi ne samo trebalo rastavljati vezničko značeńe od interjekcionalnoga, nego još držati ovo drugo prvobitnijem, iz kojega je poteklo vezničko značeńe. Jednako s Daničićem misli i prof. Budmani u akad.-rječn. 2. 214. Vidjećemo i kod partikula *da* i *li*, kako im adversativno značeńe prelazi u eksklamativno ili ako se baš hoće reći, u interjekcionalno, ali ni tamo ne ćemo vidjeti razloga, čemu bismo rečene partikule trgali iz vezničke sveze, u koju pripadaju.

9. Vidjeli smo, kako se adversativnost partikule *a* slabi, jer se *a* upotrebljava i onda, kad je adversativnost samo u misli, a nema dviju rečenica, od kojijeh bi se druga prvoj protivila. Imam zabilježena dva maloruska primjera, gdje na početku pjesme, dakle govora, stoji partikula *a*, stoji po istom pravu, po kojemu stoji na početku pítâńâ, kojima se počińe govor ili razgovor: početak je govora svakako ńešto novo, a mnogo puta i nenadano prema prilikama, koje su dotle bile, n. pr. prema šutńi ili drukčijemu govoru. Evo ta dva primjera: *a* вже тому третій день, як коноплі терла čub.-pês. 12. — *a* пов мої нові ворота тече річка широка. 66. — Kada se partikula *a* može upotrebljavati na oko suvišno, nije čudo, da se gdjekada upotrebljava za zbilja suvišno t. j. bez ikakvoga drugoga razloga, osim možda toga, da se ispuni nuždan slog u stihu pjesme. Evo i za to dva maloruska primjera: пусти мене, моя мати *a* з вечора погуляти. čub.-pês. 70. — хвалится удовин син, *a* що буде мене бити. 175.

10. Katkad se partikula *a* tako upotrebljava, da pokazuje protivnost među dvjema rečenicama, kojijeh se čin događa u isto vrijeme, a ne bi se imao događati. Ta se temporalna protivnost tako ističe, da bi mjesto partikule *a* mogla stajati koja temporalna partikula, n. pr. *kada, dok*. Istina je, da i u primjerima dosad navedenima čin dviju protivnijeh rečenica često biva u isto vrijeme, samo što se tamo pazi na to, da ne bi imao biti u opće, a ne baš u isto vrijeme. Staroslovenski. како бес печали съпиши, *a* Моиси вь велицѣ бѣдѣ пръбъıваатъ? supr. 202. — еже зъло страдати цѣсарьство намъ небесьноıе исхаждае, *a* иже зъло сътворити винно намъ вѣчноу огню и мѫцѣ бъıваатъ. 303. Hrvatskosrpski. ah, kak bi se ja ženil, *a* doma imam lepu mladu ženu! vaļ.-prip. 195. — kak moreš ti tak vesel biti, *a* vidiš, kak je naš gospodar žalosten? 257. — ne zna uzet još vretena, *a* htila bi biti žena. akad.-rječn. I 8. Češki. jak mohu utěšen býti, *a* já mám zármutek veliký? Kott.

Digitized by Google

11. Često nalazimo partikulu *a* iza takve rečenice, u kojoj je glagol: *vidjeti, doći, naći* ili sličan. Tada ne pokazuje *a* toliko adversativnost, koliko to, da se čin druge rečenice događa u isto vrijeme, u koje biva čin prve rečenice, a ne bi baš morao biti u isto vrijeme, pače i ne očekuje se temporalna koincidencija, nego dolazi nenadano, a već smo vidjeli, da se partikulom *a* izriče kašto nenadanost, i razvili smo to značeńe iz adversativnoga. Baš smo sad vidjeli značeńa partikule *a*, koja blizu stoje temporalnomu, a tako stoji i u primjerima, koje ćemo sada navoditi, jer bi i u ńima mjesto riječce *a* mogla stajati temporalna partikula: *kada, dok* i tada bi bio t. z. latinski quum inversum ili quum additivum. Hrvatskosrpski. U tom jeziku kao i u češkom (vidi malo nize), dolazi *a* s pronom. *on:* nađe caricu, *a ona* sedi sama i suze roni. Vuk-prip. 22. — posle ćeš sresti drugoga (čoveka), gde nosi ša rana; trećega ćeš sresti, *a on* nosi živa goluba. 69. — nađe dva bravca, *a oni* se jednako kose. 89. — Nalazi se i *a to:* oni malo idu u napredak niz Grahovo, niz polje široko, dok dođoše bijelu čadoru, *a to* Vuče sjedi pod čadorom. akad.-rječn. 1. 21. — u koji mah to reče, u onaj se mah obazre, *a to* se od onoga trna do ńegovijeh leđa stvorio zid. ibid. Evo i dva primjera iz Daničićeva prijevoda sv. pisma: podiže oči svoje i pogleda, *a to* čovjek stoji prema ńemu s golijem mačem u ruci. is.-nav. 5. 13. gospodar ńezin usta u jutru i kad otvori vrata i izađe da ide svojim putem, *a to* žena inoča ležaše na vratima kućnijem. sud. 19. 27. Maloruski. прийшов, *а* баба спить. rudč.-skaz. 1. 38. — ввійшов у хіе, *а* там стоіть хатка; ввійшов у хатку, *а* там сидить бабка 2. 116. — дивиця, *а* по двору бігають дітки. 346. — наглядів яму, *а* в тій ямі було двандцать чортів 57. — дивиця, *а* вони гуляють. 114. Ruski. лисица приходитъ къ телѣгѣ, *а* ужъ на ней нѣтъ ни медвѣдя ни волка. afan.-skaz. 1. 14. — приходитъ, *а* козла и барана нѣтъ. 75. — глянули, *а* на томъ мѣстѣ пропасть оказалася. 382. — вошелъ въ избу, *а* въ избѣ сидитъ старая баба-яга 2. 66. — идутъ и видятъ прудъ, *а* около пруда пасётся стадо коровъ. 2. 507. — побѣжалъ посмотрѣть: приходитъ, *а* лошадь его уже умерла 3. 492. Mjesto *a* nalazi se i *а то:* подскакалъ поближе, глядь, *а то* лежитъ богатырь убитой. 2. 223. Nalazi se i *анъ:* мужикъ принялся рубить; глядь, *анъ* медвѣдь бѣжитъ. 1. 38. — поутру встала наша красавица, глядь, *анъ* дворъ огороженъ частоколомъ. 3. 354. Češki. Kao i u hrvatskosrpskom jeziku dolazi *a* ispred *on, ona,* te se obično stapa u jednu riječ: *an, ana:* viděl je, *a* oni

Digitized by Google

se s těžkostí plavili. mikl.-synt. 80. — ohlédal ten kord pán, *a* on byl ukrvavený na konci. ibid. — potkal se na cestě s beranem, *an* si zvolna kračí. erb.-pís. 3. 177. — viděla jsem praotce slavných vojvodů, *an* za svým pluhem vzdělával země úrodu. erb.-kyt. 135. Iz takvijeh je možda primjera prešlo *an* i u druge, gdje bismo očekivali samo *a*: viděla jsem, *an* tu sedlák oře. erb.-kyt. 142. — uzřel, *ano* lože jeho přikrito jest. mikl.-synt. 79. — zazřel jich, *ano* k němu jdou ibid. Nalazi se i samo *a*: uzříš, *a* já třetí den z mrtvých vstanu ibid. — nalezne vás, *a* ví spíte. ibid. Slovački. vyzrel von oblokom, *a* tu na jednej strane videl krásné zelené hory. škult.-dobš. 8. Polski. dziewczyna patrzy, *a* tu drzwi są zaparte. lud VIII. 20. — patrzą, *a* tu zjadarka za niemi pędzi. 24. — zajrzał do kuchni, *a* tam ręka sama wszystko robi. 30. — idę bez las, słucham, *a* tu konie tętną, odszedłem na stronę, *a* tu cosik krzykło. 110. I u tom jeziku dolazi *a to* i *ano*: ksiądz patrzy, *a to* zamiast ptaszka anioł jest. lud VIII. 102. — gdy widzi, *ano* ty się starasz, wnet rzecze: nie frasuj się. mikl.-synt. 80. usłyszał. *ano* grają i śpiewają. ibid. Gorńolužički. do pół staj lučkow nje přišlój, *a* za'rodku nadejšlój. volkst. 1. 99.

12. Tomu značeńu, gdje se dotiče adversativnost s temporalnošću, stoji blizu i koncesivna poraba partikule *a*, gdje se naznačuje, da ne bi imalo biti oboje, i ono, što izriče prva rečenica i ono, što izriče druga. Kad se *a* upotrebljava u koncesivnom značenju, onda se hoće da reče, da baš za to ne bi imala biti radńa jedne rečenice, što se događa radńa druge. Hrvatskosrpski. zakaj meni nikaj ne date kruha, kaj bi jel, *a* vi ste mojega pojeli? vaļ.-prip. 36 — кад који кога зовне „куме“, *a* није му кум. Vuk-posl. 10. кад се ко чини миран, *a* пун је ђаволства. 105. — у соби говори, да на пољу није зима, *a* јесте. 115. — кад се ко гради да је с киме род, *a* није. 355. — kad si se va moj sud pačala, *a* obećala si, da se pačat ne ćeš, to mi imaš poć z moje kući. mikul-prip. 147. — Govori se i: mrze se, *a* braća su itd. Češki. vymlouvá se, *an* ho ještě neviní. jungm. — utíká, *an* ho nehoní. jungm. — proč jsú do Jeruzalema přišli, *ano* se jest tu Jezus nenarodil? jungm.

13. Rečenice, koje su privezane kopulativno, mogu biti među sobom u jačoj svezi nego je kopulativna, i to u kausalnoj svezi. Uzmimo polski primjer: przetniemy linę, *a* on spadnie lud VIII. 80. Tu se ne veli samo, da će se čin i jedne i druge rečenice dogoditi, nego se još misli reći, da će se čin druge rečenice za to dogoditi, jer će se dogoditi čin prve rečenice t. j. drugi će čin biti pošļedica

Digitized by Google

prvome, a prvi uzrok drugome. Konsekutivno značeńe partikule *a* ja ne izvodim iz adversativnoga značeńa, nego iz kopulativnoga, a to je za to, što se u onijem jezicima, koji upotrebļavaju partikulu *a* samo adversativno, ona nikako ne nalazi, ili bar veoma rijetko u konsekutivnom značeńu. Kopulativna partikula ne mora baš značiti da su dvije radńe u prostoru ili vremenu jedna *pored* druge, one mogu biti i jedna *iza* druge: a kad je sveza takva, onda otle lako izlazi konsekutivnost, jer se druga radńa može shvatiti kao resultat prve. Hrvatskosrpski. Možda ovamo ide ovaj primjer, u kojemu stoji *a to:* anđeo prekrsti štapom, *a to* mesto vode poteče vino. Vuk-prip. 80. Maloruski. я дала твоій жоні яблучко, *a* вона мене упустила. rudč.-skaz. 1. 84. Češki. černokněžník začal na píščalce pískať, *a* hned sa k němu černý kozel zjavil. erb.-čít. 46. jdi do haje zeleného, najdeš hada jadoveho, uvař mu ho v teplém mlíce, *a* uvadne jeho srdce. erb.-pís. 1. 10. šite mně, matičko, košiličku, *a* já si pojedu pro Aničku. 2. 96. — přivinula ďábla na svá prsa krutá, *a* zdrceny jsou všecky jeho kosti. erb.-kyt. 97. Slovački. v tom ho striga prútikom prošibala, *a* on naraz tam zkämenel. škult.-dobš. 9. — Ludmila pošibala zem prútikom, *a* hneď sa stromy nasadily. 40. — odsvorkal psov, *a* tí sa rozbehli po hore. 51. — potom ho Anička jednou masťou pomasťila, *a* on ožiu. rim.-pov. 107. Polski. każdemu szlachcicowi cejco powiedzieć można, *a* nie rozgniewa się, byle mu tylko nie ubliżyć w honorze. lud VIII. 190. — uderzyła pirsza godzina, *a* czarci musieli pouciekać. lud XIV. 85. — jak śpik naciśnie, to człowiek nájsmaczniéjsze rzuci jadło *a* spać musi 309. Gorńolužički. dyri wón ze swojim prutom do wody, *a* tuta dźěleše so, *a* po suchej sćezcy wundźe ta žónska z wody. erb.-čít. 90. Dońolužički. přeć' sćo take šelmy byli *a* sćo sebě take brali? volksl. 2. 84. — na to skomuźi wón plonoju jagły dawaś, *a* plon se wěcej nje pokaza. jord.-bajk. 59.

14. Kako se partikulom *a* izriče protivnost među dvjema radńama, nije dug put do misli, da je jedna radńa drukčija, nego druga, jer što je drukčije od česa, to se lako može onomu protiviti. Za to nalazimo, da se partikula *a* kadkad tako upotrebljava, da bi mjesto ńe mogao sasma dobro stajati adverab: *drukčije*. Za sada imam samo dva takva primjera, ali ne sumnjam, da bih i više našao, da je za ovu radńu upotrebļena obilnija literatura. Hrvatskosrpski. ja ne mogu sablje poganiti, *a* sad bih ti osjekao glavu. Vuk-pjes. 600. Ruski. я двадцать пять лѣтъ

Digitized by Google

царю прослужилъ, надъ сухарями зубы притупилъ, *а* ты бъ посмотрѣлъ, каковъ съ молодыхъ годовъ я былъ! afan.-skaz. 1. 423. Češće nego samo *a* nalazi se *a to*: теперь его нѣтъ дома, *а то* бы онъ васъ сей часъ поѣлъ 1. 292. — я слѣпой богатырь живу въ лѣсу тридцать лѣтъ, только тѣмъ и кормлюся, коли какого звѣря поймаю да на кострѣ зажарю, *а то* бъ дивно померъ голодною смертію. 2. 172 — обѣдъ у меня будетъ порядочный, *а то* бы я васъ не пригласилъ, turg.-zap. 1. 89. — мнѣ придется разсказать вамъ мою молодость, *а то* вы ничего не поймете. 2. 197.

15. Vrlo se često vidi u ruskom i u maloruskom jeziku, kako *a to* iz značeńa: *drukčije* prelazi u značeńe: *ili*, a iz ovoga u značeńe: *jer*. Hajde da to pokažemo na jednom ruskom primjeru. U afan. skaz. 1. 196. govori vještica kovaču: скуй мнѣ такой голосокъ, *а то* я тебя съѣмъ. Taj primjer upravo znači: skuj mi takav glasak, *drukčije* ću te izjesti. U tom su primjeru dvije radnje, jedna je drukčija od druge, za to se među ńima može uzeti partikula *ili*, kojom se rastavljaju dvije riječi ili dvije radńe, jer što je protivno jedno drugomu ili što je drukčije, to misao lako rastavla. Za to bi se onaj ruski primjer mogao sasvijem dobro reći i ovako: skuj mi takav glasak *ili* ću te izjesti. Ovdje partikula *ili* znači, da se ima dogoditi samo jedna radńa, a ne obje, za to nije težak prijelaz do misli, da se jedna radńa za to ne će dogoditi, što će se druga dogoditi, kad se obje ne mogu dogoditi, već jedna drugoj kao smeta. Tako bismo rečeni ruski primjer mogli i ovako prevesti: skuj mi takav glasak, *jer* ću te izjesti (vidi i br. 120). Sada evo ńekoliko primjera, gdje *a to* značeći: *drukčije* može značiti i: *ili, jer*, t. j. sva se ta tri značeńa prepleću. Maloruski. дай чого істи, *а то* пропаду з голоду. rudč.-skaz. 1. 1. — давай нам хліба, *а то* ми тебе тут утопим. 100. иди во мною гуляти, *а то* скажу, що ти вдушила охвицера. 215. треба іого з світа звести, *а то* він мою дітину запакув. 2. 84. — ти не цілуй, *а то* зараз забудеш мене. afan.-skaz. 2. 347. Ruski. уговаривала его всячески, что бъ онъ больше не просилъ, *а то* все потеряетъ erb.-čit. 172. — не ѣзжай ко мнѣ по дрова, *а то* задеру. afan.-skaz. 1. 37. выходи въ чистое поле, *а то* у берлогу размечу. 406. велѣла говорить, что это стадо Козьмы Скоробогатаго, *а то* царь и царица сожгутъ и спалятъ все стадо. 509. — не пей, братецъ, *а то* будешь телёночкомъ. 2. 507. не разсказывай никому, что я здѣсь, *а то* не быть

Digitized by Google

тебѣ живой. 3. 227. Bjeloruski. матка на у мене у галавѣ паіщи перед паходам, *a mo* мене бруд заѣсць, бо я млад юноша erb.-čít 130. — вставай да шукай кабылиц, *a mo* приде баба, буде тябѣ бѣда. afan.-skaz. 1. 488. — ну, дзѣлаць нечиво, уйдземце, *a mo* пожалуй и нас-та всѣх пиривяжут. 102.

16. Katkad znači *a mo* lat. quoniam, ali tako, da se ne bi moglo prevesti s: *drukčije, ili,* koja su dva značeńa kao preskočena. Maloruski. нехай убьецца, *a mo* ін нам не даст сих красавиц. erb.-čít. 146. проженемо ми барана и козла, *a mo* вже вони у нас дурно хліб ідять. rudč.-skaz. 1. 41. — коли-б хто найняв, то я-б найнявсь, *a mo* ніде жить. 89. Ruski. давай заколемъ козла и барана, *a mo* они съ жиру бѣсятся. afan.-skaz. 1. 76. хочу васъ таскать да на солнышкѣ сушить, *a mo* вы совсѣмъ перемокли. 413.

17. U maloruskom se i u ruskom jeziku na prvi mah katkad čini, da partikula *a* ima hipotetičko značeńe: lat. si; ali ako se takvi slučaji iz bliza ogledaju, vidi se, da ih vaļa drukčije tumačiti. Na 79. strani svoje sintakse piše prof. Miklošić, da rusko *a* znači lat. si i navodi ovaj primjer: *a* не исполнишь, я на тебѣ взыщу, i prevodi ga: *nisi* expleveris itd. Ali taj je primjer uzet iz afan.-skaz. 3. 112 (u Miklošića se ne citira mjesto, otkle je), gdje potpuno glasi ovako: непремѣнно исполни, *a* не исполнишь, я на тебя взыщу строго. Za što ja to navodim, to ima svoj osobiti uzrok. Rečenica na ime, gdje bi se za *a* moglo rećі, da znači lat. si, rekao bih, da uvijek dolazi iza druge rečenice, obično hipotetičke ili imperativne, a kad se to uzme na um, onda već može nastati razložita sumnja, je li pravo misliti, da *a* znači lat. si. U pomenutom primjeru: непремѣнно исполни, *a* не исполнишь, я на тебя взыщу строго ja mislim, da je riječca *a* adversativna kao i inače, nije dakle ńom izrečena hipotetičnost, koja tu nije uopće ničim izrečena, a da u ruskom i maloruskom jeziku ima primjera, gdje kondicionalna rečenica stoji bez kondicionalne partikule, tomu smo već naveli potvrda na početku ove radńe pod br. VI. Tako isto držim, da je u rečenom ruskom primjeru ne исполнишь hipotetička rečenica bez hipotetičke partikule, a hipotetičnost je samo tijem izrečena, što stoji pred glavnom rečenicom. Za to bih ja pomenuti primjer ovako preveo: sigurno izvrši, *a* ako ne izvršiš, oštro ću s tobom računati. Sada evo i drugijeh primjera, od kojijeh ima dosta i takvijeh, da se iz kondicionalne rečenice, koja stoji pred rečenicom s *a,* razumijeva kondicionalna

Digitized by Google

partikula i u drugoj rečenici, koja za ńom dolazi. Maloruski. піду я жорно однімать од пана, бо тут я голодний буду, — *а* жорно буде, той я буду ситий. rudč.-skaz. 1. 35. — як випасеш, дак я тобі самого лучого коня дам; *а* не випасеш, дак тебе з світа згублю. 87. — тепер же піди, довідайсь на той світ, *а* не пійдеш, дак я тебе зарубаю 95. дай мині покорму свого, *а* не даси, дак стрілу пущу у тебе. 135. — як отдаси ту росписку, то пущу, *а* не отдаси, то як хочеш. 2. 23. — я тобі за жінку, то слухайся мене, *а* не будеш слухаця, то нічого не поможеця. 118. — царь дав приказ, що-б купці йшли ii одчитувати; — „*а* не одчитають, я их из свого царства не пущу". 29. U tom je primjeru malo neobičan prijelaz iz neravnoga govora u ravni, ali to nas ne treba ni malo da smeta držati partikulu *а* samo adversativnom. Takav je i ovaj primjer: посилав царь своіх совітчиків скрізь по царству, що-б найшли ii; — „*а* не найдете, каже, то ви мою дітину погубите." 47. Ruski. если ты перепрыгнешь через яму, тебѣ меня ѣсть, *а* не перепрыгнешь, мнѣ тебя ѣсть. afan.-skaz. 1. 3. *А.* пусти, братъ, погрѣться. *В.* нѣтъ, не пущу. *А.* *а* не пустишь, такъ я рыломъ всѣ столбы подрою да твою избу уроню. 103. — дожидайтесь меня ровно три мѣсяца, *а* не буду черезъ три мѣсяца — и ждать нечего! 270. — поди къ богатому мужику, проси четверикъ, *а* станетъ (scil. спрашивать): зачѣмъ? — скажи: деньги мѣрять. 501. — вѣдь я недаромъ сказывалъ, что не добыть тебѣ Елены премудрой, *а* и добудешь, так она проведетъ тебя. 2. 426. Samo mi je jedan primjer poznat, gdje nema ništa ispred rečenice s takvijem *а*. Evo ga: *а* не знаешь, такъ и не говори. Dalь.-slov., — ali je moguće, da pisac navlaš nije ispisao primjera potpuno s još jednom rečenicom na početku.

18. Kad bismo na to pristali, da *а* u navedenijem maloruskijem i ruskijem primjerima znači lat. si, onda bi nam valalo držati, da *а* znači kašto i lat. quum, quando. Mislim, da je u ova tri ruska primjera, što ću ih sada navesti, *а* na prosto adversativno, a temporalne partikule nema, kako u predašńijem primjerima nema hipotetičke: какъ была лошадь голодна, везла и три бревна, *а* посытѣй стала, и одно возить перестала. afan.-skaz 3. 381. Tu se iza *а* može iz prve rečenice razumijevati temporalna partikula какъ. Ali kašto ni toga nema: котъ залѣзъ на чардакъ и полеживаетъ себѣ, *а* захочетъ ѣсть, пойдетъ по лѣсу птичекъ да мышей ловить. afan.-skaz. 1. 62. привѣчу тебя и приго-

Digitized by Google

луб́лю, пока матери нѣтъ, *а* прилетитъ, тогда бѣда и тебѣ и мнѣ. 212.

19. Kada se što izriče imperativom te se dodaje još jedna radńa, koja će se dogoditi, pošto se dogodi radńa imperativne rečenice, onda ta druga rečenica može na početku imati partikulu *a*. Radńa se privezane rečenice može misliti, da je drukčija nego je radńa imperativne rečenice; za to se i uzima adversativna partikula *a*. Hrvatskosrpski. uzmi ovo dijete i odoj mi ga, *a* ja ću ti platiti. Daničić-2 mojs. 2. 9 Ruski. пусти бабу въ рай, *а* она и корову за собой ведетъ. Dalь.-posl. 215. — мажь мужика масломъ, *а* онъ все дегтемъ пахнетъ. 272. посади мужика за столъ, *а* онъ и ноги на столъ 289. Polski. wiele razy czego potrzebować będziesz, uderz go laseczką *a* obdarzy on cię sowicie lud VIII. 128. — przyjedź tu do mnie, *a* źrebie zabierzesz. 207. — połóżcie się na ziemi i patrzcie z boku do góry, *a* z pewnością zobaczycie waszego konia. 222. — znów tak zrób jak wprzody, *a* nic ci nie będzie XIV. 76. Kašupski. powiedz mie, s kim przestajesz, *a* jô cé powiem, jakim jes. cen.-skôrb. 13.

20 Imperativna je rečenica više puta po smislu jednaka hipotetičkoj: pusti koku na policu, ona će i na stolicu. Vuk.-posl. 266. isto je, kao da se veli: *ako* pustiš koku itd. Za što je to to će se na svome mjestu kazati, a za sada je dosta reći, da i iza hipotetičkijeh rečenica stoji često partikula *a* kao što stoji iza imperativnijeh, s kojima su hipotetičke rečenice po smislu mnogo puta jednake. Ali to nije jedini razlog, za što glavna rečenica stojeći iza hipotetičke ima na početku partikulu *a*. Vidjeće se u četvrtom poglavlu, da u slovenskijem jezicima služe kao hipotetičke partikule riječce: (staroslov.) чьто, како, кѣгда; a vidjeće se i to. da u glavnoj rečenici rado stoji koja od riječca: (staroslov.) то, тако, тѣгда, a to nije ništa drugo kako svatko lako uviđa, nego korelacija; prema чьто stoji то, prema како-тако, prema кѣгда-тѣгда. Ali slovenski jezici imaju i drugijeh hipotetičkijeh partikula ne samo чьто, какъ, кѣгда, — pak je то ili тако ili тѣгда prodrlo i u onake glavne rečenice, u kojima pravo govoreći ne čini korelacije s partikulom hipotetičke rečenice. Kada n. pr. u ruskom jeziku hipotetička rečenica ima partikulu *если*, a glavna *то*, to je korelacija samo po analogiji. Budući da je partikula *а* pronominalnoga demonstrativnog postańa baš onako kako su i riječce (staroslov.) то, тако, тѣгда, za to se dogodilo, da je *а* zamijenilo u vrlo mnogo slučajeva koju od tijeh riječca, te ono služi za kore-

Digitized by Google

laciju prema kojoj partikuli hipotetičke rečenice. Sada razumijemo i to, za što se adversativno *a* često pojačava riječcom *to* ili *ono*, kako smo vidjeli već dosta primjera. To je s toga, jer *a* stojeći u korelaciji mjesto *to* ili *ono* dobiva i isto značeńe s tijem riječcama; za to je *a to* (ili *a ono*) po svome značeńu = *a*+*a* dakle udvojeno *a*. Dvoje je svuda, i u jeziku, jače od jednoga. Bugarski. ако не щеш, *а* ти иди, къдѣ щеш. mikl.-synt. 79. Hrvatskosrpski. ako ne možemo, kako hoćemo, *a* mi ćemo kako možemo Vuk-posl 6. ako nije vrač, *a* on je pogađač. 7. ako si me poļubio, *a* ti si mi dukat dao. akad.-rječn 1. 19. — ako t' je ļepša ļubovca od mene vile od gore, *a* ńu je majka rodila, u svilen povoj povila. ibid. ako li se bojiš meni kazati, *a* ti idi duhovniku pa kaži ńemu. Vuk-prip 151. — ako tebe ponestane blaga, *a* ti dođi poočimu tvome. Vuk-pjes 261. — ako nan ga ne daš, *a* mi ćemo ga sami nać mikul.-prip. 112. Polski. majorze, jeśli jesteś tak śmiałym rycerzem, *a* czegoż ty się chowasz za jegrów kolnierzem? mick.-tad. 224.

21. Partikula se *a* nalazi i iza temporalnijeh rečenica, a tomu je isti razlog, koji je rečen, za što stoji iza hipotetičkijeh: mjesto (staroslov.) то, тако, тъгда, prema чьто, како, къда (jer i ove su sve tri riječce temporalne, kako se vidi iz četvrtoga poglavļa) uzima se za korelaciju *a*, jer je pronominalnoga demonstrativnog postańa kao i rečene riječce što su. Bugarski. кога ти доде неволь, *а* ти дóди на гробъ-т. erb.-čit. 210. — óтиде да види, кога там, *а* то пожар. 222. — догдѣ бѣ, сину, при майка, *а* ти бѣ, сину, бѣл, червен; откак са раздѣли от майка, *а* ти си, сину, жълт зелен като жълта неранча. doz.-pês. 11. Hrvatskosrpski. kak je to mačuha zaznala, da je car odišel vu tabor, *a* ona je svoju čer dela poleg deteta. vaļ.-prip. 230. — kak ovnek odgovori, *a* jež se pokoturne vnuter pak veli. 286. kad ga međed drukčije nije mogao odvratiti, *a* on ga izvede pred pećinu pa mu reče. Vuk-prip. 1. kako dođe k ńima, *a* on legne ničice djevojci na krilo. 4. kako one odlete, *a* carev se sin probudi. 18. kad oni to kažu zmaju, *a* zmaj cikne, sve vatra sipa iz ńega. 35. pošto zaspim, *a* mojom nesrećom skoči varnica. 162. тек што дијете прождере неколика залогаја, *а* оно се стане превијати. 354. — kad to čuše dva Jakšića mlada, *a* skočiše na noge lagane. Vuk-pjes. 620. Pored *a* nalazi se često *a to*, kašto: *a ono:* dok su oni još to govorili, *a to* se pomole kola i końi. Vuk-prip. 2. — ona ga odvede u drugu sobu, kad tamo, *a to* dva vola pečena. 31.

Digitized by Google

kad se vrati kući, *a to* se onaj kamen pretvorio u zlato. 43. kad u jutru ustanem *a to* vuci doš i te zaklali moga čelca. 161. — кад погледа кроз брвна у једну аграду, *а то* му мајка мијеси хљеб. Vuk-posl. 229. glas do neba, a kad dobro pogledîš, *a ono* mućak. Vuk-posl. 42. Malorusk i. тільки вийшла до хати, *а* розбійникъ до неї, хотів убити. rudč.-skaz. 1. 205. коли сіли обідать, *а* той голуб злетів на жертку тай кричить. 2. 36. Ruski. пока старикъ ходилъ да воротился, *а* въ избѣ нѣтъ ни старухи ни лисицы. afan.-skaz. 1. 37. только пріѣхалъ въ лѣсъ, *а* на встрѣчу ему идётъ большой медвѣдь. 77. только на коня вскочилъ, *а* ужъ змѣй летитъ. 437. пока я съ вашимъ отцомъ говорилъ, *а* черти дрова возили. 2. 303. только (охотникъ) подумалъ это, *а* онъ (лѣшій) мысль его угадалъ. 3. 301. Polski. ledwo to wyrzek, *a* juz w jedny chwili był w tym mieście. lud. VIII. 80. ledwie tak pomyślał, *a* już wszyscy ciągną do siebie i każdy do swego namawia. 131. – jak tak troche zaczon spać, *a* tu przychodzi żaba do niego. XIV. 11. jak mu sie w nálepszem gotowało, *a* tu przychodzi dziad. 96. Nalazi se i *a to:* jak na drugi dzień królewiczówna chce wstać, *a to* nima sie w co oblec. 270.

22. Iza kausalne rečenice čini se da slabo kada dolazi partikula *a:* Hrvatski. išel je Ivan vu štalu glet ovoga medveda i kak je štalina vrata zabil zapreti, *a* medved je iz štale odišel. val.-prip. 137. — pokli doć k menije, o smrti, ne ćeš ti, *a* ja ću k tebije slobodno sad priti. drž. 75.

23. Kašto se nalazi *a* i iza rečenice s relativnijem pronomenom. I u tom je slučaju *a* korelativno, jer stoji mjesto kojega demonstrativnoga pronomena, koji već odgovara pronomenu relativne rečenice. Hrvatskosrpski. tko uhiti zmiju za rep, *a* ona ga uvije. akad.-rječn. 120. — koji ne mogu darovati potrebnijema, s čim bi uzdržali život, *a* oni za najmańe neka zajmu ubogomu. ibid. — Ko ne zna čepom, *a* on će vrańem. Vuk-posl, 149. Imam jedan ruski primjer, gdje *a* dolazi iza rečenice s lokalnijem adverbom: *gdje*; u tom je primjeru *a* = *тутъ*, a тутъ je korelativno prema *гдѣ*: гдѣ нужно было десятерымъ, *а* онъ одинъ дѣлаетъ. afan.-skaz. 2. 19.

24. I iza koncesivnijeh rečenica kašto dolazi *a*. Hrvatsko srpski. blažena gospa prem ako nije tijelom muke podnila, *a* ona je pametju akad. rječ. 1. 19. Ruski. твое хоть дороже, *а* свое мнѣ милѣе. Dalь.-posl. 116. хотя не богатъ, *а* гостямъ радъ.

Digitized by Google

363. хоть ты и забралъ мои деньги, а мнѣ господь еще бо́льше далъ. afan.-skaz. 1. 225. хоть ты и женишься на королевнѣ, *a* моихъ рукъ не уйдешь. 431. — я хоть и при самомъ королѣ служу, *a* такой красоты нигдѣ не видывалъ. 2. 260. P o ļ s k i. choć baba w chalupie była, *a* na mnie w krzaku wołało. lud VIII. 219. Kao što smo već vidjeli *atoli* mjesto samoga *a*, tako je i ovdje: chory lubo nie wyhodzi, lepiéj się *atoli* mieć zaczyna. Linde.

* * *

25. U ńekijem slovenskijem jezicima partikula *a* rado priańa uz aoristni oblik glagola бъıти, koji oblik s part. praet. act. II. čini slovenski kondicional, te se čini, da *a* združeno u *aby, abysmo* itd. ima hipotetičko, temporalno, koncesivno itd. značeńe. Tako se evo nalazimo pred velikijem i teškijem pitańem, kojega ni ja u ovoj raspravi o slovenskijem veznicima ne mogu mimoići, jer o tom, kako se odgovori na pitańe, što je slovenski kondicional i koja su mu značeńa, mnogo ovisi sretno ili nesretno tumačeńe onakijeh slučajeva, gdje se kondicional ili sam ili s partikulom *a* upotrebļava u različnijem značeńima. Kako su svi slovenski jezici izgubili konjunktiv i pravi imperativ, a optativu dali značeńe i posao imperativa, osjećala se potreba, kako će se izricati u rečenicama modalni odnošaji. Tu je potrebu preuzeo jedan složeni oblik od participa praet. act. II. i aorista glagola бъıти, n. pr. u starosl. реклъ бъıхъ. Motreći obje te riječi za sebe vidimo, da ni u реклъ ni u бъıхъ nema ništa modalnoga i da je реклъ бъıхъ u najstarije vrijeme moralo imati indikativno značeńe za prošlost, kao što ga ima реклъ ѥсмь za sadašńost. A ipak реклъ бъıхъ u svijem slovenskijem jezicima osim u bugarskom (a i u tom jeziku katkad) ima modalno značeńe εἴποιμι, a ne εἶπον. Pita se dakle, kako je sveza реклъ бъıхъ dobila značeńe sadašńe, a kako modalno. Tko se sjeti porabe part. praet. act. II. gdje znači žeļu n. pr. h r v a t s k i živio!, r u s k i пошелъ! (mikl.-synt. 802), taj bi mogao pomisliti, da je u participiju ona klica, iz koje se moglo razviti i presentsko i modalno značeńe sveze реклъ бъıхъ. Ali meni se sve čini, da je modalno značeńe sveze: *živio bi* starije od porabe participija u žeļnom značeńu: *živio!* — i da je žeļno *živio!* proizašlo iz: *živio bi*, onako, kako je u ruskom jeziku od я есмь сказалъ postalo я сказалъ ili: ты великъ od ты еси великъ.[1]) Kašto se doista

[1] Ne slažem se s K. Lugebilom, koji u Archivu für slavische Philologie VIII. 36 dd. drži rusko я сказалъ prastarijem pojavom, i pristajem uz g. Jagića, koji o tomu sumńa u dodatku ibid. 68 dd.

Digitized by Google

još i danas govori: *živio bi* mjesto *živio* u želama. N. pr. bog *bi dao* da bi dobro bilo! (= dao bog). akad. rječn. 1. 363. Eto dakle tumačeńa elipsom! Elipsa je odviše primitivno sredstvo tumačeńa, ako se ne kaže, za što je i kako je što izostavļeno. Od: *živio bi* (vivas) nastalo je, rekao bih, za to *živio!* da bi bilo sličnosti s imperativom, (koji je po svojem postańu, a kašto i po porabi optativ) i s uzvicima: zdravo! veselo! lakše! Ti uzvici kao i imperativ: živi, reci nemaju više do jednu riječ i tako je od *živio bi* postalo sámo *živio,* da ne bi bile dvije riječi, što bi uzviku smetalo, jer je i *živio!* uzvik. Mislim, da se moje tumačeńe slovenskoga prekativa -- tako u ovoj radńi ne znajući zgodnijega izraza zovem participij praet. act. II. sa želnjem značeńem — lijepo potvrđuje porabom pasivnoga participija. Veli se n. pr, u hrvatskom jez. hvaļen Isus! Mislim, da će svatko dopustiti, da je tu izostavļen glagol (budi ili bio), a izostavļen je za to, jer se *hvaļen budi* osjeća kao uzvik, a da uzvik bude što spretniji, uzima se samo *hvaļen,* da ne budu dvije riječi. Drukčije tumači postańe prekativa moj prijateļ A. Musić u raspravi, koja je štampana u programu gimnazije zagrebačke 1884. na str. 41. Ja dakle mislim, da nije uzrok u реклъ, te je sveza реклъ бъıхъ dobila presentsko i modalno značeńe, nego je uzrok u бъıхъ. Tu tvrdńu treba dokazati. U najstarijim spomenicima staroga slovenskog jezika i to u glagolskima, nalazimo često kondicional, kojemu je jedan dio ne бъıхъ, nego бимь; u zografskom spomeniku ovaj je drugi način izricańa kondicionala mnogo običniji od prvoga, a u marijanskom spomeniku nalazi se kondicional s бъıхъ samo na jednom mjestu: аще бъисте бъıли io. VIII. 39. Vidi o tom pogovor Jagićev k ńegovu izdańu mar. spomenika str. 451 i u Miklošića, Vgl. Gram. 3. 81. Oblici бимь, би, бивѣ itd. ne nalaze se sami, nego samo u svezi s participijem praet. act. II., s kojijem tvore kondicional. Miklošić, Vgl. Gram. 3. 81. i 88 drži oblike бимь, би, бивѣ itd. oblicima aorista i dovodi ih u svezu sa staroindijanskijem is-aoristom, n. pr. avedim, avedis, avedit, avedišva, avedištam itd. Uz to je mnijeńe za to teško pristati, jer je *ī* u rečenijem indijanskijem oblicima umetak, koji se samo nalazi između konsonanta i konsonanta, — a korijen se glagola бъıти svršuje na vokal. Za to je meni mnogo vjerojatnije, da su rečeni oblici optativi. U litavskom jeziku nalazimo od glagola *buti* optativne oblike: *-bime, -bite, -biva, -bita,* n. pr. suktumbime, suktumbite, suktumbiva, suktumbita (= ukali bismo, ukali biste itd.). Premda litavskomu *i* po zakonu odgovara staro-

Digitized by Google

slov. ь (ne и), opet se ne može sumńati o srodnosti litavskoga *-bime, -biva* i slov. бимъ, бивѣ. U starom indijanskom jeziku nalazimo optative kao: dviṣyām, dviṣyās, dviṣyāt, dviṣyāma, dviṣyāta itd. — u aktivu, ali u mediju ne stoji više *yā*, nego *ī*, dakle: dviṣīya, dviṣīthās, dviṣīta, dviṣīmahi, dviṣīdhvam itd. Što u mediju stoji *ī*, to je sasvijem pravilno, a trebalo bi da stoji i u dualu i pluralu aktiva, kako je u grčkom jeziku: ἔ-ιη-ν, ἔ-ιη-ς, ἔ-ιη — ali ἐ-ῖ-μεν, ἐ-ῖ-τε itd. Stari je indijanski jezik proveo yā iz singulara još i u plural i dual. Nešto slično grčkomu razmjerju -ιη- (singular): ī (dual i plural) nalazimo i u starom slovenskom jeziku, kako je to lijepo pokazao Osthoff u Morphologische Untersuchungen IV. 387. Poznato je, da od osnove дад glasi imperativ даждь (2. i 3. sing.), дадимъ, дадите, дадивѣ, дадита; isto je tako ждь, ждимъ, ждите, вѣждь вѣдимъ, вѣдите; još je tako i: виждь, видимъ, видите. Sudeći po grčkom imperativu ἴσθι (od ϝιδ-θι) i sanskr. *viddhi* imalo bi biti u starom slov. jeziku *визль (t j. вид-дь), a prema sanskr. 2. sing. opt. vidyās i grčk. ἐ-ιη-ς trebalo bi u starom slov. jeziku da bude *вижда mjesto *виждѣ. Rečeni oblici za 2. sing. *визль (imperativ) i *вижда (optativ) drži Osthoff da su doista ńegda eksistirali, pak su se pomalo kontaminirali u виждь. Tako se isto mogu tumačiti i oblici даждь, ждь, вѣждь. Po tom bismo dakle tumačeńu imali u sing trag pradavnomu slovenskomu jѣ = sankr. yā, grčk. ιη; a u dualu je i pluralu и = sanskr. i grč. ī: дадимъ, ждите, вѣдивѣ itd. Sada ćemo lako dopustiti, da su oblici бимъ, бивѣ optativni kao i litavski *-bime, -bite.* Kako je postalo бимъ, бивѣ? Staroslovensko бъı u glagolu бъıти jest = praslov. *bū;* ispred vokala se ū „cijepa" te biva *uu* (t. j. *ùu*), koje u starom. slov. jeziku nužno glasi ъв; tako je na pr. postalo забъвенъ оумъвенъ, зъвати, дъва. Ali oblika бимъ ne možemo protumačiti, „cijepańem", jer bi onda bilo *бъвимъ; za to treba misliti, da je glagolu бъıти u jednijem oblicima koreniti vokal kratak, a u drugima dug, dakle; *bŭ* i *bū*. To je ono, što Osthoff u Morph. Untersuch. IV. (predgovor) zove dvojakijem oblikom glasovne nizine (zwiefache form der tiefstufe); cf. grč. λῠ i λῡ od glagola λύω. Oblik bŭ nalazimo u 3. plur. бѫ, koje je postalo od *bŭont. Tako je i бимъ бивѣ postalo od *бвимъ *бвивѣ. Drugo i treće lice sing. glasi би od *bŭīs, *bŭīt, t. j. и = ī prodrlo je iz plurala u singular. Prvo lice sing. бимь ima svoje мь prema oblicima дамь, вѣмь, имамь, (Jagić, cod.-mar. 451.); cf. grč. λέγω-μι prema δίδω-μι, τίθη-μι Oblik 3. lica plur. бишꙗ načińen je po ana-

Digitized by Google

logiji aorista бъиша, isto tako imamo oblike биста, бисте, mjesto бита, бите po analogiji aorista бъста, бъсте. Iza svega ovoga lako razumijemo, da je бимь značilo grč. εἴην, a реклъ бимь je značilo λέξας εἴην ili λέξαιμι (λέγοιμι). Slovenski su jezici brzo izgubili optativ бимь, би itd. Tomu je bio uzrok, što je analogija aorista бъихъ najprije oblike бита, бите promijenila u биста бисте; mjesto oblika *бя za 3 plur. nalazimo биша očevidno poradi бъиша. Od биста, бисте, биша nije bio težak prijelaz u бъста, бъсте, бъиша t. j. u potpunu asimilaciju s dotičnijem oblicima aorista бъихъ, a pošto se to dogodilo, mogla su se lako i ostala lica sasvijem asimilirati s aoristom бъихъ. Tako je eto i sveza реклъ бъихъ dobila modalno značeńe; λέγοιμι ili λέξαιμι.

26. Dobro je poznato, da je imperativ u slovenskijem jezicima po svome postańu optativ: берѣте = sanskr. bhareta, grč. φέροιτε, gotski baíraith. Za to nam ne će biti nikakvo čudo, što se u gdjekojijem jezicima i sveza реклъ бимь ili реклъ бъихъ upotrebļava sasvijem u značeńu imperativa. To nije za to nikakvo čudo, jer je бимь po svome postańu optativ isto tako kao i n. pr. берѣте. Sada evo potvrda, gdje se kondicional upotrebļava mjesto imperativa. Maloruski ти *б пішов* упьять до батька (= pođi) rudč.-skaz. 2. 138. — бись не ів (= ne jedi) mikl.-synt. 809. — Ruski. дуракъ же твой мужикъ, онъ *бы загатилъ* получше плотину, а когда бъ стала вода прорывается, *бросилъ бы* туда снопъ соломы. afan.-skaz. 1. 225. пусть Мартынка за единые сутки построитъ богатѣйшій дворецъ и что-бъ отъ того дворца до королевскаго *былъ* сдѣланъ хрустальной мостъ, а по обѣимъ сторонамъ *росли бы* деревья съ золотыми и серебреными яблоками, на тѣхъ деревьяхъ *пѣли бы* разныя птицы, да еще пусть выстроитъ пятиглавой соборъ, *было бы* гдѣ вѣнецъ принять, *было бы* гдѣ свадьбу справлять. 2. 128. — вы *бы накормили* и напоили Соловья 3. 133. — дуракъ, дуракъ, ты *бы ителъ* внизъ по рѣкѣ, а не въ гору! 448. Češki. *bys nebyla* pyšná, a trochu ven vyšla! erb.-pís. 1. 43. Polski. cicho *byś był*, bo by cię kto podsłysał. lud VIII. 225. Više primjera, gdje kondicional ima značeńe imperativa, vidi u mikl.-synt. 809.

27. Poznato je, da u slovenskijem jezicima mjesto hipotetičke rečenice dolazi rado imperativna; mikl.-synt. 798. 799. Evo samo dva tri primjera: Ruski. *будь* у меня деньги, съумѣлъ бы я съ этимъ змѣемъ справиться afan.-skaz. 3. 204. (*si* pecunias haberem). — *не заботься* онъ съ утра до вечера о своемъ про-

Digitized by Google

питаніи, умеръ бы мой Степушка съ голоду. turg.-zap. 1. 57. — Polski: *daj* kurze grzędę, ona powie: wyżéj siędę. lud VIII. 252. Budući da se imperativom izriče volja ili želja, a ne faktična radńa, za to se imperativna rečenica može upotrebiti mjesto hipotetičke, jer se ni hipotetičkom rečenicom ne izriče faktična radńa, nego samo onaka, koja bi mogla biti. Kada se veli: *posijeci* po jednom prstu, boli, *posijeci* po drugom, boli — to je isto, kao da se veli: *ako posiječeš* itd. Tko veli: *posijeci*, isto tako ne zna, hoće li, ne će li onaj posjeći, kojemu se to veli, kao što ne zna ni onaj, koji veli: *ako posiječeš*. Tako vidimo, da je nefaktičnost ona sveza, što veže smisao imperativnijeh rečenica sa smislom hipotetičkijeh tako, da mjesto ovijeh drugijeh mogu dolaziti one prve. Budući da kondicional stoji kašto mjesto pravoga imperativa, za to nije neobično, što stoji i u hipotetičkijem rečenicama bez hipotetičke partikule, kad tako i imperativ stoji. Evo tomu potvrda. Slovenski. Turek ima velike hlače, doûge, doûge pa mustače, *bi* vratove naše *vgledau*, do ve, kaj bi nam povedau! Vraz-pjes. 37. *bil bi* kruh, zobje se dobe. janež.-slovn. 233. Ruski. шелъ бы и далѣ, только *бы дали* Dalь.-posl. 172. *былъ бы* хлѣбъ, а зубы сыщутся 237. *былъ бы* самъ хорошъ, такъ бы люди не испортили. 349. — ты *бы пришелъ* ко мнѣ, я бы тебѣ жаръптицу съ честію отдалъ. afan.-skaz. 2. 5. вы *бъ* давно и *сказали* мнѣ эвта, я и пашовъ бы (iz tverske gubernije) 1. 387. — Mjesto *было бы* nalazi se samo *бы*: ему *бы* только рыло свиное. такъ отъ него бы и сморчокъ подъ землей не ушелъ. Dalь. posl. 191. To бы zamijenilo je ńegdašńe би, za koje smo vidjeli da je pravi optativ, da znači *εἴη* samo po sebi i bez participija былъ. Ovdje se može navesti i poraba partikule *якобы*, koja znači *kao da*: говоритъ *якобы* не зналъ этого. Dalь.-slov. Tu kondicional *бы зналъ* ima hipotetičko značeńe kao da stoji *если бы зналъ*. Češki. *bych měla* posla tajného, poslala bych pro milého. erb.-pís. 1 33. já bych byla rada, *bych* jednoho *měla*. 3. 176. zhřešiti bych musela, *bych* jim pohrdnouti *měla*. erb.-kyt. 23. *bychom* se jí všickni *ukázali*, snad by se nás ulekla. jungm. dobře by bylo, *by byl* nikdá do mého domu nechodil. Kott. — *bychom* tak milostivě cizí hříchy *soudili*, jako své, žádného bychme neodsoudili. zikm.-skladb. 471. Isto se vidi i iz porabe riječi *jakoby*, slovački *akoby*: král zůstal *jakoby* mu byl meč do prsou vrazil. erb.-čít. 1. mošinka byla tak lehká *jakby* pranic v ní nebylo. 33. Slovački. zahučalo v povetri *akoby* sa hory lámali. rim.-pov. 59.

Digitized by Google

Polski. *byś miał* Salomona głowę, nie dokażesz. lud VIII. 275. *by* na wagę *nastąpili,* piora by nie przeważyli. mikl.-synt. 154. widzi prześliczne ogrody *jakoby* wyszłe zpod ziemi. lud VIII. 12. zrobiło się jasno *jakby* dnieć poczynało. 132. I u tom jeziku nalazimo *by* mjesto *był by*: *by* nie skazówka, nicby zegar nie znaczył. lud VIII. 250. *by* me mróz na złe pokrzywy, byłby ten chwast zawsze żywy ibid.

28. Imperativ i kondicional dolaze kašto i mjesto koncesivne rečenice, a to je za to, jer se koncesivne rečenice, kako ćemo poslije vidjeti, lako razvijaju iz hipotetičkijeh, a kad imperativ i kondicional mjesto ovijeh mogu stajati, mogu i mjesto hipotetičkijeh rečenica. Slovenski. *dêlaj* ali *ne dêlaj,* vse nič ne pomaga. mikl.-synt. 798. Hrvatskosrpski. U starije se vrijeme nalazio osobito imperativ od glagola *biti* mjesto koncesivne rečenice, a s tijem je imperativom *(budi)* obično još stajala partikula *da,* koju treba onako razumjeti, kako će se reći pod br. 192 i 230.: nevirni su za to bili, *bud'* čuda su taj vidili. akad.-rječn. 1. 368. bog joj prida liposti, *budi da* vele lipa biše 367. — *bud' da* se nepodobnici poruguju time, istina li jest? ibid. Češki. všickni *chtějme* neb *nechtějme,* musíme umříti. nikl.-synt 799. — políbila bych ho v ústa *byť* i vlčí krev *měl* na nich; stiskla bych mu mile ruku, *byť* i *držel* hada v dlaních. erb.-kyt. 176. — svině zůstane sviní, *by* na sobě zlaté sedlo *měla.* jungm. — musí vyznati, *by nechtěl..* jungm. Polski. *byś* swemu psu i nogę *uciął,* przecie on za tobą, pójdzie. lud VIII. 250. Mislim, da *by* u adverbu *bynajmniéj* (ni malo) stoji u optativnom značenju, što ga je dobilo od ńegdašńega *ću,* za to *bynajmniéj* upravo znači lat. etsi minimum sit; t. j. tu je optativ s koncesivnijem značenjem. Isto tako i *byle* (= dummodo) stoji na oko mjesto by było le. Gorńolužički. *beŕ* sej, ty holička, kajkehož 'ceš, krala ty nje dostaneš. volksl. 1. 82. — ha *zdychuj,* aby ne *zdychuj,* ha rózno tola dyrbimój 99. U tom jeziku ima koncesivna partikula *byrnje* ili *bórnje,* koja znači lat etsi, a postańe joj je od byrownje mikl.-synt. 258, gdje *rownje* odgovara slovenskomu *ravno* u koncesivnom: *če ravno* etsi. Evo dva primjera za rečenu gorńolužičku riječ: teho tebi nje dam, *bórniž* ja dyrbjała žiwenje dać. volksl. 1. 27. žona muža zjebje (prevari), *bórnje* woči mòł kaj wokata kšida 2. 205.

29. Kašto se nalazi finalna rečenica s kondicionalom, a bez finalnoga veznika. Taj pojav nije drugo do paratesa. Kondicional je po svome postańu optativ, a optativ je izraz žęle; pa kako ima i sasvijem samostalnijeh rečenica s kondicionalom (primjera smo ńe-

Digitized by Google

koliko već naveli), tako nije nikakvo čudo, što se finalne rečenice s kondicionalom na prosto dodaju glavnima bez ikakvoga veznika. Češki. zaskočila si do lesa pro trochu jahod neb jiného lesního ovoce, *by* pamlsek *měla* k chlebu. erb.-čít. 30. já jí koupil pentli barvy proměňavé, *by* si *propletala* vlásky kadeřavé. erb.-pis, 1. 59. — o to tě jen prosím, můj Jeníčku, *bys* při mém skonání samotný stal, mé kalné očička zatlačoval! 2. 105. poručil jim, *by* si pokoj *dali* a se nevadili. 3. 175. — kletbu zůstavuji tobě, *bys* nenašla místa v hrobě. erb.-kyt. 133. — řekni mu, *by předl.* jungm. Polski. rozesłał sługi naokoło, *by* gdzie wody *wyszukali.* erb.-čit. 103. — prosi, *by* mu miecz *dała.* 118. — kilka lat męczyła męża, *by* jéj coś o tém *powiedział.* lud VIII. 217. prosił (żonę), *by* się z córką jego lepiéj *obchodziła* XIV. 30. i odwiodłszy na stronę pobratersku radził, *by przyznał* się do winy i tem grzech swój zgładził. mick.-tad. 57. jésli niebo zdarzy, *bym wrócił* was oglądać, przyjaciele starzy, czyli was znajdę jeszcze? czy dotąd żyjecie? 89. U češkom i poljskom jeziku dolazi kašto kondicional u deklarativnoj rečenici, ali bez deklarativne partikule. Ta mi je poraba kondicionala nejasna, za to navodim evo nekoliko primjera: Češki: chlubil se, božím synem *by byl.* jungm. — nevěřím, *by* se měl navratiti. jungm. — chlubjé se, *by znali* boha. mikl. synt. 154. — Polski. nie wierząc, *by* gdziekolwiek źródła nie *było.* erb.-čít. 103. — nie sądź, *byśmy* prędko naszą wolność odzyskać *mogli.* lud VIII. 40. — Čudno se čini, što u poljskom jeziku *by* znači kašto *kao: by* pies na sianie, sam go nie je, i krowie go nie da. lud VIII. 250. — tłucze się *by* Marek po piekle. 282 (cf. varijantu: tłucze się i tłucze *jak* po piekle Marek). — szła Kasia płacząc, fartuszkiem łzy ucierając, co spływały po licu *by* perelki. XIV. 31. Tu porabu mislim da ovako treba tumačiti. U poljskom jeziku ima riječ *jakoby* sa značenem lat. tanquam; *jakoby* pies = tanquam canis, a upravo je = tanquam si esset canis t. j. *by* stoji mjesto negdašnega *bi,* koje je bilo pravi optativ, a već smo vidjeli, da *by* (= bi) samo po sebi i bez participija *był* znači grčki εἴη, dakle *jakoby* pies znači isto što: jakoby był pies. I to smo vidjeli, da *by miał* znači: si haberes, t. j. hipotetički veznik nije nuždan. Riječ *jakoby* osjeća narod kao složenu riječ, kako doista i jest, a budući da se vrlo često sámo *jako* upotrebljava sa značenem lat. tanquam, dao je narod i drugomu dijelu te složenice, na ime riječci *by* isto značenje.

* * *

Digitized by Google

Uz kondicionalno бъıхъ rado priańa partikula *a*, te onda biva абъıхъ реклъ mjesto samoga бъıхъ реклъ. Ńeki slovenski jezici upotrebļavaju абъıхъ реклъ u istijem značeńima, u kojima se upotrebļava бъıхъ реклъ, po tom se ne može reći, da partikula *a* daje rečenici finalno ili hipotetičko značeńe, dok i bez ńega ima ta ista značeńa. Kada dakle ne modificira i ne daje rečenici značeńa, kojega ne bi imala i bez ńe, onda se pita, za što priańa *a* uz kondicionalno бъıхъ. Da to razumijemo, počnimo s finalnijem značeńem.

30. Vidjeli smo naprijed pod br. 7. da partikula *a* ima i eksklamativno značeńe, da rado priańa uz imperativ i vokativ. Budući da se kondicional, kako smo vidjeli, često zamjeńuje s imperativom, za to nam nema biti za čudo, da *a* priańa uz kondicional, kad priańa uz imperativ. Češki. *aby* nas pán bůh miloval, miloval, nebe dal! erb.-pís. 2. 228. — *aby* tě kat spral! jungm. *aby* ho čert vzal! jungm. *abych* já ještě mého bratra uzřela! zikm.-skladb. 628. Slovački. pekný si, pekný, *aby* ma jastraby po skale raznosili (lijep si, lijep, tako me jastrebi raznosili po kamenu!) škult.-dobš. 25. Obično se upotrebļava абъıхъ реклъ u finalnijem rečenicama, koje se samo toliko razlikuju od imperativnijeh, što ove dolaze u neovisnijem rečenicama, a one u privezanima Maloruski. не робила сь ти нічого, ино воли пасла та сиділа сь в холодочку *абись* була красна. čub.-pês. 173. — спитавсь іого, чи не схоче він грошей багато взять, *аби* тілки він іх не вигонив. rudč.-skaz. 1. 62. — або віддай іх кому небудь, або в ліс завези та повіс, або де хоч подін', *аби* іх тут не було. 2. 68. — Ovamo će ići *аби-що*, koje se upotrebļava u kletvama te po rječniku Želechowskoga znači: hol dich der ———! хай вам *аби-що* з вашою кумпаніею. rudč.-skaz. 1. 42. Ruski. хочемъ, *абы* богъ далъ. mikl.-synt. 79. Češki. král nechce, *abych* byl jeho zetěm. erb.-čít. 4. víš dobře, že zralé ovoce opadává, *aby* udělalo místo jinému. 7. tu jsme, *abychom* ti pomohli. 17. — já sem mu povídala, *aby* k nám už nechodil. erb.-pís. 1. 46. šateček dej sem, já ti ho vyperu, *abys* měl bílej. 63. — proto sem si kanafasky koupila, *abych* se ti, můj Jeníčku, líbila. 95. — vyprodej kde co máš, *abys* mne z té vojny vyplatila. 2. 115. — přikrejte tu krev červenou, *aby* vrany nekvakaly. 3. 201. Slovački. tu hneď začali snášať žita, múky dreva, *aby* všetkeho na tri roky bolo dost. škult.-dobš. 1. prosil boha, *aby* mu požehnal potomka. 19. — polož tvoju ruku na mój živót, *abysom* sa oslobodila od bremena. 62. ak chceš, *aby* sa ti dobre viedlo, nič inšieho

Digitized by Google

nežjadaj. rim.-pov. 3 vybrau som sa do sveta, *abysom* dač skusiu. 5. Polski. przyszło wezwanie królewskie, *aby* wszyscy na zamek przybyli. lud VIII. 2. ale go uprosiła, *aby* o tém nikomu nie powiadał. 26. — owszem chcę, *abyśmy* poszli za nim. 99. nie na tom cię posłał, *abyś* biednym robił psoty, ale bogatym. 165. — oddał staréj gospodyni swego baranka, *aby* go napasła. XIV. 25. — ci proszą, *aby* Zosia wzniosła nieco czoło i oczy pokazała. mick.-tad. 277. Kašupski. wesłeł swójich służącech, *abé* takjeho szukale. erb.-čít. 96. — won mieł jeho zasénać, *abé* widzêł, cze jemu pasowało. cen.-skôrb. 128. Doňolužički. přijže kněztwo wen, *aby* taku wěc přepytowało. erb.-čit. 94. ja som jem wěle pjenjez dał. *aby* ju derje zastojał. volksl. 2. 15. — maš li ty pjenjeze, *aby* huplašił? 43. — synu se na jaden kamjeń, *aby* huwotpocywał. jord.-bajk. 17. — (kral) kšěšo ned jadnego swojich synow huposłaš, *aby* jomu te tři pjera přinjasł. 59.

31. Kad partikula *a* s kondicionalom izriče želu i namjeru, otud izlazi, da može izricati i pogodbu, jer imperativ i kondicional sámi ne izriču samo želu i namjeru, nego još i pogodbu. Evo potvrda, gdje sveza абыхъ реклъ znači hipotetičnost. Staroslovenski. абы не молилъ са, не бы въставилъ мрътвааго. supr. 222. абы былъ сьде, не бы оумрълъ ми братъ (to je prijevod iz jevanđelja Jovanova 11. 21: εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει) 225. i 231. абыша познали, не быша господа распали. 246. — видѣвъ смокве приде къ ней. добро, яко приде къ ней; абы бо минѫлъ смокве, имѣли бы смокви змиа гнѣздо свое бесъмртъи. 258. — абы былъ пророкъ, разоумѣлъ бы. 292. Maloruski (car pita ciganina, bi li mogao potući vojsku, a ciganin odgovara:) можу, батю, *аби* було сало варене й печене. rudč.-skaz. 2. 185. Mjesto *аби буе* dolazi samo *аби: аби* зуби, то хлiб буде. mikl. synt. 258; a za što može to biti, to je rečeno malo naprijed pod br. 27. Češki. blázen bych byla, *abych* plakala. erb.-pis 2. 154. *aby* tu byl, ten by se podíval jungm. — *abych* já se toho dopustil, co by tu křiku bylo! Kott. dobře by bylo, *aby* se smiřili. Kott. — mnohem bych vděčnější byla, *aby* spolu živi byli. zikm.-skladb. 471.

32. Hipotetičko značeńe često blizu stoji koncesivnomu, a to je onda, kada su radńe jedne i druge rečenice u hipotetičkoj periodi takve, da se jedna drugoj protive, te se ne može lako dogoditi, da se obje događaju. Kad n. pr. velim: ako otac sina kara, dobro misli — tu su radńe: karańe i dobro mišleńe sebi protivne, slabo

Digitized by Google

se kada događaju zajedno jedna i druga; za to možemo od rečene hipotetičke periode učiniti i koncesivnu: *ako* otac *i* kara dobro misli, — *premda* otac kara, dobro misli. Razlika je između hipot. i koncs. periode samo u toliko, što se u prvom slučaju ńekako slabije izriče protivnost među radńama a u drugom slučaju jače. Isto tako kad velim: da si mi brat, ja bih ti uzeo — tijem izričem protivnost među rečenicama, jer bratu čovjek ne uzima ništa, ili bar ne bi trebalo da uzima. Za to i mogu reći: *sve da* si mi brat, ja bih ti uzeo. Kada među radńama jedne i druge rečenice hipot. periode nema protivnosti, onda se ne može hipot. perioda okrenuti u koncesivnu, jer koncesivna rečenica rečenica uvijek izriče opreku prema glavnoj rečenici. N. pr. ako druge varaš, drugi će i tebe, — ili: da ga vidim, rekao bih mu — te i slične rečenice ne mogu se okrenuti u koncesivne. Da koncesivne rečenice prema svojijem glavnima znače ńeku protivnost, to se može razabrati i iz onoga, što je rečeno pod br. 12. Maloruski. Ovamo ide adverab *абиякъ*, koji znači: kakogod. Tu je *аби* = bilo ili budi (*εἴτε*), a аóняк je upravo = makar kako bilo. Ruski. Tu se nalazi adverab *абикакъ* i znači isto što maloruski *абиякъ*, ali se slabo govori. Češki. *aby* bohatým byl, moudrý není. jungm. — nic nedostane, *aby* dělal co chtěl — er mag thun, was er will. jungm. *aby* pak toho, což říká, nic nesoudil ani té potřeby v srdci necítil ani na boha. jehož vzývati má, pravě nepomyslil, však předce smyslí o sobě, že se modlil. zikm.-skladb. 477. Polski. ta panna sie prosiła, żeby jom nocować *aby* w kuchence (= makar *bilo* u kuhińi) lud XIV. 19. — ona sie prosi, że *aby* do kómory ją zamknąć. ibid. ojciec okropnie se ucieszył, że jego córce *aby* jeden pán sie upodobał (otac se vrlo obraduje, što se ńegovoj kćeri dopao *bar* jedan pan) 312. przestań mię *aby* trochę męczyć. Linde. — *aby* raz spojrzyj na mnie. Linde. U ova se dva pośledńa primjera vidi, kako *aby* dobiva adverbijalno značeńe *sàmo*. Kašto se ne može *aby* drukčije ni prevesti do riječju *sàmo:* porąbali ich (scil. hajduke) w drobne kawalki; *aby* dwie niewiasty zostały, chtóre im żywności gotowały (sasjekoše hajćuke, *samo* ostadoše dvije djevojke, koje su im jelo kuhale) lud XIV. 176. — matka i ociec i braci ućkli od tego stołu; *aby* tylko ta królewa z nim ostała (*sàmo* kraļica ostade s ńim) 177. — ón wtem doleciał i *aby* sukni oberwał kawał. 181. Iz adverbijalnoga značeńa *sàmo* nije težak prijelaz u adversativno, jer riječca *sàmo*, kad se ńom izriče odnošaj među rečenicama, doista blizu stoji adversativnosti. Kad se veli: sasjekoše hajduke

Digitized by Google

samo ostadoše dvije djevojke, tu su sasvijem različne radńe obiju rečenica. Evo dva poļska primjera, gdje *aby* znači lat. *sed:* poszed do boru pod taką krzywą brzózke pole głęboki strugi; *aby* obawia sie, oglada sie na wszystkie strony. lud XIV. 233. — ón przylgnął i trzyma ten kij do góry; *aby* idą ludzie z cepami, widłami, grabiami 235. Na oba ta mjesta sam izdavač iza riječce *aby* piše u zaporkama: ale. Kašupski. *abé* tą razą mie przepuscé, a ja sę poprawię — *weniystens* dieses mal verzeihe mir. cen.-gram. 75.

33. Već smo vidjeli, da kondicional dolazi i u deklarativnijem rečenicama i rečeno je, da je meni taj pojav nejasan; isto mi je tako nejasno i što абыхъ рекль dolazi u deklarativnijem rečenicama. To se nalazi samo u dva jezika. Češki. ani vy to sobě, rodičové moji, nemyslete, *abych* sobě vzala, co se mně nelíbí. erb.-pís. 1. 73. — jak živa sem neslyšela, *aby* paní vousy měla. 2. 24. — nikde sem to neviděla, *aby* ženich doma zůstal. 3. 4. — ja jsem neviděl, *aby* kdo zlosť vymlouval. Kott. — nevěděl, *aby* byla panna. Kott. — Poļski. słudzy nie wyszli witać, ale nie myśl wcale, *aby* w domu Sędziego służono niedbale. mick.-tad. 13. U ista dva jezika dolazi *aby* i u konsekutivnijem rečenicama kao što katkad dolazi i samo *by*. Samo mi se čini, da je u takvijem slučajima *aby* ili *by* uvijek poněšto finalno, ne samo konsekutivno; ne znam, da li za čisto konsekutivno značeńe ikada dolazi *aby* ili *by*. Češki. už je čas hodina, *bysi* s námi jela. erb.-pís. 3. 219. — nemůže tak tajná věc byti, *by* vyjevena nebyla. Kott. — kdo spůsobí, *aby* (dcera) mluvila, bude jejím manželem. erb.-čít. 20. já nejsem žadny pes, *abych* k vám oknem lez. erb.-pís. 2. 138. — jste li vy tak chytrá, *abyste* vy věděla, co v lucerně mám? 3. 52. -- kdes, Liduško, smělost vzala, *abys* mi na louce žala? 211. — mezi lidmi není nikdo tak dokonalý, *aby* se nikdy nezmýlil. Kott. Poļski. godna, *by* o cię bronią walczyli rycerze. mick.-tad. 68. — nowa ta żona doradziła mu, żeby córeczkę tę pod ziemię schować tak *aby* jéj nikt nie widział. lud. VIII. 55. U maloruskom jeziku znači *аби* kašto lat. dummodo, te je pomiješana žeļa s kondicijom: *A.* чи змита головка? *B.* ой чи змита, чи не змита, *аби* не побита čub.-pês. 57. — *A.* що ж ти будеш ила? *B.* сахар з волою, *аби* з тобою. 82. — *A.* де ж будеш спала? *B.* на старим каміні, *аби* милий при мені. ibid.

34. U lužičkijem jezicima *aby* znači vrlo često lat. sive. To nije ništa drugo do zamjena s *abo*, kojemu to značeńe pripada. Takva

Digitized by Google

je ista zamjena u gorńolužičkom *hač* mjesto *haž*. Jezici doduše ne ļube takvoga pomjerivańa, da dvije riječi, koje su i glasovima i značeńem različne, stapaju u jednu, ali pomenuto *aby* i *hač* potvrđuje nam, da to ipak kašto biva. O partikuli *aby* govorićemo u trećem poglavļu, gdje je govor o disjunktivnijem partikulama.

35. U češkom se i u ruskom jeziku nalazi partikula *af* ili *ati*, kojoj je značeńe lat. ut finale. Ta je partikula bez sumńe složena; što joj je prvi dio, to svatko zna, a drugi je dio ńešto tamniji. Prof. Miklošić u synt. 124. misli, da je ono *t* ili *ti* navezak (anhängepartikel), koji je postao od pronominalne osnove *to*, a nalazi se često dodan veznicima n. pr. hrv. ni*ti* ili*ti* itd. Prof. Jagić u Archivu für slav. Philologie 6. 284. dovodi to *t* ili *ti* u svezu s litavskom partikulom *te*, koja presentu daje permisivno značeńe: *te*suka = vertat, neka vrti (suče), ali je uz to mnijeńe teško pristati, jer se ne slaze vokal u lit. i u slov. jeziku. Ja mislim, da *t* ili *ti* samo pojačava značeńe prvoga dijela t. j. partikule *a*, i kako *af* ili *ati* ima finalno značeńe, mislim, da ga treba izvoditi od eksklamativnoga, koje smo značeńe vidjeli, da *a* sámo ima. Partikula *af* ili *ati* ne stoji doduše s imperativom, nego s presentom indikativa te s ńim zajedno izriče ono, što bi se reklo imperativom. Katkad present perfektivnijeh glagola ima imperativno značeńe (maloruski *nideш* до него и *скажеш* ему — idi k ńemu i reci mu; češki ne *promluvíš* křivého svědectví — ne reci: polski *pojdiesz* mi do miasta i *zakupisz* — poći i kupi. mikl.-synt. 779). To se značeńe razvilo jamačno preko futurnoga, jer perfektivni glagoli u presentu, često i prečesto imaju značeńe futura, a iz futura je lak prijelaz u imperativ, jer i futur i imperativ teže na budućnost, za to se kašto u svijem jezicima osobito za blažu zapovijed upotrebļava futur. To sam sve za to rekao, jer mislim, da je *af* ili *ati* najprije možda stajalo samo s presentom perfektivnijeh glagola, koji kako rekosmo, nagińe na budućnost i na žeļu, a imperfektivni su glagoli istom kasnije i to po analogiji također počeli dolaziti s *af* ili *ati*. To je samo moje nagađańe, koje će se možda lako dati oboriti, ali možda i dokazati. Ruski: *amь* дастъ (δώσω). Dalь.-slov. Danas je već ta partikula u ruskom jeziku neobična, ali se u starije vrijeme dosta upotrebļavala (vidi ńekoliko primjera, što ih je iz starijega jezika skupio prof. Jagić, Archiv, 6. 285. 286). Češki. U tom je jeziku partikula *af* još i danas veoma obična. Najprije evo primjera, gdje ona s glagolom u presentu naknađava imperativ: plyň, jabličko, kam ty

Digitized by Google

ráčiš, jen *ať* se mně nepomačíš. erb.-pís. 1. 22. 45. kdo nevěří, *ať* tam běží. 98. kdo nemá peníze: *ať* do ní nechodí. 2. 190. když mě nechce, *ať* mě neha. 3. 217. — paní má *ať* se mnou žije, a vrba *ať* v zemi hnije. erb.-kyt. 123. Finalno značeńe ima *ať* u primjerima: jdi, sestřičko, pro vínečko, *ať* okřěje mé srdečko. erb.-pís. 1. 11. podej, sestro poduštičku, *ať* položím svou hlavičku 12. — vartu k němu dejte, *ať* mi neodejde. 184. — počkej trošku, *ať* já se ještě ohlídnu. 2. 33. vemte sobě lékaře, *ať* vám ránu zaváže. 3. 190. U starije se vrijeme nalazilo i *ati* (Archiv 6. 287).

36. U ńekijem se jezicima partikula *a* rado slaže s ekspletivnom partikulom *že*, te biva *aže* ili *až*. Kako je i samo *že* vrlo često adversativna partikula, sasvijem je naravno, da i *aže* ima adversativno značeńe, t. j. adversativnost partikule *a* samo je pojačana. Ńezino se adversativno značeńe vidi iz porabe, što se nalazi u starijih kajkavskijeh pisaca, koji je upotrebļavaju baš onako kao Česi svoje *ať*. U rečenijeh pisaca glasi ta partikula *arti* t. j. *a* + *že* + *ti* (što je *ti*. to je kazano pod br. 35): ki čte, *arti* razme — ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτο. Archiv f. slav. Philologie VIII. 403. *arti* mene nasleduje — ἐμοὶ ἀκολουθείτω ibid. *arti* pripeļa pope — προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους 404. Ista partikula u istom značeńu stoji s imperativom: *arti* se jih čuvaj, *arti* ž ńimi ne hodi 405.

37. Kako se adversativno *a* često upotrebļava za nenadane događaje, tako se rado upotrebļava i *aže*, *(až)*. Maloruski. минул рік, минул другий, *аж* на третий уздріли. erb.-čít. 138. циган увійшол уже може кілька миль, *аж* огляне ся: за нім чорт. 142. — бачить, — біда! *аж* стоіть дерево, він на те дерево. rudč.-skaz 1. 4. — сіла да й плаче; *аж* иде хозяін 14. — вони допливають до берега, *аж* там салдати воююця. 101. — увійшов він у ту хатку *аж* там сидить дід из бабою. 151. — на другий день прійшли, *аж* кума под пічу и вмерла. 154. вона дивиця, *аж* стоіть хатка. 2. 14. Pored samoga *аж* nalazi se i *аж то:* приходять туда, *аж то* вовки кашу варять. 1. 42. — я ж думала що сонечко сходить, *аж то* милий по риночку ходить. čub.-pês. 40. Ruski. ѣдутъ не далеко, не близко, *ажъ* летитъ стрѣлка. afan.-skaz. 1. 357. — сѣлъ на лавкѣ и куритъ трубку, *ажъ* ѣдетъ дѣдъ. 359. Bjeloruski. глядит баба, *аж* у тельпушка ноги іост. afan.-skaz. 1. 199. иде да иде Федар, *аж* вавки бьуца за кости. 487. аднаго дня сядзяц ти браця, *аж* прыѣжджае асесар и прикавае. Polski. patrzy, *aż* bławatek nagle po-

Digitized by Google

ruszył się w wazonie. erb.-čit. 111. — oni jadą, *aż* tu znalazły się wśród lasu ogromne skały. lud VIII. 30. — on z radości zagrał powtórnie na piscałce, *aż* tu w dolinie pokazał sie pałac. 63. biednemu człowiekowi tak dużo rodziło się dzieci, że już mu nikt do chrztu trzymać nie chciał, *aż* spotkał śmierć. 136. — przypadkiem oczy podniósł, *aż* tuż na parkanie stała młoda dziewczyna. mick.-tad. 12. — wyskoczył w pół ubrany Sędzia, widzi zgraję zbrojną, myśli że zbojcy, *aż* Hrabię poznaje. 201. — na jagodach miał kręgi dziwnego rumieńca, we wzroku, ducha pełnym, błyszczał żar młodzieńca, *aż* gdy na Dąbrowskiego starzec oczy zwrócił, zakrył rękami, zpod rąk łez potok się rzucił. 304. Kašupski. won nick nie moviêł; *jaž* za chvilkę jidze ksądz, a tôj mu gôdô. cen.-skôrb. 144. Partikula je *až(e)* adversativna i u ovijem primjerima, koje ćemo sada navesti; u ńima se adversativno značeńe prepleće s eksklusivnijem onako, kako smo vidjeli pod br. 32. pri poļskome *aby*. Češki. žadný (vám) nechtěl v této věci posloužit *až* ja. erb.-čit. 38. už žadný vás nerozvede *až* někdy pán bůh sám. erb.-pís. 3. 108. Poļski. biegnie ona do przykopki i nie miała w czém *aże* w trzewiczku przyniosła wody. lud VIII. 48. U ta tri primjera moglo bi se *až* prevesti riječcom *samo* ili *do (nego)*.

38. Kako samo *a* stoji iza temporalne rečenice u korelativnom poslu (br. 21.), tako nalazimo i *až(e)* iza temporalne rečenice u istom poslu. Maloruski. коли так з гістьми забавляв ся, *аж* вийшол ктос на двір. erb.-čit. 135. — як побачила, *аж* засміялась. rudč.-skaz. 1. 85. тільки це сказав, *аж* з того пенька вилазить маленький дідок 108. Ruski. Nijesam našao u ovoj službi sámo *ажъ*, nego *ажно*, koje je postalo od a — же — но. она какъ треснетъ его по зубамъ задними копытами, *ажно* волкъ на три сажени назадъ отлетѣлъ. afan.-skaz. 1. 89. подошелъ къ камню, да какъ двинетъ его ногою, камень *ажно* загудѣлъ. 339. какъ ударились боевыми палицами, *ажно* громъ загремѣлъ. 2, 400. Češki. dříve než jsme byli, *až* o nás péči měl. jungm. jak já dám tobě té zpovědi dosti, *až* tobě polezou z hlavičky ven kosti. erb.-pís. 1. 29. — Poļski. jakem się położył i usnął, *aż* tu widzę przepiekne krowy na łące. lud. VIII. 189. — król jak zobaczył lwa, *aż* się prełąk XIV. 314. Doňolužički. žo to je zgónił z grodu pan, *aż* 'co mi lubego zastřeliš. hórn.-pěs. 23.

Digitized by Google

39. Pod brojem 37 vidjeli smo, kako partikula *až(e)* iz adversativnoga značeńa prelazi u eksklusivno te znači upravo *do*. Poslije ćemo (br. 59.) reći, što veže značeńe adverbija (prijedloga) *do* s adversativnošću. Ovdje je dosta reći, da značeńe riječi доже (hrv. *dori*) nije drugo do pojačano *do* (jer je же adversativno-ekspletivna partikula.). To доже znači: lat. *usque*, a upravo to značeńe *(usque)* ima često i rječca *až(e)*, a razvila ga je iz adversativnoga. Maloruski. a іх *аж* за сердце тронуло. erb.-čit. 136. царевич як уявив той рушник да повіз до батька, так царь *аж* руками сплеснув. 149. як почув, що Иван жив, то *аж* зубами скреготе. rudč.-skaz. 1. 134. — не спускай *ii*, *аж* поки вона не скаже тобі: дружино моя! 2. 31. — жили *аж* поки померли. 182. — приблудився *аж* до гаю *аж* до тихого Дунаю čub.-pês. 25. — біжи, коню, *аж* до тихого Дунаю. 169. Ruski. у бабы отъ жадности *ажъ* глаза горятъ. afan.-skaz. 1. 164. чортъ *ажъ* поморщился, какъ солдатъ обозвалъ его добрымъ человѣкомъ 427. отъ каменья самоцвѣтнаго *ажъ* глазамъ больно. 2. 334. Isto značeńe ima i *ажно* (а-же-но): голодному *ажно* и ночью не спится. Dalь.-slov. — *ажно* пыль валитъ столбомъ. Dalь.-posl. 422. Bjeloruski. як ударицца аб лоб Иванав, дак *аж* лоб падався. afan.-skaz. 1. 317. Češki. zlaté vlasy plynuly jí hustými prameny s hlavy *až* na zem. erb.-čít. 18. těmi sklepy šli *až* po podzem. 37. všudy se mu dobře dařilo *až* do smrti. 42. plyň, jablíčko, plyň dolů *až* pod javor do mlynů erb.-pís. 1. 22. vyprovázela ho *až* k panskému dvoru 28. — svez ty mne, koníčku, svez *až* přes ten zelený les. 2. 88. tři byli *až* od Krakova 3. 40. Slovački letel náš mládenec jako ptáčik ponad hory doly *až* ku zamku. škult. dobš. 25. mladý král *až* tak riastol od potechy. 53 — naraz si stálu vernosť *až* do smrťi slúbili. rim.-pov. 20. Polski. most tak długi, że się *aż* o ganek pałacu opierał. erb.-čít. 116. od szklannéj góry *aż* do chalupy młynarza. lud VIII. 5. — choć miała jednę tylko córkę, ale za to *aż* siedmiu synów. 38. — kamerdynek staje się bryłą soli *aż* po samą szyję 68. zkąd te pieniądze, kiedy ich *aż* miarką trza mierzyć? 85. — miał brodę *aż* do kolan. XIV. 35. Kašupski njese ja stegjenką *jasz* do stroszki. erb.-čít. 101.

40. Gdje *až(e)* stoji izpred kakvoga prijedloga i pojačava ga, tu bismo ga mi mogli prevesti gotovo svuda našijem adverbijalnijem *do*, kako ga n. pr. upotrebljavamo, kada velimo: *do* pod svoju kulu, — *do* pred šator, — *do* u jutru, — *do* po turskom ratu, — *do*

Digitized by Google

blizu Budima. Daničić, srp. sintaksa 163. To se adverbijalno značeńe razvija dalje te postaje temporalno i to tako, da partikula demonstrativnoga postańa postaje relativnom, kako su u prastaro vrijeme svi relativi izišli iz demonstrativa (ili iz interogativa). Tako je i partikuli *až(e)* značeńe *do* prešlo u *dok, dokle,* dakle u relativno temporalno. Češki. *až* se vrátím, at je vykonano. erb.-čít. 2. šel na zdařbůh kudy tudy, kam ho nohy nesly, *až* přišel do černého lesa. 17. *až* přijde večer, na obloze pozná. 41. — *až* mne vykopáš z hrobu ven, pak si mne s sebou domů vem. erb.-pís. 1. 19. tak dlouho se milovali, *až* se rozhněvali. 150. potom můžeš pro mne plakat, *až* mne neuhlídáš. 175. — *až* ja povandruju z Prahy do Budína, já se tam napiju červeného vína. 3. 31. tam bylo mé spaní do dne do svitání, *až* mne má panenka zvolala k snídaní. 67. Slovački. tri dni, tri noci stúpali bratia spolu, *až* prišli na krížne cesty. škult.-dobš. 3. — malý pláčko rástol. *až* i zrástol na krásneho mládenca. 21. tak šli, *až* pozde na noc prišli ku jednomu domčoku 22. dlho mrmlala s nimi, *až* sa ku králoucíkovi obrátila a zavolála. rim.-pov. 39. Kašto ima slovačko *až* značeńe lat. quum inversum: odsvorkal psov, a tí sa rozbehli po hore, ale za dlho nič ne mohli vyňuchať; *až* raz začnú z celého hrdla štekať. škult.-dobš. 51. — zem zadunjeva a potriasa sa pod dupotem konských kopít, a to vše bližšie, vse silnejšie; *až* sa v hore zaligoce dlhý rad pozlaťených hintovou. rim.-pov. 56. Polski. wędrował długo, wędrował daleko, *aż* przywędrował na dwór możnego króla. erb.-čít. 117. — ona baba idzie napród, a dziewczyna idzie za nią, *aż* przyszły do domu. lud. VIII. 20. póty dzban wodę nosí, *aż* się ucho urwie. 265. tak ją mieli długoćko w tym sklepie, *haż* mogła mieć z osiemnaście lat. lud XIV. 72. — on mnie radą do usług publicznych sposobił z opieki nie wypuścił, *aż* człowiekiem zrobił. mick.-tad. 19. godzinę całą trwały tajemne rozmowy *aż* je przervał kapitan Ryków temi słowy. 223. Kašupski. tak długo se grankę woda nosi, *jasz* se wucho wurwie. cen.-gram. 73. won mdze tak długo wędzelêł, *jaž* sam nie mdze nick miêł. cen.-skórb. 22. — *jaž* won jednę noc wopasowêł, têj won widzêł. 124. Dońolužički. škrejachu człowêka tak dłujko, aż jim krošik dašo. erb.-čít. 93. — tak dłujko jo ju fryjował, *aż* jo ju skrygował. volksl. 2. 52. — seń tuď lěto. žeń. *aż* lubeg' zabydnjoš. 76. — sednuštej se, gljedaštej, *aż* stej tam husnułej. 79. bužo se za nju staraš nawoženja ako muž za swóju

Digitized by Google

równju a se žednje wot njeje nje wotžčliš, *až* smerś jeju rozžčlijo. 248.

11 Kako je partikula *až(e)* adversativna i u tom značeńu samo ńešto jača od običnoga *a*, za to priańa isto onako uz kondicionalno бъıхъ реклъ kao što smo vidjeli, da priańa i sámo *a*. Složeno *až(e)* s kondicionalom nalazi se u finalnijem, hipotetičkijem i koncesivnijem rečenicama. Ruski. Iz Daļeva serječnika vidi, da *ажбы*, koje se piše i *ашбы*, znači isto što: хоть-бы, хотя-бы, dakle je značeńe koncesivno-restriktivno: *ажбы* одинъ нашелся. Dalь.-slov. *ашбы* и хотѣлъ, не дамъ. ibid. Polski. Obično ima *ażeby* finalno značeńe: siostra prosiła brata o jedno z męzkich jego ubrań. *ażeby* przebrana za mężczyznę śmieléj mogła wędrować. lud VIII. 27. nie mam żadnego powodu, *ażebym* go śmiercią karał. 44 król uprosił pustelnika, *ażeby* mu odstąpił kruka. 52. — ci proszą, aby Zosia wzniosła nieco czoło i oczy pokazała; ci *ażeby* w koło raczyła się obrócić. mick.-tad. 277. — patrzajżeż, *ażebyś* mi wstydu nie zrobiła. 124. Nalazi se i u samostalnoj rečenici, gdje se izriče žeļa (kletva): *ażeby* cię djabli wzięli z takim trunkiem! lud VIII. 171. Kašto stoji *ażeby* u hipotetičkoj rečenici: *ażebym* miáł psa, tobym bél tyla owiec wygnał, co byśta wszyscy mieli zadosyć. lud XIV. 296. [1] Partikula se *až(e)* nalazi u još ńe-

[1] Tko slovenski kondicional бъı реклъ onako tumači, kako ja činim, taj će veoma lako razumjeti pojav, za što se u polskom jeziku često u finalnoj rečenici upotrebļava by + infinitiv; n. pr. wszelkich dokładała starań, *by* go od tego uczucia *odwieść* lud VIII. 23. U tom primjeru *by odwieść* znači grčki ἵν' ἀποτρέψαι, kako n. pr. *widać było* znači ἦν ὁρᾶσθαι, tako je i *co tu począć?* mjesto *co jest tu począć?* Rečenica dakle *by go od tego uczucia odwieść* isto je tako samo dodana glavnoj rečenici bez ikakve partikule, kako se vidi i u primjerima pod br. 29. U ńoj infinitiv ima svoje pravo infinitivno značeńe, i ni pošto ne vaļa misliti, da *by odwieść* stoji mjesto *by odwiodła*. Takvo mišļeńe ne bi bilo ničim opravdano, jer se infinitiv ne može zamjeńivati s participijem praet. act. II. Evo još dva primjera slična navedenomu mjesto vrlo mnogijeh: zgubić go chiała, *by* swego syna *wynieść* na tron. lup VIII. 68. pan, *by* go *zadowolnić*, dał mu. 88. — Ovako *by*, koje stoji s infinitivom, može preda se dobiti partikulu *a*, kako ga ima i ono *by*, koji stoji s participijem (vidi broj 30.) N. pr. będę czuwał, *aby ratować* mego towarzysza. lud VIII. 65. stanęli wszyscy, *aby spocząć*. 98. już szlachtę zbierał, *aby* konfederatom ciągnąć ku pomocy. mick.-tad. 47. — Nalazi se i *ażeby* + inf. N. pr. nie chodzemy od wsi do wsi jak wy dziády, *ażeby* grosze wyżebrać. lud XIV. 192. ręką dał znak, *ażeby*

Digitized by Google

kijem značećima, koja ovdje nijesu navedena i to u ruskom, kašupskom i doňolužičkom jeziku, ja ih ne mećem ovamo, jer mislim, da je onda *až(e)* drugoga postańa, a ne od *a* + *že*.

42. Adversativno se *a* kašto združuje s kopulativnijem *i* te onda *a i* ima adversativno-kopulativno značeńe. Tako je u hrvatsko-srpskom i u poļskom jeziku. Hrvatskosrpski. vsi mladenci morali su iti vu vojsku, *a i* on sin. vaļ.-prip. 17. — stane ga (koňa) hraniti i timariti te za mesec dana opravi se koń kao kaka tica, *a i* onako je bio krilat i zmajevit. Vuk-prip. 28. od Skatara *a i* od Solila. Vuk-pjes. 572. — ja bin van povedal, ale me j' sran, *a i* vi bite se jadili mikul.-prip. 16. Poļski. pustelnik milczał, *a i* anioł także mało był mównym. lud VIII. 95. Partikula se u tom slučaju u ruskom jeziku pojačava riječcom *to* te mjesto *a i* imamo *a mo u*: ногу за ногой волочетъ, *a mo u* каткомъ катится. afan.-skaz. 2. 295. бѣлые волки по землѣ побѣгутъ, людей ѣсть будутъ, хищная птица полетитъ, *a mo u* самого Тришку увидятъ turg.-zap. 1. 182. Budući da u slovačkom jeziku partikula *a* obično ima kopulativno značeńe, za to kada se *a* spoji s *i*, onda nije adversativno kopulativna sveza, nego čisto kopulativna, tako da je *aj* (mjesto *a* — *i*) isto što sámo *i*: medveď priskočil hneď k nemu, pribehli *aj* druhé zveri a zrevali. škult.-dobš. 32. — raz sa strojily byť v tom istom meste tri tance; *aj* mladý kráľ sa chystal na tanec. 52. — pojal rodičov *aj* bratov do svojho zamku. 80. tak *aj* mňa *aj* seba vyslobodíš. rim.-pov. 19. pomyslela si, že je nič neurobí, keď mu *aj* inak odpovje. 112.

43. Od složenijeh partikula spomińem ovdje još samo *ampak* i *anda*, jer gdje je u ostalijem složenicama prvi dio *a*, tu je pretežniji i znatniji drugi dio, za to će se o takvijem složenicama govoriti ondje, gdje se budu raspravļale partikule drugoga dijela slo-

---

wstrzymać konie. mick.-tad. 52. szła spać wczesnie, *ażeby przebudzić* się z rana 87. — Napokon se nalazi i *ażeby* + partic. praet. pass. N. pr. potem kazał zrobić trumnę dębową zapowiedziawszy, *ażeby* go, jak umrze, do téj trumny *włożono* lud VIII. 172. Telimena łaczy prośby do łez Zosi, *ażeby miano* większy wzgląd na niewolników mick.-tad. 210. U prvom primjeru *ażeby włożono*, a u drugom *ażeby miano* stoji mjesto *ażeby było włożono*, *ażeby było miano* kako se n. pr. veli: podano mu księgi mjesto podano mu *było* księgi, koje se ima isporediti sa: rzekł im mjesto rzekł im *jest*. Tako je i ovo: stara królowa zażądała, *aby stracono* zuchwałego śmiałka. lud VIII. 67. itd. itd.

Digitized by Google

ženica. Obje su spomenute partikule rijetke; prva se nalazi u slovenskom jeziku, a postala je, kako misli prof. Miklošić (synt. 156) od: *a na opak*, značeńe joj je adversativno: lat. sed. Evo primjera: mačoha ji ne zine ni besedice od tega, *ampak* misli svojo hčer v to srečo podtisniti. erb.-čít. 293. je nisem sama složila [(pesmo), *ampak* sim je le slišala. jan.-cvet. 46 smrt ne pokosi le starosti, *ampak* postreli tudi mladino. jan.-slovn. 221. bog ne gleda besed, *ampak* on gleda srce 224. — Druga pomenuta partikula *anda* nalazi se u hrvatskom (kajkavskom) i u ruskom jeziku. Prof. Miklošić (synt. 164) drži je upravo temporalnijem adverbom, kao što su: kada, drugda itd. To bi se tumačeńe moglo dovesti u sklad s hrvatskijem značeńem te riječi, osobito kad bi se uzelo, da *anda* stoji mjesto *onda*, jer u hrvatskom znači ta riječ: lat. igitur, ali je mučno naći razlog, za što je *o* prešlo u *a* (*a*nda); osim toga u ruskom jeziku stoji ta riječ po značeńu vrlo blizu riječi ажно, o kojoj smo već govorili i vidjeli, da nije drugo nego pojačeno ажъ, koje je opet pojačeno adversativno *a*. Za to mislim, da je i hrvatsko i rusko *anda* složeno [od *a-nъ-da* (slično misli i Daničić u akad.-rječn.), koje su sve tri riječce adversativne, baš onako, kao i u *ажно* (a-že-no). Konklusivno hrvatsko značeńe teško je dakako izvesti iz adversativnoga, ali je to teško možda samo za to, što je rečena partikula u opće veoma rijetka, a tko zna, što je sve značila, dok se više nalazila u govoru! Hrvatski. ja sem ni pripravljen k smrti niti spovedjum niti s pokorum, *anda* ti idi v žakelj, pak bum ja tebe za pokoru nosil. vaj.-prip. 276. — ako [uba ne če z menom govoriti, *anda* vidim tožen, da bom moral vmreti. 298. Ruski. Znači isto što ажно: ударилъ, *анда* палка переломилась. Dalь-slov. — какъ ставъ валиць, *анда* лѣсъ трящиць (iz tverske gubernije). afan.-skaz. 1. 385.

II.

Veznik *i*.

44. Pored veznika *a* najobičniji je u slovenskijem jezicima veznik *i*, kojemu je također značeńe kad kopulativno, kad adversativno, ali češće ono prvo, nego ovo drugo, dok pri *a* više preteže adversativno značeńe. — O postańu partikule *i* mislim ovo: od pronom. osnove *e* (o kojoj vidi br. 86) možemo suponirati loc.-sing. **ei* (t. j. e-i), kako je u grčkom jeziku οἴκει, πεῖ, πανδημεί (Brugmann, Griech. Gram. 59), a od toga je oblika **ei* moralo po glasovnijem zakonima

Digitized by Google

nastati *i*. I uz partikulu *i* priaňaju kao i uz *a* druge partikule demonstrativnoga postaňa, ali mnogo rjeđe.

45. Partikula je *i* kopulativna i znači lat. et, a može spajati i riječi s riječima i rečenice s rečenicama. Staroslovenski. лиси имѫтъ *и* пътица небесьскыа гнѣзда. zogr.-matth. 8. 20. отъраднѣе бѫдетъ земи содомьсцѣ *и* земи гоморсцѣ. zogr.-matth. 10. 15. съ мытари *и* грѣшьникы ѣстъ *и* пьетъ, zogr.-marc. 2. 16. вѣло играахъ *и* троуждаахъ сѧ. supr. 46. Slovenski. solnce vzhaja *i* zahaja dobrim *i* zlim. jan.-slov. 220. Mnogo češće nego sámo *i* nalazi se u tom jeziku *ino* ili *in*, gdje je uz *i* prionulo *no*, *n*, koje je u svezi s onom pronominalnom demonstrativnom osnovom, koja se nalazi u *on*, *ona*, *ono*. on hoče meti Beligrad *in* tursko vojsko dokončati. Vraz-pjes 10. život mi vzami *in* glavo. 17. zahvalen bodi večni bog, bog *in* divica Marija. 42. — puna mi zibka je krvi *ino* v njoj sinek mrtev leži. 69. — ko s'm zjutrej jaz pr' okni stala *ino* zlato kupco pomivala, padla mi je u morje globoko. 151. Pošto se zaboravilo, da je *ino* složena riječ i da je u toj složenici *i* glavno, počelo se to *i* odbacivati, te se često govori *no*: puno nožov *no* kos *no* srpov. vaļ.-prip.-progr. 6. da zaslužim drago *no* konjiča. Vraz-pjesn. 98. zeme soboj kokota, kaj bi mu naznaniva sikdar, kda je den *no* kda je noč. Kres. 297. Bugarski. отиде . . . *и* легне та заспи. erb.-čit. 213. ѣдѣх *и* пиях до дето не можѣх веке cank.-gram. 121. млого ме си слушала, *и* сега да ме послушаш. dos.-pês. 27. поседнъ на бѣл камѣк *и* заспири. 54. ходили моми на пазар. ходили *и* се върнъли. 84. Hrvatskosrpski. dojde jež *i* pita: kaj ste mi ostavili? vaļ.-prip. 286. — gledajte *i* čuvajte se od lakomstva. luc. 12. 15. evo treća godina kako dolazim *i* tražim roda na ovoj smokvi. luc. 13. 7. kupih pet jarmova volova *i* idem da ih ogledam. luc. 14. 19. idite *i* naučite sve narode. matth. 28. 19. Maloruski. сіла під дубом *и* плаче. rudč.-skaz. 1. 44. була собі царица *и* в ii не було дітей. 81. — побіг до хати *и* не оглядався. 97. думу думаю *и* за тебе спомінаю. čub.-pês. 64. — с кіньми *и* волами. 194. Ruski. боченокъ плылъ да плылъ *и* приплылъ къ монастырю. afan.-skaz. 3. 111. взяла жорновцы *и* стала молоть. 2. 113. — накормила, напоила *и* спать уложила дѣвицю. 414. — котъ залѣзъ на чердакъ *и* полеживаетъ себѣ. 1. 62. — козелъ сорвался *и* упалъ. 73. Nalazi se *ino* kao u slovenskom: до сирой земли допускивалъ *ино* подхватывалъ. mikl. synt. 123. Bjeloruski. у каралі жонка умерла, *и* ён ажанився с другою.

Digitized by Google

afan.-skaz. 2. 240. Češki. ty *i* tvá matka. zikm.-skladb. 325. protož ti dva nad jiné všecky nejválečnější *i* nejsťastnější byli ibid. — někteří od toho bledli, schli *i* mřeli. ibid. — jednomu *i* druhému. jungm. Slovački. šila šaty *i* periny. rim.-pov. 60. Polski. pociesza go *i* prosi. lud VIII. 6. — rozpłakał się nad swoją niedolą *i* usiadł pod drzewem. 42. bardzo dobrzy *i* nabożni. 54. teraz myślę bogu duszę polecić *i* na śmierć się przygotować. 112. — wszędzie tęsknił *i* czuł się niezdrowym. mick.-tad. 44. Kašupski. szed pó mórze *é* pó kraju. erb.-čit. 95. wjedno pogvizdéje *é* podskakuje. cen.-gram. 74. wojc jeho ni mógł poznać *é* pitêł sę. cen.-skôrb. 104. U oba lužička jezika čini se da je iščeznula partikula *i*; jedan ćemo trag ńezin naći u gorńolužičkom jeziku malo dale pod br. 54. — Da bi kopulacija bila što jača, ponavlja se partikula *i* te onda odgovara lat. et—et. Mjesto mnogijeh primjera, koliko bi ih se moglo navesti, evo samo ńekoliko. Staroslovenski. *и* адешняго *и* тамошняго отьнаде. mikl.-lex. Hrvatskosrpski. *i* ja *i* ti. Vuk-rječn. — *i* tamo *i* amo. ibid. va ime oca *i* sina *i* svetoga duha. matth. 28. 19 Maloruski. *и* кури сплять *и* гуси сплять. erb.-čit. 153. вона *и* плаче *и* просить. rudč.-skaz. 1. 44. млинец сам *и* мисиця, сам *и* печеця, сам *и* викидаюи. 136. Češki. *i* na nebi *i* na zemi. jungm. Slovački. koňe šli *i* bez pichanja *i* bez šibanja. rim.-pov. 69. náš kráľ *i* jeho synovia *i* dcery vymreli. škult. dobš. 46. Polski. Chrystus z panny narodził się *i* prawy człowiek *i* prawy bog. Linde.

46. Katkad partikula *i* istina veže jednu riječ s drugom, ali tako, da se prva i ne spomińe, jer se ona razumije iz smisla ilš iz predašńega govora. Ako mi tko reče, da je koga vidio, onda ću i ja reći: *i* ja sam ga vidio, ako sam ga doista vidio. U tijem slučajima odgovara *i* latinskomu: etiam, quoque. Staroslovenski. пристжпи къ немоу една рабъини глаголжшти· *и* ты бѣ съ исоусомь галилеискъимъ (t. j. drugi su bili *i* ti si bio). zogr.-matth. 26. 69. Hrvatskosrpski. *i* kamen bi riječma podigao. Vuk-posl. 101. *i* kod nas je dobra nestalo. ibid. *i* krava se tepom brani. 102. *i* međed niz krušku slazeći počiva. 103. — ko ro posije, to *i* požńe. 160. Maloruski. як од баби та од діда втік, так *и* од тебе втечу. rudč.-skaz. 2. 2. бодай же вони *и* щастя не мали. čub.-pês. 150. — я не дам *и* кісточки. rudč.-skaz. 2. 8. Ruski. послѣдняго *и* собаки рвуть. Dalь-posl. 162. какъ была лошадь голодна, везла *и* три бревна, а посытѣй стала. *и* одно возить перестала. afan.-skaz. 3. 381. Takvo *i*

Digitized by Google

stoji često u negativnoj rečenici mjesto *ni*, kaka su i dva malo prije navedena maloruska primjera: не возьму *и* сотни тысячъ. afan.-skaz. 2. 91. Русской не пронёсъ Татарина *и* полуверсты. 3. 492. — голой кости *и* собака не гложетъ. Dalь-posl. 37. Češki. *i* starý tkadlec někdy přízi zmate. zikm.-skladb 528. — ctnost *i* od cizích přízeň mívá. ibid. Slovački. pravdu maš, *i* ja som na neho myslel. škult.-dobš. 38. — král pristau *i* na to. rim.-pov. 31. Polski. o moja kochana kumo! żebyście wiedzieli, jaka téż to *i* u mnie czasem biéda. erb.-čít. 121.

47. Kopulativna partikula *i* tijem što spaja dvije riječi, podjedno ih i združuje t. j. pokazuje društvo i u tom se poslu gdjekada tako podudara sa značeńem prijedloga съ, da bi jedno mjesto drugoga moglo stajati; mjesto da se rekne: otac je otišao *sa* sinom moglo bi se reći: otac su *i* sin otišli. Identičnost je značeńa tolika, da se u ruskom jeziku upotrebļava predikat u pluralu, kada se jedna riječ, koja je u singularu, prijedlogom *s* spaja s drugom riječju t. j. što mi velimo otac *sa* sinom, to se u ruskom jeziku često (ne uvijek) osjeća pluralom: otac *i* sin [(upravo dakle dualom) i za to dolazi predikat u plural. To dokazuju ovi primjeri: лисица *съ* медвѣдемъ *взяли* волка, разорвали и съѣли. afan.-skaz. 1. 48. — козелъ *съ* бараномъ баловство свое совсѣмъ *оставили*. 77. *жили* старичокъ *со* старухою. 209. царица *съ* царевичемъ *обѣдаютъ*. 275. — царевна *со* своимъ мужемъ *встрѣтили* гостей съ честію. 529. братъ *съ* сестрой *собираются* на дорогу. 2. 210. — отецъ *съ* матерью долго-долго *ждали* Иванушку. 455. Moglo bi se reći, da to, što je sada rečeno o ruskoj porabi prijedloga *съ*, ne ide u raspravu o veznicima. To je istina, ali je to s toga spomenuto, da nam bude jasnije, sto ćemo sada reći. Ne osjeća samo ruski jezik identičnost znáčêńâ veznika *i* i prijedloga *s*, nego je osjeća i maloruski jezik, ako je i očituje drukčije nego ruski. Pojačeńa radi jezici rado slažu u jednu složenicu dvije — kašto i tri partikule, koje su istoga značeńa. Potvrda je tomu već poznato nam *aže* (a-že), *ažno* (a-že-no), *anda* (a-nъ-da). Kad je tako, onda shvaćamo, za što se u maloruskom jeziku prijedlog съ često pojačava veznikom *i*, tako da se mjesto samoga *з* (tako na ime glasi u tom jeziku prijedlog съ) govori *из* (и-з). Tomu se nalazi dosta potvrda: сидить дід *из* бабою. rudč.-skaz. 1. 151. — віяьми мене *из* собою. čub.-pês. 84. — бье ся Турок *из* Москалем. mikl.-synt. 759. — брат *из* сестрою по риночку ходить. ibid. — иде комар *из* своїм вііс-

Digitized by Google

ком. S takvijem se *из* nalazi kašto glagol u pluralu kao u ruskom jez. sa samijem *съ*: він *из* нім *поздоровались*. afan.-skaz. 1. 301. Imam i jedan staroslovenski primjer, koji odgovara navedenijem maloruskijem primjerima: да имѣть епископа Сисиния *и съ* Арѣемомъ. supr. 162. Jednako obično, kao u maloruskom, jest i u slovačkom jeziku spajaňe kopulativnoga veznika s prijedlogom съ, samo u tom slučaju ne upotrebļavaju Slovaci partikulu *i*, nego *aj*, za koju smo već rekli pod br. 42., da isto znači šťo sámo *i*: šol do palaca *aj so* svojmi zvermi. škult.-dobš. 4. všetkých osem hlav *aj s* grgom odtrhol. 5. pustil se za ňou *aj so* zvermi 8. na druhý deň sa veštec *aj zo* slúhom vybrau na cestu. rim.-pov. 28.

48. Vidjeli smo pod br. 13. kako kopulativno *a* dobiva kašto konsekutivno značeňe, jer se može dogoditi, da je od dviju radňa koje se događaju jedna iza druge, druga pošļedica prve. Isto se tako i kopulativna partikula *i* upotrebļava za izražaj konsekutivnosti. Staroslovenski. поражѫ пастꙑря, *и* овьца разбѣгнѫтъ ся. zogr.-marc. 14. 27. что ми дасте, *и* покажѫ вамъ? supr. 111. ѥште мало, *и* от вьсѣдоу та разорѫ, ѥште мало, *и* отъженѫ та. 395. Slovenski. obljubi mi to, kar ne veš, de imaš, *ino* jih (scil. rib) bodeš zadosti nalovil. erb.-čít. 297. — on svoj munteln dol spüsti, *no* vsi so ga vidli. valj.-prip.-progr. 30. Bugarski. побѣгнѣ бабина-та кобила, *и* не знајъ, гдѣ е. erb.-čít. 221. Hrvatski. hiti kefo, *i* postane šuma gosta. vaļ.-prip. 30. — namazal mu je oči, *i* taki je pregledal. 37. Maloruski. наймись у мене, *и* я тобі дам те саме. rudč.-skaz. 1. 90. хвиля розбила наш корабель, *и* вси люде, що були на іому, потопились. 2. 20. Ruski. собаки хотѣли ее рвать; она бросила имъ хлѣба, *и* онѣ ее пропустили afan.-skaz. 1. 175. что ни есть силы, бухнулъ въ ворота, *и* ворота растворились. 291. змѣй только дунулъ, *и* сдѣлался по морю ледяной мостъ. 2. 57. — журавль сверху закричалъ, *и* молодцы спрятались. 2. 107. — дунулъ на меня, *и* обернулся я по прежнему мужикомъ. 488. господь услышалъ его молитву, *и* родила ему жена сына Ванюшку. 3. 65. — узналъ онъ, что я былъ за границей, *и* любопытство его разгорѣлось. turg.-zap. 1. 23. Kad je partikula *и* u tom značćńu, priaňa uza ńu (kao u slovenskom jeziku) *но*, te biva *ино*, koje pišu i *инно*: самъ приглядывай, *ино* скоро будетъ. Dalь.-slov. живи по божьему, *ино* возрадуешься. ibid. — крикнулъ, *инно* въ ушахъ зазвенѣло. ibid. сладко поетъ,

Digitized by Google

ино заслушаешься. ibid. Bjeloruski. яны себе тримали над бальшим надворамъ, *и* я не могъ до цебе дабицца. afan.-skaz. 1. 303. Češki. pohnul se obraz na stěně, *i* zkřikla panna zděšeně. erb.-kyt. 41. Slovački. kľač celú noc a modli sa bohu, *i* zprchne z neba rosa. škult.-dobš. 26. Polski. z jego córką, ożenił się syn kmiecia, *i* cała familia była szczęśliwa. erb.-čít. 123. ona gwizdła, *i* zlecieli się corci. lud VIII. 9. — rzuciła za się mydło, *i* zrobiła się góra. 24. — król nalegał usilnie, *i* panna chociaż z oporem, poszła za podróżnego. 31. krwią kamień nasyciła, *i* kamerdynek ożył. 68.

49. Partikula se *i* kašto upotrebljava kao i partikula *a* tako, da spaja dvije rečenice, od kojijeh je jedna odgovor na riječi drugoga čeladeta. Ruski. *A.* куда вы идете, мои родимые? *B.* да вотъ въ ати палаты. *A. и*, мои родимые, не на добро вы идете. afan.-skaz. 1. 292. — *A.* матушка, я пойду свататься. *B. и* дурачокъ, кто за тебя пойдетъ? 3. 381. — Češki. *A.* vaří li se voda? *B. i* ne vaří jungm. — *A.* co pravíš? *B. i* nic. ibid.

50. Kako se upotrebljava partikula *a* na početku pitaña i govora u opće (br. 6.), tako se kašto upotrebljava i partikula *i*, ali za sada mogu tu porabu partikule *i*, koja vrlo blizu stoji eksklamativnoj, potvrditi samo češkijem primjerima: *i* co se nemám bouřiti, a já nemám v čem pohoniti? zikm. skladb. 527. — *i* zda nás chceš hladem zmořiti? ibid. *i* proč křivdu činite sobě vespolek? ibid. čehož já zlekaje se a zpátkem běže řekl jsem: *i* což pak to oní dělají? ibid. — Još je bliže eksklamativnomu značeñu poraba partikule *i* u ovijem, također, češkijem, primjerima: *i* milá brachu, co vy to činíte? ibid. — *i* pojďmež, pojďmež mezi ně, prosím, tím spíše! ibid. *i* dej mi pokoj! ibid.

51. U svakom jeziku lako stoji kopulativna partikula iza imperativne rečenice. Za to evo samo dva tri primjera: Staroslovenski. просите, *и* дастъ са вамъ, ищѣте, *и* обрѣщете, тлъцѣте, *и* отвръзетъ са вамъ. zogr.-matth. 7. 7. Hrvatskosrpski. iščupaj komarcu nogu, *i* crijeva su mu na dvoru. Vuk-posl. 107. dovedi je u bijeli Žabljak, *i* ja ću te, brate darivati. Vuk-pjes. 547. Budući da imperativne rečenice mnogo puta isto znače što i hipotetičke, osobito u ruskom jeziku, za to se kašto nalazi partikula *i* gdje veže glavnu rečenicu s hipotetičkom, koja stoji pred glavnom: Ruski. аще бы судья не по мнѣ судилъ, *и* я хотѣлъ его ушибить до смерти. afan.-skaz. 3. 176. Znamo, da se kašto nalazi kondicional — kao i imperativ — mjesto hipotetičke rečenice;

Digitized by Google

za to može i iza kondicionala stajati partikula *i*: пришли бы вы деньками двумя пораньше, *и* ничего-бы, какъ рукой-бы снялъ. turg.-zap. 2. 81 (*a* iza hipotetičkijeh rečenica: br. 20.)

52. Mnogo običnije stoji *i* iza temporalnijeh rečenica, u koreletivnom poslu, u kakom stoji i partikula *a* (br. 21.) Staroslovenski. тъчїж слъıша Давидъ *и* абıе отъвѣшта. supr. 266. елма прѣдаай поврьже три десати динарий, *и* что рече? 309. Slovenski. ka reče, *in* že se zgodi. mikl.-synt. 260. Bugarski. догдѣ изрече: нѣмам, *и* тя се изгубила от очи-тѣ като сѣнка. period.-spis. 1884. VII. 152. догдѣ мами си искаже, *и* се от душа отдѣли. doz.-pês. 4. как се мама и повърнъ, *и* на Янка си думаше. 23. дори туй Стоян издума, *и* го сеймени хванъли. 85. Hrvatskosrpski. tek se Marko vina ponapio, *i* grdne mu rane zarastoše. Vuk.-pjes. 368. Maloruski. як собрались к вянцу, меньшая невіста *и* кажа царю (tu je *i* postpositivno kao i inače u tom jeziku) erb.-čít. 148. — як му ся дала трунку напити великого, *и* она зновель ся випитув. mikl.-synt. 260. — як взяв бога просити, *и* дав му бог хланца. ibid. — як прийшов на тоти стаі, *и* повідав. ibid. Ruski. только онъ ушелъ, она *и* говоритъ (*i* je postpositivno) erb.-čít. 169. — только гости покушали блиновъ, коза *и* говоритъ имъ. afan.-skaz. 1. 85. — какъ усѣлись всѣ за столъ, онъ *и* говоритъ. 2. 102. только снялъ колечко, *и* красная дѣвица тотчасъ открила очи 248. прилетѣлъ соколъ, да какъ порхнетъ въ окошко, *и* обрѣзалъ свою лѣвую ножку. 412. — какъ будетъ (fuit, — ne erit) онъ подъ градомъ Себежемъ, *и* тамъ стоятъ три царевича. 3. 125. хозяинъ какъ пришелъ на мельницу и какъ увидѣлъ разметанную пшеницу, *и* согналъ работника 423. Bjeloruski. як іон на крѣслѣ сѣу, кресло *и* треснуло. afan.-skaz. 1. 309. Češki. když jsem to viděl očima svyma, *i* uvěřil jsem. jungm.

53. Sada ćemo pokazati ńekoliko potvrda, gdje partikula *i* ima adversativno značeńe, da opravdamo, što je rečeno pod br. 44. da je *i* partikula ne samo kopulativna, nego i adversativna, ako i rjeđe. To će nam podjedno biti svjedočanstvo, da je tijesan odnošaj među adversativnijem i među kopulativnijem partikulama, kako je razlagano u uvodu pod IV. Staroslovenski. оуста имѫтъ, *и* не глаголѭтъ. очи имѫтъ *и* не оуıдратъ. supr. 78. Hrvatskosrpski sada dojde do grada, *i* v gradu bila je jedna baba. val.-prip. 152. otpreju vrata, *i* 'si su ždrepci crkńeni bili. 284. —

Digitized by Google

ručak se postavi, *i* Međedović se naklopi te pojede sve. Vuk-prip. 2. — koja je grmļavina, *i* ne bi mnogo kiše! Vuk-posl. 139. Malorusk i. от вони пішли и давай гризти; коли летять гуси, Ивас их *и* просить erb.-čít. 151. — веде той вовк за собою таку силу вовків, Марко *и* вилів на дерево. rudč.-skaz. 1. 7. — прийшов козлик, вона іого *и* просить. 41. иде нечистому записувать свою душу; от нечистий *и* каже 65. — (мати моя) сказала: нехай тебе возьме чорт, він мене *и* взяв. 80. — побіг до хати *и* не оглядався. 97. — хата біла, постіль мила, *и* сон не береться. čub.-pês. 2. Ruski. медвѣдь началъ деревья ломать, сломилъ дерево, оно его *и* задавило. erb.-čít. 170. — разъ отецъ уѣхалъ куда-то: мачиха *и* говоритъ дѣвочкѣ. afan.-skaz. 1. 174. — самъ (царевичъ) легъ на лавку, голову положилъ на колѣна Марѳѣ царевнѣ и уснулъ; вдругъ змій *и* началъ выходить. 1. 250. — заплакалъ навзрыдъ нашь Иванъ царевичъ, лягуша *и* говоритъ ему. 2. 525. Русской заставилъ вперёдъ Татарина разсказать сонъ; Татарин *и* говоритъ. 3. 492. U toj se porabi mjesto *u* govori i *инъ* (и — нъ). скачетъ просвирня задомъ и передомъ, людямъ не видно, *инъ* богу въ честь. Dalь-posl. 441. — не течетъ *инъ* каплетъ. 463. — всякая шутка на двое растворена, коту потѣшно, *инъ* мышкѣ за бѣду. 487. Češki. stoletá sosna na chlumové stráni hrdě vypíná k nebi své témě, *i* přijde sekera, sosna hlavu sklání a těžkým padem zachvěje se země. erb.-kyt. 99.

54. Na str. 83 i 123 svoje sintakse navodi prof. Miklošić ruski primjer iz Daļa: воютъ волки *ино и* собаки i prevodi ga: es heulen die Wölfe *wie* Hunde. Po tom dakle *ino i* (i— no — i) ima modalno značeńe: kao. Toj ruskoj porabi odgovara jedan češki primjer, što ga nalazim u Kottovu rječniku: had řeče k ženě: budete *i* bohové eritis *sicut* dii. Ti su primjeri sasvijem isolirani, ali se opet vaļa na ńih obazreti i protumačiti modalno značeńe. Sjetimo se latinskoga *atque* ili *ac,* koje pored svojega pravog značeńa *i* znači katkad *kao* — osobito iza riječi: aequus, alius, idem, similis, talis itd. ali i bez takvijeh riječi: quem esse amicum ratus sum *atque* ipsus sum mihi. Plaut. Zašto dakle ne bi moglo i češko *i* pomalo razviti modalno značeńe iz kopulativnoga? Kada se veli: bićete *kao* bogovi, tu se očevidno jednači riječ *vi* (koja se razumijeva iz: bićete) s riječju *bogovi,* a pojam jednačeńa blizu je pojmu druženja ili spajańa, a da je partikula *i* partikula spajańa, to joj već ime veli: kopulativna partikula. Zato se može

Digitized by Google

reći u češkom: budete *i* bohové. Da je moje tumačeńe istinito, to dokazuje sintaktička poraba staroga indijanskog instrumentala, koji je upravo padež družeńa, a često se upotrebļava taj padež da se izrekne, što je s čim jednako: samaṁ jyotiḥ sūryeṇa — jednak sjaj sa suncem ili suncu (W. D. Whitney, indische Grammatik, 90). Cf. grčki dativ, koji je padež družeńa: ὡπλισμένοι ἦσαν τοῖς αὐτοῖς Κύρῳ ὅπλοις — istijem oružjem *kao i* Kir. Premda je, kako vidjesmo, veoma malo potvrda, da *i* sámo znači: *kao*, opet ne vaļa misliti, da nema baš nikakvijeh drugijeh potvrda. U staroslovenskom i hrvatskosrpskom jeziku iza modalnijeh partikula: *jako, kako* rado dolazi *i* jamačno ne bez razloga, nego za to, što je kopulativno značeńe vrlo blizu modalnomu, a jamačno nije pogrješno reći, da je u *jako i, kako i* također *i* modalno te se modalnost izriče dvjema rječima mjesto jednom samom. Staroslovenski. просвѣтѣша са акъı и свѣтильници. supr. 60. видѣ доухъ божий сходаштъ іако и голѫбъ. mar.-matth. 3. 16. — не бѫди іако и лицемѣръ. zogr.-matth. 6. 5. ризъı бѣлъı іако и снѣгъ zogr.-marc. 9. 3. нѣсмь іако и прочии чьловѣци. zogr.-luc- 18. 11. спиажтъ іако и звѣздъı. supr. 60. довлеетъ оученикоу да бѫдетъ іако же и оучитель его и рабоу іако же и господь его. zogr.-matth. 10. 25. Hrvatskosrpski stane živeti kod kuće *kao i* pređe. Vuk-prip. 72. biće svašta *kao i* na Božić. Vuk-posl. 14. mudar *ka' i* lisica 183. pokloni se mahnitu *kao i* svetu. 253. — koń mu nije kakvino su końi, veće šaren *kako i* goveče. Vuk-pjes. 249. 398. — sve barjaci *kao i* oblaci, a čadori *kao i* sńegovi. 313. ov je ostal siromašan *kako* je *i* prvo bil. mikul.-prip. 41. S tijem se primjerima mogu isporediti i ovi: postane kobila *kao što* je *i* bila. Vuk-prip. 23. iznikoše ruke *kakve* su *i* bile. 115. ali Markov soko jogunica *kao što* je *i* ńegov gospodar. Vuk-pjes. 427. I partikula je *nego* modalna, ako i dolazi samo iza komparativa, pak i uz ńu priańa kašto *i*: volim brata *nego i* gradove. Vuk-pjes. 570. U gorńolužičkom jeziku nalazimo pored modalnijeh partikula: *jako, kak* još i treću *kaj*, za koju mislim, da je složena od *ka* (koje dolazi u pitańima i znači: kako) i od kopulativne partikule *i*, te je *kai* prešlo u *kaj*. Tu bismo podjedno imali trag partikuli *i*, koje je inače nestalo iz lužičkijeh jezika. Evo tri primjera rečenomu *kaj:* wón je pobožny *kaj* kocor pola twaroha volksl. 2. 204. — woči měł *kaj* wokata kšida. 205. Partikuli se *kaj* može dodati ekspletivno *ž(e)*: holcow je dŕe swĕći dosć, ale žana, *kajž* ty bě. volksl. 1. 35.

Digitized by Google

55. Partikula se *i* nalazi uz prijedlog *do,* s kojijem genitiv znači „den gegenstand, bis zu welchem sich eine bewegung erstreckt, oder den etwas durch seine ausdehnung erreicht“ (mikl.-synt. 519.). Mislim, da je protezaće onaj momenat, koji čini, te *i* priańa uz prijedlog *do,* jer ako se što miče do čega te ga micańem dostigne, to se kao izjednačuje s onijem u prostoru, a jednačeńe i spajańe posao je partikule *i*. Staroslovenki. оть краꙗ чрьтога *даже и до* краꙗ іего mikl.-synt. 260. *даже и до* костий съдраше. ibid. *доже и до* сего дьне. ibid. Maloruski. з давних часов *и до* сих міст в приязни бивали. mikl.-synt. 523. — аж *и до* сего часу. ibid. S tijem se mogu isporediti dva hrvatska primjera, gdje se *i* nalazi s partikulom *dok,* koja također znači, da jedna radńa micańem dostiže drugu (u vremenu): tak dugo ne imela mira, *dok* ga je *i* zbudila. vaļ.-prip. 24. moral je z merom po svetu hoditi, *dok* je *i* zaglavil. 60.

56. Partikula se *i* upotrebļava koncesivno ili se približuje koncesivnomu značeńu. Koncesivna rečenica izriče radńu, koja je protivna radńi glavne rečenice, i za to bi se očekivalo, da se ne događaju obje radńe — i koncesivne i glavne rečenice — u isto vrijeme, jer se čini, da jedna drugu paralisùje. Ali budući da se i najprotivnije radńe ipak katkad uporedo događaju, mora jezik imati način, kako će to izreći. Slovenski jezici rado upotrebļavaju u podređenoj rečenici riječi, kojima se izriče jednakost n. pr. hrvatskosrpski *prem* (prem ako, akoprem, premda), koje je postalo od prêmo, što upravo znači: jednako, ravno, — slovenski *ravno* (če ravno), *glih* (iz ńemačkoga; če glih) — gorńolužički *runje* (hačrunje), dońolužički *rownož* itd. Cf. ńemački: wenn*gleich*, ob*gleich*. Tijem se riječima kaže, da se jedna radńa *jednako* događa kao i druga, a to se ne bi očekivalo. Riječ, koja znači jednakost, ne mora baš stajati u podložnoj rečenici, nego može biti i u glavnoj; tako n. pr. u ruskom jeziku koncesivnomu хотя odgovara u glavnoj rečenici adverab однако, однакожъ; u poļskom: choć — jednak (vidi br. 261) Sada ćemo razumjeti, za što se kašto u koncesivnijem rečenicama upotrebļava partikula *i*; za to, jer se i ńom, kako smo vidjeli malo prije, pokazuje jednačeńe. Hrvatskosrpski. Katkad se partikula *i* tako upotrebļava, da bi mjesto ńe mogla stajati koncesivna partikula: premda, (akoprem): *i* zmija je lijepa, ali je zla. Vuk-posl. 99. *i* mačka je kraļa gledala, ama ga se nije bojala. 103. *i* sunce prolazi kroz kaļava mjesta, ali se ne okaļa. 105. *i* sijeda mi 'e brada, a ne čuh ja toj drž. 51. Partikula se *i* nalazi i u restriktivnom značeńu, koje izlazi

Digitized by Google

iz koncesivnoga, t. j. kada se u rečenici ističe protivnost samo jedne riječi. U ovom je primjeru *i* restriktivno: боље је много *и* малијех крава него мало највећијех. Vuk-posl. 197. Restriktivno je značeńe bez sumńe i u riječima: *i*gda, *i*gdje, *i*kad, *i*kako, *i*koji, *i*koliko, *i*kakav, *i*tko (= *makar* kada, *makar* gdje itd.) Često se nalazi *i* ispred riječce *ako* ili iza ńe i tako nastaje koncesivnost: *ako i* živimo u pojatu, ne grizemo slamu (= premda živimo itd.) Vuk-posl. 2. *i ako* je moj mali gradac, ali sam ja u ńemu dizdarac. 94. *i ako* sam bio u tamnici, dosta si me vinom napojio. Vuk-pjes. 277. Partikula *i* u tijem primjerima izriče jednačeńe, da jednako biva jedna radńa kao i druga, premda se pored ńihove protivnosti to ne bi mislilo. Ovdje se može spomenuti riječca *ipak*, koja se rado upotrebļava u glavnijem rečenicama, ako je naprijed rečenica s koncesivnom partikulom: ono *i* u *ipak* izriče jednačeńe jedne i druge radńe i odgovara ruskomu i poļskomu već prije spomenutomu однако, jednak. (Primjeri će se za riječ *ipak* navesti kod *pak)*. Maloruski. Tu se nalazi partikula *i* s koncesivnijem *хоч*: одтуда *хоч и* вийде брат твій, дак хорти іого не вийдуть. rudč.-skaz. 1. 136. — Иван зовсім тогді повеселів, *хоч* сестра *и* збиралась іого різать. 138. *хоть и* буде поговір, таки буде парень мій. čub.-pês. 47. Ruski. *и* велика была мошна, да вся изошла. Dalь-posl. 32. *и* тѣсенъ домъ да просторенъ онъ. 41. съ дуракомъ *и* найдешь, да не раздѣлишь. 70. *и* косматo, да не медвѣдь. 241. *и* одной матки дѣти, да не равны. 465. *и* изъ одной печи, да не одни колачи. 467. — какія нынче все пѣсни сочиняютъ, отчаянныя какія-то; въ мое время иначе сочиняли: *и* печальныя пѣсни были, а все пріятно было слушать. turg.-zap. 2. 67. Češki. *i* budou jísti, avšak se nenasytí. zikm.-skladb. 483.

57. Ovdje ćemo spomenuti ńekoje složenice, druge će se navoditi ondje, gdje se bude govorilo o drugom dijelu ove ili one složenice, ako je taj drugi dio za značeńe složenice važniji. Maloruski. Kako u slovačkom jeziku od a-i postaje *aj* sa značeńem lat. et, tako u maloruskom postaje *й-а* od и-а i znači lat. et: пасла вона пасла *й а* в сопілку била, *й а* в зеленим гаю сама заблудила, *й а* над'іхав козак в зеленій діброві. čub.-pês. 91. Ruski. Prema partikulama *ажно*, *анда* nalazimo i *ижно*, *инда* s istijem značeńima: палъ, *ижно* сломилъ ногу, mikl.-synt. 123. U Daļevu rječniku nalazim nepotpune primjere: онъ *ижно* испугался, — *ижно* искры посыпались. Za *инда* evo dva primjera:

*

Digitized by Google

насилу тащитъ, ноги такъ и подгибаются *инда* спина хруститъ. afan-skaz. 2. 429. переспѣла слива, *инда* раздвоилась. Dalь-slov. Teško je odrediti, kako je postalo značeńe te riječi u ovom primjeru: такъ сладко, что тошно, *инда* приторно. Dalь-posl. 411.

III.

Veznik *da*.

58. Ta je partikula vrlo znatna, jer su se iz ńe razvila gotovo sva značeńa, što ih uopće mogu veznici imati. Partikula se *a* nalazi u svijem slovenskijem jezicima, partikula *i* u svima osim u oba lužička (u gorńemu smo našli ipak jedan trag), a partikula je *da* u južnijem jezicima pored *a* najobičnija partikula i u oba je ruska jezika dosta obična, a u zapadnijem se jezicima nalazi vrlo slabo ili nikako. Postańe te partikule nije još dosta jasno, ali danas se najviše misli, da je od pronominalnoga korijena (što se sve mislilo i misli o ńenom postańu, razloženo je u akad.-rječn.). U slovenskijem jezicima nema doduše nikakvoga pronomena, koji bi u ikakvoj makar i najdaljoj etimologičkoj svezi stajao s partikulom *da*, ali to ne treba da nas smeta, jer se ova ili ona osnova mogla sačuvati samo u jednoj riječi. U starom indijanskom jeziku nalazimo pronomen i-da-m, koje je neutr. prema masc. ayam i ima od svijeh pronomena najjače deiktičko značeńe (E. Windisch, Curtius Studien 2. 311). Još se nalazi pronominalna osnova, od koje je naša partikula, u grčkom δεῦρο, δεῦτε u ὅδε ἥδε τόδε, u adversativnoj partikuli δέ i u latinskom idem (vidi o svem tomu raspravicu W. Clemma u Curtiusovijem studijama III. 308.). Tako i ja mislim, da imamo razloga držati, da je partikula *da* demonstrativnoga pronominalnog postańa i da je ta riječca upravo instrumental sing. (vidi br. 1).

59. Partikula, o kojoj je govor, ne glasi samo *da*, nego glasi i *do* i *de*. Ne bih rekao, da je to kakav osobiti glasovni pojav kao što je n. pr. hrvatskosrpski san, ruski сонъ, češki sen, već bih prije rekao, da je rečeni trinijon *(da—do—de)* svakako star i da su *da—do—de* ista riječ u različnijem padežima. Isto ćemo tako vidjeti veznike *ta—te—ti* koji su bez sumńe svi od iste osnove (br. 76). Oblik je *de* običan u zapadnijem krajevima slovenskoga govora mikl.-synt. 259. Neka budu dosta samo dvije potvrde, jer ih se više nalazi dale u radńi među ostalijem primjerima: nate to, mladi brodniki, *de* bi nas vi čez vozili. Vraz.-pjes. 200. — kam je šla

Digitized by Google

gospa, *de* je ni doma? vaļ.-prip.-progr. 302. Oblik se *do* nalazi u malorusk om jeziku: мій син по світу літає, *до* як прилетить, спалить тебе. rudč.-skaz. 1. 83. — ще я ковак молодец, *до* я й оженюся. čub.-pês. 107. Više se primjera nalazi daļe u radńi pomiješanijeh među drugima. Osobito je znatno, što se *do* nalazi i u starom slovenskom jeziku. Meni su doduše poznate samo dvije potvrde, ali mi obje mnogo vrijede, jer se na istijem mjestima nalaze i u zografskom i u marijanskom jevanđeļu: иди въ Юдеѭ, *до* и оученици твои видатъ дѣла твоа (ἵνα θεωρήσωσι) ioan. 7. 3. съвѣшташа же архиереи, *до* и Лазаря оубиѭтъ (ἵνα ἀποκτείνωσιν) ioan. 12. 10. Ja mislim, da je i prijedlog *do* ista riječ, koja je i *da*. Ne mislim to samo s toga, što se mjesto veznika *da* govori kašto *do*, kako smo malo prije vidjeli, nego i s toga, što značeńe prijedloga *do* stoji u svezi s adversativnošću, a vidjećemo malo daļe, da je *da* vrlo često adversativna partikula. Prijedlozi su najprije bili adverbi (mikl.-synt. 197), a prijedlog se *do* još i danas upotrebļava adverbijalno, i onda mu je značeńe eksklusivno-adversativno, tako da bi se mjesto *do* moglo kašto uzeti eksklusivno *sàmo* (ili *osim*), a uvijek adversativno *nego* (*ali*). Da to potvrdimo: Hrvatskosrpski. ne da nikome drugome *do* onome, koji bi se našao mudriji. Vuk-prip. 164. ni oda šta se ne poplašismo *do* noćas od mrtvih ļudi. 172. kud će rdja *do* u rod? Vuk-posl. 163. ja sam svaku (scil. kulu) glavom nakitio, *do* nijesam kulu na ćupriji. Vuk-pjes. 349. ali Dojčin nikoga ne ima, *do* imade ļubu vijernicu 461. pogibe ti hiļada svatova, od hiļade jedan ne ostade, *do* ostala dva Jakšića mlada 584. da mi padne kapļa od oblaka, nigdje ne bi na zemļu padnula *do* na końa ali na Turčina 606. Preposicionalno, značeńe riječce *do* nije teško izvesti iz eksklusivno-adversativnoga; kad se veli: došao je *do* vode, tu se kaže, da je voda, „svršetak micańu“ (akad.-rječn. 2. 477), da se onaj nije taknuo vode, nije u ńu ušao, nije se s ńom združio, dakle je voda ńekako za se, a onaj, koji je došao, opet za se, a to je vrlo blizu pojmu eksklusivnosti i adversativnosti. Moja misao, da su veznik *da* i prijedlog *do* istoga postańa, mislim, da se potvrđuje i staroslovenskijem даже i доже, koje oboje znači lat. usque ad, dakle nalazimo naslon i na да i na до; даже se upotrebļava i u značeńu: *dok*: идѣмъ въ коупѣ, *даже* не придеть воєвода — (dok ne dođe vojvoda) supr. 12. да те благословить доуша моа *даже* не оумроу (dok ne umrem) mikl.-lex. Tako i W. Clemm (l. c. 315) dovodi u svezu grčko adversativno δέ s oni-

Digitized by Google

jem δε, koje je u οἰκόνδε, κλισίηνδε. — *прѣжде даже* не въвгласи тебе Филипъ, видѣхъ та — πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, εἶδόν σε. zogr. io. 1. 49. Tu i u sličnijem primjerima znači прѣжде даже не isto što *prije dok ne*; a otle se razvija: *prije nego*. Staroslovenskomu даже odgovara u današńem bugarskom jeziku *дори* ili *дору*: *дори* туй Стоян издума, и го сеймени хванъли doz.-pês. 85. — малко потръпи, *дору* ти наготовъ онова, що искаш. erb.-čít. 208. — ако не събереш това просо, *дору* се врънем из черков, да идеш, да се не видиш. 212. Sada ćemo motriti značeńa partikule *da*, koju također brojimo među kopulativno-adversativne, kao i partikule *a*, *i*. Počnimo najprije s adversativnijem značeńem.

60. Staroslovenski. не десать ли иштистиша са? *da* девать како не обрѣтѫ са? (οὐχὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα κτλ.) zogr. luc. 17. 17. глаголаше жрѣти, *да* влъхованиемь своимь бога нашего пожьже (sacrificium te oblaturum dicebas, *sed* incantationibus tuis deum nostrum combussisti) supr. 16. испросивъ хартиѫ написа тако: единъ богъ Исоус Христос. *да* ако въписа тако, абие оутиши са и кораб оустрьми са на онѫ странѫ. 116. Slovenski. Adversativno se *da* pojačava riječcom *to*, te onda glasi *toda*, koje znači lat. sed (Vidjeli smo, da se i adversativno *a* pojačava riječcom *to*, a kazali smo tomu i uzrok pod br. 1). malen sam ptiček, *toda* slaviček. jan.-slovn. 233. mala ptica prepelica, *toda* upeha konja in junaka. ibid. bog večkrat žuga, *toda* se ne zmenimo. ibid. Bugarski. Bez sumńe ide ovamo *без да*, koje znači: *a ne*, te *da* odgovara adversativnomu *a*, a prijedlog *bez* odgovara negaciji, jer negaciji vrlo blizu i onako stoji značeńe toga prijedloga: заспи *без да* знае, що ще да бъде. erb.-čít. 208. — легне *без да* знае, чи е бабичка-та под одръ-т. 214. Hrvatskosrpski. Danas je rijetko adversativno značeńe partikule *da*; u starije vrijeme bilo je mnogo običnije: ne dadu se ni gledati Turkom, *da* kamo li bojak biti s Turci. Vuk-pjes. 298. padnuo je Radosave s družinom vince piti, *da* prvo to biše stražice razredio. akad.-rječn. 2. 200. ako sam zlo rekao, izvedi svidočanstvo oda zla, *da* ako li sam dobro, za što me biješ? 201. sve bih jošte ja podala, da te iz pakla izmem zdala, *da* uzmožno jer to nije, srce moje žalosno je ibid. U starije se vrijeme adversativno *da* pojačavalo partikulom *li*, koja je također adversativna (pored drugijeh značeńa, što ih ima): ne umihu ča učiniti, *dali* rekoše mu. akad.-rječn. 2. 240. nijesam

Digitized by Google

dostojan, *dali* samo reci riječ. ibid. cesar nisi *dali* podložnik. Još se i danas to nalazi u gdjekojega pisca, ali vrlo rijetko: Wellington se tu nijc samo ukazao vojvodom, *dali* i državnikom ibid. Pored *dali* govorilo se u staro doba i *danu*, gdje je drugi dio složenice *nu* također adversativna partikula: gorka si, svak veli, *danu* me kako med tva gorkost veseli. luc. 233. — ja vas vodom krstim, *danu* doće vrjedniji. akad.-rječn. 2. 270. Kajkavci pojačavaju adversativno *da* eksklusivnijem adverbom *sämo*, a već smo vidjeli da značeńe toga adverba blizu stoji adversativnomu: ti budeš velike lepote se vživala, *samo da* na zadńe budeš skončana. vaļ.-prip. 57. dobro mu je bilo, *samo da* nigda neje smel oditi kam. 61. — jabuka je lepa, *samo da* ima lisičju duhu. 148. Maloruski. пашов дамов, *да* не застав уже работника. erb.-čít. 148. — ну йди *да* не барись. rudč.-skaz. 1. 66. змій собі швидко прилетів; *да* як почув що Иван жив, то аж зубами скрегоче. 134. у тому царстві царь, а у царя дочка *да* сліпа. 2. 157. ой мьягко стеле, *да* твердо лежати. čub.-pês. 6. U tom se značeńu nalazi i *do*: я три дні не ів, *до* тебе зьім. rudč.-skaz. 1. 87. Adversativna se partikula *da* pojačava naveskom od pronom. osnove *ko* te biva *дак*: вона говорить: приходила женщина такая-то; *дак* він каже. rudč.-skaz. 1. 83. нанявся на три дні три кобилиці пасти, *дак* вони повтікали. 87. — іще буде туча летіт, *дак* ти зховайся у погреб. 91. есть за тридесять земель попович Ясат, той би з нами пограв, *дак* того и ворон кости сюди не занесе. 73. Ruski. великій коровый языкъ, *да* ливуномъ прозвали. Dalь-posl 32. — хорошъ бы домъ, *да* чорт живетъ въ немъ. 90 радъ бы заплакалъ, *да* слѣзъ нѣту. 426. я бы взялъ тебя съ собою, *да* тамъ яма есть глубока. afan.-skaz. 1. 47. я бы съ радостью сѣла, *да* боюсь твоего коня. 442. синица не велика птица, *да* все поле спалила. 3. 99. разсказалъ бы вамъ, *да* мнѣ совѣстно васъ безпокоить. turg.-zap. 2. 136. K adversativnomu *da* pristupa kopulativno *и*, te *да и* znači isto što i naše *a i*: что ты, дуракъ, мѣлешь? то тебя свяжутъ, *да и* намъ не уйти. erb.-čít. 183. легъ отдохнуть, *да и* заснулъ. afan.-skaz. 2. 64. этотъ веселый бойкій парень очень мнѣ правился, *да и* у стараго Хоря онъ тоже былъ любимцемъ. turg. zap. 1. 17. Bjeloruski. Nalazi se *дак* kao i u maloruskom: адѣхаў іон миль двацаць, *дак* бог дау жонці дзиця. erb.-čít. 134. — кони панюхались и стали лизать адин другога; *дак* Анастасія прекрасная и каже Федару. afan.-skaz. 1. 484. Pol-

s k i. (veoma rijetko). nie wieliczka to zbroja, *da* dobreńka. Linde.

61. Kad smo rekli, da je *da* adversativno-kopulativna partikula, treba pokazati, da se i kopulativno upotrebljava, da znači lat. et. S t a r o s l o v e n s k i. Da se u tom jeziku partikula *da* upotrebljava kopulativno, to potvrđuje prof. Miklošić u lex. Evo još dvije potvrde: видѣша іего ржгающта сѧ, *да* ови обѣштаваахж сѧ, дроузии же покораахж сѧ supr. 24. се слъишавъ архиепископъ чоуди сѧ и привъва блаженаго Савж и глагола немоу... *да* архиепископъ се рекъ отъпоусти ѧ. 210. M a l o r u s k i. пійде в поле жать або брать коноплі *да* поставить страву. erb.-čít. 154. мене бьють *да* не пускають в поле. rudč.-skaz. 1. 13. як був собі чоловік *да* жінка. 84. коли як схопиця бура *да* морoз *да* вітер *да* сонце припекло. 85. — ідиж оціми піськами глибокими *да* річками самотоками 136. Pored *da* nalazi se često i *дак* u istom značeńu: тому діду мішок грошей кинуло на віз, а дочку забрало; *дак* він поіхав до дому, привіз тиі гроши поклав. поіхав з другою; *дак* воно знов як схопилося, мішок грошей кинуло на віз, а дочку й забрало; *дак* він привіз, поіхав и с третєю; *дак* и знов и третю забрало; *дак* він уже тілко з сином оставсь. rudč.-skaz. 1. 85. Kopulativno *da* prima često iza sebe kopulativno *u*, te onda *da u (da ù)* znači što i slovačko *aj*, t. j. lat. et: іон заплакав *да и* пашов. erb.-čít. 146. — переглянулись *да и* замовкли. 147. люди взглядили вовка *да й* прогнали. rudč.-skaz. 1. 5. сіла *да й* плаче. 14. несе *да й* несе. ibid. підошов під вікно *да й* каже. 26. R u s k i. жилъ себѣ дѣдъ *да* баба. afan.-skaz. 1. 1. вороны летятъ *да* кричатъ. 50. идетъ, а лѣсъ все чаще *да* чаще, все гуще *да* гуще. 207. на печкѣ сидѣлъ *да* мухъ ловилъ. 3. 371. — покупайте нитки *да* зашивайте дырки. Dalь-posl. 77. Mjesto samoga *da* nalazi se i *да и* kao i u maloruskom jeziku: вихватилъ свою саблёшку *да и* сѣкъ ему голову. afan.-skaz. 3. 428. взялъ *да и* скинулъ. 58. — взялъ *да и* бросилъ. ibid. только хочетъ пихнуть его въ печку, — онъ упретъ *да и* упретъ въ чело ногами. 1. 193. B j e l o r u s k i. Tu se nalazi kopulativno *da, да й* i *дак*: хлопчики скланили се *да* шапачки зняли. erb.-čít. 135. — вставай *да* пукай кабылиц. afan.-skaz. 1. 488. яна узяла *да й* одкрыла карту. erb.-čít 134. — Иван пашов у хату *да й* сѣв. afan.-skaz. 1. 317. — бяжиць яна *дак* бяжиць. 10. идзе яна *дак* идзе лѣсам. 3. 232. D o ń o l u ž i č k i. Trag se kopulativnomu *da* nalazi

Digitized by Google

u negativno-disjunktivnoj partikuli *daniž* (da—ni—ž[e]), koja upravo znači *i ni:* břez togo (scil. boga) se njamožo nic staś *daniž* dokóńcowaś. volksl. 2. 241. — gledajśo na te ptaški togo njebja, až nje seju *daniž* nje žnjeju *daniž* do brožnje nje zgromaže. matth. 6. 26. jo jedł te kleby, kenž jomu nje słušachu jeżeś *daniž* tym, kenž s nim běchu. matth. 12. 4. — Kao *a*, katkad *i*, tako veže i partikula *da* dvije rečenice, od kojijeh jednu govori jedno čeḷade, a drugu rečenicu drugo. Što govori prvo čeḷade, to može, ali ne mora biti pitańe. Staroslovenski. *A.* трѣбѫ богоу Аполоноу творимъ дьнесь. *B. да* кѣто ѥстъ сий Аполонъ? supr. 20. (Sv. Isakije moli cara, da otvori pravovjerne crkve; na to će car:) *да* аште оубо не отвръзѫ, то чьто бѫдетъ того дѣльма? 144. Čovjek kašto sam sebe pita i sam sebi odgovara: дали сии оубо мнѣ да оудолѣжѣтъ? — *да* не бѫдетъ. 53. Hrvatskosrpski. *A.* nije tu moja snaga. *B. da* gde je? Vuk-prip. 45. — ispovidil jest, da ja nisam Isukrst. I upitaše ńega: *da* tko si ti? jesi li ti Ilija? A on reče: nisam. — *Da* jesi li ti prorok? akad.-rječn. 2. 206. *A.* iď otale. Skadarko đevojko, ne b'jel' platna, ne plaši nam końa i ne draži po vojsci junaka, koji ć' k tebi vodu preploviti, uvatiti Skadarku djevojku. *B. da* boga mi, pašo gospodine, dok je meni po Skadru junaka, ne bojim se tvojijeh Turaka. 213. U takvijem se prilikama nalazi i *a da*, što nije neobično, jer se i samo *a* tako upotrebḷava: *A.* ja sam tvoga brata sreća. *B. a da* gde je moja sreća? Vuk-prip. 72. (Kada tko prijateḷa moli za što i taj veli, da ne može ili nema, onda će mu onaj reći:) *a da* za što te imam, kad mi ne ćeš pomoći! Vuk-posl. 1. Maloruski. *A.* а рушник, діду, де ти взяв? *B. да* се я в ямці дівку найшов, так оце вона й вишивав. erb.-čít. 149. *A.* ну змилуйся, сховай мене. *B да* куди я тебе сховаю? rudč.-skaz. 1. 66. *A.* чом баіок не бавш? *B. да* я немножко задрімав. 197. *A.* а хто буде тріляти? *B. да* хто-ж, як не коваль! afan.-skaz. 3. 506. I *дак* se tako upotrebḷava. *A.* як вийде твій хозяін в поле, так іди за ним. *B. дак* мене бьють да не пускають в поле. rudč.-skaz. 1. 13. Ruski. *A.* что-жъ это вы подѣлываете? *B. да* вотъ что видишь. erb.-čít. 200. — *A.* ну сказку скажи. *B. да* я дѣдушка ничего не умѣю. afan.-skaz. 3. 401. *A.* что ты ѣшь? *B.* рыбку. *A. да* гдѣ-же ты се берешь? *B. да* сама ловлю. *A. да* какъ-же ты ее ловишь? научи-ка меня. *B.* изволь, куманёкъ! 1. 15. *A.* зачѣмъ туда залѣзъ? *B. да* вотъ яблочко сорвать. 192. — *A.* куда вы идете, мои родимые? *B. да* вотъ въ эти палаты.

Digitized by Google

292. *A*) кто тебя замучилъ? *B. da* Софронъ Яковличъ. turg.-zap. 1. 250. Gorńolužički. *A.* sćizny chcu hotować, a nichtón so njecha wjacy prosyć dać, dokelž sym jich husto dosć trébał. *B. da* proš mje. *A. da* přińdž jutsy. volksl. 2. 179.

62. Iz pokazanoga značeńa izlazi aseverativno značeńe partikule *da*, te ona znači ńem. ja, frc. oui. Kada ruski pitam koga: сказалъ ли ты ему? a on mi odgovori *da* сказалъ, tu se partikulom *da* veže pitańe s odgovorom t. j. rečenica s rečenicom, a budući da se i u pitańu i u odgovoru nalazi ista riječ сказалъ, za to se ona može u odgovoru i izostaviti, jer se razumije iz pitańa, te se na pitańe: сказалъ ли ты ему? može odgovoriti: *da*. Evo potvrda: *A.* тебя что-ль били, дитятко? *B. da.* afan.-skaz. 3. 380. U hrvatskosrpskom jeziku nije običaj ponavljati u odgovoru riječi, na kojoj je sva težina pitańa, nego se na pitańe: je si li mu rekao? odgovara sämo: *da*. To je *da* po malo postala samostalna riječ, te se i zaboravilo na to, da bi iza ńe u odgovoru trebalo da se ponovi glavna riječ pitańa. Tako je isto i *dakako, dašto*. Te su riječi upravo interogativne i znače: nego kako (drukčije)? nego što (drugo)? N. pr. *A.* jesi li mu rekao? *B. dakako.* — *A.* hoćeš li otići? *B. dašto* Mjesto *da, dakako, dašto* odgovara se i: *dabogme,* gdje bogme služi za pojačeńe aseveraciji, koja je već u samome *da*. Rusko *da* može imati i emfatično značeńe: hrv. tä, koje je moglo postati iz aseverativnoga: ахъ, Иванъ, Иванъ, *da* это памъ Господь дитя даетъ. erb.-čít. 200. — стали звать Ивана Быковича въ баню париться; онъ увидалъ, что отъ бани огнемъ пышетъ и говоритъ: что вы съ ума сошли? *da* я згорю тамъ! afan.-skaz. 1. 348. Tako se upotrebljava i *dakъ:* ну, жоны, какой молодецъ пріѣзжалъ, *dakъ* мы такова съ роду не видали! afan.-skaz. 2. 71. U hrvatskosrpskom se jeziku događa, da partikula *da* kašto istom iza glagola stoji u odgovoru, i ako je glagol zanijekan, dobiva afirmativno značeńe, — ako li je afirmativan, dobiva negativno. *A.* da ti legnem glavom na krilo, da me malo poištеš. *B.* hoću *da;* bog zna, kakva ti je glavurina! Vuk-prip. 141. *A.* je li živina nahraćena? *B.* jeste *da!* 143. Ono: *hoću da* znači upravo: ne ću, a ovo: *jeste da* upravo je: nije. Tako bi u primjeru: *A.* on se još nije vratio. *B.* nije *da,* — ovo *nije da* značilo upravo: jest. To je svakako neobičan pojav, a ja mislim, da je u tijem odgovorima ironija, te ona pomješta afirmativnost i negativnost. Pomenutijem hrvatskijem primjerima biće sličan ovaj polski: nie chodź tam, Wojciechu, rzekł Jakub; —

Digitized by Google

da, odpowiedział Wojciech i odszedł, Linde. Kada je aseverativno *da* izvan odgovora, onda mu je i značeńe jače te znači isto što lat. immo, quin: Isukrst bi najveći prorok i meštar, *da* svi kojígodijer su bili dostojni imena proroka, bili su učenici ńegovi. akad.-rječn. 2. 203. Takvo je *da* danas rijetko, i mjesto ńega se obično upotrebļava *pače* ili *dapače*. U ruskom se jeziku *да*, koje znači lat. immo, quin, pojačava ekspletivnom partikulom *же*, te biva *даже*: лиса съ журавлемъ подружилась, *даже* покумилась съ нимъ. afan.-skaz. 1. 51. не то что унесть, *даже* увезти пельзя. 435. Tako je i u maloruskom: нема ніякого пристановища іому нігде, *даже* й одежі ніякоі нема. rudč.-skaz. 1. 89.

63. Kao partikule *a, i* upotrebļava se katkad i partikula *da* u pitańima, a do toga posla dolazi isto onako, kako dolaze i rečene partikule (br. 6. i 49.) Staroslovenski. *да* по что оубо не вѣроуеши? mikl. lex. *да* чьто то? ibid. Čini se, da dolazi samo u takvijem pitańima, gdje se već drugom kojom riječju izriče pitańe. Slovenski. mati se prestraši, kaj *da* ji je erb.-čít. 296. — ali pa ti veš, kaj *de* si meni obļubil? 297. Kako se vidi, *da* je tu postpositivno, a moglo bi stajati i ispred riječi: *kaj*. Bugarski. не знам, от тебе *да* съм поюнак (ne znam, jesam *li* jači od tebe?) period.-spis. 1883. V. 116. у Маламкини го тръсила, *да* него е скрила Маламка. doz.-pês. 15. Hrvatskosrpski. ova mačuha mislila je, *da* kak bi mogla. vaļ.-prip. 15. pitali su, *da* kaj zapoveda. 102. ja sam sinoć vrlo pijan bio, *da* što loše besjedio nisam? Vuk-pjes. 131. — što si mi se tako ražļutio, *da* ti nije nestanulo blaga? 429. *da* nijesi na sugreb stao? akad.-rječ. 2. 169. — *da* nijeste od zemļe Srbije? ibid. *da* tko ti kuha ovdi? 132. *da* ki ti j' obed donesal? mikul.-prip. 16. dojde k suncu, a ovo ju pita, da kamo gre? 9. Tako će biti i ovdje: kad ujaku ne ću, *da* kome ću? Vuk-pjes. 138. Prave interogativne rečenice biće po svome postańu i one, koje dolaze iza glagola *bojati se, prepasti se:* bila sam se prepala, *da* nijesi onamo pošao (upravo interogat. bila sam se prepala: nijesi li onamo pošao?). Vuk-prip. 119. uplaši se, *da* nije pastorka došla. 135. jer se boji, *da* ga ne probudi. Vuk-pjes. 443. mi bismo ga se veoma bojali i strašili, *da* ga ne uvridimo. akad.-rječn. 2. 172.

64. Pod br. 7. razloženo je kako i za što adversativno značeńe partikule *a* prelazi u eksklamativno. Kao *a* prelazi i *da* u to značeńe. Slovenski. Imperativu, koji je po svom značeńu oblik eksklamativan, rado se dodaje partikula *da*: vežte *da* mi,

Digitized by Google

mati, glavo, ka meni prle leži bo. Vraz-pjes. 93. — daj *da* mi, lüba, belo roko, naj vzemem od tebe slovo. 120. povej *da* nama, Nežica, kaj va zdaj tebi platila. 124. — hodi *da*, Minka, zdaj domo. 127. — ne strelaj *da* mene, jager! 133. stante *da*, mati, vi gori! 145. Kako je kondicional po svomu značeńu često jednak imperativu, može i s ńim stajati partikula *da*: oj tuja, haja, mali sin, *da* bi mi skoro velki biô, beloga grada herbič biô! Vraz-pjes. 68. — oj *da* b' se našel pubič mlad! jan.-cvet. 17. Hrvatsko-srpski. Slabo se nalazi se *da* s imperativom, ali za to češće s vokativom: *da* čuj, sinko, ter se gani. akad.-rječn. 2. 213. *da* sa mnom hod' sada i veće spravlja' pir. ibid. *da* moj vjetre ne lomi me! ibid. *da* naš brate Zeko buļubaša, da si brzo Drini valovitoj! ibid. *da* moj svekar care Simeune, nemoj posjeć svoga sina Savu! ibid. *da* moj sinko Popović Stojane, jesi l' mene putovao mirno? 214. čuješ li me *da* moj mili kume? ibid. Ovamo će iči i primjeri, gdje *da* stoji s prekativom, koji je opet po značeńu blizu imperativu: kud puklo *da* puklo! Vuk-posl. 163. čije bilo *da* bilo. 347. gren ravno oven puten kamo došal *da* došal. mikul.-prip 47. U rečenicama, koje su po sebi već eksklamativne, može stajati *da*: *da* čudno ti ga prevari! Vuk-rječn. *da* lijepa ti je, jadi je ubili! ibid. *da* lijepijeh drva za grebeništa! akad.-rječn. 2. 214. *da* lud li si, čelebija Mujo! ibid. *da* kakve su po Foči djevojke! ibid. — *da* grješna naroda! naroda ogrezla u bezakońu! Daničić,-is. 1. 4. Goŕńolužički. *da* naju lubosćje rózno njech du! volksl. 1. 53. Tako će biti i ovo: *da* chcemoj do města běžeć (gdje je chcemoj běžeć = curramus) 2. 160 Samo ako nije *da* i ovdje, kao i inače u tom jeziku, postańem = кѣгда! Vidi br. 223.

65. Partikula *da* stoji često ispred presenta i tako se nakna-đava imperativ ili prekativ. Što sam pod br. 35. rekao za *ať*, to moram i ovdje reći, jer se drugome tumačeńu ne mogu domisliti: možda je *da* iznajprije stajalo samo s presentom perfektivnijeh glagola, koji nagińe i na budućnost i na imperativ, pak je poslije analogija učinila, te su mogli i imperfektivni glagoli stajati s *da*, koje bi onda i u primjerima, što će se sada navoditi, imalo ekskla-mativno značeńe kao i onda, kad stoji s imperativom, prekati-vom ili vokativom. Staroslovenski. тако *да* просвѣтитъ са свѣтъ ваш прѣдъ чловѣкы. zogr.-matth. 5. 16. *да* сватитъ са има твое, *да* придетъ цѣсарьствие твоѥ, *да* бѫдетъ волꙗ твоꙗ. zogr.-matth. 6 9. имѣый оуши слꙑшати *да* слꙑшитъ. zogr.-matth. 11. 15. тъгда сѫштеи в Юдеи *да* бѣгаѭтъ на горꙑ

Digitized by Google

и иже на кровѣ *da* не сълазитъ вьзати еже есть въ храмѣ его и иже на селѣ такожде *da* не вьзвратитъ са. mar.-matth. 24. 16. ихъже сватыихъ молитвами *da* помиловани *бждемъ* вьси. supr. 198. Ovamo će ići i primjer: аште и бога не боиж са и чьловѣкъ не срамлиаж са, за не творитъ ми троудъ вьдовица си, *da* мьштж ея (διὰ τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτήν) zogr.-luc. 18. 4. Tu stoji dakle да мьштж u značeńu futura; vidi malo niže kod hrvatskosrpskijeh primjera. Bugarski. U tom je jeziku veoma obično: *da* не хортувами толкос високо! cank.-gram. 108. ай *da* си седнем сега и *da* прикажувами за ветхи-те си юнашки работи. 113. *da* си набере майка ти синя-та бѣла тентава та майка ти *da* ги вари. doz.-pês. 12. млого ме си слушала, и сега *da* ме послушаш. 27. ти *da* ме либе почакаш. 75. — бог *da* убие моя-та майка, че не ме даде гдѣ-то съм цяла. 99. Hrvatskosrpski. gda ja hitim buzdovana, *da* se ne prelomi. vaļ.-prip. 66. što rekoh, to *da* učinite. Vuk-prip. 13. po bogu *da* si mi brat, baci me u vodu! 20. sad *da* mi kažeš, gde su moja braća. 49. još jedno *da* mu zapovediš. 68. pošto se pobratimiše, reče mu starac: e pobratime, sad *da* se darujemo! 95. mi ćemo po travici voditi tance, nu vas prvo *da* čujemo. drž. 36. Takvi su i ovi primjeri, gdje *da* znači lat utinam: *da* si živ i zdrav! Vuk-rječn. *da* bog naspori! ibid. — *da* bog ne ukrati! ibid. *da* si pošten! ibid. *da* vi čujem zdravļe! ibid. oh *da* mi je vjenčati djevojku! Vuk-prip. 92. Ni ovi primjeri nijesu drukčiji: kakav sam, *da* sam, tvoj sam. Vuk-posl. 124. kakvi smo, *da* smo, svoji smo 125. Partikula *da* može stajati i s perfektom: *da* se nijesi makao odatle! Vuk-rječn. Čini se, da se upotrebļava perfekat samo od perfektivnijeh glagola, dok u akad.-rječn. od 11 primjera, što su za tu porabu navedeni, nema nijednoga s imperfektivnijem glagolom: 2. 165. Evo još dva primjera: odma *da* si pošao k ovcama! *da* mi niste uradili ino! U tijem i sličnijem primjerima perfekat ima značeńe sadašńosti kao u primjeru: ko se u babe najmi pa ne sačuva kobile, on *je izgubio* (= gubi) glavu. Za to je primjer: da se nijesi makao = da se ne makneš ili ne miceš! Drukčiji su oni primjeri, gdje govornik sada žali, što se nije koja stvar drukčije dogodila: o *da* nigda nijesam uvrijedio tvoje veličanstvo! akad.-rječn. 2. 167. o *da* nijesam nikada kraļ bio! ibid. Tu je *da* = lat. utinam. Kašto present s partikulom *da* ne zamjeńuje imperativa, nego zamjeńuje futur, za koji je poznato, da mu se značeńe dosta križa s imperativnijem: evo sad ću leći u sanduk, pa *da* ti kažem,

Digitized by Google

za što sam se nasmejao (da ti kažem = kazaću ti) Vuk-prip. 14. ako bude istina. *da* ti dam jabuku (= daću ti). 78. zaište jedno tuče, a ona ńima *da* dâ medenijeh kolača. 176. kad pitate, *da* vam pravo kažem (cf. varijantu na str. 321: kad me pitaš, pravo ću ti kazat). Vuk-pjes. 8. kad me pitaš, pravo *da* ti kažem. 181. ako su ti dvori izgoreli, ļepše ću ti dvore načiniti; ako ti je blago odnešeno, *da* ť učinim agom haračlijnskim, pak ćeš više blaga sakupiti; ako ti je ļuba odvedena, boļom ću te ļubom oženiti (da učinim = učiniću). 369. Takvi su i ovi primjeri: a kad sjutra zora dolazila, no *da* reče tanana Grkińa (da reče = reći će = dixit) Vuk-pjes. 19. pošto su se napojili vina, no *da* reče krstitel Jovane 82. — pa govore Zmajogńanin-Vuku: pobratime, Zmajogńanin-Vuče..... a *da* reče Zmajogńanin-Vuče 589. Da futur ima kašto značeńe prošlosti, to se vidi iz ovoga primjera: jednom stane se car razgovarati sa svojim sinovima: kud se to deva rod s naše jabuke! Na to *će reći* (= dixit) najstariji sin: ja ću noćas čuvati jabuku. Vuk-prip. 15. Kada znamo, da je preseut s partikulom *da* ispred sebe po značeńu jednak imperativu, a imperativno se značeńe prepleće s futurnijem i kondicionalnijem (vidi pod br. 25.), onda će nam lako biti razumjeti osobitu porabu partikule *da* u bugarskom i hrvatskosrpskom jeziku. Mi govorimo i pišemo ovako n. pr. čemu *da* uzalud tražim? koga *da* upitam? i t. d. U tijem je primjerima ono *da tražim* isto kao da se veli: *bih tražio* ili *tražiću*, — *da upitam* je isto kao: *bih upitao* ili: *upitaću*. Evo toj porabi ńekoliko potvrda. Bugarski. как *да* не съм грижевна? doz.-pês. 15. как *да* си хврълим мъжко-то дѣте? 64. Hrvatskosrpski. što *da* se mučite tako daleko? akad.-rječn. 2. 168. za što *da* govore Misirci? ibid. — gora je prem gusta, tko *da* ju optječe? drž. 72. gdje *da* te sad slidim? 94. Ruski. Nemam za sada nikakve potvrde, ali znam za cijelo, da se govori i piše: *да* здравствуетъ государь! što znači: da bude zdrav! bio zdrav! U slovačkom se jeziku nalazi *daže* (da—že): *daže* tebä, šuhaj, *daže* perun trestal! mikl.-synt. 260. Dońolužički. U tom jeziku dolazi *daś*, gdje je *ś* navezak, kojemu u drugijem jezicima odgovara -ti (n. pr. ni*ti*). *daś* se wón na wšykno spomnijo! volksl. 2. 28. — joli tuď mója lubcycka, *daś* pšižo ku mnjo wen. 53. ty maš młodu mamu doma, *daś* ći wóna głowku pocaso. 91. *A.* žoga sy ty była? *B. daś* som była, žož som kśjeła! (nek sam bila, gdje sam bila). 93. Nalazi se i *daśi*: jo mój syn tak mudry, *daśi* gljeda, kak se huwijo. jord.-bajk. 64.

Digitized by Google

66. Iz porabe, kakva je navedena pod br. 65. mogla se lako razviti finalna poraba; razlika je samo u tom, što su finalne rečenice ovisne, a rečenice su pod br. 65. neovisne. Kako stoji u hrvatskosrpskom jez. imperativ *čuvaj* prema rečenici: molim te. *čuvaj*, isto tako stoji: *da si zdrav* (= budi zdrav) prema: želim, *da si zdrav*. I tu mislim, da je iznajprije s *da* stajao samo present perfektivnijeh glagola. Staroslovenski. се все бъıстъ, *да* сбжденъ сѧ реченое отъ бога. mar.-matth. 1. 22. не осмждаите, *да* не осмждени бѫдете. zogr.-matth. 7. 1. изиде сѣꙗй, *да* сѣетъ. zogr.-matth. 13. 3. заклинаѭ тѧ, *да* речеши намъ. zogr.-matth. 26. 63. придѣте вьси, *да* радоуемъ сѧ о господи. supr. 235. Slovenski. zapove svojimu ribču, *de* mora tri cente rib naloviti. erb.-čít. 297 tak ga pošle v mesto, *da* nekaj kupi. vaļ.-prip.-progr. 33. na vrt naj te ne vodijo, *de* Turki te ne vhitajo. Vrazpjes. 16. zdignite si süknjo gor, *da* si je ne zrosite. 59. za to žarko solnce sveti, *da* sirote moje krepi. jan.-slovn. 232. Bugarski. тъкмо се варди, *да* те не види жена-ти. erb.-čít. 208. стани, иди си у вази, *да* кажеш мами си, гдѣ-то ще да те земеме doz-pês. 4. — моли се, куме, Стояну, *да* ми извади дрехи-те. 8. я лягай, Дудо, лягай, *да* глава-та отрѣжь, *да* видиш, как се Ненчо предава. 43. жълтичка дадох, *да* ме погледне. 112. Mjesto samoga *da* govori se i *дано*: ав щъ идѣ тъѣ нощ, да ѣ пазъ, *дано* видѣ. erb.-čít. 213. — дори туй Стоян издума, и го сеймени хванъли, девет дена съ мъчили, *дано* се Стоян изрече. doz-pês. 85. болна лежи, бога моли, *дано* ѣ бог не забрави. 88. U bugarskom se jeziku infinitiv naknađava presentom, pred kojijem stoji partikula *da*; istina je, da se kašto finalnost ili nikako ne osjeća ili vrlo slabo ali da je *da* u tijem slučajima doista finalno, za to imamo paralelu u novogrčkom jeziku, gdje se infinitiv naknađava finitnijem glagolskijem oblikom, s kojijem stoji νά (od staroga finalnoga ἵνα): кой то те научи *да* тчеш? (tko te je naučio tkati?) erb.-čít. 206. поче *да* плаче. 210. не заборавайте *да* купите яйца. cank.-gram. 38. (vidi i u mikl. synt. 873). Finalno se *da* pojačava često prijedlogom *za*, koji je možda u tijem slučajevima ne prijedlog, nego adverab, možda ne znači lat. propter, nego: propterea: дойде в едно село *за да* препощува. erb.-čít. 207. отхаждам в градъ-т, *за да* си купъ нѣколко крѣпи за нос. cank.-gram. 122. — ви ще станете беличек пенел, аз ваша майка на чрѣвен въглен, *за да* ме гледа ваша-та баба, *за да* ме гледа и да се радва. doz.-pês. 94. Hrvatskosrpski.

Digitized by Google

zapove človeku, *da* ju nosi. vaļ.-prip. 243. ko hoće, *da* ga drugi ļudi poštuju, vaļa najprije sam da se poštuje. akad.-rječn. 2. 171. gledaj, *da* mu skrhamo vrat. ibid. ti si meni naredio. *da* ti kupim groše i harače. 174. nije mene care opravio, *da* ja pijem po Ledanu vino. 176 stante, braćo, *da* vi čudo kažem. Vuk-pjes. 51. — pa napravi do tri čaše zlatne, *da* mu vodu pije sirotiña. 126. veće posla Kraļevića Marka, *da* on slavi svoje krsno ime 366. Mjesto infinitiva može stajati finitni glagolski oblik s partikulom *da* kao i u bugarskom jeziku: evo ću sad *da* ogledam. — hoću *da* te uzmem. — neko se za list sakrije, a nekoga ne može ni dub *da* pokrije. mikl.-synt. 873. Kašto je takvo opisivaňe infinitiva upravo nužno i to onda, kada bi se inače infinitiv našao iza kojega prijedloga: mjesto *da* se lati posla, on sjedi i puši; tu ne bi vaļalo reći: mjesto *latiti se* posla itd. Nalazi se i *za da* ali ne u narodnom jeziku, kao što je u Bugara, nego je u hrvatski prodrlo iz talijanskoga (perchè ili affinchè): *za da* se veseļu ja i ti, ti moju spuni, a ja želju ispuniću tvoju. luc. 196. Ruski. Teško da se u narodnom jeziku nalazi finalno *da*. Imam dva primjera, ali ne dokazuju mnogo, jer su uzeti iz crkvenoga jezika: не осуждай, *да* не осужденъ будешь. Dalь.-posl. 133. — не мечите бисера предъ свиньями, *da* не попрутъ его. Doľolužički. žimy tam, *daś* nam je daju. volksl. 2. 115. připověž jom' wele towzynt raz dobrego, *daśi* wón na te słowa spomysli. 122. Sve su ovo samo takvi primjeri, gdje *da* stoji s indikativom, ali se često nalazi u finalnijem rečenicama i kondicional s *da*. Što smo rekli za finalne rečenice do sada navođene, da su postale iz neovisnijeh rečenica ovisne, to isto vaļa reći i za onake primjere, gdje stoji kondicional u finalnijem rečenicama s *da*. Za sada mogu samo hrvatskosrpskijem primjerima potvrditi upotrebļavaňe kondicionala s partikulom *da* u neovisnijem rečenicama: *da* bi bog dao i bogorodica! akad.-rječn. 2. 166. — muči, ćerce, *da* bi zamuknula! 167., čarne oči *da* bi ne gledale! ibid. U ovisnijem je finalnijem rečenicama kondicional mnogo običniji. Staroslovenski. молиша, *да* би прѣшьлъ отъ прѣдѣлъ ихъ. zogr.-matth. 8. 34. ведоша и до врѣхоу горы, *да* бж и низъринжли. zogr.-luc. 4. 29. сотона проси васъ, *да* би сѣалъ акы пшеницж. zogr.-luc. 22. 31. посълаша къ немоу етеры отъ фарисей, *да* и бж обльстили словомь. zogr.-marc. 12. 13. Slovenski. zakuri peč in pripelje fantiča, *da* bi ga noter porinila. erb.-čít. 295. Ančka komej čakala, *de* bi bila noseča. Vraz.-pjes. 155. Hrvatskosrpski. on ju prosi, *da* bi ńega

Digitized by Google

prek prenesla. vaļ.-prip. 165. žaliću se caru u Stambolu, *da* bi care tebe pogubio. akad.-rječn. 2. 176. presijeku oputu, *da* on ne bi mogao sići. 177. dođite, *da* bismo se i mi najeli. ibid. mole boga, *da* bi njin dal dite. mikul.-prip. 15. Teško je razumjeti, za što češko *leda* (le—da), koje znači: sämo da, dummodo, stoji s part. praet. act. II.: a to vše činili, *leda* lid uspali. jungm. dožeňme vlka jakž do tenat, *leda* my kůži měli, nechť vrany maso snědí. jungm. *leda* den minul — dass nur der tag hingehe. jungm. Slovački. *leda* bolo — dummodo sit. mikl.-synt. 169. Možda je taj particip prekativ, te bi pomenuti primjeri išli onamo, gdje su uvršteni oni, u kojima stoji eksklamativno *da* s imperativom (br. 64.)?

67. Partikula *da* stojeći s presentom ili s kondicionalom nakna-đava dakle imperativ (*da* dođeš = dođi, — *da* bi zamuknula = zamukni); to smo u netom navedenijem primjerima vidjeli, a vidjeli smo još prije (pod br. 25), da može i za što može imperativna rečenica stajati mjesto hipotetičke. Sada nam nije teško razumjeti, kako može n. pr. *da dođeš* biti hipotetička rečenica: *da dođeš* milo bi mi bilo, jer je *da dođeš* = imperativu *dođi*. Staroslovenski. аште из пазоухъı истрасеши любо и единъ съвалъмъ и *да* падетъ на земи, то да вѣси, яко оуже вѣмъ извѣсто, яко отъвръже сѧ бога своѥго. supr. 193. къ Ионѣ въ китъ *да* бъıша бѣжали, некли бъıша с нимъ вь Ниневи извръжени бъıли supr. 298. Češće nego samo dolazi *da* s drugijem hipotetičkijem partikulama s аóъı, аште, аште ли. N. pr. *da* аóъı не бъıлъ влъхвъ, и насъ бъı огнь тъ пожеглъ. supr. 16. *да аште* оубо оугодьна тебѣ сѫтъ словеса моıа, обѣштаи сѧ, не стъıди сѧ. 35. *аште да* ѥсте сънове сиони, ликоуите съ чадъı своими. 239. злато твоѥ и сьребро твоѥ да бѫдетъ съ тобоѭ, *аште ли да* вѣроуѥши въ Исоус Христос, то избѫдеши болѣзни тоѧ. 163. Slovenski. *da* sem jaz deželni sodnik, vsakemu bi storil pravico. jan.-slovn. 233. *da* sem velika umetnica v malariji, vse drugače bi te oslavila, mila babica ibid. *da* bi ti eno leljo vtrga, šla bi drüga za toboj. vaļ.-prip.-prog. 22. ne bi ga tak zkrvavila, *da* bi sto pišenc zaklala. Vraz-pjes. 70. *da* bi jo mislâ vzeti, že davno bi jo meâ. 116. Bugarski *да* знак тоя овчар, чи там има в землѣ-тъ закопан плън земник съ сребро и злато, та би ги извадил. erb.-čít. 224. — *да* бѣ дрѣво, насъхваше, *да* бѣ камък, пръсваше се. doz.-pĉs. 87. свадил се комар с муха-та, *да* било за що, за какво, — за една женска мушица. 116. суху дъру *да*

Digitized by Google

посиеш, със съзикана вода *da* гу вадиш, властаре испушта и за един месец плод дава; кой ут негу фкуси, со витек да са бори, борба гу надборе. 135. Hrvatskosrpski. *da* bi vi znali, vi bi se plakali. val-prip. 89 *da* bi to orijaši spazili, bi ga zatukli. 120. *da* zna ženska glava, što j' odolan-trava, svagda bi ga brala. akad.-rječn. 2. 195. *da* ja imam šćercu na udaju, ja bih ńemu moju šćercu dala. ibid. *da* se dignu naši Turci stari, *da* kaure vide u Rudine, što bi naši stari govorili! ibid. *da* sam juče umro, ne bih to danas čuo. 196. *da* su u Sodomu bila čudesa, što su u tebi bila, ostao bi do današńega dana. ibid. *da* bi znale matere, ča su konci kvaterni, ne bi v kvatrah predale. 194. ne znade im se strva, kao *da* ih zemla proždrije. Vuk-prip. 97.

68. Kazano je pod br. 29., da se iz hipotetičkijeh rečenica razvijaju koncesivne. Tako i *da* može biti ne samo hipotetička, nego i koncesivna partikula, ali slabo kada sama, jer onda se i ne razlikuje ničim od svojega hipotetičkog značeńa. Obično uz koncesivno *da* stoje riječi, kojima se naznačuje jednačeńe (o jednačeńu u konces. rečenicama vidi br. 56). Slovenski. *da* bi bogat bil, moder gotovo ni. jan.-slovn. 234. *da* bi delal kakor črna živina, vendar mu nič po sreči ne izide. ibid. Koncesivno se *da* pojačava ekspletívnijem *si*, koje je od pronom. osnove *svo* mikl.-synt 111: dete je veselo, *dasi* ni zdravo. jan.-slovn. 234. Koncesivno je: *dasi ravno* (*ravno* je riječ jednačeńa): *dasi ravno* ti je na rokah delati ali kmetovati tvrdo, ne prijema naj se ti, bog je obrnil tako. 233. Za koncesiju su još ove složenice: *dasi tudi* mikl.-synt. 111. 163 258. (*tudi* znači: također, isto tako, — dakle opet riječ jednačeńa); *dasi lih* 258, *da lih* 157: meni nič ni za rožce, *dalih* slanca vzeme je jan.-cvet. 73. — (*lih* je od ńem. gleich). Mjesto *da lih* nalazi se i *da li*, koje je možda isto, što i *dalih*, a možda je složeno od da + li. mikl. lex s. v. ли. Bugarski. Da partikula *da* može biti i koncesivna, vidi se iz toga, što priańa uz koncesivno *ако и*: дойди въ къщъ, *ако и да* е сиромашка, гости щем те. erb.-čít. 208. Vidjeli smo, da se iz koncesivnoga značeńa razvija restriktivno pod br. 56; tako je i ovdje: дѣ *да* е Стоян, да доде (gdjegod je Stojan, makar je gdje) doz.-pês. 112. Hrvatskosrpski: uzdahne i reče: ta daj mi, bože, od srca poroda, *da* bi i luta zmija bila! Vuk-prip. 54. idem, *da* bih se i ne vratio. 93. *da* bih znao sve volove prodati (n. pr. kupiču to i to) Vuk-posl. 47. baš ću poći *da* ne ću ni doći. Vuk-pjes. 392. Koncesivno *da* priańa uz riječcu *prem* (o kojoj se govori pod br. 56.),

Digitized by Google

te biva *premda: premda* je bio opak, opet promisli, hoće li dati svoju dušu. Vuk-prip. 95. htij prijat ovi dar, *premda* je mala stvar. luc. 215. Koncesivnost se izriče i složenicom *sve da*, gdje riječca *sve* znači: *jednako* kao u primjeru: *sve* sam mislio Vuk-rječn. t. j. *jednako* sam mislio, udiļ sam mislio. Za sada imam samo jedan čakavski primjer za *sve da* = quamquam, ali znam za cije'o, da i Štokavci govore: ne će moć niš učinit, *se da* bi otel. mikul.-prip. 74. U starijih se pisaca nalazi *za sve da* te znači lat. quamquam: *za sve da* slovinski jezik u velikoj časti nahodi sc . . . . . ništa ne maňe vidi se sada očito. drž. 63. Partikula *da* upotrebļava se i u restriktivnom značeňu: niste li *da* jednu uru z manum virostovat mogli? mikl.-synt. 259. Uz to je *da* obično priaňala ňegda partikula *i*, za koju smo rekli, da se još i danas upotrebļava restriktivno (br. 56), te je od *da-i* postalo *daj*, koje se danas slabo gdje čuje, a znači i značilo je lat. *saltem*, koje joj je značeňe izišlo iz restriktivnoga. Evo dva primjera: boga ću moliti, *daj* malo život moj da bude prodļiti. akad.-rječn. 2. 224. ne misli o tomuj, ne vrijeđaj *daj* rana. ibid. Poput poļskoga *aby* (br. 29.) nalazi se kašto i hrvatsko *da bi* u restriktivnom značeňu: počme drhtat. pa ni *da bi* jednu rič mogla progovorit. mikul.-prip. 5. Maloruski. Partikula se *da* upotrebļava kašto u restriktivnom značeňu: *да цо* znači aliquid, štogod (makar što, išto), *да кто* aliquis, tkogod (makar tko, itko). mikl.-synt. 89. Slovački. Kao u maloruskom upotrebļava se restriktivno *da*, ali čini se, mnogo češće: *da*kdo (ňetko, tkogod) škult.-dobš. 24. 66. *da*č (ňešta). 15. 20. *da*ky (ňekakav) 21. *da*ko (ňekako) 14. *da*kde (ňegdje) 10. 14. 21, *da*kolko (ňekoliko) 68 itd. Istina je, da pomenute riječi imaju danas obično neodređeno značeňe: ňetko, ňešto itd', ali ja ne vidim teškoće u tom, da se ta neodređena značeňa izvedu iz: itko, išto, tkogod, štogod itd.

69. U maloruskom i u ruskom jeziku može *da* dolazitĺ iza temporalnijeh, hipotetičkijeh i koncesivnijeh rečenica, a tomu nije drugi razlog do onaj, koji je rečen pod br. 20. 21. gdje se govorilo o korelativnoj službi partikule *a*; partikula *da* budući pronominalnoga demonstrativnog postaňa zamjeňuje riječce то, тако, тъгда u ňihovu korelativnom poslu. Kako se upotrebļava *da* u primjerima, što ćemo ih sada navoditi, tako se upotrebļavaju i partikule *a, i*, što nas opet utvrđuje u misli, da je *da* iznajprije bila adversativno-kopulativna partikula kao i te dvije. Ruski jezici u tijem slučajevima obično upotrebļavaju *dak (дакъ)*, gdje je *к (къ)* navezak od

Digitized by Google

pronominalne osnove. S istijem se naveskom upotrebljava *da* i u hrvatskosrpskom jeziku, samo što onda partikula ne glasi *dak*, nego *dake* (cf. *ńime, ńome, jeste* mjesto: *ńim, ńom, jest*), a od *dake* razvilo se *dakle* po svoj prilici prema: *dokle, otkle, pokle*. Iz akad. rječn. 2. 225. vidi se, da je *dake* starije, *dakle* mlađe. Ne mislim, da je *dake* ili *dakle* iz rumunskoga jezika (akad.-rječn. 2. 226.) jer rumunsko *dake* ima odviše različito značeńe: lat. si. postquam. (Miklošić, etym. Wörterb.).

70. Partikula *da* dolazi iza temporalne rečenice: Hrvatskosrpski. kad je pastir dužan pripovidati i nauke davati, *dakle* i puk dužan je slušati. akad. rječn. 2. 229. Maloruski. так той котик як почув, *да* догнав лисичку и півника одняв. rudč.-skaz. 1. 27. — він як побачив, *да* в вікно. 60. він як схопиця, *да* в воду. 71. левко да ведмідь як хватили змія, *да* так и розодрали на куски. 138. Tako se nalazi i *do:* як тільки розвявала, *до* тая сучка зараз за нею. rudč.-skaz. 1. 16. як прилетить міи син, *до* тебе спалить. 83. як вийшов год, *до* тоді хозяін дав іому того лошачка. 90. Ni *дак* nije neobično; іон як хватив, *дак* камень далеко полетів. erb.-čít. 145. — був у чоловіка собака: покіль молодим був, *дак* він іого и жаловав, як пастарівсь, *дак* він іого проганяе. rudč.-skaz. 1. 13. Охрем як стане расказувать, *дак* волос дибом становиця. 74. як поймаю, *дак* убью. 86. Ruski. Našao sam samo bjeloruskijeh primjera i tos *дак:* как вы эту дѣвку домой повиасте, *дак* тут-жа изсикитя се. afan.-skaz. 1. 263. и як стрянувся, *дак* из яго алетѣло шесть пудовъ попялу. 316. ни адин и з мѣста не двинув, а іон як хватив, *дак* камень далеко палетѣв. 295. як тольки улажила, *дак* и зрабилася неживою. 2. 243.

71. Partikula *da* dolazi iza hipotetičkijeh rečenica ili iza onakijeh imperativnijeh, koje su jednake hipotetičkima. Hrvatskosrpski. ter ako je tako korisna živa vjera, *dake* što će biti od tebe, u komu je tako mrtva? akad.-rječn. 2. 229. ako li ja duhom božijim izgonim đavole, *dakle* je došlo k vama carstvo nebesko ibid. ako me izrani, *da* za č me jur sveza? Stari pisci 2. 415. Maloruski. як-би колода, *дак* вона б була привьяазана. rudč.-skaz. 1. 17. як-би колода, *до* б сокира була встромлена ibid. виратуй мене, *до* я по віровці вилізу. 59. дай мині покорму свого, а не даси, *дак* стрілу пущу у тебе. 135. наплачь же теперь оцей цебер сліз, *дак* тогді я одаволю тебе. 138. бжели ти вкрадеш бариню, *дак* я тобі подарую все тев. 198. Ruski.

Digitized by Google

пусть царевна простоитъ всю ночь не спавши въ моей горницѣ, *дакъ* скажу загадку. afan.-skaz. 2. 432. — коли найдутъ насъ охотники, *дакъ* меня перваго застрѣлять. 3. 303.

72. Partikula *da* stoji iza koncesivne rečenice. Maloruski. одтуда хоч и вийде брат твій, *дак* хорти іого не вийдуть. rudč.-skaz. 1. 136. хоть не ти скажеш, *дак* мати. čub.-pês. 72. Ruski. хоть живемъ мы богато, *да* что въ этомъ толку, коли люди насъ не почитаютъ? afan.-skaz. 1. 121. хоть долго я воевалъ, *да* молодую жену я досталъ. 350. хоть не была, *да* знаю. 3. 56.

73. U hrvatskom se jeziku nalazi primjera, gdje *dake* ili *dakle* stoji iza kausalne rečenice: pokoli ja ne imam druge svrhe u pameti mojoj nego počtiti tebe, primi *dake* kako za jedan pomao biljeg. akad.-rječn. 2. 228. pokle je tako, *dakle* prosim te, primi me. ibid. za što djaval svetac onih ne mogaše trpiti dobrotu, ponuka *dakle* nike pope proti ńim. ibid.

74. U maloruskom i ruskom jeziku stoji *da* često bez potrebe. Taj pleonasam ima u sebi ńešto naivno-djetińskoga, kad se ide i ono spajati, što ne bi trebalo (vidi, što je rečeno o tom pod br. IV.) Maloruski. а коло тиі ямки *да* нехворощі росло. erb.-čít. 149. а дядьку *да* стало дуже завидно. rudč.-skaz. 1. 92. Pleonastičko *да* rado dolazi u pjesmama, više puta samo za to, da bude jedan slog više u stihu: *да* перепеличка *да* невеличка по полю літає (početak pjesme) čub.-pês. 5. *да* ластівочка *да* купалася *да* на бережку *да* сушилася. 9. Nijesu bez razloga pleonasmi u ova dva primjera: на тобі оцей клубочок да куди він буде котиця. *дой* (= до = да — и) ти туди йди. rudč.-skaz. 1. 93. хто лучче булавою кине, *до* той здоровіший. 2. 186. U prvom primjeru znači *дой* lat. etiam, a u drugom također znači to, samo je u rečenici inversija, te *до* stoji pred *мой* mjesto pred здоровіший. A kako postaje značeńe etiam od prostoga kopulativnoga et, to je razloženo kod partikule *i* pod br. 46. Ruski. еслибъ въ эту пору *да* собака была, она бъ зайца поймала! afan.-skaz. 1. 469. еслибъ въ эту пору *да* орелъ былъ, онъ бы утку поймалъ. ibid. соскочилъ Незнайко *да* со своего коня, прижалъ богатыря *да* къ сырой землѣ. 3. 79. I u starom se slovenskom jeziku partikula *da* nalazi za naše osjećańe pleonastički. Tako nalazim да оуже mjesto samoga оуже u ovom primjeru: бѫдетъ вамъ отъ мене чьсть велика, да оуже ед'но отъ двоего прѣдъложѫ вамъ. supr. 53. Možda je tako i ovo: ѥже да съвѫжете

Digitized by Google

на земи, бѫдетъ съвързано на небеси supr. 264., ali kako ovdje иеже да znači lat quodcumque, moguće je, da se ima да onako tumačiti kao u maloruskom i slovačkom jeziku (br. 68.)

75. U gorńolužičkom jeziku ima ekspletivna partikula *da*. Ona ne ide ovamo, jer je drugoga postańa; za to će se o tom govoriti pod kraj četvrtoga poglavļa. — Još ima partikula *da* u ńekijem jezicima kao n. pr. u hrvatskosrpskom, deklarativno, kausalno i konsekutivno značeńe. O tijem će se značeńima govoriti na zgodnijem mjestu, da se ne trga *da* iz one sveze, kamo pripada po tijem značeńima. To će biti u četvrtom poglavļu.

(Nastaviće se).

Digitized by Google

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 7. prosinca 1887.

I.

BESJEDA

PREDSTOJNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Veleučena gospodo akademici!

Slavna skupštino!

Kano zamjenik preuzvišenoga pokrovitelja našega, izručujući Vam njegov iskren pozdrav, otvaram ovogodišnju svečanu sjednicu. Po običaju tajnik će v m u izvještaju predočiti sliku akademijske znanstvene radnje tećajem ove akademičke godine; a u njoj ćete viditi, da ta radnja nije u ničem zaostala za onom prošlih godina, ni što se množine proizvoda, ni što se razlikosti tiče. Što je god akademiji predano, i vriedno pronadjeno, da se obielodani: to se ili na svjetlo izdalo, ili za izdanje spremilo Istina je, da bi se izdanja uz obilnija novčana sredstva mogla pospješiti; ali književnik i to rado pregorieva znajući da će mu trud na vidik iznesen biti. Jedino oni žale nedostatnost sredstava, koji bi želili, da se izvori za našu poviest u svih granah njezinih čim skorije iz zabiti arkivâ i knjižnicâ iznesu, i tako gradja za obradjivanje njezino pruži širim takodjer strukovnjačkim krugovom. I zaista u ovoj skoro jedinoj grani znanosti mogla bi naša akademija razviti veću djelatnost, mogla bi naime izdavati još više raznolike povjestničke gradje. U ostalom valja nam se zadovoljiti, što i taj posao ide napried svojim naravnim, ako i sporim tiekom, što neprolazi ni jedna godina, a da i ovoj struci neotvori novih vrela i što se akademija već unapried brini, da ova vrela našoj znanosti nikada nepresahnu, a njihovo će obielodanjenje pospiešiti bolje prilike.

Digitized by Google

Današnjom svečanom sjednicom završuje se drugi decenij u životu našega učenoga zavoda. Kano što se je ovakovom prigodom na svršetku prvoga decenija, tako će se i današnji tajnikov izvještaj osvrnuti u velikih crtah na ukupno djelovanje akademije u drugom deceniju, ujedno prispodobiv ga s onim u prvom Iz ove takodjer prispodobe razabrati ćete postupni napredak znanstvenoga i književnoga akademijskoga rada, što nam i svim prijateljem naše prosvjete narodnje služi na utjehu.

Ovakovi osvrti na djelovanje zavoda u nekom razdobju veoma su poučni i koristni; oni su za zavode što je izpit savjesti za pojedinca. Tko se neosvrće često, po mogućnosti svaki dan, na svoje misli, nakane, čine, taj ne napreduje, jer izbjegava put kojim se ulazi u dušu, u srdce i um, u ta neprestano ključajuća vrela ljudskih pohota; jer zabacuje mjerilo, o koje da mjeri svoje djelovanje. „Nulla dies sine linea", kazali su stari. O jednom se čuvenom francezkom piscu našeg doba pripovieda, da si je dao ove rieči u svojoj radionici sobi na stieni zlatnimi slovi napisati, neka ga sjete, da nepropusti ni jednoga dana neučiniv koje brazde na književnom polju.

Ako je tomu tako, neće mi se zamjeriti, što sam nakanio sa nekoliko rieči obuhvatiti oba prošla decenija u životu naše akademije; na takav me pako osvrt potiče i osoban, koji je ujedno ovdje i stvarni obzir.

Od šestnaest prvih članova naše akademije ima nas ovdje živih samo šest. Mi smo kod njezina poroda bili; a ja, budi mi dozvoljeno spomenuti, bio sam i kod začetka njezina. Ja sam naime bio prvi, kojemu je preuzvišeni naš pokrovitelj odkrio svoju veledušnu namjeru osnovati akademiju, te sam s njim od onoga časa radio, da namjera postane djelom Od god. 1860, koje se počelo oko osnutka akademije raditi, a napose od god. 1866/7, koje stupi u život, moje su misli, moja čuvstva, moje želje, moje sile tiesno, pače nerazdruživo s akademijom spojene. Budući od mladosti uvjeren, da je prosvjeta jedna od glavnih poluga narodnje dobrobiti, a da narodna knjiga jest od ponajglavnijih promicala prosvjete; osjećajući, osobito u inostranstvu živeći, da su hramovi znanosti ono sveto ognjište, oko kojega se najprikladnije sakupljaju njezini gojitelji, da si um bistre svjetlom istine, a srdce griju vatrom pravde, nazrievao sam u akademiji utjelovljenje sna svoje mladosti.

Stojeći kroz ova dva prva decenija na čelu našega zavoda primam rado na sebe odgovornost za njegovo djelovanje, dobre i

Digitized by Google

radostne volje dieleći s njegovimi dojakošnjim članovi svekolike zasluge njegove oko obradjivanja znanosti; a mirne sviesti uzimajući svaki opravdani prikor, ako je što propušteno što bi se izvesti bilo moglo. Sada, pošto se već dvadeset godina koraca utrvenom stazom, jedva se mogu oni, koji pristupaju u ovo kolo, snaći u položaju, u kojem nas snadje osnutak akademije. Ustroj zavoda, oko kojega smo se pojedini nas posredno ili neposredno i prije trudili, bio je doduše tuj; ali to bijaše okostnica bez mesa, tielo bez duha. Imadosmo primjera, pače uzora, i u drugih sličnih zavodih kod mnogo naprednijih naroda; ali prenieti njihove prilike na naš zavod niti smo mogli niti smjeli. Naš se je zavod našao u sticaju posvema drugih preduvjeta Nehoteći budi čije zasluge krnjiti ili nepriznati rodoljubni trud predšastnika, nećemo ipak povrieditи istine i čednosti iztičući, kako smo kod osnutka akademije našli domaće polje znanosti u ovih strukah slabo ili nikako, u onih ne u strogo označenom smjeru obradjeno. Našlo se je i vrstnih trudnika, ali bez stalna stecišta i za radnju sustavne osnove. Sve ove propuste naše prosvjetne prošlosti sve ove nedostatke u umnom stanju naše domovine. sve ove praznine u našoj narodnoj knjizi valjalo je što nadoknaditi, što ukloniti, što izpuniti.

Prije svega trebalo je znanstenomu radu odsjeći stalan pravac, označiti mu okvir. unutar kojega ima se kretati, iztaći duh, u kojem ima se voditi. Takav putokaz našoj akademiji nastojah nacrtati već kod otvorenja njezina u prvoj svečanoj sjednici dne 28. srpnja 1867 godine. Ovdje je izložen program njezin. Poslije izkustva od 20 godina ne bi našao, da ondje što bitna izpravim ili popunim. „Naša će akademija — u te rieči skupih obširnije razložene misli — prisvojiti si svaki napredak znanosti, izvojevao se on ma u kojoj zemlji, ma u kojega naroda; u tom smislu biti će zavodom kosmopolitskim. Ali napredak znanosti, posljedke inostranih iztraživanja ona će uporaviti na naš narod, na našu zemlju a osim toga ona će naš narod i našu zemlju učiniti predmetom svojih iztraživanja; u tom smjeru biti će zavodom jugoslavenskim, kojim se imenom pred svietom ponosi . . . Misao, koja je jugoslavensku akademiju osnovala, jest ta: da bude ognjištem književne radnje južnih Slavena . . . Ova misao, sjedinjujuća jugoslavenska plemena, voditi će našu akademiju poput ognjena stupa u toj pustinji, te će ju čuvati od zablude, obmame i obsjene. Imajući akademija pred očima književno jedinstvo slovjenskoga juga, pomnjivo će podjedno paziti na razvitak i napredak ostalih

Digitized by Google

slovjenskih književnosti, imenito ruske, poljske i češke. Ona bo jest uvjerena, da će samo književna uzajemnost slovjenska izhoditi ogromnomu plemenu i njegovim granam dično mjesto u kulturnoj povjesti pored naroda romanskih i germanskih. Ovo je smjer, kojim misli poći naša akademija u svojem djelovanju književnom; ovo je, kano što se veli, njezin program".

Evo tako sam mislio prije dvadeset godina o zadatku naše akademije. Ove rieči nisu samo moja svojina; ja je izvadih iz uma i srdca cielokupne inteligencije naše. One su povladjivane bile svuda gdje se rodoljubno misli i osjeća; gdje se prave prosvjetne nužde narodne shvaćaju. Uspjeh je pokazao. Oko ove zastave sjatiše se najodličniji umnici slovjenskoga juga, pače i preko granica njegovih, kano što potvrdjuje izkaz dojakošnjih naših suradnika. Kroz ova dva decenija sudjelovalo je u akademičkih publikacijah neuračunajući ovamo sabirače gradje, ukupno devetdeset književnika. U tom skupu imade 50 Hrvata, 8 Srba, 6 Slovenaca i 1 Bugarin, dakle 65 južnih Slovjena; na dalje od ostalih Slovjena 14 Čeha, od kojih 8 u Hrvatskoj udomljenih, 7 Rusa i 1 Poljak, dakle 22 zapadna i sjeverna Slovjena. Medju Neslovjeni dva su Franceza. Po tom pomagaše našu akademiju malo ne izključivo slovjenski um i trud. Što je u toj četi većina Hrvata, naravna je stvar, jer je i sielo akademije u prosvjetnom središtu Hrvatske. u kojem se i prosvjetne sile i prosvjetni zavodi naše Hrvatske stiču. Nu što nam i drugi južni Slovjeni dodjoše u pomoć u dosta znatnom broju, svjedoči da odobravaju pohvaljeni obćeniti zadatak naše akademije i da se s nami pridružuju prosvjetnoj zajednici. Još više bi nam za cielo s ove srodne strane priticalo suradnika, da mjestne tako rekući prosvjetne nužde ne vežu veći dio umnika na uže zavičajno zemljište, koje jim valja ponajprije u korist zavičaja a tim i za zajednicu obradjivati. Ali ne samo u tom broju nego i u samom se radu izražava, kako je stieg naše akademije priznan, i kako mu je kroz ovo dva decenija ona vjerna ostala. Da se o tom uvjerite, prolistajte ono 180 tomova, koje je akademija u tom razdoblju izdala. Prije svega opaziti ćete, da se ni u obradjivanju pojedinih struka, ni u razpravljanju pojedinih pitanja, ni u izdavanju spomenika ne čini razlika izmedju Hrvatstva i Srbstva. Jedno nam je i drugo ime bilo do sada jednako poštovano i niti se komu nametalo, niti dopustilo nametati. Pošto jedno i drugo ima za podlogu narodnost etnički jednu, što je i znanost dokazala, uporaba jednoga i drugoga propustila se glasu

Digitized by Google

sviesti i osjećaja. Što u iztočnom dielu zajedničke domovine prevladjuje ime srbsko a u zapadnom hrvatsko; što se je u prošlosti Srbstvo razvijalo pod uticajem grčko-bizantinske, a Hrvatstvo pod uticajem romansko-germanske kulture, odlučili su dogodjaji jači od jednoga i drugoga. S ovoga gledišta motreći taj dualizam, naša akademija nije se nikada spoticala o pitanju pisma; pak je za to i primala razprave i izdavala spomenike pisane jednim i drugim pismom, latinicom i ćirilicom, držeći to ne samo jedino znanstvenim, nego i jedino patriotičkim putem, jer se samo njim može provesti neutralizacija ovoga dualizma, koji u daljoj davnini nije niti iz daleka tako zaoštren bio. Što se ipak u onoj liepoj povorci od prieko 360 naučnih razprava obradjuju pretežnom većinom znanstvena pitanja tičuća se napose hrvatskoga naroda i hrvatske zemlje; što se njezini prirodni odnošaji skoro izključivo iztražuju; što se tisuće i tisuće izprava, koje su do danas na vidik iznesene, odnose ponajviše na hrvatsku prošlost — iztiče po sebi iz danih okolnosti.

Naša akademija je u svojoj osnovi i po svojom zadatku ne samo znanstven nego i narodan zavod; ona je narodno-znanstven zavod. Ovu narav njezinu valja da imadu sveudilj pred očima i akademici i narod sam i svi, koji njezino djelovanje prosudjuju. S toga radi zvanja svoga u narodu i zadatka u znanosti ne smije se dati iz ovoga okvira iztisnuti, tim manje, jer ga i strogo naučno stanovište opravdava. Bavili se bud kojom granom znanosti, zajedničku podlogu imamo u jednom narodnom jeziku, koji je ujedno jezik ove akademije, i u jednoj narodnoj ćudi, koja — kako dobro opaža dr. Lorenz Dieffenbach — obuhvaća sve sile i sva svojstva jednoga naroda, kako su većini njegovih članova prirodjena. Iste spekulativne znanosti valja da u obzir uzmu jezik i psichu, dušu, naroda; tim pako više one, koje se bave ovim samim jezikom, njegovim razvitkom u prošlosti, njegovim sadanjim sastavom; koje ulaze u trag mišljenju i osjećanju naroda; koje izpituju njegovo shvaćanje raznih družtvenih odnošaja i odanle proiztekle uredbe sukromne i javne; koje se zanimaju stoljetnom sudbinom njegovom Sve ove grane znanosti, a one izcrpljuju malo ne posvema područje našoj akademiji doznačeno, upućuju nas na dane činjenice, koje su posljedice individualizovanja roda ljudskoga u veće ili manje skupine. Na to se i naša akademija obazira u svojih radnjah; pak ne ima danas i ne može biti strukovnjaka, koji se ne trudi, da si napose usvoji stečevine u drugih slovjenskih književnostih one struke znanosti kojom se bavi. Takovo prispodabljajuće

Digitized by Google

izučanje predmeta postalo je upravo znanstvenom nuždom, kojoj se jedva koja grana ljudskoga znanja oteti može i smije.

S toga je upravo sretna misao bila, kada se kod osnivanja naše akademije htjeo samim imenom ovaj dalji narodan i znanstven pogled izraziti. Ovo je ime ona kroz minula dva decenija sačuvala u narodu čisto, u znanosti ugledno. Pod ovim imenom rasla su i njezina materijalna i naučna sredstva. Zaklada se poveća za preko 220.000 fr. Bivši u početku stegnuta na dvie sobe, sada se akademija ponosno kreće u ovoj prekrasnoj palači. Osnova si knjižnicu, koja će „in slavicis" za cielo prva biti na našem jugu, a u rukopisih sadržaje takovo blago, kakovim se njezine starije družice jedva izkazati mogu. Za oživotvorbu četvrtoga razreda s vremenom put je utrt odabranom galerijom slika, koja u njekoliko liepih zastupnika pojedinih razdobja i škola prikazuje prilično podpuno razvitak tvornih umjetnosti; a dati će dobar Bog i bolja vremena pak će se sadašnje praznine polagano popuniti. Sva ova u dva decenija sakupljena sredstva imade akademija što izključivo, što pretežno zahvaliti svomu pokrovitelju, mužu za naš narod upravo božje providnosti, u kojega neznaš bi li se više divio umu ili srdcu, mužu, kojega nam daleko veći napredniji narodi zavidjaju. Budi mu ovdje i na uzmaku drugoga decenija izrečena hvala i slava! Meni budi dozvoljeno sjetiti vas, da će naš veledušni pokrovitelj za dva mjeseca slaviti svoju zlatnu misu. Onom ćemo prilikom molitvam hrvatskoga naroda pridružiti i mi svoje. da nam život tolikoga dobrotvora uzčuva čim dulje.

U ovo nekoliko rieči nacrtao sam, visoko štovana gospodo, uspjeh naše akademije za ova dva decenija. Ovaj uspjeh jest vidljiv. Ali imamo razloga nadati se, da je naše djelovanje postiglo i drugi za sada još nevidljiv uspjeh, da je na ime udarilo čvrst temelj znanstvenu radu i da je zanj predobilo mladji naraštaj, koji je po samom zakonu naravi pozvan, da nas zamieni. Ovdje se sjećam onih liepih rieči, koje je slavni Ivan Sergejević Turgenjev dne 13. marta 1879 u Petrogradu u jednom skupu ruskih književnika svojih vršnjaka i mladjih izustio: „Što se god reklo — kaza taj umni pisac — o prekretu, koji se u postupnom razvitku našega družtvenoga života provadja; što se god reklo o razstavi izmedju naraštaja, kojih mladji ne misli na starije te ga ne priznaje, a opet stariji nepojmi mladjega, te ga ni on ne priznaje . . . imade ipak jedno područje, na kojem si oba naraštaja bar u svojoj većini, mogu pružiti ruke; ima zadataka, ima misli.

Digitized by Google

koje su im jednako drage; imade težnja i nada koje su jim zajedničke; imade napokon uzora, koje ne stoje daleko, te nisu magloviti nego opredieljeni, i koji se mogu valjda skoro oživotvoriti, u koje oni jednakim načinom vjeruju". Ovo zajedničko područje za stariji i mladji naraštaj, na kojem si mogu oba podati ruke, može biti knjiga, znanost. U našoj akademiji mogla bi se naći oba naraštaja u najljepšoj slozi, gojeći zajedničke težnje i nade, iduć za opredieljenimi uzori.

Krivo bi shvatio ovaj kratak osvrt na dvadeset-godišnji život naše akademije, koji bi mu podmetnuo taj smisao, kano da joj se slava pjeva i njezino djelovanje prikazuje podpuno, savršeno i do kraja dotjerano. Jedva tko više od mene osjeća one praznine u akademičkoj radnji, koje se prenašaju u treći decenij. Jedva tko više od mene želi, da rad akademije bude u trećem deceniju plodniji, podpuniji, savršeniji; da joj priteknu nove i nove sile uvježbanije i poduzetnije od starijih. Ali držim se u pravu zahtievati priznanje, da je akademija u minulom razdoblju za znanost i našu naučnu knjigu uzradila koliko je više u danih prilikah mogla.

Vi ste, veleštovana gospodo akademici, izabrav me u prekjučerasnjoj glavnoj skupštini po osmi put za predsjednika, htjeli i želili, da ostane u mojih rukuh vodstvo zavoda i u trećem deceniju. Ovaj vaš čin pokazuje, da se slažete s onim smjerom, u kojem sam rukovodio poslove akademije; da usvajate onaj duh, kojim sam nastojao oživiti mrtvo slovo akademijskih pravila i poslovnika. Taj se smjer, taj duh nenalazi utisnut na hartiji; niti se smije u njoj tražiti. Taj smjer, taj duh mora poput atmosfere obujimati sav znanstven zavod i prodirati u sve sglobove njegove. A ovo suglasje vaše za mene je velika utjeha. S toga mogao sam se mirnom sviesti zahvaliti na tom ponovnom odlikovanju i umoliti vas, da ga priklonite drugoj vriednoj osobi. Ja, budi mi dozvoljeno bez povriede čednosti primjetiti, nisam ličnost nepoznata ni u učenom svietu ni u javnom životu; jesam pače ličnost otvoreno izraženih načela. Ova načela plod su trajna razmišljanja počam od nastupa muževne dobe, te su postala neotudjivom svojinom moje sviesti. Kada god mjerim ova načela bud o dužnosti svoga zvanja, kojemu se iz osvjedočenja o svetosti njegovoj posvetih, bud o dužnostih napram narodu, kojemu sam članom, bud o dužnostih naprama državnoj vlasti, nemogu nikada u kojem god od ovih pogleda nesklada naći; pak zbilja nije se dugo i dugo s ni-

Digitized by Google

jedne strane o tih načelih spoticalo. Ali neka bude! Ja si držim za svetu dužnost, odvraćati od našega zavoda svaki najmanji oblačak, koji bi u njegov miran razvoj posegnuti mogao. S promjenom u osobi vodje ne mienja se i onako u vojsci ništa. Stupajući u vaše redove, s vami ću jednako odlučno podupirati novoga stjegonošu; s vami ću se jednako, kano i dosada, truditi, da onaj duh znanstvene ozbiljnosti i narodnoga osjećaja ostane i u trećem deceniju oživljavati svu djelatnost naše akademije, koja neka svakim danom sve to ljepše cvate; neka pod krila svoja prikuplja umnike slavenskoga juga; neka pripomogne čim obilnije širiti pravu čistu kršćansku prosvjetu po svih zemljah, u kojih se naša rieč zbori.

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. PETRA MATKOVIĆA.

Dne 28. srpnja ove godine minulo je dvadeset godina, da je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti svečano u život stupila. Budući mi je bila čast u tajničkom izvještaju od 1877 godine na kratko nacrtati rezultate naučnoga djelovanja jugoslavenske akademije za prvoga decenija njezina života, neka mi bude dozvoljeno, da se i u ovogodišnjem izvještaju osvrnem na rad jugoslavenske akademije za drugoga decenija, i da najobćenitijimi potezi nacrtam rezultate njezina naučnoga rada.

Što je akademija u drugom deceniju narodnoj književnosti privriedila, razloženo je u dojakošnjih tajničkih izvještajih čitanih u svečanih sjednicah, i složeno u akademijskih publikacijah, koje broje skupa s onimi, što će još na račun ove akademijske godine izaći, ukupno 97 knjiga. Tim je jugoslavenska akademija u ovom drugom deceniju svoga života narodnu književnost obogatila za 17 knjiga više, jer je za prvoga decenija bila izdala svega skupa 80 knjiga. Od onih 97 knjiga ide malo ne polovica na „Rad," kojega ima ukupno 47 knjiga, a u $44^1/_2$ u ovom drugom deceniju dosele naštampane knjige „Rada" ima do 200 razprava i drugih članaka. Do 59. knjige uključivo štampane su u „Radu" razprave zajedno iz svih triju razreda; nu počam od 60. posebne su knjige za filologičko-historički i filosofičko-juridički, a posebne za matematično-prirodoslovni razred. Od tada je izašlo prvih 18, a drugih

Digitized by Google

9 knjiga. — Osim „Rada“ izdala je ova akademija u drugom deceniju 10 knjiga „Starina“, 10 knjiga historijskih spomenika, 6 knjiga „Starih pisaca hrvatskih“ i 2 knjige juridičkih spomenika. Ovih pet dosele napomenutih sbornika jesu periodična djela, kojim je sadržaj stalan i točno opredieljen, te će se u tom pravcu dalje izdavati. Još je izdala akademija 10 svezaka akademijskoga rječnika hrvatskoga ili srbskoga jezika i vrh toga 12 drugih knjiga, koje se uvrštuju medju posebna djela, a izdala ih je akademija koje o svom trošku, koje svojom podporom. Svaka grana ovih akademijskih publikacija nadmašila je brojem knjiga prvi decenij, do jedinih „Starih pisaca hrvatskih“, kojih je u prvom deceniju za 3 knjige više izdano, a tomu je razlog, što je u ovom deceniju nadošao znatan trošak za akademijski rječnik, te je izdavanje Starih pisaca ponješto prikratio. Akademijski rječnik hrvatskoga ili srbskoga jezika u ovom je deceniju ono znamenito djelo, kojim se akademija svakim pravom ponosi. Osnovan po primjeru najboljih djela te vrsti, ima prikazati cieli život hrvatskoga ili srbskoga jezika, njegovu historiju i sadašnjost. Na tom velikom djelu radi akademija tako rekuć od svojega osnutka. Onaj akademik, koj je ovo djelo zamislio i skupljanje rječničke gradje odpočeo i rukovodio, nezaboravni član dr. Gj. Daničić, bijaše i prvim njegovim redaktorom, a po njegovoj smrti našla je akademija u profesoru i članu P. Budmanu vriednoga i dostojnoga nastavitelja, koji je neologizmi prvobitnu osnovu proširio. Od onih posebnih 12 knjiga, bilo je sadržajem 7 prirodoslovnih, a ostalih 5 filologijskih i književnih.

Potanki sadržaj i registar svih tih djela sadržava *akademijski ljetopis*, od kojega će druga svezka na spomen ovoga drugoga decenija do kraja ove godine na sviet izaći. Povrh toga će se razabrati iz njega, da je akademija u ovom drugom deceniju izabrala 5 počastnih članova, 9 pravih i 13 dopisujućih članova, umrlo jih pako u ovom drugom deceniju 4 počastna, 6 pravih i 7 dopisujućih članova. Danas imade akademija 7 počastnih, 27 pravih i 28 dopisujućih članova. Od pravih članova ide jih 11 na razred filologičko-historički, 9 na filosofičko-juridički a 7 na matematičnoprirodoslovni. Valja još i to napomenuti, da je u spomenutih djelih složena radnja od 69 naučnih radnika, od kojih su 44 pripadala ovoj akademiji, a 25 književnika, koji za sada nisu članovi ove akademije, pomagalo joj je u njezinoj radnji. — Zaklada akademije prirasla je u ovom deceniju za 27.918 for., s onom pako

Digitized by Google

svotom od 50.000 for., kojom se radi gradnje akademijske sgrade umanjila zaklada, bila bi glavnica zaklade prirasla preko 77.918 for.; prihod povećao se za 2436 for., a razhod za 4820 for.

Osim ovoga naučnoga i književnoga rada jugoslavenske akademije, izvršena u drugom deceniju njezina života, nemogu mukom mimoići uredjenje dvajuh zavoda, pripadajućih ovoj akademiji, naime knjižnice s arkivom i Strossmajerove galerije slika, koje uredjenje spada u ovaj drugi decenij, a u tiesnom je savezu s gradnjom akademijske sgrade. Neimajući akademija svoga krova, ni mjesta, kamo bi smjestila svoje sbirke, priteče joj u pomoć blagotvorna desnica njezina pokrovitelja, sa znamenitim darom od 60.000 for., da si akademija sagradi pristojnu sgradu. Pomoću toga veledušnoga dara i znamenite svote od 100.000 for., što su jih doznačili hrvatski sabor i vis. kr zemaljska vlada iz zemaljskih sriedstva, te ostalih rodoljubnih darova i pomenute pomoći akademijske zaklade, sagradjena je na gradilištu, koje je poklonio grad Zagreb, po osnovi arhitekta F. Schmidta akademijska sgrada, koja je stojala preko 250.000 for.

Knjižnica jugoslavenske akademije, kao što je poznato, sastavljena je od raznih posebnih, koje nabavljenih, koje poklonjenih knjižnica, Kukuljevićeve i Tkalčeve, pa dr. baruna Kušlana, Ž. Vukasovića, P. Očića, dra. Jurjevića, Neuhäusera i dr., a preuzvišeni pokrovitelj nabavio je više skupih znanstvenih djela i zbornika. Knjižnica se sada redovito umnaža ponajviše djeli, što jih akademija dobiva od raznih učenih družtava i zavoda, kojih će biti do 120 na broju, u zamjenu za svoje publikacije. Ovom prilikom valja mi sa zahvalnošću spomenuti „Slavenski blagotvoriteljni komitet u Moskvi," koji je mnogim skupim djelom ruske literature obogatio akademijsku knjižnicu. Knjižnica, koja je za svagdanju porabu prilično uredjena, broji do 25.000 svezaka. — *Arkiv* ove akademije sastavljen je od Kukuljevićeve sbirke listina i rukopisa, od sbirke listina grofa Keglevića, od Mihanovićeve sbirke rukopisa, od sbirke rukopisa starih pisaca hrvatskih od biskupa Strossmajera, od sbirke rukopisa pokojnoga Theinera, kanonika Guglera, R. Lopašića i dr., od arkiva komornika Julija pl. Jellačića i od arkiva porodice Sermage, koji je pokojna Vj. grofica Sermage akademiji veledušno ustupila Tim broji akademijski arkiv preko 1400 kodices i preko 30.000 listina.

Premda akademija već od svoga osnutka nosi ime i akademije *umjetnosti*; ipak joj nije sve do najnovijega vremena bilo moguće

Digitized by Google

vršiti svoje zadaće i u toj struci, što su joj manjkala potrebita sredstva. Tu nestašicu opažao je preuzvišeni pokrovitelj, te je odavna nastojao, kako da doskoči toj osjećanoj oskudici. Putujući po raznih krajevih Europe sabirao je velikom pomnjom i znatnimi žrtvami dragocjene spomenike slikarske umjetnosti, dok nije sabrao čitavu sbirku slika, koju pokloni veledušno akademiji, te se sada zove *Strossmajerova galerija slika*. Galerija broji danas 235 slika, osim sbirke kartona, miniatura, bakroreza i sbirke krasnih reprodukcija od najglasovitijih slikara, koje se ni po izboru ne mogu za sada izložiti, jer neima novčanih sredstava

Ovako nacrtasmo najobćenitije život i rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za drugoga decenija njezina života, te opisasmo ostale znanstveno-umjetničke zavode, koji spadaju u područje njezina rada i uprave. Ako se ova književna i druga radnja poredi s njezinimi sredstvi; svaki nepristran sudac priznati će, da je akademija svoja sredstva ne samo plodonosno uložila, već da njezin rad intensivno i extensivno raste. Ovim svojim radom uzvila se jugoslavenska akademija na vísinu prvoga učenoga zavoda, ne samo u Hrvatskoj, već i na cielom slovenskom jugu. U njezinom ju nastojanju osobito bodri, što se njezin trud priznaje i u vanjskom učenom svietu, koji po svojem objektivnom uvjerenju dosudi našoj akademiji častno mjesto medju učenimi zavodi drugih daleko naprednijih naroda. Ovaj glas, što ga ona uživa u nepristranom i kompetentnom svietu, najboljom je svjedočbom njezinoga dojakošnjega napredka. Napokon svim dobrotvorom, koji su akademiju i u ovom drugom deceniju podpomagali, budi izrečena najučtivija hvala.

Pristupajuć k crtanju radnje jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za prošle akademijske godine, pripomenuti mi u obće valja, da je ova akademija prema svojemu zadatku i prošle godine nastavljala svoje književno poslovanje, koje se odnosilo prvo, na znanstvena iztraživanja, a drugo, iznosila je na sviet gradju za izpitivanje jezika, književnosti, historije, prava i prirodnih odnošaja naše domovine. Iztraživanja priobćivala je u svojem organu „Radu“, gradju pako izdavala je na svjetlo u posebnih sbornicih i knjigah.

Počimajuć s prvim dielom akademičke radnje, čast mi je najprije spomenuti po razredih razprave i druge članke, koje je akademija iznosila na svjetlo u „Radu“.

Digitized by Google

U razredu *filologičko-historičkom* pravi član i predstojnik dr *Franjo Rački*, u nastavku svojih iztraživanja „o nutrnjem stanju hrvatske države za vladanja domaće narodne dinastije," razpravlja ovaj put *o pravih skopčanih s vrhovnom državnom vlasti*. Po akademikovu razlaganju hrvatski je vladalac uživao t. zv. „jura maiestatica" t. j. on je smatran bio personifikacijom veličanstva i časti države, koja je vidljivim načinom prikazana bila krunitbenimi insignijami, naslovom i dvorskom družinom. Uz „jura maiestatica" pripadala su nadalje hrvatskomu vladaocu i vladavinska prava. Nadalje smatrao se vladalac u području hrvatske države gospodarom i čuvarom cjelokupnoga državnoga zemljišta. Vrh toga vladalac bijaše vrhovnim sudcem, tako da se je pred njim redovita sudbena vlast izmakla; pripadalo mu je nadalje pravo, vrhovnoga nadzora nad cielinom i nad pojedinimi zadrugami tadanjega družtva, a iz jednoga jasnoga očitovanja kralja Petra Kresimira izvodi, da je i u Hrvatskoj priznano bilo načelo osobne odgovornosti vladalačke za javni i državni poredak. Napokon predje akademik na razpravljanje pitanja ob odnošaju državne napram crkvenoj vlasti. Tu ističe, da se je hrvatska crkva upravljala strogo po ustanovah crkvenoga prava, pa da je ovo bilo regulatorom u odnošajih vladalaca prama glavi crkve (papi) i hrvatskoj hierarhiji. Konačno osvrće se akademik na blagodati, koje je hrvatski vladalac kao „defensor ecclesiae" izkazao hrvatskoj crkvi. — Isti akademik priobći izvještaj barskoga nadbiskupa *Marija Bizzia*, rodom iz Raba, o svojem putu g. 1610 po Arbanaskoj i Srbiji u svrhu da pregleda tamošnje katoličke crkve. Izvještaj, prepisan iz rukopisa rimske barberinske knjižnice, vrlo je znamenit ne samo za topografiju, nego i za poznavanje vjerskoga, prosvjetnoga i družtvenoga stanja naroda onih zemalja početkom 17 vieka.

Pravi član *Matija Valjavec* prinese razpravu *o akcentu u prezentu glagola četvrtoga razreda u (novo) slovenskom jeziku, u ugarskoj slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini*. Akademik tvrdi, da u sva tri razriečja imaju ovi glagoli akcenat ili 1) na *i*, koje je postalo tim, što se sbio razredni nastavak (*i*) s prezentnim nastavkom (*e*); ili 2) na slogu izpred toga *i*; ili 3) u njekim krajevima na osobnom nastavku u pluralu i dualu. Sve to utvrdjuje akademik obilnimi primjeri iz knjiga pisanih u slovenskom jeziku, u ugarskoj slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini. — Isti član opisa *bugarsko-slovensko tetrajevandjelje Trnovsko*, koje u rukopisu iz

Digitized by Google

Mihanovićeve sbirke čuva knjižnica jugoslavenske akademije. Rukopis potiče bez sumnje iz 13. vieka. Opisan je rukopis s gledišta jezičnoga, a dodane su razlike od teksta Marijanskoga jevandjelja u Jagićevu izdanju.

Pravi član dr. *Franjo Maixner* prinese razpravu *o životu i radu Rajmunda Kunića* U prvom dielu opisuju se najznatniji momenti u životu toga učenoga Dubrovčanina, za tim njegovo djelovanje kao učitelja „humaniora" u raznih isusovačkih učionah po Italiji; onda njegov odnošaj prama drugim glasovitim Dubrovčanom, koji su onoga doba živjeli u Rimu, i prema glavnim zastupnikom klasicizma u talijanskom pjesničtvu. U drugom dielu razprave ocjenjuje se Kunićev književni rad, njegove izvorne pjesme, njegovi latinski metrijski prievodi iz grčkih pisaca, a vrh svega prievod Homerove Iliade uz obširan uvod „ratio operis". Kunić, po sudu akademikovu, kao universalno uzobraženi učenjak, zaprema jedno od prvih mjesta medju latinisti prošloga vieka.

Dopisujući član *dr. Ivan Crnčić* u svojem članku: „Još jednom o *glagoljskom nadpisu* u crkvi sv. Lucije u dragi bašćanskoj na otoku Krku" obazire se na jedno na kamenoj ploči izlizano nečitljivo mjesto, koje dr. Fr. Rački, koji je prvi pročitao cieli nadpis, čita i popunjuje: „исъшедь", a Crnčić „i svědok"; zatim nješto drugačije razumieva i prevodi posljednju stavku nadpisa. — Isti priobći *njekoliko starih izprava* i imenik biskupa krčkih iz knjige: „Jura ecclesiae Veglensis", koja se čuva na Krku u biskupiji.

Dopisujući član *dr. Tomo Maretić* obznanio je spis Ivana Broza: *Crtice iz hrvatske književnosti*; svezka prva; što je izdala „Matica hrvatska" 1887. g.

U razredu *filosofičko-pravoslovnom* pravi član *Adolfo Veber* prinese nastavak svoje filosofijske razprave *o istini*, u kojoj razlaže spoznaju putem sudova, dokazujuć, da jih izmedju ostalih ima protivnih i protuslovnih, pa se u životu često grieši, kad se te dvie vrsti medju sobom zamjenjuju Isto se tako grieši, veli dalje akademik, kad se neizviestan ili ćak samovoljan sud uzima za izvjestan, što biva najviše kod prirodoslovnih spoznaja. Putem razuma stiče se temeljita spoznaja, a indukcijom i analogijom stiču se spoznaje ponajviše prirodoslovnih predmeta; ali te moraju biti više savršene, inače vode lako u bludnju. Vrh svega toga stiču se spoznaje nadahnućem, kojim se došlo iznenada do mnogih znamenitih istina, koje se običnim radom nisu mogle pronaći.

*

Digitized by Google

Pravi član *dr. Fran Vrbanić* u svojoj uvodnoj razpravi: *rad hrvatskoga zakonarstva u području uprave za posljednjih 25 godina* naglasuje akademik ponajprije, kako se hrvatsko zakonarstvo upravnimi pitanji počam od g. 1861 bavilo ne samo u većoj mjeri, nego li ikada prije, nego i sasvim drugim smjerom, no što je do tada bivalo, pak s toga drži, da se od to doba brojiti mora sasvime novo razdobje u radu hrvatskoga zakonarstva na tom polju. Nakon toga razloživši glavne momente u djelovanju hrvatskoga sabora glede kompetencije hrvatskoga zakonarstva, prelazi na prvi dio svoje razprave, na *vlast izvršujuću*, i govori o vladi, njezinoj odgovornosti i samoupravi. Zatim razloživši razvoj sustava oblastnoga, prelazi na drugi oblik slobodne uprave, na *gradove* i *občine*, te razpravlja o radu hrvatskoga zakonarstva glede njih, a obećaje, da će u daljih razpravah sustavno razložiti rad zakonarstva hrvatskoga na polju nutarnje uprave.

U razredu *matematično-prirodoslovnom* pravi član *dr. Gustav Janeček* prinese razpravu o *sastavu tvari*, koju je čitao na svečanoj sjednici od prošle godine. U prvom dielu svoje razprave uze akademik historijski razmatrati razvitak atomističkoga shvaćanja sastava tvari, te proučavati način, kojim se je iz antičkoga atomisma kao produkta čistoga filosofskoga umovanja, razvila atomistika, kako ju uče današnje eksaktne znanosti. Zatim prelazi akademik na proučavanje te izbrajanje mnogobrojnih fizikalnih pojava, kojih dosljedno proučavanje uprav silomice do atomisma vodi. Ali svi ti razlozi atomismu, pa bili oni kako važni i osvjedočivi, zaostaju u pogledu svoje dokazne moći daleko iza razloga uzetih iz kemije. Nepripoznavanje prekidna ispunjivanja prostora dovadja dosljedno do takova shvaćanja lučbenih slučenina, gdje si jih nepredstavljamo, da su postale slaganjem jedan uz drugoga različitih elementarnih atoma, već kao produkt podpunoga medjusobnoga proniknuća. Napokon misli akademik, da do neposredne spoznaje atoma jedva da ćemo se ikada dovinuti: za to će ipak atomistička nauka, ma i tolikimi činjenicami poduprta, ter utvrdjena, svejedno samo teorijom ostati, teorijom, buduć osnovana na hipotezi. Al to nas, veli, nesmije i nemože zaustaviti u nastojanju, da bar prodremo u spoznaju same tvari.

Pravi član *dr. Karlo Zahradnik* u svojoj razpravi *prilog ka kubičnoj involuciji na čunjosjeku* promatra dvie posebne kubične involucije na čunjosjeku, izvedši više vlastitosti tih involucija, pokazuje,

Digitized by Google

kako inversijom dobivamo odgovarajuće vlastitosti racionalnih krivulja cirkularnih trećega i četvrtoga stupnja. — Isti član u razpravi *o riešitbi kvadratičkih jednačba pomoću Gaussovih logaritama* navadja dokaze propisa, koje je Gauss bez dokaza priobćio.

Dopisujući član *dr. Mijo Kišpatić* prinese dvie razpravice, najprije: a) *o olivinskom gabru* iz Moslavačke gore, pa b) *o voćinskom trahitu.* Glede prvog opaža, da mikroskopsko iztraživanje dokazuje, da ovo kamenje sastoji od labradora, dialaga i olivina kao glavnih sastavina, dočim se uzgredno pojavljuju amfibol, hipersten i klorit, te prema tomu nije to kamenje hiperstenit, nego olivinski gabro; a buduć da dolazi u savezu s gnaisom, morati će se vjerovatno uvrstiti medju kristaliničke škriljevce. U drugoj razpravici ističe, da će se voćinski trahit, po mikroskopskom iztraživanju, morati uvrstiti medju augitne andersite, jer sastoji poglavito od plagioklasa, ponješto od ortoklasa i augita. — Isti je podnio *četvrti izvještaj potresnoga odbora* za g 1886, u kojem bilježi 74 razna potresa, koji su se u naših krajevih u 53 dana osjetila, tako da se u nas svaki sedmi dan zapazio po jedan ili više potresnih pojava.

Dopisujući član *dr. Fr. Studnička* prinese matematičnu razpravu *o novom izvedenju trećega stavka temeljnoga u teoriji determinanta*, u kojoj ga izvadja iz Laplaçe-ova poučka pomoću stanovitoga oblika transformacije.

I ove godine poslužilo se više nečlanova organom ove akademije, da pomognu obraditi domaće polje znanosti, to u filologijsko-historijskom, to u matematično-prirodoslovnom području.

Otac *Eusebij Fermendžin* u Rimu priobći listove Rafa Levakovića od god. 1641 o njegovu djelovanju medju hrvatskimi „Vlasi", t. j. doseljenici grčko-iztočne crkve prepisa jih iz aracelskoga arkiva u Rimu.

Marko Dragović iz Cetinja priobći *Priloge za istoriju Crnegore* iz doba vladika iz raznih plemena. Najstarija je izprava od god. 1530 od vladike Romila, a ostale su iz sliedećega vieka.

Dr. Gjuro Polička u Pragu priobći bugarsko četvero-evangjelje iz biblioteke českoga muzeja u Pragu. Tekst se priobćuje, u koliko se razlikuje od teksta Marijanskoga tetraevangjelja, koje je dr. V. Jagić u Petrogradu izdao, misleć tim poslužiti iztraživanju o historiji prievoda sv. knjiga na slovenski jezik. — Isti priobći *njeke opise i izvode iz rukopisa srbskoga,* koji se čuva u Pragu.

Digitized by Google

Premda su o tom rukopisu mnogi učenjaci razpravljali, ali su varianti dosta zanimive koli za jezikoslovca, toli za poviest legenda, za kritiku i postanak pojedinih apokrifa, u obće za kritično iztraživanje južno-slovenske literarne poviesti.

Petar Radić priobći *spomenike za bitku kod Siska dne 22. lipnja 1593 godine*, koje je izpisao iz rukopisa dvorske knjižnice u Beču, te arkiva Auerspergova i kaptolskoga u Ljubljani. Ovimi spomenici popuniti će se poznata do sada gradja o toj znamenitoj bitci, u kojoj se je hrvatsko i s njim sdruženo slovensko oružje toli sjajno odlikovalo za obranu Hrvatske i susjedne slovenske zemlje.

V. Strein, kandidat gimnazijskoga učiteljstva, prinese razpravu *Prilozi k poznavanju bosanskih tetraedrita*. Pisac iztražio je kemijski suhim putem njekoliko primjeraka tetraedrita iz okolice krešev ske, da opredieli kolicinu bakra i srebra. Sadržina na srebro redovito je malena, najviše 0·37%, a najmanje 0·7%. Najveća kolicina bakra opredieljena je s 55%, a najmanja s 31%. Isti tedraedriti sadržavaju takodjer malu kolicinu zlata, koja se medjutim nije dala ustanoviti.

Fran Bulić, ravnatelj gimnazije u Spljetu, prinese razpravu *o hrvatskih spomenicih, našastih u okolici Knina*. Pošto je pisac opisao prošlost Knina i kninskih starina, prelazi na opisivanje nadjenih ostanaka. Oni su znameniti s gledišta ornamentike, po kojoj spadaju u t. zv. stari longobardski slog, koj je iz sjeverne Italije i Istre poslije 8. vieka prodro u Dalmaciju. U sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, u Zadru, Ninu, Spljetu, sačuvalo se je njekoliko spomenika ove vrsti, sada jim se pridružuju kninski, te i oni dobom pripadaju u 9.—11. stoljeće. Onda sravnjiva kninske starine s ostalimi dalmatinskimi i nalazi jim istovjetan karakter. Uz razpravu dodani su vjerni snimci tih starina na 18 tablica.

Akademija, kao što mi je bila čast prošle godine javiti, prihvatila je misao, da proslavi spomen velikoga učenjaka, sina slavnoga Dubrovnika, sto-godišnjicu smrti glasovitoga filosofa, matematika i prirodoslovca, isusovca *Rugjera Boškovića*, koj je 14. veljače 1787 godine preminuo. U tu spomen odlučila je akademija, da se čitaju u javnih sjednicah vjekopis i ocjene Boškovićevih naučnih radnja, filosofijskih, astronomijskih i matematično-fizikalnih, te da se vjekopis ujedno s obilnom korespondencijom i sve ove razprave izdadu u posebnoj knjizi „Rada“, kao spomenici, koja će se uresiti takodjer slikom slavnoga pokojnika. Akademija javila je ovu svoju

Digitized by Google

odluku ne samo upraviteljstvu dubrovačke občine, nego i svim učenim zavodom, s kojimi stoji u savezu. Prema ovomu zaključku držana je prva sjednica *14. veljače*, na smrtni dan glasovitoga pokojnika, a u toj je sjednici najprije pročitao pravi član i predstojnik *dr. Fr. Rački* obširan vjekopis Bo kovićev, izradjen ponajviše po spomenicih prije nepoznatih, a imenito po Boškovićevoj preobilnoj korespondenciji, od koje dio, odnoseći se na dopisivanje izmedju Boškovića i Dubrovnika, prepisao je iz ondašnjega arkiva prof. Gelčić, a Boškovićeve dopise s učenjaci, osobito astronomi Brere, sadašnji predstojnik kr. milanskoga observatorija Schiaparelli. Ova se biografija neosvrće samo na pokojnikov vanjski život, nego i na tok njegovih znanstvenih radnja i raznovrstnih sveza. Na ovaj vjekopis nadoveza akademik, da si je sam Bošković podigao vječiti spomenik svojimi učenimi djeli, kojih imade 71, i to 21 fizikalno, 15 astronomijskih, 14 matematičnih, 7 optičkih, 7 pjesničkih, 5 arheologijskih i dva putopisa.

Koliko štovanje prama slavnomu Dubrovčaninu traje i poslije stotine godina, zasvjedočila je ova svečanost, jer su se na jednostavan glas ove akademije odazvala tolika učena družtva dopisi i brzojavkami, naime carska akademija znanosti u Beču, kr. magjarska akademija znanosti u Budimpešti, kr. akademija dei Lincei u Rimu, r. Osservatorio astronomico u Milanu, kr. geodezijska talijanska komisija u Rimu, kr. poljska akademija znanosti u Krakovu, kr. česko učeno družtvo u Pragu, r. Istituto veneto di scienze, lettere ed arti u Mletcih, antropologičko družtvo u Beču, bugarsko književno družtvo u Sofiji, matica dalmatinska u Zadru. matica srbska u Novom sadu, matica slovenska u Ljubljani, c. ruska sveučilišta u Varšavi i Harkovu, odbor za proslavu Boško vića u Biogradu. Osim toga posla kr. magjarska akademija svoga člana prof. I. Hunfalvija, a kr. akademija dei Lincei u Rimu, kr. zviezdara u Milanu i kr. talijansko geodezijsko povjerenstvo profesora i astronoma Ivana viteza Celloria u Milanu, uz izraze najvećega počitanja prama našemu slavnomu matematiku i astronomu. Premda je akademija jur prigodom svečanosti izjavila preko svojega predstojnika svim ovim učenim zavodom i družtvom u to ime svoju najdublju harnost, opetuje ju i prilikom današnje svečane sgode.

U istoj javnoj sjednici čitao je pravi član *dr. Franjo Marković* svoju razpravu *o zaslugah Boškovićevih za filozofiju*, u kojoj ističe, da si je Bošković stekao trajno mjesto u povjesti filosofije

Digitized by Google

svom jednostavnom atomistikom Njegov bezprotežni atom razlikuje se u više obzira od Leibnitzove monade. Da treba atome misliti neprotežnimi, to je Bošković utvrdio takovom logičnom dosljednošću i podpunošću, da se njegovo dokazivanje i danas pojavlja, ili se dokazi, jednaki njegovim, postavljaju u Fechnerovoj atomistici, u Lotzeovoj metafizici u sastavu tvari od Herbartovca Corneliusa, u osnovih filosofije od Herberta Spencera. Pošto je akademik razjasnio značenje Boškovićeva vrhovnoga zakona prirode i raztumačio ostalu Boškovićevu nauku, koja sva služi za utvrdu njegove jednostavne atomistike, njegovoga „preobraženoga" realizma, i njegova pluralisma, koji se završuje theismom: pokazuje, kako Bošković sretno rješava pitanje determinisma i indeterminisma u čovjeku. Cjelokupna Boškovićeva nauka (završuje akademik) veže s redom prirodnoga svieta red duhovnoga svieta, te sastavlja skladno, estetički i etički veličajan nazor o vasionstvu.

U javnoj sjednici od 11. lipnja čitao je pravi član *Josip Torbar* razpravu: *Bošković i njegov rad na polju astronomije i meteorologije*, u kojoj obširnije razpravljaše o dvjema sustavima, kojima se je Bošković proslavio: o astronomijskoj aberaciji i o novoj vrsti mikrometra O potonjem razpravljaše obširnije, jer si je Bošković punim pravom prvenstvo prisvajao. Zatim spomene ostale Boškovićeve radnje astronomijske, osobito metodu, kojom je kušao opredieliti putanju Urana, te je prvi pokazao na eliptički obhod. Zatim govoraše o razpravi, kojom je označio položaj Saturnova kolobara, te o razpravah o sunčanih pjegah, pomrčanju sunca i mjeseca. Iza kako je akademik napomenuo i ocienio Boškovićeve razprave iz meteorologije, podaje o njem ovaj sud: Premda se je Bošković umio u svih granah znanosti kretati, ipak mu bijaše najmilije polje matematične i fizikalne nauke. Uz sav pronicav duh, uza sveobće naobraženje, nebilježi ga povjest medju onimi učenjaci, koji bi bili izvornimi misli u ljetopisih ljudskih novo razdobje stvorili. Osim prizmatičnoga mikrometra i teleskopa za opredjeljivanje astronomijske aberacije, neima u njega na polju astronomije i meteorologije zamašnih izvornih ideja; ali nemože mu se poreći, da je bio jedan od najvrstnijih tumača velikih novih ideja i obreta na polju eksaktnih znanosti, kojimi se je 17. i 18 viek proslavio.

U javnoj sjednici od 17. srpnja čitao je dopisujući član *dr. Vinko Dvořak* razpravu *o radu Boškovićevom na polju fizike*, u kojoj ističe, da je Bošković ponajviše radio u optici i atomistici, a s tim u savezu i u mehanici. Rad mu je taj obsežan, te je

Digitized by Google

njim zadobio vrlo častno mjesto izmedju promicatelja fizike. Matematičnu teoriju dalekozora obradjivao je obširno, te je nastojao poglavito oko toga, da budu njegovi rezultati razumljivi i praktičniji umjetnikom, koji nisu bili dosta vješti u matematici. Glede atomistike priznaje se u novije doba sve to više Boškovićeve zasluge, poglavito u Njemačkoj. Više glasovitih fizika francezkih, englezkih i njemačkih pristalo je uz teoriju njegovu, da su atomi prostorne matematične tačke, koje su posebnimi privlačivimi i odbojnimi silami nadarene, a za to ga Fechner, jedan od najodličnijih zastupnika atomistike u Njemačkoj, zove pravim početnikom jednostavne atomistike I u geodezijskom mjerenju polučio je Bošković znatan napredak, te je u tom prestigao i same Franceze.

Preostalu radnju od prošle godine priobćila je ova akademija u prvoj svezci LXXXIII., u LXXXIV. i LXXXV. knjizi ovogodišnjega „Rada"; druga svezka LXXXIII., LXXXVI. i LXXXVII. takodjer su pod štampom, te će svršetkom ove godine svjetlo ugledati. Od ovih pet knjiga „Rada" za ovu godinu ide LXXXIV., LXXXV. i LXXXVII. na filologičko-historički i filosofičko-juridički razred; knjige LXXXIII. i LXXXVI., u potonjoj su vjekopis i razprave o Radu Boškovićevu, spadaju na matematično-prirodoslovni razred. — Pomenute omanje književne i historijske spomenike priobćila je akademija u svojem sborniku „Starine", kojih se XIX. knjiga doštampava. Preostala pako gradja, a te ima dosta, štampati će se nastajuće akademijske godine.

Osim ovoga rada jugoslavenska je akademija i minule godine nastavila izdavanje gradje za jezik, historiju, pisano pravo slovenskoga juga i poznavanje prirodnih odnošaja naše domovine, te je ovu gradnju na sviet izdala u posebnih knjigah.

Buduć da je razprava od dopisujućega člana Luke Zime, *Njekoje, većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, o kojoj sam u izvještaju od prošle godine potanje govorio, bila za „Rad" odveć velika, te je svojom sadržinom i cjelinom više slična posebnom djelu: za to je akademija odredila, da se ta razprava izda kao posebno djelo, koje će akademija, jur naštampano, ovih dana učenom svietu predati.

Nastavljajuć izdavanje izvora za jugoslavensku historiju i pravo, predala je akademija ovih dana učenomu svietu XVIII. knjigu „Monumenta", naime *Acta Bulgariae ecclesiastica*, u kojoj su, kako sam jur prošle godine kazao, izprave o odnošajih crkvenih u Bugarskoj 16, 17. i 18. vieka, a priredi jih za štampu otac Eusebij

Digitized by Google

Fermendžiu, prepisavši jih ponajviše iz „Propagandina" i drugih arkiva rimskih. U toj knjizi ima 265 izprava, ponajviše izvještaja, od g. 1565 do kraja prošloga stoljeća. Budući da od svih jugoslavenskih plemena bugarsko ima najmanje izvora za svoju historiju, tim su ovi prilozi tim dragocieniji za historika. — Trudeći se akademija oko sabiranja različite gradje za historiju jugoslavensku, pobrinula se jur, da na račun buduće godine na sviet izda rukopis pravoga člana B. Bogišića *„Documents relatifs à la conspiration des magnates hongrois-croates* (1664—71). Ove će izprave (prepisane iz pariškoga narodnoga arkiva) urotu Petra Zrinskoga i Krste Frankopana francezkimi diplomatičkimi spisi razjasniti i popuniti izvješća koja je dr. Rački izdao, pa tim vrela o tom razdobju hrvatske historije završiti i učiniti ga zrelim za svestrano i potanko obradjenje. — Naša je akademija i ove godine jednakom brigom nastojala oko sabiranja gradje za „Codex diplomaticus et epistolaris", kao i za „acta dietalia" naših kraljevina, dobaviv od akademika R. Lopašića više saborskih spisa tičućih se 16 vieka. Ali ti poslovi spadaju po naravi svojoj medju one književne radnje ove akademije, koje će trajati više godina. a čim se što za štampu priredi, izdati će se prema razpoložívim sredstvom po malo na sviet.

Posao oko hrvatskoga akademijskoga rječnika i ove je godine znatno napredovao, jer je akademija u listopadu o. g. izdala devetu svezku rječnika, ili prvu trećega diela, a u toj svezci obradjena je gradja od rieči *djavo* do rieči *godoje* U ovoj svezci opaža se znatan dopunjak prema predjašnim u tom, što su po zaključku akademije. o kojem sam u izvještaju od prošle godine govorio, unesene i one rieči, koje poslije 1835 godine rabe našoj književnosti. I deseta se svezka na račun dojduće godine jur počela štampati. — I ove se godine nastavljalo sakupljanje, crpanje i redanje riečničke gradje, a zato mi se je zahvaliti svim, koji su slali rieči redakciji rječnika, osobito J. Bogdanoviću, parohu u Divoselu u Lici, F. Hefelu, učitelju u Sisku, Dav. Trstenjaku, učitelju u Karlovcu, M. Mediću, profesoru u Zemunu i otcu Grgi Martiću u Bosni za priposlane zbirke narodnih rieči i fraza.

Za djelo pravoga člana Sp. Brusine *Fosilna fauna hrvatskih moluska*, za koje je akademija zaključila, da se na pose izda, jur su tabule u litografijskom zavodu Hauptovu u Beču dogotovljene i akademiji dostavljene. Sada radi akademik na tekstu toga svoga djela, a akademija se čvrsto nada, da će već 1888 godine biti naštampano.

Digitized by Google

Sad mi je izviestiti o dvih zavodih, pripadajućih akademiji, naime o knjižnici i o Strossmayerovoj galeriji slika.

Akademijska knjižnica znatno se je ove godine pomnožala, a to jedno tim, što je opet akademija stupila u savez s novimi učenimi družtvi, koja joj priposlaše uz izmjenu svoje publikacije; a drugo, što njeka književna družtva, koja su joj bila prestala pošiljati svoje knjige, ove godine ne samo iste nastavila, već priposlala joj na njezin poziv i sva ona djela, koja su joj do sada manjkala. Uredjivanje i katalogiziranje knjižnice se i ove godine marljivo nastavilo; ali to je posao, koji će trajati još koju godinu, dok se savršeno izvede. Ove godine računa se, da se akademijska knjižnica pomnožala raznimi knjigami i časopisi do 2000 svezaka. — I akademijski arkiv ove se je godine znatno pomnožao, osobito liepim zapisom presvietle gospodje Vjekoslave grofice Sermage, koja obiteljski svoj arkiv veledušno ustupi ovoj akademiji. Pomenuti arkiv broji njekoliko tisuća izprava, koje teku od 16. vieka do danas; no ima jih takodjer njekoliko i starijih iz 13. i 14. vieka, pisanih latinicom i ćirilicom. Budi visoko rodjenoj pokojnici na tom veledušnom daru izrečena „slava". — Medju ostalimi manjimi darovi, ove se godine ističe dar presv. g. biskupa P. Guglera, koj je za akademijski arkiv poklonio liepi broj korespondencija pokojnoga biskupa zagrebačkoga Alex. Alagovića, u to ime budi presv. g. iskrena hvala izrečena.

Akademija je ove godine stupila u zamjenu publikacija s kr. saskim učenim družtvom u Lipskom, s jednotom čeških filologa u Pragu, s geologičkim zavodom u Parizu, sa srbskim arheologijskim družtvom u Biogradu, s narodnim muzejem u Rio Janejro, s obščestvom seljskago hozjatajstva u Moskvi i s prirodoslovnim družtvom u Kijevu. „Rad" pako iznova šalje filologičkomu seminaru za slavenske jezike na sveučilištu u Beču i nautičkoj školi u Bakru.

O galeriji slika imam spomenuti, da je minule godine galerija obogaćena biser-umjetninom, naime triptihom, prikazujućim Isusa prijatelja malenih uz sv. Josipa i sv. Jurja, a na dolnjem rubu prikazuje posvećenje stolne crkve djakovačke. Ovu je sliku dao izraditi preuzv. pokrovitelj od čuvena umjetnika A. Seitza u Rimu, te ju je poklonio galeriji, a na tom daru budi preuzvišenomu pokrovitelju najučtivija hvala. Pošto je akademija dobila od visoke kr. zemaljske vlade putem ovdješnjega obrtnoga muzeja jedan ovomu bivši namienjen izložbeni stakleni ormar: to je ona, popravivši i staklom providivši taj ormar, izložila u njem u dvorani

Digitized by Google

za kartone preliepe starinske tkanine, poklonjene preuzv. pokroviteljem. Koliko naše občinstvo zanima ovaj prosvjetni zavod ra zabire se odatle, što ga je uz ovu godinu do polovine tekućega mjeseca posjetilo do 10.000 što domaćih što stranih osoba, koje su svoja imena u knjigu upisale, neračunajuć ovamo osobe neupisane, kojih je opet nekoliko tisuća bilo. Sada već jedva koji stranac posjeti naš glavni grad, da nebi njegov ponajglavniji ures našu naime galeriju, razgledao. Obćoj pako želji, da se bar dielomice izlože bogate sbirke mjedoreza i liepih reprodukcija, žalibog ni ove godine nije mogla udovoljiti akademija, jer joj ovaj trošak redoviti prihod njezin nedopušta, a svaka je podpora zemlje izostala i ove godine. Prostorije naše galerije upotrebili su i ove godine njeki mladji umjetnici za izložbu svojih slika, u čem jim je akademija išla na ruku.

Napomenuv do sada povoljne momente u razvoju ove akademije, nemogu mukom mimoići ni žalostnih, što jih akademija prošle godine osjetila, izgubivši smrću dopisujućega člana u razredu matematično prirodoslovnom, *Franju Erjavca*, profesora realke, koji je u Slovenskoj Gorici dne 13. siečnja o. g. preminuo. Pokojnik, kao mnogogodišnji profesor velike realke u Zagrebu, pomagao je našu književnost svojimi prirodoslovnimi članci, a kao Slovenac steče si velikih zasluga za napredak svoje materinske književnosti slovenske, napisavši osim njekojih prirodopisnih školskih knjiga liep niz članaka prirodoslovnih i duhovitih pripoviedaka, naštampanih koje u spisih matice slovenske, koje u spisih dr. sv. Mohora, i u časopisih slovenskih.

Novčano stanje akademije je sada ovako: zakladna glavnica, po izkazu zemaljskoga računovodstva iznosila je koncem 1886 godine ukupno 373 918 for. 56 nvč., a pošto je na svršetku 1885 godine imala 372 121 for. 15½ novč., prirasla je dakle ove godine za 1797 for. 4½ novč. Medju zapisi i darovi imam ove godine napomenuti zapis pokojnoga Guide Klobučarića, koj je zapi-ao akademiji 3000 for.; ali prihod ovoga zapisa uživa sluga pokojnoga mu strica, a po njegovoj smrti pripasti će zapis zakladi ove akademije. Premda je akademija već izjavila svoju najdublju harnost za te darove, opetuje ju i prilikom današnje svečane sgode.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1886 godine 19459 for. 37 novč., a izdala je iste godine 18036 for. 91½ nvč, tako da su računi koncem godine zaključeni s viškom od 1422 for 45½ novč., ali taj višak potiče odatle, što jedno djelo, koje je

Digitized by Google

bilo uvršćeno u proračun, nije do kraja godine naštampano. Kako je akademija svoj prihod upotrebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah.

Ako se s ovim prihodom porede znanstveni i književni proizv odi minule akademijske godine, razabrati će se, da književna i znanstvena privreda naše akademije nije 1887 godine zaostala za nijednom od prošlih godina. A o našoj akademiji i o podpori, koja će ju zapasti, visi još veći napredak njezin na uhar domaće znanosti i razvitak narodne prosvjete.

Čast mi je bila, u izvještaju od 1885 godine javiti, da je akademija u svojoj glavnoj skupštini od 16. prosinca 1885 opet za predsjednika izabrala *dr. Franju Račkoga*. Ovaj izbor bi u smislu čl. 6. akademijskih pravila podastrt preko vi oke kr. zemaljske vlade Njegovu c. kr. apoštolskomu Veličanstvu na premilostivo odobrenje. Ali odpisom preuzv. gosp. bana od 20. prosinca 1886 br. 5316/Pr. javljeno bi ovoj akademiji, da je Njegovo cesarsko-kraljevsko apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 1. prosinca 1886 tomu izboru previšnju potvrdu uzkratiti. Pošto je u skupnoj sjednici od 2. siečnja pročitan odpis preuzviš. gosp. bana, uze rieč odstupajući predsjednik, te se u poduljem svojem govoru, obazrievši se na 19-godišnje svoje predsjedničko djelovanje, oprosti kao predsjednik s akademijom, koja mu svesrdno zahvali za njegov neumorni trud i brigu oko napredka ovoga učenoga zavoda, komu je pomagao ne samo na noge stupiti nego se ponajviše njegovim nastojanjem i radom dovinuo svoje današnje visine. Ovu najdublju harnost opetuje akademija bivšemu svomu predsjedniku i prigodom današnje sgode. Kad je akademija u glavnoj skupštini, držanoj dne 5. o. mj. uslied toga pristupila k novomu biranju predsjednika: nije se mogla oteti uvjerenju, da bi ponovni izbor dosadašnjega predsjednika, komu je previšnja potvrda već šest puta milostivo u dio pala, mogao naići na neuklonive zapreke kod ustavnih faktora, da se ovi bolje upute S toga želeći, da ravnanje ovoga zavoda ostaje i nadalje u prokušanih rukuh, koje su ga kroz dva decenija vodile, izabra pr. čl. *dr. Fr. Račkoga* opet svojim predsjednikom. Nu pošto se je dr. Rački akademiji na tom opetovanom odlikovanju i povjerenju usrdno zahvalio, izjaviv, da izbora primiti nemože: akademija, uvidiv ovu odlučnu volju njegovu, te uvrstiv mu u zapisnik svoju harnost za dugotrajno požrtvovno vodstvo njegovo, predje na novo biranje i bude izabran pravi član *dr. Pavao Muhić* za predsjednika akademije za dojduće tri godine.

Digitized by Google

Pošto su ovom godinom minule tri godine, na koje u smislu §. 5 poslovnika jugoslavenska akademija bira sebi tajnike: s toga je u istoj glavnoj skupštini o. g. izabrala opet za tajnike *dra. B Šuleka* i *dra. P. Matkovića.*

U istoj glavnoj skupštini izabrala je akademija njekoliko novih članova. Izabrani su naime:

Za prave članove: dopisujući član *dr. Vinko Dvořak* i dopisujući član *dr. Mijo Kišpatić.*

Za dopisujućega člana u razredu filologičko-historičkom velečastni gospodin *Fran Bulić*, ravnatelj gimnazija i arkeologijskoga muzeja u Spljetu.

Digitized by Google

III.

STANBENE PRILIKE U NAŠIH GRADOVIH.

RAZPRAVLJA PRAVI ČLAN DR. FRAN VRBANIĆ.

U životu ljudskom ne ima pojava običnijega, ali niti važnijega od hrane i stana. Počam od ukućanina priproste kolibice pak do stanovnika najsjajnije kraljevske palače nalazimo upravo u hrani i stanu uzrok pojavom od najzamašnijega upliva. Ja ne vjerujem, da će se naći itko, pak makar bio idealista prve vrsti, tko ne bi priznao, kako o jednom i drugom visi razvitak i pojedinca i čitavih naroda; kako se s napredkom kulture mienja i jedno i drugo, te opet obratno, kako se je u tih dvih okolnostih toliko puta zametnula klica pojavom i dogodjajem, koji su potresli životom krunjenih glava i temelji najjačih priestolja, te kako i danas, možebiti više nego li ikada prije, u hrani i stanu tražiti moramo ključ, koji će nam otvoriti one tajinstvene mreže, kojimi je prepleteno tako zvano pitanje socijalno. Tko toga ne vjeruje treba mu samo pomisliti na silan broj bezkućanika, koji imenito po velikih gradovih blude bez kuće i kućišta, treba mu zaviriti u stanove sirotinje, ne možebiti grada Pariza, Londona, Strassburga, Beča itd., nego u one škulje, u kojih, u nekih priedjelih grada Zagreba, stanuju ljudski stvorovi. U takovih škuljah i zakutcih naći će pozorni motrilac stanovište, s kojega se riešiti imadu pitanja od najobćenitije važnosti, pitanja takova, o kojih si i najumnije glave badava i bez uspjeha razbijaju misli, ostanu li zakopani u svoja četiri zida, te ne sadju li glavom u ta legla svega zla i sve nevolje.

Nije ovdje mjesta niti da živimi slikami prikažem život u takovih zakutcih, koji se nazivlju imenom stana, niti da se upustim u razglabanje onih pitanja, koja se danas imenito u velikih gradovih, pogledom na prenapunjene stanove, u životu radjaju i u knjigah razpravljaju, ali mi se čini, kan da je danas već skrajnje vrieme, da se osvrnemo na stanbene prilike našega naroda, te da tako pripomognemo, kako bi se ti odnošaji, u koliko je od potrebe, u nas popravili, a s druge strane, kako bi se u većih mjestih, na-

Digitized by Google

pose u gradu Zagrebu, stanovanje žiteljstva još za vremena udesilo tako, da nas danas sutra ne zateku pojavi, s kojih toliko stradaju drugi gradovi radi oskudice stanova. Ne reci nitko, da su to pitanja za nas još suvišna.

Tko prodje budi kojim krajem naroda našega, te zaviri u seljačke kuće i kolibe, taj se mora čudom začuditi, po kakovih zakutcih te u kolikom broju stisnut u jednoj sobici stanuje naš seljak. Po rezultatih posljednjega popisa žiteljstva stanuju u Hrvatskoj i Slavoniji na selu u jednoj sobi odsjekom 3·33 žitelja, i to u negdanjem provincijalu, 3·08, a u bivšoj krajini 4·18 stanovnika; u gradovih pako njegdanjega provincijala 2·42, a u bivšoj vojnoj krajini 4·04 žitelja.

Kad bi sobe, u kojih stanuje naš seljak, bile dosta visoke i široke, kad bi imale dovoljno svjetla i zraka, kad se za stan ne bi rabile komore, u kojih se obavljaju ne samo različiti obrti, nego se prehranjuje često puta i ista stoka, i tada već bi gore iztaknuti razmjer bio takov, kako ga jedva nalazimo u onih europskih gradovih, u kojih se diže vika sbog oskudice stanova. Tako se n. pr. računa po popisu od g. 1880 na jedan stan: u Berlinu 4·3, u Vratislavi 4·3, u Draždjanih 4·1, u Lipskom 5·1, u Frankfurtu 4·8, u Pešti 4·99, u Beču 4·3, u Lincu 4, u Gradcu 4·3, u Pragu 5·7 st., dočim na jednu sobu, u kojoj se ložiti može, dolazi odsjekom u Berlinu 2·13, u Hamburgu 1·91, u Vratislavi 2·42, u Draždjanih 1·99, u Lipskom 1·83, u Frankfurtu 1·41, u Pešti 2·9 stanovnika. Ne valja dakako zaboraviti, da je ovo samo odsjekom, te da u pojedinih slučajevih nalazimo velikih razlika; ali toga svega ima i kod nas, te će svakomu biti poznato ne jedan, nego mnogo slučajeva, gdje u jednoj sobi stanuje više stanovnika nego li se u obće odsjekom računa; pak ipak se uza sve to, u nas još ni ne misli na oskudicu stanova, dočim je u spomenutih gradovih to pitanje tako rekuć na dnevnom redu.

Tomu ima dakako više razloga, a izmedju tih je jedan i taj, što se na selu mnogo manje od stana traži nego li u gradu; jer ljudi češće borave na čistu zraku, i jer veći razmak jedne kuće od druge u veliko ublažuje štetne posljedice nedostatna stana. Ali sve to ne bi smjelo onoga, koji se bavi promatranjem socijalnih i zdravstvenih odnošaja našega naroda, odvratiti od tih pojava, koji ako i ne imadu toli štetnih posljedica kao što ih imadu slični pojavi u gradovih, a ono ipak za sobom ostavljaju težkih tragova u sanitarnih i družtvenih odnošajih našega naroda.

Digitized by Google

Ja ne ću oprovrgavati nazore pojedinih pisaca, koji drže, da je stan prenapunjen istom onda, kad u njem stanuje pet, šest ili više osoba. Po mojem sudu čitavo je pitanje naravi relativne, jer sve visi o tom, kakova je soba, u kojoj se stanuje. Poznavajuć u obće naše stanove, a najpače one naših seljaka, u kojih pravo rekuć i ne ima soba nego komora, moje je uvjerenje, da su ti stanovi prenatrpani, jer držim, ne obaziruć se na ništa drugoga, da su svakako prenapunjeni oni stanovi, gdje u običnoj sobi spavaju više od dvie osobe. Čim je pako koji stan pretrpan, tada ne može biti dvojbe, da je i nezdrav uza sve možebiti povoljne klimatičke prilike usred kojih se nalazi, kao što je i s druge strane svaki nezdrav stan prenapunjen, pak makar u njem stanovala samo jedna duša.

Ne ima dakle oskudice stanova samo ondje, gdje se na jednoj točki sastaje više svieta, kao što to biva u gradovih; ta oskudica može nastati i u priedjelih slabo napučenih, jer su prema uzrokom oskudice i vrsti njezine različite. Nego uza svu tu razlikost ipak se svagdje opažaju jednako ubitačne posljedice toga pojava, svagdje se vidi, kako doduše siromaštvo žiteljstva u veliko odlučuje u tom pogledu, ali kako s druge strane pri tom veliku ulogu igra i neukost i nemarnost naroda. U jednom i u drugom slučaju ne bi valjana uprava smjela ovih pojava gledati prekrštenih rukuh, a djelovanje njezino na tom polju ne bi se imalo stegnuti samo na raznolike gradjevno-policajne propise, nego bi morala isto tako, ako ne i više, u obzir uzeti zdravstvene i one socijalne odnošaje, na kojih počiva moral i razvoj obiteljskoga života, koji se bez zdravoga, zračnoga i bar donekle udobnoga stanovanja sretno i uspješno razvijati ne može.

Obzirom na to scienim ne samo, da nije suvišno potanje iztražiti stanbene prilike našega naroda, nego da je upravo skrajnje doba, da se toga posla late, koli oni, koji se bave teoretičkim razmatranjem socijalnih i gospodarstvenih pojava, toli oni, kojim je zadatak praktično zasegnuti u raznovrstne prilike narodnoga života. Ali baš na tom polju do sada se je u nas slabo radilo; podpune slike o stanbenih naših prilikah, osnovane na sustavnom promatranju množtva pojava, danas još žalibože ne imamo, ne zato jer se je možebiti zaboravilo na ove važne pojave, nego s razloga, koji sam spomenuo drugom sgodom.[1]

[1] Ti razlozi leže u samoj organizaciji naše službene statistike, kako sam iztaknuo u svom inauguralnom govoru prigodom rektorske instalacije g. 1886.

Digitized by Google

Prigodom posljednjega popisa žiteljstva od g. 1880 doista je i sabrana o stanbenih prilika dosta obsežna gradja, koja se medjutim kraj svega velikoga truda hrvatskoga statističkoga ureda sbog nedostatka vremena i sredstva nije mogla potanko izraditi, niti iz nje izvaditi sve „što je bitnijega i zanimivijega po poznavanje socijalnoga života našega žiteljstva". Šteta je to svakako tim znamenitija, što nije više daleko do sliedećega popisa, te što će tako, ako se ta gradja posve ne preradi, manjkati podloge za prispodobu tih odnošaja medju jednim i drugim razdobjem. Meni je pošlo za rukom dobrotom neumornoga predstojnika hrvatskoga statističkoga ureda gosp. M. Zoričića doći do gradje o stanbenih pojavih naših većih gradova Zagreba, Varaždina, Osieka i Zemuna, te sam držao, da ću dobroj stvari pripomoći, budem li, u koliko je u mojih slabih silah, razložio barem pojave o stanovanju žiteljstva u tih gradovih, jer će nam ti pojavi biti dostatni, da u tom pravcu dublje zavirimo u život tih gradova. Istina je, da su ti podatci donekle već zastarjeli napose pako za priestolnicu našu, za grad Zagreb, gdje je za posljednjih sedam godina posagradjeno više kuca nego li prije u dva puta tolikom razdobju; ali za to im se ipak kod prosudjivanja naših socijalnih odnošaja ne može odreći važnosti, već s toga, jer će oni, čim bude kod budućega popisa sabrana nova gradja, biti neobhodno nuždnom podlogom, da se uzmogne razabrati i prosuditi razvitak tih odnošaja u deceniju od g. 1880—1890, te jer samo takovom prispodobom razmatranje statističkih podataka dobiva karakter znanstveni.

* * *

Nije baš jednostavna stvar statističkim putem izpitivati stanbene prilike stanovitoga priedjela; tko hoće da u to pitanje zaroni, morao bi imati pri ruci takovu gradju, na podlozi koje bi bio kadar proniknuti u sve prilike ljudskoga života, koje su u uzkoj svezi sa stanovanjem. Nu dok se ti odnošaji iztraživali budu samo prigodom popisa žiteljstva, dok se oni barem u gradovih ne budu smatrali predmetom posebne statističke operacije, te se prema potrebi u svezu stavljali i s drugimi statističkimi iztraživanji — kao što to n. pr. biva u Lipskom kod pomora žiteljstva, u svrhu, da se uzmogne bolje uvažiti znamenitost stana s gledišta zdravstvenoga, — dotle će i svaka radnja u tom pogledu, bilo na polju teorije, bilo na polju prakse, biti samo pukim pokusom, koji će jedva voditi do žudjene svrhe.

Digitized by Google

Ovi nedostatci pokazuju nam se već kod prve točke našega promatranja t. j. kod prosudjivanja veličine stanova. Jedini temeljit način, kojim se dade prosudit veličina stana, bio bi taj, da se uz oznaku pojedinih sastavina njegovih navede ne samo površina nego i kubički sadržaj svakoga prostora. Ne ima dvojbe, da je ovo postupak veoma tegotan, nu to ni malo ne umanjuje njegove važnosti. Ja dopuštam, da bi bilo spojeno s velikimi poteškoćami, kad bi se htjelo provesti ovo mjerenje; ali te poteškoće nisu neprebrodive, osobito u gradovih; samo bi trebalo podatke o stanovih sabirati za sebe, a ne s popisom žiteljstva, a zatim bilo bi uputno, da se svaki put, kadgod se podjeljuju tako zvane stanbene dozvole ili dozvoljuju prenapravci na postojećih stanovih, ustanovi i površina i kubični sadržaj odnosnoga stana; tim bi se bez sumnje olakotilo svako kasnije statističko iztraživanje u tom pravcu. Ali to se žalibože ne čini samo kod nas, nego ni drugdje, usljed toga se veličina stanova opredjeljuje prema broju soba, koje su prikladne za loženje, bez obzira na to, da li se kojekakvi zakutci, u kojih je kakva razlupana peć, u obće mogu smatrati sobom.

Za prosuditi veličinu stana ne preostaje nam uslied toga drugo nego li u obzir uzeti ovu okolnost, te razmotriti stanove prema broju soba prikladnih za loženje. Odnosne podatke nalazimo u sliedećoj skrižaljci br. I., u kojoj su, kao što i u svih sliedećih podatcih, u obzir uzete samo privatne kuće, a izostavljeni su iz kombinacije javni zavodi i ono žiteljstvo, koje u njih stanuje.

I.

a) Absolutni broj stanova.					b) Relativni broj stanova.				
Stanovi	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Stanovi	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
bez sobe za loženje	119	110	4	1	bez sobe za loženje	1.76	4.61	0.09	0.04
s 1 sob.	3.591	1.435	2.659	1.660	s 1 sob.	53.70	60.30	58.19	59.12
„ 2 „	1.623	476	1.172	803	„ 2 „	24.76	20.00	25.64	28.60
„ 3 „	710	177	402	179	„ 3 „	10.76	7.44	8.79	6.37
„ 4 „	330	101	173	87	„ 4 „	4.92	4.24	3.78	3.10
„ 5 „	152	35	79	37	„ 5 „	2.26	1.47	1.73	1.32
„ 6 „	62	21	37	20	„ 6 „	0.92	0.88	0.83	0.71
„ 7 „	40	13	25	13	„ 7 „	0.58	0.55	0.55	0.14
„ 8 „	22	4	3	4	„ 8 „	0.32	0.17	0.07	0.07
„ 9 „	11	4	6	2	„ 9 „	0.15	0.17	0.13	0.07
„ 10 „	7	1	5	2	„ 10 „	0.10	0.04	0.11	0.07
preko 10	19	3	5	—	preko 10	0.27	0.13	0.11	—.—
Ukupno	6.686	2.380	4.570	2.808	Ukupno	100	100	100	100

*

Digitized by Google

Kao što u svih gradovih, tako je i u nas broj malenih stanova daleko veći od broja stanova velikih. Smatramo li naime malenimi stanovi sve one, u kojih ne ima više od tri sobe, tada dolazimo do zaključka, da preko devet desetina svih stanova spada u takove malene stanove, dapače u Varaždinu i Osieku iznose ti stanovi preko 92, a u Zemunu preko 94 postotka. Što više, izmedju ovih malenih stanova daleko najveći broj dolazi na stanove s jednom sobom prikladnom za loženje, jer preko polovine, u Osieku i Zemunu blizu, a u Varaždinu dapače više od 60 po sto svih stanova, pripada ovoj kategoriji. Kad bi sve ove sobe, koje se nazivlju imenom stana, u istinu i bile ono, što im ime veli; kad bi u njih bilo svagdje dosta svjetla i zraka; kad bi one barem donekle mogle odgovoriti individualnim i gospodarstvenim potrebam stanovnika: još i tada morali bi tvrditi, da stanbeni odnošaji moraju u nas b ti veoma nepovoljni; a po gotovu morala bi se ova tvrdnja ukazati opravdanom: kad bi nam poznata bila površina i kubična sadržina, te položaj tih stanova. Uslied ove okolnosti nemože biti dvojbe, da će velik dio žiteljstva biti prisiljen stanovati u stanu s jednom sobom i onda, kad bi mu možebiti materijalne prilike dopustile uzeti nešto veći stan; a zatim, da će najamnina malenih stanova, osobito onih sa dvie ili tri sobe, biti razmjerno mnogo veća od ciene stanova srednjih i velikih. Kad bi nam pri ruci bili podatci o cieni stanova svih pojedinih razreda, ne ima sumnje, da bi oni potvrdili ovu tvrdnju, o kojoj se napose u Zagrebu svatko i svagdanjim izkustvom osvjedočiti može. Broj stanova sa dvie, tri sobe, na koje je upućeno ne baš najsiromašnije žiteljstvo, tako je malen, da nije kadar zadovoljiti potrebam onih, koji bi si prema svomu prihodu mogli, a prema broju svoje obitelji morali držati takav stan. Uslied toga raste po obćih ekonomičkih načelih ciena takovim stanovom, a posljedicom toga je opet pojav, da oni, koji imadu manji prihod, ne mogu smoći novca za takav stan, te se moraju zadovoljiti jednom sobom; tim pako, jer je najsiromašniji razred žiteljstva razmjerno najveći, poskupljuju opet ovakovi maleni stanovi s jednom sobom, te se oni, koji bi uz redovite ciene i redovite okolnosti mogli i htjeli imati stan od dvie a možebiti i tri sobe, stiskuju za razmjerno dosta skupe novce u jednu sobu; najveća pako sirotinja mora i kod tih stanova s jednom sobom za dosta skup novac tražiti najgore stanove, jer su tobože jeftiniji.

Digitized by Google

Bilo bi veoma poučno, kad bi bilo sabranih podataka, da se ova slika razplete u podpunoj mjeri, nu neka bude dosta navesti samo jedan primjer. U Radničkom dolu, u gradu Zagrebu, obično stoji jedna soba bez nuzgrednih prostorija, s površinom od 12—16 m.² a visoka do 3 m., na godinu 60—72 for.; u drugih gradovih, u kojih se dižu tužbe, da postoji oskudica na stanovih, ove su ciene umjerenije. Tako n. pr. u Lipskom iznosi najamnina za jednu sobu odsjekom 98 maraka, u Elberfeldu, gradu od 107.000 stan., stoje dvie sobe 150 maraka, u Vratislavi, gradu od 300.000 stan., stoji soba u prvom ili drugom spratu 170—178 maraka itd. Ne treba zaboraviti, da je to odsjekom, te da ima i jeftinijih stanova s jednom sobom. Ne ima sumnje, da uslied navedenih okolnosti i u nas sirotinja razmjerno skuplje stanuje od ljudi imućnijih, jer za isti novac dobiva manje prostora za stanovanje.

Uslied tolikoga broja malenih stanova nije čudo, da je broj srednjih i velikih stanova razmjerno malen. Broj stanova sa četiri do šest soba iznosi u Zagrebu oko 8%, u Varaždinu 6.6%, u Osieku 6.34%, u Zemunu 5.13% svih stanova, dočim na velike stanove s više od šest soba ne odpada u Osieku, Zemunu i Varaždinu niti jedan, a u Zagrebu 1.42 postotka. Pogledom na sve to uzaludna je u nas želja onih, koji drže, kako bi s razloga zdravstvenih bilo nuždno, da svaka obitelj imade stan barem od dvie prostorije. Ovoj potrebi tim je teže u nas zadovoljiti, jer u tih malenih stanovih s jednom sobom mnogo obrtnika imade i svoju obrtnu poslovnicu i stan za svoju obitelj, budući da ne mogu doći ni do takovoga stana, u kojem bi barem odieljena bila poslovnica obrtna od sobe za spavanje. Za točno prosuditi stanbene odnošaje bilo bi u buduće od nužde barem za grad Zagreb ovu okolnost potanje izpitati.

Gore iztaknuti podatci nukaju nas po svem tom na zaključak, da i u naših gradovih postoji oskudica na stanovih, te da se ta oskudica pokazuje imenito u pomanjkanju dostatnoga stana za siromašnije razrede žiteljstva. Mi ćemo ovu okolnost još jasnije iztaknuti, kad budemo u obzir uzeli žiteljstvo u kombinaciju sa stanovi. Nu prije nego to učinimo, vriedno je razgledati razdjelbu stanova po veličini u pojedinih priedjelih grada Zagreba; o tom nas upućuje skrižaljka br. II.

Digitized by Google

II.

Stanovi	Kotari grada									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
					a)	A b s o l u t n i				
bez sobe za lož.	4	5	7	9	4	1	2	6	13	7
s 1 sobom „	141	80	416	376	220	276	89	164	244	98
„ 2 „ „	34	31	132	198	103	122	59	131	122	33
„ 3 „ „	12	7	47	70	22	33	33	116	74	7
„ 4 „ „	2	5	9	38	9	9	35	60	31	3
„ 5 „ „	—	—	6	7	5	3	20	20	16	3
„ 6 „ „	1	2	1	5	2	1	8	10	4	1
„ 7 „ „	1	1	—	1	—	—	3	9	3	—
„ 8 „ „	—	1	—	—	—	—	—	4	2	—
„ 9 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
„ 10 „ „	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
preko 10 soba	—	—	2	1	1	—	—	1	...	—
Ukupno . .	**195**	**132**	**620**	**705**	**366**	**446**	**244**	**521**	**509**	**153**
					b)	R e l a t i v n i				
bez sobe za lož.	2·05	3·79	1·13	1·28	1.09	0·22	0·82	1·15	2·55	4·58
s 1 sobom „	71·29	60·60	67·10	53·34	60·11	61.89	36·48	31·48	47·94	64·05
„ 2 „ „	17·45	23·48	21·29	28·08	28·14	27·36	24·18	25·14	23·97	21·57
„ 3 „ „	6·16	5·30	7·58	9·93	6·01	7·40	13·53	22·26	14·54	4·58
„ 4 „ „	1·03	3·79	1·45	5·39	2·46	2·01	14·34	11·52	6·09	1·96
„ 5 „ „	—	—	0·97	0·99	1·37	0·68	8·20	3·84	3·14	1·96
„ 6 „ „	0·51	1·32	0·16	0·71	0·55	0·22	1·33	1·92	0·79	0·65
„ 7 „ „	0·51	0·46	—	0·14	—	—	1·22	1·73	0·59	—
„ 8 „ „	—	0·76	—	—	—	—	—	0·77	0·89	—
„ 9 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·65
„ 10 „ „	—	—	—	—	—	0·22	—	—	—	—
preko 10 soba	—	—	0·14	0·32	0·27	—	—	0·19	—	—
Ukupno . .	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

U ovoj skrižaljci razdieljen je grad u 20 kotara;[1]) u tih kotarih ukazuje nam se veoma šarena slika pogledom na razdjelbu stanova po njihovoj veličini.

[1]) Ova je razdjelba ona ista, koju si je zasnovao za svoje operacije hrvatski statistički ured; po ovoj razdjelbi spadaju sliedeće ulice u kotar

I. Črnomerec, Čukovići, Goljak, Jelenovac, Kunišćak, Prekrižje gornje i dolnje, Sv. Duh, Vinogradarska cesta i Vrhovec.

II. Bienička cesta, Cmrok, Fučkov jarak, Gračanska cesta, Mirogoj, Sofijin put, Sv. Žaver i Tuškanec.

III. Dolac, Kožarska ulica, Opatovina, Pod Zidom, Potok, Skalinska ulica i Splavnica.

IV. Ulice: Bakačeva, Draškovićeva, Jurišićeva, Klaonička, Listna, Petrova, Ružična i Vlaška, zatim Nadbiskupski trg i Ribnjak.

V. Bukovačka cesta, Nova Ves, Mlinarska i Zvonarska ulica.

VI. Ulice: Gjorgjićeva, Katančićeva, Paromlinska, Palmotićeva, Petrinjska i Sudnička.

VII. Ulice: Bregovita, Gundulićeva i Margaretska, te Jelačićev trg.

VIII. Ulice: Berislavićeva, Domobranska, Gajeva, Kukovićeva, Nikolićeva i Marija Valerijska, te Zrinskov trg.

Digitized by Google

II.

Z a g r e b a										
XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	Svota
b r o j										
3	7	—	15	9	8	16	1	—	2	**119**
199	203	6	213	217	62	483	49	44	11	**3.591**
57	26	5	140	142	58	207	14	14	—	**1.623**
21	15	2	60	85	30	74	2	—	—	**710**
8	1	1	41	36	16	24	1	1	—	**330**
—	—	—	25	21	19	7	—	—	—	**152**
—	—	4	11	12	2	3	—	—	—	**62**
—	—	3	5	6	7	1	—	—	—	**40**
—	—	4	4	5	2	—	—	—	—	**22**
—	—	3	1	4	1	1	—	—	—	**11**
—	—	4	—	1	—	1	—	—	—	**7**
—	—	5	4	4	1	—	—	—	—	**19**
288	**252**	**37**	**519**	**542**	**201**	**817**	**67**	**59**	**13**	**6.686**
b r o j										
1·04	2·78	—	2·88	1·66	3·98	1·96	1·49	—	15·38	**1·76**
69·10	80·55	16·21	41·04	40·04	30·85	59·12	73·13	74·58	84·62	**53·70**
19·79	10·32	13·51	26·97	26·20	26·37	25·34	20·90	23·73	—	**24·76**
7·29	5·95	5·41	11·56	15·69	14·93	9·06	2·99	—	—	**10·76**
2·78	0·40	2·70	7·89	6·64	7·96	2·94	1·49	1·69	—	**4·92**
—	—	—	4·81	8·87	9·45	0·86	—	—	—	**2·26**
—	—	10·81	2·16	2·21	1·00	0·36	—	—	—	**0·92**
—	—	8·12	0·96	1·11	3·48	0·12	—	—	—	**0·58**
—	—	10·81	0·77	0·92	1·00	—	—	—	—	**0·32**
—	—	8·11	0·19	0·74	0·49	0·12	—	—	—	**0·15**
—	—	10·81	—	0·18	—	0·12	—	—	—	**0·10**
—	—	13·51	0·77	0·74	0·49	—	—	—	—	**0·27**
100	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

IX. Ulice: Frankopanska, Marovska, Poljski put, Preradovićeva i Samostanska, te Sajmište.

X. Barutanski put, Magazinska cesta, Savska cesta i Vojnička ulica.

XI. Ciglana; ulice: Dalmatinska i Kačićeva, Kolodvor, Kolodvorska cesta; ulice: Krajiška i Medulićeva, Prilaz, Primorska ulica, Selska cesta, Vodovodna i Željeznička ulica.

XII. Pantovčak, Radnička i Rokova ulica.

XIII. Kaptol.

XIV. Ulice: Demetrova, Gospodska, Kapucinska, Kazališna, Lisinskova, Markova, Mesnička, Mletačka, Sjeminišna, Streljačka, Viećnička i Visoka, zatim Dverce, Grič, Kapucinski te Markov trg.

XV. Ulice: Duga, Jezuitska, Jurjevska, Kamenita, Opatička, Pivarska i Županijska, zatim Jezuitski trg, Katarinin trg, Kipni trg, Krvavi most i Mlinske stube.

XVI. Ilica I.

XVII. Ilica II.

XVIII. Trnje.

XIX. Horvati i Ljubljanica.

XX. Fraterščica.

Digitized by Google

Na temelju ove slike razabiremo, kako u većem dielu grada Zagreba maleni stanovi iznose preko devet desetina svih stanova; u jedanaest naime kotara bilo je preko 90% stanova s najviše tri sobe, dapače u šest kotara ima takovih stanova preko 95%. Ovaj pojav sam po sebi ne bi bio tako nepovoljan kod tih malenih stanova, kad stanovi s jednom sobom ne bi iznosili najveći kontigenat: u jedanaest kotara gradskih bilo je g. 1880 preko 60% svih stanova samo s jednom sobom. Uzmemo li na oko te priedjele gradske, u kojih je toli mnogobrojan broj stanova s jednom sobom, tada vidimo, da izuzev Fraterščicu, t. j. XX. kotar, koji možemo posve izostaviti kod naših promatranja, najveći kontigenat takovih stanova imadu: Radnički dol, Pantovčak i Rokova ulica; od 252 stana bila su 203 stana s jednom sobom. Na drugom mjestu dolaze obližnja sela, koja spadaju u područje gradsko, kao što su Trnje, Horvati i Ljubljanica, Sv. Duh itd.; u trećem skupu je onaj priedjel grada, koji se proteže medju gornjom Ilicom i Ciglanom preko kolodvora, t. j. kotar XI., gdje je blizu 70% ovakovih stanova s jednom sobom; u četvrti skup spadaju Opatovina, Potok i obližnje ulice. Simo brojimo nadalje Petrinjsku i pobočne ulice, Novu Ves, Savsku cestu itd. Tim dakako ne budi rečeno, da je u drugih priedjelih ovaj pojav povoljan; osim Kaptola, neima niti jednoga priedjela grada, u kojem ovakovi stanovi ne bi iznosili 30% svih stanova. Uslied toga je u Zagrebu broj s r e d n j i h stanova razmjerno dosta malen: ova je okolnost za Zagreb osobito nepovoljna obzirom na sam sastav žiteljstva po zvanju i zanimanju. Najpovoljnije okolnosti u tom obziru postoje na Jelačićevu trgu, dolnjoj Ilici i pobočnih ulica; ali samo u kotaru VII, iznose srednji stanovi preko 20%; u šest kotara (VIII., IX., XIII., XIV., XV. i XVI.) preko deset, dočim u svih ostalih kotarih ne ima niti osam postotaka srednjih stanova. Pogledom na sve to veoma je malen broj velikih stanova s preko šest soba: ovakovih stanova nije godine 1880 bila niti jedna stotina; najpovoljnije okolnosti u tom obziru postoje na Kaptolu, gdje preko 50% svih stanova spada u ovu kategoriju; istom u drugom redu računamo simo dolnju Ilicu i gornji grad. Uzmemo li napokon u obzir, da je u Zagrebu razmjerno dosta velik broj takovih stanova, u kojih ne ima sobe, koja bi se mogla ložiti, te da u mnogih priedjelih grada taj broj iznosi preko dva postotka: morati ćemo priznati, da su prilike grada Zagreba pogledom na veličinu stanova dosta nepovoljne. Ne ima dvojbe, da se je za posljednjih nekoliko godina mnogo toga novimi gradnjami popravilo, ali je drugo pitanje:

Digitized by Google

kojim razredom žiteljstva je taj obrat došao u prilog, a napose, je li se umanjio broj onih stanova, ili bolje rekuć špilja, gdje je u jednoj nizkoj i uzkoj sobici stisnuto nekoliko ljudi, te gdje osim ove jedine sobe ne ima nikakovih nuzgrednih sastavina stana?

Prije nego li razmotrimo žiteljstvo, koje je nastanjeno u tih stanovih, razgledati nam je, kako su ti stanovi razdieljeni u visinu, t. j. po spratovih. U tom obziru nalazimo odnosne podatke u sliedećoj skrižaljci br. III.

III.

a) Absolutni broj.					b) Relativni broj.				
Od ukupnoga broja stanova bilo ih je	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Od ukupnoga broja stanova bilo ih je	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
u podrumu	55	5	5	13	u podrumu	0.82	0.21	0.11	0.46
razi zemlje	3.733	2.061	4.282	2.583	razi zemlje	55.83	86.60	93.67	91.98
u polukatu	29	21	7	—.—	u polukatu	0.44	0.88	0.16	—.—
u I. katu	1.630	198	200	177	u I. katu	24 38	8.32	4.38	6.30
u II „	283	25	26	4	u II. „	4.23	1.05	0.57	0.15
u III. „	9	—	—	—	u III. „	0.14	—.—	—.	—.—
na tavanju	795	21	7	12	na tavanju	11.89	0.88	0.16	0.43
u više katova	152	49	43	19	u više katova	2.27	2.06	0.95	0.68
Ukupno	6.686	2.380	4.570	2.808	Ukupno	100	100	100	100

Po ovih je podatcih velika većina stanova u naših gradovih pri zemlji. Izuzev grad Zagreb, gdje je preko polovine stanova razi zemlje, vidimo, kako se u ostalih gradovih oko devet desetina svih stanova nalazi u prizemlju. Nakon toga imade razmjerno najviše stanova u prvom katu; al je taj postotak pogledom na velik broj prizemnih stanova dosta malen: osim Zagreba, gdje se nešto preko 24% svih stanova nalazi u prvom katu, ne dosiže u ostalih gradovih taj broj nigdje ni 10 postotaka; dapače u Osieku, koji je drugim gradom kraljevine, ne ima niti 5% t. j. jedva oko 200 stanova u prvom katu. Još je manji broj stanova u drugom, odnosno u trećem katu, dapače osim Zagreba ne ima u nijednom od njih stana u trećem katu. Pak i u samom Zagrebu veoma je malen broj stanova u drugom (4.23%) odnosno u trećem (0.14%) katu. Tomu je doduše krivnjom okolnost ona, što su u doba popisa mnogi stanovi potresom bili oštećeni, te se stanovnici privremeno izselili u niže prostorije; nu toga nije u cielosti bilo toliko, da bi se gore navedeni postotak u veliko promienio. Više su k toj promjeni tečajem sliedećih godina doprinieli nove kuće posagrađjene poslje g. 1880, koje su velikim dielom podignute na dva kata.

Digitized by Google

Dosta povoljan pojav pružaju nam tako zvani abnormalni stanovi t. j. oni, koji se nalaze bilo u podrumu bilo na nahižju; osim grada Zagreba bilo je u Varaždinu, Osieku i Zemunu u svem samo 18 stanova u podrumu, a oko 40 stanova na nahižju, razmjerno je onih prvih najviše u Zemunu, a ovih potonjih u Varaždinu, nu nigdje ne dosižu niti jedan postotak svih stanova. Pogledom na štetni upliv, što ga u zdravstvenom pogledu imadu stanovi jedne i druge vrsti, samo je željeti, da se oni u nas ne šire.

Pokraj navedenih do sada stanova još je jedna vrst, koju je valjalo napose iztaknuti, a to su stanovi, koji su imali potrebitih prostora za stanovanje u više spratova. U Zagrebu i Varaždinu bilo je preko 2% takovih stanova, dočim u druga dva grada nisu ti stanovi dosegnuli niti jednoga postotka.

Što se tiče napose položaja stanova u gradu Zagrebu pruža nam podatke skrižaljka pod br. IV. (Vidi str. 190 i 191.)

Uzmemo li ponajprije na oko one stanove, koji su pogledom na svoj položaj najnepovoljniji za stanovanje i sa gledišta zdravstvenoga i s drugih obzira, naime stanove u podrumu i one na nahižju: to vidimo, da je absolutno i relativno najveći broj stanova prve vrsti u onih priedjelih grada, u kojih ostadoše ostanci starih gradskih zidina, koje se mogoše upotriebiti, a to su neki priedjeli gornjega grada, zatim Opatovina, Dolac, Skalinska ulica, Pod zidom t. j. kotar III. te XIV. i VV. Prvi od tih kotara ima u svemu 9, a potonji 14 podrumskih stanova, dakle prema ukupnom broju 1·50 odnosno 1·32 postotka. Mnogo je nepovoljniji pojav, da se ovi podrumski stanovi šire u novijih priedjelih grada; tako ih imade u kotaru VIII. t. j. na Zrinskom trgu i u okolišnih ulicah sedam, isto toliko u Ilici gornjoj, a šest u kotaru IX. t. j. u ulici Preradovićevoj, Frankopanskoj, Marovskoj te Samostanskoj. U ostalih priedjelih ili ne ima srećom takovih stanova, ili ih je većinom po jedan po dva. U svem bilo je u Zagrebu takovih stanova 55 t. j. 0·82% svih stanova; broj doduše ne tolik, da bi mogao zadavati ozbiljnih briga, ali ipak tolik, da bi trebalo u buduće zapriečiti podizanje novih stanova u podrumu, pomno pretražiti postojeće podrumske stanove, te zabraniti stanovanje ondje, gdje nastaje ozbiljna pogibelj po sanitarne odnošaje stanovnika. U daleko većem broju imade u Zagrebu stanova druge vrsti t. j. onih na nahižju; po posljednjem popisu bilo ih je blizu 12% svih stanova t. j. 795. U absolutnom i relativnom pogledu imade takovih stanova najviše u gornjoj Ilici: na ime 159 t. j. 19·46%

Digitized by Google

svih stanova; nadalje ih ima preko 15% svih stanova još u kotaru šestom t. j. u Petrinjskoj i pobočnih ulicah; u devetom t. j. u priedjelu medju Preradovićevom i Frankopanskom ulicom; u desetom t. j. na Savskoj cesti, te napokon u jedanaestom kotaru t. j. u onom dielu grada, koji se širi od Ciglane i kolodvora do gornje Ilice. U ovih pet kotara imade malo ne polovica svih stanova na nahižju, na ime 390. Od ostalih gradskih priedjela odlikuju se još dosta znatnim brojem (sa više od 50) ovakovih stanova kotar treći t. j. Potok, Opatovina i pobočne ulice, četvrt t. j. Vlaška ulica s nuzgrednimi, te napokon Ilica doljnja t. j. kotar XV.: u ova tri kotara imadu 222 ovakova stana. Ja ću biti tako slobodan, kasnije ovu vrst stanova prispodobiti s brojem soba i sa žiteljstvom, koje ovdje stanuje; nu već sada mogu naglasiti, da su baš ovi stanovi prenatrpani, te da se u njih isto tako kao što i u stanovih podrumskih i prizemnih može naći slika biede i nevolje.

Od svih stanova najviše ih imade pri zemlji; dobra polovica ili izpravnije 55.83% spada u ovu kategoriju. U pojedinih priedjelih grada postoji u tom pogledu ogromnih razlika. Ponajprije opažamo, kako su u onih priedjelih grada, u kojih se nalazi žiteljstvo ratarsko, u kojih gradskomu životu ne ima tako rekuć ni traga, malo ne izključivo svi stanovi smješteni pri zemlji; naprotiv je razmjerno najmanji broj prizemnih stanova u srcu grada na Jelačićevu trgu, u doljnjoj Ilici, te u nekih pobočnih ulicah i to s toga, jer se u ovih krajevih nalazi veći dio raznih poslovnica i dućana, koji se malo ne izključivo nalaze razi zemlje. Osim gore navedenoga skupa t. j. seoskoga diela grada Zagreba, razmjerno najviše prizemnih stanova imade u onih starijih priedjelih grada, u kojih se nove gradnje ili nisu nikako ili vrlo slabo razvile, ili u takovih novijih, kao što je n. p. Radnički dol, gdje si je siromašniji razred žiteljstva sam podigao svoje stanove. Tu svagdje broj prizemnih stanova premašuje 50%, kao što se to opaža u kotaru četvrtom (Vlaška ulica itd.), petom (Nova ves itd.), šestom (Petrinjska ulica itd.), devetom (Preradovićeva ulica), desetom (Savska cesta itd.), jedanaestom (Ciglana itd.), dvanaestom (Radnički dol itd.), četrnaestom (zapadni dio gornjega grada) i sedamnaestom (gornja Ilica).

Uzmemo li u obzir ove tri kategorije stanova, to za stanove, koji su namješteni po spratovih, ostaje razmjerno dosta malen broj, jer niti tri desetine (29·19%) svih stanova nije smješteno u poje-

Digitized by Google

IV.

Od ukupnoga broja stanova bilo ih je	Kotari grada									
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
					a) Absolutni					
u podrumu .	—	2	9	1	1	3	1	7	6	—
razi zemlje .	191	96	262	395	263	267	94	211	275	123
u polu katu .	—	—	—	10	—	3	2	6	—	—
u prvom „	—	19	228	203	46	90	104	170	113	4
u drugom „	—	—	16	1	—	4	28	91	27	—
u trećem „	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—
na nahižju .	1	11	90	79	44	71	9	25	80	26
u više katova	3	4	15	16	12	8	5	7	8	—
Ukupno . .	195	132	620	705	366	446	244	521	509	153
					b) Reltivni					
u podrumu .	—	1·5	1·5	0·1	0·3	0·6	0·4	1·3	1·2	—
razi zemlje .	97·9	72·8	42·0	56.1	71·9	60·0	38·5	40·5	54·1	80·39
u polu katu .	—	—	—	1·4	—	0·6	0·8	1·2	—	—
u prvom „	—	14·3	36·8	28·8	12·5	20·2	42·7	32·6	22·1	2·61
u drugom „	—	—	2·6	0·1	—	0·9	11·5	17·5	5·3	—
u trećem „	—	—	—	—	—	—	0·4	0·8	—	—
na nahižju .	0·6	8·3	14·6	10·2	11·0	15·9	3·7	4·8	15·7	17·00
u više katova	1·5	8·1	2·5	2·3	3·3	1·8	2·0	1·8	1·6	—
Ukupno . .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Digitized by Google

IV.

Z a g r e b a

XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII	XIX.	XX.	Svota
b r o j										
2	2	—	4	10	—	7	—	—	—	55
174	205	9	266	247	80	437	66	59	13	3733
1	—	—	5	—	1	1	—	—	—	29
48	17	4	148	178	69	189	—	—	—	1630
8	—	—	30	29	28	21	—	—	—	283
—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	9
54	27	—	45	53	21	159	—	—	—	795
1	1	24	18	25	1	3	1	—	—	152
288	252	37	519	542	201	817	67	59	13	6686
b r o j										
0·69	0·79	—	0·77	1·84	—	0·85	—	—	—	0·82
60·42	81·35	24·33	51·25	45·57	39·81	53·49	98·5	100 0	100·0	55·83
0·35	—	—	0·96	—	0·50	0·13	—	—	—	0·44
16·67	6·75	10·81	26·52	32·85	34 32	23·13	—	—	—	24·38
2·77	—	—	5·78	5·35	13 93	2·57	—	—	—	4·23
—	—	—	0·58	—	0·50	—	—	—	—	0·14
18·75	10·71	—	8·67	9·77	10·44	19·46	—	—	—	11·89
0 35	0·40	64·86	3·47	4 62	0·50	0·37	1·5	—	—	2·27
100 0	100·0	100·0	100 0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Digitized by Google

dinih spratovih. Istina je doduše, da imade 2·27% t. j. 152 stana, koji su razgranjeni po više spratova, odnosno po cieloj kući, te koje uzeh u račun za sebe u posebnom skupu; nu ova okolnost niti će u veliko mienjati gore spomenuti razmjer, niti će biti od upliva na prosudjivanje odnošaja siromašnijih razreda žiteljstva; to su naime ili gostione, kojih se prostori protežu po cieloj kući, ili su stanovi obrtnika odnosno trgovaca, u kojih su nastanjeni obrtni pomoćnici, ili su napokon kuće, koje vlastnik ili zakupnik u cielosti rabi samo za svoju porabu. Razmjerno najviše ovakovih stanova ima Kaptol, gdje ih je malo ne 65% smješteno u više spratova. Ne uzimajuć dakle u obzir ovu vrst stanova, imade ih u Zagrebu po prilici jedna četvrtina u prvom katu (24·38%); najviše ih je u središtu grada na Jelačićevu trgu i u pobočnih ulicah, zatim u gornjem gradu, te u kotaru trećem (Potoku, Opatovini i Dolcu). Svagdje ovdje iznosi broj stanova u prvom spratu preko 30%, dočim u drugih priedjelih taj postotak pada do 10, a u Radničkom dolu do izpod 7%. U istom onom smjeru, u kojem se šire stanovi u prvom razgranjuju se i oni u drugom katu, te ih je u kotaru sedmom (Jelačićev trg itd.), osmom (Zrinskov trg itd.) i šestnaestom (Ilica doljnja) preko 10%, dočim se u drugih kotarih, kako se razabire iz skrižaljke gornje br. IV., taj omier snizuje i izpod jednoga postotka. U obće se u tom obziru opaža pravilo, da se stanovi u spratovih množe, čim se više približuju središtu grada, a opet obratno, da njihov broj pada, čim su dalje od središta, tako, da u onih priedjelih, koji su udaljeni od središta skoro i ne staje takovih stanova.

Sama ta okolnost medjutim, da li se koji stan nalazi u prizemlju ili više gore, ne odlučuje u pravilu ni obzirom na udobnost ni pogledom na zdravstvenost stanovanja; tu valja u obzir uzeti još i druge okolnosti, o kojih nas naši podatci ne ubavješćuju. Tako odlučuje u tom obziru veličina i prostranost zemljišta, na kojem je odnosna kuća sagradjena, prostranost samih stanova, da li svjetlo i zrak u stanove ulazi izravno iz ceste ili dvorišta, kakove su nuzgredne uredbe kuće, kao što su: vodovod, kuhinje, gospodarski prostori, dvorišta, zahodi itd. Od velike je važnosti u kakovom se gradjevnom stanju nalaze stanovi; tamni i maleni prostori, u kojih niti štogod vriede prozori niti vrata, ne mogu biti na uhar ni zdravlju ni individualnoj udobnosti pojedinca, pak makar se oni nalazili u prvom ili drugom spratu. Sve ovo valjalo bi dobro izpitati, žele li se unaprediti stanbeni odnošaji; to se

Digitized by Google

dakako ne da učiniti za cielu zemlju, ali bi bilo dobro iztražiti ove pojave barem za glavni grad zemlje. Jedna je ipak okolnost, koja je po prosudjivanje socijalnih odnošaja važna, te koju iztražiti možemo i na temelju podataka, koji su nam pri ruci, a to je pitanje: kako su maleni stanovi, t. j. oni, koji imadu najviše po tri sobe, razdieljeni u visini? Na to nam pitanje odgovara sliedeća skrižaljka br. V. (Vidi str. 194 i 195.)

Prispodobiv prije svega podatke ove s onimi u skrižaljci trećoj, dolazimo do sasvim naravnoga zaključka, da stanovi u podrumu i na nahižju spadaju izključivo u red tako zvanih malenih stanova; od stanova pako nalazećih se u prizemlju, da preko 19 dvadesetina zauzimlju stanovi ovoga skupa. U tom pogledu ne ima nikakovih ili vrlo malenih razlika medju pojedinimi gradovi, koje uzeh u okvir razmatranja. Veća je razlika obzirom na stanove u pojedinih spratovih, a napose pogledom na one u prvom spratu. Tako dolazi u Zagrebu mnogo veći postotak (82·82%) od ukupnoga broja stanova prvoga sprata na malene stanove, dočim u ostala tri grada od svih stanova, nalazećih se u prvom spratu maleni stanovi broje 70 do 73% svih stanova prvoga sprata. Razgledamo li ove malene stanove po pojedinih kategorijah, te prispodobimo li ih s položajem njihovim u visinu: tada vidimo, kako najveći dio stanova podrumskih i prizemnih sastoji iz jedne sobe prikladne za loženje; a to isto vriedi pogledom na stanove nalazeće se na nahižju, s iznimkom grada Varaždina, gdje 50% stanova ove kategorije sastoji doduše iz jedne sobe, ali iz takove, u kojoj ni ne ima peći za loženje.

I od stanova prvoga kata razmjerno ih je dosta velik broj s jednom sobom; ali taj postotak nije nipošto tolik kao što kod stanova prizemnih. Uzmimo n. p. grad Zagreb; ovdje je od ukupnoga broja prizemnih malenih stanova s jednom sobom njih 61·74%, s dvie sobe 26·51%, a s tri sobe 9.52%; naproti je od malenih stanova nalazećih se u prvom spratu bilo ih s jednom sobom 45·77%, s dvie 34·66%, a s tri sobe 22·14%. Istu ovu okolnost opažamo i kod ostalih gradova i to u još većoj mjeri nego li u Zagrebu; jer dok je n. p. ovdje od ukupnoga broja stanova s jednom sobom prikladnom za loženje nešto preko šest desetina pri zemlji, a niti dvie desetine u prvom katu, opažamo u svih ostalih gradovih, koje uzesmo predmetom našega promatranja, da se od ove kategorije stanova njih preko deset desetina nalazi pri zemlji, dočim u prvom katu ne ima niti dvadesetina ovih stanova; u ostalih dielovih kuća tako

Digitized by Google

V.

Od stanova navedenih u ovoj skrižaljci, bilo ih je	bez sobe za loženje				s 1 sobom za loženje				s 2 sobe	
	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin
a) Absolutni										
u podrumu	6	1	1	1	35	2	3	11	12	2
razi zemlje	78	90	2	—	2.198	1.352	2.580	1·595	945	414
u polu-katu	1	1	—	—	10	4	1	—	8	5
u I. katu	9	4	1	—	618	61	59	45	468	43
u II. „	2	4	—	—	51	7	9	1	87	5
u III. „	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—
na nahižju .	23	1	—	-	674	9	7	8	84	2
u više katova	—	—	—	—	4	—	—	—	16	5
Ukupno .	**119**	**110**	**4**	**1**	**3.591**	**1.435**	**2.659**	**1.660**	**1.623**	**476**
b) Relativni										
u podrumu	5·04	0·91	25·00	100	0·98	0·14	0·11	0·66	0·74	0·42
razi zemlje	65·55	81·81	50·00	—	61 21	94·22	97·08	96·08	58 23	86·98
u polu-katu	0·84	0·91	—	—	0·28	0·28	0 04	—	0·49	1·05
u I. katu	7·56	3·64	25·00	—	17·19	4·26	2·22	2·72	28·83	9·03
u II. „	1·68	3·64	—	—	1·43	0·47	0·34	0·06	5·36	1·05
u III. „	—	—	—	—	0·03	—	—	—	0·18	—
na nahižju .	19·33	9·09	—	—	18·77	0·68	0 26	0·48	5·18	0·42
u više katova	—	—	—	—	0·11	—	—	—	0·99	1·05
Ukupno .	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Digitized by Google

V.

za loženje		s 3 sobe za loženje				S v o t a			
Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
b r o j									
1	1	2	—	—	—	55	5	5	13
1.128	748	339	136	346	139	3.560	1.992	4.056	2.482
1	—	6	3	1	—	25	13	3	—
39	45	255	32	48	36	1.350	140	147	126
2	1	74	3	5	1	214	19	16	3
—	—	1	—	—	—	5	—	—	—
—	4	11	—	—	—	792	21	7	12
1	4	22	3	2	3	42	8	3	7
1.172	803	710	177	402	179	6.013	2.198	4.237	2.643
b r o j									
0·08	0·13	0·28	—	—	—	0·91	0·23	0·12	0·49
96·25	93·16	47·75	76·84	86·07	77·65	58·91	90·63	95·72	93·91
0·08	—	0·85	1·69	0·25	—	0·41	0·59	0·07	—
3·33	5·60	35·92	18·09	11·95	20·12	22·34	6·37	3·47	4·77
0·17	0·13	10·42	1·69	1·24	0·56	3·56	0·87	0·38	0·11
—	—	0·14	—	—	—	0·08	—	—	—
—	0·49	1·55	—	—	—	13·10	0·95	0·17	0·45
0·09	0·49	3·09	1·69	0·49	1·67	0·69	0·36	0·07	0·27
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Digitized by Google

je malen broj tih stanova u pogledu absolutnom i relativnom, da ne iznosi u svemu niti jedan postotak od ukupnoga broja stanova s jednom sobom. Čim su stanovi veći, tim se u većem broju nalaze u prvom ili drugom spratu tako, da već kod stanova s tri sobe ne ima ih u Zagrebu niti polovina u prizemlju, a blizu 36% u prvom katu. U drugih je gradovih taj razmjer u korist prizemnih stanova mnogo veći, jer od stanova s tri sobe ima ih u Varaždinu i Zemunu preko sedam a u Osieku preko osam desetina pri zemlji, a niti podpune dvie desetine u prvom spratu. Iz svega zaključujemo, da je sirotinja, u koliko ne ima stana u podrumu i na na hižju, upućena na stanove prizemne, te da je broj stanova s više od jedne sobe premalen napram potrebi, koja se ukazuje obzirom na stanovanje. Tvrdnja ova ukazati će nam se u još jasnijoj slici, prispodobìmo li žiteljstvo, koje je u pojedinih gradovih upućeno na te stanove.

U tom pogledu razgledati nam je ponajprije, kako je žiteljstvo naših gradova razdieljeno po stanovih prema broju soba prikladnih za loženje. Podatci odnosni navedeni su u skrižaljci br. VI., u kojoj je isto tako kao što i u sliedećih podatcih obzir uzet samo na ono žiteljstvo, koje stanuje izvan javnih zavoda.

VI.

a) Absolutni broj. **b) Relativni broj.**

Stanovalo je žiteljstva u stanovih	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Stanovalo je žiteljstva u stanovih	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
bez sobe za loženje	286	282	14	1	bez sobe za loženje	1·40	2·67	0·07	—
s 1 sob.	11.437	5.693	8.694	5.706	s 1 sob.	41·40	53·90	47·38	48·95
„ 2 „	7.398	2.360	5.279	3.848	„ 2 „	26·79	22·34	28·77	33·01
„ 3 „	3.905	992	2.085	1.016	„ 3 „	14·14	9·39	11·37	8·71
„ 4 „	2.134	624	1.105	510	„ 4 „	7·73	5·90	6·03	4·38
„ 5 „	1.053	228	505	262	„ 5 „	3·82	2·16	2·75	2·25
„ 6 „	449	145	279	164	„ 6 „	1·63	1·38	1·52	1·26
„ 7 „	371	113	194	96	„ 7 „	1·34	1·07	1·06	0·82
„ 8 „	200	35	22	35	„ 8 „	0·72	0·33	0·12	0·30
„ 9 „	79	38	47	23	„ 9 „	0·29	0.36	0·26	0·20
„ 10 „	72	13	36	14	„ 10 „	0·26	0·12	0·20	0·12
preko 10	233	40	87	—	preko 10	0·84	0·38	0·47	—
Ukupno	27.617	10.563	18.347	11.657	Ukupno	100·00	100·00	100·00	100·00

Nuždnom posljedicom nepovoljnih stanbenih prilikah u naših gradovih jest, da je najveći dio žiteljstva stisnut u takove stanove, koji

Digitized by Google

prostorom svojim ne odgovaraju ni zdravstvenim ni ćudorednim zahtjevom. Daleko preko osam desetina svega žiteljstva nalazi se u tako zvanih malenih stanovih, koji ne imaju više od tri sobe prikladne za loženje; napose stanuje u tih malenih stanovih u Zagrebu 23·016 stanov. t. j. 83·37%, u Varaždinu 9.327 stanov. t. j. 88·3%, u Osieku 16.072 stanov. t. j. 87·59%, i napokon u Zemunu 10.571 stan. t. j. 90·67%. Pak kad bi još i ovaj dio žiteljstva bio razdieljen po stanovih sa dvie ili sa tri sobe! Ali tomu nije tako, jer najmanje osam, a gdjegdje i jedanaest dvadesetina, svih gradskih žitelja stanuje u stanovih samo s jednom sobom. Podpun doseg ovoga pojava mogli bi prosuditi istom onda, kad bi znali, koliko žitelja stanuje odsjekom u tih stanovih, te kako su oni razdieljeni obzirom na njihovu površinu i kubički njihov sadržaj; žalibože moći ću se osvrnuti samo na prvu okolnost, kad bude govora o gustoći žiteljstva u stanovih. Znamenita je razlika u tom obziru koli medju pojedinimi gradovi toli medju pojedinimi priedjeli jednoga te istoga grada. Najnepovoljniji je položaj grada Varaždina, a razmjerno najpovoljnije prilike postoje u gradu Zagrebu; ne ima dvojbe, da tu poglavito odlučuje razdjelba žiteljstva po zvanju i zanimanju. Veći broj višega činovničtva i viših vojničkih častnika, te većih trgovaca, poduzetnika i obrtnika umanjuje znatno postotak onoga žiteljstva, koje stanuje u manjih, a povisuje razmjer žiteljstva u većih stanovih. Najjasniji dokaz u tom pogledu pruža nam razdjelba žiteljstva po stanovih u pojedinih priedjelih grada Zagreba kako jih navodim u skrižaljci br. VII. (Vidi str. 196. i 197.)

Tamo, gdje stanuju poglavito seljaci, maleni obrtnici i radnici, tamo svagdje preko polovine žiteljstva odnosnoga priedjela stanuje u stanovih samo s jednom sobom. Imenito se izmedju tih prediela ističu Radnički dol i Pantovčak, jer je preko 76% svega stanovničtva natrpano u stanovih s jednom sobom. Naproti su osobito povoljni odnošaji na Kaptolu, gdje niti 5% svih stanovnika ne tanuje u stanovih s jednom sobom, a preko 21% u velikih stanovih s preko 10 soba; zatim na Zrinskom trgu s pobočnimi ulicami, u gornjem gradu te Ilici dolnjoj. U Ilici pako gornjoj, gdje se u veliko stiče radnički sviet, malo ne 50% svih stanovnika stanuje u stanovih s jednom sobom.

U stanovih s dvie sobe stanuju 22—33% svih stanovnika; taj je postotak manji samo na Kaptolu (8·62%) i u Radničkom dolu (12·08%); ondje sbog velikoga postotka stanovnika, koji stanuju u velikih stanovih s preko tri sobe, a ovdje sbog velikoga razmjera

*

Digitized by Google

VII.

Stanovalo je žiteljstva u stanovih	Kotari grada								
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
a) **Absolutni**									
bez sobe za loženje	12	11	13	16	10	2	3	15	37
s 1 sob. „ „	562	241	1344	1086	749	937	243	415	717
„ 2 „ „ „	212	140	661	898	507	607	275	541	519
„ 3 „ „ „	116	32	274	419	129	190	167	651	365
„ 4 „ „ „	18	39	54	252	75	60	240	392	232
„ 5 „ „ „	—	—	58	44	35	14	129	160	124
„ 6 „ „ „	5	12	6	35	13	7	23	77	31
„ 7 „ „ „	12	13	—	4	—	—	20	90	33
„ 8 „ „ „	—	17	—	—	—	—	—	28	19
„ 9 „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 10 „ „ „	—	—	—	—	—	14	—	—	—
preko 10 s. za lož.	—	—	22	20	14	—	—	14	—
Ukupno .	**937**	**505**	**2432**	**2774**	**1532**	**1831**	**1100**	**2383**	**2077**
b) **Relativni**									
bez sobe za loženje	1·28	2·18	0·53	0·58	0·65	0·11	0·27	0·62	1·78
s 1 sob. „ „	59·98	47·72	55·26	39·15	48·90	51·17	22·09	17·46	34·52
„ 2 „ „ „	22·63	27·72	27·18	32·37	33·09	33·16	25·00	22·70	24·99
„ 3 „ „ „	12·38	6·34	11·27	15·11	8·42	10·38	15·18	27·31	17.57
„ 4 „ „ „	1·92	7·72	2·22	9·08	4·90	3·27	21·82	16·44	11·17
„ 5 „ „ „	—	—	2·38	1·58	2·28	0·76	11·73	6·71	5·98
„ 6 „ „ „	0·53	2·38	0·25	1·26	0·85	0·38	2·09	3·23	1·49
„ 7 „ „ „	1·28	2·57	—	0·14	—	—	1·82	3·77	1·59
„ 8 „ „ „	—	3·37	—	—	—	—	—	1·17	0·91
„ 9 „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 10 „ „ „	—	—	—	—	—	0·76	—	—	—
preko 10 s. za lož	—	—	0·91	0·73	0·91	—	—	0·59	—
Ukupno .	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Digitized by Google

VII.

Zagreba

I.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.	XX.	Svota
broj											
21	5	19	—	29	14	19	48	5	—	7	**286**
358	643	718	10	494	568	186	1.577	259	235	95	**11.437**
167	293	114	18	515	558	227	888	108	150	—	**7.398**
44	130	81	7	276	417	171	417	19	—	—	**3.905**
12	50	12	8	206	200	101	164	10	9	—	**2.134**
38	—	—	—	130	135	130	56	—	—	—	**1.053**
12	—	—	26	78	85	18	21	—	—	—	**449**
—	—	—	20	34	71	61	13	—	—	—	**371**
—	—	—	34	29	37	36	—	—	—	—	**200**
12	—	—	17	11	23	7	9	—	—	—	**79**
—	—	—	24	—	9	—	25	—	—	—	**72**
—	—	—	45	56	52	10	—	—	—	—	**233**
664	**1.121**	**944**	**209**	**1.858**	**2.169**	**966**	**3.218**	**401**	**394**	**102**	**27.617**
broj											
3·17	0·45	2·01	—	1·56	0·65	1·97	1·50	1·25	—	6·86	**1·04**
55·92	57·36	76·06	4·78	26·59	26·19	19·25	49·00	64·59	59·65	93·14	**41·40**
25·15	26·12	11·08	8·62	27·72	25·73	23·50	27·60	26·94	38·07	—	**26·79**
6·63	11·60	8·57	3·35	14·85	19·22	17·70	12·96	4·73	—	—	**14·14**
1·81	4·47	1·28	8·83	11·09	9·22	10·46	5·10	2·49	2·28	—	**7·73**
5·71	—	—	—	7·00	6·22	18·46	1·74	—	—	—	**3·82**
1·81	—	—	12·44	4·20	3·92	1·86	0·66	—	—	—	**1·63**
—	—	—	9·57	1·83	3·27	6·31	0·40	—	—	—	**1·34**
—	—	—	16·27	1·56	1·71	3·73	—	—	—	—	**0·72**
1·80	—	—	8·13	0·59	1·06	0·72	0·27	—	—	—	**0·29**
—	—	—	11·48	—	0·42	—	0·77	—	—	—	**0·26**
—	—	—	21·53	3·01	2·39	1·04	—	—	—	—	**0·84**
100	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Digitized by Google

onih, koji stanuju u stanovih s jednom sobom. U ovom skupu stanova stanuje najveći postotak žiteljstva, po prilici jedna trećina, u kotaru IV., V. i VI. t. j. u priedjelu, koji se proteže preko Petrinjske ulice, Nove vesi, Vlaške ulice te pobočnih ulica. Što se tiče onoga diela žiteljstva, koji stanuje u stanovih s tri sobe, to u nijednom kraju grada u takovih stanovih ne stanuje niti jedna trećina svih stanovnika. Najveći postotak (27·31%) takovih stanovnika imaju ulice, koje su na iztočnoj strani Zrinovca t. j. u kotaru VIII.; u pet kotara stanuje u takovih stanovih 15—20%, u šest 10—15%, u tri 5—10%, a u dva izpod 5% svih stanovnika, dočim u dva kotara takovih stanova niti ne ima.

Razmjerno najpovoljnije je razvrstano žiteljstvo po stanovih na Kaptolu (kotar XIII.) i u priedjelu, koji se prostire izmedju Zrinskoga i Jelačićeva trga, te Duge ulice s jedne, a Demetrove, Mesničke i Frankopanske ulice te Sajmišta s druge strane (kot. VII. do IX. i XIV.—XVI.) U ovom dielu grada, koji sačinjava tako rekuć njegovu jezgru, stanuje žiteljstvo svake vrsti zvanja i zanimanja i najraznovrstnijih imovinskih odnošaja; u tom je priedjelu, kako već na drugom mjestu naglasih, najveći broj i srednjih i velikih stanova, pak zato nije čudo, da je ovdje žiteljstvo po stanovih razdieljeno razmjernije nego li igdje drugdje u gradu. Ovdje ima žiteljstva, koje stanuje u svih stanbenih kategorijah; ovdje je najmanji postotak onih, koji stanuju u stanovih s jednom sobom, a najveći onih, koji stanuju u srednjih i u velikih stanovih. Ali kraj svega toga je i ovdje veoma velik postotak žiteljstva, koji boravi u malenih stanovih: on nadmašuje svagdje 60, a presiže gdjegdje i 78 postotaka; razmjerno je pako i ovdje vrlo malen onaj dio, koji živi u stanovih velikih. Samo na Kaptolu i u Ilici dolnjoj iznosi taj postotak preko deset postotaka (i to ondje 66·98%, a ovdje 11·8%), dočim nigdje drugdje ne dosiže tolik iznos. Što se napokon tiče srednjih stanova, to je u tom pogledu najpovoljniji položaj kotara VII. (Jelačićev trg, te ulice: Bregovita, Gundulićeva i Margaretska), jer 35·64% svih stanovnika stanuje u takovih stanovih, dočim se u drugih kotarih (VIII., IX. te XIV. do XVI.) izmedju 18 i 26% svega žiteljstva nalazi u stanovih srednjih sa četiri do šest soba. Kao što kod razdjelbe stanova tako je i kod razdjelbe žiteljstva po stanovih iznimkom kotar XIII. t j. Kaptol, tu stanuje 66·98% stanovnika u velikih stanovih s preko šest soba, 16·27% u srednjih, a 16·75% u malenih stanovih.

Digitized by Google

Ne ima dvojbe, da o razdjelbi žiteljstva po stanovih u veliko odlučuje i sama razdjelba stanova, te da usljed toga postoji velika suvislost izmedju podataka skrižaljke br. I. i II., te broj VI. i VII.; pak ako u spomenutih skrižaljkah postotni razmjer nije jednak, kriva je tome okolnost ona, što u svih stanovih nije jednaka tako zvana gustoća stanovnika, na koju ću se umah obazrieti, samo neka mi bude prosto prije priobćiti, kako žiteljstvo naših gradova stanuje pogledom na razdjelbu stanova u visinu. O tom nas ubavješćuje sliedeća skrižaljka br. VIII.

VIII.

a) Absolutni broj.

Od ukupnoga broja ukućana bilo ih je	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
u podrumu	217	15	17	52
rasi zemlje	15.652	9.117	16.995	10 654
u polukatu	148	97	55	—
u I. katu	6.529	803	796	774
u II. „	1.284	104	104	22
u III. „	44	—	—	—
na tahižju	2.468	45	22	28
u više katova	1.275	382	348	127
Ukupno	27 617	10 563	18.347	11.657

b) Relativni broj,

Od ukupnoga broja ukućana bilo ih je	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
u podrumu	0·79	0·14	0·08	0·45
rasi zemlje	56·67	86 31	92 65	91·39
u polukatu	0 54	0 92	0.29	—
u I. katu	23·64	7·60	4·34	6·65
u II. „	4·65	0·98	0·63	0·19
u III. „	0·16	—	—	—
na tahižju	8·94	0·43	0.12	0 24
u više katova	4 61	3 62	1·89	1·08
Ukupno	100	100	100	100

Tko prispodobi podatke ove skrižaljke s onim što ih spomenuh u skrižaljci br. III., a navlastito tko u obzir uzme u njih navedene relativne brojeve, taj će na prvi mah razabrati, da razdjelba žiteljstva prema položaju stanova u visini visi malo ne posve o razdjelbi samih stanova u tom pravcu, te se uslied toga prilično sudara postotak ovoga posljednjega pojava s onim prvim. Radi velikoga broja prizemnih stanova stanuje u Zagrebu preko polovine, a u ostala tri grada oko devet desetina svega žiteljstva u stanovih prizemnih, dočim u prvom katu u Zagrebu stanuje jedva oko 24%, a u ni jednom drugom gradu niti 8%, u Osieku pače niti 5%. U tako zvanih abnormalnih stanovih nalazi se razmjerno veoma malen broj stanovnika, osobito ako uzmemo u obzir druge velike gradove. Tako ne stanuje u Zagrebu niti jedan, a u ostalih gradovih niti pol postotka žiteljstva u stanovih podrumskih, dočim je u ostalih velikih europskih gradovih na hiljade ljudi stisnuto u takove stanove; tako n. pr. u Berlinu preko 100.000 ljudi ili

Digitized by Google

9·2% svega žiteljstva, u Hamburgu 24.891 ili 6·1%, u Vratislavi 10.000 ili 3·8%, u Lipskom 2.500 ili 3%, u Pešti preko 30.000 ili 8·89% itd. U Zagrebu iznosi broj takovoga žiteljstva nešto preko 200, u Zemunu oko 50, a u ostala dva grada niti 20 žitelja. Veći je broj onih stanovnika, koji stanuju na nahižju: u Zagrebu blizu 1.300 ili 4·61%, u Varaždinu malo ne 400 ili 3·62%, u Osieku blizu 350 ili 1·89%, a u Zemunu 127 ili 1·08%. Istina je doduše, da s gledišta zdravstvenoga ovi stanovi daleko nadkriljuju one u podrumu, ali je svakako u interesu žiteljstva, da ono što manje u njih stanuje, jer je u veliko izvrgnuto nepogodam koli zime toli vrućine. Razumieva se medjutim po sebi, da poput drugih gradova postoji velika razlika i u pojedinih priedjelih grada Zagreba obzirom na stanovanje žiteljstva prema razdjelbi stanova u visinu, kao što to dokazuje skrižaljka br. IX. (Vidi str. 202 i 203.)

Ja spominjem tu skrižaljku medjutim samo sbog podpunosti same radnje, a čitatelju prepuštam, da izvodi sve dalje posljedice imenito u savezu sa skrižaljkom br. V., jer kao što već naglasih, stanovanje žiteljstva obzirom na položaj stanova u visinu visi poglavito o razdjelbi samih stanova u tom pravcu.

Zanimivo i veoma poučno je razgledati, kako je u tako zvanih malenih stanovih prema njihovomu položaju u visinu razdieljeno žiteljstvo pojedinih naših gradova. U tom obziru upućuju nas podatci u skrižaljci br. X. (Vidi str. 204 i 205.)

Prispodobimo li podatke u ovoj skrižaljci s podatci navedenimi u skrižaljci br. VIII., to vidimo, kako sve ono žiteljstvo, koje stanuje u stanovih podrumskih ili na nahižju, zauzimlje tako zvane male stanove i to ponajviše one s jednom sobom. U podrumskih stanovih ova se okolnost toliko ne opaža, jer je broj žiteljstva, koje stanuje u takovih stanovih razmjerno dosta malen; samo u Zagrebu je taj broj nešto veći, a ovdje stanuje u stanu s jednom sobom 59% svih onih, koji se nalaze u podrumskih stanovih. Isto je tako u Varaždinu, Osieku i Zemunu malen broj stanovnika, koji stanuju na nahižju; u Zagrebu je medjutim taj broj dosta velik, a od toga broja stanuje ih 82·2% t. j. 2.015 u stanu samo s jednom sobom.

U većoj mjer prikazuje se ta razlika kod onoga diela žiteljstva, koje stanuje u ostalih stanovih, navlastito u stanovih prizemnih. Preko devet desetina svih stanovnika, i to: u Zagrebu 91·9%, u Varaždinu 94·9%, u Osieku 91·2%, a u Zemunu 93·9%, koji stanuju pri zemlji, nastanjeno je u malenih stanovih; a što je naj-

Digitized by Google

gore od svih onih žitelja, koji stanuju u tih malenih stanovih, preko polovine njih stanuje samo u jednoj sobi, i to u Zagrebu 52·4%, u Varaždinu 63·7%, u Osieku 55·1%, a u Zemunu 55·3%. I u prvom katu stanuje veći dio žiteljstva u malenih stanovih: u Zagrebu 72·3%, u Varaždinu 55·8%, u Osieku 56·8%, a u Zemunu 54·6%; ali postotak onih, koji stanuju samo u jednoj sobi nije niti iz daleka onolik, kao što kod stanova prizemnih. Od svih bo onih, koji su stanovali u I. katu, i to u malenih stanovih, stanovalo ih je samo u jednoj sobi: u Zagrebu 33·9%, u Varaždinu 29·4%, u Osieku 20·5%, a u Zemunu 25·3%. Ali niti u II. katu ne nalazimo većega postotka žiteljstva, koje bi stanovalo u stanovih većih; nu jer je u obće broj stanovnika, koji stanuju u II. katu, osim Zagreba, veoma malen, pripomenuti ću samo, da u Zagrebu 65·4% svih stanovnika stanujućih u II. katu, stanuje u malenih stanovih, nu ipak se ovdje ističe ta razlikost, da ih samo 8·8% stanuje s jednom sobom. Samo kod onih stanova, koji se protežu preko više spratova presiže, kao što je i posve naravno, broj onih stanovnika, koji stanuju u većih stanovih; postotak njihov napram cielokupnomu žiteljstvu stanujućem u više katova iznosi u Zagrebu 79%, Varaždinu 88·5%, Osieku 95·4% i Zemunu 59·1%.

Prispodobimo li sada, kako je po stanovih prema njihovoj razdjelbi u visinu razdjeljeno žiteljstvo u malenih, a kako u većih stanovih, pokazati će nam se zamašna razlika; jer dok n. pr. od ukupnoga žiteljstva prve kategorije stanuje u stanovih prizemnih u Zagrebu 62·49%, u Varaždinu 92·89%, u Osieku 96·5%, i u Zemunu 94·63%: stanuje od žiteljstva, nalazećega se po stanovih većih, pri zemlji u Zagrebu 27·56%, u Varaždinu 36·99%, u Osieku 65·28% i u Zemunu 59·85%. U prvom katu naproti stanuje od ukupnoga ziteljstva prve kategorije u Zagrebu 20·5%, u Varaždinu 4·8%, u Osieku 2·8% i u Zemunu 4%, dočim je od stanovnika većih stanova nastanjeno u I. katu u Zagrebu 39·36%, u Varaždinu 28·71%, u Osieku 15·12% i u Zemunu 32·32%. Napokon je po stanovih, koji se protežu po više spratova, nastanjeno od žiteljstva većih stanova: u Zagrebu 21·89%, u Varaždinu 27·34%, u Osieku 14·59% i u Zemunu 6·91%, dočim se od žiteljstva malenih stanova u ovom skupu stanova nalazi u Zagrebu 1.16%, u Varaždinu 0·47%, u Osieku 0·1%, a u Zemunu 0·49%. Svi ovi podatci a napose oni u skrižaljci br. X. potvrdjuju nam ponovno već iztaknuto pravilo, da je sirotinja upućena ponajviše na stanove prizemne, a u koliko se ne može smje-

Digitized by Google

IX.

Od ukupnoga broja ukućana stanovalo ih je	Kotari grada								
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
a) **Absolutni**									
u podrumu .	—	5	42	5	7	10	3	29	22
razi zemlje .	912	355	1.078	1.609	1.135	1.122	371	925	1.177
u polu-katu .	—	—	—	54	—	15	11	30	—
u I. katu .	—	60	887	741	170	367	488	753	424
u II. „ .	—	—	63	4	—	19	133	455	112
u III. „ .	—	—	—	—	—	—	5	23	—
na nahižju .	3	35	255	232	142	241	32	86	268
u više katova	22	50	112	129	78	57	62	82	74
Ukupno .	**937**	**505**	**2.432**	**2.774**	**1.532**	**1.831**	**1.100**	**2.383**	**2.077**
b) **Relativni**									
u podrumu .	—	0·99	1·73	0·18	0·46	0·54	0·27	1·22	1·06
razi zemlje .	97·33	70·30	44·12	58·00	74·09	61·28	33·73	38·82	56·67
u polu-katu .	—	—	—	1·95	—	0·82	1·00	1·26	—
u I. katu .	—	11·88	36·47	26·71	11·10	20·04	43·91	31·59	20·41
u II. „ .	—	—	2·59	0·14	—	1·04	12·09	19·09	5·39
u III. „ .	—	—	—	—	—	—	0·45	0·96	—
na nahižju .	0·32	6·93	10·48	8·37	9·26	13·16	2·91	3·62	12·90
u više katova	2·35	9·90	4·61	4·65	5·09	3·12	5·64	3·44	3·57
Ukupno .	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Digitized by Google

IX.

Zagreba											Svota
I.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.	XX.	
broj											
—	12	7	—	19	24	—	32	—	—	—	217
559	699	786	27	881	951	368	1.811	395	394	102	15.652
—	9	—	—	15	—	3	11	—	—	—	148
20	193	65	8	535	728	374	721	—	—	—	6.529
—	25	—	—	119	108	148	98	—	—	—	1.284
—	—	—	—	11	—	5	—	—	—	—	44
85	170	79	—	122	156	55	507	—	—	—	2.468
—	13	7	174	156	202	13	38	6	—	—	1.275
664	**1.121**	**944**	**209**	**1.858**	**2.169**	**966**	**3.218**	**401**	**394**	**102**	**27.617**
broj											
—	1·07	0·74	—	1·02	1·11	—	0·99	—	—	—	0·79
84·19	62·35	83·26	12·92	47·42	43·84	38·10	56·28	98·50	100	100	56·67
—	0·80	—	—	0·81	—	0·30	0·34	—	—	—	0·54
3·01	17·23	6·89	3·83	28.79	33·56	38·72	22·41	—	—	—	23·64
—	2·23	—	—	6 40	4·98	15·32	3·05	—	—	—	4·65
—	—	—	—	0·59	—	0·52	—	—	—	—	0·16
12·80	15·16	8·87	—	6·57	7·19	5 69	15·75	—	—	—	8·94
—	1·16	0·74	83·25	8·40	9·32	1·35	1·18	1·50	—	—	4·61
100	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Digitized by Google

X.

Od ukupnoga broja ukućana stanovalo ih je	u stanu bez sobe za loženje				s 1 sobom za loženje				s 2 sobe	
	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin

X.

za loženje		s 8 sobe za loženje				S v o t a			
Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
b r o j									
5	5	18	—	—	—	217	15	17	52
5.116	3.656	2.007	773	1.840	815	14.384	8.660	15.510	10.004
1	—	41	15	9	—	115	43	14	—
148	144	1.243	161	205	172	4.718	448	452	423
5	3	376	24	19	3	840	72	41	12
—	—	6	—	—	—	21	—	—	—
—	14	66	—	—	—	2.453	45	22	28
4	26	153	19	12	26	265	44	16	52
5.279	3.848	3.905	992	2.085	1.016	23,016	9.327	16.072	10.571
b r o j									
0·09	0·13	0·33	—	—	—	0·95	0 16	0·11	0·49
96·91	95 01	51·39	77·92	88·25	80 22	62·49	92·89	96·50	94·63
0·02	—	1·05	1·51	0·43	—	0 50	0·46	0·09	—
2·81	3·74	31·84	16·23	9·83	16·93	20·50	4·80	2·81	4·00
0·09	0·08	9·63	2·42	0·91	0·29	3·65	0·77	0 25	0·12
—	—	0·15	—	—	—	0·09	—	—	—
—	0·36	1·69	—	—	—	10·66	0·48	0·14	0·27
0·08	0·68	3·92	1·92	0·58	2·56	1·16	0·47	0·10	0·49
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Digitized by Google

stiti u stanovih podrumskih na one u nahižju. Razumieva se medjutim po sebi, da se ovo pravilo ističe sad jače sad opet slabije prema tomu, koliko ima jednokatnih ili dvokatuih kuća u odnosnom gradu. To je razlog, zašto n. pr. u Zagrebu jedna petina svih stanovnika stanujućih u malenih stanovih stanuje u prvom katu, dočim u Osieku taj postotak ne iznosi ni 3%, naproti pako 65% osiečkih žitelja, stanujućih u velikih stanovih, stanuje pri zemlji.

Za prosuditi u punoj mjeri stanbene prilike, ne će medjutim biti dovoljno poznavati, niti same stanove, a niti samo žiteljstvo, koje u njih stanuje, već je od neobhodne nužde doznati: kako se žiteljstvo služi timi stanovi, a napose u kojem je razmjeru ono po njih razdieljeno. Da se uzmogne doznati ova posljednja okolnost, ili tako zvana gustoća stanovanja, bio bi bez dvojbe najtemeljitiji postupak onaj, kojim se nastoji proračunati kubična sadržina pojedinoga stana, te onda obzirom na broj ljudih, koji u njem stanuju, opredieliti koliko od te kubične sadržine dolazi na svakoga stanovnika. Da li se ovaj postupak u obće provesti dade, i ako da, kojim načinom, nije predmetom ove razprave, dosta je ako reknem, da naši podatci nisu prema tomu, te da se usljed toga na toj podlozi ne mogu prosuditi naše stanbene prilike. Isto tako ne možemo uporaviti ni onaj drugi način, po kojem bi se za svaki stan imala sračunati površina njegova, te opredieliti, koliko od te površine dolazi na svakog stanovnika; meni ne preostaje drugo nego uteći se najobičnijem načinu, te omjeriti broj stanovnika s jedne strane o broj samih stanova, a s druge o broj soba prikladnih za loženje.

Osvrnimo se ponajprije na prvu okolnost, te razgledajmo, koliko stanovnika u naših gradovih odsjekom dolazi na jedan stan

Učinimo li to, tada dolazimo do rezultata navedenoga u skrižaljci br. XI.

XI.

Stanovalo je odsjekom stanovnika u stanovih nalazećih se u	Zagreb	Varaždin	Osiek	Senj
podrumu	3·94	3·00	3·40	4·00
razi zemlje	4·19	4·42	3·99	4·12
polu katu	5·10	4·62	7·86	—
I. „	4·00	4·06	3·98	4·36
II. „	4·53	4·16	4·38	5·50
III. „	5·00	—	—	—
na nahižju	3·10	2·14	3·14	2·33
u više katova	8·38	7·79	8·09	6·68
Ukupno	4·13	4·44	4·01	4·15

Digitized by Google

Osječni broj stanovnika, koji stanuju u jednom stanu, prilično je jednak u naših gradovih; svagdje taj broj presiže 4 stanovnika. Razumieva se, da se faktični broj stanovnika u pojedinih stanovih razlikuje od ovoga prosjeka, te bi bilo nuždno prema toj razlici i razvrstati stanove, da se znade, koliko ih ima izpod a koliko iznad ovoga prosjeka; ali žalibože ne dopušta mi toga gradja, koju sam imao pri ruci. Iz ovih podataka razabiremo medjutim, da se pogledom na osječni broj stanovnika razlikuju stanovi prema svomu položaju u visinu. Najmanje stanovnika, i to izpod prosjeka, imadu stanovi u podrumu, na nahižju i u prvom katu; ali bi uslied toga svakako bilo pogrješno na tom temelju zaključivati na povoljnije stanbene prilike u tih priedjelih kuće, stanovi su bo ovi obsegom svojim veoma različiti. I malena komorica i čitav skup soba računaju se kao poseban stan. Čim je obitelj veća, tim dakako raste i gustoća stana; nu akoprem je velika razlika, da li se pojedina obitelj sbog siromaštva mora stiskati u malen stan pak ne imao on više od jedne sobe, ili da li joj sredstva dopuštaju, širiti se po većih stanovih, a uzroci su drugi, s kojih ona toga ne čini. Svakako će biti normalan pojav, da veće obitelji nastoje za većim stanom, pak zato će u većem stanu redovito biti i gustoća veća. Gdje u malenih stanovih više stanovnika dolazi na jeđan stan nego li u stanovih većih, tamo postoje svakako izvanredni stanbeni odnošaji, koji zaslužuju osobitu pozornost i zokonarstva i uprave.

U nas hvala bogu takovih izvanrednih pojava, barem u većoj mjeri, još ne ima, pak zato i biva, da je u onih priedjelih, gdje je veći broj malenih stanova, i gustoća obzirom na stanove manja i opet obratno, te da je upravo uslied toga gustoća žiteljstva veća u stanovih većih, a manja u stanovih manjih. Tako se računa odsjekom na jedan veći stan: u Zagrebu 7·15, u Varaždinu 6·78, u Osieku 6·83 i u Zemunu 6·57 st., naproti se broji na pojedini mali stan: u Zagrebu 3·81, u Varaždinu 4·24, u Osieku 3·79 i u Zemunu 3·10 stan. Što više, ako ove malene stanove razdielimo u pojedine skupove, tada ćemo opaziti, kako je u stanovih s jednom sobom gustoća najmanja, te kako ona raste čim postaje stan veći. Tako se računa odsjekom na jedan stan sliedeći broj stanovnika u stanovih:

	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
s jednom sobom	3·18	3·96	3·27	3·43
s dvie sobe	4·49	4·95	4·50	4·79
s tri sobe	5·50	5·60	5·18	5·67

Digitized by Google

Istu ovu okolnost opažamo i kod većih sťanova, kako nam to kazuje skrižaljka br. XII. po kojoj je u najvećih stanovih gustoća stanovnika tri puta tolika kao što u stanovih najmanjih.

Nu na prvi mah opaziti će svatko, da ova gustoća stanova ne može nipošto biti dovoljnim mjerilom za prosuditi stanbene prilike žiteljstva; ta dosta je, kad se na temelju takove gustoće ne da prosuditi od kakovoga su obsega ti stanovi, te da li je žiteljstvo tih stanova stisnuto na malen prostor jedne sobe, ili da li se ono može širiti po prostranih sobah. Ovaj nedostatak nadoknaditi će donekle omjer broja stanovnika napram broju soba opredieljenih za stanovanje, kako ga navodimo u sliedećoj skrižaljci broj XII.

XII.

Od ukupnoga broja stanova bilo ih je	Odsjekom dolazi na 1 stan stanovnika				Odsjekom dolazi na 1 sobu za loženje stan.			
	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun	Zagreb	Varaždin	Osiek	Zemun
bez sobe za lož.	2·39	2·56	3·50	1·00	—	—	—	—
s 1 sobom	3·18	3·96	3·27	3·43	3·18	3·96	3·27	3·43
„ 2 „	4·49	4·95	4·50	4·79	2·24	2·47	2·25	2·39
„ 3 „	5·50	5·60	5·18	5·67	1·83	1·86	1·73	1·89
„ 4 „	6·16	6·17	6·38	5·86	1·54	1·54	1·59	1·46
„ 5 „	6·93	6·51	6·39	7·08	1·38	1·30	1·28	1·41
„ 6 „	7·24	6·90	7·54	7·30	1·20	1·15	1·26	1·21
„ 7 „	9·25	8·69	7·76	7·38	1·32	1·24	1·11	1·05
„ 8 „	9·09	8·75	7·33	8·75	1·13	1·09	0·92	1·09
„ 9 „	7·18	9·50	7·83	11·50	0·79	1·05	0·87	1·30
„ 10 „	10·28	13·00	7·20	7·00	1·03	1·30	0·72	0·70
preko 10 soba	12·26	13·33	17·40	—	—	—	—	—
Ukupno	4·13	4·44	4·01	4·15	1·95	2·88	1·85	2·24

Po podatcih navedenih u ovoj skrižaljci dolazimo do posve drugih rezultata nego li do onih, do kojih bi nas dovelo puko razmatranje broja stanova u omjeru prema broju stanovnika. Tu opažamo prije svega: kako je gustoća žiteljstva u stanovih u obratnom omjeru napram gustoći žiteljstva u sobah opredieljenih za stanovanje. Čim manje stanovnika odpada na pojedini stan, tim više na jednu sobu i obratno, a to sve zato, jer čim su manji stanovi, tim razmjerno veći broj ljudih u njih stanuje. Od gradova, koje uzeh razmatrati u ovoj razpravi, najviše je u svojih stanovih stisnuto žiteljstvo u Varaždinu i Zemunu, a manje u Zagrebu i

Digitized by Google

Osieku; jer dok je u obće u Zagrebu u 100 soba 195, a u Osieku 185, stanuje u Varaždinu u jednakom broju soba 288, a u Zemunu 224. Na temelju ovoga računa mora se svakako priznati, da je u stanovih naših gradova a napose u stanovih malenih, žiteljstvo u svom stanovanju odviše stisnuto.

Ne ima sumnje, da će oni stanovi biti i najzdraviji i po žiteljstvo najudobniji, u kojih svaki od stanovnika imade za sebe po jednu sobu; čim se veći broj žiteljstva pohvaliti može ovakovimi stanbenimi prilikami, tim su dakako stanbeni odnošaji povoljniji. Ali u naših gradovih ne samo da ne ima toga, već protivno, oni nisu daleko ni za drugimi velikimi europskimi gradovi, jer n. pr. stanuje u 100 soba prikladnih za loženje u Berlinu 213, u Hamburgu 191, u Vratislavi 242, u Draždjanih 199, u Lipskom 180, u Pešti 290 st. Tko misli, da se na temelju ovih odsječnih brojeva ne bi moglo uztvrditi, da je žiteljstvo naših gradova prenatrpano u svojih stanovih, taj neka samo dublje zaviri u sve do sada navedene podatke, pak će se morati žalibože uvjeriti o istinitosti ove tvrdnje.

Kao što sam već naglasio, najveći dio stanova zauzimlju maleni stanovi, a napose oni s jednom sobom: u tih stanovih stanuje razmjerno najveći dio žiteljstva, u njih stanuje odsjekom u svakih 100 soba prikladnih za loženje: u Zagrebu 318, Varaždinu 396 Osieku 327 i Zemunu 343 stanovnika; a malo ne čitava polovina žiteljstva (t. j. točno u Zagrebu 41·4%, u Varaždinu 53·9%, u Osieku 47·4% i u Zemunu 48·9%) stanuje tako stisnuto, da njih 3—4 borave u jednoj sobi. Uzmemo li sada još stanove s dvie sobe, u kojih stanuje dobra četvrtina žiteljstva (t. j. napose u Zagrebu 26·8%, u Varaždinu 22·3%, u Osieku 28·8% i u Zemunu 33%), te u kojih u 100 soba prikladnih za loženje ima poprieko više nego 224 stanovnika, to dolazimo do zaključka, da stanuje u Zagrebu 18.835 stan. ili 68·2% u 6837 soba, t. j. odsjekom u 100 soba 275 žitelja, u Varaždinu 8.053 stan. ili 75·2% u 2387 soba, t. j. odsjekom u 100 soba 337 st., u Osieku 13.973 st. ili 76·2% u 5003 sobe, t. j. odsjekom u 100 soba 279 st., te napokon u Zemunu 9.554 st. ili 81·9% u 3266 soba, t. j. odsjekom u 100 soba 292 st. Može se dakle punim pravom uzeti, da je dobrih sedam, a u Zemunu osam, desetina našega gradskoga žiteljstva u svom stanovanju dosta na tiesno nastanjeno, dočim je ostatak (t. j. u Zagrebu 8496 ili 30·7% st., u Varaždinu 2228 ili 21·1% st., u Osieku 4360 ili 23·6% st., a u Zemunu 2102 ili 18·1%) nastanjen tako,

Digitized by Google

da poprieko u 100 soba prikladnih za loženje stanuje u Zagrebu 115, u Varaždinu 172, u Osieku 89 a u Zemunu 108 st.

Ovi nam brojevi prikazuju, za koliko su povoljnije stanbene prilike onih, koji su sretni, da mogu stanovati u većih stanovih. Napose pako vidimo na temelju tih podataka, da su stanbene prilike u malenih stanovih s najviše dvie sobe najpovoljnije u Zagrebu, a najnepovoljnije u Varaždinu, dočim su stanovnici većih stanova u najboljem položaju u gradu Osieku, jer odsjekom njih 89 ima na dispoziciju 100 soba.

Ali i u svakom pojedinom gradu imade velikih razlika u stanbenih prilikah jednoga te istoga skupa stanova. Da iztaknem pogledom na omjer broja stanovnika napram broju soba, u kojih oni stanuju, *samo stanove s jednom sobom* i to obzirom na njihov položaj u visinu.

U tih stanovih opažamo, kako je razmjerno najjače stisnuto žiteljstvo u stanovih podrumskih i prizemnih. U onih prvih stanuje, sračunav odnosno žiteljstvo na 100 soba, u 100 soba odsjekom u Zagrebu 366, u Varaždinu 300, u Osieku 366 i u Zemunu 418 stan.; dočim u stanovih prizemnih ima u stotinu soba u Zagrebu 343, u Varaždinu 408, u Osieku 331, a u Zemunu 341 st. U daleko povoljnijem položaju jesu oni stanovnici ovoga skupa stanova, koji stanuju u prvom ili drugom katu ili pače na nahižju, jer od onih, koji su u prvom katu, stanuje u 100 soba odsjekom u Zagrebu 250, u Varaždinu 216, u Osieku 152 i u Zemunu 235 st.; a u drugom katu u Zagrebu 221, u Varaždinu 243, u Osieku 190, a u Zemunu 600 st. Velik broj stanovnika u Zemunu nije od zamašaja, jer postoji u cielom gradu samo jedan stan u drugom katu s jednom sobom, u kojem stanuje šest stanovnika. Uzmemo li još u obzir, da u stanovih s jednom sobom, koji se nalaze na nahižju, stanuje u 100 soba u Zagrebu 299, u Varaždinu 190, u Osieku 275, a u Zemunu 175 st.: vidimo i opet, u kako se nepovoljnih stanbenih prilikah nalazi imenito ono žiteljstvo, koje je upućeno na stanove podrumske i prizemne.

Što se napose tiče grada Zagreba i njegovih pojedinih priedjela obzirom na broj stanova napram broju stanovnika, koji u tih stanovih stanuju: to priobćujem odnosne podatke u skrižaljci br. XIII. I ovi podatci potvrdjuju već iztaknuto pravilo, po kojem je gustoća žiteljstva u stanovih većih veća nego li u stanovih manjih, te kako nam je i ovdje od neobhodne nužde svratiti pozornost na omjer broja stanovnika napram broju soba prikladnih za loženje. Obzirom

Digitized by Google

U stanovih	Odsjekom dolazi stanovnika na jedan stan u kotaru grada Zagreba																			Ukupno u Zagrebu
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.	XX.	
bez sobe za lož.	3·00	2·20	1·86	1·78	2·50	2·00	1·50	2·50	2·85	3·00	1·67	2·70	—	1·93	1·56	2·38	3·00	5·00	—	3·50	2·39
s 1 sob. za lož.	4·00	3·00	3·23	2·89	3·40	3·39	2·73	2·53	2·94	3·65	3·23	3·53	1·67	2·32	2·61	3·00	3·14	5·28	5·34	8·64	3·18
„ 2 „ „ „	6·30	4·51	5·00	4·53	4·92	5·00	4·68	4·13	4·25	5·00	5·14	4·40	3·60	3·68	3·93	4·30	4·29	7·71	10·71	—	4·26
„ 3 „ „ „	9·67	4·57	5·82	6·00	5·90	6·00	5·00	5·61	4·93	6·70	6·20	5·40	3·50	4·60	4·91	5·70	5·68	9·50	—	—	5·50
„ 4 „ „ „	9·00	7·80	6·00	6·36	8·33	6·67	6·86	6·53	7·50	4·00	6·25	12·00	8·00	5·00	5·56	6·31	6·83	10·00	9·00	—	6·16
„ 5 „ „ „	—	—	9·67	6·80	7·00	4·70	6·40	8·00	8·00	12·70	—	—	—	5·26	6·43	6·84	8·00	—	—	—	6·93
„ 6 „ „ „	5·00	6·00	6·00	7·00	6·50	7·00	7·70	7·70	7·75	12·00	—	—	6·50	7·00	7·08	9·00	7·00	—	—	—	7·24
„ 7 „ „ „	12·00	13·00	—	4·00	—	—	6·67	10·00	11·00	—	—	—	6·67	6·80	11·83	8·71	13·00	—	—	—	9·25
„ 8 „ „ „	—	17·00	—	—	—	—	—	7·00	9·50	—	—	—	8·50	7·25	7·40	18·00	—	—	—	—	9·09
„ 9 „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12·00	—	—	5·67	11·00	5·75	7·00	9·00	—	—	—	7·18
„ 10 „ „ „	—	—	—	—	—	14·00	—	—	—	—	—	—	6·00	—	9·00	—	25·00	—	—	—	10·28
preko 10 s. za lož.	—	—	11·00	20·00	14·00	—	—	14·00	—	—	—	—	9·00	14·00	13·00	10·00	—	—	—	—	12·26
Ukupno . .	4·80	3·82	3·92	3·93	4·19	4·11	4·51	4·57	4·08	4·34	3·89	3·74	5·65	3·58	4·00	4·80	3·93	6·00	6·68	7·90	4·13

Digitized by Google

na to ne ću ni potonje razmatrati podataka spomenutih u navedenoj skrižaljci; prepuštam svakomu, koga stvar zanima, da to sam učini, ja ću se osvrnuti samo na onaj posljednji omjer t. j. na omjer žiteljstva napram broju soba prikladnih za loženje.

Podjemo li u tom obziru s gledišta, da u jednoj sobi redovito ne bi smjela biti više od dva stanovnika, te da su najsgodniji oni stanovi, u kojih na svakoga žitelja dolazi barem po jedna soba, tada ćemo opaziti, kako u većem dielu grada odsjekom u 100 soba stanuje preko 200 st. t. j. preko dvie osobe u jednoj sobi. Pojedini priedjeli razlikuju se u tom obziru medjusobno dosta znatno jer se računa na 100 soba sliedeći broj stanovnika u kotaru

I.	315	VI.	245	XI.	256	XVI.	153
II.	212	VII.	157	XII.	287	XVII.	225
III	244	VIII.	152	XIII.	77	XVIII	382
IV.	194	IX.	182	XIV.	134	XIX.	481
V.	239	X.	254	XV.	146	XX.	443

Najnepovoljniji odnošaji postoje, kako se vidi po ovih podatcih, u onih priedjelih grada, u kojih stanuje žiteljstvo seljačko; tu je ponajviše 4 5 stanovnika u jednoj sobi, dakle takav broj, kakav ga nalazimo i u najvećih gradovih, gdje se stće stanovničtvo radničko; dapače pogledamo li samo stanove s jednom sobom, prikladnom za loženje, kakovih ponajviše ima u tih priedjelih, tada dolazimo do još nepovoljnijih pojava, iz kojih razabiremo, da u jednoj sobi redovito stanuje i preko pet, u kotaru XX. pače preko 8 stanovnika. Pak tko još pozna te stanove, taj se mora doista čuditi, kad vidi, da u priedeljih, u kojih stanuje preko 1800 stanovnika, koji obiluju mjestom i prostorom, te koji se nalaze u samom području grada Zagreba, da u tih priedjelih medju seljačtvom vladaju takovi odnošaji, kakovih nalazimo u zadnjih krajevih domovine Nješto bolji odnošaji nego li u tih pravo rekuć seoskih priedjelih grada Zagreba jesu u onih kotarih, u kojih se stiču ponajviše radnici, manji obrtnici i manji činovnici. To je osim Kaptola sav onaj dio grada, koji se stere na lievoj obali potoka Medveščaka, zatim Petrinjska ulica s pobočnimi ulicami, priedjel koji počimlje gornjom Ilicom i Frankopanskom ulicom, te se proteže dalje prema zapadu, dakle kotari III., V., VI., X—XII, XVII, a donekle i kotar IV; tu stanuju odsjekom u svakoj sobi dva do tri stanovnika, dapače može se reći, da ovo posljednje biva u većoj mjeri nego li ono prvo. Da je tomu tako, opaziti ćemo najjasnije, ako promotrimo stanove s jednom i s dvie sobe prikladne za loženje,

Digitized by Google

koji stanovi, kako već na drugom mjestu spomenuh, baš u tih priedjelih sačinjavaju preko osam desetina svih stanova U tih stanovih nastanjeno je žiteljstvo vrlo tiesno, jer nigdje ne stanuje u stotinu soba izpod 250, a ponajviše preko 300 stanovnika; poprieko se naime računa u ovih malenih stanovih na 100 soba sliedeći broj stanovnika u kotaru:

III.	294	V.	295	X.	320	XII.	326
IV.	257	VI.	297	XI.	300	XVII.	275

Kako nam pokazuju ovi brojevi, to je vrlo nepovoljno nastanjeno žiteljstvo u Radničkom dolu i Pantovčaku, jer na jednu sobu dolaze preko tri stanovnika, što više, ako uzmemo na oko samo stanove s jednom sobom, tada vidimo, da u njih odsjekom u 100 soba stanuju 353 st U obće pako opažamo, kako u svih spomenutih osam kotara u stanovih s jednom sobom svagdje u 100 soba stanuje daleko preko 300 žitelja; dapače na Savskoj cesti stisnuto je u taj broj soba 365 stan., dakle malo ne na svaku sobu 4 stan.

Povoljnije stanbene prilike postoje u središtu grada, napose na Jelačićevom i Zrinskom trgu, dolnjoj Ilici, gornjem gradu, akoprem i ovdje u stanovih s jednom sobom odsjekom stanuju više od dva stanovnika, dapače kako nas uvjeravaju odsječni brojevi, velik dio tih malenih stanova ima po tri i više stanara Najpovoljniji pojavi i u tom pravcu postoje i opet na Kaptolu, jer sračunav stanovnike toga kraja na 100 soba stanuje u njih samo 77 stanovnika

Ne treba medjutim zaboraviti, da nam svi ovi podatci prikazuju samo obćenitu sliku stanbenih prilika osnovanu na odsjeku, te da usljed toga u životu doista ima znamenitih razlika, koje se pokazuju u tom, što u pojedinom stanu i u pojedinoj sobi imade u istinu stranom manje a straaom opet više stanovnika nego li nam prikazuje osjek Te razlike od velike su znamenitosti i s gledišta zdravstvenoga i s gledišta socijalnoga; u njih se istom pravo vidi, kako su stanovi prenatrpani u pojedinih krajevih, te gdje treba pripomoći, da se tomu zlu doskoči. Ja ću pokušati u sliedećoj skrižaljki br. XIV. barem za grad Zagreb razložiti, do koje mjere u pojedinih konkretnih slučajevih siže gustoća stanovnika u pojedinih stanovih, te mi je samo žao, da ne imam gradje, kojom bi mogao to isto izvesti i za druge naše gradove.

Podatci ovi, što ih imam za grad Zagreb, pokazuju nam, da ima u svemu 4282 stana ili 64%, u kojih stanuje *manje;* a 2404 stana ili 36%, u kojih je *više* stanovnika, nego li dolazi poprieko za cio

Digitized by Google

Od ukupnoga broja stanova bilo ih je	Broj stanova u gradu Zagrebu, u kojih je stanovalo žitelja											Ukupni broj stanova	Ukupni broj stanovnika
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 i više		
bez sobe za loženje . .	35	42	18	14	8	1	—	—	—	—	1	119	286
s 1 sobom za loženje .	674	945	689	515	340	203	125	59	25	11	12	3.591	11.437
„ 2 „ „ „ .	80	255	320	269	235	153	124	68	53	29	37	1.623	7.398
„ 3 „ „ „ .	19	65	104	102	123	89	58	60	59	20	41	710	3.905
„ 4 „ „ „ .	6	19	26	35	46	47	39	36	27	14	35	330	2.134
„ 5 „ „ „ .	—	2	16	12	21	22	17	15	9	10	21	152	1.053
„ 6 „ „ „ .	—	2	1	3	12	8	9	10	4	3	10	62	449
„ 7 „ „ „ .	—	—	—	4	5	3	4	6	2	3	11	40	371
„ 8 „ „ „ .	—	—	2	3	2	3	1	2	2	1	6	22	200
„ 9 „ „ „ .	—	—	1	1	2	—	3	—	2	—	2	11	79
„ 10 „ „ „ .	—	—	—	1	1	1	—	—	2	—	2	7	72
preko 10 soba za lož. .	—	—	—	—	—	1	2	—	3	3	10	19	233
Svota . .	814	1.339	1.170	959	795	531	382	256	158	94	168	6.686	27.617

FR. VRBANIĆ.

Digitized by Google

grad (t. j. 4·13 st.). Ovaj pojav dobiva medjutim pravu svoju važnost istom onda, kad u obzir uzmemo žiteljstvo; učinimo li to, tada vidimo, da u onom većem broju stanova, u kojem je razmjer stanbeni povoljniji nego li je odsjekom za cieli grad, ne stanuju *niti dvie petine* cieloga gradskoga žiteljstva t. j. 10.838 stanov. ili 392·%, dočim u onom manjem broju stanova, gdje na svaki stan dolazi više od 4·13 st., stanuju preko tri petine cieloga gradskoga žiteljstva, naime 16.779 st. ili 60·80%. Nadalje razabiremo, da u 1609 stanova stanuje šest i više stanovnika, te da je *malo ne polovina stanovnika* t. j. njih 12.804 strpano u stanovih takovih, u *kojih ima šest i više stanovnika.*

Još jasnijimi ukazati će nam se ove prilike, ako se osvrnemo *na sobe* odredjene za stanovanje. Od ukupnoga broja soba prikladnih za loženje, nastanjeno je preko 7000 soba do odsjeka, što ga ustanovih za grad Zagreb t. j. *do* 2 stanovnika na sobu; u tih sobah stanuje 10.435 žitelja, *dočim u 4528 soba* stanuje *ukupno 16.896* stan.; dakle je preko šest desetina (61·8%) zagrebačkoga žiteljstva nastanjeno u sobah, gdje ih je smješteno *preko* dvojice. Može se punim pravom reći, da je ovaj dio žiteljstva još jedanput tako natrpan u svojih stanovih, kao što onaj prvi skup, jer dočim od navedenih 10.435 žitelja poprieko u jednoj sobi stanuje 1·42, stanuje ih od drugoga skupa malo ne četvorica t. j. 3·73.

Ako ovaj dio zagrebačkoga žiteljstva još točnije razgledamo u njegovih stanovih, dolazimo na temelju obračuna sračunanoga po gornjoj skrižaljci do zaključka, iz kojega razabiremo, da je bilo nastanjeno

s 3—4	st.	ukupno	3392	sob.	s cielokupnim	brojem od	9722 st.
„ 5—7	„	„	1029	„	„	„ „	5600 „
s preko 7	„	„	107	„	„	„ „	1574 „
			Ukupno 4528	soba	s cjelokupnim	brojem od	16.896 st.

Ovi brojevi ne prikazuju stanbenih prilika grada Zagreba u povoljnom svjetlu niti onda, kad bi se sprijateljili s nazorom, da su stanovi prenatrpani onda istom, kad u jednoj sobi stanuje preko pet stanovnika, jer i tada vidimo, da preko jedna četvrtina svega zagrebačkoga žiteljstva t. j. 7174 st. ili 26% stanuje tako nepovoljno, da ih petorica i više stanuje u jednoj sobi. Što više u Zagrebu ima 1228 žitelja t. j. 4·5%, koji stanuju po šestorica, 1375 st. t. j. malo ne 5%, koji stanuju po sedmorica, a 1574 st. t. j. nešto manje od 6%, koji stanuju više nego sedmorica u jednoj

Digitized by Google

sobi. U ovaj račun nisam medjutim ni uvrstio onih 286 st., koji su stanovali u stanovih, u kojih ni ne ima sobe prikladne za loženje; pa ipak kraj svega toga nalazimo u gradu Zagrebu takovih pojava u stanovanju, nad kakovimi se sgražaju u gradovih, koji su na glasu sbog prenatrpanosti stanova, jer ima i u nas ne dva, tri, nego na desetke stanova, gdje stanuje po 8, po 9, po 10, dapače i više ljudi u jednoj sobi. Pak još je pitanje, kakovi su to stanovi? Koja im je površina i koji kubični sadržaj?

Bilo bi ne samo zanimivo nego i koristno ove pojave razgledati po pojedinih priedjelih grada Zagreba, al i tu me prieči nedostatak gradje. Možebiti da nisu sve sobe, koje ovdje uzeh u račun, onako nabijene stanari, kako nam pokazuju ovi računi; jer često biva, da neki od stanara pojedinoga stana ne spavaju u sobi, nego u kuhinji, ako se ona nalazi u stanu, što imenito često biva kod služinčadi; ali ove okolnosti, jedva da su kadre promieniti obću sliku, u kojoj nam se prikazuju stanbene prilike naših gradova; dapače, u mnogom bismo došli do protivnih pojava, kad n. p. znamo, da takovi zakutci, u kojih često puta spavaju članovi pojedinoga kućanstva, ne imaju ni svjetla ni zraka, da su prepuni uzduha, koji je kadar pokvariti zdravlje i najčilijega čovjeka.

Do sada navedeni podatci o stanbenih prilikah naših gradova upoznali su nas barem donekle sa stanovi, s brojem soba i sa žiteljstvom koje ovdje stanuje; nu ne valja pri tom s vida pustiti još jednu okolnost od velike znamenitosti po udobnost stanovanja, a to je pitanje: kakovo je ono žiteljstvo, koje u tih stanovih stanuje, te da li se stanovi upotrebljuju li za stanovanje ili u obrtne svrhe? Svatko će na prvi mah uviditi, da nije svejedno, stanuju li u stanu samo članovi jedne obitelji, ili imade li tu ljudi, koji ne spadaju na obitelj, i ako da, kakovi su to ljudi? Ovo zajedničko stanovanje tudjih elemenata biva dakako različitim načinom prema tomu, da li su ti elementi služinčad, obrtni pomoćnici, ili podstanari, koji opet mogu stanovati u posebnih sobah ili zajedno u istoj sobi s tudjom obitelju. Ne ima dvojbe, da u malenih stanovih obitavaju ponajviše samo članovi jedne obitelji, da se u nešto većih stanovih njim pridružuje služinčad, dočim obrtnih pomoćnika nalazimo i kod jednih i kod drugih. Nadalje vidimo, kako kod većih stanova stanuju podstanari u posebnoj sobi, uslied česa se dakako stan za obitelj suzuje, dočim se kod malenih stanova nalaze takovi podstanari, koji iznajmljuju samo postelje, da mogu prespavati, a biva često puta kod malenih stanova, da se

Digitized by Google

obitelj stisne u kuhinju ili kakovu komoru, sobu pako iznajmljuje podstanaru. Žao mi je, da se ne mogu upustiti u potanje razlaganje upravo ovih okolnostih, koje bi bile od neizrecive važnosti po prosudjivanje socijalnoga elementa u našem gradskom životu, elementa, koji je od zamašnoga upliva na moralne pojave. U tom obziru neka mi bude dozvoljeno samo spomenuti, da od ukupnoga broja stanova ima takovih, u kojih stanuju samo članovi obitelji: u Zagrebu 3285 ili 49·13%, u Varaždinu 1.330 u ili 55·88%, u Osieku 3.163 ili 69·21%, i u Zemunu 2007 ili 71·47%, dočim je takovih stanova, gdje su članovi obitelji pomiešani s drugimi: u Zagrebu 3401 ili 50·87% u Varaždinu 1050 ili 44·12%, u Osieku 1407 ili 30·79% i u Zemunu 801 ili 28·53%. Što se pako tiče samoga žiteljstva, to ih je stanovalo u stanovih gdje su bili samo članovi obitelji: u Zagrebu 9820 ili 35·56%, u Varaždinu 4730 ili 44·78%, u Osieku 10·955 ili 59·71% a u Zemunu 7227 ili 61·98%; u stanovih pako, gdje je bilo i članova obitelji i ostalih stanovalo je: u Zagrebu 17.797 ili 64·44%, u Varaždinu 5833 ili 56·22%, u Osieku 7392 ili 40·29%, a u Zemunu 4430 ili 38·02%. Najnepovoljniji su pojavi, kako se vidi, u tom obziru u Zagrebu, gdje je polovina stanova nastanjena stanari, koji ne spadaju u istu obitelj, dočim samo nješto preko jedne trećine žiteljstva žive li u zajednici sa svojom obitelji. Dakako da se ovaj pojav u veliko ublažuje tim, što imade dosta velik broj stanova, u kojih uz obiteljske članove ima služinčadi, i to: u Zagrebu 1581, u Varaždinu 581, u Osieku 776 a u Zemunu 426; broj pako te služinčadi iznosi u Zagrebu 2343, u Varaždinu 873, u Osieku 1150 a u Zemunu 611; ali uza sve to se vidi, da se u veliko umanjuje udobnost za stanovanje uslied uticaja tudjih elemenata u život obiteljski.

Što se napokon tiče uporabe stanova u svrhe obrtne, to ova uporaba sama po sebi niti je dobra niti zla, ali može postati osobito ubitačnom onda, kada se obrtnik mora odreći posebne poslovnice, te obavljati svoj zanat ondje, gdje bi on i njegova obitelj morali dane boraviti. Da u naših gradovih ima i takovih stanova, to je stvar poznata, ali koliko ih je, o tim žalibože ne bih znao dati ubaviesti

Ja dovršujem ovu raspravu, kojom ako i nisam podpuno odkrio svih stanbenih prilika naših gradova, ali sam barem odgrnuo zavjesu, iza koje se vidi, da u tih stanbenih prilikah ima takovih pojava, kod kojih se već sada zaustaviti mora oko svakoga, tko ima srca

Digitized by Google

za svoje sugradjane i ljubavi za ovu zemlju. U stanbenih prilikah žiteljstva leži klica mnogomu dobru ali i mnogomu zlu. Ondje. gdje hiljade žitelja u uzkih, tamnih i vlažnih stanovih ne nalaze ništa drugoga nego li puko zaklonište proti nepogodam vremena, gdje neprijatan i nezdrav stan stanovnike odvraća od kućnoga praga, gdje iz biede i nevolje, pojedine obitelji prizivaju u i onako malene stanove podstanare, koji samo smetaju prijazni i ugodnosti obiteljskoga života — tamo nastaje pogibelj. da se podgrizu najnježnije obiteljske sveze, da se stvara klica gospodarskomu, fizičkomu i moralnomu razsulu. Uzroke takovim pojavom trebalo bi ugušiti u klici, a onaj, tko bi se latio toga zadatka, učinio bi veliku zadužbinu i svomu rodu i čovječanstvu. Ja se ne mogu na ovom mjestu upuštati u to, da razložim: kako bi se u nas dalo popraviti ono zlo, koje bez dvojbe postoji u naših stanbenih prilikah, samo ću naglasiti, kako je najpreča nužda, da se ponajprije s tim zlom dobro upoznamo, a to ćemo moći učiniti potankim izpitivanjem stanbenih prilika našega naroda; početak je učinjen prigodom popisa od g. 1880.: samo bi valjalo to djelo nastaviti.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednica odbora za izdavanje „starih pisaca hrvatskih“ od 26. listopada 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi: J. Jurković. dr. Fr. Marković i P. Budmani.

Predsjednik očituje, da je sazvao sjednicu, u kojoj se imade u oči ustanovljivanja akademijskoga proračuna za g. 1887. odrediti: da li se misli i buduće godine izdati jednaka knjiga starih pisaca, i jeda li je koji od njih priredjen za štampanje, pak spomenu, da imade gotov priepis pjesama neizdanoga i malo poznatoga Dubrovačkoga pjesnika Antuna Sassia iz druge polovice XVI stoljeća, učinjen pok. prof. S. Žepićem po rukopisu male braće u Dubrovniku. Poslie kratkoga viećanja odbor zaključi: a) da bi dobro bilo nastaviti izdanje „starih pisaca“, pak i buduće godine jednu knjigu izdati, b) neka se u tu knjigu uvrste spomenute pjesme A. Sassia, kojih će biti po prilici za 5 tiskanih tabaka, onda Petra Zoranića „Planine“, izdane god. 1569 u Mletcih, ali koje je izdanje tako riedko, da se može smatrati kano rukopis; za tim Savina Bendiševića Gučetića († 1603) drama Dalida po Ljud. Grottu, za koju imade rukopis u našoj akad. knjižnici, napokon ako bi trebalo izpuniti knjigu do 15 araka, još koji omanji pjesnik one dobe. Ovaj je svoj zaključak odbor stvorio vodjen željom akademije, da se izdaju pisci prije Gundulića i Palmotića, kojih su djela u akad. sborniku izašla. c) Redakcija ove knjige starih pisaca povjerava se akademiku P. Budmanu već i za to, što se on kano Dubrovčanin, poznavajuć potanko sve osebujnosti mjestnoga dubrovačkoga govora smatra za taj posao najprikladnijim.

Digitized by Google

Skupna sjednica od 31. listopada 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Š. Ljubić, A. Pavić, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, M. Valjavec, N. Nodilo, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Pravi član T. Smičiklas čitao je iz većega djela, koje kani izdati pod naslovom „Paleografija hrvatske glagolice" od 11. do 16. vieka, poglavje: o postanku i razvitku hrvatske glagolice; odlučeno, da, kada bude to djelo dovršeno, neka učini pr. čl. T. Smičiklas glede štampanja poseban predlog u razredu.

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u Starinah od dop. čl. dr. I. Crnčića 38 još nigdje objelodanjenih izprava, prepisanih iz rukopisa Blagoslova Bartola.

3.

U smislu §. 2. akademičkoga poslovnika zametnuto bi viećanje o novih u posljednjoj skupnoj sjednici predloženih članovih. Pošto nije bilo s nijedne strane glede vrstnoće predloženih lica bitnih prigovora, imaju se predložiti glavnoj skupštini za izbor.

4.

Visoka kr. zemaljska vlada odjel za bogoštovje i nastavu šalje izvještaj zemaljske blagajne o stanju duga za zajam od 5000 for. zakladi križevačke županije, koja je sada podunoma podmirena, te je preostatak od zakupnine akademijske kuće u Koprivnici od 158 for. 60 nov. stavljen u zakladu ove akademije. Uzeto na znanje i ravnanje.

5.

Preuzvišeni gospodin ban potvrdio je naknadno izbor M. Miličevića za dopisujućega člana u filologičko-historičkom razredu.

6.

Grobni spomenik, što je akademija za pokojnoga E. Koosa naručila, jur je na svoje mjesto postavljen.

7.

Leopoldinska akademija, erdeljsko družtvo za poznavanje zemlje i akademy of Sciences u St. Francisku prihvaćaju zamjenu akademijskih publikacija.

Digitized by Google

8.

Čitani su predlozi pojedinih razreda glede akademijskoga proračuna za 1887. god. a) razred filozofičko-pravoslovni javlja, da ne ima pripravljenih radnja, koje bi trebalo napose izdati — b) Odbor za izdavanje starih pisaca hrvatskih odlučio je u svojoj sjednici od 26. listopada (gl. zapisnik) da bi se buduće g dine izdala jedna knjiga Starih pisaca hrvatskih, naime pjesme Sassija, Zoranićeve „planine“, od Bendiševića Gučetića drama „Dalida“, i ako bi trebalo izpuniti knjigu od 15 štampanih araka, još koji omanji pjesnik one dobe, a redakcija ove knjige povjeren je pr. čl. P. Budmanu. — c) Matematično-prirodoslovni razred predlaže (gl. zapisnik od 29. listop.), da se za Faunu od pr. čl. Sp. Brusine stavi u proračun za g. 1887 vrh 1500 for. od prošle godine još 800 for. Budući da u zapisniku istoga razreda nije sve sadržano, što bi razred imao odlučiti prije štampanja Brusinine faune, zaključeno bi, da bi se matem.-prirodosl. razred još jednom sastao i popunio predloženi zapisnik, koji će služiti financijalnomu odboru za podlogu kod sastavljanja proračuna.

d) Pr. čl. P. Budmani predlaže, da bi se u proračun buduće godine uvrstilo preko jedne svezke rječnika još trošak za 9 štampanih araka rječnika; jer da njemu preostaje toliko vremena, preko jedne svezke još 9 araka izraditi. Ovaj bi predlog jednoglasno prihvaćen.

Svi ovi predlozi upućuju se na odbor za proračun, da jih uvaži kod sastavljanja proračuna za 1887 godinu.

Sjednica filosofičko-pravoslovnoga razreda od 17. studenoga 1886.

Predstojnik: *Dr. P. Muhić; članovi razreda: J. Jurković, dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. Gj. Pilar, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo, dr. Gj. Janeček, T. Smičiklas, a dr. P. Matković kano tajnik.*

1.

Pravi član dr. Fr. Marković čita razpravu: o etičkom sadržaju narodnih poslovica, odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Predložena bi razprava od dra. Gj. Arnolda „Zadnja bića“, odlučeno da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

Glavna skupština od 21. studenoga 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, Lj. Vukotinović. J. Jurković, A. Pavić, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček i tajnici dr. Šulek i dr. P. Matković.

1.

Proračun za 1887. godinu, ustanovljen prema §. 15 „pravila“ i §. 33 poslovnika akademijskom upravom i financijalnim odborom, bi pročitan i uzet u pretres.

Tajnik dr. P. Matković čita proračun od stavke do stavke, koje su i prihvaćene do jedne stavke o akademijskom riečniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, kod koje tražio je pr. čl. P. Budmani, da se uvrsti u proračun još trošak za devet štampanih araka, dakle u svem za 24 štampana arka, kako je to predložio u posljednjoj skupnoj sjednici; te ujedno izjavi, da kod stavke o rječniku neće glasovati. O tom predlogu zametnula se podulja razprava, a izmedju raznih predloga, prihvaćen bi napokon ovaj: da se u proračunu prenese stavka od 900 for., namienjena izdanju „Starih pisaca hrvatskih“, na akademijski riečnik, te da se ove godine „Stari pisci“ ne bi izdali. Ujedno bi odobren predlog proračunskoga odbora, da ako koja od navedenih knjiga, imajućih se štampati 1887 god., ne bude u smislu zaključka glavne skupštine od 16. prosinca god. 1885 do konca travnja god. 1887. u rukopisu posve gotova i za štampu predana, akademija će odrediti, da se za dotičnu svotu izdaju „Stari pisci“ i upotriebi za troškove oko sgrade i za vezanje knjiga. Tim je prihvaćen predloženi proračun za 1887. god.

2.

Zatim pristupi se k izboru (u smislu §. 2. poslovnika) novo predloženih članova. Svih skupa je glasovalo 18 članova, a izabrani su

a) za počastnoga člana Ivan Kukuljević Sakcinski.

b) za pravoga člana u razredu filosofičko-juridičkom dr. Fran Vrbanić;

c) za dopisujućega člana u razredu filologičko-historičkom dr. Tomo Maretić.

Digitized by Google

Svečana sjednica od 25. studenoga 1886.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G. Janeček; dopisujući članovi: R. Lopašić, dr. M. Kišpatić, a tajnici dr. B. Šulek i dr. P. Matković.

1.

Predsjednik čita svečano slovo, zatim pročita izvod pozdrava preuzvišenoga g. pokrovitelja, koji će se pozdrav štampati cio sa svečanom sjednicom.

2.

Tajnik dr. P. Matković čita izvještaj o radu akademije za minule akademijske godine.

2.

Pravi član dr. G. Janeček čita svoju razpravu o sastavu tvari.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 15. prosinca 1886.

Predstojnik dr. Fr. Rački; poč. čl. I. Kukuljević; članovi razreda: M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić; dop. čl. R. Lopašić, drugih razreda: dr. P. Muhić, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački predloži izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putu g. 1610. po Arbanaškoj i Srbiji; odlučeno, da se štampa u Starinah.

2.

Predloženi su listovi Rafaela Levakovića od g. 1641. o njegovu djelovanju medju hrvatskimi Vlasi, a priobćuje ih o. E. Fermendžiu: odlučeno, da se štampaju u Starinah.

3.

Predloženi su od Marka Dragovića iz Cetinja prilozi za historiju Crne Gore: odlučeno, da se štampa u Starinah.

4.

Predložen bi od dr. G. Polívke u Pragu podnesak o bugarskom četveroevangjelju u biblioteci češkoga muzeja: odlučeno, da se štampa u Starinah.

Digitized by Google

5.

Predloženi su spomenici za bitku kod Siska od 22. lipnja 1593, a priobćuje ih P. Radić: odlučeno, da se štampaju u Starinah.

Skupna sjednica od 2. siečnja 1887.

Predsjednik dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Š. Ljubić, A. Veber, Lj. Vukotinović, J. Jurković, S. Brusina, A. Pavić, dr. G. Pilar, dr. F. Marković, M. Valjavec, dr. F. Maixner, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, dr. K. Janeček, T. Smičiklas, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filosofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dr. Fr. Markovića o etičkom sadržaju narodnih poslovica. Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava prof. Gj. Arnolda zadnja bića.

2.

Odobrena bi odluka filologičko historičkoga razreda, da se štampaju u „Starinah" prilozi:

a) od pr čl. dr. Fr. Račkoga izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o putu g. 1610. po Arbanaskoj i Srbiji;

b) od o. E. Fermendžiua listovi Rata Levakovića od g. 1641. o njegovu djelovanju medju hrvatskimi Vlasi;

c) od M. Dragovića iz Cetinja prilozi za historiju Crnegore;

d) od dra G. Polivke docenta u Pragu podnesak o bugarskom četveroevangjelju u biblioteci českoga muzeja.

e) od P. Radića spomenici za bitku kod Siska od 22. lipnja 1593.

3

Razred filologičko-historički izabrao je za svoga predstojnika opet pr. čl. dr. Fr Račkoga, razred filozofičko-juridički dra. Fr. Markovića, a razred matematičko-prirodoslovni dra. Gj. Pilara.

4.

Gospoda novi članovi: Ivan Kukuljević Sakcinski, dr. Fr. Vrbanić i dr. T. Maretić zahvaljuju, što su izabrani članovi ove akademije.

5.

Akademijski odbori od minule godine, odobreni su i za ovu godinu, naime za financijalni odbor g. g. pravi članovi dr. K. Za-

Digitized by Google

hradnik i T. Smičiklas. U odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika g. g. pravi članovi dr. Fr. Rački, Š. Ljubić, dr. P. Matković, I. Tkalčić, N Nodilo, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić U odbor za izdavanje starih pisaca hrvatskih g.g. pr. čl. dr. Fr. Rački, J. Jurković, A. Pavić, dr. Fr. Marković i P. Budmani. U odbor za galeriju dr. Fr. Rački dr. Fr. Marković i dr. Fr. Maixner.

6.

Pošto su ovi tekući poslovi obavljeni, pročita tajnik odpis preuzvišenoga bana od 20. prosinca 1886 br. 5316/pr, kojim se akademiji javlja, da je Njegovo cesarsko i kraljevsko apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 1. prosinca 1886. izboru kanonika dra. Fr. Račkoga za predsjednika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu previšnju potvrdu uzkratiti. Uz to se akademija pozivlje, da u smislu svojih pravila pristupi k novomu izboru predsjednika.

Na to prihvati rieč odstupajući predsjednik, te probesjedi sliedeći govor:

Veleštovana gospodo akademici!

Poslije pročitanja ovoga visokoga odpisa polažem u vaše ruke čast predsjedničku, koju ste mi u glavnoj skupštini od 16 prosinca 1885. godine po sedmi put uzastopce podielili. Ako ste rado znati, kakovo me čuvstvo obuzimlje, kada se poslije razdobja od preko dvadeset godina dielim od predsjedničke stolice, naći ćete neizravan odgovor u mojoj izjavi, koju sam u besjedi izušćenoj u svečanoj sjednici dne 19. o. m. izrazio ovimi riečmi: „Dopustite mi, da sasvim otvoreno očitujem, kako bi meni, kada bi samo glas svojega čuvstva sliedio, više godilo, da me je odgovornost tom čašću skopčana minula. Nu nad glasom čuvstva priznajem zapoviest domoljubne dužnosti, u koje vršenju odgovornost gubi oštrinu; priznajem moć prijateljske volje, uz koju tereti se olakoćuju; priznajem zahtjeve svojega naprama ovomu učenomu zavodu dojakošnjega odnošaja. Naša se akademija nalazi još uviek u svojem prvom razvitku. Mi, koji smo joj kod kolievke stajali, koji smo ju na noge podigli, koji smo joj pravac dali, ne smijemo je ni za trenutak ostaviti, zahtievale se od nas bud kakove žrtve“ (Rad, LXXVII, 204).

Sa predsjedničke stolice silazim, gospodo akademici! praćen onim čuvstvom zadovoljstva, kojega nije podoban poremetiti gubitak bud

Digitized by Google

i najdragocjenije stvari, koju srdce moje žudilo; praćen osjećajem onoga mira i pokoja, koji daje saviest o izpunjenih dužnostih; praćen osvjedočenjem, da sam prema svojim silam zadovoljio Vašemu u moju osobu tolikimi izbori zasvjedočenu pouzdanju; praćen uvjerenjem, da će i odsele poslovi naše akademije jednakim tokom teći, da će se i na dalje njezina znanstvena radnja u prokušanom dvadesetgodišnjem pravcu i duhu razvijati, i da će nas u natjecanju oko narodnje prosvjete dojakošnja bratska sloga i ljubav podupirati.

A koji je taj pravac, taj duh, koji je našu akademiju kroz ova dva decenija vodio?

Ja sam odmah u početku, u prvoj besjedi u prvoj svečanoj sjednici, kojom je akademija dne 28. srpnja 1867. godine uz neobično oduševljenje i učešće svečano otvorena, zadatak njezin u kratko ovimi riečmi označio: „Naša će si akademija prisvojiti svaki napredak znanosti, izvojevao se on ma u kojoj zemlji, ma u kojega naroda. U tom smislu bit će akademija zavodom kosmopolitskim. Ali napredak znanosti, posljedke inostranih iztraživanja ona će uporaviti na naš narod, na zemlju našu. A osim toga ona će naš narod i našu zemlju učiniti predmetom svojih posebnih učenih iztraživanja. U tom smjeru biti će akademija zavodom jugoslavenskim, kojim se imenom pred svietom ponosi.... Misao, koja je jugoslavensku akademiju osnovala, jest ta: da bude ognjištem književne radnje južnih Slovjena... Ova misao, sjedinjujuća jugoslavenska plemena, voditi će sveudilj našu akademiju poput ognjena stupa u toj pustinji, te će ju čuvati od zablude, obmane i obsjene Imajuć akademija pred očima književno jedinstvo slovjenskoga juga pomnjivo će podjedno paziti na razvitak i napredak ostalih slovjenskih književnosti, imenito ruske, poljske i češke. Ona bo je uvjerena, da će samo književna uzajamnost slovjenska izhoditi ogromnomu narodu slovjenskomu i njegovim granam dično mjesto u kulturnoj povjesti naroda romanskih i germanskih. Ovo je smjer, kojim misli poći naša akademija u svojem djelovanju književnom; ovo je, kano što se veli, njezin program.“ (Rad I, 51).

Ovako sam prije malo ne dvadeset godina nacrtao zadatak naše akademije; ovakav joj odmjerio položaj u prosvjetnom životu našega naroda. Ova misao nalazi se izražena takodjer u njezinih pravilih, u ustavu njezinom. Ova misao bijaše glavnim pokretačem našega književnoga prieporoda, bijaše zviezda predhodnica svim našim vodjam na polju prosvjete poslije 1835. godine. Ova misao uzkrs-

Digitized by Google

nula je ne samo hrvatski narod nego i druge suplemenike njegove na nov život, i ostala jim zalogom sretnije budućnosti.

Kada sam ovako označio bio zadatak naše akademije, nisam se prevario. Radošću potvrdjujem, da se je nada moja i vaša, predvidjenje moje i vaše podpunoma izpunilo; da je onaj program u velikom dielu postao istinom.

Prije dvadeset godina moglo je biti tajnom, kojom će stazom naša akademija na polju znanosti i književnosti stupati. Sada nije to više nikakovom tajnom. Njezina radnja otvorena je u preko poldrugoj stotini obielodanjenih knjiga, ne samo učenomu svietu, nego i svakomu, koji se njezinom djelatnošću zanima. Svaki imade priliku proučiti ne samo znanstvene resultate, koji su u onih radnjah položeni, nego i smjer i duh, kojim je mrtvo slovo oživljeno. Svaki nas može mirnom dušom pozvati ne samo Hrvata i Srba, ne samo Slovjena, nego i književnika budi koje narodnosti, u koliko razumije jezik, neka slobodno prolista onaj cieli red knjiga, pak proučivši je neka sdušno kaže: nije li naša akademija tečajem ovih svojih dvaju decenija svojemu programu, koji joj je odobrenimi pravili odsječen, u svem i svačem vjerna ostala?

Može se pojedinim radnjam našim sa znanstvenoga gledišta prigovoriti; ali smjeru i duhu znanstvene i književne djelatnosti našega cjelokupnoga zavoda opravdana prigovora s gledišta zadatka njegova ne može biti, pak mu sbilja kod nadležnih sudija i neima. Naša je akademija osnovana, da ponajprije hrvatskomu narodu služi, da izpituje njegov jezik, njegovo biće u svih pravcih, njegovu poviest, pravo i književnost, domovine njegove prirodne odnošaje. A posvećujući znanstven rad hrvatskomu narodu upućena je ne samo pravili, nego i znanošću, nego i znanstvenom metodom, na jezik, na biće, na poviest, na pravo, na književnost, na zavičaj srodnih mu plemena velikoga slovjenskoga roda.

Ovomu smjeru i radu naše akademije može se i mora radovati sveobća znanost, jer ona nije ništa drugo nego rieka ljudskoga uma, koja postaje iz potoka, što no joj pritiču koli od pojedinih grana čovječega znanja toli od privrjede pojedinih dielova čovječanstva. Ovomu smjeru i radu naše akademije može se i mora radovati svaki čovjekoljub, jer pripomaže odgajanju i usavršivanju jednoga naroda, koji si je riekami svoje dragocjene krvi kroz stoljeća u neprekidnoj borbi stekao za kršćansku civilizaciju neuvehlih zasluga.

*

Digitized by Google

Tko bi se dakle zazorom i nenavisti mogao osvrnuti na rad i smjer naše akademije? Jedino samoživac, bio on u osobi ili u narodu oličen, koji smatrajući naš hrvatski narod samo gradjom za tudje tvorbe nazire u prosvjetnom radu i smjeru našega zavoda ne malenu duševnu zaprjeku svojim nečistim osnovam, dobro znajući, da su prosvjetni zavodi budioci narodne sviesti, zagovornici narodnih prava, proroci narodne budućnosti, te da je svaki i pojedini zastupnik znanosti, ako pravi zadatak znanosti shvaća, ujedno braniteljem idealnih ciljeva svojega naroda. „Svaki akademik — dobro je kazao predsjednik magjarske akademije gr. Emil Dessewffy u svečanoj akademičkoj besjedi godine 1858. — neka bude ne samo učitelj znanosti nego u isto vrieme i stražar narodnosti.“ A umni Francez P. Didon pravo veli: „Ne ima naroda u povjesti, koji ne bi dužan bio svoju slavu veličini ideala, za kojim je dugo težio, koji je gorljivo prosliedio. Taj ideal je duša zemlje. Narodi izumiru, kada jih ta duša ostavlja. Započimaju pako nov razvitak, kada se pokrenu prema ideji. Narodna ideja, u početku od nekoliko jasno gledajućih i zanosnih duhova predvidjena, nadahnjuje pjesnike, koji ju u uznositih pjesmah prenose u narod i leži dugo u možgjanih ljudi od akcije, a kada dozrije, zapovieda samim dogodjajem, stiče pobjede, i postaje znamenitim činom u životu čovječanstva. Ideja stvara čine, ideal vlada realnošću, velika ciel zamišljena pokreće sve što misli i radi.“

Ako je akademija naša na polju prosvjete, u životu našega naroda, zastupnicom narodne ideje; pak ako bi se toga radi budi gdjegod podozrievala: onda dopustite mi, veleštovani drugovi, da dosadašnji predsjednik, koji je u njoj od prvoga osnutka njezina zastavu narodne ideje u znanosti visoko nosio, preuzme najveći dio odgovornosti; pak da svoje i vaše duboko osviedočenje izrazi riečmi: da akademija dotle odgovara svojemu uzvišenomu zadatku, dok ovoj ideji služi; a da bi joj „ratio existendi“ prestala, kada bi se, što u ostalom ne vjerujem, toj ideji iznevjerila.

Ako je tomu tako, a mislim, da je tako: onda je pitanje osobno podredjenim pitanjem. Osoba sveudilj i svagdje vriedi dotle, dokle je nositicom načela i dok stoji s njim u nerazdruživoj svezi. Šta se moje osobe tiče, ja sam i dosada, a tako kanim i u buduće, svaki dan izpitivao svoju saviest, nisam li što pogriešio proti ideji, u koje službu sam božjom promisli pozvan. Bio predsjednikom akademije ili ne, ja ću njezin zadatak u našem narodu, na slovjenskom jugu, u slovjenskom svietu, u sveobćoj prosvjeti čovje-

Digitized by Google

čanstva u dojakošnjem pravcu i duhu jednakim marom, jednakom gorljivošću, jednakom uztrajnošću promicati. U obrani toga zadatka, u obrani prava akademije imati ćete me vazda u prvom redu. Ja nisam predsjedničtvo i onako smatrao inače nego li prvenstvom u izpunjivanju dužnosti akademika.

U čvrstom dakle osvjedočenju, da se današnjim danom ne prekida dvaestgodišnja predaja, posvema umiren kličem: „Alma mater nostra, Academia scientiarum et artium diu vivat, sospes floreat et crescat.“

Zatim pr. član dr. P. Muhić zahvali na ime akademije odstupajućemu predsjedniku za njegov neumoran trud i brigu oko napredka ovoga učenoga zavoda, kojemu je pomogao ne samo na noge stupiti, nego se ponajviše njegovim radom i nastojanjem dovinuo svoje današnje visine; djela pako predsjednikova, sadržana u publikacijah akademijskih, živim su svjedokom, kako je mudro rukovodio akademiju prema njezinom zadatku. Napokon moli odstupajućega predsjednika, da bude i nadalje akademiji revnim pomagačem.

Pravi član dr. Fr. Rački u smislu čl. 12 akademijskih pravila i članka 4 poslovnika rukovodi dalje kao najstariji razredni predstojnik skupnu sjednicu.

7.

Zatim je poslije kratke razprave velikom većinom glasova zaključeno: a) da se izbor predsjednika prema čl. 6. i 14. pravila i prema §. 4. i 15. poslovnika preduzme u prvoj budućoj glavnoj skupštini, koja će se u smislu čl. 4. pravila u savezu s §. 33 poslovnika ujedno sa svečanom sjednicom ureći i držati po dosadanjem u zakonu i naravi stvari osnovanom običaju u studenom ili prosincu tekuće godine; b) da dotle predsjedničke poslove rukovodi u smislu jasne ustanove §. 4. poslovnika najstariji razredni predstojnik.

Budući da je izmedju sadašnjih predstojnika, koji su na temelju čl. 12. pravila izabrani, na ime izmedju pr. čl. dra. Fr. Račkoga u razredu filologičko-historičkom, onda pr. čl. Fr. Markovica u razredu filosofičko-juridičkom, napokon pr. čl. dra. Gj. Pilara u razredu matematično-prirodoslovnom, prvi od ove trojice u smislu čl. 12. pravila i §. 10. poslovnika najstariji razredni predstojnik, tim preuzima pr. čl. Fr. Rački do budućega izbora rukovodjenje predsjedničkih poslova ove akademije.

Digitized by Google

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 15. siečnja 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Š. Ljubić, M. Valjavec, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić i dr. T. Maretić; drugihrazreda: dr. P. Muhić, dr. Fr. Marković, dr. Gj. Pilar, a dr. P. Matković kano tajnik.

Pravi član i predstojnik dr. Franjo Rački čita nastavak svojih iztraživanja o nutarnjem stanju hrvatske države za vladavine domaće dinastije; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 29. siečnja 1877.

Predstojnik: dr. Fr. Rački, članovi razreda: M. Valjavec, P. Budmani i T. Smičiklas, dop. čl. dr. T. Maretić; drugih razreda: dr. P. Muhić, a dr. P. Matković kano tajnik.

Pravi član M. Valjavec čita svoju razpravu o akcentu u prezentu glagola četvrtoga razreda u novo-slovenskom jeziku; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 6. veljače 1887.

Predstojnik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, A. Pavić, dr. Fr. Marković, dr. Gj. Pilar, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Predstojnik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila dopisujućega člana u razredu matematično-prirodoslovnomu, Franju Erjavca, koj je 13. siečnja t. g. u Slovenskoj Gorici preminuo. Akademija žaleć smrt svojega člana, izreče pokojniku Slava!

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pravoga člana dr. Fr. Račkoga o nutrnjem stanju hrvatske države za vladanja domaće dinastije. Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pravoga člana M. Valjavca o akcentu u prezentu glagola četvrtoga razreda u novoslovenskom jeziku.

3.

Tajnik čita odpis preuzvišenoga g. bana od 15. siečnja t. g. br. 153/pr., kojim se odgovara na odpis ove akademije od 4. siečnja

Digitized by Google

t. g. br. 3. U pomenutom se vis. odpisu navodi, da premda ustanove pravila i poslovnika ne prieče držati izvanredne glavne skupštine u svrhu izbora predsjednika, te da članak 2. pravila ne bi ni najmanje priečio da se zatraži saziv izvanredne glavne skupštine: to se za sada ipak prepušća akademiji, da po vlastitoj uvidjavnosti postupa.

Na to predloži pravi član dr. Fr. Marković izjavu, koja glasi ovako: „Uzevši ova akademija pročitani visoki dopis na znanje, ostaje kod svoga na temelju pravila i poslovnika u skupnoj sjednici od 2. siečnja 1887. stvorenoga zaključka". Ova bi izjava jednoglasno prihvaćena.

4.

C. kr. sveučilištna knjižnica u Beču moli akademijske publikacije. Ovoj molbi ne može udovoljiti, pošto je pomenuta knjižnica sredstvi dobro obskrbljena.

5.

Na molbu „jednote českih filologuv" u Pragu, prihvaća se zamjena publikacija, od kojih će se slati „Rad" filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda.

6.

Glede proslave stogodišnjice Boškovićeve smrti izvješćuje predstojnik: a) da će se držati dne 14. veljače i sliedećih dana čitanja o životu i radnjah slavnoga pokojnika; b) da je obaviešćeno gradsko poglavarstvo grada Dubrovnika, i c) da su razposlani oglasi o svečanosti na akademije, učena družtva i nekoja sveučilišta.

7.

Comptoir geologique u Parizu nudja svoj Annuaire u zamjenu. Zaključeno bi, da se pomenutomu družtvu šalje u zamjenu „Rad" matematično-prirodoslovnoga razreda.

8.

Visoka kr. zemaljska vlada odkazala je za 30. lipnja o. g. stan u akademijskoj kući u Koprivnici.

9.

Akademijska knjižara Hartmanna (Kugli i Deutsch) podniela je račune o razprodanih akademijskih knjigah g. 1886., te je položila

Digitized by Google

čistih 2629 fr. 45 n. Financijalni odbor, izpitavši račune na tanko, pronašao ih je u redu, te predlaže, da se postojeći ugovor po običaju na dalnju godinu dana produži. Predlog financijalnoga odbora bi jednoglasno prihvaćen.

10.

Kr. sasko učeno družtvo u Leipzigu prihvaća ponudu o zamjeni akademijskih publikacija.

Javna sjednica u proslavu 100 godišnjice smrti slavnoga Dubrovčanina Rugjera Boškovića od 14. veljače 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački, pr. članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, dr. Janeček, T. Smičiklas, dr. Fr. Vrbanić, dop. čl. dr. V. Dvořak, dr. M. Kišpatić, R. Lopašić, a dr. P Matković kano tajnik.

1.

Pravi član i predstojnik dr. Fr. Rački čitao je vjekopis neumrloga pokojnika.

2.

Pravi član dr. Fr. Marković čitao je razpravu o Boškovićevih zaslugah za filozofiju.

Odazvali su se akademiji uz priznanje zasluga Boškovićevih dopisi i brzojavkami ovi zavodi: carska akademija u Beču, kr. magjarska akademija u Budimpešti, kr. akademija dei Lincei u Rimu; R. Osservatorio astronomico u Milanu, kr. geodesijska talijanska komisija u Rimu, kr. poljska akademija u Krakovu, kr. česko učeno družtvo u Pragu, r. Instituto veneto di scienze, lettere ed arti u Mletcih, antropologičko družtvo u Beču, bugarsko književno družtvo u Sofiji, matica dalmatinska u Zadru, matica srpska u Novom Sadu, matica slovenska u Ljubljani, c. sveučilišta u Varšavi i Harkovu, odbor za proslavu Boškovića u Biogradu. Nadalje izjavio je svoju radost pokrovitelj preuzv. biskup J. J. Strossmayer, a upraviteljstvo občine grada Dubrovnika zahvali se akademiji i pismeno i telegrafički.

Osim toga kr. magjarska akademija posla svoga člana prof. I. Hunfalvya, a kr. akademija dei Lincei u Rimu, kr. zviezdara u Milanu i kr. talijansko geodesijsko povjerenstvo profesora i astro

Digitized by Google

noma Ivana cav. Celoria u Milanu, uz izraze najvećega počitanja prama našem slavnomu matematiku i astronomu.

Sjednica filosofičko juridičkoga razreda od 5. ožujka 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Marković; članovi razreda: A. Veber, dr. P. Muhić, J. Jurković, dr. Fr. Vrbanić; drugih razreda: dr. Fr. Rački, P. Budmani, dop. čl. R. Lopašić, a dr. P. Matković kano tajnik.

Pravi član A. Veber čita nastavak svoje filozofijske razprave o istini; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 25. ožujka 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, dr. Gj. Pilar, dr. Fr Marković, Ljuderit Vukotinović, Š. Ljubić, J. Jurković, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, P. Budmani, dr. G. Janeček, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filozofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" nastavak razprave pr. čl. A. Vebera o istini.

2.

Akademija je po običaju čestitala za imendan preuzvišenomu gospodinu pokrovitelju.

3.

Reale instituto lombardo u Milanu nepristaje na zamjenu publikacija, jer ih ima premalo.

4.

Srpsko arheološko družtvo u Biogradu pristaje na zamjenu publikacija, od kojih će se slati „Rad" filologičko-historičkoga i filozofičko-juridičkoga razreda.

5.

Akademik D. Štur zahvaljuje, što ga je akademija izabrala svojim počastnim članom.

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu poklonio akademiji željezni ormar, što je troškom visoke kr. vlade na pešťanskoj izložbi nabavljen.

Digitized by Google

7.

Akademijski račun o prihodu i razhodu za 1886. godinu izpitani i odobreni po financijalnomu odboru uzimlje se uz izvještaj predstojnikov na znanje i ravnanje, predsjedniku pako podieljuje se absolutorij i izriče mu se velika zahvalnost za njegov neumorni trud. Evo njegova izviešća:

Slavna akademija!

U prilogu podastirem račune o prihodu i razhodu naše akademije za godinu 1886.

Iz ovih se računa razabire: a) da je prihod od god. 1886 prema onomu god. 1885. poskočio za 2.349 for. 29 nč. i to ponajviše prirastom iz $^4/_5$ prihoda akademijske zaklade; jer ni ove godine nije priskočila u pomoć zemaljska podpora za rječnik i historijske spomenike; ali se je akademije opet sjetio preuzvišeni pokrovitelj podporom od 1.000 for. za izdavanje rječnika. I knjiga je za 287 for. 83 nč. prodano više. Glede prihoda od kuća opazuje se, da je za 42 for. 85 nč. veći, pak da je i kuća u Koprivnici, pošto je zajam od 5.000 for. odplaćen, od posljednje četvrti počela nositi. Kuća u Vlaškoj ulici dala je ove godine za 131 for. 88 nč. manje čistoga dobitka, ponajviše za to, što je neobhodno trebalo sav krov prepokriti, za tim u jednom stanu dvie sobe iznova popoditi, te jedna nova vrata učiniti. Mislio sam ovaj faktički izdatak podieliti u dvie godine; ali pošto ovogodišnji računi zaključuju se s dosta znatnim viškom, uvrstio sam u nje sav rečeni izdatak; te će čist prihod one kuće, ako ne nadodju kakovi nepredvidjeni troškovi, ove godine veći biti. Koprivnička kuća osim najma u račun uvrštena u iznosu od 212 for 50 nč., doniela je još preostatak od 158 for. 60 nč. od najma, pokle je rečeni zajam odplaćen; ali pošto je ovaj preostatak ove godine akademiji izplaćen i pošto je konačni rezultat računa toli povoljan, prenesao sam onu svotu u primitak god. 1887 U ovaj primitak uvrstio sam takodjer Botheovu dojakošnju odplatu duga sa 120 for. i iznos od 100 for. dobiven od ravnateljstva djevojačkoga učiteljstva u Dubrovniku za knjige. Razabire se na dalje b), da je lanjske godine pretekla svota od 1.422 for. 46½ nč., koja se uvršćuje u prihod tekuće godine 1887. Ovaj višak dolazi s jedne strane od spomenutoga većega prihoda, s druge strane odatle, što fauna akademika gosp. Sp. Brusine i Bellavitis od akademika g. dra. Zahradnika, koja su djela u proračun uvrštena bila, nisu došla u štampu, Po prora-

Digitized by Google

čunu ustanovljenom u glavnoj skupštini imao bi se bio račun god. 1886 zaključiti s manjkom od 844 for.; nu ovaj nebi bio tolik, da su ona djela i doštampana. U drugih takodjer stavkah onoga proračuna postigle su se manje ili veće prištednje. Sva ostala književna djela, koja su uvršćena bila u proračun za god. 1886, jesu obielodanjena, imenito pet knjiga „Rada", t. j. 78, 79, 80, 81 i 82, za tim jedna knjiga (XV) starih pisaca, jedna knjiga (XVIII) Starina, jedna knjiga (XVII) historičkih spomenika i jedan svezak (VIII) rječnika. Na dalje nastavilo se je redanje i sakupljanje gradje za rječnik, knjižnica umnožala se časopisi i d eli, te obskrbila stelažami, za koje izdan je ostatak od 140 for. itd. Onda podmirena je konačna tražbina kod izdataka oko gradnje akademijske palače, traž ina na ime arhitekta Bollèa sa 600 for. Izveden je još jedan popravak, koji se učinio nuždnim, a na koji kano da se nije kod gradnje mislilo. Pokazalo se je na ime, da se u podzemlju sgrade vlaga sve to više širi, pak da i voda, ako je iole kiševito vrieme, prodire. Da se to zaprieči i da se svakoj pogibelji predusretne, odkopani su po savjetu gradskoga mjernika R. Melkuša zidovi na južnoj strani, pak tlo duž njih ilovačom nabijeno uz ukupan trošak od 140 for. Posljedica te radnje je, da nestaje vlage i da ove zime voda ne prodire; s toga, ako se taj blagotvoran uspjeh potvrdi, trebati će ovoga ljeta taj posao nastaviti i na ostalih stranah sgrade. Za glavan se uzrok ove neprilike navodi, što je zemljište na Zrinskom trgu rahlo i što se uslied nedostatka kanalizacije prodiranju vode i vlage na put stati ne može. Medju tim je za izdatak u proračunu god. 1887 predvidjeno.

Taj resultat računa za god. 1886 utvrdjuje nas u nadi, da će akademija biti u stanju izvesti na korist narodne prosvjete one znanstvene i književne radnje, koje je u proračun za tekuću godinu uvrstila.

Digitized by Google

I. ZAKLADA.

RAČUN O PRIHODU I RAZHODU JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU ZA GODINU (KONCEM GODINE) 1886.

A. Prihod.

	for.	nč.
1. Četiri petine čistoga prihoda akademijske zaklade u smislu čl. 15 akademijskih pravila iznose prema odpisu kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 29. travnja 1886 br. 2400 s kamati od uloženih novaca ukupno	15.337	32
2. Čisti prihod od kuća po posebnom računu . . .	452	60
3. Čisti prihod od razprodanih knjiga	2.669	45
4. Pripomoć preuzvišenoga g. pokrovitelja biskupa J. J. Strosmajera za akademički rječnik	1.000	—
ukupno . .	19.459	37

slovom: devetnaest tisuća četiri stotine petdeset devet for. i 37. nč.

B. Razhod.

	for.	nč.	for	nč.
1. Pokriće manjka godine 1865 . .	—	—	487	31½
2. Uprava: *a)* plaća tajnicima, podvorniku i pisaru .	1.923	—	—	—
b) nagrada činovniku računarskomu za trud oko upravljanja zaklade	50	—	1.973	—
3. Pisara	—	—	34	29
4. Akademijska palača, njezine prostorije, stanovi:				
a) ogrjev	294	53	—	—
b) razsvjeta	19	73	—	—
c) čišćenje, dimnjačari itd. . .	95	69	—	—
d) pokućtvo: stelaže za knjižnicu	140	—	—	—
e) osjeguranje sgrade, popravci .	120	11	669	97

Digitized by Google

	for.	nč.	for.	nč
5. Književan rad, knjižnica i galerija slika:				
a) tisak i vez izdanih god. 1886 djela	6.509	70	—	—
b) nagrade piscem	5.356	—	—	—
c) gradja za rječnik i njezino redanje	89	01	—	—
d) knjižnica: plaća knjižničara, časopisi, knjige, rukopisi .	912	47	—	—
e) galerija slika: nagrada ravnatelju, osjeguranje i ostali izdatci	397	60	—	—
f) trošak oko odpreme knjiga, poštarina itd.	133	96	13.398	74
6. Izvanredni izdatci:				
a) odplata zajma od 12.000 for. za gradnju palače	733	60	—	—
b) nagrada za nacrte i nadziranje slikanja na akad. palači	600	—	—	—
c) odkapanje oko zidova sgrade i nabijanje ilovačom . . .	140	—	—	—
ukupno . .	—	—	18.036	91½
Prema tomu izkazuje se:				
A. Prihod sa	19.459	37	—	—
B. Razhod sa	18.036	91½	—	—
dakle višak od . .	—	—	1.422	46½

Na 5. *a)* i *b)* Ovim izdatkom obielodanjena su ove godine sliedeća djela: *a)* „Rada“ knj. 78, 79, 80, 81 i 82. *b)* „Starih hrvatskih pisaca“ knj. 15. *c)* „Starina“ knj. 18. *d)* „Historijskih spomenika“ knj. 17 i velikoga akad. rječnika svezak 8, dočim jedno u proračun uvršćeno djelo nije ugledalo svjetlo, odkle i onaj višak.

Pronašli smo u redu račun o prihodu i razhodu za god. 1886

U Zagrebu dne 23. ožujka 1887.

Financijalni odbornici:

Dr. **Zahradnik**. **T. Smičiklas.**

Digitized by Google

II. IZKAZ

svih na imutak zaklade jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti spadajućih javnih i privatnih obveznica koncem 1886 god. po izkazu računarskoga ureda kr. zemaljske vlade od 17. travnja t. g. br. 3219.

	for.	nč.
U hrvatsko-slav. razteretnicah[1]	112.030	—
u erdeljskih „	133.750	—
odkupna hrv obveznica	100	—
u dionih lutrijskih srećkah	150	—
„ temišvarskih razteretnicah	2.000	—
„ obveznicah lutrijskoga zajma	13.000	—
„ zadužnicah sjedinjena državna duga	30.500	—
„ srećkah	52	—
„ zadužnicah austr papirne rente[2]	20.000	—
„ dionicah austr. kreditnoga zavoda	100	—
„ 4% ugarskoj zlatnoj renti	11.700	—
„ ugarskih državnih srećkah	100	—
„ dionicah d' assicurazione dalmata	20.000	—
„ zadužnicah dunav. parobr. družtva	100	—
„ privatnih obveznicah	16.218	—
„ štedioničkih knjižicah	21	27
gotovini	14.097	29
ukupno . .	373.918	56

[1] U toj glavnici je i zapis pokojnoga A. Jakića s 25.000 for.

[2] U toj je glavnici zaklada pokojnoga baruna Gustava Prandaua s 10.000 for.

8.

Akademik Janeček predlaže, neka bi se uprava popitala kod visokoga predsjedničtva kr. zemaljske vlade glede potvrde izabranih članova g. 1885.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razr. od 26. ožujka 1887.

Predstojnik: dr. Gj. Pilar; članovi razreda: J. Torbar, S. Brusina, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razpravu: Prilog kubičnoj involuciji na čunjosjeku; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

2.

Predložena bi razprava od g. Streina: K poznavanju bosanskih tetraedrita; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda od 30. travnja 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Marković; članovi razreda: dr. P. Muhić, dr. Fr. Vrbanić, drugih razreda: dr. Franjo Rački, P. Budmani, I. Tkalčić, dop. čl. R. Lopašić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Fr. Vrbanić čita svoju uvodnu razpravu o radu hrvatskoga zakonarstva u području uprave za posljednjih 25 godina; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 1. svibnja 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. Franjo Vrbanić a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Predstojnik javlja, da je s pravim članom T. Smičiklasom zaputio ka g. I. Trnskomu, koji danas svetkuje riedku svečanost svojega 50-godišnjega književnoga rada, te da mu je na ime akademije čestitao. Ova predstojnikova izjava bila je jednoglasno do ugodnoga znanja primljena.

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dr. K. Zahradnika Prilog ka kubičnoj involuciji na čunjosjeku. — Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" izprava g Streina k poznavanju bosanskih tetraedrita

3.

Odobrena bi odluka filozofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra Fr. Vrbanića o radu hrvatskoga zakonarstva u području uprave za poslednjih 25 godina.

4.

Poč. član Stjepan Schulzer zahvaljuje akademiji, što ga je izabrala svojim počastnim članom.

Digitized by Google

5.

Visoki kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu pristaje na zamjenu vrbovačkih slika staronjemačke škole, nabavljenih za umjetničko-obrtni muzej, za obrtne umjetnine nalazeće se u akademičkoj galeriji slika; ali trošak za restauraciju pomenutih slika odklanja. Jednoglasno bi zaključeno, da se zamjena prihvati, a slike da se u svoje vrieme restauriraju.

6.

Prihvaća se zamjena publikacija narodnoga muzeja u Rio de Janeiro, a slati će mu se „Rad“ u zamjenu.

7

Gradska občina Fiorence poziva na 100-godišnjicu poroda Donatella prve polovine svibnja. Odlučeno bi, da se akademija odazove pozivu dopisom ili brzojavom.

8.

Uzimlje se sa zahvalnoš u na ugodno znanje, da je preuzvišeni g. pokrovitelj poklonio galeriji novu Zajčevu sliku (triptih).

9

Visoki kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu dostavio je izkaz računarskoga ureda o stanju akademijske zaklade koncem 1886 god. s 373.918 for. 56 novč i proračun iste zaklade za 1887 g. u iznosu od 13.971 for. Budući da je proračun ove godine za 1000 for. manji, pa što ukupna svota nije u skladu s godišnjim prirastom, odlučeno bi, da uprava akademijska svrati pažnju visokoga kr. vladnoga odjela na ove računarske nedostatke, i da financijalni odbor s tajnikom Matkovićem skontrira javne i privatne obveznice akademijske zaklade, nalazeće se u pohrani kod kr. zemaljske blagajne.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razr. od 21. svibnja 1887.

Predstojnik: dr. Gj. Pilar; članovi razreda: J. Torbar, dr. G. Janeček i dop. čl. dr. M. Kišpatić; drugih razreda dr. P. Muhić i dr. P. Matković.

Dopisujući član dr. M. Kišpatić čitao je svoje razprave o l i v i n s k i g a b r o i z M o s l a v a č k e g o r e, t r a h i t v o č i n s k i i i z v j e š t a j p o t r e s n o g a o d b o r a za 1886 godinu, odlučeno, da se sve troje štampa u „Rada“.

Digitized by Google

Javna sjednica od 11. lipnja 1887. u proslavu 100-godišnjice Boškovićeve smrti.

Predstojnik: dr. Fr. Rački, pr. članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. Janeček, dr. K. Zahradnik, dop. čl. dr. V. Drobak i dr. M. Kišpatić, a dr. P Matković kano tajnik.

1.

Pravi član J. Torbar čitao je razpravu: Bošković i njegov rad na polju astronomije i meteorologije; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 19. lipnja 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. Gj. Pilar, dr. Fr Marković, dr. P. Muhić, Š. Ljubić, J. Torbar, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Pravi član dr. Fr. Marković progovori, da mu slavna akademija kao najviši znanstveni i humanitarni zavod dozvoli, da prevriednom predsjedniku izrekne nad nenaknadivim gubitkom predrage njegove uzor-majke u ime članova akademije iskrenu sućut: akademija usvajajuć jednoglasno predgovornikovu besjedu izriče blagoj pokojnici „slava!"

2.

Odobrena bi odluka „matematično-prirodoslovnoga razreda", da se štampa u „Radu" od dop. člana dr. M. Kišpatića a) razprave olivinski gabro iz Moslavačke gore i trahit voćinski; b) izvještaj potresnoga odbora za 1886 godinu.

3.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. Torbara: Bošković i njegov rad na polju astronomije i meteorologiji.

4.

Zapisnik matematičko-prirodoslovnoga razreda od 26. ožujka t. g. uzimlje se na znanje i ravnanje. Glede štampanja radnje Gor-

Digitized by Google

janovićeve o fosilnih ribah u dva jezika (hrvatski i njemački) zaključeno bi, da se ovomu zahtjevu nemože udovoljiti; jer §. 20. akademijskoga poslovnika glasi, da svi akademijski spisi izlaze na hrvatskom ili srpskom jeziku, a iznimice može se upotriebiti i jezik latinski.

5.

Prof. dr. I. Kršnjavi, ravnatelj galerije slika, poklanja 150 for. od svoje godišnje nagrade, da se od istoga novca staklom providi željezni ormar, što je galeriji slika od visoke kr. zemaljske vlade poklonjen. Za ovaj dar izriče se g. ravnatelju Kršnjavomu zahvalnost.

6.

Budući da ravnatelju galerije slika g. dru. I. Kršnjavomu ističe 15. siečnja 1888. rok od pet godina, na koji rok bi od ove akademije u skupnoj sjednici od 15. siečnja 1883. izabran ravnateljem Strosmajerove galerije slika: prihvaća se po predstojniku obrazloženi predlog, da se dru. I. Kršnjavomu pó godine unapried odkaže služba ravnatelja galerije slika i da će se 15. siečnja 1888. riešiti dužnosti s tim mjestom skopčanih.

7.

Visoka kr. zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu svojim odpisom od 2. lipnja t. g. br. 4988 odobrava račune o akademijskom prihodu i razhodu za 1886. god. Glede skontriranja zakladnih papira u smislu zaključka skupne sjednice od 1. svibnja t. g. odgovara se, da je ovomu zahtjevu jur udovoljeno dopisom istoga vladnoga odjela od 17. travnja t. g. br. 3219. Na to bi zaključeno, da bi akademijska uprava u smislu §. 15. akademijskih pravila još jednom molbu glede skontriranja opetovala i da bi predstojnik akademije ovo pitanje s visokom kr. zemaljskom vladom ustmeno razpravio.

8.

Kr. kotarsko poglavarstvo u Koprivnici traži, da bi akademija označila osobu, kojoj će se akademijska kuća u smislu odkaza predati. Prihvaća se predlog, da se tajnik dr. P. Matković izašalje u Koprivnicu, gdje će sa župnikom J. Berutom 20. lipnja t. g. od kotarske oblasti preuzeti akademijsku kuću.

Digitized by Google

9.

Na molbu pr. čl. dra. V. Jagića, koji moli akademijske publikacije za seminarij slovenskih jezika na bečkom sveučilištu, zaključeno bi: a) da se ustupe sve knjige filologičko-historijskoga i filozofičko-juridičkoga razreda, kano i posebna djela jezikoslovnoga i historijskoga sadržaja, što no ih je do sada akademija izdala za polovinu ciene, b) da se „Rad“ (filol.-hist. i filoz.-jurid. razreda) koji je akademija poklanjala filološkomu družtvu bivšemu kod bečkoga sveučilišta. prenese na filološki seminarij za slovenske jezike, c) u buduće sve knjige (osim „Rada“ pomenutih razreda) neka si seminarij knjižarskim putem nabavlja

Sjednica odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika od 1. srpnja 1887.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi: Š. Ljubić, dr. P. Matković, I. Tkalčić, T. Smičiklas i R. Lopašić.

1.

Treća knjiga „acta confiniaria“ od dop. čl. R. Lopašića odgadjaju se za sada.

2

Akademik dr. B. Bogišić šalje u priepisu iz francezkih arkiva „Documents relatifs à la conspiration des magnats hongrois-croates (1664 1671). Rukopis bješe predan na ocjenu akademikom Š. Ljubiću i T. Smičiklasu; pa je na temelju njihova mnjenja i ustmenoga razjasnjenja predsjednika dra. Fr. Račkoga zaključeno: a) da se izprave, koje će urotu Petra Zrinskoga i Krste Frankopana francezkim diplomatskimi spisi razjasniti i popuniti izvješća, koja je dr. Fr. Rački izdao, pak tim vrela o tom razdobju hrvatske historije završiti, štampaju u 19. knjizi Monumenta historijskih na račun g. 1888. b) da se po želji Bogišića započme umah štampanje, koje će i onako podulje potrajati, jer si Bogišić pridržaje reviziju, što je radi jezičnih osebina takodjer nuždno.

3.

Predsjednik javlja, da je on pripravio za štampu prvu knjigu. „Scriptores rerum croaticarum“, koja će se skoro moći predati u štampu. Buduć da akademija, odkad joj je zemaljska podpora uzkraćena, jedva izlazi sa svojim godišnjim prihodom: zato je od-

Digitized by Google

lučio predsjednik pomenuto djelo štampati o svom trošku i bez svakoga honorara pokloniti će nakladu akademiji, pošto će to djelo i onako sastavljati cjelokupni dio akademijskih publikacija. Ova predsjednikova izjava uzeta bi s velikom zahvalnošću na znanje i ravnanje.

Javna sjednica od 16. srpnja 1887. u proslavu 100-godišnjice Boškovićeve smrti.

Predstojnik: dr. Franjo Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, S. Brusina, dr. G. Janeček, dop. čl. dr. V. Dvořak i dr. M. Kišpatić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Dop. član dr. V. Dvořak čita razpravu: Boškovićev rad na polju fizike; odlučeno, da se štampa u Radu.

Skupna sjednica od 17. srpnja 1887.

Predstojnik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u Starinah članak dop. čl. dr. I. Crnčića: Još o glagolskom nadpisu u crkvi sv. Lucije u Dragi baščanskoj.

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u Radu razprava dop. člana dra. V. Dvořaka: Boškovićev rad na polju fizike.

3.

Čitan bi zapisnik sjednice odbora za izdavanje historijskih spomenika (gl. zapisnik odbora od 1. srpnja t. g.) i odobrena bi odluka, da se štampa na račun 1888 g.: Documents relatifs à la conspiration des magnats hongrois-croates (1664—71), koje je pr. čl. dr. V. Bogišić iz arkiva u Parizu izpisao.

Digitized by Google

4.

Tajnik dr. P. Matković izvješćuje, da je sa župnikom Berutom 20. lipnja t. g. preuzeo akademijsku kuću u Koprivnici od tamošnjega kotarskoga poglavarstva, koje će u smislu ugovora dati popraviti sve, što je oštećeno, a župnik Beruta preuzeo je brigu, da izpražnjenu kuću, što prije iznajmi.

5.

U smislu § 2. akademičkoga poslovnika podnose razredi svoje predloge o novih članovih.

6.

Kr. javni bilježnik javlja, da je pokojni Guido pl. Klobučarić zapisao ovoj akademiji u hrv.-slav. razteretnicah 3000 for., ograničeno dosmrtnim uživanjem prihoda za korist Lovre Brezjaka u Zagrebu uz drugu polovicu godine mjesečno s 25 for. Predstojnik primećuje, da je na ročištu ovaj zapis prihvatio na ime akademije, koja izriče pokojniku u to ime „slava“!

7.

Kr. javni bilježnik javlja, da je pokojni Josip Peczek zapisao akademiji 100 for. u srebrnoj renti. Akademija uzimlje i ovaj zapis sa zahvalnošću do znanja.

8

Osjeguravajuća zadruga Croatia u Zagrebu pozivlje na svoju glavnu skupštinu, koja će se držati 25. o. m., odlučeno: neka akademiju kod te skupštine zastupa tajnik dr. P. Matković.

9.

Prihvaća se predlog, da se odkupi 55 eksemplara Theinerova djela: „Monumenta Slavorum meridionalium“ t. I., eksemplar po jednu marku

10.

Prihvaća se predlog, da se stupi u zamjenu publikacija s obšćestvom seljskago hozjatajstva u Moskvi, a slati će mu se spisi matematičko-prirodoslovnoga razreda.

Digitized by Google

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razr. od 22. listopada 1887.

Predstojnik: dr. Gj. Pilar; članovi razreda: J. Torbar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček; drugih razreda dr Fr Rački, dr. P. Muhić, P Budmani, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član dr Zahradnik čita razpravu: Prilog k teoriji Gausovih logaritama; odlučeno, da se štampa u Radu.

2.

Predložena bi matematična razprava od dop. čl. dra. Fr. Studničke: Nov način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta; odlučeno, da se štampa u radu.

Skupna sjednica od 30. listopada 1887.

Predstojnik dr. Fr Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, dr Fr. Marković, dr. Gj. Pilar, dr Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G Janeček, dr. Fr. Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pr. čl. dra K. Zahradnika prilog k teoriji Gausovih logaritama. Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u Radu razprava dop. člana dr. Fr Studničke: Nov način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta.

2.

Čitani su zapisnici filologičko-historičkoga razreda od 25. listopada t. g. i matematično-prirodoslovnoga razreda od 17. listopada o djelih, koja se imaju 1888. godine izdati. Ovi se predlozi upućuju na odbor za proračun, da jih uvaži kod sastavljanja proračuna za 1888 godinu.

3.

Uzimlje se na znanje odpis visoke kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu od 4. kolovoza t. g. br. 5361 o upravi akademijske zaklade.

Digitized by Google

4.

Uzimlje se znanje i ravnanje, da je ravnatelj akademijske galerije slika prof. dr. I. Kršnjavi primio odkaz svoje ravnateljske službe, koja će 1. svibnja 1888. prestati.

5.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da su izplaćeni zapisi pokojnoga Peczeka i pokojnoga župnika Paulića.

6.

Prihvaća se predlog, da se stupi u zamjenu publikacija s prirodoslovnim družtvom u Kijevu, a slati će mu se publikacije matematično-prirodoslovnoga razreda Prihvaća se predlog, da se u dojduće šalje „Rad“ nautičkoj školi u Bakru, kao što se daje drugim srednjim zavodom.

7.

Akademijski knjižničar preuzeo je po smrti presvj. gospodje Vjekoslave grofice Sermage njezin obiteljski arkiv, koji je presvjetla gospodja još za života veledušno ustupila ovoj akademiji. Budi visokorodjenoj pokojnici u to ime izrečena „Slava!“

8.

Prihvaća se predlog, da se odkupi od Vuletića Vukasovića rukopis komedije „Dondurilo“, a za to će mu se ustupiti 8. i 9. svezka rječnika.

9.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je preuzv. gospodin Metel barun Ožegović poklonio ovoj akademiji svoj portrait.

10.

Uzimlje se na znanje, da je preuzv. pokrovitelj i ove godine priposlao ovoj akademiji svotu od 1000 for. kao svoju pripomoć za izdavanje akademijskoga rječnika. Na tom veledušnom daru bude preuzvišenomu pokrovitelju izrečena najučtivija hvala.

Digitized by Google

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 3. studenoga 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: Š. Ljubić, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić.

1.

Pravi član dr. Fr. Maixner čita svoju razpravu: Život i rad Rajmunda Kunića; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Pravi član M Valjavec predloži razredu svoj opis bugarsko-slavenskoga tetrajevangjelija Trnovskoga, odlučeno, da se štampa u „Starinah".

3.

Predloženi bijahu od dra. G. Polivke u Pragu njeki opisi i izvodi iz rukopisa srpskoga koji se čuva u Pragu; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 19. studenoga 1877.

Predstojnik: dr. Fr. Rački, članovi razreda: M. Valjavec, I. Tkalčić, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Čitana bi razprava Frana Bulića: hrvatski spomenici u okolini Knina; odlučeno, da se štampa kao posebno djelo.

2.

Predloženo bi od dop. čl. dra. I. Crnčića nekoliko listina, odnosećih se na pravice krčke crkve; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Glavna skupština od 5. prosinca 1887.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, A. Veber, J. Jurković, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr Fr. Maixner, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, dr. Franjo Vrbanić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Tajnik dr. P. Matković konštatuje, da je u skupštini svih skupa sabrano 16 pravih članova. Budući da akademija danas broji 27

Digitized by Google

pravih članova, tim bi bio prema §. 11. akademijskoga poslovnika za držanje glavne skupštine dovoljan broj članova.

2.

Proračun za 1888. godinu, ustanovljen akademijskom upravom i s odobrenjem financijalnoga odbora, bi pročitan i uzet u pretres. Tajnik čita proračun od stavke do stavke, koje su i prihvaćene, a tim je i prihvaćen predloženi proračun za 1888 g. uz dodatak, da se u onom slučaju, ako se u proračunu razreda matematično-prirodoslovnoga koncem godine pokaže prištednja, dostatna za nagradu djela akademika dr. G. Janečka prema predlogu istoga razreda, ona u tu svrhu upotriebi.

Glede akademijske kuće u Koprivnici, koja je još uviek neiznajmljena, zaključeno bi; da uprava nastoji, da se kuća što prije proda.

Kod potrebe galerije slika zaključeno bi, da se pozove akademijski odbor za galeriju, da potanje predloži, da se uvede primjerna ulaznina za one, koji polaze galeriju na druge dane osim nedjelje. Tom bi se ulazninom bar donekle podmirili manji izdatci za galeriju, pošto akademija ne uživa u to ime nikakove podpore.

3.

Zatim se pristupilo k izboru.

Budući da Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo previšnjim riešenjem od 1. prosinca 1886. nije blagoizvoljelo potvrditi za predsjednika akademije pravoga člana dr. Fr. Račkoga, izabrana prema §. 6. pravila u glavnoj skupštini od 16. prosinca 1885, pristupilo se u smislu §. 4. poslovnika k novom biranju predsjednika. Želeći akademija, da ravnanje ovoga zavoda ostane i nadalje u prokušanih rukuh, koje su ga dva decenija vodile, pa budući uvjerena, da nov izbor ne bi naišao na zapreke, ako se dotični faktori upute, izabra većinom glasova pravoga člana dra. Fr Račkoga opet svojim predsjednikom.

Nu pošto se je dr. Fr. Rački akademiji na tom opetovanom odlikovanju i povjerenju usrdno zahvalio, izjaviv, da izbora primiti ne može: akademija uvidiv ovu odlučnu volju njegovu, a uvrstiv mu u zapisnik na predlog pr. čl. dr. Fr. Markovića svoju harnost za dugotrajno odlično i požrtvovno ravnanje njegovo, predje na novo biranje, te bude izabran dr. Pavao Muhić predsjednikom akademije za dojduće tri godine.

Digitized by Google

Pošto su ovom godinom minule tri godine, za koje u smislu §. 5. poslovnika jugoslavenska akademija bira sebi tajnike: s toga je u istoj glavnoj skupštini o. g izabrala opet za tajnike dra. Bogoslava Šuleka i dra. Petra Matkovića.

Napokon se pristupi k izboru predloženih članova Izabrani su

a) za prave članove: dopisujući član dr. Vinko Dvořak i dop. član dr. Mijo Kišpatić;

b) za dopisujućega člana u razredu filologičko-historičkom izabran bi velečastni gospodin Fran Bulić, ravnatelj gimnazija i arheologijskoga muzeja u Spljetu.

Svečana sjednica od 7. prosinca 1877.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, G. Janeček, dr. Fr. Vrbanić; dop. čl. dr. V. Dvořak, R. Lopašić, dr. T. Maretić, a dr. P. Matković kano tajnik.

1.

Predstojnik dr. Fr. Rački govorio je svečano slovo.

2.

Tajnik dr. P. Matković čitao je izvještaj o radu akademije za prošle akademijske godine.

3.

Pravi član dr. Fran Vrbanić čitao je razpravu: Stambene prilike u naših gradovih.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Zavod Osolinskih u Lavovu: Katalog rękopisów biblioteki zakładu narodowego imienia Ossolinskih. Zeszyt. IV. (1886).

— Spravozdanie z czynności zakladu narod. imien. Osolinskih za rok 1885.

Ruski vjestnik u Moskvi: Русскій вѣстникъ. годъ. 1886. Nro. 1—9.

Matica srpska u Novom Sadu. Летопис матице српске кн. 147. 1886.

Historijsko družtvo u Napulju: Archivio storico per le province Napolitane. Anno I. fasc. 1—4. A. II fasc. 1—4. III. f. 1—4. — IV. f. 1—4. — V. f. 1—4. — VI. f 1—4. — VII. f. 1—4. — VIII. f. 1—4. — IX f. 1—4. — X. f. 1—3.

— Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia. Vol. I. II.

Imp. Arheološko družtvo u Odesi: Записки импер. одесскаго общества исторіи и древности. Tom XIV. 1886

Imp. Novorosijski Universitet u Odesi: Записки императорск. новороссійскаго университета. Tom. XLIII. XLIV.

Historičko družtvo u Pešti: Századok. 1886. füzet 8.

Ugarsko geološko družtvo u Pešti: Földtani Közlöny. 1886. XVI. köt. 1—10. füzet.

— A magyar kir. földtani intézet évkönyve. VI. 1886. VIII. köt 1—4. füzet.

— Theorie und Beschreibung des Farbaky und Soltz'schen continuirlich wirkenden Wassergasofens, von Wilhelm v Soltz. 1885.

— Ueber die bisher erzielten Resultate und die Aussichten von Petroleumschürfungen in Ungarn von I. Noth 1885.

— Geschichte der Geologie von Schemnitz. Von dr. Jos. Szabo 1885.

— Kleinere Details über die nasse Aufbereitung von Elias Szüts.

— Der Goldbergbau Siebenbürgens. Von Jos. Palffy 1885

— Die Eisenindustrie Ungarns zur Zeit der Landes-Ausstellung 1885. von Anton v. Kerpely.

— Ueber Drahtseilbuhnen, von Teobald Obach 1885.

— Budapester Landes-Ausstellung. Specialkatalog der IV Gruppe 1885.

— Die kön. Ungarische Geologische Anstalt und deren Ausstellungs-Objecte von Joh. Böckh 1885.

— A magyar kir. földtani intézet évi jelentése 1885.

Digitized by Google

Obščestvo ljubiteljei drevnei pismenosti u Petrogradu: Житіе преподобнаго Нифонта, вып. 3. 1885.

— Житіе Ѳеодора Едесскаго, вып. 3. 1885.

— Путешествіе по сѣверу Россіи въ 1791 году. Дневникъ П. И. Челишева 1886.

— Повѣсть о Цариградѣ Нестора-Искандера 1886.

— Посланіе къ неизвѣстному противъ Люторовъ 1886.

— Строгановскіе вклады въ солъвычегодскіи благовѣщенскіи соборъ по надпяскмъ на нихъ 1886.

Carska akademija nauk u Petrogradu: Memoires de l' académie impér des sciences de St. Pétersbourg. VII serie, tome XXXIII. Nr. 6 Arktische Triasfaunen. Nro. 7. Die Inoceramen Schichten der Silurischen Trilobiten.

Tome XXVI. Nro. 1. Materialien zur Kenntniss der Fauna der devonischen Ablagerungen Sibiriens. Nr. 2. Untersuchung der Repsoldschen Theilung des Pulkowaer Vertikalkreises. Nro. 3. Über die Absorptionscoëfficienten der Kohlensäure. Nro 4. Syrische Grabinschriften aus Semirjetsche.

Bulletin de l' académie des sciences de St. Pétersbourg. Tome XXXI. Nro. I.

Beiträge zur Kenntnis des Russischen Reiches und der angrenzenden Länder Asiens. Zweite Folge, Band IX. Dritte Folge, Band I.

— Записки импер. академіи наукъ. Том LII. кн. II. 1886.

Carska akademija nauk u Petrogradu: Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности. Tom XXXVI. XXXVII. XXXIX

Imp. rusko geografičesko obščestvo u Petersburgu. Труды руской полярной станціи на устѣ Лены. част II. метеорологическія наблюденія; вып; I. наблюденія за 1882—1883. годъ.

— Извѣстія импер. географическаго общества. Tom XXII. 1886. вып. III.

Geoložki zavod u Petrogradu: Труды геологическаго комитета. Том. III. т. 2. Общая геологическая карта европейской Россіи. Листъ 139.

— Извѣстія геологическаго комитета 1886. годъ Том. V. т. 1—8.

Kr. českí muzej u Pragu: Časopis musea království českého 1886, ročnik LX. sv. 1—3.

Matica česka u Pragu: Památky staré literatury české, čislo 9. Svatovitský rukopis 1886.

Digitized by Google

U akademičkoj knjižarnici Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici (knj. 1—141):

1. **Rad jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî** (knj. 1—86):
   — knjige I. do LIX. i LXXX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč. Knj. LXXX. 2 for.
   — Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj. LX., LXII., LXIII., LXV., LXVII., LXVIII., LXX, LXXI., LXXIII, LXXIV., LXXVI., LXXVII., LXXIX., LXXXI., LXXXII., LXXXIV., LXXXV. i LXXXVI. (I—XVIII). Ciena po 1 for. 50 nvč.
   — Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII., LXXV., LXXVIII. i LXXXIII. (I—VIII). Ciena svakoj knjizi 1 fr. 50 nvč. Svakoj svezci 75 nvč.
2. **Stari pisci hrvatski** (knj. 1—15).
   — Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 r. a. v.
   — „ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića 1870. Ciena 2 fr.
   — „ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III. knj. 2 fr., knj. IV. 2 for. 50.
   — „ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr.
   — „ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 fr.
   — „ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.
   — „ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića i S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 for. 70 nvč.
   — „ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 for.
   — „ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.
   — „ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.
   — „ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for. XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.
   — „ XV. Djela Antuna Gleđevića. 1886. Ciena 2 for.
3. **Starine.** Knj. I—XIX. 1869—1887. Ciena I. knjizi 1 for. 25 nč. Knj. VII. i X. po 2 for. ostalim po 1 for. 50 novč.
4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—17):
   — Knj. I—V., IX., XII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. 1886. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. po 3 fr., IV. po 4 fr., V. i XII. po 2 fr. 50 nč., XVII. knj. 2 fr.
   — Knj. VI., VIII., XI., 1876., 1877., 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj. 2 for. VIII. knj. 2 fr. 50 nč.
   — Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
   — Knj. X. XIII. Monumenta ragusina. Tom. I. et II. 1882. Ciena X. knj. 2 50. nvč. Knj. XIII. 3 for.
   — Knj. XIV. Scriptores. Vol. I. 1883. Ciena 3 for.
   — Knj. XV. Spomenici hrvatske krajine. Vol. I. 1884. Ciena 3 for.
   — Knj. XVI. Spomenici hrvatske krajine. Vol. II. 1885. Ciena 3 for.
   — Knj. XVIII. Acta Bulgariae ecclesiastica. 1887. Ciena 3 for.
5. **Monumenta historico-juridica Slavorum meridion.** (Knj. 1—3):
   — Knj. I. Statuta et leges Curzulae. 1877. Ciena 3 for.
   — Knj. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878. Ciena 3 for.
   — Knj. III. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3. Ciena 4 for. 50 novč.

II. Posebna djela (knj. 1—19, sv. 30):

1. **Flora croatica.** Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. 1869. Ciena 6 fr.
2. **Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Cirila i Metuda.** Izdao Ivan Brčić. 1870. Ciena 1 for.

Digitized by Google

3. **Historija dubrovačke drame.** Napisao prot. A. Pavić. 1871. Ciena 1 for. 25 novč.
4. **Pisani zakoni na slovenskom jugu.** Bibliografski nacrt dra. V. Bogišića. 1872. Ciena 1 for. 25 novč.
5. **Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana.** Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 1873. Ciena 3 for.
6. **Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Knjiga I. 1874. Ciena 6 for.
7. **Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia.** Edidit A. Theiner (tomus I. Romae 1863.), tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for.
8. **Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku.** Napisao dr. Gj. Daničić. 1877. Cijena 4 for.
9. **Ljetopis jugoslavenske akademije.** 1877. sv. I. Ciena 60 novč.
10. **Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Obradjuje Gj. Daničić. 1878.
11. **Fauna kornjaša trojedne kraljevine.** Od dra. J. K. Schlossera Klekovskoga. 1877—1879. Knj. I., II., III. Ciena svakoj knjizi 3 for., djelu 9 for.
12. **Figure u našem narodnom pjesničtvu s njihovom teorijom.** Napisao L. Zima. 1880. Ciena 2 for. 50 novč.
13. **Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio I Obradio Đ. Daničić. Sv. 1—4. 1880—1882. Dio II. Obradili Đ. Daničić, M. Vaļavac, P. Budmani. Sv. 5—8. 1884—1886. Sv. 9 (1 trećega dijela) 1887. Obrađuje P. Budmani. Cijena svesku 3 for.
14. **Djela jugoslavenske akademije** (knj. 1—7):
    - Knj. I. **Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.** Sastavio J. Torbar. 1882. Ciena 2 for.
    - Knj. II. **Euchologium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. Lavoslav Geitler. 1882. Ciena 2 for.
    - Knj. III. **Psalterium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. L. Geitler. 1883 Ciena 3 for. 50 nč.
    - Knj. IV. **Flora fossilis susedana. (Susedska fosilna flora. — Flore fossile de Sused.)** Auctore dr. Georgio Pilar. 1883. Ciena 8 for.
    - Knj. V. **Lekcionarij Bernardina Spljećanina.** Po prvom izdanju od god. 1845. 1885. Ciena 1 for. 50 nč.
    - Knjiga VII. **Nekoje većinom sintaktične razlike izmedju čakavštine, kajkavštine i štokavštine.** Napisao Luka Zima. 1887. Ciena 2 for. 50 novč.

B. Knjige, koje su izašle troškom ili podporom akademije (knj. 1—7):

1. **Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga.** Napisao V. Jagić. Knj. I. 1867. Ciena 1 for. 20 nč.
2. **Rěčnik lěčničkoga nazivlja.** Sastavio dr. Ivan Dežman. 1868. Ciena 1 for. 50 novč.
3. **Opis jugoslavenskih novaca** od prof. S. Ljubića. 1875. Ciena 10 i 15 fr.
4. **Bilinar. Flora excursoria.** Sastavili dr. J. C. Schlosser i Ljud. Vukotinović. 1876.
5. **Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389.** Sastavio u cjelinu A. Pavić. 1877. Ciena 1 for.
6. **Jugoslavenski imenik bilja.** Sastavio dr. B. Šulek. 1879. Ciena 2 fr.
7. **Podobe hrvatskih hrastova okoline zagrebačke.** Opisao Ljud. Vukotinović. 1883.

C. Knjige, koje su prešle u svojinu akademije (knj. 1—6, sv. 8):

1. **Povjestni spomenici južnih Slavenah.** Izdao I. Kukuljević. Knj. I. (Acta croatica). 1863. Ciena 3 for.
2. **Rječnik iz književnih starina srpskih.** Napisao Gj. Daničić. Knj. I—III. Ciena svakoj knj. 3 for., djelu 9 for.
3. **Nikoljsko jevangjelje.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nč.
4. **Život sv. Save i Simeuna** od Domentijana. Na sviet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
5. **Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih** od Danila. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
6. **Poslovice.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for.

Digitized by Google

This Book is Due

Digitized by Google

Digitized by Google

7
86
87)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

32101 077266300

Digitized by Google

Digitized by Google